
3 1761 08117099 5

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VI — DÍL I

1876

V PRAZE

TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM

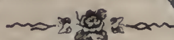
1876.

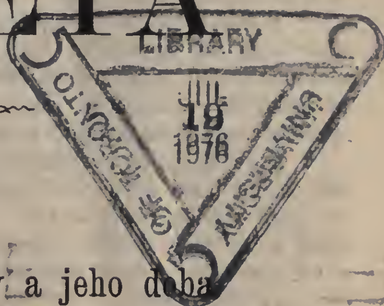

LIBRARY
1977
MAR
1
OF TORONTO

Obsah dílu prvního.

R. 1876. Č. I.

OSVĚTA

Ferdinand Dobrotivý a jeho doba.

Píše

Josef Procházka.*)

I. Z dob předbřeznových.

„Lásku Svou odkazuji Svým poddaným. Doufaje, že budu moci za Mně orodovati u boha, vyzývám je k příchylnosti a věrnosti Mému zákonnímu nástupci, jakož ji dokázali Mně ve dnech dobrých i zlých.“

Tak zněl §. 14. závěti, kterou zanechal po sobě císař František I., odebrav se dne 2. března 1835 na věčnost. V tisících a tisících výtisků rozšířen tento odstavec poslední vůle císařovy mezi lidem obecným, předčítán ve sněmích, v kostelích, ve školách, v kancelářích za sklem vyvěšen. Dychtivost, s jakou čekaly povahy lehkověrné na uveřejnění závěti, byla tím větší, ana po všech zemích roztroušena byla zpráva o báječném jmění, které prý císař svým národům zanechal. Ačkoli skutečnost k rychlému vystřízlivění posloužila, byl přece zármutek ze smrti císařovy všeobecný, hlavně v residenci, kde byl František I. osobou velmi populární. Zlých dnů zažili za panování prvního císaře *rakouského* všichni národové až přespříliš; nešťastné běhy válečné, v nichž Rakousko kleslo na moc druhé třídy, a k tomu ke všemu osudný 15. březen 1811, kde pověstným patentem finančním blahobyt milionů jedním rázem jest zničen, vryly se hluboce v mysl všech vrstevníků. Teprvé po rocc 1815 počali znenáhla opět milostnější citové ovládati; Rakousko zase nabylo velikosti na venek, ano vliv knížete Metternicha se u věcech politických stal téměř rozhodujícím, Vídeň pak stala se srdcem a středem Evropy. O zacelení hlubokých ran, blahobytu veřej-

*) Hlavní díla: Helfertovy a Springerovy dějiny Rakouska.

nému zasazených, se František I. v době míru poctivě staral; nebylli výsledek skvělý, byla toho dílem neschopnost dílem nehybnost a netečnost finanční byrokracie hlavní příčinou. Zajisté však byly věci poslední lepší než první, a zmáhající se vůčihledě blahobyt hmotný v letech třicátých také císaři co do povahy tolik flegmatickému v kruzích dalekých zjednal úctu i lásku.

A tak bylo lze očekávati, že nebude zajisté oslyšen hlas panovníka, jenž na smrtelném loži národům veliké říše rakouské syna a nástupce svého odporučuje; odkazuje jim svou lásku, mohl se nadíti, že láska ta v mnohém srdci ozvěnu nalezne, a že aspoň synu jeho láska otcova bude v hojné míře splacena.

A že lásky té Ferdinand také zasluhoval, o tom bylo rozhodnuto, než se mu ještě důstojenství císařského dostalo. Tím radostněji uvítán ve všech zemích co panovník. Neobmezená dobrosrdečnost, nevyčerpatelná dobročinnost, vřelý soucit s lidským neštěstím, upřímnost všude a ve všem — to byly vlastnosti, které 42letého Ferdinanda na trůn otcovský doprovázely.

Ač bylo za Františka I. ve všech zemích rakouských šetřeno aspoň forem ústavy stavovské, zůstávala vláda přece jenom absolutní; co nešlo bezprostředně rukou panovníka samého, to vyřídila neobmezená moc Metternichova, leda že někdy mladší bratr císařův, arcikníže Ludvík, panovníka zastupoval. Na Ferdinanda, císaře *budoucího,* nikdo nepomyslil, i když šlo o důležité věci státní; nebylo to však úmyslné zanedbávání nýbrž nutné ušetření vetchého, chorobou sklíčeného tělesného ústrojí Ferdinandova. R. 1830 a 1832 staly se návaly tak prudké, že se již o život následníkův strachovali. Celá jeho soustava nervová ve svých základech otřesená a porušená zhoubně působila na výkony duševní; ani když nešťastný trpitel pookřál, nezmizely všechny stopy bouře, kterou tělo i duše byly zmítány. Jen tak možno si vysvětliti, proč Ferdinand u věcech státních byl skoro úplným nováčkem, když po otci svém trůn nastoupil; z druhé strany však bylo to téměř samozřejmé, že neučiní nový panovník ani té nejmenší změny osobní v kruhu rádců korunních. Podvržený politický testament Františkův, jenž tenkráte ve vládních kruzích koloval, vybízel Ferdinanda mezi jiným, aby úplně důvěřoval knížeti Metternichovi, aby kde o blaho vlasti jde, bez Metternicha ničeho nepodnikal. Falšování to bylo zbytečné; kdo by se toho byl tenkráte v Rakousku odvážil, v něčem se dotýkati pověstného státníka, jehož sláva při nastoupení Ferdinandově celý věk lidský již měla za sebou, jenž vnitřní poměry rakouské nad jiné lépe znal, k němuž co k mistru v umění diplomatickém jiní státníci do učení chodili! Beze všeho účelu však podvržený testament politický zajisté nebyl; čím více byla kruhům dvorním a státním známa nedostatečnost nového panovníka, tím více dbal každý o nabytí nějakého vlivu při osobě Ferdinandově. František I. trpěl kolem sebe nanejvýše rádce, a těch pořídku; rozhodnutí ponechal výhradně sobě, neboť nechtěl suverénem toliko slouti nýbrž býti. Ferdinand bez rádců obejíti se nemohl, ano bylo patrno, že vzhledem k chatrnému zdraví jeho nastanou doby, kde důvěrníci císařovi budou sami provozovati moc panovnickou. A jelikož ctižádost lidská vždy stejnou zůstává, byl zajisté i důmyslný

Metternich připraven aspoň na tajné útoky, jichž účel konečný mohlo býti rozdrobení jeho dosavadní všemohoucnosti. Tomu aby se předešlo, podvržena politická závěť zemřelého císaře.

Kdy by nebylo bývalo nových nadpisů v čele patentů, nových podpisů na konci vlastnoručních listů císařských, nikdo by o tom nebyl zvěděl, že stala se změna v osobě panovníkově. Heslo Františkovo: „Sit, quia fuit“ bylo i nyní vodítkem staré vlády nového císaře; jak v osobách tak i v zásadách vládních zůstalo vše při starém, leda že moc Metternichova stala se nyní aspoň shora úplně neobmezenou. Bylli František I. přísným a nedůvěřivým vzhledem k princům císařským, stal se nyní Metternich mentorem i vysoce postavených členů rodiny panující, z nichž pokolení mladší stísněným citům volný průchod popustilo, kdežto princové starší s jakousi resignací všechno do vůle boží poroučeli.

Jelikož se toho ukázala nutná potřeba, aby někdo císaře Ferdinanda zastupoval, ustanovena k tomu konci státní konference, v které zasedali a hlasovali arcikníže Ludvík a František Karel, Metternich a hrabě Kolovrat; konference státní stála sice v čele vší moci vládní, ale neměla v ohledu politickém žádné důležitosti, neměla určitě vymezeného oboru působnosti, neměla vůbec místa v celém organismu státním. Zřízením státní konference zřízen pouze — nový úřad. Vedle státní konference stálo konferenční ministerstvo, jehož duší byl zase Metternich, v druhé řadě ctižádostivý a nedůtklivý Kolovrat. Jak málo oba tyto nejvyšší kruhy vládní dostály své úloze, o tom Metternich sám trpce se vyslovil, řka, že celý kabinet jest netečný a malicherný, domnívající se, že vládne, ačkoliv jen vede správu; že nedovede učiniti rozdíl mezi tím, co jest veliké a co nepatrné, že veškeru sílu napíná v maličkostech, tak že nezbývá ani rozumu ani prostředků ani času, aby se mohly provesti věci důležité. V tom shodovali se i kolegové Metternichovi, a Pillersdorf stěžuje si zřejmě na nedostatek jednoty a důraznosti v provádění systému, na kolísání, na nejistotu a na ochromení v nejdůležitějších výkonech zákonodárství a správy.

A to byla ta kletba, která stíhala všechny kroky vlády předbřeznové: všichni to věděli, jak nevhodná, hnilobou proniknutá jest celá soustava, a nikdo nepřiložil ruky k dílu, aby změnu provedl. Nahlíželi všichni, že starý směr nikam nepovede, a přece neměl žádný z nich té síly duševní, aby vyslovil slovo kouzelné, kterým se mohlo té bídě a konečně revoluci předejíti. Kdožkoliv si — arci jen tajně — stěžoval na bohaprázdné zanedbávání duševních i mravních důležitostí Rakouska, nalezl útěchu aspoň u vědomí, že prospěchy hmotné ještě snad křiklavěji se zanedbávají. Mezi tím co Prusko zřízením celní jednoty německé připoutalo k sobě státy severní i jižní svazkem, jenž bývá nad jiné stálý, svazkem společných důležitostí obchodních, neměla vláda rakouská ani tušení, jaké následky německá celní jednota míti bude. Ač František I. německou korunu císařskou se sebe složil, chtěl přece jen zůstati německým *knížetem,* a proto přistoupil roku 1815 s celou západní polovicí říše rakouské k novému spolku německému. Rozděliv ve dvé říši, která měla zůstati jednotnou, šířil k vůli spojení s Německem v západní polovici Rakouska německé vědomí a vzbudil

z pouhé řevnivosti s velestátem pruským v německém obyvatelstvu Rakouska bezděčně tužby, jichž povážlivost hned za vlády jeho nástupce se okázala. Metternichovi, jenž si na stabilnosti své politiky tolik zakládal, ani na mysl nepřišlo, že německá celní jednota bez Rakouska ale s Pruskem v čele jest první krok k vytlačení Rakouska z Němec. Vyproštění Rakouska ze svazků říše německé musilo se státi národům neněmeckým konečně jen prospěšné, vzhledem k zásadám císaře Františka bylo rozhodnou porážkou politiky rakouské.

To byla arci jen politická stránka německé celní jednoty; citlivější bylo nezbytné poškození hmotných prospěchů Rakouska. Zde panoval u věcech obchodních článek víry, že každý dovoz z cizozemska je zlo, jemuž se musí stůj co stůj učiniti přítrž. Přirozenou měrou musily se nedostatky soustavy prohibitní záhy jeviti, o čemž rozsáhlé podloudnictví a spojená s ním demoralisace lidu po celých hranicích německých křiklavé dávaly svědectví. Vláda to vše nahlížela, ale strnulost a nehybnost ve všech odvětvích státní správy se konečně po několika marných pokusech o polepšení i zde spokojila s pohodlným — odložením na pozdější dobu. Aby se však neřeklo, že není vláda starostliva, měly Čechy přistoupiti k celní jednotě, *ale jen k vůli zkoušce na pět let,* a teprvé kdy by se to zdařilo, mělo následovati ostatní Rakousko. Nebyla to pošetilost návrhu, jež provedení zamezila, nýbrž obava velikého nákladu, jehož pouhé provisorium vyžadovalo.

A tak se dělo v době předbřeznové se všemi zamýšlenými opravami; aby nikdo nebyl vyrušen ze zvyklého pohodlí, slavila politika odkládání, fanatismus v netečnosti, pravé triumfy. Nový řád obecní, zákon živnostenský, oprava studií, novoty a opravy politické — všechno *stejným* spůsobem jest vyřízeno, to jest položeno ad acta.

Zákonů a zákazů bylo veliké množství, ale poslušenství málo. Tlak s hora nebyl sice tužší než dříve, ale obecenstvo stalo se po revoluci červencové jako všude tak i v Rakousku citlivějším. Strach před nákazou revoluční přiměl vládu k tomu, že ze všech stran uzavřela Rakousko, aby jen žádná nová myšlenka, žádný ruch duševní nedostal se do země, a jako na hranicích říše propadaly všechny cizí výrobky průmyslné clu se nepodrobivší, tak stíhány jsou spisy v cizozemsku vyšlé, když nebyly vládě po chuti. Uvnitř utlačovala duchamorná censura všechen vzlet duševní, všechno samostatné vědecké bádání. Než i v oboru duševním dařilo se podloudnictví výborně, a celý stroj vládní nebyl s to, aby zamezil rozšiřování spisů zapovězených, jichžto seznamy úžasně vzrostly. Orgány vládní stavěly se konečně, jako by o zaplavení země knihami zakázanými ničeho nevěděly; tutéž morálku provozoval v Praze policejní ředitel Muth, jenž nechtě tanec v postě ani povoliti ani zakázati, k tancujícím zády se obrátil. Konečně přesvědčila se censura i policie sama, veřejným míněním do proudu stržená, že „systém“ nedá se udržeti.

V Rakousku nebylo zákona, jenž by censorovi povinnost jeho určitě vyměřoval; censor škrtal nejen, co dle náhledu jeho nesouhlasilo se zásadami vládními a s veřejnou mravností, on měnil libovolně text, vynechával události anebo celé dílo jednoduše potlačil. Často svěřena censura nejobmezenějším hlavám, které dovolovaly si kantorovati spiso-

vatele, jichž ducha nebyly s to pochopiti. U nás v Čechách nepovolila censura Musejnímu sboru vydati Didaktiku Komenského; neměla k tomu jiné příčiny, než že světoznámý vychovatel byl českým vystěhovalcem... Mnohdy zase propustil censor do veřejnosti myšlenky, jichž dosah nikoli on ale ovšem vzdělané obecenstvo dovedlo posouditi. Tak tepal Havlíček v Pražských Novinách svým ostrým způsobem mnohý rakouský zlořád pod záhlavím *Irsko* nebo *Kytaj;* čtenářové tomu dobře rozuměli, nikoliv však c. k. gubernium, jemuž bezprostředně byla svěřena dohlídka na tisk veřejný. Arci že takovým způsobem hynula úcta k zákonům i úřadům; jakož jest to vůbec vždy největším neštěstím státu, jsouli zákony proto, aby se jich nedbalo.

Přirozený následek zvrhlé censury byl ten, že právě spisovatelé nejnadanější odesílali plody ducha svého do Němec, odkud přicházely zase nazpět co ovoce zapovězené, však tím vítanější. Veřejné mínění rakouské ustálilo se konečně v tom, že cokoliv jest chutné, zdravé a šťavnaté, cokoliv vůbec sluje svobodnou myšlenkou, to že censura pronásleduje a potlačuje. Tak vzbuzena přirozená, ač mnohdy neoprávněná nechuť ku vší literatuře v Rakousích vycházející; za to poutalo vše, co v cizině se tisklo, co z ciziny do Rakous podloudně se dostalo, a vláda konečně byla spokojena, byloli jen uvnitř mrtvé ticho a nesloužilli domácí tisk straně oposiční. Zákonu učiněno zadost, jen když knihkupci knihy zapovězené nerozesílali zjevně; ale kniha modlicí nebo kuchařská směla býti obalena zapovězeným časopisem. Nejpověstnější žurnal německý, *Grenzbote,* v Rakousku přísně zapovězený, právě proto však nejvíce čtený, dostal se do země způsobem nejjednodušším; výtisky pro Německo určené měly titulní list zelený, pro Rakousko však prostou bílou obálku.

Byly to poměry v skutku idylické, kterýmž dnešního dne sotva lze porozuměti. Ale vrcholem všeho jest, že vláda rakouská, kdykoliv se chtěla jádrně očistiti v očích obyvatelstva rakouského z nějakého obvinění, *užila k tomu cizozemských listů v Rakousku zapovězených.* Kdo hledá v době předbřeznové humor, zde ho najde.

A jaký teprvé byl stav veškerého školství! Začátkem moudrosti bylo zapomenutí všeho toho nemastného i neslaného učiva, které škola poskytovala. Vzdělání vyššího bylo lze jen mimo školu nabyti; jakými oklikami a překážkami, dá se z toho posouditi, co s hora o censuře a o uzavření Rakouska na venek pověděno. Školy národní poměrně ještě nejlepší ovoce nesly, ač v zemích s obyvatelstvem smíšeným neblahé poněmčování útlé mládeže zdravému vývoji mladého pokolení nad míru překáželo. Byly to stížnosti oprávněné, že mládež, s kterou se tak převráceně nakládalo, odbyvši školy národní, neuměla správně psáti a mluviti ani v jednom ani v druhém jazyku. O školy obchodní a průmyslné bylo v té míře postaráno, v jaké dbala vláda o povznešení obchodu a průmyslu vůbec.

Horší byly však ještě poměry, v nichžto se školství vyšší nalézalo. Učivo nedostatečné, methoda zastaralá, princip, dle něhož se děla volba učitelů, nešťastný. Vyučování na gymnasiích svěřeno skoro výhradně kněžím ne snad k vůli tomu, aby mládež nábožně byla vychována, nýbrž proto, že tento způsob vyučování byl ze všech *nejlacinější.*

Starověk klassický seznal žák z hubené chrestomathie, slohu se přiučil z pověstné „institutio ad eloquentiam“ — a to byl vrch jeho vzdělání školského na gymnasii. Potom přišla filosofie ze dvou roků sestávající co příprava k studiím odborným. Stěžujemeli sobě dnešního dne na školní plat, jenž vyučování zdražuje, byly tenkráte poměry zcela jiné; kdo ve filosofii nezaplatil určitou částku peněžitou, musil poslouchati — jako z trestu — přírodovědu a dějiny, tak že školní plat nebyl plat za vyučování poskytnutý, nýbrž cena, za jakou směl studující zůstati nevědomcem. V náboženství kladli váhu největší na důkazy článků věroučných, a to předně cestou rozumovou a potom „bez rozumu“. Z filosofů požíval největší slávy Cicero.

Nespokojenost, ve všem se jevící, dotkla se konečně také učitelstva na školách vyšších. Ač nemohli se sebe střásti okovy, které je poutaly ku zřízení školskému a k určitým knihám školním, shodovali se přece v tom, že dosavadní spůsob vyučování jakož i duševní strava, která se dychtivé mládeži poskytovala, stejného zavrhnutí zasluhují. A poněvadž se nedal takovýto směr oposiční v kruzích učitelských utajiti, strženo jest konečně i studentstvo více, citem nežli úsudkem vedené, v proud všeobecné nespokojenosti. Učitelové nadanější nedbali konečně knih předepsaných a jali se přednáškami svobodnými svlažovati svým posluchačům suchopár učení domácího. I utvořil se znenáhla mezi studentstvem náhled, že vyučování *předepsané* nemá ceny, poněvadž vláda pravé vědy nenávidí, kořistíc prý z všeobecného zhloupění lidu ve prospěch vladaření neobmezeného. Podobné úvahy vehnaly studentstvo krok za krokem v nesmiřitelnou nenávist proti vládě. A když konečně ruch politický rozměrů neočekávaných nabyl a veškerá činnost duševní zvrhla se v urputné hádky, jichž středem byl „systém“ a „Metternich,“ tu zachvátila horečka politická i studentstvo v takové míře, že skoro přes noc stalo se veřejnou mocí, místy *první* mocí, kterouž vláda sama uznávala. Školy předbřeznové vychovaly onu politiku chlapeckou, která roku 1848 z auly Vídeňské jala se vládnouti a rozkazovati celému Rakousku, až konečně hrůzovláda inteligence předbřeznové musila ustoupiti hrůzovládě vojenských bodáků.

Že je školství na mizině, že censura v dosavadním spůsobu nedá se udržeti — to vše nahlíželi shora předobře. Dílem se však nedostávalo sil k důkladným opravám, dílem byl strach před každou změnou, před každým náhlým otřesením dosavadního „pořádku“ tak mocný, že „prozatím“ zůstalo zase všechno, jak bylo. Čím častěji však byly sklamány naděje v brzké opravy, tím více rostla podrážděnost a citlivost i v kruzích takových, na jejichž skoro slepou oddanost vláda dosud vždy spoléhala. Tak vyšla r. 1841 kniha *Rakousko a jeho budoucnost;* spisovatelem byl vážený státník rakouský svobodný pán Andrian, jemuž co důkladnému pozorovateli věcí domácích nikdo nemohl upříti veliké váhy. Spis jeho stal se brzy zamilovaným čtením šlechty rakouské a jejím politickým katechismem, utvrzuje ji v tajené dosud nelibosti proti „systému“ a pobádaje k činům rozhodné vzdorovitosti. Jakým duchem nadchnuto bylo dílo Andrianovo, vysvítá nejlépe z jeho závěrečných slov: „Tak, jak jest to nyní, nemůže to v Rakousku zůstati, nemůže to ani jediný věk lidský potrvati — o tom jsou zde všichni přesvěd-

čeni, i ti, kterým se vládne, i ti, kdož vládnou — a toto vědomí by již o sobě dostačilo, aby uskutečnilo převrat, jenž musí se dostaviti jistě a to v krátké době.“

A převrat se dostavil, a dostavil se v krátké době!

Přese všechny choutky absolutní udržel se ve všech zemích rakouských tu větší tam menší zbytek vnitřní samostatnosti a svézákonnosti. Nad jiné však u věci té vynikaly Uhry, kde starodávné zřízení zemské neutrpělo nikdy takového stenčení, jako v Čechách po bitvě Bělohorské. Proto bylo také politické vzdělání a sebevědomí stavů uherských zralejší než v kterékoliv zemi rakouské, ani vláda předbřeznová neodvážila se proti vůli sněmu uherského rušiti anebo zmenšovati svobody zemské. Sotvaže Ferdinand, dříve již na království uherské korunovaný, po smrti otce svého nastoupil, ohlásili stavové slavně a veřejně, že Uhry neznají uvnitř země *císaře* Ferdinanda Prvního, nýbrž jen *krále* Ferdinanda Pátého, a že Uhersko je říší svobodnou a neodvislou. Dále předložili králi celou řadu stížností, již za Františka I. sestavených, dosud však ještě nevyřízených, žádajíce mezi jiným větší samostatnost země uherské. Také spory národní začaly již tenkráte hrozivě stavěti se do popředí; 21 komitatů žádalo panství řeči maďarské ve škole a v kostele, v úřadech a soudech. Při mši nebudiž více užíváno řeči latinské, nýbrž maďarské, a nápisy na běžné minci buďtež také maďarské. Kdokoliv má jméno cizozemsky znějící, nechť je volně smí v maďarské přeměniti. Nesnášelivost maďarská v otázkách rovnoprávnosti národní rostla tím více, čím bedlivěji Horvaté všechny útoky na svůj jazyk slovanský odráželi, majíce aspoň v té věci za sebou vládu Vídenskou, která podporovala Horvaty ne snad z větší lásky k přirozenému jejich jazyku, nýbrž dle zásady: divide et impera. V Uhřích užíváno od starodávna při sněmích vždy jen řeči latinské, která co společný jazyk lidí vzdělaných spojovala všechny různojazyčné živly zemí uherských. Však již ve sněmu z r. 1839, Ferdinandem V. osobně zahájeném, počali užívati poslanci přes odpor vlády řeči maďarské, a přinutili konečně krále, že přijal po prvé maďarsky sepsané „representace“. „Nebudemeli déle chtít anebo umět mluviti latinsky, což snad vláda vyšle na ochranu řeči latinské vojsko do země?“ K takovýmto důvodům nedovedla vláda ničeho odpověděti, a národní strana maďarská nespokojila se více s výhradním užíváním své řeči v krajích maďarských, ale vnucovala ji také všem Nemaďarům v zemi a prohlašovala jedinovládu svého nářečí co požadavek práva. Půtky jazykové proměnily se brzy v boje statoprávní. Maďarům byly Horvatsko a Slavonsko pouhé „partes adnexæ“ podrobené ve všem rozhodnutím sněmu uherského. Naproti tomu tvrdili Jihoslované, že země jejich co „regna socia“ nemají o nic méně samostatnosti nežli Uhersko, a sněm horvatský z r. 1840 žádal, aby se jazyku národnímu ve školách větší péče věnovala než dosud, aby se zřídilo národní divadlo v Záhřebě, jako měli Maďaři své v Pešti, i aby v úředním jednání jazyka horvatského se užívalo.

Co odpověď na to lze považovati usnešení tabule stavovské ze dne 3. června 1840, kterým se Horvatům ukládá, aby zavedli řeč maďarskou ve vyšších školách co řeč vyučovací, aby po uplynutí desíti let každý z úřadu byl vyloučen, kdo by neuměl maďarsky, a v dopisech

ku sněmu říšskému i k úřadům uherským aby se výhradně jen řeči maďarské užívalo. Zároveň ustanoveno, že počínaje 20. červnem 1840 *nesmí* nikdo více v říšském sněmu mluviti latinsky. Zástupcové Horvatska a Slavonska ohlásili na to slavně, že usnešením ze dne 20. června jest jim zabráněno, aby spůsobem zákonním brali podíl v poradách sněmovních, poukazujíce zároveň na nutnost, aby dle starých zachovalostí i budoucně jazyk latinský všem srozumitelný zůstal ve své váze, v čemž je královský reskript k sněmu uherskému důrazně podporoval. A když reskript královský se stal předmětem rokování, a Horvaté po *latinsku* jali se mluviti, strhla se bouře, jaké tu nebylo pamětníků, a poslancům horvatským ze všech stran hřměno do uší, aby buď řečnili maďarsky aneb aby neprznili déle svou přítomností sněmovnu uherskou. Všechen pořádek pominul, všichni mluvili zároveň, jeden druhého chtíce překřičeti, načež jako po bouřce nastalo utišení, a poslanci tušíce, jak vážný to okamžik, chvějícíma se rtoma jali se hlasovati. Reskript královský zamítnut, usnešení červnové znova odůvodněno, a ku králi prosba vznešena, aby všechny výnosy královské v jazyku maďarském byly spisovány. Dychtivost, jaká asi bude odpověď králova, byla jak v Horvatsku tak v Uhřích nesmírná; mnozí jižjiž očekávali, že jen mocí brannou spor bude urovnán. K velikému pohoršení Jihoslovanů podala se vláda Vídeňská úplně Maďarům: „Všechny královské reskripty, proposice a resoluce, jakož i všechny zákony mají býti budoucně toliko v uherském jazyku sepsány a potvrzeny. Řeč říšského sněmu má býti budoucně výhradně uherská.“ Horvatům z milosti povolena lhůta šesti let, by směli ještě hlasovati po latinsku.

I méně popudlivá krev, než jest jihoslovanská, byla by v podobných okolnostech překypěla. Poučeni trpkou zkušeností hleděli nyní Horvaté aspoň ve vlastním domově drahému jazyku mateřskému zjednati takový průchod, jak se to Maďarům bylo podařilo. Žádajíce, aby výnosy vládní jen v jazyku horvatském měly platnost zákonní, zakazovali si zasílání úředních spisů maďarských a odpírali překlad horvatských do latiny, jak tomu chtěli Maďaři. Tu a tam ozývali se také již hlasové v ten smysl, aby světlému bánovi stará jeho práva byla vrácena, aby samostatné místodržitelství bylo zřízeno a p. v. I v zemském sněmu horvatském zjednána věci národní platnost, a dle příkladu Horvata a Kukuljeviče i ostatní poslanci znenáhla povrhovali latinou, a mluvili jazykem přirozeným. Žádosti strany vlastenecké v tom vrcholily, aby vojenské pomezí nebylo déle od Horvat odděleno i aby bylo zřízeno samostatné horvatskoslavonské místodržitelství. Rozumí se samo sebou, že tím vlastenci horvatští panstvo v Pešti nad míru urazili; sám Košut podniknul cestu na jih, aby se osobně přesvědčil, do jak povážlivých konců vehnán státoprávní poměr Uher a Horvat. Říšský sněm uherský z r. 1847 místo co měl všech příkrostí v otázce národní se varovati, dovršil míru nespravedlnosti, ustanoviv, že v Slavonsku po šesti letech toliko řeč maďarská bude trpena, jak ve školství tak v úřadování, a že Horvaté mají býti *donuceni,* aby neužívali více v diplomacii řeči horvatské, nýbrž latinské. Jen někteří magnáti neostýchali se pravdě dáti svědectví; tak vyjádřil se Batthyány, že jest to neslýchaným tyranstvím, chceli někdo nutiti národ proti jeho vůli, aby

mrtvého jazyka užíval. A jiný magnát právě podotknul, že násilí, spáchané na národu, nikdy nemůže nésti ovoce jiného než nenávist utiskovatele a odcizení.

Do takových krajností zaběhli Maďaři koncem r. 1847 u věcech národních; byla to chyba tím osudnější, čím větší sjednocenosti bylo jak ve vlastním Uhersku tak v zemích přivtělených potřebí, chtělili Maďaři šťastně provesti aspoň část těch snah politických, k vůli nimž konečně boj na život i na smrt podniknouti hodlali. Nespravedlivostí svou vehnali Jihoslovany v nesmiřitelné nepřátelství, v náruč vlády Vídeňské; a Maďaři v letech čtyřicátých neustálým urážením národností nemaďarských bořili bezděčně krok za krokem budovu státní, než ji měli ještě hotovou.

Zasedání sněmu r. 1832 svolaného skončilo se až r. 1836, aniž výsledky činnosti sněmovní k uspokojení myslí valně přispěly. Reforma správní, o kterou se sněm zasazoval, jen částečně se podařila; za to se však celou ústavou důkladně otřáslo. Názory a potřeby lidu uherského se během času nutně zjinačily: ústava zůstávala pořád stejná. Důmyslní politikové uherští znali sice všechny vady a nedostatky ústavy zděděné, přes to nepodceňovali velikou důležitost svobodného zřízení zemského, kteréž jim bylo záštitou proti absolutním choutkám vlády Vídeňské. Tak bylo postavení Maďarů ze dvou stran krušné. Jednak tanul jim na mysli ideál ústavního zřízení západoevropského, spočívajícího na ideách novověkých; k němu chtěli připodobniti svou středověkou ústavu stavovskou, která jen nepatrný zlomek obyvatelstva zastupovala. Ze strany druhé však znali nenávist, kterou „systém“ Vídeňský stavěl zřejmě na odiv vzhledem k poměrné nezávislosti a samostatnosti uherské; tím větší opatrnosti bylo potřebí, aby snad touha po důkladných opravách a nabytí nových svobod nezavdala vládě vítanou příležitost, stenčiti moc stavů rovně v Uhřích jako v zemích západních.

Ale ještě větší nebezpečí hrozilo staré ústavě uherské zdola, z lidu samého, jemuž konečně nemohlo ujíti, že *národ* na sněmu říšském až na šlechtu zastoupen není. Tlumočníkem náhledů těch stal se mezi jinými *Eötvös,* jenž co spolupracovník pověstného listu *Pesti Hirlap* nemilosrdně odhaloval nedostatečnost ústavy uherské, pravě: „Patrioté velebí původnost uherské ústavy. Pravda, ona se může honositi některými původními stránkami. Všechna práva politická přísluší jen skrovnému zlomku národa — půl milionu lidí mezi jedenácti miliony — všechna břemena však nesou obyvatelé nemající práv. Náš sněm říšský nám národové evropští závidí. A to právem. Neboť moc zákonodárná, nemající přese všechnu váhu nijakého vlivu ani na finance ani na politiku vládní, nemohoucí pohnati k zodpovědnosti rušitele zákonů, podobající se stěně, kterou si někdo vystaví z kratochvíle, aby tvořila umělou ozvěnu, jež odráží věrně všechno, cokoliv se naproti stěně vykřikuje: vše to jest svého druhu jediným. Naše zřízení župní má se obyčejně za palladium naší svobody a neodvislosti. Přeškoda, že nesnese toto palladium spořádaných poměrů, že překáží opravě zákonodárství, že hrozí nebezpečím osobní svobodě jednotlivého občana státního!“ Nelibovalť si však Eötvös toliko v bourání státní budovy uherské, ale

hleděl návrhy positivními vyplniti mezery, nahraditi nedostatky vetché ústavy. Ideálem jeho byla representativní soustava západní Evropy, dle jejíhož vzoru stavovské zřízení uherské na nových a zdravějších základech mělo býti znovu zbudováno. Veřejné mínění v Uhřích po tuhých bojích domácích došlo ku konečnému přesvědčení, že Uhry dosud nemají národa, jelikož všechna práva politická jsou výhradním majetkem šlechty; že Uhry nemají vlády, jelikož se dokonce nedostává jednoty ve správě; že Uhry nemají zákonodárství, jelikož „setrvačnost" (vis inertiae) žup jest jedinou zárukou ústavy.

O tom o všem dovedl národ svůj rázem přesvědčiti a celý jeho směr politický v nové koleje vehnati nejohnivější a nejvýmluvnější parlamentární řečník uherský — *Ludvík Košut.*

R. 1836 po prvé upoutal k sobě všestrannou pozornost co vydavatel novin sněmovních. Přese všechny překážky vlády, jížto se oposiční směr listu a zbožňování všech řečníků svobodomyslných nechtělo zalíbiti, získal sobě litografovaný orgán strany oposiční záhy veliké příznivce, a co bylo více, přečetné čtenáře. Obyčejné stíhání vládní minulo se s účinkem; lisy zabavené nahradila hbitá ruka politických přátel Košutových; co se nedalo vytisknouti, rozmnožilo se opisem. Pokud trval sněm, nemohla vláda proti Košutovi, co zástupci nepřítomného magnáta (v Uhřích byli „ablegati absentium procerum" dovoleni) při sněmu uherském, trestní cestou vystoupiti. Jakmile však i z jednání župního jal se dělati politický kapitál v listu svém, zmocnila se ho policie, a po dvouleté vazbě vyšetřovací odsouzen tabulí sedmipanskou na čtyři léta do vězení a odvežen do Mukačova. Ale od jakživa nedovedlo nic tak sesíliti strany oposiční, jako lesk mučednictví, kterého jim vláda popřávala. Zmizel sice na nějaký čas z veřejného jeviště Košut, nikoliv však jeho zásady politické, a když r. 1840 otevřela mu amnestie dvéře žalářní, nalezl půdu mnohem již zpracovanější nežli r. 1836. Tu nastal v Uhřích ruch netušený; Košut uvázav se ihned v redakci listu Pesti Hirlap elektrisoval čtenáře mocným duchem, jímž nadšeny byly jeho deklamace politické, a celá osobnost jeho stala se tím zajímavější, když slavný Széchenyi sestoupil v kolbiště co politický odpůrce L. Košuta, jenž zase nalezl v Eötvösovi mocného stoupence. Již tenkráte vytýkal Széchenyi Košutovi, že vědomě dráždí obraznost lidu obecného, potápěje ji v půvabné sice ale nemožné přízraky věcí budoucích; že touže po nemožnostech vzbuzuje v lidu nespokojenost; že ubíraje lidu smysl pro potřeby praktické, nedbá o zvelebení hmotných, duševních a mravních statků národních; že ochromuje politickou moc říše, zasívaje símě nesvornosti mezi jednotlivými třídami a dotýkaje se v boji vášnivém nejen zastaralých privilejí nýbrž i dobrých práv ústavních.

A v skutku nebyl Košut celou svou povahou s to, aby provedl důsledně zdravou opravu ústavy uherské, nemaje pevného programu politického, jenž by mu byl stálým vodítkem. Košut byl více agitatorem nežli státníkem; proto také — a to jest zjev významný — nepodařilo se mu nikdy, soustřediti kolem své osoby velikou stranu politickou, ač veřejným míněním takřka výhradně vládl. Všichni čelnější státníci uherští postavivše se na čas v jednu řadu s Košutem,

potom jeden po druhém ho zase opouštěli, jakmile seznali, že jen u věcech vedlejších jest s ním možné dohodnutí, a že Košut v zásadách politických nemá veliké stálosti a vůbec jistého cíle.

Důležitý, celým Uhrám osudný obrat stal se r. 1844. Košut byl na štíru s vydavatelem listu Pesti Hirlap k vůli skrovným prospěchům hmotným z listu plynoucím; i složil se sebe redakci v tom úmyslu, že zarazí list nový. Neobdržel však k tomu povolení, ač se osobně ve Vídni u Metternicha o ně ucházel. A tak se musil Košut bezděčně vzdáti vší činnosti žurnalistické, která mu k jeho nynější slávě byla dopomohla. Pesti Hirlap stal se majetkem Eötvösovým a orgánem strany, která na svůj prapor napsala reformu ústavy.

Ze sloupců listu politického přenesl nyní Košut veškeru svou činnost do sněmovny; odloživ péro jal se živým slovem, horoucí výmluvností bezprostředně unášeti a za sebou třeba i do propasti strhovati vyvolence národní a konečně národ sám. Politická výmluvnost byla v Uhřích vždy domovem, a dobrých řečníků parlamentárních vždycky dostatek. Ale i nejlepší řečníci rádi uznávali, že nad Košuta v Uhřích dosud řečníka nebylo, není a nebude. „Kdykoliv mluvil Košut a pokud mluvil, zapomněli posluchači na celý svět, jen jeho uznali za vůdce a přísahajíce na jeho slova skládali přísahu nejslavnější. Jako proud ohnivý rozlévala se slova jeho na všechny strany, vášeň jeho rostla jako bouře a krok za krokem nabývala jeho fantasie politická větší smělosti. Ku konci řeči přešla horoucnost Košutova na celé shromáždění a všichni posluchači byli v stavu opojení.“ Dodámeli k tomu, že hlasování dělo se obyčejně v okamžiku, ve kterém odrážela se ještě hromová slova Košutova v roznícené mysli poslancův, nebude zajisté nikoho tajno, proč věci uherské vnitřní nutností dospěly konečně tam, kde je v březnu r. 1848 nalezneme.

Celkem stály v Uhrách po roce 1840 tři strany politické proti sobě. Předně strana konservativní, k níž patřila většina magnátů a ku které se později na čas i vláda přidala. Vedle ní byla tak zvaná strana agitační a v čele jejím Košut. Nadšena pro zřízení žup na základech nejsvobodomyslnějších, opanovala veřejné mínění a rozněcovala nepřátelské smýšlení proti vládě Vídeňské. Na protějším konci byli stoupenci Eötvösovi, brzy „stranou reformy“, brzy „stranou centralisační“ nazýváni. Jejich vyznáním politickým bylo znovuzrození ústavy uherské dle vzoru francouzského a co možná největší obmezení samovlády župní, tedy opak toho, k čemuž směřovala celá činnost Košutova.

Záporné zásady této frakce vyslovil nejjasněji A. Dessewfy v boji svém proti Košutovi: „Rozšířímeli práva hromad župních tak valně, že zasáhnou v práva sněmu říšského, budemeli současně v 52 sborech zákonodárných prováděti politické pokusy: jak můžeme se naditi, že jednota státní bude zachována, a jaká vydatnější činnost zbude sněmu říšskému, než aby zapisoval usnešení župní?“

Vláda Vídeňská ústy Metternicha samého vyslovila svůj náhled o ústavních bojích uherských, řkouc, že Uhry mají již svobodnou ústavu representativní; aby byla vzornou, k tomu že není ničeho jiného potřeba, než aby vláda dbala více práv svých, aby se chopila sama iniciativy a postavila se s nezbytnými reformami v čelo celého hnutí. Se

stranou centralisační souhlasila vláda v tom, že zřízení župní jest zlo a že musí býti odstraněno, arci ne ve prospěch parlamentu, jak tomu chtěli centralisté, nýbrž k užitku silné vlády ústřední.

První krok k uskutečnění svých záměrů učinila vláda tím, že hodnost kancléřskou svěřila mladému hraběti Jiřímu Apponyimu, rozhodnému nepříteli snah Košutových, neméně však nepříznivě smýšlejícímu o nehybnosti strany konservativní, která jen ve zděděné anarchii sobě libovala. oPtom následoval první útok na „palladium“ uherské svobody, na zřízení župní. Dle odvěkého zvyku stál v čele komitátu vrchní župan vládou jmenovaný; byl to úřad čestný a vrchní župan mnohdy ani nesídlil v župě, v jejímž čele se nalézal. Odvolávajíc se na výnosy z dob císaře Josefa II. a Františka I. odstranila dvorní kancelář pomalu všechny vrchní župany, kteří buď v župě nesídlili anebo více hodností zastávali. Na místo žnpanů nastoupili vládní admistrátoři, to jest placení úředníci, arci ku všemu povolni, čeho si nahoře přáli.

Oposice nezůstala vládě útok dlužna. Nejen že Košut zahřměl proti 52 novým královským „mandarinům“, „kreishauptmannům“, „prefektům“, i klidný Déak, jenž nikdy vášnivosti uzdu nepopouštěl, veřejně stíhal vládu z toho, že připravuje osobu panovníkovu o vážnost, že se chápe prostředků zločinných, aby zdánlivě upevnila trůn královský. Žaloby jeho vrcholily v tom, že tak zvaná župní reforma hraběte Apponyiho jest drzým porušením uherské ústavy.

To stalo se r. 1846. Několik měsíců potom zemřel (v lednu 1847) palatin uherský arcikníže Josef, stráviv 50 let v Uhřích co zástupce králův. Ve Vídni nebyli spokojeni s tamější činností jeho, nazývajíce ho „starým Rágáczym“, protože jevil malou povolnost k žádostem Vídeňským, straně spíše zemi uherské. Ač ho Maďaři zrovna nezbožňovali, uvykli přece během celého půlstoletí jeho osobě tak, že smrt jeho v době tolik rozechvěné všech upřímných vlastenců bolestně se dotkla. S ním klesl do hrobu přirozený prostředník mezi nesmířitelnými zásadami, jichž hlasatelem byl z jedné strany Košut, z druhé „systém“ ve Vídni.

Jen na okamžik oddala se vláda ještě naději, že nad stranami uherskými zvítězí, když totiž se jí podařilo získati Széchenyiho, jenž nikdy se netajiv svým nepříznivým smýšlením o Košutovi, krátce před zahájením říšského sněmu z r. 1847 vydal proti smělému agitátorovi zdrcující polemický spis. Jmenuje tam Košuta zlým nepřítelem národa, naříká si, že uvede Uhry do poměrů, z nichž je ani bůh nebude moci vysvoboditi, stěžuje, že jediný Košut tomu překáží, aby ostatní oposice se s vládou smířila, a hájí konečně Apponyiho i politiku konservativní.

Obě oposiční strany odpověděly Széchenyimu, spojivše se v jedinou stranu svobodomyslnou; tak si zjednaly závaží proti spolku konservativních s vládou. Brzy na to uveřejnily jak oposice tak strana konservativní své programy. Shodovaly se v mnohém a rozcházely se v mnohém. Chtělili konservativní, aby povinnost, platiti daně, stala se všeobecnou, nalézali se v plném souhlasu s oposicí, která žádala totéž, ale nad to ještě, aby rozpočet říšskému sněmu k ústavnímu vyřízení byl předložen. Chtělali strana Szechenyiho, aby zřízení župní se zjinačilo, nalézala se ve shodě s oposicí, která ale nechtěla na troskách svobody župní zbudo-

vati moc byrokracie, nýbrž soustavu representativní i do těchto kruhů rozšířiti. Zamýšlelali šlechta zrušiti všechny výsady svého stavu, došla zajisté v řadách liberálů vděčného uznání, jen že neměla tím zrůsti moc vlády nýbrž práva lidu se rozhojniti. Jedni si přáli, aby ke spolkům pilněji se dohlíželo, druzí, aby ve spolčování úplná volnost byla propuštěna; jedni žehrali na bezuzdnost tisku, druzí s celým důrazem chtěli ve svobodném státě svobodný tisk; jedni vyhledávali užšího spojení Uher s ostatními zeměmi rakouskými, druzí toužili po větší politické a národní samostatnosti státu uherského.

Veliké váhy nabyl program strany liberální tím, že se uvázal v jeho sepsání střízlivý *Déak,* jehož spravedlnost a politická ustálenost v celé zemi byla co nejchvalněji známa. A přece byl ton celého spisu tak ostrý, že musila býti vláda na nejhorší připravena, když povážila, jací živlové vášniví a bezohlední se za zády Déakovými skrývají. „Vláda nynější," praví Déak, „není parlamentární, nepovstala z většiny říšského sněmu, nezávisí tedy od podpory svých přívrženců, nýbrž podléhá *cizím* vlivům, které nenávidí ústavních forem této vlasti a které by rády i u nás zavedly moc absolutní, jaká v zemích ostatních panuje. My nechceme, aby důležitosti vlasti uherské stavěly se proti důležitostem jednoty říše a možnosti jejího trvání, pokládáme však za nespravedlivé majíli důležitosti Uher ustoupiti důležitostem zemí dědičných, a nesvolíme k tomu nikdy, *aby k vůli jednotě správy, kterou tak rádi stotožňují s jednotou monarchie,* naše ústava, naše práva vydána byla v šanc. Pragmatická sankce a článek 10. z r. 1791 (de independentia regni Hungariæ) jsou nerozluční základové ústavy."

Dne 12. listopadu 1847 zahájil král Ferdinand osobně říšský sněm v Prešpurku trůnní řečí maďarskou. Jásot z této koncese jazykové byl na straně maďarské tak upřímný, že říšský sněm hned v prvním zasedání zvolil jednohlasně arciknížete Štěpána za palatina. Sjednocenost však brzy vzala za své, když mezi rokováním o adrese Košut co vůdce oposice (Déaka tu nebylo) k díkům za královské proposice sněmovní přičinil stížnosti, hlavně co se týkalo zavedených do Uher administrátorův. Magnáti zavrhli všechny odstavce adresy, které vznášely stížnost na vládu, podotýkajíce, že jest to slušnější, aby žaloby, jsouli vůbec jaké, staly se zvláštním předmětem rokování sněmovního. Toho uchopila se tabule poslanců, zavrhla celou adresu, poněvadž nebylo lze se dohodnouti, a zahájila činnost sněmovní žalobami, jimiž dráždila vládu, a liberálními návrhy, jimiž popouzela stranu konservativní. Především zrušena censura, pak následovala debata o zavedení všeobecné poplatnosti a vynikala prudkými útoky Košutovými na šlechtu domácí, která až dosud všech poplatků se vzdalovala. „Žebrácký privilej šlechty, neplatiti daní," pravil Košut, „nesmí se déle udržeti; zrušíli se letos anebo přes rok, o tom můžeme býti v nejistotě, nikoli však v tom, že bez milosrdenství musí býti vyvrácen." Magnáti uznali sice v theorii nutnost všeobecné poplatnosti, v praxi však nehodlali na sebe uvaliti veliká břemena. Podobně jednání o nuceném vykoupení selských břemen nevedlo k jinému cíli, než že zřízena komise, kteréž uloženo, aby podala návrh o spůsobu, o prostředcích a o cestě, jakými by všeobecného vykoupení lze bylo dosíci. Konečně učinila jiná komise dobré zdání o stíž-

nostech a o jejich napravení. Celá zpráva, Košutem vypracovaná, tak vášnivě na vládu dorážela, že nezbývalo kabinetu Vídeňskému nic jiného, než buď zprávu do sněmu ani nepustiti anebo sněm rozehnati. K poslednímu rozhodnutí se to v lednu 1848 jižjiž klonilo, ana tu ještě smířlivost shora pomohla. Dne 1. února překvapenému sněmu sdělen reskript královský; král vyslovuje své podivení, jak vůbec mohla povstati smýšlenka, že by hrozilo ústavě nějaké nebezpečí: ustanovilali vláda na místě vrchních županů administrátory, brala slušný ohled na nutné potřeby časové, užívajíc bez toho jen *práva* jí příslušícího. Zároveň dokládá se panovník svým slovem královským, že nejenom zřídí znovu hodnost vrchních županů, jakmile tomu poměry budou hověti, nýbrž že chce chrániti a zachovati ústavu, kterouž byl stvrdil přísahou.

Přes to stál Košut na svém, aby se počala porada o stížnostech, jelikož reskript do budoucnosti sice slibuje ale přítomných žalob si nevšímá. Návrh jeho ani vlastní stranou nebyl dostatečně podporován, tak že vůdce národní utrpěl rozhodnou porážku. Vášeň jeho vzrostla následkem takového pokoření tou měrou, že mu vyklouzlo z úst osudné slovo: *„Od této chvíle nebude na sněmě žádného pokoje; budiž tedy boj, a to boj až do posledního dechu.“*

Dne 24. února skácen trůn Ludvíka Filipa, a z revoluce únorové povstala již v březnu revoluce evropská. Zprávy z Francie docházející vítány všude co evangelium, co veliký svátek národů, co vzkříšení z hrobu tmy a nevolnosti, co jitřenka zvěstující novou dobu v dějinách člověčenstva, ve které osvěta a svoboda, láska a bratrství spojí všechny národy co členy veliké rodiny v ideální celek společnosti oduševněné. Košut uvítal všeobecný převrat všech věcí evropských s nadšením tak horoucím, vytýkal systému vládnímu všechny jeho hříchy spůsobem tak zdrcujícím, že zavdal pověstnou řečí ze dne 3. března bezprostřední podnět k revoluci uherské i Vídeňské. Sněm uherský naslouchal v zimničném rozechvění unášejícím slovům velikého řečníka, která po celé zemi až do bídné chatrče zvěstovala, že položen do hrobu velebný stát sv. Štěpána, ne aby spal spánek věčný ale aby jako fénix povstal z popele v slávě a velikosti dosud nebývalé. To byla aspoň blouznivá myšlenka Košutova, jenž nepřestával více na zřízení samostatného státu uherského ve smyslu idei novověkých, nýbrž slovy plamennými uváděl vládě Vídeňské na paměť povinnost, aby nejen Uhrům ale všem zemím rakouským učinila po právu. Ústava uherská nemohla míti trvání a nesměla očekávati přízně u vlády, dokud soustava absolutní každé hnutí svobodné v celé západní polovici Rakouska hned v zárodku dusila. A proto otřásla řeč Košutova nejen zeměmi uherskými anobrž celým Rakouskem.

„Z olověných komor systému Vídeňského vane k nám vzduch morový, jenž nervy ochromuje, vzlet duševní hubí. Pramen všeho zla hledati dlužno v převrácené politice rakouských ministrů, jimž jest to asi dost krušné, vidíli káceti se kus po kuse, co za dlouhý život vystavěli, kteří však budoucnost dynastie činí pochybnou, setrvajíli déle ve svém systému. Na nás jest, abychom zachránili dynastii, abychom její budoucnost připoutali ku sbratření různých národů Rakouska, abychom bodáky a útisk byrokratický, jenž nevalně spojuje, nahradili pevnou maltou

svobodné ústavy. Víme, že tužby naše vyplní toliko *vláda národní,* vyšlá z většiny říšského sněmu a lidu zodpovědná; očekáváme tedy, že kollegiální soustava vládní přejde v *zodpovědné uherské ministerstvo.* Víme dále, že skrovný vývoj naší ústavy hlavně tím byl zaviněn, poněvadž se v zemích dědičných vládlo dle jiných, našemu politickému žití nepřátelských zásad. V nejtěsnějším splynutí rozličných provincií říše spočívá záruka míru, podpora dynastie, záštita našich svobod. *Prosíme tedy, aby se trůn císařský ústavním zřízením obklopil, aby všem zemím Rakouska byla udělena ústava.*"

Dostačí zajisté tento úryvek, aby soudný čtenář poznal celý dosah státnické řeči Košutovy, aby si vysvětlil ohromné hnutí v celém Rakousku a beznadějnost, ve které octli se během několika dnů mužové z doby předbřeznové.

Nestályť zajisté Uhry ve svých žádostech o samotě. K podobným krokům směřovalo hnutí stavovské skoro ve všech zemích rakouských, ač nebylo nikde druhého Košuta, který by byl tak důrazně dovedl tlumočiti, co většina nejasně toliko cítila, čeho si menšina horoucně přála. Hlavně to byli stavové čeští a dolnorakouští, jichž snahy reformační i v širších kruzích poutali k sobě pozornost a vládě mnohou mrzutost způsobili. V Čechách klesla v době všeobecného spánku smrtelného váha sněmů stavovských v takové míře, že šlechta konečně ani těch práv, která jí obnoveným zřízením zemským byla pozůstavena, nedovedla více ve svůj prospěch užiti. Výbor stavovský byl tak úplně nepamětliv svého důstojenství, že nepovažoval se co samostatný orgán zemský, co faktor vedle vlády stejně oprávněný, nýbrž co úřad vládě podřízený, nemohoucí ani jinak než uvesti ve skutek, cokoliv dvorní kancelář Vídeňská jmenem vlády uznala za dobré. „Jest to věcí nemožnou, ano nedá se to ani pomysliti, aby výbor stavovský v něčem neuposlechl *rozkazů* vládních", pravil svob. p. Hennet v sezení sněmovním dne 18. srpna 1843. Příklad šlechty maďarské nakazil konečně i panstvo české probouzející se pomalu k ostrým řečem sněmovním a k tuhé oposici proti vládě Vídeňské. První pokusy nedopadly arci skvěle. Dne 11. dubna 1842 učinil kníže Oettingen-Wallerstein ve sněmu návrh, aby stavové s přivolením vlády zvolili komisi, *která by sebrala všechna práva a všechny privileje stavů* a zároveň vypracovala nový jednací řád. Až do ukončení této práce měl býti výbor zemský zastaven a veškeré vyjednávání mělo se díti bezprostředně se sněmem samým. Hrabě Dietrichstein k tomu ještě dodal, aby komise ta podala současně také důkladnou zprávu o stavu jmění domestikálního. Odpověď vládní došla na podzim; stavům vyjevena nejvyšší nespokojenost s jejich návrhy, zároveň však pokárán nepořádek ve správě fondu domestikálního a nejvyšší purkrabí hrabě Karel Chotek „ku své žádosti" z úřadu propuštěn. Sesazení hraběte Chotka bylo pravou událostí, dokazující, že ve Vídni vzdali se všech zásad řídících, že zestárli a seslábli. Bylo to od jakživa první zásadou vlád absolutních, že neomylností kruhů nejvyšších podčleno více méně i veškeré úřednictvo podřízené; vždyť každá nedůvěra ve výbornost orgánů vládních otřásla nutně základy absolutního státu, kterýž měl jen potud trvání, pokud nedovolil si nikdo pochybovati v autoritu hlavy nebo jednotlivých údů. Touto zásadou nyní ve

Vídni pohodili, uznávajíce, že u věcech fondu domestikálního děly se před očima vlády nepořádky, a udělujíce propuštění ze služby muži, jenž co nejvyšší purkrabí svou neunavitelnou činností nabyv nevšední důvěry, byl zajisté výtečným representantem neobmezené vlády v Čechách. Nebyloli tedy propuštění hr. Chotka pouhou mstou ministra Kolovrata (oba byli spolu na štíru), bylo rozhodně chybou politickou, a bylo nad to velmi nelogické, poněvadž jedním dechem uznávalo vinu nejvyššího purkrabí, zároveň ale také ostře káralo stavy, že vinu odhalili.

Stavové snesli důtku královskou lehce, jelikož propuštěním hraběte Chotka byla oslazena. I nabyli zmužilosti k žádostem větším. Uchopivše se nepořádků při fondu domestikálním, ohradili se proti spůsobu, jakým vláda s výborem zemským vždy povolným sestavovala rozpočet zemský, aniž by se kdo byl stavů zeptal, jsouli s rozpočtem spokojeni či nic. Rytíř Neuberg trpce káral porušení řádu zemského, žádaje, aby budoucně jednalo se o rozpočtu v plném sezení sněmovním, a ohnivý hrabě Deym dodal, *že přirážka, za kterou vláda nepožádá, a které sněm nepovolí, nemusí býti od poplatníků placena.*

Na to snesli se stavové jednohlasně, že přirážky k fondu domestikálnímu o své újmě budou vypisovati, aniž by o tom dvorní kanceláři podávali zprávu. Dvorní kancelář usnešení toho si valně nevšímala, ano nařídila zemským úřadům, aby bez jejího svolení žádná berně stavovská se nevybírala. Stavové odvolali se z nálezu dvorní kanceláře až ku králi, ale zase marně.

Právo stavů, povolovati daně, zůstalo i obnoveným zřízením nedotknuté. Že stavové nedělali vládě v době všeobecné zmalátnělosti a v bězích válečných za Františka I. při povolování daní velikých obtíží, bylo sice důkazem veliké jejich povolnosti, ale nesmělo se z toho odvozovati, že by se práva toho byli vzdali aneb ho pozbyli. Byl to sice malý zbytek bývalé samostastnosti státu českého, ale zbytek tak drahocenný, že pro zachování jeho byli stavové povinni ku každé oběti. Zneuznávání práva tak důležitého podráždilo stavy tím více, že vláda nikdy neopomenula ve své starostlivosti otcovské napomínati sněm, aby se držel v mezích svého práva ústavního, tedy v mezích obnoveného zřízení Ferdinandova. I v tom se zračí státnická moudrost vlády předbřeznové, že odvolávajíc se v boji proti stavům českým na zřízení zemské, sama je vůčihledě rušila a rušíc k novému boji stavy vyzývala.

Vyzývavost svou zaplatila vláda brzy porážkou. Zemským chefem stal se arcikníže Štěpán, a jemu přidělen co zástupce starohrabě Robert Salm, jenž měl býti zároveň po odstoupení hr. Chotka předsedou stavovského shromáždění. Proti němu ohradili se stavové, poněvadž dle řádu zemského jen domácím a usedlým pánům českým zemští úřadové mohli býti udíleni, a vláda přiznavši se k chybě udělila Salmovi místo jiné s podotknutím císařským: „žě z toho stavové mohou nejlépe seznati, jak tuze císař o to dbá, aby přáním stavovským vyhovělo se i *aby ústava zůstala ve své váze.*“

Nejbližší snaha stavů českých čelila k tomu, aby k zamezení všeho nedorozumění mezi sněmem a vládou starodávné skoro již v zapomenutí přišlé státní právo země české přesně bylo vymezeno. K tomu cíly vyslaná do Vídně zvláštní stavovská deputace, aby tam přednesla

králi stížnosti sněmu českého a zároveň se zasadila o zřejmé uznání práv zemských, to jest obnoveného zřízení z roku 1627 a všech svobod a privilejí, pokud nebyly zřízení zemskému na újmu, zvláště pak práva, nové daně povolovati. Výsledek několika porad deputace české se zvláštní komisí dvorní byl nevalný.

Dvorní kancléř Pillersdorf dovedl spůsobem nadmíru diplomatickým deputaci českou ukonejšiti, tak že hlavní žádosti a stížnosti stavovské zůstaly zase bez povšimnutí. Překvapení sněmu nebylo malé, když seznal obsah dvorního dekretu, jímž celé vyjednávání s vládou bylo vyřízeno: „Císaři tanou sice neustále na mysli privileje stavů, *neméně však také výhrada, za jakou on sám i všichni jeho předchůdcové výsady stavovské potvrdili.*“

Výhrada, na jakou zde narážel dvorní dekret, zněla: „že císař privileje potvrzuje, ale že jest mu pozůstaveno řád zemský rozhojniti, měniti, zlepšiti a cokoliv jiného s sebou nese jus legis ferendæ, učiniti.“ Proti této výhradě, v tomto znění tak elastické, že ústava česká vždy byla vydána v šanc libovůli vládní, ohradili se stavové již r. 1792, a ohražení to opakoval nyní znova hrabě Albert Nostic ve výboru zemském, podotýkaje právem, že zůstaneli král při své výhradě, celé zřízení zemské pouhým dekretem dvorním může býti zničeno. A v sezení plném dovozoval hrabě Deym nepodstatnost náhledu, jako by obnovené zřízení Ferdinandovo bylo výhradným pramenem svobod stavovských; nebylať prý zajisté *celá* země v odporu proti Ferdinandovi II. a právě stavové jemu věrní udrželi a pojistili *právní souvislost* ústavy české, což vlastně již vysvítá z názvu „*obnovené*“ zřízení zemské. K návrhu Deymovu se stavové usnesli, *že se nepodmíněnou výhradou královskou pokládají za zkráceny ve svých právech.* Současně zvolena komise za tím účelem, *aby radila se o prostředcích k uhájení svobod stavovských a na ochranu přehmatů vládních.* Tenkráte i kníže Karel Auersperg horlivě se zastával práv zemských, pravě při jisté příležitosti, že stavové vlastně ani nevědí, zdali vůbec jsou, a že „*dokud nebude výhrada zrušena, by to bylo neprávem, k žádosti vlády povolovati peníze.*“

Vláda si však pomohla zase jako dříve: rozepsala daně, aniž by byla počkala, jak se sněm u věci tak vážné usnese, a protest stavů proti jednání tak „kompromitujícímu“ zamítla. Zatím dne 18. února 1847 komise sestavená k hájení práv stavovských ukončila svou zprávu, nadepsanou: „Dedukce o právní platnosti zemských práv a svobod stavů českých.“ Upírajíc, že by obnovené zřízení Ferdinandovo bylo jediným základem práv zemských ohražuje se komise proti královské výhradě a činí návrh: „aby stavové proti každé jednostranné změně zemské ústavy co nejslavněji u císaře protestovali a jemu projevili, že jí chtějí případně každým prostředkem ústavním chrániti.“ Takovým prostředkem ústavním mělo býti konečně i *odepření daní,* k němuž Karel Auersperg již dříve pozornost stavů byl obrátil.

V plném sněmu však oposice podlehla straně vládní a některým sběhům, kteří v okamžiku rozhodném vší zmužilosti pozbyli. Místo důrazného protestu sepsána pouhá adresa, tak ponížená a prosebná, že zdála se býti spíše poděkováním než ohražením. Oposice odlehčila

si jen tím, že aspoň do protokolu diktovala protest proti každé jednostranné změně privilejí *„nějakým budoucím císařem Josefem.“*

Vážnější spor mezi vládou a stavovskou většinou nastal u věcech fondu kriminálního, k němuž aby stavové ročně přispívali, ve Vídni si žádali. Stavové odpověděli, že jest slušno, aby náklad ten státní pokladnice zapravovala, jelikož právo trestní vyplývá ze suverénní moci císařské a ve jmenu císařském rozsudek trestní se vynáší. Vláda pomohla si tak, že neuložila fondu domestikálnímu novou daň, nýbrž že přirazila k dani gruntovní tolik, co k uhražení schodku při fondu kriminálním potřebovala. Přirážka opakovala se dvě léta po sobě, až konečně kníže Lamberg navrhnul, aby stavové pozornost svou obrátili k finanční správě celé říše, která za 32 leta míru nedovedla leč státní dluh rozmnožiti a před nedávnem ještě osudnou půjčku uzavříti. Lamberg žádal, *aby vláda budoucně při každém finančním opatření vyslyšela radu stavů, aby jim každoročně rozpočet byl předložen, aby finanční ministr byl učiněn odpovědným,* a byrokracie, jež je stejně nebezpečná svobodě koruny jako zemi vyssává, aby byla co možná obmezena a veškero zbytečné psaní zmenšeno.“ V souhlasu s návrhem Lambergovým odepřena vládě přirážka 50.000 zl. pro rok 1848 na tak dlouho, pokud se nevykáže, k čemu má přirážky té potřebí. Reskriptem královským sděleno stavům, že koruna stojí na plné sumě daní a že očekává od stavů nejen ochotné a rychlé přijetí celého požadavku nýbrž také brzké uzavření sněmu.

Po celou tu dobu, co zasedali sněmové čeští dle obnoveného zřízení zemského, nebylo slyšeti tak hlučného rokování, jako dne 30. srpna 1847 po přečtení reskriptu královského. Ton reskriptu rozhořčil hlavně stav panský nade všechnu míru; Karel Auersperg, hr. Deym, Albert Noštic, Jan Lažanský, hrabě Wurmbrandt jeden po druhém se vším důrazem hájili právo stavů co do povolení rozpočtu; a kdy by se nebyly zároveň v Uhřích děly věci mnohem ještě urážlivější, byly by zajisté tehdejší řeči pánů českých vzbudily v celém Rakousku ba i mimo zemi velikou sensaci. „Krok za krokem musíme jako Sparťané hájiti půdu právní,“ ujišťoval hr. Jan Lažanský, „neboť stav zemský až do těch statků a hrdel má se obětovati za vlast. Nestanu se sice nikdy buřičem proti svému králi, ale rád obětuji hlavu svou za vlast. Budu hlasovati pro odepření přirážky, i kdy by stály za dveřmi bodáky.“

A oposice skoro celý sněm — až na deset hlasů — tak uchvátila, že podán císaři druhý spis sněmovní, v němž se škrtnutí příplatku opakovalo a zároveň výboru zemskému nařídilo, aby vypsal a rozvrhnul daň pozemkovou až po odrážce sporných 50.000 zlatých.

Těžko říci, k jakým krokům by se byli stavové odhodlali při nejbližším sněmu na jaře 1848, kdy by k němu bylo ještě došlo. Tolik bylo jisté, že si vláda hrozeb stavovských ani nyní ještě hrubě nevšímala; přese všechny protesty vypsalo gubernium, obejdouc výbor zemský úplně, daň gruntovní *i s příplatkem* 50.000 zl., a v celé zemi nebylo nikoho, kdo by se byl opřel proti placení daně, spůsobem neústavním zemi uložené.

Nebylo také divu. Většina obyvatelstva českého neměla pro jednání *stavovské* velikého smyslu; sněm nerokoval veřejně a noviny domácí o sporech a bojích sněmovních ani slovem se nezmiňovaly, tak že obecenstvu širšímu zůstalo všechno tajno, cokoliv v nejvyšším „svézákonném“ sboru zemském se dělo. Sestavení sněmu českého bylo takové, že *lid* nemohl k němu míti valných sympatií, že nemohl se rozehřáti pro důležitosti kast, které ač právem a zákonem *celou* zemi zastupovali, přece jenom nepatrný zlomek obyvatelstva tvořili. Vedle stavu panského, rytířského a duchovního byla ovšem na sněmu i tak zvaná královská města zastoupena, byla to však bohužel spíše karikatura nežli representace „čtvrtého stavu“. Všecka města královská směla vyslati ke sněmu své zástupce — ale toliko „ad audiendum“. Hlasovati smělo jen čtvero měst: Praha se čtyrmi, Kutná Hora, Plzeň a Budějovice dohromady se šesti hlasy. Měl tedy městský lid celého království českého na sněmu zemském všeho všudy *deset hlasů;* města poddaná a lid selský nebyli však ani jediným hlasem zastoupeni.

Z toho dá se posouditi, proč stáli stavové čeští ve svých půtkách s absolutním systémem úplně o samotě, proč hlasové jejich, byť byli sebe rozhodnější, nenalézali nikde ozvěny, proč nevzbudili nikde nadšení, *proč vláda přese všechny stesky a tužby jejich pravidelně přešla k dennímu pořádku,* proč nestrachovali se ve Vídni této „bouře v sklenici vody“, která vyburácevši se ve sněmovně Pražské nedovedla celou ostatní zemi z obvyklého klidu vyrušiti. Čelnější členové oposiční předobře to cítili, že nemohouce se opírati o veřejné mínění celé země, podnikají bojujíce se systémem práci Sisyfovu. Ohlížejíce se po spojencích spřátelili se konečně, bohužel pozdě, s myšlenkou, *že by počet hlasů městských ve sněmu přiměřeně mohl se rozmnožiti — a to byla první předloha, kterou oposice připravovala k nejbližšímu sněmu r. 1848.* Berouce zřetel k netušené probudilosti politické, která se roku 1848 po celé zemi české ve všech vrstvách objevila, nemůžeme upříti, že by se byl přechod ze zřízení stavovského k ústavě representativní i v Čechách spůsobem zcela zákonným provedl, kdy by úmysly pánů českých byly mohly vstoupiti v život. Žel, že sněm z r. 1847, na němž páni čeští po prvé pomýšleli upřímně na rozumnější zastoupení *lidu* ve sněmu, *byl posledním sněmem stavovským;* žel, že nenabyl sněm český z vlastní vůle již před r. 1848 takového sestavení a takové tvářnosti, aby byl mohl i po roce 1848 se ctí obstáti před Evropou, jako ku př. sněm uherský. Jaká vyhlídka otvírá se do budoucnosti, pomyslímeli, že by byl sněm český z roku 1861 zůstal v právní souvislosti s reorganisovaným sněmem z doby předbřeznové, že by tedy nebylo bývalo potřebí r. 1861 žádného oktrojovaného řádu volebního a následkem toho žádných bojů o spravedlivější zastoupení lidu českého, žádných ústrků národních — vůbec celého toho otřesení státu rakouského, ku kterému jednostranné vyřízení otázky ústavní bez spolupůsobení národu českého a umenšení práv zemských zavdalo podnět osudný!

Z jara r. 1848 měl býti svolán do Prahy nový sněm stavovský dle starého řádu a spůsobu: tu však zastihla revoluce evropská i Rakousy, a ve zmatcích všeobecných položen starý sněm stavovský do

hrobu, aniž by se bylo zemi české dostalo za ztrátu takovou nějaké náhrady.

Leč přistupme již k samým událostem březnovým.

(Pokračování.)

Matěj Josef Sychra.

Obraz životopisný, jejž vykreslil

Antonín Rybička.

V měsíci prosinci r. 1876 bude tomu právě sto let, co se narodil v městě Ústí nad Orlicí *Matěj Josef Sychra.* *) Muž tento byl v první čtvrti přítomného století jedním z nejbedlivějších a nejčinnějších strážců Sionu a Parnasu domácího a měl o naši oživost národní zásluhy znamenité, bohužel až po tu chvíli náležitě neoceněné, anobrž i jmeno jeho přišlo v prodlení let minulých téměř docela v zapomenutí. Jakož pak to jest svatou povinností každého národa „zpomínati sobě na vůdce a otce své“, zdělali jsme toto sepsání a podáváme je za příčinou stoletého jubilea narozenin tohoto šlechetného, rázného a vzdělaného Staročecha vůbec u veřejnost. **)

Matěj Josef Sychra narodil se dne 21. prosince r. 1776 v domě, tehdáž č. 7. znamenaném v Ústí nad Orlicí z otce Matěje Sychry, písaře městského a manželky jeho Anny. Byltě nejstarší ze tří bratrů, jimžto v domě otcovském dostalo se pečlivého vychování a ve škole tamní základního literního vzdělání jakož i důkladného vycvičení ve zpěvu a hudbě instrumentální. ***) Třeba že se jich rodičům nedostávalo dostatečných k tomu prostředků, aby je byli mohli dáti na vyšší studie,

*) Píšeme *Sychra* a nikoliv *Sichra,* jakož někteří novější píší — a to proto, že on sám se tak po celý čas psával i od svých vrstevníků — ať si již užívali dobropísemnosti bratrské nebo analogické (J. Jungmanna, Kynského, Hanky, Zieglera, Pešiny, Štěpničky a j.) — psán býval. — Při tom připomínáme, že Sychrové jsou rodina v Ústí a okolí jejím nad paměť lidskou usedlá, která přichází v tamní matrice již okolo r. 1600.

**) Pomůcky, jichžto jsme při práci této užili, jsou jednak ústní a písemné zprávy, které nás o Sychrovi došly od bývalých jeho přátel a ctitelů; pak dáta, ježto o něm s námi sdělili jeho bývalí osadníci a konečně vědomosti, jichž jsme u věci té nabyli z jeho hojných prací literních, o sobě i v časopisech porůznu vytištěných. Viz také *Slovník Nauč. Díl VIII. str. 1182; biografii* Sychrovu V. S. Štulcem sepsanou a při Sychrovu spisu *Veleslavín* vytištěnou; Michlův: *Literární Letopis* a J. Jungmanna *Hist. lit. české* r. 1825 a 1847 vydanou.

***) Času toho i dlouho ještě potom byla škola Ústecká pověstná v celém okolí zvláště tím, že se v ní mládež co nejbedlivěji cvičila ve zpěvu a hudbě instrumentální, tak že mezi tamními obyvateli nebylo téměř žádného, jenž tehdáž i později by se nebyl vyznal ve zpěvu a hudbě a tytýž i v kontrapunktu. Vyšlo také z Ústí nemálo umělců hudebních, z nichž někteří ještě za naší paměti slavného jmena požívali a na slovo bráni byli, na př. Leopold Jansa.

nicméně že všickni vynikali nevšedním důvtipem a chápavostí, dostalo se jim příznivce, který jim zjednal přístupu do německých škol v Praze, a ježto otec jejich nedlouho na to zemřel, jmění dostatečného jim nezanechav, staral se dobrodinec tento, ačkoliv sám mnoho nazbyt neměl, o ně co opravdivý otec. Přičiněním jeho dostalo se také bratřím těmto zpěváckých fundací v několika chrámech Pražských, tak že zpíváním tímto a mimo to vyučováním menších žáků zjednávali sobě potřebných prostředků k své výživě.

Nejstarší z nich Matěj Josef vynikaje příjemným a zvučným hlasem a nevšední způsobilostí v hudbě instrumentální jakož i svou ušlechtilou povahou a neobyčejnou pilností, získal sobě přízeň tehdejšího správce kůru u sv. Trojice v Praze, V. Faltisa, v té míře, že tento jej co syna vlastního miloval a nemaje přirozených potomků a blízkých příbuzných, později i svým dědicem jej jmenoval.

Matěj Sychra navštěvoval tehdáž po dvě léta (r. 1790—1791) školy normální a na to po 5 let (r. 1792—1796) třídy gymnasijní na Novém Městě Pražském, kdež vyučovali kněží řádu pobožných škol a to již od nejnižších tříd veskrze po německu, tak že Sychra neměl naprosto příležitosti, aby nabyl nějaké vědomosti gramatiky a literatury české. Za to oznámil se tím důkladněji s rozkvétající tehdáž literaturou německou a jazyky klasickými, jmenovitě latinským, v němž i větší a menší básně, zvláště epigramy, hbitě a dosti trefně uměl skládati.

Odbyv studie gymnasijní slyšel Sychra filosofické předměty po dvě léta (r. 1797 a 1798) na universitě Pražské, kdež času toho vedle jiných profesorů vyučovali vážený Staročech St. Vydra mathematice a známý profesor a beletrista Meissner esthetice, načež se oddal stavu duchovnímu a navštěvoval po tři roky (1799—1801) theologické přednášky na universitě Pražské, vynikaje při tom po všechna léta svých studií neobyčejnou pilností, vzornou mravností a nevšední spanilomyslností, tak že požíval po celý čas nejen přízně svých učitelů a představených anobrž i lásky a šetrnosti všech svých spolužáků v plné míře.

Obdržev v prodlení svých studií theologických již nižší řády kněžské skrze Pražského biskupa světícího Vácsl. Leop. Chlumčanského z Přestavlk, vysvěcen jest Sychra po skončeném běhu bohosloveckém dne 18. září r. 1801 na kněžství od biskupa Kralohradeckého M. Tadeáše hr. z Trautmansdorfu v kapli biskupské v Chrasti s jinými ještě theology, mezi nimiž byl také pozdější kanovník a děkan Kralohradecký, Vácslav Valenta († 1859).

Nově vysvěcený kněz Sychra dán jest za kaplana nejprv do Sebranic a na to do Bystrého, odkudž povolán r. 1805 za administrátora do Něm. Běly v Chrudimsku. R. 1808 propůjčeno mu farní beneficium v Imramově na Moravě, kdež setrvav až do r. 1824 byl přeložen na faru ve Žďáru zámeckém (Vorkloster Saar) na hranicích českomoravských, a zůstal tam až do své smrti. —

Jakož jsme již výše připomenuli, pracoval Sychra po celý čas života svého svědomitě a platně na vinici Páně i na národu roli dědičné. Hledíc k jeho působení *v úřadě pastýřském* sluší připomenouti, že byl Sychra dobrým pastýřem a věrným strážcem stáda sobě svěřeného a tak bedlivým plnitelem všelikých svých sebe obtížnějších

povinností kněžských, že míval málo sobě u věci té rovných spolubratří duchovních, jsa rádcem, přítelem i dobrodincem ano opravdovým otcem svých osadníků. Neboť nejen v chrámu páně na kazatelně a ve zpovědnici, anobrž i mimo chrám na svých procházkách a návštěvách prohlížel Sychra ku vzdělávání a ošlechtění stádce svého, poučuje je při každé příležitosti a tudíž obraceje zřetel svůj nejen ku věcem, kteréž se vztahovaly k víře a náboženství, anobrž i k těm, ježto se týkaly hmotných jeho potřeb, zdraví tělesného, hospodářství venkovského, živností domácích a t. p., tak že pastýřská péče Sychrova směřovala jak k duševnímu dobrému tak i k tělesnému prospěchu svěřených jemu osadníků. — Jsa důkladný znatel přirozenosti lidské a věda, kterak na lid nižšího vzdělání nemálo působí vnější spůsob a forma, pohlížel k tomu, aby ve chrámě panovaly pořádek, čistota a úprava a služby boží aby se odbývaly s náležitou slušností a slavností. Za tou příčinou obnovil a vyzdvihl také poutnickou kapli, ke cti sv. Jana Nep. na tak zvané *zelené hoře* blíž Žďáru založenou. Jelikož pak byla duchovní jeho osada pohodlností a nevšímavostí předchůdcův nemálo zanedbána, bylo se Sychrovi z počátku v úřadě pastýřském nemálo potýkati s panujícími tam předsudky, nepořádky a zlozvyky. Avšak u věci té nedal se odstrašiti nižádnými překážkami, anobrž zakročoval rázně, svědomitě a neunavitelně k účelu sobě vytknutému.

Jsa výborný řečník a důkladný psycholog a znaje zevrubně všeliké dobré i nechvalitebné stránky svých osadníků, uměl Sychra v svých kázáních, řečech veřejných a cvičeních jakož i v rozprávkách soukromých s jednotlivými rodinami dotknouti se vždy té pravé strany nedužívé a vadné a podati vhodné rady i udělovati náležitých prostředků k vyhojení mravních ran hmotných i nedostatků, jež byl v osadě i rodinách spozoroval a vyhledal. Tomu na svědomí ukazujeme jednak k jeho trefným kázáním a řečem duchovním,*) — jež r. 1814 v Brně a r. 1817 v Chrudimi byly vytištěny a v nichž vedle pravd dogmatických vždy a to předem prohlížel k mravním naučením a skutečným

*) První sbírka kázání Sychrovýclr vyšla s titulem: *Kázání na všechny neděle celého roku.* K tisku podal Dom. Kynský. Dva díly. I. str. 393. II. str. 357. 8, v Brně 1814. — D. Kynský podávaje kázání ta do tisku připomíná o nich v předmluvě, „že mu to k obzvláštnímu potěšení sloužilo, že mohl k vydání takových kázání nápomocen býti, v nichž nábožné smýšlení osvícenějších našich spoluvěkých a výmluvný, libozvučný a ohebný jazyk vážných předků našich ušlechtile se druží.“ — Jsoutě pak kázání tato vůbec jadrně, krátce a dobře česky psána, pročež přišla tehdáž také mnohým duchovním velmi vhod a byla od nich s dobrým účinkem potřebována. Za tou příčinou vydal Sychra k vyzvání přátel svých a spolubratří duchovních na to i druhou část svých kázání r. 1817 v Chrudimi s titulem: *Kázání na všecky slavnosti a svátky celého roku.* V sbírce této čteme 22 kazání na svátky a dni výroční a jmenovitě na svátky všech patronů a dědiců českých a moravských, jež oddal tehdejšímu arcibiskupovi Pražském, Vácsl. Leop. sv. p. Chlumčanskému z Přestavlk a to „na důkaz své šetrnosti a vděčnosti, že on jej před mnoha leta v Praze studujícího svátostí biřmování u víře utvrditi a napotom udělením nižších řádů kněžských jemu přístup k stavu duchovnímu otevříti ráčil.“ — Ku konci přidán jest na 14 str. slovníček nebo vysvětlení některých méně obyčejných slov, jichžto užito v kázáních nedělních a svátečních.

potřebám života soukromého i veřejného, — jednak k jeho naučnému spisu populárnímu „*Veleslavín.*“ *)

Ale především Sychra, kdekoliv mu bylo pokračovati na vinici páně, obracel pozornost svou ke škole a dobrému vychovávání mládeže, maje je za základ všelikého zdaru a prospívání v dobrém jedné každé osady. — Nucen jsa již téměř od dětinství za příčinou své výživy obírati se vyučováním mládeže v předmětech literních a hudebních, přilnul k tomuto svému povolání vychovatelskému se vší duší a myslí, a pečoval co nejupřímněji o literní a mravní vzdělání svých vychovanců, kteří jej také co svého bratra, dobrodince ba otce milovali, ctili a ve všech případnostech k němu své zření měli. **) — Přešed pak do úřadu

---

*) Hledíc ke spisu populárnímu *Veleslavín* připomínáme, že týž vytištěn byl v Praze r. 1847 nákladem děd. sv. Janského, (8° str. 623) a že obsahuje v sobě 21 pojednání naučných k rozličným stavům, příležitostem a potřebám života vezdejšího se vztahujících; totiž: O některých povinnostech manželských, o vychování dítek, o domácím pořádku a čistotě, o vrchnostech, o daních, o zdraví duchovním, o zdraví tělesném, o mrzácích, o zadušení, o koupání, o utopených, o psí vzteklině, o ohni, o stavu selském, o rolnictví, o chování hovězího dobytka, o dobytčím moru, o včelařství, o vozotajství, o stavu vojenském, o náboženské snášelivosti. — Vše to psáno jest veskrz srozumitelně, jádrně a prostosrdečně a jest litovati, že Sychra knihu tuto neukončil a sám k tisku nepřipravil, byv při jejím spisování předčasnou smrtí zachvácen.

**) Na této dráze vychovatelské potkati se mu bylo s rodiči a vychovanci rozličného způsobu a smýšlení a činiti hojných, zhusta trpkých zkušeností, o nichž v pozdějších svých letech přátelům a známým svým nejedenkráte — tu žertovně, tu s bolestným upomínáním — vypravoval. Zvláště často opakoval jeden příběh, který také v svém Veleslavínu (str. 71. tu kde mluví o vychovávání dítek) zaznamenal a který jest v nejednom způsobu zajímavý a povšimnutí hodný, pročež jej tuto sumovně opakujeme. Sychra dostal se za vychovatele do domu jednoho měšťana Pražského, jenž byl sice muž správný a přičinlivý, avšak tu nectnost do sebe měl, že dětem svým nikdy tváře přívětivé neukazoval, aby prý jej sobě nevzaly v obyčej a lehkost, zřídka kdy s nimi stoloval, vždy jenom přísné rozkazy jim dával a když děti něco zavinily, je ne ihned za to káral, anobrž trestem pouze vyhrožoval, říkaje: „Máš u mně navroubeno, až jen po chvíli bude, lískovkou budeme vrub střezovati!“ — vykonání jeho však na jinou dobu odkládal. Tu se pak za nějaký čas teprv v dětské světnici nenadále s pružinou v ruce objevil, volaje: „Dnes uvedeme účty v pořádek!“ nebo: „Dnes přicházíme s vrubem!“ Na to musel provinilec sám stolici přinesti a se položiti a rány mu rukou otcovskou vyměřené vytrpěti. Nejedenkráte se pak stalo, že také ostatním dětem, třeba nebyly pro tenkráte ničehož zavinily, na stolici se klásti rozkázal, nedbajo na jich úpěnlivé prosby a výmluvání, že ničehož neprovinily, jak jim to sám p. učitel může vysvědčiti. „Jen se polož,“ osopil se pak na uděšené dítě, „však se tobě křivda neděje; pamatuji se, že sem i tobě vyflákati přislíbil, jenom že již nevím kdy a proč!“ Chtíti zastávati aneb vymlouvati ubohé trýzněné, bylo jako oleje do ohně líti: „Dnes jsem si umínil vrub střezati, a pořádnost domácí udělati“, bývala jeho úsklebná odpověď, „pročež mne nemeškejte, když chci každému za spravedlivé učiniti a zastaralé dluhy vypláceti, nebo kdo ví, kdy k tomu zase budu času míti!“ — Že v takovém domě ten kousek chleba vychovatelského velmi trpce našemu Sychrovi chutnal, netřeba šíře ukazovati, a byl by také trapné místo toto nejednou opustil, kdy by se mu vždy při tom nebylo zželelo ubohých dětí, které by byly tím pozbyly svého jediného zástupce a nejvěrnějšího přítele; což také příčinou bylo, že přes všeliké nepříjemnosti po tři léta v domě tom vytrval.

pastýřského, nepřestával Sychra býti milovníkem dítek, anobrž navštěvoval školy místní a filiální — pokud to slabé zdraví jeho a počasí dovolovaly — několikráte v témdni a vyučoval tam mládež v náboženství i jiných vědomostech a to tak pochopitelně a prostomile, že se i tu stal miláčkem maličkých, kteří se vždy na jeho příchod těšili a přednášky jeho s nemalou pozorností poslouchali. I uměl při každém naučení vypravovati příklady z písma sv., z historie domácí nebo ze života společenského, k vysvětlení přednešené pravdy a nauky směřující, a to tak krátce a jadrně, že dítky vše to mohly lehce pochopiti a sobě v pamět vštípiti; při čemž přiváděl vždy ještě také trefné průpovídky, mravné bájky a běžná přísloví, kteráž příhodnými příklady a příběhy náležitě vysvětloval. — Avšak neměl zřetele toliko k dítkám školním a menším, nýbrž všímal sobě s touže horlivostí a vytrvalostí tolikéž dospělejší mládeže, jižto každou neděli a každý svátek před odpoledními službami božími shromažďoval do kostela, kde s ní opakoval a na pamět jí přiváděl mravní naučení i pravdy náboženské, kteréž byla druhdy ve škole slyšela, jakož i důtklivě k tomu přihlížel, aby tato mládež obojího pohlaví bedlivě navštěvovala hodiny opakovací, do nichž sám pilně přicházel, přednášeje tu zvláště naučení k praktickému životu se vztahující.*)

---

*) Nemalá část literární činnosti Sychrovy vztahuje se tudíž také k spisování a vydávání knížek, k poučení, vzdělávání a vyražení menší i odrostlejší mládeže dobře se hodících, a zdělaných jak ve verších tak i v řeči nevázané. Vydaltě u věci té o sobě: *Původní rozmlouvání a povídky,* k vysvětlení mravných českých přísloví, k prospěchu mládeži. 2 díly 12° v Praze 1822. — *Vázaného mravné a pilné mládeži školní.* V Hradci Kr. 12° 1824. — *Mravné a krátké propovídky a podobenství na obdarování školní mládeže.* Tamtéž 12°. 1824. — *Připodobnění,* jimiž mnohou spasitedlnou pravdu dospělejší mládeži přednáší.... Tamtéž. 12°. 1825. — Mimo to čteme podobné, k poučení a obveselení mládeže směřující práce Sychrovy — mravné povídky, rozmlouvání naučná, podobenství, allegorie, vysvětlená přísloví, bájky, průpovídky, dětské hry divadelní a t. p. také roztroušeny v rozličných souvěkých časopisech českých — a to: V liter. přílohách k Hromádkovým novinám Vídenským (r. 1814 až 1816) a v jeho Přemyslu (1817), v Zieglerově Dobroslavu (1820—1822), v Příteli mládeže, v Čechoslavu (1821—1824), ve Věrném Raditeli (1824), v Milozoru (1824) v Milině (1825) a Čas. Mus. (1827). Na ukázku, jak prostomile a srdečně věděl Sychra k mládeži promlouvati, sdělujeme tuto slova, kterými knížečku svou: *Vázaného,* mládeži vlastenské podává: „Rád bych tobě, jsili řádná, něčím potěšení způsobil. Ale čím? Stříbra a zlata rovněž jako sv. Petr nemám, a kdy bych měl, s těžkem bych tebe jím podělil, aby si se na marnost neoddala. Ale co mám, to tobě dávám, z lásky zhotovené kratičké povídačky, průpovědi a podobenství. — Kýž mé rady uposlechneš, která záleží v tom, abys v této knížečce často, třebas jenom chvilkami čítala, čeho se dočteš, na sebe obracela a mravné propovídky v pamět sobě vtiskla, by tobě výstrahou a jako andělem strážcem byly, když bysi se na zlou cestu uchylovala! V Imramově dne 28. pros. 1821.“ *Allegorie* Sychrovy jsou i nyní ještě čtení hodny, z nichž zvláště tuto připomínáme: *Ctnost světem putující* (Přemysl r. 1817), *Ptáček a kámen* a *Tři přítelkyně* (Čas. Mus. 1827). — Co se pak týče *mravných průpovídek,* přivádíme jich tuto několik na ukázku: „Hospodářství hyne v smutném zmatku, kde se práce koná bez pořádku! — Pomoc, jenž se dlouhou prosbou vynutí, takť nám milá, jako krmě bez chuti. — Není v celém světě záhubnější zvíře nad člověka, jenž se

Hledíc k činnosti našeho Sychry na poli domácí světské literatury, sluší připomenouti, že zaujímá přední místo mezi muži, kteří na začátku století přítomného o pozdvižení a vzdělání jazyka národního úsilovně se zasazovali. Působiltě Sychra času svého ústně i písemně zvláště k tomu, aby hluboko pokleslý, cizími živly prosáklý a vůbec opovrhovaný jazyk český všelikých nekalých přísad očištěn a vytříben, k své prvotní čistotě a jádrnosti zase přiveden, dle potřeby rozhojněn, ošlechtěn i vybroušen a vůbec ze svého ponížení vynešen a k náležité platnosti zase přiveden byl. V tomto pak svém usilování počínal sobě Sychra tak rázně, vytrvale a platně, že se stal jedním z nejpopulárnějších spisovatelů a nejvytrvalejších dělníků na poli tehdejší literatury české.

Sychra studoval drahně let pod piaristy na Nov. Městě Pražském, kdež se dle tehdejšího plánu studijního i v nejnižších třídách všelikým předmětům vyučovalo toliko německy nebo latinsky, nemajíc při tom pražádného zřetele na jazyk domácí, anobrž opovrhujíc jím jako prý sprosťáckým a již odumřelým a kaceřujíc a hanobíc vůbec vše, co české bylo. Ježto byl Sychra nad to času toho zaměstnán pracemi vychovatelskými u bohatších rodin Pražských, v nichž tehda tolikéž převládala samospasitelná němčina, neměl takto v mladších svých letech příležitosti, oznámiti se důkladněji s ožilou času toho literaturou českou a vážiti sobě jazyka mateřského tak, jak by to sice bylo slušelo, anobrž — jak sám v pozdějších letech nejedenkráte vypravoval — pokládal i on dle panujícího tenkráte domnění řeč českou za sprostou a úplně nevzdělanou, jejíž celá literatura kromě několika starších knih nábožných, skládá se toliko z kalendářů a nemotorných kronik o Enšpiglovi, Majoleně, Brunsvikovi a t. p. — Když se však po svém na kněžství vysvěcení dostal na venek do správy duchovní mezi obyvatelstvo ryze české, vyrozuměl v kratinkém čase, jak důležitá ano nevyhnutelně potřebná jest každému pastýři duchovnímu důkladná známost toho jazyka, jímžto mluví jeho osadníci, ač chceli těžkému úřadu svému náležitě dostáti. Pročež pykal nyní své dosavadní u věci té netečnosti a nevědomosti a jal se zároveň s horlivostí a vytrvalostí doháněti to, co byl dosavade promeškal a opominul. Studovaltě nyní horlivě českou gramatiku, čítal pilně v starších knihách českých, jmenovitě v biblí, právích městských, v bylináři, v kronikách Hajkově a Beckovského i v jiných starších spisech českých, kterých mezi tamními osadníky — zvláště mezi tak zvanými „čtenáři“ a „písmáky“ — tenkráte ještě nemalý počet se nalézal. Také zjednal sobě vycházející knihy české, Krameriusem a J. Nejedlým času toho vydávané, a čítal v nich (zvláště v Hlasateli) co nejbedlivěji, obcoval s lidem venkovským, jazyka českého němčinou a latinou nepokaženého užívajícím, jakož i rozmlouval s řemeslníky, rolníky i čeledíny českými o rozdílných věcech a pozoroval i vyptával se, kterak oni tu nebo onu věc v řemeslech a hospodářství domácím užívanou vlastně jmenují, jakých přísloví a pořekadel užívají,

rouhá pravé víře. — Hrdinou všech hrdin nazvi toho muže, jehož žádná náruživost nepřemůže. — Na krátké časy vydáš se v kvasy, pak přijde chudoba, dobrý ti kus chleba.“ —

kterak se u věci té jazyk český od německého a latinského různí a jak vůbec prostý, „němčinou neprosáklý“ Čech tu aneb onu frási německou po česku vyjadřuje.*) — Takto vzdělával se Sychra v jazyku českém v té míře, že v prodlení několika let vše to, co byl až dosavade zanedbal, nejen dohonil, anobrž nabyl tím tak důkladných vědomostí jazykových i literárních, jakými se tehdy málo kdo z jeho okolních spolubratří duchovních a vůbec krajanů českých mohl honositi a prokázati.

Chtěje pak takovýto pravý spůsob mluvení u nepokažených, „němčinou neprosáklých“ Čechů a Moravanů obyčejný, nebo v dobrých českých spisech přicházející, všem milovníkům jazyka mateřského, a zvláště mládeži studující v lepší známost uvesti, pokusil se náš Sychra o vzdělání první české *fraseologie* čili *sbírky spůsobů mluvení, přísloví a pořekadel,* jež vybral ze svých hojných zápisek a spořádal k snadnějšímu vyhledání v pořádek abecední. Spisem tímto chtěl — dokud by v literatuře naší nebylo slovníku česko-německého, o němž tehdaž prof. J. Jungmann neunavně pracoval — nejen začátečníkům anobrž i osobám v češtině zběhlejším, kteří chuti a času nemají v spisech starších klopotně spůsoby jádrného a vlastního mluvení českého vyhledávati, prospěti a k důkladné známosti jazyka našeho platnou pomůcku zjednati. — Práce tato vyšla pak v Brně r. 1820/21 tiskem a nákladem knihkupectví J. J. Trasslera s tímto titulem: *Versuch einer böhmischen Phraseologie durch kurze, alphabetisch geordnete, den echten Geist der čechischen Sprache aussprechende und der grösseren Gemeinnützigkeit wegen verdeutschte Sätze, vorgetragen von Mathias Joseph Sychra, Pfarrer.* I. Abtheilung. A—L. Brünn 1821. II. Abtheilung. M—Z. ebenda 1822. K dílu tomuto, — jež připsal: „Allen Gönnern und Freunden der böhm. Literatur ohne Rücksicht, welcher Rechtschreibung sie huldigen, und daher Itisten oder Ypsilonisten sein mögen,“ — přidal Sychra dvě předmluvy, německou (na str. I—XXXIII.) a českou (na stránce XXXIV—XXXIX.) a to nemálo zajímavé a čtení hodné, v nichžto ukazuje k příčinám, které jej k sepsání díla toho přiměly, a připomíná při tom, proč je sepsal v ortografii bratrské. — Fraseologie tato, byvši tehdáž jenom v skrovném počtu exemplářů vydána, jest dávno již rozebrána a nyní méně, nežli by přáti bylo, již známa, ježto až po dnes má do sebe cenu nejen historickoliterární, ale i skutečně praktickou. — Nemohouce zde šířeji o této zajímavé a důležité knize promlouvati, připomínáme toliko, že větší část frásí v ní obsažených náš patriarcha J. Jungmann přijal do svého arcidíla lexikálního a že také jiní, věci té znalí mužové: J. Nejedlý, Hněvkovský, Ziegler, Kynský, Vaněk a j. času svého o díle tomto pochvalně se pronesli a jeho bedlivě užívati se nezpečovali.

---

*) I v pozdějších ještě letech měl Sychra v obyčeji, že literní práce své, k poučení a vyražení lidu venkovského směřující, chtěje se přesvědčiti, jsouli srozumitelně a vskutku prostonárodně sepsány: obyčejně předčítal osobám, němčiny docela neznalým, jmenovitě své stařičké matce a jiným svým domácím osobám ano i čeledínům, a opravoval je pak dle jich připomenutí dotud, pokud nevyrozuměl, že v nich užito jazyka skutečně prostonárodního, opravdově českého a při tom jádrného.

Jakož pak Sychrovi upřímně činiti bylo o pravdivé a všestranné vyzdvižení národnosti naší, toho však nelze dosíci pouhým vydáváním gramatik, slovářů a knih nábožných, anobrž potřebí k tomu, aby lid přicházel k poznání sama sebe, aby se mravně i reálně vzdělával a ze svých dosavadních předsudků a nechvalitebných zvyklostí vyzouval: prohlížel Sychra nyní přede vším také k mravnímu vzdělávání a praktickému poučování lidu našeho. Svým dlouholetým v úřadě pastýřském obcováním s lidem venkovským vyrozuměl, že takovému vyučování nelze zjednati platného průchodu pouhým theoretickým kázáním, suchopárným napomínáním a přísným kantorováním, anobrž že u věci té potřebí užiti jakési lahodnější metody a příjemnějšího spůsobu. Jmenovitě pak, jakož lid náš rád čítá, měl za to, že by se u věci té slušelo, zřetel obrátiti k vypravování rozličných příběhů vážných i kratochvilných, v nichž by se jak dobré tak i nechvalitebné stránky života lidského na odiv stavěly, onyno velebily, tyto pak dle zásluhy káraly a směšny činily; vůbec že by příhodno bylo ve věci té šetřiti onoho starého přísloví: Ludendo doceas, ut ridendo discant! Za tou příčinou uvázal se ve sbírání takových příběhů a vypravování naučných i kratochvilných, delších i kratších, a jednak vydával je u veřejnost o sobě ve sbírkách zvláštních, jednak podával je do rozličných, tehda vycházejících časopisů domácích.

Takto vyšla prací Sychrovou tato sbírka: *Povídatel, nebo sbírka rozmanitých pamětihodných příběhů, povídaček, důvtipných nápadů a průpovědí, k poučení a obveselení.* Svazek 1. r. 1815 str. 183. Svazek 2. r. 1815 str. 237 a svazek 3. r. 1817 str. 210, vše v 8^{0} v Brně a Olomúci nákladem Gastlovým. K prvnímu svazku přidal Sychra velmi zajímavou předmluvu, v nížto ukazuje, jak důležité a potřebné lidu našemu jsou spisy kratochvilné a zároveň poučující.*)

---

*) Podávaje pak v Hromádkových novinách Vídenských (lit. př. 1815 č. 46.) návěští o spisu tomto, mluví tu Sychra o nevšední platnosti a potřebě dobrých spisů kratochvilných tak trefně a důtklivě, že neváháme toto jeho promluvení, ježto i nyní vždy ještě jest čtení hodné, dle celého znění opakovati. „Máme ovšem v mateřském jazyku znamenitou zásobu v nábožných a zvláště v modlitebních knížkách; spisů však, jenž by k vyjasnění truchlivé mysli a k nevinnému obveselení, spolu však i k nenucenému naučení přispívaly, těch málo posavad, jakož povědomo, počítáme. Jsouli pak tito spisové zbyteční? Nikoliv, ano za našich bouřlivých časů, v nichž neustálé těžkosti a trudné starosti na ubohé lidi naléhají, jsouť velice potřební, v čemž mně, jak doufám, každý přítel lidu milerád přisvědčí. Roznášejí se ovšem od jarmarečníků a knihařských překupníků rozličné knížky pro obveselení mysli; přál by však každý moudrý člověk, aby jich nebylo; nebo sotva z desíti jedna čeho k vzdělání a prospěšnému naučení v sobě obsahuje, ba bohužel mdlého rozumu čtenářovi (a těch jest zhruba) vrtochů v hlavě nadělá, nové pověry s předsudky v něm vhnízdí, tak že od toho nezáživného, ba škodlivého jídla lačnější povstane, nežli k němu přisedl. Ze všech těch blivanin budiž jmenována toliko ona zamilovaná, vůbec co hmyz rozplemeněná knížka o *Eylenšpiglovi,* jejížto obsah což jiného jest, nežli *nemotorné šprýmy, nestydaté propovídky,* a *co nejhoršího* i *chvalořeč na šejdířství!* „Kýž by se někdo o to pokusil, aby něco chutnějšího v češtině pro ukrácení mrzuté chvíle vyhotovil, když ten výborný český *Hlasatel,* umkám a všem češtiny milovníkům k zármutku, oněměl —“ nejednou jsem zvolal, vida s mrzutostí a útrpností, kterak mnohý čeledín, maje po chvíli, čtením podobné jalové žvanice oči si kazí a nové hlou-

Za příčinou nastalé tehdáž drahoty a jiných nepříznivých příčin přestal Povídatel po třetím svazku dále vycházeti. Jakmile se však okolnosti změnily, přikročil neunavitelný Sychra ihned k vydávání podobných sbírek s titulem: *Kratochvilník,* — jehož vyšly dva svazky v Brně u Jiř. Trasslera a to sv. I. r. 1819 (str. 152 8⁰) a svazek II. r. 1820 (str. 142 8⁰) — a později *Kratochvilná včelička* r. 1827 (str. 160 8⁰) tamtéž vydaná, kteréžto oba spisy zavíraly v sobě — tak jako druhdy Povídatel — povídky, příběhy, divadla, rozprávky, průpovědi a nápisy obsahu náučného i kratochvilného, a to „z vlastní i cizí zahrádky."

Mimo povídky a průpovědi ve sbírkách těchto obsažené vzdělal Sychra ještě mnoho jiných, jež podal do rozličných časopisů českých, na př. Z mrtvých vstání, Zchytralá hlídačka, Drobový ples, Ludvík Polink, S chutí do toho, Komu štěstí přeje (do Dobroslava); Po účinku zlá rada (do Věrn. Raditele); S poctivostí nejdál dojdeš a Tři přátelé (do Milozoru). Také přeložil Sychra několik her divadelních do češtiny, z nichž: *Přestrojování,* veselohra z Kotzebue vyšla v Dobroslavu (sv. X.) a *Bezděčný lékař,* svobodně z Molièra přeložený, vydán jest o sobě (v Hradci Kr. r. 1824 v 12⁰). —

Kromě tuto vyčtených větších kusů prosou sepsaných složil Sychra také mnoho průpovědí, nápisů, drobnůstek a vtipných nápadů v řeči vázané, a vydal je jednak po různu v časopisech (v Přílohách k Hromátkovým Víd. Novinám, v Dobroslavu, v Raditeli, Milozoru a Čechoslavu), jednak v sbírce zvláštní, která s titulem: *Maličkosti* r. 1823 (v 12⁰ v Kr. Hradci) byla vytištěna.*)

---

posti do sebe láká. Že se však za drahný již čas žádný k tomu neměl, dal jsem se sám do té práce s celou chutí a poštěstilo se mně, že sbírka rozličných pamětihodných příběhů, povídaček, důvtipných nápadů a průpovědí znamenitě vzrostla, kteroužto se doufám krajanům svým zavděčiti. První svazek pod jménem: *Povídatele* již u nakladatele J. J. Gastla v Brně a Holomouci na světlo vyšel." — V Imramově, 23. června 1815. — Sychra, farář.

*) K „Maličkostem" těmto přidal Sychra zvláštní předmluvu, v nížto přivádí příčiny: „proč básní v pozdním věku?" a to takové: „že — nemoha pro churavost tělesnou většími prácemi se zanášeti, avšak nechtěje i naprosto zaháleti — dal se do skládání epigramů a důvtipných nápisů, jakých lid náš nemálo milovný jest." — Veršované tyto drobnůstky postrádají ovšem nezřídka vyšší ceny básnické, pokulhávajíce co do formy i věci; avšak nezdá se nám přece jich naprosto zavrhovati, ježto se jim času svého dostávalo nemalého oblíbení, a to proto, že bývaly z větší části ex improviso skládány a pronášeny i vztahovaly se zhusta k osobám a příčinám, tehdáž dobře známým, nyní však nám již naprosto cizím a v zapomenutí přišlým. Toliko na ukázku epigramatické músy Sychrovy přivádíme zde několik takovýchto nápisů:

Na odrodilého Zemana N.

Obdržel jsi po svých předcích všeho dostí,
Rodu, erbu, slávy, drahé majetnosti;
Něco jen ti schází — jsou to maličkosti —
Stojíli to za řeč? — *jejich vzácné ctnosti!*

Sám na sebe.

Jestli si kdo provádí,
Hned mne Momus navádí:
Vezmi ostré *péro,*
A co můžeš *per ho!*

Mimo tyto tiskem vydané práce vzdělal Sychra ještě více jiných nábožných i kratochvilných sepsání, kteráž však zůstala v rukopisu. — Také složil některé kusy hudební a jmenovitě nápěvy k českým písním nábožným i světským, jsa — jakož výše dotčeno — dobrým hudebníkem a kontrapunktistou. Ze skladeb a nápěvů těchto přišlo však jen málo co u veřejnost.*)

Ze všeho, co jsme tuto o literární činnosti našeho Sychry připomenuli, jest pak zřejmě vyrozuměti, jak bedlivým a pilným, anobrž neunavitelným byl dělníkem na poli domácí literatury, tak že se mu času toho málo kdo u věci té vyrovnal. Byloť také vždy jeho heslem: „Pracujmež v potu tváři v okrslku nám k působení vykázaném, abychom obžinky jestli ne v stáří alespoň na věčnosti slavili!“ — Ovšem že mnozí duchovní spolubratři Sychrovi, jimž džbanek, karty a vůbec klasické: *dolce far niente* bylo vrchem veškeré blaženosti lidské, nad tím se pozastavovali a za hřích mu to pokládali, že se na spisování kratochvilných knížek vydává a „takovými titěrkami sama sebe i celý stav duchovní v lehkost uvádí.“ Avšak Sychra nedal se vším tím mýliti, ukázav trefně a důtklivě v předmluvě k Povídateli a Včeličce, proč to činí, jmenovitě proto, „že lidu našemu netoliko tím platně posloužíme, když mu kázání a postyly aneb jiné knížky nábožné podáváme, anobrž zvláště také tím, když se mu do rukou dostane nějaký lehce rozumitelný spis, v němž by čítaje se obveselil a na své skormucující starosti a trampoty alespoň na chvilku zapomenul.“

Promluvivše takto o pastýřské a literární činnosti Sychrově, pokusíme se ještě stručně vylíčiti jeho povahu mravní a způsoby osobní.

Co mravní povahy se dotýče, sluší připomenouti, že Sychra byl muž vůbec cti a milování hodný, který s nevšední dobrosrdečností, laskavostí a upřímností spojoval rozšafnost, ráznost, spanilomyslnost a neobyčejnou bedlivost u vykonávání svých povinností. Jednou z předních ctností a chvalitebných vlastností Sychrových byla však jeho vroucí láska k národu a jazyku vlastenskému, jakož i jeho neunavitelné snažení o duševní ušlechtění a materiální vzdělání a vyzdvižení svých osadníků. Jsa bedlivým otcem, upřímným rádcem a dobrým pastýřem svěřeného sobě stáda, nešetřil u věci té žádných prací, obětí, překážek a obtíží, a jsa při tom i vůbec opravdovým lidumilem, nerozpakoval se každému bez rozdílu vyznání a postavení jeho dle sil svých býti raden a pomocen. Tudíž býval také snášelivý a shovívavý k těm, kdož byli jiného vyznání nebo mínění, a nekaceřoval aniž stíhal koho za tou příčinou, nýbrž zacházel přátelsky i důvěrně tak dobře s katolíky jako s evangelíky (helvety), kteří tehdáž jak v Imramovské tak i Žďárské osadě v nemalém počtu přebývali.**) — Vůbec jsa muž opravdově nabožný a při

---

Taktéž.

Pérem nohne, co živ bude, *Sychra více;*
Trápili Vás, když ho čtete, *sychravice!*

*) Z českých písní, Sychrou v hudbu uvedených, známe toliko: *Jablíčka*, píseň Magd. Rettikovy v Dobroslavu sv. 7., pak *Píseň pohřební* a *Na den věrných dušiček*, složené od Dostala, v Raditeli sv. 1.

**) Sychra zacházel po celý čas svého přebývání v Imramově zvláště důvěrně s rodinou *Karafiátovou,* v celém okolí tehdáž známou a pro svou vzdělanost a horlivost náboženskou vůbec váženou, k nížto zde proto uka-

tom osvícený a všestranně vzdělaný, vzdálen byl všelikého náboženského indiferentismu a moderního mudrlantství, jakož i naopak nenáviděl všeliké pobožnůstkářství a přepjaté zelotství i licoměrné faryzejství, pokládaje účinlivou lásku k bližnímu za jednu z hlavních povinností každého člověka a zvláště každého kněze křesťanského.

Ovšem takováto snášelivost Sychrova nebyla po chuti nejednomu z jeho duchovních spolubratří a jmenovitě některým Brněnským pánům konsistorianům, kteří mu na zlou stranu vykládali i nejedenkráte zřejmě na srozuměnou dali, „že jest to věc neslušná i pohoršlivá, když kněz katolický důvěrně obcuje s *berany* a bratříčkuje se s jejich *predykanty.*“ Avšak Sychra „maje u věci té dobré svědomí“, nedal se vším tím mýliti, anobrž ukazuje k tomu, kterak sám náš spasitel raději obcoval s publikány a Samaritány nežli s licoměrnými faryzey a zatvrzelými zákonníky a kterak přikazoval, abychom milovaly každého člověka a dobře činili bližnímu svému, zacházel i potom nejen s katolickými svými osadníky ale i s evangelíky, pokud jenom byli lidé mravní, správní a rozšafní.

Tak jako u věcech náboženských byl náš Sychra i v příčinách literárních veskrze shovívavý a vůbec praktický. V panujících tehdáž rozmíškách o dobropísemnost a prosodii, jimiž spisovatelé čeští ve dva nepřátelské tábory byli rozděleni, kráčel Sychra cestou střední. Ačkoliv držel k dopropísemnosti bratrské a prosodii přízvučné, nic méně nekaceřoval a nestíhal ty, kdož se přiznávali k orthografii anologické a prosodii časoměrné, maje za to, že všeliké u věci té násilné sobě počínání a vtírání jest nemístné, anobrž naší tehdáž oživující literatuře nanejvýše škodlivé, a že v příčině té na ten čas postačuje, střídmě a mírně přivesti důvody z té i oné strany a zůstaviti to pak vůli obecenstva samého, ku které z nich by se přidati a pokud by „místo bachratého ypsilonu zakrnělého *i* užívati a dvojhlásku *au* tak, jak ji vyslovuje, psáti chtělo?“ *)

---

zujeme, že se nejední členové její tolikéž připomínají v historii naší národní ožilosti, ku př.: *Jan Karafiát*, obchodník v Brně, který v prvních desítiletích přítomného století velikých peněžitých obětí přinášel na vydávání a rozšiřování knih českých. *Vácslav Karafiát*, farář v Telecím, jenž v letech 1820—1830 vydal několik spisů českých: *Tabule Kebesa Tebanského* 1825, *Nábožné modlitby* 1835 a j. a *Josef Karafiát* v Imramově, který měl vzácnou sbírku starších a novějších knih českých i cizojazyčných, jichž náš Sychra volně mohl užívati a také při svých pracích literárních, jmenovitě při spisování povídek naučných a kratochvílných v plné míře užíval.

*) V příčině této pronesl Sychra zvláště v německé i české předmluvě k své fraseologii velmi trefná a důtklivá slova, jež tuto opakujeme, majíce za to, že by i nyní ještě jistí pánové mohli a měli jich sobě povšimnouti a je k mysli a srdci svému přivesti. — Píšeť totiž Sychra v německé předmluvě takto: „Lächerlich ist es beim ersten Anblicke, wenn man zusieht, wie Männer von nicht gemeinen Kenntnissen, und die ihren am Geiste ärmeren Brüdern zur Mutter sein sollten, sich katzbalgen und einander beleidigende Fehdebriefe wie auf Leben und Tod zuschicken. Und wesswegen? Weil der eine das winzige krüppelhafte *i* öfter setzt und das *au* so schreibt, wie es ausgesprochen wird; der Andere aber in dem Wahne steht, er würde sich an den Manen seiner Urältern versündigen, wenn er das grossbartige *y* von dem zwergartigen *i* auch da, wo es nach der Analogie geschehen sollte, verdrängen und auch die unbedeutendste Veränderung in der durch Verjährung

Pro takovou svou ušlechtilou, lidumilovnou a ráznou povahu požíval také Sychra náš upřímné lásky a důvěry všech svých osadníků a okolních obyvatelů všelikého stavu a vyznání, jakož i nevšední šetrnosti mužů učených a vlastimilovných, kteří sobě vždy nemálo na tom zakládali, že se mohli nazývati přáteli a důvěrníky Sychrovými,*) a pročež také mile rádi s ním přátelsky obcovali a to nejen písemně nýbrž i osobně; neboť nebylli Sychra poután churavostí svou k lůžku nemocnému, býval velmi společenský, přívětivý, prostosrdečný a joviální, a věděl pak vždy své milé hosty a přátele zajímavými rozprávkami, kratochvilným vypravováním, důvtipnými nevinnými žerty i veselou hudbou a spěvem příjemně baviti a vyrážeti. I sluší také připomenouti, že mezi důvěrnými ctiteli a přáteli Sychrovými potkáváme se s muži, jakož byli J. Jungmann, bratří Nejedlí, F. B. Dlabáč, J. L. Ziegler, D. Kynský, Václ. Pešina, J. N. Sedláček z Harkenfelsu, Fr. Štěpnička, manželé Rettigovi, Fr. Turinský, J. H. Pospíšil, J. Hromátko a j. v.**)

M. J. Sychra jsa již od mladostí zdraví vetchého, seslábil je v prodlení svého úřadu pastýřského nemálo neunaveným vykonáváním svých povinností a jmenovitě nemírným seděním při stole psacím a častým bděním nočním, tak že napotom zhusta trpíval na obtíže v životě a na nezáživnost žaludku. Churavost tato dosáhla později nejedenkráte takové míry, že lékařové i přátelé již o jeho pozdravení pochybovali, tak na př. r. 1815, 1822 a j.***) Nic však méně zotavil

geheiligten Rechtschreibung ungeahndet vornehmen liesse. — Müssen da nicht dem partheilosen Beobachter dieser abderitischen Zwiestigkeiten die zwei Nachtwächter aus Gellerts Erzählungen und das alte Sprichwort: „de lana caprina contendere“ — unwillkürlich beifallen? Doch demjenigen, der sich über das unerwartet schnelle Aufblühen unserer kaum von Todten auferstandenen Literatur freut, muss das Herz wehe thun, wenn er mit Aerger wahrnimmt, dass gerade diejenigen einander in den Haaren liegen, die sich das alte böhmische Sprichwort zum Losungsworte machen und tief ins Gedächtniss einprägen sollten: *Stujmež všickni za jednoho a jeden za všecky!*“ — V české pak předmluvě připomíná Sychra toto: „Nemám žádné o tom pochybnosti, že se vynasnažení naše — aby se totiž vlast česká větším počtem jádrných a užitečných spisů honositi mohla — podaří a umělost česká vynikne i krásně jako za časů Karla IV. pokvěte, jestli jenom starý kvas předsudků proti literatuře české bojujících vypudíme, přátelsky se srovnávati a vespolek sobě pomáhati budeme. Však po všem a hanbu na sebe i na milou vlast uvalíme, jestli se pro daremnosti, neznamenité proměny v dobropísemnosti hašteřiti, kaceřovati a jeden druhému překážeti budeme, neb tuť k zármutku sami na sobě shledáme, jak pravdivě řekl Ježíš Kr.: *„Každé království samo v sobě rozdělené zpustne a dům na dům padne.* (Lukáš 11. 17.).“

*) Přátelé a ctitelové tito oslavovali také nejedenkráte našeho Sychru básněmi, blahopřáními a chvalořečmi soukromými i veřejnými, jež tuto nehodláme šířeji vyčítati, anobrž ukazujeme toliko k jedné takové nemálo charakteristické básni (ódě), kterou ku poctivosti Sychrově sepsal a vydal *Fr. Hřib* r. 1817. (Viz Hromátkova *Přemysla* r. 1817 č. 1.)

**) Hledíc k mladším spisovatelům českým a ctitelům Sychrovým přidáváme, že náš vůbec vážený prostonárodní spisovatel dr. *Filip Kodym*, byv tázán, kdeby se byl naučil tak srozumitelně a jadrně česky psáti, nejedenkráte vyznati se nerozpakoval, že mu u věci té bedlivé čítání populárních spisů Sychrových nemálo prospělo a posloužilo.

***) Základ k trvalé churavosti této položen jest již v letech 1805—1807, kdež byl Sychra administrátorem rozsáhlé osady farní v Něm. Bělé. —

se vždy zase poněkud a dal se — a to obyčejně horlivěji nežli před tím — do práce, chtěje vše to, co byl dle svého domnění nemocí svou v příčině pastýřské i spisovatelské zanedbal, zase dohoniti a napraviti. Tím však horšil se den ode dne spůsob jeho bez toho již velmi chatrného zdraví a nezažíváním vzešlé obtíže v žaludku trápívaly jej pak častěji i poutaly k lůžku nemocnému. V měsíci únoru r. 1830 ochuravěl Sychra již tak nebezpečně, že se dal opatřiti svátostmi umírajících a hleděl vstříc — s oddáním se do vůle boží — blízké smrti své. Že pak těžkosti jej svírající na to poněkud zase ulevily, pracoval opět, chtěje jmenovitě řečené svoje dílo prostonárodní *Veleslavín* dokončiti a k tisku upraviti. Avšak dne 19. března 1830, když právě zase při stolku psacím seděl a pracoval, překvapila jej nelitostná smrt, vyrvavši mu, ať tak díme, péro z pilné ruky jeho. — Zemřel ctihodný kněz a vzácný vlastenec tento v 54. roce svého činného života, jakož se prý lékaři pronesli — hmožním vrhnutím krve, jenž bylo účinkem překaženého oběhu jejího za příčinou přílišného sedění, jímžto průtoky krevní seslábly a se zacpaly *) — a pohřben jest na hřbitově Žďárském za velikého účastenství všech svých osadníků jakož i z blízka a z dáli, ku pohřbu tomu přišlých přátel a ctitelů všelikých stavů, stáří a vyznání.

Převčasnou smrtí Sychrovou ztratila vlasť naše jednoho z nejvěrnějších synů a národnost česká jednoho z nejhorlivějších pěstitelů a vzdělavatelů; neboť Sychra — ať již sumovně vylíčíme povahu jeho — *byl vzorný kněz, jádrný a poctivý Staročech, upřímný a obětavý vlastenec a neunavitelný dělník, jak na vinici Páně, tak především na národu roli dědičné.* Pročež za příčinou jeho sekulárních narozenin voláme: „Budiž sláva nehynoucí jmenu a pokoj věčný popeli jeho!“ Zároveň pak vyzýváme krajany naše a především jeho rodáky Ústecké i sl. spolek Svatobor, aby neopomenuli zachovati památku muže tak šlechetného a vlastence tak vzácného zřízením jemu nějakého pomníků slušného, aneb alespoň vyvěšením tabule památní na domě, kde právě před sto lety spatřil světlo vezdejší. Neboť, jakož již slavný někdy zákonodárce Spartský Lykurg byl pronesl: „Slušné a spravedlivé jest, aby dobří, vyborní a pracovití mužové chváleni byli, poněvadž ta jest záplata a mzda za veliké a počestné práce jejich, kteréž pro dobré vlasti své nesli!“ **)

Za příčinou nesmírného namahání v správě duchovní rozstonal se totiž tehda na hlavničku a na to v následku nešťastného pádu s koně na nebezpečný zánět vnitřní (hlízu podžeberní, Abscesis); stráviv takto devatenácte měsíců na lůžku nemocném a podrobiv se přitom několika bolestným operacím. Vším tím seslábnul i schudnul na těle v té míře, že se napotom více nemohl úplně zotaviti.

*) Viz širší zprávu o smrti Sychrově, kterou podal do Rozl. pr. Nov. (č. 28 r. 1830) Fr. Fiedler, farář ve Velké Losenici, přítel a soused jeho.

**) Připomínáme tuto ještě, že vzácná a četná někdy bibliothéka M. J. Sychry po jeho smrti úplně byla rozebrána a rozptylena a že se nám nezachovala žádná podobizna jeho, anobrž vyrozuměli jsme, kterak památka tohoto vysoce zasloužilého vlasti- a lidumilu u jeho nástupců a bývalých osadníků brzo potom téměř v úplné zapomenutí přišla a že teprv r. 1874 usilováním nynějšího správce duchovního v Předklášteří, důst. p. Ar. Vlčka, zase vyhledáno a tabulí kamenou vyznačeno na hřbitově Zelenohorském to místo, kdež odpočívají tělesné pozůstatky Sychry našeho.

Adam Zalužanský ze Zalužan

ve svém poměru k náuce o pohlaví rostlin.

Podává

dr. **Ladislav Čelakovský.**

O Zalužanském rozšířeno jest v obecenstvu českém novějšího času mínění, že muž tento ovšem slovutný ve vědeckém světě jest zneuznávaným geniem.

Tvrdí se o něm, že první objevil pohlaví rostlin a že se tím stal předchůdcem Linnéa, kterýž na rozplozovacích částkách rostlin založil svou soustavu sexuální. Pamatuji se, jak nám žákům akademického gymnasia Pražského před lety v přehledu české literatury vykládáno, že prý Zalužanský dávno před Linnéem vynalezl nástin jeho soustavy. Zásluha však tohoto českého botanika o vědu a zvláště o náuku rozplozování rostlin není prý dle obecného mínění v učeném světě za hranicemi vlasti dostatečně oceněna a uznávána.

Stesky, na křivdu Zalužanskému v učeném světě činěnou čas od času se ozývající pohnuly mne k tomu, abych pravou zásluhu tohoto muže o pohlavnost rostlin v jasnější světlo postavil a tím vyvrátil mylný náhled o tom, co vlastně Zalužanský ve vědě dokázal.

Neboť kdy by byla podstatná příčina k stížnostem, kdy by Zalužanský byl v pravdě prvním vynálezcem pohlaví rostlin a předchůdcem Linnéovým, ač o tom cizina věděti nechce, pak by vinu umlčování toho neměla tolik cizina jako spíše domácí botanikové našeho věku, kteří mohouce v některém časopise přespolním z authentického spisu Zalužanského vésti důkaz v té věci, neučinili toho a tím nedbali své skutečné povinnosti.

Profesorovi *Krejčímu* náleží zásluha, že širší obecenstvo české první se Zalužanským seznámil, uveřejniv pojednání o něm v Časopise českého Museum (1848 I. str. 271 atd.) Vřelým a jasným vylíčením významu a vědeckého působení Zalužanského, jakož i přehledným rozborem jeho spisu *Methodi herbariae libri tres* přispěl na slovo vzatý spisovatel nemálo k poznání a ocenění muže, jenž před katastrofou Bělohorskou náležel k výkvětu českých lékařů a učenců tak zvaného zlatého věku za Rudolfa II. Odkazuje čtenáře své k tomuto výbornému pojednání, zastavím se toliko při úsudku, jejž pronesl Krejčí o podílu, jakýž měl Zalužanský v objasnění pohlavnosti rostlin. Praví, že nemůže nikdo odepříti Zalužanskému, že on první svým důvtipem pohlaví rostlin poznal, že však i po něm nechtěli mnozí proslulí bylinoznalci k tomuto náhledu se přiznati, ačkoli Kamerarius, jemuž Němci vynález Zalužanského připisují, r. 1694 a Grew, kterýž Angličanům za vynálezce této věci platí, r. 1681 prašníky za nástroje zúrodňovací rostlin prohlásili. „Teprva Geoffroy a Vaillant“ — praví dále — „potvrdili důkladnými zkouškami výrok Zalužanského, a veliký Linné rozšířil známost pohlaví rostlinného v celém vzdělaném světě, založiv r. 1735 svou

umělou soustavu na ústrojích zplozovacích, ačkoli Zalužanského ve svých spisech nejmenoval. Ač neměl Zalužanský jasného pojmu o samém zplozování, vyřknul přece zřetelně obojakost pohlaví v jedněch a různé pohlaví v jiných květech; nesmíť se tedy původ té myšlénky připisovati Linnéovi, aniž toho potřeba k rozmnožení jeho slávy, anť má zajisté jiné nesmrtelné zásluhy, tak že jej cizím šperkem zdobiti nemusíme."

Zdá se, že uvedená zde slova, jimž nebylo snad náležitě porozuměno, zavdala podnět k idei o bezpráví, které se Zalužanskému činí, a že zplodila mínění, jako by Zalužanský totéž, co po něm Grew a Kamerarius, již mnohem dříve byl objevil.

Německé botaniky upozornil již před tím r. 1815 hrabě *Kašpar Šternberk* v „Denkschriften der botanischen Gesellschaft zu Regensburg" na spis Zalužanského. Vyjádřil se o něm rovněž v ten smysl, že se zdá, že nejprvé Zalužanský tyčinky a pestíky co rozdílné pohlavní částky rostlin rozeznával a že měl o výkonu jejich již náležité ponětí.

Pozorně prostudovav spis Zalužanského a ohlednuv se po jeho předchůdcích a vrstevnících byl jsem veden k náhledu v té věci poněkud rozdílnému a neváhám jej tuto vyložiti, s tím toliko úmyslem, aby pravdě u nás zjednán byl průchod. Nikdo v tom, doufám, neshledá Herostratské počínání, neboť nemůže věnec z dělaného kvítí býti k okrase skráním Zalužanského, aniž tím má býti ublíženo jeho ostatním v Musejníku tak trefně vylíčeným zásluhám, jestliže zásluha jeho o pohlaví rostlin o stupeň níže se objeví. Nic by nám to neprospělo, kdy bychom nadsazováním zásluh svých neb některého ze svých předkův samy sebe chtěli klamati: přehnané, na nepravdě se zakládající uctívání mužův byť velikých a zasloužilých rovněž tak škodlivé jest, jako z druhé strany netečnost a neuznalost zásluh jejich.

Jest ovšem pravda, že Zalužanský zřetelněji než kdokoli před ním o pohlaví rostlin se prohlásil, pravě, že některé rostliny mají pohlaví různé, mužské neb ženské, jiné pak oboje pohlaví smíšené. Leč stůj zde co možná věrný překlad důležitých míst z proslulé 24. kap. knihy první: de Aetiologia, dole pod čarou pak původní znění v jazyku latinském:

„Plodní ústroj (foetus) jest částí přirození rostlinného, jižto rostlina ze sebe vydává. Liší se tudíž od výhonku neb prýtu (a germine), kterýž z rostliny vyniká jako díl z celku, onen však jako celek z celku."

„Plození pak sestává z pohlaví a z rodů svých."

„Pohlaví, co část rozplozování, jest dvojí, mužské a ženské, z nichžto první více činně, druhé více trpně, avšak obé i činně i trpně se chovají. Že však rostliny, anobrž všecky země zplodiny oboje pohlaví mají, tomu nás nejpilnější přírody zkoumatelé naučili. V některých pak pohlaví smíšené, v jiných rozdělené se nachází."

„Některé rostliny jsou schopny jednotlivě a samy o sobě rod svůj ploditi, poněvadž v nich mužství a ženství smíšeno jest, a to výborným zařízením přírody. Protože totiž plození vychází od jednotníka činného k trpnému (přijímajícímu), příroda tvorům svým rostlinným, jimžto odepřela pohyby, dala přiměřené prvopočátky této činnosti a trpnosti pospolně, aby v sobě sami plodili a počínali. Což také

u některých živočichů, jako hlemýžďů a při lidech obojňácích se spatřuje. Tímto spůsobem největší část rostlin se rozplozuje."

„V jiných rodech toliko dvě rostliny pospolu ploditi mohou, kteréž se dělí v samce a samici, což palmy nejzřetelněji ukazují. Neboť samičí palmy nerodí bez samce, a bylli vysekán, co vdovy potom jalové zůstávají. Samec se kšticemi (listy) vzpřímenými, výdechem i pohledem, i pouhým práškem se snoubí se samicemi, kteréžto jej obklopují klouíce se k němu kšticemi lichotivějšími. Napomáhá vyrozuměnému tomuto sňatku též umční a důmysl člověka, jenž zúmyslně je snoubí, ze samcův květy a nitkami (lanugo), někdy však toliko práškem samičky posypávaje." *)

K tomu vidí se mi potřeba podati některá vysvětlení. Scholastický spůsob rozdělování látky a definování spatřujeme u Zalužanského věrně zachovaný. Výrazy, jako ten, že plození sestává z pohlaví a z rodů svých, že jest pohlaví částí plození, zdají se nám nyní velmi nejasnými. Smysl jest patrně ten, že *spůsob* plození jest pohlavní, a „rody" plození, které později se vypočítávají, jsou vlastně rozličné *doby* plození, totiž „početí, porod, vychování neb vyzrání plodu" (conceptus, partus et educatio vel maturatio foetus). Doby tyto jsou vzaty z analogického vyvinování plodu živočišného, leč bližšího vysvětlení Zalužanský nepodal. Uvážímeli však větu kap. XXV.: že rostliny rodí (pariunt), když kvetou, a jejich květ že sestává z roztržených blánek (utriculis) — nepochybíme, vyložímeli mínění Zalužanského v ten smysl, že považoval první začátek květu za početí, rozvíjení jeho či zdánlivé roztržení obalů květních za porod, dobu pak po odkvětení za vychování čili vyzrávání plodu. Slovem *foetus* totiž nevyrozumívá Zalužanský toliko plod sám, ani, jak by se dle analogie živočišstva náleželo, samý zárod rostliny v semeni obsažený, nýbrž spojuje s ním pojem velmi rozsáhlý, ježto jím veškeré rozplozovací ústrojí rostliny naproti rostlině

---

*) Foetus est naturae plantariae pars, quam planta ex se producit. Distat igitur a germine. Illud enim e planta exit, ut pars e toto, hic autem ut totum ex toto.

Foetatio continetur item sexu et generibus.

Sexus est foetationis pars... Estque dupplex masculinus et femininus, quorum alter agendi, alter patiendi quidem majores, uterque tamen utrasque partes obtinet. Plantas autem imo potius omnia, quae terrâ gignuntur, utrumque sexum habere, diligentissimi naturae tradiderunt. Quarum aliis confusus, aliis divisim inest.

Quaedam enim singulae, et per se aliud generandi facultatem habent permistis maris et feminae principiis, idque optimo naturae consilio. Cum enim generatio proficiscatur ab agente in patientem, natura operi suo plantarum, cui motum negasset, actionis hujus et passionis primordia proportionalia conjunctim indidit, ut in se foetent et concipiant. Quod et in animalibus quibusdam ut Erythinis et hominum androgynis conspicitur. Hoc modo maxima plantarum pars gignit.

In aliorum genere non nisi binae simul generant, quae dividuntur in marem et feminam, ut nullae manifestius quam palmae; neque enim sine mare gignunt feminae, et si sit excisus, viduae postea sterilescunt, quas erectis hispidus comis, afflatu, visuque ipso et pulvere etiam maritat, circa se nutantes et in se pronas blandioribus comis. Adjuvat hunc Veneris intellectum ars ingeniumque hominis, coitu excogitato, ex maribus flore ac lanugine, interim vero tantum pulvere feminis insperso.

vegetativní vyznačuje. Praví totiž dále, že sestává *foetus* ze dvou částí, a to ze květu a ze plodu. Z té příčiny divně se to vyjímá, když praví, že foetus, tedy květ a plod, není *částkou* rostliny tak jako výhonek (prut neb prýt), nýbrž rovněž celkem individuálním pro sebe jako sama listnatá rostlina. Stojíme totiž spisem Zalužanského na půdě aristotelsko-scholastické přírodní filosofie, kterouž spis ten veleučený proniknut jest.

Zalužanský odvolává se z tohoto ohledu již příze v kap. 5. na Theofrasta, žáka Aristotelova, řka: „Druhové jednotníků rostlinných jsou dva, rostlina vlastně tak řečená a foetus. Tak totiž Theofrastus velí rozeznávati a popírá, že by květ neb plod byl částí rostliny, rovněž jako foetus není částí zvířete.“ Omyl, jehož se tuto Theofrast a po něm věrně i Zalužanský dopustil, patrně v tom spočívá, že se plod, totiž mladý jednotník zvířecí stotožňuje s květem a plodem rostlinným, kdežto přece zárodek neb klíček v semenu teprva se rovná foetusu živočišnému. Proto praví Zalužanský, že jest foetus *částí* ne snad rostliny nýbrž *přirození* rostlinného.

Co tuto o pohlaví rostlinném spisovatel Methody botanické v skutku velmi šťastně pověděl, zdá se oprávňovati k závěrku, že znal tyčinky neb prašníky co ústroje mužské a semeníky co ústroje ženské, že věděl, kterak rostliny mužské toliko prašné květy, ženské toliko semeníky rodí, v obojakých květech ale že oboje ústroje spojeny jsou. Neboť odkud mohlo mu náhledu tak určitě formulovaného se dostati, neli z dosti podrobné známosti těchto skutečných poměrův? Tak zdá se, že prof. Krejčí slovům Zalužanského vyrozuměl, poněvadž v Musejníku mluví o *vynálezu* Zalužanského, ano vynález Grewa a Kamerariusa ve prospěch Zalužanského za pozdější vyhlašuje. To jest také mínění, které hrabě K. Šternberk si byl utvořil. Ano, kdy by *tento* výklad 24. kapitoly spisu Zalužanského byl správný, nebylo by pochybnosti, že čest skutečného vynalezení pohlaví rostlinného na základě vlastní zkušenosti přináleží Zalužanskému.

Než tak rychle nesmíme úsudek svůj ve prospěch Zalužanského pronášeti. Musíme předně skoumati, zdali Zalužanský, byť jen na jediném místě, podal správný výklad pohlavního významu tyčinek a pestíku, a za druhé, mnoholi asi z jeho náhledu jde na účet toho, co již dříve o pohlaví rostlinném známo bylo.

Předně tedy sluší přihlednouti k tomu, zdali Zalužanský svou theorii o pohlavnosti rostlin vzal třebas jen v skrovné míře z vlastního pozorování, čili jinak řečeno, zdali znal a rozeznával tyčinky a semeníky, a zdali jim přikládal význam mužských a ženských ústrojů. Pohříchu musí odpověď na otázku tuto v sporné při veledůležitou zníti záporně. Již to jest velmi nápadné, že Zalužanský o pohlaví rostlin jedná dříve než o složení květu, v kapitole zcela jiné, dřívější, a že v této kapitole ani slůvkem o tyčinkách a semenících se nezmiňuje, leda že v poetickém líčení pohlavního sňatku dvou datlových palem o vlášení a prášku mužském se zmiňuje, což však z popisu Theofrasta i Plinia, nikoli ze zkušenosti vlastní vzato jest.

Důležito jest seznati, co Zalužanský v kap. 25. o květu samém vykládá. Nejprvé praví zcela povšechně o květu toto: Květ jest počátek

rozplozovacího ústroje (foetus), z jehož zbytků (rudimenta) plod vyspívá. Tak tedy rostliny rodí, když kvetou, a květ jejich záleží z protržených blánek. Květ jest potěšení rostlin, a pestrobarevná věstba i přislíbení ročního návratu plodu narozenin. Věk jeho jest překrátký. Neboť příroda, kteráž jiným léta a století uštědřila, květy na dobu dne rodí, připomínajíc tím, jak zřejmo, podobný osud lidský, ježto mužům nejskvěleji kvetoucím nejkratší věk souzen bývá.*)

Viděti z tohoto i z jiných míst, že si náš Zalužanský liboval v básnických přirovnáních.

Dále mluví náš spisovatel o barvách, zápachu a chuti květů, načež přistupuje k tvaru a složení jejich. Popisuje pak toto následovně: „Květ jest u některých rostlin vlášenitý neb nitkovitý (lanugineus), jako při obilí, moruši, břečťanu a révě, u jiných jest lupenatý, na němž lze rozeznati část obsahující a část obsaženou. Obsahující díl jest kalich, obsah pak jest sám lupen čili plátek (folium), někde také tyčinka neb nitka (ligula seu stamen). Ve květu růží jest celá hlávka korunních lupenů, jejichž bílé částky nehty (ungues) slovou. Tyčinka jako nějaká nitka (ligula ceu filum) jest uprostřed květu, jejížto nejhořejší část tlustší a visutá jmenuje se prašník (apex). Samotná ta nitka mívá někdy název květu, jako na př. u šafránu.“ **)

To jest všechno, čeho se o částech a složení květu u Zalužanského dočítáme. O pohlavnosti v tomto stručném výkladu květů není více řeči, tyčinkám Zalužanský nikde nepřipisuje rod mužský, a co více, o semenících neb aspoň o čnělkách nečiní nikde ani zmínky, tím méně ženský jejich rod kde výslovně stanoví.

Praví sice Krejčí, že popisuje Zalužanský korunu, tyčinky, *čnělky* a prašníky, čnělky že jmenuje *stamina*. V tom ale jest omyl; spojka *seu* ve slovech *ligula seu stamen* není disjunktivní, nejsou tu míněny dvoje věci, nýbrž jedny, totiž jak z následujícího vysvítá, tyčinky, kterýmž název *ligula* neb *stamen* stejně přináleží. Že tomu tak, vysvítá tolikéž z toho, že spisovatel náš o tyčince dále poněkud zřejměji se pronáší, o nějakém druhém dílu, jenž by na čnělky vztahován býti mohl, není však žádné řeči. Anobrž z toho, co o šafránu praví, můžeme poznati, že Zalužanský tyčinky a čnělky vůbec ani nerozeznával. Neboť „květ šafránový“ kupeckých krámů, jejž on za tyčinky vydává, jsou jak

---

*) Flos est inchoata pars foetus, in cujus rudimentis fructus perficitur. Itaque plantae pariunt cum florent, flosque ille ruptis constat utriculis. Flos gaudium plantarum et versicolor nuntium, promissioque annuorum fructus natalium recursuum. Aetas ejus brevissima est. Natura enim, cum caeteris saecula annosque tribuisset, flores in diem gignit, magna, ut palam est, admonitione hominum vicissitudinis, cum spectatissime florentibus brevissima mora sit.

**) Condissimilis vero pars et floris corpus ipsum quibusdam est lanugineum, ut frugibus, moro, hederae et viti, quibusdam foliatum, in quo inest continens et contentum. Continens calyx seu calyculus ἀπὸ τοῦ καλύπτειν id est ab abscondendo seu operiendo dictus. Contentum calycis ipsum folium, alicubi et ligula seu stamen. In rosarum flore foliorum capita, partesque candidae ungues vocantur. Ligula ceu filum in medio consistit, cujus summa pars crassior et pendula apex dicitur. Ea sola aliquando flos appellatur ut in croco.

známo porozšířené čnělky a blizny rodu Crocus. Historický nepopíratelný důkaz toho, že Zalužanský jmenem *stamen* nezamýšlel vyznačovati něco od tyčinek rozdílného, vyplývá ostatně z porovnání této kapitoly a úvodu k Dodonaeovým „Stirpium historiae Pemptades“, které nejprvé r. 1583 vyšly. Vysvítá z porovnání, že Zalužanský nuznou svou povědomost květu čerpal z Dodonaea, jejž také začasté jmenuje. Uvedu ze spisu nizozemského botanika ta místa, která se myšlenkou i výrazem s obsahem 25. kap. Methody shodují. Jsoutě následující: „Květ nazván jest potěšením stromů a bylin a jest nadějí budoucího plodu; máť pak tyto částky: Kalich, v němž nejprvé květ obsažen jest, a v němž pak brzy plod (foetus) uzavírán bývá. Tyčinky (stamina), kteréž jako nitky (filamenta) z nejhlubšího dna květu vynikajíce z kalicha vycházejí. Prašníky (apices) jsou přitlouštlé jakési částky ze špičky tyčinek visící. Nehty (ungues), jako v růži a jiných lupenatých květech (floribus foliatis) vyrozumívají se nejdolejší části lupenů neb plátků (foliorum) z největší části nebarevné, jimiž do kalicha vetknuty jsou.“ Jmenuje tedy Dodonaeus určitě tyčinky stamina, kteréž jmeno posud v latinské vědecké terminologii mají, o čnělkách ale též tento předchůdce a pramen Zalužanského ničehož nepraví. U starých botaniků před Zalužanským a ještě po něm nebyl vůbec semeník ke květu počítán; pokud ve květu byl, nevšímali si ho hrubě, až teprva když po odkvetení v plod dospíval, obraceli svůj zřetel ku plodu. Tím se vysvětluje, že se Zalužanský tak jako jeho předchůdci spokojili s vědomím, že plod ze květu povstává; kterak a ze které částky plod se tvoří, o to se v té době nikdo nestaral. Květ pouze samičí bez vynikajícího okvětí nebyl za květ považován. Již Theofrast vypravuje, že dle doslechu některé rostliny téhož druhu kvetou, jiné ale bez květu zůstávají; tak prý mužská palma kvete, ženská však nekvěte nýbrž toliko plody vydává. Proto také Zalužanský praví, že některé rostliny nekvetou, jako česvina (*ilex*, totiž Quercus ilex L.)*), smrk, modřín a sosna, nýbrž že místo květu ihned plody nesou.**) Z čehož také vysvítá, že mu samčí jehnědovité květy sosnovitých a dubovitých rostlin byly naprosto nepovědomy. Z toho dále jde, že rozdělení ústroje rozplozovacího (foetusu) v dobu

---

*) *Krejčí* přeložil *cesmina* (Ilex aquifolium), avšak z knihy druhé spisu Zalužanského (de historia plantarum) vysvítá, že jest míněn druh dubu, o kterém také Zalužanský stejným právem jak o koniferách mohl říci, že květu nemá, což se na cesminu s bělavou korunou a květy nejvíce obojakými nehodí. Též u Mathiola jest Ilex tolik co Quercus ilex a slove u něho svída.

**) Vlastně praví, že květy těchto rostlin ihned plody rodí, což jest ovšem v odporu s výrokem o několik řádek dříve pronešeným, že prý vůbec květu nemají. Podobných poklesků logických v té době nejen Zalužanský nýbrž i jiní ani nepozorovali. Prof. Krejčí, chtěje celé této periodě dodati lepšího smyslu, překládá trochu volněji: „Nekvetou ale všecky rostliny *skvostně*, cesmina, smrk, modřín a sosna (*pinus*, jedli jmenuje Zalužanský dobře abies) nepotěšují se *skvělým* květem.“ Celé to místo v originálu zní: Sed non omnes plantae florent, et sunt tristes quaedam, quibus flos negatus est, quaeque non sentiunt gaudia annorum, ut ilex, picea, larix et pinus nullo flore exhilarantur: protinus enim fructum flores gignunt, multisque aliis dura facies semper, ut hominum quibusdam fortuna sine flore est.

květu a plodu nebylo dle mínění Zalužanského všeobecně platné, nýbrž že i výminky připouštělo. To se zdá býti v odporu s všeobecným výrokem Zalužanského, že všecky rostliny buď rozdílné buď obojaké pohlaví mají. Neboť nemajíli tyto rostliny dle domnění Zalužanského žádných květů, těžko jest tomu z našeho stanoviska porozuměti, kterak mohou míti pohlaví, ať již různé ať obojaké. Pohlaví rostlin zajisté závisí na přítomnosti podstatných částek květních, totiž tyčinek a pestíků. Jest ale již z toho patrno a stane se nám později ještě zřejmějším, že Zalužanský pohlaví nikterak nepovažoval za závislé od přítomnosti tyčinek a pestíků, z nichž prvnější znal jen velmi málo a jen pokud z Dodonaea o nich byl zvěděl, druhé pak, totiž pestíky a čnělky neznal neb aspoň od prašníků nerozeznával.

Že Zalužanský terminologii květu z Dodonaea čerpal, nebude nikdo pochybovati, kdo uvedené věty z obou spisovatelů porovná. Tak výraz myšlenky, že jest květ potěšením rostlin a nadějí budoucích plodů, již u Dodonaea se nachází; téhož definice kalichu přiměla dokonce Zalužanského k tomu, že kladl naproti kalichu co protivu veškeré vnitřní částky, korunu i tyčinky, totiž obsah naproti obalu; a zmínka u obou autorů o nepatrných nehtech růžových plátků zajisté není nahodilá; prašník má u obou stejné jmeno apex a taktéž i tyčinka celá stamen se jmenuje.

Název *ligula* nepochybně pochází z Mathiola, kterýž mluvě o šafránu, blizny jeho (šafránový květ) tak nazývá. Položil totiž Mathioli v českém herbáři pérem Hájkovým toto: „Uprostřed jednoho každého květu nachází se velmi červený šafrán, jako nějaké *maličké jazýčky* s třemi pírky, mezi jinými žlutými pírky vyrůstající.“ I v latinském komentáři k Dioscoridovi praví Mathioli na str. 72 podobně: „E medio rubra prodeunt stamina in crassiusculum cacumen desinentia, quibuscum ex eadem fere origine quidam exeunt processus *exiguae linguae* figura, aurei coloris, iis similes, qui in Colchici flore habentur.“

Mathioli tedy dobře v šafránovém květu rozeznával tyčinky a čnělky, avšak Zalužanský, jemuž zajisté uvedené místo tanulo na mysli, když o tyčinkách psal, považoval obojc za stejné neb málo rozdílné částky květu a uvedl tudíž název ligula co souznačný s názvem stamen, kterýž, jak viděti, též u Mathiola znamenal tyčinku a nikoli čnělku. Mathioli a Dodonaeus jsou však hlavními neli jedinými prameny positivních vědomostí Zalužanského o rostlinách.

U Caesalpina ovšem znamená *stamen* čnělku (tyčinky u toho slovou flocci), leč není nikde stopy, že by byl Zalužanský tohoto znal (ač spis jeho *de plantis* vyšel již r. 1583) neb dokonce jeho terminologii sledoval.

Poněkud nejasný jest rozdíl, jejž činí Zalužanský mezi květy vlášenitými (flos lanugineus) a květy lupenatými čili korunatými (flos foliatus). Příklady prvnějších jmenuje: obilí, moruši, břečťan a révu. Vlášení ono (lanugo) patrně není nic jiného nežli nitky prašníků a dílem snad i čnělky nitkovité. Flos lanugineus by tedy asi odpovídal našim květům bezkorunným (ačkoli břečťan a révu jen po ohledání povrchním mohl sem klásti), flos foliatus květům s korunou. Jak povrchní ostatně bylo toto rozeznávání, viděti také z toho, že ve speciální části, knize druhé

kap. 7. druhy chrpy (Cyanus, pak Jacea nigra seu Aphyllanthes) mezi ty počítá, které mají „květ vlášenitý, to jest bez koruny“ (florem purpureum sine folio, id est lanugineum habet). Poněvadž jsou koruny chrp v úzké úkrojky rozeklány, už se mu nezdál býti květ korunatým, leč vlášenitým. Že tyčinky připisoval toliko korunným květům, a v oněch bezkorunných spatřoval toliko jakési vlášení, v tom spočívá další svědectví, jak málo Zalužanský pravou povahu květů znal, jak povrchně byl ku květům samým přihlednul. Nelze tedy z toho ohledu ani očekávati, že by byl Zalužanský znal tyčinky co mužské, čnělky co ženské ústroje; kdy by mu něco podobného bylo na mysl přišlo, byl by to zajisté někde zřejmě vyslovil.

Chtějíce jasně nahlednouti do zřídla, ze kterého čerpal Zalužanský svůj náhled o pohlaví rostlin, musíme jíti nazpět ku spisovatelům řeckým a latinským. Zalužanský byl zajisté vykojen učeností těchto spisovatelů, v jejichž duchu sám také psal a kterých při každé příležitosti se dovolává. Jsoutě to Aristoteles, Theophrastos a Plinius. Aristoteles měl za to, že pohlavnost jest vázána na volné pohybování. U všech zvířat, praví, která se z místa na místo pohybují, jest rozděleno pohlaví ženské od mužského; u rostlin však jsou obě tyto síly smíšeny a mužskost od ženskosti není lišena, pročež také samy ze sebe rodí a zúrodňující látky nějaké nevylučují. Také prý lastury a jiná zvířata nehybná, jakož i přirostlá, která život rostlinnému podobný tráví, postrádají jak rostliny rozdílu pohlavního. Přece však říká se dle podobností a analogií zvířecích rostlinám jedněm, že jsou ženské neb samice, jiným že jsou mužské, poněvadž ovšem jsou v jakémsi menším stupni rozdílné. Též stromy některé vydávají plody, jiné žádných, tyto však přispívají k uzrání plodů rostlin plodných, jako na př. u smokvy neb fíku se spatřuje.

Theofrast přivádí některé příklady různopohlavných rostlin: terebintha, praví v knize *de causis,* jest dílem mužská, dílem ženská, onano jest neplodná a nazývá se právě z té příčiny samcem. O palmě datlové tamtéž praví: „Co se o plodech ženské palmy vypravuje, že nevyspěje, jestliže se květ mužské palmy se svým práškem na ni nevysype, jest v skutku podivuhodné, leč podobné ku kaprifikací (zúmyslnému zúrodňování) smokvy, z čehož by se skoro dalo souditi, že samice k vychování plodu sama sobě nestačuje; to by však musilo míti platnost netoliko v jednom neb ve dvou rodech, nýbrž buď ve všech nebo ve mnohých.“

Také Plinius prodlívá u otázky po pohlaví rostlinném, a tam kde o samčí a samičí palmě se rozepisuje, a kde i pyl co zúrodňující část této rostliny uvádí, podotýká významně: *Znalci přírody vypravují, že všecky stromy, ano všecky bytosti zemí zplozené, a ovšem i byliny mají oboje pohlaví.* Plinius i Theofrast rádi se odvolávají k tomu, co jiní ze své zkušenosti vypravují, i zdá se dle toho, že u těch, kdož s rostlinami v přírodě samé se obírali, již před Pliniem přesvědčení o všeobecnější různosti pohlaví u rostlin vzniklo a se utvrzovalo.

Z těchto několika ukázek z nejstarších spisovatelů o rostlinách vysvítá, že již dávno před Zalužanským a již v samé kolébce botaniky známost o pohlaví rostlin více méně jasně se vyvinovala, a to sice

netoliko ohledem na jednu rostlinu, totiž na palmu, jak prof. Krejčí praví, nýbrž v objemu mnohem rozsáhlejším. Také po obnovení botanického skoumání v Evropě, totiž po vydání prvních herbářů až do Zalužanského bylo mnoho jiných různopohlavných rostlin seznáno, při nichž rozdílnost pohlaví právem se shledávala. Tak na př. spatřoval *Clusius* v papajovníku (Carica Papaya) s květy prašnými samce, v jednotníku s květy plodonosnými samici, dokládaje k tomu, že jsou si oba stromy, jak se tvrdí, tak spřízněny, že samice nenosí plodů, jestliže samčí strom není na blízku. Také *Caesalpino*, znamenitý vlaský rostlinník šestnáctého věku, jehož spis *de plantis* v témž roce 1583 vyšel jako Dodonaeovy Pemptades, věděl, že jsou květy mnohých rostlin dvojí, jedny plodné, druhé jalové a že jsou buď na též rostlině neb na rozličných rostlinách rozděleny, dle nynější Linnéjské terminologie tedy buď jednoneb dvoudomé. Pravilť, že u lísky, kaštanu a vůbec u jehnědokvětných rostlin přicházejí květy jalové v jehnědy neb kočičky (amentum) přeměněny spolu se zárodky plodů čili květy pestíkovými (které ale, jak již řečeno, za květy nepovažoval). O dvoudomých rostlinách vyjádřil se v ten smysl, že jsou rostliny, které jehnědovité květy nesou, bez naděje na plod, neboť jsou docela neúrodné; jiné pak téhož druhu, které plody vydávají, opět nekvetou, jako tis, oxycedrus, bazanka (Mercurialis), kopřiva, konopě, a že se neplodné ty rostliny samci, plodné ale samice jmenují. Leč pravou pohlavnost Caesalpino jako přísný Aristotelův stoupenec neuznával, nýbrž o působení samce na samici utvořil si svou zvláštní, ovšem ale nepravou theorii. Tělesná povaha (materia) samice jest prý, jak se zdá, méně teplá, samce však ohnivější. Tudíž šťáva, která by do plodu přejíti měla, pro nadbytek tepla u samce ve květech se rozptýlila. Jestliže pak se povídá, že samice lépe rodí a úrodnějšími se stávají, sadíli se poblíže samců, jako na př. u palem pozorováno, to prý odtud pochází, že výdech ze samce jaksi vycházející nedostatečnou teplotu samice zvyšuje a ku zdokonalení plodů schopnější činí. Pliniův výdech (afflatus), o němž na příštích stránkách více povíme, opět tuto straší.

Caesalpin tedy, ač působení samce na samici u některých rostlin uznával, nedospěl zrovna jako náš Zalužanský k poznání pohlavního významu tyčinek a pestíků, anobrž on výslovně a to zcela ve smyslu Aristotelova učení vytvořování nějaké zvláštní zúrodňující látky na způsob chamu zvířecího popíral. *)

Po tomto rozhledu historickém objeví se nám kap. 24. ve spise Zalužanského v docela jiném světle, nežli když se stanoviska moderní vědy na ni patříme a nepřipraveni své nynější vědomosti o pohlaví rostlin do ní vkládáme.

Pokud se jedná o *prosté vyřknutí* pohlavnosti rostlin, bez ohledu na pravé a jasné pojmutí pohlavního skutku neb na důkazy takovéhoto tvrzení, nelze říci, žeby Zalužanský *první* se byl zřejmě o pohlaví rostlin vyslovil, neboť jsme viděli, že již Plinius se v tom smyslu vyjádřil.

---

*) Non fuit autem necesse, in plantis genituram aliquam distinctam a materia secerni, ut in animalibus, quae mare et femina distinguuntur.

Zalužanský zajisté hned na počátku svého výkladu opakuje doslovně tvrzení Pliniovo, pravě, že nejpilnější pozorovatelé přírody učí, že mají rostliny oboje pohlaví. Na této tradici, jako na nějakém dogmatě založil pak ovšem zcela důsledně a důmyslně celý svůj výklad o pohlaví rostlin.

Co o palmách, uvedených za příklad různopohlavných a sice dvoudomých rostlin, Zalužanský pověděl, to jest skoro doslovně, s nepatrnými toliko proměnami vyňato z Pliniovy *Historia Mundi* knihy XIII. kap. 4: *de palmis et natura earum et generibus.* Na doklad toho uvádím níže pod čarou dotýčná místa z Plinia, která se, jak každému latiny znalému čtenáři zřejmo bude, s výše uvedeným citátem ze Zalužanského úplně shodují.*) Ačkoli z popisu Pliniova vysvítá, že staří tytýž nasypáním pylu na samici zúrodňování způsobovali, dlužno přece pochybovati, že měl Zalužanský poněkud jasný náhled o tomto zúrodňování, neb že věděl, jaký to prášek míněn byl a odkud pocházel. Neboť že by pyl v prašníku uzavřen byl, o tom on na svém místě v kapitole o květu nic nepraví (poněvadž také Dodonaeus, jeho hlavní pramen, o pylu nic nevěděl a nepřipomenul). Kdy by z vlastní zkušenosti o pylu byl zvěděl, nebyl by zajisté o něm pomlčel, a důvtipem svým nepopíratelným z analogie toho zúrodnění u palmy práškem samčím byl by, tak jako později Grew, býval veden k domněnce, že jest prašník samčím ústrojem. Pak by byl mohl svou theorii pohlavní náležitě odůvodniti, a slušně bychom jej mohli slaviti co prvního vynálezce pohlaví rostlin.

Sám Plinius ostatně o důležitosti pylu neměl náležitého ponětí; to následuje dostatečně ze způsobu, jímžto snoubení se palem líčí, neboť dí, že samec výdechem (afflatu), samým pohledem i také práškem se samicí se snoubí. Prášek květní měl tedy býti jen třetím prostředkem k zúrodnění, však nikoli nutným, neboť z ostatních slov možná souditi, že Plinius působení samce ze samé blízkosti jeho u palmy ženské odváděl, z výparu nějakého, kterýž mohl ovšem z celé palmy anebo ze květů neb tyčinek pouze (lanugine), neb toliko z prášku, ačkoli velmi malé částečky jeho, vycházeti. Zalužanský, jenž toto líčení beze vší poznámky neb námitky za své přijal (ač Plinia necitoval), měl nepochybně totéž mínění o povaze zúrodňování. Ovšem že to, co Plinius a již před tím Theofrast o zúrodňování palem samčími květy neb tyčinkami neb práškem květním pověděl, se svrchu položeným rozeznáváním dob veškerého plození, jak je u Zalužanského nacházíme, špatně se shoduje. Neb jestliže *početí* a *narození* foetusu v započetí a otevření se květu záleží, pak by musilo zúrodnění, kteréž přece před početím nastati musí, v docela jiné, mnohem dřívější době se díti, nežli ve květu skutečně před se jde dle samého Pliniova vylíčení. Viděti z toho, že Zalužanský, když si theorii svou upravoval, na zúrodňování palem

*) Caetero non sine maribus gignere feminas sponte edito nemore confirmant, circaque singulos plures nutare in eum pronas blandioribus comis. Illum erectis hispidum, afflatu, visuque, ipso et pulvere etiam reliquas maritare. Hujus arbore excisa viduas post sterilescere feminas. Adeoque est Veneris intellectus, ut coitus etiam excogitatus sit ab homine, ex maribus flore ac lanugine, interim vero tantum pulvere insperso feminis.

práškem samčím malou váhu kladl. Dále pak z toho vysvítá, že nelze jest, aby byl na prašníky rostlin jen pomyslil, když se jal o pohlaví rostlin filosofovati,*) a proto musil působení samce na samici ovšem toliko v jakési dynamické moci, v jakémsi výparu neb výdechu poblíže stojícího samce shledávati.

Podle čeho tedy Zalužanský, neznaje pohlavního významu prašníkův, v dvoudomých rostlinách pohlaví rozeznával? Zajisté poznával samici pouze dle toho, že plody nese, samce, že jalovým ostává. Toto rozeznávání nebylo sice ještě dosti určité, přece však o mnoho správnější a logičtější nežli rozeznávání, které u mnohých méně učených rostlinníků před ním v obyčeji bývalo, totiž dle velikosti, síly, větvitosti a podobných z analogie samcův a samic u zvířat vzatých znaků. Do jakých libovolných konců takové rozeznávání pohlaví vedlo, snadno si pomyslíme; obyčejně považovány dva docela rozličné leč podobné druhy a třebas i z rozličných rodův za samce a samici, jako na př. kapraď samec (Aspidium filix mas) a kapraď samice (Athyrium filix femina), podobně Abrotanum (peluň), Asphodelus (kopíčko), Polygonum (rdesno) mas et femina. Když pak skutečně prostonárodní tito rostlinníci někdy dvojí pohlaví dvoudomé rostliny před sebou měli, zabředli opět v ten omyl, že silnější samici dle analogie zvířat měli za samce a drobnějšího skutečného samce pro větší jemnost jeho za samici. Rozkošný toho příklad máme na konopi. Samec a samice konopná již dávno rozeznáváni, leč samcem jmenována silnější *hlavatá* konopě, a samicí konopě tak zvaná *poskonná*, to jest skutečně mužská, s květy prašníkovými. Vzdor tomu věděli dobře, že hlavatá konopě dává plod semencový, poskonná pak plodu žádného nenese; tak praví český Mathioli velmi naivně: „Samice netak se ratolestí, jako samec, než semena nenese."

O tomto populárním lišení obou pohlaví Zalužanský velmi střízlivě a rozumně se pronáší. „Časem," praví, „dle jakés podobnosti vlastností, které v samcích zvířecích se nacházejí, názvem samce vyrozumívá se rostlina hustší a sušší, uzlovatější, zkrátka statnější a teplejší; tak jmenují samcem špinát a konopi, kteréž neplodné jsou (zde se Zalužanský patrně podřekl, položiv své vlastní správné mínění na místě prostonárodního), broskve, jejichž masovina od pecky se neodděluje, kdoule, kteréžto podlouhlé jsou. Samice, pokračuje dále, jest rostlina téhož druhu co samec, kteráž ze sebe rodí, *ačkoli někdy výše řečenou metaforou* druh méně uzlinatý a štíhlejší tímto jmenem se vyznačuje." **)

---

*) Proto jest omylné také to, co hrabě Kašpar Šternberk v Denkschriften der Botanischen Gesellschaft zu Regensburg 1815 o Zalužanském poznamenal, řka: „Als verschiedene Geschlechtstheile scheinen Staubfäden und Pistille zuerst von Zalužanský anerkannt worden zu sein; ganz vermochte er zwar nicht, sich von alten Vorurtheilen loszureissen, doch über die Verrichtung dieser Pflanzentheile hatte er bereits einen richtigen Begriff; seine eigenen Worte mögen dieses beweisen." Slova Zalužanského, to jest ona, s nimiž jsme se již svrchu obeznámili, zhola nic takového nedokazují, pakli se do nich nevkládá, co tam nestojí.

**) Igitur mas est ejusdem generis planta, cui sexus masculinus est, quaeque gignit in alia. Aliquando similitudine quâdam qualitatum, quae in anima-

Zalužanský patrně nahlížel, že prostonárodní spůsob, vyhledávati pohlaví rostlin, není pravý, toliko obrazný neb metaforický. Dle toho bylo by očekávati, že oboje pohlaví konopě dobře rozeznával, a že opravil v té věci obecné mínění. Leč nastojte! Zalužanský pochybil zde ještě hůře nežli Mathioli, on ponechal název samce konopi hlavaté, statnější, větevnatější, a název samice konopi poskonné, leč tvrdil, že hlavatá jest neplodná, poskonná však hojně že nese semeno.*)

Takový omyl byl by nepochopitelným, kdy by nesloužil opět co důkaz, že Zalužanský rostlinami samými, byť i nejobecnějšími, nikterak se nezabýval, nýbrž že volil raději o rostlinách po aristotelsku filosofovati, empirický základ k tomu že však bral z jiných botaniků, jako z Mathiola a Dodonaea.

Zalužanský byl spíše přírodním filosofem svého času nežli přírodozpytcem.

Mathiolovo tvrzení, že samčí konopě plody nese a samice žádné, musilo se mu ovšem zdáti nesmyslným; místo však, co by měl rostlinu samu ohledati a od posavadního výkladu pohlaví obou rostlin odstoupiti, držel se věrně posavadního podání, za to však bez okolků přenesl jalovost na omylného samce, a plodnost přidělil domnělé samici. Tak obrátil skutečný poměr na rub. Mathiol v tomto případě dobře pozoroval, ale špatně vykládal, Zalužanský naopak chtěl dobře vyložiti, spletl ale za to cizí pozorování.

Jestliže pak již starým a nejstarším botanikům pohlavní rozdílnost některých rostlin se jevila, v tom záležící, že rostlina plodonosná k skutečnému podání plodu měla potřebí jakéhosi přispění rostliny jalové, proto za samce považované, tož se vědělo rovněž tak dobře, že mnohem větší počet rostlin takovou rozdílnost dvou jednotníků nevykazuje. Na tom stupni, na němž náuka o pohlavnosti bez náležitého poznání prašníků a semeníků tehdy se nalézala, byloť to zcela přirozené, že se o pohlaví takovýchto rostlin vůbec nemluvilo. Ostatně byla při nich dvojí možnost: buďto pohlaví vůbec neměly, to dle náhledu Aristotelova, jemuž též Caesalpino se poddával, anebo musilo v nich pohlaví býti spojeno. Této druhé možnosti se první chopil náš Zalužanský, vycházeje, jak z počátku sám praví, od zásady, že všecky rostliny mají pohlaví, a to, jak jsme viděli, na základě podání a autority Pliniovy. To co Zalužanský o smíšeném pohlaví v jedné rostlině praví, jest ovšem nejvlastnější jeho myšlenkou, kterou žádný před ním tím spůsobem nepojal. Na první pohled sice zdá se myšlenka tato od učení Aristotelova málo rozdílnou býti, nelze též ani pochybovati, že

---

lium maribus iuveniuntur, eâ significatione intelligitur plantae species densior atque siccior, aut tortuosior et nodosior propter materiam crassiorem et spissiorem, atque ut semel dicam, robustior et calidior, ... sic spinachiam et cannabim marem appellant, quae sterilis est, persica quorum carnes ossibus haerent, cydonia quae oblonga sunt. — Femina est ejusdem speciei planta, quae in se generat, quanquam, interim metaphorâ supra dicta, specie plantae rectiore et enode in eo vocabulo accepta. Cap. XXIV.

*) Duo ejus genera, masculus (mas, konopě hlavatá) horridior, robustior et fruticosior, praeterea sterilis et femina (konopě poskonná) mollior, semine copioso et ad textrinas aptior. Lib. II. cap. XI.

Zalužanský tuze dobře znal mínění řeckého filosofa, jejž nejednou cituje. Sexus confusus — permixta maris et feminae principia — tyto výrazy shodují se nápadně s tím, co Aristoteles o smíšení mužskosti a ženskosti v rostlinách učil; a jak tento, vysvětluje též Zalužanský, ačkoli zřetelněji, že smíšenost pohlaví od nedostatku pohybování se u rostlin pochází. Avšak Aristoteles upíral vlastně pohlavnost rostlinám, zvláště obojakým, neboť naprosto smíšená a nelišená pohlavnost není pohlavnost žádná. Zalužanský však drže se Plinia nemohl míniti, že by toto smíšení bylo úplné, tím uhodil ovšem na pravou cestu a dospěl tak první k tušení květu obojakého neb alespoň rostliny obojpohlavné.

Bohužel, že to bylo pouhé tušení, jemuž na stanovisku samého Zalužanského nelze dáti poněkud konkretnější formy. Co jsou totiž přiměřené prvopočátky pohlavní činnosti a trpnosti od přírody sloučeně do rostliny vložené? U Zalužanského jest tato věta pouhá abstraktní dedukce z nedokázaného ale za pravý přijatého axiomu. Nyní ovšem víme, že jest to spojení mužských a ženských ústrojů v jednom květu, aneb spojení mužských a ženských květů v jedné rostlině. Toho však Zalužanský přirozenou měrou nemohl míti povědomost, poněvadž theorii svou nezakládal na dostatečné zkušenosti a vlastním skoumání, zkrátka na indukci, nýbrž odvodil ji spekulativně z podání na pouhou autoritu za pravé přijatého. Dobře pro něho bylo, že dávné to podání, ač zajisté nedokázané, náhodou spočívalo na pravdě. Což ale, kdy by se bylo neosvědčilo? Byla by se s ním rozpadla též Zalužanského skvělá theorie.

Protož dobře posuzuje Sachs v nedávno vydané své historii rostlinnictví *) zásluhu Zalužanského, řka, že hleděl to, co potud na jevo vynešeno a potomkům zůstaveno bylo, slíti v jakousi theorii, sám vlastních pozorování nepřičiniv.

Nedostatek vlastního pozorování byl také příčinou, že o rozdílu mezi rostlinami s obojakými květy a mezi rostlinami jednodomými neměl tušení, poněvadž právě myšlenka o smíšeném neb spojeném obojím pohlaví rostlin postrádala u něho všeho konkretního smyslu a významu. Ze spekulace nemohla přijíti povědomost onoho rozdílu. Proto také musím odporovati Krejčímu, pravilli, že vyřknul Zalužanský zřetelně obojakost pohlaví v jedněch a různé pohlaví v jiných *květech*. Nikoli ve květech, nýbrž v celých rostlinách shledával Zalužanský buď oboje buď toliko jedno pohlaví.

Teď když jsme historicky objasnili cestu, na které Zalužanský přišel k svému náhledu o pohlaví rostlin, nebudeme se více diviti, že spisovatel náš o pohlavních poměrech rostlin povšechně jedná, dříve než o povaze a částech květů jen dost málo se byl zmínil. Oboje bylo v soustavě myšlenek jeho docela nezávislé jedno od druhého, jest tedy přirozeno, že o obojím na rozličném místě pojednává; pojednávaje o pohlaví rostlin že naprosto mlčí o tyčinkách a semenících, mluvě o tyčinkách že ani slovem nezavadil o jejich význam pohlavní. Co o pohlaví

*) Julius Sachs: Geschichte der Botanik vom 16. Jahrhundert bis 1860. München. 1875.

povídá, to vyvodil spekulativně z podání starých Řeků a Latiníků, co o květu a prašnících věděl, to prostě přijal od Dodonaea.

Myslím, že nemůže býti více pochybnosti o tom, že o nějakém *vynálezu*, pohlaví rostlin se týkajícího, při Zalužanském nelze mluviti. Vynález čili objevení nové pravdy přírodní není možné bez předcházejícího zkoumání. Zejmena všeobecná pohlavnost rostlin jevnosnubných nemohla býti dříve skutečně objevena, dokud nebyly prašníky a semeníky náležitě známy, dokud se nezjistilo, že každá rostlina skutečně tyto dvě částky ve svých květech chová, jakož i to, že pylu skutečně potřebí jest k zúrodnění vajíček v semeníku.

Abychom poměr Zalužanského k otázce o pohlaví rostlin tím lépe poznati mohli, zbývá nám ještě, abychom sledovali v stručnosti aspoň vývoj náuky této za jeho následovníků, jmenovitě abychom věděli, čím Angličan Grew, Němec Kamerarius (neb Camerarius) a Švéd Linné k vývoji jejímu přispěli.

Angličané považují Greviusa čili *Grewa,* jenž spolu s Malpighiem stal se v 17. věku zakladatelem anatomie rostlinné, za pravého vynálezce pohlaví rostlin. Skutečně vyslovil se Grew ve své Anatomy of plants z r. 1682, tedy zrovna 90 let po prvním vydání spisu Zalužanského ponejprvé v ten smysl, že jsou podlé vší pravděpodobnosti prašníky mužské ústroje rostlin, kteréž pylovými zrnky svými semeník zúrodňují. Pytlíčky prašníků, praví, rovnají se malým varlatům a ony kuličky a jiné malé prášky v prašníkách a na čnělce jsou jako cham neb sperma rostlinné. Kteréžto částečky, jakmile čnělka se prodlouží a prašníky se rozpuknou, spadnou na semeník neb teřich (uterus), a tím jemu úrodnost (prolifick vertue) sdělují. Ostatně jest velmi pravděpodobno, že Grew sám nepřipadl první na tuto myšlénku: on se totiž zmiňuje ve spisu svém o rozprávce, kterouž s ním měl jakýs professor Sir Thomas Millington, jinak v botanice neznámá veličina, a ve které týž Millington tyčinky co zúrodňující ústroj květu zastával. Původně nepřikládal Grew tyčinkám pohlavní výkon, spatřuje v nich pouhou okrasu květů, pročež je také *attire* (t. j. okrasa) jmenoval. Ostatně přičítal Grew tyčinkám ještě jiný výkon před úplným jich vyvinutím a vypylením, totiž ten, že jim spolu s korunou jest uloženo odstraňovati zbytečnou a semenům škodlivou prý částku šťávy ze květu samého, aby semena tím čistější a olejnatější šťávu obdržeti mohla. Přirovnával tedy domnělý tento výkon, jako před tím Malpighi, k menstruální činnosti zvířat.

Podivno, že Grew, jenž žádného pokusu na dotvrzení svého náhledu neučinil, aspoň na starobylé zkušenosti o zúrodňování palem u Egypťanův se neodvolal, tak jako svého času Zalužanský to učinil. Tento prastarý pokus mohl mu prozatím sloužiti za důkaz, poněvadž tentýž prášek, o němž staří psali, že zúrodňuje palmu datlovou, v dobře známých prašnících všech jiných rostlin byl nalezl. *Ray* čili Rajus ve své výborné, příliš málo oceněné Historia plantarum z r. 1686 ovšem brzy potom doplnil, v čem krajan jeho Grew se obmeškal. Při tom vyvrací Ray námitku, která by se proti nutnosti opylení činiti mohla. „Řekne se snad, praví tamto, že na poušti, kde nikdo pyl ze samce na semeník ženský nepřenáší, samice přece plody mají. Jest ale vždy

možná, že pyl pomocí větrů sám na samice zalétá." Skutečně dle Delpina některé palmy větrem, ač jiné opět hmyzem, se zúrodňují.

„Tak by tedy, pokračuje Ray, rostliny z největší části byly obojňáci, což prý není nikterak pravdě nepodobné, poněvadž i mezi zvířaty rozliční obojpohlavníci (androgyna) se pozorují, na př. plži zemští, ačkoli tito sami sebe nezúrodňují, čímž ovšem od rostlin se liší." Jest pozoruhodno, že již Zalužanský na hlemejždě obojaké poukazoval na dotvrzení obojpohlavnosti rostlin; rozdílu řečeného v obojím rozplozování však si Zalužanský nevšiml; skutečně také, jak nyní víme, není tak valný, jak se Rayovi zdál. Že pylová zrnka do semeníku neb do samých semen nevnikají, nic prý nevadí, poněvadž také cham zvířat pouhým výdechem svým zúrodňuje. Tento náhled ovšem se ukázal nepravým a též zúrodňování pylem jest jinaké, než si to Ray myslil. Opatrně dodává Ray na konec: „Tento však náhled o zúrodňujícím výkonu pylu žádá ještě dalšího potvrzení; my jej toliko co pravdě podobný připouštíme."

Veliký pokrok učinila theorie o pohlavnosti rostlin znamenitým německým botanikem *Kamerariusem.* Posavad byla totiž theorie tato dle přiznání samého Raye toliko pravdě podobnou, vždy ještě se jí nedostávalo stvrzení novějšími experimenty, ježto starobylý experiment s palmou datlovou k tomu účelu přec jen byl nedostatečným. Kamerarius tedy činil pokusy s rozličnými různopohlavnými rostlinami, a sice nejprvé s bazankou (Mercurialis annua), s toutéž rostlinou, se kterou v našem století náš krajan Ramisch experimentoval. Odděliv samičku dokonale od samců neobdržel žádného plného semene; podobně se mu vedlo se skočcem (Ricinus communis), když byl mužské květy před rozvinutím prašníkův opatrně ustříhal, a s kukuřicí, kteréž ustřihnul dlouhé nitkovité blizny před poprášením. Zpráva o prvním pokuse podána ku konci roku 1691, tedy bezmála sto let po vyjití spisu Zalužanského, ostatní obsahuje jeho psaní ke Giessenskému profesorovi Valentinovi: de sexu plantarum epistola (psaní o pohlaví rostlin z r. 1694). Též Kamerarius uvádí hlemýždě za příklad obojakosti v živočišstvu; jsa však jako Ray toho mínění, že obojaké květy samy sebe zúrodňují, shledával, že to podivná věc u porovnání s hlemýždi, kteří vzdor obojakosti přece se páří.

Ve směru Kamerariusa pokračovali někteří jiní; nejprvé r. 1711 *Geoffroy* v Paříži, jenž opakoval pokusy s bazankou a kukuřicí. Sachsův nejnovější dějepis botaniky uvádí zvláště ještě jmena: *Bradley, James Logan, Müller* a *Gleditsch.* Bradley činil první pokus zúrodňovací s *obojakou* rostlinou, totiž s tulipány; dvanácte jich zasadil v oddáleném koutku zahrady a odňal jim, když se květ otvírati počínal, všecky prašníky. Ani jeden z těchto tulipánů nenasadil semena, kdežto ostatní neporušené exempláře v jiné části zahrady hojnost semen vydaly. Logan, gubernátor Pennsylvanie, operoval opět s kukuřicí, Müllerovy opětované pokusy s tulipány však jsou proto zajímavé, že jimi nejprvé seznána činnost hmyzu při zúrodňování. Týž pozorovatel odňal dvanácti tulipánům prašníky, leč po několika dnech viděl včely, pylem z jiných tulipánů pokryté, do vyklestěných květů letěti. Po jejich odletu shledal, že zanechaly dostatečné množství pylu na bliznách těchto květů, a později dozrály jejich tobolky s dobrými semeny.

Gleditsch, profesor a ředitel botanické zahrady v Berlíně, první opětoval okolo r. 1750 šťastný pokus se zúrodňováním palmy a sice nízké palmy evropské (Chamaerops humilis). V Berlínské zahradě byla palma toho druhu se samičími květy, která ovšem nikdy plodů nenasazovala. Gleditsch si dal přivezti pyl samčí rostliny z Lipské jedné zahrady. Ačkoli lata samčí na devítidenní cestě napolo zplesnivěla, způsobil pyl její přece zúrodnění květů samičích, kteréž v následující zimě nesly plody, jejichž semena příštím rokem se klíčila.

Vedle těchto pokusů, kterými se pohlavnost tyčinek a semeníků jakož i nutnost zúrodnění pylem měla dokázati, vyskytla se již také počátkem 18. věku snaha vyskoumati spůsob, jakým se zúrodňování děje. Poněvadž ale neměly tyto pokusy dostatečného základu v přímém pozorování, vypadly dosti bledě. Tak tvrdil *Samuel Morland,* Angličan, že obsahují pylová zrnka po jednom zárodku nové rostlinky, kterýžto do každého vajíčka rostlinného dostati se musí, v němžto se pak dále vyvinuje. Pylová zrnka prý za tím účelem z blizny rourkou čnělkovou do semeníka sklouznouti musí, což prý u komonky (Fritillaria imperialis) deštěm a větrem se stává. Toto tvrzení ovšem bylo zcela bezpodstatné, poněvadž, jak známo, pylová zrnka nikdy dále než na bliznu se nedostanou (vyjma toliko tak zvané Nahosemenné, na př. Konifery). U komonky zvláště nemohla by pylová zrnka skrze rourku se posunouti neb spláchnuta býti, poněvadž květy její visí, a tudíž by taková cesta vedla zdola nahoru, opáčně s tíží. *Geoffroy* pak připouštěl dvojí možnost, buďto že jsou zárodky již v pylových zrnkách (tedy jak Morland se domníval, jehož spis ve Philosophical Transactions však Geoffroy jak se zdá neznal), anebo že se pylové zrnko na blizně rozpustí, načež jemné těkavé součástky jeho do vnitř semeníka vniknou a zúrodní. Byly to pouhé fantasie. Na podobné theorie bylo ještě příliš záhy, pokud nebylo mikroskopem shledáno, jaké proměny s pylovým zrnkem skutečně se dějí.

Linnéovo účastenství v theorii pohlavnosti rostlin zajímá nás z nejednoho ohledu více než mužů posledně jmenovaných. Jeho zásluha o pohlavnost rostlin byla od žákův a ctitelův jeho velice velebena a oslavována. Jestliže však k věci blíže přihledneme, shledáme k svému podivení, že Linné k těm pozorováním, ježto od času Grewa, Kameraria a jiných výše jmenovaných učiněny byly, vlastně zhola nic nového nepřičinil. Linnéova zásluha v této věci jest čistě vnější, záležíc pouze v tom, že on, jak prof. Krejčí dobře praví, velikou autoritou své umělé soustavy *rozšířil* známost pohlaví rostlinného v celém vzdělaném světě. Neboť se stávalo skutečně, že ani Grewovy ani Kamerariusovy výzkumy nedocházely všude náležitého povšimnutí a uvážení, takže netoliko před Linnéem někteří na slovo vzatí botanikové jako Tournefort a Pontedera o pohlaví rostlin ničeho věděti nechtěli, nýbrž i dlouho po Linnéovi až do první třetiny našeho století jednotliví pochybující hlasové se ozývali, buď na základě nepodařených zkoušek neb z důvodů pouze theoretických, jakožto hlas Spalanzania, Schelvera a Henschela.

Ježto tedy Linné náuku o pohlavnosti rostlin ničím neobohatil, zbývá nám ještě uvážiti, jakým právem Zalužanský považován byl za

předchůdce Linnéa, jemuž prý cestu razil? Zalužanský vyřknul určitě pohlavnost rostlin, leč tyčinky a pestíky co ústroje pohlavní nepoznamenal, Linné pak na počtu, délce a jiných poměrech tyčinek a čnělek zbudoval svou soustavu. Tyto dvě události u vědě spolu nikterak nesouvisí, a výrok Zalužanského Linnéovi v jeho systematickém snažení nebyl k žádné potřebě. Ba ani tehdáž, kdy by byl Zalužanský jako Grew poznal pohlavnost tyčinek a pestíků, nemohlo by se říci, že tím Linnéovi byla dráha připravována. Linné, byť byl neměl ani nejmenšího ponětí o pohlavnosti rostlin vůbec a o pohlavním výkonu tyčinek a pestíků zvláště, mohl na těchto částkách založiti soustavu. K tomu nebylo třeba znáti jejich fysiologické určení nýbrž toliko jejich tvarozpytné poměry, k tomu hlavně náleželo věděti, že jsou tyto částky dosti stálé v celých rodech anobrž i v celých přirozených skupeních, tak že soustava umělá na těchto částkách vzbudovaná, kromě své přehlednosti a praktické upotřebitelnosti, také v značné míře k soustavě přirozené se přibližuje. Vždyť Linnéova soustava nespočívala na klasifikaci fysiologických úkazů pohlavních, nýbrž právě na roztřídění řečených poměrův morfologických. V tomto ohledu, ve kterém by jedině byl mohl Zalužanský Linnéovi práci usnadniti, neb aspoň myšlence, že by se pohlavní částky pro soustavu upotřebiti daly, dráhu připravovati, náš rodák zhola ničeho nevykonal. Kdy by snad někdo se domníval, že Zalužanský již na tyčinky a čnělky ohled bral při svém vlastním pokusu o sestavení rostlin, toho potřebuji toliko odkázati na vícekrát dotčený článek prof. Krejčího, ve kterém soustava Zalužanského v přehledu vylíčena se nachází. Pokus Zalužanského nepatří vůbec mezi pokusy soustav umělých, nýbrž směřuje k přirozenému seřaděuí dle podobnosti, ovšem že toliko vnější čili habituelní. Ve veškeré systematické části spisu Zalužanského, to jest v druhé knize *de historia plantarum* neděje se ani na jediném místě zmínka o tyčinkách, tím méně o čnělkách. Soustavný pokus tento zasluhuje ostatně v dějepisu botaniky mnohem většího povšimnutí, nežli se mu obyčejně dostává. Sachs na př. ve svém dějepisu ani se o něm nezmiňuje, poněvadž spis sám před očima neměl.

Leč jakékoliv jsou zásluhy Zalužanského o botaniku, tolik jisto jest, že s Linnéovými zásluhami nemají nic společného, zvláště již proto, že Linné sám mezi zakladatele a vzdělavatele náuky o pohlaví rostlin v přísnějším smyslu ani nenáleží.

Novější pokroky, které náuka tato po Kamerariových a stoupenců jeho pokusech až do našich dnů učinila, chci nyní toliko v největší stručnosti uvesti. V druhé polovici předešlého století stal se ještě znamenitý pokrok tím, že Koelreuter, profesor v Karlsruhe, četnými důmyslnými a obezřetnými experimenty povahu rostlinných míšenců neb bastardů (hybridů) objasnil, které tím způsobem uměle zplozoval, že pylem jednoho druhu bliznu jiného příbuzného potřel a zúrodnil. Ze semen takto nabytých vypěstoval prostřední formy, k rodičům svým různorodým asi tak se mající, jako nejstarší známý míšenec zvířecí, mezek, se má ke koni a oslu. O jeho ostatních, pohlavních dílů rostlinných se týkajících pokusech a pozorováních se šířiti zabraňuje nám místo a obmezenější předmět této rozpravy.

O zúrodňování pomocí hmyzu nejen různopohlavných nýbrž i obojakých květů, o nestejnodobém vývoji tyčinek a blizen v témž obojakém květu (o dichogamii), o prostředcích, jimiž pyl ve květu chráněn bývá, aby deštěm se nezkazil, a o mnohých jiných úkazech zúrodňování se týkajících uveřejnil po Koelreuterovi důkladná a důležitá pozorování rovněž velenadaný pozorovatel, *Konrád Sprengel* ve spise z r. 1793 s poněkud křiklavým titulem: „Nově objevené tajemství přírody v sestrojení a zúrodňování květů." Zprvu a na dlouhou dobu minul se spis tento s účinkem, neboť vrstevníci jeho, ve směru Linnéovském zaneprázdněni jsouce systematikou rostlin, neměli ani času ani chuti k podobným věcem, a tak upadlo Sprengelovo dílo po celých šedesáte let takořka v zapomenutí, z něhož je teprva *Darwin* vyprostil. Nejhlavnější výsledek Sprengelova zkoumání jest obsažen ve větě následující: „Poněvadž," pravil, „mnohé květy různého jsou pohlaví a nepochybně aspoň tolikéž mezi obojakými květy jsou dichogamisté, zdá se, že příroda tomu nechtěla, aby některý květ svým vlastním pylem se zúrodňoval." K tomu třeba dodati, že dichogamické květy nemohou pylem svým samy sebe zúrodňovati, poněvadž buďto již blizny jejich jsou uschlé a k početí neschopné, když prašníky se práší, anebo prašníky jsou prázdné a pyl hmyzem neb větrem odnešen, když blizny se rozevřou. Darwin, Hildebrandt, Delpino a mnozí jiní v našich dnech provedli důkaz, že též obojaké květy zhusta a v mnohých případech nevyhnutelně cizím pylem zúrodňovány bývají, čímž odpadává z největší části rozdíl mezi rostlinami a zvířaty obojpohlavnými, nad nímž již Gray a Kamerarius se byli pozastavovali.

Až do konce prvních tří desítiletí, tedy až do r. 1830, nevědělo se, kterak vlastně pylové zrnko zúrodnění semen v semeníku způsobuje. Obyčejně přijímalo se, že pylové zrnko na blizně v moku bliznovém se rozpukne a jemně zrnitý obsah svůj vyleje, kterýž čnělkou dolů k vajíčkům se proline. Tu pozoroval roku 1823 *Amici,* když chloupky neb papilly na blizně portuláku (Portulaca) drobnohledně ohledával, ponejprvé pylové vaky, z pylových zrníček vyrostlé; na blizně, a roku 1830 sledoval týž vlašský botanik tyto vaky pylové u rozličných rostlin netoliko skrze čnělku do dutiny semeníkové, nýbrž i ten překvapující nález učinil, že pylový vak ústím vajíčka do něho vniká.

Tímto důležitým výzkumem byla otázka zúrodnění u rostlin na nejlepší cestě úplného svého rozřešení, když nenadále *Schleiden* zabočil na scestí. Na základě svých mikroskopických bádání, kterým též patřičné výkresy připojil, pronesl Schleiden novou theorii, tvrdě, že pylový vak, vnikna do vajíčka a vrosta do jádra jeho, konec klíčního vaku (t. j. veliké buňky v samém jádru, ve kteréž zárodek nové rostlinky povstává) svým koncem do vnitřka jeho vtiskne (asi tak, jako by prstem kaučukový míč dovnitř vtisknul), a že pak konec pylového vaku v tomto důlku vtisklém v zárodek nový vyspívá. K tomu konci že kuličkovitě naduří a pletivem buněčným se naplní. Později že se zárodek od ostatního pylového vaku oddělí, otvor v klíčním vaku že se zacelí, a tím konečně zárodek v pravém smyslu slova v dutině klíčního vaku se octne. Přirozeně namítá se nám, čtoucím tuto theorii, že jest to další rozvedení a opravené, na empirickém základě spočívající vydání

náhledu *Morlanda* a *Geoffroye,* kteříž, jak jsem již dříve podotknul, zárodku rovněž v pylovém zrnku povstávati a jím do vajíčka přenešenu býti dávali. Neujde také soudného čtenáře, že theorie Schleidenova pohlavnost rostlin ve vlastním slova smyslu by byla úplně zvrhla. Neboť kdy by zárodek opravdu z pylového vaku vznik svůj bral, nebyl by prašník více ústrojem mužským, nýbrž ústrojem rozplozovacím sice ale nepohlavním, a vajíčka nebyla by ústroji ženskými, nýbrž toliko přístroji k vylíhnutí a vychování přijatých zárodků, kteréž by se poněkud k břišnímu vaku Marsupialií (vakounů) připodobniti mohly. Bylo by tím ovšem vysvětleno, proč z vajíček v semenících neopylených žádný zárodek povstati nemůže, tak že by se i tento náhled s výsledky Kameraria a jiných zkušebných zkoumatelů dal srovnati, ale o nějakém zúrodnění vajíček pylem by důsledně nemohlo býti mluveno.

Schleidenovo nové či obnovené učení nalezlo několik přátel, mezi nimiž žák jeho *Schacht* byl ze všech nejhorlivějším v zastávání a dokazování mistrova učení. Jeho práce o zúrodňování r. 1850 vydaná byla dokonce od královské nizozemské akademie v Amsterodamě cenou korunována. Rozumí se, že i jistí esthetičtí a útlomyslní přátelé rostlin měli z učení Schleidenova radost, poněvadž jim bělostná nevinnost květin neposkvrněná byla zachována. Bylať by jim bývala vyvrácena ona latinská óda v metru Horácovském složená a na konec Kamerariovy „epištoly o pohlaví rostlin“ přiložená, kteráž u rostlin „rozkoš lásky dříve neslýchané“ bujně opěvala.*) Nicméně nejvýtečnější mikroskopisté potřásali hlavou nad Schleidenovým vynálezem a zbrojili se k odporu. Vlastně již jediná věc byla by, beze vší pomoci drobnohledu, postačovala k ohrožení Schleidenovy theorie, a Schleiden byl by snad se byl více rozpakoval ji známou svou ráznosti a bezohledností hájiti, kdy by věc tuto byl uvážil. Míním hybridisaci rostlin. Že potomstvo působením obou rodičů tvarem a vlastnostmi zaujímá střed mezi nimi, známo jest a pochopitelno; rovněž pochopitelno jest, že míšenec dvou různorodých rostlin, povstaneli pohlavním jejich spolupůsobením, způle jednomu, způle druhému druhu rostlinnému se podobá. Že by však pouhé přechovávání zárodku, z pylového zrnka nepohlavně vyrostlého v úkrytu a jako v nádobě rostliny jiného druhu, mělo povahu zárodku v té míře změniti, jak toho u míšenců rostlinných Koelreuterovými a později Gärtnerovými pokusy rovněž jako u míšenců živočišných shledáno, — to zajisté přesahuje všeliké meze pravděpodobnosti.

Opět byl to *Amici,* jemuž děkuje věda za první správné vysvětlení pochodu zúrodňovacího. Již r. 1842, ještě rozhodněji ale r. 1846 dokázal Amici, že zárodek v samém vaku klíčním, tedy v samém

---

*) Tato óda začíná veršem:

Novi canamus regna cupidinis,
Novos amores, gaudia non prius
Audita plantarum, latentes
Igniculos, veneremque miram.

vajíčku povstává, z buňky již před zúrodněním se tam nalézající (buňky zárodeční), že pylový vak toliko k vaku kličnímu se přikládá, aniž by jej nutně vždy musil vtisknouti, a že zúrodňujícím působením vaku pylového zárodeční buňka uvnitř kličního vaku v zárodek vyspívá. Tvrdil tedy Amici, jakož potom i Hofmeister, že Schleidenovy preparáty byly mylné, že spojitost zárodku s pylovým vakem jest jen zdánlivá, pokud totiž pylový vak zevnitř a zárodeční buňka uvnitř blány kličního vaku na tuto v stejném místě přiléhají.

Strhnul se urputný boj mezi mikroskopisty botanickými: Schleidenův náhled hájili Schacht, Rus Železnov, Wydler, Griffith a j., na straně Amiciově stáli v průběhu těchto šarvátek Mohl, Hofmeister, Tulasne a posléze Radlkofer (r. 1856), jehožto spis obsahoval již také trochu stydlavé ale úplné odvolání Schleidenovy theorie od samého její původce. Brzy byl také Schacht přinucen podati se. Tím slavila theorie pravého a pohlaví živočišnému dokonale se rovnajícího pohlaví rostlin své konečné vítězství.

Zbývalo jen ještě dokázati, jakým způsobem vlastně pylový vak skrze blánu kličního vaku na zárodeční buňku působí, jak jí zúrodnění sděluje. Nálezem Amiciovým, že pylový vak až k samému kličnímu vaku se přikládá, byla starší domněnka o dynamickém působení pylového zrnka neb jeho vaku na vajíčko, to jest tedy o síle do dálky působící a zúrodňující neb o jakémsi výparu pylovém (aura seminalis starých) dostatečně vyvrácena. Nebyloť více pochybno, že obsah pylového vaku dle zákonův endosmose do buňky zárodeční prostupuje, tím že materielní smíšení obou obsahů v zárodeční buňce se stává, a v tom že podstata zúrodňování u rostlin jevnosnubných záleží. Než novější výzkumy na rostlinách tajnosnubných a zvláště na řasách (Algae) od od r. 1855 předsevzaté potvrdily tento náhled ještě dokonaleji. U tajnosnubných rostlin totiž není zúrodňující látka nevytvářena, jako jest cham v pylovém vaku, nýbrž jest to nahá (blanou bunečnou neoděná) pohyblivá buňka, obyčejně obrvený a spirálně točený spermatozoid, jako u zvířat. *Pringsheim* nejprvé pozoroval, po něm pak i jiní, že spermatozoid, jemuž také chamové tělísko říkáme, do ženské buňky, rovněž nahé, vniknouti a s ní v jedno splynouti musí, máli se zúrodnění státi. Jak známo, vajíčko zvířecí tímtéž způsobem se zúrodňuje. Zúrodnění tedy vůbec v obou říších záleží v dokonalém smíšení neb splynutí ženské a mužské pohlavní látky, buďsi vytvářené co nahá buňka — tak u zvířat a nejmnožších kryptogamických rostlin — anebo nevytvářené co obsah buněk opatřených blanou, tudíž pomocí endosmose neb diffuse.

Z historického přehledu tuto podaného jest viděti, jak zdlouhavě a pozvolnu náuka o pohlaví rostlin se vyvinovala, jak nejprvé (od Plinia a Zalužanského) prostě bez podání nějakého důkazu a bez znalosti pohlavních ústrojů ve květech byla vyřčena, jak potom tyto ústroje co takové seznány (od Grewa), jak nutnost spojení obou částí opylením experimentálně dokázána (od Kameraria a jeho stoupenců), jak potom bližší okolnosti poprášení hmyzem, dichogamie, hybridisace atd. vyzkoumány (od Müllera, Koelreutera, Sprengela, Gärtnera), jak posléze vak pylový, jeho vnikání do vajíčka a endosmotické jím zúrodnění zárodeční

buňky v kličním vaku mikroskopem objeveno (od Amicia, Hofmeistera a j.). Neobešel se ovšem tento pokračující vývin bez oscillací a kroků scestných, bez opětných pochybností o pohlaví vůbec a bez závažných omylů. Podivno se bude při tom zdáti, že určitý výrok o pohlaví rostlin, který měl vlastně býti posledním výsledkem a závěrkem celého vývinu, anticipován byl již hned ze začátku, totiž od Plinia a v určitější formě od Zalužanského. Opakovalo se zde, co i jindy se ve vědě přiházívá, že předchází divinace jakási lehkým kročejem neb vzletem lehkoperým, kdežto klopotná výzkumná práce vědy těžkým a zdlouhavým, za to ale tím jistějším krokem za ní pokulhává. Divinace tato vycházela patrně od analogie s živočichy, jsouc podporována jediným starodávným experimentem na palmě datlové, a tentokráte analogie a divinace tato nesklamala. Proto platí výrok Zalužanského podnes, po tolikerém namáhavém zkoumání, v celém znění svém, majc potřebí toliko podrobnější interpretace.

Nuže, kdo ze všech tuto jmenovaných proslulých mužů jest vlastním vynálezcem pohlaví rostlinného, zdali Zalužanský, neb Grew neb Kamerarius, Koelreuter neb Sprengel neb dokonce snad teprvé Amici? Jakkoliv rád bych přiřknouti chtěl palmu Zalužanskému, nelze mi, poněvadž schází mu potřebný empirický základ, bez něhož není pravého vynálezu ve vědě, bez něhož jest toliko mínění, neb nanejvýše šťastné pravdy tušení. Kdy by se jednalo o pouhé vyřčení dotyčného náhledu, musili bychom ostatně již Plinia neb neznámé od něho citované zkoumatele přírody za vynálezce té věci vyhlásiti. Větší nárok mají Angličané Grew a Ray, poněvadž již znali ústroje pohlavní a je za takové poznamenali, avšak jim scházel ještě důkaz experimentální. Sachs, jako Němci vůbec, považuje Kamerariusa za vlastního vynálezce, nechci říci, že z národní předpojatosti, nýbrž hlavně proto, že on první podal zkušebné důkazy. Avšak i proti tomu možná dvojí věc namítati. Předně následuje z pokusů Kamerariových jen tolik, že on pohlavnost rostlin lépe než Grew postavil na půdu reální, že ji lépe dokázal, avšak *vynálezcem* věci, která již dříve s tak značnou pravdě podobností vícekrát vyslovena byla, stěží by nazván býti mohl. Za druhé ale důkaz jeho, klademeli vůbec největší váhu na důkaz nepochybný, ještě není dokonalý a nad všechny pochybnosti vznešený. To se objevilo nejlépe tím, že byla také možná theorie Schleidenova, se kterouž skutečná pohlavnost nemohla obstáti. Tedy bychom musili co pravého vynálezce ctíti Koelreutera, který dokázal nejprvé možnost a povahu rostlinných míšenců, a tím nepřímo také pohlavnost jejich původu, aneb ještě bezpečněji Amicia, jenž theorii Schleidenovu nejprvé vyvrátil a pochod zúrodňovací z několika stránek definitivně objasnil. Leč o Koelreuterovi a též o Amiciovi platí ve větší ještě míře nežli o Kamerariovi, že pohlavnost rostlin sice na jisto postavili, ale nevynalezli.

Povolný a stupňovitý vývin této náuky to s sebou přináší, že žádný z jmenovaných mužů nemůže za výhradního a prvního vynálezce býti považován. Každý má nějakou zásluhu o ni, leč každý jinou, každý budiž oceněn dle svého spůsobu, nějaký spor o prioritu není mezi nimi možný. Nejsprávněji a též i nejspravedlivěji se zachováme, rozeznávajíce tři hlavní stupně u vyvinování se theorie pohlavní

a spolu i zásluh o vývoj její. Na prvním stupni stojí Plinius a po uplynutí 1500 let náš Zalužanský. Stupeň ten se vyznačuje tím, že výrok o pohlaví rostlin zakládá se na tradici a na nejasné analogii se živočišstvem, a že pohlaví různé ani ještě na určité ústroje se nevztahuje. Pro tuto nejasnost sluší zastupitele tohoto stupně co *předchůdce* jasnějšího, vědečtějšího názoru o pohlaví a zúrodňování rostlin naznačiti. První třibitelé jasnějšího názoru jsou ale Grew a Kamerarius, kteří pohlavnost rostlin a určitěji pohlaví tyčinek a semeníků přímým skoumáním a experimentováním velice pravděpodobným učinili. Ti zaujímají druhý stupeň. Posléze třetího stupně vývoji, totiž úplné vědecké jistoty dosáhla nauka pokusy Koelreuterovými s hybridisací a mikroskopickými výzpyty Amiciovými. Zalužanský vyrostl na půdě aristotelsko-scholastické učenosti, Koelreuter a Amici pracovali a psali v duchu moderní induktivní vědy, Grew a Kamerarius stojí na rozhraní obou daleko rozdílných směrův.

Z básní Jaroslava Vrchlického.

Fénix.

Šum borů z dálky v jemný akord splýval,
dnes mořem obloha, kde každá hvězda vlnou;
já z horské chatky v tu noc čaruplnou
se do údolí díval.

A nevím, kde se vzala,
báj ke mně přišla plna snů a kouzla;
zda s lesů skřítky pod balvany spala,
či s klínu noci sklouzla?

A šeptala mi v sluch
o rajském ptáku tajeplnou báji,
jenž s člověkem byl v ráji
rád zhlížeje se v svatých jeho zřídlech;
však vyhostěný v nečistý náš vzduch
k nám časem zalétá na purpurových křídlech
půl pták a zpola duch!

On řadu let již mnohou
od pólu k pólu lítá pod oblohou,
i vlasatice s cest
se před ním uhnou v mocném zaplání,
a v svorné pokoře se před ním uklání
i valný zástup hvězd.

Jak plápolavý květ
on letí oblohou vždy jednou za sto let,

a když svou mdlobu cítí,
tu z větví cypřišů si srovná hranici,
ze slunce paprsků si vonný požár vznítí
a v něm dokoná let svůj zářící!

Leč mine krátký čas,
a peruť nachovou on v blankyt noří zas —
když letí nad zemí
i hymny pralesů ve hrůze oněmí,
i skály kloní se, na nichž má kondor stan,
a jeho čaroletem
zem dotknuta se novým zaskví květem,
jak ňádro dívky pod miláčka retem
se chvěje oceán!

Ó ptáku zázračný,
jenž piješ věčnost z rajských pramenů,
jsi poesie snem, jsi bájí z edenu
či přelud oblačný,
jenž v kraj náš slétá krajů cizích zjev?
Ó můžli nočním vzduchem
můj slabý, zmírající zpěv
v té dráze v oblacích, kde duch jen mluví s duchem,
tě dostihnouti — on se nezleká,
neb jistě vím, tys bratrem mým,
tys duchem člověka!

I on, jak báj dí šedá,
byl z ráje vyhoštěn, jejž marně posud hledá;
v hvězd taje neprůhledné
rád hrouží se jak ty, rád letí do azuru,
co pod ním halí v chmuru
se horký jih i točen pásmo ledné.

A když jej život zmučí,
když pochyb démoni ret jeho kojí žlučí,
on projde směle všecky hlubiny;
tu v písni Homerově světem hřímá,
a zítra v jeslích Nazaretu dřímá,
vždy velký, jediný!

Ó kolikrát již na hranici vstoupal
by hvězdné křídlo skoupal
ve pravdy étheru! — Však znovu žije dál,
svým světlem zjasňuje tvář země starou
a hraje s hvězdami a vládne mořem, parou,
nebe i země král!

Ty velký, neskonalý!
Tu hymnu přijmi, jež z mých ňader valí

se tobě na počest,
ne před mořem, ne před oltářem hvězd,
před noci tiché zářnou velebou —
já kloním v pokoře se jenom před tebou!

Ó kdy by peruť tvá mne dotknouti se chtěla,
tu píseň moje k obloze by spěla
se silou démona a křídlem archanděla!

Duma.

Zem v mlhách spí, červánek sen jí hlídá,
sníh na hlavách se lesy ve snu chvějí,
ni jedna hvězda z mraků nevyzvídá,
jen sloupy mlhy po obzoru spějí,
tu houstnou v příval, tam se opět dělí,
jen lesy tmí se a jen sníh se bělí.

Zem v mlhách spí, červánek sen jí hlídá.
Kam ohlednu se, čas i prostor němý,
a jak se světlo s pološerem střídá,
tu zdá se mi, jak zadívám se k zemi,
že mlhy, jež se nad obzorem třesou,
jak křídla andělská se výše klenou,
na kterých zem v plášť mlhy zahalenou
v dál andělové nesou!

Kam? ptá se mdlý ret — Snad k onomu ráji,
o kterém člověk od pravěku bájí,
zda k břehům edenu, jenž pro nás ztracen
nám svůdně kyne z říše snů a písně?
Kdož ví? — I obzor červánkem byv zlacen
již zhasíná, a v moje okna přísně
se dívá sníh, kryjící stráň i doly,
a mně jest, jak by všeho lidstva tísně
se shlukly v srdci mém — jak bděl bych u mrtvoly!

Vše v dálku splývá ve chmur plachém reji,
sníh na hlavách se lesy ve snu chvějí,
a mračna dále spějí!
Ston větrů zalkal — či snad perutěmi
to andělové šumí? — Stín se kloní k zemi...
Snad bůh se sklání nad své spící dítě
a žehná jemu — Dále mračna spějí,
sníh na hlavách se lesy ve snu chvějí,
a země tiše dříme
a bůh jen v mraku a já v mlze bdíme.

Ó země, země! Snad již na úsvitě
ti vzejde slunce lepší budoucnosti!
Kdo tak tě vidí spáti v mlhy klínu,
řek' by, co bouří letělo tvou plání?
co ve tvém nitru odpočívá kostí?
co zápasů, co žalů, odříkání,
co muk se tají ve srdcích tvých synů?
A ty tak ležíš tiše,
jak v stínu pláště Jehovy bys spala,
jak nového dne zoři probuzena
a znovu vykoupena
bys v růžích se jen smála!
Jak srdce dětí tvých by plesem přetýkala
a vínem jejich ověnčené číše,
jak v skutku ve ústrety budoucnosti nové
by nesli tebe v mlze nebes andělové!

A ticho takové, že sám bych věřil
ve svatém roztoužení
té myšlence, jež v duši mojí zkvetla,
že bojím se, by nový paprsk světla,
jenž v okno mé teď šeřil,
mně nebyl zvěstí nových utrpení,
mně nevzpomněl, že vášeň, trud a bída,
hlad, nemoc, beznaděj jak stíny rovů
zas novým dnem se z lidských srdcí zvednou,
by sápaly je znovu!

Ni jedna hvězda z mraků nevyzvídá,
červánky jitra blednou. —
Zem v mlhách spí, mé srdce sen jí hlídá,
sníh na hlavách se lesy ve snu chvějí
a mračna dále spějí...

Psáno v novoroční noci r. 1874.

Z písní Anakreontových.

Přeložil

F. Marjanko.

Růži.

Mimo Vesnu s kvítky její
velebím milostnou růži —
pěti též musíš, zmilitko!
Ona božský jesti výdech,
ona jest i lidstvu slastí,

Charitek zdobou ve době,
kdy milůstky rozkvétají,
a radostí Afroditě.
Ona jest miláčkem písní,
drahocenný květ básníkův.
Toho vábí, kdo hledá jí
v rokytí a po pěšinkách,
toho vábí, kdo zahřít chce
na rukou hebkých a lehce
přikloňuje květ si Mílkův.
Ba i slastí je básníkům,
na hodech i při slavnosti,
v radovánkách Dionysa.
Co by mohlo být bez růže?
Ruce z růží bůh má jitra,
ramena z růží rusálky,
a pleť růží Afrodity
mudrci vždy vychvalují.
Ona léčí též chorobné,
opatruje, kdož zesnuli,
ona též věky přemáhá.
Samo stáří růže vábno
pro tu její vůni mládí.
Nuže — opěvujme původ!
Z modravé když vlnky mořské
zrosenou kdys Afroditu
vyplodil ze pěny Pontos,
a bojovnou též Athénu
z temene svého stvořil Zeus,
bohyni hroznou Olympu,
tu i růží divotvorných
vydala mláď půda první,
mistrný nad míru výplod.
Sborové bohů blahostných
zrozenou tak růži v nektar
orosivše, vytvořili
z rokytí okouzlující
květ Lyajův nesmrtelný.

Mílkovi.

Krušno jest nemíti lásky,
taky krušno míti lásku,
ale nad vše nejkrušnější
bez naděje míti lásku.
Rod nemá u lásky váhy,
věhlasem, ctností zhrdává,
zlato pouze vzácno bývá.

Zahlazen buďiž, kdo nejprv
k zlatu náklonnost pocítil.
Pro ně zapřen jesti bratr,
pro ně zapřen jesti otec,
boje, vraždy k vůli němu —
ale hůř, že zkázu béřem
my milenci k vůli němu.

Zlato v ohni.

Obrazy ze života

od

Václava Vlčka.

I.

Zvon v nádraží zvěstoval, že se blíží vlak; jasní zvukové rozléhali se daleko po kraji, ale nikoho tentokrát nepřivolali: v čekárnách nebylo ani jediného pocestného, po cestách ku stanici nikdo nepřijížděl. Už před hodnou chvílí odbily hodiny na městské věži jednu s půlnoci; touto dobou arci také vlaky na stanici s mnohem menším hlukem přicházely a odcházely než za bílého dne aneb z večera.

Řada vozů se pomalu zastavila. Konduktor vyvolal jmeno stanice, a nežli zavřel ústa, zívnul jak říkáme na celé kolo. Ve vozích zůstalo ticho; všichni pocestní, kteří se zastavením probudili, hleděli honem zase octnouti se ve snách. Jenom z jednoho vozu poslední třídy vykukovala bdící hlava — vykukovala ne teprvé v nádraží ale už po celou cestu od Prahy. Ten jediný pocestný se hlásil, aby mu konduktor dvířka otevřel. Konduktorovi bylo by za dne neušlo, že pocestnému z vozu vylézajícímu patrně noha se chvěje, a skrovný uzlík, jejžto v ruce držel, že nese s podobnou obtíží, jako by to bylo centové břímě; ale nyní pro tmu a rozespalost sobě konduktor ničeho takového nevšimnul, zvláště když pocestný byl nepatrný člověk, jakýsi venkovský chuďas. Konduktor přiraziv za ním opět dvířka viděl, že na této stanici dílo jeho jest dokonáno — ale jaká to řada stanic ležela ještě před ním, než by sobě po probděné noci také řádně chrupnouti mohl! Pomyšlení to působilo na něj tak, že zívnul zrovna na dvě celá kola.

Zatím jediný pocestný, jenž tu byl vystoupil, rychlými kroky vyšel z nádraží. Co se dotknul země, stala se noha jeho pevnou a pružnou; kráčel po silnici jako mladík po taneční podlaze.

Po několika minutách zahlaholil opět zvon v nádraží. Pocestný se zastavil a ohlednul kolem.

„To je tady všecko proměněno,“ pravil polohlasitě. „Ovšem — za mého času tady ještě železnice nešla.“

Stroj před vlakem pronikavě zapísknuv a mocně sobě odfouknuv jal se poznovu uháněti dále; vlak rychle dohonil pocestného a praskaje i hluče letěl mimo cestu, na které on stanul. Hluk se rychle vzdaloval, vůkol rozkládalo se ponenáhlu zase tajemné ticho teplé noci. Vlastně — co bylo tajemnější: to ticho anebo ten hluk?

„Jaká je to ohromná síla v té jízdě!“ mluvil k sobě náš pocestný, vykročiv k další chůzi, ale vždy ještě za vlakem se ohlížeje. „Jak obrovský tvor je takovýto vlak! Kdy by naši předkové, kteří o podobných věcech žádného tušení neměli, v naší době se probudili, kdy by tu na místě mém pojednou stál můj děd: za jaký strašný nadpřirozený zjev považoval by toto příšerné těleso v jeho letu?“

Zpomínal, jak veliký počet mil ujel za posledních dnů a nocí skoro v jedné čáře od moře až sem — zpomínal, jak tomu vlastně teprv nedávno, co po železnici ujížděl k moři na docela jiné straně koule zemské, kde v tuto chvíli mají lidé bílý den. Viděl se v duchu zrovna tak živě tam, jako se nyní živě viděl tady — a vlak, který nyní za ním odjížděl, připadal mu zrovna tak, jako by to byl vlak, na kterém posledně jel krajinami americkými.

Mezi tímto uvažováním vstoupilo mu náhle na mysl, že žil posavade v podivném bludu; nezřídka za noční doby představovával sobě širý svět, jak v něm všecko ticho a pokojno, jak všecko ve spánku odpočívá, vyjímaje hvězdičky na nebi a dole hlídající psy. Když takový náhled měl jeho děd a třeba ještě i jeho otec, nemohli býti na tak velikém omylu, jak on sám; tehdy byl svět ještě jiný, a ani ho neznali. Avšak on na vlastní oči viděl náramný kus světa, on dlouhé dny a noci strávil na cestách, jak po suché zemi tak po moři, jak na bídném vozíku tak na velikánských lodích: a přece mu teprv nyní připadlo, že za hluboké noci na širém povrchu zemském dávno už nebývá tak ticho a poklidno, jak bývalo za jeho děda a ještě za jeho otce — že počet těch, kteří teď za tmy noční bdí, jest mnohem větší nežli tehdáž, že teď v každé hodině a v každé minutě od místa k místu ženou se dlouhé vlaky se závratnou rychlostí, se zdrcující silou, s lomozem a hlukem, svítíce různobarevnýma očima a soptíce prškou ohnivých jisker, jako by krajem letěl ohnivý sloup aneb se táhla rychloletá kométa. A rovněž po nepřehledných spoustách nepokojného moře touž dobou křižují se bezpočetné lodi, jako veliké střely na tisíce mil od jednoho břehu ke druhému vystřelené. Ba jestliže druhdy na povrchu zemském za hluboké noci bývalo pokojno a ticho, nyní jest živo a hlučno, jest chvat a klopota jako při požáru — a šťastní ti, kteří posud tak klidně a bezpečně ve spánku odpočívají, jako by toho chvatu, toho letu a té bouře vůbec nebylo!

Tma se nepozorovaně proměnila v šero, den se rozbřeskoval, širší a širší kruhy rozlehlého kraje objevovaly se zrakům chodcovým, a jeho srdce krok za krokem naplňovalo se štěstím, o jakém nesnilo žádné srdce ve všech těch vesnicích a městech, které vůkol ponenáhlu z ranního závoje se vynořovaly.

Odkud to štěstí? Co s sebou nesl, bylo vším jeho bohatstvím — několik soust suchého chleba bylo vší tělesnou rozkoší, které za po-

sledních dvacet čtyř hodin zažil: proč cítil se chudý, osamělý poutník nyní tolik blaženým?

Deset roků uběhlo, co nebyl tohoto kraje viděl. Až do té doby, co se tudy naposledy ubíral odcházeje do daleké ciziny, nebyl hrubě poznal neštěstí. Tehdy sevřelo se mu srdce jen nad tím, že se loučí od tolika milých lidí. Všichni ze vsi od shrbeného starce až po chlapečka v pouhé košilce tehdy přicházeli k vozu odcházejících vystěhovalců, aby ještě jednou je uviděli, aby jim ještě jednou, kdo ví po kolikáté, dali srdečně s bohem; všichni tehdy sobě oči utírali, jenom on sám hleděl jasně, přemáhal se, aby veselým slovem zaplašil zármutek rozloučení — a teprvé, když poslední rodák už zmizel za pahorkem, ukápla mu slza, kterou když nemohl potlačiti aspoň snažil se utajiti před svou ženou a svými dětmi. A pak se tvář jeho zase rázem vyjasnila, důvěrným okem pohledl do dálky, kam jej srdce táhlo, i bylo mu do zpěvu jak tomu skřivánkovi, který se vysoko nad ním ve vzduchu vznášel.

Od té doby příliš dobře zvěděl, co je neštěstí. Za těch deset roků jak často šeptali jeho rtové: „Co dělají u nás v Bukové? Kdy bych se tam jen na den mohl vrátiti — kdy bych všecko jen jedním okem mohl spatřiti!..“ Osud doléhal na něj vždy krutěji, drásal jeho srdce do krve trnovými šlehy — a když bolest jeho byla nejpalčivější, neměl lepšího léku, neměl větší úlevy, než že sobě v hlubinách své trpící duše do podrobna maloval obraz rodné vesnice a jejích obyvatelův.

Konečně utrpěl takové ztráty, že mimo tělo a duši nic mu nezbylo, a utrpěl takové rány, že se bál, aby o rozum nepřišel, aby se ho zoufalství nezmocnilo. Jediná myšlenka byla mu podporou, kotvou, spásou, aby neklesl v nenapravitelnou záhubu — myšlenka na rodný kraj. *Tam* bylo světlo, kdežto vůkol něho se všude rozkládala hrozná temnota, s nížto duch jeho, ach, těžce zápasil.

Myšlenka rychle vzrostla v nevýslovnou touhu: vrátiti se tam, kde tolik příjemných let byl strávil nevěda, co jest bol a hoře — a touha ta vzkřísila jej zase k životu, vrátila jemu znenáhla sílu jeho i pomáhala odstraňovati obtíže a překážky, kterým by jinak dojista byl podlehl. Tělo jeho často umdlévalo i hrozilo navždy klesnouti: ale duch vždy znova okříval tím jedním ustavičným pomýšlením: jaká to bude rozkoš, až zase uvidí svou domovinu!

A tu konečně byl. Co sobě vytoužil, vymodlil, dlouhým strastným namaháním vypracoval, to měl nyní před sebou. Nebyl sklamán, ano — čeho pozemšťanům velmi zřídka dopřáno bývá — jeho touha došla dokonalého ukojení. Obraz, kterým se tak drahně v duchu svém byl obíral, nyní v živoucí skutečnosti rozkládal se před ním, nejprvé v ranním svitu, pak v plné zlaté záři sluneční, pokojný, vlídný, usměvavý, blažený a oblažující. Všichni předmětové, na které oko pocestného padlo, byli dobří staří známí — pole zeleným obilím porostlá, louky různobarevnými krůpějemi rosy operlené, lesy z nočních snů se probouzející, pahorky vůkol rozsázené i ty hory v dáli z modravé mhy vystupující pozdravovaly jej s jasnou tváří, přátelským pohledem. Všecku tu lásku, kterou k nim odtud s sebou do ciziny odnesl a která tam

v srdci jeho vzrostla jako semeno hořčičné, všecku tu lásku, která nyní z očí a z duše jeho v ranní kraj zářila, jemu ty nivy a luhy a pahorky podávaly navzájem.

Tento kraj vůkol něho byl jemu vytouženým rájem, a on cítil se v něm šťasten neméně než ve skutečném ráji. Rozkoš, kterou tlouklo srdce jeho pod ošumělým kabátem, bylo by mu mohlo záviděti každé srdce, které tlouklo pod zlatohlavem a hermelínem. A rozkoš ta ničím nebyla rušena ni zmenšována. Strastiplná minulost jako by se za ním pojednou zavřela, ba celý ten svět, v němž jest utrpení a bol, jako by divomocným působením do dálky byl zaniknul s tím strojem železničním, který jej do tohoto kraje přivezl a po kterém pak v malé chvilce ani stopy nezbylo. Náš pocestný byl se záhy uhnul od silnice na pěšiny, které tak dobře znal a kterých léta se tak málo dotkla, že mu připadaly, jako by po nich včera byl kráčel. Na pěšinách v polích s nikým se nepotkával; byloť ještě příliš časné jitro, a k tomu den sváteční, tak že i ve vsích, kterými procházel, sotva tváře lidské spatřil, a mezi těmi, které spatřil, nebyla žádná známá.

Takovým spůsobem ušel více než míli cesty od nádraží. Stoupal skoro pořád do kopce, brzy volnějšího brzy prudšího, ale kráčel vždy hbitěji. Po daleké trapné pouti, kde neměl žádného odpočinku, vracel se tam, odkud vyšel — z neblahé ciziny, kterouž mu bylo i posledních deset roků vlastního života, vracel se nejen do svého rodiště ale i do svého mládí zase. Již každá stráň, každý úval, každý strom jemu připomínaly dni, které tu strávil co dítě, co hoch, co mládenec, a události, které tu zažil; obrazy mladého šťastného věku jenjen se kolem něho rojily. A srdce jeho bušilo hlasitě, když se posléze octnul v lese, za kterým ležela rodná víska jeho.

Opět počaly se mu nohy chvěti, ale chůze jeho se urychlila ba proměnila se skoro v běh. Častěji zakopnul o kámen nebo hrbol na nerovné cestě, ale ani jednou se více nezastavil, jako by se obával, že vykýžený cíl předaleké pouti jeho by mu v poslední minutě ještě zmizeti mohl. Ó byltě už velice zvyklý nedosáhnouti toho, za čím spěchal!

Stromy řídly, jižjiž musila za nimi prokmitávati věž kostelní. Prokmitla opravdu ve známém místě — ale ach, nebyla to dávná věž, od polovice prkenná, šindelem pobitá, holubníku podobná a po celý den hejnem holubův oblétána, která vždy první příchozímu k pozdravení byla kynula, nechť se ku vsi z kterékoliv strany přibližoval — to byla věž nová, vyšší, nádhernější, lesklým plechem pokrytá, s báni jako hořící zlato.

Náš chodec, když ji celou spatřil, ana v jakési panské pýše na něj pohlíží, opravdu se na okamžik zarazil; ale pak tím rychleji spěchal dále, i nestanul dřív, až se celá vesnice před ním objevila.

Pod věží měl i kostel nové nádhernější vzezření; na levo od něho stálo nové pěkné stavení na místě, kde jindy bývala neúhledná obecní sýpka, a na pravo u malého březového háje rovněž nová budova městského rázu na místě, kde jindy bývalo obecní pastviště. Také dále ve vsi tu a tam ze stromoví vykukovala střecha červená, kde oko našeho poutníka doškovou očekávalo. Avšak odpočítaje tyto výminky vypadala víska jeho celkem tak jako před desíti roky, třeba se někde

lomenice od těch časův trochu byla nakřivila. Na jedné straně stará lípa, na druhé starý dub, na třetí několik topolů, které nejvýše nad vesnici vyčnívaly a k její tvářnosti podstatně náležely, byly tu jako vždy za paměti jeho a nehrubě změnily svou podobu.

Příchozí usednul, ježto se nohy pod ním vždy více třásly. Oko jeho bloudilo s předmětu na předmět, a myslí jeho táhly celé řady sladkých pohádek a vidění. Zapomněl na svoji pouť, zapomněl na svůj stav — dnové jeho mládí a jeho štěstí jeden za druhým oživovali před ním ve vší své lahodě a kráse.

Ale vzpamatování musilo se dostaviti. Posud nespatřil tu člověka, nezaslechnul lidského hlasu. Jakés nenadále prudké leknutí projelo mu prsoma. Pocítil, jak jest tu osamělý — ano zdálo se mu pojednou, že jest onen člověk, jenžto dle pověsti odešed z rodiště svého teprvé za tři sta let do něho se navrátil, a tu mimo všecko nadání zcela, zcela jiné pokolení naleznul: jeho známí byli se dávno ve prach rozpadli, z nových obyvatelů nikdo se k němu přátelsky nehlásil, všichni naň hleděli cize, nesrdečně, i když od něho vše zvěděli, měli pro něj toliko zvědavost a útrpnost, však neměli k němu lásky, po níž staré srdce jeho prahlo . . .

Na poutníka našeho valil se pojednou smutek, že se mu i jasná obloha i svěží zeleň před očima zakalila. Tu však s věže kostelní zahlaholil zvonek — ó, to byl povědomý hlas, každý zvuk pronikal do srdce a budil blahou ozvěnu. Nový kostel tedy měl starou duši — poutník už nebyl v žádných pochybnostech, že by ho ve vsi nepoznali, že by ho nepřijali s otevřenou náručí, že by mu neposkytli toho, po čem léta horoucně žížnil, co jedině tady nalezti mohl, co jej sem přes hory a doly a přes propasti mořské přivabilo — že by mu nevrátili lásku, které tady požíval.

Blahé pohnutí jeho dostoupilo nejvyšší míry, o ničem už nepřemýšlel, nic určitě neviděl — ba nebyl sobě ani vědom, že mu po tváři slza hustě za slzou kane . . .

Zatím zvonek utichnul, a zvoník vyšed z kostela zamířil zrovna v ta místa, kde pocestný seděl.

„I ty můj spasiteli!" zvolal, přiblíživ se k němu, aniž od něho byl spozorován. „Vlašťovičko — Františku!"

Pocestný se rychle vzchopil, a po zaslzené, hubené tváři jeho přeletěl milý úsměv.

„Vy, strýčku Liško — Pozdrav vás pán bůh."

Strýček Liška nechal se od něho obejmouti a políbiti, ale pak honem zase na krok ustoupil a opět i opět jej prohlížeje volal: „Jsili pak to v skutku ty? Nemohu svým očím věřiti!"

Vlašťovička se začervenal. Cítil, kterak si strýc prohlíží jeho vychudlou postavu, ošumělý oblek, jeho skrovný uzlík — a tu chudákovi příchozímu teprvé živě vstoupilo na mysl, že odsud odcházel co zámožný člověk a nyní sem přichází nemaje více pozemských statkův než kterýkoli žebrák.

„Ba já to jsem, strýčku," řekl skoro šeptem.

„A kde se tu bereš, nic jinak než jako bysi s nebe spadnul?"

„Právě jsem přišel . . ."

„My zde si tě myslíme na tisíce mil odtud!“

„Moje cesta byla tisíce mil dlouhá,“ podotknul příchozí nesměle.

„Tedy z Ameriky!“ pravil strýc Liška, jako by tu jednu myšlenku do večera chtěl přetřásati.

Vlašťovička posvědčil.

„Sám? — A žena?“

Vlašťovička sklopil oči.

„A děti, Frantíku?“

Vlašťovička potřásl smutně hlavou.

„Což nevíte, strýčku —? Vždyť jsem to psal!...“

Starý Liška dobře věděl, že Vlašťovička v cizině jak o své celé jmění přišel, tak i svou celou rodinu ztratil — ale přece vyslýchal příchozího, poněvadž mu bylo příjemno dělati karatele mladšímu příbuznému, jenžto svou vinou byl do velikého neštěstí se připravil a jehož mysl nebyla zpurná nýbrž pokorná i zkroušená.

„Kdež já vím, co jsi psal,“ mínil strýček Liška. „Ale o tom nám budeš bez toho široce vypravovat — nyní se hněme. Snad se u nás zastavíš?“

„U vás?“ ptal se Vlašťovička s nejistotou, která odtud pocházela, že Liška mířil ode vsi. Sleduje pak posuněk jeho, stranou na návrší, kde prvé bývalá obecní louka, spatřil hřbitov, který tu teprvé po jeho odchodu do ciziny založen byl; neboť dříve pochovávali na hřbitově kolem kostelíka. Při zdi nového hřbitova stál malý domek.

„Já jsem, milý brachu, nevíšli to ještě, už kolik let hrobařem,“ vysvětloval strýc Liška. „Běžím se podívat, co doma dělají, neboť za poslední doby spávám každou noc na faře.“

„Máte zde teď také faru?“ tázal se Vlašťovička, kráčeje po boku strýcově k novému hřbitovu.

Liška ukazoval na novou budovu v pravo od kostela.

„To je fara,“ pravil. „Na levo vidíš novou školu. Jen že učitele už tady dlouho máme, faráře však teprvé dnes dostaneme. Chystá se mu veliká sláva, pojedou mu naproti sedláci i páni, na vozích i na koních. Na druhé straně vsi stojí slavnostní brána, tam ho uvítají družičky. Celá ves se na to připravuje — mně ovšem ze všech nejvíce práce připadá. Neboť mám co kostelník nejen chrám páně ale i celou faru na starosti, protože v ní dosud živé duše není; kromě toho ve vsi skoro nikdo se nevrtne, aby při tom Liškovy rady nepotřeboval — vždyť posud nepořizovali jiných slavností než svatby a masopustní maškarády. A málo kdo z nich po svůj celý život za humna se dostal — tak daleko, jako ty a já, z nich nebyl ani jeden. Nu tady jsme.“

Stanuli před černými vraty hřbitovními. Vlašťovička byl sice vyzvání strýcova poslechnul, ale nebylo mu příjemno s ním jíti; cesta ke hřbitovu nebyla mu obvyklou a všední jako Liškovi, v jeho prsou budila pocity truchlivé.

„Strýčku,“ otázal se s patrnou ostýchavostí, „jak dlouho tomu, co přestali pochovávati u kostela?“

„Dobrých šest roků.“

„To tedy moje matka odpočívá zde?“ řekl Vlašťovička ještě zdráhavěji, ukazuje na hřbitov, u něhož stáli.

„Zde, milý brachu,“ odtušil hrobař, na hřbitov dvířkami ve vratech vcházeje, „tam v levo, v samém rohu. Vlastní rukou jsem ji zahrabal. Měla tuze krásný pohřeb, přišlo všechno přátelstvo — arci mimo tebe — a z vesnice i z okolí zástupové lidu. Moje dobrá, ubohá sestra!“

Vlašťovička vešel za strýcem do vrat a chtěl se odebrati na matčin hrob. Mnoho byl zkusil svízelů, než vykonal tisíce mil cesty, ale ten kousek odtud do lévého rohu hřbitovní zdi byl mu krušnější než celé ty tisíce. Počalo se mu tmíti v očích — pak na místě, kam matku jeho pochovali, viděl jako skrze mhu netoliko nízký rov ale i nízkou, stářím sehnutou postavu, která měla tvář plnou vrásek a plnou slzí, a vztahovala k němu své suché třesoucí se ruce a volala: „Neopouštěj svého otcovského domu, neodcházej na vždy od své staré matky — neodcházej aspoň dříve, až mi oči zatlačíš — nezůstavuj mne cizím lidem!“

Vlašťovička chtěl jíti, kam mu strýc ukazoval, avšak náhle zavrávoral jak opilý — zavrávoral po druhé a sklesl beze vlády na trávník.

„Pro pána boha — co je ti?“ volal starý Liška. „Převalí se jako špalek! Františku — neslyšíš mne? Stará — jářku, stará!“

Lišková už bez toho stála v síni, jsouc dychtiva zvěděti, kdo to s mužem jejím tak ranně přichází. Na zavolání byla tu skokem.

„Podívej se, kdo tu je“ — volal Liška dále — „tu jsem ho našel na stráni — mluvím mu o jeho nebožce matce — a on snad mi sem přichází umřít!“

Žena měla hned vodu po ruce, Vlaštovička se rychle ze mdloby probíral.

„Nic to není“ — nutil se mluviti, když starostlivé obličeje nad sebou spatřil. „Několik nocí jsem už nespal — kolik dní hrubě nejedl — —“

„Nejedl!“ opakoval s ustrnutím špatně tajeným hrobař.

Vlašťovička porozuměl, čeho se domnívá.

„Neměl jsem žádné chuti“ — dokládal — „jídlo mám s sebou . . .“

I ohlížel se po uzlíku, jenž mu byl z ruky vypadl. Násilným přemáháním hleděl se udržeti na nohou, ale tělo se mu slabostí třáslo.

„Musíš lehnouti a odpočinouti,“ řekl strýc. „Honem, stará, uchystej lože! A mámeli pak v domě něco na posilněnou?“

Vlašťovička se poněkud zdráhal, omlouval se, že by jim působil nepříležitost — ale když jej polo bezděčného vpravili do postele, cítil, jak odpočinek utrmácenému tělu i vysílenému duchu jeho vhod přichází. Za deset minut po tom byl pohřížen v hluboký spánek.

II.

Nastávající slavnost také dětem Liškovým dnes dospati nedala; probudily se s bílým dnem, a nedočkavost jejich byla by od svítání až do slavnosti těžkou zkoušku podstoupiti musila, kdy by jim nebylo jiné neočekávané zaměstnání přišlo.

Když jim matka přikázala, aby odešly ven a neopovážily se do světnice vcházeti, pokud strýček spáti bude, Pepík a Karlík vyskočili na stráň i hnali se po ní do vsi, jako by jim hlavy zapálil; Tonička nelenovala i pustila se za nimi. Více ze stádečka svých dětí Liška na ten čas pod svou střechou neměl, musily z domu, jak odrůstaly, aby menším učinily místo. Pepíkovi bylo deset, Karlíkovi osm, Toničce šest roků; po takovém žebříku let šlo to s potomstvem Liškovým i vzhůru, nejstaršímu synovi bylo už přes dvacet let.

Pepík dorazil na prostornou náves, počal uprostřed skákati po jedné noze a pak v slavnostním nadšení, které se déle tlumiti nedalo, plným hrdlem křičel: „Americký strýček je u nás — ichuchu! Americký strýček je u nás!“

A tu již byl v patách za ním také Karlík, rozstoupil se ze široka a povznesl hlavu, jako když kohout kokrhá, i opakoval věrně za Pepíkem, jen že byl hlas jeho ještě tenčí: „Americký strýček je u nás — ichuchu!“

Tonička stanula tiše a pozorně, jako když mladá kočička na myši číhati se učí; patrně očekávala, že hrdinské počínání jejích bratrů bude míti nějaký slavný účinek.

Když to tak chvilku trvalo, promluvil na zápraží Kyselovic statku hospodář: „Ženo, pojď sem na slovíčko!“ Musil zavolání své dvakrát i třikrát opakovati, než mladá hospodyně od své práce se odtrhla a přišla.

„Poslouchej,“ řekl jí muž, „co ty děti po vsi rozkřikují.“

Žena poslouchala, zavrtěla hlavou, a jak byla v jediné suknici oblečena, vyšla na ves.

„Co tu povykuješ, hochu?“ ptala se Pepíka. „A co to mluvíš o americkém strýčkovi?“

Pepík uprostřed nového výsknutí zarazil, jak by uťal — selka octla se u něho tak nenadále, mluvila tak důtklivě, hleděla tak vážně, měla ruce na prsou tak přísně složené, jako neoblomný soudce. K tomu byl Pepík podobných náhledů politických jak občané toho onoho státu, kteří ať činí co činí, nikdy s jistotou nevědí, neníli to přečin neb dokonce zločin — aspoň rušení veřejného pokoje. Následek toho všeho byl, že Pepík sotva se byl na obě nohy postavil, ihned zas náhle nohy na ramena vzal a tetě Kyselovic jen paty ukázal.

Selka chtěla se obrátiti ke Karlíkovi, ale ten spoléhaje se na zralejší moudrost a zkušenost svého staršího bratra, jako vyplašený zajíc za ním skákal. Na druhé straně návsi Pepík se zastavil, vzkřiknul ještě jednou: „Americký strýček je zde, ichuchu!“ jako by tím vítěznému nepříteli nejopovážlivější vzdor ukázati chtěl; Karlík to s opičí věrností po něm nápodobil, načež jejich plavé nepokryté hlavy už jen se zakmitly a zmizely.

Jenom Tonička, jakkoliv byla nejmladší, měla v sobě už dosti ženské povahy, aby se z místa svého nepohnula, tety se dočkala a jí do vážného oka pevně pohledla.

„Je to pravda, Toničko, co chlapci povídají?“ tázala se jí selka.

„Je,“ řeklo děvčátko stručně i okázalo při tom všecky své zoubky.

„Poslal vás sem někdo, abyste to řekli?“

„Nikdo.“

„A co u vás ten americký strýček dělá?“

„Leží na posteli.“

„On tedy u vás nocleboval?“

„Ba ne,“ odpověděla Tonička, i zasmála se podivnému nápadu tetinu, až se jí snědé tvářičky ve slunci jako dvě zrcádka zaleskly. „Vždyť přišel teprvé teď ráno.“

„S kým pak?“

„S naším tatínkem. A když usnul — jako ten strýček — povídal tatínek mamince, že ho našel jako žebráka u cesty, že snad — ten strýček jako — někde tu v lese nebo na mezi přespal.“

„A víšli pak, Toničko, jak tomu strýčkovi říkají?“ vyzvídala ještě Kyselová.

„Maminka mu říká Vlašťovička, tatínek mu říká: chudák Frantík.“

„No dobře, Toničko, tys hodná holka,“ řekla selka hladíc děvčátku copánky kolem čela zapletené. „Až k nám přijdeš, něco ode mne dostaneš.“

Tonička se znova na tetu zasmála, že jí bylo všecky zoubky viděti a tvářičky se jí zasvítily jako dvě zrcádka.

Kyselová vrátila se do statku. Muž její vystrčil svou uhlazenou hlavu ze stáje, kde si upravoval bělouše ku dnešní slavnosti.

„Což pak jsi vyzvěděla?“

Selka pořád majíc ruce na prsou složené a pořád s rovnou vážností hledíc, toliko ne na muže nýbrž někam přes dvůr ke stodole, odpověděla: „Co pak vyzvíš od pudivítrů — ani se mne nedočkali, zrovna jako vrabci.“

Kysela nespouštěl s ní očí.

„Ale americký je tu jistě?“ podotknul suše po krátkém pomlčení.

„Dost možná,“ odtušila selka, pořád se na stodolu dívajíc.

Hospodář pokývnul dvakrát třikrát uhlazenou hlavou a zmizel ve stáji. Žena stála ještě nějaký okamžik na zápraží. Kdy by byla slyšela, že americký bratr její zejtra pojede Prahou a že by ho tam třeba i jen na čtvrt hodinky viděti mohla: není pochyby, že by se byla pranic nerozmýšlela, že by se v tu chvíli byla chystala do Prahy, aby takové příležitosti nezameškala a s bratrem se setkala, třeba to bylo jen na minutu. Ale nyní byl bratr docela na blízku — mohl už dobře sám k ní přijíti, a když už se raději do hřbitovního domku uchýlil, přece bylo jisto, že také jejího statku nemine. Selka odtrhla zrak od stodoly a vešla do světnice.

Po nějaké hodině u prostřed návsi zarachotil buben, zapískal klarinet, zadrčela trouba, zahučel fagot; to bylo znamení, že se mají shromážditi vozy a jezdci, kteří panu farářovi naproti pojedou.

Také Kyselovi hned potom čeledín vyvedl ze stáje koně, a hospodyně opět vyšla na zápraží, aby muže odjížděti viděla. O americkém bratrovi se po druhé mezi nima už zmínka nestala; však jeden o druhém věděl, že od první zmínky oba stále na něj pomýšlejí. Jako se Kyselová ráda smávala, tak zase její muž do roka málo žertů vyvedl a nemnoho zbytečných slov promluvil; ale nebyl při tom žádný morous a něco veselého rád viděl i slyšel, jenom když mu zrovna nějaká mrzutost v hlavě neležela. Bystrozraké ženě neušlo, že od té chvíle, co o švakru americkém zaslechl, na dnešní slavnost už ani z polovice tak

se netěší jako prvé, ač ovšem ani slůvkem toho nevyjádřil; nyní byl na koně, na nějžto vsedal, neobyčejně přísný a bez patrné příčiny jím několikráte trhnul, že bylo rozumné zvíře všecko pomateno. Nicméně se Kysela s manželkou tak přívětivě rozloučil, jak to vůbec dovedl — ale o americkém bratru jejím ani nehlesl.

Náves rychle se naplnila; kdo sám nejel, aspoň se na odjíždějící podívat přiběhnul. Seřadili se ne bez mnohých obtíží a velikého hluku, ne bez některých malých nehod a hojného smíchu. Hudba zavzněla, průvod se hnul, náves ponenáhlu opět se vyprázdnila, z diváků dorostlí vrátili se domů, drobní provázeli průvod, pokud jim nohy a plíce ke klusu stačily, potom se za průvodem ještě dívali, pokud jim z očí nezmizel.

Tonička Liškovic mohla se jako její bratří vraceti kratší cestou, ale ona netoliko zašla sobě přes náves, nýbrž zastavila se před Kyselovým statkem právě tak, jako by tam Pepík a Karlík posud o jedné noze poskakovali a o strýci americkém pokřikovali a ona pozorovati musila, jaký slavný účinek toto jejich hrdinské počínání míti bude. Ano když tu chvíli postála a nikdo se neukazoval, vstoupila do dvířek Kyselových a po krátkém otálení až na zápraží ku dveřím do síně. Hnedle potom teta Kyselová někam síní běžela.

„Co jsi nám přinesla, Toničko?“ ptala se dívčinky.

„A nic,“ odpověděla tato upejpavě, v duchu se divíc, že se jí teta tímto spůsobem táže, kdežto jí přece prvé něco dáti slíbila, až k nim přijde. Ostatně musíme pravdě dáti svědectví, že sem Tonička nyní nepřišla z té jediné příčiny, aby teta Kyselová slib svůj splniti mohla; alebrž přivedlo ji také vědomí, že prvé neutekši před ní jako Pepík a Karlík i odpovídajíc na otázky její něco tuze velikého vykonala a že by se tak důležitá rozmluva mezi ní a tetou znova rozpřísti mohla.

„Co pak pořád dělá strýček americký?“ tázala se Kyselová dále, zrovna jak se Tonička toho nadála.

„A spí. Ono mu, když ho tatínek přivedl, přišlo zle — musili ho křísit — tatínek už myslil, že ho bude pochovávat. A tak se musí z té mdloby vyspat.“

To bylo vlastně, co Tonička měla na srdci, co ji sem přivedlo; zpomněla si na to, když se prvé s tetou byla rozešla, i nedalo jí to pokoje, pokud i to jí nepověděla.

Teta ji poznovu pohladila i pochválila a přidala k tomu veliký koláč, s kterým děvčátko, když se teta už nic dále neptala, rychle se vytratilo a ku hřbitovnímu domku spěchalo. (Pokračování.)

〰〰〰

Česká opera r. 1875.

Od

V. J. Novotného.

Počínáme úvahy své vzpomínkou na dílo, jímžto jsme před rokem rozhledy své skončili. Dvořákovu komickou operu „Král a uhlíř“ přijala nová tehdy divadelní správa ve svůj repertoir proto, že dílo to před jejím nastoupením již bylo nastudováno, k provedení úplně připraveno. Však skladateli tak nadějnému nedopřáno radovati se z úspěchu své práce. Jakkoliv se opera líbila, neobjevila se na repertoiru českém více než čtyřikrát. Při *pátém* představení — řekněme to, jak to jest — bylo by dle smlouvy ředitelstvo divadelní musilo skladateli platiti 100 zl. honoráře: k tomuto pátému představení české původní zdařilé opery *nedošlo*. Správa divadelní ji náhle odložila, a dvéře k jedinému našemu opernímu jevišti dokořan otevřela plodům cizozemských skladatelův ceny valně pochybné. „Angot“ a „Giroflé-Girofla“ od Pařížského *Lecoqua*, „Cagliostro“ a „Netopýr“ od Vídeňského *Straussa*, „Modrovous“ a „Sličná Helena“ od známého *Offenbacha* — toť byly hlavní perly, jež zdobily repertoir zimní sesony, která po tu dobu vždy byla zasvěcena plodům směru ušlechtilého, v pravdě uměleckého: opeře seriosní a v oboru komickém opeře salonní francouzských klasikův, a nikoli nejnižšímu druhu hudby dramatické *operetě*, jejíž místo vždy bývalo v areně.

Neustálé pěstování operety mělo za následek všeobecné ochabení jak ze strany sil výkonných tak i ze strany obecenstva.

Síly výkonné, zejmena sbor a orkestr, v tom mělkém proudu operetním tak zpohodlněly, že později velkého namáhání třeba bylo, než se poznovu vžily v širé formy velké opery, jež jim v technickém ohledu — o duševním pojmutí ani nemluvě — činila pojednou náramné obtíže. Však síly výkonné se mohou doháněti k píli, jim se může poručiti: ale obecenstvo, jehož mysl po tak drahnou dobu byla napájena lehkonohými rythmy a slaďounkými, pouze sluch polehtávajícími melodiemi hudebních bachanálií, velmi ztěžka uvyká mužnému, ráznému a jadrnému hovoru oper vážných a uměleckému pathosu jejich.

Konečně bylo ředitelstvo ze svého operetního dolce far niente vyburcováno veřejným míněním, k němuž přidali závažné hlasy své i nejlepší přátelé jeho. Nastal obrat k lepšímu; uvedeny jsou na jeviště brzy za sebou opery *„Bianca a Giuseppe“* od *Kittla* a *„Nižegorodci“* od *Nápravníka.*

Kittlova opera těšila se asi před 25 lety jisté oblibě obecenstva německého; od té doby odebrala se na zasloužený odpočinek. Byla z repertoiru vytlačena přirozeným rozvojem novověké dramatické hudby, jež zplodila skvělou řadu znamenitých prací. Bylť ovšem Kittl svého času skladatel vynikající, jenž i v širších kruzích hudebního světa si získal značné jmeno hlavně svou zdařilou skladbou orkestrální „Jagd-symphonie“ nazvanou (sám Schumann ji v tehdejší době velmi příznivě

v Lipském hudebním časopise posoudil); avšak co přivrženec sladkého, mlhavě sentimentálního směru Mendelssohnova svým skladbám dramatickým sám ortel smrti podepsal. Hudba ryze instrumentální spíše ráz ten snese; avšak hudba dramatická vyžaduje mluvy mužnější a jadrnější. Z oper, jež Kittl co ředitel Pražské konservatoře napsal, největší přízně dožila se právě „Bianka", kterýžto úspěch z valné části přičísti sluší zdařilému libretu od Richarda Wagnera, jehož duch byl v době té jinou látkou a jiným směrem tak uchvácen, že na komponování této *historické* opery sám neměl ani pomyšlení. Wagner právě v té době přišel k tomu náhledu, že historická opera se již přežila; i svého „Rienziho" prohlásil za genre pochybený; sám pak vyhledával cesty jiné a proto libreto „Bianky" přepustil Kittlovi.

Libreto je po spůsobu Scribeovském složeno: děj se rozpřádá rychle, situace jsou úchvatné, dramaticky přiostřené, živly kontrastující znalecky sestavené působí na konci každého jednání dojmem překvapujícím. Obsah libreta jest následující: Giuseppe venkovan zahoří láskou k Biance, dceři markýze Malvolia, jež lásku jeho tajně opětuje. Milují se beznadějně — rozdíl stavů jest osudnou překážkou. Bianka jest zaslíbena hraběti Rivoliovi, hrdému šlechtici, jenž sestru svou Brigitu žebračkou učinil proto, že tajně se opovážila provdati za nešlechtice. Dává se na počest snoubenců ples, Giuseppe jest přítomen, vidí svého šťastnějšího soka a zachvácen vášní vrhne se naň, aby mu vyrval milenou kořist. Nešťastník by zajisté podlehl, kdy by se mu v rozhodný okamžik neobjevil přítel, jenž Giuseppa ze středu rozkacených nepřátel bez úrazu odvede. V druhém jednání uvádí nás básník v odlehlou krajinu horskou do tábora spiklencův. Nacházíme tu Giuseppa se Sormanem, manželem Brigitiným a ochrancem Giuseppovým, jenž se svými věrnými za pomoci tlup francouzských hodlá vzíti pomstu na hrdém švakru svém. I přemlouvá Giuseppa, aby se k němu přidružil. Tento váhá. Vede v něm boj láska k vlasti a láska k Biance; tato poslední zvítězí a Giuseppe vstupuje v řady povstalecké proti rodné zemi. V jednání třetím jest útok povstalců odražen, Giuseppe a Sorman padnou v zajetí a jsou k smrti odsouzeni. Bianka i Klára, venkovanka, jež Giuseppa zbožňuje, snaží se ho vyprostiti; Bianka, jež posud sňatek odkládala, rozhodne se pro nenáviděného Rivolia, budeli jen za tu cenu Giuseppe propuštěn; praktická Klára operuje s lepším výsledkem: pomocí žebráka Coly oklame strážníky vínem zmožené a vyvádí vězně v mnišském hávu zakuklené na svobodu. V posledním jednání slaví se sňatek hraběte Rivolia s Biankou, a sotva ženich z chrámu vykročí, skolí jej pomstychtivá dýka Sormanova; Bianka, jež byla právě před sňatkem jedu požila, umírá v náručí Giuseppově. Tu zazní pokřik válečný, voje francouzské vtrhnou vítězně do města, Giuseppe vida vlast v nebezpečí staví se v čelo chrabrých obranců se Sormanem, avšak brzy klesá k zemi sražen první kulí nepřátelskou.

Základní ráz Kittlovy hudby k Biance jest, jak již podotknuto, Mendelssohnovský; ale ani jiným vlivům se skladatel nevyhýbá: tak již úvodní sbor jest opakováním Chopinovy klavírní balady i s původní toninou F-dur; během prvního jednání shledáme se tu dokonce s Meyerbeerovým známým „rataplanem"; zkrátka, celá stavba hudebních forem

činí dojem obratně sestavené musikální mosaiky. Ale sluší uznati, že se všechno pěkně poslouchá, zejmena sbory že jsou plynně pracovány a ensembly působivě vystavěny. Ouvertura začíná modlitbou Biančinou z 3. jednání a končí francouzským pochodem, jenž hřmotivými rythmy svými v každém jednání se znova objevuje a k obveselení galerií nemálo přispívá.

Opětné uvedení díla přežilého na jeviště schvalovati lze tím méně, že ředitelstvo mělo na snadě nejnovější díla nynějších českých skladatelů, k nimž má souvěké obecenstvo zajisté nepoměrně větší právo, jak oni k obecenstvu. —

„Nižegorodci“ od krajana našeho *Nápravníka*“ prvního kapelníka carské opery v Petrohradě, podává poučný obraz toho, jakým směrem se v přítomné době béřou skladatelé na Rusi po příkladu slavného Glinky, jenž oběma svými národními ruskými operami („Život za cara“ i „Ruslan a Ludmila“) nezvratné základy položil k samostatné ruské škole hudební, spočívající jednak na skvělém typickém materiálu ruských národních písní, jednak na všem, co nám nová doba v oboru hudby dramatické přinesla. Použití ruského toho koloritu hudebního jest v opeře Nápravníkově tak zdařilé a samorostlé, jak si toho kdo u rozeného Rusa přáti může. Okolnost ta svědčí nejlépe o neobyčejném nápodobivém nadání Čecha Nápravníka, jenž první ze skladatelů západoevropských úplně pochopil a zažil východoslovanskou hudbu, Glinkou na stupeň dokonale umělecký povznešenou.

Ruská hudba se v „Nižegorodcích“ nejčistším pramenem proudí zejmena v mistrně pracovaných sborech, jež v opeře této vystupují s takou váhou, jak jsme to posud v žádné jiné operní skladbě neshledali. Tak hlavně v třetím jednání vzrůstá sbor v obrovskou osobnost, jež jako činný rek zasahá v proud děje a mocným slovem řídí kroky hrdých bojarův. Celé to jednání jest jako z jedné litiny, souměrně a charakteristicky ve všech situacích pracováno. Působilo též nejrozhodněji na obecenstvo. Mimo to jsou hned úvodní sbory v prvním jednání velmi živé; v závěrku prvního jednání u výstupu čtvrtém setkáváme se s překrásnou národní písní ruskou v melodii, rythmu i harmonii („Bouře krutá s půlnoci se k ránu rozbouřila, krásné dívce vycházka se v pole pokazila“), jejímuž kouzlu nelze odolati. Podobně úchvatnou sílu v sobě chová závěreční slavnostní sbor celé opery „Sláva tobě, Rusi otcovská“. Jak vidno, odpovídá demokratický tento ráz úplně názvu celé opery „Nižegorodci“.

Z partií solových především vyniká zdařile kreslená povaha šlechetného bojarina Kuratova, dokonalého Rusa i v ohledu hudebním. Na témže stupni jest partie něžné Olgy. Ostatní jsou rázu podřízeného, to neustálé, důsledné užívání hudebních typů ruských beze všeho jinorodého kontrastu přec jenom je činí jednotvárnými.

Děj opery, k níž celkem velmi slušné libreto napsal *Kalašnikov* (český překlad *Jar. Hrubého* jest velmi plynný) odehrává se v strastiplné pro Rus době Lžidimitriův.

Počátkem 17. věku, kdy svízele a bezvládí v říši ruské dostoupily nejvyššího stupně, vtrhl Zikmund, král polský, do ruského území, jednak

aby z nepořádkův tu panujících ve prospěch trůnu svého kořistil, jednak aby na žádost některých bojarů ruských, zejmena knížete Borovského, pořádek v zemi učinil, sám se v čelo vlády postavě. Ale většina vlastenců ruských pod patriarchou Germogenem povstala na ochranu vlasti své, chtějíc, aby Rusům jen Rus panoval. Kuzma Minin, jeden z těchto vlastenců, přestrojen za kupce nese Germogenovo provolání do Nižního Novgorodu; a ruský bojarin Kuratov z lásky k Olze, dceři Borovského, jde opět s poselstvím z tábora polského na statek milenčina otce; oba ti poslové se setkají a rozloučí se co nejlepší přátelé, aniž by jeden věděl, kam se druhý ubírá. Zatím Borovský, byv o cestě Minina zpraven, vyslal naň vrahy; útok jejich však odrazí náhle přichvátavší Kuratov, jehož šlechetná povaha nemůže snésti příkoří páchané na bezbranném kupci. Nad tím rozhněván přísahá Borovský se stoupenci Sigmundovými pomstu Kuratovu, když tento právě do večeřadla vchází a knížeti od vojevůdce polského podává list, v němž tento žádá, aby se kníže odebral do Nižního Novgorodu a tam ve prospěch polského podniknutí působil. Tím však není ještě Borovský s Kuratovem usmířen, ač na oko se tak staví. Kuratov sejde se v zahradě s milovanou Olgou a dozv. se z jejích úst, že Borovský právě na něj vrahy najal, Kuratov přemlouvá ji, aby s ním uprchla, což ona, hrozíc se kletby otcovy, odmítá. V Nižním Novgorodu setkají se obě strany, a každá z nich snaží se získati lid pro své záměry. Však ráznými slovy Minina, s nímž spojí se Kuratov, nadšeně vlast svou milující, lid rozhodne se k válce proti vojům polským. Borovský pošle vrahy na Kuratova. Útok se však nezdaří, a jeden z najatých vrahů vyzradí lidu Borovského i vlastizrádné pánovo spojení s Poláky. Lid vrhne se na dům Borovského; ten však uprchl v čas, zanechav dceru Olgu doma. Lid přivleče tuto na náměstí a chce ji co dceru zrádcovu usmrtiti; Kuratov ujme se své milenky a pomocí Minina přesvědčí rozzuřený lid, že je Olga jeho nevěsta, i dá se ihned na výslovnou žádost lidu s Olgou v chrámě oddati. Na to odtáhne Kuratov s Nižegorodci proti vojsku polskému zanechav zatím, než by se vrátil, svou nevěstu v klášteře blíže Moskvy. Toho dozví se Borovský, jenž se byl z Novgorodu do Moskvy k Polákům utekl, odebéře se tajně do kláštera, a předstíraje, že je vyslán od Kuratova, s nímž prý se smířil, přemluví svou dceru, že se s ním vydá na cestu, jako ke Kuratovu. Zatím sklonilo se štěstí válečné úplně na stranu Rusův a když Poláky v Kremlu nemoci i hlad potírati počínají, nezbývá jim leč vzdáti se. Hlasatelem ruského vojska jest Kuratov. Vstoupí v Kreml, a tu k úžasu svému nachází Olgu u mrtvoly knížete Borovského, jejž ruská kule na hradbách byla usmrtila. Slavnostní vjezd vojů ruských na Kreml jest mnohoslibným symbolem šťastnějších dob pro říši ruskou.

Že skladatel k charakterisování vystupujícího v opeře živlu polského neužil v míře rozhodnější a markantnější překrásných typů polské hudby co kontrastu k hudbě ruské, toho jest velice litovati. Živý pohyb hudby polské byl by přivedl žádoucí změnu ve váhavý a celkem patheticky elegický ráz hudebního horování ruského. Široširé ty ruské kantileny v nepřetržitém proudu po celé opeře horující zejmena mysl západoevropskou, živějším rythmům uvyklou, unavuje. Jen častějším posloucháním těchto tvarů hudebních a láskyplným zvykáním na ty

plody ducha slovanského bude chladnost českého obecenstva vůči ruské hudbě přemožena. Ku plodům ducha slovanského musí u nás obecenstvo teprvé odchováno býti; a práce ta jest úlohou českého divadelního ředitelstva. Pohříchu až dosud žádné z našich ředitelstev myšlenku hudby slovanské neumělo srovnati s praktickým životem. Česká opera v Praze může v dějinách umění slovanského míti znamenitý úkol jen tehdáž, když správcové její řádně pochopí vlastní její účel a povolání: nikoliv hledati spásu v konkurenci se zdejším jevištěm německým překupováním a zimničným uváděním na jeviště všeho, co právě „zajímavého“ cizina v té které sesoně vyrobila, nýbrž plný svůj zřetel obrátiti *k soustavnému pěstování slovanského repertoiru*, čímž by se v krátké době opera naše státi mohla *specialitou velmi hledanou* nejen obecenstvu Pražskému, nýbrž i cizincům do Prahy přicházejícím. Pak by ovšem byla opera česká v Praze vůči západu pravou zastupitelkou živlu slovanského. *Slovanský repertoir* — toho jest potřebí, nechcemeli utonouti v divých vlnách živlů cizinských.

Teprvé v druhé řadě nechť pěstuje se to *nejlepší,* co souvěká cizina nám podává, abychom povšechný obraz neustálého vývoje a pokroku s očí neztráceli.

Že by se snad při sestavování repertoiru slovanského během času nedostatek novinek dostavil, toho nemusí se nikdo strachovati. Co malý příklad neobyčejné tvořivosti ducha slovanského sdělujeme na konec pouze přehled novinek od našich domácích skladatelův, jež jsouce za dobu posledních dvou seson napsány čekají svého vysvobození ze psacích stolků. *Fibich* dokončil vážnou národní zpěvohru ve třech jednáních *Blaník. Dvořák* nynějšímu ředitelstvu zadal — ovšem beze všeho výsledku — jednoaktovou komickou operu *Tvrdé palice. Rozkošný* dohotovil komickou operu *Pytláci* a velkou historickou operu *Záviš. V. Hřímalý* napsal národní komickou zpěvohru *Strakonický dudák. Ant. Foerster* zaslal dvouaktovou národní zpěvohru *Krajinský slavíček. Bendl* přepracoval v poslední době komickou svou operu „Pan Franc“ ve třech jednáních, kterou nyní nazval *Starý ženich.* Mimo to dokončuje *Dvořák* velkou pětiaktovou zpěvohru *Vandu,* jejíž libreto jest zpracováno na základě pověsti Krakovské; *Smetana* pak píše komické opery: *Violu* dle Shakespeara a *Hubičku,* k níž mu na základě stejnojmenné povídky Karoliny Světlé libreto hudbě národního rázu velmi přiměřené napsala Eliška Krásnohorská.

Očekáváme od příští správy našeho divadla, že se o to postará, aby přebohatá produkce domácí v odvětví hudby dramatické ladem neležela!

Rozhledy literární.

Od

Františka Zákrejse.

Básně Bohuslava Čermáka, jež *Bibliotéka novějších spisů básnických* ve druhém svazku přinesla, obsahují mimo *Věnování* skupinu *básní lyrických* a skupinu *básní výpravných.* Lyrický oddíl, skoro výhradně vyplněný výlevy pesimistických náhledů, najmě výrazy milostného neblaha, velmi povážlivě postonává přeumělůstkovanou strojeností jak v obsahu tak v dikci. Nemohouce zde vyčerpati všecky toho doklady, uvedeme pouze to ono místo. Na str. 12 praví spisovatel:

Tys jako anděl milosti
a štěstí zlatých nadějí,
však marně k tobě oči mé,
se vroucí tužby vznášejí.

Totě sloh postrádající náležité jasnosti!. — Báseň *V mé komůrce* na str. 16. začíná slokou:

Vysoko má cela nízká,
v podkroví dvě okna visí,
z chumle střech své věže stiská
do ní choré, mutné rysy.

Kterak mají na čtenáře básnicky působiti verše, v kterých si přede vším pracně musí sestavovati přirozený slovosled? Však ještě nešťastněji působí v básni *K písni* věty:

Kam písni má, kam zlatých kněžko bájí?
tu všední svět, v ta pásma železná,
zde zámků tvých se v kotli krystal stají
a mrtvá v páře stone princezna.

Také *Věnování* zhaceno jest nezprostředkovaným, nepřípustným harcováním myšlenkovým. Poměrně nejzdařilejším číslem lyrické části jest báseň *K měsíci.* Proč nešetří spisovatel svědomitěji pravidel přízvuku?

Však neníli Čermák šťastným lyrikem, překvapuje nás tím mileji slibným epickým svým nadáním. Ovšem ani tu bezvýminečně; tak nezůstaví *Nevěrná* než chladný dojem suché, neuspokojivě zveršované novinářské denní zprávy. Váša žárlí na Lenku, zavraždí jejího nového milence, Lenka z toho zšílí a zemře, Vášu naleznou utonulého! Podobná látka — toť obyčejná, umělcově dlátu nepoddajná žula! Nepoměrně mocněji poutá nás zvěst *O výpravě na Černé moře,* jakkoli jest sotva více než episodou, líčící přepadnutí nádherného Stambulu bujarými Kozáky. Napínavě zosnována jest *Marina Dmitrevna.* Nogajci kvapí širokou stepí, by pro harém mirzy Mehmeda ukořistili krásnou dceř kozáckého baťky Dimitra. Zastihnou i zajmou ji před oltářem, u něhož jí právě snoubil pop se slavným atamanem. Statní Záporožci vypraví se, zpět jí vydobyt, vniknou v mirzův harém s Marininým ženichem v čele, avšak

v harém mirza vrazí, k oknu žena
Dmitrevnu kol mocně jímá pasu,
pryč ji vleče; žalostivě stená
v nerovném s ním ona ve zápasu.
Skok za skokem mladý atman bledý
v krvi, prachu za ním rozletí se,
skřížily se zbraně, zplály hledy —
krví zbrocen mirza potácí se.
V pádu kynžal blesknul — zastenání —
klesla žena, mrtev mirza za ní.
Žalný ryk, div srdce nerozskočí,
pryskly slzy atmanovi z očí,
klesl k ní, své k líci čelo klade,
mrtva však, to mrtvo srdce mladé.

Zpěvy *O výpravě k Černému moři* i o *Marině Dmitrevně* vynikají skoro venkoncem úsečným, trefným, skvělobarvým, příznačným obrazením dějů, postav i scenerií, a tento příznivý dojem nemálo zvýšen jest vábným slovanským národním tónem, který k nám z nich zaznívá: půvab to, jenž obě *Dumky* na str. 37.—39. činí pravými skvosty Čermákovy sbírky. Mluvou vládne spisovatel přesnou. Výminku z toho činí však na př. forma *dceř* (na str. 26.), jíž nelze užívati v nominativu, nebo forma *kozákami* (na str. 38.) místo *kozáky*. —

Pod názvem *Z hlubin* vydal *Jaroslav Vrchlický* sbírku svých poesií r. 1869—74 sepsaných, práci to vzácné hodnoty, stvořených nejvýš nadaným spisovatelem nejvznešenějších směrů, povolaným básníkem ve skvělém smyslu slova, myslitelem bohatě vzdělaným, obírajícím se opravdově nejdůležitějšími otázkami světovými a zásvětními. Básně *Z hlubin* jsou básně filosofující.

První z pěti jejích oddílů zahájen jest heslem, jímž možno charakterisovati celé dílo: „Mně byla příroda jen zrcadlem mého smutku. Já snažil se proniknouti její taje, avšak pochopil jsem pouze slast a hrůzu úplného zničení, které nás oba očekává!“ Vrchlický snažil se velmi ostře pohlednouti pravdě v tvář, leč skoro v polocestě se zastavil: Saidský obraz nabyl pro jeho duševní zrak podrcujícího rázu podoby Medusiny; jeho skepsis posud jen dosti nepatrně vybočila z kolejí záporu na dráhu kladných a plodných idcí. Jest tvůrčím duchem, však duchem, který bezohledně boří a trosky ty zůstavuje velmi prázdné. Tak činí se ovšem dosti věrným ohlasem naší krisemi přeplněné doby, však pěvcovou povinností jest, aby se povznesl nad dobu, a čím více po hlubokém přesvědčení svém užívá svého práva, káceti zvetšelé ideály, tím štědřejší má za ně hledati náhradu. Smrt ideálů byla by smrtí poesie. Na štěstí vládne Vrchlický mocným perem; zůstal silně jednostranným, však v mezích zvolených vede sobě velmi obratně. Ano Vrchlický boří tak, že v jeho zříceninách mnohá jednotlivá troska tvoří zjev skvoucími vnadami poutající. Není protimluv, co tu praveno. Proberme jen sbírku *Z hlubin,* a přesvědčíme se, že dojista jest možno, aby z četných, účinnými krásami vynikajících jednotlivostí povstal celek do jisté míry únavný. Leč nikoli! Nechtějme pouze s tohoto povážlivého stanoviska pohlížeti na jeho básně; octliť bychom se snadno v nebezpečí, státi se sami jednostrannými a k vůli celku podceňovati jednot-

livosti. Projděme sbírku tak, abychom její působivost viděli postupně se vyvíjeti.

První oddíl začíná různýma básničkama společným titulem *Z dalekých cest* sloučenýma. Jedna z nich jest hluchý klas: suše podaný epigram o nejistotě, v které život trávíme; v druhé překvapeni čteme o mukách, jimiž básníka provinilce stále stíhá „nejhorší vlk pod sluncem“, svědomí: zní to trochu příliš mladistvě. Nejasností churaví další dvě čísla: v prvním z obou nalézáme nadpis *Opuštěná,* však v textu naříká *opuštěnec,* kámen. *V samotě lesní* čteme, že básníkův duch se minul s cílem; ale s jakým, nemožno se domysliti. Zcela jinak působí již *U jezera,* tato velmi zdařilá píseň jemné a dojemné zádumné lásky, plná pestrého života, plná jednotné nálady. Rovně zdařilé jest *Tak sám!* Myšlenka, že básník v ruchu života cítí se nejvíc osamělým, vyslovena tu verši prodchnutými z počátku klidnou a později náhle v čilý proud vzrušenou živostí. *Odpověď* zabývá se vírou v záhrobní život: vlhký lupen na básníkovo čelo spadlý podává jasné rozluštění této pochmurné záhady. Velmi příhodně zvolený tmavojas scenerie nemálo zvyšuje dojem této básně. *Hvězdám* jest výraz neladné rozmrzelosti nad životem. *Na mýtině* nazývá se variant známého názoru, že toliko bez člověka příroda jest krásnou, tedy názoru sotva s dostatek důvodného. *V červáncích* ubezpečuje nás dosti suše, že život je sen, bez lásky, víry, naděje: mráz pusté prosy ovívá nás z těchto řádkův. A ještě prosaičtěji zní *V zimě. Tajemství lesa* líčí veliký bol přírody rysy nedosti sice mocnými, však postačitelně pestrými a básnickou náladou proniknutými. *Tažné ptactvo,* pomysl to na zahynutí, dotýká se nás ne co povzdech nebo nářek ale co děsivý vzkřek. „Lásky není více, již snů a písní minul věk,“ prohlašuje *K oblakům večerním,* a nejblaženěji tomu, kdo necítí: škoda, že velmi ladný začátek této básně tolik trpí rozladěností jejího zakončení, a tím hůře, že i malý cyklus *Na břehu,* jenž jest jinak dosti zdárným ohlasem Lenauových *Rákosních písní,* stejně mrazivě se nás dotkne chabým a příkrým svým dozvukem: „Hoj, lepší smrt než dlouhé umírání!“ Již počíná klesati naše důvěra v básníka; tu, právě ještě v čas, docházíme k veršům, které nás s jeho rozervaností smiřují: slyšímeť v básních *Po západu* nazvaných, že láska, radost z cizího štěstí, naděje probouzívají se i v jeho srdci; a vidímeť ho v básni *V mechu,* an ze rmutné beznadějnosti vzmuží se v náladu jasnější, přívětivou: jest ve světě málo lásky a soucitu, praví; však byť tam byla sebe řídčejší, je tam přec, a takž lidské srdce — toť básníkovi přec jen skála, jež *zlato* hostí v tmavé hlubině. Žel však, že oddíl končí se cyklem opět pochmurným, tím pochmurnějším, že zabývá se pomysly nejvýše závažnými; zřímeť v básních *V mlze* (nehledíce k třetímu a poslednímu členu tohoto cyklu, částečnou nejasností dikce poškozeným) poetu mučeného nevěrou v nadsvětí a v ideály, pronásledovaného nevýslovnou roztoužeností, obnovou zašlých bolestí, dychtěním po pravdách zásvětných, a trýzněného patřením na věčný zápas života i lidskou nicotu.

Prošli jsme nocí, v níž se nám na obzoru nezakmitlo než několik prchavých světel. Snad vysvitne nám jasné nebe, jasné slunce v dalším oddílu sbírky. Leč již heslo z Pascala nás zarazí: „Toužíme po pravdě

a nalézáme nejistotu; hledáme štěstí a nalézáme bídu a smrt.“ Však neváhejme; kyneť nám hojný, neobyčejný požitek. Ovšem v první básni neshledáme než variant *Odpovědi: Fata morgana* — tak slove tato práce — je totiž básníkovi věčnost jiných světů; ale jak výtečně jest tato myšlenka zde podána! Básní nejen velmi umělou, nýbrž i skutečně velikolepou jest *V dobách pokušení* — velikolepou přes svůj zdrcující obsah, jenž jest tak mohutný, že jej nelze stručnými slovy vyčerpati, leč pouze naznačiti: básník líčí v něm zápas, jejž mu v hodinách pokušení bývá bojovati, zápas hrdého idealismu s příšerným, vítězícím pesimismem skutečnosti. Ohromující to divadlo, a přece jsme jím více dojati než odpuzeni. Jak to možná? Částečně tím, že veliký zápas budí v nás pomysl veliké statečnosti v srdci zápasících, a dílem i proto, že poetovy útrapy v této práci obratně zahaleny jsou v ladný šat elegickosti. Hluboce procítěnou básní ve formě přímo velebné nutno nazvati též *Zapomenutým.* Autor želí v ní, že v moři minulosti utonula jmena nepoznaných geniů. Však což na tom? což jest jmeno? Jen když duchové plody těchto geniů dále působí. „A v tom vědomí,“ dí tu básník mužně, „v tom vědomí nastupuji ve službě lidstva velkou pouť.“ Nechť zahyne tělo i jmeno, „má síla i moje chtění nezahynou!“ Chtění! kdož by si při tomto slově nepřipomněl Schopenhauera? A věru i jinak nezřídka budí v nás Vrchlický reminiscence na geniálního pesimistického původce *Světa co vůle a představy.* Účinnou jest také práce *K číši;* bohužel, že cit nezvítězil v ní nad myšlenkami. „Pohár *lásky,*“ naříká tam autor, „vzala země, pohár *pravdy* nebe; ó že vše, byť velké, krásné, zahynouti musí! Nuž ať zhyne! — čím rychleji, tím dřív bude lépe!“ Jak zdánlivě mužná to výpověď! Rovněž o bídě života jedná svěžími slokami provedená jinotajná píseň *Z krčmy života.* Obsahem i formou mohutný výtvor *Noční návštěva* líčí nám básníka, an ve své jizbě sochami velduchů vyzdobené nalezne Dantea do bible zírajícího, by jej uvědomil o velikém, ve světových názorech nadešlém převratu bořícím ráj i peklo i zůstavujícím myslitelovi otázku: „Ó věky, lidstvo, cestou závratnou kam ženete se? — Ve mlze váš cíl!“ Přece poskytuje tedy život leccos kladného — ku př. právě požitek z prací básnických. Ovšem na to náš spisovatel odpovídá:

Z pochodně krásy věčně září
jak *malá jiskra* básník padne svět;
on malá jiskra a tmy bez konce,
cíl nejistý a cesta daleká . . .

Malá jiskra! budiž! však člověku jiskra blaha stačívá! — Jako leckde suchoparný řečník u Vrchlického zaplašuje básníka, tak stalo se to zejmena při tvoření práce *Na kostru samovraha*, také formálně dosti nešťastné. Ostatně ocítila se v této práci také pesimistická stránka obrazotvornosti básníkovy na prahu pravděnepodobností až hnusném:

Leč odpusť, kostro, že tvůj poklid ruším,
já k tobě náhle příbuzenství tuším:
Vždyť kdykoli se k milence své shýbám,
vždy zdá se mi, že při tom tebe líbám.

Slohem jádrným a, jako ve valné většině prací Vrchlického, plastickým vyniká další variant pesimistických myšlenek básníkových: *Nad pro-*

pastí, kdež autor pohlednuv ve tvář démonovi skutečnosti, plnému zla i zloby, meč pravdy s krásy štítem z rukou svých upouští do propastí. Více řečnickým než básnickým výtvorem jest *Zpustlý hřbitov.* Tímto hřbitovem — toť poetovo srdce bez milenky, bez přítele, a jeho poesie — tať jenom pochodní, kterou sobě svítí na vlastní zahynutí. O fragmentu *Morituri* těžko jest nenapsati satyru. Všude vládne smrt, vše marno jest: proto „jen *pij!* to nejlepší jest lék v tom umírání líném!“ Marné úsilí, dí tamtéž básník, stavět ráj u prahu mohyly: což, nutno tedy doložiti, abychom tam a všude jinde stavěli pivovary? *Svému duchu,* posléze, dává beznadějnou odpověď na skupinu otázek o metafysických poměrech.

Jsme na konci druhé řady básní *Z hlubin.* Jaký jest účin její? Jsme posud rozrušeni ustrnutím nad básníkovou všebořivostí, však na noční obloze poetovy Musy, královny této noci, vzplanulo více oslňujících hvězd přední umělecké velikosti, že naše ustrnutí ustupuje hlubokému obdivu.

Třetí oddíl, uvedený heslem z A. Musseta: „Není tak bídné lásky, by neměla upomínek,“ možno nám probrati rychleji. První báseň, *Zlomky z denníku,* prodchnuté blahem milosti, zní dosti radostně; ale již další báseň *Ty nevíš...* obsahuje opět světobolný nářek v rouše milostného zpěvu, právě jako *V tvém srdci...* a pozdější *Ty jistě řekneš...* V *Reliquii* jest nám slyšeti muka vzpomínky na přervaný milostný poměr, a *U tvých nohou* vyslovuje básníkův žal nad tím, že dívku srdce svého strhnul ve propast utrpení, že zbaven jest blahých přeludů milosti a že mu není lze zemříti u nohou milenčiných. *Před obrazem madonny* jest opět více po řečnicku než po básnicku provedeno: lásky není více, i přejc si tedy poeta, by milenčin obraz stal se mu andělem smrti. Podobně rmutnou myšlenku nalezneme i v *Myrtě — cypřiši:* podávaje myrtu milence, ponechává sobě básník cypřiš na hrob, tvrdě, že její štěstí v životě učiní jej šťastným pod rovem. Z následující básně *Do album* stůjte zde tyto závěrečné dvě sloky:

Můj zpěv zajásá, když jak rosa schovat
se smí, mé poupě! ve tvém kalichu,
když motýlem smí tebe obletovat
a vinouti se k tobě po tichu,
jak kol tvých boků paprsk vodojemu —
pojď, růže má, já do svých snů tě vemu!
A když vykouzlí pod hedbávné řasy
dávného blaha úsměv jediný,
na bledé čílko pablesk první krásy
a v srdce sladké touhy neviny:
sám písni své laur připnu diademu —
pojď, růže má, já do svých snů tě vemu!

Ještě utěšeněji působí *Po letech.* Pohled na milenčin obraz vykouzlí na tváři zarmouceného pěvce úsměv a v jeho duchu tiché, blažené snění. *In doloribus* líčí muka svědomí zradou lásky stíženého, probuzená objevením se opuštěné milenky. Zase silně rhetorické jest *V zamyšlení,* kde vylíčením nešťastné lásky autor dochází názoru, že smrt jest spasitelkou ze životních muk; proto jest hrob i lásce útulkem, přístavem blaha — čteme ve *Vzpomínce.* Leč, kterak může býti hrob

vykupitelem z útrap, ptáme se trochu nevrle, vůči básni *Dle Tennysona,* když v něm potrvati může příkrá, frivolní neláska, jakouž zesnulý odhání milenku od rovu: „Vem, chcešli, jiného! Chci pokoj mít!“ Naproti tomu *Resignace*, žalozpěv to na rumech lásky, vyniká valnou předností: dokonalostí zevní a vnitřní formy skoro klasickou. A velmi pěkný jest i truchlozpěv zklamané lásky *Kdysi!* Co v obou těchto básních obzvláště poutá i dojímá, jest vážná okolnost, že náš poeta v nich, jako vůbec nikde ve svých plodech, nepřehání svůj světobol: co dí, všudy zní co pravda, byť co pravda jednostranná, zarmucující, ranící, smrtící. Však již jsme u poslední básně oddílu. Slove *Belladona* — nový to nadpis k myšlenkám již tolikkráte proneseným. Není budoucnosti, opětujeť se nám v ní, není naděje ni lásky, život jest nicotný — a šťastným jest jen, kdo v hrobě dříme... Je to tak jisto? Umírá hmota? Aneb umíráliž podstata hmoty? Hamlet se tolik děsí posmrtných snů!...

Počet velezdařilých prací valně vzrostl, a cele zaujati pro básníka, začínáme čísti oddíl čtvrtý. Po vstupní básni o básnění *Udeř v strunu!* shledáváme práci výtečně provedenou; nápis: *Vykoupení* činí nás žádostivy, jak problém tak důležitý rozluštěn. Co jest básníkovi vykoupením? Osvědčiv opět, že nevěří ni v lásku, ni v přátelství, prohlašuje spisovatel jásavě: „Má vroucí duše žije jen tobě, přírodo, a tobě, poesie! vším druhým pohrdám!“ Krásy přírody a vnady básnictví — ty jsou mu „z bolů vykoupením, to nesmrtelnost je, v níž věčný úděl“ má. Dosti kusá to zajisté odpověď, však pro náležité ocenění básníka velice závažná. Vrchlický není úplný negativista, a báseň *Vykoupení* jest jedním z červánků, které nám věstí, že také jemu vyjde jasné slunce blahých kladných myšlenek. *Originálnost* opět zabývá se zahynutím. Všecko, dí, stárnoucímu člověku sevšední, tu aspoň v umírání hledá originál největší. V pravdě? Rozhodněji možno souhlasiti s básní *O snové mládí...* Přeludy mladosti prchají stárnoucímu, ale jak trudno žíti bez nich! Práce *Jest dlouhou plavbou....* náleží ve kruh těch čísel sbírky, v kterých pásmo myšlenek, z úmysla snad, v hustou mlhu jest zahaleno. Ostatně již sám titul sbírky dokazuje, že autor všude nevyhýbá se neurčitostem. *Mater dolorosa* i *Příteli J... T...* jsou zase pravé oásy v říši pěvcových negací: první z nich obsahuje žalnou vzpomínku na milující matku, druhá výrazy nadšeného přátelství. Nejasností dikce poškozen jest *Večer v jeseni:* blaženost sídlí při krbu rodinném — jen pro toho prý ne, „kdo s bohy vešel v boj, by urval jim kus ráje.“ Následující čtyři básně jsou za to práce vzácné. *Acherontia atropos* není sice zase leč variant myšlenky: život mnoho slibuje, však nic nesplní, a proto jenom hrobem dojdeme štěstí; než jak obratně jest podána! Virtuosním dílem jest i *Světlo!* Škoda jen, že základní názor v něm nevyslovuje naprostou pravdu: rozumem pominulý umělec s kahanem v ruce za pravého poledne hledá světlo, pročež lid se mu posmívá — a takž prý věnec slávy spleten jest „z hada posměchu“ a „z hada pohanění“. Mnohdy zajisté, však ne bez výminky. *Matce* jest zase perlička kladné hodnoty: pěvec v ní prohlašuje, že všechnu żelanou slávu za život matčin rád by chtěl obětovati. Klasickou básní jest *Nad jezerem;* zříme v ní lásku k životu statně vítěziti nad zoufalstvím o básníka se pokoušejícím. Ve formě rovněž klasické vyřčeny

jsou v práci *U zdi hřbitovní* otázky po záhrobním osudu lidské duše. Kratičkou sladkobolnou milostnou ukolébavku tvoří *Requiescat!* Ve slokách *Na pustém břehu* vyslovuje pěvec obavu o budoucnost svých poesií. Může býti bezpečen, že všude naleznou přátele a ctitele; však vzhledem k *básníkově* budoucnosti nejeden z nich bude volati: „Více světla! více světla!“ i v skutku namítne pěvcovi, co si tento sám v *Listu k srdci* namítá: „Jen stále bol a stesk! Ty všecky boje známé ať trpí zmužile, kdo slout chce člověkem!“ a dodá k tomu slova, jež četl v přátelském poslání *V jesení:* „Ó zpívej, zpívej dál! nechť bouře z dálky letí, i v bouři píseň tvá si duhu vyklene!“ Pouhou negací nedají se v boji se životem lidstvu žádné potřebné zbraně do rukou. Přes všechen světový žal bude lidstvo ještě přemnohá tisíciletí dále žíti, a k tomuto zápasu s věky musí mu především umění vdechovati ducha statečnosti a za životní útrapy v náhradu poskytovati díla oblažující.

Vrchlický věnovav dílo *Z hlubin* památce Vítězslava Hálka, v přidaném tam *Proslovu k Hálkově večeru v Besedě umělecké* duchaplně vylíčil převzácný význam básnických plodů oslavencových.

A nyní ještě několik závěrečných všeobecných poznámek. Vrchlický vládne mluvou nevšedně bohatou, celkem velmi zvučnou, skoro veskrze plynnou a málem povždy přesnou; prosodických zákonů šetří se vzornou pečlivostí; originální a plnozvuké rýmy se mu jenjen derou do pera. Sloky jeho jsou velmi pestrých tvarů, vhodně volených: časté ty mnohostopé verše a mnohořádkové strofy zdají se jako stvořeny pro mocný proud filosofujících výpovědí. A co nad to krásných porovnání, co jemně účinných kontrastů chová v sobě *Z hlubin*! Všude zříme nejen imponující nadání, nýbrž i píli nadobyčejnou. Ve všech těchto ohledech zajímá Vrchlický v literatuře naší už nyní jedno z předních míst: kéž by možno bylo v brzce říci o něm, co sám pověděl o svém milovaném předchůdci Hálkovi:

Na *soudce* stolec časem zasednul
a moci žezlo mocí zpěvu svých
na *olivovou* změnil ratolest.
On každou strunu *v souzvuk* naladil,
z nějž (!) kmitala vždy vlnou mohutnou
jen *láska, volnost* aneb *příroda.*
Duch národa v něm jako slunce plál,
do srdce jeho vrh' svou pochodeň,
a rolničku svou vetkal v jeho smích,
bič svého vtipu vložil v jeho dlaň,
a zlatá zrnka svojí *moudrosti*
rozházel nivou *jeho myšlenek,*
zkad *nádhernými květy* pučela...

Avšak i v nynější podobě, přes její nedostatky, nutno poetickou sbírku *Z hlubin* vřaditi mezi přední zjevy v oboru naší domácí duševní práce, tak že by mohla býti okrasou každé slovesnosti.

Knihy redakci OSVĚTĚ zaslané:

Život Řekův a Římanův. Líčí prof. Frant. Velišský. Sešit 2., 3 a 4. Nákladem spisovatelovým. V Praze 1875.

Všeobecná knihovna. Red. Fr. Zákrejs. Svaz. VII. seš. 3. Cymbál a husle. Básně Adolfa Heyduka Nakl. I. L. Kober. V Praze 1876.

Т. Г. Шевченко: Кобзарь. З додатком споминок про Шевченка писателів Турґенева і Полонского. Nákl. knihkup. dr. Grégra i Ferd. Dattla. V Praze, 1876.

Stručný všeobecný slovník věcný. (Malý slovník naučný). Redaktor J. Malý. Dílu III. seš. 4. Nakl. I. L. Kober. V Praze 1876.

Jana Amosa Komenského Škola pansofická. Z latiny vyložil Fr. J. Zoubek, mimoř. člen král. čes. společnosti náuk. Vydala „Beseda učitelská" v Praze, 1875.

Českomoravská kronika Karla Vladislava Zappa. Seš. 50. Nakl. knihkupectví I. L. Kober v Praze.

Národní bibliothéka. Výbor prací čelnějších spisovatelů československých. Red. Frant. Zákrejs. Jan z Hvězdy III. 2. S. Podlipská 6. Nakl. I. L. Kober. V Praze. 1875.

Poetická čítanka. Sbírka básní původních i přeložených, jiż dle básnických druhů k tisku upravil Václav Petrů. Nakl. týž.

Smyšlenky a pravdy. Mládeži vydal Fr. Doucha. Osm obrázků Nakl. Dr. Grégr a Ferd. Dattel, v Praze 1876.

Romány a povídky. Pořádá J. J. Stankovský. Svaz. 1: Staroměstský rychtář. Povídka z dějin českých od B. Pešky. Nakl. Mikuláš a Knapp v Karlíně, 1876.

Karakter. Sepsal Samuel Smiles. Z angl. překl. prof. V. E. Mourek. Seš. V. Vyd. a nakl. J. Doležal. V kom. Fr. Řivnáče. V Praze 1875.

Tabulky s návodem k rychlému převádění míry a váhy staré v novou a naopak jakož i obapolných cen jejich pro obchodníky, průmyslníky, hospodáře, řemeslníky atd. Sestavil Josef Kubišta. Druhé oprav. a rozmn. vydání. Nakl. spisovatelovým. V Slaném, 1875.

Tabulky přehledné k rychlému a snadnému převádění nové míry v starou a naopak. III. Délkomíra IV. Plocho- a tělesomíra. V Praze 1875. Nakl. Mikuláš a Knapp v Karlíně.

Nápěvy ke komickým výstupům od Ant. Wolfa. V hudbu uvedl Jan Wolf, syn. Nakl. týž.

Album Slovanských listův pro zábavu a poučení. 1875. Vydavatelé Ant. Čapek a Jos. Dürich. Red. Ant. Čapek. Tisk a náklad Ant. Čapka v Jičíně. Seš. 4.

Ženské listy. Orgán pro vzdělání žen a dívek československých. Red. El. Pechová Krásnohorská. Vyd. Ženský výrobní spolek český. Roč. VII. Č. 12.

Pečírkův Národní kalendář 1876. Ročník devatenáctý. Redaktor V. Štulc. Nákl. M. Pečírkové. V Praze, 1876.

Statistická příruční knížka král. hlav. města Prahy za rok 1874. Vydávaná od stat. komise král. hlav. města Prahy redakcí J. Erbena. Nákl. vlastním, 1875.

Kniha pro každého rolníka a hospodáře. Napsal ředitel J. Dumek. V Olomouci, nakl. Vl. Žákovský, 1876.

Povstání srbská. I. Koča Petrovič. Seš. 3. Nakl. Fr. Bartel.

Československá koleda. Občanský kalendář na přestupný rok 1876. V Praze tiskem a nákladem Josefa Koláře, 1875.

Palečkův humoristický kalendář na r. 1876. Uspořádal V. Aug. Nevšímal. Nakl. J. Otto.

Kalendářík do tobolky 1876. Nakl. týž.

Malý kalendář 1876. Nakl. týž.

Laciná knihovna národní. Čís. běžné 120. Zlatý muž. Román od M. Jókaie, přel. F. Brábek. XII.—XIV. Nakl. týž.

Laciná bibliothéka pro mládež. Red. J. L. Mašek. Seš. 17. Šestero pověstí Šumavských. Sepsal B. Peška. Seš. 18. Nejzajímavější báje a pověsti starověké, zpracoval J. Beran. Nakl. týž.

Lumír. Redaktoři: Sv. Čech, S. B. Heller. Roč. III. čís. 40—43.

Vesmír. Redaktoři: Č. Kotal a F. Nekut. Roč. V. čís. 1—3.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.:
jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 2. Sešit únorový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VI — DÍL I

1876

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GRÉGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1876

Některé další hlasy o OSVĚTĚ.

Posel z Prahy: *Vlčkova Osvěta*, o níž byli jsme se již tolikráte pochvalně zmínili, dokončila pátý svůj ročník, kterýž leží před námi co statné dílo, jež čestně může se řaditi k podobným v cizozemsku. Pakliže pravda, že síla, bohatství a význam národa váží se v první řadě literaturou, pak dlužno říci, že *Osvěta* jest podnik, kterýž sílu, bohatství a význam národa rozmnožuje. Ptáli se cizozemec: Čím zvláštním můžete se v literatuře vykázati — bude *Osvěta* povždy jmenována mezi těmi spisy, jimiž se mu má snažení naše duševní znázorniti. Vlček dovedl kolem sebe soustřediti kruhy sil spisovatelských, kteréž byly se už osvědčily, i těch, kteréž vystupují na kolbiště literární s vážnými úmysly a s řádnou přípravou, a *Osvěta* jeho stala se sborníkem prací ceny trvalé, ponejvíce směru časového, jak to povaha časopisu vyžaduje. Jest tu zastoupena přírodní věda nejnovějšími svými pokroky v rouše pro vzdělance všech tříd přiměřeném, četné listy věnovány jsou bádání dějepisnému a etnografickému, životopis jest zvláště pěstován, kritice literární a divadelní (i zpěvoherní) vykázáno jest příslušné místo, potkáváme se tu i s náčrty politickými a národohospodářskými, a obor poesie a beletristiky zastoupen tu způsobem skutečně vynikajícím. Čím dále tím více jeví se snaha vydavatelstva, učiniti z *Osvěty knihu doby* v náčrtech všechny obory lidské činnosti zahrnujících, i nepochybujeme, že se mu to úplně podaří. Už nyní viděti v tom systém — všímat si *Osvěta* všech běžných otázek, kteréž v průběhu roku na povrch se vyšinuly a mysl poutaly, a tak, abychom jen příklad podali, setkáváme se tu i s články o předmětech v naší literární produkci posud zanedbávaných... Máli býti *Osvěta* úplným obrazem doby, přáli bychom, aby byla doplněna náčrty politickými, kterým popřává se místa ve všech cizozemských měsíčnících. U nás má to zvláštní důležitost, že by se tu poprvé otevřely sloupce k pěstování politiky s hlediště vyššího, nad proud denní a jeho vášně i náruživosti a příslovný diletantismus povzneseného. Jak slovutné jsou přehledy politické v *Revue de deux mondes* a jak přispívají k šíření skutečné vědy politické nejen ve Francii nýbrž ve všech kruzích vzdělaného světa! — Přejeme *Osvětě*, na niž literatura česká může býti hrdou, v novém roce nových zdarů!

Národní Listy: Vysoká literární důležitost *Osvěty* a všelikého uznání hodná redakce její zajisté toho nutně vyžadují a také zasluhují, aby každý osvícený národovec výtečnému časopisu tomu po celé vlasti půdy dobývati pomáhal.

Posel z východních Čech: S radostnou pýchou vždy jmenujeme *Osvětu*, tento náš zdařilý měsíční rozhlední list, tuto naši hlídku vědy, umění a literatury, stojící důstojně na výši našeho času. I ona přináší vedle vážných článků dějepisných, národopisných, vědeckých a národohospodářských, pak životopisných, poutavé původní romány směru ušlechtilého, delší básně zejmena výpravné, ukázky z básnictví a vůbec literatury národů cizích, zralé úvahy o divadle, pak rozhledy literární, zejmena po nejnovější literatuře české, které si vznešeným stanoviskem svým a kritickou nestranností dobyli čestného jmena v národě našem. Málo zajisté najdeme vzdělanců českých, jimž by se nebylo stalo potřebou, osvojiti si rozhled *Osvěty*, aby se udrželi na výši pokroku, zejmena literárního a uměleckého.

Český Jih: *Vlčkova Osvěta* právě vydaným sešitem prosincovým dokonává pátý rok své působnosti, kteráž jest pro českou literaturu tak prospěšna, jako důležita. *Osvěta* dovedla vniknouti do širších kruhů obecenstva zvláště studentstva, nežli kterýkoliv z ostatních poučných a vědeckých našich časopisů. Pokud v českých poměrech lze, hledí Vlček *Osvětu* udržeti na výši skutečné revue české i slovanské zároveň. Zejmena v právě dokonaném pololetí jest tu patrná péče, aby všechny důležité časové slovanské otázky vědecké i politické našly zastoupení. Tak zastoupena jest Morava politickým článkem z pera poslance Mezníka. Polsky dotýká se úvaha o „poněmčování v Poznani“ od Jana Miliče. Rusko dalo látku k pojednání o Blažeji Vereščaginu od A. F. Balana. „Srbsko, země i lid na Balkáně“ z pera Konstant. Jirečka. O „Dalmacii“ psal Jan Milič, o „Bukovině“ Jaroslav Olešovský, o sídle vyhaslých Slovanů polabských „Rujaně“ Wünsch. Věda zastoupena jest kromě toho úvahou: „Nejstarší stopy člověka evropského“ od dra Konvalinky, „Život v hlubinách mořských“ od Ant. Steckra, „Drobnohled a jeho vynálezce“ od téhož velice nadaného spisovatele, „První půl století železničných drah“ od Ladislava Hajniše. Krásná literatura zastoupena jest mimo jiné dobrým románem z doby

R. 1876. Č. 2.

OSVĚTA

K dějinám řeči a literatury české v XVIII. století.

Podává

Ferdinand Čenský.

Smutné bývá podívání na pustou pláň, po níž bejlí se plíží a roztahuje, podívání tím smutnější, známoli nám, že na těch rolích kdysi bujné zlaté klasy dozrávaly. Trudno bývá poutníku, sstupujícímu do sklepení, jež se upravuje k tomu cíli, aby tam mrtví na věky odpočívali.

Ta pustá pláň — to byla v století minulém česká literatura, ta umrlčí krypta — připravována jazyku našemu.

Literatura i řeč národa našeho v XVIII. věku býly dle obecného tehdáž mínění na vyhasnutí. Až do polovice toho století, ba až do konce třetí jeho čtvrti kdož česky psáti sobě troufali? A co bylo psáno? Nějaká modlitební kniha obsahu nezáživného pro ten sprostý lid, nějaký katechismus k učení náboženství katolického, žaltář, kancionál evangelický (a ty oba ještě tištěny v cizině), úryvky historie církevní z jedné, z druhé pak strany nanejvýš nějaká gramatická (vlastně negramatická) pravidla, kteráž jmena mluvnice nezasluhovala, k tomu čítací kniha co pomůcka, psaná češtinou nevybranou, ba ohavnou, pravopisem bez ladu a skladu, tu nebo tam nesoustavné sebrání slov a špatných frásí v nějaký neladný celek, jemuž jmeno lexika ani nepříslušelo, bezcenný kalendář a spisy těmto podobné byly asi nejhlavnější neli jedinou duševní potravou, jakou lidu našemu podávali. A pro koho také měli psáti? Vždyť už jen ty spousty lidu sprostého, ten robotující rolník na venku a dělník ve městě, česky hovořili. Vedle lidu česky z nouze mluviti učili se a to pouze z ústního podání jen ti, kdo za svým povoláním s tím lidem nevyhnutelně stýkati se musili, majíce ovšem při tom účely vedlejší, hlavně náboženské; ale aby vedli lid ten k osvětě, k nějakému vyššímu uvědomění národnímu — o po-

litickém ani mluviti nechceme — na to už nikdo nepomýšlel více. Kdož pak slouti chtěli vzdělanci, ti s tělem s duší přilnuli k jazykům cizím, buď k latině buď k němčině, a někteříli cítili v sobě povolání k spisovatelství, tiť zajisté jen v těchto jazycích své spisy vydávali, na potřeby lidu výhradně česky mluvícího nijak se neohlížejíce.

Tak u nás za onoho času prosluli, abychom jen několik známějších mužův toho druhu uvedli, svým působením a vydáváním spisův latinských nebo německých historik jezovita *Ignac Cornova,* theolog *Fr. St. Rautenstrauch,* právník *Jos. A. Riegger,* humanista *K. J. Seibt* (rozený Hornolužičan, v Čechách odchovaný a v Praze působící), profesor poesie jezovita dr. *Frant. Expedit ze Schönfeldu,* jeden z nejplodnějších latinských a německých u nás spisovatelův onoho století, ale tak v nepamět upadlý, že se o něm ani náš Náučný Slovník více nezmínil, [1]) proslulý mathematik jezovita *Josef Stepling,* známý astronom jezovita *Ant. Strnad,* [2]) mathematik jezovita *Jan Tesánek,* filosof jezovita *Ant. Zeplichal,* jehož jmeno zvláště v nynějším pruském Slezsku bylo proslulo, a jiní mužové, již buď vyšedše z lidu českého buď uprostřed něho žijíce a působíce, při vší své učenosti lidu tomu přece ničím neposloužili, poněvadž jemu jazykem naskrze byli odcizeni.

Vedle třídy učených byli tu ještě velmožové statkáři, pak měšťané; onino větším dílem jsouce cizinci nikdy k potřebám lidu sobě poddaného nepřihlíželi, zůstavše, čím byli mimo vlast, našimi nepříznivci; a ti, kteří jsouce z krve české po katastrofě Bělohorské ještě ač poskrovnu v zemi zbyli, ti — s výminkou jednoho, dvou — dávno za-

[1]) Proto stůjtež tuto některá životopisná dáta tohoto nenezajímavého muže, dílem k vůli budoucímu doplnění našich encyklopedií, dílem k vůli lepšímu seznání tehdejších poměrův literárních. *František Expedit ze Schönfeldu* pocházel ze šlechtické rodiny české, která již ve stol. XVI. kvetla. Narodil se dne 7. března 1745 v Praze, vstoupil r. 1760 do řádu jezovitův, byl r. 1768 učitelem poetiky na gymnasiu Novoměstském v Praze a r. 1773 povýšen na doktora theologie. Po vyzdvižení řádu až do roku 1779 působil jako profesor poetiky na Pražské universitě, pak jmenován děkanem v Zákupech v Boleslavsku, kdež tušíme až do své smrti účinkoval. Byl též čestným kanovníkem kláštera Bibenského, duchovním dvorním radou panujícího vévody Dvoumosteckého (Zweibrücken) a prince Kristiana z Waldeku, jenž roku 1784 některé statky v Čechách byl zakoupil. — Schönfeld napsal mnoho řečí a pojednání dílem latinských obsahu náboženského na př. *De amore veritatis* (1770), *De st. Thomae Aquinatis fervore in discendo et in docendo ardore* (1772), *De sincera ss. Petri et Pauli apostolorum immitatione* (1772) a j., dílem básní a pojednání v jazyku německém, ku př. *Von dem Einflusse der guten und bösen Geister auf den Menschen* (1779), *Zergliederung der epischen Gedichte Homer's, Virgil's und Klopstock's* (1779) a j. v. Vydal také některé poetické překlady svých žákův, r. 1775 zkoušených, mezi těmi eklogy *Virgiliovy* (I., IV., V. a VI.) pak jedna elegie *Tibullova* také *česky* jsou vytištěny (což ani v historii lit. Jungmannově podotknuto není). Jmenovitě v německé belletrii byl Schönfeld u tehdejších literátorův jmín za tak zvaného Schöngeista, zaplavuje dílem pod vlastním, dílem pod cizím jmenem německé tehdejší almanachy přečetnými básněmi a pracemi poetickými, které, jak Fr. M. Pelzel ve svých *Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten* (Prag 1786) praví, „mit Vergnügen aufgenommen und eingerückt wurden.“ Kdy asi Schönfeld umřel, známo nám není.

[2]) Česky vydal jedině *Stoletý kalendář* na spůsob Krištofa z Helwiku v Praze r. 1793.

pomněli starých tradicí a považovali ve svých zvrácených předsudcích za nedůstojno, „sedlským mluviti jazykem“. A měšťanstvo? To příkladův shůry následujíc zůstávalo nečinno, němo, citu národnímu nepřístupno a znenáhla odumíralo všemu, což jest bylo českého. Kohož by tu nedojalo elegické, z rozlítostnělého nitra plynoucí slovo, jež v trudném rozjímání nad tím úpadkem hořekuje „starý veršovec“ *Václav Stach* byl zapěl:

Bohatýr již dávno zapomněl,
kým jeho děd jazykem slavného jména vyzískal,
i měšťan českou skoro ze zvyku matku zapírá:
aj, komu pak se hodíš? Chudině? Věru ta starodávní
ještě posud hude u hladové Daliborky si píseň.
Lhostejnost ledová jako mráz jazyk otčiny pálí.[1])

A tak, abychom mluvili s jedním našich starších buditelův,[2]) „národnost a jazyk český co den mizely, v zapomenutí, ano v opovržení upadaly, a to jednak netečností těch, jimž náleželo všímati sobě jazyka mateřského, jednak nevčasnou horlivostí jiných, kteří vše, co bylo českého, jako bludné a nebezpečné kaceřovali, stíhali a ničili.“

Ale přece tu spoustu lidu sprostého ledabylo odčiniti nemohli! Potřebovaliť ho; musiliť aspoň ve dvojím směru s ním se stýkati, s ním účtovati. Lid ten měl na úřadech, když nic jiného, aspoň daně platiti, na statcích vrchnostenských robotovati, a což hlavně padalo na váhu, toho lidu nejvíce bylo potřebí do války, do těch častých polních výprav jako materiálu, důležitosti státu i dynastie hájícího. A tu i tam, jelikož jinak nerozuměl, v jeho přirozeném jazyku s ním se dorozumívati musili. Kdy by nebylo bývalo těchto požadavků, zdá se nám, že by snad i přes všecky ty snahy některých národomilcův, kteří o vzdělání a vzbuzení Čechův se z počátku nesměle a ostýchavě počali zasazovati, bylo nám kráčeti cestou, kterouž ku svému národnímu zaniknutí kráčeli Slované v Polabí a při moři Baltickém . . .

Tedy nutnost, s českým lidem po česku mluviti, byla patrna, a tu vidíme, že tehdáž, hlavně jen za těmito úmysly, i s vyšších míst ubohého jazyka se ujímali. Vizmež, co proň činili.

Doba císařovny Marie Teresie považuje se za dobu nejsmutnějšího úpadku národnosti české, a přece v této době vyšel dne 28. června 1763 dvorský dekret, podepsaný jmenem hraběte *Filipa z Kolovrat*, jímž lepší pěstování jazyka českého se nařizuje.[3]) Slova dekretu jsou tak významna, že neváháme tuto opakovati je, aby si jich po stu a několika letech všimli a jich bedlivě uvážili mnozí, kteří ještě za dnů nynějších v zemích našich „druhý ten jazyk“ jako popelku odstrkují.

Na začátku stěžuje sobě dekret ten na zkázu češtiny v Čechách a na Moravě, kde prý už i úředníci zemští a městští v jazyku tom více se neznají; i projevuje vůli královny, aby úřadové a státní zřízenci hleděli k tomu, by se český jazyk *„ve prospěch veřejné služby“* zase povznesl. „Čeština v království českém a v markrabství morav-

[1]) Sr. *Ohlas lyry Starého Veršovce* v Čas. Čes. Mus. r. 1836 sv. II. p. 165, podán Karlem Vinařickým.
[2]) Viz Ant. Rybičky *Životopis a působení V. M. Krameriusa* pag. 3.
[3]) Sr. Frd. B. Mikovce *Lumír* r. 1862 pag. 281.

ském,“ tak zní v překladu dekret doslovně, „chýlí se k úpadku (in Abgang gerathe) tolik, že největší díl starostův a úředníkův jazyka toho jest dokonce neznalý, ano že u zemských a vrchních soudních úřadův, jakož i při městských magistrátech velký nedostatek osob česky umějících se jeví. A protož ve prospěch nejvyšší služby Jejího Veličenstva jakož i na udržení řádu a spravedlnosti nevyhnutelně potřebí jest, aby řeč tak hluboko kleslá (diese so weit verfallene Sprach) opět se povznesla. Proto přísná jest Jejího Veličenstva královny vůle, aby rodičové dávali syny své v jazyku českém pilněji cvičiti; tolikéž aby studijní komise prostředkem direktora humaniorum k tomu bedlivě hleděly, by mládež k pilnému překládání českých dokladův (argumentův) se bedlivě přidržovala, a tím aby se řeč co možná nejvíce povznesla; tak jenom bude možno, aby dorůstali dokonale vycvičení jinoši (wohlgeübte Subjekte), kteří by jsouce české i německé řeči znalí, úplně schopni byli, dostupovati na uprázdněná místa radních stolic, úřadův, kancelářův a jiných vyšších míst. Pro taková místa pak beze zvláštních příčin a ceteris paribus nebuďte navrhovány leč jen takové osoby, které se vykážou, že *česky mluviti a psáti umějí.*“

Ve vysokých kruzích to s ordonancí tou opravdu dobře mysleli; máme toho důkaz ten, že již po osmi týdnech, dne 25. srpna 1763, dekret řečený nejen republikovali, anobrž zostřili, pravíce, „aby *městští a obecní představení, profesorové, kantoři a učitelové důkladně německy i česky znali,* jelikož na tom hlavně záleží, aby mládež již v prvních dětských letech češtině přivykla a k ní se přidržovala.“ [1])

Jen že bohužel takové dekrety vládní nejevily žádných nebo jen pranepatrných účinků, poněvadž exekutiva, veškeré úřednictvo v zemi, jsouc samo odnárodnělé a jazyku českému nepřátelské, nařízení těch nijak nedbalo.

Jinou a to neméně závažnou otázkou, proč v těchto smutných dobách k českému jazyku svůj zřetel obraceli, byla, jak už podotknuto, otázka vojenská. Mužstvo německy neumějící musilo přece těm nejpotřebnějším vědomostem vojenským přiučováno býti, a jeho instruktorům bylo tudíž třeba, by s vojáky aspoň u věcech nejnutnějších se dohodli.

Když pak císařovna Marie Teresie r. 1751 se rozhodla, že ve svém dědičném hradě, bývalém sídle arciknížat rakouských v Novém Městě za Vídní, vyšší vojenské školy pro 200 chovancův založí, tu mezi jinými také česká řeč do programu předmětů vyučovacích položena. A byť i nezakládalo se zcela na historické pravdě, co Fr. M. Pelzel za příležitosti zřízení stolice české řeči a literatury na universitě Pražské ve své slavnostní, přednášku zahajující řeči r. 1793 o vzniku stolice českého jazyka na akademii Novoměstské byl prohodil, [2]) tolik

[1]) Doslovně: „dass die Städtischen und Gemeind-Vorstehere, Professores, Cantores und Schulmeister deutsch und böhmisch gründlich kündig sind, weilen haubtsächlich daran gelegen sein will, die Jugend gleich in ihren ersten Kindsjahren zu der Böhmischen Sprache zu gewöhnen und anzuleiten.“

[2]) Vypravovalť zajisté v první své přednášce řečeného roku takto: „Císař Josef II. ještě co králevič vyjel sobě jednou na procházku a viděl z daleka, jak desátník nováčka ve zbrani vycvičuje. Desátník se durdil, klel,

přece jisto, že jazyku českému v akademii hned od jejího založení měrou nejvýdatnější vyučovati se počalo a s malou přestávkou několika let [1]) až po dnešní den se vyučuje.

Že vychovávací ústav státní, na němž po 125 let češtině jako řádnému, obligátnímu předmětu se vyučuje, v řeč domácí a tudíž i v dějiny literatury její činně zasahoval a zasahuje, kdož by o tom chtěl pochybovati? Během tolika let na akademii Novoměstské působila celá řada mužův, kteří o vlastenské písemnictví zásluh nemalých sobě dobyli. Ať jiných jmen pomíjíme, tamť vyučovali mnoho let Václav *Wiedemann,* Josef *Zlobický,* Anastasius *Spurný,* Maximilián *Šimek,* M. Milota Zdirad *Polák,* Tomáš *Burian,* Moric *Fialka,* Alexander *Knappl,* Leop. ze *Steinmetzů,* August *Sluka* a jiní, kteří vesměs jako čeští spisovatelé, jedni s větším, druzí snad s menším úspěchem, ale všickni zajisté s dobrou vůlí a s úmysly vlasteneckými, na kolbiště literární vystupovali; tam v poslední čtvrti minulého a počátkem našeho století účinkoval vznešený, ve své vlasti v skutku dosud málo oceněný muž, hr. *František Josef Kinský,* onen znamenitý pedagog, o němž učené encyklopedie jinozemské, zvláště německé a francouzské, po celých listech neb arších obšírně a dosti důkladně se rozepisují. jejž však my tak málo známe, že jsme mu ve své jediné všenáučné encyklopedii sotva místa popřáli, [2]) onen český šlechtic a vlastenec, který v době znovuzrození národa českého *první* svého hlasu na obranu utlačené řeči a národnosti české veřejně byl povznesl.

Jestliže tedy v těchto listech osudy řečeného ústavu a s ním spojenou část dějin, pokud se našeho jazyka týkají, jakož i působení

nadával, ano tělesně trýznil toho člověka, celou svou výmluvností německou se vynasnažuje, jak by takovým spůsobem pravidla exercírky vojenské mladému vojínu do hlavy vpravil. Ale všecko bylo marno. Nováček potil se náramně, ničeho pochopiti nemoha. Arcikníže slezl s koně a přistoupiv pravil po německu: „Ale milý muži, což jste tak příliš nemotoren?“ Ten po česku odvece: „Nerozumím, pane!“ Josef ihned vyrozuměl, kde chyba věží. Dal zavolati desátníka Čecha, nováček s chutí počal se učiti, poněvadž slovům rozuměl, a tak za hodinu dále pokročil ve cviku, než před tím za týden. „Josef — praví Pelzel dále — „vypravoval tuto událost své matce, kteráž pak bez prodlení ustanovila učitele jazyka českého pro kadety v Novém Městě za Vídní.“ Srovn. Pelzlovu r. 1793 v Praze tištěnou *„Akademische Antrittsrede über den Nutzen und die Wichtigkeit der böhmischen Sprache.“* My k tomu vypravování, které si non è vero, è ben trovato, jen dodati musíme, že císař Josef se 14. března 1741 narodil a tehdy při založení akademie vojenské teprv 10 let počítal. V tom stáří, tušíme, lehko nebývá o podobných věcech rozumovati. Ale anekdota tato na všechen spůsob dovozuje nutnost, že národní řeči v mnohojazyčném Rakousku, zejmena na školách vojenských pěstovány býti musejí.

[1]) Od r. 1806—1824, po smrti hrab. Fr. Kinského místo češtiny, byla polština zavedena, o čemž níže ji více.

[2]) Není k uvěření a přece pravda. Náš Náučný Slovník věnoval — a to ještě jen jako mimochodem ve článku genealogickém — památce Frant. Kinského 30 a několik řádkův! A přece jest Kinský vedle *Radeckého* a knížete *Karla Schwarzenberka* nejzasloužilejším vojínem v minulém století na půdě *české* zrozeným!! Za to věnováno v témž díle Náuč. Slovníku, jen o několik listův dále, hospodářskému radovi *Ant. Em. Komersovi* šest plných sloupcův, právě asi *patnáctkráte* tolik, kolik Kinskému. Jaká tu nesouměrnost! Srov. Náuč. Slov. sv. IV. pag. 662 a 771.

a ocenění některých nahoře jmenovaných mužův vylíčíme, doufáme, že tím literatuře i čtenářstvu *Osvěty* poněkud posloužíme, jakož i těm, kteří dějinami novověké literatury naší se obírají, vhod a vděk přijdeme, tím spíše, čím déle nám ještě na soustavné vypravování historie písemnictví novočeského čekati bude. Nechať jest naše rozprava jakous takous pomůckou k dějinám těmto, o nichž bychom si ze srdce přáli, aby brzy u spravedlivém, nepředpojatém posouzení a v rozborném probrání, když ne prací jednoho, aspoň spojenou silou některých předních spisovatelův našich, byly sepsány a předním naším literárním ústavem — *Maticí českou* — co možná nejdříve uveřejněny.

V druhé polovici XVII. století, když skoro všecky státy evropské stálá vojska počaly zřizovati a vojenství z pouhého pěstního řemesla v umění pravidelné se vyvinovalo, pomýšleno také na jakési soustavné vzdělávání důstojnictva pro pluky nově sestavované, a tak povstaly některé školy vojenské, zejmena ve Francii za Ludvíka XIV. škola v Saint-Cyru a v Němcích akademie vojenská v Stutgartě. Oba ústavy svého času prosluly v kruzích vojenských, odchovávajíce četné žactvo, z kterého mnozí u válečnictví slavného jmena sobě získali.

V Rakousku také již r. 1666, avšak pouze z prostředkův privátních nadáním dvorního komorního rady *Jana Konr. z Richthausenu*, později na svob. pána z *Chaosu* povýšeného, vznikla odborná vojenská škola na Leimgrube ve Vídni, která však jen důstojnictvo hradebnické, inženýry, odchovávala.[1]) Roku 1746 kněžna *Marie Teresie z Liechtensteinu*, ovdovělá vévodkyně Savoyská, vystavěla ve Vídni druhou školu vojenskou, tak zvanou Teresiano-savoyskou rytířskou akademii, v níž synové šlechticův vedle gramatikálních, humanitních, filosofických a právních věd také disciplinám vojenským, zvláště inženýrským a dělostřeleckým se přiučovali.

Brzy obě tyto školy požadavkům časovým více nepostačovaly. Potřebovaliť důstojníkův nejen pro zbraně speciální, pro hradebnictví, zákopnictví, podkopnictví a dělostřelstvo, ale také a to v počtu hojném pro zbraně hlavní, pro pěchotu a jezdectvo. Aby tedy nedostatku důstojnictva *odborně vzdělaného* odpomohla, založila císařovna Marie Teresie listinou ze dne 28. listopadu 1751 dvě *státní školy vojenské*, totiž akademii v Novém Městě za Vídní, kterou z počátku pouze „domem kadetním" nazývali, a vojenskou průpravnou (zvanou Militär-Pflanzschule) ve Vídni, z níž by se akademie doplňovala.

Zřízení obou ústavův podobalo se pensionátům, pro sebe od světa úplně odloučeným a vojensky organisovaným. Do průpravny přijato 200 dítek šlechtických a důstojnických, jenž 10—13. roku byly dostoupily. V domě kadetův sestaveny 2 setniny každá o stu chovancův. Tito jmenováni kadety a rozděleni na 20 družstev s tolika též ložnicemi, jedno každé družstvo o desíti chovancích. Každá setnina měla tak jako při vojsku své šarže; byliť z chovanců 2 šikovatelé, 10 desát-

[1]) Nadační, přeobšírná listina toho ústavu se týkající, uložena v archivu akademie Novoměstské.

níků, 20 svobodníkův a 68 obecných. Šikovatele, desátníky a svobodníky volili kadeti mezi sebou většinou hlasův. Rozsáhlý park poblíž akademie, několik set jiter zaujímající, byl přiměřeně upraven, místo ku hrám, konírny, jízdárna, prádelny, ano i vlastní hřbitov pro dům zařízen. Učitelův a dozorcův povoláno dílem z důstojnictva, dílem ze stavu kněžského a civilního ke 40 osobám s přiměřeným počtem služebnictva a jiného lidu. Správa domu byla svěřena dvěma ředitelům; řediteli vyššímu, který však v N. Městě obyčejně nesídlil, a tak zvanému řediteli místnímu (Lokaldirektor), který vlastně býval tam skutečným nejvyšším velitelem. Podle nadací listiny císařovniny se do kadetního ústavu přijímali: synové šlechtičtí, jejichž rodičové jsouce nemajetní o zvláštní vychování dítek svých starati se nemohli; dále děti civilních a kamerálních úředníkův, přes 20 let věrně sloužívších a konečně synové oněch tuzemských vojenských důstojníkův, kteří výtečnými válečnými službami se vykázali.[1])

Chovanci co do učení a vyučování netřídili se na ročníky, anobrž zůstali v ústavu několik, obyčejně 6—8 let, až dospěvše k jistému věku buď jako praporečníci k pěchotě nebo jako kornetové k jízdě do pluků vřaděni býti mohli. Žáci v učení neprospívající odcházeli z akademie jako obecní k vojsku. Vyloučení takové nedělo se však po skončeném školním běhu jednou dobou, jako nyní po dokonaném absolvování ročníku posledního, nýbrž vyloučenci odesíláni po různu k oněm plukům, v nichž místo praporečníkovo nebo kornetovo právě se bylo uprázdnilo.

Máme z toho času před rukama roztřídění denních lekcí a učebních hodin, které nám jasný rozhled po celém tehdejším aparátu didaktickém i pedagogickém podává a z něhož následující podrobnosti vyjímáme.

O 5. hodině ráno v zimě v letě bubnováno k úsvitce (Tagwache), aby kadeti vstávali; půl hodiny určeno k ustrojení, k umytí a vlasův (copův) upravení; od $^1/_2$6—6 ranní modlitba, pak snídaně; o $^1/_2$7—7 mše ve veliké kapli (nyní kostel sv. Jiří)[2]); od 7—9 hod. u I. setniny v létě učili se fortifikaci a arithmetice, od 9—11 hod. pět družstev franštině, 5 vlaštině; od 11—12 obědváno; od 12—1 vojenské evoluce a cvičení bez ručnic; od 1—3 učeno *češtině,* od 3—5 tanci nebo šermu; od 5—7 vojenské cvičení s ručnicemi nebo jízda. V zimě všemu skoro tak jako v létě učeno, vyjmouc cvičení vojenské, na jehož místě od 5—7 hod. večer *češtině* vyučováno tak, že chovanci té setniny v létě týdně 12, v zimě dokonce *24 hodin českému jazyku se učili.* O 7. hod.

---

[1]) Roční výlohy na vydržování akademie vypočteny na 95.094 zl. 41 kr, které úsporami ve vojště, a sice zmenšením počtu mužstva u každé setniny o jednoho obecného sehnati se měly. Vojenská průpravna ve Vídni měla 15—16000 zl. ročního vydání.

[2]) Kostel tento jest jedna z nejkrásnějších gotických staveb v Rakousích a byl ve své nynější podobě r. 1460 dostavěn. Velmi drahocenné jsou malby ve skle oken chrámových, ku podivu krásně a neporušeně zachovalé. Gotický oltář v hlavní (prostřední) lodi zdoben jest uměle zhotovenou sochou patrona kostelního, sv. Jiří. Chrám tento bývá od cizincův a umělcův často navštěvován. Vůbec celá budova jest velmi dobře konservována, činíc na pozorovatele dojem stavby nové, ačkoliv již více než čtyři století počítá.

večeřeli, potom v kruhu večerní modlitbu vykonavše, ve $^3/_4 9$ do svých ložnic na odpočinek se odebrali.

Ve druhé (vyšší) setnině týmž předmětům vyučováno jako v setnině první, jen že v zimě místo vojenské exercírky od 5—7 hod. nastoupilo učení vlaštině, a pro češtinu zde tudíž jen 12 hod. rozvrženo. Krom toho žáci druhé setniny měli také exercicie jezdecké, exercicie důstojnické s halapartnou nebo s praporcem a učili se, jak na koně sedlo, uzda i zavazadla se dávají.

V neděli ráno přednášen také zeměpis, ale jen kadetům odrostlejším; v tu hodinu kadeti menší mívali „křesťanské cvičení". Toto cvičení křesťanské opakováno také každou neděli odpoledne, a sice pro všecky žáky, a teprv po 3. hodině nedělní a sváteční bývali chovanci v létě do parku voděni na procházku, v zimě v tu hodinu rekrace užívali ve svých učírnách.

Patrno z tohoto roztřídění, že učení v kadetním domě bylo kruhem příliš malým obmezeno; chovanci krom cvičení tělesného a vojenského učili se všeho všudy třem řečem, arithmetice, voj. pevnitelství a poněkud zeměpisu. Praskrovný to počet předmětův pro vzdělání důstojnické. A přece byli učňové školními hodinami tolik přetíženi, jako na žádném učilišti času našeho! Zajisté čelí proti všem základům pedagogicko-didaktickým, aby hošíci 13—18letí denně 11 hodin, a to jen přerušením jediné hodiny polední, od 7 hod. ranní až do 7 hod. večer buď na školní lavici nebo při jiných cvičeních strávili!

Ložnice družstev rozkládaly se naproti učírnám, jsouce od těchto jenom chodbami odděleny, a byly s nevšedním komfortem zařízeny. Každý z pensionářův měl svou pohodlnou postel s žíňovkou, slamníkem, poduškou peřím nacpanou, s dvěma prostěradly a dvěma pokrývkama, měl vedle lůžka svou skříň a židli; prádla měl 9 lněných košil, 2 noční čepice, několik šátků, ručníkův a párův punčoch; pak 2 klobouky (jeden třírohý s růžičkou, stříbrem premovaný), bílou parádní uniformu s výložky jasně červenými a zlatem premovanými, k nošení obyčejnému uniformu modrou, bílou kamizolu, žíněný nákrčník, dvoje nohavice (krátké bílé soukenné a černé kožené), dvoje hnátlice (gamaše), 2 páry střevícův a krom toho celou řadu maličkostí k tehdejšímu kroji nevyhnutelných a „proprity" zvaných, jako jsou: manšety, šemisetky, pytlíky a podvazky k copům, pudr na vlasy, přesky a jiné titěrnosti.

Zbroj kadetův skládala se z ručnice, bodáku na bílém, přes pravé rámě visícím řemeně zastrčeného, ze schránky na lunt a ze sumky na patrony, kteráž na řemenu na levém rameně položeném připevněna na hřbetě visela tak, že oba ty řemeny na prsou se křižovaly. Kadeti starší a výbornější, kteří stáli v hodnosti poddůstojnické, nosili krátkou ručnici bez bodáku a kord na převěsníku zastrčený. Každé družstvo mělo po 2 lokajích k obsluze.

I o stravování chovancův bylo skvěle, řekněme po pansku postaráno. Ku snídani podávána polévka, oběd skládal se z patera, večeře z tří jídel, ve dnech slavnostních z jednoho jídla více; krom toho každému kadetu denně něco více než žejdlík vína naléváno. Stravu obstarával stravovatel schvalně najatý, jenž byl (jakož posud jest) zavázán, jídla a nápoje za jistý peníz a v určité míře chovancům poskytovati.

Veškera ekonomie v domě i v parku podřízena hospodářskému správci, kterýž měl k ruce 1 vrchního a 12 jiných podomkův, vrátného, 2 hlásné, zahradníka a dvořáka.

S velikou přísností přihlíženo v domě ku kázni. S chovanci ve všem nakládáno po vojensku; základním pravidlem v ústavu byla poslušnost a subordinace, a hošíkům stále duch vojenský vštěpován. Tak vytvářela se v ústavu zvláštní kasta vojenská, jež neobcujíc nikdy s občanstvem, od tohoto stále se odlučovala; tato odloučenost až po dnešní den nevymizela, třeba se neukazovala tak příkře jako druhdy. — Neméně hleděno k nábožnosti a mravnosti pensionářův. Ta i ona co nejúžeji zakládala se na učení katolickém. Stanovisko katolické střeženo tak úzkostlivě, že každý jinověrec (nevyjímaje ani vyznavačův ritu řeckého), jenž chtěl býti přijat do ústavu, musil se svého náboženství odříci a k víře katolické přestoupiti.[1]) Také růženec v jistých dnech chovanci se modlívali. Jednou za měsíc chodili ku zpovědi.

Nepoměrně přísné ba drakonické byly tresty za neposlušnost, nemravnost a porušení řádu domácího ukládané. Přečiny takové trestány vězením do 14 dnův, ano do několika měsícův, ve trestnici schvalně upravené, v okovech neb bez nich. Vězení bývalo také zostřeno posty o vodě a chlebě, nebo poutáním železy na krátko (ruka připoutána k noze). Tělesných trestů z prvopočátku nebylo, ale později v rozličných spůsobách jsou zavedeny. Nezbedným chovancům také ukládáno, aby o samotě jedli, anebo byli rozpustilci na neurčitý čas ode všech vojenských cviků vyloučeni, což považováno za trest nejcitelnější; dopustilli se přečinu kadet poddůstojník, býval krom toho ještě degradován.

Domácí strážnou službu vojenskou kadeti sami spravovali. Denně chodívalo do služby 15 kadetův, jimž bubeník nebo pištec přidělen byl. Představeným této stráže býval strážný důstojník (jeden z dozorcův). Veškera strážná služba jakož i služba tak zvaného záložného hasitelstva, totiž střídání, přijímání rozkazův (paroly), raportování, hlášení se, zamykání a otvírání bran, rondy a patruly konaly se ve vší opravdivosti jako v posádkách nebo pevnostech, aby chovanci praktickým službám vojenským přivykali dříve, než budou vřaděni ve vojsko. Krom této strážné konala se v ústavě také ještě od důstojnictva služba dozorná, a sice denně od 1 štábního důstojníka, 1 setníka, 1 nadporučíka a 5 poručíkův, jimž družstva kadetův byla podřízena. Tito poručíkové byli za školních hodin v učírnách přítomni, onino první tři časem ku kadetům dohlíželi, všeliké stížnosti přijímajíce nebo zlořádům překážejíce.

I „řád domácí“ byl velmi přísný. Po půl desáté hodině večerní stráž bránu ku hradu vedoucí zamkla, a strážný důstojník přísně dle pravidel reglementu služebního, tak jak to bývalo v každé pevnosti obyčejem, klíče od brány donesl řediteli, v ústavě ubytovanému. Ve dne směli do akademie vstoupiti jen ti, kdož tam bývali zaměstnáni a

[1]) Toto dělání proselytův potrvalo až na doby novější a v akademii působí ještě učitel Srb, jenž přiznávav se k církvi východní, při svém do akademie vstoupení donucen byl, státi se katolíkem. Teprv asi ode dvou desítiletí upuštěno od toho pravidla, a nyní nachází se již v ústavu několik řeckých vyznavačův, pak evangelíkův, ano též israelitův.

chtělli kdos jiný mluviti s představeným domu nebo s některým štábním důstojníkem, musil, jsa doprovázen mužem ze stráže, po zvláštních schodech do bytu tohoto se ubírati. Pohlaví ženské, vyjmouc obstárlé pradleny a posluhovačky, dokonce do domu vkročiti nesmělo, ba ani ženy služebnictva a jiných v domě ubytovaných stran; musilyť zůstávati mimo hrad ve městě.

Pro kadety onemocnělé zřízena v severní části domu nemocnice, již nazývali „infirmerie". Byli tam zaměstnáni lékař (medicus) a dva ranhojičové (podlékaři) s lékařem zubním a příslušným počtem ošetřovatelův. Vrchní dozor nad nemocnicí a účetní správu v ní měl nadporučík. O působení zubního lékaře čteme ve zprávě k vyšším úřadům podané, „že tento chovancům přespříliš mnoho zubů, někdy 3—4, vytrhuje, že jim zuby piluje, maso z dásní vyřezává a vůbec v podobné praxi se zkouší." Vidno z toho, na jakém stupni před sto lety stálo zubní léčitelství.

Jedinou zábavou, mimo hry míčem v parku, bývalo chovancům za prázdných chvil provozování her divadelních; ředitelstvo samo hry podporovalo, na svůj účet obleky divadelní opatřujíc. Časem také cizím hercům povoleno, aby k zábavě kadetův v domě hry divadelní provozovali.

Chovanci z akademie vyloučení a ke svým plukům odcházející byli podělováni prádlem a potřebnými maličkostmi; ale oděv a zbroj vojenskou dostávali teprv u svých plukův, což zaplatiti musili. Později byli však v ústavě i oděvem a vším potřebným výzbrojem zdarma opatřeni, což se až po dnes děje. [1])

Budiž nám laskavě prominuto, jestliže jsme, od svého úkolu odbočivše, o původním zařízení vojenských škol Novoměstských poněkud obšírněji promluvili. Avšak podrobnosti tyto, o nichž u nás dosud nikde nepsáno, jsou příliš úzce sloučeny s úlohou nám vytknutou a zdály se nám k lepšímu poznání kulturní stránky oněch dob příliš důležitými a zajímavými. [2])

Pravili jsme, že češtině v ústavu kadetův hned po jeho založení od r. 1752 a sice u první setniny v létě 12, v zimě 24 hodin, u setniny druhé 12 hodin téhodně bylo věnováno. Pro tak veliký počet hodin bylo dvou učitelův potřebí. Prvními učiteli jmenováni *Antonín Prokop Glovas* (Globas, Klobás?) [3]) pro menší, *Vácslav Wiedemann* pro starší chovance.

O jejich methodě vyučovací, o působení a vůbec o tom, jakých úspěchův při tolika učebních hodinách docíleno, dostalo se nám jen praskrovných zpráv. Nijakých psaných pravidel z toho času nemáme,

[1]) Úplné ekvipování jednoho každého chovance při jeho vystoupení z akademie nyní na 300 a více zl. vypočteno, u těch, již se k jezdectvu vylučují, ještě výše.

[2]) Náčrtky tuto podané sebrali jsme dílem ze starších akademických akt, rozkazův a řádův domácích, dílem také z „Ausführliche Geschichte der Wr. Neustädter Militär-Akademie von *Th. Ig. Leitner von Leitnertreu.*" Hermannstadt 1852.

[3]) V aktech akad. písaři němečtí, češtiny neznalí, ve jmenech osobních retnice *v* a *b* zhusta zaměňovali, a tak čteme brzy Globas, Zlobický, Krbec, brzy Glovas, Zlovický, Krvec.

a jen to jisté jest, že chovanci při jídle každý týden jiným na ústavě vyučovaným jazykem mluviti musili. O Glovasovi víme, že se narodil v Praze, že měl zprvu 400, pak 500 a později 600 zl. služného a že r. 1770 do výslužby vystoupil. Wiedemann narodil se v Plzni okolo r. 1720 a učiteloval v akademii od r. 1752—1774. Jako pomůcku učební ku potřebě chovanců vydal roku 1768 „Neuverfasstes deutsch-böhmisches Wörterbuch", větší částí z Veleslavínovy „Sylva quadrilinguis" snešený, o němž J. Dobrovský v předmluvě k I. dílu svého slovníku německo-českého praví, že jest ve mnohých článcích nad slovník Wusinův správnější ale celkem méně úplný než tento.

Jakých školních knih v prvních čtyřech letech v akademii užíváno, také na jisto nevíme, a jen z některých českých v knihovně až podnes zachovaných knih a poznámek v nich se domýšlíme, že z počátku rukovětí učitelovou pro češtinu byla *Vácslava Jana Rosy „Čechořečnost seu gramatica linguae bohemicae, quatuor partibus, orthographia, etymologia, syntaxi et prosodia constans"*, která vyšla r. 1672 v Praze na Malé Straně tiskem Jana Arnolta z Dobroslavína (v malém oktávu 520 stran) a která toho zasluhuje, abychom o ní několika slovy promluvili.

První tři díly, pojednávající o orthografii („dobropísebnosti"), etymologii („vlastnoslovnosti") a syntaxi („dobromluvnosti"), psány jsou veskrz latině, díl čtvrtý o prosodii („o dobrovejslovnosti" str. 394 až 487) má vedle latiny také v překladu text český. Na konci (od str. 488—506) latinsky přidána *„Moudrého Katona mravná poučování"* (Catonis moralia) s českým překladem J. A. Komenského (podle vydání Amsterodamského 1662, ale poněkud změněným) v dokonalých časoměrných hexametrech;[1]) následují pak (na str. 507—520) rozdílné „zpěvomluvy" (básně), „šprýmopisové" (epigramy), idyly a průpovědi z lepších spisovatelův vyňaté, všecko dobrým veršem časoměrným psáno buď v hexametřích nebo v distichách.

Rosova gramatika byla vedle několika jiných nekritických mluvnic dle seznání samého Jungmanna[2]) gramatikou na svůj čas nejlepší, ačkoliv už onen jinak zasloužilý spisovatel nejprvnější mezi českými ještě uvědomělými gramatikáři počal spouštěti se forem gramatických a pravidel, za doby bratrské nade všecku pochybnost již ustálených, jakož se též pokoušeti o tvoření nových dílem zbytečných, dílem nemotorně a nefilologicky skovaných slov, vstoupiv takto v šlépěje oněch spisovatelů vůbec, kteří počínají příštipkovati na řeči svého národu, jakmile tento co do jazyka a literatury k svému úpadku neboli dokonce ku svému vyhynutí se schyluje. Tak učí v kapitole „de deminutione nomi-

---

[1]) První kapitola nadepsána: „Povinnosti člověka k bohu" a počíná těmito plynnými, krásnými verši:

Jestli duchem bůh jest, jakž nám to písmo přináší:
máš tedy vždycky pravou jeho ctiti a chváliti myslí.
Nech bohu tajností, v nebi co skryto, hloubati nechtěj:
jsa smrteďný zdejším raději sám braň se neřestem.
Bůh co činit míní, předvídati losně nežádej:
nech sobě bez tebe bůh, jak má tebe vésti, pořádá." atd.

[2]) J. Jungmanna historie lit. české II. vyd. 1849 str. 254.

num“, že „kníže“, „hrabě“ lze zdrobniti až na „knížátíčko, hrabátíčko“ (str. 30), ano že nevadí, zdrobňujemeli „nůž“ třeba až na „nožíčiček“ a horribile dictu! také na „nožičičiček“, přidávaje ovšem jako na omluvu, „si quis quasi per jocum loqui velit“ (str. 41). Povědomoť, že takovíto úkazové v literaturách bývají předchůdcové spisovného marasmu.

Ku jmenu podstatnému položil 6 deklinací, vzav za vzorce 1. *brána* a *vládyka,* 2. *strom* a *pán,* 3. *měsíc* a *král,* 4. *slovo,* 5. *ctnost* a *znamení,* 6. *růže* a *pachole,* které roztřídění neboli vlastně nejapné sloučení rozdílných forem a pohlaví, zejmena ve vzorcích 5. a 6. sklonční o filologické soudnosti Rosově chatrné důkazy vydává. Koncovku *i* množného nominativu mužských životných všude dlouží v *í* (pán*í*, král*í*), naopak druhou koncovku *ové* krátí v *ove* (pánov*e*, králov*e*); u posses. adjektiva zní nominativ ten synov*e* Davidov*í;* taktéž dativ plur. nemá *-ům,* nýbrž jen krátce *-um* (strom*um*, měsíc*um*).

Nejdůkladněji a také nejkritičněji probral Rosa tvary slovesné, věnovav rozboru českého slovesa více než sto stran. Tu byl si vědom skoro všech ještě forem doby Rudolfinské, uče přesnému užívání transgressivu a participií, což už jeho vrstevníci zanedbávali. V kladení však supina už se více nevyznal, ale učil, že česká supina „exprimuntur per participale cum praepositione *k* vel per infinitivum“ (str. 173) na př. eo dormitum — „jdu k spání“ nebo „jdu spáti“ (místo přesného: jdu spat). Také odvozování a tvoření participiálních substantiv a adjektiv se mu nezdařilo, ano v té kapitole u mnohých pravidel až po kraj směšnosti zabíhá; tak z příčestí „vyhnán“ vyvozuje dobře „vyhnanec“, ale hned po tom klade tucet pravidel, jimiž tvoří fem. *vyhnanka, vyhnanice, vyhnanečnice,* neut. *vyhnanče,* plur. *vyhnančata,* a z těch prý lze zase dále tvořit adjektiva v *ný,* tedy *vyhnanečný* (expellendus), *zatracenečný* (damnandus), a opět z těchto substantiva proměnou koncovky *ý* v *ík,* tedy *vyhnanečník, zatracenečník* (str. 171, 172) — a podobné nesmysly a výmysly. Jako zvláštnost, s níž se jedině u Rosy setkáváme, budiž ještě podotknuto pravidlo, podle něhož prý slovesa frequentativa, tvořené z verb VI. třídy (na -ovati), mohou místo *milovávám -áš -á* se také skloňovati *milůvám, -áš, -á* (str. 207).

Část třetí o syntaxi jest dosti pilně sestavena, a nalezli jsme v ní i několik dokladův době bratrské vlastních. Ale i tu hoví spisovatel svým libůstkám. Ve zvláštní kapitole (XIII. str. 345) pojednávaje o syntaxi eleganti (u něho na *krásomluvnost* přetlumočené), ovšem dobře uvádí, že „česká řeč všeliké tropy a figury buďsi v řečnictví, buďsi v básnictví tak lahodně a líbezně umí vyjádřiti jako latina“; ale tu mu nelze odpustiti nevídané dosud páchání neologismův, jakého se, překládaje do češtiny řecká a latinská jmena tropův a figur, na své mateřštině dopustil. Čtemeť zajisté v této kapitole vedle nepřehledných jiných tyto nestvůry: *dovtípilka* (metonymia), *místojmenka* (antonomasia), *okolkujičnost, okolkovatelka* (periphrasis), *zvejšovatelka, hrubnatilka* (hyperbole), *vyhodilka, prostředobralka* (syncope) *ozdobilka* (figura), *přetropilka* (catachresis), *druhotilka* (enallage), *spolurozmejšlelka* (communicatio) a mnoho jiných na str. 345—351 vytčených.

Vůbec bylo tvoření nových slov u Rosy chorobou, která zvláště v předposlední kapitole této třetí části (XIV. str. 356—390) měrou vrchovatou se objevuje. Byliť i on i jeho následníci toho bludného mínění, že čeština jmenovitě cizích slov nestrpí a že tedy každý takový význam české roucho míti musí. Uváděje pravidla de formatione nominum prostředkem koncovek, kuje slova nikdy a nikde neslýchaná, jakož jsou: *jídatelna* (jídelna), *učitelna* (učírna), *učenota* (učenec, summe doctus), *raddota* (consiliarius), proslulé *měšťanosta* (náhodou až na naše dny zachované), *volajetnost* (vocatio), *milujetnost* (amatio), *pospíchajičný* (properabundus), *umírajičný* (moribundus), *trhnutlivý* neb *trhnulivý* (lacerativus), *činěnlivý* (qui fieri solet), *přidávatlivý, přidávanlivý* (qui solet addi) a sta jiných více.

Kdy by byl Rosa do těchto ničím neomluvených hříchův nezabředl, mluvnice jeho — ačkoliv přehojnými pravidly a poznámkami přesycena a nepodávajíc žádných dokladů v příkladech z některých spisovatelův čerpaných — byla by na onen čas bývala přece dosti záživna, a nohsledové Rosovi Pohl, Doležal, J. Prokop, M. Šimek a j. nebyli by našli pramene a nástrojův k budoucímu ubohé češtiny pokálení a na skřipec natahování. Ale tak, jak jest, jmenovitě ve své předposlední části, stala se kniha Rosova semeništěm gramatických neforemností, které v učněch jen poněkud soudnějších musily způsobiti odpor a vésti k opovrhování češtinou jmenovitě tam, kde pravidla taková s katedry učitelské bývala hlásána a rozšiřována. —[1])

Od r. 1756 hned po svém na světlo vyjití stala se gramatika pověstného *Václava Jana Pohla* ex officio učební knihou v akademii a zůstala jí mimo všecko očekávání úplných 50 let, totiž až do r. 1806, z čehož sobě nyní už vysvětliti můžeme, proč se v oněch pro mluvozpyt tak smutných dobách během tří desítiletí čtvera vydání dočkala.[2]) Že se knize dostalo takové cti, za to má děkovati jedině sociálnímu postavení svého původce, jenž byl u dvora Vídeňského persona grata, jenž se na komorního vratného, na českého spisovatele, učitele králeviče Josefa a jiných arciknížat a konečně na profesora české řeči na

---

[1]) *Václav Jan Rosa* narodil se v první čtvrti XVII. století ve Zdicích. Po odbytých studiích filosofických oddal se právnictví a stal se r. 1670 radou při soudu nad apelacemi v Praze, kde až do své smrti (r. 1689) úřad svůj spravoval. V rukopise zůstavil obšírný „Slovář etymologický“ ve 4 dílech, který však nemohl býti vytištěn, protože celý třetí díl slovníku se ztratil. Jungmann toho slováře co nejvýdatněji užil u sepsání svého velikého „Slovníku českoněmeckého.“

[2]) Úplný rozvláčný název její byl: „Grammatica linguae bohemicae oder die böhmische Sprachkunst, bestehend in vier Theilen, nämlich der Ortographie oder Rechtschreibung, der Etymologie oder Wortforschung, der Syntax oder Wortfügung, der Prosodie oder Tonmessung. Allen Liebhabern dieser Sprache, sowohl Lehrenden als Lernenden zu einem tüchtigen Werkzeug verfasst von Johann Wenzel Pohl, am k. k. Hofe in Wien.“ První vydání vyšlo r. 1756, druhé r. 1764, třetí r. 1776 (tak v exempláři našem, z něhož tuto citujeme; proti tomu J. Jungmann ve své hist. udává pro třetí vydání r. 1775) a konečně 4té r. 1783. Třetí vydání incl. se „Slovníkem“ a tak zvaným *Přílepkem všelikých rozprávek* zaujímá v 8° 551 stran. Jest dedikováno Josefu II., „dem grossmächtigsten und unüberwindlichsten Kaiser in Germanien und zu Jerusalem König;“ pod dedikací podepsal se spisovatel: „Jan Václav *Pól.*“

voj. průpravně ve Vídni povznesl. Již tyto okolnosti poutají nás tolik, že se mimoděk musíme poněkud podrobněji seznámiti s osobností toho muže a s obsahem plodův jeho literárních, k jejichž podivínství u nás ve mnohých učených i neučených hovorech a spisech velmi zhusta bývá ukazováno; ale nikde kritickým rozborem nebývá vykládáno, na čem asi vlastně ono literární podivínství Pohlovo se zakládalo.

Již v předmluvě setkáváme se s podivínskými ideami Pohlovými. Chtěje odůvodniti užitečnost a důležitost učení se češtině, praví, „že prastarý ten ilyrský, nyní český jazyk nad jiné řeči vnitřní dokonalostí, čistou výslovností a slovesnou bohatostí vynikaje, nejen v Čechách a v zemích k Čechům vtělených, na Moravě a ve Slezsku vládne, alebrž že svým působením sahá také do Uher, do Polsky, do Slavonska, Horvatska, Dalmacie, do Srbska. Bosny, Bulharska, Multanska, Valašska, Ukrajiny, do Moskvy, Malého Tatarska, ano až do krajův tureckých, do Anatolie, Armenie a Persie, z čehož prý lze posouditi, jakých prospěchů znalost češtiny vládě, obchodu a službám válečným přináší. Česká řeč čistotou svého přízvuku ulehčuje jakékoliv vyslovování jinojazyčné. Jen že ji mnozí v posledních letech hojným přibíráním cizomluvův stísnili (bedränget) a její základy podkopali; pročež on (spisovatel) že se ve svém díle snažil, *řeč tu pravidly na jisto dokázanými* zase opraviti.“

A toto snažení bylo v pravdě příliš úsilné. Pohl chtěl češtině trojím směrem na nohy pomoci; předně opravou dobropísemnosti, za druhé proměnou základův gramatických a syntaktických a konečně tvořením nových slov po celé čáře významův jazykových; jedním slovem, chtěl celou budovu jazyka českého z kořene přestavěti.

Z dlouhých samohlásek vyhodil *ů*, považuje je za zbytečné a nahradil je čárkovaným *ú*: vúz, dvúr, súl, húl.

Při měkkých souhláskách *ď, ň, ť* podržuje znaménko změkčovací také tehdáž, když souhlásky tyto stojí před *ě*, pak toto mění v *e;* ďelo, ňeco, ťelo. Za to, stojíli č, ž, ř, ď, ť, ň před *i* nebo *í*, neklade nad tyto změkčené souhlásky žádného znamení změkčovacího, píše na př. měrím (měřím), lécim (léčím), mnozím (množím), vciňený (učiněný), díťe, tisk, niť; ač i tu bývá zhusta nedůsledným; našliť jsme u něho také vlčice, ješťeřice, což — chtělli zůstati důsledným — by měl psáti vlcice, ješťerice.

Tam, kde nových regulí nestanovil, přidržuje se gramatiky Rosovy se všemi jejími vadami, a to tak těsně, že skoro všecka (aspoň hlavní) pravidla doslovně z latiny do němčiny překládá, ano celé kapitoly i s poznámkami a postupem pravidel řádku za řádkou z Rosy vybírá, aniž se ve své knize slovem zmiňuje, že byl z toho pramene tak vydatně čerpal. I můžeme tedy se vší určitostí říci, že Pohlova mluvnice je vlastně zpracovaným překladem gramatiky Rosovy, což potřebali z každé stránky obou knih doložíme.

V roztřídění deklinací od svého předchůdce poněkud se uchýlil, podržev arciť první tři jeho sklonění, ale vtěsnal do IV. sklonění všecka feminina, vyjma slova na *a* se končící, jež jsou ve sklonění prvním, a do V. všecka střední tak, že šesté sklonění Rosovo odpadlo. Ke svým vzorcům deklinačním přilepil však po spůsobu německém také nemo-

torný artikul, demonstrativné ten, ta, to, jež při všech pádech skloňuje: *ta brána* das Thor. *te* (sic) *brány* des Thor (sic), *te bráňe* dem Thor etc. (str. 38). Co do tvarův a pravopisu koncovek, již i tu svého učitele předčil na př. při vzorci *slovo* instr. plur. s *ťemi slovi*, lokál (dle Rosy také tu nazývaný praepositionalem) *v ťech slovich* (str. 58). Množný gen. mužských krátí všude v *u*, králu, měsícu, stromu. Ve vzorci *znameni* ve všech pádech jednotného i množného počtu zkrátil koncovku *í*, uče také tomu, že instr. plur. vedle *znamenimi* zní též *s ťemi znameni* (str. 59). Velmi naivní je pravidlo, proč se má ono *í* krátiti; aby prý se totiž deklinace lišila od slovesa 3. os. sing. přítomn. času, kde je dlouhé; ku př. *kořeni* = Gewürz, ale *on kořeni* er würzt (str. 16).

Genitiv, dativ a akkusativ sing. ženských zájmen *ona* a *moje* (má) zní všude stejně, totiž krátce *ji* a *moji*; toto v mužském rodě skloňuje: můj, *mojiho, mojimu* atd., v středním *moje, mojeho, mojemu*, s *mojem*, v *mojem* (str. 87). Vůbec, kde jen poněkud mohl, vymýtil z koncovek vokály čárkované.

Numerale *všecken* skloňuje *všechného,*, *všeckného* a *všeckého, všechnému, všecknému* a *všeckému* str. 76 etc. Všech těchto ohyzdných tvarův Rosa ještě neznal.

O pohlaví při tvarech slovesných, učí, aby se psalo: pacholata brál*i*, ženy plakal*i*, domy padl*i*; takovým zjednodušením pravidel ulehčí prý se učícímu (str. 93).

Podávaje za vzor čtvrté konjugace sloveso *nésti*, skloňuje futurum „*budu nésti*“ (ponesu) str. 124. U slovesa také učí, že imperativ zní: *nest* nebo *nest on!* (trage er!) Mezi transgressivy lze najíti také nestvůru *nesav*, a dokonce také ještě *nesav byv*, což prý je transgr. plusquam praet. (str. 127.)

Ostatně co do rozdělení forem a významův slovesných, jakož i pravidel syntaktických přidržel se Rosy, překládaje kapitolu za kapitolou tohoto, ale vynechav tu nebo tam mnohá podrobnější *přesná* pravidla, zejmena taková, jež se týčí užívání předložek při českých idiotismech (právě nejtěžší a nejdůležitější část syntaxe).

O časomíře, ačkoliv na titulu knihy připověděno, Pohl neprohodil ani slova, jednoduše na místě IV. části na str. 209 odkázav ty, kdož by česky veršovati chtěli, ku gramatice „des berühmten böhmischen Sprachlehrer (sic) Rosa.“

Za to s chutí dvojnásobnou, nebo lépe říci s paroxismem přímo zimničním ve zvláštním záhlaví na str. 225—254 vrhl se na pravidla, dle kterých se slova tvoří, a co před 80 lety načal a napověděl Rosa, to sterými novými slovy a příklady skoro do nekonečna rozhojnil Pohl. Tu se dočítáme slov s koncovkami *-árna, -elna:* lýhárna (ložnice), pivatelna (pivnice), hojitelna (nemocnice); na *-och* vratoch (Zurückkehrling!); na *-osta:* dvornosta (hofmistr), psárnosta (Schreibmeister), stolnosta (Tafelmeister), solnosta (Salzamtmann); [1]) na *-ost:* budatnost

[1]) Fabrikace slov na *-osta* mezi chovanci v akademii až do počátku nynějšího století potrvala a tak se zakořenila, že známe ještě podnes setníka hodného Čecha (druhdy akademika) na výslužbě v městě P., jenž slova

(budoucnost), umětnost (učenost), mluvětnost (výmluvnost); na *-el*, *-elkyně* a *-edlník:* bojovatel, bojovatelkyně, kazatedlník (kdo kázání poslouchá), a kazatelník (kdo prý káže); na *-ba:* strašba (Furchtmachung sic!), tlačba (Druckerei); na *-tedlný* cititedlný (m. citelný), stojitedlný (standbar), ba i jítedlný (schůdný, gangbar)! atd.

V připojeném „Slovníku" (str. 255—430), jenž k 5000 jmen podstatných, přídavných a j. v sobě zahrnuje, je zajisté dobrá třetina významův nově skutých a tu spisovatel hojně vykonal, co o purisování češtiny od cizomluvů ve své předmluvě byl přislíbil. Nás zajímala u trapné práci rozboru gramatiky Pohlovy nejvíce kapitola s neologismy vojenskými (str. 308—314), z nichž některé čtenářům *Osvěty* předkládáme za tím jediným účelem, aby v těchto trudných časech filologickými šprýmy Pohlovými aspoň na chvilku se pobavili. Jsou to následující horrenda:

srubník (bašta, Bastion)
prsniště (předprseň, Brustwehr)
předsrublík (přední bašta, Bastions-vorwerk)
okroulka (luneta)
stráňka (škarpa, escarpe)
zastráňka (protiškarpa, contre-escarpe)
děloniště (dělostřílna, baterie)
blížlice (příludky, approches)
dutna (podkop, mina)
ježlík (rohatina, taras s berlou, span. Reiter)
hejnice (houfnice)
pukoun (granát)
žehnivál (koule ohnivá, Feuerballen)
brokoun (koule dělová)
žhňovka (koule žhoucí, Glühkugel)
brněnka (brnění, Harnisch)
přeramlík (převěsník, bandoulier)
nabíjecnice (sumka, Patrontasche)
ranličník (kartuš)
přelez (útok)
přelezník (útočník, Stürmer)
vývojka, vývojněnec, vývojněník (invalida, vysloužilec)
výjměcín (invalida, vysloužilec)
ředlo (pluk) od „řed", což mu znamená vládu.
půlka (prapor, bataillon)
soujezd (škadrona)
spolka (setnina)
rameno (proud, kolona)
počástka (brigáda)
sel (legie)
štverouli (čtverec, quaré)
bočlí (bok, flanque)
válečné pořadlí (válečný šik)
vejdrot (drancování)
vejdrotník (drancovník)
zbirot (verbování)
zbirotník (verbíř)
sčítka (popis, mustruňk)
polnosta (polní maršálek)
ředlnosta, ředelník (generál)
počástnosta (brigádník)
právnosta (profos)
berelní úředlník (štábní důstojník)
polní svěřejnosta (válečný komisař)
pěchour (pěší vojín)
rychlík (kurýr)
prchlík (zběh).

A výbor tento mohli bychom v každém odboru slovném několika sty stejně směšnými neli šprýmovnějšími, ještě rozmnožit!

Ku konci své gramatiky (str. 431—551) ve třetím vydání přidal Pohl *Přílepek 25 rozličných rozprávek* s textem českým a německým.

taková za klasická považuje a jich v mluvě užívá; a jelikož jsa labužníkem rád jídává kachny, bývá mu od druhův a přátel žertem „kachnostou" přezdíváno.

Čeština tu již veskrz i v slovosledu jest německá, ano i české *vy* vyloučeno z mluvy mezi osobami vznešenými a nahraženo německým *oni*, nebo máli vyšší mluviti s nižším, také singulárem *on*. *Vy* mohlo se dle Pohla říkati jen poddaným a služebnictvu nejnižšímu.

Vybermež si něco z těch ku gramatice „přilepených rozprávek“. „Doufám, že se dobře vynacházejí?“ ptá se na potkání přítel přítele. — „Kýžím,[1]) by dobře odpočívali,“ přeje druhý a odchází. — „Mně dost na tom jest, že Je v uzdravělým (sic) stavu spatřuji,“ libuje sobě přítel, přítele navštíviv. — „Pane hospodine (tak zove Pohl hostinského), co nám dá k jídlu? Co nám přistrojí k večeři?“ ptá se host hospodského a již poroučí: „Dát nám *jelení páteř* (zadek jelení) a *lokvici* vína.“ — „Ručničky jsou strhaný (sic),“ durdí se jiný host, chtěje asi říci, že jeho ubrousek jest děrav. — „A jeden *jedlonec* schází,“ zlobí se třetí, a chytrý stolnosta (po sprostu sklepník), bez pochyby dobrý znatel Pohlovy mluvnice, hned porozuměl, že se nedostává jednoho talíře na stole a přinesl ho. — „Nemá pán žádný stříbrný lžíce pro lyde (sic) hodnějšího *dra* (t. j. druhu)?“ ptá se panským tónem pocestný, zajisté aristokrat. — „Páni,“ uklání se hospodský, „dobrý chutnání kýžím; by dobře chutnalo,“ dokládá, snad proto, aby tomu, co právě po „novočechsku“ řekl, lépe rozuměli. — A když hostina skončena a páni na odpočinek pomýšlejí, rozkazuje nejvzácnější z nich zajisté nějaký „zámřežnosta“ (kancléř), „konírnosta“ (podkoní) neb aspoň „vzchovnosta“ (vychovatel) ode dvora: „Nechat (lass er) vyhříti peřeny, dát nám žíňlice (žíňovky) a nechat nás pán zejtra ráno časně zbudit, neb bychom rádi před rozbřeskováním se odebrali.“ „Má se státi“, ujišťuje „podomka“ (podomek) pány do „lýháren“ odcházející a klasická rozmluva je v koncích a s ní také šťastně ukončena gramatika Pohliana (str. 551).

Štěstí, že toto exotické bodláčí vypučelo na půdě nečeské, že tam jen bývalo v umělých záhřevnách pěstováno a po vlastech českých se nerozšiřovalo. Kořeny jeho bohudík už dávno odumřevše spráchnivěly. Ale jako botanikové ještě po letech vzácnou a podivnou bylinu ve svých herbářích, tak chováme i my na věčnou paměť podivínské to uschlé kvítí — gramatiku Pohlovu — ve svých knihovnách, abychom časem v ni nahlednouce mohli s rozumem uvažovati, jak hluboce byl klesl krásný ten jazyk našich Lumírův, Štítných, Husův, Chelčických, Veleslavínův a Komenských, a že na nás jest a na našich budoucích, abychom po zázračném z toho úskalí vyváznutí jej tím úsilovněji před podobným úpadkem střehli a opatrovali.

Než nabaživše se do syta literárními zvláštnůstkami domnělého české řeči reorganisátora, zmiňme se ještě slovem o životě jeho, o němž se nám jen zlomkovitých kusů dostalo.

Jan Vácslav Pohl narodil se r. 1720 v Hradci Králové, kdež pod jezovity na gymnasiu studoval. Brzy potom odebral se do Vídně, kde již r. 1750 při dvoře císařském byl a později c. k. komorním

---

[1]) *Kyžiti, kýžiti* (přáti) a *kýž* (přání, želání), neologismus, Pohlem z interjekce „kéž“ utvořený.

vrátným jmenován.[1]) V takové hodnosti ovšem často stýkával se s členy císařské rodiny, kde ho mladým arciknížatům přidělili, aby jako rozený Čech s nimi po česku rozprávěl a je tím češtině prostonárodní přiučoval. Totò z počátku jen ledabylé zaměstnání zavdalo příčinu, že Pohl později s češtinou písemní se obírati počal, až dospěl k úmyslu, vydati českou gramatiku pro Němce. Nebudeme daleko od pravdy, řeknemeli, že Pohla u dvora k vydání tomu jaksi ex officio přiměli, ukázavše jmenovitě k potřebám obou nových, právě zřízených škol vojenských, kde se již sice několik let češtině vyučovalo, kde však příhodné školní knihy na ten čas ještě se nedostávalo.

Kromě gramatiky máme od něho jen ještě jedno dítko filologické, zvané *Pravopisnost řeči čechské* a r. 1786 u Tom. z Trattnerů ve Vídni česky i německy vydané. [2]) Je rovněž tak chybné a nepodstatné, jako gramatika jeho.

Pohl zemřel ve Vídni dne 23. června 1790. — (Dokončení.)

Ferdinand Dobrotivý a jeho doba.

Píše

Josef Procházka.

II. Vídeň od března do října 1848.

V říjnu r. 1848 koloval ve Vídni satirický obrázek, představující vzpouru Vídeňskou. Byly tam barikády, prapory, šavle, pušky, kanony — neladná směsice, ohnivé blesky a dým, nahoře pak otec nebeský s udivenou tváří pohlížeje na ten pořádek, pravil sám k sobě: „Jsem sice vševědoucí, ale co nyní Vídeňáci chtějí, opravdu nevím.“

Vtipem tím zdá se nám nejlépe býti označena pověstná revoluce Vídeňská, která neznajíc vyšší snahy než kocoviny, vytloukání oken a jiné prostopášnosti dvakráte po sobě dobrotivého Ferdinanda k útěku z Vídně přinutila. Nebylo v celém Rakousku města, které by také předbřeznová vláda tak byla hejčkala jako residenci; ale jako se rozmazlené dítě nejspíše zvrhne, tak i Vídeň vypověděla poslušnost těm, kteří na újmu zemí ostatních především hleděli si města hlavního a jeho prospěchů. Nedostatečné vzdělání politické či lépe řečeno úplný nedostatek všeho politického vzdělání, jejž vidíme v městě moderních Faiaků za doby předbřeznové, může sice tu a tam omluviti některou bezhlavost roku revolučního, však nikdy se Vídeň nedovede očistiti

[1]) Dáta větším dílem přičinlivostí páně Rybičkovou snešená. Sr. Slovník Náuč. VI. str. 510 a XI. str. 573.

[2]) Úplný titul nemotorného, podivínského spisku jest: „Pravopisnost Řeči Čechské. Ředlně založená, též i důkazmi obráněná k Užitečné Potřebě cís. král. Urozeninské Věstny Vídenské (tak pokřtil Pohl Vídeňskou akademii pro šlechtice, pozn. spis.) a veškerého obecli (t. j. obecenstva, p. sp.) vydaná. Vídni. Tištěna u Tomáše Šlechtičnína z Trattneru, cís. král. Dvorního Tiskatele. 1786.“

z osudného nařknutí, že páchajíc velezradu, nutíc k útěku nejšlechetnějšího panovníka, jenž ji zasypal nejvyššími svobodami, ničíc blahobyt a životy tisíců, maříc svou vlastní politickou pověst před celým světem a podporujíc takto bezděčně krutou reakci po celém Rakousku — nebyla s to nikomu odpověděti na otázku: z jakých pohnutek způsobila revoluci a k jakým účelům se hnala. Všichni národové rakouští, kteří se revolučního ruchu činně zúčastnili, byli ve svém počínání vedeni určitými zásadami politickými; Slované bojovali za národní rovnoprávnost všech rakouských kmenů, část Němců rakouských za připojení západní polovice k nějakému německému celku, jenž dosud nebyl utvořen, Uhři za státní neodvislost koruny uherské, Vlaši za spojení se sjednocenou Italií — všichni vůbec měli program positivní, zasazovali se o uznání buď národní anebo státoprávní individuality. Jen Vídeň, podobající se u věci té velikému blázinci, bratříčkovala se s Uhry, ač napsali Košutovci zničení státu rakouského a tedy také rozhodného vlivu města Vídně na své prapory, bratříčkovala se s Vlachy, jež vojsko rakouské vítězně porážela, bratříčkovala se s Frankfurtem, ač snahy Frankfurtské setkávající se s uherskými na poloviční cestě jen ku zkáze Rakouska směřovaly. Dosáhnuvši svobód politických v míře nejrozsáhlejší, nejsouc ohrožena ve své národní samobytnosti, těšíc se všemu dostatku hmotnému a blahobytu nemohla býti Vídeň nespokojena leda s dosavadní svou spokojeností. Nespokojenost tu jevila tím, že kde jaký byl nepřítel státu rakouského, s jásotem v náruč se mu vrhala, hyzdíc za to národy slovanské, hlavně Čechy a Horvaty, kteří byli nejpevnější podporou celku. Politický ideál Vídně byla nevázanost; hoši, kteří dosud škole neodrostli, měli veliké slovo v politice, a vedle nich zvrhlý tisk, jenž svobody tiskové zneužil k šíření literatury uličnické, dávající výhost vší mravnosti, hlavně mravnosti politické. Jeli pravda, že velikou revoluci francouzskou provedlo několik mladíků, stálo v čele převratu Vídeňského několik hochů — neboť jiných vůdců Vídeň neměla — kteří místo jadrného vědění odborného osvojivše si novověkou liberální fraseologii, chtěli býti aspoň svobodomyslnými, nemohouce prozatím býti ničím jiným.

Dne 13. března 1848 sešli se stavové dolnorakouští k obyčejným poradám, a téhož dne začala Vídeňská revoluce. Jako stavové čeští tak připravovali se i rakouští k mnohým návrhům opravným, mezi jiným k tomu, aby svoláni byli poslanci všech sněmů stavovských, jimž by se předložil výkaz o státním hospodářství, aby censura byla zrušena a zákon tiskový zaveden. Rozhodnější byla petice Vídeňského spolku právnicko-politického, jehož duší byl Vídeňský advokát Dr. Alex. *Bach*. Hledíce k francouzskému liberalismu co svému politickému ideálu chtěli členové jmenovaného spolku utvořením parlamentu všem zemím rakouským společného zjednati Vídni takovou váhu, jakou honosila se Paříž, o níž se pravilo, že ona jest Francouzskem. Proto vyslovili se v ten smysl, „že jen občasné svolání sboru, zastupujícího všechny země monarchie, všechny třídy a důležitosti národů, majícího právo povolovati daně, dohlížeti k finančnímu hospodářství a účastniti se v zákonodárství, může dynastii a státu nové síly dodati.“ Ale zároveň jal se již také míchati do záležitostí veřejných živel, jenž o důležitosti své vysoko

smýšleje a v jalové domýšlivosti své podporován jsa slabostí vlády brzy do nešťastné myšlenky se velhal, že jest skutečnou mocí ve státě, ano že jest mocí první a rozhodující.

To bylo studentstvo Vídeňské čili krátce „aula". V době všeobecné zbrklosti nemohl arci nikdo žádati, aby horkokrevná mládež zůstala chladná a rozumná; není města čelnějšího, v němž by studentstvo r. 1848 nebylo mělo v revolučním hnutí činného účastenství vedle jiných tříd společenských. Ale aby bylo někde studentstvo převzalo vůdcovství převratu, aby se byli studentstvu všichni i vláda sama zjevně kořili: ten zjev přepodivný nalézáme za roku revolučního jedině ve Vídni. Studentstvo spílalo Metternichovi zrádců, spisovalo slohová cvičení ve formě petic — a profesoři i vláda nevědouce si rady podněcovali hnutí studentské lichocením. „Oči Evropy patří na universitu Vídeňskou," pravil profesor Hye dne 13. března, podávaje studujícím zprávu o audienci, kterou měl u císaře ve věcech universitních, „a den dnešní jest největší v dějinách rakouských". Velikost dne záležela v tom, že studující mládež mimo „svobody vyučování" žádala „všeobecné zastoupení lidu" a „reformu německého bundu", a poněvadž podobně velikých skutků bylo studentstvo i později ještě schopno, neopominulo i dále poutati „pozornost Evropy".

Přání stavů dolnorakouských pokulhávala ovšem, když se sněm způsobem obyčejným sešel, za žádostmi spolku právnicko-politického a za adresou studentskou. Stavové přestali na tom, aby rozpočet státní byl uveřejněn i aby se svolal výbor *stavovský* ze všech zemí rakouských; o zavedení soustavy representativní, která byla ideálem spolku právnicko-politického, nezasazovali se v plném sněmu ani nejsvobodomyslnější členové, ku kterýmž se počítali z osob známějších hlavně *Dobblhof* a *Schmerling*. Však mezi tím, co trvalo rokování sněmovní, shlukly se kolem domu stavovského davy lidstva, jimž po delším mlčení rozvázal jazyky židovský lékař Fischhof. Řečnil s patra, aby pak dodal slovům svým tím větší váhy, provolal slávu Maďarům i Vlachům co přirozeným spojencům Vídeňáků po svobodě toužících. Domluviv popustil místo jistému studentovi, jenž jal se předčítati pověstnou řeč Košutovu ze dne 3. března, kteráž, jak shora bylo pověděno, žádala ústavu pro všechny země rakouské, protestujíc proti „morovému vzduchu Vídeňských olověných komor." Řeč Košutova Vídeňáky, kteří v „morovém vzduchu" tak dlouho již žili a — stučněli, nyní pojednou naplnila nesmírným strachem, aby jedovatina přede vším jich samých nepohltila; jinak nedá se aspoň vysvětliti útok proti domu sněmovnímu z čista jasna podniknutý, ač stavové uvnitř shromáždění snažili se všemožně, ovšem ve formě loyální, přání lidu vládě ztlumočniti. I to je zajisté úkaz významný, vrhající na politický rozum Vídeňský zvláštní světlo, že nebyl to snad nějaký „hôtel Guizot", jenž se stal svědkem prvních scén revolučních, nýbrž že to byly stolice a okna a stoly *domu sněmovního,* representujícího svézákonnost zemskou. na nichž si ztřeštěná mysl lidu pojednou z obvyklé lenosti vyrušeného schladila žáhu! A stavové neočekávaným výbuchem zastrašeni postavili se k uhájení sebe samých v čelo revoluce, a vyslali k panovníkovi deputaci s prosbou, aby splnil „přání lidu". *Jaké* to přání bylo a *oč* vlastně měl býti

císař požádán, to v prvním okamžiku nikdo nevěděl. Leč v době, ve které byla fráse vůdcem lidu, vypomohla také fráse v okamžiku nejhorším z nouze.

Jediným mužem odhodlaným ze strany vládní byl Metternich. Nechávajíce stranou jalové kombinace o tom, co se asi dne 13. a 14. března ve Vídni mohlo státi a nestati, troufáme si přece vzhledem k celému průběhu revoluce Vídeňské tvrditi, že by byl Metternich vzpouru Vídeňskou hned v zárodku potlačil, kdy by se jeho odvolání k branné moci nebylo v státní konferenci setkalo s odporem. Vláda, kteráž k nejoprávněnějším přáním lidu neměla po celá desítiletí jiné odpovědi, než prosté zamítání, vydala se úplně na milost i nemilost, jakmile místo proseb uslyšela hrozby a zapřela onoho státníka, s jehož důsledností politickou souhlasívala vždy, kdykoliv nebyla na místě, s kterou se však právě nyní neshodovala, když by byla vedla k cíli.

Tak padl Metternich během několika hodin, a za ním řítilo se v ssutiny staré Rakousko kus po kuse. Pád jeho nebyl nedůstojný, a události pozdější zjednaly sestárlému státníkovi aspoň to dostiučinění, že prostředků, jichž on se chtěl k potlačení vzpoury uchopiti hned z počátku, nemohl konečně Vídni až dětinský nezralé žádný státník uspořiti. Deputaci stavovské dorážející na Metternicha, odpověděl tento: „Bylo to úlohou mého života, starati se se svého stanoviště o blaho monarchie; myslíli však někdo, že setrvávaje při svých zásadách ohrožuji blaho státu, není mně to obětí, vzdáti se svého postavení.“ Kdy by všeobecné mlčení, slova ta provázející, nebylo Metternicha poučilo, že úplně osaměl, byl by seznal celou vážnost situace z důrazu, s jakým jeden člen deputace jemu připomenul: „Osvícenosti, nemáme ničeho proti vaší osobě, ale všechno proti vaší soustavě, a proto musíme opakovati, že zachráníte trůn a monarchii jen, když se poděkujete.“ Politikům z ulic Vídeňských ovšem nedostačilo pouhé propuštění Metternicha; čím více se prvé muži všemocnému otrocky kořili, tím větší nenávistí jati nehodlali nyní padlou veličinu mezi sebou vytrpěti. Metternich odejel již druhého dne do Anglie; současně skoro opustil také Vídeň arcikníže Albrecht, za jehož velení při útoku na budovu sněmovní po prvé tekla krev.

Svoboda tisku, národní garda a konstituce — to byly první dary, jichž se národům rakouským po odstoupení Metternichově dostalo. Z jedné strany slaveny vymoženosti revoluce březnové co vítězství intelligence a odhodlanosti, z druhé strany zase ozývali se hlasové, neprorokující nic dobrého do budoucnosti. Také Uhři obdrželi svůj podíl, a to podíl lví z povstání Vídeňského: ale byl to právě Uher, jeden z nejlepších, šlechetný Széchenyi, jehož věhlas politický nejlépe se zračí ve slovech prorockých, pronešených ve sněmu uherském téhož dne, kde Metternich úprkem opouštěl Vídeň. „Nevím,“ pravil Széchenyi, „mámli radovati se anebo truchliti. Nejbližší budoucnost Uherska může býti velmi blahá, však snadně mohou též kostky jinak padnouti. Obyčejně národové v okamžiku takovém, jehož jsme se dnes dožili, buď stali se velikými aneb upadli v záhubu. Před sebou vidíme opravy, ale beze snadu také bezvládí. Nám Uhrům jest to prospěšné, že jsme sobě zvykli po celá století na formy ústavní; bojím se však, že v pro-

vinciích sousedních, kde jsou poměry ústavní úplně neznámy, ovládne šílenství."

Ač ani Uhrů nechránila znalost forem ústavních od politického šílenství, jak brzká budoucnost ukázala, nemýlil se přece Széchenyi ve svém posouzení politických poměrů západního Rakouska, především Vídně, odkud se vládlo ostatním zemím. Svobodou tisku a svobodou spolčování, pak ozbrojením lidu byla Vídeň na dobro zpita; vláda nemající za sebou ani strany, na jejíž podporu by se byla mohla spoléhati, ani moci branné, aby si mohla pořádek a poslušnost vynutiti, složila konečně málomocně ruce v klín, spoléhajíc se na to, že, jak ministr Doblhoff později podotknul, „duch světový dělá politiku". Co do zásady udělena konstituce již 15. března; však podrobné poměrům rakouským vyhovující provedení ústavy bylo dle císařského nařízení ponecháno „stavům říší německých a slovanských, jakož i ústředním kongregacím království lombardsko-benátského, kteří měli nejdéle až do 3. července své zástupce vyslati do Vídně." Sešli se ovšem vyslanci stavovští do Vídně — jenom z Čech a z Italie nikoli — a jali se co „ústřední výbor" jednati o znovuzřízení Rakouska na základech ústavních; ale výsledek porad byl tak jalový, že nové ministerstvo Pillersdorfovo k uspokojení Vídně novou ústavu oktrojovalo. Jak starostlivě hledělo šetřiti zvláštních poměrů říše rakouské, vysvítá z toho, že Pillersdorf jednoduše opsal ústavu belgickou bez ohledu, zda se zaručenými právy jednotlivých zemí se shoduje či nic. Ostatně dlužno uznati, že ministři na provedení oktrojované ústavy nekladli veliké váhy; v nesmírné tísni, v jaké se vláda nalézala, nepozbyla aspoň jasného vědomí, že v době tak rozechvěné na provedení ústavy všechny země uspokojující nelze ani pomysliti. Ukonejšení pobouřené Vídně bylo prvním a posledním zřetelem slabé vlády; o tom svědčí nade všechnu pochybnost výrok ministra Ficquelmonta, že považuje novou ústavu jen za „správní opatření", nedotýkající se v ničem otázky hlavní, máli Rakousko setrvati státem federativním, jakým dosud bylo, anebo máli se státi státem scentralisovaným.

Dne 25. dubna nová ústava prohlášena; o zemích uherských a vlaských nečinila ani zmínky, jako by vůbec ani nepatřily k Rakousku. Tím popudila proti sobě všechny upřímné vlastence rakouské, kteří si přáli Rakouska celistvého; arci že vlastenci tito byli většinou mimo Vídeň. Ale ani „demokratům" Vídeňským — jimžto k vůli vlastně Pillersdorf vzal na sebe nevděčnou úlohu, přistřihnouti chartu belgickou k rakouskému tělesu — ústava nevyhovovala, poněvadž zaváděla do Rakous systém dvou komor a volby nepřímé. Z jiných příčin protestovali proti konstituci dva nejčelnější kmenové západního Rakouska: Čechové, jimž císařským patentem ze dne 8. dubna udělena ústava, s kterou se charta Pillersdorfova naprosto neshodovala, a Poláci, „poněvadž nová konstituce uděluje Vídeňskému sněmu říšskému práva, příslušící pouze národnímu sněmu polskému."

Demokraté Vídeňští si zatím čas krátili svým způsobem; plakáty na rozích, ohlašující ústavu, bavily lehkou mysl residence celých 24 hodin. Větší půvab měly do sebe útok na klášter liguorianů a kocovina před residencí arcibiskupskou, a poněvadž se vláda bála proti skandálům

pouličním důrazně zakročiti, ustálila se brzy mezi obecenstvem opojeným myšlenka, že nejvyšším stupněm svobody jest nezákonnost. Ostří anarchie obrátilo se pojednou proti předsedovi ministerstva Ficquelmontovi, o němž byl nějaký žurnal Vídeňský roztrousil zlomyslnou zprávu, že se zaprodal caru Mikulášovi za sedm milionů rublů, že je co vychovanec školy Metternichovy nepřítelem ústavnosti a zrádcem Rakouska. Vášeň dosáhla svého vrchole, když povolán co ministr války na místě věkem sešlého, několikráte marně o propuštění zadavšího Zaninia hrabě Baillet-Latour. Dne 2. května začaly se před domem Ficquelmontovým hanebné výstupy, tím hanebnější, ana se i národní garda co „stráž bezpečnosti" a legie studentská při všem činně účastnily, svádějíce takto nejnižší chátru k činům hnusné mrzkosti. Poněvadž se ostatní ministři týraného soudruha neujali, opakovala se nevázanost v rozměrech větších dne 3. května; několik surovců násilím se vedralo do bytu ministrova, kde ubohá jeho manželka všechny hrozby trpělivě vyslechla, mezi tím co Ficquelmont sám v státní kanceláři „suverénním lidem" k zodpovědnosti pohnán pozdě v noci hodnosti své se vzdal.

A ministr vnitra Pillersdorf, jemuž především slušelo o veřejnou bezpečnost se starati, obrátil se k „věrným Vídeňanům" s otcovským napomenutím, jak jest to nutné, aby dům občanův a jeho život rodinný co svatyně nedotknutelná byl chráněn a zachován. Jiného zadostučinění se odstupujícímu státníkovi nedostalo, leda že listy Vídeňské 3. května světu zvěstovaly, „že studenti požádali hraběte Ficquelmonta v nejslušnější formě, aby se vzdal svého úřadu!"

Tak zahájeno ve Vídni panství chátry; zároveň trvala krise ministerská bez přetržení. Tenkráte začala vláda vyjednávati s *Palackým*, aby převzal ministerstvo vyučování; ač Palacký v poměrech tehdejších nabídnutí toho hrubě si nevšímal, netouže po cti býti ministrem města Vídně, vychrlena přece proti němu a jmenu českému všechna nenávist, které jen Vídeň byla schopna. Otázka sjednoceného Německa lomcovala, jak později šíře vypíšeme, většinou německého obyvatelstva rakouského, a ministerstvo k rozmnožení zmatků skoro zároveň se svoláním říšského sněmu do Vídně vypsalo také volby do Frankfurtu, tak že jedna část Rakušanů měla ve Frankfurtě rokovati o znovuzřízení Německa s Rakouskem, druhá ve Vídni o znovuzřízení Rakous bez Uher, třetí v Pešti o znovuzřízení Uher bez Rakouska. Nebezpečí hrozící celistvosti a velmocenskému postavení Rakous z jedné strany od Frankfurtismu, z druhé od maďarismu nejdříve poznal národ český, jehož první vůdce Palacký v pověstném listu ze dne 11. dubna r. 1848, svědčícím výboru padesáti ve Frankfurtu, všechno účastenství českého národa v poradách Frankfurtských na dobro odmítl. Odtud ta zuřivost proti Palackému ve Vídni, hlavním městě rakouského frankfurtismu, odtud ty útoky na vládu, která volajíc Palackého do ministerstva, patrně prý zradila němectví, zradila svobodu, neboť němectví a svoboda byly pojmy totožné. Proto pospíšila si Vídeň, než ještě Palacký mohl ministerstvo „počeštiti", na cestě „svobody" rychle ku předu. Výbory studentstva a národní gardy předložily Pillersdorfovi celou řadu nových žádostí: svobodomyslný návrh volební, zřízení ministerstva orby, obchodu a průmyslu, zaměstnání lidu, jenž byl bez práce, na útraty státní atd.

Pillersdorf svoliv ku všemu povzbudil Vídeň k novým žádostem; dne 13. května sestoupli se zástupcové studentstva a národní gardy v tak zvaný „politický spolek ústřední“ za tím účelem, aby hájili práva lidu, kterým žádné nebezpečí nehrozilo, aby „upevnili panství ústavy“, proti které sami nejvíce brojili. Uznávaje, že národní garda co část vojska k výkonům politickým není oprávněna, Pillersdorf se vzácným u něho důrazem odepřel svolení ku zařízení spolku ústředního. Následek toho byly vášnivé deklamace v aule dne 14. května a všeobecné zděšení obecenstva, když pravidelné vojsko k uvarování výtržností obsadilo brány městské a prostor mezi městem a předměstími (glacis). Nazejtří vypukla po druhé revoluce. Davy lidstva hrnuly se jako na dané znamení k císařskému hradu, tak že k večeru celé prostranství před hradem, pak nádvoří ano i schody a předsíně zámku císařského byly přeplněny. Za jakým účelem si právě na tomto místě nespokojená Vídeň dala dostaveníčko, tobo si byl málo který z účastníků vědom; bez pochyby že po útěku Metternicha, po insultech arcibiskupovi, Ficquelmontovi a jiným učiněných nezbývala už jen osoba císařská, které chtěli Vídeňané tímto spůsobem projeviti své díky za udělené svobody. O sedmé hodině večerní odebrala se deputace, která si plnou moc sama udělila, k ministrům, žádajíc, aby vojsko bylo odvoláno, centrální komité schváleno, národní garda co sbor politický uznána. Vládě nezbývalo nic jiného, než buď násilím vzpouru potlačiti anebo ke všemu bezvýminečné svolení dáti. Násilí nebylo možné, poněvadž nenáviděný Latour dobře uvažuje, že Vídeň může sice tropiti politické škandály, však osudy Rakouska že se v Italii rozhodnou, všechno vojsko odeslal pod prapory Radeckého. A proto musila vláda po osudném, poněvadž marném zdráhání konečně před vzpourou kapitulovati. Čím déle se zdráhala, tím větší byly oběti, jimiž se mohla z objetí revoluce vykoupiti; neboť deputace přičinila k žádostem již uvedeným jako mimochodem ještě také „přání“, aby volební řád byl změněn, aby se census volební zrušil a místo systému dvou komor aby zavedena byla komora toliko jedna. Jinými slovy: Ústava ze dne 25. dubna ještě ani v život nevstoupivší, pohozena stranou, poněvadž bodrému lidu Vídeňskému, před zámkem císařským dlouhou chvílí trápenému, zachtělo se něčeho nového. Pillersdorf u císaře nanejvýše rozčileného vymohl svolení a s jásotem: „Vše povoleno!“ rozcházel se lid za doby noční na všechny strany. S jakým sebevědomím a s jakým rozumem pohlíželi hrdinové ze dne 15. května na slavný výsledek půldenního obléhání Ferdinanda Dobrotivého v jeho císařské residenci, pověděl nejlépe jeden z dělníků odcházejících: „Jednu komoru jsme z nich vylehtali; budemeli chtíti, musejí nám *druhou* dáti také!“

Časně z rána dne 16. května čtla již užaslá Vídeň, jak skvělých darů přinesla druhá revoluce Vídeňská rakouským zemím. Odvolání ústavy dubnové bylo zase jen „opatřením administrativním“ *proti Vídni* jako její udělení, ostatní země rakouské ani v událostech ze dne 25. dubna ani v prostopášnostech ze dne 15. května neměly nijakého podílu, všechno, co vláda udělila, šlo jen na vrub Vídně, jediná Vídeň, provozujíc okamžité moc, která nestála v žádném poměru k jejím vědomostem politickým, domnívala se neustále, že jest Rakouskem, a že

rozumní politikové zemí ostatních čili „provincií“ (název ten také Vídeň vynalezla) politickým výtvorům pouliční fantasie Vídeňské co svrchovanému včhlasu státnickému se budou obdivovati. „Aby se (tak začínala císařská proklamace) utišilo jitření a zamezily násilné výtržnosti, svolil panovník ku prosbě, aby národní garda nemusila býti národní gardou, nýbrž sborem diplomatickým, aby brány městské a hradební společně gardou a vojskem byly obsazeny, aby vojsko jen na žádost gardy bylo do zbraní svoláno, aby se říšský sněm ústavodárný o novou konstituci *sám* snesl, aby říšský sněm jen z jedné komory sestával, aby přestal všechen census volební.“

Aby se utišilo jitření a aby se zamezily násilné výtržnosti — zavádíme ve Vídni stav obležení a náhlý soud: tak by byl asi pokračoval ministr války Latour, kdy by byl mohl v radě korunní poukázati na hotovost vojenskou a na možnost, odpověděti k „prosbám“ Vídeňským několika bateriemi kanonů. Že to nešlo, postoupil ministr války „prosby“ residence ministrovi vnitra Pillersdorfovi k úřednímu vyřízení. A takovým spůsobem zrodila se ve Vídni dne 16. května druhá ústava o jedné komoře.

Radost trvala zase jenom asi den. Dne 18. května měla po prvé národní garda převzíti stráž v hradě císařském — den před tím však opustil císař Ferdinand Vídeň a odejel „k vůli svému zdraví do hor tyrolských“. Útěk císařův děl se s takovou tajností, že ani ministři nebyli v plán zasvěceni; až když trpce zkoušený Ferdinand nalezl v Jinomostí pevného útulku, oznámil „vždy věrné“ Vídni pravé příčiny svého odjezdu. „Události Vídeňské dne 15. května vnutily mně smutné přesvědčení, že strana v anarchii sobě libující, opírající se o akademickou legii většinou cizinci svedenou a o některá oddělení národní gardy, jež obvyklou věrnost povrhla, chce mne zbaviti volnosti v jednání, aby takto mohla uvesti v porobu provincie a dobře smýšlející obyvatele mé residence. Zůstalo mi jen na vůli, abych si v potřebě s věrnou posádkou buď násilím vymohl odjezd, anebo abych se ve vší tichosti odebral na čas do některé ze zemí, jež u věrnosti setrvaly.“ K tomu dodal ještě císař, že nehodlá „darů březnových“ zrušiti a že rád popřeje sluchu oprávněným přáním lidu, ale jen takovým přáním, „která se mu spůsobem zákonným předloží, nikoli však rukou ozbrojenou od jednotlivců beze všeho mandátu útokem vnutí.“ Zároveň oznámil císař Pillersdorfovi, že se nevrátí do Vídně, dokud nenabude přesvědčení o bývalém loyálním smýšlení obyvatelstva.

Dojem způsobený útěkem císařovým a ještě více jeho odůvodněním byl ve Vídni ohromný. Onen kandidát, jenž na otázku, proč právě Vídeň jest hlavním městem Rakouska, dal při zkoušce za odpověď: „Poněvadž jest sídlem císaře a arciknížat,“ měl zajisté na mysli vzezření Vídně ode dne 18.—22. května, kde bázeň, aby nestalo se snad jiné město residencí, vehnala Vídeňáky v pravý fanatismus věrnosti a oddanosti. „Smýšlení lidu,“ praví Springer, „zvrhlo se k nepoznání! Jestliže se ještě včera měšťák vychloubal svojí láskou k svobodě, neznal dnes leč jediné přání: pokoje a pořádku! Celá Vídeň hrála si na policajty; národní garda a legie ve dne v noci obcházela vojensky po městě, pátrajíc po ohavných nepřátelích panovníka, a když

připadlo dvěma dobrodruhům, aby užili zmatku okamžitého k agitaci republikánské, stýráni jsou týmiž lidmi, kteří málo dní před tím jejich radikálním průpovídkám jásavě přizvukovali."

Ústřední komité politické, ježto bylo hlavní příčinou revoluce květnové, kteréž ministrům násilím vynutilo veškery nové svobody, vyslovilo nyní ministrům neobmezenou důvěru a samo se rozpustilo. Nebylo stavu, spolku ani sboru, jenž by nebyl o překot spisoval adresy a volil deputace jen k tomu cíli, aby se císař zase do Vídně navrátil.

Ale císař se nevracel. Kdož toho mohl býti příčinou? Zajisté prý ne dobrotivý Ferdinand, jenž uslyšev, že Vídeňáci se tak rychle polepšili, nebyl by ani na okamžik váhal, do své „milované Vídně" se navrátiti, kdy by prý nebyli kolem něho zlomyslní a neoprávnění nepřátelé svobody a lidu, kteří panovníka tak dobromyslného proti jeho lepšímu přesvědčení štvou na jeho národy, toužíce po bývalém absolutismu. To byla nová fáse politického smýšlení Vídeňského. Poněvadž nebylo již v residenci ani skutečných ani domnělých nepřátel, proti nimž by se byla ráznost Vídně mohla osvědčiti výtržnostmi, vytvořila si bujná fantasie nového nepřítele, zlého ducha Rakouska, tím děsivějšího, čím více byl zahalen rouškou tajemství a čím více černidla prolili ve vražedném boji proti této příšeře Don Quichottové z redakcí Vídeňských. Nestvůra ta jmenovala se „kamarila". Dne 23. května přivlekly ji noviny Vídeňské po prvé před svou soudnou stolici a odtud stále se s ní potýkaly. Že Vídeň v žádné době netrpěla nedostatkem planých frásí, jest věcí vůbec známou; epikurejský názor světa, jenž se v residenci pohodlně rozhostil, nedal nikdy vzniknouti myšlence vážné, neboť mysliti znamená namáhati se, a Vídeňáci uměli jen požívati. Pevné zásady politické nahražovala jim hesla, vážný zápas stran politických stotožňovali s vytloukáním oken a kocovinami, frási se kořili, frásí dali se vésti. Tak se tenkráte po celé Vídni, jež před několika hodinami ještě samou loyálností umírala, rozléhalo najednou zase nové heslo: „Ať zhyne kamarila!" Kdo aneb co byla ta kamarila?

Někteří dějepiscové němečtí s patrnou zálibou vypravují historickou anekdotu, kterak při vojenském povstání Petrohradském po smrti cara Alexandra I. několik pluků provolalo slávu „Konstantinovi a konstituci", a když se jich později tázali, proč také *konstituci* oslavovali, dali prý v odpověď: „Poněvadž konstituce jest manželka Konstantinova." Má to býti beze snadu malý kulturní obrázek, jak málo ještě vešlo Rusům v krev a maso novověké ústavní názvosloví, a jakými byli ještě barbary roku 1825, nevědouce ani, co je konstituce. Od roku 1825 uplynulo 23 let, a Vídeň, metropole vzdělanosti a osvěty rakouské, mohla se honositi podobnými obrázky kulturními, jen že se o nich „nestranná" historie nezmiňuje s takovou chutí, jako kde mluví o „mongolském" Rusku. Slova „reakce", „kamarila", „censura", „byrokracie" šla ve Vídni z úst do úst, všichni se shodovali aspoň v tom, že jsou to věci nad míru hnusné, pravé příšery, které musejí býti stůj co stůj utraceny; mnozí přednášejíce o „kamarile, národy vraždící," nejprudší vášní jsou jati — kde anebo kdo vlastně byl předmětem té nesmírné nenávisti, o tom neměli pojmu. „Jedni pravili, že je kamarila pověstný státník ze školy Metternichovy, jehož bohužel bouře březnové nestrhly s sebou; druzí zase,

že je to stará komorná, jmenem Cibbini, která dřívější pokolení mistrovskou hrou na klavír unášela; ještě jiní měli za to, že kamarila jest příjmí hraběte Bombellesa, jehož jmeno při útěku císařově častěji se vyskytovalo a o němž nepravě se tvrdilo, že jest hlavním rádcem císařské rodiny. Kutna, ženská sukně, uniforma vojenská, vyšívaný frak diplomatický — jedno za druhým bylo oblekem kamarily." (Springer.) Je v tom ve všem tentýž rozum, jaký nalézáme v hrdé výpovědi onoho sebevědomého Vídeňáka, jenž Maďarům hrozil: „Majíli Uhři svého krále, musíme míti *my* svého arciknížete!" —

Obdrževši uznání důvěry chystalo se nyní ministerstvo k důraznějšímu zakročení proti živlu nejnebezpečnějšímu, proti studentům. Prostředek nejjednodušší byl, ukončiti školní rok a rozpustiti akademickou legii. Proti ukončení studií nenamítali ani profesoři ani studenti ničeho; ale akademická legie než by byla uposlechla a složíc zbraň do všech úhlů světa se rozešla, podnikla raději ve spolku s dělnictvem třetí revoluci, vědouc již napřed, že zase zvítězí. Mezi tím co na ulicích rostly ze země barikády, odebrala se zrovna jako 15. května deputace studentská k Pillersdorfovi, jenž pánům studentům z počátku se omlouval, potom na jiné svádél. Studujíci nepovolili, a Pillersdorf svolal radu ministerskou, jejíž facit byl na vlas takový jako 15. května. Zbraní vláda nemohla zjednati úctu svým nálezům, proto se s revolucí brzy smluvila. „Vláda nestojí na tom, aby legie studentská se rozešla, nadějíc se ovšem do ní, že dá vládě záruky, které bezpečnost a návrat císařův učiní možnými." Ale tak lacino se tenkráte vláda nevykoupila; deputace stíhala deputaci, a vláda jsouc již na kluzké cestě vynucených ústupků, nedovedla ani těm nejnesmyslnějším žádostem odporovati. Neschopnost Pillersdorfova nejevila se nikdy více než osudného 26. května, kde autorita vlády podkopána a ponížena spůsobem dosud snad nebývalým; Rakouskem vládla ulice. Kdokoliv nemohl se prodrati až k ministrům se svými návrhy, odebral se jednoduše do nejbližší tiskárny, a za nedlouho světoborné jeho myšlenky ve formě ohromných plakátů krášlily nároží Vídeňská — rozumí se, že „ve jmenu národa." „Všechno vojsko nechť odebeře se k *ruským* hranicím," tak velel nějaký stratég, bez pochyby, aby se Vlachům ulevilo. „Všichni velezrádcové postaví se před soud lidu" — navrhoval jiný z těch vlastenců, kteří vládu v stavu obležení drželi. „Císař musí během čtrnácti, — ne, během osmi dnů do Vídně se vrátiti," poroučel loyální občan Vídeňský. „Národové jsou stejně oprávněni, ale nejužší spojení s Německem jest nutné," horoval upřímný Rakušan s vřelým německým srdcem.

Kterákoliv z „proseb" těchto „ve jmenu národa" projevených během dne dostala se až k ministerstvu, jest povolena. „Akademická legie zůstane nezměněna, dělnictvu se zjedná práce" — v tom zahrnuje se krátce celá moudrost státnická, jakou Pillersdorf dal tohoto dne na jevo. Ale přece ne celá; dílo korunováno rozkazem, aby vojsko do zbraně svolané ihned do kasáren se navrátilo, protože prý svou přítomností na ulicích Vídeňských patrně nepokoj a jitření zavinilo, a proto aby se neopovážilo bez svolení národní gardy do vnitřních záležitostí Vídeňských se míchati. A jak den důstojně počal, tak důstojně skončil; litujíc bez pochyby, že nemohl býti císař osobně svědkem výjevů ze dne

26. května, slíbila ještě vláda suvrénímu národu, že toho dovede, aby císař buď do Vídně se vrátil *aneb aby někoho učinil svým zástupcem.*

Výstupy pouliční skončily se ku všeobecné spokojenosti zcela idylicky — zastaveníčkem, jímž uspokojená Vídeň poctila Pillersdorfa! Výbor bezpečnosti, sestávající z jednoho sta členů, sňal vládě s beder starost o veřejný pořádek; k tomu konci žádal od ministra války k rukám studentstva šest baterií i s koňstvem, jichž se mu také aspoň částečně dostalo. Barikády pomalu zase uklizeny; jedna z nich nazývala se vůbec — jakož bývá od vznešeného k směšnému toliko jeden krok! — *barikádou císařskou* a byla shora okrášlena ověnčenou podobiznou dobrotivého Ferdinanda! Difficile est, satiram non scribere! —

Dvůr císařský dlel zatím v Jinomostí. Ač neporušený klid nového pobytu Ferdinandova divně se odrážel od bouřlivých výstupů Vídeňských, připravovaly se přece v největší tajnosti v horách tyrolských události, jichžto dosah veliký teprvé několik měsíců později na požehnaných rovinách moravských žasnoucímu světu se objevil. Dobrotivý Ferdinand, právě v nejbouřlivější době, kde jen železná energie mohla autoritu vládní uchrániti před ponížením, pozbyl všech důvěrných rádců. Brzy po útěku Metternichově vzdal se také arcikníže Ludvík, zástupce císařův, své hodnosti, a jakými rádci koruny byli noví ministři města Vídně — *rakouskými* ministry sotva je lze nazvati — o tom celé to pásmo divokých skutků až do útěku dvora vydávalo truchlivé svědectví. Čím více si Ferdinand za let dřívějších Vídeň oblíbil, tím děsněji na mysl jeho působily nešetrnost a nevděk Vídeňáků. Dne 15. března přinutili ho rádcové, aby se ukázal lidu, jásajícímu, že udělena byla konstituce; Ferdinanda z divokých výbuchů jásotu pojal místo radosti strach, tak že ucítiv okamžitě nával své obyčejné choroby musil býti rychle nazpět dopraven. Od té doby mu Vídeňský vzduch ode dne ke dni méně svědčil a právě tenkráte po prvé vyslovil vznešené choti své, císařovně Marii Anně, své přání, *vzdáti se úplně vlády.* Jediný spolehlivý rádce, o nějž se dvůr v těchto dnech březnových opíral, byl kníže Windischgrätz, jenž byv v přání císařovo zasvěcen co nejdůrazněji jemu odpíral. Když potom dne 5. dubna ujec Ferdinandův, arcikníže Ludvík, také se poděkoval, mluvilo se v nejužším kruhu dvorním u přítomnosti knížete Windischgrätze po druhé o záměru císařově a o možnosti, že by bratr císařův arcikníže František Karel mohl státi se nástupcem. Windischgrätz — jsa nejvěrnější přivrženec zásady, že moc královská pochází z milosti boží, že tedy panovník jen z příčin nejpodstatnějších smí se sebe složiti povinnosti, jež mu sama prozřetelnost uložila — ani tenkráte neopominul s celým důrazem dokazovati nemožnost, aby císař nyní se poděkoval. Budeli toho však později potřebí, pak prý se to nemůže státi ve prospěch mladšího bratra císařova, jenž co oprávněný nástupce trůnu ve dnech březnových zcela přirozeně měl činné účastenství v mnohých důležitějších činech vládních, a proto dle náhledu Windischgrätzova postrádal „potřebné nepředpojatosti a oné volnosti v jednání“, kterých prý bylo potřebí panovníkovi, majícímu na mysli zřízení Rakouska na nových základech. Z těch příčin, tvrdil Windischgrätz, nemůže se státi nástupcem nikdo jiný, než arcikníže František (nynější císař František Josef), nejstarší synovec Ferdinandův,

tehdy ještě ne úplně 18 let starý. Dle věrohodného líčení Helfertova souhlasily u věci té císařovna Marie Anna i arcikněžna Žofie úplně s Windischgrätzem, jakož vůbec společné nebezpečí obě vznešené dámy k sobě připoutalo svazky nerozlučnými; ale všecky povídačky — hlavně v Uhřích rozšiřované — o neoprávněném míchání se arcikněžny Žofie do záležitostí vládních a o její neukojitelné vládychtivosti patří do říše politických klepů.

Jak velice Maďaři s Horvaty na štíru byli hned před r. 1848, o tom výše již učiněna zmínka. Bouřka březnová staré vášně na novo rozdmýchala, a jmeno horvatské stalo se Maďarům ohavností, když dne 22. března nenáviděný Josef Jelačić jmenován bánem horvatským. Nikdo nedovedl kmen Arpádův tak rázně vyburcovati ze snů všemaďarských a celou osnovu velezrádných úmyslů kříž na kříž přetrhati, jako světlý ban horvatský. Jelačiće zničiti znamenalo Maďarům tolik, jako celou palčivou otázku jihoslovanskou ukliditi. Jelikož se však vláda uherská nemohla nadíti, že se jí podaří v Jinomostí ryzou povahu Jelačićovu cestou přímou očerniti, užila umění diplomatického, v němž Maďaři od jakživa již slynuli. Jak se to podařilo, vypravuje Helfert: „Od té doby, co dvůr odejel do Jinomostí, učinila si to panující císařovna pravidlem, nepouštěti svého chotě s očí, nýbrž srdnatě mu státi po boku, kdykoliv žádalo se od něho svolení ku věcem povážlivým. Tak se chovala hlavně vždy, když byla opověděna návštěva z Uher. Jednoho dne — Jelačić dlel právě také v Jinomostí — dali se ohlásiti Batthyanyi (předseda uherského ministerstva) a Eszterházy (uherský ministr zahraničných záležitostí) a dostavili se v určenou hodinu; Batthyanyi stavěl na odiv bohatýrský rozmar a bezelstnost: „Nepřicházíme tenkráte, abychom byli Jeho Veličenstvu na obtíž zaměstnáním, cítíme toliko potřebu, přesvědčiti se o zdraví J. V.“ A opravdu nemluvilo se leč o zcela lhostejných věcech, o počasí, o tyrolském podnebí, o městských novinkách, tak že císařovna majíc za to, že jest přítomnost její tenkráte zbytečná, nerozpakovala se na chvíli odejíti, když ji z nějaké příčiny odvolali. Sotva se však za ní zavřely dvéře, an tu Batthyányi vytáhnuv papír předložil jej na oko lhostejně císaři: že dovoluje si, požádati toliko za podpis; že nemá to žádné důležitosti; že se to vztahuje ku přítomnosti bána horvatského v Jinomostí atd. Netuše ničeho zlého uchopil se císař péra a podepsal; Batthyányi přijal papír, načež se oba co nejponíženčji poroučeli. Batthyányi odejel ihned rychlíkem do Vídně. A co v kapse sebou nesl, to byl nález císařský, že bán Jelačić jest sesazen a do achtu říšského dán.“

Jelačić opouštěje Jinomostí dostal nejpřátelštější osvědčení ode všech členů císařské rodiny, ale na cestě do Záhřebu překvapen jest tištěnou císařskou proklamací datovanou v Jinomostí dne 10. června, kterou jak Horvaté tak bán Jelačić nemilostí císařskou zahrnuti jsou. Ostatně byl celý sloh proklamace tak nemotorný, tak specificky maďarský, že pravý původ její osobám zasvěceným nemohl zůstati tajným. Nebyl to zajisté dobrotivý Ferdinand, nýbrž vášnivý nepřítel Slovanů, jenž vytýkal Jihoslovanům: „že ze všech národů slovanských právě oni císařské očekávání sklamali, že svobod jim udělených zneužili; že bán a jeho soudruzi zákonům se zprotivili a nejenom sami v neposlušnosti

setrvali, nýbrž i jiných k vzdorovitosti vybízeli a národ prostředky násilnými k nepřátelskému počínání proti koruně uherské nutili.“ Žaloby tyto bily tak tuze vší pravdě do očí a všechny věci na ruby obracely, že mohli Horvaté s klidnou myslí s touto proklamací tak naložiti, jak to činili se všemi ostatními spisy vlády uherské.

Jen ten, kdo přesvědčil se o bohaprázdném zneužívání autority císařské tak jako bán Jelačić, mohl učiniti vyjadření, které v jiných poměrech zajisté co skutek velezrádný by se bylo trestalo, tenkráte však bylo charakteristickou známkou celé doby: „Obdržel jsem od toho okamžiku, co jsem byl jmenován bánem, 21 vlastnoručních listů císařských, kterých jsem nedbal. Císař by mně mohl ještě jednou odeslati 21 vlastnoručních listů, a já bych zase neuposlechl, kdy by mne od mého cíle odvracovaly. Musím jednati ve prospěch císařův, i kdy by to bylo proti jeho vůli“ . . .

Co v Jinomostí císařské rodině nejvíce lahodilo a utrpení Ferdinandovo polehčovalo, byly přečetné důkazy nejvřelejšího účastenství a stálé věrnosti, které sem ze všech stran Rakouska docházely; jedna z prvních deputací byla česká, majíc v čele Alberta Nostice a Riegra. Přes to zůstalo však předsevzetí císaře nezvratné, a bylo to jen otázkou času a poměrů politických, kdy stane se poděkování skutkem. Císařovna Marie Anna a arcikněžna Žofie dohodly se, že by nejpříhodnější byl 18. srpen, den narození arciknížete Františka; leč důležité události politické učinily zase všemu přítrž. Nové ministerstvo, které „výbor bezpečnosti“ ve Vídni pod firmou Doblhoffovou jmenoval, i říšský sněm dne 22. července v císařské jízdárně arciknížetem Janem, říšským správcem německým, zahájený, s velkým důrazem žádali, aby se císař do sídelního města navrátil; vláda hrozila, že odstoupí, jestliže se dvůr nedostaví, a v říšském sněmu ozývali se hlasové, že nemá císař více býti prosen anobrž k návratu prostě vybídnut.

Ale to nebyla věc tak snadná. Císař Ferdinand jevil rozhodnou nechuť vrátiti se do nevděčné residence. Co náhradu poslal vlastnoruční list (nebylo u dvora nikoho, kdo by ho byl mohl sepsati, konečně to učinil *ruský vyslanec* hrabě Medem!) ze dne 25. července, jehož rozum byl ten, že má říšský sněm zajisté dost prací přípravních a začátečních, a dokud ty nejsou ukončeny, že není přítomnosti císařovy ve Vídni třeba. Otázka návratu stala se však posléze palčivou, a císař musil se rozhodnouti; ale jaké boje to stálo! Jednoho dne byl již nohou v kočáře, tu pojednou řekl, že nepojede, a všechno se musilo odvolati. Na místě císařově měl se již odebrati do Vídně arcikníže František Karel co zástupce panovníkův, an se po delším domlouvání císař sám po druhé k návratu odhodlal. Z čista jasna však zase nechtěl o ničem slyšeti, a upadl v takové nervosní rozčilení, že všechny prosby a všechno předstírání bylo marné. Po druhé došla řada na arciknížete Františka Karla a syna jeho Františka: tu teprv povolil Ferdinand, i zavítal dne 12. srpna do Vídně.

Že dlouho trvající odpor Ferdinandův proti návratu do Vídně byl oprávněný, ukázalo se v nedlouhém čase. I Windischgrätz hluboce toho želel ve zvláštním listu císařovně Marii Anně svědčícím, „že se císařská rodina odebrala z jistého útočiště tyrolského v bezprostřední blízkost

revolucionářské sopky Vídeňské"; zároveň také upozorňoval císařovnu, za jakou toliko příčinou prý by císař mohl pomýšleti na odstoupení. „Poděkování Vašeho vznešeného chotě", píše Windischgrätz, „nestaň se, pokud neučiní revoluce nový krok ku předu, s který býti měl by císař za nemožné. K tomu konci jest však také potřebí, aby nástupce trůnu František dlel mimo Vídeň, nejlépe v Praze, poněvadž musí býti úplně čist a prost všech závazků, až povolán bude na trůn otců svých." Vzhledem k tomu, že zneužívání dobroty Ferdinandovy mohlo se celému Rakousku konečně státi osudným, poslal Windischgrätz císaři z Prahy v osobě knížete Josefa Lobkovice nového generálního pobočníka, jemuž dal sám instrukce: „Octneš se v postavení velmi obtížném," píše Windischgrätz Lobkovicovi, „kterého však nemůžeš odmítnouti, ač nelze Ti je záviděti. Bohužel stalo se již tolik chyb, které nedají se napraviti; ale vláda stojí na půdě tak viklavé, že to musí přijíti co nejdříve k revoluci, a tu půjde především o to, aby posvátná osoba Jeho Veličenstva císaře vší bezpečností byla opatřena. Hlavně Tě činím zodpovědna, aby J. V. nečinil nových koncesí, třebas za ni žádal dobrý Latour, jenž to zajisté myslí velmi dobře, ale událostmi poslední doby a říšským sněmem úplně jest zaslepen, řekl bych skoro, úplně pomaten. Jakmile spozoruješ, že naléhají na nové koncese a že je osoba císařova v nějakém nebezpečí, seber co možná nejvíce vojska a odvez J. V. s celou rodinou císařskou pod ochranou vojska, nikoliv jako by utíkali, přes Křemži do Olomouce. Já potom dobudu Vídně, J. V. poděkuje se ve prospěch svého synovce arciknížete Františka Josefa, a pak dobudu Budína."

Nové ministerstvo Vídeňské, jemuž připadla úloha ve spolku s říšským sněmem rozervané poměry rakouské urovnati, sestavil na vybídnutí arciknížete Jana do Frankfurtu odjíždějícího Doblhoff, kterého demokraté považovali za vzor ministra z lidu, který však u věcech státních úplně nezběhlý, těžce chápající, nerozhodný, v jednání bezhlavý mohl sice předsedati některému spolku hospodářskému, ale nikoliv spravovati osudy Rakouska v době tak povážlivé. Živel demokratický zastupovali v kabinetu ještě ministr obchodu Hornbostel, ministr veřejných prací Schwarzer, a ministr spravedlnosti dr. Bach. Z kabinetu Pillersdorfova zůstal Wessenberg co ministr věcí zahraničních, Kraus co ministr financí a Latour co ministr války. Největší pozornost věnovalo veřejné mínění třem členům vlády, a to Latourovi, Schwarzerovi a Bachovi. Prvního z nich nenáviděli — v tom zůstala si Vídeň důslednou; proč vlastně — nevěděl nikdo. Schwarzer, bývalý ohňostrojce u dělostřelectva, potom agent různých společností obchodních, konečně vydavatel novin, zastupoval v kabinetu tisk a dělnictvo; sotva však jest jmenován, vyvolily si jej právě listy demokratické za terč svých úšklebků, posmívajíce se, že jeho osobou zasedá v ministerstvu proletariát. Takoví byli ti demokraté Vídeňští.

Nejzajímavější osobou kabinetu byl však Bach, jenž během několika měsíců stal se z osoby nejoblíbenější tak nenáviděným jako Windischgrätz. V době předbřeznové byl vedle Mühlfelda duší spolku právnicko-politického, v prvních dnech březnových shromažďoval ve svém domě všechno, co slynulo jmenem svobodomyslným; tenkráte byl jeho kate-

chismus politický ten, že „Rakousko musí býti k národním snahám německým stejně ostražito jako k uherským, těžiště monarchie že nemůže býti ani ve Frankfurtě ani v Pešti; Rakousko že se musí přetvořiti v stát jednotný a centralisovaný, ohražený zařízením demokratickým. Po udělení konstituce a svobod březnových začíná se Bach již kloniti k živlům konservativním; v prudkých debatách spolku právnicko-politického zastává se vždy Rakouska jednotného, ano jedenkráte vyklouzla mu také z úst pochybnost, „můželi Rakousko vůbec býti udrženo pohromadě jinak než osvíceným absolutismem." Ucházeje se o místo poslanecké do sněmu říšského, žádal ve své kandidátní řeči „pokrok úplný a celý", nikoliv ale převrat. Chtěl míti „Rakousko svobodné a demokratické, Rakousko německé ale národností nepotlačující," přál si „spojení národů rakouských ve spolku federativním a vážnost ku všem kmenům." Nutnost zřízení federativního odvozoval z dějin rakouských a z marnosti všech dosavadních pokusů, Rakousko zuniformovati. S těmito zásadami namnoze si odporujícími zasedl Bach na křeslo ministerské; byl zajisté největší kapacitou celého kabinetu, ale pozbýval půdy a vzbuzoval proti sobě nenávist bývalých obdivovatelů, čím více dával co státník revolucionářské levici v říšské radě na jevo, že jeho pojem o svobodě není totožný s bezuzdností a že vláda proletariátu není jeho ideálem. Již v druhé polovici srpna byl se svou oblíbeností u konce; jak tuze se jeho přesvědčení zvrhlo, to charakterisovala nejlépe karikatura, představující Bacha, jemuž kladeno v červnu do úst heslo: „Ať žije demokracie" — v červenci: „Ať žije ústavní monarchie" — v srpnu: „Ať žije absolutismus."

Říšský sněm sestával z 383 poslanců, z nichž více než polovice byla slovanská. Jelikož neměla vláda březnová ani času ani schopnosti, pomýšleti na nějaký kumštovný řád volební, ukázal se na sněmu říšském slovanský ráz Rakouska ve slovanské většině poslanců. To šlo nad rozum demokratů Vídeňských, kteří znali snad lépe hory v měsíci nežli národopisné poměry rakouské, a černé obruby, s jakými některé „demokratické" listy Vídeňské následkem tohoto nemilého poznání vyšly, dokazovaly celou tu lásku, jaké mohli se poslanci slovanští u svých „bratrů" Němců ve Vídni naditi. Hned při volbě předsedy potupeni ano týráni jsou někteří poslanci čeští na ulicích; hrozba většiny slovanské, že přeloží sněm říšský do města jiného, dokázala proletariátu Vídeňskému celou jeho málomocnost, změniti faktické poměry rakouské. Přes to byli Slované tak šetrni, že volili za předsedu Němce, Vídeňského advokáta Schmidta, za místopředsedy pak dva Slovany, Štrobacha a Smolku.

Na pravici seděli Češi, vedle nich rusinští sedláci, ve středu Tyroláci a konservativní poslanci zemí německých („černožlutí"); na levici němečtí demokraté, kteří jsouce v rozhodné menšině podporu na ulici hledali a revoluci říjnovou nejvíce zavinili. Ze strany slovanské vynikal co rozený řečník dr. Rieger. Mezi Němci byl nejčelnějším řečníkem vášnivý protivník Čechů, Žatecký poslanec Löhner, pak Schuselka; k nim se řadily veličiny třídy druhé a třetí: Pražský knihkupec Boroš, c. k. auskultant Violand, lékař Goldmark, Fischhof, a j. Zjevem odporným byl revolucionářský kněz a universitní kazatel Füster. V centrum

poutal k sobě pozornost bývalý guvernér haličský hrabě František Stadion, ne tak svým parlamentárním působením jako spíše nenávistí a hanou, kterou ho co zastavatel Rusínů zahrnovali Poláci a Vídeňská žurnalistika. *) Přes to náležela nadanému Stadionovi budoucnost. Mimo něj zasluhuje zmínky poslanec Tachovský Alex. Helfert, jenž svými řečmi z jedné strany proti sobě popudil sedláky a demokraty, z druhé však proklestil si dráhu k svému pozdějšímu vysokému postavení.

Největší boj rozpředl se v říšském sněmu o návrhu Kudlichově, aby poměry poddanské se všemi z nich plynoucími právy a povinnostmi byly zrušeny ale otázka o náhradě budoucímu ustanovení byla zůstavena. Návrh přijat co do zásady za všeobecného jásotu jednohlasně; ale jakmile se přešlo k podrobnému rokování, zavdala otázka o náhradě podnět k nejtužším bojům, z nichž se konečně zrodilo 73 návrhů opravných! O zmatku z toho svědčí zoufalé vyjádření předsedujícího Štrobacha, jenž skládaje se sebe hodnost svou pravil: „Nechci déle předsedati shromáždění, které usnešení včera učiněné dnes zvrhne, potom zase potvrdí a nyní opět zrušiti chce.“ Perná slova Štrobachova jakož i vyznání Bachovo, že vláda se poděkuje, nebudeli náhrada sněmem přijata, ukončilo trapné rokování ve prospěch náhrady. Štrobachovi dostalo se sice zadostučinění novou volbou, ale vláda zamýšlejíc zákon sněmem přijatý císařské sankci předložiti zakoušela nových útoků od levice, která nemínila koruně co druhému faktoru zákonodárnému práva toho ponechati. Čím více však levice vládu z reakce obviňovala, tím více popouzela proletariát Vídeňský k činům hrubého násilí.

Dne 12. srpna přijel císař do Vídně a již dne 19. přehlížeje legii studentskou uražen jest spůsobem sprosťáckým.**) Scény skandální a kocoviny noc co noc se opakující upomínaly na dobu březnovou. Jako v Paříži Louis Blanc zřídil národní dílny, tak i ve Vídni udělena lidu práce, která, ač sama o sobě nestála za nic, pohlcovala každodenně značné sumy. Nahlížejíc konečně, že nejen finance tím trpí, nýbrž že uděluje živlům nejnebezpečnějším ještě ke všemu každodenní odměnu za lenošství a výtržnosti, strhla vláda dělníkům pět krejcarů z denní mzdy, a když chátra, poučena demokraty Vídeňskými, dala se svésti k výtržnostem, branná moc je po čtyrdenním potýkání potlačila. Lepší živlové přáli vládě štěstí k prvnímu vítězství, kteréhož nabyla zase jednou po dlouhém čase nad veřejným nepořádkem, ale to bylo vítězství první a poslední. Jakýsi dobrodruh, jmenem Svoboda, ošidil mnoho lidí, hlavně chudších, bezcennými akciemi; sotva přišla šalba na jevo a lid seznal, že přišel o peníze, obrátil se ve své naivnosti na císaře, aby jim akcie vyplatil, potom na Doblhoffa. „Ministerstvo z lidu musí také lidu poskytnouti pomoci; za nos se měšťané Vídeňští voditi nedají!“ Když

*) V říšském sněmu seděl Stadion vedle hornorakouského měšťáka Herndla, od něhož zakoušel tolik hrubství, že se ho konečně tázal, proč si nesedne jinam, když je mu sousedství jeho tak protivné. Načež Herndl: „Das hab' ich eh' schon versucht; fünf Gulden hab' ich hergeben wollen, aber glauben S' denn, 's geht mir Einer?“

**) Císař Ferdinand nalézal se ve stanu a před ním defilovala legie studentská, jejíž hudba místo císařské hymny spustila pověstnou Vídeňskou odrhovačku „Der lederne Fuchs“.

nepomohl důvod tak pádný, vzali budovu ministeriální útokem, zahnali Doblhoffa i jeho úředníky a rozbili, kde co bylo. Výtržnosti trvaly tři dni (11.—13. září); současně bylo i v říšském sněmu hojně bouřlivých výstupů. Poslanec tyrolský Strasser učinil návrh, aby vítěznému vojsku v Italii byly vysloveny díky sněmu říšského; Poláci a demokraté Vídeňští o překot proti návrhu mluvili, Latour, kterýžto jediný vojska se zastal, volán k pořádku, a poděkování zamítnuto. A jako s Vlachy tak i s odbojnými Maďary začaly „povždy věrná“ Vídeň a její levice v říšském sněmu sympatisovati. Aby pomohlo Košutovi k uskutečnění jeho plánů všemaďarských a k odtržení zemí uherských od říše, učinilo hlavní město téže říše revoluci.

Jelačić vida, k jakým koncům vedou záměry uherské, vtrhl s vojskem jihoslovanským přes Drávu do Uher a urychlil takto katastrofu, která by se byla i bez tohoto odvážlivého kroku jistě dostavila, jen že později a ve větší prospěch Maďarů. Zpráva o tom vzbudila v Pešti nesmírné rozčilení; Maďaři, jako by tušili veliký dosah události té, hleděli ji všemožně ve svůj prospěch vykořistit. Vždyť prý *oni* první útok neučinili, ale Jelačić, kterémuž císař odvolav pověstný manifest Jinomostský všechny hodnosti vrátil, „jsa přesvědčen o jeho věrnosti a příchylnosti k rodině panující a k všeobecným důležitostem monarchie.“ Bylli vůbec někdo v celém Rakousku, jejž mohli ještě tenkráte Uhři přesvědčiti, že vlastně oni jsou beránkem, Jelačić ale vlkem, byla to zajisté Vídeň; toliko z Vídně mohli se také nadíti pomoci proti Vídeňskému ministerstvu, kteréž prý ohrožovalo svobodu tak dobře ve Vídni jako v Uhřích. To pochopil Košut nejdříve, vida, jak statečně listy Vídeňské a schůze lidu hájí práv uherských. „Pošleme vyslance do Vídně“, pravil, „ale ne ku zradnému dvoru nýbrž k lidu; řekněme lidu, že jsme hotovi, všechny spory, jeli vůbec jakých mezi námi, urovnati spůsobem přátelským; že jest mu pomoc naše v okamžiku nebezpečí jistá, ale že také my se spoléháme na jeho podporu v boji proti absolutismu.“ A stalo se. Dvanácte deputovaných, mezi nimi Deák, odesláno do Vídně za tím účelem, aby přiměli sněm říšský k bezprostřednímu vmíchání se do sporných věcí uherských. Dne 19. září sdělil Štrobach sněmu, že deputace uherská jemu odevzdala své věřící listy, žádajíc za slyšení ve sněmu, jehož jí však dle jednacího řádu uděliti nemůže. Proti návrhu, aby vyslanci uherští byli předpuštěni bez ohledu na jednací řád, jenž pro tento případ měl pozbyti platnosti, mohli čeští sněmovníci právem namítati, zdali snad přišli Uhři do Vídně prohlásit, že chtějí obeslati společný sněm celé monarchie, převzíti částku státního dluhu a nemaďarské kmeny uherské v práva národní zase dosaditi? Naopak! Uhři stojí na své staré politice separatistické, nakládají dosud despoticky s kmeny slovanskými, žádajíce ještě ke všemu podporu proti našim přátelům a kmenovcům! Marné byly proti takovýmto pádným důvodům deklamace Löhnerovy a jeho strašáky o reakci: když i vláda ústy Bachovými na základě pragmatické sankce a prospěchů státních rozhodně proti slyšení deputace se vyslovila, padl návrh.

A s návrhem padly také poslední ohledy, které jak ve Vídni tak v Uhřích živly nespokojené od převratu zdržovaly. Skoro touž dobou, co ve Vídni pověstný agitátor Tausenau veřejně proklínal „ministerstvo hyén“

a „mizerný sněm říšský“, slibuje Maďarům pomoc Vídně, dával ministr Batthyányi uherskému sněmu na pováženou, „zda nenadešel již vážný okamžik, ve kterém národ přinucen k sebeobraně není více s to, ba není zavázán, míti v uctivosti loyalitu.“ Kabinet Batthyányiův se poděkoval, a císař svěřil hraběti Lambergovi co mimořádnému komisaři vrchní velení nad vším vojskem uherským i horvatským, aby takto zamezil každou srážku vojsk nepřátelských. Naproti tomu zakázal sněm uherský Lambergovi komando nad vojskem uherským, prohlásiv jej za zrádce, nebudeli se říditi dle nálezů sněmovních; a když Lamberg přes to z Budína do Pešti se odebral, jest na lodním mostě zavražděn. Císařským manifestem ze dne 3. října sněm uherský rozpuštěn, poslední jeho usnešení zrušena, v Uhřích stav obležení prohlášen, bán zástupcem královským a vrchním velitelem všeho vojska zemského jmenován. Zároveň sprostil Latour všechny posádky uherské slibu věrnosti, jakým byly vládě uherské povinny, a kde mohl jaké vojsko sehnati, všechno Jelačićovi na pomoc odeslal.

Jak mohla Vídeň, slíbivší Uhrům tolikráte svou podporu, dopustiti, aby posádka Vídeňská pluky nenáviděného bána sesílila! Dne 6. října prapor granátníků, vší kázně prostých, nelišících se leč uniformou od demokratů Vídeňských, obdržel rozkaz k pochodu; marně žádala deputace národní gardy Latoura, aby pochod zastavil, jelikož prý granátníci co „mužové morální“ a co „spolkové vojsko německé“ nemohou býti mimo Německo k službě nuceni; věda, oč jde, nepovolil Latour, nečinil ale také žádných příprav, aby si poslušenství jak u vojska tak u obyvatelstva v nejhorším případě vynutil. Studující a dělníci vytrhali na nádraží severní dráhy koleje a zbořili most železniční, aby doprava vojska stůj co stůj se zamezila; a když granátníci v úplném nepořádku, gardou a nesčíslným lidem provázeni přitáhli k nádraží a generál Bredy odbojné vojsko zbraní chtěl k poslušnosti přinutit, jest zastřelen, věrný pluk polský gardou rozehnán a granátníci u vítězoslavném pochodu do města nazpět uvedeni. Opojena vítězstvím lehce nabytým toužila chátra residenční po větším hrdinství; „původce všech nepokojů“, po několik neděl den co den novinami Vídeňskými na pranýř stavený, co nejhorší nepřítel svrchovanosti národa vykřičený Latour jest za oběť vyhlídnut. Latour mohl život svůj zachrániti, kdy by byl k vůli své osobě krev luzy prolévati chtěl. Smýšleje hrdinsky v okamžiku, ve kterém o jeho bezžití šlo, rozkázal, aby zatarasený vchod vedoucí do paláce ministerstva války, byl otevřen; tím spečetil svůj tragický osud. Ostatním ministrům, s Latourem při poradách zasedajícím, podařilo se uteci; Latour nečinností vojska zrazen hledal s dvěma adjutanty útulek v tmavé komůrce, co nekonečný proud hrdin Vídeňských po všech chodbách rozsáhlé budovy se rozlil, hledaje ministra a všechno na ruby obraceje. Místo vojska dostavili se k obraně ministra války Smolka a Fischhof; neznaje ještě dobře Vídeň domýšlel se Smolka, že poděkujeli se Latour, zhýralá chasa bude uspokojena. Marná naděje! Latour se poděkoval, ale to bylo krvežíznivým Vídeňákům jen vítaným důkazem, „že je zde ten holomek, jenž musí viset.“ Smolka ještě nezoufal; slíbil lidu, že Latoura vydá z jeho úkrytu, zapřísahneli se několik mužů slibem, že ministra zachrání. Dvacet gardistů

a dělníků přísahá na svou čest a na svůj život, že ministra uhájí. S nimi odebéře se Smolka k Latourovi. Šedý kmet vystupuje ze svého úkrytu řka: „Zde jsem. Nebál jsem se kulí a bodáků, nebojím se také dýk, neboť jsem muž poctivý a mám dobré svědomí.“ Co stalo se dále, nebudeme do podrobna líčiti — jeviloť se v těch hrozných výstupech zvířecí surovosti, páchané na nevinném bezbranném kmetu nejlépe, jak hluboko Vídeň klesla. Ubodán i utlučen, pověšen, po ulici vlečen a po druhé oběšen — tak skonal nešťastný stařec, v pravém slova smyslu za živa umučený.

V noci na to vzata útokem zbrojnice, a všechna zde nahromaděná zbraň (mnohé kusy byly co památky historické drahocenny) na dobro vyloupena. U večerním sezení sněmu nevyslovena snad ošklivost nad hanebným násilím, za dne spáchaným, nýbrž vyslána deputace ke komandujícímu generálovi, neschopnému hraběti Auerspergovi s prosbou, aby lidu Vídeňskému neublížil; mimo to zakázáno ředitelstvím železnic, aby neodvážili se dopravovati do Vídně císařské vojsko, i sepsána adresa k císaři, žádající za všeobecnou amnestii a nové oblíbené ministerstvo.

Tímto usnešením stal se sněm říšský hlavním sloupem revoluce říjnové. Předseda Štrobach, ministr Bach, většina poslanců z pravice a nejčelnější členové středu opustili Vídeň, ježto tam zejmena vynikající poslancové čeští životem jisti nebyli.

V noci vyburcován císař Ferdinand v Schönbrunnu deputací říšského sněmu, jež přinášela adresu; přijav ji s neočekávaným klidem slíbil písemně, že zřídí nové oblíbené ministerstvo. Ale dne 7. října celý dvůr dle dřívějšího návodu Windischgrätzova opustil Schönbrunn, ubíraje se v průvodu vojska, „ne jako by utíkal“ ale co možná důstojně přes Křemži do Olomouce. Ministrovi Krausovi doručil strážník císařský manifest (jak nedávno „Volksfreund“ vyznal, Rauscherem sepsaný), jímž císař svůj odjezd odůvodňuje. „Anarchie octla se u meze nejkrajnější. Vídeň oplývá požáry a vraždami, můj ministr války, kterého by byl měl kmetský jeho věk chrániti, dokonal rukou vražedné roty. V tomto rozhodném okamžiku spoléhám se na boha a na svá práva; opouštím residenci a vyhledám prostředky, abych mohl přispěti ku pomoci podmaněnému obyvatelstvu Vídeňskému i abych zachránil svobodu ohroženou nejohavnějšími zločiny. Kdo miluje Rakousko, kdo miluje svobodu, shluknì se kolem svého císaře.“

Bylali po prvním útěku císaře tvářnost Vídně jaksi loyálně ulekána, kypěla nyní žlučí proti dvoru a kamarile a černožlutým. Veřejný tisk slavil na hrobě Latourově huronský tanec, z každého řádku listů demokratických mluví spustlost a hloupost. Kde nalezneme ve Vídni těch duchů velikánských, té chlouby „velikého národa“, jaké zrodila první revoluce francouzská? Kdež ve Vídni nějaký Mirabeau, nějaký Camille Desmoulins, nějaký Carnot, kde jen nepatrný zlomeček té geniálnosti, jakou se proslavili nejposlednější z Girondinů? Mnoholi nových ideí zplodila revoluce říjnová? mnoholi myšlenek vznešených přišlo tenkráte v oběh? Čím proslavila se Vídeň v dějinách člověčenstva? K jakým díkům zavázala si ostatní země rakouské? Vždyť není revoluce hříčkou dětí; nasazujeli statky a životy tisíců, činí to zajisté v přesvědčení, že velikost sázky musí shodovati se s velikostí výhry. Sázka, k jaké se

odhodlala v měsíci říjnu Vídeň, nebyla zajisté malá: jaká výhra tanula jí na mysli a jaké plány měla do budoucnosti ve svůj a ostatního Rakouska prospěch?

K otázkám těm dala historie odpověď krátkou sice ale trefnou, nazývajíc Vídeň říjnovou *velikým blázincem.* Onen Vídeňák, jenž chtěl míti svého arciknížete, poněvadž Uhři mají krále; onen bojovník na barikádě, jenž stíraje si pot s čela tesklivým hlasem si stěžoval: „Co se musí člověk pro toho císaře pána namořit"; ta barikáda „císařská" s podobiznou Ferdinandovou v průčelí; ten pojem o černožlutých, „kteří chtějí císaře sesaditi a provolati ve Vídni republiku"; ten vzteklý boj proti kamarile, která byla v pravém slova smyslu enfant terrible revoluce; ten zákaz výboru studentského, aby Vídeňská zastavárna nepůjčovala hrdinským gardistům na zastavené pušky peníze: vše to a bezpočetné výjevy podobného druhu jsou tragickokomickým dokladem, že pravým zdrojem revoluce Vídeňské byla — nepříčetnost.

Hlavní zásluhu o to měl Vídeňský tisk.*) Dle listů Vídeňských nezavinil revoluci nikdo jiný než vojsko a dvůr, onen dvůr, jenž prý „blbý jako vždy" svou „nemotornou vypínavostí" prozrazuje, „že se bude musit se svou hrstkou vojáků zoufale potýkati s miliony obyvatelstva rakouského". „Ale tak jako bůh řídí osudy lidstva a národů, nikoliv osvícení blbci, tak musí v nivec se obrátiti jeho licoměrné, lživé, nestydaté, národy zrazující nástrahy . . . Lid zvítězí nad vojskem, nad císařskými rebely, na kterých se mohou s věže Štěpánské oči pásti, jak se tam k zemi tlačí ty postavy bídné, surové, neschopné vyšších myšlenek, leč rozkoše smyslné a pudů lidských, dychtící po loupeži a vraždě. To jest ta armáda, kterou vyslali proti Vídni svobodou nadšené!" A v čele jejím prý vůdce *takového* vojska důstojný. Či byl Jelačić, „ten novověký Koriolan, Tamrlan, Alba, Attila, Džingischan" i s celým vojskem svým co jiného, než „vůdce loupežníkův" a „vražedný palič"? „Nejkratší cesta, zbaviti se těch odbojníků a velezrádců před bránou, byla (prý) by ta, aby říšský sněm vyslal do tábora Jelačićova své komisary, kteří by sprostili vojsko slibu věrnosti a říšskému sněmu je zavázali."

Pomalu zvykli si Vídeňané na „mizerné postavy horvatské" před branami; „dobrácká" jejich mysl nabyla vrchu, i začali litovati těch ubožáků, kteří se Uherskem jen tak prokradli a tak jsou sesláblí, že mohou sotva udržeti pušku; „je nám jich tak líto, že bychom jim hned dali na bochníček komisárku." Tu dojde zpráva, že od severu blíží se Windischgrätz co mstitel Latourův. Čeho by se však Vídeň bála? „Což nezakázal říšský sněm všechnu dopravu vojska po železnicích? . . A mnoholi vojska může Windischgrätz sebrati? Nanejvýše několik tisíc, z nichž dobrá polovice jsou Němci, a ti přejdou k nám." Ostatní zhynou prý beztoho úplavicí. A byť to přišlo k boji, „nač potřebujeme prachu? Množství bojuje ramenoma a bodákem. Co vyřídily útoky jizdecké proti

*) Poučná jsou již jmena těch firem, které veřejné mínění Vídeňské prodávaly: Die Wespe — Die Bremse — Das Bremsennest — Die spanische Fliege — Die Hornisse — Die Gassenzeitung — Die Barrikadenzeitung — Die Katzenmusik — Der Putsch — Die rothe Mütze — Der Ohnehosen — Der Teufel — Der Kirchenteufel atd.

staré gardě Napoleonově? Co pořídilo 15.000 rytířů a jezdců u Morgartenu proti statečným sedlákům?“ Ostatně nezůstane Vídeň v boji bez spojenců; v Praze, v Štýrském Hradci, v Miláně vypukla revoluce; Solnohradsko a Tyrolsko chce nazpět k Bavorsku; všechny německé kraje v Čechách jsou ve zbrani a od Budějovic táhne již legie jonáků na pomoc. A tak dále cum gratia in infinitum: Vídeň věřila všemu, co bylo tištěné!

Kusý parlament namáhal se všemožně, aby lid zbloudilý ještě více spletl a smír učinil nemožným, v čemž ho dobrácký ministr Kraus, na jehož bedrech celá vláda spočívala, ještě podporoval. Vrchnímu komandu národní gardy nařídil sněm, aby město důkladně opevnilo; obecní radu vybídnul, aby opatřila bojovníkům na barikadách dostatek občerstvení; ministerstvo financí vyzval, aby opatřilo sumy, které povstání pohltilo. „Platímeli ty, co střílejí do města“, pravil poslanec Uchatzy v říšské radě, „proč bychom neměli dáti se najísti těm, co střílejí z města!“ A ministr platil. Rada Vídeňská, nejsouc nedotknutelna jako páni poslanci a obávajíc se veliké zodpovědnosti, nechtěla bez jasného nařízení sněmu k žádným krokům vážným se odhodlati; proto žádala zřejmé vyjádření, „že útok na vojsko císařské anebo účastenství v boji u města samého smí se státi jen s výslovným povolením a na rozkaz vysokého sněmu.“ Jmenem výboru sněmovního odpověděl městské radě Fischhof způsobem zlomyslným, „že sněm nechce Vídni hájení dokonce vnucovati, a myslíli obecní rada, že není Jelačić nepřítelem většiny obyvatelstva Vídeňského, pak aby to jen zřejmě a neobaleně vyslovila, aby bánovi brány městské otevřela a jej co přítele do města pustila.“ Jest na bíledni, jak hluboký dojem musilo tak nesmyslné vyjádření učiniti na mysl chátry Vídeňské; mluvilli takto člen nejvyššího sboru zákonodárného, bylo zajisté povinností každého Vídeňského občana, se zbraní v ruce vojsku císařskému se protiviti.

Hned 6. října zvolena ze sněmu tak zvaná „komise permanentní“, krátce „permanence“, sestávající z padesáti členů, jednající a usnášející se o všem, cokoliv se nahodilo. Předsedou byl Fischhof, zástupcem jeho Brestl, zpravodajem Schuselka. To byl výkonný orgán svrchovaného sněmu, pro okamžik zároveň nejvyšší moc státní v Rakousích. O jeho působení zmiňuje se očitý svědek tónem elegickým: „Vyznávám zřejmě, že jsem nikdy necítil hlubší, nikdy tak zdrcující bolesti, jako pohlížeje na tuto nejvyšší státní moc Rakouska; jaká povrchnost u vyslýchání, jako lehkomyslnost v rozhodování a jaké hrozivé nebezpečí ze všech stran!“ O duchu, jaký v permanenci vládnul, svědčí nejlépe návrh, aby zdravotní stav císařův byl ohledán i aby poslanci s medailií sněmovní na prsou táhli v čele vojska do boje.

Kdy by to bylo šlo po vůli pátera Füstra, bylo by se uvázalo „komité studentské“ v práci všechnu. „To byl kursus!“ volá nadšeně říšský poslanec a akademický kazatel. „Ještě nikdy se studenti tolik nenaučili, ještě nikdy se tolika zkouškám nepodrobili, jako v říjnu r. 1848! Minerva mávala oštěpem!“ Skutečně provozoval také výbor studentský moc, jakou se nemohl honositi žádný úřad. Studentům se od ministra až k nejsprostšímu dělníku všecko kořilo. „Jestliže jsme my studenti překročili v mladistvém zápalu a přepychu meze, kdo nás

k tomu hnal?“ stěžuje později trpce jistý právník. „Kdo nás sváděl, kdo nám smělosti dodával, kdo nám poskytoval prostředky? A to vše veřejně! Nejen skoro všichni žurnalisté a demokrati, i naše úřady, náš říšský sněm. Ano nepřišli i z parlamentu Frankfurtského vyslanci, aby nám vyjádřili obdiv jeho?“

Přes to, že mnoho živlů dobrých legii studentskou opustilo, tak že konečně zůstali takořka jen židé a údové translajtánští ve Vídni, nedopustil se výbor studentský co celek nikdy skutku sprostého anebo špatného; vyšší vzdělání a dobrota srdci mládeže vrozená jevila se v případech přečetných, a tak mnozí obyvatelé Vídeňští, vykřičeni co „černožlutí“ anebo co zrádcové a vyzvědači, vděčně si později připomínali ochrany, jaké se jim dostalo od studentů proti rozvzteklené luze. Hlavním hnízdem revoluce byl však „ústřední výbor všech spolků demokratických“, v němž zasedali mimo Rakušany také četní cizozemci: Becher, Jelínek, Fenneberg a pověstný drzý Avrum Chaizes, svého řemesla holičský tovaryš, jenž se však psal dr. Adolf Chaisés, byli náčelníky červených demokratů, jimž se „zotročilá mysl“ Vídeňské rady městské a „reakcionářský“ říšský sněm tak tuze protivily, že chtěli konečně dle vzoru konventu Pařížského veškeru moc uchvátiti přes vůli sněmu a rady městské.

Na zprávu, že Jelačić opustiv bojiště uherské s vojskem svým vtrhl do Rakous a že Vídeň ze strany jižní počíná ohrožovati, vyslal sněm rychlého posla za císařem do Olomouce se žádostí, aby postup bánův zastavil. Zároveň žádal Vídeňský ministr Kraus Jelačiće „kategoricky“, aby mu účel svého tažení objasnil, ohražuje se proti tomu, „že jeho svévolným vtržením mají se státi Rakousy jevištěm války uherskohorvatské. Jelačić odpověděl písemně: „Jsem služebníkem státu a vojákem; v ohledu prvním mám to za svou povinnost, učiniti dle možnosti přítrž bezvládí; co vojáku v čele vojska ukazuje mi cestu hřmění děl. — Ostatně neznám na půdě rakouské vojska horvatského a uherského, nýbrž toliko císařského, k němužto vojsko mé má čest náležeti.“ Vyslancům sněmovním, kteří chtěli Jelačiće osobními domluvami od každého podniknutí proti Vídeňské anarchii odvrátiti, dal v odpověď: „Nejsem nepřítelem svobody; nemluvil ale jednal jsem ve prospěch svobody v době, kde si ve Vídni nikdo netroufal ústa otevříti. Poněvadž chtěli národ, k němuž přináležím, zotročiti, bylo to mou povinností, povolati jej do zbraně. Mám v ruce meč pro svobodu, nikoliv pro otroctví.“ Aby pak celému světu dokázal, jak mizerné jest všechno to podezřívání z Uher a z Vídně rozšiřované, vydal Jelačić dne 13. října provolání „Rakušanům“: „Chci Rakousko svobodné, silné uvnitř i zevnitř; chci, aby udržela se práva císařem udělená, o jejichž výhody mají se poděliti všichni národové bez rozdílu a to stejným dílem!“

Dvůr císařský nabyl zatím uprostřed věrného lidu moravského takové síly a odvahy, že chtěl dle rady Kübeckovy sněm Vídeňský bez odkladu rozpustiti, v celém Rakousku stav obležení zavesti, Windischgrätze neobmezeným diktátorem učiniti a jemu plnou moc uděliti, aby *sám* sestavil nové ministerstvo i zavedl ve spolku s ním v obnoveném státu pravidelné poměry. V té době dostavila se do Olomouce deputace českých „renitentů“ sněmovních, aby osvědčila císaři po druhé

nezměněnou oddanost národa českého; ale vidouc, že plán Kübeckův neznamenal by nic jiného než vládu vojenskou až k okamžiku všeobecného utišení a potom vládu absolutní, neopominula s celým důrazem upozorniti rozhodující kruhy, jak jest nutno, aby říšský sněm ústavodárný nebyl odstraněn — arci ne ten kusý parlament Vídeňský, proti jehož působení ode dne 6. října počínaje poslanci čeští uveřejnili rozhodný protest, dokládajíce, že nevstoupí do sněmu, pokud potrvá ve Vídni anarchie a zákonný pořádek nebude obnoven. A tak zasazovali se rozkřičení reakcionáři čeští v Olomouci o zachránění principu ústavnosti, mezi tím co kusý parlament Vídeňský svým nemotorným počínáním uváděl pojem svobody a demokracie v posměch. Mužný čin poslanců českých potkal se s dobrým výsledkem; hrabě Stadion jakož i kníže Felix Schwarzenberg, oba co budoucí ministři ke dvoru povolaní, souhlasili úplně s náhledem Čechů a podporujíce jej celým vlivem svým zachovali sněm ústavodárný, jenž k návrhu Palackého z Vídně do Kroměříže jest přeložen. Císařským manifestem ze dne 16. října, jehož drsné znění na doléhání Čechů umírněno jest manifestem novým ze dne 19. října, udělena Windischgrätzovi plná moc, aby co možná nejdříve zjednal takový stav věcí, který by bez ohrožení svobody pojistil zákonům úctu a sílu.

Ale Windischgrätz jednal dříve, než se mu ještě formálním způsobem dostalo císařského nařízení. Dne 8. října večer dozvěděl se na Hradčanech z úst Havlíčkových a Riegrových o všem, co se dne 6. ve Vídni přihodilo. Předzvídav, jak všechno dopadne, měl rozkazy k pochodu již dávno pohotově; dne 9. jsou na všechny strany rozeslány, nejdéle 11. měly veškeré posádky se vypraviti a urychlenými pochody táhnouti, tak aby dne 21. a 22. u Vídně se dostavily. Všechny stanice železniční z Běchovic až do Olomouce obsazeny jsou v noci z 9—10. vojskem; 15. mohl se již Windischgrätz osobně rodině císařské v Olomouci představiti a poctěn jsa hodností polního maršalka i opatřen císařským manifestem shora uvedeným co vrchní velitel nade vším vojskem (i nad Jelačićovým) na bojiště Vídeňské se odebrati. (Pokračování.)

Národohospodářská krise v Rakousku.

Úvahy

Karla Adámka.

I.

Národní hospodářství souvisí ústrojně s politikou, proto se také krise národohospodářské s krisemi politickými obyčejně stýkají. Roku 1811 bylo Rakousko politickou krisí přinuceno sníižiti úroky státních půjček na polovici a cenu peněz na pětinu; a nynější krise národohospodářská v Rakousku také politicky nemálo jest důležitá.

Původ krisí národohospodářských bývá rozličný, hlavní příčinou bývá odvážná a nesolidní spekulace, nepřirozené napínání finančních a výrobních sil toho kterého státu. Tak vznikla veliká krise severoamerická, jež r. 1857 i Evropu zachvátila; z týchž příčin počala roku 1873 v Rakousku i nynější dosud nedokonaná krise evropská.

Nedlouho po zahájení výstavy světové, kterou měl býti korunován „netušený rozkvět národohospodářský" r. 1866 tak těžce zkoušené říše Habsburské, 9. květen r. 1873 na Vídeňské burse jedním rázem zaplašil skvělý přízrak finanční slávy a národohospodářského vývoje, založený v nejrafinovanějším švindléřství, v nepochopitelném sebeklamu a v bezstarostné krátkozrakosti.

Než budeme líčiti osudný tento boj, rozhledněme se po bojišti.

Rakouskouherská říše (11333·31 čtv. mil, 624044·89 čtv. kilom., 35,904.435 obyv.) od roku 1868 v Předlitavsko (5452·53 čtver. mil, 20,217.531 obyv.) a v Zalitavsko (5881·52 čtv. m., 15,509.455 obyv.)*) rozdělená, jest po výtce státem rolnickým a finančně chudým. Od roku 1782 nalézá se v státním hospodářství rakouském stálý *schodek:*

	státní příjem:	vydání:	schodek:
r. 1782	75,313.850 zl.	80,556.550 zl.	5,232.700 zl.
r. 1800	85,881.600 „	166,775.820 „	80,894.220 „
r. 1810	135,631.950 „	351,134.170 „	215,502.220 „
r. 1840	146,514.332 „	164,647.036 „	18,132.704 „
r. 1850	197,443.372 „	269,033.643 „	71,590.271 „
r. 1855	282,722.005 „	441,041.905 „	158,319.900 „
r. 1860	301,589.455 „	344,554.316 „	65,062.810 „
r. 1866	491,134.735 „	531,273.881 „	40,139.146 „
r. 1867	459,491.941 „	533,726.742 „	74,234.801 „

Rokem 1868 počíná i finanční dualismus v Rakousku; v Předlitavsku byl r. 1868 příjem 301,342.622 zl., vydání 297,592.195 zl.,

r. 1869	příjem skutečný	346,607.400 zl.,	vydání	316,906.444 „
r. 1870	„ „	357,549.445 „	„	323,258.155 „
r. 1871	„ „	350,877.917 „	„	349,964.242 „
r. 1872	„ „	361,454,104 „	„	370,812.414 „

Schodky let těchto (r. 1869: 3,042.495 zl., r. 1870: 3,544.214 zl., r. 1871: 11,727.033 zl., r. 1872: 9,358.310 zl.) byly uhraženy jednak zvýšením daní, pak prodejem státních statků a kreditními operacemi.

Na r. 1873	bylo rozpočtěno příjmů	393,677.697 zl.	vydání	389,929.292 zl.
„ 1874	„ „ „	383,298.975 „	„	398,965.313 „
„ 1875	„ „ „	373,089.899 „	„	381,370.906 „
„ 1876	„ „ „	372,702.342 „	„	403,170.570 „

*) Říše německá . . . . . . 9817·563 čtv. mil, 41,060,846 obyv.
Francie . . . . 9599·51 „ 36,102.921 „
Anglie s koloniemi . . . . 381202·1 „ 235,247.349 „
Rusko . . . . 400227·84 „ 83,260.000 „
Italie . . . . 5381·2162 „ 26,801.154 „

Vydání Cislajtánie na r. 1876 rozpočtěné rovná se téměř vydání *celé říše* z r. 1866. K uhražení společných vydání má r. 1876 přispěti Cislajtánie 81·2 a Translajtánie 34·8 mil. zl. V l. 1868—1876 zrostlo vydání Cislajtánie o 115,578.375 zl., v tom čase zaplatila Cislajtánie přes 3 miliardy veřejných poplatků státních, na r. 1876 bude míti příjmů téměř 373 miliony zl. a schodek 42 mil. (dle dr. Plenera 59,887.000) zl. — Schodek Translajtánie při příjmu 216 mil. zl. vypočtěn jest na r. 1876 na 25 mil. zl.

K uhražování společných vydání říšských přispívala Cislajtánie r. 1868: 76·25, r. 1869: 65·19, r. 1870: 66·471, r. 1871: 84·437, r. 1872: 76·09, r. 1873: 77·998, r. 1874: 79·048, r. 1875: 76·267 mil. zl. Při takovém hospodaření arciť přibývání dluhů státních, zvyšování daní a ubývání nemovitostí státních jest věcí přirozenou.

Po ukončení sedmileté války bylo Rakousko as 150 mil. zl., r. 1810 již 727, r. 1830 1084, r. 1847 1249 mil. dlužno; r. 1874 pak se páčil

konsolidovaný dluh státní na . .	2.645,295.612	zl.
nekonsolidovaný „ „ „ . .	5,224.299	„
vyvazovací „ „ „ . .	215,054·795	„
náhrady „ „ „ . .	14,403.191	„
	2.879,977.897	„
mimo uherský dluh státní . .	488,717.830	zl.

Do konce r. 1875 přibylo 59,071.712 zl., a uhražením schodku na r. 1876 přibude opět 84,968.640 zl. dluhů státních.

K uhražování potřeb státního dluhu přispěla Cislajtánie r. 1868 102,393.446 zl., r. 1869 91,902.457 zl., r. 1870 100,818.725 zl., r. 1871 99,984.711 zl., r. 1872 90,455.327 zl., r. 1873 93,948.290 zl., r. 1874 96,057.533 zl., r. 1875 97,200.536 zl.

Společný dluh státní r. 1874 vymáhal náklad 119,974.837 zl.

V Cislajtánii vybíralo se daní:

	přímých	gruntovní	nepřímých
r. 1868	75,668.430 zl.	35·96 m. zl.	50,712.444 zl.
r. 1869	78,203.655 „	37·35 „	47,996.217 „
r. 1870	81,431.180 „	36·96 „	52,061.014 „
r. 1871	85,342.784 „	37·31 „	57,047.017 „
r. 1872	91,679.773 „	37·54 „	61,371.839 „

Na r. 1873 rozpočtěny daně přímé 90,344.000 zl. nepřímé 58,762.300 zl.
„ 1874 „ „ „ 87,620.000 „ „ 59,806.000 „
„ 1875 „ „ „ 87,770.000 „ „ 59,900.000 „ *)

R. 1868 vynášely

daň gruntovní 35,961.898 zl., r. 1875 rozpočtěna na 36,500.000 zl.
„ domovní 17,968.246 „ „ „ „ 21,500.000 „

*) Čechy, Morava a Slezsko zaplatily r. 1874 124,602.174 zl. daní, domácí správa zemí těchto stála 29,010.346 zl., přebylo tedy 95,591.728 zl. na společné výdaje a na správu ústřední, k jichž uhražování by Čechy místo faktických 34·79% toliko 28·38% přispívati měly.

daň výdělková . .	8,071.454 zl.,	r. 1875	rozpočtěna	na	8,330.000	zl.
„ příjemková . .	13,549.096	„	„	„	21,000.000	„
potravní daň lihovarů	7,149.497	„	„	„	8,100.000	„
„ pivovarů	17,230.785	„	„	„	24,980.000	„
„ vinařů	3,239.494	„	„	„	4,000.000	„
„ cukrovarů	12,908.547	„	„	„	11,000.000	„
clo	15,981.107	„	„	„	21,326.600	„
sůl	20,109.156	„	„	„	19,180.000	„
tabák	42,862.663	„	„	„	58,278.200	„
kolky	11,878.043	„	„	„	15,225.000	„
taxy a j.	22,315.369	„	„	„	34,000.000	„
loterie	13,806.162	„	„	„	17,293.700	„
telegraf	2,233.032	„	„	„	3,160.000	„
pošta	8,968.155	„	„	„	16,500.000	„

Z tohoto přehledu lze mimo absolutní výšku jednotlivých poplatků také poměr sedmiletých proměn v důchodech poznati. V rozpočtu příjmův státních na r. 1875 nenalézáme téměř ani známky o národohospodářském úpadku Rakouska, vždyť na př. daň příjemková proti r. 1868 o 7·5 mil. zl. a také důchody nepřímé skvěle jsou zvýšeny. Ale výmluvné svědectví o vnitřních poměrech hospodářských naší říše vydávají taxy a poplatky soudní, jež r. 1868: 22·315 m., r. 1873: 40·325, r. 1874: 35·5 a r. 1875: 34 m. zl. vynášely. Cislajtánský rozpočet není obrazem skutečných národohospodářských poměrů říše, ježto se u nás ohledy finanční posud vždy nad důležitosti národohospodářské staví.

Mimo státní dluh spotřebuje *vojsko* největší díl příjmů státních. R. 1868 mělo Rakousko válečnou hotovost 881.001 mužů s 123.868 koni, r. 1872 871.181 m. s 122.603 koni, 17.799 námořníků, 70 válečných lodí (438 děl, 101.582 tůn, 15.386 koň. sil).

Náklad na vojsko a loďstvo říšské uhražován jest ze společného rozpočtu; mimo to potřebovalo cislajtánské ministerstvo zemské obrany r. 1869 4,016.837 zl., r. 1870 7,252.783 zl., r. 1871 7,173.998 zl., r. 1872 8,698.366 zl., r. 1873 8,913.000 zl., r. 1874 8,830.000 zl., a r. 1875 8,377.300 zl.

V čas války má nyní

Rakousko	1,135.595	vojáků,	roční	vydání	na vojsko	123,212.283	zl.
Německo	1,223.382	„	„	„	„	163,457.531	„
Rusko	1,520.000	„	„	„	„	312,064.426	„
Francie	2,423.164	„	„	„	„	197,510.528	„
Anglie	527.762	„	„	„	„	144,850.000	„
Italie	823.827	„	„	„	„	86,387.982	„

V těchto šesti státech pohlcuje vojsko ročně 1027,482.750 zl., a potřeby tyto stále vzrůstají.

Největší daň v Rakousku odvádí *polní hospodářství.* Roku 1868 bylo v Cislajtánii 47,298.206 jit. plodné půdy (v Čechách 8,750.805, na Moravě 3,697.274, ve Slezsku 853.811 jit.), veškeren nemovitý majetek této polovice říše byl oceněn na 5.908,180.733 zl. (v Čechách 1.736,085.822 zl., na Moravě 770,182.730 zl., ve Slezsku 109,605.076 zlatých); stroje a nářadí hospodářské ceněny na 137,682.305 zlatých

(v Čechách 104,648.993 zl., na Moravě 41,057.163 zl., ve Slezsku 11,628,529 zl.); hosp. dobytek 509,039.998 zl. (v Čechách 34,657.126, na Mor. 15,814.724, ve Slezsku 3,331.600 zl.); polní hosp. s veškerým příslušenstvím toho roku v Cislajtánii ceněno na 6.554,903.236 zl. (v Čech. 1.875,391.941, na Mor. 827,054.617, ve Slezsku 124,565.205 zlatých). — R. 1872 ceněn tento majetek na 8.208,273.861 zl. a výnos polního hosp. mimo chov dobytka vypočítán na 1.434,860.248 zl., r. 1873 na 1.411,860.601 zl.

Veškeré plodné půdy v Evropě jest 1.680,000.000 čtv. hektarů (v Cislajtánii r. 1873 27,775.932·849 hekt.). Při rozloze 250 milionů jit. luk chová se v Rakousku 302 mil. kusů dobytka, ve Francii při 246 m. jit. luk 492, v Anglii při 198 m. jit. luk 317 mil. kusů dob. atd. — R. 1871 páčil se obchod v obilí v Rakousku na 84 mil. zl. Vedle daně nese polní hospodářství v Cislajtánii veliká břemena dluhů hypotekárních. Roku 1872 přibylo na nemovitém majetku v Cislajtánii 317,603.663 zl. (v Čechách 109,156.978, na Mor. 26,004.434, ve Slezsku 6,465.424 zl.), r. 1873 219,655.298 zl. dluhů knihovních. Na selských usedlostech v Cislajtánii přibylo hypot. dluhů r. 1870 3,926.604 zl., r. 1871 21,965.961 zl., r. 1872 37,695.850 zl., na usedlostech městských r. 1870 12,037.385, r. 1871 19.798.498, r. 1872 54,022.600 zl.

Spořitelny do r. 1875 povolily v Cislajtánii půjček hypotekárních 351,469.719 zl. (v Čechách 178,458.159, na Moravě 24,768.383, v Slezsku 5,063.831 zl.), do roku 1874 bylo hypot. bankou království českého vydáno za 33,230.002 zl. zástavních listů hypotečních. Do konce roku 1873 mimo to při českých bankách bylo vydáno za 1,068.172 zl. hypotečních půjček; při bankách cislajtánských té doby bylo vůbec na hypoteky 345,403.932 zl. půjčeno. Sotva $^1/_3$ nemovitého statku v Cislajtánii jest nezadlužena, při velmi četných usedlostech je hospodář vlastně nájemníkem svého věřitele, kapitalisty. Takto veliká část výnosu polního hospodářství buď co daň při placení úroků z dluhu státního, buď co úrok z vlastních dluhů jde do ciziny.

Vedle polního hospodářství jest *výroba hutní* v Cislajtánii velmi důležitá, výrobky hutní r. 1868 ceněny na 60,178.929 zl. (v Čechách 14,377.161 zl., na Moravě 4,574.387 zl., ve Slezsku 3,220.298 zl.); r. 1872 v Cislajtánii 41,693.087 zl. (v Čechách 18,884.118, na Mor. 3,668.629, ve Slezsku 6,051.344 zl.); r. 1873 38,113.889 zl. (v Čechách 7,972.224, na Mor. 3,605.749, ve Slezsku 843.010 zl.).

V Cislajtánii se těžilo kamenného uhlí r. 1868 přes 59 mil. ctů. (v Čechách 34·612 m. ctů., na Mor. 7·532, ve Slez. 13·049), hnědého 50,399.248 ctů. (v Č. 26·178 m. ctů., na Mor. 1·735, ve Slez. 0·228), železa 4,689.323 ctů., r. 1872 uhlí kamenného 89,938.288 ctů., uhlí hnědého 195,658.110 ctů., železa 7,420.783 ctů. V celé Evropě bylo vytěženo roku 1871 3.834,940.000 ctů., v Americe 760,000.000 ctů. uhlí; veškera výroba železa nyní ročně 276,000.000 ctů. v ceně 1500 mil. zl.

Roku	1869	vynesly doly	státní	9,151.353	zl.,	solny	17,483.970	zl.
„	1870	„	„	4,931.501	„	„	18,880.129	„
„	1871	„	„	4,901.579	„	„	19,078.999	„
„	1872	„	„	4,528.717	„	„	18,881.207	„

roku 1873 rozpočtěn výnos dolů na	4,770.000 zl.,	solen	18,720.000 zl.
„ 1874 „ „ „	5,276.000 „	„	19,075.000 „
„ 1875 „ „ „	5,939.000 „	„	19,180.000 „

Polnímu hospodářství velmi důležitá jest výroba *cukru, piva* a *líhu*. Roku 1867 bylo v Předlitavsku 132 *cukráren*, které spracovaly 15,338.050 ctů. cukrovky, (v Čechách, na Moravě a v Slezsku 125 cukrovarů spotřebovalo 11,497.999 ctů. cukrovky); r. 1872—3 v Předlitavsku 233 cukráren spotřebovalo 31,865.287 ctů. cukrovky (v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 223 cukrovarů spracovalo 30,729.286 centů cukrovky). Roku 1873—4 v Předlitavsku 224 cukrárny spotřebovaly 25,582.493 ctů. cukrovky (v Čechách 159 17,574.728, na Moravě 47 5,891.455, ve Slezsku 9 1,242.309 ctů.).

Roku 1868 bylo v Předlitavsku 2518 pivovarů a 38.805 vinopalen (v zemích koruny české 1330 pivov. a 656 vinop.); r. 1871—2 pivovarů 2337, vinopalen 44047 (v zemích koruny české 1270 pivov., 1183 vinop.); r. 1873—4 2296 pivovarů a 31.591 vinopalen (v zemích koruny české 1239 pivov., 813 vinop.)

Obchod rakouskouherského celního obvodu je vždy *nepříznivější,* totiž přívoz vždy větších rozměrů nabývá a nad vývoz stále více vyniká:

Roku 1862	přívoz	232,960.600 zl.	vývoz	292,580.000 zl.
„ 1868	„	387,378.578 „	„	428,942.743 „
„ 1869	„	420,581.066 „	„	438,109.737 „
„ 1870	„	435,959.181 „	„	395,413.828 „
„ 1872	„	613,726.357 „	„	387,963.537 „
„ 1873	„	617,510.000 „	„	453,430.000 „

Roku 1872 obnášel veškeren obchod

v Evropě	přívoz	8.634,400.000 zl.,	vývoz	7.118,200.000 zl.
v Americe	„	2.015,600.000 „	„	2.172,700.000 „
v Asii	„	1.013,700.000 „	„	1.062,500.000 „
v Africe	„	199,600.000 „	„	237,500.000 „
v Australii	„	298,400.000 „	„	297,000.000 „
	přívoz	12.161,700.000 zl.,	vývoz	10.887,900.000 zl.

veškera tržba světová 23.049,600.000 zl.

Clo vyneslo v Rakousku roku 1867 12,654.539 zl.; roku 1868 15,981.107 zl.; r. 1869 19,497.640 zl.; r. 1870 21,148.269 zl.; r. 1871 22,600.833 zl.; r. 1872 29,237.222 zl.; i rozpočtěn byl výnos cla na r. 1873 23,114.000 zl.; na r. 1874 23,878.800 zl.; na r. 1875 21,326.600 zl.

Železnice, parostroj stal se nezbytnou podmínkou, by průmysl a tržba kvetly. R. 1868 bylo v Předlitavsku 861·59 mil železnic, jež stály 768,179.587 zl., přijaly 111,749.530 zl., vydaly 40,740.904 zl. byl tedy čistý výnos 71,008.626 zl. R. 1873 bylo tam 11,602·050 a r. 1875 16.804 kilom. železnic. Subvence zaručeným drahám poskytováno v Cislajtánii r. 1868 1·586 mil zl., r. 1869 2·7, r. 1870 10·27, r. 1871 9·796, r. 1872 12·132, r. 1873 14·2, r. 1874 12·702, r. 1875 16·908 a r. 1876 23,511.680 zl. — Na r. 1876 rozpočtěna jest sub-

venee Františko-Josefovské dráze na 2·34 m. zl., rak. severozápadní 1·95, Pardubicko-Liberecké 0·861 m. zl. atd.

	vynesla pošta	telegraf
R. 1869	10,040.340 zl.	2,869.450 zl.
r. 1870	10,663.362 „	2,206.334 „
r. 1871	11,759.465 „	2,540.524 „
r. 1872	13,034.920 „	2,910.473 „
	rozpočtěn výnos pošty na	telegrafu na
Na r. 1873	15,752.000 zl.	3,570.000 zl.
r. 1874	16,115.000 „	3,500.000 „
r. 1875	16,500.000 „	3,160.000 „

Neblahým následkem obrovského vývoje průmyslu a tržby světové bylo nepřirozené, zdravému pokroku výroby odporující *soustřeďování jistiny* v nemnohých ohniskách, jakož i zakládání velikých ústředních závodů průmyslových i peněžnických, s nimiž menší kapitalista a průmyslník toliko *spolčováním* neb pomocí laciného úvěru závoditi nucen byl, ač nechtělli podlehnouti. O *úvěrnictví* a *spolčování* k účelům průmyslovým a obchodním v Rakousku za let 1868—1873 budeme při podrobném líčení nynější krise obšírněji mluviti. K objasnění situace národohospodářské v Cislajtánii za doby před popraskem zatím výše uvedená udání postačí.

II.

Finanční a obchodní švindl za dob všemohoucnosti Beustovy v Rakousku uspíšil sice výbuch krise národohospodářské, avšak prvý zárodek katastrofy této sluší hledati již r. 1855 při založení rakouského úvěrního ústavu obchodního a průmyslového ve Vídni. Ústav tento byl jako mnoho jiných bank v Evropě zřízen podle vzoru Pařížského Credit mobilier, jenž pomocí Napoleona III. na oslabení moci Rothschildův, Baringův a jiných bursovních panovníků milostníci druhého císařství Pereireové a Mirés řídili. Credit mobilier vydal za 60 m. fr. akcií, směl však vydati desetkrát tolik poukázek pokladních, dluhopisů prioritních a p., z nichž by byl musil ročně 30 m. fr. úroků platiti. Podnikal s neobyčejným štěstím nejrozmanitější spekulace a obchody úvěrní i bursovní: stavěl dráhy, r. 1855 založil společnost, kteráž najala státní železnice v Rakousku, stavěl plynárny, průplavy, umisťoval státní půjčky a vyplácel skvělé dividendy; tím svůdným příkladem netoliko ve Francii ale po celé Evropě zahájil dobu smělých, nesolidních finančních a obchodních operací.

Rakouský ústav uvěrní měl právo vydati 500.000 akcií po 200 zl., dosud vydal toliko polovici těchto akcií se splátkou 160 zl., tak že má 40 mil. zl. akciového kapitálu. Jest vedle c. k. priv. rakouské národní banky r. 1816 založené dosud nejdůležitějším peněžným ústavem v Rakousku a s bankou národní do r. 1869 téměř neobmezeně ovládal peněžný trh v říši naší.

Národní banka, jíž stát postoupil velmi výnosný monopol k vydávání peněz papírových, má základní jistinu 90 mil. zl., již opatřila vydáním 150.000 akcií po 600 zl. *)

Při velké nouzi o domácí jistiny se v Rakousku bankovnictví a bursovnictví mnohem volněji vyvíjelo, než jinde, nedostávalotʼ se v Rakousku ani dosti peněz průmyslu a nejsolidnějším finančním operacím, tak na př. z velmi výhodné půjčky státní r. 1860 místo 200 toliko 76 mil. zl. v říši se upsalo; přes polovici dluhu státního a větší část solidnějších papírů železničních i hypotečních jest v cizině, cizí kapitalista béře větším dílem ohromné úroky veřejných i soukromých půjček rakouských, cizí kapitalista z našich nejlepších podniků průmyslových nejvíce těží. Cizí jistinou žije obchod a průmysl v Rakousku a při stále nepříznivější bilanci obchodní jdou ročně miliony naším hospodářem a řemeslníkem krvavě vydělané za hranice, obohacují cizince, kdežto náš stát i za pravidelných poměrův stále chudne. Stálým ubýváním kapitálu, této živé krve každého hospodářství, domácí výroba a obchod náš chřadne, možnosti ku placení daní stále ubývá, stát pak podléhaje vždy rostoucímu břemeni dluhu veřejného činí vždy větší požadavky berní. Tak nelze se diviti, že úhrnný výnos veškerých daní i po poprasku vstoupal — *musiltě* býti příjem státní větší — že u nás jest úvěr nejdražší, že jsme domácím kapitálem již před r. 1860 ani nejsolidnější podniky ku př. dráhy Ústecko-Teplickou, Pardubicko-Libereckou, Karla Ludvíka a j. prováděti nemohli.

Smutnou známkou nezdravých poměrův těchto jest stálé ažio, kteréž r. 1860 výše 54% dostoupilo, jakož i velmi obmezený obchod rakouských burs, na nichž při nedostatečné jistině nebyl veden obchod ani ve všech domácích tím méně pak v cizích papírech.

A za takových poměrů hovělo si Rakousko v l. 1866—1873 na výsluní sladkého, krátkozrakého klamu, „netušeného národohospodářského rozkvětu.“ Papírové miliardy hodnot vydávají smutné svědectví o národohospodářském poblouzení doby té, *kdy peníze se skutečnými hodnotami stotožňovány* a vylhanými hodnotami akcií v míře nebývalé

*) Bilance c. k. priv. úvěrního ústavu obchodního a průmyslového:

	příjem		vydání		výnos		na akcii	
r. 1869	10,207.665	zl.	1,701.150	zl.	8,506.515	zl.	zl.	29·—
r. 1870	9,231.659	„	2,752.674	„	6,478.985	„	„	22·50
r. 1871	10,898.129	„	2,665.522	„	8,233.607	„	„	28·—
r. 1872	11,509.823	„	2,860.922	„	8,648.901	„	„	30.—
r. 1873	8,531.869	„	6,192.843	„	2,339.026	„	„	9.—

Bilance c. k. priv. národní banky:

	příjem		vydání		výnos		na akcii	
r. 1869	9,756.540	zl.	2,289.460	zl.	7,467.080	zl.	zl.	48·50
r. 1870	13,978.563	„	5,727.798	„	8,250.765	„	„	51·50
r. 1871	14,567.821	„	5,390.679	„	9,177.142	„	„	58·—
r. 1872	15,864.676	„	5,584.973	„	10,279.703	„	„	64·60
r. 1873	17,087.760	„	6,230.571	„	10,857.189	„	„	67·—

Veškerých bank v Cislajtánii roku 1873 příjem 101,348.296 zl., vydání 140,462.365 zl., výnos 39,114.069 zl. Bankovek bylo v Rakousku r. 1869: 247,021.120 zl. r. 1870: 296,893.160 zl., r. 1872: 318,365.470 zl., r. 1873: 358,942.580 zl. Kovových peněz v Evropě a v Americe jest nyní 5·5 miliard zl.

pohlcovány byly. Pověstný proces Offenheimův odhalil pak světu hrozný marasmus doby té. Rakouskou krisí národohospodářskou není vinen toliko švindl bursovní ale i veškera společnost tohoto státu; „pracovalit" vedle starých aristokratů Jablonského, Sapiehy, Vratislava, Forgache, Hartiga, Rohanů a j. též učenci (Rokytanský), generálové (Gablenz a j.), politikové a státníci (Giskra, Hopfen atd.) společně s Ladenburgy, Reachy, Offenheimy, Boschany a s posledními Jaitelesy o „národohospodářské povznešení říše", propůjčujíce zvučná jmena svá za lákavé firmy praobyčejným šejdířským závodům bankovním a obchodním. Mimo to sváděn a šálen jest lid i podobností jmen, tak na př. pranepatrný krejčík stal se společníkem banky jen proto, že se jmenoval *Rothschild!*

Programy a prospekty nových závodů, koupená reklama novinářská, nezřízená filutářská agitace bursovní výdatně pomáhaly balamutiti lid v tajnosti finančního švindlu té doby nezasvěcený. Reklamy Vídeňských časopisů z doby před popraskem spustlostí a nemravností svou vzbuzují spravedlivé opovržení; s ošklivostí se odvracíme od toho ničemného oslavování tehdejších polobohů Zangů, Giskrů, Plachtů, Offenheimů a j. Žurnalistika Vídeňská měla v l. 1866—1873 tučné žně a proto vší mocí podporovala a bránila „národohospodářský" ruch doby té. Články reklamové platívaly se při velkých listech po 10—20.000 zl. Za 10 měsíců po vypuknutí poprasku zaniklo jen ve Vídni 130 tak zvaných národohospodářských týdenníků, kteréž žily a tyly toliko lupičskou reklamou a klamáním obecenstva. Ještě za procesu Offenheimova žurnalistika Vídeňská téměř bez výminky hájila svého rytíře.

Zimniční činnost temné doby před popraskem soustřeďuje se *v zakládání nových závodů* bankovních, obchodních a průmyslových. Vláda hledíc k ruchu tomuto toliko se stanoviska *fiskálního*, v každém novém podniku nový zdroj státního příjmu vítala, a zakladatelství v ničem neobmezovala; po tři léta trval zlatý déšť *koncesí.* Banky, továrny, železnice a j. množily se úžasně — *jeli jich potřeba,* po tom se nikdo neptal: zakládalo se k vůli *zakladatelům,* kteří obyčejně z emittované jistiny 25—50% zakladatelského zisku shrabovali a co ředitelové a správní radové nových závodů i největší podíl z výnosu společných obchodů tantiémami a remuneracemi si záhy pojišťovali.

R. 1871 měly veškeré banky a ústavy úvěrní v Cislajtánii příjem 72,758.781 zl., vydání 28,749.378 zl., tedy výnos 44,009.403 zl., z něhož se vyplatilo 2,621.757 zl. tantiém radům správním; ve vydání pak bylo zúčtováno na služné a remunerace 2,326.943 zl., a na srážku vydání zakladatelských 103.837 zl. — R. 1872 byl příjem bank 133,257.851 zl., vydání 44,381.250 zl., výnos 88,876.601 zl., tantiémy 5,894.820 zl., služné a remunerace 3,610.613 zl., útraty zakladatelské 386.699 zl. — R. 1873 při příjmu 101·34 mil. zl., a při vydání 140·462 mil. zl. a při *ztrátě* 62,302.371 zl. vyplatily banky cislajtánské přece tantiém 526.741 zl. a odepsaly 621.236 zl. útrat zakladatelských.

Správní rada, úřadnictvo a revisoři závodů akciových byli mezi sebou vždy důvěrní přátelé, a u vzájemném prospěchu akcionáře odírali. Hlučnou reklamou při vydání akcií počínal život nového závodu. Nebylyli potřebné akcie v čas odebrány, svolali zakladatelové pomocí potvrzené

o vykonané subskripci — jež ochotně přijala ta ona spřízněná banka, i když ani groše na nové akcie nepřijala — *valnou hromadu* akcionářů ku zřízení společenstva.

O valné hromadě sešly se obyčejně osoby od zakladatelův odvislé, pak tak zvaní „slamění“ akcionáři, za něž zakladatelové počet akcií dle stanov k hlasování oprávňující byli složili, a tito mužové na komando přijali stanovy závodu i volili po vůli patronů svých správní radu. Chytré výpravě akcií naučil Vídeňské finančníky Rothschild s rak. ústavem úvěrním pověstným vydáním akcií Alföldské dráhy r. 1868, an je před vydáním známými agenty svými na burse dal kupovati a tak obecenstvo přilákal, aby nové akcie i s ažiem kupovalo. Po subskripci pak akcie velmi rychle klesly, avšak výprava Rothschildova se podařila. Při nových akciích nikdo po jich hodnotě nepátral, každý hleděl jen k tomu, které domy novému papíru přejí. Strojení kursů na burse prodejem a kupováním na oko a rafinovanou kontreminou kvetlo zvláště o nový rok, kdy se „dělaly“ bilance, jakož i při uvádění nových akcií na bursu.

Syndikáty, t. společenstva, kteráž akcie nových závodů za určitý kurs k rozprodávání převzala, provozovala tento bursovní švindl v neobyčejné míře. Lživé prospekty o výnosnosti podniku zakládaného, liché zprávy o velikém přepsání nových akcií a p., byly praobyčejné prostředky k výhodnému odbytu nového papíru, a k tomu *bursovní konsorcia* se syndikáty spojená ani praobyčejných podvodů k ošálení obecenstva se neštítila.

Ku konci roku dělaly si banky na vzájem koupěmi a prodejemi na oko uzavíranými dobré kursy svých vlastních aneb cizích papírů, jež v pokladnách svých deponované měly; a v těchto vylhaných kursech pak zúčtovaly ty ony papíry v aktivách bilancí svých. Banky stavební pomáhaly si také nepoměrně vysokým odhadem nemovitostí svých.

A dle těchto falešných bilancí vyplácely se pak 10—20% tantiémy, remunerace a j. správním radům a úředníkům až do milionů. Vídeňská banka makléřská vyplatila 10. května 1873 svým správním radům 400.000 zl. tantiém, a na konci května téhož roku akcie této banky neměly zhola žádné ceny. Rok před svým úpadkem Vídeňská směnečná banka vyplatila správním radům po 100.000 zl. tantiém.

Generálními hromadami, vládními komisaři, kteří se dle platícího řádu „nesměli plésti do vnitřních záležitostí obchodních *kontrolovaných* závodů“, a lehkověrnými, bezstarostnými, namnoze věci neznalými akcionáři nedali sobě správní radové ve svém švindlu nic překážeti. Ano nejen radové, ale i úřadníci správní hráli s penězi bank na burse, výhry na účet vlastní, prohry na účet bank beztrestně zapisujíce. Po krachu teprv ukázalo se toto pletivo objevenými podvody, jediný úředník úvěrního ústavu prohrál na burse půl milionů zlatých z pokladny ústavu; ředitel národní banky Rybář pozbyv na burse veškerého jmění zastřelil se a t. d. Bursovní hra na škodu komitentův i akcionářův a ku prospěchu bursovních agentů i správních radů provozovala se všeobecně; zejmena pak u *bank makléřských,* kteréž měly jen obchody usnadňovati a prostředkovati, na tak zvaná sklepová neb tajná konta pod cizími jmeny nejčelnější kavalíři, správní radové a j. odvážně hráli. Veškeré tyto banky krachem přišly na mizinu a připravily akcionáře o miliony.

Podrážděná spekulace hledala vždy nové zdroje výdělku; když prvá emise akcií byla důkladně využita, počaly mnohé závody vydávati *nové* akcie, ano mnohdy též závody, jichžto staré akcie ani úplně zaplaceny nebyly, vydaly nové akcie, při čemž arci nešlo (jak vyhlašovali) o rozmnožení jistiny „velice rozkvétajícího závodu", ale o nový správním radům a syndikátům prospěšný švindl; neboť i při nových akciích opakovala se vždy táž hra bursovní, jako při prvé emisi. Staří akcionáři obyčejně měli právo k poměrnému odebírání nových akcií, jichž kurs obyčejnými prostředky na burse záhy byl zvýšen; diferencí tohoto kursu a ceny emisní bohatly opět správní radové. Roku 1872 (15. ledna) zakázalo ministerstvo vydávání nových akcií závodům, jichž staré akcie by úplně splaceny nebyly. Vídeňská spolková banka chtěla zákaz tento obejíti vydáním prioritních dluhopisů, kteréž měly veškerá práva akcií, tedy i nárok na dividendu. Lest tato se nepodařila, vláda zakázala vydání těchto nových akcií pod falešným názvem priorit. Správní rada si však přece pomohla i nazavřela s depositní bankou *smlouvu kartelní*, dle kteréž akcie obou závodů smluvených měly stejnou hodnotu, protože oba závody se smluvily o vedení obchodu na společný účet; každý akcionář spolkové banky Vídeňské měl právo odebírati akcie banky depositní, kteréž při splátce 80 zl. byly vydány v kursu 135 zl., tak že při jedné akcii zakladatelové 55 zl. získali.

Hypoteční banka důchodková založením kartelní banky Vídeňské pro úvěr pozemkový získala na jedné akcii 65 zl.; rakouská všeobecná banka uzavřela kartelní smlouvu se spolkovou bankou kapitalistů s ažiem 100 zl. na jedné akcii atd.

R. 1873 uzavírány smlouvy kartelní také jen na oko. Když Vídeňská směnečná banka padla, ukázalo se, že kartelní smlouva, již byla se spolkem rakouských záložen s výdělkem 100 zl. na akcii uzavřela, pro formální vadu nikdy právně platná nebyla, čímž akcionáři spolku záložen 99% vkladů svých pozbyli: kleslyť akcie banky této se 300 na 3 zl.!

Kartelováním bank, jehož vláda neobmezila ani nezastavila, najmě v l. 1872 a 1873 největší zakladatelský a finanční švindl se provozoval a té doby také koncese dosud neupotřebené nabyly velké ceny, stalyť se vítaným prostředkem ku lstivému obcházení zákazu o vydávání nových akcií. Při vypuknutí krise 9. května 1873 z 1005 v l. 1866—1873 vydaných koncesí ještě 323 nebylo provedeno.

Kartelní banky jsou původní vynález finančníků Vídeňských. Velké banky zřizovaly mimo maklérské a kartelní také *stavební* banky, kteréž doplňují tuto švindlérskou bankovní trojici. Prvá stavební banka byla založena ve Vídni r. 1869, pak r. 1871 následovala všeobecná rakouská stavební společnost (100.000 akcií při splátce 80 zl. = 8 mil. zl.). V bankách stavebních soustřeďovaly se po výtce malé kapitály, proto vydávaly banky tyto pouze stozlatové akcie při splátkách 40—80%. Ve Vídni v l. 1860—70 přibylo přes 200.000 obyvatelů, ale jen 1400 domů; rostoucí nouzi o byty měly odpomoci banky stavební, které však, místo aby podnikaly stavby, spekulovaly kupováním stavenišť. Staveniště bylo bursovní hodnotou bankám těmto, kteréž při vypuknutí krachu měly za *půl miliardy* zlatých pozemků, ale neměly peněz k dostavění

14 budov r. 1874 počatých. Nezřízenou spekulací svou tyto banky jednak zdražily stavební místa, stavivo a práci, jednak přispěly podstatně ku zvýšení nájemného.

R. 1869 prodávalo se ve Vídni 1000 cihel za 19—21 zl., r. 1873 za 38—42 zl.; r. 1870 cent cementu za 1 zl. 50 kr., r. 1873 až za 4 zl. 50 kr.; zedníkovi se r. 1869 platilo 1 zl. 50 kr., r. 1872 až 3 zl. Nájemné tu a tam ztroj- i zčtvernásobeno; r. 1870 vynášelo ve Vídni 33,346.087 zl., r. 1871 36,136.970 zl., r. 1872 39,863.252 zl., r. 1873 44,551.959 zl.

Spolky k *opatřování staviva* podporovaly vydatně švindl bank stavebních. Unionbanka založila takový spolek s kapitálem 4 mil. zl. a vydělala základem tím 1 mil zl. V Praze byla založena r. 1870 společnost ku stavbě bytů dělnických (s jistinou 160.000 zl.) a r. 1871 Česká banka pro stavby a nemovitosti (s jistinou 1,600.000 zl.), pak Pražská továrna na hydraulický cement (s jistinou 1 mil. zl.) a r. 1873 Pražská stavební společnost (s jistinou 6 mil. zl.) a j.

Mimo malé kapitalisty stihl úpadek bank stavebních nejvíce stavební dělnictvo a řemeslnictvo. Velkým finančníkům Vídeňským šlo právě o vykořistění malých kapitalistů, proto vydávali akcie malé na malé splátky, proto ku př. po vzoru anglobanky mnohé banky kapitál svůj připisováním dividend k splátkám zdvoj- i ztrojnásobily a po krachu akcionáře nejen o kapitál, ale též o mnoholeté úroky připravily; proto Vídeňští agenti i naše nejodlehlejší vísky promesami a losy zaplavovaly a veškeren lid náruživostí hráčskou uchvacovali. Hráčská společenstva, loterní spolky po celé zemi úžasně se množily, a tudíž průmyslu a obchodu vždy více jistiny ubývalo. Vysoká šlechta založila si ve Vídni hráčskou společnost „Jockeyclub“, které nejprvé všcobecný rakouský úvěrní ústav pozemkový peníze opatřoval. Klub tento prohrál na burse miliony. *V malé loterii* státní se r. 1869 přijalo 8,511.790 zl., r. 1870 13,749.298 zl., r. 1871 15,256.475 zl., r. 1872 16,032.288 zl., a příjem loterie byl pak r. 1873 rozpočtěn na 15,260.000 zl., r. 1874 na 16,269.000 zl., r. 1875 na 17,293.700 zl.

Vstoupání příjmu malé loterie je smutným důkazem toho, jak hluboko i v nejchudších třídách se náruživost hráčská zahnízdila. Ku hře loterní i bursovní opotřovány jsou peníze dlužením, a tu se opět lichvářům a podvodníkům rozsáhlé pole otvíralo. I nejvyšší úroky placeny ochotně, protože dlužníkům na burse kynuly zlaté žně. Do bursovních obchodů à la Placht hrnuli se vkladatelé ze všech stran uchváceni jsouce snahou, „co nejvýše zúrokovati“ úspory svoje. A Placht připisoval i 50% dividendy na účet svých komitentů, organisoval dozorní radu z lidu, *prosil* žurnály za přísný dohled a při této neobyčejné solidnosti (!) připravil tisíce vkladatelů téměř o 3 miliony; dostal za to osmiletý žalář. Ale co bylo v Cislajtánii přerozmanitých Plachtů!

Závratnou spekulaci bursovní chtělo konečně ministerstvo schladiti vylučováním nesolidních papírů z bursy, ale uškodilo tím jen menším peněžníkům a majitelům akcií těchto, jež tím opatřením vůbec ceny pozbyly, kdežto zakladatelé, znajíce skutečnou hodnotu papírů svých, záhy je prodali.

Když po vypuknutí krachu čctné spolkové závody byly nuceny likvidovati neb jistinu základní redukovati, správní radové, nenasytní žraloci, v kalu tomto hned zas chutě lovili. Likvidační výborové při mnohých společnostech připravili akcionáře o poslední krejcar; tak na př. Vídeňská banka maklérská platila po likvidaci 1 zl. za akcii, která se před krachem po 280 zl. prodávala!

Od vypuknutí poprasku až do října 1875 likvidovalo ve Vídni 175 spolkových závodů s jistinou 382·9 mil. zl. Unionbanka redukovala základní jistinu svou o 60, obchodní banka o 100 mil. zl.; jiné odepsaly ztráty své od základního jmění, a opět jiné spolky redukovaly jistinu svou kupováním vlastních, velmi kleslých akcií. Ale i při těchto operacích prováděny opět rozmanité šmejdy, hlavně při kupování vlastních akcií. Při odepisování ztrát od základního jmění ovšem se nehledělo k úhradě tantiém a remunerací správním radům a ředitelům dle sfalšovaných bilancí vyplacených, a tu se obyčejně v nejpěknějším světle ukazovala tak chvastavě vynášená správnost správních radů.

Společnost panující na Vídeňské burse spřátelena jsouc s panující stranou politickou dobře tušila, že toliko s touto stranou panovati ale s ní též padnouti může; v tomto poznání zakládá se vzájemná podpora řečených faktorů. Když r. 1872 volbami do sněmu českého postavení tehdejší vlády ohroženo bylo, Vídeňská frankobanka (řízená tehdy dr. Giskrou), pak banka Union a rakouská hypoteční a záložní banka zřídily pověstný *chabrus*, kterýž v Čechách 37 statků v zemských dskách zapsaných za 9,527.500 zl. koupil a připsati dal stoupencům svým: Lippmannům, Mayerovi, Ladenburgovi, Erggeletovi, Weissovi, Rebhannovi, Männerovi, Mitschovi, Grafovi, Haimbergerovi, Wedemeierovi a j., kteří volby velkostatkářské 22 dubna 1872 v neprospěch federalistů rozhodli. Tímto vítězstvím volebním, při kterém chabrus kupované statky až o 35% skutečné ceny přeplácel, prodlouženo jest zbožňování zlatého telete ve Vídni až do 9. května 1873. Pan Offenheim bez obalu k politické důležitosti tohoto chabrusu ukázal, tvrdě před soudem, že neúčastniv se chabrusování proto u ministra Banhansa v nemilost upadl.

Credit foncier pro království České, již v době volební 5. dub. 1872 koncesionovaný (120.000 akcií po 200 zl.) měl dílo chabrusu v Čechách dokonati, t. j. finančně provesti. Banku tuto založili chabrusoví rytíři bar. Erggelet, ryt. Lissingen, hrab. Jindř. Bellegarde, generální tajemník rakouské hyp. úvěrní a zálož. banky Zikmund Wedemeier a j.; presidentem byl hrab. Rud. Morzin, místopresidenty hr. Ed. Hartig a princ L. Rohan, ve správní radě zasedali princ Benj. Rohan, hrab. Althan a j. A tato pověstná banka vydala prvou část akcií svých s ažiem 35 zl. v kursu 235 zl. Credit foncier likvidoval r. 1873.

Chytří velkoprůmyslníci využitkovali příznivou dobu proměňujíce závody své v podniky akciové; tak povstala z cihelen Drascheových ve Vídni stavební společnost k výrobě cihel, ze závodů synů Haasových v Praze „Bohemia“, atd. Již r. 1869 bylo 100 mil. zl. v těchto podnicích, jež potom krachem veškeré veliké ztráty utrpěly: jediné při Forgachově bance pro lesní výrobu přišli akcionáři o 6 mil. zl.!

Zakladatelé neunavně vyhledávali nové předměty, a podvodná prohnanost v Rakousku za doby před popraskem dosáhla nedostižné doko-

nalosti. Akcionář byl tehdy vydán v šanc bursovním lupičům, byl na milosti i nemilosti koterií vládnoucích o generálních hromadách, a když i o poslední groš byl připraven, nemohl ani škůdce své pohnati před soud, protože nejsa v tajnosti závodu zasvěcen neměl pomůcek k dokázání zločinův opatrně páchaných.

Proto také po krachu bylo poměrně tak málo žalobníkův; a proces Offenheimův nejlépe ukázal, jak nesnadno jest, „čestným“ mužům doby předkrachové vinu dokázati.

Při tuhé centralisaci správy cislajtánské, při velikém soustředění kapitálu ve Vídni, byla celá říše finančním švindlem Vídeňským otrávena a epidemií hráčskou uchvácena, proto v nejhlubších základech svého národohospodářského ústrojí pocítila pohromu Vídeňského krachu.

(Dokončení.)

Zlato v ohni.

Obrazy ze života

od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

Tam zatím byl americký strýček již zase vzhůru, i měl právě co činiti, aby zodpovídal všecky otázky Pepíkovi a Karlíkovi, kteří před ním svou plachost rychle odložili.

„A co jste si to přinesl z Ameriky v tom uzlíku?“ ptal se Karlík s velmi dychtivým pohledem na strýce i na uzlík.

„Nic dobrého pro tebe,“ odtušil strýc s dobromyslným úsměvem a s velikou laskavostí ve svém modrém oku. „Ale tady ti brzy něco pěkného opatřím.“

„Housle, strýčku,“ navrhoval Karlík.

„Ty bysi toho s houslemi svedl,“ hlásil se Pepík, kterému se podobalo, že by strýc spíše jemu housle mohl nabídnouti.

„Budu hrát,“ namítal Karlík, „a ty s Toničkou budete tancovat! — Strýčku, je to daleko až do Ameriky? Ještě dál než do Prahy?“

„Hehe!“ smál se mu Pepík. „Do Prahy to je jako nic — to je proti Americe jako odtud ke kostelu!“

„Do Prahy je cesta dlouhá!“ bránil se Karlík slovem písničky, kterou slýchal.

„Do Ameriky je tak daleko,“ vykládal učený Pepík, „že jsou tam lidé jak uhel černí!“

„Jako samí kominíci?“ ptal se Karlík strýčka s rovnou důvěrou jako dychtivostí.

Strýček snažil se různé náhledy jejich zprostředkovati.

„Ale ty housle —“ vpadl mu do toho Karlík, „ty housle, co mi koupíte, nesmějí být tak veliké, jako má pan učitel!“

„Strýčku,“ obracel zase Pepík pozornost na svoje zvláštní zásluhy, „já jsem to v celé vsi všem pověděl, že jste tady.“

„Já jsem to také pověděl všem ve vsi a křičel jsem, že to bylo až do Habrové slyšet,“ chlubil se Karlík.

„A já jsem to pověděla tetě Kyselové,“ ozvala se u dveří Tonička.

To slovo Vlašťovičkou trhlo.

„Kde pak jsi, děvečko moje, s tetou Kyselovou se potkala?“ ptal se rychle.

„V jejich statku. Dala mi za to tenhle veliký koláč.“

Vlašťovička obrátil se k tetě Liškové. Byltě po všechen čas, který trávil v daleké cizině, z rodného kraje dostával zprávy řídké a nedostatečné, a za posledních let konečně nedošla ho jiná novina, nežli že matku jeho bůh k sobě povolal. Sestra jeho byla provdána za Kyselu do sousední obce Habrové; nyní se od Liškové dověděl, že jeho nebožka matka po jeho odchodu ani ku své dceři přestěhovati se nechtěla, ježto se nemohla odtrhnouti od statku, v němž byla svůj věk strávila, jemu tolik práce věnovala, jej synu svému dochovala, a jenž nyní v cizích rukou se octnul. I nepovolila, až Kyselu přiměla k tomu, že svou usedlost v Habrové prodal a v Bukové statek po Vlašťovičkovi koupil. To bylo prý staré matce na sklonku života jejího největší útěchou, že statek zůstal v jejím rodě a že byla výminkářkou u svého vlastního dítěte.

„Ostatně my o vlku a vlk za humny,“ končila Lišková ukazujíc oknem před domek. Než se tam Vlašťovička podívati mohl, Kyselová už otvírala dvéře u světničky; byla posavad v jediné kanafasce, ale měla sváteční střevíce a pěknou kazajku, která jí tuze dobře slušela.

„No vítám tě, bratříčku,“ pravila líbajíc se s Františkem.

„Děkuju pěkně. Pozdrav tě pán bůh, sestřičko.“

„Jdu ti naproti. Proč pak k nám nejdeš?“

„Však já bych byl přišel,“ odpovídal Vlašťovička, jaksi bojácně na sestru pohlížeje.

Ale ona patřila mu do očí tak upřímně a srdečně a tiskla mu ruce tak vřele, že se mu v prsou rozehřálo. Bylať mu sestra rovněž jako matka před lety zrazovala, aby své myšlenky o Americe vyhostil, byla se na něj horšila, když povoliti nechtěl, a jemu prorokovala, že toho jednou pykati bude: proroctví to se smutně vyplnilo, avšak sestra mu toho nyní nezpomínala, nýbrž vítala ho s upřímnou láskou.

Ano nemohla potlačiti slzy, ač se co nejveseleji tvářila. Kterak jej kárati, ubožáka! Býval to jednou — a dávnoli tomu! — mládenec jako květ, odcházel odsud v bujaré síle; ale nyní když viděla jeho postavu jako zlomenou, jeho tvář vychudlou, slabými prokvětlými vousy porostlou, oko jeho, v němž bývalý oheň skoro vyhasnul — tu se jí srdce lítostí nad ním sevřelo, že to div utajiti dovedla.

Sestřin příchod byl Vlašťovičkovi velikým dobrodiním. Ráno byl by beze všech rozpaků až do vsi došel; ale potom, když tady dlouhou zastávku učinil, dělo se s ním jako s jezdeckým koněm, který sobě statně vykračuje, až před sebou spatří nepatrnou stružku, a tu se zarazí, nechce učiniti krok, kterým by se snadno přes ni dostal, a když cítí pobídku uzdou, ostruhou i bičíkem, couvá i vzpíná se, neboť nepa-

trná stružka se v očích jeho proměňuje v propast, každým okamžikem širší a hlubší. Podobně i Vlašťovičkovi každou chvilkou, kterou v domku hřbitovním trávil, vstoupaly do hlavy myšlenky podivnější a nepříjemnější o tom, jak se ve vsi ukázati, jak do domu svých přátel vstoupiti, jak pohledy známých snášeti a jak na otázky jejich odpovídati. A cesta od hřbitova ke vsi jižjiž se v očích jeho proměňovala v propast, přes kterou první krok učiniti mu bylo velice krušno.

Z těch nesnází vytrhla jej sestra. Chvěl se sice potají, když po jejím boku příbytek Liškův opouštěl; ale každým krokem s něho bázeň rychleji padala. Mladá selka měla dosti přirozeného jemnocitu, aby se ani z daleka nedotkla nezacelených jeho ran; nepředložila mu ani jediné otázky o Americe aneb jeho cestě aneb jeho rodině, zaměstnávala jej hovorem o věcech nejbližších, které právě oba na očích měli: o kostele, o škole, o faře, o farářovi, o dnešní slavnosti a o tom, jak se od Toničky o jeho přítomnosti dověděla. Byla samá vlídnost a přívětivost. Když se jí pak bratr na manžela i děti tázal, měla teprvé hojnost věcí povídati, a samých příjemných. Vlašťovička jenom jednou jí vpadnul něčím jiným do řeči.

„Mohli bychom snad jíti okolo zahrad —“ podotknul nesměle.

„Proč pak ne skrze ves?“ odtušila sestra, a hlas její se při tom nic neproměnil. „Skrze ves je bližší cesta. Arci nemáme na spěch — nu, pojďme okolo zahrad.“

Uhnuli se tedy vesnici a dostali se po zahradách do statku Kyselovic, aniž koho potkali. Selka jala se mluviti o hospodářství, pootevřela dvéře do sýpky, kdež i v tomto čase byly hromady pšenice, žita i ovsa, dala bratrovi nahlednouti do ovčína, i pověděla mu, kolik mají letos jehňátek a co s nimi zkusili — nechlubila se ničím nýbrž mluvila ustavičně tak, jako by podávala zprávu vlastnímu hospodáři, který byl po delší dobu z hospodářství svého vzdálen.

Vlašťovičkovi také ani jednou se v prsou neozvala lítost, že celý tento statek byl kdysi jeho, a že mu z něho teď nenáleží ani špatný došek na střeše. Ostatně by tu špatný došek nalezti nebylo tak snadno, všude jevily se pořádek, čistota, i zámožnost. Kysela byl hospodář přísný, rozumný, pracovitý, šetrný, a žena jeho byla rovněž hospodyní, aby ji pohledal. Pán bůh jim na všech stranách požehnával. Vlašťovička to viděl a těšil se z toho srdečně; byl zase na chvíli tak šťasten, jako za svítání, když vytouženou domovinu vůkol sebe spatřoval. Dlel nyní pod střechou, kde se narodil a vyrostl, kde každá maličkost mu nyní byla drahá i vzácná, i dlel tu ne jakožto člověk cizí, jenžto sem více nenáleží, nýbrž jako domácí, jako svůj mezi svými, jejž tu přijímají co milého hosta netoliko do domu ale i do srdce svého.

Kyselová zavedši jej do světnice častovala jej jídlem, pitím a hovorem o vesnických lidech a příbězích. Byla k důvěrné rozpravě bratra i sestry chvíle velmi příznivá, neboť se ani děti neukázaly, jsouce venku slavností zaměstnány. Selka za hovoru otvírala skříně dobře zásobené i oblékala se; když za vsí počali stříleti z moždířů, byla vystrojena, jako paní dvora v kraji, jen sednout do kočáru.

„Už se přibližují,“ pravila. „Teď třeba pospíšit, abychom to nejlepší nezmeškali. Já jsem hotova, ale ty se musíš ještě převleci.“

Vlašťovička rozpačitě sklopil oči a učinil jakousi nesrozumitelnou námitku; jeho uzlík nebyl žádnou dostatečnou šatnicí, a mimo uzlík neměl ničeho více. Ale sestra zavedla ho vedle do přístěnku i ukázala mu šatstvo Kyselovo.

„Náš táta," pravila, „není sice velký parádník, ale přece má rád, do čeho se obleci. Tys arci o hodné poznání vyšší, ale on za to si všecko dává šíti volné. Vyber si, co by se ti nejlíp hodilo."

Volky nevolky musil Vlašťovička poslechnouti; tak jak byl, nemohl ve společnosti sestřině před lidmi se ukázati, aby jí hanbu nečinil, neboť dnes i každý čeledín byl vystrojen jako pán...

III.

Slavnost Bukovská dostupovala nyní svého vrchole. Průvod přivádějící pana faráře za stálé střelby z hmoždířů a za hlaholu všech kostelních zvonů dorazil do vsi ke slavnostní bráně. Na hranicích osady byl nového duchovního pastýře pozdravil pan správec jakožto zástupce patronátu, na hranicích obce Bukovské přivítal jej zvláštní řečí obecní starosta, u slavnostní brány postaveny byly drobné družičky v bílých šatech, všecka ženská honorace a školní mládež; Bětuška učitelovic proslovila veršované uvítání, jehož poslední slova: „Duchovnímu otci čest a sláva!" všecko přítomné množství hlučně opakovalo. Pan farář přijal od slečny kytici, kterou mu podávala a na jejížto různé květy se báseň její byla odvolávala; poděkoval krátkými slovy, a všechen průvod hnul se dále skrze ves ke kostelu: školní mládež, bílé družičky, pan farář, v patrném pohnutí oči své k nebi pozdvihaje aneb na zem upíraje ale na pravo ani na levo se neohlížeje, za ním honorace mužská i ženská, pak povozy, a konečně jezdci na koních.

Střílení a zvonění nepřestalo dříve, až průvod do kostela vešel. Sem hleděl se každý dostati. Nejzáze u dveří, ve tmavém koutku pod kruchtou postavil se Vlašťovička. Mezi lidmi se už arci rozkřiklo, že se tu nenadále vyskytnul, a velmi zhusta bylo i ve průvodu slyšeti otázku: „Vlašťovička se vrátil z Ameriky — co tomu říkáte?" zde onde byla takové otázce s důrazem připojena poznámka, že se Vlašťovička vrátil bez ženy, bez dětí, čistě beze všeho všudy — a jindy by celá Habrovská obec dojista o ničem jiném byla nemluvila: ale dnes nebylo času, dnes všecky mysli jinam byly obráceny. Vlašťovička sám to dobře nahlížel, a proto se co nejméně lidem ukazoval, proto se ve skromnosti své v kostele tak říkaje schovával, aby krajanům svým rozptylováním pozornosti jejich nepřekážel.

Nové varhany pod umělou rukou učitele Horáka mocně zahlaholily chrámem; kruchta byla zpěváky a zvláště zpěvačkami dobře osazena, ale i dole zástup věřících nadšeně se zpěvu účastnil. Proto píseň „Otče náš milý pane, dej nám ducha svatého" jako všem šla ze srdce tak i ze všech úst hlučným a radostným sborem zaznívala.

Tím časem objevil se pan farář na kazatelně. Není divu, že se po celou slavnost v prsou osadníků citové nábožní a světští přes tu chvíli střídali; a tak i nyní po horoucí modlitbě šlo chrámem hnutí

docela jiného druhu. Teď bylo teprv dobře viděti toho, k vůli němuž se celá dnešní slavnost děla; všecky zraky se k němu rázem obrátily, a všemi hlavami zavládla jedna myšlenka, kterou později po službách božích také nikdo neopomenul pověděti aneb aspoň dosvědčiti.

„Vždyť on jest to velebníček ještě docela mladý a hezký jako panenka!“

A v skutku páter Innocenc Valerián Čacký v té sněhobílé rochetě, s tou jako melounek hlaďounkou tváří a s těmi světlými pečlivě ale jaksi po dětsku přičesanými vlasy a konečně s tím pohnutým nadšeným výrazem v obličeji vypadal na kazatelně spíše jako mládeneček, jako svatý Alois na obrázku nežli jako otec i pastýř Bukovské neb kterékoliv osady. Co jej v očích vesničanů jediné poněkud starším činilo, byly jeho brejle.

Jal se kázati z počátku měkce a tklivě, tak že posluchače svoje mentinou rozplakal a jemu samému slza na brvách se zachvěla, potom důrazně, přísně ano hřímavě, tak že posluchačům tváře bledly a trnutí po těle probíhalo: jedním slovem, učinil řečí svou náramný dojem, který by nemohl býti mocnější, kdy by líce kazatelovo brázdily vrásky a na hlavě mu kvetly stříbrné šediny. Když se chrámem ozvalo obyčejné „Dejž to nebeský pán bůh“, posluchači a posluchačky významně na sebe se dívali a zlehka hlavami pokyvovali.

„To je hlasatel slova božího, jakého člověk neslyší každý den,“ myslily sobě ženské, a od té chvíle měly k novému duchovnímu správci obzvláštní náklonnost.

„Ten to umí vzebrat, až to člověku kosti proniká“ myslili v duchu mužští, a od té chvíle měli před mladičkým farářem náležitý respekt.

A zase zavál kostelem duch světstější. Po kázání četl pan farář ohlášku, první za svého farařování: Lorinka polesných byla ta šťastná. Na kruchtě po ohlášce zavířily bubny a trouby, až v kostelních oknech sklo řinčelo.

Pan farář šel k oltáři. Slunce zatím na obloze vystoupilo tak vysoko, že světlo jeho plnými proudy padalo do chrámu. Nejprvé rozlila se jasná záře po novém krásném obraze hlavního oltáře. Ale což tu nebylo nového a krásného! Skvostná mešní roucha, zlatý a stříbrný lesk oltářův i varhan, celý chrám vymalovaný jako nějaký pokoj, i ten kostelník Liška a ti drobní ministranti od hlavy až k patě celí noví — nade všecko pak pořád pan farář! Jestliže uměl kázati do duše, kterak teprv uměl zpívati! Tu již netoliko obecné množství dole ale i znalci nahoře, zpěvačky, zpěváci a jmenovitě pan učitel byli u vytržení, neboť pan farář nejen že měl tuze pěkný hlas ale také ho náležitě užíval, zrovna jako nějaký umělec.

Posléze ještě jednou s věže zahlaholily všecky zvony, osadníci vyhrnuli se z kostela a roztrousili se po Bukové a jejím okolí. Po cestě i doma nepřestávali rozprávěti o novém panu faráři, připomínali každý skutek jeho po celou slavnost, každý rys jeho obličeje, jeho hlas, spůsob mluvy a pohybování jeho, malovali sobě do podrobna jeho povahu, povídali sobě, co slyšeli z jeho posavadního života, a pronášeli svoje naděje i náhledy vzhledem k jeho budoucímu působení zde uprostřed nich.

Jej zatím odvedli ze zákristie ne do fary, kterou byl posud jediný Liška obýval, nýbrž do školy, kde na počest panu farářovi místní honorace slavnostní oběd vystrojila. Však zasedli kolem stolu jen samí mužští: vedle faráře a učitele správec Hoch, důchodní Brčál, polesný Hubáček, obecní starosta Kohout, obecní radní Kysela a mlynář Soukup. Z krásného pohlaví neukázaly se leč domácí ženštiny, ale ani z těch se žádná mezi pány neusadila; konaly toliko cestu z kuchyně do pokoje, a v pokoji okolo stolu.

Veliké rozvlnění citů, kterému účastníci slavnosti od rána podrobeni byli, konečně také u přítomných pánů se utišilo, a když vůně kouřící se polívky čichu jich se dotkla, přišli všichni najednou k stejnému poznání, že mají už pořádný apetit. Následkem toho na chvíli také hlasové se utišili; a teprvé když talíře a mísy několikrát byly vystřídány, přišla opět rozmluva do proudu. Počal ji pan učitel tím, že vychvaloval zpěv páně farářův; všichni mu hlasitě a hovorně přizvukovali; pan farář připouštěl jen tolik, že je milovník hudby a zpěvu.

„Mně se nejlépe líbí, jak umí velebníček zpívat *gloria,*“ podotknul pan správec žertovně. „Já také na gloria nejvíce držím.“

Při tom pozdvihnul zpěněnou sklenici a bral pivo v ní proti světlu znaleckým okem na mušku.

Pan učitel byl jiného náhledu.

„Já jsem byl jiným zpěvem více dojat,“ poznamenal. „Jak živ jsem neslyšel tak krásně zpívat Pater noster, a z toho nejdojemnější bylo na konec: Et ne nos inducas in tentationem!“

Farář k mluvícímu s neobyčejnou živostí pozdvihl oči. Učitel i kdy by byl po česku řekl: Neuvoď nás v pokušení, nebyl by při tom na nic jiného myslil nežli na hlas a tón; tím méně při latinských slovech vzpomněl na jejich obsah.

„Jak to myslíte, pane učiteli?“ ptal se ho kněz s jakousi pochybou, skoro nedůvěřivě.

„To místo mnou zrovna trhlo,“ zněla odpověď, „a posud mně ta slova a ty zvuky v uších zaznívají. Budu dnes a zejtra ustavičně v pokušení hlasitě se rozzpívat: Et ne nos inducas in tentationem!“ Zazpíval ta slova jako kněz při mši. „Ale kdo pak to tak dovede jako pan farář!“

Velebníček se uspokojil; byloť patrno, že pan učitel mluví jen z hudebního nadšení.

„Já vás tady tuze rád vidím, velebníčku,“ podotknul svým jadrným hlasem pan polesný, nepřestávaje při tom statně kousati a ubrouskem dlouhé vousy sobě utírati — „ale mámli pověděti pouhou pravdu, vás je sem k nám škoda.“

„Ajaj!“ volali ostatní hodovníci.

„Škoda!“ opakoval důrazně pan Hubáček. „A kdy bych vám mohl raditi, to jest, kdy byste chtěl dobré rady uposlechnouti, pojistil byste si mnohem skvělejší postavení, mnohem slavnější budoucnost!“

A jako na dotvrzení toho napíchnul si lesník tlustou vrstvu okurkového salátu na vidličku.

„A kde pak, smímli se ptáti?“ obrátil se k němu farář.

„Kolik vám může býti let?“ odpověděl pan Hubáček novou otázkou.

„Dvacet osm,“ dí farář.

„Paní učitelová,“ pokračoval polesný, „kolik byste mu řekla, kdy byste ho potkala i nevěděla, že jest už farářem?“

„Sotva nejaký rok přes dvacet,“ usmála se domácí paní, „a když bych na něm viděla kolárek, myslila bych, že je teprvé bohoslovcem.“

Velebníček se jí žertovně uklonil.

„Ženské tomu rozumějí,“ tvrdil pan Hubáček. „Na každý spůsob jste v nejkrásnějším věku. Kdy bych já byl na vašem místě, nechal bych farku být farkou, nezahrabával bych se do zastrčené vesnice, nýbrž šel bych, kde by mne dovedli ocenit, kde bych byl živ jako kníže — šel bych jedním slovem k opeře.“

„Já — kněz?“ ptal se s podivením pan farář. Ostatní nevěděli, jak se k návrhu pana polesného tvářiti; jen pan správec zdálo se, že s ním souhlasí.

„Krom vašeho posvěcení — toť víte, já mluvím co světský člověk, dost možná, že někdy trochu pohansky — rač mi to pán bůh milostivě odpustit: avšak slýchal jsem nezřídka s kazatelny, že hřívnu sobě svěřenou zahrabávati pán bůh také zakazuje. A takový tenor, jako vy máte, je velmi vzácnou hřivnou — takových hlasů je tuze pořídku, špatnější se platí náramnými tisíci. Jděte k opeře, a za nějaký rok budete světoznámým umělcem.“

Pan farář poklidně odpověděl: „Kdy byste ani nenadsazoval, kdy bych opravdu měl schopnosti, jaké mi přisuzujete: já jsem sluha církve a mým povoláním jest docela něco jiného nežli skvělé postavení a slavná budoucnost. Již mne tedy musíte na mé farce nechati.“

„Co se nás týče, my tím jenom získáme,“ řekl polesný. „Naše kvarteta teď budou znamenitá, s takovým tenorem jako je váš, a s takovým basem jako má náš pastor.“

Pan farář poznovu živě vztýčil hlavu a upřel na polesného tázavě své zraky.

„Kdo, prosím?“ ptal se po malém pomlčení, jako by byl nedoslechl.

„Pastor Svoboda z Habrové,“ vykládal pan Hubáček nic zlého netuše, ano s největším duševním poklidem bažantí stehýnko rozkrajuje. „Neznáte ho posud? To si pospěšte s ním se spřátelit. Bude to pro vás dojista nejlepší společník, už proto, že ze všech nás má nejvíce volného času. Tím nechci říci, že by svůj čas mařil zahálkou; je to tuze řádný muž. Ani o jeho včelařství jste dosud neslyšel? V tom je přece široko daleko rozhlášen. Podivíte se, až jeho včelařské hospodářství uvidíte!“

„A společník je tuze milý,“ dodával správec.

„Rád věřím,“ podotknul hlasem poněkud utajeným farář. „Prosil bych pana polesného pouze za maličké vysvětlení — proč o tom pánovi pravíte: *náš* pastor?“

„Proč?“ pozastavil se pan Hubáček. „Inu předně proto, velebníčku, že je jaksi sousedem naší myslivny, a za druhé, že je částečně také duchovním pastýřem mé rodiny.“

„Vaší rodiny?“ dí farář, kterému toto vysvětlení bylo teprvé pravou hádankou.

„Ano mé rodiny, totiž mé manželky. Ona je evangelička. Proto v našem domě říkáme tak dobře: náš pastor, jako: náš farář. Děti naše náleží do vašeho stádce, a proto budete mou Lorinku dáli pán bůh za týden oddávati. Svátek, který připadá uprostřed týdne, přichází těm mladým lidem jako na zavolání: za osm dní budou míti všecky tři ohlášky i s oddavkami.“

Pan farář poslouchal tuto řeč s okem na talíř sklopeným a s tváří poněkud uzardělou. Potom jal se pana polesného vyptávati na zdejší lesy, na zvěř, na lovy, a ukázalo se, že rozumí honbě, že si také sám rád střelí na veverku nebo na zajíce. Odtud přešel hovor na polní hospodářství, při čemž konečně i starosta Kohout, radní Kysela a mlynář Soukup rozhovořiti se mohli. Pan důchodní Brčál i potom jako dřív toliko všem chutě hlavou přisvědčoval ale jinak mlčel; výmluvnost nebyla vůbec jeho silnou stránkou — kromě toho žil teprv dvacet roků mezi českým lidem a proto češtinu jenom dosti těžce lámal.

I byla celá společnost v nejlepší míře, když pan správec zahájil řadu přípitkův; každý z přítomných — vyjímaje pana důchodního — aspoň jednou řečnil, a každá řeč provázena byla hlasitou pochvalou i končila se ťukáním sklenice o sklenici. Naposledy věděl už jen pan polesný, komu ještě připíti; ale vzal si k tomu pana faráře s panem správcem a s panem důchodním stranou, tvářil se čtverácky tajemným spůsobem a přitlumil svůj hřmotný hlas. Velebníček se v duchu svém nedomníval jinak nežli že ho budou nutiti, aby ťukal na zdraví Habrovského pastora; ale byl na omylu.

„Mám ještě jedno na srdci, avšak nevím, zdali to smím také míti na jazyku,“ promluvil pološeptem pan Hubáček. „Řeknu tedy jen slůvko: není člověku dobře býti samotnému — ani na faře. Ať žije koho máme rádi! Sláva nekanonickému stáří!“

„Ó prosím, prosím!“ dí pan farář utrhnuv pozdviženou sklenku. „Tu já nemohu připíjeti!“

„Budeme tedy my připíjeti dvojnásobně,“ podotknul pan správec, a pan důchodní mrkal k tomu tak vesele a kýval s takovou horlivostí hlavou, že by každý řekl: Teď už promluví! Ale nepromluvil přece, nýbrž věrně podle slov správcových připil dvojnásob.

IV.

Skřivánci a vlaštovky pod klidnou, běloučkými beránky pokrytou oblohou, a vrabci i pěnkavy v březovém hájku hlasitě si to libovali, že parno denní už povolilo a že nyní venku tak milo, když pan farář Čacký konečně na své faře se octnul. Kostelník Liška podal mu několik psaní.

„To a to,“ ukazoval kněz dvě z nich, „je tu již od včerejška?“

„Nikoli, velebnosti,“ odtušil Liška, nemoha se toho dočkati, aby ukázal, jak náležitě umí pány titulovati. „Posel chodí ob den na poštu, přinesl tedy všecko dnes najednou.“

„Toto je od paní hraběnky,“ prohodil pan farář k sobě, prohlížeje adresu za adresou.

„Od její milosti,“ poznamenal kostelník, ačkoliv jeho potvrzení panu farářovi nijak třeba nebylo. Ale Liška věděl, že pan farář až posud byl vychovatelem v hraběcím domě, i chtěl dáti na srozuměnou, jak zbytečno by bylo, teprvé mu mnoho povídati.

„Nářadí jste rozbalil?“ tázal se kněz rozhlížeje se po dolejších místnostech fary.

„Rozbalil,“ dal Liška v odpověď, „a také prozatím rozestavil — jen že nevím, jak s tím ráčíte býti spokojen, velebnosti.“

Titul, jehož kostelník užíval, se panu farářovi nevalně líbil; rychle se otočiv pravil: „Říkejte mi — duchovní otče.“

Kostelník nachýlil své lysé čelo na znamení, že rozkaz pánův slyšel, avšak ani slovíčka neřekl — na znamení, že se s rozkazem tím nesrovnává. Pan farář mohl snadno býti synem toho, jemuž své duchovní otcovství do úst kladl, a kdo by je byl tak pohromadě státi viděl, sotva by se byl zdržel úsměvu, když by se byl velebníček po otcovsku a starý Liška po synovsku tvářil. Sám pan farář na místě pocítil, že v jeho žádosti je cosi komického, i neměl to Liškovi příliš za zlé, když ho potom ani jednou duchovním otcem netituloval.

Liškova neposlušnost neměla příčinu svou v tom, že by snad byl duchovního otcovství páně farářova neuznával — nikoliv: mohl přistoupiti nejstarší dědík z osady, devadesátiletý výminkář, a nazývati mladičkého kněze duchovním otcem, v Liškových očích bylo by to bývalo zcela v pořádku. Ale příčilo se mu, že jej pan farář svou žádostí řadil mezi nevědomce a sprosťáky, kteří světa neviděli, kteří nikdy s pány nebývali a tudíž neznali, co se každému sluší. Pan farář mohl tak jednati jen proto, že ho posavad tajno bylo, co v Liškovi vězí. Myslil nejspíš, že nedovede více než kostelničit a hrobařit; ale v tom byl na velikém omylu. Liška byl všestranný umělec. Jakožto výrostek byl poslán do Vídně, aby se tam naučil krejčovině; ale jeho podnikavý duch nedal se obmeziti jehlou a cihličkou. Když se po několika letech do svého rodiště vrátil, pod vysokým cylindrem a vlašťovčím fráčkem, v nichžto si po Bukové vyšlapoval, skrývala se tak veliká zásoba světské moudrosti, že rodáci jeho arci jenom velmi nedostatečně jej pochopiti mohli. K tomu přišel brzy potom ještě na vojnu; nestal se tam ani frajtrem, ale pouze proto, že byl svým představeným přespříliš chytrý. Od té doby mnoho vody uplynulo, avšak počet různých umění Liškových se tím časem netenčil, nýbrž ustavičně rozmnožoval. A tak nyní dovedl netoliko vyzvánčti, pana pátera oblékati, svíčky na oltáři rozsvěceti, kaditelnicí houpati, po latinsku knězi odpovídati, alebrž uměl také s rovnou obratností zub vytrhnouti jako došek udělati a na střechu přišiti, tak dobře polámané hodinky jako spadlé mandle spravovati, příštipkovati jako kuchařiti, pole vyměřovati jako šňupavý tabák dle svého vlastního receptu připravovati, na zajíce číhati tak jako mezi mší na světlo vybírati, tlampače o svatbě dělati a k masopustním maškaradám larvy lepiti — uměl kromě toho stejně s travnou kosou jako s hrabicí, stejně s hoblíkem jako s širočinou, osnákem i nebozezem, s fagotem jako s klarinetem zacházeti. A v každém tomto umění měl svůj zvláštní fortel, jehož nikdo jiný neznal; a každým tímto uměním se rád zaměstnával, jenom jehla mu nevoněla: při krej-

čovině byl by měl nejvíce práce a nejvíce výdělkův, ale on se jí nejméně držel, nejspíše proto, že nejvíce skličovala i dusila jeho všeuměleckého ducha, který jej vždy k novým věcem neodolatelně pudil. Právě teď byl Liška v novém učení: vyhledati všecko sám v mešní knize podle direktáře, a pak před lidmi s panem farářem latinou se dorozumívati — to bylo vrcholem jeho ctižádosti. Nejdříve ovšem musilo velebníčkovi vzejíti světlo, že Liška není služebník, jakých jde mandel do tuctu.

Vystoupili z přízemí do prvního patra. Pan farář zatím zvolna rozpečetil psaní od paní hraběnky, ale překročiv práh prvního pokoje nahoře zapomněl je čísti.

„Odkud se tu béře tento krásný nábytek?“ ptal se u velikém podivení pohlížeje vůkol.

„Speditér to sem včera ze železnice přivezl,“ vysvětloval kostelník.

„*Mně* přivezl?!“

„Ano, vašnostpane. Nikomu jinému, já se ho důkladně vyptal.“

Velebnému pánovi projelo hlavou domnění — rychle pohledl do listu, který v rukou držel a který tu již včera býti měl: — skutečně!

„To je překvapení!“ pravil pak polo k sobě polo k Liškovi. „Paní hraběnka mi tímto nábytkem činí dar na rozloučenou.“

„Můj bože, to musí býti dokonalá dáma, její osvícenost!“ zvolal v radostném pohnutí ale s uctivou šetrností Liška.

„A jak je to všecko pěkné,“ dí farář zkoumaje kus za kusem, ohmatávaje látku a oprašuje řezbu na lenoškách.

„Však se také skoro celá obec sběhla na ty skvostné věci pohledět, když jsem je rozbaloval,“ řekl kostelník. „Jen zdali to tak bude moci obstát, jak jsem to rozestavil?“

„Ó ne, ne —“ usmál se velebníček. „To musíme teprvé spořádat!“

„Poroučejte —“

„Dnes nikoliv, dnes je boží svátek. — Zdali pak se nic nestalo piánu?“

„Nic jiného, než že se trochu rozladilo. Ale to pan učitel už spravil — seděl u něho včera celou hodinu.“

Liška nedodal, co si myslil: „Budoucně mohu je naladit já sám.“ Však byl včera viděl, jak se to dělá, a do noci sobě na klávesy ťukal; bylomu pravým mlsem, když se pohodlně s novým a k tomu tak vznešeným nástrojem seznámiti mohl — písničku „Zahrajte mně mou Litoměřickou!“ uměl už celou jedním prstem na piánu vyklepati.

Pan farář sáhl znaleckou rukou na piáno a pravil: „Naladěno jako na koncert. Pan učitel tomu patrně rozumí, a je to velmi hodné od něho, že to před mým příchodem učinil. — Avšak hle, okna plná květin — komu pak za tu pozornost mám děkovati?“

„Naše dámy se dověděly, že ráčíte být milovníkem takových věcí —“ řekl s úsměvem Liška. „Květiny jsou od nich jako na oltáři prádlo a polštáře.“

„To mne velice těší — jsem jim za to tuze vděčen,“ dí velebníček, ale nevyptával se, které to „naše dámy“ jsou.

Prošel všecky pokoje a přesvědčil se všude zvlášť, jaká jest odtud vyhlídka. Pak přeletěl zrakem i poslední list — obsahoval též blaho-

přání jako všecky ostatní — šel nazpět skrze pokoje, přestavil jen tak náhodou sedadlo, přestavil druhé, chopil se i stolu, Liška mu pomohl — a nežli se toho sami nadáli, byli v tak pilné práci, že na nich rosa stála. Pan farář shodil kabát, poručil kostelníkovi, aby rovněž učinil, a tak stavěli a přestavovali, věšeli a převěšovali do pouhé tmy. Pan farář buď zapomněl, že je neděle, aneb nemohl odolati mocnému vábení, aby nové svoje hnízdečko ihned tak upravil, jak mělo dále býti.

Liška učiniv světlo neměl více nahoře co činiti. Velebníček zůstal posléze opět samoten. Všecko co dnes zažil, končilo se nyní pocitem dokonalé spokojenosti; byl tu nyní tak samostatným pánem, jakým posud ještě nebýval, měl svou nezávislou domácnost, tak příjemně upravenou, jak si to jen přáti mohl, a lidé, mezi které jej osud uvedl, uvítali jej se všemi důkazy vřelé srdečnosti. Také dílo, k němužto sem přicházel, jej vábilo i povznášelo; bylť proniknut duchem apoštolské horlivosti a věděl, co málo komu povědomo bylo, že totiž nově zřízená fara mimo účel obyčejný také jistou zvláštní úlohu vyplniti má. Buková nalézala se na rozhraní osady katolické i evangelické, farnost, ku které prvé byla náležela, měla velikou rozsáhlost, tak že i sebe svědomitějšímu duchovnímu správci Buková už silně z ruky ležela. Nynějšího duchovního správce však představení jeho nepočítali zrovna k nejsvědomitějším a proto se tím úsilovněji o to zasazovali, aby na světském patronátě zřízení nové fary v Bukové vymohli. Páter Čacký chodě sem tam po pokoji, v duchu svém živě viděl vysokou postavu s hladkou tváří, velmi určitými tahy na hlavě, s lesknavou vlásenkou a slyšel ostrý přidušený hlas, an k němu mluvil: „Posíláme vás na štaci velmi důležitou. Pastor Svoboda je člověk nad míru nebezpečný. Fara Bukovská je proto založena, aby byla tvrzí náboženství našeho proti útokům protestantismu na této čáře. Posud tam katolictví arci hrubě půdy neztratilo, ale půda jest jako krtky rozrytá. Očekává se od vás, že svému úkolu svědomitě dostojíte. Na faře Bukovské musí býti farářem kněz v každém ohledu vzorný; nejryzejší čistota mravů je conditio sine qua non. Naděju se, když jsme vás k tomu vybrali, že důvěry naší nesklamete. Buďte zvláště opatrný in puncto generis feminini, neboť stojíte na stráži proti knězi protestantskému, který je ženat a má děti, nemůže tedy tak snadno dávati pohoršení, kdežto vedle něho na knězi katolickém sebe menší úhona v obcování s druhým pohlavím jen tím více je patrná a křiklavá. Proto dobře učiníte, když každý den raději o jednou více než méně se pomodlíte: Et ne nos inducas in tentationem!“

Úkol tento se páterovi Čackému docela líbil, a pevné bylo jeho doufání, že jej ku spokojenosti svých představených provede. Jestliže tito obzvláštní důraz kladli na čistotu mravů, zvláště co se týče druhého pohlaví, mohli býti beze vší starosti; páter Čacký v bojích života aspoň tuto jednu věc měl jistě za sebou. Také se jednou byl zamiloval ano zrovna láskou k ženštině ztřeštil — ale byla to ještě láska studentská, on se z ní dávno dávno vystonal, a bezděčně musil se usmáti, když si na to nyní zpomněl.

Šel i otevřel příruční vak, jejžto s sebou přivezl a v němžto byly nejdůležitější věci jeho vedle nejobyčejnějších potřebností — a vyňav z něho balíček fotografií prohledl je zběžně všecky, odložil velikou

většinu jich stranou a věnoval bedlivější pozornost několika podobiznám, které všecky jednu ženštinu v rozličném přistrojení představovaly. Snad to byly rozličné kostymy divadelní, snad upomínky na rozličné maškarní plesy. Velebníček pořád se usmíval své bláhovosti, vzpomínaje, s jakým zanícením druhdy na obrázky tyto po celé noci hleděti vydržel — a nyní mohl si je prohlížeti s největším duševním poklidem.

Pojednou ozval se dole jakýsi šramot, i zdálo se mu, že Liška po schodech nahoru přichází. Mimoděk vyskočil, obrázky shrábnul a rychle do skříně schoval: co by si také kostelník pomyslil, kdy by jej tu zastihl, an prohlíží ženské podobizny! Zdání jej oklamalo, Liška nepřišel, nicméně neopominul pan farář v duchu sobě říci, že vytahovati a prohlížeti ženské fotografie bylo docela zbytečným zaměstnáním.

Raději zasednul si k pianu. Myslil na dnešní slavnost, na změnu, která se v jeho živobytí stala přestěhováním do Bukové, na svoje študentská léta, na svoje dětství — a při těch myšlénkách sahal do kláves nejsa si toho hrubě vědom, co hraje. Činil asi ve hře tak veliké skoky jako v myšlénkách, ale hra i myšlenky splývaly v duši jeho dohromady a napájely ji blahým požitkem.

Náhle přestal hráti a zatajil dech. Nemýlil se — venku před domem někdo tleskal rukama; tleskot nebyl hlučný ale zřetelný.

„Da capo!“ zvolal jemný hlásek.

Pan farář povstal a přistoupil k oknu. Zrak jeho byl světlem oslněn a venku bylo se již úplně setmělo, nicméně spatřil bez obtíže dole pod oknem ženskou postavu, ježto hře jeho tleskala; tváře její rozeznati nemohl; ale tolik znamenal, že je upravena po městsku.

„Výborně!“ zvolala i zatleskala poznovu.

Velebníček z místa nevěděl, co říci aneb co učiniti.

„Umělcovi kvítí!“ řekla neznámá, a oknem, těsně vedle pana faráře cosi vletělo do pokoje. Shýbnul se po tom a poznal, že to jasmínová kytice. Kytici držel v rukou: avšak co znamenal celý ten výjev? Kdo byla ta dáma? Měl jí dáti nějakou odpověď — a jakou?

Rozpaky jeho rostly každým okamžikem. Cítil, že jest povinen aspoň ještě v okně se ukázati. Přistoupil k němu opět, ale po neznámé nebylo venku již ani stopy — po chvilce přistoupil tam po druhé i po třetí, ale před oknem neviděl už nic jiného než malý háj, v němžto se skrze šero bělaly břízové pně a z jehožto středu vysoko vyčnívala mohutná černá sosna . . .

V.

Tak pestrá směsice nejrůznějších věcí bavila nového obyvatele fary Bukovské po celou noc, že i když ráno oči protrhnul, ještě hned nevěděl, zda bdí či sní. Ale jenom okamžik trvala tato pochyba: slunce svítilo do pokoje s tak oživující silou, že i malovaná kvítka na zdi skutečně kvésti a voněti se zdála, a všecko, na co pohlednul, na něj se usmívalo, nejinak, než jako by ve dřevě i kamenu vřelé srdce bilo.

Teprvé když se oknem zase do svěžího jitra na březový hájek podíval, kmitla se mu neznámá ženská postava poznovu v paměti. Snad

se mu také o ní jenom zdálo? Ach nikoli — tam na stolku posud stála jasmínová kytice, kterou tak neočekávaným spůsobem obdržel a které jakožto něžný přítel květin nesměl dáti uvadnout. Přivoněl k ní, prohlednul zvláště každý kvítek, ale sebe zevrubnější zkoumání neobjevilo mu, od koho pochází. Zakroutil hlavou, skoro hlasitě se zasmál, a nalil do nádoby pod kytici čerstvé vody.

Přišel starý Liška, i nastalo nové rovnání, měření, přibíjení a zavěšování. Kostelník jen odskočil, aby zazvonil na mši; o deváté hodině i pan farář odešel do chrámu. Dnes bylo málo dorostlých na službách božích, ale ze školních dětí sotva které scházelo, i zpívaly s tak srdnatou chutí, že mladému faráři, když byl k oltáři obrácen, se zdálo, jako by celý chrám až ke stropu naplněn byl okřídlenými, jasnovlasými, modrookými andělíčky.

Po mši posnídav prohledl farní zahrádku, vlastně jen místo, které pro zahrádku ustanoveno a ohraženo bylo a na kterém Liška, aby docela ladem neleželo, zatím něco užitečných zelin nasázel. Velebníček rozkázal mu, aby opatřil všecky potřebné nástroje, neboť kopati a rýpati a vroubovati bylo jedním z hlavních předsevzetí nového faráře.

Ale nyní byl už čas, aby se vydal na nevyhnutelné návštěvy u zdejší honorace. Musil počíti s panem správcem. Dvůr, v němž tento bydlil, ležel asi deset minut cesty pode vsí, a obsahoval četné budovy: obydlí, stáje, ovčíny, stodoly, sýpky a kolny, tak že se sám malé osadě podobal. Se vsí spojen byl alejí starých košatých lip.

Pan farář byl by se s chutí zastavil u zahrádky, kterou měli správcovi před okny a ve které na jasném výsluní se skvělo na sta růží od temně rudých až do cele bílých. Ale to nejde, když člověk z velikého světa po prvé do domu přichází učinit svou poklonu.

Vstoupil do starého ale pohodlného stavení. Při zemi byly kanceláře; široké dřevěné schody vedly na prostornou chodbu, kde velebníček na okamžik stanul, neboť za dveřmi, do kterých měl vkročiti, ozýval se tak hlasitý hovor a smích, že tam ani jeho zaklepání neslyšeli. Opětoval je hlasitěji, a tu náhle uvnitř nastalo úplné utišení. Pak se ozval ženský hlásek: „Vejděte!“

Uposlechnuv hlásku octnul se v prostranném, dosti staromodně upraveném pokoji a stanul tváří v tvář neméně nežli čtyřem mladým, veskrze novomodním krasavicím. Klonil se vážně, i ony klonily se vážně; ale poněvadž se sotva smáti přestaly, byla vážnost jejich světlá i jasná jako jarní den. Jedna z nich, boubelatá dívka s dolíčky v červených tvářích a s čtveračivým pohledem jala se dělati hospodyňku, kterou v skutku byla, ježto správec Hoch už drahná léta ve vdovectví žil.

„Račte se posaditi,“ prosila, „hned otce zavolám. Avšak, tady už jest.“

„Viděl jsem pana faráře přicházeti,“ ozval se pan správec hned ve dveřích, „i spěchám za ním, aby v tak nebezpečné společnosti nebyl bez přátelské pomoci.“

Páter Čadský zarděl se jako pivoňka — nebyl ovšem žertům páně správcovým tak uvyklý jako přítomné krasavice. Rozpaky, ve které byl uveden, měly ten následek, že jen jako ve snách slyšel,

kterak mu správec dámu za dámou představuje; klonil se každé zvlášť, ale když s nimi už kolem stolu seděl, znal je tak málo jako dřív.

Zenáhla se mu vyjasňovalo: domácí slečně, která v několika okamžicích už sklenky s vínem rozdělovala, říkali Žofie; dvě jiné dívky měly na sobě zcela stejný šat, stejné bohaté rusé vlasy, stejné kadeře, byly tedy patrně sestry, a pan farář brzy vyrozuměl, že jsou to dcery pana důchodního Brčála. Zbývala jen ještě jedna, jižto náhodou zrovna proti velebníčkovi posadili, o které však během rozmluvy nic jiného pochytiti nemohl, nežli že ji nazývali Míninka; byla vysoké postavy, štíhlého zrůstu, měla úhledné tvary, bledou pleť, sivé jiskrné oči, pěkné černé obočí, jemný táhlý a jak se mladému faráři zdálo, trochu všetečný nosíček.

Pan správec pozdvihnul sklenku na zdraví pana faráře a na dobré dlouhé přátelství. Obecné ťukání.

„Co se toho přátelství týče," podotkla při tom z ženštin ta, kterou velebníček nejméně znal — „doufáme v ně, ať už nás pan farář slyšel čili nic, než před chvílí na dvéře zaklepal."

„Mají zlé svědomí," řekl pan správec knězi. — „S pravdou před boha, Míninko, že jste tady sněmovaly o panu faráři?"

Páter Čacký rozhlednul se po krasavicích; žádná ani žilkou v obličeji neprozradila, zdali pan správec mluví žertem aneb do pravdy.

„Svědomí svoje musíme bez toho před panem farářem docela odhaliti," odpovídala pak Míninka. „Ale rády bychom s tím počkaly až do příštího postu aneb do velikonoc. Kdy bychom i dnes byly o panu faráři sněmovaly, nemusilo by se to státi s obtížením našeho, bez toho už dosti hříšného svědomí; neboť po včerejšku o panu farářovi mluví celá osada, a já bych si přála, abych byla na jeho místě, aby také o mně jednou lidé tolik dobrého napovídali. Náš sněm —" ukázala na ostatní ženštiny — „nemusí se tím tajiti, že o panu farářovi pilně rokoval dříve ještě, než ho tu kdo viděl — ale doufáme, to že nám bude odpuštěno neli na tomto aspoň na onom světě."

„Rokovaly," obrátil se pan správec s velmi opravdovým vzezřením k velebníčkovi, „rokovaly — hlavu bych na to vsadil — o tom, která má nejvíce naděje, že si ji pan farář vezme za hospodyni: nejvíc chuti má z nich každá. Co mi povídal dnes ráno ponocný? Ženské prý se okolo fary na dnešek jenjen rojily — což vy jste ničeho nepozoroval, pane faráři? Naše dámy tam večer také někde dobrodružily."

„Ale tatínku," ozvala se Žofie, „co si o nás pan farář pomyslí, když ty sám nás jemu tak maluješ?"

„Má to slyšet od jiných, ať to slyší ode mne," odtušil tatínek.

„Musíte vědět, pane faráři," pravila Míninka, „že z pana správce tak trochu mluví žárlivost — ačkoli vás ujišťuju, že nemá k žárlivosti žádné příčiny, jeli tak věren mně jediné jako já jemu jedinému."

Na potvrzení svých slov položila starému pánovi přítulně hlavu na rameno.

„Bude to z nás párek, velebníčku — co?" řekl pan Hoch kroutě sobě kurážně svoje bělоučké kníry. „Mně je teprvé sedmdesát a Mínince už sedmnácte let —"

„Hůře jest,“ vpadla mu Mininka do řeči, „že musím já za panem správcem choditi, místo aby on chodil za mnou. A přec ještě žárlí.“

Páter Čacký od té doby, co ze semináře vstoupil do života, byl se pohyboval jen ve společnosti panských domů, kde každé slovo a každý pohyb byly vážně odměřeny. Ký div, že mu nyní zábava, při které si starý pán i mladé krasavice s tak volnou nenuceností vedli, tak zatopila, až mu rosa stála na čele.

„Abyste o našem včerejším dobrodružení nesoudil křivě,“ obrátila se Mininka zase k němu, „musíme vám pověděti, že jak nás tu vidíte — pana správce nevyjímaje — byli jsme odpoledne navštívit nevěstu polesných: ovšem jsme se večer kolem fary vraceli, ale to je všecko. Co pan správec více na nás žaluje, to přimyslil. V tom on je mistr!“

„Ano, v tom jsem já mistr,“ svědčil starý pán načechrávaje si své řídké šediny; „já si ku příkladu vymyslím kytku, a ona hned někomu vletí do okna.“

Tajemství se tedy páterovi Čackému dokonale odkrylo: tou neznámou večer byla Mininka, ostatní dámy i pan správec nejspíše hleděli odněkud z úkrytu, když večer stála pod jeho oknem. Nemusil sobě dále hlavu lámati; jen kdy by ještě zvěděl, kdo vlastně tato Mininka jest?

Nyní bylo nutno, aby při zmínce o kytici nemlčel tak, jako když ji večer obdržel; pravil, on že byl také k svému nejpříjemnějšímu překvapení překrásnými květinami obdařen neznámýma rukama, a že by se mu pan správec, jenž patrně tak mnohá něžná tajemství zná, nad míru zavděčil, kdy by mu pomohl vypátrati ušlechtilé dárce, aby jim svůj srdečný dík vysloviti mohl.

Ale pan správec obrátil také tuto žádost v žert; velebníček získal jenom tolik, že mohl zavesti hovor na dolejší zahrádku, čehož následek byl, že se k návrhu domácího pána všichni zdvihli a do zahrádky sešli. Tu se zábava valně oživila; uvolnilo se zejmena mladému farářovi, anť nyní měl více látky, o které mluviti mohl. Obdivoval se rozkošným růžím na keřích i na vysokých stromcích, nejhlasitěji pak besídce, která po stranách i po vrchu samými růžemi pokryta byla. Každá z přítomných krasavic měla jemu něco zajímavého vysvětliti a všecky mu snášely nejpěknější květiny. Slečny Brčálovy — o kterých nahoře jižjiž domnívati se počal, že jsou tak málomluvné, jako jejich otec — tady dole také rozvázaly, ano byly teď hovornější než obě družky jejich. Sám velebníček, dříve nežli se toho nadál, šermoval statečně dobrými a špatnými vtipy, netoliko útok odrážeje ale také jej podnikaje.

S velikou kyticí a velmi rozveselenou myslí vrátil se v poledne domů. Tenkráte neoctnul se na faře v tiché samotě; děti se vyrojily ze školy, a také ty, které nebyly přespolní, neopominuly sobě aspoň na chvilku zaskočiti do hájku za farou, kde měly všecky svůj oblíbený dýchánek. Připadloli jim vůbec, že fara dnes už jest obydlena, nezůstaly toho dlouho pamětlivy: při svých závodech a hrách namáhaly plíce i hrdla, co jen stačily, až jim po nějaké chvíli kostelník přísně do duše promluvil, že ode dneška tady hon a rej a lomoz musí pěkně přestati.

Když potom panu farářovi na stůl přistrojil a při jídle posluhoval, dovolil sobě nejšetrnějším spůsobem pronesti otázku, zdali bude vždycky pro oběd choditi do kuchyně učitelovic?

„O tom si svým časem více povíme," odtušil kněz. „Zatím jsem vám chtěl říci, kostelníku, abyste ty děti venku neokřikoval. Ať si volně pohrají a poskotačí."

„Nechtěl jsem jen, aby vašnostpána obtěžovaly," odůvodňoval Liška své jednání, za které spíše pochvalu než výtku očekával. „Svobodným pánům, kteří vlastních dítek nemají, bývá hluk dětský proti mysli."

„Nemám dítek, ale jsem vychovatel," podotknul stručně a opravdově pan farář.

Liška se mlčky uklonil, a v tváři jeho bylo čísti, že pánu svému dobře rozumí, a že si ho nyní jen tím více váží pro výtku, které se mu dostalo.

Odpoledne strávil páter Čacký příjemnou hodinu mezi dětmi ve škole, načež se vydal na další obchůzku. Tenkráte namířil k lesu, kterým jsme včera Vlašťovičku k Bukové přicházeti viděli. Vstoupiv do něho uhnul se po cestě na levo, a byl by mohl za čtvrt hodiny doraziti k Hubáčkově myslivně, kdy by byl chtěl spěchati. Avšak on chtěl raději déle užiti lesního chladu a lesní vůně. Byl dítě městské, větší část svého posavadního života byl strávil ve školách, od svého vysvěcení zastával úřad učitelský, který jej namnoze držel zase mezi čtyrmi zdmi, a tak po tu dobu nikdy se lesa do sytosti nenabažil. K tomu byl od přirozenosti slabého těla a míval nehrubě pevné zdraví: i z těchto příčin tedy po životě venkovském velice toužil, a v životě tom také lesy obzvláštním kouzlem mysl jeho vábily.

Doraziv k myslivně spatřil pana Hubáčka, an maje ručnici na rameně, dýmku v ruce a psa po své straně právě z domu vycházel. Přivítal hosta tak hlasitým hlaholem, že se to daleko po lese rozléhalo, uvedl jej do domu a představil své manželce i své dceři. Jako byl pan polesný silný a hřmotný, tak byla paní polesná slabá i tichá; Lorince za to tváře ani nezhubeněly ani nepobledly, jak se vlastně na nevěstu v poslední týden před svatbou sluší; byla tak statná, že — jak se aspoň velebníčkovi podobalo — by byla mohla v tu chvíli vzíti pušku a jíti zaotce svého do lesa.

Promluviv s matkou o starostech při výpravě dcery, přijav pozvání na veselku a slíbiv Lorince svatosvatě taneček, jejž si u něho o svatbě důtklivě zamlouvala, nechtěl pan farář ženštinám v pilné práci překážeti a pana polesného déle doma zdržovati.

„Což," tázal se tento, „nebylo by vám vhod se mnou lesem se projíti?"

Nabídnutí to kněz velmi rád slyšel.

„Jenom ať mne po cestě nebaví zase pastorem," pomyslil sobě, když opouštěli myslivnu.

Ale na tuto obavu rychle zapomněl. Nelenoval si činiti množství otázek, a pan Hubáček byl by s největší ochotou několik dní a nocí bez přestávky vykládal o důležitosti lesů, o zalesňování a odlesňování, o stáří stromů, o vlastnostech různého dřeva, o živobytí a zvláštnostech

lesního živočišstva, o pytlácích a sterých jiných věcech. Tady se pranic na slovo nerozmýšlel, pranic se nerozpakoval, aby snad slůvkem náležitou míru nepřekročil neb o dobrý mrav nezavadil: v těchto místech se síla jeho nedala poutati a tlumiti i zdála se na něm nezbytnou nutností, také když v surovost a divokost zabíhala. Vrazili na babku v hadry oděnou, která sobě chrastí sbírala ale také uzlík mechu natrhala: polesný pustil se do ní a vyčinil jí takovým spůsobem, jako by mu polovici lesa spálila. Ale jakmile jdouce dále od ní se odvrátili, ukazoval panu farářovi lesní školku s tak radostným vzezřením a tak mírným hlasem, jako by byl místo nehorázného spílání po bábě vzkazoval pozdravení svému nejmilejšímu příteli. Hned potom se nějaké naivní otázce velebníčkově srdečně vysmál a po chvilce zase psovi, když dvakrát třikrát volání jeho neuposlechnul, s pravou zuřivostí kožich vyprášil.

VI.

„A nyní —“ řekl pozdvihuje k farářovi obličej ještě všecek uzardělý ale už zase vlídným úsměvem ozářený — „nyní ukážu vám něco velmi znamenitého. Pojďte!“

I vykročil kvapně ku předu. Velebníček následoval za ním a počichávaje nosem ve vzduchu, podotknul: „Cítím jakousi zvláštní vůni — od čeho asi?“

„Hádejte!“ zvolal polesný s hlasitým smíchem.

„Snad od lanýžů? Aneb od bezu? Či od lipového květu?“

„Toto! Ba ne! Kde pak!“ opakoval lesník hlasem po každé vyšším, maje z toho náramnou radost, že velebníček je tak daleko od pravdy. „*Medvěd* by to byl už dávno uhodnul!“

A chechtaje se z plného hrdla tomuto vtipu svému zastavil se u vysokého hustého okleštkového plotu.

„Podívejte se,“ pravil, máchnuv před sebe rukou, — „tato část stráně byla před lety učiněná spousta, rozbrázděná hlubokými výmoly a stržemi, ani hloží ani hrubě kámen se na ní neudržel, poněvadž se tu každý příval proměňoval v divoký proud: račte vejíti a přesvědčiti se, jak to lidská ruka předělati dovedla.“

Kněz jaksi váhal, ale pan Hubáček nemoha se dočkati, aby se už překvapením jeho kochal, vtáhl jej polo násilně dvířkami do ohraženého místa.

„Už víte,“ pokračoval, „co vám to zvláštního zavánělo?“

Čacký nemohl ovšem déle býti v nejistotě. Všechen vzduch hučel bzučením včel a páchnul silnou vůní vosku i medu; po stráni v drobná políčka rozdělené a vysokými i nízkými rostlinami hustě posázené, rozstaveno bylo veliké množství oulů ve všech možných podobách, buď v dlouhých řadách, buď v umělých pyramidách, buď jednotlivě ve spůsobě medvědů na zadních nohou vztýčených a p. Uprostřed ohrady stál uzoučký domek, všecek ověšený náčiním, jakého kněz posud nikdy nevídal.

Avšak i teď si ho nevalně všímal. Všecko, co tu před ním bylo, přeletěl jen zběžným pohledem, a to za tou příčinou, zdali se mu kde

objeví postava jeho evangelického souseda. Neboť že jej polesný lesem zavedl až někam k Habrové a proti jeho vůli vtáhl na půdu pastora Svobody, bylo mu nyní zrovna tak nepochybné, jak málo jej to těšilo. Kterak sem přicházel? Co tu měl dělati? Včera se přistěhoval do zdejšího kraje, nemohl posud navštíviti žádného ze svých nejbližších panů bratrů — a k pastorovi běžel už dnes s poklonou jako nejochočenější, nejzotročenější beránek jeho stáda! Jakou měl on vůbec příčinu přáteliti se s pastorem neřkuli tak o překot známost jeho vyhledávati? Co by tomu byl řekl onen jeho představený v lesknavé vlásence, který mu byl úkol jeho přece dosti zřetelně naznačil? A co si o něm pomyslí sám pastor Svoboda, až ho tu tak z čista jasna uvidí? Věru, více sobě zadati nemohl! A k tomu se vydával v šanc věcem, za které by pak nic pod sluncem nevzal. Přece mu bylo v čas pověděno, že je pastor Svoboda nebezpečný člověk; netušilli, že sem polesný pátera Čackého přivádí, jak snadno mohl k tomuto býti urážlivý, jizlivý, nadutý! A byloli to vše mezi ním a Hubáčkem umluveno, tím hůř — tím vážnější důvod, aby se mladý kněz měl na pozoru a nedal se do tenat vlákati.

O těchto myšlenkách farářových neměl polesný ani nejmenší potuchy; nedomnívaltě se ničeho jiného, nežli že průvodčí jeho samým udivením se zamlčel.

„Jen dále," pobízel jej. „Prohlídneme nejprvé včelařství a pak hedbávnictví — tu v domečku má pastor svoje bource."

Páter Čacký měl už ostrou odpověď na jazyku, ale obrátiv se k lesníkovi nebyl s to dotknouti se ho nevlídným slovem: vzezření Hubáčkovo bylo tak bezelstné, dobrácké a srdečné, že aspoň vědomým účastníkem nástrah pastorových dojista nebyl.

„Nepůjdu ani krok dále," řekl farář.

„Proč pak?" zvolal s novým smíchem polesný.

„Protože — protože se bojím včel . . ."

„Leda to. Ale tu je snadná pomoc — vezměte a zapalte si doutník, kouř od vás včely zaplaší."

S těmi slovy podával Hubáček farářovi svou schránku na doutníky.

„Děkuju — ale nejsem kuřák," namítal opět velebníček.

„Tedy se mne držte, já zadýmám, že nás to oba ochrání."

„Nikoli — nepůjdu dále — a kdy bych byl věděl, kam mě vedete, nebyl bych sem ani nohou vkročil . . ."

„Ale, ale velebníčku!" smál se lesník. „Vy byste — s odpuštěním — čerta zažehnal, a jste tak bázlivý! Zde je docela zbytečno se strachovati. — Dobrý den, Pepičko!"

Pozdravení toto platilo děvčeti, které v tu chvíli z domečku vystoupilo. Farář, který přes domluvu polesného z ohrady už vystoupiti chtěl, musil volky nevolky úmyslu toho se vzdáti, nechtělli porušiti všechen dobrý mrav a nechtělli odchod jeho vypadati jako zbabělý útěk.

Polesný nemeškal farářovi dívku představiti co nejmladší dceru pana pastora. Čacký se mlčky uklonil, ale i děvče, jemuž nebylo přes čtrnácte roků, se jenom pýřilo. Za to pan polesný hlasitě oznamoval, že pan farář přišel pana pastora navštívit, že nemůže se dočkati, aby se s tak výborným mužem seznámil.

Nesnadno říci, zdali Čacký nebo Pepička byla u větší nesnázi.

„Lituji velice —“ řekla polo hlasitě polo šeptem — „ale tatínek někam odešel.“

Čackému bylo nejinak, než jako by mu patrný boží prst pomáhal z tísně, do které se byl každým okamžikem hlouběji dostával.

„I to je škoda!“ litoval Hubáček.

„Nezbývá nám než prositi za odpuštění —“ řekl farář ukláněje se k rozchodu.

„Ó prosím,“ zašeptala dívka upírajíc naň své veliké černé oko, z něhož by střízlivému pozorovateli bývalo patrno, že se usilovně namáhala přemoci v sobě plachost a pomatenost, ale že se jí to jen napolo podařilo. Čackému projela hlavou jiná domněnka. Podobalo se mu, jako by Pepička okem svým opět a opět pronášela otázku, kterou na jazyku potlačovala: „Je to pravda, je to možná, že tu přede mnou stojí nový farář Bukovský?“ Zdálo se mu, že by se dívka tolik nedivila, kdy by slyšela, že do včelníku jejich se vloudil medvěd, aneb že rodinu jejich přišel navštívit Turek — na Turky asi otec její tolik nehnal jako na katolické kněze! Ó, v jakých náhledech o katolických kněžích bylo asi toto ženské poupě vychováno, co šeredných věcí asi o nich slyšela a pevně věřila! Věru byla by to věc záslužná, kdy by ji vyvedl z bludu, kdy by jí přesvědčil, že nejsou tak hrozní . . .

„Bude tatínek dlouho pryč?“ pokračoval polesný v rozmluvě.

„Myslím, že ne dlouho,“ odtušila Pepička, „a kdy by se pánům líbilo vejíti k nám . . .“

Nedokončila i sáhla sobě už po kolikáte k hrdlu, jako by jí bělostný límeček byl příliš těsný. Čacký nevěda, že sám přes tu chvíli brejle a kolárek sobě upravuje, odtrhnul konečně zraky od její tváře a sledoval pohyb její ruky. I viděl, že límeček je dosti volný, že je pod kulatou bradičkou spjat obrázkem a že obrázek obsahoval fotografii ve zlatě zasklenou. Pohled na tuto fotografii měl takový účinek, jako by Čackého zrovna bodnul nožem do srdce — byla to podobizna té samé mladé dámy, na kterou on včera pod večer s úsměvem zpomínal jakožto na svou první lásku . . .

Nyní mu rázem všechen smích zašel. Proměnil se tak náhle ve tváři, že se i dívka patrně nad tím zarazila. Vše to bylo arci dílem jediného okamžiku.

„Nebudeme déle na obtíž —“ řekl farář vzbíraje se vším úsilím k rozhodnému jednání.

„Nikoli na obtíž — jsme vaší přítomností obzvláště poctěni,“ odpověděla Pepička, také důrazněji než posud, ale také tím pevněji obrázek ve svých prstech tiskla.

Čacký kloně se na rozloučenou ještě jednou kradmo po obrázku okem mrsknul — žádný klam, žádná pochybnost! Ona to byla — vždyť ji tak dobře znal!

Když polesný viděl, že se farář déle udržeti nedá, uložil Pepičce, aby otci od nich vyřídila tisíceré pozdravení a jak tuze se rmoutili, že ho nenalezli doma. Sotva vyšli z ohrady, ptal se Čackého, jak se mu dceruška pastorova líbí, nabíral ho tím, jí že snad se nebál, anať nemá žihadélko jako včely — avšak nezapomněl ho mezi takovou řečí upozorniti na moruše páně Svobodovy, ačkoli se ho velebníček už na nic

nevyptával. Vystoupivše na rovinu stáli u samé Habrové; poněvadž pan polesný v této obci měl jakési řízení a farář už jen na návrat pomýšlel, potřásli sobě několikrát ruce a rozešli se. Avšak i potom se pan Hubáček ještě obrátil a z dálky na velebníčka celou silou hlasu svého vyvolával: „Jen se zas brzy pro mne zastavte — však my po druhé pastora zastihneme. Ale včeliček nic se bát — hahaha! Nic bát!“

Páter Čacký nemohl se na takovou vzdálenost pouštěti s ním v dišput, toliko na něj ještě kloboukem mávnul a potichu za ním mluvil: „Dobře, dobře — víme teď, čeho se vystříhati. Nevlezeme po druhé slepě do této pasti, nedáme se vůbec tak snadno překvapit...“

I obrátil se k Bukové. S těchto míst bylo viděti, jak veliký oblouk lesem udělali; farář mohl se nyní domů dostati cestou mnohem kratší. Buková se zrakům jeho ukrývala v dolině, ale zámek, který se as na polovici cesty uprostřed širé zeleně bělal, byl mu nejlepším vůdcem.

V jeho stranu dal se po nejbližší mezi. Nevolil takto cestu nejkratší, ježto se meze přes tu chvilku v pravo v levo uhýbaly, ale zajisté cestu nejpříjemnější, ježto kráčel po měkké travnaté půdě mezi obilím v lehýnkém rozvlnění šumícím, mezi pestrými záhony kvetoucího máku, mezi rozsáhlými lichami jetele tu bílého tu červeného. Jen že tomu všemu věnoval pozornost nevalně bedlivou. Ze všeho nejzřetelněji viděl před sebou malé fotografické poprsí, vroubené zlatem, jež spínalo bělostný límeček.

„Byla to ona! Byla to Tichá! Byla to Albína! opakoval si bezpočtukrát. „Jen že je tato fotografie novější než jsou moje...“

Uběhnul již hezký počet roků od té doby, co Innocenc Čacký s tlukoucím srdcem kupoval všecky různé fotografie Albíny Tiché, kde jen jakou novou vypátral. Tehdy se Albína Tichá pojednou byla objevila na obzoru světa uměleckého jakožto zářící hvězda, vyskytla se z nenadání a hned při prvním svém vystoupení na jevišti okouzlila všecko obecenstvo svým zjevem, svojí hrou a nejvíce svým zpěvem. Každým novým vystoupením budila nové nadšení, které se jevilo bouřlivým potleskem, bezpočetnými věnci a kyticemi, nekonečnými chvalořečmi v novinách i společnostech a nejrozmanitějšími ovacemi. Mezi dokonale okouzlenými nalézal se také studiosus Čacký; i odbyl sobě tehdy — ne zrovna hravě a levně — svůj první román, který byl arci také jeho poslední a konči tím, že hrdinal jeho oblekl se do kleriky.

Několik let potom ještě Albínu Tichou sledoval na cestách života jejího, které se nepřetržité vítězoslávě podobaly jako vejce vejci. Odešla záhy na divadla italská; Vlachové ji jmenovali *Ticca.* Později obrátila se do zemí německých. Němci odkryli, žé Ticca není vlastně žádnou Italiankou, nýbrž rozenou Němkyní, jejíž rodinné jmeno jest *Tiecke;* také ji s vytrvalou důsledností *Fräulein Tiecke* psali. Potom se Čacký vždy řídčeji a jen náhodou o Tiché něčeho dočítal, až ji posléze docela s očí ztratil. Nyní nevěděl ani, jeli ve Francii nebo v Anglii neb dokonce za Atlantským oceánem na protější straně koule zemské.

Že by podobiznu její shledal v lese Hrabrovském, bylo by mu ani ve snách nenapadlo. Jak se octla na krčku pastorovy dcerušky? Veliká hádanka! Byl by se mohl jednoduše optati — ano, proč pak se

neoptal? Nejspíše proto, že byl na půdě nepřátelské, že stál v ohni — v ohni těch velikých mladistvých očí, že by byl musil hovořiti o krasavici vůbec a zvláště o krasavici, která bývala první jeho láskou.

Jak pak ale — jestli pastorova rodina netoliko zná Albínu Tichou, nýbrž i celý jeho román? jestli dívčinka zrovna proto tak pilně jeho zřetel na obrázek obracela? jestli to vše souvisí s tím, že jej polesný mermo k pastorovi dovesti chtěl? jestli mu hodlali dokázati: „Však my dobře víme, že jsi také křehká nádoba, a stavíšli se svatým, že jsi pokrytec!“?

V takovém přemítání bloudil v polích ničeho si nevšímaje. Konečně, když jej z toho už hlava brněla, trhnul sebou a máchnul rukou.

„Je to nejspíš pouhá náhoda,“ řekl sobě i jal se s upjatou pozorností hleděti na předměty kolem sebe, aby posavadní myšlenky násilně z paměti vyhostil.

Došel k háji a po první stezce vstoupil do něho; v několika minutách octnul se na průlině, která se stromovím rovně jako šňůra táhla a tak dlouhá byla, že čáry její vzadu v jeden bod sbíhati se zdály. Byla to cesta, jakou si páter Čacký tímto pozemským údolím jen přáti mohl: svatý klid, jasné výsluní, svěží zeleň vůkol i na samé cestě, pluo vůně z mateřídoušky a lesních travin, a každý lístek hleděl utěšeně jako blažený tvor. Mladý kněz mimoděk potichu zazpíval.

„Zde je to roztomilé, zde je člověku dobře býti samotnému! Sem budu chodívati,“ umiňoval si hlasitě — a předsevzetí to upevňovalo se tím více, když se průlina končila, za to však se proměňovala v rámec, ve kterém se vždy nádhernější obraz širého kraje před ním rozvíjel. U ohromné lípy, která na konci cesty vozem dávno netknuté stála, rozestřel se před ním obraz docela. Čacký stanuv, s rozkoší ponořil se zrakoma v tu podívanou.

„Líbí se vám zde, pane faráři?“ uslyšel pojednou ze strany.

Obrátiv se, spatřil před sebou Míninku. (Pokračování.)

Popravčí kniha pánů z Rosenberka.

Z archivu Třeboňského podává

Frant. Mareš.

Máme před sebou knihu, nazvanou: „*Vyznání zločinců*“ aneb „*Léta páně 1390 a okolo těch za kralování Václava IV. v Čechách pan Jindřich z Rosenberka jsa jedním kmetem krajským a soudce škůdců zemských v této knize poznamenané osoby dle jich seznání na trápení z světa zprovoditi poručil.*[1]) Vypsány jsou tu stručně výpovědi zločinců (česky a dílem i latinsky) z doby 1389—1429 na 46 listech v tuhých deskách vázaných. Papír pochází, pokud se z vodotisku souditi dá, z jedné doby.[2]) Vyznání předvádí se nám po rocích a po

[1]) Archiv Třeboňský: hist. čís. 49.

[2]) Znamení toto má podobu, ať tak dím, rukavice s třemi prsty na každé straně a uprostřed po jednom; výška obnáší 6^{cm}; šířka na jedné straně 3^{cm}, na druhé $1\cdot5^{cm}$.

skupinách zločinců, při čemž se vždy připomíná: „na mučení“ neb „bez mučení vyznal jest.“

Chceme o této velezajímavé památce soudnictví českého promluviti z příčin historických a kulturních. Vlastní pole soudnické, které, jak by se zdálo, na první místo bychom měli postaviti, musí při jednoduchosti soudní procedury [1]) v tehdejších dobách zůstati téměř cele nepovšimnuto. Jenom tolik podotýkáme, že přestupky vyslýchaných osob jsou dvojího spůsobu: buď sprosté přečiny jako krádež, vražda a t. d. aneb politická provinění: že chodil s Žižkou, boží muka lámal, obrazy sekal a p. v.

Dáta historická — zvláště pro místní dějepisy důležitá — pocházejí z dvou dob, a sice z rozbrojů pana Jindřicha Rosenberka a ostatních nespokojených pánů s králem Václavem IV. i městy jemu věrnými (1394—1405) a z válek husitských (1420—29), i zahrnují skorem celé jižní Čechy. Udání tato mají však jenom cenu podřízenou, jelikož zločinci obyčejně později chycení neudali času, kdy to neb ono učinili; výpovědí jejich možno tedy jenom na základě jiných datovaných pramenů co vítaných podrobností užiti. Tak čteme při roce 1397: Oldřich z Katova na mukách pravil jest na Martina pána svého, že dvakrát jest byl u hradu Helfenburka [2]) chtě jej zlézti; a Jindřich Šindel dával jest k tomu jim potřebu; také pravil jest, že Mikuláš, písař od komořího, dal jest jim láhev romanje, aby tím pilnější byli. Jiní vyznali r. 1401, že měli Stráž ztéci, Soběslav zraditi, že zrazovali lidi pánů z Rosenberka, z Hradce, z Ústí a ze Stráže. Oldřich rychtář z Lomnice chtěl tu hrad v Lomnici panu Alšíkovi Bítovskému zraditi; on, pak kněz Vácslav, kaplan páně Alšíkův, a Jan, kličník, ti jsou jezdili do Třeboně, město shlédajíce, kterak by je mohli panu Alšíkovi zraditi, jakýsi francouz v službě pana z Rosenberka vzal od Diviše 6 kop gr., aby Soběslav jemu zradil a jej proti panu z Rosenberka vystříhal. Hechtl z Giligenperka přiznal se r. 1401, že chtěl Bílkov [3]) zlézti a že jeden hlásný mu tu tvrz zraditi chtěl. Z r. 1409 máme vyznání, že měli hrad Velešín panu Litoldovi z Bítova zraditi, Nové hrady zlézti, tvrz Slověnice panu Erhartovi zraditi a p. v.

Jednotlivé poznámky osvětlují paprskem tu onu krajinu v tomto století: tak se mluví o Kletečském mostě u Lomnice — za ním v třetím mlýně, který leží pod brodem, jímž se k Valu jezdí, mívali zloději svůj stav; — aneb o lese za Kaplicí, řečeném Kramář, skrze nějž cesta jde.

Důležitější a obšírnější zprávy máme z doby druhé; vůbec nutno připomenouti, že výpovědi vyslýchaných jsou tím důkladnější a všestrannější, čím více v 15. století pokračujeme. Jak známo, opustil Žižka dne 22. srpna 1420 Prahu, přirazil ještě téhož měsíce do Písku a dobyl Vodňan, načež se mu také Prachatice vzdaly. V září pak vytáhli Táboři

---

[1]) Sr. Archiv Český III. 7—8. K vysvětlení institutu popravců kniha naše ničím nepřispívá.

[2]) Obšírnou a velezajímavou monografii o Helfenburku sepsal Bohdan Wagner.

[3]) Diviš z Hrádku vyznal, že také mladý markrabě Prokop mu přikázal, aby pána z Rosenberka hubil, kdež by mohl, a jeho lidi, panoše, kněží, měšťany a sedláky jímal, mučil a šacoval.

pod Žižkou do kraje Pracheňského, zbořili hrad Poděhusy a Vlhlavy[1]), přepadli a spálili klášter Zlatokorunský dne 27. října 1420.[2]) „Mniši," dokládá Březan, „byli se větším dílem rozutíkali kromě několik sešlých, již tu zůstali a zahynuli." Prachatice ale zapomněly brzy slibu Žižkovi daného pronásledujíce stran pod obojí všemožně. Proto pospíšil si Žižka potrestati tuto věrolomnost a dobyl dne 12. listopadu tohoto katolicky smýšlejícího města, kteréž od těch dob horlivým přívržencem Táborův se stalo.[3]) Z Prachatic kuly se nyní pikle proti sídlu pána z Rosenberka, proti Krumlovu. Jakýsi Mareš, bratr Zíchův z Křenovic, měl Žižku s jeho tovaryšstvem sem nejprvé do nového města vésti, aby tu klášter spálíce a zbořice a panny vyženouce, ihned pušky k zadnímu mostu zasadíce, valem k hradu se valili, předhradí zkazili a potom město valem obvalíce dobyli, kostel i s domy vypálili a zbořili.[4]) Zároveň měla Anna, z Hůrky nevěstka, Laterán, kdež u Sitové zůstávala, zapáliti; o příchodu Žižkovu měl ji Lipl, němec z Ktiše, zpraviti.[5])

Nemenší nebezpečí hrozilo panu Oldřichu z Rosenberka roku následujícího; neboť nejen že nejbližší jeho soused, známý Smil z Křemže, s Žižkou a s Tábory se spojil,[6]) nýbrž r. 1421 sestaveno mnohočlenné

---

[1]) R. 1423 vyznal Borovec z Boletic, že byl při vypalování páně zámkův u Soběslavi, Poděhus, Velehlav a v Deštném; a Míka, kovář z Vlhlav vyznal na mukách, že když byl na tvrzi ve Vlhlavech s tovařiši páně Hrózovými a měl se tu brániti proti Žižkovi, tu pak šel dolů a přišel k nějakému Jindrovi do Bavorova k Táborům a řekl jim: „Málot jest jich na tvrzi, dobudete jí, chceteli, kdyžkoliv přilehnete."

[2]) Slivka udal 1420 v Chvalšinech, že Syekl, lázebník z Netolic, a Václav truhlář byli při pálení kláštera Zlatokorunského; 1423 přiznal se Palček z Ktiše, že pomáhal Koruny s jinými vypáliti. Dle toho nechť se položí listina v Pangerlově diplomatáři Zlatokorunském č. 175 do roku 1420 (a ne 1425). Že v říjnu (nikoli v květnu) tento klášter spálen byl, dosvědčují nejen klášterní kronikáři (nejnověji P. Sládek) ale i Březan. Dle našeho vypravování neodporuje psaní opata k Budějovickým o pomoc zprávám klášterním, že totiž klášter na večer, když mniši právě ku kollací se chystali (totiž ti, již pro stáří neb churavost nemohli uteci) přepaden jest. — Na známou pověsť o listech lípy kuklám mnichů podobných vztahuje se následující anagram, jejž jsme na starém zpotvořeném obrazu Žižky, nazvaném: vera effigies equitis Johannis Ziška de Trocnov, nalezli: Ziška „kazíš" versum recte est tibi nomen et omen || (evertis latia (!) est lingua boëma kazíš) || quingenta evertis coenobia, templa eremosque || et quodcunque pium est, improbe Ziška kazíš. || Sola tui sceleris gnoscia pullulat arbor, aevo quam nullo, Ziška sceleste, zkazíš; || annosae tiliae capata haec gemina crescunt || semper nequitio stigmata, Ziška, tuo!

[3]) Vaněk, kovář ze Smědče udal 1422, že, když jsou Prachatičtí kázali, k Strunkovicům, k Rábí, k Budějovicům i k Bystřici chodil se sousedy; a také doma cepův drahně nadělal, a jako do Prachatic utekl, tu jest pomáhal pušek kovati.

[4]) Vyznání Slivkovo z r. 1420.

[5]) K tomu přiznala se tato r. 1423 řkouc, že byla dvě neděle v Prachaticích a tu že s ní mluvil Štěpánek Netolický a Robil, tážíce se jí, kamž by naši Krumlovští jezdili a v který čas a v které místo; a tu že ji poslali do Krumlova davše jí na stravu 6 gr.

[6]) R. 1420 udal Slivka, že Smilek z Křemže býval na Písce a že má s nimi tovařišstvo; a že sebral lidu dobře na pět set pěšího, aby jim pomohl s tím lidem, když by sem do kraje přijeli a přišli. Srov. vyznání Chme-

ústrojí, jemuž pan Oldřich za oběť měl padnouti. Hlavní úlohu hrál při tom jakýsi Jan Domašín z Prahy, jejž Oneš v Kolíně najal připomenuv mu zvláště: „Když tam budete u Rosenberkského, buďte toho pilni, zdali byste se nad ním pomstili pro tu tvrz Perštajnec.“ S tím přišel Domašín z Kolína od Pražan do Hory dne 23. dubna a získal pro tento plán Petra, šafáře z Perštajnce, pohroziv mu těmito slovy: „Hněvá se na tebe pan Oneš, žes té tvrze Perštajnce postoupil panu z Rosenberka, a chceť proto k tvému hrdlu hleděti.“ Domašín a Petr vzali si ještě čtyři pomocníky a vykázali každému z nich v úmluvě u Hory v Alšově domě odbývané jeho díl. Mikuláš z Kamejku [1]) a nějaký Ročně měli zapáliti Krumlov, Přech [2]) z Hostovic a Heřman z Zaječic v Láteráně, když by bratří byli v Prachaticích a honci táhli a někde na vrchu oheň udělali. Spojení s Krumlovem udržovala Marketa, vdova z Husince, pak Jan Krejčí a Katruše, mlynářka Pavlova též z Husince, špehujíce, kterak se v Krumlově děje; Jakub, kramář z Prahy, jezdil po městech a co kde zvěděl, pověděl Táborům. Služebníci páně Oldřichovi zapleteni jsou též v toto spiknutí; kuchmistr Petr měl pomoci Krumlov zapáliti a potom nějakým ssutkem na hřbitově uteci; kuchař Dyetl podvolil se, pana Oldřicha jedovatým práškem v cinádru, [3]) když by mu dal štiku jísti — jelikož to sám pán jí, aby jich více neotrávil — ze světa zprovoditi. Poněvadž tu ale toho jedovatého prachu míti nemohli, ježto u Hory se bouřili a kramáři nevykládali, vybídnut Mikuláš, aby ho dobyl, že byl znám mezi kramáři. Ale Dyetl odmítl to těmito slovy: „Játť sám dobře dobudu, což mi bude potřebí.“ Když by ale pána nemohl otráviti, měl hrad zapáliti, ty komůrky, když by nepřátelé mečem blýskali a pokřik učinili, pak se po prostěradlech dolů spustiti a do Prachatic uteci. A toť měli učiniti tomu pánu, jenž se zákonu božímu protiví, a že z něho žádného hříchu nemají, aby tu peleš jeho vypálili. [4]) Neméně měli Táboři do Velešína namířeno; tam je měli Martin z Velešína a Ocásek z Újezda k nějaké díře přivesti, jakož jest starý most byl, aby se v hrad vkopali. [5])

Loupežný vpád Táborův do Němec vylíčen ve vyznání Ježka z Žumberka r. 1424. Pravilť, že Míka z Oldřichovy hory pravil v Prachaticích, jako sobě pro list klajtový chodil, že jsou cesty prorubány

lovo z r. 1423 a Jahresbericht des k. k. Staatsrealgymnasiums in Krummau 1874: Herr Ulrich II. von Rosenberg od J. Marka pag. 84.

[1]) Mimo to vyznal Mikuláš, že zůstal u Hory v dolech, jako Táboři do Hory táhli a král v Horu vpadl, a potom že vylezl z dolů a přivinul se k páně (Rosenberkovu) dvoru; a tu nalezl těch pět z Perštajnce a těch pět jelo s panem Závišim do Kolína k Pražanům a potom tam tři ostali a dva se zase vrátila. (Palacký II, 135.)

[2]) Přech přiznal se, že byl, jako Lúňovice klášter vypálili, též u Brna, jako města dobyli, a tu leza přes zeď po řebříku mnicha zastřelil. Též byl na Ostromeči, jako jich tu pan Petr Konopištský zjímal bez čtyr sto a da je do Hory (4. list. 1419). Pak udal, že Janek, pacholek Hříčův měl Onšovi zraditi tvrz Ondřejovu Hořovice a za to mu měl 4 kopy dáti, item pravil, že se mu dostalo v Berouně, jako dobyli, dva ornáty a ty dal za 50 gr.

[3]) Fischbeuschel.

[4]) Vypravování toto sestavili jsme z výpovědí jednotlivých účastníků; část tato nadepsána: „počíná se zrada.“

[5]) Vyznání Petra z Krasejova r. 1423.

do Němec, když jsou se ho tázali, chtíce tam. I stavili se u něho (Ješka) dva, Cipín a Chrast z Prachatic, umlouvali jej, napadli naň a vyprášili ho, aby s nimi šel do Němec; i slíbili mu 3 kopy, aby je vedl a cestu jim ukázal; na jízdě bylo Táborův 204. I učinil to. A tam pobrali a zajeli mnoho v Oldřichově hoře; i kostel tu vypálili a zmordovali jich dobře dvaceti v tom kraji a dvě vsi spálili.

Z dalších zpráv ještě některé dole [1]) uvádíme; tuto položíme ještě výpovědi škůdců zemských o obléhání Třeboně a vzetí Nových hradů skrze Tábory. Dle Palackého přirazil lid tento k Třeboni dne 13. května roku 1425, byv ale střelbou s hradeb dobře přivítán, obrátil se proti Novým hradům, jež ztekl a ohněm i mečem poplenil. Ale již r. 1423 vyznal Kamaret z Žirovnice, že, jako Táboři u Třeboně byli, tu on sám svým životem byl i se svými lidmi, a že potom, když města nemohli dobyti, sám třetí pryč jel a své lidi s Tábory k Novému hradu poslal; a téhož roku udal Toman, řečený Maretka z Ledrtála, že slyšel od Víta ševce, že řekl: kdy by bratří sem přijeli, věděl bych je dobře kady k Novému hradu přivesti, že by ho v hodině dobyli; a konečně přiznal se též v roce 1423 Michal z Batelova, že byl dvě léta u Chvala, hejtmana Táborského, a tu že s nimi jezdil a měst dobýval, zvláště že byl u Nového hradu, jako jej vypálili a ten kraj hubili, mordovali i pálili i klášter Vyšebrodský vypálili. Ježto Vyšší brod 24. května 1422 vzat jest a právě uvedené výpovědi z února 1423 pocházejí, položili bychom celou tuto událost do roku 1422 neb 1423.

Že Palacký užil popravčí knihy, to kromě dřívějšího citátu ukazuje se i v II. 153. Potahujeť se tam na vyznání kněze Lukáše z r. 1424, kterýžto jat s falešnými penězi Vídeňskými a uherskými udal na mučení v Krumlově, že jest Matěj z Moravy od Kroměříže dělal v Prachaticích na věži v kostele černé zlé peníze Vídeňské a že ho on (Lukáš) a kněz Vaněk Rajovec prosili, aby jim na stravu nadělal za několik kop těch zlých peněz uherských a Vídeňských, kteréž v Novém Městě na moravském pomezí chtěli utratiti. —

Nemenší zajímavost mají tyto výpovědi pro kulturní historii, zvláště starší část popravčí knihy poskytuje tu vzácný materiál. Nejen pro seznání obchodního spojení Čech v 14. a 15. století s okolními zeměmi obsahuje popravčí kniha některé ukázky, nýbrž podává se nám v ní také klíč k částečnému poznání domácnosti nižších tříd, k seznání

[1]) Němec Spernberkův pacholek (vyzn. 1423) měl s Bzdinkovým pacholkem Hlubokou zapáliti, když jsou Táboři táhli do Svínů (v říjnu 1420), a leželi ve vsi a na poli u dvorův podle Budějovic; žeť jim za to Táboři dobře učiní a nebudou tak hubeným sloužiti, jako jsou sami. Pavel, řečený Pavouček, byl u Žižky před Bechyní i na Hradišti, na rybníce Zaborském podle Žižky, jako rybník skopali, i také u Rosenberka, jako jsou byli poraženi. Vácslav Lapka z Vavic (vyzn. 1424) byl u Strakonic, jako Žižka dobýval, i u Budějovic, jako tam Chval ležel. O Hrádku (Häusles?) mluví se v tomto roce jakožto o zbořeném. Přibík Tluksa řekl 1423, že, jako městečko Bechyni zradou zlezli, on s Bzdinkou první byl v městě a tu velikou škodu učinili a město vypálili a tovaryšo druhé zjímali. — Rytíř Smil z Křemže, pak Chmel, Palúček a Trink stáli v stráži nad Borovnicí a vzali dvěma posloma, jednomu z Hluboké a druhému ze Žebráka listy a potom jim je zase vrátili, podrževše jich v lese přes poledne. (Vyzn. 1423).

jich oděvu, zbraně a hospodářství. Tak potkáváme se s kupci ze Solnohradu u Velešína na cestě vedoucí lesem, Hřeben jmenovaným; tu se na ně vyřítí rota loupežná a vezme jim 28 postavců barevného a 100 postavců polského sukna; po druhé ulehčí jim kapsy o 1800 florenů. Z Rakous vozilo se k nám víno a lákalo — na př. u Svínů — dlouhoprstou chasu. U Písku přepadeni jsou kupci a obráni o 80 hřiven grošův litého stříbra, o kopu grošů, pět zlatých a mnoho páteřů achátových; též jim vzali tři koně, čtyři samostřely, a ty kupce zjímali a vedli je s sebou do Moravy. Též kupci z Lubecka navštěvovali Čechy.

V popravčí knize uvedeny jsou zejmena tyto jednotlivé částky obleku: rubáš, čechel (kmentový), klok, kabát, sukně (blankytná, někdy bez rukávů), kytle, kukla, plášť (bílý neb zelený), podkolenky a šlojíř; na nohou spatřujeme botky, střevíce a škorně, na hlavě čepici. Kolem těla nosil se pás čili opásání, v němž se uschovávala tobolka s penězi. Mimo to jmenují se ještě kožichy, klakoly a hadry.

Naše zprávy pocházejí z dob nepokojných; na kupce i kupujícího, na poutníka i pokojného rolníka číhala na všech stranách krotká holota (vždyť ani papežský legát Simon těmto hořkým hostům neušel); ký div, že bez zbraně nikdo dům neopustil. Ze zbraní nacházíme tu nůž, meč, kord, samostřel, kopí, sudlici, oštíp, pancíř, pušku a cepy; hlavu kryla u vojína lebka aneb šlap. Do pevných míst lezlo se po řebřících z provazů spletených.

V domácnosti spatřujeme nože, lžice (kované), tesáky, sekyry, kladiva, tetivy, láhve, hrnce, štětky, podušky, prostěradla a koltřice; pecny chleba, bůchy masa, slaninu, huspeninu, cinádr, med, sýr, herynky, perníky a břemeny cibule; z koření šafrán, pepř a zázvor; v žádném domě nescházely páteře. Čiperná hospodyňka znala plátno, sukno a barchan; měřila na lokte a počítala na postavy. V chlévích potkáváme se se zvířaty nám známými, rovněž i na dvoře: kokot (kohout) vyšlapoval si tehdá mezi kurami tak pyšně jako dnes. U stavení stojí stohy sena, na poli vlní se obilí a čepejří se mák. V hospodářství polním užívalo se náradlníků, radel, vidlí hnojných, rukavice hnojné a těžadel. Kovár bušil svým mlatem, mlynář mel oškrd, rybař nevod a ptáčník setky ptačí. V Budějovicích stála již pila.

K těmto jednotlivým, mezi sebou nespojeným tahům připojíme ještě několik vyznání „škůdců zemských“, která pro poznání mravního a náboženského citu v 14. a 15. století se nám zdají charakteristickými. Jak svatý a neporušitelný i těmto loupežným rotám smír byl, ukazuje vyznání Linharta, Ratajova syna z Budějovic, r. 1423. Vyznal totiž, že s jinými vozatajům u Budějovic dvakráte vzal koně, ale vždy je vrátil Vožickým, protože s nimi příměří měli. Lid pověrčivý lehkověrný hnal fanatism kněží utrakvistických proti nevinným předmětům jejich náboženské nenávisti, proti kostelům, božím mukám, podobně jako proti katolickým jejich odpůrcům. Slivka udal ve Chvalšinech 1420, že kněží Michal, Prokop a Petr je pudili, aby pálili, řkouce: Nebudeteli páliti, sami budete páleni! Tak že ti kněží sami domy i klášter ve Vodňanech pálili a bořili. A kněz Lukáš z nového města Tábora přiznal se, že zjevně kázal a lid obecný návodem nějakého Vaňka proroka naváděl, aby bylo bojováno, mordováno a přinuceno k zákonu božímu; mimo to

pravil, že mladým dětem dával boží tělo a boží krev.[1]) R. 1423 vyznal Borový z Boletic, že Biskupec na to navodil Boletické, aby Kajov spálili, řka: „Máte za duše, abyste tu jeskyni ďáblovu vypálili; nebo se tu mnoho zlého děje.“ Ale na smrt jda potom toho odvolával.[2])

Lid ten se zkroušeným srdcem vyznával, že tělo boží přijímal a nezpovídal se, neb že v pátek maso jedl. Ale budiž to ke cti našich předků řečeno, že v celé popravčí knize nenalézáme *přestupku proti mravu neb slušnosti*, k čemuž přece tak nepokojné časy nejlepší příležitost poskytovaly.

Michal Petrovič Pogodin †.

Dne osmého prosince (dvacátého dle ruského počtu) roku 1875 v Moskvě zemřel M. P. Pogodin, raněn byv mrtvicí i pohřben jest za nesmírného účastenství dne 12. téhož měsíce v Novoděvičím monastyru.

Michail Petrovič Pogodin narodil se 22. listopadu 1800 v Moskvě z rodičův měšťanského stavu. Po celý život stálým byla mu sídlem staroslavná Moskva, kdež se stal osobností nejpopulárnější a nejpamátnější. Z dětských let zpomínku nevyhladitelnou v mysli jeho zůstavilo zničení Moskvy od Francouzův l. 1812. Praví se, že s ním zemřel poslední zástupce onoho vlasteneckého pokolení, památného i v literatuře i v politice, jež vychováno bylo tradicemi ruské slávy minulého století a vzpomínkami národní války l. 1812.

Pilností a bystrostí nevídanou vynikaje ve studiích, již l. 1821 stal se učitelem zeměpisu v bývalém universitním pensionátu. R. 1826 začal na universitě čísti o všeobecných a o ruských dějinách, i četl po 30 let.

Spisův, rozprav, článkův a řečí jeho jest množství téměř nepřehledné. Vztahovalať se činnost jeho na více než jedno pole literární.

U vědě hlavním předmětem studií Pogodinových byla historie ruského národa; dychtě po kritickém jí osvětlení, lnul k ní se zápa-

[1]) R. 1424 vyznal Lapka z Vavic, že byl v Prachaticích snad půl léta a tu že jim šil kabátce z ornátův.

[2]) Dodatkem stůjtež zde ještě následující vyznání: Šlechta, Vítek, Knap a synové páně Sazemini, Jan a Sazema, vyšedše z hradu Hradiště vzali v noci jednomu člověku z Údymě plášť a dvacet grošů; a ten plášť poznán jest na páně (vyz. 1397). Slivka pomáhal s Martinem z Ktiše spáliti pokoj a domek kněze Lazarův u vrat v Koruně v klášteře (1420). Míka, kovář z Vlhlav, jezdil v stráž k dúbíčku (?) a byl u Vinterberka, jako je porazili a tu městečko vypálili (vyzn. 14$^{20}/_{4}$23). Borový z Boletic byl vůdcem v tento kraj (Krumlovský) a chtěl pánu (Rosenberku) „Kvítkův dvůr“ spáliti (1423). Václav Holý z Březovíka pravil 1423, že všady s Tábory chodil, u Bystřice, u Boru, v Týně, kostel jako vypálili, také tu byl. Jakub ze Strunkovic zradil tovaříše Strunkovické; item také tu byl, jako v Kaplici kostel osadili a faráře ze Soběnova upálili (vyz. 1423). Václav Lapka z Vavic vpadl asi s dvaceti do Rajeva; tu vybili sousedy v noci a pobrali jim, což jsou nalezli; a tu ženicha i nevěstu obloupili, hudce, lazebníka a jiné lidi zbili, a jednoho vozotaje jeli a ukradené věci od něho do Smědče vézti si dali. Tu u Samburku jsou se o to bitovali: Lapkovi se dostal kabát a nějaká koltřice.

lem neobyčejným. Zásluhy jeho v tomto oboru jsou nezapomenutelné. Kolem sebe záhy shromažďoval kruh mladších spisovatelův, kteří pod jeho návodem vědeckou literaturu ruskou obohatili množstvím vzácných děl. Na cestách svých po Rusi a po Slovanstvu sebral znamenitou sbírku rukopisův, listin, starotiskův a mincí, kterou mu později vláda za 150.000 rublův odkoupila pro Petrohradskou knihovnu.

V mladších letech zabýval se Pogodin i beletristikou. Kromě mnohých překladův z literatur západních vydal r. 1832 tři díly historických novel.

Předním jeho zaměstnáním bývala však publicistika. Po celý svůj život byl horlivým žurnalistou, jedním z nejčinnějších na celé Rusi. Vydával „Moskovskij Věstnik" (od r. 1827), „Moskvitjanina" (1841 až 1856) a posléze list „Russkij"; ve všech pracoval především o sblížení Rusův s ostatním Slovanstvem. Památné jsou jeho politické listy z dob Krymské války. I řečí je mnoho od něho, nadšených a ohnivých jako vše, cokoli psal. Nad to až do posledních let rád psával obšírná poslání k čelným učencům na západě. *)

Sláva jmena Pogodinova a obecná známost jeho po veškerých krajích slovanských zakládá se na úsilovné činnosti jeho, seznámiti národ ruský s ostatními kmeny slovanskými, uvesti politiku ruskou do kolejí slovanských a Slovanstvo povznesti na náležitý stupeň rozvoje politického i literárního. Jeho zásluhou jest zřízení katheder slovanských jazykův a starožitností na ruských universitách a založení slovanského dobročinného komitétu v Moskvě.

Sjednocení všech Slovanův pomocí ruského jazyka, kyrilské azbuky a víry pravoslavné: toť myšlenka, která provívá veškera díla a veškery řeči Pogodinovy. V záležitostech slovanských Pogodin nejednou se obracel k samému caři Mikulášovi, a s ministrem jeho S. S. Uvarovem býval v poměrech velmi blízkých. Na cestách po Slovanstvu v letech 1835, 1839, 1842, 1846, 1852 a 1856 seznámil se osobně se všemi vynikajícími muži západních a jižních Slovanův a činné bral účastenství v literárních jejich podnicích. Často tehdá pobýval mezi Čechy, přátelské maje styky s Šafaříkem, Hankou, Palackým, Kollárem a s četnými jinými. Vloni o prázdninách stařec 75letý naposled navštívil naši Prahu, a navrátiv se, dal hlavní v Rusích pobudku k velikým sbírkám pro Slovany bosenské a hercegovské.

V Rusích Pogodin od prvopočátku mnoho měl protivníkův, hlavně pro slovanské své tendence; i mezi Slovany se jeho idea sjednocení všeho Slovanstva pomocí ruštiny a kyrilštiny potkávaly s nemalým odporem.

Ruský národ v M. P. Pogodinovi ztratil jednoho z nejpřednějších vlastencův, neboť sláva, moc a čest národa ruského povždy byly první a poslední pohnutkou skutkův jeho. V knize dějin slovanských bude jmeno jeho na věky literami zlatými zapsáno. *Konst. Jireček.*

---

*) Viz jeho list Fr. Palackému o manifestaci českých poslanců, o věcech slovanských i evropských v *Osvětě* 1871, str. 32—44.

Dobrovského: „Za ranních červánkův“ od A. V. Šmilovského, větší básní Ant. Staška „Král Juan.“ Ze slovanských básníků zastoupeni Miczkiewicz (Úryvek z Pana Tadeáše překladem Elišky Krásnohorské) a Někrasov (Sáša). Jak z pouhých nadpisův těchto jest vidno, snaží se *Osvěta* obsáhnouti ruch českého a slovanského duševního života. Tím nabývá ceny trvalejší, nežli ji mají jiné periodické listy toho druhu. Ve prospěch písemnictví českého přejeme si, aby kruh přátel *Osvěty* se šířil a ze všech stran dostalo se jí podpory všeliké. Redaktor zajisté postará se, aby podpora ta byla zaslouženou.

Občan: Letošní ročník výtečné Vlčkovy *Osvěty* dospěl 12. sešitem ku svému ukončení. Není nám možno jinak, než poohlednouti se po pracích v měsíčníku tom, a aspoň skrovně o nich svůj úsudek pronesti, pokud nám naše obmezené místo stačí. Již po všechna předešlá léta docházela *Osvěta* uznání ode všech časopisů našich a letošní ročník rovněž při vydávání byl vychvalován. A chvály té zasluhuje plnou měrou, jak pro veliký výbor prací důkladných tak i pro pečlivou úpravu. Abychom vytkli nejlepší články v letošní *Osvětě*, musili bychom začíti od prvého a pokračovati tak až ku poslednímu. Redakce ovšem nelitovala žádných obětí, aby nejlepší naše síly spisovatelské získala pro *Osvětu*, a za to jí buď vřelý dík. *Osvěta*, budeli na dále pokračovati v témž směru a bude přinášeti takovou pestrost článků důkladných, nemůže minouti se s cílem, aby nebyla v každém kruhu vzdělané rodiny, aby naši přední národovci a vzdělanci nekochali a nepoučovali se ve výtečné naší *Osvětě*.

Říp: Leží před námi prosincový sešit Vlčkova měsíčníku, kterým dovršen jest pátý již ročník výtečného tohoto sborníku, jenž poskytuje čtenáři po vzdělávacím a také po ušlechtilém čtení bažícímu zajisté vzácné pochoutky. Stojí to věru za to, pohlednouti zpět k bohatému obsahu druhého dílu letošního ročníku a přesvědčiti se, jak vynikajícími pracemi zastoupena jest především věda, jakož i krásná literatura. V politiku zasahá *Osvěta* jen zřídka kdy a tu více letopisným spůsobem, nežli kritikou snah a směrův. Obor české politiky a národohospodářské činnosti, což úzce souvisí, jest zastoupen jen dvěma články, pilnou úvahou dra. A. Mezníka o posledním zasedání stavovského sněmu na Moravě a věcným článkem V. Javorského o hospodářských poměrech českých velmožů. Hojněji a lépe zastoupeni jsou ostatní národové slovanští; zvláště pak znáti jest i v *Osvětě*, že východní otázka a jihoslovanský svět vůbec zaujímá pozornost obecnou. V tom ohledu přináší *Osvěta* v 2. pololetí letošního ročníku práce pozoruhodné, z nichž na první místo klademe články mnohoslibného mladého učence Konst. Jos. Jirečka, jehož studia důkladná a rozsáhlá zejmena v oboru slavistiky vzbuzují oprávněnou pozornost. Napsal do *Osvěty* delší pojednání o Srbsku, zemi i lidu a kratší náčrtek „Na Balkáně.“ O Dalmácii napsal úvahu dobrou Jan Milič, který v tomtéž díle *Osvěty* má výtečný článek o poněmčování Poláků poznaňských. V obor slavistiky náleží ještě obrazy hrobů staroslovanských z Rujany, jejž nakreslil Jos. Wünsch a časový stesk z Bukoviny od Jar. Olešovského. O výsledcích vědecké práce a zkoumání nejnovější doby podávají zprávy články dra. H. Konvalinky o nejstarších stopách evropského člověka, Ant. Steckera o životě v hlubinách mořských a Ladislava Hajniše o jednotě sil. V obor vědecké práce zasahují úvahy dílem referentské od Ant. Steckera o drobnohledu a jeho vynálezci (k 200leté slavnosti A. Leuwenhoeka), od Lad. Hajniše o prvním půlstoletí železných drah (k 50letému trvání železnic) a Jar. Olešovského o zeměpisném kongresu v Paříži. Obor esthetiky, kritiky a životopisectví byl zastoupen článkem Balánovým o ruském umělci Blažeji Vereščaginu, biografickou vzpomínkou Ant. Rybičky o Janu Hýblovi, nekrology V. Vlčka, Ferd. Schulze a Frant. Zákrejse o Jindřichu Niederlovi, Gust. Pflegru-Moravském a B. Jandovi, konečně literárními rozhledy Frant. Zákrejse. Krásná literatura byla zastoupena důstojně jak původní produkcí (romány od Fr. Zákrejse a A. V. Šmilovského a větší básní Antala Staška) tak i překlady z literatur cizích a sice slovanských (z Mickiewicze od El. Krásnohorské a z Někrasova od H. Mejsnara). Přejeme *Osvětě* k nové další pouti největšího zdaru.

Svornost: *Osvěta*, listy pro rozhled v umění, vědě a politice, dospěla ročníku VI. Kdo stopoval posavadní působení časopisu tohoto, věnovaného nejcitelnějším potřebám duševního života českého a zvláště mezerám v literatuře nikým a nikde nevyplněným, neupře, že přes všechnu tíseň časovou vykonal za dobu pětiletého trvání svého dílo velmi záslužné. „Osvěta“ stala se, čím býti chtěla, bojovníkem, jenž osvobozuje a dobývá převahou duševní, zač také plnou měrou zasluhuje, aby se stala útěchou a domácím přítelem každému, komu na povznešení naší literatury a na tom záleží, co tvrdí, tuží a osvěcuje.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;
jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873, 1874 a 1875 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 3. Sešit březnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VI — DÍL I

1876

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GRÉGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1876.

☞ Číslem tímto končí se první čtvrtletí letošní *Osvěty*. Pp. odběratele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, snažně žádáme, aby je co nejdříve obnovili.

Knihy a obrazy OSVĚTĚ zaslané:

Dějiny národa českého, vypravuje Frant. Palacký. Dílu II. částka II. od roku 1333 do 1403. V Praze 1876. Nakl. F. Tempský.

Rukovět k dějinám literatury české do konce XVIII. věku. Ve spůsobě slovníka životopisného a knihoslovného sepsal Josef Jireček. Díl II. Sešit 13—15. V Praze 1876. Nakl. týž.

Královna noci. Báseň Gustava Pflegra Moravského. Nakl. J. Otto.

Všeobecná knihovna. Redaktor Frt. Zákrejs. Svazku VII. seš. 4. a 5. *Cymbál a husle.* Básně Adolfa Heyduka. V Praze 1876. Nakl. I. L. Kober.

Dějiny národa bulharského. Dle původních pramenův sepsal Konstantin Jos. Jireček. Seš. 9—12. V Praze 1876. Nakl. B. Tempský.

Ondřej Černyšev. Román od Julia Zeyera. V Praze 1876. Nákladem vlastním. V komisí Grégra a Dattla.

La Russie épique, étude sur les chansons héroïques de la Russie traduites ou analysées pour la premiére fois par Alfred Rambaud. Paris. Maisonneuve et Cie, libraires éditeurs 1876.

Rozpravy filosofické. Od dra. J. Durdíka. V Praze 1876. Nakl. I. L. Kober.

Sedmero skutkův tělesného milosrdenství. Mladým a dospělým ve vázané řeči vydal Fr. Doucha. Připojené obrazy nakreslil Antonín Jedlička. V Praze 1876. Nakl. dr. Grégr a Ferd. Dattel.

Homérova Odysseja. Šestiměrem epickým na česko převádí prof. H. J. Mejsnar. Seš. 9. V Táboře 1876. Nakl. J. Nedvídek.

Stručný všeobecný slovník věcný. (Malý slovník náučný.) Redaktor J. Malý. Dílu III. seš. 5. V Praze 1876. Nakl. I. L. Kober.

Časopis Musea Království českého 1875. Redaktor Jos. Emler. Ročník XLIX. sv. 4.

Humoresky. Napsal dr. Jos. Štolba. V Praze 1875. Nakl. J. Otto.

Národní bibliothéka. Výbor prací čelnějších spisovatelův československých. Red. Fr. Zákrejs. J. Wenzig. III. 2. 3. 4. — Jan z Hvězdy. III. 3. 4. 5. 6. — S. Podlipská. 7 a 8. — Fr. L. Čelakovský. II. 8. — G. Pfleger Moravský. III. 1. Nakl. I. L. Kober.

Laciná knihovna národní. Serie II. Zlatý muž. Román od M. Jókaie přel. Fr. Brábek. XV. a XVI. — Král a biskup. Hist. román od J. J. Stankovského. II., III., IV., VIII. — Poslední Stuartovec. Hist. román od J. F. Smitha vzdělal J. Kalina. Nakl. J. Otto.

Divadelní bibliotéka. Vydává Jar. Pospíšil. Sv. 142 a 143: Poslední psaníčko. Doktor Heřmánek. Jenom ne písemně. Mluví ve spaní. Divadelní slovník. Nakl. Jar. Pospíšil.

Matice lidu. Roč. IX. čís. 6. Kněz Jan. Hist. román B. Havlasy. V Praze 1875. Nakl. spolek pro vydávání laciných knih českých.

Poetická čítanka. Sbírka básní původních i přeložených, již dle básnických druhů k tisku upravil V. Petrů. Seš. 12. v Praze 1876. Nakl. I. L. Kober.

R. 1876. Č. 3.

OSVĚTA

Věda a filosofie se stanoviska positivismu.

Od

Josefa Mikše.

I.

Tři jmena postačují úplně k označení každé duševní činnosti, tři pojmy odpovídají každé naší duševní snaze. Jmena jsou: cit, rozum, vůle — pojmy: krásno, pravda, dobro. Ne snad, že bychom úplně shodovali se s těmi jmeny a pojmy; ale uvádíme je tuto, jen abychom upozornili na ono staré a částečně i dobré rozdělení veškeré činnosti ducha lidského ve tři obory: umění, vědu a filosofii, a sice tak že by se s krásnem zabývalo umění, s pravdou pak i dobrem zároveň věda a filosofie. Byť se pak sebe více námitek proti tomuto trojímu rozdělení učiniti mohlo, přece vždy pravdou jistou zůstane, že se umění od vědy a filosofie příliš různí, aby se s nimi v jedinou činnost duševní spojiti mohlo. Umění dbá málo pravdy a poznání, s vědou a filosofií jest to naopak. Proto též neobsáhneme v článku svém tuto část duševní činnosti, ale jen na onu se obmezíme, která lidstvu veškeré jeho poznání opatřuje. K tomu si činí právo jak věda tak filosofie; nuž jaký díl má zde věda, jaký filosofie? Úvaha o tom jest tím nutnější, čím více věda a filosofie v poměru svém k sobě jsou nejasny. Obě bojují za pravdu: čím se tedy od sebe liší, jaký jest rozdíl mezi pravdou filosofickou a pravdou vědeckou? Nejasnost se tu jen více a více zmáhá, pohlednemeli na výsledky vědy a výsledky filosofie za našich dnů.

Na jedné straně zdá se nám býti boj člověka s poznáním dobojován: člověk od hlubin zemských až k výšinám nebeským, od nejobsáhlejších hmot až k nejskrovnějším atomům vše změřil, zvážil, spočetl, prozkoumal, seznal a na základě toho čas skrátil, svět zmenšil

a sebe mocným učinil; — a na druhé straně tak skrovné výsledky, až se musejí celé knihy psáti o tom, že není úpadku ve filosofii, že filosofie zkvétá. Ale ani tím ještě není všecko řečeno: věda a filosofie nejen že docházejí různých výsledků, než, ač na pohled jsou sestry, mezi sebou vedou boj odhodlaný, nesmiřitelný. Filosofie prohlašuje vědu za neschopnou všech úsudků o svých pravdách, věda pak jsouc příliš vědeckou a přesnou těch pravd nevidí, mluví pak o filosofii s jistým opovržením, jak o věci prý zastaralé, marné prý hračce ducha u lidí takových, kteří se ničemu nenaučili. Učenci hrdi na své pevné výsledky, kterým se koří celý svět, volají k filosofům: „Jmenujtež nám ne jednu ze svých theorií ale pouze jedinou ze svých pravd, o kterou byste se nehádali!“ Poněvadž pak jim filosofie odpověděti nemůže, zovou ji podivuhodnou gymnastikou ducha lidského v náukách náboženských a mravních — „kde každý filosof znova otázku řeší, ona pak nicméně zůstává nepromĕnĕnou.“ Filosofové jsou prý pouzí „básníci, kteří se minuli svým povoláním.“ *) — A filosofie, zachovávajíc svou pýchu z dob dávných, mluví slovem Senecovým**): „Vynálezy věcí (praktických) jsou jen dílem menších otroků; filosofie leží hlouběji: její povinností není učiti lidi, jak by užívali rukou svých. Předmětem jejích náuk jest utváření ducha. Ona není strůjce potřebných nástrojů.“ A v rozhorlení nad praktickým směrem filosofie volá Seneca dále: „Snad konečně i to se nám řekne, že první švec byl filosofem.“ Slavný lord Macaulay, jenž toto místo uvádí,***) klidně k tomu dodává, kdy by měl na vybranou mezi prvním ševcem a spisovatelem knihy „de ira“, že by ovšem zvolil ševce; neboť ševci prý zachránili miliony lidstva před nastuzením, Seneca však sotva koho před hněvem. Svůj trpký úsudek vykládá pak tím, že prý „ve filosofii se naskytl každý stupeň duševního vzdělávání, jenom žeň se nikdy neobjevila. Oralo, vláčilo, žalo, mlátilo se sice dosti — v klasech však bylo pouze smetí a plevel.“ „Hádky filosofů podobají se hádkám pravověrných Lilipuťanův a nevěřících Blefuscudianův o tlustém a tenkém konci vajec.“ A podobně pokračuje Macaulay dále, při čemž ovšem neopomíjí velebiti vědu.

To dostačí, abychom nahlédli v ten hluboký antagonism mezi vědou a filosofií, vyslovený zde muži tak velkými, jako byl Seneca a Macaulay. Což zbývá nám? Máme se dáti překonati velkolepými výsledky vědy a posavadní bezvýsledností filosofie a zvolati s Byronem: „Soudím dle plodů jen, a ty jsou hořké“ — aneb raději zdržeti se všeho úsudku a zkoušeti znova, zda celá věc nespočívá na nedorozumění — zda filosofii opravdu za tak málo děkujeme, a zda by se spíše nedalo provesti smíření mezi filosofií i vědou, jež by odstranilo stesky obou?

I věda sama cítí toho potřebu. Mužové vědy, příkře zamítajíce filosofii starou, volají po filosofii nové sobě přiměřené. Vizme, pokud lze přání jejich splniti a pokud lze starou filosofii uchrániti.

*) E. Vacherot: La Métaphysique et la Science. 2 ed. T. I. pag. 19, 33, 28, 15.
**) Seneca epist. 90.
***) Macaulay: Essays, 1870. T. I. pag. 390, 391.

II.

Pravda jest jen jedna; kdy k té pravdě docházíme pomocí filosofie a kdy pomocí vědy, o tom máme nyní rozhodnouti. Dříve však nutno určiti vzájemnou závislost filosofie a vědy. Vytkněme přesně, co náleží filosofii a co náleží vědě, a na vždy odstraněn bude spor, jejž obě tak neustupně mezi sebou vedou. Obstála by buď věda bez filosofie neb filosofie bez vědy?

Hned zprvu třeba na to upozorniti, že závislost může býti buď zcela nepodmíněnou aneb jen částečnou. Bez prvé předmět obstáti nemůže, jsa s něčím druhým nutně spojen, bez druhé může dojíti i nejvyššího stupně rozkvětu. Tuto částečnou závislost vědy na filosofii, jak uvidíme, nikdo popírati nebude, avšak co se týče závislosti prvé, snadno svou otázku zodpovíme, povážíce, jak vědy se rozvíjely. Nikdo nebude tvrditi, že by mathematika nikdy nebyla svět čísel zbudovala bez filosofie, neb astronomie nikdy nevypočtla vzdálenost a vlastnosti planet bez známosti filosofických soustav Platonovy, Aristotelovy atd. A podobně chemie, fysika, biologie nehledaly ve svých otázkách nikdy pomoci filosofie a přece je zdárně řešily. A kdo by věty tyto považoval za pouhé řečnické výroky, nechť jen bedlivě studuje původ věd a uvidí, že mathematika na příklad se vyvinula z pouhých nejasných pojmů o mnohosti, jaké mají Křováci, Damarové atd., kteří ve svých počtech dále než nad trojku nepřišli, až k oné velkolepé synthesi mathematické, jaká dnes tvoří budovu vědy nejvypracovanější, vůbec beze vší pomoci filosofie, svou vlastní samostatnou cestou. I neděkují vědy původ svůj*) nějaké filosofické úvaze neb filosofické potřebě, nýbrž oné praktické potřebě, která vedla člověka na zemi k tomu, by poznal, co kolem něho, a dle toho se řídil v práci své, na moři aby pozoroval běh hvězd a tak dostal se k cíli svému, všude pak, aby dbal toho co mu prospívá a co mu škodí. Potřeba zplodila všechny vědy, také jsou všechny v počátcích a výsledcích svých praktickými. Pud poznání, básníky tak velebený, není nic jiného než líc oné vlastnosti lidské, jejímž rubem jest pud sebezachování.

Filosofie i ve svých nejnovějších spisech uvádí onu zvetšelou větu: že prý žádná věda neobejde se bez myšlení a logického souzení, a toť prý náleží do filosofie. Podobným právem mohlo by se také říci, že žádné myšlení neobejde se u člověka bez soustavy nervové a tedy že věda náleží do soustavy nervové. U jiné námitky musíme se déle pozdržeti. Filosofie prý jest matkou všech věd, z ní prý všechny vědy vyšly. Námitka ta jest v druhé části své úplně pravdivá, ač tím *potřeba* svého mateřského práva nepozbývá. Vysvětliti to ponecháme výtečnému psychologu francouzskému Th. Ribotovi: „Filosofie byla z počátku vědou všeobecnou, vedle ní nemluvilo se o žádných vědách zvláštních neb neodvislých. První větev, kteráž se oddělila ode pně společného, byla věda čísel a veličin: mathematika. Ve škole Pythagorejské směšována ještě s filosofií, dvě století potom se už velmi přesně odděluje. Plato nechtěl dopustiti, že by kdo mohl býti filosofem nejsa

*) Kdo chce více se ubezpečiti o původu věd, toho odkazujeme na spisek Spencerův: The genesis of Science, v jeho Essays I. pag. 116—193.

geometrem; od té doby se geometrie už bez filosofie obešla . . . Mělo však uplynouti mnoho věků, než se druhá věda ku své samostatnosti hlásila. Stará filosofie, za Platona i Aristotela na své výši zůstává ještě vědou všeobecnou: metafysika následuje tu za fysikou, politika za mravoukou, pokusy fysiologické směšují se s pokusy psychologickými; filosofie jest ještě vědou všeho, co jest; ještě pořád studuje člověka, přírodu, boha. V téže podobě trvá i za středověku: vedle ní jest ještě mathematika a co s ní spojeno, a *umění* jako medicina i alchymie. Tu však zmáhá se věda nová pomocí počtu a zkušenosti, shromažďuje fakta a hledá zákony, pozoruje avšak nerozumuje více, brzy pak se cítí dosti silnou, aby prohlásila svou samostatnost: a to jest fysika... Potom se už filosofie nemůže chlubiti, že má za předmět vše, co jest: člověka, přírodu, boha. Fysika a vědy příbuzné jí odnímají přírodu; zdaž zbude jí alespoň člověk a bůh? Není tomu ani století, co objevením sanskrtu linguistika nalezla svůj cíl, svou methodu, upevnila se co věda samostatná. Od té doby sebrala svá fakta, roztřídila jazyky, určila kořeny — co se týče pak vlastní neodvislosti, jeví se neobyčejně řevnivou: ona nechce míti s metafysikou nic společného; hájí se před něčím podobným, jako před zločinem. Hle zde máme nyní vědu čistě lidskou oddělenou ode pně společného." *) Podobně i mravouka, jakož i nejnovější psychologie — jak jí rozumějí nejznamenitější psychologové francouzští a angličtí: H. Spencer, Al. Bain, oba Millové, Taine, sám Ribot a j. — se od filosofie úplně odštěpila. Rovněž má se to s fysiologií, která „od samého počátku k filosofii hrubě nelnula, zrodivši se přímo ze zkušenosti."

Vědy se nyní odloučily od filosofie a prospívají, zbývá tedy z prvotních předmětů filosofii samé velmi málo.

Jiná otázka jest, zdaž vědy také před svým odloučením od filosofie mohly v počátcích svých býti považovány za samostatné. Nebylali by filosofie ničím více než skupeninou věd, platila by ovšem závislost věd na filosofii, pokud totiž vědy *mezi sebou* závisly byly — ale jinak nikoliv, neboť filosofie živila a zdobila se zde vědami ne však vědy filosofií. Filosofie nepodporovala tu věd, jen si je přivlastňovala, že nikoli právem, o tom svědčí vymanění samo.

Vědy jsou tedy samostatné, t. j. na ničem jiném nezávislé než na sobě samých.

Ale jak tomu jest ve filosofii? Otázka tato jest příliš nesnadna, bychom ji mohli hned rozhodnouti, hlavně z toho důvodu, poněvadž ani dosti jasno není, co jest filosofie. Každý ví co jest to mathematika, astronomie, fysika atd., však málo kdo má jasný pojem o filosofii. Zatím jen tolik jisto, že to něco jiného než vědy právě uvedené, i třeba to dřív určiti, než o závislosti filosofie na vědě jednati budeme.

III.

S každou věcí můžeme se dvojí cestou seznámiti: buď dámeli sobě vyložiti její původ a rozvoj, nebo označiti všechny její vlastnosti,

*) La psychologie anglaise contemporaire. 1875. pp. 3—8.

které tvoří její podstatu t. j. veškera fakta, jež jmeno té věci označuje. Jinými slovy: věci a předměty vůbec můžeme seznati buď geneticky či historicky, neb staticky, to jest pomocí definice. Jestliže se nás na př. někdo ptá: co jest mathematika, odpovíme buď krátce definicí její, anebo poukážeme na rozvoj pojmů mathematických a týmž objasníme její předmět. Výklad genetický jest ovšem delší, zároveň však jasnější, poněvadž se tu seznamujeme nejen s výsledkem ale i s celou cestou k tomuto výsledku. Kdy kterého spůsobu užiti třeba, jest na snadě. Statického tehdáž, když není třeba širšího objasnění toho neb onoho předmětu, poněvadž už sám sebou jest dosti zřejmý. Tak při příkladě nahoře uvedeném nebudeme nikomu vykládati, jak první lidé od nejasného pojmu podobnosti přešli k počítání na prsty nejprvé až ke dvěma, pak k pěti atd., nýbrž hned díme: Mathematika jest věda veličin, a tím otázce za dost učiníme. — Jinak jest tomu tam, kde předmět sám jest nejasný, neb výroky naše nejisté; tam spůsob genetický jest nutným. Díli nám Darwin: Člověk jest nejdokonalejší tvor vzniklý rozvojem živočišného organismu — neuvěříme mu, pokud nám genetickou methodou neukáže, jak nejnižší organism Bathybius Haeckeli musil se rozvíjeti v moderního Pařížana. Definice v případě podobném jest poslední větou onoho důkazu, jejž provádí methoda genetická.

Nuž jaká jest tedy definice filosofie? Avšak hned tu potkáváme se s obtížemi takovými, které nám činí nemožným, podati definici filosofie, právě pro ohromné množství definicí, jež v dějinách filosofie nalézáme a z nichž jedna druhé více méně odporují. Můžeme jasně vytknouti, co jest filosofie Aristotelova, Descartesova, Kantova, atd., ne však, co jest filosofie vůbec, pokud totiž chceme vytknouti ono společné snažení, kterému se přidával název činnosti filosofické a pokud jsme se sami o mezích filosofie neusjednotili. Nejjasněji snad vyjádříme svou myšlenku o tom, vytknemeli, co Mill*) praví o definici logiky, postavíce ovšem místo slova „logika“, slovo „filosofie“: „Jest velká různost u spisovatelů ve spůsobě, jakým se jali definovati logiku, jakož i ve spůsobě, jak o ní pojednávali. Totéž se dá zcela přirozeně očekávati tam, kde spisovatelé užívali téhož jazyka k vyjádření různých představ. Ethika a právnictví podléhají téže poznámce ve spolku s logikou... Různost ta není tak přílišným zlem, jehož bychom želeli, než spíše nutným a v jisté míře vlastním následkem nedokonalého stavu oněch věd. Nesmí se očekávati, že se stane souhlas o něčem v. definici, dříve než jest sama věc známa... Teprvé po obsáhlé a důkladné znalosti zjevů a podrobností chemických bylo možno, utvořiti soudnou definici chemie; a definice biologie**) a fysiologie jest až posud předmětem sporu. Pokud vědy jsou nedokonalé, musejí též definice sdíleti jejich nedokonalost, a pokračujíli vědy, stává se tak i s jejich definicemi.“

Neustálenost hranic filosofie nedopouští tedy definice přesné a určité, pročež nejvýše můžeme přibližně určiti, co vlastně filosofie jest.

*) Mill: Logic ind. and rat. I. §. 1. p. 1—2.

**) Novější a vůbec přijaté jmeno pro vědu o životě (u Milla „science of life). — „Science of organisation“ nejvhodněji snad odpovídá novějšímu názvu „fysiologie“.

Že to nepůjde jinak než cestou genetickou neb historickou, to nahledne každý kdo předešlé stránky přečetl a s novými vývody filosofie obeznámen jest. Ale jak tato cesta jest nesnadna, vidno z toho, že by třeba bylo vypočísti všechny soustavy filosofické — a těch je na sta — v nich pak vyhledati to společné, co je základem všech: to by snad bylo, čemu říkáme filosofie. A jaká různost jest v těch soustavách i ve představách o filosofii, vidíme na každé stránce dějin filosofie. Jedněm jest filosofie vědou principií (prvých příčin, na př. Aristotelovi), druhým vědou o bohu, člověku a přírodě, třetím vědou apriorních pojmů atd. atd. Na zkoušku vezměmež jen jedinou definici filosofie, totiž Heglovu, o které by se přece mysliti mohlo, že původce k ní došel cestou genetickou, poněvadž sepsal dějiny filosofie, které měly nutnost a rozvoj všech soustav dokázati. Jemu „všechny soustavy vycházejí z jediné a společné potřeby všech filosofií, jakož i všech náboženství, aby sobě zjednaly představu o bohu a o *poměru* jeho k světu."*) Předmětem filosofie jest mu: „das Absolute", a filosofie vůbec: „die Betrachtung der absoluten Selbstentwickelung des Gedankens" neb dle encyklopedie: „die denkende Betrachtung der Gegenstände." Filosofovati znamená: „sich der Manifestation Gottes im speculativen Denken hingeben" — ovoce pak všeho „ist der Gedanke, der bei sich ist und darin zugleich das Universum umfasst, und es in intelligente Welt verwandelt." **) Nebudeme se rozepisovati ani o soustavě ani o methodě Heglově, podotýkáme jen, že „rozvoj čisté myšlenky" jistě nám nemůže podati jasného pojmu o tom, co jest filosofie. Heglova filosofie nepotřebuje ničeho jiného než této své myšlenky, aby zbudovala celou soustavu, ale nutno jest se otázati, jeli ta myšlenka ve svém rozvoji neomylnou. Nad to třeba míti na zřeteli, že filosofové nepokračovali tak jako ti mužové u vědách, kteří přidávali pravdu ke pravdě, až se domohli nějaké vědecké soustavy — alebrž filosofové počínali obyčejně znova a zamítali vše, co druzí před nimi postavili. Nářek na nedospělost filosofie trvá od scholastiků až po naše doby a přece kolik filosofů od oné doby ve svých spisech opět a opět mluví tak, jako by vše rázem mělo býti rozřešeno! Ani ti nejskromnější, jako Kant, se tomu neubránili.

Ale uchýlili jsme se od svého účelu, vyzkoumati předmět filosofie, proto nyní na základě methody genetické vytkneme to, co za předmět filosofie považováno bylo a jest. Jsou to nejvyšší předměty, k jakým lidský duch dospěti, jakými se jen nejvyšší schopnosti našeho ducha obírati mohou. Dají se pak vhodně rozděliti na dva obory: 1. na předměty týkající se prvých počátků všeho, co jest, svět i nás v to počítaje, a 2. předměty týkající se způsobu našeho poznávání. K oněm náleží: *bůh* co první absolutní a nekonečná příčina, *nesmrtelnost* a *svobodná vůle*; k těmto vše, co zoveme apriorními formami našeho poznání, jako ku př. kategorie Kantovy.

Ovoce filosofie co do těchto předmětů nezdá se býti veliké; alespoň dnes 2000 let po Aristotelovi není o těchto předmětech *jediné* základní věty, která by se nepotkávala s odporem valné části spekula-

*) Hegel's Encyklopaedie der philos. Wissenschaften §. 573; ibidem Vorrede.
**) Viz Werke Bd. XV. p. 681.

tivních filosofů. Nehledímeli ani k tomu, že větší část systémů zahynula v tomto boji o život, také přívrženci nynějších systémů proti sobě nesmiřitelně bojují. Heglovci neuznávají Herbartovců, oběma pak spílají Schopenhaueriané. Ten velebí Kanta, onen jej naprosto zamítá, a v Babylonském tom zmatku utíkají se mnozí k dobám dávno minulým, k Aristotelovi, Platonovi ba i Buddhovi a Konfuciovi, aby z nich čerpali své pravdy. Který astronom by počal dnes Archimedem? Který chemik volal by Paracelsa na pomoc?

Ze všeho toho zřejmo: předně, že filosofie má předměty nejvyšší, a za druhé, že se posud o žádném z nich nijaké jistoty nedomohla. Avšak filosofie jest faktum ducha lidského a nedá se odčiniti, nedá se jedním rázem odsouditi, zvláště uvážímeli ty ohromné služby, jež od samého počátku duchu lidskému prokazovala. A filosofové nebyli nejmenšími z lidí, naopak byli to mužové nejznamenitější, jak ve mravním tak v duševním ohledu. Nepodáváli tedy filosofie o svých předmětech žádné jistoty, zasluhuje alespoň pro samu důležitost těch předmětů, abychom bedlivě zkoumali, kde vězí *vada* posavadního jejího rozvoje. Tu pak jsou pouze dvě věci možny: buď si obrala předmět nerozluštitelný, a pak sluší vysvětliti, proč si jej obrala; aneb není dostatečný spůsob, jakým svůj předmět zpytuje — t. j. vada vězí buď v *předmětu* nebo v *methodě*. Považujmež prozatím předměty výše uvedené za vhodné i oprávněné a vizme, jakým spůsobem se filosofie k nim blížila.

IV.

Jednajíce o methodě nemíníme mluviti o těch mnohých různých cestách, jakými se ta neb ona věda svých pravd domáhá, nýbrž jen o nejvšeobecnějším spůsobu, jakým se každá pravda bez ohledu na obor vyhledávati a potvrzovati musí. Veškera naše vědecká snaha směřuje jedině ku pravdě, a jen dobrou methodou můžeme ku pravdě dojíti. Methoda všeobecná jest jen jedna, method zvláštních jest ovšem více, ale každá z nich jest jen jedním druhem methody všeobecné. — Dvě jsou nyní methody, které si osobují právo otvírati chrám pravdy, které však jedna druhou vylučují, chtějíce obě býti všeobecnými.

Mámeli pak dobrou methodou najíti pravdu, musíme napřed věděti, co jest to pravda. Tu pak se nám ze známých nám definicí zdá nejrozumnější ona, dle kteréž pravda jest „souhlas pořádku našich ideí s pořádkem zjevů, tak že jedno jen obrazem druhého jest — a pohyb myšlenek sleduje pohyb předmětů.“ *) Definice ta nevypovídá ničeho o Kantově „Ding an sich“, ale přestává na tom, že poukazuje na úplnou závislost našeho ducha od zjevů vnějších. Souhlasíli pojmy našeho ducha vždy a naprosto s pořádkem zjevů, došli jsme nejvyšší možné pravdy. „Co tělesa o sobě vlastně jsou, o to nám nejde, ale jen o to, v jakém poměru k nám jsou předměty a jejich pohyby.“ Vytknouti určité zákony této závislosti myšlenek a předmětů jest účelem pravdy. Něco jiného ovšem jest pravda posavadním filosofům; tito vesměs jednají

*) Lewes: History of philosophy I. §. 12.

dle staré definice: „Pravda jest souhlas ideí mezi sebou.“ Dle toho, hledámeli pravdu, jak je označena buď v té neb v oné definici, užíváme methody buď *subjektivní* neb *objektivní.* Methoda subjektivní věří jen v to, co duch lidský vypracoval nezávisle od zkušenosti; má úplnou důvěru v sílu lidské intelligence, že tato sama svými prostředky, bez světa zevnějšího najde pravdu. Počíná si tak, jako by světu vnějšímu, makrokosmu, odpovídal zcela jistý svět vnitřní, mikrokosmus, jehožto zákony se onen vnější svět musí říditi. „Metafysikové, strůjcové této methody přeceňují příliš jednotlivý způsob činnosti duševní; předpokládajíť svrchovanou autoritu mohutností nejvyšších, ač tyto se nejpozději vyvinuly, poněvadž je vedly k ohromným vítězstvím, oni domnívají se pak, že tato jejich svrchovanost jest nepodmíněnou. Závěrem bylo dosaženo celé množství podivuhodných výsledků, závěr tedy vzbudil víru daleko větší, než jaká mu náleží. Pomocí jeho došli jsme, počínaje malým počtem pojmů jednoduchých, prázdných, až k těm četným složitým a přesným pravdám, které nám dnes prokazují službu tak velkých průvodců. On nám pomohl prozpytovati vesmír, v němž není naše země leč jen zrnem písečným, a objeviti složení monady, proti které zrno písečné jest celou zemí. On nám pomohl vysvětliti a zdokonaliti ta umění životní, k jichž popisům bylo třeba celých encyklopedií. To pak způsobilo přirozeně takový kult rozumu, jenž navedl některé lidi k domněnce, že jeho síla jest neobmezená, a druhé, kteří uznávali hranice této síly, k víře, že v těchto hranicích jest neomylná . . . Ještě jiný vliv přispěl k ustálení této samovlády nad mohutnostmi. Rozum posloužil tu za nástroj ku potlačení nižších forem vládních — vlády předsudků, vlády tradice atd., ale všude, kde je odstranil, sám k tomu směřoval, aby na jich místě hrál úlohu despoty. Zdá se to jak pro rozvoj vládní tak pro rozvoj duševní býti zákonem, aby pokrok k nejvyšší vládní formě děl se formami, z nichžto každá jest jen o málo méně tyranskou, než předešlá. Anebo, užijemeli druhého porovnání, můžeme říci, že rozum potlačiv druhé pověry, stal se sám konečným předmětem pověry. U duchů, jež zbavil nejistých věr, stává se sám předmětem podobné víry. On pojímá v sebe, abychom tak řekli, sílu všech omylů, jež vyhladil; a úcta, jakou druhdy udíleli bez rozpaků těmto omylům jednotlivě, udílí se nyní rozumu u velkém; ba ona se mění v takou služebnost, že nikdo ani nechce pověrných listů od té mohutnosti, jež tyto omyly zapudila . . . Skutkem zvláštním při tom jest, že tato přílišná důvěra k rozumu, u porovnání k nižším spůsobům činnosti duševní, není pozorována u těch, kteří pomocí její dobyli tak úžasných výsledků. Mužové vědy nynější tak jako vždy podřizují výroky sebevědomí, ku kterým se došlo prostředečně, výrokům sebevědomí, ku kterým se došlo bezprostředně; aneb, abychom určitěji mluvili: výroky, ku kterým docházíme dlouhým a vědomým závěrem, podřizují výrokům, ku kterým docházíme téměř automaticky a spůsobem takovým, který už se téměř nemůže nazývati závěrem (reasoning). Astronom, jenž důkladnými závěry kvantitativnými, jež nazýváme počtem (calcul), soudí, že přechod Venuše počne toho a toho dne, v tu a tu hodinu, v tu a tu minutu, a jenž v naznačený čas svým teleskopem na slunci nevidí žádné černé skvrny na kruhu, soudí

o nepravosti svého počtu, a ne o nepravosti těch úkonů myšlenkových, poměrně krátkých a jednoduchých, kterými zjistil své pozorování . . . Ne u mužů těch ale spíše u diváků těchto velkých výkonů rozumu potkáváme se s tímto přílišným přeceňováním jeho moci; a v duši těchto diváků osvojování si těchto výkonů jest často v nepřímém poměru s jejich neznalostí přírody.“ *)

Tím jsme methodu subjektivní všeobecně charakterisovali; třeba však ji označiti ještě zvláště, spůsobem více analytickým. Ze slov uvedených především vidíme, že neobyčejná moc přičítaná rozumu a jeho výkonům jest tak velká, až by posléze už jen rozum byl oprávněn rozhodovati o všem a řešiti vše. Aniž kdo moci té rozumu upírá; ale rozum bez zkušenosti, rozum sám o sobě jest vlastně slovo, o němž nikdo nemůže říci, co znamená. Sotva že lidé domohli se rozumem tak znamenitých výsledků, hle už zapomínají na to, co rozum k této výši přivedlo, opovrhujíce vším, co není výmyslem „čistého rozumu.“ V Heglovi došla methoda ta svého vrchole. Ještě ani filosofie a vůbec žádná věda nevytkla, co jest to duch: a přece už ten duch, ta myšlenka má vypracovati všechny otázky filosofické beze všeho ohledu na okolní svět. Methoda subjektivní napřed popřela skutečnou věcnost všeho, což vůkol nás, aby jen se dle toho říditi nemusila, aby myšlenka nerušena ničím volně sledovala svůj pohyb. Subjektivní methodě platí pouze definice pravdy „co souhlasu mezi představami,“ na to však nehledí, souhlasíli chod našich myšlenek s chodem světa zevnějšího. Dle této methody byla by pravda uzavřena v mozku každého jednotlivce, a vypracování veškeré pravdy bylo by úkolem mechanismu mozkového. Subjektivní methoda úplně zapomíná, že při poznání pravdy není hlavním činitelem pořádek našich myšlenek libovolně utvořený, ale pořádek myšlenek zřízený dle pořádku zjevů, jež máme poznati. Subjektivní methoda prohlásila ducha za neodvislého: avšak co učiní s pravdou v oněch milionech mozků, z nichžto každý tuto pravdu jinak pochopuje? Co pak bude pravdou? který mozek bude míti privilej ku pravdě? Uznáním methody té se každý člověk normálního rozumu stává filosofem, třeba neznal ničeho, jen sledujeli chod své myšlenky. Věda, umění, celý svět není methodě subjektivní ničím, ona potřebuje k *svým* resultátům jen čisté myšlenky. Proto také mohlo prosluti ve filosofii tolik lidí u vědách neznalých: vizme Jakuba Boehmea, vizme mystiky. Jest to divný obraz: filosof zamítá toto velké svědectví, které má před očima — svět, a svěřuje se své myšlence. Kdy by nic nemluvilo proti této methodě, už to jest jí zlým znamením, že ta „myšlenka“ v různých hlavách domohla se tak různých výsledků. A třeba bychom uznali *vrozenost* ideí filosofických, jest nám to nejvýše podivno, že byly tak různě vrozeny.

Ze všeho vidíme, že tento volný chod myšlenky nepodává nám žádné jistoty o pravdě, a že tedy třeba hledati methodu jistější.

Jiná jest otázka, jak methoda subjektivní vznikla a proč tak dlouho duchem lidským vládla? Částečně jsme to už zodpověděli citátem ze Spencera, částečně nám to zodpovídají dějiny filosofie. Lidstvo poměrně

---

*) *H. Spencer* The Principles of Psychology II V. §. 389. sqq.

příliš brzy sobě předložilo otázku o vzniku a konci světa, zapomnělo však na ohromnou nesnadnost podobných otázek. Nežli k podobným otázkám možno přistoupiti, třeba mnohem více vědecké a čistě duševní práce. Řešeny byly tedy ty otázky všelijak; různé principy kladeny za počátky světa. Brzy se však objevila nedostatečnost podobných principů, a kolísavost v náhledech přecházela ponenáhlu ku skepticismu a ťo úplnému skepticismu, jenž vyhlašuje každé poznání světa zevnějšího a jeho zákonů za marné. A tento povšechný skepticismus zrodil methodu subjektivní. Učiniltě pouze dvě cesty možnými: buď vůbec ničeho neznati, aneb znáti jen to, co nám bezprostředně naše nitro, sebevědomí podává. Svět a jeho zákony mění se ustavičně a nad to nejsou nám objeveny nikdy ve skutečné své podobě — proto prý všecko jest klam a mam, a jen naše nitro jest nám přímo známo, jen tam hledejme pravdu. Náuka ta vedla Platona k jeho ideám, oněm stálým výtvorům ducha, vznešeným vzorům mámivých obrazců ve světě vnějším; zplodila též celou tu methodu, jež ve svých snech buduje soustavu světa, jakou by si sama přála.

Vrchole svého došla v Descartesově „Cogito, ergo sum"; uvedli pak ji bezděčně ad absurdum, důsledným bádáním svým Berkeley a pak Hegel. Methoda ta musí dříve dokázati oprávněnost „sebevědomí", chceli, abychom jí věřili. Locke, Hume a Kant poznali potřebu tu i napsali svá povždy památná díla. V té příčině zvláště Kantova „Kritik der reinen Vernunft" jest vzorem vědecké apologie. Kdy by byla vůbec methoda subjektivní možnou, byla by tak jedině ve smyslu Kantově, který methodě oné její smělá křídla dosti přistřihl. Avšak ani Kant nemohl sebevědomí ubrániti; přihlížeľ ve svém díle příliš málo ke *genesi* rozumu, aby byl na jisto postavil, že duch ten nerozvinul se jako vše ostatní vývojem obecným na základě zkušenosti a že neobsahuje v sobě nic, co by nebylo všeobecně platným. Což, jeli pravdiva náuka Spencerova, k níž se vůbec i fysiologové hlásí: že nynější duch náš jest pokladem tisícileté zkušenosti, nastřádané v dobách dávno minulých a nám odevzdané dědictvím po předcích — že dědíme nejen tělo ale i ducha svého? Co se stane pak se sebevědomím a s čistým rozumem? Pak to, na základě čehož duch reflektuje, vzniklo přece jen ze zkušenosti, a tabula rasa Lockeova jen prací mnohých věků, podporovanou děděním, osvojila si formy takové, jež Kant považoval za čisté. Pak to, na čem stavíme, přece jest jen ovocem zkušenosti, již methoda subjektivní tak opovržlivě zamítá, ač se k ní někdy na oko hlásí. Pak stavíme na základě dvojnásob nejistém, zamítámeli svědectví přítomné zkušenosti, jakou nám bezpečně podává svět, a svěřujíce se slepě oné zkušenosti, ve kterou se za věků minulých mohlo přece dosti chyb vlouditi.

Methoda subjektivní pracovala po celé tři tisíce let, výsledky její jsou nepatrné. Nuže která methoda pomáhala vědě, že tak velice prospěla?

V.

Prvním a posledním slovem methody *objektivní* je zkušenost. „Jaký jest rozdíl obou method? — Obě se shodují jen v jediném

bodě, to jest že postupují pomocí soudu a závěru; avšak ani východisko, ani soustava soudů a závěrů není totožná. V methodě subjektivní východiskem jest nějaký pojem duševní, jenž klade a priori jistý metafysický princip, z něhož všecko odvodí; v methodě objektivní východiskem jest nějaký výsledek zkušenosti, daný buď názorem, jako u vědách mathematických, aneb zvšeobecněním indukce jako při zákonu tíže. Soustava spojených důsledků jest pak neméně různá v obou methodách. V methodě subjektivní důsledky jsou metafysické jako východisko, nemají potřeby než zadostučiniti podmínkám logickým, a nehledají aniž žádají aprioristického potvrzení ze zkušenosti; jen takto rozšiřují se snadně tak daleko, až se ztrácejí s očí. V methodě objektivní naopak důsledky neplatí nic, pokud nejsou zjištěny zkušebně; dedukce něco naznačuje, zkušenost to potvrzuje." *) Methoda objektivní má za předmět svého zkoumání zjevy, jež řadí dle skutečnosti. Soudíme, že podstata její dostatečně je naznačena, i promluvíme o nejvyšším jejím stupni, kde se jí přidává název methody *deduktivní.*

K úplnému vypátrání kterékoliv pravdy jest třeba především tří výkonů, a sice pozorování zjevů přírodních, jisté pravdy se týkajících, závěr z těchto zjevů na onu pravdu a posléze zjištění této pravdy opět buď pokusem neb pozorováním. Prvý z těch výkonů zove se indukcí, druhý závěrem neb dedukcí, a třetí zjištěním (verifikací). Jak viděti, vždy a všude se tu ke zkušenosti přihlíží. Methoda subjektivní hřešila dvojím spůsobem: buď totiž sobě zkušenosti ani nevšímala a jí nepozorovala, oddána jsouc svému „vyššímu" sebevědomí; aneb ji pozorovala, činila závěry, avšak jich nezjistila. Prvé chyby dopouštěli se všichni aprioristé, druhé mnozí ti, kteří sice velmi dobře pozorovali ale špatně uzavírali a chyb svých nevyšetřili považujíce verifikaci za zbytečnou. Většina pravd společenských jest toho spůsobu, odtud nejistota jejich. Co nemůže býti zjištěno, o tom nemůžeme nic platného vypovídati.

„Methodě deduktivní duch lidský jest povinnován za své nejznačnější triumfy ve zkoumání přírody. Jí děkujeme za veškeré theorie, jimiž rozsáhlé a složité zjevy jsou obsaženy v několika velmi jednoduchých zákonech, kteréž, co zákony těchto velkých zjevů, nikdy by nebývaly odkryty pouhým přímým pozorováním. Nějakého pojmu o tom, co methoda ta pro nás učinila, můžeme nabyti z náuky o pohybech nebeských: o každém z nebeských těl můžeme, bez veliké mýlky, za to míti, že je přitahováno toliko dvěma tělesy, sluncem a ještě jednou planetou neb družicí; což vše, počítámeli reakci samého tělesa a sílu zplozenou vlastním pohybem a tangenciálním směrem tělesa, působí pouze čtyři různé činitele, na nichž pohyb těla záleží; a to jest mnohem menší počet beze vší pochyby, než každý jiný, jímž druhé velké zjevy přírodní jsou určovány neb upravovány. A přece jak bychom byli mohli zjistiti sestavení sil, na nichžto záleží pohyby země a planet, kdy bychom byli pouze porovnávali oběhy neb rychlosti různých planet,

*) É. Littré: Aug. Comte et la philosophie positive p. 532 sq., od téhož: La Science pp. 328—330. Zvláště viz však o obou methodách Lewesovu History of philosophy. Proleg. §. 12—30. — Littré na místě citovaném označuje methodu objektivní jmenem „deduktivní", kteréž jmeno my od prvého dosti různíme.

neb různé rychlosti a polohy téže planety? Nehledě k pravidelnosti při těchto pohybech, tak neobyčejné při působení více příčin, a jakkoliv občasné opakování téhož účinku positivně dokazuje, že veškery kombinace příčin, dějíli se vůbec, dějí se periodicky: nepoznali bychom přece, jaké to jsou příčiny, kdy by činitelé, těmto zcela podobní na naší zemi se nalézající nebyli nám popřáli možnost pokusu za jednoduchých okolností.“ *) Methodu objektivní jak na svém prvním stupni, kde pouze pozoruje, zkouší a vypovídá empirické zákony induktivní, tak na nejvyšším, kde pomocí dedukce pne se k těm nejvyšším zákonům, nikdy na zkušenost nezapomíná. Byť methoda objektivní spěla sebe výše, přece vždy pamětliva jest moudrého napomenutí Baconova, aby místo křídel připjala duchu raději olovo.

Proč methoda ta u metafysiků tak málo vládne, vysvětlí si každý lehce z toho, že chod její jest volný, namáhavý a obtížný. Nad to pak by každý filosof rád ve svém krátkém životě všecko sobě vysvětlil, a k tomu methoda objektivní nestačila, anať teprvé nyní v 19. století osměluje se vyřknouti své pojmy o světě co celku. Tam práce života jednoho člověka, zde práce života celých národů — dle toho jsou i výsledky. Resultáty methody subjektivní jsou závislé na jednotlivcích a dle těchto jednotlivců rozličné; však resultáty methody objektivní jsou pevné, určité, poněvadž jsou budovány na úhrnu zjevů, jež se všem lidem stejně jeví. Methoda objektivní nedopouští se oné *jednostrannosti*, kteráž je vlastní methodě subjektivní: ona počítá se všemi fakty i se sebevědomím, ano opravuje to sebevědomí svědectvím fakt druhých — kollektivní zkušenost (sebevědomí) zkušeností, s jakou se potkává v životě při svém bádání. Subjektivní methoda popřela jedním rázem vše kromě svého sebevědomí a činila všecko bádání nemožným; methoda objektivní přijala však *všechna* fakta, jichžto jsme si vědomi, vysvětlovala je a darovala nám tak vědu, pokrok a celou naši civilisaci. Methoda subjektivní snad i toto vyhlásí za klam, ale neodčiní toho. Objektivní methoda také sice uznává, že naše pojmy jsou namnoze klamné, poněvadž ze klamných dojmů vznikly, avšak neprohlašuje proto hned všeobecnou skepsi, nýbrž hledí dobyti v dojmech těch jádra, odpočítává všechny chyby a podává jen čistý výsledek.

VI.

Označili jsme obě methody, jednu, jež podřiďuje a řadí myšlenky dle předmětů vycházejíc při tom ze zkušenosti, druhou, kteráž přetvořuje předměty dle svých myšlenek, libovolně pabásňuje celou přírodu a pyšní se při tom svým sebevědomím, ne však výsledky. Až posud pouze zkušenost vedla k výsledkům, nuže, zdali pak i ve filosofii táž zkušenost a methoda s ní spojená jich se domůže?

Není to však pouze ona zkušenost vědeckých specialistů, kteří jen na tom přestávají, co přítomného, a vše odmítají, co jejich vlastní zkušenost přesahuje, než spíše zkušenost, kteráž jest sobě vědoma, že

*) J. S. Mill: Logic pp. 538—539. Vůbec viz o deduktivní methodě kn. III. k. 11. sv. I.

ve své přítomné době jest jen posledním článkem toho ohromného řetězu zkušeností, jež lidstvo v celém svém rozvoji nastřádalo. Jestliže pak v oné veliké soustavě zkušeností odečteme zkušenost přítomnou, zbude nám to, co metafysikové nazývají sebevědomím, jen že to nebude ono „čisté“ sebevědomí, nepomíšené empirickými pojmy, o němž Kant sice věřil, že zároveň se zkušeností počíná, nikoli však, že ze zkušenosti sestává;*) zkušenost dle něho probuzuje jen tu aprioristickou činnost, která posud dřímala. Po tomto malém úvodu můžeme přikročiti ku vlastní své úloze.

Methoda subjektivní nemá žádné obtíže s jakýmkoliv předmětem, poněvadž zakládajíc se na fantasii nemá vůbec žádných mezí; — jinak jest to s methodou objektivní, kteráž se obmezuje na zkušenost a nedopouští tedy, aby se o něčem jednalo, k čemu touto zkušeností není oprávněna. Celá pak otázka zaměňuje se jinou: o možnosti neb nemožnosti metafysiky. Nemožnost methody subjektivní už jsme dokázali, máme tedy nyní ještě jen ukázati, pokud jest metafysika možna methodou objektivní.

O metafysice různí se úsudky co nejvíce: jedni, subjektivisté, hájí její práva i její subjektivní methodu; druzí připouštějí metafysiku, ne však methodu subjektivní a přidělují následkem toho metafysice zcela jiné předměty než předešlí; třetí pak konečně — a sem náleží hlavně učenci ex professo — s positivisty naprosto metafysiku zamítají jakožto prý nemožnou bez methody subjektivní. Tento třetí druh myslitelů shoduje se s druhým až na to, že zovou jedni metafysikou to, co druzí theorií našeho poznání. Dle těchto tří oddílných stanovisek chceme i my zkoumati otázku o metafysice.

Metafysikové prvního spůsobu zakládají nutnost metafysiky na tom, že prý máme v mysli své pojmy všeobecné a nutné, jež žádná zkušenost, jsouc vždy pouze nahodilá aneb jednotlivá, poskytnouti nemůže. Tyto pojmy dané nám a priori tvoří poklad našeho ducha, tvoří celou metafysiku. Dle toho pak vědy by se zabývaly tím, co jest ve světě náhodné a jednotlivé, metafysika pak tím, co se jakožto nutné, všeobecné i absolutní představuje našemu duchu.

Máme arci jisté pojmy všeobecné a nutné; ale jiná jest otázka, zdaž ty pojmy skutečně od věků a priori v našich mozcích spočívaly, aneb zdali spíše nejsou plodem toho náhodného, toho jednotlivého, před nímž má metafysika takovou hrůzu. Nad to jen velmi nesnadno lze pochopiti, jak duch lidský může se svěřiti téměř slepě těm pojmům všeobecným a nutným, pokud o jich původu ani neví, ač vedle toho nic mu nebrání, aby každodenní zkušenost, celý svět vnější, vše kol sebe vyhlašoval za měnivé a klamné. Ukažte, odkud pochodí ona všeobecnost a nutnost, dokažte, že ze světa vnějšího a ze zkušenosti ani pocházeti nemůže; pokud toho neučiníte, potud nás nic neoprávňuje utíkati se k jiné učitelce nežli ke zkušenosti, potud marně se bráníte proti pokusům novějších psychologů, kteří veškeré vaše všeobecné a nutné věty vyhlašují za výsledky zkušenosti.

*) Kritik der reinen Vernunft, p. 46 Kirchmanns 2. Ausgabe.

Jak si věc tu empiristé vykládají, poznáme nejlépe z několika výňatků z logiky Millovy. *) „Jestliže jsme často dvě věci zároveň viděli aneb o nich slyšeli neb myslili a nevidělili jsme je nikdy od sebe odloučené, nastupuje dle prvotního zákona associace obtíž vždy rostoucí, posléze nepřekonatelná, abychom o každé této věci mohli mysliti zvláště. Nejzřejměji vidíme to u lidí nevzdělaných, kteří vůbec nejsou schopni odloučiti kterékoliv dvě představy, jež se jednou pevně v jejich duších sdružily. Majíli duchové vzdělaní v této příčině jakous výhodu, jest to jen tím, že více viděli, slyšeli a čtli, přivykli sobě cvičiti svou obrazotvornost, zkoušeli své pocity a myšlenky ve skupinách mnohem složitějších, a takto hned zprvu varovali se utvořiti mnohé z těchto nerozlučných družin. Tato výhoda má však nutné své meze. Nejvycvičenější duch není vyňat ze všeobecných zákonů mysli naší. Poskytujeli denní zvyk někomu po dlouhou dobu dvě fakta ve spojení, a nemyslíli nikdo během této doby buď náhodou aneb naschvál o nich zvlášť, stane se časem úplně neschopným takto o nich mysliti, byť se při tom sebe více namáhal . . . Znamenité toho příklady poskytují nám dějiny vědy: příklady, kde nejučenější mužové prohlašovali za nemožné poněvadž nepředstavitelné věci, jež potomstvo po dlouhém cviku a vytrvalosti si snadně představilo a jež nyní každý uznává za pravdivé... Kartesiané dlouho odmítali Newtonovu náuku o přitažlivosti těl pouze proto, že se nemohli zřeknouti věty, jejíž opak zdál se jim býti nepochopitelným, totiž, že by tělo mohlo působiti tam, kde samo není."

„Jeli to tedy tak přirozeno duchu lidskému i za stavu jeho nejvyššího vzdělání, že jest neschopen pojmouti a tedy považovati za možné, o čem později se dokáže, že jest nejen pochopitelné ale i pravdivé: ký div, že jest tak i ve případech, kde jest associace ještě starší, ještě pevnější a ještě známější, a kde nic nevadí tomuto přesvědčení? Jak ku příkladu můžeme si představiti konec prostoru neb času? Vždyť jsme nikdy neviděli jakýkoliv předmět, aby nebyl druhý podle něho, aniž měli jaký pocit, aby jiný pocit po něm nenásledoval. Když tedy pokoušíme se pojmouti poslední bod prostoru, budí se v nás nutně představa o druhých bodech za ním. Chcemeli si představiti poslední okamžik časový, nemůžeme si pomoci, abychom nepředstavili si jiný okamžik." Pravdu tu Mill ještě dále provádí a cestou vesměs experimentální vysvětluje vznik všech podobných nutných a všeobecných představ.

A ve sférách této všeobecnosti a nutnosti dlí též metafysika nejsouc skutečně dle Kanta ničím jiným než „inventářem všech pokladů duševních čistého rozumu soustavně srovnaných." Odejměme metafysice tento inventář a pozbude svého bohatství. Tak alespoň myslí Kant, jenž se neostýchal vyřknouti metafysice ortel, budeli zbavena svých „čistých myšlenkových" pravd. Na možnosti neb nemožnosti aprioristických vět synthetických založil Kant otázku o dalším trvání metafysiky. Nejsouli některé věty samozřejmy a priori co nutné a všeobecné, není vůbec vět všeobecných a nutných, poněvadž jediný zdroj našeho poznání, zkušenost, nás k takovým větám neopravňuje.

*) Viz I. p. 274 sq.

Neníli pak vět takových, mizí vůbec veškera metafysika, kteráž chce vypovídati o něčem, co jest *nade* všechnu zkušenost, ale z této zkušenosti se vymknouti nemůže.

Kant zachránil na čas metafysiku svými formami poznání, avšak nová psychologie ničí toto dílo Kantovo, a dle slov Kantových metafysiky by více nebylo. Mnozí z nynějších metafysiků též Kantovi vyčítají, že svou kritikou veškeru metafysiku ničil, ale Kant sám tak učiniti nechtěl, nýbrž doufal, že metafysiku navždy upevní na té půdě, kde se mu zdála jedině možnou, to jest v theorii našeho poznání. Za Kanta ovšem psychologie nebyla daleko pokročilá, i nemohl tedy platněji rozhodnouti o formách myšlení našeho, než jak učinil. Avšak nová psychologie empirický vznik oněch forem zcela přirozeně vysvětluje.

Kantova hluboká kritika učinila však ještě něco více Kant odhodlaně z metafysiky vzdálil ony předměty lidského poznání, které na vždy našemu poznání unikají, jako jsou pojmy: bůh, nesmrtelnost a p., o nichž metafysika ničeho vyřknouti nemůže. Velká část Kantova díla jest věnována důkazu, že podobné pojmy přesahují meze pravé metafysiky. Kant ovšem napsal ještě kritiku praktického rozumu, tato však nikdy neobnoví to, co kritika čistého rozumu navždy odstranila.

Tím jest otázka o možnosti metafysiky ve smyslu prvém za přispění methody objektivní už zodpovídána. Neuznáváli metafysika leč pojmů „čistých“, jak může jí přispěti methoda objektivní, jež opět neuznává nic jiného mimo zkušenost? Zkušenost a spojená s ní methoda nestačí metafysikům: onať nikdy nedojde k oněm Kantovým „noumenům“, k pravé podstatě věci, vždy poskytuje veškeré poznání co relativní, kdežto metafysika jest vědou absolutního. Však před absolutním mizí vůbec i náš pojem o poznání. Co jest to poznání? Stojíme tu před hádankou, kterouž musí metafysikové rozřešiti dříve, než nám o svém absolutním vykládati mohou. Empiristé odpovídají k otázce té jazykem jasným, srozumitelným, a odpověď jejich úplně se shoduje s naší zkušeností — metafysikové však se halí ve svůj mysticism a povrhují vším relativním, ač nám nevysvětlují, co jest to jejich „absolutní“.

Namítáli se methodě objektivní celá ta řada pojmů metafysických, ona nejvýše může zkoumati, zdaž se tou methodou oprávniti dají, nelí, vyhlašuje je za nedostupné našemu poznání. Metafysika chce zvěděti prvou příčinu všeho našeho poznání, methoda objektivní nevidí však nic více než zjevy a zákony, všechno pak pídění po první příčině zdá se jí marno. Díli metafysika, že přece musí býti nějaká první příčina všehomíra, objektivní methoda jí přisvědčí, ale *jaká* jest to příčina, na to neodpoví, poněvadž se to ze zkušenosti říci nedá.

Zdá se, že metafysikové míchají dvě věci, to jest jsoucnost a naše poznání, a soudí, že duch lidský musí vše poznati, co jest. Při tom se ovšem neustále odvolávají na vznešené popudy našeho ducha a na vlastní touhu po poznání. Ale kategorie jsoucnosti jest velice rozdílná od kategorií našeho poznání; kdo že nás opravňuje k poznání všeobecnému? snad ony temné pudy, jež empirism tak dobře vysvětluje? Svěříme se tedy oněm temným popudům a odmítneme relativní poznání co ducha lidského nehodné a to jen z toho důvodu, že vesmír obsahuje něco více,

než my poznati můžeme? Nechť metafysikové aspoň dokážou, že absolutní poznání jest možno, ba nechť jen definují, co jest to absolutní poznání u člověka, a nebude nikoho, kdo by jim nevěřil. Pokud to neučiní, má methoda objektivní právo vysvětlovati původ všech pojmů jejich. Oni na příklad praví: „Představa o bohu jest základním bodem celé filosofie." „Otázka, kterou řeší filosofie, zní takto: Lze vědou a rozumem odkryti jsoucnost a přírodu boží?" *) Metheda objektivní předmět ten prohlašuje za *nedostupný naší zkušenosti* a nerozhoduje o něm. Chceli kdo definovati boha co první příčinu, to jest slovo *první příčina* zaměniti slovem *bůh*, methoda objektivní proti tomu ničeho nemá. Řekneli se pak, že naše sebevědomí nám svědčí o jsoucnosti boží, jest tímto sebevědomím jistý cit; ale podobné city náleží ovšem *víře*, nikoli však *filosofii*, kteráž přece mluví o nejvyšším *poznání*. Podobně jedná methoda objektivní se všemi druhými pojmy; pouhým citům se nesvěřuje. Jest příliš skromná, aby hleděla to poznati, co nám navždy tajemno, čemu se sice kořiti můžeme, co však nesmíme vyhlašovati za pravdu *vědeckou*. Mileráda se přizná, že *není schopna* řešiti podobné otázky, jaké metafysikové předstírají, avšak zároveň tvrdí, že pokusy o jich rozřešení zůstávají pouhými pokusy opakovanými po mnohá století.

Ovšem spokojíli se metafysika tím, aby nebyla nazývána *poznáním, věděním*, milerádi jí ostavíme její předměty a věříme přednímu bojovníku metafysiky ve Francii P. Janetovi, že „ona jest učením a vírou", toliko skromně dodáváme, že není vědou, jak on míní. Věříme zajisté, že její bůh není bohem „de vieilles femmes", ale těžko shodneme se s takovým učením, které předstírá, „že představy filosofické nedají se dokázati, poněvadž jsou první." Dle těchto vět nutno uznati „že filosofem jest každý, kdo přemítá, a metafysikem každý, kdo myslí a přemítá o počátku věcí." Zde ovšem methoda objektivní nemá více práva; *potřebám srdce* ona nevyhovuje, a metafysice či lépe metafysikám a filosofiím se otvírá nové úrodné pole. Pak mějž každý svou metafysiku, v ni se zapřeď, a v ní mysli, jako v rozkošné pohádce a vzpomínej „na tu velkou tradici, kterou," francouzský filosofe, „máš v bibli a evangelium, jako hegelianism má svou v brahmanismu a buddhismu, dílech to neméně velkých a slavných." **) Pak ale bude i třeba okolní svět prohásiti za pouhý fantom, aby snad jeho fakta nás nevyrušovala z klidného spánku metafysického.

VII.

Ukázavše jednak na úplnou neschopnost methody subjektivní v oboru našeho poznání, jednak na rovněž úplnou neschopnost methody objektivní v oboru metafysiky dosavadní, vyložili jsme, že metafysika si vybrala takové předměty, jež sice se hodí za předměty našeho přání a naší víry, ne však za předměty našeho vědění. Ale posud zbývá otázka,

*) Paul Janet: La crise philosophique, p. 9. 11.
**) Paul Janet ibidem.

proč metafysika takové předměty sobě volila? — Metafysikové prvých časů nemohli ani tušiti, že se později naskytne jejich domyslům tolik překážek. Metafysika byla téměř dětským věkem ducha lidského, jenžto jsa u vědě málo zkušený, důvěřoval svým domyslům a mezi nimi vybíral ty nejkrásnější a mezi sebou nejshodnější. Zatím však se vědy zmohly, a jako před tím zuřil boj mezi pravdou theologickou a filosofickou, to jest mezi pravdou zjevenou a mezi pravdou vymýšlenou, tak potom počal boj mezi pravdou vymýšlenou subjektivní a pravdou objevovanou zkušeností objektivní. Čím více pak si vědy dobývaly půdy, tím užší byl obor metafysiky, až konečně se octl v mezích nynějších. Ale ještě druhý směr zavládl metafysikou, jen že ne onou starou metafysikou, nýbrž tím co se vůbec theorií poznání (Erkenntnisslehre) zove. Abychom mluvili slovy Spencerovými*) i „zde ten problém, jenž jest posledním, byl předmětem úvahy hned na počátku. Zkoumámeli však podmínky tohoto problému, uzříme, jak velmi málo jest pravdě podobno, že by se tak dosáhlo úspěchu. Poznání vyžaduje něco, co poznáváme a něco, co poznává; z čehož následuje, že každá theorie poznání jest theorií poměru, jenž jest mezi poznávaným a poznávajícím. Zkoumejme rozdíl mezi těmito třemi věcmi. Z jedné strany máme tu skupinu výroků, ježto se vztahují ku předmětům; i považujeme každou skupinu těchto předmětů, jako ku př. těch, jež tvoří vědu astronomickou, jakožto výraz jistých spojenin, které ve svém trvání neustávají, ať už naše vědomí o nich trvá dále čili nic. Na druhé straně pak máme skupinu vět, které se vztahují ke stavu našeho vědomí; i považujeme tyto věty za výrazy jistých spojenin, které trvají, ať už se tak děje s jinými spojeninami čili nic. Nyní pak konečně máme jisté věty, kteréž nevypovídají o žádném spojení ani mezi věcmi ani mezi myšlenkami, než které vypovídají o spojeninách mezi věcmi a myšlenkami. Aneb, abychom mluvili přesněji: třeba ty věty samy o sobě už vypovídaly o jistých spojeninách mezi věcmi a jistých spojeninách mezi myšlenkami — o spojeninách, kteréž jsou tu nutnými prvky — přece spojeninami, kteréž je přímo zanímají, jsou spojeniny mezi věcmi a myšlenkami. Rozeznávámeli tedy jakous vědu objektivní neboli theorii toho, co poznáváme, a vědu subjektivní čili theorii toho, co poznává, pak jest patrno, že theorie poznání, která by odpovídala tomu, co se vůbec zove metafysikou, jest seřaděním obou prvých theorií. A jeli tomu tak, pravá theorie poznání zahrnuje v sobě pravou theorii toho, co poznává, a pravou theorii toho, co jest poznáváno, neboť omyl v jednom či druhém z těchto činitelů nutně přivodí s sebou i omyl ve výsledku. V jednom smyslu beze vší pochyby všechny tři otázky jsou ihned rozřešeny, staneli se tak s jednou z nich. Pokud však pravá theorie poznání jest nemožna bez pravé theorie věci, která zná a bez theorie věci poznávané tak dalece pravdivé, kam až ona sahá — a pokud z toho jde, že pokrok ku pravdivé theorii jednoho z těch tří bodů záleží na pokroku ku pravé theorii bodů druhých, potud, soudím, jest patrno, zahrnujeli pravá theorie poznání pravé seřadění toho, co poznává, a toho, co se poznává, že theorie ta nebude moci býti úplnou dříve než

*) Psychology II. §. 384—386.

budou úplny theorie jak toho, co poznává, tak toho co se poznává. Jediná možná cesta jest tu ona, kterou ne metafysikové nýbrž pokolení lidské vůbec se bralo: zprvu se nahromadí a roztřídí různá pozorování a nedokonalé indukce, jako ku př. ony, kteréž jsou duševním majetkem divochů a nevzdělanců. Potom v té míře jak toto shromažďování se zmáhá, jak se organisuje a jak se zbavuje hrubých omylů, pozorujeme, kterak se omyly oddělují, a nabýváme takto hrubý pojem o spůsobu, jak se poznává a rozeznává pravda i nepravda. Tato prvotní theorie poznání, prozatímně přijata, slouží k očištění a soustavnému představení toho, co je známo. Zároveň s tím, co se rozmnožují věci poznávané, v té míře, jak omyly postupně ze součtu pravd vypuzujeme a časté směsování domněnek s důkazy objevujeme — trvá v tom, co v nás poznává, neustálá činnost; příhodnost pak k vyzkoumání celého postupu poznání nemizí nýbrž tím více vzrůstá, čím více se vyjasňuje antithese mezi fakty a obrazotvorností. Takto theorie poznávaného a theorie toho, co poznává, pokračují krok za krokem vzájemně se podporujíce, ježto každý další pokrok jedné činí možným další pokrok druhé. Naopak, theorie poznání, kteráž roste ve své přesnosti právě tak, jako se její činitelové přesnějšími stávají, jest ve svém pokroku ke stavu pravé theorie o krok pozadu, než její činitelové; následkem toho i ona nemůže dojíti své poslední formy dříve, než tito činitelové dojdou své. Bylo by to zcela přirozeně křivým domněním, kdy bychom chtěli tvrditi, že theorie toho, co se poznává, a toho, co poznává, došly svého konečného tvaru, a že tedy konečná theorie našeho poznání jest nyní možnou. Avšak připustímeli, že theorie známého byla uvedena ve formu mnohem soustavnější, a podobně i theorie toho, co poznává, můžeme z toho souditi, že jsme s to, předsevzíti prozkoumání theorie poznání."

Theorií toho, co poznáváme míní Spencer vědu vůbec, theorií našeho poznávání jest pak věda zvláštní — psychologie. Metafysika — theorie poznání — má tedy jednati o spůsobu, jakým poznáváme či lépe řečeno o poměru, v jakém jest podmět (to, co poznává) k předmětu (tomu, co jest poznáváno) jakož i o platnosti veškerého poznání. Dle těchto mezí není v metafysice nic obsaženo, co by nebylo dostupno methodě objektivní: co se má poznati, jest předmětem věd, kteréž druhé methody neznají, podobně i to, co poznává, jest předmětem naší zkušenosti a našemu pozorování přístupno. Metafysiku tohoto spůsobu připustili by také ti, kdož jinak ji popírají, nejvýše by ji nepovažovali až dosud za oprávněnou.

Výsledek úvah našich je tedy následující. Všeliká filosofie vůbec, metafysika pak zvláště není oprávněna mluviti o předmětech přesahujících naši zkušenost, poněvadž nemůže udati ani původ ani rozvoj takového poznání, které by se z této zkušenosti vysvětliti nedalo. Chceli metafysika přece o podobných předmětech mluviti, poslouží jí v tom jediná methoda subjektivní, vedoucí k různým fantasiím dle různých subjektů. Ale svět takto utvořený jest přece jen utvořen z oněch živlů, jež zkušenost v duchu lidském vytvořila, jen že ty živly nejsou spojovány dle skutečných zákonů přírodních nýbrž dle libovolných představ toho neb onoho metafysika. Jest to krátce svět snů, ne svět

skutečnosti, svět sestrojený dle různých účelů strůjcových. Však podobná metafysika není vědeckým poznáním, jest jen vírou a učením, jen že vírou takovou, která odmítajíc víru lidstva všeobecnou, na autoritě té neb oné založenou, svěřuje se autoritě svých pomyslů a koří se jim co „víře vyšší“.

Vědecká metafysika má jiné potřeby než methodu subjektivní a fantasii, ona svěřuje se nejvyšší činnosti duševní, rozumu a jím za přispění methody objektivní posune se ve svých úvahách o posledních příčinách a celém názoru světa tak daleko, pokud to methoda objektivní připouští, vedle toho pak vyzkoumá theorii našeho poznání dle zásad téže methody, ne však dle onoho libovolného sebevědomí.

Pokud se to methodě objektivní podaří, a pokud se tím úloha i obor filosofie a zvláště metafysiky změní, ukážeme níže. Zde jen toho se držíme, že zkušenost jest prvým a posledním slovem i metafysického poznání. Co však zastupuje tuto zkušenost? Jak obsáhlá musí býti? Máměli vyřknouti něco o světě vůbec, patrno, že nesmí scházeti v této zkušenosti ani jediný činitel, jenž by snad náš výpočet poněkud měnil, naopak nutno jest, abychom dříve vše objektivně poznali a z toho teprv soudili.

Ale z téže příčiny, že naše poznání nemůže obsáhnouti veškeré předměty světové od těch nejmenších až ku největším, zůstane naše zkušenost kusa, i nevypovíme nikdy ono poslední slovo o věcech vůbec, jež se zove prvou příčinou. Přibližně a v mezích naší země filosofie mnoho může, a na tom poli musí býti sebrány všechny zkušenosti, dříve než filosofie počne souditi. A co představuje nám tyto zkušenosti? Již z uvedeného místa Spencerova poznáváme, že jsou to vědy ve svém celku, které obsahují v sobě veškeru nám dostupnou zkušenost. A z toho důvodu, musí filosofie míti napřed vědy o světě, než sama co vypovídati může. Vezměme filosofii vědy, a zůstane na dále lichou fantasií. Nyní také vidíme, proč filosofie tak dlouho se dostatečně nerozvinula: pokud nebylo věd, byla každá pravá filosofie nemožnou a musila své místo postoupiti domyslům.

Dříve než se pokusíme vylíčiti povahu pravé filosofie, třeba určiti, co jest to vůbec věda, a vytknouti pevné hranice, aby objektivní věda nebyla směsována s objektivní filosofií.

Však nedosti na tom. Kdy by vědy byly mezi sebou tak rozdílné, že by o jednotě a spojení jejich ani nebylo lze mluviti, nastala by filosofii nová, nepřekonatelná překážka, poněvadž by tu scházel ten svazek, jenž by spojuje výsledky věd tvořil filosofii.

Druhá otázka tedy bude zníti: Jak se dají vědy mezi sebou spojiti, či lépe, jaké jest nejvhodnější roztřídění věd? Na odpovědi k otázce té záleží pokrok filosofie tou měrou, jako stavení na svém základě.

Promluvíme nejprvé o theorii vědy, pak o všeobecné klasifikaci věd. (Pokračování.)

Národohospodářská krise v Rakousku.

Úvahy

Karla Adámka.

(Dokončení.)

III.

V září r. 1869, když se roznesla pověst o nebezpečném ochuravění Napoleona III., padly kursy na Vídeňské burse za týden o 500 m. zl.; akcie anglobanky klesly tehdáž v šesti dnech o 100—150 zl., Vídeňské banky (jejíž president hr. Vratislav se zavraždil) s 280 na 60 zl; Vídeňská banka záložen, rakouská ústřední banka, rakouskonizozemská banka, společnost ku stavbě vicinálek a mezinárodní spolek obchodní a entrepotní padly; sloučením čtyř ohrožených bank založena banka Union a sloučením tři jiné banky spojeny s anglobankou. V této krisi zaniklo 25 bank a 30 závodů průmyslových s jistinou 270 mil. zl. Union prodělala při stavbě uherské severovýchodní dráhy 10 mil. zl., anglobanka vyplácela r. 1869 na akcii úroku a superdividendy 31 zl. 4 kr., r. 1870 33 zl. 50 kr., r. 1872 10 zl., r. 1873 6 zl. R. 1869 bylo v bankách a v úvěrních ústavech předlitavských složeno na akcie 230,434.100 zl., ve spořitelnách, kteréž toho roku měly vlastní jmění 15,155.687 zl. (v Čechách 5,202.598 zl., na Moravě 372.840 zl., ve Slezsku 83.443 zl.) bylo uloženo 259,914.646 zl. (v Čechách 87,574.591 zl., na Moravě 10,829.711 zl., ve Slezsku 2,189.625 zl.).

Pohromou, jež r. 1869 bursu Vídeňskou stihla, nebyl peněžný trh Rakouska očistěn ani krise hrozící zažehnána, avšak zkušenostmi těmito nebyl také finanční švindl pohřben, ježto počátím války německo-francouzské obnovena jest opět zlatá doba bursovního filutářství. Ano když svítala naděje v uzavření míru a když ujednána byla pětimiliardová náhrada, počal ve Vídni přímo šílený rej, a v naději na finanční záhubu Francie a na přeplnění středoevropského trhu peněžného francouzským zlatem napjala Vídeňská bursovní koterie všecky své síly a budovala fantastické paláce budoucí slávy.

Avšak ty skvělé naděje záhy proměnily se v dým, Francie zaplatila válečnou náhradu s netušenou rychlostí a počala s podivuhodnou svěžestí se zotavovati, z válečné náhrady v mrtvých rukou rozličných fondů říše německé uvízly 2·621 miliardy a toliko 2·379 miliardy byly rozděleny spojeným vladařům německým k uhražení nákladů válečných. Francie jala se záhy šťastnými operacemi finančními z Německa krvavé miliardy vyluzovati, tak že jinak ohromný ten příboj zlata vnitroevropský trh peněžný sotva ucítil. Ani v Německu ani v Rakousku se miliardový zázrak nestal, nad obzorem počalo blýskati, katastrofa národohospodářská stala se nezbytnou. Vídeň byla opojena přípravami k výstavě světové, k vůli které spolu nastalo veliké přepnutí domácích sil a spekulací.

Zakladatelství se v Rakousku s rychlostí neobyčejnou rozšířilo; koncessí k spolkovým závodům bylo uděleno roku

	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	
bank	6	9	28	10	23	84	15 =	175
železnic . . .	4	2	7	3	6	7	5 =	34
spolků průmysl.	15	17	88	82	125	227	91 =	645
stavebních bank .	—	2	9	2	12	41	38 =	104
pojišťoven . .	1	2	5	2	8	17	4 =	39
plavebn. společn.	—	—	4	2	1	—	1 =	8
	26	32	141	101	175	376	154 =	1005

Z těchto koncesionovaných společenstev se konstituovalo 143 bank, 29 železnic, 415 spolků průmyslových, 63 bank stavebních, 28 pojišťoven, 4 spolky plavební, dohromady s jistinou 2577 mil. zl.; veškery koncesiované spolky měly míti 4000·5 mil. zl. jistiny základní.

R. 1872 bylo v Předlitavsku již 661 podniků akciových, jež vydaly za 11,109.513 zl. akcií, za 1.213,884.021 zl. priorit, za 21,853.251 zl. zástavních úpisů a za 23,050.240 zl. dluhopisů loterních; — v Čechách 228 podniků, akcií za 179,076.097 zl., priorit 76,013.232 zl., zástavních úpisů 1,049.900 zl. R. 1871 bylo v Čechách 14 bank, 68 spolkových cukrovarů, 15 společností obchodních, 7 spolkových mlýnů, 3 plynárny, 4 strojírny atd.

Akcií a priorit bylo v Předlitavsku vydáno r. 1867 za 73·25 mil. zl., r. 1868 za 84·25, r. 1869 za 450, r. 1870 za 124, r. 1871 za 320·75, r. 1872 za 1192.5 a r. 1873 za 333 mil. zl.

Za r. 1872 bylo protokolováno 193 závodů akciových, jež měly právo emittovati 1.049,879.800 zl. a r. 1873 117 podniků s akciemi v obnosu 550,443.000 zl.

Povolení vydávati pokladní poukázky bez skutečné potřeby udělováno nesoustavně a bez určitých zásad netoliko hypotečním ale také obyčejným obchodním bankám; od r. 1867 do r. 1873 uděleno těchto koncesí 399. Jedna makléřská banka Vídeňská obdržela roku 1872 povolení vydati 10 mil. zl. poukázek pokladních a 5 mil. zl. dluhopisů, ačkoliv měla míti toliko 5 mil. zl. akciového jmění, a banka ta krachem padla.

V Předlitavsku bylo *bank a ústavů úvěrních*

r. 1870:	44;	akc. kap.	231,869.869	zl.,	zást. úpisů	228,901.221	zl.
r. 1871:	49;	„ „	284.454.627	„	„ „	238,039.585	„
r. 1872:	124;	„ „	508,834.890	„	„ „	295,390.456	„
r. 1873:	98;	„ „	481,208.536	„	„ „	341,567.633	„

	příjem		vydání				
r. 1870:	60,337.038	zl.,	26,998·429	zl.	výnos	33,338.609	zl.
r. 1871:	72,758.781	„	28,749.378	„	„	44,009.403	„
r. 1872:	133,257.851	„	44,381.250	„	„	88,876.601	„
r. 1873:	101,348.296	„	140,462.365	„	ztráta	39,114.069	„

Cizích vkladů bylo v bankách těchto r. 1870 77, r. 1871 105, r. 1872 142, r. 1873 do konce dubna 180 mil. zl.

Důležitý podíl v cislajtánském bankovnictví a zakladatelství měly bohužel i Čechy. Měli jsme tu koncem r. 1872 živnostenskou banku, českou eskomptní banku, hospodářskou úvěrní banku českou, všeobecnou českou banku, hypoteční banku pro království české, český spolek bank, český úvěrní ústav pozemkový, českou obchodní, prům. a real. banku, českou hyp. rent. banku, český spořitelný spolek, českou banku Union, českou národní banku, český Credit foncier, první Pražskou půjčovnu na zástavy, první splátkovou banku v Praze, Pražský spolek bank, pražskou bursovní banku, Pražskou společnost směnáren, Pražskou banku směneční, banku Budějovickou, Karlovarskou, severozápadní českou spolkovou, Libereckou, Žateckou, Teplickou, Trutnovskou, Klatovský záložní a eskomptní ústav, banku Kolínskou, Kralohradeckou, Kutnohorskou, Plzeňskou, Lysskou a Warnsdorfskou.

Na akcie bank a úvěrních ústavů *českých* bylo r. 1872 splaceno 47,492.816 zl., a hypoteční banka království českého s hospodářskou úvěrní bankou českou do té doby vydala za 30,550.000 zástavních úpisů.

R. 1872 banky české získaly 6,032.710 zl.; — r. 1873 *ztratily* 2,612.770 zl. R. 1873 bylo ještě všech akciových závodů v Čechách 250 s kapitálem 279,564.644 zl., na Moravě 62 s kap. 34,877.205 zl., ve Slezsku 14 s kap. 13,442.750 zl., v Cislajtánii 681 s kapitálem 3.452,677.059 zl.

V předlitavských spořitelnách bylo uloženo cizích vkladů r. 1872 400,519.581 zl., r. 1874 577,330·621 zl. Z tohoto přírostku viděti, jak rychlý obrat nastal v ukládání kapitálu, když lidé krachem vystřízlivěli.

Vedle skvělých výsledků anglobanky a Zangovy spolkové banky, vedle neoprávněných nadějí ve francouzskou válečnou náhradu a v úspěchy výstavy světové skládaných, bylo také vyrovnání s Uhry pákou zakladatelského ruchu. Pešť chtěla se vyrovnati Vídni. Vídeňské banky zřizovaly v Pešti filiálky a místní ústavy a závody množily se, jako písek v moři, ano vůči skromnému obchodu a kapitálu uherskému zakládalo se v Uhrách poměrně mnohem odvážněji nežli v Předlitavsku, a Pešťský švindl s Vídeňským o přítrž závodil.

R. 1871—73 zakladatelská zimnice v Cislajtánii dosáhla svého vrchole, byloť té doby uděleno třikrát tolik koncesí k závodům akciovým co v l. 1867—70. R. 1866 bylo na Vídeňské burse 124, r. 1867 140, r. 1868 163, r. 1869 218, r. 1870 250, r. 1871 301, r. 1872 434, r. 1873 (9. května) 536 cenných papírů znamenáno; mimo to bursy v Pešti, v Terstu, v Praze a j. zaplavovány papíry domácími. Hodnot bursovních přibývalo úžasně. Za tři léta vyžadovaly jen *nové* akciové podniky přes $2^1/_4$ *miliardy* zl.

Dne 31. března r. 1873 representovaly papíry Vídeňské bursy 7605 mil. zl., ažio akcií bankovních bylo 357 mil., společností stavebních 82 mil. zl.; v prvním čtvrtletí byly veškeré cenné papíry v Cislajtánii ceněny na 8 miliard, nemovitý majetek sotva na 8 miliard. Jak nepřirozený to poměr!

Dle kursů stály papíry bursy Vídeňské 3. ledna 1872 za 7419, 31. března 1873 za 7608, 30. června 1873 za 6798 a 30. října 1873

za 6236 mil. zl., poněvadž pak kursy i dále prudce klesaly, pozbyly do konce roku 1873 papíry tyto (nominelní cena 7639 mil. zl.) 1500 mil. zl. v ceně bursovní!

R. 1873 klesly akcie rakouského ústavu úvěrního se 339 až na 196 zl., anglorakouské banky se 316 na 107, dolnorakouské eskomptní společnosti s 1208 na 605, frankorakouské banky s 151 na 28, spolkové banky s 206 na 9, Víd. obchodní banky s 322 na 58, Víd. spolku bank s 430 na 40, hypot. důchodkové banky s 277 na 12, všeobecné rak. stavební jednoty s 288 na 160 zl. atd.

V červenci roku 1873 již likvidovalo 22 závodů s jistinou 62 mil. zl., a do prosince 1873 bylo 20 bank, 8 společností stavebních a 12 průmysl. závodů v likvidaci. Konkurs ohlásilo toho roku 22 akciových závodů s jistinou 19,562.623 zl. a roku následujícího 24 závodů s jistinou 11,775.376 zl.; mimo to pak likvidovalo r. 1873 85 akciových podniků s kapitálem 224,844.120 zl. a r. 1874 69 závodů s kapitálem 116,710.950 zl.; zaniklo tedy za dvě léta 200 závodů s 478,893.069 zl.*) Zajímavo jest, že ještě r. 1873 nově protokolované spolky akciové měly míti 550,443.000 zl. jistiny a že ještě r. 1874 bylo nově protokolováno 20 spolků s jistinou 15,426.000 zl.

Od r. 1873 klesaly kursy stále, a ani rokem 1875 nebyla krise dokonaná. Akcie závodů průmyslových r. 1873 dle kursů měly cenu 178, r. 1875 toliko 30 mil. zl., cena akcií bank stavebních od r. 1873 do r. 1875 klesla na 8 mil. zl. Před popraskem stály na př. akcie všeobecné stavební banky za 290, potom sotva za 8 mil. zl. Ztráta popraskem v národním hospodářství naší říše způsobená, posud neukončená, *obnáší nyní už třikrát tolik, co Francie ztratila náhradou válečnou!* A pohromou touto nejvíce je stížen lid domácí, protože cizí kapitalisté a finančníci nezbytnost pádu záhy tušíce, šíleného podnikatelství se stranili.

Vídeň po pustých orgiích spustlého sobectví a mrzkého vydíračství jako hromem omráčená stanula na pokraji zející propasti, v níž krachem pochován blahobyt statisíců oklamaných, podvedených rodin. Zvonec insolvence na burse vyzvánějící byl umíráčkem, proklínání ožebračeného

*) R. 1873 ohlásily konkurs v Čechách a na Moravě cukrovary v Cerhenicích (akciový kap. 120.000 zl.), v Lysé n. L. (76.800 zl.), v Tupadlech (130.000 zl.) a v Podivíně (127.323 zl.), pak lihovar v Krucemburku (21.500 zl.), provazárna v Polné (60.000 zl.), pivovar (40.000 zl.) a škrobárna v Sezemicích (17.000 zl.), továrna na sukna v Bělé (130.000 zl.), Slanská přádelna (420.000 zl.), český spolek hrnčířský (1 mil. zl.), 11 závodů s jistinou 2,142.623 zl.; — r. 1874 cukrárny v Berouně (246.000 zl.), v Budějovicích (300.000 zl.), v Král. Městci (197.100 zl.), u Kutné Hory (250.000 zl.), v Libici (200.000 zl.), v Mochově (200.000 zl.), v Pečkách (267.200 zl.), v Plzni (150.000 zl.), v Radotíně (200.000 zl.) a v Zákolanech (120.000 zl.), pak banky v Chebu (400.000 zl.), v Kutné Hoře (400.000 zl.), v Lysé (85.776 zl.), v Plzni (800.000 zl.); strojírna v Hradci Králové (100.000 zl.), pivovar v Plzenci (500.000 zl.); spolek prům. bavln. v Praze (900.000 zl.), papírna v Plzni (700.000 zl.), „Pluh“ (34.800 zl.), cementárna v Praze (160.000 zl.), 20 závodů se 6,210.876 zl., tedy r. 1873 a 1874 31 závodů s jistinou 8,353.499 zl. Mimo ty likvidovalo v Čechách a na Mor. r. 1873 16 závodů s jistinou 18,051.520 zl. a r. 1874 22 závody s jistinou 18,126.650 zl. A nešťastné tyto závody byly namnoze podniky českého lidu, českého rolnictva!

lidu chvalozpěvem, praskot revolveru pak slavnostní hudbou při pohřbu slavené doby báječného rozkvětu říše.

Na Vídeňské burse, na níž se v době květu r. 1872 denně prodávalo a kupovalo za *půl miliardy* papírů, na níž se denně průměrně ujednávalo 50.000 obchodů (7 listop. 1872 uzavřelo se 90.428 obchodů, v obnosu 452 mil. zl.), na téže burse, která přijímala denně 2—3 miliony nových akcií, nastalo mrtvé ticho, jen na okamžik přerušované rykem šílenců, kteří drúhdy štěstím nyní zaviněným neštěstím zmožení jen v samovraždě hledali spásu. První ranou sřítily se nezdravé banky a podniky průmyslové, pak padaly firmy na burse příliš engažované: Weckersheim, Reitzes, Boschan, Placht (padl 19. května 1873, s pasivy 2,760.000 zl., s aktivy 9000 zl.!) a j. Do konce r. 1875 ubylo na burse Vídeňské 1500 bursovníků.

Záhy bursovní krise proměňovala se v *krisi všeobecnou,* v krisi průmyslovou i obchodní, ohromné ztráty finanční v papírech bursovních přirozenou měrou působily na veškeru výrobu a tržbu. Obecenstvo přestalo sice kupovati akcie ohrožených ústavů, ale tím uspíšilo jen klesání kursů a podvrátilo důvěru i k závodům solidním. Úvěru stále ubývalo, ano i u nejčelnějších ústavů peněžních byla nouze o peníze, nedostatkem a drahotou těchto vznikalo obchodu i průmyslu vážné nebezpečí. Moratoriem od 9. do 15. května 1873 na burse Vídeňské nenastal obrat k lepšímu, ale rozmnožena jest nesprávnost a zmatek. Dne 13. května 1873 zastavila vláda aktu národní banky a dala této povolení vydávati bankovky v množství neobmezeném, by se tím odpomohlo citlivé nouzi o hotové peníze. R. 1874, 11. října, bylo toto zastavení akty bankovní odvoláno, aniž bylo krisi zažehnalo.

V nepřítomnosti finančního ministra, který za nejzuřivějšího řádění krise v lázních meškal, byly zřízeny výpomocné fondy k zachránění závodů peněžitou nouzí ohrožených a ku podpoře závodů průmyslových i obchodních; později pak k organisování státních založen výpomocných učiněna výpůjčka 80 mil. zl. a počato stavbou železnic ve správě státní.

Státní záložny svou byrokratickou nehybností a přílišnou opatrností obmezovaly úvěr a půjčovaly o 20% dráže než jiné peněžné ústavy, proto se minuly s účelem. Mimo to pronášeny jsou hojné stesky, že i v těchto záložnách při povolování podpor rozhodovaly hlavně ohledy politické a vliv vládnoucí strany Vídeňské. Tolikéž se osvobozením nových staveb na 25 let od daně stavebnímu průmyslu nepomohlo. Nový zákon akciový a bursový nemohl uhasiti požár, jímž celá budova již byla uchvácena. Národohospodářský výbor říšské rady a jiné sbory znalců a p. velmi obšírně o krisi *mluvily,* ale nedospěly k positivním výsledkům. Krise zuřila vždy děsivěji, tak že koncem r. 1874 zůstalo v celé říši rakouskouherské toliko 50 bank s jistinou 44·32 mil. zl., v Cislajtánii 15 bank s 28·007 m. zl., v Translajtánii 35 bank se 16·313 m. zl., jichž další trvání však ještě nikoliv nebylo zabezpečeno.

V Čechách koncem r. 1874 byly: všeobecná česká banka (s kap. 1·5 mil. zl.), česká eskompt. banka (1·046 mil.), česká pozem. úvěr. banka (1 mil.), banka živnostenská (4 mil.), Kralohradecká úvěrní b.

(0·5 mil.), Liberecká b. (0·414 mil.), Žatecká úvěrní a hyp. jednota (0·240 mil.), pak filiálky eskomptní banky v Plzni, v Budějovicích, v České Lípě, v Karl. Varech, v Trutnově a v Litoměřicích; hospodářská úvěrní banka měla filiálku v Poděbradech.

Za r. 1873 ztratily česká obchodní, průmyslová a real. banka 131.261 zl., český spolek spoř. 586.921 zl., česká unionka 175.002 zl., česká obecná banka 505.412 zl., živnostenská banka, kteráž svou Vídeňskou filiálkou provozovala obchody bursovní, 486.773 zl., hospod. úvěrní banka pro Čechy 27.149 zl., Pražský spolek bank 644.944 zl., Pražská spol. směnáren 70.664 zl., Liberecká banka 358.758 zl., Žatecká banka 306.808 zl., Teplická banka 549.211 zl. — České banky toho roku ztratily 5,161.962 zl., banky v celém Předlitavsku 86,273.537 zl.

Úpadkem bank a úpadkem průmyslových závodů, jež právě u nás obětováním a spojením mnoholetých úspor podnikali rolníci a menší průmyslníci, vzalo hospodářství naše netoliko hmotné ale i mravní škody. Spolčováním počaly Čechy na poli národohospodářském vyvinovati činnost podivuhodnou, a při rozumném řízení tohoto mnohoslibného ruchu byli bychom zajisté záhy též blahobytem k postrachu nepřátel svých vynikli: ale koukol zmohl se ve pšenici, Vídeňský švindl opojil i naše zakladatele a svedl i naše závody na bezcestí. Že jsme solidní prací a solidní špekulací těchto neblahých následků mohli uchráněni býti, toho důkazem jsou naše spořitelny a záložny, jichž bouře krachová téměř ani nepostihla, až na ony záložny moravské, jež vláda rozpustiti za prospěšné uznala.

Nejvíce, jak přirozeno, utrpěla krachem Vídeň. Kromě prodejů exekučních nebylo po dobu drahnou na burse Vídeňské jiného obchodu; do konce r. 1873 bylo ve Vídni a v okolí propuštěno 40—50.000 dělníků, nebylo práce, protože při nastalé nouzi ve všem počalo se spořiti, odbyt se tenčil, nejčelnější závody snižovaly i o 25% cenu výrobků svých; Vídeň vymírala, činže klesala, poměrně klesala i cena domů, najmě pak vil a letohrádků, jichž na př. v létě r. 1874 ani polovice v okolí Vídně obydlena nebyla. Za rok po krachu zmizelo ve Vídni 1100 nečíslovaných fiakrů bursovnických. Krachem skončila se ve Vídni též zlatá doba výtvarných umělců a divadel; byloť mecenášství jedinou lepší choutkou bursovních milionářů, a v době předkrachové v přeplněných divadlech, na př. o pohostinských hrách Pattiové, Zieglerové a j., platilo se za loži až 1000 zl. Komická opera (zal. r. 1872 na akcie) nedlouho po svém otevření musila býti zavřená, Laubeovo výtečně řízené divadlo městské živoří; velká opera má schodek několika set tisíc zl. atd. Po krachu ubývá ve Vídni nápadně sňatků, jichž r. 1872 bylo 7989, r. 1873 7378, r. 1874 6706. ačkoliv tou dobou ve Vídni 20000 duší přibylo.

Neblahé následky jevily se po celé říši; papírové hodnoty zmizely, dluhy zůstaly; rolník, který majetek svůj zadlužil, aby se mohl státi akcionářem, podléhal tak jako průmyslník a obchodník nastalé tísni a nepoměrným břemenům. Exekuční prodeje usedlostí neobyčejně se rozmnožily. V Haliči při exekuci daní se r. 1867 v 130 osadách prodalo 164, r. 1868 v 187 osadách 271, r. 1869 v 430 os. 640 a r. 1874 v 633 os. 1026 usedlostí; ve Štyrsku se při vymáhání daní r. 1875

prodalo 1000 usedlostí. Za nedoplatek 8 zl. daně prodaná v Čechách usedlost na 4000 zl. byvši odhadnuta za 850 zl. Ve Vídni r. 1875 bylo 45.000 exekučních prodejů na vymožení nedoplacených daní, tedy o 30.000 případů *více* než v letech šedesátých.

Rozsáhlému průmyslu tkalcovskému a železářskému krachem přímo smrtelná rána zasazena jest; nedlouho po krachu přestala v Cislajtánii polovice stavů tkalcovských pracovati, v Biale ze 166 závodů soukenických 140 úplně zastaveno; v přádelnách a velkých závodech jest práce redukována, dělnictvo propouštěno; mnohé závody zavřeny (Siegel, Strousberg a j.).

Při finanční odvislosti Rakouska od ciziny tyto následky krachu veškeru společnost tohoto státu zdrtily; a za nynějších poměrů našich financí a našeho majetku také rozumná politika obchodní a finanční by jenom znenáhla a pomalu mohla hojiti chorobný národohospodářský organismus říše.

Budovu tak porouchanou dočasnými opravami zachrániti nelze, nutno novou stavbou od základu začíti; a základem obnoveného hospodářství národního musí býti *solidní práce a spořivost obecná,* pak *přiměřeně reformovaná politika národohospodářská.* Naše dosavadní politika obchodní byla po výtce řízena toliko a jedině ohledy a zásadami *finančními,* a nevšímala si dostatečně nárokův a potřeb národohospodářských; náš ministr obchodní a hospodářský byl příliš podřízen ministru financí, a proto není v národohospodářské politice naší té doby ani pevných zásad ani jasné soustavy ani potřebné důslednosti. Při rokování o rozpočtu státním na r. 1876 poslanci všech barev a všech stran s velikou jednomyslností ostře kritisovali nynější národohospodářskou situaci, a jakkoliv o pevném programu se neshodli, přece v tom se srovnávali, že se posavadním spůsobem u nás dále hospodařiti nesmí bez vážného nebezpečí státu.

O prostředcích pomocných mínění se valně různí. Jedněm zdá se býti spásou proměnění dualismu v unii osobní s Uhrami, jiní slibují pomoc federalismem, a kovaní ústavověrci přísahají, že toliko prosincová ústava pomůže. Tři léta trvá tato pře, a povolaní lékaři o léku dosud se nedohodli! Nemocný slabne a chřadne, lékaři jen se dále hašteří.

První podmínkou zdárné opravy zajisté jest *upravení valuty* a *odklizení deficitu v našem státním hospodaření;* k upravení valuty pak nezbytné jest *zrušení státovek, zrušení aneb státu výhodnější upravení privileje národní banky* k vydávání peněz papírových. Privilejem tímto, jenž akcionářům 10 mil. zl. ročně vynáší, uložena jest lidu bez potřeby daň stejné výšky.

K odklizení deficitu nelze arci daně zvyšovati, ale vydání (zvláště na vojsko a j.) zajisté tak lze obmeziti, by ujařmený poplatník ochranu státní nemusil zaplatiti svým *majetkem.* Běda státu, v němž daň majetkem a ne toliko výnosem majetku platiti se musí!

Neméně hrozivým nebezpečím jest stále nepříznivější bilance našeho obchodu a stále dražší úvěr. Tu musí býti pomoženo přiměřenějšími smlouvami obchodními a sazbami celními, jimiž dosud vždy více podporovány byly prospěchy cizího obchodu a průmyslu než domácí výroby a tržby.

Náš průmyslník a obchodník musí platit 8—14% z peněz vypůjčených (v Haliči 100 i 1000%), v Anglii dluží se při velikém přebytku jistiny na 3—3½%: můželi pak již z této příčiny náš průmyslník s anglickým s úspěchem závoditi? Proto alespoň v této přechodní době musí naše výroba proti cizině býti ochráněna *mírným clem.*

Důkladným reformováním domácího úvěrnictví musí býti chřadnoucí výrobě naší opatřen *laciný a dostatečný úvěr*, nedostatkem laciného kapitálu hyne naše železárství a j.

Ne méně potřebná jest pak *reforma ukládání daní živnostních a výdělkových, jakož i daní nepřímých,* kteréž jednak absolutní výškou jednak spůsobem ukládání a vymáhání na př. naše lihovary téměř úplně zničily a naše cukrovary a pivovary povážlivě ohrožují.

Finančnictví naše musí býti reformováno dle moderních zásad národohospodářských, *daň nesmí dusiti výrobu, daní nesmí býti kapitál vůbec dotýkán,* průmysl a polní hospodářství nemá toliko a jedině plniti pokladny státní, ale má nejprvé ujistiti *blahobyt rodin vyrobovatelův.* Upravení a zdravé reformování našeho národního hospodaření naléhavě předpokládá *spořádání a trvalé urovnání našich vnitřních zápletek a sporů politických,* jestiť politika národohospodářská ústrojnou částí politiky státní vůbec. Stát uvnitř politicky rozháraný nemůže zdárně hospodařiti, aniž by mohl na venek provozovati účinně politiku samostatnou, upadáli pak v politické i ve finanční podruží států cizích, klesá v otroctví neblahé a nebezpečné. Ovšem nevidíme spásu jedině v opatřeních vlády, v dočasných clech ochranných a p. — taková opatření by toliko za horlivé součinnosti lidu zdárné ovoce nésti mohla.

Hospodářství, výroba naše chřadne z příčin ne pouze vnějších ale také *vnitřních,* našemu průmyslnictvu i hospodářstvu *nedostává se mimo hmotného také duševního kapitálu, t. j. vzdělanosti* k výbojné konkurrenci s cizinou.

Kterak se nyní mládež průmyslu u nás vyučuje, zajisté vykládati nepotřebujem; vždy zmáhající se proletariát průmyslnický jest toho smutným obrazem. V Německu počínají se již starati o odklizení těchto neblahých následků úplné nevázanosti při vzdělávání mládeže v průmyslu, u nás pak jest tím více potřebí, by mládež řemeslům se věnující netoliko náležitého obecného ale také důkladného odborného vzdělání nabyla. Přísné a důsledné nucení k návštěvě škol obecných, přiměřeně organisovaná škola občanská pomáhá sice výdatně k dosažení účelu prvního, ale k rozšíření *odborného průmyslového* vzdělání máme posud příliš málo škol odborných. Virtembersko (354·2014 □ mil, 1,818.539 obyv.) vydává ročně na školy 3,117.985 zl., r. 1872 tam bylo 210 veřejných a 697 večerních škol hospodářských, jež navštěvovalo 20.000 žáků; 385 besed hospodářských navštěvovalo 9500 účastníků. Téhož roku bylo v Bavorsku 853 škol hospodářských s 15.723 žáky a 166 škol průmyslových. Sasko (272·227 □ mil, 2,556.244 obyvatelův) ročně vydává na školy 2,095·288 zl., Belgie (534·936 □ mil, 5,113.680 obyvatelův) 3,680.651 zl. Ve Francii mimo četné odborné školy jest 2000 škol pro kreslení, Paříž věnuje na odborné školy ročně 350.000 fr. — V Cislajtánii r. 1874 bylo toliko 139 průmyslových škol s 18.560 žáky a

66 hospodářských škol s 1.792 žáky; v Čechách 51 průmyslových škol s 4849 žáky a 13 hospod. škol s 478 žáky, na Moravě 9 průmysl. škol s 1471 žáky a 9 hospod. škol s 222 žáky, v Slezsku 1 průmysl. škola se 167 žáky a 2 hospod. školy s 56 žáky.

Za takových poměrů není divu, že náš hospodář a průmyslník nemůže závoditi s cizinou, hyne nerovností hmotné i duševní jistiny. Vzdělanost hospodáře a průmyslníka jest matkou pokroku u veškerém národním hospodářství; solidní *práce* a *spořivost* mohou jedině obnoviti a pojistiti obecný blahobyt, nynější krisí tak velice ohrožený.

Zachraňme se, dokud čas, poctivou prací, vystříhejme se po hrozném krachu národohospodářském strašnějšího krachu politického!

Zpomínka na J. M. Rautenkrance.

K jeho stým narozeninám sepsal

Ant. Rybička.

Josef Miloslav Rautenkranc, jehož stoleté jubileum do letošního března připadá, se ctihodným St. Vydrou a horlivým J. L. Zieglerem tvořil onen trojlist vlasteneckých mužů v minulém století v Hradci n. L. vzešlých, kteří majíce za heslo: *„Miluj boha i vlast a pracuj!“* po celé své živobytí o to se zasazovali, aby v prsou svých krajanů pravou lásku vlasteneckou rozžehli, ducha jejich vědomostmi užitečnými vzdělali a srdce ušlechtili a takto k trvalé blaženosti jejich pomáhali; pročež jest také věcí slušnou, aby se památka jejich v paměti potomstva trvale zachovala. My jsme také již na jiném místě šířeji vypsali příběhy a působení spanilomyslných mužů těchto a jmenovitě co se Rautenkrance týče, v Časopise Musejním (r. 1867 str. 191 a 274), k čemuž tuto ukazujeme.

Že však jest účelem *Osvěty* poskytovati čtenářům svým rozhled do všech současných příběhů důležitých, k takovýmto pak příběhům zajisté vším právem Rautenkrancovu slavnost sekulární počítati sluší; a jakož tato znovu nám na paměť přivádí všeliké ty práce, usilování, oběti, těžkosti a útrapy, s jakými otcům našim při vzdělávání naší role dědičné bylo se potýkati, zároveň pak nás vzbuzuje, abychom i my následujíce šlechetného příkladu jejich, neváhali vstoupiti v jich šlépěje a vytrvale dále před se jíti k cíli, jejž nám vyměřili, totiž k neustálému vzdělávání a opravdovému ošlechťování lidu našeho: nezdálo se nám býti věcí zbytečnou, v přítomném sumovním vylíčení přivesti čtenářům listu tohoto příběhy a působení Rautenkrancovo k mysli a k paměti.

J. M. Rautenkranc (také *Rautovský*) narodil se dne 2. března r. 1776 v Hradci nad Labem*) na podloubí za kostelem sv. Ducha v domě č. 227

*) Budiž tuto připomenuto, že J. Jungmann ve své historii literatury české r. 1825 vydané uvádí, že se J. M. Rautenkranc narodil dne *22.* března r. 1776 a tedy nikoliv dne *2.* března r. 1776, jakož my tuto píšeme.

(později Hartmanovském), z otce Františka a matky Doroty Rautenkrancových, kteří z počátku krupařstvím později pak obchodem vinařským živnosti své vyhledávali. Nabyv prvního vzdělání v domě otcovském, navštěvoval školy normální a gymnasijní v rodišti svém s dobrým prospěchem a odebral se potom r. 1790 do Prahy, kdež slyšel přednášky filosofické, maje tu za učitele muže slovutné: Seibta, Strnada, Pokleta, Cornovu a předkem krajana svého St. Vydru. Zde se také záhy seznámil s muži, kteří se času toho horlivě zasazovali o vyzdvižení národnosti české, jakož byli: Pelcl, Procházka, Kramerius, Dobrovský, Puchmír, bratří Nejedlí, Hněvkovský, Tomsa a j. — a vzdělal se důkladně v jazyku českém, jakož se i cvičil v polštině a ruštině, pak v jazycích vlaském a francouzském. — Zvoliv sobě po skončených studiích filosofických stav kněžský, skončil r. 1797 běh theologický, jsa teprv 21 let stár, načež s prominutím k stavu duchovnímu vyměřeného stáří kanonického dne 30. března r. 1798 v Hradci Král. na kněžství vysvěcen jest.

Dne 3. května r. 1798 vyslán jest Rautenkranc za kaplana do Nebovid v Čáslavsku, odkud však již v měsíci únoru r. 1799 přešel do Církvice, tolikéž v Čáslavsku. Že však počal churavěti na prsa, dán jest dne 1. srpna r. 1802 na zatimní odpočinek i odebral se na to do Hradce Král. k rodičům svým. Zde vyučoval posluchače nově zřízeného ústavu theologického jazyku českému, zahájiv přednášky své v listopadu r. 1802 výbornou řečí, v níž ukazoval: *Proč a kterak dokonalé češtiny známost českému duchovnímu pastýři jest potřebná?* *) — Nezůstal však R. dlouho v Hradci, ježto již v březnu r. 1803 jest povolán do Jaroměře za mešního fundatistu (Chudakovského) a dozorce k tamní škole i soukromého učitele předmětů gymnasijních, odkud pak r. 1805 přešel za katechetu na školy v Nových Dvořích v Čáslavsku. Zde působil tak horlivě a platně, že školy tyto pokládány jsou mezi nejlepší ano za vzorné v celé diecési, začež byl povýšen na ředitele škol těchto i obdařen pochvalnými dekrety úřadů světských i duchovních a později r. 1812 přesazen na faru Sedleckou, kdež setrval až do své smrti u bedlivém vykonávání svých povinností pastýřských a v horlivém usilování o zvelebení literatury a vzdělávání národnosti naší. —

Rautenkranc byl muž všestranně vzdělaný, v jazycích klasických důkladně vycvičený, jakož i jazyků romanských a slovanských nemálo znalý, zvláště pak v češtině a její literatuře tak zběhlý, že prosaická sepsání jeho, co jadrnosti a vybroušenosti se týče, s pracemi Procházkovými, Krameriusovými a Nejedlého dobře porovnány býti mohou. Nad to byl spisovatelem a básníkem úrodným a oblíbeným, při tom

---

Avšak udání Jungmannovo jest nepodstatné, kdežto naše zakládá se na zprávě z křestních matrik Kralohradeckých nám sdělené. Omyl v řečené historii obsažený přešel odtud tolikéž do jiných spisů literaturních (a to do *Michlova* liter. letopisu, do 2. vydání *Jungmannovy* historie, do *Šemberovy* historie lit. č. a do *Jirečkovy* Anthologie) a způsoben byl, jak se podobá, pouhým nedopatřením sazečovým, ježto Jungmann sám v své *Slovesnosti* r. 1820 vytištěné na str. 324 píše, že se J. M. Rautenkranc dne 2. března r. 1776 v Hradci Královó narodil.

*) Řeč tato vytištěna jest v Nejedlého Hlasateli a odtud v Slovesnosti Jungmannově, r. 1819 a 1845 vydané.

vlastencem horlivým a obětovným, národu svému co nejupřímněji oddaným a zvláště pedagogem výborným a duchovním správcem bedlivým a příkladným.

Hledíce k *básnické činnosti* připomínáme, že psal básně přátelské, příležitostné, školní, náučné, nábožné a církevní i milostné, kteréž v mladších letech podával s jmenem *Miloslava Rautovského.* Básně tyto vydal jednak o sobě, jednak v časopisech a sbírkách souvěkých: v *Hlasateli,* v Puchmírově *Sebrání básní a zpěvů,* v Hromádkových *Nov. Víden.* a j. v. — V letech třicátých dal je bývalý přítel jeho Vojt. Nejedlý sebrati a při 2. dílu básní Puchmírových (na str. 75—161) vytisknouti.*) Jsouce složeny více dle udalých se okolností nežli z pravého nadšení básnického, postrádají verše jeho nezřídka vyššího vzletu a překvapujících obrazů, ale vynikají jistou plynností, neuučeností a naivností a hledíc k jich původu a účinku nejsou beze vší ceny v historii novějšího básnictví českého.

Co se týče působení Rautenkrance našeho jako *učitele a pedagoga,* lze tvrditi, že času svého zaujímal přední místo v oboru tomto, a to jako praktický učitel i jako pedagogický spisovatel. Neboť prohlížel všude více k věci samé a skutečné potřebě, nežli k pouhým slovům a lichému z paměti odříkávání, maje především na zřeteli, aby děti všemu tomu, čemu se učily, dobře vyrozuměly, aby se záhy v nich budil cit slušnosti a počestnosti, láska ku práci, pořádku a spořivosti i aby se útlá jich srdce záhy vedla k dobročinnosti a čitelnosti běd a strastí cizích. Aby pak při vzdělávání sil duševních tělo dětské nezakrnělo anobrž přiměřeně se vyvíjelo, aby škola dětem byla místem oblíbeným a nikoliv jako káznicí: poskytoval R. mládeži také často příležitost ku mravnému se vyrážení hrami rozličnými, vycházkami do okolí a jinými radovánkami, a jsa obyčejně tu přítomen, řídil a pořádal sám hry a radovanky takové. Že byl Rautenkranc i dobrým spisovatelem pedagogickým, k tomu ukazuje to, že všeliké spisy v oboru tom jím vzdělané v nesčíslných exemplářích bývaly rozšiřovány a některé z nich několikráte přetiskovány. Vůbec se Rautenkranc přes všeliké mizerné zřízení školní a bídnou methodu tehdejší osvědčil býti výborným pedagogem, ano můžeme jej dobře jmenovati předchůdcem vysoce vychvalovaných praktických systémů, které se na školách rakouských v nejnovější době teprv zavádějí.

Prohlížímeli k *pastýřské činnosti* Rautenkrancově, musíme vysvědčiti, že byl horlivý a široko daleko na slovo braný hlasatel slova božího

*) K historii bývalé censury knihovní a k vyrozumění, jak libovolně, nerozumně i nemotorně mnohý její zřízenec sobě počínal, připomínáme, že když se r. 1835 jednalo o vydání sebraných básní Rautenkrancových, tehdejší censor, neblahé paměti kněz křižovnický J. Zimmermann, přetrhl a zavrhl v podaném jich přepisu všechny tu obsažené básně vlastenecké a jmenovitě také píseň „Na vlastenectví", jakožto prý nebezpečné, jakkoliv byly všechny před tím několikráte s přivolením c. k. censury tištěny, veřejně přednášeny a zpívány a po všech krajích mezi lid a vojáky rozdávány a jakkoli za ně skladatelovi nejen od vlády zemské, anobrž od samého císaře Františka I. pochvalné přípisy poslány! I podána tudíž u věci té stížnost k českému gubernium, kteréž ihned povolilo, aby se veškeré tyto básnické práce Rautenkrancovy znovu a pospolu přetiskly a vydaly.

a bedlivý vykonavatel všech prací a povinností kněžského úřadu svého; při tom byl i vždy upřímným rádcem a ochotným pomocníkem a pravým přítelem svých osadníků, svědomitě o jich opravdivé vzdělání náboženské, mravné i reální se staraje. K tomu ukazují také spisy nábožné a náučné, ježto byl vzdělal a z části svým nákladem u veřejnost podal.*)

Zvláštního pak zřetele a uznání zasluhuje vlastenecké působení Rautenkrancovo. Byl patriotou v pravém smyslu slova toho. Mívaltě slovem i skutkem platné účastenství vo všech předsevzetích a obětech, kteréž národ náš v tehdejších válkách francouzských podnikal a přinášel. Nemalá část básnických i prosaických prací a sepsání Rautenkrancových vzešla také z této jeho loyálnosti, začež se mu dostalo pochvalného uznání s vyšších i nejvyšších míst. Lásku k jazyku a kraji rodnému pokládal mezi nejpřednější povinnosti každého člověka, jakož to šířeji a živěji vylíčil v pověstné své básni *Vlastenectví,* kteráž času svého neobyčejné hnutí způsobila a nejednoho před tím lhostejného Čecha v horlivého vlastence přetvořila; i velebil každého za opravdově šťastného, v jehož srdci záhy vzešel a ujal se cit k vlasti a národu svému. Vůbec ve všech Rautenkrancových prácech literárních**) viděti jest upřímné jeho snažení, aby řeč a literatura naše přivedeny byly k lepšímu spůsobu, a aby se vyhovělo alespoň těm nejpilnějším potřebám písemnictví domácího. Co se pak týče vyzdvižení národnosti české, mluvíval a psával R. u věci té tak důtklivě a jednal tak prakticky a neohroženě, jak to před ním málo kdo byl učinil, při čemž vždy ukazoval zvláště k zjevnému bezpráví, kteréž se času toho na národu našem vytištěním jazyka českého ze všech škol, úřadů a vyšších jednání páchalo a dálo, a vše to činil tak zřejmými, trefnými a ostrými slovy, že se jest diviti, kterak při tehdejší censuře tužby a výčitky takové mohly tiskem u veřejnost vejíti.***) — Jmenovitě ukazoval při každé příležitosti k tehdejšímu spůsobu hlavních a vyšších škol českých, jakožto zřízení národnosti naší nejzáhubnějšímu, poněvadž prostředkem jeho systematicky se pracovalo o úplné potlačení jazyka českého a uvedení živlu německého do veškerého života veřejného, tak že vedle toho všeliké vynasnažování žijících tenkráte vlastimilů zůstávalo bez podstatného účinku.†)

Když pak po skončených válkách francouzských činily se všem národům rakouským sliby a připovědi rozličné, vystoupil Rautenkranc

*) To především platí o Rautenkrancově knize modlitební: *Pokrm duše,* která r. 1803 v několika tisících exemplářů tiskem vyšla a v krátkosti rozebrána byla, tak že v nemálo letech čtyřikráte byla přetištěna. — Takového rozšíření dostalo se i jiné knize modlitební, Rautenkrancem dle Jaise vzdělané s titulem: *Dobré símě v dobré zemi.* Litovati jest, že výborná *kázání* Rautenkrancova toliko z malé části byla vytištěna, (totiž kázání postní r. 1825), kdežto větší jich část (kázání nedělní a sváteční) zůstala v rukopisu v tiskárně Pospíšilově ležeti.

**) Všeliké literární práce Rautenkrancovy, veršem i prosou psané, vyčetli jsme podrobně v Čas. Mus. r. 1867; k čemuž se tuto táhneme.

***) Viz ku př. list Rautenkranců dne 22. března r. 1806 po vyjití 1. sv. Hlasatele Č. k vydavateli jeho J. Nejedlému psaný (*Hlas. Č.* I. 1806. str. 316), pak jiný list dne 15. února 1808 témuž Nejedlému poslaný (*Hlas. Č.* III. 1808. str. 7.)

†) Viz jeho *řeč akademickou* při zahájení přednášek českých v Hradci Kr.; pak jeho *předmluvu* ke spisu *Cvičení se k německému mluvení* 1807.

znovu u věci té na veřejnost a ukazoval opět co nejdůtklivěji, že příčinu dosavadního klesání národnosti a živoření literatury české hledati jest hlavně v tehdejším zřízení hlavních a vyšších škol českých a moravských. Pojednání, kteréž teprv po jeho smrti vytištěno bylo r. 1818 v Hlasateli s titulem: *„Proč by se mělo v hlavních školách království českého učiti také česky a češtině?“* jest dle zdání našeho jedním z nejpodstatnějších a nejdůtklivějších sepsání, s nímžto se v celé první čtvrti přítomného století na poli domácího řečnictví politického a veřejného, ano vůbec v literatuře naší potkáváme; z něho také a předešlých podobných sepsání Rautenkrancových vyrozumíváme, že on byl tenkráte snad jediný avšak opravdově způsobilý a povolaný dělník, ano mistr na půdě publicistiky české; pročež litovati jest, že tehdejší okolnosti a předčasná jeho smrt to překazily, aby byl mohl výdatněji a platněji pole to vzdělávati. — V pojednání jmenovaném líčil předkem slovy ohnivými, že lásku k vlasti nelze odděliti od lásky k jazyku domácímu a že každá urážka jazyku učiněná pokládati se musí za urážku na celém národu a celé vlasti spáchanou. Dále ukázal, kterak nejen pro zachování jazyka a s ním bytosti národní alebrž pro jiné ještě příčiny cvičení v jazyku mateřském předcházeti musí všeliké cvičení v jazycích cizích, a rozhorliv se více a více vylíčil barvami živými všeliké nepříslušnosti a nebezpečí, ježto vzcházejí národu českému z toho, když mládež v školách němčinou se přecpává. Na to ukazuje v 12 článcích, které by se změny v školách musily státi a jak by tyto měly zřízeny býti, aby se vyhovělo právu, slušnosti a potřebě národní. Plán učební v pojednání tomto vyměřený ovšem by potřebám doby nynější již nevyhověl a musilo by se přičiniti k němu mnoho dodatků a oprav; nicméně zavírá v sobě myšlenky a návrhy na onen čas výborné, praktické a spravedlivé i ukazuje, že Rautenkrancovi již tehdáž na mysli tanulo, oč se později jiní dva důmyslní a vlastimilovní muži, *Fr. Sláma* (r. 1835 a 1838) a *Fr. Smetana* (r. 1846) s nemenší horlivostí zasazovali.

Jakož pak literární působení našeho Rautenkrance času svého bylo nevšední anobrž velmi platné a výdatné, tak byla i povaha jeho ve všelikém spůsobu chvalitebná a prostomilá. Byltě muž šlechetný, dobročinný, srdečný a cizích běd a strastí čitelný, neobyčejně činný a pracovitý, nad to pak vždy dobré mysli, přívětivý, společenský a v zacházení s osobami všelikých stavů, řádů, věků a pohlaví velmi způsobilý, pročež také vůbec milovaný, vážený a všude rád vídaný. — S přáteli svými: bratřími Nejedlými, Hněvkovským, Puchmírem, Dlabačem, Palkovičem a později také s J. Jungmannem, A. Markem, V. Sedláčkem, J. Hromádkou, manželi Retikovými a j. býval v trvalém spojení; psával jim i navštěvoval je zhusta, kupoval a rozšiřoval spisy od nich vydané, jakož vůbec měl horlivé účastenství ve všech předsevzetích a podnikutích, ježto se vztahovala k literatuře a národnosti české.*) — Co

*) Připomínáme tuto zvláště také, že R. byl jedním z těch *dobrých Čechů*, kteří se již r. 1809 zasazovali o založení společnosti ku vzdělávání a rozšiřování jazyka českého (na spůsob nynější Matice České.) Viz V. Zeleného *Životopis J. Jungmanna*, str. 134.

zvláštnost v povaze Rautenkrancově sluší pokládati jeho neobyčejné zalíbení v procházkách a putování vůbec, vždy pěšky a obyčejně v noci, nehledě na počasí a délku cesty, bez všelikých příprav a dlouhého rozmýšlení konaných. *)

Avšak svou neobyčejnou činností, nemírným sedáním při stolku psacím, častým bděním nočním, namáhavým kázáním v rozsáhlé svatyni Sedlecké, a unavujícími, zhusta za nepříznivého počasí konanými cestami sobě Rautenkranc při své útlé povaze tělesní a náchylnosti k souchotinám nemálo na zdraví uškodil, způsobiv si obtíže na prsou a těžkosti i nezáživnost v žaludku. Po velikonoci r. 1816 vykonal pěšky poslední svou cestu do Král. Hradce, kdež pak musil ulehnouti na lože a proti obyčeji svému dovežen býti do Sedlce. Od té chvíle chřadnul a více se nezotavil; i zemřel dne 22. července r. 1817 o 2. hodině ranní, byv před tím opatřen svátostmi umírajících skrze přítele svého Jos. Devotyho, administrátora Malínského; načež mrtvola jeho pohřbena jest v slavném a četném průvodu na pověstném hřbitově Sedleckém. Tam odpočívají tělesné pozůstatky tohoto vzácného vlastence až po tu chvíli nepovšimnuté, jakož i marně hledáme nějaké památní tabule na domě v Hradci Králové, kde spatřil světlo vezdejší jeden z nejvýtečnějších rodáků tamních. Pročež opakujeme zase, co jsme byli již před desíti lety na jiném místě (v Mus. Čas.) připomenuli, že by to bylo věcí velmi žádoucí a spravedlivou, aby Rautenkrancovi alespoň jakýs takýs pomník na hřbitově Sedleckém zřízen, a v Hradci Kr. aby památní tabulí ozdoben byl dům, v němž před sto lety se narodil jeden z nejšlechetnějších synů vlasti české. Bohdejž alespoň tentokráte nezůstala slova naše hlasem volajícího na poušti!

Z jeskyní moravských.

Od

Jos. L. Kořenského.

Devonský útvar, který v Rusku téměř 7000 čtv. mil pokrývá, tvoří v Rakousku jen nepatrné zátoky a ostrovy. Ze všech zemí rakouskouherských nejvíce vyvinut jest na Moravě. Kdežto pak se jiné země, jako Anglie, Škotsko, Německo vykázati mohou podrobným prozkoumáním a přesným určením této formace, jest devon v Rakousku jen na málo místech zjištěn a zevrubněji prostudován. [1])

*) Takto — vyšed u večer ze Sedlce — přicházíval ráno do Prahy nebo Hradce Král. ku svým známým a přátelům a nakoupiv tu nových knih českých vracel se v noci na to příští zase do Sedlce. — Pokud byl ředitelem škol v Nových Dvořích, trávíval obyčejně celé prázdniny školní na cestách, veskrz pěšky konaných, a prošel takto téměř celé Čechy, Moravu a Rakousy i nemalou část sousedních zemí německých.

[1]) Römer: Über die Auffindung devonischer Versteinerungen auf dem Abhange des Altvatergebirges. Zeitschrift der deutschen geol. Gesellsch., Band XVII., pag. 579, Berlin 1865.

Na Moravě sledovati lze všecka tři hlavní pásma jeho. *Spodní* sestává z břidličnatě uložených, slídnatých křemenců s charakteristickými zkamenělinami Spirifer macropterus, Tentaculites grandis a j. *Střední* obsahuje mocná ložiště sice krystalinického ale patrně vrstevnatého vápence s převahou hlinitých břidlic a vrstvou dioritu. Vápence tohoto oddílu byly za prahorní považovány a také na geologických mapách označeny. Jakkoli význačné zkameněliny (Calceola, Stringocephalus) zde nalezeny nebyly, přece toto pásmo dle veškerých jiných geologických příznaků, jmenovitě dle způsobu uložení mezi spodním a svrchním oddílem, připočísti lze k devonu střednímu. *Svrchní devon* moravský charakterisují vápence a hlinité i písčité horniny s vrstvami mandlovce. Mezi jinými zkamenělinami určil Römer Phacops latifrons, Goniatites, Orthoceras a četné druhy koralů (Heliotes porosa, Calamopora cervicornis).

Úzký pruh devonských břidlic stopovati lze od Cukmantlu až ku Šternberku a Městci, kdež se alluvium počíná. Pak opět vycházejí na jevo u Loštic a Litvole. U Konice se zátoka ona víc a více zužuje, obsahujíc u Pozořic, Křtin, Jedovnic, Sloupa, Boskovic a Adamova vápencový ostrov, který na západní a jižní straně hraničí se syenitem; na východní pak rozkládá se široké pásmo kamenouhelné (Kulm).

Ale nápadně liší se devonské horniny severní od jižních. V těchto převládá vápenec v strmých, rozervaných, často malebných skupinách, zvláště mezi Sloupem a Lišní u Brna. Spočívá na hrubozrných pískovcích a hlinitých břidlicích, pod nimiž leží syenit. Slohu jest vrstevnatého, barvy světlé a tmavé ve všech odstínech, a dle celkového rázu representuje střední devon se známými jeskyněmi (Macocha, Býčí skála, Výpustek, Sloupská, Kateřinská, Holštýnská, Vlčí, Eniodis a j.), jež ustavičným vyplakováním a vymíláním vody neb sesutím i hořejších vrstev byly povstaly. Výjevy takové až dosud se tam opakují a nezřídka stává se, že povrch země se propadá. Lid takové propadliny nálevkovité podoby trefně „závrtky“ nazývá. R. 1834 propadla se část silnice mezi Ostrovem a Holštýnem, a r. 1855 nedaleko předešlého místa povstal nový závrtek asi 7 sáhů široký a 12 sáhů hluboký. Příčinu toho hledati jest ve zvláštní povaze vápence, který vodu žíznivě pohlcuje a touto mechanicky neb chemicky odplaven bývá. Tím vysvětluje se i časté a brzké vysýchání potůčků a říček v tamějším okolí.

Jisto jest, že jeskyně v každé skoro zemi jsou důležitým nalezištěm historických památek kulturního vývoje, a všudy, kde pečlivě a obezřetně prozkoumány jsou, odhalily mnohou roušku minulosti prv netušené. Výzkumy těmi mnohá pravda nezvratně dokázána; jimi vzešlo překvapující světlo o předhistorickém člověku, [1]) jemuž jeskyně byly buď obydlím a útočištěm před dravou zvěří neb katakombami, kde mrtvé pochovával či svým bohům obětoval. Soudíme tak z četných tam nalezených kostí lidských, z rozmanitých robin kamenných a kostěných, ze střepů, z nahromaděného uhlí, popelé a j. Leč nezachovaly se všudy a vždy v chronologické řadě usazené vrstvy, byvše buď přívaly ze svého původního uložení na jiné místo celé zanešeny neb působením

[1]) Viz dr. Konvalinky Nejstarší stopy člověka evropského, v *Osvětě* r. 1875.

chemickým ve vodě valně rozrušeny, tak že nelze někdy s určitostí přesných výsledků se dodělati.

Mimo kosti lidské nalézá se i hojné množství kostí zvířecích z dob diluviálních, a kde spolu s prvními se objevují, jsou patrným dokladem, že člověk současně s nimi žil. O kostech takových máme písemné památky z dob nejstarších, kde kosti nejspíše mohutných mamutů, nosorožců a jiných vyhynulých zvířat připisovány byly předpotopním obrům, o kterých již svaté písmo mluví: „Nemodlili se za hříchy své pravěcí obrové a pohubeni jsou doufajíce v sílu vlastní!“ (Sirach, kap. 16, 8.) „Obrové pak byli na zemi v těch dnech!“ (Genesis, kap. 6, 4.)

Kosti z jeskyní považovali staří za zbytky jednorožců a všelikých oblud a potvor, které tam prý zahynuly. R. 1671 Paterson Hain[1]) s přítelem Vollgnadem dobrodružné rozšířili náhledy o kostech dračích, jež byli v jeskyních na úpatí Karpatském blíže Dunajce nalezli a o kterých se domnívali, že pocházejí z onemocnělých, sem se utekších draků. Také „podařilo“ se kazateli Buchholzovi asi 6 stop dlouhou „kostru dračí“ sestaviti, již pak kabinetu Drážďanskému daroval.

I Balbín zmiňuje se o nalezených kostech obřích ve své historii,[2]) v nížto čteme: „V klášteře Břevnovském u Prahy před několika lety, když tam něco stavěli a trochu hlouběji do země kopali, zvláštní jeskyně se objevila, v níž kosti obrů a čtyři úplně zachovalé lidské kostry ležely. Kosti ty viděli a vlastníma rukama ohmatali dva jezovité z našeho Pražského kláštera.“ — Podobná jsou fantastická udání Pešiny z Čechorodu.[3]) „Pravdomluvný“ Hájek zmiňuje se též o tělu ohromného obra, nalezeném prý v Tetíně asi r. 785 před Kristem (!)

Nalezené kosti považovány byly také za pouhou hru přírody a upírán jim všechen původ organický. V takovém smyslu mluví o nich Sennertus.[4]) Ký div, že jim jakási tajná moc a zázračné působení přičítány byly, což vysvítá ze seznamu léčivých prostředků pode jmenem: *Unicornu fossile, Lithomarga alba, Keratites lapis, Ossifragos, Ebur fossile* a j. v starých farmakopeích[5]) připomínaných a draze placených. Mnohé podobné domněnky a nepravé náhledy uveřejnili K. Kalla,[6]) Cartheuser,[7]) Kircher,[8]) Crollius, Helvig,[9]) Brückmann,[10]) Leibnitz,[11])

---

[1]) Paterson Hain: Misc. nat. cur. 1672, pag. 237.
[2]) Miscellanea historica regni Bohemiae, autore Bohuslao Balbino e societate Jesu, Pragae 1679, v první knize: historia naturalis Bohemiae cap. 49.
[3]) Mars Moravicus. Th. Pešina de Čechorod. Anno 1677, p. 58: „Reperiuntur quidem in uno horibili specu, non procul a valle Krztinensi praeter ossa humana ingentis nostrique saeculi mensuram longe superantis magnitudinis etiam nonnulae gryphium et draconum — — plerique prudentem per diluvium ex Africa aut ex locis alliis ubi generantur dracones, exudantium aquarum inpetu ea corpora unacum (gigantum), qui tunc potentes erant in terra, illuc fuisse delata arbitrantur.“
[4]) Epitome scient. nat L 5, C 4. [5]) Schroederus: De unicornu fossile, 1641.
[6]) Über das Leben des Joh. Kalla 1509. Beschreibung einer Höhle Calabriens mit Riesenknochen.
[7]) Rudim. Hydrol. syst. 1752, p. 18.
[8]) Mundus subterran. T. II., fol. 60, anno 1664.
[9]) Anmuthige Berghistorien, p. 74.
[10]) Sammlung von Natur und Medicin, Breslau 1725, p. 509.
[11]) Protogaea, Göttingen 1749.

Soemmering.[1]) Po důkladném prozkoumání jeskyně Gailenreuthské podařilo se teprvé Esprovi, Frischmannovi, Heumannovi a Fuchsovi[2]) v jich illustrovaném díle objasniti nepravé stanovisko tehdejšího vědění. Porovnáváním seznali, že nalezené kosti náleží nepochybně lednímu medvědu, kterémuž tvrzení odpírali Camper a Merk,[3]) odvolávajíce se na scházející charakteristické stoličky mezerní, jichž medvěd jeskynní postrádá.

Přesně vědeckých spisů v této příčině dostalo se nám teprvé slavným reformátorem moderní soustavy zoologické a otcem srovnavací anatomie, Cuvierem.[4]) Veliká díla vydali též slavný belgický přírodozpytec dr. Schmerling,[5]) Goldfuss, Blainville a j.

První vypravovatel o jeskyních *moravských* dr. Ferd. Hertod, fysik Brněnský, věnoval kostem z jeskyní celou kapitolu, ve které udává, že i medvědí a jelení kosti tam objeveny byly. Vzácná tato literární památka[6]) obsahuje mnohé důležité zápisky a jest, pokud mi známo, až podnes v knížecí Salmovské knihovně v Rajci.

Kdežto geognost A. Boué ve svém spise[7]) upírá, že by v moravských jeskyních fossilní kosti nalezti možno bylo, ukazuje K. Reichenbach[8]) osteologům veliké pole v studiu těchto jeskyní, an praví: „Naše četné jeskyně chovají ještě jiný a krásný geologický poklad z časů dávných: množství kostí vyhynulých zvířat — zuby medvědů, hyen, lebky neznámých živočichů a mnohé zbytky živoucích bytostí jsou zde ve velkých hromadách a čekají na zkušeného osteologa.“

Zprávy o moravských jeskyních roztroušeny a uveřejněny jsou v mnohých časopisech,[9]) rozličných kalendářích[10]) a jiných knihách,[11]) v nichž celkem stejné jen formou poněkud změněné věci se vypravují.

Neunavný zpytatel jeskyní dr. Jindřich Wankel, archeolog na slovo vzatý a muž v osteologii vynikající, podal v rozličných svých spisech jasný a úplný obraz moravských jeskyní, jichžto zkoumání celý život svůj byl zasvětil. Jsa hutním lékařem v Blansku a podporován knížetem H. Salmem Reifferscheidem a kn. J. Lichtenštejnem dodělal se překvapujících výsledků, kterými platné služby prokázal anthropologii, zejména vědě domácí, jakož patrno bylo z vystavených předmětů na Vídeňské výstavě.

---

[1]) Über die in Leibnitz Protogaea abgebildeten fossilen Thierknochen. Grosses Magazin für Naturg. des Menschen, 3. díl.
[2]) Fortgesetzter Beitrag zur Geschichte merkwürd. Steine etc. v 6. svazku Schriften Berlin. Gesel. p. 193.
[3]) Geologische Briefe, 1786.
[4]) Recherches sur les ossements fossiles 1825—1836.
[5]) Rech. sur les oss. foss. etc. Liège 1834, Cap. XI.
[6]) Tartaro-Mastix Moraviae a J. Hertod. Vienna anno 1669, p. 50, 142.
[7]) Memoire geologique sur Allemagne, 1820.
[8]) K. Reichenbachs's geol. Mittheilungen aus Mähren. Wien 1834, p. 101.
[9]) Lotos 1852. — Leipziger ill. Zeit. 1857. — Zool. bot. Schriften 1856. — Wiener Zeit. 1857. — Archiv für geogr. Hist. 1819, p. 337. — Vaterländische Blätter 1814, p. 244. — Živa 1857, p. 268.
[10]) Moravan r. 1858. — Österreich. Nationalkalender 1811.
[11]) Hormayer: Taschenbuch 1843. — Vogel: Merkwürdigkeiten und Sagen 1840. — A. Engelhart: Prachtwerke der Unterwelt 1828.

Já pak čerpaje ze spisů [1]) a jeho bohaté sbírky anthropologické, jež mi se vzácnou ochotou ukázána byla, jakož i z vlastního zkoumání, chci naznačiti stanovisko nynějšího vědění v příčině jeskyní moravských. —

K nejkrásnějším partiím na Moravě náleží poříčí Svitavky, která rozrývá tu těsná tam široká romantická údolí a úžlabí plná bujné vegetace a kras přírodních. Asi za půl hodiny octneme se s vlakem z Brna na sever jedoucím na třetí stanici, Blansku. Tu sestoupíce ubíráme se malebným žlebem znenáhla vzhůru k Macoše. Velikolepé slévárny a dílny železářské zraky naše brzy v levo, brzy v pravo poutají. Za nedlouho dorazíme až nad Skalský mlýn, jejž spolu s ostatními hutními stroji potůček Půnkva žene, an se nedaleko mlýna z podzemní brány náhle na světlo prodral. Konečně jsme u Macochy, hrůzoplodné propasti, jejíž hloubka asi 75, délka svrchu 50 a šířka 30 sáhů jest. Kámen shůry hozený teprvé asi za 8 sekund s temným rachotem dna dopadá. Nad propastí samou na nejvyšším vrcholu strmé, téměř kolmé stěny ční pevný gloriet s pavlačí, se které bezpečně až na dno propasti pohlížeti lze. A hle, starý známý, potok Půnkva, poutníka z hlubiny pozdravuje. Macecha byla již v dávných časích navštěvována, ale spolehlivé zprávy o tom máme teprvé z roku 1874, kde knížecí horní inspektor Rudčinský s malou společností dolů se spustil, a na dně v písku prý stopy vydry, několik žab, hlemýžďů a plžů, z ptactva několik zlatohlávků a jedinou sovu nalezl. Před Rudčinským zkoumal již Macochu minorita Lazar Erker a popsal ji velmi podrobně. Též starohrabě Hugo Salm vlastní zkušeností shledal, že se Půnkva skutečně z Macochy prýští. Plul po ní na malém voru asi 40° a tím zjistil, že se do Macochy po vodě dostati možno. Před tím, praví, až voda opadne, musejí býti odstraněny visací krapníky, jež loď zdržují, což se stane, až politické a časové poměry tomu dovolí.

Na dno Macochy lze jen pomocí řebříků a lan se dostati. Výpravu takovou podnikli dne 21. srpna r. 1856 mimo četné havíře starohrabě Erich Salm Reifferscheid, dr. Wankel, mechanik Jan Franta, šichtmistr Mládek, jsouce fysikálními a meteorologickými nástroji opatřeni. Na dně shledali strmá skaliska, porostlá mechem a vzácnými bylinami, četné kotliny a dvě vodní nádržky asi 12° průměru. Domnívali se, že se jim podaří po této vodě z Macochy dostati se k „Východu“, k Půnkvě; ale přesvědčili se, že nepřekonatelná překážka na závadě jest, totiž množství řezaných klad, které za nepamětných dob, bez pochyby nějakou povodní od mlýnů okolních odnesené, pod zemí až do Macochy se dostavše, zpytatelům další průchod řečištěm zatarasily. Připomenouti sluší, že na mnohých místech, ku př. pod Ostrovem a Holštýnem, ano i u samého Sloupa mlýnský potok zrovna do skalní hlubiny padá.

Ze dna Macochy k severovýchodu vystupuje ponenáhla skalní chodba až na 60° vysoká, ozdobená krápníky nevídané velikosti a

[1]) Dr. Wankel: *a)* Die Slouper Höhle u. ihre Vorzeit, p. 95. Denkschriften der k. Akad. der Wissensch., sv. 28. *b)* Mittheilungen der anthrop. Gesellsch. in Wien. Číslo 6, 11, 12, 13.

krásy. Podobá se, že před časy chodba tato vedla z Macochy vzhůru až na bílý den, a že toliko všelikými náplavy později zanesena byla. Tak vypravoval též jistý před lety zemřelý stařeček, že za věku dětinského slýchával, kterak dříve cestou až dna Macochy dojíti lze bylo.

Původ jmena Macocha vykládá tamější lid pověstí až dosud tam kolující. Jistá vdova prý chtějíc zbaviti se nevlastního svého synáčka, aby jemu dle práva statek nepřipadl, hodila ho do propasti. Ale to se vyzradilo a všecky tak k hněvu popudilo, že popadnuvše macechu po hlavě ji do propasti hodili; od té doby prý propast jmeno Macocha obdržela. [1]) V bájích a pohádkách jest Macocha útulkem všelikých draků a nevídaných potvor, jak tomu pověsti a zkazky o Brněnském draku, loupeživém Obešlíku a j. nasvědčují.

Od Macochy dáme se k Sloupu buď hadovitým úžlabím, buď přímo bujným lesem. Hned u samého vchodu do úvalu Sloupského na levo klene se veliký, přirozený vápencový tunel „Kolna“ na sto kroků zdélí, a silná ozvěna posmívá se tu pocestnému opakováním každého slova. Dále za Kolnou strmí sám o sobě „Hřebenáč“, obrovský vápencový balvan jako zkamenělý Cerberus u brány Plutonovy.

Příchozímu ze Sloupa, poutnického místečka v romantickém údolí, nabízí se přirozený vůdce do jeskyně „Sloupské“ — malý potůček, který za jarního času a po bouřkách tolik vody mívá, že mu těsná brána do podzemních sklepů nestačuje a on tudíž nejednou do blízkého úžlabí se uchýliti musí. V létě začasté vysýchá docela, že ani ptáčka nenapojí; tu bývá v údolí nemalá nouze o vodu, kterou k pití z míst na hodinu vzdálených dovážeti musejí. Sotva se u jeskyně objevíš, již tě obklopí venkované s dračkami, aby ti posvítili do lůna země. Při světle těchto pochodní spatřujeme strmé výběžky vápencových stěn, z jichžto tmavého, v hrobové ticho pohříženého pozadí jen šum podzemní bystřiny se ozývá. Na jiných místech spočívají balvany ze stěn neb stropů ulomené z konglomeratové breccie hlíny, vápence a kostí.

Asi 200 kroků od vchodu otvírá se v prostranném sklepení hluboká kotlina, která se až v dolním patře jeskyně ústí. Kámen dolů hozený věstí navštěvovateli značnou hloubku děsného jícnu, kterým není lze dolů sestoupiti. Rána z bambitky rachotí jako hrom po rozšklebených skulinách.

Hořejší patro sestává ze dvou jeskyní, z nichžto severozápadní „jeskyní nicovou“ a jihovýchodní vlastní Sloupskou se nazývá. Jest špinavá, přičernalá a bez všech krápníkových okras, o které přišla častými návštěvami pocestných. Zbytky bílých a lesklých trosek krápníkových dle Nagla labutěm podobných těžko lze poznati. Tím méně zachovaly se památky po chodbě, kterou Nagel ve svém rukopise alabastrové kapli přirovnává. Při napodobení umělé jeskyně krápníkové v zámku Lednickém zuráženo a odneseno bylo odtud mnoho krásných kapalínů. Smutnou této práce památkou jsou ještě k stropu upevněné, nyní již setlelé trámy jakéhosi lešení. Z toho času připomíná Hertod pověst, jež se dosud tam vypravuje. Jistý kameník spustil prý se po laně do propasti. Na dně viděl krásná jezera s průhlednou jako křišťál

[1]) Přítel mládeže 1825. Svaz. I., díl III., str. 28, 29.

vodou, v ní veliké podivné ryby, nádherně vyšperkované sály a prostory bez konce. A když pak o všem, co v podzemí slyšel a viděl, nahoře přátelům svým dopověděl, ihned ducha vypustil. Již z toho jde, že propasti Sloupské jeskyně dávno známy byly, ačkoli v celém onom století nikdo nechtěl do těchto podzemních prostor se odvážiti; až r. 1748 Nagel[1]) je prozkoumal, a výsledky svého bádání v rukopise uchoval. Vypátránať jiná poboční cesta, která ve způsobě kataraktův rozličnými oklikami až na dno se vine, odkud zmíněný jícen až do vrchního patra sahá. Dne 29. září l. 1786 odvážil se tam kníže Karel Salm Reifferscheid v četném průvodu učenců. K tomu konci byly i zvláštní schody do dolního patra vytesány, po kterých pak r. 1804 i císař František i císařovna Terezie sestoupili. Na tisíce barevných světel plápolalo po čarovné říši podzemní; od té doby staly se schody neschůdnými.

Teprvé roku 1856 pokusil se dr. Wankel v průvodu šichtmistra Mládka a několika havířů, aby znova dolní patro prozkoumal. Sestoupivše po řebřících a lanách dorazili k nádržce vodní asi 3 sáhy hluboké a 20 sáhů široké. Rychle sbili několik prken a vorem dostali se na druhou stranu. Ze zvířectva nic nalezeno nebylo, neb jarní povodně co rok divokým během hlubiny proplakují, všecko napořád s sebou unášejíce. Za to hojnou odměnu poskytovala pozorování geognostická. Jeli vrchní patro zajímavo velkolepým ústrojím rozmanitých síní, slují a průchodů, představuje dolní část pravý labyrint rozsáhlých rozměrů. Četné vodopády s hukotem vrhají se do hlubiny; překrásné stalagmity i stalaktity zdobí veškera místa podzemního paláce. S jistotou tvrditi lze, že jeskyni Sloupskou i v hořejších dílech voda protékala, než si později průtržemi a průlomy jinudy cestu razila. Osamělý onen sloup u lidu Hřebenáč zvaný, po jehož kolmých stěnách někteří z průvodčích za malé zpropitné velmi obratně ač s nebezpečím života lezou, jest nejspíše ještě zbytek, s nímžto prvé vchod souvisel. Podobá se, že od tohoto sloupu městys jmeno své obdržel, ač je mnozí i jinak vysvětlují. Kolem Hřebenáče ztrácí se potok Sloupský do země.

Vlastní Sloupská jeskyně má mnohé prorvy a vedlejší chodby. Jež asi 500 metrů dlouhá. Půda její pokryta jest koravinou rozmanité tloušťky a povrch její jest na některých místech útulkem malých živoků. Fauna jeskyní moravských jest velmi chuda. Charakterisujících živočichů jeskynních (Sphodrus, Anophthalmus, Adelops) postrádají. Z pavoukovitých (Arachnoidea)[2]) jmenovitě někteří z řádu roztočů (Acarida) tam žijí: Gamasus loricatus a niveus, Scyphius spelaeus, Linopodes subterraneus ve společnosti některých druhů z řádu rovnokřídlých, totiž: Tritomurus macrocephalus, Heteromurus margaritarius, Dicyrtoma pygmaea.[3]) Prof. Kolenatý sbíral je r. 1850 pod setlelým dřívím a na vlhkých koravinách. Tu a tam pozorujeme Trachysphaera Hyrtlii, z řádu stonožek a v tmavých, vlhkých místech plíží se hlemýžď drnový (Helix

---

[1]) Naglův manuskript uveřejněn jest v „Archiv für Georgf. Hist." 1819, str. 337.

[2]) Dr. Wankel: Beiträge zur öster. Grottenfauna, p. 251. Sitzungsberichte der math. natur. Section. der k. Akad., 43. svazek.

[3]) Kolenatý: Zwei neue Poduren. Tamtéž 1858, sv. 29., str. 241,

celaria). U velikých chumáčích hnízdí zde na odbočních místech netopýr obecný, v dolejší části vrápence (Rhinolophus hyposiderus a ferrum equinum), jinde zase Vesperugo Nilsonii a discolor, Vespertilio Netterei, mystacinus a ciliatus, Plecotus auritus a j. — V letní dobu vábí tato tmavá místa mnohé druhy much, brouků, zvláště střevlíků, mršníků, drabčíků a m. j.

Častými, střídavými záplavami nahromadily se u veškerých prostorách mocné vrstvy nánosu, k jehož prozkoumání na několika místech byly šachty založeny. Při kopání do hloubky 24 metrů shledány 4 vrstvy rozličných, vodorovně usazených pásem. Každá z hořejších tří vrstev sestávala opět ze tří pásem, totiž z pásma sraženého vápence, hlinitého pískovce a naplavené hlíny s úlomky vápence, droby a kostí. Nejspodnější (čtvrtá) obsahovala vrstvu mastné hlíny promíchanou s drobou a setlelými kostmi. Nejvíce diluviálních kostí obsahuje třetí vrstva, jež také poskytla nejlepší výsledek. Jakkoli není určitých, neklamných známek pro poznání kostí fossilních,[1]) nicméně lze míti za to, že všechny zde nalezené kosti pocházejí z doby předhistorické. Jsou barvy více méně hnědé, též černé a bílé, dle toho, jakým změnám podlehly působením vzduchu neb vody. Některé jsou pevné, jiné snadno se rozsypou a jen namáčením jich do klihové vody dá se jich soudržnost zachovati; některé jsou buď otlučeny neb ohryzeny, jiné neporušeny. Způsob jich uložení jest zvláštní. V některých vrstvách jsou obratle, jinde lebky a opět jinde jenom zuby. Všecky náleží zvířatům jeskynním; není ani jediného zbytku, z něhož by bylo lze souditi na hlodavce, přežívavce a p. Největší díl kostí náleží medvědu jeskynnímu (Ursus spelaeus), který byl skoro o třetinu větší nynějšího hnědého a podstatně se lišil vypouklým čelem k nosu stupňovitě se snižujícím, hřebenem týlovým a nedostatkem malých zubů mezerních. Vzácnější jsou zbytky jiného druhu medvěda (Ursus arctoideus), poněkud menšího. Celkem vykopali asi 200 lebek medvěda jeskynního; mimo to četné spodní čelisti foetů několik jen měsíců starých; dr. Wankel velmi dovedně sestavil vývoj jejich zubů.

Nápadno jest, že i zde, jakož i v jiných jeskyních cizích, scházejí lebky hyeny jeskynní, až na nepatrné fragmenty. Ještě vzácnější jsou kosti jesk. lva a rosomaka (Gulo spelaeus). Z rosomaka nalezl Wankel mnohé částky kostry, kteréž dle všeho nejspíše jednomu zvířeti náležely. Cuvierovi samému jest sice Gulo spelaeus totožný s G. borealis, ač vyskytují se mnohé rozlišovací známky; s ním i Goldfuss souhlasí. Z 1000 kostí připadá 928 jesk. medvědu, 60 m. brtníku (U. arctoideus), 9 hyeně, 2 jesk. lvu, 1 rosomaku.

Mezi četnými zlomky nalézají se tak zvané pathalogické kosti, na kterých pozorovati lze patrné známky, že za života zvířete se rozbolavěly ale časem opět zahojily, tak že zbyly jen jizvy. Choroba taková povstati mohla buď organicky neb pohmožděním mechanickým.

[1]) Někteří uvádějí jakožto charakterisující znak lnutí k jazyku, jiní povstání dendritů neb specifickou váhu a chemické sloučení. Viz: Esper, Neuendeckte Zoolithen 1774, pag. 6. — Rosenmiller, Beiträge zur Geschichte fossiler Knochen, Lipsko 1795. — Goldfuss, Umgebung von Muggendorf, 1810.

Nejčetnější poranění mechanická jsou na předních tlapách, z čehož lze souditi o úsilných bojích oněch dravců mezi sebou. Mezi rozmanité zbytky diluviálních zvířat připočísti jest i hojné, dendrity proniklé koprolity, jež s kostmi pomíchány se nalézají.

Nános „jeskyně nicové" liší se od Sloupského. Poznalo se, že usazeniny velikou záplavou rozrušeny a pak mladšími naplaveninami pokryty byly. V hořejších vrstvách nalezly se kosti Hyena spelaea a dolejší čelisť podobná Hyena intermedia, velmi dobře zachovalý zub nosorožce (Rhynoceros minutus), zbytky jednokopytníka a veliký počet širokých, dlouhých a tlustých úlomků. Nejspíše náleží obrovskému jelenu (Cervus alces fossilis neb megaceros), jehož celou kostru z irských rašelin podařilo se vykopati.[1]) Kolik asi uplynulo věků od té doby, než povstaly ony mohutné naplaveniny s pozůstatky zaniklých životů? Jeskyně Sloupská poskytovala jiný obraz. Vchod zdoben byl vysokou klenbou spočívající na mocných sloupech, na nichž vlny bystřin a zub času svoji sílu zkoušely, až mohutné sklepení v trosky proměnily, aby tyto v úlomcích dále světem putovaly. Ještě stojí z těch časů svědek, Hřebenáč. Dlouho ještě po této katastrofě proudily bystřiny širokým prostorem, pokrývaly spodek jeskyně štěrkem vůkolních pahorkův a vymletou hlínu dále unášely. Se stropu utržené balvany vápencové pádem svým prorazily strop spodních rozsedlin a slují, a tím toku jiný směr vykázaly. Minula léta ba tisíceletí, nežli sporé kapky vytvořily fantastická skupení krápníků, než se tu rozléhalo řvaní příšerných medvědů jeskynních, kteří jako první troglodité zde svůj pelech zvolili, a nyní svým četným vyhynulým potomstvem hlásají děje minulosti. Z hlubokých lesů kořistili obrovské jeleny, koně, nosorožce a odnášeli je do svých doupat. Však na dalném severu bouře zuřila, vlnami se hráze potrhaly, divoké proudy se přihnaly vše nánosem hlíny a štěrkem zaplavujíce a také tvory jeskynní pohřbívajíce. Potom jeskyně ještě dvakrát přechovávala obyvatelstvo nové: dostavili se i hyena, lev a rosomak jeskynní, a mnohý krutý boj veden byl mezi soupeři. Opět pak neočekávané vlny zachvátily i tuto generaci, dřívější usazeniny rozrušily a pomíchaly. Jen tam, kde náplavy mocnou vrstvou krápníkovou proti vlnám chráněny byly, zachoval se chronologický sled jednotlivých vrstev, které nás poučují o minulých dějích jeskyně a životech v ní pohřbených. Nyní, když člověk z těchto tmavých míst lišky a jezevce vyplašil, obydlili je rozliční druhové netopýrů. Jakkoli usazování vrstev sraženého vápence v stejných periodách se dle Ratzela nedělo vždy rovnou měrou, přece lze alespoň dáta relativní stanoviti, jichžto se Wankel po několikaletém zkoumání dodělal. Shledaltě, že v desíti letech sotva tloušťky 1 mm. přibývá, tak že k utvoření vrstvy 1 metr silné 10.000 let potřebí byla.

Po člověku a jeho činnosti v době tehdejší nebyla v jeskyni Sloupské žádná stopa nalezena. Buď byla jeskyně jen útulkem dravců, jimž se člověk vyhýbal, anebo časté potopy člověka od nich zapuzo-

[1]) Obrovské parohy tohoto jelena mají od konců 4 metry délky. Mnozí míní, že toto zvíře žilo ještě v dobách nepříliš dávných a že jmeno „grimmer Schelch" v Nibelungách jemu náleží. Viz Hauer: Die Geologie, str. 628, 1875. — Hochstetter: Geol. Bilder der Vorwelt, str. 14., 1873.

valy aneb konečně zbytky jeho práce a kulturního stavu dávno jinam jsou zaplaveny. —

Asi hodinu od Sloupa jsou v skalnaté neb lesem porostlé kotlině jeskyně Holštýnské, a na osamělém skalisku vypínají se trosky někdejšího hradu. Pod nimi prostírá se jeskyně, do které vejíti lze otvorem ve zdi 4 metry silné, jíž byl vchod dříve zatarasen. Sporé jen paprsky denního světla ozařují sklepení. V hořejší jeho části pozorujeme čtverhranný asi 6 metrů dlouhý, dvěma kameny uzavřený průchod, který nepochybně byl ve spojení s hradem. Jeskyně tato v středověku as byla hradním vězením a lidomornou, jak souditi lze z mnohých lidských kostí pod vrstvou sraženého tufu vápencového uložených, s kterými také železné šípy a jiné zbraně pomíchány jsou.

Pod městečkem Jedovnicemi nedaleko tak zvané „Hugovy huti“ otvírá se jiná propast, která potůček pohlcuje v drobové břidlici se vinoucí; tento teprvé po dvouhodiném podzemním běhu vychází blízko „Býčí skály“ u Adamova na denní světlo. V tamějším okolí shledáváme mnohé větší neb menší propasti a jeskyně, jež často bývají stádu útulkem před bouří a vedrem.

U Adamova se s údolím Svitavským či Adamovským křižuje nové úžlabí, tak že Adamov je středem, ve kterém ze čtyř stran údolí se sbíhají. V každé kotlině, v každé zátoce podél Svitavky naskytá se nový obraz: tuť železárna, tu mlýn, tu pila, tam na závratné výši zbytky starého hradu, jinde na strmé skále gloriet. Příroda tu štědrou rukou krásy své rozsela, a ruka lidská vydatně se přičinila, aby dojem zvýšila. Na místech, odkud krásy přírodní s rozkoší přehlednouti možno, dal kníže Jan Lichtenstein upraviti pohodlné pěšiny a cestičky. Loubím zeleného stromoví dojde poutník k Býčí skále.[1]) Dle pověsti byla posvátným místem, kde obětovali Svantovitu. Původ jmena jejího vysvětluje lid tak, že prý před časy býk horní slují na dno jeskyně spadnul. Dříve měla Býčí skála pouze dva vchody; hořejším bylo nesnadno do ní se dostati; dolejší pak část zvláště z jara a po bouřích, vodou se naplňovala a tak jen málo kdy přístupna byla. Ku konci předešlého století dal kníže Lichtenstein nový otvor vylámati, kterým v každém čase do vnitř jeskyně vejíti lze. Prostrannou klenbou, do níž málo paprsků horem padá, octneme se na pravo v chodbě asi 312 metrů dlouhé; na konci sestoupíme po schůdkách až k vodní nádržce asi 9 metrů hluboké, a po její hladině dostaneme se na voru do jiné komory. Blízko schodů oznamuje na jedné straně pamětní deska, kdy kníže Al. Lichtenstein jeskyni navštívil, a na druhé straně nápis, že tu r. 1804 císař František II. se svou chotí dlel.

Spod jeskyně jest až na některé vedlejší výběžky pokryt vrstvou písku v mocnosti asi 3—4 metrů. Ze mnohých míst byl asi před 30 lety vykopán a k rozličným účelům upotřeben. Při této příležitosti dělníci v diluviálním tomto písku nalezli mnohé kosti lidské, v hořejších vrstvách roztroušené, v dolejších celé kostry usazené. V poboční chodbě vykopal dr. Wankel z alluviálního písku kosti jelení, psí, ovčí, lidské

[1]) Vyobrazení Býčí skály, Sloupské jeskyně i Adamova podal Herold ve Světozoru r. 1874 str. 490, a 1875, str. 106, 107.

a s nimi zároveň střepy. Pod tímto mladším náplavem se pod vrstvou sraženého vápence objevila vrstva hrubozrného písku s úlomky drobové břidlice a rohovce. Mimo to nalezeny jsou tam podél rozbité duté kosti a čelisti zvířecí, kamenné zbraně, tu a tam i kosti lidské. To vše spočívá na světlé hlíně, která na mnohých místech jest jako upěchována a hromadami uhelnými pokryta i může považována býti za vrstvu kulturní. Vyjímajíc kůstky malých ssavců byly všecky ostatní duté kosti necelé a měly na sobě patrné známky kamenných nástrojů. Větším dílem náležely sobu, zubru, rosomaku a j. Z kamenných zbraní shledáno tu hojně nožů rozličné velikosti a obyčejné formy, šípů a mlatů. Jsou buď z flintu č. pazourku, chalcedonu, prasu, červeného jaspisu, železitého křemence a vůbec z kamenů, po nichž jinak v okolí nikde památky není. Všecky tyto předměty jsou jen hrubě přitesány, umělejšího zpracování a broušení nelze na nich pozorovati. Mnohé jsou vrstvou vápence pokryty neb na jiné kameny a kosti jím přitmeleny a dendrity potaženy.

Nástrojů z kostí nalezeno málo. Jsou to jmenovitě krásná koštěná jehla s ouškem, zpracovaný kus parohu a některé hrotnaté kosti. Dle toho v Býčí skále rozeznáváme dvě periody, za kterých člověk byl pánem jeskyně. První padá v dobu diluviální, kdy člověk jen lovem se živil, v jeskyních přebýval, do nich ulovenou kořist odnášel, na tuku přeražených kostí sobě pochutnával. V ten čas neznal kovů, užíval zbraní a nástrojů jen kamenných, beze všeho dovednějšího zpracování a neštítil se snad ani svých lidských nepřátel pojídati, jak z nejnovějšího zkoumání vyplývá. Mnohem mladší jest perioda druhá, kde jeskyně sloužila za pohřebiště neb obětiště; na pokrají jeskyně až posud četné kosti lidské sem tam rozmetané a mazavým vápencem pokryté se nalézají. Zvláště významný jest nález bronzového několik jen palců velikého býčka, jehož čelo znamenáno jest trojhrannou skvrnou; z toho soudí se, že egyptský mythus i zde znám byl, a tím že jmeno Býčí skála vysvětlovati sluší. V nejnovějším čase poskytla archeologická bádání v Býčí skále velmi pěkné ovoce; jsou to zbytky a památky někdejšího divého a bujného života. Nalezeny jsou tu náramky z bronzu, řetízky s velikým počtem malých článků, skleněné perle rozmanitých barev, napolo zuhelnatělé zbytky šatu, železný opasek a zlatá spona úmyslně zkroucena, vše to v divé směsici s lidskými kostmi, uhlím a popelem pomícháno. Mezi tím jest i rameno mladé dívky silnou ranou oddělené, ještě náramkem zdobené, a rozličné střepy ozdobných nádob, ku kterým zuhelnatělé zbytky nešťastné oběti ještě lnou.

Pominouce mnohé ještě jeskyně, jichžto zkoumání v příčině anthropologické méně jest zajímavo, nastoupíme pouť do nedalekých Křtin. Křtiny jsou v utěšeném údolíčku milé poutnické místo vroubené lesnatými pahorky a zelenými lučinami. Z jeho středu vypíná se krásný kostel romanského slohu, do kterého již od dávných časů tisíce zbožného lidu putuje. Dle pověsti přicházeli sem už pohanští Slované, aby v tomto údolí křest svatý přijímali. Údolí Křtinské vine se stinnými lesy bukovými k západní straně. Silnicí dostaneme se v tomto směru za čtvrt hodiny k velké, z nejstarších dob známé jeskyni; několik jen kroků v levo od silnice vzdálené. Jest to Vigsiem již r. 1663

připomínaný *Výpustek* (Vallis Baptismi alias Kyriteinensis), popsaný klasickými citáty jakožto veliká jeskyně s nekonečnými průchody a nebezpečnými slujemi, z níž bez obeznalého průvodčího bysi nevyváznul. Posavadními výzkumy moravských jeskyní seznalo se, že Výpustek jest neli největší, aspoň nejrozvětvenější. Kníže Hugo Salm popisuje jeskyni tuto praví, že „několikrát zpotřeboval 4000 sáhů provázku, 3 až 4 pytle řezanky a přece musil nazpět se dáti, poněvadž konce nedošel, vždy na nová a nová místa přicházeje. V prostorách těchto jest největší opatrnosti třeba, poněvadž mnohde zejí propasti, někdy jen tenkou vrstvou sraženého vápence zakryté, která nešťastným krokem prolomiti se může. Tímto nejspíše případem přišlo o život 14 lidí z Olomouce, kteří ku konci sedmnáctého století tuto jeskyni navštívili a více se nevrátili."

Výpustek má dva vchody, jihovýchodní a severozápadní, kterým obyčejně poutníci vstupují. Vede do úzké, 48 metrů dlouhé chodby; po straně její otvírá se pravý labyrint slují a trhlin, z nichžto některé jsou ve spojení s vlastní rozsáhlou jeskyní i se vchodem; na krápníky jsou velmi chudy. Dle věcí tu nalezených byl i Výpustek v předhistorické době ob čas obydlím lidským. Pod vrstvou vápencové koraviny objeveny jsou na vrstvách diluviálních hromady popele a uhlí, v nich pak kolkolem rozestavené střepy, kosti malých ssavců, hlodavců, přežívavců, jmenovitě kozí, ovčí, jelení, medvědí; mimo to mnohé nástroje vyřezané z kosti, broušené a vrtané zbraně kamenné a zpracované kapaliny. Tu a tam v popeli ležely 2—3 sladkovodní lastury (Unio pictorum) zbavené svého vnějšího povlaku, a 2—3 skořepky hlemýždí (Helix pomatia).

Takovýmito nálezy v moravských jeskyních znamenitě objasněn jest kulturní stav pračlověka moravského.

Cařihrad.

Obraz cestopisný

od

Jos. Wünsche.

Po Balkáně rozléhá se ryk válečný. Tam polo s obavou, polo s nadějí co den obracejí se zrakové Slovanstva. Jak asi skončí se ty krvavé boje? Nechť zlatá rekům zkvete svoboda z krvavých ran aneb ať pozuovu zdrceni témě své skloní v staré otrocké jho: tolik jisto, že oči Evropy již nepřestanou obraceti se k Balkánu, pokud s poslední křivdou nevyhyne i poslední vzdech uhnětené ráje, pokud hrozné ty křivdy napraveny nebudou ve smyslu civilisace a svobody.

Co den zpomínáme na bojovníky slovanské, a tak i úvahy o poměrech tureckých samy derou se v denní naše rozhovory.

Žádost, poznati Turky v rozkošném „deir-alieh“, sídle vznešenosti, v sladkém „deir-sadet“, sídle blahoslavenství, ve svatém Istambolu, zanesla mne o minulých prázdninách do Cařihradu. Octnul jsem se tak pojednou v samém srdci říše Allahovy, kde se veškeren život islamu tisícerými proudy sbíhá z krajů nejodlehlejších. Poznal jsem pestrou směsici vyznavačů Mohamedových, jižto najednou snad jen tuto spatřiti lze.

Ve stručných těchto náčrtcích líčím dojmy, kreslím obrazy, jež utkvěly v udivené mysli mé. Mluvím tu, pokud člověku vůbec možno, nepředpojatě, nenadsazuji aniž podceňuji, uznávám a chválím, co uznání chvály hodno. Vypravuji prostě, co jsem viděl a zažil aneb zvěděl od osob věrohodných. Byliť mi pak hlavně pánové dr. Themistokles Saltelis ze Smyrny a Athenský scholarch Miltiades Brazanos, Řekové nevšedně vzdělaní a vlastenci výteční, na všech poutěch po Cařihradě příjemnými společníky; dr. Saltelis obzvláště důkladnou znalostí poměrů východních a mnohostrannými vědomostmi filologickými v tomto Babyloně jazykovém mně byl velmi prospěšný.

Procházeje se po ulicích Cařihradských, jak často zpomínal jsem na utrpení českého našeho pána Václava Vratislava z Mitrovic, jenž mládeneček sotva patnáctiletý r. 1591 co komorní pachole vyslance pana z Krekvic do Cařihradu přišel, tam s ostatní družinou jat a v Černé věži dlouhý čas žalářován, a teprvé r. 1595 na svobodu propuštěn jest. Tyto příhody své vypravuje pan Vratislav prostince a upřímně, pravdivě a opravdově, nehledanými sice ale jadrnými slovy. Bedlivě stopoval jsem kroky jeho po Cařihradě a obdivoval jsem se nejen dětinné jeho upřímnosti ale i bystrému soudu jeho, jenž u člověka tak mladistvého velice překvapuje.

I.

Jest asi desátá před polednem. Lloydův parník *Progresso* proříčel Bosporem a ustává ve svém chvatu. Mezi Galatou a Serailem snesly se rezavé kotvy jeho do modravých hlubin. Jsme v Cařihradě.

Stojím na zádi. Zrak těká kolem, duše nenáhle z podivení se probírá. Vidím se pojednou uprostřed světa zcela nového, uprostřed světa tajeplných bájí a hrozných pověstí. A přec taková lahoda kolem! Stojíš jako ve středu čarovného kruhu. Kolem pahrbky poseté domy a domky úhlednými, bílými, zelenými, červenými, mezi nimi zahrady temnozelených cypřiší a rozsáhlé paláce, lesklé báně a štíhlé minarety. Hluboký, čistě modrý blankyt obráží se ve vlnách Bosporu. Rozkoší srdce mocně ti zabuší a jižjiž ani dočkati se nemůžeš okamžiku, kdy se do toho čarovného, líbezného proudu ponoříš.

Kolem množství velikých korábů. Jsou to zkušení poutníci z moří blízkých i vzdálených, Rus tu vedle Amerikána, Švéd vedle parníku Alexandrinského. Na stožárech jejich studuješ znaky všech národů, tam vlajky nejpestřejší vesele třepetají se ve vzduchu vonném. Opodál místní parníky v bedlivém chvatu rejdí, a mezi koráby a parníky všude táhlé čluny — kajky a bijady — létají jako šipky, jako mušky po lesklé

pažiti jarní. Sta a tisíce jich. Po levé straně jako had obrovský plazí se veliký most lodní a ta pestrá strakatina, jež po něm se hemží! Před námi Galata, nad ní Pera se rozkládá a na rozhraní obou, jako strážný anděl jejich, vysoko k nebesům povznesla se věž Janovská.

Na lodi zatím rozvlnil se přepestrý život. Je nás tu všeho všudy asi 500 cestovatelů, 100 na místě prvém a druhém, ostatní množství směstnáno na palubě. Větším dílem jsou to Turci v nejmalebnějších oblecích. Muži a ženy, starci a děti, páni vznešení a chudina v cárech. Celá pak směsice, jež prvé klidně odpočívala, pojednou obživne; všichni se vzchopí a spěchají, by co nejdříve dostali se s lodě.

Turek, jeli jen trochu zámožnější, nikdy jen tak necestuje, jako my západní Evropané uvykli: cestovní váček do pravice a přes levé rámě plaid; on veze s sebou vždy hned celou svou postel. I zde včera večer rozestřel si každý na místečku vyvoleném všecky své přikrývky a houně, jednu hezky na druhou — u některých napočetl jsem až 8 vrstev! — pak ulehl, dvěma neb třemi se přikryl a tak proti větru i dešti opatřen odevzdal se do vůle Allahovy a sladce usnul. Teď si vše pořádá, skládá, váže, jeden druhého chce předčíti, jeden na druhého se tlačí, strká, běhá sem a tam: volání, shon, křik, lomoz — život k nevypsání. Kdo je sám, ten hotov ještě dosti brzy; hůře tomu, kdo ženat: ten skládati a vázati musí i za drahou svou polovičku Turkyni a děti Turčata — za hodinu sotva si to spořádá.

Však nemá Turek lože své jen pro cestu na lodi. Až přijde do Cařihradu, teprvé ho bude potřebovati. Turecké hospody nejsou tak pohodlně upraveny jako naše. Stambul hotelů v našem slova smyslu nemá, za to však má přes 200 chanů. V chanu takovém Moslemin ovšem dostane pokojík a to hezky lacino — zadarmo. Ale v pokojíku tom kromě čtyr zdí není ničeho než podlaha a strop. Moslemin proto veze si svůj nábytek, i hrnce, džbány na vodu atd. Do takového chanu našinec jíti nemůže, ve Stambulu tedy Evropanu přenocovati nelze. Zbývá jen Galata a Pera. Hlavně v Peře jsou hostince po evropsku zařízeny; mezi jednoduššími jsou i krásné, ve kterých pokojíčku pod 20 franků denně nedostaneš. Mně odporučen byl „Grand hôtel national“, však i „hôtel Pesth“ mnozí sobě chválí. Ale kdy bych zase do Cařihradu přišel, půjdu do řeckého hotelu: O melas aetos, v Galatě, Grande rue. Život pak nejlépe jest rozděliti si takto: ráno do turecké kavárny na výtečnou černou kávu, k desáté do nějaké řecké jídelny, kde čerstvé maso neb ryby si vybereš a postojíš si u toho, než ti to upekou; oběd pak ke 2. hodině, kde právě meškáš, možnoli opět v jídelně řecké — nejen pro láci ale i pro chutná a dobře upravená jídla.

Na prvé a druhé třídě skoro všichni jsme západní Evropané; nejvíce tu Francouzů, Angličanů a Řeků. Turků vznešených po řídku, Němců tu naprosto není, však mezi Němce já mám čest býti počítán. Bráním se — ale mluvte s ním o geografii, když je — Francouz!

I mezi nás pojednou vjel jakýs nový život, divoký a křiklavý. Pravá to honba. Již tenkráte, kdy parník náš teprvé zastavoval se, malé kajky jako pijavice se ho chytaly a z těch po provazech a

řetězech vyšvihovali se lidé mrštní, odhodlaní na život a na smrt, jelikož šlo o výdělek. Co tu chtějí? Pojednou je celá paluba jimi zaplavena, chytají jednoho cestovatele po druhém, za ruce, za šos, za krk a vůbec všude, kde jej mohou popadnout. Každému vnucují adresu některého hotelu Cařihradského a ve všech řečech orientu i okcidentu jeho vlastnosti do nebe vychvalují. Jsou to agenti Cařihradských hotelů. I já kousl konečně do kyselého jablíčka tohoto Cařihradského švindlu a více pomocí prstů než pomocí moderní filologie smluvil jsem se s jedním — který národ se tak podařeným dítkem honosí, těžko bylo uhodnouti — že za odměnu 5 franků dopraví mne do Grand hôtel national v Peře.

Již ujal se mých věcí a volá na řidiče svého kajku. Řve brzy na pravém, brzy na levém boku lodě. Řidič se nehlásí. Tu přichází agent jiný a rovněž do téhož hostince mne zve. Já že agenta již mám. Kdo prý se smí odvážit?! — Popadli se. Boj, strašlivý boj, jehož vypsání bylo by hodno péra Homerova. Každý z nich chce býti ten pravý. Klení a nadávky v pestrotě nejorientálnější. Na palubě nahromaděn pravý vrch kufrů, beden a vaků. Na vrch ten uchýlil se můj první agent. Nový v patách za ním. Nahoře pak trhají se o kufřík. Již skutáleli se dolů. Zase jsou nahoře. Roztrhnouli mi kufr! Vidím již, že Gordický uzel ten rozvázati musím stůj co stůj, ne sice Alexandrovským ale čistě Cařihradským spůsobem. Vyndavám a vzhůru držím 3 piastry turecké měny (asi 30 kr. r. m.) To účinkuje. První pustil kufr, bere. Hluboce klaní se a ku všem dalším službám se nabízí.

Kdo jedeš do Turecka, zaopatři se zlatem a to co nejhojněji. Nejlépe udělá ten, kdo vymění si napoleondory, ač i s rakouskými 20franky dobře pochodíš. Turecko má sice také svou zlatou minci, lyru; však těch málo je v oběhu, aspoň ne tolik, kolik by vyžadoval rozsáhlý obchod, který z celého světa v Cařihradě se sbíhá a odtud opět do celého světa se rozchází. Menší mince stříbrné dostaneš v Cařihradě dostatek; jsou to především veliké tolary turecké, medčidie nazvané, asi po 1 zl. 80 kr. r. m., pak půl- a čtvrtmedčidie rovněž stříbrné. I piastry má Turecko ve stříbře, jsou to penízky milounké sice ale malinké, šupinkám rybím podobné. Vedle těchto tureckých peněz obíhá pak v Cařihradě ještě veliké množství stříbrňáků skoro všech okolních národů; nejvíce však je franků, které tu, jak se zdá, již dávno zdomácněly. Z měděných mincí vidíš všude celé haldy piastrů a jich částí, jež vyznamenávají se nejen velikostí ale i svou tíží.

S novým agentem svým po lodních schůdkách až do kajku šťastně jsem se dostal. Chceme odraziti, ale nejde to. Kajků kolem parníku jako by nacpal. Tvoří 5 až 6 soustředních kruhů kolem lodě a žádný nechce povolit. Pracovali jsme tak půl hodiny, než jsme se z kajků na volnou vodu dostali. Tu však již zase větší jakýs kajk míří proti nám; v něm nějaké turecké uniformy se hýbají. Jsou to úředníci, žádají pas. Turek, jenž z nich ještě nejchytřeji vypadá, čte pas s takovou bedlivostí, jako by šlo aspoň o celý pluk povstalců. Při každém řádku hlavou spokojeně vrtí; patrně všemu rozumí. Vrací mi pas; nahlížím do něho a žasnu: Turek četl celý pas nohama vzhůru!

Šťastně propletli jsme se pak i řadami velikých lodí obchodních, jejichž zboží na břeh se skládalo. Přistáli jsme u kamenného tarasu. Skok — a jsem na pevné zemi, v Galatě.

II.

Evropanu, jenž neviděl dosud žádného města východního, nesnadno jest i nejbujnější obrazností sobě představiti obraz, jenž se tu rozvinuje. Toť život docela nový, hlučný, až křiklavě pestrý, každou chvílí se měnící a uchvacující čarovnou rozmanitostí i poesií svou. Je ti, jako by nejkrásnější, nejdojemnější pohádka, jež ze šťastného dětství v mysli tvé utkvěla, pojednou obživla ti před očima. Slýchals o Turcích, vousáčích zamračených, oděných v hedbáví pestrém, žlutém, zeleném, růžovém, s turbanem na hlavě: zde je máš, živé, jdou před tebou i za tebou, obdivuješ se jejich klidnému, jistému chodu a vznešenému držení těla, ruka jejich pohrává pistolemi za pasem uloženými, šavle na zem narážejíc řinčí. Jsou to skoro naskrze postavy ztepilé, obličeje ušlechtilé; potomky ošklivých Mongolů a Tatarů nepoznal bysi v nich více. Tu procházejí se i Turkyně až na oči zahaleny a širokým neforemným pláštěm přioděny, tu jdou Evropanky bez závojů, tu Arabové, Beduini, hnědí Koptové z Egypta, Israelité v malých turbáncích, Řekové i Armeni v kalpaku. Jaká tu rozmanitost oděvů a krojů! Již v zevnějšku svém Moslemin pravověřící má lišiti se od jinověrce; tak jen na obuv pohlížej: jen Muhamedan nositi smí botky žluté, žid nositi má modré a ostatní rája, poddaní neturci, boty červené.

Kráčíme přímo k turecké celnici, jež vypadá asi jako naše kůlny. V průchodu nás zastavují k přísné prohlídce. Celník pohrouží se v pestrý obsah mého kufříku, jednu krabičku po druhé vylovuje, každou chce viděti; kartáček na zuby, kalamář, psací náčiní — vše vzbuzuje obdiv jeho, hlavně ale kalamář, jenž stisknutím péra se otevírá. Však tu opět novota, na dně totiž zahledl knihy, knihy podezřelé, neb jsou v červeném plátně vázané. Zde autorita jeho již nestačí; všecky mi sebral a do kanceláře odnáší. Čekáme dobrou čtvrt hodiny. Zatím máme dosti času, rozhlednouti se kolem; jako nám, děje se i jiným: všude se prohlíží. Náš celník zatím baví se tím, že prohlíží si mé staré boty tak důkladně a úzkostlivě, jako by studoval mapu rozbouřené Bosny a Hercegoviny. Konečně knihy mi vráceny, nejspíš že je také čtli — obyčejným spůsobem. Celník za namáhání své dostal 5 piastrů. To však není žádné podplacení; káželť mrav, aby každý slušně ošacený člověk celníka podařil.

Zahýbáme za roh. Zde turecká kavárna, před níž asi dvacet Turků pohodlně sedí na nízkých stoličkách a kouří z nargileh; dále ve stínu sedí rozmanití řemeslníci a své řemeslo veřejně na ulici provozují, tu kovorytec, tu brusič kamenů sedí s podloženýma nohama a klidně pracují, o nic, co kolem nich se děje, se nestarajíce. Všude boudy, všude krámy a dílny; všude ruch, život hlučný a práce. Opodál turecký dýmčičkář na zemi rozložil zboží své, červené pozlacené hlavičky, a klidně očekává, až přijde kupec. Tam prodávají se prsteny

z drahokamenů vyřezávané i z kovu zhotovené; naproti zase obchodník ve střižném zboží vyvěsil své drahocenné šály a překrásné látky hedbávné a hrdě při tom pohlíží na souseda vetešníka, jehož zboží se bojí světla. Proti tobě kráčí silný chlap, na zádech nesa měch jakýs bobkovým listím pokrytý. Toť *saka,* prodavač vody, již čepuje zvláštním kohoutkem po pravé straně připevněným, řvaním, jako by ho na nože bral, bryndu svou vychvaluje. S ním o závod řve kollega jeho, prodavač vína, jenž právě na rohu ulice se svým zbožím se uvelebil — dále prodavači meruněk, rozličných melounů, citronů, pomerančů a jiného ovoce přerozmanitého. — Kolem nás honí se prodavači tabáku, papírků na cigarety, prodavači knih a novin, a vnucují nám nejnovější „úřední“ zprávy z bojiště. Tu na místě můžeš dočísti se v řeči buď turecké neb řecké neb anglické, jak to Turci všecko pobili. — Za novináři vleče se zahradník a vychvaluje svou zeleninu, jež na žerdi přes rameno položené visí ve velikých košících. — „Quarda!“ hromuje ti někdo zrovna do ucha, uskočíš polekán: toť hranatý nosič, jenž pod bednou několik centů těžkou statně si vykračuje. — Tu jede novomodní kočár, který snad ještě před rokem na bulvárech Pařížských dělal furore, v něm dvé tureckých krasavic, paní nějakého bohatého paše, neb s nimi čety jezdců zlatem bohatě ozdobených. Za kočárem tím batolí se turecká *araba,* látkami zakrytá a voly tažená; je to národní povoz turecký hlavně pro ženy a děti určený. — Tu pozorovati můžeš turecké kuchyně, kde rozličná jídla, masitá i moučníky, na ulici se připravují; zde bublá to v kotlíku, zde syčí na rošti, a hned vedle kuchyně postavil si lazebník svou stoličku a pracuje právě na nějakém vojáku, při tom však zamilovaně jaksi pošilhává po roštěné libě páchnoucí, jež soused kuchař na pekáči právě obrací. — Dále žebračky k dobrodinečkům ruce vztahují, za nimi vykračuje si kůň, na němž řezník rozličné maso rozváží. Proti nám cválá vyšší jakýs důstojník na hřebci arabském, celý v záři a ve zlatě; hřebec plaší se a počíná tančiti, veškeren obchod pouliční hrne se stranou, v tom nemotorné kobylí kopyto srazilo celou kuchyni a roštěná válí se po ulici — Allah tomu patrně chtěl! — Tam z ulice vedlejší řada mezků táhne svazky prken, jíž po obou bocích jim upevněny, za sebou vlekouc. — Hvízdá se, tramway přijíždí proti nám, však dlouhá řada mezků nemůže z místa, v tom kde se vzal tu se vzal, přiskočí běhoun a pádnou holí svou mlátí do mezků, až tak vozu železničnému volného průchodu dobyl. — Zde na rohu stojí asi 10 koní osedlaných, jež najmouti si můžeš ku projížďce, jako u nás drožky najímáš.

A celý ten pestrý chumel, celá ta křiklavá motanina, lidé i zvířata, vše to jde, jede, běží, žene se — mluví, láká, křičí, hádá se, provolává i řve v jazycích nejrozmanitějších a s nejdivočejšími posuňky.

Tlačíme se, plížíme a proplétáme se tak několika uličkami. Konečně vsedáme do vozů železné dráhy, která z Galaty podzemním tunelem do Pery vzhůru nás vynese. Že dráha tá není podnik turecký, netřeba teprv podotýkati. Turek a tunel! O tunelech v koranu nic nestojí.

Od stanice pak do hotelu nemáme již daleko. Ale opět nová překážka. Právě uprostřed ulice rozložila se smečka psů, kteří v sladké siestě si hovíce ničím nedají se vytrhovati. Nad nimi vznášejí se hejna

polo ochočených holubů. Tito psi, kteří nemají pána, jenž by se o ně staral, jsou zvláštností Cařihradskou. Žijí na ulici pod širým nebem, ve dne v noci, v zimě v létě, žijí ve volnosti, v přebytku i nedostatku, jelikož jen tím se živí, co se právě z domů na ulici vyhodí. Požírajíce mnoho látek, jež by jinak hnilobou vzduch kazily, zastávají jakýsi druh zdravotní policie turecké.

Z počátku jsem se psů těch nemálo štítil, ano bál i vyhýbal jsem se jim, jak široká byla ulice. Ale potom jsem shledal, že jsou to hovádka neškodná, tichá, ve dne míru milovná. Pozoroval jsem, že obyvatelstvo turecké, věříc v stěhování duší, k nim velmi pozorně se chová a trpký osud co možná jim polehčuje. Vídal jsem často, jak někdo mláďata, která v noci uprostřed ulice se narodila, pozorně sebral, do otevřené bedny uložil, do stínu postavil a pak i pro matku něco na přilepšenou přičinil. Viděl jsem, jak děti z rozličných domů známé své miláčky ze středu ostatních volaly, pěkné, stinné místo při samých dveřích ku spánku jim vykazovaly a i jinak potravou lepší je opatřovaly. Pozoroval jsem také, že každá ulice má své vlastní stádo psů, 20—50 kusů, a to dle hojnosti, v jaké která ulice potravu poskytuje. Běda tomu, který se odváží do ulice sousední!

Psové ti jsou skoro veskrze barvy rezavé, velikosti asi jako náš pes ovčácký, spíše větší než menší; srsť k tělu přiléhá. Zvláštní je při nich i to, že se u nich žádná vzteklina nezjevuje. Ve dne spí; večer vyhozuje se v Cařihradě na ulici vše, co se přes den v domě stalo nepotřebným, a tak za soumraku nastávají psům hody. V některé ulici napadne dnes více potravy, v jiné méně. Ký div, že pak každou noc povstávají kruté rvačky. Ku 12. hodině nastává obyčejně štěkot, kvičení a kňučení; kdo ještě nezvykl tomuto Cařihradskému koncertu, několikráte za noc z postele vyskakuje, mysle, že venku bůh ví co se děje. A tam zatím jen hafani o kost se táhají.

Konečně šťastně jsme se do hotelu dostali. Účtujeme s agentem. Napočetl si celých 8 franků, polovici pro nic za nic. Marné hněvy! Vždyť je to Řek!

III.

Popatřímeli na mapě v místa, kde nyní Cařihrad leží, vidíme na první pohled, že jsou tu pohromadě všecky podmínky, za kterých může ano téměř musí vzniknouti město veliké, mocné a nádherné město světové. „Zdá se mi,“ praví již Busbek, „že to místo hned od přirození k tomu přihotovéno, aby na něm město císařské vystaveno bylo. Leží v Evropě a má takořka před očima Asii a Egypt, po pravé straně Afriku, kteréžto země, ač se města nedotýkají, však mořem a pohodlím plavby s ním se jako spojují. Po levé straně města jest Pontus Euxinus a jezero Maeotské, při nichž vůkol mnozí národové bydlí a mnohé řeky ze všech stran do nich tekou, tak že na délku i šířku nic se v těch krajinách k užitku lidskému nerodí, což by na korábích do Konstantinopole velmi snadně dodáno býti nemohlo. Z jedné strany dosáhá města Propontis aneb moře sv. Jiří, z druhé port a stanoviště lodí činí

řeka, kterouž od podobenství Zlatým Rohem Strabo jmenuje. Moře má v sobě ryb velikou hojnost, kteréž vybíhají v tak velikém množství a v tak hustých houfích, že je časem rukama lapati mohou. A protož přehojný lov tam bývá ryb rozličných jako makarelův, línů, mníků, synodontů a xifionův.“

Zde dva díly světa, půda lidské vzdělanosti za věku starého i nového, zrovna ruce si podávají. Bosporus je tak těsný — od výstupku evropského u Topchany k protějšímu břehu skutarskému jest jen as 4000′ a odtud k růžku Serailu as 6000′. Zde obchod z jednoho dílu do druhého nejsnáze a nejrychleji přes moře se přepravoval; bylo tedy nutno, vystaviti zde město převozné.

Avšak Bosporem i dvě veliká moře se stýkají, Černé a Středozemní. Vše co západ evropský a sever africký Evropě severovýchodní poskytuje a co tato po veletocích svých do širého světa rozesílá, vše touto úžinou prochází. Bylo tedy nutno, vystavěti zde veliké skladiště a tržiště pro Evropu východní i západní. O přístaviště se příroda sama co nejpečlivěji postarala. Neb právě na tomto místě otvírá se přístav přirozený, hluboký, prostorný a bezpečný, jakých málo v světě; chráníť lodě své proti všem větrům i proti přívalům mořským. Je to čarovný Zlatý Roh Cařihradský. K tomu krajiny okolní jsou velmi úrodné a plody své městu v hojné míře poskytují. Moře samo co rok podává nevyčerpatelné zásoby nejlepších ryb. Podnebí pak je příjemné a zdravé jako málo kde. V zimě vzduch mořem se otepluje; v létě ovšem vedro bývá veliké, hlavně času poledního: osmáhneš za několik dní a pokožka obličeje i rukou tvých popuká. Ale vedro to bývá vlhkým větříčkem mořským líbezně ochlazováno a není ani tak prudké jako v nižinách uherských. K páté hodině již bývá jen teplo a se západem slunce nastává příjemný chládek. Vzduch čistý a vonný, nebe pak jasné skoro po celý rok. Že přes to přese všecko v Cařihradě přece nemoci mnohé panují, děje se jedině úplným nedostatkem čistoty, jakož i orgánů, jež by k čistotě přihlížely.

I o bezpečnost města dostatečně může býti postaráno. Obě úžiny mořské, Bospor i Dardanely, opevněním tak lze uzavříti, že náhlého přepadení nepřátelského po moři se obávati není. Také ze strany zemské Cařihrad snadno může býti opevněn.

Kdy položen jest základ k nynějšímu Cařihradu? — Historie mlčí. Tolik je jisto, že to bylo velmi záhy a že hned první chýžkou, jež snad z lodice rozkotané srubena a sitinami mořskými spoře pokryta byla, položen již základ budoucí velikosti a velebnosti. Cařihrad dvěma dílům světa stejnou měrou přináleží; proto bouřlivé děje obou dílů svým vlnobitím k jeho hradbám dorážely. Zde zdělány „brány nebeské“ z nichž blahodějně šířily se dary řecké vzdělanosti mezi národy. Ty pobořeny jsou a z rumů jejich vycházeli mužové krve a železa, pod jejichž šlépějí zachvívali se základové křesťanstva. Zde děje plné změn a bouří, děje psané krví tisíců a tisíců, zohavené hnusnými šmejdy zrádců a zase ozářené hrdinnými bohatýry, — děje nahé bídy tu a vyzáblého hladu, děje blaha a přepychu, nádhery a všech rozkoší pozemských a zas nejhroznějšího utrpení, děje krutých tyranů a utrýzněných otroků, děje zápolení kříže s půlměsícem, Krista s Allahem.

To byly dějiny Cařihradu, a jaké *budou?* — Cařihrad nestárne, Cařihrad věří ve velikou svou budoucnost.

Teprvé o Megarských vypravuje nám historie, že prý v 7. př. Kr. věku založili tu Byzantion. Město obchodem svým záhy zkvetlo, však rovněž záhy poplenčno je vojskem perského krále Xerxa. Ve válkách Peloponnesských velice utrpělo, po nich brzy zase tak zmohutnělo, že samostatnosti své uchránilo nejen za Filipa než i za výbojného Alexandra macedonského. Od Římanů připojeno je k veliké jich říši světové, však i tu těšilo se postavení zvláště výhodnému. Vždyť ponechány mu nejen zvláštní zákony než i vůkolní kraje a částka cla, jež na Bosporu se vybíralo. Tím Byzantion nabylo moci a bohatství tak velikého, že ač na sklonu 2. věku po Kr. úplně jest rozkotáno, brzy se zotavilo a opět zkvetlo obchodem, mocí a slávou svou. R. 330 stalo se hlavou říše východořímské a sídlem Konstantinovým, Konstantinopolí — Cařihradem.

Výtečná poloha jakož i výhodné opevnění Konstantinopole bylo spolu na příčině, že říše východní římská o tisíc let déle se udržela než západní. Obyvatelstvo říše té se pořečťuje, a tu skví se Cařihrad co sídlo císařství řeckého. Však brzy bledne záře jeho: uvnitř kruté boje občanské z příčin náboženských, vně nájezdy Muhamedanů od jihovýchodu a jiných divých národů od severozápadu. Pak stal se Cařihrad hlavou říše latinské, až bez moci a rozsápán nesvorností r. 1453 stal se obětí výbojnosti muhamedánské, co Istamboli neb Stambul učiněn jest hlavním sídlem říše muhamedánské, středištěm moci a východištěm všech dalších podniků proti křesťanstvu. S jeho velechrámu moudrosti boží v potupu svržen kříž a na jeho místě se zaskvěl a posud zaskvívá vítězný půlměsíc.

Celkem přestál Cařihrad již asi dvacateré kruté obléhání a dobývání. Nyní ovšem bojovnost a dobývavost říše osmanské utuchla, však co posud poutá nás k místu tomu, toť čarokrásná poloha jakož i veliké, mnohotvárné dějiny jeho. Putujíce tu spustlými nyní ulicemi, po trudných rumech a rozvalinách, putujeme po pohřebišti tolika národů a věků. Cařihrad, velkolepá hrobka! Však přes ni tichounko přešlo 3000 let. Počítejme, že průměrně jen asi 200.000 lidí tu bydlelo a že lidstvo třikrát vymírá v jediném století: noha tu kráčí nad prachem a popelem 20 milionů lidí!

Nynější Cařihrad skládá se z vlastního města tureckého, — my je tuto za příčinou větší určitosti vždy jen Stambul jmenovati budeme — jež na jihu mořem Mramorským, na východě Bosporem a na severu Zlatým Rohem ohraničeno jest. Jen k západu trojhranný výstupek ten s pevninou souvisí, oddělen od ní zříceninami někdejší trojaté hradby. Na druhé straně Zlatého Rohu, na břehu, jenž dosti příkře k moři se sklání, vystupuje Galata, a nad ní po pahrbku rozložena je Pera. Obě tyto částky města obývají skoro výhradně neturci. Na protějším břehu asijském, jenž od moře k vnitrozemí rovněž vystupuje, táhnou se Skutari s obyvatelstvem výhradně tureckým. Ku hlavním pak těmto částkám Cařihradu přiléhá na všech stranách celkem asi 15 předměstí, větších i menších.

Na prostranství tom, jež za den stěží bys objel a obeplul, vysta-

veno asi 80.000 domů rozmanité velikosti, a v nich bydlí zajisté přes milion lidí, jichžto však jen asi polovice Muhameda vyznává. Z ostatních asi 250.000 jest Řeků, něco méně Armenů, přes 30.000 Israelitů a asi 15.000 ostatních jsou Evropané, Arabové, Peršané a j. Počet cizinců, kteří co den přicházejí a odcházejí, dosahuje i přesahuje počet 100.000 duší.

Řekové, kteří po Moslemínech jsou nejčetnější, bydlí nejvíce v Galatě i Peře, mimo to však i v Stambulu samém a sice při Zlatém Rohu v oné části, jež leží proti arsenálu a od majáku „fanal“ se zove fanarem; odtud Řekové obyčejně i Fanarioty slují.

Na konec dlužno ještě připomenouti, že pravý počet obyvatelstva Cařihradského na jisto postaviti nelze, jelikož ne každé dítě při narození do knih matričných se zanáší. Úřady turecké počítají obyvatelstvo z pravidla dle rodin, ale ani tyto počty nejsou úplně spolehlivy. Stát po občanu hrubě ani se neptá a to až do toho času, kdy by platen mu býti mohl buď daněmi neb službou vojenskou. Tu teprvé shon, ale jen po občanu pohlaví mužského. Občanek ani tenkráte se nevšímají. Galantní to není!

IV.

V době, když se císařství řecké již k úpadku klonilo, vedli Janované velmi rozsáhlý obchod po moři Středozemském i Černém. Po březích tu zakládali mnoho osad obchodních. Slabí císařové řečtí dovolili jim, ač ku škodě svého vlastního státu, že za příčinou obchodu směli usaditi se na severním břehu Zlatého Rohu, právě proti Cařihradu. Zakladatelem Janovské osady té byl prý jakýs Galateo, odtud prý jmeno Galata. Město záhy jest opevněno proti divokým národům, kteří k samým branám Cařihradským zajížděli. Galata měla také vždy své zvláštní občanské zřízení a vlastní správu svou. Avšak pohostinství řeckého přečasto zneužila jednajíc vždy jen ve vlastní prospěch svůj a na úkor Cařihradu samého. Tak při dobytí Cařihradu r. 1453, kdy krev křesťanská v potocích do Zlatého Rohu stékala, Galata zavřela brány Řekům od Turků pronásledovaným. Tím sobě sice samostatnost svou pod vrchmocí tureckou zachovala, však ne na dlouho. Brzy též ona jako Cařihrad utonula v přemoci osmanské.

Jako dříve vždy bývala tak posud jest Galata vlastním přístavištěm a tržištěm Cařihradským. Sem směřuje všechna plavba, zde všechen obchod soustředěn. Břeh od moře znenáhla se zvedá. Skladiště a rozmanité jiné budovy obchodní dílem na moři dílem při samém moři jsou vystaveny. Někdejší brány a zdi teprvé nedávno jsou strženy. Opodál moře množství chanů, kamenných domů obchodních. Velikými vraty vcházíš do prostranného, kolem arkadami jako v našich klášteřích obklopeného dvora. Po dvoře haldy zboží nejrůznějšího; v přízemku samá skladiště železnými dveřmi opatřená, a v prvém i druhém patře písárny. Takových starodávných chánů a krámů tu hojnost. Druhou zvláštností je tu množství nejrozkřičenějších hospod a hospůdek marinářských.

Hlavní třída jde skoro rovnoběžně s břehem, místy už dosti jest upravena a rozšířena — v Cařihradě nejlepší upravovatelé ulic jsou požáry — místy zas je tak těsna, že stěží se prodereš. To hlavně v místech, kde dále dolů k novému mostu se schází, neb tu frequence je ohromna a velice obtížna i za tou příčinou, že na blízku bursa a obchody většinou již na ulici se projednávají. V hlavní ulici té je nad míru hlučný život; domy vysoké, přízemky jejich z kamene, ostatní patra jen ze dřeva; krám na krámu, kavárny a jídelny nejpestřejších vůní a chutí; zde penězoměnci jeden na druhém vykládají své bohatství.

Od této ulice příkře — částečně o schodech jsouc založena — do vrchu k Peře odbočuje jiná ulice, jež má jmeno slovanské, *vojvoda-jokuši,* ulice vévodova. Býval „vévoda“ zajisté vrchním správcem města Galaty. Nedaleko od místa, kde ulice vévodova u Pery se končí, stojí vysoká, okrouhlá kamenná věž Janovská. Kdo chceš rozhlednouti se po Cařihradě a tak jediný ve světě obraz krásy čarovné v mysl svou vštípiti, neleň! Po 230 kamenných, v široké zdi zrobených schodech dostoupíš veliké okrouhlé síně, jež celou věží se prostírá; v ní asi 12 románsky sklenutých oken, a lože kolem rozestavena. Obývají tu strážcové ohně, kteří střídajíce se, dnem i nocí po Cařihradě vyhlédají; jakmile sebe menší známku nějakého ohně spozorují, velikým bubnem znamení dávají, načež s protější věže, jež stojí z oné strany Zlatého Rohu na dvoře seraskeriatu, ranami z děl se odpovídá. Jistý počet ran znamená jistou část města, kde hoří. Rychle pak sbíhá se něco strážníků na ulici a hromové „Jangur Var“ řvouce zvěst o požáru rozšiřují. Na místo neštěstí ženou se zástupy ponocných, nosičů vody, hasičů, chlapů silných, svalnatých, kteří vždy po čtyrech menší stříkačky nesou na ramenou. Za nimi pospíchají vojáci opatřeni sekerami, okovy a žebříky koženými. Po ulici shon a křik; každý na ten čas v práci ustává a rukou svých přikládá, by zhoubný živel v zárodku byl udušen. Každý dobře znamená, jak veliké nebezpečí nejen jemu nýbrž celému Cařihradu hrozí; neb hoříli v Cařihradě, lehají obyčejně hned celé rozsáhlé čtvrti města popelem. A věru kdo na vlastní oči viděl Cařihrad, to moře domů a domečků ze dřeva, namnoze jen z prkének lehce sestrojených, těsně na sebe nastavených, zajisté nemálo podiví se, že celý Cařihrad dávno již popelem nelehnul.

Hlídači oni jsou Turci. Celá pozornost jejich nejen k ohni nýbrž i k tomu jest obrácena, jak by cizinci nějaký ten bakšiž z kapsy vylákali. Proto jsou přívětivi a ochotni, zdvořile tě vítají a ku dřevěným točitým schodům uprostřed tě vedou a kynou, bys ještě výše postoupil. Vystoupíme o několik sáhů a procházíme se po pavláčce železnými mřížemi opatřené. Slunce k západu se kloní, duch v čarovném rozhledu se ztápí, srdce plésá a zase rmoutí se s Mitrovicem, že „všecka ta veselá a utěšená místa zdají se v pravdě kvíliti a toužiti, že od rukou křesťanských zdělána a ozdobena býti nemají. Však nejvíce to slavné město Konstantinopolis i ta všecka krajina přerozkošná v moci turecké zůstati má, kteráž někdy ctí a slávou nad jiné kvetla, nyní ohavnou služebností potlačena leží, byvši prvé rodičkou a matkou všech dobrých a poctivých umění, jiež zase tomu, čemuž nás naučila, od nás vyučena býti žádá . . .“

Pod věží stojí starodávní dům. Nápis na něm hlásá světu, že tu kdysi sv. apoštol Pavel byl uvězněn.

Severně od Galaty táhne se při samém Bosporu předměstí Tophana, kdež jest erární slevárna na děla, kasárny dělostřelecké, sultánův palác, krásná mešita a lázeň jakož i malé pohřebiště. V Galatě samé jest jen jediná mešita; za to však několik kostelů a klášterů křesťanských, nemocnice a ústav, kde se mládež křesťanská vychovává.

V Galatě, v domě nějakého Hanslonga, Němce zlatníka, to bylo, kde náš Mitrovic krmičkami dobrými a znamenitým vínem řeckým červeným byv vyčastován „všetýčka“ namluviti si dal a dva koflíky vypil, však „ho potom co pes sádla zažil“. Pan posel totiž z okna ho opilého vésti uhlídav, notně dal ho potrestati. „Já pak nohy mu líbaje pro bůh, aby mi to odpustil aneb něco ran ulevil, jsem prosil. Hofmistr maje se přimlouvati, ještě pana posla poštval řka: Budeli se to takovým mladým vejlízkům trpěti, že to více činiti budou. Hofmistr těch čtyřicet ran mi s dostatkem dal a nade mnou se pomstil; já pak všecken krví zalitý asi dvě neděle jsem ležeti musil . . .“

Nad Galatou vystupuje Pera až na témě pahorku; na temeni pak táhne se úzká ale velmi klikatá hlavní ulice její. Od té v pravo i v levo často po svahu příkrém jdou uličky vedlejší, jež jsou ještě užší a možnoli ještě klikatější. Pera je sídlo obyvatelstva evropského, které sňatky s tuzemci nabylo nemovitého jmění. Tito míšenci slují Peroti neb i Levantini. V Peře jsou paláce evropských vyslanců a konsulů, mnohé po evropsku zařízené hotely, divadlo, na krámu zde krám s Pařížským a Londýnským zbožím, evropské cukrárny a kavárny, kde piješ nejbídnější bryndu celého světa — zcela dle našeho spůsobu.

Na svahu západním táhne se „campo piccolo“, menší pohřebiště turecké, s krásnými cipřišemi. Kolem velkolepé kavárny a veřejné zahrady, kde za krásných teplých nocí „Madame Angot“ se ozývá tak rozpustile, že snad i ti nebožtíci v hrobech vesele si poskakují. Dále na sever rozloženo pohřebiště velké „campo grande“. I zde milo procházeti se v temném stínu smutných cipřiší a mezi bělavými, polo rozvalenými hrobkami.

Jako Galata tak i Pera mívala svého vlastního přednostu, jemuž „vojvoda“ říkali. Když pak za správy turecké cizí mocnosti u Porty velice a často na to si stěžovaly, že policejní správa čtvrtí těch naprosto je nedostatečna, vláda turecká, aby konec učiněn byl steskům a žalobám, povolila, že ta města si smějí voliti svou zvláštní správní radu, jež má starati se o pořádek, čistotu a bezpečnost. A tak nyní město skutečně se zvelebuje a upravuje, čemuž hlavně napomáhají mnohé požáry. I plyn sem veden až z císařského paláce Dolma-bakče, k velikému prospěchu veřejné bezpečnosti, ale na velikou škodu „nočních podnikatelů“.

V.

Náš dragoman (tlumočník, cicerone) vymohl zvláštní ferman od ministeria vnitra, jímž uděleno nám dovolení, navštíviti a prohlednouti Serail a tři nejkrásnější džamie, totiž Aji Sofii, Achmetii a Sulejmanii.

Moslemíné sice velmi neradi vidí, když křesťan po jich chrámu se prochází, vždyť jim svatyni přítomností svou bez toho jen zohavuje — ale peníze jsou přec jen peníze; nejsladšímu zpěvu Siren Turek snad by odolal, však cinkotu zlaťáků a stříbrňáků neodolá. Penězi v Turecku všeho dosáhneš i toho, co zákonem nejpřísněji zakázáno jest. Však již Mitrovic mnoho vypravuje o tom, co „skrze ouplatky,“ „též skrze dary a přímluvu“ a jindy opět „mnohými dary a ouplatky způsobil.“ Nás onen ferman stál přes 20 zl. Mimo dragomana jsme musili přibrati ještě zvláštního kavasa (tureckého četníka) k vůli osobní své ochraně pro všemožné případy; ten dostal přiměřený plat na dva dni. Pak kdekoli a kamkoli jsme vstupovali, ať byla to džamie, ať císařský kiosk, ať starý chrám křesťanský, ať hrobka turecká, všude nastavovaly se přeochotné ruce, které neprosily ale žádaly bakšiže, zpropitného, neb kafé parasi, na kafíčko. Bakšiže dávali jsme též, když jsme na druhé straně budovy vycházeli; platili jsme všude bez přestání. Není nad takový ferman ministerstva tureckého vnitra! —

Po krátkém diplomatickém vyjednávání smluvili jsme se o převozné, osmahlý kajkář zasadil obě křídla, a již naše bijada jak šípka fičíc rozráží modravé vlnky Zlatého Rohu. Míříme k Stambulu. V pravo štihlé minarety Jeni-džamie, v levo temnozelené zahrady, z nichž vykukují bělostné zámečky. Toť Serail sultánův.

Není Serail jen snad zámek padišaha všech padišahů, nýbrž je to celá rozsáhlá čtvrť města, jež za obydlí slouží dvoru a vší družině sultánově, úředníkům, sluhům, vojsku atd. V Stambulu pak jsou dva, starý a nový. Starý Serail leží skoro uprostřed Stambulu. Vystaven byl od Muhameda II., však panovníci bydlili tu jen do Solimana II., který residenci do nového Serailu přeložil. Starý Serail slouží nyní jen za obydlí vdovám po zemřelém sultánovi.

Přistáli jsme. Pokud ještě jsme blíže břehu, vůkol plno života, plno ruchu. Krám tlačí se na krám, prodavač prodavače honí, hlavně v prostřední ulici k mostu vedoucí. Čím dále vnikáme do Stambulu, tím více života ubývá. Mrtvo, klid nepřirozený, hrobový. Stojíme uprostřed ohromného sídelního města, u samého velebného chrámu na hlavní ulici a stěží tu viděti človíčka; jen tu a tam povaluje se nějaký lenivý halama, jen tu a tam kachním krokem táhne se jakási ženská obluda v smutný jednobarevný plášť zahalená. Zde ani zdání o veselém hluku, o bujném pestrém proudu života velkoměstského; jako by tu vše bylo začarováno.

Nový Serail — jeni-serai neb i top-kapu-serai — zaujímá východní část trojhranného poloostrova, na němž Stambul vystaven. Na témže místě stávaly dříve i paláce císařů byzantinských. I Serail jako Stambul ze dvou stran mořem je obklopen, z třetí pak, západní, uzavřen je proti Stambulu vysokými hradbami a věžemi. Do Serailu přicházelo se 12 branami.

Až do r. 1863 byl Serail zvláštní jakési čarovné město rozsáhlých paláců císařských, jež se svými mramorovými kiosky a překrásnými zahradami, štihlými minarety a pozlacenými střechami a báněmi hlavně od moře čarokrásný poskytovalo pohled. Uprostřed nádhery té bydlel sultán se svým dvorem, četným až na 7000 hlav. Žádný panovník

světa nemohl honositi se sídlem tak rozkošně položeným. Ale r. 1863 veliká této nádhery část pojednou lehla popelem. Zbyly jen jednotlivé kiosky uprostřed hájů cipřišových; něžné květinky a mohutná aloe i palmy osaměly, zahrady, kde dříve smích a skotačení dovádivých bajadérek se ozývalo, oněměly. Jen bystrý vodotrysk tajemně nám šeptá o milostných pletkách, jež ve stinném loubí se upřádaly. Tu jako by si někdo povzdechl, tu zas jako by ret na retu zahořel v horoucím políbení, tu jako by přitlumený ryk zoufalství se ozval, a zase jako by něžná jakás postava v bílém závoji zahalená nořila se do šerých hlubin Bosporu — —

Však nechme vodotrysku, toho starého tlachala, i pojďme dále. Vstupme do tichého kiosku. Nevítá nás odaliska zraky ohnivými, to rozespalý ve špinavém kaftanu strážník zívaje rozevírá na tebe ústa — nešeptá slovy milostnými, ale hlasem chraplavým žádá: bakšiž! — —

Od Vysoké Porty — která ostatně ani žádná brána není, nýbrž trochu větší budova mimo obvod Serailu ležící, — vede nás dragoman rozličnými klikatými cestami. Konečně vstupujeme do Serailu branou, která se jen tím vyznamenává, že tu vztyčovány bývaly hlavy nižších úředníků tureckých. Často veliké množství jich koulelo se odtud v zástupy rozkaceného lidu, jenž plésal nad smrtí svých utiskovatelů. Zde pak také časté šrůtky a boje krvavé sváděny bývaly mezi janičáry, kteří vniknouti chtěli do Serailu, a mezi vojskem palácovým, které vchod bránilo.

Vstupujeme do zevního dvora, kde před požárem stávala budova ministerstva tureckých financí. Účty peněz sirotčích a jiných veřejných ve strašném vždy prý bývaly nepořádku; vlastně prý nebývalo účtů a peněz tím méně. Teprvé požár vše náležitě zúčtoval. Finančníci rukama lomili a bědovali: Shořelo všecko, všecičko: účty i peníze! Potají však oddechli sobě: Buď Allah veleben! — Posud viděti tu dvorní pekárnu s mnohými báňovitými střechami, níže pak koňský mlýn. Opodál je starožitný kostel sv. Ireny; ale k tomu ještě se vrátíme.

Branou nazvanou střední vstupujeme do druhého dvora. Brána rozmanitými zbraněmi je vykládána. Zde vyšší hodnostáři a úředníci, přišedše od audience, bývali zardoušeni.

Odtud širokým stromořadím přes pustý prostranný dvůr k nové, třetí blížíme se bráně. To „bab i seadet“, brána blaženosti. Uvnitř zahrady, záhonky pečlivě ošetřované, chodníky mramorem vykládané, rybníčky s čipernými rybičkami. Vedou nás do kiosku v slohu maurickém zbudovaného a bohatě ozdobeného. Zde ve skříních zasklených viděti množství skvostně vázaných knih. Toť koran, svaté písmo turecké, jež nevím již který nejvznešenější potentát vlastní svou rukou opsal. Každý padišah má totiž koran aspoň jednou opsati. Piplavá práce ta ovšem spíš hodí se do tiché cely klášterní než do bujného života haremového.

Zase k jinému ubíráme se kiosku. Toť pověstný mramorový kiosk sultánův, skvoucí se skoro na samém severovýchodním výstupku Serailu. Po bělostných schodech mramorových, po nichž rozestřeny drahé koberce, vstupujeme, procházíme se po komnatách s nádherou orientální zařízených a obdivujeme se překrásnému nábytku. Kolem mramor sněhobílý, bezo

vší poskvrny, všude zlato a ohromná zrcadla Benátská. Těžké hedbávné záslony splývají až ku cedrové podlaze. Záře krásného dne vniká křišťálovými tabulemi. Okna od stropu až k zemi dosahují. A pohled — ó ten pohled z oken skvoucích! —

U samých oken v korunách melancholických cipřiší houpá se větérek z Bosporu sem zanešený. Za cipřišemi modrojasné moře Mramorské lemované krásnými pahrbky Skutarskými, jež v levo v šeré dálce ztrácejí se s malebnými břehy Bosporu. Před námi pestrý obraz Galaty a Pery a Zlatý Roh se vší krásou a rozmanitostí svou, a dále Stambul se svými minarety a báněmi. A nad tím nebe se usmívá tak jasné, ohnivé, jakéhos posud neviděl. Kolem všeho modrojasné moře se rozlévá a po něm parníků a lodí a kajků rozseto a za každým stříbroskvoucí rýha . . .

Dragoman ukazuje nedaleko bránu Odun-kapussi. Ta jen za černé noci se otvírala a kdo touto prošel, nevrátil se více. Padl v nemilost, zmizel ve vlnách Bosporu. Neptej se po něm více, Bosporus nic nevyzradí. Kdy by ten mohl povídati! (Pokračování.)

V zamyšlení.

Báseň

Adolfa Heyduka.

Myšlenka sletla v duši mou,
a žhavý její svit
ozářil šedý žití mrak
a v rubín ztavil cit,
hned útlé stéblo přání mých
vyrostlo v zlatý klas —
však minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas!

Mých písní cherub průvodný
bělostnou peruť vznes
a známý ukázal mně kraj
i sad i proud i les;
to onen luh, kde kvetl jsem
jak lipka v jarní čas —
však minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas!

Hle, pod tím hájem, na mezi
rozkvitnul růžný hloh,
však růžověji opodál
ten černooký hoch —

to moje oko, čelo, ret
i prsténcový vlas —
však minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas!

A dále spěchám — pochvat můj
lehounce tepe zem,
snad motýla chci dostihnout?
vždyť sám jsem motýlem!
Má noha slze utřásá
s porůzných květných řas —
však minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas!

A za mnou život v jeden cval —
to divný koloběh —
a volá mne a vábí mne
a chytá na pospěch,
ba už mne v líce políbil
a vtrhnul v hodokvas —
však minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas!

Leč dále, dále pospíchám,
zkad vyletěl jsem prv,
až z dálky město maličké
svítá mi pod obrv,
i rozhlédám se, rozhlédám,
zda vše mi známo as —
však minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas! —

Hle, potok posud nevyrost
a nezměnil se přec,
jak dříve sotva pozvedá
chorobnou svoji plec;
vždy stále tak se batolí,
ten malý zeměplaz —
však minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas!

Mlýn poblíž říčky, podál splav,
kol zákrsková chvoj,
a v temném skrytu olšovém
studánky útlý zdroj,
teď posud v ranních červáncích
leskne se nad topas —
však minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas!

A naproti, hle, doposud
skal vzdorovitých stín,
leč na jich svahu východním
houšť bujných ořešin,
jíž rybník posud upoután
v ten rákosový pás —
však minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas.

Na staré věži zámecké
posud ten kavčí křik,
a v boru kolem posavad
si hvízdá severík,
vždy stejný on, ni vánek to
ni zlostný zemětřas —
však minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas!

Výš škola je v lip úkrytu,
a z poprášených skel
s vyrudlou čapkou zírá ven
stařičký učitel,
posud v té hlavě šedivé
zrak bystrý neuhas —
však minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas!

Blíž školy panský sad, já v něm
ba už jsem k jedlím vnik,
kde ukryt v chýši omšené
dřevěný poustevník,
i vcházím — hlavu uklání,
jdu — opět kloní vaz —
však minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas!

Slyš, z kostelíka v širou dál
zní posud dávný zpěv,
ach, v srdcích zvonů nechladne
klopotná lidská krev,
vždy lehce, ku svatbě i v hrob
zaznívá jejich hlas —
však minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas!

Viz, tamo v sadě uprostřed
bělostný domku štít,
i stará hnízda vlašťovic
v zákoutí římsy zřít,

v nizoučkých oknech doposud
povděčný slunka jas —
však minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas! —

Hle, tentýž plůtek zahradní,
v něm jasmín, šeřík, bez,
i stará z klestí besídka
a kolem zimolez,
vše stejno, stejno doposud
mé mysli na úžas —
však minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas!

I spěchám sadem domku blíž
a přes práh kročím čil,
který jsem v jaru zlatých dob
naposled překročil,
stop po rodičích zlatý lesk
nikde mi neuhas —
však minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas!

Tatáž jest posud záprseň,
tatáž i dvojí síň,
lahodné světlo u větší
a v menší hebký stín,
vše zde, i prostodubý stůl,
co pohostíval nás —
však minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas!

Ó bože, bože — jak mi je?
my stolu kolemkol,
zde otec s matkou, s bratrem brat
i sestra, dítě vpol;
„Tys to? buď pán bůh pochválen!“
zaznívá v jeden hlas —
však minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas!

A s slzou v oku pozírám
na milý rodný kruh,
ach, všecko se to rozprchlo
a kamo? to ví bůh —
dům tentýž je, leč snivý duch
odvětí na dotaz,
že minul den a prchnul sen,
a všecko jinak zas!

V tom náhle z kouta úkrytu
zjev divný jde mně vstříc,
muž chmurný a svůj obličej
v dlaň skrývá víc a víc;
„Kdos ty?" se tážu.... vyrůstá:
„Jsem strážcem zde", dí vraz,
„nic neměním, jen člověka —
tys člověk, a já čas!"

Zlato v ohni.

Obrazy ze života

od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

VII.

Přicházela postranní stezkou, nad nížto loubí mladých habrů, bříz a osyk zelenou klenbu tvořilo. Slunko odrážejíc se po vrchu o tisícerá zrcadélka světlejších a temnějších listův pronikalo do té chodby jen tu a tam jednotlivým pruhem, ale přes to nebylo na stezce stínu, jasnost tu byla jenom mírněna i barvena jemnou zelení; světlému šatu Míninčinu a bledé pleti jejího obličeje to zelenavé osvětlení tuze dobře svědčilo, vypadala v něm vzdušná, lehoučká a zrovna průsvitná jako motýl neli jako rusalka.

Přistoupivši k Čackému, kterýž dosti rozpačitě ji pozdravoval, podala i stiskla mu Míninka pravici, spíše po mužském spůsobu než po ženském. V levici na prsou držela knihu.

„Vy jste tu po prvé? A hned jste vynašel to nejpěknější místečko?" jala se mluviti a nečekajíc na odpověď hovorně pokračovala: „Mně aspoň zdá se nejpěknější. Jsem tu také nejčastějším hostem — v létě, v zimě."

„Také v zimě?" ptal se farář, ale více jen proto, aby též promluvil.

„V zimě je odtud ovšem docela jiná podívaná — háje zde vůkol pouhé metly, místo slavíků a motýlů jen vrány v hejnech i po různu, a všecko široko daleko jednotvárný, smutný hřbitov! Města i vesnice, které nyní z nekonečné zeleně tak čiperně a vesele vykukují, zdají se pak sirotky v té sněhové poušti zbloudilými, opuštěnými a skřehlými. Pak mi pod velkou lipou nad zámkem bývá teskno až do pláče, přece však sem skoro denně dorazím, a když se to někdy nestane, zdá se mi večer, že jsem svoje denní dílo nevykonala."

Čackému nebylo nikoliv nepříjemno, mladou svoji společnici poslouchati, ale čím hovornější byla ona, tím méně věděl on, čeho se chopiti, když byla řada na něm, aby rozmluvu prodloužil.

„Jste tedy velice procházek milovná, slečno?“ řekl na zdařbůh.

„Jistě procházek milovná — avšak slečna nejsem,“ odtušila ona s úsměvem.

Ne slečna? Jak tomu velebníček měl rozuměti? Projela mu hlavou upomínka na Goetheovu Marketku, kmitla se mu před očima Albína Tichá, ana mezi tím, co tisícerá prsa v sobě dech zatajovala, Faustovi jemným ale určitým hláskem odpovídá: „Já nejsem slečna...“ Ale Míninka si patrně na Marketku nehrála aniž při slovech svých na ni zpomněla — myslila to docela jinak, a Čacký nemoha se nijakého výkladu zachytiti jenom se v obličeji zapálil.

„Kterak to — ne slečna?“ ptal se po delší přestávce.

„Vždyť já jsem vdova, pane faráři.“

Jemu tato odpověď teprvé všecku krev do tváře vehnala. Míninka mu byla před polednem představena, a nyní na sebe vyzradil, že si nic nepamatoval z toho, co mu pan správec při tom o ní pověděl. A k tomu prohřešení proti společenskému mravu přidružilo se i to, že nechápal, jak by mladistvá tato dáma již mohla býti vdovou.

„Prosím tisíckrát za odpuštění,“ pravil div se nezajíkaje. „Vdova? V sedmnáctém roce vdova?“

„Nyní už v osmnáctém — a to na samém konci.“

„A dávnoli vdova, smímli se ptáti?“

„Déle než rok — vidíte, že už nenosím smutku.“

„To jste byla kratičko vdaná...“

„Ovšem kratičko — od poledne do západu slunce,“ odtušila ona s povzdechem, který byl příliš hlasitý, aby mohl sentimentální slouti.

Kněz na ni skrze své brejle pozorně oči upřel. Byl dosti zvědav slyšeti, za jakých okolností se provdala a tak rychle ovdověla, však nesměl býti dotíravým a bez dalších otázek ponechával to docela jí na vůli, co mu z příběhů svých pověděti hodlá. Ona za okamžik do dálky pohlíževši potom řeč jinam obrátila.

„Hleďte,“ ukazovala — „zdali pak se ta cesta od Borové do vršíku nevine jako bílá hedbávná pentle po zelených šatech? Tou jste včera ve slávě přijel — — A vy jste byl, pane faráři, vychovatelem mladého hraběte Ludvíka?“

„Ovšem. Znáte ho, milostivá paní?“ ptal se Čacký, hlavně proto, aby dámu již pravým titulem nazvati mohl.

„Znala jsem ho před lety, když jsem byla asi desítiletou dámou. Od té doby tady naše vrchnost nebyla. Tehdy to paní hraběnka ráda viděla, když jsme my děti sem do zámku přicházely, aby si Ludvíček měl s kým pohráti. Ludvíček byl slabounké, choulostivé paňátko, celý jako z cukru a vosku — já zase byla ze všech dětí největší divoch a rozpusta, i zjednala jsem si už tehdy pověst, která mi šťastně posavade zůstala, že jsem se totiž vlastně měla naroditi chlapcem. Ale s Ludvíkem byli jsme nejlepší přátelé — on aspoň nejvíc na mne držel, já byla jsem do něho náruživě zamilována.“

„To byla asi náruživost!“ smál se velebníček.

„Myslíte, že ne? Já nevím, co jiného by spíše náruživostí slouti mohlo. Po celé noci jsem nespala neb alespoň ve snu hrabátkem tak živě se zaměstnávala, jako bych nespala. Abych ulovila jeho pohled, dělala jsem všeliké divy, ku kterým se ani chlapci odhodlati nechtěli, dala jsem se od něho do ruky kousati, jako bych to necítila, zdvíhala jsem břemena nad svou sílu, sedala jsem opovážlivě na samém kraji krkolomných srázů, a byla bych se asi nic nerozmýšlela, skočiti do ohně, kdy by se k tomu byla nahodila příležitost a Ludvíčkovi se to líbilo. Žárlivost mnou lomcovala jako zimnice, když se mně zdálo, že paňátko mou náklonnost vlažně oplácí aneb dokonce některé jiné přednost dává: tu jsem nejedla, tu jsem stonala a docela upřímně si přála ihned umříti. Úsměv Ludvíčkův mě ovšem zase jedním rázem uzdravoval. Nevím, zdali tehdy kdo tušil, co se ve mně děje; předmět mé lásky měl o tom asi nejslabší zdání. Dal se velmi pohodlně zbožňovati, byltě netoliko ode všech rozmazlený ale také povahou svou vlažný a mdlý."

„Tehdy možná," podotknul pan farář. „Ale když jsem já ho asi před čtyrmi roky dostal do rukou, shledal jsem ho už jiným. Jestliže v něm oheň a bujnost dlouho jen mdle doutnaly, potom vyšlehly tím prudčeji. Bylo velmi nesnadno jej krotiti a naposledy stalo se to nemožným. Paní hraběnka nic sobě snažněji nepřála, než aby Ludvík řádně studie odbyl a úřednickou dráhu nastoupil; dali jsme sobě všecku možnou práci, abychom jej k tomu přivedli, avšak letos konečně musili jsme se nadějí svých na dobro vzdáti. Nedal jinak, odešel od školních knih ke koňům a zbraním, vstoupil do vojska. Kdy by byl pan hrabě ještě žil, snad by tomu přece byl zabránil —"

„Anebo by to byl uspíšil," vpadla mladá paní faráři do řeči. „Byl by to asi s velikým uspokojením pozoroval, že panská krev zůstává panskou krví a nedá se žádným způsobem ujařmiti. Co knihy, co zkoušky, co nekonečná léta krušné práce! Do uniformy a na koně je cesta mnohem kratší, a muž i kavalír je rázem hotový."

„Kterak jste přísná!" podotknul žertovně Čacký. „Obyčejně krásná pleť o skvělých uniformách příznivěji soudí."

„Panenky a slečinky možná," odtušila Mininka, „my usedlé vdovy svět už docela jinak posuzujeme, zevnější lesk už nám není všecko."

„Usedlé vdovy s osmnácti roky!"

„Nedějeli se to u mne usedlostí, děje to snad tuze sprostým, tuze selským gustem," řekla vdovička. „Na každý způsob chtěla bych raději býti paní pastorovou v Habrové, nežli paní hejtmankou nebo majorkou v Terezíně nebo Josefově."

„Paní pastorkou," opakoval mimovolně farář, a v duchu dokládal: „Naposledy se od ní dozvím, že náleží do cizího duchovního stáda!"

Mladé dámě neušlo, že se nad jejími slovy pozastavil. Poklonivši se před ním jen v kolenou jako panenka, pravila: „Paní pastorovou proto, že páni faráři jako vy ženiti se nechtějí. Jinak bych ještě mnohem radši byla paní farářovou v Bukové, kdy by totiž farář byl tak hodný pán jako vy."

S Čackým se zrovna svět zatočil — tolik nenadálá a překvapující byla mu taková zábava s mladou ženštinou. A ona vše to povídala

s největší nenuceností a tak daleka všeliké koketerie, jako by jí bylo aspoň třicet roků i mluvila s patnáctiletým mužským výrostkem. Kdy by byl v tu chvíli někdo panu farářovi našeptal, aby dnes také od paní Míny jako včera od Lišky žádal: „Říkejte mi duchovní otče —“ dojista by byl neuposlechl. A přece byla paní Mína několikrát mladší než kostelník Liška!

„Ještě mne tuze málo znáte,“ snažil se Čacký v hovoru pokračovati, „tuze málo, abyste to mínila do pravdy, že jsem hodný pán — ačkoliv se vám za vaše příznivé slovo vděčně poděkovati musím.“

„Myslím to zcela opravdově,“ odpovídala mladá paní právě tak prostě jako dřív, a pan farář nemohl se ubrániti přesvědčení, že Míninka má při tom co na srdci, to na jazyku. „Vy jste jistě velmi hodný pán, jinak bych já sotva od prvního spatření měla k vám takovou důvěru. Bylo by mně tuze líto, kdy by moje osůbka ve vás byla vzbudila cit opačný: neboť musíte věděti, že s vámi mám svoje plány.“

Farář se dvorně poklonil, a řekl se vší možnou vřelostí, co arci volky nevolky říci musil: že milostivá paní nemá v tom ohledu pražádné příčiny k lítosti, a co se těch plánů týká, že by v nich rád měl úlohu jí příjemnou a prospěšnou.

„A nyní bychom se mohli podívati k zámku,“ pravila Míninka — „arci neníli vám společnost moje nevhod.“

Šlakovitá věc! Procházeti se s mladou dámou samoten po hájích, nebyl měl velebníček ovšem nikterak v úmyslu, ale co zbývalo jiného než vysloviti svoje obzvláštní potěšení z toho, že je milostivá paní tak ochotna a laskava . . .

Šli tedy spolu skrze sad k zámku, kamž ostatně měli jen některé sto kroků.

„Když se hrabě Ludvík tak zjinačil,“ počala opět mladá paní, „zdali pak se podobná proměna též nestala s komtesou Valerií? Ta tehdy byla o několik let starší než my droboť, ale dělala již velikou dámu. Já jsem jí skoro tak velice nenáviděla, jako jsem milovala jejího bratra. Musím se totiž vyznati, že s pyšnými lidmi nijak se snésti nemohu — a komtesa Valerie v pýše závodila s nádherným pávem, který se tu kolem zámku potuloval. Kdykoliv kolem nás dětí jíti musila, činila to s netajenou opovržlivostí. Stará paní hraběnka, matka její byla za to vtělená vlídnost. Mně se všecko, co jsem tehdy viděla a slyšela, tak mocně vtisklo v paměť, že to posud živě vidím a slyším, jako by to včera bylo. Když vrchnost odejela, zaplatila jsem to kolikadenní chorobou, ačkoliv mně slibovali, že se hraběcí rodina a s ní zlatí časové brzy opět vrátí. Komtesa Valerie měla zvyk, aspoň před námi vždycky po francouzsku mluviti; když potom přišel čas, abych se také já tomuto jazyku učila, byl mně pořád ještě nanejvýš protivný, a to — jak jsem si vždycky v duchu říkala — jen proto, že jsem ho nejprvé slýchala z úst komtesy Valerie a že jsem si jí bez něho ani mysliti nedovedla. Hrozně snadno možná, že jsem tímto spůsobem omlouvala jen svou vlastní lenost nebo tvrdost v učení; konec byl, že jsem to ve frančtině k ničemu kloudnému nepřivedla. O komtese Valerii jsem později jen doslechla, že se velmi mladičká vdala, že však

se v manželství do žádného ráje nedostala. Vy budete věděti, co je na tom pravdy."

Čacký pokrčil rameny.

„Mezi aristokraty je pořídku toho, co se v občanské třídě nazývá manželským štěstím. Srdečné svazky nahražují se zevrubností a hlazeností zevnějších forem, jakož i hojností pozemských statkův a co těmito sobě opatřiti možná. Že mezi aristokraty také za těchto poměrů je dosti žen skutečně nešťastných, nelze popírati. O komtese Valerii jenom mohu vysloviti naději, že až projde školou života, vstoupí do šlepějí své matky, která mezi šlechtickými paními je pravá perla a to velmi vzácná."

Farářova chvalořeč o paní hraběnce byla by bývala mnohem delší, ale přetržena jest tím, že mladí lidé dorazili k zámku. To byla budova třípatrová, rozsáhlá ale dosti jednoduchá, zcela volně o samotě stojící, tak že po všech jejích stranách řady hustých oken se spatřovaly. Však okna byla vesměs okenicemi zastřena, tak že zámek vypadal, jako by na tom parném sluníčku dlouhou chvílí byl zdřímnul. Toliko na té straně, odkud Čacký se svou průvodkyní přicházel, několik oken při zemi prozrazovalo obydlený příbytek; zůstával tam staroch, který teď byl vrátným, hlídačem a se svou ženou jediným obyvatelem zámku.

Po pravé straně blíže zámku nalézaly se konírny a kolny, stromovím schvalně zakryté; po levé straně něco dále a ještě více schován byl domek zahradníkův. Zahradnického umění arci kolem zámku mnoho viděti nebylo: k čemu věnovati náklad i práci, když sem po celou řadu let vrchnost nezavítala? Však přes to bylo zde velmi příjemno; cesty byly v dobrém pořádku udržovány, a kolem nich tu plno květu bezového bělostného, modravého, červenavého, tam jasmínového, onde zas keřů růžových a krásných hlohových stromů — vše to bylo více než dostatečné oku panskými choutkami nerozmazlenému.

Před zámkem byl svah, dílem květinovými záhonky, namnoze však bujným trávníkem pokrytý; uprostřed něho stála zase lípa, ne sice tak vysoká jako nad zámkem, za to však mnohem košatější; kmeny její široce rozložené zastiňovaly kolem pně takový kus půdy, že by tu četná společnost ve stínu tancovati mohla. Trávník byl dole vroubeu cestou pro vozy, a pod touto chýlila se půda náhle v pěkné úžlabí, jehožto dno tvořila louka s potokem, pravou stráň les listnatý, levou jehličný s listnatým smíšený. Obě stráně obmezujíce obzor táhly se rovnoběžně do kraje, a kdo se od zámku díval, neviděl jim konce; za loukou v nedalekém pozadí byla úžlabina ohraničena rolemi porostlými žlutavou jeří, za kterými se oku nic jiného už nenaskytalo nežli až v mlhavé dáli kostelní věž, zrovna uprostřed průliny, kterou obě stráně tvořily.

„Linie této perspektivy," žertovala paní Mína, „nejsou na vlas rovné a nedaly by se všelikým přistřihováním na vlas urovnati, ale podívanou nemají prý ani z Versailského zámku pěknější než my odsud."

„Překrásno! Rozkošno!" horoval páter Čacký s nelíčeným zápalem.

„Můžeme té rozkoše užiti ve všem pohodlí!" pravila paní a zavedla průvodce svého na dřevěnou lavici, která mohutný peň lípy dole

ovijela. „Já alespoň jsem tu příliš uvykla hověti sladké lenosti. Tu sedíc na lavici nebo ležíc v trávě vytrvám celé hodiny a nemám jiného divadla, než které mi nebe nade mnou a louka se stráněmi přede mnou poskytují.“

„Které je sice velmi pěkné ale na dlouhý čas nepříliš rozmanité,“ poznamenal Čacký.

„Také rozmanitost si na něm člověk vykouká. Stráň je všecka zelená: ale hledímeli na ni pozorněji, jaká to různost zeleně, ano jaká to různost všelikých barev, od křídové bělosti až do nejtemnější černě! Lituju pak, že nejsem malířkou, abych všecko zobrazila. Stráně se zdají nehybné: ale když je bedlivě pozorujete, jaké to různé proměny se na nich střídají! Chvíli jsou celé jasným světlem ozářeny. Obecná sváteční radost. Ale pojednou lehký stín běží po celé šířce údolí a mění vám obraz před očima každým okamžikem. Vidíte před sebou dva různé světy, bezstarostný rozmar v jednom, trudnou zasmušilost ve druhém. V tom přiletí větřík, ačkoliv ho neslyšíte, nečijete — po tom co bylo, hned není stopy, vše zas je jednou velikou společností, ale v ní jsou četné skupiny a všecky se před vámi semo tamo vlní, jako páry v přeplněném sále, kde tanečníci s místa nemohouce na jednom bodu se houpají. Na nebi potom vystupuje temný oblak — následkem toho se modříny a smrky na levo posupně mračí ale břízy a habry na pravo dále vesele smějí.“

Čacký se bezděky zasmál také; paní Mína mu svým rozmarným vypravováním stráně proměňovala v živé jednající osoby.

„A v tomto divadle nikdo vás nevyrušuje,“ pokračovala. „Po celé dni tu sotva lidskou postavu spatříte. Uslyšíte snad lidský hlas ale nevíte, odkud přichází a co povídá; kdes na silnici zahrčí vůz, ale marně se po něm ohlížíte; zakokrhá v dálce kohout, ale zdá se, že žije někde na měsíci, který v slabounkých obrysech na obloze visí. Konečně ani špačkův a kosů neslyšíte, ačkoliv si vedou tak nenuceně, jako by vás tu nebylo; jenom koncert včel, much a hlavně cvrčků vám v uších zní, vždy ladněji a ladněji, až se vám blažeností oči sevrou, a vy sladce zdřimnete. To jest: ne vy, nýbrž já!“ vytrhla se vypravovatelka. „Vám se to as nikdy nepřihodí.“

„Proč myslíte?“

„Poněvadž se máte vždy čím zaměstnávati, já však bohužel nemám co dělat a nač myslit,“ vzdychla si mladá paní. „Čtení je má nejpilnější práce — ale někdy nemám ani co číst.“

„Co čtete hezkého?“ ptal se Čacký sahaje po knize, kterou Mína podle sebe na lavici položila.

„Čtu, co vůbec uloviti mohu,“ řekla ona. „Tohle je ze spisů Sealsfieldových, které vy bez toho dávno znáte.“

„Ba nehrubě,“ odpíral farář. „Sem tam jsem něco z nich četl, ale dávno, hned za mladistvých let, i nepamatuji se na nic jiného více, nežli že to bylo jakés výstřední, divoké.“

„Americké, tropické,“ mínila paní. „Mne by to snad tolik nepoutalo, kdy bych se na každé stránce nerozpomínala na osud samého spisovatele.“

„Toho Angličana neb Amerikána?“

„Nebyl Angličan ani Amerikán," odpovídala paní, rychle se v to vpravujíc, že pan farář ani osudů Sealsfieldových nezná — „byl nás rodák, Moravan."

„Možnoli?" ptal se Čacký s dychtivostí.

„Život jeho sám je nejpodivnějším románem. Vy jste byl, pane faráři, v Praze na kněze vysvěcen?"

„Ovšem."

„Sealsfield také."

Čacký za svými brejlemi vyvalil oči.

„Jen že tehdy neměl ještě toto jméno," pokračovala ona. „Později byl už dávno proslulým spisovatelem, a ještě nikdo jména jeho neznal. Konečně přihlásil se ku svým spisům, Sealsfielda znali osobně mnozí v Evropě i v Americe, ale všem zůstával hádankou. Nikdo nevěděl, odkud pochází, minulost jeho zůstávala neproniknutelným tajemstvím i těm, kteří mohli slouti jeho přáteli. Žil brzy v Americe, brzy v Anglii, brzy ve Švýcařích, jenom do našich zemí nikdy nepřišel. Neměl nikdy rodiny, byl samotář, nemohl slyšeti zvonků klášterních a měl ještě jiné podivínské návyky. Že by byl knězem, nikdo netušil. Teprvé, když před dvěma roky ve Švýcarském Solothurně zemřel, jest tajemný závoj s života jeho poněkud odhalen jeho závětí."

„Tam objevil své pravé jméno?"

„Nikoliv. Co na něm bylo, učinil také v závěti své všecko, aby neprozradil, co tak dlouho skrýval. Žádal jen, aby jeho náhrobek poznamenali písmenami *K. P.* O svém původu a životě slova neřekl — ale všecko své jmění odkázal synům a dcerám nebožtíka sedláka Antonína Postela z Popic u Znojma. Lidem těm spadlo milé dědictví jako z nebe; neboť jestliže snad aspoň studovaní synové o nějakém spisovateli Sealsfieldovi slyšeli, žádný z nich ho jaktěživ neviděl a žádnému ani ve snách nepřipadlo, že by s nimi byl spřátelen. A přec to byl jejich vlastní bratr."

„Vlastní bratr!" zvolal Čacký mimoděk.

„Byliť měli bratra jmenem Karla, který na žádost matčinu a bez pochyby proti své vůli do křižovnického kláštera v Praze vstoupil, tam devět roků strávil, potom však náhle zmizel, tak že se všeliká stopa po něm ztratila, jako by do moře padl. Od léta 1822 až do jara roku 1864 o křižovníku Karlu Postelovi příbuzní a bývalí známí jeho zhola nic nezvěděli. Závětí Sealsfieldovou obživla zase památka jeho; Sealsfieldův odkaz, jeho podoba s rodinou Postelovic, totožnost jeho písma s písmem křižovníka Postela a také vyžádané označení náhrobku písmenami *K. P.* — vše to dokazovalo, že pod těmi různými jmeny a zjevy vězí jediná osoba."

Mladá paní se zamlčela, i Čacký beze slova hleděl před sebe do trávy. On ani ona netušili, že tu ještě kdosi jiný kromě nich a kromě větříku, který snad po spůsobu ptáčete v kleci zavřeného hlasem vypravovatelky se rozjařil a v haluzích lípy horlivěji šelestil.

Za posledních slov Míniných objevil se u zámku nový příchozí, vysoký tělnatý muž v černém obleku; přišed ze strany Bukovské vystoupil z bezového křoví málo kroků nad lipou, ale mladí lidé ho nespozorovali, poněvadž byli od něho odvráceni a v hovor zabráni,

a poněvadž stromoví šumělo, příchozí pak volně na svých nizoučkých podpatkách vykračuje docela tiše se přiblížil a spatřiv návštěvu pod lipou ihned se zastavil. Byltě chůzí — ač se kopec mírně vzhůru táhnul — notně uřícen, postavil se ze široka i jal sobě šátkem s tváře a čela pot utírati.

„Jak jste prosím poznala příběhy toho podivného muže?“ přetrhnul po chvilce farář mlčení.

„Poznala jsem je laskavostí Habrovského pana pastora,“ zněla odpověď.

„Ah — pana pastora . . .“ uklouzlo Čackému.

Mína si toho nevšimla i mluvila dále.

„Já do roka spotřebuju mnoho knih, proto se po nich všude sháním, kde jen se jich mohu domýšleti. Brzy se o tom přesvědčíte, pane faráři. Vy jste s sebou také knihy přivezl, mějte se na pozoru, brzy budete na své faře přepaden — jestli totiž ve mně větší strach nevzbudíte nežli posud. Smím přijíti na plen do vaší knihovny?“

„Moje skrovná knihovna je úplně k vašim službám,“ řekl Čacký skláněje tak nízko hlavu, že Míninka v tu chvíli jen týmě jeho viděla.

„Abychom to domluvili o Postelovi Sealsfieldovi,“ pokračovala, „pan pastor Svoboda dal mi o tom některé zprávy čísti. V těch arci bylo toho mnohem více, než čeho jsem se právě dotkla. Pokud byla mladší léta Sealsfieldova všemu světu zhola nepovědoma, vysvětlovali sobě bližší i vzdálenější známí tajemství jeho všelikými domněnkami. A tak o něm kolovaly nejdobrodružnější pověsti, a nejvíce víry dáváno té, že se muž ten rovněž slavný jako tajemný kdysi kdesi dopustil velikého zločinu, a z té příčiny že minulost svou před každým okem úzkostlivě skrývá. Když pak vyšlo na jevo, jaká byla první polovice Sealsfieldova života, mluvilo a psalo se mnoho o tom, čeho se vlastně dopustil, že musil uprchnouti a že se ani k rodině své nikdy více přihlásiti nesměl. Říkalo se na příklad, že zpronevěřil veliké peníze. Ale tu pravda musila brzy na jevo přijíti, i zjistilo se, že všecky podobné řeči byly pouhými smyšlenkami, že se Postel tak málo zločinem poskvrnil jako Sealsfield.“

Čacký pozdvihnul k Míně rychle obličej a měl jižjiž důrazné slovo na jazyku, když ona v tom hlasem přitlumeným a zkaleným dodávala: „Ubohý — ubohý muž! . .“

A jako by sledovala let modravého motýlka, odvrátila tvář stranou od kněze.

Tomuto slovo na jazyku zemřelo a líce jeho pokrylo se náhlou bledostí. Této mladé ženštině s tak veselou myslí mimo všecko jeho nadání vyhrkly slze. Nesnažil se promluviti, zvláště když paní rychle povstavši docela se odvrátila.

To však mělo jinou příčinu nežli farář myslil: Mína shledla onoho muže, který na rohu stavení s kabátem široko rozhaleným stoje, pravici daleko od těla napřahnutou o hůl podepíral, v levici klobouk svůj držel a upjatě na lávku pod lipou se díval. Jenom mladou paní částečně viděl, Čacký byl před ním širokým pněm docela ukryt. Když oko Mínino na muže u zámku padlo, podoba jeho rázem se proměnila;

ukazováček jeho pravice octnul se na ústech a celý výraz obličeje nad míru výmluvně a důtklivě pravil: „Ani slova! Ani znamení!“

Byl to více rozkaz nežli prosba. Mladá paní stiskla slzu v oku svém, usmála se čtverácky na starého pána, vydechla před sebe — otevřenými rtíky při tom ani nepohnouc — lehounce slova: „Pan pastor nás pěkně poslouchá —“ i obrátila se opět s veselým pohledem k svému sousedu na lavičce, tajně pátrajíc, zdali něco spozoroval.

Nenašla toho ani sebe menší stopy — Čacký seděl s očima sklopenýma, s pobledlým obličejem.

„Vy ho také litujete, neníli pravda?“ pravila k němu.

„Zajisté je politování hoden,“ odpověděl on hlasem poněkud dutým. „Ale máteli za to, že se nedopustil velikého provinění, nemohu s vámi nijak souhlasiti. Ano, vina jeho byla větší, než jakékoliv utrpení jeho.“

„Ne, ne,“ odpírala živě mladá paní. „Co vytrpěl, o tom jsem já déle přemítala nežli vy. Považte, že nad sebou samým vyřknul ortel, ano že sám ten ortel vykonal, že svůj život sám pohřbil, že jaksi sám sebe přečkal, že Charles Sealsfield chodil po hrobě Karla Postela! Považte, jak mu bylo, když přišel do daleké ciziny a putoval skrze čarovné její kraje s tím stálým vědomím, že nemá domova, kam by se navrátil — a že se přece vrátil do starého světa, ale tu teprvé tím živěji pociťoval, kterak na širém povrchu světa všude, všude jest cizincem a do smrti cizincem zůstati musí! Považte, že nechť kudykoliv chodil, s kýmkoli obcoval, cokoliv předsebral a konal, vždy přece jen byl jako strom, jejž ze země vyrvali a jenž kořeny své nikde už zapustiti nemůže. Považte, že ani umíraje nevzkřísil památku svého mladého života, ano že spečetil zničení její: neboť mezi dětmi sedláka Popického dosadil v závěti za dědice svého také Karla Postela, ač jestli prý tento neumřel aneb jinak se neztratil. Mne takovýto osud mnohem více dojímá, než kdy by se klášterní jeho muka náhlou smrtí byla skončila.“

Čacký odpověděl pokojně, vážně ba přísně: „A vy zase považte, že přece jen dosáhl, čeho si byl žádal, a že tedy nebyl aspoň v té míře ubohý, jak se vašemu citlivému srdci jeví. Co myslíte, že jej vlastně vypudilo z kláštera?“

„Toť víte, já myslím především na nějakou lásku.“

„Ta domněnka nezdá se mi nikterak pravdě podobná, neboť mám za to, že by Sealfield nebyl zůstal neženatým také v Americe. Dle všeho nemohu souditi jinak, nežli že se vazby řeholní sprostil z neukrocené světské ctižádosti, která nemohla dojíti ukojení ve zdech klášterních. Když pak je opustil, splnila se touha jeho, on stal se proslulým mužem na obou stranách zeměkoule, měl hojně přátel a ctitelů —“

„Mezi které také Napoleon III. náležel,“ vpadla Mína Čackému do řeči. „Přes to musím já teď říci vám: Kterak jste přísný!“

„Co přísného pověděti mám,“ pravil kněz, „teprvé přijde. Že Charles Sealsfield pohřbil Karla Postela, že ani na smrtelném loži neřekl: „Já to jsem“ — ano naopak, že i umíraje všecko učinil, aby v sobě bývalého mnicha neprozradil: to jest mně patrným svědectvím,

jak hluboce o tom sám byl přesvědčen, že útěkem z kláštera dopustil se veliké viny, kterou nechtěl, aby na něm bylo viděti ani v životě ani ve smrti!“

Mladá paní vyskočila s lavice.

„A vy byste tedy chtěl, aby raději byl zůstal v klášteře?“ zvolala rozhorleně.

„Zajisté,“ odtušil farář pevně; ale i on byl patrně rozčilen.

„Třebas tam byl nanejvýš nešťastný?“

„Také tehdy. Neboť žádné náruživosti ukájeti, žádného štěstí vykupovati nemá člověk zločinem, jako jest zrušení tuhé přísahy.“

Mína se prudce odvrátila. Teprvé po delším pomlčení ozvala se opět na Čackého nepohlednouc.

„Vy nejste jen přísný, vy jste ukrutný,“ pravila všecka rozechvěna.

„Nikoliv já,“ namítal kněz, „nýbrž pravda a povinnost. Proti pravdě a povinnosti jednati, nemůže ani tehdy býti dovoleno, když se nám zdají krutými; kdy by toto pravidlo pozbylo platnosti, všecken řád světa by se brzy na rub obrátil.“

Mladá dáma pohodila hlavou, dupla nožkou a zastřela si tváře dlaněma. Čackému bylo, jako by ho náhle studenou vodou polil: společnice jeho teď k vůli němu vypukla v pláč! On řekl jen, co bylo svatosvatým přesvědčením jeho, řekl to prostým logickým spůsobem — ale což pomohla všechna pravda i logika, následkem jich byly přece jen slze z očí, o kterých dříve byl soudil, že se uměji pouze smáti, nikoliv plakati. Co měl činiti? Vždyť se mu to v životě ještě nepřihodilo, aby byl krasavici rozplakal!

Mína se pojednou k němu obrátila a s velikou prudkostí zvolala: „Měl byste uznati, že takové přísahy, jakou on zrušil, nikomu by neměly ukládány býti!“

„Neračte zapomínati, že jsem kněz.“

„Měl byste to uznati právě proto, že jste kněz! Neboť právě proto může také na vás dolehnouti, co doléhalo na duši Karla Postela, než se rozhodnul, učiniti krok, kterým svůj mladý věk sám z knihy života vymazal! Vy zasluhujete, abyste to zkusil také, a já vám přeju, abyste to zkusil!“

Opět se odvrátila. Oko její bezděky pozdvihlo se k místu, kde prvé byla pastora spatřila; nyní však nebylo tam nikoho více.

VIII.

Čacký se zatím pozdvihnul také.

Byl by na omylu, kdo by se nadál, že se ho poslední slova Mínina v té rozepři nejcitelněji dotkla: stalo se právě naopak. Pomyšlením, že by se mu kněžský stav měl jednou státi břemenem a trýzní, se jeho mysl spíše vyjasnila než zakalila; krasavice hrozila mu něčím, co bylo v očích jeho docela nemožné a co jej tedy rovněž málo polekalo, jako kdy by rozenému advokátovi přála, aby dlouhá i hojná praxe jemu byla očistcem, anebo horlivému lékařovi, aby množství pacientů jemu povolání jeho učinilo nesnesitelným. Čacký se při

takovém pomyšlení neubránil lehkému úsměvu; ale hned opět vzal na se nejvážnější tvářnost, neboť postavení jeho v té chvíli nebylo veselé.

„Ctěná paní," ozval se polo káravým polo dojemným hlasem za zády rozjitřené krasavice — „ráčila jste se prvé dobrotivě zmíniti, že s mou skromnou maličkostí máte svoje plány."

Tu musil velebníček na sucho odkašlati. Mína mlčela, však jala se velmi odhodlaně své oči osušovati.

„Dovolte mi," pozdvihl Čacký opět hlasu svého, „abych se vás ve vší uctivosti otázal, zdaž bylo také v plánu vašem, abych — poněvadž jakožto světský kněz nemohu uprchnouti z kláštera — alespoň z Bukovské fary uprchnul a k uprchnutí hned nazejtří po svém příchodě se odhodlal?"

„Ach bože, nebylo!" odtušila Mína s podivnou směsicí vzdoru i naivnosti, posud obličej odvracejíc.

„Jestliže snad s člověkem knězem jen tehdy soucit míti můžete, když je nešťasten, není teď příčiny, abyste ho mně odpírala. Neboť odcházím od vás opravdu velice nešťasten, ježto jste se nade mnou tolik pohoršila."

Mladá paní pohledla na kněze nejprv jen po očku.

„Pěkně jsem to vyvedla," pravila zase jen jako dechem před sebe. „Stydět se musím," řekla poněkud hlasitěji, a hned potom k Čackému se obrátivši, s nestálým pohledem doložila: „Neodcházejte ještě, prosím vás. Vyplísněte mně za mou pošetilost. Oplaťte mně mou nesmyslnou urážku!"

„Snad abych tím spůsobem odůvodnil důvěru, o nížto jsem prvé z vašich úst slyšel?" usmál se farář.

Mína napřáhla k němu pravici.

„Můžeteli, odpusťte mně, nehněvejte se, kajicně a zkroušeně vás za to prosím. Buďme zase přátelé."

Čacký přijal ruku její. I pocítil v prsou svých náhlou veselost o nížto nevěděl a nepátral, odkud přišla.

„Co se to se mnou děje?" žertoval dále. „Kde najdu honem zrcadlo, abych se v něm spatřil? Neboť všecko se mi zdá, že jste mi netoliko Sealsfieldovým osudem hrozila, nýbrž že jste mne mocným kouzlem hned v docela jiného tvora proměnila. Kdo mi poví, jak bývalý farář Bukovský teď vypadá? Kdo mi dá o tom jistotu, ležíli tento utěšený kraj v Mexiku nebo přece v Čechách? Snad je tomu již deset let od té doby, co jsem se do Bukové přestěhoval, abych tam strávil všeho všudy necelé dva dni a jedinou noc a popudil na sebe hněv mladé kouzelnice, která pak svým čarovným proutkem první polovici života mého vymazala, mně jinou podobu dala a na novou dráhu mne vrhla, a s kterou se nyní po drahné pouti opět setkávám, anať se trampotami mými obměkčila a přátelsky mně ruku nabízí? Kdo mně o tom všem rychle z pochybnosti vytrhne?"

„Pan správec", odpověděla se smíchem mladá paní ukazujíc na pravo za zámek, kde se právě kočár objevil. „Přijíždí vám zrovna jako na zavolanou."

Kočár po pískové cestě rychle a tiše se přikutalil. Proti lípě dal pan správec zastaviti, slezl a poslal kočího s vozem domů; sám připojil se k panu farářovi a paní Míně.

„Dost jsem na vás oba ráno pozor dával," řekl pozdraviv se s nimi, „a přece jste si už dostaveníčko na odpoledne umluvili?"

Čacký, ač se žertu tomu smál, přece neopominul se začervenati, kdežto Mína, shladivši ku podivu rychle a důkladně všelikou stopu předešlé slzavé chvilky, velmi pevně správci odpověděla: „Přišel jste zrovna když jsme si ruce dali, slibovali, přísahali."

„Proto on velebníček tolik z Habrové pospíchal!" mínil pan Hoch.

„Vy už víte —?" počal farář, ale správec mu přejal slovo.

„Vím, že jste se tam nedal udržeti. Všecko mi pan polesný pověděl, jen že on chudák netušil, proč jste neváhal i Pepičce Svobodovic spaní odnesti — netušil, že se za to v zámeckých hájích tím déle pozdržíte. On je vámi v pravém slova smyslu očarován, mluví o vás s největším nadšením a zajde dnes dojista ještě jednou k pastorovi, neboť se nemůže dočkat, aby mu vypověděl, jak líbezný muž je Bukovský farář a jak znamenitý má tenor. Chtěl pastora vámi dnes překvapit, byl byste mu hned musil zpívat, aby pastor byl zrovna omráčen — ale pastor na neštěstí odešel, a sice, jak jsem se v domě jeho dověděl, právě do Bukové. Snad ho tam ještě zastihneme."

Míninka byla u velikém pokušení doložiti, že se tudy pastor přede chvílí z Bukové vracel; avšak po kratičkém uvážení řekla si v duchu, že nesmí prozraditi, za jakých okolností jej spatřila, že raději musí všecko pěkně smlčeti.

„Jak dalece pak jste se tu již ohlednul, pane faráři? A jak jste s naším krajem spokojen?" vyptával se pan správec, a obdržev odpověď plnou chvály, kterou rád slyšel, navrhoval: „Je tak příjemno — zajděme si modřínovou alejí."

Alej ta se táhla po hřbetě pahorku, který se nad úžlabinou v levo zdvíhal a na druhé straně mírným svahem ke dvoru skláněl; na této rozložité ploše střídaly se háje s lukami a rolemi a křižovaly se mnohé cesty, které tam, kde nešly hájem, vroubeny byly stromořadím, tu lipovým, tu jabloňovým, tu topolovým. Modřínová alej nahoře byla obzvláště pěkná; pan farář nemohl se vynachváliti obrovských ušlechtilých stromů a vynadiviti se tomu, že netoliko v dlouhých řadách žádný neschází ale také žádný slabým dosazen není, že tedy po mnohá léta žádný za své nevzal, jakkoliv na této výšině nejprudším větrům a bleskům vzdorovati musily.

Čára aleje se asi uprostřed délky její v tupém úhlu lámala; jen s tohoto místa bylo lze celou alej přehlednouti. Když naše malá společnost na toto místo došla, octnula se tváří v tvář s člověkem, který z opačné strany přicházel a pánů dříve nepozoroval, až byli od něho už jen několik kroků. I nyní ještě ohlednul se v levo do stromoví, maje chuť jim se vyhnouti, ale již bylo příliš pozdě. Farář a snad i správec byli by ho nechali minouti, však mladá paní jej zastavila.

„Vy jste Vlašťovička!" zvolala vstupujíc mu do cesty.

Přes obličej jeho přeletěl lehký ruměnec; obnažil poznovu hlavu, takto zároveň svědče a se děkuje.

„Mne už neznáte?“ pokračovala Mína i těšila se patrně z toho, když Vlašťovička pohledem svým prozrazoval, že nemá potuchy, jaká to paní k němu se hlásí. „A přece bývali jsme dlouho dobří známí! Nepamatujete se na malou dotěravou Mínu, která se tolik ráda vozila, a kterou jste tak často na vůz třeba k píci aneb i koni na hřbet posadil?“

Líce Vlašťovičkovo se ozářilo milou upomínkou, ale rtové jeho sebou jaksi bolestně trhli.

„Ach, pamatuju se dobře,“ pravil skoro šeptem. „Ale kdež bych tehdejší Míninku v takové dámě poznal!“

„Musíme starou známost rychle obnovit,“ řekla ona vlídně a srdečně. „Vrátil jste se k nám na stálo? Jak budete míti pokdy, musíte mně o Americe a svých zkušenostech hodně mnoho vypravovat.“

Vlašťovička se poklonil a chtěl jíti dále; tu se ozval správec: „Nu což — honby jste se v Americe doufám do sytosti nabažil?“

Otázka měla býti žertovná, ale hlas páně Hochův měl jakýsi drsný přízvuk. Vlašťovička se nyní až do temna zarděl, oči stranou odvrátil a pomatením nevěděl, co pověděti. Správec naň hlavou pokývnul a vykročil k další chůzi; farář zůstal po jeho boku, ale neušlo mu, že Mína ošumělému vesničanovi — na jehož obličeji zatím ruměnec náhle zase bledosti ustoupil — na rozchodu ještě jakés přátelské slůvko řekla.

„Kdo je tento Vlašťovička,“ zapřádal pan farář nový hovor.

„Lehký pták,“ odpověděl správec, a na jeho dobrosrdečném obličeji vyskytnul se jakýsi stín, jehož při něm velebníček posud nebyl pozoroval.

„Řekněme jen: tažný pták,“ dí mladá paní opět k nim se přidruživši. „Neboť se mi zdá, že jest mu velmi těžko do letu!“

„Vykonal tuze dalekou cestu,“ řekl správec pokynuje šedivou hlavou.

Čacký se nachýlil blíže k uchu Míninu.

„Z Ameriky?“ pravil k ní tajně. „Snad tento Vlašťovička neseděl dříve co kulich v nějakém klášteře nebo na nějaké faře?“

Mína mu v odpověď jen prstem pohrozila.

„Otec tohoto Vlašťovičky,“ vypravoval správec, „měl jeden z největších selských statků v Bukové. Umřel ještě mlád, a se statkem ženě své zanechal půl tuctu drobných dětí. Bylo málo naděje, že by některé z nich statek obdrželo; ale vdova Vlašťovičková ukázala se hospodyní, že by v celém kraji sotva jí našel příkladu. Poněvadž byla ještě v nejlepších letech a statek na její jmeno připsán, mohli si ženiši za ní paty uběhat, ale nadarmo. Nevdala se více, byla jako oheň do práce, oháněla se jako voják a škudlila grošem jako lakomec. Musila ta ženská těžké doby přestáti; z počátku jí na všech stranách trojnásobné škody dělali, běhávala klusem do polí a klusem domů, obcházela v noci kolem svého stavení, naplakala se a nalomila rukama dost a dost; ale kdo ji viděl včera všecku strápenou a zlomenou,

potkal ji dnes čerstvou a bystrou a slyšel z daleka její srdečný smích. Byla to znamenitá ženština, celá obec a celé okolí to brzy uznaly; potom kde kdo mohl se jí a jejích dětí zastal, na její jmění nedopustil a jí beze všeho požádání slovem i skutkem ochotně posloužil. Tuto přízeň přenesli pak lidé na tohoto Vlašťovičku, kterého jsme potkali. Byl to její nejstarší syn, a brzy také jediný, neboť stará Vlašťovičková musila chudák i to zakusiti, že jí z jejích šesti dětí v několika letech čtyři zemřeli. Kdo viděl, v jak přísné kázni děti svoje drží, jak tuhými tresty kárá sebe menší provinění jejich, snadno mohl ji pokládati za matku tvrdou, zrovna tyranskou. Jak neobyčejnou lásku k nim chovala, objevilo se teprvé, když některé ztratila — provázela je ke hrobu v hoři tak zoufalém, že nad tím všichni přítomní lidé bývali ohromeni, a celé okolí nejvíce se zaleklo, když zase někomu z rodiny její vyzváněli."

Pan správec vytrhnul se sám z vypravování svého, aby pana faráře upozornil, kterak na nejzazším obzoru jakási vížka v prudkém ozáření se stkví jako světlý maják na zelenomodrém moři, kdežto bližší kraj stínem velikého oblaku byl zatemněn. Potom zase pokračoval:

„Frantík, který vdově Vlašťovičkové ze synů jediný na živě zůstal, byl hoch ohebný jako rákos, a rychlý jako vítr. Ve hře na míč se jeho nikdo netrefil, v předbíhání všichni daleko zůstávali za ním, mladého zajíce v běhu chytil, na koně i po zadu vyskočil. Pokud byl menší, věděl snad o každém ptačím hnízdě, o každém hejnu koroptví, kterých během roku do svých ok snad tolik nachytal, co jich myslivec postřílel. Když dorostl, byl z něho nejveselejší chasník z celého okresu. Tolik zpěvu zde nyní ode všech dohromady neuslyšíte, co ho tehdy nadělal on sám: kudy chodil a jezdil, byl samá písnička, zrovna jako ti ptáci po hájích. Nikdy nebylo ho vídati jinak nežli s usmíváním na tváři; a nemohl se ani cizí člověk na něj podívati, aby z něho neměl radost."

„Teď byste to na něm nepoznal, pane faráři, viďte?" podotkla paní Mína.

„Pravda," odpověděl Čacký. „Učinil na mne zvláště trapný dojem, ačkoliv jsem nevěděl, proč."

„Proto, že mnoho vytrpěl," dokládala paní.

„Jen svou vlastní vinou," tvrdil pan správec. „Mohl podnes seděti na statku otce svého a býti rovněž oblíben jako za svého svobodného věku. Lidé k němu mívali srdce jako k vlastní krvi; sami soudruhové jeho mu byli neobyčejně oddáni, ačkoliv je zastiňoval, ačkoli při muzice děvčata nejradší s ním tancovala, a vdané ženštiny o svatebních průvodech nejradší na jeho voze sedaly. S koni uměl zacházeti tak obratně a směle, jako by mu to obzvláště vrozeno bylo; žádný jiný selský hoch se mu v tom nevyrovnal. Při všech těchto umělostech dřímala v něm vášeň, která teprvé později propukla a jemu osudnou se stala. Byl sice vždycky dobrý střelec, ale příležitosti ku střílení měl pořídku. Přišla doba, kde ji začal vyhledávati nedovoleným způsobem; tehdy byl už ženat a měl děti; nebyl už tím skvělým mladíkem jako dřív, veselosti, živosti a příjemnosti nápadně při něm ubývalo. Nejdříve potají a pak docela veřejně mluvilo se, že Vlašťovička náruživě pytlačí, že celé noci na čekání tráví, třeba jen zřídka něco ulovil, poněvadž po něm myslivci

pilně pasou. Nedopadli ho; ale on, aby se ustavičně skrývati nemusil, najal sobě konečně obecní honitbu. Od toho času počal hospodářství svoje zjevně zanedbávati; s flintou byl jako srostlý, celé dni toulal se v polích a lesích, stal se nápadně plachým a divokým. Nemohlo býti jinak, nežli že takovým spůsobem hospodařil od desíti k pěti, že místo aby pro vyrůstající děti něco ukládal, vždy hlouběji do dluhů klesal. Konečně, když bez pochyby sám znamenal, jak blízko je mizině, zmanul si, že se vystěhuje do Ameriky. Nadarmo mu všichni známí bránili; vyprodal se a s tím co mu po zaplacení dluhů zbylo, pustil se za moře. Stará Vlašťovičková způsobila ještě to, aby statek — jindy její, teď od syna prodaný — koupil její zeť, nyní radní Kysela — i položila se do hrobu ještě v čas, aby neviděla, v jakém stavu se její syn ze zlatých zemí amerických vrátil."

„Valně proměněn," poznamenal Čacký s významným pohledem na paní Mínu.

„S holýma rukama," dí správec, „s prázdnou kapsou, a co horšího, sám a sám — ženu i děti roztrousil po vlnách mořských, po pralesích a prériích nového světa. Divím se tomu, že se nestydí, co hotový žebrák vraceti se na oči lidem, mezi kterými dříve dělal boháče."

„Ale což pak tu nemá svoje příbuzné?" namítala paní.

„Ti ho budou tuze rádi viděti, zvláště stará Kohoutová — matka obecního starosty, —" dokládal správec k farářovi — „které Vlašťovička jedinou dceru do ciziny odvezl, a možno právem říci, před časem do hrobu přivedl. Nechceli býti darmochlebem u svých příbuzných, musí se živiti prací svých rukou; a to by byl mnohem lépe udělal, kdy by byl zůstal v cizině a skryl alespoň svou hanbu. Sloužiti u svých, bývá nejméně příjemno, a cizí nebudou ho rádi volati do práce, už proto, že nikdy nebyl ani dobrý mlatec ani valný sekáč."

Paní Mína jevila s výkladem páně správcovým velikou nespokojenost.

„Prosím vás, pane faráři, nevěřte těmto řečem!" zvolala. „Zapřísahám vás, pane faráři, učiňte se mnou spolek proti panu správcovi na prospěch tohoto ubožáka Vlašťovičky! Zkuste ho sám, a uvidíte, že s ním budete spokojen!"

Farář musil jí podati ruku.

„Jen že nemám, co mu dáti sekat a mlátit," pravil se smíchem.

„Abychom pro samého Vlašťovičku nezapomněli na místní znamenitosti," ozval se opět pan správec, „hle, pane faráři, sídlo naší Míninky."

Ukazoval na táhlé stavení, které v hustém lipoví pode dvorem leželo asi v té vzdálenosti, jako dvůr pod vesnicí.

„Doufám a naději se," dokládala krasavice vážně k panu farářovi, „že se moje residence brzy dožije cti, abyste ji navštívil."

„Smímli vám raditi," řekl mu pan správec, „vydejte se tam ve sváteční den hned po požehnání."

„Poněvadž — chce vám pan správec přátelsky naznačiti — poněvadž já všechen ostatní čas obyčejně trávím u správců nebo v parku nebo v bývalé oboře."

„Poněvadž — chci panu faráři přátelsky naznačiti — poněvadž se v residenci naší Mininky v každý sváteční den hned po požehnání pilně až do noci tančí.“

Za takové rozmluvy došli ke dvoru. Pan správec pozval Čackého, aby se u nich zastavil, a on pozvání rád přijal. Paní Mina šla s nimi bez říkání, a vedla si u správců docela tak po domácku jako sama Žofie. Ale i farář vstupoval tam s podobným příjemným pocitem, jako by tam ne po druhé ale po desáté byl návštěvou. Za čtvrt hodiny seděl u piana; hráli a zpívali. Hodina všem uletěla v srdečné zábavě. Tu pan farář zaslechnuv talíře cinkati vzpomněl si, že již musí domů, a zamířil pro svůj klobouk. Žofie mu zastoupila cestu.

„Nedostanete se k němu,“ pravila, „leda přes mou mrtvolu!“

„Takového ukrutenství nesmíme připustiti,“ řekla Mina, zavěsila se Čackému na rameno a s hrdou důstojností po boku jeho si vyšlapujíc zavedla jej do vedlejšího pokoje a usadila jej ke stolu, na kterém již bylo prostřeno.

Pan správec je v patách následoval.

„A což posel —“ obrátil se k Žofii, „posud nepřišel? Dnes,“ vysvětloval velebníčkovi, „schválně jsem ho na poštu vypravil. Možná, že jej tam co nevidět každodenně posílati budeme — —“

V tom někdo hlučně na dvéře zaklepal, a v nejbližším okamžiku vešel kvapným krokem pan důchodní Brčál, s vyjevenýma očima, s otevřenýma ústoma, nesa v ruce veliký otevřený arch novin.

„Teď už přece jistě promluví!“ pomyslil sobě pan farář spatřiv jej. Ale pan Brčál, jakkoliv měl na slovo napjato, jen vystřelit, octnuv se vůči společnosti zarazil se, i klaněl se opět a opět, každému zvláště a ovšem beze slov, jenom s jistými zdvořilými ale neurčitými zvuky. Za ním ve dveřích objevil se poštovní posel, na nějž byl on podle všeho ještě žádostivěji čekal nežli pan správec.

Tento nemoha se konce poklon páně Brčálových dočkati, vzal mu noviny z ruky a dychtivě pohledl na zprávy telegrafické.

„Nuže?“ tázala se ho nejprvé Mina.

On pohledl na jednoho po druhém; v pokoji nastoupilo veliké utišení, všichni utkvěli zrakoma na jeho ústech.

„Stalo se,“ pravil on jaksi slavnostně. „Máme vojnu. Vojnu s Vlachy a Prusy zároveň!...“

IX.

Byli právě nejdelší dnové v roce; přece však se páter Čacký ze dvora na faru vracel už za pouhé tmy. Sotva vešel do vesnice, zaslechl odkudsi ze strany utajený smích.

„Šťastný dobrý večer, pane kancelářský,“ ozval se mladý ženský hlas.

„Za kterou, pane kancelářský, za kterou?“ ozval se hned potom i druhý.

Hlasy přicházely přes cestu, za kterou se ve stínu několika stromů černala socha nějakého svatého a bělaly dvě ženské postavy. Čacký musil jim odpověděti.

„Nepropustíte mne, když se nevyznám?“

„Pro pána boha!“ zvolal pod stromy první hlas nyní utajený a polekaný. „To není pan kancelářský!“

„To je pan farář!“ šeptal druhý, ještě polekanější. „Poználi nás!“

„Rodičko boží!“

Ještě okamžik ševele pod stromy a děvčata se dala na útěk. Ale v jedné z nich bylo svědomí tuze mocné: zastavila se a pravila v tu stranu, kde stál farář: „My se tak žertem ptáváme pana kancelářského, kam jde na procházku, za kterou — *bránu* Bukovskou.“

Čacký z postavy její už hrubě nic neznamenal, avšak zřetelně slyšel, jak se každým udeřením srdce hlas její zachvíval.

Zmizely. Velebníček se tomuto dobrodružství potichu srdečně smál.

Jen velmi zřídka se v některém okně zalesklo světlo; vesničanům se ani po práci ještě do světnice nechtělo: seděli tu na zápraží tu na zahrádce tu na kládě neb na kamení před domem. Tu a tam se ozývali hlasové lidí, jež viděti nebylo. Někde předříkávala ženská modlitbu „Andělíčku boží, strážce můj,“ a mladičký hlásek ji po ní už v silné ospalosti opakoval a jen jednotlivé slabiky násilným přemáháním vyrážel. Jinde hovořili mužští o vojně — ale jednak při tom pilně kouřili, jednak hluboce rozjímali: teprvé po dlouhé přestávce ozvalo se vždycky slovo a nikdy dlouhá řeč.

„Ano, ano — padne zas lidí!“

„Ba, bože!“

Dlouhé pomlčení. Kdes ve chlívku husa hřmotně zakejhala.

„Což — bude snad na světě líp, když lidé trochu prořídnou.“

Po drahné chvilce jiný hlas s pohodlným zívnutím namítnul: „Nám bude vždycky zle.“

„Aby do toho Laudon!“

„Radecký neměl umřít — to!“

„Ach což! Nám už nikdo nepomůže než rytíři Blaničtí!“

„Nám? Jářku: Žižky je nám potřeba! Žižky!“

Tak to šlo zvolna dále — o Benedekovi, Bismarckovi, Napoleonovi a jiných potentátech.

Obrubeň obecní studně byla pořád obklopena malou společností obojího pohlaví, ale samými Mladočechy. Ti hovořili o docela jiných veřejných důležitostech: o poutěch a muzikách, o námluvách i svatbách. A nebylo tu přestávek dlouhých ani krátkých, slovo dopadalo za slovem, šprým za šprýmem a smích při tom byl notou, která neumlkala. Pojednou přec i kolem studně všichni rázem utichli — z jednoho stavení ozval se hlasitý pláč.

„To stará Kohoutová pro dceru naříká,“ podotknul kdosi u studně, když všichni nějaký okamžik v utajení byli poslouchali.

Toto slovo se opakovalo jak ozvěnou všude, kamkoli po vsi pláč pronikal.

„Co naplat, už ji z hrobu nevypláče,“ řekl jiný hlas u studně, a zábava na novo se tu obživila, jen že mladí lidé hlasy své více tlumili.

„Chudák stará Kohoutová!“ pravila kdesi ženská, že to po celé návsi bylo slyšeti.

„Bylo by jí líp," ozvala se podobně jiná, však na opačné straně, „kdy by se toho byla nedočkala — kdy by byla v hrobě, jako stará Vlášťovičková!"

Zase odjinud bylo slyšeti mužského: „Vlašťovička to na proklatě zlé konce přivedl!"

„Vlašťovička je přec jen špata člověk!" tužil jinde druhý. „To si nedám od nikoho vzít!"

„Žeť, špata člověk," svědčilo mu více jiných sborem.

Tak rokovali vesničané jak o nějaké veliké hromadě, jsouce různo roztroušeni, vespolek se nevidouce, vespolek se slyšíce a neslyšíce, jeden druhého si nevšímajíce a zase sobě odpovídajíce, ale všichni sobě bez namáhání rozumějíce. Na obranu Vlašťovičkovu se ani slůvko neozvalo — za to však pláč staré ženy byl vždy hlasitějším žalobníkem.

Panu farářovi bylo jíti zrovna mimo Kohoutovic dům. Neminul ho ale vešel vraty na dvůr.

Naříkající stařena seděla schulená na prahu svého výminkářského obydlí. Hospodyně i čeleď, dodělávajíce poklid, chodili přes dvůr do stodoly, na senník, na špejchar, do stájů, z jedněch dveří do druhých, aniž se kdo u výminkářky zastavil; toliko mezi sebou docela tiše mluvili, a hleděli, aby jí přišli co možná nejméně na blízko. Bylo patrno, že jsou podobnému nářku u ní přivyklí. Jen holčička asi desítiletá stála vedle ní, pohladila jí brzy ruku brzy tvář brzy vlasy a přimlouvala jí: „Neplačte, babičko, neplačte!" Ale stařena činila, jako by tu dítěte ani nebylo.

„Proč mne bůh k sobě nepovolá!" mluvila s hořkým pláčem. „Jsem už tak bídné stvoření, že ani on mého hlasu neslyší?"

„Slyší vás," ozval se vedle ní farář — „slyší vás a odpovídá vám. Mluví k vám nevinnými ústy dětskými, praví vám: Neplačte! Poslechněte hlasu toho."

Stará žena v sobě skutečně rázem zatajila pláč, spěchala rovněž jako děvčátko kněži ruku políbit, i byla by beze vší pochyby podle slov jeho se zachovala a v přítomnosti jeho aspoň neplakala více, kdy by o té věci dále byl nemluvil. Avšak on chtěje přirozenou měrou hlubšího účinku dosáhnouti, pokračoval: „Vím, co vás zarmucuje — oplakáváte dobrou dceru."

Tím dotekl se právě její bolavé rány, tak že v nový proud slzí vypukla.

„Ach dobrou dceru, předobrou dceru!" zvolala. „Kdež bych se byla nadála, že mne předejde do chladné země a že mému starému zraku souzeno až do slepoty pro ni se uplakati!"

„Ne, ne —" odpíral farář, „k tomu vám ji bůh nedal, k tomu jste ji neodchovala —".

„Ó že jsem ji odchovala! Že mi nebyla raději ve svém mladistvém věku odňata, než spatřila toho člověka, který byl jejím neštěstím, který ji zavlekl na tisíce mil odtud, aby tam zahynula! Aspoň byla bych jí svýma mateřskýma rukama oči zatlačila, aspoň bych mohla na hrob její docházeti a těmito slzami jej kropiti. Snáze bych ji byla oželela. A to nebeskému bohu povědomo, kde jest hrob její a těch ubohých, nevinných červíčků! To jim muž její a otec jejich způsobil, že ani ve svě-

cené zemi neodpočívají jako křesťané, a snad ani duše jejich po smrti pokoje nemají!"

„Duše jejich jsou tam, kde jest jim blaze," chlácholil Čacký stařenu. „A co jediné by snad mohlo kaliti nebeský pokoj jejich, jest vaše hoře. Nesmíte se mu tolik podávati, musíte považiti, že by se to bylo nestalo, kdy by v tom nebyla vůle boží, bez které ani vlas s hlavy naší nespadne. A proto ještě jednou — poslouchejte hlasu, který k vám mluví: Neplačte!" (Pokračování.)

Eduard Novotný †.

Jako v lonské zimě Františka Kořínka, tak v letošní Eduarda Novotného zachvátila nenadálá smrt. Dopoledne 4. ledna ještě jak obyčejně ve škole vyučoval, s kollegy svými se bavil a cestu do příbytku svého vykonal nemaje nejmenší předtuchy, žeť to cesta jeho poslední: a po polednách nebylo ho více.

Byl roku 1833 v Lotouši u Slaného narozen. Po studiích gymnasiálních věnoval se filologii; aby se u vědě této zdokonalil, odebral se — obdržev k tomu státní podporu — roku 1857 do Bonnu i poslouchal tam přednášky na slovo vzatých německých filologů. Od r. 1859 působil v Praze, jsa nejprvé profesorem na gymnasii Malostranském, později na Staroměstském. Svým nadáním a svou pílí postoupil záhy v řadu čelných filologů českých, napsal mnohá mluvozpytná pojednání, byl spoluredaktorem Bibliothéky klasiků řeckých a římských, a sám pilně překládal, obzvláště řeči Demosthenovy. Také ve spolcích českých (v jednotě spisovatelské, ve spolku stenografů) byl pilným pracovníkem. Ježto byl těla mohutného a posud v nejlepších mužných letech, zvěst o úmrtí jeho blízké i vzdálené přátele tím více překvapila. Choroba srdeční záslužnému životu jeho učinila náhlý konec a zmařila úrodu, kterou by život ten po dlouhé svědomité přípravě zajisté v hojné míře byl vydal.

Novou tuto ztrátu cítíme tím bolestněji, že Novotný následoval za Kořínkem, Zeleným a Niederlem — tolik vynikajících vědcův, vychovatelův a vůbec neunavných dělníků na roli vlastenecké za jediný rok malý národ náš jen s krvácejícím srdcem oželeti může. Nejcitelněji dotkla se jeho smrt gymnasia Staroměstského, a to jak profesorů tak žáků, kteří k němu všichni srdečnou náklonností lnuli, a kteří jej 6. ledna slavným spůsobem do hrobu na hřbitově Košířském uložili.

V. Vlček.

Besedy mládeže. Rediguje prof. J. Kouba. Hospoda v lese Špessartském. Dle Hauffa vypravuje Fr. Vlasák, v Praze 1876. Nakl. Mikuláš a Knapp v Karlíně.

Romány a povídky. Pořádá J. J. Stankovský. Sv. 2. Staroměstský rychtář. — Vnučka farářova. Nakl. Mikuláš a Knapp.

Obrázky ze života malých, od J. K. Hraše. Illustrace perem vyvedl G. J. Schulz. V Praze J. Otto.

Nejlepší humoresky cizojazyčné. Pořádá redakce Humoristických Listův. Sv. 2. v Praze 1875. Nakl. J. R. Vilímek.

Kytice. Sbírka zábavného a poučného čtení pro mládež. Sv. V. Povídky od Fr. Pravdy. V Praze 1876. Nakl. I. L. Kober.

Divadelní ochotník. Vydává J. Mikuláš Boleslavský. Sv. 108—110. Město a vesnice. — Babí léto. — Krupařovic Pepička. — Král Kaudaules. — Žena Klaudiova. — Kdo s koho? Nakl. Mikuláš a Knapp v Karlíně.

Solové výstupy Jindřicha Mošny. Seš. 1. Nakl. též.

O směnkách. Napsal dr. Emil Herrmann. 3. vydání. Nakl. J. Otto.

Kapesní kalendář na rok 1876. Nakl. J. Otto.

Kapesní Kalendář českých právníků na r. 1876. Red. JUDr. Emil Herrmann. S podobiznou JUdra. Ant. Randy. Nakl týž.

Sbírka přání. Sestavil Jan K. Hraše. Třetí vydání. Nakl. J. K. Frank v Táboře. 1876.

Nové míry a váhy s kratičkým poučením o zlomcích desetinných. Sepsal F. M. Osmé vydání. Nakl. J. Otto.

Co je metr? Sestavil Al. Stránský. Nakl. týž.

Paleček. Humoristický obrázkový časopis nepolitický. Roč. IV. seš. 4. Majitel a vydavatel J. Otto v Praze. Redaktor Aug. Nevšímal.

Svět v zrcadle anekdot. Příloha „Humoristických Listů“ 1—6. Pořádá M. J. Balák. Nakl. J. R. Vilímek.

Zprávy spolku architektů a inženýrů v království českém. Redaktoři J. Šolín a J. Schulz. Roč. X. seš. 2 a 3. V Praze 1875.

Budečská zahrada. Obrázkový časopis pro mládež. Ročník VII. Čís. 2. a 3. Redaktor J. L. Mašek. Nakl. J. Otto.

Živěna. Redaktor a vydavatel Em. Meliš. Čís. 2. a 3. Nakl. Mikuláš a Knapp.

Kniha vojínův rakouskouherských. Vlastenské pamětihodné rozličnosti pro poddůstojníky a mužstvo c. k. armády. (Se 16 dřevorytinami.) Zpracoval Ferd. Čenský. Nakl. K. Procházka v Těšíně 1876.

Hovory zvířat. Mládeži vydal Fr. Doucha. Osm obrázků. Nakl. Grégr a Dattel.

Listy průmyslové. Časopis věnovaný pokroku řemesel v Čechách. Red. Al. Studnička. Ročn. II. čís. 2.

Lumír. Redaktoři S. Čech a S. Heller. Ročn. IV. č. 1—5.

Světozor. Redaktor J. J. Kořan. Ročn. X. č. 1—6.

Ženské Listy. Redaktorka Eliška Krásnohorská. Ročn. IV. č. 1. a 2.

Vesmír. Redaktoři Č. Kotal a F. Nekut. Ročn. V. č. 4—9.

Nemilé vyrušení. Kreslil Josef Mukařovský, ryl J. Jass. Prémie *k Světozoru* na rok 1876. Nákladem dr. Fr. Skrejšovského.

Králevič Václav II. odvezen s matkou Kunhutou do vězení na Bezděz. Maloval Petr Maixner. Prémie *k Světozoru* na rok 1876. Nákladem téhož.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;

jednotlivé číslo stojí **36** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873, 1874 a 1875 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 4. Sešit dubnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VI — DÍL I

1876

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

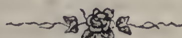
V PRAZE

TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM

1876.

R. 1876. Č. 4.

OSVĚTA

Alfred Tennyson.

Od

J. V. Sládka.

Angličtí literární historikové větším dílem projevují jakousi neuspokojenost s poetickými plody, kteréž vydala půda britská od let třicátých až na dny naše, a mnozí tuto dobu přímo nazývají úpadkem krásného písemnictví. Arciť se tomuto příkrému výroku nelze diviti, máme-li pouze na mysli ty mnohé veliké hvězdy, které anglický Parnas za doby předcházející ozařovaly; však pošetilé jest, upírati těm menším světlům, která nad ním vyšla, i samé jmeno hvězd proto, že nevydávají lesku oslňujícího. Tak četná veliká jmena, která žijíce současně naplňovala nejen Anglii ale veškeren vzdělaný svět obdivem, arciť nevyskytla se v letech posledních: ale kdy nastane opět doba ruchu světem tak otřásajícího, jako jevil se za živobytí oněch velikých básníků nejen v literatuře ale ve všech tepnách života národního i společenského? Nelze svědčiti těm, kdož hledíce na přítomnost pouze prostředkem vychování i názorů dob minulých ji zatracují pro to, čeho pozbyla, však lhostejností pomíjejí neb podceňují pokroky let pozdějších. Mnohé, co druhdy veršováno, nahražuje nyní novela, která se stala téměř nutností společenského života. Odbočivši od pouhého vypravování událostí bohatýrských a líčení rytířských dobrodružství jala se čerpati sílu svou i půvab ze života denního, a podél cest, jimiž nyní človéčenstvo kráčí — nerozestavuje již jen obrazy těch, kdož přešli, ale také zrcadla, v nichž kolemjdoucí sami sebe vidí se všemi ctnostmi i hříchy, přednostmi i pošetilostmi. Dostačí, dímeli, že, jeli básník dítětem své doby a vyslovujeli doba ústy jeho tlukot svého srdce, zajisté i nová Anglie našla věrné a veliké tlumočníky své. Mezi těmito zaujímá pak první místo *Alfred Tennyson.*

V letech třicátých, když se tento básník ponejprv do světa odvážil, nebyl již stav krásné literatury valně utěšený. Někteří básníci

veliké doby předešlé sice ještě žili, ale ne již bývalým duchem. *Walter Scott* umíral a kolem trosek ducha jeho vyskakovaly již jen bludičky. *Moor* propadal stejnému osudu. *Campbell*, vydav poslední svou výpravnou báseň „nehodnou slávy jeho“, dal se do skládání životopisů. *Wordsworth* psal básně, kteréž za Miltonovské považoval jen on sám; a tak vše, co ještě zbývalo, přežilo vrchol síly své. Však genius národa nedřímal i dal Anglii právě v tuto dobu nového velkého básníka.

První, čemu se při spisech Alfreda Tennysona obdivujeme, jest nesmírná rozmanitost látky, myšlenky a formy. Časové leží před okem básníka toho jak otevřená kniha, a kdekoliv list převrátí, všude umí čísti pravý obsah. V srdci vlastním zkoumá srdce doby své i srdce lidské vůbec, a co v něm vidí, vypisuje pravdivě a vřele. Nad sebou spatřuje nebesa plna mraků a mezi nimi probleskující hvězdu naděje, spatřuje blankyt plný svitu a noří zrak svůj tam, kam žádný lidskou rukou zrobený teleskop nedosáhne. A co cítí i myslí, vypisuje hudbou slov. Tennyson má nejbystřejší názor do života i vědomí o jeho nicotě, avšak proto přec nestaví nám ho před oči jako holou, pustou, vyprahlou skálu; strže její porostly jsou kalinou a petrklíčem, pod ní vytéká čistý křišťálový potůček, jenžto si cestu do živého moře nalezne. A jako lékař ulamuje ostny tomu, co nejvíce nás hněte, a rozlévá úsměv kolem největšího bolu, tak Tennyson zahaluje v zlatobarvou mlhu útesy a propasti, jichž se oko lidské nejvíce děsí, a už tím je básník veliký.

Básníci doby předešlé se denního života jaksi štítili. Tennyson snímá pečeť s úst těch mnohých pohádek, které zůstávají tak často němy až do hrobu. On vchází v chatku a vidí tam radost i zármutek, on vchází ve hrad a vypisuje slávu i trosky jeho. Jest romantikem, jakého si jen představiti může mysl horující pro krunýř, meč a oštěp, pro šlojíř, šerpu, brokátový šat, pro omšené cimbuří a čelo bouří zvětralé, pro bledou průhlednou tvář a snivé světlé oko. Básnictví vlastenecké nalezlo v něm horoucího pěstovatele a jsouc tu prodchnuto opravdovou poesií a nelíčeným zápalem přidalo nevadnoucí list do jeho vavřínu. Slovem, Tennyson obohatil skoro všecka odvětví poesie, a jsa básníkem doby své jest tolikéž zrcadlem minulosti a věštcem budoucnosti.

Nelze ovšem pominouti výtek Tennysonovi činěných. Slýcháme nazývati mnohé z jeho básní mlhavými, slýcháme, že zase v mnohých jiných ztrácí se v pouhou frási. Výčitku první vyslovují obyčejně ti, kdož znají básně Tennysonovy pouze z překladu aneb v originálu čtouce nepronikají zvláštní Tennysonovu dikci. Jest pravda, že mnohé verše, obsažené zejmena ve velkém cyklu „In memoriam“, nutí čtenáře k přemýšlení, však jsme jisti, že kdokoliv nejen básněmi těmi pobaviti se alebrž také do hlubokého jich smyslu vniknouti chce, nikdy neodloží knihu neuspokojen. Výčitka druhá jest do jisté míry spravedlivá vzhledem k nejprvnějším plodům našeho básníka; však duch jeho po pravdě dychtící a vědoucí, že jen tato jediná jako všemu tak i básním pravé ceny dodává, velmi brzo vymanil se z užívání pěkných sice ale prázdných slov. Konečně omelou časy samy hrubou pokrývku drahokamene; a co skutečně drahokam jest, zůstane jím. Zdali Tennyson zasluhuje býti vřaděn mezi veliké básníky své vlasti, o tom není pochybnosti u anglického obecenstva, kteréž přese všechnu neuspokojenost mnohého

literárního historika rozebralo již četná vydání děl laureatových. Láska, s kterou se v Anglii mluvívá o „našem Mr. Tennysonovi, jemuž bůh popřej ještě mnohá léta“, staví zajisté tuto oblíbenost mimo kruh pouhé denní mody. Nad to ještě málokterá moda obstála celých pětačtyřicet let nejen bez úpadku ale s rostoucí stále oblíbeností a s obdivem.

R. 1830 vydal Alfred Tennyson první svazek svých „Básní“. Vydání to předcházela již dříve kniha obsahující prvotiny Alfredovy zároveň s prvními a posledními básněmi jeho bratra Karla; tato oplývá ještě všemi vadami skorem každého mladistvého pěvce, a kdož dnes vezmou ji do ruky, shledávají se tu s mnohými příklady neurčitého pojmutí, květnatých dětinskostí ano i nepřirozeností. Však náhle zarazí se čtenář u básně „Marianna“, a jako ti, kdož uviděli ji skoro před půl stoletím, zvolá: Hle, pravý básník! Jedna z mnohých strun, ve které Tennyson průběhem své dlouhé literární dráhy udeřil, již zde se plným tonem rozechvěla. Jest to struna, která lidskému srdci napnuta nejblíže, která zní nejdojemněji a která, pukneli, až do krve se zašlehne. Tennyson o té lásce, jež ztrácí navždy nebo marně očekává, jež se obětuje, zpívá s tklivostí a pravdivostí nedostižitelnou. Některou ukázku čistě lyrickou uvedeme později. Zde položen buď úryvek z básně baládní, kterouž nalézáme mezi básníkovými prvotinami pod názvem „Marianna“. Nevidíme tu milující dívku ale ženu, která očekává muže z ciziny. Statek na spadnutí, srdce na zhynutí —

Zarostly mechem, černavy
už všechny květné záhůnky,
a mnohý padal rezavý
hřeb u zdi z keře merunky.
A pusto bylo na dvoře,
a spustlá, smutná chýžice,
a svislá, němá petlice,
a došky shnilé nahoře.
A děla jen: Můj život je pustý —
a děla jen: On nejde mi,
v mé hlavě prázdno, v srdci mrazno,
kéž byla bych už pod zemí!
Plakala s rosou z večera,
a nežli rosa sešla, zas:
jí pust je z rána, za šera
ten boží blankyt plný krás.
A netopýr když dolétal
a temno nebes na sklonu,
tu odhrnula záclonu
a pohlížela v šerou dál.
A děla jen: Ta noc je pustá —
a děla jen: On nejde mi,
v mé hlavě prázdno, v srdci mrazno,
kéž byla bych už pod zemí . . . .
A když jen měsíc nízko stál,
a vítr nocí kvílel sám,
tu hleděla, jak v okně hrál
i klátil stín se sem a tam.
A když stál měsíc ještě níž,
a vítr stichnul v údolu,
tu v posteli stín topolu
jí v čelo padal jako tíž.
A děla jen: Ta noc je pustá —

a děla jen: On nejde mi
a v hlavě prázdno, v srdci mrazno,
kéž byla bych už pod zemí! . . .
  A švehol vrabce na domě
a cvakot hodin v přístěnku
a ševel větru ve stromě
jí mátly každou myšlenku.
Však nejhůř bylo, v zahradu
když slunce padlo zářící
a paprslek šleh světnicí
a den se chýlil k západu.
Tu děla: Duše má je pustá,
již nevrátí se z dále mi,
a v hlavě prázdno, v srdci mrazno,
kéž byla bych už pod zemí!

Za tři léta vydal Tennyson básně nové, v nichž vystupuje už v celé básnické síle a v plné rozmanitosti slohu. Nepřirozeností tam více není; ale v očích kritiků básně milosti nenalezly, a Tennyson vystoupil teprvé po devíti letech s dvěma novými svazky „Básní,“ do nichž přijaty některé ze starších prací v rouše novém, jiné pak vešly za krátko u všeobecnou známost a jsou do dnešního dne z nejoblíbenějších plodů Tennysonových. Zde vidíme také již první ukázky výpravných básní rytířských, které později pod jmenem „Královské idyly“ aspoň v cizině jmeno Tennysonovo nejslavnějším učinily. Socha ženy vytesaná z nejčistšího mramoru nezůstala nikdy tak posvátnou jako Tennysonova „Godiva.“ „Zahradníkova dceruška“ jest rozkošnou idylkou ze života umělcova. „Lockley Hall“ jest místy plna nejprudší vášnivosti Byronovy. Kromě toho nalézáme tu básně: „Mluvící dub,“ „Dcerka mlynářova“, „Dora“ a „Královna májová.“ Každé z těchto děl jest jedním pérem v křídle, jímž se Tennyson povznesl do výšin etheru.

Bohužel nelze nám posud odkázati čtenáře k básním těmto v rouchu českém. Tennyson zavítal k nám jen několika z písní svých a šířeji známým stal se jen jeho „Enoch Arden,“ jejž Pr. Sobotka na jazyk náš převedl s jemností, jaké tato tklivá báseň zasluhovala. Majíce pak za to, že několik obrazů, byť jen úryvkovitě podaných, více přičiní k utvoření si pravého názoru o básníku než rozpisování se o něm slovy, která zůstanou většinou přece jen výrazem soukromého mínění, volíme raději cestu první a podáme zde v delších kratších ukázkách to, co po mínění našem básníka nejvíce vyznačuje. Arciť bude to obraz neúplný a nad to ještě zachmuřen přirozenou slabostí překladu, který vůbec dílo jazyka cizího vždy podává pod závojem, při Tennysonovi pak zastírá jednu z nejskvělejších stránek, bezvadnou, v nesčíslné haluze se rozvětvující formu a mistrnost, s jakou uměl užiti všeliké zvučnosti svého jazyka.

„Královna májová,“ báseň ve třech odděleních, má jen tu vadu, že jest příliš dlouze rozpředena a tím přes všechny krásy jednotlivých slok přece konečně unavuje. Však co do jemnosti celé nálady nalezáme i u samého Tennysona málo básní podobných.

Zvolejte mne, má matičko, zbuďte záhy, prosím vás,
neboť zejtra nejkrásnější v celém roce bude čas;

letos ještě nebyla jsem veselou tak, bláhovou
jako budu, neb mne chtějí královnou mít májovou.
Jest prý mnoho tmavých očí, ale žádné nesvítá
prý jak moje — jest tu Karla, Marie a Markyta;
leč jak malá hezká Alice, kdeže najít takovou?
a tak, matko, zejtra budu já královnou májovou.
A já budu spát tak pevně, zaspím všechno, matičko,
jestliže mne nezbudíte ráno, matko, raničko,
vždyť to víte, ještě věnce, kytku nemám hotovou
a já, matko, zejtra budu královnou přec májovou.
Kohože jsem nepotkala, hádejte, tam pod vískou? —
Aj — i Robin přehýbal se s mostu dolů pod lískou;
myslelť on si na včerejšek, na tu tvář mou ledovou,
však, matičko, proto — budu přec královnou májovou.
A on myslel, duch že vyšel — měla jsem ten bílý šat,
já co blesk se kmitla kolem, nechala ho mlčky stát.
Povídají, že jsem krutá — aj co s řečí takovou,
proto přece ještě stanu královnou se májovou.
Dí, že pro mne láskou zmírá — to můž říci kdokoli,
a že prý mu srdce puká — mne to přece nebolí!
Mnohý ještě junák švarný rád mne bude zváti svou,
až jen zejtra, matko, stanu královnou se májovou.
Malá Effie ať se s vámi také přijde podívat,
jak mne budou na palouku na královnu odívat,
neboť hoši už se dlouho z blízka z dáli k tomu zvou,
by, matičko, uviděli královnou mne májovou.
Kolem vrátek-zimolízek už se skládá v oblouku,
kukačky se červenavé rozkvětly kol palouku,
mokřinou se žluťák táhne ohnivou jak osnovou,
a já zejtra, matko, budu tvou královnou májovou.
A ten noční vítr, matko, dnes jen dýchá do mlází,
a ta hvězda jen se jiskří ještě víc, jak přechází;
po den celý neuzříme ani chmurku dešťovou,
kdyžtě budu, má matičko, já královnou májovou.
Celé naše údolíčko je již v krásné zeleni,
a ten vrch pln petrklíče od paty až k temeni,
a ten potok stkvít se bude, bublat lukou květovou
v den, kdy budu, má matičko, já královnou májovou.
A tak zbuďte, má matičko, jen mě záhy, prosím vás,
neboť zejtra nejkrásnější v celém roce bude čas.
A já ještě nebyla jsem veselou tak, bláhovou
jako budu, neboť zejtra královnou jsem májovou.

Jakož verši těmito prokmitá nejbezstarostnější rozmar polo děcka, polo panny, jížto se radost leskne ještě ve všech barvách, ani jediným stínem nezachmuřených, tak vidíme dále krásný ten květnatý svět sežehnutý mrazem, jenž dotknul se všeho, jen ne jemnosti duše umírající. Neminul ještě rok a královna májová volá zase:

Budeteli bdít, jen záhy zvolejte mne, matičko,
viděla bych ráda v nový rok vycházet sluníčko;
poslední to rok je nový, v kterém jsem vám ještě blíž,
pak mne složte v hrob a, matko, nemyslete na mne již.
Dnes viděla jsem zapadat to slunce, s sebou vzít
ten starý rok, ten krásný rok — mé duše všechen klid
a nový rok tu, matičko, však pro mne nevloží
ni jeden lístek na větev, ni kvítek na hloží . . . .

Tímto tklivým tonem prochvěny jsou sloky další. Tennyson jest málo kdy vášnivý, pokud bychom totiž vášnivostí nazývali jen plamen

trávící srdce jedním plapolem, soršící z oka a kující žhavé šípy na jazyku. Mysl Tennysonova jest mohutnou hlubokou řekou, která nikdy nebublá, nehraje jako potůček, na níž tu a tam zatřpytí se čtveračivá vlnka — a i těch zde málo — a která ví, že plyne do velkého, neznámého moře, a kde si zastýská, nežebroní. Jak veliký jest ten stesk v básni:

Bouři, bouři, bouři
ty moře do skal, jež se v tobě šeří,
a já bych chtěl, bych moh jen vyslovit
ty myšlenky, jež v duši mé se čeří.
A blažen jest ten rybářský hoch,
že se sestrou ve hře si výská,
a blažen jest ten plavecký jun,
že zpívá si v loďce, jež přístavu blízka.
A krásné ty lodě ku předu jdou:
čeká je přístav pod chlumy těmi,
kde ale je ta zmizelá ruka,
kdež ten zvuk hlasu, který je němý?
Bouři, bouři, bouři
svých útesů, ty moře, na úpatí,
však jeden krásný den, jenž minul, zhynul,
už na věky se zpět mi nenavrátí . . . .

Taková jest nálada nejvážnějších lyrických básní Tennysonových. Však v delší básni „Lockley Hall“ ani pěvce našeho nepoznáváme. Zde bouří oheň v pravdě sopečný a slova proudí se jako žhavá láva. Jest to báseň u Tennysona svého druhu jediná. Obsah jest jednoduchý: Mladý muž plný vroucího citu a šlechetných snah i blahých nadějí zamiluje se do své sestřenice a jest sklamán:

A já děl: Má sestřenice, promluv přece pravdu mi,
vše, co ve mně bouří, víří, slůvkem tím se utlumí.
A přes její bledé tváře, čelo kmitla barva, svit,
růžovou jak vídal červeň severní jsem v noci chvít.
Ohledla se, prsa chvěla v bouři se jí vzdechové —
a co duše mělo oko tmavé, hnědé, lískové,
když mi děla: Tajila jsem vše, neb naši — vždyť to víš;
miluješ mne? děla s pláčem. Vždyť já tebe dlouho již.
Láska zvedla míru času, obrátila v ruce ji,
a ten zlatý ścsejpal se písek v lesklé ručeji.
Láska zvedla harfu žití, udeřila v struny — v ráz
šumná hudba rozlehla se, jedna duma, jeden jas.
Mnohé ráno zašuměly lesy v pláni před námi,
a ten její šepot chvěl mi jako-jaro tepnami.
Mnohý večer hleděli jsme k lodím s bílou perutí,
naše duše vstříc se chvěly v jednom retů dotknutí.
Oj má milá, srdce prázdno — oj má milá, má ne víc,
ó těch pustých, šerých plání, toho moře bez hranic!

A kdo byl ten, jenž vzat výměnou za toto horoucí srdce?

Mám ti přáti štěstí k tomu, za kohos mne zamítla,
v jehož úzkém srdci jiskra citu mého nekmitla?
Nuže budiž — klesat budeš v míru jeho záhuby
a co ještě jemno v tobě, jako v něm to zehrubí . . . .
I až přejde, co ho baví, budeš zejtra nebo dnes
milejší mu jeho koně, trochu lepší nežli pes.
Aj ty jeho kalné zraky! Oj to není víno, most —
Poceluj ho, dej mu ruku, vždyť je to tvá povinnost! . . .

Odpoví ti, co se sluší, co — ví každý ledabyl.
Ó, žes raděj neumřela, neb jsem sám tě nezabil!
Proklet buď ten společenský hřích mladistvé na duši
společenské lži, jež v lidech živou pravdu ohluší.
Proklety ty choré formy, z přírody když odbočí,
i to zlato, které blýská na bláznově obočí.

Výměnou lásky k dívce za lásku k celému lidstvu nalézá hrdina útěchu:

Vnořil jsem zrak do budoucna, jak jen možno za mraky,
spatřil jsem tu u vidění vše, jež budou, zázraky . . . .
Potom zmizí války vřava příšerná jak vidina,
a co národ, bude bratr, svět pak jedna rodina.

Málokterý básník mohl by se odvážiti takovéhoto spojení nejsoukromnějších pocitů jednotlivého srdce se snahami celého lidstva, aby se nestal nepřirozeným. V tomto ohledu měl Tennyson právě tolik ducha a obratnosti jako Musset.

S touže pravdivostí jako rozechvění i klid lidského srdce umí Tennyson kresliti náladu krajiny. Za příklad stůj zde ukázka z „Dcerky zahradníkovy“:

Ne zcela v hlučném světě, zcela zas
ne ze světa má květe zahrada.
Z šumného města zvon sem noviny
i o pohřbech i svatbách přináší;
a hustým tmavým zakryt lupením
chrámové slyšíš zvučet hodiny,
ač mezi nimi jest a zahradou
půl míle lučin s řekou širokou,
jež mdlého vesla tepnou pohnuta
i ospalé rozhoupá lekníny
a s přemnohou se plouží lodicí
k třem obloukům, v něž most se rozpíná,
jemuž jsou věže chrámu korunou.
A luhy svěží jsou jak po rose,
a velká lípa léto celičké
jest malých šumných křídel domovem.

A v „Umírající labuti“ vylíčena jest zase s velkou jemností slatinovitá krajina Lincolnshireská:

V daleku viděl mnohou modrou horu,
a na ní sníh, jak když ho nadýchá,
se zimního odráží od obzoru.
A jedna vrba pláče nad řekou
a dechem větru vlnou zašplýchá;
a nad ní větrem vlašťovka se honí
a míhá plaché vůle do syta
a mokřinou jak brčál točitá
se vine stružka v dáli dalekou,
a všechny barvy duhy chví se po ní.

Dramatičností vyniká „Godiva“. Děj básně sahá do šedého středověku, kde kolik velmožů tolik bylo v Anglii tyranů. Jeden takový ukládá městu bez toho již schudlému novou daň. Matky s nemluvňaty na rukou přicházejí ke hradu a mluví: „Tu daňli dáme, hladem zahyneme“. Nadarmo. Vidí to Godiva žena velmožova i zželí se jí ubohých.

Šla k svému muži, našla ho, an stál
kdes v jizbě sám se svými hafany,

a vyprávěla jejich stesk a pláč
i prosila ho: „Hladem zahynou,
když daň tu zaplatí“. On oči vytřeštil
a odpověděl jako udiven:
„Snad malíčku bys bolet nedala
za takovou zběř!“ — „Já život dala bych!“
I zaklínal se Petrem Pavlem, smál,
pak cvrknul prstem v démant v uchu jí:
„Oj oj to řeč!“ „Ó žel,“ dí ona zas,
však zkuste, co bych zkusit nechtěla.“
A srdcem drsným páž jak Esaua
on odvětil: „Nuž tedy městem jeď,
jeď nahá, já pak daň tu odvolám.“
A kývnul hlavou jako v posměchu
a odešel . . . .
Tak v opuštěné všechny myšlenky,
jak vítr každý když se rozpoutá,
válčily celou dlouhou hodinu,
až vítězství dobyla útrpnost.
A hlasatele svého vyslala
a kázala mu, zvukem polnice
by rozhlásil tu krutou podmínku,
již podstoupili, lid že vyprostí.
A protož, jestliže ji milují,
by od té doby v samé poledne
ni nohy krok nezavzněl ulicí,
ni oko nehledlo, jak půjde kol,
však aby všichni doma zůstali,
zavřeli dvéře, okna zastřeli.
Pak v odlehlou se jizbu utekla
a rozpjala dvé orlů na pasu,
jež krutý earl kdys jí darem dal;
však váhala při každém oddechu,
jak stála tu co měsíc v letní noc
pol zakryt oblakem: tu v jeden ráz
potřásla hlavou, v ráz, a prstence
až ku kolenům sprchly kadeří.
Pak chvatem svlekla se a po schodech
se kradla dolů, jako paprslek
se slunce skrádá k sloupu od sloupu,
až ku bráně, kde našla komoně,
jenž v purpur oděn byl a zlata skvost.
Pak vyjela oděna v čistotu,
a kolem vzduch, jak jela, naslouchal
a tichý větřík zadýchat se bál
a malé šotků hlavy v odkapech
se dívaly, a štěkot vehnal psův
jí plamen v tvář, a dusot komoně
jí mrazem, varem bušil tepnami —
a plny štěrbin byly slepé zdi
a nad nimi se štíty příšerné
jen sbíhaly a na ni hleděly.
Však ona vytrvala do konce,
až bělokvěté houští bezové
spatřila v dáli širém na poli
se klenutými míhat branami.
Pak jela zpět, oděna v čistotu —
tu ničema, chlap z hlíny nevděčné,
jenž příštím věkům stal se příslovím,
malou si v strachu dírku vyvrtal
a pohled ven; však nežli shled, co chtěl,

v hlavě mu oči zdechly slepotou
a vypadly. Tak velké mocnosti,
jež svědkové jsou skutků šlechetných,
přetrhly pásmo mysli zlovolné:
a ona pominula nevědouc,
a pojednou dvanácti ranami
a s třeskem zahučelo poledne
to se sta věží, s jedné po druhé,
a ona právě vešla v komnatu.
I vyšla odtud v šat svůj oděna —
a takto městu volnost dobyla
a samé sobě jmeno na věky.

Báseň „Lotofagové" líčí bezstarostnost a snivou ospalost těch, kdož, jak báje praví, živili se lotosem; jest plna pestrých obrazů, a rytmus originálu hudba sama:

Proč na nás těžkost visí jediných,
proč nás jen tráví hořký zármutek,
když všechno jiné nezná mdloby té?
Vše pokoj má — proč lidé lopotu?
Jen v nás ta tíž, v nás prvních ve tvorstvu,
a věčně stýskáme
od jedné strasti v druhou vrháni.
Hle, v nitru lesa svinutý
jak z pupence ten list se pýří, ven
vylákán větříkem — a tam
se zelená a nedbá nic:
má slunce v den, a rosy dá
v noc luny svit, a když pak zvadne,
slétá, spadá po větru.
Hle, letní září usladlé
jablko změkne, zkypří plné šťávy
a spadá v tiché noci podzimní.
A všechno svých má délku dnů;
v svém místě zraje květina
a zraje, vadne, nezná lopoty,
v úrodnou zemi pevně vkotvena.
Nechte nás být. Čas letí ku předu,
a za okamžik zněmí naše rty.
Nechte nás být. Kde jest, co přetrvá?
Co máme, všechno mizí, stává se
částí a dílem hrůzna minula.
Nechte nás být. Jakáže útěcha
je v boji se zlem? V tom jakýže mír,
když po vlnách se vzhůru vzpínáme?
vše pokoj má a zraje ku hrobu
a tiše zraje, padá, přestává.
Smrt dejte nám neb mír, smrt nebo snivý klid.
O jak by bylo překrásno,
té šumné splývat po řece
a s zrakem polozavřeným
se skolébávat v polosen
a myslit, dumat, ve vspomínce žít
s každou to drahou tváří z dětských let,
nad níž teď roste tráva zelená:
s tou hrstkou prachu v urně kovové!

Nejbližší dílo Tennysonovo „Princezna" vydáno r. 1847. Jest to povídka o knížeti a kněžně, kteří dle určení rodičů měli býti mužem

a ženou, aniž se prvé kdy viděli. Mladá dáma z počátku tuze se zdráhá, však po celé řadě dobrodružství a zápletek podá přece ruku svou nešťastnému ženichovi. Básník učinil tu nezdařený pokus, spojiti moderní názory a spůsoby s ideami, které vládly v dobách rytířských, a „Princezna“ stala se tak „míchanicí“, jak ji sám básník nazývá. Ale jakkoliv nešťastně volena jest osnova básně, nalézáme tu přece mnohá krásná lyrická místa, časová pokynutí, svědčící o přebystrém duchu, ano i nelítostnou satiru. Podáme zde jen dvé ukázek:

Lesk padá v sněžné vrcholy
a na omšelé zdivo hradu
a přes jezero chví se svit
a šumot slyšet vodopádu.
Zvuč rohu, zvuč, zbuď ozvěnu nám z šíra
zvuč rohu; — odvěť, odhlas zmírá, zmírá, zmírá.
Ó slyš, ó slyš, jak slabě již,
jak jasněj, slaběj v dál to hučí
a dál a dál, od strží, skal,
jak roh ze země vil to zvučí.
Zvuč; slyšme sráz, jak odhlas sbírá,
zvuč rohu; — odvěť, odhlas zmírá, zmírá, zmírá.
Již, milá, kdes tam u nebes
ten ohlas slábne řekou, plání,
však ohlas náš se bude chvít
od duše k duši do skonání.
Zvuč rohu, zvuč, zbuď ozvěnu nám z šíra,
a odvěť, odhlas, odvěť zmírá, zmírá, zmírá.

Báseň dotýká se mnohých společenských otázek nového věku, mezi jinými také tak zvaného boje o ženská práva. Slyšme, co *básník* o té válce soudí:

Přec není žena necelý jen muž,
však jiná jest — kdy bychom učinit
ji mohli takou, jakovým jest muž,
něžná by láska byla ubita,
a té jest přece páskou nejdražší:
ne, stejné aby zas, co stejno mu,
však milovalo stejné v různosti.
Však lety ať se sobě zpodobní,
muž ženou víc a žena mužem buď,
on něhy, mravní výše nabudiž,
však nemdli v činu, který zvrací svět,
a ona nabuď v mysli rozhledu,
však neumdlévej v péči dětinné
a v rozumu neztrácej dětinnost,
až konečně se k muži přitulí,
jak pravá hudba k slovu velkému.
A tak ti dva na času obrubě
po boku sedí jeden druhého,
ve všech svých snahách v jedno sečtěni,
dělíce sklizeň, sejí budoucnost,
a každý sebe ctí a jeden druhého,
v osobách různí ale podobni
si jako ti, kdož teprv milují.
Pak navrátí se lepší eden v svět,
pak velký sňatek světem zavládne
a čistota a klid, i povstane
pak plémě, které lidstva korunou . . .

Ať brdé už to slovo utichne
o rovnosti; jest každé pohlaví
jen sebe půl, a v sňatku pravdivém
ni rovna není ani nerovna.
Co v jednom schází, druhé doplní
a myšlenkou tak povždy v myšlence
ve vůli vůlí, snahou ve snaze,
tím jediným se čistým ve světě
a dokonalým tvorem stávají:
srdcem, jež o dvou žijíc komorách
jen jednou tepnou bije — životem. (Dokončení).

K dějinám řeči a literatury české v XVIII. století.

Podává

Ferdinand Čenský.

(Dokončení.)

R. 1770 byla průpravná škola vojenská z Vídně do Nového Města za Vídní přeložena, tam s kadetním ústavem sloučena, a od toho času dostalo se rozšířenému ústavu jmena „Teresianská vojenská akademie.“ Od toho roku bývalo v akademii stále ke čtyřem stům chovancův, kterýž počet až po dnes více méně zůstává nezměněný. Zároveň se sloučením obou škol i učební plán z gruntu přejinačen a z ústavu učiněn jakýsi druh vojenského gymnasia o 6 ročnících. První třída určena pro chovance nejútlejší od 8—10 let a slula „infima“; druhá pro 10—12leté nazývána „parva a principie“, třetí pro 12—14leté „gramatika a syntax“. Tyto tři třídy tvořily „setninu nižší neboli malou“. Druhá vyšší setnina měla též 3 ročníky; první nazýván „rhetorika a poesie“, druhý „filosofie“, v třetím ročníku byli „historici“. K dosavadním předmětům přibyla latinská řeč a slovesnost, německý sloh, geometrie, filosofie, fysika a historie.

Pro učitele jazyka českého tehdejší místní ředitel, generál svob. pán Hannig, jmenem vrchního ředitele, polního maršálka hrab. Colloreda, vydal instrukci, v níž se uvádí, že učení češtině v ústavě nejevilo dosud výsledkův očekávaných, pročež že ředitelstvo nařizuje, aby od školního roku 1770—1771 chovanci vyšší setniny češtině se neučili a jazyk český jen ve třech nižších třídách na základě latiny a ve spojení s touto se přednášel. Instrukce udává pak podrobnější pravidla pro methodu vyučovací asi v těchto hlavních rysech: Učitel ať se vynasnaží, rozdíl mezi tvrdou a měkkou písmenou žákům učiniti srozumitelným, zvláště ať jim jasně vysvětlí užívání samohlásky *i* (*í*, *y*, *ý*), aby tvrdé nebo měkké, krátké nebo dlouhé její vyslovení sobě zúplna osvojili. V úlohách bývejte zkoušeni všickni chovanci jeden po druhém a to často, aby žáci českému přízvuku snáze přivykali; i nebude prý ředitelství od nynějška trpěti, aby učitelové jenom některé vyvolené žáky k denním zkouškám vyvolávali, jelikož jest vůlí Jejího Veličenstva císařovny, aby nejenom

někteří anobrž *všickni chovanci základům toho národního jazyka se naučili.* Kdy by učení takové u některého žáka přece se zanedbávalo, nechať z toho učitel sám odpovídá. Koncem každého měsíce profesor české řeči ať předloží vypracované úlohy i s argumenty a diktáty generálnímu ředitelství, by do nich nahledlo. Jelikož překládání z jednoho jazyka na druhý velice podporuje učení se řečem, proto učitel, nemáli dobrých spisovatelův po ruce, krátké příběhy (historiety) diktuj a od školákův překládati dávej, čímž se budou tito také v českém pravopise zdokonalovati. [1])

Hannigův nový učební rozvrh pro svou nepraktičnost dlouho nepotrval, neboť již o něco později z těch 6 ročníkův učiněno *jedenáct tříd.* A co se týče češtiny, byla již r. 1772 do 3., 4., 5. a 6. ročníku opět uvedena. Toho času nabízeli uprázdněnou profesuru českou *F. M. Pelzlovi,* jenžto však nechtěje vlast svou opustiti resignoval. Byla tedy toho leta stolice českého jazyka vedle Wiedemanna osazena *Josefem Zlobickým,* který však již r. 1775 vystoupil, byv jmenován profesorem české řeči a literatury na universitě Vídeňské. Jeho místo zaujal kněz z řádu pobožných škol *Alexius Cervelli,* rodem ze Žďánice poblíž Kyjova na Moravě, a jelikož r. 1774 také Wiedemann do výslužby odešel, přejal jeho místo *Maximilian Šimek,* také kněz piarista, od kteréhož času stolice česká v akademii více než celé čtvrtstoletí, a sice až do r. 1806 do opětné reorganisace voj. škol Novoměstských a dočasného vypuzení češtiny odtamtud, kněžími z řádu pobožných škol osazována bývala.

Bylť to po Cervellim páter *Donatus Krbec* (Krvec také psán v aktech) od r. 1785 až do r. 1801, který tam přišel z některé české koleje piaristův; kněz *Valentinus Jeřábek,* nar. v Mošůvkách na Znojemsku, vyučoval až do r. 1804; kněz *Justus Jelínek,* Moravan, narozen v Bučovicích, učil až do r. 1806. V druhé posloupnosti českých profesorův po M. Šimkovi následoval kněz *Anastasius Spurný,* jenž pocházeje z Uherského Brodu na Moravě r. 1780 do akademie byl povolán, kde do r. 1791 učitěloval. Spurný pokusil se též ve spisovatelství, vydalť dvakráte (r. 1783 a 1786) pomůcku učební, v Novém Městě vytištěnou, pod názvem: „*České cvičení pro chovance c. k. kadetního domu, pozůstávající* (sic) *v exercitium, službě a t. d. sprostého vojáka*". Jest to zpracování tehdejších řádů služebních, výtah z vojenského výcviku, s přidaným seznamem vojenských slov a výtahem hrdinských činův z letopisův podle abecedy, pak počátky českého jazyka, totiž gramatika (Jung. hist. II. vyd. VI. 373). Nástupcem Spurného byl páter *Vincenc Radnický* z české piaristské provincie, počal vyučovati r. 1791 a zemřel 23. srpna 1796 v akademii, pochován jsa ve kryptě kaple na hřbitově akademickém. Jej nahradil kněz z řádu piaristův *Leonhard Wilt,* před tím polní kaplan při 37. pěším pluku podmaršálka knížete Josefa Eszterházyho z Galanthy, rodem z Velkého

[1]) O zmíněné instrukci obšírněji pojednal T. Burian v Čas. Česk. Mus. r. XVIII. (1844) v článku „Český jazyk ve vojenské akademii v Novém Městě za Vídní", str. 521 a násl.

Varadinu v Uhřích, jenž r. 1806 současně s druhým českým učitelem, J. Jelínkem akademii opustil. [1])

Z učitelův právě jmenovaných literárně nejvíce prosluli *Zlobický* a *Šimek*, a třeba mnohostranná literární činnost a snažlivé vlastenecké působení onoho mimo obor akademie vojenské se jevila, a třeba jmeno druhého z nich v literatuře naší jenom co horlivého stoupence Pohlova pověstným se stalo: nicméně oba toho zasluhují, abychom památku jejich mladšímu pokolení na paměť uvedouce, právě na tomto místě o nich promluvili a je literárně oceníli.

Josef Valentin Zlobický dle udání páně Rybičkova a Jungmannovy historie literatury narodil se dne 14. února 1743 (dle Cerroniho „Mährische Schriftsteller“ roku 1742) ve Velehradě na Moravě. Po skončených studiích filosofických šel r. 1761 ke správě hospodářské, ale již r. 1763 odebral se na studie právnické do Vídně, kde potom u rozličných úřadův praktikoval. Byv r. 1772 jmenován profesorem české řeči a literatury na teresínské akademii Novoměstské, [2]) odešel již r. 1775 odtamtud opět do Vídně, aby tam na universitě zaujal stolici téhož předmětu. O rok později stal se úředníkem u nejvyšší soudní stolice, kde pak místo registraturního adjunkta zastával.

„Roku 1781“, tak o něm píše jeho biograf Rybička (Sl. Nauč. X. st. 583) — „ihned po udělené větší svobodě tiskové podal Zlobický císaři návrh v příčině censurování kněh českých a ukazoval důtklivě k nepodstatnosti a škodlivosti dosavad u věci té platného „Indexu“. Vůbec zasazoval se Zlobický po celý čas co nejhorlivěji o vyzdvižení řeči a národnosti domácí tak, že od vrstevníkův *českým patriarchou* býval nazýván. Dlouholetým pilným sbíráním, kupováním, přepisováním a vyměňováním zjednal sobě s nemalým nákladem a prací přehojnou zásobu kněh, rukopisův, listin, zápisek, obrazův, nákresův a tomu podobných pomůcek literárních, k historii, archeologii a filologii domácí se vztahujících, tak že knihovna jeho u věci té svého času neměla sobě rovné. Byl také v přátelském spojení se všemi tehdáž u nás proslulými muži, s nimiž co nejhorlivěji sděloval své poklady literární; Dobner, Voigt, Ungar, De Luca, Durich, Dobrovský, Pelzel, Thámové, Šimko, Vetter, Cerroni, Monse, Schwoy, Kopitar a jiní byli přátelé a důvěrníci Zlobického. On přičinil se také nemálo k zřízení divadla

---

[1]) Sr. tentýž článek str. 532 sqq., v němž však vystoupení Radnického z akademie chybně udáno.

[2]) O tom, zdali Zlobický od r. 1772—1775 byl profesorem češtiny na teresínském ústavu šlechtickém (teresianum) ve Vídni nebo na teresínské akademii v Novém Městě za Vídni, různá podání máme před rukama. Burian v Čas. Č. Mus. 1844 str. 532 tuší, že Jos. Zlobický na akad. a Jos. Zlobický, jenž byl až do r. 1810 prof. na universitě ve Vídni, jest tatáž osoba. Jungmann v II. výd. své hist. lit. na str. 658 praví, že Jos. Zlobický byl profesorem řeči a literatury české na *teresínské akademii ve Vídni*; p. Rybička v Lumíru 1861 č. 48. st. 1127 připomíná, že v akademii Novoměstské „pracovali a zdarně působili Zlobický, Polák, Burian a Fialka“ a píše v Nauč. sl. sv. X. st. 383 „r. 1773 jmenován byl profesorem řeči české na šlechtickém ústavu teresínském.“ My máme za to, že všecka tato podání se vztahují k akademii Novoměstské, která tehdáž po sloučení s průpravnou, jak už nahoře praveno, *teresínskou* akad. voj. se nazývala.

českého v Praze, tak zvané „*boudy*", na Koňském trhu r. 1786. Jsa důvěrný přítel bratří Thamův, Tandlera, Štvána a jiných tehdejších herců a milovníkův Thalie české, naléhal bez přestání na tyto přátele své, aby se zasazovali o zvláštní divadlo české, a byl jim v tom radou i penězi pomocen, až věc ta k místu přišla. Jsa příliš skrovný a nepřítel všelikých hádek, v jaké se tehdejší literáti dávali a jeden druhého při tom kaceřovali, nechtěl Zlobický vystoupiti u veřejnost s pracemi literárními, jmenovitě gramatickými, a pokusil se pouze několika překlady na poli spisovatelství domácího".

Náš Jungmann ve své historii vypočítává 10 spisův Zlobickým přeložených, a do svého arcidíla slovníkového v hojné míře přijal výpiskův fraseologických, jež neunavný sběratel Zlobický v jedno snesl a které vedlé jiných byly Jungmannovi „velikou a veleplatnou pomůckou" (viz předmluvu ke Slovn. st. IV.—V.). Také Rosův slovník ze svých zápisek Zlobický doplňoval. V rukopise zůstavil: „*Českou gramatiku*", „*Úvod k české literatuře*", „*Biografický seznam českých spisovatelův*", „*Pomůcky k topografii moravské a slezské*", pak hojné materiálie k „*Slovníku česko-německému*". Bohaté literární tištěné a rukopisné sbírky Zlobického za 100.000 zlatých v bankocedulích dle zpráv moravského dějepisce a archeologického sběratele J. Cerroniho koupil hrabě Auersperk, president českého soudu apelačního, který část jejich, jež se týkala Moravy, daroval Františkovu Museu v Brně, kde se až podnes chovají. —

R. 1774, když po 22letém učitelování odešel také prof. Wiedemann, na jeho místo byl do akademie kněz z řádu pobožných škol, *Maximilian Šimek* povolán. Jsa rozený Slovinec z Nejdavy ve Štýrsku, ale na Moravě vychován, již v mládí oddal se studiím linguistickým, zejmena slovanským a vedle své mateřštiny osvojil sobě češtinu, polštinu a ruštinu v té míře, že se v těch jazycích pro domácí literní potřebu jak říkáme vyznal, což pověst o učenosti jeho rozneslo a dle tehdejších náhledův již dostačilo, aby mu učení češtině v ústavě svěřili. Byli jeho znalosti slovanských jazykův již proto povděčni, že do akademie přicházeli většinou chovanci slovanští, Čechoslované, Poláci, Horvaté a Srbové, s kterými v jejich mateřštině mohl mluviti. Pohříchu však dle spisův od něho na nás došlých říci musíme, že jeho linguistické vědění na mělkých základech bylo vybudováno.

By suchoparné gramatickým regulím vyučování připojováním praktických příkladův příjemnějším učinil, Šimek dle Büschingovy toho času v Němcích pro učení latinské schválené a dosti rozšířené vyučovací methody vybral z přírodopisných děl Kleinových, Plucheových, Wallerových rozličná prostonárodně sestavená pojednání přírodopisná o nebi, povětří, zemi, o živočiších, rostlinách, kovech a p., která česky zpracoval, a připojiv k nim krátké historky z dějepisu všeobecného vyňaté, ve Vídni r. 1776 vydal s názvem již dosti nečeským: „*Krátký výtah všeobecné historie přirozených věcí, mimo přílepku některých pamětihodných příběhů k všcužitečné potřebě českého jazyku v císařské královské teresianské akademii v Novém městě navržený od M. Š.*[1])

[1]) V Jung. hist. tato kniha omylem dvakrát, a sice pod VI. 934 a VI. 1456 se uvádí; v čísle druhém jest nápis knihy diplomaticky úplný.

Chtěje tedy přednášením a rozbíráním takových, mládež zajímajících příběhův chovance ve škole k češtině navnaditi, Šimek za toto snažení zajisté by všeho uznání zasluhoval a vší chvály hoden byl, kdy by jen ve své knize nebyl zabředl v onu kaluži gramatických neforemností, jimiž gramatika Pohlova přeplněna byla. Ale Šimek neohlížeje se po dobrých starších knihách českých, anebo snad ani nemaje tolik soudnosti, aby rozeznal, co v literatuře dobrého a co pod kritikou, s celou duší přilnul k novotám Pohlovým a knihu svou zohavil slovy buď již ve slovníku Pohlovu tištěnými, buď vlastními nově skutými a rovněž, jako byla ona, zpotvořenými, ačkoli by byl mohl snad pro všecky v knize užité výrazy v Komenského „Janua linguarum“ a „Orbis sensualium pictus“ přiměřená slova technická najíti. Ale což byla těmto lidem autorita Komenského: toho již jako kacíře a exulanta měli v opovržení! K tomu ještě přišlo, že nečítaje českých lepších kněh ze století minulých a nejsa ani Čechem rozeným, českému rčení a českým konstrukcím všude nerozuměl, a v tomto směru jeho kniha jest ještě nezáživnější nežli plody mistra a předchůdce jeho.

Na důkaz, jakou češtinou psána česká kniha léta Páně 1778, stůjtež zde doslovně některé věty ze spisu Šimkova vyňaté. Chtěje se před čtenářstvem omluviti, proč se orthografie Pohlovy přidržuje, počíná svou předmluvu těmito slovy: „Laskawý čtenári! Ňeco nowého straniwa Tjsku w pritomné Knjžce spatrjss, nediw se tomu; skoro wssechni Národowe násseho Wěku wynasnazili se swúg Gazyk a literné Vměni polepssiti, y skutečňe giž mnohem polepssili, proč bychom my se napodobňe taky, o Cistotu, Lechkost, a Stegnost we Spisu obdržeti nevsylowali? Pressel, skoumal a přemislil gsem pilňe wssechno, co Pán Pol o následugicích sedm Literách: *c*, *d*, *n*, *r*, *s*, *t*, *z* vwádj, by se totižto nikdy neznamenali, kdykoli po nich krátké *i* neb dlouhé *j* následuge, a nassel gsem, že z oprawdiwých Prícin nikdy znamenané byti nemohou;[1]) o techto, gakož d, n, t, wjme syce, že se w takowých Prjlezitostech nikdy neznamenagi, proč by tehdy ostatni měli byti znamenané, gessto rowňe tu Měkost trpěgi we Wyřečnosti gako předessli? Dále, oná Slowa, w nichžto po tech řečených Literách, syce w mnohých Knjžkách Punktikem znamenané *č* nasleduge v mňe znamenaná nenagdess, nýbř ty teprw řečené před nim stogicý Litery; taky *u* dle starozitného Tjsku nikde Kolečkem znamenané neni, nýbř Čárkou, poňewádž to wssechno k snadňegssimu Navčeni nássého Gazyka welmi prospěssno a vžitečno gest.“

A nyní následují články přeložené z astrotheologie Derhamovy, z Plucheova „Le spectacle de la nature“, z Erxlebenových „Anfangsgründe der Naturgeschichte“, z Reichardova „Einleitung in den Garten- und Ackerbau“, výňatky z přírodopisu Pliniova, z Eberhardovy „Thiergeschichte“ a jiných, co všecko více méně zajisté má v sobě dosti zajímavé a poutavé látky, ale pohříchu ve všem tom je čeština ještě špatnější a nesrozumitelnější, nežli v předmluvě, poněvadž zpracovatel

[1]) Co se týče litery *s* (psáti *si* a vysloviti *ši*), tu ani Pohl ani Šimek pravidla sobě daného nezachovávali, jelikož psali a učili, že *š* v násloví a středosloví se má psáti *ss* a jen na konci *š*; i tudíž neměli nikdy příležitosti, aby psali *si*, a vyslovovali *ši*.

těch článkův měl před sebou německé vzory a frase, které nikoliv po česku anobrž slovy jen česky slouti majícími a duchem německým se podávají. Tu vykládá, co jsou *žehroně* (komety), *ředlice* (planety), co je *hvězdatnost* (shvězdění, Gestirn), *hvězdník* (stálice), co *chrvoš* či *chvoř* (Saturn), že má měsíc svou *světlenici* (arcus lunaris), kdy jitřenka sluje *temnice* (večernice), kolik je ročních *časočástek* (ročních časů), že měsíc je *spolupocestníkem* země, že rostlina je *zemězrůst* vydávající *símězrno* (Samenkorn), co je *člýna* či *člina* (materie), jak povstává *zemotrnutí* (zemětřesení) a j. Příjemná vůně je Šimkovi *vonocitedlnost*, drál je mu *drus*, dratař *drusíř*, ústřice *skořeplice*, ren (sob) *běžlin*, pořadí vojákův *posloupek*. A na důkaz, že nebylo chovancům možno, aby rozuměli, co v knize psáno, po opravení pravopisu a chyb gramatických podáme tuto několik vět třebas hned z první kapitoly Šimkova „Výtahu všeobecné historie přirozených věcí“: „O světu a nebi ouhlavně (vůbec). Celý okršlek od dokonalé a výborné ozdoby a veškerou jeho obsahu (obsaha Inbegriff) všech tvorů nazýváme svět“ (st. 11). „Věří se, že jedenkaždý hvězdník slunci roven jest a že se on okolo tvorů (t. j. těles světových) otáčí, ježto se od jeho světlosti osvětlujou a zahřívají“ (str. 15). „Měsíc šeří v noci a světlo své, kteréž od slunce dosahuje, na zem ukládá; má rozličné proměny svého světla; nebo brzy má svou světlenici na způsob nějakého srpu nahnutou, brzy jest poloviční, brzy celý okršlek osvětlený; vpadáli do záclony země, když proti slunci stojí, tedy se hbitně odbírá“ (st. 16).

Jaké pokroky mohli probůh chovanci při takovýchto školních knihách v učení konati, jak vůbec v českém jazyku prospívati?

Druhá část knihy Šimkovy (str. 259—304) přináší také zas „*Přílepek*“ třiceti příběhův i anekdot historických ku čteni a překládání. Pak připojeno něco, co vlastně už k studiím o srovnávací mluvnici řečí slovanských náleží. Aby totiž spisovatel sourodnost jazykův slovanských, češtiny, polštiny, horvatštiny, „*ilyrsko-slavonštiny*“ (tak jazyk srbský nazývá) a ruštiny dokázal, přidal (na str. 305—317) čtvero vypravování dějepisných, každé v jednom z těch tuto udaných nářečí v textu *původním* a s podloženým českým textem pod jednou každou řádkou a pod jedno každé slovo, aby srovnalost ta tím patrněji v oči bila. Jest to nejlepší a nejpraktičnější kapitola celé knihy Šimkovy.

A jako Pohl ku své gramatice, tak i Šimek k svému „Výtahu“ na porozuměnou musil připojiti slovník, jenž jest o sobě od 1—130 paginován, a všechna slova obsahuje, kterých ve článcích vypravovaných užito.

Složiv učitelství a pobyv až do 30. října 1780 v Novém Městě za Vídní, odešel do Rohův zpět do koleje piaristův, vystoupil brzy potom z řádu a stal se r. 1781 farářem v Raušpurku v Dolních Rakousích, kde žil dále studiím ethnografickým a linguistickým, vydávaje řadu děl v jazyku německém psaných, jako „Von der Religion der Russen“ r. 1782 z ruského, „Politische Geschichte des Königreiches Bosnien und Rama“ (r. 1787 ve Vídni), „Von den Hanaken“ a také jednu českou, již nazval „Příručka pro učitele české literatury“ (r. 1785), ku které na str. 41—64 připojena tabelární gramatika česká (Jung. hist. VI. 128), avšak nedbaje mnoho na dobrou pověst spisovatelskou

ve svých spisech, jmenovitě ve dvou tuto právě naposled vytčených, výdatně užil rukopisův Zlobického, Friebekových a j., pramenův těchto neudav (Ryb. Slov. N. IX. st. 46 [1]).

Maximilian Šimek zemřel dne 7. června 1798, jsa z oněch neumělých v XVIII. století opravovatelův jazyka českého posledním, jehož nepřirozené, duchu národnímu se příčící opravy, díka nebi se neujavše, tak jako linguistické rejdy mistra jeho zůstaly pouhými filologickými bludicemi a fénomeny časovými. Na omluvu obou snad jedině to říci můžeme, že při svém páchání gramatickém ni jeden ni druhý neměl zlé vůle. Spíše nedostatečná znalost starší literatury, odcizenost lidu obecnému, s nímž za svým dlouholetým povoláním vně krajův československých v mluvě ani stýkati se nemohli, všeobecná zmalátnělost národní, kteráž za onoho času literaturu naši ovládala, konečně nedoučenost a přílišná snaha obou těch mužův, pro každé v německých knihách slátané compositum také hned jednoslovný význam pohotově míti, takové novotění způsobila. Jejich zlé řádění arciť působilo škodu chovancům, protože se češtině nenaučili, ale pro řeč a literaturu českou vůbec nemělo téměř žádných následkův, vždyť z těch set, neli tisícův slov nově skutých jen asi 3—4 se ujala! Ba mělo i jisté dobré následky. Viděliť v takovém počínání mnozí praví, osvícení vlastenci a národovci, jaká záhuba odtamtud z nečeského Podunají hrozí řeči domácí, a počali tím horlivěji, tím úsilovněji o zdvižení a probuzení opovržené národnosti české se starati, scházeli a radili se, sbírali, snášeli, ze starých památek vypisovali a vydávali některé v zapomenutí upadlé poklady řeči české. A tak na hrobech novotářů vypučel jarý strom, jenž od té chvíle každým rokem, čím dále, tím hlouběji a šířeji kořeny a větve své rozkládal a mohutněl.[2]) Doba neuvědomělých

---

[1]) Jakým byl Šimek plagiátorem, jmenovitě co se týče této knihy ve Vídni r. 1785 německy vydané s názvem: „Handbuch für einen Lehrer der böhmischen Literatur“, o tom tuto jen něco na ukázku. Dle korrespondence v archivu musejním chované psalť zajisté Zlobický o knize té Dobrovskému, že v ní všecko jako seno a sláma je rozházeno, z části z jeho (Zlobického) rukopisu, z části z kněh Šimkovi půjčených *ukradeno*, a že tím Šimek před celým světem dokázal, že „jsem mu neučinil křivdy, když jsem ho při konkurse o místo učitelské na teresiánské akademii docela reproboval.“ A Dobrovský na exempláři Šimkova „Handbuchu“, chovaném v universitní bibliothéce Pražské, vlastnoručně připsal: „Verglichen mit der Einleitung zur Literaturnotiz der vornehmsten böhm. und mähr. Geschichtschreiber, entworfen von Josef Valentin Zlobitzky, Wien 1777. Manuscript, aus welchem P. Schimek fast Alles von Wort zu Wort ausgeschrieben hat, was Seite 88 bis Ende steht.“ — Srovn., co o tom napsal zvěčnělý náš *V. Zelený* v „Životě Josefa Jungmanna“ str. 49.

[2]) Zajisté památné a na svůj čas velice charakteristické jest, že právě v těchto trudných dobách někteří mladší čeští vlastenci, jako Dlabač, Dobrovský, Hurdálek, Kramerius, Pařízek, Pelzel, Faustin a František Procházka, Rulík, Struad, Václav a Karel Thamové, Tomsa, Vydra a Zima r. 1780 se sešli, aby „*Českou slovníkářskou společnost*“ zřídili. Jeden každý člen měl probrati dílo některého staročeského klasika a z něho excerpovati, jeden z členů že bude sekretářem a sestavovatelem slovníka. Nejprv měla se vzíti do práce bible Králická, pak zprávy sněmovní, knihy Veleslavínovy, Sixta z Ottersdorfu atd. Venkovští kněží, rychtářové a hospodářští úředníci měli býti vyzváni, aby se spolku zúčastnili a mezi sebou zavázali, že jen po česku hovořiti budou. Chvalitebné toto před-

těch pobloudilcův na věky jest překonána, a my tedy jen jako na výstrahu budoucí je podržíme u své paměti. —

Dne 24. června 1779 byl do akademie Novoměstské za místního velitele povolán muž, který nad všecky své předchůdce duchem vynikaje a nevšedními ano geniálními nadán schopnostmi, byl zajisté nejvíce toho schopen, aby ústav na nejistých zásadách kolísající důkladně a dle potřeb časových opravil a v něm i statné, vzdělané důstojníky i hodné občany odchovával, a jehož více než 25leté tam působení mělo tolik blahodárných účinkův, že jeho jmeno až podnes od každého z nás u vděčné paměti s úctou bývá vyslovováno.

Byl to šlechetný a vysoce učený muž, jasná hvězda na obzoru vychovatelství vojenského, náš krajan a vlastenec, hrabě *František Josef Kinský* ze Vchynic a Tetova, dědičný hofmistr království českého.

Byv již v 29. roce věku svého jmenován plukovníkem v 42. českém pluku, obral sobě již tehdáž za úkol, pro vojsko odchovávati inteligentní důstojnictvo a zřídil k tomu konci u svého pluku kadetní školu, čímž císařovnu Marii Teresii na sebe upozornil. Aby seznal pedagogické zařízení cizozemských vojenských ústavů, navštívil r. 1777 vojenskou akademii v Stutgartě a odtamtud cestoval do Švýcar, by také tam zejmena vychovací ústav Salisův v Maršlinsu a Pestalozziův v Neuhofu prohlednul a z method tam zavedených těžil ve prospěch škol vojenských ve vlasti. Podav o výsledcích cesty a pozorováních svých raport císařovně, k jejímu rozkazu s plnou mocí odešel do Nového Města za Vídní, aby dle zkušeností nabytých a svého nejlepšího přesvědčení potřebné reformy v akademii zavedl. Neohroženě, přes všecky obtíže a překážky, s láskou a zápalem oddal se novému úřadu svému. Přišed uviděl, že ústav neměl dosti knčh obsahu vojenského, jimiž by se duch vojenský v chovancích probouzel; i požádal tedy dvorní radu vojenskou o materiálie k válečnému dějepisu, aby z nich se zvláštním zřetelem k válečným dějinám rakouským sestavil dílo k potřebě akademických chovancův. Aby také učitelstvo našlo hojnějších pomůcek ke svým přednáškám, znamenitě rozmnožil a zdokonalil knihovnu akademickou. Drže se nejprvnější zásady pedagogické, že zdravý duch může bydleti jenom v zdrávém těle, postaral se o zavedení her tělocvičných; chovanci musili přeskakovati příkopy a zábradlí, přelízati zdi, házeti kamením a toušem, hráti míčem, choditi na chůdách, šplhati po pro-

---

sevzetí v celém objemu se neprovedlo, ale některé sbírky pro slovník přece se sešly a byly sekretáři spolku, Jos. Dobrovskému odevzdány. A tak Dobrovský počínaje na těchto základech budovati, dospěl k myšlence, sestaviti německočeský slovník. Že dílo na ten čas dosti rozsáhlé několik let vázlo, tomu nelze se diviti. Teprv po patnácti letech (r. 1795) povzbuzením *Štěpána Lešky*, horlivého Slováka, slova božího kazatele († 1818), jenž byl z počátku redaktorem slovníka, sbírka srovnána a 22 let po první schůzi mladistvých sběratelův (r. 1802) vyšel první její díl, ve formě slovníka Jos. Dobrovského. Srovn. Rodinnou kroniku r. 1864 č. II. p. 48, pak velmi důkladný kritický rozbor všech až do konce XVIII. století vyšlých českých slovníkův od J. Dobrovského, jenž jest v předmluvě toho slovníka s dátem 20. března 1800 uveřejněn a v němž slavný učenec o osudech slovníka svého některá zajímavá udání byl uložil.

vaze a učiti se dokonalému jezdění na koni. Počali se též učiti kreslení a to tak důkladně, jako na žádném podobném ústavu vojenském v Evropě. Kinský staral se o dobré pedagogy a učitele, jež považoval za své přátele a soudruhy u vznešeném společenském díle. Své zásady a náhledy nemíval za neomylné; naopak, nedůvěřovalli svým úsudkům, poradil se se sborem profesorův, a co všestranně prozkoumáno a bedlivě ohledáno, to teprv stalo se rukovětí nebo zákonem ústavu. Staral se všemožně o lepší hmotné postavení učitelstva i dozorcův nad chovanci, a kde mohl, zastával jejich právo i prospěch, ba častokráte omlouval i křehkosti jejich, bylyli neškodné a nahodilé. Tudíž ona láska, s jakouž k němu lnuli všickni, jimž byl představeným nebo velitelem, ačkoliv býval tak přísný, že jej odpůrcové jeho nazývali tyranem. Ale přísnost ta zakládala se jedině na vědomí povinností. Netrpělť od řádu odchylek a užíval všech možných prostředkův, aby takové nešetření pravidel jednou daných překazil. Tudíž také před ním bázeň mnohých egoistův, kteří, stavíce v popředí pohodlnost a prospěchy sobecké, svých povinností v úřadě zanedbávali. Tato neuprosná přísnost a kázeň zvláště v prvních letech jeho úřadování v ústavě se jevila, pokud liknavost a nepořádek z dob ještě předešlých tam byl zakořeněn. Později, když učitelstvo a mládež v ducha jeho i v opravy se vpravili, bývaly tresty velmi řídké, ano v denních rozkazech spíše pochvaly udělovány, a Kinský vůbec ve všem humannost jevil a k dobrému povzbuzoval. Snažil se žákům mužné chování vštěpovati, aby záhy v charaktery ustálené dorůstali, a proto těm, kteří byli již odrostlejší a v ročníku posledním, volný východ, jízdu, honbu a jiné zábavy dovoloval. „Mládež nechť se vydovádí,“ bývalo jeho pořekadlem. Pořádek a správné rozdělení hodin učebních měl hlavně na zřeteli. Zavedl tak zvaný „seřad“ (Rangirung); nařídil totiž, aby chovanci obyčejně každodenně mezi 11—12 hodinou ve velké síni podobiznami znamenitých vojevůdcův ozdobené u přítomnosti všech svých učitelův a dozorcův v pořadí a šik se seřadili; profesoři pak pojmenovali ty, kdož nebyli pilní nebo zachovalí, a Kinský dal si takové chovance vyvolati, káral je a napomínal a naopak pochválil ty, kdož se pilností a neúhonným chováním vyznamenávali, za vzor ostatním veřejně je ukazuje.

Zvláštností, kterou Kinský vedle vzoru akademie Virtemberské zavedl, byli tak zvaní vojenští chlapečtí obsluhovatelé (famulové). Dal totiž z nižších vojenských vychovatelen u plukův vybrati hochy nemajetných vojínův, aby v akademii u kadetův lehké služby konali, oděv, výstroj a výzbroj cídili a jim při jídle přisluhovali. Bylo jich 40. V akademii zařídil pro ně pak zvláštní školu elementární, kde se potřebným vědomostem vojenským, vojenskému slohu, kreslení a české řeči přiučovali a vojensky cvičili. Někteří byli též bubeníky, pištci nebo hoboisty; jiní schopnější po svém z akademie vyloučení jako písařové k plukům odcházeli. Mnozí z těch hošíkův později stali se dokonalými vojíny, ano byli i na důstojníky povýšeni.

Kinský však nezůstal pouhým velitelem v ústavě; zasednuv též na stolici učitelskou, přednášel chovancům o řádu služebním, o pravidlech vojenského výcviku a vědách vojenských, jakož i o hlavních pravidlech, jimiž příštím důstojníkům třeba se říditi. A přednášky jeho

bývaly tak zajímavy, že je ob čas navštěvovali též důstojníci, kteří za tím účelem odjinud schvalně do akademie se dostavovali.

Pokroky v učení jazykům až do příchodu Kinského, jak už výše podotčeno, nebyly valné; proto snažil se všemožně, aby učení to se zdokonalilo. Nedostávalo se pomocných knih; aby aspoň něco po ruce bylo, dal tisknouti r. 1779 ve Vídni Komenského Svět v obrazích (Orbis pictus) a sice dvoujazyčně, česky a latinsky, a jako školní knihu uvedl do ústavu. K jeho vybídnutí napsal také prof. Šimek svůj „Výtah,“ o němž jsme se na jiném místě zmínili. Aby řeč česká se povznesla, vydal učitelům předpisy, dle kterých by při vyučování jazykům měli před se jíti. Jsa Čechem na svůj čas znamenitě uvědomělým, hleděl mateřský svůj jazyk, jehož potřebu při vojště sám dobře znal, v ústavě co možná vzdělávati. Z té příčiny rozšířil jeho učení hned r. 1780 do pěti tříd, do 4., 5., 6., 7. a 8. a od r. 1791 také do 9. ročníku. Mimo jiné nařídil, že „přední péče má se obrátiti k důkladnému naučení se jazyku německému, jakožto k službě vojanské nejpotřebnějšímu; po tom však hned že má jíti ex officio jazyk český, protože to vůle zeměpánova jest, aby mladíkové na státní útraty k stavu vojenskému vychovávaní tohoto ve službě vojenské tak rozšířeného a tudíž příležitého jazyka dobře znalí byli, ano vyučování ostatním jazykům, latinskému, francouzskému a vlaskému, spíše jen k soukromému užitku chovanců se děje. Kinský ukazoval i tu, jak důležito jest, začíti s vyučováním jazykům hned v mladších letech a to s jazykem československanským, poněvadž jazyk ten, co se týče rozměrův slabik a skládání slov, jakož i dalšího ústrojí a libozvučnosti s latinským a řeckým jazykem velice se srovnává.“ Nad to vyměřil stránu dalšího evičení a zvláště vzájemného vyučování jazykům, ku př. horvatskému a českému, českému a polskému, pravidla tak prostá a praktická, že by se jich částečně i teď s užitkem užívati mohlo.[1])

Vychovatelské zásady své Kinský ukládal do tak zvaného „denního rozkazu,“ jejž každý v akademii denně čítati zavázán jest. Počet pravidel těch brzy vzrostl v sumu tak vysokou, že mělyli býti přísně zachovávány a plněny, sbírka jejich byla nevyhnutelna. Kinský dal je tedy r. 1785 pod názvem „Auszug aus dem Befehlprotokoll,“ ale pouze v 60 exemplářích tisknouti výhradně jako rukovět k užitku profesorův a dozorcův v akademii.[2]) Tu sestaveno vše, co v praxi u vychovávání vojenské mládeže potřebného, a co tu psáno, dokazuje, jak hlubokými a bohatými vědomostmi z oboru pedagogiky skvěl se duch Kinského. Kdekoliv list v knize té obrátíme, potkáváme se se vznešenými průpověďmi, ryzými pravdami vychovatelskými a čistě lidskými. Jak krásné na př. jsou myšlenky v odstavci „o čestném slovu,“ „jeden za všecky

---

[1]) Srov., co o tom obšírněji psáno Burianem v Čas. Č. Mus. r. 1844 str. 524 sq. a Rybičkou v Mikovcově Lumíru r. 1861 č. 48. st. 1127 ve článku „Zpomínka na Frant. hr. Kinského.“

[2]) Potom byly vydány vícekráte, r. 1787 po druhé ve Vídni pod názvem „Allgemeine Prinzipen der öffentlichen und besonders Militär-Erziehung,“ po třetí opět r. 1787 jako „Supplementband zu den Schriften des Grafen Franz Kinsky“ v Novém Městě za Vídní a po čtvrté r. 1806 o sobě tamtéž.

a všickni za jednoho," „o odhodlanosti," „o tělocviku," „o duchu národním," „o učení se řečem" (tomu článku jedině věnováno 27 plných stran), „o pojmech historických a zeměpisných" a četné jiné.

A jako ve svých „Prinzipen" specielně o vychování vojenském, tak ve své „Erinnerung über einen wichtigen Gegenstand von einem Böhmen"[1]) podává Kinský všeobecné zásady vychovatelské a proti nespůsobům a tehdejším převrácenostem u vychovávání mládeže zejmena šlechtické důrazně vystupuje. „Vychovatel," tak počíná spis, „mine se svého cíle, budeli chtíti pouze sám ze sebe a jenom rozumem svým pravidla a naučení vyměřovati, místo aby přihlížel k mravům, spůsobům a okolnostem krajiny, v které vychovanec žije." „U vychování nelze se jiných nežli takových pravidel přidržeti, která k tomu směřují, abychom ze své mládeže vzdělali muže, kteří by se hodili pro tento svět a pro nynější okolnosti skutečné; pročež nechtějme mládež vzdělávati tak, by již při kročení do života skutečného cítila se býti jako by ve světě jí naprosto cizím a v okolnostech jí docela nepřirozených (§. 2)." „Slovo člověk zahrnuje v sobě nejen pouhý pojem duše nebo těla, jako by se myslelo jedno bez druhého, nýbrž vždy pojem obojího, jakž s sebou sloučeny jsou. Tudíž povaha mravní a povaha tělesná dítěte jsou dvě hlavní stránky, k nimž oběma vychovateli zřetele obraceti třeba (§. 4)." — Odstavec 7. počíná rozborem zásad, jak se má dítko od nejútlejšího věku svého tělesně vychovávati, od §. 32. jednáno o vychování mravním mládeže, potom o povinnostech k sobě samému (§§. 40—47), o povinnostech společenských (§§. 48—70), o vyučování latině, řečtině, počtům, hudbě, šermu, zeměpisu, historii, logice, methafysice, fysice a přírodopisu (§§. 71—127). Ku konci svého díla Kinský dovozuje, že jest k užitku, aby chovanec věděl také něco o pytvě, o vzdělávání polí, o právech, o stavu vojenském, volíli ho sobě za své budoucí povolání, o lektuře, o krásných vědách, o cestách a pod. (§§. 128—158). Jako pendant ke spisu je přidáno též trefné pojednání „Über die Hofmeister, ein Nachtrag zu der „Erinnerung über einen wichtigen Gegenstand von einem Böhmen;" spisovatel nechápe, proč sobě šlechticové volívají za vychovatele cizince, mnohdykráte nedouky a jen povrchním pozlátkem se lesknoucí; spisem tím Kinský svá základní pravidla vychovatelská jaksi dovršuje.

Ve svých „Vzpomínkách" jeví se Kinský v nejkrásnějším světle co upřímný, vlast a národnost svou milující Čech a již za toto své vlastenecké osvědčení plnou měrou toho zasluhuje, aby dějepisec národní literatury české postavil jmeno jeho do první řady oněch, kteří pro náš národ pracovali, byť i nebyl práce své nám podal hlaholem svým mateřským. V oné části (§§. 78—79) spisu, kde o vyučování útlé mládeže jazykům klasickým mluví, připomínaje, že by dítě nemělo se učiti jazykům cizím dříve, pokud není svého *vlastního, mateřského jazyku úplně mocno,* pronáší se těmito památnými, krásnými slovy:

[1]) Vyšla ponejprv beze jmena r. 1773 v Praze u Wolfganga Gerlea; podruhé kniha ta tištěna r. 1786 v „Sebraných spisech Kinského" v Novém Městě za Vídní; po třetí r. 1806 a po čtvrté r. 1825 tamtéž. Výtah dosti obšírný z tohoto díla uveřejněn v dobrém překladu českém r. 1867 ve Světozoru str. 227 sq.

„Při slovech *svého vlastního jazyka* byl bych málem připomenul: to jest *českého.* Neboť přiznávám se k tomu, že jakožto zdárný a dobrý potomek Slovanův zdědil jsem ten předsudek, že jeli Francouzovi řečí mateřskou jazyk francouzský a Němcovi jazyk německý, *Čechovi řečí mateřskou musí býti jazyk český.* Ale poněvadž u věci té panuje obyčejně mínění tomu opáčné, a slovanské smýšlení mé o vychování vůbec s panujícími u věci té náhledy snad se nesrovnává: nechci stranu toho v hádky se dávati, který jazyk by Čechům měl býti řečí mateřskou, anobrž ukážu toliko k užitku, jenž by ze známosti českého jazyka plynouti mohl. Aby statkář uměl mluviti se svými poddanými, toho zajisté jeho prospěch vyžaduje; neboť snadno se přesvědčíme, že budeme často ošizeni, budemeli se spoléhati na tlumočníka, ba také sami nevědomky budeme chybovati. A z toho již jde povinnost, aby statkář se přiučil jazyku svých poddaných, kteří jsou krajané jeho, kteří pak, jakože přirozeno, pánu svému budou oddanější, budouli s ním moci hovořiti. A to ve mnohých okolnostech bývá nemalou výhodou. Těm pak, kteří se dávají k vojsku, jazyk český jest nejen užitečný ale potřebný.“ Pak podává o českém jazyku některé úvahy, z nichž vysvítá, že se v jazyku českém i co do jeho vnitřního ústrojí dosti dobře vyznal, a z nichž také nabýváme přesvědčení, jak hluboce za jeho doby klesl jazyk český, když muž tak vznešený musil veřejně vyznati, *že úsudkové ti od vrstevníkův jeho s posměchem přijati budou!* Píšeť (§. 80): „I co se latiny a řečtiny týče, jazyk český poskytuje mnohých výhod. Máť on tentýž rozměr slabik jako řečení staří jazykové, a jest třeba, aby se v něm také správně ku přízvuku hledělo. Slabika krátká, kterou kdy bychom (proti pravidlu) dlouze vyslovili, stejně účinkuje na ucho české jako na řecké a latinské. Posmívejtež se mi lidé vkusu vybroušenějšího — jáť řku přece, český jazyk jest jazyk libozvučný. Ten, kdo ani česky ani německy neumí, ať rozhodne, který jemu se zdá lahodnějším. Alespoň vojáci francouzští, když naposledy v Čechách meškali, jazyku národnímu snáze se přiučili než německému. A ještě jednou chci se vydati posměchu a pravím, že také rozhodné nadání mých krajanův k hudbě pochází od řečeného rozměru slabik, kterýmž se jim už v mládí sluch ostří a kterým lze rozličné tóny přesněji rozeznávati. V osadách tak řečených Čechoněmců zajisté najdeš méně lidí, kteří by se znali v hudbě tak jako Čechové. Vedle podobnosti rozměru slabik naše národní řeč s řečtinou také ve slovosledu se hojně shoduje, čemuž netřeba diviti se, uvážímeli, že Slované původně zcela blízko s Řeky sousedili. Čeština tak jako řečtina má své příčestí času minulého, a proto jest také důraznější a úsečnější než jiní jazykové; nemáť rovněž členův rodových a sloves pomocných, nýbrž časuje jako řečtina a latina; slovem, česká řeč honosí se všemi přednostmi, jakých učenci řečtině a latině přisuzují.“

A tak stál Kinský v druhé polovici XVIII. století v popředí oněch našich mužův, kteří měli tolik smělosti, že se národního jazyka ode všech stran súženého, ode všech opovrhovaného ujímali, a slovo jeho má u nás váhu tím platnější, uvážímeli, že vyšlo z kruhů nám tehdy na dobro odcizených, že vyšlo z úst šlechtice a vojína vysoce postaveného a že také hlavně pro ty kruhy psáno bylo.

Kromě spisův právě uvedených vydal Kinský ještě celou řadu děl, o nichž však nám jenom krátce bude zmíniti se. Sebrané spisy jeho vyšly několikráte, naposledy v letech 1825—1826 v šesti dílech; 1. a 2. obsahuje „Elementarbegriffe von Dienstsachen;“ jest to srozumitelný a snadno pochopitelný výklad vojenských služebných předpisův, hlavně k vycvičení mladých vojínův, kú kázni, zachování zbraně a k polní službě se vztahující; v 3. a 4. díle zahrnuta „Erinnerung an einen wichtigen Gegenstand,“ pak „Für den Weltrekruten“ a „Über die Hofmeister;“ v 5. díle čteme mathematickofysikální pojednání „Vom Druck der Erde auf Futtermauern,“ již r. 1777 v pojednáních české učené společnosti vytištěné, pak studii hradebnickou „Über Emplacement der Festungen“ a studii vojenskohistorickou „Über den Türkenkrieg;“ v díle 6. a posledním zahrnuty listy mineralogické a mathematické z větší části také již od české učené společnosti vydané a proslulému přírodozpytci Ign. Bornovi[1]) připsané. Bylť zvláště za mladšího věku mineralogie a mathematika Kinskému nejmilejším studiem.

Muž takto blahodárně působící, učenec a spisovatel tak věhlasný, vážený pedagog, přítel mládeže, ušlechtilý lidumil a statečný vojín, měl ovšem i dosti nepříznivců. Zejmena u vojště mnozí systém jeho haněli a podezřívali. Dověděl se o pletichách, které zvláště kuli tací, kdož v akademii měli synky rozmazlence, Kinským přísně držené a snad i pro lenost a nezbednost před časem vyloučené; r. 1804 sám o své ujmě poprosil císaře Františka I. o složení komise, která by organisaci a celou administraci akademie vůbec prozkoumala a své zdání přímo císaři projevila. Komise ze členů působení Kinského hrubě nepříznivých složená podala císaři návrhy na změnu zřízení akademického, které císařem byly schváleny a z nichž byly asi nejhlavnější tyto: pacholíci obsluhovatelé buďte odstraněni, chovanci na 8 ročníků roztříděni, *vlaština* i *čeština* z učebního plánu *vyloučeny*, a na místě jich jazyk uherský a polský zavedeny; 4 nejvýtečnější chovanci posledního ročníku bývejtež jako poručíkové, chovanci dobře klasifikovaní jako praporečníci, chovanci prostřední jako obyčejní kadeti vylučováni; strava chovanců buď stenčena na 3 jídla v poledne, na jedno večer; počet učitelův a dozorcův buď zmenšen, platy jejich regulovány.

Proč vlaštinu a češtinu odstranila, komise neřekla; co do češtiny, ortel komise zněl v tento rozum:[2]) „Ze slovanských nářečí ať kadetové učí se polštině. Dokud se haličtí nováčkové mezi německé pluky rozdělovati budou, zůstane (prý) polština vždy obecnější potřebou než čeština; a tak dobře, jako nyní důstojník česky umějící s Haličany obcovati může, bude též, kdo se polsky učil, s Čechy moci mluviti.“ — Na toto velmi mělké rozumování odpověděl Kinský slavné komisi písemně takto: „V kadetním domě je 75 Čechův, 33 Moravanův a jen 28 Haličanův. Počet Čechův a Moravanův bude vždy převyšovati počet

---

[1]) *Ignac Born* narodil se r. 1742 v Karlovském Bělehradě v Sedmihradsku, svým působením české vlasti náleží. V Praze založil společnost pro mathematiku vlastenskou a přírodní historii, z níž povstala nynější král. česká společnost náuk. S Kinským dlouhá léta přátelsky o věcech učených sobě dopisoval.

[2]) Sr. Burianův nahoře už jmenovaný článek v Č. Č. M. r. 1844.

těch, kteří z Haliče do akademie přijdou. V samém rozhodnutí komise udáno, že tak dobře onen, kdo česky umí, s Haličany obcovati a se smluviti může, jako s Čechy ten, kdo se polsky učil. Čechům tedy se připouští, že mohou s Haličany se dorozuměti, pročež mám za to, že méně obtížno jest, na místě, co by většina česká na polštinu se převáděla, zavedené už učení české ponechati."

Ale pádná filipika Kinského neúčinkovala. Komise zůstala při svém. Tak od r. 1807 do r. 1824 potrvala na ústavě Novoměstském polština, a tu pozoruhodno, že mezi učiteli jejími nebyl ani jeden pravý Polák, nýbrž že polský jazyk hlavně zase jen Čechové přednášeli; nebylo tedy divu, když pak chovanci v polštině méně prospívali, nežli druhdy v češtině. R. 1825 tedy k návrhu ředitele Fabra čeština zase do ústavu zavedena.[1])

Zbývá nám ještě, abychom také o zásluhách válečných Kinského i jeho životě mimo ústav krátce se zmínili.

Hrabě *František Josef Kinský*[2]) narodil se dne 6. prosince 1739 v Praze, kde se mu již v jeho mládí od otce Františka Ferdinanda,

---

[1]) Posloupnost učitelův od toho času v první řadě: od r. 1825—1827 přednášel češtinu nadporučík *Karel Krůta* (před ním učili polštině kněz *Just. Jelínek*, již nahoře jmenovaný, od r. 1806—1811; setník *Josef Koch*, rodem z Teplé v Čechách, od r. 1811—1816, setník *Voj. Fuchs* ze Žlutice v Čechách, od r. 1807—1824, setník *Leopold Lindemann*, narozen v Haliči, ale jen v mládí tam se zdržovavší, od r. 1816—1825; po Krůtovi učitelovali básník *M. Mil. Zd. Polák* do r. 1831, *Tomáš Burian* do r. 1854, nadporučík *August Sluka* do r. 1858, vydal v Budějovicích r. 1856 „Leitfaden zur scientifischen Bildung slavischer Rekruten zu verwendbaren Unteroffizieren. Ein theoretisch-praktisches Lehrbuch in böhmischer und deutscher Sprache"; v II. posloupní řadě učili setník *Václav Vaněk* od r. 1825—1831, setn. *Josef Hladký* do r. 1838, pluk. *Moric Fialka*, známý spisovatel, do r. 1843, podpluk. *Alex. Knappl* do r. 1848, nadp. *Leopold ze Steinmetzů* do r. 1854, sestavil českoněmecký slovník vojenský, jenž však zůstal v rukopise, přispíval do Pospíšilových „Květů" některými básnickými pokusy, umřel r. 1854 v akademii; poručík *Josef Znojemský* do r. 1856. Téhož leta při opětné škol voj. reorganisaci pro český jazyk pouze jeden učitel ustanoven; po odchodu Znojemského a Sluky učil češtině sám setn. *Václav Fischer* do r. 1859, poručík *Josef Worzfeld* do r. 1863, a když tento téhož roku umřel, povolán opět setník *Fischer* na stolici českou. Ten odešel k pluku r. 1869, na jeho místě až podnes učí češtině od 25. září 1869 spisovatel této rozpravy. O osudech ústavu ve století nynějším, o životech a působení českých toho času učitelův, zejmena o Polákovi, Burianovi, Fialkovi, Hladkém, Steinmetzovi, psali jsme obšírněji ve Světozoru r. 1873 ve své rozpravě „Vojenské a vojenskoliterární zpomínky," a r. 1874 v Osvětě, kamž laskavé čtenářstvo odkazujeme.

[2]) Z četných pomůcek, jichž jsme u sepsání tomto při ruce měli a užili, krom českých, výš už jmenovaných pojednání (T. Buriana, A. Rybičky a „Světoz.") stůjtež zde: Životopis Kinského v Abhand. der k. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften III. Folge 2. B. r. 1811. a III. r. 1814; Rittersbergovy „Biographien der ausgezeichnetesten Feldherren der k. k. oest. Armee" Prag 1825; Oest. mil. Zeitschrift r. 1828; Oest. National-Encyclopaedie von Gräffer und Czikann 1835 III. B.; Hirtenfeldův „Oest. Mil. Conversations-Lexikon"; C. A. Schweigerda „Oesterreichs Helden und Heerführer" 1855; „Nouvelle biographie générale publiée par M. M. Firmin Didot frères. Paris 1850. Tome XXVII.; Wurzbachův „Biog. Lexikon des Kaiserthums Oest. XI. Th.; „Geschichte der Wr. Neustädter M. Akademie" od Leitnera; Oest. Biedermann's Chronik, Linz 1785 a j. v.

dědičného hofmistra a nejvyššího kancléře království českého, a od matky, Marie Augusty, roz. Pálffyovny z Erdödy, a potom ve Vídeňském teresiánu velmi pečlivého vychování dostalo. Z Vídně odešel Kinský na vysoké učení do Prahy, oddav se po přání otcově studiu právních a politických věd. Ale brzy oblíbiv sobě dráhu vojenskou, v čas čtvrtého polního tažení ve válce sedmileté r. 1759 vstoupil dobrovolně k pluku knížete Löwensteina Wertheima, kde jeho starší bratr Josef byl plukovníkem. Již téhož roku povýšen na podporučíka u pěšího pluku čís. 22; r. 1760 postoupil na setníka, 1763 na majora, 1768 na plukovníka a velitele českého 42. pěšího pluku. Ještě jako plukovník vědecky dále se vzdělával, a leže v Praze posádkou, pilně toho času navštěvoval a poslouchal zajímavá čtení proslulého mathematika Jana Tesánka[1]) na universitě, jakož i vešel v bližší obcování s mnohými učenci tehdejšími, jmenovitě s Ig. Bornem a s naším vlastimilem, se spanilomyslným Stanislavem Vydrou, jehož ctitelem až do své smrti zůstal.

R. 1773 postoupil na generálmajora; r. 1777 meškal jako brigádník u Plzně, odkud po roce se svou brigádou odešel k vojsku podmaršálka Langloise do Horního Falcka, pak zase do Čech k armádě maršálka Laudona. V zimním polním tažení r. 1778—1779 vedl jednu z pěti kolon, s kterými generál Wurmser dne 18. ledna Bystrici (Habelschwerdt) a Schwedeldorf ve Slezsku přepadl. Ono místo ztečeno po řebřících a po dvouhodinném vražedném boji dobyto. Že podnik se zdařil, bylo hlavně Kinského zásluhou. R. 1779 povolán za místního ředitele akademie Novoměstské. Pověděli jsme, jak tam působil. Ani v tomto postavení nezříkal se ostatně služeb válečných. Na počátku r. 1788, před vypuknutím turecké války, císař Josef povolal Kinského do svého hlavního stanu, aby v nastávajícím polním tažení arciknížete Františka, budoucího císaře doprovázel. Po vypuknutí válek francouzských r. 1793 povolán opět do pole; vedlť pod správou prince z Koburku díl hlavní armády do Nizozemí. V listopadu téhož léta stál se 23 prapory a 14 škadronami po boku Angličanův u Cysoingu a na řece Lyse, kde v četných menších, větších bitkách bojoval. Později za zimního ubytování kryl svým vojskem krajinu Ypernskou. R. 1794 byv povýšen na polního zbrojmistra, velel pravému křídlu císařských mezi Courtrayem a Orchiesem postavenému. Dne 22. dubna hnal poblíž Beaurepaire na Francouze útokem a zatlačil je k Malgarnie. Dne 26. t. m., když nepřítel s 90.000 muži obležené od Rakušanův pevnosti Landrecy na pomoc přispěl a obléhací sbor napadl, přispěl Kinský skvěle k vítězství tu nad Francouzi vydobytém. Vůbec Kinský po čas této výpravy podnikl mnoho potyček a porazil jmenovitě nepřítele u Nouvionu, kde Francouzi veliké ztráty utrpěli.

Více než dva roky byl Kinský vzdálen z akademie, kde jeho přítomnost velice pohřešovali. Dvorní vojenská rada tedy nařídila 11. června 1795, aby Kinský od armády zase do ústavu odešel. Ale již r. 1796, když Jourdan Horním Falckem do Čech vtrhnouti hrozil,

---

[1]) *Tesánek* (nar. 1728 v Brandýse nad Labem) jesuita, doktor theol. a fil. po zrušení řádu přednášel o vyšší mathematice a po smrti Steplingově (r. 1778) stal se ředitelem studia mathematického a fisikálního na naší universitě. Zemř. 1788.

byl Kinský ještě jednou k službám válečným vyzván. Koncem měsíce srpna odebral se do Prahy, aby, vtrhneli nepřítel do země, převzal správu království českého. Ale vpád Jourdanův porážkou Francouzův u Amberka překažen. Nicméně Kinský pokračoval neunavně v přípravách na uhájení země, zřizuje české sbory myslivecké a zemské obrany. Tou dobou procestoval také Čechy, aby důležité posice zvláště v krajích, jimž blíže pomezí nepřítel hrozil, vojensky ohledal, i podal pak v pamětném spise dvorní vojenské radě návrh toho se týkající. V měsíci srpnu 1797 vrátil se zase zpět do Nového Města, byv za své zásluhy jmenován skutečným tajným radou. Od té chvíle popřáno Kinskému, poslední dny života šťastně tráviti a nejšlechetnějším účelům — vzdělávání mládeže věnovati, při čemž mu věrně po boku stála spanilá choť Marie Renata, rozená z Trautmannsdorfu. Žel, že mu tyto dni nepříznivci jeho nezřídka ztrpčovali!

V květnu r. 1805 byl vyzván, aby císaře Františka cestou po Horních Rakousích doprovázel. Tu zachvácen náhle zanícením plic a hořečkou, byl dne 18. května do Vídně odvezen, kde 9. června šlechetného ducha svého vypustil.

Za živobytí Kinského vrstevníci, jako se zhusta děje, nevděkem odplatili mu za vznešené snahy jeho. Potomstvo za to bylo tím vděčnější, a z oněch 1500 a více chovancův, které po čas svého úřadování v akademii byl vzdělal, přemnozí s největší úctou ku svému „otci“ („papa Kinský“ nazývali ho v akademii vůbec) pohlíželi. Již léta 1808 odchovanec Kinského svob. pán Wimpffen vyzval všecky v armádě žijící chovance akademické, aby společným dílem „cypřiš na mohylu Kinského postavili.“ Sešlo se k tomu konci 8139 zl.; ale příhody válečné r. 1809 a peněžní nesnáze po r. 1811 na čas překazily tomu podniku, až po opětných poradách pomník ten teprv 4. října 1830 u přítomnosti velikého počtu někdejších akademikův byl odhalen. Na mohutném, 16 stop vysokém piedestalu velebně vypíná se bronzové poprsí Kinského v nadživotní velikosti s významnými, trefnými a markantními rysy tváře zvěčnělého. Pomník stojí v parku akademickém hned při vchodu za hlavním stavením na levo ku straně severní s tváří do lipového „stromořadí Kinského,“ jež v rovné čáře daleko až k akademické střelnici běží, a byl podle návrhu nadporučíka Fr. Mayerna od Schallera zhotoven. Pohled na utěšenou, lidumilnou tvář starcovu mile dojme každého pozorovatele. — Pod základní kamen vedle jiných pamětných věcí a spisův Kinského uložen seznam všech jeho chovancův.[1]) Podstavec má tento nápis v jazyku německém: „František hrabě Kinský, c. k. tajný rada a komoří, polní zbrojmistr, majetník pěšího pluku, ředitel akademie vojenské v Novém Městě za Vídní od r. 1779—1805. Postavili vděční chovanci r. 1830.“ R. 1855 byl pod-

[1]) Seznam vykazuje 1727 mladíkův, kteří pod 26letou správou Kinského ve vojenské akademii se vzdělávali a sice: před časem vystoupilo 281, zemřelo 148, jako poručíkův vyloučeno 91, praporečníků 589, podpraporečníků 341, nadmostaři 3, námořních kadetův 6, hradebničtí 4, dělostřeleckých 19, kadetův zvaných císařských 166, plukovních 53, obecných či sprostých 9; úředníkův 17.

stavec pomníku opraven, při kteréž příležitosti dvě nadací místa pro chovance založena.

Rudolf hrabě Lützow, nar. 1780, vyslanec rakouský při papežské kurii († 1858), bývalý Kinského žák a ctitel, dal na jeho památku roku 1846 raziti medailii, na jejímž líci nalezá se poprsí zvěčnělého s opisem „Francisco comiti a Kinský c. r. rei tormentariae praefecto," na rubu pak Uměna mladíka poučujícího s opisem: „De instituenda juventute in academia militari Neostadt. optime merito 1779—1805." Také naše museum chová exemplář památného peníze toho, darovaný jemu od majora a emeritovaného profesora české řeči a literatury na akademii, Tomáše Buriana.

Ani v posledním okamžiku Kinský svých chovanců nezapomněl; nařídilť ve své závěti: „Pochovejte mne uprostřed mých chovanců, které jsem nade všecko miloval, kterým jsem nejkrásnější léta žití svého věnoval." A závěť doslovně vykonána. Zavítášli jednou, milý poutníče, do akademie, najdeš uprostřed akademického hřbitova v utěšené zeleni hrobku a na ní dvě ohromné desky žulové, na nichž uzříš pouze tato slova: „Zde odpočívá František hr. Kinský s družkou svou Marií Renatou."

Rovněž na svou rodnou zemi šlechetný tento vlasti syn nezapomněl. Darovalť universitě Pražské k potřebám veřejným celou bohatou, jedné větvi rodu Kinských náležící knihovnu, kterou sám také ještě svými knihami rozmnožil a která o sobě katalogisována a seřaděna v místnostech universitní bibliothéky se nalezá. Tam chová se i dvojí jeho podobizna v olejových barvách na plátně, jedna starší, druhá novější, věrná kopie prvé. Tato nová v rámci pozlaceném zdobí podnes hlavní chodbu universitní knihovny v Klementině. —

Jak jsme viděli, osudy jazyka českého mají také mimo užší vlast své dějiny, a jako tuto tak i tam bylo jemu s četnými překážkami zápasiti. Překážky ty alespoň v hlavním díle překonány, byť i jazyk ten musil ještě trpěti mnohostranné ústrky. Potřeba jazyka českého ve vojště už před více než sto lety uznána, a což velice potěšitelno, v novějším čase učení jeho ještě více rozšířeno. Zajisté již počátkem školního roku 1875/6 vyučuje se jazyku českému *jako předmětu obligátnímu* nejen na vojenské akademii ale také ve třech jiných právě nově zřízených ústavech, v obou nižších reálkách vojenských ve Svatém Hypolitě v Dolních Rakousích a v Kyseku v Uhřích, jakož i na vyšší vojenské reálce v Hranicích na Moravě; tam po 11, zde po 6 hodinách týhodně. Doufejmež, že tím i řeči i literatuře naší zdárně bude poslouženo.

Ferdinand Dobrotivý a jeho doba.

Píše

Josef Procházka.

III. Vídeňská hrůzovláda.

Vedle kusého parlamentu, jenž vzpouru Vídeňskou mravně i hmotně podporoval, zasloužil sobě v druhé polovici října krvavých vavřínů první velitel vší obrany Vídeňské, *Vácslav Messenhauser.* Narozen byv roku 1813 v Prostějově věnoval se už v 16. roce svém řemeslu vojenskému; dosáhnul hodnosti nadporučíka a opustil 31. března 1848 vojenský stav s obyčejným reversem, že „nebude nikdy bojovati proti nejvyššímu rodu ani proti jeho spojencům." Vystoupení své odůvodňoval tím, „že služba vojenská hrozí jeho nejhlubšímu přesvědčení svrchovaným nebezpečím," začež se mu dostalo třídenního vězení.

Nabyv ve plukovní škole vzdělání povrchního, nahradil soukromou pilností mnohé nedostatky; tak přiučil se řeči francouzské, anglické a polské, i jal se záhy zkoušeti své štěstí na poli literárním hlavně co romanopisec, ale s nevalným prospěchem. Za pobytu svého v Haliči seznámil se s Mickiewiczovým „Konradem Wallenrodem," jejž na jazyk německý přeložiti se snažil. Nejznámější stala se jeho osoba malým spisem časovým: „Jak se musí národní garda cvičiti ve zbrani?" Brošurce té hlavně děkoval Messenhauser za hodnost *vrchního velitele národní gardy Vídeňské.* Jakkoliv spisovatelská cena jeho byla nijaká, byl přece mnohem lepším spisovatelem nežli vojenským velitelem. Mnoho mluviti a ještě více psáti: v to dá se snadno zahrnouti veškera jeho půlměsíční činnost v čele Vídeňského povstání. Den co den byly rohy ulic polepeny rozsáhlými proklamacemi vrchního velitele, jichž původcem byl vždy on sám; dle slov pobočníka jeho Fenneberga potištěno ve dnech říjnových více rysů papírů, nežli vypáleno koulí z děl, a těch vypáleno na tisíce. Při vší neschopnosti u věcech vojenských nebyl Messenhauser člověkem zlým; ač vládl značnými penězi, zůstal poctivcem až do poslední chvíle. Že se však postavil v čelo hnutí, o jehož beznadějnosti byl napřed přesvědčen, že plýtval daremně statky a životy tisíců: toto provinění s něho nikdo nesejme.

Jako by sám cítil svou nedostatečnost k povolání tak osudnému, svěřil Messenhauser dobrodružnému cizinci, právě do Vídně přibyvšímu, neobmezenou moc, dohlížeti k obraně veškerých linií a náspů. Cizinec ten byl polský generál *Josef Bem.* Sláva jeho vojenská pocházela ze starších dob; již r. 1831 osvědčil v bitvě u Ostrolenky nevšední nadání válečné, upadl však brzy u krajanů svých v podezření zrady, z něhož se očisťoval zvláštním spisem obranným. Jakým návodem se odebral Bem ze Lvova do Vídně, není známo; o tom však nemůže býti pochybnosti, že v neblahé tragedii říjnové v skutku hrál první úlohu. Měkkého, k lidskosti vždy nakloněného Messenhausera

doplňoval svou bezohledností; nemaje lásky k Rakousku, řídil a prodlužoval povstání Vídeňské až do posledního okamžiku, ač ještě mnohem bystřeji než Messenhauser viděl nemožnost, aby se Vídeň proti Windischgrätzovi udržela. Čím déle vojsko císařské k hlavnímu městu připoutal, tím více času nabyli Maďaři k řádné obraně; to byla vedoucí myšlenka Bemova a Vídeňané nevědomky cedili krev a mařili statky ve prospěch Košuta i neodvislosti maďarské.

Spoléhajíc pak se na účinnou pomoc Maďarů, se zlým se Vídeň potázala. Ač Uhři nepodceňovali důležitost povstání Vídeňského, šlo jim především jen o to, aby přilákali k sobě císařské vojsko v zemi tu a tam roztroušené a hned v zárodku potlačili hnutí slovanské a valašské, snahám jejich tak nebezpečné. V odboji Vídně proti vojsku císařskému se co politikové prohnaní nehodlali zúčastniti; postavili se sice Jelačičovi císařem samým sesazenému na odpor, dokud stál co nepřítel s vojskem jihoslovanským na půdě uherské; ale pronásledovati jej až na půdu Dolních Rakous, toho se Maďaři přece jen neodvážili. Dne 13. října objevil se v permanenci říšského sněmu Pulszky; ze všech stran doráženo naň s otázkami, přijdouli přece Uhři Vídni na pomoc či nic. „Přijdou, jakmile toho budete *žádati*, pánové", odvětil Pulszky. Té smělosti se však výborům kusého parlamentu nedostávalo. A Pulszky splácel stejné stejným, odvolávaje se tolikéž na „cestu legální", která nepřipouští, aby Maďaři bez vážných důvodů překročili se svým vojskem hranice uherské. Marně se namáhav přemluviti rozhodující kruhy Vídeňské k činu odhodlanému, opouštěl státní podsekretář uherský po několika dnech residenci, a louče se s Messenhauserem, pravil k němu cynicky: „Vy stanete se dojista mučedníky; to jest sice osud krásný, ale ne takový, jaký hledám zrovna já."

Čím více se Vídeňané na pomoc uherskou byli spoléhali, tím více zděšeni jsou náhlým odjezdem Pulszkyovým, tím větší nenávistí jati jsou proti zbabělé prý permanenci, odvolávající se na obecní radu, které prý přísluší hájiti město všemi možnými prostředky, a proti neméně zbabělé obecní radě, odvolávající se zase na říšský sněm, jemuž prý výhradně přísluší právo, na obranu Vídně povolati moc cizí. Ve spolku demokratickém navrhl žid Cheizes, aby napsána a do ležení uherského odeslána byla petice sto padesáti tisíci podpisy opatřená; ten hlas lidu že bude míti za Litavou zajisté větší váhu, než „legální půda zbabělých autorit Vídeňských." Ač zůstal návrh návrhem, povzbudili přece Maďaři aspoň skleslou mysl svých přátel ve Vídni vyjádřením: „Uherské vojsko jest hotovo, žíti a umříti za povšechné důležitosti monarchie. Vídeňané, důvěřujte v nás! Bůh neopustí naší spravedlivé věci."

„Držte se říšského správce německého a jeho komisařů," radil odjíždějící Pulszky a slovy těmi vyznal, že tehdy Uhři, Vídeň a Němci v říši bojovali všichni o tutéž věc, o zkázu Rakouska. My vám sice nemůžeme pomoci bezprostředně, pravili Maďaři, pomůžeme vám však přece na půdě uherské proti témuž nepříteli. Jiné pomoci můžete se nadíti z Frankfurtu od našich společných přátel, pracujících vší silou k tomu, aby Rakousko pozbylo své samostatnosti. Avšak ani z milované říše německé — ač její trikolora již od jara krášlila císařský zámek ve Vídni, ač ji vtiskli i dobrotivému Ferdinandovi do ruky, aby

jí mával s okna hradu svého, ač hrdě vlála s věže Svatoštěpánské — nedostalo se Vídeňanům, německým vlastenectvím naskrz prosáklým, jiné pomoci nežli nadšených deklamací. Což to pomohlo Vídeňanům proti Windischgrätzovi, že v parlamentu Frankfurtském dne 12. října poslanec Berger podal nutný návrh, „aby se uznalo a vyjádřilo, že ústavodárný sněm říšský a hrdinské obyvatelstvo Vídeňské dobylo si o-vlast (rozumí se *německou*) veliké zásluhy!“ Což to spomohlo, že odeslala levice Frankfurtská ze svého středu R. Bluma a J. Fröbla do Vídně, aby tam vyjádřili „díky a uznání za mužné a odhodlané jednání v boji pro celou vlast německou tak důležitém!“ Blum dovedl sice vášnivými řečmi sváděti universitní mládež, dovedl zapřísahati se, „že chce umříti se študentstvem, a že nepopustí, dokud nepadne ještě dvě stě Latourů“ — dovedl namluviti popudlivému lidu, že „stojí půl Německa za Vídní,“ ale nepřinesl s sebou nic jiného než dvě své páže. Střízlivěji pohlížel na poměry Vídeňské říšský ministr německý Schmerling, jenž odesílaje dva poslance Frankfurtské do Rakous nechtěl tím poskytnouti odboji Vídeňskému mravní pomoci Německa, nýbrž v souhlasu se dvorem císařským v Olomouci možnáli bez prolévání krve ukončiti válku občanskou a zjednati zákonům platnost. Skutečně nenavštívili oba vyslanci ani Vídeň, kteráž na pomoc z Frankfurtu tak veliké naděje skládala, nýbrž odebrali se přímo k Windischgrätzovi a ke dvoru, rozumí se že bez úspěchu.

Tak zbývaly již jen ostatní země rakouské, od kterých se bujná fantasie Vídeňská nadála výdatné pomoci proti „c. k. rebelům,“ jak nazývali vojsko Windischgrätzovo. Aby netečný lid německý povzbudili k nějakému ráznému činu, odeslali na venek některé agitátory, jmenovitě Kudlicha. „Výsledek této cesty,“ vypravoval jeden z nich při svém návratu, „byla zkušenost, že zná v celé zemi ostatní lid události Vídeňské sotva dle jmena a že povrchní nátěr demokratický sám sebou odpadne, jestliže reakce dosáhne vítězství.“ Zklamání takové bylo trpčejší všech ostatních, neboť od samého jara bylo se Vídeňanům zalíbilo, stotožňovati Vídeň s Rakouskem a lichotiti sobě, že neli Slované aspoň Němci rakouští shluknou se kolem ohrožené residence, kráčející v čele svobody a pokroku. Ovšem že nescházelo hlavně žurnálům Vídeňským hrubého střeliva proti sedlákům, kteří nedají se vyburcovati ze spánku zvířecího, jenž je po celé věky zhloupil a učinil nelidskými, všech vyšších citů prostými. Vídni má venkov za vše děkovati, čehož se mu dostalo; nechceli se ani nyní ještě hnouti ve prospěch hlavního města, pak obdivuji se vašemu — hovězímu dobytku, kterýž má aspoň tu cenu, že se jeho maso může prodati.“

To byly zoufalé výbuchy hrdinů říjnových. Dvacet študentů z Hradce Štýrského, ujišťujících, „že se veškeré študentstvo štýrské v nynějším postavení vlasti podrobuje říšskému sněmu,“ a 400 gardistů Brněnských, propůjčujících sebe a všechny síly své obhajcům Vídeňským „na dobu jednoho téhodne:“ to bylo komické pozadí vážné situace, nikoliv známka nadšené obětovnosti. A ve Vídni samé chladlo nadšení tím více, čím hrozivěji počínal si mstitel Latourův před městem, a bylo by zajisté skleslo až k bodu ledovému, kdy by si je nebyla městská rada za 25—40 krejcarů denně pojistila. Citelnému nedostatku koňstva

odpomohli aspoň částečně tak, že vyprázdnili císařské stáje a že pověstné bělouše, které vozívali císaře Ferdinanda o božím těle, zapřáhli do kanonů měšťanského dělostřelectva, později i do stříkaček, což loyálním občanům pohled rozkošný poskytovalo. „Nesluší těm koňům nezvyklé vození kanonů lépe,“ podotknul při té příležitosti jistý Vídeňský obhájce, „než když vozí neustále jen tu dvorní bagáž?“

Mezi tím dostavil se Windischgrätz, opustiv dvůr císařský, u vojska a počal dne 20. října své povolání proklamací k obyvatelstvu Vídeňskému, kterou prohlásil stav obležení v městě, v předměstích a v celém okolí, zároveň pak náhlým soudem pohrozil všem, kdož by se jeho rozkazům protivili. Zpráva o tom byla by se do Vídně ze všech stran vojsku nepřístupné sotva dostala, kdy by nebyla náhodou zavítala do ležení Windischgrätzova deputace městské rady Vídeňské, vyslané za tím účelem, aby císaři oznámila podmínky, za kterými se Vídeň chtěla vrátiti k poslušenství. Nenaleznuvše v Olomouci slyšení u císaře, jenž byl před několika dny Windischgrätzovi udělil plnou moc a tudíž nechtěl o své újmě v přirozený běh událostí zasahati, odebrali se za vrchním velitelem vojsk císařských do hlavního stanu v Stammelsdorfu, kojíce se nadějí, že Windischgrätz přimluví se u dvora za příznivé vyřízení jejich žádostí, z nichž jedna zněla v ten smysl, „aby páni generálové Windischgrätz a Jelačić do Vídně nepřicházeli,“ a posádka Vídeňská aby nikdy nepřesahovala 10.000 mužů. Přísná tvář, s jakou Windischgrätž deputaci uvítal, důrazná jeho slova, dotýkající se jednotlivých členů jako ostří meče, poučila politiky Vídeňské, že ve smýšlení kruhů dvorských nastala změna, že dřívější polovičatost a nerozhodnost pojednou v neustupnost se proměnila. „Pomozte mi, abych dostál své těžké úloze co možná nejrychleji,“ pravil Windischgrätz. „K tomu jest potřebí, aby se město beze všech výminek vzdalo a zbraně odevzdalo. Staneli se to hned, dobře; nestaneli se, chopím se ač nerad prostředků nejdůraznějších.“ Při odchodu doručil Windischgrätz deputaci dva svazky spisů, z nichž jeden obsahoval císařský manifest ze dne 16. října, druhý proklamaci Windischgrätzovu, prohlašující ve Vídni stav obležení.

Neblahá činnost kusého parlamentu dosáhla nyní svého vrcholu; hrozné krveprolití následujících dnů patří hlavně na vrub sněmu říšského, jenž mysli k míru nakloněné ku vzpouře podněcoval a násilníky vlivem svým podporoval. „Uvažuje, že zavedení pokoje a pořádku přisluší toliko řádným konstitučním úřadům, a že jen na požádání těchto smí vojsko zakročiti; uvažuje, že dle opětované výpovědi sněmu říšského a obecní rady okamžité jitření ve Vídni jen hrozivými spoustami vojska se podněcuje; uvažuje konečně, že slovo císařské ze dne 19. října zaručuje nabyté svobody beze všeho umenšení jakož i svobodné porady sněmu říšského: prohlašuje sněm, že stav obležení a náhlý soud ve Vídni jest nezákonný.“

Že lid Vídeňský brzy pravý smysl usnešení sněmovního pochopil, ukázaly proklamace různých spolků a žurnálů; ač nebyly tak diplomaticky sestaveny jako pověstné pronunciamento parlamentu, nechtěly a nemohly býti přece ničím jiným, než výkladem textu, sněmem říšským do Olomouce a do hlavního stanu odeslaného. „Vzhůru do boje pro

svobodu třikráte svatou!“ zněla proklamace k študentstvu. „Slyš, hodina dějin světových bije, okamžik rozhodný se blíží; jsme hotovi, veliká doba nalézá veliké pokolení! Již zdobí vavřín nesmrtelnosti naše skráně!“ — „Žijeme pod knutou ruského cara?“ ptal se jistý žurnál. „Žijeme pod holí Turka anebo v státě konstitučním? Armádu, která táhne proti svrchovanému úřadu z lidu povstalému, nemůžeme považovati za nic jiného než za násilnou, proti zákonu jednající bandu! Co se týče nás, kteří stojíme na půdě zákonné, jest tato armáda právě tak oprávněna, jak ono hejno turecké, které před dvěma sty lety oblehalo Vídeň, a jest to naším právem, jest to naší povinností, abychom spláceli násilí násilím.“

A poněvadž armádu tuto vyslal proti Vídni Ferdinand, zvrhly se poslední zbytky bývalé loyálnosti v rozhodnou nenávist proti císaři dříve tak oblíbenému a celé jeho rodině. „Ani ve Francii, kde vlekli krále na popraviště, nebyly asi slýchány takové hany, jakých slyšíme nyní my o nešťastném císaři,“ tvrdí očitý svědek. Z manifestů, Ferdinandem Prvním podepsaných, vytrháno na nárožích slovo *První* a nahraženo slovem *Poslední*. Dne 23. října přihnaly se davy rozlícených Vídeňanů na vnitřní nádvoří zámecké, kde stála socha cís. Františka. Někteří vylezli po soše nahoru a nemohouce ji povaliti k zemi, jali se motykami a sekerami odrážeti kovové její okrasy. Na otázku mladého akademika, nemajíli nic jiného na práci, než svlažovati sobě žáhu na mrtvých, odvětil jeden z účastníků: „Nechte ho jen mluvit! Však uvidíte jiné věci, jen až první koule dělová městem zafičí. Ze všech konců musí hořeti ten dům zde (zámek) a z kamenů jeho vystavíme barikády. Hrobka u kapucínů musí se otevříti a ven ze sklepa musí všechny rakve; dříve nebude pokoje!“ A ozbrojený měšťan, jehož známý romanopisec B. Auerbach mírnil, přiznal se, že chce rád zemříti, ač jest manželem a otcem, jen když se pomstí císaři a kamarile, jižto chtějí Vídeň zkaziti.

Mírněji počínali sobě — hrozíce se veliké zodpovědnosti — střízliví členové národní gardy. Zvláštní deputace měla se poptati u ministra Krausa, na jehož bedrech spočívaly nyní veškeré odbory státní správy, jak se zachovati vzhledem k vyhlášení Windischgrätzově a vezmeli říšský sněm na sebe zodpovědnošt z branného odporu proti císařskému vojsku. Jiní členové vyzvali parlament písemně, aby se vyjádřil, „jeli garda národní oprávněna hájiti svých práv konstitučních se zbraní v ruce proti vojsku obléhajícímu, aniž by tím porušila věrnost ke konstitučnímu císaři.“ Permanence říšského sněmu neodpověděla k této otázce ani *ano* ani *ne*, nýbrž odeslala celé vyzvání pobočníku Messenhauserovu k vyřízení. Byla to tatáž hra, v jaké zalíbilo se permanenci již dříve, ana vyjednávala s Pulszkym o pomoc uherskou; i nyní schvalovala mlčky převrat, ač zodpovědnost strkala na obec a na gardu národní.

Vlastní nepřátelství počalo z obou stran v pondělí dne 23. října. Windischgrätz posud očekávaje, že se město vzdá, obmezoval se na pouhou obranu. Zkusil to ještě jednou po dobrém proklamací Hetzendorfskou, vybízeje město, aby se během 48 hodin podrobilo, zbraně odevzdalo a dostatečné rukojmě postavilo. Ministrovi Krausovi, žáda-

jícímu, aby Windischgrätz proti Vídni nejednal nepřátelsky, dokud by „říšští“ komisaři, z Frankfurtu do Olomouce odeslaní, dvůr ke smíření nenaklonili, odpověděl vrchní velitel, že nezná ve Vídni jiné moci výkonné než obecní radu, a jen s tou že chce vyjednávati, nikoliv s ministrem anebo s říšským sněmem. Proti tomu ohradila se ještě téhož dne písemně obec Vídeňská, svalujíc všechnu odpovědnost se sebe a poukazujíc k ministru Krausovi, dosud úřadujícímu, a k říšskému sněmu, dosud nerozpuštěnému, jimž podrobena jest obec. Den na to stalo se ultimatum Windischgrätzovo předmětem bouřlivého rokování ve sněmu; Schuselka domýšlel se dosud, že zastaví vítězný pochod Windischgrätzův debatou. Jediný poslanec Sadil varoval, aby se pásmo mírného smlouvání nepřetrhovalo; Vídeň že není Paříží, každá země že má vlastní vědomí, a mnohé z nich že nejsou srozuměny s počínáním parlamentu. Tím vášnivěji dotíral na vojevůdce císařského Boroš a Goldmark. „Jaký by to byl občan“, rozkřikl se Boroš, „jenž by se chopil spoluobčana a dal ho v šanc co rukojmě! Tak by se obětovali zajisté jen dobrovolníci, a my bychom měli ty duše šlechetné dáti na zabiják?“ A Goldmark hřměl proti „vrahu svobody,“ proti „novému Čingischánovi,“ proti němuž prý musí povstati celá země. Rokování skončilo se usnešením, „že proklamace Hetzendorfská není jenom nezákonná, nýbrž že se také prohřešuje proti právům národa i dědičného, ústavního trůnu.“

Výklad k tomuto zatracení všech rozkazů Windischgrätzových podal Vídeňský tisk a neparlamentární řečníci v různých hromadách. „Sněm říšský prohlásil veškeré kroky knížete co nezákonné, a tím stává se každý rakouský občan státní, jenž chápe se zbraně proti tomuto usnešení a proti pořádku ve Vídni panujícímu, velezrádcem a může býti trestán dle obyčejných zákonů trestních“ — dovozoval jistý žurnál. „Vítězství Windischgrätzovo,“ psal list jiný, „jsou vítězstvím vraha loupežného, jeho náhlé soudy jsou vraždami, jeho ortele jsou zločiny, jeho vláda a jeho pořádek jest bezvládím; jeho konání a jednání rozhojňuje toliko řadu zločinů člověčenstvo prznících a jest pokračováním dějin banditů a korsarů.“

V těchto dnech osudných přičinil se i R. Blum, aby proletariát Vídeňský k šílenému vzteku proti vojsku císařskému popudil. Známkou revoluce byl dle náhledu jeho „návrat k pravé nábožnosti,“ t. j. nově zbudovaná víra v boha národů a pořádek na svobodě spočívající. „Poslanci Frankfurtští dostavili se, aby bojovali s udatnými Vídeňany za smrt anebo za vítězství,“ dokládal se Blum. „Fanatikové míru chtějí zákon kanonů, pořádek bodáků, klid hřbitova! Vtržení vojska nepřátelského bylo by ortelováním všeho obyvatelstva v tomto městě; neboť třeba zůstali na živě veškeří obyvatelé, bylo by to jen žitím těl; život v porobě není životem.“

Mnohem poučnější nežli krvežíznivá slova cizince Bluma byla úvaha, kterou o nich přinesla večerní příloha úředního listu „Wiener Zeitung“, tvrdícího, že řeč Blumova „*byla tuze mdlá*“!! Dnem 25. a 26. října přestala většina listů Vídeňských vycházeti; horovavše z počátku za svobodu a pokrok, za ústavní zřízení, za sbratření národů staly se znenáhla hlasateli republiky. „Nač dáváme si líbiti formy

konstituční tak zakrsalé a nechutné, tak obromný náklad pohlcující? Proč nevolíme prostě republiku jedině rozumnou? Snad z rozmazlené lásky k dědičným domům panujícím, které ukládajíce pot národů v bance anglické splácejí ho za živa děly a státním bankrotem, na loži smrtelném pak odkazováním své lásky?" Podivnější než veškeré tyto útoky na formu jedinovlády byl úžasný klid, s jakým dr. Hasner ještě v předposledním čísle listu „Charivari" filosofoval „o podstatě národnosti a jejím poměru k Rakousku"!

Lhůta dvoudenní, kterou Windischgrätz Vídni poskytnul, vypršela dne 25. října. Na návrh obecní rady zvláštní komise s Messenhauserem dorozuměná sice uvažovala, máli se vzhledem k nedostatku střelného prachu město vzdáti, ale terrorismus strany převratu byl tak mocný, že většina gardy národní, celou svou povahou k míru nakloněné, hlasovala proti kapitulaci. A nyní nastala hrůzovláda Vídeňská, neboť počínaje 25. říjnem nalézala se residence v *dvojím* stavu obležení; jeden prohlásil Windischgrätz, druhý Messenhauser, a kdokoliv dbal rozkazů strany jedné, byl ohrožen náhlým soudem strany druhé. Windischgrätz hrozil smrtí těm, kteří se zbraní v ruce upadnou v zajetí; Messenhauser ohlásil, že hájení svobody a ohrožených práv lidských jest všeobecnou povinností, a kdo jedná naopak, že jest zbabělým, vší mužné povahy prostým zrádcem, jejžto trest stihne bez milosrdenství a okamžitě. Windischgrätz kázal majitelům domů, aby uzavírali mezi bojem okna a dvéře, pobočník Messenhauserův Fenneberg poroučel, aby, jakmile boj započne, každý zotvíral okna a dvéře, nechceli, aby s ním dle stanného práva bylo naloženo. Kdokoliv se zpěčoval, přispěti ke stavbě barikad, propadnul trestu zrady. Kdo uschoval anebo zpronevěřil zbraň, náboj či potravu, kdo se účastnil tajných spolků, před soud vojenský jest postaven. Vůbec sproštěni jsou povinnosti vojenské jen členové sněmu a rady obecní, pak cizinci; všechen ostatní lid ku zbrani schopný přinucen bráti činný podíl v povstání. Na rozkaz Fennebergův dělo se prohledávání domů a hojné zatýkání „podezřelých"; bezpečnost osoby a majetku za nic neváženy. An byl náhlý soud i ve Vídni prohlášen, domníval se každý ozbrojený proletář býti toho soudu přísedícím a oprávněným, kdekoliv na ulici střileti po neozbrojených občanech. Udavačství a pronásledování „černožlutých" bujelo šeredným spůsobem; vedle toho byli však i náčelníci vzpoury mezi sebou pořáde na štíru; jeden nedůvěřoval druhému, všichni rozkazovali, nikdo neposlouchal. O Messenhauserovi šly pověsti, že jest zrádcem. „Vědomě," pravil pobočník jeho Fenneberg, „nedopustil by se asi Messenhauser zrady, leč poměry, jichž dosah nedovede posouditi, mohly by toho slabocha učiniti zrádcem, aniž by měl o tom tušení."

Dvě události ze dne 25. října zasluhují ještě zvláštního povšimnutí. O páté hodině večerní svolán Smolkou sněm za příčinou „velmi důležité depeše" z Olomouce došlé; obsah její sdělil poslancům říšským Schuselka. Byl to manifest císařský nařizující, aby sněm přerušil své sezení ve Vídni a dne 15. listopadu aby se v Kroměříži shromáždil, tam že bude s to, věnovati se bez překážky své veliké úloze a smluviti se o ústavu shodující se s důležitostmi *států rakouských*. Marně byli se Pillersdorf, Potocki, Fischhof a Prato uvázali v nevděčnou

práci, osobně přičiniti se u dvora, aby odročení sněmu a přenešení jeho do malého slovanského města bylo odvoláno; marně tvrdilo poslední číslo denníku „Constitution", že sněm říšský svolaný *národem* stojí prý *nad* císařem, a že trvání císaře co nezodpovědného provozovatele výkonné moci zůstavuje se při dobré vůli sněmu říšského; všechny protesty jednotlivých sněmovníků, všechny deklamace veřejného mínění nemohly, co se stalo, odčiniti, a parlament po vystoupení pravice kusý a k platnému usnešení málo kdy schopný pozbyl dne 25. října také formálně vší právní platnosti. Skoro současně oznámil Windischgrätz nové deputaci Vídeňské, sestávající z ministra Krausa a z poslance Brestla, že ani na píď nemůže upustiti od podmínek, dne 23. uveřejněných, leda že by naznačil jmenem ty osoby, které mu měly býti co záruka míru vydány. Tak uplynulo příměří beze všeho úspěchu.

Krvavou předehrou nastávajícího vražedného boje byl výpad, podniknutý Bemem večer dne 25. v čele gardy Leopoldovské a tak zvaných „mobilů". Útok potkal se s nezdarem; místo na vojsko stříleli mobilové v nočním šeru na sebe, pod Bemem zastřelen kůň, a konečně se veškeré mužstvo do všech úhlů rozuteklo. Polský generál počal nahlížeti, že ti, jimž komandoval, nejsou Poláci.

Hned z rána dne 26. udeřil Windischgrätz ze všech stran na město. Ač nebyly ve Vídni ani prostředky válečné dostatečné, ač bylo vedení, — vyjma tam kde velel Bem — úplně bezhlavé, ač v řadách obhájců scházela jak pravá zmužilost tak kázeň a poslušnost: byl přece postup vojska císařského velmi obtížný, jakož to bývá vždy při útoku na nepřítele přirozenou povahou města a umělými záštitami chráněného. Boje takové bývaly vždy nejvražednější. Vojsko, postupující z předměstí směrem k vlastnímu městu jen zvolna a po značných ztrátách, dopustilo se tu a tam ukrutností, jichž nelze omluviti, jichžto původ však nelze hledati v národní nenávisti slovanského vojska k německému obyvatelstvu, nýbrž v hanebném zavraždění ministra vojenství, v nerozumném sočení a podezřívání vojska, konajícího prý jen služby katanské, a v nerytířském spůsobu válčení ze strany hajitelů městských. A co do národnosti vojska, právě rozkřičené pluky horvatské nejevily takové pomstychtivosti jako některé pluky německé. Nejhroznější dojem působily na fantasii Vídeňáků veliké noční požáry kolem vnitřního města. A když některé koule dělové zabloudily již až k samému vnitřnímu městu, zmocnila se velikého davu lelkujících diváků zběsilost. Horvaté, Windischgrätz, „ten český chlap Jelaček", jak bana po Vídeňsku nazývali, konečně celý dvůr prokleti a v duchu povražděni několikráte po sobě, jako by oni byli všeho příčinou. „Císaři Františkovi musíme hlavu upilovati" — odlehčovali sobě jedni. „Tak vyhlížejí ty instrukce," smáli se zoufale jiní, „které udělil císař Windischgrätzovi? Láska k dynastii nevytrhuje se nám toliko ze srdce, ona se nám ze srdce vypaluje."

Messenhauser sám vyjádřil se téhož dne k Fennebergovi: „Jen k vůli cti musíme ještě maličko bojovati." A to byl první den opravdového boje! Jediný Bem vždy ještě podněcoval odpor, poukazuje neustále na jistou pomoc uherskou. Proto také nová porada, ku které se o půlnoci vyslanci všech sborů sešli, jen k tomu vedla, že se má v boji

setrvati, zároveň však Windischgrätz za příznivější podmínky požádán býti. Odpověď došla z hlavního stanu dříve, než dotaz jest učiněn; podrážděn překážkami, které se vojsku při každém kroku stavěly v cestu, oznámil polní maršálek do Vídně, že od té chvíle nikdo nebude ušetřen, koho postihne vojsko se zbraní v ruce, a každý dům že bude vyvrácen, z něhož palba na vojsko bude udržována. Aby pak ve Vídni mohli patřičně následky této hrozby uvážiti, dal obleženým nové 24 hodiny na rozmyšlenou. Tak uplynul 27. říjen bez boje; po celý den byly zraky vojska císařského obráceny k věži Svatoštěpánské, zdaž tam bude vztýčen bílý prapor: ale nadarmo. Ve Vídni, kde většina obyvatelstva o novém příměří neměla vědomosti, kolovaly nejdobrodružnější pověsti: že prý Windischgrätz povolán do Olomouce, poněvadž poslání Frankfurtských komisařů potkalo se s úspěchem a p. — Messenhauser mohl sice lehkověrné mysli snadno o pravé příčině neočekávaného klidu v táboře císařském poučiti, ale puzen mocí neodolatelnou, místo k míru hotovil se k záhubě, kterou viděl před sebou. Dne 27. jen veřejně zatracoval spůsob, jakým prý včera vojsko postupující sobě počínalo: „Silný, rytířský nepřítel bojoval by spíše proti našim barikádám, proti našim obrancům, nikoliv ale proti klidným bytům, tichým domům, proti závodům průmyslovým, proti bezbranným ženám a dětem. Takových skutků barbarských mohli jsme se do horvatských pluků nadíti.“ Kdekoliv dopustil se některý pluk skutečných surovostí, šlo vždy všechno na účet Horvatů: však ve Vídni samé pod dohlídkou výboru bezpečnosti trval boj „proti klidným bytům, tichým domům,“ které ani ve dne ani v noci nejsou ušetřeny hlídkami. Hoši třináctiletí vyrváni jsou z objetí matek a násilím vřaděni mezi mobily. To vše dělo se ovšem „v mezích zákona.“

Dne 28. října před polednem obnoven boj. Messenhauser hned z rána zvláštním denním rozkazem oznámil, „že dnešní den bude rozhodný.“ V první půlhodině boje ze všech stran pospíchaly do města ordonance, zvěstujíce, že se nedostává náboje. „Proč stříleli jste ve dnech předešlých na tisíc kroků?“ dováděl Messenhauser. „Nyní nemohu pomoci.“ V skutku byli obléžení během několika dní vystříleli as půl druhého milionu patron; pro nedostatek náboje nebylo nyní tu a tam možno ani děl užiti. Rozčilení obyvatelstva stopujícího průběh řeže po předměstích nelze vypsati. Náměstí universitní poskytovalo obraz nejpestřejší; tu tlačila se skupina ubohých, jižto utíkajíce z míst nejvíce ohrožených holý život zachránili; tam tvořila a ozbrojovala se tlupa dobrovolníků, kterouž z brusu noví vůdcové za víření bubnů na krvavé jeviště odváděli; k nim míchaly se ozbrojené amazonky, většinou vývrhel svého pohlaví. „Jsem Uherka,“ honosila se jedna z nich, „střílela jsem vlky, a vím, jak se zbraní zacházeti. Cesta do města vede přes mou mrtvolu.“ S věže Svatoštěpánské bylo lze celé bojiště přehlednouti; vojsko stále vítězně postupovalo k městu; jen rozsáhlá a pevná barikáda u Praterstęrnu zřízená působila vojsku dlouho tuhou překážku, a sotva že se jí zmocnilo a cestu do Jägerzeile sobě prolomilo, octlo se opět před barikádou novou, vystavenou nedaleko chrámu sv. Jana, okrášlenou z jedné strany trikolorou německou, z druhé maďarskou. Zde velel chladnokrevný a obezřelý Bem, jehož neoblomná

vytrvalost a přísnost u povstalců kázni odvyklých vzbuzovala úctu i strach. „Neuposlechneteli,“ hrozil Bem, „postavím děla za vás!“ i mávaje bičíkem ve vzduchu a dotýkaje se mnohdy citlivě hřbetu bázlivých mobilů, lámal němčinu tak, že často rozkazům jeho nikdo nerozuměl. Dvě slova pochytilo však brzy jeho mužstvo, a kdykoliv jal se malý, útlý, šedohlavý, jizvami pokrytý mužíček říkati „*auf'änkén*“ a „*erschiessén,*“ nebylo nikoho, kdo by se byl odvážil požádati Bema, aby se vyslovil jasněji. Vojsko císařské, postupujíc dlouhou, rovnou ulicí ku předu, hnalo třikráte útokem na barikádu, za kterouž Bem mnohdy vlastnoručně řídil střelbu z děl; třikráte odraženo s velikou ztrátou nazpět. Zde byl vrchol celého boje. Dům za domem musel býti krvavě vybojován a vojsko, prolamujíc otvory z jednoho domu do druhého, tvořilo s nesmírnou prací novou, krytou ulici, po které mohlo se zvolna přiblížiti k barikádě, proti jejímž pěti osmnáctiliberním dělům nebylo možno, třídou Praterskou přímě podniknouti útok. Vášnivá zuřivost bojujících, stenání umírajících, kvílení raněných, nářek utíkajících žen a dětí, hrčení bubnů, poplach zvonů, hřmění děl, praskot ran, výbuch vozů s prachem, celá řada hořících domů, kouř a dým v tvarech nejrozmanitějších, hrobové ticho v ulicích postranních — a nad touto spoustou krásné, modré nebe, z něhož se zlatá záře sluneční nad nešťastným městem rozlévala: to byl obraz, jaký poskytovala Vídeň o polednách dne 28. října. Jeden z posledních, kteří k večeru umělou baštu u sv. Jana opustili, byl Bem; dvakráte po sobě raněn, pospíchal do města a popřál si po několika probdělých nocech v bytu zavražděného Latoura odpočinku nočního. Po půlnoci odejel do předměstí „na Vídni“ a zmizel pak na to po šestnáctidenním pobytu ve Vídni rovněž tajemně, jako tajemný byl jeho příchod.

K večeru mohl již Windischgrätz telegrafovati do Olomouce, že se vojsko po devítihodinném boji zmocnilo čtyr předměstí, které až po samé náspy městské obsadilo. Tak mnohý mladík zaplatil pobloužení své smrtí hrdinskou; většina tak zvaných vůdců, kteří od samého jara nezkušený lid slovem a písmem podněcovali a sváděli, dovedla své drahocenné životy v jistém úkrytu zachovati. „Učinili jsme pilný dotaz,“ píše očitý svědek, „kde vězeli ti pánové po celé hodiny, co trvala bitva. Oni však byli vesměs dne 28. října ultrakonservativní, t. j. oni konservovali svá drahá těla, a radikálním nebylo na nich nic jiného než strach před koulemi.“ A „Presse,“ dávajíc několik dní později pravdě svědectví, dokládala se, že ze všech tech četných řečníků v klubech a v novinách, kteří ve své domýšlivosti armádu byli utráceli deklamacemi a frásemi novinářskými, nezná ani jednoho, jenž by v Jägerzeile aneb jinde na bojišti byl vyhledával koruny mučednické, neb aspoň nějakou krůpěj krve byl vycedil. Nebylo to sice po prvé, co Messenhauser o marnosti všeho prolévání krve nade vši pochybnost byl přesvědčen, po boji dnešním měl však tolik odvahy, že se s přesvědčením tímto nikomu netajil. „Po všem tom, co se dnes přihodilo,“ oslovil vůdce jednotlivých sborů, „nemůžeme na další obranu pomýšleti; navrhuji tudíž, aby odeslána byla nová deputace ke knížeti, která by od něho vymohla podmínky aspoň napolo lidské.“ Aby pak co vrchní velitel krok ten také odůvodnil, vyzpovídal se Messenhauser před ža-

snoucí Vídni ze svých hříchů. „Jakéž pak to byly zásoby válečné," pravil ve dlouhém vyhlášení, „které jsem převzal? jaký výbor důstojníků, z nichžto jsem mohl utvořiti sobě generální štáb? My nebojovali s jistým přesvědčením, že zvítězíme; my bojovali prostě co mužové konstituční, abychom učinili zadost své cti. A proto vznáším na vás, spoluobčané, důtklivé vybídnutí, abyste zpytovali rozum a svědomí: mámeli pokračovati v boji za konstituční čest až k mezi nejkrajnější? Stane se tím naše položení lepší? Jaké máme po ruce prostředky, abychom mohli protiviti se poslednímu útoku nepřítele? *Frásemi odpůrce nepotřeme!*"

Poznání to přišlo sice pozdě, ale mohlo přece nésti dobré ovoce. Také vášnivý Blum, jenž byl dne 23. mladistvé posluchače v aule vybízel k boji až na nože a bez milosrdenství — také ten nyní sdílel náhled Messenhauserův, který se tudíž nesetkal s valným odporem; k deputaci gardistů přidali se ještě tři členové městské rady, pamětlivi bez pochyby slova maršálova, že nehodlá s nikým jiným vyjednávati než se zástupci městskými. Říšský sněm, jenž dosud se scházel, ač byl rozpuštěn, zamítl všechno účastenství v novém vyjednávání, „ponechávaje vše ostatní svědomitému uvážení zástupců a obranců městských." Jednání s Windischgrätzem bylo krátké; povolil městu příměří na dvanáct hodin, očekávaje, že mu v té době obecní rada podrobení města na základě známých podmínek oznámí. Na žádost, aby nerozpouštěl legii akademickou, odpověděl: „Nikoliv, vláda usmrkanců musí přestati!"

Na nejnebezpečnější živel celé vzpoury nebrali při tomto jednání zřetel ani v císařském ležení ani v městě — na tak zvané „mobily", sestávající dílem z proletariátu a z uprchlíků vojenských; ti považovali boj za řemeslo, nesoucí výdělek, a právě proto ze všech sil se zasazovali, aby nepřišli o „práci". Zpráva o zamyšlené kapitulaci zle je rozjitřila. Císařský zámek sotva před nimi uchráněn, aby ho v popel neobrátili; mluvilo se jen o zradě, o zrádcích, k nimž v první řadě sám Messenhauser počítán. Místy neodvážil se nikdo sděliti mobilům pravdu, jelikož zklamaných obranců svobody více bylo se lekati nežli Windischgrätze. Plakáty, oznamující, že většina hlasujících přijala kapitulaci, strhány s nároží, ač dle slov klasického svědka Schuselky většina obyvatelstva uvítala usnešení o kapitulaci s radostí. V takovýchto poměrech bylo by rychlé obsazení města vojskem mírumilovné obyvatelstvo zbavilo všech obav; v tom smyslu vyjednávali také v noci na 30. říjen splnomocněnci městští s maršálem, kterýžto však na žádný spůsob nechtěl vtrhnouti do města, pokud by všechny zbraně odevzdány nebyly. „Vojsko jest mi drahé," pravil, „a proto nemohu připustiti, aby se na ně zákeřnicky střílelo ze sklepů, z oken a jiných úkrytů. Městu náleží, aby dostálo uloženým podmínkám."

Vzíti útokem císařskou zbrojnici a rozebrati všechnu zbraň zde nahromaděnou, to byla věc snadná; ozbrojené „muže z lidu" však zase odzbrojiti — to byl úkol tím těžší, čím déle se „mužové z lidu" uvykli tvářiti co „svrchovaný národ" a čím více tisk veřejný domýšlivost jejich byl podporoval. Násilím přinutiti mobily, aby složili zbraň, bylo naprosto nemožné, ana všechna moc u nich se nalézala; proto nešetřeno ani proseb ani peněz. Slovy elegickými vybízel Messenhauser občany

z menšiny, aby se podrobili přání a žádosti většiny, sice že zanechá po sobě Vídeň upomínku tak hroznou a srdcelomnou jako Troja, Jerusalem a Magdeburk. Spolehlivějším prostředkem k ukonejšení mobilů bylo devět tisíc zlatých, které Messenhauser mezi vojenské uprchlíky rozdělil; obec platila za odevzdání pušky až po desíti zlatých, prohlašujíc, že chce ještě dále všem, kdož složí zbraň, poskytnouti dřívější podporu, až by nalezli nějakého výdělku.

Zatím se městská komise s maršálovým splnomocníkem generálem Cordonem v Hetzendorfu dohodla, za jakými podmínkami se kapitulace uskuteční. Zajímavou episodu celého vyjednávání tvořila důrazná žádost Cordonova, aby, než cokoliv jiného ve Vídni se stane, vztýčen byl na věži Svatoštěpánské veliký černožlutý prapor, proti čemuž se deputace městská všemi silami ač marně vzpěčovala, znajíc dobře horečnou nenávist obyvatelstva Vídeňského proti barvám rakouským. O třetí hodině odpolední podepsal Windischgrätz podmínky kapitulační, jichž bezvýminečné uznání měla obec nejdéle do osmi hodin v císařském ležení oznámiti; odevzdání zbraně mělo býti dokončeno dne 31. října o dvanácté hodině polední a zároveň také město vojskem obsazeno.

Konečně tedy blížil se okamžik vykoupení! Konečně mohli si volně oddechnouti všichni, kteří za dřívější poblouzení své tak trpce již pykali, že zázračná lákadla „volnost a pokrok“ upadla skoro již v opovržení.

Jedni začali uklízeti barikády, druzí vztyčovali po domech bílé prapory, jiní zase snášeli a sváželi ze všech stran zbraně na místa určená — ana tu pojednou dne 30. října okolo desáté hodiny rychlostí blesku roznesla se městem zpráva: „Uhři jsou zde! Košut jest na cestě s 50.000 muži! Eljen Košut!“ V okamžiku se celá tvářnost města změnila. Ulice z rána jako po vymření, hemžily se opět nesčíslnými davy, které jásaly a skákaly. Běda tomu, kdo jen slůvkem zmínil se o kapitulaci již jako uzavřené, běda, kdo odvážil se pochybovati o pravdivosti zprávy, o kteréž nedovedl nikdo pověděti, jak vlastně do Vídně se dostala. Nedůvěřivý Schuselka přinucen, s věže kostela minoritského pohlednouti na blížící se davy uherské, a když se vyjádřil, že nevidí ničeho, dali mu starostliví přátelé dobrou radu, aby opustil potají Vídeň, jinak že pozejtří, až Uhři vtrhnou do města, propadne životem. Zbraně a děla, částečně již za plat odvedené, rázem jsou zase rozebrány. Také se octlo na rozích tištěné provolání, k novému boji vybízející. „Bratří uherští jsou již na pochodu, hřmění jejich velebného dělostřelectva zní v uších jako hudba! Jen tento poslední boj ještě, a bude to na všech místech celého světa naší největší ctí, řekneme-li: Já jsem Vídeňan, i já jsem byl při tom!“

A bratří uherští byli skutečně na pochodu. Sotva dne 28. října zanesl vítr temné dunění děl z roviny Vídeňské za Litavu, Maďaři neotáleli déle s pomocí, kterou spojencům svým ve Vídni tolikráte byli připovídali. Přechodem vojska uherského přes Litavu, jenž se stal dne 28. října, spečetěn osud Uher. „Zítra bude Košut chtíti, a zítra napadne vojsko naše jako anděl pomsty krvavé psy královy,“ psal v těchto dnech orgán agitátora maďarského „Košut Hirlapja“. General Moga obdržel rozkaz, aby v čele 25.000 vojska uherského armádě císařské

vpadl v bok a stísněné Vídni zjednal oddech. Na potoku Švechatském utrpěli však nováčkové maďarští od Jelačiće takové ztráty, že pospíchali úprkem k pomezí uherskému, odkud sotva byli přišli. Porážka ta byla by se proměnila v úplné zničení, kdy by Windischgrätz, seznav věrolomnost Vídně před samou kapitulací, nebyl musel části svého vojska užiti k odražení útoku, současně z města podniknutého. Mezi nevěřícími nalézal se ve Vídni zprvu i Messenhauser. Ale ani v té vážné chvíli nezapřela se měkkost a podajnost povahy jeho, povolil a šel s věže Štěpánské průběh bitvy na potoku Švechatském sledovat. Davy lidstva dole shromážděné s největší dychtivostí očekávaly podrobné zprávy z observatoria, odkud Messenhauser, členové rady obecní a studentské legie a někteří poslanci říšští bojiště Švechatské nepronikuntelnou mlhou zastřené pozorovali. Hřmění děl a neustálé záblesky svědčily, že jihovýchodně od města skutečně zuří boj, ale bylo zhola nemožno poznati, na čí stranu se štěstí schyluje: přece však s věže zvěstovali, „že se zdá, jako by Uhři vítězně postupovali.“ K tomu Messenhauser, zdánlivým vítězstvím Maďarů jako spitý, přičinil osudné vybídnutí: „Jest to povinností všech sborů ozbrojených, i bez velení chopiti se zbraně, jestliže se k hradbám městským nějaké poražené vojsko přiblíží.“ V několika okamžicích rozšířena proklamace Messenhauserova již vytištěná po městě. O kapitulaci nebylo více řeči, a vojsko v předměstích sobě hovící překvapeno vražednou palbou z děl i pušek. Pozdě seznal Messenhauser, v jak hrozný omyl uvedla jej mlha Švechatská; darmo ohlašoval se vším důrazem k večeru, že Uhři jsou poraženi, že všechny prostředky obranné jsou vyčerpány, že nelze na odpor pomýšleti, že se to příčí jeho svědomí a přesvědčení, vydávati město v šanc po kapitulaci uzavřené: mobilové potýkali se již na všech stranách „i bez velení“ s vojskem. S nebezpečím života se velitel povstalců s věže Štěpánské dostal do permanence sněmovní, kde složil komando, „jelikož prý byl přinucen zrušiti kapitulaci, ač ji chtěl v platnosti zůstaviti.“ Avšak na doléhání městské rady a říšské permanence, jimž byla mírumilovnost Messenhauserova nejlepší podporou proti zrůstající hrůzovládě mobilů, uvázal se na novo ve svou hodnost a vybídnul jednotlivé okresy, aby v nejkratším čase vrchnímu komandu písemně oznámily, chtějíli složiti zbraně či nic. Městská rada nabyla takové odvahy, že aule, prvé všemohoucí, vypověděla poslušenství: „ať se študentstvo neplete do věcí veřejných, anobrž raději študuje; škodu vezme jen město.“

Bohužel, že všechny ty rozumy přišly tuze pozdě; co se otcové města radili, zmocnil se vesla „svrchovaný národ.“ Tlupa ozbrojených shlukla se dobou noční, aby táhnouce městem postříleli na potkání všechny černožluté. „A dle čeho poznáte po tmě černožluté?“ tázal se jich na potkání B. Auerbach. „Což nebudete vražditi též nevinné?“ „Dobře,“ odpověděli, „víme, co uděláme; potáhneme proti hradu, spálíme trůn a upilujeme císaři Františkovi hlavu.“ Jiní zase navrhovali, aby vynešeny byly z krypty u kapucínů rakve Habsburků a byly rozestaveny tam, kde by je nutně zasáhly koule vojska císařského; podezřelé postavy plížily se už kolem hradu císařského se smolnými věnci, hledajíce přístupu, který však jim od obezřelého služebnictva zamezen.

Na jiných místech drala se ozbrojená chátra do domů a ohrožujíc životy klidných obyvatelů, až do nejposlednějšího kontku všechno prohledávala. Hned z rána dne 31. října došlo do hlavního stanu důtklivé vybídnutí, aby maršál co nejrychleji do města vtrhnul; „většina obyvatelstva že má sice nejlepší vůli, ale že se nalézá pod hrůzovládou klubů demokratických a ozbrojené luzy a ti že mají úmysl dáti se pochovati pod troskami města požárem stráveného.“

Když se chýlilo k poledni, poručila obecní rada, aby dle úmluvy kapitulační vztýčen byl na věži Štěpánské veliký černožlutý prapor. Úkol ten převzal oddíl Brněnské národní gardy, nalézající se ve Vídni na výpomoc.

Sotva se však s barvami císařskými na náměstí Štěpánském objevily, jsou obklopeny od davů luzy již čekající, a veliký prapor v okamžiku roztrhán na tisíc kusů. Tu také uchopil se jeden z vůdců doutnáku, a postaviv se mezi dvě děla, zahřměl na ustrašené gardisty Brněnské: „Běda tomu, kdo by se odvážil, vnucovati ctihodné svatyni tu ohyzdu černožlutou (das schwarzgelbe Schandzeichen)! Kdo se sem přiblíží s praporem, padne co oběť svého zvrhlého smýšlení!“ A jiný, zastoupiv tělem svým vchod do věže, hrozil každému zastřelením, kdo by chtěl císařský prapor nahoře připevniti. Zatím se rozšířilo hnutí ze středu města na všechny strany, a vojsko, odráževši po celé půldne útoky povstalců, začalo o třetí hodině odpolední výbojně postupovati. Střelba trvala jen asi dvě hodiny, ale byla tak hrozná, že konečně i obranci města úplně zpitoměli a zahazujíce zbraň a trhajíce se sebe odznaky vojenské, v útěku spásu hledali. Naplněné koule všeliké velikosti, rakety, pumy, koule žhavé a granáty sypaly se s rykem a sykotem na nešťastné město. Za pět minut napočítány sto a dva výstřely, tak že dle slov očitého svědka žádná bouřka, žádná vichřice na moři, žádná bitva nedala se porovnati s tím strašlivým jekem; každý slyšel a cítil hrozné zemětřesení a kamkoliv se noha obrátila, všude byl v patách rachot smrtelný. V místnostech říšského výboru nalézalo se několik členů, mezi nimi Schuselka, Füster, Prato, Fischhof; v smrtelných úzkostech sebrali všechna akta a jiné listiny parlamentární, a uloživše je do sklepa, s největším nebezpečím života unikli. „Poslední kus, který jsme vyřídili,“ vypravuje Füster, „bylo malé pouzdro vypálené rakety, jež spadlo s nebe přede dveřmi sněmovními. Nechali jsme tuto písemnost ležeti na stole, nemajíce pro ni registratury.“ Postranní uličky poskytovaly pohled nejpodivnější, neboť se z nich střelbou staly pravé magacíny válečné, v nichžto nahromaděny v pestré směsici pušky, šavle, pistole, bodáky, uniformy, čáky, jak je právě kus po kuse obranci městští zahazovali. V průjezdu jednoho domu sešla se tlupa zoufalých mobilů, kteří, proklínajíce císaře, arcikněžnu Žofii a celý dvůr, v humoru šibeničném doprovázeli kanonádu — císařskou hymnou. Messenhauser spisoval ohražení proti možnému nařknutí, jako by snad bylo vrchní velitelství národní gardy dalo rozkaz k útoku na vojsko, odvolávaje se na svědectví obecní rady, že od samého rána s celým důrazem dbal o zachování míru. Vůbec byl Messenhauser na těle i na duši zdrcen, bloudil po chodbách a schodech domu stavovského, až konečně v šeru nočním zmizel. Na útěk nepomýšlel; pátý den po dobytí

města opustil z vlastní vůle svůj úkryt v městě a dostavil se před soud vojenský. Jizlivý jeho pobočník Fenneberg, dostav se šťastně z města, uprchl do Falce porýnské, kterou v čele tamější strany převratu rovněž oblažil revolucí.

Po páté hodině večerní střelba znenáhla umlkala a vojsko, nenalézajíc už odporu, vnikalo ze všech stran do města. Chvat vítězův byl tím větší, anoť maršálovi šlo o zachránění hradu císařského. Mezi čtvrtou a pátou hodinou vznikl požár v onom křídle, kde se nalézá dvorní bibliothéka; brzy na to zachvácen také oddíl, jenž choval v sobě kabinet přírodovědecký; větrem zanešen jest oheň na střechu kostela augustinského, kteráž i s věží úplně shořela. Nesmírnému namáhání vojska podařilo se, oheň po půlnoci tak obmeziti, že zachráněna jest dvorní knihovna a drahocenné sbírky ptactva, obojživelníků, nerostů i antik; z obecenstva málo kdo ruku přiložil. Kdo děsným požárem byl vinen, nesnadno pověděti; uváživ veškeré svědectví, pronáší Helfert úsudek, „že dle vší pravděpodobnosti povstalci požár zúmyslně uchystali, střely vojska však bezděčně jej způsobily.“

Osmiměsíčné blouznění bylo u konce. Svobody březnové zkaleny vášnivostí jedněch, nerozumem druhých, neznalostí všech dohromady. Tisícové zaplatili životem hrozný omyl svého života, a nad hroby jejich slavila vítězství tuhá reakce. Vídeň ponechána svému osudu, to jest železné vládě Windischgrätzových soudů vojenských, a těžiště politické pošinulo se do niv moravských, kde jednota mocnářství hynoucího aspoň osobou dobrotivého panovníka byla ztělesněna, kde však také již noví rádcové koruny v největší tajnosti činili přípravy k netušeným reformám — in capite et in membris. Zbytek sněmu říšského dobře tušil, že osudy Rakouska nerozhodnou se tenkráte na půdě Vídeňské, krví tisíců zbrocené; dne 1. listopadu sešlo se 136 poslanců v zimní jízdárně na rozloučenou. Ještě před týdnem popíráno koruně právo, říšský sněm odročiti a do nějakého města mimo Vídeň položiti; po dobytí Vídně byla to zajisté jen už nevinná demonstrace, když předseda pány poslance vyzýval, aby se dne 15. listopadu o páté hodině odpolední dostavili zase do sněmovny v jízdárně, jelikož prý posud jest naděje, že sejde z obmýšleného přeložení sněmu do Kroměříže. Zatím se v arcibiskupské residenci Kroměřížské řízením sněmovního pořadatele Jelena děly rozsáhlé přípravy k nastávajícímu sněmování. A když k tomuto přišel čas, dostavila se beze všech okolků také levice sněmu Vídeňského do Kroměříže.

Dne 22. listopadu sněm zahájen. V předvečer toho dne jmenoval Ferdinand nové ministerstvo: Felix Schwarzenberg byl předsedou, Stadion převzal vnitro, Kraus finance, Bach spravedlnost, Bruck obchod.

(Pokračování).

Cařihrad.

Obraz cestopisný

od

Jos. Wünsche.

(Pokračování.)

Nahlížíme ještě v několik kiosků, procházíme se mramorovými jejich síněmi a dále putujeme kolem vodojemů, mešit a lázní.

Zase nová brána, před ní arkády jako v našich klášteřích. Co před kovanými vraty čekáme, přihrne se asi 30 mužů stejně oděných, a čekají jako my. Na koho? Tam přichází již dozorce klenotnice sultánovy; před ním sluha nese aksamitovou podušku, na té leží zelený hedbávný sáček. Zastavili se u dveří. Jiný přistoupil, rozevřel sáček a vyňal z něho klíč. Otevírá vrata, za prvními druhá. Zástup onen — jsou to hlídači pokladů sultánových — vstoupiv, po prostranné jizbě se rozestavil, část jich vystoupila na pavláčku, která běží kolem síně v půli výše její. Oko naše

vidí, vidí — co zde vidí,
kdy to viděl který z lidí?
Tolik krásy, tolik blesku
mní uzříti jen v nebesku — —

Uprostřed i kolem rozestaveny tu drahocenné skříně zasklenné nejčistším křišťálem. Ve skříních nahromaděno zlata a drahokamenů lesku čarovného, velikosti i tvarů nejrozmanitějších. Není snad drahokamene na světě, jenž by tu zastoupen nebyl v nejkrásnějších exemplářích. Vedle drahokamenů i veliké množství drahocenných věcí umčleckých, překrásných zbraní, skvostných nádob, váz ohromných, hodin řemeslných a j. v. Jsou to nejvíce dary, jež sultán od rozličných panovníků obdržel. Uprostřed pak všeho toho bohatství, co skvost mezi všemi nejskvostnější stojí pověstný trůn Bagdadského sultána. Zbudován je z drahocenného dřeva cedrového v rozměrech velkolepých, celý perlami a drahokameny jako poset. Miliony a miliony, kamkoli pohledneš, všude zlata zář, svit perel a blesky diamantů:

Planou ohně, jizba plane,
obalena září jasnou,
a dokud tu poklad stane,
plamenové nevyhasnou,
nic jich blesku neumoří. — —

Ještě pak do jiného vcházíme paláce. Tu je tak zvaná audienční síň. V pravém rohu stojí trůn, na němž v šeru tajemném sedával padišah, když udílel slyšení poslancům cizích mocností; poslanci ti nesměli však do síně ani vkročiti, stávali venku u okna hustě zamříženého.

Kolem javoru, jehož peň 12 lidí sotva by obemklo, ubíráme se ku kostelíčku sv. Ireny. U zdí jeho pohozeno leží mnoho sarkofagů z překrásného růžového mramoru, zlomky sloupů mramorových, jakož

i hlavice jejich. Škoda, že to déšť tak vymílá! V chrámu sv. Ireny odbývalo se za císaře Theodoria druhé koncilium. Stavbou a rozměry svými nepatrnými chrám ten nevyniká; vnitřek je hlinkou šeredně žlutou natřen a ve zbrojnici upraven; hojně tu starobylých zbraní z nejrozmanitějších dob a od nejrozmanitějších národů pocházejících. Kde v chrámech našich postaveny bývají stolice v řadách, zde upraveny dlouhé podstavce a na nich pěkně rozestaveno asi 30.000 zadovek velmi sličné konstrukce. Je to, tuším, práce anglická a turečtí puškaři je zrovna bedlivě cídí. Jsouli zaplaceny, neptal jsem se . . . Z dřívější úpravy chrámové nezbývá uvnitř již nic více, než tu i tam nějaký křížek do kamene vysekaný a jediný nápis řecký v oblouku klenbovém.

Na dvoře při samém kostele je jakési turecké museum. Vidíme tu dosti značnou sbírku antických nádob, soch, z nichž mnohé zajisté jsou nemalé ceny, ale vše to zde stojí neb leží jako brambory ve sklepě. Složen tu též ohromný onen řetěz, jímž Zlatý Roh proti nepřátelům se zavíral, jakož i kovová hlava ze sloupu hadového uražená. Jsou zde též mnohé bedny se starožitninami, bůh ví, odkud sem zaslané: posud nikdo neviděl, co v nich, neb nikdo jich posud neotevřel, a jsou prý zde již několik let. Přílišné lásky k umění Moslemínové nemají. — Na druhé straně dvora je jiná podobná síň se zbraněmi starožitnými, kde jest i několik zvonů, jež Turci teprvé nedávno slovanským kostelům odňali. Ale hlavní dojem činí ohromné bubny janičarské, jež na velbloudech se vozívaly za vojskem. Nyní jsou v pensi — klidně tu odpočívají, jako by snily o dobách dávno minulých, kde tvrdívaly musiku, před níž se Evropa třásla.

VI.

Kdo ví, nejsouli to tytéž bubny, jež při dobytí Cařihradu r. 1453 bojovnost vojů Muhamedových rozněcovaly? Či provázely vojsko turecké snad již tenkráte, kdy v polovici 14. věku zmocnilo se prvního města evropského, Gallipole?

Od těch dob Osmani odnímají Byzantincům krajinu za krajinou, každé nové jejich vítězství stává se novým pevným článkem hrozného řetězu, jenžto vždy těsněji a těsněji klade se kolem vetchého těla císařství byzantinského. V čase krátkém stojí tu Cařihrad osamocen, beze síly, beze přátel — nepatrný ostrůvek v rozbouřeném oceanu přemoci osmanské. A již Muhamed II., syn Muradův, na to pomýšlí, by se i jeho konečně zmocnil. Proto r. 1452 na Bosporu na místě někdejší Loemokopie přepevný hrad vystavěl a hrubými kusy opatřil; tím Bosporus uzavřen a Cařihrad i od Černého Moře odloučen; celý rok pak zbrojí se proti Cařihradu. Konstantin, císař byzantinský, naproti tomu vší silou o to se zasazuje, aby od křesťanů církve latinské pomoci dosáhl. Však úsilovné přičinění jeho má jen skrovný výsledek, a čeho dosáhl na Latinicích, to zmařeno slepým fanatismem náboženským, zmařeno skoro již v osudném okamžiku, kdy 300—400 tisíc bojovníků tureckých pod samými hradbami Cařihradskými se rozkládalo.

Tyto hradby Cařihradské byly tehdáž asi $2\frac{1}{2}$ míle zdélí. Že však Řekové v době té i s pomocí Benátčanů a Janovanů neměli snad ani 10.000 bojovníků, hradby tak rozsáhlé stěží a velmi nedostatečně obsadili. Aby se po delší dobu nepříteli ubránili, nebylo lze pomýšleti. Muhamed mimo vojsko řadové velel též loďstvu velmi četnému. Ovšem že lodě ty zprvu Cařihradu uškoditi nemohly, jelikož Zlatý Roh, přístav Cařihradský, uzavřen byl ohromným řetězem. Ale Muhamed konečně část lodí svých dal po pevnině, po jakési dřevěné dráze, do přístavu přepraviti; tu tíseň křesťanů dostoupila stupně nejvyššího, jelikož hradby Cařihradské proti přístavu velice byly nedostatečny. Ale v Cařihradě nikdo se neptá, kde nepřítel, jak četný, jak nedostatečná je obrana města, jak veliké nebezpečí — v Cařihradě jenom mají starost, neb právě nyní nejprudčeji o tom se hádají, dlužnoli věřiti, že duch svatý jen z boha otce vychází, aneb z otce i ze syna. Tam různice, hádky, nesvornosti, tam právě nyní vzniká hnusná válka občanská, roznícená fanatismem náboženským. Tam není ani času ani chuti, aby všichni jednou myslí proti společnému opřeli se nepříteli. Cařihrad poražen slepotou, zkázy jeho nelze odvrátiti více.

Jen Konstantin a někteří věrní jeho vidí hrozné nebezpečí. Zkouší všecky prostředky, jimiž by Cařihrad zachránili. Papež na prosby jeho slibuje pomoc, ale žádá, by Řekové s latiníky u víře dříve se srovnali. Konstantin nevida jiné spásy povoluje a slaví s vyšším duchovenstvem, úřednictvem a s některými vlasteneckými vzdělanci v Aji Sofii slavné služby boží v liturgii latinské. Tu však od fanatických mnichů proti nim popuzena surová luza. Nepřehledné mužů, žen a dětí zástupy proti vlasteneckému císaři se bouří a veřejně reptají, že ze zbabělého strachu před Turky spasení duší jejich kacířům latiníkům zaprodává. Vzpoura roste co den a dosahuje vrchole v tu hodinu, kde Turci počínají města dobývati a hradby jeho bořiti. Nejen lid nevzdělaný nýbrž i mnoho hodnostářů duchovních i světských meč tasí proti vlastnímu císaři. Jeden z předních hodnostářů světských, Lukos Notaras, nestyděl se veřejně vyznávati, že turban sultánův v městě raději uvidí než helmy latiníků. A tomuto muži svěřeno bylo vrchní vedení vojska na moři i na zemi!

Jak velice nevlastenecký byl času toho Cařihrad sám, nejlépe z toho vidíme, že z 100.000 Řeků sotva 6000 obrany města ze zúčastnilo. Mezi dvanácti předními náčelníky vojenskými byli jen dva Řekové; za to Vlaši, Španělové a Francouzi věrně vytrvali do posledního okamžiku.

Již v rudé záři svítá nešťastný den 29. května 1453. Voje turecké časně z rána počaly útok. Sultán jim město i s obyvateli napřed v plen daroval; naděje na bohatou kořist tím více bojovnost jich rozněcuje. Císař drží bránu sv. Romana, opodál stojí Giustiniani s 300 vybraných Janovanů a dále jiní a jiní hrdinové, i Němci, Srbové, Bulhaři.

Dvě hodiny stáli jako skály. Tu Giustiniani byv raněn odchází do Galaty, za ním táhnou se jeho Janované. Nový útok strašný, rozhodující — branou Phenar zvanou vniká turecké námořní vojsko do

města — jinudy jiné proudy se valí. Konstantin zápase jako lev klesá pod ranami tří janičárů. Dokonáno jest: císařství byzatinského není více!

Pleněno, páleno, vražděno, a co zbývá: muž i žena, kmet i dítě v bídné otroctví zavlečeno do zemí dalekých. Muhamed II. přestěhovav se 20. dne měsíce džemasulu 857. roku hegiry do paláce Konstantinova zvolal prý s perským básníkem: „Pavouk předivo své přede v paláci císařském a sovy strážný hlas zaznívá s jeho cimbuří!“ Tak smutno bylo tehdáž popatřiti na rozvaliny někdejší slávy a nádhery byzantinské. Však i Serail zaskvěl se v lesku čarovném. — A nyní?

„Pavouk předivo své přede“ . . .

VII.

Cizince prohlížejícího památky Cařihradské mezi všemi starodávnými budovami zajisté nejvíce vábí *Aja Sofia*, přední pomník stavitelství byzantinského, nyní v džamii (chrám mohamedánský) proměněna. Není to sice nejkrásnější všech Cařihradských džamií, ale stářím a historií svou vyniká nade všecky.

Ohromná budova ta v oblaka vznáší se i v šíři a dáli se rozkládá při samých hradbách Serailských. Ale pohled na ni zvenčí nikterak nebudí v nás pocit krásného. Velkolepé rozměry nejen ohromnými pilíři opěracími než i rozmanitými, často i nehezkými přístavky, přívěsky, báněmi a baňkami nechutně jsou zastaveny a znešvařeny.

Aja Sofia byla od Konstantina Velikého nejdříve ze dřeva vystavěna a zasvěcena ke cti a chvále nejsvětější moudrosti boží — *hagia sofia*. Však dřevěný chrám za Arkadia vyhořel, pročež za Theodosia znovu a to skvostněji než dříve vystavěn jest. Než i tento nový chrám v bouřích občanských, jež za Justiniana Cařihradem otřásly, brzy také lehl popelem. Tu pak Justinian rozkázal, aby výteční stavitelé Anthenios Tralský a Isidoros Miletský, novou, velkolepou svatyni vybudovali. I počali se stavbou r. 535; za 10 let chrám dokonán. Ale již 13. rok po tom báň zemětřesením se sesula; příbuzný Isidorův smělou rukou sklenul báň novou, jež byla o celých 20′ vyšší než dřívější. Je to dílo umělecké, jemuž až podnes obdivujeme se co vznešenému vzoru byzantinského umění.

Vstupujeme do jakés předsíně a zde dovolením k návštěvě se prokazujeme. Pak otevrou nám v levo postranní vchod. Jsme v temné věži; není tu schodů, nýbrž jdeme vzhůru po šikmé ploše, která kolem střední osy se otáčejíc vystupuje. Jsme již v značné výši, však kolem pořád temno. Tu nový náš turecký průvodčí, nějaký sluha chrámový, otvírá vysoké dvéře a již jsme se octli v síni velkolepé a jasné. Po jedné straně vysoké sloupy, po druhé vysoká okna. Nesměle postupujeme dále a znamenáme, že ten prostor, v němž postavy naše jak tečky se ztrácejí, není vlastní chrám, než jen malá část jeho, totiž galerie, která loď chrámovou ze tří stran objímá; je to místo, kteréž v církvi byzantinské bývalo vykázáno ženám. Přistupujeme k samému okraji, jenž proti chrámu řadou 5 mocných sloupů ohražen, a pohlížíme dolů: hluboko pod námi šíří se podlaha velkolepé budovy. Zdola pak

mocným letem vzhůru zas vznášejí se zraky naše až k nejvyššímu kameni báně, jež nad hlavami našemi obrovský kruh svůj rozestírá. Ve čtyrech rozích velikého čtverce do výše se vyšinuly čtyři pilíře, tak široké jako naše obyčejné domy. Tyto pilíře pak u výši spojeny jsou čtyrmi oblouky obrovských rozměrů; však kde vždy dva oblouky se stýkají, vyzdíváno do vnitra čtverce tak, že zdivo nahoře ne ve čtverec ale ve kruh splynulo. Teprvé na tomto kruhu sklenuta velikolepá báně. Všecka ohromná tíže její spočívá na oněch čtyrech pilířích, proto bylo se obávati, aby tlakem vodorovným nebyly zvráceny. Za tou příčinou stavitel na dva protilehlé oblouky přiklenul níže dvě nové polobáně, čímž celé stavbě ze stran těch silné opory se dostalo. Z druhých dvou stran, kde podobné polobáně přiklenuty nejsou, nutno byly základní sloupy zvenku mohutnými pilíři opěracími opříti. Teprvé na toto slavné dílo stavitelské mathematiky postavena báně sofijská, co skvostná koruna celé budovy.

Obcházíme po pavlačích kolem celého chrámu; všude skví se mramor nejpestřejších barev a hlavice sloupů překrásně urobené; celé ohromné plochy zlatem a různobarevnými kaménky vykládány jsou tak uměle, že je pokládáš za krásné malované obrazy. Toť skvostná mosaika byzantinská. Přeochotný náš Turek kostelník přináší nám z ní několik kaménků na památku; je to sice velmi přísně zapovězeno, ale bakšiž to spraví.

Musulmani, přeměňujíce po dobytí Cařihradu Aji Sofii v tureckou džamii, nejkrásnější obrazy po stěnách zlatou omítkou zastřeli; všecka památka křesťanské bohoslužby zde měla vyhynouti. Přes to pátrajíce po sloupech a klenbách, ještě mnohý kříž v mramoru vysekaný tu i tam jsme znamenali.

Obešedše kolem jsme u samé apsidy, u samého čela chrámového. Tam nahoře v klenbě apsidy hlava jakás, ano celá postava pod zlatou omítkou proráží; je to obraz Krista pána, a nám se skoro zdá, jako by Kristus jižjiž čekal na hodinu, kde rouška zakrývající ho pojednou se strhne a on v nové vítězoslávě vrátí se zase do své Aje Sofie, neboť „dům můj, dům modlitby jest, vy však jste jej učinili peleší lotrovskou."

Scházíme po šikmé ploše opět dolů. Půjdeme dovnitř chrámu. U vchodu sejmouti musíme dříve obuv; tak káže mrav turecký: Turci úctu bohu svému vzdávají obnažením ne hlavy nýbrž nohou; hlavu obnažiti bylo by právě tak neslušno, jako kdy by kdo u nás bos ku vznešenému pánu chtěl vkročiti. A tak fezy své pevně majíce nasazeny, bóty pod paží nesouce, v punčochách pěkně tichounce béřeme se dovnitř Aje Sofie. Tak musili jsme se zouvati navštěvujíce hrobky sultánů a sultánek jakož i v klášteře řvoucích dervišů ve Skutarech; jen u tančících dervišů v Peře bot jsme nesundali, jelikož jsme stanuli na jiném místě, než vykázáno bylo pravověřícím Turkům. Kdo by však naprosto nechtěl bot zouti, může si tak pomoci, že opodál džamie obuje si na boty nějaké přezůvky, ty pak přijda ku vchodu sejme a v ruce nese. To postačí.

Vcházíme do chrámu vchodem, jenž založen právě proti apsidě. Skládá se z paterých vrat, ku kterým zvenčí dvojnásobnou předsíní se přicházelo. — Jaký to dojem velkolepý! Veškera ohromná klenutí,

celá ta podivuhodná soustava kleneb a výklenků pojednou v celé své síle, velebnosti a rozmanitosti před očima se rozložila. Světlo sem vniká přemnohými okny, jak nahoře v báni tak i po stranách. V pravo i v levo vystupují celé řady ohromných sloupů, jež nad sebou jsouce postaveny dva z oněch čtyr hlavních oblouků podpírají. Je tu osm ohromných sloupů žulových, 45′ zvýší, osm sloupů porfyrových, jež vzaty jsou z Říma ze chrámu slunečného, dále šest sloupů ze zeleného jaspisu z chrámu Diany Efesské. Krom toho přerozmanité ozdoby z jaspisu, porfyru a ofyru, stěny kolem vykládány pestrým mramorem, namnoze i nejčistším alabastrem. Nitro džamie té jest nyní prázdno; jen tu a tam po stěnách ve velikých obrazech zlatými literami na zelené půdě lesknou se rozmanité průpovědi z koranu. Uprostřed pak zavěšen jakýsi druh ohromného lustru; jsou to vlastně jen veliké železné obruče vodorovně a soustředně upevněné, na nichžto zavěšeny drátěné háčky s kličkami, do kterých lampičky se zavěšují. Pohled na ohromné klenutí tisícerými lampičkami ozářené je prý uchvacující. Náš oltář tu zastupuje jakýsi kamenný balvan, jenž hrob Muhamedův představuje. Že však *mihrab* ten čeliti musí přímo k Mekce, není uprostřed chrámu v apsidě, nýbrž trochu stranou. Pro kazatele zdělán tu při zemi jakýsi druh kazatelny, na niž se vystupuje po úzkých schůdkách s krásným zábradlím; sultánovi pak postavena jakási zamřížená pavláčka. Mimo to po stranách zbudovány tu rozličným sultánům mramorové pomníky, malým chrámkům podobné. Podlaha v celé své nesmírné prostrannosti vyložena je rohožemi, času zimního bývají prý pokryvky vlněné. Celá budova je prý 250′ dlouhá a 228′ široká, báně až do středu svého 170′ vysoká; dle jiných jsou rozměry ty ještě větší.

Ticho kolem, ticho hrobové. Jen tu a tam nějaký Turek před prorokem na zem sebou mrštil, jak široký tak dlouhý, a něco pobožného při tom kňučí. Daleko před námi v jednom výklenku sedí imam, kněz turecký, a hlasem ne právě nepříjemně modulovaným odzpěvuje jednotlivé sury z koranu.

Řekové, průvodčí moji, utírají si slzu v oku zaroseném. I mně vlhne zrak. Ještě jednou rozhlížím se kolem s myslí povznešenou, jako by mně kdosi šeptal, že ještě jednou v životě svém sem vkročím, do chrámu zasvěceného zase hospodinu . . .

Ve čtyrech úhlech širého dvora, jenž chrám objímá, štíhlé minarety se vypínají. Tolik štíhlých věží má zpravidla každá velká džamie císařská; jediná džamie Achmetova, jež nedaleko odtud stojí, má jich šest, kdežto jediná džamie Mekkánská sedmi se honosí. Džamie v Damašku má prý jen tři, obyčejné mešity pak mívají dva minarety neb jenom jediný.

Od Aje Sofie projdeme jen asi dvěma právě tak nečistými jak úzkými a temnými uličkami a jsme u džamie Achmetovy. Džamie Solimanova leží dále na západ blíže starého Serailu. Obě tyto džamie jsou krásnější a skvostnější než Aja Sofia, hlavně pak Sulejmanie nade všecky mešity Cařihradské vyniká. Co do velikosti obě skoro rovnají se Aji Sofii, a jak už Busbek dobře pozoroval, „ku podobenství toho kostela téměř všickni chrámové turečtí vystaveni jsou.“ Sulejmanie

ovšem není ani tak široká ani tak dlouhá jako Aja Sofia, za to však báň její báň Aje Sofie o celých prý 20′ převyšuje. Vnitřek Aje Sofie budí pocit velkolepého; u Sulejmanie celá stavba lehkostí a elegancí se vyznamenává a čistý pocit krásného budí: myšlenka vznešená hmotu úplně pronikla a zmohla. Štíhlé pilíře a sloupy zde hrdě vystupují, ani nepozorujemé, že by obtíženy byly; krásné oblouky tak švižně pnou se v pravo, pnou se v levo, jako by si jen tak hravě ruce podávaly k svazku přátelskému. Sama báň jako by jen ve vzduchu nad tebou lehce se vznášela. A pak i ty krásné, štíhlé minarety u Sulejmanie s třemi pavláčkami umčle vyvedenými, jež jako skvostně řezané prsteny kolem bělostného prstu se ovíjejí!

V Sulejmanii jsou dvě skvostné hrobky, turby. V jedné odpočívá zakladatel chrámu sultán Soliman a v druhé Roxelana, milostnice jeho. Vypravuje se, že Sulejman, muž moudrosti a síly, před nímž celé říše křesťanské se třásly, jehož Turci co Velikého, Vznešeného, Dobyvatele a Zákonodárce velebí, prý býval poníženým otrokem Roxelany, někdejší své otrokyně, ženy ctižádostivé a ukrutné. Aby synu svému nástupnictví na trůně tureckém pojistila, přiměla Sulejmana k tomu, že Mustafu, syna svého z jiné ženy, do ležení vlákati a tam od němých otroků uškrtiti dal. V tomto okamžiku hrozném učinil prý Sulejman slib, že vystaví vznešený chrám. Dostál slovu. Za pět let překrásná báň Sulejmanie povznesla se k nebesům . . .

Achmetie je jaksi metropolitní chrám Cařihradský. Báň její nespočívá na sloupech jako báně předešlých džamií, nýbrž na čtyrech ohromných pilířích, vyvedených asi v slohu dorském. Každý sloup skládá se jen ze tří kusů a je tak mohutný, že 12 lidí, za ruce se držíce, stěží by jej objali. Vnitřek i zde různobarevným mramorem vykládán a zlatými průpovědmi z koranu ozdoben. I Achmetie i Sulejmanie obemknuta je rozsáhlými dvory, pěknými chodníky a krásným sloupořadím. Mnohé košaté stromy poskytují místům těm milého chladu; mimo to pak i o vodu u každé mešity s dostatek, u mnohých džamií pak s nádherou nevšední je postaráno. Káže zajisté Muhamed, aby nečistý nevstupoval do svatyně a modlitbou svou nestavěl se před tvář nejvyššího; proto Moslemín vždy před modlením má se umyti; při tom i toho dbáti má, aby umývání dálo se bez přetržení. Umývají pak se nejen oči, uši a ústa, nýbrž i ruce po loket a nohy po kotníky. Při tom vzbuzuje Moslemín lítost nad hříchy svými a prosí, by Alláh odpustil mu vše, co nečistého viděl, slyšel a mluvil, rukama svýma páchal neb k čemu nohama svýma spěchal. Kde má však ruce si umývaje počíti, od lokte či od prstů? Tím učení theologové moslemínští mnoho hlavy sobě nalámali, mnohé vědecké hádky a půtky podstoupili; bohužel otázka ta k velikému neštěstí člověčenstva posud není rozhodnuta. Jeden počíná si ruce mýti tu, jiný onde, a různost ta až k nepřátelství často vede. Ve dvorech mešit bývají studny jednoduché i nákladné, cisterny a vodojemy, jimiž voda po sloupořadí se rozvádí. Ve zděch upraveny jsou čepy, z nichž voda do mramorové stružky padá. Před čepem kamenná kostka stává. Na kostku tu Moslemín usedá, nohy do stružky vkládá a tak umývá se. Mimo to pak i o vodu k pití s dostatek bývá postaráno. Vody nabírá se

nádobkami kovovými, jež pěknými řetízky kolem cisterny jsou připevněny. Zakládáním takovýchto vodovodů, studní a veřejných lázní při chrámech hledí zámožní Moslemíni získati sobě zásluhy před tváří Allahovou. Mimo to pak při čelnějších chrámech často i školy jak obecné tak i odborné, veřejné knihovny, kuchyně pro chudý lid a rozsáhlé chany bývají zřízeny. Majíť zakladatelé za to, že ústavy takovými požehnání nebes i tenkráte na mrtvého se snáší, kdy jmena i hroby jejich dávno již zapomenuty. Zajisté pěkné to zásady.

VIII.

U dvora Achmetie stojí podnes mohutný strom *vach-vach* zvaný; na rozložitých větvích jeho se houpávalo zvláštní ovoce: *hlavy lidské*. Kdykoli se janičáři nějakého nenáviděného odpůrce svého zmocnili, hlavu jeho na tento strom věšeli. Ale když pak zpupný ten sbor se vzbouřil a přemožen jest: tu vach-vach ověnčen je zase hlavami náčelníků janičárských.

Ku dvoru Achmetie přiléhá rozsáhlé, nerovné a nedlážděné náměstí. Řekové slavívali tu hlučné slavnosti koňských dostihů, to jejich hyppodrom; Turci jmenují místo to *atmeidan*. Uprostřed něho, v jedné řadě nedaleko od sebe nalézají se tři starožitné pomníky. Především stojí tu obelisk císaře Theodosia z egyptské žuly asi 10^0 vysoký; po všech čtyrech plochách nalézají se hieroglyfy, na podstavci pak řecké a latinské nápisy se zachovaly. Opodál stojí tak zvaný sloup hadový asi 3^0 zvýší. Kovový tento sloup v ten způsob je sestrojen, že tři hadi těly svými jeden o druhého se ovíjejí; nahoře co hlavice sloupu nalézaly se hlavy hadů, jež v ústech svých držely třínožku, ale ty hlavy sultán Muhamed při dobytí Cařihradu vlastní rukou urazil. Jednu z nich viděti jest ještě v museum při chrámu sv. Ireny; vypravuje se, že hadový sloup ten z chrámu Delfského pochází a že sám Fidias byl tvůrcem jeho. — Opodál stojí ještě jiný obelisk, však ne z jediného balvanu, nýbrž z četných kamenných kostek. Celý obelisk pokryt býval dříve kovovými deskami umělé polovypouklé práce; desky se ztratily, a obelisk sám co nevidět se sřítí, jelikož asi v polovici jeho výše mnohé kameny již se vydrobily. Nikomu zde na mysl nepřipadá, obelisk opraviti. Padneli na někoho? Jeli to vůle Allahova, myslí si Moslemín a jde klidně dále. — Půda na atmeidanu je dosti nerovná a častým bořením budov okolních již asi o sáh se vyvýšila, tak že všecky tyto tři pomníky stojí jako ve studních, železnou mříží ohražených.

Na náměstí tom se již za císaře Justiniana potýkala strana Modrých se stranou Žlutých, přívrženci dvora a kněžstva. Přes 40.000 lidí, a to ženy, děti i starce dal prý tu Belizar posekati. A tak tu bylo skoro v každém století viděti proudy krve lidské, posledně asi před padesáti roky, kdy sultán Mahmud v Achmetii lidu sdělil, že nutno zahladiti bouřící se janičáry, potomky a nástupce oněch janičárů, kteří bývali postrachem křesťanského západu. Čtouce dějiny sboru toho, čteme i dějiny počátků, mohutného rozkvětu a smutného úpadku vá-

lečnictví tureckého. Zřízeno je vojsko to r. 1362 dle ustanovení koranu, že přemožení se ženami i s dětmi mají býti otroky vítězů. Každý desátý hoch křesťanským rodičům jat a na islam je obrácen; potom hoši ti do Malé Asie jsou posláni a mezi rolníky rozděleni, aby tam polní prací se utužili a v řeči i v náboženství tureckém dotvrdili. Takovým spůsobem turecké armádě co rok tisíc výborných bojovníků dorůstalo; na sklonku 18. věku bylo v rejstřících janičárských zanešeno skoro 400.000 mužů, ve skutečnosti však ani 100.000 do boje nikdy nevytáhlo. Rozděleni byli ve 196 pluků neb ort.

Přejdešli atmeidan po celé délce jeho, spatříš na úzké straně protější vrata a těmi — slože slušné zpropitné — vejdeš do rozsáhlé budovy. Jsou to někdejší janičarské kasárny. Ze všech stran a koutů, ze dveří i oken pustota se na tebe šklebí. Uprostřed dvora je polozbořený vodojem bez vody. Zde v několika chodbách prvého patra umístěno zvláštní jakés ethnografické museum, kde jednotliví hodnostáři, důstojníci a úředníci slavného někdy sboru janičarského v životní velikosti postaveni jsou v oblecích nyní ovšem již velmi chatrných. Strážce těchto stínů někdejší bojovnosti turecké, hovorný nizam, očekávaje hojný hakšiž, vše obšírně nám vykládá v nejčistší turečtině. Tomu my ovšem velmi málo rozumíme a proto odkázáni jsme jen na francouzské nápisy. Tu zobrazen aga janičarů v zlatohavě a v sobolině, tu rozliční jich generálové v zelených sametových kaftanech a v helmech peřím pštrosím ozdobených; zde rozličného řádu muftové, jejich soudcové a kněži, kuchaři s náčiním, zahradníci i ošetřovatelé nemocných s celým vojenským lazaretem a s lehkým vozíkem pro raněné. Stojí tu v široké pláště zahaleny i dvě vychovatelky malých dětí janičarských. Dále představují se i různí národové, z nichž janičáři bráni byli. Střídají se tu kroje nejpestřejší, nejrozmanitější, od železného brnění až do lehkého pláštíku, od helmu kovového až do veliké pytlové čepice janičarské, boty barev nejkřiklavějších, černé, červené, žluté, zbraně pak nejrůznější podoby, velikosti a ceny, meče, šavle, štíty, palcáty, šípy, oštěpy, pušky atd. Rovněž i praporce žluté a červené, jakož i korouhve s půlměsícem a s hvězdou tureckou.

Ježto pak janičáři co vojsko výtečné brzy se osvědčili, byli velmi dobře placeni a i jinak mnoho mimořádných darů často dostávali od sultánů a vezírů, kteří věrnost jejich chtěli sobě zabezpečiti. Sultán sám byl janičárem prvého pluku a při nastolení svém častoval vždy 61. ortu kávou a šerbetem, a když pak odcházel, promlouval k nim: „Chceli Allah, v Římě se shledáme!“ — Allah na štěstí nikdy nechtěl! — Znak nejvyšší moci velitele plukového byla veliká lžíce, kterou pilaf — jakýsi druh risota — se rozdával. Nejsvětější a nejdůležitější věcí v každé ortě byly kotlíky, v nichž vařila se potrava; vždy 20 mužům přidělen zvláštní kotlík. Při kotlíku přísahali janičáři, a ztráta jeho byla jim největší pohanou. Zachráněn byl, kdožkoliv jsa pronásledován utekl se ku kotlíkům janičarským. A jak úzkostlivě pohlíželi sultánové k tomu, co u těchto kotlíků se dálo! Bylili janičáři, se svými pány spokojeni, tu spěchávali pro pilaf a s dychtivostí pojídali ho. Tu spal sultán pokojně, v Turecku bylo vše v pořádku. Ale jakmile spozorovalo se, že janičáři k jídlu nikterak se nemají, bylo

zle, neb nespokojenost pánů janičarů mnohého sultána i nejednoho vezíra stála život i trůn. A když kotlíky své dokonce povalili, bylo zřejmé provolání ku vzpouře a k válce krvavé.

Říše turecká v Evropě hlavně bojovností a udatností janičarů zmohutněla. Ale časem výtečné tyto vlastnosti vymřely ve sboru, bojovnost janičarů utuchla, kázně ubylo, zručnost a cvik válečný zanedbávali a jen v lenošení a dobrodružných potulkách si libovali; z nadšených někdy bojovníků Allahových stali se zneňáhla suroví povalovači a vymetači Cařihradských kaváren. Tak obyvatelstvu samému stali se obtíží, neb přemnozí z nich živili se i vydíráním všeho druhu, podvodem, krádeží a loupeží. Proto nejeden sultán na to pomýšlel, jak by znemravnělý sbor ten znovu zřídil a neplechy z něho odstranil. Ale janičaři vzpírali se proti každé opravě, bouřili se. Sultán Selim III. na př. snahu tu zaplatil životem. Až konečně nástupce Selimův, Mahmud, vyzrál na janičary. Ale jak opatrně musel sobě při tom počínat! Obyvatelstvo turecké, jež každou novotu velmi nerado vidí, dlouho o nutnosti oprav těch bylo poučováno. Pak 22. května 1826 uspořádáno slavné shromáždění všech hodnostářů státních a generálů janičarských. Všichni i nejvyšší kněz, šeih ul islam, souhlasili v tom, že sbor ten bez kázně a cviku jest úplně nedostatečen. Kněžstvo potvrdilo žádost sultánovu za znovuzřízení janičarů nálezem z koranu: „že Moslemínové povinni jsou vyučiti se umění válečnému, by nevěřících snáze přemáhali.“ Všichni i janičaři sami podepsali rozhodnutí nejvyššího kněze, že nutno jest podvoliti se nejvyššímu nařízení bez reptání. Tak učinili též později vyšší i nižší jejich důstojníci. Když ale nařízeno, aby schopnější z janičarů přeměněni byli v pravidelné, přísné kázni se podrobující vojsko, jež by několikrát v týdnu se cvičilo: tu se jich asi 20—30 tisíc srotilo na atmeidanu (dle jiných na etmeidanu, na masném trhu, jenž leží dále na východ) a chystali se ku krvavému boji opírajíce se o blízké rozsáhlé své kasárny, ježto mžikem byly proměněny v malé pevnosti. Co okno, to střílna, co dvéře, to pevná brána. Jak děsný pohled poskytoval tichý nyní atmeidan oné památné noci ze dne 15. na 16. červen 1826, když tu tolik tisíc nejbojovnějších, nejzuřivějších janičarů fanatickými kněžími podpalovaných pod krásným nebem hvězdnatým tábořilo! Sem snešeny i kotlíky, drahá palladia někdejší moci a slávy. Všecky přístupy na atmeidan v krátkém čase zataraseny a janičary obsazeny; odtud pak vnikají jednotlivé roty do města a snaží se fanatismus obyvatelstva proti novotám rozdmýchati. Však marné jejich namáhání; obyvatelstvo rozhodlo se proti výtržníkům. Velký vezír, sotva o nepokojích byl uslyšel, soustředil rychle v císařském paláci veškeru moc vojenskou, na niž se mohl spoléhati. Sultán, prodlévav v Bešiktoši na evropské straně Bosporu, ihned vrátil se mezi své věrné. Rozestřena svatá korouhev prorokova, pod níž postavilo se 50.000 bojovníků, sultán v jich čele. „Smrt janičarům a dlouhé žití padišahovi!“ volá vojsko i dere se na opevněný atmeidan. Dobývá se ze všech stran, děla, kartáče a granáty konají svou povinnost. Již proniklo vojsko skrze opevnění, již bojuje muž s mužem udatně, zoufale, vztekle, — všude seč, vraždění, všude krev a smrt po celém atmeidanu . . . Jitřenka bledne na západě a s ní i sláva janičarů.

Kdo z nich smrti ušel, hledí se útěkem zachrániti; však rozezlené obyvatelstvo i tyto bídné zbytky porubává.

Byla to děsná noc, ale děsnější vzešel den, 17. červen 1826, den soudu nad zajatými. Tisíce jich odpravili a zase tisíce utopili; zvláštní hatti-šerif vydán, jímž janičaři na věky jsou zrušeni. Znaky jejich, kotlíky, potupně jsou rozbity. Ani jmeno jejich nemělo býti více vyslovováno. Tolik set let byli strašili Evropu!

Atmeidan opět se utišil. Smutno, děsno tu jako na hrobě proklatém, jen málo kdy slyšeti chod pobožného moslemína, jen málo kdy zabloudí noha cizincova na tuto půdu vraždami zbrocenou. Kolem viděti skoro jen samé zříceniny, zbytky začazených zdí, rumy kasáren janičarských a polozbořenou mešitu. Ubírámeli se odtud přímým směrem od Achmetie, vystupujeme po zříceninách a po haldách štěrku na pustou výšinu, jež opět jen staveními docela neb částečně pobořenými kolem je obemknuta. V zemi viděti tu čtverhranné otvory kamenem vyložené a dřívím zadělané, na spůsob našich okének kanálových; pod zemí slyšeti hrčící vodu. Uprostřed celého toho trudného prostranství vidíme dřevěnou jakousi boudu, jejíž střecha až k zemi dosahuje. Po mnohých kamenných stupních sestupujeme tu pod zemi a octneme se v ohromném sklepení, jež na dlouhých řadách štíhlých sloupů spočívá. Světlo jen spoře sem padá některými skulinami ve stropu. To jsou posvátné katakomby Cařihradské, *bin-bir-direk*, tisíc a jeden sloup. Obrovské sklepení to sloužilo někdy co veliký podzemní vodojem, jenž Cařihrad vodou zásoboval. Nyní je již částečně zasypáno a všech sloupů jest už jen 212. Na mnohých nacházíme ještě monogram *K N*; Konstantin je prý vystavěl. Vodovody, jimiž sladká voda z daleka sem se vodila, při tak častém obléhání Cařihradu mnohokrát jsou porouchány a nyní docela pobořeny. V pološeru se tu někteří chudí Židé a Armenci předením nuzně obživují. Nedaleko odtud nalézá prý se jiné, mnohem rozsáhlejší sklepení, jež prý dosud ani důkladně prozkoumáno není; jelikož pak částečně vodou ještě je zaplaveno, musí se po něm na loďkách plouti.

Jdeme kolem zřícenin, jež považují se za palác někdy Belisarův. Přicházíme k silnici dosti široké, což v Cařihradě zajisté je zvláštností. Proti nám jsou nějaké hrobky dosti ozdobně vyvedené a u nich vypíná se ohromný sloup, *džemberli-taš* aneb, jak Řekové mu říkají: *kekavmeni stili.* Byl prý z Římského chrámu Appolinova od Konstantina sem dopraven. Častými požáry v okolí se všecek rozpukal. V podstavci jeho prý zazděny jsou částky pravého kříže Kristova. Stojíme tu v místech, na kterých stál dům rakouského vyslance, kde náš Mitrovic veselé i žalostné dny trávil. Mitrovic sám se o něm zmiňuje: „Kdokoli k dvoru jede, mimo tu hospodu jeti musí, která tak v příhodném místě postavena jest, že všecko z ní spatřiti může, poněvadž na nejpřednější ulici stojí.“ Jinde pak týž kekavmeni stili důkladně a obšírně vypisuje: „Ten sloup, kterýž stojí proti domu poslův císaře našeho, krom paty neb spodku a krom makovice, udělán jest z osmi celostejných kamenů mramoru červeného tak mistrovsky spojených, že se toliko jeden kámen zdá býti, jakož také lid obecný za jiné nemá. Nebo kde se kámen s kamenem skládá, tu jest to místo spojeno věncem bobkovým —

a tak to spojení těch osmi kamenů hledícím na ten sloup pospodu se zakrývá, který jest celý od spodku až do vrchu bobkovým věncem obvinut. Ten sloup častým zemětřesením má díry a skuliny a aby neupadl, mnohými železnými obruči a zdčřmi stažen a jimi jako opásán jest. Na tom sloupu, jakž rozprávějí, někdy stál obraz Apollinův, potom obraz císaře Konstantina a naposledy císaře Theodosia staršího. Ale ty všecky obrazy prudcí větrové, poněvadž jest velmi vysoký, aneb zemětřesení dolů smetalo."

IX.

Pohled na Cařihrad jest jeden z nejkrásnějších celého světa. Cařihrad honosí se takovým položením, „nad kteréž ku pohledění nic nemůže býti veselejšího ani k užitku pohodlnějšího." Ale veškero kouzlo čarovné polohy té, jež po moři plujícího tebe k sobě vábilo, zmizí pojednou, když noha tvá pevné země se dotkla. Kdy bys mořem jen projel ani nepřistana, zachoval bys sobě spanilý dojem ten neporušený, v plné kráse, v něžném pelu východní poesie; avšak přistanešli, rozplyne se ti kouzlo a spatříš čirou, nahou skutečnost. Než i tento pojem, který si z Cařihradu odnášíš, jest tobě ziskem; neb kdo na své vlastní oči se nepřesvědčil, nikdy by neuvěřil, jak vypadá to, co zeměpis jmenuje Cařihradem.

Cařihrad má ovšem své velkolepé budovy; jsou tu velebné džamie, krásné mešity a hrobky mramorové, jsou tu rozsáhlé paláce sultánovy a paláce předních velmožů tureckých, jsou tu přemnohé budovy veřejné, budovy ministerstev, hotely evropských poslanců, školy, lázně, bazary atd. Však domů těch jest jen několik set, a skoro všechny ostatní budovy, jichžto je mnoho tisíc, jsou ze dřeva, lehounce vystaveny od základu až na střechu. V Galatě a Peře, tedy ve čtvrtích skoro výhradně jen neturky obydlených, najdeš ještě nejvíce domů kamenných; ve Stambulu samém skoro vše je pouhý barák.

Takový dům turecký bývá často jen as 8′ široký. V přízemku tak širokém mnoho bytů ovšem ani v Turecku se nenadělá; jsou tu úzké dvéře a ty jsou skoro vždy zavřeny: chceli kdo do vnitř, musí klepati, někdy dlouho bušiti. Vedle dveří bývá pak v přízemku ještě okénko obyčejně hustě zamřížené, a dále nic. Po dlouhém klepání konečně něco mihlo se u okénka; neníli venku člověk podezřelý, otevrou se dvéře, příchozí vstoupí a dvéře se za ním hned zase zavrou. V prvém patře domu bývá obyčejně obydlí pro muže, v druhém patře bývá harem, t. j. obydlí pro rodinu, manželku neb manželky, uživíli jich Turek více. Celá budova spočívá na čtyrech dřevěných sloupech, mezi těmi upevněny rozličné příčky, a ostatní i vnější stěny složeny bývají z tenkých prkének. Okna skoro vesměs dřevěnými, trojhrannými, křížem zadělanými hůlkami jsou zamřížena. Tak jednoduše vypadá obydlí obyčejného Moslemína. Rodiny zámožnější mají domy větší, ale vnitřní zařízení jejich se od předešlých valně ani neliší. V Cařihradě každý dům z pravidla obývá jen rodina jedna. Domy své natírají Turci barvou; již dle toho lze rozeznati, komu který náleží: budovy veřejné,

mešity a paláce sultánovy skví se vždy — neli bílým mramorem — aspoň bílou barvou; domy emirů, t. j. potomků prorokových, bývají barvy žluté, obydlí pak ostatních Moslemínův barvy červené. Budovy ráje mají do šeda býti obarveny.

Velkostí a barvou se domy sice od sebe liší, ale látka, z níž vystaveny, u všech bývá stejně lehká a vetchá. Mnohé z nich jsou také chatrny a rozviklány na sesutí. Venku před domky je mrtvo; mládeže málo najdeš na ulici. Ale zdálí domky ty pestře a malebně vypadají, jako domečky v jesličkách. Krom toho stavěl každý, kde se mu líbilo; a tak nyní skoro každý dům stojí v jiném směru, ten vybíhá, ten ustupuje, zde dva stojí při sobě, tam asi pět jich do kopečku se slezlo jako děti, když vypravují si pohádky, a opodál hned zas jediný stojí uprostřed ulice jako opuštěný siroteček. Že za takových okolností o ulicích v smyslu našem mluviti nelze, je na bíledni. V Peře, Galatě a Stambulu nalezneš sice tu a tam něco ulici podobného, ale valná většina ulic Cařihradských jsou vlastně jen trochu větší štěrbiny mezi jednotlivými domy, tak že nejbídnější uličky židovského města Pražského proti nim jsou pravé bulevardy. Hlavní ulicí Cařihradskou ovšem jede tramway, však i ta hlavně ve spodní části své blíže Serailu je nad míru klikatá. I Galata má svou tramway, jež hlavní ulicí rovnoběžně s břehem pojíždí; tato hlavní ulice je sice o něco rovnější než ostatní, ale místy tak těsná, že se tu tramway jen stěží může protlačit, aniž to jde bez třískání všeho, co je v cestě.

Cařihrad, jenž od jakživa po Římu rád se opičil, i tím se vychloubá, že vystavěn jest na sedmi pahrbcích. A tak druhou hlavní vadou ulic jeho jest, že skoro všecky mají příkrý svah, že z pravidla jimi vozem projížděti nelze. Jezdí se tu na koni neb na mezku.

Veliká část ulic dláždění ještě nikdy neviděla. Ve dne klopýtáš a vždy srdečně se zaraduješ, žes nezlomil nohy neb vazu; v noci pak poddaní padišaha všech padišahů div se tu neutlukou na zříceninách dlažby svého vlastního rozkošného „Islambolu, města úplného odevzdání se do vůle boží.“

Že po tak bídných ulicích i doprava je velmi bídná, kdo by o tom chtěl pochybovat? Cařihradská tramway je podnik, který za příčinou rozlehlosti města a při známé nehybnosti Turků velmi dobře se vyplácí, ačkoli veliké překážky přemáhati musí. Stoupáli ulice příkře, musí se silnou přípřeží pomáhati; každý vůz má svého běhouna, pravého kolohnáta, a každý běhoun má svůj klacek: před vozem tramwaye běží vždy na deset kroků, a co varováno jsouc pronikavou píšťalou se nevyhne, do toho běhoun nemilosrdně třiská. Vozy tramwaye Cařihradské jsou ubedněné a těsné; Muhamedánkám je v předu zvláštní síň upravena, aby i zde chráněny byly před dotěravými zraky zvědavců.

Fiakrů a drožek v Cařihradě není. Turci bohatí ovšem mají kočáry jedno- i dvouspřežné, těch však skoro výhradně užívají jen dámy a jen v některých ulicích; muži jezdí obyčejně koňmo. Skoro v každé čelnější ulici najdeš vždy několik koní, skoro naskrze pěkných, již osedlaných; najímač jich pomůže ti do sedla, jedeš a on za tebou kluše.

Zboží dopravují skoro vždy jen nosiči; vedle toho užívá se hojně i soumarů, koní, mezků i oslů, jichž někdy 10 i více za sebou přivá-

zaných v dlouhé jde řadě. Dopravují tak rozličné tovary z přístavu do skladišť, hlavně ale stavivo, trámy a prkna, které podél hřbetu jsou jim přivázána; cihly a kameny ve velké svazky se vážou a soumaru na záda z obou stran se pokládají, štěrk pak vždy ve dvou koších se odváží.

Mosty přes Zlatý Roh jsou v Cařihradě dva, oba Stambul spojují s Galatou. Dělí tak přístav ve tři díly: ve vnější, střední a vnitřní. Jsou to silné, těžké mosty pontonové. Střed jejich v jisté hodiny se odstraňuje a lodě se propouštějí. Na těchto mostech, hlavně ale na předním, po celý den je život pestrý a hlučný k nevypsání. Most je sice dosti široký a po stranách má chodníky pro pěšáky; kdy by tedy chodilo se po jedné straně sem, po druhé tam, nebyla by tlačenice tak veliká, ale to bylo by dle Cařihradských pojmů obmezováním svobody lidské. Především ony tak zvané chodníky nejsou pro chodce, nýbrž pro — prodavače, kteří zde a ještě dále ku středu rozložili své krámky. Často vyskytne se nějaké zboží, hlavně galanterní, jehož Moslemín ještě neviděl, tu pak kolem tohoto krámu takové množství diváků obojího pohlaví se nastaví, že co činiti máš, abys skrze zástupy ty se probral. Někdy nějaký ten obchodník se svým třínohým krámkem uvelebí se právě uprostřed mostu. Máť vůli svobodnou; ale i jiný má vůli svobodnou a co nevidět krámek i se zbožím mu překotí. Sběh a shon, však policie ani do toho se nemíchá: však oni si nabijou sami dost! — Ještě jiná okolnost přechodu po mostě nemálo vadí. V Cařihradě kříž křížem jakož i z Cařihradu do nejbližšího okolí na Bospor, do Malé Asie, k evropským břehům Mramorského moře pojíždí velké množství parníků místních. Ty všechny přistávají uprostřed mostu, a že tu zvláštních čekáren není, čeká obecenstvo na mostě, a jeli veliký nával těch, kteří přijíždějí a odjíždějí, brzy celý most je zastaven. Mimo to pak i veliké množství dotěravých žebráků a žebraček a mrzáků zastupuje cestu. Štěstí, že v Cařihradě s vozy a koni příliš hojně nejezdí; jinak mnohé úrazy co den byly by nezbytny.

Právě dostavuje se i třetí most přes Zlatý Roh; je železný a již teď pěkně vypadá. Možno, že na tom bude už nějaký pořádek.

(Dokončení.)

Z básní Otakara Červinky.

Na horách velebných.

Na horách velebných
tam někdy vše se stiší:
nad hlavou blankyt průzračný,
že zdá se, jak by nad mračny
bůh věčný byl ti bližší.

Na horách velebných
tam někdy vše se stiší,
jak děcko v matky náručí,
že předtucha v nás vypučí
o věčné lásky říši.

Na horách velebných
tam někdy vše je v mraku:
a vítr kolem zahýká,
jak démon, kdy se potýká
s andělem ve oblaku.

Na horách velebných
tam cíl nám cesty kyne.
když bouř nás kolem otočí,
tu hleďme sobě do očí —
vždyť ona také mine!

Na horách velebných
jen výš! Již cíl nám kyne.
Již dosáhli jsme vrchole,
nám pod nohama v padole
se mračno děsné vine.

Na horách velebných
se písně nové rodí —
zde v blesku, jasu hromovém
je mocná píseň domovem,
jež lidstvo osvobodí.

Na horách velebných
klid v srdce usedává:
vše utichá jak v skonání —
v tom hlahol! Zvony! Vyzvání
to z říše Václava?

Na horách velebných
zda slyšíš zvonů znění?
Zvoní to vlasti do hrobu?
či v novou jitra ozdobu
to jitřní vyzvánění?

Na horách velebných
zda slyšíš zvonů hlasy?
To zvoní k jitřní Čechům všem,
by opět slavná česká zem
zářila bleskem spásy!

Zřím s hor těch velebných
do budoucnosti jasna:
zřím postavu stát velebnou,
jí u nohou se mračna dmou,
nad hlavou duha krásná.

Ji zřím s hor velebných
co kněžku dobra, krásy:
z ní skvělá záře východu
ve hlučné moře národů
bleskové metá jasy.

Hle, v horách velebných
zřím stát ji nad propastí:
tak krásnáť, volná, čarovná —
ach, kdo se tobě vyrovná
ve světě širém, vlasti!

Pro velké myšlenky.

Ve velké myšlenky, ó bože,
nám vdechni skalopevnou víru!
Nechť trnové nás čeká lože
či život kyne v štěstí, míru:
pro čin a lidstva spásu žijme,
pro ně i smrtný kalich pijme!

Co dlouhý život v štěstí, klidu,
kdy kol nás úpí v bídě bratři?
Na milionů lidí bídu
náš zrak kol v ustrnutí patří,
jichž duše štěstí neoblaží,
jichž ducha nouze v propast sráží!

Jak praotcové naši s mečem
pro pravdu táhli v zápas rudý,
tak my nastavme litým sečem
svá čela pevně v boji s bludy!
Již ruku v ruce s jasným okem
vstříc smrti, mukám pevným krokem!

Nechť kol nás zášť a závist litá,
nechť hana, hněv nás mukou stíhá,
nechť pochybnost nám ducha zmítá:
přec k světlu, jež se v dáli míhá,
ke světlu lásky svorně spějme,
je v plapol jasný rozdmýchejme.

Jak ono v našich hrudích hárá,
tak čisté kéž se šíří všude,
a duše jasná, hrdá, jará
života v smrti nepozbude,
nechť meč i nad hlavou se blyští
a rudá krev se v boji pryští.

Jen dál, jen dál: i v míru, v boji
pod štítem lásky, víry čisté
s nadějí, bože, v pomoc tvoji,
a vítězství nám bude jisté:
pro čin a spásu lidstva žijme,
pro ně i smrtný kalich pijme!

Nechť krátký život — ale činný!
Zda máme právo k blaženosti,
když kol nás trpí lid nevinný?
Jen dál, jen v boj! toť povinností!
Nechť zhynem v boji beze hlasu:
jeť sladká smrt pro lidstva spásu!

Nechť bychom v nepaměti zašli,
přec jednou rozbřeskne se zora,
jež červánkem nám hroby zkrášlí,
a rozleje se záře shora,
kdy padlé bojovníky boží
bratrská ruka ve hrob složí.

Ten den! Ó nezoufejte, bratři,
že daleko snad ještě dřímá,
ó lidstvo veškeré jej spatří —
já slyším již, jak z dálky hřímá,
ta píseň hlasná vzduchem třese:
„Buď pokoj vám! Ó milujte se!“

Zlato v ohni.

Obrazy ze života

od

Vácslava Vlčka.

(Pokračování.)

Děvčátko, na jehož slovo se farář odvolával, bylo zatím odběhlo, maminku vyhledalo a jí zvěstovalo, kdo s babičkou rozmlouvá. Matka přichvátala, vítala tak vzácného hosta, děkovala mu, že babičce potvrzuje, co jí oni všichni pořád nadarmo mluví.

„Babička dělá,“ dokládala, „jako by nás ostatních na světě nebylo, neb jako bysme my nebyli děti její a děti naše její vnoučata. Vždy jen s těmi se obírá, kterých už žádným hořekováním přivolati nemůže, pro nás nemá zraku ani sluchu.“

Tyto žaloby účinkovaly — stará výminkářka přestala plakati, rychle utřela si oči a vskočila mladé Kohoutové káravě do řeči: „Ale, ale, hospodyně — tady musí vašnostpán stát a poslouchat o bábě, která za to nestojí, aby o ní kdo mluvil! Veďte ho přece dál!“

Hospodyně uznala úplnou oprávněnost této námitky — a obě jaly se důtklivě pana faráře pobízeti do světnice; hospodář že je nejspíš u Kyselů na táčkách, že hned pro něj pošlou. Ale velebníček nemohl se dnes už déle zdržeti. Odešel přijav mnohé díky od hospodyně za vzácnou návštěvu, od výminkářky za velikou laskavost svoji.

„Bůh pozdrav toho dokonalého duchovního otce, a zaplať mu každý krok a každé zlaté slovo jeho! Balšámu mi nalil do bolestné duše, jako milosrdný Samaritán do ran člověku přepadenému od lotrů!“

Tak žehnala mu stařena i po jeho odchodu, opakovala to mnohokrát za večer, a uléhala s tím slovem na lože.

Čacký uviděv před sebou faru, hlasitě si oddechl.

„Konečně jsem zase tady!“ pravil k sobě, a bylo mu, jako by ne jedno půldne ale celé týdny odtud býval vzdálen, jako by skoro také z Ameriky přicházel.

Zahýbaje za roh spatřil mužského, který z druhé strany ku dveřím fary se blížil. Farář učiniv ještě několik kroků poznal Vlašťovičku. Tento se nenadálým setkáním vůčihledě zarazil.

„Přicházíte k nám?“ ptal se ho kněz, když opodál od něho s obnaženou hlavou stanul.

„Račte odpustit,“ řekl on zajíkaje se — „chtěl jsem jenom se strýčkem Liškou slůvko promluvit...“

„Pojďte dále, pojďte,“ pobízel jej farář.

Abychom porozuměli, co Vlašťovičku do fary přivádělo, musíme se poněkud nazpět vrátiti a blíže také k tomu přihlednouti, co od svého příchodu do Bukové zažil.

Zanechali jsme ho při včerejší slavnosti, když se v kostele ve tmavém koutku pod kruchtou postavil. Zpěv i hudba z počátku i jeho srdce rozkoší uchvátily a opojily; však rychle vystřízlivěl opět. Viděl z úkrytu svého tolik známých tváří, kamkoliv pohledl — a žádná z nich se naň přátelsky neusmívala, žádná se k němu neobracela, všichni upjatě hleděli jinam, na něj nikdo nevzpomněl.

A on — proč vlastně byl sem tak toužebně spěchal? Včera touto dobou, ano před několika hodinami ještě lahodil sobě stále tím sladkým pomyšlením, jak rodák za rodákem s radostí jej vítati, ruku jemu tisknouti, srdečně do očí mu hleděti bude: — co se mu naplnilo z této naděje? Byl u těch, které hledal, však oni tak málo na něj dbali! V jejich upřímném srdci hledal své jediné, své poslední útočiště — však oni je před ním chladně uzavírali.

Ó bože, jaké sklamání, jak trpká nová zkušenost! Byl už i tady cizincem... Faráře viděli dnes po prvé a zahrnovali jej velikou láskou — jeho však, dávného známého, nedbali viděti více. Mohl odtud hned

odejíti zase — kdo by ho zdržoval? kdo by ho vyprovázel? kdo by ho zval k brzkému návratu? kdo by si odchodu jeho vůbec povšimnul?

Jiní už byli tu lidé, než je opouštěl — docela jiní, třeba mnozí měli tutéž podobu. Pocítil před nimi tesklý strach, jako by proti němu chovali urputnou zlost a jen proto jí neprojevovali, že se jim schovával. I ten kostel byl jiný, všecka ta jeho nová nádhera patřila naň cize a odmítavě i budila mu v uších stále otázku: „Pošetilý, co tu chceš? Jaké bláhové myšlenky tě sem přivedly? Nepatříš sem více!“

A jakési neviditelné kleště sevřely mu srdce, že div hlasitě nevykřiknul. Krušná mu byla hodina ve chrámě — táž hodina, kde všichni ostatní na svoje všední trampoty zapomínali . .

Vyklouznul z kostela o chvilku dříve, nežli se druzí k odchodu pohnuli, a spěchal zase okolo zahrad do statku Kyselovic. Sestra přišla teprvé čtvrt hodinky po něm a přivedla dvě drobné družičky a dva hřmotné hranaté chlapce. I děti sobě strýčka dosti cize prohlížely, avšak než minul oběd, byli s ním nejlepší přátelé, a do večera nebyli by ho dali za všecky ostatní strýčky v Bukové i Habrové, poněvadž žádný z nich neuměl tak srdečně do očí se dívati, tak dobrotivě po vlasech a tvářích hladiti, s tak tichou laskavostí mluviti, tak ochotně na všecky otázky odpovídati, každé žádosti jejich svědčiti a jí splnění slibovati.

Vlašťovičkovo srdce opět se utišilo. Skoro celé odpůldne strávil jen ve společnosti sestry své a jejích dítek. Vyšel sobě s nimi do polí; hodiny mu rychle ubíhaly, nic ho za ten čas neranilo znova.

Vrátivše se nalezli také Kyselu již doma.

„Kdež je vám pořád konec?“ vítal tento krevného přítele a hosta. „Od rána slyším, že tu jste, a teprvé na večer vás vidím.“

Vlašťovička omlouval se dosti nesouvisle a ostýchavě jako ze skutečného provinění.

„Pěkně jste se projel, co?“ ptal se Kysela i chtěl hned také věděti, kolik dní Vlašťovička na cestě strávil.

„To jste cestoval přes Brémy?“

„Ne, přes Hamburk.“

Kysela byl malým milovníkem dalekých cest, když by je byl měl konati pěšky nebo po voze nebo i po železnici. Ale přece jedním způsobem po světě rád bloudil: po mapě. K tomu účelu on jediný ze všech sousedů měl v domě svém atlas, a když bylo ve svátek po chvíli aneb když se pro nějakou bolest ze světnice hnouti nemohl, strávil celé hodiny tím, že cizí a zvláště hodně daleké země v atlase prohlížel, jich podobu a rozsáhlost, jich položení a vzdálenost porovnával. Také si o cizích krajích a národech rád něco přečetl; k tomu přišel nejspíše ještě za zimních večerů, v letní době sotva kdy.

O mořské plavbě měl nyní k Vlašťovičkovi ještě celou zásobu otázek: zažilli jakou bouři, a jak to za takové bouře na lodi chodívá, a jak při tom moře vypadá? Vlašťovička s velikou svědomitostí odpovídal, avšak bylo mu stále jako nesmělému žáčkovi, který se při zkoušce dvojky obává.

„Sekáče na zejtřek máš?“ obrátil se Kysela pojednou k manželce.

„Vždyť víš, že to mám na starosti,“ odtušila ona, v duchu se radujíc, že se muž její s bratrem proti všemu obyčeji svému tolik rozhovořil.

„Ne aby jich bylo málo,“ kladl jí na srdce, když právě ze světnice vycházela, „ať jim zas něco nezbyde — jak ondyno!“

I počal na to reptati, že dělníci teď za nic nestojí, že je pěti třeba k tomu, co jindy tři zastali, že už hnedle nebudou chtíti leč u hospodáře se opíjet.

„A kolik vás na takovém parníku as jelo?“ připojil k tomu hned zas nové otázky. „A co jste za tu cestu z Ameriky až do Evropy platil?“

Vlašťovička oznamoval, jak drahá je první, druhá i poslední třída. Kysela stál u okna, hleděl upřeně ven, při každé větě hosta svého potřásal hlavou, jako by slyšel povídati samé nepravdivé věci, a když se pak Vlašťovička zamlčel, on neodtrhnuv očí od okna řekl: „Vidíte, švakře, já vám musím svoje mínění bez obalu pověděti — co vy jste učinil, to není k odpuštění!“

Toto podotknutí znamenalo, že Kysela prozatím otázek zeměpisných, přírodopisných a p. nechává a teprvé vlastně k osobě švakrově přistupuje. Bylo pak v podotknutí tom snad dosti rozumu ale nepříliš mnoho srdce; z čeho však souditi se nesmí, že by Kysela býval člověk bez srdce. Jemu toliko bylo potřebou, odbyti sobě dříve soudcovskou spravedlnost, která se v něm ozývala. Kdy by byl Vlašťovička na to dost málo namítnul, byl by mu Kysela ještě leckteré slovo do pravdy řekl, ale tím byla by se tato záležitost skončila a Kyselovi by nic déle bylo nebránilo, vyptávati se švakra svého na tisíc různých věcí, jež od něho zvěděti dychtil.

Avšak Vlašťovička nic nenamítnul, ani nedutl, ani údem nepohnul, jako pěna na svém místě seděl. A tak neměl Kysela příležitost, důtku svou vysloviti; měl ji už na jazyku ale musil ji zase spolknouti, a ona ho hnětla i pálila tím více, čím déle nucen byl ji v sobě tajiti.

Odvrátiv se od okna přešel několikrát světnici, okem svým Vlašťovičkovi se vyhýbaje; ale tento dobře cítil, že každým tím krokem se švakr jeho více a více od něho vzdaluje . . .

V ten den už mezi nima hrubě jiné řeči nebylo, nežli že Kysela hosta svého velmi důtklivě k jídlu pobízel. Ostatní hovor s bratrem Kyselová skoro sama vedla; ale i jí to bylo konečně polehčením, když jej na přístěnku na svou nejlepší postel uložila.

Po celou noc znepokojovaly Vlašťovičku nepříjemné sny. Když pak se ráno na dobro probudil, slyšel už vedle ve světnici hovor a vyrozuměl, že to jsou sekáči, kteří se tu na svou práci jídlem a pitím posilňují. První jeho myšlenkou bylo, rychle se obleci a s nimi do práce jíti — v tom však znamenal, že tam rozprávějí o něm.

„Kdy bych jen, polovičku toho měl, co Vlašťovička z Bukové odnášel!“ mínil jeden.

„Škoda tak krásného jmění!“ litoval druhý.

„Ještě že to stihlo takového,“ rozumoval třetí, „který má, ke komu se uchýlit. Co by dělal našinec, kdy by mu všecky jeho peníze americký vítr rozfoukal?“

„To, co dělá teď!“ odpovídali úsměšně jiní.

„Však já tomu nevěřím,“ ozval se čtvrtý, „že Vlašťovička žádného jmění nemá. Jen to tak mluví, a tuhle Kysela po něm. Kdo ví, jaké statky mu tam za mořem náleží, nebo jaký žok peněz s sebou přinesl. Hnedle to uvidíme!“

„Já bych mu přál,“ vložil se v to tvrdý hlas Kyselův, „aby si byl přinesl aspoň dobré svědomí — neboť mnoho má odpovídati za svou ženu, za své děti, za svou matku i za sebe!“

Ve světnici po těchto slovech nejprvé jen sklenice zacinkala, nůž zarachotil; pak se opět jazykové ozvali.

„To je arci boží pravda,“ svědčili jedni.

„Dobré svědomí nejlepší poduška,“ dokládali druzí, jako by skrze dvéře viděli, z jak pěkných peřin Vlašťovička právě povstal.

Tomuto zašla všecka chuť, k sekáčům se přidružiti.

Ale brzy toho litoval; neboť dnes kde kdo v domě byl, spěchal po své práci, jako by jej honil; ani nejmenší holčička nebyla z toho vyňata: jakkoliv jí byly teprvé čtyři roky, měla již hodné stádo husí na starosti. Jen Vlašťovičkovi nepřipadl žádný podíl v práci, i bylo mu v té nečinnosti nepříjemno, jako by seděl a chodil na jehlách. Pomáhal čeledínovi při koních a při voze, ale musil i od něho pořád slyšeti: „Jen nechte!“ — musil ustavičně zakoušeti, že tu nemá co dělati, že je tu docela zbytečný . . .

Hospodyně volala na čeledína, by jí trochu dříví naštípal; tu si Vlašťovička nedal zabrániti, chopil se sám sekery a štěpiny. Sotva se do toho pustil, ukázal se ve vratech Kysela, oblečen pouze v režnou košili a staré koženky, bos, s travnou kosou na rameně.

„Tohle by scházelo!“ volal, rovně k Vlašťovičkovi přicházeje. „Proto nemáme hosta až z Ameriky, aby nám tu dříví štípal!“

I vzal mu bez okolků sekeru z ruky. Úmysl jeho nebyl asi zlý, ale Vlašťovičku jak by polil vařící vodou. Na dlouhou chvíli se někam ztratil.

Takovým způsobem šlo to pak dále. Kysela když chlapce svého u Vlašťovičky na klíně uviděl, hnal jej dolů.

„Ty se ještě potřebuješ chovat!“ plísnil ho. „Jdi a dělej něco!“

Jenom host nesměl nic dělati. Bylo mu to každou hodinou nesnesitelnější.

Odpoledne pravila mu sestra: „Abys se někam podíval. Aspoň ke Kohoutovým dojdi.“

Vlašťovička poslechl, ale šel po oklikách, aby nikoho nepotkal: — již se úzkostlivě vyhýbal lidem s nimižto setkati se nedávno tak toužebně byl žádal . . .

U Kohoutů hospodář ani hospodyně nebyli doma. Stará výminkářka již od včerejška nemohla se dočkati, aby od zetě o posledních dobách života dceřina jakož i smrti její něco bližšího slyšela, hněvala se na něj, že tak dlouho k ní nepřichází, ale sama k němu nešla, aby si nezadala. Když pak se teď před ní objevil, musila dříve, než by došlo na otázky, zasypati jej nejprudšími výčitkami, provázenými pláčem, lomením rukou a bez mála i rvaním vlasů. Vlašťovička nebránil se, snášel všecko to po drahnou chvíli jako hříšník před soudnou stolicí

postavený, ale konečně to přece nevydržel, odvrátil se, beze slova odešel, a octnul se pod širým nebem.

Kolik hodin bloudil pak okolo Borové v polích, lesích a hájích. Nemohl se dlouho ustáliti na určité myšlence. Všecka místa milého kraje kynula mu tak přívětivě a přátelsky jako včera, když je po dlouhém čase opět byl spatřil; ale přívětivost jich dojímala ho bolestně, neboť obcházel je zase na rozloučenou.

Ach, že nemohl zde zůstati! Že tu neměl sebe skrovnějšího vlastního koutečka, kam by se do samoty uchýlil, kde by první zlou dobu přestál a pak tu zas pokojně s ostatními žil — aspoň jako ten pastucha, jako poslední nádenník! . .

Za soumraků přiblížil se opět ku stavení Kyselovu. Hospodář hlasitě hovořil u ohniště s manželkou.

„Tobě nic neudělal,“ pravila ona se slzami.

„Mně také udělal!“ dí muž přísně. „Udělal mi, že mě tento statek nic už netěší. Jak by mě těšil, když vidím člověka, který tu na vše hledí a sobě myslí: ‚To bylo moje a nemám z toho nic.‘ — Teď toho teprv lituju, že jsem kdy opustil své otcovské dědictví.“

Vlašťovička nevstoupil dovnitř ale hnul se od stavení. V uších mu hučelo, nehleděl, kudy chodí. První, čemu zase vůkol sebe rozuměl, byl nářek staré tchýně jeho, který se nocí rozléhal. Potom slyšel, jak o něm lidé pronášeli soud.

„Vlašťovička — špata člověk! . .“

Dovršila se tím muka, kterou za celý den vytrpěl, ale tím zároveň dozrálo v něm rozhodnutí. Nemohl se vrátiti pod střechu svého švakra, nemohl zde u nikoho hledati útočiště — nemohl zůstati v místě, do něhož byl spěchal z takové dálky, s duší tak dychtivou, a kde všichni soudili, že měl zůstati v cizině! Všichni — ani sestru jeho nevyjímaje: neboť jí návrat jeho jižjiž s manželem rozdvojoval.

Vlašťovička prchal ze vsi.

Kam směřoval? Sám nevěděl; bylo mu také jednostejno, v kterou stranu světa jej nohy odnášejí — musil jen odejíti odtud, vyhledati opět cizí kraj a lidi, kteří by ho neznali, u kterých by našel práci a obživu a mezi kterými by nemilován a nepovšimnut neblahý svůj život dokončil . . .

Ale i toto pomyšlení se mu jen mžikem ve hlavě mihlo — pak nebyl s to o ničem dále uvažovati, bylo mu dusno, že se div nezalykal, nohy měl těžké jak olovo, stromy a keře i všecky předměty se kolem něho točily, a hlasy cvrčků zněly mu v uších tak hlasitě a nepřetržitě jako prudký spád veliké řeky, až byl všecek ohlušen a v tom šumotu jen jeden hlas rozeznával: „Vlašťovička — špata člověk! . .“

Nevěda jak, octnul se blíže zdi hřbitovní. Stanul, a teprvé po chvilce poznal na jisto, kde jest. Zeď s domkem hrobařovým se v šeru přívětivě bělaly — ach, kdy by nemusil dále za toto místo, které se mu včera ráno ještě tak smutným bylo jevilo!

Jakýsi světlý paprslek vniknul do jeho mysli. Strýc Liška už ho jednou vlídně pod svou střechu přijal: snad by se i nyní ještě v tomto domku mohl zachytit jako tonoucí břehu — i nyní ještě, než

učiní poslední krok a odejde odtud do té tmavé noci, aby se nikdy více nenavrátil . . .

Ne, ne — strýc Liška nesoudil o něm příznivěji než ostatní, a mohl by sobě pomysliti, že mu přichází na krk . . . Ne, ne — to nebyl břeh, to bylo jen stéblo, jehož se na okamžik zachytil. Ale jiná myšlenka v něm vznikla. Nesměl přece jen zmizeti tak, by po sobě žádné zprávy nezůstavil. Co by sobě příbuzní pomyslili, když by nepřicházel — co by lidé říkali, a jakou starost i bolest způsobil by sestře?

Rychle se v duchu rozhodnul, že po Liškovi sestře zkáže, aby o něj starosti neměla, když odejde. Strýc Liška byl na faře; tam se tedy Vlašťovička obrátil. Přede dveřmi se mimo nadání setkal s farářem.

X.

Starý Liška vyšel se světlem na chodbu naproti svému pánovi, a spatřiv také Vlašťovičku dával mu na srozuměnou, aby počkal v přízemí. Farář vstoupiv už na schody, ještě se po Vlašťovičkovi na rozloučenou ohledl; ozývala se v něm jakási neurčitá náchylnost, aby s ním více promluvil, ale nevěděl, co zrovna mu říci; rád to tedy uslyšel, když Vlašťovička po krátkém váhání vyslovil žádost, aby mu velebný pán na dvě minutky sluchu dopřál.

Vyšli do hořejších pokojů, kde Liška světlo postaviv bystrým zrakem zkoumal, jak na Vlašťovičku působí ta panská úprava, v nížto on je doma. Ale Vlašťovička si nehrubě prohlížel, co bylo vůkol něho; s vnitřním rozechvěním sledoval každý pohyb mladého faráře.

„Usaďte se,“ pobídnul jej tento, když byli sami, „a povězte, co je přání vaše.“

Vlašťovička poděkoval se úklonou, ale stál jako prvé. Tvář jeho byla velmi bledá, čelo zaroseno potem.

„Mluvil jste zrovna s mou panímámou, velebný pane,“ jal se mluviti horlivě ale zajíkavě, jako v poloviční opilosti.

„Se starou Kohoutovou?“

„Ona vám pravila, že jsem byl neštěstím své ženy a svých dětí, že mou vinou do ciziny přišly a tam zahynuly — — Moje panímáma je stará žena, od starých lidí a zvlášť od rodičů musíme mnoho strpět — ale velebný pane, co vám o mně povídala, nesrovnává se s pravdou, tak jakože doufám v boží milosrdenství! Já nejsem vinen neštěstím své manželky ani svých dětí ani svým vlastním, třeba to všichni lidé mluvili!“

„Že nejste?“ ptal se pozorně farář.

„Já na nikoho nikdy nežaloval, já nikomu ani s tím se nesvěřoval, co teď vám pravím: ale bůh to ví, že vším tím, co jsem já a moje manželka i moje děti vytrpěli, nikdo tolik vinen není jako moje panímáma.“

„Vaše tchýně?“ řekl s udivením kněz.

Byltě už následkem vypravování správcova a řečí, které slyšel ve vsi, uvykl myšlence, že Vlašťovička vlastní daremností svou rodinu

ve zkázu a sebe na mizinu přivedl; nyní tento obviňovaný a odsuzovaný člověk nevyzván se před ním hájil a takovým způsobem mluvil, který více přesvědčoval než obsah jeho slov.

„Já jsem to ani jí nikdy nevyčetl," pokračoval — „já jsem snášel žaloby a křivdy její bez odmluvy — ale když teď na celou ves vyhlašuje — když vám žaluje — —"

Hlas jeho zaniknul, že několik okamžiků řeči byl neschopen.

„Ať jí to bůh za hřích nepokládá," pravil potom chraptivě a údy jeho se vůčihledě chvěly. „Já musím i ten kalich vypiti — já bych i teď byl mlčel, kdy bych se u vás náhodou byl neoctnul, velebný pane — Sotva jste sem přišel, a už chtějí, abyste také odsuzoval nešťastného, nevinného člověka! . . ."

V Čackém hýbalo se cosi podobného, jako v paní Míně, když Vlašťovičku před správcem obhajovala. Přinutil jej, aby se usadil; a po kratičké chvíli ubožák přátelskými otázkami jeho bezděčně byl k tomu přiveden, že mu příběhy své vypravoval.

„Naši a Kohoutovi od jakživa na sebe sočili," pravil. „Několik měsíců do roka chodili okolo sebe bez pozdravení, jako by se neviděli; a když se jakž takž usmířili, netrvalo to dlouho, a zas byla váda, soudy a hněvy. My děti jsme při tom arci bývaly jen diváky; nemohli jsme se vyhýbati sobě jako staří, scházeli jsme se při hrách ve škole, na pastvě, naše žluč byla ještě pokojná, i měli jsme mezi sebou nejlepší vůli, jakou děti míti mohou, i když naši rodičové nejvíce bývali na štíru. Nezměnilo se to ani, když jsme vyrostli. Ale když jsem se o Marjánku zjevně ucházeti počal, nadhodila mi Kohoutová mnohé pichlavé slovo o mé matce, a moje matka také mi přimlouvala, abych považil, že Kohoutovi vždycky na nás nejvíc nevražili a také za jejího těžkého vdovství mnohou bolestnou hodinu jí připravili. Já jsem to všechno bral na lehkou váhu; Marjánka byla tak hodné a veselé děvče, a já jsem ji měl tolik rád, že by všecko bránění nic nebylo spomohlo: byli bychom raději sami dva odešli do světa a živili se nádenickou prací, než bychom od sebe byli upustili. Snad by to také pro nás a naše děti bylo mnohem lépe bývalo . . ."

Vlašťovička zajiknul se, jako by náhle něco hořkého polknouti musil.

„Bez pochyby," podotknul farář, „čím více vám rodiče bránili, tím více jste k sobě lnuli?"

„Abych pravdu řekl, nebylo to vlastně žádné bránění. Kohoutovi dobře věděli, že svou dceru sotva mohou jinam lépe vdát, a moje matka pravila: ‚Dělej si, jak boha znáš, nebudu tě do ničeho nutit, od ničeho zrazovat; proti Marjánce nemám toho nejmenšího, ale její rodiče byli vždycky naši protivníci!' — Když zvěděla mou vůli, šla se mnou ochotně na námluvy, uctivě a přátelsky za Marjánčinu ruku pro mne požádala, srdečně nás požehnala a mateřsky nevěstu do svého domu přijala."

Vypravovatel se znovu na okamžik zamlčel — i ohlednul se, aby setřel rosu, která mu v oči vstoupila.

„Po svatbě naší," mluvil pak dále, „nebylo ve vsi lepších přítelkyň nad obě naše matky. Zrovna jako by chtěly vynahradit, co za dřívější léta zameškaly, byly k sobě samá důvěra, samá ochota, samá

laskavost. Tehdy jsme byli tak šťastni . . . A nenadáli jsme se, že by kdy mělo přijíti jinak. Ale lidé často, když se jim dobře daří, zrovna svévolně na sebe hněv a trest boží vyzývají. Naše matky se prvně zase nepohodly, když se staly babičkami, když se nám první dítko narodilo; chtěla každá jemu a šestinedělce více sloužiti. Kohoutová byla více u nás než doma, a kdykoliv přišla, brala Marjánku o tom, co se s ní v její nepřítomnosti dělo, zrovna do výslechu, opravovala všecko, co jí moje matka učinila — a než odešla, zanechávala mnoho důtklivých poučení. ‚Nebojte se o ni,‘ chlácholila ji moje matka. — ‚Je to má dcera,‘ odtušila ona s takovým důrazem, jako by se Marjánce kdo ví co zlého dělo. — ‚Vždyť snad jsem také matka její.‘ — ‚Ale v takovýto čas od počátku světa vlastní matka dceři byla nejbližší, a také do skonání světa bude!‘ odsekla Kohoutová . . . . Tak to zase počalo. Jedna druhé nic dobře neudělala. Moje matka, když Kohoutová k dceři své přišla, raději se stranila; tu ji Kohoutová kárala, že nemá k šestinedělce srdce, že ji zanedbává. K vůli děťátku se zrovna tak pořád nesvářily. Kohoutová rozhněvala se, když někdo řekl, že je chlapeček celý tatínek nebo celá babička Vlašťovičková: ‚Řekněte ještě,‘ podotýkala ostře, ‚že ani své matce nepatří, že se z ní ani nenarodil‘ . . . Když se Marjánka opět zotavila, Kohoutová do našeho domu mnohem řídčeji docházela; dítě brala často na kolik hodin k sobě a také dceru si zhusta povolávala; že pak ji mezi čtyřmi očima příliš utěšenými řečmi nebavila, bylo zřejmo, neboť Marjánka nebývala už ani zpola tak veselá jako před tím. Mezi matkama našima bylo po důvěře a laskavosti; ale aby to zase došlo k nepřátelství, v tom jim přece pořád bránila náklonnost k vlastním dětem a stud před lidmi. Asi rok byly k sobě chladné; při druhém dítku našem se kočkování obnovilo a bylo horší než při prvním — došlo na vzdory, výčitky a slze, a panímáma Kohoutová odešla nám ode křtin. Mínila, že se jí v našem domě neděje náležitá čest, a sice proto, že jsme s ní zacházeli jako se svou, jako s domácí; arci, kdy bychom byli jinak učinili, byli bychom se jí snad ještě méně zachovali . . . Tak to šlo dál; každý rok bylo hůře, z našeho domu jako by neviditelný zloduch všecku radost zaplašoval — žili jsme pořád, jako by nás i ve dne ustavičně můra tlačila.“

„A vy jste se do toho nevložil?“ tázal se farář, který s rostoucím účastenstvím poslouchal.

„Já jsem si všeho toho dlouho hrubě nevšímal,“ zněla odpověď. „Lidé se všude mezi sebou hašteří, a dvě panímámy spolu ještě zřídka kdy mnoho dobrého navařily. Věděl jsem také, že Marjánka všemožně se vynasnažuje, činiti prostřednici a vyrovnávati. Se mnou o těch mrzutostech nemluvila, ani já s ní; ale že konečně bylo mrzutostí příliš mnoho, odvykali jsme my dva spolu soukromí rozmlouvati, jen abychom se jich dotýkati nemusili. Naposledy přešla mne trpělivost: moje matka každou chvíli plakala, aniž s pláčem svým už do úkrytu odcházela, Marjánka vypadala všecka usoužená, a když se někdy na ústech jejích ukázal úsměv, byl tak smutný, že mně bodal do srdce; od panímámy Kohoutové denně i dvakrát denně přicházel k ní posel s důtklivým vzkázáním: ‚Máte jít k nám‘ — a po každé vracela se od

ní ženuška moje s červenýma očima, neboť tam musila poslouchati, co se které klepně zalíbilo matce její donest a namluvit, musila poslouchati výčitky, že starou Vlašťovičkovou ještě omejvá a hájí, že se s cizými lidmi proti vlastní matce spolčila — musila poslouchati navedení, jak by paní v domě dělat a jak by matce svého muže konečně jednou žílu zatít měla. Když zase jednou vzkázání takové přišlo, rozzlobil jsem se a odpověděl sám: že moje žena nikam nepůjde, že tomu nechci, že jí to jednou navždycky zapovídám! — Za několik minut panímáma Kohoutová po dlouhé době zase přes náš práh vstoupila. ‚Pochválen buď Ježíš Kristus,' řekla a při tom na mne i matku mou ani nepohledla. ‚Zůstává tu ještě moje dcera?' mluvila pichlavě k Marjánce. ‚Anebo ti už také zapověděli, abysi svou matku znala, když ti zapovídají, abysi s ní mluvila?' Tu jsem ztratil všechnu rozvahu; čím více jsem posavade k těm věcem mlčel, tím hůře jsem se nyní rozbouřil. Vyvadil jsem se notně se všemi třemi, ač se vlastně jen panímáma Kohoutová se mnou počítati chtěla; ale také jí přešla brzy chuť, poněvadž jsem byl nad míru rozezlen, jak mne ani ona ani kdo jiný nikdy ještě neviděl. Když jsem se vyburácel, odešel jsem z domu do polí; neboť, ačkoli jsem se k tomu sám sobě přiznat nechtěl, styděl jsem se v duchu za to, že jsem se tolik rozprchlil, a zvláště za to, že jsem prudkými slovy jako slepý kolem sebe mlátil a stejně do nevinných jako do vinných bušil. Vložil jsem se jednou do toho a všechno jsem jen zhoršil: panímámu Kohoutovou teprvé jsem dopálil, moje matka naříkala s pláčem, že je od celého světa i od svého syna opuštěna, a Marjánka trápila se tím více, že i já jsem jí ublížil, ačkoli jiné viny neměla, než že by se ráda byla všem zachovala."

„Neměl jste na to jíti po zlém," připomínal farář, „měl jste jim po dobrém přimluviti."

„Také jsem to učinil," řekl Vlašťovička z hluboka oddychuje, „a to bůh ví, kolikrát učinil. Měl jsem k tomu dost času. Také nejednou matka moje Marjánku objala a s ní se smiřovala: ‚Vy máte dobré srdce — vás miluju jako svou krev' . . . Bezpočtukrát činil jsem si naději, že se to u nás přece ještě napraví — po každé byl jsem sklamán. Jedno jizlivé slovo od panímámy Kohoutové, a hned zas byl oheň na střeše, a pak trval celé týdny. Kohoutová rozhlašovala mou matku za učiněnou dračici, a žalovala na ni i našim dětem, jak prý je na maminku jejich zlá — moji matku, která měla ovšem ty nejlepší úmysly, dojímalo to, jako by ji na mučidla bral, jako by jí zrovna na život sahal. Neměli jsme žádného nedostatku, nesoužily nás nemoci, mohli jsme býti spokojeně a šťastně živi: a přece byl život v našem domě pravý očistec. Nezasmáli jsme se leda před cizími lidmi, abychom zakryli, jak to u nás vypadá. Já jsem se ku příbytku svému vždycky přibližoval s takovou nechutí, jako by mne tam za vlasy tahal. Proto pokud bylo možno zdržoval jsem se v polích a lesích. Měli dojista pravdu lidé, kteří to neschvalovali a mne za špatného hospodáře pokládali; ale poněvadž to ze všech nejhorlivěji panímáma Kohoutová rozhlašovala, Marjánce i mým dětem a každému na potkání dokazovala, jaký jsem prý darebák, a jak prý to krvavými slzami opla-

kává, že mi své dítě dala: já místo abych se polepšil, bral jsem se po scestí dále, jí a celému světu na vzdoŕy."

„Snad jste ze vzdoru také na Ameriku připadl?" tázal se Čacký.

Vlašťovička potřásl hlavou. Dobrácký hubený jeho obličej, který se za řeči lehkým ruměncem byl pokryl, při otázce této zase pojednou jako křída zbělel. Teprvé po malé přestávce odpovídal hlasem přidušeným: „To nebylo ze vzdoru . . . Kdysi pod večer vracel jsem se z polních a lesních potulek svých domů. Jak vycházím z lesa k rybníku, vidím za křovím na břehu ženskou — mohu sotva svým očím věřit, ale není pochyby, je to Marjánka. Stojí bez pohnutí — já dojdu až k ní, a ona sotva zrakem se mne dotkne a hned zas oči k zemi sklopí. Ještě nevěděl jsem proč, ale to neobyčejné setkání dotklo se mne, jak by mne nožem do prsou bodnul. ‚Co tu děláš?' ptám se jí. Žádná odpověď, — ‚Jak sem přicházíš, Marjánko?' — Vzal jsem ji za ruku, a ta byla v tu letní dobu jako led; pozdvihla ke mně zase na okamžik oko, a to bylo jakousi těžkou mlhou zastřeno, napolo vyhaslé. Mne pojala hrozná úzkost. Chopil jsem ji do náruče a odnášel od břehu; ale brzy musil jsem zastaviti, neboť se mi nohy a všecky údy třásly, že jsem s milým břemenem svým z místa nemohl. Usadil jsem ji do trávy, neboť i ona byla jako bez vlády. ‚Marjánko, Marjánko,' mluvil jsem ulekán, ‚kterak sem přicházíš?' — Konečně zlehka hlavou zavrtěla a pošeptala: ‚Nevím' . . . A pak mi omdlela v rukou. Co jsem ji křísil, hrnuly se mi těžké slzy z očí a srdce mi chtělo puknouti. Najednou jsem rozuměl, jak má dobrá ženuška je nešťastná a svědomí ve mně volalo, že já k jejímu neštěstí velikým dílem přispěl. Když se opět ze mdloby probrala, dlouho na mne hleděla mlčky a jako bez ducha, poslouchala moje slova, kterými jsem ji za odpuštění prosil a všecko činiti sliboval, čehož sobě přeje. Pak opět zavrtěla hlavou a pravila: ‚Nám není pomoci. Já svou matku nepředělám, ani ty svou. Tvá matka na mne naříká, moje matka na mne doráží, tobě ode mne srdce odpadlo — všichni mne soužíte, jak vám jen možno. Nevydržím to déle. Modlila jsem se k bohu, abych u něho došla posily, abych se nad spasením své duše nezapomněla: — však už mne všecka síla opustila. Nevydržím to déle!' Mluvila hlasem tak dutým, s pohledem tak beznadějným, že mne mráz pocházel a vlasy na hlavě mi vzhůru vstávaly. V úzkosti své duše znova jsem jí přimlouval, znova prosil a sliboval s hlasitým pláčem, až se také rozlítostnila. ‚Ach,' pravila, ‚kdy bychom byli na sta, na tisíce mil odsud! Snad bychom přece ještě mohli být spokojeně živi. Tady na nás čeká jen peklo za živa. Ó kéž bychom byli odsud na tisíce mil!' — Mně při těch slovech jako by prudké světlo hlavou projelo. ‚Sám bůh ti to slovo klade na jazyk!' zvolal jsem potom. ‚Ano pryč odsud, na tisíce mil odsud! Co nám brání, abychom se odsud vystěhovali, abychom si jinde vyhledali štěstí, o které tady jsme připraveni?' — Marjánka s radostným překvapením na mne popatřila. ‚Bylo by to možná?' řekla třesoucím se hlasem. ‚Vyváznouti z toho trápení, dojíti poklidu a utěšené mysli — bylo by to možná? Ty bysi chtěl?' — ‚Bez průtahu!' — Oba nás to pomyšlení zrovna očarovalo. Po dlouhé době se naše srdce opět cele našla a obnovila svůj svazek, který už nikdy

neměl býti strhán ani oslaben — po dlouhé době cítili jsme se opět blaženými. Na tom místě jsme umluvili, že odejdeme do Ameriky — já se pod střechu svou zase jednou vracel bez nelibosti, s dobrou nadějí a s pevným předsevzetím. — Za krátko potom byl statek náš přese všecko zrazování příbuzných a známých prodán, a my chvátali odsud do nového světa, kde jsme sobě v myšlenkách malovali nové blahé živobytí."

Tu jako by Vlašťovičkovi nit vypravování náhle došla, zamlčel se poznovu a po některém okamžiku s jakýmsi podivením kolem sebe se ohlednul: patrně se rozpomínal, kde jest a jak se tu octnul. Čacký nedotíral naň novými otázkami, alebrž čekal, až se ustanoví, že sám dále bude vypravovati.

„A tak velebný pane," ozval on se po chvilce hlasem valně přeměněným, „když moje panímáma nyní naříká, měla by nejprvé na sebe žalovat, jeli jí toho líto, co se stalo. Také já bych mohl ji obviňovat — já jsem více zkusil než ona, a kdy by její povahy nebylo, mohl jsem vším býti ušetřen, mohl jsem podnes seděti na statku svých rodičů a radovati se jako kdokoliv z darů božích a z dětí svých — i se svou ženuškou... Ale já nikoho neviním, na nikoho žaloby nerozkřikuju..."

Při těchto slovech povstával s místa svého, ale farář jej zadržel.

„Musíte mi," pravil důtklivě, „aspoň krátkými slovy ještě vypověděti, jak se s vámi dělo v cizině."

XI.

Vlašťovička hleděl před sebe neodpovídaje. Zase mu to znělo v uších jako hukot veliké řeky a v něm stálý nepřetržitý hlas: „Špata člověk!..."

„Nemusili jste sobě říci," pomáhal mu farář, „že jste přece jen chybili? Nelitovali jste záhy kroku svého?"

„Jestliže," dí on, „jestliže ty kříže, které potom na nás bůh sesílal, byly trestem za naše skutky: musil to býti veliký hřích, jehož jsme se dopustili. Dříve ještě nežli jsme na loď vstoupili, připravil nás šejdíř jakýsi v přístavu o značnou částku peněz. Když nás potom mořská nemoc sužovala, pokládali jsme ji za největší obtíž cesty a reptali jsme na ni; ale brzy jsme poznali, že jsme byli velice choulostivi. Přišla bouře mořská, a tu jsme teprvé zvěděli, co je zlo, co je strach a hrůza: po mnoho hodin byli jsme zbaveni všeliké naděje, že bychom z toho živi vyvázli, po mnoho hodin jsme se jen spolu navždy loučili, a každý z nás vystál desetkrát smrtelné úzkosti a smrtelný zápas. Nebezpečenství minulo, ale my jsme pořád ještě hrubě uvěřiti nemohli, že nám bylo dopřáno přečkati ten strašný čas na živu, ano bez pohromy. Pak už jsme byli trpělivější... Plavba naše se schylovala ke konci, všichni cestující na lodi obživli a těšili se na pevnou zem: my však měli jsme veliký smutek. Nejmladší děcko zaplatilo cestu svým životem; truchlili jsme pro ně, ale nejvíce dojímalo nás, obzvláště mou ženušku, že musilo ve vlnách mořských pochováno, aneb vlastně za kořist žralokům hozeno býti... Zapomněli jsme trochu teprvé,

když jsme v Novém Yorku zase na pevnou půdu vkročili. Několik selských rodin z Německa plulo s námi; s těmi jsme se po cestě spřátelili, a při vystoupení z lodi octli jsme se s nimi v rukou německého agenta. Bylo by dlouho vypravovati, jak jsme byli za nos voděni, šizeni a vyssáváni, také byste neměl trpělivost to poslouchati.“

„Ale pro pána krále,“ zvolal páter Čacký, „proč pak jste nevyhledal tamější české rodáky?“

„Byli jsme všichni jak omámeni, zrovna hluši a slepi. A když jsme se trochu v tom cizím světě vzpamatovali, viděli jsme, že všechen ten lid — mezi kterým jsme byli jako jedna krůpěj v rybníce — k nám i mezi sebou je nesrdečný, necitelný, že každý jen na to pomýšlí, jak by peníze z cizích kapes do své kapsy dostal. Dosáhnouti zisku, to je každému první a hlavní věcí — dosáhnouti zisku třeba od člověka, který tím ztrácí svoje poslední a přichází na mizinu. Ať se brání! Ať sám hledá zisk týmže spůsobem, a neníli k tomu, ať nechodí mezi Amerikány: nikdo si za něj hlavu lámat nebude! Takovým pravidlem musejí se také naši krajané v Americe řídit, chtějíli to k něčemu přivest — musejí se stát dobrými Amerikány, aneb je po nich veta. — Arci že jsem je vyhledával. ‚Můj milý,‘ pravil mně jeden, když jsem ho žádal za radu — ‚tady je každému nejprvnějším zákonem: Pomoz sobě sám. Dělej co dělej, za žádnou práci nedojdeš hanby, za žádnou práci se nestyď: jenom ať nepotřebuješ cizích rukou, cizí hlavy — těch tu každý potřebuje pro sebe!‘ . . . Po čase obrátil jsem se ke druhému. ‚Skoro všecky peníze jste utratili?‘ zkřiknul na mne. ‚A neumíte leč nádenickou práci? Proč pak jste tedy nezůstali za pecí, za kterou se provaloval váš táta i váš dědek? K čemu se hrabete do Ameriky? Žebráků a luzy máme tady už víc než dost!‘ — Když mi tak vyčinil, dal mi radu, abychom si honem, pokud ještě nějaký tolar máme, opatřili něco hospodářského nářadí a dobytka i odešli na renč.“ *)

„Na renč?“ ozval se farář. „Kam je to, na renč?“

„To je do lesní samoty, kam třeba lidská noha ještě nevkročila, leda indiánská, a kde osadník dříve stromy pokáceti musí, aby kus orné půdy získal. Do takových pustin jsme se teprvé jíti báli; chápali jsme se ve městě všeliké práce, kterou jsme dostati mohli, jen abychom na výživu vydělali. Jednou když jsme se z díla domů vrátili, pohřešili jsme jedno ze svých dětí, které bývaly ovšem po celé dni sobě samým zůstaveny. Sháněli jsme se po něm s velikou úzkostí. ‚Jestli jen zabloudilo, jestli ho neukradli nebo nezabili, najde ho naše policie dojista,‘ — takovou útěchu nám lidé dávali. Policie v skutku dítě našla, zaplatili jsme to tenkrát jen strachem, ale přece nám na srdce nový kámen padl. Tu se našel krajan, který nám poskytnul spasitelnou radu: ‚Lidičky, v takovémto velkoměstském Babyloně je vám nelze: — vyhledejte si nějaké menší místo, kde budete moci svoje síly lépe zužitkovat.‘ — Poslechli jsme této rady. Vytáhli jsme z toho Babylona i zkoušeli jsme štěstí své jinde.“

„A s lepším úspěchem?“ ptal se Čacký.

---

*) Range.

„Trvalo to ještě hezký čas, kde jsme byli sem tam zmítáni jak ulomená větev na vodách — ale konečně zachytili jsme se v Tennessee, a počalo se nám konečně zas lépe dařit, že jsme si opět i nějaké jmění zahospodařili. — Unikli jsme žebrácké holi, ale zase na nás počaly jiné rány padati. Jedno dítě za druhým nám na smrt stonalo; potom došla řada na mne. Marjánka samojediná musila nás ošetřovati, a co za ten čas dnem i nocí, na těle i na duchu vytrpěla, není možná vypovědět. Ale přitom musím říci, že mezi mnou a ženuškou mojí nikdy nebylo proneseno ani slovo stesku proto, že jsme nezůstali v domově. Já jsem se každé takové zmínce z daleka vyhýbal, neboť jsem věděl, že bych tím tu dobrou duši nejcitelněji ranil: onať se vždycky pokládala za původ toho, že jsme se vystěhovali, a co nás protivného potkávalo, zajisté v duchu za svou vinu počítala a proto vše dvojnásob těžce nesla. Na oko však podržela svou veselou mysl, i když mně bývalo zrovna do pláče, a vždycky mně i dětem srdce dodávala a dobrými nadějemi nás těšila. Bylo nám nad míru krušno, ale to jsme získali, že naši srdečnou přízeň a lásku nic nekalilo, ano že jsme tím úžeji a vroucněji k sobě lnuli, čím těžší byl náš osud. Obzvláště když jsme byli v těch lesních samotách, od celého světa vzdáleni a jako poustevníci na sebe sami odkázáni —“

„Přece tedy,“ vskočil mu kněz do řeči, — „přece jste se dostali do lesů — na renč?“

„Už jsme doufali, že za rok za dvě léta sobě hotovou, zařízenou farmu koupíme: ale tu vypukla válka mezi severními a jižními státy. Brzy přihnala se také do našeho kraje.“

„Ano ano,“ pamatoval se farář, „v Tennessee proháněly se hned na počátku voje přátelské i nepřátelské.“

„Před našima očima,“ dokládal Vlašťovička, „ba skoro přes naše hlavy. Naše jmění počalo se opět rychle scvrkat; ale ještě více pudily nás z místa hrůzy válečné, které jsme tu po prvé v životě svém poznali. A tak opustili jsme opět svůj útulek a táhli poznovu do neznámých končin. Na této nové dlouhé pouti nám druhé dítko zemřelo. Přece však když jsme se na dalekém západě octli, na své místo dorazili a nejprv jen prozatímní srub k obývání sobě zbudovali, nelitovali jsme svého přesídlení, ano pravili jsme si, že jsme měli raději už tehdy na renč jíti, když nám to po prvé radili.“

„Jak daleko měli jste k nejbližším sousedům?“ vyzvídal farář.

„Jen asi českou míli cesty.“

„*Jen* asi míli!“ opakoval farář. „To vám bylo arci smutno v takové odloučenosti.“

„Nehrubě,“ odtušil Vlašťovička. „Však jsme tam před lidmi zrovna utekli. Za tu dobu, kterou jsme v Americe strávili, uvykli jsme lidi kolem sebe vůbec považovati za všecko jiné, jen ne za své přátele; k tomu jsme v nejnovějším domově svém pořád slyšeli, jak se válka měsíc za měsícem a rok za rokem prodlužuje, tisíce a tisíce životů lidských maří, města zničuje, krajiny hubí a pořád jí konce viděti není. Děkovali jsme bohu, že jsme z té spousty dříve vyvázli, než nás zahladila. Tady byli jsme jako v zátiší ukryti; kolem nás boží příroda tak bohatá, tak velebná a tak nevýslovně krásná, jak jsem si

před tím v myšlenkách svých ani ráj představiti nedovedl. Ach, nebylo nám smutno. Když jsme si slušný příbytek vystavěli a kus půdy vzdělali, žili jsme tak spokojeně a utěšeně, jak jsme si toho kdy jen přáti mohli. Snad ta jasná obloha, ty obrovské stromy, ty nádherné květy, ten silný voňavý vzduch, ta bujná přeúrodná půda také naši přirozenost proměnily, aneb jsme si všeho dobrého nyní mnohem více vážili: byli jsme šťastni jak andělé. Docela jinak jsme na sebe na vzájem patřili, s docela jiným pocitem jsme sobě nyní ruce tiskli. Byli jsme tak cele svoji . . ."

Páter Čacký musil honem hledati předmět, kterým by hovor v proudu udržel, ježto vypravovatel upomínkami svými rozlítostněn zase náhle utichnul.

„Jakž bylo s chrámem páně?" tázal se. „Mohli jste přece na služby boží?"

„To byla hlavní neli jediná věc, která poklid mysli naší kalila," dí Vlašťovička. „Do katolického chrámu páně měli jsme dále než odsud do Prahy, a ovšem žádnou silnici, vůbec žádnou cestu. Sousedé naši na všech stranách byli protestanti; ti měli svůj skrovňounký dřevěný kostelíček dosti blízko od nás, a tam jsme přece častěji docházeli — —"

„Na protestantskou bohoslužbu?!"

„Nu arci. Byli jsme tomu povděčni, že zvláště děti naše ob čas přece kostel i kněze viděti a slovo boží poslouchati mohou, aby docela neodvykli. Takto jsme pobožnost svou i ve svátek odbývali obyčejně doma; sloužili jsme bohu podle své nejlepší možnosti. Jinak to nešlo."

Farář odkašlával.

„A zdali pak jste byli na samotě své bezpečni?" obracel potom řeč jinam. „Přece v takových lesích žije množství dravé zvěře?"

„Před zvěří," odpovídal Vlašťovička, „byli jsme noční dobou bezpečni v domě svém; za dne kamkoli jsme vycházeli, musili jsme s sebou nositi zbraň. Ale tomu člověk brzy uvykne, i sahá tam při práci po pušce nebo revolveru s tak chladnou myslí, jako tady sahá po proutku, kterým by ovci popohnal."

„A což divoši, Indiáni?"

Vlašťovička sebou pohnul, oči a rty jeho se zachvěly. Farář musil otázku svou opakovati, než od něho dostal odpověď.

„Ti byli naší záhubou," řekl on polo šeptem.

„Tedy oni!" zvolal Čacký mimoděk, ale zarazil se v řeči znamenaje, že se dotýká nejbolestnější upomínky Vlašťovičkovy.

„Vlastně ani nemohu říci: Indiáni," řekl tento, vůčihledě city své přemáhaje, — „naší záhubou byl jeden jediný."

„Mívali jste s nimi asi často půtky?" podotknul kněz.

„Nikoliv, nemívali jsme s nimi ani žádného nepřátelství."

„Já si americké Indiány vždycky myslím co přirozené a nesmířitelné nepřátele všech bílých osadníků, a jako nezkrotitelné dravce."

„Jestliže dříve snad vesměs takoví bývali — ačkoliv o tom silně pochybuju — jsou nyní mnozí docela zjinačeni. Ti, do jichžto sousedství nás osud přivedl, báli se z počátku tak nás jako my jich. Jen z dalcka se tu a tam některý ukázal. Když pak nám ničím neškodili

a v ničem nepřekáželi, počali jsme o nich míti lepší mínění; a oni jako by to zrovna čichali — neboť jejich čich je zrovna zázračný — pouštěli se blíž a blíž k našemu srubu, až konečně jeden z nich do samého stavení vešel. Byl to velmi letitý staroch, přišel prosit za něco k snědku. Marjánce která se také zprvu domnívala, že Indiáni jsou praví lidojedi, bylo příjemným překvapením, že nepřicházel pro nic horšího a že mu vyhověti může; proto ho s největší ochotou pořádně nakrmila. Poděkoval se a odešel; ale za některý den vrátil se opět a přivedl s sebou několik dětí; dostali zase jísti. Potom jich přicházelo znenáhla pořád více, až jsme se snad s celým rodem seznámili, a také spřátelili. Dost často od nás něco žádali; nicméně nepřicházeli jen vždycky žebrat, nýbrž také nám zase přinášeli dary, totiž zvěřinu a kožešiny."

Farář poslouchal s očima široce otevřenýma.

„A kterak jste se s nimi dorozumívali?" tázal se dychtivě.

„Nejprvé z většího dílu jen posuňky a znameními; znali ovšem některá anglická slova, ale i ta vyslovovali svým zvláštním způsobem, že našemu sluchu zněla cize. Později se to podalo; a my jsme měli obzvláštní radost, když indiánské děti od našich sem tam české jmeno pochytily. Indiánům dlouho nešlo do hlavy, že bychom nebyli Jenkýzi jako druzí bílí osadníci; ale konečně to nejen pochopili ale sami teprv tušili a jistili, že nemůžeme z Jenkýzů býti, že nejsme jak oni a z nich že není žádný jako my. Marně však chtěli jsme je naučiti, aby nám říkali *Češi*; vždycky nás jen nazývali: *dobrý bílý muž, dobrá bílá sestra, děti dobrých bílých lidí.*"

„I podívejme se," zvolal farář, kterému se tento obrázek z amerických pralesů jak náleží líbil. „Vy jste se tedy s Indiány docela po sousedsku snášeli?" Ale v tom se pozastavil. „Přece však pravíte, že jeden z nich —"

„Ten nebyl z nich, nebyl z našich sousedů . . . Chodívali jsme s Indiány pilně na lovy. Jinou prací se mužové u nich nezabývají, žijouli v míru se svými sousedy; pole vzdělávat a všecko ostatní obstarávat musejí u nich ženy. Když viděli naše hospodářství, říkávali: Veliký duch bílým lidem požehnává! Ale hleděli na mne jako na blázna, když jsem je vybízel, aby se také sekery, motyky a rádla chopili. Čím se více doma práce štítili, tím ochotněji podrobovali se všem svízelům na honbě. Brávali mne proti obyčeji indiánskému s sebou a já se přitom teprv lovit naučil. Také jsme z kořisti mívali velmi dobrý zisk, já i oni; já zprostředkovával i jim prodej do města. A tak i oni sobě libovali, že se jim po příchodu dobrých bílých lidí mnohem lépe daří nežli před tím."

„Na lovy jsme se vypravovali nezřídka na kolik dní. Když jsme se k tomu jednou chystali, obcházel jsem naše hospodářství, abych všecko ještě prohledl. Nedaleko příbytku svého měli jsme hospodářská stavení, a dále v tu stranu dělali jsme zrovna plot okolo nejnovějšího políčka. V těch místech zašel jsem do lesa, a tu náhle stojí přede mnou neznámý Indián, ještě mladý ale obrovského těla; byl dobře ozbrojen, a čím patrnější bylo moje překvapení, tím nepohnutěji stál přede mnou jako živá kláda a tím vyzývavěji na mne pohlížel. Ptám

se ho, zdali přichází k nám, zdali sobě od nás čeho přeje. Z odpovědi a další řeči jeho nemohl jsem hned tak něčemu porozuměti. Po mnohém mluvení a ukazování pochopil jsem jakž takž, nač se mne tázal. Zdali prý jsme přišli přes moře? Zdali prý jsme v zemi bílých lidí neměli co jíst? A když se nám tam nevedlo hůř nežli zde, proč prý jsme se vystěhovali? Zdali nás bílí lidé snad násilím vypudili? A když tomu není tak, zdali prý se odtud nechceme zas mezi bílé lidi vrátit? Řekl jsem, že nechceme. Zdali prý na žádný spůsob nechceme, nechť se děje co děje? Zdali prý tu chceme i zemřít? Odpověděl jsem, to že je v rukou božích. Na to pravil: ‚Bílý muž dosti řekl a Hbitý Pardal (takové jmeno si dával) dosti slyšel.‘ A jak jsem ho náhle spatřil, tak náhle zase přede mnou zmizel. Teprvé později jsem sobě smysl jeho slov živě připomněl a vysvětlil. V tu chvíli jsem jeho řeči a celé té události málo dbal: nebyloť to v našem lesním živobytí nic obzvláštního; před Indiány jsme dávno vší bázně na dobro pozbyli, a takovým otázkám, jako jsem od Hbitého Pardala slyšel, byl jsem u těch rudých mužů uvyklý . . . Táhli jsme na lov, já a všichni muži indiánští. Rozloučil jsem se s Marjánkou — netušil jsem nic zlého . . .“

Vlašťovičkovi počal se třásti hlas. Oddychoval často a hlasitě. Bylo patrno, že spěchá s vypravováním svým ke konci, že chce všecko shrnouti v nejkratší slova a že mu jazyk při tom jen neochotně, zdráhavě službu koná.

„Hned v první půldne, co jsme byli v lesích, přiběhl za námi indiánský chlapec. Indiáni, na které vrazil, opouštěli pojednou svoje stanoviště, dávali sobě znamení pronikavým pískáním, sbíhali se, přikvapili ke mně a volali, že musím spěchati ku své rodině, anoť jí hrozí nebezpečí. V tu chvíli dal jsem se do běhu.“

A Vlašťovička mluvil dále zrovna jako člověk, jenžto mezi prudkým během něco nachvat vypravuje.

„Onen chlapec a několik Indiánů mě provázelo. Po cestě teprvé jsem slyšel, co hoch přinesl. Hbitý Pardal přišel do wigwamu indiánského a tupil rudé lidi, že s bílými vrahy se spolčují. On že je syn náčelníka, který tu do nedávna vládnul, jemu že tato otcovská půda posud právem přináleží a nikomu jinému. Běloši že proti otci jeho válku zdvihli, tento že byl v boji smrtelně raněn, ale než umřel, musil prý mu jeho syn, Hbitý Pardal, tehdy ještě malý hoch, přísahati, že jej pomstí krví bělochů. Pochovali padlého náčelníka v domácí půdě, a rod jeho se odstěhoval před bělochy dále na západ. Hbitý Pardal vyrostl a nezapomněl na svou přísahu. Přišel z daleka, by ji splnil. Vidí prý, že běloši nechtějí se odtud hnouti, že chodí s hovady svými po hrobech předků jeho, ano že rozkopávají zemi docela blízko hrobu otce jeho a hrozí nejhorším zneuctěním popeli a kostem jeho! . . . Neviděl jsem nic vůkol sebe — nevím, jak dlouho návrat k domovu trval. Nadál jsem se zlého — nalezl jsem hrůzu. Litý divoch vpadl nejprvé do příbytku našeho, nalezl tam obě naše dítky a prolil jejich krev . . . Pak domek zapálil, vrhl oheň v osení a přenesl jej i do stavení hospodářských . . . Marjánka dělala ten nový plot — tam někde byly hroby divochových předků . . . Jak spozorovala oheň, kvapila domů. Přiběhla ku stáji — tu se proti ní žene vzteklý Indián.

Skalpy našich ubohých, nevinných dětí pozdvihoval v levici, veliký nůž v pravici . . . Uskočila sotva do stáje a přirazila za sebou dvéře. Byly brzy roztříštěny . . . Podnikla s netvorem zoufalý zápas. Ještě se mu vymkla a vyběhla zas ven . . . Ale já jsem přec teprvé přichvátal, když jí už zasadil smrtelnou ránu . . . Skolil jsem ho revolverem — ale ji na živu zachrániti nemohla více žádná lidská síla! Ještě na mne promluvila . . . Nešťastná žena! Nešťastné děti!“

Vlašťovička bolestně zakvílil a skryl obličej svůj do dlaní. I mladému faráři zbledla tvář a zvlhnuly oči — byltě příběhem chudáka vystěhovalce v hloubi duše otřesen. Přistoupiv k němu uchopil ruce jeho.

„A nade vše nešťastnější manžel i otec,“ řekl se srdečným soucitem, „který na takové divadlo patřiti musil! . . “

Drahné okamžiků žádný z nich nepromluvil. A bylo potom už jen málo slov potřebí, aby Čacký vyrozuměl, že Vlašťovička na hrobech své rodiny zůstati nemohl, jak se do měst vrátil a tu znova nešťastně s osudem zápasil. Rovněž rychle vzešlo farářovi o tom světlo, co ubožáka vystěhovalce přivedlo nazpět do rodiště, a co jej v tuto chvíli z něho zase pryč pudí.

Vlašťovička měl se znova k odchodu.

„Nepustím vás,“ řekl rozhodně Čacký. „Liška dojde ku Kyselovým povědět, že jste u mne. Zejtra snad se budete na všecko jinak dívati. Na faře zůstanete, pokud se vám bude líbit. Já zrovna někoho potřebuju; Liška má při kostele i doma co dělati, a fara nesmí zůstávati prázdna, když já někam odejdu.“

Vlašťovička mu za takové nabídnutí vřele stisknul ruku. —

A tak spali v tu noc pod jednou střechou oba ti mužové, jižto stejnou dobou do Bukové přišli, z nichžto jeden s bolestným roztoužením náklonnost lidských srdcí vyhledávaje byl s prázdnem odbyt, druhý pak přijat jsa s přehojnou přízní, nucen byl v soukromí duše své opět a opět sobě připomínati, že se proti *lásce* brániti musí . . .

XII.

Obecenstvo Bukovské obíralo se ještě po několik dní hlavně novým panem farářem: jak pilně hraje, pilně zpívá, pilně do školy chodí, pilně se prochází, pilně na zahrádce kopá, rýpá i sází a jiného tělocviku hledí — jak ochotně s každým se zastaví a do řeči pustí, jak zevrubně na všecko se vyptává, jak přátelsky radí ale také žádného pokárání nesmlčí. Více však než o těchto věcech namluvili se Bukovští o té jedné okolnosti, že pan farář pořád ještě žádné hospodyně ano žádné ženštiny na faře nemá, a jak se silně podobalo, vůbec míti nechce. Věřící stádce jeho nepomeškalo Vlašťovičku, jakmile jej Čacký k sobě vzal, pokřtíti „kuchařkou“, a obyvatelé fary byli by ještě na dlouhou dobu stačili, jazyky celé osady zaměstnávati, kdy by od nich nebyla obecnou pozornost odvrátila — vojna.

Již se to arci táhlo na měsíce, co se o vojně hovořilo. První poplach: „Bude vojna!“ mocně byl všecky mysli vzrušil. Potom jedna stará matka za druhou syna vojáka vyprovázela daleko za ves, loučila

se s ním a zase s ním ještě kus cesty šla, a konečně když nebylo zbytí, když se od něho již odtrhnouti musila, ještě jednou si zaplakala na jeho prsou, až se v něm mladé bezstarostné srdce zkormoutilo — dala se na zpáteční cestu, ale více stála nežli šla, vždy ještě pohlížela nazpátek za odcházejícím synem, jejž byla pod srdcem nosila, jejž byla s tolikou nesnází vychovávala, a jenž nyní spěchal nastavit zdravé silné svoje tělo vražedným kulím a bodákům. On brání se, aby často neobracel zraky k ubohé matce, uspěšuje krok, klopí hlavu k zemi, aby nikdo nespozoroval, že má zvlhlé oči. Když pak už matce dočista zmizel, ona nevědouc, zdali se jí vrátí zdráv aneb zdali ho vůbec ještě na tomto světě uvidí, hořem zlomená sotva se vleče domů, kropí cestu slzami — jde po své těžké práci, ale teprvé po několika dnech poněkud se utišuje.

Když se rekruti ze vsi vytratili, a pak za některý čas pořád ještě o žádné srážce slyšeti nebylo, mluvilo se na vesnici o vojně zas dosti lhostejně. Nová změna v tom nastala, když rolníci voláni jsou na přípřeže, a ještě více, když zarachotily bubny, zahlaholila vojenská hudba, a oddělení za oddělením i skrze Bukovou táhlo aneb se tam po svém denním pochodu i ubytovalo. Všichni ti mladí muži byli tak dobré mysli, nadělali tolik šprýmů, natropili tolik čtveráctví, že těm, u kterých byli ubytováni, nebyli obtíží ale zrovna vítanými hostmi — a přicházejice i odcházejíce zpívali a výskali tak hlučně i radostně, jako by zrovna šli na veselku.

„Tu vidíš,“ poučovali Bukovští tatíkové svoje ženy, „že se našemu synovi na vojně příliš nestýská, a že nemáš příčiny, ustavičně pro něj vzdychat a plakat.“

Matkám to v skutku bylo útěchou, a všem vesničanům se skoro stýskalo, když vojáci odtáhli, a jiní po několik dní nepřicházeli. Venkovanu v jednotvárném živobytí jeho je to zvláštní rozkoší, když jednou také ve své vísce vidí něco nového, znamenitého, když velký a hlučný svět jednou takořka na jeho návsí, do jeho chaty se přistěhuje. Také Bukované v tom zprvu měli zalíbení, třeba to neříkali: ale brzy měl přijíti čas, kde nejen toho kromobyčejného stavu se nabažili ale kde jim z něho bylo až smrtelně úzko . . .

Za parného odpoledne hověl si páter Čacký v milém chladu své pracovny, když se ve vedlejším pokoji tiché, schvalně dušené kroky ozvaly. Domnívaje se, že tam šetrný Vlašťovička něco upravuje, farář ani se od knihy neohlednul — až se za ním v otevřených dveřích ozval hlas, jehož první zvuk jej poučil, že byl na omylu.

„Juten Morjen, mein janz ausjezeichneter, jutester, jeehrtester, jeliebtester Jönner!“

Kněz byl zhurta vyskočil, postavil se proti dveřím a jak očarován s otevřenými ústy na mluvčího hleděl.

„Nebesa!“ zkřiknul potom, když Berlínské pozdravení do konce vyslechnul. „Je to sen či skutečnost? Jste vy to sám nebo váš duch?“

„Zatím přicházím ještě z tohoto světa,“ odpověděl mladý příchozí — „ale jsem na nejkratší cestě, abych se na onen svět dostal, neboť táhnu v ústrety strašným lidojedům a železožroutům z Berlína i okolí, kteří s námi pozemskými červíčky krátké orace dělati budou. Zatím

tedy nesahejte ještě po kropáči se svěcenou vodou — ode dneška za měsíc možná že vám můj bídný stín přijde učinit svou návštěvu z onoho světa.“

Co takto mluvil, Čačký vřele jej objímal i líbal, ale k slovu nepřicházel.

Tím časem objevil se ve dveřích také pan Hoch. Spatřiv jeho usměvavou tvář uhodnul kněz, jakým spůsobem mu toto překvapení zosnováno bylo.

„Vy jste se pěkně spolčili!“ zvolal konečně. „Věrný jste mi soused, pane správče: máte dobrou povědomost, že pan hrabě přijde a slůvka mi neřeknete!“

„Pan hrabě!“ opakoval mladík, jehož se slovo to týkalo. „Slyšíte, pane správče: pan hrabě! Když jsme posledně s velebným pánem mluvili, říkal mi ještě: „Můj Ludvíčku, jen buď hodný, můj Ludvíčku“ — a udělal mi na čele křížek. Ovšem já jsem se od té doby stal skoro frajtrem, to je nějaká změna!“

„Ba je to změna,“ pravil farář, s upřímnou radostí sobě ze všech stran prohlížeje mladíka, jehož tělo bylo štíhlé a ohebné jako jelec, jehož pěkná, dříve vždy bledá tvář teď byla zmužnělá, osmahlá, plná života, jemuž v očích i na rtech pohrával jarobujný rozmar.

Mladý hrabě Traunigg — za starodávna se předkové jeho psávali *Trávníkové* — budoucí pán na Újezdě a na Borové, měl z toho velikou radost, že se mu podařilo, bývalého vychovatele svého pod vlastní jeho střechou překvapiti, když ten se toho ani ve snách nenadál. Mladistvému jeho srdci býval Čacký netoliko otcovským pěstounem nýbrž i důvěrným přítelem; on za to k němu lnul nemenší láskou nežli ku své matce, a také nyní, jakkoliv se od něho už cítil úplně neodvislým a jakkoliv se ne nerad od něho slyšel nazývati panem hrabětem místo Ludvíčkem, přece s obzvláštním pohnutím a potěšením tisknul ruku a hleděl v oko muži, který ze všech mužů pod sluncem nejvřeleji a nejryzeji ho miloval a o jeho blaho nejupřímněji pečliv byl.

„Přece pak již povězte,“ doléhal farář, „jaká náhoda vás sem přivádí?“

„Žádná náhoda,“ odvětil mladý vojín, „alebrž železná ruka osudu. Jdu dělat svou maturitní zkoušku, ku které mne můj dobrý vychovatel nadarmo přiměti se snažil. Teď se chtějí páni Prusové přesvědčiti, zdali jsem dost zralý, aby mne některý z nich požil na lačný žaludek.“

Pan farář pohledl naň s vážnou starostlivostí, skoro s obavou.

„Jakže?“ řekl. „Vždyť vás sotva do vojenského kabátu oblekli, a již byste musil do takového nebezpečenství? Ta nešťastná vojna!“

„Že je vojna,“ namítal mladík, „musí každý nováček jako moje maličkost pokládati za neobyčejné štěstí: pro vojnu jsme vojáky, na vojně můžeme teprv činiti svou povinnost a třeba se i vyznamenati. V čas vojny může našinec přece také povýšiti: ale zloba osudu vězí v tom, že náš pluk není poslán do Italie, že musíme do Berlína, jen abychom panu baronu Bismarckovi jeho třívlasový hřebínek přistřihli. Bojím se, že je to úloha spíše holičská než vojenská. — Ostatek dovolíme sobě vaší velebnosti po cestě vysvětliti, nebo na nás jinde čekají,

a my jsme jen přišli vás na nějakou hodinku pro sebe konfiskovati. Kojíme se nadějí, že se ozbrojené moci na odpor stavěti nebudete.“

Po cestě dozvěděl se pan farář, že oddělení jízdy, s kterým hrabě Traunigg na sever táhnul, tomuto k vůli zrovna přes Bukovou posláno a tu přes noc ubytováno bylo. Panu správcovi o tom mladý pán ovšem byl psal, avšak také jej zavázal, aby až do jeho příchodu páteru Čackému všecko zůstalo tajemstvím.

V příbytku páně správcově byli dnes na oběd hostmi všichni důstojníci, kteří s dnešním oddělením do Bukové přibyli. Paní Mína pomáhala domácí slečně obstarávati tabuli. Měla dnes velmi důstojné vzezření; přece však, když ji Čacký pozdravoval, vykukoval naň z jejích sivých očí jakýs potutelný diblík, jen napolo ukrytý.

„Nezahledli jste někde pana pastora?“ tázala se ho s opravdovou tváří. „Je mi divno, že více nepospíchá, pana hraběte pozdravit . . .“

Přes farářovu tvář přeletěl oblak — ano byl to skoro hněv, s nímžto se na mladou paní podíval. Měli mezi sebou jakýsi svár, ale zatím ho nikdo nepozoroval mimo pana správce, kterýž i při stole tajně na faráře po očku hleděl, když se k tomuto Mína neb Žofie při obsluhování přiblížily: tu častěji starému pánovi na rtech zahrál úsměv. Mladé ženštiny obyčejně faráři nějaké slůvko přišeptaly, tvářice se při tom jako svaté, ale jak vyšly ze dveří do kuchyně, ozýval se odtamtud pravidelně zvonivý smích.

Podle všeho měl Čacký jakousi příčinu, na mladé dámy se durditi: ale nechť mu cokoliv vyvedly, nebylo to od něho opatrné, když jim ukázal, že se durdí, neboť to byl pro ně zrovna med. On musil svou roztržitost přemáhati, aby obecný hovor sledoval a v něm se účastnil.

Páni mluvili zprvu vážně o vojně a politice, brzy však vážnost ustoupila smíchu, anektodám ze života vojenského i anekdotám o pruské domýšlivosti, zpupnosti a obmezenosti. Hrabě Ludvík uměl zvláště Berlínské junkry a lajtnanty ve spůsobech, řečech a posuňcích tak komicky představovati, až se kolem stolu všichni smíchem ohýbali. Nejmocnějšího účinku dosáhl u pana důchodního, který sice k rozmluvě vůbec ničím nepřispěl, za to však nejhlasitěji se chechtal; naposledy i když se právě nesmál, zůstával obličej jeho křečovitě ku smíchu roztažen, tak že bodrý pán Brčál seděl jako vyjevený a silně připomínal na Hugova „muže, který se směje.“

Po obědě vyšla sobě celá společnost nahoru k zámku. Důstojníci velice chválili polohu jeho a byli u vytržení nad rozkošnou vyhlídkou.

„Až vysloužím,“ řekl hrabě, „učiním z tohoto domu svou invalidovnu — i prosím pány, aby mne pak v této samotě často svou přítomností potěšovali.“

Pod lipou před zámkem bylo vše uchystáno, aby tu páni kávu pili.

„Kde jen Habrovský pan pastor zůstává?“ ptala se paní Mína slečny Žofie, ale tak, že to páter Čacký slyšeti musil. „K obědu nepřišel, a konečně i tady zmešká!“

Žofie starostlivě pokyvovala hlavou — Čackého jako by neviděla. Tento už znamenal, že vzdorováním nic nesvede.

„Míra vaše je naplněna," pravil potichu k Míně. „Přišla chvíle odplaty. Hraběti Ludvíkovi bude zajisté nad míru zajímavo pod touto lipou slyšeti, co jsem tu ondyno slyšel já: jak náruživě do něho jistá kráska byla zamilována."

„Pane faráři" — zvolala utajeně paní — „to by byla hrozná pomsta!"

„Žádná pomsta, jen spravedlivá odplata."

„Vy jste tak výtečný vzor dokonalého křesťana, a já křehké stvoření."

„Křehké ale velmi zatvrzelé v hříchu."

„Zkruším se," slibovala Mína, „podrobím se každému pokání, které mi uložíte —"

„Žádám zatím jen jedno; kde jste vzali ku svému představení kostym?"

„A vy jste to neuhodnul?"

Čacký, jemužto se v mysli míhala škodolibá tvář pastora Svobody, odpověděl poněkud zostra: „Nechci hádat, chci to od vás slyšet. Anebo zví hrabě Ludvík, ovšem ne z tak sladkých a tak jedovatých úst, jak ondyno já — —"

„Všecko vám povím," vskočila mu paní do řeči, „jenom jak se dolů vrátíme —" ukazovala k Borové. „Dávám vám na to svoje vdovské slovo!"

Touže dobou také mladý Traunigg a pan Hoch spolu utajeným hlasem hovořili. Byltě se hrabě Míny zeptal, jaké to má s panem farářem tajnosti, správec mu cosi napověděl, a tu teprv hrabě musil všecko zvěděti s textem: na takové věci byl jako žeravý. Pak zase on dámám soukromí leckteré slůvko nadhodil, z něhož bylo mnoho utajeného smíchu.

Později se dámy ztratily; než se to stalo, neopominula Mína velmi důtklivým posuňkem panu farářovi první ctnost svatého Jana Nepomuckého odporučiti. Skoro zároveň s odchodem dám — které pospíchaly do dvora zase o večeři se starat — dostavil se k zámku vůz páně správcův. Hrabě Ludvík požádav pány, aby se nedali vyrušovati, usedl s panem Hochem do vozu, který pak rychle ve stromoví za zámkem zmizel.

Důstojníkům a panu Brčálovi se pod lipou i dále dobře dařilo — ale páter Čacký seděl jako na řeřavém uhlí, a celý svět vůkol se mu zatemněl. Hrabě a správec nepozvali ho, aby jel s nimi, ani slůvka mu o účelu vyjížďky své neřekli, ale on přece dobře věděl, že nejedou nikam jinam než do Habrové — k pastorovi, úhlavnímu nepříteli jeho!

Neboť — nemůžeme to laskavým čtenářům déle tajiti — jestliže v severní Italii nastávala válka Rakušanů s Vlachy, jestliže na severu Čech shlukovala se „válka Němců s Němci": ve krajině, do které nás vypravování naše uvedlo, touže dobou ještě jiná obzvláštní válka vzplanula; to byla zase válka Čechů s Čechy. Buková i Habrová byly při tom jako Berlín a Vídeň, nově zřízená Bukovská fara jako osudný Holštýn. (Pokračování.)

☞ Číslem tímto počíná se druhé čtvrtletí letošní *Osvěty*. Pp. odběratele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, snažně žádáme, aby je co nejdříve obnovili.

Knihy Osvětě zaslané:

Život Řekův a Římanův. Líčí prof. František Velišský. Se schválením a podporou Matice české a Jednoty českých filologů. Sešit 6. V Praze 1876. Nákladem spisovatelovým.

Bibliothéka místních dějepisův pro školu a dům. Vydává Fr. A. Urbánek. Pořádá Ant. N. Vlasák. Svazek VI.: Okres Sedlčanský. Sepsal A. N. Vlasák. V Praze 1876.

Bibliothek slavischer Poesien in deutscher Übertragung. Redaktor Josef Wenzig. Band I. Auswahl aus Jos. Wenzig's Uebertragungen slavischer Volkslieder. Heft III. Dalmatische, Russische und Bulgarische Volkslieder. Nakl. F. A. Urbánek v Praze 1876.

Mluvnice jazyka ruského. Sestavil prof. J. Váňa. Nakl. týž.

Bibliothéka paedagogická. Sbírka spisův pro učitele, pěstouny, rodiče a pro vzdělavatele lidu vůbec. Sv. XXII.: Reálie ve školách obecných. Ku prospěchu učitelův a čekatelův školních prohlédaje k nové osnově učebné a dosavadní čítance české sepsal Jos. Jedlička. Nakl. týž.

Dramatická díla Williama Shakespeara. Sv. XX.: Sen v noci Svatojanské. Přeložil Fr. Doucha. Druhé vydání Spisů Musejních číslo LXXXVI. V Praze 1876. Nakl. týž.

Ženská bibliothéka. Redaktorka Žofie Podlipská. Sv. 37.: Zlomky zkušenosti v sebevychování. Podává Ž. Podlipská III. Nakl. J. Otto. V Praze 1876.

Národní bibliothéka. Výbor prací čelnějších spisovatelů československých. Red. Fr. Zákrejs. Seš. 247. G. Pfleger Moravský. III. 2.—248. Jan z Hvězdy. III. 7. Nakl. I. L. Kober.

Divadelní bibliothéka. Vydává Jaroslav Pospíšil. Sv. 144.: Noviny a karty. Veselohra v 1 jed. Napsal L. Stroupežnický. Krevní msta. Fraška v 1 jed. od Dumanoira, přel. Em. Züngl. V Praze 1876.

Matice lidu. Roč. X. čís. 1. (Běžné č. 55.) Země kožešin. Sepsal Jul. Verne. Z franc. přel. J. H. Díl první. V Praze 1876. Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

Věnec z anthologie řecké. Uvil prof. Jan Vondráček. Kom. Jana Pospíšila. Nákladem vlastním. V Hradci Králové 1876.

Povstání Srbská. I. Koča Petrovič. Hist. román od dra. Vladana Ďorděviče, zčeštil Jan Nejedlý. Sv. IV. V Praze 1876. Nakl. F. Bartel.

Laciná bibliothéka pro mládež. Redaktor J. L. Mašek. Seš. 19.: Nejzajímavější báje a pověsti starověké. Pro mládež českoslov. dle Mehla zpracoval Jos Beran. Část II. Seš. 20. a 21.: Obrazy z přírody. Od J. L. Maška. Část II. Nakl. J. Otto. V Praze 1876.

Nová knihovna pro mládež. Pořádají M. Weinfurt a Fr. A. Zeman. Sv. 30.: Cestování o prázdninách. (Poříčí Svratcavy). Sepsal Václav Novotný. Část I. S mapkou. Nakl. Fr. A. Urbánek. V Praze 1876.

Nejnovější gratulant. Sbírka přání k novému roku, atd. Mládeži československé podává Fr. A. Zeman. Nakl. týž.

Listy filologické a paedagogické. Vydávají se nákladem Jednoty českých filologů v Praze. Odpovědní redaktoři: J. Kvíčala, J. Gebauer. Ročník druhý. Seš. IV. V Praze 1875.

Listy průmyslové. Časopis věnovaný pokroku řemesel v Čechách. Red. Al. Studnička. Ročn. II. čís. 3.

Lumír. Redaktoři Sv. Čech a S. B. Heller. Ročn. IV. č. 6—8.

Světozor. Red. J. J. Kořán. Ročn. X. 7—11.

Ženské listy. Red. Eliška Pechová Krásnohorská. Ročn. IV. č. 3.

Vesmír. Redaktoři C. Kotal a F. Nekut. Ročn. V. č. 10—11.

Paleček. Redaktor A. Nevšímal. Ročn. IV. č. 22—25.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;

jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873, 1874 a 1875 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 5. Sešit květnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VI—DÍL I

1876

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE

TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM

1876.

O NYNĚJŠÍCH

POMĚRECH ČESKÝCH.

DESATERO KAPITOL

LIDU ČESKÉMU NA UVÁŽENOU.

PODÁVÁ

VÁCSLAV VLČEK.

(VYŇATO Z **OSVĚTY** ROČN. 1875.)

Cena 10 kr.

Spisek tento dostati lze v *administraci Osvěty* (při větší zakázce se značnou provisí) i ve všech řádných knihkupectvích.

Knihy a obrazy Osvětě zaslané:

Ženská bibliotéka. Redaktorka Žofie Podlipská. Sv. 38. a 39. *Sny o štěstí.* Erotické intermezzo z básní J. Vrchlického. Nakl. J. Otto v Praze 1876.

Spisy Karoliny Světlé. III. Černý Petříček. Kantůrčice. Nakl. Dr. Grégr a F. Dattel. V Praze 1876.

Nerudovy feuilletony. Svazek první: Studie, krátké a kratší. Oddíl I. Nakladatel týž.

Vlastenský slovník historický. Sestavil J. Malý. Seš. 1—4. V Praze 1876. Nakl. Rohlíček a Sievers.

Historie literatury české. Sepsal prof. K. Tieftrunk. Část druhá od roku 1620 až do r. 1875. V Praze 1876. Nakl. dr. Grégr a Ferd. Dattel.

Uvedení do mluvnice české. Sepsal prof. dr. Jan Gebauer. Nakl. týž.

Básně Miroslava Krajníka. Druhé, rozmnožené a změněné vydání. Nakladatel týž.

Ženská bibliotéka. Sv. 37. Zlomky zkušenosti v sebevychování. Podává Žofie Podlipská. III. Nakl. J. Otto. V Praze 1876.

Humoresky. Napsal Alois Gallat. Sebraných spisů Gallatových část III. Nakl. Stanisl. Pospíšil. V Chrudimi 1875.

Stručný všeobecný slovník věcný. (Malý slovník naučný). Red. Jak. Malý. Dílu III. seš. 6. V Praze 1876. Nakl. J. L. Kober.

Česko-moravská kronika Karla Vladislava Zapa. Sešit 50. a 51. Nakladatel týž.

Aeltere und neuere Magyarisirungs-Versuche in Ungarn mit besonderer Rücksicht auf die Slovaken. Verlag von Fr. A. Urbánek. Prag 1876.

Die französische Heirath. Frankreich und England 1624 und 1625 von Dr. J. Goll. Prag 1876. J. G. Calve'sche Buchhandlung.

Karakter. Sepsal Samuel Smiles. Z angl. překládá prof. V. E. Mourek. Seš. VI. Nakl. J. Doležal. V kom. Fr. Řivnáče.

R. 1876. Č. 5.

OSVĚTA

Česká církev v Berlíně.

Podává

Fr. A. Slavík.

Po dlouhé cestě jednotvárnými krajinami písečnými přijíždíme z Poznaňska konečně do Berlína, na místo, kam se vystěhovalci čeští hlavně v XVIII. století obraceli. Sestoupíme v ulici Krausenské blízko „českého kostela", chtějíce bydleti, kde původně česká osada stála, a za několikadenního pobytu bedlivě si prohledneme všecky znamenitosti v městě i v okolí, zvlášť ale památky české.

Nejprvé podíváme se do velmi dlouhé rovné ulice Bedřichovy a Vilémovy, kde jindy stavení vystěhovalců bývala, do pověstné ulice se stromořadím „Unter den Linden", pozorujeme tu znamenité budovy a královské paláce, universitu, staré a nové museum, v němž mimo jiná výtečná díla malířská a sochařská poutá nás obraz od českého bratra J. Kupeckého, představující podobiznu jeho dcery; navštívíme aquarium, divadlo a j., za městem pak velikou zoologickou zahradu a blízký Charlottenburg, kde se také jeden obraz Kupeckého nalézá. Jindy vyjdeme si na nedaleký Kreuzberg, abychom přehledli větší část města a poznali na blízku bývalou českou osadu Schönberg, a posud českou církev Rixdorf. Tu v bratrském kostele shledáváme některé kancionály české, jichž se při službách božích užívá, v archivu farním zápisné a pamětné knihy, až do roku 1798 česky psané, životopisy jednotlivých údů církve, psaná kázání a mnohé důležité listiny. Dále podíváme se ještě do Moabitu, do Postupíma, kde na blízku jest osada druhdy česká Nová Ves, prohledneme si tam znamenité památky, zvláště pak obrazárnu Rafaelovu, a s její budovy půvabné okolí.

Dotčené památky zvěstují nám, že české osady tu byly založeny od českých i moravských vystěhovalců v polovici XVIII. století. První obyvatelé pocházeli hlavně z krajin, kde před časy rozšířena byla Jednota Bratří českých: z okolí Králové Hradce, Mladé Boleslavi, Kouřima, Chrudimi a nejvíce z kraje Litomyšlského, Landškrounského, Novo-

městského nad Metují a Náchodského. Usazovali se blízko hranic ve Slezsku a Lužicích, nejvíce v Gerlachsheimu, Velkém Hennersdorfě, Gebhardsdorfě, Žitavě a j.; avšak opustivše pro svobodu náboženskou doma vše statky a nemajíce v cizině dostatek výživy ani práce, z počátku pak ani příbytků, trpěli tu velikou nouzi. Mimo to těžce nesli nedostatek duchovní; neměliť zprvu ani řádných služeb božích v milém jazyku mateřském a chtějíce je přece míti, vykonávali je, na př. v Gebhardsdorfě, letního času pod širým nebem, pod stromy. A když konečně toho dosáhli, že ve Velkém Hennersdorfě měli vlastního správce duchovního, Jana Liberdu rodem ze Slezska, potomka českých exulantův, přece nesměli bohoslužbu zřejmě po spůsobě praotců svých sobě zaříditi, ježto v Sasku a Lužicích toliko luteránské a katolické vyznání dovoleno bylo.

Zatím přibývalo stále nových vystěhovalcův; chodívaliť už někteří z ciziny nazpět do vlasti, a odtud nové krajany po svobodě náboženské toužící přiváděli, tak že počet jich ve Velkém Hennersdorfě až na 700 duší vzrostl. Obávajíc se zlého, radila i poroučela vrchnost Hennersdorfská novým příchozím, aby dále nebo jinam se brali. Tomu však byli starší církve na odpor, žádali vrchnost, „aby jim nebránila do Čech choditi a odtamtud krajanů přiváděti; nýbrž aby raději těm příchozím místa i ouplné svobody náboženské bez nucení k saské liturgii udělila, i všech panských daní a robot jich sprostila.“ Vrchnost nejen v ničem nepřivolila, nýbrž Čechům i zahrozila, že je vládě saské za zpurníky udá a z panství vyžene.

Odpověď tato jakož i to, že od obyvatelů druhých vyznání byli rozličně uráženi, pohnula Čechy, že uzavřeli, krajinu opustiti. I naléhali na Liberdu, aby se jich ujal a na takové místo uvedl, kde by se jim v duchovním a tělesném ohledu lépe vedlo. Zvolivše dvanácte mužů, kázali jim, aby podtají do Berlína šli a krále Bedřicha Viléma I. prosili, by se vystěhovalců českých ujal a v zemích svých čistým slovem božím a dostatečným živobytím anebo prací opatřil, jak byl nedávno solnohradským vystěhovalcům učinil. V říjnu r. 1732 přišli vyslanci s pastýřem svým Liberdou do Berlína. Král chtěje právě sídelní město své rozšířiti, slíbil jim, že vyplní žádost jejich a přijme je v ochranu, i dal jim také hned něco peněz na cestu; při tom ale poručil, aby se dříve ze Saska nestěhovali, dokud by jim nařízeno nebylo, kdy a jak jim odejíti jest.

Jan Liberda pak odebral se do Horního Slezska, by tu ještě jednou přátele své navštívil a před odstěhováním osady do Berlína s nimi se rozloučil. Avšak zatím se v Sasku vše proneslo; Liberda, vraceje se ze Slezska do Velkého Hennersdorfu, jest „co odpůrník a svoditel saských poddaných“ zajat, v pouta ukován a stráží vojenskou do žaláře na Králově Kamenu (Königstein) a potom ve Waldheimu odvezen. Hned potom sebrali se zarmoucení Čechové, nemohouce dočkati se rozkazu z Berlína, a předčasně vydali se z Velkého Hennersdorfu s mnohými jinými z okolí, také z Ochranova (Herrnhutu), na cestu do pruského hlavního města.

Dne 10. září 1732 opustili v počtu okolo 500 posavadní útulek, a jen malá částka jich zůstala v Hennersdorfě. Vystěhovalí měli dva

vozy, na nichž nemocné a staré lidi a některé věci, čtyřicet osm vozíků, na nichž malé děti a skrovný majetek s sebou vezli; ostatní šli po dvou v průvodu, nábožné písně zpívajíce a se modlíce. Na mnohých místech nalezli srdečného přijetí, pohostění a podpory; jinde však zastihly je veliké nesnáze a protivenství. Ve Zhořelci zdrženi byli po tři dni, až měli průvodní listy od úřadu Buděšínského, a mezi tím vyptávali se jich na radnici, jakého jsou vyznání; jeden z nich, bývalý učitel Kopecký, sepsal na žádost městské rady seznam vystěhovalcův, jak se kdo jmenuje, jak stár jest, jaká jeho živnost, z kterého jest panství, města nebo vesnice a co který ve vlasti zanechal. *) A když třetího dne průvodní list obdrželi, dala jim rada městská ještě peníze na cestu a sděleno jim, kudy by cestovati měli, aby dobré noclehy dostali a nejlépe na místo došli. Vystěhovalci tou laskavostí potěšeni, ubírali se rozličnými cestami dále k Chotěbuzi; tu však očekával je veliký zármutek. Pán z Deršawa, velitel vojska, oznámil králi pruskému, že prý jsou čeští vystěhovalci „lidé divocí, přebídní, oškubaní a napolo nazí,“ načež přišel rozkaz, aby nazpět zahnáni byli. I rozděleni jsou v městě na tři tlupy, v branách nejlepší mladí mužové k vojsku odvedeni, ostatní pak od vojáků k hranicím vedeni.

V zármutku tom uchýlili se ubozí k lužickému městu Drebkovu, a slovanské obyvatelstvo je laskavě přijalo, po čtyři dni pohostilo, a když odcházeli, za město je v průvodu se svým duchovenstvem a školní mládeží vyprovodilo, a tu bratrsky s nimi se rozloučilo. Šli dále do Kalova, kde podobně pohostěni jsou, pak do Lubina; tu však čekalo je nové protivenství. Z počátku nechtělo jich město ani přijmouti, tak že v blízkém lese zůstati musili, až se jim konečně při západu slunce v nedaleké vesnici nuzného přístřeší dostalo; avšak druhého dne poslal k nim úřad městský, aby do Lubina přišli, že je pokud možno uhostí, nežli budou moci jinam se obrátiti. Odtud vyslali zase vystěhovalci dva bratří k pruskému králi; ti pak navrátili se s nepořízenou. Prosili tedy vévodu Meziborského, aby jim dovolil, zdržovati se v Lubině a v okolí; než i tu odmrštěni jsou, ježto po přísném královském rozkazu nikdo české vystěhovalce nesměl přijímati. A zároveň bylo městu Lubinu poručeno, aby déle jich u sebe netrpělo.

Kde mohli ubozí vystěhovalci útulku nalezti, kam se měli uchýliti? V zimě po horách saských sem tam bloudili, hladem a mrazem mořeni. Někteří hořce litujíce do Čech milé vlasti své se navrátili, ostatní potom ustanovili se, že se dají rovnou cestou k Berlínu, ať se s nimi stane cokoliv.

I šli po 15—20, a každý, kdo je viděl, soudil, že je král uvězniti dá; proto nechtěl jim také nikdo na další cestě ani noclehu popřáti, tak že v zimním počasí po lesích zůstávati musili. Když pak do Berlína přišli a od stráží zadržováni jsou, dovolil jim místní velitel do města vejíti a zde se zdržovati. Konečně tedy přece došli polehčení; ale nedostávalo se jim příbytkův i výživy. Neumějíce německy, dlouho

---

*) Za druhého pobytu mého l. 1874 hledali jsme tuto zajisté důležitou a zajímavou listinu v obecní a gymnasiální knihovně, v archivu městském a v učené společnosti hornolužické, však jsme jí nenalezli.

nenalezli práce; i povstávaly mezi nimi bída a nemoci. Někteří koupili si za zbylý peníz len a přeslice, hledíce se tím uživiti; jiní pak (skoro 350 osob) přišli sice do práce k jistému kupci, jenž jim opatřil přeslice a tkalcovské stavy a prací je zásobil, ale při tom nechal je o hladu a všelikém příkoří, až někteří z toho umírali. Ani tu neopouštěla jich pevná důvěra v boha. A nábožný život, pilnost a věrnost jejich naklonovaly jim ponenáhlu měšťany Berlínské až i sama krále, jenžto si jich počal vážiti a pak je dostatečně podporoval. Daroval každé rodině po 30 tolarech a jednotlivcům i dětem přišlým po 6 tol., dohromady 6000 tol., krom toho zálohu jiných ještě 6000 tol.; vykázal jim 38 stavebních míst a zahrad pro rozšíření města v nynější Vilémově třídě, a dal jim k osazení nejen všecky potřeby stavební nýbrž i ještě dalších 2237 tol. na rozdanou, a když ani to na stavbu nestačilo, půjčil jim brzy potom nových 6000 tol. bez úrokův. Ustanovil jim r. 1734 zvláštního učitele, Jiřího Petrmana, jenž dítky české učil německy a M. Kopecký česky, r. 1735 kazatele Ondřeje Machera, vystavěl „český kostel" zvaný Betlemský, jehož základní kámen dal ve svém jmenu generalem z Guašenapu položiti dne 21. listopadu 1736, daroval jim zvon a dovolil, aby měli také vlastního hrobaře, a vykázal jim za branou Halskou místo pro český hřbitov. Když mu na počátku měsíce května 1736 zvěstováno bylo, že 187 osob českých do Chotěbuzi přišlo, poručil, aby do Berlína se odebrali, vykázal na to peníze, a dal novým vystěhovalcům českým ještě 20 domů stavěti. Rozkázal pak, aby z vystěhovalců řemeslníci zůstali v Berlíně, ostatní, rolníci jsouce, blízko Berlína usazeni byli, za kterým účelem i Rixdorf pro ně koupen jest.

Jakož listiny v archivu české církve Berlínské a zvláště dopis daný 12. dubna 1737 svědčí, přál sobě král, aby počet Čechů ještě více se rozmnožil; diví se v dopise dne 15. t. m., že jich více není nežli něco přes 900 osob. A téhož měsíce 28. dne přeje si věděti, zdali ještě mnoho Čechů přijde, a dne 12. června t. r. žádá, by mu každého měsíce „poznamenání nových Čechů podáno bylo;" dle jiných dopisů královských „rád to vidí," že noví vystěhovalci přicházejí, na př. roku 1737 v měsíci dubnu 50, v říjnu 13, v listopadu 27 atd., celkem toho roku 105 rodin nejvíce z Gerlachsheimu s kazatelem Aug. Schulzem; roku 1738 v lednu 12, v únoru 7, v březnu 48, kteréhož měsíce na zprávu jistého p. z Heroldu, že Čechové ti jsou většinou „lid žebrácký", poroučí král, aby se jim nižádná překážka neděla; dne 10. dubna však odpovídá na oznámení, že 7 českých osob přibylo, že „bylo by dobře, kdy by jen užiteční lidé byli; žebráky že jemu a městu Berlínu není slouženo;" dne 3. října t. r. ale zase „jest mu milé," že přibylo nových 33 vystěhovalcův českých, „poněvadž jsou dobří řemeslníci." A r. 1739 dne 9. února „rád slyší," že počet stavů tkalcovských, na kterých Čechové dělají, vzrostl, i žádá, aby se práce rozmáhala.

Dosáhnuvše konečně, po čem tak velice byli toužili, nezapomínali vystěhovalci na své bratry ve vlasti, kteří toho času stále mnohá protivenství pro náboženské smýšlení snášeli. Někteří z vystěhovalců v Berlíně myslili, že jsou svědomím zavázáni, aby do Čech chodili a lid „z temné země, z českého Egypta papežského" do ciziny vyvedli. Rohlíček, svého

řemesla tkadlec, byv za tím účelem od dvorního kazatele Daniele Arnošta Jablonského, vnuka Jana A. Komenského, na kazatele vysvěcen, šel do Čech, aby tam večeři páně pod obojí spůsobou podával tajným evangelíkům, kteří na rozličných místech hlavně v severovýchodních krajinách roztroušeni byli. „Dověděvše se tito v Čechách, jak král Bedřich Vilém I. jejich krajanů se posléze milostivě ujal, ano že též prý slíbil, že i jich pamětliv a u rakouského dvora neb o jejich svobodu náboženskou neb o svobodné jich do pruských zemí vyjití se starati bude: tuť ztřeštěnci, času neočekávajíce, počali se hnedle zde onde zpouzeti a jižjiž na cestu do Berlína tím spíše se strojiti, poněvadž jich někteří krajané z Berlína navštívili a jim namluvili, aby jen šli, se nebáli, že král pruský jim to třebas i mocí vymůže. A brzy potom v kraji Hradeckém sedm vesnic a jinde jiných se pozdvihlo, svobodu náboženskou i co jiného více žádajíce. Těch, kteří si tak počínali, bylo prý do 9000, a nejprvé bezděky napomínáni, přísně potom ztrestáni jsou." *)

Aby ti bratří z vězení propuštěni a jim buď svoboda svědomí ve vlasti nebo volné vystěhování ze země popřáno bylo, vyslala česká církev Berlínská v měsíci únoru 1735 ve spojení s církví Gerlachsheimskou dva bratry, Jana Letochleba z bývalé církve Hennersdorfské a Tobiáše Bernarda z církve Gerlachsheimské do Řezna s prosbou, aby se protestantští stavové, na sněmě tu shromáždění, u rakouského panovníka přimluvili. Žádost ta čili suplika přeložena byla do německé řeči a na rozličná místa také poslána, vše nejspíš vedením A. Schulze. V ní dávají vystěhovalci zvěst o velikých trápeních, která bratří v Čechách od katolického kněžstva a nižší vrchnosti snášeti musejí; dokazují souhlas učení praotců svých, starých Bratří českých a jejich potomků, s učením evangelické církve; vypisují zlost a ukrutnost páchanou proti všechněm, kteří zůstali věrni učení a životu těchto předků svých; praví, že nebylo dosud nikomu dovoleno, aby takové trýznění panovníkovi předneseno býti mohlo; hájí bratří svých proti všelikým osočováním a dávají svědectví o životě jejich a nepřátel, i prosí, aby jim dovoleno bylo, buď v tichosti ve své vlasti bohu sloužiti nebo svobodně vlast svou opustiti a útočiště u spoluvěrců hledati. Žádost tu podali oni bratří vyslaní legátům anglického a dánského krále a holandské republiky. Tito pak tajně oba Čechy propustivše, poslali je nejprvé do Berlína, aby se na to Čechové podepsali. To když Čechové učinili, podepsavše se jich na tu supliku 22 osob, poslali to zase do Řezna jmenovaným legátům.

Dle listiny ve farním archivu církve Rixdorfské tato pamětihodná žádost zněla takto:

Vysoce Možní a Milostiví Páni! Že jejich vyvýšeným možnostem my to nejtužší pro náboženství utiskování a bídy království a kurfiřství českého, jakožto naší Vlasti, a naši v ní bídu trpící bratří poníženě, skrze toto v známost uvozovati se opovažujeme, k tomu nás přinutilo to neslýchané k náboženství nucení, a ta téměř neslýchaná bída a svědomí úzkost, kterou v tomto království od katolických kněží a nižší vrchnosti, vyznávači a činitelé Evangelium snášeti musejí, a právě mukami trápeni bývají, ano nesnesitelné tyranství, papežští kněží,

*) Archiv české církve Berlínské. Matěj Servus „O východu Čechů z vlasti" (rkp.) Acta historico-eccles. XVII. — Srovn. rukopis v museu českém.

nad nimi provozují. Z bratrské lásky za svobodu Evangelium a za to nejvyšší reservát, právo boží jakožto také za milostivou Intercessí před Jeho Jasností Císařskou, jenž sama žádné zalíbení v takovém zacházení kněžstva a nižší vrchnosti nemá, pro naše utisknuté bratry s politováním poníženě prosíme, abychom se ní skrze všeho zadržení těšiti mohli.

My a bratři naši, za které my mluvíme, nejsme žádní rebellanti, nepokojní, leniví a svoditelé, kacíři ani nováci, nikoli: my milujeme pokoj, tichost, poslušnost; dáváme císaři, co císařovo jest, a chtěli bychom rádi i tu jináč tvrdou poddanost těla snášeti, kdy by se jen ta jistá i na svědomí a nesmrtelného ducha nevztahovala, a nás také Bohu dáti, což Božího jest, nezdržovala.

Ježto nejen teprv se stalo, že pravda Evangelium v známost přicházeti začíná, když ona od prvního obrácení Čechů i v tom nejtmavějším papežstvu, nikdy není udušena; mnohem více církev Kristova pod jmenem Bratří českých, stále viditelná církev zůstala, která jen — také před sto lety její zevnitř — náboženství svobody, v její vlasti pozbavena jest; ale přece ji Hospodin, ven z krajiny, sem i tam shromáždil, štěpoval, a tak ne cele zahladiti dal; nýbrž ji jen přesadil, jako strom, aby tím krásněji rostla. Vnitř pak v krajině to nazpět pozůstalé símě v tichosti zrostlo, a i pod vším utiskováním v tisíce se rozmnožilo . . . (Vypisuje se dále kratičká historie Bratří českých a jejich utrpení, a pak následuje dále:) Vašim vyvýšeným Možnostem chtěli jsme tuto předně to vypsání učiniti, a to jisté svědectvími celé protestantské církvi poníženě předložiti: abychom nejen apoštolské a evangelické naše učení, a tu rovnost s vyznáním víry našich starých českých Bratří s harmonií protestantské církve zřetedlně dokázali, nýbrž také ta nynější utiskování v naší vlasti s předešlými spojili.

Ta ukrutnost proti všechněm těm, kteří jen toliko v podezření svatého učení a života jsou, od tak dávných let nevyhasla, nýbrž tak se zdá, že čím dále tím více se rozpaluje. Nebo vymýšlejí nejukrutnější muka, kterýmiž lid k římskému náboženství přivesti, nebo když se od něho uchylovati zdají, při něm zdržeti se usilují. Z té příčiny jsou — poněvadž všecko to zlé od papežských kleriků pochází — dvanácte zvláštních, lstí a ukrutností naplnění jezoviti ustanoveni, kteří po krajině sem i tam se toulají a lid co nejukrutněji trápí, jim evangelické knihy pálí, a aby je v největší potupu před lidmi uvedli, za kacíře vyhlašují (často skrze pohodné na svobodném rynku a place v městech a ve vsích).

Mnozí bývají mrskáni až k usmrcení, a to, aby tím bolestnější bylo, vymyslili jsou truhlu, v kteréž díru udělati nechají, a hlavu mučedlníka do té díry strčejí, potom železným kruhem pevně sevrou, aby hlas jeho slyšán nebyl, a tak po zadu holemi ukrutně bijí. — Jiným bývají ruce nad kolena svázány, a mezi ruce pod kolena hůl navlečena, a hlava k nohám přitáhnuta, tak aby hřbet právě k bití nasazen byl. Když potom až do kostí z částky až do chromoty stlučeni jsou, tedy ještě na to vřelou vodou politi bývají, a bez všeho hojení do děr a žalářů za živa k shnití uvrženi.

Jiní hladem a žížní trápeni a mořeni a konečně k zhynutí oddáni bývají. Neprohlédá se tu na žádného nemocného a bídného, ani na žádný plod v životě matky, ale i s těhotnými manželkami tak ukrutně se zachází, že často matka i s dítětem bídně zhynouti musí: některé bičovány bývají, až jim prsa zpuchnou; jiným bývají hole do vlasů vkrouceny a mocí vytrhovány; jsou téměř všemu lidu svobodně vydáni, že kdo jen chce všecku svou zlost na nich provesti může. — Někteří vězňové byli i k tomu skrze vojáky nuceni, aby pod stolem jako psi štěkali, a při tom duchovní písničky zpívali.

O neslýchaných peněžitých pokutách, o vyhánění z statků vlastních, které jim konfiscirovány jsou, zde mluviti nechceme. Vyjíti z země nebývá žádnému dovoleno, a ti, kteří s zanecháním svých statků a jmění cestu k vyjití nalézají, u velikém nebezpečenství vycházeti musejí. Když pak skutečně chyceni bývají, tedy s nimi nemilosrdně a tvrdě zacházeno bývá, a po vystálém těžkém bití do arestu a potom na vojnu dáni bývají, kdežto podle vojenského práva s nimi zacházeno bývá.

Mnozí byli po vystálém a těžkém vězení a velkých pokutách přinuceni, v přítomnosti dvou nebo více poručníků slib věrnosti učiniti, že takovému myšlení na srdce vstoupiti nedají, aby z země vycházeti měli; a ti, kteří přece —

ačkoli cele ochuzeni a skoro nazí — vyšli, nesmějí se více v zemi ukázati. Ještě se rozpomínáme, že mnozí jako hovada k pluhu zapřaženi a pod nejkrutějším zacházením zemi orati museli.

Nebývá žádnému, ani manželkám za své muže ani dítkám za své rodiče, dovoleno, k Jeho Císařské Jasnosti se odvolávati, aneb poníženě prositi; nýbrž od kněžstva a nižší vrchnosti všelijak tomu se zbraňuje, aby takové tyranství přednešeno, aneb v známost uvedeno, a konečně potrestáno býti nemohlo. Nechť to celý svět pováží, že o takovém tyranství a panování nad svědomím lidským ani mezi pohanskými národy nikdy slýcháno nebylo. Však že přece naši bratří všecka protivenství v trpělivosti snášeli, nikdy nereptajíce, dobře vědouce, že učení jejich nejsvětější víry s sebou to přináší, aby následovník ukřižovaného Spasitele všeliké (1 Petri 2, 18.) vrchnosti své z povinnosti poddán byl: přece však křesťané zůstávají poddáni se vší pobožností nižší vrchnosti ve všem, což jí od vyšší vrchnosti poručeno bývá. A toť jest vůbec spůsob našich utiskovaných bratří v české zemi; což i také z připojeného, opravdivého, poníženě předloženého spisu našeho národa zvláště dále verificirovati (pravdou, pravdivě dokazovati) se bude . . .

Naší bratří trpí rádi všeliká sužování a pronásledování a dají těla svá mučiti, trýzniti celý den, ano i mordovati, nežli by Bohu učiněný slib zrušili. Bývajíli před soud povoláni, tedy odpovídají pokorně a gruntovně; jestliže jim k životu saháno bývá, tedy jej dobrovolně vydávají; bývajíli mučeni, tedy trpí pokorně a tiše; bývajíli do žaláře uvrženi, tedy se modlí; vědouce, že utrpení času nynějšího nejsou hodna oné budoucí slávy, kteráž na nich zjevena býti má (Řím. 8, 18.) a dílo Páně jde a roste proti vůli tohoto světa.

Poněvadž pak ta zlost a ukrutnost nepřátel tak velice se rozmohla, že bez všeho i přirozeného politování se všechněmi vyznávači Evangelium svatého zle zacházeno bývá, a žádnému dovoleno nebývá, k Jasnosti Císařské se odvolávati (ani za vězně a mučedlníky suplikovati) a takové neprávné užívání moci v známost uvesti — z bázně spravedlivé pokuty — (bez pochyby J. C. J. žádnou nebo při nejmenším pravou známost o tom nemá) — nám pak to vzdychání, křik a oplakávání hodné panování nad svědomím lidským a tělesné trápení našich bratří nejcitelnější jest a k srdci jde, zvláště když ještě každodenně obávati se musíme, aby ještě zarmoucenější nenásledovali: tedy jsme my — poněvadž nás milosrdná ruka Boží s radostným zanecháním statků a jmění našich vyvedla, a nás sem i tam po dvou, po třech, po čtyrech i po pěti stech, na rozličných místech v německé zemi pod ochranou Evangelické vrchnosti přivedla, od nížto my s útrpností přijati a chráněni jsme — nijakž se zdržeti nemohli, Vašim vyvýšeným Možnostem — našich ještě zanechaných, z částky tvrdě, z částky až do smrti zajatých vězňů, a z částky ta veliká utrpení duše snášejících bratří, z kterých žádný vypuštěn nebývá, aby pomoci u někoho hledati mohl, — tuto žalostnou psotu známu učiniti, aby také při Nich milostivé politování povzbuzeno býti mohlo, Jich společně na kolenách klečíc poníženě prosíme, aby to milosrdenství pro naše ubohé bratry proukázali, a jejich přežalostný způsob (poněvadž žádná jiná cesta k tomu není) Milostivou platnou intercessí Jeho Jasnosti Císařské v známost dajíc představili.

Naši bratří nejsou z těch, kteří proti jejich vrchnosti a proti jejich těžkému manství reptali, aniž také pro nějaké tvrdé služby aneb utiskování se pozdvihovali, nikoli; oni také nechtějí a nežádají, svobodu svědomí žádnou tělesnou mocí sobě dobývati; ale poroučejí to Hospodinu, kterýž sobě toto nejvyšší království právo vzíti nedá.

Nejsouť ale všickni v Čechách tohoto tichého a pokorného spůsobu, smyslu; nebo jsou také ještě mnozí, jenž s papežstvem v pokoji živi nejsou, za které my nestojíme, jestli budoucně skrze tvrdé s nimi nakládání k zoufalství a k netrpělivosti přivedeni aneb popuzeni budou, a tak příčinou toho se zhorší (při první příležitosti), z čehož by potom mnohá bída a nouze následovati mohla.

My a naši bratří nejsme jejich účastníci; nebo zbroj bojování našeho jest docela jinší; a my toto jen proto předkládáme, abychom naši srdečnou lásku a příchylnost k naší vlasti dokázali, a aby (budoucně) naši bratří tomu milosrdnému Bohu, kteréhož i jejich nepřátelé za svého Boha uznávají, podlé svého svědomí v tichosti sloužiti mohli. Nebo jestliže v obecném životě, podle domnění mnohých, z té rozpustilosti obecného lidu, která se v Čechách děje, jak v hospo-

dách tak i na jiných místech, kdekoli se k vykonávání zlých skutků — podle vlastní vůle — scházejí, žádný pokoj není; tedy tím méně nepokoj a rozbroj způsobí to, když někteří bohabojní a nábožní křesťané, — kteříž Bohu až dosavad veřejně sloužit nesměli — v jedno se sejdou a o svém Spasiteli mezi sebou rozmlouvají.

V těch světských schůzkách žerou a pijí, hrají a tancují, bijí a rvou se, šturmují a hurtují jako bez rozumu dnem i nocí, zvláště pak v den Páně; a při tom naříkají a reptají proti vrchnosti, proti jejich daním a kontribucím a proti domnělému bezpráví.

Onino pak rozmlouvají a povzbuzují se vespolek, jak by pobožně, tiše a poddaně živi býti, a svou víru dobrými skutky dokazovati mohli; modlí se za svou vrchnost, a vynasnažují se tichý a pobožný život pod ní vésti ve vší pobožnosti a šlechetnosti.

Naši bratří jsou také hotovi — kdy by dovolení obdržeti nemohli ve vlasti své Bohu v tichosti sloužiti — nepřátelům svým ustoupiti: a aby jim budoucně na překážce nebyli, a jich všeho obávání budoucího nepokoje cele osvoboditi, vlast svou dobrovolně opustiti, z ní vyjíti a u svých bratří víry evangelické luterské a reformírské církve, ku kteréžto oni se přiznávají, útočiště své hledati, a s nimi Bohu v svobodě svědomí veřejně sloužiti, když jim jen tato milost se dopřeje: nebo od víry Evangelium Kristova nikoli neodstoupí, ani odtud vyplývající povinnosti zanechati nechtí, kdy by také i ještě větší pronásledování, nežli až dosavad bylo, očekávati museli.

Jest tedy toto naše pevné předsevzetí naší ponížené prosby k jejich vyvýšeným Možnostem, aby u Jeho Jasnosti Císařské, k Jejichžto nejspravedlivější mysli náklonnosti a chvály hodné k bídným náchylnosti nás prosebně tam se zaujali, aby našim spolu protestantům království českého jestliže ne svobodné v náboženství cvičení aspoň svobodná emigrací, anebo vyjití z vlasti milostivě dovoleno býti mohlo; potom také, kdy by našim ubohým ještě v vězení jsoucím bratřím čím nejspěšněji možné k vysvobození přispěno býti mohlo.

Jejich vyvýšeným Možnostem Bůh v nebi odplatí: my pak ve vší poníženosti až do smrti setrváme

Jejich vyvýšených Možností poníženě poslušní čeští — z vlasti jejich pro svobodu svědomí vyšlí protestanti

Jan Šíp, z kraje Hradeckého z panství Červeného Opočna z Jenkovic; Martin Kopecký, z panství Jičínského z kraje Hradeckého, kantor z Třtenice; Jiří Mojžiš, z kraje Kouřimského z panství Kolínského, ze vsi Křečhoř; Václav Růžička, z kraje Boleslavského z panství Košateckého ze vsi S. Spivna; Kristian Letochleb, z kraje Chrudimského z panství Litomyšlského, z Morašic; Matěj Souček, z kraje Hradeckého z panství Smiřického, ze vsi Bukoviny; Pavel Dvořák, z kraje Kouřimského z panství Radimského, ze vsi Chotusic; Václav Lonský, z kraje Hradeckého z panství Dymokurského, ze vsi Beranic; Martin Ernst, z kraje Boleslavského, z panství Pražského; Jiří Novotný, z kraje Hradeckého z panství Náchodského, ze vsi Šonova; Tobiáš Bernhard, z panství Novoměstského, ze vsi Čermny; Jiří Svoboda. Jan Hajnej. Jiří Urban. Václav Hemzálek. Jan Tyčka. Jan Letochleb. Jan Hurtík. Jan Haško. Jiří Pakosta. Petr Ventlauch z Kouřimského panství z Černého Kostelce, z Bylan. Šťastný Zvoneček též tam odtud.

Protestanští stavové, tvoříce tak nazvané Corpus evangelicorum, ujímali se pronásledovaných spoluvěrců svých a předkládali jejich prosby a stížnosti panovníkům rakouským, spolu císařům německým, *) a přimlouvali se také za české spoluvěrce. Král pruský dle reskriptu dne 29. června 1735 pochyboval, že by císaři ty věci známy byly, ano

---

*) Acta historico-eccles. III. díl obsahuje na př. psaní stavův evangelických v Řezně 26. dubna 1738 stranu Ebenriedu a j., 21. února 1739; XVII. díl: 28. února 1753 stranu evangelíků ve Štýrsku, Korutansku a Rakousích, na kteréžto psaní podána tamtéž i odpověď císařovny Marie Teresie ve Vídni dne 17. září 1753.

spíše prý věřiti lze, že to vše s evangelíky jednání z nerozvážné horlivosti náboženské katolického duchovenstva pochází, a žádal, jakož i Dánsko dne 27. července t. r. učinilo, aby tajným evangelíkům úplná svoboda náboženská, jaká jindy v Čechách panovala, zase dána, nebo jim dovoleno bylo, aby se svými a s tím, což jejich jest, vystěhovati se mohli. Corpus evangelicorum s vyslanci polským, saským, švédským a pruským ujímali se českých (a při tom i jiných, korutanských a solnohradských) evangelíkův; avšak rakouští vyslanci vyslovili se hned, že co se týče obyvatelů zemí dědičných, zcela jiný poměr jest, než co se týče evangelických poddaných ostatních stavů katolických, protože císař a panovník rakouský v míru Vestfalském (a také dle čl. 14. míru v Osnabrücku uzavřeného) k ničemu se nezavázal.*) A jako jiné podobné tak i onano žádost nebyla vyslyšena. Císař sice poručil, aby vyvěšeny byly patenty, „kteří by takovou svobodu v náboženství z Čechů žádali, aby se prohlásili;“ avšak tito báli se, že to nějaká vymyšlená lest, kterou by nejspíše všickni tajní protestanti vyzrazeni a zjímáni byli. A tak „zůstali Čechové raději skrytí evangelíci,“ a katoličtí kněží a vrchnosti ještě více soužili a pronásledovali každého, koho v podezření měli.

Protož i dále opouštěli tajně jednotlivci neb i celé rodiny milou vlast, ačkoli to přísně zakázáno bylo, a přicházeli do Berlína, jejž „věčné útočiště“ své nazývali. Těm, kteří později z Čech sem přišli a těm, kteří již v Berlíně bez místa nebo řemesla byli, rozkázal pruský král, aby vůkol Berlína se usadili a rolnictvím nebo jinou poctivou prací se živili. A tak povstaly časem okolo Berlína české osady: Rixdorf, Krásná Hora čili Schönberg, Bedřichův Dvůr (Fridrichshagen), Kozí Dvůr (Buxhagen) a Pěkná Lípa (Schöne Linde), faře Berlínské podřízené; později blízko Postupíma hlavně pro české tkalce založena Nová Ves, posud i v německé řeči *Nowawes* jmenována.

V Berlíně nalézalo se r. 1737 okolo 1040 a když toho času také Čechové z Gerlachsheimu s kazatelem Schulzem se přistěhovali, celkem 1557 osob. I snažili se mnozí, aby služby boží a svůj život zařídili po spůsobu praotců svých Bratří českých; žijíce dle jich příkladu, zachovávali také přísné mravy a hleděli zabezpečiti pro budoucnost i v těch krajinách českou národnost. Ve shromáždění svém na př. dne 25. června 1736 uznali pro to za dobré: 1. aby mládenci a vdovci pannám a vdovám podlo obyčeje ruky nepodávali, neb by při tom mohl jeden druhému nějaké škodné vyrozumění dáti; — aby žádný mládenec a vdovec, který by chtěl svůj stav proměniti, s osobou, kterou by sobě oblíbil, hned sám nemluvil, ale nejprvé skrze učitele nebo skrze některé starší z bratří; 2. aby žádný z církve české nechodil k Němcům žebrati nebo nějakých věcí zastavovati, se dlužiti a chytrým a lstivým úmyslem u cizích lidí své živnosti vyhledávati. A dne 1. února 1737 usnešeno, „aby žádný z české církve za kmotry dítkám svým z německé církve nepovolával,“ k čemu r. 1763 usnešením přidáno: „Radí se v církvi (české) mladým lidem, ne ale poroučí, aby se s národem cizím nesměšovali, z příčiny, poněvadž to bůh lidu svému zakázal. 2. k. M. 34,

*) Acta hist.-eccles. I. B. (1736) 464, 632, 769.

16. 5 K." — A dosáhli také toho, že král Bedřich Vilém I. dne 4. června 1739 dovolil, by jim kazatel při večeři páně chleba lámal a podával. Tím utvořili zvláštní církev v Berlíně, různou od jiných evangelických vyznání.

I zdálo se tehdy, že po tolikerých utrpeních a protivenstvích budou v národě cizím svorni a zůstanou vždycky jednou církví; ale nestalo se tak. Kazatel Ondřej Macher, vyznání luteránského, byl od krále jim na čas, dokud by Liberda se nevrátil, potvrzen; nechtěl ale obzvláště večeři páně po starobratrském spůsobu jim podávati. Oddělili se tedy mnozí od něho a čekali na Liberdu, za nějž i u dvora Drážďanského prosili, vzdělávali se sami mezi sebou dle písem svatých a spisů bratrských a radívali se jako dříve v duchovních věcech s rozličnými bohoslovci. Co do výkonů církevních ujal se jich, jako již před ustanovením Ondřeje Machera, Polák Daniel Arnošt Jablonský, vrchní kazatel dvorní, vnuk našeho Jana Amosa Komenského, jsa starším čili biskupem Jednoty Bratrské v Polsku. To trvalo až do r. 1737, kde Liberda pomocí jistého Jana Bedřicha Gottbrechta ze žaláře Waldheimského, přestrojiv se za luteránského kněze, vyvázl a ku svým Čechům se navrátil. Ihned prosili krále, aby jim za řádného učitele a kazatele byl ustanoven. Stalo se po vůli jejich, a čeští vystěhovalci rozdělili se na dále ve dvě strany, bratrskou a luteránskou; každá měla vlastního učitele a kazatele. Později různili se ještě více, tak že lítostivo bylo jiným vystěhovalcům, když o tom slyšeli nebo do Berlína z Lužice přišedše to viděli.

Když po smrti krále Bedřicha Viléma I. († 31. května 1740) Bedřich II. panování se ujal a pak k boji proti Rakousku do Čech táhl, užili vystěhovalci té příležitosti, aby ve vlasti pomocí vojska pruského pohledávali, co byli opustiti musili. General Kalkstein, jsa r. 1741 s plukem svým přes zimu v Hradci Králové, dověděl se, že v okolních vesnicích jest mnoho lidí evangelickému náboženství nakloněných, a oznámil to králi Bedřichu II., aby jim českého kazatele poslal. Bedřich II. kázal Janu Liberdovi, aby s 6 neb 7 Čechy do Hradce Králové se odebral a tam pomáhal, aby ti skrytí evangelíci ve Slezsku se usadili. Liberda už na druhý svátek vánoční (r. 1741) byl ve Hradci, pak vyjel do Slezska, by místa příležitá shledal. V tom čase někteří z těch šesti mužů s Liberdou přišlých, mezi českým lidem oznamujíce, jak „pruský král chce Čechy přijmouti a jim ke všemu dobrému podle duše i těla nápomocen býti." Mezi tím vrátil se Liberda a navštívil i Moravu; na jeho i pomocníků řeči vyšlo asi 2000 Čechů z vlasti do Slezska, nyní pruského, kde po mnohých nesnázích a sklamáních usadili se roztroušeni v založených osadách: Husinci, Táboře, Hradci a j.

Když Liberda v Čechách byl, musil Aug. Schulz, duchovní správce český v Rixdorfě, na královský rozkaz také církvi Berlínské sloužiti, jak to byl Liberda činil, maje hlavně poručeno, aby při večeři páně chléb lámal a dával. Učinil tak, ač nikoliv úplně. Co se tohoto spůsobu večeře páně týče, nemyslil, že mu to tak těžce přijde; nebo to dříve za jedno měl. Když ale viděl, jak Čechové Berlínští na tom stáli a myslili, že teď lepší křesťané než byli prvé nebo než jiní jsou, tlačilo ho svědomí. A poslal králův rozkaz do Hale šesti doktorům

písma sv. a jiným i v Berlíně, kteří mu odpověděli, aby činil podle vlastního svědomí. Nechal tedy lámání chleba, a posluchači Liberdovi pro to se na něho tím více hněvali. A zůstalo tak, až Liberda ochuravěv do Berlína se navrátil a svým osadníkům sám posluhoval i jinak o ně pečoval. Byltě již r. 1737 nově vydal svůj spis „*A καὶ Ω*. Klíč Davidův k otevření pokladů království božího v tajemství skrytých," před tím v Lubíně r. 1725—31 čtyřikráte vydaný a v Čechách tajně velmi rozšířený, první to (pokud víme) český tisk v Berlíně. Brzy však musil opět na útraty královské odejeti do Slezska; přijel ale již po několika měsících do Berlína ještě churavější zpět a umřel tu dne 9. srpna 1742, i pohřben v českém Betlemském kostele při oltáři.

Po smrti jeho zmáhaly se rozepře mezi vystěhovalci ještě více. Kazatelský úřad zastával na to prozatím opět Schulz; nechtěl ale při večeři páně žehnaný chléb lámati, jak si toho mnozí přáli. Protož odvrátili se od něho, toužíce po jiném, a když na místo Liberdovo konečně přišel Ondřej Macher, kněz luteránský, oddělili se od ostatních, chodili k německým reformovaným, ačkoli německy neuměli, k večeři páně, a chtěli míti vlastního kazatele i učitele.

Když se takto mezi vystěhovalci roztržka stala, vznikala i strana třetí, nejmírnější. Velká část jich nepřidali se ani k luteránům ani k helvetům čili reformovaným, učinili zvláštní sbor a hleděli celý život a řády své po českobratrsku zaříditi. Mívali vlastní shromáždění, dbali mravů bezúhonných, přísných a dobrého pořádku, a spolčovali se, pokud jim bylo lze, s „bratry moravskými" čili Ochranovskými (Herrnhutskými), jejichž kazatelé od r. 1737 také v Berlíně šířili novobratrské učení a řády. Jejich zařízení ponenáhlu tito Čechové přijímali a potom nepřetržitě i starší Ochranovské u sebe měli. Z počátku drželi se Aug. Schulze, který jim křtem, sňatkem a večeří páně posluhoval. Obyčejné služby boží dle spůsobu bratrského konali sami mezi sebou ve shromážděních u některého bratra, majíce staršími a učiteli samé řemeslníky. Žili dle svědectví i nepřízniveců svých „zcela tiše a pokojně."

Rozvadění Češi vznesli při svou na začátku r. 1747 až ku králi Bedřichovi; ten odevzdal celou záležitost generalu Kalksteinovi, k němuž dne 2., 3. a 4. března 1747 Čechové z Berlína i Rixdorfu za tou příčinou zváni jsou. Dle protokolu přihlásilo se jich tu, k vyznání augsburskému čili luteránskému 108, k helvetskému čili reformovanému 133, ke bratrskému 179 osob dospělých. Čechům k helvetskému vyznání se hlásícím dovoleno po žádosti dané dne 23. ledna 1747, že mohou sobě voliti kněze vlastního; Čechům bratrského vyznání však nařízeno, aby, když ani k augsburskému ani k helvetskému vyznání se přihlásiti nechtějí, spůsob náboženství svého udali. I učinili takto ve zvláštním vyznání víry. Nejprvé praví tu, že jsou všichni bývalí obyvatelé království českého, většinou rolníci, zahradníci, tkalci a přádelníci, kteří před lety domy a zahrady své ve vlasti opustivše, v malých zástupech z Čech vyšli, v horní Lužici se usadili a s Ochranovskými v milém spojení byli; potom ale z rozličných příčin do Berlína a Rixdorfu po stech opět se vystěhovali a zde tiše a pokojně žili. Dokud Čechové sami nebyli rozděleni, drželi se české církve jednotné, pak ale nechtějíce k nižádné z obou stran, augsburské nebo helvetské se přidati, pro

sebe v tichosti zůstali, utvořivše vlastní sbor. A když ona pře mezi Čechy tak vypukla, že pro to královská komise ustanovena byla: tu prý ujištěni od komisarů, že král každému svobodu svědomí a náboženství dává, prohlásili se, nikoli k luterské neb k reformované, nýbrž „k evangelickomoravské“ straně. „Chceme,“ praví dále, „rádi zachovati své staré a zkušené idey, které jsme v Čechách měli, do horní Lužice přinesli, odtud do Berlína s sebou vzali a tu po celý čas jim věrni zůstali. Nemáme vlastně co proti reformovanému a luterskému vyznání namítati; ale jsme velmi universelní lidé, abychom se za luterské nebo reformované vydávali, nerozumějíce, oč se tyto dvě strany spolu hádají... My bychom uprostřed papežstva bydleti mohli, aniž bychom si stěžovali, kdy by moudrý snášelivý biskup duchovenstvu svému kázal, aby nás k ničemu nutiti nesmělo, proč my smyslu nemáme; nemohli bychom ale nikterak snésti, kdy by sebe čistší bohoslovec našemu svědomí i jen málo vlásti chtěl. Toť příčina, pro kterou se žádnému vyznání, ať se jmenuje jakkoliv, nikdy bez podmínky neoddáme; my musíme svou církevní kázeň při tom vždy zachovati, co věc, která poslední útočiště slove...“

Vyznání jejich líbilo se Bedřichu II., a Čechové bratrské církve dostali dne 5. května 1747 od něho úplné svobody náboženské i práva, že mohou vlastní modlitebnici míti. Na to si bratří v Berlíně (v ulici Vilémově) koupili dům (čís. 136) a zřídili z něho modlitebnici, kterou dne 26. září 1751 Aug. Schulz zasvětil. A po smrti tohoto kazatele († 14. dubna 1752 stár 60 let) bylo jim dovoleno, aby si volili také vlastního kněze, dle pořádku církve bratrské svěceného. Čechové reformovaní majíce také svolení královo, že mohou si voliti vlastního kazatele čili kněze, obrátili se o něj do Lešna, bývalého hlavního sídla Jednoty bratrské v Polsku. I jest jim poslán kněz Elsner a dne 17. září 1747 jakožto první evangelický kazatel reformovaných Čechů v Berlíně v kostele Betlemském v úřad uveden a církvi své představen. — Čechové augsburského vyznání měli jim všeho církevního majetku polovici postoupiti: nejprvé polovici farního domu a zahrady pro kazatele, pak školy a příbytek učitelův, konečně i chudinské peníze, z dobročinných sbírek v Augsburku a jiných evangelických míst uchované, z jichž úrokův ošetřováni byli chudí, staří a nemocní vystěhovalci čeští. Luteráni nechtěli ničeho postoupiti. Když i k dělení těchto peněz přišlo, ptali se dárců, co by o tom soudili. Načež odpověděno, že byly sebrány pro chudé vystěhovalce české, kteří se dobrovolně k augsburskému vyznání přihlásili, a tedy že jim augsburským užívati jich náleží. A když po nálezu soudní komise též i v tom povoliti musili, zrostla mezi vystěhovalci helvetského a luterského vyznání a jejich učiteli zášť a rozepře, až i před soudy souzeni byli. Kazatelé bydlíce v jednom domě, činili sobě příkoří nejen v domácnosti nýbrž i veřejně ve sborech i tiskem po německu.

Jan Bohumil Elsner (narozen 5. března 1717 ve Wengrově) naučiv se co Polák velmi záhy češtině, horlivě se snažil, aby osadníci jeho poznali víru českobratrskou, a vydával proto nově některé spisy Komenského nebo své, a hleděl také německými spisy (hlavně, pod jmenem *Bogislaus Ignatius*) dokazovati, že bývalé učení bratří českých

a nynější reformované církve se shodují. Z těchto zvláště spis jeho „Fuszstapfen der anbetenswürdigen, weisen und gütigen Vorsehung des Allerhöchsten in wunderbarer und segensvoller Führung und Leitung der evangelisch-reformirten böhmischen Emigranten zu Berlin andächtig bespüret und mit aufrichtiger Feder entworfen" — (vydán v dubnu 1751, po druhé 1752) zavdal podnět k polemickým odpovědém. Elsner vypravuje ve spise tom o českých vystěhovalcích Berlínských, místy též o slezských, že všichni již ve vlasti po takovém učení a zařízení byli toužili, jaké mívali praotcové jejich bratří čeští, a v Sasku tedy že se jim protivily mnohé věci u luteránů: některé obřady, ornáty, obrazy, svíce při večeři páně, hostie, exorcismus, časté dělání kříže při sv. přijímání, křtu a požehnání a j. v. Protož i v Berlíně chtěli bratrské zařízení míti, a že dle říšských zákonů toto není dovoleno, přihlásili se k církvi reformované, s jejímž učením ono se nejvíce shoduje, od učení luterského však se liší zvláště učením o rozdělení a pořádku desatera božích přikázání, o tělesné všudepřítomnosti Ježíše Krista, o vstoupení jeho do pekel, o vyvolení božím, o večeři páně a j. Z té příčiny jen málo českých luteránů samých přijímalo hostie, většina jich, ačkoli se na ně doléhalo, přidržovala se stále lámání chleba. — Vypravuje dále, že jeho reformovaní osadníci největších a nejčetnějších překážek a protivenství zakusili od svých vlastních krajanů, přihlásivších se k augsburskému vyznání, až konečně ujal se jich sám král Bedřich II.

Sotva se proslechlo, že vyjde tento spis Elsnerův, ihned udával Macher konsistoři, že prý tím augsburská církev hanobena jest, že české osady v Berlíně a v okolí i ve Slezsku znepokojovány budou, že velmi mnozí v Čechách proto nebudou chtíti vlast opustiti, a kteří do Berlína přišli, že se navrátí. A rychle také sepsal na to „Erläuterungen der sogenannten Fuszstapfen der göttlichen Vorsehung bei der reformirt gewordenen böhmischen Gemeinde in Berlin zur Vertheidigung der Wahrheit und Rettung der Unschuld evangelischer Kirchen Augsburger Confession," které svým jmenem neopatřiv podepsati dal 12 starším církve své dne 30. dubna 1751. — Mimo osobní poznámky tvrdí Macher, že nižádný z Berlínských Čechů nevyšel z vlasti své pro reformované vyznání, ano prý známo jest, že nejen v Berlíně nýbrž i v Sasku a jinde čeští vystěhovalci byli augsburského vyznání, a teprvé v posledních letech jen díl jich vyprosil si reformovaného kazatele a učitele; stěžuje si vzájemně na protivenství z druhé strany, která prý se dopustila násilí, nutíc augsburské, aby helvetským postoupili polovici farní budovy a zahrady, školy a chudinských peněz a t. d. Jedna strana druhé přičítá vinu roztržky mezi vystěhovalci a vyčítá nehodné řeči a skutky ve sporu vzájemně si učiněné.

Když pak Elsner o spisku Macherově se dověděl, že právě tištěn jest, žádal také vrchní konsistoř reformovanou, aby jej zakázala. Stalo se tak. Macherův spis byl zapovězen, když ještě poslední (třetí) arch se dotiskoval; však i Elsnerův, ač již rozšířený jest zakázán.*) Obě práce ty později vyšly v „Acta historico-ecclesiastica" (XVII.) a tutéž

*) Po druhé vydal jej Elsner v Hlohově r. 1752 s mnohými poznámkami.

i jiné polemické spisy následovaly, jako na př. odpověď Elsnerova na Macherovy Erläuterungen...": „Kurze und höchstnöthige Anmerkungen zu der sogenanten Erläuterung der Fuszstapfen götlicher Vorsehung zur Rettung der Wahrheit entworfen . . .", v níž dotvrzuje dále výroky své v onom díle pronešené, hlavně, že čeští vystěhovalci již i ve vlasti toužili po večeři páně dle spůsobu bratrského, i v Sasku toho si přáli; často draze kupovali bratrské knihy, aby se z nich o všem poučili, potom ale v Berlíně proti tomu spůsobu byvše popuzeni, staré knihy ty jindy tak milé prodávali a reformovaní rádi je od nich kupovali.*)

Hádkami těmi valně utrpěla česká národnost a vzorné druhdy mravy vystěhovalců. Mnozí v různicích těch přistupovali k německým sborům a přijali časem s vírou i národnost cizí; jiní zapomněli na sliby své v nesnázích minulých učiněné, že když dojdou vlastního přístřeší, také ho v domě svém bezplatně chudým popřejí, a raději pro zisk najímali Němcům obydlí, jen když větší plat dostali, nežli mohl chudý bratr Čech dáti. A smíšeni tak s cizími opouštěli pravou lásku ku vlastním bratřím. Nicméně vždy ještě byla značná část vystěhovalců, zvláště mezi reformovanými, kteří hleděli zachovati víru i národnost předků svých, a horlivě se vzdělávali čítáním zachovaných kněh českobratrských. Ano některý z nich i nákladem svým nově vydal takovéto spisy k útěše a poučení krajanů svých, jako na př. Václav Toužil r. 1757 Jana A. Komenského Labyrint světa a ráj srdce a Kázání XXI o tajemstvích smrti, vzkříšení a na nebe vstoupení Krista spasitele světa učiněná v Lešně Polském 1636. Lze také pozorovati, že právě tou dobou v Berlíně nejvíce českých knih bylo vydáno, zvláště prací nebo přičiněním J. B. Elsnera. Ten vida, že chudým vystěhovalcům v Berlíně a v pruském Slezsku nedostává se potřebných kněh náboženských, a že ještě velmi mnozí jsou v Čechách, kteří by tím při vhodné příležitosti poučeni a ve víře českobratrské posilněni byli, nově vydával starší spisy bratrské: Kancionál rozmnožený vlastními písněmi, Nový zákon se žalmy, Konfessí bratrskou s katechismem, hlavně díla J. A. Komenského, z nichž některé i do němčiny přeložil.

Vůbec byly v Berlíně jako v tehdejší době i v jiných místech ve vlasti i v cizině vydávány hlavně náboženské knihy české: kancionály, historie církve a náboženství, mravoučné, biblické, dogmatické a vzdě-

*) Jiné spisy Elsnerovy v těch rozepřích v Berlíně vydané jsou: „Sendschreiben eines echten Kenners und Bekenners der alten wahren böhm. Brüder von Ignatio, den 12. Octob. 1753." — „Sendschreiben eines aufrichtigen Wahrheitsfreundes an einen vornehmen Gönner von Bogislaus Ignatius den 6. Mai 1754." — „Die reformirtgesinnten böhm. Brüder, oder gründliche und bescheidene Anzeige, dass das Lehrgebäude der echten böhm. Brüder mit den evang.-reform. Lehrsätzen am allergenauesten übereinstimme .. von Bogislaus Ignatius 1754," který spis později do češtiny a v Praze r. 1783 vydán byl (viz Jungm. Hist. lit. čes. odd. VI. č. 1766). Proti němu vyšlo r. 1785 v Prešpurce od Mich. Institorisa Mošovského „Potřebné ponapravení . . a při tom gruntovní dokázání, že učení starých bratří českých s učením A. V. Evangelíků nejlépe se srovnává, ba že s ním v gruntu jedno jest" — (v. Jungm. VI. č. 1784.) —

lávací spisy.*) Knihy ty byly tištěny u Krištofa Fr. Henninga, K. Fr. Rellstaba, K. L. Kunsta a J. K. Eisfelda a j. Mimo to dal J. B. Elsner i jinde knihy pro vzdělání lidu svého tisknouti, n. př. J. A. Komenského Nedobytedlný hrad jmeno Hospodinovo, Přemyšlování o dokonalosti křesťanské v Hali r. 1765, Biblí Kralickou podle prvního vydání Halského, tutéž r. 1766 a j. Pečovalť o to, aby čeští vystěhovalci jeho poznávajíce důkladněji učení bratrské, následovali předků svých i v životě. A dosáhl tím, že pravá nábožnost, vážnost a láska k slovu božímu, tichý život společenský, zvláště v neděli a ve svátek, při svatbách, křtinách a p. v osadě jeho panovaly.

Elsner zemřel dne 21. dubna 1782, a po něm spravovali církev evangelicko-reformovanou jeho synové Krištof Fridrich, jenž r. 1783 pečoval o vydání Komenského Praxis pietatis (v Hali), **) a Benjamin Daniel. Po Ond. Macherovi pak byli kazateli neb učiteli luteránskými Pavel Pinzger, Daniel Pakosta, Matěj Servus, jenž zanechal v rukopise mnohé důležité zprávy o vystěhovalcích českých, ***) Jan Janík (Jaenicke, 1748—1827), který se Čechů vždy proti útokům nepřátelským ujímal. Však po jeho smrti vystěhovalcům nastaly veliké nesnáze; šloť o další trvání české církve v Berlíně. Konsistoř místo aby uprázdněné místo novým knězem českým osadila, jednala o tom, „zdali by nebylo lépe, aby česká církev zašla, údové její v městě roztroušení k německým odkázáni byli, by takto najednou přítrž učinila se sahání prý českých kazatelů na práva německých, a zdali by snad u českého kostela Betlemského neměl býti ustanoven kazatel, jenž by toliko kázal a svým německým bratřím štolu přenechal." Při tom podotknuto, „aby lidem majícím pro sebe a potomky své právo, štoly neplatiti, toto osvobození pouze do jich smrti povoleno bylo." Českou církev zrušiti hleděli zvláště kněží u sv. Trojice, a k naléhání jejich, jak velice prý to příjmům jich škodí, konsistoř usnesla se, aby česká církev zrušena byla; ač superintendent Marot ve zprávě dne 16. října 1827 upozornil, že zrušení to potká se s velikým odporem. Ministerium odpovědělo v reskriptu dne 15. srpna 1828, že církev česká jen tehdy může býti zrušena, když aspoň většina jejich údů s tím souhlasiti budou. Čechové odporovali rozhodně vůli konsistoře a zachovali církev svou. Ale jen na čas. Úsilí německému se po tom přece podařilo dosáhnouti sobeckého cíle, tak že pozdější kazatelé „čeští" ani česky neuměli a vystěhovalci tím spíše poněmčováni byli, až také v „českém kostele" Betlemském i nábožné písně vymizely. Nyní pouze jmeno této velebné památky zachováno, ostatní je tu všecko již cizí, i ty nápisy zevně nade třemi vchody. České zpěvy vymizely časem i ze sboru bratří Ochranovských (v ulici Vilémově čís. 7) a z domu bratrského (tutéž čís. 136) a navště-

*) Viz Jungmannovu Historii literatury české oddělení V.: č. 127, 148, 149, 150, 151, 216, 379 d, e, f, h; 487, 501, 502, 661, 667, 778, 794, 801, 803, 828, 855, 1241, 1372, 1508, 1515; VI. 1708, 1711, 1712. — R. 1830 Český slabikář t. j. krátký spůsob slabikování a čtení pro dítky s některými modlitbami vydal „starý Čech a hudebník" Pitman v Rixdorfě, z něhož učil dítky nemající více českých učitelů v Rixdorfě i Berlíně.

**) Dopisy k inspektoru tiskárny v Hali dne 25. března 1783 a 2. května t. r. ve sbírce korrespondencí církve Berlínské se týkajících v českém Museu.

***) Dva díly jich v jednom svazku chová naše Museum.

vujíce v Berlíně památná místa českých vystěhovalců a potomků bratrských, shledáváme ještě česká slova jen na hrobních kamenech na jejich hřbitově na jihozápadní straně města. Jsouť arci z velké části také již zašlá nebo porušená a zarostlá; než i tu zachovaly se některé nápisy, ačkoli také mechem porostlé. Očištěny zvěstují nám i místo vlasti naší, odkud byl pochovaný pocházel. *)

Česká řeč, vytlačená z posvátných míst veřejných, chována jest tím pečlivěji u mnohých ještě rodin vystěhovalých v Berlíně a Rixdorfě, kteréž uvědomělé s jinými Čechoslovany, za jejich povoláním anebo živnostmi sem přibylými, udržují zde vlastenecké smýšlení české. Shromažďují se mimo náboženské výkony časem také k ušlechtilým besedám, šířice a pevnice tím spolu národní uvědomění. Posud v některých rodinách starší lidé, zvláště ženy, německy sotva rozumějí, a zachovány jsou mnohé zvláštnosti lišící se od německých. „Jmena jich česká, rodinná i křestná, na př. Václav, Vojtěch a j., jsou jim přemilá, a rodinných jmen, dle bývalého nezdárného spůsobu Pražského, jen málo si je poněmčilo nebo poněmčiti dalo. Neméně též krajané naši osobním rázem, povahou, zpěvností, krojem, obydlím, strojením jídel, zvláště moučných (české koláče jsou zde na slovo vzaty) od Němců zdejších

---

*) V přední polovici hřbitova bratrského nalézají se tyto nápisy:

„Kavka Jakub byl narozen v Čechách v kraji Chrudimském v Heřmanicích r. 1714. zemřel 9. máje 1778."

„Matěj Vacek narozen v Sukdole 1719, zemřel 1769."

„Zde odpočívá stánek těla Terezie Strakovy nar. 1738 dne 20. aprile v Moravě v Boikovanech, odebrala se k spasiteli 1750 dne 11. januarii."

„Kateřina Toužilka nar. 1724 v Čechách v Mýtě, odebrala se k spasiteli 1760 dne 3. augusti."

„Anna Brenova pozůstalá vdova po b. Tomáši Krejčím, narozená v Čechách v Širokém Dole u Litomyšle r. 1707, zemřela 1773."

„Judyta manželka Václava Fialy, rozená Jílkova, byla nar. v Lubném na panství Litomyšlském v Čechách dne 13. octobri 1713, zemřela 1763."

„Anna Ostrá nar. 1691 v Slonově, zemřela 1763 dne 13. aprile."

„Pavel Mačat nar. 1728 v Čechách vesnici Čermny na panství Landškronském, zemřel 1803."

V druhé polovici tyto již jen částečně čitelné nápisy: „Jan Bílek byl narozen v Čechách v Chrudimském kraji . . . Jan Pospíšil v Čechách v Kouřímském kraji . . .

„Alžběta Reymanová Hejzralova v Čechách v Králohradském kraji v Jílovicích."

„Dorota manželka Jana Pospíšila rozená Jandíkova v Čechách v Heřmanicích u Litomyšle."

„Marie Novotná nar. v Čechách v Skalici v Králohradském kraji."

„. . . . Janoušek nar. v Čechách na panství Litomyšli v Herticích."

„Jan Reyman nar. v Čechách v Benkovicích."

„Jan Zajíc nar. v Čechách v Debranicích."

U vchodu vedlejšího hřbitova reformované církve, části to bývalého hřbitova vystěhovalců českých, zachován jest dosud toliko jeden náhrobní kámen s tímto nápisem:

„Zde odpočívá Tobiáš Houštek, v Čermé Německé jest zrozen, slovem pravdy z vlasti své vyveden, v roku pak 48. věku svého k bohu a k spasiteli svému povolán l. P. 1763 dne 9. augusti."

Jiné náhrobky české byly prý odtud odstraněny, a mnohým potomkům dány jsou již náhrobky německé, s poněmčilými také jmeny, na př. Haase m. Zajíc, Kegel m. Kůželka a j.

se nemálo liší. Co ale nejvíce srdce hořem i radostí zajímá, jest zděděná láska jich k české vlasti a toužení po této zemi svaté, v které praotcové jejich odpočívají. Vyznal se nám mnohý, že prý ho to neustále do Čech a do Prahy hnalo, aby je aspoň jednou viděl.... Též japností a přičinlivostí jak v obchodu a řemesle tak i v rolnictví Čechové naši vynikají; tak u př. mnohý druhdy chudý tkadlec český v Berlíně bohatým továrníkem se stal, a Rixdorfští sedláci pokorně vyznávají, že jimi teprva Němci jsou se naučili, jak náleží role svoje vzdělávati. — Povaha Čechů zdejších téměř naskrze vážná jest, a nábožnost, jmenovitě oudů církve bratrské, tichá a srdečná, a sice beze všeho posuzování, kaceřování neb odsuzování jiných církevních vyznání. ‚Vždyť všichni v milého spasitele svého věříme, tedy jako on každého milovati musíme — i jesuity!‘ pravila nám jednou stařičká sestra církve. — A že zděděnou udatnost a hrdinnou mysl v sobě chovají, dokázali na př. ve francouzské válce (za Napoleona I.) mnozí, mezi nimiž i hezounké české děvče z Nové Vsi blíže Postupíma, jmenem Procházková. Tato pohlaví své zapřevši, ve sboru Lützova zároveň se znamenitým básníkem Körnerem srdnatě bojovala, a dne 16. září 1813 v kruté seči po druhé raněna, pohlaví své projeviti musila. Za to ji ozdobil král Fridrich Vilém III. řádem vojenskorytířským, totiž železným křížem.“ *)

Tutéž minulost, jako česká církev Berlínská, mají také české osady v okolí tohoto města, i ty, které spojeny byly s tou církví — jako Schönberg, Zelená Lípa, Fridrichshayn, i ty, které čítajíce značnější počet českých rodin, obzvláštní církev utvořily, totiž Rixdorf a Nová Ves.

Schönberg, osada česká mezi Berlínem a obcí toho jmena založená, sestávala v polovici XVIII. století ze 16 reformovaných a 4 luterských rodin, které chodívaly na služby boží do českého kostela v Berlíně.

Zelená Lípa (Grüne Linde) u města Kopníku (Köpenick) tři hodiny jihovýchodně od Berlína, a *Fridrichshayn*, půl míle za Kopníkem, založeny r. 1751. V obou usazovali se čeští vystěhovalci beze všech překážek a ještě r. 1762 se přijímali. Byli vyznání reformovaného, a chodívali také na české služby boží do Berlína. Také v Kopníku samém chtělo se 50 reformovaných rodin českých usaditi; ale poněvadž vlastního kazatele míti žádaly, nebyly v obec přijaty.

Rixdorf, česká osada jihozápadně u Berlína, založena roku 1737 od vystěhovalců, kteří nejvíce z Gerlachsheimu nově vyšli, vedeni kazatelem svým Aug. Schulzem, potom větším dílem k Ochranovské jednotě bratrské se přihlásili, a zde i v Berlíně dohromady přes 600 osob čítajíce vlastní církev utvořili. Mimo ně byly zde i některé rodiny, které se držely buď augsburských anebo helvetských Čechů v Berlíně, a chodívaly tam obyčejně na služby boží v Betlemském kostele; helvetští pak vydržovali si v Rixdorfě vlastního učitele. Kazatelé z Berlína navštěvovali je v určité dny, jako na př. M. Servus každých 14 dní luteránům a v německém kostele již pouze 3—5 posluchačům slovo boží vykládal. Později přidaly se některé rodiny k církvím německým. R. 1798 děly se v Rixdorfě zápisy farní ještě česky, odtud již německy.

---

*) Rukopis Dr. *M. A. Přibila* chovaný v knihkupectví I. L. Kobrově v Praze, mně laskavě k nahlednutí propůjčený.

Roku 1790 čítala bratrská církev česká 201, roku 1827 již jen 148 a nyní přes 100 osob, které zachovaly posud i českou víru i českou národnost a bydlí hlavně ve východní a severní části té osady, majíce od r. 1872 seniorem uvědomělého národovce Josefa Wünsche.

Nová Ves u Postupíma založena byla od českých vystěhovalců, nejvíce tkalců, roku 1751. Sám král Bedřich II. ustanovil jim místo, kde by se usaditi měli, chtěje tu prázdné a pusté krajiny kolem sídelního města svého zalidniti a vzdělati. V létě toho roku zbudováno bylo pro české vystěhovalce 60 stavení mimo kostel a školu; doufali však, že ještě více českých rodin sem přijde a se usadí. A vypraveni byli tři poslové do Žitavy, Drážďan a do jiných míst, kde se české rodiny vystěhovalců zdržovaly, aby vyzývali a najímali je k usazení se v Nové Vsi. Některé skutečně sem přišly, doufajíce, že tu naleznou lepšího než onde živobytí; když ale naděje jejich se neplnila, vrátily se opět na svá předešlá místa. Aby se osada přece zalidnila a rozšířila, byly potom i německé rodiny v obec přijímány a k vůli nim i německé služby boží zavedeny. Následkem toho rozdělovala se osada i co do národnosti i co do vyznání víry na dvě strany. Většina byla vyznání augsburského čili luterského a dílem Čechové dílem Němci; skrovná menšina helvetského čili reformovaného a národnosti české. Luteráni čeští pak se rozdělovali zase na dvě části: jedni přijímali při večeři páně lámaný chléb, druzí však oplatky čili hostie. Jejich kazatel, onoho času (od r. 1751.) Václav Létochleb (rodem z Morašic u Litomyšle) musil česky a německy kázati, a také při tom rozdílu šetřiti: kázati totiž německým osadníkům oblečen v bílou rochetku, českým bez ní. Reformovaní drželi se kazatele Berlínských evangelíků helvetských J. B. Elsnera, který je navštěvoval a dle spůsobu jejich večeří páně, vždy 27 až 30 osobám, posluhoval a služby boží jedině v jazyku českém konal. Jiné výkony církevní, od nichž se musilo platiti, odbýval jim německý kazatel v Postupímě, tehdy pastor Wenzelmann.

I zde vznikly časem mezi oběma stranama rozepře, a silnější strana luterská počala brzy se slabší reformovanou bezohledně zacházeti. Ačkoli byla tato mezi nejpřednějšími zakladateli osady, vyhrožováno jí přece od protivné strany, hlavně od místního kazatele luterského, že jestli k vyznání jejich nepřistoupí a do kostela s nimi choditi nebude, vystěhovati se musí, ana prý osada jen pro luterské obyvatele založena byla. Někteří z reformovaných dali se k tomu přinutiti; většina odporovala, zvláště když král Bedřich II. vyslechnuv prosby jejich dovolil, aby v nově vystaveném osadním chrámu páně každého čtvrtletí mohli náboženské cvičení, přípravy a sv. přijímání vykonávati, a když následkem toho také církevní ředitelství r. 1753 J. B. Elsnerovi nařídilo, aby každého čtvrtletí do Nové Vsi za tím účelem docházel. Avšak i tomu hleděli luteráni překážeti; a když r. 1754 reformovaní krále za podporu 50 tolarův žádali, aby sami chudí jsouce kazatele svého při jeho cestách a výkonech nemusili zcela vydržovati, nebyli působením nepřátel svých vyslyšeni nýbrž k tomu odkázáni, že se mohou německé církve reformované v Postupímě držeti a tam i večeři páně přijímati. Chtěli takto mimo stálé vyhrůžky nebo sliby reformované osadníky české přiměti, aby konečně i s rodinami svými

k místním službám luterským se přidávali a přestupovali. To rmoutilo utiskované tím více, že málo kdo z nich německému kázání a německým službám božím rozuměl a tedy by z nich duševního prospěchu míti nemohl.

Vůbec šířil se tu živel německý výbojně na újmu českého, jenž byl zakladatelem osady a vzdělavatelem zdejší druhdy pusté půdy. Záhy stala se němčina vládnoucí řečí v kostele a ve škole, vypuzovala češtinu z jejího vlastního útulku ba ze samých rodin českých, a sice nejprvé z rodin luterských, vírou s přistěhovalci německými spojených, později však i z ostatních rodin reformovaných, jež konečně veliké přesile a násile podlehly a také potom i národnosti české zbaveny jsou. Na konci předešlého století, tedy během sotva padesáti let, byla již osada celá poněmčena, a jmena českých rodin znenáhla měněna: tu slove muž *Kadleczkowi*, *Holobkowi*, *Wokata*, *Kibrowa*, *Peschackowa*, a zase *Klausek*, *Spallek*, *Ribnischek*, *Mally*; jiní pak rodinná jmena zcela poněmčili, na př. Stovoda v *Stobwasser*, jak se jmenoval kazatel okolo roku 1854.

Nyní čítá osada 3500 duší, a jen její též u Němců zachované a užívané jméno Nová Ves upomíná cestovatele na český původ čisté ačkoli chudé obce, jejímžto středem jde železná dráha z Postupíma do Berlína.

Ferdinand Dobrotivý a jeho doba.

Píše

Josef Procházka.

IV. Maďaři a Frankfurt.

Přese všechno upírání zůstane pravdou, že Rakousko r. 1848 spasili dva národové slovanští: Čechové v západní, Horvaté ve východní polovici říše; Maďaři a Němci byli by se o Rakousko rozdělili, kdy by se hned z jara toho roku Čechové a Horvaté nebyli s takovým nadšením vyslovili pro zachování staroslavné této říše, ovšem že na základech národní samobytnosti. Jak statečně odporovali Horvaté se světlým bánem v čele násilí maďarskému a jak se Jelačić i proti vůli dvora Jinomostského stal jediným skoro obhajcem jednoty rakouského soustátí, už jsme pověděli; jakých zásluh sobě v té příčině získali Čechové, vysvitne nejlépe, přihlednemeli blíže k podvratným piklům maďarským a německým.

Po pádu Metternichově se pány situace stali Maďaři. Dne 13. března kancléř propuštěn, a dne 16. ubírala se již skvělá deputace uherská, provázena nadšeným jásotem lidu, ulicemi Vídeňskými, do zámku cí-

sařského, aby tu ve formě adresy předložila ultimatum říšského sněmu uherského. Málomocnost na místech rozhodujících dosáhla takového stupně, že Uhrům vše povoleno. Dne 18. března podával již Košut v plném sněmu zprávu o výsledcích poslání Vídeňského. „Přinášíme s sebou „toliko jeden zákon králem stvrzený," pravil Košut, „zákon o dosazení zodpovědného ministerstva. My však zákona jiného ani nepotřebujeme, jelikož nám ten jediný ručí za opravdu svobodomyslné zákonodárství." A doba byla tak přízniva, že sněm jako o překot zákon na zákon hromadil, chtěje takto nahraditi, co v padesátiletém boji proti mořícímu absolutismu bylo promeškáno. Oč byla přemrštěnější žádost, o tolik zdála se býti oprávněnější. Slovo první a poslední měl Košut: „Košut činil návrhy, Košut odůvodňoval návrhy, Košut řídil hlasování, Košut ohlašoval sněmovní usnešení." Osobní unie s Rakouskem byla tou největší koncesí, jakou hodlali Maďaři dvoru učiniti; císařské barvy a odznaky zmizely okamžitě.

V Pešti, kde bylo hnutí revoluční mnohem povážlivější nežli v Prešpurku, sídle sněmu uherského, zaujato veřejné mínění i proti osobní unii, poněvadž prý ústavní vývoj říše uherské toho nesnese, aby ministerstvo dlelo v zemi, král pak mimo zem; v klubech přetřásány dvě možnosti: buď prý dynastie lotrinská bude sesazena a palatin králem učiněn, anebo prý se po příkladě Francouzů monarchie republikou nahradí. Dne 23. března hrabě Batthyanyi co uherský ministr zahraničných záležitostí v plném sezení sněmovním oznámil, že přibral sobě do ministerstva Košuta, Szechenyiho, Eötvösa, Deáka a Esterházyho; neuplynul ani týden a nový kabinet ve Vídni potvrzen, jen obor uherského ministra financí a války vzhledem k důležitostem celé říše částečně obmezen; avšak úplná neodvislost Uher se takovou měrou stala politickým katechismem i mírnějších státníků uherských, že nový kabinet, nechtěje na takovéto obmezení své působnosti nastoupiti, ihned se opět poděkoval. Bylo potřebí celé výmluvnosti palatinovy, aby se utišila bouře proti „vymrskané úřadovládě Vídeňské," která odvážila se klásti Uhrům výminky. „Nadějíce se, že nenabudou nad vůlí královskou vrchu taková individua, která nemají ani povolání ani práva, aby rozhodovala o osudech země, očekávají stavové *v době nejkratší* výsledek intervence palatinem samým nabídnuté." Všeobecný souhlas, s jakým se ve sněmu potkala tato resoluce Košutova, poučil vládní kruhy Vídeňské, na čem v Uhřích jsou.

K naléhavým prosbám palatinovým odvolal v několika dnech král Ferdinand veškery klausule, jimiž se nová vláda uherská cítila býti obmezenou, a tak mohl Košut dne 31. března vítězoslavně chlubiti se ve sněmu: „Jsem prostý občan, a má moc jest mocí pravdy; přes to chtěla tomu prozřetelnost, že jsem pouhým hnutím ruky mohl rozhodnouti o bytí a nebytí domu Habsburského. Dosud ještě tekla by potokem krev občanská, kdy bych se prohlásil, že reskript císařský nedostačí . . . Povolení královské dalo nám na ruku prostředky, jimiž můžeme dosíci přání nejsmělejších. Splníli Rakousko slovo dané úplně, sezná zajisté, že panovník nezadal moci královské ničeho, uděliv národu konstituci, ba sezná, že dynastii Habsburskou znovu založil." A Deák dodal, že reskriptem královským uděleno Uhrům vše, co vůbec možno

na papíře národu uděliti; skutečně nevyhradil si také král jiných práv, než dosazování biskupů a udělování řádů a šlechtictví.

Dne 10. dubna ukončil Ferdinand osobně říšský sněm, potvrdiv všecky zákony, o které se stavové byli snesli; byl to poslední sněm, jenžto zasedal v Prešpurku, poslední sněm *starého* státu uherského, jenž památku svou zvěčnil celou řadou zákonů svobodomyslných, zvěstujících novou éru v dějinách *samostatného* státu uherského. Vedle zodpovědného ministerstva dostali Uhři řád volební na základě všeobecného práva hlasovacího, spojení Uher se Sedmihradskem, všeobecnou povinnost platební a všecky výhody ze zrušení řádu feudalního vyplývající, jimiž i západní polovice rakouská podělena. Počátkem dubna se Uhry vzhledem k ostatním zemím rakouským staly státem cizím; nejen že vláda Vídeňská jmenováním ministerstva uherského pozbyla všeho vlivu na věci uherské, panovník sám vzdal se skoro všech práv panovnických v zemích koruny Štěpánské ve prospěch palatina, k němuž se obracel se svými žádostmi jako rovný k rovnému.

Nehledě k tomu, že měli Uhři svého ministra zahraničných záležitostí, dobyli sobě také — neuznávajíce nijakých záležitostí s Rakouskem společných — zvláštních ministrů financí a války, z nichž si každý ve svém oboru počínal tak čistě maďarsky, tak bezohledně ke svým pánům kollegům ve Vídni, že se s nimi brzy musili octnouti na štíru. Povoliv Maďarům ve všech žádostech jejich, přál si císař Ferdinand od uherských stavů vyjádření, že Uhry na sebe převezmou poměrnou část rakouského státního dluhu, z něhož připadne na Uhry dle „spravedlivého měřítka“ *jedna čtvrtina,* asi deset milionů ročně. Uvažujíce že byť i Rakousko musilo bankrotem zbaviti se dluhů svých, Uhry by z toho velikou škodu nevzaly, poněvadž tam nikdy značné množství státních papírů v oběhu nebylo, odložili Maďaři přání královské „prozatím“ ad acta. A uherský ministr finanční Košut vypověděl rakouskému ministru finančnímu zřejmou válku, zakázav všem zemským pokladnám uherským, aby na účet kollegy jeho ve Vídni ani haléře nevyplácely. „Zákon káže, aby připlácely Uhry ročně tři miliony zlatých na domácnost královskou a na vojsko. Není tudíž uherskému ministru financí dovoleno, ani haléře vložiti do počtu rakouského ministerstva financí, neníli to na účet onoho úhrnkového platu.“ Osudnější byl útok, jaký podnikl Košut na státní *úvěr* Rakouska, rozhodnuv se, že přes odpor privilegované národní banky ve Vídni vydá uherské bankovky (vůbec košutovky zvané) v obnosu 12½ milionů zlatých; k jakému účelu, pověděl ministr žurnalista Košut v prvním čísle svého listu Kossuth Hirlapja: „Ministr finanční, jenž převzal prázdnou kasu, měl by všemi silami novému vydání se protiviti. Já neučinil tak; já vybízel vládu, aby postavila co možná nejvíce vojska do pole . . . Já sám domlouval, aby se rozmnožil počet baterií, aby se pevnosti zásobily, a za zbraň bych byl dal poslední haléř státní pokladny . . . Jedním slovem: kdykoliv se žádaly ode mne peníze k uhájení vlasti, k uchránění naší národní cti, kdykoliv se mne tázali, jsemli s to, abych uhradil vydání, dal jsem povždy za odpověď: Jen s chutí! K uhájení vlasti jsou peníze, budou peníze. Národ nás neopustí, a opustíli nás nebe, seženeme peníze z pekla!“ V podobném tónu liboval

si také uherský ministr války; již v dubnu veřejně toužil, že úřady Vídeňské o své újmě s vojskem uherským nakládají, hroze veřejným míněním země, budeli s návratem uherského vojska z Italie ještě déle prodléváno. Šlo tenkráte o rakouské panství ve Vlaších, a jedním z prvních kroků nového ministerstva uherského bylo odvolání pluků uherských z bojiště. Konečně zakázal uherský ministr všem domácím velitelům, aby z Vídně vůbec nijakých rozkazů nepřijímali.

Takové byly libánky nové vlády uherské. Něco dobrého se z nich však přece zrodilo, a to bylo přesvědčení kabinetu Vídeňského, že nepýchali sobě slovanští poslanci na sněmu Vídeňském tvrdíce, Rakousko že bude trvati jen pokud budou chtíti Slované. Němci Vídeňští pohlíželi na Frankfurt očekávajíce odtamtud svou spásu; Maďarům zase utkvěl na mysli výhradně jen globus uherský, tak že o Rakousko dbali již jen Slované, odstrčení, nedůvěrou vlády Vídeňské odměňovaní. Aby jen sobě získala přízeň Maďarů, vydala jim vláda Horvaty a Srby na milost a nemilost; přízně Maďarů však nezískala, naopak octla se v takové tísni, že musila buď před Maďary kapitulovati anebo ve spojení s Jihoslovany ze dvou stran utlačovanými podstoupiti boj za svou existenci. Během letních měsíců ustálil se konečně ve kruzích dvorních náhled, že Slované jsou tím živlem, na který jedině může se spoléhati politika *rakouská*, a že politika ta nemůže býti jiná, než jak ji současně Čechové i Horvaté vytkli: politika národní rovnoprávnosti. Tak se setkali — vzácný to zjev v dějinách rakouských! — Slované a vláda Vídeňská co spojenci; Slované co spojenci poctiví a upřímní, kojící se nadějí, že konečně i jim zasvitne doba vykoupení, že okřejí na výsluní svobody, všem národům rakouským společné — vláda puzená zákonem sebe zachování, nikoliv láskou k Slovanstvu, po nabytém vítězství platných služeb slovanských nepamětlivá.

Jisto jsouc souhlasem slovanským nastupovalo rakouské ministerstvo především na to, aby záležitosti zahraničné, finance a vojenství byly oběma říším zase společny; i co do věcí zahraničných dopouštěli se Maďaři podobných přechvatů, jako v politice finanční a vojenské. Jako by vůbec Rakouska nebylo, poháněl kabinet Batthyanyiův vyslance ruského ve Vídni k zodpovědnosti, proč hromadí Rusko nad Prutem vojsko, vyjednával diplomaticky s Anglickem, s Francií a s německou vládou ve Frankfurtě, dávaje současně ústy Košutovými kabinetu Vídeňskému na jevo svou svrchovanou nevoli za příčinou aliance slovanské. Byla to památná řeč sněmovní dne 11. června, kterou strhl Košut za sebou celé Uhry do víru revolučního; nemluvil to ministr krále uherského nýbrž agitátor vypovídající svému králi boj. Líčil především nebezpečí, hrozící Rakousku na severu i na jihu od Slovanů, kteří předstírajíce loyálnost zamýšlejí prý zkázu Rakouska; hyzdil počínání Srbů, jimž prý se může odpověděti jen provazem náhlého soudu; vytýkal vládě Vídeňské, že chce Uhrům odníti správu financí a vojenství a že spolčuje se „s milovaným rebelem“ Jelačićem proti Uhrům, tak že prý rakouský císař vypovídá králi uherskému, tedy sám sobě válku — i skončil osudnými slovy: „Jen ten národ bude žíti, který nalézá sám v sobě dostatek síly životní; kdo se nedovede udržeti vlastní silou, nýbrž toliko podporou cizí, ten nemá budoucnosti.

Nechť se tedy zástupcové lidu odhodlají k velikému činu, nechť se osvědčí, že nedají se v žádné vyjednávání, které by ublížilo svobodě a samostatnosti Uher, nechť splnomocní vládu, aby sílu válečnou až na 200.000 mužů zvýšila a útraty s tím spojené — 42 milionů — půjčkou anebo vydáním peněz papírových uhradila.“ Návrh Košutův za všeobecného jásotu přijat jednohlasně a přísahou zpečetěn. Dne 5. srpna dostaly se do oběhu první košutovky, a několik dní na to jsou bankovky rakouské v Uhřích zakázány. U věcech vojenských bylo napjetí mezi oběma vládama ještě značnější; ve Vídni žádali, aby Uhři přispěli rakouskému vojsku ve Vlaších ku pomoci a palatin sám na vyplnění té žádosti tak důrazně nastupoval, že se kabinet Batthyanyiův volky nevolky ve sněmu s dotyčným návrhem musil vytasiti. Ale odůvodnění bylo takové, že zračila se v něm nejlépe ohromná propast, mezi západním a východním Rakouskem zející. *Ministr* Košut netajil se tím, že je v srdci nepřítelem Rakouska, že stojí na straně Vlachů a že dle svých zásad politických přeje jim vítězství; jen z ohledů prospěchových vybízel sněm, aby přispěl Radeckému ku pomoci, jelikož by jinak vláda Vídeňská musila nenáviděnému bánovi horvatskému v náruč se vrhnouti — a to zdálo se Maďarům přece jenom býti větším nebezpečím nežli možná porážka Vlachů. Rokování o věci té odhalilo pravé smýšlení maďarské v takové míře, že státníci Vídeňští ani déle neotáleli uchýliti se do tábora slovanského, neboť jen tu bylo ještě Rakousko.

Nemajíce čistého svědomí a dobře tušíce, že by se nedovedli na čas uhájiti ve své osamělosti, hledali Maďaři předně spoluvinníků a za druhé spojenců. Jedny nalezli — pomocí peněz uherských — ve Vídni, druhé ve Frankfurtě a mezi zfrankfurtštělými Němci rakouskými . . .

Nebylo zajisté málo těch lákadel, jež dynastii rakouskou i po události z r. 1806 pořáde ještě nazpět do Němec vábila. Odvěké tradice domu panujícího, rostoucí řevnivost s domem Hohenzollerským, náboženský rozkol v Němcích a sympatie, jimžto se katolické Rakousko těšilo na katolickém jihu německém, příchylnost menších knížat německých ve Vídni, kteří se odtud vždy mohli nadíti vydatné pomoci proti nebezpečnému vzrostu Pruska: všechny tyto faktory zavinily neblahou politiku rakouskou, která byvši r. 1815 zahájena přivtělením zemí koruny české k spolku německému a porušením dosud trvajících státoprávních poměrů mezi Čechy a *bývalým* císařstvím německým dočkala se po padesáti letech na polích Sádovských svého konce. Císař rakouský přestal býti r. 1806 císařem německým; za to mělo se státi Rakousko dle politických zásad císaře Františka a kancléře Metternicha první mocí německou, a neněmecké obyvatelstvo rakouské vyhlídnuto za materiál k pokusům ve svých koncích tak povážlivým jak pro celek státní tak pro dynastii samu. Ještě nikdy toho nebylo, aby prohřešení proti přírodě neslo zdravé ovoce; a tak i Rakousko velhavši se r. 1815 ve své povolání německé pykalo toho, sotva že jeden lidský věk uplynul.

Vichřice březnová vyrvala kormidlo státní z rukou Metternichových a rakouská politika v Německu octla se z nenadání na písčině; tím větších úspěchů sobě po pádu všemocného státníka slibovala německá politika v Rakousku. Snahy Metternichovy setkaly se v Němcích jen

u dvorů v absolutní vládě si libujících se souhlasem, *lid* německý nenáviděl kancléře rakouského z celé duše co nejúhlavnějšího nepřítele všeho hnutí svobodomyslného, a lid německý dočkal se vykoupení, panovníci však a jejich vlády pokoření. Jinak bylo v Rakousku. Zde politika Frankfurtská u většiny lidu německého došla nejradostnější ozvěny, u Maďarů nejmohutnější podpory, vládu však shledala strnulou, ke skutkům neschopnou. Byly tudíž v Rakousku všechny podmínky pohromadě, aby idey Frankfurtské zjednaly sobě rozhodného vítězství: — jen jednoho se nedostávalo, a o to rozbily se veškeré plány Němectva domácího a venkovského: *to byl ten „německý ráz“*, kterým sice před světem Rakousko od r. 1815, ba již od dob Josefovských neustále natírali, aniž se jim ovšem podařilo zastříti staletý, tu a tam sice zlobou osudu poškozený, přes to však neporušený fladr slovanský. Roku 1848 nechtěli Rakousko míti ani Němci ani Maďaři, Rakousko však zůstalo Rakouskem, poněvadž je chtěli míti Slované; odtud bez pochyby také ta láska, jakou dosavádе v Rakousku od obou jmenovaných živlů zakoušejí . . .

Dne 31. března sešlo se v kostele sv. Pavla ve Frankfurtu pět set samozvaných poslanců ze všech zemí německých, aby se uradili o nové ústavě všeněmecké, která by se shodovala se svrchovaností německého národa a jedním rázem zjednala Německu politickou jednotu. Porokovav maličko rozešel se tento „parlament předchozí“ (Vorparlament), zplnomocniv „výbor padesáti“, aby vykonal přípravné práce k volbě a ku svolání ústavodárného sněmu německého. Souvislost Rakouska s Německem zdála se přičiněním státníků rakouských býti tak samozřejmou, že výbor padesáti ani na okamžik neotálel působnost svou rozšířiti „so weit die deutsche Zunge klingt,“ tedy také do zemí rakouských. Neznaje však poměry rakouské z vlastní zkušenosti tak, aby tu mohl zdárně působiti ve prospěch voleb do Frankfurtu, vyzval výbor padesáti písemně šest Rakušanů, aby vstoupíce do výboru byli jemu slovem i skutkem nápomocni k rozmnožení moci a síly říše německé i v Rakousku. Byli to: Al. Bach, baron Andrián, Fr. Palacký, Schuler, Schuselka a Schwarzer. Jediný „Čech rodu slovanského“, Palacký, proslulým listem ze dne 11. dubna 1848 zamítl veškeré účastenství v poradách Frankfurtských, nahlížeje, že nevyhnutelně směřovati budou k tomu, aby „navždy zemdlily, ba nemožným učinily Rakousko co říši samostatnou, říši, jejížto zachování, celost i upevnění jest a býti musí věcí velikou i důležitou netoliko národu českého, ale celé Evropy, ano lidskosti a vzdělanosti samé.“ Co věhlas českého dějepisce v dubnu předvídal, to se koncem října stalo skutkem; skutek nebyl onačejší tím, že Rakušané sami měli v něm podílu účinného, že vláda sama stěhování Rakouska do Němec fedrovala.

Dne 11. dubna uvedeni důvěrníci rakouští do „výboru padesáti“; německé povolání Rakouska tak rychle se ve Vídni zakořenilo, že residence, nemajíc dosti na šesti důvěrnících výše jmenovaných, o své újmě k nim nové přičinila. A Vídeňští vyslanci ve Frankfurtě tvářili se nikoliv co zástupcové města Vídně, nýbrž co representanti soustátí rakouského. Čelnější z nich byli hrabě A. Auersperg (A. Grün), Mühlfeld, Kuranda, Schilling a Giskra. Nejsouce nadáni tím duchem stát-

nickým, aby byli jako Palacký předvídali, „že všecky dosavadní projekty, říši německé dáti nové zřízení na základě vůle národní," jsou u vykonání nemožné a na dlouhý čas nestálé, a nestarajíce se o nic pilněji, než jak by ideám všeněmeckým zjednali průchod, třeba tím i Rakousko historické mělo vzíti za své: vrhli se samozvaní důvěrníci rakouští v nejlitější proud Němectva a strhli za sebou brzy jak většinu německého obyvatelstva rakouského tak i vládu. Ministerstvo Vídeňské pohlíželo sice s jakousi nedůvěrou k německému hnutí v říši, ne že bylo německé, nýbrž že si tolik libovalo v zásadách demokratických. Prohlásilli se ministr věcí zahraničných Ficquelmont vzhledem k otázce Frankfurtské, že „máme zůstati v Rakousku Němci, aniž bychom přestali býti Rakušany," ozývali se v Brně hlasové, jichž rozum politický vylíhnul heslo: „*Silné Rakousko s těžištěm ve Frankfurtě*"; jsou to dvě výpovědi, o nichž těžko rozhodnouti, která zdravému rozumu činí větší násilí. A ve Vídni, kde se tak velikomyslně vzdávali všeho vlivu politického u věcech uherských, jednala rozhodující část obyvatelstva s velikým sebezapřením i v otázce všeněmecké, spřátelujíc se rychle s myšlenkou, že Vídeň stane se *pohraničným městem* „spojených států německých." Nic naplat, rozumovali mudrci Vídeňští, „Vídeň musí s celým svým rozkvětem a s celou svou váhou politickou přinesti oběť — *vlasti německé*." O vlasti domácí nebylo více ani slechu, a tak jako na samém hradě císařském ve Vídni barvy rakouské německou trikolorou nahraženy jsou, tak by se byli bez mála i střízlivější Němci za svou bývalou příchylnost k Rakousku styděli, nadějíce se vší spásy ze zázračného Frankfurtu. Rozepsání voleb do parlamentu německého stalo se v zemích rakouských tím osudnějším, ano tím po prvé zaseto jedovaté semeno národních různic mezi lid, tak že celé ústrojí tohoto státu na dlouhý čas jest rozladěno. V Čechách hlavně obyvatelstvo Liberce a Chebu opovrhnuvši odvěkými právy zemskými, pohlíželo s horoucím citem německým do Frankfurtu; v Chebu učiněno usnešení, že německé okresy v Čechách neobešlou sněm, budeli do *Prahy* položen, že se vůbec ani volby do sněmu nezúčastní. Příčina toho byla na snadě; národní i rakouská probudilost kmene českého překazila volby do sněmu Frankfurtského tak důkladně, že v 68 volebních okresích českých zvoleno celkem jenom třináct poslanců do Frankfurtu; v 36 okresích se vůbec nevolilo a volby v Praze zúčastnili se celkem *tři* voličové. Odtud ta zlost a nenávist proti národu českému mezi Němci jak rakouskými tak i venkovskými, odtud všechny ty bezhlavé povídačky Vídeňské, že trvání Rakouska jest vlastně jen ve prospěch Slovanů, že Slované předstírajíce věrnost k domu panujícímu v první řadě zamýšlejí celý stát poslovanštiti. Proto osvojovali sobě různé spolky politické v říši právo, nerozumným sočením proti rakouskému Slovanstvu boj národní rozněcovati. Tak pohlížel „německý spolek vlastenecký" v Drážďanech s velikou tesklivostí k Vídni, kde prý „rozhodne se otázka životní, máli panovati ve vlastech rakouských Němec či Slovan;" tak přáli Vratislavští Vídni štěstí, „že zvítězila nad všeslovanstvem, jemuž kamarila razila dráhu," zatracujíce jedním dechem „počínání holoty panslavistické, která chce podmaniti Německo!" V Berlíně Slovany nenazývali jinak než „die deutschen Reichsfeinde," jež ostřím meče nutno

k tělesu německému připoutati. Frankfurtský výbor padesáti měl jakési tušení, že veškery jeho snahy o připojení Rakouska k nové ideální říši německé potkají se s nezdarem, nepodařili se mu zlomiti odpor Čechů; proto vyslali do Prahy zvláštní deputaci, která by ideám Frankfurtským i mezi Slovany půdu připravila. Leč prostosrdečnost jednoho z vyslanců, pověstného Schillinga, jenž nedovedl tak diplomaticky zakrývati záměry strany Frankfurtské jako jeho kollega Kuranda, utvrdil českou Prahu v náhledu, že jest to boj dobrý, který bojuje, a že zasazujíc se za nejdražší statky národní hájí zároveň celistvost a samostatnost státu rakouského. „Rakouské vlastenectví,“ pravil mezi jiným Schilling „jest nesmysl; Rakousko musí se buď rozpadnouti, anebo musí zůstati německým, neboť provincie německé se zajisté raději od Rakouska odloučí, než by uznaly slovanskou většinu a jí se podrobily . . .“

Co Schilling koncem dubna v Praze napověděl, co žurnály Vídeňské ve všech možných variacích přemítaly, to jednáním parlamentu Frankfurtského dovršeno. Rakousko se následkem zmatků březnových octlo v situaci tak podivné, že ten muž dobrotivý, jenž před zákonem a světem byl oprávněným vladařem zděděných zemí, zbaven jest téměř veškerých práv panovnických, o kteréž podělili se Vídeň, Uhři a sněm Frankfurtský, celým svým složením tak nerakouský, jak nerakouské bylo to hnutí revoluční ve Vídni a v Uhřích. Kdežto vláda Vídeňská byla vlastně jen výkonným orgánem Vídeňské revoluce, osvojovalo si říšské ministerstvo německé a říšský správce německý v zemích rakouských taková práva, jakými dosud jen svrchovaná moc císařova se honosila. Na rozkaz německého říšského ministra války vojsko *rakouské* dne 6. srpna složilo přísahu věrnosti — *německému správci říšskému*, a německou trikoloru k praporům připevnilo. Holdování vojska dělo se téměř všude po Rakousku — jen královská Praha zjednala si takový respekt, že jest jí ušetřen pohled citu českému tak odporný. A když povstání Vídeňské dosáhlo největších rozměrů, odeslala vláda Frankfurtská dva komisary ke dvoru do Olomouce, aby opatřili vše, čeho uznají potřebu k ukončení války občanské a k zavedení pořádku zákonného. A pánové Welcker a Mosle, jimž svěřen úkol tak vážný, nebyli ani na okamžik v pochybnosti, že svrchovanost parlamentu Frankfurtského v Rakousku nalezne všude uznání; o tom svědčí jejich provolání z Křemže, kterým vybízeli „ve jmenu správce říšského,“ aby „všechny strany, všichni úřadové i jednotlivci varovali se branného násilí,“ pokud nepodaří se vyslancům Frankfurtským všeobecné usmíření. Windischgrätz tázal se obou komisarů, „májíli snad větší právo, plésti se do věcí Vídeňských, nežli rakouský císař?“ A oni v skutku poukazovali na „plnou moc,“ jakou obdrželi od německého správce říšského a na svou „zodpovědnost“ vzhledem k ústřední vládě německé. Dne 30. října učinil německý poslanec Nauwerck ve Frankfurtě návrh: „Říšské ministerstvo německé nechť ihned nařídí, aby byl ve Vídni zrušen stav obležení, aby vojsko císařské Vídeň opustilo, a k důraznějšímu provedení tohoto rozkazu aby německé vojsko říšské co nejrychleji bylo svoláno.“ Den potom padla Vídeň v moc polního maršála, vojenský zákon tam nabyl platnosti, a první znamenitější obětí jeho stal se říšský poslanec města Lipska při sněmu Frankfurtském Robert Blum, jenž soudem vojenským k smrti

jest odsouzen a dne 9. listopadu ve Vídni zastřelen. Windischgrätz ortelovav Frankfurtského poslance dal parlamentu Frankfurtskému na srozuměnou, že členové sboru, který sobě vytknul za úkol rozdělení a zničení Rakouska, nemají práva, táhnouti se k výminečné šetrnosti. „Ty tři koule, které Bluma usmrtily, byly lakonickou odpovědí vlády rakouské k §§. 2. a 3. říšské ústavy německé.“

Debaty o těchto dvou paragrafech tvoří nejpoučnější stránku činnosti parlamentu německého; ústavodárný sněm octnul se tím před palčivou otázkou rakouskou, kterou domníval se, že nejlépe uklidí tímto určením: „§. 2. Žádná část říše německé nemůže býti spojena se zeměmi neněmeckými v stát jediný. — §. 3. Jestliže země německá se zemí neněmeckou má téhož panovníka, urovná se poměr mezi oběma zeměma dle zásad prostého svazku osobního (personální unie).“ Oba paragrafy vztahovaly se předkem k Rakousku a rozum jejich byl ten, že císař rakouský má (s dovolením Maďarů) zůstati králem uherským, se zeměmi západními čili „německými“ však přistoupiti k říši německé, odtud přijímati zákony a uznávati nad sebou říšského vladaře, sněmem Frankfurtským voleného. *Byl to první krok k zavedení dualismu v Rakousku*, s jedním středem v Pešti, s druhým ve Frankfurtě. Poslanci z Rakous rozpadli se ve dvě strany, z nichž jedna zakládající sobě na vlastenectví rakouském chtěla, aby *celé* Rakousko vešlo s Německem v nejtěsnější spolek, kdežto druhá, opírající se o většinu poslanců nerakouských a mluvného rakouského *Giskru*, s příkladnou houževností stála na roztržení a připojení své vlasti „k sjednoceným státům německým.“ Heslem strany té byla výpověď: „Co je nám po Rakousku, jdeli o důležitosti Německa?“

Vůbec nebylo nikdy poslanců, kteří by byli s takovou potměšilostí dávali v šanc cizinstvu vlastní domov, jako to činili *rakouští členové Frankfurtské levice.* „Co týče se tak zvané prozřetelnosti, kterou prý Rakousko povstalo,“ pravil Českolipský poslanec Reitter, narážeje patrně na známá slova Palackého, „já nenalézám jí nikde leda v ženitbách. Vytýká se nám, že chceme Rakousko roztrhnout. Než co činí v tomto okamžiku Uhři? Vlaši? Pracují snad o to, aby se monarchie zachovala? Nejsme to my, kteřížto metají podpalky do budovy již plápolající, nejsme to my, kteří rakouskou zemi ztroskotávají. Kdo mrtvolu pochovává, o tom nemůže se přece tvrditi, že by člověka vraždil! A Čechy musíme míti, aniž by bylo třeba násilného jednání. Do národa slovanského nelze naditi se odporu; český sedlák dbá houby o politické záměry učenců v Praze!“ — Těm řečníkům rakouským, kteří tvrdili, že §§. 2. a 3. se příčí pragmatické sankci, ježto tímto základním zákonem státním se všecky země rakouské staly jedním celkem nerozdílným, odpověděl pak Giskra, že všechny pergameny jsou hadrovinou, prohřešujíli se proti důležitostem národů: „Praví se, že věrná oddanost k císařské dynastii, že hlas hluboce zakořeněných dějepisných upomínek na mocné Rakousko nám zakazují, abychom viklali celkem rakouským. Sympatie k rodinám panujícím nemohou, nebudou a nesmějí budovati a pořádati státy; v úkol ten uvážou se potom toliko důležitosti a potřeby národů. Důležitosti dynastické jsou nyní jen skleněná pouta, která prasknou, začneli v národech

krev horoucněji prouditi. Majetníci cenných papírů jsou to, kteří se houževnatě přidržují věcí bývalých, puzeni strachem, že by změna v poměrech státoprávních mohla jejich papírům ublížiti. Tito, pak úřadníci a vojsko, jsou nejvřelejšími vlastenci velkorakouskými ve smyslu staré unie reální; otázka jejich jest: čeho dočkají se naše papíry?" Ostatně, tvrdil dále Giskra, nemůže prý se provedení osobní unie v zemích rakouských setkati s obtížemi. „A kdy by se stalo, že by král uherský provozoval jinou politiku než německý kníže rakouský, pak proklínám možnost takové politiky jako politiku samu, pak nepřeju si ani unie personální ani unie reální, nýbrž *dokonalého roztržení svazků!*" Námitku, že si snad ani národové rakouští ani vláda nedají líbiti, co se ve Frankfurtu o nich usnese, odbyl Giskra s celým sebevědomím svrchovaného zákonodárce: „Jedině my jsme ústavodární, a žádná moc na světě nemá nám zde do toho mluviti, ani císař, ani král, ani vláda, ani sněm provinciální!" Co se takto vší silou přičiňoval o *rozbití Rakouska*, napsal pan Giskra také do sbírky autografů Frankfurtských památná slova: *„Sjednoceného Německa musí se nám dostati, třeba tím všechny koruny pozbyly svého lesku, třeba se všechny trůny zřítily."* Tak mluvil poněmčenec, Moravan rodu českého — o kterémž ovšem již tenkráte sami Němci tvrdili, že přesvědčení jeho není ani pravdivé ani poctivé, „že převracuje a překrucuje, co se sběhlo, jen aby si zjednal pochvalu velikého obecenstva"; — Němec rakouský Wagner tvrdil: „Kdo zná Rakousko, musí uznati, že je zemí německou — všechno jest tu německé." A bylli Giskrovi, Wagnerovi a jiným rakouským poslancům „německý" ráz tohoto státu dostatečným důvodem, aby splynul s „říší" v jednotný celek, přáli si jiní téhož spojení z příčin opačných. „Netajme se tím," osvědčoval poslanec Riehl ze Světlé v Rakousích, „že se nalézáme v nebezpečí. Těch sedm až osm milionů Němců nebydlí pohromadě: jak snadno by nás mohli ve všech poměrech podrobiti živlům neněmeckým, kdy bychom tu stáli od Německa odloučeni a osamělí!" Tak to byl brzy německý brzy zase neněmecký ráz Rakouska, jenž poslancům Frankfurtským kládl na srdce, aby přese všechen odpor „vlastenecké" strany hlasovali ve prospěch §§. 2. a 3. říšské ústavy německé, to jest ve prospěch „říše" a na zkázu vlasti. Stalo se dne 27. října 340 hlasy proti 76. Kdyby byl „zákon" takto odhlasovaný měl do sebe i moc, přetrhati všechny svazky, jimiž historická nutnost připoutala k sobě po celé věky různé národy a země: bylo by koncem října 1848 bývalo po Rakousku veta. Ovšem že jedna část poslanců rakouských proti tomuto usnešení ohlásila protest, „poněvadž by takto zmizel z dějin rakouský celek státní, ba i jmeno rakouské;" za to uveřejnila levice vyjádření, jímž odůvodňovala své hlasování v kostele tak, že prý bylo již jednou třeba, „aby se Rakušané německy smýšlející postavili zřejmě proti černožlutým rýpalům, kteří s jakýmsi fanatismem *přelud nerozdílného Rakouska* ústavního hlásajíce, touto černožlutou lží tolikeré noviny a uši opanují." Mezi podepsanými nalézají se též nám dobře známí páni — *Giskra* a *Stremayr.*

A v Rakousku samém nebyl nedostatek těch, kteří z celé duše s dílem parlamentu Frankfurtského souhlasili. „Že jest to povinností

Rakouska, aby se podrobilo svrchovanému nálezu sněmu národního, kdož by o tom pochyboval? Německé Rakousko jest nerozdílnou částí německého státního tělesa a tudíž musí přijímati své zákony z chrámu Svatopavelského tak dobře, jako nejnepatrnější německá zemička. Ohled k ostatním národům rakouským nemůže míti žádné váhy. A láska k vlasti — co jest to?" Podobně odlehčovali jednotlivci stísněným srdcím německým; a celé spolky nezůstaly pozadu. V Celovci podroboval se „národní spolek" s radostí usnešením vysokého parlamentu Frankfurtského, dávaje na jevo přesvědčení, „že může míti v Rakousku platnost jen to právo a ten zákon, kterýž uznají mužové Frankfurtští." Rozumí se, že v čele proudu byli čeští Němci, jejichž katechismus politický ztlumočil při schůzi německých důvěrníků v Chebu nejjadrněji Pražský dr. *Tedesco*, pravě, „že parlament Frankfurtský jest jedinou a nejvyšší soudní stolicí ve všech záležitostech německých, a že, kdožkoliv se Němcem nazývá, musí k jeho usnešením bezvýminečně přistoupiti . . . Jednotné, veliké Rakousko," pokračoval vášnivě, „jest jen mámení pekelné a jeho účel je zbudování říše slovanské na zříceninách Rakouska, až Slovanstvo zmohutnělé potlačí Němectvo." Výsledkem porad Chebských byla adresa, do Frankfurtu odeslaná, uznávající národní shromáždění ve Frankfurtu za „nejvyšší zákonodárnou moc v Němcích" a ohlašující ochotu všech přítomných Němců, „přinesti jakoukoliv nutnou oběť, aby Rakousko zůstalo ve spojení s Německem."

Aby spojení takové stalo se skutkem, k tomu napomáhali nejvydatněji Maďaři; i jejich ideálem politickým byl dualismus, čili takový stav věcí, aby — jak Košut radil — „náš pán a král měl dvě říše, jednu, kde by byl úplně suverénem a jejímž středem by byl Budín, druhou, kde by závisel od Frankfurtu." Nebylo brzy nadšenějších obhajců sjednoceného Německa nad Maďary, kteří neopomenuli politikům Frankfurtským dáti na srozuměnou, „že Rakousko může býti jen Uherskem přinuceno, aby poctivě a bez podskoku přistoupilo k znovuzrozenému Německu." Vítězství německé politiky v Rakousku bylo totožné s vítězstvím maďarské politiky v Uhersku, jedno nedalo se odloučiti od druhého, a prospěch společný a nepřítel společný utužil spolek dvou živlů, mezi nimiž od jakživa nebývalo sympatií. „Zrádcem Německa a zrádcem Rakouska jest," horoval poslanec Ladislav Teleki při sněmu Pešťském, „kdožkoliv se tomu opírá, by země dědičné s Německem se spojily. Rakouského vlastenectví vůbec není. Vlastenectví rakouské tak málo se dá mysliti, jako zvláštní vlastenectví na rozličných panstvích knížete Esterhazyho." K tomu Košut jmenem uherského ministerstva dodal, že „Rakousko může býti jen tak zachráněno, připojili se země dědičné k německému státu spolkovému co nejtěsněji a učinili nový stát německý pevný spolek se svobodným Uherskem." Pokus k takovémuto spojení učiněn ze strany německé i uherské. Sám palatin uherský vyslal dva agenty politické do Frankfurtu s instrukcí, „aby pečovali o zachování a zmohutnění těch poměrů přátelských, které tenkráte mezi státy uherskými a německými panovaly." Poslanci uherští pak Němcům nabízeli alianci maďarskou, pravíce, „že se Uhry vážným a užitečným spojencem Německa mohou jen státi, budeli jim popřáno, aby se vyvinuli pod záštitou své (maďarské) ná-

rodnosti. Maďarům že by to bylo nepříjemné, kdy by se snad stát rakouský přetvořil takovým spůsobem, že by se provincie, dosud k spolku německému náleževší, proměnily ve státy slovanské.“ Rakouští členové levice Frankfurtské dávali poslání maďarskému milerádi sluchu a porozuměli tajným a zjevným nástrahám zalitavským tak dobře, že c. k. rakouský setník Möring v parlamentu německém učinil návrh, „aby vláda ústřední bez odkladu vykonala přípravy ke spolku s Uherskem.“ Neměl to však býti spolek pouze na papíru, nýbrž aliance dvou států stejně oprávněných, spolek k ochraně i k útoku, jehož ostří namířeno bylo předně proti nenáviděnému Slovanstvu, potom proti starému Rakousku. První článek smlouvy z Pešti do Frankfurtu odeslaný dokazoval výmluvně, k jakým koncům schylovalo se zasnoubení Pešti s Frankfurtem a čeho mohli se slovanští kmenové rakouští z této strany nadíti; znělť doslovně: „Uhry a Německo zavazují se vespolek, že postaví sto tisíc mužů pomocného vojska do pole pro ten případ, že by chtěl živel slovanský *anebo jiná s živlem tím spojená moc* napadnouti území říše německé anebo uherské.“ Že nedošlo ku spolčení na takovýchto základech, to nebylo zajisté zásluhou ani státníků maďarských ani levice frankfurtské, ani se to nestalo z příchylnosti k ohroženým ve své bytosti Slovanům rakouským; nad hrobem Slovanstva mocí zbraně v porobě udržovaného bylo by si Maďarsko a Frankfurtsko podalo ruku k udržení své vlády, kdy by neumořitelná síla živlu slovanského, hodlajícího zbudovati nové Rakousko na zásadách prosté mravnosti, nebyla dovedla zachovati stát tento i *proti* vůli Němců a Maďarů a strhnouti za sebou aspoň na čas vládu Vídeňskou, která se potácela bez zásad, bez moci a bez vážnosti mezi Peští a Frankfurtem. V době, kde ve Vídni dvůr i vláda hejčkali Maďary, tak že přání těchto bylo jako rozkaz, postavil se Slovan Jelačić s mužnou odvahou v čelo Jihoslovanů a jemu dynastie děkovala za zachování východní polovice říše. A když rozlilo se moře německé po celém západním Rakousku, zaplavujíc a unášejíc vlastenectví rakouské za hranice do říše cizí, když ve Vídni samé netrpělivě očekávali okamžiku, až stane se Vídeň pohraničným městem spojených států německých, byl to zase Slovan, Palacký, jenž co nadšený hlasatel idey rakouské vyslovil, že kdy by Rakouska již ode dávna nebylo, musilo by v interessu Evropy ba humanity utvořeno býti. Tu počíná světodějná činnost Slovanstva rakouského za posledních měsíců vlády Ferdinandovy. Když se jednotlivé části tohoto soustátí, ač staletými svazky k sobě připoutané, octly v úplném rozkladu, kde živlové dosud rozhodný vliv provozující, Němci a Maďaři, hodlali ostatním národům rakouským soustavu neobmezené jedinovlády, ve dnech březnových šťastně odstraněnou, nahraditi soustavou ještě mnohem nespravedlivější, k nekonečným sporům vedoucí, soustavou vlády plemenné: v té chvíli rozhodné povznesly páže slovanské zázračný prápor, pod nímž jedině mohl spasen býti jak celek tak části říše — ideu nového Rakouska a politický program, od něhož se žádný státník této říše bez citelného poškození důležitostí všeobecných nesmí odchýliti: „Co nechceš, aby tobě jiní činili, nečiň ani ty jim!“ (Dokončení.)

Alfred Tennyson.

Od

J. V. Sládka.

(Dokončení.)

Roku 1850 Tennyson pod cizím jmenem vydal svazek krátkých básní nadepsaných *In Memoriam*, věnovaných jako sonety Shakespearovy jediné bytosti: příteli. Artur Hallam byl zasnouben sestře Tennysonové, však r. 1833 ve Vídni zemřel, maje věku svého teprvé dvacet tři léta; o vroucím přátelském poměru, který panoval mezi ním a Tennysonem, samy básně „V upomínku“ jsou nejvýmluvnějším svědectvím. Jakož pak neobyčejná jest láska taková, takž není divu, že mnozí Tennysonovi činí tutéž výčitku, jakáž činěna Shakespearovi, výčitku nepřirozenosti. A jsou zase jiní, kterým přečtení 129 básní věnovaných témuž předmětu jest unavující ano i nudné; avšak myšlenková síla, která básně In Memoriam vesměs prochvívá, vyhražuje jim čelné místo mezi spisy Tennysonovými. Otázka o tom, co jsme a budeme, jest stínem, jejž vrhla již první samostatná jiskra myšlenky lidského mozku a čím více jisker těch, tím větší, temnější, trapnější jest tento stín. Pochybnosti a naděje sváří se tu od věků a v každém člověku jinak, a vidíli se komu stránka tato šeřejší než jiným, mělké filosofování v něm toho neodčiní.

Když člověk ve světě sám, pomůže mu konečně trochu resignace k míru. Jinak jest u těch, kdož byli a nejsou; i nahlidni každý v srdce své, zdali kdo z nich byl ti blízkým, a potěš se pak, jak můžeš:

Že povšechný jest osud ten,
to mou nečiní lehčí tíž;
ba povšechný jest přespříliš,
kdes puká srdce každý den!

Tak odpovídá básník na jeden a to nejpovšechnější druh každodenní útěchy, zároveň pak na výčitku nemužnosti, kterou napřed očekával. Více poklidu dodává mu útěcha jiná:

Ta stezka, kterou po luzích
se vábných náš ubíral krok,
šla výše, níže čtvrtý rok,
od květu v květ, od sněhu v sníh.
My mnohou píseň zapěli
si po cestě a v každý čas,
a od dubna šli v duben zas,
od máje k máji veseli.
Však tam, kde stezka od výšin
se uhýbala v pátý svah
a my šli dál jak v lůzných snách,
tu seděl lidem hrozný stín.
A ten, jak my jsme vešli v sklon,
svůj černý, chladný rozstřel hav
a tebe do záhybů vzav,
na ústech mroucích zdusil ston.

Já nemoh vidět, kam tě snes,
a stopovat tě do hlubin,
ač chvátám, vím jen, že ten stín
i na mne v poušti čeká kdes.

Čím dále tím více povznáší' se básník od soukromého bolu svého k zápasu pochybností, jež cítí každé lidské srdce:

Když Lazar vrátil, mrtvý spáč,
se Mariina do domu,
zdaž ptát se chtělo někomu:
či ždal si slyšet její pláč? —
Kdes byl můj bratře? ptala se,
leč stopy není odvětě,
co jest ta smrt — a na světě
jak dřív jest všechno v zápase.
A jásot zavzněl ulicí,
a všichni přišli sousedé,
ba Olivetu na šedé
pad čelo purpur zářící. ..
On vzkříšen z mrtvých zajisté,
co dál — jím děno nebylo;
neb něco ústa zněmilo,
když psal to, Evangeliste.

Do básní obsažených v sbírce této vložil Tennyson takořka celou svou filosofickou soustavu, pokud o ní může býti řeč u básníka. Nefilosofuje tak hlavou jako srdcem, a toto jest mu v temnotách vůdcem nejbezpečnějším:

Ač pravda v lidstvu probleská,
tkvíc v naší tajné podstatě,
přec jen ji mincí v obratě
moc učinila nebeská.
Neb předtucha jest veliká,
kde pravda slůvka nevěstí,
a pravda skrytá v pověsti
i v chudou chatrč proniká.
A víra věr, tak do lidských
se vtiskla srdcí; té pak tresť:
že dokonalý skutek jest
mocnější všech dum básnických.
A tu můž číst, kdo staví dům,
kdó váže snop, kdo kopá hrob,
i divoký ten zrak, jenž stop
nevida vlu, v jich slouchá šum.

Filosofie srdce Tennysonova nezná vzdoru, nezná úsměšku Byronova slzu potlačujícího, ani Voltairova úšklebku. V nejtrpčí bolesti obrací oči své tam, kde i tisícové skeptiků v nejtajnější hloubi srdce svého hledali přece konečně oddech a poklid. Při tom není však básník náš nikdy choulícím se v prachu pobožnůstkářem; jeho víra není z těch, které kdykoliv a jakkoliv usilovaly o spoutání lidského rozumu, ale jest to víra srdce mužně trpícího, a po všech těch výkřicích bolesti, ježto složil do básní „V upomínku,“ klade co předmluvu verše následující:

Ty božská lásko bez zkázy,
k níž my, kdož líc tvou neshledli,
jen vírou jsme se pozvedli,
jen tou, kde chybí důkazy.

Tvé jsou ty světy, zář i stín,
tvým život, vše co prochvívá,
tvou smrt — a noha spočívá
tvá na lebce, jež tvůj je čin.
Ty nenecháš nás v prachu; živ
je člověk tebou — nezná cíl,
však mní, že ne, by mrtev byl,
ty stvořils ho — tys spravedliv.
Ty lidským se i božským zdáš,
tys vznešenosti lidské znak;
my myslíme, nevíme jak,
my chcem, by tvůj byl rozum náš.
Náš malý rozum svůj má skon,
a jeho díla sklesnou v zem;
jest záře tvé jen odrazem,
a ty jsi, pane, víc než on.
Nám víra jen — ne vědomost,
neb víme jen, co spatří vid,
však myslíme, že tvůj to svit,
paprslek v temnu; dej mu vzrost.
Jím poznání ať roste víc
a více úcty k tobě v nás,
by duch i duše tobě zas
v souzvučné hudbě vyšly vstříc.
Bláhový, slabý člověk jest
a troufá se, když nezná strach,
ó přispěj ty nám v trampotách
a pomoz tvou nám záři snést.
Ó odpusť, můj co zdá se hřích,
snad jiným ctnost se uvidí;
však ta jde k lidem od lidí,
leč k tobě, pane, nejde z nich.
A odpusť, pro tu líbeznu
mi tvář můj žal, již tys mi vzal,
by u tebe zas žila dál,
kde krásnější ji naleznu.
A zmařené mi mladosti
ten hořký, vetchý odpusť pláč,
a kde jsem zbloudil, moudrým rač
v své učinit mne moudrosti.

Nejbližší knihou Tennysonovou byla *Maud*, kterážto báseň zároveň s dosti značným počtem kratších vyšla r. 1855. Kritikou přijato dílo toto snad nejnepříznivěji ze všech spisů Tennysonových. Však myslíme, že čtenář, jenž bez předsudku vezme tuto knihu do ruky a pozorně ji přečte, nebude se viděti neodměněna mnohými krásami. „Maud“ jest povídka, tak zvaná „povídka o zamilovaných“, a události v ní vypravované tvoří v oboru svém dokonalou tragedii. „Maud“ vypravuje o šlechetné, vášnivé lásce, o pohaně, zločinu a šílenosti, a vypravuje nejrozmanitějším a často velice mohutným veršem. Jest silně romantická, však Tennyson jako vůbec velmi často čtenáři svému ponechává situace vytušiti, sám jen je naznačuje. Vše vypravuje první osoba, milenec dívky Maud. Mladost tohoto hrdiny v básni byla zatemněna nejděsnějším zármutkem, vychování jeho provázeno samotou a příšerami, které vzbudila jeho mysl chorobně nepokojná. Bolest způsobena násilnou smrtí jeho otce, uvedeného na mizinu podnikem, jímž otec Maudin obohacen. Zuření nemocného mozku, jak shledáváme je v některých

částech této básně, bylo často považováno za výraz názoru básníka samého o lidech a poměrech, kterýž náhled by z každého dramatika učinil i anděla i šereďného démona. Nešťastník hrával si často s Maud, dokud byla ještě děckem, a vzpomínal jejího dětství s podivnou tklivostí, i když dospívala a on začínal tušiti, že „přinese mu kletbu.“ Leč když setkají se ponejprv, on maje dvacet pět a ona šedmnácte roků, odchází od ní s domněnkou, že tato žena nikdy poklid jeho duše neporuší. Podceňuje krásu její; však přece o dívce přemýšlí, a myšlenky ty začínají ho pronásledovati též ve spaní. Tvář její zdá se mu bledou, chladnou, ona pak sama příliš ženskou povahou, která že mstí se i pro samu pochybu o její kráse. A tak zdá se mu, že vystupuje před ním jako duch, jako smrt, a trýzní ho po celou noc, až — vzbudí se, aby bdě bojoval proti přílišnému přemýšlení o dívce. Avšak duch se nedá zaplašiti, přichází mu ku pomoci zvučný, krásný hlas, až náš hrdina podlehne. Vznik a mocnost této lásky vypisovány jsou s velkou dramatickou silou v několika kratších básních, s kterými střídají se výbuchy rozechvěné mysli milovníkovy, plné záští k otci a bratru milenčinu a plné žárlivých obav před sokem, „novopečeným, ztřeštěným lordem kapitánem s vycpaným tělem, koupeným místem, voskovou tváří a zaječími ústy, která věčně zevlují.“ Schůzku, kterou milenec má s dívkou v zahradě, přerušuje bratr její; povstane souboj, a bratr klesá na smrt poraněn. Vrah odchází do vyhnanství a tam upadne v šílenost. Ale choroba tato míjí konečně jako děsný sen, a tu shledává, že Maud je mrtva. Hrdina básně nalézá pak útěchu v hluku válečném. —

Nejslavnější posud dílo Tennysonovo jsou „Idyly královské“, cyklus básní o králi Artušovi a jeho hrdinách, shromážděných v řádu kulatého stolu. Báje ty pěstovala veškera středověká literatura evropská s obzvláštní zálibou, a čarovným svým leskem obracely na sebe zraky přemnohých básníků i v dobách pozdějších. Duše Miltonova byla tak plna těchto kouzelných zvuků, že nemohl se jim ubránit ani v „Ztraceném ráji“, kde porovnává shromáždění padlých andělů „se synem Uthera, kol něhož stál roj armorských i britských rytířů,“ ani v „Ráji znovudobytém“, kde mluví o kráskách, s nimiž setkaly se Lancelot, Pelleas a Pellenore. Walter Scott nejednou o tyto báje zavadil. Dryden z nich ku zvláštní žádosti krále Karla učinil jednu z nejslabších svých prací, a Sir Richard Blackmore neučinil víc; však každý z těchto básníků byl by ji jinak pojal i podal než Tennyson. Milton byl by jim zajisté vtiskl ocelovou pečeť nesmrtelné vážnosti a vznešenosti, Scott býval by je obestřel závojem z pavučin setkaným, rosou skropeným a lunou ozářeným — avšak pohádkami mluvícími k srdcím dospělým, k myslím radostmi i strastmi života dozrálým tak, jako pohádky jiného druhu mluví k dětem: takovými učinil je jen Tennyson.

O čem slyšíme v těchto bájích? — O králi bohatýru, jenž vílami a kouzelníkem mudrcem vychován, přichází dosednout na stolec otce svého, o králi hrdinu, jenž obklopen výkvětem mužné síly, páží svou jest jako nebeský blesk a srdcem svým jako květ, jímž každý zádech větru zachvívá a v jehož rose zračí se celá nebesa; o ženě krále toho, která vidouc zářiti slunce do komnaty své, uznává sice jeho lesk za krásný, nebeský, ale očím lidským a zvláště ženským příliš oslňující,

a proto raději kloní se k odlesku slunce toho, svitu měsíce, Lancelotu; slyšíme o její nevěrnosti, jejím pokání a odpuštění, její smrti; o čaroději Merlinovi, jehož celou velikou moudrost splete jediný úsměv lstivé Vivien; o Enidě, ženě věrné jako stín a milující s vroucností jara, které konečně i led a sníh v nejhlubších stržích rozhřeje; slyšíme o dívce Elaine, do jejíhož srdce vkradla se láska jako do poupěte červ a uhlodala ji; slyšíme o vřavě války, skvělých turnajích, kypícím víně i krvi řinoucí se z ran, slovem o všem, co věkům šedým dávalo původ jejich i co činilo je děsnými, o všem, čím lidé tenkrát radovali se i nač stýskali a čím radují se a nač stýskají nyní. Tennyson kreslí to vše s nevýslovnou krásou i mohutností. Leč nade vše poutá čtenáře neskonalá jemnost, která skoro všechny tyto legendy prochvívá. Jediné snad mnohý v Idylách královských pohřešuje: mladosti. Vše jest truchlivě přišeřené názorem doby naší, i není tam těch náhlých přechodů z nejhlubší strasti k největší radosti, jaké obyčejně nalézáme v dílech literatury středověké. Jest nám jako v krajině, v nížto zprvu jen neurčitě tušíme, že cosi schází. Slunce svítí, řeka šumí, lupení větrem rozčeřené leskne se v zlatých paprscích, stáda pasou se v mlází a vítr donáší až k nám vůni sena. Co tu schází? Není tu zpěvu ptáčete, skřivan nespouští se po poslední zlaté struncе zpěvu svého k zemi, slovem, vidíme tu krásu, ale nikde srdce radostí opojené.

Idyl královských jest počtem deset; jsou nadepsány: Příchod Arthurův, Enid, Vivien, Elaine, Svatý Grál, Pelleas a Ettarre, Garreth a Linette, Poslední turnaj, Guinevere a Odchod Arthurův. Příchod Arthurův i odchod jsou jaksi předmluvou a doslovem k ostatním. Odchod Arthurův nalézáme již v úryvku mezi nejprvnějšími básněmi Tennysonovými; jestiť celý cyklus květem mnohých jar.

V čele stojí Příchod Arthurův. Jedním z mnohých království, v která byla Anglie rozdrobena, než ji Arthur spojil pod žezlem svým, bylo také království Cameliardské, jemuž panoval Leodogran. Celá země zpustošena nepřáteli —

a tak byl pustý také Cameliard,
pln mokrých lesů, s mnohou šelmou v nich,
a málo těch, kdož honili by zvěř,
a vlk i kanec, medvěd, divý pes
se nocí, dnem honili po polích
a váleli v královských zahradách —

a z mnohých lidí staly se šelmy horší vlků; i žádal sobě král, aby vrátily se opět římské legie a orli Caesarovi. K tomu přepaden Cameliard sousedním králem, i v tísni své obrací se Leodogran k Arthurovi, jenž nedávno v zemi své byv za krále korunován, k potření odbojníků shromáždil kolem sebe výkvět rytířstva. Arthur přichází, pozná dcerku Leodogranovu, krásnou Guinevere, a po šťastných bojích navrátiv se do země své, vysílá posly do Cameliardu prosit za ruku dcery královy. Král váhá, popřávaje sluchu pověstem, že Arthur v říši vlastní vládne neprávem; však přesvědčiv se o právu a nad to puzen silami nadpřirozenými, kteří nad Arthurem bděly, konečně svoluje. Arthur pak, maje ženu, cítí se teprvé celým mužem, odbývá pány přicházející z Říma pro poplatek a spojuje všechna království v říši

jednu. Boje, kterými se to děje, dobrodružství dvoru Arthurova tvoří předmět idyl, které často spojeny jsou jen několika myšlenkami o králi. Již tím vystupují z rámce jednolitého eposu, ač každý obraz sám v sobě má epický ráz; celek snesl by pak i dalších ještě doplňků z legend původních, aniž by se stal rozvláčným. Prodlíme déle toliko u jedné: „Enid.“

Statečný Geraint, kníže Devonské a rytíř u dvora Artušova, vyjíždí pomstít urážku učiněnou královně na tom, jenž ji byl spáchal, i sleduje ho až na jeho statky. Tu nalézá celé město na nohou i dozvídá se, že bude tu zítra odbýván velký turnaj, při němž pán těchto statků vyzve každého, kdož by měl jinou dívku za krásnější než byla jeho, aby s ním bojoval na život a na smrt. Geraint nemůže v celém městě nalezti noclehu, až ukáže mu kovář ku příbytku earla Yniola, tam že snad najde pohostinné přijetí. Geraint vjíždí na most, vedoucí přes vyschlou strž, i nalézá tu starého šedivého earla, sedícího v sešlém obleku, který někdy skvostný býval. Yniol se ho táže:

Kam, krásný synu? Načež Geraint děl:
O příteli, já hledám nocleh dnes.
A Yniol: Jen vejdi, přijmi vděk
tím, co dá dům, jenž jednou bohat byl
a teď je chud, však hostu otevřen . . .
A tak vjel Geraint zámku v nádvoří,
a jeho komoň mnohou ušlapal
tam ostnatého hvězdu bodláku,
jenž na zvětralých bujel kamenech;
i patřil kol, a v troskách viděl vše,
zde puklý oblouk s pýřím kapradím,
tam napolo věž v trosky sesutou . . .
A vysoko nad schody věžními
jež vyšlapány nohou, stichlou teď,
v slunci se vinul břečťan ohromný
a svíral zdi do páží řasnatých,
a maltu ssál a dole být se zdál
kotoučem hadů, hájem nahoře.

A když tak Geraint čekal v nádvoří, tu zazněl shora otevřeným oknem hlas Enidy, dcerky Yniolovy

tak líbežný, jak píseň ptačete
když slyší ten, jenž v ostrov přistál kdes,
a hned si praví, jaký to as pták,
jenž zvučně tak, tak mile šveholí
a hádá hned, jaké as peří má —
tak Geraința hlas dojal Enidy —

Uveden Yniolem přes hromady právě vypadlých kamení do síně, nalézá tu Geraint obstárlou paní v šerém brokátu a vedle ní jak kvítek bílý i růžový Enidu, dcerku její, sešlým hedbávím oděnou. A jak ji spatřil, pomyslil sobě: Zde přisámbůh jsem našel dívku svou. Však nikdo nemluví slůvka jen šedý earl:

Kůň rytířův tam stojí ve dvoře,
jdi dceruško, veveď ho do stáje
a dej mu ovsa, pak jdi do města
a nakup masa, vína pro nás též,
a budeme, jak můžem, veseli,
stůl skrovný jest, však srdce veliké.

Při večeři je obsluhuje Enid, a Geraint, když před něj klade pokrmy, má neskonalou touhu shýbnouti se a pocelovati její malíček. A když víno rozehřálo tepny všem, vypravuje Geraint, kdo jest, a Yniol zase o svých příhodách: Všechny statky vůkol bývaly kdys jeho, však že nechtěl deerku svou dáti zprvu divokému Limoursovi, jenž byl oddán jen pitkám a rozpustilým hostinám, a později druhému nápadníku, svému synovci, proto přišel Yniol o vše, co měl, i zbyl mu pouze ten pobořený hrad, v němž z milosti trpěn jest. Synovec pak vystavěl si zámek zrovna naproti; on to královně učinil urážku, jej to pomstě své hledá Geraint. Zejtřejší turnaj dává k tomu nejvhodnější příležitost. Leč každý rytíř musí dívku míti, pro niž o cenu bojuje, a Geraint žádá, aby Enid byla dívkou srdce jeho a potom jeho ženou. I zraduje se Yniol, srdce mu v prsou zavýská, i vysílá matku, aby zkusila srdce Enidy, kteráž zaslechnuvši své jmeno z jizby zmizela.

A ona s mnohým hlavy pokyvem
a usmíváním vyšla z komnaty
i našla dívku, v své jak komnatě
již napolo se k spaní strojila.
I vtiskla napřed v líc jí polibek,
pak obě svoje ruce vložila
jí na bělostná obě ramena —
a zahleděla se jí do tváře
a povídala o té rozmluvě
a zkoušela jí srdce: nikdy pak
se stín i světlo nehonilo víc
přes lán, když nebe zpola tmavo jest,
jak po tváři se honil Enidy
s bledostí ruměnec, když doslechla —
a jako váha zvolna zlehounka
kdy spouštíš na ni zrnko po zrnku,
tak klesala jí k prsům hlavička.
Nezvedla očí, slůvka neděla
i bázní jata jsouc i údivem,
a takto mlčky k lůžku odešla,
však celou noc nenašla pokoje.

Ráno pak provázena matkou svou přichází Enid na kolbiště. Sok jest poražen, královna pomstěna, Yniolovi statky navráceny a Geraint odvádí Enidu ke dvoru královskému, a to — k velikému žalu matčinu — v tom sešlém hedvábném šatě, v němž ji byl spatřil ponejprv. U dvora jest Enid první po královně, však Geraint obávaje se, aby se mu nestala nevěrnou jako Guinevere králi, odchází s ní na svůj hrad do Devonu, kde zapomíná slávy válečné a obrací veškero své toužení a snažení jen k choti své, tak že začínají o něm již mluviti, jako by se sám byl stal ženou. To bolí Enidu, však neodváží se mu slůvka říci a pláče jen v tichosti a zase vyčítá sobě, že jest ženou nehodnou, když nezjevuje muži svému, co mu na zkázu. Její stesk zaslechne jednou Geraint, probouzeje se ze spaní, však zůstávají mu v paměti jen ta slova její, že jest ženou nehodnou, a poněvadž i pak jí bázeň brání říci mu pravdu do očí, rozhněvá se Geraint, káže jí, aby se opět oblekla v sešlý oděv, v kterém odvedl ji z domova, vyjíždí z hradu ven a ona za ním, jako jeho stín slova promluviti nemohouc. Líčení této pouti, útrap Enidiných a konečně radostného smíru jest překrásné,

k poetickým vzorům ženské oddanosti a bezměrné lásky přidružil Tennyson v „Enidě" obraz nový, ozářený leskem nehynoucím.

Když r. 1872 dovršil básník náš cyklus svých „Královských idyl," navnadil jen čtenářstvo anglické: žádalo si nových plodů jeho tím více, an také ze středu lidu, jemuž sláva jeho k srdci přirostla, ozývali se hlasové, aby než smrt dráhu jeho ukončí, postavil si pomník, jenž by mu ještě trvalejší jmeno pojistil než všechny práce předešlé. Přáli si, aby básník, jenž na všech stupních poesie, vedoucích od pouhé písně lyrické vzhůru, zlaté šlépěje zanechal, vstoupil také na poslední, aby napsal drama. On r. 1875 přání toto vyplnil a kritikové lámou si na všech stranách hlavy, zdali jest *„Královna Marie"* skutečnou korunou laureata, anebo lístkem spadlým s jeho vavřínu. Anglie přijala jeho drama vřele, Německo nazvalo je dítkem „stárnoucího Tennysona", a po Německu rozmyslily si to pak i některé britské listy a přidaly, že „Královna Marie" jeví sice velikého ducha, ale sama jest vybledlá, bezbarvá, mdlá. Arciť, kdo odkojen pouze Shakespearem, pohřeší tu nával děje ženoucí se jako vlny mořské v příboji ku břehu, na němž divák stojí, tuše za těmi, které vidí, nesčíslné ještě množství těch, které teprvé nad obzor se vynoří. Drama společenské zúžilo mysl naši docela, a mnozí, kdož i o Shakespearu blouzní, dávají skutkem přednost straně pikantnější. Kamž potom poděje se drama, v němž Cranmer rozkládá zásady své víry a pro tyto umírá, kde Wyatt píše sonaty a chopiv se meče proti utiskovatelce víry i svobody umírá, kde Bagenhall sám jediný uprostřed zotročilého parlamentu pevně stojí, když celá Anglie klesá v prach před krvavou Marií, cizincem Filipem španělským — a tak dále od začátku do konce, samý boj o víru a svobodu: kamž poděje se drama takové? Nuže nebeřme ho ani my v ochranu, pohleděmež na ně okem střízlivým. Vidíme tu Anglii svíjející se pod nohami despotky, která vše, co za předešlé, ne právě šťastné ale velké doby zbudováno, bourá, lid na mizinu přivádí. Boj proti kacířství zahájen s fanatickou krutostí, všude plápolají hranice, královna Marie, dcera Kateřiny Aragonské, nemá jiné touhy než viděti opět víru římskou v bývalé slávě obnovenou. Mocnou pakou k dosažení toho byl by spolek se Španělskem, ani ne tak s říší jako s budoucím panovníkem jejím, kralevičem Filipem, jejž královna šíleně miluje. Láska tato rozněcována jest španělskými náhončími, neboť Španělsko potřebuje zase ne tak Marie jako Anglicka k pokoření Francouzů. Marii vede Filipovi do náručí láska, tohoto k ní politika, Marii ovládá jen vášeň srdce, tohoto chladná vypočítavost, k dosažení cíle svého zašlapává Marie lid anglický v prach, Filip Marii, lid Filipa i ji. Zatím, vzdálena pletich, čeká Alžběta trpělivě na konec tohoto zápasu, aby pak sama vstoupila na trůn. Svatba s Filipem se odbude, Marie považuje veškery své sny jižjiž za vyplněné, doufá, že bude míti syna, jenž dovrší, nač její život nestačuje. Naděje ta objeví se klamnou, Španělsko vidí v Marii jen slabý nástroj své politiky, princ mnohem mladší než královna odvrací se od ní úplně a hledá přátelství Alžbětino. Pukající srdce královnino zastihuje i zpráva o pádu pevnosti Calais do rukou francouzských: Marie hyne v zoufalství, Alžběta vstupuje na trůn. Toť tresť děje dramatu Tennysonova, kterouž doplňují vzpoury, pikle

a popravy. Jest to drama ne pro jeviště ale ku čtení, postrádá potřebné techniky, diváka by unavilo, ale čtenář nalézá přemnohé poetické krásy. Hle, jak Marie oslovuje dítko, v kteréž doufá:

On zbudil se! On probudil se, on!
On hlásí se již v temnu!
Ó Filipe, můj muži, nyní k mé
se lásce tvoje úžej přitulí
a ve tvém chování mráz roztaje,
jenž zhanbenu mne činí v lásce mé,
a jazyk můj mi poutá němotou.
Aj, druhé kníže míru, veliký
ten nezrozený víry obhajce,
jenž na mých nepřátelích pomstí mne —
on přichází, i vzchází hvězda má!
A nakvašení Wyattové ti,
jimž Northumberland vlajkou v bouři byl,
a hrdá Alžbětina ctižádost
a zpupná její čeleď poblednou
před hvězdou mou!
Těch nových řádů hasne, zmírá svit,
a Lutherův a Zvingliův se duch
do věčných temnot pekla propadá
před hvězdou mou!
Svým žezlem z Indie k Indii zavládne,
svým mečem roty zhladí kacířů,
svou vírou svět, jenž jemu náleží,
jak vzduchem, září slunce oděje.
Oj, otevřte se brány pravěčné,
král přichází! Můj synu, hvězdo má!

V Anglii hledí se na drama Tennysonovo poněkud jinýma očima než u nás. Co do věci samé jsou Angličané zvyklejší na pouhé tak zvané historické hry, kteréž často ničím jiným nebývají, než dějinami sepsanými básníkem. Nad to jest náboženský cit u Angličanů více srostlý s veškerým životem i soukromým i veřejným než u nás, a hnutí náboženské nejen že neutichlo, ale spíše se vzmáhá.

Končíce tuto úvahu rádi bychom připojili některá dáta ze soukromého života Tennysonova. Avšak málo jest jich známo. Tennyson napřed žil vzdálen všedního hluku v Lincolnshiru, nyní pak tráví už mnohá léta na krásném ostrovu Wight, zůstávaje v šestašedesátém už roce věku svého duchem mladistvý. Angličané přejí si, aby jim byl ještě dlouho zachován, a svět zajisté přeje téhož jim i Tennysonovi.

Věda a filosofie se stanoviska positivismu.

Od

Josefa Mikše.

VIII.

A není všechno naše poznání subjektivní? Jest vůbec něco objektivního? Tak mohl by se ozvati urputný protivník. Což kdy by někdo chtěl s Berkeleyem tvrditi, že vše vůkol jest pouze plodem naší duše? „Co nás vede vůbec k tomu domnění, že předměty námi pojaté jsou vně nás, že nejsou částí našich vlastních myšlenek? My soudíme, že tu něco pojímáme, co stejně trvá, když i na to nemyslíme, co trvalo, dříve než jsme na to pomyslili, a co by trvalo, kdy bychom i my byli zničeni; dále že jsou tu věci, kterých jsme nikdy neviděli, nehmatali ani jinak nepojali, ba věci, které nikdy od člověka vůbec pojaty nebyly. Tato představa něčeho, na rozdíl od našich okamžikových představ, označena řečí Kantovou co „Beharrlichkeit“, něco, jež trvá, ať to pozorujeme či nic, něco, jež jest pevné a totožné, co zatím naše dojmy se střídají, a jež jest vždy čtvercem (aneb jinou danou figurou), třeba se nám to zdálo býti čtverhranným nebo kulatým: takového něco tvoří celkem naši představu o zevnější podstatě . . . Vidím kousek bílého papíru na stole. Pak jdu do druhé světnice. Ať mne onen zjev stále sleduje aneb nesleduje, jsemli přesvědčen, že zmizel e rerum natura, tu nevěřím, že by to byl nějaký zevnější předmět. Považoval bych jej pak za pouhý fantom, za affektaci svých vlastních smyslů; nevěřím však, že tu bylo jaké těleso. Však nyní, ač už jej déle nevidím, přece jsem přesvědčen, že tam papír posud jest. Nemám arci více pocitů, jaké mně působil; soudím však, kdy bych opět byl v týchže okolnostech, to jest kdy bych přišel zase do světnice, že je opět budu míti; a dále že není ni jediného okamžiku mezi tím časem, za kterého by se tak státi nemohlo.“ *)

Na podobných úvahách jest založena naše víra v objektivní svět zevnější. Berkeleyský subjektivista (a těch máme dost i v našem „filosofickém“ století), opíráli se jediné na vlastní sebevědomí, nemůže vůbec o něčem něco tvrditi než o sobě samém, a vůbec i ta jeho bytost jest mu pohádkou z „tisíce a jedné noci“.

Nikdo neozval se rázněji a důkladněji proti každému idealismu vůbec a Berkeleyskému zvlášť než Herbert Spencer. **) Ve dlouhé kritice náuk Berkeleyových, Humeových, Hamiltonových a Kantových Spencer metafysika porovnává k žákovi, „který odbyv za úlohu učitelovi dlouhé

*) J. S. Mill: An examination of Sir William Hamilton's Philosophy, 4 ed. pp. 227—228.

**) Viz jeho Psychology. II. §§. 388—401.

dělení, musí na ně učiniti zkoušku. Tu vrátiv se ku své práci násobí dělitele podílem, a zbudeli něco, připojí zbytek k podílu. Jeli nyní podíl roveň dělenci, můžeme z toho souditi, že dělení se dálo dobře; různíli se však oba počty, soudíme z toho na omyl buďto v dělení aneb ve zkoušce. Dejme však tomu, že chlapec, dobře znaje rozdíl, přece tvrdí, že oba dva počty jsou dobře pracovány. Učitel pak by z toho nutně soudil, že žák jest buď nestydatec nebo blázen. Kdy by však bylo zřejmo, že žák rozumí dobře zásadám arithmetiky, a kdy by nebylo důvodu, proč by se v jeho upřímnost pochybovalo, musil by učitel o žákovi mysliti, že blázniti počíná. A shledáli zároveň, že jeho žák v obcování se svými soudruhy kupuje a prodává v tom domnění, jako by jeho násobení bylo správné, ač ono vždy odporuje dělení, o jehož správnosti rovněž žák nepochybuje, pak již musí učitel souditi, že nepočínáli žák skutečně blázniti, má alespoň nevysvětlitelnou duševní chybu. — Tomuto duševnímu pochodu substituujme jiný pochod jen částečně různý, a máme před sebou něco, jež se podobá postavení idealistů a skeptiků. Porovnání jest také v tom úplné, že má i u nich intelligence rozřešiti danou úlohu, že i oni složitým výkonem této intelligence přicházejí k závěru zvláštnímu, že druhým výkonem této intelligence přicházejí k druhému závěru zcela různému, a přece že neustávajíce zastávati prvý závěr, rovněž neustávají věřiti závěru prvnímu . . ." Jedním z těch závěrů jest víra ve svět vnější, jeho reálnost, druhým pak ideálnost všeho, čehokoli jsme si vědomi. Zdála se absurdní ona námitka Berkeleyovi, proč prý nepřejde řeku přes bortící se most, když věří, že řeka, most a vše jest jen pouhou představou sebevědomí; a zdaž není absurdnější ono celé učení idealistického, dle něhož posud ani jediný člověk v denním životě nejednal a jednati nedovedl. Kdo přečte spis ideálního filosofa a vrátí se k životu, tomu se v skutku zdá, jako by z nějakého sna se byl probudil a celá filosofie zdá se mu býti — důmyslnou hračkou.

Věda naopak uznává, že pro každého jednotlivce vždy jest týž řád zjevů, řízený týmiž zákony, a právě na této všeobecnosti, zcela od individua neodvislé, záleží platnost vědy. V jednom smyslu jest ovšem věda subjektivní, to jest v tom, že věděti mohou jen subjekty, t. j. jednotliví lidé; ale subjektivnost tato nedotýká se předmětu vědy. Věda vždy jest jen majetkem osob, které se jí zabývají, a bez těchto osob by žádné vědy vůbec nebylo. Odmyslemež sobě pojednou všechny živé bytosti, a není více vědy — pokud by jediná bytost živoucí a intelligentní byla, trvala by též věda, s ní však i ona by klesla. *) — Avšak předmět vědy zůstává vždy týž, ať je poznáván od jednoho člověka neb ode všech lidí. Gravitace bude stejně působiti, ať na planetách kdo žije či nic. Voda se bude skládati ze stejných prvků, třeba nebylo jediného chemika na světě. A na stálosti zjevů jest založena celá věda. Dříve však než přistoupíme k otázce, co jest věda, musíme vytknouti podmínky, za kterých každé poznání jest možno, jakož i postup onoho poznání až k tomu stupni, kde se zove poznáním vědeckým.

---

*) Srovnej stejný výrok o logice u J. S. Milla: Logic v. I., p. 5.

IX.

O čem při povaze celého našeho poznání máme mluviti, jest ona náuka, již hlavně anglický psycholog Bain opodstatnil, nazývaná učením o relativnosti veškerého našeho poznání*). Učení ono vyložíme slovy samého mistra: „Prvotními neb základními přívlastky myšlení neb intelligence (= poznávání) jest naše vědomí *různosti*, vědomí *shody* a paměť. (Difference, Agreement, Retentiveness.) Prvou a základní vlastností jest vědomí různosti neboli rozeznávání. Abychom byli jasně dojati dvěma neb více po sobě jdoucími dojmy, toť první všeobecnou potřebou našeho vědomí. Vůbec nejsme si nikdy ničeho vědomi, nezakusímeli nějaký přechod neb změnu. (A to bylo nazváno zákonem relativnosti.) Jeli duševní hnutí označeno hlavně radostí neb žalem, díme tomu, že *cítíme*. Jednáli se však hlavně o rozeznání dvou různých způsobů toho přechodu, počíná naše práce duševní. — Při každém poznání jsou nutny věci dvě. Celá naše vědomost počíná pouze tímto různěním, neznáme žádné věci samé o sobě, než jen rozdíl mezi ní a druhou věcí; teplo známe jen přechodem ze studena; nynější pocit tepla jest v skutku jen růzností (difference) předešlého studena. — Není ničeho takového, co by se mohlo nazývati poznáním absolutním jakékoliv vlastnosti; nevěděli bychom, co jest to ‚pohyb', kdy by nám nebylo povědomo, co jest klid. Nikdo nemůže rozuměti tomu, co jest přímka, jestli že před tím nikdy neviděl křivky." — Druhou základní vlastností jest shoda neboli podobnost. „Vedle dojmu (shock) různosti neb změny působí na duši také dojem shody uprostřed různosti. Mámeli jakýsi pocit, ku př. červenosti, a jestliže po nějaké chvíli, když už jsme přešli k čemu jinému, pocit ten se opakuje, vznikne v nás opětné poznání, obnovení první zkušenosti, zároveň s tímto pocitem opětného poznání neb stotožnění. To jest cit neb vědomí shody. Spojen s rozeznáváním tvoří vše to, co zveme poznáním; znáti něco jakožto strom jest: rozeznávati to ode všech různých předmětů a stotožňovati se všemi shodnými předměty. Naše známost stromu tím více se šíří, čím více příslušných rozdílů a shod pojímáme. —

Jediný zbývající živel našeho poznání jest paměť, jež však jest už obsažena v prvých dvou vlastnostech.

Naše celé poznání tepla jest *a)* řadou dojmů různosti aneb rozeznáváním mezi teplem a studenem a *b)* shodou neb opakováním týchž dojmů za změněných okolností. Vedle přechodu od tepla ke studenu, což jest prvotním poznáním tepla, přecházíme ještě k jiným pocitům. Naskýtá se nám příležitost přejíti z pocitu tepla k pocitu světla, a různost mezi oběma, nové vědomí na rozeznanou, dodává nového významu teplu jakož i světlu; teplo není více jednoduchou protivou studena, než i protivou citu světlosti. A tak každý nový pocit, k jakému od tepla přecházíme, dává nový záporný význam teplu: toto není ani hmatem, ani vůní, ani tvrdostí, ani zvukem. Opět náš duševní dojem, znalost aneb

*) Uvidíme, že jmen těch také se užívá k označení jiné náuky, dle níž vůbec veškero naše poznání není *noumenální*, nýbrž jen *fenomenální*.

představa šillingu jest součtem všech jeho rozdílů od věcí, které jsme proti němu postavili, a všech jeho shod s věcmi, které jsme s ním porovnali. Zoveme jej kulatým, na znamení, že se různí ode všech věcí nazývaných čtverhrannými, podlouhlými, oválními a p., že se *shoduje* se všemi kulatými věcmi — že se nám často naskytla totožnost této figury ve mnohých různých kombinacích. Tak jest tomu také s tíží šillingu. Známe tuto tíži z různosti a shody; poznáváme šilling co věc těžší než věci druhé, zároveň však i co lehčí opět než jiné věci, a obé to jest různost; a co věc totožnou s třetí třídou věci, což jest shodou. — *Vědění* (knowledge), představa aneb upamatování se na nějaký předmět konkretní jest takto soubor duševních výkonů záležících v rozeznávání a shodě, upevněných a zůstavených v duši mohutností, jež slove paměť, kteráž nám zase k tomu pomáhá, abychom rozeznávali a porovnávali přítomné dojmy s minulými a nashromáždili takto rozsáhlý sklad duševních účinů (effect) neb složek (deposit), nazývaných představami, věděním, myšlením." *)

Tím jest celá theorie našeho poznání vyložena; kdo by pak chtěl znáti též celou genesi té poznavací mohutnosti, jakou nyní lidstvo ovládá, ten přečti sobě velkolepou analysi a synthesi ducha lidského, jak je prvně obsažena v psychologii Herberta Spencera. Nám pak zbývá upozorniti jen na několik výsledků podobné theorie, jakož i na vše to, co jest s ní nutně a objektivně spojeno.

Nejprv si tu každý jistě na to vzpomene, že dle této náuky při úplné jednotvárnosti všeho by nebylo vůbec žádného poznání, jako by nebylo žádného života, jenž právě záleží v ustavičné proměně, ne však v mrtvé nehybnosti, kteráž každou jednotvárnost provází. Nemůžeme si vůbec význam slova jednotvárnost v tomto smyslu ani představiti, t. j. žádným úsilím myšlenkovým neporozumíme nikdy tomu, co jest to svět, kde by nebylo různosti, jaké jest to poznání, kde by nebylo v předmětech žádného kontrastu. A v tom smyslu jest veškero naše poznání relativním, nemůžemeť o žádné věci říci, co by byla absolutně. Víme sice, co jest to barva, avšak jen proto, že známe mnoho jiných věcí, které barvou nejsou, definujeme sice barvu a předmět každý znaky positivními, ale definice přec jen uvádí *rozdíl* této věci od druhé, ne však *podstatu* absolutní věci samé. A v tom právě záleží ono Kantovo „noumenon," že sice dobře zjevy mezi sebou rozeznáváme, nikdy však nedojdeme k oné vnitřní podstatě, která oněch zjevů základem jest. A s tím též těsně souvisí jiná náuka, která se rovněž relativností našeho poznání zove, dle které „naše veškera známost ducha i hmoty jest relativní, podmíněnou — relativně podmíněnou. O věcech absolutně čili o věcech samých v sobě, nechať jsou zevnější neb vnitřní, nevíme ničeho, neb aspoň jen tolik, že jich nelze poznati; ony samy stávají se nám jen potud patrny, že se nám zjevují přímo neb náhodně pomocí jistých vlastností, vztahujících se k našim schop-

*) Theorie ta jest obsažena v celé řadě Bainových spisů, jmenovitě: The Senses and the intellect, 3 ed. pp. 321—544, krátce v „Mental Science" 2 ed. pod záhlavím Intellect, v Logic I. p. 3—5., v „Mind and Body" 3 ed. kap. V.

nostem poznávacím, kteréž vlastnosti pak opět nemůžeme sobě mysliti co nepodmíněné, nerelativní, samy v sobě trvající. Vše co známe, jest tedy fenomenálním, fenomenálním neznámého — aniž toho kdo upírá, neboť jest obecně uznáno, že co do podstaty (substance) nevíme, ani co jest to hmota, ani co jest duch.“ *) Základem pak oné theorie jest úvaha, že „co se týče věci v sobě (Ding an sich), nemáme jiných orgánů, kterýmiž bychom se o ní přesvědčili, nežli své smysly, a tedy že ani více o ní věděti nemůžeme, než co tyto smysly nám vypravují; a poněvadž ony ničeho více nám nesdílí než dojem, jaký věc ta na *nás* činí, neznáme tedy nijak, co věc sama v sobě jest . . . Člověk zdravých očí zná více než člověk od narození slepý, a též my lidé bychom znali více (věc samu), kdy bychom byli obdařeni ještě dvěma neb třemi smysly více, než jich posud máme. Měli bychom pak více pocitů; objevily by se nám taková fenomena (zjevy — na rozdíl od noumen, věcí v sobě), o kterých nyní nemáme nijakého pojmu; a znali bychom také mnohem lépe ony zjevy, které už nyní náleží v obor našeho poznání . . . Ale všechna ta nová známost byla by jako ta, kterou nyní máme, pouze fenomenální (relativní). Ani pak bychom o nic více než nyní neznali věci v sobě, nýbrž toliko více vztahů mezi nimi a námi. V tom jediném smyslu, jaký můžeme přikládati tomu slovu, všechno vědění u sebe vyšší intelligence nemůže býti než jen relativní duchu poznávacímu . . .“ **)

Dodejme ještě k tomu, že absolutní poznání nemá vůbec ani pro nás významu — poněvadž při každém poznání kromě objektu poznání jest i subjekt poznávací, a poznání samo jest závislo od obou činitelů — i pověděli jsme o relativnosti našeho vědění vše, což podstatného. A otázka o podstatě věci v sobě jest jen otázkou nedobře danou, poněvadž celá fráse „poznání věci v sobě“ ani smyslu nemá: známeť jen všechny její poměry k nám, ničeho více.

Proto však objektivní cena vědění našeho nemizí. Vzpomeňme si na Spenceřovo porovnání žáka, jenž počítá a o svém počtu zkoušku činí, s filosofem, jenž myslí a jehož zkouška jest denní život, i nahledneme, že se všecko dobře s touto relativností našeho poznání shoduje. Neznáme sice věcí v sobě, známe však zjevy, tyto pak nám nahradí úplně věci samé v našem počtu celého života; shodujeli se pak výsledek našeho počtu těmito zjevy úplně s celou naší denní zkušeností, dobře jsme počítali a můžeme zjevům dále důvěřovati. To jest jinými slovy: zjevy jsou nám symbolem věcí, tou mluvou, tím obrazem, ve kterém jediné naše poznání jest možno; ony sice nejsou pravým odleskem věcí, jako asi fotografie odleskem obrazů, než pravým a věrným *zástupcem* jejich, jako asi formule mathematická jest věrným zástupcem lomu světla atd.; my nevíme sice, co se za těmi zjevy tají objektivně, ale můžeme přece docela objektivně své výpočty a názory o světě vnějším pomocí těchto zjevů pronášeti. Ještě jinými slovy: pomocí

*) Sir William Hamilton: Discussions on Philosophy p. 643, citováno u J. S. Milla: An examination etc. p. 17, kde celá II. a III. kapitola jest věnována této náuce.

**) J. S. Mill: An examination of Sir William Hamilton's Philosophy p. 9—10.

zjevů lze nám jako pomocí čísel v mathematice provesti celý počet našeho poznání, ač při tom nemusíme znáti podstatu věci, která se počítá; výpočet, jenž v našem případu slove názorem světa, může býti tak věrný, že kdy by byl dán týž počet zjevů za týchž podmínek ale za jiných poměrů osoby poznávací (t. j. kdy by na př. její intelligence byla vyšší), ony zjevy by se sice dle změněné intelligence pozměnily, ne však výsledek jejich, t. j. výpočet, jenž na jich základě byl osnován. — Tím nedí se nic více, než že za různých postupů poznávacích může býti výsledek týž, právě jako se v mathematice mnohá věta všelijak dá vyložiti dle menší neb větší důvtipnosti počtářovy. A jak celá tato relativnost našeho vědění souvisí s onou Bainovou relativností, nahledneme nejlépe, povážímeli, že dle Bainovy náuky nejméně dvou věcí třeba jest, aby se vzbudil akt poznávací (nejmenší možná různost). Jemu věc sama o sobě, co se týče našeho poznání, neznamená ničeho, poněvadž právě v tom kontrastu, v jakém věci k sobě stojí, leží jádro celého poznání, ne však u věcech samých. Ne věci samy, než jen jejich *rozdíly* poznáváme: noumenon, věc sama nám mizí, fenomenon, rozdíl, se nám jeví. Obojí náuka tedy dokazuje nemožnost absolutního, a poznání jen onoho poměru, v jakém věci k nám jsou. A spojímeli s tím větu, že naše poznání jest jen výsledkem vlastního boje o život a úplně podřízeno našemu sebezachování, jsouc nutnou jeho podmínkou: budeme snad celému procesu našeho poznání mnohem lépe rozuměti, než považujemeli je za nějaké „zření čisté pravdy“ okem duchovním.

Druhý nutný následek Bainova učení jest psychologicky uznaná jistota, že veškery naše pravdy, naše úsudky nejsou ničím jiným než klasifikací, kterou buď věci k sobě připodobňujeme neb oddělujeme. Každou větou vypovídá se jen poměr podobnosti neb rozdílu mezi předměty, a jen v té míře, oč zevrubněji tyto podobnosti a rozdíly poznáváme, celé naše poznání stává se důkladnějším. Avšak o těchto věcech, které samy obšírnou úvahu vyžadují, nemůžeme se zde podrobněji rozepisovati a uspokojíme se jen s pouhými těmito všeobecnými větami.*)

A tak tedy, abychom vše ještě jednou přehledli; při úplné objektivní jednotvárnosti každé poznání jest nemožno; poznání naše počíná teprvé, když jsme si vědomi nějakého rozdílu neb shody. Toto poznání pak jest relativní, ne však absolutní, ve dvojím smyslu toho slova, jednak že poznáváme jen rozdíly a shody u věcech, jednak že podstatu věci samé nepoznáváme, než jen poměr, v jakém se nám jeví. Obojí však relativnost jest jen lícem a rubem téhož učení, dle něhož podstata věcí zůstává nám tajnou a jen poměr jejich k nám se zjevuje. Ale přes to přese všecko poznání naše netratí objektivní své ceny, neboť nám poskytuje dostatečné formule pravd objektivních. Jeli naše poznání takto uspůsobeno, netřeba ztráceti se v mlhách subjektivismu, i jest možno na základě jeho zbudovati něco více, než

*) Viz blíže Mill, Logic I. k. I. kap. 4. 5. 7. 8. k. II. k. 1—3. *Bain*, Logic, celou prvou knihu, H. *Taine*, Le positivisme anglais §. II., zvláště pak H. Spencer: Psychology §§. 217—313 atd. atd.

pouhé domysly a nejapné pojmy. Nyní jest jen otázka, jak od poznání nedosti objektivního, nejasného docházíme k onomu přesnému poznání, jež se zove vědeckým.

IX.

„Odjakživa vládlo mezi lidmi plané domnění, že vědecké poznání se ve své povaze liší od poznání obyčejného. U Řeků, kde mathematika byla považována za jediné vlastní poznání, rozdíl ten ještě byl zvláště živě pociťován, a od té doby povždy se uchoval v myslech obecných. Ač ovšem přihlížímeli k tomu, co vykonalo vědění a co denní myšlení beze vší methody, nebudeme se diviti, že takový rozdíl byl předpokládán; však třeba jen povznesti se o málo výše nad obecné stanovisko, abychom viděli, že žádného podobného rozdílu v pravdě není; nebo ještě lépe, že jest to jen rozdíl povrchní . . . Dímeli, že vědění jest *poznáním organisovaným*, namítá se nám pravda, že každé poznání (knowledge) jest více méně organisováno — že ty nejobyčejnější domácí a polní výkony předpokládají, aby byla fakta sebrána, závěry učiněny, výsledky očekávány, a že všeobecný úspěch těchto výkonů dokazuje ona dáta, dle kterýchž tyto řádně vyřizovány byly. Dímeli zase, že vědění jest *předvídáním* — viděním vpřed, poznáním toho, ve kterém čase, místě, skupině, následnosti ten onen zjev shledáme: nutno vyznati, že ona definice příliš mnoho obsahuje, co jest naprosto cizím vědění v jeho obyčejném významu. Dítě na příklad zná jablko; to poznání pak, pokud sahá, záleží v předvídání. Vidíli dítě jistý tvar a jisté barvy, ví též, vložíli na ně svou ruku, že pocítí jisté dojmy odporu (resistance), okrouhlosti a měkkosti, a kousneli v ně, i určitou chuť. A patrně jeho všeobecná známost okolních předmětů jest podobné povahy — záleží z příslušných fakt, tím spůsobem složených, že dojmeli nás jediná část té skupiny, předvídáme též jsoucnost druhých fakt tu obsažených. — Díme-li dále, že vědění jest přesným (exaktním) předvídáním, rovněž neurčíme domnělého rozdílu. Shledávámeť netoliko, že mnoho toho, co zoveme vědou, není exaktní, a že něco, na př. fysiologie, nemůže býti nikdy exaktní; však shledáváme i dále, že mnoho, co vůbec se předvídá jak od učených tak neučených, *jest* exaktní. Že nepodporované těleso padne, že rozsvícená svíčka do vody ponořena shasne, že led v ohni roztaje — tato a mnohá jiná předpovědění o známých vlastnostech věcí jsou tak zevrubná, jak to jen možno. Ovšem jest pravda, že tyto předpovídané výsledky jsou povahy velmi všeobecné; nicméně jest stejně pravda, že jsou potud přesně správné, pokud samy sahají: to pak jest vše, čeho třeba, aby bylo definici zadost učiněno . . . Vidímeli takto, že domnělý rozdíl mezi poznáním vědeckým a poznáním obecným není logicky oprávněn, a cítímeli přece, že byť bylo i nemožno vytknouti hranici mezi oběma, přece není obé v skutku totožné, vzniká tu otázka: jaké příbuzenství jest mezi oběma? Částečná odpověď k této otázce jest už v předešlých příkladech obsažena. Pozorujemeli je ještě jednou, vidíme, že ty části obecného poznání, kteréž jsou ve své povaze totožné s poznáním vědeckým, sestávají pouze z takových skupin zjevů, ježto lze smysly přímo

seznati, a jsou povahy jednoduché, nezměnitelné. Že kouř z ohně, jejž zapaluje, bude vystupovati, že oheň bude vodu vařiti, předvídá služka právě tak jako ten nejučenější fysik; obojí předpovědění jest stejně jisté, stejně exaktní; týká se to však zjevů s poměry stálými a přímými — zjevů, jež sledují očividně a přímo za svými předešlými zjevy (antecedens) — zjevů, jejichž příčinnost není ani vzdálená ani temná — zjevů, jež mohou býti předpověděny nejjednodušším výkonem našeho přemýšlení (vl. závěru, reasoning)."

„Přejdemeli nyní k tomu předzvědu, jenž tvoří to, co se vůbec vědou nazývá — že zatmění měsíce stane se toho a toho času, že poly galvanické baterie do vody ponořeny vydají jeden vznětný, druhý nítící plyn v určitém poměru: tu seznáváme, že dotýčné poměry nejsou toho způsobu, jaké obyčejně se naskýtají našim smyslům, a že v některých z nich spojení mezi předchozím a následním jest určeno pouze zpracovanou řadou závěrů. Široký rozdíl tedy mezi oběma řadami poznání leží ne v jejich povaze ale v jejich vzdálenosti od našeho pojímání. Pozorujemeli tyto případy v jejich nejvšeobecnější podobě, vidíme, že dělník, naslouchající jistým tónům ve vedlejším houští, dovede tak popsati zvláštní tvar a barvu ptáka je vyluzujícího, jako astronom, jenž vypočítav přechod Venuše dovede vyměřiti černou skvrnu zastiňující povrch slunce, jak bude vypadati za teleskopem v tu a tu hodinu. — Oba v podstatě činí tutéž věc. Oba vědí, že splníli jisté podmínky, budou míti dojem napřed známý — že po určité řadě výkonů bude sledovati skupina pocitů druhu napřed známého. Různost není tedy v podstatné povaze úkonů duševních neb ve správnosti toho, co předvídali, nýbrž jen ve složitosti postupu potřebného k dokonání předzvědu. Mnoho naší obecné známosti jest, pokud sahá, přísně přesno. Vědění nezvětšuje tuto přesnost; ono nemůže nad ni vyniknouti. Co tedy činí? Uvádí ostatní známosti na týž stupeň přesnosti. Tu jistotu, kterou nám dává přísné pojetí (percepce) vzhledem k současným a následním zjevům toho nejjednoduššího a nejpřístupnějšího druhu, podává nám věda o současných a následních zjevech tam, kde jsou ve své závislosti příliš složité aneb přímému pozorování zcela nedostupné. Zkrátka, hledíce s toho stanoviska můžeme vědění nazývati *rozšířením našeho pojímání* (percepce) *pomocí závěru.*"

„Uvažujemeli však dále předmět ten, pocítíme snad, že definice ta nevyjadřuje pravdu celou — že jakkoliv vědění jest nerozlučno od obecného poznávání, a jakkoliv můžeme vyplniti mezeru mezi nejjednoduššími předzvědy dítěte a nejskrytějšími předzvědy přírodozpytce, vložímeli do prostředka řadu předzvědů, ve které složitost závěru jest větší a větší: že je přece rozdíl mezi oběma, ještě nad to, co jsme právě vypsali. A to jest pravda. Však rozdíl ten není posud tak veliký, abychom učinili nějakou hraniční čáru. Různost zde jest, ne mezi obecným poznáním a mezi vědeckým poznáním, nýbrž mezi fásemi po sobě jdoucími vědy samé neb poznání samého, ať zvolíme to či ono slovo. Ve svých dřívějších fásích vědění dostupuje pouze *jistoty* předzvědu (fore-knowledge); ve svých pozdějších však dostupuje *úplnosti.* Nejprvé se doděláme toho, že můžeme předpověděti *druh* zjevu, jaký nastane za daných zvláštních podmínek; naposledy pak předpovíme

nejen druh ale i velikost (objem, míru) zjevu. Aneb, abychom vyřkli větu onu v jejím nejurčitějším tvaru: nerozvité vědění jest *kvalitativním* předzvědem, rozvité vědění jest předzvědem *kvantitativním*.“

„Snadně pochopíme, že tímto vyjádřen zbývající rozdíl mezi nižšími a vyššími stupni positivního vědění. Předpovědění, že kus olova při zvedání bude vyžadovati větší síly než kus dřeva stejného objemu, dává jistotu ne však úplnost předzvědu. Druh účinku, jakým jedno těleso bude převyšovati druhé, předvídáme, ne však *objem*, v jakém je bude převyšovati. To jest pouze předzvěd kvalitativní. Z druhé strany předpovědění, že určitého času dvě zvláštní planety budou ve spojení, že pomocí páky s rameny v jistém poměru známá síla vyzvedne tolik a tolik liber — tato předpovědění vypovídají nejen o povaze budoucích účinků, nýbrž i velikosti, buď účinků samých, činitelů je působících aneb o vzdálenosti v času a v prostoru, ve které budou způsobeny. A to jest nejen kvalitativní ale i kvantitativní předzvěd. To pak jest ona nevyslovená různost, kteráž vede nás k tomu, že považujeme jisté pořadí známostí našich za vědecké proti poznání všeobecnému. Jsou tyto zjevy *měřitelny?* jest znak, kteréhož beze svého vědomí užíváme? Prostor jest měřitelný: odtud geometrie. Síla a prostor jsou měřitelny: odtud statika. Čas, síla a prostor jsou měřitelny: odtud dynamika. Vynález barometru poskytnul možnost, principy mechaniky na atmosféru rozšířiti; tím povstala aerostatika. Když teploměr byl zřízen, vznikla věda o teple, před tím nemožná. Takové z našich pocitů, které jsme posud nedovedli měřiti, nedávají původ žádným vědám. Nemáme žádné vědy o chuti, žádné o vůni — máme však vědu o zvuku . . . Nicméně nesmíme se domnívati, že tyto rozdíly nám dávají právo, obyčejné poznání odloučiti od vědění, třeba se tak namnoze zdálo. Ukazujíce, v čem záleží hluboká protiva mezi krajními tvary obou, vedou nás zároveň k poznání jejich podstatné totožnosti; a spíše dokazují, že jest tu rozdíl pouze stupňový. Neboť jednak nejobecnější positivní vědění je v jistém rozměru kvantitativní, hledíme-li k tomu, že míra předvídaného výsledku v jistých rozsáhlých mezích je známa; jednak zase nejvyšší kvantitativní předzvěd nedostupuje pravdy přesné ale jen velmi přibližné. Bez hodin ví divoch, že den v létě je delší než v zimě; bez váh ví, že kámen je těžší než maso: to jest, může o jistých výsledcích předvídati, že jejich míra bude vyšší než toto a menší než ono — ví, mnoholi *asi* bude obnášeti. A muž vědy při svých nejjemnějších nástrojích a nejvypracovanějších výpočtech nemůže více učiniti, než že uvede rozdíl mezi předvídanými a skutečnými výsledky na výšku nepatrnou.“ *)

X.

Známe nyní jak psychologickou tak logickou formuli našeho poznávání, víme, jak poznání počíná, víme, jak dochází té výše, kde se zove poznáváním vědeckým. Zdali však z toho všeho víme, co jest to

*) Herb. Spencer: Essays Vol. I. pp. 116—123 a téhož The First principles §. 5.

věda? Poznali jsme sice zvláště v předešlé úvaze mnohé znaky pravé vědy, nikoliv však ještě, co jest. Rozeznáme, kdy která věta má vědeckou platnost a kdy nic, ale více o ní tvrditi nemůžeme. Dostoupili jsme jen těch prvých prvků vědy: nuže, jak z těch prvků skládá se to, co sluje vědou? Každá věta vyjadřuje jakési poznání, jeli výsledkem bedlivého pozorování a — na nejvyšším stupni tohoto pozorování — výsledkem měření; nicméně však se o ní nemůže nijak říci, že by byla vědou. Bez jedné podmínky by žádný počet podobných vět vědu nikdy neutvořil. Už dříve mluvili jsme o tom, jak při úplné jednotvárnosti v přírodě každé poznání jest nemožno, nyní zase musíme upozorniti na to faktum, že bychom se naopak při naprosté různosti zjevů stejně minuli s každým pokusem, utvořiti nějakou vědu. Souvisí to těsně s theorií našeho poznání, kteráž sobě žádá předměty podobné a různé zároveň k zbudování svých poznatků.

Kdy by svět byl tak uspořádán, že by se týž (správně mluvíc: zcela podobný) zjev nikdy po druhé neopakoval, co by z toho následovalo? Veškero poznání by se stalo nemožným — o chaose tom nemohli bychom ničeho vysloviti, co by se jen zdaleka podobalo našemu poznání.

„Kdy by každý jednotlivý předmět (tedy i zjev) byl v přírodě jediným, nepodobajícím se žádné druhé věci, bylo by pro každý předmět třeba zvláštního zákonu. Kdy by místo obecné podstaty „vody“ ve všech jezerách, řekách a pramenech bylo na tisíce různých podstat, tím by se zmnožil i počet našich poznatků dle toho. Kdy by místo 63 prvků, známých nám nyní, země naše složena byla ze 6000 prvků a jejich složek, jak velice by vzrostlo množství toho, co máme poznati! Kdy by naopak místo 63 prvků bylo jich šest, snadno bychom pojali své fysické známosti v několik málo vět.“ *) Jen tím, že se jisté zjevy opakují, jsou možny věty všeobecné, bez kterých nelze sobě mysliti žádné vědy. „Důvod toho jest zřejmý. Všeobecná věta jest mnoho zvlášních vět najednou. Onať velkou ekonomií ducha lidského. Všeobecná věta (vl. zákon) staví nás na výši, se které dle libosti můžeme jediným pohledem přehlednouti rozsáhlý soubor fakt. Zákon gravitační, zákon o setrvačnosti síly, zákon o určitých proporcích v chemii, zákon o relativnosti našeho poznání — obsahují v sobě každý tisíce různých vět.“ **)

Čím výše pak v této všeobecnosti postupujeme, čím méně vět potřebujeme, abychom zahrnuli větší počet zjevů, tím jest naše poznání dokonalejší a obsáhlejší. Na stupni té všeobecnosti a na tom, jak duch lidský ji sobě uvědomí neb neuvědomí, záleží zdar neb nezdar vědy. Věda také v tom poměru rostla, v jakém lidé dovedli více zjevů v jednu větu zahrnouti. Dvojího jest tu třeba: předně, aby zjevy *skutečně* byly podobny, vlastně shodny, za druhé, aby člověk tuto podobnost poznával a vyslovoval; tou schopností pak je člověk až příliš nadán, ba on spíše mnohdy soudí per analogiam o podobnosti tam, kde jí vůbec není a

*) A. Bain: Logic I. p. 22.
**) Tamže p. 23.

kde jen znenáhla uznává svůj omyl, vzniklý předčasným soudem.*) Meze toho zvšeobecňování upřílišňovali zvláště všichni ti, kteří celý vesmír chtěli shrnouti v jedinou větu, která by vše v sobě obsahovala, zároveň ale i vše vysvětlovala. Věta podobná může se nejvýše státi formulí, dle které se vše rozvíjelo a řídilo, ale k vysvětlení zjevů všech *sama* nestačí, může platiti sice o všech zjevech, sama však nemůže býti plným jich obsahem. Slavný zákon rozvoje, v Anglii hlavně H. Spencerem hlásaný, jest též podobnou formulí, o všech zjevech platnou, ne však všechny zjevy tak obsahující, že by se deduktivně z něho odvoditi daly. Filosofie však takového zákona ani nepotřebuje, jí úplně stačí podobná formule jako Spencerova. **)

Až posud tedy víme, že bez vět všeobecných nebylo by poznání, jakož i že by bez všeobecných *zjevů* nebylo ani takových vět, poněvadž všechno naše poznání jediné v porovnání oněch zjevů původ svůj má. Na čem tedy založena jest ona všeobecnost zjevů? Nikdo lépe neodpověděl k otázce té, než John S. Mill ve své logice zákonem, bez něhož by každá indukce — to jest zvšeobecnění jisté věty, pomocí závěru, z případů pozorovaných — byla neplatnou. Jest to zákon *jednostejnosti ve přírodě* (uniformity of the nature), takto vyslovený: „Co se stane ve přírodě jednou, bude se při dostatečně podobných okolnostech opakovati, a to ne jednou, nýbrž tak často, kolikrát se okolnosti ty opět objeví." ***) Tato jistota, s jakou můžeme říci, že se zjev za těch oněch okolností bude opakovati, jest jedinou a nejlepší zárukou našeho vědění. Jeť základem veškerého zákona přírodního, dle něhož se nic ve všemmíru neděje libovolně, ale kde vše jest podrobeno určitým, pevným zákonům určujícím výsledky z daných příčin. Na zákonu všeobecné *příčinnosti* (causality ****), odvozeném ze zákona jednostejnosti ve přírodě, spočívají veškeré naše přírodní zákony. Nic neděje se bez příčiny a vše dle pevných zákonů: toť základním kamenem každé vědy. A jen zákony to jsou, jež tvoří veškero naše vědění: pokud věta nestane se zákonem, t. j. pokud nevypovídá, že v přírodě za těch oněch podmínek se nutně a nepodmíněně stane to neb ono, potud nenáleží vědě; jen ty věty, které jsou zároveň zákony, jsou majetkem vědy. Zkušenost nám podává zákony, my je formulujeme u věty: avšak formulujemeli věty bez zákonů, jsme ve své staré subjektivní methodě.

Posud víme tedy tolik, že nejen bez všeobecných vět ale i bez všeobecných vět zároveň označujících zákony přírodní jest každá věda nemožná. Avšak ani to nám nestačí, ani *zákon příčinnosti* neobmezuje onen nekonečný počet zákonů, jež by rovněž jako nekonečný počet zjevů činily z všehomíra chaos, jen že chaos časem se obnovující.

---

*) O těchto ideích všeobecných viz zvláště: *H. Taine*: L'intelligence 2 ed. II. v. livre IV. §. 1. p. 233—262, jakož i porovnej příslušné části psychologie Spencerovy, Bainovy a logiky Millovy.

**) A. Comte Cours da la philosophie positive 3 ed. v. VI. p. 601. a J. S. Mill: Logic II. k. 3. k. 14 §. 12, kde zvláště dobře vyznačeny jsou meze toho zvšeobecňování, hledímeli k naší subjektivní povaze.

***) Logic I. p. 354; viz též výborné kapitoly o redukci v logikách Millově a Bainově.

****) Viz znamenitou Millovu kapitolu o příčinnosti I. pp. 372—426.

Místo nesčíslných zjevů jednotlivých nastoupí zde nesčíslné *spojeniny* zjevů, či lépe skupiny zjevů dle určitého zákona. Víme tu sice už něco, že totiž můžeme ze zjevu jednoho příčinně druhý předpověděti dle jistého zákona, avšak počet těch zákonů jest tak nesmírný, že poznání jejich jest nám holou nemožností. Znali bychom jen několik nejnutnějších zákonů, ostatnímu množství pak byli bychom ve přírodě vydáni na milost a nemilost. Čeho tedy ještě třeba? Ničeho jiného, než abychom podobným zvšeobecňováním jako u zjevů i mezi zákony nalezli jakési podobnosti, která by jedny zákony ke druhým přibližovala a ze které bychom konečně poznali, že jisté řady zákonů jsou sobě tak podobny, by právem mohly za jeden a týž zákon platiti. Tu stojíme na prahu vědy; jen tím, že se nám podaří zjednodušiti a zmenšiti onen počet zákonů až na takový stupeň, aby je lidská mysl pojala, stává se věda možnou, jinak by marné bylo naše snažení, zbytečná naše touha po poznání. Kdy bychom neuvedli z tisíce zákonů vždy jeden všechny je obsahující, darmo by se lidská mysl pokoušela o jakékoliv poznání. Na štěstí však zákony zdánlivě nestejné jsou totožné a usnadňují takto práci ducha lidského. Jak podobnost tato bývá objevována, o tom poučuje nás logika; s mistrovskou důkladností o tom pojednal zvláště J. S. Mill v kapitole „o vysvětlování přírody“ (Explanation of the nature): „Jsou tři spůsoby vysvětlovati zákony příčinnosti, neb což jest tatáž věc, uváděti je na druhé zákony. Předně, jeli zákon účinku příčin složených (t. j. více příčin) rozřešen ve zvláštní zákony těchto příčin zároveň s faktem jejich spojení. Vysvětliti zvedání balonu jest: udati zákony gravitace, plavby, plynové pružnosti, určiti tíži atmosféry a pružnost její, jakož i specifickou tíži masy balonové . . . vše to pak v jedno spojiti. — Za druhé, jeli zákon, jenž dva články, ne však blízké, spojuje v řetěz příčinnosti, rozřešen v zákony, jež spojují každý z těch článků s prostředními články. Spustímeli kohoutek u pušky, vyjde výstřel. Zákon ten rozřešíme ve více spojujících článků: Nárazem kohoutku vzbudí se teplo; teplo vznítí prach, látku to hořlavou; hořením povstane plyn, jenž jsa zamčen v malém prostoru má velkou expansivní sílu; expansivní síla konečně vyhodí kouli. V obou těchto prvých případech řeší se jeden zákon ve dva neb více; ve třetím případě dva neb více jsou spojeny v jeden. — Třetí tento spůsob jest *subsumpce* jednoho zákona pode druhý, nebo sebrání různých zákonů v jeden zákon všeobecnější, jenž všechny předešlé obsahuje. — Ve všech třech spůsobech jsou zákony rozřešeny v zákony mnohem všeobecnější, v zákony vztahující se ke všem případům, k nimž se předešlé vztahovaly, a ještě ku mnohým nad to. V prvých dvou spůsobech jsou tolikéž rozřešeny v zákony mnohem jistější, t. j. mnohem všeobecněji pravdivé, než jsou samy, poněvadž vlastně o nich se tím dokázalo, že nejsou samy zákony přírody, jichž charakterem jest pravdivost všeobecná, nýbrž jen *výsledky* zákonů přírodních, kteréž mohou býti pravdivy pouze podmíněně a na většině. Žádného takového rozdílu není v případě třetím; poněvadž zde zákony částečné jsou v skutku týmiž zákony jako všeobecné, a výminka v oněch byla by též výminkou v těchto. Každé takové vysvětlování přírody jest jen bližším krokem k odpovědi na otázku: Které jsou nejvšeobecnější věty, z nichžto všechny jednostej-

nosti (uniformities) ve přírodě mohou býti odvoděny? Nejznamenitějším příkladem, jejž dějiny vědy poskytují o vysvětlování zákonů příčinnosti a jiných jednostejností následnosti (uniformities of sequence) mezi zvláštními zjevy tím, že je rozřešíme v zákony mnohem jednodušší a všeobecnější — toť velké zvšeobecnění Newtonovo. Jednoduché faktum — že každá částečka hmoty ke každé druhé částečce směřuje silou nepřímo úměrnou se čtvercem vzdálenosti — vysvětluje padání těles k zemi, oběhy planet a družic, pohyby komet, a všechny ony různé pravidelnosti, které byly pozorovány na těchto zvláštních zjevech, jako elliptické oběhy, poměr mezi vzdáleností planety od slunce a dobou oběhu jejího, přílivy a ohromný počet menších astronomických pravd.“ *)

To je vše, co lze říci o vysvětlování přírody zjednodušováním a zvšeobecněním zákonů. Na konci upozorníme jen na zmíněné již faktum, že vše to není nic jiného než připodobnění a stotožnění více zákonů v zákon jeden. Ve všech třech případech jest tomu tak: v zákonu složeném z více jiných jednodušších neobjevujeme nic jiného, než částečnou totožnost onoho složeného zákona s některým zákonem jednoduchým; objevímeli pak více takových částečných totožností se zákony jednoduchými a složímeli je v jedno, máme zákon složený. V třetím případě, kde jeden jednoduchý zákon stotožníme s druhým, rovněž jsme shledali totožnost dvou zákonů, jen že zastíněnou různými okolnostmi. Složený zákon pak ve svých částech jest tak podoben jednotlivým zákonům jednoduchým, že můžeme tento složený zákon z jednoduchých prostě určiti, a to se děje se zákony složenými ve všech vědách deduktivních. Takové pak zákony jmenují se odvozenými. Výsledkem celé naší úvahy jest pak, že jest možno zákony zjednodušiti, t. j. zmenšiti jich počet, a jakmile se zákony tak zjednoduší, že jich plné poznání stává se možným, pak i věda jest možnou. V malém počtu jednoduchých zákonů se každá věda zakládá. Tím ovšem nepravíme, že jen několik těch jednoduchých zákonů tvoří celou soustavu vědy; naopak věda z těchto několika zákonů provádí celou svou budovu a obsahuje v nich všechny možné zjevy svého oboru.

Dle posavadního výkladu zdálo by se, jako by věda byla jen jedna, t. j. jako by se dalo to nesmírné množství zjevů uvesti na několik jednoduchých zákonů s sebou těsně spojených v jeden celek, ve kterém není žádné podstatné různosti, leč jen nenáhlého přechodu. V pravdě však jest nemožno takovouto jedinou vědu zbudovati: vesmír jest příliš různě sestrojen, aby tato různost byla jenom zdánlivá. Otázka ta dá se vědecky takto vysloviti: zda zákony, o nichž myslíme, že jsou *kvalitativně* různy, lze kdy uvesti na stejné zákony, z nichž by se objevilo, že zákony ty různily se pouze *kvantitativně*. Na příklad, kdy by se dalo dokázati, že zákony chemické nejsou ničím jiným, než vyšším stupněm zákonů dynamických, čili že v zákonech chemických vládne táž základní síla jako v dynamických, jen že *číselně* jinak obměněna. V přírodě sice tomu tak býti může, nikoli však v naší vědě, která nepronikne nikdy až do těch nejskrytějších hlubin samé

---

*) Mill: Logic I. p. 540—563, Bain: logic II. pp. 116—126. O druhém spůsobu vysvětlování viz zvláště A. Taine: L'intelligence II. v. p. 399-460.

přírody. Kdy by i jediná síla vládla celou přírodou, jeví se tu co síla dynamická, tu co síla chemická, tam zas co síla fysiologická neb organická či konečně co síla psychická, *nám* pak její vnitřní jádro, její pravá podstata ostane vždy tajemstvím, *my* na věky se tomuto tajemství jen blížiti budeme, rozdělovati pak různé obory jednotlivých zákonů bude našemu duchu vždy nutnou potřebou. Kdy by se však i někdy dalo dokázati, že všechny zjevy různí se od sebe jen svou mírou, kvantitou, ne však podstatou, kvalitou: ani pak nemizí potřeba děliti zákony na různé obory. Nemizí totiž jisté, určité spořádání zjevů, a to uspořádání tvořilo by pak různé obory zákonů právě tak, jako je nyní tvoří různá kvalita. Mluvímeli konkretně, díme: nejen naprostá kvalitativní různost zjevu chemického dělí jej od zjevu dynamického, než dělo by se tak, i kdy by táž síla v jednom jednodušším uspořádání byla dynamickou, v druhém složitějším, chemickou.

Neosáhne tedy všehomíra jediný soubor zákonů sobě podobných, alebrž více podobných skupin. A skupina zákonů podobných neznamená nám prozatím nic jiného než vědu. Není tedy ani jediná věda o všemmíru, než rozdělilo se o celý vesmír více věd různých. Jiná věda bude vysvětlovati pád kamene, jiná život člověka, ještě jiná válku mezi národy. A kolik takových různých oborů zjevů shledáme, tolikéž máme různých věd v našem smyslu slova. A věda jest tehdáž zřízena, vytknemeli pro ten neb onen obor jistý počet určitých zákonů, odvodímeli z těchto zákonů soustavně druhé zákony a dovedemeli pomocí těchto obojích zákonů všechny zjevy toho neb onoho oboru vysvětliti.

Nejsme však posud se svou theorií vědy hotovi a k otázce o rozdělení věd dostatečně připraveni, pokud ještě blíže nevyznačíme, jak každá věda v svém celku uspořádána býti musí, a co vlastně jest účelem věd vůbec, úhrnem vzatých.

XI.

Známe posud vědu co soubor všeobecných zákonů jistého oboru; definice ta však nedostatečně vyjadřuje svůj předmět. Něčeho se nám tu ještě nedostává, co jsme nahoře, mluvíce o uspořádání vědy naznačili slovem „soustavně“. Jest nám totiž třeba, zákony té oné vědy seřaditi, a především jedná se o formu toho seřadění. Spůsob, dle kterého se tu říditi musíme, jest vlastním každé klasifikaci vůbec, tedy ani této nevyjímaje. Dobrá pokynutí v tom směru dal Al. Bain ve své logice (I. p. 23—24). Vědě nestačí, aby jen fakta a zákony všeobecné sebrala, ona musí též tyto zákony tak uspořádati, aby jeden se druhým vhodně souvisel.

Připomeňme si rozdíl mezi zákony jednoduchými a složenými, nebo spíše mezi zákony v pravém smyslu slova a mezi zákony odvozenými. Zajisté že v každé vědě tyto jednoduché zákony budou předcházeti před složenými, jež jsou pouhými výsledky jejich. Tak se na př. v astronomii musí dříve mluviti o jednoduchém zákonu gravitace než o obězích těles nebeských, jež jsou výsledky zákona síly tangenciální a zákona gravitačního.

Čím který zákon jest jednodušší, tím jest též *všeobecnější.* Zákon všeobecné gravitace jest nejjednodušší, zároveň pak i v přírodě nejvšeobecnější. Zákon práce nervové soustavy jest příliš složitý, zároveň však i mnohem méně všeobecný, než zákon gravitační. Z toho patrno, že i zákony všeobecnější před zákony méně všeobecnými musí předcházeti. Obé toto uspořádání myslíme sobě tak, že na počátku každé vědy bude státi několik nejjednodušších a nejvšeobecnějších zákonů, ze kterých se ostatní méně všeobecné a složité odvoditi aneb alespoň vysvětlovati a přehlížeti dají. Kdy věda dojde toho svého vysokého stupně, by zbývající zákony prostě mohla odvozovati, uvážíme později. Za těmito pak zákony všeobecnými a jednoduchými sledují jako na doklad těchto zákonů zjevy jednotlivé, jako praví svědkové o pravdivosti určených zákonů.

To jest při uspořádání vědy stránka objektivní, nesmíme však zapomenouti ani na subjektivní stránku, t. j. na ono uspořádání, které se naší mysli nejlépe hodí. Avšak i tyto subjektivní požadavky nejsou ničím jiným než prostou obměnou toho, co už jsme uvedli; a sice má se u vědě postupovati od snadnějšího k nesnadnějšímu — a jednoduché, všeobecné jest u vědy snadnější než složené a jednotlivé. A vedle toho vše, čeho k důkazu některé pravdy třeba jest, má tuto pravdu předcházeti, čímž se věda *methodicky* uspořádanou stává, jako se objektivním uspořádáním stává *soustavnou.* Mimo to máme sobě uvědomiti význam všech vědeckých slov pomocí definice.*) Po všech těchto úvahách pak můžeme vysloviti plnou definici vědy takto: *Věda jest soubor zákonů určitého oboru soustavně a methodicky srovnaných, dle své jednoduchosti, všeobecnosti a vzájemné odvislosti.*

Však mnoho ještě zbývá, než dokonale porozumíme, co jest to věda. Máme-li něco poznati, co jest jen částí čehosi mnohem většího, nestačí jen důkladně poznati tuto část, nýbrž nutno také nalezti svazek, kterým tato část s ostatním celkem spojena, a určiti místo, které část ta v celku zaujímá, chceme-li něco více věděti o povaze této části v její úplnosti. Podobně též nevíme dokonale, co jest to věda, pokud neurčíme, s čím jest ve spojení, čeho jest částí. Slovem „věda" rozumíme zde ovšem vědu jednotlivou na rozdíl od rozsáhlé skupiny věd.

Mysleme sobě na okamžik, že by možna byla pouze věda jediná, t. j. že by jeden obor zákonů obsáhl veškery zjevy přírodní. Co by byla taková věda? Abychom mluvily slovy Bainovými, byla by „umělým symbolismem a ústrojím (machinery) k vyjádření zákonů a vlastností světových na rozdíl od toho, jak ony vlastnosti se jeví oku obecnému." **) Jako pak příroda znamená „veškeru soustavu věcí s celou skupinou všech jejich vlastností," ***) tak věda vůbec má nám býti obrazem a nejkratší formulí všeho toho, co jest ve přírodě obsaženo. Ano věda na svých nejvyšších stupních podává ještě něco více: jeť nejen formulí všeho, co jest, než i formulí všeho, co je dle zákonů přírodních možno. Vizte mathematiku v jejích nejdalekosáhlejších synthesích. Prozatím

*) Bain, Logic I. 24.
**) The Senses and the intellect p. 439.
***) J. S. Mill v „Essay: Nature" p. 64.

však se uspokojme s tím účelem vědy: že má podati nejkratší, avšak úplnou formuli všeho, co jest — a znamenejme, co z toho sleduje. Lzeli vesmír, t. j. jeho zákony neb předměty rozděliti v několik různých oborů, platí toto rozdělení zároveň o vědě, kteráž není ničím jiným než obrazem této přírody. Ale jak budeme vesmír děliti, kde počne ono naše dělení?

Řídíce se měřítky každého seřaďování a tedy i rozdělování výše zmíněnými, můžeme tu postupovati způsobem dvojím a sice: rozdělíme vesmír buď dle *zákonů* náležících do jedné kategorie, anebo dle *předmětů* za téže podmínky. V obojím rozdělení ovšem hlavní věcí budou zákony, jen že v prvém i rozdělení všehomíra jest jim podřízeno, v druhém zákony samy rozděleny jsou dle předmětů.

Oběma těmito dělidly různí se od sebe dvojí rozdělení věd, jež za našich dob způsobili dva znamenití filosofové a znalci věd: Francouz August *Comte* a Angličan Herbert *Spencer*. Poněvadž obojí rozdělení jest důležito, věnujeme každému z nich bedlivější pozornost.

(Dokončení).

Zlato v ohni.

Obrazy ze života

od

Vácslava Vlčka.

(Pokračování.)

XIII.

Páter Čacký ve svém novém působišti dávno už nežil v pokoji a míru — ba možno právem říci, že tam v pokoji a míru žíti vůbec ani nepočal. Jaktěživ by se byl nenadál, že mírné jeho srdce bude schopno tak prudké zlosti proti bližnímu, jako zde do něho vštípena byla. A jak bezděky, jak nevinně do toho všeho přišel!

Hned nazejtří potom, co jej pan Hubáček svými lesy až k Habrové do včelnice pastorovy zavedl, přišel na Bukovskou faru pastorův kostelník Rys a přinesl od pána svého lístek velmi dvorného obsahu: kterak prý s radostným překvapením slyšel, že veledůstojný pán dům jeho svou návštěvou obmyslil — že za tuto vzácnou šetrnost vzdává nejvřelejší díky, a že mu bude milou povinností, veledůstojného pana souseda v domě jeho vyhledati, a obzvláštním potěšením, osobně jej seznati; prozatím aby jej měl výmluvna, ježto pro okamžitou překážku není s to, aby bez prodlení přišel.

Čacký vyzvav posla, aby počkal na odpověď, uchýlil se v samotu a dlouho stál nad psaním pastorovým, opět a opět je pročítaje. Byl jím zrovna tak překvapen, jako tím, že jej polesný včera k pastorovi do-

stati chtěl, nic jinak než do pasti. Teď mu zase pastor sám z ničeho nic med kolem úst mazal. Ó, za tím něco vězelo! Pastor Svoboda byl v skutku nebezpečný člověk! Ale Čacký nebyl žádný hejl, aby se tak snadno lapiti dal. Chopil se péra, napsal odpověď rovněž plnou zdvořilých slov, ale chladnou jak učiněný led; pravý její smysl byl ten, že Čacký dvojctihodného pána včera nikterak obtěžovati nehodlal, že mu ani dále nehodlá působiti žádného nepohodlí — že jediný pan polesný musí odpovídati z omylu, jako by on do domu dvojctihodného pana souseda se byl dotírati chtěl.

Když tuto diplomatickou listinu složil, připadlo mu, že bude přece ještě lépe, aby nic písemného pastorovi do rukou nedával. Na tom se také konečně ustanovil, i zavolav posla řekl mu s odměřenou opatrností skoro do slova totéž, co byl prvé napsal.

Habrovský kostelník byl drobný mužíček, takto ale pevných zásad a smýšlení statečného, vůči katolíkům až i bojovného. Poslouchal faráře mlčky, ale přitom svá pichlavá očka do něho takořka zavrtával, a tenké rty jeho prohýbaly se zavilým úsměvem.

„Zde něco od cesty,“ končil farář a strčil mu do ruky nějaký stříbrňák.

„Ó prosím!“ řekl občan Rys tak ostrým hlasem, že celá jeho řeč byla jako jedno syčení. „Já jsem placen od svého pána, dvojctihodného evangelického faráře Svobody v Habrové. K službám. Má úcta!“

Mezi těmi slovy položil peněžitý dárek farářův velmi odhodlaně na stůl, zostra se uklonil a zostra odešel.

Čacký se za ním hněvivě podíval.

„Nu, ale jsem dychtiv,“ řekl k sobě potom, „zdali se dvojctihodný pán i nyní ještě tvářiti bude, jako bych mu byl učinil návštěvu, kterou mně oplatiti za svou povinnost pokládá.“

Pastor na Bukovskou faru nepřišel, Čacký teprvé v příští neděli jej spatřil tváří v tvář. Zašel si totiž po prvé do residence Mínininy, aneb, jak se vůbec říkalo, do lázní; nebylo tam už koupelí ale vedle Mínina příbytku rozsáhlé místnosti hostinské a veliká taneční síň — ve sváteční odpoledne se tu z bližšího i vzdálenějšího okolí pravidelně scházela společnost, mladí aby tančili, staří aby se na ně dívali a při sklenici sobě pohovořili.

Tu nebylo arci vyhnutí — katolický farář Bukovský a evangelický farář Habrovský byli sobě navzájem představeni. Uklonili se na oko, neřekli ani slova, pohledli na sebe s hněvem sotva tajeným i rozešli se pak na opačné konce hostinského domu, aby se jeden s druhým více nesetkal, jeden druhého raději už ani neviděl. K večeru se spustil hustý lijavec, hospodářům velmi vítaný ale pěším hostům v lázních nepohodlný, zvláště když hodina za hodinou míjela a déšť nepřestával. Pan správec byl tak šetrný, že zavolal svůj kočár, aby pány Čackého, Hubáčka i Svobodu domů dovezti dal. Čacký se děkoval i omlouval, a když pan Hoch omluv jeho poslouchati nechtěl, chopil se klobouku, poroučel se rychle, kvapil domů, promoknul až do kosti, ale nic si z toho nedělal: jen když nemusil tu cestu konati v jednom voze s pastorem!

Na veselku Lorinky Hubáčkovic nešel, poněvadž věděl, že tam pastor jistě scházeti nebude. A tak vůbec od té doby, kdekoliv byl

jeden, tomu místu se druhý v tu chvíli jak ohni vyhýbal. Kvarteta, kterým ondyno polesný sliboval tak skvělou budoucnost, znamenitým tenorem mladého faráře nic nezískala.

Pánové Čacký a Svoboda ještě se nesetkali, ještě spolu nemluvili a žádného vyjednávání mezi sebou neměli: kterak to tedy přišlo, že hned v první týden mezi nima vzniklo takové nepřátelství?

Přišlo to docela jednoduše. Hned v první polovici onoho týdne přinesl *Katolický Hlasatel* článek *O slavnosti v Bukové*, v němžto sice o slavnosti samé bylo jen několik slov ale tím obšírněji jednalo se o vysoké důležitosti této nové katolické štace. Co byl páter Čacký z úst svého představeného slyšel o útocích protestantismu a nebezpečném postavení živlu katolického na této čáře, jakož i nové náboženské pevnosti v těchto místech, bylo vše v Katolickém Hlasateli zevrubněji a důrazněji vyloženo. Osadníkům Bukovským přáno štěstí k události tak důležité pro ně i pozdní jejich potomky. Pastor Svoboda nebyl sice zejmena uveden, ovšem ale mluvilo se o jistých lidech, jichžto sítě a léčky v této končině rázem jsou potrhány.

Některý den potom v *Ohlase evangelia* vyšly *Poznámky ku slavnosti Bukovské.* V Ohlase evangelia nemívali — jak pravili — nic proti tomu, když sem tam zase jeden jezovita došel svého plného žlabu, ale co se těch útoků protestantismu, těch sítí a léček a podobných vynálezů týká, na ty aby sobě Katolický Hlasatel vzal patent, jsou prý to vedle jiných nebeských a pekelných nástrojů vlastně sítě a léčky k útokům dobře katolickým, k útokům totiž na kapsy, z nichžto by ještě nějaká prebenda mohla býti vydobyta. Pokud sobě osada Bukovská štěstí přáti může, to prý ještě trochu pochybno: tuku že jim nová fara jistě nedodá, posud že aspoň žili v pokoji mezi sebou i se svými protestantskými sousedy, ale páter Čacký že hned v prvním svém kázání hlásal samospasitelnost církve katolické a tudíž všecky protestanty do pekla odsuzoval. Takovým ne sice příliš jemným ale za to notně perným způsobem šlo to v Ohlasu evangelia dále. Přespolní přátelé Čackého postarali se, aby toto číslo Ohlasu evangelia zrovna ještě za tepla měl v rukou; hněvaje se netušil, že rovněž přátelé pastora Svobody neopominuli tomuto příslušné číslo Katolického Hlasatele do domu poslati.

Ký tedy div, že oba duchovní páni v neděli potom prvně se potkávajíce na sebe nehrubě laskavi byli?

A to byl teprvé všeho počátek. Katolický Hlasatel přinesl v nejbližším svém čísle *Odpověď na Poznámky* Ohlasu evangelia, načež Ohlas evangelia podal *Odpověď na odpověď* Katolického Hlasatele. Tím časem vmíchaly se do boje i jiné časopisy: na straně katolické přispěchal ku pomoci *Pravý Boží bojovník*, na straně protestantské počala prudkou palbu *Tvrz Hospodinova.* A nežli na nebi luna dvakráte svou čtvrt proměnila, jistému podnikavému nakladateli, který za půl tuctu let celý tucet různých časopisův byl založil a — pochoval, vidělo se nevyhnutelně nutným, na obranu evangelické pravdy a protestantského náboženství v Čechách zaraziti nový list, jejžto nazval *Růže od Jericha*, a jehož prospekt ozdobený kalichem, palcátem a mečem a odporoučející také papírnickou a hračkářskou

firmu nakladatelovu, do všech českých vlastí rozesílal. Z druhé strany sestoupilo se družstvo horlivých katolíků, kteří bezuzdnému prý řádění proti své víře umínili čeliti novým spolkem, *Rajský Stánek Sladkého Srdce Spasitelova* nazvaným a hlavně k tomu směřujícím, aby vydávány byly poučné i zábavné spisy pro lid v ryzém duchu církevním. Velmi brzy v skutku vyšla první kniha toho spůsobu; byl to román, ovšem román veskrze pobožný, v němžto sice také byl zamilovaný párek mladých lidí, Isidor a Theofila, však ani Isidor ani Theofila nikdy sobě neřekli: „Miluju tě,“ nikdy se také nepolíbili; na místě takových světských hříšností vždycky jen ona k němu a on k ní pravil: „Pomodli se za mne!“ Vůbec slovo *modliti* v tomto románě na každé stránce stálo průměrně sedmkrát, slova *Hospodin*, *Bůh*, *Ježíš Kristus* a p. nescházela skoro na žádné řádce, nejspíš proto, aby obsah knihy dokonale souhlasil s názvem jejím, anať byla nadepsána: *Nevezmeš Jmena Božího nadarmo* . . .

Samu nastávající válku obě strany ve svůj prospěch vykořistit hleděly; každá prohlašovala sebe za jedině vlasteneckou, při čemž na straně katolické poukazovali, že protestanti jsou stejného náboženství s Prusy — a časopisy protestantské nelenovaly pouštěti se do důkazů, že církev římská a její sluhové od jakživa největší pohromou českého národa bývali. A tu již celá rozepře počala přecházeti do politických denníků: národ měl rozhodnouti; každá strana tvrdila, že národ stojí za ní, a proto také každá jmenem národa mluvila, jmenem národa vyhrožovala, jmenem národa odpůrce svoje zatracovala a jmenem národa také šťastně aspoň na papíře porážela i potírala.

V prsou pátera Čackého ovládnul na počátku boje duch válečný, potom bolest, když na něj u veřejnosti tolik doráželi, a konečně hněv, když mu tak přespříliš křivdili. On byl přece vším tak nevinen jako novorozené dítko, půtky nezačal, a když vzplanula, měl dosti dobrého taktu, aby se jí ani neúčastnil, leda že s dvojnásobnou horlivostí u oltáře, na kazatelně, ve škole a všude jinde úřad svůj konal. Avšak konečně, když o sobě zase četl, že si nejspíš hodlá vysloužiti jmeno Ignác Lojola Štvácký, že jeho krátkým ale výdatným působením by teď v Bukové a okolí katolík souseda protestanta ochotně na lžíci vody utopil, za to že on sám o sobě do katolických listů posílá chvalné dopisy, zařizuje s bábami zvláštní pobožnosti a na korunování díla svého chce do své osady povolati jezovitské misie: když to vše viděl černé na bílém, nemohl se déle udržeti, a jakmile mu veliké rozčilení dovolovalo, napsal i uveřejnil otevřený list *Dvojctihodnému pánu, panu Em. Svobodovi, evangelickému faráři v Habrové.* Připomenuv bájku o vlku a beránkovi osvědčil, co na tom pravdy, že by on byl protestantským sousedům vodu kalil, a četl panu pastorovi pořádně levity o tom, co vše z Habrovské fary proti němu podniknuto od samého příchodu jeho do zdejšího kraje.

Neboť že pastor je všeho původcem, že celou tu vojnu on vždy znova rozněcuje a řídí, o tom Čacký ani na okamžik nepochyboval A kdy by snad byl z počátku pochyboval: později se kostelník Rys veřejně pochlubil, že do těch a do těch novin on posílá dopisy. Snadno uhodnouti, kde svoje rozumy a zajisté i hotové dopisy bral!

Otevřený list Čackého nezůstal bez odpovědi, která byla sice mnohem kratší než jeho levity, ale neméně ostrá, i zněla do slova takto:

Veledůstojnému pánu, panu P. I. V. Čackému,
samospasitelníkovi, neomylníkovi, celibátníkovi, růženečkářovi atd. atd.
v Bukové.

Jakživ jsem s nikým neměl vády — s Vámi nejméně učiním výminku. Dejte mi pokoj!

Em. Svoboda v. r.
evangelický farář v Habrové.

Jestliže už tato odpověď Čackého nehrubě mohla ukonejšiti, jak mu teprv bylo, když se dověděl, že farníci pastorovi nad ní byli zrovna u vytržení, že skládali a podpisovali adresu svému duchovnímu pastýři, ve které otevřený list Čackého nejpříkřejšími slovy odsuzovali a pastorovi svou neobmezenou důvěru, úctu a oddanost vyslovovali — když se dále dověděl, že tuto adresu netoliko vytisknouti dají, aby k ní také protestanté celých ostatních Čech přistupovati mohli, alebrž že také pastorovi v Habrové chystají velkolepou oslavu: banderie, slavnostní brány, ověnčení domů, nápisy, průvod s pochodněmi, veřejnou hostinu, podání adresy, řečnění atd.

Všecky tyto zprávy měl páter Čacký od kostelníka Lišky, s nímžto jediným ze svých osadníků o celé záležitosti mluvil, aneb lépe řečeno, jen sluchu jemu dopřával; neboť i před Liškou tajil, jaké city srdcem jeho zmítají, dělaje se, jako by se rozumný člověk takovým věcem jen usmáti musil . . .

Nyní už každý citelný čtenář porozumí, proč Bukovský farář pod lipou před zámkem po odjezdu mladého Traunigga i správce Hocha jako na uhlí seděl. Když sobě pomyslil, že nadutý pastor ani hraběte pozdravit nepřišel, ačkoliv jej správcovi očekávali a tedy zajisté mu o příchodu Ludvíkově napřed povědomost dali — když si pomyslil, že přes to přese všecko vychovanec jeho sám pastora navštívit jede a tím teprvé v nezřízené zpupnosti jej utvrdí — když si dále pomyslil, že on sám svému hraběcímu příteli o svém protestanském odpůrci posud ani nehlesl, neřkuli aby jej osočoval, pastor však že jistojistě v tuto chvíli mladému Trauniggovi na svého katolického souseda plnou hubou žaluje a jej očerňuje: tu pocítil v útrobách svých takovou hořkost, jako by se od rána byl živil jen samým pelynkem . . .

XIV.

Na štěstí se hrabě i správce dříve vrátili, než se toho nadál. Pátravé oko jeho neshledalo ve tváři švarného husara ani sebe menší stopy po věcech, jichžto se domýšlel.

„Snad přece nebyli u pastora,“ řekl u sebe v trapných pochybnostech, ale aby se o tom i jen nepřímou otázkou přesvědčil, k tomu nemohl se za celý svět odhodlati.

Oba páni vystoupili z vozu a po nějaké chvilce hnula se společnost od zámku. Nevraceli se rovnou cestou do Bukové ale učinili zacházku skrze háje, z nichžto teprv u samé fary vystoupili. Tu se hrabě s důstojníky rozloučil, chtěje prý se ještě na faře zastaviti.

„Hezké je tu bydlení," podotknul, když se správcem a knězem dovnitř vcházel, „ale já bych v Bukové přece raději zůstával na místě pana správce, než na místě pana faráře."

„Jen že u nás straší," řekl starý pán s žertovnou vážností.

„Ajaj!" smál se hrabě. „Zle?"

„Ještě včera," dí pan Hoch, „když jsme večer pohromadě seděli, stalo se, že některé osoby naší malé společnosti v pokoji byly dvakrát najednou. Pan farář je svědek — však viděl i sám sebe v druhém živém exempláři před sebou."

Pan farář nespěchal příliš horlivě svědčiti, ale rovněž ani neodporoval. Ano, když včera večer na oslavení narozenin páně Hochových se všemi přítomnými hodně se rozveselil, v skutku se spatřil v jiném ještě exempláři před sebou: tento druhý exemplář měl zrovna asi jeho postavu, měl zrovna takový klobouk a zrovna takové brejle, jak on nosíval, měl na sobě také skutečnou kněžskou kleriku, měl sice trochu tenší hlas ale náramně podobný způsob mluvy jako páter Čacký. A s ním stál tu druhý exemplář kostelníka Lišky, pravému Liškovi ne sice tolik podobný co do zevnějšku, ale způsoby jeho zrovna tak dobře padělající.

„Což, vašnost pane faráři," mluvil tento Liška, jehož originál nebyl ovšem přítomen, k podobě pátera Čackého, jenž se na to vlastníma očima díval — „nedostaneme žádnou hospodyni?" — „Kam hospodyni?" zvolal nový exemplář Čackého. — „Já myslím: do fary." — „Do *mojí* fary?" zkřiknul padělaný kněz. — „K službám, do vašnostpánovy fary." — „Člověče, co by zde, na mé faře měly ženské dělati?" — „Že by jako vařily, praly a vůbec ženské práce zastávaly." — „Ženské práce?" opakoval nevrle farář. „Což pak nejsou mužští, kteří by takové práce také zastali?" — „Ó to, poníženě prosím, jsou," mluvil horlivě Liška. „Já ku příkladu umím vařit jako nic — vždyť jsem byl na vojně, menáž musil jsem za kamarády skoro vždycky obstarávati, a knedlíky jsem dělal, že byly u celého regimentu rozhlášené, i důstojníci mohli se po nich utlouci, a málo scházelo, že by si mě náš generál byl vzal za kuchaře: — a byl to kníže! Já umím všecko — a ostatně mám tady zrovna přítele, který byl ještě dál než já, někde až za Amerikou: jakž bychom nezastali, co umějí hloupé ženské!"

A tak to šlo dále, sám skutečný farář smál se, až mu oči plakaly — což teprv ostatní, ti se čistě mohli strhati! Ale potom se to Čackému přece v hlavě rozleželo, když si na to doma vzpomínal, a nejvíce to mu lezlo na mysl, kde ty pokušitelky vzaly skutečnou kleriku? Od jiného ji sotva mají, pravil sobě v duchu, než od pastora Svobody. On jim při tom byl nápomocen, a nejspíš je k tomu i navedl. Tímto pomyšlením celá komedie v očích jeho nabyla naprosto jiné podoby. Rozdurdil se na paní Mínu a slečnu Žofii.

Teď při posledních slovech správcových zrovna na to myslil, kterak mu Mína slíbila, že se doma ze všeho vyzpovídá — když vstoupili do pokoje a pan Hoch jej nevinně upozorňoval: „Zde vás čeká nějaká zásilka.“

Na stole ležel zapečetěný balík s farářovou adresou. On nechtěl ho hned rozvinovati, ale když jej oba pánové pobízeli, že to také viděti chtějí, sňal obálku. Uvnitř byla jedna z jeho vlastních klerik a jedny z jeho vlastních brejlí; při tom pak lístek toho obsahu: „Děkujeme pěkně za půjčení. Včerejší duchové.“ Čacký viděl, že už i hrabě v celou věc je zasvěcen; nezbývalo, než dáti ji sobě veřejně rozřešiti.

„Kdo sem ty věci přinesl?“ ptal se Vlašťovičky, který vedle čekal, budeli ho k něčemu potřeba.

„Děvče ze dvora,“ zněla odpověď.

„A jak přišla klerika do dvora?“

„Jak?“ divil se Vlašťovička. „Což jste pro ni večer sám neráčil poslati? Děvče aspoň přišlo s vaším slovem.“

Páni se znova rozesmáli, a farář div se pěstí do čela neuhodil: jak jen mohl býti tak zaslepen, že se nedomyslil právě toho, co leželo na bíledni!

„Tato rozmarná pokušitelka,“ tázal se potom hrabě, „tato paní Mína je s vámi spřízněna, pane správče?“

„Ne jinak než přízní sousedskou,“ odtušil pan Hoch. „Paní Potocká je vdova po polském šlechtici, takto ale zdejší rodačka, dcera po nebožtíku dr. Pěchovi.“

„Dr. Pěch — dr. Pěch,“ opakoval sobě mladý pán; „není to ten doktor, který měl utkvělou myšlenku, z Bukové učiniti místo lázenské, až prý se z toho docela na rozumu pomátl?“

Čacký pozoroval, že se tato otázka starého pána nedotkla příjemně; a jsa tomu povděčen, že rozmluva od nešťastné kleriky na jiný předmět se obrací, pravil: „Ano, pane správče, jak pak se to vlastně má s tím lázenským podnikem nebožtíka dr. Pěcha? Vám to bude nejlépe povědomo.“

Musíme vyzraditi, že páter Čacký by už dávno rád byl otázku podobného obsahu správcovi předložil, ale posaváde nikdy nebyl s to, přese rty ji přenesti, aby se nezdálo, že vyzvídá minulost paní Míny, že se stará o ženské a pátrá po nich. Nyní se konečně výborná příležitost hodila — k tomu pan správce rád vypravoval a radost byla jej poslouchati.

„Mluvilo se i tady,“ pravil, „že dr. Pěchovi v posledních letech jeho života přeskočilo v hlavě kolečko; avšak byla to jen planá pověst. Doktor byl člověk rozšafný, šlechetný a roztomilý — býval také spokojený a veselý, i podržel obyčejně hlavu svou pevně na pravém místě, když jiní docela ji ztráceli. Pravda, častěji se o tom zmiňoval, že jsou zde dobré minerální vody, že jsou tu všecky podmínky lázenského místa, a že neschází nic jiného, než zaříditi koupele a byty pro hosti — škoda, že prý se toho nějaký podnikavý kapitalista nechápe. Tak se po mnohá léta mezi námi ob čas rozprávělo, někdy žertem někdy opravdově, vždycky jen mimochodem a zlehka. Až se stalo, že Habrovský pastor, nejdůvěrnější přítel Pěchův, beze všeho úmyslu při

jedné takové příležitosti jej nabírati a jemu s těmi Bukovskými lázněmi rouhati se počal. Doktor se rozehříval, však to právě pastorovi bylo vhod: čím opravdověji mluvil doktor, tím více jej škádlil. Všichni jsme se žertu účastnili, všichni jsme pastorovi více méně pomáhali. Pobavili jsme se dobře, ale pak jsme na tu řeč rychle opět zapomněli; jen pastor od té doby pravidelně doktora vtipkováním o „Pěchových Varech" dopichoval. Spadli jsme potom zrovna jako s nebe, když doktor pojednou dělníky najímal, pode dvorem základy kopati dal, lázně stavěti počal. ‚Ukážu vám,' odpovídal na všecko dotazování, ‚měl‑li jsem pravdu neb mluvil‑li jsem bláznovsky.' — I vystavěl budovu, zařídil koupele a byty pro hosti, a dal do novin vytisknouti pozvání, aby obecenstvo těchto hojivých vod i této přívětivé krajiny hojně užívalo."

„A sklamal se ubožák ve svých nadějích?" ozval se farář.

„Kdo nepřišel, bylo P. T. obecenstvo?" dokládal hrabě.

„O vysoké šlechtě už ani nemluvíte?" káral jej žertovně Čacký.

Správce potřásal svou bílou hlavou.

„Obecenstvo přišlo," pravil, „a také šlechta tu byla zastoupena — jinak by se Míninka nebyla stala paní Potockou —: ale háček vězel jinde. Naše háje oživly na jaře a v létě přespolními hostmi, těšili jsme se tomu, přáli jsme doktorovi štěstí — ale on nejásal, že jeho mínění zvítězilo, neradoval se z úspěchu svého podniknutí, proti dřívějšímu obyčeji svému býval zamlklý a nevrlý. Vykládali jsme si to tak, že na něho dolehly starosti, kterých prvé neměl, že musil ustavičně o tisíc věcí pečovati a tisícerým přáním a choutkám svých hostů vyhovovati, že pozbyl svého poklidu, svého pohodlí, své samostatnosti i ve vlastním domě. Uhodli jsme jenom částečně. Dr. Pěch měl se hůře, nežli jsme se domýšleli, ano pochoval ve svých lázních štěstí svého života: však hlavní příčina toho byla politická."

„Politická?" zvolali farář i hrabě zároveň.

„Politická i národní," potvrzoval správce. „Doktor nemiloval troji druh lidí: předně cikány, poněvadž prý se jen toulají, jen z krádeže a šejdířstva žijí — na spisovatele, kteří předměty své brali z cikánského života, líčíce jej jakožto idylický, na ty byl dr. Pěch zrovna zuřivý. Komu je taková líná, špinavá, zlodějská, zvířecí holota poetickou, říkával, tomu je také ropucha slavíkem!"

„Velmi jadrný úsudek!" zvolal se smíchem hrabě. „Ale vytrhuju vás z vašeho vypočítávání."

„Za druhé byli u doktora v nelásce židé, a sice jednak proto, že prý vůbec všude ve všech zemích společnost lidskou peněžitě vyssávají a plodné práce všude se štítí, jednak zvláště proto, že v naší vlasti k tomu ještě co národní odpůrci lidu českého se chovají, a jakož do nejposlednější vesničky vnikají, všude ostrůvky Němectva tvoří, poněmčovatelům pionýry dělají. Lidé na poněmčování Čech pomýšlející neměli urputnějšího odpůrce nad dr. Pěcha."

„Patrně," podotknul nyní Čacký, „měl dr. Pěch vedle jiných ctnosti i tu, že byl dobrý vlastenec — a já si dovoluji, vás, pánové, poprositi, abyste se mnou na jeho poctu připili."

Správec myslil, že farář tímto způsobem toliko hosti své pobízí na víno, které byl Vlašťovička mezi hovorem jejich na stůl postavil.

Avšak kněz zdvihaje sklenku, zrakem zkoumavým a při tom skoro úzkostným hleděl mladému hraběti v oči; tento dělal, jako by ničeho nepozoroval, přiťuknul s farářem ale hned od něho s jakousi plachostí tvář ku správcovi odvrátil.

„Račte laskavě pokračovati,“ pobízel tohoto Čacký. „Zůstali jsme u těch přešlechetných lidí, kterým jest to trnem v oku, že my Čechové jsme také národem, že máme svou krásnou vlast a svůj slavný jazyk, kteří nám i vlast i jazyk i dech i život chutě konfiskovali a nejen takovými úmysly se netají, alebrž i do všeho světa je vytrubují, tu za svůj lokajský lid, tam za mrvu na německé pole nás prohlašují, a právě nyní zase tak braniborsky hltavě k nám pohlížeji, zuby a nože na nás brousí, ačkoli tento druh našich přátel nesídlí pouze v Berlíně a v okolí Berlína — —! Ale prosím,“ mírnil najednou své rozhorlení, „prosím, račte pokračovati.“

„Osud tomu chtěl,“ jal se pan Hoch opět vypravovati, „že dr. Pěch ve svých lázních sice měl dostatek hostí, ale že to byli až na jednotlivou výminku samí Němci a židé. A tak se stalo, že pojednou ve svém vlastním domě slyšel samou němčinu i sám ustavičně německy mluviti nucen byl, a že i jeho čeládka němčinu volky nevolky lámati se učila, a poněvadž byla česká, za to jen posměch aneb i zlost pánů hostů snášeti musila. Zkrátka dr. Pěch octnul se pod svou vlastní střechou uprostřed Němectva, které nijak nebylo skromné, které si poroučelo a na všechen spůsob se roztahovalo, a kterému ve všem úslužně vyhovovati měl. Ke všemu tomu viděl, že svými lázněmi v nejčeštější krajině položil jen zárodek poněmčovatelské osady: páni hosté na žádného řemeslníka, na žádného sedláka ani nádeníka jinak ústa neotevřeli než po německu. Co doktor v těchto poměrech za několik let vytrpěl, o tom nám teprv později světlo vzešlo; on dlouho všecko trávil v sobě, poněvadž si pomoci nemohl: vstrčiltě do lázní netoliko celé svoje jmění ale i dosti peněz cizích, proto nemohl couvnouti, musil vytrvati, v domě svém zůstávati otrokem, s tajným skřípáním zubů poslouchati řeči, proti kterým by se dříve se vším důrazem byl ozval. A nechtěl se ani nikomu s tím svěřiti, co v duši své trpí, poněvadž to pokládal za svou největší hanbu, do které se vlastní vinou přivedl. Přemáhal se tak dlouho, až z toho celý sešel; bez pochyby že mu to také zdraví podkopalo, a že neumřel smrtí tak náhlou, jak se potom vůbec soudilo.“

„Tedy ho to v skutku umořilo?“ zvolal farář.

„Nejen, že ho to umořilo . . . Když se před dvěma lety naši do šlesvickoholštýnské války ubírali, měl dr. Pěch mezi svými hostmi dva tři horlivé velkoněmce — ovšem v Čechách rozené i v Čechách usedlé — a následkem toho lázenská společnost dnem i nocí jen politisovala. Doktor byl arci zcela jiných náhledů než jeho němečtí hosté, tvrdil, že naši ve Šlesviku a Holštýně budou jen v pravém smyslu slova pracovati pro pruského krále, a Prusové že se jim za to svým časem po prusku odmění. Lázenští Němci a židé se takovými jeho námitkami rozpalovali; byli vždy smělí, když se rozpálili, byli drzí. Tu konečně jednoho večera dávno nahromaděný hněv doktorův prasknul jako vystřelená puma — pověděl jednou těm pánům svoje mínění cele

a bez obalu. Jim se do té doby v lázních jak náleží líbilo, chválili vodu, chválili vzduch, chválili krajinu, chválili naše procházky veřejně a hlasitě, a potají zajisté každý z nich nejvíce chválil láci všeho zdejšího živobytí: ale když jim dr. Pěch do živého pověděl, co si o jejich politických a národních rozumech myslí, umluvili se a najednou hromadně opustili jeho lázně, tak že v těchto zbyl jediný host, který nebyl ani Němec ani žid nýbrž Polák. Nedosti na tom: za několik dní byl dr. Pěch v domě svém zatčen; všecky papíry jeho zabavili, a jej do vyšetřovací vazby odvedli. Manželka jeho i s Míninkou právě byla na delší návštěvě u své stařičké matky — když jí z čista jasna ohlašovali, že jest manžel její uvězněn a že mu hrozí mnoholetý žalář: nenadálá rána zlomila ubohé život, ranila ji mrtvice . . .“

Čacký opět a opět sprásknul ruce nad hlavou — co slyšel, pohrávalo celým tělem jeho. Hrabě upjatě a skoro bez pohnutí na správce pohlížeje očekával další jeho vypravování.

„Byl obviňován velezradou, pak uražením veličenstva, pak zločinným rušením veřejného pořádku a pokoje — ale posléze byl soudem vůbec za nevinna uznán. Jen že vyšetřovací vazba kolik měsíců trvala — a doktor vrátil se domů tělesně téměř zničený. Mezi tím kde který věřitel byl, hlásil se nejdůraznějšími prostředky o své, a dr. Pěch byl by dojista nejen o všecko své jmění ale také o vlastní přístřeší přišel, kdy by nebývalo posledního hosta jeho, Poláka Potockého.“

Hrabě bezděky spokojeně hlavou pokývnul.

„Že se tu mezi těmi Němci do poslední chvíle Polák udržel, dělo se tuším z jiné příčiny, nežli že by byl jejich náhledy sdílel?“ poznamenal farář.

„Beze vší pochyby,“ odtušil správec. „Ano milý Polák octnul se tady právě proto, že se mu dříve už s Němci přihodilo něco velmi podobného jako dru. Pěchovi. Měl statek svůj v Poznaňsku ale bydlíval ob čas v Berlíně, a tu nejen s Prusy ale i s Rusy míval různé půtky. I stalo se, že mu jistý Rus poslal svého sekundanta, a on jej musil žádati, aby poshověl, až odbude souboj s Prusem, kterého byl vyzval. To vyzvání pak mělo také politickou a národní příčinu: Polák a Němec stříleli se pro báseň —“

„Pro báseň?“ opakoval hrabě.

„Pro veršované poslání k novému pruskému králi, jež básník Hebbel uveřejnil a v němž o Polácích urážlivou zmínku učinil.“

„O Polácích, o Češích i Rusech!“ zvolal Čacký. „On právě vynašel ty lokajské národy! Počkejte — já mám tu vzácnost někde uschovanou — počkejte!“

Hledav okamžik ve svém stolku, vytáhnul papír a četl:

Nicht blos, dass sich der Erzfeind rüstet,
Der Karl's des Grossen Reich gesprengt,
Und dass den nord'schen Aar gelüstet,
Der schon durch's Wachsen uns bedrängt:
Auch die Bedientenvölker rütteln
Am Bau, — —
Die Czechen und Polacken schütteln
Ihr strupp'ges Karyatidenhaupt.

— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

Nun ringt denn, — —
Das ganze Deutschland jauchzt Euch zu,
Weis't ihr den Wälschen und den Reussen —
Die andern sterben so — zur Ruh!

„Jaké to zvláštní články jednoho řetězu!“ dokládal farář, proti vůli své znova se rozhorliv. „Německý študent Becker v létě r. 1861 napsal jakožto své poslední pořízení: „Zastřelím krále pruského proto, že by neuskutečnil jednotu všeho Němectva!“ — Pak šel, vyhledal jeho veličenstvo na procházce, vypálil na něj bambitku avšak nic mu neuškodil. Na to německý básník Hebbel králi napsal svou vzácnou epištolu; v té o Češích a Polácích vyřknul pohanění, nad které nikdy nic surovějšího napsáno a vytištěno nebylo, a vedle toho složil takovouto moudrost: ‚Bůh tě zachránil, králi, ale jen k jednomu účelu: musíš se státi císařem jednotného Německa!‘ — Ztřeštěný Becker soudil: ‚Musím tě zastřelit, protože to neučiníš!‘ — osvícený Hebbel soudí: ‚Protože tě nezastřelil, musíš to učinit!“

„A jeho veličenstvo,“ podotknul mladý husar skrze zuby více k sobě nežli k ostatním, „jeho veličenstvo velice, velice pospíchá, by to učinil. Uvidíme . . . Avšak,“ obrátil se k panu Hochovi, „abychom se snad vrátili k tomu souboji.“

„Pan Potocký o Hebblově epištole před Berlíňany mluvil s hněvem a opovržením, dostal se do hádky, a tomu, který se Hebbla nejvíce ujímal, poslal vyzvání. Stříleli se. Hned první ranou vyzvaný Prus Potockému roztříštil pravici. Sekundanti myslili, že je tím souboj u konce, ale Potocký odpíral: ‚Mám ještě levici, abych zbraň udržel.‘ I udržel ji a mířil pevně a vehnal sokovi svému kouli do těla. Sám ovšem ztratil pravou ruku — muselať mu býti odňata — k tomu byl nucen uteci za hranice a žíti u vyhnanství. Při útěku ho nikdo nepodporoval horlivěji než onen Rus, který se s ním dříve také na krev potýkati chtěl, ale potom když se dověděl, proč Potocký s Rusem se bil, smýšlení svoje k němu docela změnil, ant se Polák mstil za urážku, která se i Rusů týkala. Potocký přišel do Čech; naše lázně byly několikáté, které tu navštívil, povzbuzen Pěchovým provoláním v novinách — ale byly to první lázně, které si liboval, ve kterých celé léto strávil a do kterých následujícího jara záhy opět přišel.“

„Váben obzvláštním magnetem,“ pravil hrabě Traunigg s tajnou nedočkavostí.

„Zajisté,“ svědčil správce. „Míninka dobyla si u něho veliké obliby, ani ne tak svou sličností jako svou živou povahou, svým překypujícím humorem; byla tehdy bujným diblíkem patnácti šestnácti let, o mužskou přízeň se šlaka starala, však byla neunavnou pokušitelkou těch, kteří se k ní přiblížili. Potocký se o ni prvé žádným způsobem neucházel; byl vůbec velice tichý, celé dni chodil po hájích samoten, každého vlídně pozdravil, ale jinak zůstával docela v sebe uzavřen i před samým dr. Pěchem. Teprvé osudnou bouří se dokonale poznali a navzájem k sobě sblížili; Potocký doktora v největší jeho tísni velkomyslně zakládal penězi, koupil od něho lázně — které ovšem hned lázněmi býti přestaly — a pak ucházel se též o ruku Míninčinu, dojista nejvíce proto, aby doktor za svého života ještě budoucnost svého dra-

ného dítěte opatřenu viděl. Dobrého Pěcha šlechetnost tato až rozplakala. Potocký se potom přímo k Mínince obrátil s dotazem, jsouli její srdce a její ruka posud ještě svobodny — a k svému překvapení musil slyšeti, že srdce její už zadáno jest —"

„Že jest?" zvolal hrabě.

„A komu pak?" ptal se Čacký.

Správec pokračoval: „Pravila, ruka její že ovšem není zadána ani slíbena, že však ona — Míninka — nesmí šlechetnost pana Potockého spláceti nešlechetností, že mu nesmí nic tajiti. Ale kdo se jí to už prvé do srdce vkradl, neřekla ani jemu aniž komu jinému."

„Však manželkou pana Potockého stala se přece?" řekl hrabě.

„Potocký nenaléhal, nespěchal. Pravil, aby Míninka také ruku svou volně zadala, on že počká, až se to stane. Ale platili od té doby za ženicha i nevěstu. Na podzim Potocký na honbě tak nešťastně upadl, že ručnice jeho spustila a jemu celý náboj do života vniknul. Okamžiky jeho byly spočtěny. I žádal, aby se Mína s ním na smrtelném loži oddati dala a tímto spůsobem dědičkou jeho jmění se stala — neboť byl zatím i pozemků za hodný dvorec skoupil, chtěje se tu navždy usaditi. Dívka velikomyslnosti takové ani z ohledu na Potockého ani z ohledu na svého otce ani konečně z ohledu na sebe slušně odpírati nemohla. Povolali také mne za svědka k těm oddavkám, při kterých netoliko nevěsta plakala ale i nám všem, kteří jsme tu stáli, slze po tvářích se hrnuly: jediný ženich zdál se býti docela vesel, ani hnutím žilky neprozradil, jakou bolestí ho svírá jeho smrtelná rána, usmíval se ano hleděl i zažertovat, že nevěstě své nemůže podati leč levici. Několik hodin po oddavkách s týmže poklidem vypustil ducha v rukou své nevěsty, která po celé své manželství od manžela svého v pravém smyslu slova ani na okamžik neodstoupila... Nedlouho potom zhasnul i dr. Pěch, tak že Míninka v kratičkém čase ztratila matku, otce i manžela..."

XV.

„Na štěstí neztratila svůj rozkošný humor," podotknul mladý Traunigg.

„Ani své pokušitelské nadání," dokládal farář.

„Jak figura ukazuje," smál se hrabě, i hodil hlavou po klerice. — „Ale když byla paní Mína vdovou, tu se přece prozradilo, komu to už dříve srdečko své zadala?"

„Neprozradilo," odtušil pan Hoch — „podnes o tom nikdo nic neví, leda snad tuhle pan farář."

„Já?" zvolal Čacký zrovna uleknut. „Já? Kterak bych já — ?"

„Myslím jen," vysvětloval starý pán s úsměvem, „že se vám každý musí vyzpovídat, i děvčata ze své lásky. Ale kdy by to pan farář na krásně věděl, co mladá vdovička nikomu ze světských lidí nesvěřila, nám tím není pomoženo: pan farář to teprv nevyzradí."

Husar se znovu hlasitě zasmál, pan farář s ním.

„Což," řekl potom hrabě, jako by se mu pojednou rozbřesklo — „což, nebyla to snad pouhá výmluva? Slečinka snad jen předstírala,

že srdce její už není svobodno, aby se vyhnula sňatku s mužem, jenžto srdci jejímu přec jen zůstával lhostejným?"

Pan Hoch pokrčil ramenoma.

„Možná," pravil, „ale já o tom velice pochybuju. Potocký byl mladý hezký muž, rytířské mysli a jemných mravů, slovem člověk, ku kterému dívčí srdce nesnadno zůstává lhostejným, a nad kterého tu dojista široko daleko nebylo. Pravda, byl jednoruký, ale to nebyl tak veliký nedostatek proti všem jeho skvělým vlastnostem. A pak, Míninka by při takové příležitosti sotva byla selhala, lež od ní vůbec sotva kdo slyšel — ano, mluviti pravdu jest tak velice jejím obyčejem, že jí to lidé nezřídka za zlé pokládají, když se totiž pravda týká jich .... Ostatně bude snad nejlépe, jí samé na zub sáhnouti — bez toho je čas, abychom se k našim ženským vrátili."

Opustivše faru odebrali se všichni tři pánové do dvora k večeři. Na pana Hocha doma vedle několika psaní z pošty přinešených čekal také telegram. Po tomto sáhnul nejdříve.

„Veliká novina!" pravil přehlednuv obsah jeho. „Paní hraběnka mně ohlašuje, že se přestěhuje na zámek Bukovský, aby se vyhnula hluku válečnému — "

„A brzy?" tázal se rychle farář.

„Brzy. Zejtra odpoledne mám jí poslati koně na nádraží."

„Už zejtra!" zvolal Čacký. — „Zdali pak budete moci tady se jí dočkati?" ptal se hraběte.

„Pohříchu," odpověděl tento, „vyrazíme odtud s časným jitrem — a v nynější době nelze činiti žádných výminek od obecného pravidla."

Při večeři točil se z počátku hovor okolo této veliké noviny: jaká je to náhoda, že paní hraběnka přijíždí jen o den později než její syn, jak jí to bude nemilé, že se s ním nesetkala, ačkoliv mu byla tak na blízku, a zase že ji přece jen bude těšiti, když uslyší, že ho tu viděli zdravého a veselého. On sám byl toho mínění, že matinka před vojnou má zbytečné obavy: jen co vojsko naše na sever protáhne, že bude v těch končinách po hluku válečném — aby Prusové tak hluboko do Čech vnikli, na to že není žádné pomyšlení.

Ale brzy milý hrabě sám první od tohoto předmětu řeč jinam obrátil, a pak se po celý večer už o ničem tolik nehovořilo jako o páně farářově klerice. Hraběcího husara čtveráctví mladých dám v tu chvíli nejvíce bavilo, i byl v narážkách, vtipech a slovních hrách o této jedné věci zrovna nevyčerpatelný.

„Nevyzradil jste, velebníčku — ?" šeptala paní Mína Čackému do ucha.

„Ještě ne," odpověděl on. „Čekám, ukáželi se slibované polepšení."

„Věděla jsem to — vy jste tak hodný pán," podotkla ona, pořád ovšem v lehkém žertu. Ale co se toho polepšení týkalo: Čacký nemohl při ní neznamenati patrné změny. Všichni jej nabírali a škádlili, jen ona ne; naopak zastávala se ho, byla pořád jeho mínění, vytrvala věrně na jeho straně. Udobřovala jej aneb jej po spůsobě kočičky jen zpředu hladila?

Ostatně si on sám touto hádankou příliš hlavy nelámal — cosi jiného jej v myšlenkách zaměstnávalo. Nesáhli — jak správec byl

navrhoval — paní Míně na zub otázkou, komu to srdce svoje zadala, než se stala paní Potockou: ale Čacký se v duchu pilně rozpomínal na všecky možné ženichy, na všecky svobodné a vdovce, s kterými kdy Mínu pohromadě viděl, o kterých ji mluviti slyšel — hleděl se dopíditi nějaké nitky, třeba jen nějaké pavučiny, jejíž pomocí by tu tajnost rozluštil: vše nadarmo. Ještě se mu nejvíc mohlo podobati, že byla zamilována do Charlesa Sealsfielda, neboť se pro něj z čista jasna až i rozplakala: ale Sealsfield byl mrtev, a ona ho jaktěživa neviděla. Také sice Čackému vypravovala, že se kdys její srdéčko rozplamenilo vášní k malému hrabátku, které však tehdy o jejích citech nemělo žádného zdání, alespoň se velmi pohodlně zbožňovati nechalo: avšak nyní se hrabě Ludvík všemožně činil, aby na sebe upoutal pozornost mladé vdovičky a vzbudil libost její; ona pak žertovala i smála se s ním dost a dost, ale bylo docela patrno, že se bývalý poměr na dobro zvrátil, že teď pohodlí a nenucenost a zahrávání jest na straně Míninčině, ne Ludvíčkově.

Kdy by byl Čacký na tom místě měl jmenovati mužské, kterým paní Mína jakousi zvláštní náklonnost projevovala, snad by byl musil počíti — Vlašťovičkou. Proto se nejvíce nachyloval k domnění, že tajná láska její nebyla v skutku ničím více než výmluvou . . .

Přišel čas k odpočinku. Hrabě maje ráno tak záhy odejeti, dával už nyní dámám s bohem, děkoval jim a přál sobě štěstí, že se v Bukové staviti a tak výborně s nimi pobaviti mohl. Správec a farář dovedli jej až do ložnice a tu se s ním rozloučili. Čacký odcházel s panem Hochem, ale pak se ještě jednou vrátil: zmocniloť se ho náhlé pohnutí, musil ještě s vychovancem svým beze svědků promluviti.

„Můj drahý — ty víš, jak jsi mně k srdci přirostl — přichází mi tak za těžko, zas od tebe se odtrhnouti," pravil tichým měkkým hlasem, tiskna mu obě ruce, hledě mu vlhnoucím zrakem v oči a neznamenaje, že mu pojednou zase tyká.

Husar nebyl tak měkce naladěn, ale k lásce tak patrné nezůstal lhostejným: složil ruce farářovy dlaněmi k sobě a přitisknul k nim tváří svou hlavu.

„Když jsem se s tebou nedávno po prvé loučil," dí kněz, „činil jsem to s bázní — teď jsme se mimo nadání brzy opět setkali, avšak ve mně na rozchodu srdce tluče ještě teskněji: strachuju se ještě mnohem víc, že se takto už spolu neshledáme — "

„Proč ne?" řekl mladík. „Prusové nebudou tak ukrutní — "

Čacký skočil mu do řeči.

„Neobávám se ani tolik nepřátelských mečů a střel — pevnáť je víra má, že bůh můj bude tvým štítem: avšak obávám se — obávám se, že se mi odcizíš . . ."

„S tou obavou jste mne ondyno také propouštěl," podotknul chlácholivě mladý Traunigg — „nuže, vrátil jsem se vám odcizen?"

„Vrátil jsi se, abych viděl, že tvé srdce posud je stejně dobré. Náhodou stala se tu taková řeč — o tom polském patriotovi, o Potockém. Ale což pravím: náhodou! . . . Kdy bych se ti já někdy lhostejným, směšným nebo protivným stal — což pak záleží na jednom člověku, na jakémsi zastrčeném popu — "

„Ale můj dobrý příteli!“ ohražoval se hrabě. Čacký nedal se tím másti.

„Nebylo mou nejvyšší snahou,“ pokračoval, „abych ti snad vštípil lásku k sobě — alebrž abych ti vštípil lásku k otčině, k národu. Pokládal jsem to za svou svatou povinnost, poněvadž ta láska jest u muže první a nejvyšší, a poněvadž to nepříznivý osud s sebou přinesl, že bys se této lásce nebyl naučil tak přirozeně, jako mnohý třeba sebe chudší syn naší rodné země . . . Kdy bych toho u tebe byl nedosáhnul, kdy by semeno té lásky v prsou tvých hložím bylo uduseno: byl bysi mně naprosto odcizen — neboť bych pak nemohl tě milovati, tebe si vážiti . . . Jako zlato ohněm zkoušen bývá člověk — bůh mi dej toho dočkati, abych viděl, že tvé srdce zůstalo ryzím zlatem! . . .“

Hrabě poslouchal tuto řeč se vší možnou pozorností a vážností, do které se po tak veselých hodinách honem vpraviti mohl, ale poslouchal ovšem bez zvláštního pohnutí, jako mladíci vůbec kázání sebe lepších a milejších pěstounů poslouchají. Na konec potřásl Čackému silně rukama, a ten ještě jednou jej objav prudce odešel.

Divadlo, které na něj v jídelně čekalo, nebylo jeho rozechvěným citům valně přiměřeno. Paní Mína stála u prostřed pokoje docela po vojensku tělo držíc, salutujíc, se uklánějíc a kroutíc sobě knírky, jichžto neměla, podpatky hlučně srážejíc, „Jrüss dich!“ a „Jrosser Jott!“ volajíc — jedním slovem husara Traunigga v pohybech, v řečech, ve hlase, ve smíchu do podrobna padělajíc.

„Jděte k šípku,“ mluvil k ní po tichu ale důrazně správec — „kdy by se to proneslo — kdy by měl hrabě jen tušení —“

A mezi tím co se jeho obličej všecek ve skutečnou vážnost halil, přiletěl náhle smích a změnil jako bleskem celou jeho tvář: pan Hoch musil se popadati za břich, ale hned opět se pamatoval, že ta šprýmovná hra jest odvážná i nebezpečná.

„Dosti, dosti toho hříchu!“ volal znova. „Bez toho máte ještě tuhle pana faráře na svědomí — dělejte raději, ať jeho udobříte!“

Paní Mína rázem nechala úlohy, kterou po tu chvíli hrála, sepjala před Čackým ruce na ten způsob, jakým děti prosívají, a žadonila: „Pěkně vás prosím a žádám, odpusťte mi to —“

„To není jen prosit,“ podotknul správec — „dát hezky pac, políbit —“

Sotva bylo to slovo pověděno, krasavice už držela pravici Čackého a vtiskla mu hlasité políbení — ne na ruku, nýbrž na ústa.

„Je to tak dobře?“ tázala se pak s nejnevinnější tváří pana správce.

„Zcela dobře! Výborně!“ svědčil tento tleskaje rukama.

Mína se obrátila k Žofii, která se po straně utajeným smíchem div nezalykala.

„Teď je na tobě řada,“ kázala jí suše. „Pojď velebníčka udobřovat, jak tatínek poroučí.“

„Ach,“ vzdychala Žofie, nemohouc se smíchem ustanoviti, „já to tak dobře neumím — prosím tě, odbyď to také za mne!“

„No tedy,“ řekla Míninka, a v tom už zase Čackého políbila.

On chystav se, že bude odporovati Žofince, byl druhým políbením ještě více překvapen než prvním. Cítil ovšem, že by také ze své strany měl

na žert odpověděti žertem — ale to je snadno věděti, však nesnadno provesti, když se na člověka tak málo světského počnou žerty sypati ve spůsobě hubiček — hubiček ženských, tak mladých a sličných ženských!

Čacký nevěděl, jak se všemi se rozloučil a jak venku se octnul —: jedno věděl, že se to nestalo takovým spůsobem, jakým se státi mělo...

Nikdo se v tu noc s lepším rozmarem neukládal na lože jako pan správec. Už se mu oči skližovaly dřímotou, ale když mu na mysl vstoupilo, jak Čacký náhlým políbením Míninčiným byl překvapen, jak ustrnule hleděl, jak zrovna celý zprkeněl, že by nemohlo být hůře, kdy by místo hubiček naň z čista jasna hromové rány dopadaly: tu starý pán volky nevolky vždy znovu zase vypuknul v hlasitý smích...

XVI.

Velmi různé věci kroužily se Čackému hlavou, když se noční samotou ode dvora ke vsi ubíral. Až celá ta nepravidelná strakatina v jedné myšlence končila: „Může to co nejdříve státi černé na bílém v Ohlase evangelia, v Tvrzi Hospodinově i v Růži od Jericha — a je to přece jednou komár, ze kterého se na takových místech pořádný velbloud udělati dá!"

Jakkoliv mu tato myšlenka v hlavě šuměti nepřestávala, přece nebyl ani mrzut ani smuten ani tak dalece nespokojen; bylť venku tak příjemný chládek, tak milé šero, lípy tak medově, tak rozkošně zaváněly, hvězd bylo na čistém nebi jako máku a mžikaly tak přívětivě, mrkaly tak důvěrně! Ode vsi zazníval zpěv: Slovák husar si tam ještě notoval, kdesi nahoře, zdálo se, že zpívá zrovna v oblacích jako skřivánek:

Šablenka brúšená,
to je moja žena,
ona ma vyseká,
keď bude potreba!

Troubení ponocného přetrhlo mu píseň — i to troubení byla radost poslouchati. On to ale také nikdo jiný netroubil nežli všestranný mistr Liška, který, když Vlašťovička na jeho místo do fary povolán byl, v náhradu za to úřad Bukovského ponocného přijal. On netroubil jako sprostý ponocný, jako začátečník nebo nedouk, on zacházel s rohem jakožto muzikant, on hrál jakožto umělec, a zvláště poslední — jedenáctou — hodinu vytáhnul tak čistě a zvučně, že po všech hájích vůkol tancovala a sobě prozpěvovala, jako by do rána utichnouti nehodlala. Páter Čacký se zalíbením jí naslouchaje vyrušen jest těžkými kroky, které se za ním ozvaly. Obrátiv se viděl, že jakýsi mužský lipovou alejí za ním pospíchá. Stál, aby se ho dočkal; mužský byl také několika dlouhými kroky hnedle u něho.

„Kdo to?" ptal se farář přátelským hlasem, nemoha vysokou tu postavu poznati.

„Osel," dostal hlubokým drsným basem v odpověď — „a sice největší osel, který vás kdy na vašich bohulibých cestách následoval!"

Farářovi přirozenou měrou taková odpověď nezněla zvlášť příjemně, tím méně, že mu celé vzezření člověka toho, pokud je v nočním

šeru rozeznával, byly docela cizí — jenom hlas jeho budil v něm jakousi temnou upomínku: buď jej slyšel již tuze dávno, aneb jej slyšel před nedávnem sice avšak jenom zběžně — na každý spůsob při nějaké nikoliv nepříjemné příležitosti.

Přistoupil blíže, aby se naň lépe podíval.

„Snad mne spíše poznáte, stisknuli vám šlechetnou pravici,“ řekl cizinec, jako kleštěma obě páže farářovi svíraje a zarostlý obličej svůj k samým očím jemu strkaje.

Stisknouti pravici — tím slovem se Čacký rázem upamatoval: mezi známými jeho byl jen jeden pověstný tisknutím rukou, a tomu svědčil také ten napolo povědomý hlas.

„Člověče,“ zvolal farář, „buďto se velice mýlím, anebo byste se měl jmenovat Pudil!“

„Měl bych se jmenovati hňup!“ rozkřiknul se cizinec. „Měl bych se jmenovati tulipán, mezulán, ťululum! Ať mi ruka upadne, jestli jsem si takového jmena dokonale nezasloužil!“

Hlas jeho nezněl nic žertovně, naopak velmi opravdově, ale Čacký toho pro své překvapení nehrubě dbal.

„Kde pak se tu pojednou berete?“ ptal se s účastenstvím, s jakým se staří známí vítají. „Osm roků jsem vás neviděl, ani o vás neslyšel —“

„A vy,“ jal se Pudil mluviti, nevšímaje si farářových slov — „a vy měl byste se jmenovat spíše jako váš kostelník: Liška — ale ne liška: tchoř byste se měl jmenovat — ať mě všichni čerti vezmou, neníli to vaší důstojnosti nejpřiměřenější jmeno!“

„Léta vám neubrala staré bujnosti,“ řekl Čacký valně ochlazen — „ale jaké to řeči, pane bratře, jaké to žerty?“

„A bratře Belialův, ne můj, kdo praví, že žertuju?“ odpovídal Pudil hlasem přitlumeným ale jedovatě zlostným, i zaskřípal zuby.

Čacký před ním na krok ucouvnul.

„Jste opilý,“ vece s přísnou nevrlostí. Ale hned za tím projela mu hlavou ještě mnohem horší domněnka. Zevnějšek tohoto člověka, jeho klení, surovost ve všem jeho chování dokazovaly, že není tím, zač ho dle minulosti jeho Čacký pokládal: musila se s ním přihoditi veliká změna . . .

„Opilý?“ zněla jeho odpověď. „Ba bůh to zatrať, byl jsem opilý, do pitoma opilý — jen ta opilost mě sem přivedla, nic jinak než nějakého náměsíčníka! Ale rychle jsem tu vystřízlivěl, vaším přičiněním vystřízlivěl. Podal jste mi proti mé opilosti pravou medicínu, ale já se za to náležitě odsloužím —“

„Neníli opilý,“ pravil k sobě farář vida, jak pevně noční host na nohou stojí a jak bezpečně jazykem vládne — „neníli opilý, je šílený anebo zlotřilý!“

A člověk ten stával se mu za posledních okamžiků do duše protivným.

„Ať se na tom místě propadnu!“ zvolal po krátkém pomlčení, „když se vám za to náležitě neodsloužím!“

I kasal rukávy a zdvíhal pěstě.

„Co to znamená?“ rozhorlil se na něj Čacký. „Co, člověče, na mně chcete?“

„Chci vám jen trochu žebírka omakat — anebo, kdy by se to vaší velebnosti lépe podobalo, přes koleno si vás ohnout!“

Na důkaz, že to myslí do pravdy, rozehnal se po Čackém jako velikán Goliáš po drobném Davidovi. Farář na několik kroků odskočil.

„Dalli jste se na loupežné přepadání,“ zkřiknul, „vybral jste si tady špatné místo! Zde nejsme v Abruzzách — zavolámli pomoc, dopadne to špatněji pro vás než pro mne!“

Pudil se zarazil.

„Na moutě duši,“ řekl k sobě, ale docela hlasitě, „on má pravdu! Může vším právem se domnívati, že ho přepadám, že ho chci oloupit. Hahaha! Začal mi říkat „pane bratře“, a teď myslí, že jsem zákeřník, haha —!“

Uprostřed smíchu znova se zarazil.

„Fui,“ pokračoval změněným hlasem, „není to nic šprýmovného, zdáti se banditou — ať mi had oko vypije, není to nic kalého, třeba se to zdálo jen Innocenci Valeriánu Tchořovi na jeho nočních poutěch. — Ostatně jste vy také tím vinen, ctihodný odpůrče ženských kuchařek: ale budeme spolu jindy účtovati, posvátná nádobo — jindy, za bílého dne! Zatím vám přeju šťastnou dobrou noc, aby vám do rána hrb narostl, aby vám krysa nos ukousala: nebudete pak na svá záda bráti, co na ně nesluší, a nos svůj strkati, kde ho není potřeba. Nu, však neučiníli to krysa, může vám i něco jiného váš velebný nos uskřipnout — Budeme spolu účtovati!“

To vše mluvil s pravou zuřivostí, ještě jednou hlasitě zuby zaskřípal, potom obrátil se od Čackého ve stranu dvora a v nejbližším okamžiku zmizel mezi lipami.

Čackému v tu chvíli jen jedno bylo jasno a jisto: že nesmí tady o samotě čekat, až by se nevítaný host k němu snad zase vrátil. Zrychleným krokem pospíchal k vesnici. U prvního stavení bylo také již po všem nebezpečenství; ohlednul se nazpět do aleje, ale tam bylo všechno ticho a mrtvo — Ne, mrtvo přece ne, neboť kolik lip, tolik zbožných obětníků, a každý v tom nočním klidu pálil nejvonnější kadidlo. Za dne to ve stromech ode včel znělo jako vzdálené slavění nesčíslných zvonů, nyní jen utajený větřík tichounce v nich ševelil.

Za to Čackému nad samou hlavou náhle zašustěla sláma, ve slámě na půdě obrátilo se těžké těleso a lomenicí ozval se hlas už ospalý trochu nepravidelným zpěvem:

Neumrem na sláme,
a umrem na poli,
a keď s koňa spadnem,
šablenka — —

„Bože mili, čuda velikoga —“ zahouknul na půdě zhurta druhý hlas: Slovák měl na slaměném loži patrně souseda, Horváta. „Čuj, brate — nepřestanešli už jednou se svou proklatou šablenkou, ať mi neříkají Božidar Ilić, jestliže nevstanu a boga mi, nebuduli ti do bílého rána v uši zpívat, co mi hrdlo stačí!“

„O kraleviči Markovi?“ řekl Slovák zívaje. „Nu, to budu raději hned spát. Ah — neumrem na sláme!“

Čacký za ten den tolik zvláštních věcí viděl, slyšel a zažil, ale žádná se mu v té míře nezdála pouhým snem jako poslední dobrodružství v aleji. Poněvadž nechápal, jak se to všechno státi mohlo, bylo mu tak, jako by se to v pravdě ani byló nestalo — a přece mu zase celý ten výjev ve vší své podivnosti tak živě před očima tanul!

„Kde se tu ten člověk vyskytl?“ ptal se v duchu, kráčeje dále. „Co jej pohnulo, aby na mne v tuto chvíli a na takovém místě číhal? Zdali pak se nemýlil v osobě? Co pak vlastně proti mně má? Jakživ jsem mu stéblo v cestu nepoložil — bůh ví, kdy jsem posledně na něj vzpomenul: a on se tu na mne sápe jako dravec! Kdo mu co namluvil? — A čím pak nyní tento Pudil jest? Mluvíť z něho nyní pracizí duch. Kam se teď asi obrátil? Co dále zamýšlí? Jak že máme spolu účtovati? Co lze podle toho, jak se právě choval, od něho očekávati než veřejnou ostudu a pohoršení?“

V takovém neutěšeném přemítání došel Čacký domů. Na lavici před farou seděl Vlašťovička.

„Ještě nespíte?“ oslovil ho kněz.

„A vždyť mám dost času na spaní,“ odtušil on vpouštěje pána do domu. Myslil to zcela opravdu. Sedaltě noční dobou zde na lávce nejen když faráře očekával, nýbrž nezřídka také, když mu již dávno dobrou noc dal. Noci bývaly teď velmi krátké, avšak Vlašťovičkovi zdály se jako nejdelší v roce. Z večera dlouho bdíval, ráno s prvním úsvitem vstával, a přece ostatek noci často přespati nemohl. ‚Po celý den nic nedělám,‘ říkával sobě, ‚proto nemám spaní.‘ — Pod střechou bývalo mu dusno, palčivo, i vycházel ven, sedával na lávce, hleděl na hřbitov, na les, na hvězdy — a přemýšlel, přemýšlel . . . Někdy přišel na chvilku strýček Liška s ponůckou a pohovořil — obyčejně však býval Vlašťovička o samotě. Býval o samotě jak v noci tak ve dne. Na faře žil od ostatních vesničanů tak oddělen, že se zřídka kdy s někým setkal a s mnohým po celý čas neuviděl, zrovna jako by k nim kolik mil cesty měl: od ostatního světa teprv byl dokonale odloučen. Bývalo mu teskno, ale on nikdy nikomu ani slovem si nestěžoval, nikdy ani potají slzičku neuronil, ba vědomky ani nepovzdechl: cosi takového byl by pokládal za hříšnou rozmazlenost, za nevděk a pokoušení dobroty božské, neboť byl přesvědčen, že se mu teď vede velmi dobře, a měl přece o koho pečovati, koho milovati — pana faráře Čackého, jehož pokládal za nejhodnějšího člověka pod sluncem.

„Prosím —“ pravil k němu nyní zamknuv faru a veda jej do pokoje — „našel vás ten cizí pán?“

„Který pán?“ ptal se rychle kněz.

„Vysoký, hřmotného těla, zarostlý a ještě v mladých letech —“

„Hledal mne tady?“

„Už po tmě přišel k faře. ‚Krajane,‘ ptal se mne, ‚jak pak se jmenuje váš farář?‘ — ‚Velebný pán Čacký,‘ pravím. — ‚Jakže?‘ vykřiknul. ‚Čacký? snad dokonce Innocenc Valerián Čacký?‘ — a popisoval vašnost od hlavy k patě. Já mu svědčil. — ‚Toť musím k němu!‘ volal. ‚Bude na mne oči otvírat!‘ — Když slyšel, že neráčíte být doma, vyptával se, jak tu dlouho farařujete, jak se vám tu líbí, čím se zabýváte a —“

„A —? A co ještě?“ pobízel Čacký Vlašťovičku, když se zarazil.

„Vyzvídal ještě rozličné věci —“

„Ku příkladu?“

„Ku příkladu,“ řekl s rozpačitým úsměvem Vlašťovička — „jakou prý má pan farář hospodyni? Chtěl ji mermomocí vidět, a když jsem ho ujišťoval, že to není možná — nu, je to nějaký jak náleží veselý pán!..“

„Řekl jste mu, kde jsem,“ vyslýchal farář dále, usadiv se po soudcovsku do lenošky — „a on šel za mnou?“

„Nahodil se k tomu zrovna strýc Liška, a nabídl se tomu pánovi, že jej provodí do dvora, musíli s panem farářem ihned mluviti.“

„A on to přijal?“

„Tuze rád.“

V tom Liška zrovna pod okny vytrubovati počal — zrovna jako by se hlásil, že též něco pověděti může. Farář také v skutku rychle vyskočil a k oknu přistoupil.

„Kostelníku!“

Ponocný poslechnul, i když kostelníka volali — stanul pod oknem, smekal, klonil se, ujišťoval, že by tady netroubil, kdy by neviděl, že vašnost pán posavad je vzhůru. (Pokračování).

Seweryn Goszczyński.

† 25. února 1876.

Hrob zavřel se nad slavným synem Ukrajiny, předním opěvatelem jejích půvabů, a do nedávných dnů — vedle Bohd. Zaleského — náčelníkem proslulé básnické školy ukrajinské, kteráž v rozervané brázdy písemnictví polského v nejvhodnější čas vrhla zdravé símě nových myšlenek a názorů poetických a celým pokolením básníků otevřela rozsáhlý rozhled po čarovných luzích ryzé i samorostlé poesie. *Sew. Goszczyński*, nejnadanější a nejtklivější básník „hajdamácké této chásky,“ kterouž (dle slov slovutného přívržence jejího M. Grabowského) „z literatury polské plašiti by bylo nevčasné, ježto neodrodné toto plémě divokých stepí bylo poesii polské tak potřebno, jako za časů starodávných, když od Polsky postrach tatarských a nogaiských nájezdů odhánělo“ — Seweryn Goszczyński jest nyní už předmětem pohrobní vzpomínky . . .

Goszczyński narodil se r. 1803 v Ilińcích na Ukrajině, odbýval zároveň s přítelem svým od útlého mládí Bohd. Zaleskim studia v Międzyrzeczi, Winnicích a Humani, odkud oba r. 1820 na universitu Varšavskou, dvě léta před tím založenou, se odebrali. Ve zděch Varšavských ode dávna kvetl pohyblivý umělecký život, který se ještě více rozpoutal zahájením boje za nový směr v básnictví, za poesii samostatnou, od starých vzorů neodvislou, poesii přírody a volného přemítání na základě národních písní a nesmrtelných vzorů cizojazyčných, čili specielně ve Varšavě zápasem mezi klasiky Dmochowským, L. Ossińským, A. Potockým a romantiky Mochnackým a Grabowským. Zaleski a Goszczyński ucítili tu náhle v prsou bujarou sílu básnickou, kteráž obezřelou péčí

řečených dvou geniálních kritiků rychle pravé působiště nalezla na nivách, kde vypučela: na Ukrajině. Tím stali se oba zakladateli školy ukrajinské, jež po vydání „Zámku Kaňovského“ (r. 1828) a různých roztroušených básní stala se hotovou událostí, ač si byla existence své sotva vědoma. Jimi utvořena v Polště celá třída lidí, kteří se jen Ukrajinou zaměstnávali a s obzvláštní zálibou v pestrý kaleidoskop kozáckého života nahlíželi; v skutku také tyto zpěvy vřelým pojmutím básnicky snivé povahy lidu ukrajinského a jeho mravů i obyčejů, bohatými a věrnými obrazy ukrajinské přírody byly tak půvabné, že přirozenou měrou k napodobování neb k dalšímu tvoření pobízely. Od školy litevské, kterou zahájil Adam Mickiewicz, lišili se ukrajinští pěvci výstředností svého básnického charakteru; byli rozpoutanou četou divokých větrů, proháněli se volně po stepích a tak horoucně k nim přilnuli, že častokráte za předmět básnického zpracování brali i to, čemu se péro ostatních vyhýbalo: zločiny, neřesti, bída duševní neztrestaná jsou často hlavními vlastnostmi hrdin jejich; to je silně sbližuje neskroceným povahám Byronovým, v jichžto stínu ostatně vzešli; také láska žen je v básních těchto realistická, plna vášně, pravý opak etherický se rozplývajících ženštin u básníků litevských. Básníci školy ukrajinské rozdělili sobě jakýmsi Schillerovským dělením celou ukrajinskou zemi: Malczewski kreslil šlechtickou Ukrajinu, Zaleski vrhl se na dějiny, Padura sestoupil na nejnižší stupeň společenstva, pěl lidu písničky vlastním jeho nářečím a tím paměť svou u něho trvale zakotvil; co zbývalo, připadlo za úkol Olizarovskému a Grozovi.

První veliké dílo Goszczyńského, „Zámek Kaňovský“, počato bylo v dobách, kde ve vzduchu tanula předtucha velikých věcí: revoluce blížila se zrychlenými kroky; v odlehlých uličkách Varšavských scházívali se tajně mladiství nadšenci, jichžto heslem byla „Polska a volnost“; Petr Wysocki založil revoluční spolek *podchorążných*, v němžto se pak Goszczyński účastnil všech výjevů listopadového povstání, jmenovitě pověstného útoku na arsenál. Povstání s nesmírným nadšením předsevzaté potom v rukou neschopných vůdců chablo; Goszczyńským založený časopis „Nová Polska“ marně se snažil uvesti je v určitější a praktičtější koleje; po dnech u Vavru, Velk. Dębu, Iganě přišla Ostrolenka a 7. září 1831, s ním pak pokorná schůze Krukowieckého s Paskěvičem.

Na duchu zlomen, přece však své oblíbené myšlenky se nespouštěje, odebral se Goszczyński do Haliče a skoro po osm roků apoštoloval v lidu spisy svými i živým slovem pro myšlenku omlazení Polsky na základě požadavků 19. století. Vše bylo marno; na radu svých přátel uchýlil se Goszczyński r. 1838 do Paříže k ostatní emigraci. Tam obcoval se všemi vynikajícími básníky a umělci polskými, s nimiž oddával se také po drahný čas blouznění mesianskému, jež Mickiewicze na pokraj zhouby přivedlo. V Paříži i duch Goszczyńského zahynul, a kdy by nebyla sláva děl jeho z doby předešlé trvale založena, byl by ji najisto s mnohými jinými rodáky v Sekvaně pohřížil. Vrátiv se r. 1872 do Lvova setrval několik roků ještě v kruhu vřelých ctitelů, kteří na konci letošní zimy ověnčenou jeho rakev na hřbitov Lvovský odnesli.

Život Goszczyńského byl dle jeho vlastního vyznání všemi závadami přeplněn: „Kradmo takměř vstoupil jsem do svého světa, u jehož vchodu jako cherub u rajské brány stála podivná touha básnická odhánějíc mne na svět skutečný. Dvacet roků příhod, nebezpečí, strastí, nadějí, šílených předsevzetí, různých klamů, nepokojného bloudění, často nejhorší nouze, jen časem štěstí, dvacet roků bouří mravních a fysických nedovolovalo mi, abych se s tím světem po umělecku seznámil.“

Nejdůležitějším dílem jeho zůstal „Zámek Kaňovský“. Je to báseň velikých rozměrů, opěvající episodu z krvavého dramatu, který odehrál se r. 1768 na Ukrajině, když se Dněperští hajdamáci sestoupili ve spolek zvaný Koliština, aby setřásli jařmo polské. Téhož roku byl zámek Kaňovský obležen.

Základem básně je hrozná pověsť z dějin toho obležení, dle které oblehatelé zámeckou paní po hnusném násilí zranili a po hradních síních stíhali; ona opírajíc se rukama o zdi zámecké, zanechávala prý nesmazatelné stopy:

Na stěnách ještě krev se ruměnila,
kde žena v chvatném vrahů sledování
zbrocena krví chytala se dlaní.
Vymazat žádná nemohla ji síla,
kde setřeli ji, jiná vystoupila . . .

K tomu básník přimyslil bohatý romantický děj. Hrdinou básně je kozák Nebaba, náčelník vzdorných hajdamáků, milenec spanilé Orliky, která se stala chotí pána Kaňovského proto, že bylo bratru jejímu jinak smrtí vyhrožováno. Ze msty oblehl Nebaba Kaňov, a sice právě v tu dobu, když Orlika výčitkami svědomí k šílenosti dohnána v noci muže svého zavraždila. O děsném tom výjevu dovedl básník napsati verše, jež hluboce duší otřásají.

Hrozná tresť „Zámku Kaňovského“ sesílena ještě děsnými bájemi ukrajinskými; tak hned v samém vstupu básně kolísá se na šibenici tělo oběšencovo, obletované rejem duchů — a j. v. Veškera síla poetického líčení, jak se jeví na četných místech — jmenovitě v rozkošně vypsaném přemítání Nebabově ve větvích košatého dubu — dovede jen v malé míře zmírniti sklíčení ducha po takých obrazích, při jichžto čtení se zdá, jako by byl básník překvapil Ukrajinu právě, když snila nejtěžší svůj spánek a vylíčil pak trapné její sny, divoké báje, svým temným, posupným spůsobem. Báseň jest pozoruhodna obrovskou ale ne naskrze uměleckou komposicí; má onen ráz, jejž nazývají literární historikové „idiosynkrasií tvůrce“; přes to však zůstává jednou z největších básní polských. V uměleckém ohledu jest velikou chybou to, že příčina zdánlivé nevěry Orličiny, jež přece tvoří celé zauzlení, teprvé ku konci a to jen aforisticky jest uvedena a k tomu jednoduchostí a báječností svou téměř veškeré váhy postrádá. Bratr Orličin stál na stráži pod šibenicí; tělo oběšencovo ukradeno přispěním ďáblů, za to měl on viseti, Orlika pak lásku svou k Nebabovi obětovati, aby bratra zachránila: toť divoký motiv všeho vraždění a všech neřesti. Ze všech hrdin na konec ani jeden nezůstává na živu, vše pohřbeno je v rumech Kaňova, a báseň zavírá se neutěšeným slovem:

Pekelná brána s rykem zavřela se,
zas tentýž pokoj, tatáž neřesť zase.

Kromě „Zámku Kaňovského“ napsal Goszczyński ještě dvě pozoruhodnější poetické pověsti „Anna z Nadbrzeža“ a „Sobótky.“ První má mnohé poetické přednosti, ale vlažným zakončením ztrácí zajímavost; druhá obsahuje pestré obrazy z Tatranských hor; i tu jeví se významný rys povahy básníkovy, záliba v obyčejích a zvycích slovanského lidu; Sobótka, t. j. slavnostní zapalování ohňů v den 24. června všem kmenům slovanským společné — je středem jednoduché ale vysoce poetické básně této.

V lyrice byl Goszczyński šťasten tam, kde opěval předmět, jenž v pohnutých dobách revolučních mysli všech jeho krajanů oživoval, a jejž on sobě zamiloval „nad všecky světa vnady“: Polsku. Ta nadchnula jej k celé řadě zpěvů, nazvaných „Tři struny“ dle tří oddílů, v něž je básník rozvrhl, když r. 1839 v Neuilly nad Marnou veškery vlastenecké písně své z let 1824—1839 přehlížel. První řada obsahuje vyzývavé písně předrevoluční, hesla k bojům za svobodu plamennými slovy hlásaná. Písně ty konaly pouť po táborech povstaleckých, tak že Goszczyński, kam nemohl sám s mečem v ruce, tam posílal svoje zpěvy. Druhý oddíl opěvá krvavé dni povstání s nemenší vášní, než sálala v bratrovražedných těch bojích; málo který z těchto zpěvů zachovává cenu uměleckou; zvláště křiklavým příkladem příšerného líčení je fantastická allegorie Cholera, mezník, za nějž není radno ani fantasii kročiti, aby nenabrala chorobných příznaků. V konečném oddílu nalézáme sbírku elegií a trpkých nářků — všeť ztraceno; uzavřena je přepěknou básní „Z mrtvých vstání.“

Ostatní lyrika Goszczyńského pro zasmušilost a těžkost svou čtenáře buď nerozehřeje neb jen nepříjemně rozčílí.

„Król Zamczyska,“ první z prosaických prací Goszczyńského, jest jakousi satirou neblahých poměrů společenských v Polsku, zahalenou v roucho romantické povídky. Machnicki, šílenec domnívající se, že je králem zámku Odrzykońského a dědicem slávy dávných velkých králů polských, zobrazuje nám marnou snahu o znovuzrození Polsky, jak jí bylo nadšeno tolik slovutných vlastenců a jak byla odsuzována i tupena chladným lidem. — Goszczyński napsal též dvě zdařilé povídky „Oda“ a „Strašný střelec“ a přeložil výborně Ossiana, což bylo požadavkem tehdejšího romantického smýšlení, jehož horlivým hlasatelem byl i Goszczyński se všemi svými přednostmi i vadami, s veškerým svým bujným a neskrotným vzletem, se skvělým líčením, ovšem bez té hodnoty, jakou dodává soulad a umělecké prohloubení. — Goszczyńského uchvátil každý závratný motiv, proto pjalo se nadšení jeho nejraději tam, odkud poesie již se svislými křídly prchá, proto utvořil díla úžasná fantasií ale bez zahřevného tepla životního.

Goszczyńskému dobře by mohla náhrobním nápisem býti slova Malczewského:

I pusto, tęskno, smutno jak gdy szczęscie minie,
i pusto, tęskno, smutno v bujnéj Ukraině!

Otakar Mokrý.

Rozhledy literární.

Od

Ferd. Schulze.

Cymbál a husle. Básně *Adolfa Heyduka.* Všeobecné knihovny svazek VII.

Krásná země a nezkažený nešťastný národ! . . . pro básníka opravdového nevyčerpatelný to zdroj nadšení a tvoření uměleckého. Však ne každý básník smí odvážiti se na poetické zpracování *Slovenska.* Mimo výtečnou způsobilost uměleckou jest k tomu nevyhnutelně potřebí oné míry božské naivnosti, kterouž ovanuty jsou příroda i život lidský pod Tatrami. Ze všech posavadních básníkův českých jediné dva obdařeni byli tím zvláštním zasvěcením: Hálek a Heyduk.

Déle než padesát let vlastencovalo se v českém básnictví, půl století byla česká vlast mimo milostné poměry srdce téměř jediným předmětem českého zpěvu; a přece nedostalo se Čechám takové umělecké oslavy, jakou Heyduk ověnčil Slovensko. Sám vrchol vlasteneckého zpěvu českého, národní naše hymna „Kde domov můj?“ nabyla působivosti teprv skladbou hudební, jejížto umělecké výše vlastní slovesnou cenou nikterak nedostihuje. Kosmopolitická škola — jak znatelé a proto také velebitelé toliko předbřeznové literatury české s příchutí výčitky a žaloby oblíbili sobě nazývati onu společnost básníkův českých, kteří po roce padesátém opuštěné Musy domácí se ujali a mezi kterýmiž v první řadě vyniká také Adolf Heyduk — i ve vlastních jejích zpěvích překonala školu vlasteneckou, jež namnoze dobré své mínění už považovala za poesii.

Heyduk velmi značně povýšil hladinu patriotického zpěvu; dlužno pověděti, že on slavně rehabilitoval v básnictví českém motiv vlasti, jenž zvláště za posledních let staré školy vlastenecké v rukou četných veršovcův až příliš nemilostně otírán tak sešel, že téměř pro celé desítiletí musil býti dán na odpočinek, ano když po roce 1860 politický život národa našeho opětné činnosti jeho se dovolával, přece z předbřeznové umdlenosti své řemeslnické k nové síle umělecké ještě přiveden býti nemohl, ačkoliv ujali se ho pěvci skutečně nadaní. Po drahný čas české čtenářstvo i menšího esthetického vzdělání pohlíželo s velikou nedůvěrou a s nepřekonatelnou nechutí k básním, kde každých pět řádek se rýmovalo vlast a slast. Slovesná planost a bezedná prázdnota citů v takových rýmovačkách byly už vůbec patrny; několik všeho básnického smyslu úplně prostých ale jinak zcela neškodných vlastencův namořilo se jimi literaturu českou až příliš, aby bylo bývalo lze, nabývati jimi ještě dále slávy básnické v Čechách. Teď před dvaceti lety bylo vlastenecké nadšení v českém vzdělanstvu, zvláště v mládeži zajisté mnohem opravdovější a ohnivější, než je nyní, a přece básníci čeští, kteří tenkráte novověkou poesii naši zakládali a kteří v popředí vlasteneckého idealismu stáli, když většina pozůstalých členův ze staré „vlastenecké“ společnosti spisovatelské a básnické z ohledův policejních

velmi opatrně se chovala, z příčin esthetických neužívali ve svých zpěvích motivu vlasti. Bylť nedávno před nimi příliš opotřebován, ano zlehčen, a poesie česká měla tehdy potřebí osvěžení a pravdy. Odtud se vysvětluje, že v oněch časích, když nadšení vlastenecké u nás bylo nejvroucnější, v literatuře a zejmena v poesii o vlasti nejméně bylo slyšeti.

Tyto věci náleží už pověděti a znáti, jinak nelze porozuměti novověkému básnictví našemu. Kdož pak až posud „škole kosmopolitické“ vytýkali, jako by v jakémsi zásadním odporu nepěstovala zpěv vlastenecký, těm *Adolf Heyduk* podává odpověď nejnovější sbírkou svých básní *„Cymbál a husle.“*

Půl čtvrta sta stránek a samé vlastenectví! A což ještě mnohem více znamená: *skutečná poesie!* Slovensko nalezlo básníka, jehož mu každá jiná vlast může záviděti. Býti opěvánu srdcem tak vroucím a uměním tak výtečným, jest štěstím i pro ten koutek božího světa i pro lid, jenž v chudobě a útisku svůj poctivý život tráví. Heyduk rozvrhl svůj zpěv o Slovensku na osmero oddělení. Z těch chovají v sobě nejzdařilejší básně oddělení první (Rozhledy), druhé (Elegie Tatranské), páté (Drobné zvěsty), šesté (Různé listy) a osmé (Žert i pravda).

V *Rozhledech* slyšíme nejdříve *touhu básníkovu po Slovensku:*

Chci obejmouti podtatranský lid
a z jeho zpěvu čerpat mír a klid.
Chci prchnout na čas vášním světa všem,
chci býti zase šťastným člověkem.

Následující básně vypisují líbeznost a velebnost *přírody slovenské.* *„Hody kras“*, *„Není divu“* a *„Na dobré planetě“* náleží mezi mistrné kresby idylické poesie. Svěžest básnických názorův jest skutečně okouzlující. Heyduk už ve svém „Lesním kvítí“ objevil se co šťastný pěvec přírody; však jeho Rozhledy po horách a údolích slovenských teprv nám dokazují výtečnost básnického umění jeho i v tomto směru. „Na dobré planetě“ může v každé jiné literatuře hledati sobě rovné. Když básník své drahé Slovensko písní takové nedostižné lahody byl objal, zaznělo také jeho mysli co *„Učiněná píseň.“* *Jazyk a zpěv* slovenského lidu jsou básníkovi tak drahé, jako jeho kraj. *Rozhledy* byly by neúplné, kdy by nebyly vnikly až do osad slovenských. A tu je máme před sebou, ty *„Trenčanské chaloupky.“* Básník nám je ukazuje v čarokrásném obraze, plném nejněžnější tklivosti:

Pramaloučké chaloupečky
kol Trenčanských strání,
že bysi ta okenečka
zakryl svojí dlaní,
že bys mohl nízkým kochem
hledčt ke kozubku,
ba že bys ji odnes každou
jak ořešnou slupku.

Ale ty chaloupky, milá sídla přísloví a pohádek jsou v kraji velmi chudém:

Chudý chotáriku, plný vyskytí,
bída chléb podává z černé misky ti,
nouze kámen sbírá z malých kopanic,
otčímem tu pánbůh, neposkýtá nic.

Takový kraj, krásný, zpěvný a chudý jest pravou vlastí zpěvu elegického.

Elegie Tatranské v Heydukově sbírce náleží mezi květy všeliké poesie. Vyznačujeme zvláště tyto: *„Slovenská víla“*, *„Jindy a nyní“*, *„Roztoužení“*, *„Zbožná domluva“*, *„Sirotek v cizině“*, *„Neshody“*, *„Věrný horal“*, *„Drotaři“*, *„Ubožáci“ a „Pěkné předsevzetí.“* Jaké tu bohatství nejdojemnějších citův a obrazův! Srdce básníkovo pojalo do sebe všechen život slovenského lidu, se všemi jeho útrapami a nadějemi, se vší jeho snivostí a rozkošnou prostotou, se vší dětskou líbezností a mužnou silou: z Heyduka stal se opravdový Slovák; jeho zpěv není žádným nápodobením nýbrž mistrovským originálem slovenského žalu. V *Elegiích Tatranských* je tolik poesie, co by jí u jiných básníkův sotva shledal ze všech jejich veršův. Hejduk rozhazuje mezi nás své poklady plnýma rukama.

Kdo po *Elegiích* otevře *Drobné zvěsti*, může sbírati perly dále. Tu jsou *„Bimbonky“*, *„Ubohý rechtor“*, *„Pohádky“*, *„Báča Dunaj“*, *„Šťastný ubožák“*, *„Dárek dřevorubců“*, *„Čarná lilie“*, *„Báťův dar“*, *„Milosrdní páni“* a *„Mořské oko“* — řada nejkrásnějších romancí a balad ze života slovenského!

Ze žádného učeného spisu nepoznáš ducha slovenského. nejhlubší nitro slovenského srdce dokonaleji, než z těchto básnických skvostův Heydukových.

Stále a stále jen o Slovensku pěti, stále nové motivy uměleckým rouchem odívati a mysl čtenářovu přece čím dále tím více jímati, k tomu potřebí jest právě takové básnické síly, jakou vládne Heyduk. Po Drobných zvěstech *Různé listy;* a opět nové dokonalosti umělecké. *„Jaro“*, *„Blatno“*, *„Všemu člověk zvykne“*, *„Šumný primáš“*, *„Místo klekání“*, *„Vzácný host“*, *„Vábení“ a „Trojí vzkaz.“* Citáty jsou zde takořka nemožny; musili bychom tu otisknouti všechny tyto básně celé.

A když jsme se potěšili tolika rozkošnými plody nejsvěžejší poesie, zdá se nám, že Heyduk v Cymbálu a huslích si nechal nejkrásnější básně až na konec. Tak novou a mocnou silou uchvacuje mysl naši *celý* poslední oddíl: *Žert i pravda.* Třináct balad a romancí — a třináct veleзdařilých skladeb básnických! Skvělejšího zakončení vlasteneckých zpěvův o Slovensku není hrubě možno sobě pomysliti. To jest závěrečný akkord tak plný, mohutný a okouzlující, jako by byl shrnul vše, co v předcházejících oddílech jest nejdokonalejšího.

Vlastenecký zpěv české „školy kosmopolitické“ má v sobě skutečnou poesii a jest prost všech národních frásí, z nichž vyrostl už také nynější vlastenec nebásník. V naší nynější básnické literatuře není už žádného trýznivého napínání vlasti na pohodlné pravítko rýmův. Heyduk okázal, jak vypadá novověká vlastenecká poesie česká. Jeho „Cymbál a husle“ učinily v básnickém umění domácím velmi skvělý krok ku předu.

Život Řekův a Římanův. Líčí prof. František Velišský. Sešit 7. Nákladem spisovatelovým (v Praze, v Ječné ulici č. 529-II.)

Národní bibliotéka. Výbor prací čelnějších spisovatelů československých. Red. Fr. Zákrejs. Seš. 249. Sládkovič. 5.—; seš. 250. Jan z Hvězdy III. 8.—; seš. 251. a 254. J. K. Tyl. VIII. 1. 2.—; seš. 252. J. Malý. III. 1.—; seš. 253. G. Pfleger Moravský. III. 3. Nakl. I. L. Kober.

Laciná knihovna národní. Serie II. čís. 133—136. Poslední Stuartovec. Histor. román od J. F. Smitha. Z angl. J. Kalina II—V. Nakl. J. Otto.

Kytice. Sbírka zábavného i poučného čtení pro mládež. Sv. II. František pometlář a bratr jeho Petřík. Povídka od Fr. Pravdy. Nakl. J. L. Kober.

Náuka o harmonii hudební. Sepsal Fr. Gregora. Nakl. Fr. Urbánek v Praze 1876.

Nová knihovna pro mládež. Pořádají M. Weinfurt a Fr. A. Zeman. Svaz. 33. Dvě povídky. Dospělejší mládeži napsala Julie Cintlova. Svazek 34. Poměnkový vínek ze spisův Matěje Sychry. K oslavení stých narozenin Sychrových vydal Voj. Kryšpín. S podobiznou a životopisem M. Sychry. Nakl. týž.

Bibliotéka operních a operetních textův. Svazek 63. Vanda, velká opera v pěti jednáních od Surzyckého. Zpracoval V. B. Šumavský. V hudbu uvedl Ant. Dvořák. Nakl. týž.

Bibliotéka paedagogická. Svazek 26.: Jana z Lobkovic na Hasišteinu Zpráva a naučení jeho synu Jaroslavovi. Druhé vydání opatřil Fr. Zeman. Nakladatel týž.

Knihovna kazatelská. Red. Tom. Novák. Svazek 5. Pět ran Krista pána. Šestero postních exhort, sepsal Ant. Buchtel. Nakl. týž.

Nový divadelní repertoir. Pořádá Pavel Švanda ze Semčic. Svazek 14. Hraběnka Somerive. Činohra ve 4 jednáních, přel. El. Pešková. Nakl. týž.

Romány a povídky. Pořádá J. J. Stankovský. Sv. 3.: Vnučka farářova. Nakl. Mikuláš a Knapp v Karlíně.

Sólové výstupy Jindřicha Mošny. Seš. 2. Nakl. týž.

Besedy mládeže. Red. Jos. Kouba. Edvin. Hist. pověst. Z ruského Václav Čermák. Nakl. týž.

Zábavné spisy dra. Vil. Baubergra. Pořádá A. V. Huml. Díl V. Chatrč irská. Díl VI. Otto Regensberský. Nakl. Rohlíček a Sievers.

Návod ku vyučování dvouhlasému zpěvu. Pro mládež obec. a obč. škol. Sestavil Roman Nejedlý. Nakl. Mikuláš a Knapp. V Praze 1876.

Mravouka talmudu, čili záhubné působení židovstva za naší doby. Přeloženo z němčiny. Nakl. Theodor Mourek.

Škola a život. Časopis paedagogický. S přílohou Štěpnice. Red. Jan Lepař. Spoluredaktoři: Jos. Sokol a Karel Vorovka. Roč. XXII. seš. 1. a 2. Nakl. Rohlíček a Sievers.

Paleček. Humoristický obrázkový časopis nepolitický. Redaktor A. Nevšímal. Ročn. IV. Seš. 7. a 8. Majitel a nakladatel J. Otto.

Listy průmyslové. Časopis věnovaný pokroku řemesel v Čechách. Red. Al. Studnička. Ročn. II. čís. 4.

Pilsner Böse Zungen. Organ für Politik, Volkswirthschaft, Communal- und Bezirks-Angelegenheiten, Kunst und Literatur. Red. Karl J. Müller. I. Jahrg. Nro. 1—4.

Budečská zahrada. Obrázkový časopis pro mládež. Red. J. L. Mašek. Roč. VII. čís. 6. Nakl. J. Otto.

Koleda. Čtení pro náš lid. Red. J. Hodan. Roč. I. čís. 9—11. Nakl. J. Hodan v Olomouci.

Živěna. Illustrovaný časopis. Red. Em. Meliš. Čís. 5. Nakl. Mikuláš a Knapp v Karlíně.

Lumír. Redaktoři Sv. Čech a S. B. Heller. Ročn. IV. č. 9—11.

Světozor. Red. J. J. Kořán. Ročn. X. č. 12—15.

Vesmír. Redaktoři C. Kotal a F. Nekut. Ročn. V. č. 12—13.

Vůdcové a junáci srbského povstání v Bosně a Hercegovině r. 1875. Kreslil a litografoval A. Šubert. Premie časopisu Srbadije.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.:
jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873, 1874 a 1875 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr.**, **ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

R. 1876. Č. 6.

OSVĚTA

Dějepisecké dílo Františka Palackého.

Úvaha

od

Vácslava Vlčka.

K tomu, co František Palacký vykonal, bylo potřebí netoliko výborných darů ducha, mnohostranného a důkladného vzdělání, neoblomné vůle a neunavné píle, nýbrž také dvou předůležitých zevnějších podmínek: šťastného života a dlouhého věku. Chvála bohu, i toho obojího bylo Palackému dopřáno.

Podle moudrého pravidla: „Blaze, kdo si jeden čistý, smělý účel místo mnohých postaví,“ Palacký, jakmile do mužného věku vkročil, posvětil se jednomu dílu a v něm všecky síly svoje soustředil. Po nejpečlivějších přípravách mohl už roku 1836 první svazek svých *Dějin národa českého v Čechách i na Moravě* tiskem vydati — a po čtyřiceti letech uveřejnil v těchto dnech poslední svazek českého sepsání řečených dějin, jež vypravuje od prvých počátků až do roku 1526. Když vystoupil s prvním svazkem jejich na veřejnost, bylo mu již 38 roků; aby úlohu, již sobě byl vytknul, mohl aspoň z větší části vykonati, totiž dějiny české do roku 1526 vypsati, k tomu potřeboval ještě čtyřiceti let: a dosáhnul jich! Jak vzácný to úkaz, nám tím radostnější, čím častěji jsme pohříchu musili ku hrobu provázeti výtečné muže české, v nejlepším věku nám smrtí vyrvané!

„Co jsem mohl, činil jsem,“ praví teď sám o sobě Palacký rovněž skromně jako pravdivě. My dokládáme: Učinil vše, co učiniti mohl. A nevíme, jakým jiným slovem bychom lépe označili nejen velikost jeho zásluh ale i přešťastný zdar jeho díla. Osud, jenž od jakživa měl Čecha raději mučedníkem než vítězným hrdinou, *) byl Palackému

*) Palackého Dějiny nár. č. IV. 2. str. 575.

tak neobyčejně přízniv, že by v naší starší i novější historii shledal pořídku tomu podobných příkladů; mezi mnohými příznivými okolnostmi a událostmi blahodějného života jeho sluší na prvním místě jmenovati tu, že už v 29. roku stáří svého povolán jest na úřad českého historiografa, následkem čehož se velikému dílu cele věnovati mohl, zůstávaje ušetřen trapnými nesnázemi a krutými zápasy, které během tohoto věku v žalostné míře byly podílem českého spisovatelstva a na velikou škodu naší literatury nejednu mnohoslibnou sílu dusily, rozptylovaly a ničily.

Jak vysoké důležitosti a hodnoty veliké dílo Palackého jest, o tom i v těchto listech nejednou už bylo jednáno.*) Nebude to arci poslední slovo o dějinách českých, ani do roku 1526, nebude to rovněž poslední znamenité dílo o české minulosti — jeť Palacký tolikéž i původcem celé dějepisecké školy české, četné a čilé, která v práci jeho zdárně bude pokračovati: ale vždy on i dílo jeho jest a zůstane první. A to má svůj velice vážný význam.

Od časů Krištófa Kolumba mnozí Ameriku zevrubněji ohledali, než on to učiniti mohl: přece však jemu zůstává nestenčená zásluha i sláva, že Ameriku odkryl. A Palacký jest Kolumbem české historie. Evropská věda, která na celém povrchu zemském, i v nejodlehlejších a nejnepřístupnějších pustinách ledových, pískových a vodních s podivuhodným úsilím a tytýž hrdinskou obětovností vyhledává sebe nepatrnější stopy člověčí — ta věda, která na místech dávno vyhynulých co nejpečlivěji dobývá ze země každou střepinu jakožto památný zbytek lidského života, a která se s nejživějším účastenstvím stará o tvorstvo na měsíci a jeho minulost — táž věda k dějinám země v samém srdci evropském položené příliš dlouho chovala se po macešsku, přestávajíc na tom, že pod jmenem historie české opakovala nechutnou směsici bájí a lží. Pokrok děl se po celá století skoro jen v tom, že báje houstly a lží se přidělávalo; zejmena v národě „myslitelů a vědců“ — který nemáli někdy zrovna mužův železa i krve, má vždy aspoň duševních annexátorů nazbyt — neváhali konfiskovati též českou minulost. „Raduj se, německý jonáku: i Hus byl Němec!“

Palacký byl první, jenž mlhu bájí rozptýlil a pavučiny lží strhal. Osvětlil šerou dávnověkost jasnou září pravdy: a hle, objevil se obraz národa sice nečetného ale bohatě nadaného, neobyčejně pokročilého, osvíceného, plodné a užitečné práci oddaného, nevýbojného ale hrdinského, nejen za svůj život a za svou samostatnost i svobodu alebrž i za nejvyšší poklady lidské společnosti slavně zápasícího, o pokrok člověčenstva vysoce zasloužilého ale nepřízní osudu, zlobou sousedův i nedostatkem vnitřní svornosti krutě trpícího. Objevil se tak velkolepý obraz, že národ sebe četnější a sebe hrdější by vždy s radostnou chloubou ukazoval na svou minulost, kdy by byla taková, jako jest naše.

Takto vědě vůbec vzešel znamenitý zisk: Palacký dobyl jí slavného území, nad nímž ona ihned vztýčila svou korouhev i ujala nad ním vládu. Našli se lidé, kteří to neviděli rádi, kteří by to s chutí

---

*) Srovn. *Palacký a české dějepisectví* od dr. J. Emlera, v *Osvětě* r. 1871, str. 67 a d. — *Nejnovější dějepisecká literatura česká* od Ferd. Schulze tamže, str. 672 a násl.

byli zabránili, kteří by bez rozpaků zakládali celé fabriky na vyrábění zvláštního českého dějepisu: ale vědu s půdy jednou dobyté žádný úskok a žádné násilí už zapuditi nedovede. Věda evropská s vřelým uznáním zásluhy Palackého korunuje vavřínem; a jestliže čechožrouti a slovanožrouti němečtí, maďarští a turečtí se v tom z ostatní Evropy vymiňují, vedou je při tom docela jiné důvody než vědecké. Slávověnec Palackého není proto chudší, podobně jako pravdivá česká historie nebude více odčiněna, i kdy by spolky na popírání nemilé pravdy, na umělé smýšlení a skládání zvláštních českých dějin tak hustě vzrůstaly jako v létě houby po dešti.

Dostaloli se Dějinami Palackého vědě vůbec nevšedního obohacení, nabyla jimi věda česká zvláště neocenitelného pokladu: zůstanou obsahem svým i svou formou navždy jednou z předních ozdob českého písemnictví.

A jsouli v oboru vědy jasnou pochodní, staly se *národnímu životu* českému pravým sluncem. Národ náš stižen byv bezčetnými žalostnými pohromami, strádal konečně i tím, že neznal své vlastní minulosti. I podobal se tudíž člověku pocestnému, jenžto ztratil svou paměť i světlo svých očí. Chorobu tuto nejvýš nebezpečnou umínil Palacký léčiti, a léčení se mu Dějinami jeho tak šťastně podařilo, že při vší přirozenosti tohoto skutku hledíme na úspěch jeho jako na veliký zázrak. Palacký vrátil národu svému paměť i sňal mu bělmo s očí. Kdo jen porovná, jaké v lidu českém byly před Palackým náhledy o největších mužích naší historie — o Husovi, Žižkovi, Prokopovi Holém, Jiříkovi z Poděbrad, Chelčickém a j. — a jak náramně se náhledy ty působením Palackého změnily: ten pochopí, jak obrovské účinky Dějinami jeho v českých myslích a všem českém životě způsobeny jsou. A vždy zůstávají Dějiny naší světskou biblí, i nelze dosti důtklivě všem Čechům bez rozdílu na srdce klásti: Vy je

Nocturna versate manu, versate diurna —

noční čítejtež je dobou, čítejtež i denní! Nikde nenajdete bezpečnějšího poučení, jaký jest váš cíl, kudy k němu vede cesta, co jest vám prospěšno a co škodlivo, co činiti a čeho se vystříhati máte.

Jedním z důležitých účinků, ježto Dějiny české měly, bylo i to, že se dějepisec Palacký přirozenou měrou stal národním a politickým vůdcem lidu svého. Vyhrabávaje z rumův českou minulost, pomáhal co nejvýdatněji zakládati a stavěti českou budoucnost — mezi tím co psal staré dějiny české, stál zároveň v popředí mužův, jimž určeno, nové dějiny české činně tvořiti.

V těch deseti svazcích Dějin národa českého v Čechách i na Moravě, jež nyní úplně v rukou svých máme, není ovšem viděti všecku tu ohromnou práci, kterou Palacký podniknouti musil a také zdárně vykonal. Mnohé ovoce její složil v jiných spisech a mnohé posavade vůbec ještě z péra jeho nevyšlo. On sám často připomíná na konec svého života: jaké bohatství vzácných historických vědomostí by s ním vloženo bylo do hrobu! Na štěstí nám posud žije, a zdraví a píle jeho jsou takové, že stále pracuje. Vydávaje desátý svazek svých Dějin vyložil v předmluvě další svůj úkol těmito slovy: „Jest zajisté dílo

mé rokem 1526 ukončeno sice ale nikoli dokonáno . . . Umyslil jsem, vylíčiti časem svým jako jedním proudem všechny proměny, které udály se během téměř tří století (1253—1526) jak ve státním ústrojí a v administraci tak i ve mravních, právních a sociálních poměrech národa českého . . . Budeť to vše činiti zvláštní *přídatkový díl* Dějin . . . Připojiti k němu hodlám některá zvláštní pojednání, ku př. počátkový nějaký pokus o duchu dějinstva slovanského vůbec a českého zvláště, o důležitosti a významu dějin českých v Evropě atp.“

Kéž se mu k tomuto dovršení velkolepého díla i času i zdraví i síly dostane!

Dokončení jeho Dějin českých uvítáno s vroucí radostí netoliko po vlastech českých ale i po všem Slovanstvu. Spůsobem zvláště okázalým slaveno 23. dubna t. r. v Praze. Co Palacký při této příležitosti k hojným chvalořečem jakož i k nesčíslným pozdravům ze všech končin Evropy odpověděl, byla prostá ale zlatá slova, hodná takového muže. Zaznamenáváme jádro jich se srdečnou radostí, nejen proto, že pronáší v podstatě totéž co program naší Osvěty, ale zvláště i z té příčiny, že za posledních dob — kde namnoze jen surová vřava samozvaných křiklounů veřejnost naši ohlušuje — podobnou řeč slýchati jsme téměř odvykli. Slova ta jednou zase národu českému zřetelně ukazují, v čem jest jeho spása, co jest jeho dílo, po čem vždy neklamně pozná své skutečné pomocníky a služebníky jakož i liché přátele a škůdce své.

Pravilť Palacký: „Já od mládí neměl jiné passie, než působiti pro povzbuzení duchovní národa svého; v tom směru působil jsem po celý život. Co jsem mohl, činil jsem. Když nyní mohu mluviti ku květu národa našeho, chci upozorniti přátele své — a všichni jsou moji přátelé, kteří pracují pro povznešení národa — na velkou potřebu, a ta jest následující: Máme mnoho vlastenců, kteří rádi se honosí vlastenectvím, ale nečiní ničeho ve prospěch vlasti a národa svého. Náš národ jest v nebezpečí velikém, všude obklopen nepřáteli, já však nezoufám a doufám, že národ dovede odolati všem, budeli totiž chtíti. Není dosti říci: „já chci“, ale každý musí se přičinit, musí pracovat, obětovat, co může, k obecnému dobrému, zvláště k udržení národnosti. Minulost za sebou má národ český skvělou. Doba Husova slavná jesti doba, tenkráte předčil český národ vzděláním duševním všecky ostatní národy Evropy. To děkovat měl Karlu IV., avšak nejen jemu, ale i sobě, že užíval příležitosti ku vzdělání. Teď potřebí, abychom se vzdělávali a dle vzdělaného rozumu jednali. To jest jediná závěť, kterou bych národu svému, takřka umíraje, odkázal. Nechť nemyslí naši mladí páni, když budou vlastenčit, že to dostačí: vzdělávat se musí, sebe i celý národ, což není tak těžké, abychom předčili vzdělaností sousedy německé. A když všichni naši vlastenci upřímně a pravou vzdělaností pracovati budou, pak nemám strachu o naši národnost a o národ náš. Ten se udrží sám, dokud bude chtíti, a více než jeho nepřátelé si přejou. *A aby všichni synové pracovali ve prospěch vlasti rozšiřováním vědy a osvěty, to dejž bůh!*“

Ano, dejž to bůh!

Věda a filosofie se stanoviska positivismu.

Od

Josefa Mikše.

(Dokončení.)

XII.

Že předměty našemu vědění dostupné roztřídil, že na ně ukázal co na velký celek, co na základ každé budoucí filosofie, toť veliká zásluha Aug. Comtea.*) Práce taková není hned a od každého vykonána, pouhý talent tu nestačil jako stačil k rozvoji čisté myšlenky Heglovy a k jeho roztřídění věd. Comte musil znáti *veškery* vědy, aby o nich mohl psáti filosofii, musil u vědění býti takovým encyklopedistou, jako byl svého času Aristoteles. Nedosti na tom, Comteovi nestačily vědy nehotové, nedostatečně zpracované, on musil míti veškeren materiál *positivně* připravený; celý nám dostupný vesmír měl už býti tak poznán, aby positivní vědění o něm bylo možno. Na štěstí vědy v XIX. století už tak pokročily, a pokud toho za času Comteova nebylo, potud musíme vady jeho díla odpočítati. Jedno však posavad se nedostávalo a sice jedna celá věda, až po dnešní den dosti neúplná.

Viděli jsme v předešlých úvahách, že se každá věda skládá ze zákonů, věda pak sama že není ničím jiným, než obrazem jisté části všehomíra. Majíli vědy vespolek obsáhnouti vesmír celý, jest nutno, aby celým vesmírem vládly zákony, jež co do své nutnosti a neproměnnosti všude jsou stejné. Však až do nedávna jedna část všehomíra vymykala se u vědě vládě těchto zákonů; tím jevil se nám divný obraz ve všemmíru: na jedné straně přísná zákonitost zjevů, na druhé straně úplná bezzákonnost. Svět neorganický — pravilo se — až po člověka a člověk sám svým tělem podléhá vládě zákonů, dále však vláda těchto nesahá: duch člověčí počíná prý sobě libovolně, a poněvadž i společnost lidská založena jest na představách, silách, vůli tohoto ducha, jest prý také společnost lidská vymaněna ze všech zákonů. Mínění to směřující proti zákonnému pořádku světa, nazýváno vůbec „metafysickou theorií svobodné vůle“, a bylo vynalezeno proto, poněvadž náuku o *nutnosti* lidských činů považovali nejen za odpornou instinktivnímu sebevědomí ale i za snížení lidské pýchy a mravní povahy člověčí.**) A přece náuka o zákonnosti lidské vůle netvrdí nic více, než „že jsouli povědomy pohnutky vládnoucí duchem jednotlivcovým jakož i jeho charakter

---

*) Hlavní spisy jeho jsou: *Cours de la philosophie positive.* Paris 1830—42 6 vol. in 8 (naše citáty jsou dle 3. vyd.); — *Système de politique positive*, 1851—544, 4. vol.; — krom toho asi 19 sv. menších spisů a brošur. Toliko prvé dílo Comteovo jest základem celé jeho filosofie. Následkem duševního namáhání věnovaného hlavnímu spisu se bohužel Comte později stal k další intellektuelní práci neschopným.

**) Mill: Logic v. II. p. 421.

a náklonnosti: dá se přesně určiti způsob, jakým bude jednati . . . Kdo myslí, že zná důkladně okolnosti některého případu a charaktery různých osob jednajících, bude bez váhání předpovídati, jak jednati budou . . . A my sami považujeme často pochybnost o našem jednání za neznalost našeho charakteru, ba někdy za přímou urážku."*) A fysiologie, empirická psychologie a druhé vědy pomocné dokazují den co den, jak příliš člověk podléhá onomu tajnému mechanismu duševnímu, dle něhož jedná, aniž toho tuší. Kdož má zde jakou pochybnost, čti výtečné spisy empirických psychologů, studuj díla nejnovějších historiků, jako Drapera, Bucklea, Leckya, anthropologická díla Tylorova, Lubbockova atd., nečti třeba jich reflexí, všímej si jen jejich fakt.

Jeli pak duch lidský ovládán právě tak zákony, jako vše ostatní, nezbývá na světě nic více, co by se jimi neřídilo. Pak i celá naše společnost rozvíjí se určitými zákony, a vedle věd dřívějších jest třeba nové vědy, vědy o společnosti lidské. A tuto vědu prvně zřídil a uvedl v pořadí věd A. Comte ve třech posledních svazcích svého velikého díla. S jakým úspěchem, o tom nejlépe svědčí spravedlivý úsudek Millův: „A. Comte nehledě k analysi historické, kteráž ve svých hlavních rysech nebude nikdy seslabena, neučinil ovšem ničeho v sociologii, co by se nemusilo znova a lépe předělati. Nicméně Comte způsobem znamenitým přispěl k tomuto oboru vědění. Vedle hlubokých myšlenek, druhých zasloužilých a často výtečných příspěvků pojal methodu tím způsobem, žeť ona pravdivostí a hloubkou všecko převyšuje, co předchůdci zanechali, a vyznačuje novou éru v dějinách této větve našeho vědění. Nemůželi se o něm říci, že stvořil vědu, alespoň tolik jest pravda, že učinil stvoření její možným. To jest dílo veliké, a při neobyčejné ceně jeho analysí historických a jeho filosofie věd fysických jest toho dosti, aby se jeho jmeno stalo na věky nesmrtelným." **)

A věda, již Comte takto založil, došla až po naše dny velikého stupně rozvoje, k němuž zvláště mnoho přičinili jmenovaní už historikové a v ohledu theoretickém nejvíce J. S. Mill a H. Spencer. Jmenovitě tento poslední učinil si konečné utvoření sociologie úkolem. ***) Proč sociologie rozvinula se tak pozdě, poznáme, až se s principem Comteovy klasifikace blíže seznámíme.

Když pak nebylo už ani jediného zjevu ve všemmíru, jenž by nemohl býti uznán za vědecký a přiřčen do oboru té neb oné vědy, podniknul Comte svou klasifikaci.

O rozdělení věd pokoušeli se učenci ovšem už před Comtem, avšak volili k tomu dělidla příliš libovolná, tak že jich rozdělení nemohlo býti za vědecké považováno. Řídilit se tu jedině svými domysly a úmysly; krom toho nesnadno jest děliti něco, čeho posud není.

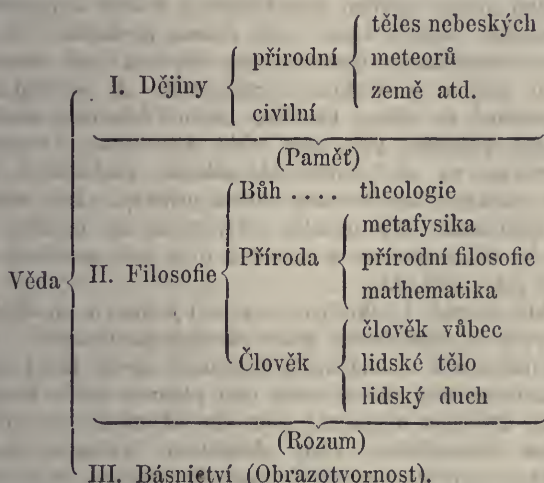
---

*) Mill: Logic II. p. 422. Dějiny celé kontroverse jsou přehledně vypsány v Bainově „Mental and Moral Science" díl I.

**) Viz „Westminster Review" N. 54 avril 1865 článek „The positive philosophy of Augušt Comte" p. 405; též byl spisek ten zvláště vydán.

***) Viz blíže: A. Comte: Cours de la phil. positive IV.—VI. vol. — Buckle: History of civilisation I. vol. — Mill: Logic vol. II. pp. 418—557. a spisy Spencerovy: Social statics, 1855, Essays vol. II., The Study of Sociology 3. ed. 1874, Descriptive Sociology 3. nos.

A vědy skutečně nebyly hotovy ani tehdáž, když je v Řecku dělili Platon a Aristoteles, ani mnoho věků později, když se o to d'Alembert ve velké francouzské encyclopedii pokusil. Jak málo známy byly zásady klasifikace při všem studiu logiky, vidíme nejlépe z Baconova rozdělení věd, kteréž jest u něho zcela subjektivní dle tří duševních mohutností: paměti, rozumu a obrazotvornosti. Poněvadž této klasifikace i mužové tak znamenití jako politický ekonom Carey užívají, uvedeme ji zde co vzor neznalosti zákonů klasifikačních, omluvitelný u Bacona nikoli však u nynějších učenců:

Toto všeobecné rozdělení jest ovšem ještě dále provedeno.*)

Na zcela jiných zásadách pokusil se A. Comte vědy rozděliti. Jemu nestačilo ani dělidlo Baconovo dle našich mohutností — o nichž se dříve musí dokázati, že jsou rozdílny a že každá z nich zvlášť tvoří nějakou vědu — ani podobná aprioristická dělidla, jakých užil ku př. Hegel. Comte praví: „Zásada klasifikace jest nutným následkem přímého upotřebení methody positivní v otázce o klasifikaci, kteráž jako vše jiné má býti rozhodnuta výsledky pozorování (observace) a ne aprioristickými úvahami. Klasifikace má vyjíti ze studia předmětů a má býti určována skutečnou příbuzností (= podobností) a přirozeným spojením.**)

Ale jak rozuměl Comte tomuto rozdělení dle předmětův? — Než odpovíme, nutno nám znáti rozdíl, jejž činil Comte mezi abstraktním a konkretním, mezi vědami abstraktními a konkretními.

Co jest úkolem abstrakce? „Ztotožniti celou řadu různých předmětů pomocí jistého společného znaku a vytknouti a zmocniti se toho znaku, co zvláštního předmětu myšlenkového.“ Oko povrchního pozorovatele nevyhledá tak snadno v nesčíslných různostech onu podobnost,

*) Bain: Logic I. 229—241, kde jest psáno o různém rozdělení věd, spolu s kritikou dělení Comteova a Spencerova.
**) Cours de la phil. pos. p. 49.

která jest mezi různými předměty. Někdo vytkne sice velmi snadno vlastnosti toho neb onoho předmětu, avšak nesnadno určí podobnost, jež mezi tím a druhým předmětem se naskytá. Zvšeobecnění, o kterém jsme už mluvili, není ničím jiným než výsledkem každé dobré abstrakce. Odmyslemež si u jednoho předmětu všechny vlastnosti kromě pozorované, a snáze najdeme, v čem ona se podobá vlastnostem jiných předmětů. Pozorujili pak předmět v celku, bez ohledu na to, jak jest podoben druhým předmětům, všímám si konkretního jeho zjevu; všímámli si však pouze jediné jeho vlastnosti, porovnávámli ji s druhými vlastnostmi, vlastními jiným zjevům, stotožňujili ji s těmi a pozorujili ji pak ne co vlastnost náležící tomu neb onomu předmětu: tvořím ve své mysli něco abstraktního, čemuž ovšem odpovídá též něco ve přírodě, jen že ve spojení s druhými vlastnostmi. A považujemeli každou takovou vlastnost za zákon, kteréžto jmeno odpovídá mnohem lépe našim vědeckým pojmům, pak nám věda abstraktní, všeobecná znamená vědu, která má za účel objevování zákonů, vládnoucích různými třídami zjevů, počítajíc sem všechny možné případy. Dle zákonů těch zajisté jest spravován celý nynější svět, avšak nic nevadí, aby zákony ty jinak byly spolu spojeny a vzešel z toho svět poněkud neb velice změněný než jaký jest náš.

Konkretní vědy naopak (jednotlivé, popisné) jednají o „upotřebení těchto zákonů v nynějším skutečném stavu různých jsoucností.“ Ony nejednají o ničem jiném než o zvláštních skupinách zjevů, jak je shledáváme. Ku příkladu nerosty, které tvoří naši planetu neb s kterými se na ní setkáváme, utvořeny a spojeny jsou dle zákonů složení mechanického a spojování chemického. Vědy abstraktní, fysika a chemie poznávají tyto zákony, objevují, za jakých podmínek mohou se skupiny tvořiti a jaké jsou spůsoby a možné výsledky spojování chemického. Velká část těchto skupin a těchto spojenin neděje se, pokud víme, leda v našich chemických laboratořích: mineralogie, věda konkretní se o ně nestará.

Úloha mineralogie dále nesahá než k těm skupinám a k těm složkám chemickým, které za jisté epochy ve přírodě se tvoří aneb jsou tvořeny. Z druhé strany fysiologie, věda abstraktní, všemi možnými prostředky vyhledává všeobecné zákony organisace a života. Tyto zákony určují, u jakých bytostí jest život možný, a podporují existenci těch, které skutečně v přírodě shledáváme: byly by však stejně spůsobny k podpoře života u těch rostlin a u těch živočichů, jež by se od našich velice různily. Zoologie a botanika, vědy konkretní, přestávají na studium druhů skutečných aneb takových, o nichžto lze dokázati, že někdy skutečně byly, a nestarají se nijak o spůsob, jakým by druhové ti za všech okolností trvali, hledíce jen k nynějším okolnostem. Ony vykládají skutečný spůsob existence bylin a živočichů tak, jak se v skutku jeví; však vykládají jej v plné jeho celkovitosti a uvažují zároveň celou skutečnou jsoucnost každého druhu, ať zákony, na nichž ona záleží, jakkoliv jsou různy a počet abstraktních věd, obsahujících tyto zákony, ať jest jakýkoliv. Existence lva jest společným výsledkem četných zákonů přírodních: fysických, chemických, biologických ba i astronomických. Věda abstraktní jedná o těchto zákonech

jednotlivě avšak objevuje každý z nich ve všech jeho zřetelích a možných případech; věda konkretní neuvažuje jich leč jen pokud jsou spojeny a pokud platí o živočiších a o bylinách, nám experimentálně známých. Celé pak to vyjadřuje A. Comte touto větou: Věda konkretní jedná o bytostech neboli předmětech, věda abstraktní o zjevech (ve smyslu slova événement*).

Prvé z těch věd jsou základní, druhé od těchto odvozeny. Ani tyto druhé vědy nemohou se nazývati vědami v přesném smyslu toho slova, rozumímeli slovem „věda" určitý obor zákonů. Zde v konkretní jest jen určitý obor předmětů a zákony tu nejsou jiné než ty, s kterými se shledáváme u vědách abstraktních. A také v tom má Comte pravdu, když praví, že každá věda konkretní jest ve svém rozvoji pozdější než věda abstraktní, s ní korrespondující, **) ač se tím netvrdí, že vědy konkretní počaly později pěstovány býti než vědy abstraktní. Naopak, lidský duch musil počíti studiemi případů konkretních, ač chtělli vůbec nějaké zákony poznati. Jen že opět duch lidský nemůže mnoho o předmětech samých věděti, pokud nepozná oněch zákonů, jakými se ty předměty řídí. Až člověku pomocí abstrakce známy budou všechny možné zákony zjevů, pak teprv porozumí dobře zjevům samým. Pokud se to nestane, budou vědy konkretni vždy na malém stupni svého rozvoje.

Mimo to naskytá se nám ještě úvaha jiná: oč nám vlastně při vědě jde? Především zajisté o zákony, a mámeli zákony, můžeme si z nich utvořiti ony skupiny zákonů, jaké shledáváme v přírodě. Máť věda krátce býti formulí ne však obrazem světa. Tu pak se nám zdá, kdy bychom znali veškeré zákony a spůsob, jakým se spojují, že bychom znali vše, co nám věda podati může, to jest jinými slovy: jakmile abstraktní věda dospěje své výše, konkretní věda jí podružná tratí svůj význam. Porovnejme abstraktní vědu fysiologii a patřící k ní vědy konkretní, zoologii a botaniku. Jakmile jednou obě tyto poslední vědy konkretní poskytnou fysiologii tolik materiálu, aby mohla své zákony bezpečně utvořiti, ztratí vědy konkretní samy mnoho ze svého významu. Při zoologii, botanice jedná se nám hlavně o to, abychom vytkli znaky nejvšeobecnější z celého sebraného materiálu a z nich odvodili několik zákonů fysiologických. Jsouli jednou zákony fysiologické určitě a vesměs vytčeny, není už třeba nového materiálu a fysiologie sama potom každý nahodilý zjev vysvětluje. To konkretní pak, z čeho jsme své zákony tvořili, zůstává vždy jen dokladem našich zákonů. A v tom leží síla konkretních fakt, že vždy zůstávají důkazem a měřítkem pravosti našich zákonů. A každou budoucí vědu musíme si tak představovati: co soubor zákonů, jejichž pravost dokazuje celá řada konkretních fakt. Biologie, jak ji dnes pěstují Darwin, Haeckel, Spencer a j., počíná si zrovna, jak jsme právě vyložili. Ani dějiny nebudou déle vypočítávati jednotlivé události než jen zákony, jejichž dokladem budou různé udalosti dle potřeby. A kdy by bylo možno, aby biologie a sociologie došly kdy

*) Viz Cours de la ph. pos. pp. 56—57. — J. S. Mill: Westm. Review l. c. p. 356.357.

**) Cours de la phil. pos. I. p. 58.

toho stupně jistoty, na jakém jsou vědy mathematické, byl by pak vůbec každý jednotlivý fakt opomíjen.

Pravdu toho tím spíše uznáme, povážímeli, že pojem každé vědy konkretní vůbec mizí v tom poměru, v jakém se předměty mění. Zákon rozvoje v celé přírodě jest nyní skoro všeobecně uznán, a dle toho zákonu není žádná konkretní stálá věda možnou. Vše podléhá změně, rozvoji — a tedy předměty věd konkretních nebudou tytéž v budoucnosti aniž byly tytéž v minulosti. Jen zákony zůstávají vždy v témže stavu, a proto jest také možná stálá věda o zákonech, ne však o předmětech. S naším pojmem o vědě abstraktní a konkretní souvisí také ono Comteovo kriterium vědy, dle něhož každá věda ve svém nejvyšším stupni zjevy předpovídá.*) Jsouli nám dány zákony astronomické, víme, jak za daných podmínek působiti budou: kdy bychom však měli sebe více jednotlivostí a netvořili z nich zákony, nepodaří se nám nikdy nijaké předpovědění. Hledíce k tomu, doufáme, že se nemýlíme, dímeli, že rozdíl mezi abstraktními a konkretními vědami vyrovná se rozdílu Millem naznačenému mezi vědami deduktivními a experimentálními.**) Veškera věda ve svém rudimentárním stavu k tomu směřuje, aby se stala co nejvíce deduktivní, což nic jiného není, než aby co možná z nejméně zákonů odvodila vše, co v obor té neb oné vědy patří. Nejvyšší abstrakce činí možnou nejvyšší dedukci.

Mechanika, hydrostatika, optika, akustika, thermologie se pomocí mathematiky ponenáhlu staly vědami deduktivními, a Newton uvedl podobně celou astronomii na zákony všeobecné mechaniky. Místo věd „experimentálních" bychom v *této* příčině raději (dle Baina) řekli: vědy klasifikační a popisné, poněvadž se v nich zjevy jednak dle pozorování a experimentu popisují, jednak roztříděním v soustavu uvádějí, aby takto z nich snáze mohly býti čerpány zákony, z nichž by se daly veškery zjevy toho neb onoho oboru vysvětliti a odvoditi. Konkretní věda tedy rozřaďuje a popisuje zjevy, věda abstraktní dle svých zákonů předpovídá. Pokud však věda nedošla tohoto svého značení a pokud jen předměty pozoruje a rovná, potud jest experimentální a konkretní. V čistém významu není jiné vědy než abstraktní. Nechceme u vědě katalogy všech zjevů celého světa, aniž archivy všech událostí bývalých, nýbrž zákony a pouze zákony, ze kterých bychom dovedli vše vysvětliti a po případě i předpověděti. Jen tak známe *vesmír*, *universum*, ne však část neb pouhou fási jeho.

Velmi důležitý jest také rozdíl, jenž se mnohdy činí mezi vědami theoretickými a praktickými. Theoretická věda může býti jak abstraktní tak konkretní. U praktické vědy však oba ty pojmy mizí, poněvadž věda praktická neřídí se ničím jiným než svým účelem. Cílem pedagogiky ku př. jest, aby se dalo lidstvu tělesné a duševní vychování co nejpřiměřenější k jeho životním podmínkám. Věda praktická hledí k tomu účeli sestaviti a seřaditi jistá všeobecná pravidla. Těch se u všech věd zmocňuje, sama pak nemá jiného úkolu, než dle své potřeby je vybrati a urovnati. Vědy praktické jsou krátce odpovědí k otázce:

*) Cours de la phil. pos. I. p. 51.
**) J. S. Mill: Logic I. pp. 251—257.

jak by se to neb ono nejvhodněji zařídilo k určitému účelu? Nového se tu nesděluje nic, poněvadž vše jest vzato z věd abstraktních, jen že se to uvádí v nová spojení, v nové podoby. K těmto vědám patří ku př. medicina, právnictví, architektura a j.

Lépe a vlastně měly by se *tyto* vědy nazývati uměním: ovšem musili bychom tu přísně dbáti rozdílu jejich od tak zvaných krásných umění. Poměr vědy k umění takovému naznačuje Comte dobře formulí:*) „Z vědy předpovídáme, dle předpovědi jednáme.“ Věda jest výsledkem naší spekulace, umění směřuje k našemu jednání. Zvláště dobře vyznačil poměr mezi vědou a uměním Mill:**) „Umění má pravidla a ne theorie (doctrines) . . . Poměr pravidel k theoriím lze takto charakterisovati: Umění předkládá sobě za cíl svého snažení jakýs účel, definuje ho a odevzdává vědě. Věda přejímá ho, uvažuje co zjev neb výsledek, jenž má býti studován, a prozkoumajíc jeho příčiny a podmínky, vrací jej nazpět umění s náukou (theorem), jak by mělo seřaditi okolnosti k tomu účelu pomáhající . . . Základy každého pravidla v umění musíme hledati v poučkách vědy. Umění sestává z pravidel náležících zároveň tolika spekulativním vědám, kolik jich může ospravedlniti tato pravidla . . . Umění vůbec sestává z vědeckých pravd uspořádaných nejvhodněji ku potřebě, ne však tím spůsobem, v jakém bychom mohli nejsnáze o nich mysliti. Věda činí takové skupiny a řady pravd, z jakých bychom pojednou nejsnáze mohli přehlednouti všeobecný pořádek všehomíra. Umění, ač musí převzíti tytéž všeobecné zákony, nicméně sleduje jen tak dalece do podrobna jejich důsledky (detailed consequences), pokud vedou ku tvoření pravidel našeho jednání (conduct).“

To jest asi vše, co k našemu účelu třeba pověděti o rozdílu vědy abstraktní a konkretní ze strany jedné a vědy praktické ze strany druhé. Věda jest vlastně jen spůsobu jediného: abstraktní; vše ostatní jest jednak nedokonalým stupněm neb materiálem této vědy, jednak pouhým jejím použitím. V tom smyslu též budeme ve své další úvaze mluviti o vědě, považujíce ji vždy za vědu abstraktní.

A nyní můžeme přistoupiti ke Comteovu rozdělení věd.

XIII.

Pozorujemeli nějaký předmět, ku př. obyčejný kámen, a zeptámeli se, které vědě tento zjev náleží, tu devět lidí z desíti nám odpoví, že mineralogii. Mineralogie ovšem jedná o nerostech, ale málo kdo by z ní nabyl důkladnějšího pojmu o podstatě toho neb onoho nerostu. Kdo by však nevěda ani, co jest to mineralogie, vzal kámen do ruky a zkoumal jej, došel by k otázkám, o nichž mineralogie nepraví ničeho. Pozoroval by, že je kámen těžký: jaká jest to vlastnost kamene? Shledal by na něm různé tvary, pravidelné i nepravidelné: co jest ta podoba a jak se liší od jiných podob? Shledal by jistou barvu, průhlednost,

*) Cours de la phil. pos. I. 51—54.
**) J. S. Mill: Logic II. pp. 546—551.

složení — a tak by se mu brzy nahromadilo nesčíslné množství otázek, jež mineralogie sama zodpovídati nedovede. Musil by napřed věděti, co jest to geometrický tvar, tíže, barva, složení prvků atd., nežli by sobě učinil sebe menší pojem o tom neb onom nerostu; musil by znáti napřed nejen mathematiku, ale i fysiku a chemii; musil by slovem znáti všechny abstraktní vědy, jejichž zákony se jeví v tomto konkretním zjevu.

Vezměme nyní jiný zjev, ku př. člověka. Zdaž nedají se na něm stejně pozorovati zjevy mathematické, fysické a chemické, jako na kameni? Chemie, fysika a mathematika nemohou nám však vysvětliti *celý* tento zjev; čehosi se tu posud nedostává, čím se člověk valně liší od kamene, co se nedá vysvětliti pouhými zákony fysickými, k čemu jest třeba zákonů nových, s nimiž se potkáváme u vědě nové — v biologii a psychologii.

Z toho vidíme, že při jednom zjevu jest súčastněno zákonů více, při druhém méně — i rozumíme, že jeden zjev se vysvětlí jednou neb dvěma vědami, kdežto u jiného k tomu potřeba zákonů ze všech věd.

A tu namítá se otázka: zdaž podobně jako zjevy k svému vysvětlení potřebují jiných mnohých zákonů, zdaž i podobný poměr panuje mezi jednotlivými zákony, t. j. zdaž jeden zákon k svému vysvětlení ještě jiných zákonů potřebuje? Konkretní zjevy jsou dílem mnohých zákonů, i jsou od nich odvislé, mohlo by se tedy snad za to míti, že alespoň tyto abstraktní zákony zcela neodvislé jsou. Chcili na př. něco pověděti o dynamickém zákonu síly tangenciální neb o rovnoměrném pohybu, musím patrně napřed znáti zákony mathematické a geometrické, které v tomto zákonu jsou obsaženy; avšak nemusím ničeho věděti o dynamickém zákoně, chcili se přesvědčiti, zda dvakrát dvě jsou čtyři. Řeknuli něco o chemickém spojení kyslíku a vodíku, nemohu opomenouti ani zákonů fysických, dynamických a mathematických, ale zákony mathematické ku svému vysvětlení nepotřebují ani fysiky, ani chemie, a rovněž fysika se bez chemie úplně obejde.

Z toho viděti, že i mezi zákony jakási závislost panuje, a na té závislosti založil Comte své rozdělení věd, jež stejně jako zákony k nim náležící musejí býti mezi sebou nějak spojeny a závisly. Jest patrno, že ani zde roztřídění věd nestane se proti pravidlům roztřídění vůbec. Majíli vědy a jich zákony mezi sebou něco společného, čímž jedna od druhé je závislá, pak není též možno jiné roztřídění než to, ve kterém zákony neb věda jednodušší a všeobecnější předchází zákony a vědu složitější, zvláštnější. Shrnemeli všechny možné zákony světové v jeden celek, shledáme, že veškery různé zjevy se dají rozvrhnouti v šestero hlavních oborů, v šestero věd abstraktních. Tyto vědy možno různě 720krát roztříditi — které roztřídění bude tu pravé? Dle svých měřítek všeobecnosti a jednoduchosti praví Comte asi takto: Vědy nejsou zcela různy mezi sebou, něco společného mají spolu všechny; to společné budiž bodem, od kterého budeme postupovati, přidávajíce znaky nové, jimiž každý následující obor zákonů se od předešlého liší, ač v sobě zároveň obsahuje všechny základní zákony oborů předešlých. Jakým společným znakem tedy jsou spojeny všechny vědy? Znak ten musí býti zároveň nejjednodušší, nejvšeobecnější a nejneodvislejší; musí býti vlastní všem předmětům bez výminky. Který jest to znak? Ať

mluvíme o stavech naší duše nebo o předmětech světa vnějšího, o všem můžeme říci, že jest větší neb menší u porovnání s druhými předměty. A větší neb menší míru vyjadřují věty početní. Proto též věty početní platí o všech věcech vůbec, a nezávisí zároveň na ničem jiném než na svých vlastních zákonech. Pravdy číselné platí o předmětu stejně, ať jeho chemické složení jest jakékoliv, ať podléhá či nepodléhá zákonům dynamickým, biologickým a psychologickým. V pouhých číselných pravdách nedí se ničeho ani o prostoru ani o rozměru; jinak jest to již u pravd geometrických, kde hlavně k rozměru a prostoru přihlížíme. Číselné poměry pak jsou tu stejně nutny jako v poslední třídě, pročež jest i geometrie závislá na vědě čísel, však od všeho jiného neodvislá. Racionelní mechanika předpokládá nejen zákony o prostoru a počtu, než vedle nich i zákony rovnováhy a hybu; tím pak se stává oborem zvláštním, odvislým od mathematiky vůbec, však na ničem jiném nezávislým. Pravdy algebraické a geometrické by stejně platily, kdy by i věty mechanické byly pravým opakem toho, čím nyní jsou; marně bychom však hleděli vysvětliti zjevy rovnováhy a hybu bez nynějších zákonů početních a prostorových. Zjevy astronomické jsou závislé na těchto třech oborech zákonů, a vedle toho působí tu ještě zákon nový, gravitace, jemuž nepodléhají ani věty číselné ani geometrické ani mechanické. Fysika se neobejde beze všech věd už jmenovaných, nevyjímajíc ani astronomii. Zjevy chemické vedle svých vlastních zákonů obsahují v sobě zákony všech předešlých věd, jmenovitě fysické, i jest to především teplo a elektřina, na nichžto jsou přímo závislé. Nové podoby nabývají zákony fysické a chemické, jakmile se k nim přidruží nový obor zákonů, jenž spolu s předešlými tvoří fysiologii. Konečně zjevy společnosti lidské řídí se zákony zvláštními, nepatřícími žádné z jmenovaných věd; zároveň však závisí ode všech zákonů života organického a živočišného jakož i od zákonů přírody neorganické, jelikož tyto působí na společnost nejen vlivem, jejž mají na život, nýbrž i tím, že určují podmínky fysické, za kterých jest lidstvo povoláno k svému rozvoji.*)

Spořádámeli takto veškery zákony dle různých oborů — a různost jejich dokazuje Comte v celém svém díle — povstane šestero abstraktních základních věd a sice: mathematika, astronomie, fysika, chemie, fysiologie (biologie), sociologie. Každá věda následující v té řadě jest závislá na všech předešlých, zároveň pak čím více v ní vzrůstá složitost zákonů, tím více úží se všeobecnost zjevů sem patřících. Mathematika jest věda nejjednodušší, nejvšeobecnější; neníť jediného zjevu, jenž by nemohl býti měřen zákony mathematickými; sociologie, věda nejméně jednoduchá, obsahuje poměrně velmi malý počet zjevů.

Z těchto hlavních věd Comte ještě jednu — fysiku — na více oddílů rozdělil; ale tu jest klasifikace dle jednoduchosti a podřízenosti nemožna, a sám Comte tu v různých dobách svého života činil nestejné rozdíly. Shledáváme tu barologii (náuku o tíži), thermologii (náuku o teple), akustiku, optiku a elektrologii, a Comte jedině na tom setrval, že barologie musí vždy býti na místě prvém, jakožto spojení mezi

*) J. S. Mill: The positive philosophy of A. Comte.

astronomií a fysikou, a elektrologie na místě posledním, jakožto přechod k chemii.

Hledímeli konečně k důležitosti organisace, celé roztřídění věd dle plánu Comteova bude následující:

Mathematika	Náuka o číslech (calcul) Geometrie Mechanika
Vědy těl surových	Astronomie Fysika Chemie
Vědy těl organisovaných	Fysiologie Fysika společenská (sociologie)

I co se týče toho nejširšího rozdělení na vědy těl organisovaných a neorganisovaných, i tu patrně kriterium Comteovo zúplna platí. Jeť jisto, že v tělech živoucích vesměs pozorujeme veškeré zjevy, které se nalezají v tělech neorganisovaných, nad to pak ještě ony zvláštní zjevy, které náleží k organisaci. Zvláštní postavení zaujímá tu mathematika, o které Comte praví, že jest „ne tak podstatnou částí filosofie přírodní jako spíše od doby Descartesovy a Newtonovy pravým základem veškeré této filosofie (t. j. filosofie positivní), a mluvímeli přesně, jest jedním i druhým zároveň.“ Přece však prý jest více methodou než čím jiným, a proto prý také může vhodně zastupovati logiku*), čemuž obojímu musíme odporovati. Mathematika jedná právě tak o zákonech přírody jako každá jiná věda, a není důvodu, proč by byla považována více za methodu než vědy ostatní, jedině snad proto, že její zákony jsou nejjednoduší a nejabstraktnější. Comte bojoval proti logice ve smyslu scholastiků a novějších formalistů nejen ve svém hlavním spise**) ale i zvláště ve spisku *Synthése subjective*, kde hned v úvodu dokazuje, že mathematika úplně nahradí logiku. Byl pak k tomu veden tím náhledem, že „filosofie positivní tvoří svou povahou soustavu přesně úplnou, kteráž si docela stačí svými vlastními prostředky ve všech svých potřebách, aniž musí sobě vypůjčovati něco odjinud.“ Logika ovšem nepatří do Comteova rozdělení, a tedy musila místo její zastupovati mathematika. E. Littré***) vzpíraje se proti tomu náhledu dobře podotýká, že „následky toho domnění by podvrátily celou positivní filosofii. Mathematika přetvořena v logiku stává se subjektivní jako tato — její pravdy nejsou pak pravdami experimentálními nýbrž pouze vrozenými. Tu objevuje se velký spor mezi metafysiky a protivníky jejich; první tvrdí, že axiomy mathematické jsou subjektivní, druzí hájí jejich objektivnost. V logice J. S. Milla (kapitola V. knihy druhé †) jest

*) Cours de la phil. pos. III. p. 296.
**) Cours de la phil. pos. III. p. 298.
***) August Comte et la philosophie positive 2 ed. 1864 pp. 563—569.
†) v posledním vydání I. pp. 258—289.

učeně a důkladně dokázáno, že tyto axiomy, podrobeny jsouce nutné podmínce každého počátku vědy, jsou fakta, toliko tak jednoduchá, že se tu práce duševní sotva dá pozorovati a že duch nepotřebuje ničeho jiného, než aby mu byly sděleny, a hned je přijme. Netřeba podotýkati, že filosofie positivní úplně souhlasí s Miliem . . .“

Logika v jednom smyslu jedná o formálních zákonech našeho myšlení, ve druhém o „důkazech pravdy a methodách vědeckého zkoumání“ (Mill). V prvém smyslu zákony logické jsou tak dobře zákony všehomíru jako zákony fysické, chemické a p., i nelze je nějakými jinými zákony nahraditi. Budou tedy patřiti též jisté vědě aneb tvořiti vědu samu o sobě, jak uvidíme později. V druhém smyslu mathematika ještě méně nahradí logiku, a Comte sám to částečně v celém svém díle uznává. Onť nejen vědy seřadil, nýbrž i vytknul methody zkoumání v každé vědě, počínaje od mathematiky a konče sociologií. A jak to provedl, viděti z úsudku nejznamenitějšího logika*) J. S. Milla: „O methodách zkoumání pojednal Comte tak dokonale, že až posud v tom nemá rovného.**) Marně budeme pátrati po něčem, co by se rovnalo jeho přehledu pramenů, kterých užívá duch lidský při vyhledávání zákonů; přehledu okolností, kteréž působí, že každého ze základních spůsobů výzkumů lze neb nelze užiti ke každé třídě zjevů; přeměn nutných v methodách, aby se hodily ke každému novému poli studia; a konečně příspěvků zvláštních, jakými každá z věd základních obohacuje methodu zkoumání positivního . . . Veškery tyto otázky a mnohé jiné téhož druhu přednešeny jsou s tak dokonalou hloubkou, že se už jen málo čeho nedostává. Neméně podivuhodný jest přehled pravd nejobsáhlejších, nalezených každou vědou, jež vylíčil ve všech jejich poměrech s celkem lidského vědění vůbec a v jejich ceně logické, co záruce jich budoucího rozvoje.“

Dle všech těchto zásad A. Comte jedná o každé ze šesti základních věd. Zprvu vždy předchází filosofická úvaha o celé vědě, ve které se jedná o podstatě, methodě, vřadění encyklopedickém, závislosti té neb oné vědy na druhých — pak podrobněji ale vždy filosoficky jedná se o jejích oddílech. Klasifikaci, kterou naznačil v prvých kapitolách, provádí tak v celém svém díle, jež jest jen důkazem jeho zásad. Nemůžeme se blíže zabývati celým provedením, upozorníme jen ještě na charaktery, ježto své klasifikaci připisoval. Jsou to 1) její podstatná shoda se seřaděním, které samovolně připouštějí učenci zabývající se různými větvemi vědy; — 2) její nutná shoda se skutečným rozvojem vědy (vl. přírodní filosofie); to dokazuje historie všech věd, zvláště v posledních dvou stoletích; — 3) tato klasifikace jeví znamenitou cenu svou tím, že označuje zevrubně poměrnou dokonalost různých věd, kteráž záleží podstatně v přesnosti poznatků té neb oné vědy a

*) Westminster Review l. c. p. 369 sq.

**) Vyjma ovšem samého J. S. Milla, jenž ve své logice pojednal o methodách zkoumání spůsobem nepřekonatelným. Mimo to hlavně rozvil zde zásady důkazu, kriteria pravdy, čehož se dílu Comteovu naprosto nedostává na velikou újmu jeho. Mill takto dovršil logické dílo Comteovo, ač zcela samostatně, jak o tom svědčí ve své autobiografii.

v jich více méně těsném spojení; — 4) nejzajímavější však její vlastností jest, že určuje přímo plán všeobecného vychování vědeckého.*)

A. Comte tvrdil tedy nejen, že lze vědy dle jeho klasifikace seřaditi, ale že se také dle toho rozvíjely ku své dokonalosti, a konečně, že jest třeba dle toho lidstvo vůbec vychovávati. Než klasifikaci jeho opustíme, přihledneme ještě blíže k námitkám, které proti ní jsou činěny.

XIV.

Sluší pak tu rozeznávati námitky proti celé klasifikaci vůbec a námitky proti jednotlivým částem. Přísný kritik a odpůrce celé klasifikace objevil se ve slavném anglickém filosofu H. Spencerovi; a úsudek pronešený ústy tak slavného muže nemálo by svědčil proti celému dílu Comteovu, kdy by se nezakládal spíše na slovném nedorozumění než na sporu skutečném. Spencer rozumí mnohým slovům a pojmům v jiném smyslu než Comte a přece těmi slovy a pojmy kritisuje Comteovo dílo. Počal svou polemiku ve spisku *The genesis of sciences*, námi už citovaném. E. Littré velmi důkladně mu odpověděl ve svém spisu o Comteovi;**) s tou odpovědí souhlasí J. S. Mill ve své úvaze o positivní filosofii a A. Bain ve své logice. V nejnovější době na Comtea neobyčejně prudký útok učinil znamenitý anglický fysiolog M. Huxley;***) námitky jeho jsou velmi vášnivé a tím tratí svou cenu, zvláště anoť jest patrno, že Huxley velmi málo Comteovi porozuměl, jak to dobře v odpovědi Huxleyovi vytknul Congréve. Vědecky alespoň Huxley hrubě nebojuje přenechávaje to Spencerovi. V čem tedy záleží hlavní námitka proti klasifikaci Comteově?

Spencer bojuje vůbec proti možnosti řadového sestavení věd (serial order). I tvrdí především, že rozdělení Comteovo neodpovídá principu všeobecnosti a jednoduchosti, dle něhož ona klasifikace byla utvořena. Dobře však podotýká Littré, že H. Spencer ve své kritice míchá zásadu všeobecnosti s principem rozvoje; Spencer dokazuje z dějin vědy, že mnohé vědy abstraktní, jako algebra, tomu seřadění neodpovídají. Vizme příklad Spencerův: „Transcendentní analyse jest algebře to, co algebra arithmetice. Abychom dobře uvážili relativní váhu toho výroku, považme, že arithmetika může vyjádřiti v jedné formuli hodnotu *dané* tangenty u *dané* křivky; algebra může vyjádřiti v jediné formuli hodnoty *všech* tangent u zvláštní křivky; analyse transcendentní konečně může vyjádřiti v jediné formuli hodnoty *všech* tangent u *všech* křivek.“ Tedy analyse transcendentní jest všeobecnější než algebra, algebra všeobecnější než arithmetika, a přece Comte počíná arithmetikou, přechází k algebře a končí transcendentní analysí. Littré upozorňuje tu Spencera na rozdíl všeobecnosti subjektivní a objektivní, an praví: „Ve množství podstat a zjevů, jež jmenujeme přírodou, v souboru vlastností hmoty,

*) Cours de la phil. pos. I. p. 76.—80.
*) pp. 285—310.
***) Revue de cours scientifiques pp. 520—522 zvláště pak pp. 759—761 svazku VI. z r. 1868—9.

kteráž tvoří veškery věci, jsou tělesa neorganická a organická, v těchto pak můžeme rozeznávati tři stupně jasně vyznačené všeobecnosti, menší a menší. Zprvu jest soubor vlastností, bez kterých nejeví se žádná substance, to jest tíže, teplo, elektřina, magnetismus, světlo, elastičnost, zvučnost. Každá substance, nechť jakkoliv od jiných odloučena, jest těžká, teplá, elektrická, světlá, elastická. Tato skupina se zove, libovolí, jednotnou skupinou aneb hmotou s vlastnostmi, které ke svému zjevu nepotřebují žádných skupin dvojných, trojných, čtverných . . . Druhá skupina sestává z vlastností, které zoveme chemickými; tu nestačí, abychom měli jakýkoliv zlomek jakékoliv substance, jemuž osamotnění neodejme ničeho z jeho stavu tížného, teploměrného, elektrického atd.; aby zde byl též chemism, jest nutno dvou různých substancí, a to nejen různých nýbrž i sobě chemicky příbuzných, což obmezuje a vyměřuje ještě více tento obor. Nazveme tuto skupinu dvojnou a pozorujeme, že úkony chemické, cizí massám, dějí se v molekulích. Třetí skupina konečně hledí k vlastnostem života; nejen že život nenáleží každé isolované substanci, nejen že tolikéž nenáleží každé substanci dvojné složené, nýbrž ještě nad to obmezen jest na velmi malý počet prvků, jediné schopných k organismu, vyžaduje spolupůsobení složenin trojných a čtverných. — Hle tedy tři stupně objektivní všeobecnosti ubývající, složitosti objektivní rostoucí. Patrně ovšem H. Spencer proti tomuto nemluvil, on pouze vytknul, že v mathematice proti Comteovu principu všeobecnosti přibývalo a ne ubývalo. Na objasnění toho připojím příklad z jiného oboru, jenž zřejmě věc tu objeví. Biologie přešla ze studia orgánů k studiu tkaniva, všeobecnějšímu než studium orgánů, a ze studia tkaniva k studiu anatomických prvků, všeobecnějších než tkaniva. Tato všeobecnost rostoucí jest však subjektivní ne objektivní, abstraktní ne konkretní . . . Ukážu však, že biologie objektivně postupovala k všeobecnosti ubývající. Tělo živé bylo zprvu studováno ve svém celku; z toho celku postoupili jsme k studiu orgánů, kteréž ze své strany se staly celky; tyto druhé celky rozložili vše v tkaniva ještě zvláštnější, dalším podobným postupem přišli jsme až k prvkům. Spor jest jen domnělý; v jednom případu mluví se o jedné věci, v druhém o druhé: v prvém případě jedná se o postup ducha lidského při nabývání pojmů všeobecnějších a všeobecnějších; ve druhém se jedná o celek, jejž rozkládáme v menší a menší části. Pozorujemeli tělo živé zprvu v celku, potom jeho tkaniny, potom jeho prvky, což se děje náukami vždy a vždy všeobecnějšími, díme s H. Spencerem, že v biologii všeobecnosti přibývalo. Naopak pozorujemeli tělo lidské v celku, potom jeho tkaniva, potom jeho prvky, což tvoří rovněž tolik *rozdělení* vždy zvláštnějších a zvláštnějších, díme, že všeobecnosti ubývalo . . . Celkem můžeme říci, že ubývající všeobecnost Comteova odpovídá dějinám vědy, přibývající všeobecnost Spencerova dogmatickému vyučování vědě. Filosofie ve své objektivnosti počíná spekulováním o celku, jejž pouze zná; potom rozdělíc ten celek, zřizuje každou vědu; tu všeobecnosti ubývá. Subjektivně však se filosofie zvedá ze zvláštní náuky každé vědy k nauce všeobecné všech věd; a tu všeobecnost roste."*)

*) August Comte et la ph. pos. pp. 291—294.

Vážnější námitka jest proti neodvislosti věd, všeobecnější od zvláštnější, a proti jejich rozvoji dle téže všeobecnosti a jednoduchosti. Comte tvrdí, že historický rozvoj každé vědy se shoduje s jeho seřaděním; H. Spencer naopak historicky dokazuje, že rozvoj se neshoduje se seřaděním, a následkem toho zamítá celý princip. Spencer však nerozeznává rozvoj a zřízení (constitution) té neb oné vědy. Výrok Comteův, že se historický rozvoj shoduje s hierarchickým pořádkem seřadění věd, platí o jejich zřízení, tak jako výrok H. Spencera, že rozvoj historický shoduje se vždy se vzájemnou odvislostí věd, platí o jejich rozvoji. Věda jest zřízena, jakmile učiní zadost dvěma podmínkám: když pozná některou základní vlastnost hmoty a vypoví o této vlastnosti abstraktní učení, schopné rozvoje. O mathematice se pouze zmíním; tu jednoduchost jest tak velká, že zřízení a rozvoj nejsou různy ale směšují se. Jinde obě fáse jsou různy. Fysika byla zřízena, jakmile poznala tíži, teplo, elektřinu a ostatní základní vlastnosti, a jakmile počala o každé rozvíjeti theorii abstraktní jí přístupnou. Chemie byla zřízena, jakmile poznala příbuznost (affinité) a zákony příbuznosti. Biologie jest zřízena od té doby, co jest konstatována podstata života ve tkanivách. Konečně sociologie zřízena jest od té doby, co poznán byl zákon, dle kterého od věku k věku společnost dědí nahromaděné vlastnosti věků předešlých. Tu opětně nemálo nám přispěje příklad vzatý z biologie. Od nejdávnějších dob byla biologie pěstována: Demokrit i Hippokrat ji studují; Aristoteles věnuje jí velmi důležité práce, všichni lékařové přímo nebo nepřímo k ní přispívají; značné objevy se tu dějí: a přece neváhám říci, že biologie nebyla ještě zřízena. Ať povaha objevených fakt byla jakákoliv, přece nebylo tu žádného pojmu, jenž by ji od věd *nižších* dělil — byla pouhým příspěvkem, pokračováním fysiky a chemie; a chtělli kdo sestaviti její theorii, musil vždy nějaký princip z jiných věd si vypůjčiti dle času a okolností... Každá věda vyšší se zřizuje ze zbytku, jenž jest ponechán vědami nižšími a jehož ony nevysvětlily. V tomto zbytku jest látka ke zřízení vědy budoucí, následné. Když fysika vyčerpala vlastnosti hmoty jí patřící, zbyly vlastnosti příbuznosti molekulární; pokud však svých vlastností nevyčerpala, nikdo nemohl říci, zda příbuznost chemická není výsledkem nějaké vlastnosti fysické, neznámé aneb špatně známé; potom však pochybnost zmizela a chemie počala. Tak tomu bylo též při biologii: chemie byla dokonána, zbyly však zjevy životní, jí nevysvětlitelné; jsou zbytkem chemie, jako chemie sama byla zbytkem fysiky."*)

Dobře též poznamenává Mill, kterak „jest nade vši pochybnost jisto, že vědy bystřejší ve svém rozvoji jsou podporovány vědami zdlouhavějšími; to tvoří část theorie Comteovy a jest obšírně v podrobnostech jeho díla vyloženo. Tvrdíli Comte, že věda jedna historicky předchází vědu druhou, nemíní tím, že dokonání jedné předchází i ty nejnižší počátky všech následujících. Spencer nerozeznává fási empirickou od fáse vědecké v studiu té neb oné větve našeho vědění. Počátkem každého studia jest sbírání fakt posud neanalysovaných a vypovídání těch všeobecných pravd, kterých se samovolně a přirozeně

*) l. c. 295–308.

dovtípíme. Za této doby každé studium může býti pěstováno neodvisle od druhých.“ Takto jest obhájen princip klasifikace Comteovy, kterým stanoví se závislost mezi vědami dle jich řadového roztřídění proti Spencerovi, jenž připouštěl mezi vědami pouhý *consensus* t. j. vzájemnou podporu. Comte uznával též consensus, tím však netratí princip jeho ceny, poněvadž ona podpora týče se jen menších částí vědy, ne však jejich základů.

Avšak třeba celá klasifikace Comteova měla princip pravý, přece má své vady; dvě z nich vytýkají Comteovi svorně mnozí, kdož princip jeho klasifikace přijali. Předně jest podivno, že Comte uznává astronomii za vědu abstraktní. Snad ho velkolepost a veliká dokonalost její k tomu přiměla. Jeli však astronomie vědou abstraktní, těžko pak se shodneme s principem Comteovým. Neboť jakou vlastnost vidíme na tělech nebeských, která by se lišila od fysických vlastností? Všechny vlastnosti těl nebeských jsou jen tytéž, kterým nás učí naše dynamika, fysika, chemie atd. Gravitace není různou vlastností tíže: proč bychom tedy na ní zakládali zcela nový obor? — Druhé veliké chyby dopustil se Comte tím, že nepřiřkl žádného oboru psychologii; považujeť jí prostě za pouhý přívěsek biologie a stotožňuje ji — s frenologií Gallovou! Věc to skutečně u tak znamenitého spisovatele skoro nepochopitelná. Od té doby odpověděno Comteovi nejlépe pracemi, jaké ve psychologii vykonali oba Millové, Bain, Spencer a celá řada jiných výtečných psychologů, jichž působením dnes konečně jest psychologie tak dobře vědou jako všechny abstraktní vědy Comteovy.*)

Opravímeli však tyto vady v Comteově klasifikaci, představuje nám soubor zákonů a jejich spojení v neobyčejné přesnosti a úplnosti. Nežli pak poukážeme na konečné seřadění věd dle principu Comteova, s opravením toho, co kritika vědecká mu spravedlivě vytýká, uvedeme ještě Spencerovo rozřadění věd a uvážíme, zdaž by se snad k účelu filosofie lépe nehodilo než klasikace Comteova.

XVI.

Jsouli A. Comteovi všechny vědy abstraktní, H. Spencer naopak hlavní váhu klade na konkretní vědy; ve svém spise *The first principles*, jenžto snad jest nejlepší prací filosofickou kolika posledních desítiletí, vykládá svůj zákon rozvoje, počínaje rozvojem těl nebeských až k rozvoji společenskému. A jak se zdá, chtěl dle toho rozvoje seřaditi také své rozdělení věd. Ovšem pak jako rozvoj ten byl konkretní, skutečný, musejí též konkretní býti vědy, které úplně dle něho roztřiďovány jsou. Dle zákona rozvoje (evolution) zprvu dle theorie Laplaceovy plynová látka zhoustla v tělesa nebeská, pak počaly se tyto velké zhoustlé hmoty rozvíjeti, až došly té podoby, že na nich byl možný život, jenž dalším postupem se rozvil až k životu duševnímu, kterýž není posledním bodem rozvoje, než jen článkem pouhým

*) Poukazujeme jen na J. S. Milla Logic II. pp. 436—447; — Theodora Ribota La psychologie anglaise, úvod; — H. Spencera The principles of Psychology T. I. §. 52—57. Z druhé strany viz Littréovu La Science pp. 305—320, a téhož Aug. Comte et la ph. pos. pp. 538—552.

mezi životem vůbec a životem společenským zvlášť. Dle téhož rozvoje předmětů jsou i konkretní vědy rozděleny, napřed astronomie, potom geologie, biologie, psychologie, sociologie. Jsou to ovšem konkretní vědy v jiném smyslu než mineralogie, botanika, geografie atd.; tyto konkretní vědy jsou spíše dějinami všehomíra než přesným a plným souborem zákonů téhož všehomíra. K naznačení genese všeho, co jest, jsou formulí výtečnou, ne však postačitelnou k obsáhnutí všech zákonů nám známých; vedle nich jest třeba ještě jiných věd, a to už nemálo vadí celé klasifikaci. Avšak jednu velikou zásluhu toto pojmenování věd přece má. Jsouli tyto vědy konkretní, nezbývá mineralogii, botanice a podobným oborům žádné slušné právo k takovému pojmenování. Názvy Spencerovými popřen jest onen druh věd klasifikačních a popisných, o němžto jsme pravili, že jest jen materiálem věd abstraktních a dobrým katalogem všech zjevů a předmětů.

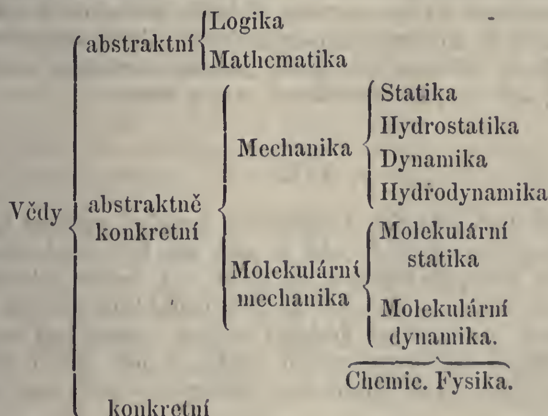
Pouhé tyto konkretní vědy ovšem H. Spencerovi nestačily; mluveno v nich málo o zákonech, více o upotřebení zákonů; kde jsou tedy vědy jednající o zákonech? Základem celého roztřídění jest i zde rozdíl abstraktního a konkretního, jen že zde obě slova jiný mají význam. „U Spencera jest věda abstraktní, jsoúli její pravdy čistě ideální; když jako pravdy geometrické nejsou úplně pravdivé o věcech skutečných, anebo když jako zákon setrvačnosti jsou obsaženy ve zkušenosti, nikdo však jich zde nikdy nevidí, poněvadž jsou neutralisovány spůsobem více méně úplným. On řadí naopak chemii a biologii mezi vědy konkretní, poněvadž složeniny a rozklady chemické dějí se ve skutečnosti (tak jak tomu nasvědčují naše smysly) týmž spůsobem, jak to věda hlásá . . . Z obojího tohoto významu slov „abstraktní“ a „konkretní“ rozdíl Comteův odpovídá různosti mnohem hlubší a podstatnější. Spencerovu rozdělení může se díti podstatná námitka v tom, že řadí předměty ne podle jejich vlastností a jejich vzájemných poměrů, nýbrž podle nepatrné různosti ve spůsobu, jakým předměty poznáváme. Jakou to má důležitost, že zákon setrvačnosti (co pravda exaktní) není generalisací z našich přímých názorů (perception), nýbrž, abychom jich došli, že musíme sblížiti pohyby, které vidíme, s pohyby, které bychom viděli, kdy by nebyly ničím vyrušovány? Poznámeli pravdu tak nebo onak, vždy jsme *stejně* jisti, že *jest* pravdou exaktní, neboť každý zákon dynamický zplňuje se v přírodě dokonale, třeba se zdál býti neutralisován. Jsme přesvědčeni, že na př. ve fysiologii jest mnoho pravd, jež neseznáme nijak než touto nepřímou cestou: Spencerovi by se však stíží podařilo odděliti je od celku vědy pod názvem abstraktních, a zbývající pravdy jmenovati konkretními.“*)

Spencer však vedle věd abstraktních a konkretních rozeznává ještě třetí druh: vědy abstraktně konkretní. „Nejširším přirozeným rozdělením věd jest rozdíl mezi těmi, které jednají o abstraktních poměrech, v jakých se nám zjevy objevují, a mezi těmi, které jednají o zjevích samých. Poměry druhu každého jsou blíže sebe než předmětů. Předměty jakékoliv jsou blíže sebe než poměrů. Ať prostor a čas jsou tvary našeho myšlení, neb ať jsou, jak sám myslím, tvary

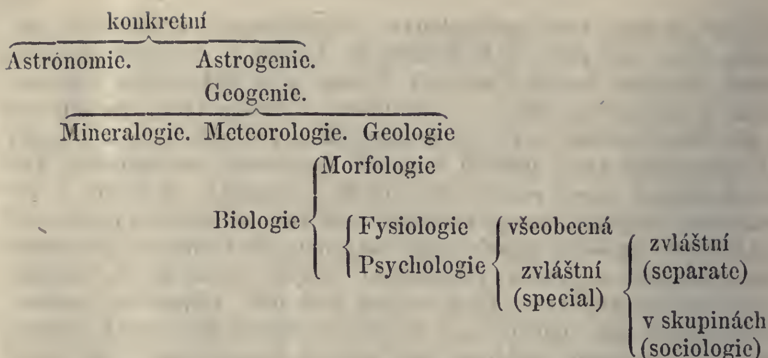
*) J. S. Mill: The positive phil. of Aug. Comte.

věcí, jež se staly tvary myšlenkovými, organisovanou a zděděnou zkušeností věcí; jest přece vždy pravda, že prostor a čas tvoří absolutní protivu věcí nám daných v prostoru a času, a že vědy, které výhradně o času a prostoru jednají, se nejhlubším rozdílem všech rozdílů dělí od věd, které jednají o věcech obsažených v prostoru a času. Prostor jest abstraktum všech poměrů současné jsoucnosti (coexestince). Čas jest abstraktum všech poměrů následnosti (sequence). A logika i mathematika jednajíce úplně o poměrech současné jsoucnosti a následnosti tvoří třídu věd mnohem nepodobnější ostatním, než kterákoliv jiná věda. Vědy, jednající o věcech (existences) samých místo co by jednaly e pouhých tvarech, ve kterých se nám věci jeví, připouštějí podrozdělení mnohem méně hluboké než rozdělení předešlé, přece však mnohem hlubší než kterékoliv rozdělení mezi vědami jednotlivými. Ony náleží do dvou tříd, s různými zřeteli, účely a methodami. Odtud jdou dvojí předměty našeho zkoumání. Můžeme studovati složené spůsoby (mody) síly zvláště; anebo můžeme je studovati v jejich poměrech, co spolupůsobivých činitelů v tom neb onom složeném zjevu. Z jedné strany, nedbajíce všech zvláštních případů, můžeme odvoditi zákony každého spůsobu síly, pokud není ničím rušena; z druhé strany, jsouli jednotlivé případy dány, můžeme vysvětlovati celý zjev co výsledek (product) různých sil působících současně. Pravdy, k nimž dojdeme prvým spůsobem zkoumání, ač konkretní, pokud mají za svůj předmět skutečné existence, jsou přece jen abstraktní, pokud se vztahují ke spůsobům existence od sebe odloučeným; pravdy však, ku kterým docházíme druhým spůsobem výzkumu, jsou vlastně konkretní, poněvadž formulují fakta v tom složeném pořádku, v jakém se s nimi setkáváme v přírodě."*)

Na úvaze této pak zakládá H. Spencer své rozdělení u vědy abstraktní, t. j. vědy jednající o tvarech, v jakých se nám zjevy stávají známými, u vědy abstraktně konkretní, jež jednají o zjevích samých v jejich elementech, a konečně u vědy konkretní, jež jednají o zjevech samých v jich celku. Na zásadách těch provádí Spencer velmi důkladně svou klasifikaci, jejíž obrazec tuto stručně podáváme:

*) The classification of Sciences pp. 10—12.

Jediným pohledem na toto seřadění poznáváme, jak je složité. Vykládati všechny principy, dle nichž je zděláno, bylo by prací nesnadnou a obšírnou. Už v tom má před ním nesmírnou výhodu rozdělení Comteovo, že ono jest velmi jednoduché a takřka dle jediného principu zhotoveno; u Spencera složitostí všechna přehlednost mizí. Nebudeme dílo Spencerovo kritisovati, odkazujeme pouze čtenáře na polemiku proti němu v logice A. Baina (Logic I. 236—241) a na obranu jeho ve spise dr. J. Fiskea: „Outlines of cosmic philosophy" v kapitole o klasifikaci. Fiske tam podává svou vlastní klasifikaci, ježto s vynecháním názvu „konkretně abstraktní" úplně se rovná klasifikaci Spencerově. U něho sledují vědy tímto pořádkem:

Abstraktní vědy o poměrech: Logika, mathematika.

Abstraktní vědy o vlastnostech: Obecná fysika, molekulární fysika, chemie.

Konkretní vědy: Astronomie, geologie, biologie, psychologie, sociologie.

Oboje rozdělení, Comteovo i Spencerovo, konečně v jednom bodu souhlasí, že uznává spojitost věd a vysoce cení vědu abstraktní. Jen že jest u Spencera podivno, proč tak velice cení abstraktní vědy o vlastnostech neorganických a proč neuznává žádných abstraktních věd o vlastnostech organických, duševních a společenských. Či prvé vlastnosti všecko vysvětlují? To by už lépe bylo uznati jedinou abstraktní vědu, molekulární fysiku, a z té pak vysvětlovati vše, i chemii.

XVII.

Po všech těch různých klasifikacích konečně můžeme Comteovu klasifikaci podati v té podobě, jaká se nám zdá býti nejvhodnější. Budeme se v tom říditi dle Bainova roztřídění věd, ovšem s dvěma opravami. *) Předně nezdá se nám, že by byla logika samostatnou vědou a měla předcházeti přede všemi druhými vědami; neboť buď jest logika vědou o formálních zákonech našeho ducha, a pak náleží tak dobře do psychologie jako každý druhý zjev duševní — aneb jest orgánem

*) V. Logic I. pp. 24—30.

k vyhledávání pravd, a pak nejedná o nijakém předmětu ve přírodě, nýbrž jen o zkoumání všech předmětů. Jest pomůckou ku vyhledávání pravdy, ne však částí této pravdy; jest osnována na zákonech našeho ducha k jistému cíli, a tím už stává se vědou praktickou. — Za druhé měníme Bainovu klasifikaci tím, že k ní přidáváme sociologii, poněvadž se tu tak dobře potkáváme se zákony z psychologie nevysvětlitelnými, jako se nám to děje v psychologii s biologií. Bain politiku, vědu praktickou, míchá s abstraktní sociologií. Sociologie poznává společenské zákony, politika však vyměřuje pravidla, jak by lidé nejlépe dle zákonů sociologie prospívali. — Po těch opravách celá klasifikace bude takováto:

I. Mathematika o zákonech kvantity.

II. Mechanika neb mechanická fysika o zákonech hybu těl v *massách* a o síle. Konkretní upotřebení těchto zákonů máme v astronomii, v pádu těl na zemi, v statice, hydrostatice, dynamice, hydrodynamice a v akustice.

III. Molekulární fysika o zákonech molekulárního hybu a uspořádání částiček tělesných. Sem náleží molekulární adhese a kohese, teplo, světlo, elektřina.

IV. Chemie o zákonu spojování a rozkladu různých prvků.

V. Biologie o zákonu života. Konkretní části: botanika, zoologie, lidská anatomie atd.

VI. Psychologie.

VII. Sociologie.

Těchto sedm oborů obsahuje zákony každého zjevu ve světě, a to v pořadí nejspojitějším a nejjednodušším. Vše ostatní jest vědou buď konkretní, jako geologie, k jejímuž tvoření přispívají nejen zákony fysické ale i biologické — zároveň pak všechny nové zákony geologické jsou pouhými odvozenými zákony — buď vědou praktickou, jako ku př. medicina, k jejímuž utvoření rovněž dle jejího účelu přispívá více věd abstraktních. —

A tak jsme zodpověděli otázky své o vědě, co jest, a možnéli takové spořádání, v němž by všechny zjevy jako ve formuli přehledně byly seřaděny. Seřadění to stalo se pomocí zákonů, a nechť se rozhodneme pro seřadění Comteovo či Spencerovo, vždy zůstává jistou věcí, že na základě jeho lze přikročiti k utvoření filosofie z věd. A kdy by nic nenasvědčovalo tomuto náhledu, už to mu valně prospívá, že jak A. Comte tak H. Spencer jsou původci soustav filosofických, přesně dle methody objektivní na vědě založených. Mimo to Comteovi náleží zásluha, že prvně v rozměru tak velkém počal boj proti staré metafysice a že prvně kladl tek velikou váhu na seřadění věd a na filosofii objektivní. A vedlli Comte onen boj negativně, t. j. obmezilli se více na boj proti veškeré metafysice vůbec, jež až po jeho dobu panovala, pokouší se Spencer o novou metafysiku, ale takovou, jež by se dala přesně z vědy vyvoditi. I díla obou co do stránky vnější jsou si podobná: Comte systematisoval vědy, a podobně i Spencer; pohledněme jen na program jeho díla, jemuž věnuje celý život, a vidíme, jak po „Prvých počátcích“ (The first principles), jež jsou jaksi všeobecným pojednáním o abstraktních zákonech všehomíra dle zákonu rozvoje, buduje „počátky biologie“ na to „počátky psychologie“ konečně

pak sociologii a ethiku. Co Comte skromně avšak odhodlaně začal, to Spencer provádí velkolepě, mnohem filosofičtěji než sám Comte. Není tuto naší úlohou snahy obou úplně vylíčiti; věnujeme jen stručnou úvahu „nové filosofii.“

XVIII.

Vlastně už z celého svého uvažování znaky nové filosofie známe, i zbývá nám málo, co dodati. Na prvém místě bude ona filosofie vědeckou, t. j. bude na základě uspořádaných a sjednocených věd činiti své závěry. V té povaze jest kontrastem nejen theologického názoru světa — dle něhož zjevy všehomíra řízeny jsou přímou a zvláštní vůlí bytostí, nadaných životem a intelligencí — ale i „metafysického“, „abstraktního“ neboli „ontologického“ názoru světa, dle něhož všecko je řízeno jistými silami neb skrytými vlastnostmi skutečnými, vlastními všem konkretním předmětům, jež jistým spůsobem oživují. Theologie pátrá po „velikém neznámém“, metafysika po onom skrytém, jež tvoří podstatu věcí. Theologie s metafysikou konečně se spojují a pátrají po témže, jen že theologie jedná tu oprávněně, věříc ve zjevení a na základě toho bádajíc, kdežto metafysika, ač popírá zjevení a uznává nadpřirozenost svého předmětu, přece „cestou přirozenou“ chce se ho domoci. Ovšem že ta cesta posléze končí mysticismem, vyjádřeným metafysickými pojmy, v nichž tak dobře ono neznámé skryto jako ve přírodě, jen že ve přírodě se mu koříme, v metafysice nad ním trneme. Filosofie nová, u Comtea nazývaná positivní, uznává nemožnost poznati pojmy absolutní, zříká se všech výroků kladných v první příčině a obmezuje se pouze na stanovení nejvyšších zákonů všehomíra na základě zkušenosti. *)

Nová filosofie není soustavou jediného člověka, nýbrž prací všech učenců, kteří nepovažují filosofické zkoumání za zbytečné. A dříve než poslední slovo o ní promluvíme, vytkneme ještě její zásluhy, které ji povznesly na vědeckou výši. Ona nejen zvláště pérem Comtea a historika filosofie Lewesa dokázala všechnu planost dosavadního metafysického bádání, než i sama z metafysického područí osvobodila dvě vědy, hlavní to posavadní základy metafysiky. Psychologie a ethika jsou nyní tak dobře vědami jako mathematika, fysika a p., a sice ethika tak, že jest obsažena dílem v psychologii dílem v sociologii. Nová filosofie nechce se živiti ani logikou ani psychologií ani pedagogikou ani celou tou další řadou věd, jimiž metafysická filosofie posud žila. Ona popřála jim samostatnosti a nalézá v nitru svém dosti toho, čím by se povznesla nad ostatní vědy a stala se vědou věd. Abychom mluvili slovy nejzna-

*) Výše jsou naznačeny krátce tři stavy duševního rozvoje lidstva, jak byly Comtem vytčeny pod jmenem stavu theologického, metafysického a positivního. (Viz Cours de la phil. pos. I. 1ère leçon.) Novou filosofii nejmenujeme positivní proto, poněvadž jmeno to označuje onu *užší* školu Comteovu, která zároveň hájí jisté společenské náhledy Comteovy, vydávajíc zvláště též časopis „La Philosophie positive“ vedením slovutného Littréa Jsme však přesvědčeni, že jedenkráte jmenem tím vhodně označovati se bude tato *vědecká* fáse filosofie na rozdíl od filosofie předešlé.

menitějšího filosofa této vědecké školy, není ona ničím jiným, než právě vědou v nejvyšším jejím stupni. „Jest věděním všeobecnosti nejvyšší — její úlohou jest, proces věd ještě dále stopovati. Pokud pravdy vědy jen odloučeně poznávány bývají, nemůže ani nejvšeobecnější z nich býti nazývána filosofickou. Jsouli však všechny na jediný mechanický axiom, na jedinou zásadu molekulární fysiky, na jediný zákon společenský uvedeny, všechny pak co důsledky některé nejvyšší pravdy považovány, pak jsme u onoho spůsobu poznání, jež jest filosofickým v pravém smyslu slova. Pravdy filosofické stojí tedy v témže poměru k nejvyšším vědeckým pravdám, jako každá z těchto pravd ještě k nižším pravdám. Jako každá všeobecná věta vědecká menší všeobecné věty objímá a upevňuje, tak též objímají a upevňují všeobecné věty filosofie nejširší všeobecné věty vědecké. Takto stojí ona dle své podstaty příkře proti oněm pravdám, ježto zkušenost nejprvé sbírá. Ona jest konečným výsledkem onoho procesu, jenžto pouhým seřaďováním jednotlivých pozorování počíná, je všeobecněji a všeobecněji rozvíjí a konečně universálními zákony končí. Nebo definováno jednodušeji: Vědění nejnižšího spůsobu jest poznáním *posud v jednotu neuvedeným*; věda jest částečně *jednotným* poznáním; filosofie pak jest poznáním *úplně jednotným.* — Dvě formy filosofie mohou v tomto smyslu býti rozeznávány. Jednak mohou všeobecné pravdy tvořiti předmět bádání, všechny pak zvláštní pravdy jsou pouze za důkazy a objasnění těchto všeobecných pravd používány. Aneb můžeme tyto všeobecné pravdy za jisté považovati a z nich vycházejíce zvláštní pravdy vysvětlovati. V obou případech jednáme o pravdách všeobecných; jednou jsou však pasivními, po druhé aktivními — v jednom případě jsou resultátem výzkumu, v druhém jeho pomůckou. Oba tyto oddíly budeme nejpřiměřeněji nazývati všeobecnou a zvláštní filosofií.“ *)

Podobnou pak filosofii na jejím nejvyšším rozvoji dobře líčí H. Taine: „Představme si, že tato práce (práce ve smyslu naší definice vědy) byla by vykonána v dějinách, v psychologii, ve všech vědách morálních, v zoologii, fysice, chemii, astronomii. Pojednou vesmír, tak jak my jej vidíme, mizí před námi. Fakt ubylo, na místo jejich vstoupily formule, svět se zjednodušil, věda jest hotova. Pouze pět nebo šest vět všeobecných trvá. Máme tu definici člověka, definici živočicha, rostliny, tělesa chemického, zákonů astronomických, zákonů fysických, a dále nám nezbývá nic více. Obracíme svůj zřetel k těmto svrchovaným definicím; pozorujeme tyto zákony tvořivé a nesmrtelné, jediné stálé v nekonečnosti času, jenž ničí a ruší jejich díla, jediné nerozdílné v nekonečnosti prostoru, jenž rozšiřuje a zmnožuje jich výsledky. Odvažujeme se ještě něčeho většího: pozorujíce, že formulí těch jest více a že to jsou fakta jako vše jiné, hledíme v nich uzříti a z nich odlouditi faktum prvotní a jediné, ze kterého ony vycházejí a kteréž je plodí. Objevujeme se jednotě všehomíra a objímáme vše, co ji plodí. Ona nepochodí z nijaké věci vnější, světu cizí, ani z věci tajemné v světě skryté: pochodí z fakta všeobecného, podobného druhým, jsouc plodivým zákonem (loi génératrice) všech zákonů odvozených, právě

*) The first principles §§. 37—38.

tak jako ze zákona attrakce pochodí zjevy tíže a právě tak jako ze zákona vlnění všechny zjevy světla . . . Konečným účelem vědy jest tento svrchovaný zákon, a ten, kdo by jediným letem až k němu dospěl, viděl by jako z jediného pramene, různými a rozvětvenými řečišti řinouti se věčný proud zjevů a nekonečné moře věcí . . . V tomto okamžiku člověk cítí v nitru svém, že pojal přírodu. Na nejvyšším vrcholi věcí, na výši étheru světlého a nepřístupného zaznívá věčný axiom, a ozvěna další této formule plodivé svým nevyčerpatelným vánim tvoří nesmírnost všehomíra. Každá forma, každá změna, každý pohyb, každá představa jest jedním z jejích aktů. Ona trvá ve všech věcech a není obmezena věcí žádnou. Hmota a myšlenka, planeta a člověk, život a smrt, radost a žalost: vše jest jí vyjádřeno, a ničeho není, co by jí nevyjadřovalo, jako ničeho není, co by ji vyjadřovalo úplně. Ona naplňuje prostor i čas, a trvá nad časem i nad prostorem . . .“*)

Mistry této nové filosofie poznali jsme během pojednání svého; jen ještě podotkneme, že s *touto* filosofii věda nevede spor, ba naopak že ji vyhledává. Starý a dávný spor se končí; avšak bývalí metafysikové nechtějí slyšeti o míru: utíkajíce se k svému čistému vědomí a patříce ve tvář absolutního, mluví slova více a více nesrozumitelná, své předměty pak už jen cítí, žalujíce při tom ovšem na nedostatečnost mluvy lidské.

Cařihrad.

Obraz cestopisný

od

Jos. Wünsche.

(Pokračování.)

X.

Orientalové nezřídka čistoty zanedbávají na velikou škodu zdraví svého; proto Muhamed čistotu jim vložil na srdce, hlavně tím, že umývání těla náboženským obřadem učinil a koranem zasvětil. Umývání považuje se za skutek bohu milý, a kdo k skutku tomu je bližnímu nápomocen, zvláštní v nebi má zásluhy. Mnozí pak velmožové chtějíce hojných těchto zásluh si dobyti, s nákladem velikým staví veřejné lázně, kde chudší třída koupá se zdarma, bohatší pak za skrovný poplatek.

Cařihrad má veliké množství lázní veřejných. Mnohé z nich zařízeny jsou po knížecku, všecky pak prakticky a pohodlně. Na čistotu v lázních samy organy turecké policie dohlížejí, a to již něco znamená!

*) Taine, Les philosophes classiques en France.

Abychom se očitě přesvědčili o vnitřním zařízení tureckých lázní „hammam“ zvaných, navštívíme džigel Oglu neb jenni hammam nedaleko Aje Sofie.

Jest to budova, jež velikostí svou nad ostatní vyniká. Na střechách několik bání z cihel vkusně sklenutých; do výše pak trčí vysoké trouby, ježto slouží ku provětrávání. Vstupujeme. V džamakianu, velké, vkusně ozdobené předsíni vítá nás představený lázní, jemuž říkají hammadži. Tomu svěříš vše, co s sebou nosíš. On pokyne, a kde se vzal tu se vzal „fellak“, sluha lázeňský, a vede tě na galerii, jež kolem celé místnosti běží a kde pohovky jsou rozestaveny. Zde pomáhá ti při svlékání a pak v pestré látky bavlněné celého tě zavíjí; na nohy narazí ti dřevěné trepky, neboť podlaha skoro vesměs mramorová trochu nepříjemně chladí. I vany a veliké vodojemy pestrobarevným mramorem jsou vykládány, síně vesměs jsou vysoké, a bohatě ozdobená klenutí na pěkných sloupech a pilířích spočívají.

Majestátně si vykračuješ jako prvý tragický hrdina Sofokleův. Jen kdy by ty prožluklé trepky necvakaly.

Vedou tě do prvé síně, sankluk, a hned krůpěje potu jako hrášky ti naskakují. Nemáš hrubě ani času, abys se tu uvelebil: již vedou tě dále, do síně druhé, horčejší. Teď už nejsou to hrášky ale potůčky. Usadíš se, sluha ti tře tělo a teplou vodou tě omývá. Pak natře tě mydlinkami, a zase tě umývá, ovíjí a znenáhla vede zpět. Na galerii na jedné pohovce se uložíš a tu vezme tě zase jiný do prádla — tentokráte bez vody. Ležíš klidně na znak a nový fellak celé tělo tvé, končetiny, kosti i klouby ti válí, mačká, tahá, svírá, štípá, že bys někdy chutě bolestí vykřiknul; ale za krátko zmocňuje se tě pocit velmi příjemný. Zde pak ležíš, až prochladneš. Zatím ti podají výtečnou černou kávu a cigarety. Oddáváš se libému polosnění. Vysokými okny padají na tebe polední paprsky tureckého sluníčka a ohřívají tebe a sousedy tvé, čtyři Turky, kteří již dávno jsou za nejlepšími lety svými. Jejich obličeje klidné jsou jak zasypaný hrob a velebné a ctihodné jako král Lear bez šaška. Baví se pospolu: mlčí totiž v kvartetu unisono. Při tom pak pouštějí modravé obláčky tabákové ku stropu bohatě ozdobenému. Zdali myslí si co při tom? — Když odcházíš, zapravíš nevelikou taxu a vložíš do každé ruky, jež o kafé parossi (na kafíčko) k tobě se vztahuje, maličkost v podobě širokého, dvougrošákového piastru. Všichni pak tě doprovázejí klouíce se i tolikáté a tolikáté turecké nebe ti přejíce.

V lázních Moslemíni velmi rádi se scházívají. Hlavně pak paničky jejich, jež v haremu dlouhá chvíle trápí, vždy příjemnou tu mezi svými nalézají zábavu; lázně pro muže a pro ženy ovšem jsou odděleny.

Ubírajíce se odtud kolem kekavmeni stili, uhneme se za sloupem v pravo uličkou trochu se nížící, a jsme u nové znamenitosti Cařihradské, u pověstného bazaru tureckého.

Bazar je tolik co tržiště. Neníli kryto, říkají mu Turci také „čaršie“, jeli kryto, je to „bezecan“. Čaršií má Cařihrad mnoho a rozličných, leckteré ulice jsou jen čaršie. Ale veliký bezecan tu jen jediný a do toho branou dosti prostrannou právě vcházíme. Znamenáme

hned, že tu pravý labyrint ulic a uliček, jež nejpodivněji se křižují, sbíhají a rozbíhají. Těžko se tu vyznati, proto raději hned vezmeme si červenou nit Ariadninu v podobě žida rudovousa, jenž vypadá jako silně sužovaný slaneček a jenž za dva piastry nám své místní vědomosti na dvě hodiny co nejponíženěji nabízí a to hned asi v tuctu evropských jazyků. Dělá to lacino, ant ví, že každým krokem nabídne se nám deset jiných.

O bezecanu utvoříš si nejlepší obraz, myslíšli sobě, že chodíš ulicemi znamenitého města obchodního, a ty ulice že ve výši druhého patra jsou skleuuty. Světlo dosti spoře padá sem makovicemi, jež tu i tam na klenby jsou posazeny; tajemné toto polosvětlo a pološero prodavačům velice jest výhodné. V ulicích těch pak mysli sobě krám na krámu; krámek na krámečku, zboží na zboží, předmětů miliony, věci z blízka a z dáli, skvostné a obyčejné: od papírku na doutníček až do předrahých garnitur diamantových, od usměvavého pantoflíčku dámského až k zádumčivé pušce zamračeného Albance, od látky závojové jemňoučké jak první lásky tušení až k těžkým kobercům perským, jež jsou pevné jak fošny. Jednotlivé krámky bývají jen asi 6′ dlouhé a 4 až 5′ široké, sotva se tam obrátíš. A přec jakého v nich nahromaděno bohatství! Ke zboží tomu mysleme sobě obchodníky, nejstrakatější čeládku z celého božího světa, která se tu sběhla. Nejrůznější jazyky, nejrůznější tvářnosti a kroje, nejrůznější spůsoby a nespůsoby při prodávání. Tu Turek vážně sedí ale nemluví; Turek obchodník má tu pěknou vlastnost, že se kupci nevtírá. Je snad také nejpoctivější všech, co jich zde; tak na př. hned vedle soused Armén, král všech arcifilutářů, dále Řek, který má také za ušima, pak Vlach, Žid, černoch, Peršan ve vysoké čepici plstěné a olivovém kaftanu atd., jak právě stádo běží.

Chodíš a bloudíš z jedné ulice do druhé, sestupuješ a zase do kopce vystupuješ a vždy nové a nové kupce potkáváš a pozoruješ. Místy stěží ku předu se prodíráš. Tu skvostný jede kočár, krasotinky v něm; tu vznešený nějaký důstojník na koni rejdí, uhni se honem! Tu zboží rozváží se na vozících dvoukolých, tu zabředl jsi do družiny tureckých paní „pěších“, nevolno mezi nimi jako uprostřed mumií, při tom pak své turecké myšlenky dosti hlasitě pronášejí — zajisté nějakou svou sousedku přetřepávaji. Buclaté dítky své vedou za ruce, za nimi pak hranaté černošky s jejich nemluvňaty se kolébají. A což když černošky spustí velkolepou nějakou arii, jako na př.: „Tu tu tu tu kuaka raukaka!“ — ihned učiníš si pojem o tom, jak asi nigerští lvové krásným svým polovičkám přednášejí milostná zastaveníčka. Jsi tu právě jako v Jiříkově vidění. Veslueš mezi dvěma proudy, z nichž jeden ku předu tě rve, druhý nazpět táhne. Do každého krámu pak obchodníci co nejzdvořileji tě zvou volajíce na tebe brzy „Kyrie!“ brzy „Effendi!“

Asi u prostřed tohoto bezecanu nalézá se, přepevnými vraty na vše strany ubedněn, vnitřní skvostnější ještě bezecan, jako svatyně nejsvětější uprostřed nádherného chrámu boha Mamona. Zde stánky své mají nejvíce staro- a pravověřící z Turků, kteří zatracujíce novoty sul-

tana Mahmuda ani o vlas uchýliti se nechtějí od přísných zvyků a obyčejů starodávných. Jsou nejbohatší mezi obchodníky tureckými a neobmezené důvěry požívají, ctihodní vousáči, na jejichž běloskvoucím turbanu není poskvrny a jejichž víra v koran nezná pochybnosti. Zde složeno bohatství všeho bohatství, a kdo o svůj majetek se obává, sem ho zanese; tuť vše v jistotě a bezpečnosti, neb místnosti ty velmi bedlivě střehou lidé osvědčené bdělosti a poctivosti. Nad to brány jen od rána do poledne jsou otevřeny, a strážcové zde pak celé odpůldne i celou noc zavřeni zůstávají. Bezecan celý z kamene je vystavěn, což na Cařihrad zajisté velmi mnoho; tato vnitřní jeho část je učiněná pevnost, mohutnými klenbami světlo denní ještě spořeji vniká.

Ve zvláštním oddělení bezecanu prodává se jen samé koření. Vůně tu přelíbezná, však nevydržíš dlouho; hlava by tě rozbolela. — Po dvouhodinném putování, pozorování, prohlížení a obdivování usedáme konečně u jakéhos lahůdkáře tureckého. Krámek, v kterém se divy a zázraky cukrářského umění zhotovují a hned prodávají, uprostřed chodby tu postaven o jednom patře a má podobu malé kapličky. Po několika schodech lezeme nahoru a zde na nízkých pohovkách, u malých kulatých stolků si hovíme. Co nám lahůdkář podává slove muhalebi. Je to nejspíš nějaká sraženina rostlinných šťav, je to studené, bílé jako plátno a nejspíš že se to také na lokte prodává, chutná to asi tak, jako rozpuštěné gumi arabicum, a jelikož cukrem je posypáno, je také sladké. Jak se to jí? — Dostali jsme k tomu zvláštní lopatky z pozlaceného plechu, maličkým rýčům zahradním nenepodobné.

Nedaleko od Cařihradského bazaru asi u prostřed Stambulu rozkládá se ohromná budova seraskeriatu, ministerstva války. Zde na rozsáhlém dvoře vypíná se mohutná věž na spůsob obrovského sloupu dorského. Vrchol věže té ještě převyšuje věž Janovanskou za Zlatým Rohem. Očekává nás asi 300 vysokých stupňů točitých schodů; však za všecko namáhání odmění nás jediný pohled s výše. Konečně dostoupili jsme makovice, kde bydlí hlídáči. Odpočineme si tu u nich na nizounkých pohovkách, nohy samy v turecký kříž se nám kladou. Pro posilu nám jeden strážník černou kávu připravuje. Odtud ještě dále vystoupiti musíme do druhého, třetiho a čtvrtého oddílu věže. Uvnitř zde po stěnách všude rozvěšeny lampičky a lampiony, jichžto užívá se jen jednou za rok při onom čarovném osvětlení, kdy Cařihrad ve svoje lesklé, diamanty poseté roucho se obleká. „Ramadan" je sedmý měsíc roku tureckého a připadá dle našeho počtu každý rok o 11 dní dříve; v celém tomto měsíci Moslemín za dne všeho požitku co nejpřísněji se vystříhá, za to ale po slunce západu tím veselejším oddává se radovánkám: ve dne postní doba a v noci bláznivý karneval. V noci dvacáté sedmé všechny věže, džamie, mešity a nepřehledná řada štíhlých minaretů odívají se pojednou v plamenné věnce lamp a lampionů. Tu nápisy, tu celé figury sestaveny z plamenů zářících. I lodě turecké v přístavu zakotvené bohatě se osvětlují. A celé to rozvlněné moře světel padá dolů do těsných ulic a uliček na strakatou směsici lidí, kteří bujné radosti se oddávají. Není prý krásnějšího pohledu na celém světě. Teprvé k ránu světla hasnou, a Cařihrad opět na se béře to staré své šedé roucho nemocného muže.

Dostupujeme nejvyššího vrcholc a železným poklopem vylézáme na střechu; aby vítr nás nesmetl, držíme se vysokého stožáru, na němž skví se vlajka turecká a půlměsíc s hvězdami. Dech se tají. Rozhled, jenž před námi otevřel se kolem, jest ohromující. Pod námi na míle zdélí a zšíří rozprostřelo se obrovské město, bludiště ulic a uliček, a přec tak půvabné. K severu skoro u nohou našich vine se Zlatý Roh se vším pestrým životem námořním. K severozápadu se súžuje, dále pak již jen co široký potok vine se libezným údolím až ku Sladkým Vodám evropským, odkud Cařihrad vodou k pití se opatřuje. V pravo pod námi asi uprostřed břehu maják se vypíná; proti nám na druhém břehu Zlatého Rohu táhnou se, zelení jsouce vroubeny, čelnější budovy některé, kasárny, rozsáhlé zásobárny dělostřelecké, admiralita a několikero škol. Od moře pak po mírném svahu vystupuje Galata. Mezi ní a Stambulem vinou se dva mosty jak pestří dva hadové; na nich proudy lidí, kteří jak mravenečkové sem tam se batolí. Právě uprostřed zvedá se věž Janovanská. Tam počíná Pera a táhne se po hřebeně pahrbků, jenž na levo sklání se k předměstí Kassim Paša, na pravo pak až do samého Bosporu vybíhá. Všude háje, hájky a zahrádky cipřišové, tu hřbitovy a hřbitůvky turecké. K severovýchodu lákají nás líbezné břehy Bosporu. Velkolepé paláce císařské, krásné džamie se štihlými minarety svými obrážejí se v modravých vlnách. Tak Dolma Bakče, Bešiktaš a Orta Keui. Na východ táhnou se vyvýšené břehy asijské. Nám nejblíže rozloženy Skutari. Domy a paláce a mešity mile se tu střídají se svěží zelení. Za městem táhne se temný les cipřiší, to pověstné pohřebiště Skutarské, dosahuje skoro samého Mramorského moře, z jehož vln při samých březích asijských vynořují se rozkošné ostrovy princů. Nad nimi pak jako mohutný strážce jejich bithynský Olympos bělostné týmě své povznesl k oblakům. Opodál v dáli mlhavé znamenati prošedlé pruhy, toť ostrovy Mramorské. Moře omývá celou jižní stranu Stambulu od východního jeho výběžku, od Serailu s krásným sloupořadím, s mešitami a zahradami, až ku zříceninám sedmi věži na západě. Tyto „hepta pyrgoi“ založeny jsou od řeckého císaře Zenona. Vedla prý do nich brána zlatá; brzy užívalo se jich co státního vězení, později tu Janičáři věznili sultány, s nimiž nebyli spokojeni. Zde je i odpravovali — zde v prachu koulely se hlavy padlých vezírů. Sem zavíráni jsou též poslanci křesťanských národů, padlili v nemilost sultánovu.

Od sedmi věží k severu mili ždélí táhnou se zříceniny někdy pevných hradeb Cařihradských až k Blachernám, paláci císaře Konstantina. Za nimi rozloženy dědinky, vísky a městečka s bílými minarety mešit, až konečně v bělavé mlze ztrácejí se u výběžků Balkánu. A z dálky té zabíhá zrak náš zase nazpátek ku čarokrásnému Rohu, k němuž přilehá předměstí Ejub s překrásnou mešitou a s hrobkami uprostřed stinných cipřiší. Za Ejubem pak Barbires, rozkošný palác sultánův, k sobě vábí; tam v bělostném kiosku uprostřed krásných zahrad libovala si nejmilostnější z odalisek sultánových. Větřík posud pohrává tu s korunami rozložitých platanů, ohnivá růže posud tu láskou dýše; však osamělé vodomety jako by lkaly, že není tu více paní milostné. Ukrutnice smrt uchvátila i ji v rozkvětu. Barbires opuštěn a smuten . .

XI.

Moslemín nerad zabývá se rolnictvím, musil by se namáhati. Nerad zabývá se tolikéž řemeslem — namáhání vyhýbá se jako ďábel kříži. Nejraději ještě zařídí si nějaký ten obchod. Tím zabezpečuje si pravidelné a pohodlné živobytí. Moslemín obchodník se ráno pořádně nasnídá dvou až tří masitých krmí; pak polehounku ubírá se ku svému krámu. Krám bývá nad míru jednoduchý, neb je skoro docela prázden. Zde si Moslemín sedne, zapálí si čibuk neb nargileh, pohrává si růžencem, pohlíží na ulici. Tak sedí jako socha po několik hodin, zřídka jen hne sebou, buď že vypustil kotouč modravého dýmu, buď že černou kávou zapíjí. Přijdeli kupec, velmi rád ho vidí, uctivě vítá, zboží kousek po kousku ukazuje, ale mlčí při tom. Vůbec pak všech zbytečných při prodávání řečí co nejbedlivěji se vystříhá, vychvalování a pobízení naprosto nezná. Řekne nebo na prstech ti ukáže pevnou cenu: koupíšli, dobrá, Allah tomu chtěl — nekoupíšli, také dobrá, Allah tomu nechtěl. Armén, Řek a žid ošidí tě, jen to fikne: Moslemín nezná klamu a podvodu, je k tomu příliš pohodlný.

Táhne k poledni, době modlitby. Turci mají rok měsíční o 11 dní kratší nežli náš sluneční. Měsíce jejich tedy nejsou na jistá roční počasí vázány; tak na př. měsíc Ramadan připadá jednou na jaro, pak na zimu, podzim a pak zas na léto. Nyní slaví se v podzimku. Za 33 léta projde takto každý měsíc každým ze čtyř ročních počasí. Den pak Turci dělí jako my na dvakrát dvanácte hodin; ale nový den počínají západem slunce, a poněvadž toto nezapadá vždy v stejnou hodinu, je u nich určení času dosti nejisté. — Táhne tedy k našemu poledni. Moslemín zavírá krám i jde do nejbližší mešity neb džamie pomodlit se. Co pobožnosti se týče, tu mnozí Moslemíni velmi jsou přísní a důkladní; jinak ovšem mladí emancipovaní neznabohové turečtí. Předepsané modlitby vykonávají starověrci vždy v patřičný čas, a nižádná překážka jich neodstrašuje ani nevyrušuje; i směr k Mekce velmi přísně zachovávají. Často pozoroval jsem modlící se Turky. Když jeli jsme po dráze z Ruščuku do Varny, pod večer na stanici Pravady pojednou všichni Turci se svými pokrývkami z vozů vyskákali, na zemi se vrhali líbajíce ji, zase vstávali a zase k zemi padali modlíce se. Čekali jsme, až poslední Moslemín poslední svůj vzdech zaslal k tváři Allahově; pak teprvé jsme jeli dále.

Vykonav pobožnost svou vrací se Moslemín k obchodu. Přicházejí snad také přátelé a známí jeho na návštěvu; povídají si, ale vše v největším klidu. Popíjejí kávu a tak čas si ukracují až do večeře. Za soumraku pak krám svůj zavírá a domů se ubírá, povečeří a po denním „namáhání“ hned zase si hoví. Někdy, jeli krásné teplé počasí, vyleze si na střechu domu svého a pohlíží do rozkošného okolí Cařihradského, na rozkošné moře a nebe. Snad že si něco při tom myslí, snad nic.

Hůře je tomu, který je řemeslníkem: musí pracovati. Však ani ten se nepřetrhne; těžších řemesel se štítí, oddává se tak ještě řemenářství, truhlářství, hotovení zbraně, opanek a p. Pracuje ale jen tolik,

co by se uživil. Řemeslník turecký miluje veřejnost; pracuje obyčejně polo na ulici. Má tu krám jen asi 4 □ sáhy široký a docela otevřený, kde také hned prodává, co vyrobil.

Jak nedokonalými nástroji turecký řemeslník dovede pracovat, nikdo by nevěřil. Tak na př. truhlář o stolici truhlářské nemá ani zdání; prkénko vstrčí mezi nohy, nohama si ho přidržuje a jakýmsi nožíkem i hoblíčkem po něm kudličkuje.

Nejšťastnější je Turek, jenž docela nic pracovati nemusí. V provozování toho řemesla Turek dosáhl podivuhodné dokonalosti. Miluje i společnost, ale mírnou a klidnou, a tak nejmilejším jeho zaměstnáním bývá, že celý boží den v kavárně prosedí, kouře čibuk neb nargileh. Při nargileh kouř probíhá vysokou láhvicí s úzkým hrdlem, jež studenou vodou je naplněna. Kouř do úst přichází již ochlazený, je lahodný ale silně omamuje. Také papirosy v Turecku rádi kouří, muži, ženy i děti. Při kouření rádi pijí kávu; před tou požívá se obyčejně také „lukum“, sladký moučník, ale syrový. V kavárně jsou také noviny, turecké, řecké i francouzské, ty ale velmi málo čtou; čteli kdo, je to Turek emancipovaný, mladý úředník neb důstojník. Mnohé kavárny Cařihradské poskytují i přerozkošný rozhled. — Opia se dosud také užívá. Opiárny zalezly více do postranních uliček; tam pozoroval jsem nešťastného opojence. Ruce svislé, oči zavřené, svaly obličeje křečovitě sebou trhaly. Právě kladli ho na pohovku, aby tu několik hodin v luzném snění prospal.

Jmenujíce Moslemína Turkem, vlastně mu nadáváme. Slovo „Turak“ je přezdívka a znamená chlapa neohrabaného. Od Sulejmana totiž mnozí Moslemíni mezi sedláky jsou posíláni, aby orbou se zabývali. Tak povstalo turecké přísloví: Co živ Turkem zůstaneš, hrubým sedlákem. Teprvé Osman nařídil, aby dvůr jeho nejmenoval se tureckým, nýbrž osmanským. Cizinec pak Moslemína, nechceli ho uraziti, nikdy Turkem nazvati nesmí.

Co pojmenování osob se týče, mnoho zvláštností u Turků nalézáme. Svatých mučedníků, kteří pro víru život obětovali a jejichž jména sobě dávají, nemají Turci tolik co my; proto přibírají rozličná přídavná jmena co jmena vlastní. Tak na př. dívky velmi zhusta jmenují se: Krásná, Šlechetná, Líbezná a t. d. Dvě jmena, Mariem a Jussuf Turci jako křesťané přijali z náboženství židovského. Že takových a podobných jmen je pak v jednom místě množství veliké, tu za příčinou určitějšího rozeznávání jednotlivých osob dodatkem ku jmenu přibírá se ještě i postavení, úřad, místo rodné, jmeno otcovo a t. d.

Mezi Turky nemohly se vyvinouti mocné rody šlechtické za tou příčinou, že před libovůlí padišahovou všichni poddaní byli sobě rovni. O pašách a jiných úřednících tureckých, kteří velikého důstojenství byli dosáhli, vypravuje Mitrovic: „Dokud jest z nich který živ, dotud v slávě zůstávají, a když umře, všecko zase do komory císařské, by na miliony bylo, připadá; neb císař jim říkává: Chlap jsi můj byl, z mého jsi zbohatl, slušnáť věc, aby po smrti tvé zase mně navráceno bylo. Děti nedědí žádných pozemských statků, leč opatřili je otec tajně hotovými penězi aneb za živobytí svého pomůželi jim k jakým úřadům a nějaký timar neb dvorec aneb běžný plat od císaře způsobili jim.“

Za poměrů takových žádný rod nemohl nabyti moci pevné a jmění stálého; neboť kdo velikého byl nabyl bohatství a těšil se přízni sultánově, musil se více než jiný o život svůj strachovati. Přišelli v nemilost, veta bylo najednou po slávě, po jmění, po vynikajícím postavení občanském. Teprvé asi před půlstoletím zrušen je zákon, dle kterého sultán směl za otroka považovati každého hodnostáře svého.

Turci mají pak také zvláštní pojmy o právu, poctivosti a zachovalosti. Ani trest smrti, ani jiný kterýkoli trest občanský nepřipravuje totiž potrestaného o čest veřejnou, o úctu a vážnost spoluobčanů. Přestojíli si Turek trest svůj, vrací se ve své dřívější důstojenství; veřejný úřad, který dříve zastával, zastává pak dále. Že při takových názorech obecný stav mravní nemůže se valně povznesti, je na bíledni.

Turek v jednání svém jeví se z pravidla co člověk opravdový, klidný a mírumilovný. Při starověrci obdivuješ se oddanosti ve vůli nejvyšší, poctivosti jeho a věrnosti; i dobročinný jest a vděčný za služby. Však Turci nové školy bývají schytralí, prohnaní a domýšliví. Nevědomci a podplatků chtiví jsou všichni. Útrapy, jež nešťastným bratřím našim Balkánským je snášeti, pocházejí nejvíce od hrabivých úředníků, jmenovitě poturčenců, kteří přišedše co žebráci do krajiny zámožné za krátký čas co boháči odcházejí z krajů ožebračených. Náboženský fanatismus u Turků také ovšem rychle vzplanouti může, ale přece jen velice ochabuje. Nyní Turci sami už věří svatosvatě, že jednou z Evropy do Asie zpět budou zatlačeni; na místo zuřivého fanatismu nastupuje odevzdání se do vůle Allahovy a do vůle osudu, jehož zvrátiti nelze.

Cařihradský Turek vyšších tříd, který se denně stýká se vzdělanými cizinci, je k tobě přívětiv a ochoten. Rád ti ukáže, nač se ptáš, rád tě doprovodí. Na ulici neb v místech těsnějších vyhne se jako evropský vzdělanec; i deštník svůj pozorně zvedá, aby o fez tvůj nenarazil.

Evropané, hlavně Francouzi, přivážejí Turkům svou kulturu; tak stávají se Moslemíni emancipovanými. Emancipovaný Turek zanedbává svého kroje, turbanu, pestré kazajky a širokých spodků, nosí se po evropsku. Hlava všeobecně fezem se pokrývá. Proto cizinec, jenž zevnějškem svým nechce býti příliš nápadný, opatří se taktéž fezem. Fez i té výhody ti poskytuje, že chtěje pozdraviti, nikdy smeknout nemusíš. U Turkův osoba vznešenější dříve pozdravuje než osoba méně vznešená, jež se jen stranou postaví a očekává, kdy by pozdrav mohla opětovati a takto se poděkovati. Chcešli pak po turecku pozdraviti, pokloníš se a při tom pravou ruku zvedaje z hluboka dotkneš se prsou, úst a čela.

Je s politováním, že Moslemíni seznamujíce se s evropskou kulturou, seznamují se nejdříve jen s odpadky jejími, se skořepinou bez drahocenného jádra. Tak na př. mnohý civilisovaný Turek nemaje o vznešeném umění ani zdání, libuje si v požitcích, jichž mu četná café chantant poskytují. Jsou to divadélka, kde obdivovati se dávají umělkyně ceny velmi pochybné; jedna po druhé vystupuje a zpěvem svým zabíjí umění, a to ve všech řečech evropských. Výsledek bývá potlesk více méně bouřlivý. I německy se tu asi dvakráte zpívalo, potlesk byl velmi mdlý. Pak natahují provaz, a ihned presentuje se na

něm tanečnice na provaze. Několikrát kokrhají se také písně turecké: dáma v evropském oděvu střídá se tu s pánem. Melodií těch věru ani vypsat nelze, jsoutě právě turecké. Kytara a bubínek je doprovázejí, někdy pak i velmi hřmotný dechový nástroj. I turecké divadlo jsem tu ponejprvé vytrpěl. Turci totiž nemají posud skoro žádného umění dramatického; že pak se přec také na něco rádi podívají, představují se jim dramatické šprýmy, jež dle vlaských komedií úplně jsou padělány. Ceny umělecké neb ceny vůbec hatlanina taková úplně postrádá. Vystupuje jakýs turecký hlupák, svého řemesla švec. Ten má ženu zlou, proto poličky jenjen prší: a toť asi základní myšlenka celé komedie, která se táhne skoro hodinu. Potlesku hlučného a všeobecného vždy nazbyt, hlavně ale vždy tenkrát, kdykoli zase nějaká mastná padla. Řeč turecká s jeviště zaznívá velmi libozvučně; plné samohlásky jí dodávají ráznosti i lahody.

XII.

Podíváme se dnes přes Bospor do Asie, do Skutar. Sejdeme k novému mostu, tam asi uprostřed vyhledáme si parník, jenž za hodinu dvakrát do Skutar odjíždí. Převozné je dosti veliké; cestovatelů skoro již nabito a pořád jich ještě přibývá. Pro dámy tu zvláštní zastřené oddělení. Konečně jedeme, držíce se evropského břehu kolem Top-hany až k císařskému paláci Dolmabakče, abychom si nadejeli proti silnému proudu, jenž z Černého moře se valí. Proti nám z lesklých vln Bosporu vynořuje se skalina, na níž Kis-Kulé, věž děví, omylem i věž Leandrova zvaná. Za starých dob bývalo prý tu mausoleum, an prý zde Athenský vojevůdce Chares dal pohřbiti manželku svou Damalidu, jež při tažení jeho proti Filipovi macedonskému byla mu zemřela. Věž vystavěl Manuel Komnenos; původně sloužila za státní vězení, nyní užívá se jí co majáku jakož i k dozoru nad loděmi, které plují Bosporem. Turci pak vypravují si pověst o krásné dceři sultánově, které při narození předpověděno, že jedem se světa sejde; aby ji zachoval, dal ji sultán zde od celého světa odloučenou opatrovati, ale ani tak osudu svému neušla: zde hadem v ňádra je uštknuta.

Před námi Skutari. Pro čistý vzduch a krásnou polohu svoji jsou co letní sídlo u vznešených rodin tureckých velice oblíbeny. Proto tu letohrádek na letohrádku a jeden krásnější než druhý. I Skutari malebně rozloženy jsou po pahrbku jako Cařihrad, ale Skutari tím jsou půvabnější, že mnoho tu krásných zahrad ve svěží zeleni. Pěkné domečky jejich jako nevinné děti vykukují ze zelených peřinek, hledí na tebe s udivením, a usmívají se, i ty se na ně usmíváš. Město založeno již v dobách velké říše perské, jen že slulo tehdáž Chrysopolis, Zlaté město; po dlouhý čas pak mělo velikou důležitost co východiště a cíl karavan i obchodu mezi Asií a Cařihradem. Tomu svědčí posud velkolepé zříceniny mnohých karavanserajů a skladišť kamenných. Však obchod valně již zanikl, též Skutari zanikají. Světové pověsti požívají ve Skutarech nyní už jen mrtví; jeť tu velkolepý hřbitov turecký.

Ale nás láká sem dnes ještě jiná věc. Je čtvrtek, a tu *řvaví dervišové*, jejichž klášter je asi uprostřed města, slavívají svou hřmotnou

bohoslužbu. Kráčíme asi čtvrt hodinky klikatými, nerovnými a nedlážděnými ulicemi Skutarskými; život je tu týž jako ve Stambulu, leda snad ještě pestřejší, pohyblivější a hlučnější. Ve Skutarech skoro výhradně jen Turci bydlí. Vystupujeme dlouhou ulicí; po levé straně stojí nepatrná jakás mešita dřevěná. To klášter řvavých dervišů, Rufajů, zvaných dle svého zakladatele. V předsíni platíme každý asi 2 franky vstupného a boty si zouváme. Až sem doráží drsný řev, tak drsný a děsný, jako by uvnitř stádo býků řvaním vztek svůj projevovalo. Opona se odhrnuje, vstupujeme. Strašlivé řvaní! Dech se tají, vlasy ježí, ohromen zastavuješ se váhaje, zda bys se rychle vrátiti neměl. Noha se zdráhá pokročiti.

Stojíš u dveří síně asi 8^0 dlouhé, 7^0 široké a asi 3^0 vysoké. Mírné světlo tam ze zahrady vniká malými okny; podlaha i strop jsou dřevěné, stěny bíle natřené. U výši asi 1$^1/_2{}^0$ kolem celé té síně zřízena pavláčka; asi z polovice jest zamřížena: toť místo vykázané tureckým ženám. Sluha jakýs vede nás v levo ke schůdkům; vystupujeme na pavláčku, a odtud se znova rozhlížíme vůkol po děsném divadle.

Hle, právě pod námi a proti stěně čelné stojí asi 14 mužů v řadě: starci i mladíci, velicí i malí, štíhlí i zavalití, pleti bílé i černé. Všichni odění jsou v bílý šat, jehož lesk hlavně od temné pleti černochů až křiklavě se odráží; všichni pravidelně a dle jistého tempa v pravo v levo tělo posunují, sklánějí, v pravo a zas v levo pokročují, strašlivé při tom ze sebe vydávajíce řevy.

Usedli jsme po kožešinách, jež na pavláčce jsou rozestřeny. Dole proti dervišům řvoucím na kožešinách černých a bílých sedí 3 muži, kteří k tanci předzpěvují písně jednozvuké a přec uchvacující svým tremolendo a protahováním zvuku posledního. Slyšíš intervaly, jichžto jsi jak živ neslyšel, pochybuješ, že by zpěvy ty našimi notami daly se naznačiti.

Proti tančícím a řvoucím skoro při samé stěně čelné sedí šeih, náčelník dervišů, mezi jinými dvěma derviši, kteří neřvou. Vzezření je šeih ctihodného, pohyby jeho jsou klidné a odměřené; sedí nepohnut, oči jeho na tanečníky pevně jsou upjaty.

Vždy prudší rytmus, vždy prudší řevy, které patrným namáháním celého těla křečovitě se chvějícího ze sebe vyrážejí, temné, strašlivé tony — hrůza probíhá ti všemi údy. Jak rád bych teď utekl z tohoto děsného místa náboženského šílenství! Ale vždy však divná jakási moc mne tu zdržuje. Vždyť i to je bohoslužba! Allah velik jest a mocen. Kdo slouží mu, služ mu tělem celým, každým pohybem, každým dechem úst svých, velikým a mocným dechem, neb Allah velik jest a mocen! Však dervišové zdravé tělo lidské trýznící nejsou jedině u Mohamedánův . . . (Dokončení.)

Zlato v ohni.

Obrazy ze života

od

Vácslava Vlčka.

(Pokračování.)

„Kam jste dovedl toho cizího pána?“ vskočil mu Čacký do řeči.

„I prosím — až ke dvoru, když jste tam líbil zrovna býti,“ odpověděl Liška.

„A ne až do dvora?“

„To ne — povídal, že sám už trefí.“

„A co jste mluvili po cestě?“

„Inu, co se tak mluví, jen aby řeč šla . . .“

„Přece povězte, co vám říkal?“

„Říkal — mámli se tak vyjádřit — říkal zrovna páté přes deváté. Vůbec bych soudil, že je to nějaký tuze podivný pán.“

„Proč?“

„Hned jásal, klobouk do povětří vyhazoval a tak říkajec vyskakoval — a hned opět se mračil, klel a zuby skřípal.“

„A nenapadlo vám, proč se tak chová?“

„Mhm,“ odkašlal si Liška — „myslil jsem si, že snad vypil o nějakou sklenici více — nebylo by divu, v tak parný den!“

„Povídali jste o nějakých osobách?“

„Také,“ řekl ponocný stručně.

„O kom?“

Liška se několik okamžiků velmi horlivě svým nosem zaměstnával.

„Tu máš čerte kropáč,“ hučel při tom do sebe, „ten hromotluk našemu panáčkovi všecko vyzvonil, a kdo ví, co přidal!“ — Nahlas odpovídal: „Ten pán se mě příkladně ptal, jak se vede lázenskému pánovi, a já řku na to, že v lázních už není žádný pán ale jen paní, a ta že vede svatý život.“

„Jaký život?“ zastavil jej Čacký novou otázkou.

„Blahoslavený život,“ vysvětloval Liška —: „je mladá, hezká a zdravá, o nic nemusí se starati, zdědila tuze krásné jmění, má všecko, co srdce ráčí — —“

„A o kom ještě hovořil ten pán?“ tázal se nanovo farář.

„Ehm — nejvíce hovořil o vašnostpánovi — hehe, čtverák! Nešlo mu do hlavy — hehe, světák!“

„Co mu nešlo do hlavy?“ řekl Čacký málomyslně, ant pozbýval naděje, že by se od Lišky čeho domakal.

„Nešlo mu do hlavy, že náš pán farář — že je posud — posud jako bez hospodyně, hehe — neřkuli že by bez ní také dále zůstat chtěl. To by snad byl do půl noci přemílal — hehehe!“

Čacký Liškovi kývnul hlavou, řekl; „Dobře, dobře“ — a zavřel okno.

Neočekával na svém loži dřímotu v tak utěšeném rozmaru jako touž dobou pan správec . . .

Když pak se nazejtří s dobrým starcem sešel, chtěje s ním jeti naproti paní hraběnce, čekal s tajnou úzkostí, brzyli něco o Pudilovi propukne. Panu Hochovi bylo jaksi do smíchu, tak že se Čackému v hlavě kmitla myšlenka: „Nebyla to všecko zas nějaká komedie, za kterou vězí ženské pokušitelky? . . .“

Už měli páni sedati do kočáru, když všecek uřícen přikvapil Liška i vzal faráře stranou.

„Líbíte věděti,“ tázal se s tajemnou tváří, „zdali ten cizí pán byl přes celou noc tady?“

„Kterak to?“ dí rozpačitě Čacký.

„Zdali snad v noci nedorazil do Habrové? A líbíte ho dobře znáti?“

„Proč pak?“

„Jeli to hodný, spolehlivý člověk? a odkud je? a kdo to vlastně je?“

Liška utíral si pot s čela, s tváře a s krku napřed i vzadu, očekávaje odpověď na tyto své otázky.

„Nemůželi být jako v ničem podezřelý?“ doložil ještě po nějakém okamžiku.

„K čemu to všecko chcete věděti?“ odtušil vyhýbavě farář. „Viděl jste ho snad už zase dnes? Aneb jste něčeho o něm doslechnul?“

Liška stáhnul brvy z leva i z prava nad svůj nos, nachýlil se k samému obličeji farářovu a pravil sípavým šepotem: „Na dnešek chytili v Habrové špehouna. Podle popsání zdá se mi to býti nejspíš ten včerejší pán!“

„A co s ním učinili? . . .“

„Zavřeli ho, spoutali ho, vyslýchali ho“ — Liška byl by nejraději také přidal, že ho žhavým železem pálili a pak s něho řemeny tahali — „on prý ke všemu jen zarputile mlčel. Ptali se ho, zdaž tu má někoho, kdo by ho znal, kdo by mohl o jeho osobě dáti svědectví? Odpověděl, že tu nikoho nezná a nikdo jeho. — Co tomu líbíte říkati?“

„Ale kostelníku!“ zvolal v tom pan Hoch vrtě sebou na voze. „Což toho ještě dost nevíte, abyste zde několik hodin bez pana faráře církev spravoval? Aneb se chcete honem ještě vyzpovídat? Vždyť se velebníček zase vrátí — ale nesmíme se paní hraběnky tady dočkati!“

Při prvních slovech Liška od Čackého na sáh odskočil, a při posledních už kočí bičem švihal a vůz vesele po cestě hrčel.

XVII.

V pokojích a na chodbách Bukovského zámku po celá léta pravidlem bývalo ticho jako ve hrobě — dnes tam bylo jako ve mlýně živo a hlučno. Panská rodina, jež tam přijela, nikterak nebyla četná, sestávajíc z paní hraběnky Trauniggové a její dcery Valerie, svobodné paní Bezděčné: ale přicházely nic jinak než jako do cizího, měly se teprvé umístit a uvelebit, a co mělo vyhovět jejich pohodlí a jejich návykům, to bylo všecko v bednách, vacích a jiných schránkách i musilo

prvé na boží světlo vytaženo býti. Služebnictva přišlo s paními dost a dost, ale nikdo hrubě nevěděl, kudy kam, kde nebylo žádného potřeba, tam se jich hemžil zástup, kde bylo potřeba dvou nebo tří, tam nebyl žádný.

Paní hraběnka pozdravila zámek s bolestným úsměvem, paní Valerie, která po celou cestu byla zasmušilá jako mlhavý den na podzim, zamračila se zrovna jako noc, žádala velitelsky, aby jí vykázány byly pokoje, a do těch se ihned se svým fraucimorem odebrala.

Čacký po léta v domě hraběnčině býval hlavní mužskou osobou; ujal se i tady své dřívější úlohy, dělal hospodáře po svém spůsobu: na všecko pamatoval, v jedné chvíli všude byl přítomen, všude radil i vlastnoručně pomáhal. Také do kuchyně se při svém šukání několikrát dostal; zde se vždy ochotná paní Mína uvázala v úlohu, aby panstvo nepřišlo k prázdnému stolu a k studené plotně. Čacký měl tak plnou i horkou hlavu, že si na včerejší příhody sotva mohl vzpomenouti; přece však roztržité pozornosti jeho nemohlo ujíti, že se paní Potocká k němu pojednou chová tak odměřeně, ano tak ledově chladně, jak toho ještě od ní nezakusil a jak se toho po včerejšku nejméně nadál. Co bylo zas toho příčinou? Nesouviselo to nějak s tím hrozným člověkem, s tím Pudilem?

Ale nechť se dělo, co dělo, páter Čacký byl jako v ohni a o ničem neměl času přemýšleti. Každý ho potřeboval — bez něho tu neviděli a neslyšeli.

Paní Bezděčná — dle rodinného pravopisu: Valérie *de Besdéschnyi* — zůstala ve svých pokojích, nepřišla ani ke stolu, vzkázala, že jí hlava bolí, a dala si jídlo přinesti do své komnaty. To však jí nebránilo, aby působila v celém domě poplach a výdatně přispívala k rozmnožení zmatků. Když služebnictvo přivežené věci nejpilněji rozbalovalo, poslala sobě pro modlitební knihu. Někam ji založili, sháněli se po ní, začali rozhazovati a přehazovati; hlasitá její nevole poháněla je k chvatu, služebníci němým hněvem rudí a služebné němou zlostí bledé přehazovali třikráte místem, našli konečně posvátnou knihu, ale spousta byla hotová.

Čacký — jak se samo sebou rozumí — pomáhal hledati, potají nemálo se divě, kde se při mladé paní vzal ten pobožný duch, jehož při ní prvé nebyl znamenal. Za nějakou chvíli potom bylo mu opět jíti kolem jejích dveří, a tu v její komnatě slyšel utajené křečovité vzlykání. Komorná její stála na chodbě ale na starostlivou otázku farářovu, co paní baronce jest, jen mlčky hlavou zakroutila. Neopominul o tom dáti zprávu paní hraběnce, od které pak znenáhla se dověděl, že je to „ta stará bolest“ — to staré tajemství, které ovšem dávno znal, které nikomu nevyzradil, o kterém však leckde už vrabci na střechách zpívali.

Paní Valerie plakala pro svého chotě, který byl aktivním podplukovníkem, a tedy nyní na vojně. Netrápila se obavami, že by se jí nenavrátil jakožto vítěz, ale spíše ji znepokojovala domněnka, že dobude příliš četných vítězství. Vyznamenával se totiž svobodný pán Bezděčný netoliko roztomilýma chrpovýma očima, hedbávnými rozkošnými knírami a nejpříjemnějším mužským úsměvem — vyznamenával

se dále netoliko velikou chrabrostí a dokonalou, rozhlášenou a zrovna příkladnou dvorností ku své sličné choti, kterou nadšeně zbožňoval: nýbrž vyznamenával se vedle mnohých jiných tuto nejmenovaných ctností také neobyčejně živým krásocitem. Vypátral krásu všude, kdekoliv byla, perly a diamanty její uměl nalézati i v prachu a v blátě — a kdekoliv krásu viděl, všude jí věnoval šetrnou pozornost, nedávaje se odstrašiti ani nízkým rodem ani neoblíbeným náboženstvím ani prostým šatem aniž jakýmkoliv jiným předsudkem krátkozrakého světa. Ke všemu tomu aspoň pochlebníci jej nazývali neodolatelným: — ký div, že paní Valerie byla tak trochu žárliva.

Neměla posud dítek. Když manžel její s vojskem do Vlach odtáhl, pozvala ji paní hraběnka k sobě, aby jim pohromadě bylo veseleji. Valerie přišla, však veselosti její osobou v domě nehrubě přibylo. Mívávali prvé za to, že panu manželovi nemůže tak dočista věřit, i když ho měla takořka ustavičně na očích: nyní znepokojovala ji žehravost tím více, když byl tolik vzdálen a vedl dobrodružné válečné živobytí. Ještě kdy by ho byli postavili proti Prusům, kdy by ho byli nechali v Čechách — ale to jej musil zlomyslný osud zanesti zrovna do země, kde citrony a pomeranče kvetou, kde děvčata mají tak černé oči a vlasy, tak horkou krev a tak výbojného ducha! Svůdné Vlašky tanuly paní Valerii ve dne v noci na mysli, nemohla pro ně pokojně jísti ani spáti ani pobožnost svou konati ani čím jiným se zabývati: jakž teprv musily rušiti duševní poklid jejího manžela, když je měl pořád na očích!

A tak paní Valerie buď plakala aneb se modlila, v nejlepším případě zasmušile a zlostně před se hleděla i mlčela. Hraběnce mateři rozmnožovala jen starost a nepříjemnost; neboť dobrá paní hleděla ji sice konejšiti, vždy jen laskavě jí přimlouvala, v pravdě však se jí zarputilá, pohoršlivá, nerozumná, ano přímo hloupá žárlivost dceřina do duše protivila.

„Jaké to štěstí, že tady nalézáme vás!“ pravila Čackému. „Vy jí dojista hlavu napravíte — vy to dovedete, vy mně toho neodepřete!“

Bylo jí hned mnohem lehčeji — starost o dceru složila cele na jinou hlavu, na jiná bedra. Ji dost a dost tížila starost, kterou jí působil syn její Ludvík: a ku komu v té věci měla největší útočiště, u koho nejvíce útěchy a posily hledala, nebyl nikdo jiný, než zase páter Čacký. Přes tu chvíli jej volala aneb sama k němu přicházela; dělala na oko, jako by od něho potřebovala rady o velmi různých věcech, zatím však nechť o čemkoliv hovor počala, vždy jej zase obrátila na jeden předmět, na svého syna. Měla nevyvážnou zásobu otázek. Jak přece Ludvík vypadá? A zdali je opravdu dokonale zdráv? Zdaž jeho veselost není jen líčená? Zdaž ho to tajně nemrzí, že se stal vojákem? Zdaž na něj představení jeho nejsou příliš tvrdí, a zdaž se nemusí nad svou sílu namáhati? A zdali skutečně táhne už na pole válečné? Když je tak mladičký a teprv nedávno u vojska, zdali je to možno, aby jej už v této vojně také postavili proti nepříteli? A kdy by přišel do ohně a krveprolití, zdaž je přece nějaká naděje, že by ho nezabili, že by vyváznul nezmrzačen?

Přečetné otázky tohoto spůsobu zodpovídával Čacký chlácholivě a potěšlivě; hraběnka byla mu velmi povděčna, ujišťovala, že slova jeho jsou jí pravým balsámem, že je docela upokojena: avšak po nějaké chvilce předkládala mu otázky svoje o Ludvíkovi poznovu, jenom poněkud jinak obalené.

Až do večera byl zámek jaksi podoben dětskému pokoji a Čacký v něm podoben matce hospodyni: odcházel teprvé, když každého obstaral a tak říkaje ku spaní uložil i ukolébal. Činil to s ochotou a radostí, a odcházeje cítil se také podobně sladkým citem odměněn jako matka, která všecko denní dílo nejpečlivěji vykonala.

Když se za ním zámek ve stromoví ztratil, padly naň pojednou docela jiné myšlenky. Teprvé nyní vzpomněl sobě, že se opět pozdě domů vrací jako včera. A opět šel samoten tichou nocí, neslyšel kolem sebe nic než svůj vlastní krok a svůj vlastní dech; zrak i sluch jeho byl nejvyšším očekáváním napjat, brzyli se za stromem neb ve křoví cosi jiného ukáže a ozve. V tu chvíli o tom ani nepochyboval, že na něj i dnes Pudil zase vykročí. Nepozoroval, že pod širým nebem je zrovna taková večerní lahoda jako včera, že je právě tak příjemný chládek, tak milé šero, tak medová vůně, tak husto přívětivých hvězd na čistém nebi . . .

Očekávání jeho se nesplnilo — po celé cestě až k faře se živá duše kolem něho nepohnula. Musil se sám sobě usmáti, že s takovou jistotou nového přepadení se byl nadál. Počal opět o Pudilovi přemýšleti, neboť během minulého dne neměl k tomu času. Ale v dnešní večer ho přemýšlení to už tak příliš neznepokojovalo aniž od jeho očí spánek zaplašovalo. Usnul brzy, ale ne s myšlenkou na Pudila.

„Proč jen se paní Potocká durdí? . . . Jaká byla včera — a dnes! . . . Včera — a dnes . . .“

I usnul tvrdě i spal pevně do božího rána.

A po ránu, jak jen brzy mohl, pospíchal zase do zámku. Šel skrze háje, a tato cesta vedla jej okolo veliké lípy nad zámkem. Náhoda tomu chtěla, že se tu potkal s paní Mínou — při té zálibě, s jakou mladá vdova toto místo navštěvovala, nebylo arci v náhodě té nic obzvláštního.

Byla zase oděna v jednoduchý světlý šat, kterýž jí velice slušel, opět na ni s hora padalo příjemné zelenavé osvětlení, které její bledé pleti a jejímu světlému šatu tuze dobře svědčilo — opět vypadala vzdušná, lehoučká a zrovna průsvitná: a přece jak jiné bylo toto setkání než tehdy! Krasavice pozdravila Čackého velmi šetrně ale zároveň velmi vážně; tehdy se zarazil, že k němu tak důvěrně přistupuje, dnes opět, že se ani drobátko neusmívá — tehdy se tajně uleknul, že se k němu bez okolků připojuje, dnes opět, že ho jako cizího minouti nechává.

V zámku faráři mnohým zaměstnáním tento den minul jako hodina. A nazejtří, třetího dne, dokázal konečně toho, že se dámy v zámku počaly cítiti ne už jako v cizině, ačkoli také ne ještě jako doma. Hraběnka odpoledne už si na chvíli vyjela, Valerie už netoliko před Čackým se nezamykala nýbrž se i pohnouti dala, by vstoupila na balkon a pohleděla na krajinu. Farář ovšem dělal průvodčího a

vysvětlovatele; paní baronka poslouchala sice výklad jeho, poněvadž Čacký byl kněz; ale když podotknul, že vyhlídka teprvé skrze dalekohled v pravé půvabnosti se objeví, že skrze něj zejmena velkolepé trosky starého hradu v pozadí viděti, a když jí dalekohled ukázal: tu dost nemilostivě mu dala na srozuměnou, že po této rozkoši nebaží a ochotné nabídnutí jeho nepřijímá. Aby v šerých klenbách prázdného kostela k ní ze zpovědnice hovořil vážným, posupným šepotem i otvíral jí vyhlídku na jedné straně do jasnosti nebeské, na druhé straně do temností, kde jest jen pláč a skřípení zubů: taková byla nálada i potřeba srdce jejího mezi tím, co on pozornost její na utěšenou krajinu obrátiti hleděl.

Dnes se Čacký do fary vracel ještě za světla, a sice ve společnosti pana správce Hocha, který teď ovšem také pilněji na zámek docházel.

„Což se u nás nezastavíte?“ pravil starý pán, když se s ním farář nade dvorem loučiti chtěl. „Je to doba, co jste u nás nebyl! Chcete se s našimi ženskými na věky znepřátelit?“

„Já?“ řekl Čacký. „Což pak já se nepřátelím? Ony se hněvají na mne.“

„Jen Míninka se hněvá — ale ta se hněvá do pravdy.“

„Vidíte!“ zvolal Čacký.

„Žalovala mi na vás.“

„Co vám žalovala? Co pak jsem jí udělal?“

„Vy nevíte?“

„Nepřipadám na nic, kdy bych si hlavu rozlámal!“

„Docela jste už zapomněl na to, jak vás ondyno večer udobřovala?“ vece pan Hoch.

Čacký pohleděl naň očima široce rozevřenýma, pak je náhle sklopil a zapýřil se v obličeji.

„Proč bych zapomněl,“ řekl. „Byla v tak dobrém rozmaru — a když jsme se potom prvně setkali, kabonila se . . .“

„Nic naplat,“ pravil správec na oko vážně, „při těch hubičkách jste si to s ní zkazil.“

„Ale můj ty pane!“ volal Čacký. „Co pak jsem *já* — kdy bych *já* byl *ji* —!“

A mládenec Čacký nebyl s to dopověděti tu přepodivnou, tu nemožnou myšlenku: kdy bych *já* byl *ji* proti vůli její líbal, měla by proč se hněvati: ale takto —! Pan Hoch mu ostatně porozuměl.

„Byla ve svém dobrém rozmaru,“ vysvětloval. „Však vy jste ji polil ledovou vodou, vy jste žert její ve zlé vykládal.“

„Ve zlé?“

„Neschvaloval jste ho.“

„Vždyť pak jsem ani nedut!“

„Tím hůře. Míninka měla na každý spůsob právo domýšleti se, že jste jí nerozuměl — litovala, že to učinila, a pravila: ‚Když takový žert s takovou tváří přijímá, co pak si o mně myslí?‘ — A to je od mladé ženštiny vždy velmi závažné slovo, ano taková myšlenka jest jí nesnesitelná . . . Zaříkala se, že s vámi nikdy více žertovati nebude. Musíte to napravit.“

Ano, to nebyla žádná maličkost — ale co pak si paní Mína myslila o Čackém, když takto jednala? Myslila si, že je nemotora, že je medvěd, kterému byla nejvlídněji podávala svou pravici!

Milerád by byl všecko napravil — ale to bylo tuze nesnadno, byloli to vůbec možno.

„Řekněte jí, pane správče," řekl s lítostivou rozpačitostí — „řekněte jí, že jsem toho nezasloužil, aby na mne byla tolik zlá — že jsem jí neměl věřit, když slibovala, že se podrobí každému pokání —"

„Kdy vám to slibovala?"

„Ondyno, jak tu byl hrabě Ludvík — jak jste s ním odejeli k past — chci říci do — — vlastně nevím podnes, kam jste odejeli . ."

„Od zámku?" ptal se správec. „Jeli jsme se podívat do našeho dvora u Habrové, na mladé hřebce, které tam máme. Ale Míninka, zdá se mi, vám namluvila, že jsme jeli k Habrovskému pastorovi, jako vám prvé na srozuměnou dávala, že ho čekáme k obědu. Ani jedno ani druhé nebylo pravda: pastor Svoboda v ten den vůbec doma nebyl — jelť naproti své dceři, která k rodičům na návštěvu přichází."

Nežli kněz odpověděti mohl, zazněl mu do uší hlasitý ženský smích a skoncoval tu rozmluvu; páni se mezi ní byli octli u zahrádky správcovic, a odtud k nim zvonil smích. Čackému bylo, jako by čtveračky zrovna do duše mu viděly a tomu se smály, co se v něm při řeči pana Hocha dělo.

„Míninko," řekl tento veda jej za ruku k ženštinám, „velebný pán přichází vám vaše hubičky vrátit. Neodhodlal se k tomu snadno, ale nechce, aby pro ně byla nějaká neshoda. Vemte si je s pánem bohem nazpátek."

K farářovi dokládal jako soukromí ale přece docela hlasitě: „Přijmeli je s potěšením, je všecko spraveno; přijmeli je jak ondyno vy, tak že vás to dopálí: nebudete jeden druhému aspoň nic dlužen."

Čacký jen mladé paní ruku podával a beze slova jí v oči hleděl: ovšem nemohlo býti řeči, která by jí výmluvněji pověděla, jak upřímně žádá ji udobřiti. Však jí ho už dříve bylo líto, když viděla, jak sobě nevoli její připouští.

„Přísahala jsem," řekla, chápajíc ho za ruku jako na divadle — „přísahala jsem, že zřídím ženský spolek, ku kterému budou náležeti všecky paničky a slečny na míli cesty v okolí — a všecky vás budou líbat, kde se s vámi koliv ve společnosti setkají!"

Pan Hoch měl novou radost, ale i pan farář zdržev se jen malou chvilku — odcházel potěšen. Dva kameny mu spadly se srdce: hrabě Ludvík přece ondyno nebyl u pastora — a paní Mína se zas už nehněvala . . .

XVIII.

V následující noci páter Čacký pojednou ze spaní zraky otevřel. Nevěděl, jak dlouho spal ani proč se probudil — jen nejasně tušil, že to mělo jakousi zvláštní příčinu. Zůstal jen krátký okamžik v takové pochybnosti — venku před farou jakýsi cizí hlas utajeně zahouknul: „Ou! co tě rohatý čert —!" a hned potom zařinčely řetězy. Čacký

náhle věděl, co jej probudilo: slyšeltě ve spaní, že před faru přijel těžký vůz. V tom už také někdo klepal na domovní dvéře.

Kněz vyskočil a spěchal do vedlejšího pokoje, odkud mohl viděti, co se to venku děje. Pod okny stál žebřinový vůz a z něho vykukoval hezký počet lidských hlav, podobně jako o selské svatbě. Nežli to vše bedlivěji prohlednouti mohl, promluvil u dveří neznámý mužský hlas, jemuž odpovídal Vlašťovička.

„Řekněte,“ vmísil se do toho hlas třetí, ženský, ze zástupu na voze pocházející — „řekněte mu, že je tu jeho sestra Barbora.“

Jakmile farář slova tato uslyšel, odskočil od okna, spěchal do své ložnice, hodil na sebe ledabylo nejnutnější kusy oděvu, zahalil se v župan i kvapil dolů. Na schodech potkal Vlašťovičku.

„Vím, už vím!“ zvolal na něj. „Udělejte honem světlo.“

Sběhnuv dolů na síň napřahoval ruce na mužského, který ve dveřích stál.

„Jste vy to, švakře?“ pozdravoval jej. „Vítejte — vítejte!“

Muž přijal jej do svého náručí, nechal se od něho na pravou i na levou tvář políbiti a potom teprv pravil: „Jak vidíte, mnohovážený příteli, stojí před vámi starší Beránek, nežli váš pan švakr. Já jsem kontrolor Beránek, otec vašeho pana švakra, kasíra Beránka. Ale celou rodinu kasírovu přivážím s sebou. Prosím vaši laskavost, abyste se nás neuleknul, je nás trochu mnoho. Ale nevíme, kam bychom se v tísni své jinam obrátili; doufám pevně, že vám nebudeme dlouho za obtíž — žádáme vás za pohostinné přístřeší, ale nechceme ovšem, abyste tolik zbytečných krků živil zadarmo.“

Tato řeč byla důstojně a vážně pronešena — Čackému se na první a tak nenadálé setkání zdála poněkud dlouhou; poslouchal ji roztržitě, skoro netrpělivě, a konec její, ačkoliv jej řečník povýšeným hlasem pronesl, farář tak dobře jako neslyšel.

„Jste mi srdečně vítán, pane kontrolore,“ řekl k němu, ještě mu ruce potřásaje. „Ale pojďme k ostatním.“

Ostatní seděli posavade na voze, jako by očekávali rozhodnutí, zdali tu ostanou aneb nuceni budou dále jeti. Když farář přistoupil a všecky dohromady pozdravil, odpovědělo mu dobrého půl tuctu hlasů skoro vesměs ženských, a bylo patrno, že ta odpověď zdráhavě ze rtů vychází.

„Burcujeme tě, milý bratře,“ pravila jedna z ženštin, „činíme ti veliké nepohodlí — jsme na útěku před Prusy.“

„Buďte mými vzácnými hostmi,“ odtušil Čacký vlídně. „Ale kde pak je švakr?“

„To ví milý bůh!“ řekla sestra a slze jí zkalily hlas.

„Musil ujeti s kasou,“ vysvětloval kontrolor Beránek.

„Je tedy v největší bezpečnosti,“ prohodil ne bez úštěpku mladík, jenž právě první s vozu skočil.

„Můj nejmladší, Veleslav, abiturient,“ představoval jej Čackému kontrolor. „Ten posavade neměl potěšení vaší osobní známosti.“

Domácí pán se po té zas obrátil k vozu prose všecky, aby již neváhali sestoupiti. Ale tu se mu rozbřesklo, že dámy nejspíše za příčinou jeho přítomnosti slézati váhají a že mimo to neli žebříku aspoň

nějaké stolice k tomu potřebují. Rychle vzdálil se do domu, z něhož důvtipný Vlašťovička stolici už přinášel. Slézání dělo se velmi zvolna a nikoli bez obtíží. Jeden z koňů sehnul se mezi tím k trávníku při cestě, vůz se maličko pohnul, několik hrdel pronikavě vykřiklo.

„Náruc!" přehlušil je vozkův hlas. „Hromská duše — snad jsi rok už nežrala!"

A zase uzda i držení hřmotně zacinkaly.

Konečně všichni příchozí byli dole, a Čacký vedl je do domu. Při tom dověděl se, že kontrolor Beránek, jenž úřadoval v pohraničném městě, před nepřítelem do země vpadajícím uprchnul s rodinou svou i se vším movitým jměním k synovi svému, bernímu kasírovi Beránkovi, který o kolik mil jižněji usazen byl. Ale sotva že se rodina kontrolorova u kasírovy uvelebila, nastal nový poplach, všichni státní úředníci dostali rozkaz, aby také odtud se vzdálili, a kasír Beránek musil provázeti c. k. pokladnu Rodinu svou i s rodinou otcovou poslal k milému švakrovi farářovi. A tak vcházeli v této popůlnoční hodině do Bukovské fary kontrolor Beránek, jeho manželka Tereza, jeho sestra Johana, jeho tři dcery Julie, Helena i Gabriela, jeho syn Veleslav, pak paní Barbora, manželka kasíra Beránka, sestra Čackého, její nevlastní dcera Rozárka, a konečně její tři vlastní drobnější děti. Musíme prozraditi, že se páteru Čackému celé toto stádečko Beránků silně v hlavě pletlo, poněvadž osoby ty největším dílem dřív jenom jednou a to ještě na krátko byl viděl. Však nyní šlo o něco jiného, než aby všecky dokonale rozeznával.

„Bohu dík, že máme zas pevnou půdu pod nohama," liboval si pan kontrolor, aby přetrhl mlčení, v kterém stádečko jeho setrvávalo, „pevnou půdu pod nohama a střechu nad hlavou. Byla to cesta! Na večer vystoupili jsme tu ve vaší stanici a domnívali jsme se, že jsme už zrovna u vás, mnohovážený pane faráři a dobrý příteli náš. Ale jaký to omyl! Jaké namáhání, abychom dostali nějaký povoz! A když jsme ulovili tu selskou ekvipáž: jaké nelidské peníze musili jsme za ni dáti! A za to všecko přicházíme k vám až před samým ránem."

„Jenom prosím," ozval se Čacký, dočkav se konce kontrolorovy řeči, mezi kterou se děti ospalostí potácely, dospělí rozpačitě kolem ostoupali a mladé ženštiny zejmena spoustu ve svém ustrojení všemu lidskému oku skrýti toužily — „jenom prosím, abyste se pohodlně rozložili, a bez obalu pověděli, čím vám honem máme posloužit. Nejdříve něco pojíte — —"

Několik hlasů mu zároveň vpadlo do slova — nikdo nechtěl o jídle slyšeti, všichni žádali jen sobě i jemu co možná brzkého odpočinku. Však právě tu nastala farářovi největší starost: kde vzíti tolik postelí? Aneb alespoň kde v mládeneckém hospodářství nabrati se peřin pro tolik neočekávaných hostů? Prosili ho, aby si to nepřipouštěl, jen když jim dá čtyři zdi, že se dostatečně sami opatří. Za pomocí Vlašťovičky a čiperného, švižného Veleslava snesl Čacký hostům vše, co by k nočnímu jejich pohodlí přispěti mohlo, kladl jim na srdce, aby ráno nespěchali vstávati, a odcházel sám dolů, aby ostatek noci strávil na posteli Vlašťovičkově.

„Prusové jsou tedy jiště už na české půdě?“ zeptal se ještě na rozchodu kontrolora Beránka.

„Náš Veleslav je viděl,“ odvece tento vážně, ukázav zrakem na svého nejmladšího.

„A kde jsou naši?“ vyzvídal ještě farář.

Kontrolor pokrčil ramenoma.

„To je tajemství, které nesmí býti prozrazeno,“ pravil přitlumeným hlasem.

„Na hranicích nejsou jistě,“ prohodil Veleslav. „Pruské voje vešly nebezpečnými průsmyky do Čech bez nejmenší překážky, jako by na českou půdu přicházely nanejvýš pouze hrou v míče se pobavit.“

Kontrolor syna za tuto poznámku pokáral důstojným pohledem.

„Snadno možná,“ pravil pak, „že v této chvíli už naši makavě Prusům dokazují, kterak je pouze proto do Čech pustili, aby jim tu náležitě kůži vydělali.“

„Mně by už k vůli panu farářovi tuhle bylo milejší, kdy by tajný plán byl připustil, aby jim kůži vydělali raději na pruské než na české půdě,“ namítal mladík.

Kontrolor Beránek neskrýval toho, že tato slova sluchu jeho nelibě se dotýkají. Bylť on skoro již půl století ve službách státu, a každý mohl to na něm na první pohled poznati, že jest úředníkem; jeho chloubou bylo, že jest úředníkem vzorným. Na celé své úřední dráze dopustil se snad jediné nedůslednosti — neboť i vzorní lidé mají své slabé okamžiky, a pan kontrolor v jakémsi nepochopitelném záchvatu svého nejmladšího syna pokřtil jmenem Veleslav, ano to jmeno se mu posavade líbilo, ačkoliv v tajných útrobách duše své pociťoval, že takové jmeno se „nahoře“ nehrubě líbiti může a že, dáli je synu svému státní úředník, dopouští se něčeho podobného jako malé vzpoury. A co nechtěl osud: tento Veleslav odešed z domu otcovského na študie, setřásl tam se sebe ducha tohoto domu, vlastenčil, byl Sokolem, mluvil řeči jak hotový ultra. Nicméně přes to přese všecko nepřestával býti nejmladším pana kontrolora, který jej sice při každé příležitosti důtklivě pokáral, avšak právě k tomu jedinému ze svých dětí otcovské slabosti zbaviti se nemohl.

Odvedl jej nyní, aby všetečné jeho řeči před pomazaným sluhou církve přetrhl. Brzy potom, když se za nimi dvéře zavřely, v hořejších pokojích vše dokonale utichlo; dole však seděli Čacký s Vlaštovičkou a radili se o tom, jak ráno i dále hosti zaopatřiti — radili se, radili, až plamen svíčky před nima blednouti počal, ježto se okny do světnice dral už bílý den. Farář konečně přece ulehl, ale myslil dále. Zdálo se mu, že mu spánek ani pevně víčka nesevřel; ale když pak s lože svého vyskočil, ukázalo se, že zaspal, neb alespoň déle spal, než obmýšlel. Nic to ovšem nevadilo, Vlašťovička už činil nejpilnější přípravy ku snídaní, a hosté nahoře bez pochyby ještě trampoty své zaspávali. Čacký obleknuv se vyšel před faru osvěžit se na čerstvém ranním vzduchu. Sotva se octnul venku, zavznělo shora otevřeným oknem piáno. A panečku, byly to velmi umělé ruce, které ve strunách rozvlnily melodii dobře známé písně:

Těšme se blahou nadějí,
že se vrátí zlaté časy,
že se vyjasní nám opět
české hory, české hlasy!

„To je ten švižný mladík,“ myslil si farář, utajeně naslouchaje. „Slyšel jsem tu píseň tolikrát, a přec jenom ji dnes slyším po prvé. Tohle je teprv její pravý duch, její síla, její vroucnost, její vzlet! Mistrovská hra! A jak zaznívá tato píseň právě nyní vhod!“

Pojednou přestal v duchu mluvit, přestal i myslit. Hra došla ke druhé sloce písně:

Dokud v nás krev otců plyne,
hruď zahřívá, ruce sílí:
sláva česká nezahyne,
hlavu vztýčí lev náš bílý!

Čacký poblednul ve tváři, po všech údech pobíhalo mu sladké trnutí — tak znamenitě byla melodie přednešena, tak mocný měla účinek! Když se potom nahoru do oken podíval, objevily se mu v každém jedna dvě ženské hlavičky, a fara podobala se ptačímu hnízdu, z něhož stísněná mláďata vesele vykukují. Všecky hlavinky na Čackého pokyvovaly, a když se jich optal, smíli už k nim do pokoje, všecky horlivě posvědčovaly.

Nahoře uvítali jej kontrolor Beránek i jeho nejmladší hned přede dveřmi. V pokojích byl všecken noční nepořádek zas už pečlivě odklizen. Ženštiny odstranily každou sebe menší stopu půlnoční spousty ve svém ustrojení; šat jejich, zejmena mladých, byl modní a vkusný, oči se jim leskly a tváře ruměnily, neboť nejen že byly v bezpečnosti, ale vůkol rozkvétalo jitro jako nádherné poupě, vše, co viděly, bylo pěkné a jim nové, a konečně byly u hostitele, nad nějž sobě nemohly přáti hodnějšího a přívětivějšího.

Paní Beránková starší a paní Beránková mladší obíraly se menšími dětmi, ze tří dcer páně kontrolorových nejstarší Julie, panna již skoro třicetiletá, držela nějakou knihu, prostřední Helena prohlížela obrazy, nejmladší Gabriela se s Rozárkou kasírovic otáčela mezi květinami. Čacký by byl o všech těchto slečnách řekl, že jsou hezké a příjemné; ale Rozárka, dcerka švakra jeho z prvního manželství, asi čtrnáctiletý výrostek, zvláště mu padla do oka: bylo to děvčátko jako květ, čistý, svěží, něžný a vonný květ, a při tom měla hubinku tak usmívavou a oči tak bezstarostné, tak živé a tak čtverácké. Slušelo jí právem jmeno Růženka.

U piána neseděl Veleslav, jak se byl farář domýšlel, nýbrž slečna Johana, ovšem více než padesátiletá slečna, mladší slečna kontrolorova. Hádaje, kdo to asi nahoře hraje, byl by Čacký na starou slečnu nejpozději připadnul, a přece — divná věc — se nyní náhle rozpomenul, že ji už dříve byl co výbornou pianistku chváliti slyšel, ano že mu příběhy její, dosti romantické, sestra Beránková jednou již podrobněji vypravovala.

Slečna Johana v mladosti své platila za krásku. Ještě jí nebylo dvacet roků, když jí obstárlý boháč nabízel svou ruku, své jmeno

i jmění své; jí však se nelíbil, a poněvadž měl pověst světáka i prostopášníka, odmítla námluvy jeho, a všecky prostředky, kterými ji rodiče a příbuzní k němu donutiti hleděli, byly nadarmo. Bůh milý ví, čím se potom stalo, že se o Johanu nehlásil už do pravdy žádný přiměřený ženich: zůstala svobodnou. To v pozdějším živobytí jejím znamenalo netoliko, že neměla muže, nýbrž i že se musila sama starati o svůj vezdejší chléb. Činila to beze všeho reptání, beze vší malomyslnosti. Po dlouhá léta vyučovala hře na piáno, pak byla vychovatelkou a konečně společnicí a hospodyní. Společnicí a hospodyní za zvláštních okolností. Boháče, jehož ona byla odmítla, sobě za manžela vzala dobrá její přítelkyně, zažila s ním mnoho zlých a málo utěšených dnů, zůstala pak po něm vdovou s četnými dětmi, které po mnohých trampotách, starostech, nemocích a jiných ranách jedno po druhém ztratila. Sama se na starší věk stala polovičním mrzákem. A tu se s ní Johana po dlouhých a dlouhých letech náhodou opět sblížila, jí družkou, pomocnicí, ošetřovatelkou a hospodyní se stala. Ji osud sice neušetřil mnohou klopotnou prací, ale ušetřil ji těžkými zkouškami; zůstala sice starou pannou, ale zůstala při tom zdravou a svěží na těle i na duchu. Byla vzdělaná, však nehloubala; byla citlivá, však prosta neduživého citlivůstkářství; milovala umění, jmenovitě hudbu, a milovala společnost, avšak nepožadovala od světa nic více, než co si vlastní snahou a silou v něm mohla získati a dobyti. Lidé ji všude měli rádi. Přítelkyně ona, které v posledních letech života jejího byla největší podporou a nejlepší těšitelkou, jmenovala ji svým andělem; v závěti své vděčila se jí tím, že jí ze svého jmění pěkný odkaz učinila. A tak slečna Johana — čehož nikdy nedoufala — byla jedním rázem na celý svůj další život zásobena vším, čeho potřebovala. Mohla odejíti na odpočinek, oddati se pohodlí a požitku; avšak to ji nevábilo: bez pilné práce nebylo pro ni radosti. Žila nyní u svého bratra, ale zůstávala vždy hospodyní a vychovatelkou, toliko uměleckých pochoutek u větší míře sobě dopřávala. Rozumí se, že si jí teď příbuzní velice vážili, nejen pro její prospěšné služby nýbrž i pro její jmění, které po ní jednou někdo děditi musil.

Slečna Johana posud nepozbyla všech stop své bývalé sličnosti. Jmenovitě měla ještě neobyčejně bohaté vlasy, ale už veskrze bílé, a to jí zvláště slušelo. Neholdovala už dávno modě, ale nestavěla rovněž starosvětské podivnůstky ve své úpravě na odiv. Jako vůbec při ní nebylo staropanenských nectností, tak ani nevyhledávala někomu se zalíbiti, a byla u všech oblíbena.

Když jí Čacký hru její nadšeně chválil a ona zase výbornost jeho piána vynášela, teprvé si jí při té příležitosti důkladněji povšimnul. Hrou se mu nejprvé ukázal její duch — hudebník hudebníka nejrychleji poznává — a věru, podle té hry byl to duch tak nevšední, že by ho byl nikdy v ženské nehledal, neřkuli v nepatrné staré panně. Jak jí tak hleděl do tváře, připomínala mu živě paní Mínu. Neměl ani potuchy, proč se to děje: nebyla jí podobná, nosila se jinak, měla jiný hlas, jiné způsoby — a přec mu ji připomínala, půlstoletá panna osmnáctiletou vdovičku! . . .

XIX.

Farář prosil hosti své, aby vešli do jídelny. Stavitel fary snad nebyl zevrubně uvažoval velikost farářových příjmů, ale na každý spůsob pamětliv byl toho, aby měl farář dostatečnou místnost pro veliké hostiny. V jídelně stádečku Beránkův nebylo nic těsno.

„Zde by se to tančilo!“ řekl Veleslav polo šeptem polo nahlas Růžence.

Čacký to zaslechl.

„Na lačný žaludek?“ pravil se smíchem.

„Proč pak ne! Viď, Růženko?“

Růženka mu jen očima posvědčila, však její ochota byla nade všecku pochybu zřejmá.

Farář to znamenal, a bezděky se mu srdce v těle nad tou mládeží zasmálo. Za to kontrolor Beránek na svého nejmladšího zase s otcovskou přísností pohlížel.

„Zapomínáš, kde jsi!“ káral jej.

Veleslav vlastně nezapomínal, spíše posud nenabyl toho vědomí, že fara i tanec jsou pojmy, které nesnadno sloučiti se dají.

Čacký jal se prostředkovati pravě k mladíkovi: „Jen se bez starosti nasnídejte. Příležitosti k tanci je u nás dost a dost. Máme tu znamenitou taneční síň, padesát párů se tam točit může; máme také dobrý hudební sbor. Boží neděle neb jiný svátek u nás bez tance nemine.“

„To my tam nebudeme scházet!“ jistil mladík polo farářovi, polo Růžence.

„Podle všeho, pane faráři,“ ozvala se slečna Johana — „podle všeho jste nás lehce dostal sem, ale dostati nás odsud bude těžší práce. Vše tu máte tak roztomilé, že se nám odtud chtíti nebude.“

„Ať se vám tu jen hodně zalíbí,“ odpověděl Čacký upřímně, „abyste se tu cítili zrovna jako doma.“

Všichni se slovem neb úklonou děkovali za takovou laskavost.

„Pak nám ale račte dovoliti,“ řekla slečna Johana, „abychom tu jako doma o sebe se starali, zejmena abychom se zmocnili farské kuchyně.“

Kněz byl tím nabídnutím mile překvapen a s radostí přisvědčil. Na to slečna Johana bez okolků ujala se hospodářství, rozdávala snídani.

„Ach,“ vzdychla sobě paní kontrolorová, „kdy jsme už tak pokojně ráno ke stolu nezasedli, jako dnes!“

„Kdy?“ mírnil její povzdech pan manžel. „Před týdnem, sotva déle.“

„Už před týdnem?“ divil se Čacký.

„Spíše přede dvěma,“ prohodil Veleslav.

„Mně se to zdá už celý věk,“ toužila paní kontrolorová. „Ach drahý pane faráři, co jsme za ten čas zakusili! Pořád jsme ještě doufali, že nás ta bouře straší jen z daleka i nezastihne nás. Najednou jako by se hráze protrhly. Stěhovali do Čech poklady saského krále.

Hned potom ujížděl tam před našima očima celý saský panovnický rod a pak spousty saského vojska.“

„Příklad nás nakazil,“ podotknul s úsměškem Veleslav, „počali jsme sklízeti, shrabovati, strhovati, skládati, svazovati a zamykati. Pak jsme nějakou hodinu čekali a pak jsme zase odmykali, rozvazovali a rozbalovali — a za chvíli jsme počali od repetice skládati, svazovati a zamykati.“

Paní kontrolorová naň zahrozila.

„Tys při tom všem sobě dobyl nejméně zásluh,“ pravila. „Považte jen, drahý duchovní pane, tento větroplach chtěl se nám mermomocí dáti odvest k dobrovolníkům! Nemůžete si ani pomyslit, co jsme s ním měli, abychom ho udrželi!“

„Nemůžete si ani pomyslit, pane faráři,“ poznamenal Veleslav s nelíčeným zápalem, „jak málo je člověku do útěku, když vidí tolik lidí z domova vyhnaných, s nářkem prchajících, bloudících, usoužených a zoufalých: v žilách zakypí vám krev, a zachce se vám, abyste kvapil a pomáhal zarazit proudy těch, kteří ten ubohý lid před sebou ženou!“

„Je tedy na severu velice zle?“ ptal se starostlivě Čacký.

„Je tam soudný den!“ odpovídala paní kontrolorová. „Nejdříve jsme viděli, jak mimo nás utíkali ze Saska, neboť za vojskem valili se zástupové starých i mladých, a jmenovitě také ženských. Neutíkali z kratochvíle: jak tam Prusové hospodařili, to zná bůh! — Potom, když jsme sami na útěk dáti se musili, projeli jsme české kraje, kde se lidé vojny obávají, a tu teprvé objevil se nám zmatek, který nelze vypovědět. Tady jsme bohudík zase v bezpečnosti, ale já tomu pořád sotva mohu věřit — pořád se mi zdá, že venku někdo vykřikne: ‚Už jsou tady!‘ — a že musíme dále prchat!“

„Teď by, maminko, nebylo ještě tak zle,“ prohodil Veleslav.

„Že nebylo?“

„Učiníli Prusové Čechům, jako učinili Sasům, pospíšíme i se Sasy do Rakous, a z Rakous třeba ještě dále na jih: ale což nezbudeli nám naposled kam uteci, vrazímeli konečně cestou na Italiány, kteří by mohli od jihu tak postupovat jako Prusové od severu? Dobré nebe ví, kdy a kde zase nějaký domov nalezneme!“

„Pošetilé tlachy!“ řekl nevrle kontrolor. „Nejsme jen tak listí se stromu spadlé a pruským větrem zmítané!“

„Ale pane bratře,“ namítala slečna Johana, „když to na vlastní oči spatřujeme, jak tím větrem sami knížata i králové podobně z paláců a zemí svých jsou vypuzeni, jako náš vesničan ze své chýše, a že ti knížata i králové třeba také už nikdy do svého domova se nevrátí —“

„Buď tak dobrá,“ vpadl jí kontrolor do řeči, „podporuj také ty nerozum ztřeštěného mládí!“ — A obrátiv se k Čackému, ukazoval na sestru a na syna i dokládal: „On chtěl do ohně proti Prusům, a ona chtěla doma zůstati a třeba Prusů se dočkati! Odvedli jsme ji polo násilím!“

„Nu mlč,“ žertovala sestra. „Nyní už toho výletu nelituju.“

„Že ne? A od které pak doby? V noci ještě —“

„Zvláště od té doby,“ ujala se ona slova, „co mne tu pan farář učinil hospodyní.“

„Paní Mína!“ kmitlo se Čackému zase hlavou, a už jaksi tušil, v čem podobnost obou ženštin záleží.

„A což tetinko,“ mínil študent, „kdy by náhle někdo pod okny zkřiknul: ‚Prusové, jdou utíkejte!‘ — což pak?“

„Mohl by si plíce vykřičet,“ tvrdila stará slečna, „já bych se ani nepohnula.“

Kontrolor Beránek nepropásl ovšem této příležitosti, aby synovi vytknul, jak nesmyslný to nápad, že by Prusové přišli až do těchto míst.

„Ty si pořád jen smýšlíš čtverhranné koule,“ dokládal, „a přece jsem na tvém maturitním vysvědčení nenalezl rubriku, ve které by tě učitelé tvoji za to chválili.“

I opakoval, že v tuto chvíli třebas už páni Prusové utíkají nazpět k Berlínu, až se jim hlavy třepou; neboť prý oni — Beránkovi — včera na své cestě doslýchali důležité noviny: tu, že se na severních hranicích českých naši zrovna s Prusy srazili, tam opět, že se právě bojuje veliká bitva, a zase později, že jsou Prusové strašně pobiti a co z nich na živu zůstalo, že padlo v zajetí: toliko hlásala jedna pověst, že je zajatých deset tisíc, druhá jmenovala šestnácte tisíc, třetí dvacet pět tisíc. Dnes, pravil kontrolor, přijdou už bezpečné zprávy; načež paní kontrolorová vyslovila naději ano pevnou víru, že budou zprávy radostné, že jí to praví její předtucha, která prý nikdy ji neklame.

„Ale naše věci, tatínku!“ připomínala slečna Julie, a obě sestry její to za ní opětovaly.

Čacký zvěděl při tom, že cokoliv jak starší tak mladší rodina Beránkovic doma složila, svázala i zamkla, vše naloženo bylo na železnici, že je nutno po tom se sháněti, poněvadž by z toho ledacos ihned potřebovali. Farář navrhnul, aby ještě dnes Vlaštovička došel na stanici se optat, zdali ona zavazadla již tam jsou aneb kdy tam bezpečně budou, a pak že pro ně pošlou vůz neb vozy, podle potřeby. Návrh byl vděčně přijat a hovor točil se dále okolo války a jejích účinků — až se ozval zvonek, jenž velebného pána volal do chrámu. Všichni pozdvihli se zároveň, aby také šli na mši.

Od schodů, po kterých stádečko Beránků řadou sestupovalo, se páter Čacký — zavíraje průvod — ještě na okamžik do pokoje vrátil, a sice pro nic jiného než aby se očitě přesvědčil, že tam u jisté skřínky není klíček.

„Jsem bláhová dětina,“ pravil sám sobě v duchu — a přece se i o tom přesvědčiti neopominul, že skřínka, u nížto klíčku nebylo, je také opravdu zamčena . . . Byla bezpečně. Vše ostatní nechal Čacký otevřeno, i pro ten případ, že by hosté v jeho nepřítomnosti v pokojích těch pohodlí svého užívali a všecko po libosti sobě prohlíželi, do všeho sáhli.

V oné uzamčené skřínce choval svůj nejskrytější poklad — různé podobizny Albíny Tiché . . .

Do kostela přijely dnes po prvé také paní hraběnka Trauniggová s paní baronkou Bezděčnou. Matka modlila se pobožně nespouštějíc s mysli svého syna; paní Valerie hleděla do své modlitební knihy se zakaboněnou tváří, nábožnost u ní byla menší než nevrlost nad tím,

že v této Bukovské pustině při zámku ani panské kaple není a že ona musí do kostela zrovna jako kterákoliv selka z vesnice, a že tu má s bohem rozmlouvati mezi tím, co dav sprosťáků na ni zevluje . . .

Po mši vyvedl Čacký své hosti do hájů, aby jim vše ukázal, co v kraji znamenitého, a zvláště také aby zvěděli, kudy se procházeti, když by on jich prováděti nemohl. Těšil se výkřikům jich záliby a obdivu a jen si od nich žádal, aby na to zapomněli, že sem přišli bezděky.

U zámku ponechal společnost vedení podnikavého Veleslava — jemuž bylo snadno plán dalšího pochodu objasniti — a sám spěchal, před polednem ještě paní hraběnce se ukázat.

Počala hned hovor o vojně, přála si od kněze slyšeti novinky, a to hodně dobré. Čacký byl ochotně dal víru tomu, co zvěstoval kontrolor Beránek, i neváhal se o to s paní hraběnkou poděliti. Kterak byla potěšena! Kterak děkovala faráři, zrovna jako by dobré noviny sám zvláště pro ni byl utvořil!

V tom objevil se ve dveřích sluha i ohlašoval, že Habrovský pan farář Svoboda paní hraběnku prosí za okamžik — — Čacký už stál, uklonil se, řekl, že po návštěvě zase přijde, a zmizel v jiných dveřích, než za kterými pastor čekal. Vyšel na schody, sběhnul dolů, zamířil do sadu na levo, proběhl po pískové cestě jednu i druhou řadu kvetoucích keřů a usednul do nich na místě, ježto se podobalo výklenku a v němžto Čacký vypadal skoro jako nějaký svatý v zelené kapličce; hleděl sice trochu mrzutě, avšak naši svatí v kapličkách i jinde také vždycky nemají nejlíbeznější vzezření.

Uvažoval, jak dlouho asi pastor u hraběnky prodlí a o čem asi spolu mluviti budou: když za ním zaskřípal písek. Na vedlejší pěšině ozývaly se tiché kročeje — jistě tam tudy kráčela ženská. Skutečně, již i ženské šaty zašuměly. Byla to snad paní Mína? Možná také, že baronka Bezděčná? Či některý zámecký fraucimor?

S takovými otázkami se Čacký polehounku na sedadle svém obrátil. Skrze skuliny hustého spletitého křoví uzřel ženštinu v bohatém šatě, znamenal ihned, že to není paní Valerie ani paní Potocká ani žádný zámecký fraucimor ani vůbec žádná povědomá postava. Dáma byla od něho odvrácena, poněkud nachýlena, by přivoněla k nějakému květu, a hlavu její zakrýval před okem jeho hedbávný slunečník.

Čacký se teprv stal zvědavým — ne snad proto, že to byla krasavice — bůh uvaruj! — nýbrž docela jednoduše proto, že to byla osobnost neznámá, a tu ovšem i každé dítě dychtivě si řekne: Kdo pak je to? a co pak tady dělá?

Dáma se vzpřímila, obrátila, a volným krokem dále kráčeti se jala. Čacký spatřil její obličej — ale netrvalo to déle než jediný okamžik, co jej viděl. Ženština se sice od něho neodvrátila nýbrž přicházela blíže k jeho místu; také skuliny poskytovaly dost příležitosti, aby ji sám nepozorován mohl prohlížeti: on, jakmile ji spatřil, poznal ji, ale poznání a užasnutí bylo jedno. Zrak mu napolo oslepnul, znamenal před sebou postavu její jen neurčitě jako za mlhavým závojem — a při tom s ním hlava šla kolem, celý svět se s ním zatočil, všecky údy se mu třásly jak osykové listí.

Zadržel se křečovitě stolice a za nějakou sekundu prohlednul zase. Nebyl to žádný klam, krasavice v skutku vznášela se mimo něj. A jaká to byla krasavice! Kdy by si byl měl na mysli zobraziti spanilou, zbožňovanou, ve smýšlení i skutcích vznešenou princeznu, jak se samotná prochází svou zahradou, velebná, pokojná, lehce zadumaná: nebyl by mohl vybájiti sobě nic přiměřenějšího než byla tato postava. Vždyť pak i ty keře i ty stromy i samo slunce objevením jejím staly se krásnější a nádhernější! . .

XX.

Trvalo to pouze jednu dvě minutky, než dáma před Čackým přešla a za stromovím zanikla: však nesnadno pověděti, kolikrát ukrytý divák znova i znova oči k ní pozdvihnul, aby se znova i znova přesvědčil, zdali to přec opravdu ona. A po každé pronikalo jej do duše nové trnutí a v prsou jeho zrůstala bouře vždy prudší.

Ach ano, ona to byla zajisté. Klam tu byl nemožný. On netoliko předobře znal to líce, ta ústa, ty oči, to čelo: to byla jemu mezi všemi lidmi povrchu zemského jediná bytost — ta bytost, která duši jeho v samých základech tak otřásla, jak může jen jednou otřesena býti — to byla ta kouzelnice, která se mu jediná byla zjevila z luzné tajemné říše lásky — ta jediná, která na prahu mužného jeho věku zrak mu oslnila božským světlem, sluch okouzlila rajskou hudbou, všecko žití mu proměnila v báječný sen, všechen svět kolem něho v poesii! . .

To byla táž Albína Tichá, která druhdy — nevědouc o tom — uzavřeného srdce mladíkova dotkla se čarovným prutem, že z něho vytrysknul živý květ nejčistších, nejkrásnějších citů — táž Albína Tichá, pro kterou byl strávil tolik bezesných nocí, kterou tehdy po několik týdnů z mysli jeho nic ani na hodinu vytisknouti nemohlo — která jej uvrhla v jakousi sladkou choromyslnost, jež i jeho tělo trávila.

Vy, kteří sobě vždy s radostným srdcem na první lásku vzpomínáte, považte ještě, že jemu láska ta zůstala i jedinou, ničím neoslabenou, ničím nezkalenou. Trvala na krátce a milostných událostí, které při tom zažil, byl počet velmi skrovňounký. Kořil se dívce v nejtajnějších útrobách, patřil na ni z davu diváků v divadle, odvážil se někdy za tiché noci dojíti až pod okna bytu jejího, a někdy na procházce ve veřejných sadech z úkrytu tajně očima na postavě její utkvíti: ale když ji tu někdy volky nevolky na jedné cestě potkati musil, klopil zrak a nepozdvihnul ho dříve, až minula. Pravda, také v ten čas city své vyléval na papír, ano některé takové výlevy též čistě opsal a žádného jmena nepřipojiv zapečetil a s adresou zbožňované děvy na poštu hodil: avšak kdy by byl na potkání znamenal, že ona v něm původce oněch výlevů jen z daleka tuší, snad by se byl na tom místě sto sáhů pod zem propadnul. Neboť se proti Albíně Tiché cítil tak nepatrným tvorem, že se mu city jeho k ní zdály hříchem, zločinem, rouháním, svatokrádeží. Rovněž byl by sebe důvěrnějšímu příteli se stavem své mysli ani za celý svět se nevyznal, ani jediným hláskem živé duši nic nevyzradil. Jen písmeny v jeho knihách byly jakési důvěrnice jeho:

obživovaly mu před očima, hleděly naň přátelsky, rozuměly mu, cítily s ním, ale mlčely. Mimo to měl známého, který v nižších školách býval jeho spolužákem, však zanechav študií věnoval se docela hudbě; tím časem pak, co Čacký dokončoval gymnasium, byl přítel Vrabec již virtuosem dosti zvučného jména. Patřil do kruhu četných mužských, kteří okolo Albíny Tiché bývati směli; a když se tu a tam s Čackým setkal, hovořival obyčejně o ní. Raněnému srdci Čackého bývalo to zrovna nebeským lékem; přes to však pravidelně jen poslouchával a sotva k nějaké pranevinné otázce se odhodlal.

Učitelé jeho pozorovali, že práce jeho jsou slabší, a že i vůčihledě schne. Ptali se ho, zdali mu co schází, a jej ta otázka náramně poplašila. Už byli lidé všemu na stopě — a on se prozrazení více strachoval než smrti! Vzchopil se, napjal všecky své síly a byl zase nejlepším študentem. A úsilovná ta práce zároveň ducha jeho z choroby vytrhla: srdce jeho vždy stejně láskou plápolalo, ale nebyl už takový slaboch.

Jen jednou ještě vrátila se nemoc v povážlivé míře. Za příležitostí zval jej přítel Vrabec k společenskému výletu, jenžto prý odbýván bude na rozloučenou s Albínou Tichou. Odcházela z Prahy, odcházela z Čech . . .

Čacký připojil se ku společnosti, jež za příjemného letního dne vyjela do Karlova Týna. Slečna Tichá byla středem jejím, Čacký cítil se v ní poslední osobou, zbytečným přílepkem. Nicméně byl dnes odvážlivější než jindy, to jest, držel se skromně v pozadí těch, kteří se kolem Albíny Tiché při chůzi do hradu a hradem otáčeli, ale nedovedl se přemoci, aby se na ni co možná nejvíce nedíval.

Společnost vystoupila až ku střeše hlavní věže a tu nejdéle prodlela, poněvadž se tu slečně Tiché velice líbilo. Milému Čackému nechtělo se odtud ani pak, když opět sestupovati měli. Jeho láska byla dnes na svém vrcholu, a od tohoto okamžiku také ona měla rychle klesati dolů, hlouběji a hlouběji a dopadnouti v jakous černou propast. Ještě nějakou hodinku měl býti na blízku té, která byla sluncem a vzduchem jeho duše, pak měla mu na vždy zmizeti. Jak bylo možno, aby to přečkal?

Mezi tím co někteří po schodech sestupovati se jali a všichni už kolem otvoru jich se shrnuli, stál Čacký opodál za nimi opíraje se o nízkou zídku, která jej od propasti oddělovala, pohlížel střídavě dolů a zas na Albínu Tichou, jejížto světlý zjev uprostřed zástupu stále rozeznával. Dech mu velmi z těžka vystupoval z prsou, a v hlavě se mu umístila myšlenka: „Nemám síly, abych to přestál. Až mi zanikne s očí, skončím vše okamžikem — uvrhnu se odtud dolů . . .“

Zoufalství, skutečné, nelítostné, chladně vražedné — bůh ví kde se v něm tak maní vzalo, ale bylo v něm a sevřelo jej do svých železných kleští. Neloučil se v duchu s nikým, nedával s bohem ani životu, ani slunci, ani krajině, nehleděl už nikam jinam než na Albínu Tichou a byl pevně odhodlán přeskočiti zídku, jakmile by ji naposledy spatřil.

V těchto myšlenkách jeho náhle povstal veliký zmatek. Slečna Tichá totiž se pojednou od ostatních odloučila, a jako by něco byla

zapomněla aneb jako by s této strany věže ještě jednou dolů pohleděti chtěla: několika kroky octla se u našeho opozdilce. Nahledla v skutku přes ohradu dolů ale stála při tom tak blízko u Čackého, že se rukou svou dotýkala ruky jeho. Pak naň upřela pohled i ptala se tichým kvapným hlasem: „Není vám zavrátivo?“

On nebyl by ani za nebeské království v tu chvíli mohl slovo ze sebe vypraviti. Ale zrovna tenkrát mu závrativo nebylo, mžitky se mu nedělaly, viděl tak jasně obličej její, hleděl tak pevně do hloubi krásného jejího oka, jako před chvilkou do hloubi pod věží, cítil stisknutí ručky její, dech její ho ovíval. Bylo to po prvé, co se k němu tak přiblížila, co naň promluvila — po prvé, co zakusil, že si ho všimla, že o něm vůbec ví . . .

„Bojím se o vás,“ řekla ona neodvracejíc od něho zraku.

Čacký byl ještě němější.

„Pojďte s námi!“ doložila slečna.

A on v týž okamžik sebou hnul a rychlým krokem ji následoval ke schodům.

Celý ten výjev mezi nima trval jen málo sekund, ale zoufalé myšlenky byly od Čackého v tu chvíli na sta mil zaplašeny. Ovšem mají myšlenky hbitá křídla, i mohly brzy vrátiti se opět . . .

Na prvním schodu se slečna Tichá ještě zastavila — chtělať při sestupování obě ruce míti volné.

„Budete tak hodný?“ obrátila se k Čackému a podala mu svůj slunečník. Nikdo, jenž kdy v tom světě byl strážcem vzácné královské koruny, necítil se úřadem tímto více povznešena nežli Čacký, když mu slečna slunečník svůj svěřila. Nesl ten poklad až dolů do nádvoří; tu pro něj sličná vlastnice zase ručku svoji natáhla.

„Děkuju vám, čacký pane,“ pravila s tou líbeznou vlídností, s jakou ke každému mluvila.

Pan Vrabec slyše její slovo, spěchal užiti toho okamžiku, aby pronesl něco vtipného.

„Čacký pane, dobře řečeno,“ pravil. „Jinak: pane Čacký, anebo také: čacký pane Čacký.“

„Pane Čacký,“ opakovala slečna — „závidění hodné jmeno!“

„Poděkuj se, příteli!“ pobízel pan Vrabec Čackého, a ku slečně dokládal: „Ostatně, v tomto případě jsou jmeno a povaha jedno — můj přítel by vším právem slul čacký, i kdy by byl po svém otci docela jiné jmeno obdržel, ku příkladu poetické Vrabec.“

Slečna se na mluvčího usmála a na Čackého laskavě pokývla hlavou. Všichni se ubírali dále.

Čacký byl do té hodiny Albínu Tichou nad sebou vždy rovněž vysoko spatřoval jako nejvzdálenější hvězdu na nočním nebi. Kterak se nyní nenadále tak blízko u ní octnul, o tom nepřipadlo mu přemítati. Byla to náhoda? Byl v tom úmysl? On cítil jen, že to bylo štěstí — a když to člověka pojme do náruče, on hned tak se neptá, odkud přišlo. Kdy by však byl Čackému někdo pošeptal, že slečna Tichá dávno ví, co se v něm děje a co on tak pečlivě přede vším světem skrýval: byl by tomu zajisté nikterak neuvěřil.

A přece to byla pouhá pravda. Albína Tichá záhy jej byla spozorovala, záhy porozuměla, že jest předmětem tajené ale vroucí lásky jeho. Byla lety mladší než on, ale v těchto věcech jest oko ženských nad míru bystré a soud jejích zrovna neomylný. Jen že by různé krásky v tomto případě rozličně se byly zachovaly. Některé koketě by to bylo zalichotilo, některá byla by to přijala s pohrdlivou nevolí: študentík! mladý nemotora, přirozeně nejapný a nyní ještě láskou zmámený a na dobro zhloupělý!

Však mladistvá Albína Tichá patřila mezi ženštiny, které mají vedle své krásy také ducha i srdce, vznešeného ducha i ušlechtilé srdce — které budíce lásku v takových čistých duších, jako byla Čackého, také jí hodny jsou. Albína Tichá nebyla ukrutná, aby Čackého trýznila, nebyla lehkomyslná, aby si s ním zahrávala, nebyla tak chladně sobecká, aby ji citové jeho zůstali lhostejní. Uměla je oceniti, vážila si jich. Cítila, že jest tomu mládeneckému duchu jarním sluncem, jímž on právě rozkvétá. Cítila, že jest jí srdce jeho chrámem, a neváhala voliti mezi tím, zdaž má jemu býti mrzkou modlou neb posvěcujícím blahodějným božstvem. Cítila, že to od ní závisí, máli jemu tato doba a její osobnost navždy zůstati nejrůžovější upomínkou v životě. Cítila, že mu působí palčivou bolest, ze které může pojíti veliké dobro ale také nejhorší zlo. Nemohla ovšem lásku jeho opětovati, ale ráda by mu byla projevila přátelskou náklonnost, jen kdy by se byl vždycky v takové vzdálenosti od ní nedržel. V poslední den měla naň tajně bedlivé oko; a když na cimbuří věže s ustrnutím znamenala, co asi nitrem jeho zmítá, neváhala učiniti krok, o němžto jsme vypravovali.

Čacký byl spasen. Taková byla jeho láska, že by jí byl sebe menší drobet z milované ruky býval zázračným chlebem, kterým by se nasytila . . .

Za večerního šera přivezl vlak výletníky nazpět do Prahy. Slečna Tichá loučila se s mnohými v nádraží. Čacký ve své skromnosti stál zase opodál. Slečna ohlížejíc se spatřila jej a rovně skrze zástup k němu přistoupila.

„Pane Čacký,“ promluvila docela podobným způsobem jako prvé na věži, jen že hlasem ještě více přitlumeným — „vy zůstanete svému krásnému jmenu vždycky věren.“

Byla to napolo otázka, napolo žádost. Čacký byl nyní ještě méně slova schopen než prvé.

„Budete časem na dnešek vzpomínat?“

„Věčně,“ bylo to jediné slovo, které jeho chvějící se rtové pronesti mohli: — bylo to první a poslední slovo, které k Albíně Tiché vůbec promluvil.

„Věnujte při tom i mně milou upomínku,“ pravila ona, „jako já budu pamatovati na vás.“

Podala mu ruku jako druhým, on ji políbil jako druzí — ale kdož přitom políbení a při slečnině stisknutí cítil něco jen z daleka podobného jako on!

„Uvidíme se opět!“ doložila ona.

Sedla do vozu s obstarožnou společnicí, kteráž ji vždycky provázela, a vůz zaniknul ve hluku a ve tmě.

Příští ráno našlo Čackého, an se byl po celou noc ku spaní nepoložil aniž oka zamhouřil. V tu noc ustanovil další dráhu svého života: přísahal, že nikdy žádnou jinou ženskou milovati nebude, že srdce jeho zůstane věrno první své lásce až do tmavého hrobu. Aby pak přísahu svou ihned skutkem prováděti počal, rozhodnul se pevně, že bude knězem.

Od té noci ovšem jeho citové valně ochladli: avšak Albína Tichá zůstávala v mysli jeho vždy strážným andělem, který ho v nejosudnějším okamžiku jeho života vyrval duchu temnosti — a tehdejší dnové zůstávali vždy nejrůžovějšími červánky na obloze jeho pozemské pouti.

XXI.

V tuto chvíli arci bylo jinak. Čacký byl by nikoliv netvrdil, že krev v jeho žilách je chladná, srdce jeho pokojno — nebyl by opakoval, co dříve často s úsměvem na rtech sám sobě říkával, že ona doba chlapeckého třeštění je netoliko dokonale uzavřena i odbyta, nýbrž i tak velice v minulosti vzdálena, jako by ne jeho ale docela cizímu životu náležela. Poslední slovo Albíny Tiché k němu ovšem bylo: „Uvidíme se opět“ — avšak on splnění jeho neočekával aniž si ho dost málo žádal: neboť doba Albíny Tiché v jeho životě kromě červánkového líce měla také svůj méně skvělý rub, byla to doba největší jeho slabosti, bláhovosti, chlapecké hlouposti, z kterýchžto věcí pozdější Čacký na dobro odrostlým se cítil.

Tu z čista jasna vidí Albínu Tichou zase před sebou, a zrovna jako by jedním rázem o kolik let vržen byl nazpět, jako by jedním rázem z poklidné velebné hory stal se bouřlivou sopkou, z faráře Čackého študentíkem Čackým!

To nedělo se arci ničím jiným nežli náhlostí zjevu, překvapením, užasnutím. Kdy by Čacký byl jen o čtvrt hodiny, jen o pět minut dříve zvěděl, že se s touto dámou setká, zajisté by nebyl hrubě ze své míry přišel. Ale takto — jak přítomnost Albíny Tiché pochopiti?

Kdy by na ni byl zrovna myslil, byl by snad řekl, že to bylo jen vidění — — Ano vidění! Sotva to bylo co jiného.

Přejel si dlaní čelo, podíval se na svou ruku. Nejspíš jen vidění — V tom parním letním vzduchu, který se nad zemí očitě zachvíval, brzy před polednem v hodině polednic: nejspíš pouhé vidění! . . . A byloli to něco jiného, bylali to pravdivá skutečnost: pak musila tu Albína Tichá posavad býti, a on mohl se bez prodlení přesvědčiti, zdaž byl viděl pouhý přelud aneb živou osobu!

Rychle se pozdvihnul. Dáma zmizela mu berouc se ve stranu zámku: po špičkách a se srdcem hlasitě tlukoucím dal se týmže směrem. Po nemnohých krocích otevřela se mu mezi kvetoucími stromky vyhlídka na zámek; v témže okamžiku spatřil v jednom okně paní hraběnku, ana ven hledí a pak se obrací k muži, jehož hlavu v pokoji za ní viděti bylo a v němž Čacký bez namáhání poznal pastora Svobodu. Pohledem tím nemile dotknut byl by se nejraději zase obrátil a očím protivníka svého ve stromoví ukryl: avšak již ho spatřili, nemohl couvnouti, ačli sobě teprvé zadati nechtěl.

Kráčel tedy dále, nikoli už tichounce a opatrně. Ještě tři čtyři kroky, řada stromků, kterou chodník na pravo byl ohraničen, náhle se končila a okolo konce jejího z druhé strany zatáčela právě dáma, jížto se Čacký tímto spůsobem tváří v tvář octnul.

Všechna pochybnost mžikem zmizela, před ním byla skutečná osoba, živá živoucí Albína Tichá.

Ačkoliv ji vlastně hledal, počal se s ním svět přece poznovu točiti — nevěděl ani, kterak zachoval aspoň tolik přítomnosti ducha, že před slečnou smeknul.

Ona uklonila se vlídně, ale jen tak, jak se odpovídá na zdvořilost lidí naprosto cizích. Byla by ho také málem minula; avšak že on — bezděky — se zastavil, pozdvihujíc od úklony hlavu teprvé naň pozorněji pohledla. To Čackému neušlo ale síly tím nenabyl; tolik krve se mu ve tvář i v oči vehnalo, že mu v ostatním těle snad žádná nezbyla. Nevzpamatoval se dříve, až zaslechnul její hlas, který jej poněkud rozčaroval.

„Neklamuli se," pravila tichounce a líbezně „měla bych pána znáti —"

„Pokládal bych to za zvláštní čest," dí Čacký zajíkavě, „kdy byste se ještě pamatovala na mou nepatrnou osobu —"

„Pan Čacký!" řekla živě slečna.

On ukláněje se neopominul poznovu zapýřiti se jak pivoňka. Slečna podala mu odhodlaně ruku.

„Jaké to pěkné překvapení!" pravila. „Které šťastné náhodě mám za ně děkovat?"

„O štěstí," sbíral se Čacký — „o štěstí mohu jenom já mluviti. Jsem tu nyní ve svém domově — jsem zdejší farář."

„Výborně, to se roztomile hodilo! A dávno tu již trávíte?"

„Nedávno — teprv asi měsíc."

„A dřív jste tuto krajinu ani neznal?"

„Leda dle slechů v domě paní hraběnky, kde jsem byl vychovatelem."

„Jste tu spokojen?" vyptávala se živě slečna. „A jak se vám pořád vedlo?"

„Uctivě děkuju za optání. A vy jste všechen ten čas ráčila tráviti —"

„Jako tažný pták," vpadla mu ona do řeči.

„Ano," tvrdil Čacký, „jako slavík, na nějžto všude s touhou čekají, jemužto všude s rozkoší naslouchají a se obdivují, jejžto všichni velebí —"

„A jemužto v sadě Bukovského zámku nade všecku záslulu lichotí, snad proto, že tu jen skutečné slavíky zpívati nechává!" dokládala rozmarně slečna.

Čacký se zápalem dokazoval, že slova jeho jsou jeho nejpevnějším přesvědčením.

„Tady se ovšem nemůžeme odvažovati k nadějím, že bychom vás zpívati slyšeli."

„A proč ne?"

„Už proto, že tu sotva delší čas pobyti ráčíte."

„A což pobuduli hodně dlouho?“ pravila slečna opravdově.

„Bylo by to možno?“ ptal se dvorný velebníček. „Jsme tu příliš nepatrní, abychom takového štěstí zasloužili. Však promiňte mi laskavě všetečnou otázku: jakou to přízní osudu vás tento náš skrovný kraj spatřuje?“

„V tom ohledu,“ dí s úsměvem slečna, „byl osud tomuto kraji velice přízniv. Já zde tak často bývala —“

„Opravdu?“

„A také dlouho. Nyní však mají páni od meče tu zásluhu, že jsem se jednou opět sem vrátila.“

Čackého, jenžto se byl z trapných rozpaků šťastně vybavil, zmocnila se jakási divná předtucha.

„Smím věděti,“ tázal se, „kterému domu dopřáno chovati tak vzácného hosta?“

„Je to týž slavný dům,“ odtušila slečna, „ve kterém se ten slavný host ve svých šťastnějších letech proháněl beze vší slávy jakožto domácí divoch. Je to dům mých rodičů.“

„Jak že?“ zvolal Čacký.

Po několik okamžiků již ostoupal na blízku kněze i slečny zámecký lokaj, čekaje patrně na chvilku, kde hovor obou bude méně živý, aby k nim přistoupil.

„Čemu se divíte?“ ptala se slečna faráře.

„Vy že byste byla — v této krajině — domovem?“ vypravil on z rozechvěných prsou.

„Zajisté. V této krajině, v znamenitém místě, které slove Habrová. A těším se tomu, že ve svém starém kraji teď i vás nalézám, že jsme se stali krajany.“

Čacký odpověděl zatím jen úklonou, jazyk jeho byl ještě spoután. To byla chvilka, na jakou lokaj již s tajnou netrpělivostí číhal — spěchal jí užiti, přistoupil rychle ku slečně a vyřizoval v pokorné úctě, že paní hraběnka prosí, aby k ní do komnaty vejíti ráčila. Slečna vyslovila Čackému ještě naději, že se nyní častěji viděti budou, a obrátila se do zámku, sluhou provázena.

Čacký byl by se pořád ještě za ní díval, kdy by jen to nebylo bývalo na veřejném místě. Ale i když se obrátil a ona do zámku vešla, viděl ji pořád živě před sebou, její sličný ušlechtilý obličej, její jemnou pleť, skvoucí se barvami jabloňového květu, její chrpové oči a havranní vlasy, kteréžto spojení barev jí obzvláštního půvabu dodávalo. Co si v první chvíli po jejím odchodu myslil, nelze nijak vypsati, byloť to příliš spletené a pestré. Jen dvě věci poněkud určitěji z toho zmatku vynikaly; Čacký jednak se rozpomenul: „Proto tedy mohla pastorova dcerka míti její fotografii!“ — jednak nelibě to nesl, že lokaj tak nevčasně hovor jejich přerušil.

Nebylo mu také dopřáno času, aby se v myšlenkách svých ustanovil. Doletělť k jeho sluchu mnohohlasý hlahol, který patrně od užšího stáda jeho beránků a berušek pocházel; polo z úmyslu polo z roztržitosti pustil se po tom hlaholu. Uprchlíci procházeli se právě po ukrytých stezkách v lesině, jež pokrývala pravou stráň úžlabiny před zámkem, a vedli sobě dosti vesele. Nežli farář, blíže se k nim,

někoho spatřil, zpomněl si náhle opět na paní Potockou; tenkrát se mu však příčina toho brzy vysvětlila, neboť když společnost našel, spatřil v čele jejím vedle slečny Johany také paní Mínu.

„Ah, toť roztomilé!“ zvolal. „Vy jste se už seznámili? To vidím srdečně rád!“

„Slečna byla tak laskava,“ ukazovala Potocká na Johanu, „a představila mě vašim ctěným příbuzným. S ní mně už dříve bylo dopřáno se znáti.“

„Už dříve?“ ptal se rovněž s potěšením jako s podivením Čacký. „A odkud prosím?“

„Měli bychom vám uložit, abyste to uhodnul,“ žertovala paní Mína. „Ale že jste nám sem přivedl tak milou společnost, rozluštíme vám ten oříšek milostivě sami: když jsem byla s nebožkou matinkou u naší babičky, štěstí nám slečnu Johanu dalo za milou sousedku.“

„Výborně!“ pravil kněz. „A že jste se tu nyní tak záhy shledali, v tom nelze neviděti pro budoucnost nejpříznivější znamení!“

Slečny kontrolovic posud na paní Mínu hleděly spíše zvědavým než přátelským okem, ale ostatní dámy rychle k ní důvěrným srdcem přilnuly, a přízně pánův Beránka nejstaršího i Beránka nejmladšího zrovna jedním rázem sobě vydobyla.

„Ano, milý bratře,“ dí paní kasírová, „jsouli tu vůbec tak hodní lidé, jako jsme nalezli v této vlídné dámě —“

„A ve vás, pane faráři,“ dokládala slečna Johana, „pak nás odtud teprv ani čtyřmi koni nevytáhnou!“

„Co se těch hodných lidí týče,“ podotkla paní Potocká, „nemůže vám velebníček bohužel posvědčit. On je ovšem svatý muž, ale my jsme tvrdí hříšníci, nezbedné stádo, s kterým dobrý pastýř má notný kříž. Jen se ho zeptejte, co s námi zkusí! Že je přitom ženské pokolení to nejhorší, musím se zármutkem vyznati — je to jen docela v pořádku, když pan farář v tom ohledu je přísný, neoblomný, nelítostný a nepřístupný.“

Zatím se přitočila k Čackému a soukromí k němu dokládala: „Ostatně s libostí mé oko znamená, že pan farář přece není jako ledová hora někde u severní točny: přece jen dovolil, aby ženská noha pod střechu jeho fary vkročila! Nemýlímli se, podají vám všecky ženské z naší osady adresu díků za to, že jste se k pohlaví jejich přece obměkčil, ano skoro na rovný stupeň se svým Vlašťovičkou je postavil. Při tom také můj spolek velmi mnohoslibně vzrůstá — totiž spolek krásotinek hubičkami operujících — víte, velebníčku?“

Čacký odrážel tyto šípy jak mohl, ale teprvé nyní zvolal v duchu svém: „Na mou věru! Bukovská fara se proměnila jako v ženské kasárny! Co z toho lidští jazykové nadělají, jen bohu povědomo!“

Za nějakou chvíli se společnost po nejpříjemnějších cestách opět blíže zámku octla.

„Paní hraběnka!“ poznamenal pojednou farář, a všichni průvodčí jeho na to slovo umlkli. Hraběnka přicházela ze strany, ale cesty jejich se sbíhaly, že nebylo vyhnutí; farář představil jí svoje stádečko, a ona velmi vlídně se všemi promluvila. Když zase odcházeli, ještě Čackého na slůvko zadržela.

„Nesmím vás odnímati milým vašim přátelům," pravila — „chci vám toliko říci, že jsem vyprovázela slečnu Svobodovu, jak se vlastně jmenuje —"

„Josefina tuším," připomínal dobromyslně kněz, soudě ze slov hraběnčiných, že pastor i svou dcerku na zámek přivedl.

„Ne," namítala paní, „Pavlína, neb jak jí otec říká: Pavluše, toť pravé její jmeno."

„Podivno!" myslil si farář. „Polesný Hubáček jí přece říkal *Pepičko*! Což by mne paměť tak velice mátla? . ."

„Je to nad míru příjemná dáma," pokračovala hraběnka. „Musíme tomu být velmi povděčny, že tu zrovna v tak neutěšený čas rozmnoží naši nečetnou společnost. A s vámi prý se dávno zná?"

„Byl jsem jí jednou náhodou představen," řekl jaksi neochotně Čacký.

„Jednou představen?" opakovala rozmarně hraběnka. „To s mými zprávami nehrubě souhlasí. Doufám, že pan farář přede mnou nic zakrývati nehodlá?"

Pan farář dokonce nehodlal, nicméně mu hned zase ruměnec do tváře skočil. Příliš ochotný ten jeho ruměnec!

„Proč bych co ukrýval, milostivá paní?" pravil Čacký s nejlepším svědomím.

„Nevím, proč — ale dáma, o které mluvíme, vás před malou chvílí nazývala svým starým přítelem. A věru, můžete být na ten název hrdý."

„Ujišťuji vás, milostivá paní —"

Hraběnka jako by ho neslyšela.

„A vy jste také nevěděl," mluvila dále, „že pochází odsud?"

„Kdo? Pastorova dcera?"

„Arciť. Mně to bylo náramným překvapením. My jsme tak dávno tady nebyli, jen tím mi to mohlo zůstati nepovědomo. Snad ani nevíte, že šla k divadlu proti vůli otce svého?"

Hraběnka kráčejíc vedle Čackého neviděla, že mu pojednou líce i rty zsinaly jako nebožtíkovi.

„Proti vůli otce svého?" opakoval polo šeptem, nevěda téměř, že co mluví.

„Nešlo to bez hněvu," dokládala paní. „Dívka bez vědomí rodičů se u příbuzných v Praze připravila; když pak již chtěla veřejně vystoupiti, protestoval otec nejdůtklivějším spůsobem. Dcera nechtěla povolit; tu jí otec napsal, provedeli svou vůli, aby se přestala považovati za jeho dítě. Provedla přece svou vůli, ale přijala na divadle cizí jmeno; a poněvadž prý v mládí hodně skotačila a letní dobou sluncem notně osmahlá bývala, volával na ni otec: ‚Ty divá! Ty černoško!' Z té příčiny dala si jmena opačného významu: černoška se proměnila v Bělu či Albínu, divá v Tichou. Slavné její úspěchy ovšem hněv otcův brzy usmířily."

Čacký byl konečně ze všeho nedorozumění dokonale vyveden: Albína Tichá jmenovala se vlastně Pavluše Svobodová!

(Pokračování.)

Z cyklu „Duch a svět“

od

Jaroslava Vrchlického.

Legenda o Antikristovi.

Ve proudech věků v smutném čase,
u dvojí doby rozhraní
vždy lidstvo děcku podobá se,
jež nad propast se uklání.
Co vidí tam? Dna nedohledá,
mha v kotoučích se z hlubin zvedá
a v jeho smutné srdce sedá
jak pochybnost a zoufání.

A tímli šerem, poesie,
tvůj blesk se mihne prchavý,
hned polekaná fantasie
se zakuklí v plášť mlhavý —
nad světy, jenž se rázem boří,
z té mlhy, jež se z bezdna noří,
duch lidstva, který stále tvoří,
tká fantomy a postavy.

Tu Prometheus s šíje skalné
svůj nářek mísí v bouře svist,
tam Ahasvera k pouti dálné
štve lítost, stud a nenávist,
tam krví Kaina rudne tráva,
tam bůh na kříži dokonává,
ba v konec věků z pekla vstává
na dračích křídlech Antikrist.

Ó šeré mythy! Křídlo vaše
když náhle světem zašustí,
ret líbající chví se plaše
a ruka pohár upustí.
Ó básníku, ó mysliteli!
sem obrať ducha kahan smělý,
z těch hlubin v lidstva obzor stmělý
můž’ poznání strom vyrůsti!

Jak zní ta báj? „On přijde jistě,
když světa běh se schýlí v sklon,
najednou v každém viděn místě
ve srdcích lidstva vztýčí trón —
on zapře boha sám bůh lživý,
on obnoví vše staré divy,
on spoutá blesk i vichr divý
a vesmír jeho pantheon.

Vše podmaní, i nivy květné
i moří valných oblasti,
ba v pýše své i k nebi vzletne
jak pravé svojí do vlasti.
Leč sotva vstoupí nad skal srázy
a v prostor vzletne beze hrází:
tu bůh jej náhle bleskem srazí
až k dnu nejhlubší propasti!“

Ta báj též zvoní v ucho moje,
leč duše má se neleká,
zří v svár, jejž vede bez úkoje
s dne východem tma odvěká.
I z této tmy jí záře kmitá!
i z těchto trnů laur ti splítá,
neb v Antikrista báji vítá
jen tebe — duchu člověka!

Co v přírodě jsi nepodmanil?
Kdo můž' tvé síle meze klást?
Kde zákon, jenž by tobě bránil
v své duši najít boha část?
Tvůj vzlet zdaž světy neobsáhá?
V čin zkvétá každá tvoje snaha!
Jen výš, kde bledne hvězdná dráha!
vždyť celý vesmír tvoje vlast!

I k nebi vzletneš! — Ale jiný
čtu konec z báje temných run;
zář východu rozhání stíny
a proniká hlas mojich strun.
Bůh nesrazí tě bleskem s nebe,
on rukou otce zvedne tebe
a pro věk příští vedle sebe
tě usadí na slávy trůn!

Svítání.

V dál koráb spěl, jak měl by křídla,
nach červánek mu v plachty tkal;
tu stařec, jenž bděl u kormidla
do šumu vln se zadumal.
„Břeh toužený nám kyne blíže,
hle, racek čeří povrch vod,
a s azuru souhvězdí kříže
nad valnou pláň se chýlí níže:
Jak nevěřiti ve východ?“

A nad bludiště města spící
se sklonil hvězdář na věži,
myšlenky svoje těkající
spjav přísné pravdy otěží.
Leč v bezednu se hvězdy tratí
i Sirius jak zlatý bod —
klid v duši tvou se sluncem vrátí!
Či nezříš nebe nachem pláti?
Jak nevěřiti ve východ?

I ve žaláře nízkou celi
již blesknul první zoře nach,
a vězeň, jenž bděl osamělý,
v svých zastavil se myšlenkách.
„Ó věčné světlo! tvojí září
s mé duše padá vazby hlod,
ó Pane, dopřej ve žaláři
bych mohl třeba mroucí tváří
se dívat lidstva na východ!“

Slyš duchů zpěv: „My hlubinami
jsme prošli nocí, prošli tmou
v boj kryti svými myšlenkami
a poesie modlitbou.
Jdem k slunci stínům ku postrachu,
slyš, jak to zvučí z lesů, z vod!
My jdeme k jitru, dítě prachu,
jen směle skoupej skráň svou v nachu,
jak nevěřiti ve východ?“

Ferdinand Dobrotivý a jeho doba.

Píše

Josef Procházka.

IV. Slovanstvo.

Čilý ruch literární, jenžto se v prvních desítiletích tohoto věku po všech vlastech českých utěšeně rozhostil, vzal na sebe pojednou ráz politický, když v noci dne 29. února 1848 do Prahy došla zpráva o revoluci francouzské. Z maškarního plesu rozšířila se neočekávaná zvěst rychlostí blesku po celé Praze, z Prahy po celé zemi; v několika hodinách změnila se tvářnost české metropole k nepoznání, každé srdce bilo živěji, to strachem, to nadějí, dle toho, co kdo od budoucnosti očekával. V Čechách to pohříchu nebyla síň sněmovní jako v Uhrách, odkudž by byli nadšení zastanci práv lidských jakož i důležitostí zemských a národních vydali celému obyvatelstvu heslo, aby za ním všichni bez rozdílu stavu kráčeli svorně ku předu. Aristokracie česká pronesla sice mnohou liberální myšlenku, ale nevšímala si hrubě těch faktorů, jimiž mohla nabyti v boji proti „systému" náležité síly. A vlastenci čeští i nejosvícenější byli v ohledu politickém beze vší moci, jelikož nebylo žádné cesty zákonné, aby své touhy projevili a průchod jim zjednali. Sněmu zemského nebyli účastni a tisku svobodného vůbec nebylo. Přes to získal si ten neveliký hlouček nadšených vlastimilů o politické probuzení celého národa zásluhy nesmrtelné, mnohem větší, nežli čeští páni, na křeslech sněmovny Pražské sobě hovící. Jak truchlivou úlohu by byl hrál národ český v bouřlivých událostech revoluce evropské, kdy by po celá desítiletí dříve nebyli někteří vyvolenci v potu tváře pracovali o jeho vzkříšení, kdy by nebyli pěstovali lásku k jazyku a k vlasti a k bratrům slovanským! Zloba osudu i zloba lidská pracovala po dvě stě roků k jednomu cíli, aby národ ten byl umořen, znemravněn, vyhuben; a hle, když chtěli roku 1848 děliti se o jeho roucho, ten uhnětený lid pamětliv veliké minulosti své vzpřímil se v celé hrdosti a ohlásil ustrnulému světu, že žil, že dosud žije a že chce i bude žíti na věky! A jako již jednou obdařil malý národ český celý svět ideou, ku které věky nemohly se povznesti, ideou svobody náboženské: tak i nyní oslavil své z mrtvých vstání osvědčením, že jako jednotlivci nesmí se zadržovati nepromlčitelná, věčná práva člověčenstva, tak i *všem národům*, malým velkým, zákonem božím jest *uděleno stejné právo*, že žádný z nich není povolán ku panování nad druhým, žádný za prostředek určen, aby sloužil jinému k jeho zvláštním účelům. Federace národů rakouských (poněvadž jest skutečně Rakousko evropský mikrokosmos) a konečného sbratření *všech* národů evropských: to byla idea, která vykvetla z velikého hnutí slovanského. Třeba bychom dnešního dne ani o píď nestáli blíže u cíle, než stáli jsme r. 1848: toho nebylo nikdy, aby idea, sotva že světlo boží spatřila, ihned také

v život vstoupila — to by zajisté nebyla *idea*. Vyhynou celá pokolení, idea nezhyne, neboť jest nesmrtelná. Až pak jednou krásný sen o věčném míru mezi národy, o lásce pospolité stane se živoucím skutkem, bude toho člověčenstvo vděčně zpomínati národu českému, že postavil se nadšeně v řadu bojovníků proti nekřesťanské barbarské náuce, že by politická moc některého národa byla dostatečným důvodem k tlačení a hnětení národů jiných! —

Tři dni před pádem Mettrnichovým sešlo se v lázni Svatovácslavské mnoho set Pražských občanů za tím účelem, aby v době tak vážné, kde se každý národ rakouský hlásil o své, jmenem všeho svých práv dbalého obyvatelstva českého vyslovili spravedlivé žádosti této země. Bylali schůze ta k činu takovému oprávněna, o tom přemýšleti nebylo v prvních dnech březnových ani času. Zákonným representantem lidu byl sněm český; ale sněm český nevstal s národem z mrtvých. Bylo arci několik vlasteneckých pánů českých, kteří nadšeni duchem, jenžto z Francie do Čech zavanul, hned dne 2. března zasazovali se u nejvyššího purkrabího o mimořádné svolání stavů zemských, jejichž povinností prý jest, „aby se pevně seřadili kolem trůnu, aby přinesli všelikou oběť ve prospěch dynastie nebo monarchie.“ Omlouvajíc se, že by z toho mohlo povstati ještě větší napjetí a jitření mezi obecenstvem, zamítla vláda žádost tu, nemajíc ani tušení, jací živlové uvážou se během několika dnů v dědictví sněmu stavovského. Dne 2. března cítila se vláda ještě dosti silnou, aby mohla zakázati sněmování stavů, o jehož neškodnosti byla z dlouhé zkušenosti přesvědčena; dne 11. března již, uznávajíc svou málomocnost, vložila ruce v klín, když počalo *sněmování lidu*, jehož konec a dosah nedovedl v poměrech tehdejších nikdo vyměřiti. Schůze Svatovácslavská nebyla povolena, nebyla zakázána; k onomu nedostávalo se vládě potřebného sebezapření, k druhému neměla zmužilosti a důvěry v sebe. Pravda, tato nehybnost a nerozhodnost vládních orgánů byla nejrozumnějším jejich činem; nepodnikajíce práci Sisyfovu a nezahražujíce proud neodolatelný, přičinili se bezděčně k tomu, že průběh debat při schůzi Svatovácslavské byl nad očekávání klidný a důstojný. Článkové petice, Braunerem sestavené, Trojanem odporučené, přijati šmahem, a Pinkasovi uloženo, aby žádosti české upravil dle šablony obyčejných suplik, vládě svědčících. Uvázav se v práci takovou nedošel Pinkas veliké chvály, jelikož hleděl ráznost a určitost jednotlivých článků, k nimž schůze v lázni Svatovácslavské jednohlasně přistoupila, co možná setříti a umírniti. Měšťanstvo Pražské žádalo, aby robota byla zrušena, Pinkas, „aby poměry sedlské dle zásad lidskosti byly zlepšeny;“ vlastenci čeští se usnesli, že má se státi správní i ústavní spojení koruny české, Pinkas vyslovil přání, „aby se připravilo spojení Čech, Moravy a Slezska ku společným schůzím stavovským“ a t. d. Jaký div, že mnozí horkokrevní účastníci schůze poznavše obsah petice Pinkasovy až tuze diplomaticky zredigované, shledávali v ní úmyslné zkrucování veřejného mínění ode dne ke dni hlasitěji se jevícího a zprávou o náhlém propuštění Metternichově a udělení konstituce na nejvýše rozčileného. Tak vypraveny jsou do Vídně petice dvě, z nichžto i ráznější, Svatovácslavská, byla pravou hračkou u porovnání s tím, čeho si deputace maďarská o několik dnů dříve

u dvora útokem vydobyla. Přes to bylo pořízení vyslanců českých skrovné, odpověď vlády vyhýbavá. Jednak se ministerstvo, povolivši Maďarům na úkor celku všecko všudy, stalo vzhledem k Čechům opatrnější, jednak si dle zděděné politiky živlu slovanského nevážilo, aby si bylo z odepření jejich žádosti dělalo svědomí. Mimo to také patrná nesjednocenost Čechů, ve dvou peticích se jevící, působila na sešedivělé úředníky bývalé dvorní kanceláře, jimž vláda vyřízení proseb Pražských postoupila, tak že kladouce věci české na lehkou váhu, spolehali se na nesvornost národní i politickou co na spojence ministerstva proti snahám Pražským. Že se první česká žádost za právo setkala s úplným nezdarem, to bylo přesvědčení celé Prahy, jakmile se tato s obsahem vládní odpovědi do podrobna seznámila. Rozmrzelost z toho byla tím větší, any byly poselstvo Vídeňské provázely veliké naděje, jichž sklamání přirozeně podrážděnost tehdejší jen zvýšilo. Odpor vlády vzbudil dřímající dosud odpor český; a když mládež studující pobouřena neuspokojivým vyřízením své žádosti o svobodném učení, o uklizení zkoušek a p., činně jala se zúčastňovati vážných diskusí politických a všelikými demonstracemi zjednávati nespokojenosti své průchod, staly se také Pražské ulice jako všechna čelnější města rakouská svědky mnohé mladické bujnosti.

Vedle toho strašidlo reakce rozčilené mysli naplňovalo obavou, aby národ český konečně ještě nepřišel i o ty drobty, jichž mu vláda Vídeňská uštědřila. Nespokojenost z jedné, nedůvěřivost z druhé strany poháněla k novým krokům, aby svobody již udělené znova byly stvrzeny a novými rozhojněny. Tak zdělána druhá petice Pražská, kterážto majíc bez pochyby na mysli práva Uhrům udělená, kladla největší váhu na otázky státoprávní; nerozlučitelné spojení zemí ku koruně české náležících, zodpovědná zemská vláda pro korunní země české, dosazení ústředních úřadů správních se sídlem v Praze, ozbrojení národní gardy, rovnoprávnost obou jazyků zemských, konečně na místě bývalých sněmů stavovských ústava representativní: to bych vrchol proseb českých v druhé petici složených. Způsob, jakým nejvyšší purkrabě hrabě Stadion jest přinucen, aby podpisem stvrdil, že petice obsahuje skutečně přání lidu českého, nebyl sice v dějinách dob revolučních novým, v Praze však velice překvapil, anoť se zde od samého počátku měsíce března nic bylo nestalo, co by se s nevázanostmi Vídenskými dalo porovnati. Vláda přistoupivši skoro bezvýminečně k proposicím českým, prozrazovala, že se dovede ochotně smluviti a žádostem národů sluchu popřáti, jsouli jen s náležitým důrazem pronešeny. Císařskou resolucí dne 8. dubna danou přislíben Čechům *sněm ústavodárný* jakož i ostatní prosby druhé petice příznivě jsou vyřízeny; jen spojení zemí koruny české v jeden státní celek k budoucímu sněmu říšskému odloženo. Starý sněm stavovský mlčky jest pochován, a nebylo snad nikoho, kdo by toho byl želel. Šlechta česká, s malými výminkami národu odcizena, bez vřelého citu pro veliké potřeby národa, nerozuměla samorostlému hnutí slovanskému, a poněvadž se — jako učinili stavové jiných zemí rakouských — v čelo nového ruchu politického a národního nepostavila, brzy jest stranou postrčena, tak že jí nezbývalo, leč aby se buď z vlastního popudu připojila k akci politické, kterou sama neřídila, anebo aby zanevrouc na účely stavovským privilejím nepříznivé, někde v koutku čekala svého času. Že

valná částka pánů českých přes své vychování nenárodní a mnohé zděděné předsudky byla ochotna, s hnutím národu českého spřáteliti se, zasluhovalo mnohem většího uznání, než jakého se jim skutečně dostalo. Dne 3. dubna, tedy pět dní před udělením císařské revoluce svrchu jmenované, osvědčilo se čtyřicet členů sněmu stavovského, že vzdávají se svých privilejí a schvalujíce zrušení starého zřízení zemského přistupují k zásadám ústavním; zároveň navrhovali, aby se sešel bývalý sněm stavovský ještě jednou a naposled a přibera sobě svobodně zvolené poslance městské, učinil práce přípravné k svolání budoucího ústavodárného sněmu. Myšlenka tato zahrnovala v sobě jádro politiky velmi rozumné. Z jedné strany vybídnut nepřímě národ český, aby se nevzdával samoděk starodávních sněmů, toho drahocenného zbytku bývalé samostatnosti politické, pokud nemá sněmu nového, jenž by všechny strany uspokojil; zajisté pánům českým velmi dobře slušel takovýto druh konservativnosti, takováto snaha, *udržeti právní souvislost sněmů českých*, a snaha ta byla hodna všestranné podpory. Z druhé strany mohla se tato část šlechty domácí právem domýšleti, že přípravné práce k sněmu ústavodárnému, podniknuté bývalým sněmem stavovským a přibranými poslanci měst českých, mnohem větší váhy nabudou v očích jak národa tak vlády, než když se v ně uváže sbor sebe vážnější ale s bývalým sněmem právně nesouvisící. Události pozdější bohužel jasně dosvědčily, že první i druhá petice česká vyhovovala sice okamžitým přáním, *celému* Rakousku více méně společným, že se však nezračil ani v jedné ani v druhé ten duch státnický, mající hlavní zřetel k specifickým potřebám *této* země, ku kterému hledělo oněch čtyřicet pánů českých ve svém provolání. Sněm stavovský pohřben následkem císařských darů ze dne 8. dubna, a slíbený sněm ústavodárný — nikdy se nesešel. Tak jsme pozbyli odvěké ctihodné instituce, schopné zdravého vývoje i dlouhého života, a v náhradu se nám místo sněmu ústavodárného post varios casus et tot discrimina rerum dostalo — Schmerlingovských volebních řádů!

Slíbený sněm ústavodárný měl se dle pozdějšího určení sejíti dne 9. června; mezi tím zřízena v Praze prozatímní vláda, jakýsi „surogát konstitučního státního života,“ sestávající z komise guberniální, Stadionem povolané, a ze sboru mužů, kteří ve schůzi lázenské důvěrou občanstva poctěni byvše o dobytí svobod politických největších zásluh sobě získali. Byl to *národní výbor*. Působení jeho setkává se s rozmanitými úsudky; ze strany jak přátelské tak nepřátelské vytýká se mu, že jednaje o volebním řádu, o budoucí české ústavě, o novém řádu obecním, o zrušení roboty, ničeho nedocílil, co by bylo ceny trvalé. „Mluvilo se mnoho,“ tvrdí V. Nebeský, „nevím jestli z marnosti aneb svéhlavosti, aby totiž každý capartek náhledu se bránil, aneb i proto, aby se pokrok jednání trochu zdržel. Z počátku zahříval znamenitý zápal celé shromáždění, tento zápal citu ale časem se ochladil na tuhé práci podrobné.“ K těmto pracím náležela také otázka Frankfurtská, a tu získal si výbor národní vzhledem k celému Rakousku nepopíratelné zásluhy, háje samostatnost a neodvislost monarchie naproti Němcům i Maďarům a pronášeje, co týkalo se zřízení Rakouska na nových základech, myšlenky tak státnické, že by se byly musily státi vodítkem vlády opravdu rakouské.

Od té doby co s věže Svatoštěpánské ve Vídni vlál obrovský prápor německý, co císaře Ferdinanda přinutili, aby z oken hradu císařského mával barvami německými, co ministerstvo vypsalo volby do Frankfurtu, vzala v zemích českých dosavadní harmonie mezi obyvatelstvem českým i německým za své, jelikož Němci, cítíce se býti menšinou v těchto zemích, začali opovrhovati právy zemskými a se zálibou pohlížeti do říše německé, kde ovšem byla rozhodná většina a tudíž podrobení živlu slovanského na jejich straně. Nošení barev německých, ve Vídni docela obyčejné, potkalo se v Praze s tuhým odporem a dalo podnět k tak velikému pohoršení, že roztržka mezi oběma národnostmi vůčihledě rostla. Ve Vídni zřídil se zvláštní spolek „proti přechvatům Ultračechů", a v Praze Němci odbývajíce schůze a porady, vznášeli na národní výbor žádost, aby svou autoritou vštípil obyvatelstvu českému větší šetrnost k citům a barvám německým. Ale v národním výboru vyslovili se i rození Němci proti německé trikoloře, z čehož vzal sobě Palacký příčinu, aby dodatkem upozornil Němce v Čechách na povinnost vlasteneckou, vzdáti se netoliko symbolu nýbrž i idey všeněmecké. List jeho do Frankfurtu odeslaný — v němž tak výmluvně doličuje nebezpečí, hrozící říši rakouské z této strany, v němž vyjevuje přesvědčení, „že kdo žádá, aby Rakousy připojily se národně k říši německé, požaduje od nich samovraždu, což nemá nižádného morálního ani politického smyslu" — učinil hluboký dojem na mysli Němců rakousky smýšlejících a měl takový vliv na nejvyššího správce zemského v Čecháh, že neuposlechl vlády Vídeňské a nevypsal volby do Frankfurtu, předpovídaje úplný nezdar všech podobných pokusů. Až když ministerstvo omlouvajíc se u purkrabího Pražského a poukazujíc na nemožnost, sprotiviti se „autoritě zákonně uznané" (to jest říšské vládě německé!), se vším důrazem kladlo váhu na to, že účastenství při volbách Frankfurtských je zhola „privátní věcí," že mohou jednotlivci a celé okresy dle libosti voliti neb nevoliti, že Rakousko na usnešení Frankfurtská není vázáno, a že se může nejvyšší purkrabí s českým výborem národním v té věci ještě poraditi: až po těchto osvědčeních mohla se toho vláda zemská odvážiti a také v Čechách volby vypsati. Jak smutně však dopadly a jakého ponížení si tím v Čechách utržily idey Frankfurtské, o tom již svrchu byla zmínka učiněna.

Výboru národnímu bylo za to děkovati, že obyvatelstvo české odmítnuvši od sebe tak důrazně veškero spojení s říší německou, jalo se nyní o tom přemýšleti, jakým spůsobem mohly by se nejlépe překaziti všechny nástrahy a útoky proti jednotě a samostatnosti říše rakouské, ať vycházely s kterékoliv strany. I vyskytuje se nám tu úkaz památrý, že národu českému, sotva byl pookřál na výsluní svobody, sotva začal *o svých* velikých potřebách pomýšleti a činiti kroky přípravné k zabezpečení čestné budoucnosti, již také připadla práce lopotná a ve svých koncích bohužel tak nevděčná, aby na rozvalinách starého Rakouska vykouzlil státní ideu nové budovy, ve které by všichni národové této země dle zásad lidskosti a neli lásky aspoň úcty pospolité nalezli vedle sebe místo a ochranu. Vláda Vídeňská, třtina větrem revolučním se klátící, byla k práci takové neschopna; hověla Maďarům,

hověla Frankfurtu, hověla, nebyloli vyhnutí, také Slovanům; však o pevném směru politickém neměla ani zdání. Ze strany maďarské zaznívala jen negace Rakouska — a ministerstvo přizvukovalo; ze strany Frankfurtské tolikéž negace Rakouska, a ministerstvo seč bylo pomáhalo. Tu zdálo se, jako by prozřetelnost sama na Slovany rakouské byla vznesla veliký úkol, aby se stali maltou, kterou Němci býti nechtěli, Maďaři nechtěli a nemohli. Tvoříce bez mála polovičku všeho obyvatelstva rakouského a nejsouce ani co do nadání duševního ani co do povahy mravní ani co do bohatství národního za žádným národem v Rakousku, byli k dílu tak vážnému zajisté také *oprávněni*. Rychlému dohodnutí se všech kmenů slovanských v Rakousku překáželo nejvíce jejich nepříznivé zeměpisné rozložení; a přece bylo brzké smluvení nutno, jestliže neměly věci slovanské ve zkázu uvedeny býti. A smluvení se stalo. Myšlenka, slovo, čin — tak to šlo ráz na ráz, a udivený svět zaslechl z čista jasna zvěst, která se zdála býti spíše pohádkou — zvěst o *slovanském sjezdu* v královské Praze.

Bylo to r. 1842, když hrabě Lev Thun ve své korrespondenci s Pulszkym mezi jiným žádal neobalenou odpověď na otázku: „smíli se Slovan cítiti v Uhřích Slovanem?“ Pulszky nebyl ani na okamžik v rozpacích i odpověděl: *Nikoliv;* probudíli se v některém Slovanu uherském cit, že jest rodem a původem Čech, nezbude prý nic jiného, než aby se vystěhoval s Palackým a s Šafaříkem tam, kde se snahy jeho potkají s uznáním. Pronášeje s cynismem, jímžto u věcech národních Maďaři slynou, nejvnitřnější náhled svůj, nenadál se zajisté potomní státní podsekretář maďarský, že rady jeho uposlechnou doslovně šest let později nejen Slované uherští rodu českého, jimž pověstné pořekadlo maďarské (Tót nem ember) lidskou povahu upírá, nýbrž i „zlodějští Srbové“ (vad rácz) ano všichni Slované v zemích koruny Svatoštěpánské po různu bydlící. Zlý duch, jímž i Pulszky r. 1842 strašil uherské Slovany, oživnul r. 1848, stal se dobrým duchem slovanským, a všechno zaříkávání ze strany maďarské zůstalo jalové. Vlastenectví maďarské zvrhlo se vzhledem k Slovanům v jazykovou monomanii; nedostačovalo jim hrdé vědomí, že jsou výhradně *„politickým* národem“ zemí uherských, nýbrž chtěli býti také výhradnou *jazykovou* národností v Uhřích; k tomu konci byl každý prostředek dobrý a výrok: „Národ v Uhřích budiž raději špatný nežli nemaďarský“ jest prvním článkem specifické mravouky maďarské. Zásady německo-frankfurtské vzhledem k rakouským Slovanům nebyly sice tak po mongolsku hranaté, směřovaly však venkoncem k témuž cíli. Myšlenka společné obrany proti společnému a spolčenému nepříteli vznikla téměř současně mezi Slovany jak severními tak rovněž i jižními. V posledních dnech dubnových děly se v Praze porady u věci té, an tu 29. dubna došlo do Prahy číslo „Novin Záhřebských“, v nichž Ivan Kukuljević přetřásal veřejně myšlenku, s kterou se vlastenci čeští dosud jen v soukromých poradách obírali, navrhuje zároveň Prahu co nejpříhodnější místo ku sjezdu Slovanů ze severu i z jihu. Již den na to sestavil se v Praze výbor za předsednictví hraběte Josefa Matiáše Thuna, aby vykonal všecky přípravné práce k předsevzetí tak velikému; první resultát porad a první krok k velikému, v dějinách evropských po tu dobu nevídanému

sjezdu slovanskému bylo provolání k Slovanům, ohlašující, že „přišel čas, abychom i my Slované usrozuměli se a sjednotili úmysly své. A protož ke mnohým žádostem zaslaným nám z rozličných krajin slovanských radostně přivolujíce, činíme pozvání ke všem Slovanům rakouského mocnářství a vyzýváme všecky muže, důvěru národu mající, kterýmž na obecném prospěchu našem záleží, by shromáždili se v staroslavné slovanské Praze ke dni 31. máje, kdežto bychom společně v poradu vzali všecko to, co prospěch národu našeho žádá a co za důležitých těchto časův činiti máme.“ Aby zaplašeny byly hned v zárodku všechny obavy, jako by snad hnutí slovanské ohrožovalo stát rakouský anebo jednotlivé menšiny neslovanské, učiněno v zápětí provolání druhé k neslovanským národům v Rakousku a prohlášeno, že chtějí Slované rakouští vedle staré věrnosti k dědičnému domu panujícímu hájiti a zachovati celost a samostatnost císařské říše rakouské všemi prostředky možnými; že neubližujíce nikomu směřují vším snažením jediné k tomu, aby se zásadě stejného práva všech národností v říši rakouské zjednalo náležité uznání i praktická platnost, že sjezd slovanský ve své podstatě má povahu zachování, a že v něm není žádné příčiny, proč by spravedliví a svobodomyslní spoluobčané kmene neslovanského mohli se i dosti málo nepokojiti. (Dokončení.)

J. F. Samarin.

† 1. dubna 1876.

Zpráva o smrti Jury Feodoroviče Samarina, jednoho z předních a nejlepších Rusův a Slovanův, ano lidí vůbec, dotkla se bolestně všech a každého, kdo toho vynikajícího vlastence, spisovatele a státníka ruského buď osobně neb jen dle jmena znali a ctili, netoliko v Rusích nýbrž po všem Slovanstvu, neboť Samarin žil a působil všemožně a neunavně k hmotnému i mravnímu prospěchu a blahu národa ruského ve smyslu slovanském a čistě lidském. Samarin náležel k těm vyvolencům ruského národa, kteří měli největší účastenství a vliv při těch mnohočetných a blahodárných opravách caře Aleksandra II., jimiž národ ruský nabyl nynější své svobody, sebevědomí a samosprávy a obrovskými kroky pokročil a pokračuje na dráze osvěty, blahobytu, moci a slávy. Největších pak zásluh o národ ruský získal si Samarin svou výdatnou činností při zrušení nevolnictví v Rusích, při vymanění lidu selského v Polsku, při probuzení a hájení Rusův a Lotyšův v guberniích Baltických proti tamějším Němcům.

Samarin narodil se r. 1819. Přípravného vzdělání nabyl v domě svých rodičův, načež vstoupil na universitu Moskevskou, kde naň působili hlavně profesoři Pogodin, Ševyrjov, Naděždin a Kacelovský. Odbyv učení na fakultě slovozpytno-dějepravné, po přísných zkouškách dosáhl i akademické hodnosti doktora filosofie, napsav k tomu cíli pojednání o dvou slavných ruských bohoslovcích a kazatelích ke konci XVII. a na začátku XVIII. století, o Štěpánu Javorském a Teofanu Prokopoviči.

I volbou toho předmětu i jeho provedením Samarin už tehdáž osvědčil podstatnou stránku své povahy a nejsilnější pružinu celé své potomní činnosti, totiž pevné a nezvratné přesvědčení — (jehož nabyl vychováním v čistě a přísně ruském domě otcovském a jež v něm utvrdilo pozdější obcování se stejně smýšlejícími druhy a přáteli, tak zvanými slovanofily, jako Chomjakov, Aksakovi, Pogodin a j.) — přesvědčení, že ruský národ i ruský stát je nutně a jako přirozeně spojen s ruskou čili pravoslavnou církví, že ruská národnost a osvěta, ruský život a pokrok, ruská moc a sláva roste a klesá s vírou pravoslavnou. Tím přesvědčením veden, Samarin přeložil (z franštiny) a vydal též důležitý spis Chomjakova „o pravoslavné víře v porovnání s vírou protestantskou“; tím přesvědčením nadšen napsal a vydal též výtečné dílo „o jezuitech v Rusích“ (jež bylo přeloženo i do franštiny a do polštiny), kde jeden z prvních věrně pochopil a osvícené společnosti ruské objasnil toho „nepřítele ruské vlasti a pravoslavné církve“, jenž octnuv se na území ruském v druhé polovici XVIII. století pevně se usadil a nepochopitelným spůsobem se tam držel i tehdáž, když jej po celém světě nenáviděli a vyháněli, „tajně a úkladně kaze ruskou víru, vychování a život.“

R. 1844 vstoupiv do státní služby, počal svou činnost v prvním oddělení senátu, odkud přestoupil k ministru záležitostí vnitřních, znamenitému hr. Perovskému, jenž ho jmenoval pomocníkem čili příručím v odboru pro upravení poměrův poddaného lidu v Livonech a Estonech. Vykonav tu úlohu s prospěchem, byl Samarin poslán do města Rigy co člen komise, jež měla prozkoumati všecka zřízení a správu měst v krajích pobaltických a vypracovati návrh na jich změnu; Samarinu pak zvláště uloženo, aby sepsal dějiny toho města na základě všech jeho výsad a listin. Přebývaje delší čas v krajinách pobaltických poznal, že vyšší stavy německé tam působí ve smyslu protiruském, totiž na utlačování, zkracování a (prostředkem protestantismu a školy) poněmčení původního obyvatelstva tamějšího, Lotyšův, Estův i Rusův. Samarin o těch poměrech napsal svým přátelům několik listův, ale některé se dostaly také do rukou vysoce postavených Němcův Baltických, jimž ovšem velice na tom záleželo, aby zůstalo vše při starém; proto byl Samarin osočen co pobuřovatel a k rozkazu caře Mikuláše uvězněn v pevnosti Petropavlovské. Avšak za nedlouho odtud propuštěn a r. 1849 jako ředitel kanceláře generalgubernatoru Bibikovu přidělen jest.

Pobyt Samarina v krajinách pobaltických otevřel jemu nový směr činnosti ve prospěch utlačeného poddaného lidu, ve prospěch ruského státu a pravoslavné víry, kteréž trojhvězdí ho provázelo až na konec jeho činného života. Před jeho příchodem byly krajiny pobaltické Rusku téměř terra incognita; co se dělo v tamějších třech guberniích, Revelské, Mitavské a Rižské, nebylo vědomo obecenstvu ruskému do vydání listův Samarina, jež jak dobře namířený výstřel prorazily průlom v té vysoké stěně lhostejnosti a pohodlnosti, oddělující ruské obecenstvo a ruské gubernie od krajin pobaltických. A tímto průlomem se divákům objevil obraz nešťastného, zapomenutého obyvatelstva Estův a Lotyšův, ano i tamějších Rusův takořka odtržených od Ruska cizím vlivem nepřátelským. Tak zvaná otázka Baltická, již Samarin svými listy a

později svými spisy *Okrajiny Rossiji* vzbudil a objasnil, není sice posud náležitě vyřízena, přece však už velmi mnoho získáno tím, že pozornost a účastenství ruského obecenstva obráceno k těmto důležitým krajinám, že probuzeno a utuženo sebevědomí tamějšího obyvatelstva a učiněna přítrž zhoubné germanisaci hmotné i mravní, jež se tam dřív bezohledně a beztrestně prováděla na újmu věrných poddaných ruských, na újmu ruské říše a pravoslavné víry.

R. 1853 J. F. Samarin vzdal se státní služby a jako soukromník ujal se správy statkův svého otce ve vzdálené gubernii Samarské, při čemž s přáteli svými Chomjakovem, Aksakovem a j. účastnil se vydávání *Ruské besedy*, orgánu tak zvaných slovanofilův, usilujících o zmohutnění a ušlechtění, o pokrok a rozkvět ruského národa co člena veliké rodiny slovanské, nikoli zevnějším přesazováním a štěpováním cizích ideí a zřízení, nýbrž vlastním vnitřním rozvojem v domácí půdě ruské národnosti, pravoslavné víry a ruského života. Po nastoupení caře Aleksandra II. Samarin s některými jinými osvícenými muži ve zvláštním listě, jenž pod názvem *Selskoje blagoustrojstvije* vycházel co příloha „Ruské besedy", počal rozbírati a přetřásati otázku osvobození poddaného lidu a zrušení nevolnictví v Rusích. Důkladná pojednání o důležitých poměrech těchto obrátila naň pozornost vlády, a když ve všech guberniích zřizovaly se v té záležitosti výbory šlechticův a statkářův, jmenovala jej vláda členem výboru Samarského. Vypracovav tam obšírný návrh k osvobození poddaných Samarin byl povolán do ústřední komise redakční, jež v té příčině byla zřízena v Petrohradě. Tu se činně a výdatně účastnil prací v oddělení pro selské hospodářství a správu veřejnou a jmenovitě sestavení základního zákona o zrušení nevolnictví a udělení půdy osvobozeným rolníkům, jakož i o samosprávě obecní, vydaného dne 3. března (19. února r. p.) r. 1861. Jmenován od vlády členem úřadu, jemuž bylo zákon ten provesti v gubernii Samarské, Samarin půltřetího roku ustavičně a výhradně obíral se touto prací, až byla celá ta velkolepá a blahodárná oprava skutečně a řádně provedena.

K vyzvání N. A. Miljutina odebral se pak Samarin zároveň s knížetem Čerkaským do Varšavy, kde tito tři výteční státníci vypracovali návrhy zákonův k zlepšení stavu ubohého lidu selského v Polsku, a sice o tom, kterak by sedláci v království polském stali se vlastníky pozemkův rustikálních, a jaké náhrady čili výkupu by se mělo za to dostati vrchnostem, jakož i jaké zřízení by měly mít selské obce v Polsku. Všecky tyto návrhy se staly zákonem a vešly v život k patrnému prospěchu a zvelebení lidu selského v Polsku. A jaké mínění o sobě vzbudili u Polákův ruští státníci N. A. Miljutin, J. F. Samarin a kníže Čerkaský? „Moskalé jsou," říkali Poláci, „ale rozumní lidé; ničeho s nimi nesvedeš." A zasloužiti takové mínění u Polákův bylo Rusům tehdáž velmi nesnadno. Ale k tomu úspěchu valně posloužil tak zvaný slovanofilský směr zvláště J. F. Samarina. „Největší ruský pán je nám bližší," říkali polští sedláci, „než ten nejotrhanější šlechtic polský."

Při tolikých a takových zásluhách o vlast a národ mnozí se právem diví a nepochopují, proč J. F. Samarin zůstával vždy v tak

skromném pozadí a nebyl dávno postaven v zasloužené popředí, ano v čelo správy veřejné. Samarin byl členem čtyř zastupitelstev krajských (zemstv) a členem obecního výboru Moskevského, kde předsedal odboru pro obecní hospodářství. Po celém Slovanstvu stal se J. F. Samarin známým hlavně co předseda výboru Moskevského pro uvítání a uctění hostí slovanských za světoznámé výstavy národopisné v Moskvě r. 1867, při které příležitosti v plné míře osvědčil svou prostosrdečnou povahu slovanskou. My pak jsme měli příležitost také v Praze hostiti J. F. Samarina, jenž si v zdejších kruzích vlasteneckých zjednal přátelství a úctu pro ryzost své povahy a vřelý soucit s našimi tužbami a nadějemi. U svých krajanův byl J. F. Samarin vysoce ctěn nejen pro svou činnost státnickou, nýbrž i pro hlubokou a mnohostrannou vzdělanost, zvláště v oboru politickém, a pro své vřelé vlastenectví, jež vrcholilo v šíření vzájemnosti slovanské.

Nenadálá zpráva, že J. F. Samarin dne 1. dubna t. r. v Berlíně skonal, překvapila bolestně všecky jeho četné ctitele a známé, ač Samarin už delší čas churavěl. Jeho nemoc se začala nepatrnou náhodou. Před dvěma roky ubíraje se na svůj statek v Samarsku, upadl na palubě parníku a uhodil se do kolena. Z toho zanedbáním a později nešťastným léčením povstala rána, již doufal vyléčiti v Berlíně, kde zároveň pořádal nové vydání svých „Okrajin Rossiji“; bohužel po nezdařené operaci zemřel — v cizině, téměř opuštěn, pouze u přítomnosti jednoho člena ruského vyslanectví v Berlíně.

Nejlepším materiálem ku charakteristice J. F. Samarina jakožto učence a spisovatele mohou sloužiti bez odporu jeho spisy. Co pak se týče jeho osobnosti, jako člověka a myslitele, tu poslouží neoceněným pramenem jeho listy k přátelům a známým. V těchto listech je celý se svým skvělým duchem a jemným, klidným humorem. Uvedeme jediný doklad. V jednom z posledních listův z ciziny mluví o tom, jak samoten oslavil drahý jeho srdci „den 19. února“ (3. března): „Zašel jsem do hostince“ — psal J. F. Samarin — „poručil jsem si půl lahve šampaňského a v duchu jsem si ťukl se všemi blízkými, s celým ruským národem; sklepníci se na mne při tom ovšem divně dívali, protože nezvykli při mém více než skromném snídaní vidět na mém stole šampaňské . . .“

Mrtvola J. F. Samarina přivezena 8. dubna po Varšavské dráze do Petrohradu, kde nad ní ihned sloužena slavná panichyda u přítomnosti vybrané společnosti Petrohradské, k níž v dojemné řeči pohřební promluvil slavný řečník, protojerej J. L. Janyšev, rektor duchovní akademie Petrohradské. Potom mrtvola odvezena po Nikolajevské dráze do Moskvy, kde 11. dubna (30. března ruského počtu) pohřeb J. F. Samarina odbýval se s nevšední okázalostí na důkaz upřímné a obecné úcty k velikým zásluhám zemřelého jak o ruský stát a národ vůbec tak i o hlavní město matičku Moskvu zvláště, kde třetina ba snad polovice mnohočetných oprav a zlepšení v obecním zřízení a hospodářství náleží neúnavné činnosti J. F. Samarina Městská rada Moskevská poctila jeho památku založením dvou Samarinských stipendií na universitě a v duchovní akademii Moskevské a městskou školu jedné části Moskvy nazvala na věčnou památku „školou Samarinskou.“

Josef Kolář.

Rozhledy literární.

La Russie épique. Etude sur les chansons héroïques de la Russie traduites ou analysées pour la première fois par Alfred Rambaud. Paris, 1876.

Kdežto obecný lid kmenů západoslovanských, přilnuv těsněji k pokročilejšímu západu, záhy zapomněl zpívati o slavných činech svých hrdin: jižní a východní Slované déle zachovali mladistvou svěžest, a tudíž udržely se u nich po dnešní den v ústech lidu *výpravné písně.* Proto mohly za našich dob mezi Srby, Bulhary a Rusy pílí ušlechtilých učencův pořízeny býti bohaté sbírky oněch rozkošných plodův národního ducha, jimiž se slovanské epos důstojně řadí k podobným literárním pokladům jiných indoevropských národův.

Mezi Rusy sobě v té příčině největších záslub dobyli *Rybnikov*), Kirejevskij**)* a *Hilferding***).* Vyšší třídy ruské, odkojeny jsouce vzdělaností západoevropskou, přilnuly k literaturám cizím, zvláště ku francouzské, i nevšímaly sobě po dlouhou dobu výtvorův národních, jichž ovšem nebylo lze měřiti pravidly Boileauovými. Teprvé r. 1804 po prvé vyšla tiskem sbírka starých ruských písní, upravená podle rukopisu *Kirše Danilova* z polovice stol. 18., a svou novotou způsobila mezi vzdělanějšími Rusy nemalý ruch. Již po čtrnácti letech opatřil *Kalajdovič* druhé, úplnější vydání sbírky Danilova, a odtud plody prosté musy národní nalézaly čím dále tím více přátel a sběratelů. Tak v l. 1852—56 vydal *Srězněvskij* sbírku výpravných písní, běžných v Olonecké, Tomské i Archangelské gubernii. V témže směru vykořistil *Rybnikov* v l. 1859—1863 krajiny za Oněžským jezerem a vydal sbírku ve 4 dílech; r. 1871 nebožtík Hilferding, paběrkuje za Rybnikovem v těchže krajinách, sebral ještě 318 na větším díle nových písní.

Ještě před Hilferdingem *Společnost přátel ruského písemnictví* svěřila Bezsonovu vydání písní, jež byl sebral *Kirejevskij* v rozličných velkoruských krajinách.

Na sbírkách těchto mužů zakládá se v podstatě záslužné dílo p. Rambaudovo, kteréž, jsouc první prací řečeného spisovatele o ruské literatuře, má seznámiti francouzské čtenářstvo s čarovnou říší výpravného ruského básnictví národního čili s tak zvanými *„bylinami.“* Jestiť pochopitelno, že kniha Rambaudova, jakkoliv jest dosti objemná — obsahujeť 32 tiskových archů — neobsáhla všechny „byliny,“ alebrž pouze nejdůležitější z nich. Také nejsou tu „byliny“ doslovně přeloženy, nýbrž namnoze jenom stručně rozebrány, ovšem takovým spůsobem, že odtud každý může nabyti slušného ponětí o ruských originálech; což se arci týká více obsahu „bylin“ nežli jejich formy, neboť tato v pouhých rozborech přirozeně se ztrácí. Za to si spisovatel tím bedlivěji všímá rozličných otázek mythologických, historických, filologických a lite-

---

*) Pěsni sobrannyja Rybnikovym, 4 díly, v Moskvě, 1861—67.
**) Pěsni sobrannyja Kirejevskim, 10 svazků, v Moskvě, 1868—1874.
***) Oněžskija byliny, zapisannyja A. F. Hilferdingom, v Petrohradě, 1873.

rárních, nespouštěje při tom se zřetele ruských spisovatelů, kteříž k jich rozřešení nějak přispěli.

Řídě se obsahem písní, rozdělil Rambaud celou knihu ve čtyři části. První část obsahuje „byliny,“ jichž hrdinové pocházejí z dob, světlem historické pravdy buď nikterak aneb jen mdle osvícených. Ve mnohých z těchto „bylin“ jeví se patrné stopy slovanského pohanství, i mají velikou důležitost zvláště pro mythologii slovanskou ano indoevropskou vůbec. Jiné „byliny“ slaví činy bojar knížete Vladimíra, jiné podniky odvážných dobrodruhův z Velikého Novgorodu. Nejprvé se tu shledáváme s primitivními hrdinami Volgou Všeslavičem, Mikulou Seljanovičem, Svjatogorem, Samsonem a jinými obrovskými, často neurčitými postavami, vystupujícími z šerého pravěku země slovanské. Za těmito bohatýry jeví se již na obzoru historie slavná jmena Ilje Muromce, Dobryně Nikitiče, Aleše Popoviče, Potyka Ivanoviče, Čurila Plenkoviče, Solovja Budimiroviče a jiných z družiny Vladimíra Krásného Slunéčka, tohoto ruského krále Artuše aneb císaře Karla Velikého. Jest to tak zvaný cyklus Kijevský. Mezi bohatýry Velikého Novgorodu věnuje spisovatel zvláštní pozornost Vasiliji Buslajeviči a Sadkovi, bohatému kupci. Co se tkne často přetřásané otázky o původu „bylin“ cyklu Vladimírovského, přidává se p. Rambaud k obecnějšímu náhledu, že vznikly v okolí Kijeva a za Oněžské jezero, kdež jich největší část byla sebrána, že byly přesazeny od vystěhovalcův. Na to polemisuje proti náhledům Vladimíra Stasova, jenž dokazoval, že původ ruských bylin dlužno hledati v bájích staroindických a odmítal tudíž sám název „bylina“ (to co bylo), jelikož se události v „bylinách“ líčené nikde a nikdy nesběhly.

Druhá část obsahuje „byliny“, které se zakládají na událostech historických a podobají se jakýmsi básnickým letopisům země ruské, sáhajícím od nejstarších dob téměř až na naše dny. „V těchto bylinách má Rusko, čeho snad nemá v takové úplnosti žádný jiný národ: dějiny národa jím samým složené.“ Spisovatel v této části mimo jiné dílem rozebral dílem přeložil také „Slovo o polku Igorevě“, o němž se domnívá, že tresť jeho vzata z „bylin“ později snad zapomenutých. Po nějaké mezeře, objímající dobu od 12. do 16. století, vstupujeme v kruh „bylin“ Moskevských, jichž obsah se vztahuje k nejdůležitějším událostem ruské historie od časův Ivana Hrozného až po Mikuláše I. s Paskěvičem a Děbičem. Tu, jak se zdá, národní musa umlká. Celý tento oddíl objasňuje učený spisovatel hojnými náčrtky historickými.

Třetí skupina obsahuje ony plody národní musy, jichž látka byla vzata z ciziny. Jsou to předkem některé legendy o pravoslavných světcích a světicích, skládané i rozšiřované od tak zvaných *kalěk perechožich* (toulavých mrzáků, obyčejně slepcův), kteří si jich přednášením vydělávají po světě svůj chléb. Tato část doplněna jest prostonárodními povídkami v řeči nevázané o Šalomounovi, Alexandru Macedonském, krásné Heleně a hrdinách novořeckých. Zadní voj tohoto šiku hrdin cizozemských tvoří stíny některých rekův perských a franckých, z nichž dlužno tuto jmenovati aspoň Bovu Koroleviče.

Veliká skupina národních duchovních písní výpravných do knihy páně Rambaudovy přijata nebyla; tolikéž se tam nečiní zmínka o po-

pěvcích svatebních, pohřebních a jiných, obsahujících v sobě dosti epického živlu. Za to nalézáme tu a tam vedle „bylin“ také některé *pobyvalščiny*, jež nejsou nic jiného nežli „byliny“ v řeči nevázané.

Čtvrtou část věnoval p. Rambaud Malorusům, s jejichž poesií a historií v krátkém náčrtku francouzské čtenářstvo seznamuje. Velkoruské „byliny“ vzaly v Malé Rusi na se podobu *dum*, líčících hlavně hrdinné boje kozákův proti Tatarům a Polákům, zápas Paleje a Mazepy, život hajdamácký a čumácký. Ze všech dum mluví nevyčerpaný stesk. Jakkoliv právě tato část jest velezajímavá, myslíme, že nehodí se dobře k ostatnímu celku, neboť literatury velkoruská a maloruská tvoří nyní dva samostatné celky, a proto poslední část knihy p. Rambaudovy jest pouhým přílepkem k předchozím oddílům. Chtělli spisovatel promluviti o všech větvích kmene ruského, pak bylo slušno, aby se byl zmínil také o Bělorusech a Rusínech haličských i uherských, jichž výpravná poesie nemenší pozornosti zasluhuje.

Jinak dlužno uznati, že jest spis p. Rambauduv, pokud se tkne velkoruských „bylin“, propracován se vzácnou pilností a důkladností. Skutečnou cenu tohoto díla nemálo zveličuje ještě ta okolnost, že o tomto přebohatém odvětví ruského písemnictví v západním učeném světě buď málo anebo zhola nic známo nebylo. Proto jest žádoucno, aby tato práce došla zaslouženého povšimnutí a ocenění u všech badatelů v oboru bájesloví, dějezpytu, národozpytu a mluvozpytu. Zvláště však slušno doporučiti dílo p. Rambaudovo, z něhož zřejmě vysvítá starodávná spojitost Velkorusův s ostatními národy indoevropskými, oněm učencům, kteří mocí chtějí tuto mohutnou větev slovanskou vyloučiti z Evropy a vštípiti ji plemeni mongolskému.

Co se tkne formální stránky spisu p. Rambaudova, nemůžeme nevytknouti, že se nám zdá jeho způsob transkripce ruských slov nepřiměřeným. Spisovatel chce všechny ruské zvuky vyjádřiti znaky francouzskými, což jej přirozeně nutí hromaditi písmeny a sice na větším dílem bez užitku. Pochybujeme na příklad, že by Francouz *kochtchei* četl *koščej* aneb *pobyvalchtchina* četl *pobyvalščina*, jak čísti sluší. Bylo by věru žádoucno, aby se francouzští slavisté v té příčině dorozuměli o jednotné methodě a sice rozumnější, anať ruština v transkripci p. Rambaudově velmi barbarsky vypadá; snad bylo by nejlépe, kdy by přijali diakritická znaménka, jichž užíváme v češtině.

J. Řežábek.

Opravy. V 2. čísle letošní *Osvěty* na str. 154 ř. 21. shora místo *odkomořího* čti: *podkomořího*; — str. 155 ř. 15. zdola čti: sceleris *bene* gnoscia; — str. 156 ř. 14 shora čti Jan *k*rejčí; — str. 157 ř. 14. zdola čti: *od* Svinů; — str. 158 ř. 4 zdola čti: *i* ve Vodňanech; — str. 159 ř. 2. zdola čti: *u Šamburků*.

☞ Číslem tímto končí se *druhé* čtvrtletí letošní *Osvěty*. Pp. předplatitele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, snažně žádáme, aby je co nejdříve obnovili.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Dějiny národu českého, vypravuje František Palacký. Dílu II. částka II. od roku 1333 do 1403. Sešit 44—46. V Praze 1876. Nakl. B. Tempský.

Časopis Musea království českého 1876. Redaktor Jos. Emler. L. ročník. Svazek první. V Praze 1876.

Br. Jana Blahoslava Vady kazatelův. Z rukopisu městské knihovny v Žitavě upravil Fr. A. Slavík. V Praze 1876. Nakl. Fr. A. Urbánek.

Národní bibliotéka. Výbor prací čelnějších spisovatelů československých. Red. Fr. Zákrejs. Seš. 255. a 256. J. Malý. III. 2. J. K. Tyl. VIII. 3. Nakl. I. L. Kober.

Sbírka spisův dramatických. Svazek VII. Magelóna. Tragedie ve 4 jednáních od J. J. Kolára. V Praze 1876. Nakl. týž.

Matice lidu. Roč. X. čís. 2. (Běžné číslo 56.) Země kožešin. Sepsal Jul. Verne. Z franc. přel. J. H. Díl druhý. V Praze. Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

Vlastenský slovník historický. Sestavil Jak. Malý. Seš. 5. Nakl. Rohlíček a Sievers. V Praze 1876.

Laciná knihovna národní. Čís. běžné 137—140. Poslední Stuartovec. Histor. román od J. F. Smitha. Z angl. volně vzdělal J. Kalina. VI - IX. V Praze 1876. Nakl. J. Otto.

Nástin životopisu Františka Palackého. Na oslavu dokonání Dějin národu českého sepsal Dr. J. Kalousek. V Praze 1876. Nakl. J. R. Vilímek.

Slavnost založení. Žert ve třech dějstvích. Napsal G. z Moserů. Přeložil Em. Bozděch. V Praze 1876. Nakl. týž.

Divadelní bibliothéka. Svazek 145. U dvora, veselohra ve 2 jed. Bez kabátu, žert v 1 jednání. V Praze 1876. Nakl. Jar. Pospíšil.

Obec Královice v okresu Říčanském. Památky dějepisné a místopisné. Sestavil Alois Hübner. V Praze 1876. Nákladem vlastním. V kom. Fr. A. Urbánka.

Poupátka. Drobounké povídky na poučenou. Nejmenším dítkám, které se nedávno čísti naučily, vydal František Doucha. Druhé rozmnožené vydání. Připojeny výkresy. V Praze 1876. Nakl. I. L. Kober.

Divadelní ochotník. Vydává Jos. Mikuláš Boleslavský. Nové sbírky svazek 111. a 112.: Šantala, kouzelná fraška; Když stará škatule chytne! veselohra v 1 jedn.; Obležení Prahy od Švédů, činohra v 5 jedn.; Mladí starci, staří hoši, veselohra ve 3 jedn. V Praze 1876. Nakl. Mikuláš a Knapp v Karlíně.

Sólové výstupy Jindřicha Mošny. Seš. 3. a 4. Nakl. týž.

Romány a povídky. Pořádá J. J. Stankovský. Seš. 4. a 5. Vnučka fařářova. Hist. román od J. J. Stankovského. Nakl. týž.

Besedy mládeže. Rediguje prof. Jos. Kouba. Hříšníka bůh potrestá. Dle F. R. Jonesa vypravuje L. Jonák. Nakl. týž.

Knihovna operních a operetních textův. Sv. VIII. Fatinica. Komická opereta ve 3 jedn. Text od F. Zella a R. Genéea, zpracoval E. Z. Hudba od Fr. v. Suppé. Nakl. týž.

Hospodářsko-živnostenská pokladna. Sbírka novějších výzkumů, zkušeností, předpisů a receptů pro hospodáře a živnostníky. Upravil Emanuel A. Meliš. Nakl. týž.

Epištoly svobody. Čís. 1. Duch našich dějin. Napsal K. T. V Praze 1876. Nakl. dr. Edv. Grégr.

Nový zákon o kolcích a poplatcích ze směnek, účtů, zástavních listů, poukázek atd. ze dne 8. března 1876. S výkladem od praktického právníka. V Praze 1876. Nakl. J. Otto.

Nové předpisy o kolkování a zapravování poplatků ze směnek atd. dle zákona ode dne 8. března 1876. V Praze 1876. Nakl. Mikuláš a Knapp v Karlíně.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;

jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873, 1874 a 1875 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 7. Sešit červencový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VI — DÍL II

1876

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE
TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM
1876

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VI — DÍL II

1876

V PRAZE

TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM

1876

R. 1876. Č. 7.

OSVĚTA

František Palacký.

Zesnul dne 26. května roku 1876.

„Teď potřebí, abychom se vzdělávali a dle vzdělaného rozumu jednali. To jest jediná závěť, kterou bych národu svému, *takřka umíraje*, odkázal.“

Tak pravil František Palacký dne 23. dubna letošního roku při hostině, kterou dokončení jeho Dějin českých bylo oslavováno. Tehdáž u veřejnosti naposledy mluvil; slovo „*takřka umíraje*“ bylo slovo prorocké a s žalostnou rychlostí se naplnilo.

Nenadáli jsme se toho. Bylť ovšem Palacký již kmetem tak vysokého věku, jakého jen řídcí lidé dosahují; ale kdo tu již dávno obvyklé meze překročil, toho příroda zvláštní přízní obmyslila, o toho méně se obáváme, tomu bohdá i potom ještě mnohých let dopřáno bude. Mimo to celé vzezření Palackého i za posledních let ukazovalo nejen mocnost ducha nýbrž i sílu těla na takové stáří neobyčejnou; o sešlosti, slabosti a sklíčenosti kmetské nebylo lze u něho mluviti, do posledních dnů svých zůstával mohutným právě heroickým zjevem.

Dovršil teprv v letošním jaře hlavní dílo svého života: i kdož by se byl nadál, že k tomu byl již tak svrchovaný čas, že lhůta byla tak těsně vyměřena, že dělníku, jenž přes půl století tolik pilně a tolik namáhavě pracoval, nebude po šťastném vykonání obrovského díla do-

přáno nijakého odpočinku? Kdož by se byl nadál, že sutky dospívají k poslední hodině, že smrt takořka přede dveřmi čeká, aby, jakmile dějepisec národa českého své pero odloží, neúprosně naň vložila ruku svou a řekla: „Dílo dokončeno, i život dokonán!“

Ani Palacký sám — který nás ještě nejčastěji na svůj konec upomínal — ani on se toho nenadál. Těšil se nadějí, že po dlouhé době teď zase užije prázdnin a v přírodě jarní a letní opět zdraví a síly svoje zotaví. Však nebylo mu souzeno více, nežli že ještě jednou — jako jedním okamžikem — mohl se nazpět ohlednouti na svůj požehnaný život a v plné radosti zaplésati nad bohatým jeho ovocem. Ovšem byl to slavný okamžik: celý český národ ano i široširé vlasti slovanského plemene radovaly se s Palackým přinášejíce jemu hold, nad nějž sobě srdce smrtelníkovo upřímnějšího a vznešenějšího žádati nemůže.

Dokonav velikou úlohu svoji a obdržev nejskvělejší důkazy hluboké úcty a vděčné uznalosti, pravil Palacký: „Nyní bych sobě přál ještě několik let žíti, když vidím, že mne mají tak rádi.“ Po slavnosti dubnové ochuravěl, avšak doufal, že brzy bude opět zdráv. Že by tak blízký byl konec, o němž prvé nezřídka se zmiňoval, to jemu právě teď ani na mysl nevstoupilo.

Zpráva o churavosti jeho pronikla u veřejnost. Lid se nepokojil; ale když po nějaký čas noviny mlčely, přestával se obávati. Že mnohohodinná, hlučná i rozčilující slavnost sílu stařičkého oslavence vyčerpala ano na některý den i ochromila, jevilo se každému jenom věcí přirozenou, jenom nezbytným následkem; když pak nepřicházely žádné další zlověsti, zdálo se všecko nebezpečenství zase odstraněno býti. Minul tak týden, minul druhý a třetí. Palacký nebyl zdráv, naopak, churavost jeho byla povážlivou nemocí. Lid český co den nedočkavě sahal po časopisech, aby nabyl jistoty o zdravotním stavu prvního vůdce svého. V pondělí 22. května dr. Rieger ve valné schůzi Svatobora k starostlivým dotazům celého shromáždění podával o Palackém zprávy potěšlivé, a noviny před samým 26. květnem ohlašovaly, že byl Palacký sice v nebezpečenství ale že nemoc vzala docela příznivý obrat.

Tak se zejmena dne 24. května podobalo rodině, vzácného kmeta nejpečlivěji ošetřující, a podobalo se tak i samému lékaři. Ale přesvědčili se záhy, že to byla jen krátká poslední úleva; po ní nazejtří nastalo takové zhoršení, že ošetřovatelům zmizela všecka dobrá naděje. Nemocný netušil, že okamžiků jeho jest tak na-mále, že 26. května posledníkrát to na pozemské pouti očím jeho vzešlo světlo denní. I dal sobě toho dne jako před tím od zetě svého čísti noviny, poslouchal pozorně zvláště zprávy o povstání tureckých Slovanů i přál jim v hrdinském jich boji božího požehnání. Kašel a krátký dech byl mu velmi obtížným; ale i když udeřila poslední hodina jeho, neztratil smyslův, neztratil paměti, neupadl v smrtelný zápas. Sedě na svém loži jako po celou svoji nemoc, po čtvrté hodině odpolední náhle oněměl, pohleděl na přítomné, dceru svou i chotě jejího, a z hluboka vzdechl.

Byl to poslední pohled, poslední vzdechnutí jeho. Zesnul smrtí tichou, krásnou, smrtí muže spravedlivého.

Když se první černé prapory v Praze objevily, lidem ustrnutím oněmovala ústa, bledly tváře, tajil se dech a kalily se zraky. Telegraf a noviny ohromující zprávu záhy roznesly po vší otčině i za hranice její. Zkormoucení, smutek a hoře uhostily se ve všech srdcích českých, která milují svůj národ a svou vlast; a s Čechy, Moravany, Slezany a Slováky zalkali Lužičané, Poláci, Rusové, Slovenci, Horvaté, Černohorci, Srbové a Bulhaři. Nebyloť na ten čas většího Čecha i většího Slovana než František Palacký.

Vykročil z časného života dvacet dní před 14. červnem, na který připadaly jeho narozeniny. Toho dne před 78 lety v prostém domku moravské vesnice obdařen jest chudobný protestantský učitel synem, jemužto sudičky do vínku vložily velikou budoucnost. Neviditelná ruka prozřetelnosti jej z obmezených poměrů a kruhů, v nichžto se narodil; krok za krokem vedla výše a výše, na působiště vždy širší, k činnosti vždy důležitější, plodnější a blahodárnější. Vesnický hoch vzornou vlastní pílí stává se vzdělancem, vzdělanec učencem, učenec spisovatelem; láska národní probouzí se v něm a obrací zřetel jeho k slavné minulosti lidu nyní poklesléh a utištěného. Palacký oddává se povolání dějepiseckému, v mladém ještě věku zaujímá místo českého historiografa, stává se otcem nového českého dějepisu. Vstupuje mezi přední pěstitele českého jazyka, české vědy, české literatury, mezi nejčelnější buditele národního vědomí, mezi nejúčinnější křisitele svého lidu i zakladatele lepší budoucnosti jeho. A záhy stojí v čele národa českého co vůdce obecně uznávaný, obecně ctěný ano s nadšením velebený.

Nejsme nikoliv lichotivými pochlebníky aniž chceme býti planými chvalořečníky; nevyhlašujeme Palackého za nějakou modlu, nečiníme ho žádným polobohem. Dosti mu jest vlastní velikosti, netřeba pro něj ubírati nikomu. I byli mezi vrstevníky jeho a spoludělníky na národa roli dědičné mnozí mužové, kteří vedle něhó jak prací tak strádáním a utrpením znamenitých zásluh o svůj národ a nejedni též vřelého uznání a skutečné slávy sobě dobyli. Ale Palackému bylo dopřáno netoliko déle a s větší přízní osudu pracovati nýbrž i po dlouhou řadu let býti národní práce ředitelem, národního tělesa hlavou. Bylo to veliké štěstí pro něj ale nepoměrně větší štěstí pro celý národ; neboť štěstí tenkráte hovělo muži šlechetnému. Příkladně vznešená, veliká, čistá, řídká i vzácná byla povaha jeho. Slovo starověkého básníka: „Justum ac tenacem propositi virum —“, slovo rovněž proslulé jako často zneužívané, o Palackém platí do poslední písmeny, a platí o něm po celou jeho dlouhou pozemskou pouť, platí o něm v rovné míře v tu chvíli, když co mladý muž vstoupil v řady vlastenců českých, i v tu dobu, když v jeho rukou spočíval osud celé země i lidu jejího.

Oživiti, povznesti, zvelebiti svou národnost bylo mu vždy nejvyšší myšlenkou, hlavním účelem. Tomu dílu posvětil v mladosti svůj život, ani na hodinu nespustil ho se zřetele, věnoval jemu všecky síly ducha i těla svého. A byly to síly znamenité. Jak horlivě a neunavně Palacký pracoval a jak obrovskou práci vykonal, tomu každý diviti se musí ale jen málo kdo to plně oceniti dovede. Z těch mužův, kteří z nicoty k velikosti, z chudoby k bohatství, z nízkosti a temnoty na vrchol světské slávy se povznesli, oslňující bohatství nahromadili, pyšné

rody založili aneb i trůnu sobě dobyli, z těch žádný úsilovněji se nevynasnažoval, většímu namáhání se nepodrobil nežli náš Palacký. Ale Palacký při tom nehledal ani bohatství ani slávy, nehledal sebe samého, byl co do osoby své prost sobectví, „zdravého" i nezdravého. *Ne získati alebrž obětovati se* bylo mu pravidlem, kterým řídil všecky kroky svoje. Když mu roku 1848 nabízeli ministerské křeslo, dal na to důstojnou odpověď, která počínala slovy: „Nebažím po jiné cti leč po té, abych byl a slul mužem poctivým. Poctivost žádá především otevřenost a netajivost, úplnou srovnalost v řečech a skutcích; musíme mít napřed pevné přesvědčení a pak jednati podle něho." Od této zásady se Palacký nikdy neuchýlil; nikdy nepropadl ctižádosti, poctivost jeho září jako démant všeliké poskvrně nepřístupný, upřímnost jeho a úplná srovnalost v řečech i skutcích zůstala vždy tak vzorná, že ze všech proslulých a tak důležité místo zaujímajících mužů našeho věku ani jediný nemůže v té příčině nad něj, ba sotva který jemu po bok stavěn býti. On neznal klamu ani přetvářky. Jsa po kolik desítiletí vůdcem svého národa, nesestoupil nikdy mezi tuctové diplomaty, aby chytrostí, lstí, podskokem, násilím neb jakýmkoli nekalým prostředkem hledal dosažení svých účelů. *Měl vždy co na srdci to na jazyku. A na srdci měl vždy jen pravdu, právo, spravedlnost, svobodu, lásku, šlechetnost, humanitu.* — Jestliže s této své výše nikdy se nesnížil mezi lidi, u nichžto účel posvěcuje prostředek, jestliže nikdy nezavadil o cesty těch státníků, jimžto mravnost je směšná, jimžto moc jest právem, jimžto sebe podlejší prostředek jest vítán, jen když pomůže a prospěje bezmeznému a bezednému jich sobectví — a jestliže se mu proto neklanějí vyznavači zlatého telete a všelikého jakkoli dosaženého hmotného prospěchu: není to na jeho potupu ale slouží jen na větší slávu povahy a jmena jeho. Nestalli se pověstným co diplomat a politik ve smyslu toho slova nyní běžném, upevnil za to jmeno svoje mezi těmi muži, kteří byli a budou *učiteli národů a panovníků.*

Hlásal i žádal vždy jen co bylo pravého, dobrého i spásného. Svému českému lidu ustavičně na srdce kladl: Svoji k svému, ale *vždy dle pravdy!* Jen se přičiňte, jen pracujte, jen se vzdělávejte a podle vzdělaného rozumu jednejte, jen osvětou nad jiné národy a zejmena nad své sousedy vynikněte! — A co od jiných pro svůj národ požadoval, bylo zase jen právo, právo jeho historické, právo jeho přirozené, rovné právo jeho s ostatními. Všeho toho v neztenčené míře přál i žádal také všem ostatním národnostem, jmenovitě v Rakousku, a zásadou *rovnoprávnosti i federace* rozluštil pro tento stát nejtěžší záhadu existence jeho. „Nerovnost," děl, „nejen vyvrátí až do dna všecky ty liché řeči o rovnoprávnosti národů a postaví pouhý klam za mravní základ říše, ale stane se i smrtelně nebezpečnou pro všecky ty národy, kteří kromě Rakous buďto ani nežijí aneb aspoň politického života vyvíjeti nemohou . . Všichni národové tito nemohou svoliti k centralisaci, poněvadž skutkem takovým podepsali by sami ortel smrti své . . . *Pokudkoli národové budou míti příčinu, báti se o národnost svou, potud nebude v Rakousku nikdy spokojenosti a míru.*" *)

---

*) Národní Noviny ze dne 21. prosince 1849.

Prvnímu politickému vůdci českému v 19. věku jen spravedlnost byla dobrým základem států. A jako chtěl, aby v mezích české vlasti vládla dokonalá spravedlnost, „tak aby ani Němci před Čechy ani Čechové před Němci neměli žádné přednosti:“ rovněž ani pro Rakousko v ničem jiném neviděl trvalé rukojemství zdaru a trvání nežli v tom, aby každému národu nezkráceně ponecháno bylo, co mu po právu lidském i božském náleží. Hájil Rakousko proti škůdcům jeho zevnějším i vnitřním, veřejným i utajeným, jak proti lidem zlovolným tak i proti krátkozrakým přátelům a rádcům. Přispěl znamenitou měrou k tomu, že v bouřlivých letech 1848 a 1849 Maďarům, Vlachům a Frankfurťáckým Němcům nepodařilo se říši rakouskou rozervati a zhubiti; této zásluze jeho nic není na újmu to, že jej za tou příčinou národní a političtí odpůrcové rozkřikovali za reakcionáře, jako jej jindy kaceřovali pro odpor jeho proti centralisaci a dualismu. On chtěl Rakousko tak upřímně jako kdokoliv pod sluncem, a proto hlasem nejdůraznějším varoval je vždy před cestami, po kterých by dle jeho přesvědčení kráčelo jen ku své škodě a ku svému úpadku. To bylo by možno doložiti sterými výroky jeho; my jen jeden tuto opakujeme, a sice slovo, které ku konci svých úvah o idei státu rakouského položil řka: „Budeli panslavismem každý národní cit, každá přirozená snaha slovanská; budeli panslavistou nebo panslávem každý Slovan, který nedá se vésti ku poněmčení neb pomaďaření: pak budeme počítati panslavisty na miliony, a Rakousko celé stane se zaslíbenou zemí panslavismu . . . Pozorujeme pohříchu, kterak za dnův posledních národní egoismus kmenův panujících před i za Litavou objevuje se čím dále tím nazeji a bezohledněji; čteme o umlouvání se politikářů německých i maďarských a o podělování se o správu říše na spůsob, jako by Slovanstva v Rakousku ani nebylo; doslýcháme již z obou stran řeči radostné zástupův hotových hrnouti se do domnělého ráje dualistického: a naděje naše, jakkoliv oprávněné, v rozumný a stálý odpor vlády proti směrům takovým mohly by (čehož bůh nedej!) konečně zůstati přece skutkem neospravedlněny. V takovém případě nezbude nám říci nežli jedno a poslední slovo: *když proveden bude opak idey moderního státu rakouského*, a když říše ta různorodá i jediná svého spůsobu na světě přiřkne ne stejnou všem spravedlivost ale nadvládu a moc jedněm nad druhými; když Slované skutkem prohlášeni budou za plémě podřízené a, jakož již řečeno, za materiál vlády pro jiné dva národy: tu vejde také příroda ve své právo a odpor její nevyhnutelný promění domácí pokoj v nepokoj, obrátí naději v zoufalství a zbudí konečně třenice a zápasy, jichžto směru, objemu a konce předvídati nelze. Den provolání dualismu stane se, nutností přírody neodolatelnou, spolu také den narození panslavismu ve formě jeho nejméně žádoucí, a kmotři jemu budou rodičové onoho. Co následovati bude, domyslí se každý čtenář sám. My Slované budeme tomu hleděti s upřímnou bolestí vstříc, ale bez bázně. Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm! — Jakékoli moře myšlenek kolotá mi ještě hlavou i srdcem, cítím přece, že po takovém slovu nemohu mluviti dále . . . Aniž já chopil jsem se slova od počátku v té naději, že by řeč má získati si měla nějaký vliv na skutečný běh událostí! Nikoli . . . Ale hleděl jsem vykonati aspoň dle

možnosti povinnost svou, abych někdy nemusel se báti výčitek svědomí, že jsem mlčel a nemluvil, pokud ještě nebylo pozdě, a že jsem nevaroval a nevystříhal před nebezpečím, kteréhož předzvídati tuším ne každému dáno v té míře a s tou určitostí jako mně. Proto také byl bych si pokládal za nestatečnost každé ostýchání a štítění se, vyřknouti poslední slovo." *)

Háje vždy právo a spravedlnost, rovnost, svobodu a humanitu, měl Palacký nejurputnější protivníky mezi těmi Němci a Maďary, kterým sice nikdy nebylo o blýskavou frási, u kterých ale „srovnalosti v řečech a skutcích" marně by kdo hledal, ježto privilej, násilí, útisk a panství na úkor jiných bylo i jest jejich vodítkem. I proti těm vedl sobě Palacký se zdrcující přímostí a přísností. „Heslo hlásané nověji jak theoreticky tak i prakticky u vítězných sousedů našich: ‚kdo s koho ten s toho,' ‚moc předčí nad právo', ujímá se za dnů našich v kruzích čím dále tím valnějších a hrozí netoliko uvrhnouti Evropu opět do barbarství ale i zaplaviti ji nezadlouho nevídanou dosavad krve povodní. Mne však ani novověcí Čingischanové a Tamerlanové nepřesvědčí o *trvalém* zdaru pekelného díla svého; octneť se ono tam, kde dílo předchůdcův jejich, a leda proklínání národův i pronárodův zachrání je od nepaměti. Naději tuto zakládám já na všedějinném svědectví o pokroku ducha lidského; jiskra božství do něho vštípená nedá se nijakou moci udusiti a umořiti cele; ba čím více ji dusiti a mořiti budou neznabohové, tím živěji osvěcovati bude temnosti věku našeho i věkův budoucích. Potřebí jest ovšem, aby většina lidí dobromyslných nelenila; potřebí jest činnosti a boje světla proti tmě, práva proti násilí, mysli ušlechtilé proti bestiálním popudům . . ."

„Protož i s ohledem na nynější trudné postavení národu mého nepřestávám volati: ať nebesa kalí se nad námi sebe chmurněji, ať neznabohové (třebas i klečící u oltářův a žehnající se křížem) vymýšlejí na potlačení, hanění a týrání nás prostředky a cesty sebe ošemetnější: já odvolávám se ne k násilí za násilí, ale k budoucnosti nedaleké, ve kteréž již i dávní pohané předvídali a těšili se neuprositelnou Nemesis . . . Jakkoli pak Němci u veřejnosti již dávno jmena mého nejinak než potupně a hanlivě dotýkati se zvykli, já nicméně nevracím jim vety za vetu anobrž nemohu než upřímně litovati jich, že klesají ve mravnosti a vášnivějí čím dál tím více, ježto spustivše se příkladu i učení velikých někdy výtečníkův svých, dávají se nyní vésti jedině od zvrhlé žurnalistiky své a od šmokův z větší části židovských, lidí to pohříchu beze svědomí a studu, kteří naprosto nehledí ku pravdě a právu ale jen k okamžitému zdaru a zisku svému i k liché oblibě u čtenářstva, tak že jedni před druhými jako o závod snaží se hověti a lahoditi jeho vášním, národní pýše, panovačnosti a nadávačnosti . . . Nuže — všeho do času, pán bůh na věky." — A co se Maďarův dotýká, „budouli dlouho chovati se k sousedům svým tak, jak počali za naší paměti — ručím za to, že při druhém tisíciletí nezbude ani potomka, jenž by ještě oslaviti mohl a chtěl jejich památku." **)

---

*) Radhost str. 228—230.
**) Doslov k Radhostu str. 298 a násl.

Palacký byl jedním z nejstarších, nejhorlivějších a neproslulejších hajitelův *vzájemnosti slovanské.* Ještě takořka v posledních hodinách života svého, v posledním svém veřejném osvědčení, totiž v listě svém ze dne 28. dubna r. 1876 napsal: „Vyznávám, že na sklonku života mého nic mne potkati nemohlo blahodárnějšího a radostnějšího nad zkušenost tudíž nabytou, že *cit a uvědomění národnosti a solidárnosti slovanské* probudilo se již jak u nás tak i u příbuzných našich na severu i na jihu v dalekých končinách tak živě a utěšeně, že nám ani rostoucí den co den sveřeposti nepřátelské obávati se není."

Byl od nepřátel svých bezpočtukrát panslavistickými zločiny obviňován; a přece *ten* panslavismus, který ve hlavách nepřátel jeho strašil a straší, měl v Palackém odpovědného protivníka: bránilť on se proti panrusismu rovněž odhodlaně jako proti poněmčení nebo pomaďaření. „Duch slovanský, zásady slovanské, čo jsou? . . . Nejde mi nikoli o chválu jejich ale jde mi o poznání pravdy. Slované nikdy a nikde neosvědčili se národem dobývavým, výbojným, panovačným a podmanitelským. Válčiliť ovšem, kdykoli museli, a uměli často také vítěziti (jako ku př. čeští Husité nad celou takořka Evropou), ale na podmanění sobě sousedův a nepřátel svých nepomýšleli nikdy. Hlavní jich vada byla, že baživše příliš po svobodě a nevázanosti neuměli mezi sebou ani uznávati potřebu vyšší autority ani vyhýbati se různicem a rozbrojům . . . Divno mi, že Němci každé stýkání a porovnání netoliko s Římany ale i s Mongoly kladou sobě hned za urážku. Vždyť Čingischan byl netoliko jeden z největších válečníkův a vítězitelův na světě ale i veliký zákonodárce, a národ jím vedený stal se mistrem netoliko v podmaňování krajin cizích ale i ve veškerém umění centralisačním, jemuž by od něho i naši Vídenští ústaváci ještě přiučiti se mohli; humanita i spravedlnost ovšem ležela jeděm dobyvatelům tak málo na srdci jako druhým . . . Uznávám, že Slované vůbec museli osobiti sobě a následovati umění nepřátel svých, nemělili od nich dáti se nejen podrobiti ale i zničiti; uznávám, že Slovanům ruským bylo toho tím více potřebí, čím hojnější a mohutnější obkličovali je nepřátelé, a že bez přemožení a podrobení těchto, tehdy bez výboje a centralisace, byla by nikdy ani povstati nemohla mohutná říše ruská. Nyní pak, když již netoliko utvořila se ale nabyla i sankce trváním dlouhověkým, nepravím že by měla rozplynouti a rozdrobiti se zase ani zanedbávati umění válečného, potřebného k obraně své, ale za to mám, že návrat k zásadám slovanským, jichžto přední známka jest mírumilovnost a nebažení po panství, poslouží výtečně k všestrannému prospěchu netoliko ruského národu, nýbrž i veškeré humanity . . . Buda Slovanem a cítě se co takovým, Rus netoliko rozšíří znamenitě duchovní horizont svůj, ale nabude i hojných pramenův k utěšení a povznešení svému. A v tom ohledu právě pouť naše Moskevská roku 1867 nabyla významu ne nepatrného . . . Veřejné mínění jednolitého národu 60milionového časem svým stane se jistě mocností světovou. Tuť pak uskuteční se teprv onen „panslavismus", kteréhož nepřátelé naši všichni ode dávna tak náramně se lekají, ne proto, že by jim odplacovati měl zlým za zlé, ale že jim nedovolí více páchati ono zlé na Slovanech, kterému od věkův jsou zvykli. Slyšel jsem a věřím, že jakmile vyplní se touha

hojných zuřivců německých i maďarských a piklhauby i honvedi počnou železem a krví apoštolovati mezi námi, nebude v Rusích pána dosti mocného, aby chtěl dusiti cit a hlas — — Však toho dopovědít ani nepotřebí.“ *)

Kdo tímto pánem míněn jest, to Palacký velmi zřejmě naznačil: „Úhlavní nepřátelé naši za naší doby nejvíce proto snaží se nejen všemožně zemdliti ale i dokonce vyhladiti nás, abychom budoucně, v neodvratném boji světovém mezi Germanstvem a Slovanstvem nemohli státi po straně přirozených příbuzných a obranců svých . . . Bismarck neostýchá se skrze nástroje a spojence své nejen pomlouvati nás u cara co revolucionáře a demagogy (jakož dobře o tom zpraveni jsme), ale podněcovati již také v Austrii proti Slovanstvu boj vražedný: a diplomaté ruští nicméně bratříčkují si s ním. Nelze tajiti, že okolo trůnu cara baťušky vždy ještě otáčejí se ba i přednost mají dávné tradice sympathie německé; naskytující se tu i tam zjevy také slovanského rázu nevyvracují ještě pravidla . . . Snadno jest následkem toho posouditi také poměr národu českého k ruskému dvoru. Jinaký jest ovšem poměr od národu k národu . . . Rostoucí nyní každým rokem pýcha, panovačnost a hrabivost Němcův, hlásajících již beze studu, že jsou povoláni panovati Slovanům, nemůže než čím dále tím více buditi a tužiti netoliko cit všeslovanství ale i obapolnou oddanost a přízeň mezi Rusy a Čechy. Proto já s uspokojením hledím v ústrety budoucnosti, čím další tím utěšenější, věda, že po boji dlouhém a krutém Slovan, co vítěz konečný, k nepřátelům spravedlivěji a šlechetněji chovati se bude, nežli činili Mongol, Maďar a Němec.“ **)

Dle vyznačených zásad *slovanských*, ve *slovanském* duchu také Palacký sám vždycky se zachovával; každý skutek jeho, každý spis jeho ano každá téměř věta, která z pera jeho vyšla, jsou toho důkazem. Byl vždy a ve všem především a nejprvé *humanistou*. *„Ve věcech nutných jednota, v pochybných shovívavost, ve všech láska!“* volával často veřejně i soukromí. *Sbírati, shromažďovati, pojiti k bratrské shodě, k práci blahodějné* jak jednotlivci tak národu tak Slovanstvu tak i lidstvu celému: „Nepřestávám napomínati a prositi ba zaklínati každého dobrého, aby neoddával se nečinnosti ale vzdělával se, pracoval a přičiňoval se ze vší síly, kudy by pomohl rozšířiti a upevniti na zemi *říši pravdy a spravedlnosti.*“ ***)

Zastával vyšší autoritu proti přílišnému bažení po svobodě a nevázanosti, jež plodí různice, rozbroje, rozklad a úpadek, ale byl při tom vždy také *skutečné svobodě* pravým božím bojovníkem: „Jsem rozhodně liberální, t. j. naléhám na to, aby u veškerém životě národním byla svoboda nejvyšším zákonem, pravidlem . . . Stará zásada poručníkování nesnáší se s přirozeným vývojem národního života tak, jako zachování dědičných privilejí a nadpráví jedné třídy národu nade druhou. Doléhám na zrušení všech zbytků feudalismu; majíli býti pravá práva ubezpečena i chráněna, nesmějí se uváděti nadprávími v pochyb-

*) Doslov z Radh., str. 307 a násl.
**) Doslov k Radh., str. 312 a násl.
***) Doslov k Radh., str. 299.

nost . . . Čeho žádám jednotlivcům a třídám národu, toho přeji také národnostem." *)

Takovým programem odpovídal dvorským kruhům Vídenským, když jej roku 1848 volaly do ministerstva. Případně o tom nad rakví Palackého jeden polský list **) poznamenává: „Jedni odpůrci jeho z roku 1848 sklesli na soudruhy Pařížské komuny, jiní se stali tajnými radami a ministry. On však zůstal sobě věrným, a když roku 1860 diplomem říjnovým otevřeno bylo zápoliště parlamentární, objevil se opět se svojí starou neporušenou zbraní. To dokazuje, že svobodomyslnost jeho byla rozumná . . . Ta aurea mediocritas i v jiných ohledech vyznačovala stanovisko Palackého. Byl protestantem. Ale že byl spravedliv ke katolíkům, o tom svědčí všecky v té příčině kompetentní živly."

Ovšem svědčí o tom nejhlasitěji už i sám ten skutek, že byl náčelníkem národa velikou většinou katolického, a že vlastenecké katolické duchovenstvo vždy náleželo k nejoddanějším ctitelům jeho a k nejhorlivějším podporovatelům jeho národního a politického programu.

Z druhé strany svobodě náboženského přesvědčení Palacký v Čechách prokázal znamenité služby. To zasluhuje uznání tím vřelejšího, že slavný náš dějepisec svou historii doby husitské vydával ještě v době, kde se s pověstnou rakouskou censurou téměř o každé slovo, běžným předsudkům a choutkám odporující, v krušné hádky pouštěti musil.

Největší znatel minulosti české měl i nejpilnější péči o českou budoucnost. Nad péči tuto předčila jen ještě jeho nezlomná víra, že národ náš, „třebas by mu souzeno bylo podniknouti opět zkoušku ohněm i železem," nepodlehne, alebrž v dějinách Evropy zejmena v ohledu osvětovém důležitou úlohu konati bude. S touto vírou počal byl před 50 lety dílo svého života, s touto vírou vykonal věci znamenité, s touto vírou odcházel z pozemského života. Od kolébky jeho až po jeho hrob jaký to utěšený rozvoj, jaký to velkolepý pokrok české národní věci! Jaký též vzrůst a zdar myšlenky slovanské! A ten rozvoj a pokrok, ten vzrůst a zdar to bylo vždy nejvyšším a největším blahem Palackého.

Poslední léta jeho nebyla prosta hořkosti a bolu, jež mu působilo politické rozštěpení v naší české rodině a nekonečná váda z toho pošlá. Jsme z těch, kteří toho nejhlouběji litují, kterýžto cit v prsou našich umírniti může jen ta událost, že nad rakví Palackého veškero strannictví české oněmělo, a že v lidu českém nebylo jediného člověka, který by byl zesnulému velikánovi odepřel svého uznání. Naopak, před Palackým v rakvi odpočívajícím v nelíčené úctě a v srdečném hoři skláněli se všichni Čechové bez rozdílu stran, velebíce neskonalé jeho zásluhy a želíce ohromné ztráty, která odchodem jeho ze světa nás postihla. Ano i ti němečtí odpůrcové jeho v Čechách, kteří s ním povždy jen v odpovědném nepřátelství žili, nemohli nad otevřeným hrobem jeho jinak než vzdáti všecku čest zásluhám a velikosti jeho. Psaliť o něm: „Nejznamenitější muž země opustil dnes navždy svůj národ, k němužto za všech okolností lnul s nezlomnou věrností, jehož vůdcem

*) Radhost, strana 27. a násl.
**) Gazeta Warszawska.

byl v nejrůznějších dobách. Nám jest mnohem nesnadnější věcí, oceniti všestranně ohromnou důležitost tohoto muže . . . Byl vzorem národního vůdce, jeho nesmírná příchylnost k vlastnímu národu byla nejen původem jeho dějepisného bádání nýbrž i jediným vodítkem politické činnosti jeho. Účelu, jejžto si byl vytknul: probuditi národ k samostatnosti, tomu až do smrti zůstal věren. Byl muž vůlí svou pevný, činností svou neúmorný. A jen tím způsobem toho dosáhl, že mu bylo dopřáno, sepsati Dějiny českého národa... Dnes u rakve onoho muže nezlomné vůle, jenž jest zajisté nejvýtečnějším v celém národě, jeho láska k národu, jeho neunavná a vznešená činnost, jež vyplňuje téměř z polovice veškeru českou literaturu, to vše vyžaduje všestrannou úctu... Palacký zvěčnil se v dílech svých trvaleji, než může kdo zvěčněn býti kovem nebo kamenem. Zemřel u vysokém stáří, a jakkoliv bolestně to musí dojímati mistra, opouštíli dílo své nedokončené, zemřel přece smrtí krásnou, oblažen vědomím, že na staletí, pokud poslední Čech nevymře, bude pobídkou k národnímu uvědomění, že bude i dále působiti a že nad hrobem jeho veškeren národ truchlí jako nad hrobem svého otce."*)

Čechožroutské časopisy Vídeňské utrhaly mu po smrti zrovna tak jako za živa; proti nim však vydávají svědectví pravdě němečtí hlasové, kteří je všecky tisíckrát nadvážejí. Tak píše v Pražské Bohemii Němec B. Tempský o Palackém v tato slova: „Byla to povaha v každém ohledu již od přírody vznešená. Všeho sprostého, nízkého byl daleký. Vědomě a zúmyslně nikomu nekřivdil. Ideální snažení, jemuž byl život svůj zasvětil, celou jeho duši vyplňovalo. Při jednoduchosti života svého a při urovnaných poměrech materielních nikdy nebyl soužen malichernými starostmi, jež tak mnohého k dvojsmyslnému jednání svádějí. Tím zachoval si čistotu smýšlení a jemnost citu, kteréžto vlastnosti v naší době stávají se neustále vzácnějšími. Též v politickém boji, jehož se nerad súčastňoval, nikdy neschvaloval prostředků nekalých, tím méně jich sám užíval. V záležitostech peněžních byl zcela nezištným. Rodinný jeho život byl krásný a srdečný. Jeho syn i dcera i jeho zeť měli proň nejsrdečnější úctu a lásku; těšil se z nich a zejmena ze svých vnuků, kteří mu, jak to vždy u dědů bývá, zvláště byli milými, a o nichž vždy se zvláštní zálibou mluvíval. Jakkoli obyčejně přes léto býval v Malči u svého zetě dra. Riegra, přicházel přec v úmrtní den své manželky, dne 15. srpna, do Lobkovic, aby den ten památce její na hrobě zasvětil. Co se zevnějšku týče, dbal velmi na úpravnost a čistotu; nekouřil ani nešňupal. I po domácku býval obyčejně ve fraku. Všechna zevnější nádhera však se povaze jeho protivila. Přečetné, vždy co nejskvěleji vyvedené adresy, diplomy atd., jež ho docházely, možno bylo shlednouti jen tehdá, když některé z nich právě náhodou byly dodány. Největší potěšení míval vždy v těch důkazech uznání, jež z národa pocházely. Umělecké a v slohu dokonalé okrasy dovedl vždy dobře oceniti. V jeho pozůstalosti musí mnoho překrásných věcí toho druhu nashromážděno býti. Četné své řády jen velmi zřídka nosíval, já jsem jich aspoň nikdy na něm nespatřil. Na jeho písmo se latinské pořekadlo „docti male pingunt" nehodilo, psalť pěkně a zřetelně. V jeho

---

*) Tagesbote aus Böhmen ze dne 27. května 1876.

pro tisk určených rukopisech jen velmi zřídka bývalo některé slovo přeškrtnuto. — Práce, ano úsilovná práce byla mu denní potřebou. Jakkoli ale bez ustání byl činným, přec jej návštěvy přátel velmi těšily, a nikdy nepřipustil, chtělli kdo zkrátiti návštěvu z obavy, že jej vyrušuje. Velmi rád vypravoval o svém životě. Když přibyl do Říma, aby tam ve Vatikánském archivu pracoval, představil se, jakmile byl k tomu prostřednictvím diplomatickým povolení obdržel, jistému prelátovi s prosbou, aby jej do archivu uvedl. Tento odvětil, že jest sice zcela v pořádku, máli dovolení, avšak přístup do archivu že mu bude jenom proti zvláštnímu zaplacení otevřen. On, prelát, že má veliké výdaje, že musí sluhy pro archiv ze svého vydržovati, a tudíž že se musí starati o to, aby výdaje ty přiměřeným spůsobem uhraditi mohl. Učenci že mají sice obyčejně v kapse tmu, ale bez zaplacení že mu nemůže ani jednu listinu vydati. Palacký byl nad tím velmi zaražen, odebral se k rakouskému vyslanci hraběti Lützovu, jenž jej co nejvlídněji přijal a co znalec Římských zvyků a mravů jednáním prelátovým ovšem nebyl překvapen. Nabídl se, že chce ručiti za zaplacení, z čehož byl prelát potěšen. Ihned napsal smlouvu, v níž ustanovena byla cena za opsání jedné listiny, hrabě Lützov ji podepsal, a brány archivu se Palackému otevřely. — Poměry v církevním státě byly tehdá vůbec velmi podivné. Když Palacký s jistým vetturinem z malého města do Říma jel, zastavil se tento v jedné vsi blízko u Říma. Na otázku, proč dále nejede, odvětil, že nesmí před osmou hodinou večerní do Říma vjeti. Okolostojící potvrdili výrok ten a na otázku, jak jsou takové zákony možny, krčili ramenoma: „sono legge di preti“, jsou to kněžské zákony! — V Římě mnoho obcoval s Thorwaldsonem, od něhož zachoval mnohou památku. V Mnichově seznámil se s filosofem Krausem, jenž hluboký dojem naň učinil. Na jeho života běh nemělo teto setkání žádný rozhodný vliv. Přísné estetické studie, jež konal s úspěchem v mládí svém, nemohl dále prováděti, poněvadž životní jeho úkol jinam směřoval; přece však vliv studií těch na jeho literární práce, ba řekl bych na celý jeho život, byl patrný. Ještě před krátkou dobou, roku 1872, dal tisknouti malé pojednání pod titulem „O krásnu, filosofický pokus“, k rozdání co rukopis mezi přátele. — Zvláštním potěšením vždy mu bylo slyšeti o mladých nadaných hlavách, jež se věnovaly studiu dějin. Přijímal je vždy co nejsrdečněji, vyptával se živě na jich studie a dával jim krátká pokynutí, jakým směrem by se při studiu těch kterých period bráti měly. Při tom nerozhodovalo, zdali to byli Češi či Němci, Jak jej první pokusy jeho nadaného vnuka na poli dějepisném potěšily, netřeba dokládati. I jinak uznával vždy práce mladších učencův. Nedostatek některých částí vlastního jeho díla, pro něž se dosti pramenův nedostávalo, byl mu předobře znám. Po dokončení přepracovaného českého vydání III. díla s potěšením doznal, že jakkoli mnoho nového po uveřejnění německého vydání téže epochy (doby husitské) bylo objeveno, přec nemusil ničeho odvolati. Při novém přepracování II. dílu kladl zvláštní váhu na sdělené tam nové pojmutí povahy Otakarovy. Úmysl svůj, aby též dřívější své německé vydání přepracoval, nemohl již provesti. — Ačkoli málo kdy navštěvoval kostely, přec proniknut byl hlubokým duchem náboženským. Přiznával se k víře bratří českých, a

jeho čistý, neposkvrněný život byl této malé církve šlechetných lidí důstojný. Moderní materialismus příčil se jeho citu. — Prudkost politických bojů způsobila u něho mnohdy podrážděnost a příkrost, jež pravé jeho bytosti jinak byly cizí. — Pro odůvodněný odpor měl vždy pravý smysl, odvolání se k jeho právnímu citu nikdy nebylo nadarmo. To se jevilo i při posuzování politických jeho protivníků. Že v ohledu tom byl velmi snášeliv, o tom nejjasněji svědčí přátelské jeho spojení se mnou, kterýž jsem byl jeho nakladatelem. Ačkoli jsme od r. 1848 stáli v protivných politických táborech, přec tím nebyl poměr náš soukromý ani v nejmenším rušen. — Zvláště ho zajímalo pozorování meteorologické. Stav thermometru a barometru denně pozoroval, a v zimě vždy se při oblékání oděvu řídil dle teploměru, chtělli vyjíti. — Již po delší dobu byl nucen šetřiti svých čtením a psaním unavených očí a večer obyčejně zdržovati se musel veškeré práce. Bylo to pro muže, jenž uvykl na neustálou činnost, zajisté zkouškou nemalou a často si na to stěžoval. Velkým šetřením a užíváním Romershausenovy vodičky pro oči udržel přec až do posledního okamžiku oči své neporušené. Světlo plynové a petrolejové nemohl snesti; nejlépe snesl světlo svíček millových, jež měl za nejvhodnější ku šetření zraku. — Častěji se o tom zmiňoval při stáří svém, že opět některou zimu v Nizze stráví, aby milé přátele tamější opět uviděl a kruté zdejší zimě se vyhnul; přec se však pro mnohé ohledy k odjezdu odhodlati nemohl a tak strávil poslední dvě kruté zimy v Praze, což snad zkrátilo vetchý již život jeho. Než patrnější ubývání sil nepozoroval dříve až v minulé zimě. Stěžoval si na náhlé ochabování sil, což mu v práci valně překáželo, jakož i na bezesné noci. Nezastihl jsem ho již, jako jindy, u psacího stolku nýbrž obyčejně na pohovce. Za dne vždy bylo ještě dobře, avšak v noci záchvaty, jež udusiti jej hrozily, všechnu lásku k životu mu odnímaly. Průběh poslední jeho těžké nemoci jest znám. Mohl pohlednouti klidným okem na bohatý život svůj. Bylo mu popřáno dokonati úlohu, sobě vytčenou, než ještě ze světa toho vykročil. Svým přátelům zůstane navždy v milé paměti; své vlasti však zanechal svými Dějinami pomník, který světlem pravdy ozářen se tu skvíti bude i v dobách, kdy všechny nynější spory národnostní dávno budou zapomenuty.“ —

Nejčestnější název, jejž od věků vděční národové jednotlivým mužům za veliké služby jejich udělovali, název *otce vlasti*, jíž ode dávna k jmenu Palackého ode všeho českého lidu jako jedněmi ústy jest připojován. A nikdy nebylo v žádné zemi muže, který by sobě krásného názvu toho vřelejší láskou, horlivější péčí a hojnější prací, k obecnému prospěchu směřující lépe byl zasloužil nežli náš Palacký.

V krátké době za sebou sestoupili ve hrob Ferdinand Dobrotivý, král český a uherský, František Deák, největší Maďar, a František Palacký, otec svého lidu — v krátké době po sobě vidělo mocnářství rakouské tři přeslavné pohřby. Jaké to roje různých myšlenek, jaké vlny divných pocitů budí upomínka na tyto tři pohřby! . . .

Porovnávání Deáka s Palackým samo sebou se vnucuje. Oba byli státníci evropského jmena, oba byli k náčelnictví lidu svého povoláni probuzením života politického v Rakousku roku 1848. Deák se hned

tehdy stal maďarským ministrem, Palacký nabízeného jemu křesla ministerského nepřijal. Za Bachovské reakce oba žili v zátiší, Deák s rukama složenýma čekaje na svou dobu, Palacký co nejpilněji o Dějinách svých pracuje. Diplom říjnový roku 1860 oba uvedl opět na působiště politické jakožto národní náčelníky. Uplynula drahná řada let; Deák i Palacký opouštějí svět a každého z nich se slávou smuteční pochovává národ jakožto svého největšího vlastence. Ale jsou mezi oběma též veliké rozdíly. Pravda, Deák je slavný muž, avšak Palacký se slávou spojuje velikost. Maďaři praví: „Hle, co Deák pro nás vykonal!“ — ale Čechové odpovídají: „Hle, co Palacký vykonal nejen pro nás ale i pro Slovanstvo — a nedosti toho, hle, co vykonal i pro humanitu, pro celé člověčenstvo!“ — Deák byl vlastenec a politik, Palacký nad to byl ještě netoliko křisitelem svého lidu alebrž i učencem tak znamenitým, že by mu vědecké jeho práce samy o sobě už pojišťovaly jmeno nesmrtelné. Deák byl pravý Maďar, Palacký pravý Čech a Slovan; Deákovi bylo nejhlavnější věcí, vydobyti národnosti maďarské co největší míru hmotných prospěchů, ať to bylo komukoliv na úkor — Palacký domáhal se pro národ svůj jen nezbytných podmínek politického a kulturního života. Deákovi šlo o panství maďarského plemene se skrácením četných jiných národností, Palacký chtěl takovému státnímu útvaru říše rakouské, v němž by každá národnost těšila se svobodnému životu a volně dle možnosti své rozvíjela síly své hmotné i duševní. Deák vyrovnáním uherským roku 1867 dosáhl, čeho sobě a lidu svému žádal; Palacký byl tomu roku 1871 již velice blízek, aby také české vyrovnání dokonáno bylo: — ovšem i tenkráte ještě sklamala ho naděje, i odešel od nás nedočkav se korunování svého díla. Za to musil Deák v poslední době života svého viděti, jak strana jeho se rozpadla, jak veliké chyby má dílo, které vytvořil, a jak osudné mraky nad ním vyvstávají; Palacký však se svým českým lidem do smrti své zůstal nerozlučitelně srostlý, ano zásady a náuky a všechen duch jeho zůstávají i za jeho hrobem všemu národu českému pravidlem, zákonem, praporem, pod kterým bohdá jistě konečného i dokonalého vítězství dobudeme.

Palacký a strana jeho výdatně napomáhali k obnovení uherského státu, bojujíce rozhodně proti theorii o propadlých právech; Deák se svou stranou pomáhal překaziti obnovení státu českého, ačkoli soukromí Čechům vždy jen dobrá slova dával a o jejich právě a významu jen příznivé výroky pronášel. Proto Deák umřel i pochován jest jakožto obnovitel samostatné maďarské vlády, kolem rakve jeho stál netoliko národ ale i hodnostáři státní, občanští i vojenští, od nejvyšších počínajíc.

Palacký žil, umřel i do hrobu sestoupil jakožto muž lidu. „Nad rakví Palackého nezeli úřadní svět,“ podotknul vhodně Posel z Prahy, „neskví se zlaté uniformy, úmrtní síň jeho nezdobí znaky zemské, u nohou jeho nejsou složeny věnce mocných, průvodu jeho pohřebního neúčastní se veřejná moc státní veškerým ministerstvem a generálstvem, rodině jeho nevyslovují vyslanci cizích vlád soustrast svou — avšak to vše není na újmu významu jeho. Pohřeb Deákův vystrojen byl sice s větší pompou světskou, s okázalostí zaslepující, do hrobu jej pro-

vázel rachot děl, *avšak v průvodu jeho nešla větší láska a úcta*, než s jakou národ český a veškeré Slovanstvo provází Palackého ku hrobu. Světská pompa a okázalosti oficielního světa nerozhodují o duševní velikosti, a proto postrádání zevnějšího toho lesku není na újmu významu Palackého a díla, kteréž vykonal, a proto snadně můžeme jich oželeti. I tu jeví se, že co Čech, není dítkem přízně a štěstí, že si uznání musí vynutiti vynaložením všech sil ducha, že nemá za nic děkovati náhodě.“ . . .

Děsná jistota, že Palacký na věky oči své zavřel, rozestřela po vlastech českých nejhlubší zármutek. Na všech stranách hlaholily zvony žalostnou zvěst, všude zavlály smutečné prapory: ale což byly zvony proti tesknému tlukotu bezpočetných srdcí, což byly černé prapory proti úžasným mrákotám, kterými zastřely se miliony duší, zastřela se nad námi obloha, zastřela se naše budoucnost při tom slově osudném: Palackého není více!

A když se po prvním ohromení opět ústa rozpoutala, česká města, české vesnice, české spolky, Čechové doma i v cizině žijící a s nimi Slované na severu, na východě i na jihu bolestnými slovy zabědovali nad ztratou tak ohromnou. I zanechávaje všeho spěchal národ ze všech stran, provodit svého největšího muže na poslední jeho pozemské cestě.

Dle své závěti pochován jest Palacký v Lobkovicích, v rodinné hrobce, po boku své manželky, která jej na onen svět předešla. Obce, kudy se pohřeb ubíral, neopomenuly ničeho, aby projevily svrchovanou úctu i vděčnost ostatkům a památce slavného nebožtíka. Královská Praha osvědčila se také při této příležitosti důstojnou hlavou veškeré vlasti. A tak byl pohřeb Palackého dne 31. května jednou z nejvznešenějších a nejvelkolepějších slavností, s jakou kdy a kde koliv smrtelník k věčnému odpočinku provázen byl. S němým bolem obklopovali statisícové rakev Palackého na této smutné cestě — ano bol ten byl až příliš němý, neboť mimo církevní řeči nebylo nade hrobem Palackého nic jiného mluveno, nikdo nepozdvihnul hlasu svého, aby propůjčil slov neskonalému hoři, jež v ten přetruchlivý okamžik rozrývalo všecka česká srdce.

Ale když se nade hrobem sklenula mohyla nejkrásnějších věnců a zástupové zdráhavým krokem od něho rozcházeti se jali, jeden každý hluboce to pociťoval, že nad ním nebylo proneseno slovo poslední. Co jsme k uctění Palackého v těchto dnech učinili, toho míra zajisté není skrovná i chudá, ale přece to není všechno. Mně nelze než opakovati slovo, které jsem napsal, když jsme se před patnácti roky v Čechách chystali oslaviti narozeniny téhož našeho národního vůdce: že totiž muži takovému, jako jest Palacký, jen tím se můžeme zavděčiti, *když snahy jeho denně vždy znova roditi a uskutečňovati se budou v našich skutcích.*

Nyní hlava naší národní rodiny uložila se k věčnému spánku, zanechavši nám závětí to nejdůtklivější naučení: *„Teď potřebí, abychom se vzdělávali a dle vzdělaného rozumu jednali!“* V celých Čechách nenajde se hlasu, který by tvrdil, že jsme co celek na ta-

kové cestě, abychom tuto závěť Palackého — kterou on sám co svou závěť *jedinou*, vše v sobě obsahující naznačil — spěli učiniti skutkem.

Umřela hlava české rodiny, a v celých Čechách nikdo neřekne, že v této rodině všecko jest, jak býti má. Co jsme v těchto listech svým časem o poměrech českých nepotěšitelného uvedli, z toho se pohříchu od toho času pranic nenapravilo. Sama smrt Palackého jest nám jen novou přetěžkou ranou, ale jest nám i hromovým výstražným *Memento!* Jako smutek nad hrobem otce našeho teprvé jest na počátku svém, tak rovněž nastává nám teprvé povinnost, abychom v rodině své učinili dobrý pořádek. Důležitých věcí ještě potřebí, a nám je s potěchou, že můžeme v té příčině uvesti jiný hlas, hlas jednoho z našich na slovo vzatých učencův, který na jiném místě takto touží:

„Co jsou všechna slova žalu, všechny nekrology, lesklé průvody a prapory, kdy nemůžeme říci: My konali svou povinnost, tu první povinnost, kterou nám nejvyšší zákon ukládá? Co znamenají naše přísahy, spolky, naši zástupcové i vůdcové, kdy cizí divák při pohřbu Palackého nám může vrhnouti v tvář: „Jen v okamžiku žalu jste sjednoceni!“ Ba přišla doba zase a smutečná hrana má vedle smutku svého jen jeden výzev: *Zničte nesvornost!* Zvete to smířením, nebo návratem, nebo podvolením, nebo odpuštěním, — ale zjednejte svornost! Jakým spůsobem mohli bychom lépe slaviti panychidu za Palackým? Jakého povzbuzení, jaké radostnější potěchy mohli bychom dáti národu svému, v trud oděnému, než kdy by tryzna na hrobě zvěčnělého reka ukončila trýzeň domácí naší války? Ne z jednoho, ba z milionů srdcí ozývá se této tužby hlas — a proč nemůže on státi se skutkem? Snad proto, že vážné námitky se vyskytují proti svornosti, že není možno smířit oheň a vodu? Nikoli — věc naše není tak spletitá, aby nebylo rozumu, zase ji rozplesti. Ani nejsme všichni tak daleko od sebe, abychom zapomínali, co bude ku prospěchu všem. Nás nedělí nic, co by se nedalo srovnat, — *jen dobré vůle potřeba jest.* Ve všech nás jest jediný rozum, a ten káže svornost. Bylali kdy, jest nyní doba příhodná, vykonati příkaz jeho. Menší strana může bez bázně a studu přistoupit a zvolat: Zde jsme zas! Může přinesti tu malou oběť a kliditi za ni netušený prospěch; předně prospěch mravní, an ukáže, že jí jde blaho národa nade vše, a za druhé prospěch hmotný. Doba je vážná a neodkladná . . . Smutečný žalm snad nedozní v zoufání pouhém, snad ze sadů smrti vzkvete růže života, snad se opět osvědčí dobré jádro naše, že v nejtěžších ranách se přece vzpamatujeme zase, a že přestane zuřit Čech proti Čechu!“

Vděčnost i úcta k Palackému, rozum, povinnost, spása to káže, aby veškery vrstvy a třídy národa českého sobě nade hrobem velikého učitele a vůdce bratrsky ruce podaly ku vzájemné lásce, ku vzájemné útěše a posile, ku společné obraně a ku společné práci ve všech svých důležitostech a potřebách.

Václav Vlček.

Nad hrobem Palackého.

Již vítěz padl! Sklesla mocná ruka,
jež z rumu vznesla starou říši Svatopluka!
On, duchem kníže, s hvězdou pravdy nad čelem,
jenž velel zástupům, že jako lvi
se vrhli v boj, — On při své korouhvi
již padl objat míru andělem,
a Jeho genius, jenž za všech dob
Jej vedl žitím, střeže Jeho hrob:
zdaž pláče u té slavné mohyly,
k ní mlčelivou tváří nakloněn? —
Hle, volně vznáší pohled spanilý,
jenž nebejasným leskem osloněn,
a svatou rukou zářné písmo zdvíhá
i volá k lidu: „Hle, tvých dějin kniha!
„Až potud nesmrtelným písmem plane,
„kam psaly Jeho ruce požehnané —
„a dál, ty prázdné listy budoucnosti
„sám doplň, národe, svých skutků velebností,
„ať slavný ku slavnému přilne děj,
„a tebe genius tvůj slaví jako Jej!
„Tak čisté jako Jeho buď i dílo tvé,
„a hodni čackých dědů buďte vnukové!
„Vstaň, říše Svatoplukova, a velkou buď!
„Vstaň, věků moudrosti, a věky suď!
„Ó děti Svatoplukovy! On v odkaze
„vám zůstavil um dějin ku náuce, —
„ó vzneste srdce svá již k slavné přísaze,
„že věčně svorni podáte si ruce;
„a zvučíli: „Mír Jemu!“ díkem vaše chrámy,
„tu Jeho genius k vám volá: „Mír buď s vámi!“
„Tu slávu věčných díků, jež se k Němu vznese,
„tu Jeho genius vám vrací s božskou slastí, —
„bdí u vás, želhná vám i volá: Milujte se!
„neb Jeho genius — to byla láska k vlasti!“

Eliška Krásnohorská.

Ferdinand Dobrotivý a jeho doba.

Píše

Josef Procházka.

(Dokončení.)

K těmto „spravedlivým a svobodomyslným spoluobčanům“ Maďaři nenáleželi, neboť na první zprávu, že výtečníci všech kmenů slovanských stěhují se dle návodu Pulszkyho za Palackým a Šafaříkem, lomcovalo strašidlo panslavismu a rusismu státníky maďarskými měrou tak povážlivou, že rytířský národ dovolával se ve Vídni proti sjezdu slovanskému — policie. Batthyány maďarského ministra zevnějších záležitostí při dvoře Vídeňském upozorňoval, že sjezd slovanský bude „rebelům uherským“, to jest Jihoslovanům patrně na ruku, z čehož že mohou říši maďarské vzejíti nemalé rozpaky. Snahou maďarskou že musí býti, aby sjezd slovanský buď úplně byl překažen anebo aspoň svého rázu všeslovanského zbaven a na „čistě českou schůzku provinciální“ ponížen. K tomu konci vložila vláda maďarská Esterházymu na srdce, aby stůj co stůj hleděl navnaditi sobě Poláky, od hnutí slovanského je odlouditi, a co odměnu získati jim u vlády Vídeňské co nejrozsáhlejší koncese. Ale Pillersdorf nepřistoupil k podskočným žádostem maďarským, nahlížeje bez pochyby už tenkráte, že jsouli vůbec v Rakousku živly nebezpečné, nejsou to zajisté Slované. Podobalo se naopak, jako by zášť a kyselost maďarská byla u vlády Vídeňské vzbudila jakousi sympatii k úmyslům sjezdu Pražského; president zemský hrabě Lev Thun měl činný podíl v úradách přípravných a podporoval aspoň mravně všechny kroky Pražského výboru. A když i Poláci odolali nástrahám maďarským a nejenom strana knížete Lubomirského nýbrž i demokraté polští nadšeně uvítali sbratření všech kmenů slovanských, tu nebylo již pochybnosti, že „čeho naši otcové nikdy nenadáli se, co za mládí sotva jako krásný sen tanulo na srdci našem,“ stane se co nevidět skutkem živoucím a že sejdou se skutečně Slované bratři ze všech vlastí, aby „přihlásili se k veliké rodině své a podali sobě ruce k věčnému spolku lásky a bratrství.“ A když schylovali se ku konci dnové měsíce, jenž jest dle slov básníkových „lásky čas“, hrnuli se do stověžaté matičky české milí bratři od jihu i od severu, z Moravy a ze Slez, z Uher a z Haliče, z Horvatska a Srbska, z Poznaně i z Ruska. Celé tisíciletí měla Praha královská za sebou, přebohaté událostmi radostnými a bolestnými, ale takové chvíle srdce jímající neznaly desky velikých jejích dějin, jako když dne 2. června ubírali se poslové slovanští v slavném průvodu do chrámu Týnského, „do toho staroslavného chrámu, jenž viděl největší slávu Čechů, však i také zhanobení jich, když stržen byl Poděbrad s věží jeho.“ Sotva bylo lze prodrati se tísní lidstva ku kapli slovanských apoštolů Cyrila i Methoděje, kde kněz V. Štulc krátkou modlitbou sjednocení národů slovanských bohu odporučoval.

„Duch apoštolů slovanských zdál se provívati mysli shromážděných a líce mužů a starců kropily se slzami citů netušených,“ vypravuje svědek očitý ve zprávě o sjezdu slovanském; a první číslo „Pražského večerního listu“ vítá se srdcem rozkoší přeplněným bratry slovanské: „Máme tedy již, po čem jsme práhli — přivítali a objali jsme naše bratry slovanské a slovanská vzájemnost není již pohádkou — je to nejbujnější živel nově probuzeného života. A Praha, naše krásná staroslavná Praha, to jeviště světoznámých dějů je středištěm tohoto života — darmo! darmo! duše umírá jen pomněním na tyto rájské rozkoše!“

Celkem dostavilo se k sjezdu slovanskému 340 údů, z nichžto 237 náleželo sboru československému, 61 polskorusínskému, 42 jihoslovanskému. Bylo tu vzhledem k osmdesátimilionovému národu slovanskému sice málo povolaných, za to ale mnoho vyvolených; hvězdy, jež jsou první velikosti na nebi slovanském, posvětily svou přítomností novou bratrskou jednomyslnost všech slávských synů, posvětily ideu, z kteréžto jednotlivé rozptýlené haluze slovanské čerpaly nové síly k odvěkému boji proti Němcům, Vlachům, Turkům, Maďarům. I ty krůpěje krve slovanské, které dosud proudily skrovným zbytkem šlechty české, počaly se po prvé opět hlásiti — ovšem jako ve snu — k celku slovanskému; mezi českými údy sjezdu slovanského nalézáme jmena Harrachů, Černínů, Lobkoviců, Kolovratů, Schwarzenbergů, Thunů, Chotků, Valdšteinů, Vratislavů, Šternbergů a j. Dne 2. června zahájil co zvolený starosta ve velkém sále Žofínském Palacký schůzi a prohlásil sjezd Slovanů rakouských za otevřený a počatý, „aby jednalo se v něm o dobro vlasti a národu duchem svobody, duchem svornosti a míru, ve jmenu velikého kmene slovanského, jenž od porad našich očekává posilu k odvěkému svému novurození.“ Program předmětů, o nichž se ve třech sborech sjezdu rokovati mělo, sestavil člen sekce jihoslovanské, Fr. Zach, rozený Moravan; bylo to patero otázek, o kterých měli se shromáždění poslové slovanští snésti, a sice: 1. Máli býti uzavřen spolek slovanský ku vzájemné obraně, a v jakém spůsobu? 2. Pod jakými výminkami žádají sobě Slované utvoření rakouského spolkového státu? 3. Jaká jsou přání v ohledu na mimorakouské Slovany a jakým spůsobem dá se slovanská věda a umění nejlépe zvelebovati? 4. Májíli výroky Frankfurtského parlamentu pro kteroukoliv část slovanského Rakouska právní platnost? 5. Májíli se usnešení sjezdu slovanského podati zvláštní deputací k vědomosti císaře? Vzhledem k tomu, že většina hostů slovanských pro bouřlivé události doby tehdejší nemohla pobyt v Praze dle přání prodloužiti a všech porad až do konce býti účastnou, podal Karel Libelt z Poznaně co úd sboru polského nový návrh programu, jenž ve třech odstavcích co do zásady obsahoval veškeré myšlenky programu Zachova, maje zároveň rychlejší ukončení porad na zřeteli. K návrhu Libeltově skutečně také výbor sjezdu slovanského přistoupil, i schváleno jest 1. vyhotovení manifestu k národům evropským, jenž měl v sobě zavírati zásady a cíle národů slovanských; 2. petice k císaři, obsahující žádosti národů slovanských v Rakousku; 3. zavření spolku národů slovanských i opatření prostředků ku podporování jejich zásad a cílů. Manifest k návrhům Zacha, Libelta a Bakunina sepsal Palacký; zlomyslné podezřívání, jako by Slované

chtěli potlačovati národy jiné, odbyto osvědčením, že „my Slované zavrhujeme a v ošklivosti máme každé panství pouhé síly, stavící se zákonům v bok; že zavrhujeme všecka privilegia i nadpráví jakož i všecky politické rozdíly stavův; že žádáme bez výminky rovnost před zákonem i stejnou míru práv a povinností pro každého; že svoboda, rovnost a bratrství všech ve státu žijících jest jako před tisíceletím tak i dnes zase heslem naším.“ Jelikož pak neméně nežli člověk jednotlivý i národ celý s úhrnkem duševních jeho prospěchův musí býti svatý ve přirozeném svém právu, hájí manifest také zásadu úplné rovnoprávnosti všech národů bez ohledu k politické moci a velikosti jejich, proti kteréž zásadě hlavně Němci a Maďaři rakouští tak tuze se prohřešovali. Dále vyslovuje ošklivost nad politikou, která nakládá se zeměmi a národy jako se hmotou, moci panovnické poddanou, protestuje proti ošemetnému násilí, jímž Polsko o samostatnost přivedeno, vyzývá vládu uherskou, aby bez odkladu přestala užívati prostředků nelidských a násilných proti slovanským kmenům v Uhřích, a kojí se nadějí, že bezcitná politika států evropských nebude již dlouho překážeti slovanským bratřím v Turecku, aby mohli národnost svou utěšeně rozvíjeti. Manifest sjezdu slovanského vrcholí v positivním návrhu „k obeslání všeobecného evropského sjezdu národů na vyjednávání všech mezinárodních otázek,“ jelikož zajisté „národové svobodní snáze se usnesou, nežli placení diplomati.“

Druhý odstavec návrhu Libeltova vyřízen tak, že předloženy ve zvláštní petici císaři žádosti všech Slovanů vůbec a jednoho každého kmene zvlášť. Poukazujíce k tomu, že „budoucí velmožnost Rakouska spočívá na svobodném vyvíjení všech, obzvláště pak slovanských jeho národností, kteréž politikou zrušeného způsobu vlády ve svých nejsvětějších přirozených právích velice, ano smrtelně byly dotčeny,“ a že jen „stejné oprávnění těchto rozličných národností jest nejsilnější, nejdůležitější prostředek, kterýž Rakousko z hrozného vlnobití tohoto času může vyprostiti“ — ohražujíce se dále „proti všelikému vtělení do jednoty německé, kteréhož následkem by byla újma svrchované moci panovníka rakouského a závislost řečených národů od zákonodárného parlamentu zahraničného“: vznášeli jednotliví kmenové slovanští k císaři prosbu, aby odpomohl jejich potřebám a nedostatkům, jejichž velikost z petice samé nejlépe vysvítala.

K porokování o třetím předmětu — jenž byl vlastně předmětem prvním, jelikož hlavně k vůli němu sjezd slovanský do Prahy jest položen — ani nedošlo, leda že podáno několik návrhů ke smlouvě mezi větvemi slovanskými a k upevnění jejich sjednocení duševního. Závěrečná schůze určena byla na 14. červen, an tu v pondělí svatodušní dne 12. června vypukla v Praze beze všeho nadání vzpoura, která nejsouc se sjezdem slovanským v žádné souvislosti, patrně jen od vědomých i nevědomých nepřátel dobré věci slovanské jest nastražena za tím účelem, aby Slovanstvo rakouské před vládou a národy rakouskými i evropskými zkompromitovala. Nescházeli hlasové, kteří povstání Pražské počítali na vrub maďarského ministerstva. Tolik jest jisto, že veliké důležitosti národu českého neblahými událostmi svatodušního téhodne ve psí jsou dány — ať původem těch činů žalostných byl

kdokoliv. Jak nadšené bylo uvítání hostů slovanských, když koncem máje do Prahy zavítali, tak smutný byl jejich odchod; většímu dílu poslanců polských, horvatských a srbských prostě jest nařízeno, aby Prahu opustili, k čemuž již dne 13. června jsou přinuceni. Ostatní členové nevidouce možnost, aby v městě obleženém a konečně zákonu vojenskému podrobeném dostáli své úloze, opustili jeden po druhém Prahu, odročujíce sjezd slovanský na dobu neurčitou — až do dnešního dne neurčenou . . . .

„Vysvětlete nám co nejdříve: *Proč jste bojovali?*“ Tak táže se všecek z povstání Pražského udiven Vídeňský dopisovatel „Pražského večerního listu.“ Rovněž tázali se Pražané Windischgrätze a Windischgrätz Pražanů, tak tázalo se německé obyvatelstvo v Čechách i mimo zemi, tak živlové srostlí s bývalým absolutismem, nemohoucí spřízniti se s novým duchem časovým. A kolik bylo hlav, tolik odpovědí, a všechno pátrání po původu svatodušních osudů marné.*) Windischgrätz a s ním Lev Thun s celou opravdivostí tvrditi se neostýchali, „že se také v Čechách mocné vzbouření zamýšlelo a rozsáhlým spojením připravováno bylo. Beze vší prý pohnutky, již by snad vláda jakýmsi nespravedlivým nařízením byla zavdala, vypuklo najednou vzbouření v Praze. Všecky ulice města byly barikadami zataraseny a sice tak současně, jakž se bez plánu a srozumění ani mysliti nedá; hrozbou a mocí byli pokojní občané nuceni, aby brali podíl v boji proti vojsku císaře a krále, a když se okázalo, že zákeřnický boj po ulici proti zmužilosti a věrnosti nic nezmůže, tu lid na venkově ku vzbouření pobouzen . . . Ačkoliv se pravý plán, souvislost a účel toho hanebného počínání teprva právním vyšetřováním jasně odkryje, přece jest prý již napřed patrno, že se o nic menšího nejednalo, než o proskripci těch, kteří se mu zmužile stavěli na odpor, o domácí válku v celé zemi se všemi jejími strašlivými následky.“ Vůbec mělo zbouření Pražské dle náhledu Windischgrätzova hned zprvu ráz daleko široko rozvětveného spiknutí a vyvíjelo se z výborně vypočténého a zosnovaného úmyslu.

Tomuto tvrzení, k němuž vyšetřující komise v potu tváře teprvé dokladů shledávala, české obyvatelstvo Pražské rozhodně odpíralo, dokládajíc, že zbouření a stavění barikad přísnými přípravami Windischgrätzovými vzniklo, že původ jeho vězí v přílišných obavách strany aristokratické, starému despotismu příznivé. Všeobecné stavění barikad po městě že není důkazem, jako by zbouření bylo bývalo smluveno, nýbrž že všeobecná byla rozhorlenost proti vojsku, které za podporu reakce bylo považováno. Ve smýšlení a chování obyvatelstva Pražského k rodině císařské a velikých jeho sympatiích s osudem Ferdinandovým, jemuž Praha co útočiště jest nabídnuta — v tom ve všem že zajisté soudný pozorovatel nenalezne ani stopy o nějakém spiknutí. Protestem Pražského měšťanstva celá zodpovědnost na bedra Windischgrätzova svalována jest.

*) Jakýsi ferina učinil v „Pražském listu več.“ dne 6. července návrh, „aby se vypsal konkurs pro ty, kteří by chuť měli, to spiknutí na svá bedra dát si vložit.“

Co bylo německé a reakcionářské, dopídilo se příčin boje cestou nejlacinější; bylo to politické klepařství, které slavilo po uklizení barikad pravé orgie. „Svornost chtěla obnovit časy husitské“! — Krvavá mše na Koňském trhu byla jen signál k povraždění 20000 Němců v Praze, které mělo býti předsevzato ve středu dne 14. června! — V Museu nalezeny tři miliony stříbrných rublů, zaslaných rovnou cestou od caře ruského! — Češi chtěli se odtrhnouti od Rakouska a zaříditi buď republiku anebo samostatné království, k čemuž pět kandidatů bylo již zvoleno: Lubomirský, Bouquoy, Jelačić, Villani, Petr Faster.“ Podobných klepů více přežvykovalo postrašené Němectvo a po něm žurnalistika německá, a tou cestou dostaly se zprávy o hrozném vraždění Němců v Čechách až do sněmu Frankfurtského, jenž k uhájení ohrožených krajanů ústy Schmerlingovými ministerstvu Vídeňskému oznámil, že nařízeno sněmem vládě pruské, saské a bavorské, aby přispěly Rakousku na pomoc potřebným vojskem k potlačení českého povstání — což si však vláda Vídeňská slušně zakázala, anať prý má dosti vlastní síly, aby pořádek a pokoj v zemi uchránila.

A tak udával každý dle svého vyznání politického a národního, dle osobních sympatií a antipatií jiné a jiné příčiny krvavé srážky Pražské. I vláda maďarská snášela, jako shora podotknuto, polínka k hranici, na níž slovanské hnutí mělo býti upáleno. Maďarský agitátor Turanski vybízel v Praze k povstání, k stavění barikad a dav se vojskem zatknouti hyzdil Slovany co spiklence, kteří prý o velikonocích r. 1847 uzavřeli v Brašově tajný spolek k zařízení říše západoslovanské a k vyvrácení říše uherské. Udání to bylo sice až do posledního slova lživé, ale naleznuvši v době tehdejší, kde mnohem větším nesmyslům bylo uvěřeno, u všech nepřátel živlu slovanského víry, uvedlo sjezd slovanský v podezření, že on to následkem konspirace Brašovské revoluci Pražskou zúmyslně způsobil — a to prozatím vládě maďarské dostačilo. Ježto však ani jeden na slovo vzatý a obecné důvěry požívající vlastenec český podlým plánům Turanského sluchu nepopřál, neměl zajisté ani tento takové moci nad českým lidem, aby se byl mohl státi původem neblahého zmatku.

Nebylť zajisté ani Češi ani Němci ani Windischgrätz ani maďarská vláda ani kdokoliv jiný výhradnou příčinou povstání Pražského tak záhadného, nýbrž onen „duch času“, o němž známý ministr Vídeňský pravil, „že dělá nyní politiku,“ onen duch času, jehož různé stránky bezděčně zastupovali všichni ti, kdož se ze vzbouření Pražského na vzájem obviňovali, a jejžto dle zdání našeho nejtrefněji vylíčil V. Nebeský řka: „Z jedné strany tu máme ještě starou státní mašinu, jak ji absolutní princip vystavěl; článkové její se nemohou vyřčením pouhého slova „konstituce“ náhle proměniti; již starý návyk psychologickou mocí tomu zabraňuje; k tomu přidati se musí celé ono smutné dědictví časů starých: bídné politické vzdělání, malátné anebo hanebné smýšlení, že v skutku budova konstituční na mnohých místech na bahně se stavěti musí. Z druhé strany máme zase onen pouze theoretický liberalismus, který ze zkušenosti a života nevyrostl a nevšímaje si poměrů a živlů našich svůj princip na všechen spůsob jen vyvesti usiluje. Tedy všude velikou nedozralost; jaký tedy div, když zde a tam něco anarchického

se vyskytne, zde a tam to praská ....“ Krátce řečeno na jedné straně heslo: „boj proti *možné* reakci,“ na druhé straně: „boj proti *možné* revoluci.“ A když Windischgrätz brannou mocí dosáhl vítězství, a když zákon vojenský reakci *skutečnou* měl v zápětí: tu teprvé mohli přemožení poukazovati k tomu, jak oprávněný byl jejich boj proti reakci nyní očividné. A když vítěz Windischgrätz, zničiv zakročením vojenským tolik životů a statků, cítil se uvnitř vázán, aby činy své také před světem ospravedlnil: jal se dokazovati, že nebojoval proti výtržnosti pouliční, nýbrž proti *skutečné* revoluci.

Krvavými dny Pražskými sjezd slovanský přetržen, výbor národní rozpuštěn, mnoho mužů počestných (Brauner, Frič, Bouquoy, Krolmus, Deym, Villani, Amerling a j.) bez příčiny vězněno, stav obležení ohlášen, a což bylo nejhorší — ústavodárný sněm český slovem císařským zaručený, k němuž veškeré přípravy již byly učiněny, na dobro zmařen a pozornost obecenstva od věcí domácích k říšskému sněmu mezi tím zahájenému odvrácena. „Naše jediná naděje,“ praví jeden český list tehdejší, „se skládá nyní pouze na říšský sněm . . . Kýž by se nepodařilo tajným podrývatelům svobody jej zrušiti.“ Nadšenost pro sněm říšský ustoupila však znenáhla střízlivosti, když vyšlo na jevo, jakého smýšlení jsou mnozí němečtí poslanci proti Slovanům a proti samostatnosti jednotlivých zemí, zvláště země české. Smýšlení to zračilo se mezi jinými v interpellaci posl. Umlaufta, jejíž smysl byl: „máli ministerstvo v úmyslu, sněm český nekonstitučním spůsobem svolaný dovoliti, dříve nežli říšský sněm ustanoví, majíli v provinciích sněmy býti?“ a brzy po té v interpellaci známého nepřítele Čechů, Löhnera, žádajícího vysvětlení, jak prý jest to možné, aby se odbývaly tak zvané ústavodárné sněmy provinciální a vedle nich ústavodárný sněm říšský, an přece jeden musí býti vyšší druhého? Odpověď Doblhoffova zněla v ten smysl, „že sněmy chystají a chystaly materiály k sněmu říšskému“, z čehož vzal si Brauner příčinu k otázce, zdaliž vyjádření to vztahuje se též k sněmu českému a jeli nějakého zákona, jímž by patent císařský od 8. dubna byl zrušen? Doblhoff ovšem musil uznati, že o sněmu českém nemluvil, ten že povstav na základě patentu císařského jest v poměrech zcela zvláštních — ale všecka lahodná slova ministrova nemohla odčiniti nechuť centralistů proti ústavodárnému sněmu českému, s kterým by se byli musili volky nevolky spřáteliti a jej co hotovou událost uznati, kdy by se byl jen sešel. Že se tak nestalo, bylo jen s největší škodou národa českého a zajisté nejbolestnějším následkem svatodušního téhodne: „Zemský sněm“, praví Springer, „jenž hraje v českém programu úlohu vynikající, měl tvořiti první krok k zavedení ústavy federativní, nesešel se. Sněm zemský a k 26. červnu svolaný říšský byly by současně zasedaly. Následky této současnosti nemohly býti pochybné. Nejen že by se byla většina českých poslanců sněmu říšského vzdálila: každý musil se nadíti trpkého sporu mezi oběma sněmy o míru a meze jejich práv. Oboje shromáždění osvojovalo si ráz sněmu ústavodárného, oboje mělo se za svrchované žádajíc nepodmíněného uznání svých snešení. Nechť by byl i zvítězil sněm říšský, bez dlouhého a nebezpečného boje se to zajisté státi nemohlo; mnohem pravdě podobnější byl však vzhledem k panujícímu proudění politickému

triumf strany federalistické, *převaha sněmu zemského nad sněmem říšským, jenž mimo přízeň obyvatelstva Vídeňského neměl jiného základu.*“ A kdož by Springera v této věci z nepravdy vinil?!

Přes to sluší uznati, že aspoň u věcech národnosti slovanské se týkajících jevil se na všech stranách utěšený ruch a položeny základy k lepší budoucnosti kmenů slovanských. Zásada rovného práva, všech jazyků *po prvé* vyslovená v Pražské petici březnové, kabinetním listem císařským ze dne 9. dubna schválená, v §. 4. ústavy dubnové všem národům pojištěná, sjezdem slovanským posvěcená: to byla nová myšlenka, s kterouž sestupovali Slované mezi ostatní kulturní národy evropské co rovní mezi rovné, a která měla takovou váhu do sebe, že nejen vláda nýbrž i německé obyvatelstvo rakouské uznalo její oprávněnost. Co byla závada rovného práva jazykového v ohledu národním, to byla spřízněná s ní idea o federaci národů různoplemených ve věcech státoprávních; i ta zrodivši se na půdě slovanské měla se dle šlechetných úmyslů slovanských státi základním pilířem velikého, mocného soustátí rakouského, o jehož rozbourání se oba „političtí národové“ rakouští tak úsilovně pokoušeli. V tom smyslu působili čeští poslanci na říšském sněmu ve Vídni, a když revoluce říjnová učinila působení jejich konec násilný a trup sněmu říšského způsobil, že v kruzích dvorních možnost ústavního zřízení v Rakousích brána v pochybnost, byli to zase Čechové, kteří jednak s nemalými překážkami proklestili si cestu až k císaři do Olomouce, kde pozdvihli hlasů svých o lidské nakladání s obleženou Vídní a jak ministerstvu Schwarzenbergovu, nově se tvořícímu, tak i dvoru císařskému vedle ujištění své nezměněné oddanosti nutnost brzkého svolání říšského sněmu ústavodárného s celým důrazem na paměť uváděli. Že se sněm Kroměřížský sešel, bylo nepopíratelně dílo Čechů, a program nové vlády, jak jej Schwarzenberg dne 27. listopadu sněmu sdělil, shodoval se celkem s hlavními zásadami slovanskými tak dobře, že to bilo téměř do očí, kterak nové ministerstvo sestavovavši program vládní k politickému přesvědčení Slovanů rakouských slušný bralo zřetel. Ústavní monarchie, rovnost všech občanů státních před zákonem, rovnoprávnost všech národů, urovnání mezinárodních poměrů k Německu na základě úplné samostatnosti Rakouska — to byly zásady, k nimžto poslanci čeští mohli tím spíše přistoupiti, ježto je již mnohem dříve na svůj prapor byli vepsali.

Jakým spůsobem ministerstvo Schwarzenbergovo dostálo slibu svému, „že se chce postaviti v čelo ruchu svobodomyslného“, to vykládati není tuto na místě. Obrátíme zřetel svůj toliko k události, která jak ve svých domnělých příčinách tak i v očekávaných následcích celé Rakousko ano celou Evropu více pobouřila, nežli kterýkoliv čin roku onoho neočekávanými skutky tak bohatého.

V. Druhý prosinec r. 1848.

„Sklíčena i vysílena, zaprášena i zamazána, v průvodu, jenž prozrazoval trampoty a nedostatky mnohodenní jízdy, od zaražených měšťanů vítána mlčením, od jednotlivých mladíků universitních úšklebky a syčením a jen od venkovanů roboty sproštěných nadšeným jásotem:“ tak (dle

líčení Helfertova) dorazila císařská rodina do hlavního města moravského, kde ji arcibiskup Somerau-Beckh svůj palác, ostatní preláti Olomoučtí své příbytky přepustili. Dne 6. října Latour zavražděn, dne 7. opustil celý dvůr císařský dle návodu Windischgrätzova a dle opatření generálního adjutanta kn. J. Lobkovice Schönbrunn, dne 14. října vjížděl císař zlomen na těle i na duchu po sedmidenní jízdě do pevnosti moravské. Ustrnut nad hnutím, které v několika hodinách dovedlo zpřerážeti mohutné pilíře, na nichž spočívalo Rakousko, a cítě se býti nepodobným k tak velikému dílu, jaké bylo přetvoření starého státu ve formu novou, vyslovil již dne 14. března v nejužším kruhu rodinném, že by se chtěl vzdáti vlády. Myšlenka ta zapouštěla ještě hlubší kořeny v duši jeho, když stal se svědkem výstupů květnových a říjnových a když Košutovci vůčihledě branné zakročení proti Maďarům činili nezbytným. Četné důkazy nelíčené srdečnosti, s kterou jak německý tak slovanský venkov lnul k milovanému panovníkovi, dovedly sice na okamžik zaceliti rány vznešeného trpitele, nikoliv však zatřásti pevným předsevzetím, v prvních jarních dnech učiněným. Druhý útěk z Vídně se všemi těmi dojmy bolestnými, které se na císaře za jeho pobytu v Olomouci hrnuly, způsobil, že složení důstojenství císařského na bedra silnější bylo již jen otázkou nejbližšího času. Veškeré nitky vyjednávání před celým světem tak úzskostlivě tajeného sbíhaly se v rukou Windischgrätzových. Rychlost, s jakou se Windischgrätzovi podařilo potlačiti nepokoje Pražské, oblíbenost jeho u vojska i u dvora, kde císařovna Marie Anna veškeré naděje jen v něho skládala a bez jeho vůle a vědomí ničeho důležitého před se nebrala — náhoda, s jakou se r. 1833 v Mnichově Hradišti stal svědkem sjezdu císaře Františka I. a caře Mikuláše I. jakož i slibu Mikulášova, že chce chrániti syna Františkova, Ferdinanda I. — slova Mikulášova r. 1837 v čele 40.000 ruských jezdců k Windischgrätzovi pronešená: „Považujte vojsko to co svou reservu“ — to byly vážné příčiny, proč Windischgrätz, v nižších kruzích tak málo oblíbený, požíval u dvora císařského důvěry a úcty nevšední, tak že byl zasvěcen v nejtajnější úmysly rodiny panující. Zprvu odporoval Windischgrätz zámyslu císařskému co nejúsilovněji, jen pro ten případ souhlasil s resignací Ferdinandovou, „kdy by říšská rada dotkla se císařského veto, kdy by nutili císaře ku zmenšení vojska, kdy by obmezili jeho svrchované právo nad celým vojskem, kdy by chtěli vyjednávání a smlouvy s cizími státy učiniti odvislými od prozatímného svolení anebo dodatečného souhlasu sněmu říšského.“ Zároveň sepsal Windischgrätz na Hradčanech dvě proklamace, jednu pro odstupujícího císaře Ferdinanda, druhou pro nastupujícího císaře „Františka II.“, kteréž odeslal císařovně, aby v okamžiku rozhodném byly pohotově. Co týče se nástupce, radil Windischgrätz, aby podržel ústavu representativní Ferdinandem udělenou; to však že jest toliko jeho osobní náhled; „se stanoviska právního (prý) má arcikníže úplně volnou ruku, nejsa vázán žádným slibem dřívějším.“ V témž smyslu psal ještě krátce před událostí prosincovou císařovně Marii Anně list, kde praví: „Rozhodnulli se, nejmilostivější paní, Váš osvícený synovec (aniž by byl svědomím k tomu vázán) o tom, že dá své říši rozsáhlé formy ústavní, pak jest sobě, dynastii i národům povinen, aby k tomu svolil jen s výminkami,

poskytujícími záruku jeho potomkům, záruku budoucnosti národů jeho žezlu podrobených."

Jelikož však Windischgrätz dobře nahlížel, že pouhé korrespondence se vznešenou chotí Ferdinandovou, třeba byly sebe hojnější, nemohou nahraditi rádce, jenž by nadán jsa celou mocí státní neustále byl rodině císařské po boku, a jelikož sešedivělý ministr Wessenberg s dychtivostí neukrytou toužil po okamžiku, až sejme nástupce břímě vlády s jeho vetchých beder, bylo utvoření nového ministerstva, ministerstva činu, Windischgrätzovi hlavní úlohou. K tomu konci navrhnul císařské rodině svého švakra, knížete Felixa Schwarzenberga, jenž co rutinovaný diplomat a neohrožený vojín své nadání byl osvědčil. Při útěku císařově do Olomouce jest Schwarzenberg nejvyšším rozkazem v Herzogenburku vydaným povolán ke dvoru, aby sestavil nový kabinet. Nebyla to v době tehdejší úloha snadná; Schwarzenberg sám jen na úsilné doléhání Windischgrätzovo se v ni uvázal, ovšem že jen za podmínkou, kterou otázka abdikační jedním rázem zase do předu pošinuta. „Veliká úloha," tvrdil Schwarzenberg, „kterou pod záštitou panovníkovou na sebe béřu, nemá čáky, že by se zdařila, jestliže trůn nezaujme císař v plné síle věku i ducha." Podmínka ta byla zřetelná; Schwarzenberg nevnucoval rodině císařské svých služeb, ale jeho conditio sine qua non byla změna v nejvyšší osobě. Že přes to utvoření nového ministerstva jest mu svěřeno, dokazuje, že podmínka jeho dlouhému přání císaře samého vyhovovala.

Lze sobě pomysliti, že k tak důležitému výkonu státnímu, jenž v dějinách domu Habsburskolotrinského jen jednou, a to r. 1555 za Karla V. se byl přihodil, vzhledem k všelijakým formám, jichž dbáti bylo nezbytné, bylo mnohých prací přípravných potřebí. První prací byl kabinet sám, v němž „slova a skutky každého člena měly býti výrazem politiky celého ministerstva;" sestavení jeho bylo tak nesnadné, že Schwarzenberg v soukromém listu k Windischgrätzovi se diví, „že se dosud nezbláznil;" bez Bacha nechtěl se obejíti: „jeho ústavní ale přísně monarchické smýšlení, jeho rozhodně parlamentární nadání, jakož i jeho úplně čistá soukromá povaha činí (prý) z něho nutnou část nového ministerstva. Nedostatečným jeho vědomostem o mnohých vnitřních poměrech provincií," dokládá Schwarzenberg, „odpomůžeme volbou několika dobře zpravených a spolehlivých státních sekretářů." O Schmerlingovi nechtěl Schwarzenberg slyšeti; „Schmerling jest ultraněmec," žehrá Schwarzenberg Windischgrätzovi; „ostatně o provinciích *nemá rovněž žádných vědomostí!*"

Konečně sestaven kabinet okolo polovice listopadu; v jednom z prvních jeho sezení sdělil Schwarzenberg svým kollegům, s jakým úmyslem se zanáší císař Ferdinand, od něhož nedá prý se ničím odvrátiti. Den co den nyní abdikace Ferdinandova a zhotovení státních spisů k tomu konci potřebných tvořilo předmět porad ministerských. Gordický uzel uherský vyžadoval ovšem největší obzřelosti; vždyť i maďarský episkopát, o jehož vlivu na lid obecný nemohlo se pochybovati, ve zvláštní representaci ke dvoru Olomouckému odeslané, pochyboval, že by král mohl býti o věcech uherských dobře zpraven, tvrdil, že jmena královského drzým způsobem jest užito, vysloval naději, „že

J. V. pamětliv jsa přísahy, tak často a tak slavně potvrzené, dovede odvrátiti od své osoby královské hroznou zodpovědnost, kterou válka tak nesvatá a krvavá trůn jeho obsypává, že dovede protrhnouti osidla mrzké falše, ve která jej zapletli ošemetní rádcové.“ Nestaneli se tak, pokračovali biskupové maďarští, „kdož vrátí veličenstvu královskému původní čistotu, kdož obnoví víru a důvěru v slovo panovníkovo a v přísahu královskou!“

Ač byli „ošemetní rádcové“, o nichž také církevní hodnostáři maďarští snili, větším dílem výplodem bujné fantasie, zněla slova jejich přece co výstraha, aby při resignaci Ferdinandově bylo co možná nejvíce šetřeno forem právních. Přívrženci státního práva uherského kladli na to váhu, že král uherský jen s vědomím a spolupůsobením říšského sněmu může vzdáti se koruny, že panovník nový nastoupě vládu musí ihned svolati stavy, jelikož jen diplomem inauguračním a korunovací nabývá jeho panovnická moc plné právní platnosti. Toho náhledu byl asi také bývalý sedmihradský dvorní kancléř baron Jósika, jejžto Schwarzenberg k návrhu Windischgrätzovu k sobě povolal, aby mu byl rádcem při zhotovování státních spisů, pokud se Uherska týkaly. Jósika bral z toho pohoršení, že nová vláda tak málo si váží stanoviska právního vzhledem k Uhersku; „také Ferdinand II.,“ pravil Jósika, „roztrhl majestát svého předchůdce, ale až po bitvě Bělohorské, nikoliv před bitvou.“ Oslyšev rady té, dal Schwarzenberg na jevo, že nechce býti pouze representantem nové silné vlády, nýbrž — *nového systému vládního*, dávajícího výhost všem formám z dob předbřeznových zděděným. Jediná věc zdála se mu býti důležitou, a to bylo mládí nastupujícího panovníka, jenž tenkráte čítal teprva 18 let; kdežto král český již čtrnáctým rokem nabývá plnoletosti, neurčovalo státní právo uherské ničeho jiného, leč aby měl nástupce „aetatem legitimam“. K tomu konci dal Schwarzenberg především arciknížete Františka Josefa prohlásiti za plnoletého, načež bez odkladu učiněny veškeré ostatní přípravy, jichž zakončením bylo drama ze dne 2. prosince.

Císař Ferdinand zatím čím dále tím více toužil po odpočinku; ovšem že také (jak píše Helfert) dostavovali se „okamžikové, ve kterých se smýšlení jeho změnilo, kde začal pochybovati, kde zdálo se, jako by byl zapomněl na přání, které tak dlouho byl choval, které tak často a tak úsilovně byl vyslovoval — kde o tom mluvil, *že zůstane.* Bylť to všelijaké vlivy z různých stran na něj působící.“ Nerozhodnost, jakou Ferdinand v posledních okamžicích na sobě jevil, dá se ovšem snadno pochopiti. V té situaci trapné zajisté jen urychlení přípravných prací mohlo vybaviti odstupujícího císaře z napjetí mysli, které i muži železnými čivy se honosícímu snadno bylo by nesnesitelno.

Konečně nadešel památný okamžik. Z rána dne 2. prosince pevnost Olomoucká, obyčejně tak jednotvárně klidná, přioděla se zvláštní tvářnosti; po ulicích panoval neobyčejný ruch a zrak i pozornost všech obráceny k residenci arcibiskupské, kam ze všech stran sjížděli se členové císařské rodiny, jakož i veškeré dvořanstvo, pak ministři a jiní vysocí hodnostáři civilní i vojenští, byvše na osmou hodinu ranní ke dvoru obesláni. Mezi posledními poutali k sobě největší pozornost Windischgrätz a Jelačić, kteří den před tím z Vídně se byli dostavili.

Očekávání všeobecné bylo tím větší, že jenom přeskrovnému počtu autorit ke dvoru sezvaných známo bylo, jak velikých věcí budou svědky, a také zasvěcenci byli vázáni čestným slibem, že všecko přísně zachovají v tajnosti. Ani bratři arciknížete Františka Josefa netušili, jaké překvapení je očekává; vždyť se nastávající císař rakouský ještě dne 1. prosince obvyklým způsobem účastnil Rauscherových přednášek o právu kanonickém: komuž bylo by připadlo, že cesta jeho povede ze školy rovně na trůn císařský! Jediný arcikníže Ferdinand Maxmilian se čehosi zvláštního domýšlel, anť před tím mimochodem prohodil, „že zajisté mají pro Františka zase nějaké místodržitelství pohotově.“ I ostatní členové rodiny císařské v úplné nejistotě jsou pozůstaveni; krátce před osmou hodinou se ještě arcikníže Karel Ferdinand tázal ministra války, co se to dnes semlelo, že již k osmé hodině ranní jest sem obeslán?

Sotva že udeřila ustanovená hodina, rozevřely se dvéře, vedoucí do císařských komnat, a do síně trůnní vstoupili generální pobočník císařův kníže Lobkovic, za ním Ferdinand Dobrotivý a Marie Anna, provázeni nejvyšším dvorním maršálkem knížetem Fürstenbergem. nejvyšší hofmistrovou landkraběnkou Fürstenbergovou, po nich arcikníže František Karel s arcikněžnou Žofií, konečně arcikníže František Josef. Vedle těchto osob nejvyšších nalézali se již v trůnní síni, očekávajíce příchod císařův, ostatní arciknížata, ministři, Windischgrätz, Jelačić, hrabě Grünne a legační rada Hübner. Ostatní hodnostáři naplňovali vedlejší síně, hoříce nedočkavostí, co asi nejbližší okamžení přinese.

Ferdinand usednuv na místo připravené vytáhnul spis a četl: „Důležité příčiny přiměly Nás k neodvolatelnému rozhodnutí, vzdáti se koruny císařské a to ve prospěch Našeho milovaného synovce pana arciknížete Františka Josefa, jehož jsme za plnoletého byli prohlásili — když se Náš milovaný pan bratr, nejjasnější pan arcikníže František Karel, Jeho otec, vyjádřil, že se práva nástupnictví Jemu dle platných domácích a státních zákonů přináležícího, ve prospěch Svého nadjmenovaného syna neodvolatelně vzdává.“ Na to jal se kníže Schwarzenberg předčítati příslušné spisy státní: plnoletost arciknížete Františka Josefa, odříkání se arciknížete Františka Karla ve prospěch tohoto svého syna, konečně slavné vzdání se vlády dosavadního císaře Ferdinanda V. Po té podepsal Ferdinand a po něm František Karel, konečně Schwarzenberg listinu odříkací, načež postoupiv mladistvý císař pokleknul před Ferdinandem; tento nakloniv se objal svého synovce a svým prostosrdečným spůsobem řekl: „Žehnej tě bůh, zůstaň jen hodný, bůh tě ochrání, rádo se stalo!“ *) Podobným způsobem holdoval nový panovník i císařovně Marii Anně a svým rodičům; pak obrátiv se k ostatním arciknížatům jednoho po druhém k srdci přivinul. Tklivou scénu zakončil Hübner, předčítaje protokol o průběhu abdikace sepsaný, jejž všichni přítomní — vyjímaje oba císaře — podepsali.

Dvůr se vzdálil a brzy na to se zpráva o veliké události roznesla po Olomouci. Téhož dne ještě oznámil kníže Schwarzenberg osobně udivenému sněmu Kroměřížskému, jak důležitý nastal obrat v dějinách rakouských. „Právo chrániti,“ vzkazoval Ferdinand Dobrotivý svým

---

*) Helfert, III. 329.

národům, „bylo heslem, štěstí národů rakouských rozhojniti, bylo cílem Naší vlády. Leč tíseň doby, patrná i neodkladná potřeba velikého a rozsáhlého přetvoření Našich forem státních, jimž aby průchod se zjednal byli jsme v měsíci březnu tohoto roku pilni, upevnili v Nás přesvědčení, že jest potřebí mladších sil, aby dílo veliké prospívalo a k prospěšnému konci bylo přivedeno. Nechť Všemohoucí popřeje národům vnitřního pokoje — nechť požehnání své na naše země v hojné míře rozleje.“

Skoro touže dobou, co se po sněmovně hrobové ticho rozestíralo, co se rtové mnohých poslanců vnitřním pohnutím chvěli a nejedna prsa bolně se svírala, udál se v nádraží Olomouckém podobný tklivý výjev. Hned po učiněné abdikaci dvořanstvo císaře Ferdinanda a jeho choti obdrželo rozkaz, aby se k odjezdu přihotovilo, a již po polednách se císařský povoz uprostřed vojska, stojícího v pořadí, ubíral na nádraží. Ve voze se mimo manžely císařské nalézali arcikníže František Karel s arcikněžnou Žofií; císař František Josef koňmo svého strýce doprovázel. Jelikož se v Olomouci nikdo nenadál tak rychlého odjezdu Ferdinandova, byl v nádraží jen nepatrný hlouček obecenstva, které v uctivém mlčení rodinu císařskou pozdravilo. Krátké loučení — a za malou chvíli zmizel vlak z očí diváků.

Ubíral se — ku Praze.

A když obyvatelstvo královské Prahy v neděli dne 3. prosince ze spánku procitlo, jak bylo překvapeno novinou, že v předešlé noci Ferdinand Dobrotivý se svou chotí do Prahy zavítal a že již dnes ráno svou pobožnost v chrámu Svatovítském vykonal! A podivení vzrostlo nejvýše, když baron Mecséry sezvav k sobě dopoledne redaktory Pražských listů, jim sdělil, že Ferdinand složiv se sebe korunu císařskou v zátiší královského hradu Pražského hledá útulku a oddechu!

Jsa stár $55\frac{1}{2}$ léta a panovav $13\frac{3}{4}$ léta Ferdinand navždy opouštěl veřejný život. První jeho skutek vládní byl, že z dlouholetého vězení propustil politické provinilce vlaské a polské; mezi činy posledními nejčelnější místo zaujímají svobody březnové, tvořící přechod k dějinám nového Rakouska. Mimo to padá do jeho panování stavba první veliké dráhy, dosud jeho jmeno nesoucí, zařízení první linie telegrafické, zahájení císařské akademie věd — samá to díla, připomínající, že volil sobě „rakouský Titus“ býti a slouti knížetem míru. Pokud mohl dostáti *této úloze* opravdu vznešené, necítil břímě vlády; tu nadešli bouřliví dnové březnoví a zkormoucený jeho duch viděl vůkol nedůvěru, nedorozumění, nevděk — konečně i netajenou zradu; i tu ještě osvědčil svou lidskost památnými slovy: „Do lidu nedám střílet!“ — ale naposledy přesvědčili jej, že třeba sáhnouti k prostředkům mimořádným. Tím také zrodila se v něm myšlenka, která pak 2. prosince spůsobem tak překvapujícím došla svého uskutečnění.

U nás Čechův zůstane král Ferdinand V. hlavně proto v dobré paměti, že více než kterýkoliv jeho předchůdce o to dbal, aby dostál slibu, přísahou korunovační učiněnému: „Chci práva země této nejen hájiti nýbrž i šířiti a rozhojňovati!“ Patent ze dne 8. dubna jest toho hlasitým svědkem; co Ferdinand II. státu českému odňal, to mu Ferdinand V. neváhal nahraditi. Že se ústavodárný sněm český dle úmyslů Ferdinandových nesešel, nebylo zajisté vinou královou; Pražská bouře svatodušní

je tím vinna, že se státní právo české nemůže honositi za vlády Ferdinanda Dobrotivého jiným rozhojněním, nežli patentem dubnovým; jest to tím žalostnější, povážímeli, čeho nabyli Uhři v posledních měsících vlády Ferdinandovy, a čeho po uznání zásady o právní souvislosti do dnešního dne požívají, ovšem že nikoliv nám Čechům na prospěch. Avšak nechť i uznání státního práva českého v ohledu praktickém neneslo skutečného ovoce, máme ještě jiné příčiny, abychom žehnali památce Ferdinandově: *onť první opět seznal zásadu rovného práva všech národů.* „Každá národnost nalezla u Nás povždy ochrany a seznala Nás co pečlivého pěstovatele svého klidného vývoje; v tomto směru chceme povždy pokračovati, i nebudeme toho trpěti, aby jedna národnost potlačovala druhou; rovné právo všech jest naším účelem, jehož chceme se dodělati na základě zákonů ústavních . . .“

Nemohl slovo své učiniti skutkem, ale také ho nezrušil.

Cařihrad.

Obraz cestopisný

od

Jos. Wünsche.

(Dokončení.)

Umdlévá zpěv, umdlévají pohyby — utlumené řvaní zaznívá již jen jako bouře, která se vzdaluje. Avšak pojednou náčelník k novému možnoli ještě rychlejšímu rytmu zatleskal. Dervišové znovu nemilosrdně sebou házejí, nový strašlivější ze sebe vydávají řev a pot potůčky řine se jim po obličejích i po celém těle, bílý šat celý již prosáklý k tělu těsně přiléhá.

Po zábradlí pavláčky rozvěšeny jsou malé bubínky, po stěně čelné zavěšeny nejrozmanitější nástroje sekací a bodací: nože, dýky, ostny, sekáčky, sekerky; dervišové v jisté svátky ke všemu tomu tělo své ještě i bodají a sekají do krve.

Zatím rozličné věci jako voda v láhvích, prádlo, šatičky dětské a j. přinášejí se a šeihovi předkládají. Ten dechem svým je posvěcuje; od něho pak nesou se dále ke řvoucím, i z těch každý dýchá na ně: tak stávají se věci čím dále tím světějšími. Přicházejí nemocní, lidé dospělí i děti něžného věku. Z dospělých jeden po druhém uléhá před šeihem; ten pak z obou stran držán dvěma derviši na příč přechází přes nemocného. Děti kladou se vždy 3 vedle sebe — i přes ty kráčí šeih a přes ně na místo své opět se vrací. Jsou uzdraveny. Hamerník na něj! —

Řvaní slábne, již je to jen temné brnčení. Ještě jednou všichni jedním hromovým hlasem zařvou: „La illahe il allahi ve Mohamed

resul üllahi“ — pak ticho, ticho hrobové, ještě trapnější než dřívější hluk. Šeih k čelné stěně obrací se obličejem, ostatní za ním do řad se staví, na zem se vrhají, vstávají a opět líbají zem. Potom všichni tiše se modlí s rukama rozevřenýma. Konečně šeihovi hluboce se poklońujíce rozcházejí se v široké pláště zahaleni. Jsou prý to lidé nejrůznějších stavů a zaměstnání, i vojáci jsou prý mezi nimi. Tvoří tak jen jakési bratrstvo.

Opustivše utichlou mešitu projdeme se po rozsáhlém pohřebišti Skutarském. Rozjímáme o tom, co z kterého náboženství Muhamed podržel. Z mnichův našich stali se derviši, ne však již za proroka samého nýbrž teprvé za následovníků jeho, buď za Aliho neb Abubekra. Dervišů je prý asi 30 rozličných řádů, jež pokrývkou hlavy se rozeznávají; povinností jejich jest, aby alespoň dvakrát za den modlili se 7 tajemných jmen Nejvyššího. Mnozí z nich potulují se žebrotou po rozličných zemích muhamedánských, šálí a mámí při tom také lid, který namnoze i co svaté je ctí. Bývají velmi fanatičtí. —

Zítra je pátek t. j. turecká neděle, a tu světí jiný řád, *dervišové tančící*, kolotavou bohoslužbu svou. Navštívíme také jejich klášter. Po 2. hodině odpolední vystupujeme z Galaty do Pery známou nám již „rue Vojvoda;“ v Peře pak po straně levé uzříme malý smutný hřbitůvek. Po straně pravé pak právě proti tomuto pohřebišti nalézá se mezi pěknými hrobkami klášter dervišů tančících. Jsou to tak zvaní Mevleviové, od učeného Mevlana ve 14. věku založení. Posud pak dervišové řádu toho vzdělaností svou nad ostatní vynikají a proto také nejvíce jsou ctěni.

Zaplatíme čtvrt medžidie bakšiže a vstupujeme do síně prostranné, osmihranné a v slohu maurském bohatě ozdobené. Podlaha je vyleštěna, všecko čisto a vkusně upraveno. Kolem opět sličná pavláčka, spočívající na sloupech jako ionských. Na těch pak postaveny útlejší sloupy korintské a drží strop bohatě vykládaný. Zůstáváme pod pavláčkou hned u vchodu. Proti nám je čelná stěna ozdobená mnohými obrazy a průpovědmi z koranu ve zlatě vyvedenými; ve stěně té jsou dvě podélná okna, jimiž máme čarokrásný rozhled po Bosporu a po březích asijských.

V síni sedí asi 17 mužů kolem na podlaze, nohy křížem. Zahaleni jsou v barevné pláště. Na hlavách mají vysoké šedé plstěné čepice. Sedí tiše a tiše se modlí. S galerie hudba zaznívá, hlavně pak flétna příjemně tu vyniká jemnými a dojemnými melodiemi svými. Pojednou všichni mniši vrhnou se na zem. Pak opět usednou a tiše se modlí. Povstávají. Vážným krokem jeden za druhým ubírá se kolem. U čelné stěny vždy dva proti sobě se kloní. Tak obcházejí už po třetí. Nahoře počínají zpěv na spůsob našich žalmů, k tomu pak bubínkem tluče se takt nejdříve $^3/_4$, který později ve $^2/_4$ a konečně ve $^4/_4$ přechází. Dle taktu toho pak jeden po druhém pokloniv se počíná tančiti. Z počátku pomalu se otáčí, znenáhla rychleji. Svrchní pláště už dříve odložili a otáčejí se v širokých, bílých hábitech, jež odstředivostí při tanci v kužel se rozšiřují. Ruce každý vzhůru zvedá, oči pak zavírá jako k líbeznému spánku.

Šeih jejich, postava vážná a ctihodná, sedě u čelné stěny netančí; hlava jeho je zelenou čepicí pokryta. Tři jiní dervišové přisedli k němu. Všickni pak ostatní tančí a sice dva z nich otáčejí se uprostřed kola, ostatní pak kolem nich se pohybují; tančí vůbec od pravé k levé. Vypravovali mně, že tancem tím představuje se jaksi harmonie těles nebeských. Oba dervišové uprostřed, kteří patrně jsou tanečníci všech ostatních cvičenější, představují slunce i měsíc, ostatní pak v kruhu kolem nich jsou jako jiné planety. Allaha velebí tak co moudrého původce oné harmonie. Dojem, jenž učinili na nás včera dervišové řvaví, byl hrůzyplný: co dnes tu u tančících vidíme a slyšíme, všecko líbezno.

Ustává hudba, ustávají i tanečníci. Vážným opět po síni kráčejí krokem. Po chvíli pak s hudbou i tanec opět počíná, ale v tempu změněném. Když pak takto i po třetí potančili, všichni kolem do kola na zem se vrhají. Napřed šeih a pak jeden ze středu jejich modlí se hlasem dojemným. Opět se procházejí, při čemž každý následující všem předešlým ruku líbá. Šeih jde první, ten nelíbá nikoho. Když pak konečně všichni jedním mocným hlasem byli zvolali: „La illahe il allahi" a t. d., k čelné stěně posledně se poklonují a pozpátku jeden po druhém kolem nás odcházejí. Několik vážných stařečků mezi nimi a dva jinoši, kteří roku dvacátého sotva překročili: jeden vychrtlý jak smyčec, druhý boubelatý jako soudeček.

Dlouho ještě rozhlížíme se tu po lesklých vlnách Bosporu. Proti nám čarovné břehy Skutarské se svými paláci, zahradami a kiosky. Lákají nás k sobě kouzelným půvabem svým, jemuž tak těžko odolati. Vše jako by k sobě nás zvalo: Pojď, požívej krásy té a buď šťasten! A Turci? Zavírají oči a tančí. Kolem pojíždí loď za lodí a každá nové myšlenky přiváží a nové důmyslné výrobky práce lidské, kterou jeden národ nad druhý hledí vyniknouti. Národové evropští závodí mezi sebou na čestném kolbišti vědy a umění. A Turci? Zavírají oči a tančí. Vždyť veškeré žití národa tureckého není než liché živoření, malátné potácení se ze dne na den, žití beze práce, bez pokroku, beze cíle vznešeného — není nic než kolotání se zavřenýma očima, nevidoucíma černé budoucnosti.

Zahynou!

XIII.

Mnozí tvrdí, že rodinný život u Turků tak velice je ubedněn, až skoro ani možno není, by nezasvěcené oko cizincovo tím hustým závojem proniklo, který islam kolem rodinného života byl si upředl. Tudíž že rodinný život turecký nedá se vůbec ani posuzovati. Ale nechť jakkoli jest ubedněn, docela uzavřen není. Jsou steré případy, že i Turek s rodinou svou musí na veřejnost, a tím sebe i rodinu svou veřejnému posuzování vystavuje. Po celý čas, kdy v Turecku jsem meškal, ať již v hlavním městě, ať po cestě na železnici neb na lodi, hojně naskytovalo se mi příležitosti pozorovati rodinné poměry turecké. Co den jsem znamenal, jak pečlivě rodina turecká vychovává děti své. Na ulicích jen velmi málo dětí viděti; jsou doma pod dohlídkou. Potkášli

pak přec tu i tam dítě nějaké, slušně si ve všem počíná, čistě je ošaceno; po uličnících, jimiž města naše se honosí, v Cařihradě není památky. Vznešené matky dítky své s sebou na procházku vozí; kolikrát pozoroval jsem na lodi, jak vznešený Turek ve zlaté uniformě a ozbrojený až po oči přeněžně se svým nemluvňátkem se zabýval, je choval, hýčkal a jemu prozpěvoval. Jeli vzdělání hocha tureckého skoro naskrze nedostatečno, je vzdělání dívky pranepatrné. Mladé Turkyně zůstávají skoro v úplné nevědomosti; chodí ovšem i ony po nějaký čas do jakés takés školy, kde jim vštípí se některé základní náuky koranu; mimo to cvičí se i v šití, vyšívání, v tanci a jiných věcech, jimiž domácnosti by prospěly a muži svému staly se příjemnými. Život ženy turecké je život révy, jež po pni pevném něžně se vine. Vždy a ve všem na muži svém žena turecká je závislá. Z pravidla nesmí ani do kostela, neb dle náboženství muhamedánského duše ženská není nesmrtelná.

Když Turek tak dalece dospěje, že si může svůj vlastní krb zaříditi, volí svobodně dámu svého srdce. Obyčejně však i u Turků starostlivé matinky samy dítěti svému opatřují ženicha neb nevěstu. Bývalo tak již za Mitrovice, jenž dotýká, že mládenec „více se musí skrze zprávu žen přítelkyň svých nežli očitě ženiti; neboť ony mu povědí, kde krásná, pěkná a bohatá panna jest.“ Poměry peněžní při tom i v Turecku veliké jsou důležitosti. K dlouhému a zapletenému vyjednáváni mají dámy turecké jak při svých návštěvách soukromých tak i v lázních veřejných času až nazbyt. Krasavice turecké z pravidla již v 13. roce svém přicházejí „pod čepeček“. Ale krása jejích tak rychle odkvetá, že vdané Turkyně, jimžto jde 35. rok, patřívají už mezi matrony. Sňatek sám pak odbývá se asi v tomto spůsobu. Nevěstu vyžaduje si ženich za pomoci dvou přátel svých, kteří za dveřmi ovšem zavřenými nevěsty se tážou, chceli na př. státi se ženou Jusufa, syna Ismailova. Potakáli nevěsta, což samo se rozumí, ubírá se ženich s přáteli svými, se svědky a se svým imamem ku kadimu, kam též imam nevěstin se dostavuje. Zde pak snášejí se na všech podmínkách sňatku, jakož i na tom, jak paní bude opatřena, kdy by snad muž dal se s ní rozvesti. To vše když řádně se zaznamená, prohlásí oba imamové, že ženich a nevěsta před bohem zasnoubeni a spojeni jsou co Adam a Eva, co Muhamed a Kadidža. To po třikrát se opakuje, tím pak vlastní ceremonie náboženská jest ukončena. Několik dní po tom účastníci svatby navzájem se obdařují, načež nevěsta v pečlivém vystrojení od přátel ženichových do domu jeho bývá přivežena. Zde pak teprvé po společné hostině a po zvláštní modlitbě imamově nevěsta stává se paní domu.

Nad ženou svou má Moslemín úplnou moc a mohl by tohoto plného práva svého tím snáze zneužiti k týrání manželky své, že domácnost jeho před zraky cizími i před soudem úplně jest uzavřena. Že však málo slyšeti o stescích žen tureckých a že hlavně i vychovávání dítek velmi dobře se daří, z toho lze souditi, že ve svazku manželském i tam dobrá shoda není věcí řídkou. Paní ovšem oddána je vůli mužově a ráda plní každé jeho přání, jelikož je přesvědčena, to že cíl jejího života; všechen čas svůj a všechnu píli svou věnuje jen muži svému,

své domácnosti a vychovávání svých dítek. Mnohá paní ve svém oboru úplnou má samostatnost, mnohá paní má i veliký vliv na svého muže; „pantoflíček“ ani v Turecku není věcí neznámou.

Harem je dobrému Moslemínu chrámem domácnosti. Jsouli střevíčky přede dveřmi haremovými, vidíli tedy, že cizí paničky u ženy jeho jsou návštěvou, nevchází tam nýbrž čeká klidně, až návštěva odejde. Že vetřelec drzost svou smrtí splácí, je věcí obyčejnou. Jeli Moslemín dlužník pronásledován netrpělivým věřitelem, rád utíká se do haremu; tam věřitel práva svého pozbývá.

Jelikož žena turecká od světa tak jest odloučena, není skoro ani možno, aby nevěry se dopustila. Však staneli se to přec, neb odhalíli před cizincem svůj obličej, smí muž její dáti se s ní rozvest, ovšem že pak dle úmluvy musí ji zaopatřit. Na mravopočestnost se v Turecku velmi mnoho drží. Ovšem že se také často krasavice turecká jednotvárného života haremového nabaží. Dlouhou chvíli, jež ji trápí, hledí ukrátit si jak jen možno; jezdí procházkou po Peře a Galatě ve vozích překrásných, s nádhernou družinou neb bez ní; zde pak v hlavních ulicích před bohatými a skvostnými krámy dává často zastaviti a z vozu evropským výrobkům se obdivuje, ale nevystupuje z něho nikdy. Někdy dává si zboží přinášeti do vozu. Tu zaplétají prý se milostná dobrodružství s krámskými mládenci, o kterýchžto dobrodružstvích se v Cařihradě celé kroniky vypravují. Ačkoli tu zajisté velmi mnoho přibásněno, něco vždy přec je pravdivo. Již náš Mitrovic vypravuje: „Té ženské chytrosti nemohl jsem se dosti nadiviti a často jsem se s janičarem, zpomena na to, tomu smával.“ Mluví totiž o fortelné „jedné Turkyni, kteráž s naším Mustafou janičarem známa byla. Ta byla mladá a dosti pěkná žena — — ta paní měla muže velmi obstárlého, kterýž jí také nevěřil“ . . . A tak dále, čím dále tím krásněji!

Zastavíli kdesi takový kočár, dosti máš příležitosti obdivovati se nevídané kráse. Obyčejně nezůstáváš od ní nepozorován a tu často — jen náhodou! — se stává, že „jašmak“, pavučník její líční, ke krku padá, a obyčejně pak i „feridžis,“ svrchní plášť hedbávný, přes plná ramena se shrne, tak že spatříš i hedbávný neb sametový živůtek modrý, červený neb žlutý, jenž ku formám okrouhlým těsně přiléhá. Když pak to dítě vidouc se pozorováno tak nevinně se na tebe usměje a černé oči svoje na tebe upře, lituješ, že té krásy tak málo ve světě. Co však mimo to ze sprostších žen chodí po ulicích Cařihradských, jsou obličeje naprosto ošklivé. Tu ovšem není divu, že Mitrovicovi Turkyně valně se nelíbily, „však obzvláště nic pěkného nebyly, všecky snědé, černooké a barevné vlasy i obočí měly“. . . .

Obchod s lidmi, hlavně s otrokyněmi, v Cařihradě nyní již vymizel. Však myslíme tu jen obchod ve velkém. Tržiště, kde otroci a krásné otrokyně kupcům na odiv bývaly vystaveny, pusto jest nyní a opuštěno; mnohé mocnosti evropské, kterým obchod s otroky na západě hezký peníz vynášel, na toto turecké barbarství tak dlouho ukazovaly a žehraly, až vysoká porta tržiště to zrušila. V malém však obchod s otrokyněmi trvá dále a posud velmi dobře se vyplácí. V Ca-

řihradě je veřejným tajemstvím, že za nynějších dob mnohé paní turecké a to paní velmi vznešené a manželky vysokých úředníků obchod s otrokyněmi samy provozují. Vyhledávají totiž u obchodníků děvčátka nejkrásnější, vychovávají je ve svém vlastním paláci a cvičí asi po tři léta ve všem, co u Turků za vzdělanost se považuje. Když pak ty krasotinky dorostou, vznešené vychovatelky jejích v otevřených kočářích po procházkách s nimi jezdí a na odiv je staví; závoj jim dávají tak jemňounký, aby ten, kdo platit může, i pod závojem dosti mohl viděti. A vzplaneli srdce jeho, až i 10.000 zl. za lásku svou vyplácí. Takto vychované otrokyně čerkeské hlavně prý pro palác císařský jsou hledaným zbožím. — —

Jak narodil se Moslemín, tak z pravidla také umírá: totiž beze vší pomoci lékařské. Jest fatalistou a proto s klidnou myslí a bez bázně každému blížícímu se neštěstí i smrti hledí vstříc. Však by se nestalo, kdy by Allah tomu nechtěl. Hledět předejíti nemoci bylo by tolik, co vzpouzeti se proti vůli boží; netečností tou pomírá mnoho lidí, kteří by řádnou pomocí lékařskou jinak na živě zůstávali. I když smrt již na jazyku, leda že několik veršů z koranu se odříká a pokoj vykouří; o lékaři pak ani slechu. Dokonáli nebožák, příbuzní jemu oči zatlačí a tělo pravým bokem k Mekce položí. Pak přichází imam a říká modlitby. Tělo se umývá, maže, do roušky zavíjí a nejdříve před mešitu a odtud pak na hřbitov se odnáší. Muže nesou muži, ženu ženy. Mrtvolu hned na druhý den pohřbívají. Praviť koran: patříli nebožtík k vyvoleným, co nejrychleji dopraven buď na místo svého určení; patříli však mezi zatracence, rychle se ho zbavte! Jelikož také žádné úřední prohlídky mrtvol není, ne bez příčiny za to míti můžeme, že nejeden polomrtvý neb zdánlivě mrtvý pochován bývá.

Pro spravedlivého, jenž přijde mezi vyvolené, nesluší se hořekovati; jelikož ale každý nebožtík od přátel za spravedlivého je považován, při pohřbu tureckém nikdy nesmí se plakati neb bědovati. Bez hudby a v tichosti béře se turecký pohřeb na hřbitov. Jen někdy a to hlavně, umřelli nějaký boháč, který platit může, pěje imam žalostné zpěvy umrlčí několikrát za den s vysokého minaretu některé mešity. Slyšel jsem jednou k poledni takový zpěv umrlčí široko daleko rozléhající se s minaretu Aje Sofie; i neslyšel jsem v životě zpěvu podobného, tak pronikavého a hrůzného. Přátelé a ctitelé prokazují nebožtíku poslední úctu svou tím, že co možná každý hledí se súčastniti při nesení mar, třeba jen na chvilku bylo. Každý chytá se jich při zadním konci, za ním druhý, a tak jeden druhého ku předu vždy postrkuje. První z předu pak odstupuje docela. Jeli nebožtík osoba vznešená, povstává tak často u mar veliká tlačenice.

Cařihrad má valné množství starých hřbitovů. Skoro v každé ulici neb uličce najdeš jich několik. Proti ulici ohraženy bývají vysokou zdí a zamřížnými okny. Ze stran ostatních pak domy kolem jsou zastaveny. Jsou to věru utěšená místečka, plná elegické poesie. Nebožtíci staletí už odpočívají tu ve stínu cipřiší. Hroby turecké bývají 3—4′ hluboké; nebožtíky do nich kladou tak, aby pravou stranou těla svého k Mekce byli obráceni. Pak několik prken šikmo přes ně položí, aby se jich země nedotýkala, jich netlačila. Když hrob jest za-

sypán, odstoupí imam na několik kroků, zavolá nebožtíka třikráte jmenem a upozorňuje ho, aby nezapomněl, co v soudný den má odpovídat. — Do hrobu, v němž jeden již odpočívá, nikdo více nesmí býti položen; tím hřbitovy tak velikého města nad míru se rozšířily. Na malých hřbitůvkách v ulicích samých je nyní již rov na rovu, v těch nemůže se pochovávati více; za to ale dále kolem Cařihradu roste množství nových a rozsáhlých hřbitovů.

Turci věříce, že jednou z Evropy do Asie zpět budou zatlačeni, dávají, pokud mohou, ve Skutarech se pohřbívati. Od kláštera řvavých dervišů klikatými ulicemi Skutarskými vždy výše jsme vystupovali na vrchol pahrbku, na jehož severním svahu Skutari, město živých, na jehož jižním svahu však pověstné Skutarské „město mrtvých“ se rozkládá. Zvolna sklání se tu tajemný les cipřiší skoro až k moři Mramorskému. Překrásný odtud rozhled: skoro závidíme těm nebožtíkům, že jim popřáno, na tak líbezném místě sníti věčný sen. — Však v temném stínu lesa cipřišového stojí ještě jiný les, hustý les bílých mramorových pomníků; cipřiše tu na cipřiši, hrob na hrobu, pomník na pomníku. Jsou to vždy dva sloupy mramorové asi sáh zvýší; na jednom z nich vytesán bývá turban neb fez a opatřen zlatým jmenem. Postaveny jsou u hrobu ne však na hrobě, aby nebožtíka netížily. Pomníky žen nemají turbanů, ale nahoře ve špičku vybíhajíce, bývají opatřeny leknínovým listem. Přemnohé hroby květinami jsou ozdobeny; mimo to pak mnohý hrob ohražen je jako velikou klecí drátěnou.

Na hřbitovech tureckých bývá živo a veselo; Turci nestraní se nebožtíků svých, neštítí se hřbitova, naopak právě hřbitovy jsou jim co nám sady veřejné. Tam hlavně paní turecké s dítkami na procházku si vycházejí; dítky kolem si hrají, kdežto matinky po kamenech se usadivše rozmlouvají a papirosy kouří.

Rodiny vznešené, jež spříbuzněny jsou s rodem panujícím, aneb členové rodu císařského buď v mešitách samých dávají se pohřbiti aneb u mešit zvláštní hrobky sobě staví. Hrobky ty bývají z mramoru krásně vyvedeny; nezřídka jsou to pravé mistrovské kusy tureckého stavitelství. Jdemeli ve Stambulu od mešity Jeny-džami ulicí hlavní, spatřujeme v pravo v levo stavby mramorové, jež od sousedních domů valně se liší; jsou to hrobky rozličných císařů a velmožů i rodin jejich. Skoro celá ta hlavní silnice hrobkami je vroubena. Hrobky takové často za jediný den se naplňují; neb panovníci turečtí zhusta nešetří ani bratří ani příbuzných svých. Otcové vraždí syny, synové otce své. Bratr dostupující stolce vladařského celou řadu bratří svých dává povražditi. Tak na př. uškrtil Mahmud III. všech 19 mladších bratří svých; však ani toho mu ještě nebylo dosti: i deset žen otce svého, jež byly v stavu požehnaném, do hlubin mořských uvrci dal! Turecká kultura!

Překrásné hrobky viděli jsme u džamie Sulejmanovy; jsou to skvostné budovy mramorové, jejichž vrch v báň je sklenut. U hrobek těch i školy jsou založeny; dospělí žáci škol těch provázeli nás z jedné hrobky do druhé a mnoho krásného ze života nebožtíků nám vypravovali. Místo, kde kdo odpočívá, označeno je velikou, drahými látkami

potaženou rakví; u hlav sloup s turbanem; jeli kolem turbanu červená stužka ovinuta, sešel nebožtík smrtí násilnou. Bylli panovníkem, tu nad katafalkem jeho zvláštní drahocenný baldachýn se vznáší. Paní, děti i nejbližší příbuzní jeho odpočívají tu obyčejně kolem něho. V jedné z hrobek těch viděli jsme i obraz mešity v Mekce i s okolím plasticky znázorněný spůsobem namnoze dosti drastickým; tak na př. k naznačení stromořadí nabito tu hřebíků.

XIV.

Říše turecká vznikla i zmohutněla jediné náboženstvím Muhamedovým a evangeliem jeho, koranem. Koran je základ její velikosti, koran je základ její záhuby. Islam zatracuje vše mudrování a vše vědění, žádát jen slepou víru; uchvátil člověka v nejvnitřnější a nejsilnější slabosti jeho, v egoismu, v sobectví, rozohnil lidskou chtivost statků vezdejších a blahobytu, a to hlavně nadějí na bohatou kořist válečnou. Udatným bojovníkům sliboval odplatu rajskou a nejrozkošnější život nebeský. Islam nežádal nic zadarmo, každé službičky sebe nepatrnější odměňoval štědře, bohatě, a kde nedostávalo se hotových, dával úpis na rozkoše nebeské. Tím stalo se, že hned tisícové tasili své meče: kdož by váhal, když i umírající nabývá života mnohem bohatšího a skvělejšího. Těmi faktory ohromná říše turecká vzrostla v době strašně krátké; pod ranami jejími křesťanství se otřásalo ve svých základech. Islam miliony lidí ve třech dílech světa sepjal v okovy duševní i tělesné.

Ale jako každá vášeň samu sebe tráví, tak i tento fanatismus náboženský během časů musil vychladnouti. Jakmile Moslemín statků vezdejších nabyl, počal v klidu jich také požívati; již zde na zemi hleděl sobě vytvořiti ráj, jejž prorok teprvé na onom světě mu sliboval. I oddal se nečinnosti, rozkošem. Podnikavost jeho byla ta tam; břitký meč, jehož blesků druhdy mocné děsily se říše, v pochvě zrezivěl, a když pak po čase Moslemín k novým výbojům a výpravám válečným se vzchopil, hle meč ten, před nímž někdy Evropa se třásla, stal se pojednou malomocným v ruce malomocné. Porážka za porážkou. Přestaly výboje. Tu však počalo nedostávati se bohaté kořisti a pokladů vezdejších. Kde vzít nyní prostředky k životu rozkošnému, jenž Moslemínu již stal se druhou přirozeností? Mocní jednotlivci počali zámožné poddané utiskovati, vydírati, olupovati. Zákon, jenž snad mluvil na ochranu obraných, mnohonásobně překrucován a obcházen. Tak mocná někdy říše turecká rozkošnictvím na venek stala se malomocnou, uvnitř pak rozežírána vlastní svou nemravností. Jak smutný to pohled! Pán utiskuje rolníka, celný obchodníka: vždyť místo své na vyšších místech tak draze koupil! Nad to pak i sám rád by se obohatil. Vyšší úředník vydírá okres svůj, vždyť si jej musil koupiti! Místodržitel vydírá úředníky i celou zemi, vždyť i on výnosný úřad svůj draze zaplatil! A každý spěchá chvatem zimničným, aby co nejdříve jen zbohatl: vždyť každým dnem může být sesazen! Tak hyne

rolnictví, hyne průmysl, hyne obchod, hyne vše, kamkoli pohledneš. Přichází neúroda, nedostatek všeho. Nelze platiti, zabavuje se. Bída nad bídu a všude chudoba,

Turecko dospělo na kraj záhuby. Obecná nespokojenost ve všech částech říše. Však to není říše! Toť těleso, jež neschopno jsouc k životu, ve své částky samo znenáhla se rozpadává. To muž nemocný, bídný, jemuž od těla malomocného úd po údu odpadává. Tak Řecko již před 40 roky svobody své sobě dobylo, i nescházelo věru mnoho, aby se to i Kretě podařilo. Srbsko a Rumunsko jen nepatrným poplatkem ročním posud uznávaly vrchmocí turecké; Albanii pak nikterak nelze věřiti. Když již i Egypt a Tunis dávno uznaly za dobré, odděliti se od hynoucí říše turecké, když v Arabii i v Syrii povstání za povstáním propukává, což tu divu, že i slovanšti bratři naši brannou rukou protestují proti nelidskému vydírání a týrání?!

Dobrá, říkají jistí lidé. Křivdy jsou tu do nebe volající — avšak tomu se může odpomoci. Opravy, reformy! — Ale zrovna s opravami je v Turecku největší kříž. Nesmíme zapomínati, že veškeré zřízení turecké, jak civilní tak i policejní a trestní zakládá se úplně na koranu. Na tom však nesmi se nic měniti, jelikož Muhamed byl prorokem již posledním. Mocná hierarchie, hájíc jak jinde tak i zde osobních prospěchů svých, novotám a opravám vší mocí se opírá. Při ní stojí ohromná většina lidu nevzdělaného, a dokud kněžstvo turecké o hloupost tak četnou a silnou bude moci se opírat, pravých a důkladných oprav provesti naprosto ani nelze. — „Tedy vzdělejte lid a osvěťte ho!“ Však právě to čelí zase proti koranu. Osvěta příčí se koranu. Lid turecký musí zůstati ve své nevzdělanosti, ve své hlouposti. V poměrech takových na opravy nějaké tedy ani pomýšleti nelze. To právě je záhuba státu tureckého, že nemůže vyvíjeti se dle požadavků časových, jelikož s nehybnými dogmaty náboženskými tak pevně srostl, zkameněl. Kámen ti nevzroste. Jen rozbiti jej můžeš.

Mnohý domýšlí se, že by Turecko nově mohlo zkvétati, kdy by osvícený panovník podporován jsa rovněž osvíceným vezírem a nejvyšším knězem a opíraje o vojsko naskrze mu oddané, vystoupil co obnovitel říše, kdy by jednou ranou jaksi náboženství od státní správy úplně oddělil a stát pak na základě moderních požadavků znovu upravil. Ale ani to vše, byť i možno bylo, nic by neprospělo, kdy by spolu i přirozenost Moslemínova rovněž se nepromĕnila. Turek musil by přestat býti Turkem. Tím zavadili jsme o novou otázku, o novou záhadu, již dlužno též objasnit. Dle koranu ustálily se i mravy, spůsoby, obyčeje, všecko myšlení, cítění a jednání Moslemínovo, dle koranu sestrojen celý Turkův život, na koranu zakládá se celá národnost turecká. Ale koran založen jest na vášni a hlouposti lidské. Hloupost lidská pak, kdy by ji sebe pevněji držel, přec ponenáhlu ze světa mizí. Osvětou tedy zviklá se časem koran, zviklá se i národnost turecká. Jižjiž někteří Turci — ovšem že jsou to posud jen řídké výjimky — učí se vědám moderním, vzdělávají se. Než vzdělávajíce se přestávají býti Turky, stávaji se Francouzi řečí a mravem. Vzdělaný Turek je nemožností. Zdeť jen krutá alternativa: buď vzdělanec nebo Turek. Proudu vzdělanosti odolati nemohou a moci nebudou: zahynou tedy co Turci.

Zahynou ve své národnosti i tenkráte, kdy by příznivý jim osud při panství v Evropě jich zachoval. Tak i jinak jsou ztraceni.

Však Moslemíny očekává ještě třetí záhuba, a ta je mathematicky jista. Zasluhujeť důkladného uvážení moment, jehož posud málo bylo všímáno. Pravili jsme, že islam ve věřících vzbudil touhu po penězích, po statcích vezdejších. Těch hojně nabýváno vítěznými výpravami válečnými. Když pak horlivost náboženská vychladla, tu že počalo potlačování a vydírání poddaných; tím pak že i na dále nabývali Turci hojných prostředků k žití pohodlnému, neboť sami při své nehybnosti málo dovedli vyzískati. Tolik s jistotou tvrditi můžeme, že šířící se osvěta tomu vydírání a okrádání poddaných konec učiní, ať dříve ať později. Odkud medle potom nabudou Turci prostředků, by slušně mohli býti živi?

Obchodem? Ne. Obchod v Turecku — myslíme tu rozsáhlý obchod světový — skoro výhradně jest v rukách cizinců. Tak na př. ze 7000 lodí plachetních a z 500 parníků, které nejrozmanitějším zbožím Cařihrad opatřují, tři čtvrti patří podnikavým Řekům a o poslední čtvrt dělí se teprvé ostatní evropští národové: Francouzi, Angličané, Vlaši, Rakušané, Armeni, Židé a též — Turci. Obchodem tedy Turek pramálo vyzíská, ano patrno tu, že obchod v jeho vlastní zemi obohacuje hlavně Řeka, úhlavního jeho nepřítele.

Průmysl, který Turci provozují, také za nic nestojí. To, co Turek vyrobí, kupují Turci jen nejsprostší a nejchudší. Kdo jen o groš zavadil, ohlíží se po zboží cizím, za to pak platí strašné peníze. Všecky větší podniky průmyslové v Turecku, továrny, dráhy železné, spojení paroplavební a t. d., vše je v rukách cizinců. Skoro se zdá, jako by Turek naprosto ničeho nechtěl vydělati, jako by cizincovi do kapsy hoditi chtěl i poslední haléře své, aby si za ně koupil hůl a mošnu žebráckou. Takovým spůsobem cizinec v Turecku finančně se zmáhá, Turek sám přichází a přijíti musí úplně na mizinu.

A tak i kdy by uchránil Moslemín náboženství své, i kdyby udržel národnost svou: v zámožnosti udržeti se nemůže a se zámožností klesne i společenské jeho postavení, klesne i váha ve vlastním státu jeho. To jeho bohatství nemá žádného požehnání, dýmem v rukou se mu rozplývá, lpíť na něm vzdechy a pláč nešťastných. Z někdejšího pána všemožného, z někdejšího boháče utiskujícího nebohou ráji, stane se nádenník, čeledín, žebrák. — —

Zkáza všude, záhuba a smrt. „Pavouk předivo své přede v paláci císařském a sovy strážný hlas zaznívá s jeho cimbuří.“

Muhamede, znáš tu píseň? . . .

Z nových zpěvů Elišky Krásnohorské.

Tesknota.

Pln tužeb a šeptů jest mladý háj,
v mé struny se loudí zas jarní báj —
a létat se učí zas mnohý sen,
nechť zlomeným křídlem, a tají sten.

Znám ještě ten švehol, toť jara vjezd,
a zas mi tak bolno i toužno jest!
Sněť každičká vítá se s ptáčkem svým,
jen mně zase divno, že nemám s kým.

I hledím, kde krouží se cesta v dál,
zda z kotoučů modrých by šátek vlál — —
Kol ve květu radost, v ní rosný žel —
jak po prvé zalkáš, žes osiřel!

U jezera.

Na rozchodu světlo s večerem,
okem v oku blankyt s jezerem.

Okem v oku, nechť i chmurno jest,
nechť je zora, nechť je plno kvězd.

Nedosáhle, věčně daleky,
okem v oku tanou na věky.

Okem v oku, v sladkém vidění,
věčné touze, věčném loučení.

Píseň Vltavina.

Hvězdná noc! Kol skály šumné reje,
vzdechy, ticho, toužné vanutí;
Vltava tam Vyšehradu pěje
dávnou, sirou píseň labutí.

Rozumíš, co jako zvony hučí
z ozvěn skalních svatohrůzný zvěst?
Neslyšíš, jak nadpozemsky zvučí
v rozehraném proudu zlato hvězd?

Vlny kol se oživily duší,
v nich i nad nimi hvězd na tisíc,
těch to hvězd, jež plály nad Libuší,
prorockou jí zjasňujíce líc!

Těch to hvězd, jež k duši její vzňaté
promluvily svými plameny,
velkosti a slávy věštby svaté
vyzářivše v národ nadšený!

Mluvte zas, ó hvězdy! Či jste němy
pro velebný, starý Vyšehrad?
Zapřely jste také této zemi
lepou mluvu Libušiných rad?

Vltavo, ty zapěj Vyšehradu,
ať se zjaří vetchý mutný spáč,
zajásej mu v zlatém písně ladu —
neb i tobě zpěv se mění v pláč?

Zazvučte, ó rtové matky země,
hlahol, Vltavo, nechť hymnu muk!
Netrp jen, ó nezmírej tak němě, —
zahřmi stesk — jen živý rodný zvuk!

Sličná země.

Jak sličná jest ta rodná země má!
Hle na rtech růže, v loktech nebe má,
a líce kryté květem sedmikras,
jak letní soumrak oko v stínu řas.
Jak slunko mysl — darem od Sudic,
a písní jako sivých holubic.
Ten její úsměv — ranní červánky,
a její slze — lesní studánky,
a její tužby — hory ztepilé,
a její láska? — — popel v mohyle!

Povzbuzení.

Ó nesloň zraků na výsosti podlé,
jeť pohár štěstí zlatý ale mělký!
Chrám buď tvá chatrč — nežertvuj však modle!
Nechť losem skrovný, vždy buď srdcem velký.

A neskloň šíje před velmocnou zvůlí,
jíž ruku prodav svatokrádce slouží!
Nechťs losem otrok, cti co král svou vůli,
a ta buď orlem — ale k hvězdám krouží!

Zlato v ohni.

Obrazy ze života

od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

XXII.

„Naši vyhráli!"

Ovšem ne po prvé — ba možno říci, že zprávy o výhrách přicházely příliš hustě, až je i Bukovští osadníci na lehkou váhu brali. O prvních senách Kysela s fůrou jako stodola vysokou převrhl — převrhl na drahách, čistě na rovině. Několik lidí vůkol na poli zaměstnaných honem se k tomu sbíhalo.

„Co se vám to stalo?" ptali se.

Kysela stál chvíli nad převrženým vozem neodpovídaje, nemluvě, nehýbaje se. Pak si hlasitě odplivnul, podíval se na všecky okolo stojící, podíval se na zvrácený vůz — a řekl: „Naši vyhráli!"

Jak mu to slovo na jazyk přišlo, těžko hádati, ale všichni přítomní se rozesmáli, a smáli se až jim slze po tvářích kanuly, nevědouce také hrubě, co je vlastně k takovému smíchu lektá.

Od toho dne se Kyselovo slovo v Bukové stalo slovem okřídleným. Místo: „Na zdar Pepíku!" volal chasník na chasníka: „Pepíku, naši vyhráli!" Místo: „Jako Kec u Jankova" říkalo se: „Jako Kysela na drahách." A tak se slovo to zaplétalo do každého téměř hovoru.

Večer potřebovala jen volati selka na děvečku, nebo matka na dcerku: „Frantino!" — a hned se na opáčném konci vesnice ozvalo podobným spůsobem volání: „Frantino — vyhráli!"

„Kdo vyhrál?“ ptal se na třetím místě neviditelný mluvčí.

„Sedláci u Chlumce,“ odpovídal z daleka jiný hlas.

Bylli některý vesnický ženich ve svátek kdesi na námluvách, vítala ho nazejtří chasa u obecní studně: „Nu jak — naši vyhráli?“ A s toutéž otázkou obraceli se na toho, kdo něco o muzice na pouti stržil, jakož i na toho, kdo pro nějaký přehmat na těle svého bližního odsouzen a trestán byl.

K tomu velice přispěla ta okolnost, že se nejednou ohlašovalo: „Tenkrát ale *jistě* vyhráli!“ — a že se hned potom tato jistá výhra tolikéž proměnila v kouř a dým.

A tak když dnes opět přiletěla novina o vítězství, našla v Bukové příliš mnoho nevěřících Tomášů, kteří také potom vítězství to za báchoru pokládali, když soused Kysela na mapě hustými hlavami obklopené prstem ukazoval místo, kde to slavné vítězství dobyto bylo.

Nejochotněji uvěřili vítězné novině pan kontrolor a jeho choť. Užívali právě milého chladu v březovém háji u fary, když k nim Veleslav přiběhl, provolávaje: „Naši vyhráli! Tentokráte jistojistě, svatosvatě vyhráli!“

Kontrolor spokojeně pokývnul hlavou a řekl neprozrazuje ani nejmenšího pohnutí: „Nečekal jsem nic jiného. Nemohlo to jinak dopadnout.“

„To nebudeme věci svoje ani ze železnice vyzdvihovat,“ těšila se paní kontrolorová. „Bohaprázdní Prusové, že nám tolik zbytečné práce a starosti nadělali!“

„Teď se utíkání obrátí,“ podotýkal kontrolor na její útěchu, — „teď jim to naši vrchovatou měrou opláceti budou.“

„Ale tatínku,“ namítal Veleslav, jenž se byl na některý okamžik k ostatnímu stádečku Beránků po háji roztroušenému obrátil — „vždyť naši neporazili Prusy nýbrž Vlachy!“

Byl to k vítané novině dosti nevítaný dodatek, ale pan kontrolor těšil se tím, že Prusové, když svůj podíl nedostali před Vlachy, dostanou ho brzy po Vlaších — a manželka jeho dokládala, že svojí předtuchou přec jen sklamána nebyla.

„Na každý spůsob jsme tímto vítězstvím mnoho získali,“ poznamenával uštěpačný Veleslav. „Neboť že nyní aspoň italská armáda už do Čech nevtrhne, může se pokládati za jisté; ano máme teď i naději, že můžeme snad až k Jaderskému moři utíkat, aniž bychom se na té cestě s ní potkali. Jistit si to arci nesmíme! . . .“

Nejspíše to bylo také dobrou novinou, že se v pozdějších hodinách odpoledne do lázní hosté četněji scházeli, nežli se všedního dne pravidlem dělo; největší zásluhu o to měl farář Čacký, an se tam se všemi členy Beránkových rodin dostavil. Všichni přítomní a příchozí se rychle seznamovali; pak utvořily se dvě hlavní skupiny, jedna mužská, druhá ženská. V první měl hlavní slovo pan kontrolor Beránek, který ku podivu mnoho zajímavých příběhů z nynější vojny vyprávěti uměl; skoro ve všech byli rakouští husaři výhradními hrdinami: tu se jich pět setkalo s patnácti jezdci pruské pikety a po krátkém zápase pět z nich sesekali, pět zajali, ostatních pět jim paty ukázalo; — jinde přísahali uherští jezdci, že se při setkání s Prušáky ani střelné

ani sečné zbraně nedotknou alebrž jen pouhým bičem jim za vyučenou dají. Však prý se také pruští vojáci našich husarů víc než ďábla bojí, a už prý jich musilo dost a dost od vlastních vůdců býti postříleno, jen aby takovými tresty ostatní k boji proti strašným Maďarům donuceni byli.

Z počátku kontrolora všichni páni dychtivě poslouchali; potom nejdříve správce a po něm i polesného zvědavost pominula.

„Prosím vás," zahučel tento stranou k onomu — „věří ten člověk tomu, co povídá, anebo nás má za takové blázny, kterým může bulíky své směle na nos věšet?"

„Vy byste neměl býti v pochybnostech," usmál se pan Hoch.

„Že ne? Což nemluví s tváří tak opravdovou, jako by prorokoval?"

„Mluví, jako by mu z huby šla myslivecká latina," pravil rozmarně správec. „Co slyšel od jiných, to má za pravdu, a co přilže, tomu také sám nejdřív uvěří."

Ať pan Hoch dobře uhodnul či nic, jisto bylo, že kontrolor Beránek neměl vděčnějšího posluchače nad důchodního Brčála. Ten ve všecka slova jeho měl takovou víru, že by jí byl snadno mohl hory přenášeti; kdy by byl z úst jeho doslechl, že jeden maďarský husar deset Prusů na jedno posezení pojedl a že mu z nich při tom více nezbylo než trocha tuku, kterým sobě kníry natřel: panu Brčálovi nebylo by se to zdálo nic přílišného. Nepřerušoval kontrolorovi řeč žádnými otázkami, nejevil svoje potěšení žádnými slovy, ale kdykoliv zas nějaké hrdinství bylo dokonáno, vypuknul v tak srdečný smích, že mu od něho oči hrubě ani neosychaly.

Také slečny Brčálovy se dobře bavily, ale s Beránkem mladším, študentem Veleslavem, který se od politiků odhodlaně odtrhnul a docela ke skupině ženských přidal. Z ostatních mužských pan farář chvílemi od jedné společnosti ke druhé přecházel a kostelník Liška uprostřed mezi oběma se držel, aby nejen očima ale i ušima sledovati mohl, co se jak u jedné tak i u druhé mluvilo a dělalo.

Jako mužští politikou, začaly ženské modou, při kteréž příležitosti slečny Julie, Helena i Gabriela bolestně si stěžovaly, že tu nemají co na sebe obleci, jelikož šatstvo jich všecko kdesi se železnicí po světě bloudí.

„Přece," pravila Veleslavovi nejmladší sestra, „přece mohl jsi sám dojíti na nádraží se přesvědčit, zdali tam naše věci už jsou."

„Já?" řekl študent. „Inu, jindy by se také mně byla snadno namanula taková opovážlivá myšlenka, taková čtverhranná koule, jak tatínek říká: ale teď se už i do mne moudrost a opatrnost dává. Já na nádraží! Třeba tam ještě Prusové nebyli, ďas ví, jaký bubák by mne tam chytil! Teď nejsou časy jako jindy, teď i to nejnemožnější je zas možné, zrovna jako v pohádkách, a našinec nebude hnedle smět zajít ani za tam tu kapličku, aby se neztratil — leda by ho provázel nějaký husar."

Ženské se mu hlasitě smály, že tak mladý hrdina bez husarů nesmí ani za kapličku.

„Jen se příliš nerouhejte," bránil se on, „však vy byste tam nešly ani s husary — oč, že ne?"

Znamenaje, že námitka jeho v takové společnosti byla trochu prostořeká, hleděl to rychle zakřidovati a ptal se pana faráře, jaká by to byla kaplička?

„Poutnická,“ odtušil tento, chápaje se rád nového předmětu. „Stojí nad zázračným pramenem, ku kterému od nepamětných dob lidé z blízka i z daleka dvakrát za léto přicházejí, jedni ovšem z pouhého zvyku, mnozí však z té zvláštní příčiny, aby se tu hojili aneb svým nemocným přátelům na bohu a panně Marii zdraví vyprosili. Podívejme se tam.“

Kaple stála blíže lázní na kopečku a byla zevně i uvnitř velmi jednoduchá; co při ní nejvíce oku lahodilo, byly dvě velikánské lípy, jež po obou jejích stranách stály a jejichž větve se nad střechou její v přirozený velkolepý gotický oblouk spojovaly. Pan farář společnosti své přeložil latinský nápis za sklem v kapli vyvěšený a stvrzující, že se tu skutečně událo nejedno zázračné vyléčení; poslouchali ho všichni s šetrnou pozorností, ale ani Veleslav k výkladu jeho nic nepodotknul. Potom zavedl je k zázračnému prameni; pokropili se všichni, ale rozprava nadobro umlkla. Teprvé když opět na docela světském vzduchu se octli a Veleslav navrhnul, že by snad neškodilo, anoť dnes tančiti nelze, nějakou hru zavesti: rozvázaly se opět všecky jazyky. Po živém rokování většina zvolila hru v kuželky; sestry Veleslavovy nejdéle proti ní se bránily, ale když počala, také jim brzo bylo při ní veselo. Mladé pokolení při kuželkách rychle zapomnělo na zázraky, na vojnu, na politiku, na Prusy, na Vlachy i na všechny potentáty mimo jediného krále, o jehožto pád všichni snažně usilovali, jejžto ale vždy zase zdvíhali, kdykoliv byl s místa svého svržen. Avšak i usedlá mužská společnost od běhů velikého světa vždy více obracela zřetel svůj ke kuželníku, až posléze každý jednotlivý hod s dychtivou pozorností provázela, jej kritisovala, pochvalou neb smíchem vyznamenávala.

Starý Liška — ano, co tu vlastně starý Liška dělal? bude se snad některý z laskavých čtenářův ptáti. Podobnou otázkou uvítal jej v lázních páter Čacký, domnívaje se, že kostelník přichází ohlašovat nějaké zaopatření, nějaký katechismus neb cosi podobného. Však on nepřicházel ani co kostelník ani co hrobař ani co ponocný ani co provozovatel některého ze svých bezpočetných umění a řemesel: „Jdu se ohlednout po dětech,“ pravil panu farářovi.

S Liškovými dětmi mělo se to podobně jako s drůbeží lázenského hostinského; jen že měl hostinský tolik set kuřat, co Liška měl doma dětí. Vlastně ne doma: v tom právě byla největší podobnost mezi kuřaty a dětmi. Kuřata se od lázní rozlézala široko daleko po vůkolních hájích, nikdo jich neshledával a také by je sotva kdo byl domů dostal, pokud se dobrovolně nevrátila; děti Liškovy, pokud nemusily seděti ve škole, činily tolikéž: kdo se po hájích procházel, tomu kmitnul se v houštinách podle stezky tu Pepík tam Karlík onde Tonička nebo dva z nich nebo všichni tři pohromadě. Rodiče se po nich obyčejně málo sháněli; a jestliže nyní Liška činil výminku, dělo se to za tou příčinou, že tu byla vrchnost, které Pepík, Karlík a Tonička snadno mohli někde vraziti do cesty.

Ostatně ani touto obavou se starý Liška příliš nemučil, neboť hledaje děti šel rovně do lázní a tam uváznul, aniž ho byl kdo slůvkem zadržel. Slyšeti, co se mezi honorací mluví o vojně a velkých pánech, bylo mu pravým mlsem; nejen že byl velmi zvědavý, ale co při takové příležitosti zvěděl, mohl pak mezi vesničany, zvláště v Bukovské hospodě, udávati co svůj rozum. Krom toho i na tom nástroji, na který ta omladina vesele hrála, na kuželníku totiž Liška — jak se samo sebou rozumí — od svého mládí byl mistrem: jak se měl při tolikerém požitku odtrhovati!

Odtrhnul se přece, ale teprvé potom, když všecko panstvo kolem kuželníku hromaditi se počalo; tu se déle neslušelo, aby zde otálel — a proti slušnosti se mezi pány Liška prohřešiti ani nedovedl. Šetrně ustoupiv nespěchal ani teď hledat svých dětí; volňounce kráčel mezi hostinskými stoly a lavicemi, které pod mladými lipami se táhly. Mezi posledními řadami seděl jednotlivý host, jejžto Liška zdvořile pozdravil.

XXIII.

„Kam pak, brácho?“ řekl tento blahosklonně důvěrným tónem. „Chvátáte?“

„Kamž bych chvátal,“ dí Liška zastaviv se.

„Tedy můžete na čtvrthodinku přisednout a pohovořit?“

„Rád, pane otče, tuze rád.“

Pan otec ťukal už na sklenici a poručil přinesti ještě jednu. Liška mu bez okolků a bez ostychu připil a pak se jal hned mluviti, jako by v hovoru nedávno přetrženém pokračovati měli.

„Jakž to dopadlo?“

„S poutí?“ odtušil pan otec, kterého však jen do očí panem otcem nazývali: po straně mu v celé osadě říkali jen *brácha*, říkali také „u Bráchů“ a „v Bráchovic mlýně,“ jako by to bylo nějaké vlastní jmeno. Mlynář sám o sobě s jakousi hrdostí říkal: „Já jsem *Soukup!*“ — a to znamenalo asi tolik: „Já všecko skoupím, co chci, mám k tomu dosti peněz a s těmi mohu nakládati, jak se mi ráčí!“ Také tím opravdu byl rozhlášen, že koupí, co se mu namane: netoliko obilí nad svou vlastní potřebu, na sejpce nebo na stojatě, netoliko kus dobytka neb stádo husí, že koupí neb najme netoliko barák nebo louku nebo pastviště nebo rybník nebo vápennou skálu, nýbrž že koupí také chvůj nebo peří nebo staré železo nebo krov staré kostelní věže nebo zajíce v pytli. — Byl v osadě člověk, kterému přezdívali a který se pro přezdívku náramně hněval: Soukup od něho přezdívku za pár mázů piva koupil, dal k tomu hodný litkup a lidem, kteří ho vypíjeti pomáhali, kladl na srdce: „Teď patří přezdívka mně — jen mně tak říkati smíte, ale můžete mně tak říkati, jak často se vám líbí.“

Když se někdy žena jeho takovým obchodům slovem opírala, vyvracel námitky její krátkým rozumováním: „Nekoupímli já to, koupí žid — a co může koupit žid, mohu také já koupit.“ Podnikavého ducha ke kupování nikdy mu nescházeło, dost často také, co koupil,

zase dobře udal; však nejednou také to neb ono podivné zboží stavši se jeho jměním dočista přišlo na zmar. Ztráty takové se mlynáře hrubě nedotkly; příliš vysoko se nespouštěl, a něco mohl bez bolesti obětovati, neboť náležel mezi vesnické boháče a neměl žádných dětí. Nejraději kupoval takové věci, o kterých se toho lidé do něho nejméně nadáli; nekupovalť ani tak pro zisk jako mnohem spíše pro parádu.

Viděli jsme mlynáře Soukupa hned o Bukovské slavnosti, u slavnostní hostiny; z toho, že jsme ho tam mluviti neslyšeli, ať čtenářstvo naše nesoudí, že byl rovněž tak málomluvný jako pan důchodní Brčál: umělť on jazykem náležitě vládnouti a třebas i tak pořádně zahlaholiti jako jeho mlýnské kolo — ale všecko na svém místě, a kde se mu zdálo slušným mlčeti, nadělal tak málo hluku jako ryba v jeho nádržce. Býval rád mezi sprostým lidem a býval rád mezi pány; mezi sprostým lidem držel na úctu, pánům úctu vzdával ale také od nich vážnost sobě vyžadoval; tak když přišel do lázní, nic se panské společnosti nevtíral, naopak zasednul co nejdále od ní a čekal, až pan správec nebo pan farář nebo pan polesný nebo některý jiný pro něj přijde anebo jej mezi ostatní zavolá. Kdy by pak se někomu zdálo, že byl příliš ctižádostivý a chlubný, musíme honem doložiti, že byl tuze nábožný. Ne že byl, jak se říká, modlářem, ne že by byl jen ruce spínal, očima k nebi kroutil nebo příliš do kostela dobíhal: uměl také vesele výskat, býval zhusta na posvíceních, na svatbách i na křtinách, o muzice tancoval jen což a pivo si dával nosit hned po celých putýnkách, tolikéž ho pokušitel velmi často sváděl ku klení a hromování a jmena božího nadarmo braní: ale když byl čas k modlení, nezanedbal ho, když byla doba postu, jídal pilně ryby, a což bylo nejhlavnějšího: ke kostelu a knězi byla ruka jeho vždycky štědrá. Kdykoliv bývala v Bukové pouť, při kostele nebo při kapli u lázní, vždycky vystrojili ve mlýně duchovním pánům řádnou tabuli; okolní kněží zase Bukovského mlynáře za podobných příležitostí zvali k sobě, i býval zvláště jedna ruka s farářem Plíhalem, k jehož osadě Buková do nedávna přislušela. O zbudování nového kostela a zřízení nové fary v Bukové měl mlynář Soukup obzvláštní zásluhy; věděl sice, že se tím faráři Plíhalovi nezavděčuje, avšak rozumoval: „Co naplat — bližší košile nežli kabát!“ Když mohl Bukovou povznesti proti ostatním obcím, neváhal to učinit, neboť čím užší byl kruh jeho domova, tím žárlivější byl Soukup na jeho slávu; mlýn u rybníka a co k němu jakožto mlynářovo jmění náleželo, to byl v jeho očích nejznamenitější kus povrchu zemského, to byl pravý střed všeho světa, nad ním bděl mlynář jako Cerberus, na něj žádným způsobem nedal dopustiti.

„S poutí?“ odpovídal na otázku Liškovu a vjel si svou ohromnou rukou do vlasů — vlasy jeho byly husté a silné jako žíně, jen že ne dlouhé, a poněvadž rukou do nich vjížděti bylo jedním z jeho hlavních návyků, vypadaly vždycky tak zcuchané, jako by se jich hřeben od počátku světa byl nedotknul. Větším nepořádkem vynikalo nad ně jen ještě jeho husté a dlouhé obočí; tváře i bradu měl vyholené ale od ucha k uchu líce i podbradek jeho lemoval věnec vousů, které vlasům jeho nic nezavdaly; vším tím se dělo, že vzezření pana otce bylo nad míru statečné, skoro až trochu divoké

„S poutí, brácho?“ opakoval přimhuřuje silně pravé oko, což bylo jiným jeho obyčejným spůsobem, když nebýval mezi pány. „No, co byste řekl, jak to dopadlo?“

Starý Liška to všecko dávno zevrubně věděl, což mu však nevadilo, aby hádal hodně chybně.

„Farář Plíhal,“ vece, „zle se na to mračil, že mu z jeho duchovního stáda taková ovečka ubyla, jako je Bukovský mlynář, a když mu přišla letošní pouť, dojista bolestně vzdechl: Toho tady tenkráte mít nebudu.“

„Ale já,“ řekl Soukup spokojeně se usmívaje, „já mu poslal na pouť pytel bílé mouky jak obyčejně, a moje stará přidala k tomu nějakou husu, nějaké kuře, nějaké sele, nějaké máslo jak obyčejně — a pan farář Plíhal už se nemračil a nevzdychal a nestranil se, ale přišel, tiskl ruku a povídal: ‚Kamaráde, bratříčku, o pouti užijeme, co pán bůh dal, a to se rozumí, že při tom nesmíte scházet!‘ Já se vymlouval, že musím jinam přes pole, že mám tuze důležité věci v ten den obstarávat, že si pohostění jeho tenkráte musím odepřít: ale brácho, to jste ho měl vidět! Kdy by prý mne čtyrmi koni měl vytáhnout jako skalní balvan anebo v pytli mne odnest jak ouhoře, že si to dokáže — a nechcili, aby našemu přátelství na věky byl konec, že mu to nesmím udělat, abych nepřišel! No brácho, tedy jsem přišel. Ale kdo nepřišel, byl náš pan farář Čacký, a to pana faráře Plíhala náramně domrzovalo — ani mu to nemohl odpustit.“

„Jakž by mu to nemohl odpustit,“ namítal kostelník, „když jsem mu od našeho pana faráře sám donesl zdvořilé omluvení? Náš pan farář by tam jistě nebyl scházel, kdy by nebyla zrovna paní hraběnka přijela.“

Mlynář vjel si pravicí do vlasů, a pokud bylo možno, ještě více je pocuchal, načež svou rozčepejřenou hlavou několik okamžiků silně potřásal.

„To byste si nepomyslil,“ řekl potom přitlumeným hlasem i ukázal pohledem vzhůru na panskou společnost — „s jak malou láskou tam o našem panu faráři Čackém jeho páni spolubratři promlouvali! Zrovna jako by jim byl někdy na mísu do polévky smetí naházel.“

„Co pak proti němu mají?“ trhnul sebou nevrle Liška.

„Že prý si o sobě mnoho myslí. Že prý sobě peroutky posejpá křídou, aby vypadal jako bílá vrána. Že prý sobě za prefatína povolal jednoho amerického Indiána, a kuchařku i pradlenu nejspíš prý sobě objednal až z měsíce. Anebo prý mu slovo dala nějaká kněžna, či snad prý si dokonce čeká na jakousi princeznu z Portukálu?“

„A kdy by mu slovo byla dala kněžna a kdy by čekal na princeznu,“ horlil kostelník, „komu by co bylo do toho?“

„To že prý jsou ti praví,“ pokračoval mlynář, „s pěkným farizejským lícem ale s čertovou podšívkou. Však ono prý to ještě v čas někudy propukne, a pak že si něco povíme o bíleném hrobě.“

„Je to jen závist, že on je lepší než oni,“ tvrdil Liška.

„Abych vám zkrátka řekl, měli ho na ohybačce, na potěračce i na vochlích.“

„Což vy jste se ho nezastal?“

Soukup si přihnul ze sklenice, přimhouřil jedno oko, potom druhé, potom obě najednou, jako by si zpomínal, zdali se ho v skutku zastal čili nic, a naposled s pohodlným klidem odpovídal.

„Poslouchám je tak hodinu, poslouchám je dvě hodiny. Myslím si v duchu: to jsou vaše kněžské věci, kdo se vám do toho má plést? Tu oni začali také o tom, jakou má náš pan farář Čacký patálii s evangelíky, a nelenovali sobě opakovat, co které protestantské noviny o něm perného napsaly, zvláště jak ho vzbírá Habrovský pastor. Všichni se tomu smáli a někteří volali, že jen dostává, co mu patří. Teď mi to už nešlo do krokvice. ‚Velební páni,' povídám, ‚měli byste se smát po latinsku!' — ‚Jak že, brácho?' křičeli na mne. ‚Po latinsku? Jaký pak smích je to, latinský?' — Jářku na to: ‚K čemu pak, braši, jste se latině učili? Tohle, co tu mluvíte, patří do latiny. Přece mluvíte latinu proto, abysme vám nerozuměli, když vás slyšíme — a já nechci slyšet, co tu mluvíte o panu faráři Čackém.' — ‚A proč ne?' ptali se. — ‚Pan farář Čacký,' povídám, ‚je duchovním pastýřem v Bukové. To je u nás, chceli to kdo vědět. A kdy by mně někdo z cizí kolátury řekl, že tam mají lepšího duchovního pastýře, než my v Bukové: tomu povím svoje mínění. Já znám pana faráře Čackého, já znám jiné pány, já je znám všecky z fundamentu — a kdy by nám někdo nabízel jiného, řekneme: děkujem pěkně, jen podržte pro sebe — my Bukovští už máme svého a jsme s ním docela spokojeni!"

„Výborně! výborně!" volal Liška, ač nepochyboval, že to mlynář pánům zrovna na vlas tak nepovídal. „Vy umíte namířit rovně do živého!"

„Měl jste viděti, brácho, jak se po mých slovech všichni očima do talířů zavrtávali! Od té chvíle o Bukovském faráři ani muk! My se dáme zahanbovat — to tak!"

Liška byl tak potěšen, že musil Soukupovu pravici uchopiti a silným potřásáním svou mysl poněkud uspokojiti. Mezi takovouto prací dostavil se k nim nový host, kterého hned nespozorovali, ačkoli přisedl zrovna k vedlejšímu stolu.

„Přeju dobrého zdraví," řekl on hlasitě, aby zvěděli, že tu také jest.

„Vítám vás, pane Ryse," obrátil se k němu Liška.

„Dej to pán bůh a panenka Maria," odpovídal příchozímu mlynář.

„Když to bez panenky Marie nemůže být: amen," poznamenal Rys.

Soukup se na něj hrozivě podíval.

„A proč by to nemohlo být?" ptal se zhurta.

„Což pak já vím," pravil lehounce Rys a pokrčil svýma skrovnýma ramenoma jen tak hravě jako v tanci. „Já jsem evangelík. Ale vy jakožto katolík to musíte vědět."

Soukup na něj ještě jednou rozevřel oči, a vše, čím byla jeho hlava porostlá, mělo v tu chvíli takový směr, jako by to bylo těleso prakem vymrštěné a Rysovi zrovna ve tvář letící. Ale potom pan otec Habrovského kostelníka pojednou neviděl a neslyšel, jako by takového mužíčka v těchto končinách světa nikdy byl nezahlednul. Rys nejevil nad tím pražádnou nespokojenost; nechal mlynáře být mlynářem, také o Lišku sotva letmo zrakem zavadil, za to tím pilněji hleděl na společnost u kuželek, jmenovitě na pátera Čackého, rty jeho se ustěpačně usmívaly, sem tam smích zazněl také z jeho úst, uklonzlo mu polo-

hlasité: „Aha! — No vida! — Tak, tak!“ A mezi tím klepal vesele prsty svými na stůl, a napilli se, dlouho a hlasitě mlaskal, jako by měl ve sklenici své nejvzácnější malvaz.

Následkem toho po něm Soukup najednou zase okem střelil, a když si toho Rys nevšimnul, zhruba se ho tázal: „Co pak se vám u nás tak líbí, človíčku?“

„Co se líbí také vám,“ odseknul človíček — „neboť je to něco katolického.“

„Jděte! Máme tedy přece něco hezkého? A co by to bylo?“

„Celibát,“ ušklíbnul se Rys. „To je zrovna nelidsky krásná věc!“

Soukup se na něj zamračil.

„Nelidsky?“ řekl. „Proč nelidsky? Buďte tak dobrý, řekněte proč.“

„Jsem vám ochotně k službám,“ uklonil se mu zostra mužíček. „Já si tak někdy rád něco přečtu. A tu jsem se v jedné staré knize dočetl, že bůh v ráji řekl: ‚Není člověku dobře býti samotnému!‘ Když jsem si pak zpomněl na celibát vašich kněží, namanula se mi otázka: Což to bůh v ráji snad neřekl? což snad ta stará kniha lhala? To sotva, neboť to náhodou bylo svaté písmo. Jestliže to ale bůh skutečně řekl, proč pak zapovídá papež svým kněžím se ženit? Myslí snad papež, že se pan bůh tehdy omejlil?“

„Nejspíš je tak hloupý,“ řekl Soukup s bujným smíchem.

„Ó ne,“ nedal se Rys másti — „není hloupý, je náramně chytrý, je tuze, velice moudrý. Tolik jsem chtěl povědět — a je dost lidí, kteří si to vzíti nedají, že má papež na vlas tolik rozumu jako sám pán bůh, snad ještě o stupínek víc, na každý spůsob že se tak málo jako pán bůh omejlit může. Víte, pane, co z toho jde?“

„Kdež pak! Na to je má hlava tuze zabedněná — mně to musíte podat pěkně po lopatě!“

„Z toho jde,“ pokračoval Rys, „že je celibát nelidsky krásná věc. Když se ani pán bůh ani papež nemejlí, a když pán bůh praví, že není člověku dobře býti samotnému a že je třeba dáti mužovi ženu, papež ale každému knězi přísně zakazuje ženu sobě bráti: následuje z toho, že katoličtí kněží nejsou lidé.“

„Jak že?“ vyhrknul na něj mlynář. „Co to povídáte?“

„Že nejsou lidé,“ opakoval určitě drobný vykladač. „Pravidlo, které bůh pro lidi vyřknul, pro ně neplatí. Jsou nejspíš více než jiní tvorové, kteří se z lidských matek narodili. A já myslím, když nejsou lidé, že jsou nelidé, a že tedy musejí mít pro sebe něco nelidsky krásného, jako ku příkladu celibát.“

Rys najisto čekal, že mu mlynář nyní hodně zostra bude odpovídati: však se chutě přičiňoval, aby ho rozdráždil. Mimo vše nadání mlynář, pohlížeje naň přimhouřenýma očima, jen se pohrdavě usmíval.

„Křečku!“ prohodil nevážně.

„Někdo křeček, někdo velbloud,“ poznamenal úsečně mužíček „Pán bůh má všelijakou čeládku.“

„Co vy toho víte o tom pánu bohu!“ divil se na oko Soukup. „Že pak se to všecko do tak malé hlavy vejde?“

„Jsem jen skrovná nádoba,“ tvrdil Rys. „Ale mám na tom dost, děkuju za to pokorně tomu, který všecko rozdává. Snadno jsem mohl

být nádobou velikou ale prázdnou. O pánu bohu vím ještě ledacos jiného — ku příkladu vím, jak se rozeznává křesťanský pán bůh a turecký pán bůh."

„Že víte?" dopichoval ho mlynář. „Snad jste se tomu neučil proto, abyste se mohl stát tureckým kostelníkem?"

„To ne. Ale já si tak někdy rád něco přečtu. A tak mi nezůstalo tajno, že křesťanský bůh pro jednoho muže určil jednu ženu, ale turecký bůh káže, aby jeden muž měl hned celý harem žen. Víte, pane, co je harem? Mistr Liška vám poví, jak to v haremu vypadá."

Pan otec nebyl ani čtenář ani písmař, a slovo harem nejspíš nyní po prvé o sluch jeho zavadilo. I mrzel se tajně, že nemůže Rysovi hned o haremu něco odseknouti, aby svou nevědomost při tom neprozradil — a bezděky ohledl se na Lišku. Ten sice o tureckém haremu neslyšel dnes po prvé, ale přece jím slovo Rysovo trhlo.

„Myslíte snad," namítal, „že jsem já nějaký turecký harem viděl?"

„Myslím."

„Ale vždyť do takového haremu cizí mužská noha nesmí vstoupit!"

„Nesmí," svědčil Rys.

„Jak bych tam byl tedy přišel já?" ptal se Liška spůsobem, ze kterého bylo patrno, jak pošetilých věcí se takový evangelický kostelník domnívati může.

„Nevím, jak" — zasyčel Rys, „ale mám za to, aspoň to vždycky slýchám, vy že jste byl všude, a tu jsem myslil, že jste na svých dalekých cestách ani tureckého haremu nepominul."

Švihnuv takto svého Bukovského kollegu obrátil se mužíček zase docela k mlynářovi.

„Já vám to vyložím v podobenství," pravil. „Co je den a noc, víte?"

„Mně se zdá," odtušil kousavě mlynář. „Bez pochyby jste mi to už jednou pověděl."

„No nešť. Pomyslete si tedy nějakého Turka a nějakého římského kněze — jakého chcete, já žádného nejmenuju: — to je den a noc. Ne, to je noc a den, neboť Turek je noc a kněz je den, toť se rozumí! Kněz učí, že Adam dostal Evu a proč ji dostal: sám však přísahá, že do smrti bude zůstávati bez Evy. Žije samoten jako poustevník, jenom nějaké nevinné zvířátko je ve společnosti jeho: pejsek, laňka, vlašťovička, snad i krotká liška. Ale ženských kolem něho lidské oko nespatří! Netrpí jich na blízku, nesmějí mu na oči, nesmějí mu ani šít ani prát ani vařit. Zrovna jako poustevník!" opakoval tiše se chechtaje, hlavou pokyvuje a oči na faráře ženskými obklopeného upíraje. „Je to nesmírně pohnutlivé, viděti takového svatého muže v jeho celibátní odloučenosti. Skoro by pak člověk ani nevěřil, že jsou na světě také pohané Turci, u nichžto se okolo jednoho muže často hemží tolik žen, jako tamhle okolo — —"

Nedopověděl ale zadíval se docela ve stranu panské společnosti.

„Okolo koho?" tázal se hřmotně mlynář. Měl už velikou chuť na mužíčka celou silou vybuchnout.

„Co vám libo?" ptal se ho tento s takovým pohledem, jako by nadobro byl zapomněl, o čem byla řeč.

„Okolo koho?" opětoval mlynář ještě ostřeji.

„Ah tak,“ pohodil Rys svou hlavinkou. „Vám záleží na tom Turkovi? K službám, k službám. Okolo takového Turka hemží se někdy žen, jako tamhle okolo —“ a tu opět učinil přestávku — „jako tamhle okolo té kvočny kuřat.“

Soukup vyvalil naň oči, tentokráte docela bezděčně; nadálť se prajiné odpovědi. Byl jaksi poražen, ale rychle se opět k nové půtce vzbíral. Rys kochal se svým vítězstvím.

„Co jste pravil, pane mistře?“ ptal se náhle Lišky, dobře věda, že tento zrovna ani hubou nehnul.

„Povídám tomu vrabčákovi,“ odvece Liška, dívaje se před sebe na lípu, „aby si nad vaší hlavou nic neslušného nedovoloval: — my víme, že jste doktor, že jste felčar, ale taková němá tvář to hned tak nespozoruje.“

Rysovi v celém okolí obyčejně říkali doktor nebo felčar, Liška si to na něj nevymyslil, toliko měl za to, že jeden felčar přijde na kolik doktorů jakožto osoba vojenská a tedy mnohem znamenitější.

„Brácho,“ ozval se v tom zas už mlynář k Rysovi, „vy nechcete doufám do smrti zůstat u břitvy?“

Sluší podotknouti, že Rys byl řemesla svého knihař; ale protože každou knihu, kterou mu svázati dali, nejdříve vždycky sám si přečetl, a když se mu líbila, také svým známým přečísti dal, zákazníků jeho — na venkově bez toho dost řídkých — vždy více ubývalo, až konečně po celý rok neměl ani co vázati ani co čísti. Odložil tedy klih a chytil se mydlinek; tolik co prvé vázáním sobě nyní holením a stříháním také vydělal a při tom se místo čtením bavil hovorem. To bylo mu skoro ještě příjemnější. Kostelníkem byl jako dříve tak i potom.

„Něco vám na tom sejde, zůstanuli já u břitvy?“ ptal se s hlavičkou tak vztýčenou, že mu jen hřebínek scházel, aby vypadal jak učiněný kohout.

„Nu toť!“ odpovídal pichlavě Soukup. „Kdy by šlo po mém, poslal bych vás do Říma nebo do Jerusalema nebo do Paříže, abyste se dostal přec na svoje pravé místo. Co je proti vám Napoleon? Hudlař. Co je proti vám papež? Bláhovec. Co jsou proti vám tři králové od východu? Pobudové.“

Mimochodem sluší podotknouti, že Bukovskému mlynáři Jerusalem byl stálou residencí tří králů od východu.

„Vždyť je to zrovna proti bohu,“ pokračoval, „že takoví krátkozrací nedoukové svět spravují! Jaký má v něm pak být pořádek! A při tom největší mudrcové, kteří by vším jinak zatáčeli, všecko hračkou popravili, čert ví v kterém koutě světa jsou zastrčeni! Největší z nich sedí v jakémsi hnízdě, kterému říkají Habrová, a místo aby řídil svět, holí brady!“

Rys, pokud to jen možno bylo, ještě pevněji vzpřímil hlavu.

„Holit a holit je rozdíl,“ zasyčel. „Když někdo vyjde z mých rukou holý, vypadá jinak, než když vyjde holý z vašich rukou. Já lidi holím jen břitvou —“

„Kdy byste ji ztratil,“ podotknul Liška, také už dost a dost rozehřátý, „mohl byste místo ní užívat svého jazyka, ten je snad ještě ostřejší než břitva!“

Rys tohoto svého odpůrce nepokládal za hodna, aby jen na něj pohlednul, neřkuli aby na slova jeho něco odpověděl.

„Já beru lidem jen, co jim roste na bradě,“ syčel dále, „jiný bere jim, co jim roste na poli, v zahradě i ve chlévě.“

„Řekněte ještě, felčárku: co jim roste na kolíbce,“ ozval se opět Liška a ozval se proto, že viděl, jak mlynářovi na čele naskakují žíly. Mlynář byl v celém okolí nejčastěji volán za kmotra, kteroužto službou lidem, zvláště chudým rád se propůjčoval; Liška chtěl slovy svými zažehnati hrozící bouři a obrátiti rozprávku zase v žertovné koleje. Docela jinou vůli měl jeho Habrovský kollega, ačkoliv bystrým jeho očím mračno ve tváři Soukupově nikterak neušlo.

„Co já na lidech uškrábnu,“ řečnil vždy vyzývavěji, „z toho sice netloustnu, jako tloustnou jiní.“ Při tom šlehnul po mlynářově objemném těle okem tolikéž ostrým jak břitva. „Ale vím, že jsem hubený aspoň pro sebe, kdežto ten onen snad ani neví, že na něm tuk a vlna rostou pro jiné: je hotovou beruškou, která jiným dává vlnu a na konec i tučnou pečeni.“

Při posledních slovech měl obličej mlynářův nápadnou podobnost s letním krajem, nad nímžto se náhle mračna shlukla, do něhož pojednou prudká vichřice zadula, na cestách spousty prachu pozdvihla, stromy jako rákosí zohýbala, obilí rozvlnila, všecko šeredně pocuchala; divák neočekává nic jiného, nežli že v nejbližším okamžení do toho zmatku ještě hrom na slepo třískati počne a všecko zničí na padrť. Podobně zdálo se, že mlynář ve svém rozezlení počne mlátiti, zabíjeti, drtiti. Postavil se před Rysa tak hrozivě, že tento zdál se býti u velikém nebezpečenství: kdy by Soukup svou medvědí tlapou máchnul, Habrovský kostelník byl by slyšel andělíčky zpívat, anebo by ještě spíše vůbec už pranic neslyšel.

Zatím Soukup jen zaťatou pěstí na stůl udeřil; prkno zastenalo ale rána nebyla hlučná.

„Beruška?“ zasípal mlynář. „Kdo to povídá? Kdo tu vřeští? Kdo? Beran — jeden helvetský beran!“

Tím časem také Rys na nohy skočil, rovně jako svíčka se postavil, a když mlynářova pěst k většímu důrazu posledních slov ještě dvakrát se pozdvihla a jako železné kladivo před samým jeho nosem na stůl letěla, on ani očima nemrknul.

„Helvetský beran!“ mluvil potichu ale s jedovatým úšklebkem. „Tuze pěkně! Po takové řeči pozná se ušlechtilý a vzdělaný člověk. Který pak surovec a sprosták by se na takové tituly zmohl! Vy jich máte ještě více, neníli pravda? Prosím, pokračujte. Já už vím, s kým mám tu čest. Šídlo se v pytli neutají. Helvetský beran! Jen dále! Já poslouchám.“

Rys nejevil ani stopy nějakého zaleknutí, naopak jevil náramnou kuráž, která i siláka mlynáře poněkud pomátla — však jenom na okamžik. Hned zase vytáhl stavidla své výmluvnosti.

„My jsme tu horší než vy u vás? Každý Habrovský červotoč bude smíti jen k nám přilezt a do nás se zavrtávat? Každá Habrovská housenka bude si zasedat na naši víru? Každý Habrovský hafánek přijde si sem oštěkávat našeho faráře? Liško, držte mě, ať nezačnu

kosti lámat! Necítím se! Zmačknu ho, až to zde odpřísahá, že je naše víra stokrát lepší než jejich a náš farář stokrát dokonalejší než jejich pastor!“

Liška poslechl a vzal Soukupa chlácholivě za loket levé ruky — u pravé bylo nebezpečnější postavení.

„Jen se sápejte!“ ujal se slova opět Rys. „Jde z vás malá hrůza. Vaše zlaté časy už jsou ty tam! Dlouho jste se po nás vozili, teď je konec, amen, utrum. Jen se utrhujte ze řetězu: ouvej, to se vás bojíme! Dobře, že se ten řetěz hned tak nepřetrhne. A není ani ze železa — je to jen právo a zákon. Už se před vámi neschováváme. Jsme berani? Dobře, pak nám pán bůh nedal rohy nadarmo. Ještě jste to nezakusili? Ještě jste nedostali dost? Chcete ještě víc? Hlas evangelia posud neoněměl a tvrz hospodinova posud není dobyta!“

Mlynář neměl ani potuchy, že se Habrovský holič i kostelník důvtipně táhne k jistým časopisům, kdežto Rys myslil, že každé protestantské slovo, v příčině faráře Čackého vytištěné, všem Bukovským osadníkům bylo šípem do živého masa.

„Co tím chcete říci?“ vyjel si na něj poznovu Soukup.

„Zrovna to, co jsem řekl,“ odseknul Rys. „Dočkejte se, vzejde vám světlo. Domluvil jsem. Jsem tu hotov!“

I odešel pojednou, jako když vrabeček odskáče.

„Člověče,“ promluvil Soukup k Liškovi, „smímeli pak se posavade držet svých kněží a hlásit ku své víře? Dávejte v noci dobrý pozor: oni nám budou do studní utrejch házet a stavení nad hlavou zapalovat!“

I odcházel s tváří rozpálenou jako krocan a krokem těžkým jako kůň, jenž nákladní vůz do kopce táhne.

XXIV.

Starého Lišku Habrovský felčárek svými opovážlivými řečmi také dopálil, avšak on by se s ním nebyl pustil do takové seče jako pan otec — býval sice vojákem, ale povaha jeho byla mírnější; kromě toho zdálo se mu tady místo k takovým půtkám nevhodné: jak snadno mohli Soukup a Rys dáti panské společnosti svou vádou příčinu k pohoršení, a Liška byl by při tom utržil také kus ostudy. Na štěstí bylo zrovna kolem kuželníku hodně hlučno, a mezi kuželníkem i rozvaděnými odpůrci ležela celá hostinská zahrada. Ani mlynář v největším rozezlení nezapomněl na všecky ohledy: kdy by se byl s Habrovským kostelníkem jinde dostal do vády, možná že by také byl krotil svoje svaly, ale jistě nebyl by krotil svůj hlas, jako se to stalo zde. A kdy by zde nebyl svůj hlas krotil, byli by vádu jeho dobře mohli slyšeti na půl hodiny cesty v okolí, neřkuli u kuželníku.

Zůstav na bojišti samoten, necítil Liška v prsou svých než samou nelibost; i nevěděl honem, jak to rychle se sebe střásti. A přece to s něho spadlo jedním okamžikem. Když byl nějakou minutku za odcházejícím mlynářem pohlížel, obrátil se opět k panské společnosti — a tu namanul se zrakům jeho člověk, který nedaleko kuželníku samoten u stolu si zasednul. Byl ve tváři rozpálen a zapocen, boty jeho byly

obíleny prachem, vedle něho ležel malý příruční vak: patrně byl to pocestný pěšák, který tu kroky své před malou chvilkou zastavil.

Jakmile ho Liška zočil, jedním rázem zapomněl na Rysa, na Soukupa i na jejich vádu. Blížil se k pocestnému, aby shledl také jeho obličej: ano, znal jej dobře. Zakašlal, aby zraky jeho na sebe obrátil, a když se mu to podařilo, s úsměvem a poklonou přál mu dobrý podvečer. Pocestný pohleděl naň velmi nemilostně, místo odpovědi vyrazil ze sebe jakýsi nesrozumitelný zvuk a zas nadobro se odvrátil. Liškovi úsměv na rtech zmrznul, a také poklona jeho jaksi stuhla, tak že kráčel dále se šijí silně nahnutou a očima na zem upjatýma. Cizinec byl se sice od něho zpupně odvrátil, ale Liška odcházeje od něho dobře cítil, že ho zrakem svým pronásleduje ba zrovna do zad pálí; proto varoval se jíti rovně tam, kam směřoval, a teprvé po notných oklikách přiloudal se z opačné strany mezi společnost u kuželníka.

Tam hráli vojnu, a sice s chutí čím dále tím větší. Právě stála na plánu jediná kuželka, ze všech nejobtížnější; dva hráči se na ni vyházeli, a celé straně zbývala už jen paní Mína.

„Kdež bych já ji porazila!“ pravila hledíc na kuželku a lomíc rukama.

„Porazíte ji,“ tvrdil Čacký horlivě, podávaje vdovičce kouli, „pak půjdete do plných a zjednáte naší straně slavné vítězství. Já vím, koho si nechávám do zálohy.“

„Držte mi tedy palec, čarujte!“ odpovídala mu ona.

Mezi tím co si hod vyměřovala, pošeptal Liška Čackému: „Račte pohlednout, kdo tamhle sedí — pod stromy u stolu.“

Farář poslechnul a spatřiv cizince, na kterého Liška ukazoval, vůčihledě se zarazil.

„Je to on, neníli pravda?“ šeptal kostelník.

„Kdo — on?“ odtušil Čacký rovněž potichu. Ale uvnitř jako by mu deset hlasů najednou volalo: „Pudil! Pudil!“

„Jako — ten pán, který vás onehdy ve faře hledal, a kterého jsem za vámi do dvora vedl.“

Čacký neodpovídal.

„Kterak je to jen možná, že sem zas přichází?“ řekl Liška.

„Cože myslíte?“ ptal se u veliké nejistotě Čacký, vyhýbaje se očima tváři kostelníkově.

„Já myslím jako proto, že ho tady ondyno chytili. Se špehouny přece na vojně nedělají orace — a když ho hned nepověsili, nejspíš jim utekl.“

„Je to dokázáno,“ tázal se farář, „že je to v skutku ten muž, jehož tu ondyno zatkli? Víte vy to bezpečně?“

„Trvám, bezpečně. Jiný to ani nemohl být!“

„Pak bylo by také dokázáno, že to není žádný vyzvědač. Vyzvědače nebyli by pustili, a on by se byl nevrátil tam, kde byl už jednou zadržen.“

„Vida, na to jsem nepřipadl,“ pravil si v duchu kostelník a zatím utichnul.

Paní Mína byla tím časem obtížnou kuželku prvním hodem porazila.

„Naši vyhráli! Sláva paní Potocké!“ jásali hlučně její stranníci mužskými a ženskými hlasy všech stupňů od diškantu až k basu. Jen tenor páně farářův scházel v tom sboru.

Nežli všech devět kuželek znova postaveno bylo, vítězná pravice paní Míny mimo všecko nadání pozbyla jistoty a síly své — ano třásla se patrně, když se znova po kouli vztahovala.

„Co pak se stalo?“ ptala se jí Žofie. „Tys se něčeho lekla.“

„Toho, že pán bůh dopustil a motyka spustila,“ dí vdovička hledíc na kuželku, kterou posledním hodem byla povalila. „A pak mě zakřikli...“

Hodila znovu, ale to byl čirý opak dobrého hodu. Koule šla líně na pravo, na levo a zas na pravo a u samých kuželek se zastavila, ani se jich nedotknouc. Mezi stranníky paní Potocké po jásotu úžas, mezi odpůrci jejich po sklíčenosti jásot.

„Ještě jednou tak!“ volali tito.

„Však to paní Potocká napraví,“ namítali onino.

Mína se v skutku vzebrala, rukou docela pevnou chopila se koule a vymrštila ji silou zrovna mužskou.

„Výborně, výborně!“ volala její strana.

„Výborně, výborně!“ volala hned potom strana protivná, neboť koule, ač běžela pěkně rovně jako podle pravítka, prolítla mezerou mezi kuželkami a o žádnou nezavadila.

„Jakáž pomoc,“ těšila se Mínina strana — „bylo nám souzeno, také jednou míti méně. V celku přec vyhrajem.“

Mína klepla Čackého na rameno.

„Krásně mi čarujete, krásně mi palec držíte!“ kárala jej. „Kdo ví, kde jsou vaše myšlenky. Jaký jste to generál?“

Jí samé na vítězství zajisté mnoho záleželo, neboť i nyní ještě mluvila udychtěná.

Čacký se před ní jen kajicně v prsa udeřil; byltť opravdu zapomněl, oč se na kuželníku jedná — všecku mysl jeho zaměstnávaly jiné otázky. Co si kostelník pomyslí, vida, že on, farář, nejde k Pudilovi, který se nedávno po něm tolik byl sháněl jako bůh ví po jak dobrém příteli? A což jestli mezi přítomnými jest více osob, které Pudila také znají a snad o něm více vědí nežli sám Čacký? Čacký znal jej před lety a pak po dlouhé době se s ním ondyno v noci zas jednou setkal: podle zkušenosti tohoto setkání nemohl než souditi, že mezera, kterou ze života Pudilova neznal, vyplněna jest věcmi velice povážlivými; nejistota o tom, jaké to věci jsou, vzbuzovala u Čackého jen tím větší obavy, obraznost jeho tvořila vždy podivnější strašidla. A nechť pak se s Pudilem byly jakékoliv změny udály, o tom nedalo se pochybovati, že proti Čackému plane zuřivou nenávistí. Z jaké příčiny? přemítal tento opět a opět v duchu svém; a nechť se mu jakékoliv domněnky namanovaly, posléze přicházel vždy k jednomu konci: „Nemůže pro nic jiného na mne soptiti než proto, že jsem kněz...“

A nechť konečně příčina hněvu Pudilova byla ta neb jiná, nemohl se Čacký nadíti, než že Pudil učiní zde nějakou výtržnost, učiní

na něj přede všemi lidmi nějaký útok. Seděl sice posud u svého stolu skoro bez pohnutí, ale očí svých neodvracel od místa, kde Čacký stál. A byly to oči as takové, jakými ukrytý vlk sleduje pohyby blížícího se člověka, na nějžto se vrhnouti chce.

Čacký byl na vahách, zdaž by zůstati aneb spíše odejíti měl; netajil si, že následky tak jako tak budou zlé, i šlo mu jen o to, ve kterém případě asi budou horši.

Opět se nějaká ženská ručka z nenadání dotkla jeho ramena. Tenkráte stála podle něho stará slečna Johana.

„Tamto u stolu sedí samoten jakýsi pán," ukazovala jemu na Pudila. „Je snad z blízka odtud?"

Čackému se zamotala hlava, jako by se pojednou spatřil na kraji srázné propasti.

„Tuším, že není . . ." odvece zdráhavým jazykem.

„Divná věc," pravila slečna polo sobě polo Čackému, „ten pán je nad míru podoben komusi, jehož jsem jinde vídala, a zase vypadá tak, jak by onen vypadati nemohl."

V prsou Čackého srdce se zdvojenou rychlostí bušilo, zrovna jako by slečna Johana byla na stopě velikému zločinu, spáchanému jeho vlastní rukou. Jen po očku odvážil se na ni pohlednouti — na štěstí si ona nevšímala toho, co se na tváři jeho zrcadlilo, nýbrž jen s upjatou pozorností na záhadného cizince pohlížela.

„Viďte, pane faráři," ptala se nepohnuvši okem, „ten pán nemá vzezření kněžské?"

„Arci nemá . . ."

„A nemohl by kněz vůbec v žádném případě takto vypadati?"

„Přijde na to, jaký kněz . . ."

„Ovšem katolický."

„Katolický sotva," odtušil Čacký slabým hlasem.

„Ani kdy by byl z nějakého vousatého — z nějakého toulavého — z nějakého misionářského řádu?"

Čacký pokrčil jen ramenoma.

„Divná věc," opakovala stará slečna a propletla se skrze společnost k paní Potocké.

Farář si oddechl, neboť byl už nic jiného nečekal, nežli že se ho Johana přímo zeptá, zdali mu o tom člověku tam vůbec něco povědomo jest čili nic: tu byl by musil volky nevolky s pravdou ven. Nezeptala se jeho, vyzvídala teď patrně na paní Potocké; ale tato o cizince asi málo dbala, sotva že se po něm ohledla, k otázkám Johaniným rovněž jen ramenoma krčila. Čacký, tajně na to se dívaje, v duchu se z toho těšil. Ale hned mu zase připadlo, že Johana nejspíše celé společnosti předloží otázku, zdali kdo o tom pánovi něco ví: a kdy by pak hned všichni ostatní řekli *ne*, on to říci nesmí, on také nesmí k podobné otázce mlčeti. Zle dost, že tajemství už tak silně protrženo bylo — že si slečna Johana opakovala: „Divná věc, ten člověk by měl vypadati jako kněz! . . ."

Opět přišla na Čackého řada, aby házel — i činil to s takovým pocitem, jako by do něho v každý okamžik kdosi ze zadu střeliti mohl a on se na to ani ohlednouti nesměl. Když po třech hodech opět se

obrátil, čekala ho v skutku jakási rána: slečna Johana hovořila s Pudilem.

„Došla k němu a promluvila na něj: „Vítám vás, pane.“

„Bon jour, mademoiselle,“ odvece on nepohlednuv na ni; pak ukázal na svou sklenici a dokládal: „Jsem ještě zásoben.“

„Však vám nechci nalejvat,“ řekla slečna, „toliko se chci přesvědčit, co mne o vás klame, zdali má paměť nebo můj zrak. Nezazlete mojí zvědavosti. Jestliže se nemýlím, jste vy pan Pudil.“

On se konečně také na ni důkladněji podíval.

„Slečna Beránková!“ řekl s náhlou živostí ve hlase i ve tváři. „Prosím mnohokrát za odpuštění, že jsem byl tak hloupě roztržit a měl jsem vás za sklepnici! Jest mi velikým potěšením, že vás jednou zase spatřuju. Prosím, jak se pořád máte? Vy se nyní zdržujete tady?“

„Tady,“ odpověděla Johana, „i mám se tady jako v ráji.“

Pudil chopil se obou jejích rukou a mocně jimi potřásal.

„To mi způsobuje náramnou radost!“ pravil. „Takovou radost, že si ani pomyslit nedovedete.“ Pak se hlasem náhle utajeným tázal: „Znáte zdejší lidi a zdejší poměry?“

„Tak trochu. Pojďte do společnosti, já vás představím.“

Přes Pudilův obličej pojednou přeletěl temný stín. Číhavým zrakem pohledl staré slečně v oči, uklonil se jí a usedl.

„Děkuju,“ řekl, a všecka živost, všecko potěšení a všecka důvěra jeho byla jedním rázem ta tam. Pohodil nedbale hlavou. „Kdož tu stojí o známost s cizím člověkem, který tady náhodou prochází, aby se nikdy už sem nenavrátil! Děkuju,“ opakoval a vyhrnul pysky. „Nebudu vám působit namahání. Nestálo by to za to.“

Johanu ten nenadálý obrat v chování jeho velice překvapil.

„A kdež vám pořád byl konec po všecka ta léta, co jsme se neviděli?“ jala se znovu tázati.

„Kde?“ odpovídal on vypouštěje z úst kotouč dýmu a pak očima rozprchání jeho sleduje. „Leckde. Všude, chceteli. Rejdil jsem po peklích a ďáblích.“

„Byl jste také v cizině?“

„Pořád.“

„A dobře se vám vedlo?“

„Slavně.“

„A kam se tudy ubíráte?“

„Zase do ciziny.“

Hned potom zaklepal si na ústa, která se k pořádnému zívnutí otevřela.

„Prosím za odpuštění,“ doložil, když oko jeho zase o tvář slečny Johany zavadilo.

„Na tom vám málo sejde,“ dala mu ona v odpověď, „ale já si tuto zkušenost nebudu moci odpustit.“

Nahnula lehce tělo i odešla od něho. Teď zase on byl překvapen, ba trhlo mu to všemi údy, jako by ho nožem bodl.

„Hrome!“ mumlal mezi zuby. „Byl jsem hrubý jako špalek. K dámě! K ženštině, kterou jsem znal jen co dobrou duši! Na pěkné věci to dotahuju!“

Nebyl s to, aby se za odcházející podíval. Chvíli hleděl jenom na stůl před sebe. Ale potom zase pysky vyhrnul, hlavou do zadu hodil a směle i vyzývavě na společnost u kuželníka pohlížel.

Čacký s tajnou úzkostí čekal, s čím se stará slečna od Pudila vrací. Na rtech jejích pohrával úsměv, ale pokojný, vážný ne škádlivý.

„Je to ten, kterého jste myslila?“ odvážil se Čacký tázati.

„Nikoliv,“ odpověděla slečna vrtíc hlavou. „Ten, kterého jsem myslila, byl spůsobný mladík, a tam ten člověk je sukovitý hrubián.“ — K Míně a Čackému zároveň dokládala: „Lituju, že jsem vás takovým předmětem bavila: nemluvme o něm ani slova více.“

Tato žádost se do písmeny vyplnila; neboť v tom paní kontrolorová shledla Vlašťovičku, an se vracel ze své výpravy do nádraží, a příchodem jeho do všech hlav vjely zase jiné myšlenky a do všech srdcí jiné city.

Oznámil nejprvé stádečku Beránků, že věci jejich bez pochyby dosavad do tohoto nádraží nedošly.

„Bez pochyby?!“ zvolal pan kontrolor nemoha nevrlost svou utajiti. „Ani to jste najisto nevyzvěděl?“

„Ani to,“ odpovídal skromně Vlašťovička. „Několik hodin dal jsem si na tom záležet; ale v nádraží je takové pobouření a takový zmatek jak o soudném dni. Na úředníky volá v jednu minutu vždy deset, dvacet hrdel, a každý žádá od nich něco jiného, jeden prosebně, jeden s pláčem, jeden s proklínáním. Vlak za vlakem přichází a odchází proti všem obyčejným pravidlům; netoliko ve skladech ale i venku pod širým nebem jsou hromady nejrozličnějšího zboží a náčiní nakupeny; a kam z toho co přijít má, zná už jen vševědoucí na nebi. Chodil jsem od pánů ke sluhům, od sluhů zase k pánům, až jsem je svým doléháním tak popudil, že mi všichni dvéře ukazovali, jako by to mezi nimi bylo umluveno.“

Pan kontrolor se neobyčejně rozhorlil.

„A vy jste jim řekl, čí to věci jsou?“ tázal se. „Vy jste jim udal mé jmeno a můj stav?“

„Ovšem, a mnohokrát. Jak bych se jinak byl na věci mohl ptát?“

Pan kontrolor velmi odhodlaně zapínal si kabát.

„Zejtra,“ pravil s důrazem ku své rodině, „zejtra se odeberu do nádraží sám. Musím tu pohádku o červené karkulce sám skoncovat.“

Na štěstí přinesl Vlašťovička ze železnice také příjemnější noviny: po Italianech už také Prusové dostali co proto. Naši vyhráli už také nad nimi — velikou, velikánskou bitvu. Teď, když se zpráva o jednom vítězství už docela zjistila, zprávě o novém vítězství všichni ochotně uvěřili; nikdo jí nebral v pochybnost, nikdo se při ní ironicky neusmíval, ani Veleslav. Pan kontrolor pak pro ni rychle na svou mrzutost zapomněl, pravice jeho švižně vyletěla s kloboukem vzhůru, ústa jeho se slavnostním nadšením volala: „Sláva naší armádě! Sláva našim vojevůdcům!“

Mužské i ženské hlasy sborem opakovaly: „Sláva!“

„Však i my jsme tady dobyli vítězství,“ ozvala se paní Potocká — „pan farář je náš nepřemožený generál, a já navrhuju, abychom ho u vítězoslávě doprovodili k domovu.“

„My přemožená strana," podotknul Veleslav, „svou pokornou přítomností lesk triumfu jeho rozmnožíme."

Když už celá společnost odcházela, Čacký tajně Liškovi uložil: „Podržte toho člověka na očích — abyste zvěděl, co zde bude dělat nebo kam odtud půjde."

XXV.

Večer oznamoval Liška Čackému, že Pudil v lázních nic už nedělal alebrž brzy po odchodu panské společnosti se zdvihnul a v stranu Habrové odešel. A nazejtří Liška podával zprávu, že v Habrové Pudil rovně šel do domu pastora Svobody, který jej pak vyvedl k lesu, a tam v podvečerním chladu sem tam přecházejíce že měli spolu dlouhou a horlivou rozmluvu.

„Ten pastor je ďábel!" pravil sobě Čacký v duchu. Věděl nyní, odkud vítr věje, věděl, že vystoupení Pudilovo proti němu dělo a děje se návodem pastorovým. Jaký útok na něj ze spolku těchto dvou lidí se vyklube, nemohl se ani domysliti; jen o tom nepochyboval, že s pekelnou zlomyslností pracují netoliko o jeho škodu neli dokonce záhubu, nýbrž také o potupu a újmu svaté věci, kterou on zastupoval, totiž víry katolické.

Trampot a práce Čackému stále přibývalo. Péče o tolik hostů, jež nyní měl na faře, nebyla mu ani polehčena ani oslazena tím, že mu kostelník s velikým rozhořčením pověděl, jaké řeči Habrovský Rys v lázních vedl. Když jej protivníci přátelům jeho do očí nazývali Turkem a krevné příbuzné jeho, válkou k němu zapuzené, nazývali haremem: co asi teprvé mluvili, když je žádný jeho přítel neposlouchal — co asi o něm budou psáti, co na blízku i v dáli o něm rozšiřovati?"

Přikázal Liškovi, aby se před hostmi o takových pomluvách ani slovem nepodřekl. Sám obstarával je tím šetrněji. Doufal, že tato jedna zbraň odpůrcům jeho brzy bude z rukou vyražena — že po rozhlašované porážce Prusů hosté jeho, mužští i ženské, budou moci do svého domova se navrátit.

Naděje tato však trvala jen několik hodin. Pan kontrolor, odebrav se osobně se svým nejmladším na železnici neskoncoval tam pohádku o červené karkulce, nepořídil více nežli včera Vlašťovička. Ačkoliv své jmeno a svůj stav dost často jmenoval, nevymohl tím na úřednících o nic více pozornosti a šetrnosti, a o věcech, po nichžto pátral, nedostal pražádné zprávy. To bylo by ho dojista nanejvýš rozhněvalo, kdy by nebyl na své vlastní oči viděl, že všechen hněv by byl marný a nemístný. Dnes už ani lidé, kterým na vlastním zboží více nežli na spáse vlastní duše záleželo, na úřednictvo a služebnictvo v nádraží ani hrozebně ani prosebně nepokřikovali: mělo tu dnes přednost jediné zboží, nad nímžto i největším sobcům jazyk němoval — a to byli ranění vojáci.

Včerejší poplach o vyhrané bitvě nebyl docela planý: bylo v skutku bojováno ale vyhráli Prusové; četné vozy s rakouskými vo-

jáky, z nichžto každý krvácel, některý ještě vojanskou písničkou své bolesti zakryti hleděl, jiný zase s očima v sloup obrácenýma jižjiž umíral — byly v této krajině z brusu novou illustrací války.

Pan kontrolor vrátil se velmi nevesel na Bukovskou faru. Kdy by aspoň byl Veleslava s sebou na stanici nebral, aby to nejhorší před svou rodinou zatajiti mohl: takto ale mladík trnoucím ženským maloval věrný obraz toho, co se tam dělo; a když se ho pak samy ještě vyptávaly povídal do podrobna, jak který voják seděl nebo ležel, jak ten stenal a onen zoufale křičel, aby ho dorazili, jak jeden se k bohu modlil a jiný zlostně proklínal. Starší i mladší rodina Beránkovic pozbyla všeho dobrého rozmaru; páter Čacký rozveseloval a těšil, avšak v odpověď na slova jeho z několikerých oček vyhrkly slze, z několikerých prsou vydralo se bolestné štkání. Kontrolor choval ovšem v hloubi duše své jednu útěchu, totiž skalopevnou víru, že se štěstí rychle obrátí a že toto první a poslední vítězství Prusům přijde velmi draho: ale viděl, že se s útěchou touto ani před svými lidmi nesmí vytasiti, ježto by mu teď nejen netoliko nevěřili ale ještě výčitky mu činili: — kdo prohrávajícím vítězství prorokuje, sám prohrává, a proroctví jeho přijímá se s posměchem i s hněvem . . .

Jestliže Čacký takto pod svou střechou měl nemalou potíž, což teprvé když na rychlo do zámku byv obeslán tam paní hraběnku nalezl v pláči a baronku Valerii v křečích.

Baronka dostala od svého podplukovníka z Italie lístek, psaný na bojišti ale plný vítězného humoru; manžel ji v něm prosil, aby o něj žádných starostí neměla, že mu v bitvě — aspoň rukou nepřátelskou — ani vlásek zkřiven nebyl, že se mu dojista ani dále nic zlého nepřihodí, že se na něj usmívá chrpové nebe a z nebe plno strážných andělů, tak sličných, jako milostná tvář jeho předrahé Valerie — že půjde do další vojny jako na procházku . . . Kdy by byla Valerie slyšela, že manželovi jejímu koule utrhla ruku nebo nohu nebo kousek nosu nebo kousek ucha, nebyl by ji žádný člověk dovedl utěšiti; když slyšela, že je zdráv a vesel, nebyl by ji dovedl utěšiti ani žádný anděl. Žárlivost je zlý host; sedí v člověku a nechť se venku děje cokoliv, ze všeho béře svou potravu a v utrejch ji proměňuje tomu, v kom sedí. Krocana a býka dráždí jen barva červená, žárlivce dráždí také bílá, černá, zelená, žlutá i každá jiná, co jich kolik v duze jest, a duha sama dráždí ho také.

Hraběnka zase dozvídajíc se o porážce rakouského vojska v Čechách a slyšíc o velikých ztrátách jeho, nedovedla déle opanovati svůj strach o Ludvíka. Děsné předtuchy ji lekaly, krvavé obrazy jí za bdění, za bílého dne vstupovaly na oči. A tak musil Čacký v zámku teprvé duševní sílu svou vynaložiti, aby dokázal, co tam od něho očekávali i požadovali.

Byl to pro něj perný den, ale ten, který po něm následoval, byl ještě pernější. A totéž slovo platilo také o třetím a čtvrtém: zlo stále vzrůstalo výš a výše, jako by vystupovalo po žebříce vzhůru, a ten žebřík zdál se jako žebřík Jakubův sahati až do nebes . . .

Kysela nyní, jakmile měl chvilku pokdy, spěchal k svému atlasu, což se stalo několikrát ráno, několikrát v poledne i odpoledne; a přes

tu chvíli se kolem hlavy jeho nad atlasem shluklo množství hlav jiných, jako když se vyrojené včely kolem matky své na haluz v jeden věník sesednou. Všichni, kteří k atlasu Kyselovu putovali, přicházeli teď už jen s otázkou: „Kde pak už jsou?“ A když jim Kysela ukazoval místa na mapě zvláště poznamenaná, říkávali, že Prušáky zrovna čert nese, že se ku předu ženou s takovou rychlostí jako mračna kobylek.

Ještě se tu a tam pravilo: „Naši vyhráli“ — však nikdo tomu již neuvěřil, a což bylo mnohem horšího: nikdo se tomu již neusmál. Žertovné pokřikování: „Naši vyhráli“ po domech, po návsi, v polích i lukách načisto utichlo. Příliš prudce šla rána za ranou, denně jmenovalo se vždy nějaké nové místo, kde Prusové zase vyhráli. Lidé po vsi i v polích po několika se zastavovali a rozmlouvali beze šprýmův a smíchu, povídali o raněných, jichžto po železnici co den veliký počet vozili, povídali o dorostlém obilí a osení, které za jedinou hodinu se proměňovalo ve mlat tvrdě udupaný, jen mrtvolami a loužemi krve pokrytý — povídali o hořících městech a vesnicích, v jichžto plamenech se Prusové a Rakušané o každou píď země vražedně rvali — povídali o liduprázdných spáleništích a kraji široko daleko v hroznou poušť obráceném. Povídali, co prý kdo slyšel z úst raněných vojáků tudy odvážených, povídali o zradě, zaprodání, prozrazení, soudu, trestu a kletbě . . .

Často také pojednou ustávali v práci své, zatajovali dech, napínali sluch: zdáloť se jim, že země duní temným hukotem vzdálené střelby. Mráz jim při takovém naslouchání pobíhal po těle, bledé ustrnutí po tváři. Horký chvějící se vzduch zdál se páchnouti čerstvou, teplou krví a bzučení včel zaznívalo posupně a smutně jako vzdálená hrana.

Proud lidí před vojnou utíkajících nehrnul se už jen po železné dráze alebrž rozestřel se po kraji jako řeka povodní ze svých břehů vystouplá. Pěšáci i povozy, měšťáci i vesničané hnali se po silnici, po cestách polních i po pěšinách, vezouce a vlekouce s sebou nejrůznější a často nejpodivnější předměty. Mohlo se zdáti, jako by chvátali do jednoho místa na obrovský trh, kde každý zbohatnouti doufá: jen kdy by zděšení a hoře v celém pohledu a ve všem jednání jejich tak příliš se byly nejevily!

Nikoho tyto zástupy uprchlíků tolik nedopalovaly jako pana kontrolora Beránka.

„Je to hrozné, co ti lidé dělají!“ huboval každodenně. „Tak hlavu ztratit, tak dáti slepé bázni sebou lomcovat, tak bláznovsky utíkat před nepřítelem takořka ještě na sta mil vzdáleným, ku všemu rozumnému domlouvání mít jen hluché uši: to svět posavade neviděl!“

Při takovýchto hněvivých slovech se ostatní stádečko Beránků za zády kontrolorovými mlčky ale významně na sebe dívalo; jen Veleslav se tajně ušklíbnul nebo spěchal stranou a zasmál se, co mu plíce stačily. Jaký div, že z těchto poměrů se vyvinuly konečně rodinné půtky.

„Dnes se mi celou noc zdálo,“ pravila jednou ráno slečna Gabriela, „jak jsme zase utíkaly před Prusy — na žebřinovém voze, po cestě náramně kamenité a hrbolaté: všecky údy mně od toho třesení ještě trnou.“

„Ten krásný sen se ti brzy může vyplnit," podotkla slečna Helena.

„Ano, ano — Prusové se dali silně do dělání čtverhranných koulí," prohodil Veleslav.

Pan kontrolor, který byl posud na oko četl, nyní zlostně knihu odhodil.

„Co to zas?" zvolal. „Je vám to tak zvláštní zábavou, bouřit otci svému žluč?"

Nastoupila chvilka trapného mlčení.

„Ale tatínku," ozvala se Julie, nejstarší dcera kontrolorova, velmi rozumně a velmi určitě — jejímu dospělému věku bylo více dovoleno, její hlas byl už jako hlasem vážné matrony — „ale tatínku, co pak se tolik hněváš? My ti to rádi věříme, že kdy by jenom na tobě záleželo, Prusové by ani jednou byli nevyhráli. Ale chcešli je pořád vlastní silou zadržet, bereš si příliš mnoho na starost. Už je jisto, že nebudou ani čepicemi ani mokrými hadry utlučeni, ani pouhými biči ani samými husary zahnáni. Já se každý den modlím, aby pán bůh našim dal vítězství — ale když přes to přese všecko Prusové pořád blíže za námi se ženou, myslím, že bude dobře, když se na všecko připravíme."

„Snad bude ještě lépe," mínil Veleslav, „když raději hned až k Jaderskému moři dojedeme. S přípravami nebude nám třeba mnoho času mařit: tady nemáme hrubě co skládat, svazovat a zamykat."

Kontrolor šel pro noviny a se vším důrazem to rodině svojí ukazoval černé na bílém, že Benedek posavad Prusům jen proto postupovati dal, aby je dostal tam, kde je míti chtěl; úspěchy válečné, kterých posud dobyli, že jim nejsou nic platny, ano že je přivedly jen do pasti; teď že je má Benedek dokonale v moci, že jest úplně pánem jejich osudu a že nyní už nebude váhati, aby jim zasadil rozhodnou zdrcující ránu.

Když to pan kontrolor všecko co nejpřesvědčivěji vyložil, uklouzl paní kontrolorové hlasitý povzdech: „Kam jen se odtud obrátíme! Kde najdeme tak dobré útočiště, tak srdečně otevřenou náruč — —"

„Jako zde?" ujala se slova slečna Julie. „Nikde — a kdy bychom po celé zeměkouli kolem do kola obíhat musili!"

Teď se pan kontrolor do pravdy rozhněval. Jednak nesouhlasil s tím, že by to zde v Bukové bylo tak krásné, jak to všichni ostatní členové jeho rodiny dělali: byliť tu lidé, kteří příliš směle myslili a myšlenky své bez obalu pronášeli — kontrolor se tady už se všemi pány ostře pohádal a skoro i rozkmotřil, jediného pana Brčála vyjímaje, kterýž ale také už více k ostatním se klonil nežli k němu. Proto kontrolor, kamkoliv přišel, všude měl hned rozepři — a teď konečně náhledy jeho už ani ve vlastní rodině žádné platnosti neměly, i tu dělali mu opposici, a to takovou, která logického muže nanejvýš dopáliti musí: když jim dá důkaz jasný jako slunce na nebi, spouštějí oni zrovna tak, jako by nebyl ani hubou klapnul!

Pan kontrolor se rozhněval, rozkřikl se na svou choť, pak na svou nejstarší dceru, pak na svého nejmladšího. Malá váda, velké vzdory, lijavec slzí, krátké utišení — a pak všecko zase od repetice. Rodinný mír ustoupil nadobro rodinným svárům.

Čacký ve své dobromyslnosti několikráte za den dělal prostředníka, chlácholil, vysvětloval, přimlouval, těšil — jednal tu s jednotlivcem, tam s malou skupinou, pak opět stál uprostřed celého pobouřeného, na sebe dorážejícího stáda Beránků. Nejprvé si mu bolestně stěžovali, pak mu trpce žalovali, zrovna jako by jeho povinností bylo nejen soudit ale i trestat, pak činili také jemu ostré výčitky, hněvali se i na něj a netajili mu toho.

Jen slečna Johana v této domácí vojně žádného podílu neměla; hledělať si doma pravidlem kuchyně, zahrádky a piána. Posléze i ona se do vády vložila. Když farář opět s konejšením Beránkovské bouře měl tuhou práci, vstoupila pojednou do pokoje a položila mu svou ruku na rameno.

„Skláním se před vaší moudrostí rovněž jako před vaší dobrotou," pravila k němu na oko docela poklidně — „ale vy neužíváte pravého prostředku."

Všichni ostatní rázem umlkli.

„Vy, šlechetný pane faráři," pokračovala ona, „vy oheň hasíte olejem. Prosím, nepodvolujte se déle tak nevděčné práci. Těm, kteří vás o všecko pohodlí, o všechen poklid připravili, musíte zkrátka říci: „Kdy byste měli jen trochu studu" — to mluvila slečna Johana, po všech přítomných do kola se rozhlížejíc — „nezneužívali byste domu mého tak odporným spůsobem. Když se ale nestydíte, musím si to jednoduše zapovědět — a komu zápověď má není vhod, tomu jsou dvéře dokořán otevřeny!" — Teď se Johana obrátila opět k samému faráři „Tak musíte mluvit, vy politování hodná oběti svého přátelského pohostinství, ač nechceteli ještě více politování hodným býti."

Když to dořekla, vyšla ihned opět z pokoje. Z přítomných nikdo nevěděl, kam oči dáti. Veleslav a Růženka šli v patách za Johanou; Růženka měla tváře, čelo, uši i krček do temna uzarděné a nebyla by ani za veliký poklad svoje sklopená víčka na někoho pozdvihla. Veleslav ale spěchal za tetou, chopil ji kolem krku a dvakrát, třikrát důkladně ji políbil.

„Ústa vám pozlatit!" volal hlasitě. „Mně to už jako skála na prsou leželo — teď je mi zas lehčeji!"

Od té chvíle bylo na faře větší ticho, však nikoli větší utěšenství.

Čacký bral to tak, jako by to jinak býti nemělo a nemohlo: tolik byl na různých stranách nepříjemnostmi zasypáván, jako by se byla s nimi nad jeho hlavou obloha protrhla. Co se mu doma dělo, zdálo se mu ničím proti tomu, co jej tajně mimo domov trápilo. Pudil vždy ještě zůstával na blízku a býval často s pastorem pohromadě. Už počalo vyrůstati, co as oni seli! Kostelník Rys dovolil sobě už také v Bukovské hospodě cosi podobného jak ondyno v lázních, začež ho však tenkráte na místě potrestali výhazovem. Mlynář Soukup zase, háje svou víru, způsobil v Habrové jakési pozdvižení, tak že prý ho tam div nekamenovali; začež ale on všem Habrovským mlečům, kteří do jeho mlýna přicházeli, mletí odepřel, a když mu za to nelibost svou projevovali, div na ně svoje velikánské hafany nepoštval.

Nejvíce Čackého dojímalo pomyšlení na Albínu Tichou. Byla netoliko dcerou jeho největšího nepřítele, nýbrž byla nyní také pořád od

urputných jeho protivníkův obklopena. Jak jej asi u ní očernili! Zajisté dávno v ní vyhladili i poslední stopu dobrého mínění, které o něm byla dříve měla. Byl teď v jejích očích asi nejhorším člověkem, jehož země nosila. A denně jí o něm namlouvali nové nepravosti! Když si na to na všecko zpomněl, bývalo mu velmi krušno kolem srdce — a mámeli pověděti pravdu, on na to ve dne v noci hrubě zpomínati nepřestával.

Aby se před ní očistil, za to byl by snad bez rozmýšlení dal půli svého života. Ale jak se měl očistiti? Byla by Albína slovům jeho spíše uvěřila nežli svému vlastnímu otci? A kterak jí měla slova jeho dojíti? Měl on vyhledávati schůzky s pastorovou dcerou, rozmluvy beze svědkův, aby jí dokázal, že není tak špatný, jak jí ho malujou? Mohl jí ovšem psáti — a toť se rozumí, že po tomto nápadě také hned ve svých myšlenkách skládal psaní, kterým by jí asi přiměřeně všecko vyjádřil a objasnil: ale každé takové psaní mohla Albína odevzdati svému otci aneb někomu jinému, obsah jeho by tudíž musil býti nad míru opatrný, diplomatický a tím samým neprospěšný, nehledě ani k tomu, že dopisovati sobě s pastorovou dcerou bylo právě tak křiklavé, jako míti s ní schůzky a rozmluvy mezi čtyrmi očima.

Od prvního setkání jejich u zámku již kolik dní uběhlo. Čacký přišel opět s četnými hostmi svými do lázní. Když tu chvíli seděli, nesl kolem nich posel z pošty nějaký list do bytu paní Potocké. Brzy potom vdovička sama vyšla ven — vlastně ne sama, nýbrž ve společnosti slečny Tiché. Oběma zářila z obličeje veselost.

„Jistě to posel kolem vás nesl nějakou velikou radost,“ pravil k nim Čacký, jen aby nějakým hovorem veliké rozpaky své zakryl.

„Nesl,“ potvrdila paní Mína.

„Škoda,“ dokládal farář, „že z toho psaní také pro nás něco nevypadlo — jen maličký podíl, neboť my jsme skrovní.“

Slečně Tiché přišla náhlá myšlenka.

„Ze psaní nemohlo nic vypadnout,“ pravila s úsměvem jaksi zvláště půvabným. „Ale obsah jeho mohly bychom tak hodnému pánovi, jako je Bukovský pan farář, snad i celý předložit. Co říkáte, milá přítelkyně?“

Farářově sluchu lahodilo každé slovo její, a nejvíce slovo přítelkyně, ačkoliv by sotva byl na místě mohl pověděti, proč ho přátelský svazek těchto dvou ženštin tak těší.

Paní Potocká se nad otázkou slečninou na okamžik vážně pozastavila, pak se opět usmála i zakroutila hlavou.

„Bukovskému panu faráři dříve nežli Habrovskému?“ pravila. „Nepůjde to.“

„Že ne?“ ptala se slečna Tichá, která byla zatím psaní vyňala — a její otázka vlastně zněla: proč pak ne?

Mína přiblížila se ústy k jejímu uchu i zašeptala: „Ještě ne. Už proto ne, že psaní není české . . .“

Nad tím se opět slečna Tichá jaksi zarazila. V tom pak pozdvihl hlasu svého páter Čacký, děkoval se slečně za to, že by mu chtěla svůj list ukázati, ale ujišťoval, že svým podotknutím k ničemu takovému nesměřoval, ano že by do psaní, kdy by mu je na celý rok svěřily, ani okem nenahledl.

„Věříte mu to?“ ptala se vdovička slečny.

„Až do poslední hlásky,“ tvrdila tato. „Pan Čacký dovede, čeho jiní nejsou schopni.“

Farář uklonil se za laskavý úsudek, slečna Tichá a paní Potocká poroučely se a odcházely nahoru k zámku.

Čackému tato kratičká rozmluva celou duši osvěžila. Albína Tichá nepozbyla o něm svého dobrého mínění; slova její nebyla jen lichou poklonkou, ale šla jí od srdce: on to dobře cítil a neklamal se v tom. Byla ochotna svěřiti mu svoje tajemství, učiniti jej svým důvěrníkem . . .

Nicméně i potom se bál, s ní mezi čtyrmi očima se potkati. Nazejtří ubíral se k zámku modřínovou alejí, a jako vždycky za poslední doby tak i tenkráte pozorně ba podezřivě se díval, zdali se mu kdo v cestu namane. Ve značné vzdálenosti ještě se mu mezi stromy kmitly ženské šaty: ihned s jistotou věděl, že jest to Albína Tichá! Modřínová alej stala se jí zamilovaným místem; bylo ji z blízka i z daleka vídati, jak v ní po celé hodiny sem tam přechází. Proto se Čacký do včerejška modřínové aleji dočista vyhýbal . . . Avšak i dnes bylo mu nemožno, v cestě svojí pokračovati, jíti slečně vstříc. Bez váhání uhnul se stranou a zmizel ve křoví.

Za chvilku Albína kráčela kolem něho netušíc, že by ji kdo pozoroval. Opět vypadala jako princezna, jež se samotná prochází svou zahradou, spanilá, velebná ve smýšlení i skutcích vznešená, ale nikoliv už poklidná i spokojena: upírala oči své před sebe v hlubokém zadumání, ale z očí volně kanula slza za slzou, a kolem rtů jejích rozloženo bylo těžké hoře . . .

Čacký se vzezření jejího tolik ulekl, jako by do úkrytu jeho boží posel udeřil. Albína Tichá byla nešťastná! Tu nebylo pochyby. Byla nešťastná i po včerejším radostném psaní! Byla nešťastná, však tajila to před lidmi — snad přede všemi, i před svými nejbližšími pokrevenci . . .

XXVI.

Pilněji než kdykoli před tím bylo Bukovským obyvatelům třetího dne v měsíci červenci jak ve vzduchu i při zemi naslouchati: tenkráte bylo jisto, že hukot děl z dálky až sem doznívá. Už tedy válka byla tak blízko, že když ji ještě viděti nemohli, už ji na vlastní uši poslouchali.

Hučení podobné rachotu vzdáleného hromu již od rána trvalo bez přetržení, avšak chvílemi znělo slabě, jako by utichnouti chtělo, pak zase oživovalo, jako by se válečná bouře letem přibližovala. Někteří zvědavci vystupovali na blízké vrchy a tu ještě vylézali na stromy, snažíce se očima svýma v dálce něco vypátrati; ale kamkoli dohledli, všude se modraly lesy, zelenaly louky, bělala žitná pole jako obyčejně, a nad celým krajem rozpínalo se jasné nebe jako v nejpoklidnější svátek. I podobalo se, jako by se vražedný rej válečný neodbýval ani na povrchu pozemském, nýbrž kdesi v pekelných mrákotách pod zemí, jejíž tělo se hrůzou zachvívati nepřestávalo.

V prvních dvou dnech tohoto měsíce se tudy prchající lidé nejhustěji hrnuli; zrovna dnes objevovali se nápadně řídko.

„Snad už tam žádní nezbyli,“ mluvili mezi sebou Bukovští, jichžto se dnes pořád větší menší počet na vsi shledával. „Panenko Maria! co jich už jen tady proběhlo!“

„Teď snad už přijdou sami Prusové — umučený spasiteli!“

„Kam se ubozí podějem — vyženou nás také do širého světa!“

„Rány boží!“ volaly ženské.

„Snad tenkrát už žádnou českou duši v Čechách nenechají!“

„Stůj při nás svatý vévoda Václav!“

„Naše svatá matička Bukovská zakryj nás svým pláštěm!“

„Jděte báby do kuchyně, ať se vám jíška nespálí nebo vám máslo nevyleti na střechu!“ ozval se u nich káravým hlasem soused Kysela. „Víte, že kdo strachem umře — —“

„Což jste vy takový hrdina,“ vpadly mu ženské do řeči, „že se Prusů nic nebojíte?“

Kysela odpovídal: „Mnohých těch lidí, co tady utíkali, jsem se ptal, co jim vlastně Prusové dělali, když do jejich místa a pod jejich střechu přišli. Ode všech jsem slyšel stejnou odpověď. A víte jakou?“

„Že mnoho zkusili?“

„Ne. Každý mi jen řekl, že ani jediného Prusa neviděl. Potom se arci nedivím, když jich tady tolik proběhlo. Nejspíš jim jejich báby, staré i mladé, svými lamentacemi pomátly hlavu a donutily je k utíkání, když od nich Prusové byli ještě tak daleko, jako jsou dnes od nás. Jděte domů, ženské — tam se můžete modlit, ke komu která chcete. Na lamentace máte ještě dost času. Z Bukové nebudeme utíkat, leda až Prusy uvidíme a s nimi se zkusíme.“

Odešel. Někteří jednali podle slova i příkladu jeho, přes to však ani potom náves nebyla prázdna.

Odpoledne kdosi, přicházeje rovně z nádraží, přinesl zprávu, která se brzy po celé osadě roznesla: že je bitva a že naši vyhrávají.

„A kde to bojují?“ ptal se jeden přes druhého.

Nikdo nevěděl na jisto, každý hádal jinak, jeden na místo příliš blízké, jiný na příliš vzdálené, tomu zaznívala střelba od západních hranic českých, onomu od východních.

Se zprávou, že naši vyhrávají, přiběhl také pan kontrolor ku svým na faru.

„To by měla být už ta rozhodná zdrcující rána?“ ptal se Veleslav.

„Zajisté je to ona,“ tvrdil pevně otec.

„Starejme se v čas o nějakou příležitost,“ podotkla svým rozumným spůsobem slečna Julie.

„K čemu?“ zvolal na ni pan kontrolor.

„Abychom se domů vraceli, když ta rána zdrtí Prusy,“ odtušila pokojně slečna — „neb abychom dále utíkali, když zdrtí někoho jiného.“

„Já si dovoluju připomenout,“ ozvala se slečna Johana, „že trvám na svém slově a že nikam dále utíkati nebudu.“

„Já se také od svého bratra neodtrhnu,“ pravila paní kasírka Beránková. „Tak dobrého přítele a ochrance bych nikde jinde nenašla.“

„Kriste pane!“ vzkřikl kontrolor sprásknuv ruce. „Což nemůžete ani mlčet ani o jiném mluvit než o tom proklatém útěku?!“

I odkvapil opět z fary.

K večeru si lidé povídali: „Už je po všem. Ani rána už se neozývá. A jak to dopadlo, vidí jen oko páně.“

Také na zámku o tom byly porady, zda zůstati či utíkati. Baronka Valerie nechtěla o útěku ani slyšeti, a hraběnka konečně rozhodla, aby nejnutnější přípravy byly učiněny, odjezd ale zatím na zejtřejší ráno odložen.

Pokojně sklonilo se slunko za hory, i následoval večer tak příjemný, jaký v létě také od umdlených vesničanů spánek zahání: tolik milo jest pobyti venku. Dnes ovšem se Bukovským z jiné příčiny spáti nechtělo. Čím dále na večer, tím více přibývalo ve vsi lomozu; vůz za vozem rachotil po tvrdé cestě: to byli zase uprchlíci.

Kdosi z těchto přinesl do vsi osudné slovo: „Lidé, je zle!“ — a to utkvělo domácím obyvatelům tak v srdci a na jazyku, že hrubě nic jiného nemluvili. Za nočního šera se mezi prchajícími a domácími žádný bližší poměr neutkával: onino prolétávali jako noční ptactvo, tito zůstávali pravidlem jen neveselými diváky; ale když někdo z domácích na uprchlíka promluvil, nechať se ho na cokoli tázal, odpověď byla skoro vždy stejná: „Zle je, zle!“

Po nepokojné noci to v Bukové z rána vypadalo, ne jako by tudy pocestní někam na trh spěchali, ale jako by trh byl zrovna zde. Když kočár, v němžto seděla hraběnka Trauniggová, baronka Bezděčná a páter Čacký, od zámku přijel do Bukové, musil na vsi zastaviti, až by mu udělali cestu. V tu chvíli Čacký pojednou v kočáře na nohy skočil.

Jinou cestou vjíždělo na ves několik jezdců; byli to vojáci a jakkoliv pro prach a svrchovaný nepořádek v celém svém zevnějšku sobě ani podobni nebyli, přece farář poznal důstojníka, který tudy před nedávnou dobou s mladým Trauniggem na sever byl táhl. I důstojník spozoroval faráře a obrátil k němu svého upoceného, prachem, blátem, krví a vlastní pěnou pokrytého koně.

„Odkud přicházíte?“ volal naň Čacký přemáhaje své rozechvění.

„Z bitvy,“ odpovídal důstojník.

„Kde to bylo?“

„Blíže Hradce Králové.“

„A nedopadlo to dobře?“

Důstojník jenom rukou máchnul.

„Přijíždíte sami?“

„Brzy jich tu bude více.“

S těmi slovy stanul důstojník u samého kočáru a teprvé nyní klonil se paním.

Hraběnka pohledla zkoumavě na Čackého — nebylo zbytí, musil jí už důstojníka představiti. Hraběnčinu tvář pokryla při tom hrobová bledost, ale i důstojník se patrně zalekmul. A všichni na chvilku oněměli.

„Můj syn,“ počala potom třesoucím se hlasem hraběnka, „stál ve vašich řadách — byl vám podřízen —“

Důstojník sklonil hlavu.

„Vždycky?“

„Ano, osvícená paní.“

„A nemůžete mi o něm nic jiného povědět?“

„Mohu povědět, že — že — se zachoval jako pravý kavalír, ano jako hrdina . . .“

„A on se s vámi nevrací . . .“

Důstojník mlčel. Hraběnka sama teprvé po delší přestávce opět se ozvala hlasem velmi slabým: „Vy máte patrně plnou jistotu toho, že zůstal na bojišti . . .“

„Žel bohu,“ řekl zdráhavě důstojník, „že jest mi usouzeno býti poslem tak neblahé zprávy — —“

V tom Valerie pronikavě vykřikla — hraběnka sklesla jí bez sebe do náruče. (Pokračování.)

Původ a dějiny některých domácích zvířat a kulturních rostlin.

Podává

Dr. H. Konvalinka.

Jako přírodozpyt vůbec mohla i musila za dob našich též věda přírodopisná zvláště vytknouti sobě úkol mnohem rozsáhlejší než v dobách nedávno minulých. Kdežto na př. starší živočichopis a rostlinopis přestávaly hlavně na suchopárném popisování zevnějšku zvířat a rostlin, pojmenování jich a vřaďování v soustavu, přihlíží obě tyto vědy teď bedlivě spolu k vnitřnímu složení, vzájemné příbuznosti, původu a vývoji, vnitřním i vnějším podmínkám bytí jakož i k zeměpisnému rozšíření organismů; bez srovnávací a mikroskopické anatomie, embryologie a fysiologie, geologie, paleontologie a zeměpisu živočišstva i rostlinstva nelze si představovati zoologii a botaniku novověkou, jimž se jmenovanými vědami odbornými dostalo podstaty daleko všestrannější a hlubší.

K nejzajímavějším ale i nejobtížnějším záhadám zoologie a botaniky náleží otázka o původu organismů, jež zeměkouli za nynější periody obývají. Bádání o původu organismů může se bráti dvojím směrem, dle významu, jaký se s pončtím původu spojuje. Buď se totiž přírodozpyt snaží dovoditi nepřetržitou příčinnou souvislost organismů nynějších se všemi předchůdci jejich, za dlouhých dob vývoje zemského vzniklými a zahynulými; aneb hledí pouze vyzkoumati místa, v nichž původně vznikly nynější formy organické a odkud se dále šířily i valně měnily buď vlivem přirozených okolností buď působením člověka neb obojím zároveň. Oba směry bádání, ač úkol prvého jest mnohem širší druhého, nejsou v podstatě od sebe odděleny, nýbrž souvisí spolu mnohonásobnými nitkami, vzájemně se doplňujíce.

V následujících řádcích chceme podati některé výsledky novějšího zkoumání o původních vlastech a dějinách některých domácích zvířat

a kulturních rostlin. Mezi všemi oživenými tvory zasluhují tyto zajisté největší pozornosti naší, ježto úloha jejich v dějinách vzdělanosti lidské jest veledůležita; neboť zaražení stálých sídel, chov zvířat a vzdělávání půdy značí tolik co osvobození člověka ze stálých krutých bojů a starostí o zachování hmotné existence, vyprostění z tuhých vazeb přírody a možnost postupu na dráze ušlechtění a vzdělání duševního. Rozsáhlé působení rostlin a zvířat těchto ve hmotnou i mravnou kulturu člověka dodává přírodopisné otázce o původu a rozšíření jejich významu mnohem širšího, kulturohistorického. Tak jako prachistorie člověka uvádí nás otázka tato na společné ono pole, v němž stýkají se jednak přírodozpyt jednak kulturní historie; a rozřešení její jest tudíž podmíněno spojeným úsilím obou těchto a jiných věd, zejmena též jazykozpytu srovnávacího, jenž mnohou temnou stránku dějin kulturních rostlin a zvířat osvětlovati pomáhá. Vzácný příspěvek k dějinám těmto podal v nejnovější době duchaplný *Viktor Hehn* výborným dílem: „Kulturpflanzen und Hausthiere in ihrem Uebergange aus Asien nach Griechenland und Italien sowie in das übrige Europa. Historisch-linguistische Skizzen" (v Berlíně, 1874). Bohatý obsah knihy této stejně zajímá kulturního historika, jazykozpytce i přírodozpytce; an mimo to slučuje přesnou vědeckost se vzletným slohem, poutá rovně odborníka i vzdělance vůbec. V této naší stati užito hlavně spisu Hehnova, známého výtečného díla Darwinova: „O variování zvířat a rostlin za působení domestikace (chování a pěstování člověkem)" a Lenormantova díla: „Les premières civilisations" (I. 1874), pokud udání posledních se vztahují k otázce naší.

I.

Počínáme dějinami zvířete ušlechtilostí svou a prospěšností nad jiné předčícího, *koně oře* (Equus Caballus). Mnozí zkoumatelé shodují se v tom, že původní vlastí koně domácího jest středoasijská vysočina; zde na rozsáhlých stepích a pustinách posud se prohání pravý divoký kůň, jhem člověka nezkrocený „tarpan" v malých stádech, v něž často mísí se t. zv. „musin", zdivočilý uprchlík z tabunů koňmilovného Mongola. Z prvotních sídel svých, „se širokého hřbetu asijského" sestupoval pak, kam přirozená mu byla otevřena dráha, především do severní Indie, poříčí turkestanských a rozsáhlých stepí, jimiž protékají veletoky Amu-Darje (Oxu) a Syr-Darje (Jaxartu); pravdě podobno, že i širé stepi jižní Rusi byly rejdištěm divokého koně. Zkrocení koně a první jeho chov v původních těchto vlastech jsou dílo pradávných dob, z nichž se historická svědectví nezachovala; vzájemný styk obyvatelů střední Asie s národy okolními uváděl pak koně znenáhla v kraje Iranské, nížiny Eufratské, severní Afriku a Malou Asii, jakož i v jižní a střední Evropu. Tak byl by tedy kůň, jako množství jiných kulturních zvířat a rostlin, darem, jejž poskytla chudé Evropě bohatá kolébka národů a vzdělanosti, Asie. Ale sluší podotknouti, že ne všickni zkoumatelé téhož jsou mínění. Mnozí tvrdí, že kůň netoliko v jižní Rusi ale i v ostatní Evropě jest domorostlým (autochthonem); opírají se především o faktum, že více druhů koně divokého (na př. Equus priscus a fossilis), jež snad od nynějšího koně rozlišiti nelze, obývaly Evropu

již za doby diluviální; *) mimo to odvolávají se na výslovná svědectví spisovatelů z doby antické a středověké o současné existenci „divokého“ koně v různých částech Evropy; z nich dle Hehna vyjímáme následující podrobnosti. O divokém koni ve Španělích zmiňuje se Varro (de re rustica 2, 1, 5: equi feri in Hispaniæ citerioris regionibus aliquot) a Strabo, jenž vypravuje též o Alpském divokém koni; Plinius totéž o severu Evropy vůbec dosvědčuje (8, 39: septentrio fert et equorum greges ferorum). Italie dle svědectví Pavla Diakona spatřila divokého koně ponejprv za panství longobardského, za časů krále Agilulfa (4, 11: tunc primum caballi silvatici et bubali in Italiam delati Italiæ populis miracula fuerunt). Papež Řehoř III. psal r. 732 sv. Bonifaciu: „Ty jsi některým dovolil požívati masa divokých koní a většině požívati masa krotkých; od nynějška však, bratře nejsvětější, nedovoluj toho už nikterak.“ V naučení, jež zanechal kníže Černigovský Vladimír Vševolodovič Monomach (1053—1125) synům svým (viz Erbenův překlad Nestorova letopisu ruského) vypravuje on sám o sobě: „A toto v Černigově konal jsem; koní divokých svýma rukama svázal jsem v pouštích deset až dvacet živých; a kromě toho také podle Roši (říčky) jezdě jímal jsem svýma rukama tytýž koně divoké.“ Země pomořanských Slovanů za časův biskupa Oty Bamberského (v první polovici XII. věku) oplývala zvěří, zejmena zubry a divokými koni („equuli agrestes“ — viz Herbordi vita Ottonis). O roku 1132 náš kanovník Vyšehradský, pokračovatel Kosmy, zaznamenal: „Zatím vévoda Soběslav do Polsky s vojskem svým přešel a celou část její, jež Slezskem se nazývá, úplně ohněm zpustošil. Mnohé také zajatce s nesčetnými poklady a hojná stáda klisen neskrocených (indomitarum equarum) odtud s sebou přivedl.“ Ve hvozdech pruskolitevských kůň divoký byl honěn dle mnohých svědectví po celý středověk, ano až do XVII. věku; o Vogesách totéž se připomíná ještě na konci XVI. věku.

O věrohodnosti všech těchto udání historických nemůžeme pochybovati; však dlužno se tázati, zdaž tu míněni jsou koňové skutečně divocí neb pouze zdivočelí? Povaha uvedených citátů nepříčí se výkladu druhému; neboť stáda koní za starodávna obyčejně chovali na prostorných pastviskách mimo osady lidské (jako posud ve stepích jižní Rusi a pustách uherských) v polodivém stavu **) a jednotlivá zvířata schytávali pouze v čas potřeby; snadno mohlo se tedy státi — tím snáze, ježto kraje větším dílem málo byly zalidněny — že četní uprchlíci z těchto stád v místech jim příznivých úplně zdivočeli a co divocí se rozmnožovali. Hehn odvozuje původ koně pouze z Asie a pro Evropu mimo jižní Rus připouští pouze koně zdivočilého. Mělali však přece Evropa za historické doby své domorodé koně (potomky to druhů diluviálních, podle prvního náhledu vymřelých), pak musili bychom souditi, že nynější domácí kůň vznikl smíšením původního evropského koně s plemeny od pradávných dob v asijské pravlasti chovanými a záhy do

*) Viz pojednání: „Nejstarší stopy člověka evropského“ v Osvětě 1875 (hlavně číslo květnové — nálezy v jeskyních belgických a francouzských.)

**) Na stepích (pampas) jižní Ameriky probánějí se za nynější doby tisíce úplně zdivočelých koní, ačkoliv Amerika před příchodem Evropanů neměla vlastního koně.

Evropy přenášenými. Zdali prvý či druhý náhled jest pravý, aspoň nyní rozhodnouti nelze; *) v obojím případě však vliv Asie jest nepopíratelný, v prvém výhradný, ve druhém jen částečný ale přece velmi značný.

Významná jest ta okolnost, že kůň a jeho chov tím později se objevují v určité zemi, čím vzdálenější tato od původní vlasti koně asijského. Ve starém Egyptě neobjevují se vyobrazení koně na žádné památce z dob t. zv. staré a střední říše; teprvé z časův bojovné dynastie XVIII. asi od roku 1800 př. Kr. počínajíc (po skončení nadvlády kočovnických Hyksů) zachovaly se nám ve starých papyrech zmínky o koni a na pomnících vyobrazení jeho a vozíků válečných. **) Zda právě Hyksové neb králové XVIII. dynastie koně v Egyptě zavedli, nedá se rozhodnouti; jisto však, že sem přiveden ze severovýchodu, ze Syrie neb zemí Eufratských. S tím se shoduje především egyptské pojmenování koně (*htar* z assyrského *satra*), jakož i ta okolnost, že starší Egypťané jako Asyřané a Babyloňané užívali koně pouze k účelům válečným a sice zapřaženého do válečných vozíků. Ze svědectví nejstarších písem svatých vysvítá, že i u semitických obyvatelů Palestiny, Syrie a Arabie za starších dob kůň domácím zvířetem nebyl, a že tu jeho místo namnoze osel zaujímal. Arabové ještě v Xerxově vojště ne na koních nýbrž na velbloudech jedou (Herodot 7, 86), a zeměpisec Strabo, jenž se účastnil nezdařené výpravy vojevůdce římského Aelia Galla do vnitřní Arabie, výslovně podotýká, že ve šťastné Arabii není koňů. Proslavené arabské plémě koňské dle novějších zkoumání má velmi pozdní původ: bylot teprv asi za posledních století starého a prvých středního věku vypěstováno. Za to u východních Semitů, Asyřanův a Babyloňanův chov koně sahá do pradávných dob. Stěny paláců Ninivetských, slavným Layardem odkrytých, oplývají vyobrazeními lehkých dvoukolých vozíků válečných s oři bohatě vystrojenými. Můžeme směle tvrditi, že odtud, t. j. z poříčí Eufratského a Tigridského kůň znenáhla se rozšířil na západ a jihozápad do Syrie a odtud do Egypta.

Ve staré Persidě kůň původně málo byl chován; dle Xenofontova udání teprvé král Kyros, seznav ve válce s Medy a Hyrkány výborné jejich jezdectvo, i v Persii koně všeobecně zavedl. Perské zřízení vojenské, jehož hlavní síla byla v jezdectvu, pocházelo tudíž od Medův; podobně i „představy o koni co posvátném zvířeti, věštby zvěstujícím, jehož obětování se líbilo bohu světla, o nesmrtelných bozích cválajících na bílých koních, zvyk krášliti povoz královský bílými koni a připojování slova *açpa* (kůň) ku jmenům polobohů a reků (původně jen Medobaktrům vlastní) přešly i v názor Peršanův.“ (Hehn, str. 34.) Výtečnými koni byla Medie po celý starý věk proslulá; nejvíce váženi byli

---

*) Darwin v díle uvedeném (kap. 2.) záhadu nechává nerozhodnutou. Objevení kostí domácího koně ve švýcarských kolových stavbách (Rüttimeyer) z neolithické doby věc rovněž nevysvětluje; kůň tento může stejně býti potomkem divokých druhů neb importován z jihu, tím spíše, ano stáří těchto osad není tak veliké, jak dříve se mínilo.

**) Viz Hehna str. 27 a Fr. Lenormanta „Les premières civilisations“ I. a sice kapitoly nadepsané „Recherches sur l'histoire de quelques animaux domestiques principalement en Egypte“ (str. 299 a násl.).

koně z kraje Nisajského (Niçaya), jímž míněno nejspíše pomezí nynějšího Iranu a Turkestanu. Odtud právě počínajíce rozprostírala se přes řeky Amu a Syr kol Aralského jezera a severních břehů Chvalinského a Černého moře až po Dněstr a Dunaj širá sídla četných kočovních národů a výtečných jezdců (na př. Masagetů, Dahů, Chorasmiů, Parthů, Sarmatů a Skythů), kteří nájezdy svými po celý starověk byli postrachem okolních kulturních národův. Jisto jest, že iranští Medové obdrželi koně prostřednictvím kočovních těchto kmenů jim krevně příbuzných, kteří koně chovati a jeho užívati za dob pradávných se naučili od sousedův svých východních, obývajících původní vlast divokého koně, vysočinu střední Asie — kmenův to plemene žlutého, turkomongolského. Těmto tudíž náleží zásluha, že koně krotiti a chovati počali; od nich přijali koně kmenové iranští, jako od těchto Semité přední Asie a prostřednictvím těchto staří Egypťané. Srovnávací jazykozpyt poučuje nás o významné okolnosti, že ve všech téměř jazycích indoevropských vyskytuje se jmeno koně odvozené ze společného kořene *ak* (značícího ostrost, rychlost); *) z toho dlužno souditi, že pranárod Ariův již v pravlasti své asijské blíže vrchovisek Syru- a Amu Darje koně znal a tudíž i rozsáhlá větev jeho, jejíž členové (Graeko-Italové, Keltové, Litvo-Slované a Germáni) za dob dávných do Evropy postupně se přestěhovali. Než z toho, že tito poslední znali koně, nenásleduje nutně, že vstoupili na půdu evropskou co praví jezdečtí kmenové, jakými na př. byli staří Skythové a Sarmati. Podobá se pravdě (Hehn pro tento náhled uvádí celou řadu vážných důvodů), že Ariové evropští teprvé v nových sídlech svých za doby pozdější hojněji počali užívati a pěstovati koně následkem obcování se sousedními národy; tak jihovýchod evropský (Řekové) vlivem semitické přední Asie, Slované i Germáni vlivem jezdeckých kmenů iranské krve (Skythův a Sarmatův), kočujících v jižní Rusi, a proudem tímto postupujícím na západ znenáhla celá Evropa.

Připomenuli jsme svrchu, že kůň ve starém Egyptě za doby staré a střední říše nebyl znám a objevuje se teprvé za dynastie XVIII. (asi od r. 1800 př. Kr.). Úkaz ten vysvětlil se nám jednoduše značnou vzdáleností Egypta od původní středoasijské vlasti koně. Zcela opačně má se věc s jiným jednokopytníkem, *oslem* (Equus Asinus). Dle nejnovějších zkoumání byl osel co domácí zvíře egyptské v celých stádech již od nepamětných dob chován. Vyobrazení jeho vyskytují se na nejstarších památkách, na př. na sarkofágách z doby staré říše (IV. a V. dynastie), označujíce bohatství zemřelých. (Viz Lenormanta str. 301). Podobně i v Palestině a Syrii osel dle sv. písem byl prastarým domácím zvířetem. Udání tato archeologická dobře souhlasí s výzpyty zoologů, dle nichž původní vlastí osla jest Abysinie a předkem jeho divoký Equus taeniopus krajův těchto. (Darwin, díla uved. kap. 2). Z Egypta a Syrie šířilo se pak užívání osla dále k východu a severu, do přední

*) Srovn. sanskr. *açva*, zendické a staroperské *açpa*, litev. *aszva* (klisna), staroprus. *asvinan* (mléko klisen), anglosas. *eoh*, goth. *aihrs*, *aikvus*, staroirské *ech*, gallické *ep* (Epona, bohyně koní), lat. *equus*, řec. *hippos* (z ikvos, ikkos). Jedině ve slovanských jazycích pojmenování koně odvozené z kořene ak vyhynulo. (Viz Hehna str. 38 a Lenormanta str. 318.)

Asie a jižní Evropy a sice především do Řecka, odtud do Italie a později zneenáhla po ostatní Evropě. Důležitým vůdcem jest nám tu opět srovnávací jazykozpyt.*) Kraje naše, v nichž snížen osel na potupný symbol lenivosti a tupohlavosti, zvířeti tomuto v teplých krajích čilému nikterak nesvědčí. —

Nelze pochybovati o tom, že domácí zvířata z kmene dvojkopytníků neb přežívavců náleží skoro všecka k nejstarším průvodcům člověka; s tím však pohříchu souvisí, že právě dějiny jejich jsou z veliké části posud temny a za tou příčinou pouze krátce o nich promluvíme.

O *túru domácím* (Bos taurus) jisto jest, že vznikl smíšením několika původně divokých ale záhy ochočených druhů, z nichžto nejznámější jest divoký túr (Bos primigenius), Caesarův „urus“, jenž v Evropě až do historické doby se zachoval. (Viz pozn. k článku „Nejstarší stopy člov. evrop.“ str. 527.); Darwin s Rüttimeyerem stanoví tři takové, nyní dávno vymřelé divoké druhy (Bos primigenius, B. longifrons, t. dlouhočelého a B. frontosus, t. čelnatého), jiní pouze dva prvé, neuznávajíce posledního za zvláštní druh. Chov túra domácího v Evropě jest prastarý; o tom svědčí mimo četná historická svědectví také významná okolnost, že již obyvatelé kolových staveb švýcarských užívali čtyr různých plemen túřích, pochozích ze jmenovaných divokých druhů. (Viz „Nejst. stopy člov. evrop.“ str. 533). Počet nynějších plemen, vzniklých vzájemným smíšením těchto nejstarších druhů, vzrostl velmi značně, tím více, že túr domácí nalezl svou druhou, výtečně mu svědčící vlast v Americe i Australii.

Nemotorný, silný *bůvol* (Bos bubalus) pochází z východní Indie, kdež posud v bahnitých poříčných krajích se vyskytuje divoce. Aristoteles uvádí jej též co divokého obyvatele staré Arachosie, nynějšího Beludžistanu. Kdy v původních vlastech svých byl skrocen, není známo; pravdě podobno, že teprvé v posledních stoletích př. Kr. a v prvých po Kr. počal se šířiti po ostatní Asii a severní Africe a sice velmi pomalu; v Evropě objevuje se až na počátku středověku, byv sem přiveden nejspíše Hunny neb nástupníky jejich, Avary. Dle svědectví Pavla Diakona (nám již z dějin koně známého) první bůvoly (bubalos) Italie spatřila kolem r. 600 po Kr. za panování longobardského krále Agilulfa spolu s koni „divokými“; pravdě podobno jest, že obdržel je panovník tento darem od chagana Avarův, tehdáž Uhry obývajících, (Hehn str. 407). Jižní toto zvíře nepřekročilo hranic teplejší Evropy; výborně se mu daří zejmena v některých močálovitých nížinách uherských a italských, na př. v toskánských maremmách, při ústí Tibery a v pověstných bahnech Pontinských.

Ovce domácí (Ovis aries) nejspíše pochází z několika divokých druhů, jichž počet posavad jest pochybný. Již ve švýcarských jezerních osadách pěstováno plemeno malé s tenkýma, dlouhýma nohama a rohy

---

*) Řecké *onos* dle Benfeye pochází ze staršího otnos, osnos. Otnos souhlasí se semitickým *aton* (hebr.) neb *atan* (arab.) Z řec. osnos vzniklo lat. *asinus*, odkud kelt. *asyn*, *asen* a skand. *asni*, dán. *asen*. Z druhého lat. názvu asellus odvozeno slovanské *osel* v různých variantech, litev. *asilas*, goth. *asilus* a jiné staro- i novoněmecké formy. (Lenormant str. 319.) Hehn odvozuje i poslední formy z asinus (poznámka 34.)

kozím podobnými. Otázka o původu ovce stává se tak nesnadnou hlavně pro znamenitý počet nejrůznějších plemen zahrnutých společným názvem ovce domácí; každá země, každý kraj téměř má svoje význačné, od sebe valně rozdílné odrůdy. Rovněž nesnadno udati, v jakém poměru ovce domácí se má k divokým druhům ovce posud existujícím, zejmena k t. zv. mufflonu (Ovis Musimon), obývajícímu podnes strmé hory ostrovů Korsiky a Sardinie. —

Koza domácí (Capra hircus) se všemi svými četnými plemeny pochází podle Brandta z divoké kozy bezoarové (Capra Aegagrus), jež obývá hory armenské a perské, částečně snad i z indického druhu Capra Falconeri. Ve starších švýcarských osadách jezerních vyskytuje se koza domácí hojněji než ovce, a plémě toto neliší se dle zkoumání Rüttimeyerova od nynějších švýcarských koz (Darwin kap. 3).

Jako jmenovaní přežívavci, tak náleží i *vepř* domácí (Sus scrofa domestica) z oddělení mnohokopytníků k nejstarším domácím zvířatům. Nynější velečetná plemena vepře domácího pocházejí ze dvou různých druhů, divokého kance obecného (Sus scrofa ferus) a kance východoasijského (Sus indicus Pall.). Prvý posud divoce žije v Evropě, severní Africe a Hindostanu; druhému, jenž divoce už se nevyskytuje, vlastí byla jihovýchodní a východní Asie, odkud domestikovaná plemena jeho se šířila na západ, tak jako plemena prvého na východ. Křížením krotkých odrůd obou druhů vzniklo značné množství plemen smíšených. Obyvatelé jezerních osad švýcarských pěstovali již dvě plemena, z nichž prvé, t. zv. bahenní n. rašelinné (Torfschwein) znaky svými se blíží Sus indicus, kdežto druhé souhlasí s divokým kancem evropským. *)

Řád šelem masožravých čítá pouze dva druhy, které člověk co pravá domácí zvířata sobě podrobil: *psa* domácího (Canis familiaris) a *kočku* domácí (Felis domestica.) Pravili jsme svrchu, že dějiny našich domácích přežívavců, zejmena pak ovce, jsou namnoze temny; ale ještě více však postrádáme jistých výsledků v otázce o původu nejvěrnějšího a nejnadanějšího průvodce člověka, psa domácího. Okolnost tato nad jiné svědčí o předlouhé době, po kterou pes účelům člověka slouží. Pohříchu ani paleontologie a geologie neposkytly až posud údajů, jež by ke konečnému rozřešení otázky o původu psa byly přispěly. Jsouť hlavně tři náhledy zkoumateli zastávané: první dokazují, že pes pochází z divokých psovitých šelem posud žijících (na př. evropský pes z vlka a šakala), druzí pokládají pouze jeden nyní vymřelý druh, a třetí konečně více vymřelých divokých druhů za praotce psa. Za nynějších okolností bylo by snad nejlépe, přidržeti se náhledu posledního, ježto by jím dal se vyložiti nejsnáze vznik tolikerých různých plemen, v něž se rozpadá za naší doby druh psa domácího. Jedno však můžeme směle tvrditi: byť i pes pocházel z jednoho neb více praotců, člověk zajisté „umělým výběrem“ — t j. přispůsobováním psa ke zvláštním účelům svým — nejvíce přispěl k tomu, že tolik rozličných plemen se vytvořilo. Vyobrazení na dávných památkách egyptských a asyrských jakož i nálezy předhistorické svědčí o tom, že pes domácí v rozmanitých plemenech chován byl již za nejdávnějších dob. Nejstarší až posud

*) Podrobnější dáta ve 3. kap Darwinova díla.

známé vyobrazení staroegyptské představuje jakéhos chrta s dlouhýma špičatýma ušima a krátkým, zahnutým ohonem; podobná odrůda existuje dle Darwina posud v severní Africe. Kosti domácího psa nalezeny Steenstrupem v dánských kjökkenmöddingách (náspech lasturových) a Rüttimeyer popisuje dvě plemena ze švýcarských osad jezerních; první mladší, jest veliké, a druhé, vzdalující se znaky svými stejně od vlka i šakala, jest menší a podobá se asi našim ohařům a křepelákům (Darwin, kap. 1.). (Pokračování.)

Z českého divadla.

Rozbouřené poměry domácí, rozvášněným bojem svých proti svým ochromujíce politickou moc našeho národa, vrhají zkázonosné vlny své jak v obor celého písemnictví vlasteneckého tak zejmena v klidné zápasiště, kam by strannická nenávist nikdy zasáhati neměla: na půdu divadelní.

Velikonocemi tohoto roku došlo šestileté období, na které správa zemského divadla svěřena byla družstvu, v jehož čele stáli pánové Bubeníček a Čermák. Družstvo toto si pro poslední sesony své činnosti zvolilo za řiditele p. J. N. Maýra, za něhož zemské národní divadlo dožilo se své nejsmutnější doby.

Pan Maýr postrádal schopností, jichžto k řízení podobně důležitého podniku jest potřebí; nedostávalo se mu taktuplné váznosti, která tu po dobrém tu po přísném dociliti umí, co za dobré uzná. O divadelním písemnictví měl p. J. N. Maýr známosti nanejvýš kusé; že ani modernímu proudu operní literatury s dostatek neporozuměl, viděti bylo na repertoiru, který pěstoval. Žádáli kdo, aby ředitel národního ústavu uměleckého měl vřelé národní uvědomění a tedy pro vývoj národní literatury divadelní spolu působiti se snažil, nutno říci, že p. Maýr po celý čas své správy zemského divadla ani podobného uvědomění aniž podobné snahy neosvědčil: jeli ve svém vědomí Čech, z výsledkův jeho působení to věru poznati nemožno. Ovšem se hrávalo za něho v českém divadle také jenom česky, ale česká původní dramatická slovesnost zůstala odstrkovanou popelkou v nejžalostnějším smyslu slova. Rozvolněná divadelní kázeň se za jeho správy ještě více rozpoutala; repertoir z pravidla nebyl dodržován. Soustava úspor, kterou p. Maýr zavedl, měla mimo jiné nejvyššího politování hodné události za následek také to, že zevní vypravování divadelních her dělo se v podobě až nečestné na jediný ústav pokročilého národa. Resultát p. Maýrova ředitelování nebyl — jak každý nestranný, láskou k divadelnímu umění vedený pozorovatel vysloviti se musí — žádný jiný nežli všeobecná rozladěnost a nespokojenost jak mezi dramatiky, tak v herectvu, tak i v obecenstvu. Cokoliv na zakrytí této pravdy se událo, bylo výsledkem slepého strannictví, které však toho neodvrátí, aby příští letopisy našeho zemského divadla p. Maýra postavily mezi deformátory českého jeviště.

Jediným skvělým momentem, kterým odstupující družstvo a ředitelstvo na samém sklonku své činnosti větší zásluhu sobě získalo,

bylo provedení tříaktové veselohry *Světa pán v županu* od *Em. Bozděcha*, která dne 23. března t. r. po prvé byla dávána. Bozděch má vším právem jmeno velmi nadaného, velmi svědomitě pracujícího dramatického spisovatele. Jeho veselohry *Z doby kotillonů* a *Zkouška státníkova* i jeho truchlohra *Baron Görtz* náleží mezi nejvýtečnější divadelní hry českým jazykem napsané. Bozděch vybočil svými posavadními pracemi úplné z dráhy literárního podání českého; zvolil sobě za vzor dramatiky francouzské, zejmena Scribea, tak že aspoň v té míře, jako přináleží literatuře české, počítati se může k spisovatelům francouzským. Jakkoliv tuto okolnost za kardinální vadu Bozděchovy produkce považovati dlužno, není potřebí vzdávati se proto naděje, že Bozděch, vymaně se z jednostranného vlivu cizích literatur nejen jazykem ale i duchem vstoupí na rodnou domácí půdu podle hesla: *„Býti sám sebou, toť cílem jednotlivce i národa!“* Že však základní vada, o které se právě stala zmínka, stala se zdrojem značných dramaturgických předností Bozděchových, nutno se vším důrazem konstatovati. Bozděch umí své hry sestrojovati s nejvýš obratnou zručností, která obdiv vzbuzuje, a což ještě důležitějšího, Bozděch béře se ve svých pracích směrem úplně moderním — ba ve svých veselohrách snad až příliš prchavě moderním, totiž modním.

Látka Bozděchovy novinky má do sebe cosi Aristofanského. Je to látka velikolepě komická, místy až i fraškovitě působivá. A přes to možno říci, že na ní tkvi jakýs lehounký nádech tragiky, jak to ani jinak býti nemůže při thématu manželské záletnické proneváry, s kterým se ve *Světa pánovi v županu* právě tak shledáváme, jako se na něm zakládají *Z doby kotillonů* i *Zkouška státníkova.* Že toto théma není nové, ano naopak že jest již až povážlivě zejmena ve francouzské literatuře opotřebované, toť všeobecně uznáno. Nové jest v této veselohře hlavně to, že sobě spisovatel pro hlavní postavu kusu, manžela záletníka, zvolil sama francouzského císaře Napoleona I., v němž vylíčil nepřemožného vítěze a vladaře nad polovicí Evropy, an v zápasu o srdce sličné herečky proti prostému pobočníkovi podléhá. Jednu z hlavních úloh hraje tam též diadém, jehož zábavné osudy se nám velmi žertovně a velmi obratně znázorňují. Císařovna Josefina přeje si jej míti, avšak záletný císař koupí jej pro krásnou herečku Georgesovou; Josefina dovídá se toho, Napoleon vidí se nucena prohlásiti, že jeho pobočník Flahault, který skvostný náčelek herečce donesl, byl vlastním dárcem. Poněvadž pak Flahault pro dluhy dán jest do vazby, vzdá se Georgesova, milujíc Flahaulta, skvostného daru, aby za kupní cenu, kterou zaň vytěží, milence z vazby vykoupila, tak že Napoleon, chtěje později Josefinu, naň žehravou, usmířiti, vidí se nucena koupiti šperk po druhé. Podobnou úlohu mohl by ovšem hráti také kdokoliv jiný než Napoleon I., i sluší se tázati, co spisovatel přičinil, aby nám ve svém reku vypodobil mohutného, zvrhlého dědice veliké revoluce? A tu nutno vyznati, že jednotlivé rysy, kterých Bozděch k tomu ve své hře užil, účelu tomu dosti nečiní. To není muž dějin, jejžto tam vidíme, nýbrž povrchní, všeliké náruživosti postrádající, záletností dotknutý šosáček, který mimochodem také z republik vytváří království, jejichž koruny rozdává dle choutek věru nestátnických. A jako vnitřní život, jejž

Napoleon v Bozděchově novince prožije, dosti jest nebohatý, tak i většina ostatních postav — ku př. Napoleonův bratr Ludvík, jeho sestry Elisa i Pavlína a zejmena oba jejich manželé, kníže Felix Bacciochi a princ Kamil Borghese, ano sama císařovna Josefina — ačkoli všichni zaujímají místa ve hře důležitá, nejsou dosti výdatně povzneseny nade kresby karetních králů a dam, jimiž možno jakkoliv zamíchati, aby tím povstávala vždy zase nová hra. Hlouběji založeny jsou císařova nevlastní dcera a švakrová Hortensie, pak obzvláště Flahault. Dikce kusu jest — ač nikoli veskrze — duchaplná, hladká, řízná i správná, postrádá však propracovanosti, jížto se obdivujeme v *Kotillonech.* Za to děj přes tu onu délku mnohem rázněji postupuje nežli ve *Zkoušce státníkově.* Celkem nabyla naše slovesnost Bozděchovou veselohrou jedné z nejlepších prací, která by i každé světové literatuře byla obohacením. —

Družstvo, které velikonocemi nastoupilo správu zemského divadla, mělo postupně v čele svém dr. Čížka, dr. Strakatého a dr. Nittingra, jemuž nyní osvědčiti jest, že změna v řízení divadelního ústrojí stane se skutečně obratem, obratem ve prospěch národního umění. Ačkoli může právem mnoho namítáno býti proti tomu, že nové družstvo za ředitele povolalo p. R. Wirsinga, Němce česky neumějícího, přece musí pravý přítel českého divadla počítati také s touto dokonanou událostí a vyčkati, jakou drahou se průběh divadelních událostí prodlením potřebné doby bráti bude. S vydaným heslem: za nové správy nenavštěvovati zemské divadlo, nemůžeme nikterak souhlasiti. Jako prvé tak jest i nyní povinností vlastimila, aby beze všech ohledů na politické neb osobní pikle stále jenom měl jeden cíl na zřeteli: *že máme toliko jeden ústav s uměleckými výkonnými silami, kde se domácí produkce s úspěchem pěstovati může.* Kdo zemské divadlo opouští, opouští jediný náš umělecký ústav, který se na základě souvislé činnosti našich Kliperův, Tylův, Hálkův a Pflegrův vyvinul a tedy již z národní vděčnosti úsilím všech národovců pečlivě pěstován býti a sjednocujícím kolbištěm dalšího rozvoje na poli domácí dramatické umy zůstati má.

Oba dnové, kterými nová správa působení své zahájila, totiž den 17. a den 18. dubna t. r., věnovány jsou původním pracím. Dávána jest dne 17. *Dvořákova* zpěvohra *Vanda* a dne 18. *Vlčkova Eliška Přemyslovna* v novém zpracování. Poněvadž jsme se již v loňské *Osvětě* o ceně tohoto zpracování pronesli, nebudeme zde o něm šířiti vlastních slov. Jenom k tomu s potěšením ukazujeme, že přednosti této téměř nové, ovšem v duchu národního písemnického podání, jemuž Vlček právem především holduje vzdělané hry, jak jsme k nim byli pozornost čtenářstva obrátili, při provozování co nejdůrazněji se osvědčily. Kritik Národních Listů, Jan Neruda, o tom píše takto:

„První činoherní večer nové správy českého divadla nás překvapil. Hned první akt napnul veškeru pozornost a průběhem večera jsme prodělali „premiéru,“ jakých u nás zřídka. Začínáme věřit, že také na poli dramatickém naše literatura vznese se na výš, na které stojí již ostatní básnické obory naše, ve mnohem cizině sourodé, ve mnohém i naprosto nové dráhy si klestící, jakými se literatura světová posud neubírala, dráhy to čistě české. Bozděchův „Světa pán v županu“ ob-

jevil se nám co veselohra, která by i v každé jiné literatuře došla uznání rozhodného, a Vlčkova „Eliška Přemyslovna“ objevila se zas co truchlohra ceny naprosto rovné. Máme jen as čtyry či pět truchloher českých, které jsou na tétéž výši co „Eliška.“ Spisovatel kus svůj předělal. Ale takového „předělání“, musíme říci takového spisovatelského sebezapření jsme dosud nepoznali. Vlček stál sám nad sebou jako by kritik prvotnímu spracování zcela cizí. Co kritik poznával neobyčejnou zajímavost zvoleného předmětu, velkou dramatickou sílu dějinného proudu a psychologických kontrastů; co pozorovatel, jemuž další desítiletá zkušenost nahromadila známostí všestranných, poznával zas, kde nevyčerpáno zmíněného bohatství náležitě, kde děj nebyl dosti živý, dramatičnost nevítězila dosti rozhodně nad epičností, charakteristika neměla dosti barvy a plastiky. Učinil plán zcela nový, na drama zcela jiného, umělecky nepoměrně vyššího slohu. Nenechal takřka kámen na kameni, ze staré budovy zbyly jen drobty, jen málo motivů náhodou tenkrát již vypracovaných tak, že se hodily úplně k novému slohu. A stojí před námi budova nová, umělecká, která potrvá. Drama v nynější své podobě uveřejněno již před několika měsíci tiskem (v Kobrově „Sbírce dramatických spisův“), můžem tedy stran dějinného jeho proudu pilného čtenáře prostě poukázat ku knize. Od aktu k aktu pne se vždy živěji divákův zájem. Vlny děje jdou vysoko, hřebeny jich jsou ostré tvar effektní. Charakteristika i vedlejších osob je jasna a důsledna. Některé z hlavních povah jako „Elišky“ samé, dále „Rejčky“ a „Jindřicha z Lipé“ jsou veskrz individuelní, zvláště úloha titulní a úloha předního, právě jmenovaného českého bohatýra skvějí se velmi účinnou povahopisnou noblessou. O povahách se tu široce nevypravuje, charakterisují se samy každým krokem svým a často dovedl spisovatel umělec dvěma třemi slovy vykouzlit plastiku překvapující. Kratičké, ale trefné připravování příštích dějů má všude vrch. Tou úsečností také získalo vše pronášené co do myšlenkové hloubky, dramaticky přikázaná krátkost působila na básníka právě tak jak působí rým, nutící k výrazu krátce co nejvýznačnějšímu. Pěkná bez toho řeč Vlčkova zaskvěla se tím v kráse nové. Nechcem ani činiti nějakou výtku, neměnila by na celkovém úsudku také ničeho. Mohli bychom říci, že episodní, ale výdatná postava starého „Přemyslovského vojína Záhora“ zasahá do kusu s nedosti vysvětlenou, dramaticky tedy nedosti odůvodněnou mystikou, avšak je při postavě té velmi mnoho poetického, je to jakás personifikace pozorujícího lidu, toho lidu, z něhož vyšli pak „boží bojovníci“ naši. Mohli bychom také říci, že spůsob násilný, jakým spisovatel Rejčku nechává urychlit konec Přemyslovny, je zbytečným odstřelkem francouzské romantiky, ale je to koncese obecenstvu širšímu a k tomu koncese efektní.“

Potud Neruda. I jsme přesvědčeni, že Vlček ještě mnohým zdravým plodem své dramatické činnosti ve směru národním dokáže, kterak i český básník nejšťastnějších a nejplodnějších úspěchů se dopracuje, kráčíli za heslem, jež jsme výše citovali a jež jest slovem přítele našeho, belgického Francouze K. Potvina: „Être soi-même, voilà le but de tout homme et de tout peuple!“ *František Zákrejs.*

☛ Číslem tímto počíná *třetí* čtvrtletí letošní *Osvěty*. Pp. odběratele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, snažně žádáme, aby je co nejdřív obnovili.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Česko-německý Slovník, zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil prof. Fr. Kott. Sešit I. Tiskem a nákladem Josefa Koláře v Praze, 1876.

Dějiny národů klassických (Řeků a Římanů) vypravuje František Šembera. Díl prvý. Dějiny řecké. Seš. 2. V Budějovicích 1876. Nakl. L. A. Stropek.

Národní bibliotéka. Výbor prací čelnějších spisovatelův československých. Red. Fr. Zákrejs. Sešit 257—261. G. Pfleger-Moravský III. 4., J. K. Tyl VIII. 4. 5., J. Malý III. 3., Sládkovič 6. Nakladatel I. L. Kober.

Nástin životopisu Františka Palackého. Sepsal dr. J. Kalousek. S podobiznou. Nakl. J. R. Vilímek v Praze 1876.

Waverley aneb před šedesáti lety. Z Waltera Scotta přeložily D. Hanušova a P. Králova. V Praze 1876. Nakl. Theod. Mourek.

Česko-moravský společenský zpěvník. Sbírka 500 nejoblíbenějších písní. Sestavil R. E. Turnovský. V Praze. Nakl. týž.

Drobotiny. Arabesky, humoresky a novelky od Em. Züngla. V Praze 1876. Nakl. týž.

Vlastenský slovník historický. Sestavil Jakub Malý. Sešit 6. V Praze 1876. Tisk a náklad Rohlíčka a Sieversc.

Poetická čítanka. Sbírka básní původných i přeložených, již dle básnických druhů k tisku upravil Václ. Petrů. Seš. 13. a 14. Nakl. I. L. Kober.

Bibliothek slavischer Poesien in deutscher Uebertragung. Band II. Grażyna. Litthauische Erzählung von Adam Mickiewicz. Aus dem polnischen metrisch übertragen von Dr. Albert Weiss. Prag 1876. Verlag von Fr. A. Urbánek.

Laciná knihovna národní. Serie II. čís. 41. Poslední Stuartovec. Histor. román od J. F. Smitha. Z angl. volně vzdělal J. Kalina. X. Nakladatel J. Otto.

Řeči duchovní konané při pohřbu Františka Palackého, historiografa království českého, dne 31. května 1876. Tisk dra. Ed. Grégra. Nákladem vlastním.

Zprávy spolku architektů a inženýrů v království českém. Redaktorové Jos. Šolín a Jos. Schulz. Ročník X. seš. IV. V komisi Fr. Řivnáče. Nákladem spolku.

Paleček. Humoristický obrázkový časopis nepolitický. Ročn. IV. sešit 9. a 10. Vydává J. Otto. Redaktor A. Nevšímal.

Listy průmyslové. Časopis věnovaný pokroku řemesel v Čechách. Red. Al. Studnička. Ročník II. čís. 6.

Lumír. Red. Sv. Čech. a S. B. Heller. Ročn. IV. čís. 12—17.

Světozor. Redaktor J. J. Kořán. Ročn. X. č. 16—24.

Vesmír. Redaktoři C. Kotal a F. Nekut. Ročn. V. č. 13—17.

Ženské listy. Red. Eliška Krásnohorská. Ročn. IV. č. 4—6.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;

jednotlivé číslo stojí 56 kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873, 1874 a 1875 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 8. Sešit srpnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VI — DÍL II

1876

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE

TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM

1876

R. 1876. Č. 8.

OSVĚTA

Dr. Josef Frič.

Životopisná vzpomínka, již podává

Jiří Dlouhý.

Naše domácí lípa v plném jaře setřásá list po listu, usychá i vadne, kdežto nepříznivé mrazy hubí a ničí žádoucí dorost její. Vidímeli mizeti šedivé hlavy z našeho okolí a zřímeli vedle toho množiti se jiskrné zraky mladíkův, toť znamená, že národ mladne; avšak pozorujemeli pouze hojné ubývání mužův řádných, snaživých a obětavých a nevidímeli na druhé straně neli rozmnožené aspoň poměrné přibývání nových nadějných sil, toť známka stárnutí. A my bohužel v tomto jaře sestarali opět.

Promluveno již i v těchto listech o ztrátě, již náš národ utrpěl úmrtím Fr. Palackého. Ztráta ta nebyla samotna. Týden před smrtí slavného muže toho — 19. května — zemřel dávný vrstevník a přítel jeho dr. Josef Frič, jehož platné zásluhy o probuzení národní, o vědu a vlast vždy vděčně připomínány budou v novověkých dějinách národa našeho.

Chceme věnovati několik slov upomínky nevšednímu muži tomu, jenž na životní směr a uvědomění značného počtu intelligence naší, jmenovitě intelligence právnické měl tak rozhodný vliv, a jehož dobrosrdečnost a jakási duševní souladnost každému účastníku poslední doby ostane navždy vzpomenutím milým a příjemným. Chceme jmenovitě poněkud obšírněji vypravovati o životě jeho, neboť nemůže býti na škodu zvláště v nynějších dobách rozepisovati se o snahách a trudech zemřelých vlastencův českých. Každý ten život je životem nadšenosti a obětovnosti, je životem katakomb a hlubokého cítění, je otevřenou knihou, v kteréž výmluvnými slovy napsáno stojí: *Následujte!*

Vše to možno plnou měrou opakovati, mluvíli se o životě dra. Josefa Friče. Jakže počínají životopisy všech našich předních mužův z první polovice tohoto století? „Narodil se v chudobné chýši.“ Tak

počíná i životopis zesnulého. I jeho kolébka stála v chudobném domku, i jej probouzel k životu zneuctěný domový jazyk, jenž se byl ukryl do těchto posledních útulků, i jej učinila tím, čím se stal, ona nesmazatelná, ona posvátná a v kulturní historii národův chvalitebné místo zaujímající snaha českých chudých venkovanův, opatřiti dětem řádného vzdělání.

Frič narozen byl ve Slaném 2. března 1804. Otec jeho Josef byl tamže měšťanem, provozuje řemeslo krejčovské, a matka pocházela z vážené ve Slaném rodiny Brodských. Ze zachovaných rodinných zápiskův dozvídáme se některé podrobnosti o mládí Fričově. Chceme je zde podati, poněvadž líčí dosti věrně obraz chudého študenta českého v letech desátých tohoto století. Zápisky ty psány jsou v jinošském věku okolo r. 1820. Frič dostal se v stáří šesti let do normální školy Slanské a sice zároveň s Karlem Vinařickým, s nímž od té doby až po hrob v nejužším přátelském svazku se nalézal. Praví o počátcích svého vzdělávání k roku 1810 ve svých zápiskách: „Prvním mým učitelem byl můj otec, jenž mne naučil písmenky znáti a slabikovati. Dne 27. dubna začal jsem běh školní, uveden jsa otcem do první třídy. Učitelem byl Román Vosátko, od něhož jsem druhé premium obdržel mezi Josefem Mrzílkem, nyní koželuhem, a Karlem Vinařickým, nyní bohomluvcem. Knížku za odměnu pilnosti obdrženou mám ještě.“ Škola Slanská byla trojtřídní a vyučovalo se v ní tehdy německy. O druhé a třetí třídě poznamenává Frič: „V druhé třídě měl jsem učitele Felixa Rohna. Zde již jsem německou řeč pochopovati začal a první premium obdržel. Přestoupiv r. 1812 do třídy třetí měl jsem zase Němce učitele Benigna Guttwirtha. Zde dobře jsem němčinu se naučil.“

V stáří devíti let dostal se Frič do piaristského gymnasia ve Slaném, kamž přijat byl, ač neměl ještě dostatečného stáří. Zapsal si o tom, že se tak stalo roku 1813, jenž „byl znamenitý válkou francouzskou a bitvou u Kulmu (30. srpna) a u Lipska (18. října), následkem čehož školy Slanské naplněné byly raněnými z bitev těch přivezenými.“ Gymnasium tehdejší čítalo pouze pět tříd, a sice po principii následovala gramatika, syntax, poesie a rhetorika, a hlavním účelem střední školy bylo učení se starověkým jazykům. I přednášky odbývaly se po latinsku a studující již v syntaxi vedeni byli k tomu, aby latinsky hovořili. Na učiteli arci všechno záleželo, možnost řádného a důkladného vzdělání byla výhradně podmíněna přičinlivostí a snaživostí jeho. Proto dá se vysvětliti, že jmena učitelův středních škol hrají tak důležitou úlohu v dějinách novověkého probuzení českého. *Doba sama* nevychovávala ani jediného uvědomělého vzdělance českého, tu museli pomoci učitelové a osvícení kněži. A pomáhali. V zápiskách Fričových jmenují se professor v rhetorice Fr. Chytil, jenž již tehdáž dával překládati do českého ódy latinské a řecké, a Slanský děkan Mat. Šimák co mužové, kteří v mládeži budili lásku k vědění a k českému čtení.

Dokončiv studium gymnasiální odebral se Frič do Prahy na universitu. Píše o tom v tato slova: „V mém půlčtrnáctém roku přišel jsem na vysoké školy Pražské. Měl jsem ostávati u kohosi na uhelném trhu, jenž žádal na rok 300 zl. šajnů. Nemoha tam zůstati, od otce na hospodu krejčovskou přeložen jsem byl, protože tolik platiti nám těžko

bylo. Ve filosofii měl jsem z náboženství v každém ohledu hodného a poctivého avšak neuznaného p. Bern. Bolzano, z logiky Fr. Němečka, z mathematiky L. Janderu, z historie Frant. Fitze, z řeckého Aloisia Klára za profesory. Týž rok, v němž ke všemu drahota panovala, mnoho otce utáhl jsem, žádné pomoci odjinud nemaje, jenom od hraběte Kounice 10 zl. Následujícího roku 1819 kondicí dostal jsem malý příspěvek na 4 zl., též od filosofického ústavu na mou žádost povoleno 15 zl. a mimo to 5 zl. obdržel jsem od p. Bolzano, aniž bych byl za ně žádal. Od hraběte Kounice ničeho jsem neobdržel, poněvadž tím předsudkem podjat byl, že pouze poddanému svému podpory udělí a žádnému cizímu. Největšího dobrodiní dostalo se mi udělením stipendia filosofického, čímž příjmy moje vynášely 115 zl. a tak otce již tak mnoho neutáhl jsem."

„V roce 1820 byli jsme tak nešťastni, že jsme úklady vášnivého a nerozumného Němečka, spojeného s direktorem Wilhelmem, našeho ode všech milovaného a ctěného pana professora Bolzano ztratili*) a proto také suspendováni byli, tak že nám teprvé 15. března povoleno bylo zkoušky dělati, kdež nás pak p. prelát Pfeiffer z náboženství zkoušel. V roce 1821 dostal jsem se z filosofie do práv, kdež jsem dáváním hodin se živil. V právích měl jsem p. staršího Martina Kopce za učitele v právu přirozeném a p. Norberta Šnabla v právu trestním. Druhý rok 1822 poslouchal jsem právo římské pod profesorem Helfertem a české zemské právo pod prof. Veithem, z kterých obou jsem eminence dostal. Po skončeném prvním půlroku právo kanonické jsem slyšel a po delší nemoci teprvé v srpnu zkoušky z canonicum donášel. Po prázdninách dne 17. listopadu 1822 vstoupil jsem do kanceláře pana doktora Jana Nejedlého. V srpnu 1823 odbyl jsem dobře zkoušku z práva zemského a lénního." **)

---

*) Slavný Bolzano zastával od roku 1805 úřad profesora náboženství na fakultě filosofické. Pro své svobodomyslné náhledy a přednášky byl záhy osočován a pronásledován. Vyčítalo se jemu, že nepřednáší dle předepsané knihy Frintovy, nobrž že jsa Kantián přidržuje se Schellingova katechismu. Zvláště od r. 1816 nepřátelé jeho a mezi nimi zvláště ředitel Wilhelm udávali jej co státu a církvi nebezpečného muže, a když toho času v Litoměřickém semináři objevil se spolek mladých svobodomyslnějších duchovních, „bratrstvo křesťanů" nazvaný, přičítal se původ toho a jiných spolků studentských Pražských Bolzanovi, a on byl vyzván, aby jinam se hlásil. Poněvadž z ohledu na starou matku svou tak neučinil, byl rozhodnutím ministerským od 24. prosince 1819 s úřadu učitele náboženství na ústavě filosofickém svržen a skončil přednášky své v únoru 1820. Svržení jeho způsobilo velké pohnutí mezi studujícími a zavdalo podnět k nepokojům. Jakož všickni současníci a žáci Bolzanovi vyslovoval se i Frič v pozdějších letech s největším nadšením a vděčností o svém učiteli.

**) Zajímavým dokladem k zápiskám těmto je zachované vysvědčení universitní z března r. 1825, z něhož patrno, že F. ze všech předmětův s výborným prospěchem zkoušky odbyl. Z vysvědčení toho je zároveň zjevno, že ještě tohoto roku vědělo se na universitě Pražské a tedy také v Rakousku o státním právu českém, neboť „das böhmische Staatsrecht" bylo obligátním předmětem, z něhož každý musil činiti zkoušku. Studijní plán byl podoben poněkud nynějšímu plánu na fakultě právnické, avšak přece obsahoval některé podstatné změny. V prvním roce přednášeno

Potud sahají zápisky. Vstoupením do advokátní kanceláře dra. Nejedlého Frič dostal se do kruhu vlastencův českých i nepřestal odtud bráti horlivé účastenství ve všech záležitostech národních. Celá řada mladších spisovatelův byla osobními jeho přáteli, mezi nimiž jmenovitě Václav Staněk, tehdy posluchač lékařství, vynikal horlivostí a zápalem vlasteneckým. Pocházeje z blízké vesnice u Slaného, ostával v Praze s F. společně v jednom bytě a byl po celý další život nejvěrnějším druhem jeho. Podivnou náhodou osudu se stalo, že Frič, kterýž v tehdejších domácích batrachomyomachiadách o *y* a *i* stál se všemi mladšími vlastenci při Jungmannovi proti Nejedlému, dostal se právě do kanceláře horlivého tohoto obhájce starého pravopisu, ano že v letech 1825 a 1826, tedy ihned po absolvování universitních studií, zastupoval jej v přednáškách jeho o řeči české na universitě Pražské. Jeho známosti literatury a jazyka českého nemohlo se arci dostati lepšího uznání. V tom čase Frič i literárně se pokusil, psávaje do tehdejších některých časopisův i recense o divadle českém. Jmenovitě beletristický časopis „Hylos" přinesl články z jeho péra. K objasnění směrův, jež v letech dvacátých mezi mládeží českou k platnosti přicházely, zdá se nám přispívati několik řádkův z přátelského listu, jejž F. v květnu 1823 spolužákovi M. do Vídně byl napsal. Praví ť v listu tom: „Onehdy navštívil jsem na zámku chrám sv. Víta, abych slyšel kázati slavného kazatele Hanla a mohl porovnati jeho nepopíratelně jasné a pravé pojmy o vznešenosti křesťanské náuky s názory našeho nezapomenutelného učitele Bolzano. Při tom navštívil jsem hrob knížete českého Přemysla Otokara II. Osud tohoto velkého krále, jeho smrt způsobena mečem vlastních zbrojnošů, nesmazatelná, hanbyplná proněvěra hlavního původce, vražedníka a ať dím onoho nejohavnějšího padoucha a nejzvrhlejšího vzteklivce Záviše z Rožmberka vynutily mi z očí slze soustrasti a obdivu. Ó jakým knížetem musil muž tento býti! Jeho snaha směřovala neunavně ku blahu poddaných, jeho knížecí pečlivost a činnost byly by mu opatřily lesku, jenž by byl snad zastínil důstojenství rakouského domu a nás Čechy učinil prvním národem Evropy. Ach! — Tyto myšlenky bloudily mojí hlavou a uvažování, kterak národ náš mohl býti šťastným, kterak řeč naše, jíž, jak víš, já srdečně miluju, mohla se zdokonaliti, tak daleko mne zavedlo, že se mi zdálo, jako bych se nalézal v českém císařství v okolí trůnu císaře Otokara, z kteréhož snění mne teprvé hlas zvonu a kazatele vyrušil."

Po odbytých rigorosech povýšen Frič 25. července 1827 na doktora práv; a 11. listopadu 1829 pojal za manželku Johannu Reisovu, dceru Pražského měšťana Reisa, obchodníka v železe. Ještě co studující na universitě byl se stal v německé rodině Reisově učitelem domácím a jeho působení podařilo se dáti třem dcerám Reisovým české vychování a učiniti z nich rozhodné vlastenky české. Přítel jeho Václav Staněk několik let později stal se mu švakrem, pojav mladší dceru

---

bylo právo přirozené („das natürliche Privat-, Staats- und Völkerrecht"), právo trestní, evropská a rakouská statistika; v druhém roce státní právo české místo nynějších dějin německé říše (!) i německého práva, dále právo římské, kanonické a horní; v třetím a čtvrtém roce tvořilo platné rakouské právo předmět přednášek, jako i nyní jej tvoří.

za manželku. Touha Fričova státi se českým advokátem splnila se 26. června 1837. Před tím byl zaměstnán v advokátní kanceláři proslulého právníka, Pražského advokáta Kaňky, kdež již těšil se nejchvalnější pověsti co zručný a svědomitý právník. Zařídiv sobě vlastní kancelář provedl šťastně mnohé důležité spory, a jsa nadán neobyčejným důmyslem a rozvahou získal si všeobecnou důvěru a znamenitou pověst. V ten čas byl jmenován od knížete Jana Adolfa ze Švarcenberka justiciárem pro panství Jinonické a Radlické. Stání odbývala se zde v Praze v paláci knížecím a Frič zavedl po prvé češtinu do řízení úředního. *)

V letech čtyřicátých hlavně vlivem a ochotou vážené manželky jeho, jež byla paní velmi vzdělaná, lidumilná a vlastenecká, byl dům dra. Friče jedním z předních středisk vlasteneckého ruchu v Praze. V něm shromažďovali se přemnozí spisovatelé a buditelé národnosti české k společným besedám, v něm mužové zvučnějších jmen ze zemí slovanských, jmenovitě ze Slovenska, cestujíce Prahou vždy ochotného pohostinství docházeli, v něm některé dívky české po dvě léta scházely se ku přednáškám českým od dr. Ammerlinga, dr. Čejky, dr. Kodyma a Franty Šumavského pořádaným **), v něm konečně hojný počet studujících českých dosáhnul podpory, že mohl pokračovati se zdarem ve studiích. V měsíci květnu 1844 jel Frič se švakrovou svou Antonií, pozdější chotí Frant. Lad. Čelakovského, do Vídně a odtud na Slovensko. Josef Podlipský, tehdy posluchač lékařství na universitě Vídeňské, byl jim na cestách průvodčím. V Prešpurku seznámil se Frič s vlastenci slovenskými Ludevítem Štúrem, s Hodžou a Hurbanem a uzavřel s nimi vřelé přátelské svazky. Brzo po návratu do Prahy zvolen byl za správce důchodův Matice České, kteroužto hodnost skoro až do smrti zastával a jsa zároveň členem sboru musejního pro řeč a literaturu českou, mnoho času i práce zájmům důležitého ústavu toho věnoval. Z dopisův, jež ho v té příčině ze všech stran docházely, vidí se nejlépe, jaká horlivost v dobách tehdejších panovala v kruzích českého vzdělanstva; vidí se, s jakou radostí zrovna chvělo se péro každého vlastence českého, když mohl zvěstovati potěšitelnou zprávu, že opět podařilo se mu získati někde nového čtenáře, nového Matičkáře. Nelze popříti, že v dopisech těch je mnoho naivního, avšak nám věru neškodilo by dnes trochu té naivnosti a dětinnosti.

V roku 1844 přičiněním důstojného kněze p. Jana Arnolda, faráře na odpočinku v Praze žijícího, způsobeno jest, že měšťanstvo Pražské podalo v nemalém počtu 20. listopadu nejprvé k zemské vládě a později po několika měsících i k arciknížeti Štěpánovi, tehdejšímu

---

*) Pan spisovatel Fr. Špatný nám o tom sděluje: R. 1843 byl jsem přeložen z Přečinského statku k hospodářskému úřadu v Jinonicích co písař důchodenský. Tehdáž tam byl právním (justiciárem) pan Josef Frič, který všecky záležitosti právní vzorně česky vyřizoval, v čemž jsem jej ovšem co tehdejší jeho aktuár horlivě podporoval. K tomu konci jsem mu všecky formuláře správně česky sepsané poskytnul. Frič pro své vlídné a spravedlivé jednání u všech poddaných požíval obzvláštní vážnosti a důvěry, a když po zrušení vrchnostenské právomocnosti svého úřadu zbaven byl, chodívali k němu bývalí poddaní na radu a vyžadovali sobě jeho právní pomoc a zastupování.

**) Sr. „Z let probuzení.“ Praha 1872 str. 77.

správci království českého, žádost, aby povoleno bylo zaříditi v Praze měšťanskou besedu ku prospěchu netoliko měšťanstva ale i jiných vzdělaných tříd obyvatelstva Pražského. Arcikníže naklonil se k žádosti té, načež dekretem vlády zemské ze dne 18. července 1845 byla povolena a dne 31. ledna 1846 u veliké slávě otevřena měšťanská beseda v domě č. p. 141-II. Dr. Frič bral v založení besedy horlivé účastenství, předsedaje výboru zakladatelův a byv i v první valné hromadě 29. dubna 1846 odbývané za starostu volen.

K slavnostnímu otevření besedy dostavil se i arcikníže Štěpán, a k němu jakož i ke všem přítomným měl Frič českou řeč, v kteréž děkuje za četné účastenství vylíčil důležitost založené jednoty. „Měšťanstvo Pražské," pravil, „vyhledává v tomto svém společném shromáždění prostředku k ušlechtění srdce a k zotavení ducha po prácech povolání svého. Měšťané Pražští znají dobře své povinnosti ku králi a pánu svému i k drahé vlasti své a hotovi jsou každého času za příkladem slavných svých praotců za ně statky i životy své nasaditi, neb o tom dobře vědí, kterak tito při králi svém a vlasti vždy věrně stáli a setrvali, kterak předkové jejich osiřelého svého krále Václava II. z nespravedlivého zajetí dobyti nelenovali, že milované královně své Elišce i choti jejímu, králi Janovi, brannou rukou přístup do města zjednali, že práva dědičná krále Ladislava a královny Marie Terezie věrně a statně zastávali, že návalu švédskému statečně odolali, ano i v časech nedávno minulých svou věrnost králi a pánu svému Františkovi při každé příležitosti prokazovali. A oni chtějí hodni zůstati jmena toho, ježto jim někdy císař Karel IV. udělil, řka, že jsou oka jeho zřítelnice." Při hostině pak, jež následovala a jíž se rovněž arcivévoda Štěpán zúčastnil, pronesl F. přípitek „nejjasnějšímu králi Ferdinandu V., pod jehož otcovským panováním vědy, umění a průmysl kvetou a prospívají, a kterýž nejvyšší správu království českého k jeho zdaru a blahu vznešené ratolesti slavného kmene královského svěřiti a tím nejtoužebnější přání svých věrných Čechův vyplniti ráčil." — Založení a zahájení besedy měšťanské bylo prvním veřejným vystoupením živlu českého v Praze; nezdar prvního tohoto pokusu mohl míti velmi neblahé následky pro národnost českou. Vedle škodolibého posměchu přehojných odpůrcův českého jazyka i některé osobní spory v besedě samé během prvního roku vzniklé ohrožovaly velmi povážlivě existenci mladého nadějného spolku*). Jestliže beseda přes to se udržela a k národnímu uvědomění

*) Sám hlavní zakladatel besedy kněz Jan Arnold v listu k dru. Fričovi 18. května 1846 psaném, těžce nesa, že ve výboru vedle měšťanstva též inteligence zastoupena není, prorokoval rozpadnutí besedy. Volalť Friče z „obavy, aby beseda se nerozkotala a my nestali se posměchem doma i v cizině," za prostředníka v cizích sporech a dodával: „Já slyším hlasy ze všech stran a prorokuju, že společnost v listopadu úplně se rozutíká. Budeli vzdělanější část úplně vyloučena z podílu na správě besedy, pak musíme se obávati smutných následkův, a já do smrti budu na onen den naříkati, v kterém mi myšlenka napadla založiti besedu k povznešení národnosti, neboť tím připravil jsem vlasti své jenom posměch. Tomuto neujdeme, jestli nenastane obrat. Velký počet měšťanův i přispívajících členův je rozhodnut vystoupiti z besedy. Je tedy nejvýše na čase, aby někteří mužové do pozadí ustoupili, občanský ráz

mezi měšťanstvem pražským velmi platně přispěla, přísluší o to zásluha prvnímu výboru, jenž s horlivostí a umírněností o udržení a rozkvět besedy péči měl. Frič podávaje po roce (31. ledna 1847) ve valném shromáždění besedy zprávu o uplynulém správním roce, zmínil se mezi jiným o těchto poměrech a dodal: „Nezašel spolek tento měšťanský, jak mu hlasy nepříznivé domácí a cizí zlomyslně hned na počátku předpovídaly, nýbrž stojí a i dále státi a rozkvétati bude, dokud v měšťanstvu Pražském duch předků jeho potrvá, který zajisté nikdy neuhasne, ale vždy krásněji a rázněji se vyvinovati nepřestane. Vše co k rozkvětu a rozmnožení besedy sloužiti mohlo, vynaložilo se, a třebas se i, jako u každé věci nové, vše hned na počátku v úplné dokonalosti neshledalo, nesmí se přehlednouti, že zřízení besedy této skoro prvním bylo a tedy vzorů se nedostávalo, dle kterého by se ona dokonale byla spořádati mohla. Milým však jest zajisté to úkazem, že dle jejího vzoru jiné besedy v Čechách skutečně povstaly a blahodějně působí. Setrvejme tedy v lásce a svornosti a pracujme každý dle síly své k cíli společnému, přesvědčeni jsouce o pravdě, že svorností malé věci se daří, nesvorností však i ty největší se rozpadají.“

V tom čase pracoval Frič velmi pilně o českém překladu platného řádu soudního, v němž mu nápomocni byli dr. Antonín Štrobach, Karel J. Erben, Karel Havlík a Jan Neubauer.*) Práce ta byla velmi nesnadná, poněvadž zákony a nařízení v provinciální sbírce zákonův do r. 1848 pouze německy uveřejňovány byly a jedině některé normálie a dekrety úřadům též v překladu českém, avšak v překladu co nejhroznějším zasílány byly. Mimo jediný Nejedlým r. 1811 opatřený a již dávno zastaralý překlad obec. občanského zákonníku, žádný větší zákon nebyl vydán v jazyku českém. Překládati v roce 1847 soudní řád znamenalo vykopávati starou právnickou mluvu českou z hrobu a tvořiti z ní nový vědecký jazyk. Oboje se komisi, jež se v bytu dra. Friče byla sestoupila, podařilo v plné míře, a její překlad skutečně tvoří základ novověké právnické mluvy, jež od té doby vždy více se vyvinuje a zdokonaluje. Komise s prací svou byla 25. července 1847 úplně hotova, načež v květnu 1848 vydán řád soudní tiskem co první větší dobrá právnická česká kniha tohoto století.

Rokem 1848 nastala nová doba českému národu. Co dlouho pěstováno bylo, mělo konečně vyspěti a uzráti. Nově probouzející se

---

opět opanoval, hospodské chování odstraněno a naše beseda též ústavem vzdělávacím se stala, kde by umění hudební, deklamace v obou jazycích a předčítání nahlas nejlepších míst z časopisův naší tendence na denní pořádek se dostalo v tom spůsobu, jak jsem dru. Trojanovi před čtyřmi měsíci byl ponavrhnul. V tom musily by i ženy aspoň jednou v měsíci účastenství bráti, jakož to také slíbeno bylo, neboť ony co matky jsou prvními učitelkami mládeže. *Vzdělání žen musí každému vlastenci, jenž jasně vidí, předeším na srdci ležeti.* Jenom tímto spůsobem měšťanská beseda může nabyti lepší pověsti a naditi se dalšího trvání.“ Slova ta i dnešního dne mají plnou váhu a zasluhují býti odporučena všem besedám a spolkům českým.

*) Píše o tom již 15. února 1846 Čelakovskému do Vratislavi: „Pracujeme teď pilně o překladu právnických kněh, totiž řádu soudního, scházejíce se v týdnu třikráte a znamenitě postupujeme.“

národ český do té doby neměl příležitosti osvědčiti schopnost svou též na poli politickém, on do r. 1848 měl velký počet schopných a nadšených spisovatelův a vlastencův, avšak hrubě žádných řečníkův, politikův a státníkův. Nová doba zrovna zázrakem a jako přes noc vyvolala a vychovala sobě nové muže, jichž potřebovala. Ona pro nejvážnější úlohy vypisovala přímo takřka na hodinu konkurs, a mužové, jimž před několika dny na mysl nepřišlo účastniti se veřejného hnutí, vrženi jsou do popředí a stali se kompetenty. Ona řekla jim jednoduše: potřebuji vás, a mužové ti odpověděli: zde jsme. Povznášející to pohled na velkolepé vlnění onoho moře, jež se nazývá dějinami! Tajemná ruka zasahuje tu v osudy lidské, neviditelně přehlížejíc rozvášněné množství, jež se rychle zvedá ze svého ponížení a stává se národem, neuprosným prstem označujíc své vyvolence a své oběti. Každá velká doba počíná tímto odvodem, touto přehlídkou. Povahy lidské mění se nejrůznějším spůsobem. Lidé slabí stávají se silnými, lhostejní nadšenými, neznámí proslavenými; odvaha a nadání objevuje se na místech neočekávaných, zrovna jako výbuchy plamenův na různých místech sopečné hory. Možno pozorovati velkolepou proměnu duchův, náhlé tvoření nové společnosti; možno viděti, kterak dávné převraty vrstev zemských opakují se v duších lidských. Žádný neví, kterak se stalo, a přece každý cítí, že se státi musilo. Kdož předvídali dobu, kdož ji připravovati pomáhali, pláčou radostí; kdož ničeho netušili a vidí se strženi a unešeni proudem, žasnou. Kde nebylo nic, kde jenom se do úpadku nuzařilo poddajné, bezcitné množství, tam jako divem vyrůstá národ, nový zdravý organismus. . . . A jak zajímavo znamenati optický klam, v němž většina se nalézá. Ti, jež doba utvořila, mají za to, že oni utvořili dobu. Novota všech věcí a náhlý rozdíl mezi tím, co je dnes a co bylo včera, způsobuje posunutí všelikého měřítka o vlastních činech. Nelze se tomu diviti, ani mluviti o slabosti. Předmět blízký vypadá vždy větší než předmět vzdálený. Kdy je čas k činům, není čas na kritiku. Oprávněná kritika může přijíti teprvé později a ona jedině v činech, jedině v obětech může viděti zásluhu.

S tohoto stanoviska nutno posuzovati události roku 1848. Okolnosti, osud postavily každého na své místo a zásluhu sluší přiřknouti tomu, kdo úkol dobou jemu uložený poctivě plnil. Takovou zásluhu získal sobě též dr. Frič r. 1848. Vypravovatel té doby nebude moci jmeno jeho pominouti mlčením, naopak bude musiti o něm zaznamenati, že plnil povinnosti své věrně a přinesl oběti, jakékoliv mohl. Výmluvněji, než nám učiniti to možno, svědčí o jeho činnosti listy posud neuveřejněné, jež v ten čas psával švakrovi svému prof. Fr. L. Čelakovskému, do Vratislavi. V listech těch zachovvlo se nám věrné a bezprostřední vylíčení událostí z r. 1848 z péra Fričova, i možno poznamenati, že uveřejněním listů těch mnohá temná rouška padne a dosti zněšvařené historické pravdě opět platnost zjednána bude.

Frič nebyl mezi těmi, kdož účastnili se schůze v lázních Svatováceslavských; avšak byv tam zvolen do výboru, ihned s nadšením volbu přijal a neunavně dnem i nocí spolu pracoval o politickém a národním vzkříšení národa. Ale rozčilení, v němž se po celý týden od zvolení svého až do odjezdu deputace do Vídně nalézal, uvrhlo jej v těžkou

duševní nemoc, tak že se na čas všeho veřejného působení vzdáti musil. Zotaviv se poněkud, odebral se k dávnému příteli svému faráři Čermákovi na Liboch (u Mělníka) a tam od 14. do 24. dubna sepsal pro Čelakovského pětiarchové memoiry o událostech Pražských ze dnů 10. až do 18. března, z nichž některé důležitější zprávy zde podati chceme.

„Dne 10. března ráno po osmé hodině", píše „přišel ke mně sousední vlásenkář Weseman přinesa mi dopis německý bez podpisu, poštou z Prahy mu dodaný, v kterém se vyzývá, aby příštího dne 11. března o šesté hodině večerní do lázní Vácslavských přišel, aby tam o potřebách a prosbách porokoval, které se králi našemu předložiti mají. Weseman se mne ptal o radu, kterouž jsem mu v ten smysl dal, aby dělal, co chce, já že bych tam šel, kdy bych k tomu byl písemně pozvání obdržel, mně že se ale pozvání nedostalo. Pak jsem šel na radní dům k řízení, neb byl pátek, a tam se již o schůzce mluvilo, kteráž dne budoucího držána býti má. Každý o tom své mínění vyjevoval, a já jen toho se obával, aby vše dobře vypadlo, nevěda posud ani o živé duši, kteráž by důvěru budila a dobrý výsledek pojišťovala. Zastaviv se k polednímu na cestě z radnice v soukenném krámě p. Reichla, i s ním jsem o této očekávané schůzce mluvil a jemu mezi jiným pravil: že by se purkmistr měl sám v čelo tohoto shromáždění postaviti, je na Barvířce ustanoviti a tak vše úředně a zákonně zavesti. Doma jsem všem největší opatrnost přikázal, zbraně nabiti, střeliva nakoupiti, kuliček naliti dal a zvláště Josefa prosil, aby se zbytečně v šanc nedával, kdy by viděl, že by pořádných mužů v čele nebylo."

„Sobota 11. března nastala a všechno u velkém napnutí bylo. Vojsko bylo všechno na pohotově, jízda z Brandýsa přitáhla, děla byla nabita a koně zapřaženi — šestá hodina se blížila. Nesčíslní zástupové lidu táhli na Dobytčí trh a do lázní Svatovácslavských. Sál byl zavřen. Již se blížila hodina sedmá a myslelo se v Praze, i já některou chvíli jsem myslil, že si někdo s úřady zažertoval. Vrátil se Josef, Vinohorský, Staněk i Mašner vypravujíce, že nic není. Vrátili se tam první dva však zase, a po desáté, kde jsem v posteli leže ještě četl, přišel Josef se zprávou, že po sedmé hodině Petr Fastr, hostinský „u zlaté husy" (bývalý kavárník v lázni králově blíže mostu) a krejčí Bernard Banzet do zahrady Svatovácslavských lázní přišli, klíč od sálu si od domácího p. Karla Hoška vyžádali, sál otevřeli, světlo opatřili a pak že u přítomnosti přemnohých měšťanů Petr Fastr krátkou řeč držel, známých 14 žádostí přečetl a pak k volení výboru přistoupil. Mezi výbory jsem i já a sice třetí s převelikou pochvalou a aklamací zvolen. První a druhý byli Fastr a Trojan, co první mužové, kteří se vystoupiti odvážili. — Na otázku, zdali to výborství přijmu, odpověděl jsem, že ano, a na to jsme já a Haninka o tom předmětu až pozdě do noci rokovali a rozmlouvali, neb má vznešená Haninka jen plápolala ohněm lásky k vlasti, nehledíc a nestrachujíc se žádného nebezpečí."

„Dne 12. března v neděli přicházeli lidé ke mně, o schůzce Svatovácslavské mi vypravujíce a mnozí mne zrazujíce, bych výborství nepřijímal, žeť to věc pro mne otce tak četné rodiny i povážlivá i nebezpečná. Takovým pánům jsem toliko odpověděl, že mi ještě cestou patřičnou o mém zvolení žádného návěští se nedostalo, a až se to

stane, že uhlídám, co počíti mám, že ale nikoliv důvěru obecenstva zklamati nehodlám. K polednímu přišli Fastr a zámečník Eger ke mně, aby mi zvolení mé zvěstovali a oznámili, že na odpoledne ve 4 hodiny první schůzka na radnici Staroměstské ustanovena je. S velikou ochotností a radostí jsem se volným býti prohlásil, zvolení přijmouti, a přijíti přislíbil. Uhozením hodiny čtvrté byl jsem na radnici, a v síni k schůzce určené již jsem přítomné našel p. hraběte Vojtěcha Dejma, p. dra. Pinkasa a p. Ditricha, Podskalského obchodníka ve dříví. Brzo ostatní přišli, bylo nás všech dvacet. Sezení se počalo tím, že Trojan děj celý schůzky v lázních Svatováclavských a články petice vypravil a přečetl. — Na to pan hrabě František Thun (syn) oznámil, že volení za výbora přijmouti nemůže, poněvadž patří k oposici stavovské, a že by jeho účastenství proto věci měšťanské škoditi mohlo. Tento důvod (chytrá vytáčka) byl co vážný uznán a přijat. Dále však hleděl pan hrabě dokázati, že neuznává volení celého výboru za platné, a že by potřeba bylo celé měšťanstvo svolati znovu a tím vše v zákonní kolej uvesti. — Mluvil mnoho, však bez účinku, až p. hr. Vojtěch Dejm prohlásil, že on si důvěru v něj kladenou za čest pokládá a že se v tomto neobyčejném čase ne na formu hleděti nýbrž k věci prohlídati musí a proto že zvolení své milerád přijímá. Po tomto vyjádření se Trojan tázal, zdaž pan hr. Thun výborství přijmouti míní čili nic, jinak aby nás od jednání nezdržoval a odešel. Touto otázkou pobouřen uchopil se Thun klobouku a ze síně odkvapil, aniž jej kdo zdržoval. Vrátil se sice ještě jednou, aniž co pořídil, načež odešel a vystoupil. Ihned se volil přednosta, a z 19 volitelů dostal hr. Dejm 16 hlasů i byl hned na stolici přednosty uveden. Trojan se stal sekretářem českým a Gabler německým. K zhotovení a vypracování adresy byli ustanoveni k návrhu p. Ludvíka Ruperta (absolvovaného medika a vychovatele) p. dr. Pinkas, pak oba sekretáři, a určeno, že již 14. března o 3. hodině se sejíti a o adresu již hotovou rokovati máme. Než jsme se rozešli, dal nám purkmistr Müller po právním poslu vzkázati, že nám úřední síň více v tom týdnu propůjčiti nemůže, ano tam úřední jednání je, načež jsme se usnesli, od něho skrze deputaci: Frant. Pštrosa, Vanku, Višína a Laemla důrazně a výslovně za ni požádati, jinak že se v síni průmyslové jednoty u sv. Havla k rokování sejdeme, an hr. Vojtěch Dejm též přednostou průmyslové jednoty je. Po osmé hodině jsme se rozešli. Rozumí se samo sebou, že se při té schůzce o slovech p. hr. Thuna mnoho mluvilo a že jsem i já nemlčel, neb jsem mezi jiným řekl: že bych si netroufal koho od přijmutí výborství zrážeti aneb výbor od vyplnění úkolu, jemu vůlí obecnou uloženého zdržovati, poněvadž by žádný ani životem ani jměním jist býti nemohl, kdy by se obecná důvěra měšťanstva zklamati měla. Námitka nezákonného zvolení že odpadává; poněvadž nás hr. Stadion potvrdil a radnici k rokování ustanovil, pročež že nám toliko přísluši vyplniti na nás vznešený úkol, aniž se na co více ohlížeti."

„Den 13. března byl ustanoven k vypracování adresy a k vyjednávání s purkmistrem Müllerem, aby nám síň určená pro městské porady na 14. března a na další čas postoupena byla. Já tedy hned z rána časně jsem k sepsání adresy přistoupil, abych ji pohotově měl,

kdy by k tomu zřízení redaktoři třeba požadavkům výboru nevyhověli, a abych dle ní v oposici jiné návrhy činiti mohl. Purkmistr Müller deputaci měšťanů, kteří síň na radnici žádali a v níž se místo p. Pštrosa Fastr úćastnil, na odpoledne k 5. hodině objednal, aniž se vědělo, zdali žádosti výboru se nakloní aneb ji oslyši. — Odpoledne obeslal mne p. rytíř z Neuberka. Spěchal jsem tedy k němu a tam jsem natrefil hr. Fr. Thuna o chifonier hlavou opřeného. Po mém příchodu brzy odešel a rytíř z Neuberka mi pravil, že toho hr. Thun velice želí, že výborství nepřijal, že by za to 10 let věku svého dal, kdy by to mohl odvolati, a že se obává, že tím svou již sesláblou popularitu ztratí. Pan z Neuberka litoval, že on do výboru volen nebyl, což jsem tím omluvil, že z úředníkův královských žádný volen býti nesměl, a spolu jsem mu oznámil, že pro něho důležitější úloha přichystána jest, totiž prostřednictví mezi měšťanstvem a vládou, jakož i pány stavy. Činil mi pak — a to bylo vlastně, proč mne k sobě povolal — navržení, ba i mne co jemu známého poctivého Čecha žádal, aby se petice měšťanská k sněmu dne 30. března t. r. rozepsanému podala, aby ji stavové zeměpánu odevzdati mohli. Nejsa na to připraven, ohradil jsem se proti této žádosti těmi slovy, že posud pomyšleno nebylo, jakou se má cestou žádat, že se ale obávám, že měšťanstvo k pp. stavům dosti důvěry míti nebude a zvláště, že sněm pozdě teprv se sejde, a měšťanstvo tak dlouho sotva že bude chtíti čekat. Další těžkost jsem viděl, že měšťanstvo v purkmistra nedůvěřuje a že jemu petici k odevzdání stavům nesvěří. Jediné, nač jsem přistoupiti mohl, bylo, že měšťanstvo v tom případě k tomu přemlouvati chci, aby společně deputaci svou s deputací stavovskou do Vídně poslalo, když sněm se dříve, 22. března, sejde a brzy deputaci svou vypraví. Konečně jsem vyslovil své mínění, že o věci té měšťanstvo slyšáno býti musí a buď aby na hradě Pražském v sále Vladislavském neb španělském neb na Barvířce schůzka měšťanstva zřízena a jí věc k rozhodnutí předložena byla, buď aby při podpisu petice každý na zvláštní arch se podepsal, zdaž se petice po stavech aneb přímo ke králi poslati má. Vyžádal jsem si před odchodem povolení, abych třeba o půlnoci k Neuberkovi přijíti mohl i aby o tom svému služebnictvu rozkazů potřebných udělil."

„K večeru jsem se Staňkem ještě k p. dr. Strobachovi došel — kterýž též za výbora volen byl, avšak, jak jsem doslechnul, pro úřední těžkosti zvolení přijmouti nemohl — a snažně jsem ho žádal, aby resignaci u Trojana ještě ležící nazpět vzal, i abychom společně o udržení pořádku a zastávání dobré věci se zasadili, když bez toho dr. Brauner, maje růži v noze, nemocen leží a sotva bude vstáti moci. Nalezl jsem u něho V. V. Tomka a žádost svou jsem mu snažně na srdce kladl. Když mi však oznámil, že mu vyhledávané úřední povolení dáti nechtěli, nýbrž jen jemu samému pozůstaviti chtěli, zdaž výborství přijmouti chce či nic, a že jej p. app. president hr. Mitrovský na dvorské nařízení právě vyšlé, aby se žádný úředník do politických záležitostí nepouštěl ba ani o nich nemluvil, upomenul, a proto že se toho výborství odřekl, a když dále dokládal, ačkoli jej dnes ráno sám p. app. president navštívil a jej jmenem nejvyš. purkrabího hr. Stadiona o přijmutí žádal, že přec míní při odřeknutí tom setrvati, poněvadž by jej

měšťanstvo za vyzvědače a úřední nástroj míti mohlo, a jemu jen na věci dobré záleží; nemohl jsem jinak než s bolestným citem tuto šlechetnou mysl schváliti a se s jednáním p. dr. Strobacha snášeti. Opustil jsem jej tedy se Staňkem a Tomkem a odebral se domů."

„Den 14. března nastal, i bylo mi vzkázáno, že o třetí hodině odpoledne schůzka a rokování o adrese v síni průmyslové jednoty u sv. Havla držána bude, an purkmistr Müller síň na radnici zhola odepřel. Schůzka v průmyslové jednotě byla již veřejná, neb mimo výbor sešlo se mnoho posluchačů, jichž více set mohlo býti. Sezení se počalo a p. dr. Pinkas četl adresu německy celou bez vytrhování, pak četl ji Trojan česky, kterýžto překlad prof. Šafařík a Erben zhotovili. Já si zatím německou opisoval. Po skončeném čtení povstal baron Villani a dílem na pořádku proseb, dílem na určitosti ledacos vystavoval. Dr. Pinkas však žádal, aby shromáždění o tom rozhodlo, zdali petice je přiměřená a loyální, čemuž se přisvědčilo, a tím mínil debatu ukončiti. Na to jsem se ozval, že jsem toho mínění byl, že jsme se nesešli k tomu, abychom toliko poslechli čtení petice a k ní jen přisvědčili, nýbrž že se nyní článek za článkem čísti a o ní rokovati bude. Toto rokování hrabě Dejm přislíbil. Po mně si vyžádal Rupert slovo a velmi ohnivě zastával, že v adrese k potřebám rolníků nedosti, aspoň ne zřetelně hleděno bylo, a tato znamenitá část obyvatelstva že se nyní ku vpádu do Prahy chystá. V řeči další zapomněl se horlivý mluvčí tak, že přítomní se až pohoršili, důkazy míti žádajíce, a že president na žádost dra. Pinkase mu zamezil dále mluviti. Stalo se tím krátké rozhorlení, dr. Pinkas žádal, aby Rupert odprosil, čemu se z více stran odporovalo, a já zvláště zastával, že toho učiniti nemůže, an v nejlepším mínění se ve slovích přenáhlil, že stačí, když vysloví, že na nic zlého nepomyslil a že se toliko přeřekl. Toto Rupert učinil, Pinkasovi ruku podal, vespolek se políbili, a bylo po všem. Po svrchu dotčené řeči Rupertově strhl se mezi posluchači veliký hluk a všichni ze síně ven se hrnuli. Fastr a hr. Dejm je na to zpátky povolali a oni se též vrátili. Roznesla se totiž zpráva, že lid venku stojící chce na síň Havelskou útokém hnáti, nemoha se resultátu dočkati; my naproti tomu se obávali, že snad společnost s naším rokováním spokojena není. Byloť to první veřejné, každému přístupné jednání. Utišilo se však toto nedorozumění a my později poučeni a zpraveni byli, že většina přítomných měšťanův, majíc Branibora Tyla v čele, se k tomu cíli do sálu společně sešla, aby nás bránila, kdy by chátra na nás se přihnati měla. Byloť několik set měšťanův před klášterem Havelským shromážděno k témuž cíli, protože se po zprávách Vídeňských nepořádků všelikých spravedlivě obávati bylo."

„Mezi tím se zprávy z Vídně donesly kupcům Laemlovi a Geitlerovi, že dne 13. ve Vídni krveprolití bylo, že právník Jan Müller z Moravy arcivévodu Albrechta holí udeřil a jej s koně srazil, v tom ale postřelen sklesl. Přiběhl i celý ustrašený krejčovský mistr Rytíř, volaje: „Zle je, pánové, ve Vídni je rebelie!" Na to se od dalšího rokování o adrese, ku které jsem sám strany roboty zvláštní amendement měl, ukončilo, i byla beze vší změny přijata, neboť se pravilo, že touto adresou, třeba nedokonalou, nic ztraceno není, že se pak dále

o povolení všeho potřebného zasaditi můžeme. Po ukončení té věci byli všichni požádáni, aby o událostech Vídeňských veřejně nemluvili a o domácí pokoj pečovali, i jednalo se o to, jakou cestou adresa do Vídně podána býti má, a tu se p. Palacký jako i před započetím sezení velice přičiňoval, aby toliko skrze pp. stavy podána byla. Já jsem toho mínění byl, aby se buď nová schůzka měšťanstva držela aneb aby při podpisu adresy se každý vyjádřil, máli přímo neb skrze stavy podána býti. Rozhodlo se však, že se má přímo podati a později že se má výbor a deputace voliti. Mezi tím přišel pan Hala, úd našeho výboru a spolu representant městský, a přinesl zprávu, že purkmistr Müller odpoledne representanty a asi 40 bohatších měšťanů svolal, a ti že se nyní na radnici sešli a se usnesli, petici o 9 článcích sepsati a podati, kteřížto článkové však že z naší petice vzati byli. Redakce že pěti údům svěřena je: Kolbovi, Ondř. Hásovi, Helymu, Hergetovi a Riedlovi. Brzy na to přišel i p. Frant. Pštros, náš spoluvýbor a representant, a totéž přednesl se žádostí, abychom se spojili s výborem Müllerovým a zítra na radnici se sestoupili, že to přece legálnější jest a my že přece jen protilegálním shromážděním jsme. Fastr se proti illegálnosti ozval, právě, že on tak dobře měšťanem je jako ti bohatí pánové, co nyní se spojili, že ale zajisté 11. března nejvíce občanského ducha a zmužilosti ukázal. Po něm jsem já se jal mluviti v tato slova: Výčitka nezákonnosti jest lichá, neb jakou cestou jsme měli legálnosti dojíti? Zákonní cestou že nás mohli vésti ještě v pátek a v sobotu purkmistr a representanti, což že jsem p. Reichlovi pověděl již tenkráte, že však jednají neupřímně a pokoutně, scházejíli se na radnici, kamž nás pustiti nechtěli, rokujíce o věci námi s vědomím jejich a celého obecenstva již počaté a chtějíce rozpoltění měšťanstva způsobiti. Adresa jejich že obsahuje toliko články od nás již přijaté a že nenacházím, když adresa naše již hotova je, žádné příčiny, proč bychom my se s nimi spojovali. My spojení jejich s námi že jim povolujeme, jeho si žádáme, je k tomu vybízíme, jakož vůbec jiného nic než jen stejnou mysl a obecné blaho že vyhledáváme. Lepší adresy že bez toho nesepíší, a že se čas na nás prudce valí, tak že nelze věc déle protahovat, a proto že navrhuji, aby se buď výbor Müllerovský s námi spojil aneb že si adresu svou sami zhotovíme a podáme. — Vybídli nás pp. Pštros a Hala jmenem purkmistra na radnici přijíti, čemuž se p. Laemel protivil, pravě, že tam více nepůjdeme, byvše z ní vyhnáni. Já však podotknul, že nesluší na citlivost a marnost dbáti, my že vše hotovi jsme učiniti, jen aby se pokoj a pořádek učinil a aby dosaženo bylo, čeho nám vyhledávati uloženo. Konečně prohlásil mlynář Vyskočil, že se dříve nerozejdeme, dokud hotovi nebudeme, že vydržíme též 68 hodin pracovati jako v Paříži; k čemuž i všichni přisvědčili."

„Ustanovilo se tedy, aby pro Müllerovské komité posláno a toto vybídnuto bylo, by hned k sv. Havlu přišlo, adresu si přečtlo a k ní přistoupilo. Spolu byl jsem já, Libichovský pan Ant. Veit, kupec Hala i Geitler k nejvyššímu purkrabímu posláni, abychom jemu smutné zprávy Vídeňské oznámili a jej žádali, by purkmistrovi nařídil, by se s námi spojil a tak nebezpečné různění mezi měšťanstvem přetrhnul. Jeli jsme tedy co nejrychleji na Malou Stranu a hned pro purkrabího posláno,

jemuž jsem důležitost této věci jadrně na srdce položil a na rozdíl mezi peticí naší a nově zamýšlenou Müllerovou ukázal, v které že spojení Čech, Moravy a Slezska, pak lepší platy pro učitele vynecháný jsou, což mý že připustit nemůžeme zvláště nyní, kde německá republika ve Frankfurtě straší, že tedy na tomto článku každý, kdo je poctivý poddaný krále českého, pevně státi musí. Hrabě Stadion litoval toliko, že tak na krátce v Čechách je a všecky poměry nezná, vzal však naši petici do rukou a spěchal před námi na radnici k Müllerovi, aby na něm vymohl, oč jsme žádali. Zatím co my jsme na Malé Straně byli, přišli Müllerovští redaktoři (pro každého jel totiž jeden z našeho výboru) k sv. Havlu, a když jitření lidu a nespokojenost společnosti stále se zmáhala, běžel Fastr na radnici a oslovil purkmistra Müllera těmito slovy: „Jestliže vám, pane, život váš a rodiny vaší a pokoj v městě na srdci leží, opusťte posavádní dvojatou cestu svého počínání, pojďte k sv. Havlu a učiňte konec neblahému rozbroji měšťanstva, ze kterého jen marnost a hrdost vašich peněžoaristokratů radost míti může, nikoliv však poctivá a upřímná mysl měšťanská.“ Na tato slova přiběhl Müller k sv. Havlu, adresu schválil a rovněž i ostatní representanti; a shromáždění slyšelo vyjádření Müllerovo, že on ze sebe hodnost appelačního rady skládá a toliko purkmistrem býti a zůstati chce. Zítra abychom se k podpisu adresy na radnici o 9. hodině sešli. Navrátivše my se z Malé Strany, přišli jsme, když se společnost právě již rozcházela a v síni vše k opisování adresy se chystalo. Havlíček při tom diktoval; my po 8. hodině večerní síň opustili. Jel jsem s Fastrem k „zlaté huse,“ jen abych se tam podíval, avšak tam bylo lidu jako mraku, jeden stál vedle druhého, očekávajíce návrat Fastrův. Tento prohlásil, že i já přicházím, a hned jsem byl obklopen množstvím měšťanů. I musil jsem chtěj nechtěj ku celému shromáždění řeč držeti, kdežto přítomní na billard a stoly se postavili . . . Hlučná pochvala mne provázela, když jsem pro nesmírné horko domů odejíti musil, jsa p. Erbenem provázen. — Tak se skončil den tento důležitý a může se směle říci, že jen tím, že se Müller a representanti k nám konečně připojili a že se to v obecenstvu vědělo, jakož i že my jsme si úplnou důvěru obecenstva svou neústupností zjednali, pokoj udržen byl a prolití krve se předešlo. Úřadové si tak neopatrně počínali, že by věru nebylo divu bývalo, kdy by bylo k něčemu přišlo, neb dávali veřejně děla nabíjeti, koně měli k nim zapřažené a dělostřelectvo dostatečné bylo na strážích. Lid se skutečně nepokojil a jen naše pokojné chování a naše pevné beze všeho strachu vystupování důvěru zjednalo.“

„Dne 15. března již ráno od magistrátu v obou řečech (a správně česky!) na rozích tiskem oznámeno bylo, kde petice k podpisování složeny budou, a my po deváté jsme na radnici se sešli. Bylo tam mimo výbor Svatováclavský a representanty mnoho set měšťanstva přítomno, že se sotva kdo na místo dostati mohl. V síni radní byl i purkmistr Müller přítomen a na všech exemplářích petice se napřed podepsati musil. Výbor měšťanský je podepsal též všechny. Pak byl zřízen ku každé petici jeden úd z výboru a týž přibral si ještě jednoho z měšťanstva, aby při podpisu přítomni byli. Na radnici dole při zemi u domovního byl dán stolek a zástupové lidu se hrnuli, aby podepsali.

V besedách měšťanské, panské a kupecké, u knihkupců Calve, Ehrlicha, Pospíšila a Scheiba na Malé Straně jakož i u Fastra v prvním poschodí byly petice vyloženy. V síni Havelské průmyslové jednoty též se nacházela. V sezení četl se dopis obce židovské k výboru, obsahující žádost, by židé též stráž ve svém městě zříditi mohli. Byl toliko německy psán, a já jej česky doslovně přeložil, spolu podotýkaje, že té otázky ani potřebí nebylo, že smýšlení občanů Pražských se osvědčilo tím, že našeho váženého spoluvýbora p. z Laemlů zvolilo. Na to se ozval Fastr, kterak se mu dějou výčitky, že články petice v lázních Václavských sestavené všecky uvedeny nebyly a že některé vynechány jsou. K tomu jsem připomenul já, že ač ne do slova, přece vesměs články v lázních vyřknuté v petici se nacházejí a že žádost o ministerstvo zodpovědné toliko fráse z novin jest, které většina měšťanstva sotva rozumí, neb když ministr bez povolení sněmu ničeho učiniti nemůže, že z úřadu jeho žádné nebezpečenství zemi povstati nemůže, anť toliko většinou hlasů vládnouti může, nemáli většiny hlasů v sněmu, že musí odstoupiti. Tázal jsem se při tom, co by nám pomohlo, kdy by i naše ministerium bývalo odpovědným, a zdali by se těch 33 let odvolati dalo, kdy by se ministr Metternich i oběsil, pálil neb čtvrtil? To že by bylo pak jen sprostou pomstou, aniž by zemi co pomohlo, při čemž jsem poukázal na ministerium Polignacovo ve Francii a na uvěznění jeho v Hamu, kterýmž se tisíce životů v červencové revoluci padlých zajisté nenahradilo ani nahraditi mohlo. — Dopolední schůzka se ukončila a na odpoledne znovu ustanovena byla. Šel jsem k sv. Havlu, abych si text české adresy opatřil, kdež mi jej pan dr. Gabler zapůjčil, kterýžto však na začátku několik řádků neobsahoval; pospíšil jsem domů a dal německý text dvakráte opsati, jeden pro Plzeňské měšťanstvo, druhý pro Slanského Hubatku. Musím zde přidati, že jsem hned v neděli 12. března po dr. Švestkovi, když za mne do Žatce ku komisi jel, tam články petice ze Svatováclavských lázní s úplným popsáním všech událostí poslal a že jsem hned v pondělí dne 13. obdržel dopis více měšťanů Plzeňských, mne žádajících, bych jim adresu odeslal, že oni z celého srdce k ní přistupují a že ji pak ku Pražské přiložiti chtějí. Toto osvědčení Plzně bylo pro nás velmi důležité, neboť Plzeň vždy věrná králi a náboženství snad ponejprvé se s Prahou shodovala. Tyto dvě adresy jsem s přípisem krátkým odeslal, a kupec Geitler je opsati dal chtěje je do Liberka a snad i jinam odeslati. Odpoledne o hodině třetí opět schůzka na radnici, kdež se o zřízení národní gardy jednalo. Když jsem tam přišel, byla již silná hádka o znamení, Mart. Brabec velmi horlivě se zastával národních českých barev, bílé a červené, někteří chtěli míti i černé s žlutou, co barvu Města Starého, konečně bylo navrhnuto a i já to zastával, aby všichni měli barvu bílou a červenou a aby čísla rozdíl naznačovala, ku kterému ze sborů v Praze již stávajících totiž k myslivcům, pěchotě a granátníkům kdo náležeti chce. Později arci s toho sešlo. Dověděl jsem se mezi tím, že sobě někteří důstojníci z předsevzetí měšťanstva, zříditi národní gardu, smích strhli a se vyjádřili, že to budou krásné terče pro jich koule; o tom jsem důstojníkům měšťanským známost dal, žádaje, aby u komandujícího příkaz

vymohli, by vojsko, zvláště pak důstojníci k měšťanstvu šetrně se chovali a ho nepopuzovali, neb že vyjádření dotčených dvou důstojníků jen proto žádných nemilých následkův nemělo, že je slyšel muž rozšafný a pováživý, který důstojníkům tak domlouval, že konečně se omlouvali, a že ničeho zlého nevyhledávali, ujišťovali. — I odpoledne byla opět zmínka o uchýlení se v petici vypracované od článků Svatováclavských, což mi k dálšímu oslovení měšťanstva v řeči české i německé příčinu dalo, v kteréž jsem mezi jiným i pověděl, že od nás, kteří právě v život veřejný vstupujeme, nemůže se žádati, bychom práci dokonalou, ukončenou vykonali a podali, že s boží pomocí i později, až sněm zemský zřízen bude, o práva a potřeby měšťanstva a lidu se starati moci budeme, že bohdá do té doby ani neoněmíme ani neohluchneme, abychom pak vše dobré hájiti a zastávati mohli, a že žádáme, aby, kdežto jsme teď teprvé do učení vstoupili, od nás již kusu mistrovského nevyhledávali.“

„Hlučné pochvaly se mi po té řeči dostalo, a mysl přítomných se ukonejšila. Brzy na to přišel od jednoho obchodníka komptoirista se psaním, že Metternich je sesazen, ve Vídni že konstituce prohlášena, a že všecko jest ticho. Byl postaven na stůl a odtud musel vše oznámiti. „Sláva králi Ferdinandovi!“ zavznělo odevšad, a já opustil síň, kde se jen ještě o spůsobu ozbrojení jednalo, dříve ještě žádav, aby purkmistr na hraběti Stadionovi vymohl, by se měšťanstvo v síni Vladislavské v zámku neb na Barvířce sejíti mohlo, aby deputaci ze sebe zvolilo, která do Vídně petici odnesti má. — Stavil jsem se cestou v Železné ulici u soukenníka Reichla a šel ku Karolínu, abych možnáli do síně se dostal, kde Uffo Horn, korouhev študentské legie v ruce drže ohnivou řeč měl a kde purkmistr Müller spolu přítomen byl. Nemoha se tam dostati, procházel jsem se po baště, jsa předmětem velkého účastenství od přátel, uslyševších o mé pevné vůli a neústupnosti v den úterní 14. března a o slavném následku toho. Večer jsme o tom dlouho rokovali a já po jedenácté na lože se odebral. Sotva jsem usnul, slyším temný hluk, který se pořáde přibližoval. Vyskočím z postele, obávaje se, aby snad v Práze přece nepořádek nenastal, zaslechnu však volání: „Sláva králi!“ Otevru okno, Haninka přistoupí v župan oděná, i vidíme pochodně a slyšíme volání „Sláva králi!“ Byla ten večer v divadle ohlášena Stadionem konstituce, a průvod se týkal toho prohlášení. Šli k arcivévodovi Karlu Ferdinandovi a hraběti Dejmovi, presidentu výboru, jenž na Koňském trhu bydlí, zpívali tam písně národní a pak se navraceli. Zatočili do Vodičkovy ulice. Setnina městské pěchoty vedena setníkem Wolframem kráčela hned za pochodněmi a mnoho tisíc lidu přišlo až k mému bytu, setník pozdravil mne třikráte po vojensku, setnina též a tisíceré volání zavznělo: „Ať žije Frič!“ Na to já a Haninka jsme „Sláva králi a pánu našemu!“ volali a šátky bílými vláli. Od nás šli k Palackému, purkmistru Müllerovi, který celý ulekaný německy děkoval, načež obecenstvo netrpělivě i české poděkování míti chtělo. Konečně šel celý průvod na Malou Stranu k hraběti Bouquoi a dr. Pinkasovi. Tou událostí jsem dlouho k spaní a odpočinutí přijíti nemohl a brzy zase z rána se probudil, psávaje od té doby v posteli tužkou a vše ku cestě do Vídně přichystávaje. — Studenti v Karolíně

petici svou si shotovili; měli schůzku toho dne o 6. hodině večer v českém sále v Klementinum. — Tak nebylo den ode dne ani v noci nejmenšího pokoje a každý byl unešen radostí, že v Praze jediné se pořádek udržel a ani kapky krve se neprolilo.“ (Dokončení.)

První století severoamerické republiky.

Píše

J. V. Sládek.

Účelem následujícího pojednání jest, vylíčiti vývoj jednoho z nejmladších a nejmocnějších států na povrchu zemském, státu, jenž založen byv zdánlivě mocí zbraně, velikým stal se svobodou a zásadami, které mu tuto zbraň do rukou byly vtiskly. Dějiny obce té neb obcí leží před námi na bíledni celé, jasné jako řeka vynikající pojednou mohutným proudem zpod skal, ne jako jiné sbírající se v tmavých hvozdech a na mlhavých temenech hor. Dějiny Spojených obcí severoamerických jsou prosty bájí. Výprava Argonautů do zlatonosné Kolchidy jest nám pohádkou, jakož jen pohádkou byla Řekům, ať již jakákoliv pro praktický vývoj helenismu důležitá událost skrývala se na dně této báje: ale Cabot vyjíždějící na širé moře s výsadní listinou krále Jindřicha, kteráž až na naše dny do poslední písmeny zachována jest, loď „May Flower“ (kvítek májový) a jiné osoby, věci i vzpomínky každému Amerikánu drahé vystupují před zrakem naším právě tak určitě a ostře, jako když se dnes v denních listech dočítáme, že loď „Challenger“ v tom neb onom moři učinila nové vědecké objevení.

Způsob a postup, jakým se dělo osazování Ameriky, není v dějinách událostí naprosto novou, avšak nové jest při tom, že se tu osazení stalo skutečně vzdělaným národem, který nesl za moře nejen svou bibli ale také již Shakespeara a Miltona — národem, kterému pro další život základem bylo ovoce tisíceletých snah světa starého. A jdemeli dále, uslyšíme ještě dnes muže mladého s okem zářícím vypravovati o dědu, jenž na Bunkershillu za svobodu vlasti své bojoval, i potkáš se s mnohým, jenž tam, kde rozkládají se květoucí města nepříliš dalekého západu, viděl wigwamy potulného kmene indiánského anebo jen supa kolébajícího se nad němou poušti.

Kdo pozoruje americký listnatý prales, toho na první pohled překvapí zvláštní ráz stromů, různící se nápadně od vzezření i prastarých lesů středoevropských. Zdá se, že všechny větve tíhnou více do výše než do šíře: každá haluz hledá vzduch i světlo, a třeba pohled na strom takový méně byl krásný, než na náš rozložený javor, nelze se přece ubrániti myšlenky, že ten americký strom má více životní energie a že nevěší hlavu v snivosti. Podobně jest při americkém lidu. Přesazen jsa na půdu novou vyvíjel se spůsobem půdě té zvláštním. Zvláštní

poměry vychovaly zvláštní národ, různící se ve svých přednostech i vadách od kmene původního i od svých sousedů, a od těchto tím více, čím byly neb jsou poměry jejich stísněnější. „Nejsme Angličané,“ napsal již Paine, nemaje na zřeteli toliko kmen saxonský, Holanďany, Švédy a Němce, z nichž skládalo se obyvatelstvo osad, ale také u vědomí nových poměrů a životních podmínek této smíšeniny; „nejsme Angličané, jsme Amerikáni, všichni až do jednoho, a všech nás touha jest žíti v svobodě.“

I na valné většině vystěhovalců dnešního dne lze pozorovati tuto duševní proměnu. Málo těch, kteří zapustili kořeny své do půdy americké, navrací se do své staré vlasti, a vrátíli se, nemohou se ubrániti sklíčenosti, kteráž je obyčejně za krátký čas opět za oceán pohání. Slýcháme i u nás zhusta stížnosti na nevlastenectví svých zámořských krajanů, kteří prý u hrnců egyptských zapomněli matky své, doma v chudobě a lopotě strádající. Není tomu tak. Vídal jsem lidi v zálesí plakati při vzpomínkách na domov, lidi staré, jichž největší touhou bylo, aby kosti jejich složily se k odpočinku na veském hřbitově, kde práchniví ostatky otců jejich — ale konec vždy byl: „Žít bych tam nechtěl, nemohu se dívat na tu bídu!“ A ku podivu, těmto hlavám příčí se nejvíce bída duševní, poníženost i s tím, co ji zrodilo, i s tím, co má za následek; neboť bez lopoty ten život zámořský není, ba tvrdíme, že boj o zabezpečení života, podmiňujícího tělesný i duševní vývoj jednotlivce a společnosti, jest tam pracnější a krutější než v přelidněných krajích evropských, kde přemnohý sice do úmoru a bez naděje pracuje, ale přemnohý také jen líně ruku k dílu vztahuje, jsa konečně spokojen, když před nejtrpčím se uchrání, o fysické i mravní své zachovávání buď na posledním místě se staraje, anebo vůbec ani na ně nepomýšleje. Práce, jistá úspěchem a volnost dalšího vývoje na základě tom vystěhovalcům vlast novou činí milou. Sebezapření má v praktickém životě své meze. Pták puštěný z klece ztěžka se tam vrátí a jen člověk hrdina nebo zbabělec schopen jest vyměniti za volnost více nebo méně krutou vazbu.

Tento nikoliv maně volený příklad otvírá nám také pohled v důležitou stránku amerického života: vystupujeť tam více než kdekoliv jinde do popředí jednotlivec a život celé společnosti se opět více než jinde v jednotlivci obráží. Práce jest tam nezbytným určením každého jednotlivce a volnost jeho odměnou; jedna druhou podmiňuje majíc na povahu jednotlivce i společnosti účinek ohromný; bez nich byla by americká společnost dnes právě tam, kde jsou malí národové, kteří celý ten čas, co lid zámořský kráčel obrovskými kroky ku předu, trávili v podruží cizím, ano nebylo by dále i národů velikých, jichž výkvět civilisaci americkou překonává, u nichž ale průměrný stupeň vzdělanosti a blahobytu od dvou set let valně nepokročil. Anglie v celé své slávě na dějišti politickém, v celém svém nezměrném bohatství, v celém svém vzletu literárním a velikosti vědecké, má i v samé Evropě miliony žebráků, z nichž statisíce nevědí dnes o soustu, jež zítra do úst vloží, a miliony otroků ve stínu skutečně nejvelkolepější a nejsvobodomyslnější z ústav evropských. Francie při všem svém vykouzlování miliard, při všem svém duševním lesku, při vší své lásce ku svobodě

má kraje, kde jest kniha zavřena sedmi pečetmi, kde kromě chleba, jejž jedí, kromě ženy, již si berou, kromě pověry, jíž se děsí, není jiného života. A tyto dvě společnosti stojí v čele evropského vzdělání. Amerika nemá Shakespearů, ačkoliv má již Macauleye, nemá Newtonův, ačkoliv má svého Morse, nemá vynikajících malířů ani sochařů, ačkoliv obraz krásné krajiny na Hudsonu, podoba Belvederského Apollina, kresby Pompejské a rytiny předních obrazů nejnovějšího Pařížského salonu ocitují se v rukou nejvzdálenějšího lidské společnosti „pionýra“ nebo Nevadského kovkopa.

Toto zpovšechnování jest jinou, nejpilnějšího zřetele zasluhující stránkou společnosti americké; má své zdánlivé vady, ale i nepopíratelné výhody. Evropanu, zvyklému při každé sklence na metafysické rozpravy, zdá se povaha yankeeská býti náramně mělkou. Yankee nemiluje metafysiky; moře jen o půl stopy hlubší, než sahá dolejší hřeben jeho korábu, stačilo by mu právě tak dobře ano lépe než oceán s nezměrnými hlubinami a tu i tam se zrádnou písčinou, a kdy by bylo v jeho moci vyrovnati propasti s mělčinou, jakož bylo v moci jeho přepnouti propasti Sierr, Yankee by se o to pokusil. Massachusetskému farmaři dobrodružný, z ledovců Labradorských se právě vracející syn vypravoval o mystických tamějších mlhách a podivném životě mrožů a bílých medvědů; starý naslouchal po celý večer mlčky s tváří vážnou a konečně se tázal: „Nezeptal jsi se, zdali tam nepotřebují naší pšenice?“ — Yankee nemiluje metafysiky, avšak mýlili bychom se, myslíce, že jmeno její není mu známo; málokde najdeš člověka, jenž by neuměl promluviti tak skoro o všem ve světě, promluviti o tom, co se ho netýče, mělce, pravda, ale styděl by se sám před sebou, kdy by o tom nevěděl, a nevíli, dá se poučiti, ne dlouhou řečí, ale slovem. Bavíli ho to, řekne ti, abys mluvil dále. Uvážímeli nesčíslné množství škol a časopisů pronikajících do každé i nejposlednější chátky, spůsob, jakým se ve škole vychovává a v časopisech píše, nebude nám s podivením, co právě řečeno. Vzdělání jest u jednotlivce právě tak potřebí jako chleba, a časopisu i knihy právě tak jako soli. Mylný pak jest náhled, že Amerikán pro umění nemá smyslu a po vědě že touží jen tam, kde od ní očekávati lze nějaký praktický výsledek. Amerikánský obchodník, jenž z ničeho stal se boháčem, odkáže 7 milionů dolarů na zřízení konservatoře hudby, druhý zřizuje s nákladem milionu dolarů v Skalných horách na vysokém temeni ohromný dalekohled, jiný — Mississippský farmař — dozví se, že se Agassiz obírá studováním želv, i nasbírá ve svém okolí i dále, pokud mu prostředky stačí, všechny druhy těchto zvířat i dováží je konečně cestou dvou tisíců anglických mil slavnému učenci. Jsouli Amerikáni v umění a vědě za Evropou, jest to zajisté jen proto, že neměli ještě času jí dohoniti.

Amerika majíc větší míru povšechného vzdělání, má také větší povšechnou míru blahobytu. Chudina New-Yorská, bídná právě tak jako obyvatelé doupat Londýnských, nesmí nám tu být měřítkem. Londýn, New-York, Paříž a jiná veliká obchodní a průmyslová města tvoří sama pro sebe svůj vlastní svět a přese všechnu stejnost zákonů se řídí svými vlastními pravidly, jichž ostří moc lidská sice otupiti ale

nikdy vylomiti nemůže, ač nechceli sáhnouti na samu tepnu rozkvětu, jímž tito novověcí Leviathanové žijou i tyjou. Avšak podívejme se do měst menších i do kraje, nebojme se nahlednouti do mísy dělníkovy a porovnávejme obydlí jeho, stravu i oblek s tím, co viděli jsme u týchž tříd v Evropě. Bídné chatrče a nečistotnost přemnohých evropských vystěhovalců patří lidem, kteří by snad ani v ráji jinak nežili. Avšak v žádném jiném kraji neuvidíme tolik úpravných domů, tolik vroubících je zahrádek, tolik světla, tepla a čistého vzduchu jako v Americe. Mohli bychom mluviti o velkolepých podnicích, elevatorech Chicagských, mostech New-Yorských, železárnách Pittsbourských, ale velkolepé závody a velkolepé budovy nejsou výlučnou známkou blahobytu celé země. Řekli bychom, že na jediné procházce krajem nebo po ulici, pozorujíce jen tváře lidské, pravdivějšího nabudeme názoru o blahobytu obyvatelstva než obracením zraku po mrtvých jeho dílech. Co nesmírného utrpení ukrývá se pod balvany egyptských pyramid! A porovnávámeli opět, pamatujeme se, jak trapně nás při vstoupení na půdu evropskou dojalo to množství fysickým strádáním strhaných tváří a ještě větší množství těch, které utuhly v lhostejnost, ta až na nejnižší stupeň kleslá láska k životu! Ochromená energie a odevzdanost v nesnesitelný osud, nedůvěra ve vlastní síly a všeobecná ochablost bývá nám často nápadnou v obyvatelstvu některých krajin východních. Jak zhusta tyto vlastnosti překvapují Amerikána i u nás! Nedostatek svobody a skleslost blahobytu užírá ducha i srdce, a bez nich jest každý národ jen vadnoucí větví na stromě lidstva.

Naznačivše několika povšechnými rysy povahu americké společnosti vůbec, vylíčíme cestu, kterou se národ americký ku své velikosti ubíral. Naznačíme prvotní stav amerických osad v ohledu politickém, společenském a kulturním, dotkneme se břemene, jež americký národ po dlouhá léta tížilo, budeme stopovati vývoj americké svobodné ústavy do jejích počátků, uvidíme, jak lid i země byli zvláště spůsobilými založiti onu volnost myšlenky a života, na kterou se závistí hledí svět; dojdeme přes vývoj orby, obchodu a průmyslu ku všeobecnému vychovávání lidu i mládeže a konečně až ku výkvětu lidské civilisace: k vědě, krásnému písemnictví a umění vůbec.*)

Právě tam, kde se letos velikou světovou výstavou oslavuje památka stoletého trvání severoamerické republiky, ve *Filadelfii* se za horkého dne červencového r. 1776 sešlo 51 mužů, jichžto smýšlení, vychování a povahy byly nad míru rozdílné; jedině snaha všemi ovládající spínala je ve spolek kovový. Tam, kde nyní ovoce stoleté namáhavé práce tělesné i duševní naplňuje svět obdivem, sešli se mužové tito s prázdnýma skoro rukama ale s duší planoucí pro dobro i blaho vlasti; tam zrodila se nejznamenitější událost novověkých dějin: založení velké a mocné republiky. Všechny podobné pokusy na konci osmnáctého

*) Pramenů ku práci takové jest ohromné množství. Naší úlohou tuto jest obrátiti zřetel jen na věci nejvíce vynikající; i čerpáme hlavně z řady výtečných článků uveřejněných v letech 1874—1876 v „Harper's Monthly-Magazine“ a z Laboulayových dějin Spojených obcí severoamerických. Zvláště k prvním odkazujeme čtenáře, hledajícího v tom neb jiném oboru věcí zámořských důkladnějšího poučení.

a během devatenáctého věku zmařily neb maří se buď nepraktičností zakladatelů, jakkoliv šlechetné byly jejich úmysly, neb mocí vnitřních i zevnějších nepřátel aneb konečně bezvládím.

Celá minulost zakladatelům republiky americké poskytovala pramálo, co by vůči novým poměrům, ve kterých obyvatelstvo tehdejších anglických osad žilo, bývalo obstálo a nemělo v sobě již zárodek brzkého úpadku. Tak stalo se, že mužové Filadelfští překročili hráze, před kterými stanuli s bázní neb nedůvěrou všichni jiní zákonodárci. Ani Cromwell ani Hampden ani démos Athenský ani plebeismus Římský ani republikáni Benátští ani kolonisté hollandští a ženevští neodvážili se onoho ohromného kroku ve vývoji člověčenstva, který jediný mohl uspokojiti reformátory americké, a rovněž americkou společnost: neboť tato byla takřka vtělena ve svých splnomocněncích, a to, na čem se ustanovili, přijala co výraz svého vlastního povšechného smýšlení. Zrušení kast a prohlášení všech lidí za sobě rovné — až na jedinou výminku, která proč se stala, uvidíme později — prohlášení lidské rovnosti, úplné oddělení církve od státu a ponechání každému volnosti svědomí a především uznávání svrchovanosti národa, to vše nalézáme sice již na mnohých stránkách dějin buď co mlhovitou vidinu snílků aneb co zoufalý výkřik, který udušen byl v krvi jiných nebo v krvi vlastní. Reformátoři američtí přijali celý program, s nímž se později, arciť vyrostlým z jiné půdy a snad i z jiných podmínek, potkáváme u Jakobinů; a kdežto se od těchto většina i v pravdě svobodomyslné společnosti odvrací, obírá si táž společnost Frankliny, Washingtony a Adamse nejen za pravzory vlastenectví, ale za nejvzácnější příklady osvíceného a ušlechtilého lidstva vůbec. Kdy by celý americký národ nebýval oživen toutéž myšlenkou, co jeho zástupci, kdy by idey těmito vyslovené nebývaly již dávno tkvěly v srdcích celé americké společnosti, kdy by bývaly idey reformační šly z jediné hlavy dolů do půdy nepřipravené a nebyly z ní samé vyklíčily: byla by se revoluce americká ubírala touže cestou, jako mnohé její sestry evropské, a republika americká, zrozená z revoluce, nepočítala by život svůj již na století. Osvícený duch všeho amerického lidu a jeho touha po svobodě učinily dílo tak veliké, a mužové jeho, velicí sami v sobě, většími stali se svým národem.

Uvidíme dále, z jakých živlů skládala se ta prvotní zámořská společnost, jak byla nade všechny jiné jak tehdejší tak i nynější doby spůsobilá k úloze, kterou podnikla, jak svrchovaná vůle lidu, přestávajíc tam býti pouhým nyní již valně ošumělým slovem, mohla se tam skutečně vtěliti v bytost živou, krásnou a silnou, a jak konečně samospráva americká povznešena jest nad rozličné lžiústavy evropské, nejinak než dílo mužů důmyslné práce nad hru kejklířskou.

Stav věcí evropských nebyl v letech sedmdesátých minulého století nikterak utěšený. Evropa byla místy jako před bouří a místy jako po hladu a moru. O lidu se nemluvilo; vidíme jen knížata, státníky, básníky, veršotepce a filosofy. Málokterý z těchto cítil s lidem, ale skoro všichni se bavili na jeho útraty. Po dosti dlouhou dobu bylo modou uznávati vlastně filosofy za svrchované mocnáře, ač jimi mocnářové v hloubi srdce skutečně opovrhovali. Bedřich pruský zalichotil

Voltairovi, chtěje prý doplniti svůj titul dodatkem: „majitel Voltaira,“ a za nedlouho potom dal jej vléci blátem Frankfurtským. Co dělo se při dvoře francouzském, je známo, a dvůr francouzský udával ton. Všichni tito lidé hleděli na americký lid ještě s větším opovržením než na lid vlastní. V očích evropských byli Amerikáni „plemenem zvrhlým.“ Sám Buffon zastával a Raynal potvrzoval tuto theorii. „V novém světě neobjevil se ještě ani básník ani státník ani filosof,“ pravil Raynal, a sotva domluvil, Amerikáni neměli sice ještě básníka ale povstali jim Franklin, Washington, oba Adamsové a Jefferson. Byli jiní, kteří bystrým rozumem záhy postřehli celý ohromný dosah amerického hnutí. Voltaire jásal nad republikou Franklinovou; Vergennes žasnul nad slepotou anglického ministerstva a tvrdohlavostí anglického krále. V samém trojjediném království, jehož se arciť hnutí dotýkalo nejcitelněji, důrazné hlasy žádaly povolnost, avšak mimo ten malý hlouček Foxův, Burkeův, Barréův a Wilkesův tušil málo kdo, co se připravuje v nitru toho „zvrhlého lidu.“ Ale kdo stopuje povolné pokračování civilisace v amerických pustinách a stálý nátlak anglický, za kterého se dělo, který z ohledů obchodnických i politických ani nedovoloval v osadách tisknouti bibli a obmezoval výrobu bobřích klobouků: ten nepodiví se běžnému tenkráte v Evropě úsudku. Jisto bylo, že se takým poručníkováním dostalo Irsko na mizinu, a v Americe viděli jen druhý Erin.

Vizme, jak se věci měly ve skutečnosti. Osady americké byly v prvních počátcích dosti chudé, i obývaná země byla větším dílem ještě pustina a osadníci byli lid různého původu, vychování a náboženství. Při založení republiky pravili osadníci s chloubou, že se jejich území rozprostírá 1500 mil zdélí a že jest již obýváno mocným národem. Ale i podél samého pobřeží táhly se ještě divočiny, kterých se noha bílého člověka ještě nebyla dotkla. Od Maine až ku Georgii táhla se řada jen daleko od sebe ležících a nepatrných měst a dědin. Mezi Portlandem a řekou sv. Vavřince rozkládala se poušť. Civilisované části Virginie vroubeny byly horami Alleghanskými. Severní a jižní Karolina nepokročily za své hory. Avšak pramálo bylo známo o celé krajině táhnoucí se od hranic pennsylvanských a virginských až k Mississippi. Nejodvážnější přední stráže neohroženého osadnictva líčily je co krásnou zemi, ale nalézající se ještě zúplna v moci divochů. O nesmírných planinách i horstvech zamississippských neměli osadníci ani tušení; byla to země zahalená v báji. Veliký severozápad, nynější obilnice světa, temena Skalných hor a řeky kolumbické byly docela neznámy.

Obyvatelstvo páčilo se na tři miliony a skládalo se z rozličných plemen, usazených v rozličných mnohdy mezi sebou nepřátelských obcích. Mezi Holanďany alabanskými a obyvatelstvem novoanglickým byly skoro ustavičné spory; bylať domněnka, že Holanďané podněcují Indiány ku vpádům do Nové Anglie a kupují od nich kořist tam naloupenou. Němci usedlí v Pennsylvanii zachovali své národní obyčeje i svou řeč a byli kmenem naprosto cizím. V zemi byli také dosti četné osady Hugenotské. Severní Irsko vysílalo přívaly vystěhovalců. Švédské dědiny podél řeky Delaware poutaly pozornost evropských cestovatelů. Ze Škotska přinesl kmen horáků do severní Karoliny všechnu svou statečnost ale také oddanost králi a nevědomost. Různost původu i řeči

zdály se býti velkou překážkou úplného sjednocení rozličných osad. Ale větší ještě rozdílnost byla v politickém zřízení jednotlivých obcí. Na jihu srostl duch monarchický, aristokratismus a nejhorší spůsob lidského otroctví takořka s bytostí obyvatelstva; na celém světě nepěstovali rozdíl stavů tak bezohledně a neopovrhovali rukou průmyslnou a rolnickou tak zrovna ze srdce. Naproti tomu byla Nová Anglie ryze demokratická a poctivá práce tu nepokládána za hanbu. Na jihu zakořenil se episkopalismus a byl přísně chráněn zákonem; v Nové Anglii opanoval snášelivý puritanismus nad pronásledovatelským duchem některých zelotů.

V době předrevoluční hleděno na jižní osady jako na samé zdroje bohatství a hmotného lesku. Zde vrcholil vývoz plodin do ciziny, rolnictví provozované otroky zkvétalo; počet obyvatelstva se úžasně vzmáhal; v očích ciziny byl jih zástupcem všeho, co v Americe bylo dobrého. Virginie stála tu v čele; obyvatelstvo bylo v ní dvakrát četnější osadníků New-Yorských; vývoz tabáku, obilí a jiných plodin páčil se skoro na tři miliony dolarů. Splavné řeky byly tepnami blahobytu; že by kdysi Hudson předstihl Potomac, považováno za nemožné. Nemožností zdálo se též, že bude kdy aristokratická Virginie zakladatelkou republiky; plantážníci vynikali již v dřívějších letech náklonností k Stuartům a nenávistí všech novot i vládli nad bezmocnými s krutostí, kteráž u samé aristokracie anglické po mnohá pokolení byla už jen příšernou pohádkou. Všechen útisk a všechny zlořády, kteréž byly osadníky novoanglické vyhnaly z Evropy, zahnízdily se ve Virginii a bujely tu silou nové půdy. Náboženská snášelivost byla neznáma, aspoň ústavě, a nikde nenalezla vláda církevní tak ochotné pomocnice, jakouž byla jí světská vláda virginská. V době, kdy Connecticut zákonem rozkázal nucené navštěvování škol, udržovala Virginie pracující třídy v nevědomosti zákonem schvalované. Guverner Berkeley chlubil se r. 1671, že Virginie nemá ani tiskařských lisů ani škol, i přál si, aby nevzniklo tam aspoň ještě po sto let nic podobného. Přání toto se skoro vyplnilo; obec virginská ještě r. 1771 byla pověstná svou nevědomostí a surovostí. Však přes to byla vládnoucí třída virginská vysoce vzdělaná, uhlazená, vychovaná na anglických universitách a nejlepších kolejích. Statky plantážníků byly nesmírné; v rukou jediného lorda Fairfaxa nalézalo se pět milionů akrů půdy. Zabývati se obchodem, průmyslem a orbou pokládali za nehodné sebe. V samotách vypínala se nádherná stavení, v kterých závodili s leskem anglických velmožů.

Celý tento neblahý stav neobrátil se hnutím ruky; znamenámeť ještě dnes na mnohém bývalém držiteli otroků na jihu ač jen slabé stopy z povahy jeho dědů. Avšak tu a tam objevila se kolej, všude podél hranic až do samého pomezí virginského usazovalo se valně pracovité obyvatelstvo. Vynikající Virgiňané začali doráželi na otroctví; především jiným nespravedlnosti, jichžto se vždy u větší míře dopouštěla vláda anglická, ranily do duše hrdého statkáře a vznášely se jako mrak nad jeho blahobytem. Co bylo z počátku uraženou hrdostí, stalo se zásadou a přešlo v krev, třídy pak až dosud plantážnickými řády utlačované, zakusivše samy doma útisk despotické vlády, s nadšením uchopily se zbraní proti despotismu cizímu. Podobné, ač ne tak kruté

poměry ovládaly v ostatních jižních osadách, leč konec jejich byl též takový.

Mnohem snadněji se myšlenka, sáhnouti k odboji a založiti neodvislý a uvnitř svobodný stát, ujala ve čtyrech osadách novoanglických, oddělených od jihu nesmírným lánem země a ještě více svými vnitřními poměry. Connecticut a Rhode Island nepodléhaly ve své vnitřní správě v ničem dozoru anglickému, volily si samy guvernera a řídily se, ač uznávajíce svrchovanost krále, ústavou více demokraticky republikánskou než monarchickou. V Connecticutě bylo i otroctví ve skutečnosti zrušeno, všichni obyvatelé považovali se za sobě rovné a všem byly přístupny zdroje vzdělání. V Massachusettse byl sice guverner jmenován anglickou korunou, ale plat jeho určován osadou. Vědomosti politické valem se tu šířily a povšechná osvěta lidu dosáhnuvši zde vysokého stupně, byla téměř nezbytnou průvodkyní živlů, z nichž se obyvatelstvo skládalo. Z puritánského kněžstva vzešli Americe mnozí četní spisovatelé; moudrost, rozvážnost, přísnost k samým sobě a vlastenectví vyznačovaly většinou povahu puritánského duchovenstva. Lid byl zámožný, veřejná správa řádná, soudy čisté, kněžstvo u vážnosti a povšechná mravnost vynikala nad každou jinou obec. Vědomí lidské rovnosti bylo již přemohlo vliv anglického kastovnictví a puritánské theokracie. Povstal smělý, podnikavý, svobodný národ, jenž by se byl nerozpakoval opříti se smýšlením i činem celému světu. Toť bylo jádro amerického republikanismu.

Méně demokratické než Nová Anglie byly kolonie střední. New-York byl jako Virginie stížen velkostatkářstvem, kteréž přístup novým přistěhovalcům skorem zamezovalo. Také zde vznikla jakási odrůda osadní aristokracie. Avšak obyvatelstvo holandského původu přišedši do nové vlasti s láskou k svobodě zachovalo ji, a pozorování královského guvernera i státní rady zblízka nerozmnožovalo valně úctu k řádům anglickým. V ohledu náboženském byl tu kalvinismus vůdcem ku svobodě. Pennsylvanie byla většinou konservativní. New-Jersey, bohatý, vzdělaný a rozehřívaný presbyteriánskou kolejí v Princetonu vzpíral se prelátské Anglii. New-Jerseyští pomáhali svrhnouti krále Jiřího, protože viděli v něm úhlavního nepřítele svobody svědomí.

Přicházíme nyní k poměrům hospodářským. Během jednoho století byli osadníci přeměnili divočinu v kraj úrodný. Rolnictví bylo jim zaměstnáním nejmilejším. Cestovatelé evropští žasli nad obratností, s jakou kolonisté vzdělávali žírnou půdu, nad úpravnými farmami, nad zásobami obilí a množstvím dobytka. Severní a střední osady pěstovaly nejvíce pšenici a rež. Pennsylvanie byla americkou obilnicí. Long Island byl jedinou zahradou a ve všech údolích otvírajících se k Hudsonu Holanďané a Hugenoti zbohatli orbou. Ženy staraly se o oděv; každá farma, jak tomu až podnes v nových osadách západních, vyráběla si sama, pokud jen stačila, vše, čeho k životu i zaměstnání bylo potřebí. I hřebíky byly tu kovány v zimě, a farmář byl také truhlářem, kolářem, tesařem a sedlářem. Skoro každá osada měla školu a kostel.

Pokrok rolnictví na jihu byl ještě rychlejší nežli v krajích severních. Jižní plodiny nalezly brzy cestu do Evropy, a Virginie naučila člověčenstvo novému nespůsobu a nové zábavě: kouření tabáku. Pěstování

této rostliny bylo tepnou blahobytu virginského. Ceny měřily se podle tabáku, plat kněžstva určován dle tolika a tolika liber suchého listí nikotinového. Pěstování všech jiných rostlin zanedbáváno. Anglické lodě rozvážely do světa nesmírné spousty nového příjemného jedu, a výtěžek z něho obnášel celou třetinu ceny vyváženého ze všech osad zboží: dostupovalť as 4,000.000 dolarů ročně. Na štěstí poměr tento dlouho netrval, a jiné plodiny vyvážené z nového světa do starého učiněny stejnorodým základem blahobytu v jižních osadách. Bývalý jeden guverner Jižní Karoliny seznal v Madagaskaru rostlinu pěstovanou v bažinách. Usadiv se později v Charlestonu zachránil v nebezpečí tonoucí loď; kapitán dal mu z vděčnosti pytel rýže, a za několik let se bažiny georgické a karolinské zelenaly touto rostlinou. R. 1724 vypěstovala sama Jižní Karolina 100.000 věrtelců (barrels) a r. 1761 páčil se výnos rýžové sklize na 1,500.000 dolarů. Jistého obyvatelstva neměla tenkráte Jižní Karolina více než 45.000 duší. Indigo, cukr, melasa, dehet a smůla přičiňovaly také značně k jižnímu bohatství; však bavlna, která se během času stala nejprvnějším předmětem anglického i amerického obchodu, pěstována jen v malém množství a zpotřebována doma. — Americkému rolnictví bylo se domoci svého rozkvětu přemáháním obtíží nesmírných. Příroda sama byla odbojná, nástroje nedokonalé, roty indiánské nejednou poplenily zúrodněné již kraje. Ale více než pustina se svými obyvateli a více než nepřátelské mnohdy nebe tížila práci osadníků anglická vláda. Té byla daleka snaha, své zámořské poddané v jejich zápasu podporovati. Celé anglické zákonodárství ovládáno bylo báznì, aby se zámořské osady neodtrhly; proto všemožně bráněno jejich pokroku. Osadníci byli nuceni, všechny téměř nástroje kupovati z Anglie; tam musily také odváženy býti všechny plodiny, neboť obchodní spojení s cizinou ano i mezi osadami samými bylo zločinem. Ceny ustanovovány v Anglii, kteráž na vzájem posílala do osad celé zástupy nehodných guvernerů, soudců a kněží. Anglie olupovala amerického farmáře mocí tak zvaného zákona, což bylo loupežnictví druhu nejhoršího.

Obchod byl podporován týmiž přírodními výhodami a obmezován tímtéž anglickým poručnictvím jako rolnictví. V severních osadách vzmohlo se čilé ale s žárlivou přísností střežené loďařství. Anglické navigační zákony jako můra tížily americký obchod. Loď cizí nesměla přistáti v americkém přístavu a loděm americkým bylo volno plouti jen do Anglie. Kromě toho byl obchod stížen četnými a přísnými monopoly. Za takých poměrů ovšem kvetlo podloudnictví; odvážní plavci vyjížděli s rychlými lehkými loďmi do Francie a přiváželi nazpět drahocenné náklady vína a hedbáví. Americké velrybářství vyniklo brzy i nad anglické. Boston prodával své rychlé lodě do Západní Indie a vyměňoval za ně rum a cukr. R. 1743 měla Nová Anglie sama tisíc obchodních korábů nepočítaje v to lodice rybářské. Avšak Anglie vyslala za krátko své koráby válečné a obchod Bostonský a New-Yorský klesal; nicméně bylo to klesání jen poměrné, neboť cena vyváženého zboží obnášela r. 1770 tři miliony liber šterlinků; naproti tomu páčil se přívoz na půltřetího milionu liber. Nejohyzdnější druh obchodu s lidskými dušemi těšil se u Angličanů a později také u mnohých

obchodníků amerických velké přízni; v jediném roce přiveženo do Jižní Karoliny 6000 černých otroků a 15.000 vnuceno jich ostatním osadám. Sever usiloval již tenkrát o odstranění této skvrny, až byla pak po sto letech vymazána proudy krve.

V průmyslu byli osadníci učinili jen nepatrné pokroky. Anglie nedala jim záwoditi s továrnami a dílnami svými. Guvernerům rozkázáno podávati nejbedlivější zprávy o vývoji osadního průmyslu; z těchto se dozvídáme, že na př. jižní Connecticut nezpracovával skoro ničeho; všechny potřeby kromě potravy a nejhrubšího oděvu přiváženy z Anglie. Nebylo tomu tak docela v čilé Nové Anglii; zde vyšpehovali Londýnští obchodníci, že tu pracuje několik hutí a sléváren, že vyráběny tu klobouky a vyváženy do Connecticutu a Bostonu, že se lid začal zaopatřovati svými potřebami sám, ano že ohrožoval již i továrnictví anglické. I vedli stížnost u parlamentu, a tento potlačil zvláštním zákonem i železárny i dílny kloboučnické. Ne lépe vedlo se přádelnám; ani vlna surová ani spředená nesměla být převážena z osady do osady. V Massachusettse pokoušeli se o papírnictví, a skotští přistěhovalci zarazili tu a tam tkalcovnu; nesmírné nerostné poklady uložené v lůně země byly již částečně známy, ale těžiti z nich nebylo dovoleno. Celkem možno říci, že nebylo od Maine až k Georgii jediné veliké továrny. Průmysl osadnický byl obmezen na vřeteno a pološemeslnickou práci ve farmách. Rudy vyváženy do Anglie a tato vracela osadám spracovanou surovinu s nesmírným výdělkem. Kamenné uhlí dobýváno ve Virginii. Bystrozrací pozorovatelé tušili den, kde na březích Delawareských a Potomackých povstane výheň vedle výhně, továrna vedle továrny, ale o nevyčerpatelných ložiskách nejkrásnějšího uhlí, kteráž rozprostírají se v údolí Lehighském a na horách Mauch Chunk, neměl ještě nikdo tušení. Nikdo nevěděl, že pod pralesem, pod půdou zdánlivě na věky neplodnou leží bohatství větší než báječné poklady indické. —

Zbývá nám ještě několika slovy naznačiti duševní stav amerického osadnictva. V krajinách četněji obydlených obyčejně veliký vliv měl kněz; ne tak pro svůj úřad jako pro své ctnosti, svou vzdělanost, své vlastenectví. Na stejném stupni s knězem u vážnosti byl v městech a větších dědinách právník; mnohý byl nejen muž praktický ale měl též důkladné vědecké a literární vzdělání. John Adams se dlouhými a úsilovnými studiemi připravoval k hájení práv vlasteneckých; Jefferson cvičil se dlouho před soudy, než sepsal v krátkých rysech svá „lidská práva“; William Smith z New-Yorku byl právě tak dobrým historikem jako právníkem. Jasnost, přesnost a ostrost, s jakou hájilo americké právnictvo vlast svou proti anglickým sofismatům, zůstane navždy důležitým pomníkem nejen v právnictví ale v písemnictví vůbec.

Amerika neměla Shakespearů ani Miltonů, ale americký lid byl v ideách Shakespearových a Miltonových lépe vychován než sám národ anglický. Většina novoanglického lidu uměla čísti a psáti, a správcové vnitřních záležitostí nejvíce dbali o povšechné vzdělání obyvatelstva. New-York a Pennsylvanie nezůstaly za Novou Anglií. Connecticut ukládal přísnou pokutu otci, jenž opomíjel poučovati svou rodinu v základech vědomostí. S tou samou úsilovností, s jakou v novém světě toužili po rovnosti politické, pracovali též o rovnost duševní.

Tiskařský lis záhy byl do Ameriky přenešen. Za rok po příchodu nejprvnějších osadníků do Pennsylvanie pracoval tam tento stroj ve stínu pralesa; družina Pennova doufala založiti obec svou pevněji na základech vědomostí než mocí zbraně. Létavé listy, kázání a politická pojednání rozšiřovala se pustinou. R. 1704 založeny v Bostonu první noviny, týdenník zvaný „The News Letter." R. 1725 začal William Bradford vydávati v New-Yorku svou „Gazette." Oba Franklinové tiskli v Bostonu „New England Courant." Pokutování, věznění a kruté pronásledování redaktorů dělo se velmi často. Noviny staly se ponenáhlu nezbytnou stravou. Roku 1775 vydáváno již v New-Yorku, Filadelfii a Bostonu po paterých novinách. Svobodné školy přispěly tiskařům na pomoc a brzy vychován národ čtenářský.

Osady měly již také několik vyšších škol; Harvard College požívala slavné pověsti i v samé Evropě. Klasické učení bylo také zde základem. V Dartmouthu založena vyšší škola ku vzdělávání Indiánů, ač ovšem tu při dobré vůli zůstalo. Kolej Yaleská více zkvétala. Kolej New-Yorkská, založená r. 1756 měla dva profesory a pětadvacet studujících; avšak mezi těmito byli John Jay a Alexandr Hamilton. Slabě navštěvovány byly také jiné vyšší školy, jakož byly: Princeton College v New-Jersey a bohatými statky nadaná kolej virginská. Na všech vychovávalo se sotva sto studujících ročně; avšak tito přičiňovali se více než kde jinde o zásobování tisku literaturou a šíření vědomostí mezi lidem. První z amerických spisovatelů, kteří dosahli slávy, neprošli náhodou obyčejnou cestou vzdělání; Washington Irving zdokonalil se při novinářství. Cooper, Halleck a Drake byli mužové samorostlí. V revoluci postavily se všechny koleje až na dvě rozhodně proti Anglii; ale také revoluce brala svou potravu hlavně z lidí samorostlých. Soukromé knihovny, jichž nalézalo se po celé zemi ohromné množství, přispívaly v této době k povšechnému vzdělání amerického lidu více než jeho vyšší školy. Knëhkupectví nebylo již v Americe vzácností. Díla Johnsonova, Burkeova a Goldsmithova prodávána u velikém množství. Bylo již také několik veřejných knihoven; tak ve Filadelfii utvořil se r. 1742 přičiněním Franklinovým spolek, jenžto značnými ročními příspěvky udržoval vybranou sbírku anglických knih.

U věcech válečných byli osadníci od Angličanů považováni za nevycvičenou hrstku nebojovného lidu, a když konečně odboj vypukl, viděl se tento lid ze všech stran obklopen nepřáteli. A přece hrdá Anglie před ním konečně sklonila prapor svůj.

Dne 2. července 1776 rozhlaholily se zvony Filadelfické ohlašujíce osvobození Ameriky. (Pokračování.)

Původ a dějiny některých domácích zvířat a kulturních rostlin.

Podává

Dr. H. Konvalinka.

(Pokračování.)

Otázku o původu a dějinách kočky domácí můžeme v hlavních rysech míti za rozřešenou. Původní divoký druh, z něhož pochází, jest Felis maniculata (Rüpp.), která podnes žije v Nubii neb egyptském Sudanu. Stavši se velmi záhy u starých Egypťanů domácím zvířetem, rozšířila se teprv za pozdních dob (v prvních stoletích po Kr.) za hranice Egypta do Evropy a Asie. Staří Egypťané užívali jí netoliko v domácnostech co hubitele myší a jedovatých plazů, nýbrž i co pomocníka při lovu vodního ptactva. *) Kočka byla jím zvířetem posvátným, personifikací bohyně Bast; odtud se vysvětluje božská pocta jí ve zvláštních chrámích vzdávaná, hojnost obrazů jejích na místech posvátných a podivný zvyk Egypťanů, mrtvoly její balsamovati. V katakombách některých krajin egyptských nalezeny až tisíce pečlivě balsamovaných mumií kočky. (Viz Lenormanta str. 357.) K semitickým národům jihozápadní Asie a do jižní Evropy dostala se kočka co domácí zvíře velmi pozdě. U Řekův a Římanův za starodávna k hubení myší sloužila zvířata z čeledi kunovitých, lasička (mustela, řec. galé) a kuny, jimž volný přístup do domu popřán. Latinský název felis, feles (melis, meles) neznačil původně kočku domácí, nýbrž nejsa ustálen, značil někdy zvíře kunovité, jindy kočku divokou. (Podobně v řečt. „ailuros“, viz Hehna str. 399 a Lenorm. str. 370). V bájkách Aesopových, Phaedrových a jiných památkách starší literatury antické nikde nevystupuje kočka domácí co úhlavní nepřítelkyně myší, nýbrž vždy jen lasička neb kuna. Pěkné doklady k tomu uvádí Hehn; na př. již na začátku „Batrachomyomachie“ vypravuje myš žábě, že tří věcí na zemi se bojí: jestřába, pasti osudné, nejvíce však lasičky, jež prý ji pronásleduje až do jejích doupat. Ještě Pliniův popis vztahuje se ke kočce divoké, nikoliv k domácí. S tím se dobře srovnává, že mezi ostatky zvířecími vykopanými v Pompejích vyskytují se sice kosti psa, kozy, koně a p., ale žádné z kočky domácí. Jisto tedy, že egyptská kočka domácí zavedena v Italii a Řecku teprvé v prvých stoletích po Kr., ano všeobecněji až ve IV. a V. stol. Název její jest „catus“. Hospodářský spisovatel Palladius (ze IV. stol.) prvý tímto jmenem ji uvádí, pravě, že jest prospěšnou co strážce artyčokových sadů, jakým

---

*) Že tento druh lovu u Egypťanů byl velmi oblíbený, o tom svědčí četná vyobrazení na náhrobcích. Lovec stojí na člunu zrobeném ze svázaných papyrových stvolů, s holí na konci zahnutou (podobnou australskému bumerangu), jíž vyplašené z rákosí ptáky zasahuje; lovce obyčejně při tom místo psa doprovází kočka. (Lenormant p. 356).

jest i lasice namnoze obvyklá (4, 9, 4 . . . contra talpas prodest catos frequenter habere in mediis carduetis; mustelas habent plerique mansuetas). Na konci VI. století po Kr. vyskytuje se totéž slovo u řecky spisujícího církevního historika Euagria Scholastika, jenžto žil v Epifanii maloasijské; zvířete „katta“ za něho užíváno již všeobecně. Během středověku rozšířila se kočka domácí z jihu po celé ostatní Evropě a latinskořecký název její přešel v jazyky všech evropských národů. V příčině původu jmena „catus“ rozcházejí se náhledy filologův; Hehn vykládá je jednoduše za prostonárodní název (catus, malé zvíře, mládě), kdežto Pictet je odvozuje ze syrského *katô* (arab. *kitt*), jemuž původ africký připisuje. (Lenormant str. 372.) Na základě důvodů čerpaných ze srovnávací filologie vyslovuje Hehn náhled velmi pravdě podobný, že ku všeobecnému zavedení kočky nepochybně příčinu zavdalo šíření se krysy (Mus rattus), druhu původně asijského, jenž starým jsa neznám snad za doby velkého stěhování národů na počátku středověku do Evropy byl zavlečen.*) Proti novému vetřelci, ohavnému potkanu (Mus decumanus), jenž teprv na počátku předešlého století z Asie do Evropy přešel a krysu téměř úplně vyhubil, nenalezlo lidstvo pohříchu posud nepřítele tak silného a vytrvalého, jakým kočka byla kryse. —

Podavše výsledky novějšího bádání o původu a dějinách domácích ssavců, připojujeme k tomu, co v téže věci vyzkoumáno o nejdůležitějších domácích zvířatech z třídy ptáků. Nejvíce zajímavých podrobností poskytují tu dějiny *kura domácího* (Gallus domesticus); jemu Hehn věnuje jeden z nejpěknějších článků svého výborného díla. Kur domácí pochází z kura bankivského, jenž posud divoce žije na ostrovech Sundajských a pevnině zadní a přední Indie až po Kašmir. Kdy zvíře toto v Indii zkroceno, nelze do podrobna určiti; jisto však jest, že kur domácí záhy přenešen do zemí iranských, o čemž svědčí symbolika náboženství Zarathustrova, v níž kur (medopersky *halka*, *alka*) co hlasatel jitra a symbol světla i slunce posvátným je zvířetem; on pěním svým zahání „daêvy“, zlé duchy temnosti, jsa jejich a lstivých kouzelníků nepřítel, a proto prý sám Ahuramazda (Ormuzd) Zarathustrovi kohouta odporučil. Z náboženských názorů těchto snadno se vysvětluje, proč kur v čase brzkém u národů iranských zobecněl. Dále na západ, do Malé Asie, Afriky a jižní Evropy postoupil kohout mnohem později. Že semitským národům za dob starších znám nebyl, o tom svědčí nepřímo sv. písma starého zákona, v nichž nikde se nejmenuje. Podobně z památek staroegyptských poznáváme, že sice hus byla oblíbeným domácím zvířetem starých Egypťanů, nikoli však kur domácí, jehož vyobrazení úplně schází. A tak i Řekové za nejstarších dob kohouta neznali; Homér a Hesiod o něm se nezmiňují. Homér sice užívá vlastních jmen Alektor, Alektryon, jež později na kura co názvy

*) Z přírodozpytců zmiňuje se o ní ponejprv Albertus Magnus v XIII. věku, ale staroněmecké slovo *rato* uvádí se v glossárech již mnohem dříve. Starší jeho forma byla bez pochyby aspirována: *hrato*, což se srovnává se staroslov. krъtъ, rus. *krot*, čes. *krt-ek*. (Podobně z lat. talpa, krtek vzniklo italské topo, myš). Různí kmenové slovanští jmenují krysu nestejně (Poláci *szczur*, Rusové a my *krysa*, z čehož soudí Hehn, že se objevila ve východní Evropě najisto až po rozchodu Slovanů. (Str. 404.)

přenešeny, zvířete však nezná. Můžeme najisto tvrditi, že západní Asie, Afrika a Řecko seznámeny s kurem teprvé následkem velkých válečných podniků perských v poslední třetině VI. a první polovině V. věku př. Kr. Z řeckých spisovatelů první se zmiňuje o kuru básník Theognis (v druhé polovině VI. věku), jenž byl současníkem podrobení Jonie a ostrova Samu voji perskými (522 př. Kr.). U Epicharma, Simonida, Aischyla a Pindara jeví se kur („alektor“) již obvyklým domácím přítelem člověka; tak na př. v Eumenidách Aischylových varuje Athéna občany před válkou občanskou, jež prý se podobá zápasu kohoutů. Pindaros pak ve 12. olympické písni vítězství otčiny porovnává k vítězství kohouta na domácím dvoře. U komiků (Kratina i Aristofana) jmenuje se několikráte ptákem perským aneb Méďanem. Názvu *alektor* neb *alektryon* dle Hehna užívali nejdříve Řekové maloasijští; jednak souvisí s medoperským halka, alka, jednak se významným zvukem podobá starožitným formám elektor, elektryon a pod., značícím jasnost, světlost (na př. elektron, co slunce lesklý jantar), které dobře přenesti lze na kohouta, zvěstovatele bílého dne a světla slunečního. Později, když zapomenuto na původ slova, vykládáno alektor co bezesný, nespící (a-lektron), ze sna budící. (Hehn str. 282.) Z toho, že kur teprv tak pozdě v Řecku se objevil, plyne přirozeně, že v mythologii hellenské nezaujal místa vynikajícího; býval obětován bohu zdraví a léčení, Asklépiovi, jakož známe ze životopisu Sokratova. Za nedlouho (nejspíše prostřednictvím řeckých osad) také Italie s kurem domácím obeznámena. Jakými cestami jej obdržela ostatní Evropa, nelze s jistotou určiti; možná východiska při tom byla tři, Asie přímo (pro východnější části Evropy), poloostrov Balkánský a Italie. I v příčině času nesnadno soud jistý pronesti; podobá se pravdě, že aspoň ve střední Evropě šíření se kura nepočalo před počátkem V. století př. Kr. *) Hledě k dobám, ve kterých se kur jednotlivým kmenům evropským dostal, vyslovuje Hehn na základě srovnávacího jazykozpytu velezajímavé úsudky, z nichž aspoň nejdůležitější uvádíme. Slované a Litvané jmenují kohouta různě (lit. název jest *gaidys* = pěvec, téhož kořene jako slov. gusle, housle, housti); z toho plyne, že při objevení se kura byli již celky od sebe oddělenými. Slované v týž čas musili už v původních vlastech svých býti rozrůzněni v nynější dvě hlavní větve, severovýchodojižní a západní, ježto jmenují kohouta názvy odvozenými ze dvou různých kořenů (srov. staroslov. *pětlъ*, srb. *pijetao*, horv. *petelin*, rus. *pětuch* na jedné a polsko-české *kogut*, kohout na druhé straně). Slované ještě po oddělení se Litvanů byli ve styku s kmeny iranského původu (Skythy, Sarmaty); neboť název *kur* vyskytující se ve všech slovanských jazycích jest jednostejný s perským *churu*, *churûh*, *churûs*. Když Germáni přijali kohouta, tvořili už celek pro sebe ohraničený, ježto název *hana* s odvozenými jen v germánských řečích se vyskytuje; nebyli pak tehdá ještě rozděleni na větev kontinentální a skandinavskou, ježto se tento název

*) Náhledu tomu nevadí ta okolnost, že byly kosti kura domácího nalezeny mezi zbytky kolových staveb Olomouckých a v terramarách Parmenských; neboť oboje jsou původu velmi pozdního. (Viz L. Jeitteles: „Die vorgeschichtlichen Alterthümer der Stadt Olmütz und ihrer Umgebung“ v Mitth. d. anthrop. Ges. zu Wien roč. 1871 a 1872).

u všech Germánů bez rozdílu nachází; mimo to jest název tento spolu čudským, neobjevuje se v litevštině, z čehož souditi dlužno, že Germáni tehdá byli sousedy Čudů. V příčině mnohých jiných podrobností odkazujeme k výtečnému pojednání Hehnovu samému; než i z toho, co tuto podáno, vysvítá s dostatek, jak důležitým stalo se bádání srovnávacího jazykozpytu pro historii kulturní a řešení přírodovědecké otázky o původu a dějinách našich domácích zvířat.

Kdežto kur domácí pochází z Asie, obdařila nás Afrika jiným ptákem kurovitým, pěknou *perličkou* (Numida Meleagris), jež pochází z druhu divokého, posud hojně se vyskytujícího v severozápadní a severovýchodní Africe, v protilehlé Arabii a na některých ostrovech Červeného moře. Plinius uvádí, že Sofokles v tragedii Meleagru mluví o ptácích „meleagrides“, kteří oplakávají smrt Meleagra; z jejich slzí prý se prýští drahocenné elektron. Z této mythické pověsti, v níž jméno perličky se vyskytuje nejdříve, nelze ovšem souditi o čase, kdy do Řecka zavedena byla; ale z různých zpráv zřejmo, že v posledních stoletích př. Kr. ji tam chovali a že původní vlast její byla dobře známa. Italie perličku (aves Africæ, Numidicæ) nejspíše obdržela přímo z Afriky za času válek punických; za dob Varronových (v 1. stol. př. Kr.) byla tu ještě dosti vzácná. Pamětihodno, že pták tento po ztroskotání říše římské z Evropy na dobro zmizel; středověk ho neznal a teprv po uplynutí celého tisíceletí v XV. věku byl námořními cestami Portugalců a Španělů Evropě po druhé darován. —

Krocana domácího (Meleagris Gallopavo) poskytla Evropě Amerika; praotcem jeho jest divoký mexický krocan, jenžto tam již před příchodem Evropanů byl domácím zvířetem. Vzdálenější příbuzný kura domácího, pyšný *páv* (Pavo cristatus) má touž vlast jako kur, pochází totiž z divokého páva, obyvatele lesův východoindických. Písmo sv. starého zákona zachovalo nám nejstarší zmínku o pávu (hebr. *tukkijim*), jenžto s jinými novinkami, papoušky a opicemi přivezen králi Šalamounovi od lodníků vracejících se z báječného Ofiru (ve východní Indii). Do západnější Asie a Řecka *) rozšířen páv mnohem později. První řečtí pávi chováni snad již na počátku V. věku na ostrově Samu při proslulé svatyni bohyně Hery, jejímž miláčkem páv byl; vypravuje totiž stará legenda, že zde pávi původně vznikli. Jisto však, že v druhé polovici V. věku, za časů Perikleových pávi v Athénách co veliká vzácnost byli chováni; dle zpráv současných spisovatelů přicházeli se na ně dívat zvědavci z celého Řecka. Během IV. a III. věku zobecněl pak páv tím více, ana Alexandrem Velikým asijskému vlivu volná dráha proklestěna. Italii dostal se páv nejspíše prostřednictvím fenickokarthaginským, tedy přímo semitským, ne řeckým; Hehn soudí tak z lat. *pavo*, lišícího se od řeckého taos. **) V prvních stoletích po Kr., když

*) Že Řekové obdrželi páva od Semitů přední Asie, k tomu poukazuje dle Hehna jeho řecký název *taos* (původně tahos a tavos), jejžto přijali z některého jazyka semitického.

**) Dle něho počáteční písmena *p* místo *t* objevila se v *pavo* právě tak jako ve slově *palma*, jež upomíná na semit. *tamar*, *tomer*, *tadmor* (palma datlová); podobně Tadmor = Palmyra. Pavo bylo by tedy odvozeno přímo ze semit. názvu páva (fenikokarthaginského?), počínajícího písmenou *t*.

přepych Římanův dospěl stupně nejvyššího, pěstován páv, oblíbená žertva labužníků, hromadně ve zvláštních oborách. Z Italie přenešen později do ostatní Evropy, o čemž svědčí názvy páva v evropských jazycích, vesměs odvozené z lat. pavo.

Holub domácí (z řádu holubovitých) se všemi velečetnými plemeny svými byl vypěstován z divokého holuba skalního (Columba livia), jenž obývá rozsáhlou prostoru od jižního Norvéžska a Farörů až ku Středozemnímu moři a od ostrovů Kanarských do Abysinie, Indie a Japanu (Darwin, kap. 6.). Na základě důvodů historických soudí Hehn, že chov holuba počal v krajinách Eufratských a později v Syrii, souvise onde s kultem Semiramidy, zde s poctou semitské Afrodity, Astarty neb Astaroth, jimž byl zasvěcen holub bílý. Řekové doby starší znali pouze holuba divokého (*peleia* neb *peleias* v básních Homérových); holub domácí (*peristera*, bílé plemeno asijské) teprvé v V. věku př. Kr. v Řecku se objevuje. (Hehn str. 297.) Z území italských obdržela plemeno toto nejdříve Sicilie, nejspíše vlivem Karthaginským; z Italie pak rozšířil se holub domácí po celé Evropě, při čemž zajisté přispělo v hojné míře smíšení s domorodými divokými holuby skalními.

Z řádu ptáků vodních staly se pouze dva, *husa* i *kachna* domácími zvířaty. Chov husy, pocházející z husy divoké (Anser cinereus) sahá počátkem svým v doby pradávné, což vysvítá z četných literárních svědectví jakož i vyobrazení na památkách staroegyptských; menší stáří přisluší kachně domácí, jejímž původcem jest kachna divoká (Anas boschas).

II.

Zkoumajíce původ a dějiny nejobyčejnějších našich rostlin kulturních, různých druhů obilí neb cereálií, dospíváme úsudku podobného tomu, jejž jsme v téže otázce pronesli o domácích přežívavcích a psu domácím: temnost dějin jejich jest rovně úměrnou předlouhému času, po který člověk je pěstuje. Divoké formy, z nichž pocházejí naše různé druhy pšenice, žita, ječmene a ovsa, nejsou posud s jistotou určeny; z toho dlužno souditi, že buď v dlouhé době, v níž účelům člověka slouží, kulturou tak se změnily, až původních tvarův v potomcích více poznati nelze, aneb že znenáhla v divokém stavu vymřely; obtíže zkoumání rostou zde v stejném poměru s variabilitou, jež jest tak veliká, že botanikové ani v počtu druhů (zejmena pšenice a ječmene) se neshodují. Některé ale sporé záblesky světla poskytují nálezy předhistorické. V jezerních osadách švýcarských setkáváme se s celou řadou druhů a odrůd *pšenice* hojněji neb řídčeji pěstovaných. *) Pravdě se podobá, že sem přenešena z jihu; tomu aspoň svědčí pěstování pšenice egyptské (Tr. turgidum), vyskytující se často ve starých hrobích

---

*) Jsouť to: Triticum vulgare antiquorum, pšenice obecná s velmi malými klasy a zrny (kleiner Pfahlbautenweizen), Trit. vulg. compactum muticum, pšenice obecná, odrůda skupená, komolá, Trit. turgidum, pšenice anglická n. egyptská, Trit. mono- a dicoccum, pšen. jedno- a dvojzrná. Viz „Nejstarší stopy člov. evrop.“ v Osvětě 1875 str. 532.

egyptských, prosa obecného (Panicum miliaceum) a prosa italského (Setaria italica), jež jsou původu jižního a přimíšení některých plevelů, n. př. silenky kretské (Silene cretica) a chrpy modré (Centaurea Cyanus), jejichž vlastí jest Evropa jižní. S tím se dobře shoduje, že pšenice miluje teplejší ponebí, jsouc teď téměř výhradným obilím v jižní Evropě a dále na jihu.

Naproti tomu *žito* (Secale cereale) pochází na jisto z krajů severnějších. Slavný De Candolle v díle svém „Géographie botanique raisonnée" dovozuje, že původní vlastí jeho jest rozsáhlý prostor mezi Alpami a oblastí Černého Moře; tomu nasvědčuje i srovnávací jazykozpyt, ježto většina evropských názvů žita jest odvozena ze dvou různých kořenů, jednoho nejspíše keltického, druhého slovansko-germánského. Keltické *secale* (dle ediktu Diokletianova lépe sicale) přešlo v latinu, románské jazyky a novou řečtinu (srov. vlas. *segola*, segala, franc. *seigle*, rumun. *secare*, novořec. *sikali*); rus. *rož*, pol. *reż* a moravské *rež* souvisí s litev. *ruggys*, staroněm. *rocco* n. *roggo*, anglosas. *ryge*, angl. *rye*, čud. *ruis*, jakož i s thrakomaked. *briza*, o kterém se zmiňuje Galenus. Hehn keltický název naopak odvozuje z latiny, což se právě při žitě, které jest na jisto severnějšího původu, pravdě nepodobá. V osadách jezerních pěstováno žito zřídka. *)

Ječmenu a zejmena *ovsu* přísluší jako žitu vlast severnější; severní hranice ječmene (jaři) a ovsa ze všech druhů obilných nejdále jest pošinuta, a v horách oba vystupují nejvýše. **) V jezerních osadách švýcarských pěstovány hlavně dva druhy ječmene, šestiřadý malozrný (Hordeum hexastichum sanctum) a šestiřadý hustý (H. hexast. densum); dvojřadý (H. distichum) jest vzácný jako oves (Avena sativa).

Proso obecné (Panicum miliaceum), pocházející z východní Indie, pěstuje se nyní v Evropě až po severní hranici révy vinné. Za starověku byly jahly n. pšeno oblíbeným národním jídlem Iberů a Keltů; v Aquitanii (mezi horstvem Pyrenejským a Garonnou) seto dle Strabona skoro jen proso, kterým dle Polybia oplývala také severní Italie keltická; hojně pěstováno též ve staré Pannonii, Thrakii a na pobřeží Černého Moře. Za dob našich ztratilo mnoho půdy v boji proti mocnému novému soupeři, kukuřici. Četná zrna prosa nalezena v některých jezerních osadách švýcarských (Wangenské v Bodamském, Montelierské v Murtenském jezeře) a v říční osadě Olomoucké.

Spolu s prosem darovala nám východní Indie jinou velmi důležitou travinu, *rýži* (Oryza sativa). Kultura rýže rozšířila se již za dob nepamětných po přední a zadní Indii, v jižní Číně a na ostrovech východoindických, stavši se národům zde usedlým nezbytnou podmínkou životní. Řekové seznámili se s rýží teprv výpravou Alexandrovou; Theophrastus (kol. r. 300 př. Kr.) vypisuje rostlinu a užitek její

*) V kulturní vrstvě kolových staveb na jižním konci jezera Gardského (blíže Peschiery) nalezeno z obilných druhů pouze žito; z Olomouckých (původu velmi pozdního) uvádí Jeitteles žito s malozrnou pšenicí (Trit. vulgare antiquorum).

**) Žito seje se nejvíce v mírném chladnějším pásmu Evropy mezi 50.—60.° s. š.; oves a s ním ječmen obecný (jař) daří se v Laponsku ještě za 70.° s. š., ječmen ozimní zůstává asi v těch mezích co žito.

zevrubně a Aristobulos, průvodčí Alexandrův, zmiňuje se o rozsáhlých plantážích rýžových v Baktrianě (při horním Oxu), v nížinách Eufratu a Tigridu a zavodňovací soustavě zde zavedené. Od tohoto času západ rýží opatřoval kupectvi *); však potravinou zde nebyla, než pouze lékem (v podobě sliznatého odvaru). Teprv za středověku Arabové po dobytí Egypta počali rýži pěstovati v deltě Nilském; španělským pak Maurům přísluší zásluha, že přenesli kulturu její do Evropy a sice nejprvé do nížin řek Quadiany a Quadalquiviru a do okolí Valencie. Na konci XV. a počátku XVI. věku zavedena kultura rýže v Italii, zejmena v Milánsku a Benátsku, v nížinách Pádu a Adyže, u Mantovy, Ferrary, Ravenny a později dále na jihu. Z Evropy přenešena rýže záhy též do Ameriky, kdež se jí hlavně v jižních státech unie dostalo nové, výborně jí svědčící vlasti.

Podobný osud jako rýži dostal se *cukrovníku* (Saccharum officinarum), jenž pochází též z východní Indie, ač nyní ve všech tropických krajích se pěstuje. Z Indie rozšířil se cukrovník dosti záhy na západ; aspoň ze zpráv nejstarších arabských zeměpisců jde na jevo, že již v prvých věcích po Kr. kvetl průmysl cukrový v pobřežních krajích perského zálivu, odkud cukr z počátku dostávala Evropa jižní. S tím souhlasí, že latinskořecký název *saccharum*, jenž přešel znenáhla do všech evropských jazyků, spolu s věcí převzat od Semitů přední Asie (Arabů) a těmito původně z jazyka staroindického (srov. sanskr. *çarkarâ*, prakr. *sakkar*). Za doby kalifů arabských rozšířena kultura cukrovníku téměř po celé přední Asii, ano místy i v nejjižnějších částech Evropy. **)

Za rýži a cukrovník darovala nám Amerika obra našich travin, *kukuřici* (Zea, Mais), která již za časův Kolumbových byla oblíbenou americkou kulturní rostlinou. ***) Do Evropy přinešena v XVI. věku; Benátčané ji rozšiřili na jihovýchodu a střední Evropa obdržela ji z Italie, kde zejmena v úrodných nížinách lombardovenetských závodí o přednost s pšenicí. Z Evropy pak vnikla znenáhla až do nejzazšího východu Asie a střední Afriky. (Dokončení.)

---

*) Z řeckého *oryza*, oryzos, jež odvozeno ze sanskritského *vrîhi*, pocházejí názvy rýže ve všech evropských řečích. (v. Hehna str. 431.)

**) Viz A. v. Kremer: „Semitische Culturentlehnungen aus dem Pflanzen- u. Thierreiche, Ausland, roč. 1875.

***) O vysokém stáří této kultury svědčí to, že Darwin na pobřeží Peruviánském nalezl palice kukuřicové s lasturami mořskými (posud žijících druhů) v ložisku morského štěrku, povýšeném nyní asi 85' nad hladinou morskou. (O variování zvíř. a rostl., I. kap. 9.)

Z denníku askety.

I.

Mé srdce stráň jest pustá, kamenitá —
leč tam přec v skalách jeden kvítek malý,
jej nemohly přec zdusit moje žaly . . .
Jak v duše hloubi roste, voní, zkvítá!

A z citů svatých mocné harmonie
přec jeden tón zní ducha mého šerem
jak hudba zvonů tichým svatvečerem
a v duši mojí nesmrtelně žije.

Mé nitro spráhlo dávno na Saharu —
leč v palném písku pramínek zbyl jeden,
ten v trpké sny mé kouzlí mládí eden
a lesní chládek v myšlenkovém žáru.

Já bděním zhasil očí jiskry svaté,
já v tahy přísné smrt nakreslil postem —
leč přece radost bývá u mne hostem
a v sny mne zkájí čarovné a zlaté.

I svatých vášní žáry bleskojasné,
jež k velkým činům srdcem mladým chvěly,
již lhostejnosti zhasly na popeli —
leč jedna jiskra nikdy neuhasne.

A darmo víra, darmo zákon volá:
Vyrvi ten květ a stav ten citu pramen,
ohluš ten tón a znič ten vášně plamen
a srdce tvé buď pustina jen holá!

Já nemohu! — Já klesám ve zápase,
já musím cítiti hlas, jenž mluví ke mně,
jenž z dálky z blízka, jasně a zas temně
mi v lásce kyne: Člověkem buď zase!

II.

Když po půlnoci v zamyšlení dumné
se z říše zjevů ducha povzlet níží,
tu v myšlenek mých zrcadle se zhlíží
zjev tajemný a brzy stojí u mne.

A šepce ke mně: „Ty jsi hledal boha,
tvůj život celý trpká zkouška byla;
leč vyznej sám, jak pravda tobě milá,
kdy blíže jemu stála tvoje noha?

Ó pověz jenom, kdy jsi byl mu bližší,
zda v klínu matky v děcka luzném snění,
či zde v samoty přísném uzavření,
kde srdce vzdech se novým vzdechem tiší?

Rci k němu, výš kdy srdce tvé se neslo,
zda v šeru háje, v drozda písni tklivé,
či v stínu této klenby zádumčivé,
kde „memento“ jest jedině tvé heslo?

Kdys líp jej tušil, vínek růží spjatý
kdy věnčil pohár a planoucí skráně,
či v noční době když ku chrámu bráně
ti v píseň sov zní vichr ledovatý?

A rájem nebes kdy se na tě smával
zda z chmurné malby, z rozhlodané lebky,
či z oněch očí, nad nimiž vlas hebký
před časem dávným s tvojím vlasem hrával?

Nač cizí s lidmi, cizím jsi též bohu?
Nač zavrhl jsi lidský pohled vlídný?
Či mníš, tvůj život žalostný a bídný
že vykouzlit můž rajské růže z hlohu?

Když temno sil jsi — jak chceš hvězdy žití?
když plel jsi květy — jak smíš doufat v ráje?
Ó vrať se v život dřív, než umíraje
vyznáš, jak marným bylo tvoje žití!

Ač tekou slzy mé, ač rdím se v studu,
když rozvažuju tato slova děsná,
přec volno mi, jak budil bych se ze sna,
jak v slunce pravdy vznášel bych se z bludu.

Já chci zas žíti! Moje slzy kanou . . .
Snad budou ty mým nejkrásnějším činem,
snad ty mne smíří s minulosti stínem
a nad mým hrobem hvězdnou září vzplanou!

III.

Když k večeru jsem dlouho v sadě bádal,
a jak nade mnou k lístku lístek v loubí
tak myšlenka se s druhou v duši snoubí,
až s měsícem se spánek ke mně vkrádal.

A dávno co již pohřešil jsem bolně,
tlum zjevů divných do kola se míhal,
jich němou hru zrak udivený stíhal
a v jejich sledy unest dal se volně.

Tu obrazy jsem v krátce rozeznával:
Zas mladík stál jsem žití na rozcestí,
v mé mladé hlavě sláva, krása, štěstí,
v mém bujném srdci bouřných citů nával.

A tenkráte již v prvním srdce ruchu
nad bezúčelnou, tajnou žití bájí
jsem hledal mír, hned v luhu, v horách, v háji,
hned v umění, hned v přítelově duchu.

Však odevšad jsa pochybnostmi štvaný
nezkojen lásky blahodárnou mocí
co nedal den, to urvat chtěl jsem noci
a místo léku jed jsem vlíval v rány.

Když jednou zas mne vášně plamen ničil,
tu octl jsem se před kláštera branou,
jenž tajemně v noc letní hvězdotkanou
svých věží chmurných temný prapor vztýčil.

Jak město boží stavba ta se tměla,
po římsách pestrých hvězdné svity hrály,
s nich sochy svatých tázati se zdály,
proč jejich klid má noha ruší smělá?

Co zrak můj kolem bloudil těkající,
ó bože, co tam za mříží se leskne?! . ...
Již rozeznávám, jak jen měsíc bleskne,
tam stojí anděl bledých, vábných lící.

Vlas černý splývá nad průhlednou skrání,
to bůh sám ví, čím oko jeho dýchá,
to děcka sen, to pláň jezera tichá,
to hvězdný svit, to matky požehnání!

Hle anděl míru, po němž duch můj zmírá,
za nímž se nese každý cit a hnutí,
nuž za ním, za ním třeba v zahynutí!
Na bránu buším, ta se otevírá —

A vkročím — Po zdech svity luny hrály . . .
a běžím chodbou ztemnělou a dlouhou,
a běžím hnaný bolestí a touhou —
leč každým krokem anděl mizí v dáli.

Jen temnem za ním bílý šat se kmitá.
Tu s koncem chodby zahrada se snoubí,
tam anděla zřím ve růžovém loubí,
jak zadumán z imortel věnce splítá.

I rychle za ním běžím do aleje
kol soch a kaplí, musím — musím k němu!
Co květy mně, co vlny vodojemu,
v jichž dumný pláč své stříbro měsíc leje?

A v chodeb stín zas noha má se šine.
Tu zavál šat . . . Zda teď svou tužbu zkojím?
Teď ještě krok — a v středu chrámu stojím,
a s oltáře mi bledý anděl kyne.

A náhle varhan akkord čarotklivý
můj výkřik zdusil, v to neznámé hlasy . . .
po mramorových sloupech luny jasy —
Já nevěděl, zda mrtvý jsem či živý.

A na oltář se vrhnu ku anděli,
kol chví se stěny — oltář mizí v šeru,
dál v zoufalosti na stupně se deru,
kde v sloupech dýmu jeho šat se bělí.

Hle, za oltářem úzké pnou se schody,
tam anděl zmizel — dále za ním, za ním!
Nechť vzduch se třese před ztajeným lkáním,
hned jak by hřměly padající vody.

Vždy výše, výše anděl spěje vzhůru . . .
Můj pospěch plaší sovy, netopýry.
Konečně světlo — kolem obzor širý
a zrak se ztrácí nebes do azuru . . .

Vidím, že stojím věže na pavlánu,
svět pode mnou tak daleký a malý,
hvězd oblouk výš tak smělý, neskonalý,
jak pojil by se na věčnosti bránu.

I dýchám umdlen vánek noci svěží,
zrak udiven se v šero noční topí . . .
Leč kde můj anděl? — Nikde po něm stopy,
kol němý stín jen pyramid a věží.

A polekán když kolem jsem se díval
a duch se ztrácel ve propasti bezdné,
tu jemným kouzlem na mne v záři hvězdné
výš na blankytu anděl se usmíval.

To on, to on! — Již zmizel v modré dáli . . .
Tam tedy mír . . . leč kde jest k němu cesta?
Já jednu vím, a nechť i bůh mne trestá,
nechť věčné trýzně plameny mne pálí — —

On výše letěl — já poletím dolů!
Co život mi, v němž všechny růže svadly?
Vzplaň, myšlenko! — Krok jeden přes zábradlí
a konec bouřím, snům a všemu bolu!

A letím již . . . Kol hlavy mé se blýská,
jak v moře padám v hromů burácení,
a živě cítím, kterak po kamení
má teče krev a hlava má se tříská.

A v bouři, zmatku, směsi neobsáhlé
šat anděla má mroucí ruka třímá,
v mé ucho trouba věčných soudů hřímá . . .
V to mlha kol — a já se vzbudil náhle.

Kol večer byl tak jemný a tak snivý,
ve větvích hrála červánková zoře,
z aleje ztmělé zvonek volal k hoře,
a z chrámu varhan zvuk zněl čarotklivý.

A v srdci mém tak volno a tak milo,
na růže zkvětlo mých bolestí hloží,
vím konečně, kde pravda a mír boží —
leč cesty k nim nenajde lidské dílo.

Vím, za hrobem že s nimi nás bůh spojí,
že práce ducha není marnou bájí;
bůh vyplní zvěst o ztraceném ráji,
to práce jeho . . . my hledejme svoji!

IV.

Po noci probděné mdlý dlouhým postem
jsem vyšel v pole — jaro bylo právě . . .
v květinách motýl, zlatá muška v trávě
a v srdcích lidských radost byla hostem.

Tu slzičky a zvonky nad skalami
se chlubily, co rosy do nich spadlo . . .
Ó pravdu máte, srdce moje zvadlo,
však za to hlava květe šedinami.

A podél cesty k lesu jabloň planá
se čerstvým sněhem mladých květů leskla,
slyš, po chvilkách si pěnička v nich steskla,
a zvon pěl z dálky první pozdrav rána.

Co po travinách rozsypala rosy
zde láska boží věčná, neobsáhlá —
Ó proč má duše na pustinu zprahlá
o jednu krůpěj bez naděje prosí?

Proč hluchý sad mi, proč jsou smutny lesy?
Ó rychle zpět! Ten jara dech mne dusí!
Mé slabé srdce vyznati se musí,
že závidím přírodě její plesy.

Závidím květu, že se v slunci houpá,
závidím vlně, že do dálky spěje,
závidím slunci, že se zlatem skvěje,
i vlašťovce, že křídlo v modru koupá.

Chci bouř a noc! — Leč kolem jaro pučí,
na skráň mou prší květy jabloňové,
můj hněv s mou kletbou tají v slzy nové,
div srdce mé se v píseň nerozzvučí.

V myšlenkách stojím, a mé nitro tuší,
že kdo chce jaro v plné poznat kráse,
kdo po bohu a po přírodě ptá se,
dřív musí všecky ve své nosit duši!

V.

Dál bílá stezka v šerý háj se ztrácí,
ve výši skřivan jak myšlenka boží,
po lučinách se rolníků shon množí,
já kráčím kolem, žehnám jejich práci.

A vejdu v les — Ó vítej klenbo stinná!
Ať hymny tvojí šumný proud a plný
zkonejší bouřné ducha mého vlny,
ať na minulost srdce zapomíná! —

Tu vedle cesty zřel jsem dítě malé,
hedbávné vlásky kolem bledých líček,
ten modrý zrak a nad ním stíny víček,
ten retů nach . . . Ó kouzlo neskonalé!

Tak vážně s květy ručky jeho hrály,
můj slyší krok a plaše hlavu zvedá,
jak planá růže zardí se tvář bledá
a v oku tom se všecky ráje smály.

Já zastavil se — Zmlkni palná touho!
Já musil líbat čílko jeho bílé,
já musil v líček tahy prostomilé
se zahleděti dlouho, dlouho, dlouho!

Já líbal dítě — chvíle blaha sladká!
Tak musilo být v ráji prvním lidem,
tak s vášně chvatem a hned s blaha klidem
své první dítko prvně líbá matka!

Ó dětská tváři, nevinnosti zřídlo,
ty zdroji míru, kniho věčných tajů!
Jen pohled v tebe, a již kouzlem majů
vře, plá a květe, co v mé duši stydlo.

V mém nitru bouře, na mém čele vrásky
tvé úsměvy zas v poklid zkolébaly,
a rtové tvoji zase vylíbali
v mém chorém srdci paprsk věčné lásky.

Ó jak ho střehu! V noční dumné snění
v něm tvoje milá tvář se ke mně sklání,
jak hvězda lásky, anděl smilování,
jak úsměv blaha, slovo odpuštění!

Ó jistě kdy by v této dětské tváři
smrt dala mi své chladné políbení,
hned v ucho mé by znělo rájů pění
a duch by procít v nadpozemské záři!

VI.

Zde blaho více pro mne nerozkvěte,
ba modlitba, dřív balsám mojí duši,
i zvonu zvuk mne v myšlenkách mých ruší
a výčitkami nitro moje hněte.

A když se měsíc v moje okna vkrádá,
tu mním, že Kristus hrozí na mne s kříže,
že stěny cely mé se sunou blíže
a vysoký strop tiše na mne padá.

Jen jedno přání ještě před mým skonem!
Však nesplní se — marné pomyšlení! —
vždyť života číš přes kraj se mi pění
a srdce tluk jest pohřebním mně zvonem.

Mé srdce siré k smrti otrávené
tam snad by ještě znova ozdravělo,
kde Alpy vznáší královské své čelo
ve smělém vzdoru v nebe zachmuřené.

Kde větry vyjí, kde bystřice horlí,
kde lavina se v ledných slujích kryje,
tam kol Bernarda posněžené šíje
by myšlenky mé létaly jak orli!

Tam sněžných obrů dostoupil bych skráně
a zřel, jak planou červánkovým zlatem
či jak své hlavy kryjí mlhy šatem
a v blescích září na oslavu páně . . .

Tam slétaly by ke mně divné zjevy,
tam k srdci mému mluvily by hvězdy,
tam v bouři s duchy slavíval bych sjezdy
a duši zkájel jejich čarozpěvy.

Tam blíže nebi skály na okřídlí
bych v život zíral, jeho stesk a zmatky,
tam naposled se vesnil v mladost zpátky
a opojil se božství prvozřídly . . .

Až jednou bratři bouřné po vichřici
by nalezli mne klečícího tiše,
tvář ozářená blažeností dýše
však srdce ztuhlé — slza zmrzlá v líci . . .

*

Co z myšlenek a snů těch neumírá,
to každý nejlíp cítí v duši svojí —
Můj zpěv byl tón, jenž nelad v souzvuk pojí,
a růže, která věnec uzavírá.

J. Vrchlický.

Zlato v ohni.

Obrazy ze života

od

Vácslava Vlčka.

(Pokračování.)

Přikvapily služebné ženštiny a obklopily omdlelou. Farář bezděky odstoupil stranou.

„Ubohá paní!“ pravil k němu důstojník. „Jak rád byl bych jí řekl něco potěšlivějšího! Ale nemohlo jí to na dlouho býti tajeno, a já jsem lháti nechtěl.“

„A byl jste očitým svědkem smrti jeho?“ ptal se páter Čacký všecek sklíčen.

„Nikoli,“ odtušil důstojník. „Viděl jsem ho naposledy, když jsme v kruté seči donuceni byli, před ohromnou přesilou nepřátelského vojska

couvati. Jen se mně mihnul před očima, an s rozpálenou tváří pravici k ráně napřahoval. Na koho mířil a zdali rána dopadla, toho jsem už neviděl. Neměl jsem času, rozhlížeti se, neboť i mně se před očima blýskala lesklá ocel, a okolo uší hvízdaly mně koule nepřátelské. Ustupujíce přišli jsme v nepořádek, a podle mne na pravo i na levo z našich jeden za druhým klesal. Způsobili jsme postupujícímu nepříteli veliké škody, ale vrátili jsme se od útoku zle prořídlí. Já ptal se nejdříve po hraběti Trauniggovi: — ze všech úst dostal jsem jen jednu odpověď, že padl. Místo, kde se to událo, nalézalo se před úžlabinou, kudy se hlavní proud nepřátel na bojiště hrnul; po něm se pak převalily ohromné spousty pruských vojů, jízdy a pěchoty. Běda tomu, kdo v těch místech padl a nebyl hned ještě mrtev — jest udupán a tělo jeho snad na kopytech, na kolech i na lidských nohou rozneseno!“

Tolik důstojník na další otázky farářovy potvrdil, že neví o nikom, jenž by mladého Traunigga byl viděl mrtvého. Ovšem byli všichni přesvědčeni, že jistě zahynul.

„Ale přece by snad ještě možno bylo, že nějakou šťastnou náhodou vyváznul?“ ptal se nanovo farář. „Jdeť o to, aby hraběnka pojednou všeliké naděje zbavena nebyla.“

Důstojník připustil, že nějaká taková náhoda ovšem jest možna, a pokud mladý Traunigg nebude zanešen do seznamu padlých, že matce jeho může ponechána býti jakás takás naděje; načež ho farář prosil, aby také před ní samou vyslovil možnost, že syn její snad přece na živě ostal.

Přispěním ženských se hraběnka rychle ze mdloby probrala. Když k ní teď důstojník poznovu přistoupil, a promluvil, jak na něm farář byl žádal, propustila ho s krátkým ale vřelým poděkováním, anť se déle zdržovati nemohl. Vrtěla za ním hlavou, jako by říci chtěla: „Vím, že mne jen na plano těšíte —“ nicméně skrovná ta naděje, kterou jí poskytli, aspoň tolik síly jí vrátila, že se jí na místě nové mrákoty nezmocnily.

Kázala, aby se vrátili do zámku. „Nač bych,“ vece, „nyní ještě utíkala — čemu bych se nyní ještě vyhýbala?“

Čacký provodil ji domů. Jedno potěšení měl v této úzkosti, že baronka Bezděčná od osudné zprávy celá se proměnila, zrovna jako by se jí byl kouzelným proutkem dotknul: nehnula se od matky, ošetřovala ji s největší bedlivostí, chovala se k ní s laskavou něžností, vzala na se úřad paní v zámku, kde posud byla žila jako jeptiška ve své cele, vystupovala vážně, důrazně a přívětivě — i ukázalo se teprvé, jaká to vlastně krásná, důstojná i líbezná dáma. Služebnictvo konalo vůli její s dvakráte větší horlivostí, než když mu poroučela sama hraběnka.

Sotvaže bylo opatřeno, co stav hraběnčin vyžadoval, přikvapil do zámku pan kontrolor Beránek. Čacký spatřiv ho, znova se počal lekati; pan kontrolor nejen že od včerejška za několik let sestárnul ale i vzezření jeho bylo velmi kormutlivé. Vlasy, tváře, rty a všecko všudy, co na něm bylo, zdálo se tak svislé jako větve smuteční vrby; kabát měl o jeden knoflík výše zapjatý, límec u něho zkřivený. Čacký ptal se honem, zdali rodině se co přihodilo aneb zdali opět zlá novina

přišla. Kontrolor několik okamžiků jenom hlavou vrtěl, jako když člověk pro veliký bol slova schopen není — pak teprvé s jakousi důstojnou zoufalostí odpovídal.

„Velectěný pane a příteli drahocenný!“ pravil. „Nenadál jsem se, čeho se dožiju. Vím teď, že není zkoušky, o které by se i starý člověk domnívati mohl, že do konce své pozemské pouti bude jí ušetřen. Co se mne týče, ať už by se mnou osud naložil sebe tvrději. Podrobím se i smrti — půjdu jí vstříc, nebudu nad sebou pociťovat lítosti. Ale mám ženu, mám dcery, mám syna, na jejich budoucnost musím pamatovati, je musím zachrániti — zachrániti, třebas bych krev srdce svého po krůpěji cediti musil.“

Vypadalo to, jako by pan kontrolor chtěl jíti nepřátelským vojům vstříc a staviti jich pochod, a jako by jen ještě u kněze své poslední pořízení s bohem učiniti chtěl; zatím však se brzy objevilo, že od Čackého nežádá více, než aby mu opatřil nějaký povoz, na kterém by s rodinou svou před Prusy dále utíkati mohl.

Oba vydali se do Buková. Už z daleka bylo patrno, že se naplnilo slovo důstojníkovo: „Brzy jich tu bude více.“ Bílý pruh silnice, pokud jej na pravo i na levo od Bukové bylo viděti, pokryt byl mužstvem, však ne v pravidelných řadách vojenských alebrž v podobné směsici se hrnoucím, jako mravenci kolem velikého mraveniště.

Jestliže již tento obraz roztříštěného voje velmi trapný dojem činil, sevřela se i Čackému prsa zvláštní úzkostí, když se ke vsi přiblížili a na proud spěchajících vojáků z blízka patřili. Tentokrát nebylo hudby, nebylo prozpěvování; nebylo též hovoru, ani mezi vojáky samými ani mezi nimi a vesničany. Dupot lidský a koňský a rachot vozů zazníval jednotvárným hlaholem, jako vodopád řeky, v němžto jedni lidé hynou a druzí s němým úžasem na to pohlížejí. Vojáci byli dlouhým postem a nelidským namáháním posledních dnů umořeni; vedrem a spěchem samým byl by už jazyk jejich dřevěněl. Jednotlivé výkřiky, které tu a tam v davu zazněly, podobaly se rykům pocházejícím z úst od narození němých aneb hlasům polo člověčím polo zvířecím. Pěší a jízdní kvapili vedle sebe; husar bez koně a vozotaj bez vozu vlekli se mezi pěchotou, v nížto mnohý muž žádné zbraně a ten onen také nic na hlavě neměl. Sukna všech barev byla mezi sebou pomíchána, a snad jen jedno bylo na všech těch mladých lidech zároveň viděti, že své umdlené údy jen s velikou obtíží dále vlekou.

Páter Čacký byl pohledem tímto jak v omámení, ze kterého jej vyburcoval jen pan kontrolor, tahaje drahocenného přítele za rukáv a úzkostlivým hlasem jemu připomínaje, že jest nejvyšší čas, aby jeho žena, jeho dcery, jeho syn, a rodina kasírova odtud ujížděli — každým okamžikem že může býti pozdě, že se může přihnati rozsápaný nepřítel.

Avšak najíti v tuto chvíli povoz, to nebylo žádnou maličkostí; ve vsi byly všecky pokusy marné, tam lidé měli docela jiné starosti než aby panu kontrolorovi a jeho drahým k rychlému odjezdu pomáhali. Vykonavše nepříjemnou pouť od domu k domu, farář i kontrolor neměli jiného útočiště nežli panský dvůr. Úzkosti kontrolorovy stále vzrůstaly, zoufalost jeho vždy více pozbývala důstojnosti. Ani na dvoře nekynula

mu růžová naděje; správec Hoch nebyl mu valným přítelem, a poněvadž se nejednou projevil, že sám nikdy utíkati nebude nýbrž na svém místě setrvá, ozývalo se v panu kontrolorovi tušení, že od něho místo povozu jenom nějaké perné slovo dostane.

„Jsme opuštěni!“ volal po boku farářově spíše se potáceje nežli kráčeje. „Jiné pomoci nám není, nežli že musíme do lesů a do skal jako pronásledovaná zvěř. Proto jsem syna vychoval, aby mu nepřítel svůj vojenský kabát navlekl a svou zbraň do rukou vnutil na jeho vlastního otce, na jeho vlastní stát! A proč mně vyrostly mé dcery? Svatý bože na nebesích, proč jsem otcem rodiny?!“

Čackému tyto nářky nikterak nebyly lhostejné. I polehčilo se mu velice, když v panském dvoře shledali, že pan důchodní Brčál nejpilnější přípravy koná k útěku své rodiny. Měl sám velikou chuť také s ní utíkati; ale správec byl proti tomu a hraběnka mimo vše nadání zůstala tady — musil tedy chtěj nechtěj podrobiti se osudu a čekati na Prusy. Správec, kterýž ani Žofii od sebe propustiti nechtěl, byl by sotva i ženštinám Brčálovým koně i povoz propůjčil, kdy by mu nebylo šlo o to, aby některý pár nejlepších koní na bezpečné místo odstranil.

Pan kontrolor ve dvoře skutečně musil nejedno trpké slovo slyšeti, ježto se byl vždy do krve hádal, že Prusů v Borové nikdo ani do soudného dne se nedočká. Spolknul tyto pilulky bez odmluvy: jen když mu svolovali, aby rodinu svou přivedl a zde ji i sebe naložil. Do úpadu spěchal na faru, nutkal k největšímu chvatu, pomáhal plačícím dcerám vlastní rukou trety jejích skládati, při čemž paní kasírové Beránkové a slečně Johaně důtklivě dával na rozváženou, zda by přece spíše také odtud vzdáliti se neměly, pokud ještě čas. V této věci však úsilí jeho bylo marné; slečna Johana setrvala na svém slově pevně jako skála, a paní kasírová jen k tomu svolila, aby kontrolor s sebou vzal i Růženku.

Při loučení se rozplakalo všecko, co mělo jméno Beránek; i Veleslavovi vskočily slze do očí, ale zlostí — zaskřípaltě zároveň zuby. Kontrolor utíraje si zrak i tváře nutkal k rychlému rozchodu. A dobře dělal: Prusové se sice ještě neukazovali, ale v panském dvoře Beránky už velmi netrpělivě očekávali.

Zvláště pan Brčál byl dnes jako učiněná rtuť — běhal sem a běhal tam, ne že by byl běháním svým něco poříditi chtěl, ale že ukojoval svou vnitřní potřebu. On sice v posledních dnech na kontrolora Beránka také už mnoho nedržel, ale v tajnosti své duše přece jen tomu věřil, co od něho slýchal: že Prusové už co nevidět tu rozhodnou zdrcující ránu dostanou. Tato víra byla mu v posledních hodinách násilně z duše vyrvána, i nemohl se ani z toho zpamatovati. Když nyní dokonce viděl, jak kontrolor se svou rodinou klusem do dvora přibíhá, chytil se oběma rukama za hlavu tak rychle a tak silně, jako by se mu byla stala velmi nepříjemnou zbytečností a jako by ji jedním rázem odhoditi zamýšlel. Tento osudný okamžik také ústa jeho rozvázal.

„Jesu Kriste!“ zvolal namáhaje se marně svou hlavu s krku sníti. „Fort, fort — nur fort! Fort, fort — povídám, fort!“

Pak běžel k rodině Beránkovic a křičel na ni: „Marja Jooosef! To je doba! Už jen pryč!“

Slečny Brčálovy také na cestu obě zvolily stejný šat, obě měly netoliko stejné kadeře ale i stejně uplakané oči. Stejně kynuly ještě panu správcovi, slečně Žofii a paní Míně, stejně dávaly poslední s bohem svému papínkovi, který však toho hrubě nedbal trvaje ustavičně při své jedné myšlence.

„Pro boha Krista pána Ježíše svatého umučeného — nur fort! Fort, fort!“ volal do vozu na rodinu svou i Beránkovu. A když už všichni pevně seděli, obrátil se na kočího: „Sepl — pryč! A jen furt a furt pryč!“

Posléze koně vykročili, vůz se rozejel a zmizel ze dvora. Pan Brčál se na to díval bez pohnutí jako socha; ale sotva se mu vůz s očí ztratil, rozběhl se jak o závod, i nezastavil dříve až za plotem zahradním, odkud se za odjíždějícími déle dívati mohl.

„Jen furt a furt pryč!“ zvolal za nimi ještě jednou, ačkoliv to více slyšeti nemohli. Potom se náhle opět chytil za hlavu, silně jí potřásl, a z prsou jeho vyrazil hlasitý pláč ba učiněné vytí, zrovna jako by posledním pohledem patřil do otevřeného hrobu na rakev své manželky i svých obou dcer.

Na dvoře pláč jeho zcela zřetelně slyšeli, ale nikdo se mu neusmál, všichni hleděli to zamluviti.

„Snad tu co nevidět zůstaneme sami dva,“ řekl Čacký k panu Hochovi. „Jeden za druhým nám ukáže paty.“

„Ode mne se toho nedočkáte,“ tvrdila paní Mína.

„Jen budeli zle —“ ozvala se Žofie.

„Budeli zle, uteku k panu správcovi.“

„A budeli hůř?“

„Uteku na faru.“

„Na faru — na katechismus. A budeli nejhůř,“ dokládala Žofie na vdovičku ukazujíc, „uteče nejspíše až do kostela, a pan farář jí na další útěk do světa musí dáti věrného průvodce.“

Paní Mína ji klepla přes napřaženou ručku.

„V době úzkosti a zármutku,“ pravila pohodíc lehce hlavinkou v stranu, kde roztruchlený pan Brčál oči sobě utíral — „na takové věci myslit: zkažený světe! Boj se trestu!“

XXVII.

Ze dvora odebral se Čacký opět do zámku. Tu slyšel, že hraběnka po dlouhém usedavém pláči následkem přirozeného vysílení právě usnula. Proto se tam nezdržel ale zamířil zas jednou k domovu.

Šel skrze háje — touže cestou, kudy se před nedávným časem ubíral po boku Ludvíkově. Mladík byl tehdy tak bujarý a veselý, a Čacký jej nyní v těchto místech zas tak živě viděl před sebou, že nemohl nijak uvyknouti myšlence, by tak mladý a nadějný život opravdu již byl zmařen. A přece nebylo zbytí, musil se s myšlenkou tou spřátelovati. Zrovna násilně se nutil, aby sobě na mysli představil vycho-

vance svého mrtvého na bojišti nebo ve hrobce: ale v tu chvíli duševní síla jeho nestačovala, aby sobě smutný ten obraz vykreslil. Spíše se mu zdálo, že v každý okamžik v ucho jeho zazvoní Ludvíkův smích, zrovna tak, jak ho tu nedávno slyšel, aneb že před očima jeho stane štíhlá a svižná postava jeho, jak ji tu nedávno byl spatřoval.

Na měkké půdě ozvaly se kroky — a před farářem stanula skutečně mužská postava. Však nebyl to Traunigg nýbrž Pudil.

Čacký se na okamžik zarazil, však jenom na tak krátký okamžik, že se noha jeho v kroku docela nezastavila — a již byl rozhodnut, Pudila beze slova minouti. Zdali tento zde na něj čekal aneb jen náhodou s ním se tu potkával, bylo pochybno; že však myšlenky jeho daleko od faráře nebloudily, dokazovalo slůvko, které jako bezděčně ústům jeho uklouzlo: „Tu je!“

Když znamenal, že se Čacký zastaviti nehodlá, vkročil mu do cesty.

„Dobrý den, pane!“ pravil — a Čacký nucen jsa tváří v tvář proti němu stanouti, na místě tohoto pozdravení slyšel slova jiná: „Budeme spolu jindy účtovati — jindy za bílého dne.“ A již nepochyboval, že tu nebezpečný ten člověk stál na číhané. Teprvé nyní si ho bedlivěji všimnul i spozoroval, žeť jeho zevnějšek docela jiný, než byl ještě ondyno v lázních. Měltě Pudil na sobě šat myslivecký a na ramenou ručnici.

„Hledal jsem vás na faře,“ pravil, „ale snad je to příznivá náhoda, že jsem vás nalezl ne tam nýbrž tady. Mně aspoň je tady volněji — a čert ví, proč mi ze všech místností právě na faře bývá nejtěsněji a nejdusněji, na každé faře vůbec, u pastora Svobody tak dobře jak u vás.“

Čacký sklouznuv zrakem svým přes postavu jeho, od péra za kloboukem přes vousatou tvář až k ručnici, pomyslil sobě, že to není pranic divného.

„Na vaší faře,“ pokračoval Pudil, „mně k tomu ke všemu ještě zvláštní hřích svědomí hněte. Šel jsem tam bez toho tak ochotně, jak by mě tam za vlasy táhl, a když jsem tam shlednul starou slečnu Beránkovou, pravil jsem k sobě: ‚Kéž bych byl odsud na deset tisíc mil!‘ Já jsem totiž už ledacos hloupého vyvedl ale jen jeden jedinýkrát jsem svévolně urazil dámu, a to byla zrovna slečna Beránková. Když mi tedy řekli, že nejste doma, kvapil jsem z vaší fary jako mlsný pes, který sobě z kuchyně odnáší tučný lup ale není jist, zda mu v každou chvilku koště na záda nedopadne.“

Nemohlo Čackého déle zůstati tajno, že Pudil dnes nemluví a nechová se tak zlostně a urputně, jako když naň onehdy po prvé v noci vystoupil. Neodprošoval ho, neomlouval se, však jednal, jako by s Čackým nikdy nic zlého byl neměl.

„Proč jste mne hledal?“ ptal se tento odměřeně. „Co vás ke mně vůbec přivádí?“

„Přišel jsem vás prosit za rozmluvu,“ zněla odpověď. „Chci se s vámi dohodnout.“

„Nuže?“ dí farář stručně a přísně.

„Nuže — recte, zdali vám povědomo, proč jsem se octnul v těchto končinách?“

„Mně o vás zhola nic není povědomo. A mámeli se spolu pouštěti v rozmluvu, prosím, aby mně nejdřív vysvětleno bylo, jak přicházíte do tohoto převlečení. Vy přece nejste myslivec.“

Přísností farářovou se Pudil nic nezarazil, naopak zasmál se hlasitě.

„Pravda,“ řekl, „nebyl jsem myslivcem, pokud mi zde tento oblek nepůjčili. Ale teď chutě myslivčím, myslivectví se mi velice líbí, možná, že se mu oddám, až mi přestrojení mého třeba nebude. Jak do něho přicházím? Když se to kolem a kolem uváží, cestou po čertech nepříjemnou. Sotva jsem před několika dny po dlouhé pouti v tato místa dorazil, padli tu na mne, strčili mne pod závoru a dokazovali mně, že jsem pruský vyzvědač. Měl jsem své průkazy v nejkrásnějším pořádku, ale to mně bylo starého ďábla platno. Vlekli mě z jednoho místa do druhého, vymetli mnou asi tucet špinavých šatlav, nežli se přesvědčili, že moje papíry nejsou padělány.“ — Tu neopomenul řečník na hlavu lidí, kteří s ním tak nakládali, velmi ostrými slovy volati vrchovatou odplatu, načež pokračoval: „Když jsem se jednou spálil, stal jsem se opatrným; aby se mi to potěšení tak snadno po druhé neopakovalo, potřeboval jsem tu na některý čas řádného postavení, jež mi neocenitelný pastor Svoboda u polesného Hubáčka opatřil. Mohl jsem se tu ovšem státi také mlynářem nebo šafářem nebo kostelníkem — já se tak v ledačems obstojně znám: ale žádný nástroj není mi tu tak milý jako tento.“

Strhnul ručnici s ramena; ačkoliv to učinil se smíchem, páter Čacký považoval to za násilnické vyhrožování.

„Je vám toto vysvětlení dostatečné?“ řekl Pudil po krátké přestávce.

„Dokonce není,“ odpověděl farář. „Jáť jsem žádal věděti, proč vaše roucho není kněžské.“

„Hahaha!“ smál se Pudil. „Proč není kněžské? Vy myslíte, že by mělo být kněžské? Inu arci, já sám jsem dlouho myslil, že bude kněžské — kněžské až do hrobu tmavého: ale té myšlence jsem nyní už dávno odvyknul, a jak šlakovitě odvyknul! Když si představím, že bych k vám dnes mohl jíti ze sousedního městečka jakožto holohubý kaplan, že bych před sebou nesl bříško jako kadečka — *já* bych ho jistě nesl, já bych pod klerikou nezůstával takovým suchanem jako ctihodný Innocenc Valerian Čacký, já bych v té příčině následoval jiných mnohovážných příkladů — když si představím, jak bych v tom parnu tváře nadýmal a sobě odfukoval a lysou hlavu modrým šátkem drhnul, nehledě na to, že ji šňupavým tabákem poseju — když si představím, jak bych svou upocenou pravici klukům utrhoval a boubelatým vesničankám nastrkoval, jak bych se teď na tomto místě s panem bratrem objímal a svými tvářemi jeho tváří se dotýkal a honem se tázal, jaké zde teď mají pivečko: hahaha! To je ten nejšprýmovnější obraz, jaký sobě mohu pomyslit! A přece by mohl obraz ten býti dnes pravdoucí pravdou!“

Zamlčel se, jako by tu myšlenku dále v duchu sledoval.

„Jedním slovem“ — ozval se Čacký, jehož se humor Pudilův nikterak vesele nedotknul — „jedním slovem: vy nejste kněz.“

„Zeť nejsem.“

„A měl byste jím být.“

„Měl jsem jím být.“

„Jste nyní protestant?“

Pudil naň vyvalil oči.

„Snad chcete říci: pravoslavný?“ pravil. „Na Rusi cizinec, ať přinesl s sebou víru jakoukoli, tak snadno vklouzne do pravoslaví, jako ryba z potoka do řeky. Ale já jsem v takové pokušení ani nepřišel; mně jsou protivní lidé, kteří jednu víru svlékají a druhou oblékají. Já jsem se dost napřebíhal od jednoho zaměstnání ke druhému, prvé nežli jsem se tady stal mysliveckým mládencem: však nikdy mně nepřipadlo, abych se dal z jedné matriky vymazávat a do druhé zapisovat. Jestli se jen proto na mne kaboníte, že mne pokládáte za odpadlíka od víry, děláte si docela zbytečnou mrzutost: kdy by mne tady měli věšeti, jak už se na to jednou rozbíhali, byl byste vy mým posledním průvodcem a těšitelem, nikdo jiný.“

Vzezření pátera Čackého patrně ukazovalo, že se mu náhledy o Pudilovi nikterak v hlavě srovnati nemohou.

„Pravíte, že jste zůstal katolíkem,“ řekl k němu — „a přece jste přestal býti knězem.“

„I toto — nepřestal!“

„Nepřestal? Nechte takových žertů, pane!“ zvolal Čacký v rozhorlení.

„Žádné žerty — svatá pravda! Dejte si už jednou říci, že jsem nikdy knězem nebyl.“

A zase Čacký na Pudila oči vyvalil.

„Nikdy nebyl? opakoval po něm. „Kterak nebyl? Když jsem vás naposledy v Praze viděl, měl jste před samým vysvěcením!“

„Možná, možná —“ řekl Pudil. „Já jsem měl dokonce dvakrát před samým vysvěcením. Vy mluvíte nejspíš o prvním z těchto dvou případů; to bylo tehdy, když jsem nějaký rok po vás dokončil seminář. Že však jsem ho dokončil už ve svém dvacátém druhém roce, potřeboval jsem veliké dispense. Dispensi mně dali, ale ne tak velikou, abych mohl bez prodlení býti vysvěcen: několik měsíců prý musím počkat — bez toho prý mám zbytečný lán v Třešti, jehož prý se nutno zbaviti, nežli vstoupím do stavu svaté chudoby, čistoty a poslušnosti. Bude prý tuze záhodno, když těch několika měsíců k tomu užiju, abych se stal rochu vážnějším a usedlejším, ježto prý jest mým povoláním, býti následovníkem apoštolů nikoli humoristou, šprýmařem, harlekýnem a pierrotem.“

Čacký při těchto slovech hlavou přisvědčil.

„Ale poslouchejte,“ vytrhnul se v tom Pudil — „nebylo by vám libo se posadit?“

„Nebylo by vám libo,“ odpověděl Čacký, „vejíti se mnou do fary? Máme tam jen nějaké sto kroků.“

Otázka tato znamenala, že farářův soud o Pudilovi valně se zlepšil; co věděl, že není zkaženým knězem ani odpadlíkem, slabě na to pamatoval, že přes to přese všecko jest — z neznámé příčiny — jeho protivníkem.

„Této měkké a voňavé trávě se žádná pohovka nevyrovná," odvece Pudil a usednul do stínu. „A kromě toho není tu staré slečny Beránkové, před kterou bych se styděti musil. Však jsem tuto slečnu Beránkovou poznal právě tehdy, když jsem se podle vyššího usouzení odebral na své poslední prázdniny, abych odbyl svůj lán v Třešti, abych se stal vážným, usedlým a spůsobilým, býti následovníkem apoštolů. Dal jsem se do toho se vší chutí; kázal jsem a byl jsem kolem oltáře, kdekoliv jsem se k tomu dotříti mohl. Už jsem myslil, že všecko dobře půjde; lidé mne už vůbec pokládali za kněze a říkali, že nejspíš jen to posvěcení mne tak zjinačilo. Přestal jsem být rozpustilým a bujným, ano stal jsem se pojednou zamlklým, zádumčivým, plachým a smutným. Příčinu toho nikdo netušil — já ji co nejúzkostlivěji před celým světem ukrýval, jáť i sobě samému dlouho mluvil, že mám býti zkoušen ohněm, že z božího dopuštění na mne ďábel nástrahy své rozstírá. Já jsem se zamiloval."

Při těchto slovech se Pudil, jak byl široký a dlouhý, roztáhnul na trávník; páter Čacký usednul stranou na ohnutý peň zakrslé břízy a pozorně mu patřil v obličej. On upřev oči na modré nebe pokračoval ve své řeči, jako by četl, co tam nahoře psáno jest.

„Před tím se nikdo lásce tolik nenasmál jako já. Kdykoliv propuklo, že některý soudruh po děvčeti vzdychá, rouhal jsem se jeho citům tak nelítostně, že snad se ten onen raději ani nezamiloval, aby ušel mému posměchu. Zamilované párky v románech nikdy mne jinak nedojímaly nežli směšně, a sbírky milostných básní byly u mne holým nesmyslem. Petrarkou jsem pohrdal, protože jakožto starý košťál podlehnul nerozumné, nedůstojné, chorobné slabosti. Když mně někdo řekl, že také na mne dojde, stal se mně protivným bloudem: měl jsem to za tak nemožné, jako na příklad proroctví, že se ještě jednou stanu nemluvnětem a přijdu do plenek. Za takovéto kacířské náhledy o lásce měl jsem býti notně potrestán. Uviděl jsem holčinu, mluvil jsem s ní jako mudrc s dítětem, hrál jsem si s ní jako zahradník s poupátkem — a tu máš, byl jsem do ní zamilován! „Zamilován" je ostatně praničemné slovo, člověk jím nic nepoví. Já jsem se pořád tvářil jako mudrc před dítětem, jako zahradník před poupětem, ale dítě a poupě mělo mne v moci své jako kteroukoliv jinou svoji hračku. Samo toho asi netušilo, a já to nikomu neřekl, já to sám sobě dlouho tuze zapíral. Avšak přišel konec zapírání. Holčička mi najednou odešla — odešla domů, neboť tam, kde nás osud dohromady svedl, byla toliko návštěvou. Odešla mi tedy na vždy, a já z čista jasna poznal, že s sebou všechen můj rozum a všechnu mou statečnost odnesla — že jsem se krátce a dobře do ní zbláznil. Tímto poznáním však jsem ani rozumu ani síly nenabyl opět. Co jsem učinil? Vzebral jsem se a běžel jsem za ní."

Tu vypravovatel pohlednul na Čackého, jenž nevěda o tom lehce se usmíval.

„Ano, ano," mluvil Pudil velmi opravdově dále — „žádné jehně nikdy úzkostlivěji za svou vzdálenou ovcí neběželo jako já tehdy, a žádné svých citů neprojevovalo žalostnějším truchlozpěvem či vlastně truchlobečením jako tehdy moje rozlítostněné srdečko! Doběhnul jsem do jejího domova, vyčíhal jsem příležitost, abych s ní tajně mohl pro-

mluvit, a zvěděl jsem — ó té blaženosti! — že ze všech mužských tvorů, co se jich koli na povrchu zemském prohání, já jsem jí ten nejmilejší. Jak jsem to uslyšel a k tomu ještě — ó té rajské rozkoše! — od ní také dvě tři hubičky dostal, běžel jsem od ní pryč zrovna tak bláznovsky, jak jsem k ní přiběhnul. Zdržovat se jí na blízku jsem ovšem slušně nemohl; neboť byla s rodinou svojí zrovna u velikém zármutku postavena; ale klusem utíkat také nebylo třeba, zvláště proto, že, jakmile jsem domů dorazil, hned jsem se cítil přesilně puzena, zase nazpět běžeti. A puzení tomuto jsem také dlouho neodolal. Opět jsem klusal po cestě, která vedla k mé nejmilejší; ale přitom se ve mně probudil též hlas, že touto cestou svůj lán v Třešti asi neodbudu a k svému vysvěcení na kněze dle vyššího pokynutí nevalně se připravím. Na poloviční cestě tedy obrátil jsem se k domovu. Tu jsem již neklusal ale přece až domů došel. Za krátko však poznovu jsem z domu vyrazil a dobře povědomou cestičku šlapal — z polovice nebo dvou třetin cesty opět jsem se vrátil. Kolikrát se to opakovalo, nevím; na každý spůsob bylo to mým hlavním zaměstnáním po celou tu dobu, po jejímž uplynutí jsem vysvěcen býti měl. A když se tato doba scvrkla už jen asi na tři dni, dal jsem domovu svému adie i jechal jsem ne do Prahy anobrž do Habrové.“

„Kam?“ tázal se rychle Čacký.

„Do Ha — bro — vé,“ opakoval Pudil každou slabiku zpívavě vyrážeje. „Byltě jsem v tu dobu na vahách, zdali se mám vrhnouti do náručí svaté theologie anebo do zdejšího rybníka. Moje nejmilejší totiž byla se zatím stala nevěstou jiného a měla před oddavkami; já mimo theologii a rybník neviděl před sebou žádného jiného útočiště, při čemž mě rybník mnohem více lákal nežli theologie. Na štěstí měl pastor Svoboda bystřejší oko než tehdy já, a vyčinil mě nejdřív jak se patří stranu rybníka, tak že jsem se za tak hloupý plán na místě až do duše styděl. Dobře, pravil jsem pak, dám se vysvětit, stanu se misionářem a odejdu někam kraj světa, třeba k tomu vařícímu moři, kde si Brunevíkův lev svoji srst až po krk opařil. Ale ani s touto myšlenkou nepřišel jsem pastorovi vhod. ‚Člověče,‘ prál mi, ‚před chvílí jste chtěl skočit do rybníka proto, že se fantite po ženské: a v tu chvíli hned zase hodláte skládati přísahu věčného bezženství? Kolikrát se vám v životě může tatáž historie opakovat! Neumíteli si z vlastní zkušenosti vzíti dobré naučení, vezměte si je ze zkušenosti cizí, pohledněte do života Pražského křižovníka Postela, který nedávno pod jmenem Karla Sealsfielda v cizině zemřel.‘“

Páter Čacký sebou na bříze nepokojně zavrtěl. „Ten pastor si patrně z Postela Sealsfielda dělá svůj nejobyčejnější domácí prostředek a bude ho snad co nevidět rozdávati v podobě prášků nebo vodičky,“ — myslil si v duchu. Ale nahlas neřekl ničeho.

„O tom bývalém Pražském křižovníkovi podal mi mnohé zprávy, jak ústní tak tištěné,“ dokládal Pudil. „A pak mi pravil: ‚Děkujte pánu bohu, že se láska ve vás vznítila dříve, než jste se jí přísahou na věky odřekl. Rána, která vás nyní bolí, brzy bude zahojena: kdy byste už byl knězem, bylo by tisíckrát hůře. Nyní jste člověk svobodný, jemužto celý svět jest otevřen: jděte, dobývejte ho, užívejte ho,

nemařte síly své marným vnitřním bojem, vynaložte je ku plodné práci ve prospěch svých bližních.‘ — Vy jste se ještě nikdy s pastorem Svobodou nepustil do dišputu?“

„Nikdy,“ zněla úsečná odpověď, nad kterou se však Pudil nic nepozastavoval.

„Jeho hlavní slovo je *rodina*,“ pokračoval. „Však nejen slovo — u něho je to i skutek. On je jakási kvočna v mužské podobě. Žádná žena nemá něžnějšího muže než jeho manželka, žádné děti nemají laskavějšího otce než jeho dcery, žádný dědeček není tak na rukou nošen jako jeho starý otec. Je to rodina, aby jí pohledal. Ani jejich slova ani jejich chování k sobě navzájem nejsou přeslazené, ale rádi se mají ti lidé tak opravdu, tak vřele a tak zdravě, že při tom člověku srdce okřívá. Doložiti se blahem své rodiny, toť u pastora Svobody nejvyšší přísahou, a domácnost jeho je mu přednější svatyní než sám jeho kostel.“

Znamenaje, že farář rozpravu o tomto předmětu s malým potěšením poslouchá, Pudil schválně při něm se zdržoval.

„Že starší pastorova dcera je znamenitou umělkyní, to přece víte — že?“

Čacký sehnul se k zemi pro jakési skrovné kvítečko a mezi tím nejspíš na otázku — ač nedbale — posvědčil, neboť se Pudil hned zase slova ujal.

„A vidíte, to je ta jediná věc, která pastora v rodině jeho trápí. Dceru jeho po světě všude korunují skvostnými věnci: on by ji mnohem radší viděl pod čepečkem, třebas i prostým a skrovným. Dcera jeho po světě sbírá vavříny a palmy: jeho by více těšilo, kdy by doma sklízela len, mrkev a okurky. Dcera jeho jezdí v kočárech, do kterých se místo koňů zapřahují její nadšení ctitelé: on však sobě přeje, aby raději ona sama za sebou tahala vozejček s četnou drobotí jeho vnuků. Jeho dcera bývá na jevišti panovnicí: kdy by šlo podle jeho chuti, raději by sobě ve vlastním hospodářstvíčku hleděla telátek a selátek. Co pak prý je po vší světské slávě, když se oslavovaná umělkyně talácí od východu k západu a od severu k jihu i nemá nikde pevného bodu, nemá vlastního krbu, nemá ani toho hnízdečka, do kterého se vlašťovice co rok s roztouženým srdečkem navrací. — Rodina rodina! volá pastor. Co je do všeho pod sluncem bez rodiny? — Když mně tedy vymluvil rybník, povídal: ‚Před láskou chcete kraj světa utíkat? Nerozum! Spíše utečete ze své vlastní kůže. Lásky se chcete navždy odřeknout? Nesmysl! Tamhle stojí mladý štěp, v tom podzimním větru je mu teskno a zádumčivo u srdce; chceteli nápodobit jisté lidské mudrce, jděte k němu a vyzvete ho, aby se přísahou zavázal, že už nikdy kvésti nebude, třeba se ještě stokrát jara dočkal. On vám to ve své nynější zkormoucenosti snadno odpřísahne: ale přijďte se na něj podívat v nejbližším květnu! Můj milý, ne lásky nýbrž jen rodiny se můžete na svůj celý život odpřísahati. Tu přísahu možná že byste dodržel, ale k čemu byste se zavázal, o tom posavad nemáte žádného zdání. Býti bez rodiny jest tolik, jako býti bez domova, bez vlasti. Muž bez rodiny, kdekoliv jest, jest jen jako na cestě, jako na návštěvě, jako v táboře — jest všude jen cizincem; jeho hlava, jeho pracující

ruka, jeho žaludek, jeho ctižádostivá mysl má snad svůj domov ale jeho srdce žádného domova nemá. Bez rodiny je člověk planým stromem, lodí bez kotvy. Bez rodiny budete na světě vždycky jen dobrodruhem, šťastným nebo nešťastným. Rodinu musí míti člověk, chceli býti celým člověkem — rodinu musí míti, třebas byla jen už hrstkou popele v hrobě uloženou'."

Pudil tyto pastorovy řeči dojista Čackému neopakoval bez zvláštního úmyslu; zdálo se také, že od něho očekává námitky; on však se ani slovem neozval. Vypravovatel viděl se tedy nucena, nitku svou znova sám zapřísti.

„Těmito a mnohými jinými důvody mně pastor rovněž dokonale theologii z hlavy vymluvil jako prvé rybník. Uzavřel jsem, že se nedám vysvětit. Ale co se mně samému nyní zdá hračkou, totiž státi se vyklouzem, tehdáž bylo mně velmi za těžko. Nebyl bych za nevím co šel svým známým na oči. Kromě toho nebyl jsem svoje léta v semináři trávil nadarmo, třeba jsem při tom vždycky míval svůj lán v Třešti: z čista jasna státi se docela světským člověkem, nebylo mně hračkou. A tak vylíhnul se ve mně veliký plán, že se zdvihnu na nepřítele všeho křesťanstva, na Turka, abych ho při nejmenším vyhnal z Evropy. I pustil jsem se odtud rovně na Černou Horu; ale náhodou se stalo, že Černohorští sokoli na mne vůbec nečekali; líbili se mně znamenitě ti hoši, pravda, však nemohl jsem nepoznati, že k tomu, co provesti mají, mé osoby dvakrát nepotřebují. Nu, když jsem tam již byl, vidělo se mi záhodným, navštíviti též bratry Horvaty. Od těchto měl jsem do Srbska jen skok, jejž učiniti jsem neopominul. A ze Srbska podniknul jsem malý výlet do Oděsy; tam zmocnila se mne chuť, abych se přece na vlastní oči přesvědčil, jak veliké jest panství baťušky bílého cara. Vydal jsem se tedy na zevrubnou inšpekci po svaté Rusi v Evropě i v Asii; a než jsem se dostal skoro k samé Kamčatce a odtud zase až do Petrohradu, vyhojil jsem se dočista ze svých seminářských ale nikoli ze svých českých bolestí. Byl jsem člověkem tak zjinačeným, že bych bývalého bohoslovce Pudila na potkání jak hotového cizince sotva byl pozdravil: ale jedno se ve mně nechtělo změnit, myšlenky na mou českou dívčinu. Viděl jsem na své cestě na tucty nejrůznějších pronárodů a krásných ženských nepočítaně; zdálo se mně nejednou, teď že už se zamiluju do pravdy, ne do obrázku, který jsem ve své hlavě nosil a který ve skutečnosti dávno pominul. A ne, a ne — obrázek mi zůstával v hlavě a vždycky opanoval, třeba jsem si sebe častěji opakoval, že jsem blázen. Zůstával jsem dobrodruhem, jak mi to pastor předpověděl: já na slova jeho pamatoval, však abych sobě založil vlastní rodinu, k tomu jsem byl zhola neschopen. Ani k tomu jsem se nemohl přinutit, abych se někde na stálo usadil, abych se jednomu zaměstnání na dobro oddal. Během těch dvou let pracoval jsem na lodi, v továrně, v dolech, ve škole, v redakci, mně se zdá že i v divadle, v městských kancelářích i v odlehlých lesních samotách a naposledy nejdéle v polním hospodářství. Už jsem se nadál, že ze mne bude pořádný usedlý ekonom: tu začalo to ve mně vříti, ve dne v noci mě to píchalo, jako bych byl pytel plný šídel — pokojné chvilky jsem neměl, až jsem si řekl: Což, odskočím si na nějaký měsíček

do Čech; snad stačí též jen nějaký týden. Podívám se, co tam staří známí dělají, pak se ve jmenu páně vrátím, ožením a docela dle receptu pastora Svobody žíti budu. Nějaká Ruska se přece pro mne najde. Ba šlaka — vždyť bych si mohl žínku zrovna z Čech přivezti! Na mou duši, pojedu si do Čech hledat nevěstu!"

Pudil mluvil s tak veselou živostí, že se Čacký opět bezděky usmíval. Opravdu, mezi vypravováním se z Pudila učinil docela příjemný člověk, a také příběh jeho byl dosti zajímavý, jen kdy by do něho nebyl tak často pastora míchal.

„Od té chvíle, co se mi ta myšlenka hlavou kmitla, byl jsem jako u větru," dokládal. „Cosi mě pohánělo k největšímu chvatu — byl to nejspíše můj dobrý duch, neboť jsem do Čech dorazil zrovna v nejvyšší čas. Nebudete se divit, že jsem v Čechách nejprvé zaměřil do kraje, kde jsem byl svou znejmilejší zanechal."

„Vždyť jest provdaná . . ." podotknul Čacký.

Pudil po tu chvíli na znak ležev pojednou se na zemi posadil a očima na faráři utkvěl.

„Ničevo," řekl. „Z toho mračna nebyl déšť. Není vdaná — jakož vašnosti zcela dobře povědomo."

„Mně?"

„Doufám, že jsem nemluvil nadarmo — že mi teď už rozumíte."

Čacký povstal a s vážným důrazem promluvil; „Nejsteli odpadlíkem od víry a nenávistníkem *každého* katolického kněze, nerozumím především, co vás pohnulo, že jste přišel zasypávat mě urážkami a vyhrožovat mi násilím."

Pudil jako vyplašený jelen skočil na nohy.

„Že nerozumíte, pane?" zvolal s náhlým výbuchem. „Přišel jsem s vámi dnes po dobrém jednat — nerozčerťujte mne svým zapíráním! Mezi vámi a dámou vám dobře povědomou je jistý poměr, jistá přízeň, o které já mám nejpatrnější důkazy, na kterou se nemohu krotce dívat, kterou nebudu trpět — která bude mým i vaším neštěstím, jestliže jsem k vám nyní mluvil nadarmo!"

Při každém z těchto výroků se vzezření a hlas Pudilův stávaly divočejšími. Líce Čackého na jeden okamžik přeletěl živý ruměnec, pak je pokryla hluboká bledost. Nevěděl, máli Pudilovi odpověděti aneb raději beze slova jemu záda ukázati. Každý třetí člověk, jenž by je byl v tu chvíli proti sobě státi viděl, byl by jistě řekl, že jsou nyní teprv na počátku ostré půtky.

Pojednou sebou oba bezděčně pohnuli, jeden od druhého zraky odtrhli a tajíce dech všecku svou pozornost jinam obrátili. V Bukové vypuknul pokřik a každým okamžikem se vzmáhal.

„Hoří!" zvolal Pudil na vše ostatní zapomínaje. „Hoří! Aneb se stalo ještě horší neštěstí!"

A na Čackého už ani nepohlednuv řítil se tam, odkud hlasové pronikavého nářku zaznívali. Kněz následoval příkladu jeho.

XXVIII.

Zástupy vojska v Bukovou docházejícího byly zatím čím dále tím více vzrůstaly; silnice jim nestačovala, i hnaly se po obou jejích stranách drahou čím dále tím širší. Pole posetá obilím a posázená zelinami se pod jejich nohama proměňovala ponenáhlu v udupaný mlat.

Vesničané patřili na to s uděšením ale bez hořekování. Jazykové jejich se teprvé pak opět hlučněji rozvázali, když proud vojska od vesnice odcházejícího se přetrhl, za to však vždy větší množství jeho nad vesnicí se hromaditi a po polích, lukách, zahradách i lesích do šíře rozkládati se počalo. Jednotliví sborové se pořádali a rozestavovali, důstojníci sem tam kvapně pojížděli, dále na výšině dělostřelci s rozpálenými a upocenými tvářemi umísťovali děla, obracejíce jich ústí do krajiny, odkud byli přišli.

Rychleji než po telegrafu roznesla se v Bukové pověst, že za vojskem tady rozestaveným v patách se valí mračna Prušáků, že mu nelze dále prchati, že mu nezbývá než podstoupiti s nepřítelem krvavý zápas — že tedy co nevidět ručnice a děla počnou hřmíti, pumy, granáty a ohnivé věnce až do vsi lítati, zem rozrývati, lidi káceti, stavení zapalovati. Náhlá hrůza omámila všecky lidi. Ženy a děti propukly v zoufalý nářek, ani nejodhodlanější a nejrozumnější mužové nevěděli sobě rady a pomoci. Povstal nevýslovný zmatek — lidé se podobali prachu, jejžto neviditelná vichřice náhle uchvacuje, v divokém víru zmítá pak zas do všech úhlů světa rozptyluje.

Do toho zmatku dostali se Pudil i Čacký, jeden na druhého nic už nedbajíce. Kolem faráře na rychlo se sběhla valná část obce. Kdosi zvolal, aby on to neštěstí zamezil — a hned jiní jak o závod naň dolehali prosbami, aby spěchal k pánům, kteří tomu vojsku velí, a pro bůh je pohnul, by se tady v bitvu nepouštěli.

Nebylo lze odolati ani odmlouvati. Vzav s sebou některé sousedy, ubíhal Čacký do ležení, které se zatím nad vesnicí utvořilo. Za nimi se v tu stranu skoro celá obec vyhrnula. Tam čekali; a kdy by se vyslaní byli vrátili se zprávou, že nic nepořídili, mnohý as by byl rovně odtud mimo ves utíkal do kraje, kde by ho kule nedostihly.

Na štěstí však kněz i průvodcové jeho přinesli všem dobrou útěchu: nešloť tady o bitvu alebrž o to, aby voje sobě oddechly a jídlem i nápojem se posilnily; co se zdálo přípravami k boji, bylo jen provedením pravidel obyčejné opatrnosti. Vesničané hlasitě děkovali bohu, že poplach byl planý, a rozešli se domů. Bylo jich tam potřebí; neboť již přicházeli vojáci shánět potravu pro sebe a píci pro koně.

Všecek uondán přišel Čacký na faru. Tam byly ženské také dosti strachu pomčly, ale když se zjistilo že není a nebylo žádného nebezpečí, z úzkosti vpadly u veselost. Zvláště slečna Johana překypovala dobrým rozmarem; znamenalať, že domácí pán na těle i na duchu je sklíčen, i vynakládala všechnu svou obratnost, aby neblahý duch zádumčivosti a tesknoty z jich malé družiny byl vypuzován.

Čacký byl neobyčejně roztržité mysli; i přišlo mu velmi vhod, když pečlivá Johana důtklivě mu radila, aby sobě po takovém namáhání hodinku odpočinul.

„Granátů a kartáčů se již po druhé tolik lekat nebudeme,“ dokládala. „A k čemu by ještě bylo nutně mužských rukou a mužské hlavy potřebí, zastanou mužové na slovo vzatí, Vlašťovička a Liška.“

Dobré rady uposlechnul Čacký ochotně, avšak jenom na oko. V celém domě se po nějakou hodinu hlasitý zvuk neozval, by odpočinek jeho nebyl rušen, ale on přese všecko svoje uondání ani jednou nezkusil oči zavříti a zdřímnouti . . .

Jakmile byl Pudil ve svém vypravování jmeno Habrové a jmeno pastora Svobody vyslovil, nebylo Čackému už ani na okamžik pochybno, že tou jeho nejmilejší jest Albína Tichá. Kdy by o tom byl zevrubněji přemýšlel, byla by se mu as proti této domněnce naskytla nejedna podstatná námitka: takto ale na rozumování u něho vůbec nedošlo, a v nitru jeho vedli slovo jen pobouření citové, čím dále tím hlasitěji a tím nepříjemněji. Pudil tedy nebyl na něj pro nic jiného rozezlen, než pro Albínu Tichou! Pudil tedy znal jeho jediné tajemství, netoliko věděl o jeho první lásce, ale měl i za to, že posud trvá. O tomto svém tajemství Čacký posavad ani živé duši nehlesnul: byloli tedy prozrazeno, prozradila je Albína. A prozrazeno bylo — bylo znesvěceno a zhanobeno. Albína se i nyní k němu chovala s přátelskou laskavostí: to byl klam, to byla farisejská škraboška, Albína se k němu vlídně tvářila, jen aby ho přiváděla do rozpaků, snad aby ho svedla k nějaké nerozvážnosti: v duchu dělala si z něho šašky, svému otci, Pudilovi a kdo ví komu ještě jinému všecko vypravovala, snad ba beze snadu desetkrát více přimýšlela! Pastor, Pudil i Albína tvořili proti němu jeden spolek; o pastorovi a Pudilovi nebylo mu to nic nového, avšak že ho slečna Tichá tak ošemetným spůsobem ošálila, to všecku duši jeho naplňovalo nejbolestnější trpkostí. Posavad byla před duchem jeho stála tak dobrá, čistá i vznešená — nyní se to všecko zvrhlo v nízkost, prohnanost a zlobu. Jediné růžové upomínky jeho mládí byly pokáleny, úctá, kterou k ní byl posud choval, proměnila se v ošklivost — v srdci jeho, které k ní samotné tak něžnými pocity poutáno bylo, vysoko vyšlehli plamenové pohoršení.

Vyskočil ze svého křesla, přistoupil ku skříni, od nížto klíček vždy u sebe nosil, otevřel zprudka, vyňal fotografie, které podnes patřily mezi jeho poklady, ani jedním pohledem na ně nepopatřil, alebrž zabaliv je do nejbližšího zbytečného papiru, strčil vše do kamen a podpálil sirkou.

Když plamen vyšlehnul a bílý papír vůčihledě v černý troud se obracel, vztýčil se náš hrdina v celé své výši, a zdálo se mu, že s něho spadla poslední jeho světská slabost. Nyní již neměl mu co vytýkati ani Pudil ani pastor ani jeho představený v lesknavé vlásence — nyní mu vlastní svědomí jeho dávalo nejchvalnější svědectví. Kdy by v ten okamžik byla vstoupila Albína Tichá se svým nejluznějším úsměvem, byl by se jí s mrazivou chladností postavil, byl by se jí docela jiným člověkem okázal než posavad, byl by jí strhl klamnou škrabošku, byl by ji zdrtil!

Tak dobyl v sobě samém velikého vítězství — ale síla jeho byla při tom vyčerpána. Ruce i nohy se mu chvěly, srdce v něm bušilo a dech mu nestačoval. Usednul opět a chtěje se vnutiti v jiné myšlenky, zadíval se do jakési knihy. Za několik minut spozoroval, že zrakové jeho přeběhli písmeny několika řádek ale že hlava jeho nic neví o tom, co četli. Odstrčil knihu avšak váhal ohlednouti se: bylo mu, jako by za jeho zády stály dvě příšerné bytosti čekajíce, až se obrátí, aby jej utkaly svými výčitkami. Jedna z nich byla skříň, ze které zmizelo několik obrázků, druhá z nich byla kamna, ve kterých přibyla špetka lehýnkého popele. Čacký pojednou cítil, že co v této hodině vykonal, byl skutek násilnický, urvalý, v jakémsi vášnivém opojení spáchaný — skutek zrovna krvavý. Bezděky pohlednul po očku na svou pravici, zdali neokrvavěla, nezčernala aneb jiné stopy svého násilnictví nepodržela. A nad kým se tolik zapomněl? Předně nad sebou samým: sraziltě vlastní rukou ze své minulosti onen květ, na němž nebylo poskvrny, v němž nebylo jedu, v němž nebylo sprostoty. Za druhé nad Albínou Tichou; sobě ublížil, jí ukřivdil. Před malou chvílí aspoň v myšlenkách byl k ní nespravedlivý, tvrdý, urputný; teď zas mu již vnitřní soud pravil, že si takové křivdy od něho nikdy nezasloužila, nechať zdání jakkoliv proti ní svědčilo. Vstoupila mu náhle živě na oči, avšak kolem rtů jejích nebyl rozložen luzný úsměv nýbrž těžké hoře a z očí jejích volně kanula slza za slzou. Tak byl ji naposledy viděl a musil v uleknutém duchu zvolati: „Onať nešťastná!“ Tehdy netušila, že by ji vidělo jiné oko mimo oko božské, tehdy spatřoval její pravou tvář beze vší škrabošky. Jak snadno dnes zapomněl, co tehdy mimo vůli její poznal, že její srdce čímsi tajně trpí. Tak ji teď viděl před sebou zase, i bylo mu, jako by on svým skutkem byl na její tvář vepsal to hoře a z očí jejích vynutil ty slze.

A přece zas musil sobě říci, že to Pudil *o ní* rozmlouval, že je dcerou pastorovou. Jak ale, jestli teď už o Pudilovi slyšeti nechtěla? jestli ji otec do něho nutil? Dalo se vůbec mysliti, že by Pudil pro ni byl vhodným ženichem? Do nejdelší smrti ne! Mohl býti nějaký její Lamželezo, mohl býti šaškem jejího dvora, nikoli však pánem jejího srdce. Snad odtud vyplývalo její neštěstí . . .

Čacký puzen vnitřním nepokojem opět povstal. Ačkoliv se v pokoji na pohled nic nezměnilo, jemu zdála se v něm býti pravá spousta. Nemohl snésti pohledu na onu skříň, kde nebylo více žádných fotografií pečlivě ukrývaných, od níž teď nemusil nikdy více bráti k sobě klíč: — cítil se tu jako v mučírně, i kvapil z té neblahé samoty ku svým hostům.

Dobře učinil. Slečna Johana měla bystrý vzhled — v tu chvíli znamenala, že velebníčkovi odpočinkem tak málo bylo zpomoženo jako prvé její veselostí: ba teprv bylo patrno, jak jest přepadlý. Johana byla dobrou vychovatelkou, a to jest ve mnohých případech tolik, jako dobrou lékařkou. Brzy vypozorovala, že Čackého, jenž byl samá dobrota, cosi hlodá, s čím se pečlivě skrývá. Navrhla, aby sobě všichni vyšli ven, že nyní pod střechou bez toho nesnadno vydržeti, hleděla jej rozptýliti a pobaviti a nepozorovaně vyzkoumati, jaké as povahy jest břímě, jež ho tlačí.

Baviti uměla až milo. Čackému bylo jako ve kraji, nad nímžto se dlouho černá obloha klenula, až pojednou skrze nevlídné chmury pronikne jasný pruh zlatých paprsků, doletí k zemi a čeho se na ní dotkne, vše oživuje, skvěje se a směje: — takovým pruhem zlatého světla byl hovor Johanin, volně letěl se předmětu na předmět a každému dodával zvláštního půvabu. Hlavní věcí bylo, že všechen hovor její oduševňovala upřímná srdečnost k Čackému. Poněvadž paní kasírová cele svými dětmi zaujata byla, rozmlouvali velebníček a stará slečna jen mezi sebou. Čackému bylo brzy mnohem volněji; žehnal v duchu své společnici, že mu poskytuje úlevu, a pomýšlel už i na to, že by mohl na ní vyzvěděti, co jí o Pudilovi známo. Několikrát mu první ostýchavá otázka jižjiž na jazyk sedala, však přese rty ji dostati bylo nesnadno — až byla pojednou docela zaplašena. Příčina toho také souvisela s Pudilem.

Tento přesvědčiv se, že v Bukové nehoří aniž jiné neštěstí se nestalo, vyšel opět za ves, ale opačnou stranou, i podniknul prazvláštní cestu. Aspoň desetkrát změnil její směr; tajemství její spočívalo v tom, že se chtěl dostati docela jinam, než kam z počátku směřoval. Aby pravý úmysl svůj zakryl, volil netoliko dalekou zacházku ale namnoze jen se kradl a plížil jak hotový zákeřník.

Potem se zalívaje octnul se posléze na svém místě. A to bylo proti lázenskému domu ve křovinách, pokrývajících jednu část návrší, na kterém i kaplička stála. Ačkoliv byl na číhané, přece ručnici svou docela odložil; a poněvadž měl dosti času ale neměl co jiného dělati, ba nesměl ani sebou pohnouti, pustil se sám s sebou v duchu do rozmluvy.

„Ani orlí oko by mne tady nevypátralo — když ona o to místo zrakem zavadí, nemá ani nejmenší potuchy, kdo se tu skrývá. Kdy by to tak věděla! Kdy by si tak maní sem vyšla a ztichounka se za mne přiloudila a pěkně se na to dívala, kterak muž, jenžto jí veřejně nejvzdorovitější vzdory vyvádí, zde jako ježek schoulen jest a oči sobě potrhati může, jen aby zahlednul její tvář neb aspoň její prst neb aspoň její rukáv neb aspoň její stín! U všech rohatých čertů, že jest mi toho potřeba! Kdy bych ji byl jinak našel, kdy bych byl mohl povolit své radosti, podat jí svou ruku, sevřít ji do své náruče — — tisíc láter! Já se z toho naposled přec jen do pravdy zblázním!“

Čtenář již uhodnul, že se Pudil z úkrytu svého díval do oken paní Potocké. Když se tam chvíli nic neukazovalo, počal svůj druhý monolog.

„Mohl bych se věru stydět! Jeli pak ve mně ještě něco mužného anebo jsem již učiněná baba? Co pak tady vlastně chci? Dělat se neskonale směšným! Zdravý rozum jen jedno káže: abych tady nechal vší komedie a jechal co nejspěšněji na svatou Rus, pěstoval tam do smrti pšenici a konopí, i smál se do smrti hloupostem, které jsem tady vyváděl!“

Škubnul sebou, jako by chtěl vyskočit, ale neučinil více, nežli že si rukama vjel do vlasů.

„Kdy bych jen ji byl neviděl!“ spustil do třetice. „Kdy bych jen byl nezvěděl, že je zase svobodná! Na Rus dojeti, o to je hej!

Ale zas tam nemíti stání, zas se potloukati od Oděsy do Archangelska, od Dněpru až k Obi a všudy s sebou nosit zas ten starý obrázek! Ó ten osudný obrázek! — Přišla!“

Zahledl v pokoji postavu paní Potocké; však sotva se mu před očima kmitla, již zmizela zase.

„Je smutná — tuze smutná,“ mluvil k sobě Pudil, ačkoli — mámeli pravdu vyzraditi — tváře vdoviny hrubě ani neshlednul. „Je vidět, že ji to hlode. Ale já nemohl jinak — já nemohl býti dost přísným!“

Po nějaké chvilce pokračoval: „Ano, má přísnost byla docela na místě. Ale přísnost nesmí se státi tvrdostí. Musil jsem ji potrestat — ale nesmím ji zlomit. A snad bylo by už na čase, abych jí dal na srozuměnou, že nejsem kat, že nejsem kámen, že se mohu obměkčit, že dovedu býti velkomyslným, že jsem schopen přijmouti ji na milost.“

Paní Potocká se opět ukázala v pokoji.

„Což pak dnes nebude šít?“ ptal se náš myslivec. „Hezky tiše u okna — to jí nejlépe sluší. Při tom jí, trvám, nejspíš přicházejí kající myšlenky. Ne — dnes si tu dlouho neodpočinu: ona odchází.“

Vdovička si před zrcadlem dávala klobouk na hlavu.

„Na mou duši,“ tvrdil sobě Pudil — „ona už hledí lítostně, že to člověku srdce projímá. Snad jsem byl přec jen příliš krutým.“

Paní Mína vstoupila do okna, aby je před odchodem zavřela; před prudkým světlem venkovským maličko přimhouřila oči.

„Žádná klášternice nepohlíží do krásného božího světa okem zachmuřenějším,“ šeptal si Pudil. „Je čas, tuto tvářičku zase ozářit. Je čas, počít s milostí.“

Po nějaké minutě vyšla mladá paní z domu i dala se v stranu panského dvora. Pudil opustil svou zálohu a po nových jen že menších oklikách spěchal nazpátek takovým spůsobem, že mohl paní Míně jako náhodou přicházeti vstříc. Tu ona pojednou uhnula v levo a místo ke dvoru zaměřila v stranu zámeckou. Pudil, nechtělli milost, k nížto byl odhodlán, donesti do lázní, pod okna, do kterých se před chvilkou díval, musil bez dlouhého rozmýšlení učiniti nový smělý obrat a zostra vykročiti. Ve zdejších hájích bylo na štěstí možno takový pochod provesti, aniž by to bylo příliš okaté.

Jestliže se kající vdovička modlila, mohla sotva odříkati více nežli pouhý otčenáš, když kde se vzal tu se vzal vedle její cesty mysliveček — mysliveček dobrých šest stop vysoký a přiměřeně ramenatý. Při těchto svých rozměrech mohl se dobře naditi, že ho krasavice nepřehledne, zvláště proto, že nekráčela v zamyšlení nýbrž docela bystře kolem sebe pohlížela. Však podivná věc — před samým takořka jeho nosem ale na druhé straně cesty spozorovala i utrhla paní Potocká drobnou jahůdku: myslivečka nespozorovala!

Nemělli opět zůstati samoten se svojí milostí, musil na sebe jiným spůsobem obrátit její pozornost. Přestoupil z nohy na nohu. Ona si toho nevšimla. Ohnal se rukou, jako by mouchu zaplašoval, i zaševelil při tom větví: ona toho nedbala. Nyní bylo třeba jednati se vší rozhodností.

„Dobré odpoledne, milostivá paní,“ pozdvihnul Pudil hlasu svého smekaje a ukláněje se.

Ona se na něj neohledla i neodpověděla.

„Už mě neznáte?“ ptal se on.

Ona šla mimo něj zrovna tak, jako by stál i mluvil sto mil od ní daleko.

„Nechcete mě slyšeti?“

Věru — nechtěla!

„Nemáte pro mne ani pohledu?“

Pohledla na něj po prvé — ale ani ne tak na něj jako spíše na špičku jeho boty — to však postačovalo, aby najisto věděl, že její pohled srší hněvivé blesky. Že ale jednou již k milosti byl odhodlán, nedal se odstrašiti.

„Nemáte pro mne ani slova?“ promluvil k ní poznovu.

A ona teď i hubinku svou pootevřela.

„Mám pro vás slovo,“ pravila tiše a dosti lhostejně — „však jen jedno slovo, první a poslední: vyprosím si, abyste mi nikdy více do cesty nevstupoval, abyste nikdy více neopakoval pokus se mnou mluviti!“

Kteréhož beránka by tak neočekávaná, tak určitá žádost nepopudila?

„Hezky mluvíte s dávným přítelem,“ podotknul mysliveček, v jehož statečné tváři se za tu minutku snad všecky barvy vystřídaly.

„Vy neznáte mne — já neznám vás. A dost!“ odvětila vdovička tak nenuceně, jako by pravila, že je dnes horko aneb že tu mateří douška líbezně zavání. Hned potom brala se svou cestou dále majíc hlavinku vztýčenou, jako by jí na skřivánkovi pod oblohou zpívajícím stokrát více záleželo, nežli na všech Pudilech tohoto světa. Po smutku, po lítosti, po kajicnosti už ani mysliveček žádné stopy na ní neviděl.

Stoje pořád na jednom místě jako přimrazen neodvracel od krasavice očí, ačkoliv hrubě nedoufal, že by snad se vrátila aneb uchystanou milost přijala, i kdy by ji za ní donesl. Neučinila od něho ještě ani sto krůčků, když se o něco výše na cestě před ní z háje na pravo objevili páter Čacký, slečna Johana a hnedle za nimi paní kasírová se svými dětmi. Mína k nim s patrnou radostí pospíchala, potřásala rukou Johaně, farářovi i jeho sestře.

„Štěstí, že vás potkávám,“ slyšel ji Pudil ještě mluviti. „Však jsem chtěla jít na faru.“

V nejbližší chvilce dali se zas do háje pěšinou na levo.

Čacký se paní Potocké potají poněkud zalekl a sice jen proto, že se mu hlavou mihla myšlenka: „Mohla by tu s ní také slečna Tichá být! . . .“ Když tu slečny Tiché nebylo, upokojil se. O Pudilovi ovšem hovor začínati již nebylo možno. Ale on myslil na něj dále — myslil si ho na Habrovské faře, naproti němu satanskou tvář pastorovu a v pozadí za nimi smutkem zastřené líčko Albínino . . . .

Jest už čas, abychom se také my na Habrovskou faru podívali.

XXIX.

Tou asi dobou přicházel pastor Svoboda domů z nějaké obecní porady. Tvář jeho byla rozpálena i uzarděna, však neměla zhola nic satanského do sebe, nýbrž prozrazovala dobromyslnou starostlivost. Sivé jeho oči byly velmi bystré a mohly dobře náležeti hloubavému pozorovateli aneb člověku lišákovi: ale pastor nebyl ani jedním ani druhým; na myslitele byl trochu pohodlný, na chytráka byl prost špekulace a lsti. V pravdě jeho bystré oko bylo zrcadlem ducha jasného a veselého.

Fara jeho byla starý pouze přízemní dům s řídkými malými okny, na němž nebylo jiné zvláštnosti, nežli že byl na poledne, na východ i na západ až po střechu hustou zelení obrostlý. K tomu jej se všech stran obklopovala zahrádka, která jen proti síňce rozdělena byla jediným vchodem do domu. Stavení toto nebylo ani valně úhledné ani příliš pohodlné; ale pastor Svoboda nebyl by je vyměnil ani za nejnádhernější a nejprostornější palác. Nejednou mohl se přestěhovati na jiné výhodnější místo, o které mnozí mezi sebou závodili a které by jeho bylo neminulo: však on se nikdy jinam nehlásil a na každé vybídnutí shora vždy bez rozpaků odpověděl záporně.

Kdež by se on byl mohl s touto farou rozloučiti! Celým svým životem byl k ní připoután. Byl rodilý Habrovan i býval z rodiště svého toliko vzdálen, pokud toho jeho studie vyžadovaly; ale i tu se mu po něm stýskalo, jak přišel po prázdninách do města, zas už počítával dni, po jichž uplynutí se opět ve své milé domovině octne. Jestliže to činil co chlapec, touha jeho po domově se pak ještě zmnohonásobila, když co mladý muž v Habrové měl svou lásku. Vyvolená srdce jeho byla dcerou tehdejšího pastora, jenžto byl jeho skutečným duchovním otcem, zejmena pak i tu zásluhu měl, že Svoboda od rodičů svých poslán byl na studie. Po celou řadu let soustřeďovala v sobě Habrovská fara všecku poesii, jížto jeho mladistvé srdce schopno bylo. Rovněž bylo mu souzeno, aby táž fara byla jevištěm vší poesie, kterou mužný život jeho v sobě obsahoval. Tichá i šťastná byla jeho láska, a když jej s vyvolenou jeho věčný svazek spojil, tiché a šťastné bylo jejich manželství, tím zajisté šťastnější, že Svoboda po smrti svého tchána sám Habrovskou faru obdržel.

Síňkou bylo obydlí farské rozděleno na dvě skoro stejné polovice. Pastor obrátil se na pravo; tam měl svou knihovnu, tam pracoval a úřadoval, tam si chodil zakouřit, když nemohl s dýmkou pod širé nebe a ženské svoje kouřem obtěžovati nechtěl. Jak tam nyní vstoupil, padl zrak jeho ihned otevřeným oknem na zahrádku, kdež mezi květinami starší dcera jeho se otáčela. A zrak jeho zůstal na ní drahně okamžiků jako přikouzlen. Potom v zamyšlení mimoděk hlavou potřásl.

„Jest jí tady přece jenom těsno,“ řekl k sobě a obrátil se k svému psacímu stolku, jako by tam honem cosi důležitého vykonati měl. Sáhl do papírů, podržel jeden v ruce, však nepřečetl z něho ani písmeny, otočil opět hlavu po své dceři a potají pozoroval každý rys jejího obličeje.

„Ona tu není více doma,“ zahučel skrze zuby, otočil zase hlavu ke stolu, odhodil papír a chopil se jiného. „Ona už není naše . . .“

Toto pomyšlení mu patrně bylo bolestné. Hleděl je zapuditi, hrabal se horlivě v papírech a jeden konečně do opravdy chtěl čísti.

Byl to přípis od jeho duchovního představeného, ve kterém jej tento upozorňoval, že založením fary Bukovské katolicismus v těchto místech útočně vystupuje, a důtklivě od něho požadoval, aby měl na to péči a se zdvojenou horlivostí o upevnění pravdy evangelické v končinách těch se zasazoval. Na faru Bukovskou že dosazen jest člověk nebezpečný, odhodlaný všecko podniknouti, čím by evangelickému ovčinci škodu způsobil; — pastorovi dávalo se na uváženou, zdali by sobě za spolupracovníka na vinici páně neměl přibrati vikáře. Přípis byl hojně citáty z písem svatých protkán, obsahoval mnohé pochvalné slovo o pastorově způsobilosti a působnosti v úřadě: přece však tomuto byl jen hořkým kalichem. Dal na něj docela stručnou odpověď, ve které nebylo pražádného citátu: že si všecko sám bere na starost a že také za všecko ručí. Brzy potom přítel jeho, jenž měl obcování s jeho představeným, důvěrně jemu z města psal, kterak nad jeho úsečnou odpovědí otvírali oči, a že by dobře udělal, kdy by ty pány nějakým lichotivějším přípisem zase uchlácholil. Svoboda ani tohoto přítele neuposlechnul ani mu za sdělení jeho nepoděkoval.

„Který ďas mi pořád tento papír strká do ruky!“ zabručel nyní mrzutě. „Kolikrát jsem již tuto úřední perlu uschoval, a zase vždycky jako živá z úkrytu vyleze!“

Odhodil arch na stůl a šel rovnou cestou k oknu, jež vedlo do zahrádky.

„Sama, Pavluško, sama?“ ptal se dcery přívětivě sice ale zároveň jaksi vytýkavě.

„Jsem u vyhnanství,“ zasmála se ona — avšak na otce žertovné to slovo nepůsobilo vesele. „Matinka s Pepičkou chystají svačinu, a mne prostě z kuchyně vypudily. Dědeček dříme, a ty jsi odešel —“

„Však jsem hned u tebe,“ vskočil jí do řeči pastor. „Jenom se dříve převleknouti musím.“

Dcera usmívavě posvědčila, a když otec od okna odstoupil, hleděla si dále květin.

Ještě nebyl pastor s převlékáním docela hotov, když se venku ozvaly dlouhé hřmotné kroky a hned potom silné zaklepání na dvéře. A ještě pastor nevyřknul své „Vejděte,“ když se už do dveří hnal Pudil. Byly tak nízké, že se musil sehnouti; však nesehnul se dost nízko i vrazil hlavou tak silně do dřeva, až celá stěna tiše zaduněla. Na to ostatně pranic nedbal; na tváři jeho bylo zřetelně čísti, že duch jeho jinou věcí jest mocně zaujat.

„Něco se stalo,“ zvolal pastor pohlednuv na tuto tvář.

„Stalo se, stalo. Už je po všem.“

Pastor nastrčil mu rychle stolici.

„Sedněte! Sedněte a mluvte!“

Pudil nesednul ale mluvil: „Je docela v jeho moci.“

„Kdo?“ ptal se pastor. „Armáda?“

„Což armáda — Mína.“

„Paní Potocká?“

„Je docela v pařátech toho černého ptáka!“

Pastor patrně očekával jinou novinu.

„Ale víteli pak,“ podotknul, „že sem Prusové ještě dnes mohou dorazit?“

„Vím, nevím. Poroučím to bohu —: ale jí nemohu ani jemu poručit.“

„A že je náš mladý hrabě mrtev, to jste slyšel?“

„Já ani dvakrát jistě nevím,“ odtušil Pudil, „že máte nějakého hraběte, mladého či starého. Přál bych si, abych raději byl mrtev sám.“

Pastor viděl, že hosta svého od toho jednoho předmětu stěží dostane.

„Vyť mluvíte,“ pravil, „jako by vás byla zase posedla stará myšlenka: klášter nebo rybník. Povězte, co nového se vám namanulo?“

„Mluvil jsem s ním a mluvil jsem s ní —“

„Po dobrém?“

„Jako svatý. Žádný svatý by nebyl mírnější. Jemu jsem všechno vyložil hned od Adama, ukázal jsem mu, jaké k ní mám právo a jak ji mám rád, žádal jsem ho, aby se mně v cestu nestavěl, nemámli mu krk zakroutit.“

„A on?“

„On ani muk. Potom jsem šel k ní, vyhostil jsem všechen hněv, hodlal jsem jí říci, že na všechno milerád zapomenu, jen když mi slíbí, že na toho střízlíka už do smrti myslit nebude. Začal jsem na ni laskavě, a věřte, kdy by se na mne jen byla usmála, byl bych jí padl k nohám a objímal ji kolena. Však víte co mně udělala? čím moje překypující srdce odměnila? Řekla mi, abych se jí klidil s očí, abych se jí víceкráte neukazoval, že mě nezná — i basta!“

„To je ovšem zle.“

„Ale je to ještě to nejmenší!“ zvolal Pudil. „Co následovalo, bylo teprv krásné. Jako na zavolání vyskytnul se tu milý pátýrek — a ona ode mne rovnou cestou k němu, takořka jemu do náručí! Kdy by náhodou s ním nebyly šly jiné, snad by se s ním na místě byla líbala! To se snad ještě žádnému zamilovanému blázna pod sluncem nepřihodilo, jen mně!“

„Nebude to docela tak, jak mi povídáte,“ namítal pastor. „Paní Potocká je přece tak rozvážná ženština —“

„Vy mně nevěříte!“ vzkřiknul Pudil. „Vy myslíte, že vše bylo jen tak žert? Pravím vám, že to šlo proklatě do pravdy — tak do pravdy, že jsem chopil tuto ručnici a natáhnul kohoutek. Ještě jeden okamžik, a ten žert byl by pravdou krvavou!“

Pastor před Pudilem na dva kroky ucouvnul a v ustrnutí patřil na rozvášněný obličej jeho.

„Jak že!“ řekl nevěře sluchu svému. „Vy byste byl chtěl — —“

„Byl bych jej v tu chvíli zastřelil, kdy bych byl měl pevnou ruku — kdy bych se byl neobával, že koule zasáhne v té skupině nevinného.“

„Pane!“ zvolal pastor. „Co mi to povídáte?“

„Povídám vám svatou božskou pravdu.“

„Svatou? Božskou?! Hanebný zločin mi vypravujete!“

„Zpovídám se vám,“ řekl upřímně Pudil, který výbuchem pastorova hněvu zas rychle ochladal a krotnul.

„Mně? Kterak přicházím já k té cti, abyste se mně zpovídal? Nevíte, kdo jsem? Takové vyznání, pane, ani u katolíka nepatří se do zpovědnice nýbrž do kriminálu: jak vám může připadnout, abyste rozhřešení vražedných úmyslův hledal u mne?!“

„Jen mě vypeskujte,“ ozval se Pudil. „Jestliže vy mně hlavu nenapravíte, není mně pomoci.“

Pastor přeměřil prudkým krokem pokoj, pohleděl Pudilovi do tváře a opět přešel sem i tam.

„Pane“, promluvil potom, „byl jste mi úplně cizím člověkem, a já se k vám zachoval přátelsky.“

„Prokázal jste mi velikou ochotu a lidumilnost,“ svědčil živě Pudil. „Učinil jste mi vzácné dobrodiní, a já vám vždycky ze srdce budu vděčen.“

„Co jsem činil, činil jsem v té víře, že jste dobrý člověk, že jste paní Potocké hoden, že s vámi může býti šťastna, když tak ohnivou lásku k ní v srdci chováte —“

„Bůh je můj svědek, že bych ji chtěl učiniti nejšťastnější ženou!“

„Že byste chtěl!“ rozkřikl se Svoboda. „Co je po takovém chtění, když schází už jen vlas, abyste lidi v její společnosti a snad ji samu vraždil! Pane, já jsem se ve vás mýlil — vy jste člověk zlý, co jmenujete láskou, je surová divokost, kterou byste žádnou ženštinu neoblažil! Paní Mína by nejméně s vámi byla šťastna, a já lituju, že jsem vás v tom podporoval, abyste si přízně její dobyti mohl. Bůh jí dal dobré vnuknutí, že vás odmrštila!“

„Raději tedy ať se z její přízně těší Innonenc Valerián Čacký sám jediný?“ ptal se s komickou žalostivostí Pudil.

Nad touto námitkou se pastor na okamžik pozastavil; avšak potom pohodiv hlavou důrazně odpověděl: „To je teď už jenom její věc! Já nyní nemohu než vyzvati vás, abyste bez prodlení odtud odešel! Lidé vídali vás u mne, z každého vašeho nerozvážného činu by též na mne padla zodpovědnost. Jak vás nyní znám, neměl bych pokojné chvíle, pokud byste meškal na blízku, musil bych vás hlídat, abyste někomu neublížil. Prosím, nečiňte mi dalších nepříjemností, odejděte hned z tohoto kraje — čím dál tím líp!“

Pudil při jeho řeči jen hlavou pokyvoval.

„Tato ručnice je Hubáčkova?“ obrátil pastor náhle rozmluvu. „Dejte ji sem, nechte ji tady. Neměl jste ji nikdy dostat do rukou — Spasiteli! Už na ní mohla lpíti lidská krev!“

Pudil dal si zbraň bez odporu odebrati.

„Váš hněv je docela spravedlivý,“ řekl. „Já ho zasloužil, dobře to vím. Teprvé dnes tomu rozumím, co už prastarý básník vyslovil: Video meliora proboque, deteriora sequor — rozumím, že jednám převráceně, ale nemohu si sám s sebou pomoci. Doufal jsem, že se vám za vaši přátelskou ochotu a podporu lépe odměním: ale cokoliv tady doufám, jistě se mi toho vydaří opak. Podrobím se vašemu soudu, odejdu odsud bez meškání — ale bojím se, že to bude málo platno.“

„Málo platno?“ opakoval pastor, na kterého poslední řeč Pudilova zase příjemný dojem učinila.

„Málo platno,“ dotvrzoval on. „Já zajedu do ciziny, ale — já to tam nevydržím.“

„Co nevydržíte?“

„Zas mě to požene jenom sem — já se budu darmo bránit — zas se navrátím. Už nyní to v sobě cítím: jak pak teprv, až budu vzdálen!“

Poznovu rozhorlil se pastor.

„Žádné dítě nemůže mluvit rozmazleněji! A vy přece nejste už žádné děcko. Špatně vám to sluší!“

„Je to šeredné,“ svědčil upřímně Pudil. „Ale je to pravda.“

„Člověče, takový jste silák — chcete býti ničemnou hračkou své vlastní vášně?“

„Bůh uvaruj — nechci! Rád bych se bránil, ale nevím jak. Dost se na sebe hněvám, ale hračkou jakési neviditelné moci přec jen zůstávám. Byloli komu kdy uděláno, jsem to já. Kdo by mě z toho vyhojil, kdo by ze mne navždycky vyčaroval lásku k té ženštině: hned se mu zapíšu do služby tělem i duší na rok, na tři léta, na sedm let! Jenom mně o nějakém prostředku neb o nějakém takovém čaroději povězte.“

Pastor se na něj podíval jako člověk, který na pošetilé námitky už ani odpovědi nemá. Scházelo maličko, a byli by se oba v největším rozladění rozešli. Tu se na zahrádce u samého okna objevila Albína Tichá.

Oba pánové byli překvapeni; kdykoli spolu měli jednání, umělkyně ze všech domácích nejvíce se ustraňovala; mimo to nyní oba hned pochopili, že jejich rozmluva neděla se beze svědků. I pastor v rozohnění na dceru v zahrádce dočista byl zapomněl.

„Odpusťte,“ promluvila líbezná dáma, poděkovavši Pudilovi za hluboké, uctivé poklony — „odpusťte, že se mísím do hovoru vašeho. Poněvadž jste tu tak hlasitě rokovali, zvěděla jsem bezděky vaše tajemství — a poněvadž se jedná o paní Potockou, která jest mně milou přítelkyní, nezazlete mi, prosím, že vše to ve mně budí živé účastenství.“

Pastor se v pochybnostech díval s Pudila na dceru; avšak do Pudila vjel jakýs nový duch, obličej se mu vyjasnil, oči se mu rozveselily.

„Ó slečno,“ řekl s velikým respektem ale i s velikou vřelostí. „Kdož by vám mohl zazliti!“

„Kdy bych v celé té věci měla jasný náhled,“ dí ona a řeč její byla jako tichý zpěv — „mohla bych snad také něco učiniti, mohla bych snad podniknouti nějaké zprostředkování.“

Pudilem to trhlo, že div do výšky nevyskočil.

„Vás mi bůh posílá, slečno!“ zvolal. „Vy mne vysvobodíte, vy všecko napravíte!“

„Ráda bych,“ dí Albína s úsměvem. „Však musíte mi dovoliti, abych se vás otázala na některé věci, ježto jsou mně temny.“

„Na cokoliv se mne otážete,“ sliboval Pudil, „o všem vám vyznám nejčistší pravdu.“

Slečna složila ruce na okno a naklonila se přes ně poprsím dovnitř. Byl to roztomilý obraz, k němuž okno tvořilo rámec.

„Víte jistě," tázala se, „že vás paní Potocká kdy milovala?"

„Kterak bych nevěděl! Vždyť mně to sama řekla!"

„A víte také jistě, že jest nyní komusi jinému nakloněna? že jest mezi ní a jistým pánem milostný poměr?"

„To mi sice zrovna sama neřekla, však nebylo toho potřebí — nazbyt důkladně jsem se o tom přesvědčil."

„Smím věděti, jakým spůsobem?"

„Když jsem onehdy po dlahné době opět do Bukové přišel," jal se Pudil vypravovati, „vidím novou faru, ptám se po faráři, slyším známé jmeno — ale teď zrovna prý je velebníček v panském dvoře a zajisté prý tam zůstane do noci. Kostelník byl ochoten, mě za ním dovesti. Po cestě ptám se ho žertem, proč páter Čacký zůstává bez hospodyně, zdali snad žádná k němu jíti nechce. — ‚To tak,‘ odpovídá mi, ‚nechce! Ten by si teprv mohl vybrat! A nejen tak obyčejnou, sprostou: náš vašnostpán jest velice milování hodný a mohl by míti třeba dámu.‘ — Jářku: ‚Starou?‘ — ‚Ne, mladici!‘ — ‚Ale chudou?‘ — ‚Toto, bohačku!‘ — ‚Nejspíš nějakého škarohlída?‘ — ‚Chraň pán bůh: krasavici, krev a mléko!‘ — Myslím sobě, že starý tlachal mi chce věšeti bulíky na nos; i zavedl jsem řeč na něco jiného, a za chvílinku jako by nic ptám se po lázenském pánovi. Toho si měla Míninka vzít, když jsem tady váhal mezi theologií a rybníkem. Co slyším? Lázenský pán je dávno mrtev, Míninka byla s ním na jeho smrtelném loži oddána, je vdovou, je svobodná. Ano, jeli pak skutečně svobodná? Počnu na starém znova vyzvídati. Ptám se, kdo k paní Potocké dochází? — ‚Mysliteli jako na námluvy, to tak dalece nikdo. Ona sama se málo doma zdrží.‘ — ‚Nu a kde pak bývá?‘ — ‚Bývá ku příkladu u správců ve dvoře — nebo ku příkladu na naší faře,‘ — a při tom se kostelník tuze chytrácky ušklíbnul. Mně jako by ve všech žilách najednou vyšlehnul plamen — hnedle bych byl ruku napřáhl, abych dědkovi ten úšklebek rázem s tváře smazal. Však nesměl jsem se prozraditi. Ptám se, zdali snad lázenská paní ženichův míti nechce? Dost prý možná. Konečně vytasím se s otázkou, že ona přece není tou mladicí, bohačkou a krasavicí, o které před tím hovořil? Dědek ušklíbnul se znova i odseknul: ‚Když ne, tak ne.‘ — A tu jsem teprv měl co dělat, abych svůj hněv ukrotil — neboť zřetelněji ten starý hlupák žádným jiným slovem pověděti nemohl, co mi bylo tak nepříjemno slyšet. Bylo již temno a jen tím jsem mohl své rozezlení ukryti. Když kostelník mně takovou zprávu o svém faráři podává, bez všelikého nucení a lákání, to již musí být pravda!"

„A jiných důkazů nemáte?" ptala se krásná vyslýchačka.

„Ó — důkazů mám požehnanou úrodu: plné plívně v stodole a ještě venku veliký stoh!" mluvil horlivě Pudil — avšak maje povídati dále vůčihledě se zarazil.

„Nuže?" ptala se slečna.

„Vysmějete se mi," počal Pudil zdráhavě. „Moje dobrodružství není valně hrdinského spůsobu. Když mě kostelník ke dvoru dovedl a zrovna mi osvětlená okna ukázal, kde prý vašnostpán ve společnosti

sedí: propustil jsem ho, jako bych už sám k Innocenci Valerianu Čackému dojíti chtěl; vlastně jsem tak učinil, poněvadž mi už dříve řekl, paní Potocká že dojista je také u správců. Chtěl jsem ji dříve vidět, nežli se doví o mém příchodu — musil jsem ji vidět hned v tu chvíli, třeba bych byl měl na půdu vlézt a ve stropě si díru vyvrtat anebo se komínem dostat do kamen."

Slečna se zasmála a pastorův pohled mluvil: „Jeli pak to řeč rozumného člověka!"

„Volil jsem ostatně zcela jednoduchou cestu: přeskočil jsem přes plot do zahrady a vylezl na velikou hrušku. Za tmy šlo to velmi snadno. S hrušky viděl jsem do pokoje, viděl jsem společnost, viděl jsem Míninku. Nikdy se divák z pohodlnější lože nedíval na jeviště. Nikdy se divákovi lépe nelíbilo, co viděl! Obrázek, který jsem po léta v hlavě nosil, vyskočil mi odtamtud docela podobně jako Jovišovi Minerva, žil před mýma očima a byl tak líbezný, že mi srdce v těle tálo jako jarní sníh, že jsem byl blízek nějaké Ovidiovské metamorfose: v jednu chvíli jsem se už zrovna cítil veverkou i chtěl jsem s větvičky na větvičku skákati až do pokoje a jí na rameno — pak jsem si připadal co slavíček i chtělo se mi ve sluch její sladce zaklokotat — i byl bych si žádal, aby se večer v této spůsobě prodloužil třeba na sto let, jen kdy by hrušky kolem mne bývaly už k jídlu, neboť mě docela prosaický hlad z mé rozkoše vyrušoval. Přišel konec mého divadla a ten mi všecku posavadní slast najednou v pelyněk a utrejch obrátil. Všichni se rozcházeli, a milá Míninka dala se do líbání — líbala jen jednoho, však líbala ho hned dvakrát po sobě."

„Tajně?" ptala se Albína.

„To by bylo ještě ušlo!"

„Tedy před svědky? To se mně zdá velmi polehčující okolností."

„Kterak polehčující?! Líbali se veřejně před domácími, kterým to patrně bylo docela v pořádku — líbali se jako lidé, u kterých se to už samo sebou rozumí — líbali se jako snoubenci, kteří se už zejtra mají líbat jakožto manželé!"

Albína lehounce zavrtěla hlavou.

„A tím jste byl už přesvědčen?"

„Kdo pak by na mém místě nebyl přesvědčen? Avšak mělo se mi toho ještě více dostati. Na několik dní mě odtud odvedli s tím upřímným úmyslem, že mne po mém návratu do vlasti konopným obojkem vyznamenají. Dokazovali mně tak horlivě, že jsem vyzvědačem, a zacházeli se mnou tak přiměřeně tomuto náhledu, až jsem skoro sám o sobě pochybovati se jal, a snad bych jim konečně byl uvěřil, jak onen švec v komedii konečně uvěří, že byl v prince proměněn. Ale že by mě pověsili, toho jsem se nic nebál — nejen pro mou nevinnost ale zejmena proto, že — bylali ještě jaká spravedlnost ve světě — musil jsem přijíti sem nazpátek a ukázat se *jí* a dokázat jí, že také nade mnou pro jedno kvítí slunce nesvítí: slovem musil jsem si zjednat zadostučinění. I vrátil jsem se opravdu, usednul jsem jí zrovna na oči, dal jsem na sobě zřetelně znáti, že jsem ze své zamilované pošetilosti na dobro vyrostl, o ni že nedbám, že všecko vím. Očekával jsem, že to jí zatřese, ale na místě toho jsem viděl, jak daleko se už dostala

s černým panáčkem: nejen že se pořád kolem něho otáčela, nýbrž naposledy hezky hlasitě, abych to jistě slyšel, usoudila: ‚Doprovodíme velebníčka domů.‘ I stalo se — jeho doprovázela, já se na to musil dívat!“

Poněvadž se Albína pořád ještě nezdála překonána, Pudil konečně, pokud jen mu bylo možná, věrně vypravoval, jak se dnes odpoledne s paní Potockou setkal, co jí do slova řekl a jakou od ní dostal odpověď.

„Nuže, co tomu říkáte?“ ptal se pak slečny.

„Prozatím nic,“ pravila ona. „Dříve musím také druhou stranu slyšet. Ale tajit vám nemohu, že se mi podobá, jako byste se byl velice překvapil. Bojím se, abyste si nebyl teprvé svou vlastní vinou u paní Potocké všecko zkazil; neboť mělali vás v milé paměti, musilo jí vaše vystoupení zle ukřivdit: lásku, kterou byste si přál do srdce jí vštípit, snad jste vlastní rukou i s kořenem vyrval.“

Pudil zhurta napřáhl pravici.

„To bych byl tu ruku raději uťal!“

„Ba obávám se,“ dokládala slečna, „abyste si u paní Potocké sám více neuškodil, než by vám jakýkoli sok váš uškoditi dovedl.“

„Pak bych měl zamířit ne na Inocence Valeriana Čackého,“ zvolal Pudil, „nýbrž na svou vlastní nemodrou mozkovici!“

Pastora tento výslech dosti zajímal, však tím, že Pudil tak rozhodný náhled o své vlastní hlavě projevil, byla mu zábava zase pokažena: spěchal zastoupit jemu cestu k ručnici. Hned potom jemu sama jeho dcera připravila malé překvapení.

„A co myslíte,“ pravila k Pudilovi, „jaké má pan Čacký s paní Mínou záměry?“

On se na ni dosti hloupě podíval. Teprvé když otázku svou opakovala, odpověděl: „Myslím, že ty záměry nemohou býti příliš kalé.“

„A proč ne?“

Pudil na ni ještě ustrnuleji pohleděl.

„Já znám pana Čackého kolik let,“ pravila slečna, „znám ho jen co muže neúhonného, veskrze šlechetného: víte snad vy na něj nějakou nepravost? Jeli tomu tak, prosím, abyste mně nic netajil.“

Pudil nemohl upřený pohled slečnin déle snésti, sklopil oči k zemi, pozdvihl je na pastora, ale ten se zatím byl ku svému stolu obrátil.

„Neměl bych nic proti němu,“ řekl konečně Pudil, když slečna pohledem svým neúprosně zjevnou odpověď požadovala — „kdy by Mínince hlavu nemátl.“

„A z jaké příčiny jí asi hlavu mate?“ dí Albína. „Kdy by s ní chtěl šťasten být a ji šťastnou učinit, mohl byste mu to bráti za zlé? Nemá on k tomu právo jako jiný?“

„Právo?“ zvolal Pudil. „Vždyť on je kněz!“

„Můj otec je také kněz — a je přece nejlepší manžel a nejlepší otec.“

„Avšak *on* je kněz římský!“

„Jakž ale, kdy by se chtěl státi takovým knězem, jako je můj otec, aby mu nic nevadilo býti dobrým manželem?“

Pastor sebou při každé námitce dceřině nepokojně pohnul. V jeho očích byl Čacký katolickým přemrštěncem, jesuitským potměšilcem, zlomyslným a jizlivým člověkem, podrývačem a štváčem. Pastor miloval dobrou sousedskou vůli mezi lidmi, pokojný, veselý a pohodlný život: to vše mu Bukovský farář pohatil. Pastorovi protivili se vlastní spolubratří v úřadě, kteří měli v sobě ducha polemického — hádavost a vypínavost u věcech náboženských měl zrovna v nenávisti, lepším křesťanem byl mu ten, kdo k jinověrcům vůkol sebe osvědčoval více snášelivosti a ke všem lidem bez rozdílu více dobroty a lásky. Však právě z těchto příčin jemu Čacký více pobuřoval žluč než po dlahná léta kterýkoliv jiný člověk.

A tu najednou od své vlastní dcery slyší jeho vrchovatou chválu. Rozumí se, když Pavluše zas jednou do lůna rodiny své zavítala, že nic jí nemluvili o podobných věcech, jako byly šrůtky mezi pastorem a Čackým; všichni ji milovali, všem byla vzácná, všichni měli se k ní nad míru šetrně, a otec snad nejvíce. (Pokračování.)

Novinky ruského divadla.

Od

Jana Havelky.

S otevřením divadelní sesony, která obyčejně trvá od počátku měsíce září až do velikého postu*) objevuje se na t. zv. malém divadle v Moskvě dosti velký počet nových kusů; toto divadlo platí vším právem za první v celém Rusku (Petrohradské ruské divadlo je v mnohém ohledu slabší) i jest tudíž ohniskem veškeré dramatické činnosti. V minulé sesoně provozováno tu 9 nových kusů. Chtějíce o nich promluviti, počneme pracemi Ostrovského, ant mezi dramaturgy ruskými nynější doby první místo drží.

Alexander Nikolajevič Ostrovský narodil se v Moskvě r. 1823. Otec jeho měl dům v oné části tohoto města, která leží na pravém břehu řeky Moskvy. Zde v hlavním středišti kupeckého obyvatelstva strávil Ostrovský svá mladá léta nic nedělaje, o nic se nestaraje, na úplně svobodě vyrůstaje. Pak odbýval studia gymnasiální, později universitní a sice na právnické fakultě, kterou však pro rozličné nepříjemnosti s profesory neukončil. Potom vstoupil do státní služby. Již v domě otce svého vídal hojně kupců, kteří přicházeli prosit o radu, slýchal mluviti o záležitostech kupeckých i poznal onu třídu společenskou, která mívá tak divné pojmy o poctivosti, šlechetnosti a podlosti. K poznání kupeckého života sloužilo mu dálo i jeho pozdější postavení u obchodního soudu.

*) Letos po prvé hrálo se též v postě vyjma první a poslední neděli.

Prvním ovocem oněch dojmů byla činohra *Svoji ljudi — sočtemsja*, jsme svoji lidé — spořádáme se. Jakmile byla v jednom Moskevském časopise uveřejněna — jejímu představení vadily z počátku rozličné překážky — obrátila na sebe všeobecnou pozornost. Ostrovskému náleží čest, že první seznámil širší obecenstvo s tak blízkou třídou ruské společnosti. Po této činohře napsal řadu kusův z téhož oboru; nejdůležitější z nich jsou: *Chudá nevěsta*, *Nesedej si do cizích saní*, *Chudoba není hřích*, *Nežij tak, jak se chce*, *Schovanka*, *Bouře*. Ostrovský líčí mračný obraz rodinného života té společenské třídy, která odporujíc pokroku a žijíc zrovna tak, jako žili její otcové, dědové a pradědové, páchá rozličné neřesti a ukrutnosti jen k vůli tomu, aby neodstoupila od zásad zděděných. Jsou to hlavně dva poměry, jež Ostrovský líčí s nevšední mistrností: poměr rodinný a poměr finanční; tragická kolise a katastrofa pochází obyčejně ze srážky dvou stran, starších a mladších, bohatých a chudých, svévolných a neústupných.

Uvedené hry napsal Ostrovský vesměs do r. 1860; v následujícím desítiletí pokusil se psáti dramatické chroniky, které však nebyly s to získati sobě obecného uznání. Vždy ještě nepřestává pracovati. V minulé zimě provedeny jsou od něho dva nové kusy: *Bohaté nevěsty* a *Vlci a ovce.*

„Bohaté nevěsty“ mají následující obsah. Generál Gněvyšev rád by se zbavil své milovnice, jakési Valentiny Bělesovy, kterou si byl vzal k sobě jakožto sirotka na vychování. I najme jí blíže Moskvy „daču,“ a poručí svému faktotum, nepatrnému úředníku Piramidalovi, aby jí opatřil nějakou společnost. V nejbližším okolí žily zde na „čistém vzduchu“ bohatá vdova po kupci, paní Cyplunová se svým synem, státním úředníkem, hrozným idealistou. Jakmile se Gněvyšev o těchto sousedech dověděl, hned se rozhodl, že bude pracovati k tomu, aby provdal svoji schovanku za mladého Cyplunova. Tento ve Valentině pozná mladé děvče, s kterým si často v domě otcovském byl hrával a které mu bylo pravým andělem. Netuší, že se z ní mohl zatím státi anděl padlý. Brzy je do ní zamilován. Ale ona nemá ani ponětí o tom, co jeho slova i vzdechy znamenají. Tu jí najednou Gněvyšev objevuje že si Cyplunova vzíti musí. Jeho žena, která žije od něho odloučena za hranicemi, píše prý mu, že obdržela veliké dědictví, že se s ním chce smířiti avšak jedině pod tou výminkou, když přetrhne všecky svazky s Valentinou; poněvadž pak jeho finanční záležitosti jsou u velikém nepořádku, chce návrh své ženy přijmouti. Valentina, byvši na úkor všem mravním zákonům vychována, nemá o rodinném životě ani ponětí; ona cítí, že nemůže být pořádnou ženou muže poctivého a šlechetného, jako je Cyplunov, avšak vidouc nezbytí a také puzena jsouc ženskou zvědavostí odhodlává se zkusiti to, co zovou štěstím manželským a rodinným životem.

V třetím jednání ohlašuje matka Cyplunovu, že chce Valentina býti jeho ženou. Avšak on se hned potom dovídá, co vlastně Valentina jest, že Gněvyšev není žádný její příbuzný, za kterého se vydával. Svržen s vrchole svého štěstí činí Valentině trpké výčitky, že ho chtěla podvesti, a přetrhuje všecky svazky s ní. Gněvyšev obdržev zprávu o tom co se stalo, rychle přikvapuje; Valentina touží na něj, že ji

tak „vychoval,“ a žádá, aby ji na chvíli opustil: chceť promluviti s Cyplunovem, pro nějž byla poslala a jenž skutečně přichází. Mimo vše nadání čte mu Valentina levity, anť prý je člověk nevzdělaný a hrubý, i žádá, aby ji odprosil; ale brzy ho sama za odpuštění prosí a zároveň ho zaklíná, aby ji od sebe neodstrkoval, že nikoho na světě nemá a jej že vroucně miluje. Cyplunov obrací, žádá svou matku, aby ji vzala k sobě na vychování; tato svoluje, a on usuzuje: až Valentina se naučí pracovati a bude mravně jinou, že snad uvidí v ní pak opět tutéž dívku, kterou si prvé myslil ozářenou leskem všech ctností.

Látce této arci dosti ošumělé vadí u Ostrovského ještě nedostatek děje. Povstává tím v kuse osudná prázdnota. Spisovatel hleděl to napraviti důkladnou charakteristikou jednajících osob a tu poznáváme i v „Bohatých nevěstách“ mistrnou ruku. Obzvláště dobře líčena je druhá bohatá nevěsta, kupcová, matka Cyplunova; kdo jen poněkud zná střední stav ruské společnosti, pozná na první pohled, že Ostrovský je při této osobě ve svém živlu: je to skutečně typ. Podobně též Piramidalov. I ve scenické stránce spatřujeme obratného dramaturga. Dialog je plynný ale nedosti vtipný. „Bohaté nevěsty“ měly v Petrohradě mnohem větší úspěch než v Moskvě; i zde bylo sice divadlo při několikerém představení dosti plné, přes to však nelze očekávati, že by se kus dlouho na jevišti udržel.

Hlasy, že „Ostrovský se vypsal,“ po tu dobu jen od jednotlivců a jaksi bojácně pronášené, od prvního představení „Bohatých nevěst“ staly se mnohem hlučnějšími. Zdá se, že se Ostrovský odhodlal, rychle je vyvrátiti a že snad proto se tak brzy od něho objevila opět nová veselohra — *Vlci a ovce.*

Látku k ní poskytl mu známý proces „matky Mitrofanie,“ jenž minulého roku v Moskvě se odbýval a tolik hluku nadělal, a to hlavně proto, že po prvé v Rusku stihl trest osobu rodem i postavením vynikající. Urozená převorka znamenitého kláštera Moskevského přišla na myšlenku, rozmnožiti jmění svého kláštera třebas i nezákonními prostředky. Měla nejvíce namířeno na nezkušené bohaté vdovy a pod rozličnými záminkami přinucovala je podpisovat značné směnky, které pak prodávala jiným osobám levněji avšak za hotové. Dosti dlouho se jí dařilo; však nyní pyká v jednom klášteře na Kavkaze. — V kuse Ostrovského stařena Meropie Davidovna Murzavecká ráda by oženila svého syna s bohatou přihlouplou vdovou Kunavinou, která však už dávno miluje svého advokáta a proto nic o svatbě s „hrubým a ožralým“ Murzaveckým slyšeti nechce. Aby ji k svému plánu naklonila, svede ji Murzavecká k tomu, že podepíše směnku znějící na ohromnou sumu, kterou prý její nebožtík manžel slíbil Murzavecké, respective jejímu klášteru. Když pak Kunavina přes to nechce dáti ku sňatku svolení, Murzavecká jí směnku vypovídá. Nevědouc si žádné rady odevzdává Kunavina záležitost svému advokátovi, který Murzaveckou donucuje, aby se svých nároků na směnku vzdala, jinak že by ji přivedl na Sibiř. — Vedle těchto hlavních osob jsou zde ještě dvě jiné osoby, které mezi sebou tvoří jaksi novou veselohru. Je to Glafyra, společnice Murzavecké, a Liňajev, strýc Kunaviny. Glafyra nevýslovně miluje Liňajeva; by ho dostala do svých tenat, dovoluje jí Murzavecká užiti všech prostředků,

ale pod tou výminkou, že část jmění, které Glafyře od bohatého Liňajeva bude upsáno, připadne klášteru. Glafyra svlekne řeholní háv i obléká šat světský; ne bez velikých bojů poštěstí se jí dosáhnouti svého cíle. Avšak jakmile lapí „ztloustlého Liňajeva,“ nechce o klášteře ani o závazku, který Murzavecké učinila, nic více slyšeti.

„Vlci a ovce“ bez odporu stojí mnohem výše než „Bohaté nevěsty.“ Hlavní vadou této práce jest nejednota děje, vlastně dvou dějů, jež podle sebe jdou a velmi slabounce souvisí. Mimo to je zauzlení kusu dosti slabé, málo napíná a málo zajímá. Ani rozluštění valně neuspokojuje. Advokát má v ruce důkazy, že Murzavecká je podvodnice, a přece jí všechno odpouští, jen pod tou výminkou, když se za něj přimluví u paní Kunaviny, kterou by byl jistě dostal i bez té přímluvy; jeho povinností bylo odhaliti podvodnici, která se svým přítelíčkem vydírá z nezkušených lidí ohromné peníze. — Jinak mají v sobě „Vlci a ovce“ mnoho výborných scén. Způsob, jakým Glafyra Liňajeva přinutí, aby si ji vzal, je velmi komický; největší však přítažlivost kusu vězí ve staré Murzavecké, jež oblečena jsouc v háv klášterní a opírajíc se o svou berli sebe a své družky stále nazývá nešťastnými, trpícími ovečkami, kdežto sama je v pravdě nenasytným vlkem. Narážky na nynější sociální poměry ruské dodávají kusu živosti; a tak „Vlci a ovce“, třeba nevynikaly svým obsahem, přece chovají v sobě mnoho zajímavých stránek. Velikou budoucnost však ani této veselohře prorokovati nelze. —

Potěchin minulého roku vystoupil s původní občanskou tragedií „Zloba dne“ a byl od obecenstva Petrohradského s nadšením uvítán i oslavován. Týž kus byl pak dáván též v Moskvě; zde však při prvním představení panovalo hluboké ticho. Obecenstvo bylo toho náhledu, že to není občanské drama nýbrž paskvil na některé v Moskvě a Petrohradě žijící rodiny. Kritika se vyslovila, že se podobnými kusy obecenstvo znemravňuje a divadla zneužívá. Avšak Potěchin se nedal zastrašiti. V letošní sesoně objevila se nová jeho občanská tragédie *Mertvaja petlja*, Mrtvá klička. Zevnější výsledek byl zase takový: v Petrohradě se nové drama velmi líbilo, v Moskvě plnilo dům, ale sotva od koho uslyšíš, že by se mu líbilo. Vizme obsah jeho.

Mladá bohatá vdova Kramolina miluje mladého doktora Čaganova, jehož už co studenta poznala i podporovala, a jemuž i dostatečných prostředků poskytla, aby si zavedl lekařskou praxi. Od některé doby pozoruje, že Čaganov se jí vyhýbá. Přijde den jejích jmenin; Kramolina očekávajíc Čaganova věnuje skrovnou pozornost druhým návštěvám. Konečně jej ohlašují. Ona vítá ho chladně a on zase sobě stěžuje, že celé město na něj prstem ukazuje, anť prý žije z prostředků své milovnice, i konečně ji zaklíná, aby vzala od něho směnky na všechny peníze, které mu při rozličných příležitostech dala, jinak že přestane docela k ní choditi. Kramolina konečně svolí chtějíc jen, aby ji miloval jako prvé. Brzy po něm přichází s přáním soukromý advokát Sletyšev; ten promrhav své jmění a nemajc žádné naděje státi se skutečným advokátem (poněvadž se žádá zkouška!), rád by se zalíbil některé vdovičce, jejíž měšec by mu z nouze pomohl. Kramolina se pomalu doví, že Čaganov miluje už jinou, a sice dceru Zapoljeva.

Čaganov, slíbiv jí, že se za chvíli vrátí, posílá místo sebe lístek, že odjíždí na 14 dní do Petrohradu a že jí zároveň posílá směnky na půjčené mu peníze. V druhém jednání seznamuje nás spisovatel se starou šlechtickou, nyní schudlou rodinou Zapoljevých. Osmnáctiletá dcera jejich jest moderně vychována, chce být ve všem samostatná; i dává raději hodiny, než by byla něčím zavázána své bohaté tetě. Jsou i její jmeniny. Čaganov přichází a prosí Zapoljeva za ruku dceřinu; ten však znaje minulost jeho, určitě mu oznamuje, že nikdy nebude jeho zetěm, načež dcera právě tak určitě oznamuje otci, že bude za týden ženou Čaganova. Zapoljev tedy volky nevolky dává své svolení. Svadba se má slaviti za týden. — Před nastoupením nového života dává Čaganov (v 3. jedn.) svým svobodným přátelům večer na rozloučenou. Sletyšev, jehož on považuje dosud za svého nejlepšího přítele, přemluví Kramolinu i její sokyni, každou zvláště, aby Čaganova překvapily a k němu v ten večer přijely. Když slavnost u Čaganova dostoupila svého vrchole a všichni, mezi nimi též nastávající nevěsta jeho, naslouchají deklamaci přítomného herce, vstupuje Kramolina. Nastane skandál. Kramolina prohlašuje, že ona je zde domácí paní, a že žádná ženská nemá právo bez jejího povolení sem vkročiti. Než přesvědčivši se, že Čaganov jest pro ni ztracen, odchází slibujíc jemu i své sokyni pomstu. — Od těchto událostí projde rok. Čaganov sedí ve vězení pro dluhy, poněvadž nemohl zaplatiti Kramolině první směnku. Jeho mladá žena trápí se privátními hodinami, vydělávajíc si nutné prostředky k živobytí. Kramolina posílá svého nového nápadníka Kinina k mladé paní Čaganové, aby jí nabídl peníze k zaplacení první směnky a při tom jí na jevo dal, jak by ho přízeň její oblažila. Čaganová jej odmítá, on však přece Čaganova z vězení vyplácí. — Ale ještě zůstávají dvě směnky! Ve své tísni rozhodne se Čaganov jíti ke Kramolině a vymámiti na ní peníze. Ona byla se zatím vrhla do víru prostopášného života, ale brzy se ho nabažila: chce jedem učiniti konec svému životu. Čaganov přichází do bytu jejího v její nepřítomnosti; ohlížeje se kolem sebe spatří stolek, ve kterém Kramolina všechny cenné věci uschované má. „Jak pak, abych si své směnky vzal?“ — a již stůl otvírá a směnky vezme. V tom přichází též Kramolina; vidouc, co se stalo, posílá pro policii. Ale brzy rozmýšlí se jinak: jsouc přesvědčena, že z tohoto bídného položení není východu, pije připravený jed a objevuje přicházející policii, že nikdo není její smrtí vinen.

Veškery v kuse tom jednající osoby jsou, jak Rusové říkají, pravá „draň:“ všechny mluví mnoho o všemožných neřestech na světě panujících, však samy dokazují svými skutky, že všechny ty neřesti, proti nimž horlí, zrovna u nich v šeredné míře se nalézají Jaká to duševní chátra, všelikého padoušství schopná, a při tom horlící, jak prý ten svět je podlý! Dejme tomu, že jsou ti ničemní lidé věrně dle skutečnosti kresleni: vždy jest to smutné pobloužení, uváděti je v této spůsobě na jeviště. Úloha dramatu jest docela jiná. Potěchin není první, jenž takovéto látky sobě vybírá, však málo kdo výstředností současného života líčil v tak neumělecké nahotě jak on. Některé sceny v „Mrtvé kličce“ dokazují skutečné nadání: škoda, že je na scestí. —

Největší obliby na jevišti Moskevském došla za minulé sesony veselohra *V stavu obležení* od *Alexandrova*. Děj se koná na vesnici náležící poměščíku Čerenkovu, o jehož hezkou živou deerušku Lízu se uchází mladý soused Lisatov. Jich tichý, jednotvárný avšak spokojený život najednou je vzrušen tím, že přijíždí k Čerenkovým na návštěvu K. L. Závoděcký, mladý nedouk, jenž peníze otcem nashromážděné po celém světě utrácí. Vrátiv se do Ruska rád by obdržel nějaké místo i uchází se o úřad smírčího soudce. Ale jeho světovému vzdělání nechtějí tu rozuměti, on slavně propadá. Aby trochu zapomněl na tuto nepříjemnost, jede k otcovu příteli, u kterého byl vychován a kterého už dávno neviděl. Zde jsou všichni oslněni jeho vzděláním, jeho salonními pohyby, jeho zábavnými rozmluvami. Není divu, že kromě Lízy všichni sobě přejí, aby Závoděcký s rodinou do bližšího poměru vstoupil. Lisatov znamenaje oč se jedná, přijíždí z nenadání k Čerenkovým, aby žádal za Lízu; ta však, znajíc smýšlení rodičů, přemluví jej, aby svůj úmysl na čtrnácte dní odložil, a slibuje, že v této době přinutí Závoděckého, aby všech myšlenek na ni se vzdal a od nich odejel. Aby tento slib naplnila, tváří se, jako by do Závoděckého náramně byla zamilována, i pronásleduje ho svou přílišnou žárlivostí: z každého kroku svého musí jí dávati počet, sebe kratší nepřítomnost jeho ji rozčiluje, a každé slovo, které promluví s její tetičkou, vyčítá mu co zradu její věrné lásky. V tomto počínání ji mimoděk podporují všichni domácí, nevyjímaje ani bratra poměščíkova ani starou hospodyni Mauru. Všichni jej po celý den obtěžují rozličnými otázkami: jak se vyspal, jak se nasnídal, jak strávil čas do oběda atd., krátce nenechávají ho okamžik na pokoji, alebrž ze samé lásky podávají si ho z ruky do ruky. Nespokojenost jeho stále se zmáhá i dostupuje vrchole, když mu Čerenkov oznamuje, že chtěje vyplniti jeho přání — kteréž on jen tak mimochodem a více žertem pronesl — koupil mu nedaleko nejméně za dvojitou cenu strašně zadlužený statek jakéhosi knížete, a sice proto, aby mohl býti jich milým sousedem. Závoděcký vybuchne a řekne všem do očí, že ho náramně nudí, a že si nepřeje než aby mu dali trochu pokoje. To slovo způsobuje pravé zděšení; domnívají se, že se Závoděcký na mysli pomátl, i posilají pro lékaře, hosta pak pilně střehou. Závoděcký pokouší se dvakráte o útěk, však pokaždé je chycen a nazpět přiveden. V tomto stavu obležení neví si co počíti. Tu však přivede Lisatov lékaře. Závoděcký stranou Lisatovu vykládá své položení a prosí ho snažně, aby jej vysvobodil. Lisatov mu ochotně dopomůže k útěku, a pak prosí za ruku Lízinu, kterou nyní bez obtíží dostane. Tu však, když je už všechno ujednáno, přivádí stará hospodyně mladého panáčka nazpět, vypravujíc s komickým pathosem, jak chtěl prchnouti, ale ona ptáčka lapila. Vše se vysvětluje a končí k obecnému uspokojení.

Veselohru Alexandrova stihl opáčný osud „Mrtvé kličky": v Petrohradě div nepropadla a v Moskvě zůstala po celou sesonu nejoblíbenějším kusem; dávali ji aspoň dvacetkrát. Není ovšem bez chyb; zejmena jí vadí přílišná průhlednost a přílišná délka, která způsobuje rozvláčnost. Ale tyto nedostatky nahraženy jsou věrným, živým líčením rodinného života venkovského poměščíka ruského, muže, jenž by rád byl považován za gentlemana, za „dvorjanina" (šlechtice) s evropským

vzděláním, u něhož ale původní neotesanost všude vykukuje. I Líza je skutečný typ přečetných baryšeň ruských; žijíc stále na venkově a těšíc se kvetoucímu zdraví, nemá smyslu pro rozličné „vyšší manýry," jimiž rodiče její chtějí blýskati; a proto je jí docela po chuti soused Lisatov poctivý a prostý až do hrubosti, s nímž bude tvořiti výborný párek. Jiný typ je hospodyně Maura, která Závodčckého, dokud ještě byl malý, v „korytě myla," a nechtělli poslouchat, „hodně mu vyřezala." V domě Čerenkových zařídila si takové postavení, že se musí všechno díti dle její vůle. K úplnému obrazu života pomčščíkova byla Maura nevyhnutelná. Veselohra má dosti veselých situací a oplývá zdravým ruským vtipem. —

Mezi vynikající spisovatele, kteří bičem satiry tepají zlořády nynější ziskuchtivé společnosti ruské, patří Alexej Theofilaktovič *Písemský*. Jakožto romanopisec získal si nehynoucí slávu svým románem „Tisíc duší," ve kterém živými barvami zobrazuje úřadnický život ve venkovském městě ruském. Z jeho divadelních kusů došla veliké obliby truchlohra „Trpký osud", jejíž obsah vzat je ze života ruského venkovana. Písemský před dvěma roky, když ve „Společnosti přátel ruské slovesnosti" slavili jubileum jeho padesátileté literární činnosti, vším právem pověděl, že bylo hlavním ba jediným účelem jeho, mluviti svým krajanům pravdu třebas trochu trpkou; také ho nazývají „apoštolem trpké pravdy."

Poslední drama jeho zove se *Geniální finančník.* Hrdinou je v něm V. P Sosipatov, obchodní rada, stojící v čele několika důležitých podnikův. Němec baron Kehrhof, společník Sosipatova ve všech jeho podnicích, čte v bytě jeho sličné domácí paní a její švakrové, provdané za maloruského poměščíka Žurilenka, článek z novin, ve kterém finanční vlohy Sosipatova do nebe se vychvalují; v tom vchází sám Sosipatov, rozmlouvaje s Francouzem Chemoix, bývalým vychovatelem a teď velikým ctitelem paní Žurilenkové. Hned za nimi objevuje se Amerikán Sir Tonell, hluchoněmý, spirit a medium. Poněvadž baron Kehrhof nevěří v spiritismus, žádá Sosipatov Toneila, aby jim něco z činnosti duchů ukázal. Sir Tonell je ochoten, a hned ozývá se ve vedlejším pokoji známé klepání, stůl se pohybuje a každému vyjevují se jeho tajné myšlenky. Po straně Kehrhof Sosipatova jmenuje tlučhubou, který za své nynější postavení má co děkovati své divoké podnikavosti a hloupé ruské štěstěně. Za to baron choť Sosipatova platonicky miluje, ona však prohlašuje, že manželka Sosipatova nemůže milovati jiného. Jsouc pak toho náhledu, že má baron na jejího muže velmi zhoubný vliv, žádá ho, aby ze spolku vystoupil. Na důkaz své lásky jí baron slibuje, že žádost její vyplní. — V druhém jednání náš geniální finančník sedí v kabinetě s Govorkovem, jenž uveřejňuje v ruských novinách příznivé telegramy od velikých cizozemských obchodních domů o nových podnicích na Rusi. Po něm přichází generál ve výslužbě Prokudin, žádaje, aby ho Sosipatov přijal do svého spolku, i skládá hned 25 tisíc rublů. Ještě se dvéře za ním nezavřely, a už vchází jakýsi Živoděrov, jenž zaopatřoval Sosipatovu pracovní síly, a tím zbohatnul; se Sosipatovem se pohádá, poněvadž nechce za své namáhání býti placen obligacemi nějakého podniku Sosipatova nýbrž penězi. Nemilá tato scéna nepřekáží Sosipatovu, aby se pak pohroužil v sladké snění o zásluhách, které

si o Rusko získal; z toho pak jej vytrhuje sestra jeho, paní Žurilenková, která vypravuje s pláčem, jak prý byla bita od svého muže proto, že svěřila jeho peníze Sosipatovu a že se nalézá v příliš důvěrném poměru s Francouzem Chemoix. Sosipatov chce jí hned vrátiti peníze i posílá ke kasíru baronovi, an tento poslední sám vchází, a objevuje, že v kase žádné peníze nejsou, že si je sám vzal na úplatu svých směnek, a že na prosbu Marie Alexandrovny (ženy Sosipatova) ze spolku vystupuje. Následuje bouřlivý výstup Sosipatova se ženou; když pak ona na rozkaz mužův nechce na kolenou prositi barona za odpuštění a tento odchází, přijímá Sosipatov na jeho místo dva nové společníky, Chemoix a Prokudina.

V třetím jednání jsme u domácího krbu Kehrhofova; tomuto manželka jeho vyčítá, že jest jí nevěren, že miluje Marii Alexandrovnu; Kehrhof se nebrání, ale ukazuje na čistotu a neporušenost Marie Alexandrovny v porovnání s baronkou Kehrhofovou. Konec této manželské scéně činí feuilletonista Persikov, jenžto chlubně vypravuje, jak vykonal svěřenou mu baronem záležitost, t. j. jak to zařídil, aby Sosipatov úřadně prohlášen byl za blázna; je hotov napsati o tom malý feuilleton do některých denních novin. Hned po jeho odchodu ohlašují Marii Alexandrovnu Sosipatovou; hledá zde radu. Její muž totiž dostal se do rukou Prokudina, paní Žurilenkové a p. Chemoix, a jsa od nich bezohledně odírán dělá bankrot. Ona prý jest v nebezpečenství, že přijde o všechny peníze. Baron dává jí mnohou dobrou radu a slibuje, že ji bude podporovati; ona podává mu ruku, jíž on líbá, ale za to od paní baronky nových výčitek zakouší.

Písemský s obzvláštní zálibou ve svých dramatech představuje nějakou společenskou scénu, buď sezení soudu aneb směšnou valnou hromadu nějakého spolku; v „Geniálním finančníku“ vidíme ve 4. aktu úřadní sezení k vůli konkursu, který byl uvalen na jmění Sosipatova. Přítomni jsou všichni akcionáři, k nimž se přidružuje též baron Kehrhof a Marie Alexandrovna. Sosipatov, maje vydati počet o svém jednání, obrací se nejprvé s hrubými nadávkami k své ženě, aby pak dokázal, že je při docela zdravém rozumu, předkládá o nevěrnosti své ženy písemní důkaz, jejž mu podal duch citovaný od Tonella. Pak jme se rozmlouvati o spiritismě, a potvrzuje všechny směnky, jež vydal; avšak ku konci se mate, nazývá se nejvyšším knězem a soudcem celého finančního světa, chce se odvolati k národu, cituje jakéhosi ducha a přichází do takové extase, že ho musejí odvesti. Po jeho odchodu se objevuje soudce i zatýká všechny členy správní rady. Na jevišti zůstanou baron a Marie Alexandrovna samotni; baron jí ohlašuje, že její jmění je zachráněno, poněvadž z dluhů 2 milionů bylo 1,180.000 rublů uznáno za falešné. Ona mu srdečně děkuje, načež on ji upozorňuje, kterak podán byl důkaz, že geniálním finančníkem nebyl její muž nýbrž on. — Chybou této veselohry jako mnohých jiných ruských je, že má býti satirou na *všecky* panující neřesti; jednota děje stává se tím nemožnou. Děj ustupuje do pozadí. Roztrhané svazky manželské, záhubná náruživost podnikatelská, spolkové hromady, které rozhodují o svěřených jim penězích, ano i nemoc, která je za poslední doby v Rusku takořka obecnou, totiž spiritism, nemoci času ale i chyby a nedostatky rozličných stavů a národností: totě příliš mnoho najednou.

Němec Kehrhof, který teprvé před několika roky v Rusku se usadil a tu své obchody provádí; zástupce maloruských „chocholů“ Žurilenko, který nehledě na národnost hledí si výdělku třebas mezi nenáviděnými „Moskaly“; Chemoix, zástupce jisté třídy francouzských vychovatelů v Rusku, spirit Amerikán, mluvka feuilletonist, to jsou pravé typy rozličných stavů — ale pro samé typy, pro samé charakterisování, pro samé schůze a konkursy a kabinetní činnosti jakéhosi finančníka se děj ztrácí, až divák pochybuje, zdali jest tu vůbec nějaký souvislý děj. A to je ovšem osudný nedostatek. —

V šlépějích Písemského kráčí též *Čajev.* V letech šedesátých získal si veliké jméno svými historickými chronikami (ku př. „Dmitrij Samozvanec,“ „Kníže Alexander Michalovič Tverský“ atd.), pak pustil se i do spisování kusů veselých („Tchýně,“ „Sluka“), a z toho oboru podal letos veselohru „To jsme my“. Jak v historických hrách tak i ve veselohrách vyniká Čajev případnou charakteristikou, však vytýká se mu, že jeho dramatická díla se spíše hodí ku čtení, než ku provozování.

Děj jmenované veselohry koná se v ruském gubernském městě, které moučným obchodem vyniká. Karasev, nedostudovaný student, přišel do města se šesti „celkovými,“ avšak uměje „pustit prach“ v krátkém čase výhodné místo a skvělé postavení sobě získal. K jeho podnětu postaveno bylo nové divadlo, engažována operní trupa, zavedena kanalisace města, zařízena škola atd. Nyní hlavní jeho působení čelí k tomu, aby se zařídil „spolek k ochraně ptactva a zlepšení chovu dobytčího.“ V prvním jednání objevuje se nám v celé své slávě; u něho je návštěvou jeho přítel z gymnasia, který, ač se byl velmi pilně učil a dostudoval, nemůže přijíti k žádnému řádnému postavení. Ke Karasevu přicházejí jako k nějakému ministru občané rozličných zaměstnání, on chová se k nim na oko velmi uctivě, poněvadž je pro své podniky získati chce, ale stranou je nazývá jen osly. Kromě toho seznamujeme se v prvním jednání s rodinou Morozovou, která chce platiti za nejvzdělanější z celého města, a poněvadž se jí Karasev svým zevnějším chováním velmi zalíbil, přijímá jej za svého nejlepšího přítele. Návrh k založení řečeného spolku není sice Morozovu po chuti, leč jeho marnivá manželka má ho k tomu, aby se do něho pustil. V druhém jednání, které se koná v domě Morozova, představuje se nejprvé porada a pak schůze zařizujícího se spolku; všichni dali by si už říci, jenom jediný Doščátnikov, náměstek purkmistrův, nemá chuti složiti nazdařbůh několik tisíc rublů. Zatím žena Doščátnikova naříkavě prosí paní Morozovou, aby na její přímluvu Doščátnikov ze spolku byl vyloučen: Je prý celý pryč, nevšímá si obchodu, zanedbává boha i pannu Marii, a nemluví než o dobytku. — V třetím jednání je první valná hromada spolku. Purkmistr Terentěv vrátiv se z Petrohradu přinesl důležité zprávy o Karasevu. Ještě před zahájením schůze jme se na něj jizlivými slovy doražeti, žádá na něm účty, a když je hned předložiti nemůže, vypravuje Terentěv, jak se dozvěděl v Petrohradě, že Karasev tam byl pouhý písař, že nic neměl, že je podvodník. Hromada se zavírá za všeobecného hluku a hřmotu; Terentěv se směje Doščátnikovu, an prý se škrábal na místo purkmistrovské. V posledním jednání shromáždilo se několik přednějších měšťanů, aby si pohovořili o včerejší

události. Všichni jsou na Karaseva náramně dopáleni, nevědí však, co počíti, aby přišli ku svým penězům. K nim vchází paní Morozová a výmluvně dokazuje nevinnost Karaseva; měšťané se odhodlávají, že se jakožto deputace městská odeberou k panu Karasevu, aby mu vyslovili svou lítost nad včerejší událostí a poprosili ho, by neodcházel. Karasev přijímá deputaci s vysoka, dělaje se uraženým, a chce na každý spůsob město opustit; ale když i dámy k němu deputaci vysílají a na znamení vděčnosti velkolepé album mu podávají, nemůže déle odolati a zůstává v městě. Konec kusu; berani — jak praví ruské přísloví, — pokorně sklánějí šíji pod nůžky, jež je stříhají.

Čajev náleží ke škole Moskevských dramaturgů směru docela realistického; vylíčiti nemoci ruského života barvami nejkřiklavějšími, jest i jemu hlavní úlohou. Látku ke svým dramatům berou výhradně ze společenského života. Avšak či jest děj této veselohry věrným obrazem skutečného života? Jest to jen přemrštěná karikatura. Figury kusu jsou dobře nápodobeny dle originálů ze stavu kupeckého; Doščátnikov ku př. docela jinak mluví a se baví, než vzdělaný Morozov, jenž všude hledí ukázati své evropské vzdělání. A proto netáhne nás do divadla snad nějaký zajímavý děj, nýbrž ta ona věrná fotografie z ruského kupeckého života; a bylo k tomu potřebí velmi pilného pozorování, aby je spisovatel mohl nakresliti ve všech podrobnostech. Ale to je zase všecka chvála kusu. Vedle nedostatků, které Čajev s předešlými spisovateli má společné, nalézáme zde ještě příliš hojné reminiscence; tak jest Karasev silně podoben Chlestakovu z Gogolova „Revisora“ a jednotlivé scény, obzvláště rozličné schůzky a připomínají živě valné hromady, kterými „Osvícená doba“ Písemského je tak bohata. Název kusu „To jsme my“ pochází odtud, že jeden z bohatých kupců těch má ve zvyku užívati slov těch, kteráž znamenají: my jsme chlapíci.

Nováček v službě Thaliině *Karějev* vystoupil s kusem nazvaným *Prostopášná hlavička.* V té poměščík Arějev má dva syny a jednu dceru. Z těchto synů se Petr vyznamenává zvláštní ušlechtilostí, je však trochu lehký a hejřivý (prostopášná hlavička); druhý, Nikolaj, je pastorek, ale vždy se podrobuje vůli rodičů. Arějev se po smrti své ženy zamiloval do Polačky Lucie Brzestowské, jejíž muž pro rozličné podvody na rakouských hranicích poslán byl do Sibiře. Lucie vstoupila do domu Arějeva jakožto guvernantka dcery Zinaidy, a za krátký čas musilo tu všechno choditi po její vůli. K jejímu návodu vypuzuje otec Petra z domu; tolikéž popichuje Polačka Arějeva proti dceři a jejímu milovníku Apatovu, správcovi jeho statků, až Zinaida se svým milovníkem z domu otcovského prchá. Oba pak i s Petrem žijí v Petrohradě u veliké nouzi, vydělávajíce si nejpotřebnější prostředky k životu. Z této nouze je najednou vytrhuje jakýsi bohatý kníže Orlinský, jenž v Apatovu svého nevlastního bratra poznává, nic mu o tom neřekne ale svým hlavním správcem s 12 tisíci rublů ročně jej činí. V třetím jednání předvádí se nám truchlivý život starého Arějeva. V městě objevuje se lékař Polák, z něhož se brzy vyklube muž Luciin, jenž ze Sibiře uprchl. Snadno zjednává sobě přístup do domu Arějeva, seznamuje se s Nikolajem a s pomocí své ženy jej přiměje, aby dal otci silný prášek pro spaní. A když stařec usne, vezmou mu manželé

všechny skvosty a prchnou na rakouské hranice. Nikolaj poznav podvod, přichází o rozum. — V pátém jednání přijíždí Arějev na statek knížete Orlinského, aby na kolenou prosil svou dceru za odpuštění. I najde tu též svého syna Petra, na smrt nemocného, a odprošuje i jej. Brzestowski přišed na rakouské hranice byl jakožto zrádce poznán a se svou ženou zabit... „Prostopášná hlavička“ chová v sobě nejeden šťastný a effektní výjev i prozrazuje skutečné nadání spisovatelovo; jinak ovšem co celek nesnese kritického měřítka. Smutně vyznamenává se tou zvláštností, že ze všech spisovatelů, kteří letos s novinkami vystoupili, Karějev jediný na jeviště uvedl nepřátelství mezi dvěma slovanskými národy. Brzestowski nenávidí každého Rusa co národního nepřítele; a proto se nerozmýšlí mstíti se na Rusovi, třebas ho nikdy neviděl, a jeho žena, která se do cizího domu vedrala, je mu při tom nápomocna. Litujeme, že se nadějný spisovatel rozdmychováním národního záští zahazuje . . .

K vůli penězům zove se veselohra, s kterou *Kulikov* minulou sesonu na jevišti Moskevském zahájil. I v ní nalézá se celá společnost mravních mrzáků, kteří nejsouce vedeni žádnou vyšší ideou jednají toliko z nízkých pohnutek. Jakýsi Čepelev, jenž veškeré své jmění v kartách prohrál, prosí bohatou stařenu Kostovou za ruku její vnučky Adély pro svého syna Lva. Však objevuje se, že Lev i Adéla srdce svá už zadali, on mladé paničce, ona chudému studentu Rostinovi, jenž právě ukončil své studie a o němž ovšem Kostová slyšeti nechce, alebrž přijímá lichotivé nabídnutí Čepeleva; však vůli jejich odporují všechny osoby i všechny okolnosti. Stará Kostová si přeje, aby se Lev s její vnučkou sblížil, a proto přijímá ho k sobě za správce; avšak on svěřené mu peníze prohrává v domě své milovnice. Brzy přicházejí též rozličné kmotřičky a šeptají Kostové, že Lev má docela jinou lásku, a že se jen k vůli penězům žení; i starý Čepelev přílišnou horlivostí svému synu před Kostovou škodí, ježto se dává do lží a šmejdů, které se prozradí, a jemu nezbývá než aby s hanbou odešel. Veselohra končí se tím, že všechny dosud účinkující osoby — řízeny jsouce nepochopitelnou mocí pana Kulikova — v určitý den a v určitou hodinu v čekárně jedné Moskevské železné dráhy se shromažďují; a tam se vše rozlušťuje tím spůsobem, že jakási v Petrohradě vysoce postavená osoba slibuje opatřiti kandidátu Rostinovi výhodné místo, Kostová pak svoluje k svatbě, a Lev Čepelev se svou starou láskou (paničkou!) odjíždí za hranice. Kus jest jen řadou rozličných scen, vše podobá se spíše představení s loutkami nežli se živými osobami, z nichžto snad ani jedna nejedná dle své vůle, dle své povahy, nýbrž jen tak, jak se právě spisovateli zachtělo. Kdy bychom nevěděli, že pan Kulikov napsal už jiné komedie („Vrána s peřím pavím“, „Zaklený princ“, „Kdo ze tří?“ atd.), z nichž některé dokazují jeho dramatické nadání, z jeho veselohry „K vůli penězům“ bychom si podobný důkaz nevybrali. Propadla také i v Moskvě i v Petrohradě.

Vedle ní byl nejslabším kusem sesony *Gordický uzel*, s nímžto p. *Opočinin* po prvé na jevišti se objevil. Ačkoliv bývá obyčejem, mladé spisovatele přijímati spíše vřele než chladně, spíše je povzbuditi než odmítnouti, u prvního plodu p. Opočinina se tak nestalo. V Moskvě při prvním představení panovalo hrobové ticho. Zmiňujeme se i o tomto

kuse, neboť z něho zvláště patrno, v jakém oboru a způsobu začátečníci prvního úspěchu vyhledávají.

Hrdinou tohoto „občanského dramatu“ je člověk, který sám sebe nazývá bídákem a mravním ničemou a který si stěžuje, že ho „bohové“ neobdařili větší mravní silou! Je to mladý advokat Čarský, jenž miluje najednou dvě ženské; první je Nina, dcera knížete Dvorina, která se do Čarského pro skvělou jeho výmluvnost při obhajování zamilovala; druhá jest Olga Michalovna Novičová, dáma chudá hezkého zevnějšku, která však jen může jíti do Paříže, „aby tam s pomocí jednoho bohatého přítele lehce k penězům přišla“; zároveň je tajnou milovnicí knížete Dvorina. Čarský neví, pro kterou z nich se má rozhodnouti. Byv následkem různice z domu knížecího vyhnán a nemaje naděje na výhodnější místo, mnoho svému příteli medikovi touží na špatnosti tohoto světa; oba přicházejí k tomu náhledu, že jsou „padouchové“, ba že slovo padouch je pro ně příliš čestné jmeno . . . Nina nedostávajíc odpovědi na svá psaní, odhodlává se jíti do bytu svého milovníka a požádati ho za vysvětlení. Když mu vyčítá, že ji bez příčiny vytrhl z kruhu, do kterého náleží svým vychováním, ozve se za dveřmi hlas jejího otce, který přichází se pomstit Čarskému za to, že mu svedl milenku. V tomto kritickém položení je dobrá rada drahá. Čarský přetíná Gordický uzel tím, že zanechávaje všeho utíká oknem, an se bojí, „že by ho kníže zabil jako psa“! Když kníže násilně vstoupí do pokoje, spatřuje zde k svému největšímu překvapení svou dceru; tato i jemu činí trpké výčitky za to, že ji špatně vychoval, i padá mrtva na zem! — Ona ostatně jediná vzbuzuje v nás jakousi útrpnost, všechny druhé osoby od první až do poslední jsou samí ničemové, kteří netoliko za své ničemné jednání se nestydí, nýbrž i okázale o něm vypravují, jsouce přesvědčeni, že „bez toho jiní nejsou lepší“! Nedostatek hlubší nějaké myšlenky, nějakého uměleckého zauzlení nahrazuje autor sáhodlouhými řečmi dvou „mrzáků“ o špatnostech nynějšího světa, při čemž nehorázně dorážejí na současnou společnost, ani jedné třídy nevyjímajíce; zejmena vzmáhající se nyní v Rusku střední stav vylíčen jest v takovém světle, aby každý poctivý člověk zastyděti se musil, že k němu náleží. —

Přestáváme na těchto črtech, nadějíce se, že sobě čtenář z nich utvoří obraz nejnovější dramatické literatury ruské neméně jasný, než kdy bychom k nim obšírnou úvahu přičinili. Přejeme toliko, aby co nejdříve někdo na Rusi protrhnul ten kruh neblahé manýry, v němžto dramatická produkce ruská sevřena jest, a v němžto ani skuteční talentové k umělecké výši dospěti nemohou.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Malá slovesnost, kterou za knihu učebnou a čítací pro vyšší třídy škol středních sestavili Jan Kosina a Fr. Bartoš. Nakl. K. Winiker v Brně 1876.

Salonní bibliotéka. Čís. 1. Tiché vody. Román od Bohumila Havlasy. Čís. 2. Epické básně Jaroslava Vrchlického v Praze 1876. Nakl. J. Otto.

Česko-německý Slovník, zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil prof. Fr. Kott. Sešit II. Nákl. J. Koláře a spol. v Praze.

Listy filologické a paedagogické. Vydávají se nákladem Jednoty českých filologů v Praze. Odpovědní redaktoři J. Kvíčala, J. Gebauer.Ročn. III. Seš. 1.—3.

Marie. Pověst ukrajinská Antonína Malčevského, přeložil Jan Nečas. V Brně 1876. Nákladem vlastním.

Národní bibliotéka. Výbor prací čelnějších spisovatelův československých. Red. Fr. Zákrejs. Sešit 262. J. K. Tyl. VIII. 6.; seš. 263. Fr. Pravda. IV. 1. Nakl. I. L. Kober.

Homérova Odysseja. Šestiměrem epickým na česko převedl profesor H. J. Mejsnar. Seš. 10 (poslední). Nakl. J. Nedvídek v Táboře.

Slovanská poesije. Výbor z národního a umělého básnictva slovanského v českých překladech. Sestavil a literárními úvody opatřil Fr. Vymazal. II. svazek: Polská a lužicko-srbská poesije. Nákladem Matice Moravské v Brně.

Česko-moravská kronika Karla Vladislava Zapa. Sešit 52. Nakl. I. L. Kober v Praze.

Vlastenský slovník historický. Sestavil Jakub Malý. Seš. 7. Nakl. Rohlíček a Sievers v Praze, 1876.

Karakter. Sepsal Samuel Smiles. Z angl. překládá prof. V. E. Mourek. Seš. 7. a 8. Nákladem J. Doležala. V komisi Fr. Řivnáče.

Laciná knihovna národní. Serie II. čís 42—44. Komedianti života. Román od Mor. Jókaie. Přel. Frant. Brábek. I.—III. Nakl. J. Otto.

Černá Hora. Sepsal Josef Holeček. „Matice lidu“ ročn. X., čís. 3. (čís. běžné 57) Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých. V Praze 1876.

Slavín (Pantheon). Sbírka podobizen, autografů atd. Oddílu II. seš. 3. Nakl. F. Bartel v Praze.

Český vystěhovalec na Rus. K poučení a výstraze našemu lidu podává Frant. Fr. Doubrava. V Praze 1876. Nakl. Theodor Mourek.

Kniha pro každého rolníka a hospodáře. Sbírka vědomostí hospodářských. Napsal řed. Josef Dumek. Dílu II. seš. 3. Nakl. Vlad. Žákovský v Olomouci 1876.

Epištoly svobody. Čís. 1. Duch našich dějin. Napsal K. T. 2. vyd. — Čís. 2. Novější názory o stvoření světa od F. St. Kodyma. — Čís. 3. Zápas jesuitů s novověkem osvětou od A. S. V. — Čís. 4. Z doby švindlu. Od Luděka Fischla. — Č. 5. V plamenech Kostnických. Napsal K. T. Nakl. dr. Ed. Grégr.

Besedy mládeže. Rediguje prof. J. Kouba. Seš. 118. Výprava k severní točně od E. F. Schmidleichnera. Nakl. Mikuláš a Knapp v Karlíně.

Divadelní ochotník. Vydává Jos. M. Boleslavský. Nové sbírky sv. 115. Polský žid. Činohra upravená El. Peškovou. Svatební střevíce. Dram. žert od Mirohorského. Nakl. týž.

Škola a život. Časopis paedagogický. S přílohou Štěpnice, k užitku mládeži českoslovanské. Redaktor: Jan Lepař. Spoluredaktoři: Jan Sokol a Kar. Vorovka. Ročn. XXII. seš. 4. Nakl. Rohlíček a Sievers.

Česká včela. Obrázkový časopis k zábavě a poučení našeho lidu. Redaktor a vydavatel Bohuslav Pichl. Ročník I. Číslo 1. V Praze 1876. Tiskem dra J. B. Pichla a spol. v Praze.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;
jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873, 1874 a 1875 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijimají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 9. Sešit zářijový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VI — DÍL II

1876

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE
TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM
1876.

☞ Číslem tímto končí se *třetí* čtvrtletí letošní *Osvěty*. Pp. odběratele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, snažně žádáme, aby je co nejdřív obnovili.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Básně Antala Staška. Svazek I. Nákl. A. Mareše v Roudnici, 1876.

Zora. Almanah moravské omladiny. Spořádal Josef Boubela, Leander Čech, Jan Vařeka. Nakl. Fr. Urbánek v Praze 1876.

Všeobecná knihovna. Red. Fr. Zákrejs. Svaz. VIII.: *Písně Hercegovské,* přel. Jos. Holeček. Nakl. J. L. Kober v Praze 1876.

Dalimilova chronika česká v nejdávnější čtení navrácena od Václeslava Hanky. Nové nezměněné vydání. Nákladem Fr. Řivnáče v Praze 1876.

Bibliotéka paedagogická. Svazek XXIX. Úvod ku kresbě a malbě. Sepsal Em. šlechtic Mírohorský. Svazek XXXI. Matěje Josefa Sychry život a spisy vybrané. Podává Vojtěch Kryšpín. S xylogr. podobiznou M. J. Sychry. V Praze 1876, nakl. Fr. Urbánek.

Stručný všeobecný slovník věcný. Redaktor Jakub Malý. Sešit 32. Nákl. I. L. Kobra v Praze 1876.

Václeslava Hanky počátky posvátného jazyka slovanského. Nové nezměněné vydání. Nakl. Fr. Řivnáč v Praze 1876.

Studie o dativě. Napsal Fr. Prusík, profesor v Příbrami. V komisi Th. Mourka v Praze 1876.

Knihy pro každého rolníka a hospodáře. Napsal Josef Dumek. Sešit XII. Nakl. Vl. Žakovský v Olomouci.

Národní bibliotéka. Výbor prací čelnějších spisovatelův československých. Red. Fr. Zákrejs. Sešit 264. a 266. J. K. Tyl. IX. 1. 2.; sešit 265. a 267. J. Malý III. 4. 5. Seš. 268. Pravda IV. 2.

Divadelní bibliotéka. Svazek 146. Pan Alfons. Z lásky k umění. Divadelní slovník (pokr.). Svazek 147. Tomáš Mydlinka. Návštěva. Ve vagoně druhé třídy. Divadelní slovník (dokončení). Nakl. Jar. Pospíšil v Praze.

Divadelní slovník. Podává J. J. Staňkovský. Nakl. týž.

Romány a povídky. Pořádá J. J. Staňkovský. Svazek 7. a 8. Bratrstvo mstitelův. Nákl. Mikuláše a Knappa v Karlíně.

Divadelní ochotník. Svazek 116. Rázná žena. Opička. Svazek 120. Na kovárně. Úpis na ženění. Nakl. týž.

Besedy mládeže. Red. Jos. Kouba. Svazek 119. Ivan, Robinson severu a jeho soudruzi. Vypravuje F. V. Starý desátník. Dle C. A. St. vypravuje E. F. S. — Svazek 120. Bratranci. Povídka dle O. H. volně vypravuje E. Ferd. Schmidleichner. V Praze. Nakl. týž.

Nová knihovna pro mládež. Pořádají M. Weinfurt a Fr. A. Zeman. Svazeček 37. Cestování o prázdninách. Sepsal Václav Novotný. Část II. Nákl. Fr. Urbánka v Praze.

Posel z Prahy. Kalendář zábavný a poučný na r. 1877. S četnými vyobrazeními. Ročn. šestnáctý. Uspořádal Fr. Zákrejs. Nakl. I. L. Kober v Praze.

Rukověť pro poddůstojníky cís. král. vojska. Oddíl první. Svazek 4. 5. Oddíl druhý. Svazek 1. 2. 3. Sestavil Ferd. Čenský. Nákladem kněhkupectví pro vojenskou literaturu Karla Procházky v Těšíně 1876.

Tabák kuřlavý a šňupavý, kouření a šňupání. Sepsala stará panna. Nové vydání. V komisi Fr. Urbánka v Praze.

Laciná knihovna. Číslo běžné 145—148. Komedianti života, román od Morice Jókaie, přel. Fr. Brábek. Nakl. J. Otto v Praze.

Solové výstupy Jindřicha Mošny. Seš. 6. Náklad. Mikuláše a Knappa v Karlíně.

Kronika války nynější pod Balkánem. Arch 1. 2. 3. 4. Nákladem F. Bartla v Praze 1876.

Výroční zpráva gymnasia v Chrudimi, v Hradci Králové, Litomyšli a v Jindřichově Hradci.

Ženské listy. Red. Eliška Krásnohorská. Ročn. IV. č. 8.

R. 1876. Č. 9.

OSVĚTA

Bosna.

Od

Josefa Holečka.

Pod správu vilajetu (místodržitelství) bosenského spadá i Hercegovina a pašalík Novopazarský. Rozprava naše však týkati se bude toliko vlastní Bosny a krajiny její.

Bosna je nejzazší zemí evropského Turecka. Jsouc obklopena ze tří stran živlem křesťanským, vypadá na první pohled jako přední stráž islamu proti křesťanství. Severní hranice je větším dílem opsána řekou Sávou, která Bosnu dělí od Vojenské Hranice. Nejzápadnější bod na této hranici jest Maljevac, nejvýchodnější pak pevnůstka Rača při stoku Sávy a Driny. Hranice západní má směr severozápadní a dotýká se Dalmacie, opsána jsouc částečně řekou Unou, částečně Alpami Dinarskými a pohořím Prologem. Blízko nad dalmatským městem Imoským končí západní mez Bosny, prodlužujíc se dále v tomtéž směru co hranice Hercegoviny.

Přirozenou hranicí mezi Bosnou a Hercegovinou byla by řeka Neretva; však ve skutečnosti je pohraniční čára docela jiná. Počíná pak tato jižní hranice Bosny ze strany západní blízko nad Imoským a béře se klikatou cestou stále východním směrem až po Jahorinu planinu, kdež se uchyluje více na jih a jde proti toku Limu skoro až ke konci. — Na východě sousedí Bosna se Srbskem. Řeka Drina dělí obě země skoro napořád. Východní hranice Bosny má směr od severu k jihu.

Bosna je země po výtce hornatá; hory její patří k Dinarskému pásmu Alp. Vlastní Dinara nalézá se na dalmatské hranici blíže města Kninu; odtud rozesílá mohutné větve přes celou Bosnu i Hercegovinu, přesahujíc i Černou Horu a dosahujíc až do Albanie.

V Bosně dlužno rozeznávati tři horské uzly, dle kterých řeky v zemi béřou svůj směr. Je to na západě Černá Hora a Vitorog až

do Kozarské planiny, které oddělují poříčí Uny od poříčí Vrbasu. Na tomto prostoru nalézají se pohoří: Staretina planina, Crna Gora, Vitorog, Grbovica pl., Lisina pl., Kragujevača pl., Kukavica pl., Krňjo Brdo, Kozarac pl., Prozora, Pastirevo, Grmeč pl., Crvljevica pl. — a řeky: Una s přítoky horním a dolním Uncem, Sana s přítoky Japrou a Gomojnicou a Vrbas s přítokem Plivou z levé strany.

Raduša planina a větve její mezi prameny Vrbasu a Bosny dávají směr přítokům Vrbasy z pravé a přítokům Bosny z levé strany. Na tomto prostoru jsou kromě Raduše planiny, znamenitější pohoří: Zec, Štít, Vranica, Radovan, Kralino brdo, Vlašič planina, Ornevica pl., Javorje, Pribisava, Velja pl., Skakavica pl., Borja pl., Čajkovina pl., Brstovac, Careva Gora, Krnin, Motaica pl. S těchto hor stékají do Vrbasu řeky: Ugar, Vrbanica a Devetina; do Bosny: Lasva, pojavší do sebe Bilu a Usoru. Samostatně do Sávy se vlévá Ukrina. Třetí rozhraní tvoří Romanja pl. se svými větvemi, dávajíc směr přítokům Bosny z pravé a Driny z levé strany. Na tomto prostoru mezi Bosnou a Drinou rozkládají se ještě pohoří: Stubenica, Ozren, Visočnik, Vučja Luka, Studena pl., Javor pl., Čemerna pl., Planinica, Ploča pl., Malá pl., Bormača, Stoborja, Kreonik, Klopačna stijena, Radovan, Vědovo brdo, Konju pl., Vrana pl., Javornik, Lisja Glava, Kraljica, Medvednik, Majerica pl., Betajn, Tribova. Do Bosny se tu z pravé strany vlévají Slabnja, Krivaja a Spreča, do Driny Jadar.

Hory na jihu jsou vyšší nežli na severu. Všecky řeky obracejí se k severu, k Sávě. Následkem toho, že si prorývají hluboká řečiště, zdá se na první pohled, že jsou hory při Sávě vyšší; ale není tomu tak. Při Sávě daří se rozličné ovoce vyžadující značnější teploty, které na jihu pěstovati nelze.

Hory bosenské dosahují výše až 6000′. Pozoruje se na nich trojí vegetace: nejvyšší temena jsou kamenitá, skoro úplně holá, níže poskytují tučnou pastvu stádům, a nejníže, v údolích četnými řekami prorývaných a zaplavovaných, prostírají se lesy dubové, bukové, ořechové a kaštanové v takové bujnosti, že se až neprůchodnými stávají; v údolích těchto daří se výborně obilí a ovoce všeho druhu. Ve výši 3000′ rostou lesy jehličnaté.

Z polních rostlin sejou se pouze ušlechtilejší druhy, jako pšenice, kukuřice, pohanka, rýže, tabák. Žito a oves, ač by se na výše položených místech dobře dařily, skoro se ani nepěstují.

Pány půdy jsou pouze Turci, t. j. vyznavači víry Mohamedovy. Držitelé pozemků nazývají se spahiové. Spahiji jsou největším dílem agové a begové, turecká šlechta. Každý Turek je v držení nějakého pozemku; jeli chudý, je aspoň na svém pozemku svobodným pánem. Křesťané, rája, stojí k agům a begům v poměru feudálním. Sedlák je povinen odváděti pánovi z výnosu své půdy $1/3$—$1/2$, mimo to i musí týdně 3—5 dní robotovati; čím více se mu urodí, tím jsou větší jeho dávky. Proto je přirozeno, že nedbá o umělé rozmnožení úrody. Ale ani to, co mu zbylo, nemůže po zapravení předepsaných dávek považovati za svůj majetek; pán pozemku může přijíti, kdy mu koli libo, a požádati od sedláka, co mu milo, a sedlák musí dáti; zpěčujeli se, buď vezmou mu to silou aneb ho z pozemku vyženou. Proto sedlák

nečiní větších zásob přes zimu, hledě hned po žních zpeněžiti všecko; peníze se dají před nenasytnou hrabivostí begů spíše uschovati, než plodiny polní.

Hospodářství se vede třístranné, t. j. dvě léta se osívá a třetí rok se úhoří. Mnohé řeky, jako Sáva, Bosna, Vrbas, Spreča, nahromadily ve svých údolích tolik úrodného kalu, že je půda prstí nevyčerpatelná a úrodná i bez mrvení. Pluhy neslouží k ničemu jinému, než aby se kůra trochu oškrábala a připravila k zachycení semene; však nicméně zapřahají do pluhu 2—3 páry tahounů. Obilí se nemlátí, nýbrž hned na poli na humně, plochými kameny vydlážděném, pomocí dobytka vyšlape, a z plev očistěno uschová se v podzemních jamách, opět na poli.

Ačkoli se polní hospodářství na stupni tak primitivním nalézá, přece vyrábí se polních plodin více, než země spotřebuje. Nejvíce obilí rodí se okolo Petrovce, Sarajeva a na Spreči. Obchod v obilí se provozuje jen v malém a to nejvíce v pohraničních městech rakouských. R. 1864 vyvezeno z Bosny obilnin za 4,300.000 zl.

Do r. 1850 byla robota zákonem oprávněna. Toho roku zrušena, ale toliko na papíře, neboť ubohý křesťan bosenský nemá nikoho, kdo by se ho proti utlačovatelům ujal.

Největší bohatství, ale mrtvé, nezužitkované, spočívá v lesích. Lesy bosenské byly až do r. 1850 majetkem agů a begů; toho roku je Omer paša částečně ve prospěch eráru skonfiskoval, ale vláda Cařihradská, ačkoli byla vždy u větší peněžní tísni, nedovedla nově získané bohatství obrátiti ve svou kořist. Před r. 1850 vrhli se do lesů bosenských rakouští spekulanti, aby z nich hojný užitek vyssáli. Když vláda lesy prohlásila za své, prohlásila i všecky smlouvy dřívějších majitelů s rakouskými obchodníky za neplatné a diktovala si podmínky tak těžké, že tím všeliký obchod učinila nemožným. Jen velikému úsilí vlády rakouské podařilo se, vymoci svým poddaným nepatrné odškodné. Vláda turecká ustanovila jakéhosi inspektora nad lesy, který však jako všichni úředníci turečtí povinnosti své nebrubě rozumí a spíše proto je zřízen, aby bral roční plat než aby svůj úřad náležitě zastával.

V lesích bosenských všecky druhy lesního stromoví, listnaté i jehličnaté, rostou v divoké nádheře. Ve středu země jsou mnohá místa, kam ještě noha lidská nevkročila. Staleté kmeny klesají samy pod břemenem stáří a zetlelá jejich těla dávají potravu nové generaci. Kde se jich nahromadí více, stávají se neprostupnou překážkou. V lesích se zdržuje množství divoké zvěře, jako jeleni, daňci, srny, medvědi, vlci, lišky, rysi, divoké kočky a tchoři. Kdy by se Bosna osvobodila, nová vláda, nechť už jest jakákoli, potřebovala by toliko sáhnouti k mrtvým těm pokladům, jež jsou ukryty v lesích bosenských, a našla by dostatečný kapitál pro ustrojení země.

V dubových a bukových lesích chovají se četná vepřová stáda. Na pastvinách výše položených chová se ovce a koza, ač ne s takou péčí a v takém množství jako v sousední Hercegovině. V dolinách, porostlých šťavnatou zelení, vytvořil se skot jadrného rázu, který ale morem r. 1862—63 na polovici klesl. Hovada bosenská jsou malého

vzrostu, ale plná v těle a dobře dojivá. Chov dobytka hovězího neuspokojuje nyní tak, jako před záhubným morem r. 1862. Podobně je s chovem koňského dobytka, který tolikéž mnoho morem utrpěl. Kůň bosenský je 13 pěstí vysoký, tedy malý, ale za to vytrvalý a zvláště k jízdě spůsobilý. Následkem kamenitých cest vytvořilo se mu neobyčejně tvrdé kopyto, tak že po skalnatých stezkách i neokován stoupati může. V běhu je rychlý, při chůzi po horách opatrný.

Komunikace jsou bídné. Koran sice ukládá pravověřícím, aby stavěli cesty, mosty a studny pro ulehčení poutníkům, ale že toho poslouchati záleží na dobré vůli dítek Mohamedových, jsou cesty neschůdné a mosty rozbořené. Některé cesty a mosty pocházejí z časů starořímských; jsou nejpevnější a nejsolidnější. V novém čase svěřována stavba silnic a mostů inženýrům, ovšem nejraději Turkům, kterým se k vůli jich turectví vyměřil i větší plat; stavby jejich trvají obyčejně do prvního řádného deště, který je spláchne, načež se vydá na inženýra zatykač. Tak se stalo s mostem v samém Sarajevě.

Cesty ve vilajetu bosenském jsou: z Trávníka do Sarajeva 16 hod.; ze Sarajeva do Mitrovice v paš. Novopazarském 60 hod.; z Trávníka do Banjaluky 18 hod.; z Banjaluky do Gradišky 8 hod., do Kostajnice 16 hod.; z Trávníka do Lievna 18 hod.; z Lievna na Bělibreg 6 hod.; ze Sarajeva do Mostaru 24 hod.; z Mostaru do Metkovičů 7 hod.; z Trávníka do Brodu 32 hod. Na těchto cestách větším dílem lze jeti jen soumarem. — Železnice, která vedla z Nového do Banjaluky, vzala v povstání za své.

Mluvíce o komunikaci, dotkneme řek, které jsou splavné a mosty opatřené.

Una je splavná na dolním toku, kde dosahuje šířky 150 kroků. Mosty přes ni vedou v Kulen Vakufu, Bihači, Krupě, Otoce a Kostajnici. Přívozy jsou v Ripaći, Perekovici, Ostrožći, Otoce, Novém a Dubici.

Sana je na dolním toku 200 kroků široká a od Prědoru splavná. Mosty jsou v Ključi, Sanském mostu, Prědoru a Novém.

Vrbas počíná býti splavným od Banjaluky, kde však po něm jen malé lodice plouti mohou. U Skoplje vede přes něj starý kamenný most, v Jajcích a Banjaluce dřevěné mosty; v Plamenjači, Trnu a Vakufu jsou přívozy.

Bosna je od Maglaje splavná pro malé lodice. V Ilidžie vede přes ni kamenný, v Raljevu, Vysoké a Zenici dřevěné mosty. Drina je od Ljubovie splavná pro malé lodice. Dravost její nepřipouští splavnost dříve. V Ljubovci vede přes ni obloukový most s 11 pilíři. Přívozy jsou u Humu, u Brodu nad Fočí, u Ustikoliny, Goraždy, Medžidzje, Ljubovie, Zvorníka, Lošnice, Janje, Balatunu a Rače.

Vozy v našem smyslu a v naší podobě jsou věcí neznámou. Vůz bosenský je nemotorný kolos, všecek ze dřeva zhotovený, tak že na něm není ani železného hřebíčku. Do této hromady dříví zapřahá se 4—6 párů potahu. Zvláštního povozu užívá se, cestujíli vznešené dámy. Není to ani vůz ani kočár ale lešení, pohybující se na 4 kolech a ostíněné, aby tureckým paním chládek poskytovalo. Někteří bohatí

kupci v Sarajevu pořídili si v posledním desítiletí kočáry. Turci, kteří nenávidí všelikou novotu, vzali si kočáry i majitele jejich v takou nenávist, že je zákeřně na projížďce zavraždili. Od té doby neopováží se nikdo v celé Bosně míti kočár leda svobodný Evropan, chráněný před Turky mnoho respektovanými konsuláty.

Prostředkem komunikačním je kůň a mezek; k nim béře útočiště obchodník i cestovatel; pomocí jich udržuje se také poštovní spojení. Poštovní úřady jsou pouze v Sarajevu a Trávníku. Stanic poštovních není, leda by se tak měly nazývati hány, kde se poštovní doprava staví, aby se dobytek vystřídal a nakrmil. Ze Sarajeva a Trávníka jezdí pošta jednou týdně. Poplatky jsou povážlivé, za doručení a nepoškození neručí nikdo. Listonošů není. Přijdeli někomu list, hodí jej poštovní úředník do zvláštní truhlice, kde leží tak dlouho, až se adresát, puzen zvláštním vnuknutím, po něm otáže. S poštovským pacholkem (surudži) lze též cestovati; platí se 20—30 kr. za hodinu, ale cestovatel musí míti své vlastní sedlo. Ostatně zastane surudži cestovateli společníka, vykladače, někdy tlumočníka a v případu potřeby i osobního obrance. Vůbec nesmí cestovatel učiniti kroku bez najatého domácího člověka, kavaza.

Při cestách bývají zřízeny hospody, hány, což patří mezi bohulibé skutky, jež Mohamed svým dítkám odporučuje. Bohužel jsou hány příliš málo čisty a „handžije“ (hospodští) příliš málo úslužni, jak zajisté nad jiné jasně vysvítá ze známé komické sceny, jež se odehrála mezi jistým handžijou a ruským cestovatelem Hilferdingem. Když dorazí pozdě večer zmořen a ztrmácen k takovému hánu, přenocuje pocestný nejraději — pod širým nebem. Čisté hány nalézají se toliko na silnici Brodsko-Sarajevské; je to, mimochodem řečeno, jediná cesta, po níž možno jeti s vozem.

I v čas míru poskytuje Bosna cestovateli obraz neutěšený. Krása přírody, schopné znamenitého stupně kultivisace ale žalostně zanedbané a spustlé, nepovznáší alebrž rozmnožuje truchlivý dojem. Před zrakem naším v nepřetržité řadě střídají se polorozpadlá města a městečka, rozbité, vyssáté vesnice a lid po zuby ozbrojený, nikomu nedůvěřující, ani sobě vespolek.

K ochraně cest vystaveny jsou „karauly“, malé, opevněné strážnice s posádkou několika mužů. Jdeli pocestný neb obchodník kolem takové karauly, musí dáti nejprvé posádce slušné zpropitné, načež může s menší bázní putovati dále, budeť již aspoň před tou posádkou bezpečen. Pro větší bezpečnost oblékají kupci na cestách šat, podobný uniformě tureckých důstojníků; k boku zavěsí šavli a za pás zastrčí revolver a vzbuzují takou všeobecnou úctu, že se jim každý z daleka vyhne, neřku aby je přepadl.

Protože zboží jinak se nepřepravuje než na soumarech, počítá se dle koňských nákladů. Koňský náklad (tovar) je 160—200 liber. Stezky po horách jsou takového druhu, že jest poutník rád, jen když hlavu nesrazí; z maličkostí, jako je podrápání obličeje a rukou od křovisek, deroucích se v cestu, nedělá si pranic. Jeda do vrchu, slézá s koně, aby mu ulehčil, a jeda s vrchu, slézá opět, aby se mu nepře-

kotil přes hlavu. Cesty v údolích se několikadenním deštěm mění v bezedná bahna.

Do r. 1863 probíhaly Bosnou i Hercegovinou pouze dvě telegrafní tratě: první šla z Cařihradu přes Nový Pazar do Sarajeva, druhá z Mostaru do Metkovičů. R. 1865 zřízen telegraf ze Sarajeva přes Trávník, Banjaluku do Staré Gradišky; r. 1866 ze Sarajeva do Zvorníka, do Dolní Tuzly a odtud do Zvorníka. Telegrafní úředníci jsou obyčejně Vlachové neb Dalmatinci a dostávají dobrý plat. Na hlavních stanicích musejí být mocni jazyka tureckého a francouzského. Telegrafické sazby jsou vysoké; stát na telegraf nedosazuje.

Bosňák je rozený obchodník. Nejvíce obchodníků patří vyznání pravoslavnému. Obchodnicky vzděláni jsou pouze mohamedáni, a takových je ovšem nepatrný počet. Mnozí z bosenských kupců zahospodařili si značné jmění, kterého však nepoužívají ani k prospěchu svému ani cizímu. Protože křesťanu nelze jmění nabyti leda s mnohými obtížemi ano nebezpečenstvími, vzniká u kupců bosenských chorobná láska k penězům, která přechází v nešlechetné lakomství. V povstání se ukázalo, že bohatí kupci osvobození národa velice překážejí; bojíce se zimničně o každý krejcar, stávají se spíše spojenci Turků než povstalců. I nejbohatší obchodník bosenský, který čítá jmění své na statisíce a snad na miliony, vede život tak spořivý, že by ho každý politoval; bojíť se, aby se Turci o jeho pokladech nedověděli a jemu jich nepobrali. Obchodník bosenský raději prodá méně zboží za drahý peníz, než více zboží za ceny mírnější. Vydělané peníze nesúročuje ale schovává i zakopává, aby se probůh nikdo nedověděl, že něco má. Aby svět tím spíše oklamal, žije i největší boháč o chlebě a cibuli.

Turek, zachceli se mu čeho, může toliko dojíti ke křesťanskému obchodníku a sobě to poručiti; křesťan mu odepříti nesmí. Turek vždy kupuje od křesťana na úvěr (veresiju), což je totéž jako na věčnou oplátku; může dluh oplatiti, ale nemusí. Křesťan svůj dluh vymáhati nemůže, ačkoli je v Sarajevu zařízen obchodní soud (tüdjaret medźlis), skládající se z předsedy a několika přísedících.

Dříve musíval každý rakouský obchodník, který vkročil do Bosny na míli dálky, opatřen býti zvláštním průvodním listem tureckých úřadů, zvaným „teskere“. Již samo vyzdvihování si teskere bylo obtíží; ale musíval se za ně skládati též poplatek. Nyní je přičiněním vlády rakouské teskere odstraněno. Dne 22. května 1862 učinilo Rakousko s Tureckem obchodní smlouvu platnou na 28 let, v níž mu Turecko všecka práva a svobody, jichž se během času rakouský obchod a plavba v Bosně domohly, potvrzuje a se zavazuje, jich brániti. Rakouští obchodníci platí od přívozu menší cla, nežli domácí: tito platí 5%, oni jen 3%. Obchod Rakouska s Tureckem nemálo usnadňuje to, že jsou tu rakouské mince v dobrém oběhu. Staré rakouské stříbrné peníze, známé nyní ve své vlasti jen tu a tam některé babiččině punčoše, uchýlily se do Turecka, kde jsou v lepší hodnotě, než byly dřív doma. Turecké peníze jsou zrna mnohem lehčího, proto bývá v obchodních smluvách výslovně udáno, v jaké minci má se výplata státi. Sám turecký stát užívá rakouských peněz k finančním spekulacím, zaváděje

časem nucený jich oběh; pak si dává platiti toliko v rakouských penězích a vyplácí pouze v tureckých.

Základem tureckých mincí jest piastr; piastr jest 9 kr. rak. m., 1 rak. zl. je 11$^4/_5$ piastru; piastr má 40 par. Para je nejmenší měděný penízek, nyní už skoro jen ideální mince, která slouží pouze k počtům. Piastr je stříbrná mince špatného zrna. Zlaté mince jsou medžedie (110 piastrů), mahmudie (78 piastrů), funduk (50 p.), půl mahmudie (38$^1/_2$ p.), starý Stambul (37 p.), nový Stambul (28$^1/_2$ p.), staré adlije (9 piastrů 26 par), nové adlije (17 piastrů 27 par), hajrije (23 piastrů 14 par), starý Misir (26 piastrů 33 par), nový Misir (24$^1/_2$ p.). Stříbrné mince: medžedie (20 piastrů), altilik (doslovně šesták, 6 piastrů), bešlik (5 piastrů), jüzlik (2$^1/_2$ piastru), piastr, půl piastru (čakmak). Měděná mince: čtvrt piastru. Ideální mincí je též „kesa“ (měšec), na který se počítá 500 piastrů; dle kes se mnoho počítá.

V nejživějším obchodním spojení s Bosnou je Rakousko. Veletrhy ve Vídni a Terstu zásobují celou zemi; spojovací čarou mezi Vídní a Bosnou je Dunaj a od Zemuně Sáva, mezi Terstem a Bosnou buď dráha přes Steinbrück a Sisek, buď plavba po Jaderském moři do dalmatských přístavů, z nichžto nejvíce zboží pro Bosnu a Hercegovinu přijímá přístav Klekský a po něm Splitský.

Až bude Bosna spořádána a Neretva upravena, dočká se pěkné budoucnosti rakouské pohraniční městečko, nyní zcela nepatrné Metkoviče. Ale i jiným přístavním městům dalmatským bude pomoženo, která jsou výhradně na provozování obchodu odkázána a musejí živořiti, dokud obchod s Bosnou a Hercegovinou bude stížen a dokud se potřeby tamního obyvatelstva budou nalézati na nynějším primitivním stupni. Proto se Dalmatinci instinktivně zasazují za přispění povstavším krajům.

Bosňák nejeví chuti k řemeslům. Potřeba jedině by ovšem byla s to, tuto nechuť přemoci, ale té potřeby dosud v Bosně není. Co se majetku týče, není žádné třídy střední, a vedle velikých boháčů stojí nahá chudina. Boháčové si všeliké potřeby, k nimžto je zámožnost opravňuje, mohou objednati za drahý peníz z ciziny, a chuďas musí se buď spokojiti výrobkem vlastním aneb nedovedným dílem domácího ťanatlije (řemeslníka). Jaký pojem mají o dělení *práce*, které k rozvoji řemesel tolik přispívá, nejlépe se ukazuje na tak zvaném „djundjeru“, který je stavitelem, měřičem, zedníkem, tesařem, truhlářem, pokrývačem, kameníkem, kamnářem v jedné osobě. Dělá všecko, ale neumí nic. Nemá jiných nástrojů kromě sekery, kleští, nebozezu, píly a svého oka. Teprvé v nové době usadilo se v Sarajevu několik rakouských řemeslníků; daří se jim dobře, protože jsou cizinci. Poměrně se nejvíce vyvinulo kovářství a kotlářství, hlavně v místech, kde se na železo doluje; kováři a kotláři jsou nejvíce cikáni. Z výrobků železnických se některé vyvážejí do Dalmacie, ale dále by pro svou nedokolost nepronikly.

Obyčejně se prodávají suroviny do ciziny, kde se podrobí potřebné přeměně a v nové formě vracejí se pak do prvotní vlasti, aby

byly draze prodány. Bosňák na př. rád nosí kabátec drahou kožešinou obšitý. V lesích bosenských prohání se tolik vzácné zvěře, že i v nynějších poměrech, kde se lov provozuje toliko nahodile, prodá se surových kožešin ročně za více než 80.000 zl. Kožešiny ty zaměstnávají hlavně Lipský průmysl. Z Lipska nastupují zpáteční cestu do domova, kde se cena jejich několikráte zvyšuje. Doma sice provozují někteří křesťané kožešnictví se slušným výdělkem, ale umějí zacházeti pouze s vlčurami, medvědinami a liščinami. Kdežto se kožešnictví stalo výhradou křesťanů, jest jirchářství, řemenářství, sedlářství, ševcovství úplně v rukou mohamedánů. Sedláři zhotovují velmi vkusné koňské náčiní, které pobíjí mosaznými penízky. Obyčejná sedla jsou velmi nemotorná, obložená tenkými prkýnky. Ševci kromě bot, jež nosí jen zámožnější obyvatelstvo, zhotovují safianové papuče pro ženské, jichž místy i muži užívají. Nemajetní sobě sami hotoví opánky, na něž kupují od ševců nakrájené už podešvy. Mnoho rukou zaměstnává se tkaním pokrývek a koberců, které činí nevyhnutelnou část nábytku mohamedánova; však domácí koberce a přikrývky nevyrovnají se výrobkům přiváženým z Bulharska. Nejčileji se toto odvětví provozuje v Sarajevu, Vysoké, Prozoru a Foči. Krejčovinou se zabývají pouze křesťané, avšak s malým úspěchem, tak že se za 600.000 zl. obleků přibírá ročně z Bulharska. Látky na šaty jsou u mohamedánů barev světlých, pestrých, s převahou červené, u křesťanů barev temnějších. Nejobyčejnější národní oblek je mnohem dražší našeho evropského. Nebarevné látky se tkají doma, barevné se přivážejí z továren českomoravských a francouzských. Výrobky francouzské se líbí pro živost barev, českomoravské pro trvanlivost. Soukennictví se provozuje v míře malé a obmezuje se na výrobky nejhrubšího druhu. Spotřeba se uhražuje přívozem z Rakouska a Bulharska. Zlatnictví a stříbrnictví hotoví neumělé prsteny s nepravými kameny a takovétéž náramky. Nejobyčejnější a nejoblíbenější ozdoba žen a dívek záleží v řadách stříbrných penízů, které se zavěšují na čelo, krk a prsa. Zámečnictví je skoro neznámo, protože se dvéře jako v pravěku slovanském zavírají pouze na závoru; jen větší města činí výminku. Kolářů ani není. Hospodářské nářadí hotoví si každý sám.

Tím bychom byli vypočetli všechna řemesla, která v Bosně existují. Čtenáři neušlo, že se některá z nich stala privilejem náboženství mohamedánského, jako ševcovina, jiná pak že jsou výhradně od křesťanů provozována, jako kožešnictví. O řemeslech, jež by vyráběla předměty pro pohodlí a přepych, není ani řeči. A kde se nevyvinula řemesla, nemohl se ujmouti průmysl. Jediným průmyslovým závodem v celé Bosně je snad pivovar v Sarajevě, k němuž možno přičísti některé železářské slevárny po zemi roztroušené. Rakouští řemeslníci prorazili ve větších městech cestu řemeslům, bohdá prokážou rakouští průmyslníci tutéž službu průmyslu. R. 1864 obnášel přívoz 7,796.000 zl. rak. čísla a vývoz 9,763.000 zl. Je tedy vývoz o 2 miliony větší, a to nikdy nebývá znakem blahobytu.

Největší rubriky při vývozu činí cereálie (4,300.000 zl.), skot (1,400.000), koně, osli, mezci (1,100.000 zl.), sušené švestky (790.000 zlatých), kůže skotí a braví (480.000 zl.), vepřový dobytek (650.000 zlatých), vlna (450.000 zl.), železo (130.000 zl.), kožešiny (80.000

zlat.), med a vosk (60.000 zl.); — při přívozu: nitěné zboží (1,150.000 zlatých), tabák (1,100.000 zl.), sukno (850.000 zl.), hotové šatstvo (620.000 zl.), lihoviny (480.000 zl.), sůl (390.000 zl.), cukr (360.000 zlatých), káva (345.000 zl.), rýže (325.000 zl.), kovové zboží (240.000 zlatých), tuky (235.000 zl.), cereálie (180.000 zl.), fesy (190.000 zl.), kožešiny (195.000 zl.), barevné vlněné látky (125.000 zl), damašky (145 000 zl.), zbraně (120.000 zl.) atd. Papíru a kněh se přiváží toliko za 28.000 zl., lučebnin, léků a zápalného zboží toliko za 35.000 zlatých. — Vláda si ponechala mnohé monopoly, jako na kávu, zbraně, prach a j., což ovšem není na prospěch svobodné tržby.

I v útrobách země skryto je mnoho bohatství v podobě užitečných, namnoze vzácných kovů Již Římané dolovali v Bosně se znamenitým výtěžkem na zlato; z bosenských dolů odvádělo se denně 220 ok ryzího stříbra, které praepositus thesauronum Dalmatinorum sídlem v Saloně přijímal a do Říma odesílal. Tehdáž se dolovalo na stříbro na Radovanu, Vranici u Horního Vakufu a Fojnice. V bosenských řekách rýžovalo se zlato. Dosud se praví, že řeky Lašva, Vrbas, Bosna a Drina chovají zlatý písek; mluví se o zlatých žilách u Vareše, Sutisky (u Vysoké), v údolí Tinje (u Srebrníku) a na Bělské planině. Stříbro se druhdy dobývalo v Srebrníku a Srebrnici, jakož jmena ukazují. Bohatá stříbrná ruda nachází prý se v Krupě (v tur. Horvatsku), u Banjaluky, Slatiny, Vučiny, Malého Vaganje, Varševa, Vareše a v údolí fojnickém. Roku 1863 poslal bosenský guvernér rakouským horním úřadům kusy stříbrné rudy k analysi, a tu shledáno, že v 1 centu rudy obsaženo je vedle trošky zlata za 154 franků stříbra. Olověnec, obsahující stříbro a zlato, nalézá se u Borovice, Fojnice, Horního Vakufu a Priedoru, rumělka bohatá na rtuť blízko Kreševa, u Kostajnice, Fojnice a na Štítu, měď u Kreševa, Banjy a v kotlině Ramské, olovo u velkém množství u Tuzly, pak u Zvorníka a na pramenech řeky Olovy.

Železné rudy vyskytá se všude množství. Je to jediný kov, na nějž se v přítomné době doluje. Nejlepší železo pochází ze Starého Mejdanu, Vareše, Fojnice, Železnice, Dušiny. Ve Vareši a Kreševu kopá se magnet. Okolí Bihače a Vareše poskytuje dobré kujné železo. Mužská část obyvatelstva Fojnice, Vareše a Starého Majdanu jsou skoro samí kováři. Mimo to jsou železná ložiska v Kamengradě, Kosarači, Timaru, Busovači, Vysoké a Banji. Ocel se vyrábí v okolí Vysoké. Západně od Vareše leží trosky zvané Dubrovník, kde mívala republika Dubrovnická doly na stříbro a železo. Síra dobývá se v okolí Srebrnice a v kotlině Ramské. Otrušík vyskytuje se v údolí Fojnice a u Kreševa, cinek u Kreševa, kamenná sůl v okolí Tuzly. Sůl se vyvařuje ze solných pramenů v Dolní i Horní Tuzle. Nejlepší kamenné uhlí je v Lukavci, hodinu od Sarajeva; dále v Tuzle, Sebše, Kisseljaku. Rašelina v Zenici. Asfalt na rakouské hranici u Metkovičů. Mořská pěna mezi Derbendem a Banjalukou. Bílý a běločervený mramor u Sarajeva, žlutá žula v kotlině Ramské, bílý mramor na pohoří semečském a na Bílém Brdu nad Vyšegradem; Semečský mramor rovná se skoro kararskému a vypadá jako úběl. Břidlice kamenopisná u kláštera Sutisky a Kakanje; brusy v Konjici; břidlice pokryvačská v údolí Fojnice, u Go-

raždy, na Gučagoře a j. Dýmkový jíl, červený a bílý, v Banjaluce, hrnčířský jíl v Brčce. Mlýnské kameny kopají se blíže Zvorníka.

Doly jsou majetkem státním. Stát nemá potřebného kapitálu, by z nich řádně těžil; k tomu domácích technických sil není a cizincům se nedůvěřuje. Pachtýři dolů musejí platit státu 5% čistého ročního výtěžku.

Minerálních vod jest hojnost. O solných pramenech v Horní a Dolní Tuzle stala se již zmínka; mimo to jsou v Tuzlanském okresu minerální prameny u Poljan, Ušiny a Drienčy. Kyselky jsou v Slatině u Banjaluky, v Hau-Kisseljaku u Tuzly, u Krapiny mezi Zvorníkem a Sarajevem, u Hau-Bretalovače, u Kisseljaku při ústí Fojnice a na vysočině Duvenské. Nejznamenitější z těchto pramenů jest v Hau-Kisseljaku; tam putují každého léta tisícové, bydlí pod širým nebem ve stanech a pijou tuto vodu, která výborně slouží proti neduhům břišním a jaterním. Sirnaté teplice jsou v Banjaluce, v Zlidzie u Sarajeva, ve Vručici na Usoře; k nim možno přičísti též t. zv. římskou lázeň v Novém Pazaru. Teplice Banjalucké byly už za časů římských známy; pozůstatky římských lázní při teplici Novopazarské (34—35° R. teploty) posavád stojí. Kyselinu sírovou obsahuje voda řeky Červenice, která skrze Srebrnici protéká. —

Míry a váhy jsou tak málo ustavené, jako mince. Základní jedničkou váhy jest oka. Oka = $2\frac{1}{2}$ Víd. lib. = 4 litry, 1 litra = 100 dram (drachem). Na oky měří se i tekutiny. Jumga má $1\frac{1}{2}$ oky = $3\frac{3}{8}$ Víd. lib.; slouží v obchodu k vážení tuků a p. Kantar je 44 ok, skoro 1 ct. Látky se měří aršínem, který je o $\frac{1}{8}$ (nový aršín je o $\frac{1}{16}$) kratší než Víd. loket. Pik (26″) užívá se často místo aršínu. —

Hlavním městem země je *Sarajevo*, tur. Bosna Seraj, druhdy Bosna aneb Bosna Var. Má 5000 domů, v nichžto obývá přes 40.000 obyv. Z těch je okolo 6000 pravoslavných, 200 katolíků, 1600 židů a 1000 cikánů; veliká většina ostatního obyvatelstva patří vyznání mohamedánskému. Sarajevo je hlavou země v ohledu politickém, národním i národohospodářském. Politickou hlavou stalo se teprvé v posledních časech. Dříve sídlem vezíra a nejvyšších vrchností tureckých býval Trávník. Sarajevo považovalo za zvláštní privilej, že se velkovezír bosenský nesměl v jeho zdech zdržeti déle než 24 hodin; takový poměr byl mezi pravověrnými Turky a zřízenci Cařihradskými. Teprvé Dželaledin paša, r. 1817 od sultána Mahmuda vezírem bosenským jmenovaný, zlomil odpor národní poturčené šlechty a směl v Sarajevě po delší čas bydleti. R. 1832 vezír Kera Mahmud, chtěje míti v Sarajevě residenci, musil se na vrchu Gorici nad městem opevniti. Vůbec bývalo Sarajevo zřídlem mnohých nepokojů v zemi, které vznikaly následkem toho, že mohamedánská, druhdy slovanská šlechta, byla s počínáním vlády nespokojena a proto se v oposici stavěla. R. 1850 způsobila poslední povstání, které ukrotil Omer paša.

Na místě, kde nyní Sarajevo stojí, utvořili v 8. stol. srbští osadníci malý státek, který sobě brzy horvatský kníže Svevlad podrobil. Ku konci 12. století propůjčil ban Kulim doly na blízké Javorině dvěma Dubrovnickým kupcům, kteří tam vystavěli hrad Dubrovník. Město Bosna vzniklo teprvé r. 1235 na pramenech Bosny, dvě hodiny

na západ od nynějšího Sarajeva. Papež Řehoř IX. učinil je ihned sídlem biskupským. R. 1270 byla Bosna od bosenského vojvody Kotromana rozšířena i obdržela jmeno Bosna Var. Když r. 1415 táhl sultán Mohamed proti Zikmundovi, cestou město spustošil. R. 1463 bylo od Turků úplně vzato, a nic mu již nepomohlo, že je Matiáš Korvín na okamžik z moci turecké vytrhl. R. 1465 položili poturčení bosenští šlechtici Sokolovič a Zlatarovič základ nynějšího Sarajeva. První vezír bosenský, Chosrev paša, vystavěl na výšině nad městem zámek, saraj, od něhož dosud zove se město Sarajevo.

Sarajevo leží 1750′ nad hladinou mořskou na řece Miljačce, jejíž údolí otevírá rozhled ze strany západní. Z ostatních tří stran je vroubeno malebnými skupinami horskými; na jihu se vypíná 5100′ vysoký Trebovič, na východě Borja planina a na severu Mrkvina planina a Hum. Při každém domě nalézá se zahrada. Ulice jsou pravidelně rozvětveny, ale postranní uličky jsou příliš těsné a nevolné. Ulicím je na újmu nesnesitelná dlažba, jež vyžaduje zvláštního umění, aby se po ní choditi mohlo. Jinak poskytuje Sarajevo pohled pěkný. Nad čistě obílenými domy vyzdvihuje hlavy 100 věží štíhlých minaretů, tak že si i Sarajevo může osobovat příjmí „stověžaté;“ Bosňáci s pýchou je nazývají nejkrásnějším městem evropského Turecka kromě Cařihradu.

Cizinci je obtížno nesmírné množství psů, které se právě jako v Cařihradě po veřejných místnostech potlouká. Psi jsou vesměs kusí, jeden má přeražený nos, druhý má jen jedno ucho, třetí je chromý atd. Vyhledávají rozličné zdechliny, které jsou jejich jedinou potravou; požíráním jich prokazují obyvatelstvu dobrou službu, a za to jsou trpěni. Znají domácího člověka a míjejí ho bez povšimnutí; cizinec není tak šťasten, a musí aspoň pořádné oštěkání snésti.

Každá mešita má svou kolaturu, proto je město dle 100 mešit rozděleno na 100 dílů. Kromě toho má dva pravoslavné a jeden katolický chrám a synagogu.

Cesty odtud vedou do Zvorníka, Tuzly, Brodu, Trávníka a Livna, do Mostaru, Goraždy a Vyšegradu, čímž Sarajevo obchodním střediskem země se stává. Průmysl městský je skoro výhradně v rukou mohamedánů a vyrábí ručnice křemenačky, šavle, nože, měděné nádobí, bavlněné látky. Jednou týdně odbývá se trh. Obchod ustranil se do čtvrti, obsahující asi 50 ulic při Miljačce a zvané „čaršija“, tržiště. Jestliže kde žijou různá vyznání vedle sebe svorně, je to na této čaršiji. Mohamedán, pravoslavný, katolík, Řek, žid hádají a smlouvají se mezi sebou po celý den, zapomínajíce všeliké nenávisti národní a náboženské, která zemi jejich už tolik ran zadala. Tak to trvá po celý den až do západu slunce, když se sto věží ozve se volání muezzinů: „Achšam!“ vybízející k večerní modlitbě a nočnímu pokoji. „Achšam“ učiní všeliké vřavě pojednou konec. Po městě rozsvítí se několik mdlých olejových lamp; však se v noci málo kdo na ulici ukáže.

Sarajevo má dvoje po orientálsku dobře zřízené lázně, které Turci pilně navštěvuji dílem proto, že se v nich laciný čas příjemně tráví, dílem proto, že koran předpisuje časté umývání. Zvláště o dnech svátečních jsou lázně plny. Spěchá sem bohatý i chudý, mohamedán

i křesťan. Chuďas spokojuje se, můželi poseděti na koberci v první síni, kde je teplo nejmírnější, aby si kůži trochu rozpařil. Chudí platí 2½ kr., zámožní až 2 zl. 40 kr. Požitek koupele záleží v tom, že se člověk zvolna svléká a zvolna zahřívá, přecházeje z jedné světnice do druhé, se vzduchem postupně vřelejším, tak že ve světnici poslední je až 38° R horko. Na to následuje právě tak pozvolné ochlazování se, při čemž se něco času stráví holením. Lazebníci turečtí počínají si při holení brady a hlavy velmi obratně; zákon Sulejmanův zakazuje jim, podávati křesťanům co nečistým totéž prádlo a holiti je toutéž břitvou, které kdy užito při toiletě pravověřícího.

V posledních letech usadil se v Sarajevu srbský lekárník, který konal studia v Rakousku i zastává zároveň lékaře. Nevede se mu valně, protože Sarajevané nechtějí mnoho stonat; mimo to jest mu jakýsi žid nebezpečným konkurrentem. Za posledního desítiletí zařízena v Sarajevu i tiskárna, o které před tím ani slechu nebývalo. V ní se tiskne obskurní vládní plátek „Bosna,“ sledující ten účel, aby byl lid stále udržován v temnotě a otroctví. Sem tam vyjde ze Sarajevské tiskárny nějaký carský úkaz, a to je asi vše, co se v ní tiskne.

Velikou úlohu hrají zde „kafany“, jako vůbec všude na východě. Kdo nemá nic na práci — a to je skoro každý — zajde si do kafany, kde prosedí celé půldne v příjemném lenošení, srkaje zvolna výtečnou černou kávu a kouře k tomu z dlouhého čibuku duhan (tabák). Káva (vždycky černá) pije se neslazena, usazenina se neodstraňuje, ale nicméně je lahodná i silná. Kafedžija ji nalévá z měděných nebo cínových konviček do malých šálečků, kterých za to host spotřebuje 10—15 na posezení; za šálek se platí 2 kr. Kafany jsou nečisté místnosti, postřené podél stěn koberci. Čibuky zapaluje kafedžija uhlíčkem, který pro každého zvlášť z ohniště klíštkami vyjímá. Podlahy jsou od spadlých uhlů značně propáleny, ale z toho se nikdo neučí větší opatrnosti. Sarajevo má také několik větších, poměrně pohodlně zřízených hostinců, kde je možno bydleti i stravovati se.

V Sarajevu mají pravoslavní školu pro hochy i dívky, katolíci v nejnovějším čase školu pro hochy, a židé vedle synagogy jedinou školu v zemi. Rakousko zařídilo tu již r. 1850 konsulát, Rusko, Francie a Anglie v letech 1855—57; vlaský konsulát trvá od r. 1863 a německý od r. 1864. Přičiněním konsulátů se stav křesťanů Sarajevských v posledních 15 letech stal mnohem snesitelnější, než býval druhdy.

Město není opevněno, ale má na východní straně rozměrnou pevnost, ve čtverci vystavenou a dvanácti baštami opatřenou. V čas potřeby směstná se na ní 80 děl.

Pod sandžak (kajmakamát, kraj) Sarajevský patří Fojnica, Busovača, Kreševo, Vysoká, Vareš, Olovo, Vlasanica (tur. Birče), Rogatica (tur. Čelebi-pazar), Glasnica, Vyšegrad, Preboj, Banja.

Fojnica je okresní město s 2500 obyv. Leží v malebném údolí na řece téhož jmena, obklopena ze všech stran krásnými bukovými lesy. Doluje se zde na železo. Skoro všichni obyvatelé, přiznávající se větším dílem k náboženství pravoslavnému, zaměstnáni jsou buď

v dolech nebo kovářstvím. Fojničané patří k nejkrásnějším lidem v Bosně. Nalézá se tu katolický klášter, který zevnějškem ani dost málo nevyniká, ale přec nádherně vypadá, když se v záři sluneční zatřpytí kolem něho skály, které jsou samá ruda a slída. Klášter Fojnický je velmi stár, stáltě již tehdy, když se Turci Bosny zmocnili. V něm se chovají rozličné staré listiny, mezi jinými i rodokmeny bosenské šlechty před poturčením; listiny tyto mohou míti velikou platnost, jestliže se země osvobodí. Je tu i prachárna. Okolí je dobře obydleno.

Vysoká, okresní město s 3500 ob. mohamedánů. Tkají se tu koberce a pokrývky. Tři hod. odtud je katolický klášter Sutinska, ves se 150 obyv., z polovice mohamedánů. Klášter má zvony a smí na ně zvoniti, což je mezi Turky veliká vzácnost. Vysoká je místo strategicky důležité.

Vareš má 2400 ob., většinou křesťanů. V okolí je více železných hutí. Dobývání železné rudy děje se bez obtíže, poněvadž každá hruda obsahuje hojnost železa. Křestané mají tu kostel.

Olovo, ves se 400 ob., namnoze mohamedánů, s troskami starého františkánského kláštera a mešitou; v okolí bohatá ložiska olověná. I řeka Olova tu vyplakuje olověnou rudu.

Vlasanica, okresní město, má 1000 obyv., nejvíce mohamedánů. Stojí na krašovité půdě, proto v létě trpívá nedostatkem vody, která se musí obtížně na soumarech dovážeti z potoku Tivča. Turci ji nazývají Birče neb Birač.

Rogatica, okresní město s 2100 obyv., leží v úrodném údolí řeky Rakitnice, které je též dobře vzděláváno.

Glasnica (Glasinač) leží na krašovité vysočině, patřící k pohoří Romanja, skládá se z 20 vesnic, které čítají dohromady 2500 obyv., vesměs křesťanů. Protože neplodná půda není zemědělství přízniva, obyvatelstvo chová dobytek.

Vyšegrad, okresní město, leží na pravém břehu Driny. Nad městem vypíná se starý hrad téhož jmena. Přes Drinu vede tu znamenitý kamenný most, který před 300 lety vystavěl pověstný v Bosně vezír Mehmed Sokolovič. Most spočívá na 13 obloucích a pne se do výše 60′ nad hladinou Driny. Účelem jeho jest, aby byl opevněným přechodem (defilée) proti Srbsku; dosud je dosti dobře zachován. Roku 1809 byli tam poraženi srbští povstalci, kteří se tam z Užice protlačili.

Banja (t. j. lázeň), také Toplica, vyznamenává se léčivou vodou, která dosahuje teploty 28—30° R. Car Uroš III. se zde vyléčil a na památku toho vystavěl klášter; v tom nalézal se zázračný obraz panny Marie, k němuž z daleka putovali. R. 1595 zapálili Turci klášter, ale zázračný obraz zachráněn jistým křesťanem z Čajnice, který jej s nebezpečím života odnesl domů; v jeho rodině chová prý se dosud. Poutníci putují nyní do kláštera bez zázračného obrazu; léčivá voda, zvláště proti pakostnici dobrá, pomáhá jim jako před tím. Pouti konají se v září.

Zvorník dává jmeno druhému kajmakamátu bosenskému, ačkoli kajmakam sídlí v Dolní Tuzle. Má na 9000 obyv., mezi nimi dvě třetiny mohamedánů. Rozkládá se na levém břehu Driny; nad ním

ční polorozbořený hrad, který míval kdysi strategickou úlohu proti Srbsku, ale byv zanedbáván ji pozbyl. Na druhém (srbském) břehu Driny má Turecko malý kousek země, ves Malý Zvorník, s 300 obyv. bez důležitosti. Zvorník vede obchod se Zemuní a Bělehradem. Doluje se tu na olovo, ačkoli jest tu i stříbrná ruda. R. 1463 osvojili sobě Zvorník Turci, ale ještě téhož roku odňal jim jej král Matiáš Korvín. Následujícího roku opět jej vzali Turci a Matiáš marně se namáhal, aby jim jej vydral. R. 1688 dobyli ho Rakušané, ale v míru vrátili jej Turkům. R. 1810 tu na obou březích Driny povstalci srbští Turký pobili; i r. 1813 dobyli zde nad nimi vítězství. Srbsko později mnoho o Zvorník stálo, ale bez úspěchu; ostatně je Srbsku lépe zasazovati se o Sarajevo. Obyvatelé okolí Zvorníka nazývají Bosňáky Hery a oni je Šijaky.

Značnější místa kajmakamátu Zvornického jsou: Bělina, Janja, Brčka, Brezovopolje, Tuzla (horní a dolní), Gradačac, Šamac, Gračanica, Maglaj a Srebrnica.

Bělina, okresní město na Orlovu poli, s 6100 obyv., pozoru hodné pro obchod s obilím a dobytkem. Kolem je rozsáhlá rovina, kterou turecká vojska volívají k ležení.

Janja, dvě hod. od Běliny, s 3500 obyv. většinou mohamedánů, má živý obchod v ovoci.

Brčka, okresní město, na Sávě, sídlo rakouského konsulárního agenta, s 2600 obyv. rozličných vyznání, má čilý obchod se Slavonií. Domy jsou stavěné z cihel, už na jich zevnějšku vidí se vliv civilisovaného západu. Brčka má v obchodním ohledě pěknou budoucnost.

Brezovopolje bylo založeno r. 1864 pro mohamedánské vystěhovalce ze Srbska. Čítá 1450 obyv.

Dolní Tuzla, sídlo kajmakama a okresní město, v úrodném údolí řeky Jaly, s 5300 ob. Blízko odtud nepovšimnutá ložiska kamenného uhlí. Sídlí zde též pravoslavný vladyka (biskup) diecése Zvornické. Obyvatelstvo rozličných vyznání pěstuje obchod s obilím a dobytkem. U města nalézá se solný pramen, z něhož ročně přes 400.000 ok kuchyňské soli dobývají; je majetkem státním. Manipulace při odpařování je velice jednoduchá: vodu z pramene, jehož otvor má $1\frac{1}{2}^{0}$ v průměru, naváží do mělkých železných pánví, pod nimiž mírně topí tak dlouho, až na dně pánve zbude pevná ssazenina soli, $\frac{1}{2}$—1″ tlustá. Za starodávna slulo město slovansky Soli (horní i dolní); tur. *tuzla* znamená sůl. — Křižuje se tu více cest, proto má město strategickou důležitost; opevniti se nedá, ležíc v dolině. Z cest, které tudy vedou, je nejdůležitější ta, která jde po levém břehu Driny do rakouské Rače, ležící na levém břehu Sávy proti ústí Driny. Za časů srbského povstání bylo tu dost bojů mezi Srby a Turky.

Horní Tuzla leží od dolní 2 hod. na východ, je okresní město s 1300 ob., má solné prameny, z nichž se ročně okolo 30000 ok kuchyňské soli dobývá. Nalézá se právě na pramenech Jaly.

Gradačac, okresní město s 4500 ob., je rozvalený hrad Husejna kapitána, pověstného vůdce v bosenském povstání r. 1830 a 31. Rodina jeho měla v okolí rozsáhlé statky, které jsou nyní majetkem státu. Z obyvatelů jsou jen as 300 pravoslavných, ostatní mohamedáni, kteří tu mají 5 džamijí.

Šamac, na Sávě, proti rakouskému Šamci na druhém břehu, byl r. 1864 obnoven a usazeni v něm mohamedánští vystěhovalci ze Srbska. Je tu asi 350 domků s 2000 ob., jež spravuje mudir; domky jsou malé, na pilotách stavěné, aby byly chráněny proti častému rozvodnění řeky Sávy.

Gračanica, okresní město, leží v údolí Sprečy a Jaly, má 3000 obyv., z nichž 400 je pravoslavných. Je tu šest mešit, mudir, dobré teplice.

Maglaj, na pravém břehu Bosny, okresní město, má 3100 obyv., 3 mešity (jednu velmi pěknou), pravoslavného popa, starý zámek, jejž r. 1697 princ Eugen rozbořil.

Srebrnica, okresní město s 2500 ob., většinou mohamedánů, sídlo mudira. Pěstování tabáku zde květe. Na východní straně jsou dva hrady, jeden v troskách, druhý dobře zachovalý. Před časy tu bývaly stříbrné doly, které jsou nyní zavaleny.

Třetí kajmakamát a zároveň okresní město je *Banjaluka;* leží pod pohořím Osmačou, při vtoku Vrbanje a Crkviny do Vrbasu. Polohu má velmi krásnou. Považuje se za hlavní město tur. Horvatska. Odtud až do Gradišky prostírá se rovina 8 hodin dlouhá. Na levém břehu Vrbasu stojí hrad, na němž jsou posádkou 2 prapory nizamů (jeden pěší a druhý jízdní) a 60 dělostřelců. Má 15.000 obyvatelstva (skoro vesměs Turků), 42 džamije, mezi nimi jedna zvaná Feradia, nejkrásnější z celé Bosny; pochází z r. 1576, když Ferad paša zahladil generála Eberharda Auersperga, syna jeho Engelberta zajal, avšak jej na svobodu propustil, když byl na výkup tuto džamiji vystavěl. Pravoslavní mají 60 domů, popa i školu, katolíci 40 domů. V horním městě jsou teplice, pozůstatek po Římanech. Dříve prý mívala Banjaluka 13 teplic, nyní má jen troje; jmeno města pochází od *banja*, lázeň. Je tu pozoruhodný obchod v obilí, dobytku a tabáku. Sídlí zde rakouský konsulární agent. Přes Vrbas vedou dva dřevěné mosty. Měšťané jsou dobří kováři a zbrojíři. (Pokračování).

První století severoamerické republiky.

Píše

J. V. Sládek.

(Pokračování.)

Pokroky učiněné za sto let.

Události, které následovaly po památném 4. červenci 1776 až do uzavření konečného míru r. 1783 a pak odtud až do r. 1789, kdy Jiří Washington povolán za prvního presidenta Spojených obcí severoamerických, jsou pro nás v této stati důležity jenom jakožto rozhraní

mezi dvěma obdobami života amerického národa: mezi mladostí jeho a věkem mužným. Události válečné jenom potvrdily svobodu osad, kteráž stala se skutkem v témže okamžiku, kdy zaujala mysl amerických vlastenců co nezbytný základ dalšího vývoje jejich otčiny; týmže dnem byl osud anglického vladaření v osadách zpečetěn.

Také otázka ústavní rokem 1789 dospěla svého rozřešení, a cokoliv od té doby přidáno k základním článkům spolkové konstituce, bylo jen novou větví na témže kmenu, jenž se jako každé jiné živé ústrojí dále rozvíjeti musí. O ústavě Spojených obcí severoamerických bylo svého času v těchto listech pojednáno *); dodáme jen několik slov o prvotním politickém zřízení v koloniích. Tyto se, co do svých politických ústav rozpadaly ve tři skupiny: korunní, lenné a ty, které byly vznikly na základě výsad. Ve všech bez rozdílu byla vláda vykonávána a řízena guvernerem, státní radou a sborem zastupujícím obyvatelstvo svobodníků; rozdíl byl jedině ve spůsobu jmenování guvernera i rad. Osady přímo od koruny neodvislé byly volnější. V Connecticutu a Rhode Islandu byla již před revolucí vyvinuta úplně demokratická vláda. Guverner, rada i zastupitelstvo voleni jsou ročně obyvatelstvem samým. Ve všech osadách, ať více ať méně samosprávných byla nadvláda anglická obmezována mocným činitelem, porotou, kteráž kromě souzení měla také právo, poháněti před soud. Zastupitelstva lidu vzala na sebe za krátko ráz poslaneckých sněmoven, jichžto moc, pocházejíc ze samého lidu, stala se neodolatelnou. Anglická koruna usilovala všemožně o stenčení osadních práv, ale domácí zastupitelstva vyrostla jí brzo přes hlavu. Tak na př. osobovala si anglická vláda právo, rozhodovati o počtu zástupců a místech volebních, avšak byla s tím zkrátka odmítnuta. Koruna hleděla dosáhnouti moci, aby shromáždění na neurčito odročovati mohla; osadníci jí toho nepovolili: časté volby byly jim životní podmínkou svobodné vlády, v nich spočívalo právo, kteréž nazývá prohlášení neodvislosti „právem tyranům hrozným ale osadám nejdrahocennějším.“ Takto měly osady již od samého počátku svobodnou vládu, která přese všechny anglické útisky zachovala v obyvatelstvu ducha samosprávy. **)

Chceme nyní ukázati, jaké pokroky Unie učinila až do našich dob na poli národohospodářském, v zemědělství, v průmyslu, v obchodu a konečně u vědách exaktních, v literatuře a v pěkných uměních. Na prvním místě dotkneme se vzrostu obyvatelstva a skončíme toto oddělení pokroky, jež se staly v šíření se vzdělanosti a všeobecného vychování lidu. Na mnohých místech připadá tu první úloha suché číslici, za to jest tato věrnějším vůdcem a otvírá zcela určitý názor do vnitřního organismu velikého tělesa. První sčítání lidu v Spojených obcích amerických stalo se r. 1790, čtrnáct let po prohlášení neodvislosti, a napočítáno tenkráte 3,172.006 bělochů a 757.208 lidí pleti černé. Nejčetnější obyvatelstvo měla Virginie: 747.610, a po této řadily se Pennsylvanie s 434.373, Severní Karolina s 393.751, Massachusetts

*) Viz Osvětu r. 1871.

**) Budiž doloženo, že vzácné dílo Josefa Story ústavní otázku Spojených obcí do dna vyčerpává.

s 378.787, New-York s 340.120, Maryland s 319.728, a tak dále až k Tennesee s 35.691 duší. Osazený povrch země obnášel 239.935 čtver. mil a průměrný počet duší na jednu míli 16·4. Těžiště obyvatelstva, pošinujíc se ustavičně k západu, leželo r. 1790 as na dvacet tři míle na východ od Baltimore. Census z r. 1830 vykazuje 12,866.020 obyvatelů obojí pleti, 632.717 čtver. mil osazeného území a na jednu míli průměrný počet 20·3 duší. Těžiště obyvatelstva pošinulo se od 39° 16.5′ sev. šířky a 76° 11.2′ záp. délky k 38° 57.9′ sev. šířky a 79° 16.9′ záp. délky.

Poslední sčítáni dělo se r. 1870 i zanešeno tu do statistických výkazů 38,558.371 obyvatelů, 1,272.239 osazených čtver. mil a 30·2 duší na jednu míli. Těžiště pošinulo se k 39° 12′ sev. šíře a 83° 35.7′ západní délky, celkem tedy od r. 1790 o 399 mil na západ. Zvláště nápadný skok jeví se v tom ohledu mezi lety 1850—1860 následkem velikého proudu, kterým se vystěhovalectví k Tichomořskému pobřeží valilo. V počtu osazených r. 1870 1,272.239 mil nenalézá se skoro 180.000 čtver. mil, které (bez Alasky) náleží k území Spojených obcí a jsou buď bez obyvatelstva, nebo mají jen tu a tam osamělého osadníka. Ku třinácti původním státům přistoupilo do r. 1876 25 nových kromě různých území, v nichžto se obyvatelstvo každým rokem může zmoci tak, že budou co státy k Spolku připuštěny.

Původních třinácte států rozprostírajících se na území 420.892 čtverečních mil mělo r. 1870 asi 18 milionů obyvatelů; dřívější, tak zvané Západní territorium (země rozprostírající se od řeky Ohio až k velikým jezerům a ohraničená na západě řekou Mississippi, Kentucky, Tennesee, a territorium Mississippské zaujaté v letech 1804—1812) živilo téhož roku na 406.952 čtver. mílích 13½ milionu duší; ohromné r. 1803 od Francie pod jménem Louisiana postoupené území — rozkládající se od Mexického zálivu až k 49° sev. šířky a od řeky Mississippi až k Tichému oceánu a čítající 1,171.931 čtv. mil — obýváno 5¼ mil. lidí; Florida r. 1819 od Španělska postoupená mající 59.268 čtv. mil čítala méně než 200.000 obyvatelů; Texas r. 1845 zaujatý se 376.133 čtv. mil měl r. 1870 asi 830.000 duší; území postoupené Mexikem v letech 1848 a 1853 a rozpínající se mezi Rio Grande a Tichým oceánem skoro od 31° až 42° severní šířky na prostoru 591.318 čtv. mil mělo při posledním sčítání as tolik duší jako Texas; konečně přichází r. 1868 Rusí postoupená Alaska s 577.390 čtv. mil a jen čtyřmi neb pěti sty bílých lidí. Louisiana měla r. 1803 od ústí Mississippského až k Puget Soundu sotva 20.000 bílých obyvatelů; ve Floridě žilo v letech dvacátých as 12.000 bělochů; když se Texas pozvedl proti Mexiku, nečítal více než 40.000 duší. V území r. 1848 od Mexika převzatém vystoupil počet obyvatelstva takořka rázem na 800.000; druhý mexický podíl z r. 1853, obsahující Nové Mexiko a Arizonu, měl sotva několik set osadníků chráněných rovněž tak velkým počtem vojáků.

Obyvatelstvo z r. 1790 bylo namnoze usedlé na venkově, měst čítajících nad 8000 duší bylo v této době jen šest: Filadelfie s 42.520, New York s 33.131, Boston s 18.038, Charleston s 16.359, Baltimore s 13.503, a Salem asi s 8000 duší. R. 1830 bylo 26 a r. 1870 již

200 měst, kde obývalo více než 8000 lidí; ve dvou z nich bylo více než po 500.000 obyv., v pěti po 250.000 až 500.000, v osmi po 75.000 až 125.000 a tak dále až do 92 měst, v nichž přebývá po 8000 až 12.000 lidí. — Nic snad vzrůst obyvatelstva Spojených obcí a šířící se osazování nové půdy neobjasňuje lépe než dějiny spolkové pošty. R. 1695 bylo dle Bancrofta možno zasílati listy od Potomacu do Filadelfie osmkrát do roka; r. 1710 zřídil anglický parlament generální poštovní úřad pro všechny državy „Její královské Milosti"; z Filadelfie vyjížděly pak poštovní vozy na jih, kdykoliv se nashromáždilo tolik dopisů, aby jimi všechny výlohy uhraženy byly. Ku konci úřadování Franklinova r. 1774 vynášela již americká pošta anglické státní pokladně třikráte tolik než pošta irská. R. 1790 bylo v Spojených obcích 75 poštovních úřadoven, a délka poštovních silnic páčila se na 1875 mil; listů dopraveno v tomto roku asi 300.000, a objížďka pošt (čítámeli každou jízdu) byla asi 350.000 mil. R. 1870 měly Spojené obce 28.492 pošt a silnice v délce 231.232 mil; dopravených listů bylo 590,000.000 a objížka 97,024.996 mil. R. 1870 roznesli listonoši v Manchestru, v New-Hampshire více dopisů, než svěřeno celé poštovní správě z r. 1790.

Co do živlů, z nichžto se obyvatelstvo ve Spojených obcích skládá, census z r. 1870 mezi 38,558.371 duší vykazuje 4,880.009 lidí pleti barevné, 5,500.000 cizích přistěhovalců a 5,324.786 těch, jichž oba rodičové neb jeden pocházeli z ciziny. Prvotní obyvatelstvo osad z většího dílu živilo se orbou, avšak ani o rozsáhlosti vzdělávané půdy ani o výtěžku není z doby revoluční určitých dát. Překážky a obtíže, s nimiž prvnímu rolníkovi na nové půdě zápasiti bylo, můžeme sobě v krajinách od nepamětných věků vzdělávaných sotva představiti; ba i namáhavá práce, kterou nynějšího amerického pionýra stojí trhání prérie nebo vyvracení pralesa, jest u porovnání se svízeli prvních farmářů poměrně nepatrná. O usnadnění práce dokonalými nástroji nebylo tenkráte ani památky, avšak největší obtíže působila neznámost půdy, podnebí a domácího rostlinstva. Jest na příklad jisto, že přivežený z Evropy dobytek rychle se zvrhal, slábna pastvou, na niž zvyklý nebyl, a teprvé když z Evropy luční traviny jakož i zušlechtěná plemena přivezli, nastal v tomto oboru hospodářství obrat k lepšímu. Nejinak bylo s obilím; některé druhy ujaly se teprvé po mnohých nezdarech, od jiných musilo docela býti upuštěno. Pokusy nejen s evropskými ale i asiatskými rostlinami a zvířaty trvaly půldruhého století, avšak zdařily se tak, že statistika již po dlouhá léta nepřináší zprávu o nových odrůdách, o nichž by známo nebylo, zdali jsou aklimatisace schopny čili nic. O zušlechtění plodin i dobytka pracuje se úsilovně; na příklad stůj zde jen několik zvláštností. R. 1790 psali v Bostoně: Před padesáti lety měli jsme jen jeden druh zemčat, byla to odrůda malá, červenavá a sotva k jídlu; dnes máme již dvanáct druhů, z nichž ovšem vypěstovány některé v starém světě. V letech sedmdesátých tohoto století Amerikán, jenž si obral za účel pěstovati tuto rostlinu, rozhlašoval, že se mu podařilo vyvodit 6000 rozličných odrůd, což jest sice do jisté míry hračka, ale zajímavá. — R. 1873 odbýván v New York Mills trh na krátkorohý dobytek; prodáno

109 hlav za 382.000 dolarů; jedna kráva odbyta za 40.600 dolarů, a pět měsíců staré tele za 27.000. Plémě Devonské jest již v Americe valně rozšířeno. Podobně bylo s koňstvem. Americkému plemeni klusáků sotva se které jiné vyrovná. Ovce americké byly až do r. 1776 hrubovlné; r. 1800 přiveženy do New Yorku tři merinos, ale ten, jemuž byly zaslány, neznaje drahocennost daru, pochutnal si na nich jako na jiné skopovině. Od r. 1801—1815 činěny další pokusy, a nyní má Amerika několik milionů ovcí nejjemnější vlny; stalo se, že jednotlivé kusy prodány až za 10.000 ano i 14.000 dolarů. Cena dobytka ve Spojených obcích udána jest poslední statistikou velmi nedokonale; páčí se asi na půldruhé miliardy dolarů.

Zvláštní osud měla v americkém hospodářství bavlna. Není příkladu, že by bývalo pěstování některé rostliny tak záviselo na rozluštění jediné mechanické záhady, jako se při bavlně stalo. Vše, co dělo se skoro až do r. 1749, bylo pouhým zkoušením, ano až do samé revoluce byl bavlník více jen zahradní rostlinou. Pěstování v širších rozměrech mařilo se zdlouhavou a drahou ruční prací: jeden dělník vyčistil za den jen libru bavlny. Tu vynalezen r. 1793 „cotton-gin,“ stroj oddělující řasnatá vlákna od semen, a pěstování bavlny vyšvihlo se rázem na stupeň v hospodářství po tu dobu nevídaný. Pěstování tabáku, byvši v prvotní Virginii již nad míru zvelebeno, nemohlo ani tak velikých pokrokův učiniti. Obilnicí Ameriky stal se západ. Množství rže a pšenice nakupené jen v elevatorech Chicagských a rozvážené odtud do celého světa, jest ohromné. Kalifornie, v níž před několika lety rostla jen divoká réva mustangová, má teď ku třem stům druhů nejjemnějších vín a začíná již nebezpečně závoditi s vinicemi francouzskými a porýnskými. Kalifornické ovoce stalo se již po světě hledanou a ne drahou lahůdkou. Nestačí nám místo, abychom mluvili o jiných důležitých plodinách. Zajímavější bylo by ještě stopovati zemědělství od samého vzniku v krajinách nově osazovaných. Největší podporou amerického rolníka jsou stroje, dobrá komunikace a užívání všech vědou nalezených prostředků k osvěžování půdy. Většina hospodářských strojů vynalezena v Anglii, ale v Americe dostalo se jim zdokonalení. President zemědělské společnosti kalifornické r. 1866 dosvědčil, že na jeho farmě požato, vymláceno, vyčištěno a uloženo za 36 dní prací 22 dělníků 40.318 bushlů obilí (ze tří čtvrtin pšenice). Velmi často udávají se číslice ještě vyšší, avšak průměrných spolehlivých dát není. Na umělé osvěžení půdy jediný stát Georgie vydává 10 milionů dolarů ročně.

Census z r. 1870 udává počet farem na 2,66.000, z nichž byly jen $6^1/_2 \%$ menší deseti akrů. Cena těchto hospodářství v celku páčena na 11 miliard dolarů a cena plodin na $2^1/_2$ miliardy.

Před r. 1776 bylo sotva jakých hospodářských novin, spolků, škol a spisů. R. 1870 bylo 93 hospodářských a zahradnických listů s 21,500.000 výtisků. Hospodářské společnosti organisovány hned po revoluci; výstavy počaly v letech 1810—1820. Nyní působí ve Spojených obcích ke 2000 hospodářských spolků, klubů a rad. Literatura hospodářská jest co do množství a rozmanitosti na vysokém stupni.

První hospodářská učitelská stolice zřízena sice již r. 1791 na Columbia College, ale teprvé J. P. Norton se r. 1846 na Yale College s celou silou svou věnoval vědám hospodářským. Od té doby zřízeno několik podobných profesur. O školách hospodářských se několik let marně mluvilo; co v tomto oboru do r. 1860 učiněno, byly pouhé pokusy. Roku 1862 se věci ujal kongres, a nyní pracuje asi čtyřicet hospodářských učilišť. Vliv jejich jest až na některé starší ústavy až dosud dosti obmezený.

Na tomto místě jest nám také zmíniti se o využitkování nerostných pokladů ve Spojených obcích. Ložiska uhlí a železných rud jsou tu nevyčerpatelná. S americkým petrolejem marně ještě závodí kamenoolejové báně starého světa, kteréž namnoze teprvé po příkladu americkém řádně jsou vytěžovány. Kalifornické zlato způsobilo na trzích evropských převrat, a u větší ještě míře činí tak Nevadské stříbrné doly. — Uhlí užíváno bylo již v osadách, avšak v míře skrovné. Ohromná anthracitová ložiska východní Pennsylvanie objevena r. 1770, avšak toto nejvýtečnější palivo začalo si teprvé v dvacátých letech našeho století klestiti dráhu do domácnosti a později pod parní kotle. R. 1822 vydolováno 3720 tun anthracitu naproti 48.000 tunám uhlí Richmondského ve Virginii. R. 1872 vyváženo z Pennsylvanie 19 mil. tun anthracitu a $2^1/_2$ mil. tun zpotřebováno doma. Výtěžek uhelných dolů virginských páčil se téhož roku na 62.000 tun. Ložiska anthracitu, ačkoliv zaujímají jen plochu 472 mil, stačí následkem své mocnosti (od 50—100 stop) i při roční spotřebě 25 milionů tun ještě na 525 let. Avšak hlavní zásobárnou krajů, ležících na západ od meridianu Washingtonského, jest velká Appalachianská pánev, rozprostírající se asi na 58.000 čtv. mílích. Podél západního okraje tohoto ohromného ložiska nalézá se několik menších v Pennsylvanii a Marylandu, z kterýchž vybírá se asi 5 milionů tun ročně. Massachussets a Rhode Island mají 10—20 stop mocná ložiska anthracitu na 500 čtver. mílích; zde pracováno již r. 1808. Výtěžek obnášel r. 1872 14.000 tun. Ve státě Michiganu prostírá se uhlí pod povrchem 6700 mil; r. 1872 vytěženo tu 30.000 tun. Pánev Illinoiská, zasáhající až do západních částí Indiany a Kentucky, má 47.000 mil povrchu. V Illinois vydolovali r. 1872 3 miliony tun, v Indianě z téhož ložiska 800.000 a v západním Kentucky 300.000 tun. Nesmírnou rozsáhlost má také pánev táhnoucí se Iowou, Missouri, Kansasem a Arkansasem. Dále na západ ve Skalných horách a odtud k Tichomořskému pobřeží, od Mexika až ku Kanadě jsou ohromné zásoby uhlí.

Dobývání a čistění petroleje v míře velké náleží době nové. První továrna na dobývání této tekutiny z uhlí založena ve Spojených obcích na Long Islandu r. 1854. V lednu r. 1860 bylo v unii 40 podobných dílen. Avšak tento destilační průmysl měl jen krátké trvání; přišlať r. 1859 Pennsylvanie se svými petrolejovými studněmi, z nichžto už r. 1860 vyčerpáno ke 500.000 soudků (barrels); v jednom z následujících roků jediná studně poskytla totéž množství, z jiné vybráno za dvě léta 450.000 soudků. Petrolej dobýván za krátko také v Ohio, v západní Virginii, v Kentucky ano i v Indianě, a celý výtěžek suroviny se r. 1870 páčil na 35,273.000 soudků.

Dobývání železitých rud obmezuje se až dosud jen na kraje ležící východně od Skalných hor. R. 1619 pokusili se zříditi huť v Jamestownu ve Virginii, a r. 1717 vyváželi již litinu z osad do Anglie, jejížto žárlivé průmyslnictvo r. 1750 donutilo parlament, aby vydal zákon, kterým se zřizování pudloven a valcoven v osadách zakazovalo. Zajímavé jsou pokusy, které od dávných dob směřovaly k tavení černého železitého písku, jenž nalézá se na mnohých místech pobřežních od zátoky sv. Vavřince až k Chesapeakům. Roku 1761 podařilo se rozluštiti tuto úlohu, avšak věc přišla opět v zapomenutí, až se jí nejnovější doba znovu uchopila. R. 1810 páčila se výroba železa po celých Spojených obcích na 54.000 tun; rok 1840 vykazoval 600.000, rok 1860 919.870 a rok 1872 2,880.070 tun, vyráběných v 680 pecích. Skoro polovice této spousty vyrobena v Pennsylvanii. Od té doby železářství americké klesalo až na dnešní den.

Měď dobývá se ve Vermontu, Pennsylvanii, severní Karolině a ve východním Tennessee, ale roční výtěžek nepřesahuje 2500 tun, což jest nepatrné číslo u porovnání s báněmi na Hořejším jezeře. Zde nachází se měď ryzí; o dobývání uložených zde pokladů pokoušeli se již r. 1771, avšak bez výsledku; podobně dělo se v letech 1843—1847, kde uchopila se dolování zuřivá spekulace. Teprvé když nastalo obezřetné řízení, obrátily se věci k lepšímu; jediný dol vynášel tu ročně 800 tun čistého kovu. V celých Spojených obcích r. 1874 vytěženo 19.702 tun mědi, z nichžto připadá 17.327 na krajiny u Hořejšího jezera.

Zlato, jakkoliv u větším neb menším množství rozšířeno ve všech horských pásmech, které vroubí okraj veliké kotliny na východě, nalezeno teprvé r. 1790 v Cabarrus County v severní Karolině i rýžováno tu až do r. 1825, kde nalezen zlatonosný křemen v Karolině i ve Virginii. Za 75 let před r. 1873 minulých vytěženo na těchto místech za 20 milionů dolarů zlata. Avšak r 1848 objeveny zlatonosné naplaveniny kalifornické, a již v srpnu téhož roku oznamováno, že se tu vyrýžuje denně za 30.000—50.000 dolarů drahého kovu. R. 1853 vytěženo v Kalifornii za 65,000.000 zlata a od r. 1848 do r. 1874 se celý výnos z této země páčí na jednu miliardu. Od roku 1853 výtěžek kalifornického zlata klesal, za to však vzmáhal se jinde, tak že dobyto r. 1873 v celých Spojených obcích zlata za 36 milionů.

Stříbro dolováno v největším množstvi v Nevadě, kdež bylo objeveno r. 1859, a v Utah, kdež bylo nalezeno r. 1863. R. 1873 vytěženo v celých Spojených obcích za 189 milionů stříbra, a výtěžek co do množství vzrůstá, za to však klesá co do ceny. — O báních solných a dolech zinkových, olověných a niklových jakož i o lomech nemáme určitých dát.

O americkém průmyslu před revolucí zmíníme se jen několika slovy. Již druhá loď, kterou vypravila Londýnská společnost r. 1608 k osazení Jamestownu ve Virginii, přivezla značné množství řemeslníků. Za několik neděl po tom kouřilo se v okolí Jamestownu z malých dílen, mezi nimiž vynikala první sklenná huť. Ku podivu jest, že pracováno v 17. století se zvláštním úsilím o založení a povznešení hedvábnictví a že se tento průmysl přese všechnu později i zákonodárnou mocí poskytovanou podporu až do dnešního dne neujal. Vláda anglická snažila

se v prvních dobách odvrátiti obyvatelstvo od rolnictví; a zajímavý jest v tom ohledu rozkaz, aby zničen byl ve Virginii všechen tabák, jenž by přesahoval míru výtěžku zákonem určeného. Podobné zákazy minuly se na jihu s úspěchem; zůstalyť jižní osady jako většina až na dnešní den krajinami rolnickými, kdežto sever hned na začátku kladl základ k nynější své průmyslové převaze. První průmysl, jenž na severu velikého dospěl vývoje, bylo loďařství. Roku 1676 v Bostonu a okolí vystavěno 550 lodí, kteréž odváženy do Anglie i do Západní Indie. Také Maine a New Hampshire těžily značně sděláváním dřeva na rozličné lodní částky. První pila zřízena r. 1634 blíže nynějšího Portsmouthu; první vodní mlýn vznikl v Dorchesteru v Massachusettse r. 1628; první tiskařský lis začal pracovati v Cambridge v Massachusettse r. 1638 osmnácte let po přistání „Poutníků“. V době revoluční bylo v osadách čtyřicet tiskáren. Výroba papíru začala teprvé padesát let po zavedení knihtiskařství; o vzácnosti papíru svědčí na př. to, že nastala veliká radost, když r. 1748 anglická loď korábu španělskému odňala několik balíků „odpustků“ papeže Urbana VIII., jen na jedné stránce tištěných: stránka druhá potištěna písněmi a traktáty, kteréž šly na dračku.

Spřádání a tkaní lnu a bavlny začalo hned v prvních dobách, ale obmezovalo se na farmy a na spotřebu domácí. První pokus, vyráběti vlněné sukno, učiněn r. 1643 v Massachusettse. V osadě Pennové věnována tomuto oboru zvláštní píle. R. 1708 ozývaly se již v Anglii obavy, že Amerikáni výrobou zvláště hrubších oděvních látek mateřské zemi budou nebezpečni.

První železné hutě ve Virginii byly často pobořeny kmeny indiánskými. R. 1718 vyvážena litina do Anglie a vývoz rostl až do roku 1771, kdež dostoupil výše 75303 tun.

Zároveň veliká péče věnována zpracovávání koží, hrnčířství, lihovarnictví, výrobě prachu a jiného zboží, tak že nebylo ku konci minulého století průmyslového odvětví, o které by se byla Amerika alespoň s prospěchem nepokusila. Útisk, jímžto stíhán průmysl osadní pod vládou anglickou, byl jak známo jednou z hlavních příčin odboje. Bezprostředním následkem revoluční války, kteráž přerušila všechno obchodní spojení s Evropou, bylo i to, že se Amerikáni zasadili všemi silami o zvelebování průmyslu vlastního a vyrábění zboží, kteréž docházelo až dosud jen z trhů evropských. Ale za krátko po míru z r. 1783 objevila se krutá reakce. Země byla válkou vychudlá, pracovní síly řídké i drahé, dluhy veřejné i soukromé byly veliké. Však tato doba průmyslného úpadku netrvala dlouho; založení stálé pevné vlády a přijetí blahodárné ústavy dalo věcem nový obrat. Americká práce se organisovala opouštějíc osamělé dílny jednotlivých rukou; podnikavost zmáhala se s důvěrou, z Anglie přivážené a v Americe zdokonalované stroje vyváděly zázraky práce. Se zvláštní zálibou zaznamenáno roku 1790, že byl president Washington, čta první své poselství ku kongresu oděn v černý soukenný šat, k němuž poskytla látku továrna Jeremiáše Wordswortha z Hartfordu.

Rok 1789 jest také východištěm amerického průmyslu bavlnářského. R. 1807 se počet vřeten ve Spojených obcích páčil na 4000,

roku 1809 již na 31.000; roku 1831 bylo v celé zemi 795 továren s 1,246.500 vřeten; r. 1874 pracovala 9,415.383 vřetena, z nichž 487.629 v státech jižních.

R. 1810 obnášela cena v Americe vyrobeného zboží skoro dvě stě milionů dolarů. Válka z r. 1812 dala americkému průmyslu nepřirozený a nezdravý popud; akciové podniky vzrůstaly jako houby po dešti. Dokud válka trvala, udržoval se také tento zdánlivý rozkvět, ale za krátko proměnily se peníze v papír, a po míru nastal v americkém průmyslu žalostný úpadek, jenž r. 1819 dosáhl vrchole. Rok po tom jevil již obrat k lepšímu.

R. 1860 páčil se veškerý v průmyslných závodech uložený kapitál na 1.009,855.715 dolarů, a hrubá cena roční výroby na 1.885,861.676 dolarů. Roku 1870 byl kapitál 2.118,208.000 dol., a cena výroby 4.232,325.442 dolarů. Následujícího roku 1870 vydaný výkaz zobrazuje přehledně stav nejčetnějších odborů amerického průmyslu:

Kůže (koželužství, obuvnictví, sedlářství, řemenářství a p.). Dělníků zaměstnaných 202.613; kapitálu 133,902.000; cena roční výroby 162,872.000 dolarů.

Dřevo (rozřezané a ohoblované). Dělníků 163.511; kapitálu 161,406.000; cena výrobků 120,201.000.

Železo (lité, kované a válcované). Dělníků 78.347; kapitál 119,860.000; cena výrobků 70,272.000.

Šat (hotový). Délníků 118.824; kapitál 52,743.000; cena 69,600.000.

Bavlnářství. Dělníků 136.763; kapitál 140,906.000; cena výrobků 64,828.000.

Vlnařství (spřádání i tkaní). Dělníků 93.108; kapitál 108.998.000; cena výrobků 66,745.000.

Strojnictví. Dělníků 83.514; kapitál 101,181.000; cena výrobků 57,597.000. Vozy i vagony (obyčejné, železniční i dětské). Dělníků 71,772; kapitálu 53,941.000; cena výrobků 56,565.000.

Rolnické nástroje. Dělníků 25.279; kapitálu 34,834.000; cena roční výroby 30,593.000.

Papírnictví (kromě čalounictví). Dělníků 179.10; kapit. 39,362.000; cena výrobků 18,648.000.

Kamna, ohřívadla a plechové náčiní. Dělníků 13.325; kapitálu 19,833.000; cena výrobků 14,345.000.

Klobouky a čepice. Dělníků 16.173; kapitálu 6,409.000; cena výrobků 12,587.000.

Hedvábnictví. Dělníků 6699; kapitálu 6,242.000; cena výrobků 4,415.000.

Mlýny. Dělníků 58.448; kapitálu 151,565.000; cena výrobků 77,593.000.

Cena roční výroby počítána tu všude bez suroviny.

Ze seznamu toho patrno, že zpracování kůže stojí na prvním stupni amerického průmyslu a že průmysl dřevařský a mlynářský překonává i samu výrobu zboží železného a tkaniv.

Zprávy o hmotných poměrech amerického dělnictva v průmyslných závodech jsou dosti sporé; ze mnohých dob docela scházejí. V době

osadní a v prvních letech republiky bylo souhrnné národní bohatství jen malé, však bez pochyby stejněji rozděleno než v každé jiné velké obci, o níž máme určité dějepisné zprávy. Na začátku nynějšího století byl asi — v poměru k veškerému obyvatelstvu — počet jednotlivců, kteří nahromadili kapitál 5000 dolarů, menší, nežli počet těch, kteří mají dnešního dne 100.000. Avšak při tom bylo také málo chudoby a následkem toho málo společenských rozdílů; kdo pracoval, dobýval sobě jako podnes řádného živobytí. Při nenáhlém nahromaďování statků, užívání strojů a zdokonalování dopravních prostředků vzmohla se také spotřeba, a mnohé věci, které bývaly druhdy jen známkou nádhery, zdají se nyní potřebou i nejchudšímu. Nelze upříti, že směr, jímž se národohospodářské dějiny Spojených obcí od začátku tohoto století ubírají, nahromadil velký majetek v jedněch rukou: bohatí bohatnou a chudí chudnou. Amerikáni sami tuto změnu z veliké části připisují úpadku spořivosti, nepracovitosti, ustavičnému vzmáhání se umělých dráždidel, soustřeďování velkých spoust obyvatelstva v průmyslných a obchodních městech, válce, zasahání moci zákonodárné do svobody obchodu a konečně neustálené měně, kteráž jest pro pracující třídu každého státu největší kletbou.

Nejdůležitějším základem k posouzení hmotného stavu dělnictva jsou statistická dáta mzdy. V Pennsylvanii, nejpřednějším státu železářském, obnášela roku 1872—1873 průměrná mzda řídícího dělníka (foreman) 638 dolarů ročně; obratný dělník měl 536; dělník první třídy 402, druhé třídy s 332, ženštiny 228; mladíci a učedníci 150 dolarů ročně. V Massachusettse byla v téže době v přádelnách mzda mužských 403, ženských 268, dětí 134 dol. ročně. — V dílnách hedvábnických možno průměrnou mzdu počítati nejvýše na 335 dol. — V průmyslu vlnařském bylo roku 1871 zaměstnáno v továrnách Massachusettských 5000 dělníků a denní mzda obnášela u mužských 1 dol. 62 ct., u ženských 1 dol. 12 ct., u mladších 94 centů a u dětí 64 centů.

O rozvoji amerického obchodu nemáme po ruce určitých statistických dát i uchylujeme se k pojednání Edwarda Atkinsona o tomto předmětu. Atkinson jest rozhodným přívržencem Adama Smitha a hledí snad na obchodní stanovisko vlasti své poněkud pessimisticky, domnívaje se, že až dosud překáželo zdravému a tím širému rozvoji amerického obchodu. „Jsouce slepými k svým vlastním prospěchům,“ píše, „nedospěli jsme z daleka toho rozvoje, k němuž nás přirozené naše bohatství takořka samo dohání a jenž by za poměrů jiných již býval nesmírný. Dusíme se svým vlastním tukem a ještě jsme se nepoznali, že jest obmezování obchodu nejvíce na škodu těm, kdož je provozují. Tak stalo se, že jsme v říši obchodu světového až dosud pouhou provincií. Avšak odvraťme se od tohoto nevlídného obrazu, v němž vůči cizině až na vlas napodobujeme obchodní politiku, již druhdy sledovala Anglie vůči nám samým, obraťme se k utěšenějším výsledkům svého vnitřního obchodu, jenžto květe, protože jest úplně svobodný. Výměna plodin a výrobků mezi našimi vlastními státy jest vlastní tepnou našeho národního obchodu. Vypočteno, že cena nákladu dopraveného r. 1874 po našich na sedmdesát tisíc mil rozsáhlých železnicích obnášela deset miliard dolarů a že pouze cestující zaplatili železničním správám 526

milionů. Celý tento ohromný pohyb děl se jen tím, že jedno území opatřovalo druhé nejjednoduššími potřebami životními, a dospěl tak daleko jen proto, že naše obyvatelstvo vyměňuje *dobrovolně* chléb za boty, hovězí dobytek za klobouky, vepřovinu za sukno, dříví za hotové domy a p. Bohudíky, že nám ještě nepřipadlo, upravovati náš vnitřní obchod zákonem. Jedině svobodný obchod mezi státy různícími se tak velice půdou, podnebím, poměry, mírou úrokovou, daněmi a mzdou, mohl dáti vznik našim komunikačním prostředkům a naší úžasné výrobě. Svobodný obchod mezi státy veliké pevniny dal vznik rozmanitému zaměstnání a zakládání továren v samém sousedství rolníkově, což pojistilo blahobyt řemeslníkovi, továrníkovi i rolníkovi. Svobodný obchod a rozdělení práce, které z něho pochází, mělo také účinek na rozdělení obyvatelstva. Pěstování polních plodin, na němž celý náš blahobyt závisí, přestalo býti z velké části věcí ruční práce a děje se poměrně jen malým počtem dělníků. Tím uvolněno mnoho rukou k zaměstnání jinému, i jest viděti, proč vlast naše poměrně více v průmyslu se povznesla než v rolnictví. To vedlo opět k většímu soustřeďování obyvatelstva ve městech. Lidé zabývající se řemeslem a průmyslem málo kdy vracejí se na roli, kdežto venkovský mladík vyhledává město. Není pochyby, že se toto soustřeďování ve městech bude čím dále tím více zmáhati a že se obyvatelstvo takto stísněné bude svými rostoucími potřebami: potravou, palivem i předměty pohodlí opatřovati vždy z větší vzdálenosti. Neodvislost našich států a služby, jichž jeden druhému prokazuje, nalézají zcela prosté objasnění v příkladu, který se sice nehodí pro poetické pojednání aniž mluví k obrazotvornosti, však za to pozornosti ani sebe primitivnějšího národního hospodáře ujíti nesmí; myslíme — obchod s vepřovým dobytkem. Na velikých prériích západních roste kukuřice a jiné obilí v takovém množství, že se při všech našich komunikačních opatřeních za potravu spotřebovati nedá. Na vzdálených od železnic farmách dostanou sotva 20 ct. za věrtelec kukuřice, proto jí tam užívají často i co paliva. Na těchto prériích živí se tisíce a tisíce kusů vepřového dobytka; odtud dopravuje se do chladnějšího Massachusettsu, kde pomocí sklíze, jíž Nová Anglie nade všechny státy vyniká: sklíze ledu, nakládá se maso po celý rok; odtud rozváží se co potrava dělníkům na severu, osvobozeným černochům na jihu, ba až samým pracovníkům anglickým. Krev usušená v několika hodinách v jemný prášek posílá se na bavlnná pole karolinská a georgická, kdež smíchaná s fosfáty napomáhá výdatně vzrostu plodiny, kterou se šatí většina člověčenstva. Zde viděti obchod nebo lidi vzájemně sobě sloužící v takové míře, o jaké se předkům našim ani nezdálo. Kdy by byl celník stojící na Hudsonu řekl illinoiskému farmáři: Tvá kukuřice a tvé maso sem nesmí, protože by tvá laciná práce zničila našeho rolníka, jako ten samý úředník odbývá nyní rolníka a kovkopa kanadského, když chtějí posílatí potraviny a palivo do Nové Anglie; kdy by se v přístavu Charlstonském zabraňoval přístup západním prostředkům zúrodňovacím, jako zamezuje se hmotám jinde vyrobeným; kdy by celnice Massachusettské zdražovaly jižní bavlnu, jako zdražují vlněné výrobky kanadské: nebylo by vůbec toho, co se může nazývati zdravým obchodem; lidé západní nebývali by

učinili prospěšnou službu ani Nové Anglii ani svým jižním bratřím a neměli by od těchto zase služby vzájemné.

„Obraťme se k jiné změně, která stala se za posledního století v našem obchodu. Několik malých lodic plavívalo se z Nové Anglie k severozápadu s nákladem pušek, korálků, tabáku a stučkami červeného flanelu. Na cestě učiněny byly balíčky, z nichž každý obsahoval kousek neb špetku tohoto zboží; každý balíček měl cenu balíku koží, který zaň vyměňován. Stížena kožemi obracela se loď z Ameriky do Číny, kdež nakoupila čaje; po dlouhém čase vrátila se do Bostonu nebo Salemu. Takto byl čaj lahůdkou přístupnou jen malému počtu lidí; dnes jest čaj nápojem milionů. A jak dochází konsumentů? Telegram z Petrohradu do Nového Yorku nebo do Bostonu žádá o zásoby pšenice nebo ječmene pro ruské vojsko na Amuru; obchodník New-Yorský pošle telegram do San Franciska, kdež se obilí na loď naloží; bankéřův úvěr poskytnutý ruskou vládou přenáší se mžikem do Číny a Japonska, a za několik neděl pije se již v Chicagu čaj převežený přes Tiché moře a Tichomořskou železnici v té samé době, když se ruský voják živí kalifornickým obilím. Kdy bychom byli mezi sebou a jinými národy nevystavěli skoro nepřestupnou celní zeď, telegrafovali by nám odjinud také o jiné potřeby a dostávali bychom lacino věci, které kupujeme nyní jen s obětmi.“ — Takovýmto způsobem dospívá spisovatel k úsudku, že obchod Spojených obcí s cizinou je stále ještě v plénkách, třeba se ceny vývozu a přívozu počítaly na miliony. —

Přicházíme ku předmětu nejen pro Spojené obce severoamerické ale pro celou lidskou společnost nejdůležitějšímu. „Žádné politické ústrojí neobstojí bez tmele všeobecné vzdělanosti.“ Tato slova řeckého filosofa zapustila v srdcích zakladatelů americké společnosti své kořeny nejhlouběji; sledujíce vývoj všeobecného vychovávání v Spojených obcích vidíme, jak s nimi rukou v ruce šly svoboda politická i soukromá, mravnost, pořádek, umění, blahobyt a vůbec vše, k čemu uvědomělá lidská společnost pracuje jakožto k účelu jí i každého jednotlivce hodnému. Společnost nevědomá jest ovládána hrubou silou; společnost v pravdě vzdělaná vládne sama sobě. Tato myšlenka přinešena do Nového světa již v 17. století a nalezla tam úrodnou půdu.*) Puritáni, Holanďané, Hugenoti, Škotové a snad že také přemnozí z Českých bratří zakusivše doma nejkrutějšího pronásledování přišli za moře s jasným vědomím, že byla utrpení jejich jen ovocem nevědomosti a slepého fanatismu. Evropa vypuzovala do vyhnanství svůj nejdůvtipnější a nejšlechetnější lid, a tento lid sotva že opět suchou zemi pod nohama ucítil, postavil sobě tiskařský lis a školu. Vědomosti byly v očích jejich lékem proti všem společenským neduhům. Massachusetts a Connecticut vydávaly v ohledu vzdělavacím zákony tak přísné, že by je nynější Amerikán považoval za despotické zasahování státu v jeho soukromá a rodinná práva; i zdá se, že byl lid novoanglický v 17. století lépe vychován než kterýkoliv v Evropě. Ve proudu,

---

*) The Progress of Education in the United States by Eugene Lawrence. New-York.

jakým se americké školství ubírá, není spolkové vládě činiti ničeho, kromě poskytovati pozemky a jiná bohatá nadání vznikajícím vzdělávacím ústavům. Každý stát řídí sobě své školství svým vlastním spůsobem, vytýká směr vyučování a udává, jak mají býti školní fondy opatřovány. Samosprávné obce vybírají školní poplatky a ustanovují školní rady; tyto dosazují učitele, určují plat jejich, staví školy, řídí a udržují je. Stát nemá v tomto ohledu práv nižádných. Lid volí sobě své školní rady sám a ústavy jsou jen pod jeho dozorem.

V celé Unii nevěnována školství tak úsilovná a svědomitá péče jako v Nové Anglii, a nikde nejsou výsledky tak očividné a blahodárné. Bohatství, přičinlivost a pořádek následují za dobrým školstvím v zápětí. Massachusetts, ačkoliv neúrodný, živí v poměru ku své rozsáhlosti více obyvatelstva než každý jiný ze spolkových států. Nová Anglie jest bezpříkladně bohata, a novoangličtí státníci děkovali za to již více než jednou svým učitelům. Oba Adamsové a jich soudruzi ve státech novoanglických cítili, že jest dílo jejich nedokonalé, dokud nenaučí národ povinnostem dobrých občanů. Avšak i v samém Massachusettse bylo školství až do roku 1834 u porovnání s dobou nynější zanedbáno. Roku toho vydán jeden milion státních peněz ku podpoře školství; od té doby znamená se nejen zde ale po celé Nové Anglii ustavičný pokrok. Nadané a pracovité síly věnovaly život svůj zdokonalování soustavy obecných škol. R. 1839 zařízen v Lexingtonu první ústav pro vzdělávání učitelů, v Americe tak zvaná „škola normální“. Massachusetts vydává na školství poměrně více než každý jiný ze spolkových států; učitelé jsou lépe placeni, školní budovy lépe zřízeny a vyučování řízeno co nejbedlivěji. R. 1873 navštěvovalo tu školy 75% dětí od 5 do 15 let. Návštěva škol se ustavičně vzmáhá, a nové ústavy se zřizují nebo rozšiřují každým rokem. Obyvatelstva v Massachusettse jest asi 1½ milionu, a toto obyvatelstvo vydalo r. 1874 na školství 6,180.848 dolarů. V Connecticutu jest návštěva škol poměrně nejčetnější, a tento stát jest takřka střediskem průmyslové a vynalézavé síly. V New-Yorku se zvelebování školství jen pomalu bralo ku předu. — Není pochyby, že touha po vzdělání naplňovala první osadníky i tohoto státu. Holanďané albanští zařizovali sobě svobodné školy. Avšak počátkem 17. stol. zdálo se sotva možno ano i sotva žádoucno, povznesti celý národ na stupeň duševní rovnosti. Bohatství některých tříd rostlo, ale pracující lid mravně hynul nevědomostí. Tak bylo skoro až do posledních let minulého století. Tu také školství New-Yorské nalezlo svého zakladatele i pěstouna; George Clinton, guvernér státu, položil základ k rozšíření obecných škol po celé zemi. Zákonodárství povolilo 50.000 dol. a r. 1798 navštěvováno již 1352 škol od 59.660 dětí. Mimo to dobyl sobě nevšedních zásluh o školství New-Yorské Jedediah Peck, prostý farmář, jenžto znenáhla sám se vzdělav práci svou i jmění své obracel na vzdělání svých spoluobčanů. Postavil se v čelo celé řadě stejně smýšlejících mužů, jimž bylo zásadou, že svoboda, mravnost a náboženství se udržeti dá jen vzděláním. Mužové tito po ostrém zápasu přiměli konečně zákonodárství a lid ku přijetí oprav, jež navrhovali. R. 1820 navštěvovalo 271.877 dětí školy. R. 1844 založen v Albany první ústav pro vzdělávání učitelů. Školní budovy byly v této

době ještě nápadně chudobné; ze 7000 škol měly jen 2000 po jedné síni. Volbami z r. 1850 rozhodl se lid New-Yorský pro všeobecné vzdělávání svých dětí. R. 1869 bylo ve školách žactva 1,161.155. Nyní podporovány jsou vzdělavací ústavy New-Yorské jedenácti miliony dol. ročně.

Pennsylvanie vydává ročně přes osm mil. dol. na své školství; zde jest také veliký počet výtečných odborných ústavů. New-Jersey závodí s New-Yorkem a Pennsylvanií. Čtyři střední státy zvolna se připojily. V státech jižních nestojí všeobecné vyučování na tak vysokém stupni. Otroctví bránilo tu jeho vývoji. Vědomosti byly tu považovány za výsadu jen panujících tříd; svobodné školy jižní hynuly, plantážníci hledali své vzdělání v Evropě. Po válce občanské nastal obrat; soustava obecných škol uvedena ve všechny státy, avšak bývalí otrokáři jí nepřejou. Ze 5,643.534 obyvatelů Spojených obcí, kteří neumějí čísti a psáti, nalézá se 4,117.589 duší v státech jižních. Jsou to na jihu bývalí otroci. Za to americký západ hned od samého počátku poznal požehnání vyvinutého školství. Nikde nezdokonalena vychovávací soustava tak rychle a důkladně jako v Ohio, Indianě, Illinoise, Michiganu a v novějších ještě státech Minnesotě a Iowě. Po celém tomto ohromném, úrodném prostoru odvrženo kastovnictví a sektářství navždy, a neodolatelné samovolné hnutí lidu učinilo vzdělání přístupným každému. Peníze, které Evropa vydává na udržování samy sebe v nevolnosti, obracejí se tam ku vzdělání těch, kteří je vyzískali; Ohio, Indiana a Illinois vydávají na účele vzdělavací nejméně po 10 milionech dol. ročně. Úhledné školní budovy dívají se utěšeně na okolní prérii aneb lesy kolem šumící. Vyšší školy Chicagské a Cincinnatské nejsou překonány ani samým Bostonem a New-Yorkem. Tento podivuhodný zápal pro všeobecné vzdělání proniká veškeren národ. V samém srdci Skalných hor uprostřed zlatých a stříbrných dolů Arizonských a Coloradských stojí svobodné školy co přední stráže civilisace. Kalifornie má systém vychovávací tak dokonalý, že bude zajisté mnohým státům sloužiti za vzor.

Tak proniká americká soustava vzdělávací až do nejodlehlejších, sotva pustině urvaných krajů. Na ní zakládají se politické soustavy, ona jediná jim pojišťuje trvání. Několik statistických dát nechť ukáže nesmírný vliv amerického školství na život veřejný. R. 1870 zabývalo se vyučováním asi 200.000 osob, mezi nimiž bylo 109.000 učitelek. Škol bylo 125.000 a udržovány jsou nákladem 58 milionů dol. mimo všeliká nadání, kteráž se páčila na šest mil.. Počet žáků přesahoval toho roku šest milionů. Že se v Americe nalézá půl šesta milionu lidí neznalých čtení a psaní, není vinou americké školské soustavy. Otroctví na jihu nechalo přes čtyři miliony duší beze všeho vzdělání a mezi 1,300.000 nečtoucími a nepíšícími jest 665.000 lidí pocházejících z ciziny, větším dílem z Anglie. A také mezi těmi, kteří se na americké půdě narodili, tvoří as většinu děti cizích rodičů.

Šířením vzdělanosti ubývá zločinů, a vkus i přístupnost duše výkvětu civilisace rozmáhá se i v samé pustině. Nejnovější statistická dáta v Massachusettse sebraná svědčí, že bylo 80% zločinů spácháno oso-

bami nevzdělanými, a že 75% vinníků narozeno v cizině. Podobný poměr shledáváme v New-Yorku i v státech západních.

Vliv obecných škol proniká veškeren společenský život americký, učí rovnosti, republikánským zásadám a tvoří čtoucí obecenstvo. Americký tisk jest živen učitelem. Počet amerických časopisů vyrovná se skoro počtu periodických tiskopisů celého světa. R. 1870 bylo v Evropě, Asii a Africe vydáváno 7642 listů; v samé Americe 5871. A jak nerovný tu počet obyvatelstva! Od r. 1870 se počet amerických časopisů ještě velmi značně rozmnožil, a 40 milionů Američanů spotřebuje skoro tolik čtení, co sta milionů obývajících starý svět. Ve Veliké Britanii vytištěno r. 1870 as 350,000.000 listů a asi tolikéž ve Francii; Amerika tiskla v touž dobu 1.500,000.000 kopií. Poptávka po novinách roste se zvelebujícím se školstvím. V Georgii na př. tiskne se pro 1,200.000 obyvatelů 123 časopisů, v Massachusettse půl druhého milionu obyvatelů spotřebuje 280 rozličných listů. Georgické listy tiskly 14,447 388, Massachusettské 107,691.952 kopií. Průměrně tiskne se v Massachusettse pro každého obyvatele 74 kopií; v New-Yorku 113, v Pennsylvanii 67 a v nevzdělaném Texasu pro každého z 885.000 obyvatelů jen 7 kopií.

Americké školní budovy jsou celkem pěknější a dokonalejší než v Evropě, jediné Švýcarsko snad vyjímaje. Tyto paláce a úpravné domky zdobí celou zemi. Ve většině osad můžeš nejnádhernější budovu s jistotou míti za školu aneb za dobročinný ústav. Způsob vyučování a školní knihy jsou vzorné. Nikde ve školách nenajdeš více jemnosti a více lidskosti. Obětovnost zvláště amerických učitelek je příkladná; srdečnost a přátelství ovládá poměr mezi žáky a učitelstvem. A co cizince vstoupivšího do americké školní síně nejvíce překvapí, jest to množství výrazných, neuhnětených, samostatně myslících tváří. Do americké školy přestěhoval se život se vším, co krásného a dokonalého v sobě má; ony jsou štěpnicemi, v nichž vane volný svěží vzduch, v nichž pracuje vlídná, laskavá ruka zahradníkova, a do nichž nikdy nezavane morové povětří kancelářských síní. Takové jest vychování lidu, když vychovává sebe sám, tak připravují se nová pokolení, aby převzala dědictví otců, tak a jedině tak pěstuje se a udržuje v srdci národa horoucí láska k vlasti, povaha poctivá, soucítění se vším, co bije tepnami lidstva. Nechť si havrani evropští krákorají o zkaženosti amerického života a jeho úpadku, o klesání v pravdě svobodomyslného a ušlechtilého ducha: — dokud bude Amerika dbáti o zušlechťování své mládeže a vzdělávání lidu svého tak jako posavad, zůstanou pravdiva slova jednoho z prvních zvelebitelů školství New-Yorského guvernéra Clintona: „Naše školy jsou baštami našich svobod“ — a přes ty bašty nedostane se zotročilost do Ameriky nikdy, o ně roztříští se konečně i zlořády, pokud skutečně i ve Spojených obcích vznikly.

(Dokončení.)

Dramatické práce A. Dumasa syna.

Příspěvek k rozhledu ve dramatě francouzském*)

od

Františka Zákrejse.

Rozhlášený spisovatel, jemuž se v červnu t. r. dostalo vzácného vyznačení, že o pohřbu veleslovutné básnířky G. Sanda co representant francouzského spisovatelstva nesl konec smutečního příkrovu, jehož *Pan Alfons* v našem zemském divadle za loňské zimní sesony s nevalným úspěchem se potkal, jehož *Cizinka* za poslední zimní sesony v Paříži dávaná prací úplně ztracenou se býti prokázala a jehož pastorek kus *Daniševi*, výsledek to spisovatelské aliance ruskofrancouzské, pro bizarní látku v něm spracovanou celkem šťastnější osud měl: *Alexandr Dumas mladší* vstoupil dne 11. února 1875 do francouzské Akademie s rozpravou, která dosti chatrné svědectví podává o věhlasu a skromnosti svého původce. Řeč tato (také tiskem uveřejněná v sešitku nazvaném: *Discours de réception de M. Alexandre Dumas fils — Réponse de M. d' Haussonville, directeur de l'Académie Française, Paris, 1875,*) vrcholí se v obraně znemravňujícího směru, z něhož divadelní práce mladšího Dumasa vědeckou kritikou jak v Akademii tak mimo Akademii jsou viněny. Poukázav na to, že by tyto práce vlastně za nic méně považovány býti neměly než za pokračování díla velikým Corneilleem vytvořeného, pravil autor *Polosvěta* v Akademii: Divadlo stává se chrámem, kde se slaví žena; tam ji zbožňujeme, litujeme, ospravedlňujeme; sem přichází, by se mužovi mstila, by slyšela prohlašovat, že přese všecky mužskými zdělané a ji zotročující zákony jest královnou a paní svého tyrana. Divadlo jest pozemskou apotheosou ženy. „Poněvadž jste byli tak laskavi — někteří zejtra řeknou: poněvadž jste byli tak nerozumní — že jste vchod do této síně otevřeli jednomu z lidí, jejichž práce i zde stihla a tu neb onde posud stíhá obžaloba z nemravnosti; poněvadž tento muž má slavnostní příležitost, jedinou v životě spisovatelově, aby hájiti mohl své názory před vámi, t. j. před nejosvícenější a nejpříslušnější soudní stolicí, dovoltež mu, by odpověděl k tomuto obvinění z literární nemravnosti, které na něm a na četných jeho soudruzích lpí, a tudíž ihned v přetřes vzal pověstnou průpovídku, kterou nás bez ustání pronásledují: Proč lákáte naše ženy a naše dcery do podobných představení? Především, pánové," míní Dumas, „my nelákáme nikoho do svých veseloher nebo dramat. Jde tam, kdo chce. Nikdo k tomu není nucen, bohužel. Co se týče žen, není nám potřebí, abychom je zvali do divadla, přicházejí tam samy od sebe, a mají pravdu, poněvadž se divadlo nejvíce jimi zabývá. Však dívky — to jest něco jiného. Ty

*) Srovn. *Osvětu* r. 1871 str. 619. — r. 1872 str. 81, 393, 509, 734, 830. — r. 1873 str. 445. — r. 1874 str. 305, 381, 623, 686, 931 a násl.

tam nezveme nikdy.“ „Slovem, pánové,“ dokládá brzy na to, „— a to dí k vám divadelník — *dívky se k nám do divadla nemají voditi nikdy!*“ Neznáť prý divadelní umění žádných mezí. Vše, co hýbe lidským srdcem, jest majetkem divadelních spisovatelů; pravda jest jejich povinností; pravdu vhodně pověděti jest jejich uměním. Jsou prý sice obmezeni na jediný princip, na lásku, však poněvadž láska jest princip samého života, smějí se zabývati všemožnými, nechť sebe osudnějšími objevy. Stran polosvětových kusův odvážil se pak Dumas tvrditi, že ani jeden z nich nekončí se, aniž by zlo co nejpřísněji, co nejúprosněji byl potrestal. Litovati není oslavovati; lítost vzbuzovati není sváděti k zlému. Ovšem osoba na okamžik nad sebou se zapomenuvší, která by v sobě byla zachránila cit cudný, cit opravdový, jest snad výminkou, však divadlo žije prý z výminek. Výminkami jsou též Orest, Oidip, Klytaimnestra, Chiméra, Fédra, Tartuffe, Hamlet, Makbeth, don Juan, Faust. Polosvětové drama rozuzluje prý se buď vítězstvím dobra nebo pádem soustrast probuzujícím, a zabývá se otázkou, na niž ani společnost ani filosofové, zákonodárci a národní hospodářové neumějí odpověděti.

Velmi nesnadný úkol, uvítati Dumasa v Akademii, odůvodniti jeho nápadnou volbu za jejího člena i rozebrati jeho vstupní rozpravu bezohledně a přece taktuplně, tento choulostivý úkol vykonal historik d' Haussonville věru mistrně. Každá věta jeho chvalořeči jest výstřel, který bez milosrdenství zdrcuje chatrnou hradbu frásí, za niž Dumas dítka své pusté Musy skryl a skrývá. Jeť jádro této chvalořeči v podstatě toto: „Vaše Musa holduje úspěchu za každou cenu; otázky, o nichž jedná, jsou vzdáleny oné důležitosti, kterou vy jim přikládáte; zručnost, s jakou své práce píšete, je zručnost řemeslnická; není pravda, že umění nemá šetřiti žádných mezí. Vůbec neračte se přeceňovati; byl jste zvolen za akademika, poněvadž Akademie ve vaší osobě chtěla oslaviti památku vašeho otce, spisovatele děl *Antony*, *Tři mušketýři*, *Slečna z Belle-Isle*, jenž se nebyl stal členem našeho sboru. Jmenem tohoto vašeho otce vás žádám, byste prospěšně užíval svého nadání po něm zděděného. V příčině divadelní morálky dalek jsem nemístné přísnosti; však aspoň tolik žádám, by dramatikové nevykračovali z hranic zdravého rozumu a vkusu, z hranic společenské slušnosti a studu. Pravíte, že látky své čerpáte ze života, leč tu to vězí: život, jak *vy* jej znáte, uvede na divadlo jen odvážlivec. A jakou odvážlivou řečí mluví ty výtvory vaší obraznosti! Jak často místo rozluštěných záhad vidíme pouze padající oponu! Jaký zmatek v názorech panuje na jevišti! Ve hře *Antony* vraždí milenec milenku, poněvadž tato obhájí si čest, a vy hlásáte: „Zabte ženu cizoložnici!“ Toť ovšem nemohou si pak ženy věděti rady! Který rozvážlivý muž mohl by hájiti názor, že mezi mužem a ženou není možná leč válka? Věříte pevně, že divadlo je s to, mocně a přímo působiti na mravy, a přejete si, aby z toho těženo bylo ve prospěch potřebné vlastenecké a mravní obnovy ve Francii. Toužím po tom jako vy. Však divadlo není kathedrou pro hájení jistých dobrodružných thesí nebo reform; postačí, když divák opouští divadlo s myslí povznešenější, než s jakou do něho vkročil. Pravíte nám: *Nevoďte mi do divadla dívky; promluvím k nim teprvé, až budou ženami.* Dovolte! jest mnohem více důležitostí, než si myslíte, jimiž

byste je mohl od nynějška baviti. A jsou věci, o kterých nejlépe k nim nemluviti nikdy.“ Já bych nezrazoval žádného otce, by nevedl dceru do kusů Molièreových, jakkoli by tam slyšeti musily slova příkrá; však do nynějších kusů s tím duchem plným nákazy? Tam neměly by choditi ani matky! Staňte se ženám i dívkám pěvcem dobrým, a pak s nimi za vámi půjdeme i my mužové, kamkoli budete chtíti!“

Nuže, kterak odpověděl Dumas na vyzvání d' Haussonvilleovo, by opustil hnilobní směr své produkce a při vyhledávání původních látek šetřil domácí umělecké tradice? Odpověděl tím, že napsal *Cizinku*, t. j. kus, ve kterém, jak čteme, nejnápadnější úlohu hraje zase prodejná nevěstka nejsprostějšího smýšlení. A tento nový kus nového člena francouzské Akademie uvedlo na jeviště samo staroslavné Divadlo francouzské!

Dobře, namítne se, jak to tedy přichází, že se kusy Dumasa ml. dávají po celém světě? Není snadnějšího vysvětlení. Připomeňmež si, jakých přehnaných, mnohdy rafinovaných reklam užívati umí francouzský divadelní svět a s jakou ochotou tyto reklamy mimo francouzské novinářstvo rozšiřuje! Připomeňmež si, že se rozhodná představení těchto kusů neodbývají před společností, která representuje Francouze, nýbrž před společností, které na tom záleží, aby ve svých zidealisovaných kopiích na divadle byla slavena! Připomeňmež si, jak prodajnou jest většina Pařížských kritiků, a s jakou pietou se její vota po celé zemi rozhlašují! Připomeňmež si, že také mimofrancouzská ředitelstva divadel, jež za každou cenu chtějí bohatnouti, vší silou úspěch francouzských her fedrují jak předchozí a dodateční reklamou tak při provádění jich skvělou zevní úpravou i výtečnými hereckými výkony! Ovšem ani tyto prostředky nevysvětlují vše. Kdy by Dumasovská dramata neměla předností, sotva by zůstávala v té míře přítažlivými. Leč i samy tyto přednosti zakládají se ponejvíce právě na různých uměleckých nedostatcích. Ukázav, že nejhlavnější, organickou vadou těchto her jest nedostatek veškeré poesie, praví o této věci Rudolf Gottschall ve svých *Portrétech a studiích* (IV., str. 219): „Vůči obecenstvu, jež obyčejně toliko vnadou zvědavosti jest prodchnuto, stává se již samo suchoparně věcné provedení látky zvláštním odporučením; onoť nechává největší část posluchačstva na obyčejné rovni jich vlastní pohodlnosti, nepokoušejíc se o to, aby je u vyšší protříbený svět povzneslo; vyslovujeť svoje thése s velikou jasností a napíná na jejich rozluštění. Často bývá drama porovnáváno s při dvěma stranama vedenou. Dumas jest jeden z nejobratnějších právníků, jenž listiny dle jejich průvodnosti pečlivě oceňuje a výsledek žaloby i obrany dovedně vytkne. Jeho dramatická technika jest velmi bezpečná; stavba celku provedena jest pevně a spolehlivě; výstup pojí se s výstupem nenuceně, a tato spojitost jest dobře odůvodněna; celková architektonika jest s pečlivou vypočítavostí stupňována. Při tom počítá básník s úspěchem na pudy a choutky nejširšího diváctva; volí si pikantní látky, jichžto choulostivost jej spíše vábí než odpuzuje; motivy a postavy jeho jsou nad míru srozumitelny; také umí v pravý čas býti tklivý, ačkoli dojem na obecenstvo neuměleckými, lacinými, ponejvíce pathologickými prostředky vyvolává. Neboť celkem libuje si v postavách rozumově vypočítavých,

sebou samými jistých a své city ovládati umějících. Jeho dialog postrádá všeho básnického nádechu a duchového bohatství, listí ze skrovných uvadlých metafor v něm opadá, jakmile se ho kritika dotkne; však právě tato těsná stručnost, jež toliko co nevyhnutelně potřebí vyslovuje, zůstavuje hereckému nadání volnou půdu k samostatnému doplňovacímu tvoření. Slovem, i vady Dumasových dramat proměňují se v přednosti, když se uváží uvyklosti na jevištích ustálené a když naproti tomu v hledištích představíme si obecenstvo vyššímu vzletu nepřející a cítící se ve všednostech jako doma." Leč ještě na jiné efektní vady těchto dramat Gottschall nepřišel; míním vady, na něž v tomto pojednání častěji ukázati musíme, vady to, jež Ch. Potvin ve svém spise *O literární hnilobě ve Francii* důvtipně odhalil. Míním oba motouzy, kterými Dumas i celá realistická škola francouzských dramatiků, jejíž hlavou týž autor jest, vazbu svých kusů po výtce docíluje: plýtvání dopisy a lžemi. Ovšem, proti užívání dopisů nebo líčení lživých osob nebudeme nic míti; však právem žádati můžeme, by se na jevišti neobjevovalo nepoměrně více listů, než jak to v životě obyčejem bývá, nebo aby klamnou prolhaností vyznačovaly se též postavy, které dramatik líčí nám co zjevy důstojné, úcty hodné, obdivu plné; jeť lež nepopíratelným příznakem nízkosti, leč vyjmouli se lži ze žertu, lži kázané sebeobranou nebo pod. Stejně má se to s výjevy nebo postavami choulostivými; nikde nesmí básník opravdověji šetřiti umění svého než vůči nim. Jest oprávněn užiti jich, však neznati jiných předmětů leč kluzkých, jest známkou, která velmi dvojsmyslné světlo vrhá na spisovatele. Více než pohlavní chtíč rozněcují lidské srdce v nejhlubších útrobách vznešená rodinná láska, přátelství, láska k pravdě, osvětě, dobru, svobodě, domovu, vlasti, lidstvu nebo opak toho všeho: vedle Klytaimnester, Féder, Tartuffů, Juanů, Faustů čítá dramatická literatura také Promethey, Peršany, Antigony, Aianty, Ifigenie, Rytíře, Ptáky, Horáce, Cidy, Athalie, Život pouhý sen, Doňy Diany, Leary, Macbethy, Koriolany, Caesary, Cromwelly, Valdštýny, Telly atd. atd.

Však přihledněme blíže, jakými pracemi nabyl Dumas světového jmena divadelního. Dumas ml. zahájil svoji dramatickou činnost již r. 1845, tedy ve svém 21. roce, jednoaktovým proverbem *Skvost královč* (le Bijou de la reine), který však teprvé r. 1855 na soukromém divadle byl provozován. Hraje ve Španělích r. 1708. Sedmnáctiletá Louisa Savojská vymáhá na svém dvacetiletém novomanželi Filipovi V., králi španělském, pomocí lehoučké lži drahocenný náhrdlek, ale tento jí ho z vladařské spořivosti odepře. Králová se horší a zůstavuje chotě milostné touze. Chtějíc pak převrátiti vládní poměry v království, sází se s Filipem, že hrabě Melgar, bratr její přítelkyně, není náčelníkem vzpoury proti trůnu připravované. Král jí tedy listem nalezeným ve skříni s hrou v domino podá důkaz Malgarovy viny a vyhrav sázku, odchází s královou v její komnatu, aby se stal „milencem své choti". *Skvost královč* jest jediná veršovaná práce autorova, který se odtud z té příčiny navždy zřekl alexandrinů, že, jak sám praví, „prostomluva je tolik co lidství: neboť i bůh i Kristus i sv. Pavel mluvili prosou."

Od drobotiny přejděme k veličině, k pětiaktové *Dámě s kaméliemi*

(la Dame aux camélias, 1852). — Marguerita Gautierová (neb i Gauthierová), kurtisánka ne z oddanosti nebo z náruživosti nýbrž z pouhé zištnosti, veřejná nevěstka ze řemesla, jež jí v úděl přineslo souchotě, zatouží po pravé, jediné, byť mimomanželské lásce i nalezne ji v srdci mladého Armanda Duvala. Za dnů vytouženého blaha přijde k ní však otec Armandův, aby jí zhoubné následky, jež z tohoto poměru synovi hrozí, vypodobil a od ní rozloučení se s Armandem vymohl. Milující Marketka se obětuje, opouští milence a vrhá se v nový proud neřestí; aby pak Armanda úplně od sebe vzdálila, selže mu velkomyslně, že její láska náleží jinému, načež ji mladý Duval surově pohaní. Kus končí se nekonečným Margueritiným zmíráním na souchotě.

Je věru nápadno, jak velice se rozcházejí úsudky o *Dámě s kaméliemi*, této velmi blízké sestry *Márinky z Lormeu* a velmi, velmi vzdálené sestry Vasantaséniny. *Rutenberg*, jenž Dumasovi ml. přisuzuje rozhodný talent velikého vlivu razící novou dráhu, nazývá *Dámu* jednou z nejkrásnějších tragédií novějšího písemnictví, nenalézaje v celku ni jediné dramatické vady; ano sám zjev, jenžto na první pohled zdá se býti pochybeným, že totiž Marketka zase v starý život klesá místo, aby samotu a počestnou výživu si vyhledala — což by v psychologickém vzhledě bylo správnější — sama tato vada hrdinčiny povahy jest Rutenbergovi dramatickou nutností, aby Armand slepou náruživou láskou zachvácený v opravdovost svého od milenky odloučení uvěřil. Přes to připouští sám Rutenberg, že konflikt, jehož se Dumas v témž kuse dotýká, zůstává ovšem nerozluštěným a že veřejná morálka nám zakazuje, abychom se stali stranníky rekyně. *Th. Gautier* pokládá děj *Dámy s kaméliemi* za příliš prostý: situace je vždy táž od začátku až do konce, avšak láskyplný a svěží vánek a náruživost ohnivá i pravdivá proniká prý celý kus; obzvláště chválí Gautier onu skutečně virtuosní, ač jinak zcela kurtisánní část prvního jednání, v níž Marketčini hosté stolujíce všichni vespolek hovoří, neslyšíce jedni druhých. *Gottschall* pokládá však postavu Margueritinu za odpornou zmotaninu, kterouž Dumas, nemoha ji náruživostí poeticky povznesti, opatřil svatozáří nemoci; její láska zdá se spíše býti dítkem úbytí než duševní ušlechtilosti: „Sotva známe žalostnější postavy na jevišti všech dob, než jakou jest tato souchotivá nevěstka, tento suchoparný a málomocný výtvor blaseované obrazotvornosti . . .“ Také *Julian Schmidt* ve svých *Obrazích z duševního života naší doby* (II., str. 210—211) nemilosrdně odsuzuje Dumasův kus. *Potvin* konečně horlí proti tomu, že Dumas Marketin návrat v dřívější neřestný život zobrazil barvami vznešené obětivosti, a důmyslně vytýká *Dámě* nelogickost charakteru: buď Marguerita cítí opravdovou milost, a pak by jí nebylo nikdy lze zpětiti se k řemeslu znesvěcujícímu lásku; — anebo nemiluje, a pak není celé drama ničím. Mimo to trpí *Dáma s kaméliemi*, jako též jiné Dumasovy hry, zbytečnými epickými rozvláčnostmi. Vady její mají ostatně společníci v samém jejím titule; píšeť se ve správné frančtině *camellia* ne *camélia*, jak Dumas z neznalosti pravopisu slovo to přetvořil.

Je to až odporně směšné, s jakou nedůsledností Cato Dumas odhazovati umí své zásady. V rozhovorech vzhledem k Dámě s kaméliemi

napsaných hlásá, že v pravdě zločinnou, v pravdě nebezpečnou souložnicí, zasluhující hněv básníkův a divákovo opovržení, není nevěstka svobodná, nýbrž žena, která z pouhé rozkoše klidně a beztrestně nohama tlape manželství, rodinu a cudnost. Co však podává divákovi týž Dumas v pětiaktové *Diáně z Lysu* (Diane de Lys, 1853)? Jako v Margueritě Gautierově oslavil kurtisánství, tak v této *Dianě* dokazuje oprávněnost cizoložnictví aspoň tehdy, jeli milenec k paní pozorlivější než choť. Diana z Lysu jest vášnivá, výstřední, ostrá i sentimentální dáma, „žena až po konec nehtů", která za nepřítomnosti svého chotě zamiluje se do mladého malíře Pavla Aubrya. Pavel, jenž se takto stane 139. (!) hraběnčiným ctitelem od její svatby, je výminečný tvor: žije s grisetou, miloval kdysi jakousi Bertu a nechal jí, poněvadž k němu chovala přílišnou lásku. Hrabě z Lysu, dověděv se o manželčině lásce k jinému, vynasnažuje se, aby ji po dobrém či po zlém před nebezpečím zachránil; ale když Diana ostře se tomu opírá, zvolá k ní: „Jste svobodna!" Však brzy se rozmyslí a byv před tím manželem trochu ceremoniésním, počíná se nyní k choti míti srdečněji, a snaží se rozvod zameziti. Rovněž Aubry. Slyšíc to, svoluje Diana ke smíru s manželem; avšak přes to, jakmile dostaví se Aubry, svolí státi se jeho metresou, načež hrabě onomu pohrozí, že ho zabije, nalezneli jej kdy v důvěrné situaci s hraběnkou. Jako exposice, tak jest i zakončování Diany z Lysu rozvleklé. Pavel se s rekyní kusu deset měsíců neviděl a *proto* učinil „malou infamii", že se zasnoubil s dívkou jemu příchylnou, aby hraběnčinu lásku k sobě zgalvanisoval. Však hraběnka jej miluje tak náruživě, že přichází nadále žít s ním v konkubinátu: ale v to vstoupí její choť a zastřelí Aubrya.

Nikdo se nedej tímto koncem mýliti. Dumas vylíčil cizoložnickou náruživost Dianinu příliš lichotivými barvami, aby byl jejich dojem mohl seslabiti zastřelením záletného milence. Avšak, jeliž tato hrabětem připravovaná i spáchaná vražda poněkud opodstatněna? Nikoli, protestuje *Potvin;* nevěra neměla místa, manžel nedobyl si ani srdce ani úcty manželčiny, přísahal jí, že se s ní právně rozvede! A což má dramatický básník úlohu, ptá se sám *Rutenberg,* aby měl přednášky o vyšším zabijáctví? Vůbec jeví se v této komédii pustý duch, neschopnost rozeznávati dobro a zlo, matení pojmů, surové, frivolní smýšlení. Mezi chvalné stránky kusu čítáme skoro bezvadný, dosti ohnivými barvami nakreslený charakter hraběnčin, virtuosní, ač někde násilné vedení děje, pak z četných podrobností některá vtipná porovnání a různé, vtipně groteské fráse, jež suchopar Dumasovy prosy osvěžují. *Gottschall* nazývá *Dianu z Lysu* studií nemalého významu psychologického, jejížto provedení však vymáhalo skutečného básníka. *Rutenberg* chválí veliké dramatické napjetí kusu. Dumas je výtečný charpentier, a obratným provedením banausní stránky oslňuje méně cvičený zrak tak velice, že tento nespatřuje zásadních vad. Ano širší obecenstvo dává se touto záchvatnou přísadou francouzských kusů tak udolati, že v zevní řemeslnosti málem zří podstatu poesie. A přece virtuosnost není ještě umění.

Ještě působivěji než *Diana z Lysu* sestrojen jest pětiaktový *Polosvět* (le Demi-monde, 1855), kterážto napínavá, co do děje prostá

a přece zápletkami důvtipnými celkem přeplněná, na všetečnost obecenstva chytře vypočítaná kresba mravů i nemravů v hnilobní části Pařížské společnosti, poněkud spoléhající na myšlence, že počestný muž nemá se zasnoubiti než s počestnou ženou, předvádí nám hlavní typy z oněch pikantních kruhů: Marcellu de Sanceraux, jež upozorněna byvši na zkázné své okolí, statečně z něho se vymaní, práce se chopí, a tím srdce i ruky milencovy si dobude; její tetu vikomtesu de Vernières, která připravivši svého chotě o jmění a do hrobu, z nádherymilovnosti uvízla v kalu; Valentinu „de Santis", rozloučenou s mužem svým Hippolytem Richondem, jemuž se zasnoubila, by za ním skrývati mohla milůstky s jiným, a k němuž by, promrhavši své věno, nyní ráda se zase vrátila, aby tak nabyla nových prostředků ke zhýralosti; konečně obratnou Susannu, „baronku d' Ange", bývalou femme entretenue markýze de Thonnerins a bývalou metresu Oliviera ze Jalinu, vtělený klam, čelnou osobnost kusu. Chtějíc jako Marguerita vyváznouti z polosvětového puchu, užívá všemožných lstí a podvodů k tomu, aby se stala chotí Raymonda z Nanjacu, statečného, horkokrevného afrického důstojníka ji milujícího. Překážkou jest jí v tom však právě její bývalý milenec Olivier, tedy muž, jenž k její skleslosti přičinil a k jejímu ničení není dosti oprávněn. Vychytralá Susanna však stále nad jeho překážkami vítězí, a Jalin chce se již vzdáti boje proti ní; ale tu ho Susanna znova rozbouří, chtějíc kompromitovati paní, jíž Olivier odhodlán jest zachrániti čest: i nazve Jalin Susannu lhářkou, začež jest Raymondem — kterýž nižádnými poukazy k Susannině podlosti nemůže od ní býti odvrácen, tak že v ni a v její lásku věřiti nepřestává — vyzván na souboj, načež „baronka" náhodou se vidí donucenu, Nanjacovi ze všech posavadních svých hanebností se vyznati. Že ji tento horkokrevný poctivec ani na to nepřestane milovati, jest — mírně vysloveno — nápadné. Souboj se odbude, a poraněný Olivier vraceje se od něho, oznamuje Susanně, že Raymond padl, a vyznává jí svou neúmornou lásku, načež ona, dělavší si na tohoto někdejšího svého milence stálou čáku, s velikou radostí jeho srdce v náhradu přijímá za ruku Raymondovu: v tom však přichází Nanjac sám, a on i Olivier s opovržením ji zamítnou. Tento zasnubuje se s Marcellou, onen zasnoubí se bez pochyby s markýsovnou de Thonnevins. Trest osudu stihne také Valentinu: manžel ji navždy odpudí, a pí. „de Santis" prchá s podvodným karbaníkem Latourem do Londýna.

Na slovo brává se z tohoto dramatu podobenství, kterým Dumas vyslovuje rozdíl polosvěta od „světa pravého". Pravý svět podoben jest dvacetisouovým broskvím odděleným od jiných vloženými listy; polosvět ale rovná se koši oněm zdánlivě podobných, avšak stlačených a černým bodem nákazy vyznačených broskví patnáctisouových: polosvět je ostrov ztracených žen, vyhnanství těch, které sklesly s výše, a vrchol pro ty, které vzešly z nízkosti.

Polosvět dosáhl ze všech Dumasových dramat nejhojnější pochvaly. *Saint-Beuve* vzdal v samém úředním *Moniteuru* hojnou chválu zvláště prvním čtyřem jednáním. *Gottschall* upozorňuje na velikou obratnost, kterou autor základní ton kusu zachoval, a prohlašuje *Polosvět* za nejvýtečnější Dumasův plod v ohledu technickém; ovšem pře-

hledl, že právě k řemeslné efektnosti této hry musela přispěti celá halda dopisův a celá spousta lží, v těchto rozměrech zajisté více než přílišná.

Také přední osobnost pětiaktové *Peněžní otázky* (la Question d' argent, 1857), totiž Elisa z Roncourtu, náleží, ač nikoli de jure nýbrž nezaviněnými okolnostmi, mezi postavy polosvětové: proto, že na ní lpí mlhavé, bezdůvodné ale skoro všeobecně ano samým jejím otcem sdílené podezření, že byla metresou svého ženicha, skladatele Maxa Huberta, jenž pak opustiv ji, vzal si za choť bohačku. Tuto nebohou Elisu vyhlídne sobě za nevěstu zbohatlec, milionář Jean Giraud, neobratný společník, ale vychytralý, žádného prostředku se neštítící bursovní spekulant, jenž si svým služebnictvem dává říkati baron, jenž je ctitelem kompromitující Flory a jenž peníze pokládá za pružinu lidského žití, za pramen cti. Nemilujíc ho zpečuje se Elisa z počátku, podati jemu ruku; aby však osvědčila, že zmíněné podezření nemá základu, že vždy zůstala počestnou dívkou, svoluje k nabízenému sňatku. Když ale Giraud jí chce upsati milion franků věna, aby si tím pro případ úpadku část jmění před právem věřitelů zajistil, slečna z Roncourtu majíc toto podání za nečestné, zamítne spojení s Giraudem nadobro, načež se s ní zasnoubí muž, jejž ona miluje a jenž tvoří jednu z různých divadelních prozřetelností ve francouzském dramatě přezhusta se naskytujících. Tento René de Charzay vykoná totiž v *Peněžní otázce* tyto různé šlechetné činy: opatří Elisině otci místo intendanta u hraběnky Savelliové; napíše své sestřeničce Mathildě lživý dopis, aby tak lásku k němu z ní vypudil; krom toho nabídne Elise, již si v pátém aktu vezme, ruku již v jednání druhém pro případ, že by ani on ani ona v desíti letech nenašli nic lepšího; dále, ačkoli má zcela skrovné příjmy, zamítne Giraudovo nabídnutí, jež by ho učinilo v brzku boháčem, a na Mathildinu žádost uvolí se hledati práci, čímž své důchody s potřebu rozmnoží; on mimo to odhalí obecenstvu všemožné Giraudovy ničemnosti atd. Jiné šlechetné osobnosti, jež před nás v témž kuse předstupují, jsou předně p. de Roncourt, který tím sebe i dceru přivedl na mizinu, že dluhy bratrovy zaplatil, za druhé Mathildina matka, paní Durieuová, pravý anděl trpělivosti, nešťastná a chotěm svým, „andělem egoismu“, z té příčiny nevážená, že sňatkem s ní, chudou dívkou, nedocílil, co chtěl: úřadu prefekta a titulu baronského; za třetí hraběnka Savelliová, již jmenovaná, jež ztratí nejen mnoho jmění, nýbrž i věrnost svého milána, lorda Noftona, tak že se v zoufalství chce zavraždit; ale když lord, pozorovav, že se jí stal lhostejným, kajicně se vrací k jejím nohám, chce se mu hraběnka pomstít provdáním za jiného muže, však srdce zvítězí a z hraběnky Savelliové stane se lady Noftonová.

Revue des deux mondes pravila kdysi, že Dumas spojuje ostrovtip s nevšední naivností. Tento výrok platí rozhodně také o *Peněžní otázce.* Především čtenář nebo divák zajisté očekává, že uslyší důležité výroky o společenském a národohospodářském významu peněz. Ale co uslyší, nejsou věru myšlenky nepochybné ani neobyčejné. Z úst Charzayových, tohoto předchůdce paní Aubrayové, dozvídáme se ku př., že kdo má jmění, má jím činiti ne almužny ale dobro tajným chudým;

a ústy prozřetelnosti páně Charzayovy, t. j. ústy jakéhos pana z Cayolle se nám zjevuje, že denní potřeba peněz stvořila mnoho velikých mužů: Franklina, Shakespearea, Machiavellia, Rafaela, Rousseaua, Fultona; na otázku, čím lze nabývati peněz, odpovídá se nám s emfasí, že prací; týž Cayolle zanáší se ideou, dle níž by každý boháč, jenž nepracuje, měl platiti zástupce, který by pracoval za něho: tím by ztratily peníze váhy, jako prý již teď nejsou ničím a kredit vším. Morálku hry vyslovuje sám René: zájmy peněžité nejsou zájmy nejvyšší; ne peníze dělají člověka, nýbrž mrav (le sens moral).

Každá umělecká látka má prý své neodstranitelné vady, a na umělci záleží, aby je co možná nejobratněji pozorovatelovi zastřel. To však se Dumasovi v *Peněžní otázce* nehrubě zdařilo. Děj je tak sporý, že *Gottschall* jej označuje co trosky, sestávající z genrových obrazův a podobizen. Ale ani tyto podobizny nejsou veskrze kresbami celkovými. Pan Durieu, jenž zprvu jedná velmi po skrblicku, změkne v pátém jednání v nemalého dobráka. Proč? poněvadž toho Dumas k rozuzlení potřebuje. Durieu změkne pátým aktem — jako nesčíslné jiné osoby francouzského jeviště. Anebo popatřme na obě dívky kusu: Elisu i Mathildu. Onano miluje Renéa, ale je ochotna vzíti sobě Girauda; tato miluje také Renéa, ale ochotně ho přepustí Elise a vezme si — kohokoli. Vdá se k vůli pátému aktu. Vůbec vdávají a žení se Dumasovi rekové z jakés bravury, k vůli efektu: četní sňatkové francouzského dramatu nejsou nic než gaskonády.

Že Dumas z obou motouzů, jichžto při vazbě dějů tak chutě užívá, vedle psaní zejmena lží také v *Peněžní otázce* upotřebil, k tomu bylo již u vyprávění obsahu jejího ukázáno. Duší kusu, totiž podezření, které tíží Elisu, jest bídná, trvalá nepravda, jíž se společnost proviňuje. Charzay sice tomu nevěří, ale za to lže opět v jiném směru. Také Durieu lže, i jeho dcera Mathilda, jedna z četných ingénues, z prostořekých slečen Pařížského jeviště. Avšak vavřín prolhanosti přísluší Giraudovi, jehož bursovní čin umožňující závěrku hry jest ohromná lež i ohromná gaskonáda zároveň. Giraud totiž spůsobí pověst, že s penězi sobě svěřenými prchnul do Ameriky, poněvadž prý na burse prohrál tři miliony a poněvadž prý je nehodlá platiti: podvod se mu zdaří, jeho útěk poplete bursu a Giraud, jenž pohodlně zůstal ve Francii, tím spůsobem vyhraje mnoho peněz.

Zde stůj malá ukázka, jakou konversaci Dumas nejraději pěstuje. René ptá se v prvním jednání hraběnky Savelliové: „Co byste si počala s milencem, který by jako já za deště nemohl vás navštívit než pěšky?“ Načež hraběnka odpoví: „Já bych jela jeho navštívit v kočáře.“ A skutečně: tato paní, jak jsme viděli, jede za svým milencem, a to nejen do některé ulice Pařížské, nýbrž až do Londýna. —

Dívku co matku, kterou láska k dítěti povznáší, a milence jejího, jenž zůstane bezcitným otcem, obrazí nám *Levoboček* (le Fils naturel, v 5 aktech, 1858), jehož látce *Gottschall* přisuzuje sociální významnost. Hlavní myšlénka kusu je zajisté zdravá: člověka nutno posuzovati dle činův a ne dle původu; kdo je synem svých činů, je z nejlepšího rodu na světě, a jmeno, jehož si kdo zaslouží, stojí vždy

za víc než jméno, které kdo obdrží. Děj však není příliš obratně sestrojen; nejen že účin jeho trpí zbytečně hojnými zápletkami, ale jeho rozčlenění připomíná přímo dramatické klobásy pí. Birchové Pfeifferové. *Levoboček* sestává ze čtyř jednání a předehry. V této má rek teprvé tři léta, tak že v ní ani nevystoupí. A jeho nemanželský otec Charles Sternay objeví se tam jen, aby rekovu matku, grisetu Claru Vignotovu, navždy opustil, neboť vstupuje v manželství s jinou. Mine řada let, Jacques, náš levoboček, stal se mezitím učencem, jenžto z lásky ku své sestřenici Hermině vzdává se všech ctižádostivých plánův, avšak se žádostí za její ruku od rodiny její proto jest odmítnut, že není dítětem manželským. Otec Sternay nechce ho uznati za syna. Tím octli jsme se na konci druhého aktu a na začátku nové delší pausy. Jejím prodlením přivedl to Jacques na ministerského tajemníka i má veliký vliv na svého chefa. Sternay chce se státi poslancem a potřebuje tohoto vlivu; proto chce syna legitimovati. Poněvadž ale toto chce i Sternayův strýc, markýs z Orgebacu, vznikne mezi nima boj o téhož syna. Viz cosi podobného v *Panu Alfonsovi* a j.

Tím pak dostali jsme se do oněch právnických diskusí, kterými Dumas snaží se nahraditi poesii. Jacques, jenž prokáže velikou službu vlasti a stane se konsulem, měl by vzdáliti od sebe matku, aby Sternayem uznán byl za syna: avšak on zamítne jméno otcovo i podrží jméno své, jež oslavil. Levoboček neuzná otce (převrácený svět!) a mstí se na něm šlechetně tím, že mu podává titul hraběcí.

V těchto výjevech rozestírá se mnoho zbytečného; vůbec nešetří Dumas ve svých kusech přísnější ekonomie. Přes to chválí *Rutenberg* velikou obratnost a dramatickou energii, jakouž boj levobočkův s předsudky společnosti jest proveden. Sternay jest odporná postava; ale za to jest Orgebac v skutku prostomile zobrazen. Se všemožnou delikatesou nakreslena jest Jacquesova matka, až na to, že ovšem i ona lže. Jinak mluví Dumas zde jako všude s náruživou dotíravostí o tom, o čem se v dobré a slušné společnosti naprosto mlčívá. Což píše p. Dumas své kusy pro lidi, kteří jsou opakem podobné společnosti?

Jak o *Levobočkovi*, tak pronáší se *Gottschall* též o *Marnotratném otcovi* (un Père prodigue, 1859), že v něm přirozený poměr spůsobem nejvýše paradoxním jest převrácen. „Při takovémto skákání po provaze neztratiti rovnováhu, to svědčí ovšem o veliké obratnosti,“ podotýká týž literární historik. Avšak nechť bychom přiznali, že ji Dumas neztrácí, jisto zůstává, že se s ním provaz leckdes přetrhává vzdor všem motouzům, které jej svazují; na štěstí jest natažen velmi, velmi nízko, hezky při zemi, vlastně při blátě. *Julian Schmidt* praví o lásce *Marnotratného otce*, že by snad v hodně hrubé frašce mohl vesele býti proveden.

Dumasův rek v tomto dramatě nazývá se hrabě Fernand de la Rivonnière a jest svým povoláním libertin nejodvážnějšího a nejmrhavějšího druhu, skoro taký, jakým až doposud byl jeho zdárný syn, vikomt André, mravokárce a divadelní prozřetelnůstka kusu. Chtěje otce přivedšího se na mizinu získati spořádanému, rodinnému životu, nabídne mu syn, hrající sobě na otcova kurátora, ruku starší paní, která

se přichází ob čas o hraběte ucházet. Ale pan de la Rivonnière, tento „král otců“ a toto „veliké dítě“, vyhlídnul si již jinou nevěstu: slečnu Helenu de Brignac; — ona však dává přednost mladému vikomtovi, nad čímž se všichni rozpláčí.

Konec druhého aktu. Je drama u konce? Zdálo by se; avšak ono začne znovu a trvá ještě celá tři jednání. Helena stala se chotí Andréovou, a z lásky k starému, věčně mladému pánovi stane se v brzce přese vši svou ideálnost a cudnost tak trochu kuplířkou svého tchána; nechtějícího od ní přijmouti ruku pí. Godefroyové, posílá jej Helena na zálety. To však byla by maličkost; Dumas je s více. Jako dříve na slečnu Roncourtovu, tak svede nyní též na hraběte podezření, nejen bídné ale nekonečně podlé. Podezření to zahrnuje do sebe možnost, že mezi ním a mezi jeho snachou nastane poměr krvesmilský, že hrabě stane se milánem synovy manželky. A toto hnusně vybájené podezření sdílí sám André, ano sám podezřívaný hrabě! Když tedy syn od otce slyší, že tento chce odcestovati, má z toho nemalé potěšení, načež pan de la Rivonnière, aby prý se povyrazil, vrhá se v nezřízený život s pustou nevěstkou. Kdo by myslil, že Dumas Margueritou nebo Dianou z Lysu nebo rekyní *Polosvěta* vytvořil figury kurtisánek, jichžto hnusnost nelze již překonati, mýlil by se: slečna Albertina čili, jak po polosvětsku slove, paní de la Borde, stojí nad nimi v úžasné výši dokonalé mrzkosti. Dumas je hlavně pseudopoetou pohlavního chtíče, a je jím par excellence, ale v *Marnotratném otci*, zrovna jako později v *Návštěvě novomanželů*, překonal sám sebe. Tuto Albertinu tedy, tuto „kurtisánku hospodářskou, nejnebezpečnější všech“ v proudu té veliké „konkurence“ nevěstkářské, „půl Aspasie, půl Harpagona,“ vezme hraběcí otec do domu, kdež mu tato, někdejší metresa Andréova (!), dělá hospodyni. Avšak starý pán má měkké srdce; stýská se mu po vzdálených, před jeho metresou prchnuvších dětech: po synovi a po snaše — a přece, když ho André z této společnosti vyrvati chce, vyčte on Andréovi nelásku jeho a vypoví ho. V tom pák přijde pan de Prailles žádat za vysvětlení v příčině milůstek, jež kdysi André měl s jeho chotí. Že je pan de Prailles ochoten Andréa třeba zabit, po *Dianě z Lysu* snadno se domyslíme. Ale hrabě, aby zachránil milovaného syna, vydá sebe sám za bývalého milána paní de Prailles. Následek: Praillesovo vyzvání na souboj ... Po těchto výjevech, v nichžto se lži a dopisy jenjen hemží, přinese posléz pátý akt — ale věru *pátý akt*, nic jiného — kýžený smír hraběte se synem. Pohnutlivá scéna: dejme se do pláče! — V dalším průběhu děje dá si Albertina zaplatit 90000 franků za odstoupenou, a starý hrabě — poznav, že nemá vlastně svědomí, kteréžto poznání by ostatně většině Dumasových figur neškodilo! — jde v souboj za syna, poraní Praillesa, a stane se takto šťastně mužem nejvyššího obdivu hodným. Marnotratný otec vrátil se v náruč synovu: tučné tele může býti zabito. Ano ještě vzácnější odměna čeká na hraběte: naděje, že v brzce stane se šťastným dědečkem solidního vnoučete.

Tak vypadá obsah — dialog pak je místy možnoli ještě kluzčí, tak že kus ovšem silně poukazuje na Kotzebueovu veselohru *Oba Klingsbergové* (z r. 1801); pročež *Gottschall* nepochybuje, že tento

německý kus stal se podnětem k sepsání Dumasovy kankaniády. Hrabata Klingsbergové, otec i syn, jsou skoro právě tací libertinové jako syn a otec de la Rivonnière. André slove u Kotzebuea *Adolf*, Helena slove tam *Henrietta*. Albertina francouzské hry však v německém kuse schází. *Klingsbergové* končí sňatkem Adolfa s Henriettou.

(Dokončení.)

Původ a dějiny některých domácích zvířat a kulturních rostlin.

Podává

Dr. H. Konvalinka.

(Dokončení.)

Jak velice člověk jinému řádu jednoděložných rostlin, *palmám*, díky zavázán jest, o tom nelze nám tuto obšírně jednati; chceme věnovati pouze několik slov palmě datlové (Phoenix dactylifera), veledůležité kulturní rostlině, jež zabíhá až do nejjižnějších krajů Evropy. „Král oás, jenž koupá nohy svoje ve vodě a téměř v pálavém ohni nebes“, daří se nejlépe mezi 19. a 35.⁰ s. š. Původní vlastí její jsou horké kraje od dolního poříčí Eufratského i Tigridského a perského zálivu přes Arabii až do pouští libyckých. Odtud rozšířila se jednak až do Hindostanu, na západ pak po celé severní Africe a částečně v jižní Evropě, hlavně ve Španělích a Italii; nejsevernějším její stanoviskem jest vyhlášený palmový háj Bordigherský na pobřeží moře mezi Janovem a Nizzou, jenž čítaje asi 4000 kmenů zásobuje ratolestmi svými v čas velikonoční chrámy Římské; plody ovšem zde více neuzrávají. Tak jako velbloud jest palma pro poušť zrozena; oba jsou nezbytnými podmínkami existence arabského a severoafrického kočovníka a v příčině rozšíření mají podobné sobě dějiny. Ač totiž Arabové dle zprávy Herodotovy již výpravy Xerxesovy se zúčastnili na velbloudech jedouce, byli tito až v prvých věcích po Kr. mimo Arabii do severní Afriky přivedeni; na pomnících staroegyptských tudíž vyobrazení jejich schází. Podobně staré památky písemné, na př. starší části písem svatých, obsahují sice nezřídka jmeno palmy (tamar), avšak o jejích plodech nikde není zmínky; z toho souditi dlužno, že vlastní kultura, t. j. zušlechťování plodů, jímž palma datlová teprv nabyla své důležitosti, náleží době pozdější. Můžeme s jistotou tvrditi, že zásluha tato přísluší Semitům nížiny Eufratskotigridské (Babyloňanům), kteří byli mistry v umění zahradnickém a zavodňovacím; od nich pak kultura palmy datlové zaváděna dále na západ a východ. Řekové se s palmou seznámili prostřednictvím Feničanů, o čemž výslovně svědčí název její „foinix“; krásný cizí strom záhy krášlil okolí některých osad a pro-

slulých svatyň; zvláště pak byla za starověku vyhlášena palma při Apollinově chrámu na Délu, chlouba ostrova toho, již co podivuhodnou novinku připomínají krásné verše Odyss. 6, 162.*) — Ratolestmi palmy odměňováni později vítězové o slavných národních hrách hellenských. Italie obdržela palmu nejspíše ze severní Afriky prostřednictvím fenických Karthaginců. Latinský název palma zdá se býti původu semitického jako pavo. Strom byl tedy Řekům a Italům dávno znám, ne však jeho ušlechtěné plody, kterých teprv později seznali (Řekové snad za dob výpravy Alexandrovy); název jejich, řec. *daktylos* a lat. *dactylus*, odvozený ze syr. *dekkal*, *dekol* (chald. *dykela*, *dakkel*) objevuje se u spisovatelů řeckolatinských dokonce až v prvních věcích po Kr. Z nich pak pocházejí názvy datle v evropských řečích, na př. vlaské *dattero*, špan. *datil*, franc. *datte* atd. **)

Asijského původu jsou také *kaštan jedlý* (Castanea vesca) z řádu číškonosných, a *ořech vlaský* (Juglans regia) z řádu ořešákovitých; prvý daří se výborně zejmena v jižnějších částech Evropy, druhý i v našem zmírněném studenějším pásmu. Vlastí jejich jest asijské pobřeží Černého moře a kraje jihokavkazské; odtud je odvozovali již staří, nazývajíce na př. kaštan často ořechem Sinopským, Heraklejským neb Pontickým (Sinope, Herakleia byly důležité přístavy při Černém moři). Název *kastanon*, jenž později do latiny (castanea) i do našich moderních jazyků přešel, objevuje se s jistotou teprv ve II. stol. př. Kr. (u básníka Nikandra); jmeno toto, jehož původ jest temný, pochází dle Hehna nejspíše z některého jazyka Pontického. V Italii počalo pěstování těchto dvou stromů teprv v posledních dvou stoletích př. Kr.; aspoň v Katonově spisu „de re rustica". jenž zevrubně vypisuje všecky druhy tehdejších kulturních rostlin, neuvádí se ani kaštan ani ořech; lat. *juglans* za ořech vlaský (z Jovis glans, žalud Jupiterův, kdežto u Řekův značily „dios balanoi" obyčejně kaštany), vyskytuje se teprv u Varrona (v I. stol. p. Kr.) a *castanea* ponejprv v ekklogách Vergiliových. Za dob císařův stromy a názvy jejich úplně zobecněly. Od časů oněch uplynulo skoro již druhé tisíceletí, a oba stromy tak zdomácněly, jako by byly původu evropského. Kaštan skutečně někteří botanikové považují za domorodý v jižní Evropě.

Z týchž asi krajů co kaštan a ořech pochází též *moruše černá* (Morus nigra), z řádu morušovitých, která pro příjemně chutnající tmavočervené plody své záhy na západ byla přenešena. Dle zpráv různých spisovatelů byla v Řecku známou snad již v V., na jisto však ve IV. věku př. Kr. Pro domnělou podobu svou s egyptskou syko-

---

*) Odysseus spatřiv Nausikau oslovuje ji takto:
Nikdy bytosti také oči mé nezhlédly smrtelné
Z žen ni mužův; úžas mne pojímá, když na tě patřím.
V Délu taký poblíž oltáře Apollina druhdy
Palmy mladistvý prut jsem zhlédl ze země se pnoucí . . . .
Takto i tam jsem stál jej spatřiv v srdci užaslý
Dlouho, že nikdy taký strůmek nevyrostl ze země, —
Jak teď tobě divím se a žasnu . . . . *(Niederle.)*

**) Jiné podrobnosti o palmě datlové mimo Hehna obsahuje výše uvedený článek Kremerův a Grisebacha „Vegetation der Erde," 1872.

morou nazývána z počátku egyptickosemitickým názvem *sykaminos* a později teprv přenešen na ni prastarý domácí název ostružinníka, na nějž plody svými upomíná (*morea* strom a *moron* plod moruše); za doby Galenovy (v II. věku po Kr.) sykaminos bylo známým sice ale zastaralým slovem. Novořekové dle Hehna kromě morea prý ještě užívají starého sykamenea. V Italii objevuje se moruše černá v prvých věcích př. Kr. a název její jest hned z počátku *morus*; na rozdíl od domácího nízkého ostružinníku bez pochyby lidem jmenována morus celsa, odkud pochází nynější vlaské *gelso*. Staří pěstovali moruše pouze pro plody;*) však pravé důležitosti své nabyla teprv od VI. století po Kr., když se západ seznámil s pěstováním bourců a hedbávnictvím. Listy *moruše bílé* (Morus alba s běložlutými plody) hodí se k tomuto účelu mnohem lépe, a proto nyní moruše černá jí téměř všude ustoupila. Druh tento pochází ze střední a východní Asie; do Evropy přenešen během středověku (dle Hehna nejspíše až na konci jeho); staří nikde o něm se nezmiňují.

Řád morušovitých daroval nám mimo moruši černou a bílou ještě sladkoplodý *fík* či *smokvoň* (Ficus carica), jehož původní vlastí jest přední Asie, Syrie a Palestina; od dávných dob již zdomácněl v Evropě jižní, stav se zde plody svými tak důležitou kulturní rostlinou, jako dále na jihu palma datlová. Nejstarší písma svatá starého zákona častěji zmiňují se o fíku, jímž jako révou vinnou oplývala stará Palestina. V Řecku ho za starších dob nebylo; jmeno jeho nevyskytuje se nikde v Iliadě alebrž teprvé v mladší Odyssei a sice v částech, jež jsou patrně vsuvkami pozdějšími; tak i Hesiodovi ještě známo není, teprvé Archilochos (700 př. Kr.) uvádí je (sykon) mezi plodinami otčiny své, ostrova Paru. Za pozdějších dob dařily se nejlepší fíky v Attice a Sikyonu; obyvatelům Attiky byly darem Demetřiným, jako olivy Athéniným. Osadami řeckými rozšířeno pak pěstování fíků záhy také v Sicilii a ostatní Italii.

Příbuzný řád rostlin kopřivovitých obsahuje dvě známé kulturní rostliny, *konopí* (Cannabis sativa) a *chmel*. Prvého vlastí jsou jižní pobřeží Chvalinského moře i Aralského jezera až do vysočiny iranské; příbuzné konopí indické (Cannabis indica) není snad zvláštním druhem, nýbrž jen odrůdou obecného. Na jih a západ od těchto původních sídel rozšířilo se konopí teprvé v pozdní době; Egypťané i Feničané ho neznali a písmo svaté starého zákona se o něm nezmiňuje, kdežto len pěstován od dob nepamětných. Ještě Herodot vypisuje konopí co rostlinu novou, jím posud nevídanou; od Skythů v jižní Rusi, kteří je ode dávna pěstovali hlavně k připravování jakéhos opojného nápoje, obdrželi je Thrákové, od těchto Řekové a prostřednictvím jejich ještě později Italové spolu s názvem.**)

---

*) Pojídali je buď čerstvé jako maliny neb přidávali šťávu jejich do červeného vína, aby nabylo barvy tmavé (melas oinos, vino nero); ostatně užíváno také šťávy co líčidla.

**) Zda název tento, jenž přešel do všech evropských řečí, pochází z některého jazyka staroiranského, jest nejisto. Mimo to vyskytuje se v slovanských jazycích ještě jiný název, *poskoň* (rus. a čes.); srov. konopí poskonné = konopí samčí.

Původ a dějiny chmele (Humulus lupulus) nejsou posud dostatečně objasněny. Staří ho neznali, aspoň ne co rostlinu, jež pivu příjemnější chuti dodává; dle historických svědectví užívání chmele při přípravě piva teprv během středního věku znenáhla se rozšířilo, ano v některých zemích, na př. v Anglii a Švédsku teprv ke konci středního a na počátku nového věku zavedeno bylo. Pravdě se podobá, že původní vlastí chmele jest východní Evropa a sousedné kraje asijské, odkud na počátku středního věku snad při velikém stěhování národů dále na západ byl rozšířen, kterémuž náhledu nevadí okolnost, že za dob našich nezřídka v houštinách divoce se vyskytuje. Pak ovšem by ze všeslovanského pojmenování chmele pocházely názvy jako ve všech evropských jazycích *); k náhledu tomu kloní se Hehn na základě vážných důvodů.

Jiná známá kulturní rostlina evropská, *pohanka***) (Polygonum Fagopyrum) ze řádu rdesnovitých dostala se nám též ze střední Asie; původní vlastí její jest Turkestan, jižní Sibiř a severní Čína. Pokud lze souditi ze sporých zpráv historických, přinešena do Evropy teprvé v posledních stoletích středověku a sice nejspíše prostřednictvím kmenů turkomongolských, k čemuž různá jmena její v jazycích evropských poukazují. U spisovatelů XVI. věku objevuje se co *frumentum turcicum* (obilí turecké), s čímž souvisí franc. *blé sarazin*, vlas. *grano saraceno*; podobně názvy jako českopolské *pohanka*, poganka (srov. jihoněm. Heidekorn m. Heidenkorn), české a maloruské *tatarka*, rus. *greča*, grečicha, malorus. *hreča*, pol. *gryka* (t. j. řecké obilí) upomínají na původ a cesty její.

Jihoevropský *vavřín* (Laurus nobilis), z řádu vavřínovitých, pochází původně ze západní Asie; zde, od březův moře Středozemního až po jižní Kavkaz posud nejlépe se daří. Ve starém Řecku pěstován od dob dávných, zejmena u svatyň Apollina, jemuž byl zasvěcen jako myrta Afroditě. Ratolesti jeho byly symbolem a kouzelným prostředkem očistění z krve prolité (Apollón Katharsios) jakož i odznakem věštců a básníků; ve starší literatuře řecké objevuje se jmeno jeho *dafné* již u Hesioda a v Odyssei. Spolu s kulturou řeckou přenešen pak vavřín záhy do Sicilie a Italie, a již za Theophrasta (300 př. Kr.) oplývala latinská nížina vavříny a myrtami; též na ostrovu Korsice dle udání Pliniova původně scházel, ale později byv tam zaveden dobře se dařil. Latinský název *laurus* odvozen nejspíše z luere, lavare; neboť i symbolika náboženství latinosabinského přičítala jemu moc očisťující. (Viz Hehna pozn. 50. na str. 514.)

Do řádu cinchonovitých náleží jedna z nejdůležitějších kulturních rostlin, *kávovník* (Coffea arabica), jejíž semena, známá kávová zrnka, během dvou století stala se nezbytnou potřebou našeho moderního života a tudíž veledůležitým předmětem světového obchodu. Původní

*) Srov. novořec. *chumeli*, čud. a eston. *humal*, humala, maď. *komló*, staroskand. *humall*, středov. lat. *humlo*, humul-us, hubalus, hubelus, hupa, severoněm. a nizozem. *hoppe*, hop, franc. *houblon*, m. houbelon a vlas. *lupolo*, luppolo snad místo l'upolo. Viz mimo Hehna též Tomáškovu recensi díla Hehnova v Rak. gym. časopise 1875. seš. VII.

**) T. zv. tatarka (Polygonum tartaricum) jest nejspíše jen odrůdou pohanky.

vlastí jeho jest Abysinie (zejmena kraj Kaffa) a horní Egypt; odtud pozdě teprv (během středověku) přenešen do jižní Arabie (Yemenu, Mokky), kdež brzy tak výtečně prospíval, že kraj tento po dlouhý čas za původní domov jeho považován; zde také nejdříve ze zrnek příjemný odvar připravován. Zjištěno jest historicky, že ku konci XV. věku Arabové nápoj kávový prodávali na ulicích města Kahiry v Egyptě. Ježto přísným Mohamedánům nový nápoj opojností svou zdál se podoben vínu, jehož pití koranem co nejpřísněji zapovězeno jest, stíhala vláda prodávání a pití kávy krutými tresty; však nemohouc proudu dlouho odolati, zrušila konečně zápovědi své, a následkem toho asi v polovině XVI. věku bylo v Kahiře již 2000 malých kaváren! Z Kahiry obdržel Cařihrad kávu asi v týž čas, a prostřednictvím Janovanů a Benátčanů seznamovala se s ní znenáhla jižní Evropa. Káva byla tehdá velmi drahá; v prvé polovině XVII. věku, za Ludvíka XIV., jenžto ji prvý ve Francii okusil, stála zde libra kávy 140 franků (skoro 60 zl. r. č.), tak že ovšem byla z počátku jen lahůdkou vznešených a bohatců. V Londýně objevuje se káva ponejprv roku 1652. Že se mohla káva znenáhla tak rozšířiti a státi poměrně tak lacinou jako za dob nynějších, pochází odtud, že praktičtí Holanďané již v druhé polovině XVII. věku počali kávovník pěstovati ve svých východoasijských osadách, zejmena pak na ostrově Jávě; věc dařila se jim tak výborně, že již r. 1719 mohli velmi značné množství kávy do Evropy vyvezti. Příkladu toho následovala Francie; v Pařížském Jardin des Plantes vypěstoval Ant. de Jussieu roku 1715 mladý kávovník, pocházející z botanické zahrady Amsterodamské; tři sazeničky z něho svěřeny kapitánu Desclieuxovi, aby je převezl do západoindické francouzské osady Martiniku; dvě z nich cestou zahynuly, třetí byvši šťastně na místo určené dovezena stala se takto původem rozsáhlých plantáží kávovníku v Západní Indii. Za dob našich pěstuje se kávovník mimo jižní Arabii hlavně na Jávě, Sumatře, na Ceylonu, v Hindostanu, západní Indii a Brasilii; nejvíce kávy vyvážejí Brasilie, Jáva, Hindostan a Ceylon.*)

K typickým rostlinným formám jižní Evropy a přední Asie náleží *oliva* (Olea europæa) z řádu olivovitých. Původní vlastí její jsou jižnější pobřežní kraje Malé Asie, Syrie a Palestiny, a ježto již nejstarší literární památky řecké (Iliada) častěji se zmiňují o olivě divoce rostoucí na pevnině i ostrovech řeckých, zdá se býti i zde domorodou. Že v jmenovaných semitických krajích Asie od pradávných dob pěstována a že zde oleje olivového k nejrůznějším účelům všeobecně užíváno, o tom svědčí četná místa bible starého zákona. I z Iliady sice vysvítá, že již nejstarším Řekům olej byl dobře znám; ale ta okolnost, že se uvádí co látka poměrně vzácná, jíž užívali pouze bozi a lidé vznešení a bohatí na okrášlení těla svého, poukazuje k tomu, že z počátku do Řecka z ciziny, tedy z Asie byl přivážen. Hesiod (900 př. Kr.) nezná ještě pěstované, zušlechtěné olivy, a teprv Odyssea ji uvádí (tak jako strom fíkový) v místech později přidaných. Počátek kultury její aspoň na pevnině řecké můžeme tudíž klásti do VIII. a VII. stol. př.

*) Další podrobnosti zajímavé viz ve výtečném spisku „Le Café, le Chocolat, le Thé par le Docteur A. Riant“, Paris 1875. (Petite Bibliothèque illustrée).

Kr.; v Malé Asii řecké a na jižnějších ostrovech archipelagu, bližších semitické pravlasti kultivované olivy, nadešla kultura její zajisté dříve. V Athénách již Solon na počátku VI. věku stanovil zákony o pěstování oliv a fíků; později zejmena přičiněním Peisistratovým oliva, dařící se výborně na suché vápenité půdě attické, zobecněla v takové míře, že považována za domorodou a za dar bohyně Athény. Že Sicilie a Italie vůbec obdržely olivu prostřednictvím osadníků řeckých, o tom svědčí latinské *oliva, oleum*, odvozené z řecké *elaia* a *elaion*. Za dob našich daří se oliva na příhodných místech v celé Italii (n. př. ještě na březích jezera Gardského), v západní Istrii, jižní Francii, na Korsice, Sardinii, ve Španělích a Alžírsku.

Mimo kukuřici darovala nám Amerika kulturní rostlinu vedle obilných druhů u nás nejobecnější a nejdůležitější, *brambor* (Solanum tuberosum) z řádu lilkovitých. Původní vlastí jeho není severoamerická Virginie, jak dříve často uváděno, nýbrž chladnější pásma kordiller peruviánských a chilských v jižní Americe; Amerika severní před příchodem Evropanů bramborů neznala (Humboldt). Obvyklá, tisícekrát opětovaná tradice jmenuje anglické námořníky Johna Hawkinse (1564) neb dobrodružného Francise Drakea (1586) prvními, kteří rostlinu do Evropy přinesli. Při bližším ohledání se pohříchu jeví, že podání toto jest velmi pochybného rázu, a sice mimo jiné příčiny již proto, že ani jeden současný spis anglický neb cizozemský o události této se nezmiňuje. Jisto však, že první brambory přinešeny as v polovině XVI. věku do zemí poloostrova pyrenejského a odtud seznamovala se s nimi ostatní Evropa (nejdříve snad španělská Belgie), ale jen velmi pomalu. Z počátku chována rostlina jen co vzácná novota. Proslulému botaniku Kar. Clusiovi ve Vídni zaslány r. 1588 z Belgie dvě hlízy a plod bramborový („taratufli, tartuffoli“); téhož roku pěstoval rostlinu botanik Camerarius v Norimberce, a již r. 1587 lékař Scholz ve Vratislavi; r. 1616 uvádí se brambor co lahůdka při královské tabuli v Paříži a r. 1618 v Londýně; r. 1651 pěstován v parku velikého kurfirsta v Berlíně. Než vlastní pěstování bramborů co obecné kulturní rostliny stejné důležitosti, jakou vynikají obilné druhy, setkávalo se pro nejrozmanitější předsudky s obtížemi tak velkými, že teprv během předešlého století ve střední Evropě zdomácnělo. R. 1701 počalo pěstování jejich ve Virtembersku, r. 1708 v Meklenbursku, r. 1716 v Badensku, r. 1717 v Sasích, r. 1728 v Braniborsku (Berlíňané se po celých 10 let zdráhali jich požívati), r. 1740 v Pomořanech a ještě později ve Slezsku (zde jakož i v Braniborech teprv po přísných vládních rozkazech).*) Že Čechy brambory obdržely z Pruska neb Saska, jest naznačeno názvem jejich; v kterém desítiletí předešlého věku, není známo, souditi však můžeme, že teprv po velikém hladu r. 1772 u nás na dobro zobecněly; v Praze prý první brambory v zahradě své pěstovali mniši Hyberňáci.

Příbuzné bramboru *rajské jablko* (Solanum lycopersicum), jež se pěstuje zejmena v jižní Evropě, pochází též z jižní Ameriky. Jiná

*) Viz časopis Ausland, ročník 1873, str. 251: Untersuchungen über die Kartoffel.

lilkovitá rostlina, obecně známý *tabák* (Nicotiana Tabacum, N. rustica), „kulturní“ bylina velmi pochybné hodnoty, jest domorodou v západní Indii. Španělský misionář Romano Pane, jejž Kolumbus při své druhé cestě na ostrově S. Domingu zanechal, ponejprv zmiňuje se o tabáku ve svém popisu obyčejů indiánských na ostrově tomto panujících. Ze západní Indie obdržely jej Španěly a Portugalsko, odkud přinešen roku 1550 do Francie Jeanem Nicotem, poslancem francouzským při dvoře Lisabonském (odtud lat. název Nicotiana). Od času toho se pěstování tabáku přese všecky vládní zákazy a tresty rozmohlo rychlostí úžasnou netoliko v Evropě, nýbrž téměř na celé zemi; úkaz to zajisté pozoruhodný a tím více do očí bijící, porovnávámeli jej se zdlouhavým šířením příbuzné rostliny bramborové!

Řád křížokvětých (Cruciferæ) poskytl nám celou řadu kulturních rostlin, z nichž nejdůležitějšími jsou *řepka* (Brassica napus), *řepa* (Br. rapa) a *kapusta* zelná (Br. oleracea); divoké, zevnějškem sobě velmi podobné rostliny rostou na evropských pobřežích Atlantického a Středozemního moře. Veliké variability jejich použil člověk výdatně ve svůj prospěch, vypěstiltˊ z nich znamenitý počet odrůd kulturních (na př. zelí hlávkové, kapusta, kadeřávek či jarmuz, brukev, brokkoli a karfiol jsou pouze variety jednoho a téhož druhu Br. oleracea.). Kultura tato sahá do nepamětných dob a počala bez pochyby nejdříve v západní a jižní Evropě; že Italie opět předcházela střední Evropu příkladem svým, tomu nasvědčují slovanské a německé názvy mnohých odrůd; tak na př. slov. kapus, kapusta souvisí s lat. caputium, vlas. cappuccio, něm. Kohl s lat. caulis a něm. Kohlrübe, Kohlrabi s lat. caulorapa (srov. s tím též naše „kelrubny, kedlubny“ místo brukev). Mnohé z odrůd těchto pěstují se u nás již od časův dávných, s jinými jsme se teprv v době velmi pozdní seznámili. Karfiol na př., pocházející původně z orientu, přinešen v XVI. věku do Italie a do Nizozemska, odtud pak teprv na počátku XVII. věku k nám.

K olivě, fíku, kaštanu a vavřínu druží se jiný vzácný dar štědré Asie, *réva vinná* (Vitis vinifera), z řádu révovitých, která náleží k nejstarším kulturním rostlinám přední Asie a jihovýchodní Evropy. Původní vlastí její jsou kraje při jižním pobřeží Chvalinského moře a podél úpatí Kavkazu až po Černé moře; zde ještě za dob našich bujná divoká réva mohutným pněm svým oplétá kmeny nebetyčných velikánů lesních, oplývajíc hrozny překvapující velikosti. Ježto původní sídla kmenů semitických byla blízka krajinám těmto, můžeme jim přičítati zásluhu prvního pěstování révy vinné; spolu se stěhováním Semitů rozšířena pak réva již za dob pradávných do nížin Eufratskotigridských, Malé Asie, Syrie a Palestiny, s čímž dobře souhlasí udání bible starého zákona, jež uvádí révu jakožto jednu z nejstarších rostlin kulturních (sr. mythos o Noemovi). Jichovýchodní Evropě dostala se réva na jisto vlivem semitickým, o čemž svědčí řecký název *oinos* (voinos), pocházející z jazyků semitických (srov. hebr. *yain*). Pěstování její šířilo se v Řecku dvěma proudy: jedním (starším), jenž vyšed z Malé Asie zabočil do Thrakie, odkud spolu s kultem Dionysa (jenž byl původně božstvím asijským) pokračoval na jih do Řecka, — a druhým, jenž provázel fenickou kolonisaci a směrem opačným postupoval od

Kréty k severnějším ostrovům řeckého archipelagu. (Zajímavé doklady pro náhled tento viz v díle Hehnově str. 62 a násl.). Tím způsobem zdomácněla v Řecku kultura révy tak záhy, že již ve zpěvích Iliady, v nichžto zhusta se připomíná, jeví se podstatnou částí staročeckého hospodářství, jsouc považována za domorodou. Italie obdržela révu později, a sice kolonisací řeckou (lat. *vinum* odvozeno z řec. oinos); odtud pak již za starověku kultura její se rozšířila po celé jižnější Evropě a během středověku i v teplejších polohách střední Evropy, kde se daří až téměř po 51^0 s. š. Za nového věku přenešena réva i do mírně teplých krajů amerických, australských a jihoafrických.

Již výše bylo podotčeno, že konopí se vyskytuje u národův starých poměrně později, kdežto kultura *lnu* (Linum usitatissimum), z řádu lnovitých, počátky svými v nepamětné doby sahá. Semitičtí národové přední Asie (Babyloňané, Feničané a Hebreové) jakož i staří Egypťané již za dob nejstarších len a lněné výrobky znali; bible starého zákona je velmi často jmenuje, prastaré egyptské malby na stěnách vyobrazují celý postup přípravy jeho i výroby různých látek, a mumie egyptské byly zabalovány ve spousty plátna lněného. Nový důkaz o vysokém stáří kultury lnu podalo v novější době objevení jezerních osad Švýcarských, v nichž mimo četné plody a semena nalezeny nejrozmanitější výrobky lněné, vřetena a zbytky velmi primitivních stavů tkalcovských.*) Že tedy len jest prastarou kulturní rostlinou, o tom není pochybnosti; mámeli však určiti původní jeho vlast, nastávají nám tytéž obtíže, jako v podobné otázce týkající se našich obilných druhů. Můžeme souditi pouze z pravděpodobnosti, že byl z jednoho neb více druhů divoce rostoucích vypěstován v zemích kolem jihovýchodní části Středozemního a při jižním pobřeží Černého moře. Heer dovozuje, že len jezerních osadníků pochází z divokého lnu úzkolistého (L. angustifolium), od něhož nejspíše také pocházel len starých Egypťanů.

Soupeř lnu, *bavlník* zelinný (Gossypium herbaceum) z řádu slézovitých, má pravlast svou ve východní Indii, odkud již za starověku kultura jeho přenešena do přední Asie (nejdříve, zdá se, do jižní Persie a Arabie) a později mohamedánskými Araby za středověku i do jižní Evropy.**) Za dob našich pěstují se různé druhy bavlníků nejen v tropických krajích téměř celé země, nýbrž i v pásmech mírnějších (na př. v severní Americe, Asii a jižní Evropě až po 40^0 s. š., v jižní Americe po 30^0 a v zemi kapské po 35^0 j. š.).

Do příbuzného řádu Büttneriaceí náleží známý *kakaovník* (Theobroma Cacao), jenž původně pocházeje z horkého Mexica nyní se pěstuje v západní Indii, Kolumbii, Guyaně a na ostrovech Bourbonu, Filippinských a Kanárských. Název naší čokolády, připravované z ka-

---

*) Viz Nejstarší stopy člov. evropského, v Osvětě r. 1875, str. 531.

**) Staročecký název *karpasos* jest odvozen z indického *karpâsa*; lat. *gossypium*, jehož již Plinius užívá, najisto jest odvozeno ze staroarabského *korsuf*, korsof. Mnohem mladšího původu jest druhý arabský název *kotn*, jenž v novější době do všech evropských jazyků přešel (srov. středov. latin. *cottonum*, vlas. *cottone*, franc. *cotton*, naše *kartoun*). Viz A. v. Kremera Semitische Culturentl. aus dem Pflanzen- und Thierreiche, Ausland 1875.

kaových zrnek, odvozen jest z mexického *čokolatl;* tak nazývána za příchodu Španělů do Mexika jakási nepříliš lahodná kaše z mouky kukuřičné, nepražených zrnek kakaových a papriky. Že připravování čokolády zdokonaleno bylo, toho zásluha náleží Španělům americkým; na počátku XVII. věku zavedena jest čokoláda ve Španělích a odtud nejprvé ve Francii (as kolem roku 1660, tedy jako káva za panování Ludvíka XIV.). *) Ještě za dob našich nejvíce čokolády se připravuje a konsumuje ve Španělích a ve Francii; zejmena pak ve Španělích požívání její tak zobecnělo, že ji lze nazývati národním jídlem a nápojem španělským.

V téže asi době jako s kávou a čokoládou seznámila se západní Evropa také s *čajem* a sice prostřednictvím Holanďanů, kteří na počátku XVII. věku udržovali obchodní spojení mezi Čínou a Evropou. Již roku 1641 holandský lékař Tulpius vydal zvláštní spis jednající o čajovníku (Thea chinensis, z řádu kamelliovitých) a výborných vlastnostech čaje; z Holandska obdržely jej Francie a Anglie asi v polovici XVII. věku. Z počátku ovšem byl velmi drahý jako káva, která však mnohem rychleji zdomácněla nežli čaj. Východní Evropa (Rus) poznala jej nejspíše dříve nežli západní, ježto již za starších dob užívání čaje ve mnohých asijských zemích mimo Čínu bylo obecným zvykem. Četné pokusy novověké, pěstovati čajovník také mimo původní vlast jeho čínskojaponskou, neměly až posud značného úspěchu; po Číně a Japonsku nejlépe daří se v blízké východní Indii (Assamu a Kočinčině). **)

Stejně důležitými jako fík, oliva a réva staly se jižní Evropě kulturní rostliny z asijského řádu citronovitých neb aurantiaceí („agrumi"). Doby, za kterých jednotlivé druhy a odrůdy nyní pěstované do Evropy přišly, jsou velmi různé. Starým Řekům a Římanům známou byla pouze jedna odrůda, pravý *citron* či cedrata (Citrus medica var. cedra), jejíž veliké kyselé plody (vlas. cedri) velmi tlustou slupinu a poměrně málo šťávy a dužnatiny mají. Řekové se s tímto stromem, jehož domovem jest Medie a Persie, seznámili teprvé za výpravy Alexandrovy; první popis jeho vyskytuje se ve spisech Theofrastových (k. r. 300 př. Kr.) a nové plody nazvány jablky medskými neb perskými. Tak je nazývali z počátku i Římané, u nichžto však později zobecněl název *mala citrica* a pro strom *citrus*. ***) Ze svědectví spisovatelů vysvítá, že kultura stromu tohoto teprv v prvních IV stoletích po Kr. v Italii se rozšířila. Jiná odrůda druhu Citrus medica nese plody menší, ale s hojnou kyselou šťávou a tenkou aromatickou slupinou, t. zv. *limony* (u nás neprávem „citrony" nazývané). Odrůda tato pochází z Indie, o čemž svědčí románské *limone*, odvozené z arabského *limûn*, které bylo přijato z perštiny a touto z jazyků indických. Jižní Evropa obdržela limonu teprv za středověku buď Araby neb křižáckými výpravami

*) Viz podrobnější zprávy ve výše uvedeném spisku Riantově.
**) Viz spisek Riantův.
***) Citrus (kedros) původně značilo dřevo jistých jehličnatých stromů (cedrů, jižních jalovců a zejmena africké Thuja articulata), jež pro trvanlivost svou i aromatický zápach, škodný hmyz odpuzující u starých bylo velmi oblíbeno; poslední vlastnost přičítána i libě páchnoucím novým plodům, z čehož se vysvětluje ono přenešení názvu. Viz Hehna str. 383.

a kupectvím italskoorientalským. V téže době přinešen i akklimatisován také *pomoranč*, a sice odrůda aromaticky hořká (Citrus aurantium var. amarum), jejíž vlastí též jest Indie. Nejdříve pěstována v Persii a perský název *nârendž* přešel do arabštiny *(narandž)* a touto do evropských jazyků (byzant. *nerantzion*, vlas. *arancio*, melarancio, pomarancio, franc. *orange*). Druhá odrůda, t. z. sladký pomoranč (Citrus aurantium dulce) pěstuje se v Evropě teprv od XVI. věku a pochází z jižní Číny, odkud jej přinesli Portugalci; proto sluje vlasky portogallo (i novořecky portogalea) a něm. Apfelsine (jablko čínské), kterýžto název přešel i do ruštiny (apelsin).

Podobně jako rostliny citronovité dostaly se i pěstované druhy jiného typického asijského řádu, tykvicovitých neb kukurbitaceí, do Evropy za velmi různých dob. Řekům za periody Homerské a Hesiodské nebyla známa ještě ani jediná odrůda *tykví* a *okurek*, ač bible star. zákona již o nich se zmiňuje. V době pozdější mluví se v řeckých spisech o tykvi (kolokynta n. pepon) a o jakés veliké odrůdě okurky (sikyon); Latinníci užívali pro ně názvů cucurbita a cucumis. S *melounem* (melopepon, melo) seznámil se antický svět teprv v prvních věcích po Kr. Jeho vlastí jsou poříční kraje Amu- a Syr-Darje i Kavkaz; tam i za našich dob nejlepší a nejsladší melouny se daří (na př. v Chivě). Jmeno naší obecné okurky (Cucumis sativus) objevuje se v prvých stoletích středověku u Byzantinců (*angurion*, anguron, angurin, slovo původu persko-aramejského); od nich přijali novou plodinu i název Slované (rus. *ogurec*, pol. *ogórek*), a od těchto teprv velmi pozdě Němci (*Gurke* dle Grimma původně Agurke). Za středověku přinešen do Evropy také *arbuz* neb vodní meloun (Cucumis citrullus), jehož nachová dužnatina, černými lesklými semeny protkaná jest nyní oblíbenou lahůdkou v celé přední Asii, jižní Evropě a Rusi. Z novoperského názvu *hindevâne* (plod indický) lze souditi, že pochází z Indie; slov. arbuz (novoř. *karpusia*) jest ozdvozeno z tatarského *charpuz*, karpus; Vlaši nazvali arbuz byzantinským *anguria* a Francouzi arabským *pastèque*. (Hehn, str. 267—276).

Řád jabloňovitých daroval nám mimo *jabloň* (Pyrus malus) a *hruši* (P. communis) také *kdouloň* (Cydonia vulgaris) a *mišpuli* (Mespilus germanica). Četné odrůdy prvých dvou jsou vypěstovány z lesních pláňat, v Evropě domorodých*); kdouloň pochází z přední Asie, odkud již za starověku přinešena do jižní Evropy (řec. melon kydonion, lat. malum cotoneum), kdež, zdá se, jest domorodou mišpule. — *Mandloň* (Amygdalus communis) z řádu mandloňovitých, od starých dob v teplejší Evropě zdomácnělá, pochází z přední Asie a severní Afriky. Do Italie přenešena teprv v prvních dvou stoletích př. Kr. z Řecka, o čemž svědčí původní lat. název plodu jejího (nux graeca), jenž později nahražen řeckým *amygdalum* (amygdala amara et dulcia). — Příbuzná *broskvoň* (Amygdalus persica) pěstuje se v Evropě teprv od I. věku

*) Mezi rostlinnými zbytky v jezerních osadách švýcarských nalezeny též hrušky a jablka pláňatům našim se podobající; pocházejíli skutečně z pěstovaných odrůd, pak ovšem kultura těchto ovocných stromů byla teprvé v prvních počátcích.

po Kr., za kteréž doby přinešena z Persie do Italie. Odtud lat. název persica, jenž přešel skoro do všech evropských jazyků (vlas. *persico*, persica, pesca, franc. *pêcher*, pêche, čes. *broskev*, pol. *brzoskwinia*, rus. *broskvina*, něm. *Pfirsich)*, kdežto lat. název nejjemnější odrůdy s tvrdým masem, *duracina*, přijat novou řečtinou *(rhodakina)*.

V týž čas jako broskvoň objevuje se v Italii také *meruňka* (Prunus armeniaca), jejíž vlastí jest Armenie. U Římanů zobecněl pro plody její název *praecoqua*, praecocia (původně příd. jméno: časně kvetoucí a zrající), jenž přijat byl také Řeky (*praikokion* již u Dioskorida mimo *armeniakon*). Praikokion později přešlo ve formy *prekykkion*, *berikokkon*, *berikuka*, *berikoka* a podobné; jednu z těchto forem přivlastnili si Arabové, změnivše ji v *al-barqùq*, kteréž slovo přešlo za středověku do románských jazyků (vlas. *albercocco*, *albicocco*, špan. *albaricoque*, odtud franc. *abricot* a z tohoto něm. *Aprikose*) a tak tedy lat. praecoqua po tolikerých osudech v oděvu valně změněném opět se vrátilo tam, odkud bylo vyšlo. Druhý lat. název je *armeniacum* a zachoval se ve vlas. *meliaca* i ozývá se také v českém *meruňka*; Rusové a Poláci přijali název francouzskoněmecký. *Slíva* neb *švestka* (Prunus domestica) pochází též z přední Asie; odtud záhy přenešena do Řecka, ježto řecký název plodu jejího (kokkomelon) se vyskytuje již v VII. a VI. věku př. Kr.; z druhého řeckého názvu *prumnon* jest odvozeno lat. *prunum*, které přešlo do mnohých evropských jazyků (srov. vlas. *prugna*, franc. *prune*, něm. *Pflaume*, naše *bluma*). Jiný druh, t. z. *trnoslívka* (Pr. insititia), jenž pěstováním se rozpadl na četné odrůdy, na př. mirabelky, ryngle („Reine-Claude“), špendlíky a karlata, vyskytuje se u nás také planě a zdá se býti v Evropě domorodým. Totéž platí o *třešni* (Prunus avium), kdežto *višeň* neb třešně kyselá (Pr. Cerasus) dle udání starých spisovatelů (Plinia a jiných) pochází z krajů Černomorských a sice z okolí města Kerasuntu (mezi Sinopou a Trapezuntem), odkud prý ji do Říma přinesl Lic. Lucullus, známý vojevůdce za doby třetí Pontické války proti Mithridatovi (73 – 66 př. Kr.).*)

Také rostliny motýlokvěté v Evropě pěstované, jimiž řadu známějších kulturních rostlin končíme, jsou z větší části původu cizího. *Čočka* (Ervum Lens) zdá se býti domorodou v jihozápadní Asii a Egyptě, ježto pěstována již za dob pradávných ve starém Egyptě (zejmena při dolním Nilu) a v Palestině (srovnej biblické vypravování o Jakubovi a Esauovi). Kdy se Řekové a Římané s ní seznámili, není známo; jisto však, že již v V. věku př. Kr. byla obecnou potravou řeckého lidu, a Římanům dává Katon ve svém hospodářském spisu (v II. věku př. Kr.) naučení, jak se čočka má pěstovati. Z lat. *lens* odvozeno něm. *Linse*, litev. *lenszis* a slov. *lęšta*, *lęštica*, *lěšča*; druhý název slovanský, naše čočka, čočovice, šošovice (rus. *čečevica*, *sočevica*) upomínají

*) Latinský název *cerasus*, cerasa (řec. kerason) přešel do evropských jazyků, znamenaje třešně vůbec, kyselé i sladké, (vlas. *ciriegia*, franc. *cerise*, slov. *črješňa*, *čerešňa*, *třęšně*, něm. *Kirsche*). Temný jest původ slov. *višňa*, s nímž se srovnává novoř. *bisenon*, bisinon, vlas. *visciola*, něm. *Weichsel* (wihsela), franc. *guigne* (staré *guisne*) a špan. *guinda* (Hehn str. 349.).

na lat. *cicer* (vlas. *cece*, franc. *chiche*, něm *Kicher*). — Temnější jest původ *hráchu* obecného (Pisum sativum) a jiných druhů hráchu; vlastí jejich původní zdají se býti kraje Kavkazské a jižní pobřeží Černomořské, odkud se Řekům a později Italii dostaly (z řec. *crebinthos* a *orobos* vzniklo lat. *ervum*, *ervilia*).

Bob (Vicia Fabo) pochází asi z týchž krajů co hrách, kdežto příbuzný *fazol* obecný (Phaseolus vulgaris) dle obecného mínění původně byl domorodým ve východní Indii; fazol mnohokvětý neb plamenný (Ph. multiflorus) darovala nám jižní Amerika a vlastí *vojtěšky* (Medicago sativa), která u nás ve střední Evropě úplně zdomácněla, jest Evropa jižní.

Většinu kulturních rostlin v Evropě za nynější doby pěstovaných poskytl jí tedy orient, za dob a okolností velmi různých, přímou cestou i rozmanitými oklikami. Asie i v příčině této štědrou rukou uhradila přirozené nedostatky naší chudé Evropy, jakož se z ní za pradávných dob počátkové kultury vůbec vyprýštili.

Zlato v ohni.

Obrazy ze života

od

Vácslava Vlčka.

(Pokračování.)

„Jsi na omylu, Pavluško," ozval se nyní tento mírně ale určitě — „pan Čacký je urputný katolík a obzvláště horlivý obhájce kněžského bezženství."

„Vidíte!" chytal se toho Pudil.

„Sám jsem to slyšel z jeho úst," dokládal pastor, „když jako zločince zatracoval Sealsfielda za to, že odešel z kláštera, a velmi přísně tvrdil, že měl po celý svůj život až do hrobu raději sebe krutější trýzeň snášeti nežli kněžskou přísahu zrušiti. A musím podotknouti, že tyto výklady činil zrovna paní Potocké, a tak tvrdě na nich stál, až se nad tím rozplakala."

Pudil sprásknul ruce.

„Tu máme nejspolehlivější svědectví!" zvolal. „On ji zadrhuje ve svá tenata, nejhlavněji proto, aby shrábnul její jmění! Stará jezuitská praktika!"

Albína se živě vztýčila.

„Jsemli já v jedné věci na omylu," pravila rozhodně k Pudilovi, „jste vy na omylu v jiné. Takové podlosti při panu Čackém není, já za to ručím, já na to vsadím třeba svou hlavu!"

Nyní se i Pudil i Svoboda na sebe podívali zrakoma plnýma nejistoty.

„Jeli tak pevným ve své víře a ve svém stavu, jak tatínek praví,“ pokračovala slečna, „jsem přesvědčena, že všecky jeho záměry, s paní Potockou nic jiného nejsou nežli pouhá smyšlenka.“

„Smyšlenka!“ opakoval po ní Pudil. „A proč, myslíte, že bych já si takové věci smýšlel?“

„Poněvadž jste zamilovaný žárlivec.“

„A co jsem na své vlastní oči viděl a na své vlastní uši slyšel: to všecko je také pouhá smyšlenka? Či myslíte, co jsem vám tu vypravoval, to že také není pravda? Máte mne snad naposledy za lháře?“

„Dokonce ne. Žádám jen, abyste ve svůj prospěch byl mírnější a střízlivější, a co se pana Čackého dotýká, abyste byl spravedlivější. On by zajisté o vás tak snadno neřekl, že přízeň paní Potocké vyhledáváte jen k vůli jejímu jmění . . .“

To slovo celým Pudilem otřáslo. Na okamžik se zarazil, pak se vzpřímil, jako by měl vyrůsti až do stropu, zaťal pěstě, zakoulel očima.

„K vůli jejímu — — Rameno boží! Co musím slyšet!“ mluvil v takovém rozčilení, že svými vlastními slovy téměř se zalykal. „K vůli jejímu jmění! Bůh mi buď milostiv, slečno: ale kdo by něco takového o mně řekl — —!“

„Ten by řekl, co já ani z vašich úst slyšeti nechci,“ vpadla mu krasavice do řeči. „Nekřivděte jiným, nechceteli, aby vám křivděno bylo. A kdy by o vás kdo chtěl co chtěl řekl, nemohl by vám ukřivdit více, než vy panu Čackému, na kterého přece nic nepravého nevíte.“

„Že nevím?“

„Sám jste to pravil.“

Pudil uhodil se pěstí do čela.

„Pravil jsem? Věru, nevím už, co mluvím! Nikdy nebyl žádný školáček při zkoušce tak pomaten jako já před vámi. Jak pak na něj nic nepravého nevím? Snad to, co vašemu panu otci dělal i dělá, jest také pouhá šlechetnost?“

„Mému otci?“ dí Albína hlasem poněkud změněným.

„Aneb i to je snad jen mojí smyšlenkou!“ pokračoval Pudil, za hlavu se chytaje. „Jsem zrovna v Jiříkovu vidění. Prosím vás,“ obrátil se k pastorovi, „mluvte vy sám. Já už sobě nevěřím!“

Svoboda, jakkoli mu neušlo, že i dcera od něho dychtivě slovo očekává, přece nemluvil — sháněltˇ opět něco na svém stolku, a než se nadál, měl už zase v rukou přípis od svého duchovního představeného.

„Bukovský farář se ti nezachoval, tatínku?“ tázala se Albína.

„To bych řekl,“ odpovídal místo pastora Pudil. „Vždyť jest jen proto Bukovským farářem.“

„Kterak jen proto?“

„Jen proto Bukovskou faru zřídili,“ vysvětloval s velikou ochotností Pudil, „jen proto na ni Innocence Valeriana dosadili — právě jeho ze všech vybrali.“

„A smím vědět, čím ti ublížil?“ obracela se Albína poznovu k otci.

Ten sebou sice nevrle zavrtěl, jižjiž ústa k odpovědi otvíral, avšak místo ní jen se opět odvrátil a osudný přípis — bůh ví již po kolikáté — zlostně na stolek hodil.

Pudil viděl se pohnuta, opět za něj slova se chopiti.

„Bukovská fara,“ pravil, „není než továrna, kde se kují pikle proti faráři Habrovskému. A ovšem i pastí na paní Potockou —“ opravoval se rychle. „Od té chvíle, co sem Innocenc Valerian vkročil, káže proti vašemu otci na kazatelně, píše proti němu v novinách, štve proti němu v soukromí. Ostouzí ho, kaceřuje ho, otravuje mu život, chce ho mermo odtud dostati, rád by mu půdu pod nohama oderval, snad by ho na lžíci vody utopiti neváhal. Takový je ten šlechetník!“

Albína dívala se brzy na Pudila, brzy na otce. Tento vždy ještě mlčel. Nemohla ovšem hrubě býti v pochybách, co mlčení jeho znamená, však přece se ho tázala: „Je to pravda?“

„Stokrát více je pravda,“ dokládal Pudil — „jen se ptejte kostelníka Rysa.“

„A proč jsi mi o tom posavad nic neřekl?“ doléhala slečna na otce.

„Proto,“ odtušil on, a z každého slova bylo patrno, že jest mu proti vůli jeho vynuceno — „proto, že si's ho chválila, žes ho nazývala i svým starým přítelem.“

Nikdo nepozoroval, že slečnina tvář při těch slovech maličko pobledla.

„A ono je to chlapisko čertovinou podšité,“ dodával pastor. „Příliš dlouho jsme už o něm mluvili — prosím, zanechme toho.“

Jako jemu na zavolání vešla v tom do světnice Pepička ohlašujíc, že je svačina uchystána. Ještě se nikdo neozval a nepohnul, však Pudil věděl, že je všecko rokování u konce.

„Ale pro pána krále“ — volal ku slečně skoro úzkostlivým hlasem — „jak bude s vaším laskavým zprostředkováním?“

„Nevím — valně jste mi zde chuti ubrali.“

„To nedej bůh! Vždyť je to mou poslední nadějí! Ach, slečno, vaše předobré srdce již prvé se nade mnou ustrnulo — vy mne neopustíte, když od vaší dobrotivosti můj celý osud závisí!“

„Nepřičítejte mi, seč nejsem. Mohu se jen pokusit, abych vyzvěděla, jak paní Potocká v té jisté věci smýšlí — a co vyzvím, ovšem vám nestajím, pakli se tu ještě některý den zdržíte.“

Pastor Svoboda zašustěl rukou ve svých papírech; Pudil mu dobře rozuměl.

„Dovolte mi,“ obrátil se k němu s. tklivým žadoněním, „abych tady některý ten den ještě pobyti směl —“

„A ručnicí po lidech mířil a jiného násilí na nich se dopouštěl!“ dokládal ostrým hlasem Svoboda.

„Budu se chovat mírně jako beránek.“

„Celých pět minut, snad i celou čtvrt hodiny —“

„Nevěříteli mně,“ ujišťoval Pudil, „můžete mne přivázati k oulu, ve kterém mají vaše včely nejostřejší žihadla, a uvidíte, že tam budu seděti trpělivě a tiše jako pěna.“

Ač nerad, pastor přece povolil. Pudil poroučeje se neopomenul Albínu ještě přesnažně poprositi, aby se zaň u paní Potocké přimluvila, i sliboval, že za to do své nejdelší smrti v modlitbách svých na ni bude pamatovati.

XXX.

Pastor čekal v síňce na dceru, až byla konečně s Pudilem hotova, a pak uvedl ji na druhou stranu do hlavní světnice farské. To byla místnost prostorná, světlá i vzdušná, se stěnami čistě obílenými, s nábytkem starodávným a jen tak napolo městským. Nádhera ni moda sem ani jediným předmětem nevnikly; sám klavír, který tu stál, byl podle starého spůsobu i zdál se jak podobou tak i zvukem toužebně vzpomínati na dobré staré časy. Jenom hojné květiny v oknech svými různobarvými, živými a svěžími květy dýchaly tu jakýmsi moderním přepychem.

Kolem stolu uprostřed pokoje shromáždilo se pět osob: dědeček, otec, matka a obě dcery. Albína — kterou všichni jen Pavluškou nazývali — byla hostem, i jali se nejprvé ji obsluhovati; však ona povstala a donesla jídlo k dědečkovi.

„I můj ty pane," zdráhal se tento. „Kdež pak já! To by byl krásný pořádek, aby slečinka sloužila mně!"

„Už jsem opět slečinka!" dí umělkyně s takovým pohledem a hlasem, jako by se slova toho děsila. „Velice mne zarmucujete, dědečku, když mne jako nějakou cizí osobu titulujete."

„Jen co se patří," odpověděl svým volným dobráckým spůsobem stařec. „Já jsem sprostý člověk —"

„Však já jsem přece vaše vnučka!" namítala umělkyně. „I není tomu přec tak dávno, co jste mne za ni uznával, tolik dobroty se mi naprokazoval, tolik hříchů mých nazatajoval, a nejednou také před soudnou stolicí mým advokátem byl. Což jste na to všecko zapomněl?"

„Ach bože milý, nezapomněl — nezapomněl. Ale to všecko minulo. On tuhle můj syn byl také selský hošík, chodil bos a v samých záplatách a pásal a mlátil a vozil trakař — jen že pořád nějakou knihu měl při sobě schovanou, a co proto vystál od nás plísnění!... Kdež pak jsou ty časy! Před námi starými lidmi se ve světě všecko mění. Kdež bych si byl pomyslil, že moje vnoučátko se stane tak velikou dámou!"

Při tom utkvěl na slečně pohledem plným obdivu rovněž radostného jako uctivého. Ona vidouc, že ho vším rozumováním nepřekoná, sehnula se k němu, vzala ho levicí za krk, přitiskla svou sličnou tvář k jeho starému vráskovitému obličeji a odhodlaně pravila: „Nepustím vás dříve, až mi moje staré právo vrátíte. Budu již zase jen vaším vnoučátkem či nebudu?"

Dědeček uchopil a tisknul její pravici.

„Ach moje dobrá, drahá duše!" mluvil k sobě samému ale hlasitě, a slzy mu vyhrkly z očí. „Kdež pak já starý sprostý člověk toho zasluhuju!"

Zdálo se, že povolil, avšak sotva že Pavluše od něho odešla a na své místo usedla, už zase žádal Pepičku, aby „slečince" pečivo donesla. S Pepičkou zacházel docela jinak; ona vyrostla takořka v jeho náručí a nikdy nebývala v cizině vzdálena. Ta byla jeho, s tou byl z celé rodiny v nejdůvěrnějším poměru; tykal jí a mluvil s ní jako

s děckem, za které ji stále pokládal, ač již o dobré poznání matku převyšovala. V podobě zvedla se Pepička po matce, v povaze po otci. Měla dnes tytéž krátké sukýnky, tutéž čisťounkou zástěrku sahající až přes prsa, tentýž bělostný límeček kolem krku spjatý toutéž sestřinou fotografií jak onehdy před farářem Čackým: a přece jak docela jinak vypadala dnes! Její černé oko, její kypré tváře s roztomilými důlky, její kulatá bradička — vše bylo dnes jedna dobrá mysl, a nožkou svojí vystupovala tak pevně, že by v ní Bukovský farář rozpačitou dívčinu ze své první bezděčné návštěvy sotva byl poznal. Pohybovalať se ve své říši, ve svém hospodářství; pořád byla jí plná světnice, ale nikomu to nebylo nevhod; když vyšla ven, bylo všem podobně, jako když se samotářovi v pokoji pojednou na stěně hodiny zastaví. Neváhala nikdy vyvesti nějaké malé čtveráctví, třeba i s dědečkem; za to, jakmile svou kávu vypil, chopila se jeho dýmky, sama ji zapálila i rozkouřila a pak teprv jemu podala. On pouštěje pomalonku dým hleděl už jen mlčky na toho, kdo právě mluvil, usmíval se i pokyvoval hlavou.

Po něm nejtišší besednicí v té malé společnosti byla paní Svobodová. Nikdy neslyšeli ji lidé zakřičeti, ani hlasitě zabědovati, nikdy snad nepronesla ostrého neb drsného slova, sám její smích byl tichounký, jako holubičí. Nedělo se to snad následkem tělesné slabosti; paní farářová byla o kolik let mladší než její manžel, vyrostla na venkově v ustavičné práci, byla žena silná i zdravá, bývala posavade vždy za časného rána první vzhůru a do samé noci stále na nohou. Tichost její nečinila na nikoho dojem sklíčenosti, ovšem ale na toho, kdo ji blíže neznal, dojem uzavřené zádumčivosti; snadno se mohlo zdáti, že ji stihly tak těžké rány, po kterých se srdce nikdy docela už zhojiti nemůže. Ale tomu nebylo tak; tichost její byla vrozeným údělem, byla to ženská jemnost, sice poněkud elegická, nikoli však pošmourná neb chorobná. V celé osadě to věděli, v celé osadě ji už pro tuto její vlastnost velice ctili; drsnost a surovost, která ani před knězem udržeti se neuměla, utichala rázem a pokořovala se v úctě před paní pastorovou. K tomu přišlo, že paní pastorová byla i skromná i dobrotivá; pastorovi vůbec tvořili s celou obcí dohromady zrovna jednu rodinu: cokoliv se komu ze sousedů přihodilo, oni o tom doma rokovali jak o své vlastní záležitosti, kdo potřeboval rady, vždy ji u nich našel, třeba se mu při tom od pastora i zaslouženého vyplísnění dostalo; kdo potřeboval pomoci a potěchy, nemusil ji teprv u nich vyhledávati, také ale každý byl ochoten třeba o půlnoci vstáti a pastorovým s radostí všemožně posloužiti. Mezi farou a ostatní obcí nebylo žádné rozsedliny; pastor i jeho manželka byli lidé Habrovští a byli oba takové povahy, že tvořiti v ostatním obyvatelstvu zvlášť nějaký oddělený ostrov ani nechtěli ani neuměli. S těmi, s nimižto je život v jedno pojil, byli také srdcem svým pevně srostlí.

Pastor choti své posud jako za mladosti říkal „Josefínko“ — to zůstalo jejím výhradním názvem i tehdy, když po ní mladší dceru pokřtili: tuto otec vždycky jmenoval jen Pepičkou. Snad ani nevěstu svou tak ohnivě byl nemiloval, jako pak ku své manželce v hloubi srdce svého upřímnou úctu choval; jakkoliv o tom nikdy slov nenadělal, byla mu vždy vtělenou ženskostí, byla v očích jeho vzorem

manželky a matky, která nic jiného nevyhledává, po ničem jiném nebaží než tělem i duší docela jen rodině svojí se obětovati.

Víc než polovici dětí, kterými pán bůh manželství jejich požehnal, pochovali na hřbitově jmenovitě i oba svoje syny. Jeden jim umřel hned u věku dětském, druhý — jejich prvorozenec — byl již v mladého statného muže vyrostl, když v Habrové vypuknul požár, který velikou část obce v ssutiny obrátil: farářův syn byl z těch, kteří při hašení nejodvážnější skutky konali, avšak stal se bohužel obětí své šlechetné horlivosti. Sřítila se na něj zeď a nadějný jeho život okamžikem zmařila.

Za nějaký rok potom vytasila se Pavluše před svými rodiči mimo vše nadání jejich s prosbou, aby jí dovolili nastoupiti dráhu divadelní. Matka neznajíc hrubě jiného světa, nežli ve kterém od dětinství žila, všecko rozhodnutí složila na vůli otcovu. Později vytvořila se celá pohádka, ve které pastor hrál úlohu otce tyrana, Albína Tichá pak romantickou hrdinku; byla to právě jen pohádka. Pravda bylo, že Svoboda o divadelní budoucnosti dceřině z počátku ani slyšeti nechtěl, že všecko vynaložil, aby Pavluši od té dráhy odvrátil: ale vždy jen po dobrém; ukápla na obou stranách mnohá slza, však hněvu mezi nimi nebylo, to byl v rodině pastorově vždy neznámý host.

Myšlenka, dobývati sobě světské slávy, neměla pro Svobodu nic lákavého. Byl člověk rodinný, byl něžný otec: kterak se neměl báti, že dcera jeho pustíc se na rozčeřené moře uměleckého života se svým štěstím se mine, ano že se třeba k tichému a poklidnému životu navždy stane neschopnou? Kterak se neměl báti, že mladá dívka neproplave skrze tisícerá úskalí, nedovede se ubrániti bezpočetným nebezpečenstvím — kterak se neměl báti, že ji ztratí a to snad hroznějším spůsobem nežli svého nejstaršího syna i druhé dítky své? Ano z počátku běželo mu o mnohem více; kdy by i k žádosti dceřině naposledy přece svolil, neviděl jiné možnosti, nežli že se matka musí státi její společnicí na umělecké pouti: a tak měl se všechen jeho rodinný život pojednou rozpadnouti. Ký tedy div, že se proti tomu vzpíral?

Ale když Pavluše jinak nedala, a když ovdovělá teta Pražská — u níž bez toho celý plán s mladou zpěvačkou uzrál — sama se nabídla, že jí bude strážnou matronou, že ji bude provázeti třeba kraj světa a že se za ni ve všem všudy zaručuje: dal si pastor konečně slůvko *ano* vynutiti. Za svoje zdráhání musil později snášeti mnohé pokárání, ale vždy jen lichotné. „A vy jste jí bránil — vy byste byl hnedle svět o takovou umělkyni připravil!“ říkávali mu lidé a dokládali, že máli kdo právo býti na své dítě hrdým, je to zajisté on.

On hrdým nebyl, ale ovšem nebyl ani necitelným. Kterak by byl mohl tak dobrý otec činiti od ostatních lidí výminku a zneuznávati svou dceru, jejímuž nadání a umění se všecko jedním hlasem obdivovalo? Také obavy jeho se v krátkém čase rozprchly: ze slabé dívky stala se rychle veličina, místo aby podnikala trudný zápas o život, jala se slaviti triumfy jako nějaká panovnice. Kterak ještě mysliti na nebezpečenství, na úrazy a pohromy neb dokonce na ztrátu tam, kde bylo tolik lesku, tolik velebení, tolik slávy? Musil zajisté i otec býti oslněn alespoň v té míře jako jiní a musil hlouběji než jiní býti dojat.

Teprvé když tímto spůsobem léta minula, počali se v tajnosti duše jeho zase ozývati hlasové: „Jeli pak při tom všem Pavluška přece jen opravdu šťastna? Pořád nikde není domovem. Při všem lesku i šumu jest život její přece jen životem potulným. Zůstává samotna. Od rodičů musila se odtrhnouti, nemá o koho by se opřela; cokoliv ji tíží, musí nésti sama, a cokoliv ji oblažuje, nemá s kým sdíleti. Je to na ženskou přece jen mimořádný běh života, přece jen nepřirozená samostatnost, která se opuštěnosti jako vejce vejci podobá. Kdy by sobě hodného muže vybrala!“

Umělkyně přicházela ob čas rodiče své navštívit. Jakkoliv přítomnost její bývala na staré faře Habrovské vždy dobou sváteční, a jakkoliv veliká i srdečná byla radost, kterou otec i matka ze své dcery měli, a jakkoliv vřelá i nelíčená byla šetrnost i láska, kterou jí prokazovali: přece jí neušlo, že ji otec se zvláštní tajnou pozorností sleduje. Brzy bylo jí nepochybno, co se při ní snaží vyzkoumati; od té chvíle sobě nejpilněji záležeti dávala, aby v něm potlačila zárodek každého podezření, že snad není dokonale šťastna. To byla úloha zprvu snadná, potom čím dále tím obtížnější. Bylali dráha její růžemi postlána, přec i ty růže měly svoje trny; o těchto rodičové její nesměli míti ani potuchy. A mělali umělkyně před těmito vždy více co zakrývati, přispívalo to jen k tomu, aby se rychleji odcizovala půdě, ze které byla vyrostla, od které s takovým úsilím se byla odtrhla. Na faře Habrovské musila vždy bývati nejblaženější: a přece v tomto starém domě s jeho prostými světnicemi nebyl už dávno její svět, a přece tento dům se svými obyvateli jí nejživěji uváděl na mysl vše to, co bylo v životě jejím pochováno, a dotýkal se v duši její nejcitlivěji těch stránek, jež v ní byly bolestné Také jí s lety ubývalo pružnosti a síly, aby úlohu onu bezvadně prováděla . . . .

V první chvíli společnost kolem stolu byla pravou idylou. O věcech válečných se rodina pastorova za předešlých dnův i dnes už zase až do unavení namluvila; nikdo nechtěl o nich začínati. Pastora v duchu vždy ještě zaměstnávali Čacký, Pudil a paní Potocká: však varoval se, slovem o to zavaditi. Počal se tedy rozpřádati hovor o věcech, které se vnějšího vlnobití nijak netýkaly; zdálo se, jako by veliká bouře letěla přes starý dům ale jako by krov jeho poskytoval zázračnou bezpečnost těm, kteří pod ním bydlili — zdálo se, že tudíž tím příjemněji besedovati mohou

Však tato idyla netrvala dlouho: v rozmluvu vkradli se záhy temní stínové, jež doba venku v tak hojném množství rodila. Roztříštěná armáda, smrt mladého Traunigga, utíkání obyvatelů z domova, obecné v lidu zděšení zaplašily utěšenství, které jindy kolem tohoto stolu zkvétalo. I dědeček brzy přestal usmívati se a pokyvoval hlavou s velmi vážným výrazem.

Hráz, kterou sobě všichni ze vzájemné šetrnosti ukládali, protrhnul pojednou kostelník a holič Rys, přikvapiv s novou zlověstí.

„Je po žitné žni, dvojctihodný pane!“ ohlašoval. „Přivalilo se nové množství vojska, kdo ví co regimentů — a rozkládají se nad Habrovou. Vaše žito bylo tak krásné — bylo, bývalo! Není více. Pán

bůh dal, vojna bere. Můj kousek je také ten tam. Sili jsme, oni za nás sklízejí — vyšlapují jako v Uhrách, ale do mlýna nepovezou!“

Všichni až na dědečka pozdvihli se od stolu; jemu pak chudákovi ruce sklesly a dýmka vyhasla.

„Umučený spasiteli!“ volal. „Kam pak se poděјeme?

„A víte, kdo s vojskem přitáhnul, dvojctihodný pane, dvojctihodná paní a ctihodné slečny?“ ptal se Rys. „To byste sotva uhodli!“

„Snad ne Benedek?“ dí pastor.

„I toto! Honzík Novotných.“

„Byl také v té patálii?“ ozval se dědeček. „Vždyť je to mé nebožky sestřenice vlastní vnuk, a moje nebožka dcera mu stála v kmotrovství.“

„Byl také v bitvě,“ odpovídal kostelník. „Však je to na něm vidět.“

„Dostal ránu?“

„To ne. Za to přijechal bos, s hlavou nepokrytou, ale na koni! Ručnici na zádech.“

Dědeček přál si věděti, jak Honzík Novotných přišel o boty a o čepici, jak nabyl koně, zdali už teď zůstane doma či ještě dále vojančiti musí, tak s holou hlavou, bos a na koni — Rys jenom to s určitostí věděl, že Honzík už tři dni a čtyři noci nic teplého v ústech neměl a že se ho tedy doma dokrmiti nemohou.

„A kde jsou Prusové?“ tázala se Pepička.

„Hodinu odtud.“

„Odkud to víte?“ řekl pastor.

„Od vojáků. Hnali se za našimi až k samému lesu. U toho se přece zarazili. Teď jsou naši na jedné straně lesa a oni na druhé. Kdy by lesa nebylo, už by tu byla řež. Honzík Novotných se ještě mezi stromy ohledl a viděl, jak od Prušáků všecky pole a louky zmodraly. A ten kůň, na kterém přijel, je pruský kůň a nejspíš patřil nějakému generálovi. Ano — a lidé vyvádějí dobytek a skládají kde co mají, a tážou se po dvojctihodném pánu, zdali by přece nebylo lépe, všeho nechat a utíkat a tak aspoň život zachránit.“

„Já utíkat nebudu!“ pravil odhodlaně pastor. „Ostatně jdu hned sám ven, abych s lidmi promluvil.“

Rys odběhnul.

Mezi tou řečí jediná matka spozorovala, že starší dcera v obličeji barvu změnila. Považovala to za leknutí, a když manžel chopiv se klobouku jižjiž odcházel, zadržela jej otázkou: „Teď by ještě bylo možno ujíti?“

Pastor se zarazil. Pak pohledl rychle řadou s jednoho na druhého i uhodnul, co asi matce otázku takovou v ústa vložilo.

„Teď by ještě dobře bylo možno,“ řekl šetrně. „Ale za nějakou hodinu třeba již všeliká možnost zmizí. Proto je třeba co nejvíce spěchati. Povídámli já, že utíkat nebudu, nesmíte z toho soudit, že bych vám bránil, abyste se odtud vzdálily.“

„Přece jenom jsme Pavlušku sem volat neměli,“ podotýkala matka hledíc na zpěvačku.

„Já přišla dobrovolně, matinko,“ odtušila ona pevně.

„Nenadáli jsme se, kam to dojde. Teta přece jen měla dobré tušení, že zůstala ve Vídni. Přec jen bude nejlépe, abysi k ní odejela, pokud ještě čas.“

Pastor se přidružil k manželce: „Neváhej, milé dítě. Víš, jak rádi tě máme u sebe, však ještě radší budeme, když budeš v bezpečnosti a pokoji, třeba v cizině.“

Slečna jen hlavou vrtěla.

„Neposílejte mne odtud,“ pravila opět a opět.

Matka chopila ji za ruku.

„Neposíláme tě,“ řekla — „chcešli, já půjdu s tebou, a třeba i Pepička. Kterak by si se nelekala nepřátelského vojska.“

„Netajím, že se ho lekám — —“

„Pak se co nejspěšněji uchystejte!“ zvolal pastor. „Já poběhnu pro vůz.“

„Běž, milý synu, běž!“ přisvědčoval dědeček.

Umělkyně zavěsila se otci na rameno, ale sotva ho zadržela.

„Dejte mi dopovědět!“ pravila důtklivě. „Když jsi řekl: já utíkat nebudu, promluvil jsi mně z duše. Opačným slovem byl bysi mně způsobil jen zármutek.“

Ze všech přítomných nikdo už jí nechtěl věřiti, a dědeček jen bez přestání volal: „Běž, synu — běž pro vůz! Hodinu cesty odtud nepřítel — umučený spasiteli! Běž pro vůz, běž!“

A syn běžel. Již otevřel dvéře, již překročil práh.

„Nuže,“ zvolala Pavluše, „když mému slovu nevěříte, musím vás přesvědčiti jiným spůsobem. Nechci odtud jíti, poněvadž tu na kohosi čekám.“

Otec se zastavil, a všichni upřeli na Pavluši zraky plné pochyb.

„Jen proto,“ dokládala ona — „jen proto leká mne příchod nepřátelského vojska, poněvadž ten kdosi jižjiž tu býti měl a poněvadž mu do krajiny od nepřátel obsazené cesta velice bude stížena.“

Pastor vrátiv se přistoupil k ní a pravil: „Jen nás probůh ničím nechtěj klamati, ani z dobrého úmyslu!“

„Běž pro vůz, milý synu, běž pro vůz!“ vedl dědeček vytrvale svou.

A všichni se klonili opět více k jeho náhledu než k Pavlušině bránění.

„Musím tedy už s celou pravdou ven,“ promluvila ona, vyňala složený lístek i podala jej otci. „To vám snad bude dosti přesvědčujícím důkazem, že vás klamati nechci ani z dobrého ani ze zlého úmyslu.“

Lístek, jejžto pastor dychtivě čísti se jal, nebyl žádný jiný než ten, jejž ondyno slečna Tichá v lázních obdržela, a o jehož radostném obsahu pak mezi ní a Čackým zmínka se stala. Přišel ve dvojí obálce: vrchní adresa svědčila paní Potocké a vnitřní teprva slečně Tiché. Byl psán po německu a zněl v tento smysl:

„Moje zbožňovaná Albíno! Ano, přijedu. Uvidím ten blahoslavený kraj, který jest kolébkou takové rajské bytosti — poznám milé Tvoje rodiče, zulíbám jich ruce, budu je na kolenou prositi, aby požehnali našemu svazku. Po tom okamžiku přešťastném plane nevýslovnou touhou nehodný Tvůj sluha Gustav.“

Mezi tím co pastor četl, zvlhly mu oči.

„A teď mne již, prosím, neposílejte pryč,“ řekla umělkyně i položila hlavu svoji útulně otci na rameno.

On ji mocně sevřel ve svou náruč.

„A tys to mohla posud tajit!“ pravil s pohnutím.

„Čekala jsem, až ten kdosi osobně se objeví a přihlásí.“

Zatím se už i matka s obsahem listu seznámila — a jako jej byla vzala z ruky manželovi, tak nyní z náručí jeho dceru na své srdce přijala.

„Dej ti pán bůh štěstí, moje dítě,“ zašeptala slzíc — a tu i Pavluše co nejúžeji k ní se vinouc utajeně zaplakala . . .

Dědeček dívaje se z lenošky svojí brzy na toho brzy na onoho, pokyvoval hlavou i osušoval sobě pilně oči. Konečně zavolal k sobě Pepičku i tázal se jí jaksi tajemně, co vlastně v tom psaní stojí. A když slyšel, že Pavluška je nevěstou a to psaní že jest od jejího ženicha, který sem co nevidět přijede, a že Pavluška proto odsud vzdáliti se nesmí, zvolal: „Tak, tak! A já starý blázen pořád syna pro vůz posílám! To bysme to vyvedli — ženich by přišel, a nevěsty by tu nebylo! Nu chvála bohu. Přiveďte mi ji sem — zrovna v tu chvíli ani vstát nemohu — přiveďte mi ji, ať jí také požehnám. Ona to přijme od svého starého sprostého děda.“

Nevěsta přistoupivši nachýlila se k němu, a on dělaje jí kříž na čele, na ústech i na prsou, s pláčem mluvil: „Žehnej vás oba dva bůh otec, syn a duch svatý, abyste se na zemi dočkali štěstí, jako já na všech vás, a po smrti abysme se všichni v království nebeském radovali. Na věky věkův. Amen.“

„Amen,“ opakoval pastor nahlas a manželka jeho šeptem.

Pouze Pepička ani slzičky neuronila — její očka svítila jen radostí a radost jí pohrávala kolem úst, zrovna jako když se sluneční paprskové v tichých drobných měnivých vlnkách odrážejí.

„To já budu družičkou,“ řekla, když se naposledy také s nevěstou objala.

„Žádná jiná,“ svědčila tato.

Pepička uchopila ji pravicí kolem pasu a dvakrát, třikrát se s ní do kola otočila.

Nikdo z přítomných nespěchal se tázati: „A kdo pak je ten pan Gustav? A kam se vlastně za něj provdáš?“ To nebyli rodiče, kteří by svou dceru hned brali o těchto věcech do výslechu. Ona byla by jim bez pochyby sama bez dlouhých průtahů dala nějakou bližší zprávu, a zajisté byl by dědeček neopominul, nejprvé jí podobnou otázku předložiti: však nedošlo k tomu.

Dupoty koňské, řinčení šavlí, ostruh i udidel a zástupy vojenského lidu před okny pojednou všecku pozornost jejich obrátilo jinam.

XXXI.

Nežli uběhla hodina, bylo vzezření staré fary docela proměněno. Stala se jako oulem, jen že místo včel se tu hemžily vojenské postavy. Ve hlavních místnostech ubytovalo se několik důstojníkův, druhé za-

ujali jejich sluhové; celé rodině pastorově zůstala jen těsná pracovna. Stále přicházeli a odcházeli vojínové; i zahrádka kolem fary strakatila se různobarvým suknem.

Pastor i jeho lidé byli se s největší ochotou dali na jednu světničku v domě svém obmeziti; teprvé když i tuto od nich požadovali, učinil Svoboda mírnou námitku.

„Vojna je vojna!“ dostal v odpověď. „Co jsme musili už vytrpět my! A u vás běží jen o jednu noc menšího pohodlí.“

„Budiž,“ pravil pastor v duchu a spřáteloval se s myšlenkou, že jednou přenocuje na půdě. Ale přec mu jen běželo o více než o trochu nepohodlí — běželo mu o dcery. Bylo pochopitelno, že páni od meče nebyli v růžovém rozmaru, že nechtěli a nemohli všecko bráti na zlaté vážky, že po zkušenostech, které zažili, a v poměrech, ze kterých sobě pomoci nemohli — že, pravíme, ani dvornosti k dámám tak bedlivi nebyli, jako kdy by sem byli zavítali co vítězové . . .

Pastor poslal po Rysovi do zámku lístek s prosbou, aby paní hraběnka dcerám jeho dobrotivě dovolila, v příští noc pod její střechou a pod její ochranou přenocovati.

Odpověď přišla velmi vlídná. Však byla psána rukou ne hraběnčinou nýbrž mužskou, a písmo bylo Albíně jaksi povědomo. Který známý na zámku mohl to psáti? Mezi mužskými tam vůbec známého neměla, ač nebylli tam náhodou farář Čacký. A skutečně — pan Čacký to psal! Jeho to byla ruka: slečna Tichá ji znala z těch dob, když jí výlevy srdce svého bezejmenně posílal . . .

Mezi tím, co ženské shledávaly věci, jež s sebou z domu na nocleh vzíti chtěly, pustil se Svoboda v síni do řeči s jedním z těch důstojníků, kteří na faře ubytováni byli. Ptal se ho na některé podrobnosti osudné bitvy, na ztráty vojska, na osud, jejž království české očekávati má, i na naděje, jaké v další vojenské operace klásti možno. Mladičký důstojník odpovídal velmi jednoslabičně.

„A k čemu to všecko chcete vědět?“ obrátil se pojednou dosti zhurta na kněze.

„Kterýž obyvatel této země by to nyní věděti nechtěl?“ odtušil Svoboda.

„To by nám tuze prospělo, kdy by každý všetečka tak snadno všecko vypátral, jak vy si myslíte!“

Pastor ihned hovor přetrhl s tím pevným předsevzetím, že se už žádného důstojníka na nic vyptávati nebude.

Když po chvíli s dcerami svými z domu vycházel, aby je na zámek doprovodil, zastoupil mu mimo všecko jeho nadání týž důstojník cestu.

„Kam hodláte?“ pravil k němu

Svoboda mu to pověděl.

„To je všecko hezké,“ řekl voják, „ale nejde to.“

„Proč by to nešlo?“

„Poněvadž se nesmíte z domu vzdalovat.“

Pastor nemohl svým uším uvěřiti.

„Co pravíte, pane? proč bych já nesměl z domu?“

„Snad uhodnete. Dříve nebudete puštěn, až se prokážete svolením od velitele našeho oddělení.“

„A kde je váš velitel?“

„V hraběcím zámku.“

Svoboda se vrátil dovnitř, a brzy potom klusal občan Rys po druhé do zámku s listem, v němžto sobě pastor velitelovi stížnost vedl na to, co se mu v domě jeho děje.

V zámku bylo také dosti uniforem, ale přece tam nebyl takový lomoz. Páter Čacký zaběhnuv tam na podívanou, zase tam na kolik hodin uváznul. Kostelník Rys, přišed po prvé, ne bez závisti znamenal, že Bukovský farář na zámku je skoro jako domácím pánem; přišed po druhé, byl by sobě as hezky dlouho na chodbě postál, kdy by týž farář nebyl jemu písemnost z ruky vzal a o její dodání velitelovi se postaral.

Za nějakou chvíli byl Čacký sám k tomuto volán.

„Řekněte mi,“ počal starý pán s kratičkými knírkami a ještě kratšími vlasy jako mléko bílými, s jiskrnými však velikou ochablost prozrazujícími zraky — „řekněte mi, velebný pane, jaké je tu v kraji obyvatelstvo? Já myslím totiž, jeli dobře smýšlející, spolehlivé, státu věrně oddané?“

„Zajisté,“ dí farář, „takové jest.“

„Máte zde dvojí lid,“ pokračoval důstojník, „katolický a protestanský: nezvěděl jste nic o tom, že by protestanti byli nakloněni — třeba jen tajně — svým německým spoluvěrcům, našim nepřátelům?“

Čacký se otázky té zrovna zalekl.

„Zdá se,“ dokládal honem starý pán, „že to ode mne neslyšíte po prvé?“

„Naopak,“ odpíral kněz, „od nikoho jiného jsem nikdy nic takového neslyšel Proto mne to slovo z vašich úst zaráží, ježto se podle mého přesvědčení nijak s pravdou nesrovnává.“

„Hm,“ zahučel vojenský pán, přejel rukou svoje vousiska a nespouštěje s kněze svůj zkoumavý zrak, tázal se dále: „V jakém poměru žijete, vašnosti, se zdejším pastorem?“

„Ne právě v přátelském.“

Starý pán pojednou zvýšil a zostřil svůj hlas i podobalo se, jako by každý jeho vlas s obzvláštní přísností se vztýčil.

„Donáší se mi,“ vece, „že zdejší pastor je ve zrádném spojení s nepřáteli, že jim koná služby vyzvědačské. Co tomu říkáte?“

„Trnu nad takovým podezřením!“ zvolal Čacký, jehož obličej výmluvně dosvědčoval, že nepraví jen tak liché slovo.

„Račte odpovědět přímo k mé otázce: myslíte, že je pastor něčeho takového schopen?“

„Myslím,“ dí kněz rozhodně, „že jest toho rovněž málo schopen jako já — i hrozím se, že na dobrého občana může smyšleno býti tak křivé podezření, kterým by konečně i člověk zcela nevinný do neštěstí přijíti mohl!“

„Patří to k nepříjemnostem našim,“ pravil důstojník, „že se nám donáší hojnost i křivých podezření; však nesmíme jich sobě nevšímati. Vy tedy máte pastora za docela nevinného?“

Čacký horlivě posvědčil.

„Dávnoli pak jej znáte?“

„Teprvé několik týdnů.“

„A již v něj tak pevnou víru máte?“

„V této věci nejpevnější víru, a sice ne proto, že bych ho zevrubně znal, nýbrž za tou příčinou, že všichni zdejší na slovo vzatí mužové, kteří jej ode dávna znají, jeho též jakožto ctného člověka i řádného občana sobě váží “

„Přece snad nebude škodit,“ podotýkal starý pán polo před sebe polo k Čackému, „když jej s sebou vezmeme a věc dokonale vyšetříme.“

S tím faráře propustil. Tento chtěl ještě za pastora přímluvu činiti — tanulot mu při celé rozmluvě na mysli, jak bolestné by to bylo jmenovitě slečně Tiché, kdy by těžké nařknutí pro otce jejího zlé následky mělo: však rychle se v duchu jinak rozhodnul, kvapil k hraběnce a pohnul ji, aby ze svého soukromí vyšla a s ním bez prodlení k veliteli se odebrala. Nebylo potřebí, šlechetnou dámu dlouho přemlouvati; předstoupivši pak před starého důstojníka netoliko se za pastora Svobodu přimlouvala nýbrž i všeliké rukojemství za něj podávala, jen aby od rodiny své nebyl odtrhován.

„Dostala jsem dnes zprávu,“ dokládala, „že mladý můj syn na bojišti padl — i nebudete se doufám domnívati, že bych brala v ochranu člověka, jenž by byl spolčen s jeho vrahy.“

Starý pán se uctivě poklonil.

„Ztráta vaše, milostivá paní, hluboce mne dojímá,“ pravil. „A co se týče pastora, jest mi vaše slovo dostatečným průkazem nevinnosti jeho. Ihned učiním opatření, aby svoboda jeho už ničím více obmezována nebyla.“

I stalo se v pravdě Rys navrátil se do Habrovské fary nesa od velitele rozkaz takového rozumu, a tak mohl Svoboda s dcerami svými konečně dům opustiti.

„Na mne se proto nemrzte,“ řekl mu nyní mladý důstojník, který jej prvé byl zadržel. „Já jsem si na vás nic nevymyslil — za tu službu se poděkujte svým zdejším přátelům.“

„Jakým přátelům?“ tázal se pastor.

„Kteří na vás udali, že prý jakožto protestant přejete Prusům a jste jejich vyzvědačem “

Svobodova tvář rázem zsinala a v nejbližším okamžiku opět všecka krví se zalila.

„Vyzvědačem!“ zvolal, lapaje vzduch a na prázdno kolem sebe rukama sahaje. „Pane, já vyzvědačem?!“

Důstojník mu důtklivě pokynul.

„Mějte se na pozoru,“ vece, „ať sám nerozkřičíte, co my pečlivě stajili. Vojáci bez toho jen o samé zradě povídají.“

Svoboda nemohl se ani na mysli ustanoviti. Vojín dal mu ještě jen tu útěchu, aby pána boha chválil, že to tak dopadlo, v takovýchto dobách že nejeden nevinný člověk trpí za vinné — vojna že je vojna.

„Jakého lotrovství schopen jest ten jezovita!“ volal pastor ve svém rozezlení — neboť že křivým jeho žalobníkem nikdo jiný nebyl,

než Bukovský farář, to ani na okamžik nebylo mu pochybno. „K jakým padoušským prostředkům neváhá sahnouti ďábelská jeho nenávist!...“

Bylo brzy po západu slunce, když se Svoboda s dcerami svými k zámku dostal. Klenba nebeská byla jeden nekalený blankyt, jenom nad západem skvěly se dva tři stříbrem i nachem tkané pruhy jemných obláčkův; i panovalo takové ticho, že ani list na stromě se nepohnul. Pastor pro tento líbezný klid neměl dnes žádného smyslu; a když u samého zámku uslyšev nad sebou hlasy vzhůru pohleděl a na pavlanu vedle starého důstojníka i pátera Čackého spatřil, teprvé v něm všecko poznovu vříti počalo . . .

„Ano, ano,“ pravil na pavlaně důstojník s táhlým, velmi hlasitým povzdechem — „je to krásná země! Těžko ji opouštěti.“

„Teď ji teprv nepřátelé vyssají!“ podotknul truchlivě Čacký.

„Bůh je zatrať!“ dí starý vojín. „Ale teď — teď už ji snad ani tolik vyssávat nebudou, teď ji snad už více budou šetřit nežli posavad ...“

„Šetřit?“ opakoval Čacký.

„Ach ovšem,“ dí důstojník s novým hlasitým povzdechem.

„Kéž by tomu tak bylo! Však co by nám k tomu dávalo čaku?“

„Netušíte? Budou ji šetřit, protože —“

Ostatek dopověděl přitlumeným hlasem. Čacký naň s ustrnutím upřel zraky.

„Vy myslíte,“ vypravil ze sebe po chvilce zajíkaje se, „vy myslíte, že — — Ó, není to možná!“

„Ba, člověk by se z toho mohl zbláznit! Ale co naplat, věc se tím nezmění. Nad dokonalou událostí marno zavírat oči.“

A pak ještě cosi pološeptem doložil. Znamenaje, kterak se Čacký ve tváři proměnil, že si hrubě podoben není, položil významně prst na ústa i odešel s pavlanu dovnitř.

Kněz potácel se za ním. Však ne daleko; důstojník vstoupil do večeřadla, Čacký hledal schody, aby se dostal ven, do samoty. Šel polo ve mdlobách — jen velmi neurčitě se pamatoval, kde jest a co chce. Na chodbě potkal ho pastor; Čacký se před ním zastavil.

„Hle bídák, jak se mne zděsil!“ pravil pastor polo nahlas a pohledl na něj se svým nejhněvivějším opovržením.

Čacký opřel se levicí o zeď a pravici přiložil k oku — pak teprv poznal, kdo před ním stanul. I napřáhl k pastorovi prosebně ruku.

„Vlastní hanebnost ho poráží,“ mluvil tento k sobě. „Taková je velikost její!“

Čacký pojednou přikročiv uchopil oběma rukama neochotné rámě pastorovo a mocně je tisknul. Svoboda vykládaje sobě jednání jeho příčinou naprosto nepravou, zhurta se mu vytrhnul a beze slova od něho odešel.

On teprvé za několik okamžiků spozoroval, že tu stojí samoten. Pak opustil zámek a ubíral se skrze sad s tak nejasným a nepříjemným pocitem, jako bývá ve snu, když spící člověk před něčím utíkati musí a s místa se hnouti nemůže. Když se dostal pod velikou lípu nad zámkem, přišel opět k jasnějšímu vědomí. Zastavil kroky a otočil zraky nazpět do šírého kraje. Před malou chvílí byl ještě sám vojenského hosta na krásu tohoto kraje upozorňoval, a nyní, ačkoli se vůkol

pranic nezměnilo, jak docela v jiné podobě jevil se mu ten obrovský obraz!

Co na tomto místě jednou slyšel z úst mladé ženštiny, proměnilo se mu zde nyní náhle ve skutek. „V zimě je odtud docela jiná podívaná. Všecko široko daleko jednotvárný smutný hřbitov. Města i vesnice zdají se sirotky v té poušti zbloudilými, opuštěnými a skřehlými . . .“ Ano prostřed letního času, uprostřed letní přírody měl Čacký za to, žeť vůkol pojednou ledová zima. S čela hrnuly se mu proudy potu, však mrazivý vítr pronikal jeho tělo a zimničně jím třásl. A přece vůkol ani sebe slabší vánek vzduchem nezaproudil ani na stromech listem nepohnul . . . .

Čacký vběhnul do háje, kvapným krokem spěchal brzy na pravo brzy na levo, jako by před nějakým nebezpečenstvím uniknouti chtěl. Však neuniknul — co jej děsilo, nosil v sobě. I vrhnul se na zem do trávy, stenal, svíjel se, opět povstal, oči a ruce pozdvihoval k nebesům, kde první hvězdy tak poklidným leskem zářiti počínaly — a znova sklesnul, pážema půdu objímal, ji k prsům přivinouti se snažil a opět vzdychal jako člověk na smrt poraněný . . .

Soumrak byl už přešel v noc, když se Čacký dostal opět ku své faře. Stalo se to napolo bez jeho vědomí. Nic ho domu nelákalo, ba naopak, bál se zrovna vstoupiti sestře svojí a slečně Johaně na oči — bál se proto, že by se ho vyptávaly, co mu schází. I zastavil se ještě v březovém hájku před domem a z úkrytu se díval, co se tam děje.

Především mu napadlo, že na lávce u dveří nesedí Vlašťovička — a při zpomenutí na Vlašťovičku jako by jej znova do srdce bodnul: pojednou teprvé pochopil celou tíži toho neštěstí, které tichého, samotářského, v domově svém a na blízku svých příbuzných tak osamotnělého člověka tížilo.

„Však jest mu již osud můj velice podoben,“ pomyslil sobě, a hned za tím jemu jako vzdálené zvony v uších hlaholila slova: „Býti bez rodiny jest tolik jako býti bez domova, bez vlasti . . .“ Bůh ví, kterak se mu nyní ta slova namanula, neboť sám jich nikdy nevyřknul, a když je od jiného slyšel, neučinila naň dojem ani příjemný ani hluboký, zdála se mu spíše býti skořápkou nežli jádrem pravdy. Cítil snad nyní bolest z toho, že musí býti bez vlastní rodiny? Nikoliv — avšak hrozil se myšlenky, žíti bez domova, bez vlasti, ač třeba při tom seděti na této samé faře, uprostřed své rodné země a mezi svým rodným lidem . . .

Objevil se voják, který u fary stráž měl a ji povolnu obcházel. Hned potom u kostela ponocný Liška hodinu odtroubil a také k faře se obrátil.

„Kdo to?“ zvolala na něj stráž.

„Kut frajnt,“ odpovídal Liška, aby dal na srozuměnou, že vojenskému řemeslu také rozumí. Hned na to učinil smělý pokus, s vojákem hovor zapřísti, avšak byl velmi zkrátka i nevrle odbyt. I zatroubil si ještě jednou a zaměřil pak nad ves, blíže k vojenskému ležení, odkud plameny strážných ohňův zářily. Málokterý vesničan opominul na toto neobvyklé divadlo aspoň pozdálečí se podívati; proto bylo i ve vsi živo jako jindy o muzice.

Z hořejších pokojů farských v jednom už byla tma, někteří vojenští hosté už tam ve spánku na všeliké trampoty zapomínali. V jiném pokoji uspávala paní kasírka Beránková svoje nejmladší dítko. Uprostřed pak ve třetím seděl jeden důstojník u piána, druhý u zbytků večeře. Tento velmi hlasitě po německu vypravoval slečně Johaně, kterak se naši vojáci v každé bitvě posud statečně ano hrdinsky bili, a kterak hrdinství jejich toliko tím zmařeno jest, že nepřátelé mnohem dokonalejší zbraň mají.

„Byl jste už také ve šlesvické vojně?“ ptala se ho slečna.

„Ovšem “

„A to už měli Prusové ty své hrozné jehlovky?“

„Arci že měli. A k tomu jsme jim ještě my k vítězství pomáhali!“ vece voják, i jal se zle hartusiti, jak hanebně se Braniborci za takovou pomoc odplácejí.

Páterovi Čackému, k němuž za nočního ticha otevřenými okny každé slovo zřetelně dolétalo, namanul se před očima starý doktor Pěch, kterak se v této české krajině pod svou vlastní střechou uprostřed zpupného Němectva octnul, a co mu dišput o šlesvické válce připravil — namanul se mu i slovanožrout Hebbel, jak provolává:

Nun ringt denn,
Das ganze Deutschland jauchzt Euch zu! —

namanulo se mu celé množství jiných věcí, které všecky tvořily články jednoho řetězu — a hrozný ten řetěz uzavíral se slovem, jež mu starý pán byl na balkoně pošeptal.

Důstojník u piána byl patrně Čech; prozrazoval to tím, že sobě — ač rukou necvičenou — hrál rozličné národní písně. A tu se mu v nespojité jeho fantasie vloudil také nápěv:

Těšme se blahou nadějí,
že se vrátí zlaté časy,
že se vyjasní nám opět
české hory, české hlasy!

Však melodie byla tak nedokonale, tak mdle a roztrhaně přednešena, že mohla mnohem spíše býti výrazem nadějí v nivec se rozpadávajících. Čacký alespoň nebyl s to déle ji poslouchati: vzchopil se a spěchal nazpátek do zamlklých hájů.

Dnes mu ani nepřipadlo, že by se mohl setkati s Pudilem, že by se mu mohla státi nehoda. Nemyslil vůbec na sebe, byl k svému vlastnímu osudu lhostejný ba necitelný. Podobalo se mu, jako by velice byl sestaral, jako by celý věk byl prožil a s životem byl u konce nemaje už žádné milé naděje — ano podobalo se mu, jako by byl jedním z bludných stínů ve smutném podsvětí. Však nebyl se napil z řeky Lethe, paměť se mu vracela, a přes tu chvíli zakrvácelo jeho srdce prudkou bolestí . . .

Když se po dlouhém bloudění zase u fary octnul, byla tam už jen jedna světnice osvětlena; Vlašťovička v ní čekal na pana faráře. Čacký, aby co nejrychleji vyváznul z jeho společnosti, spěchal ulehnout.

Jemu zůstala přece světnice a postel, kdežto se pastor Svoboda v tu noc musil spokojiti velmi prostým ložem na půdě: však oba je dlouho do noci stíhala trapná bezesnost. Každého z jiné příčiny.

Čas pokojného spánku neměl se hned tak navrátiti.

XXXII.

Nazejtří za časného rána zdvihlo se vojsko, které tu přenocovalo, a odtáhlo dále. Za ním už žádné jiné nepřicházelo. V Bukové i Habrové zůstala jen hrstka husarů, z nichžto jedni stále po silnici v před i zad přejížděli, druzí u osedlaných koní v plné zbroji pohotově stáli.

Obyvatelstvo nesoudilo jinak, nežli že za Rakušany v patách ihned Prusové se přiženou; a když se to nestalo, očekávali příchod jich v každou následující hodinu tím jistěji, čím více se den prodlužoval. Ostatně v těch hodinách nestáli dřevění, neskládali ruce v klín. Někteří uznali za vhodné, přece jen Prusův se nedočkati, a dávali se na útěk; druzí vyváděli dobytek z chlévů i hnali ho k lesům; jiní schovávali cenné i bezcenné věci, tak že se v každém snad stavení kopalo, zazdívalo, zahrabávalo i zamazávalo.

Úzkostí bylo všady dost, mezi bohatými i chudými, mezi pány, sedláky i podruhy. Vždyť přicházeli nepřátelé, kteří všecko drtili, co jim v cestu přišlo, před nimižto už tisícové občanů z domovů svých uprchli, kteří statisíce ozbrojeného lidu před sebou hnali, kteří bez počtu lidských životů pohubili a celé kraje lidskou krví zatopili — vždyť byli tu již přede dveřmi mužové železa i krve, kteří vraždili, pálili, pustošili, plenili a loupili, týrali, mučili a všelikým násilím řádili jako hejna divokých nevázaných šelem a dravců.

Ani nejkurážnější lidé se neubránili strachu. Silou se příchozím nepřátelům nikdo postaviti nemohl a nikdo neměl, kdo by jej chránil, na koho by se odvolati neb o pomoc obrátiti mohl. Právo i zákon s odchodem domácího vojska i úřednictva nadobro přestaly; všichni obyvatelé se svými životy i statky záviseli na milosti a nemilosti nepřátelského vojska.

Polesný Hubáček nebyl dojista žádný bázlivec, ale také on se dnes mnohem více potil nežli ještě včera. Ostatně úzkostlivým očekáváním toho, co přijíti mělo, ani na chvíli neztratil rozvahy a prozřetelnosti; při tom pamatoval netoliko na sebe, nýbrž i na své přátele. Brzy po ránu přikvapil do Habrové k pastorovi.

„Co byste chtěl ještě před těmi poberty uchránit,“ pravil k němu soukromí, „neváhejte: já vám všecko dobře ukryju. A kdy byste chtěl své dcery odstranit —“

„Ty mají na zámku nejlepší útulek,“ podotknul Svoboda.

„Na zámek přijdou Prušáci také — ale kam bych já je ukryl, tam dojista žádná pruská noha nevkročí.“

„A kde máte tu skrýš?“

„V lesích.“

Pastor se náhle rozkřiknul: „A co ten ztřeštěný člověk, ten Pudil tady tropí, zdali pak o tom víte?“

„Tropí kousky jako chlapík po uši zamilovaný," zasmál se polesný — i zasmál se tak srdečně, jako by si to nahraditi chtěl, že se mu dnes ještě příležitost k zasmání nenaskytla.

„Včera musil jsem mu odníti vaši ručnici, nechtělli jsem, aby tu z pouhé žárlivosti po lidech střílel!"

Polesnému touto zprávou veselosti nebylo.

„Ke všemu se mně kajicně přiznal," řekl. „Peskoval se pro svou přenáhlenost, a litoval zejmena i toho, že si vás pohoršil On jest velikým ctitelem vaším a jest vám za vaši přízeň a podporu upřímně vděčen."

„Pěkně mu děkuju za jeho úctu i za jeho vděčnost, když s ním nic rozumného pořiditi nemohu!" horlil pastor.

„Nikdo s ním teď nic nepořídí," namítal polesný, „jen lázenská Mininka, však ta s ním pořídí všecko, jak jenom se dohodnou."

„Ale podle všeho se již nedohodnou do nejdelší smrti!"

„Nevěřte tomu!"

„On si u ní všechno pokazil."

„Však on si u ní zase všecko spraví," jistil rozmarně pan Hubáček. „On ji má tak nehorázně rád, že ani možno není, aby z toho nebyla svatba. Kterak by ženština takovou láskou pohnuta býti neměla? Přiznám se vám, že se mi ten Pudil zrovna pro tu svou až bláznovsky velikou lásku líbí: jak dostane svou vdovičku, uvidíte, že z něho bude nejrozumnější a nejusedlejší člověk. Vy pochybujete? Nu, to byste byl měl znáti jistého mysliveckého mládence Hubáčka, jaké divoké a bezhlavé věci ten prováděl, když byl zamilován! Až budeme zase míti pokojnější dobu, může vám moje stará o tom vypravovat. Jsou to celé kroniky. A že se žádný manžel snáze nedal okolo prstu otočit než potom já, také vám dosvědčí."

To polesný pastorovi rukou dáním slíbil, že vezme Pudila na úzdu, aby ve své vášni něco nevyvedl.

Později na den zastavil se pan Hubáček také u správců a učinil i tam svoje přátelské nabídnutí. Však ani tam nebyli ochotni, posílati mladé ženské do lesův; příklad pastorův zdál se i panu Hochovi hodným následování.

„Půjdete na noc také do zámku," pravil dceři své Žofii jakož i paní Potocké, která Prusy raději u správců nežli doma očekávala.

„Kamž bychom chodily!" namítala starému pánovi. „Ještě nás odtud nikdo nevyhání."

„Což kdy by nepřátelé v noci sem vtrhli?"

„Kdo ví, zdali sem vůbec vtrhnou! A třeba vtrhli: máte o nás tuze zlé mínění, když nás chcete posílati do lesů nebo zavírati do tvrzí a naposledy snad i zazdívati nebo zahrabávati! My nejsme tak slabé, jak nás děláte."

Správce však nedal jinak; vdovička se jen s reptáním podvolila.

Tím spůsobem se ženská společnost na zámku pod večer značně rozmnožila; přes to nebylo tam příliš veselo. Mladší pokolení bylo by pohromadě snadno i strach před pruskými lidojedy vyhostilo, avšak ohledem na smutek hraběnčin každé hlasitější zasmání, každý bujnější rozmar byl potlačován. Hraběnka sice svoje hosty na chvíli navštívila,

však odcházejíc hned jim dobrou noc přála; při večeři seděla s nimi jen paní Bezděčná. Hovor vedly slečna Tichá a paní baronka skoro samy; i nebylo divu, že žádným předmětem jeho valně se nerozehřály, do žádného se příliš nezabraly: k zajímavým rozpravám, k příjemnému besedování nebyla právě doba.

Na noc se Pavluše i Pepička, Mína i Žofie všecky dostaly do jedné ložnice — v zámku sice zbývalo dosti prázdných pokojů, ale ty mohly třeba ještě v noci obsazeny býti od nevítaných, ač nikoli neočekávaných hostů. Poněvadž pak se ložnice ona vedle komnat hraběnčiných nacházela, byly naše mladé dámy nuceny také zde hlasy své tlumiti a zábavu svou obmezovati. Paní Potocká proti tomu rebelovala.

„Že jsem raději do lesů nešla!“ pravila majíc se již uložiti. „Jak chutě bych si teď na lesy zahoukla! Ale nebe slyší moji přísahu: vícekrát mne do tohoto vězení nikdo už nedostane!“

Její společnice smály se, však reptání jejího s ní nesdílely. Byly mírnější mysli; proto také dříve než ona usínaly. Konečně i jí počala se víčka svírati. Podobalo se jí, že jen na několik okamžiků zdřímnula a opět se probudila; však přece jen musila delší dobu spáti, neboť nyní jedna ze společnic jejích stála za vysokými květinami u otevřeného okna, a ona byla nepozorovala, že by kdo vstával. Nejspíše ji teprv otvírání okna probudilo.

„Je to Pavluše,“ pravila u sebe. „Hledá ochlazení na čerstvém vzduchu.“

Odvrátivši se chtěla opět usnouti. Nešlo to rychle — místo snů přicházely jí do hlavy pestré myšlenky. Náhle všechny jsou zaplašeny — zaplašeny docela slabounkým, neurčitým zvukem, který dotknuv se jejího sluchu rázem její oči do široka otevřel. Pohledla na postavu v okně: v skutku, utírala sobě oči, potichu plakala.

„Padl na ni stesk,“ pomyslila sobě vdovička. „Nesmím prozradit, že jsem co spozorovala.“

Tomuto předsevzetí svému zůstala věrna pět minut, deset minut, čtvrt hodiny: ale tu již na ní vyvstávaly krůpěje. Přemáhala se, vydržela novou čtvrthodinku: ale tu již ležela jako na jehlách. Pohnula sebou co nejhlučněji: postava v okně stišila se jako pouhý stín, však dále si pilně slzy utírala. Konečně se Mína pozdvihla.

„Která pak to hlídáte?“ promluvila k oknu, stavíc se rozespalou.

Od okna žádná odpověď.

„Teď už nemohu váhat,“ rozhodla se mladá paní, přehodila přes sebe šátek a přistoupila k oknu.

Pavluše nespěchala svůj pláč zatajiti. Obrátila k Míně obličej, který za jasné noci dosti zřetelně viděti bylo, hleděla se usmáti, ale v tom úsměvu bylo mnoho dojemného smutku. A po tváři její kanula slza za slzou.

Mína jala se je sama osušovati.

„Co pak vás rozlítostnilo?“ ptala se soucitně.

Ona jen hlavou zavrtěla.

„Nedám se odehnat,“ pokračovala Mína.

V odpověď ji slečna prudce objala, hlavu svou na její prsa přitiskla a v tichý uvedavý pláč vypukla.

Mína ji nebránila, nechlácholila, nepřimlouvala — jen mlčky ji k sobě tiskla a vlasy její hladila. Po nějaké chvilce vzlykání její utichlo, načež ona rychle se vzchopujíc Mínu políbila, tvář osušila a přes moc vyjasnila.

„To se vám nepřihází, neníli pravda?“ snažila se co nejveseleji promluviti.

„Jen si nemyslete.“

„Vy jste vždycky tak vesela . . .“

„Ale často v zápětí po veselosti, když zůstanu samotna, přižene se mi do očí příval, nevím odkud —“

„Ale víte proč neb pro koho?“

„Ani to. Neumím sama sobě pověděti nijakou kloudnou příčinu.“

„U mne jest bohužel jinak.“

„A smím vaši příčinu znáti?

„Je to veliký svazek rozmanitých příčin a slove těžkomyslnost . . .“

„Těžkomyslnost?“ šeptala mladá paní — neboť celý svůj hovor vedly tichounkým šeptem. — „Těžkomyslnost? Co by mohlo scházeti vám? Co by vás mohlo skličovati?“

„Schází mně mladost, skličuje mne stáří.“

„I bože milý — stáří! Oč pak jste starší nežli já?“

„O celý věk. Ach když jsem já byla ve vašich letech!“ vzdychla Pavluše. „To jsou dávno, dávno minulé doby! . .“

„A já mám vždycky za to,“ vece Mína, „že vy jste tak dobrá, tak krásná ale i tak šťastná jako anděl.“

„Kterak umíte lichotit!“

„To sotva — nikdo jiný to ještě o mně neřekl. Ale vy jste vždy v mojich očích vzorem ženštiny, jaká býti má — jsem do vás ve vší opravdivosti zamilována.“

Umělkyně položila jí svou pravici okolo šíje i šeptala: „Mášli mne ráda, tykej mi.“

Mínu to nabídnutí tolik překvapilo, že ji se teď ve veselých očích rosa zatřpytila. Zpečetily přátelský svůj svazek novým dlouhým políbením. Na několik okamžiků obě se zamlčely.

„A nyní,“ počala pak opět Pavluše, „nyní dej mi hlouběji do svého srdce nahlednouti.“

„Do mého srdce?“

„Abych poznala tvou lásku.“

„Z lásky své jsem ti právě učinila vyznání —“

„Neuklouzneš mi,“ vskočila jí Pavluše do řeči. „Mluvím o lásce k mužovi, a chci věděti docela určitě, jaké místo má v srdečku tvém jistý pan Pudil.“

„Nemá tam vůbec žádného místa.“

„A jakou má naději se tam dostati?“

„Nemá pražádné naděje,“ řekla Mína beze všeho žertu

„Což pak jsem tak velice na omylu? Což jsi ho snad nikdy ani nemilovala?“

„Když jsem byla v tom bláhovém věku, kde kterýkoliv mužský panence hlavu pomásti dovede, poněvadž je to *po prvé* —“

„Což tomu tak dávno?“

„Celé dva roky.“

„Jaká to doba!“ hleděla umělkyně opět zažertovati.

„Teď pravím já: toť celý věk. Tehdy jsem v tajnosti srdce svého do pravdy o tom blouznila, že půjdu do kláštera, poněvadž se jakýs mladý pudivítr na celý život svaté theologii věnuje. Však musím podotknouti, že takových záměrův u mne živá duše netušila, že jsem naopak touž dobou platila vůbec za velmi světskou, aneb jak se jiní vyjádřovali, za velmi rozpustilou dámičku.“

„Ten jistý mladý pudivítr však se svaté theologii nevěnoval,“ namítala Pavluše.

„Učinil velmi dobře — mne aspoň prokázal tím platnou službu. Kdy by byval knězem, snad bych i teď k vůli němu vzdychala — aspoň zůstal mi z mého mladistvého blouznění ten následek, že jest mi každý mladý kněz poetickou figurou: avšak ten jistý větroplach, poněvadž se knězem nestal, objevil se přede mnou v celé své skutečné prosaičnosti a vyléčil mě pojednou ze všech dětinských bludů.“

„Což,“ dí Pavluše, „což kdy bych si dovolila, tak trošku za něj se přimluvit?“

„Ten by toho zasluhoval!“

Umělkyně byla v pochybách, zda nevole paní Potocké jest jen tak na oko či přece do pravdy.

„Velice tě pohněval?“ tázala se.

„Urazil mě takovým spůsobem, pro nějž ani žádného jmena není!“

Pavluše již věděla, že Mína pranic nežertuje.

„Pan Pudil bude musit dlouho a zkroušeně odprošovati!“ pravila si v duchu. Nahlas pokračovala: „Jakožto dobrá křesťanka dovedeš jemu odpustit, učiníli náležité pokání.“

„Kdy by na kolenou až do Říma lezl a z Říma zase nazpátek: mého odpuštění nedosáhne!“

„Jest provinění jeho tak hrozné?“ ptala se umělkyně. „Čeho pak se vlastně dopustil?“

Vdovička odpovídala: „Když jsme se asi před dvěma lety rozcházeli, nedělo se to bez veliké kormutlivosti mého tehdy jedenkrát v životě romantického srdce. A teď se tu pojednou člověk ten vyskytne, posadí se mi na oči, nezná mne, nevidí mne, odfukuje si a celým svým jednáním ke mně mluví: „Vidíš, jak jsi byla hloupá, když jsi romanticky láskou ke mně churavěla!“

„A co dále?“

„Co dále? Snad by toho mělo býti ještě víc? Není toho až přespříliš mnoho?“

„Zle!“ řekla si opět Pavluše v duchu. „V jakém ji měl Pudil podezření a čím se proti faráři Čackému prohřešil, to paní Mína posavad ani netuší. Což teprv až se to dozví!“

Neváhala ostatně podniknouti ještě jeden pokus, aby mysl její v této věci obměkčila.

„Cokoliv učinil,“ vece, „učinil ze žárlivosti.“

„Na koho pak žárlil? Snad na mého kanárka? Či na mou kočičku?“

„Nevíšli, na koho, víš přece bezpečně, žeť žárlivost vždy jen důkazem lásky.“.

„Jak?“ namítala Mína s rostoucím ohněm. „Ty tomu věříš?“

„Vždycky to lidé říkají.“

„Já mám o tom docela jiné přesvědčení. Žárlivost není žádným důkazem lásky nýbrž jest důkazem menšího neb většího stupně bláznovství, u mužského vždy důkazem surovosti.“

„Možnoli?“

„Účelem a prací žárlivého neb žárlivé jest t ý r a t i — týrati buď z nízké zuřivosti anebo z krátkodeché podezřívavosti anebo z jiného bláznovství, ale vždy jen týrati: kdo se u mne žárlivostí omlouvá, omývá se černidlem. Já se dáti týrat! Ten muž se nenarodil a do skonání světa nenarodí, jemuž bych já se týrati dala! Mohl by přijíti pod zlatými nebesy a nositi třeba korunu! — A my o kom mluvíme? O jakémsi světoběžném dobrodruhu!“

Rozhorlení její bylo tak veliké, že mluvila hlasitěji než sama chtěla. I vzpamatovala se teprvé, když s postele Žofiiny se ozval tlumený smích.

Obě dámy u okna se pozdvihly — rokování jejich vylučovalo veřejnost. Paní Potocká šla i sáhla na Žofii, jako by ji teprvé budila.

„Co pak se ti zdá,“ pravila, „že se hlasitě ze spaní směješ?“

„Měla jsem podivný sen,“ odtušila Žofie. „Starý mudrc v černém hábitu a s dlouhatými bílými vousy stál přede mnou a kázal mi z brusu novou filosofii . . .“

„Utkvělo ti z toho něco v paměti?“

„Všecko. Neboť mluvil pořád jenom jedno: Amen, amen, pravím vám, *kdo haní, rád má!*“

„Spi hezky pokojně,“ loučila se Mína s Pavluší, k Žofii však dokládala: „A tobě ať ten plesnivý mudrc do bílého rána kázati nepřestane, až tě z toho budou uši brnět!“

Vrhla sebou na lože, a více z ní slova nedostaly . . .

XXXIII.

Bývaloli někdy pravidlem, že Čechové zapomínali na své vnitřní různice a bratrsky se sjednocovali, kdykoliv se blížil společný zevnější nepřítel: přišlo pravidlo to silně ze zvyku, a snad přijde brzy též v zapomenutí, tak že Čechové, čtouce o něm ve starých kronikách, ani věřiti nebudou, že by kdy bylo platívalo. V Bukové a Habrové tím časem, kde již v každou hodinu očekávali hroznou pruskou návštěvu, různic ani o vlas neubylo a jednomyslnosti ani o vlas nepřibylo. Zejmena mlynář Soukup a kostelník Rys ještě v poslední chvíli nalezli příležitost, aby se povadili. Vybíhaliť s jinými lidmi na taková místa, odkud by příchozí Prusy nejdříve zočiti mohli — shledali se, dopichovali se, podezřívali se, nadali sobě a byli by nejspíš způsobili malou bitvu, kdy by v tom nebyli rakouští husaři přicválali a na srozuměnou dali, že teď už Prusové dojista přijdou. Diváci se rozprchli, husaři do posledního zmizeli.

Okolo poledne zdvíhaly se na silnici opět kotouče prachu pod koňskými kopyty, objevilo se opět několik jezdcův: ale to byli již skuteční Prusové.

V Bukové i Habrové zachovali se stejně: držíce v rukou natažené karabiny ptali se nejprvé po rakouském vojsku a pak po obecním starostovi, kterému stručně ohlásili, že sem dnes odpoledne v tu a v tu hodinu dorazí takový a takový počet královského pruského vojska, aby se mu postaral o byty a potravu. Udali také zevrubně, co všecko každý pruský muž i každý pruský kůň dostati musí.

Pak zmizeli také tito jezdcové.

V ohlášenou hodinu zahvízdaly píšťaly, zarachotily bubínky, zaleskly se ve slunci helmice — Prusové v dlouhých řadách přitáhli. Řady se ponenáhlu roztrhaly, vojáci se rozcházeli po staveních; domkář dostal deset nebo patnáct, chalupník třicet, sedlák aspoň padesát pruských hostů. Když tito ve příbytku svou zbraň, své šaty, své vaky a své osoby rozložili, snadno pochopiti, že neměl jednotlivý příliš mnoho místa a že pro domácí lidi ve příbytku vůbec nijakého místa nezbylo. Však domácí lidé tím časem o místo pro sebe šlaka se starali: neboť pruští hosté důtklivě doléhali na to, aby byli pořádně vyčastováni. Dostávali namnoze v odpověď, že na vesnici není tolik masa, kolik se pro ně žádá, a odjinud že ho nebylo lze v tak krátké lhůtě opatřit. Oni věděli hned dobrou radu. Ve chlívě byl přece ještě kus hovězího dobytka, v ovčíně byl mnohý tučný skopec: brav i skot musil ven, musil pod nůž, do hrnce, na pekáč i na rožeň. Slípky, husy, kachny a selata stihnul týž osud. Než bylo maso připraveno, brali hosté za vděk chlebem, máslem, smetanou, sýrem, tvarohem a vejci. Domácí lidé všichni musili běhati a sloužiti pruským pánům i pruským koňům. Činili to s velikou ochotou, neboť páni hosté, když domácí Čech jejich německým žádostem ihned dostatečně neporozuměl, bez odkladu po šavlích i ručnicích sahali, jako by to byli nejobratnější tlumočníci.

Po hodech — při kterých domácí lidé ovšem jen tou ctí za vděk vzíti musili, že vzácným hostům posluhovali — po hodech se vojáci, kde kterému libo bylo, uložili, kdežto obyvatelé musili sháněti rekvisice, které jim pruské velitelstvo ukládalo. Prusové měli ten zvláštní způsob, že kde co zočili aneb i jen tušili, toho ihned desetkrát více úředně požadovali, nežli všemožným lidským namáháním sehnáno býti mohlo. Hřebík ve zdi a došek na střeše stejně se před nimi třásly jako obilí na sejpce, seno na půdě, sláma ve stodole, vůz v kolně, kůň ve stáji, vepřík ve chlívku, dobré boty a stůčka plátna v přístěnku — a steré jiné věci na jiných místech.

Rekvisice byly jen úřední, ale jeden každý voják, kdy se mu koliv zachtělo, dělal úředníka. Takovým spůsobem oklepávali po staveních stěny a podlahy, a kdekoliv myslili, že je zazděná dutina, jali se tam úředně kopati díru; jestliže skutečně něco zazděného našli, ihned to úředně pobrali. Lidé ve svém strachu byli uschovali nejednu věc, které pruské vojsko potřebovati nemohlo: cokoliv takového Prusové našli, neopominuli zničiti — už z té příčiny, že prý před nimi něco ukrývati jest skutek zradný a tudíž nejpřísnějšího trestu hodný.

Půdy, sklepy, kurníky, skříně ve příbytcích a vše, co vůbec bylo zavřeno, úředně otvírali neb otvírati kázali: nebyloli tam, co by mohli rekvirovati, mohly tam býti zbraně, střelivo, ozbrojené mužstvo, vůbec nějaký vražedný aparát aneb aspoň nějaké tajné spiknutí proti vojsku Jeho Veličenstva krále pruského.

Tato poslední věc nebyla nikoliv jen pouhou záminkou, aby se všude dostali: vítězové Jičínští a Kralohradečtí jsouce rozloženi po českých obcích nikterak se nevyznamenávali osobní stateční. O své drahé životy byli nad míru starostlivi a — mámeli s čistou pravdou před boha — byli opravdově bázlivi. Stále držel se jich hlouček pohromadě, jednotlivý se od ostatních sotva na nějaký krok vzdálil, aby se mu nic nepřihodilo. Kde přišli na něco zbrani jen zdaleka podobného, to hned vlastníkovi odňali; ťak i mistr Liška pozbyl své starodávné halapartny, s nížto byl po tu dobu za noci tvořil ozbrojenou moc Bukovskou Veliký strach měli také němečtí hrdinové, aby nebyli jídlem a pitím otravováni; v té příčině měli obzvláštní nedůvěru k dobrým českým hřibům větříce v nich jedovaté muchomůrky. Paní Potocká proto v první době pruským hostům nikdy polívku bez hub nevařila.

Dodržela totiž svůj slib a na žádnou noc už se nevrátila do zámku. Když Prusové přišli a zejmena též dvůr velmi hustou posádkou obsadili, váhal i sám pan Hoch, na večer dceru do zámku vypravovati. Zdálo se mu to příliš okaté; mimo to byli v příbytku jeho také ubytováni jen důstojníci, a paní Potocká — zdržujíc se teď na stálo u správců — zacházela s vojenskými hostmi s tak pevnou odhodlaností, s tak přísnou vážností, že se všichni hluboce před ní klonili a všude s respektem jí s cesty ustupovali.

Po celý den nikdo na tváři její úsměvu nespatřil, za to však se každou chvíli někde hněvivě rozkřikla; v kuchyni nářadí v rukou jejích jenjen zvonilo, a když dvorný jeden lajtnant v pokoji s domácí služkou přátelský dišput zapřádal, mladá paní přišla a hnala ji odtud ku práci s takovou ostrostí, že pan lajtnant nic jinak se netvářil, než jako by si ho generál jeho z řady vyvolal a přede vším vojskem nelidsky mu vyčinil. Na jeho mnohoslovné omluvy paní Mína odcházejíc jen velmi chladně se uklonila.

Když večer ve skrovném pokojíku s Žofií konečně samotna zůstala a tato v utajený smích vypukla, osopila se na ni vdovička s toutéž přísností, jakou se byla za dne chovala: „Co znamená tento smích, slečinko?"

Žofie tichounko s rukama zatleskala.

„Výborně jsi hrála!" dí šeptem.

„Myslíš, že to byla pouhá hra?" odvece zamračeně Mína. „Pravím ti, že jsem v takovém rozmaru, který by všem Prusům na míli cesty byl osudným, jen kdy by k tomu měl dostatečnou sílu!"

Pan správec tuto řeč ve vedlejší světnici poloотevřenými dveřmi poslouchal.

„Pst!" šeptal, vstrčiv hlavu do pokojíku k dámám. „Ani myš nesmí lva příliš drážditi!"

Mína pohrdlivě vyhrnula pysky.

„Jsme tak málo myši jako oni lvi,“ pravila úsečně, ohýbajíc kolena ku krátké úkloně.

Pan Hoch sice ještě na ni prstem pohrozil, ale v pravdě byl ji velmi povděčen. Bylať ona proti posádce v domě skutečnou mocností; a on, maje tolik jiné práce a tolik jiných trampot, byl alespoň zbaven veliké starosti o ženské jakož i starosti o celou domácnost.

Ženská otázka vůbec na sebe za okupace vzala tvářnost nad očekávání příznivou. Na zámku důstojníci dámám ukazovali, že i při vojenském řemesle jsou ne barbaři nýbrž dokonalí rytíři, a byli k nim vtělenou pruskou dvorností; ve dvoře vítězným dobyvatelům imponovala paní Potocká a na faře slečna Beránková.

„Která z dám je paní farářová?“ tázal se první Prus, který do fary vkročil, nevěda ještě, že to fara katolická.

„Já,“ odtušila slečna Johana s takovou určitostí, že se sklíčenému srdci paní kasírky tím jediným slůvkem již polehčilo.

(Pokračování.)

O bylinách masožravých.

Od

Dr. J. Bulovy.

Byliny že maso pojídají? Zdá se to víře nepodobné a přece tomu tak. V našich krajinách lze vlastnost tu pozorovati na bylinách z čeledi Droseraceí, jež nejvíce v rašelinách rostou. Všimněme sobě té, která se z nich nejhustěji nalézá: rosnatky okrouhlolisté (Drosera rotundifolia).

Z lodyhy její blízko země vyrůstá růžice četných listů na dosti dlouhých stopkách. Listy tyto jsou kulaté, u vzácnějších příbuzných druhů podlouhlé, jasně zelené, na hořejší straně začervenalými vlásky neb tyčinkami porostlé. Tyčinky jsou několik čárek dlouhé, na okraji listu delší nežli v středu; končí v červenou hlavičku, která je pokryta kapkou vazké lesklé tekutiny. Uprostřed růžice vypíná se lodyha asi na stopu vysoká, nesoucí řadu drobných bílých květů. — Tak ji viděti lze za parných dnů na planině rašelinovité a vyprahlé, ana vždy na svých listech lesklé kapky má. To je pasť. Pestrostí a leskem, snad i vůní svých listů přilákává mušky a broučky bezstarostně poletující. Sotva že na střed listu sednou, zapletou se jim nožky v nitkách z lepkavých kapek se táhnoucích, tyčinky zevnější a delší, na venek obrácené, veskměs nenáhle ale s jistotou se obracejí do vnitř na místo, kde brouček usedl, položí se naň a drží jej v těsném zajetí, až zahyne. Zahyne brzy, lepkavá šťáva mu zalepí roury dýchací.

Jestliže si komárek sedne na tyčinku pnoucí se z okraje listu, zahne se tyčinka dovnitř a vznese jej do středu listu, načež dráždění ze středu veškerým tyčinkám se sdělí a vše dále děje se, jak jsme vypsali. List všecek se prohloubí a utvoří žlab, na jehož dně tělísko

tyčinkami přidržené a přilepené zůstane, až rozpuštěno a ztráveno jest. Různé látky tráví list v čase delším či kratším. Syrové maso tráví nejlehčeji, pak bílkovinu, živou mušku, broučka; sýr je příliš těžký, aby byl stráven, i působí listu smrt. Jeli pak látka tyčinek se dotknuvší neorganická neb organická, neobsahujeli však rozpustné látky bílkovité: tyčinky se ovšem zahnou, ale nezůstanou dlouho v té poloze, pozorujíce brzy omyl svůj; toť asi tím, že jim třeba opětného podráždění bílkovinou, znenáhla se rozpouštějící. V celku zůstává list v poloze té od jednoho až do sedmi dnů; když strávení ukončeno jest, tyčinky zvolna se opět rozloží, žlázky t. j. hlavičky tyčinek přestávají vypocovati, výpotek uschne v křehkou kůžičku, která odpraská a větrem odfouknuta bývá zároveň s látkami nestrávenými. — Po chvíli se kapky na hlavičkách opět tvoří a list se připravuje na nové hody.

Četná pozorování činil na bylině této už na sklonku předešlého století botanik Roth. První však poznal podivnou vlastnost tu americký učenec Ellis r. 1768 na mucholapce (Dionaea muscipula) z čeledi Droseracei; sdělil to mistru Linnéovi, jenž chytání hmyzu připisoval citlivosti té byliny a nevěřil, že by z chyceného hmyzu užitek měla. Tato bylina chytá hmyz na jiný spůsob; má totiž uprostřed listu na obou stranách tak zvaného středního nervu po třech vláscích a na okraji četné dlouhé řasy. Jakmile se hmyz dotkne chloupku, list s velikou rychlostí se vejpůl složí, řasy obou okrajů zatknou se do sebe jako prsty obou rukou i utvoří tak tašku, v níž hmyz chycen, usmrcen a ztráven bývá. Jest totiž hořejší povrch listu obsazen četnými zarudlými žlázkami, které, jak se hmyz chytne, vylučují ze sebe šťávu zažívací, látky pak rozpuštěné střebají. Po ukončeném ztrávení list se opět rozevře.

Podobně chytá u nás hmyz jiná bylina z čeledi Droseracei, Aldrovanda vesiculosa. Ta plove na shnilé vodě v příkopech, nemajíc ani žádných kořenů. Pod vodou rozestírá část listů utvořených na spůsob žeblí. Obyčejně bývají tyto žeble zavřeny a vedle trochy vzduchu obsahují zvířátka vodní více méně ztrávená. Když lístek na spůsob plného žaludku úplně uzavřený vytráví, otevře se poněkud, ne více než žeble živá, a jakmile zvířátko tam vleze a vlásků citlivých se dotkne, žeble se zavře a počne tráviti.

K jiné čeledi patří druhové rodu Utricularia. Utr. vulgaris, bublinatka obecná, u nás též v bahnitých vodách žijící plove po vodě bez kořínků. Pod vodou rozestírá rozvětvené listy nelupenaté, na jichž stonku upevněn jest měchýřek s poklopem; tento se otvírá dovnitř, tak že hmyz tam sice může, ale ven nikoliv. Uvnitř měchýře jsou žlázky, ale ty ze sebe nic nevylučují, nýbrž pouze látky ze hnijících těles vstřebají. Zde tedy není žádného trávení.

Druh Pinguicula, rostoucí na vlhkých místech hor středoevropských, chytá hmyz tak, že na listech svých žlázkami vypocuje lepkavou látku, na kterou když se hmyz náhodou přilepí, list všecek dovnitř se zatočí utvoří rouru, v nížto zažívání se děje.

V jiných dílech světa rostou rody Nepenthes, Darlingtonia a Sarracenia, které jsou opatřeny dlouhými trubicemi, konvicemi, naplněnými

tekutinou. Nepenthes pro úhlednou formu svých konvic bývá pěstován i ve sklennících. Tekutina těchto konvic rozpouští kousky masa, bílku a tudíž i hmyz. Aby hmyz přilákán byl, jsou ona pouzdra nejen lesklých barev, ale též na pokraji posázena medovitými žlázkami. Nalézá se v nich vždy hojnost utonulých, rychle omámených, i více méně již ztrávených zvířátek.

Vidíme tedy celou řadu bylin, které jako jiné kyselinu uhličitou ze vzduchu přijímajíce ji rozkládají v kyslík, jejž pustí, a v uhlík, z něhož si vybudují svou kostru; ale ostatní část potřeb svých nepřijímají pouze kořeny svými, nýbrž chytajíce hmyz, semínka, pel a p. tráví je na ten spůsob, jak to činí zvířata vyšší. Šťáva ze žlázek vylučovaná je téměř totožná se šťávou žaludeční vyšších zvířat; je kyselá, zabraňuje hnilobu a rozpouští látky bílkovité (obsahující dusík). Rozpuštěná látka v skutku se vstřebává, neboť jest viděti, že mizí, a rovněž viděti, kam: buňky totiž byvše dříve bez protoplasmatu (látky to bílkovité) jsou jím pak nasáknuty, aneb, když tato látka již v nich byla, jeví se v ní pohyb a život zvětšený.

Následkem toho mají kořínky jen nepatrné aneb naopak nabyly proto síly trávící, aby mohly žíti v půdě látkou dusičnatou chudé, v rašelinách. Kořínky jim slouží hlavně k pití vody; musíť ku př. rosnatka okrouhlolistá mnoho píti, aby za parného dne vždy kapkami lesklými pokryta zůstávala. Druhy žijící ve vodě nemají kořenů žádných.

Jak Droseracey svých zvláštností a růzností ve své stavbě nabyly, to Darwin — jehožto studia hlavně jsou základem tohoto pojednání — sleduje na formách téže čeledi méně specialisovaných. Při rodech Drosophyllum, Roridula, Byblis jsou totiž obě strany podélných listů posázeny vlásky a žlázkami vypocujícími hmotu lepkavou. Pak se nalézají formy, kde při trávení vlásky a žlázky vespod listů zakrněly neb se zmetly, a list celý se zahne, jako při druhu Pinguicula. Dále jsou formy ještě více specialisované, kde vlásky na konci svém mají žlázy na vylučování šťávy zažívací a žlázy mezi vlásky pouze vstřebávají, jako při druhu Drosera. Máli tento druh listy podélné, zahne se ještě část listu, máli kulaté, zahnou se pouze tyčinky na úpatí svém, do něhož vchází pokračování tkaniny listové. — Vlásky a žlázy jsou vůbec co do složení a původu svého velmi sobě blízké, a mnohé žlázy jsou vláskovitými a vlásky žlazovitými. — Konečně při druhu Dionaea muscipula roztřídily se orgány dle schopností svých ještě více, an pouze vlásky jsou citelné, pouze jistá část listu pohyb vykonává, kdežto žlázy pouze šťávu na podráždění vylučují a střebají, kdežto u Drosery list — i bez podráždění muškou — vždy pokryt je kapkami.

Nejpodivnější jest ta okolnost, že bylina reaguje na podráždění jako zvíře. Jakmile si muška na střed listu Drosery sedne a dotkne se hlavičky vlásku t. j. žlázky, stane se trojí věc: ze hlavičkové žlázky vyjde podráždění centrifugální ke všem tyčinkám, za kterým okamžitě silnější vyměšování šťávy (jež jest zároveň kyselejší) následuje; nastane však i jiná reakce: jakmile podráždění dojde ku žlázkám na konci tyčinek, vyjde z nich od buňky k buňce impuls zpětný, jenž v buňkách rozpuštěné, průhledné purpurové protoplasma kalí a pak je sbalí ve hmotu podélnou, jež formu svou napořád mění. Koiem té červené hmoty

obíhá podél stěny buneční průhledná bílá tekutina, někdy do vln se dmoucí, strhujíc s sebou molekuly červené hmoty neb švihajíc proutky jejími. Jest to jediný úkaz v rostlinstvu, jenž se podobá činnosti zvratné, u zvířat tak obyčejné; zajímavý jest i z té příčiny, že si dle něho lze představiti činnost nervovou. - Máme za to, že v nervu dotknutém se stává změna hmotní, až do mozku neb míchy sahající; zde máme obraz takové změny, od buňky k buňce rychle pokračující. U nervů činnost podobná musí býti ještě mnohem rychlejší, jelikož vlákno nervové, jdoucí ku př. od mozku míchou až ku konci nohy, není než výběžkem jediné buňky. — Jakmile trávení neb podráždění jest u konce, rozpustí se opět sbalené protoplasma v stejnou průhlednou purpurovou hmotu. Zdali však sbalení protoplasmatu s pohybem tyčinek ve spojení jest, toť pochybno.

Čím se to vůbec děje, že některá bylina vstřebává a že vylučuje ze sebe šťávu zaživací?

U všech žláz shledáváme exosmosu t. j. vypouštění látek tekutých stěnami; kde však látky na venek jdou, mohou též jiné z venku dovnitř vejíti, mohou tedy látky zvířecí, hnilobou rozpuštěné vstřebány býti, jeli to bylině na prospěch. Vstřebání zejmena žlázami vláskovitými není nic řídkého; u některých druhů Saxifragy, Primuly a j. vlásky vstřebávají nálev masa syrový a roztok uhličitanu ammoniatého (jenž obsahuje v sobě dusík ve formě organické). Že vlásky ammoniak vstřebávají, jest asi pro bylmy vůbec velmi důležité, ježto voda dešťová něco ammonu obsahuje.

Zažívání záleží v tom, že kyselina, nejvíce solná, ve spojení s látkou fermentovou (pepsinem zvanou) rozpouští hmoty bílkovité. Při veškerých bylinách lze v těch neb oněch buňkách viděti protoplasma a jiné látky bílkovité rozpuštěné; ty nemohou se rozpuštěné udržeti leda v kyselině spojené s fermentem. Že šťávy bylin obsahují kyseliny, je známá věc, ovšem nejvíce kyseliny octové; ale každá kyselina může k rozpuštění bílkoviny sloužiti, jeli jen spojena s fermentem. Když tedy žlázky vypotí hmotu lepkavou, na niž se chytil hmyz, možná, že z téže žlázy vypotí se kyselina s fermentem, že nastane trávení a vstřebání; a ježto se věc ta bylině prospěšnou osvědčila, opakovala, zdokonalila i ustálila se během generací tak zvaným výběrem přirozeným.

Třetí činnost, totiž pohyb na podráždění není u bylin dokonce žádnou vzácností; u bylin se vinoucích, u bylin, které noční spánek mívají neb otřesením listy své dolů svěšují a j. se pohyb ukazuje. Zejmena stonek listu a list sám jsou hybné; vlasy ovšem hybné nejsou: ale do vlasů Drosery vchází pokračování tkaniny listové a to se prohne. Že se pohyb buňky bylinné na tentýž způsob děje jako u buněk živočišných, totiž kontraktilitou obsahu i blány buneční, to má Darwin za pravděpodobné, ač fysiologové namnoze jiného náhledu jsou.

Každá bylina může tedy býti podrážděna, i záleži jen na vývoji této vlastnosti, aby byliny se v tom ohledu různily. Podivuhodný je rozdíl mezi Droserou a Dionaeou: u první žlázy odměšují stále, dotknutí vlásků třebas opakované nemá účinek žádný neb jen nepatrný, ale tlak sebe menší po 10 minutách již nenáhlé ohybání tyčinek spůsobuje. Zde nalézáme meze viditelných účinků tlaku vůbec. Drobno-

hledný kousek lidského vlasu vážící jen $^1/_{78740}$ granu jsa vložen na hlavičku tyčinky, obalenou v tekutinu, působí už ohnutí celé tyčinky. — Jest ještě pouze jeden viditelný účinek na hmotu, jenž co do nepatrnosti příčiny s prvním porovnati se dá: když se totiž gran fosforečňanu ammoniatého rozdělí na 21 milionů dílů a jeden takový dílec v kapce vody žlázou Drosery je vstřebán, způsobí ohnutí tyčinky celé! Zjev tento je pouze překonán účinkem látek voňavých na nerv čichový, při čemž arci také změn hmotečních domýšleti se musíme, ačkoliv nejsme s to, je sledovati.

U Dionaeí odměšují žlázy pouze na trvalé podráždění vlásků, nikoliv bezprostředním tlakem a dotknutím, ale vlásky jsou citelné i k nejmenšímu dotknutí a působí rychlý pohyb listu.

Rozdíl opět souvisí se spůsobem chytání: u Drosery hmyz utéci nemůže, an jest přilepen; Dionaea rychlým pohybem lepkavost Drosery nahraditi musí. — Déšť ani vítr na obě byliny nemá dráždivého účinku.

Že pak podráždění ve směru radiovém rychleji proudí než ve směrech jiných, následuje z toho, že buňky jsouce tvaru podélného, svým dlouhým průměrem dle radií do prostřed listu se sbíhají; podráždění u každé mezistěny poněkud zadrženo jest — jak to viděti při sbalování protoplasmatu — tudíž rychleji projde, kde jest mezistěn méně, pomaleji, kde jich více jest.

Každému zajisté na mysl připadá, jak podobná je činnost těchto bylin s nervovou činností u zvířat. Avšak Drosera stojí níže než nejnižší zvíře. Ačkoliv buňky její tak citlivé jsou, jako končiny nervů zvířat vyšších, nejsou přece citlivé než ku podráždění bezprostředně jich se dotýkajícímu, leda že snad na sálavém teple poněkud reagují, ježto za teplých dnů jsou citlivější.

Impuls, ač je u Dionaey prudký, je přece mnohem lenivější než u zvířat. Dále tu není nervů t. j. tkanin, které pouze k vodění dojmu určeny jsou; kdežto u bylin těchto veškeré buňky schopny jsou vlastnosti vodicí. Něco nervům odpovídajícího nalézáme v tom, že dojem spíše v podélné než v jiné čáře se šíří. Avšak nejhlavnějším důkazem podřízenosti jest u bylin to, že u nich není ústředního orgánu, jenž by dojmy ze všech stran přijímal, je srovnával, na ně reagoval, je uschovával a je reprodukoval.

Nicméně nelze neviděti, že byliny v jisté míře mají citlivost, reaktivní pohyb a vyměšování, že mají tudíž začátky činnosti nervové. Rozdíl je pouze stupňový a záleží v tom, že se u nich výkony životní ještě dostatečně na jednotlivé orgány neroztřídily, že u nich není v orgánech dostatečné difference. Totéž neroztřídění nalézáme však i u zvířat nejnižších; tam je buňka ještě vším; ona samojediná látky přijímá a vylučuje na výživu, ona roste a dělí se, ona cítí, reaguje a se pohybuje: ani zde pro tyto rozdílné výkony není rozdílných orgánů. Avšak i takové nejnižší zvíře projevuje vůli, čehož při žádné rostlině znamenati nelze.

Paleček. Humor. obrázkový časopis nepolitický. Sešit 13. Ročník IV. Vydavatel J. Otto v Praze.
Budečská zahrada. Red. Jan L. Mašek čís. 10. Ročn. VII. Nakl. týž.
Listy průmyslové. Red. Al. Studnička. Ročník II. čís. 8. 9. Nakl. týž.
Živěna. Red. Em. Meliš. Číslo 13.—15.
Lumír. Red. Sv. Čech. a S. B. Heller. Ročn. IV. čís. 18—23.
Světozor. Redaktor. J. J. Kořán. Ročn. X. č. 25—33.
Vesmír. Redaktoři Č. Kotal a F. Nekut. Ročn. V. č. 18—21.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;

jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873, 1874 a 1875 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 10. Sešit říjnový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VI — DÍL II

1876

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovni ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE
TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM
1876.

R. 1876. Č. 10.

OSVĚTA

Návštěva u Darwina.

Nešťastnou dobu zvolil jsem k cestě své. Z Londýna kdo mohl, utekl; hlavní divadla světí, a mocnost „mrtvé saisony" vyprazdňuje snad některé prostory v Londýně, však nevyprazdňuje ulice jeho. Lidé nejvzácnější jsou prý celých devět měsíců odtud pryč — avšak v ty tři měsíce v létě, červenec, srpen a září je všechno pryč, co jen z města může. Nemohu posuzovati, neznaje rozdílu, ale vím, že byl bych více spatřil, přijda sem o dva měsíce dřív. Než kdo by zde bažil po úplnosti! Nežalel jsem věcí nespatřených, spíše osob. Skoro všechna odporučení mi selhala, nikoho jsem nezastal doma. Byl jsem u Herberta Spencera; přívětivá dáma mne přivítala, zavedla do jeho pokoje, ukázala mi veliký obraz, zdařilou podobiznu jeho — vypadá jako pravý clergymen (duchovní) lepšího rázu; vyvinuté čelo, něžná tvář, uhlazenost ve všem, rozumný však téměř ostýchavý pohled. On sám byl na cestách; ve Walesu se proháněl horami, aby utužil své slabé nervy. Historik Gardener zas byl někde v Benátkách, John Tyndall v Alpách, a Oxfordský profesor Arnold, na něhož jsem se zvláště těšil, upláchl mi též. S Mr. Arnoldem jsem před lety setkal se u Fridricha Rückerta v Koburce. Ač známost krátka byla, zval mne přece velmi srdečně do Oxfordu. Já tenkrát — a Oxford! A nyní hle po jedenácti letech jsem tam byl; však mohl jsem zanechati mu pouze svůj pozdrav. — A tak se mi dělo i jinde . . .

Ale nechci naříkati nad tím, čeho se mi nedostalo, maje dost náhrady. Viděl jsem přece hlavní znamenitosti, a co se týče mužův anglických, jeden z nejpřednějších nebyl na cestách — rouhal bych se říka: dík jeho věku a chorobě — totiž pan *Karel Darwin.*

U nás má jmeno jeho tentýž asi zvuk jako pro děti jmeno vydatného strašidla. Příčiny jsou mnohé. Předně lidé nevědí o Darwinovi co o znamenitém zpytateli a původci celé řady původních spisův, které, nehledíc ani ku pověstné nauce, pojišťují mu místo mezi předními přírodopisci — nýbrž hledí naň hranolem lecjakých filosofických důsledků a klepů. O jeho nauce pak vůbec se u nás málo psalo. Umlčeti nelze takovou věc; lépe jest tedy jíti ku pramenům a přesvědčiti se bez-

prostředně o jejím pravém jádře. Já učiniv tak a maje o vyšších interesech lidských jiný náhled, než abych připustil, že by jim pochopování přírodních zjevů škoditi mohlo, nebojím se ani darwinismu; nebylo mi potřeba zvláštní odvahy jíti zrovna ke lvovi do jámy. Nechť se věda rozběhne, jak chce daleko, její výsledkové zůstanou mi podnožím. I nechť oni k horám se nakupí, s vrcholů hor budu jen viděti dál. Neb všechny vědecké pravdy jsou mi pouhými stupni, po kterých kráčím vzhůru, ale *jaktěživ se nespletu, abych tvrdil, že ne duch ty stupně, nýbrž ony že ducha stvořily.*

Bylo to stanic, které jsem projel! Vyšed z bytu svého u Britického Musea byl jsem po několika krocích v své hlavní ulici Oxford Street, kdež se omnibusů hemží. Jeden z nich mne dovezl až ku podzemní stanici Snow-hill; pak následovaly Ludgate-hill, Blackfriars, Borough-road, Elephant and Castle, Walworth-road, Camberwell, Longboro — a to jsme byli posud v městě. Odtud teprv táhne se dráha prázdnějšími končinami, k jihovýchodu od Londýna stanicemi Herne-hill, Dulwich, Sydenham-hill, Penge, Beckenham, Shortlands, Bromley — čtrnáctou stanicí odbyta část železniční. V městečku Bromley jsem vystoupil a s omnibusem jel jsem do vesnice Kestonu, as půl hodiny dál. Odtamtud bral jsem se pěšky do vesnice Downu, kdež bydlí Darwin. Je tedy na blízce města, při komunikaci zdejší lze říci: v Londýně samém, a požívá přece všech výhod venkova. Od Britického Musea je k němu přímou čarou as 18—20 angl. mil.

Procházka mi trvala $^3/_4$ hodiny. Den byl věru výtečný, já sám dobře připraven, cestu maje na pláně vyměřenou; ostatek mi popsal kočí z omnibusu. I šel jsem tak na jisto, jako bych tu byl už býval. Blízko Londýna, a přece kraj tak zcela jiný! Od města je totiž oddělen řadou pahorků, Downhills, tak že ani hluk ani prach jeho sem nedoniká. Poměr okresku toho k Londýnu jest asi týž jako Stromovky ku Praze, arciť všechno náležitě zvětšeno, i rozsáhlost i vzdálenost.

Jakkoli jsem už byl spatřil v Anglii mnohý kus půdy, nejpěknějším zdálo se mi dnešní podívání. Pochopuju, že na venkově musíme hledati Anglii, chceme-li ji v pravé podstatě poznati, nejen ve fabrice a v lomoze městském. Ze všech partií pak pravého anglického venkova, které jsem já shledl, zdála se mi tato nejvíce vzácná, vznešená svým klidem, svou netknutostí. Ani stopy jakéhos boje o život. Jinde byl také klid, ale co odpočinek po práci. Zde však byl klid boháče, který z hlučného života zatáhl se v osamotí s přírodou. Jinde jsem vídal také parky, zahrady a villy, ale byly roztroušeny sem tam, a v dáli ode mne. Zde rozložily se jedna za druhou, nic jiného než samá vznešená sídla letní. A musejí býti patrně starého založení; neb villy jsou prosté, řekl bych bez affektace, ale mají hlavní věc, totiž klid, strom, stín a prostory dost kolem sebe. Řkuli prosté, nemíním, že vypadají chudobně, nýbrž že nemístnou nádherou pohrdají, as jako gentleman si prsty nepokrývá řadami kovových kroužků. Máme v Praze místečko, které ukazuje pravý opak: cíp za Bruskou branou, kde se cesty rozcházejí do Stromovky a do Bubenče. Tam stojí několik vill, ale tak blízko, že si sousedé z okna ruce podávají; prachu, horka, hřmotu je tam také až příliš, za to stromoví — možná skoro říci — žádného. Přílišná, na

odiv stavěná architektura, lesklé frontispicie a tolik kamení, jakž tam na té oné ville vidíme, a znova kamení a kamení na okolních, to není nic vábného pro přebývání letní. Tyto anglické villy jsou jako svůdné jahůdky poloskryté v mechu a teprv pak v celém svém útajném a přec bohatém zařízení se objevující. Často jsem se do takového obrázku jako v pěkné tajemství zahleděl; kráčelť jsem v jich nejužší bliži, kolem i skrz. Nikde nebylo pole hospodářstvím obtěžkáno nebo lučiny pro píci určeny, všechno zdálo se že slouží jenom rozkoši a nejmoudřejšímu požitku světa. Obzor byl k Londýnu na sever obmezen, k ostatním stranám volný, jen stromovím někdy zastřený. Na vysočině za Kestonem čněly as půl hodiny od sebe dva velikánské větrníky, které tichost krajiny ještě více potvrzovaly upomínajíce na holandskou spokojenost. Jinde jsem vídal dost lidí, zde jsem po silnicích i stezkách nespatřil skoro nikoho. Sám, zcela sám jsem byl a volně těkal jsem, kam se mi zachtělo. Ty „blahé míry“ přírody a umělosti kolkolem působily i na pohyb můj, rythmy se skláněly v něj, bylo mi jako do tance a do hlasitého prozpěvování. Tak se kruhy kolem Darwinova sídla zužovaly, přicházel jsem blíž a blíž, poznával, kterak pěkně se zde bytuje a ovšem příznivý dojem přenášeti se musí na bydlitele. Moudrý vkus Darwinův mi vysvítal, i ta klidnost jeho slohu.

Konečně jsem přes plot po stupních přelezl do parku Holwoodského. Holwood je celý vršek ten s panským domem, kolem něhož park se rozestírá, a na jehož nejvyšším bodě zbytky římského opevněného tábora a rozbité rumy jakéhos města se nalézají. Holwood House s příslušenstvím náležel druhdy lordu Chathamovi, jenž nedaleko odtud v Hayes Place umřel. Slavný syn jeho William Pitt se zde v Holwoodě nejraději zdržoval. Zvědavě jsem se rozhlížel kolem.

Přicházeje pak s vršku dolů znamenám na cestě zrovna pod mohutným dubem nápadnou lavici kamennou, v lenochu jejím pak zasazenu desku z mramoru. Nápis — úryvek z denníku dra. Wilberforce, známého filanthropa a horlitele proti otroctví — zněl asi: „I pamatuju se, že jednou za letního času r. 1788 procházejíce se s Pittem v parku Holwoodském, zrovna na stráni k Downu vedoucí pod velkým dubem jsme se zastavili a v rozmluvě o otroctví že mně přišla myšlenka, učiniti v parlamentě návrh na zrušení otroctví“ (Slavery Abolition Bill). — Pomník na památku myšlenky té zdělati dal lord Stanhope r. 1864. Tak ctí Angličané svá místa památná Zas mne to chvilku zdrželo; neboť znamenitými jmeny je proniknut tento vzduch a oko mimovolně touží vysliditi stopy jejich.

Než spěchal jsem rychleji vpřed; přišel jsem dolů, zas do malé vesničky, a za několik minut měl jsem před sebou konečně Down. Tak jsem totiž soudil, ale jistoty jsem neměl. Loudám se, loudám, a jak se ohlížím vůkol, dohonil mne stareček, jenž mne v mém domnění potvrdil; i šel jsem s ním. Upozorněn jeho vzezřením přece poněkud jiným, než Angličané ukazují, i také srozumitelnějším mluvením, ptám se ho, zda je rozený Angličan. „Ó nikoli, já jsem Irish,“ odpověděl. Konal službu posla a byl už docela zanglisován.

Dorazili jsme do Downu. Byl jsem zatím vyprahl a vyhladověl. Hned u cesty na pokraji vesnice byla hospůdka, i zašel jsem tam

a zotavil se jak náleží. Pan hostinský byl přívětivý ještě mladý člověk, řezník spolu a rád povídal. Tál víc a víc a snosil mi studených mas na vybranou; ani dvojího piva svého mi velkodušně nezatajil, abych dříve ochutnal a pak volil. Také přiběhly dvě malé dcerušky jeho, menší bez ostýchání se blížíc, starší však už se chtěla upejpati. Za nimi přitulila se kočička, a že pes neopomenul se představiti, v hospodě a u řezníka rozumí se samo sebou. Všední to zase obrázek! — Kletba má při celé cestě té, že nic dobrodružného nevím, nevidím neb netuším. Pikantních příhod mohu se dožiti doma dost, za nimi bych se neplahočil do ciziny. Tuto hledím spatřiti, jakáž jest v obyčejném tvaru svém. Mnozí hledají v cizině, co je tam výminkou, já, co pravidlem, a proto mám vlastně úlohu těžší. Zdaž mne nepoučilo ono zastaveníčko víc než setkání s nějakým tajemným romanorekem?

Kruh můj kolem Darwina se zužoval ještě víc. Teď už mám bytost lidskou před sebou — myslil jsem si — na níž snad odlesk z jeho jsoucnosti pozorovati budu. I šel jsem zlehka na mého upřímného hostitele. Máteli pak zde v okolí něco památného, především nějakého slavného muže? „Ó máme," odpověděl. A koho? — „Tu nejdřív je náš pán *Sir John Lubbock.*" Aj o něm jsem nevěděl; — totě na slovo vzatý spisovatel o dobách předdějinných (vydal: *„The Prehistoric Times,"* *„Vznik vzdělanosti"* a j.) — bydlí nedaleko v High Elms (ve vysokém jilmoví). Baron Lubbock jest feudál, „milostivá vrchnost" starého rodu v této krajině; pozemky kolem tvoří jeho „panství" a sídlo jeho jest „zámek." Stopy však všeho poddanství zmizely a šlechtic obírá se studiemi o pradobách člověčenstva. Byl bych se velmi rád na něj z blízka podíval, však scházel mi k tomu čas i důvod i odporučení. „Tu můžete vidět někoho z jeho rodiny," zvolal najednou pan hostinský. — Já vyhledl z okna ven a vidím sličnou dámu v prvním puku mladosti na koni, za ní jede lokaj. Štíhlá to blondýnka jako jiné Angličanky. Naproti přes cestu stojí chaloupka; u té zastavila, zvolala jmeno, a na prahu se objevila prostá žena, přistoupila blíž, a slečna Lubbockova ji podala s koně ruku. Tak chvíli rozmlouvaly, pak po srdečném pozdravu slečna pobídla koníka dál a zmizela. I ptám se, kdo ta žena jest? Její bývalá „nurse," pravil, ale nevím co říci chtěl, zda kojná, pěstounka, opatrovnice, chůva, nebo cos takového. — Všude mír a milá shoda na přivítanou; toužil jsem spatřiti otce, a spatřil jsem dceru.

Ale koho ještě máte zde slavného? ptám se zas pana hostinského. „Nu našeho *představeného.*" — A jak mu říkají? — „Mr. Darwin." — Nové příjemné odkrytí: — domnělý světoborce v činnosti tak loyální, tak krotké! I nelenil jsem déle a zaměřil kroky k jeho sídlu; je to usedlost, jíž od starodávna říkají Downhouse. Leží stranou od vesničky na mírném svahu vedle silnice málo navštěvované: dům o jednom patře, pěkný pohodlný, rozložitý, za ním pak veliká zahrada.

Bylo zavřeno; já zazvonil, otevřelo se mi a sloužící v *livreji* mi přišel vstříc. Což pak může prostý přírodozpytec a ještě k tomu radikál Darwin míti takový luxus a spolu tak bídné smýšlení soukromé, že snižuje lidi až k livreovanému sloužení? Je to hrůza, ale pravda! I uvedl mne sluha do salonu v přízemí. Poznal jsem hned, že jsem ve studijní světnici. Velká to byla prostora: kolkolem po zdech v ele-

gantních policích množství knih, všechny svázané a urovnané v největším pořádku. Rychlý pohled na hřbety jich objevil mi nejen přírodopisné nýbrž i historické a básnické spisy. Zejmena první kniha, na nižto zrak můj padl v knihovně Darwinově, byla Davida Humea „History of England“ — dál pak následovaly chef d'ouvres literatury. V saloně stálo několik stolů s knihami otevřenými a spisy obrázkovými, novinami, papíry. Mezi nimi v ladném nepořádku rozestaveny pohodlné stolice a lenošky anglické několika druhů, na nichžto každá posice těla může dojíti svého práva. Jiné náčiní, v pokojích buď nutné nebo sloužící jen pohodlí a okrase, hodiny, zrcadla a jiné věci, všechno v oné solidní skvostnosti, která v jednoduchém tvaru se ukazuje. Hojnost světla procházela třemi okny nad obyčej velikými; prostředním oknem mohl jsi vejíti do parku, jenž v celé kráse své před nimi se rozestíral. Vonný svěží vzduch odtamtud sem vnikal, a co se týče rostlin, tvarův i barev jejich, bylo viděti, že jim umění napomáhá. Jakkoliv zeleny jsou lučiny anglické u volnosti své, zde byl ton přece o něco vyšší, zeleň byla světlejší. Utěšený to pohled — jako na oltář přírody! I bylo oku též utkvěti uvnitř na pokladech literárních a na milé úpravě pokoje, nežli se dívati tam na tu bujnou bylinnou chamraď. A tak moje nejbližší okolí i divadlo před okny doplňovaly se, jako by nitro a zevnějšek v jeden milý obraz. On náleží k Darwinovi, i musíš jej míti před očima dřív. Mámeť každý své pozadí. I mohu dojem, jejž na mne mělo pozadí Darwinovo — vzácný poklid i dokonalý komfort — objasniti obrázkem, jak to u nás bývá na šlechtických letních sídlech, kdež mají své jídelny a verandy také dole, průčelím obrácené do zahrady. Ano tak populárním mohl bych býti u popisování bytu Darwinova, že bych prostému krajanu jen řekl: „U toho představeného je vám to nic jináč než jako u vrchnosti.“

Mé rozhlédání netrvalo ani tolik minut, kolikž jsem jich teď potřeboval ku popisu: tu vstoupil do dveří muž, jehož jsem hned poznal. Pokročil jsem jemu vstříc a bez dalších poklon oslovil jej: Vy jste Darwin! *„Yes, I am Darwin,“* odvětil mi. A ve mně se ozvalo: Toť tedy muž, jenž vyvolen z tolika povolaných vyslovil, co jim v duši tralo. Ano jest on jedním ze šťastných lidí, kteří stojíce na bedrách předchůdců a vrstevníků svých mohli dokonati veliké dílo. Jeho jmeno je pověstno, náleží k výkřikům dne, stalo se heslem stran a straniček, a jakž při každé nové pravdě bývá, též předmětem nedorozumění a neurčitých představ o ztroskotání mravního řádu. Ba i látku humoristickým spisům podává a stává se často nevinnou příčinou špatných vtipů.

Toť onen bystrozraký spekulant, jenž *boj o život* učinil principem vědeckým, něco tak všedního, že zrovna ti, co proti němu *bojují*, nejlepší svědectví o něm vydávají. Zase ta jednoduchost! Můželiž kdo popírati boj, který viděn neviděn stále kolkolem se bojuje? On jest veřejným tajemstvím, Darwin ho ani nevynašel ani neodkryl ale učinil jej klíčem k *jiným* tajemstvím, ukázav jej býti pružinou vývoje a mistrem chovu v říši organismů. Toť onen heros přírodopisu, jenž postaviv se proti proudu novou theorii zosnoval a bleskem jejím proud k obratu přinutil. Theorie sama i spůsob, jakým ji Darwin podložil, jsou tak znamenité, že přírodopis v tomto století ničím znamenitějším

honositi se nemůže, i opakuju si, co jsem jinde pronesl, že kniha *„O vzniku druhův“* „náleží as mezi *patero* nejznamenitějších spisův, které v našem století vyšly.“*) Spisovatel její stál přede mnou.

Měřil jsem jej opravdu od hlavy k patě — zrak jsem tak do něho zabodal, že mi nic neušlo z jeho zjevu a stále vidím postavu tu před sebou. Fotografický aparát můj byl očekáváním tak připraven a zjemněn, že okamžik byl by dostačil vykouzlit jej na živou desku.

Podobu jeho zná celý svět, zejmena nápadnou tu hlavu, kterou fotografové rozšiřují a kresliči karikují. A obrázky *jsou* podobné, Darwin *jest* takový; je to Sokratická tvář v pravém smyslu slova, nejen tím, že jest nehezká, nýbrž i druhým důležitějším znakem, duševním výrazem svým. A jestliže Sokratovi řekl ctitel jeho, že se podobá satyrovi a Sokrates se tím nepohoršil, nedotkne se ani Darwina potupná poznámka protivničí, že on zas podobá se opici. Neboť hned následuje líc toho rubu: ten přeskvostný obsah, jenž se kryje za rouškou těla, jenž jeho zevnějškem prosvítá, pronikavý důmysl i kouzlo bezprostředního jednání. Ano příkrou konturu obličeje Darwinova zjemňuje jeho vlídnost, jeho prostosrdečná bodrota i milé hovoření, tak že na těch obrázcích zrovna nejlepší věc schází. Však já ho viděl i s tím, co člověka celého v domácnosti a v nenuceném příjemném životě. Darwin jest dlouhé postavy, hubený a jen málo shrbený; mohutné čelo a huňaté obočí přečnívá jaksi hrozivě spodní část obličeje, dlouhý plnovous i zbytky vlasův vše jsou šedivé, rázu trochu rousného, ale co hořejší část obličeje trvá bez pohnutí jako skála přesvědčenosti, právě z doleních partií kmitá onen mužský mudrcký úsměv, jenž člověka důvěrou naplňuje. A jak tu stál přede mnou vzpřímen i přívětivě se skláněje, vtiskl se mi do paměti. Ale porovnal jsem jej i s jinými postavami a shledal jsem ve své galerii zpomínek mnohou jemu podobnou — zvláštní to typus mužský či starecký. Pražanům mohu rázem přispěti ku pomoci: v podobě zevnější, co do postavy, co do držení těla i hlavy, co do pohybů, co do barvy pleti i vousů upomínal mne rozhodně na zesnulého radu Hanke.

Oblek Darwinův kontrastoval s lepým okolím v saloně, a sice svou prostotou; šedivý krátký kabát, jaquette, na němž bylo viděti, že jej majitel rád nosívá, tak skoro ošuměle vypadal — byl to zkrátka domácí šat. Přimyslete si k tomu ještě Darwinovo stáří (narozen 12. února 1809), vážné pohyby, zdvořilost až ostýchavou, konečně sporou ale obsažnou a velmi srozumitelnou řeč: i budete míti obraz Darwinův, a jeho tvář se též vám zazdá sympathickou.

Po prvních slovech pozdravu byli jsme hned v hovoru o jeho náuce. Potěšení z mé návštěvy nebylo mu pouhou frásí; neb je znamenitě odůvodnil, řka, že mezi filosofy na pevnině nemá mnoho přátel. Ovšem, odvětil jsem, ježto oni chtějí chrániti vyšší interesy člověčenstva, jež vidí ohroženy vaší náukou. Neboť zrovna na pevnině je také oněch lidí dost, kteří užívají darwinismu k popírání ducha, mravnosti, života a k potupení ideálů. To ovšem věděl Darwin dobře a příležitostně

*) V knize „O pokroku přírodních věd“ na str. 230.

ohradil se proti tomu: „That is a mistake“ (to je blud). A věru, ti jednostranní upírové byli by zde měli málo kořisti. Neboť pomyslete jen: starý, zámožný muž, zvyklý všemu pohodlí a klidnému zpytování, otec ženatých synův a vdaných dcer, purkmistr v obci své a spolu mající úctu před náboženstvím, sám jsa členem určité konfese: to že má býti ten pověstný Darwin, jejž si lidé představují co apoštola atheismu, co podporu materialismu, sloup nihilismu a korunu všeho pessimismu!? K úloze takové by se jim hodil spíše muž mladý, jenž by majetek považoval za zlodějství a sám nic neměl, jenž by pohrdal vším jemným zařízením, co nám život ozdobuje a oslazuje, proháněje se bez klidu hlučnými městy a revolučními spolky, byl přívrženec „volné lásky,“ podrýval všechnu instituci, která se úřadu podobá, prohlašoval náboženství za dětinství, mravnost za pověru: — to by byl spíše obraz hodný autora nebezpečné náuky. Jeli *takový* rek ideálem některé novověké poesie, tož mohu Darwina snadno vylíčiti: je člověk strašně prosaický, bez ducha, beze vzletu, bez pikantnosti — zkrátka, nemohu to už déle tajiti: on je horribile dictu konservativní, podle našeho názvosloví zrovna šosák!

Ba více — on jest i velice skromný, až k úzkostlivosti. Jakkoli sám mnoho vyzkoumal, kus světa i dost lidí shledl, jakkoli náuka jeho netušené svity rozbřeskla po mnohých oborech: přece ji sám nepovažuje za definitivní rozřešení všech pohádek, nýbrž jest mezer a neshod jejích lépe vědom než sami protivníci jeho. On jest nejen prakticky skromný v životě, jednaje s lidmi a uznávaje bez závisti zásluhy jiných, nýbrž i theoreticky as jako Sokrates neb Newton neb Kant, a od něho pochodí variace jejich výrokův o lidském málovědění. Každý z nich to pověděl svým způsobem, Darwin také svým: „Nevíme, jak nevědomí jsme“ (We do not know, how ignorant we are). Pochybil jsem tedy shledávaje něco Sokratického na něm?

Jednu přednost, která jej v očích radikálů odporučuje, arciť má, totiž že není profesorem, ba že vůbec (mimo své purkmistrovství) nemá veřejného postavení. Jest jen *soukromým učencem,* zvláštní to species lidí, kvetoucí zejmena v Anglii. I jeho feudální soused, baron Lubbock náleží k ní. Však tu přednost váží dostatečně jiná vada. Darwin chodil do školy a pilně se učil, — nejdřív navštěvoval střední ústav v rodišti svém Shrewsbury, šestnáctiletý mladík šel na universitu, studoval mnoho věd a dobyl si gradu akademického v Cambridgi: jestiť on *B. A.*, totiž Baccalaureus Artium, doktor filosofie.

Když byl se svým doktorátem hotov (1831), naskytla se mu vítaná příležitost ke studiím jiného způsobu. Admiralita vyslala tehdá zvláštní loď na cestu kolem země hlavně za účely měřičskými. Mimo jiné mělo se přihlédati ku přírodním poměrům krajin, k čemuž potřebovali přírodozpytce. Darwin se hlásil a místo dostal. „Vyžel“ (Beagle) — tak se jmenovala loď — unášela jej po veledráhách oceánu k nejznamenitějším krajům, a věru jmeno to bylo ominosní: veliký vyžel byl ve výpravě, jenž netoliko ohromného materiálu nasbíral, příběhy své důkladně popsal, ale něco mnohem zásadnějšího vyčenichal, už tenkráte jda po stopách své napotom budované náuky. Rok po svém návratě se oženil a žil odtud stále jen vědeckým záměrům svým.

A tak — řeknou konečně — bude to as tupohlavý Angličan, který má náhodou nadání pro přírodopis ale žádného smyslu jinak pro záležitosti svobody, světla, rovnosti, bratrství — bude as takový anglický řemeslný „*naturalist,*“ který o filosofii vlastně ani ponětí nemá. Ba má; on jest ovšem přírodopisec (naturalist), ale náuka jeho je výtěžkem nejen hromadícího popisování nýbrž filosofického přemýšlení. Ona ve spoustu nesouvislých dát přivedla jednotu, přehled a uvedla různé zjevy pod jistý logický princip: neníli to filosofická práce, pak není vejce vejci podobno. Kdo přehledu je schopen, je filosofická hlava, praví Plato.

Darwin není rozštěpen v nitře svém, na jedné straně zkoumaje, na druhé pověrám se oddávaje: on *chce*, aby výtěžky věd měly svůj vliv na celý názor náš i na praktické zařízení života. Zejmena jest nejrozhodnějším přívržencem *volného zpytování,* neuznávaje zde žádných jiných mezí, než které u věci samé založeny jsou. Než při tom při všem nedá se unášeti překotnou vášní, zůstává mudrcem, který uznává oprávnění jiných oborů a zejmena tím svým „nevěděním“ dokazuje, že nikdy nebude chtíti nahradit náboženství přírodopisem, nikdy popírati ethiku nebo ji vyvozovati z metafysiky. Zkrátka Darwin musí býti něčím *doceleň;* jeho náuka obsahuje kus pravdy, ale ne celou pravdu. To jest, o čem já stále mluvím. Protivníci (právě jako *jednostranní* přívrženci) dělají úmyslně z jeho náuky víc, než ona jest, pobuřují se jejími domněle nutnými důsledky, a *vyvrátili ji už bezpočtukrát.*

Podobné myšlenky vyřinovaly se příležitostně v hovoru s ním. Předmět, jejž jsem já sám určoval, byl k tomu vhodný: právě otázka, kterak se má jeho náuka k vyšším interesům lidstva čili vůbec poměr darwinismu k filosofii. Já ze své strany nemohl jsem leč kuse dáti na srozuměnou, co z darwinismu vyvozuju, nebo jak na něj pohlížím. Zejmena jsem hleděl mu podati hlavní tresť svých přednášek, které v budoucím běhu na universitě míti hodlám, totiž vylíčiti poměr náuky jeho k filosofii *Kantově,* ne snad v tom úzkém smyslu, jakž tomu někteří rozuměti chtějí, hledati v Kantových spisech místa, která na Darwina upomínají a tak Kanta co pouhého předchůdce jeho vyličovati: nýbrž v onom vyšším smyslu, kterak se má darwinismus k *duchu* kritiky Kantovy a k filosofii na něm založené, netaje při tom ani to, že darwinismus není všecko, že k *celému* názoru světa nestačí, a dáli se z něho jakási morálka vyvinouti, že to buď není celá mravouka, nebo že úkaz ten zcela irrevelantní, tak sice, že kdy by i protiva mravouky z ní plynula, pro mravouku z toho nic nevyplývá, na tom nic nesejde, an darwinismus se týká skutečnosti, jak jest, a mravouka toho, co býti má, čili ideálu.

Nevidím, kterak by rozšíření vědomostí našich mohlo býti nebezpečno mravnosti. Ovšem nutno při každém novém theoretickém výtěžku, měnícím snad názor světa, tím větší důraz dávati na *ethické* základní pravdy. Tedy při nové náuce tím jasněji bude vynikati v důležitosti své stanovisko Kantovo a mravouka na něm založená. Jen s pojmem „přírody“ musíme učiniti kořennou změnu, míti jej totiž rozhodně za pojem theoretický a nechtíti více z vědy o ní vyvozovati

mravnost. V otázce mravnosti s přírodou nevystačíme. *Co se o přírodě dovíme, nemá tedy měnivé moci v zákonníku našeho lidského jednání.* Kdy by i pravda bylo, že příroda ku příkladu je krutá, nenásleduje z toho, že člověk má krutým býti. Mravnost ani na dějinách nemá zkumného kamene ani zřídla. Historikové stále líčí boj a svár, války, zradu, podlost, a nikomu nepřipadne říkati, že tomu tak býti má, nebo že historie podkopává morálku. Nač se tedy tolik rozhorlovati proti Darwinovi?

Pro metafysiku či vlastně pro obor theoretický lze ovšem náuku jeho vykořistiti zvláštním způsobem, a tu se nutně k ní přiznávám a beru z ní důvody pro svůj náhled o bytostech, které skládají svět; an se darwinismem mnoho dovídám o jejích společných vztazích, že ve spolubytu jsou ony všechny bytosti vniterné, — čili že pomysl Newtonův sloučiti se musí s pomyslem Leibnitzovým, jeden druhým doplniti a vzdělati podle dalších výtěžků vědy.

Mluvím temně pro toho, kdo jiné mé řeči nezná, — ale podotýkám to pro čtenáře, který je aspoň z části zná.

V hovoru tak mnoho příležitosti poskytujícím poznal jsem všelicos a slyšel, co málo kdy jiný uslyšel z úst Darwinových, zejmena bych v celku to naznačil tak, že jsem ho shledal asi na stanovisku Kantovském. Jemu se dostalo náhledu toho skrze positivismus anglický, ale ten je pozdější než Kantův kriticismus. O Kantovi věděl a mluvil o něm s velikou úctou, ač spisův jeho bezprostředně nezná, jak se přiznal. Ale pravou hrůzu měl přede jmenem tak mnohého jiného filosofa.

Mluvili jsme však též o věcech všednějších. Když už jsem byl u něho, vyžadovala to pouhá zdvořilost, aby se na mé poměry ptal. O Praze věděl, a zejmena bylo první jeho slovo při tom, že Praha je město svou krásou proslulé. Znal výrok Humboldtův o postavení Prahy ve stupnici nejkrásnějších měst: Cařihrad, Neapol, Lisabon, Praha . . .

Rozumí se, že o universitu se interesoval a zejmena zevrubněji o vyučování přírodnické. To jsem mu trochu popsal. Užíval jsem arciť barev živějších a líčil jsem stav těch věcí trochu ameliore. Zejmena jsem zamlčel, že máme mudrce, kteří Darwina s výrazem svrchované útrpnosti odsuzují, a jsouce pak v úzkých s chloubou se přiznávají, že jeho spisův ani neznají, an takové *nevědecké* (!) publikace jim prý nestojí za to, aby si jich blíže všimli! Chránil jsem se dále prozraditi, že posud ani jednoho spisu nemáme o jeho náuce*) a jak někteří naši velikáni to mají přímo za známku výbornosti literatury české; jaké báječné představy o darwinismu doma kolují, že se objevuje i v *novinách politických* co strašák a kyj, že má zde i své mučedníky, totiž lidi nešťastné, kteří pro tu hroznou náuku měli být učiněni nemožnými, a že muž muže kdo ví jak poraziti míní, vrhneli mu

*) Krom několika kratších článků v časopisech. Obyčejně kdo se o Darwinovi zmíní, překládá *z německého:* „boj o bytí“ (Kampf ums Dasein). Ale Darwin říká: *Struggle for Life*, a to znamená *boj o život.* „Dasein“ ostatně ani není „bytí“; o *bytí* by nemohlo se bojovati. Jen skrovný svit o rozdíle mezi *Sein* a *Dasein* by každého zachránil před oním tlumočením Darwinova principu.

název darwinisty v tvář, i že všem těmto mudrcům výtahem jeho náuky jest obsažná věta: Člověk jest opice! Zmínil jsem se sice o našem listě přírodopisném, ale zatajil, že týž pohnut se vidí, každému hovoru o nové náuce pečlivě se vyhýbati, ač by právě jemu příslušelo, aby pojednávaje o věci vážně a vědecky ony komické povídačky zažehnával. Ani jsem nedutl o tom, že směl učenec a spisovatel zastupitelstvo velkého města veřejně nazvati shromážděním opic, an se domníval, že se v jisté ostatně nedůležité věci řídilo dle návrhu člena, o němž jde pověst, že je darwinista! — A o jiných ještě okolnostech jsem pomlčel, ač právě tenkrát mne živěji než jindy pronikala myšlenka, že by už ona mělkost mohla vzíti konec.

Pak o poměrech našich dvou národností: že jsou v Čechách dva kmeny, více věděl, než jsem očekával — a že já po česku přednáším, nepovažoval za zhoubu, ani se toho příliš nelekl. Co zvláštní známku letory na něm jsem zpozoroval: *ledovost*, s jakou mluvil o svých protivnících, tak beze starosti, ne jako by jich ani nebylo, nýbrž jako by mu se všemi svými námítkami nebyli řekli nic nového. On sám si dělá námítek víc.

Konečně prohodil všelicos i o svých osobních záležitostech Mne překvapilo, že jest muž chatrného zdraví. Jen největší šetrností a svědomitou pečí udržuje se. Jeho zdraví a hmotný život je jaksi jeho vlastním dílem. Ale ta moudrá vypočítavost má své ovoce, že se tak dlouho při síle duševní a jasnosti udrží. On šetří chorobné své tělo jako jemný aparát. Vypravoval mi o svých bolestech a zejmena mi uváděl jistou nemoc žaludkovou a nehody s ní spojené, při čemž výslovně podotkl, že musí „pykati za hříchy předků svých.“ Porušení činnosti vyživovací má u něho v zápětí další chorobu, totiž slabost i rozčilení nervů, což zvláště se hlásí při práci, vůbec při každém živějším podnětu. Proto může pracovati jen s přestávkami, nevydrží několik hodin, nýbrž musi každou hodinu několikrát ustati, aby opět se zotavil a nervy utišil. I za doby, kdy jsem já tam byl, už dříve se omluvil, že mne bude musit na chvíli opustiti a v klidu setrvati asi čtvrt hodiny, aby nervy zas utišil! Tedy už ten hovor náš jej rozčiloval! —

Seděli i stáli jsme i chodili po pěkném prostoře. Dle mravu anglického podal mi též občerstvení, víno a biscuit, ty výtečné anglické piškoty. Piškoty však byly rozličného druhu; on sám mi odporučil jeden, na pohled dosti neúhledný hrubý druh, plain biscuit: prostý piškot, jehož on sám požívá, a jde mu k duhu.

Ještě více bylo by látky ku popisům ze styku s takým znamenitým mužem. Hrnulo se tolik maličkostí a podrobností na mne, že jedno druhému překáželo a že jich ani vypisovati nechci; byly by to pravé klepy. Jen krátké dotknutí dvou životních dráh tak rozdílných, a zas se rozcházejí spletité jich křivky, dále a dále: —

Veliká silnice jest naše zem,
my lidé jsme pasažíry . . .

„Pěšky jste přišel ze stanice, teď, líbili se, užijte mého vozu,“ pravil ke mně Darwin při odchodu. Elegantní jednospřežný vozík an-

glický, v němžto se velmi rychle jezdí, stál hned pohotově, ještě poslední poklonu, a už mne unášel zase do stanice Bromleyské, ale jinou cestou, než jsem já byl připutoval. Poznal jsem krajinu z jiné strany, viděl jiné osady a jiné lidi.

Shledl jsem v Anglicku mnoho znamenitého, stopy mužův velikých, přebohaté sbírky, pěkné kraje — ale nevím, co z toho ze všeho mám klásti nad rozmluvu s Darwinem. Města a nivy, knihovny a obrazárny mi neutekou, a přijduli za rok za dva zpět, shledám je zase, ba snad lepší; ale Darwin je chorobný starec a může náhle zmizeti z řady živých. Mimo to jsem se kochal ve zvláštním rozjímání: mluvě s Darwinem, cítil jsem se v skutku na výši své cesty, a bylo mi tak volno; já, do něhož se tak mnohá paveličina s rozhorlením domnívala, že se jí dost hluboko nekořím, stál jsem před skutečnou veličinou a neznamenal jsem nijakého tlaku převahy, nic mne nedusilo, nic nesnižovalo, ba naopak, vše mne povznášelo. Aj, myslil jsem si, obcování s muži, kteří se o svou velikost nebojí, je příjemnější nežli s nulami, které se jen nadýmají, aby tu jejich velikost vždy řádně znáti bylo.

Dr. *Josef Durdík.*

Dr. Josef Frič.

Životopisná vzpomínka, již podává

Jiří Dlouhý.

(Dokončení).

„Dne 16. března 1848. K včerejšku 15. března musím ještě dodati, že Fastr se ve schůzi o kolku k petici zmínil, tázaje se, jestli každý arch kolkován býti musí. Učinil to patrně, aby dokázal, že chce ve všem zákon zachovávati a že chce býti legálním. Na to purkmistr Müller vyjádřil se, že kolku potřebí není a že on za pokutu sám stojí, k čemuž jsme všickni přisvědčili, smějíce se, že by měl úřad komorní náramně mnoho, ba na více let práce, kdy by všecky podpisatele pro přestoupení kolkovního zákona na způsob úřední vyšetřovati chtěl. — Dne 16. března ráno jsem si sestavil řeč, kterou jsem chtěl držeti před volením deputace při měšťanské schůzce, a spolu jsem navrhl údy deputace jen pro sebe a dle svého zdání, hledě při tom i na hodnost muže, spolu však i na důstojnost osoby, aby Vídeňané před Čechy respekt dostali. Muži jako Dittrich Podskalský, Vanka, zámečník Eger, Fastr, soukenník Reichl dělají již oko. Lacml a já byli jsme skoro nejmenší. Šel jsem ke schůzce o 11. hodině ranní, byla však až na jednu hodinu určena a spolu ustanoveno, že my sami deputaci voliti můžeme, aniž schůzky měšťanské nové potřebí jest. Požádal jsem k sobě spoluúda Gauče, kandidáta práv a vůdce mladších vlastenců, tak zvaných repealistů, strany nejradikálnější, a sdělil jsem mu své mínění k tomu cíli, aby i on s jinými o údy deputace se poradil.

Šel jsem k Fastrovi a s ním společně k sezení, kde se nejprv údové deputace volili. Já arci byl též volen a ustanoven co řečník německý, Fastr co český. Přítomen byl výbor celý a městské representantstvo, též purkmistr Müller. Po zvolení deputace bylo určeno, že se v pátek dne 17. března zase sejdeme, abychom se o výpravě doradili. Když to odbyto bylo, žádal jsem o povolení k řeči a přednesl jsem česky a německy navržení, aby se studujícím na universitě dala pochvala za jejich včerejší krásné a příkladné chování, spolu ale aby se vybídli, by deputaci universitní vyvolili a s tou k měšťanské přistoupili, tak aby jeden právník, medik, technik a filosof ze studujících byl od spolužáků zvolen a tito čtyři aby si jednoho z profesorů a jednoho z děkanů za vůdce zvolili. O technice jsem pravil, že jest teď nejdůležitější větev našeho vědění a že považuji techniku co fakultu čtvrtou universitní chlebovou, která našemu řemeslnictvu a obchodu kleslému nejlépe zase může pomoci. Návrh můj byl s pochvalným souhlasem přijat, a hned p. Erben dožádán, by adresu vypracoval, co se i skutečně hned stalo; adresa ještě toho dne studujícím po p. Pečírkovi odevzdána byla. Chtěli jsme se právě rozejíti, když dr. Fábr přiběhl se zprávou, že sedláci na panstvích okolo Prahy, kde on právním jest, nevědouce co se v Praze děje a jestli se i na ně pamatuje, se bouří a že se na Prahu přitáhnouti chystají. Ustanoveno tedy, aby se k sedlákům učinilo provolání neb prohlášení, že deputace v neděli dne 19. do Vídně se odebere, že i na ně pamatováno a že tedy výsledek pokojně očekávati musejí. Přidal jsem na konci slova selskému lidu docela přístupná, že rolníci jakožto moudří hospodářové bez toho vědí, že když teprva zaseto, ihned se kliditi nemůže, nýbrž i času i božího požehnání dočkati třeba. Trojan redigoval toto ohlášení od výboru a když je skončil, šel s hrabětem Dejmem k purkrabímu hr. Stadionovi do divadla a vymohl tenkráte ještě potřebné povolení k tisku. Druhého dne ihned to na rozích ohlášeno a po všech krajích od zemského presidium stafetami rozesláno a na blízká panství co nejrychleji dodáno bylo."

„Již odpoledne toho dne jsem pil krupovku a vodu toliko, a jedl jen kůrky chleba a housky, k jinému nižádné chuti nemaje. Pozdě na večer přišel jsem celý umdlený domů, neb když Trojan ve zvláštním pokoji prohlášení vypracovával, já s p. hrabětem Dejmem soukromě o nejdůležitějších věcech při zavřených dveřích rokoval, a on sobě mnohé z mých návrhů poznamenával. — Odpočinutí nočního jsem málo došel, neb celý ten čas nejdéle dvě tři hodiny jsem jak na vodě spal, ostatní čas ale bez ustání přemýšlel a psal, obávaje se, abych ničeho nezapomněl i aby se snad zanedbáním věci tak pěkně zavedené nepokazily."

„V noci na 17. březen sepsal jsem řeč pro deputaci Vídeňskou a poznamenal i odpověď, kterou by král na ni dáti měl, spolu i články, jichž povolení se hned očekává a které tedy deputace povolené s sebou přinesti musí, a které se ku sněmu příštímu ponechati mohou. Pak jsem si poznamenal žádoucí změny ve vládě zemské a osoby, které by v Čechách rády viděny byly, jakož i takové, pod jichž řízením by se zachování pokoje v Čechách a udržení této země při domě rakouském bezpečně očekávati dalo. Hned po páté hodině ráno spěchal jsem k p.

rytíři Neuberkovi, jej z postele vyburcoval a vše mu se žádostí oznámil, aby ještě toho dne do Vídně jel a hraběti Kolovratovi žádosti Čechů a ostatní potřeby oznámil, jakož i Čechům dobrého přijetí vyjednal. Byl jsem u něho až do devíti hodin, řeč k císaři Nebeský z mého tužkou psaného konceptu přepsal, v němčinu uvedl a já p. Neuberka požádal, aby se o to zasadil, by arcivévoda František Josef se stal místokrálem v Čechách, Šafařík a Exner aby k vypracování školního plánu povoláni byli, hrabě Moric Dejm aby byl nejvyšším purkrabím, hrabě Lev Thun městským hejtmanem neb druhým presidentem u gubernium, a Karel Schwarzenberg komandujícím. Na to jsem šel pro Fastra a představil jej p. z Neuberka; on vše, co jsem udal, potvrdil co obecné přání. Pak jsme si ruce podali, a p. z Neuberka do Vídně telegrafem oznámil, že tam ještě před deputací pojede. P. z Neuberka den před tím na svou službu co zemský rada resignoval. Posnídav u p. Neuberka, šel jsem s Fastrem k němu domů, kde jsme s našimi výstředními Čechy skoro až mrzutost měli, že se původní články nepřijaly. Šli jsme do sezení, a tam se vyjednalo, že se pošle lokomotiv jeden napřed jakožto kurýr a deputace že s druhým pojede v neděli po mši sv. v Tejně. Přišla deputace z Nymburka s adresou, žádajíc, abychom adresu její do Vídně s sebou vzali. Dr. Pinkas oznámil, že hrabě Bouquoi pět tisíc zlatých na stříbře výboru podává k jeho potřebám, kupectvo že podalo 2750 zl. stříbra. K naléhání některé části měšťanstva se navrhlo, aby i původní články Svatováclavské do Vídně se vzaly a předložily a o tom aby se stalo ohlášení, což ihned v skutek uvedeno jest. Vykonání převzal knihkupec Ehrlich. Tento prostředek upokojil úplně Prahu. Zřídil se výbor pro zaměstnání pracovníků pod vrchní správou velkoobchodníka Kolba. P. Laemlovi svěřeno vedení důchodů, p. Krug měl vše na cestu potřebné obstarati. Geitler ještě v pátek jel do Vídně, aby tam hostinec pro deputaci najal. Vše se v protokol uvádělo a na cestu chystalo. Poslal jsem do Slaného vybídnutí, by k adrese přistoupili a mně toto přistoupení stafetou odeslali. Odpoledne jsem šel ještě k p. Neuberkovi, který už s Nebeským do Vídně na cestu připraven byl. Byl tam p. Palacký, schválil vše a jel se mnou do průmyslové jednoty. Přišla žádost Plzeňských, aby mohli též své deputované k vyslanectvu do Vídně připojiti, i poslána jim po konduktérovi odpověď, že ano. Zůstal jsem v síni Havelské do desáté hodiny. P. Erben, ředitel kanceláře, a jeden sekretář tam u p. faráře Stelcicha spáti zůstali, kdy by se co nahodilo. V noci jsem velmi mnoho psal v příčině konstituce a úplného nového zřízení zemského a městského. Doslýchal jsem, že mne chce město za purkmistra, čehož jsem se věru obával a raději dr. Strobacha navrhoval, jsa tehdáž ještě toho mínění, že by Müller zůstati mohl. Skoro nic jsem nespal a pořáde pracoval. Přišel dr. Fišer, žádaje mne jmenem arcibiskupa, aby i jeden bohoslovec s deputací jeti směl, k čemu přivoleno. Spolu přišel po druhé dr. Fišer, abych ustanovil, zdaž studující neb doktoři do deputace se voliti mají, pročež jsem, jak se samo sebou rozumělo, oznámil, že toliko studující a že jen proto se k pp. profesorům hleděti nemohlo, poněvadž tito k udržení pořádku potřebni jsou. Ještě pozdě na večer přišel dr. Fišer, obávaje se o mé zdraví, jakož i ráno jmenem

židů fabrikant Porges, aby mně za mé přičinění děkoval — a tak jsem v pravém smyslu slova ani k sobě nepřišel."

„V sobotu dne 18. března dostala se mi zpráva, že purkmistrová listem vybídnuta byla, aby sobě lucernu vyvolila, na které Müller viseti má. Poslal jsem hned pro pp. Šafaříka a Palackého, velkokupce Riedla a Kreuzberka, jakož i pro pana Škodu a Vlčka, kterých jsem požádal, aby se o to zasadili, by se v Praze žádná hanebnost nestála. Dal jsem požádati p. arcibiskupa, by faráře vybídl, by o tom kázali, a oznámil jsem mu písemně, že po šesté mše sv. na rynku Staroměstském držána býti má, což pak na Koňský trh obráceno bylo."

„V poledne 18. přišli dr. Riedl a Jakš, i znamenal jsem hned, kolik uhodilo, že jsem nebezpečně nemocen. Ustanoveno, bych do Vídně nešel. Však přišla stafetou adresa Slánská a ještě tři jiné z Litoměřic, z Lovosic a z Hrobů, slovem, bylo to u mne jako v táboru vojenském, a já již horečkou soužen byl. Dal jsem si čísti Němcové báchorky, zůstal v neděli 19. a v pondělí doma, jakož i v úterý dne 21. Dne 21. jsem byl od všech svých milých i od práce odloučen a v léčení starostlivé odevzdán, z něhož jsem se dne 8. dubna večer domů vrátil. Poznal jsem teprv, jak mé přičinění uznáváno bylo. Zpráva o mém zdraví se i do Vídně dávati musela a měšťanstvo Hanince dvakráte oznámiti dalo, aby se ničeho pro budoucnost nebála, že ji město i s rodinou zaopatří. Však díky bohu jsem zase já zde a přičiním se o to ještě sám. Bůh mne posilní a pomůže, bych jestě vlasti prospěti mohl." —

Nelze upříti, že ochuravění dra. Friče v té době bylo citelnou nehodou, jež potkala první deputaci Pražskou do Vídně 19. března 1848 vyslanou. Frič byv zvolen za řečníka a tím za vůdce vyslanectva českého, měl býti duší celého jednání s dvorními kruhy. On nejenom že byl úplně připraven na hájení požadavkův českých, on mírnou povahou svou byl osobnost velmi spůsobilá prostředkovati — jak mezi dvorem a vyslanectvem, tak i mezi samými členy vyslanectva českého, v němž o mnohých otázkách různé náhledy panovaly. Náhlou jeho duševní chorobou (zachovaly se o ní písemné doklady, jež na každého čtenáře učiní dojem tragický) uprázdnilo se důležité jeho místo a musilo zrovna před odjezdem do Vídně jinak opatřeno býti. Z dopisu svrchu uveřejněného a z některých pozůstalých spisův možno nabyti světla o záměrech jeho, jež ve Vídni uskutečniti mínil. Baron Neuberg, známý příznivec Matice České i Musea, odejel před deputací českou o den dříve do Vídně. Dohodnul se s Fričem, že dojde ve Vídni k ministru Kolovratovi a vyjedná mu před veřejnou audiencí tajné slyšení u císaře, v kterémž by u přítomnosti arcivévodův Jana, Františka Karla a císařovny přednesti a hájiti mohl návrhy a žádosti české. Sepsání odpovědi na první petici Pražskou mělo svěřeno býti dru Trojanovi, Fastrovi a jemu, a sice žádal, aby v odpovědi té vysloveno bylo, „že bude do Prahy rozepsán sněm všech tří zemí koruny české, k němuž povoláni budou též deputovaní z měst a od selského lidu dle okrsků krajských volení, a na němž by se stala porada o ostatních žádostech v petici obsažených i o jiných, jež by navrženy byly." Sněm ten měl císař Ferdinand osobně českým jazykem zahájiti. Po čas jeho nepří-

tomnosti pak v Čechách měl korunní princ František Josef (nynější císař) poslán býti do Prahy co místokrál, jehožto dvůr měla tvořiti šlechta česká. Palacký měl býti navržen za jeho učitele českého jazyka a dějepisu. Politika rakouská měla nabyti rázu protiněmeckého, mělo vysloviti se vystoupení Rakouska z německého spolku, prvé ještě než bude německá republika prohlášena, a hranice české měly obsazeny býti vojskem proti Sasku a Prusku.

Toť byly myšlenky, jež Frič ve Vídni před dvorem přednesti a šíře vyložiti mínil a jež s mnohými jinými běžně tužkou na papír si byl poznamenal. Nám zdálo se býti na místě povšimnouti si jich, neboť třebas byly ostaly pouhá pia desideria, přece přispívají k objasnění snah oné doby. —

Po uzdravení svém účastnil se Frič opět horlivě záležitostí veřejných. Co člen národního výboru pracoval v komisi, jež konala přípravy k nejbližšímu sněmu zemskému. Při prvních volbách obecních v Praze 30. března odbývaných byl, ač ještě churav, zvolen na Novém Městě do širšího výboru měšťanův. V měsíci květnu jeho nákladem počal vycházeti prostonárodní časopis „Svatováclavské poselství“ za redakce dra. Pichla. Na slovanském sjezdě počátkem června odbývaném bral jak v přípravných pracech, tak po celý čas zasedání jeho horlivé účastenství.

V ten čas obecná pozornost obrácena byla k opravám, jež se na universitách rakouských a zvláště na universitě Pražské předsevzíti měly. Byloť tomu právě 500 let, co vysoké školy Pražské založeny byly, a přípravy k oslavě založení toho přirozeně vedly k úvaze, čím školy ty druhdy národu českému byly a čím by opět býti měly. Studentstvo obou národností usneslo se v březnu podati k vládě Vídeňské žádost, aby svoboda vyučování na universitě byla prohlášena a rovnost jazyka českého s německým uskutečněna. Ministerstvo také skutečně dekretem ze dne 31. března 1848 prohlásilo svobodu vyučování a všem doktorům přiřklo právo, že mohou ihned počíti na fakultách přednášeti, jak o tom učiní senátu ohlášení, a sice že mohou přednášky své odbývati v jazyku buď českém neb německém. Nelze upříti, že ministerský tento dekret obsahoval velmi důležitou koncesi duchu časovému, a že na jeho základě snadno mohly čelnější obory vědecké vykládány býti jazykem českým. Bohužel v bouřlivé tehdejší době zdá se že nebylo dostatečného smyslu a porozumění pro vznešené úkoly, jež universita plniti má. Jináče není možno sobě vysvětliti úkaz zajisté politování hodný, že neobmezeného práva, přednášeti na universitě jazykem českým, pouze dva mužové v té době užili. Byli to dr. Grünwald, jenž krátký čas přednášel česky o rakouském právu soukromém, a dr. Frič, kterýž pozdraviv se z nemoci své, ihned se k docentuře připravovati počal a již 31. května 1848 veřejně ohlásil, že 5. června počne veřejná čtení „o řízení soudním“ v řeči české.

Čtení jeho přerušena byla krvavými událostmi svatodušními a později dvouměsíčním uvězněním jeho u sv. Jiří. O obou událostech zachovaly se v pozůstalosti Fričově bezprostřední zprávy. Ačkoliv sám nijak se činně v událostech tehdejších nezúčastnil, přece na něm co členu slovanského sjezdu hledána spoluvina známého „daleko široko

rozvětveného spiknutí“ a proto již 16. června po ukončení bouří Pražských žádán Windischgrätzem za rukojmě vedle třinácti jiných osob z měšťanstva. Frič dostavil se na radnici co rukojmě, avšak na žádost rady městské sešlo na ten čas s tohoto zajímání vážených měšťanův Pražských a to hlavně proto, aby se nedával zbytečně podnět k novému pobuřování myslí zvláště po venkově.

O bouřkách svatodušních psal Frič do Vratislavi Čelakovskému 19. června takto: „Chvála bohu, jsme živi a zdrávi a doufáme, že dnové hrůzy od 12. června v poledne počaté a až do 17. odpoledne trvající již šťastně minuli a více se nám nevrátí. Nejhroznější dnové byli 12., 15. a 16. červen. Pro tenkráte jen v krátkosti Vám to popsati v stavu jsem. Když jsem z Tejnského kostela z půldvanácté mše svaté domů šel, potkal jsem zástupy lidu jdoucí ze mše svaté na Koňském trhu u sv. Václava čtené, kteří píseň: „Hej Slované ještě naše slovanská řeč žije!“ prozpěvovali. Sotva jsem domů došel, slyším, že jest blíže generálního komanda zle a že granatýři ve dvoře tam přichystaní na bezbranný zástup lidu s nasazenými bodáky se hnali a více lidí poranili. Strhl se nesmírný křik, bubnoval se allarm, vše se zbrojilo a začaly se stavěti barikády z nábytku dřevěného a kamení. Vojsko začalo stříleti z ručnic, pak z děl kartáči po Příkopech a Koňském trhu. I naši se začali bránit a množství vojska postříleli, tak že toto jen Koňský trh a Staré aleje v moci své mělo. K naší ulici přišlo vojsko, první barikádu zbouralo, k Bergrovům do domu se vedralo a tam u Bergra, p. Pátkové a klempíře Tannenberga zle řádilo. Na naši barikádu si netroufalo a pokojně odtáhlo. Druhý den 13. přišlo až k naší barikádě a rozházelo ji. Za to se vystavěly v naší ulici od Bergrů až k Pašířské ulici čtyři kamenné barikády sáh široké z dlažby a trottoiru. Potýkání trvalo stále, až večer patroly míchané vojskem a národní gardou město procházely. V noci se vojsko z Nového Města ztratilo a na Malou Stranu přešlo. Studenti se v koleji Klementinské a v technice ohradili, že k nim přístupu nebylo. Vojska mnoho padlo, neb si je brali dobří střelcové do líce a málo se chybovalo. Z Malé Strany začalo vojsko Prahu bombardovati. Vyjednávalo se, a hle 15. házeny bomby a granáty do Prahy, až mlýny u mostu chytily a i s vodárnou shořely. Byla to noc hrůzy a strachu. Měšťanstvo bylo bez vůdců, nejvíce ze šlechty zvolených, a jen 11. setnina národní gardy se dobře držela, jakož i uniformované chory. Uzavřelo se tedy, aby se dalšímu neštěstí předešlo, že se barikády zbourají a že se zbraň od lidu takového, jenž k jejímu nošení práva nemá, složí. Studenti Prahu opustili. Josef šel k Podlipskému do Nových Dvorů. Já a Josef byli jsme mimo ještě 12 měšťanů a studentů žádáni za rukojmě a já se skutečně 17. června na radnici dostavil, se mnou kasír Haklík a friser Wesemann. Ostatní z Prahy byli odešli, dílem do Vídně, dílem na venkov. Odstoupilo se však od tohoto rukojemství, při kterém to důležito, že p. rytíř z Neuberka za mne co rukojmě sám jíti chtěl. Lev Thun byl v koleji Klementinské chycen, kde náš Josef spolu vůdcem studentů byl, avšak propuštěn zase.“

O událostech svatodušních mnoho již psáno, mnohé a to nejrůznější úsudky pronášeny byly; přes to však zdá se nám, že děje te-

hdejší stále ještě čekají na dějepisce nestranného, který nejsa vázán svými upomínkami a skutky na onu dobu, bude s to se stanoviska chladné přítomnosti a dějepisné pravdy rozděliti světlo a stín stejnou měrou. Mluvíce o působení dra. Friče nemůžeme zamlčeti, že on, kdykoliv řeč přišla na události svatodušní, jichž očitým svědkem sám byl, vždy dokládal, že pouliční boje Pražské způsobeny byly jedině vojskem a že nesvolání sněmu českého nijak nesouviselo s událostmi těmito. Skutečně také stav věcí politických a na druhé straně vyhlášky úřední a noviny tehdejší dávají mu za pravdu. V první polovici roku 1848 většina politikův českých měla hlavně na zřeteli, udržeti Rakousko v zájmu národnosti české proti německému proudu Frankfurtskému, jenž pracoval o rozbití jeho a připojení zemí českých k Německu. S tohoto hlediska znamenalo pro ně svolání říšského sněmu do Vídně sesílení rakouské a zároveň protiněmecké myšlenky; kdežto svolání sněmův znamenalo do jisté míry seslabení myšlenky rakouské. Může se o tom dnes rokovati, zdaž takovýto náhled o běhu událostí veřejných byl správný a české věci prospěšný, avšak že velká část politikův i novinářův českých v té době na věci takto pohlížela, o tom nemožno nijak pochybovati. I jiné ohledy ještě obracely pozornost tehdáž k Vídni.

Na sněmě zemském, jenž se měl sejíti na základě patentu od 8. dubna 1848, byli by staří stavové měli dosti značnou převahu, a té zajisté by byli užili při rozhodování o nejvážnější tehdy otázce, o vykoupení roboty ve svůj prospěch; naproti tomu na říšském sněmě zasednouti měli přímo volení poslancové obyvatelstva, i bylo samozřejmo, že tito mnohem svobodomyslněji rozřeší palčivou tu otázku, než by se to na sněmích bylo státi mohlo. Proto a vedle toho arci i z jiných důvodův v Čechách i všude v zemích rakouských přimlouváno se již v dubnu i květnu, tedy *před* revolucí Pražskou, za svolání nejprvé říšského sněmu, jenž by vypracoval ústavu pro celou říši, a pak teprvé aby sněmy zemské k zasedání povolány byly. Na tomto stanovisku také hned od počátku stála vláda Vídeňská. V ústavě dubnové i v patentech pozdějších stále mluvila o svolání říšského sněmu. V Čechách přednosta místodržitelství hrabě Lev Thun 9. června — tedy tři dni před Pražskou bouří — vydal vyhlášku o volebním řádu do říšského sněmu a uveřejnil manifest císaře Ferdinanda daný v Inšpruku dne 3. června 1848, „v němž císařská vůle vyslovena jest, aby se sněm říšský ve Vídni sjel co nejdříve možno.“ V druhém císařském listu dne 16. června 1848 vydaném jmenován byl arcikníže Jan náměstkem císaře ve Vídni a zplnomocněn k otevření říšského sněmu. Proto po revoluci Pražské mluvilo se o svolání říšského sněmu co o věci, *která se sama sebou rozuměla*, a pouze *vedle toho* rokovalo se, nemělli by sněm český k vyřízení domácích záležitostí na krátkou dobu, asi na měsíc, před zasedáním říšského sněmu *také* svolán býti. Otázka tato do konce června ještě byla otevřenou, i ve výboru národním kolísaly se náhledy, až konečně běh událostí jmenovitě v Německu, v Italii a ve Vídni bezodkladné svolání říšského sněmu rozhodnul. Všemu tomu nasvědčuje jmenovitě i to faktum, že teprvé mezi 18. až 21. červnem vykonány byly po venkově a 5. července v Praze volby do sněmu če-

ského, při kterých stále ještě mělo se za to, že sněm zemský brzo svolán bude. Ano o několik dní později, když se konaly přípravy k volbám do říšského sněmu, položeným v Čechách na den 9. července, vyšlo provolání volební výboru českého s kandidátní listinou, v kterémž se výslovně pravilo: „Nemysli nikdo, že majíce domácí český sněm o obecný sněm rakouské říše ve Vídni dbáti nemusíme. Na českém sněmu spravíme si záležitosti, kteréž se pouze naší země, našeho domácího hospodářství týkají, na Vídeňském sněmu bude se jednati o tom, co se všech rakouských zemí společně dotýče.“*) V provolání tom, datovaném 5. července, věřilo se tedy ještě v svolání zemského sněmu, ačkoliv již o ústavodárném jeho rázu žádná zmínka se nečinila, zároveň však poukazovalo se k důležitosti říšského sněmu. O tom, že by události svatodušní byly překazily sejití sněmu českého, nedočítáme se ničeho ani v tomto provolání, ani v patentech vlády zemské, ani v přehojných tištěných kandidátních řečech, jež ti, kdož o místa poslanecká se ucházeli, do svých okresův posílali.

Jak jsme sdělili, konaly se brzo po bombardování Prahy volby do sněmu zemského. Dr. Frič zvolen byv vedle dra. Braunera za po-

---

*) Myšlenku tuto šíře a jadrně vyjadřovalo též „slovo k voličům vikariátu Semilského a okresu Brodského,“ jež 5. července dr. Fr. Lad. Rieger tiskem vydal. „Doufal jsem,“ praví v něm dr. Rieger, „že mi bude již v nejbližším čase popřáno osvědčiti se co pravý přítel a věrný zastance váš — ale právě nyní dozvídám se z novin, že český sněm zemský nebude držán až po sněmě říšském, kterýž ještě 12. v tomto měsíci počátek míti má. Líto mi, že sněm český, jehož jednání se blížeji dotýká lidu samého a jeho blahobytu, nežli jednání samého sněmu říšského, snad na tak dlouho odložen jest. Na sněmě českém měl se uspořádati stav našeho království českého — abych tak řekl, naše hospodářství domácí — to co nám nejblíže při těle. Zde se mělo stanoviti zřízení zemské království našeho — stav rozdělení a řád úřadů, kteréž mají říditi naše záležitosti domácí — pouze české — a daně k jich vydržování nevyhnutelně potřebné vyměřiti; — zde se má vyjednati osvobození lidu našeho od roboty — a změnit, nebo vlastně zouplna zrušit poměr poddanství k vrchnostem. Ačkoliv však tyto záležitosti nejhlouběji sahají do života lidu našeho, kterýž by v uspořádání jich prospěchy plynoucí z konstituce a s ní spojeného práva sněmovního pro svůj stav nejmocněji pocítil, přece nechci tajiti náhlou a neodkladnou potřebu sněmu říšského ve Vídni, jehož rovněž tak veliká důležitost prostému rozumu ovšem tak na snadě neleží — proto že zákony jeho nebudou činiti změny tak patrné v životě lidu, jako výroky sněmu českého — kteréž ale muži vzdělanějšímu, zvláště v politických vědách znalejšímu jasně před oči se staví. Budeť se tam jednati o všech věcech, kteréž se týkají všech zemí mocnářství rakouského vůbec; hlavně pak se má ustanoviti zřízení konstituční pro celé naše císařství — neboť svobodná konstituce jest nám od našeho milého císaře a krále udělena, ale tvářnost a spůsob její mají vyslanci naši ve Vídni teprva utvořiti. Dále vyřkne se tam postavení království našeho k celému císařství a jakou míru samostatnosti a samosprávy země naše budoucně míti má a pokud se o věcech našich budoucně doma na sněmu českém a v úřadech domácích rozhodovati má a jak daleko rozhodnutí z Vídně bráti musíme . . . . Konečně se zákonem určí práva národností a jich postavení k sobě, kteréž se musí zříditi dle zásady rovnosti. Pravidlo rovnosti — stejných práv — jest jediné spravedlivé; jen na tomto základě spravedlnosti dá se každé národnosti dopřáti to vyvinutí, jakož má býti dle vůle boží, z nížto povstala rozličnost národův.“

slance vikariátu Nymburského, obdržel 21. června volební certifikát podepsaný „od královských volebních komisařův.“ Při volbě do sněmu řišského kandidován pro kraj Boleslavský, avšak náhlé zatčení jeho dne 13. července a odvedení jeho k sv. Jiří na hrad Pražský učinilo konec jeho kandidatuře. Ačkoliv proti němu nebylo žádných důkazův, že by se byl nějak účastnil událostí svatodušních, přes to až do 15. září s velkým počtem jiných vlastencův českých vězněn jest. Na hradě Pražském nakládáno s vězni velmi přísně, jedenkaždý o samotě byl držán i nesměl s nikým se scházeti, časopisů ani kněh užívati, ba ani psacího náčiní a světla si opatřiti. Konečně k nalehání některých poslancův českých na říšském sněmě a na opětované žádosti z Prahy v září prohlášeno, že vězňové mají na svobodě vyšetřováni býti a sice nikoliv vojenským nýbrž občanským soudem. Vyšetřování to nemělo však žádného výsledku. Dr. Frič navrátiv se do kruhu rodiny, oznámil švakrovi svému dru. V. Staňkovi, poslanci na říšském sněmě, 16. září své propuštění těmito charakteristickými slovy: „Pozdravuju vás všech na svobodě, které se mi včera po jedné hodině odpoledne dostalo. Míra utrpení došla a bůh se smiloval nad námi, jakož i bez toho bdí nad národem naším. Rád, milerád obětuju tato v poměru k jiným našich předků a bratří velmi mírná utrpení vlasti své, jenom když věc naše svatá neklesne. — Ještě si snad naposledy byrokratismus na nás vyjel; veřejným jednáním tajná jeho zloba pomine. Ujměte se všech, kteří ještě snad v klepetech byrokracie zůstanou, avšak trochu energičtěji a rázněji než potud.“ A opět 18. září píše Staňkovi: „Všem pánům poslancům, kteří se z mého propuštění radovali, mé vroucí díky. Byl jsem v pátek hned v besedě na Příkopech již a byl jsem s hlasitým „sláva“ přivítán. V sobotu bylo otevření besedy velmi slavné, lidu jenjen se hemžilo. Pan Neuberk schválně přijel z Mělníka. Bůh vše řídí v prospěch náš. Jsouli pak všechna místa česká, kde někteří pánové vícekráte voleni byli, již zastoupena? Přál bych, aby Rupert do sněmu říšského volen byl. Jest to hlava výtečná a řečník kapitální. Já nižádným spůsobem volen býti nežádám, maje nyní tolik práce zadržené.“

V čas uvěznění svého byl Frič od měšťanstva 30. srpna volen do širšího výboru obecního a 3. října za člena užšího výboru, nynější městské rady, v níž až do 29. srpna 1850 setrval, účastně se horlivě záležitostí obecních. V hodnosti městského radního zastupoval po nějaký čas purkmistra Vaňku a po dvakráte vyslán byl do Olomouce s deputací k císaři, jednou 15. října, když císař Ferdinand opustil zbouřenou Vídeň, a po druhé 20. prosince, když došla zpráva, že císař Ferdinand vzdal se trůnu ve prospěch svého synovce Františka Josefa. Adresy tehdy podané vyšly z jeho péra.

V ten čas počal též Frič opět přednášky své o řádu soudním. Píšeť v příčině té 30. listopadu 1848 Staňkovi do Kroměříže: „Já mám přes sto posluchačů při přednáškách o řízení soudním, a žádají, by předmět ten byl řádným, kterážto žádost již i k ministerstvu podána byla. Ku komisi guberniální stran terminologie jsem též co oud a přednosta jmenován, tak že pro samý úřad a práce ani k sobě přijíti nemohu.“ Žádost studentstva měla kýžený výsledek, neboť guberni-

álním dekretem ze dne 16. ledna 1849 povoleno bylo, aby vysvědčení Fričem vydaná měla tutéž moc jako vysvědčení řádného profesora.

V letech těchto osvědčil se Frič zároveň nejskvěleji co výtečně vzdělaný, zkušený právník a obhajce. Při prvním tiskovém soudě, který po zrušení censury v Čechách se vyskytl, hájil obratně obžalovaného Pešinu; později když porotní soudy nastaly, i zde co obhájce účinkoval. Známé jsou jmenovitě dva případy: obhajování Karla Havlíčka v Kutné Hoře před porotou, kteráž po důmyslném a šťastném hájení jednohlasně obžalovaného redaktora za nevinna prohlásila, a zastávání obce proti dr. Fischerovi, známému tehdy vůdci tak zvaných „sedmašedesátníků.“ Straně té bylo dávno trnem v oku, že obec Pražská nalézá se v rukou české většiny, i nedala projíti jediné příležitosti, kde správu obce mohla u veřejnosti zostuditi a k odstoupení přiměti. Roku 1850, když reakce na všech stranách rohy vystrkovati počala, zdálo se i této straně, že čas její přišel. Dr. Fischer v dubnu 1850 počal útok na radu městskou v „Konstitutionelles Blatt“ vyzváním k „dobře smýšlejícím,“ aby se s ním spojili a o rozpuštění výboru městského u zemského místodržitelství se zasadili. Zároveň vylíčil křiklavými barvami „řádění“ českého obecního zastupitelstva i navrhnul, aby se na zapravení dluhů městských, ježto přece nejvíce dřívější předbřeznová správa obce byla nadělala, od měšťanů jemu podobných učinila dobrovolná půjčka 200.000 zl. r. č., avšak pod tou výminkou, aby městská rada odstoupila. Obecní zastupitelstvo, jsouc nařknuto z nepoctivého nakládání s obecním jmění, uzavřelo, na dr. Fischera podati žalobu. Frič co zástupce její pohnal utrhače před porotu. Tu však události Fischerovi pomohly z nouze. Poroty jsou zrušeny a žaloba obce přišla před zemský soud, který ji odmrštil, ačkoliv vláda sama skrze zvláštní komisi o správnosti vedení účtů městských se byla přesvědčila. Proti rozhodnuti podal sice Frič rázné ohražení ve jmenu rady městské a odvolal se k vrchnímu soudu, avšak i tam žaloba byla zamítnuta, a strana zpátečníkův pro nejbližší volby obecní před úrazem zachráněna.

Rokem 1849 nastala i Fričovi doba útrap, jimiž skoro žádná vlastenecká rodina tehdy ušetřena nebyla. Ku konci února 1849 zemřela výtečná choť jeho Johana, jejíž ryzé vlastenecké a dobročinné smýšlení dlouho ostalo v paměti současníkův. Později 10. května 1849 zatčen jest nejstarší jeho syn Josef, odveden na hrad Pražský a postaven před vojenský soud, jenž jej pro velezradu na 18 let na pevnost odsoudil. Ačkoliv pohromami těmi velice sklíčen, nepřestal Frič účastniti se záležitostí veřejných. Bylť na př. volen 12. dubna 1849 za výbora Slovanské Lípy, kterouž hodnost také přijav, po delší čas rokování jednoty té činně se účastnil. Jakmile však následujícího roku 1850 vynešeny byly přísné rozsudky vojenského soudu nad celou řadou mladých velezrádců a mezi těmi i nad synem jeho, počalo se zpátečnictví na všech stranách hýbati, a všichni, kdož se účastnili událostí roku 1848, byli od davu lidí mělkého rozumu a hnusného servilismu vykřikováni za strašidla, jichž nutno se straniti. Všeho toho zakusil i Frič v plné míře. Věci šly tak daleko, že mu i domácí pán jeho — jakýs Münich — dal výpověď z bytu, obávaje se, aby také na něj nepadlo podezření neloyálního smýšlení. Frič, jenž v celé domácnosti své byl

velmi konservativní, těžce nesl výpověď tu, neboť bydlel v domě, z něhož se musil stěhovati, 13 let, i napsal o tom: „Bolelo mne to velice a to nejvíce jen proto, že nacházím, kterak mne můj domácí pán, jenž mne více 25 let co pořádného člověka zná, při mém bez toho velikém soužení ještě také spolu soužiti a bez toho již ubitému ještě polínko přikládati může. Jesti to ten muž, který, když se křivá pověst o zahynutí syna mého Josefa ve vlnách Labských v srpnu 1846 rozhlásila, nejvřelejší účastenství jevil, jež svědčilo o dobrém jeho srdci. Což tedy přeměnilo mysl jeho nyní? Ta jediná okolnost, že já jsem Čech a on Němec a že i on událostmi letošními ze svého obvyklého pohodlí vytržen byl."

Též i na fakultě právnické velmi nemile bylo to snášeno, že Frič v českých přednáškách svých neunavně pokračoval, i bylo mu zakoušeti hojných nepříjemností. Již r. 1851 kladeny mu překážky. On chtěl počíti přednášky v obvyklé hodiny odpolední, avšak tu oznamoval mu děkan, že již všechny místnosti jsou zadány. Když konečně místnosti jsou nalezeny, stalo se, že posluchači jeho nepřišli do koleje, účastníce se 1. února pohřbu dra. Smetany. Frič arci, nemaje auditoria nečetl; tím však vyvolal na sebe hněv místodržitele Mecséryho, jenž rektorovi Popelovi nařídil, aby upozornil dra. Friče na „nepříslušné jeho chování" („auf sein unangemessenes diesfälliges Benehmen") a vyslovil jemu důtku. Nicméně příkoří ta nikterakž Friče neodstrašila, by pevně kráčel na vykázané dráze. Po celou dobu Bachovu stále odbýval české své přednášky, maje v počtu posluchačův, již je navštěvovali, věrné měřítko národního úpadku i opětného probuzení. Počet ten v roce 1854 klesnul na šest, odkudž pak opět růsti počal, až v letech šedesátých dosáhnul čísla padesáti i více posluchačův, jimž Frič nepřestal býti zdárným učitelem a upřímným rádcem. Litografované přednášky jeho, obsahujíce starý soudní řád, byly dlouhý čas rukovětí, k níž praktičtí právníci při soudě i v kanceláři rádi sáhali. Proč tiskem vydány nebyly, není nám známo. Příchylnost k posluchačům svým jevil Frič různým spůsobem, i když absolvovali universitu; jmenovitě přísně se řídil zásadou, že za koncipienty do své advokátní kanceláře přijímal pouze bývalé posluchače své. Celá řada výtečných právníků našich, na př. dr. Rieger, dr. Strobach, dr. Švestka, dr. Hochmann, dr. Klíma, dr. Tomáš Černý a j. v. vzdělávali se prakticky v advokátní kanceláři Fričově.

Po válce italské a po pádu Bachově nastala i Fričovi nová činnost veřejná. Byv v prosinci 1851 volen do obecního zastupitelstva Pražského, setrval v něm po celou dobu Bachovu. V září 1859 přičiňoval se s politickými přáteli svými o změnu obecního řádu a o vypsání nových voleb. Zastupitelstvo obecní skutečně uzavřelo revidovati řád obecní a zvolilo jej též do komise k tomu účeli sestavené. Je zajímavo seznati, jaké stanovisko v komisi té Frič zastupoval. Po vydání diplomu říjnového mělo se za to, že obecní zastupitelstva budou voliti sama poslance za města. I šlo členům české národnosti v komisi zasedajícím přirozeně o to, aby nový obecní řád tak byl vypracován, by většina zastupitelstva byla česká. Proto hájil dr. Frič v komisi to stanovisko, že „všechna obmezení voleb prozatímním řádem Pražským z r. 1850 vyřknutá mají býti zdvižena, všechny volební okresy zrušeny a

všem k volbě oprávněným rovné a stejné právo propůjčeno. To když se stane," dokládal, „bude za obecního výbora vyvolen ten, kdož obdrží hlasů nejvíce ode všech voličů, a nebude se moci přihoditi, že by někdo, kdo má třebas ze všech, o nichž se hlasuje, nejvíce hlasů, přece do obecního výboru nepřišel. Stejná práva mají příslušeti všem bez rozdílu, jsouli bohatější neb chudší, platíli větší sumu daní neb menší, bydlíli na Novém Městě neb na Malé Straně a jenom tak, kdy by hlavní město nemělo voliti bezprostředně do sněmu zemského, zvolí aspoň výbor městský, obecnou důvěrou zvolený, takové muže do sněmu, kteří důvěry většiny obyvatelstva v plné míře by zasloužili." Na změnu řádu obecního v duchu tak svobodomyslném, jak ji sobě Frič myslil, čekáme až po dnešní den.

Při nových obecních volbách, jež se 11. března 1861 odbývaly, zvolen byl Frič do obecního zastupitelstva Pražského, jehož členem až do smrti býti nepřestal — a 11. dubna téhož roku stal se členem rady městské i zastával hodnost tu svědomitě do prosince roku 1869. Rovněž tak při volbách do sněmu zemského zvolen byl 20. března 1861 za poslance Starého Města Pražského i zasedal na sněmě v první lavici poslancův českých vedle tří starostův a šedivcův českých Palackého, Purkyně a Wenziga. Podepsav spolu památnou deklaraci roku 1868, vystoupil s poslanci českými ze sněmu i účastnil se od té doby jednání sněmovního pouze v době Hohenwartově. Mimo volbu do obce a do sněmu dostalo se mu ještě mnohého jiného dostiučinění za nemalé oběti, jež vědě i národní věci byl přinesl. V měsíci říjnu 1861 byl po třináctiletém docirování jmenován bezplatným c. k. mimořádným profesorem. Ze mnohých stran dostalo se mu při té příležitosti vděčného uznání za posavádní nezištné působení jeho. Jmenovitě poslancové čeští na říšské radě zasedající poslali mu „srdečné přání k právě obdržené, avšak dávno již zasloužené hodnosti profesorské." Načež Frič za přání to děkuje, potěšení své projevil, „že zřizováním stolic českých na právnické fakultě hledí se vyhověti dávným potřebám národu českého, a že se mu beze všeho jeho ucházení za třináctileté vytrvalé přičinění dostalo uznání veřejného, ježto se může považovati i za uznání národní snahy naší." Vláda jmenovala jej o rok později (21. července 1862) členem komise pro theoretické státní zkoušky právnického oddělení a v červenci r. 1868 zkušebním komisařem při čtvrtém právnickém rigorosum, čímž přednášky jeho vlastně teprvé vládní sankce došly. Sbor doktorů právnické fakulty Pražské projevil Fričovi zaslouženou důvěru, an jej zvolil za děkana doktorského na rok 1862, čímž se stal i členem akademického senátu. Starobylá společnost pro zaopatřování vdov a sirotkův po zemřelých doktorech práv zvolila jej v ten čas za svého předsedu, a on řídil obezřele její záležitosti. Sbor „Matice České" od roku 1842 volil jej za správce důchodův svých, a když r. 1874 hodnosti té vzdáti se musil, za člena výboru. I jiné jednoty a sbory nalezly v něm vřelého příznivce a podporovatele. Sbor městské pěchoty 6. března 1861 jmenoval jej čestným setníkem svým, podniky peněžní „Slavia", „bankovní spolek" a spořitelna městská volily jej v posledních letech za člena správních rad. Všude byl vážen pro své bodré smýšlení, pro svou povahu mírnou a opravdovou.

Poslední důležitější událostí v životě zesnulého bylo jubileum 25leté jeho činnosti učitelské. Universita, učené jednoty i žáci ze všech krajin českých vyslovovali mu uznání upřímné. Jedině z Vídně nedošlo ani slůvko blahopřejné, až teprvé po několika nedělích, když Frič dosáhnul 70 let věku svého, došel ho přípis ministerský, že je podle zákona dán do pense. Je to zajisté řídký případ sloužiti 25 let státu a pak býti pensiován — bez pense. Frič nesl vše to s myslí velmi lehkou, jsa úplně spokojen s tím, že oběti a přičinění jeho dlouholeté uznávány byly od lidu českého a že pro všechnu budoucnost budou všem lidem idey příkladem povzbuzujícím a následování hodným. Že tomu skutečně tak, ukázala nejlépe smuteční slavnost, s jakou Praha 21. května t. r. doprovodila k hrobu upřímného tohoto milovníka vlasti, skromného učence a věrného přítele lidu. Budiž mu čestná paměť!

Bosna.

Od

Josefa Holečka.

(Pokračování.)

V Banjaluckém kajmakamátu jsou značnější místa: turecká Gradiška (Berbir), Dervent, tur. Brod, Tešaň, Doboj, Žepče.

Gradiška, leží na Sávě proti slavonské Gradišce, v pěkné rovině, je okresním městem i má 1700 ob. všech vyznání. R. 1789 dobyl jí Laudon. Domy jsou na pilotách: přechod přes Sávu střeže malá tvrz bez významu.

Dervent, okresní město s 2200 ob., má starý, rozvalený hrad a nový pravoslavný kostel. Turci tvoří většinu obyvatelstva, i mají 200 domů a 3 džamije; katolíci mají 80 domů.

Brod, tur. Busud, leží na Sávě proti rak. Brodu, má 700 ob., přívoz, tur. celnici; tureckých domů 40, pravoslavných i katolických 20.

Tešaň, okresní město s 3000 ob., leží pod Černým Vrchem půl hod. od řeky Usory. Okolí úrodné. Obyvatelé jsou většinou Turci, kteří tu mají 250 domů a 5 džamijí; pravoslavní mají 150 domů, popa i školu. Malý, malebný, opuštěný ale dosud dosti dobře zachovalý hrad bánů Usorských. Tešaň je střediskem obilního obchodu na Posáví.

Doboj, na levém břehu Bosny, má 1600 ob., většinou mohamedánů, starý hrad, s něhož je velkolepá vyhlídka do údolí řeky Bosny, 150 tur. domů, 3 džamije. R. 1409 dobyl zde císař Zikmund vítězství nad Tvrdkem II., kterého zajal; vítězství oslavil popravou 120 bosenských šlechticů, jejichž mrtvoly dal hoditi do Bosny. R. 1463 dobyli Doboje Turci, r. 1697 odňal jim ho princ Eugen, r. 1699 vydalo jej Rakousko zpět, r. 1716 dobyl ho generál Petraš.

Žepče, na levém břehu Bosny, s 2100 obyv. většinou mohamedánských. Turci mají tu domů 200, pravoslavní a katolíci 80. Odtud

počíná Bosna býti splavnou. Obyvatelé živí se stavěním lodí a kovářstvím. Tvrze dobyl r. 1697 princ Eugen; nyní je spustlá.

Bihač (Bišče, Biče), hlava kajmakamátu, leží na obou březích Uny, má kajmakama a mudira. Na malém ostrově v řece stojí polo rozpadlý hrad, který vystavěl Bela IV. na útěku před Mongoly a který nejdéle opíral se Turkům. Bihač má 4000 obyvatelů, skoro vesměs mohamedánů. Teprvé r. 1592 zmocnili se ho Turci. Rakušané jim jej vzali r. 1595. Turci jej obléhali r. 1689, ale zahnáni od generála Ivana Draškoviče. R. 1690 si jej Turci osvojili, r. 1697 mocně jej napadal bán Bathyany.

Pod kajmakamát Bihačský patří Kazin (Šašina), Ostrožac, Krupa, Nový, Starý Majdan, Prědor, Dubica, Kozarac, Petrovac, Bilaj, Ostrovica, Ključ.

Kazin je okresní město s 3000 ob., pozoruhodné obchodem v obilí a železnými hutěmi. Nedaleko něho na levém břehu Uny je *Ostrožac*, s 2100 ob., většinou mohamedánů, v krajině hornaté ale úrodné. Turci mají tu na 300 domů a 4 džamije. *Krupa*, okresní město na pravém břehu Uny pod Lipsan-planinou má 200 tur. domů, 3 džamije, 1500 obyv., přes Unu dobrý dřevěný most, trosky hradu. Na blízku je hrad Bužim, z něhož pochází rodina Jelačiců. — *Nový*, okresní město s 1800 ob., většinou mohamedánů, na pravém břehu Uny blízko ústí Sávy, je znamenité obchodem, který tu má středisko mezi celým tur. Horvatskem a Bělehradem. Pevnosti teď spuštěné dobyl r. 1789 Laudon. Je tu pravoslavný kostel. — *Starý Majdan* (t. j. huť), s 1900 ob., má železné hutě, 200 tur., 20 pravoslavných domů, 6 džamijí. — *Prědor*, okresní město na pravém břehu Sávy s 3200 ob. Obchod v obilí a doprava železa po Uně ze St. Majdanu. Do Banjaluky je odtud 10 hod., do Nového 6. Katolíkům se zde říká „Maďaři“ (Madžari). Strategická poloha důležitá.

Dubica, okres, na pravém břehu Uny, 1400 ob. Proti ní Dubica horvatská. Do Prědoru 5 hod. Hrad je částečně zdmi, částečně dřevěnými koly opevněn. R. 1538 Dubice dobyli Turci, r. 1685 Rakušané; po míru 1699 vrácena Turkům; r. 1716 vzal ji Draškovič a r. 1788 Laudon, ale mírem vždy zase navrácena Turkům. — *Kozarac*, okres, s 3500 ob. a polo rozvaleným hradem, leží na velmi pěkné a úrodné rovině. *Petrovac*, okres, na vysočině Bilaj, s 1800 ob., s 2 mešitami, pravoslavným kostelem, 100 tur., 100 prav. domů. Okolí velmi úrodné. — *Bilaj*, město pod pohořím Germečan, 2000 ob., tur. domů 200, 2 džamije, pravoslavných domů 100. Zde byl r. 1459 král bosenský Tomáš od syna Štěpána a bratra Radivoje zavražděn. — *Ostrovica*, tur. Kulen Vakuf, na horní Uně, 1400 ob. Stojí na ostrově v Uně. 200 tur. domů, 2 džamije. Na rakouskou hranici je odtud jen $^1/_2$ hod., do Bihače 6, do Ključe 12 hod. Begové Kulenoviči mají v okolí rozsáhlé statky. — *Ključ*, na levém břehu Sávy, okres, s 1600 ob. Město spustlé, taktéž obyvatelstvo, které teprvé as od 20 let přivyká pořádnému živobytí; dříve se živilo loupežením. Je tu 200 tur. domů a 1 džamije. Sem se utekl r. 1463 poslední král Štěpán Tomaševič, ale již po třech dnech musil se vzdáti Turkům na milost a nemilost. Nad městem se zdvíhá pohoří Šiša. Obyvatelé, vesměs Turci, pěstují chov koní.

Trávník, kajmakamát a okres. Dokud nebyly zrušeny svobody Sarajeva, byl zde politický střed Bosny. Město leží na úpatí pohoří Vlašiče v úzkém údolí řeky Lašvy; proti horám Vítězi a Karaule prostírá se rovina. Nad městem ční hrad, prý od Tvrdka II. vystavený; nemá strategické důležitosti. Město má předměstí (mahaly) Ilovaču, Docu, Vakuf a Grahovik; i s předměstími má 12.000 ob., nepočítámeli vojsko, pak 16 džamijí, mezi nimi 5 kamenných. Dělí se na 5 obcí (džematů). Stavby vesměs bídné, bývalý vezírský dvůr podobá se spíše konírně. Turci mají převahu; obývají 1500 domů, katolíci 350, pravoslavní 100, židé 50, cikáni 80. Katolíci mají 2 školy, pravoslavní jednu. Na blízku nalézá se katolická ves Dolač s 1200 ob., farou a kostelem. Okolí je nejvíce katolické. Četná stáda nacházejí tu hojnost živných pastvin, zdejší koně jsou proslulí. R. 1350 marně Trávník napadal srbský car Dušan; r. 1463 vzal jej Mohamed II. V Trávníku se stýkají hlavní cesty Bosny.

Ku kajmakamátu tomuto patří: Jajce, Jezero, Varcarevo, Kupreš, Livno, Duvno, Glamoč, Skoplje, Horní Vakuf, Bugojno, Rama, Zenica.

Jajce, okres, na levém břehu Vrbasu blíže ústí Plivy, stojí na vrchu podobném vejci, odtud jeho jmeno (jajce—vejce). Obyvatelů je 3000, skoro vesměs Turků; bydlí ve 200 domech. Džamijí tu 6, jedna bývala katolickým chrámem, v němž chovány ostatky sv. Lukáše. V předměstích Varoši, Kozluku, Pijavici bydlí většinou katolíci. Do Trávníka odtud 9, do Banjaluky 14 hod. Město toto založil na počátku 15. stol. vojvoda Hrvoja, který je chtěl vystavěti dle vzoru Neapole. Poslední král bosenský Tomaševič je opevnil. V týž rok, když se Tomaševič Turkům vzdal, s velikým namáháním Matiáš Korvín města dobyl. R. 1500 obléhali je Turci, bosenský bán Jan Korvín je zahnal; r. 1515 se o ně znovu darmo pokoušeli; rovněž r. 1517, 1521 a 1524 odraženi jsou; počátkem r. 1528 Jajce padlo. — Na hradě chová se 6 děl se jmeny Matiáše a Ferdinanda I. Hrad se v každý pátek zavírá, protože Turci věří, že jako byl v pátek džaurům vzat, bude opět v pátek od džaurů dobyt. — Krátký čas před pádem Bosny bylo Jajce stoličním městem.

Jezero, okres, 2 hod. západně od Jajce, s 600 ob., má jmeno odtud, že leží na místě, kde se Pliva na způsob jezera rozlévá. Turecky se jmenuje Gjol-hisar. Dříve bývalo opevněno. — *Varcar Vakuf* má 2100 ob., 4 džamije, katolickou faru a školu, obchod v obilí. Polovice obyvatelstva je křesťanská. Blízko je Staroselo se zámkem bega Kulinoviče a Jeleč, katolická ves se železnými hutěmi. — *Kupreš*, okres, městečko s dřevěnou ohradou (palanka), s 350 ob., většinou mohamedánů. Jmeno Kupreš patří celé vysočině, ze všech stran horami obklopené, 9 hod. dlouhé a 1—2 hod. široké; na ní roztroušeno jest 21 míst, z jejichž obyvatelů jest jen $^1/_6$ Turků.

Livno, okres, leží na rovině, jíž dává jmeno, na vrchu Crljenici, při pramenu Bistrice. Livenské pole je vysočina, která počíná u Buškého Blata a končí u Černého Lugu, majíc délky 12 hodin a šířky 2—3—4 hod. Livenská rovina je nevalně plodná, velice zanedbaná. Více nežli obilí pěstuje se zde chov dobytka, zvláště bravu.

Obyvatelé Livenského pole jsou velikou většinou křesťané (katolíků i pravoslavných po 8000); Turci bydlí nejvíce okolo Glamoče a není jich přes 4000. Katolíci mají v celém okolí 4 fary, pravoslavní 8 far. Pokračování Livenské roviny ve směru severovýchodním jest Grachovo, 4 hod. dlouhé a 3 hod. široké, s 4000 různo roztroušenými pravoslavnými obyvateli. Livno samo čítá 6000 ob., mezi nimi 1600 křesťanů, a jest obehnáno vetchými zdmi. Turci mají tu 10 mešit. Skoro všecko zboží, které jde z Italie a z Terstu přes Dalmacii do Bosny, rovněž i naopak, musí přes Livno. Do Trávníka je odtud 18 hod., na dalmatskou hranici 4 hod. Za příčinou obchodu vypravují se do Splitu pravidelné karavany.

Duvno je vysočina 4 hod. dlouhá a 2 hod. široká s obydlími porůznu roztroušenými. Čítá 6600 ob., z nichžto jsou $^2/_3$ katolíků, ostatní pravoslavní a mohamedáni. Na této vysočině stávalo druhdy veliké a bohaté město Dalminium, které dalo Dalmacii jmeno; teď není po něm ani památky, bez pochyby jsou trosky jeho pochovány pod vysokou naplaveninou.

Glamoč, okres, palanka se 1400 obyv., nejvíce mohamedány, leží na vysočině téhož jmena, po které bydlí asi 6000 křesťanů obojího vyznání porůznu roztroušených. Vysočina je 10 hod. dlouhá a 1—2 široká; dává dobré koně, kteří jsou tak proslulí jako Turci Glamočané pro svá bezpráví proti křesťanům. — *Skoplje* (dolní Vakuf), okres, s 2000 ob., nejvíce mohamedánů. Je horní a dolní, leží na rovině 6 hod. dlouhé, dosti plodné ale zanedbané. Obyvatelé roviny jsou katolíci, kteří čítají na 8000 hlav a mají 4 fary. Pravoslavných je méně; mají 6 popů. Turci a cikáni bydlí v městě, křesťané po vsích. Z celé Bosny je tu nejvíce begů (šlechticů); mezi nimi vynikají Skorboviči, z nichžto mnozí i vezíry byli. Kvete zde hrnčířství.

Horní Vakuf leží na pramenech Vrbasu, má 1200 ob., z nich většina mohamedánů, dvě džamije, katolickou faru. Turci mají 150 domů, křesťané 64. Je zde věž s hodinami, v Bosně veliká vzácnost. — *Bugojna*, městečko na pěkné rovině na Vrbasu, 3 hod. od Dolního Vakufu, je známo obchodem v obilí. — *Rama*, údolí na Neretvě, s 4000 katolíků a 3000 mohamedánů, skládá se z více roztroušených vsí. Ramská kotlina je ze tří stran obklíčena horami, pouze na čtvrté, kudy teče Rama, je otevřena. Okolí, ač hornaté, je velmi úrodné, a pilné obyvatelstvo hledí si netoliko obilí ale i ovocných stromů. Na dolní Ramě daří se i víno. Ramská pšenice je na slovo vzatá. Na Ramském údolí leží okresní město Prozor se 1100 ob., kteří se zaměstnávají tkaním hrubých koberců a přikrývek. Krajina Ramská byla druhdy knížetstvím. Blíže ústí Ramy do Neretvy leží ves Slatina, kde je zlatá ruda; před časy byly bohaté zlaté a stříbrné doly ve vsi Varvaře na Ramě.

Zenica, okresní město, má 2200 obyv., které dílem tká koberce a přikrývky, dílem se živí řemenářstvím a sedlářstvím; do nedávna byli tu pouze Turci, teprvé okolo r. 1835 počali se sem stěhovati Dalmatinci. Zenica leží v úrodné rovině, na silnici Sarajevsko-Brodské, od Trávníka 4 hodiny vzdálena.

Bosna celá má 760 (dle Thömmela 775) čtver. mil a 796.000 obyvatelů dle Roskiewicze, 861.802 dle Thömmela, dle Slavoljuba Bošnjaka 1,100.000 (z r. 1851). Stanoviti zde počet obyvatelstva je věcí obtížnou, protože turecká vláda neprovedla dosud žádnou konskripci; mimo to Turci obyčejně počítají pouze mužské hlavy, ženských pomíjejí. Vůbec ke všem dátům, Bosny se týkajícím, musíme dodávati slovce „asi"; s určitosti nedá se žádné číslo udati.

Thömmel počítá, že v Bosně bydlí 295.020 mohamedánů, 136.287 katolíků a 390.460 pravoslavných. Dále udává, že mohamedánů sídlí v kajmakamátu Sarajevském 66.880, katolíků 19.780, pravoslavných 32.300; v kajmakamátu Zvornickém mohamedánů 102.230, katolíků 36.600, pravoslavných 89.380; v kajmakamátu Banjaluckém mohamedánů 31.960, katolíků 21.300, pravoslavných 134.180; v kajmakamátu Bihačském mohamedánů 70.800, katolíků 6801, pravoslavných 83.400; v kajmakamátu Trávnickém mohamedánů 53.150, katolíků 51.806, pravoslavných 51.200. Dle toho je nejvíce mohamedánů na Zvornicku, nejvíce katolíků v Trávnicku (kde drží rovnováhu s ostatními vyznáními), a nejvíce pravoslavných v Banjalucku. Židů počítá v Sarajevsku 1680, v Banjalucku 60, v Bihačsku 85, v Trávnicku 320, dohromady 2145; cikánů v Sarajevsku 5400, ve Zvornicku 1080, v Banjalucku 200, v Bihačsku 410, v Trávnicku 800, dohromady 7930. Kromě toho je v Bosně asi 4500 cizinců, dílem stále, dílem nestále usazených. Dle toho by měl kajmakamát Sarajevský 126.040 obyvatelů, Zvornický 229.290, Banjalucký 187.700, Bihačský 161.496, Trávnický 157.276.

Všecka tři vyznání stojí příkře proti sobě. Katolíci jsou nejméně četni; mohamedáni mají všecka politická práva, křesťané jsou otroky panující mohamedánské kasty. Katolíci jsou poměrně nejvzdělanější, o čež se přičinili františkáni, kteří drží všecky katolické fary a školy v Bosně. Františkáni učili lid čísti a psáti, ale připravili jej o mužnou mysl, tak že všeliký útisk až příliš trpělivě snášeji. Za to je mohamedáni trpí, osud jich je snesitelnější než pravoslavných, ale úctu nevzbuzují ani u jedněch ani u druhých. Katolíci se nazývají Latiny aneb kršćany (protože jmenují Krista Krstem, což znamená i kříž), pravoslavní Vlachy neb rišćany (že jmenují Krista Ristos.) Co se týče názvu Vlach, panuje veliká zmatenost pojmů; jak řečeno, nejvíce tak slují pravoslavní, jinde značí Vlach vůbec sedlák, na srbské straně katolík, a kromě toho všeho Valach. Obyvatelstvo slovanské mluví jazykem srbskohorvatským (katolíci praví horvatsky, pravoslavní srbsky). Řeč má čisté formy a blahozvučný přízvuk, ale jest k ní přimíseno množství tureckých významů, čímž se často až nesrozumitelnou stává. Pravých Turků je v zemi jen několik set, jsou postaveni v úřadech a lid je nenávidí, ani mohamedány nevyjímaje. Pravý asijský Turek sluje *osmanlija*, a slovo osmanlija nemá chvalný zvuk. Mohamedán sám sebe nazývá Turčínem a zakládá si mnoho na čistotě své víry, čili jinak na nehybném náboženském konservatismu, který nepřipouští žádného pokroku, žádné opravy, žádné umírněnosti ku křesťanům. Turčín bosenský tak je do čistoty své víry zamilován, že samým sultánem, který je přece hlavou musulmanské církve, pohrdá co kaurem. *Kaurin*,

kaur, džaur, t. j. pes, jsou názvy pro křesťana. Všichni křesťané dohromady jsou *rája*, t. j. stádo, které dal allah pravověřícím, aby je „ostříhávali.“

Mimo nepatrný počet osmanlijů patří jiné národnosti než slovanské jenom židé a cikáni (i přistěhovalci jsou hlavně Srbové, Horvaté a Dalmatinci) Židé bosenští jsou potomci španělských židů, kteří se v 15. a 16. století z dřívější své vlasti do Turecka utekli, aby se vyhnuli krvavému pronásledování. Mají v Sarajevě starou synagogu, při ní vrchního rabína (Chaham baši). Mluví dosud španělsky. Živí se obchodem a lichvou, v čemž ale jim nedají pravoslavní vyniknouti. Zachovali si prvotní kroj, mravy a charakter. Starci velmi pokročilého věku stěhují se do Jerusalema, aby složili údy své do země otců. — Cikáni vedou jako všude život kočovný; mluví slovansky, ale mezi sebou užívají hantýrky cikánů uherských. Na oko se přiznávají k náboženství Mohamedově, ale do mešit nesmějí.

Mohamedáni, ačkoli nejsou třídou obyvatelstva nejčetnější, soustřeďují v rukou svých bohatství, moc a politická práva, což jim dává velikou převahu nad vyznáními ostatními, která aspoň ve skutečnosti žádných práv nemají (o papírových nemluvíme). Jsou velkým dílem potomky staré bosenské šlechty, která po pádu vlasti r. 1463 a ještě více r. 1527 hromadně víru dobyvatelů přijala, aby zachovala své jmění a svobody. Šlechticové nazývají se *begy* a *agy*, majitelé větších pozemků (velkostatků) *spahi*. Ačkoli kromě begů a agů valnou část vyznavačů mohamedanismu tvoří obyvatelstvo měst a dílem i vesnic, přece nutno považovati historickou šlechtu bosenskou za jádro nejen mohamedánů ale všeho obyvatelstva vůbec.

Šlechta bosenská, dokud měla bohatství, byla mocná, zpupná, nádherná, ale vynikala zděděnou slovanskou dobrotou a velikostí mysli; byla schopna největšího bezpráví tak jako největší šlechetnosti. Proti vládě Cařihradské stála v ustavičné oposici. V náboženském ohledu bojovala proti změkčilosti, která se počala v divanu Cařihradském zahnizďovati, v ohledu pak politickém proti centralisačnímu systému, který činil z Cařihradu vyvýšenou hlavu říše ale ostatní města i země úplně do pozadí stavěl. Na častých vzpourách šlechty bosenské bylo pozorovati netoliko sílu, která se chce jeviti jakýmsi činem, ale i národní vědomí, třeba nedosti jasné, ale za to vrozené, vssáté s mlékem mateřským. Konečně Cařihrad pomocí Osmera paše zvítězil, hrdou šlechtu pokořil, část jmění jejího pro sebe skonfiskoval, svobody přistřihl — zkrátka, osten moci její zlomil. Begové a agové zavřeli se do svých zámků a kul (hrádků), nevrouce na svět, který se stále více kazí a prohnívá. Zděděná modrokrevná hrdost nedala jim vyhledávati jiných cest, jimiž by mohli porušený svůj blahobyt povznesti. Hmotný stav jejich propadal znenáhla tak, jako jejich staroslavná sídla porušení brala. O nabytí lepšího vzdělání se nestarali, obchod byl jim příliš nízkým zaměstnáním, zemědělství bylo toliko trpkým údělem ráje.

Thömmelovi, který je zajisté pozorovatelem bystrým a nestranným, bilo toto klesání šlechty bosenské do očí, nicméně prohlásil za sen a utopii myšlenku, že by nové hnutí v Bosně mohlo vzniknouti ze středu utištěné, zotročilé křesťanské ráje. A přece se tak stalo, a stalo

se v míře netušené. Vidno z toho, že duch ráje byl ututlán, ale udušen nebyl; dokázalo se, že každá správa země musí si křesťanského lidu všímati a viděti v něm živel, který v jednom případě dovede platně přispěti ku polepšení stavu vlasti, který však rovněž tak jako je schopen stavěti, dovede i bořiti.

Dle našeho přesvědčení dopustilo se povstání už při organisaci velmi značné chyby tím, že se nesnažilo již tehdáž, když bylo ještě pouhou ideou některých hlav, získati agitacemi pro sebe ochuzenou, na Cařihrad rozmrzenou šlechtu bosenskou. Jaké účinnosti bylo by potom povstání nabylo, snadno předvídati. Jisto je, že by se byli dali přemnozí, a snad většina šlechty věci nakloniti. Avšak místo toho počal boj všech křesťanů proti všem mohamedánům, boj s charakterem náboženským, středověkým, anachronistickým. Chyba tato se již odčiniti nedá, když vášeň bojovná zaslepila lid na obou stranách rozvalin, avšak bojíme se, že se na zemi ztrestá, ať už je konečný výsledek povstání jakýkoli. Ovšem, v provoláních náčelníků povstaleckých, později vydaných, nazýváni mohamedáni bratřími a napomínáni k pokoji, ale to se mělo státi dříve, tehdáž už, než první puška zahoukla. Kdy by se tak bylo stalo, snad by již nyní byly poměry země upraveny, bouře utišena, pole oseta, obyvatelstvo uspokojeno — snad by již byl účel povstání dosažen.

Naskýtá se otázka, jaké poměry mezi obyvatelstvem zavládnou v Bosně, zvítězíli povstalci, a jaké, budouli přemoženi. Nabudeli vrchu živel křestanský, nastoupíli konečně křesťanská vláda, mohamedáni zůstanou přece v zemi a budou jako před tím pány pozemků a tím držiteli pramenů, z nichž plyne národní blahobyt. Záleželo by vše na taktu budoucí vlády, která by je musela ochočiti a pro sebe získati, zaručíc jim úplnou svobodu vyznání a vůbec náboženské otázky se nedotýkajíc. Budeli s mohamedány vlídně nakládáno, nebudouli pak drážděni, vzejde z toho zemi veliký prospěch; země bude především potřebovati intelligence, a ta se dá ze zámožných a svobodných mohamedánů odchovati dříve, nežli ze křesťanů zvyklých žalostné chudobě a robství. Mimo to mohamedáni, přijavše jiné náboženství, neztratili národní povahu svých předků, ano shledáme se s nejedním begem, který jest kromě vědomí národního proniknut i vědomím slovanským. Naivní stesk, proč my Slované všichni, ať jsme Rusy, Čechy, Poláky, Srby, Bulhary, nemluvíme jedním jazykem a nevyznáváme jednu víru, lze od přemnohého slyšeti. To se musí využitkovati. Ze Srbska mohl se přemožený mohamedanismus přestěhovati do Bosny, ale z Bosny se dále utéci nemůže, zde musí zůstati. Nebudeli v nich vzbuzován zbytečný odpor, budou pomalu sami dobrovolně přestupovati na víru otcův. Kdy by se zvítězivší křesťané zachovali jinak, zemi by posloužено nebylo, neboť by upadla jen v nové zlořády a bouře. Avšak je dobrá čáka, že křesťané, kteří učinili již několik veřejných provolání ku svým „mohamedánským bratřím“, budou s nimi nakládati skutečně po bratrsku, a že pro naději v lepší budoucnost vlasti zapomenou všeho, co se kdy bylo při krbu rodinném nemilého přihodilo.

Naproti tomu nemůžeme se nadáti mírnosti od mohamedánů, kteří jsou zpupnější, vášnivější, mstivější. Kdy by opanoval mohamedanismus

úplně pole, musíme očekávati od jeho vyznavačů věci horší předešlých. Nikdo již nedoufal, že se rája vzmuží, a přece se to stalo; zoufalství jí vtisklo meč do ruky. Porážka povstalců značila by jich zkázu. Žádné reformy, kýmkoli zaručené, neodvrátily by pomstu mohamedánů, kteří se povstáním cítí zahanbeni a uraženi. Pud, který radí povstalcům nepřijímati slibovaných oprav, jest pudem sebezachování, a měl by býti měřítkem státníkům a diplomatům, kteří se o pořádek v Bosně zasazují. Povstalci tuší, že kdy by prohráli, lépe by jim bylo vrci se do Sávy, nežli vrátiti se domů. — Uvažujemeli celou záležitost nepředpojatě, musí se naše sympatie nakloniti povstalcům nejen proto, že jsou Slované a že soucit náš bývá na straně trpícího, ale i z té příčiny, že jsou jediným činitelem, který je s to přivesti zemi z neustálého vlnobití do přístavu míru. —

S věrou přijali mohamedáni též orientálský ráz, obyčeje a způsob života, avšak ne v té míře, aby byli setřeli všecky známky slovanského původu. To se nejlépe zračí v životě rodinném. Žena je sice zakleta v harem, ale tak otrocky nesvobodna není, jako u pravých Turků. Zejmena dívkám je dovoleno objevovati se s tváří nezahalenou, ano v mnohém ohledu jsou dívky mohamedánské volnější než křesťanské. Mohamedáni bosenští až na malé výminky zachovávají jednoženství; obyčeje svatební a mnohé jiné uchovaly se právě tak, jak byly za starých slovanských časů. Otroků a otrokyň není. Zděděná po předcích slovanská jmena nikdo neodvrhuje. Stává se často, že křesťanské duchovní, zejmena františkány, žádají za přímluvu u boha; zvláště tak činí, chtějíli se zbaviti zlých duchů a odstraniti neplodnost manželky.

Toho času konají mohamedáni bosenští bohoslužbu asi v 1800 mešitách a džamijích, z nichž sotva desátý díl jest obstojně z kamene zbudován; ostatní jsou všelijak ze dřeva sroubeny. — Mešity i džamie jsou modlitebny. Džamije jsou větší a nádhernější a vedle nich jsou zřízeny školy; požívají před mešitami práva, že se v nich smí v páteční den konati modlitba za sultána; ostatně se ani při džamijích nesmí mysliti na rozměrnost a krásu našich chrámů. Vedle nich jsou vystaveny štíhlé věže, minarety, které asi ve dvou třetinách výšky mají kol do kola pavlač, s níž muezin provolává modlitby. Skoro všecky minarety jsou podobné konstrukce. Vnitřek tureckých modliteben jest tak jednoduchý, jako celá jejich bohoslužba. Vchod bývá ze strany severozápadní, aby byl modlící se obrácen tváří k jihovýchodu, k Mekce. Vnitřek je rozdělen v předsíň a svatyni. Vstupuje do modlitebny, odkládá věřící obuv; mohamedáni neradi vidí, navštěvujeli jejich modlitebnu nevěřící cizinec, domácímu zůstává vůbec uzavřenou. Obílené stěny jsou popsány výtahy z koranu; obrazů a soch není. Podlaha předsíně i svatyně je pokryta koberci různé ceny, na nichž se věřící modlí. Se stropu visí cosi drátěného, co by se mohlo považovati za prvopočátek lustru. V čele svatyně stojí kámen, představující hrob proroků; po levé straně jeho nachází se kazatelna, po pravé „mimbéz“, t. j. vyvýšené místo, kde se předříkává modlitba za sultána. Malé venkovské modlitebny nazývají se „medžidy,“ které misto minaretů k vyvolávání modlitby mají nízké, sotva sáh vysoké vížky.

Obřady a modlitby vykonávají: 1) šejchové (starci), kteří jsou ka-

zateli; 2) chatibové, kteří se v pátek modlí za sultána; 3) imamové, kteří pětkrát za den předříkávají v džamiji předepsané modlitby a vykonávají obřízku, zasnoubení, pohřeb a p.; 4) muezinové, kteří pětkrát denně s minaretů volají k modlitbě; 5) kajmové, kostelníci.

Důchody kněžstva mohamedánského plynou z tak zv. „vakufů“ — záduší, fondů, zbožných odkazů. Vakufy tvoří pozemky, dvory, hány, lázně, bazary; čistý výnos z nich je určen služebníkům Allahovým, k podpoře chudých, k udržování studní, cest, škol atd. Celý třetí díl všeho jmění v zemi patří vakufům; dříve je skoro neobmezeně spravovala obec, nyní jsou majetkem státním, který z jejich ročního výnosu odvádí k vlastnímu jich účeli 25%.

Pobožnost kromě odříkávání modlitby za imamem záleží z rozličných druhů klekání a klanění se, které se děje společně ode všech přítomných najednou, jako na dané znamení. Kázání dějí se vždy arabským jazykem, jazykem koranu, a imamové málo se starají, rozumíli jim posluchačstvo čili nic. Předmětem kázání jest pravidelně mravouka.

Náuka Mohamedova předpisuje víru v jednoho boha, anděle, v božský původ koranu, v proroky (mezi něž patří Mojžíš, Ježíš a Mohamed, poslední z nich), ve zmrtvýchvstání, poslední soud, ráj a peklo. — Každý věřící je povinen pětkrát denně se modliti, a to z jitra, v poledne, odpoledne, při slunce západu a dvě hodiny na to. Před modlitbou se umývají. V dobu modlitby vystoupí muezin na minaret a volá do všech úhlů světa: „Bůh jest nejvyšší bytost, vyznávám, že jest jen jediný bůh a Mohamed poslaný jeho. Pojďte k modlitbě, abyste došli spásy. Bůh jest nejvyšší bytost, není boha kromě boha.“ Toto volání se mnohdy zkracuje: „La ilahe ill' allahi ve Mohamed ressul üllahi.“ — „Není boha kromě boha, a Mohamed jeho prorok.“ — Nelze od Allaha všecko vymodliti, ale třeba též si ho naklońovati dobrými, spasitelnými skutky, k nimž patří almužny, stavění hospod, cest, studní, přede vším ale putování do Mekky — „hadžiluk.“ Poutník, který byl na svatých místech v Mekce, smí se nazývati „hadži.“

Týdenní sváteční den jest pátek. Výroční svátky jsou ramazan a bajram, spojené s denními posty a nočními kvasy.

Mohamedáni mají měsíčný rok o 354½ dne. Následkem toho připadá měsíc postu, ramazan, každý rok o kolik dní dříve. Mohamedáni se těší na půst, zvláště připadáli do doby zimní, kde jsou dny kratší. Dny tráví v nejpřísnější zdrželivosti; nesmějí se za dne dotknouti ani pokrmu ani nápoje, nábožnější odpírají sobě i zamilovaný čibuk, ano varují se, aby ani slinu nepozřeli. Avšak jakmile slunce zajde, doba postu mine, oddávají se hodování a rozmařilosti, oblékají se v nejlepší šaty, odbývají návštěvy. Krámy, kavárny, krčmy se naplňují; celou noc trvá bujný život. Teprvé k ránu nastává opět zamlklé ticho, nábožný půst, což je tím snazší, že věřící potřebuje dne, aby se zotavil. Poslední tři dni ramazanu nazývají se ramazan-bajram. Tu přestává půst. Sedmdesát dní po ramazanu následuje kurban-bajram se svatou nocí Al-kadar, kdy se prorok narodil. Kurban-bajram trvá 4 dni. Mimo to slaví ještě sedm svatých nocí.

Po smrti očekává horlivého vyznavače víry Mohamedovy nejkrásněji zřízený ráj, s jakým i největší sybarita může býti spokojen.

Aby ráje dosáhl, neukládá se mu jako křesťanovi přísný mrav; stane se tak za dosti mírných podmínek, za nichž mu možno již na zemi rajsky žíti. Ráj na tomto, ráj na onom světě! Žádná víra nepodává tolik. Moslemín může býti na svou víru hrd. Ani se nedá na určito postaviti, kolik rájů na něj čeká. Mohamed zřejmě mluví jen o sedmi; sám prý jich ale ve snu navštívil devadesát. V ráji všude jsou krásné zahrady, vysázené stinnými, rozložitými stromy. Všechny převyšuje jeden strom, tak ohromný, že by jezdec na nejlepším arabu potřeboval sedmdesát dní, aby objel stín jeho koruny. S větví stromů visí nejlahodnější ovoce; v jich stínu odpočívá věřící na zelených květnatých paloucích, a nepotřebuje ani ruky vztáhnouti, ovoce mu samo spadne do úst. Všecky ráje protékají křišťálové řeky, omamujíce sluch mírným, tajemným romonem a rozšiřujíce ve vzduchu příjemnou, rosnou vlhkost. Zdajíli se mu husté trávníky již tvrdými, vejde pod bílé stany, kde usedne na podušky ze zeleného hedbáví, hojně zlatem a stříbrem protkané, a černooké hurisky, stoudně víčka klopíce, přijdou, přisednou na podušku a budou jej baviti. Hurisky zůstanou věčně mladými a krásnými. Krásní jinoši, tolikéž věčně mladí, tolikéž od hlavy k patě zlatohávem a perlami odění přinášejí na zlatých a stříbrných tácích šťavnaté ovoce k občerstvení a k zapití podají nejčistší víno. — Vyvolený se bude v nebi kochati patřením ve tvář boží, z čehož poplyne všecka jeho nebeská blaženost. Mohamed byl politik, umějící užiti všech slabostí lidských; možná, že snaha jeho co zakladatele náboženství byla čistá a upřímná, avšak příroda učinila jej především politikem.

Peklo činí slušnou protiváhu ráje. Do něho přijdou všichni nevěřící a nespravedliví. Hoří tam věčný oheň, každý zatracenec je přikován na řetěze sedmdesát sáhů dlouhém, má šaty z ohně zhotovené, vařící voda lije se mu na hlavu, kůže mu puká, útroby se vyvalují a Malek, musulmanský lucipér, bije ho neuprosně železnou palicí. Toto peklo jest věčné, ale přece možno z něho vyváznouti a do nebe se dostati; vede z něho totiž do nebe most, úzký jako vlas a ostrý jako meč. Kdo přes něj přejde, dostane se do ráje! Nebe jest, abychom tak řekli, návnada, na kterou mohamedáni berou. Stane se po smrti údělem skoro každého, a budeme to z největší části jen my nevěřící, kteří budeme v pekle trápeni. Dítky Mohamedovy, třeba nespravedlivé a zavržené, budou přijaty na milost, a allah dá, že se jim podaří přejíti přes krkolomný most, ale my tam zbudeme.

Východ je velice nakloněn k učení o předurčení. Ježíš pravil, že bez vůle boží ani vrabec se střechy, ani vlas s hlavy nepadne. Mohamed nepředpisuje víru v předurčení výslovně, ano skoro se jí ani nedotýká. V celém koranu jsou jen tři věty, které se k ní nepřímo vztahují: „Žádný nezdar bez vůle boží“ — „bůh trestá, chceli, a odměňuje, chceli“ — „staň se vůle boží.“ Možná, že Mohamed vůbec neměl v úmyslu víru v předurčení zavesti — a přece se stala hlavní známkou jeho následovníků. Z ní se pramení turecký fatalismus, který dále plyna, dává původ fanatismu. Fatalismus a fanatismus jsou půdou, v níž se koření všecky dobré i zlé vlastnosti mohamedánů. Mezi dobré vlastnosti počítáme spokojenost s osudem a životními poměry, která způ-

sobuje, že i největší neštěstí nesou s klidnou myslí a vnitřním pokojem. Odtud pochází přítomnost mysli a její sousedka, resignace. Mimo to dovede býti mohamedán velikomyslným a věrným danému slovu. Fatalismus a fanatismus učinily je bezohlednými, udatnými útočníky, jejichž podniky bývaly korunovány velikolepými, ohromnými zdary. Národ, proniklý fatalismem a fanatismem, dovede utvořiti velikou, mocnou říši v čase poměrně krátkém. Avšak žádný mimořádný stav nemůže trvati stále. Opojný stav, jenž byl fatalismem a fanatismem způsoben, zmizí sám sebou, a zanechává za sebou jen ochablost tělesa, které byl dříve naplňoval nadpřirozenou silou. Udatenství přerozuje se v bestiálnost, velikomyslnost ve zpupnost, daného slova se ve zlém smyslu užívá, klidná mysl přechází v lenost, lhostejnost, nerozhodnost, hrdá resignace zmetla se ve mdlou, pitomou bezpomocnost. Říše takového národa tak rychle propadá, jako se vzmáhala. Pád její je neodvratný, dá se vypočítati s matematickou určitostí, jako se dá ustanoviti, kdy dopadne k zemi kámen do výše hozený, když se přechýlí přes nejvyšší bod.

Turecko jest již od století zvětralá budova, jen uměle držená vzhůru, ze všech stran sloupy opřená. Povolíli jeden sloup, sesype se v trosky na jednom místě; povolíli všechny sloupy, promění se v trosky celá.

(Dokončení.)

Dramatické práce A. Dumasa syna.

Příspěvek k rozhledu ve dramatě francouzském

od

Františka Zákrejse.

(Dokončení.)

Jakýms opakem *Marnotratného otce*, této kurtisánky ve fraku, měla se státi hlavní ženská postava v *Příteli žen* (l'Ami des femmes, v 5 aktech, 1864), kterážto hra se snaží dokázati, že čistá, platonická láska náleží k nemožnostem. Paní hraběnka Jane de Simerose je vtělená klášterská cudnost; proto (!) se její choť měsíc po svatbě pustil v milůstky s jinou ženštinou, kteráž jej učinila otcem vtipného i sličného levobočka; a paní hraběnka rozešla se s chotěm, horšíc se na něj ne snad proto, že měl vůbec mimořádné záletné dobrodružství, ale proto, že je měl s dámou nižší třídy. Na základě těchto událostí zahajuje Dumas děj. Co se nestane? Hraběnka, tato cudnost, neváhavši, pustiti se v milostný poměr s jakýms vášnivým a mstivým panem de Montègre, v němž miluje více ideu lásky než krásného muže, dožije od svého milána, jenž ji sliboval zbožňovati láskou platonickou, touto „kvintesencí lásky," jenž sliboval býti milencem jejích snův a manželem její duše — dožije se, pravíme, urážky, že ji obviňuje z další záletnosti, načež ho paní ze Simerosu vypovídá z domu, aby se — tento typus moderní Vesty! — hned na to uvrhla v náruč pana

de Ryons, chtějíc se státi jeho kurtisánkou (!): však Ryons je na štěstí nepřítelem žen, který za podobných okolností vždy rád se objevuje, aby zachránil dámskou ctnost; pročež upozorní hraběnku, že ona vlastně miluje svého chotě, zachrání pomocí lži hraběte před vražedným zámyslem hraběnčina milána, i dosáhne toho úspěchu, že se oba tito manželé úplně smíří. Doufejme, že paní de Simerose za rok stane se blaženou matkou, jíž v srdci zbude upřímného místečka také pro manželova levobočka. Seznámení se Ryonsa s hraběnkou má vedle toho ještě jiný šťastný výsledek: že totiž bezmezný tento misogyn z hraběnčina konání nabude víry v ženskou šlechetnost a že tedy za choť si vezme krásnou milionářku slečnu Hackendorfovou, která jej vytrvale miluje. — Jako v celé dramatické produkci Dumasově setkáváme se také v *Příteli žen* hlavně s dvěma druhy lidí: předně s kurtisánkami a kurtisány, a za druhé s obmezenci. K těmto náleží zde jakýsi zbytečný p. Leverdet, jehožto choť, stojící v dvojsmyslném poměru s jakýmsi p. de Targettes, vší silou se činí, aby manželce pana ze Simeroseu odlákala Montègrea. K obmezencům dlužno čítati také dceru Leverdetovu Balbinu, která, majíc tvořiti jakousi protivu hraběnčinu, potud chce vstoupiti do kláštera, pokud nemá naděje, že se stane paní ze Chantrinu. V obor libertinů pak vřaditi nutno mimo Montègrea, Targettesa i Chantrina předkem a nejprvé hlavní mužskou postavu hry: přítele žen p. z Ryonsu, mluvícího s peskou nestydatostí o podrobnostech avantur, jež měl s dámami i grisetami. On honosí se, že si za úkol obral studium žen, a mluví o nich s úžasnou odpíravostí: žena nynějška jest mu bytostí nižšího řádu bezhlavě nedůslednou a zlomyslnou, ba všecky ženy jsou mu padoušky; jeli která počestnou, není to ctností nýbrž štěstím; jejich přátelství s muži je sice zbožňování hodné, ale jejich láska je strašná, atd. Montègre tvoří článek v řetěze oněch francouzských divadelních milovníků, kteří žárlí na samy manžele svých milenek. Hrabě ze Simeroseu konečně rozmnožil svou postavou haldu oněch francouzských planých hrdin, kteří svůj život ochotni jsou skončiti effektní samovraždou. *Julian Schmidt* zavrhuje tuto figuru také z té příčiny, že si hrabě život chce vzíti ne snad z lásky nýbrž proto, že věno jeho paní bylo větší než jeho jmění, a že se chce vyhnouti podezření, jako by stál o peníze.

Potvin obrací se proti oběma hlavním postavám kusu, vytýkaje jim nelogičnost. Neboť Ryons, tento tupitel žen bez míry a konce, je nedůsledný člověk, jenž místy ženy též chválí: je, prý, potřebí chrániti ženy počestné; neboť Ryons, tento libertin, skutečně zachrání klesající ženu; neboť Ryons, tento nepřítel manželství a otcovství, se výtečně ožení; neboť Ryons, tento mravokárce kusu, je surovec a lhář a misogyn a misanthrop. A paní hraběnka? Sám Dumas se vyznává, že v ní není ani chmýru důslednosti. Panna koketou a málem kurtisánkou! Ryons je nestvůra, paní Simeroseová je přelud.

Koho kreslí Dumas *přítelem žen?* Čtenář předmluvy k tomuto kusu, přeplněné surovými urážkami něžného pohlaví, a čtenář *Muže a ženy* (l'Homme-femme), pamfletu, doplňujícího, co v oné předmluvě jest opomenuto, snadno to uhodne, jakož zajisté uhodl, koho autor vyobrazil v *Levobočku* nebo v synovi *marnotratného otce.*

Gottschall nazývá *Přítele žen* nejslabším Dumasovým kusem, popleteně založeným a bez zajímavosti provedeným.

V léta, jež mezi touto a mezi následující zcela vlastní prací tohoto francouzského spisovatele prošla, spadá jeho spolupůsobení při divadelním vypravení kusu *Pokuta ženy* (le Supplice d'une femme, 1865), jejž byl proslulý publicista *Emile de Girardin*, autor pozdějších dramat *Dvě sestry* a *Tři milovníci*, jevišti *Théâtre français* zadal. Poněvadž totiž komitét tohoto divadla *Pokutu ženy* jen tehdy vypraviti se uvolil, budeli dle divadelních požadavkův upravena, převzal přepracování její na sebe ml. Dumas a provedl je co veleobratný charpentier. Kus se na to sice obecenstvu zachoval, ale veřejné hlasy jej naprosto odsoudily. Saint-René Taillandier nazval *Pokutu ženy* dramatickým obrazem, kterýž oplývá nemožnostmi, v němžto protiřečnost vráží do protiřečnosti, v němžto postavy jsou liché; hrdince kusu schází svědomí, a proto kus není dramatem. V jeho zápětí následovalo mnoho povyku: Girardin vydal *Pokutu* s předmluvou, v které všecku vinu svaluje na Dumasa, proto že prý ideální základ hry zpracováním zavlečen byl v nejvšednější a nejnižší reálnost; Dumas pak nemeškaje, uveřejnil spisek, v němžto zásluhu o zevní působivost kusu sobě vindikuje. Avšak jisto jest, že jak „Racine“ Girardin tak „Pradon“ Dumas opomněli přibrati k práci hlavního spojence: musu básnictví.

Pokuta ženy, jak ji navrhl Girardin, podobá se z veliké části *Románu ženy*, jejž napsal Dumas. Náruživý Jean Alvarez zachránil svými miliony peněžníka Dumonta před úpadkem, stav se jeho obchodním společníkem. Ale dal si to předraze zaplatit, učině z Dumontovy choti Mathildy svou milenku. Malá Jeanne, kterouž Dumont za své dítě pokládá, jest dcera Alvarezova! Tyto poměry trvaly po více let: po více let dává se Mathilda zuřivostmi a výhrůžkami Alvarezovými doháněti k nevěře. Konečně vidí se ne kajicností ale okolnostmi k tomu dohnánu, že vyjeví vše manželovi, který na to oba vinníky odsoudí k vysoce hanobící pokutě: k nevděku, záležejícímu v tom, že Alvarez má Dumonta soudním odejmutím svých peněz z obchodu zničiti; Mathilda pak má se vrátiti k rodičům a svému choti písemně osvědčiti, že není s to sdíleti s ním chudobu. Jeannu podrží Dumont u sebe a na její otázku vztahující se k tomu, budeli kdy matce odpuštěno, končí hru slovem: „Snad.“ Kus zakládá se na lžích, rozuzlení vymoženo lžemi, zauzlení vykonáno dopisem, pokuta ženy vykoná se dopisem: ejhle i zde oba motouzy dramatického inženýrství francouzského — listy a lhaní!

Přes to získaly si některé jednotlivosti v *Pokutě ženy* jistého uznání též u kritiky. *Gottschall* chválí postavu Dumonta, počínajícího sobě tak, jak mu to poctivost i cit a rozum velí. *Saint-René Taillandier* v *Revui obou světů* chválí pí. Larceyovou, která v kuse tom zastupuje onu velmoc veřejného mínění, jež prostě sluje klep. Vzhledem k směru *Pokuty* však ohražuje se týž posuzovatel proti tomu, aby dramatikové psali stále jen cizoložnické kusy; dramatu jest v 19. věku otevřeno širé zdravé pole látek: avšak, aby v něm básník mohl postupovati pevnými kroky, k tomu, praví, jest více potřebí nežli řemeslné obratnosti a nežli zručnosti v kombinacích.

Že jsou všecka podobná vyzývání úplně marná, je s dostatek známo. Básnická impotence, uma polosvěta nedají se žádnými prosbami proměniti ve věštkyně nadšenosti! . . .

Myšlenka rehabilitace kleslé dívky tanula Dumasovi na mysli též při *Ideách paní Aubrayové* (les Idées de madame Aubray, 1867), tomuto v pět aktů rozčleněnému odpolednímu cvičení kostelnímu. Jeannina, která před několika lety ničemníkovi Tellierovi svou čest dala v šanc ne z lásky ale z vděčnosti — tedy z pohnutky, o nížto sám spisovatel připouští, že jest obludná — získá sobě pomocí lži příchylnost paní v titulu hry jmenované, kterážto paní, jak Dumas praví, jest vtělená víra, vtělené sebezapření, vtělená obětavost, slovem vtělený anděl. Jsouc tedy paní Aubrayovou pozvána k večerní besedě, rozpakuje se Jeannina, máli tam vstoupiti, máli vejíti do společnosti, v níž přítomen bude hostitelčin velezbožný syn Camille, kterého Jeannina miluje a který jak dotěrnou romantickostí tak dotěrným pietismem samu svou matku předstihuje. Jeannina se zřekne návštěvy, ano chystá se opustiti Francii, aby ji, kleslou dívku, mladý Aubray, Armand Duval nového vydání, více nespatřil a tak ze své nezdolné lásky k ní vystřízlivěti mohl: tu však na radu soucitné pí. Aubrayové odhodlá se naše trpitelka, že bude pracovati pro dítě, jež porodila Tellierovi, a že prací tou dobude si nového čestného postavení ve společnosti. Jak humánně ale smýšlí pí. Aubrayová v nestřežených okamžicích, viděti z toho, že chce kající se Jeanninu provdati za Valmoreaua, jenž, jsa zosobněným souložnictvím, jako většina Dumasových figur mluví různá sprosťáctví a jenž, jako leckterá jiná Dumasova osoba, mluví hrubé urážky, aniž by si toho byl dosti svědom; avšak Valmoreau přese všecku svoji probuzenou kajicnost před touto nabídkou prostě prchne. Na to musí sobě Jeannina přestáti zkoušku své lásky. Mrzký Tellier učiní jí totiž návrh, aby se stala jeho maitressou, čemuž ona ovšem snadně odolává. Odměna přichází v zápětí: Camille ji požádá za ruku. Jeannina však mu odřekne, chtějíc pouze učiniti, co pí. Aubrayová za dobré uzná. Tato pak — vtělený anděl dobrety a smilování, ač byla na Valmoreauovi vymáhala, by Jeanninu pojal za choť — své svolení naprosto odepře. Ubohá Jeannina je tedy ochotna umříti samovraždou jako rekyně Feuilletova *Vykoupení;* pí. Aubrayová však tuto oběť nepřijímá: a tu se tedy Jeannina před Camillem, aby jej obětivě od sebe navždy vzdálila, lživě prohlásí za obecnou nevěstku (!), která prý jej, syna pí. Aubrayové, nikdy nemilovala. Po této prostituční nepravdě zvolá matka Camillova: „Ona lže!“ — i dává dovolení k sňatku obou milenců. Hra se končí. Nevytýkáliž *Potvin* vším právem Dumasovi, jak mohl Jeanninu, která přece dříve všemožným *chvalným* přičiněním snažila se státi důstojnou rehabilitace, rehabilitovat teprvé vyslovením takovéto *lži*? Nevrháliž toto zakončení nepříznivé světlo na hlavní postavu aktuality? Co si máme o její duševní bystrosti, o jeho důslednosti mysliti? A jaké jsou ostatně ty idey pí. Aubrayové? Slyšme je! Ovdovělá žena, míní naše světice, nemá milovati po druhé; ne jiní lidé, ale naše svědomí bude měřítkem našeho konání; křesťanské milosrdenství budiž základem mravouky. Co se má díti s nevěrnými ženami? Paní Aubrayová, tento anděl lidskosti, tento ideál důsledného p. Dumasa — jenž jest, jak víme, pro

jich zabíjení — pí. Aubrayová horlí pro to, aby se jim odpouštělo. V jednom výjevu, v němžto se jí praví, že záletný Valmoreau miluje *všecky* ženy, odpovídá pí. Aubrayová: Tím lépe! mát každý milovati buď to kdo buď, buď to co buď, buď to jak buď, jen když miluje! Neníliž to persifláže veliké idey lásky křesťanské? Podobné, dílem známé dílem podivné, dílem chvalné dílem nedůstojné, ale obyčejně v rozvláčných, suchopárných rozjímáních utápěné *idey* vyslovuje také chlubný arcianděl Camille: Naše jmění náleží potřebným; láska je pružinou pokroku; mstíli se žena, je v právu (!), atd. Jak lichý je Dumas v stanovení mravních zásad, tak lichý jest u vyjadřování něžných nálad duševních. Že francouzské drama nikdy nenalézá pravých slov pro vyslovení milostných citů, je známo; *Idey pí. Aubrayové* však podávají doklad, že jejich spisovatel buď z impotence nebo k vůli pikantnosti nedokázal zobraziti tvářnost pravé lásky synovské. Vyslovujeť ji Camille své matce spůsobem, jejž *Julian Schmidt* nazval spůsobem grisetky: „Vždy se na to vede stížnost, že pro francouzskou slovesnost není pravého manželství; avšak což hůře, není tam ani žádných pravých otcův ani matek více!“ Ale nejen podrobnosti, nýbrž i sám celek Dumasovy hry činí dojem lichosti; vypadáť to věru tak, jako by si autor jak z obecenstva tak i ze sama kusu i ze základní myšlenky bez přestání dělal dobrý den. Jak skromně se Dumas o této práci vyslovil, jest známo: praviť bez obalu, že ji provedl uměním Shakespearovským a hlavní myšlenku že mu k ní podal sám Kristus. Pravda však jest, že vůči ní žádnému soudnému člověku ráz anglického velikána na duch nevstoupí a že k ní podnět daly spíše Kotzebueova postava Eulalie v činohře *Nenávist lidí a pokání* nebo Sudrakův *Hliněný vozíček* než evangelium.

Také v jednoaktové *Návštěvě novomanželů* (la Visite de noces, 1871) setkáváme se s galantní paní. O ději této aktuality je obtížno rozsouditi, jeli více mrzký než pošetilý, a stran vystupujících osob, jsouli více prolhané než zhovadilé. Gaston z Cygneroi byl kdys cizoložným milencem paní Lydie z Morancé a jest na tu chvíli velepřísným mravokárcem. Přichází učinit jí, nyní ovdovělé, první návštěvu po své svatbě s Fernandou, která ho sem i s prvorozencem svým provází. Tu mu Lebonnard, stín *přítele žen*, lživě namluví, že v týž čas, co Cygneroi miloval Lydii, tato měla ještě jiné tři mimomanželské milence. To naplní Cygneroie nemalou žehravostí na její galantní minulost. Když jej tedy pí. z Morancé pomocí dialogu kynicky nestydatého ve lžích Lebonnardových ztvrdí, podotknouc, že přes to přese všecko v pravdě milovala vždy pouze jej, Gastona, je tím Cygneroi tak potěšen, že jí nabídne obnovení starého milostného poměru a že k vůli ní chce opustit svou mladou, počestnou choť i své dítě: z mravokárce vyloupl se mrzký manžel, mrzký otec, a — Lydie se odhodlá jej navždy zavrhnouti. Posléze vyzná mu Lebonnard, že jej povídkou o těch třech mimomanželských milencích podvedli, a nalže mu znova, že je pí. z Morancé ochotna žíti s ním novou cizoložnickou selanku, načež mu Cygneroi odpovídá: „Nešťastníče, mámli žíti s počestnou ženou, nepotřebuji pí. z Morancé, mámť svoji!“ Tak hnusně končí se kus. Jakými kluzkými hovory i ostatně přetéká, lze posouditi z toho, že ku př. Cygneroi s Lebonnardem prou se o to, kdy je kdo skutečným mi-

lencem záletné manželky, jeli mimomanželský souložnický poměr láskou nebo zábavou a pod. Slovem: *Návštěva novomanželů* je vtělená frivolnost. *Potvin* dí: Nazývají Dumasa syna pozorovatelem: on neměl pozoru leč pro neřest a vytvořil pouze nestvůry. Také *L. Étienne* v Revui des deux mondes odsoudil Dumasův kus naprosto, pravě: co spisovatel v něm namáhá se pověditi posluchačům, je tak protivné, že by se to mělo skrývati. Mimo to jest *Návštěva novomanželů* Revui des deux mondes dokladem k tomu, jak hluboce lze nadanému spisovateli svrátiti nejpevnější, nejnezbytnější tradice umy a mravouky divadelní. Skeptický Voltaireovec *Desonnaz* vyslovil se vůči tomuto a vůči následovnímu kusu o Dumasovi, že tento nikdy neobrazil svět, nýbrž pouze sama sebe, maje sebe za svět, a že nikdy nevytvořil jaký kus aniž jaký charakter, leč pouze situace; jak jest neplodný, svědčí okolnost, že nikdy nepsal víc než jedinou hru: *Polosvět*, a že nezná leč jednu ženu: kurtisánu (nebo kuplířku), a sice kurtisánu, jaká nikdy neexistovala; a všichni jeho mužové jsou vlastně týž jediný muž: špatně vychovaný frisérský pomocník; Dumas dle Desonnaza není pozorovatel; není analytik, ale sofista.

Týž posuzovatel, jenž v *Revui obou světů* zavrhnul *Návštěvu Novomanželů*, týž *Louis Étienne* ohražuje se tamtéž vůči *Kněžně Georgesové* (la Princesse Georges, 1871) proti tomu, aby Francouzové pracemi jako tato nadále byli klamáni, lichotně hýčkáni a baveni za samu cenu své cti a svého blaha; neboť co řekne cizina o nových kusech Dumasových? Myslíce na to, dí Étienne dále, uznali jsme hvizdot mísící se (při provozování) v potlesk za hvizdot vlastenecký. A na jiném místě téže kritiky přivádí posudek četné části obecenstva, dle něhož *Kněžna Georgesová* je kusem ještě odvážnějším než *Návštěva novomanželů*: „tato aspoň bezohledně výhost dala slušnosti; onano však předstírá nám, že nás uvede v dobrou společnost, a uvrhá nás ve svět, jehož rozhovor nelze opakovati. Jaké mínění má p. Dumas asi o svém obecenstvu? a jak velice jest od něho zkaženo, že musí ztrpěti takové smýšlenky?“ Mimo to dí Étienne Dumasovi přímo, že se chtěl svým kusem zachovati všem stranám diváctva, nejen manželům a zákonným paním, nýbrž i světu kurtisánskému: my dodáváme, že tuto snahu lze i na jiných Dumasových kusech pozorovati.

V Dianě z Lysu hlásá Dumas manželovo právo zabiti milána nevěrné choti; v *Ženě Claudeově* hlásá oprávněnost manželů zabíjet i ženy nevěrné: nuže, v *Kněžně Georgesové* jedná Dumas o thesi mužského cizoložství: jaké právo dává tam oklamané *ženě?* Severina, vypátravší přispěním své komorné Rosalie, že její manžel kníže Georges z Biracu měl s hraběnkou Sylvanií z Terremondeu noční schůzku, chce se zavražditi, chce zrušiti svůj sňatek, ale překonána láskou k manželovi, odpouští mu, honosíc se při tom dosti vyzývavě svou cudností. Kníže, aby ji upokojil, snaží se ji oblouditi nejapnou lží, že to měl s hraběnkou pouze schůzku na rozloučenou, že ji nemiluje, že jejich záletný poměr datuje z jeho *svobody.* Nás ovšem *podobná* výmluva překvapuje, ale Dumas s největší rozkoší dává absoluci pletkám paniců se vdanými ženami. — Druhý akt zahájen jest prasprostým, surovým a nestoudným hovorem ostatních šlechtičen v kuse vystupujících, ze

kterého vysvítá, že hraběnka z Terremondeu má v manželství jediný cíl: bohatství, aby se mohla skvíti, že je vdanou nevěstkou ze řemesla. Máli pak na ten čas ještě druhého milána, nebude u Dumasa zajisté nikomu divno: je to jakýs pravzor mladíka, pan de Fondette, jenž ji náruživě a to velmi platonicky zbožňuje. Však obraťme pozor na knížete. On stal se sňatkem se Severinou spolumajetníkem čtyř milionů franků: nuž a jak nakládá s tímto polocizím jměním? Půjčí hraběti Agenorovi, choti Sylvaniině, 300.000 franků na druhou hypotheku, aby mu zachránil rodinný statek, a mimo to vyzvedne si u notáře dva miliony společného ano spíše — jak to Dumas v dalším průběhu kusu líčí — manželčina jmění, aby s nimi a se Sylvanií uprchnul. Kněžna se to dozví a vypoví rozhořčena hraběnku z domu. Tato klidně odchází, dadouc si ještě noční dostaveníčko s Fondetteem. Severina z hněvu na Georgesovy lži a jeho zlodějskost zradí Terremondeovi, že jeho choť — Sylvanie — má milána. Terremonde miluje manželku, a co učiní, bude tedy hrozné.

Hraběnka vyrvala kněžně dva miliony a teď jí chce vyrvat ještě druhé dva miliony, které Severině zbyly. A tuto ženu, tuto obludu miluje hrabě! Proto chce v druhém dějství kněžna Georgesová, jíž zákon nedává prostředky k plnému osvobození z manželského poměru, k plnému zrušení sňatku, opatřiti sobě právo sama, prohlašujíc se za mužova soudce a pomýšlejíc utkati ho trestem smrti. Tu slyší, že hrabě Terremonde chystá se zabiti milána, jenž večer půjde navštívit Sylvanii. Kníže Georges je tedy v nebezpečí života; připustíli Severina, by k Sylvanii šel, bude ztracen: jeho život je v Severininých rukou. Avšak kněžna chce rehabilitaci mužově. Vysvětluje mu, že ho Sylvanie nemiluje, že se mu pouze prodává, že Sylvanie pěstovala a pěstuje zálety také s jinými. Náruživý Georges chce toho důkazy, chce důkazy Sylvaniiny nevěry: pak prý hraběnky zanechá; chce ony důkazy se zběsilostí divého zvířete. Severina ho tedy zapuzuje, aby v téže minutě opět mu lásku vyznala, zdržujíc ho, aby nechodil k hraběnce a vyzradíc hrozící mu nebezpečí. To však jest knížeti jenom popudem k tomu, aby šel zachránit Sylvanii před pomstou Terremondeovou. V tom padne rána. Hrabě Agenor zabil platonického Fondettea. Tím jest brutální milovník, marnotratník, prolhanec prolhanců a zloděj Georges šťastně zachráněn a zároveň též o hraběnčině nevěře usvědčen. Perspektivou na veliký smír knížecích manželů končí se kus. Plačme a tleskejme!

V *Kněžně Georgesové* vyskytá se mimo všestrannou prolhanost a množství dopisů zvláště ještě jeden motouz Dumasova divadelního inženýrství: vyzvídání a zrada služebných. Však co hůře: charakterům nedostává se logičnosti. Hlavní postavy kusu: kněžna i kníže posléz rozněžní se co nejpohnutlivěji — proč? poněvadž se přiblížila závěrka hry.

„Ah!“ dí *Potvin*, „pakliže žena, za choť pojata bez lásky, obětovaná nedůstojným sokyním, zanechána nepoznaným nebezpečím, má se za sproštěnu přísah, za oprávněnu dovolávati se volnosti: pak (dle Dumasa) smrt jí a všem, kdokoli se jí přiblíží! Jestliže však muž, šlechetně milovaný, stane se zrádcem své přísahy a své lásky, odcizí dva miliony manželčina jmění, aby je dal své kuběně, jestliže choť

podvodně obelhává, jestliže byv vyzrazen vyzná se jí ze své vášně, ze spáchaného svého zločinu: jaké právo má tato žena (dle Dumasa) nad tímto mužem? Tu — tu nejedná se, jak Dumas ve své opovážlivé předmluvě k tomuto svému kusu praví, než o chvilkovou nadvládu zvířete! Nejlépe, když se po křesťansku vše odpustí, když choť srdce své vrátí člověku na okamžení zkrocenému vlivem Kirčiným. ‚Zabíjeti a umírati! nač to! nikdy nebylo více potřebí žíti.‘ Přece však se zabíjí a umírá v tomto kuse. Avšak není to manžel, jenž je zabit — to by znělo pro manžely nebezpečně, — nýbrž jakýs bezvinný beránek, jenž má sníti manželovy hříchy. Cizoložný kníže navrácen jest lásce manželské: „Musím míti dítky z této ženy!“ hájí se Dumas v pusté předmluvě k svému kusu, dokazuje, že proto zachránil Georgese, aby mohl na živě zachovat i milující kněžnu. Velmi komické vzezření má do sebe ostatně domněnka Dumasova, jako by obecenstvo bylo se rozzlobilo na jeho kus, poněvadž v něm nedal knížete Severinou zavraždit!!

„Tentokráte autor nehájí se více proti nemravnosti, poněvadž prohlašuje divadlo za povždy nemravné, ale jest nucen vyváděti se z illogismu a vysvětlovati své dílo.“ Nechať muž, jenž vzal si za choť veřejnou ženu, žárlí tak, že se stane surovým zákeřnickým vrahem, ale jeho zločin vstoupil mezi oba knížecí manžele: co se z nich stane vůči němu? Zdaliž nevinná krev smyje cizoložnický záměr s knížete? Stane se z tohoto lháře a zloděje nový člověk, důstojný otec? Nezbude žádná hradba mezi ním a jeho velkodušnou paní? „Připusťme možnost, že mu choť odpustí; však co se z nich stane před právem? Budou lháti; tak tomu chce spisovatelova poetika. Zahodí se kníže znovu či zapudí nevěstku?“ Smrt bezvinného má býti absolucí vinníka, smrt způsobená tímto vinníkem ano i jeho velkodušnou chotí! A nad touto mrtvolou padají si manželé v objetí, aby nadále žili v klidu, ve cti, rodině, lásce?! V *Kněžně Georgesové* nevládne antický osud, jak míní Dumas, nýbrž parodie antického osudu.

Veliká fanfára, řečená *l'Homme-femme* oznamovala příchod nového dramatu o věčné Messalině, příchod veliké fanfaronády nazvané *Žena Claudeova* (la Femme de Claude, 1873). Toto tříaktové drama mělo prokázati, že nenasytné samice z Nod musejí býti postříleny. Avšak čím jest tato Césarina Rippertova? proč ji zabije Claude? Proto že jest nevěrnicí? Ne, vždyť jí Claude prostituční nenasytnost stále promíjí! Proč tedy? Poněvadž je zlodějka. Žena Claudeova je kníže Georges s vlečkou. Víte, kdo jest Claude, tento oplesk Sardouova Rysoora: je to vynálezce děla, jímžto lze nejčetnější (pruské) voje zničiti na padrť a ježto tedy Cantagnac co jednatel tajné společnosti (pruské) přichází zakoupit pro vrahy Francie. Vida, že mu Rippert (alias Ruper) svůj vynález nezadá, neváhá popis vynálezu vydírati tím spůsobem, že pohrozí Césarině trestním soudem, aby ji donutil k opatření klíče do nedobytné pokladny, v níž Rippert popis přechovává. Týž klíč má Claudeův učeň i přítel Antonín, a od tohoto jej tedy Césarina předstíráním své lásky k němu vyláká, načež se popisu zmocní a jej do rukou Cantagnacových vydá. Seznav, co se stalo, namíří Rippert na Césarinu jednu ze svých zlepšovaných pušek, zastřelí ji, nechá mrtvolu ležeti a odchází, řka chladně k Antonínovi: Nyní pojď pracovat!...

Vedle toho čítá Dumasův kus ještě více osob vedlejších. Jedna z nich jest židovský učenec Daniel, který má zajisté chvalný úmysl, vyhledati na Východě novou Palestinu pro rozptýlený Israel, a druhá jest jeho dcera Rebeka, která bez ostychu ženatému Rippertovi vyzná lásku a bez pochyby po třetím aktě jeho vzornou chotí se stane, což každého Semitu zajisté hluboce dojmouti musí. Že dialog v *Ženě Claudeově* jest peský, nemusíme dokládati. Že bychom tam marně hledali stopy autorovy schopnosti mysliti, na to nemusíme býti upozorňováni. Ale že ani postavy ani výjevy nemají dosti souvislosti, zůstane nápadné. Nikdo nebude se tedy diviti radě, kterouž Dumasovi ml. vůči *Ženě Claudeově* dala *Revue obou světův:* aby hleděl dříve studovati a hlavně hleděl *skutečnou* společnost seznati, než bude dále psáti.

Kam mimo to zmizela z *Ženy Claudeovy* hlavní idea pí. Aubrayové, na jejímž základě se tam chtělo provesti znovuzrození společnosti: kam zmizelo milosrdenství? Co však na tom? Vždyť je zase jinak nahražena, jinými mohutnými ideami: ideou nesmrtelnosti duše a ideou potřeby posmrtního života, t. j. nebe a pekla!

Porovnejme konečně ještě jednou *Ženu Claudeovu* s *Kněžnou Georgesovou. Césarina* a *Georges* jsou táž postava: jsou táž kurtisánka, táž zlodějka: ale Georgesovi bylo vše *odpuštěno*, a Césarina *musila* býti *zabita*!

Další aktualita ml. Dumasa, čili slovy novinářské reklamy: jeho nový *sensační kus*, tříaktový *Pan Alfons* (Monsieur Alphonse, 1873), v němž jako v *Ženě Claudeově* zachovány jsou zevní jednoty času a místa, má za přední postavu velmi žalostný zjev: ženu (Raymondu), která provdala se za nevšedního dobráka (velitele Montaiglina), zamlčevši jemu, že za svobody mrzkému záletníkovi (Oktavovi) porodila dcerušku (Adriennu)! Tento surovec, který vůči tomuto svému dítěti pravé své názvisko (Oktav) zapírá, nazývaje se jmenem (Alfons) do titulu hry položeným, chce sňatkem s bývalou služebnou (Guichardovou) vyženiti jmění, k němuž si tato na základě souložnictví byla dopomohla, a proto snaží se, aby před ní existenci své dcery ukryl. Dosti neobratně; tak že nevěsta brzy povahu Oktavova poměru k Adrienně vypátrá. Avšak Guichardová přese všecku svoji sprostotu je dobrého srdce, dobrého srdce zrovna jako Montaiglin, jenž se skoro zrovna tak brzy všeho dozví: a proto jak tento své choti, tak ona svému nastávajícímu vše odpustí. Ba víc: Guichardová přijme Adriennu právně za vlastní a totéž učiní rovněž Montaiglin, když byl marně Oktava Alfonsa k zákonnímu přiznání se k dítěti vybízel. Tak se stane Adrienna pojednou zákonní dcerou nejen pana velitele, nýbrž i pí. Guichardové, což této podá vítanou látku k paprikovaným vtipům. Konečně vyšetří tato pomocí lži podstatu poměru, v němž k sobě kdysi se nalézali Oktav a Raymonda, a poněvadž tím dílem sezná prolhavost svého nápadníka, zamítne jej naprosto; neboť prý nade vše nenávidí lháře a lež!

Lež! a nic nežli lež! — to jest základ, na němž je kus sestrojen, a to jest duch, jenž z něho vane. Sám titul hry zakládá se na nepravdě, poměr Oktava k Raymondě byl hnusný podvod, její sňatek vykonán s nepoctivým zatajením osudné pravdy, Oktavův sňatek má se s nepoctivým utlumením téže pravdy vykonati, malá Adrienna je otcem

i matkou učena klamu, zauzlení i rozuzlení děje se pomocí lží! Jaká to virtuosita o motouzích! Nepravda, a nic než nepravda! Kterak má tam na diváka působiti pak zřejmý záměr spisovatelův, aby osvědčil a budil nenávist *proti lži*?!

Děj silně připomíná *Levobočka*, ba též *Idey paní Aubrayové*, a rovněž není Montaiglin než variant mladého Duvala nebo Nanjaca nebo Charzaye nebo mladého Rivonnièrea Orgebaca nebo Aubraye nebo Ryonsa nebo kněžny Georgesové nebo Ripperta; taktéž jest Raymonda jen pozměnou Marguérity, slečny Roncourtové, Kláry, Jeanniny, hraběnky Sineroseové, knížete Georgese; podobně jest Oktav pouze jiné jmeno pro příbuzné figury Sternaye, nebo Girauda, nebo Rivonnièrea otce nebo Telliera, nebo Cygneroie, nebo Montègrea, ba i Césariny; Guichardová je lehká karikatura lehké karikatury (pí. Aubrayové) atd.!

Hle, jak musí sestrojeno býti drama, aby mohlo dáváno býti na divadle všech pěti dílů světa!

Revue des deux mondes z radosti, že se Dumas vzdal dramaturgie Catonsky kazatelské, zavírá nad vadami *Pana Alfonsa* obě oči, jmenujíc jej kusem prostým, dojímavým, zdravým a — počestným. Že je prostý, lze připustit. Ale jeho dojímavost zhusta ničena jest nezdravotou vzduchu nad ním se vznášejícího a mimoděčnými komickostmi: surovost, lež, klam, kurtisánství, loutkářská velkodušnost odporně z něho nás ovívají. Dumas chtěl *Panem Alfonsem* ukázati k neshodnosti oněch ustanovení občanského zákonníka francouzského, dle nichž cizí muž státi se může právním otcem a cizí žena právní matkou dítěte, jehož rodní rodiče posud jsou na živě, pozbývajíce ve prospěch jiného všech práv k vlastnímu rodnému dítěti. Avšak nemůželiž vstoupení v rodinu cizí v zápětí mít budoucí štěstí dítěte, rodnými rodičemi zanedbávaného, ba snad opuštěného? Není naší úlohou, abychom se zde ujímali zákonníků kterýchkoli, ale na to bychom si přece dovolili upozorniti, že sebe poctivější a sebe dokonalejší zákonodárství, jsouc dílem lidským, nikdy nebude s to, podávati všestranných záruk proti neshodnostem, proti zneužití svých článků. Blíže týká se nás otázka, jeli úlohou dramatikovou, aby na jevišti polemisoval proti jednotlivým paragrafům civilního práva. A zde ovšem nemůže býti pochyby, že tím suchým, prosaickým spůsobem, jakým to činí Dumas, vybočuje se silně z říše poetického zdání, z říše poetické pravdy.

Je to pro Dumasa, básníka polosvětové Venuše, zvláštní pochoutkou, kdykoli sobě může tváří prohnaného mystika jaksi z nadsvětí zakoketovati s nepřístupnou, mramorovou Vestou. Však, jeli jeho mysticismus povždy jakýms přestrojeným sensualistickým gaminem, není jeho Vesta vždy pouliční nevěstkou z platu. Dumas ví o pikantnějším typu: je to Vesta se snubním prstenem, jeptiška pro pokutu mužovu, jakási druhá svatá Kateřina novofrancouzské svévole — nebo třeba staroruského nevolnictví. Proto se není čemu divit, že látka *Daniševých*, které v prvním návrhu sepsal a Dumasovi posouditi dal Rus *Petr Něvskij* (Petr Korvin *Krnkovskoj*), měla pro spisovatele *Kněžny Georgesovy* obzvláštní půvab a že se ji, jako kdysi Girardinovu *Pokutu ženinu*, pro jeviště upraviti odhodlal. Leč vyslovme to ihned: mysticismus v *Daniševých* není bez positivní, zdravé příchuti, jakouž nás dojímá středověký mysti-

cismus, jakmile jej ozáří svatokruh oné přednosti, jejíž nedostatkem nynějšek tolik churaví: sebezapření.

Čtyřaktová činohra *Daniševi* (les Danicheff, 1875) je drama sociální, tendenční. Hrdá ruská šlechtična, po mateřsku vychovavši osiřelou sličnou nevolnici Annu, pečuje též o svého syna Vladimíra tak, že mu i vynašla nevěstu ze vznešené společnosti, kněžnu Lydii Valanovu. Ale mladý hrabě Danišev již miluje: miluje nevolnici Annu. Pečlivá matka Dumasovského rázu ví však pomoc: lež nejbídáčtějšího druhu. Nechať Vladimír jde do Moskvy a nechať (ustanovuje dobrá matka) se tam stane lehkomyslným, aby láskou prý k ženám vyhojil se z lásky k ženě; nebudeli v roce vyhojen, tehdy ráda prý svolí k sňatku s nevolnicí. Důvěřivý Vladimír odjede, a matka? Dobrá matka bez odkladu dá popem zasnoubiti Annu s kočím Osipem, propustíc oba z nevolnictví. Když se to Vladimírovi v Moskvě donese, spěchá všecek rozzuřen na venkov, chtěje zabiti novomanžely, leč tu se dozvídá, že se Osip zaslíbil Anně, jen aby nebyla přinucena, státi se chotí někoho třetího, že nežije s ní co manžel ale co bratr, a že zachrániv ji takto svému mladému veliteli, navrací mu ji neporušenou. Aby Osip mohl s Annou platně býti rozveden, k tomu potřebí carského přivolení, a o to má se tedy — z dopuštění autorů — postarati sama kněžna Lydie, která si před nedávnem dělala naději na ruku Vladimírovu a mimo to se mu pro potupu, jakouž jí byl na Moskevských kluzských parketách způsobil, pomstiti chce! Rozumí se samo sebou, že Valanova činí opak toho, co si Danišev žádá, a že tedy nezbývá jiný prostředek než efektní Osipova samovražda — aby se kus neobešel bez malé gaskonády. Sňatek nad hrobem — toť by nebylo rozuzlení, to by bylo přetnutí uzlu. Osip ví o jiném východu k štěstí milenců. Kdyby se stal mnichem, mohla by se Anna po ruském zákonu znova zasnoubiti. Ovšem, aby mohl vstoupiti do kláštera, musí obdržeti dispensi; leč boháč Zacharov, chtěje se Lydii pomstiti za urážku, jemu na týchž Moskevských parketách od ní způsobenou, na účet své dobročinnosti dosáhne dispense té pro Osipa. Tento stane se mnichem, a Vladimír posléz může s Annou vstoupiti před oltář. Osipova obětavost je tím větší, že šlechetný mužík tento Annu neméně miluje než mladý hrabě Danišev.

Emile Montégut, patnáctiletý kritik světové Revue des deux mondes, chválí dramatičnost tohoto ruskofrancouzského kusu, a jeho prostý i důsledný plán, jeho pathetický děj, přirozenost náruživostí v něm, pochopitelné jeho postavy, a lituje, že nebyl sepsán veršem, jakž toho jest hoden. Mimo to činí *Daniševi* dle Montéguta dojem mravní a zdravý, jsouce dílem volnomyslného vlastimila Rusa. A pakli jsou volný překlad z ruského originálu, o čemž však silně pochybujeme, směli bychom se my Slované těšiti též tomu, že sobě, dítko slovanské slovesnosti, s prken Odéonu získalo nejen obdiv Pařížanů, nýbrž i s jevišť obou polokoulí zjednalo sympatií slovanskému národnímu génia.

Než, zajděme si již v duchu z Odéonu do Divadla francouzského a sledujme děj poslední Dumasovy pièce à thèse sociale — sit venia. Její název je čtenářstvu znám; méně známo jest a zůstane, proč název ten vlastně zní *Cizinka* (l'Étrangère, 1876). Připadlať v kusu tom

vlastní cizince jeho, paní Clarksonové, toliko vedlejší úloha. Poněvadž, byvši otrokyní v Louisianě, byla svým otcem (!) v útlé mladosti zaprodána, nenávidí mužské pokolení a mstí se mu tím, že všecky muže, s nimiž se setkává, pomocí bystrého důvtipu a nezdolné vůle uvrhá v neštěstí, až ji konečně stihne pomsta lásky, roznítivši v jejím srdci náruživou náchylnost k inženýru Gérardovi, který však miluje jinou, milující ho vévodkyni Septmontsovou. Rozčísnutí této zápletky svěřuje Dumas, jak tomu šablona francouzského divadla chce, náhodnému souboji. Manžel titulní a titulární hrdinky, Clarkson, zabije v souboji vévodu Septmontsa, ovdovělá vévodkyně provdá se za milovaného Gérarda, *cizinka* vrátí se s chotěm do Ameriky.

Ve svém famosním spisu *l'Homme-femme* dokazoval Dumas, jak hnusně podlá prý je ženská pleť. Žena — toť věčná Messalina. Proto: usmrť ji, tue-la! Leč muž? Jednotvárnost nudí. Přestaňme se ženami a bavme nyní rozmarné obecenstvo několikerým „la Femme-homme!" Vždyť jsme *panem Alfonsem* učinili dosti slušný začátek.

A skutečně není Septmonts leč mužská žena Claudeova, postava, jež právě jako současné s ní figury Merson v Augierově *Paní Caverletové* nebo třeba *Châteaufort* od hraběnky Mirabeauové mají předoponnímu světu prokázati, kterak hnusně podlé pokolení jsou mužští, čili, abychom to řekli po francouzsku, slovy Montégutovými z Revue des deux mondes: prokázati, že jest pohlaví jako pohlaví a že nejsou v lidstvu zločinné *rody*, nýbrž pouze převrácení jednotlivci. Ba v pravdě, ani Septmonts není leč silně převrácený jednotlivec. Oženil se prostřednictvím paní Clarksonové, cizinky, a jakkoli nemiluje choť, dceru pouhého kupce, přece, když jí odcizí (!) nevyhnutelný v Dumasovském dramatě dopis, který byla brzy po svatbě milovanému Gérardovi psala, žádá od ní za cenu odpuštění, aby přestala mu jako posud býti cizinkou a stala se jeho manželkou netoliko dle jmena nýbrž i skutkem; a teprvé když tato uražena (!) jeho žádost zamítne, chce vévoda Gérarda v souboji, tedy dle francouzských a mimofrancouzských názorů způsobem čestným, utkati a po té nemanželčinu čest skandální pří podkopati — pročež je Clarksonem zabit. To vše je zvrácené a z části podlé počínání — avšak zasluhujeliž smrt? Dumas hlásá v celém kuse, že ano. Kdo dí A, nechať dle přísloví řekne i B, myslil si snad nový člen Akademie. Vyřknul jsem kdysi: *Tue-la*, napíši nyní drama s ideou: *Tue-le*, a *Cizinka* uzřela světlo světa divadelního.

Setkala se s úspěchem velmi žalostným; zůstala prací ztracenou pro mimopařížská jeviště. Ne Dumas Thalie, nýbrž Thalie odřekla se Dumasa. Kritika jednomyslně *Cizinku* odsoudila. Jediný snad Montégut odhodlal se v Revue des deux mondes podniknouti obranu její. Připouští sice, že kus je plný chyb, že exposici tvoří nekonečné vypravování, že děj po dvě jednání stojí, že povahy jsou protivné, že rozuzlení je surově kruté, avšak je prý to kus plný dramatické síly, ženoucí se za jedním toliko cílem, řeč je nad pomyšlení rázná, situace jsou závratně úchvatné . . .

Jednotlivé Dumasovy kusy jsou dokresleny. Zbývá ještě promluviti o působení Dumasovy divadelní produkce na literaturu naši. Nebylo věru nepatrné, a bylo vše, jenom ne blahodárné. Veliká vět-

šina Dumasových dramat byla na českém jevišti provozována, leč každé provedení nového Dumasova kusu bylo novou pohromou našemu divadlu. Dumas zůstaví na dlouho záhubné stopy v naší produkci, v našem obecenstvu, v naší kritice i v našem herectvu. Dumas má o české jeviště jen zásluhy v ohledu řemeslném, jinak jest jedním z největších škůdců naší slovesnosti, naší umění; neboť učinil poesii popelkou na českém dějišti a násilně pomohl zatarasiti proud poetické tradice domácí.

Máme kolik divadel, ale mámeliž jaké divadlo české?

Naše letošní slavnosti.

V národním životě našem byly v posavadním průběhu letošního roku nejutěšenějším zjevem slavnosti, kterými uctěni jsou mužové o českou vědu, o české umění a vůbec o český národ zasloužilí. Zahájeny byly v měsíci dubnu holdováním, jímžto nejen země koruny české nýbrž i veškeré Slovanstvo vděčilo se náčelníkovi českého spisovatelstva *Františkovi Palackému*, an byl právě největší svoje vědecké dílo dokonal.

Jakož pak veliký oslavenec již v následujícím potom měsíci k věčnému spánku se uložil, tak všecky následující slavnosti platily výtečníkům zesnulým. Namnoze zasazovány jsou jim pamětní desky. Tento způsob uctívati památku vynikajících mužův rozšířila v Čechách naše Umělecká Beseda i získala sobě v té příčině také největší zásluhy: později chápaly se toho i jiné spolky, a již také obce samy počínají o to péči míti, aby památné jejich domy přiměřenými nápisy byly opatřeny.

Město Polička a spolek českých stenografů dne 14. května slavným způsobem zasadili v *Poličce* pamětní desku na dům *Ignáce Hegra*, původce české stenografie.

Dne 2. července odhalen jest na *Závisti* u Zbraslavi pomník, postavený od českého studentstva *Vítězslavu Hálkovi* v těch místech, kde pěvec tento letní dobou často meškával a kde zejmena původ vzaly jeho básně *V přírodě*. „Nejsou tomu ještě dva roky,“ pravil případně slavnostní řečník *L. Čech*, „co s okem slzami zaroseným ubírali jsme se z posvátného Vyšehradu, kde navždy jsme se rozloučili s naším drahým Hálkem. V úplném květu síly tvůrčí zašel k otcům na žal všech upřímných synů národa. ‚Však — ty nejsi mrtev — ty jsi nesmrtelný! Jen s tvou rakví jsme se rozloučili. Duch tvůj dlí mezi námi a domovem tvým jest srdce naše, ze kterého nedovede tě vychvátiti žádná moc! Ta *láska*, která žije po tobě, nemenší jest než tvoje nehasnoucí, nevadnoucí sláva!‘ Ta slova byla posledním pozdravem naším, jejž vysílali jsme za oslavencem do pustého hrobu. A slova ta nebyla pouhým zvukem, ona zůstala pramenem živým, byla semenem v srdce naše a vydala záhy ovoce. Dnes pak zříme před sebou první uzralý plod,

první skutek, jímž před veškerou veřejností se dává na jevo, že památku Hálkovu, že lásku k němu žádná moc nedovede vychvátiti ze srdce našeho. A tím významnější jest tento skutek, poněvadž vykonán jest studentstvem, jež Hálek vroucně miloval, jemuž byl přítelem svou celou povahou, svou snahou i svou radostí, jemuž byl učitelem, rádcem a vychovatelem. Ejhle pomník *vděčnosti*, vděčnosti od nadšeného mládí! Dnešní den jest zase jedním z památných výjevů v našem veřejném životě národním, jest to zase jeden skutek *nadšenosti a ideálnosti* naší, zase jeden den, kde shromáždili jsme se všichni bez rozdílu, jediný jen cit v srdci majíce — lásku k vlasti, a jedinou jen snahu — zvelebiti a oslaviti národ svůj. Proto mám za svou povinnost, a mluvím zajisté ze srdce všech zde shromážděných, když vám, bratří studující, vyslovuji za to díky, že připravili jste nám, sobě a tuším celému národu slavnost tak milou a příjemnou, slavnost tak krásnou." Ovšem „studentstvo učinilo jedině svou povinnost. Slaviti veliké muže, nadšené a neunavné pracovníky na národu roli dědičné, slaviti muže, kteří jedině národu svému život zasvětili a vavřínem věčné slávy ozdobili hlavu drahé vlasti, slaviti bojovníky, kteří vznešenými plody velikých svých duchů národ znovu přivedli k bohatým zdrojům vědy a umění, od nichž dlouho byl odstrkován, slaviti své vůdce, rádce a učitele, kteří bez ohledu na zápasy a boje, nedbajíce pohrdy a hanlivých slov, nezištně, bez sobectví a s obětavostí hrdinnou za velikými myšlenkami národ svůj vedou, slaviti rekovné obry duševní práce, kterým propůjčena božská síla, aby účasť měli ve společném díle světové vzdělanosti — slaviti takové muže jest povinností jako národa celého vůbec, tak květu jeho, studentstva zvláště."

I sluší s pochvalou uznati, že se studentstvo české v skutku činností tohoto druhu vyznamenává, že při letošních slavnostech vynikající účastenství mělo a nejednu samu podniklo i zřídilo.

Památka českého sochaře *Vácslava Levého* byla přičiněním Umělecké Besedy oslavena dne 23. července v *Kozlanech*; odhalenať s okázalostí umělce toho důstojnou pamětní deska na tamější škole, v nížto byl odchován. Týmž způsobem ku poctě skladatele *Arnošta Förchtgotta Tovačovského* označena jest dne 15. srpna škola v Tovačově moravském. — Na hřbitově Lipském zásluhou českého Lipského spolku „Vácslava" postaven a v srpnu odhalen jest pomník spisovatele *Karla Herloše*, který psal sice jazykem německým ale látky svoje často bral z české minulosti a v duchu českém, vřele vlasteneckém je prováděl.

V Čechách odbýváno v srpnu tré velikých slavností, kteréž byly také v tom ohledu slavnostmi národními, že při nich vzhledem k nynějšímu stavu českých věci ke všemu národu promlouváno. Byly to slavnosti v Písku, v Oustí n. O. a v Hoře Kutné.

V *Písku* ve dnech 18.—21. srpna „Štítný", spolek jihočeských akademiků, vystrojil velikolepou poctu dvěma českým středověkým humanistům: *Vácslavu Hladiči Píseckému* a *Janu Kocínovi z Kocínetu*. Prvního dne uspořádán průvod s pochodněmi, druhého dne učinil p. J. Váňa přednášku o významu obou oslavencův, hledě obzvláště i k době

nynější; načež přečetným účastníkům večer opravdu slavnostní ustrojila paní Sklenářová Malá, hrajíc titulní úlohu ve Vlčkově „Elišce Přemyslovně.“ K představení tomu Adolf Heyduk napsal proslov a sám jej přednesl.

Nazejtří dělo se obvyklým spůsobem odhalení pamětní desky, zasazené na radnici Písecké. Pan *J. Adámek* výmluvnými slovy objasňoval význam slavnosti:

„Bylo to v dobách, kdy humanismus své kořeny po evropské půdě rozšiřovati počal, kdy humanismus uspávaný a hejčkaný na ňadrech hierarchie římské pojednou se probudil a svá hrozná ramena rozepjav i vlast českou k sobě přivinul a ji objal. Než, což byli by zpomohli slavní učňové čeští slavnějšího ještě Beroalda z Bononie, kdy by klasicismus a humanismus byli přenášeli na půdu českou jen jazykem cizím, jazykem mrtvým, jazykem tehdejších národa českého mučitelů? I bylo nutno, aby humanismus šířen byl ve vlasti naší jazykem domácím, jazykem českým. Utěšenějším tudíž úkazem, než onino humanisté — kteří se domnívali, že ciceronský věk s nebe strhnou elegantními verši a epištolami latinskými, a kteří jazyky národní za sprosté měli — jest v řadě literátů českých několik mužů, kteří klasické spisy starověké překládati se jali na jazyk domácí. Toť byla teprv dráha pravá k osvětě, humanismu domácímu. A mezi těmito muži, kteří po vlastech českých klasické učení v jazyku domácím šířili a rozšířené pěstili, jsou naši oslavenci. — Nuže strhněte roušku, která halí jmena jejich vyrytá v kámen na památku časnou, sejměte závoj, kterýž zakrývá jmena vrytá do srdcí a paměti české na věky! (Rouška odhalena za zvuku trub a kotlův.) Ejhle! Tuť Václav Písecký, narozený v Písku l. P. 1483, rodák váš. Studoval v Praze, kdež stal se bakalářem a pak mistrem. Již v 26. roce věku svého jednohlasně zvolen za děkana učení Pražského. Se Zikmundem z Jelení odebral se na universitu Bononskou, pak Padovskou, kdež horlivě studoval spisy staroklasické, překládal i sám spisy skládal, jež o jeho učenosti, o jeho soudnosti i rozšafnosti plnou měrou svědčí. L. P. 1511 umřel náš veliký humanista náhle na morovou ránu v Benátkách i oplakáván jest v latinských verších od humanistů českých. — Vizte druhé jmeno, toť druhý oslavenec, Jan Kocín narozený v Písku l. P. 1543, rodák náš. Vycvičil se v základech literních v rodišti svém, pak odebral se na učení Karlovo. Stav se bakalářem učil a provázel po 10 let mládež šlechtickou na cestách po Italii, Francii a Německu, z kterýchžto cest jako z živého pramene vážil vyšší umění klasická i vědomosti právní, tak že po návratu svém do Prahy od českých pánů pro svou klasickou vzdělanost a důkladnou známost práv domácích i zahraničných v záležitostech zemských potřebován byl. Žil ve svazku přátelském se všemi tehdejšími učenci českými, předkem pak s Danielem Adamem z Veleslavína, jemuž čilým byl při pracích pomocníkem ba i rádcem. Pro služby své i vzdělanost svou byl Jan Kocín od císaře Maxmiliana II. obdařen erbem a titulem „z Kocínetu“, kterýžto erb mu Rudolf II. majestátem svým obnovil a rozhojnil. — Z množství překladů a spisů, hlavně historií církevní a kronikou novou o národu tureckém získal si trvalou památku v historii literatury české. Zemřel roku 1610 a pochován jest v chrámu sv. Mi-

kuláše v Menším Městě Pražském. Stručná dáta tato i obšírný jich význam psán jest mezi těmito zlatými literami. Mezi těmito zlatými řádkami psán buď i ve vaší paměti. — Kdo oslavovat zná, slávy jest hoden. Nuž, kdož jsou ti, kteří naše slavné humanisty oslavují? Jste to vy, rodáci, krajané, staroslavných měst Písku, Tábora a Budějovic, jste to vy, bujaří studující, tak dlouho ve spánku pohříženého českého jihu, jste to vy, členové spolku jihočeských akademiků „Štítný“. — Štítný! Patero a půl století překlenulo se přes obzor vlasti české od doby zrození velikána Tómy ze Štítného. Po pěti stoletích jeho zrození nazvalo studentstvo jihočeské spolek svůj jmenem Štítný. Dlouhá to doba pohrom i zlatého věku našeho národa. Dlouhá to doba, a po všecka ta století vinulo se studentstvo české jako břečťan kolem skalopevného kmene národa českého . . . Že veliké bylo nebezpečí, bylo též zapotřebí sil sjednocených, spojených za jedním účelem svatým, bojujících pod jedním praporem. Na ohroženém, teprv se probouzejícím českém jihu soustředily se síly v šik jediný ze tří krajův, Píseckého, Budějovického, Táborského, a trojjediná tato legie jihočeských harcovníků rozuměla úloze své výborně. Průsmyky, jimiž řeč cizí do krajin jihočeských vpády činiti by mohla, obsadila českými bibliothékami, těmito barikádami, kteréžto nedovedly naprosto zničiti ani ohně jezovitské. Jihočeští akademikové rozletěli se jako vlašťovky zvěstující jaro, rozešli se jako praví apoštolové národní myšlenky, slovem i skutkem rozdmychovali v prsou neuvědomělých skrytou jiskru veřejné působnosti a volnosti i pokroku společenskými zábavami, vycházkami na místa historicky posvátná a památná, slavnostmi, divadly, věnečky, českým zpěvem a perlíkem jazyka českého bušili a bušiti nepřestanou, dokud nebude kov čistý. Přátelé! Jak velikou úlohu studující v městech již vykonali, tak velikou mají na venkově ještě před sebou.“

„Student český byl v městech ochotníkem, zpěvákem, hudebníkem, pořadatelem zábav, Sokolem, tím vším, co uvědomělost národní šířilo. Operační čára českého studentstva táhne se malými městy a vesnicemi, ohroženými živlem německým. Tam naše bojiště, tam naše zápoliště. A jako se podařilo uprostřed živlu německého zachrániti národ český tou hrstkou božích bojovníkův, již vzdor posměchu dostáli v díle svém, ve víře, že zas přijde doba nová — tak bohdá ochrání trojjediný spolek akademiků staroslavného Písku, Tábora a Budějovic náš český jih proti všem návalům cizáckým a po příkladu našich slavných krajanů Petra Chelčického z Chelčic, Tomáše ze Štítného a našich oslavenců neustane působiti pro zdar a slávu svých krajanů. Budeme humanisty nového věku, klasických plodů národů cizích s prospěchem si všímajíce, ale národ český nikdy neopustíme, pamětlivi jsouce slov našeho velikána Tómy ze Štítného: „Proč bych já Čechům, krajanům svým, česky psáti se ostýchal — budu psáti česky, protože Čech jsem, a pán bůh Čecha jako Latiníka miluje.“ — A jestliže student český na poli humanismu, na poli ducha, osvěty a vzdělanosti zvítězí, pak netřeba se více báti o drahý český jazyk, o drahou českou vlast. Budeme jako boží bojovníci, ale bez cepů a palcátů. Naším štítem, naším handžarem, naším cepem, palcátem, naším hromem bude síla ducha, osvěta, vzdělanost! A národ náš, jenž tak trudné přežil doby, nezaleknou

zloby nových bojů, jež noví boží bojovnici odrazí, jako skála odráží mořskou pěnu!“

Mezi přípitky při odpolední hostině pronesl i protektor „Štítného“ kníže *Jiří Lobkovic* delší řeč, pozoruhodnou i svým obsahem i tou okolností, že během dlouhých let po prvé tu člen české aristokracie ke studentstvu českému o vlasteneckých povinnostech a pracích hovořil: „Studentstvo naše,“ pravil kníže, „má úkol zvláštní, a tvrdil bych, že vůči poměrům, v nichž národ náš a vlast naše se nachází, má úkol poněkud rozdílný od úkolu studentstva zemí jiných. Tento úkol našeho studentstva chtěl bych naznačiti směrem dvojím. První úkol leží v tom, že studující má se pilně učiti, všemi silami sloužiti vědě a v zátiší pracovati, seč jest, aby pak co muž vzdělaný sloužiti mohl vlasti své. Vy, pánové, zajisté v živé paměti chováte slova, jež pronesl náš Palacký takřka co závěť krátce před smrtí svou. Řekl tehdy, aby nikdo nemyslil, když vlastenčí, že to již dostačí, nýbrž že každý nejdříve sebe sama vzdělávat musí. Nuže, pánové, abyste sami jsouce vzděláni vzdělávali národ svůj, toť první úkol váš. Bohužel netrvalo to dlouho a vlast stála nad rakví otce svého Celý národ truchlil, a ze všech tříd a krajů účastnili se synové pohřebního průvodu otce našeho. A kdo byli ti, kteří zraky všech nejdojemněji poutali? Bylo to naše bodré české studentstvo, jež největší část průvodu zaujímalo, nesouc na sta věnců a palem, celým národem na rakev snešených. Mnohý z přítomných nesl onu palmu smutku a nesa ji, zajisté slíbil sobě, že chce vlasti své přinesti ne palmu smutku ale palmu vítězství duševního. My, pánové, jsme národ obklopený živlem cizím, nám nepřátelským, my všickni musíme býti bojovníky za svatá práva, nám každému vykázáno je místo zvláštní. Pohleděte na onu třídu obyvatelstva jiných zemí, která syny své na university a techniky posílá, a porovnejte ji se třídou, která to činí u nás. Jinde je to jen zámožnější třída, u nás však právě třída chudší. Je to zvláštní v zemi naší úkaz, že studentstvo vychází z lidu prostého, a stojíc na půdě národa, tvoří spojení mezi prostým lidem a intelligencí. Toť druhý úkol našeho studentstva, jejž jinde nespatřuji. Vy máte spojovati intelligenci, jejíž střed je matička Praha, s lidem na venkově. Svatému úkolu tomu věnovali jste se i dnes. Národ náš, jak prvé jsem řekl, bojuje o zachování sebe sama, vlastní existence, nemůže se domoci lepší budoucnosti než na základě svých dějin. Hájení historických práv našich jest základem, jehož spustiti se nesmíme, chcemeli domoci se lepší budoucnosti!“ A potom kníže ještě dokládal: „Omladino jihočeská, jen jedno mám k tobě přání, abys prapor, jejž jsme statečně vztýčili, nikdy neopouštěla, anobrž jeho se statně držela. Pak jisti jsme palmou vítězství. Ano, my nezahynem, my zvítěziti musíme!“

Bylo by zajisté jen potěšitelno, kdy by ta česká šlechta, jejíž vlastenecké smýšlení tuto kníže Lobkovic tlumočil, častěji a hojněji národních našich slavností se účastnila, než se to až posavade dělo . . .

Hned za slavností Píseckou následovala oslava *M. J. Sychry v Oustí nad Orlicí* (dne 21. a 22. srpna). Rodáci Sychrovi naplnili přání pana A. Rybičky, pronešené v 1. čísle letošní Osvěty, a ozdobili pamětní deskou dům, kde se před sto lety Sychra narodil.

Sto let již odvál bouřných časů běh,
co apoštol se v tomto městě zrodil,
a lásku vepsav v prapor života
jí božskou jiskru mezi bratry hodil.
Ta jeho bratř, náš národ ubohý,
byl tenkrát dítě bez otce a matky;
pod vlastním krovem jako cizinec
žil — štván a posmýkán jsa — život vrátký;
a osud jeho — hořká slza, pláč,
pot utrpení řinul se mu s čela;
bylť lidem otroků to v zajetí,
jimž naděje i víra odumřela.
Však neměl zahynouti národ ten —
tak boží stanovila napřed rada;
bůh poslal lidu svému proroky,
i vstala jemu apoštolů řada.
Chýš malinká neb domek nizounký
byl místem, kde jim první vzešlo světlo —
vždyť v chudobě se rodí myšlenky,
z nichž velké vše a svaté světu vzkvětlo.
I nastal nový život, nový den . . .

Tato počáteční slova prologu A. Staškova byla základním tónem celé slavnosti. Dr. *J. Matoušek* ve své vřelým vlastenectvím prodchnuté řeči na základě článku p. Rybičková, v letošní Osvětě podaného,*) zevrubně vykládal o životě Sychrově, o pracích a zásluhách jeho. „Naši buditelé,“ pravil, „měli větším dílem stejné vlastnosti: byli čistých mravů, dobré pověsti, pevné povahy, mužné vytrvalosti a bezměrné pilnosti, kterouž k ideálu smělým a jistým letem se vznášeli . . . Nynější pokolení musí kolena i hlavy skloniti před tou prací, kterou podnikli a vykonali.“

Podobnou myšlenku vyslovuje i proslov Jaroslava Vrchlického, jímžto (dne 26. srpna) zahájena *slavnost Vocelova v Hoře Kutné:*

To byli muži! Z hrudi jim se pěnil
proud věčně svěží; stáli u mohyly,
již proměnili slávy na kolébku —
to byli muži! zrak jich rozplamenil,
co stydlo netečností, v jejich lebku
skryl budoucnosti genius své šípy;
to byli muži — z dřeva staré lípy,
jež kdysi kvetla před rodinným prahem
a z níž, když byla podeťata vrahem,
kdys měly národu být rakve sbity —
v též chvíli jimi, jejich slova zvěstí
se staly lyry z mrtvých ratolestí
a z kmene luky, palcáty a štíty!
V jich davu On, jejž dnešní svátek slaví . . .

Též ke Kutnohorské slavnosti paní Sklenářová Malá s chvalitebnou ochotou se dostavila a výtečnou svojí hrou (v Kolárově „Mageloně“) ku zvýšení lesku jejího valně přispěla.

U kolébky J. Er. Vocela mluvil dne 27. srpna *V. Vlček*, redaktor Osvěty, v tato slova:

---

*) Číslo lednové str. 20—32.

„Veliké dni vidělo toto staroslavné město. Jakož půda, na které stojíme, vydala světu nesmírné bohatství vzácného drahokamene, rovněž vyrostla z ní během věků nepřehledná řada památných a důležitých událostí, jimižto dějiny národa jsou obohaceny. Bylať Kutná Hora v Čechách druhou Prahou, ku zdem jejím zhusta obracela zraky celá vlast, a nejednou zde také osud celé vlasti rozhodnut a zpečetěn. V těchto zdech sídlívali čeští panovníci, v těchto zdech scházely se hlučné a skvělé sněmy, kterým předsedali mužové jako Poděbrad i Rokycana, z těchto zdí na osiřelý trůn velikého Poděbrada povolán byl národem nový král.

Také dnes Kutná Hora sezvala krajany z blízka i z daleka — tentokráte ovšem ne proto, aby tu volili krále, ne proto, aby tu sněmovali o osudech všeho lidu českého, alebrž proto, aby s ní světili radostný svátek. Kdo dnes vidí slavnostní tvářnost tohoto města, snadno by se mohl tázati: ‚Či proto po dnech neblahých tak plésáš, stará vážná Horo, že snad tvoje stříbronosné doly opět se otevřely, že snad tvoje požehnaná půda opět odhalila své tajemné zdroje, aby se z nich prýštily nové nepřeberné poklady?‘

Jakkoliv bychom všichni srdečně si přáli, aby nám Kutná Hora na tuto otázku posvědčiti mohla, a jakkoliv bychom při takové příležitosti z té duše s Kutnou Horou zajásali: přece příčina dnešní slavnosti jest jiná. Však i ona jest krásná a utěšená. Neboť míti znamenité syny zajisté nemenším jest požehnáním, nemenší radostí, nemenší před světem chloubou než oplývati hojností stříbra i zlata i všech statků pozemských. A jest to slavný Kutné Hory syn, k jehožto poctě tento svátek slavíme.

S tváří blaze rozjařenou, s oprávněnou hrdostí a s myslí vřele vděčnou dnes Kutná Hora v letopisech vlasteneckých zlatým písmem poznamenává den dávno minulý — den, jehožto pamětníkův jest už velmi po skrovnu, na nějžto ale tisícové s pohnutým srdcem vzpomínají — den, ve který před sedmdesáti a čtyrmi lety nad tímto městem podobně jako dnes srpnové slunko zářilo.

Avšak v onen den se tu po ulicích nevlnili tak mnohočetní zástupové jako dnes, nevlály tak hojné prapory, nehlaholila veselá hudba i střelba. Poklidné bylo všecko město, a nikdo ze smrtelných lidí neměl tušení, že by takovýto tichý den někdy měl býti oslavován. Kolik pak sousedů tehdy bralo živějšího podílu v tom, že jednomu z obyvatelů městských narodil se synáček, kolik jich o tom vůbec jen zvědělo?

Dítě spatřilo světlo světa v domě, u kterého jsme se shromáždili, a kolem něhož od té doby nikdo nepůjde, aby naň mile nevzhledl a s úctou neopakoval v duchu svém jmeno, jež robátko v týž den obdrželo od otce svého i od svého křtitele — jmeno *Jana Erazima Vocela.*

Zděděné jmeno nebylo takové, aby novorozence hned při vstoupení jeho do života zvláštním leskem ozařovalo. Nekladli ho do hedbávných plének, neověšovali kolébku jeho pyšnými erby — nebylo s nádherou i šumem veřejně ohlašováno: ‚Narodil se vám nový pán, jemuž budete sloužiti vy a děti vaše, před nímžto se budete třásti‘ —

rovněž lidé mezi sebou nepravili. ‚Přišel na svět prvorozenec, jemuž připadne bohatství otcovo, jemuž v kolébce už kyne osud hodný závisti.‘ Nikoliv: muž, který se tehdy v tomto domě narodil, zdědil po předcích jmeno prosté, neslavné ale sám je slávou ověnčil; nepřišel nikomu být pánem ale přišel tisícům a tisícům být dobrodějem; nepřišel vymáhat sobě služeb ale každým svým skutkem sloužit bližním, otčině i člověčenstvu; nepřinesl s sebou bohatství aniž ho kdy nashromáždil, za to však lidu svému nejdražší a nejvzácnější poklady jeho v znamenité míře rozmnožil.

Muž, který se tehdy v tomto domě narodil, vstoupil do života skromně a tiše bez všelikých pretensí a vystoupil z něho s velikými zásluhami. Nikdo se nikdy před ním netřásl, ale všichni ho milovali — nikdo na něj žaloby nevznášel, všichni jemu chválu vzdávali — nikdo na smrt jeho nečekal, všichni v srdečném zármutku jí želeli — nikdo na něj s hořkostí neřkuli s kletbou nevzpomíná, všichni žehnají památce jeho.

Ne v paláci, než ve skrovném domě stála jeho kolébka, ale každému paláci sloužila by k ozdobě a ke cti. Záležíli všechna sláva některých lidí v tom, že se narodili v nádherném domě, Vocelovo jmeno zvěčnila díla, jež vykonal, jichžto světlo nemohouc nižádným mrakem zakryto býti, také tento jeho rodný dům povždy zvláštním jasem ozařovati bude. Vocel přišel na svět jak obyčejné dítě a odešel z něho co znamenitý muž. A jestliže v onen památný den kolem tohoto domu bylo ticho, jestliže obyvatelé Kutnohorští tehdy opominuli, rádi neradi posílati sem blahopřejné deputace: dnes veškero město radostně povstává i odívá se ve své nejsvátečnějši roucho, a s ním širé české kraje s jásotem oslavují narození Jana Erazima Vocela. Onoho dne kolébku jeho obklopoval jen malý kruh rodinný, a dnes, dnes — ó zajisté, i dnes, co nás tu jest, všichni jsme jedna rodina, však nikoliv celá: přemnozí nemohli se dostaviti, a s těmi tisíci, jež vidím před sebou, alespoň duchem přítomno jest tolik lidu českého, že by ho celé toto prostorné město v sebe ani nepojalo: dnes už celý český národ jest rodinou muže, který se v tomto domě narodil!

Když se narodil, matička dítko ve svých loktech chovajíc, ku svému srdci a ku svým rtům je vinouc, pak zase dlouhým pohledem ve tváři jeho se zhlížejíc v tajnosti duše své takto s ním rozmlouvala: ‚Robátko moje, k čemu asi jsem tě na svět přivedla? Pokud jsi byl pod mým srdcem ukryt, měl jsi bezpečnou záštitu proti všelikým protivenstvím a nebezpečím: jak s tebou bude teď? Jaký bude tvůj osud v tomto slzavém údolí? Jaké zápasy musíš podniknouti, jaká utrpení musíš přestáti? Však nechať na tebe v šeré, neproniknutelné budoucnosti cokoliv čeká, jen ať jsem tebou nerozmnožila počet ničemův a nešlechetníkův, jen ať je z tebe člověk dobrý, abys se líbil bohu i lidem . . .‘ A srdce její plno mateřské lásky, plno mateřských tužeb a obav rozplývalo se v horoucí modlitbě volajíc požehnání nebes na své drahé dítě.

Dobrá rodička! A nechť ihned doložím: šťastná rodička! Dnes zajisté i její duch ze své nadpozemské říše v toto místo se navrací a v tuto velebnou hodinu se vznáší nad dávnou kolébkou svého prvo-

rozence, a vidí, kterak se přání srdce jejího krásně naplnilo, vidí, kterak jiná matka — matka vlast — syna jejího k svému srdci vine, svými rty jej celuje. I mluví matka vlast: ‚Můj věrný, zdárný synu! Kladu na hlavu tvou věnec nevadnoucí, na čelo tvé sázím hvězdu nesmrtelnosti. A přijmi ještě, co nad to obé jest vzácnější, co jest života lidského nejkrásnějším ziskem i nejsladší odměnou a smrtelníka nejskvělejším údělem: *vděk* totiž *veškerého národa.* Tys ho sobě dobře zasloužil. Blahoslaveni buďte rodičové, kteřížto mi tě darovali, blahoslaveny ruce, kteréž mi tě vypěstovaly, požehnáno buď město, ze kteréhož takoví mužové vycházejí, požehnán dům, pod jehožto střechou stála tvoje kolébka!‘

A k těm, kteří se dnes u kolébky Vocelovy shromáždili tělem i duchem — k nám ke všem praví matka vlast: ‚Buď mi pozdraven, lide můj milý, který oceňuješ i velebíš skutečnou zásluhu a klaníš se tiché ctnosti!‘ — Muž zajisté, jehož oslavě dnešní den jest posvěcen, náleží mezi toho druhu znamenité lidi, na jichžto rukou nelpí žádná krev, jižto slávu nevyhledávali žádným násilím. Jemu nebyl svět zápolištěm, kde každý plenu si hledí a ten více váží, kdo více urvati a uchvátiti dovede; a nebyl jemu svět divadelním jevištěm, na němžto mnohým nejvíce platí, kdo nejvíce povykuje a lomozí. Jemu nebyl život honbou po rozkošech, kde nejvíce získá ten, kdo nejvíce užije. Svět byl mu dílnou, v níž neunavně dlužno pracovati, a život pokládal nejen za příležitost nýbrž i za povinnost, vykonati co nejvíce dobrého, a to bez okázalosti, bez hluku, v tichu a skromnosti. Jeho pravidlem bylo nikomu nekřivditi, nikomu neubližovati, nikoho neraniti, nikoho nezkracovati, nikoho neutiskovati, alebrž raději ze všech sil pomáhati, podporovati, léčiti, osvobozovati, osvěcovati; pravdu hájiti, právo zastávati, dobro a krásu rozmnožovati a rozšiřovati.

Taková i nejiná jest povaha pravého Čecha i pravého Slovana. A Vocel všemi vlastnostmi svými a ve všelikém konání svém byl dobrý Čech a dobrý Slovan a dobrý ušlechtilý člověk. Však ani svého rodného města nezapřel: byltě také pravým Horníkem, dobrým kovkopem: nespouštěl se ovšem do lůna *země* alebrž do lůna *věkův.* Pracoval nejpilněji v bohatých dolech české minulosti, a proniknul tu dále než kdokoliv jiný, proniknul až do temných hlubin *pravěku českého,* rozžehl tam světlo a vynášel odtamtud na jevo vzácné poklady. Pracoval při tom i zkoumavým věhlasem i duchem tvůrčím; sloužil jak vědě tak umění.

Čarovným prutem poesie dotýká se dob, od nichžto prošla dlouhá století, a v živou přítomnost je překouzluje řka:

— Bránu časů dávných otvírám,
by hvězdy slávy zjevily se vám . . .
— Tam rekové se skvějí v slávy lesku,
tam českých *Přemyslovců* kráčí sbor.
Tam vojíny zdobené křížem víry
odívá mráčků purpurových lem,
a mistry zvuků bohatýrské lyry,
i silné reky v hávu královském.
A mezi křížem se a mečem, lyrou
co lilie a růže panny pnou . . .

V čele velebného sboru *Přemyslovcův* spatřujeme Libuši a Přemysla, anit zakládají českou budoucnost. Za nima potomstvo jejich četné, statné, jarobujné doma i za hranicemi udatenství koná, jmenu českému cti dobývá, český stát upevňuje, útoky nepřátelské od něho odráží, vojska Franků, Bavorů, Sasů bezpočtukrát potírá. Apoštolové slovanští přinášejí k nim náuku Kristovu zároveň se světlem vzdělanosti. Na hlavě Přemyslovců zastkví se jasná koruna královská. Tu přižene se od východu bouře neslýchaně strašlivá: Asie vychrlila na Evropu hrůzonosné mraky sveřepých pronárodův. Návalem jejich kácejí se mohutné říše, pod nohama jejich zdrceni hynou velcí národové. Již se přivalili k českým hranicím: dobudouli také této země, jakož jim posud žádná neodolala, pak proudu jejich nikdo více nezastaví, pak veta jest po všem tom, co nejkrásnějšího vzrostlo na evropské půdě — po umění, po vědě i osvětě. Na západě panovníci a velmožové jenom se mezi sebou hašteří a potýkají. Moravu dupají tatarská kopyta. ‚Kde spása? kde obrana?‘ Pozdvihni se výše, česká hlavo: — o české hory, o české lesy, o česká prsa roztříštil se vlnobitný vztek divokého Tatarstva, Čechové na moravské půdě potoky svojí krve od záhuby zachránili Evropu!

Rychle potom ku poledni vstoupá Přemyslovců den. Veliký Přemysl Otakar každým svým ramenem k jednomu moři dosahuje a jižjiž dostavuje budovu české říše, jejížto hlas by stejně rozhodoval na západě a na východě, jako na jihu a na severu: v tom zmíje zrady domácí uštkne velkoduché srdce jeho a ve spolku s cizím záštím umrtví mocnou jeho pravici . . . Nehasne proto hvězda české moci, vždy znova opět ze chmur vystupuje. Pod žezlem Přemyslovce spojuje se troje velké království, české, polské i uherské: — vrahova dýka jednou ranou rozráží toto spojení, a rodu Přemyslovců, když se lidským očím zdál býti na svém vrcholi, v posledním jeho mužském potomku připravuje konec, kopá věčný hrob. Zůstává jenom jedna ženská ratolest jeho: avšak poslední Přemyslovna Eliška uhájivši dědictví otcův dává v synu svém vlasti otce Karla.

Již pak svítá nové doby ráno. Ku slávě českého *meče* vychází též slunce českého *kalicha.* Z Kostnických plamenův rozlévá se po šírých světa končinách krvavá záplava. Evropa se stává jedním válečným táborem a po celá pokolení napíná všecky svoje síly, aby zlomila český meč a ve prach zašlapala český kalich. Avšak na Vítkově, u Ousti, u Domažlic a na přečetných jiných bojištích *meč a kalich* český dokazuje, že jest divomocná síla národa, jenžto s nadšením a myslí svornou obhajuje dobrou věc!

S nadšením a myslí svornou! . . . Jakž ale, když nadšení se zvrhne v jedovatou nenávist, nenávist rodáka k rodákovi, když svorná mysl se zvrhne v různice, vády, půtky a naposledy v urputný bratrovražedný boj? — Žalem se zachmuřuje tvář pěvce, který nás potud českou minulostí prováděl — ve smutek se halí, neboť jsme došli na osudné pole Lipanské, kde stál kalich proti kalichu a český meč se ztápěl v české hrudi. Jak dlouho nemocnělo všecko tělo české, než se tato rána zacelila, a jak bolestně jizvy její po tu dobu nepřestávají upomínati nás na Lipany!

Pohříchu jsou Lipany jen jedním místem ohromného labyrintu, jehož křivolakými cestami se ubírati souzeno jest nejen Čechům ale všechněm synům veliké matky Slávy. I v tento *labyrint Slávy* nás Vocel uvádí. Vidíme nepřehledné slávské rody, kterak toužíce konati práci míru vždy a vždy opět nuceni jsou sahati k meči a shlukati se do boje, netoliko, aby obhájili svůj život a svoji svobodu, nýbrž aby těly svými tvořili záštitu vzdělaného světa. Věk za věkem odrážejí od Evropy Mongoly, Tatary a Turky, a vděčná Evropa se jim za to odměňuje tím, že jim z druhé strany totéž činí, co jim z jedné činí Mongolové, Tataři a Turci. Vidíme, jak hyne do posledního muže statný národ Bodrcův, vidíme, jak slovanští Polabané jsou na své půdě vysekáváni nejinak nežli slovanské pralesy, vidíme, jak velká říše moravská od Maďarův z kořene vyvrácena jest, vidíme, jak na Kosovu poli klesá carstvo srbské — —

Z českých hvozdů, z Baltu, Sály,
z Velehradu, z Tater, od Kosova
jedna odpověď zní na otázky
moje, zvučící v ta smutná slova:
Nenalezl soucitu a lásky
kmen slovanský u národů světa —
v šírém poli lípa osamělá,
na niž bouř svých blesků střely metá,
stojí Slávie! . . .

Při tomto kormutlivém divadle kteráž prsa česká by se nesvírala trapnou tesknotou? Tolik bylo už bojů, tolik utrpení, tolik ztrát: kdy utěšenější nám svitne budoucnost? A kdo nám podá nit, která by nás konečně z pošmourného labyrintu vyvedla na jasné blahé výsluní?

Podává nám ji také Vocel náš. Básník stává se učitelem svého lidu. Stojíce u dávné kolébky jeho, s tím otevřenějším uchem i srdcem nasloucháme naučením, radám i výstrahám jeho, an nám přimlouvá: ‚Národe můj, jen vytrvej! Jen nikdy nevzdávej se naděje, nikdy neklesej na mysli, nikdy ochable neskládej ruce v klín! Dosti v tobě síly, jen ji rozpoutej. Vytryskne jak pramen ji z tvrdé suché skály, jen když se jí dotkne ruka požehnaná. A nebeským, divoplodným požehnáním budiž tobě *láska.* Rodáci moji, vyhostěte ze svých srdcí ducha nepřízně i nenávisti a posvěťte se láskou! Proto jsem vám jako v zrcadle ukázal minulost, abyste budoucnost svou lépe opatřili. Dosti bylo — dosti jest a bude vám ještě trpěti cizím záštím: vy nečiňte Čechu Čech, co všem vám činí protivníci vaši, vy mezi sebou bratrsky se milujte!

Láska sílu, štěstí, slávu nese!

Láska plodí nadšení, neláska omrzení, láska vede k blahodějné práci, neláska v černou zoufalost. Láska spojuje, neláska rozptyluje, láska staví, neláska stavby věkův obrací v popel a ssutiny. Láska vedla nás k Vítkovu, k Oustí, k Domažlicům, neláska povede nás vždy zase na Moravské pole, vždy zase k novým Lipanům! Přátelská přízeň a shoda vynesla z této Kutnohorské půdy úžasné množství pokladův: neláska vmetala tu do prohlubin zemských úžasné množství bratrských

životů. Láska Čechů k Čechům znamená vznik, rozkvět, moc a slávu otčiny, neláska mezi Čechy znamená její úpadek a pokoření. Láska jest jednota, neláska jest rozbroj, láska je mír, neláska je boj:

Jednota vystaví slávy chrám! . . .
Jednota a mír! toť heslo spásy!

Láska je světlo, neláska je temnost, láska je vítězství, neláska vás vydá v cizí plen — láska je život, neláska je smrt! Rodáci moji, jenom svazky bratrské přízně mezi sebou utužujte, jenom příkladem vzájemné lásky svěťte všemu Slovanstvu a vykročíte z neblahého labyrintu na výsluní krásné budoucnosti!

Český národ silou ducha svého —
sebe poznav — prapor rozvije,
aby osvěcoval luhy Slávie!
Držte lampu, bratři! nechť se třese
ruka — nechť i v tuhém boji
střely tmavé kolem vás se rojí:
láska sílu, štěstí, slávu nese!‘

Ta láska byla by zachránila slovanský Balt a slovanské Polabí, ta láska obhájila Černou Horu, ta láska odčiní Kosovo pole a osvobodí zase slovanský Balkán!

Nechať vroucí pozdrav bratrské přízně letí od kolébky Vocelovy ke všem těm, kteří jsou s námi jedna slovanská krev, pro kteréž i Vocelovo srdce tak horoucí láskou planulo, jichžto břímě jest i naším břemenem, jichžto boje jsou našimi boji, jichžto vítězství jest i naším vítězstvím!

Nechť po všech vlastech, kde žijí bratří naši, rozlehne se heslo blahotvorné lásky: Milujme se — jsmeť jedna rodina!

Ty pak, oslavenče náš, hlasateli lásky, práce, nadšení, apoštole jednoty a míru, osvěty a svobody — pěvče Přemyslovců, Meče a kalicha, vůdče náš skrze labyrint slávy, objeviteli pravěku země české: ty v tuto chvíli nám již objev milou svoji tvář! (Rouška s pamětní desky padá — všecko množství volá: ‚Sláva Vocelovi!‘)

Shledni na nás v tento okamžik — spatříš Čechy své, jak jsi je vždycky žádal viděti. Oni nadšenými ústy a s plamenným srdcem hlásají tvou slávu — však vědí též, že jsi jiné slávy nehledal, než prospěti svému národu. A proto volají: ‚Zde v tomto domě se narodil a zde v srdci našem nepřestává žíti, a nejen v srdci: také ve skutcích našich žíti bude!‘ A tak bohdá, že tělem stane se tvoje slovo, do něhož jsi vdechnul celou duši svou a jež jsi hvězdným písmem napsal na oblohu otčiny:

Láska vykoupí též národ tvůj!“

Zlato v ohni.

Obrazy ze života

od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

Od té chvíle slula Johana paní farářkou. Dělala v domě hospodyni ne tak ráznou a přísnou jako paní Potocká ve dvoře, ale za to důstojnější. Viděla, jak velice Čacký nějaké podpory potřebuje; musilť se starati nejen o faru, nejen o zámek ale o celou obec, kde ho ustavičně potřebovali, kde byl sužovanému lidu nejúčinlivějším prostředníkem, nejmocnějším zastancem. Kromě toho nesl břímě, které by samo bylo stačilo, aby pod ním klesal: netoliko přítomný ale i budoucí osud vlasti působil duši jeho dnem i nocí mučivou trýzeň. Co byl slyšel onoho večera na zámeckém balkoně, znělo mu stále v uších jako zoufalé vykřiknutí celého národa. Johana to věděla. Čacký byl sobě ovšem umínil, zatajovati přede všemi známými, aby jim v době tak těžkých zkoušek ještě mysli neubíral; ale kdy by byl mlčel, snad by jej to bylo zničilo. Pod velikou pečetí se tedy posléze Johaně svěřil; odhalil jí svoje nitro, propuknul při tom v pláč, ale nalezl důvěrnou duši. Johana se také ovšem zhrozila, také rozplakala, přece však brzy našla útěšná slova. Ještě nebylo po vší naději, a tu ženská pevněji držeti a výmluvněji tlumočiti umí. Čacký pak už z toho bral denně posilu, že měl o tajné té věci s kým promluviti . . .

Po kolik dní už Prusové přicházeli a odcházeli. Lidé jim přivykali, jako přivykají dlouhotrvající povodni, která již odnesla i pokazila, co mohla zasáhnouti. Prusové, kteří později do Bukové i Habrové zavítali, byli vždy méně spokojeni nežli předchůdcové jejich: nešlo jim do hlavy, že by obyvatelstvo pořád všeho tolik míti nemělo, jako by o ně vůbec ještě žádný Prus byl nezavadil. Alespoň pořád všeho stejnou hojnost žádali a požadavky své vždy většími hrozbami vymoci hleděli. Zámožní sedláci neměli už ani chleba, aby se nasytili, a přece dostávali denně rozkazy, jakou tabuli mají pruským vojákům vystrojiti. Sejpky, chlívy a sklepy vůbec byly prázdny; samé hraběnce neponechali ani jednoho koně. Když páter Čacký ve vsi prostředníka činil, dopadaly požadavky pruské přece lidštěji; proto se ale farář aspoň za dne nikde tak málo nezdržoval jako na faře. —

Konečně přece přišel den oddechu: poslední oddělení pruského vojska ráno odtáhlo a na odpoledne žádné jiné nebylo opovězeno. Obyvatelé Bukovští a Habrovští se zase jednou doma cítili. Ale přes to je Prusové nepřestali zaměstnávati: bylo co pořádati a poklízeti! Čacký zase proto musil z fary; vyšel sobě do zelena, neopomenuv prvé Vlašťovičkovi oznámiti, v kterých místech by ho nalezl, kdy by třeba bylo.

A v skutku také Vlašťovička po nějaké hodině za farářem přikvapil. Tento rozložen ve stínu stromů na vonném mechu četl jakousi

knihu; zaslechnuv kroky chvatně ji zavřel a uschoval, nic jinak, než jako by byl přistižen při zapovězeném ovoci . . .

Vlašťovička všecek uhřát ohlašoval, že jakýsi pán doma na pana faráře čeká, žádaje s ním ihned mluviti.

„Snad zase vojenský pán?“ tázal se Čacký.

„Není voják, ani Němec. Je prý Rus.“

„A co přináší, nevíte?“

Vlašťovička hledě na zem zavrtěl hlavou. „Soudil bych,“ pravil, „že to nebude aspoň nic zlého . . .“

U fary po stinné straně nalezl Čacký dosti zchátralý žebřinový vozík, v němžto na slámě odpočíval muž veliké postavy, přikrytý pláštěm vojenského střihu ale barvy dosti neurčité. Člověk ten měl na klíně jídlo i pití a chutě kousaje, aspoň desetkrát se farářovi s dobráckým úsměvem poklonil. Před vozem byl vychrtlý koník a také ten si s patrnou hltavostí pochutnával na hromádce travy, kterou mu předložili. Vlašťovička poznamenal, že ruský pán na tomto voze přijel.

Farář otevřev dvéře prvního pokoje spatřil před sebou hraběte Ludvíka Traunigga.

„Zdravstvujte, ljubeznyj drug moj!“ promluvil tento ruce naň rozpřahuje. „Slíbil jsem onehdy, že vám učiním návštěvu z onoho světa. Tu mne máte.“

Čacký trnul nejsladším úžasem.

„A já,“ řekl, když pohnutí své tak opanoval, že opět promluviti mohl, „já teprvé dnes mám plné právo tázati se, jsteli to vy sám nebo váš duch: vždyť pak jsme vás už jako mrtvého oplakávali!“

„Byl jsem tomu již velmi blízek, abych se navždy přesídlil pod zem,“ mluvil hrabě vesele sice ale nedosti volně, poněvadž měl podvázanou tvář. „Že k tomu ještě nedošlo, toho největší zásluhu má tento šlechetný pán.“

Ukazoval na jiného muže, který stál dále v pokoji, a představoval jednoho druhému. „Pan farář Čacký, můj vychovatel — pan Petr Feodorovič Světov, ruský šlechtic a statkář, zachránitel mého života.“

Pan Světov nebyl takový, jak si ho farář po cestě domů v mysli zobrazoval: neměl ani obrovsky hranaté vzezření ani nějakou zvláště ruskou tvář ani ruský kroj. Byl muž prostřední postavy, pravidelné skoro útlé tváře s plným krátce přistřiženým vousem, měl věku svého něco přes třicet roků a oděn byl po francouzsku. Dle pozdravu jeho soudil Čacký, že je člověk buď skromný neb zdrženlivý.

„Bylo však potřebí hned dvou strážných duchův, aby nitka mého života nebyla nadobro přestřižena,“ pokračoval hrabě. „Všimnul jste si dole naší ekvipáže? Je to vkus a pohodlí, neníli pravda? Hleďte —“ ukazoval z okna dolů na vozík — „tam to jest Božidar Ilić, můj soudruh z proklaté bitvy, jenž první k tomu přispěl, že jsem si nevysloužil nic horšího nežli tuto okrasu na své tváři. Nohy jeho jsou v takovém stavu, že ho nechceme s vozu snášeti až teprvé na zámku.“

Kněz jal se starostlivě vyptávati na ránu, neníli nebezpečná, jeli dobře opatřena, smíli se hrabě s ní pohybovati, neškodíli mu mluvení — mladík to vše velmi krátce a bezstarostně zodpovídal i odbočil jinam.

„Poněvadž i tento kraj je v rukou nepřátelských, nadál jsem se, že tady nejvýš jen vás nalezneme; avšak slyšel jsem, že i matka zde vytrvala. Nicméně zamířil jsem nejprvé na faru, aby dobrý velebníček mne k matce předešel a ji na tu nehodu připravil, že mi Prusové trochu žilou pustili. Mohla by se jinak příliš uleknouti.“

„Leda přílišnou radostí,“ vece Čacký. „Musí býti připravena nikoli na to, že vás stihla nehoda, nybrž na to, že jste posavad na živu.“ —

„Ubohé mateřské srdce!“ Jako by nebylo dost starostí a zármutku, k nimžto jí takový syn jako já podstatné příčiny zavdává: ještě musí trápena býti zbytečným hořem! — A že se tu přec dočkala nepřátelského vojska! Zdali pak s ní Prusové nezacházejí neslušně? Jak se zde vůbec máte? Co se tu tím časem dělo?“

Farář sotva stačil, zvědavost mladíkovu uspokojovati. Až pan Světov, byv po tu chvíli pouhým posluchačem, Ludvíkovi ruku na rámě položil a šetrně jemu připomenul, že na svou ránu přece jen příliš se rozčiluje i namáhá. On slíbil, že se již bude docela mírně a tiše chovati.

„A což paní Potocká?“ tázal se hlasem poněkud přitlumeným. „Také neuprchla před pruskou okupací? Snad se s ní dokonce spřátelila? Snad se s pány junkry dobře baví?“

Čacký vypravoval, kterak paní Mína vůči Prusům sobě vedla i vede, a hraběti to působilo nesmírné potěšení. Na konec zapomněl docela svého slibu a srdečně se rozesmál.

„To je ona! To je celá ona!“ volal mnohokrát po sobě a hojnými otázkami do nejmenších podrobností vyzvídal, co vše mladá paní před Prusy učinila.

„Není paní Potocká snad Polka?“ ozval se konečně i pan Světov.

„Je dobrá Češka,“ vysvětloval živě Ludvík. „Ale manžel její byl skutečně Polák “

„Smím věděti, z které části Polska?“

„Z Poznaně. Ob čas bydlíval v Berlíně,“ opakoval hrabě z paměti, co byl slyšel od pana Hocha. „Následkem souboje s jistým Němcem musil se vystěhovati; naposled se tady usadil a oženil, však záhy smrtí sešel.“

„A je vám snad i známo,“ ptal se pan Světov, „jaká byla příčina onoho souboje?“

„Příčinou byly urážlivé verše, ježto Hebbel o Slovanech napsal.“

„Pak,“ podotknul svým tichým hlasem pan Světov — „pak je to přece jenom ten muž, na kterého mne jmeno Potocký upomenulo. Setkali jsme se spolu v Berlíně.“

Netázal se dále i měl za to, že věc ta jest odbyta. Však hraběti Trauniggovi namanula se zvláštní myšlenka

„Týž Potocký,“ řekl, „měl se v stejnou dobu bíti také s jistým Rusem.“

„Skutečně,“ svědčil pan Světov.

„A vy jste patrně znal i tohoto?“

„Byl jsem to náhodou já sám.“

Hrabě rychle vyskočil.

„Moje předtucha!“ zvolal „Vy jste tedy také panu Potockému nejvíce při útěku pomáhal! Když nám to náš zdejší správec před krátkou dobou na tomto samém místě vypravoval, kdež bychom sobě byli pomyslili, že týž šlechetný Rus v mém životě brzy bude konati úlohu prozřetelnosti, a že jej tady uvítáme!“

A hrabě pana Světova s vřelostí objal.

„Budeme míti o čem hovořit,“ dokládal. „Však nyní nesmíme odkládati déle, abychom dobrou moji máteř ze zármutku vytrhli. Také jest nejvyšší čas, abychom Božidara Ilíće lépe opatřili.“

Umluvivše se, jakým spůsobem by se do zámku odebrati a hraběnce ukázati měli, opouštěli faru.

„Božidar Ilić — Božidar Ilić,“ opakoval u sebe páter Čacký. „Kde jsem jen to jmeno již slyšel?“

Nemohl se rozpomenouti. Božidař Ilić pořád stejně seděl na voze, zase tak dobrácky se usmíval a příchozím pánům mnohokrát se klonil.

„Ještě malou chvilku měj strpení,“ pravil k němu hrabě, „a pak ti všecko pohodlí uchystáme.“

Horvát silně hlavou potřásl.

„Bože mili, čuda velikoga!“ pravil zpěvavě u veselém rozjaření — odpověď tato pak znamenala, že nemá, čeho by si ještě žádal, že pohodlí jeho nemůže býti větší.

Teď se Čacký upamatoval. Jmeno Božidara Iliće slyšel byl v tu noc, když se s hrabětem ve dvoře rozloučil a pak se s Pudilem v aleji po prvé tady potkal.

„Vy jste tudy s panem hrabětem také hned do vojny táhl, neníli pravda, milý příteli?“ ptal se Horvata.

Ten přehorlivě posvědčoval.

„A spal jste ve vsi na půdě se Slovákem, který sobě pořád o šablence broušené prozpěvoval?“

„Tak, tak — prozpěvoval. Ubohý kamarád!“

„Co pak se mu stalo?“

„Stalo se mu, co si pořád předpovídal: — neumřel na slámě, umřel na poli. Umřel chudák — a šablenka mu zazvonila!“

Kdo by Božidara Iliće jen byl viděl, byl by soudil, že se jaksi kysele usmívá, ale kdo jej i slyšel, tomu prostá slova jeho musila vniknouti až do srdce. Hrabě chtěl tento dojem zaplašit veselostí.

„Jen aby také tento mrtvý pojednou sem za námi nepřijechal,“ řekl. k Ilićovi,. „jako my tu z mrtvých vstáváme. Nejen že nás prohlašovali za nebožtíky: my sami už jsme byli toho náhledu, že jsme si na tom světě všecko odstonali.“

Ilić drahně okamžiků jen hlavou potřásal.

„Je pravda,“ pravil pak, „probudil jsem se a bylo mi divno, že jsem se ještě tady probudil. A tu vidím zem postlanou lidskými těly, jako když na louce trávu poseče a ledabylo rozmetá. A na blízku slyším vzdychati: ‚Bože můj — otče můj!‘ Hned k sobě pravím: ‚To je můj kamarád, to je Jožko, který vždy o šablence zpíval.‘ Chci se ozvati, chci zvolati: ‚Jožko příteli, jak je s tebou?‘ — ale hlásku nemohl jsem z hrdla vypraviti, jazykem nemohl jsem pohnouti. Kdy by jen na lžíci vody bylo! A tu on volá: ‚Pít — och, dejte pít!‘...

A hned vedle něho jiný zachraptí: ‚Pít — pít!' Ale kdož by tu vody podal: marné volání! Jožko mluví k svému sousedu: ‚Vidíš, nešťastný Němče — mně jsi dal dost ale sám jsi také dostal. Teď tu oba ležíme. Vidíš, nešťastný Němče!' — Ten odpovídá: ‚Nejsem žádný Němec.' — A třetí se ozve: ‚Mluvíš naši polskou řeč, a střílel i sekal jsi do nás! Jaký jsi to Polák?' — ‚Jsem Polák z Poznaně. A jací jste vy to Poláci, že jste do nás stříleli a sekali?' — ‚Jsme Poláci z Haliče.' — A Jožko do toho jen pořád volá: ‚Bože můj, otče můj!' Potom najednou utichne, a já myslím, že jest už po něm; avšak znova se ozve, ačkoli už jen ledva sýpe: ‚Budeme v jedné zemi srovnáni. Pán Bůh ti odpusť, nešťastný Poláku!' — ‚A tobě také,' zachraptěl Polák. — Po chvíli se mně jazyk přece trošku oblehčil. Počnu mluviti: ‚Jožko, kamaráde, zdali pak mě slyšíš?' — Žádná odpověď. A opět volám a opět se tážu: — už mne neslyšel. Ubohý kamarád!"

Páter Čacký poslouchal s bledou tváří, s okem sklopeným; Rus nejevil zvláštního pohnutí ale sledoval pozorně každé slovo Ilićovo i každé hnutí v jeho obličeji. Jen mladého Traunigga zmocňovala se netrpělivost.

„Že uhodnu," promluvil k Čackému, „jaké slovo vám tane na jazyku?"

Knězi přišlo za těžko, zraky k němu pozdvihnouti.

„*Válka Němců s Němci* — neníli pravda?" dí hrabě.

„Na každý spůsob stalo se skutkem slovo, že je to válka *bratrů s bratry*," zašeptal Čacký. „Válka nejhorší . . ."

XXXIV.

Vychrtlý koník se velmi neochotně od fary hýbal, Čackému bylo velmi snadno, chatrňoučký povoz předejíti do zámku. Již dávno nekonal tuto cestu tak rád; býval ovšem každodenně u hraběnky ale za posledních dnův bylo mu až krušnou úlohou, pod střechou její choditi. A sice ne proto, že tam vždy musil konati obtížný úřad těšitele, ani proto, že posádkou nepřátelskou v zámku vše bylo změněno i zvráceno nýbrž proto, že se tam setkával s Albínou Tichou.

Obě pastorovy dcery zůstávaly na zámku, co Prusové byli ve kraji naplňujíce všecky příbytky měrou až přílišnou; ani Albína ani Pepička neměly v sobě statečného ducha paní Potocké, a tak jen za dne časem docházely v průvodu otcově na návštěvu do rodného domu.

Když se Čacký s Albínou po prvé na zámku setkali, ovládnul je oba zároveň jeden pocit: takto proti sobě ještě tváří v tvář nebyli stáli, poměr jednoho ke druhému vzal proměnu. Slečna byla povahy důvěřivé: ký div, že se nezřídka ve člověku sklamala, že takové sklamání najednou bylo bolestné. Nestala se proto ještě podezřivou, neupadla ve vlastnost opačnou, aby se do každého hned z předu nadála špatnosti: avšak už se jí každé nové skamání hluboce dotýkalo, už se při každém novém případě v tajnosti své duše lekala předtuchou, že snad její víra v lidi byla i jest přece jen bludem . . . Kdo sám takovéto lekání v nitru svém zažil, porozumí, proč se Albína Čackého proti Pudi-

lovi ano i svému otci tolik ujímala, a proč líce její zbledlo, když od tak věrohodného svědka slyšela, že názvem přítele vyznamenávala člověka ničemného. Jestliže se pod nohama bezstarostného chodce náhle proboří led, lekne se; více by se lekl, kdy by se mu pod nohama najednou rozevřela země — ale nejhorší jest leknutí v takových okamžicích, když se ušlechtilé duši pevná půda rázem proměňuje v bezednou propast, když spatří ďábla, kde posud spatřovala anděla, když peruti dobré víry jako zlomeny jí klesnou a ona pocítí ledovou ruku temné beznadějnosti . . .

Albině byl Čacký jedním z těch lidí, jež pokládáme za mravně dokonalé, o nichžto máme pevnou víru, že v každém případě jen šlechetně jednati budou. Když ale sám její otec tvrdil, že je to člověk zlý, že zlobu jeho sám na sobě zakusil: nemohla tomu naprosto nevěřiti, jak se koliv její cit proti tomu bránil. Otec její nejméně měl v obyčeji, na někoho křivě žalovati. Za jedním obviněním pak hned v patách přišlo druhé: otec byl hanebným udavačstvím vržen u veliké nebezpečenství, jeho svoboda, jeho čest, jeho další život mohly býti zničeny; a on se tím před rodinou svojí netajil, že za původce toho šeredného skutku pokládá Bukovského faráře. Ač sobě Albína cosi takového s Čackým nikterak srovnati nemohla, jedno bylo přece i jí nade všecku pochybu patrno: že tu její otec nyní má urputné nepřátele, čehož nikdy dříve nebývalo.

Přirozenou měrou tedy, setkavši se na zámku s Čackým, zachovala se k němu zdrženlivěji a odměřeněji, než byla po tu dobu činila. On byl by zdrženlivost a odměřenost tuto jistě hned znamenal, i kdy by se jen beze slova byli minuli: jakž teprvé když v přítomnosti hraběnčině drahnou chvíli pohromadě vytrvati musili! K tomu přišlo, že také Čacký na slečnu jinýma zrakoma hleděl nežli prvé, že neměl více čisté svědomí, že ho tlačila veliká vina: byltě nad Albínou držel přísný soud, vynesl tvrdý ortel, zatratil ji, potrestal ji, odtrhl se od ní. Uvrhl ji do plamenů — ovšem toliko in effigie: kterak jí měl nyní hleděti do očí? V umění přetvařovati se byl ubohým nováčkem, a proto nebylo žádného zvláštního bystrozraku potřebí, aby proměna v jeho vzezření a chování spozorována byla.

Octnuv se opět o samotě počal se tím z víru pobouřených citův propracovávati, že shledával sobě omluvy. „Já bych jí nikdy nebyl první ukřivdil! Já jsem si nic na ní nesmyslil, nic proti ní nepodniknul — já jsem smýšlení své o ní nezměnil proto, že je pastorova dcera. Já jsem ani jejímu otci stéblo do cesty nepoložil — já jsem jemu, ač mně tolik ublížil, ondyno ruku podával, a on ji odmítnul!“

Pocit utrpené křivdy vedl jej k tomu, že následujícího dne všeliké rozmluvě s Albínou se vyhnul a toliko ji prostě pozdravil. Na nějaký okamžik zjednal sobě sladké zadostučinění, ale sladkost se rychle stala trpkostí. Trhlina byla hotova. On i ona se proti sobě uzamkli a ohradili vynucenou chladností. Takový poměr mezi přáteli působí v duši větší nepříjemnost než jakkoliv prudké nepřátelství; ostatně bývá zhusta k nepřátelství přímou cestou.

Čacký a slečna Tichá již spolu srdečného slova nepromluvili; namnoze se jeden druhému vyhýbal už proto, aby cizím zrakům za-

kryli, co se mezi nima děje. Tak se co den více od sebe vzdalovali, sobě odcizovali. Kdykoliv se Čacký na zámek ubíral, bylo mu pomyšlení na slečnu Tichou pravým očistcem. Trapno bylo mu, setkati se s ní — ale když při své návštěvě ani jí neuviděl, odnášel si v hrudi své trýzeň ještě palčivější. Bázeň, aby se s ní nesetkal, a žádost, aby ji přece jen opět shledl, se v něm po několik dní s velikou mocí a se střídavým štěstím potýkaly. Na zámek choditi bylo jemu skutečnou mukou, poněvadž tam dlela slečna Tichá: a z druhé strany, kdy by tyto chůze byly najednou měly přestati, byla by jej tím stihla rána nejhorší . . . .

Co vlastně chtěl? Nabyti zase, co byl ztratil. A co ztratil? Byla to tak nepatrná maličkost! Když ho již v těchto končinách náhoda se slečnou Tichou svedla: kéž by teď raději zase od ní byl na sta mil vzdálen, kéž by mohl zase pokojně na ni vzpomenouti a na její obraz vesele pohlížeti a mladickému blouznění svému srdečně se zasmáti! Jak by byl šťasten, kdy by při tom věděl, že slečna Tichá v cizině jednou za čas sobě pomyslí: Tam a tam žije dobrý člověk, můj starý známý, můj nezištný přítel.

Nebylo to velmi skromné přání? Však aby kdy splněno bylo, jevilo se věcí co den nemožnější . . .

Cestu na zámek byl Čacký dnes už jednou konal, a sice jako obyčejně brzy po ránu. Při té příležitosti spatřil netoliko Albínu a její sestru nýbrž i pastora Svobodu, kterýž byl patrně po odchodu Prusův přišel, aby sobě zas jednou — aspoň na několik hodin — dcery domů odvedl. Odcházejíce přešli blíže zámku páterovi Čackému přes cestu; ale jen pastor po něm zrakem mrštil, dívky se ani neohledly . . . Spěchaje nyní touže cestou s tak radostným poselstvím měl tedy farář zároveň jistotu, že slečnu Tichou u hraběnky nenalezne.

„Vy mně nesete dobrou novinu, velebný pane," promluvila k němu hraběnka, sotva že ho shledla na prahu své komnaty.

On — sotva dech popadaje — jen hlavou posvědčil. Paní vyskočivši s pohovky, vysoko se před ním vztýčila, oči a nozdry se jí rozšířily, všechen obličej její podivně hrál.

„Vy jste dostal zprávu o Ludvíkovi!" zvolala povýšeným hlasem.

Čacký, jenž byl očekával, že hraběnku svrchovaně překvapí, byl nyní domněnkou její sám překvapen.

„Ó viďte, že pověst o jeho smrti byla lichá!" pozdvihla paní do třetice svého hlasu. „Viďte, že je posud mezi živými? Ó zajisté — vy mně přicházíte zvěstovat, že jej opět uvidím!"

To pak mluvila s tak pevnou vírou, s tak vroucí přesvědčeností, že se toho kněz až ulekl. Denně byla syna svého oplakávala, a přece jakmile před ni Čacký po prvé s vyjasněnou tváří předstoupil, vyšlehla z její duše plamenně vášnivá žádost slyšeti, že syn její vstal z mrtvých. Jak snadně mohl Čacký docela jiné návěští přinášeti — a jak děsný účinek bylo by musilo u hraběnky míti slovo jeho, že jest na velikém omylu, že syna jejího nelze hledati leč mezi nebožtíky, že všecka naděje naprosto zmizela! Proto se Čacký ulekl.

Avšak to byl jen jediný okamžik: — vždyť mohl posvědčiti! A nebylo potřebí dlouhého volného připravování: sotva že slůvko pro-

nesl, už byl i s hraběnkou v běhu. Kvapili po schodech a skrze sad nic jinak, než jako by nad zámkem střecha hořela. Hovor jejich po té cestě záležel v otázkách i odpovědech, které se ráz na ráz střídaly.

„Je mrzákem?“

„Bohudík, není.“

„Nejspíš jest raněn?

„Raněn jest.“

„Nebezpečně?“

„Nebezpečí bohdá minulo.“

„Kam je raněn?“

„Do spodní čelisti, na pravé straně blíže krku.“

„Koulí?“

„Sečnou ranou.“

Ještě jedna minuta — a matka se synem drželi se v objetí. Ji přemohl pláč, on s něžností ji chlácholil.

„Můj synu, mé dítě!“ — více po drahně okamžiků nemohla pronesti. A první její slovo, které potom promluvila, platilo Čackému: „Já jsem to věděla!“ vece k němu s tváří, nad kterou slunce nového života zasvitlo.

Ludvík jí pak představoval pana Světova i ukazoval Božidara Ilića, nazývaje oba svými zachraniteli. V tuto chvíli byla by hraběnka každému z nich dala polovici svého jmění, ale slov její vděčnost jen pořídku nalezla. Avšak již tu byla i paní baronka Bezděčná, vinula bratra na své srdce, vyjadřovala panu Světovu díky s rovnou jak vřelostí tak obřadností, a pronesla velmi vlídné slovo i k Božidaru Ilići, který na celý ten výstup se svého vozíka se dívaje hlavou brzy posvědčoval brzy vrtěl a při tom zároveň se smál i plakal hlasitě.

„Jak jste se odhodlaly, dočkati se tady Prusů?“ ptal se mladý hrabě matky a sestry.

Hraběnka odpověděla: „Kdy bych byla v srdci svém vždy nechovala víru, že se i tebe tady dočkám, sotva bychom tu byly vydržely. Nyní však půjdeme s tebou, kam budeš chtíti.“

„Ach nikoliv,“ vece mladík, „ne, kam já budu chtíti: nejsemť pánem své vůle — jsem pruským zajatým . . .“

Zatím vše, co nohy mělo, vyběhlo ze zámku příchozím v ústrety. Každý velikou svoji radost jiným spůsobem dával na jevo, každý musil se mladého hraběte aspoň dotknouti. Pan Světov poznamenal k hraběnce, že by nejprvé bylo potřebí, poslati pro lékaře, aby hraběti a Ilićovi rány opatřil. To slovo padlo do zástupu jako kyj do hejna vrabcův. Ihned letěl jeden sluha do Habrové pro lékaře, jiní kvapili uchystat novým hostům byty, zase jiní dle návodu pana Světova sundavali s vozíku Božidara Ilića, anť žádné ze svých nohou užívati nemohl.

Až do noci trvalo přebíhání a šukání v zámku, než oba ranění vojínové vším, zejmena i lékařskou pomocí opatřeni byli. Lékař rovněž jako pan Světov důtklivě žádali, aby se mladý hrabě dnes již úplně oddal klidu a odpočinku; a hraběnka s úzkostlivou pečlivostí o to dbala, aby předpis tento byl proveden.

Pan Světov zůstal ještě hodinku ve společnosti hraběnčině a barončině; ale o tom, co se s Ludvíkem na bojišti dálo, a jmenovitě, jakým

spůsobem z nebezpečenství smrti zachráněn byl, dověděly se od něho jen hlavní věc. Bylo patrno, že o své zásluze nechce mluviti a rovněž že se tomu vyhýbá, aby hrůzy boje a jeho následků před dámami vypisoval; také byl člověk, který tak snadno zbytečného slova nepromluví.

Mladý hrabě byv nepřátelským mečem do hlavy seknut sklesl i s koněm, který touže chvílí pod ním byl zabit. Božidar Ilić byl toho svědkem — s nesmírným úsilím prodral se ještě v čas k hraběti, zdvihnul jej k sobě na kůň a vyjel s ním šťastně ven z bitevní vřavy. Opodál, kde se mu již zdálo bezpečněji, uložil omdlelého na trávník a chtěl se hned k němu vrátiti zase, jen co by ještě ze záhuby vynesl nejmilejšího pobratima, jejžto byl viděl káceti se, když odnášel hraběte. Sotva ujel některé sto kroků, praskl blíže něho granát, roztříštil mu kost v pravé noze a zranil koně jeho tak, že divoce se vzepjav celou váhou svého těla prudce sebou na zem mrštil a Ilićovi pádem tím druhou nohu zlámal! Tím, aby se zpod dokonávajícího zvířete vybavil, vyčerpal síly své až na dno: padal potom z jedné mdloby do druhé. Teprvé nočním chladem přišel zase trochu k sobě, a tu si opět vzpomněl na mladého hraběte: jestliže mu nikdo pomoci neposkytnul, jestliže ho snad ani vůbec nikdo nenašel, veta bylo po tom mladém životě. Božidar Ilić uznal za svou povinnost, jej vyhledati. To nebyla snadná práce — nehledě ani k bolestem, jež mu rány jeho působily, měl obě nohy ochromené, a každým pohnutím těla ocitoval se jako na mučidlech. Přece však vydal se na cestu k mladému Trauniggovi, to jest, podepíraje se na ruce vlekl své tělo dále pomalu jako hlemýžď. Co při tom vytrpěl, těžko si představiti. Bezpočtukrát musil se zastaviti, nejednou na celé hodiny upadaje v ochablost i mdlobu — a přece nepopustil. Nové jitro se rozbřesklo, a milý Božidar Ilić k svému ustrnutí znamenal, že zabloudil, že se od místa, kam hraběte byl uložil, valně odchýlil! Avšak neváhal, svou trudnou bolestnou pouť znova začíti. Čím dále, tím to šlo krušněji. Poslední zbytkové síly mizeli, bolestí přibývalo: už viděl toho, jehož hledal, prostora pouhých deseti dvaceti kroků dělila jej od něho, však uběhly dlouhé hodiny, než se s nadlidským namáháním k němu konečně dovlekl . . . Hrabě byl mezi tím ze mdloby procitnul; o tom svědčil šátek, k ráně jeho přiložený; však nyní ležel opět v mrákotách bez vědomí. Celý den zůstali hrabě i Ilić bez krůpěje vody, bez všelikého lidského přispění. Hrabě byl velikou ztrátou krve tak vysílen, že se s místa hnouti nemohl; Božidar Ilić měl ovšem velmi poskrovnu prostředků, aby mu pomoci poskytnul, přece však pomoc jeho byla spásonosná: hrabě zajisté byl by vykrvácel, kdy by mu dobromyslný společník jeho nebyl jakž takž krev zastavoval. Při tom se jiného než smrti nemohli nadíti.

„Dojista,“ dokládal pan Světov, „leží na tom strašném poli i dnes ještě síla nepohřbených mrtvol. Mnozí z raněných se tam kolik dní a nocí trápili v smrtelných mukách, než bolestmi, žízní a hladem ducha vypustili — a kdo ví, zdali tam nejeden na opuštěném místě po tu chvíli se smrtí nezápasí. . . . Panu hraběti pomohla jen šťastná náhoda, která mě k němu přivedla, když jsem sobě bojiště prohlížel. Božidar Ilić mne přivolal. Pak už bylo vyhráno. Byl jsem na štěstí s to, první

obvazek sám přiložiti; a jak byla později rána řádně opatřena, pan hrabě ku podivu rychle se zotavoval."

Jeli dík z vroucího srdce vyrůstající dobrou poduškou, musil pan Světov v tu noc na zámku Bukovském velmi příjemně spáti.

XXXV.

Komu noční odpočinek výborně šel k duhu, to byl hrabě Ludvík: starostlivá matka měla po ránu co dělati, aby mu dokázala, že je přece jenom nemocný člověk a že se podle toho chovati musí.

Také paní Valerie se k němu časně dostavila, aby se poptala po jeho zdraví a pak i po některých jiných věcech.

„Prosím tě," pravila k bratrovi, „kdo je vlastně pan Světov?"

„Člověk z velikého světa, drahoušku," odtušil hrabě. „Což to na něm není viděti?"

„Zajisté," dí baronka, „však pořád ještě nevím, kdo to jest."

„Jest to bohatý Rus, svého znamení Evropan," dí Ludvík.

„Jaký titul mu náleží?"

„Chcešli jej, milá, docela správně titulovati, nesmíš mu říkati jinak nežli: Petře Feodoroviči. Jak se vám u nás líbí, Petře Feodoroviči? A on ti odpoví: Velmi pěkně, Valerie Alexandrovno. — Jste velmi laskav, Petře Feodoroviči. — Jsem jen spravedliv, věřte, Valerie Alexandrovno —"

Baronka vpadla mu do řeči.

„Podle všeho je pan Světov nejspíše lékař?"

„Rozumí lékařství jako nějaký doktor medicíny, takto ale je šlechtic a statkář."

„Šlechtic — baron, hrabě či kníže?"

„Dvorjanin."

„Co je to?"

„Co se rodu týče, nic menšího nežli třeba kníže — co se statků týče, domnívám se, že pan Světov všecky své pozemky do dnešního dne ještě neviděl. Ponechává je svým správcům a spokojí se tím, když mu ze svaté Rusi dost peněz do ciziny posílají."

„A co dělá v cizině?" vmísila se do hovoru hraběnka.

„Nejdříve tuším študoval všecko, co se vůbec do lidské lebky vejíti může," odpovídal Ludvík rozmarně. „Filosofii má v malíčku, v přírodních vědách je doma, o lékařské vědě už jsem měl čest dáti jemu vysvědčení, literaturu všech národů zná jako každý profesor aneb dokonce snad jako málokterý profesor, mluví německy jako rozený Němec, francouzsky jako Pařížan, anglicky, italsky, španělsky a bůh ví jakými ještě jazyky. Rozumí hudbě, malířství a sochařství, o všecka umění se vůbec velmi živě interesuje, má vybroušený vkus — a při tom zabývá se pilně študiemi hospodářskými, politickými, sociologickými, vojenskými, geografickými, geologickými, astronomickými —"

„Dost!" zvolala hraběnka. „Vždyť se celý umluvíš a můžeš sobě uškodit."

„To všecko na něm teprvé znenáhla spozorujete,“ pokračoval hrabě, který s patrnou zálibou o svém novém příteli hovořil, — „onť svoje vědomosti nesbírá proto, aby z nich kořistil, aby je prodával, aby se jimi blýskal.“

„A proč to tedy činí?“ tázala se Valerie. „Nač je mu všecka ta náramná učenost?“

„Je to jeho potěšení, jeho zábava, jeho práce. Ptáte se, co dělá? Jezdí světem volně jako pták, usadí se, kde srdce ráčí, a hne se odtamtud, kdykoliv si zmane, protože nikde ničím vázán není. Jeden měsíc v Neapoli, jeden v Paříži, jeden na švýcarských jezerech a horách — a jeden třeba zase na českých bojištích.“

„Ano —“ pravila paní Bezděčná, „kterak se dostal na bojiště — v jakém je to poměru k Prusům?“

„V žádném jiném,“ vysvětloval bratr, „nežli že v ruském vyslanectvu při dvoře pruském má velmi dobré přátele. Když se mu tedy zachtělo podívati se na vojnu, zjednal sobě pomocí těch přátel snadno všady přístup. Bojištěm se projít šel asi z podobné příčiny, jako jinde prohlížel pyramidy nebo ledovce nebo propasti dolův nebo znamenitá musea: všecko viděti, toť jeho pravidlo. Výborné pravidlo! Neboť i mé maličkosti vyplynul z něho znamenitý prospěch. Peter Feodorovič netoliko zachránil uhasínající jiskerku mého života, nýbrž prokázal mně i dále veliké služby. Byl jsem v rukou Prusů, kteří by mne v nejlepším případě byli do nějakého bídného lazaretu zastrčili, kde bych byl měl trochu nepříjemnější příležitost umříti než na poli bitevním. A kdy bych byl i pruský lazaret přestál, byli by mne zavlekli do zajetí na některou svoji pevnost, kde bych marně na vás zpomínal a vám jen denně zármutek působil. Z toho všeho mne toliko pan Světov vytrhnul. Předně opatřil mi nejlepší lékařskou pomoc, jaké bych já si byl mezi Prusy po tak veliké bitvě, při tolika tisících raněného mužstva ani za největší peníze nedovedl zjednati. Potom vymohl mně dovolení, abych se k vyléčení svému mohl odebrati na kterékoliv místo, od Prusův obsazené, ano abych dle žádosti své i Božidara Iliće s sebou vzíti směl — ovšem na čestné slovo, že proti Prusům v této válce nic nepřátelského podnikati nebudeme a na zavolání se dostavíme, kam by nám koliv bylo určeno. Bylo mi dosti trapno, této výmince se podvoliti, avšak nezbývalo mně nežli abych z dvojího zla zvolil to, které jest menší. Konečně pan Světov, když slyšel, že se v toto místo uchýliti hodlám, velmi laskavě se nabídnul, že mne až sem doprovodí; a tím zbavil mne mnohé zlosti a mnohého týrání, jemuž jsem ostatně ani ve společnosti jeho docela neušel. Viděli jste, na jakém povoze jsme sem dorazili: před tím jsme sobě dvakrát lepší koně a lepší vůz pořídili, a vždy nám je Prusové jednoduše vzali.“

Hraběnka i baronka hlasitě uznávaly, že šlechetné jednání pana Světova nade všecku chválu vyvýšeno jest, zvláště když se uváží, že Ludvíka před tím nijak neznal, že je daleký cizozemec a že se nalézal v nepřátelském táboře. Když se s ním potom všickni u snídaně sešli, on hrubě nedopustil, aby se o těch věcech zmínka děla. Vážnost obou dám k němu tím jenom více vzrostla.

Žádal, aby je směl provoditi do kostela, což ony vděčně přijaly; Ludvík velmi nerad doma zůstával, však hraběnka nedala mu ještě vyjíti, řkouc, že se bez toho se svým poraněním obtížnou cestou vydal u veliké nebezpečenství.

Ve chrámě byla dobrá paní mile překvapena tím, že tam byla shromážděna netoliko všecka honorace ale i tolik osadníků, jako by byl ne všední den nýbrž veliký svátek. Stalo se to prostě tak, že byl páter Čacký včera ještě pozvání k dnešním službám božím rozeslal.

V přední lavici na ženské straně seděly paní kasírka Beránková, slečna Johana, paní Potocká, paní učitelová a slečna Žofie — na mužské straně správec Hoch, důchodní Brčál, polesný Hubáček, radní Kysela a mlynář Soukup. Pan Brčál pokukoval po očku ke stolici ženských, kde jindy sedávaly také jeho manželka i obě dcery; vida místo jejich prázdné, přes tu chvíli velmi rychlým pohybem sehnul hlavu až k lavici a strčil obličej do obou dlaní neb i do šátku a dělal podobně, jako by na něj přišlo náhle kýchnutí a on je chtěl utajiti...

Také pan Hubáček sebou častěji nepokojně pohnul; byltě svátečně oblečen, svátečně naladěn — měl sváteční tvář — jen mu bylo nesnadno ve vší té svátečnosti dlouho vytrvati. Za to radní Kysela po boku jeho zbytečně ani brvami nepohnul; hleděl upřeně na oltář, bez pochyby se v duchu pobožně modlil ale ve tváři jeho nebylo to znáti, jako v ní znáti nebylo, zdali se raduje nebo mrzí nebo hněvá nebo je vůbec beze všeho citu. Dočkal se Prusů, zkusil se s nimi. Starosta Kohout nechtěje opustiti svého potahu odejel na přípřež a bůh ví kde se po světě plahočil; Kysela musil jej v úřadě jeho zastávati, a to nebyla za pruské okupace žádná rozkoš ani snadná úloha. Kysela se přitom nejednou zapotil, avšak nikdy nepřišel ze své míry. Prusi se na něj mohli rozkřikovati jak chtěli, jeho vzezření zůstalo tak pevně pokojné, jako by si před ním pohvizdovali veselou písničku; když poroučeli: „Dáte nám oves!“ — odpověděl chladnokrevně: „Žádný oves nedáme.“ Když mu oficír nasadil šavli na prsa, a rodina jeho strachujíc se o něj v nářek vypukla, pravil: „Tedy vám dáme všechen svůj oves!“ — a šel i otevřel svoji prázdnou stodolu a svoji prázdnou sejpku i řekl Prusovi: „Vemte si nejdřív všecku mou zásobu. Pak vás povedu dále od čísla k číslu: najdete všady tolik jako zde. Měli jsme jednou více obilí: chceteli z toho něco mít, pospěšte si se svými šavlemi za tím mrakem Prusů, co tu byl před vámi!“ — Oficírovi nechtělo se choditi od čísla k číslu, odvrátil se, zastrčil šavli, hučel „Verfluchtes Bettlervolk, vermaledeite Saharawildniss!“ a odcházel. „Co to řekl?“ ptal se Kysela tlumočníka Lišky, a když smysl toho od něho zvěděl, ukládal mu hlasitě: „Řekněte mu, že mohli zůstat doma, že jsme jich sem nezvali!“ — Ostatně Kysela teď v kostele i za to pánu bohu děkoval, že je od Prusů aspoň čtyřiadvacet hodin pokoj. Dost se ho namořili, dost mu i pobrali; z toho pak ničeho neželel více nežli svého atlasu, podle kterého nyní některý Prušák cestu k Vídni hledal.

Docela jinou bolest měl další jeho soused v lavici, mlynář Soukup. Uslyšev, že se mladý hrabě živ navrátil a že za tou příčinou na poděkování bohu mše sloužena bude, byl by nejraději u oltáře postavil voskovici tak tlustou jako kostelníkova hlava, a také proto bez meškání

posla do města vypravil; ten ale přinesl svíčku drobnou jako hromnice, a ještě prý tu těžko bylo dostati, poněvadž prý Prusové všechen vosk pobrali. „Co pak budou s voskem dělat, proklatí bráchové!“ hněval se mlynář. „Však co se ptám — potřebujou as mnoho svíček, které čertu zapalujou, aby jim pomáhal vyhrávat!“ — Jednu útěchu přece měl: hraběcí rodina šla bohu děkovat do Bukovského katolického kostela a nešla do Habrovského protestantského. „Ať nad tím felčárek třeba zlostí pukne jako žalud!“ pravil si v duchu pobožný pan otec.

Druhý veliký odpůrce občana Rysa, kostelník Liška požíval dnešní slávy u oltáře s nekalenou myslí a se zářícím obličejem. Neopomenuli jsme poznamenati, že důležitost jeho v obci za nepřátelské posádky nemálo vzrostla; máme jen ještě doložiti, že jej Prusové učinili také zvláštním hrdinou. Pídili se totiž velmi důtklivě netoliko po hotových botách ale také po lidech, kteří je zhotovovali; a tu jakmile jemu co tlumočníkovi předložili otázku — kde je tu švec, on chutě odpověděl: „To jsem já.“ Nejspíš se nadál snadného výdělku. Prusové ho bez odkladu skonfiskovali a odvedli někam přes pole, aby pomáhal obuv šíti. Ale už za den vrátil se nazpět; ujišťoval, že se od pruského verpánku vybavil jen fortelem a lstí, však Bukovští se smáli: „Nejspíš se tam zmátli a Liškovi místo šídla dali jehlu do ruky, a viděli, že s ní neumí zacházet!“ — On si z tohoto vtipu mnoho nedělal, vždyť to měl černé na bílém, že je krejčí, a to krejčí ve Vídni vyučený. Jiný švec se Prusům pak už arci nehlásil, a proto mohl Liška tvrditi, že on se jeden obětoval za všecky.

Ještě jiná věc zvyšovala dnes sebevědomí kostelníkovo: jeho Pepík byl hlavním ministrantem, konal ten úřad před velikým obecenstvem dnes po prvé, a šlo to jako když v karty hraje. — Ano, když k tomu přišel čas, uměl Liška děti svoje vycvikovat! Kdo je pak viděl, musil chtěj nechtěj sobě pomysliti: nepadne jablko od stromu daleko.

Pepík počínal si velmi bezpečně, však ne zrovna proto, aby otci svému připravil vítězoslávu, jako spíše proto, že pamatoval na strýce Vlašťovičku, který mu slíbil, budeli se dnes dobře držeti, že mu pomůže poříditi vůz na velikých kolesách, se žebřinami, líšněmi a vším ostatním příslušenstvím jako u skutečného velikého vozu. Kdykoliv přišlo Pepíkovi obrátiti se obličejem k lidu, vždy tam jen hledal amerického strýčka — jak mu děti z příbuzenstva pořád říkali —, aby se přesvědčil, jeli s ním spokojen; jednou se mu zdálo, že ho vidí tam, kde seděl pan Hoch, po druhé tam, kde byl mlynář, po třetí že stojí u samé paní hraběnky. Když se pak obrátil k oltáři a odříkával svoji latinu a varhany mu do uší hučely, bylo mu, jako by to nový jeho vůz ujížděl a takový hluk působil, až se kostelní okna třásla.

Americký strýček jistě slovu svému dostojí. To byl nějaký strýček! Děti Liškovic, Kyselovic a Kohoutovic nikoho na světě tak rády neměly jako jeho. A také všecky ostatní děti vesnické, co jich koliv do školy chodilo, znaly v něm svého přítele a nejdobrosrdečnějšího člověka. Strýčkem ho nazývaly všechny, jen že ty, které nebyly z jeho příbuzenstva, říkaly mu: strýček z fary. On jim nikdy nehrozil, nikdy jich nepeskoval, nikdy se na ně nerozkřiknul — vždy jen se dobrotivě

usmíval, vždy vlídně se poptával, vždy laskavě varoval, pohladil, politoval, na bolest pofoukal; když od něho něco žádali, buď hned svolil neb alespoň slibem uspokojil. Jaký div, že drobot, která se denně okolo školy a fary proháněla, k němu měla největší své útočiště. Nejedno dítě jenom proto těžce neslo pruskou posádku, že učinila konec škole, to jest proměnila školu v kasárny, a ono nemohlo tak pravidelně jako prvé scházeti se s farským strýčkem.

Tento při dnešní mši nebyl na žádném z těch míst, kde se Pepíkovi v očích míhal, nýbrž stál vzadu pod kruchtou v témž polotmavém úkrytu, v němžto se v den návratu svého přede zraky svých krajanů byl schovával. Dnes už se schovávati nemusil — už tady nebyl takovým cizincem jako tehdáž. Pravda, lidé nemohli mu posud odpustiti, že jednou měl selský statek a nyní ho už nemá — příbuzní jeho se teď na něj horšili, že žije v docela cizím domě, u cizích lidí, kdežto prý mu toho nebylo třeba: ovšem prý je to u tak dokonalého pána, jako je pan farář, ale pro příbuzenstvo Vlašťovičkovo je prý to vždycky malá čest. Podobných výčitek bývalo mu více snášeti, avšak nikdo už neříkal: „Vlašťovička je přec jen špata chlap . . .“ Stavěl se v kostele vždycky na své skrovné místečko, však muselo být, aby ho tam někdo přehledl, všichni mu vlídně kynuli, všichni se k němu přátelsky měli, neboť na žádném nic nežádal a každému, kde jen mohl, s ochotností posloužil.

Nicméně nebyly rány v srdci jeho posud zahojeny. Venku se po modrém nebi proháněly bělavé oblaky: i v mysli jeho přes tu chvíli vystupovali pošmourní stínové. Když se pod kruchtou přitemnilo a jemu nad hlavou mocně hlaholily varhany, podobalo se mu chvilkami, že se nalézá v malém dřevěném domku na daleké samotě, a že to nad ním v haluzích pralesa divá bouře houká a píská . . . A když pak zase slunko pod oblakem vyskočilo a plným jasem do kostela zazářilo: Vlašťovičkovi jako by před očima vyšlehli plamenové a z nich k němu proniklo zoufalé vzkřiknutí. Pojímala ho závrať, musil se o zeď opříti. Násilně přemáhal takovéto hnutí; v tu chvíli bylo po celé zemi bez počtu lidí nešťastných, žalostně trpících, bez naděje hynoucích — v samém tomto chrámě byl nejeden, jehož válka krutě zasáhla: a nikdo nebědoval, nikdo si nestěžoval. Těšili se, že přišel den polehčení.

Mysli všech byly mocněji než jindy vzrušeny. Modlitba jejich byla vroucnější, zpěv nadšenější. Co se zpěvu týče, nikdo to tak nepozoroval jako pan Světov; Liška mu hned při počátku mše předložil kostelní zpěvník, a on bedlivě sledoval slova i nápěv. Učitel Horák zanotoval píseň „Zde v skroušenosti padáme, ó bože, před tvou tvář“ s nápěvem Haydnovým; on sám byl velmi dobrý varhaník, vyučovati hudbě a zpěvu bylo u něho téměř náruživostí, i měl na kůře docela slušný sbor dobře vycvičených zpěváků, dole pak byla co ženská to rozená zpěvačka. Dnes, když se po tak rozmanitých zkušenostech opět pokojně ve chrámu sešli, obzvláště se všichni od srdce rozepěli. Když z tolika úst mužských, ženských a dětských sborem zaznělo:

Tvé skutky, světa králi,
vše hlásá stvoření:
kéž hlas i naší chvály
jak nebešťanů zní! —

pan Světov mimoděk hlavou posvědčil, jako by chtěl říci: Váš zpěv je opravdu radost poslouchati.

Po službách božích hraběnka s Valeřií a Světovem čekali ve chrámě, až k nim páter Čacký ze zákristie přišel.

„Byl jsem dnes po prvé s českým lidem při bohoslužbě," pravil k němu Rus, „a nemohu vám zatajiti, že jsem byl živě dojat. Tak jsem ještě vesnický lid zpívati neslyšel. Přeju vám, pane faráři, štěstí k takovým osadníkům."

Farář ovšem z úst pravoslavného Rusa takovou chválu rád slyšel.

„Čechové jsou vším právem hudebností svou proslulí," dokládal pan Světov. „Příroda je v tom ohledu velmi štědře obmyslila — vy sám, pane faráři, jste toho skvělým dokladem. Máte ku podivu pěkný hlas."

Čacký úklonou se děkoval, dávaje zároveň na jevo, že chvála tato je přílišná.

„Neměl byste tak vzácnou hřivnu zakopávati."

„Ó prosím . . ." zašeptal kněz.

„Měl byste míti docela jiné posluchačstvo — svým hlasem byste na každém divadle učinil sensaci."

Bylo zřejmo, že pan Světov nechce Čackému lichotiti alebrž nelíčeně hlasu jeho se obdivuje. Paní Bezděčná slyšíc jeho řeč, pravila si v duchu: „Podívejme se! Kdo by u pátera Čackého takovou znamenitost hledal!" I pohledla mu zvědavě do obličeje.

Byl bledý jako stěna . . .

XXXVI.

V komnatách hraběnčiných bylo dnes jednou zase živo; přicházelť gratulanti vyjádřit svou velikou radost nad tím, že hrabě Ludvík byv už oplakáván přec jen živ se navrátil. Pastor Svoboda dostavil se v čele deputace Habrovské, páter Čacký s radním Kyselou a mlynářem Soukupem přišli za obec Bukovou, pan správec Hoch přivedl netoliko dceru svou a paní Potockou — jejímžto poručníkem (jak pravíval) proto slul, že ho v ničem neposlouchala — nýbrž i jiného svěřence ještě: pana důchodního Brčála, který se ho mnohem úzkostlivěji držel než obě mladé ženštiny, poněvadž bylo mezi nima ujednáno, že správec i za něj mluviti bude. Než pan Brčal na tento prostředek připadl, poměl dosti strachu, že při této příležitosti bude dělej co dělej musit řečniti, a k tomu před hraběnkou a před hrabětem řečniti. To bylo u něho už zrovna tolik jako řečniti před celou Evropou! Vše dopadlo šťastně, pan správec i jeho výborně zastal.

Baronka vzala Mínu i Žofii k sobě; ve vedlejší komnatě besedovali všichni mužští hosté, mezi nimiž byl i pan Světov, polesný Hubáček a učitel Horák. Hraběnka přecházela sem tam mezi mužskou a ženskou společností. V jedné i v druhé byla zábava málo hlučná; jak Habrovská tak Bukovská deputace zachovávaly hluboké mlčení. Kterak měl pastor Svoboda před páterem Čackým — kterak měl páter Čacký před pastorem Svobodou hovoru se účastniti! Vždyť by se ko-

nečně bylo mohlo státi, že by pak jeden druhému odporovati, jeden druhému posvědčiti aneb i jeden na druhého promluviti nucen byl! Oni však tu ani jeden druhého neviděli. Dost krušno jim bylo, že nějakou tu chvilku v jednom místě pohromadě býti musili . . .

Rozmlouvalo se o tom, kterak rakouský císař království Benátské Napoleonovi III. postoupil, kterak Prusové už i Prahu obsadili a k Vídni se ženou, kterak bez pochyby co nevidět přijde zvěst o nové veliké bitvě, která osud Vídně rozhodne. Potom se obrátila řeč na to, co kdo s Prusy zakusil; to byl ovšem předmět takořka nevyčerpatelný. Z přítomných jeden více věděl než druhý, jeden nemohl se dočkati, až druhý dopoví, aby zase povídal sám. Hovor teprvé nyní se rozhlaholil.

„Pan farář Svoboda měl nejprvé vypravovati,“ ozvala se hraběnka, „neboť on počal zkoušeti hned za přítomnosti vojska rakouského.“

„Jakým spůsobem?“ ptal se mladý Traunigg, který by však byl mnohem raději s dámami vedle se bavil.

Vyšlo na jevo, kterak pastor následkem zlomyslného udání bez mála by býval jako velezrádce vězněn a souzen. To i od mladého hraběte všelikou roztržitost zapudilo.

„Totě hrozné!“ zvolal. „Takový zákeřnický udavač by zasloužil, aby jej spoluobčané jeho navždy ze svého středu vyvrhli, aby mu znamení podlosti jeho na čelo bylo vpáleno!“

„To je všecko málo!“ dí polesný Hubáček. — „Zasloužil by, aby byl mrskán železnou metlou!“

„Zasloužil by,“ řekl Kysela k mlynářovi, podle něho sedícímu — „zasloužil by, aby mu byl žhavými kleštěmi jazyk z huby vytržen.“

Mlynář neřekl ničeho . . . .

„A nemáte žádné podezření, žádné tušení, kdo ten bídný člověk jest?“ tázal se hrabě pastora.

Všichni na tohoto své zraky upjali. On mlčel; i nastalo na okamžik hluboké ticho.

„Nechci na nikoho podezření uvalovati,“ řekl pak Svoboda, — „nechtěl bych ani nepříteli svému rovné rővným odpláceti. Ponechávám ho vlastnímu jeho svědomí . . . .“

Čacký stanuv jako socha ustrnulým zrakem hleděl na pastora, „Ten člověk myslí, že jsem já ho křivě nařknul a v nebezpečenství uvedl!“ hučelo mu v hlavě. Toto šeredné podezření nemohl snésti musil je na místě setřásti, musil přede všemi dokázati, že pastor, ačkoliv prý nechce nepříteli svému rovné rovným spláceti, sám je křivým udavačem — — Ale nemohl v ten okamžik jazykem, nemohl žádným údem pohnouti.

„Vaše smýšlení, pane faráři,“ vece mladý hrabě Svobodovi, „je velmi křesťanské, avšak zdá se mi, že se tato věc týká netoliko vás ale i všech zdejších obyvatelův, a že by takový škůdce vším úsilím měl býti hledán, až by byl nalezen.“

„Štěstí,“ ozvala se opět hraběnka, „že vyšetřující důstojník tehdy zrovna na pana faráře Čackého se obrátil. Kdy by jeho nebylo,“ dokládala k pastorovi, pohledem na Čackého ukazujíc, „bylo by asi všecko mnohem hůře dopadlo.“

Nyní došlo na Svobodu, aby v němém ustrnutí na hraběnku zraky upřel.

„Vy o tom naposledy ani nevíte?“ dí k němu paní.

Beze slova dával velmi zřetelně na jevo, že skutečně neví ba ani věřiti nemůže — načež se hraběnka do podrobna vypravovati jala, jakému výslechu tehdy důstojník Čackého podrobil. Slova jí se rtů tekla jako med. Pánové Hoch, Hubáček a Horák porozuměli, k čemu dobrá paní tímto vypravováním směřuje. Jeden i druhý farář neodvraceli očí od hraběnčiných úst; Svoboda v udivení poslouchal, co mu nikterak nešlo na rozum, Čacký se pohledem svým vděčil hraběnce, že mu přispěla ve chvíli tak neblahé, že všem objevuje nevinnost jeho — všem, i jeho protivníkovi.

„Komu v celé té záležitosti všeliká zásluha náleží,“ vpadl jí na příhodném místě do řeči, „jest jedině paní hraběnka. Ona nedbala své choroby, šla se přimlouvat a zaručovat, a jenom jí k vůli starý voják změnil svůj úmysl.“

„Ale vy jste mě k tomu ke všemu přiměl,“ namítala mu paní, „bez vás bych ve své tehdejší odloučenosti o ničem byla ani nezvěděla!“

Pastor jako by této námitky neslyšel, jal se hraběnce díky vzdávati. V tom mlynář suše odkašlávaje s místa svého se pozdvihnul. Podobně učinil též Kysela; dali tak bezděčně znamení k odchodu, a jak bylo dáno, všichni hosté volky nevolky ho poslechli. Také dámy připojily se hned k tomuto hnutí. Paní Valerie zvala Mínu i Žofii, aby se k nim raději přistěhovaly, že nová pruská posádka bez toho jest už zase přede dveřmi, že to pohromadě přece snáze přečkají. Ludvík provázel hosti dolů, ujistiv napřed matku, že venku nic jiného dělati nebude, než docela pokojně seděti.

Čacký, aby se s pastorem už tváří v tvář nesetkal, vykročil z pokoje hned za Mínou a Žofií a byl s nimi také první před zámkem.

„Zdali pak,“ ptala se ho paní Potocká, „zdali pak jste se, pane faráři, už blíže seznámil s mým —?“ Jmeno jakési pověděla šeptem.

„Poněkud,“ odtušil on klopě oči.

„A jak se vám líbí?“

„Přisvědčuji soudu, který jste o něm hned na počátku pronesla.“

„Tu se podívejte, pane hrabě,“ ozval se za nimi pan Hoch, „už si ti dva mají zase co našeptávati.“

Ludvíkovi bylo to vítanou příležitostí, aby s paní Potockou před rozchodem ještě rozmluvu zapředl. Tím časem spozoroval páter Čacký, že před zámkem na druhé straně stojí Pudil. „Kde ten se tu opět bere?“ pravil si v duchu nemaje ani nejmenšího zdání o tom, že Mína hned při prvním kroku ze vrat Pudila shledla a právě proto s knězem hovořiti počala.

Také pastorův zrak hned na Pudila padl; první myšlenka byla u něho zrovna taková jako u Čackého.

„Ten se tu zas ukazuje,“ řekl a obrátiv se k polesnému, jenž po boku jeho kráčel, tázal se: „Kde pak jste ho po všecky ty dni držel? zavřeného v kleci neb uvázaného na řetěze?“

Pan Hubáček se vesele rozesmál.

„Klec byl by prolomil, řetěz byl by přetrhl," dal v odpověď — „ale já na něj vyzrál! Čím jsem ho upoutal, nebylo ani tak silné jako pavučina: a on se vystříhal to přetrhnouti. Pravil jsem k němu: ‚Nic jiného vám nepomůže, nežli že se nesmíte aspoň týden ukázat. Musíte se zrovna ztratit — nikde nesmí po vás zbýt ani stopy. Můželi co na Míninku ve prospěch váš účinkovat, je tohle ten jediný prostředek. Zalekne se, pohne se v ní svědomí — obměkčí se stokrát snáze, než kdy byste každodenně na její srdce nový útok činil. Mezi tím pomůže i slečna Pavluše u Míninky tlačit — a musil by v tom býti šlak, aby to takovou cestou nešlo!' — ‚A což když to přece nepůjde?' — ‚Pak se do toho vložím já sám, a způsobím svatbu, než se nadějete, vy i Míninka!' — Nebylo to diplomatické? Chlapík dal se zavesti do nejhlubšího lesa, do dneška se odtamtud nehnul, choval se jako nejrozumnější člověk a prokazoval nám výborné služby."

Při posledních slovech už z daleka napřahoval ruku proti Pudilovi, který se k nim blížil, a se smíchem mu pravici potřásal.

„Byl jste v Habrové?" ptal se ho. „Mluvil jste se slečnou? Neníli pravda, že s Míninkou jednala, že vám pověděla dobré noviny?"

Pudil netvářil se tak, aby Hubáčkovi tuto domněnku vnucoval.

„Pověděla mi tu velikou novinu," řekl pokukuje na Mínu, „že paní Potocká o mně slyšeti nechce. A vy doufám nepotřebujete dlouhých důkazů, abyste tomu věřil: podívejte se, jak se mou nepřítomností po mně roztoužila — jak je tomu ráda, že jsem se odtud ještě neztratil!"

„Nic nedělá!" tvrdil polesný, nahrazuje stručnost námitky své výdatným hlasem.

„Pak mi pověděla," pokračoval zasmušile Pudil, „že by se paní Potocká snad ještě velikými prosbami dala udobřit za to, o čem ví, ale svatosvatě prý by mezi mnou a ní všemu na věky byl konec, kdy by ostatek zvěděla."

„Jaký je ten ostatek?" ptal se polesný.

„To je podezření, které jsem měl stranu faráře — a pak to osudné namíření."

„Dobrá," mínil Hubáček, „já to nikomu nepovím a tuhle pan farář Svoboda to také nikomu nepoví — neníli pravda, dvojctihodný pane? Mimo nás a slečnu bez toho nikdo nic neví."

„Jakž neví!" řekl Pudil. „Což jsem tomu nešťastnému knězi své mínění sám dosti zřetelně nepověděl?"

„Všecko nic nedělá!" vedl polesný vytrvale svou. „Já s páterem Čackým promluvím —"

„A on," dokládal Pudil, „teprvé bude vědět, co má paní Potocké říci, jestliže jí to posud neřekl."

„Páter Čacký? To ho krásně znáte! Jděte mi na kolo s takovými řečmi! Páter Čacký ženské hned tak něco světského neřekne!"

„Konečně je to málo platno," hučel Pudil — „neřekneli jeden, řekne druhý. Jen poslouchejte!"

Toto upozornění týkalo se hraběte; bylť on hovor obrátil na „duchy," kteří ho při první jeho návštěvě tolik bavili, ale potom podotknul, že se o strašidlech přílišně šířiti nesmí, poněvadž nyní sám

chodí v přestrojení, že by hned mohl býti hastrošem. Táhnul se tím k svému obvazku.

„Máte právo, s ním koketovat,“ žertovala paní Potocká. „Však vy dobře víte, že vám sluší, a možná, že se s ním budete těžko loučit, až ho víc potřebovati nebudete. Jednou jste to už dokázal.“

„Kdy pak?“

„Jsou tomu již hezká léta. Tamto dole na louce rejdilo kolem vás hejno dětí a buď vás některé do tváře škráblo anebo vás komár štípnul — nevím to bezpečně — ale jisto jest, že jste to pokládal za velikou ránu a že vám musili tvář ovázati všemi šátky, které na místě sehnati mohli, jen abyste se utišil a domů s nářkem nepřišel. To sice pomohlo, avšak potom nechtěl jste dopustit, aby vám i jen jediný z těch šátků sňali: bál jste se, že by to mělo ihned smrtelné následky. Nová nesnáze — s tou strašlivě obvázanou hlavou nemohli vás domů vésti, aby tam nezpůsobili veliké leknutí.“

„Pravda, pravda!“ svědčil hrabě. „Pojednou mi to živě na mysl vstupuje. Ale odkud vy to znáte?“

„Z nejvlastnější zkušenosti. Měla jsem tu čest, rozličnými vysoce politickými prostředky vás k tomu pohnouti, abyste se obvazků svých zbaviti dal.“

„Vilma!“ zvolal hrabě. „Vilma to tehdy dokázala — a vy jste tedy Vilma!“

Mladá paní se uklonila.

„To bylo tehdy moje zámecké jmeno,“ pravila.

„Že pak jsem to hned neuhodnul! Zapomněl jsem brzy na svoje dětství — teprvé nyní se mně ty obrazy náhle hrnou na paměť. Vy jste Vilma! Nuže, musí tedy ven jisté dlouho ukrývané tajemství: vy jste má první láska!“

Čacký stoje se správcem a s Žofií docela na blízku, po těchto slovech honem na mladou paní pohledl. I setkal se s jejím zrakem, který kratičko ale velmi důtklivě k němu mluvil: „Nevyzrazujte — ani slůvka nevyzrazujte!“ On jí dobře rozuměl; i splnil žádost její tím, že se raději hned poroučel.

Hrabě poslední větu své řeči pronesl tak hlasitě, že ji i Pudil snadno zaslechnouti mohl. Nechal ihned vší rozmluvy s Hubáčkem, aby mu již nic neušlo, co si hrabě s mladou paní povídal.

„Chceteli s ním něco pořídit,“ řekl pastor polesnému, „dojde přec jen na to, že ho musíte zavřít do klece aneb uvázat na řetěz. Teď počíná žárlit už i na hraběte — snad si také jej brzy vezme na mušku! Prosím vás, neberte na sebe takovou odpovědnost —“

„Buďte bez starosti!“ smál se Hubáček. „Tomu já lépe rozumím — já to spravím, nebojte se nic!“

Pak Pudilem za rameno zatřásl.

„Tuhle pan Světov,“ dí, „přeje si prohlednout naše lesní hospodářství — budete tak hodný, doprovodíte nás. Pan Světov je Rus a vy umíte rusky.“

„Rus? pan Světov? tento pán?“ ptal se Pudil patrně překvapen. „A z které pak gubernie? Snad ne z Kalužské?

„On vám to sám nejlépe poví,“ odtušil polesný, představil Pudila panu Světovu a dokládal: „Počkejte na něj — až mu bude libo, přiveďte ho za mnou. Já chci faráře Čackého zachytit a promluvit s ním — stran té povědomé záležitosti.“

Ještě se pan Hubáček s pastorem chvilku zdržel a pak spěchal za Čackým.

Pan Světov byl vůčihledě potěšen, když naň Pudil v dobré ruštině promluvil; méně však líbilo se mu, když jej hned potom zrovna vyslýchati počal, v které gubernii a v kterém újezdě na Rusi statky svoje má, jaké jest jejich jmeno, a konečně, zdali mu je Kristian Michajlovič Körner spravuje.

„Nepokládejte mi otázky moje za dotíravost,“ podotýkal, „byl jsem podle všeho nějaký čas také ve vašich službách.“

„Skutečně,“ rozpomenul se Rus — „psal mi jednou Kristian Michajlovič, že se mu podařilo získati výborného ekonoma — ano pamatuju se, že mi jmenoval vaše jmeno, Ivane Jakovleviči.“

„To vás přec jen asi paměť klame,“ namítal Pudil. „Mne by vám pan Körner sotva byl chválil.“

„Chválil zajisté,“ tvrdil určitě Světov. „Dobře se na to rozpomínám.“

„Tedy to bylo na samém počátku známosti naší. Neboť to trvalo jen kratičko, co jsem já a pan Körner spolu žili v míru. Dovolte, Petře Feodoroviči, abych vám bez okolků řekl pouhou pravdu: je to hříšné, že vy takového člověka na svých statcích řáditi necháváte!“

„Já, Ivane Jakovleviči,“ odtušil chladně Světov, „jsem s Kristianem Michajlovičem po všecka léta dokonale spokojen.“

„Může být,“ řekl Pudil přicházeje do ohně. „Také on má všecku příčinu, podobného pána sobě libovati, jako jste vy, Petře Feodoroviči. Vždyť on je vlastním pánem vašich krásných statků! Vás odbude, čím chce, a vaše mužíky dře, jak se mu ráčí — živá duše mu do toho slova neřekne!“

Světov vzal na se jen ještě chladnější tvář.

„Odpusťte,“ pravil, „ale musím vám připomenouti, že obviňujete člověka nepřítomného, který se proti žalobám vaším hájiti nemůže.“

„U všech všudy!“ zvolal Pudil. „Měl jste na čas cizinu nechati cizinou a přijeti domů: já bych byl vašemu Němci před vámi vycinkal! Takto ale, když jsem se na to týrání vašeho ubohého lidu déle dívati nemohl, vystoupil jsem z vaší služby, mysle sobě: Kdy bych se někdy s panem Světovem sešel, tomu bych pověděl do pravdy — za to, že svůj lid v pařátech takového německého úpíra nechává, a při svém putování po světě snad ani sobě nevzpomene — —“

„Není tomu tak dávno,“ vpadl mu Světov do řeči, „co jsem se na své vlastní oči přesvědčil, že se lidem na mých statcích dokonce tak zle nevede, jak vy pravíte, Ivane Jakovleviči.“

„Vím, vím,“ dí Pudil se zlostným smíchem. „Snad celá gubernie si o té vaši návštěvě podnes vypravuje. Vaši mužíkové vás ujišťovali, že jsou šťastni zrovna jako v ráji, že jim Kristian Michajlovič je dobrým otcem, za kterého vstávajíce léhajíce s blahořečením k bohu se modlí. Což také měli činiti! Baťuška Petr Feodorovič jistě zase do ciziny

odjede, v otcovském domě se pouze jednou za léta mihne, a Kristian Michaljlovič i potom zase jako dřív bude neobmezeně vládnouti: kdy by si někdo postěžoval, Petr Feodorovič mu nevěří, a potom třikrát běda žalobníku i jeho dětem i jeho příbuzným i jeho sousedům — neujdou záhubě! Proto byli vaši lidé za vaší návštěvy tak spokojeni. Pan Körner je tituluje „russisches Vieh, russische Hunde," jak už německá nátura jinak nedá — a podle toho s nimi také zachází. Vycepoval si je také pro vaši návštěvu — vaši sousedé mezi sebou najisto tvrdili, že vás hruběji šálil než Potemkin Kateřinu Druhou. Ale bože uchovej, aby tito páni sousedé vám samému oči otevřeli, aby vám dali jen slůvko výstrahy! Působilo by jim to jen nepohodlí, vy byste to bez toho nerad slyšel, Němec by bez toho zůstal na svém místě: raději si z vás tedy po straně udělají dobrý den!"

Čím zlostněji řečník mluvil, tím pozornějším stával se pan Světov.

„Pojďme za panem polesným," řekl posléze, „po cestě můžeme hovořiti dále."

XXXVII.

Polesný dohonil Čackého až u samé fary.

„Že jste mi tolik utíkal," řekl k němu, „musíte mě nyní kousek vyprovodit. Pan Světov jde v patách za mnou, musím pospíchat."

„Čím vám mohu posloužit?" ptal se farář, když Hubáček ruku jeho ve své rámě zavěsil a vzhůru ke hřbitovu a lesu jej odváděl.

„Řekněte mně, prosím vás, velebníčku," zněla jeho odpověď, „zdali jste přec jednou do ženské byl zfantěn?"

„Jak přicházíte k takovéto otázce?..."

„Nemějte mi za zlé — chci jen věděti, zdali tu nemoc z vlastní zkušenosti znáte. Nemoc je to, nic jiného — horká nemoc, když to pořádně člověka popadne! Takový nemocný vám ukáže na čistou zem vedle své postele a řekne: ‚Vidíte, tady hoří plamínek, tady je pod zemí poklad: musíte tu kopati!' A pořád to mluví a pokoje nedá, až se mu stane po vůli, až na tom místě kopají. Potom si zase o někom zmane: ‚Hleďte, ten nosí hlavu pod paždím — dejte mu ji přece na krk!' I musejí zdravému člověku sahat pod paždí, brát mu odtamtud hlavu a dávat mu ji na krk! Je to bláznovství, ale člověk se z něho vystůně, a když mu pak o něm vypravují, sám se mu nejvíce směje. A s takovým zamilovaným je to na vlas podobně: třeští, vidí lidi chodit po hlavě, vidí, co není a jakživo nebylo — a zvláště věří, že je každý mužský jeho sokem, že naň musí žárlit, že se s ním musí hrdlovat. S takovými našinec musí mít trpělivost zrovna jako s nemocnými: s jedněmi ani s druhými jinak nic nesvede. Tu je ku příkladu ten Pudil — z míry dobrý člověk, ale v lásce blázen! Kdo s jeho nejmilejší slovo promluví, už na něj div pěst nezdvíhá. Co jsou tady Prušáci, musil jsem ho držet takořka pod závorou: jak by se byl některý na jeho vyvolenou podíval, on by ho snad byl zardousil! On by nás všecky přivedl do neštěstí."

Čacký pořád mlčky poslouchal.

„Ke všemu tomu se ještě s dámou svého srdce pokočkoval," mluvil pan Hubáček dále — „a tu je ho teprvé co krotit, aby něco nevyvedl. Já jsem si proto umínil, poprosit vás, dobrý pane faráři, abyste mi laskavě byl nápomocen, mezi těmi dvěma lidmi zjednat dohodnutí."

Žádost tato patrně u Čackého nenacházela valné ochoty.

„Já?" pravil. „Co bych já mohl v tom učinit?"

„Řeknete dobré slůvko nevěstě —"

„Což není pan Pudil s pastorem dost za dobré? . . ."

„Pastor by mu také rád pomohl, slečna Pavluše by mu ráda pomohla, já bych mu rád pomohl — jen vaší pomoci ještě potřebujeme."

„Ale pro milý bůh, u koho pak?" zvolal Čacký trvaje ovšem stále v tom domnění, že se Pudil o slečnu Tichou uchází.

„Inu u Míninky — u paní Potocké!" dí Hubáček. „Ona na vás tak velice drží. Možná, že se i před vámi tváří, jako by teď na Pudila nepomýšlela, však na to nesmíte nic dát. Mně věřte, že ho má ráda: vždyť on to je, pro nějž se zdráhala i Potockého sobě vzít — on to je, na nějžto pak čekala, ačkoliv ani nevěděla, kam se poděl! Myslelo se, že taková vdovička druhého muže neb aspoň nového ženicha mít bude, jen to kmitne: a zatím u ní jeden druhý tak zle pochodil, že jiným zašla všecka chuť, u ní zaťukat. Svou první lásku měla v srdci, to je to! A když přišel, začne se to kočkovat. Takoví jsou milenci — pořád hrají hazardní hru, stokrát jsou odhodláni pro směšný vrtoch všecko sobě pokazit, na věky se rozejít. Musíme my rozumní lidé nad nimi držet svou ruku — vy také, neníli pravda, velebníčku? Čím dříve jim ruce štolou svážete, tím líp."

Když Čacký aspoň ničeho nenamítal, polesný vzal jeho ruku, plácnul do ní a dokládal: „Tedy slovo s to. Já věděl, že u vás pořídím. Děkuju vám, dobrý pane faráři, velice vám děkuju. A dále nesmím vás s sebou vléci: poroučím se vám uctivě. Mějte se dobře. Podívejte se, zas už jdou ti čertovi Prušáci! Tuze vítaní hosté k obědu! — Nu, přeju vám dobrého chutnání! S bohem — a na shledanou!"

I vykročil statně dále, radostně se usmívaje, že se mu plán s farářem tak dokonale vydařil.

Stranou po silnici se podle zvuku píšťal a bubnův ke vsi houpal modrý zástup vojákův pruských. Čacký vraceje se domů, spatřil blíže fary při cestě Světova i Pudila, anit se s Prusy potkávali. Náhle stanul u nich jeden z příchozích vojákův, potřásal Rusovi rukou a velmi živě k němu mluvil.

„Vždycky nás po letech zase náhoda svede! Když jsme se společně krmili filosofií, nenadáli jsme se, že se jednou *tady* sejdeme! Těším se, že mi bude dopřáno, s vámi ještě se pobaviti. My také odtud chvátati nebudeme! Co pak jsou to zde za dvě pěkná stavení? Fara a škola — děkuju. Velice příjemné překvapení jste mi způsobil, Herr Svetoff!"

Tolik asi farář z jeho rychlé a hlasité řeči zaslechnul došed svou cestou docela blízko k nim. Prus svítě svými vypasenými, hladce vyholenými tvářemi ještě se panu Světovu dvakrát třikrát uklonil a stupal do vsi.

„Viděl jste toho důstojníka, pane faráři?“ obrátil se Rus k Čackému. „Snad vás to bude zajímati, že je to hejtman von Belwitz, s nímžto před lety pan Potocký měl onen souboj.“

Za poslední doby přehnalo se tudy tolik pestrého lidu a sběhlo se tolik neobyčejných událostí, že se konečně už nic nezdálo příliš podivným; podivnost zevšedněla. Jak mocně byla by zpráva Rusova Čackého před měsícem vzrušila! Teď se mu při ní jen udělaly před očima mžitky — neznamenal, jak dychtivým okem sleduje Pudil každý jeho pohled, alebrž ukláněje se při rozchodu oběma pánům spatřoval jejich postavy jako skrze mlhu.

„Tedy ne slečna Tichá nýbrž paní Potocká!...“ opakoval sobě v duchu. V prvním okamžiku se ho vysvětlení toto příjemně dotklo, však brzy projalo útroby jeho prudkou hořkostí: *takovým* spůsobem tedy vykládán a posuzován byl jeho poměr k paní Míně, nad nějžto přece nemohlo býti nevinnějšího!...

Přišed domů musil Čacký vynaložiti všecku svou sílu, aby vypadal, mluvil a jednal tak, jako vypadal, mluvil a jednal obyčejně; že je přepadlý, na to si doma již uvykli, však musil o to míti péči, aby něčím neprozradil, co se v nitru jeho děje. To byla již po drahnou dobu hlavní péče jeho. Na jeho srdce padala tíže za tíží, v duchu jeho děly se převraty, jichžto se byl před tím jakživ nenadál: však lidé, s nimiž obcoval, neměli o tom zdání, a čím méně i jen možnost toho tušili, tím úzkostlivěji on před nimi vše tajil a skrýval. On nesměl míti žádných slabostí — a přece nyní už pod břemenem svým div neklesal...

Jak jen mohl, ustranil se, uzamkl se ve svém pokoji. Tu byl aspoň zbaven namáhání, přetvařovati se. Usednul jako člověk nejvýš uondaný, a bylo by se zdálo, že odpočívá. Však jen jeho tělo bylo klidno, duch se nechtěl utišit — po chvíli Čacký opět náhle vyskočil.

„Co se to se mnou děje!“ pravil polo hlasitě, stíraje sobě pot s čela. „Neznám se více, nevládnu sebou více, všecka pevnost moje zmizela. Jakási nemoc valí se na mne...“

A pak se opět trpce usmál i jal se v pokoji sem tam přecházeti. Potom znova usednul i znova vyskočil.

„Marné bránění,“ šeptal. „Jsem zlomen. V ssutiny rozpadává se můj duch. Nevzchopím se více...“

I sklonil se na klekátko — modlil se, bránil se, zápasil. Kruté břímě se mu nepolehčilo.

„Zde není pomoci,“ vzdychal opět povstav a opět přecházeje. „Jinam, jinam — daleko odsud — sice není spásy!“

Zastavil se u stolku, na němž ležela otevřena kniha: byla ze spisů Sealsfieldových, jež sobě Čacký od paní Potocké pod jakousi záminkou byl vypůjčil a potají pilně četl; dnes ráno zněla celá její otázka: „Zdali pak jste se už blíže seznámil s mým milým Sealsfieldem?...“ Pak vyndal ze stolu číslo Katolického Hlasatele, kteréž poslední sem ještě došlo a na němž viděti bylo, že je míval velmi často v ruce. Potom opět přistoupil k piánu a mechanicky sáhl na klavesy. Do duše jeho draly se nejrůznější obrazy: tu divokrásná příroda amerických pralesův, hor a prérií — tu prostor sterými světly ozářený

a tisíci jásajících divákův naplněný — tu zas domek osamocený, tichý a skrovný jako poustevna . . .

A vždy mu bylo, jako by se vznášel nad propastmi, klesal i vzchopoval se, nemaje kde spočinouti. Konečně se mu stav takovýto stal naprosto nesnesitelným. Musil z něho vyváznouti, nesměl déle býti na vahách, což bylo tolik, jako na mučidlech.

„Rozhodnuto!“ zvolal máchnuv rukou.

Jako by úmysl svůj tím více upevniti chtěl, usedl, chopil se péra a odhodlanou rukou napsal dátum: rok, den i hodinu a připojil:

Rozhodnuto konečně a nezvratně.
Já změním cesty svého života.

A jako by byl nalezl zázračný lék: tíseň, bol i mdloba rázem byly zažehnány, v žilách jeho zaproudila nová síla . . .

Uplynula ještě chvíle — on nevěděl, jak dlouhá, nevěděl vůbec, jak dlouho trávil o samotě: když jakýsi hluk v domě pozornost jeho posléze opět na venek obrátil. Vyšel z pokoje a viděl, že se na faru právě přistěhoval nový pruský důstojník — jeden byl tam již přes poledne.

„Dovoluji sobě,“ řekl nový příchozí, „ubytovati se u vás, pane faráři. Obtíže vám tím nepřibude, můj předchůdce se za to odstěhuje jinam.“

Farář ovšem neměl co namítati; kdy by třeba oba důstojníci zůstali, což by to bylo proti tomu počtu modrých kabátů, kterými se nejednou celá fara hemžila! Něco jiného zaměstnávalo farářovu mysl u větší míře: důstojník, který se právě přistěhoval, nebyl nikdo jiný nežli hejtman von Belwitz — ale již se nesmál a nesvítil tvářemi jako prvé: celou pravou tvář měl zavázanou, a jakkoli mluvil slova zdvořilá, hlas i vzezření jeho prozrazovaly vnitřní nevoli.

„Stěhuje se následkem nějaké mrzutosti,“ pravila po straně paní kasírka Beránková bratrovi a slečně Johaně.

„Nejspíš,“ podotkla tato, „sklamali obědem očekávání jeho. Třeba se mu chtělo šampaňského —“

„Bude to as horší,“ mínila paní kasírka. „Když se sem hnal a myslil, že ho nikdo neslyší, skřípal zuby a mumlal: ‚Počkej, to se ti nevyplatí — budeš proklínat své hrdinství!‘“

„Souvisí to asi s jeho zavázanou tváří,“ pomyslil sobě Čacký.

O něco později přijel ode vsi k faře vůz, a z něho vyskočil mladý Traunigg.

„Přijíždím do zdejšího hlavního stanu pruského,“ pravil k Čackému, a když tento mu hned nerozuměl, dokládal: „Hlavní stan měl vlastně býti u nás na zámku, ale vyšší důstojník, který u nás bydleti bude, se někde trochu zdržel a přijede až později. Já musím sebe i Božidara Iliće každému pruskému velitelstvu vždy hned ohlásit. Shledali mně ve dvoře přece ještě nějaký potah, a já tam jel k panu hejtmanovi, vyplnit svou prožluklou povinnost — ale přijel jsem pozdě: pan hejtman prý se vystěhoval. Já tedy za ním a po jeho stopě šťastně až do fary.“

(Pokračování.)

☞ Číslem tímto počíná se *čtvrté* čtvrtletí letošní *Osvěty*. Pp. odběratele, jichžto předplacení vyčerpáno jest, snažně žádáme, aby je co nejdřív obnovili.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Česko-německý Slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Sestavil Fr. Kott. Sešit 3. Nákladem Josefa Koláře v Praze 1876.

Dějiny národu českého. Vypravuje Fr. Palacký. Nové vydání pro lid. Sešit 1. a 2. Nákl. F. Tempského v Praze 1876.

Nitra. Dar dcerám a synům Slovenska, Moravy, Čech a Slezska obětovaný. Vydávaná od Miloslava Jos. Lud. Hurbana. Ročník VI. V Skalici 1876.

Za oceánem. Cestopisné obrázky od Jos. Štolby. Díl III. Severní Amerika. Nákl. Dr. Grégra a F. Dattla. V Praze 1876.

Malvína. Sepsal F. Nečásek. (Vyňato z Lumíra ročníku IV.) V Praze 1876.

Poesie světová, sbírka básnických spisův jinojazyčných. Básně Jul. Slovackého. I. Svazek XIV. Básně N. Někrasova. I. V Praze 1876.

Sbírka spisův dramatických, svazek VIII. Gracchus, tribun lidu. Tragedie v 5 jednáních z A. Wilbrandta přeložil Erv. Špindler. Nákl. I. L. Kobra. V Praze 1876.

Časopis musea království českého. Redaktor Dr. Jos. Emler. Ročník L. Svazek II.

Časopis matice moravské. Redaktor Vácslav Royt. Ročník sedmý (1875), seš. 3. a 4. V Brně 1876.

Národní bibliotéka. Výbor prací čelnějších spisovateluv československých. Red. Fr. Zákrejs. Sešit 269 a 270. (J. K. Tyl.) Nákl. I. L. Kobra v Praze. 1876.

Matice lidu. Ročníku X. číslo 4. Výtečníci starého věku. I. Řekové. Sestavil V. Petrů. V Praze 1876.

Laciná knihovna národní. Číslo 149—151. Komedianti života. Román od M. Jókaie, přel. Fr. Brábek. Nakl. J. Otty v Praze, 1876.

Zimní pobyt v ledovém moři. Sepsal Jules Verne, přeložil J. H. Nakladatel týž.

Bibliotéka humoristická. Sbírka vybraných humoresek a delších článků žertovných. Díl I. Se 111 vyobrazeními. Nakladatel týž.

Romány a povídky. Pořádá J. J. Staňkovský. Svazek 9. Bratrstvo mstitelův. Nákl. Mikuláše a Knappa v Karlíně, 1876.

Básně Karla Vlasáka. Nákl. spisovatelovým. V Táboře 1876.

Gustav. Báseň v prose. Napsal Ed. Valečka. Nákladem vlastním. V Plzni 1876.

Solové výstupy Jindřicha Mošny. Seš. 7. Náklad. Mikuláše a Knappa v Karlíně. 1876.

Výroba lisovaného droždí. Sepsal Ant. Markl. Nákladem týchž.

Stručná tělo- a zdravověda. Spracoval Matěj Kmoníček. S 19 vyobrazeními. Nákl. Fr. Urbánka v Praze 1877.

Československá Koleda, občanský kalendář na rok 1877. Nákl. Jos. Koláře v Praze.

Paleček. Red. A. Nevšímal a J. Stolař. Ročn. 1876, sešit 15. a 16.

Listy průmyslové. Red. Al. Studnička. Ročn. II. číslo 10.

Ženské listy. Red. Eliška Krásnohorská. Ročn. IV. č. 9.

Česká včela. Redaktor Bohuslav Pichl. Ročník I. č. 5.

Budečská zahrada. Red. J. Mašek. Ročník VII. č. 11.

Živěna. Red. Em. Meliš. Ročník I. č. 16.

Lumír. Red. Sr. Čech a S. Heller. Roč. IV. čís. 24—26.

Světozor. Redaktor J. J. Kořan. Roč. X. č. 34—38.

Vesmír. Red. Č. Kotal a F. Nekut. Roč. V. č. 21—23.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;

jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873, 1874 a 1875 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijímají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 11. Sešit listopadový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VI — DÍL II

1876

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE
TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM
1876.

R. 1876. Č. II.

OSVĚTA

Jan Kocín z Kocinetu a jeho doba.

Vypravuje

prof. **Bed. Vil. Spiess.**

Pod bohatým pohořím mimo města jiná starožitné
královo město leží, bělavá jehož objala hradby
Otava tak bohatá, jako Paktol někdy a říčka
v Lydii, jež chovala v hlubinách písek zlatonosný.
Odtud lid Bohatým Pískem toto město nazývá . . .
Žádným již neslaví se nyní pískem zlatonosným,
nad to nedávno bylo strašným zastihnuto ohněm,
sotva že později zas hrozné po spoustě vyniklo.
Však bohaté dosavad je duchem, dosavad srdečenstvím
předků svých se těší: měšťanstvo tu touha ohyzdná,
polní úrody své cenu hnáti do výšky, nepoutá.
Nikdež já obilí dobré, nikdež ryby chutné,
drůbež nikde, ni zvěř divokou i jinou stravu všecku
neznám levnější: hojnost takovou všeho mívá
město to, jež vysoké hustých po horách lesy věnčí,
v nichž bludné zvěře druh všeliký napořád se probíhá.

Tak as latinský básník 16. století *Vít Trajanus* [1]) oslavuje královské město Písek, jež dle svědectví Pavla Stránského „na veleduchy plodné" jsouc, stalo se také rodištěm muže, jehož paměť v letošním srpnu velikolepou národní slavností uctěna jest, totiž *Jana Kocína.* Narodil se „léta páně 1543 dne 16. před kalendami Martiovými" čili *14. února* [2]) „z rodičův ač nebohatých a ne-velmi

[1]) Farragines IV. pag. 414. Poutník od Otavy 1859. II str. 1.

[2]) Ale nikoliv *15. února*, jak Crugerius soudí, z jehož Sacrorum pulverum pars I. pag. 249 dátum to vzato. Cruger měl 1543 za přechodný rok, an v skutku přechodným nebyl, a převedl římský letopočet na náš nepochybně takto: (29 + 2) — 16 = 15 (února); jinak by byl obdržel resultát jiný, totiž: (28 + 2) — 16 = 14 (února). Pan Josef Jireček i v Anthologii (1869, II. str. 217) i v Rukověti své (I. str. 357) klade narození

u světa slavných, však křesťanských a na poctivosti dobře zachovalých." [1])

„V škole téhož města nabyl jsem" — praví Kocín — „začátků jak literního umění tak křesťanské pobožnosti skrze božské řízení a prácem mým požehnání: tak že jsem potom s lepším prospěchem v školách měst Pražských i v akademii témuž dobrému učiti se mohl." [2])

Když byl chlapcem pětiletým, stihla rodiště jeho rána, z níž se po dlouhý čas nemohlo vyhojiti. Účastniliť se Písečané r. 1547 pověstného odboje stavů českých proti Ferdinandovi I. a popudili krále tou měrou proti sobě, že jim netoliko velikou pokutu peněžní uložil ale téměř všecky výsady a statky pobral.[3]) Obec náhle ochuzená nemohla potom ovšem takový náklad na školy vésti, jako prvé činívala, a proto zrušila vyšší školy partikulárné (superiores), které do těch dob vydržovala, a spokojila se školami toliko nižšími (inferiores), bez pochyby trojtřídními. A do těch malý Kocín v Písku chodil (asi v letech 1552—1555).

Učitelstvo záleželo z rektora, kollegy a kantora. Rektor či scholarcha měl správu školy a vyučoval v nejvyšší třídě, kollega obyčejně v druhé, kantor pak v třídě nejnižší. Vrchní dohled nad školami v Písku, jako téměř všude v Čechách, měla universita Pražská. Z členů svých (mistrů, bakalářů neb i študentů) dosazovala na ně učitele, dávala jim řád učebný a předpisovala knihy, dle nichž se vyučovati mělo. V nejnižší třídě (infima) bylo se žákům učiti abecedě, čtení, psaní; v druhé a třetí mluvnici, jazyku latinskému a začátečným počtům; ve všech pak třídách náboženství, mravným průpovědém i zpěvu, jemuž kantor učíval.

Z učitelů, kteří za mládí Kocínova na škole Písecké vyučovali, jest znám toliko *Vít Trajanus*, svrchu zpomenutý básník.[4]) Byv na vysokém učení Pražském r. 1539 povýšen na hodnost bakalářskou, vyučoval několik let na školách venkovských, posléze v Písku. Trajanus jsa dobrý znatel latiny a řečtiny s nevšedním prospěchem zanášel se oblíbenou tehdáž poesií latinskou a byl spolu členem družstva, kteréž se pod jmenem *Sodalitas literaria* při učení Karlově bylo utvořilo; předním mecenášem spolku toho byl místosudí království českého pan *Jan starší Hodějovský z Hodějova*, k jehož přímluvě dostalo se Trajanovi erbu i přídomku „z Chotěřína." Z poetických plodů Trajanových pozoruhodna jest ona báseň, ze které jsme volně přeložené

Kocínovo na den *13. února* a dle něho opatřena i deska mramorová na radnici Písecké týmž dátem. Převedemeli však dátum toto na římský počet [(28 + 2) — 13 = 17], obdržíme *17. den* před kalendami Martiovými, jakéhož římský kalendář ani nemá. Srvn. J. Kořínka Lat mluv. (1873 str. 313 sl.).

[1]) Z předmluvy na 3. díl hist. círk. Kassiodora, kterýž Kocín připsal pánům Písečanům v první středu postní 1593. O rodičích Kocínových nebylo mi lze dobrati se bližších zpráv.

[2]) Tamže.

[3]) Srovnej článek: „Jmění města Písku v první polovici 16. století" v Poutníku od Otavy 1859, II. str. 201 a násl.

[4]) Narodil se v Žatci okolo r. 1520, zemřel 1560.

výňatky na počátku podali a ve kteréž k závěrku básník mecenáši svému o Písku dokládá:

> Jak Praha jest všelikým městům hlava, tak toto město
> jesti hlavou v bohatém pohoří, jež obývati hodláš.

Vzdav se totiž l. 1555 úřadu svého, zamýšlel Hodějovský oddati se zcela vědám a uměním na hradě Řepici, jejž byl obnovil, zvelebil a okrášlil tak, že prý „podobal se spíše sídlu čarovnému nežli obydlí pozemskému.“ [1])

Na týž zámek pozval r. 1559 kromě jiných tří Pražských básníků také *Tomáše Mitisa.* Vydali se společně na cestu dne 21. května přes Benešov, Choteč, Choteřinu, Zvíkov, a dne 23. v neděli „z rána brali se do města, jemuž vůbec od písku jmeno dáno a v němž dvoje náměstí vidí se. I vstoupili jsme do chrámu — píše jeden z nich — počne se kázání slova božího a my přítomni jsme. Po skončených službách božích jdeme k obědu, hle rada městská pošle k nám od sebe dva muže, kteří nám dva veliké džbány chutného vína podají. Hospodský dal nám k obědu patero jídel masitých. Když bylo po jídle, přišli čtyři měšťané přední nás vítajíce, i dají raků v; jíme a pijeme výborně; a což se projedlo a propilo, od nich zaplaceno jest.“ Teprva v pondělí na to dostali se do rozkošné Řepice.[2]) — Událost tato svědčí, jak velice sobě tehdáž sourodáci Kocínovi mužův učených vážili; [3]) nabývá pak ještě více zajímavosti poznámkou, kterou Mitis u vypsání cesty té učinil řka: „Dvakráte nad to Písek ušlechtilý viděl jsem; nebo v městě tom otec můj narodil se, a moje příbuzné ještě v sobě chová.“

Otcem Tomášovým byl Jan Kamarith, také Mitis či Tichý zvaný, jenž nabyv hodnosti bakalářské později se v Nymburce usadil, váženým jsa tu měšťanem a členem sboru literáckého Příbuznými Tomášovými byli beze vší pochyby Sokolovští ze Sokola, jichž rodina tehdy v Písku květla. [4]) Mitis měl také přítele v Písku a sice řečeného již Víta

---

[1]) Trajanus popsal Řepici nedaleko Písku ležící v básni z r. 1560.

[2]) Tři z nich, Matouš Kollinus, Jiří Hanž a Tomáš Mitis vypsali cestu tu verši latinskými (ve Farragines lib. IV. z r. 1562).

[3]) Nelichotí jim tudíž Pavel Stránský (Republ. II. pag. 55) slovy: „Písek město po uměních též lahodnějších vždycky i postupovalo samo, i ty, kteříž jim byli oddáni, milovalo a draze sobě vážilo.“

[4]) Prof. Zikmund pojednávaje o rodě Sokolovském (Pout. od Otavy 1859. I. str. 137) připomíná Václava, Jana, Petra, Silvestra, Mikuláše a Pavla Sokola, z nichž prvý okolo r. 1524, poslední as r. 1544 se narodil. Všickni dosáhli hodnosti bakalářské. Byli snad většinou synové Martina Mitisa, také básníka latinského, kterýž po dědovi (či snad otci) svém Mazovanu z Polska do Čech přistěhovalém příjmí Sokolovský z Sokola přijal. Synové spůsobem tehdejším jmeno slovanské zase obrátili v latinské, píšíce se Falco Písecký. (Srovn. Procházka Misc. 368—477). Pan Jireček ve své Rukověti (I. 189) soudí, že Martin Mitis byl bratrem Tomášovým a otcem Václava a Jana Falconů Píseckých. Panu Rybičkovi (Slovník Náučný V. 342) jest opět Tomáš Mitis *nejstarší* syn Kamarithův a Martin mladší. Uvážímeli, že Tomáš narozen 1523, Martin aspoň o rok později, pak že Václav Falco as 1524, Jan Falco as 1528 na svět přišli, nebudeme za to míti, že by Martin co *mladší bratr* Tomášův býti mohl otcem těchto Falconů. Byllí skutečně otcem jejich, musel býti aspoň *strýcem* Tomáše Mitisa či bratrem Jana Kamaritha. Tomu svědčí i to, že Jan Falco téhož dne 9. května 1552 obdržel titulum magisterii jako Tomáš Mitis. —

Trajana. Oba študovali na vyšších partikulárných školách Žateckých pod výtečným Arpinem z Dorndorfu; oba byli členy Sodalitatis literariae; oba posléze správcové škol: Trajanus v Písku a Tomáš Mitis v Praze u sv. Jindřicha na Novém městě. Tomáš byl na vyšší onu školu působením Jana z Hodějova povolán r. 1556, tedy právě v době, kdy Kocínovi bylo postoupiti do škol vyšších. I je vší pravdě podobno, že Trajanus doporučil nadějného Kocína příteli svému Mitisovi, do něhož se bylo nadíti, že Kocín v něm, jakožto Písečanu dle otce, najde netoliko učitele výtečného, alebrž i rádce otcovského.

Tomáš Mitis byl prý muž nábožný, počestný, rozšafný, vzdělaný, klasických jazyků výborně znalý a v latinském veršování tak zběhlý, že jej sluši pokládati mezi nejlepší souvěké básníky latinské. Muž takový, stoje po několik let v čele školy, zajisté úsilovně pracoval k rozvoji jejímu a množil dobrou pověsť, které prvé již požívala, držíc mezi ostatními ústavy Pražskými tehdáž přední místo.[1]) Pod Mitisem učiteloval při téže škole *Petr Kodicill*, jenž básněmi zdařilými také na sebe obrátil pozornost pána Hodějovského, a jeho přispěním se potom mohl odebrati (1557) na akademii Vitemberskou.[2])

Po spůsobu tehdejším skládaly se vyšší školy městské ze čtyř i více tříd [3]) a byly vlastními školami latinskými. Kdežto ale v *latinském* „učení tom za předešlého ztlučeného věku, jakž (prý) svým žákům nábožné paměti Matouš Kollinus, učitel laskavý vypravoval, i učitelé i žáci přetěžkou práci mívali, až onino zuřením, tito ranami pro převrácený spůsob vyučování konečně oba umdlévali“:[4]) lze po roce 1550 na školách těch stopovati pokrok k lepšímu. Působením téhož výtečného humanisty Kollina a podporou Jana z Hodějova rozkvetl tehdy v Čechách po druhé humanismus a počal ovšem také ve školách zdárně pučeti. Kollinus jsa gramatik, „nad něhož dle Zikmunda Jelenského ani slunce v Čechách nevidělo lepšího,“ [5]) sepsal mluvnici jazyka latinského s českými příklady a významy, kteráž učení latinské velice usnadňovala; a Petr Kodicill vydal „Vocabularium trilingue,“ jímž také nemálo školám prospěl. [6])

Do škol zaváděny nové methody, kterými by žákům latina nejrychleji a nejsnáze se vštípila. Někde mluvnici rozdělili v ranních hodinách as tak „jako M. Matouš Dapsilis Curius po chvalitebném příkladu M. Jana Cotulia, představeného školy v Hradci Králové, Tomáše Torva a Vácslava Gammarita z Rovína, kteříž oba před M. Vác-

---

[1]) Vyšší školy partikulárné připomínají se v Praze toho času ještě v Týně, u sv. Jiljí a sv. Štěpána na Novém městě, pak u sv. Mikuláše na Malé Straně.

[2]) Některé z básní jeho latinských otištěny jsou v první knize Mitisových „Sacrorum carminum“ od r. 1554.

[3]) Zákony školní z r. 1586 (Beseda učitelská 1873 str. 301 sl.) nařizují: „Jest pro nynějšek toliko pét tříd z hodných příčin školám předepsáno, na nichž tedy žákovstvo přestávej.“

[4]) Kodicillův „Ordo studiorum in scholis Bohemiae et Moraviae (Pr. 1586)“ v překladu Zoubkově v Besedě učitelské 1873 str. 253 sl.

[5]) Tamže.

[6]) Vokabulář ten latinsko-česko-německý dočkal se do r. 1560 trojího vydání.

slavem Arpinem byli řediteli Žateckými, ve škole Lounské činíval.“ [1]) První hodinu ráno v pondělí a v úterý po modlitbách probíral prý slovozpyt; [2]) ve středu a ve čtvrtek v touž hodinu míval cvičení prosodická, [3]) v pátek a sobotu posléze cvičení syntaktická. [4]) „Takový spůsob cvičení mluvnického i ve škole Jindřišské, v Praze nejpřednější, zachovával M. Pavel Kristian z Koldína, následuje v tom příkladu předchůdců svých, zvláště muže nábožného a výmluvného Matiáše Procera z Raběšína.“ [5]) Za tou příčinou stávalo se — jak Kodicill tvrdí — že žáci v devíti měsících v přesnosti a obratnosti řeči latinské znamenitě pokročili, tak že auktory čísti a spisům Priscianovým a Linakrovým mohli rozuměti. [6])

Méně péče věnovaly vyšší školy městské *jazyku řeckému*, kterýž do nich „uvedl s básníkem Matoušem Kollinem vracející se ze Sas M. Jan Šentigar Choteřínský a M. Šebestian Aerichalcus, posluchač Melanchtonův.“ [7]) Jako v latině byla mládež i v řečtině zprudka vedena ano hnána k příkrým výšinám, k nimž duchem svým dohlednouti ještě nestačila. Hned po prvním o mluvnici zavadění byla ku čtení Vergilia, Cicerona a básní řeckých poháněna. Obratnost v krásném mluvení a psaní po spůsobu římských prosaiků, rhetorů a poetů byla cílem učení. Ale vše to řečňování a veršování nemělo svěžesti, jelikož mrtvým těm jazykům se abstraktně bez mateřštiny, bez věcí ba i bez příhodných kněh učilo. Humanistům tehdejším šlo jenom o formu, nikoliv o věc. Z reálií bralo se jen to, co k vyrozumění spisům latinským bylo nezbytno. Dějiny byly nahražovány kronikou Karionovou, počtům a měřictví jen tolik místa popřáno, kolik vyžadovaly nejnutnější potřeby skutečného života. Ve fysice přestávali na prvních počátcích, o přírodopisu nebylo ni zmínky. — Nábožný duch ovíval veškeré vyučování. Zbožnost jevila se ustavičným modlením a zpíváním i vzbuzována jest čtením písem svatých a posloucháním slova božího. Žáci přespolní a chudí přebývali společně v budově školní a sluli *žebráčkové* (mendicelli, mendíčkové). O pořádek, čistotu, stravu a zdraví mládeže bylo tu sice postaráno, ale spůsob, jakým mendíčkové obědy a peníze na chléb sháněli, býval přece pramenem mnohých neřádů. Dle obyčeje tehdejšího musili měšťané po pořádku vařiti do školy. Kdy na koho přišla řada, to jim oznamoval žák „týdenník“ (hebdomarius). Zdráhalli se některý měšťan, byla naň pro takové rušení měšťanského řádu vznešena stížnost u rady městské. Nádoby od oběda vraceli „žebráčkové“ měšťanům s poděkováním, v sobotu pak vybírali od nich peníze na

---

[1]) Codicillus, Ordo etc. Gammarit tento byl nepochybně příbuzný Mitisův.
[2]) Tu každý báseň sobě uloženou po částech řeči rozbíral a vykládal, učitel pak dle potřeby příhodné otázky dával.
[3]) Žák po žáku v básni mluvnicky již rozebrané měřil tu verše a pravidla o délce a krátkosti slabik i o stopách veršů v paměť si ukládal.
[4]) Tu byly skládány a urovnávány verše dle pravidel vyložených.
[5]) Codicillus, Ordo etc. Kristian z Koldína byl správcem školy Jindřišské před Mitisem.
[6]) Priscianovy mluvnice (ze 6. stol. po Kr.) užíváno u výtahu za pravidlo přesnosti jazyka latinského. Linakrův spis není znám.
[7]) Codicillus, Ordo etc.

chléb.[1]) Obyčej ten uváděl zajisté studující mládež v častý styk s měšťanstvem. Odtud lze také stihnouti pravý smysl slov, jež Kocín „k purkmistrům, radám, soudcům i starším obecním všech tří hlavních měst Pražských“ obrací řka, „že s mnohými z nich hned z mladosti dobrou známost má a s některými se ve školách Pražských učil.“[2])

Při svatém Jiří a Havle bývaly zkoušky u přítomnosti školních dozorců, jež obec k tomu si zřídila. Potom nastaly prázdniny.

V měsíci srpnu musili žáci, kteří chtěli z primy či z nejvyšší třídy škol partikulárných postoupiti na universitu, podrobiti se tak zvané *beanii*. Byla to akademická slavnost, k níž se do některé kolleje sešli starší posluchači a nováčkové, jimž beáni říkali. Beáni jeden po druhém posazováni byli na živého kozla, na kterémž sedíce musili rozličné žerty a týrání od starších študentů vytrpěti, aby se prý přiučili trpělivosti (examen patientiae) a selské mravy za študentské změnili (depositio morum agrestium in hirco). Nad to vkoupivše se penězi do tovaryšstva študentského, byli za členy university přijati a vepsáni.[3])

Jelikož za oněch časů Pražská universita z jediné toliko fakulty filosofické či artistické se skládala, nemohl ovšem Kocín k jiné se dáti připsati. A skutečně připomíná se mezi těmi, kterýmž roku 1562 udělen titul bakaláře svobodných umění.[4]) Dátum toto jest klíčem k přibližnému vymezení doby, kdy Kocín na akademii přešel. Tráviliť študenti dle spůsobu či nespůsobu tehdejšího jenom jeden neb dva semestry na vysokém učení; zkouška bakalářská pak odbývána z pravidla po dvou letech: z čehož se vší pravdě podobností souditi můžeme, že Kocín r. 1560 aneb o něco později studia akademická nastoupil.[5])

Stav slavného kdys učení Karlova nebyl tehdáž právě utěšený. Byly tím vinny jednak politické a náboženské poměry v Čechách, jednak samo vadné zřízení akademie, kteráž pro nedostatek ostatních tří fakult někdejší své přítažlivosti pozbyla, tak že ledva 30 študentů v semestru mívala. Při nepatrném tomto počtu nebylo by divu bývalo, kdy by horlivost profesorstva byla potuchla; však s potěšením lze znamenati, že i v těch dobách výteční učenci svědomitě úřad svůj učitelský zastávali.

Největší vážnosti požívali profesoři, kteříž vykládali staré klasiky a astronomii, poněvadž těmto studiím věk tehdejší nejvíce přál. Proto nejeden učenec oddával se obojím vědám se stejnou láskou. To platí zejmena o *M. Petru Kodicillovi z Tulechova*, kterýž od r. 1560 i jazyku řeckému i mathematice s astronomií učil a obojím směrem platné zásluhy sobě získal. Co humanista psal po latinsku básně jasné,

[1]) Svrchu psané Zákony školní od r. 1586.
[2]) List dedikační daný „ve čtvrtek den moudrosti boží léta posledního věku 1592“ v Historii církevní Kassiodora na str. 103 sl.
[3]) Obraz takové „deposice“ akademické zůstavil nám Pontanus (Mostský) ve svých latinských progymnasmatech, vyhotoviv o ní zvláštní rozmlouvání, kteréž Jungmann na česko vyložil (Sebrané spisy 1841, str. 187 sl.)
[4]) Liber decanorum facultatis philosophicae II. 374.
[5]) Z toho pak lze dále souditi, že mezi l. 1555—60 navštěvoval vyšší školy partikulárné v Praze, a mezi l. 1552—1555 nižší školy v Písku, tak že v 9. neb 10. roce věku svého počal choditi do infimy, ve 12. neb 13. do vyšších škol, v 17. byl zapsán na universitu a v 19. roce již bakalářem.

duvtipné, plynné, pěknými obrazy ozdobené. Jakožto astronom proslavil se minucemi či kalendáři, jež od r. 1563 vydával. Podobné minuce a praktiky pořádal již před ním v letech 1559—1563 *M. Šimon Proxenus ze Sudetů*, byl tudíž také profesorem astronomie a mathematiky, protože jen ti mněli se býti oprávněnými k vydávání kalendářů. Vedle toho byl Proxenus výtečný právník, básník a řečník. „Čechové nikdy prý neporozuměli, jakého muže měli v něm.“ [1])

Necelost university byla také příčinou, že mnozí profesorové velice zběhlí v disciplinách fakult ostatních neměli příležitosti učiti jim a tudíž čísti musili o vědách sobě méně milých. To jmenovitě známo o *Tomáši Husineckém z Vodňan* a *Pavlu Kristiánu z Koldína*, z nichž onen k nejslavnějším lékařům, tento k nejvýtečnějším právníkům své doby se řadí. Husinecký, jejžto všickni souvěcí chválí co muže vzdělaného a nábožného, vyučoval v letech 1557—1569 s dobrým účinkem mathematice, fysice a jiným vyšším uměním; kromě toho však provozoval praktické lékařství s nemalým prospěchem a jsa dobrodincem chudiny, také chudé žáky zdarma léčíval. V l. 1559—1560 zastával dekanát fakulty filosofické, v němžto mu po roce byl nástupcem Kristián z Koldína (1561—1562). Ten současně s Husineckým nastoupiv profesuru universitní, také jenom filosofickým předmětům (snad latině) učiti musil, nemoha vzácných svých vědomostí právnických k žádné ovšem platnosti přivesti na fakultě svobodných umění.

Mimo tyto učili na akademii Pražské v době, kdy Kocín ji navštěvoval, zajisté ještě jiní profesoři, kteříž po spůsobu starodávném měli čtení o Aristotelově ethice, logice, rhetorice a p. vědách.[2]) Přednášívalo se namnoze v jediné toliko síni kolleje Karlovy a sice dvě hodiny před polednem a dvě odpoledne. V sobotu se nečítalo nýbrž disputovalo. Rektorové magnifici byli té doby mistři *Mat. Dapsilis Kurius z Hájku* a *Jiří Polenta ze Sudetů*, onen 1559—61, tento 1561—62.

Študenti byli z největší části buď alumnové tak zvaných burs či kollejí žákovských, buď famulové profesorů. Kollejí bylo několik: Laudova, Řečkova, nazaretská, národní (nationis bohemicae) a královnina (reginae Hedwigis). [3]) Pro přílišné ztenčení důchodů svých byly tehdáž vesměs pronajaty mimo kollej Hedvičinu, v níž akademikové za nepatrný příplatek na stravu a palivo skutečně bydleli. Nad domácím jich řádem bděl probošt (praepositus) jimi zvolený, ale strážcem kázně byl profesor k tomu zvlášť ustanovený. Famulův bylo z pravidla tolik, kolik profesorů, tedy aspoň deset. Bylli Kocín famulem aneb alumnem, nelze ovšem na ten čas rozhodnouti, podobně zdaž déle na universitě pobyl, než tehdejší posluchači v obyčeji mívali, čtení akademická jenom semester nebo dva navštěvujíce. Tato příliš krátká doba studií nemohla i při sebe výtečnějších učitelích a sebe lepším výboru předmětů míti taký úspěch, jaký se řádem fakulty vymáhal, a proto bylo soukromé píli posluchačů zůstaveno, aby mezery vědo-

---

[1]) Tak se o něm prohlásil Jan Bezdružický z Kolovrat.

[2]) Toho času bývalo průměrně as 10 profesorů v semestru zaměstnáno.

[3]) Obě poslední kolleje stály na ovocném trhu tam kde nyní c. k. zemský a obchodní soud.

mostí předepsaných náležitě vyplnili. Neboť zkoušky k dosažení hodností universitních bývaly přísné. Prvním gradem akademickým bylo tak zvané bakalářství. K dosažení jeho ohlášeny v r. 1562 Kristiánem Koldínem, t. č. děkanem, ke dni 23. června zkoušky, [1]) k nimžto se kromě jiných, kteří za poslední čtyři semestry absolvovali, také náš Jan Kocín přihlásil.

Zkouška bakalářská dělila se za oné doby na dvě části, jednu předběžnou a druhou vlastní. Při zkoušce předběžné, *tentamen* zvané, odpovídali kandidáti zároveň shromáždění z předmětův, kterýmž se učívalo na městských školách. Bylo tentamen trojí: z ortografie, z gramatiky a staré logiky. Bylli výsledek dobrý, připuštěn kandidát k vlastní zkoušce, *examen* řečené. Tu již zkoušeni ne všickni pospolu, nýbrž jen po šesti. Při prvním zasednutí odpovídali z nové logiky, při druhém ze čtyř prvních kněh Aristotelových physicorum a z kněh o duši; při třetím ex sphaera materiali (doctrina sphaerica). Čtvrtá část examina byla písemná, v níž kandidáti měli ukázati, kterak ve slohu a rhetorice prospěli. Vše to vykonavše byli posléze rozsouzeni a rozřaděni na několik tříd (classes). — Po nějakém čase odbývala se veřejná *determinace* t. j. každému z nich předložil ustanovený k tomu determinator, děkan neb profesor, jedno „sophisma" a dopřála se jim chvíle na rozmyšlenou. Potom vraceli se jeden po druhém do posluchárny, kdež nejprvé vyslechli statuta a pak se jali zastávati či determinovati své these.

Po vykonání všeho toho obdržel Jan Kocín dne 30. srpna 1562 titul bakalářský.[2])

Řádem universitním byl každý bakalář vázán ztráviti několik let při škole, prvé než by dosíci mohl stupně mistrství in artibus. Nelze domnívati se, že by Kocín této povinnosti se byl vyhýbal, i zdá se, že skutečně delší čas meškal při školách mimo Prahu. K tomu zřejmě ukazují slova Kocínova dne 1. května 1593 pronešená v jedné dedikací jeho, kteroužto „purkmistrům a radám, starším obecním a obcem měst *Žatce*, *Lúna* a *Rakovníka*, pánům a přátelům svým laskavým a milým" čtvrtý díl své Historie církevní Kassiodora za tou příčinou připisuje a odevzdává: „Předně že jsem k sobě jak od předkův vašich tak od vás obzvláštní náchylnost a přátelskou přízeň skutečně vždycky poznával a posavad poznávám. Potom že mezi sebou mnohé z mých důvěrných přátel a známých ty slavné muže máte, kteříž netoliko obcem vašim při správě pohodlni a užitečni jsou, ale nade všecko jiné rozhojnění cti a slávy boží upřímně a snažně vyhledávajíce, v těchto nesnázech a roztržitostech náboženství, kteréž se nyní všudy velmi silně rozmáhají, nad potřením Josefa srdečnou žalost a lítost mají."

Z tohoto místa ne bezdůvodně lze souditi, že Kocín v dotčených třech městech, pokud ještě mlád byl, delší dobu trávil či jak se mi

---

[1]) Učinil tak zvláštním proslovem dne 10. dubna 1562 datovaným, v němž za předmět rozjímání obral sobě větu: „praví filosofové bohu i lidem jsou přátelé a společenstvu lidskému dobrodinci."

[2]) K tomuto dni aspoň položil Koldín udělování titulu bakalářského. Srovnej životopis Koldínův v Jirečkově vydání Práv městských, 1876, pag. XVIII. sqq.

zdá učiteloval. Tomu svědčí také okolnost, že netoliko v Žatci ale i v Lounech a Rakovníce tehdáž vyšší školy partikulárné byly. Žateckou spravoval po mnohá léta (1542—1553) M. *Vácslav Arpin z Dorndorfa*, jenž horlivě se zasazoval o rozšíření a povznešení studií klasických. Za něho povzneslo se učení Žatecké tak, že pokládáno bylo mezi nejpřednější školy v Čechách. Z ostatních učitelů Žateckých známi jsou *Petr Kodicill*, který jen krátko na škole tamní pobyv (1553), na Svatojindřišskou v Praze přešel. Potom M. *Vácslav Vodňanský z Radkova* (snad od r. 1554), básník netoliko latinských „Cantilen," jež Melanchton předmluvou opatřil, ale i českých písní o Husovi.[1]) Vodňanský převzal po Arpinovi správu školy, po něm pak zase *M. Vít Sofián Lounský.*

Jelikož po tehdejším řádu školním učitelé se ženiti nesměli, bylo přirozeno, že školu po několika letech opouštěli a po jiném postavení v životě občanském se ohlíželi. Tak se dálo i v Žatci. Arpin oženiv se r. 1553 stal se měšťanem žateckým a důležitým členem rady městské. Vodňanský přijav na se písařství radní, byl nejednou ke dvoru královskému u věcech obecních posíláván, jakož vůbec velikou výmluvností a zběhlostí v řízeních proslul.[2]) I Sofián vzdav se úřadu rektorského, usadil se v Žatci a byl pro svou vzdělanost, nábožnost a rozšafnost na slovo brán. Ale když Kocín do Žatce přišel (as 1562), byl Sofián nepochybně ještě správcem škol, i nelze mysliti, že by dvacetiletému jinochu, třeba sebe učenějšímu, byli svěřili správu školy tak důležité. Byloť proň již vyznamenáním, že tak mlád na školu tu za učitele byl dosazen. Nestalo se tak pouhou snad náhodou, ale sběhem okolností Kocínovi příznivých. Odchovalať škola Žatecká mimo jiné slavné a učené muže nejednoho z těch, s kterými se mladý Kocín znal a stýkal. Připomeňme si, že i Vít Trajanus i Tomáš Mitis byli žáci Arpinovi; z téže školy vyšli také zpomenutí svrchu Tomáš Husinecký a Jiří Polenta, z nichž onen byl profesorem Kocínovým a tento rektorem university v době, kdy Kocín nabyv titulu bakalářského, od něho měl na školu býti dosazen. Nad to byl Husinecký sourodákem Vodňanského a Kodicill také upomínkami poután ke škole Žatecké: to vše okolnosti, které zajisté platně k tomu přičinily, že se Kocín octl v Žatci. Škola tamější nabyla Kocínem učitele velice nadaného a vzdělaného; on pak sám nabyl vzácnou příležitost, na ústavě tak vyhlášeném a v středu učitelů výborných obohatiti se novými zkušenostmi a vědomostmi.

Avšak i mimo kruh školský měl Žatec tehdáž, kdy Kocín v něj zavítal, v lůně svém učence na slovo vzaté, tak že *Jan Rosin*, v Žatci zrozený „básník půvabný a duchaplný"[3]), se nezpěčoval latinskými básněmi oslaviti památku jejich. Mimo „carmen" na oslavu Vácslava Arpina „primasa," a „epitafium písaři M. Vácslavu Vodňanskému" zůstavil Rosin v rukopise dvě básně, jimiž oslavuje *Jana Michalovického.*[4])

---

[1]) V Musophilově kancionále 1583 č. 110—112.

[2]) Památku jeho opěvoval Kodicill básní Lugubria (Pr. 1565).

[3]) „poëta venustus et ingeniosus" mu říkali souvěci. Srovnej Procházka Miscell: „Rosin und das gelehrte Saaz."

[4]) „Carmen ad Johan. Michalovicium, reipubl. Žatec. notarium". „Lacrymae in obitum Joh. Michalovicii," v rkp. univ. knih. Praž.

Jan tento náležel k bohaté a vzácné rodině měšťanské v Žatci, z níž 1554 bratří Bohuslav a Petr nadáni erbem i přídomkem z Michalovic. *Bohuslav* vynikal učeností a zámožností, pročež spravoval také rozličné úřady obecní a jmenovitě byl JMC rychtářem.[1]) Jeho syn dotčený Jan z Michalovic, nabyv vzdělání ve škole domácí, odebral se na akademii Vitemberskou. Vrátiv se do vlasti jmenován jest ihned na místě zemřelého tehdy (12. prosince 1564) Vodňanského písařem radním v Žatci, kdež pak pro svou nevšední učenost, ráznost a v právích zběhlost požíval obecné vážnosti, ale již r. 1572 zemřel, jsa ledva 30 let stár, želen od přátel i spolusousedů svých.

Ti a podobní muži — to byli as oni „předci" pánů Žateckých, jichž padesátiletý Kocín 1593 vděčně vzpomíná a od nichžto „k sobě obzvláštní náchylnost a přátelskou přízeň skutečně vždycky poznával."

Ze Žatce dostal se do *Loun*, kamž nepochybně k odporučení Sofiána, Lounského rodáka, na vyšší školy byl dosazen.[2]) Odtud přešel Kocín do *Rakovníka*.[3]) I toto město bylo rodištěm a působištěm mužův učených a zasloužilých, s kterými Kocín hned tehdáž aneb později v přátelství vešel. Na předním místě tu jmenovati sluší českého básníka *Jana Grylla z Gryllova*, jenž rodnému městu svému netoliko ve správě obecné ale i ve zvláštních řízeních statečností, obratností a výmluvností svou skvělé služby konal. Písařem radním byl v Rakovníce toho času také básník, ale latinský, *David Krinit z Hlavačova*, jenž v Gryllovi laskavého naleznuv přítele, jemu se za to péčí o vychování syna Matiáše odvděčil. Týž *Matiáš Gryll* (naroz. 1551) dosáhl r. 1570 na akademii Pražské hodnosti bakalářské zároveň s *Jiřím Ostraciem*, sourodákem svým, jejž druhové na Parnase latinském „básníkem výtečným, líbezným a výmluvným" nazývali. Jiří básnil jeňom latinsky; Matiáš však po příkladu svého otce česky. Oběma k tomuto umění položen zajisté základ ve škole domácí, na níž, jak svrchu pověděno, Kocín tenkráte působil. Později (r. 1592) připojil ke spisu svému *O řízení a opatrování božském* báseň bývalého žáka svého Matiáše Grylla, báseň soujmennou, kterouž p. Jireček „za nejutěšenější výkvět původní poesie české z celého 16. věku" vyhlašuje.[4]) Ze školy Rakovnické vyšel také erbovní strýc a přítel Davida Krinita, *Jan Malinovský z Hlavačova*, r. 1568 na bakaláře povýšený. Nevšední tento básník latinský žil potom stále v Rakovníce na domě svého otce, slovutného kdys primatora. — Rakovnickým rodákem byl posléze také *Sixt z Ottersdorfa*, jenž co kancléř staroměstský živé měv účastenství ve známém odporu stavů proti Ferdinandovi I. r. 1547 s úřadu svého byl ssazen. Teprvé po smrti králově dosáhl úřadu rady při soudu purkrabském, platné v něm služby konaje.[5]) (Dokončení.)

---

[1]) Koupil 1560 platy v Stankovicích a 1571 městečko Rvenici a přijat jest téhož roku na sněmu do stavu vládyckého.

[2]) Srovnej, co jsme prvé o Mat. Kuriovi a jeho působení na Lounských školách pověděli.

[3]) Mám za to, že Kocín ona tři města v témže pořádku jmenoval, ve kterémž se do nich dostal.

[4]) Anthologie 1869, II. str. 321. Otištěna jest báseň tato celá v mém Výboru z literatury české doby střední str. 379.

[5]) Březan, Život Viléma z Rožmberka pag. 177, 260.

Bosna.

Od

Josefa Holečka.

(Dokončení).

Mohamedánstvo lpí na každé liteře koranu. Zákon, daný prorokem, jest nejsvětější a nejmoudřejší, od něho není odchýlení. Na změnu, opravu koranu v duchu času nelze pomýšleti. Sultánové a státníci pokoušeli se již o zreformování islamu, ale marně. Podobně bezúspěšnými zůstanou všecky následující pokusy. Kamm — jmeno pro všecky pozdější zákony — nalézá toliko poslušenství nevolné. Jenom prorok byl neomylný, jenom toho sluší poslouchati bez podmínky.

I všecky ostatní vlastnosti, ať dobré ať nedobré, prýští se ze slepé víry mohamedánů, kteří jsou otročtí, počestní, věrní, dobročinní, vděční, zchytralí, svéhlaví, domýšliví, líní, nevědomí a podplatní. Pohleďme na život mohamedána, provázejíce jej od kolébky až do hrobu.

Dítko se rodí úplně bez cizího přispění. Porodní báby jsou věcí neznámou, a lékař se turecké buly (provdané ženy) dotknouti nesmí. Mnohý nechá ženu raději umříti, než by dopustil, aby ji lékař, cizí muž, směl ohledati. Zavolali lékaře přece, musí býti přítomen diagnose. Když lékař prozkoumá puls, myslí Turek, že už se více státi nesmí. — Přijde imam, osloví novorozence jmenem, jež pro něj byli rodiče zvolili, a přilože ústa k jeho uchu, zašeptá: „Allah il allah — nije boga do boga, Mahomed prorok od boga." Do matriky se nezapisuje, protože jí není. Hoch budí pozornost vládních orgánů teprvé tehdáž, když dorostl a má jíti na vojnu nebo platiti daň. Děvče zůstává nepovšimnuto. Jmena jsou turecká: Ibrahim, Mehmed, Jussuf atd. Příjmím jsou jmena rodinná, která však podléhají změně a delším během času přicházejí v zapomenutí. Pouze nejpřednější rodiny šlechtické podržely původní rodinná jmena. Koran předpisuje, aby se děcko dvě léta kojilo; rodiče dítky milují, ale o vychování se nestarají. Bezdětná manželství mohou býti zrušena. — V 7. neb 8. roce podrobují se hoši obřízce a ostříhání aneb oholení vlasů. Děje se to obřadně; pro hocha je to slavný den, pro rodinu svátek. Nejen domácnost, ale i celé blízké okolí hledí po několik dní na mladého obřezance jako na něco vyššího; v bohatých rodinách dávají mu tolik zlata, co váží ustřižené vlasy.

Potom chodí do školy, jeli jaká. Ve škole sedí na ovčích kožích aneb kobercích, na zemi prostřených, s překříženýma nohama. Píše na koleně. Před žáky je stupínek pro učitele. Při čtení (čtou se jen výňatky z koranu) křičí všichni najednou. Učitelská methoda je taká, že žáci pochytí a zapamatují si několik svatých průpovědí, ale literky znají nepatrně. Učitel má po ruce 2—3° dlouhou tyč, kterou se svého místa může ztrestati každého nepokojného a nezvedeného. Není nad tureckou pohodlnost! — Jeli hoch nadaná hlava, když vyjde z elementárky, stane se softou (studentem). Studie mohou až osm let trvat; a po všecka ta léta obírá se pouze jediným předmětem, koranem. Když

je už dost s udovaný, podrobí se zkoušce, při které se požaduje, aby věděl, kolik má koran veršů, kolik stran, kolik řádek a jak kapitoly po sobě následují. Obstojíli, obdrží jmeno hafis, pamětlivý. Nyní se může věnovati právnictví, kněžství aneb soudcovství, avšak musí se nových několik let cvičiti ve vykládání koranu. Odbuda opět zkoušku s dobrým prospěchem, smí se nazývati effendi, pán, učenec, vykladač písma.

Nemáli pacholík potřebných vlastností, aby se mohl státi „pamětlivým" a „pánem," aneb nemáli k tomu prostředků, zůstane doma u rodičů, pomáhaje otci v obchodu, řemesle, aneb zároveň s ním nic nedělaje. — Záhy se žení; to může býti z lásky neb z vůle rodičů. Příležitosti zamilovati se je dosti, protože dívky bosenské chodí s tváří nezahalenou. Matka nápadníkova zastává úřad prostředníka; v lázních hledí zapřísti rozmluvu s matkou vyvolené a s ní samou; málo kdy se ovšem ptají rodiče dívky, přivolujeli k sňatku.

Mrav dovoluje tureckým ženám, aby v pondělí a pátek podnikaly vycházky a výlety. Tu se závoj odhrne, zazní zpěv a smích. Když se večer navrátí domů, smí nápadník přijíti pod hustě zamřižované okénko své milé a pověděti jí několik sladkých slov. To je dvoření, „ašikluk."

Obřad sňatku odbývá se před kadim a imamem (soudcem a knězem) v nepřítomnosti nevěsty. Kadi sepíše svatební smlouvu, v níž jsou udány všecky podmínky spojení i rozvodu, načež třikrát povýšeným hlasem provolá, že je spojuje jako bůh Adama a Evu, Mohameda a Chadidžu. Když vidí rozechvělá nevěsta mužské od kadiho se vracející, může říci sama u sebe: Nejsem dívka, jsem už žena. — Od toho okamžiku je otrokyní harému. Dostane pěkné šaty, perly, stříbrné a zlaté cetky, může přijímati návštěvy sousedek, přítelek, někdy rodičů. V harémech panuje smích a zpěv po celý den — co jiného dělat! Obyčejně se líčí život žen harémových velmi temnými barvami; přispívá k tomu mnoho náš názor o osobní svobodě, jíž ženy turecké naprosto postrádají. Tajnosti harémů dosud nikdo nevyzkoumal, protože zůstávají cizinci věčně nepřístupnými. Srbský spisovatel Pantelić ujišťuje, že ženy v harémech zavřené nejsou nešťastny, nýbrž naopak. Arci zahálky, času k parádění a zábavě jest tu dost; nehledáli žena nic jiného, vyššího, může býti v takovém stavu snad i spokojena. Bosenští Turci prý jsou k svým ženám velmi něžní, šetrní a pozorní. Nepřísluši nám o věci té pronášeti úsudek v tom neb onom smyslu, ale tolik můžeme na jisto postaviti, že osamělost harému valně podporuje rozvoj smyslných vášní u žen tureckých. Ženy i dívky turecké nesmějí dopustiti, aby jim mohl cizí muž pohlednouti ve tvář; mrav ten přísně zachovávají, dokud nad nimi někdo bdí, ale jakmile jsou nestřeženy, činí jinak. Jsouli ženy v harému nehlídány a vidíli cizince, od něhož se nemusejí báti výzrady, dají mu na místě důkazy své vášnivé koketerie. Posílají mu ze zadrátovaných okének polibky, smějí se, zpívají mu milostně, objímají se atd. Věrnost žen tureckých je tedy uvázána na řetěze; puštěna se řetězu proměnila by se v nevěru.

Může se to jen zřídka přihoditi. Přihodíli se přece, udá muž věc kadimu, kadi zruší svatební smlouvu, manželství je rozvedeno, ale prvé se musí muž postarati ženě o postačitelný důchod, od něhož by mohla

žíti. Zajímavo jest, že ani vlastní muž nesmí překročiti práh ženina harému, jsouli na něm zvenčí její střevíce. Střevíce se kladou na práh, když jsou uvnitř na návštěvě sousedky a známé, jež muž nesmí viděti ani s nimi obcovati.

Dívky nepožívají vychování žádného. V celé Bosně jest jen jedna škola pro dívky, v Sarajevě, a ta je pravoslavná; navštěvuje ji as 60 žaček, mezi nimiž je Turkyně bílou vranou. Rodičům se zdá, že dcerka dosti ví, pochopilali, jak se muži zalíbiti a jak se v jeho přízni udržeti. Toho stupně dospívají už 12. rokem, a v 13. a 14. mohou se již státi zákonitými manželkami. Ženy tak záhy vyvinuté ztrácejí záhy půvab a v 35. roce jsou babami.

Smíšená manželství jsou řídká; obyčejně, chtějíli se dva vzíti, přestupuje jeden na víru druhého. Zákon předpisuje, aby přestoupení na jinou víru dálo se vždy svobodně, bez nucení; ale zákon ten ne vždy se plní, zvláště pokud se týče křesťanských dívek. Dále je ustanoveno, aby moslemín, přijmeli víru křesťanskou, opustil domov a přestěhoval se do krajiny, kde žijou samí křesťané.

Když se mohamedán roznemůže, nevolá lékaře, dílem proto, že ho není aneb že za nic nestojí, dílem pak proto, že se úplně odevzdává do vůle allahovi, kterýž jest pánem nad životem i smrtí. Nežli k pomoci lékařské béře raději útočiště k čarám a modlitbám. Koran předpisuje, že nemají býti mrtvoly pod krovem chovány; proto se odbývá pohřeb ihned, jakmile mrtvému oči zatlačili, modlitby odříkali, vlažnou vodou jej umyli a do plátna zabalili. To se musí státi během 24 hodin. Rakví není, rovněž není nikoho, kdo by konstatoval, jakou nemocí sešel, a přesvědčil se, neníli jen zdánlivě mrtev. Přes noc se odnáši mrtvola do mešity. Když k pohřbu vše připraveno, vloží se mrtvola na máry a k ní se položí turban, jeli muž, závoj, jeli žena, a květina, jeli dívka. Průvod kráčí za marami bez hudby i nářku, zachovávaje důstojné ticho. Celou cestou střídají se příbuzní v nešení mar, každý chce zemřelému ještě poslední lásku prokázati. Na hřbitově se spustí mrtvola do mělkého hrobu, obrátí se tváří k Mekce, přikryje se dvěma prkny a zasuje prstí. Náhrobky jsou kamenné desky nebo sloupy; staví se za hlavy nebo pod nohy, nikdy však nesmí tížiti mrtvolu.

Doprovodivše mohamedána až do hrobu, můžeme pozornost svou obrátiti k oběma vyznáním křesťanským.

Pravoslavní jsou dle víry dědicové Bosny. Hlavou jejich je arcibiskup Sarajevský, jemuž je podřízen vladyka Zvornický, a kromě něho v ostatním vilajetu ještě vladyka Mostarský a Novopazarský. Sarajevské arcibiskupství zahrnuje kaimakamát Sarajevský, Trávnický, Baňalucký a Bihačský, má 5 klášterů, 8 světských kostelů, 270 far, 286 popů (světských duchovních), 20 kaluděrů (mnichů), 300.774 věřících.

Zvornická diecése obsahuje toliko Zvornický kajmakamát. Je v ní 42 far, 48 popů, žádný klášter, žádný kaluděr, 89.332 věřících.

Za domácích králů patřila Bosna k patriarchátu Pećskému (Peć = Ipek). Když Bosna byla podmaněna, nastaly tam v pravoslavné církvi veliké nepořádky. Dlouhý čas byla bez hlavy; teprvé znenáhla počali se řečtí duchovní domáhati předních míst, a konečně se v nich

zahnízdili tak pevně, že nelze bylo je vypuditi. Řečtí duchovní, pověstní pode jmenem fanariotů, pravoslavné církvi velice uškodili, a to nejen v Bosně, nýbrž ve všech slovanských zemích tureckých. Přišli, nabídli vládě slušnou sumu peněz a za to byli usazeni v nejvyšší hodnosti církevní. Protože jim plat vyměřen nebyl, mohli svobodně a beztrestně ubohé ovečky odírati. Mimo to jim krásný důchod poskytoval prodej far a titulů kněžských. Co provozoval vladyka ve velkém, snažil se nápodobiti venkovský pop v malém. Popstvo hnětlo a hněte dosud pravoslavnou část obyvatelstva jako Turci, místy ještě více. Požadavky za církevní výkony byly nesmírné, v pravém slova smyslu nekřesťanské. Protože nebylo žádných zákonních ustanovení, mohli za každé udělání kříže žádati, co chtěli; a činili tak. Umřelli otec rodiny, museli pozůstalí dáti popovi nejlepšího vola, umřelali matka, nejlepší krávu atd. Jsou případy, že mnozí dospěli mužského věku, nejsouce křtěni; příčina je, že nebyli s to za udělení křtu složiti tak veliký poplatek, jaký pop požadoval. Za popy ustanovováni lidé, kteří ani písma ani litery znalí nebyli. Semináře pro vychovaní a vzdělání řádných popů dosud není. Kdo se chce „zapopiti" t. j. věnovati úřadu popskému, jde sloužit k staršímu popu; když se některým žalmům zpaměti naučí a pochytí, jak se nejdůležitější obřady vykonávají, je způsobilý býti duchovním rádcem a správcem. Jedná se mu jen asi o 20—200 dukátů; máli je, dojde si k vladykovi, smluví se a koupí si popství i faru. Úřad nyní má, ale rozum nepřišel.

Pravoslavní popové jsou samému lidu směšni svou hloupostí a nepožívají pražádné vážnosti. Věru div, že lid — který po celé věky úpěl kromě jha tureckého i pod břemenem hlouposti a vyděračství takovýchto čistých „duchovních," na duchu úplně nezpustnul a přece mravní cit sobě zachoval.

Konečně zlořády tyto tak se nesmírně zmohly, že sama vláda otomanská musela si jich všimnouti. Avšak nestalo se to dříve než r. 1864, kde vydána z Cařihradu pravoslavným popům „sazba", jíž vyměřena jim míra požadavků za církevní výkony. V Sarajevě měly se odbývati jakési diecesální synody, které měly bdíti nad plněním nového zákona. Leč brzy synod zapomenuto a s nimi i zákona. Pravoslavná církev bosenská upadla do předešlého stavu a vězí v něm dosud.

V každém ohledu lepší jsou kaluděři. Popové kromě duchovnictví provozují zaměstnání, které měli, než se zapopili; kaluděři věnovali se docela životu klášternímu. Popové se od laiků liší jen bradou a posvěcením, ostatní vše i manželství mají jako tito; kaluděři vedou život příkladnější. Mají více času vzdělávati se; hlavní pak příčina větší jich vážnosti jest, že jsou živi od klášterního záduší a není jim třeba, za každou modlitbičku bráti peníze. Ostatně ani oni nepřicházejí zkrátka: kláštery bývají zároveň poutnickými místy a zbožní poutníci nanosí jim ofér hojnost. Kláštery mají historický význam, byvše založeny a nadány ještě za časů národní svobody; zdá se, že je si lid toho významu jasně vědom. Kláštery konečně nejsou bez jakýchsi zásluh o vzdělání národa.

Pravoslavní mají okolo 20 elementárních škol spojených s farami. Je navštěvuje asi 400 hochů. Vyučování stojí na nízkém stupni; výminku

činí škola Sarajevská, mající 240 žáků Je zřízena dle vzoru škol rakouských a rozdělena na 4 třídy. Vedle ní nalézá se v Sarajevu dívčí škola (jediná v zemi), do níž chodí 40 dívek. Tyto školy vesměs povstaly v posledních 20 letech na náklad jednotlivců a obcí. Obchodník Risto Nikolić Tuzlić odkázal 20.000 zl. na založení pravoslavného gymnasia v Sarajevě; základ jeho rozmnožila ruská vláda, a vláda rakouská věnovala knihy; gymnasium vstoupilo před 10 lety v život.

Pravoslavní mají dosti zámožných i bohatých obchodníků, kteří však jsou větším dílem nášlapníky vlády, od níž se nejednou dávají zneužívati proti bratřím. Většina pravoslavných zaměstnává se rolnictvím, je chudá, ubohá, pronásledovaná, tvoříc jádro ráje. — Pravoslavní si zachovali více mužné síly než katolíci, třeba s nimi krutěji nakládáno nežli s těmito. Snad je to i příčina následku Další příčinu větší samostatnosti, vzdoru a odhodlanosti vidíme v náboženství jejich, které je v Bosně národním a historicky oprávněným. Nemůže býti jinak, nežli že je po celé věky povzbuzovaly a v nezlomnosti udržovaly církevní obřady, konané jazykem národním, týmž jazykem, jímž bohu sloužívali vzorové hrdin z národních písní. Zatím co mohamedáni inklinovali k cizímu východu a katolíci k rovněž cizímu západu, zůstávali pravoslavní nehybně na stanovisku svém, domácím.

Největší pak zásluhu o neumoření pravoslavného lidu má národní píseň, která byla v nejtrudnějších dobách jeho učitelkou a vychovatelkou. Ona mu připomínala slavné činy kraleviče Marka a Miloše Obiliče a svírala křečovitě zmalátnělou pěst, jako by v ní meč byl; ona mu v paměť uváděla nešťastné Kosovo a vybízela k pomstě; ona, když tu nikoho jiného nebylo, zaznamenávala a tóny guslí do samých duší vřezávala všechny junácké činy bratří a všecka bezpráví zpupných poturčenců. Sláva národní písni jihoslovanské! Ona udržela Černohorce a probudila Srby — ona vysvobodí i všechen ostatní lid srbský a bulharský, co je ho od Balkánu až k Sávě! — Epická národní píseň může býti považována za duševní majetek pravoslavných. Mohamedánům pak patří písně ženské, opěvující luzným způsobem strasti a slasti lásky, půvab žen, hrdinné kousky, které prováděny při únosu dívek a p. Pokud bylo v poměrech bosenských možno, oblíbili sobě katolíci evropský západ se Římem v čele.

Katolíci jsou v značné menšině, ale požívají mnohých výhod, kterých pravoslavným nepopřáno. Za to mají co děkovati svému duchovenstvu, zvláště františkánům minoritům, kteří i v dobách nejkrutšího pronásledování křesťanů vždy dovedli najíti nějakou cestu, jak by se jejich svěřencům ulehčilo. Rakouská vláda leccos v jich prospěch učinila prostřednictvím svých konsulátů a konsulárních agentur i jinak, v čemž byla podporována zástupci druhých katolických velmocí. Pravoslavných naproti tomu se nejvíce ujímalo Rusko. Tak se stalo, že katolíci vidí spásu v Rakousku, pravoslavní pak v Rusku. Katolíci nazývají císaře rakouského na rozdíl od „cara“ Cařihradského „kraljem“, a mají k němu tak důvěrné zření, jako jižní plemena hercegovská ku knížeti černohorskému A jakou mají pravoslavní úctu k caru ruskému,

o tom nejlépe svědčí, že mnozí při pouhém vyslovení jeho jmena obnažují hlavy.

Minorité přišli do Bosny brzy po založení svého řádu r. 1208. Úlohou jejich bylo, šířiti zde katolictví na ujmu bogomilství a pravoslaví. Úsilovná jejich snaha potkávala se s mnohým zdarem. Působení jejich vztahovalo se nejen na Bosnu, ale i na Horvatsko, Krajinu, Uhry, Sedmihrady, Rusko, Srbsko, Valašsko, Multansko a Scythii. R 1852 učiněna Hercegovina samostatnou kustodií, a tak nyní kustodie bosenská nedosáhá již dále za hranici Bosny. Minorité, podporováni nejeń z Říma ale i králi uherskými ano dokonce vysokou portou samou, záhy si získali o svůj řád mnohé zásluhy; na blahu země jim vždy méně záleželo nežli na prospěchu církve. Když r. 1463 sultán Mohamed v Milodraži táborem ležel a všecko před ním do lesů utíkalo, dodal si opat kláštera Fojnického Angelus Zvizdović srdce a předstoupiv před sultána, žádal úlevu pro svůj řád i pro všechen katolický lid. Sultán prosbu jeho vyplnil touto listinou: „Já, jenž jsem sultán Mohamed chán, všem vůbec a každému zvlášť věděti dávám, jak se moje milost a přízeň bosenským mnichům, tohoto carského fermanu majitelům, ukázala. Poručil jsem, že je nikdo nemá znepokojovati aniž jim překážeti aniž do záležitostí církve jejich se míchati. Rozkazuji, aby v mé říši ponecháni byli v pokoji, a oni, kteří odešli neb utekli, aby byli při svém návratu volni a bezpečni, i aby v říši mé bydleti a shromáždění svá navštěvovati směli. Ani má císařská osoba ani moji ministři aneb kdokoli jiný z mých lidí a národů nemá je znepokojovati, obtěžovati a zle s nimi nakládati, což se vztahuje na jich osoby, statky a chrámy. Kdykoli by chtěli z ciziny sobě někoho povolati, má jim býti dovoleno. Proto jsem jim učinil milost tohoto fermanu a skládám slavnostní přísahu dovolávaje se velikého boha, stvořitele nebe i země, sedmi knih, velikého proroka i 124.000 proroků a šavle, kterou pášu, že nikdo nesmí tomuto rozkazu na odpor jednati, dokud tito mniši mých rozkazů poslušni a mně věrni budou.“

Ferman sultána Mohameda zabezpečil katolíkům snazší bytí, ačkoli je nepojistil proti všem přehmatům zuřivých jeho souvěrců; vzdor přísaze u 124.000 proroků utkvělo mnoho hlav katolických na kolech, mnoho se jich houpalo na šibenicích, mnoho utrápeno v žalářích, mnoho zahynulo u vyhnanství. V bouřlivých dobách nešetřili Turci nejen lidu ale ani kněží a mnichů, ba ani opatů a biskupů.

Po dobytí Bosny bylo v Bosně i Hercegovině toliko 20 katolických farářů; v 17. století bylo jich 22, v 18. stol. 28, v první polovici 19. stol. 41 a okolo r. 1850 již 69. Z toho se vidí, že se katolictví v Bosně utužuje.

Duchovní katoličtí jsou mnohem vzdělanější než duchovenstvo pravoslavné. Ač jen výminkou jest u nich muž, který si obral za úlohu probouzeti a poučovati národ z lásky k národu a z vlastenectví, přece jim nemožno vytýkati hrubé sobectví, jehož se dopouští duchovenstvo pravoslavné s fanarioty v čele. Mniši se vychovávají ve zdech klášterních již od let chlapeckých. Když se přiměřeně vzdělají, odcházejí do Ďakova, sídla biskupa Štrosmajera, kde dokončují theologická študia. Klášterní ústav Ďakovský pro bosenské novice byl zřízen r. 1857

od biskupa Štrossmajera přispěním císaře Františka Josefa. Dříve musívali novicové putovati za theologickými studii až do Říma aneb do Pešti, což valně k tomu přispívalo, že se odcizovali národu, v němž a pro nějž měli působiti. Byvše vysvěceni, navracejí se do domova, kde pak dále buď žijou v klášteřích aneb na venkovských farách. Faráři se v ničem nepodobají mnichům a nosí národní kroj, zbraň a kníry.

Život katolických duchovních je vůbec spořádaný, a příspěvky, jež jim věřící skládají, mírné. Jednáli se o stavbu chrámů aneb škol, musejí se obraceti se žádostmi za hranice. Staré fermany osvobodily řád minoritů od daní a dávek; svoboda tato podnes trvá; mniši bosenští nikdy neplatili harače.

V Bosně je pět minoritských klášterů: v Sutinské, Fojnici, Kreševu, Gorici, Gučjagoře. Představený každého kláštera vykonává ve svém okršku úřad biskupský. Kromě toho dlužno pamatovati kláštera Ďakovského a hospitálu Svatojiřského v Cařihradě.

Klášter v Sutinské má 22 far, 1 chrám mimo klášterní, 46 duchovních v klášteře, 40 mimo klášter, věřících 53009. — Klášter Fojnický má 8 far, 2 chrámy, 20 duchovních v klášteře, 21 mimo klášter, 22775 věřících. — Klášter Kreševský 5 far, 1 chrám, 22 duchovních v klášteře, 13 mimo klášter, 13513 věřících. — Klášter Gorický má 7 far, 1 chrám, 27 duchovních v klášteře, 21 mimo klášter, 18839 věřících. — Klášter Gučjagorský 9 far, 2 chrámy, 24 duchovních v klášteře, 17 mimo klášter, 24204 věřící. — V klášteře Ďakovském studuje ročně 30—40 theologů, v Pešti asi 8. Hospitál v Cařihradě obsluhují 4 bratři; slouží i rakouským poddaným za nemocnici.

Kláštery minoritské jsou nejlepšími vzdělavacími ústavy v Bosně. Mniši vyhledávají mezi svými věřícími schopné hochy, které by mohli u vědách vyučiti a pak svému řádu získati. Kromě toho založili 27 národních škol, do kterých chodí po 20—40 hoších; nejlepší jsou v Dolci u Trávníku, v Jajci a Varcar Vakufu.

R. 1865 farář Grgo Martić z příspěvků rakouských, francouzských a vlaských zařídil katolickou školu v Sarajevě; i vláda turecká dala jakousi pomoc.

Všichni nevěřící, t. j. oni, kteří se s mohamedány ve víře nesrovnávají, jsou poctíváni názvem „rája" — stádo. Koran učí, že „ráju dal bůh moslemům, aby jim službu konala." Jsou tedy rájou zejmena křesťané všelikého vyznání a židé. Rája se od zboží jen tím liší, že nemůže býti prodána, ovšem ale z majetku vyhnána a nejkrutšími spůsoby soužena.

Kalif Omer al Chatab vydal tento zákon o ráji: 1. Křesťané a židé nesmějí v podrobených námi zemích ani chrámy ani kláštery ani modlitebny stavěti; 2. staré chrámy nesmějí opravovati; 3. kteří bydlí v sousedství moslemů, smějí své příbytky opravovati jen v čas nejvyšší potřeby; 4. vcházejícím moslemům mají brány chrámů a klášterů zbourati a zvětšiti; 5. cizince mají po tři dni hostiti; 6. nemají vyzvědače přechovávati, a vědíli o jakém, mají jej musulmanům udati; 7. nesmějí dítky své koranu vyučovati (!); 8. nesmějí sobě právo vy-

kládati; 9. nesmějí nikomu ze sebe brániti, aby se mohl stát moslemem; 10. mají se k moslemům uctivě chovati, při jich příchodu povstati a bez reptání čestné místo jim postoupiti; 11. nesmějí se šatiti krojem moslemů; 12. nesmějí se arabsky učiti; 13. není jim dovoleno na koně osedlaného vsednouti, šavle aniž jiné zbraně nositi, ať je to doma nebo mimo dům; 14. není jim dovoleno víno prodávati a dlouhé vlasy nositi; 15. nesmějí svá jmena do prstenů vrývati; 16. nesmějí nositi širokých opasků; 17. nesmějí mimo dům choditi ani s křížem ani se svým svatým písmem; 18. nesmějí ve svých domech silně nýbrž jen slabě zvoniti; 19. smějí jen polohlasně zpívati; 20. smějí se jen přidušeně za zemřelého modliti; 21. moslemům je dovoleno na starých křesťanských hřbitovech orati a síti; 22. křesťané ani židé nesmějí držeti otroků; 23. nesmějí zajatých moslemů kupovati, aniž smějí nahlížeti do domu moslemova; 24. ublížíli moslem křesťanu nebo židu, zaplatí peněžitou pokutu.

Čistý zákon! Nejprvé ubohou ráju učiní roby vyznavačů prorokových, a neopomíná sebe titěrnějšího ustanovení, jímž by se mohl ubožáků dotknouti v nejhlubší hloubi duše. Věděl bez pochyby Omer al Chatab, že takové malichernosti, stojíli se na nich důsledně, tíží nejvíce. A na konec: kdo ráji ublíží, odpyká to peněžitou pokutou. Avšak kdy může ukrutnost turecká dosíci takého stupně a kdy může býti tak vynalezavou, aby spravedlivý kadi musel uznati, že křesťanu ublíženo?

Naproti tomu obsahuje koran sedm velmi pěkných přikázání, jak se má chovati věřící k věřícímu: 1. Čiň musulmanu jenom to, co bys rád, aby tobě činěno bylo, a co by tobě bylo nepříjemno, ani jemu nečiň. 2. Snaž se mu ve všem vyhověti. 3. Služ mu jazykem, statkem a celou duší svou. 4. Budiž vůdcem jeho a zrcadlem. 5. Nepožij dříve pokrmu a nápoje, dokud bys jeho nenasytil. 6. Mášli služebníka a on služebníka nemá, propůjč mu služebníka svého. 7. Neodepři, pozveli tě k sobě, navštiv jej, jeli nemocen, a prokaž mu při pohřbu poslední čest.

Mohamed vzal z učení Ježíšova krásnou mravní zásadu: „Miluj bližního jako sebe sama,“ ale za bližního považoval toliko své následovatele. Tak je dosud.

Nesmírná jsou utrpení ráje. Křesťan není před právem Turku roven; rozsudek není pronášen po právu a pravdě, ale po přednosti náboženství. Křesťan nemůže proti Turku svědčiti. Máli křesťan s Turkem při, je mu třeba dvou svědků, kteří musejí býti též Turci; k takovému svědectví se žádný Turek nepropůjčí, třeba by se jednalo o život křesťanův, protože by vešel u souvěrců v opovržení. Křesťan se tedy proti Turku vůbec práva dovolávati nemůže. Mezi Turky najde se vždy dosti podplatných pobudů, kteří za mzdu složí svědectví proti nejpoctivějšímu křesťanu. Přihodilo se nesčíslně případů, že úřady najaly vrahy, kteří by odstranili nepohodlnou jim osobu; po spáchané vraždě titéž vrazi vydali svědectví proti některému křesťanu, tolikéž nepohodlnému aneb zámožnému, který na základě tohoto svědectví uznán vinným. Tak se praktikuje dosud. Kadiové (soudci) řídí se při rozsudcích pravidlem, že „jeden Turčín více ví, nežli tisíc křesťanů.“

V každém okresu zřízena je porota 6—12 lidí, kteří zároveň s kadim jsou rozhodčími ve sporných záležitostech. Již před r. 1850

vydán zákon, aby do „šury" (tak se porota zove) vybíráni byli i křesťané; nařízení tohoto neuposlechnuto, jako vůbec nedbá se žádného předpisu, kterým se má křesťanům ulevití. Pouze v 6 okresech přijali křesťany do šury, ale k jednání jich nepřipustili, nýbrž nutili je, aby tureckým porotcům čibuky cpali a kávu nosili.

Daně rozvrhují se dle počtu domů, čímž jsou křesťané velice zkráceni. Může se počítati, že jeden turecký dům více majetku drží, nežli sto křesťanských, přes to však jsou domy daněmi stejným dílem obtíženy, mohamedánské od r. 1850. Zákon rozeznává tři třídy této daně: po 50, 150 a 350 piastrech; provádí pak se jen potud, pokud se může vykořistit na újmu ráje.

Dříve musívali křesťané platiti daň z hlavy, známý harač. To bylo v časech, kdy ještě křesťané nebráni do vojska; vojákem býti bylo čestné právo musulmana. Vojsko sbírali begové a agové jako ve středověku pánové lenní; když pokoření šlechty dokonáno, zrušeno toto jejich právo a zavedena všeobecná povinnost branná. Harač nahražen jest jinou daní, která opět jenom křesťany stížila; jmeno její „bedelié" znamená poplatek za to, že domy nejsou obsazeny vojskem. Bedelié platí jako harač každá mužská hlava; obnáší ročně na hlavu 90 piastrů. — Dokud ještě nesměli být křesťané přijímáni do vojska, měli povinnost, opatřovati je v čas války penězi, na cestu je vypraviti a táhnouti s ním a sloužiti jemu, což bylo mnohem horší než vojančení samo.

Tak zvaný desátek obnáší dávku mnohem větší, než by dle jmena býti měl. Není stejně rozdělen: odvádějíť místy sedláci 6.—9. díl všech plodin a jsou zavázáni k robotě, na jiných místech 3.—5. díl bez roboty. Tahir paša nařídil, aby se odváděl všech zemských plodin třetí díl a sena druhý, aby robota přestala a páni pozemků (spahijové) aby za sedláky platili třetí díl daně; chtěl za cenu zrušení roboty zvýšiti desátek: desátek zvýšen, ale robota ve skutečnosti zůstala. Který sedlák by se zpečoval robotovati, byl by od spahije jednoduše pozemku zbaven a vyhnán. K tomu mají spahijové vždy právo. Když sedlák pilnou rukou pole osil, luka zvelebil, zahrady osázel, stavení opravil, přijde k spahijovi lenoch lecjaký, nabídne mu vola anebo dva, a hospodář jej dosadí na místo předešlého (ač nedáli tento voly tři nebo čtyři), aniž jest povinen dáti mu náhradu za opravy, které na jeho majetku učinil. Sedláci, mající hezké ženy neb dcery, jsou vždy v nebezpečí, že je tento osud stihne.

Cestujíli úředníci a hodnostáři po zemi, nebo jeli vojsko na pochodu, jsou sedláci povinni vším potřebným je opatřiti; této povinnosti zneužívají Turci k rekvisicím, při nichž i zbůhdarma a svévolně maří, co jim pod ruku přijde.

Úředníci nemají stálého platu; žijou od toho, co na ráji vydrou. Ovšem je tomuto vydírání zákonem položena mez, ale každý ji překročuje a shrabuje si až desetkrát tolik, co mu je dovoleno. Úřady se prodávají těm, kdo za ně více dají, nikoli těm, kdo jsou schopnější. Z příjmů a vydání zemských žádný neskládá účtů; do Cařihradu se odvede ustanovená suma — a basta!

Vládní rozkazy se lidu sdělují skoro všude pouze tureckým jazykem, kterému sami Turci nerozumějí. Tak nikdo neví, jak se chovati, aby bylo jeho jednání v souhlasu se zákonem. Úřady mají pak hojnost vinníků, jež pokutují a pokuty do kapes uschovávají.

Při tom všem není ráji dovoleno, ostaviti o své vůli sídlo své a přejíti na statek jiný, aneb dokonce se vystěhovati do ciziny.

Během času byla vysoká porta nucena učiniti něco, čím by se útrapy lidu křesťanského staly méně křiklavými. Nebyla jí k tomu pohnutkou tak vlastní dobrá vůle jako vliv ciziny, zejmena Ruska, Francie a Rakouska. Již r. 1839 vydán známý hatišerif Gülhanský, který ustanovuje: 1) nedotknutelnost osoby a majetku jednoho každého z poddaných; 2) přiměřené roztřídění daní; 3) zavedení řádu při odvodu k vojsku a určení doby služby vojenské. Hatišerif byl vydán, ale na uskutečnění nikdo nemyslil. Úplnější oprava měla se státi po válce ruskoturecké. Platnost hatišerifu Gülhanského potvrzena, práva obou křesťanských církví měla býti obnovena, patriarcháty a církevní synody vlivu světského sproštěny, duchovním měl býti vyměřen stálý roční plat, rovnost všech vyznání a národností měla býti zavedena, víru měniti dovoleno, křesťanům umožněn přístup k úřadům a vojenským důstojnostem, pro ráju měly být zvláštni soudy zřízeny, cizincům dovoleno v zemi se usazovati a živnosti provozovati, starý systém rozdělení a vybírání daní zrušen, komunikace ustanoveno zlepšiti a rozšířiti, křesťané měli býti zastoupeni v radách, měli míti v Cařihradě dva tribuny, mince měla býti opravena, úvěrní ústav založen — ejhle, to vše býti mělo!

Uplynulo drahně let a zamýšlené opravy byly opět jen krásným úmyslem, ač sotva opravdovým. Zatím dosedl na trůn sultán Abdul Aziz, který hned na počátku svého panování vypravil do Bosny zvláštního komisaře, Dževdeta effendiho, jemuž uloženo poměry bosenské náležitě prozkoumati a opravním zákonům průchod zjednati. Dževdet effendi byl prý muž inteligentní a dobrého srdce; byl jedním z nejpřednějších hodnostářů církve mohamedánské, čehož mu bylo potřebí, aby opravy, částečně koranu odporující, nabyly schválení a potvrzení duchovního. Co za tři léta vykonal, nestojí skoro za řeč. Měl-li skutečně vůli tak dobrou, jak se praví, vidno, že ani nejšlechetnější a nejsnaživější opravce v Bosně ničeho nepořídí. Zavedl legalisování majetku (ustanovení pro zem i stát dobré, ale ráji neulevující); nařídil sčet lidu (opět nic pro ráju); naléhal na zlepšení komunikací; odvod zavedl; bděl, aby se při vybírání desátků nedály nepořádky; způsobil, že mudirové (představení kazy či mudirluku, okresu, asi tolik co naši okresní hejtmanové) jmenováni přímo od ministerstva a nikoli jako dosud od náměstnictva; ustanovil, aby pro budoucnost bylo lze ve sporných záležitostech odvolávati se k vládě. Opravy jeho nejsou dalekosáhlé, ale přece by byly něčím, kdy by byly zachovávány. Po odchodu jeho upadlo opět vše do starých kolejí a s rájou opět nakládáno dle obvyklého pravidla: vlk, chceli jehně požrati, neptá se ho za dovolení.

Kdy by v říši turecké bylo zákonů šetřeno, byl by stav křesťanů ještě snesitelný; ale zákonů těch naprosto se nedbá a místo nich vládne bezzákonnost a libovůle, jimž nemožno položiti meze. Vzdálenost provincie od hlavního města říše a špatné komunikace činí kon-

trolu vlády nad úřednictvem velmi obtížnou, neli nemožnou. Mimo to dlužno pochybovati, že vláda Stambulská opravdově kdy opravám chtěla; spíše se jí pouze o to jednalo, jak by odvrátila od sebe kritické zraky Evropy. To se jí podařilo. V Evropě jmíno, že v říši turecké panuje dobrý řád a že se vláda o řád ještě lepší zasazuje; tak jsou Evropě zalepeny oči. Hlasy slovanské, upozorňující ob čas, že neplechy turecké neustaly, zakřikovány jsou jako hlasy buřičské. Turci skvěli se před zrakoma Evropy v nejluznějších barvách romantiky; postavy jejich oděny poesií, a proto jim veřejné mínění všechno odpouštělo; vlády pak evropské měly své dobré příčiny, proč záležitost východní na denní pořádek nekladly. Ovšem říkalo se Turecku „nemocný muž," ale jenom Slované věřili, že je Turecko skutečně nemocno, či lépe, že je tělem naskrze prohnilým a nakaženým, které hyne zvolna ale neodvratně zhynouti musí; v ústech neslovanů byl „nemocný muž" spíše jen bon mot. A když přece časem něco na Turecko propuklo, našlo vždy zastanců hojnost.

Zatím Turecko k starým hříchům hromadilo nové. Myslilo, že učinilo dosti, odvrátivši od sebe veřejnou pozornost. Bylo „tichým domem," za jehož na pohled klidnými stěnami to vířilo a bouřilo. Možno právem říci, že povstání v podrobených zemích křesťanských trvá od pradávných časů. V ráji vřelo to pořád; když převřelo, jmenovalo se to povstáním, pozdvižením, vzpourou, odbojem — pokud pouze vřelo, slulo hajdučením. Turci a lidé poměrů málo znalí prohlašovali hajduky za sprosté loupežníky; v pravdě byli to nadšenci neb zoufalci, kteří nemohouce déle patřiti na křivdy na ráji páchané, uchylovali se do nepřístupných lesů a hor, odkud Turkům škody činili. Slavný vůdce povstalců hercegovských Peko Pavlovič hajdučil třicet let; a mezi náčelníky povstaleckými v Bosně i Hercegovině jest asi málo mužů, kteří by aspoň několik roků nebyli praktikovali co hajduci.

Říše turecká, žijíc v takových nepřirozených poměrech a jsouc na nich osnována, za své vzíti musí. To znamení jest jí už nejméně od 150 let do čela vpáleno, a čte je každý. Kdy by se nejednalo o Cařihrad, zajisté bychom byli s otázkou východní dále; Cařihrad, tento klíč tří světů, jest jablkem sporu, pro Cařihrad nemohou se velmoci shodnouti o osudu Turecka. Chtějí jej mít všecky: ať ho nemá žádná. *Rozdělte evropské Turecko a Cařihrad učiňte svobodným městem* patřícím sobě samu a všemu světu. —

První století severoamerické republiky.

Píše

J. V. Sládek.

(Dokončení.)

Literatura, umění a věda.

Vzlet a myšlenková síla amerického ducha nevyčerpávají se, jak často slýcháme, jen ve snahách praktických, v nichžto skutečně společnost evropskou předčily; i to zajisté, co nazýváme poetickou náladou v užším smyslu, dozrálo na půdě americké v utěšené ovoce. Nalézáme tu zejména v pěkné literatuře pokrytý překrásnými květy mnohý prostor, jenž by býval ve starém světě snad ještě dlouho ladem ležel. Amerikáni vystavěli most mezi hlučným parním strojem a chyžkou poetovou, a na mostě tam podávají sobě ruce fysická síla života i nejvzdušnější vidina. V tomto směru, jenž hledě do pravdy žíti zrakem nejbystřejšího zkoumatele, umí z ní vykouzliti právě tolik skutečné krásy, jako se v poesii obyčejně do předmětů nám méně přístupných vesnívá, v tomto oduševněném realismu razila si americká literatura zcela novou dráhu, a troufáme sobě říci, že na ní ještě nikým jiným dostižena nebyla.

Avšak vedle svých Harteův a Thoreauův má nový svět také svoje Longfellowy, Bryanty a Whittiery, kteří právem zasedají i na vznešenějším, dle našich náhledů klasickém Parnase; slovem, pohlednemeli na tu řadu skvělých duchů, kteří již v Americe myšlenkou psanou sloužili a slouží civilisaci, nemůžeme odepříti obdiv svůj zemi tak mladé a i v tomto ohledu již tak veliké.

V době předrevoluční zosobněn byl směr amerického písemnictví ve dvou mužích, povahou i myšlením zcela rozdílných; byli to *Jonathan Edwards*, theolog, a *Benjamin Franklin*, filosof-státník; první náboženský horlivec a snílek, považující tuto zemi jen za štěpnici pro život příští, druhý člověk jasného klidného zraku, pokládající práci o rozvoj blaha pozemského za nejpřednější úkol lidské společnosti. Život i spisy obou jsou plny nejhlubších náuk a z jejich kolejí se americký život podnes nevyšinul. Edwards jest až dosud největší americký theolog i metafysik a Franklin — nemluvímeli o tisícerých vážnějších službách, jež své vlasti prokázal — složil ve svém „Chudém Richardu" všechny šlechetné a praktické zásady, které zdobí severního Yankee. Edwards bez pochyby považoval Franklina za syna temnot, ale Bacon by jej byl vítal co jednoho z té odvážné čety skoumatelů, kteří odluzujíce přírodě její tajemství obracejí je ku štěstí pokolení lidského.

K těmto oběma mužům řadí se všichni američtí spisovatelé a myslitelé, které vychovala doba předrevoluční a revoluční. Spisy *Washingtona*, *Adamsa*, *Hamiltona*, *Jeffersona*, *Madisona*, *Jaye* a jiných revolučních státníků patří do americké literatury jako desky Kapitolinské do římských letopisů. „Prohlášení práv" a „Prohlášení

neodvislosti“ kromě jiných spisů, listů a statí jsou práce mistrovské a zůstanou v literatuře právnické a státnické navždy vzorem. Hamilton, Madison a Jay jsou nerozlučně spojeni s tiskopisem „Federalist“, politickým to klasikem Spojených obcí.

Nejvýtečnější spisovatelé doby sahající od. r. 1776 až do prvního desítiletí věku našeho byli buď státníci nebo theologové ; básníci a novelisté zaujímají mezi nimi jen místo velmi podřízené. Skoro vše, co v těchto letech psáno veršem, bylo slabým nebo nechutným nápodobením Miltona, Drydena, Popea, Goldsmitha nebo Graye. *Timothy Dwight*, výtečný vlastenec a theolog, napsal několik velkých, nyní beznadějně zapomenutých básní. *Filip Freneau* přispěl svými vlasteneckými písněmi a říznými satirami valně k oslabení anglického vlivu, ale spisy jeho zanikly s příležitostí, pro kterou byly složeny. *John Trumbull* sbičoval ve svém „MC Fingalu“ americké torye, a kniha jeho sršící vtipem není až po dnes zapomenuta. *Francis Hopkinson* jest autorem nejoblíbenější z amerických písní „Hail Columbia“, která však nemá žádné poetické ceny. Píseň *Roberta Treata* o „Adamsovi a svobodě“ zpívá se až podnes s nadšením; za to podlehla neuprosné kritice času velká epická báseň Joela Barlowa, nazvaná „Columbiada“, jež současnými kritiky byla vychvalována nade všechny eposy kromě Iliady, Aeneidy a „Ztraceného ráje.“

Poesie byla v letech 1776—1810 úplně překonána současnou prosou. *Fisher Ames* psal novinářské články plné nadšení a krásných obrazů. Novela paní *Rowsonové* „Charlota Temple“ rozšířila se v 25.000 výtiscích a zničila dobrou pověst mnohých vynikajících rodin. *Charles Brockden Brown* (1771—1810) byl první americký novelista, který se úplně věnoval spisovatelství a osudu přemnohých soudruhů, hladu, uchránil se rychlým jen psaním. Brownovy novely Arthur Mervyn, Edgar Huntley, Clara Howard a Wieland jsou hluboké studie ale napsané z první vody.

Z theologů, kteří se ubírali dále na dráze Jonathana Edwardsa, málokterý je znám mimo kruhy bohoslovecké, za to však tím větši rozšířenosti dožily se spisy hrozného protivníka kněžské věrouky, *Tomáše Painea;* jeho „Common-Sense“ rozletěl se po světě v statisících výtiscích a jeho „Lidská práva“ jsou metlou despotismu. Pozoruhodno jest, že tento muž ve své vlasti, k jejíž svobodě tak mnoho byl přispěl, posuzován nevděčněji nežli v samé cizině.

Doba ležící mezi lety 1810 a 1840 a v anglické literární historii nazývaná dobou oživení pěkného písemnictví nemohla zůstati bez účinku na Ameriku, jejíž duševního spojení se zemí mateřskou boje politické se nedotkly. Wordsworth, Coleridge, Scott, Campbell, Byron, Shelley, Keats a Moore silou živelní přetrhali okovy, jimiž svíral anglické písemnictví tak zvaný klasicismus, zvrhlý v bezduché napodobování překrásných vzorů minulých. Spisovatelé tito zaplavili svět novými myšlenkami, a kam vlna ta zasáhla, vypučela pod ní svěží zeleň. V Americe se vlivem anglického čtení vyvinul *William Cullen Bryant*, jehož první r. 1808 uveřejněná větší báseň vzbudila již nevšední pozornost, ačkoliv se kromě krásné formy ničím nelišila od plodů jiných veršovců této doby. Avšak duch Bryantův jednou se probudiv nesl se k tvoření

samostatnému, a jeho díla nemají dnes v poesii přírodní sobě rovných. Bryant naslouchal srdečnímu tlukotu přírody, a co vyslechl, podal řečí tak jemnou jako ševel večerního větru v listí. Jeho Thanatopsis, ačkoliv psaná v letech mladých, jest zralým výkvětem filosofickobásnické mysli; jeho „Večerní vítr," „Zelená řeka," „Smrt květin" a jiné básně tohoto druhu dýchají láskou a svatou vášní. Kruh, ve kterém se musa Bryantova pohybuje, jest úzký a proto při jednom čtení básně jeho unavují právě tak jako krásy přírodní, když se jimi napájíme celý den; avšak v den druhý cítíme zase celou jejich svěžest a líbeznost. Bryant jest nyní nejstarší americký básník čítaje 82 let věku svého. Jeho život minul nejvíce v činnosti politické. Jiný vynikající spisovatel této doby jest *Richard Henry Dana*, jenž obrátil na se pozornost řadou článků uveřejněných v letech 1817—1819 v North American Review. Byl výtečným kritikem a dobrým básníkem i novelistou. Ze spisů jeho uvádíme novely: Tom Thornton, Paul Felton a svazeček básní: „Buccaneer a Jiné básně," kteréž vyšly ponejprv r. 1827.

Washington Allston, největší z amerických malířů, kreslil tak dobře perem jako líčil štětcem; důkazem toho jest jeho román „Monaldi." Básně jeho, ačkoliv nyní málo čtené, jsou milé půvabné obrázky.

Oživení americké literatury v Novém Yorku lišilo se valně od osvěžení literatury novoanglické, jejíž tvůrci byli mužové právě jmenovaní. V Novém Yorku byla nálada literární čistě lidská, v Nové Anglii trochu nadlidská; v Nové Anglii báli se ďábla, Novoyorští mu vzdorovali a největším a nejoriginálnějším ďáblovzdorcem byl tu mladý muž, který skončil své školské vzdělání v šestnácti letech, produmal mnoho času nad staroholandskými pověstmi, četl mnoho, studoval málo a posuzoval a rozesmával s bystrostí obdivuhodnou — *Washington Irving*. Jeho „Historie Nového Yorku od Diedricha Knickerbockera" pobavila tisíce a zavřela mu přístup do „lepší" společnosti Novoyorské; za to otevřely se půvabnému spisovateli dvéře do nejpřednějších salonů anglických, francouzských, španělských i německých. Kdož nezná i u nás Irvingovy „Črty," „Dobytí Granady," „Alhambru" a j. v.

Jiný vynikající Novoyorčan, ačkoliv narozený v Novém Jersey (r. 1789), byl *James Fenimor Cooper*, jenž se svým „Špehem," jehož děj vzat z války revoluční, pojednou vyšinul v přední řadu amerického spisovatelstva. Práce, které hned na to následovaly, byly přivítány celou Evropou. Největšího půvabu románům Cooperovým dodává živé líčení krajin a povah země poměrně nové a bohatost děje. Ať v pralese, ať na oceánu, postavy Cooperovy zápasí vždy s plnou silou své bytosti jedny s druhými nebo s přírodou; tomuto boji rozumí všichni lidé a proto čteny spisy Cooperovy se stejnou zálibou v chýžkách i v palácích. Cooper jest jedním z nemnohých lidí, kteří mluvili s přírodou a nebrali své myšlenky z druhé ruky. Jest pravda, že se někdy příliš mnoho pohružuje do líčení podrobností, z kterých na konec nic nevzchází, ale čtenář je stále pln očekávání a proto nepocítí nudy. Postavy lovce Leatherstockinga a plavců Dlouhého Toma Coffina, Toma Tillera a jiných nevymizí zajisté nikomu z paměti. Spisovatel sám byl co do osobní povahy na stejném stupni s nejšlechetnějšími výtvory své fantasie.

Podivným zjevem v řadě amerických básníků jest *Fitz-Greene Halleck*, pěvec ušlechtilý a původce děl, která zůstanou na vždy drahocennými poklady ve výtvorech lidského ducha. Ale jak málo jest písní těch u porovnání s množstvím, které se od duše tak hluboké očekávati dalo! Halleck byl přese své zaměstnání v účtárně každou svou myšlenkou básníkem, ale na to, co se z duše jeho dostávalo na oči světa, málo kladl váhy. Ba rád svým duchem pomáhal jiným k literární slávě. Některé z oblíbených veršů Josefa Rodmana Drake byly z části psány Halleckem; sám pak odbývával sebe i jiné slovem: „K čemu to všechno?" Tak skonal zanechav světu jen praskrovnou část pokladů duše své.

Tuto zvláštní skupinu spisovatelů Novoyorských doplňuje *James K. Paulding* (1778—1860). Muž tento byl svého času vynikajícím novelistou, satirikem a humanistou a o jedné skupině pojednání pracoval s Irvingem společně. Většina spisů jeho jest nyní zapomenuta; oplývalyť příliš narážkami na poměry a osobnosti časové: Však jeden výjev z novely jeho ztěžka by kdo zapomněl. Dům, v kterém přebývá starý bídný muž, odnešen jest povodní; vida smrt před sebou snaží se ubožák vzpomenouti sobě na modlitbu, jíž se byl co dítě naučil, ale běhaje v zoufalství vzhůru a dolů po schodech nevzpomíná si leč na první verš z dětské písně: „A teď mne k spaní uložte! . . ."

Mezi tím, co Novoyorští bavili svět, veden v Nové Anglii tuhý boj nábožensko-filosofický, ve kterém nejvíce vynikli Channing, Norton, Dewey, Waldo Emerson, Stuart, Parker a j. v. Myšlenky těchto mužů ovládají až podnes theologické mínění země a otřesením přísných a chladných forem kalvinismu přispěly velice k ocenění lidské důstojnosti a k rozšíření vznešenějších náhledů o ní. Účinek obratu toho jeví se i v novoanglické poesii; jejími zástupci kromě Bryanta jsou Longfellow, Whittier, Holmes, Lowell a paní Howeová.

Henry Wadsworth Longfellow jest bez odporu nejoblíbenější básník své vlasti, jakož jest i nejznámějším v cizině. Ovládaje skoro celou říši citovou, jsa nadán nad míru plastickou obrazotvorností, líče živě i přirozeně a dotýkaje se především nejsvětějších strun lidského srdce rukou jemnou, slovem potěšujícím: stal se Longfellow milým přítelem každému, kdo se do jeho spisů zahloubal. Každá i nejmenší báseň jeho proniknuta jest jedinou myšlenkou i má onu uměleckou jednotu, kteráž pochází z šetrného užívání bohaté látky. „Hymna noci," „Žalm života," „Kročeje andělů," „Kovář," „Excelsior," „Resignace" a mnohé jiné z menších jeho básní utkvěly tisícům a tisícům v paměti. V skutku nelze si také představiti krásnou myšlenku oděnu veršem více harmonickým, než jak učiněno Longfellowem v písních těchto. „Evangelína" a „Hiawatha" jsou díla klasicky jednoduchá i úchvatná. V „Endymionu" objevuje se nám básník v celé povznešenosti a jemnosti svého nadání. Longfellowova schopnost vylíčiti oku i duši výjev, místo, událost i osobu nalézá málo sobě rovných a co do zvučnosti veršů závodí básník americký s Tennysonem co mistr s mistrem. Ve svých velkých dílech, k nimž kromě již uvedených náleží „Zlatá legenda," „Námluvy Milesa Standishe" a novoanglické tragedie, Longfellow se nikdež neopakuje. Ve svých prosaických spisech „Outre-Mer," „Hyperion" a „Kavanagh" objevuje se nám jako ve

svých verších co duše jemná, dumavá, mocná a především co veliké pro blaho lidstva tlukoucí srdce. Ve mnohých svých básních jest Longfellow napodobitelem poesie německé, francouzské, španělské a švédské, jejímužto studiu se s celou duší věnoval. Za velký překlad Dantea vyslovují mu Amerikáni nejvřelejší dík. Longfellow jest jedním z vzácných lidí v Americe, kteří věnovali celý svůj život literatuře jsouce přesvědčeni, že tak nejlépe a nejtrvaleji slouží své vlasti.

Tvůrce „Evangeliny“ byl tak šťasten, že nalezl před sebou otevřený celý svět i všechny zdroje, kterými civilisace nynější doby oplývá, a tak již samy poměry z něho učinily básníka velikého; ale *John Greenleaf Whittier*, jenžto s ním o palmu závodí, byl jedním z oněch lidí, jimžto stříbrostrunná lyra samým bohem do kolébky položena. Povídá se, že poetický zrak prostého farmářského chlapce otevřen písněmi Burnsovými a že tyto naučily jej objevovati krásu v tom, co se lidem obyčejně zdá všedním. To byl jeden směr poesie Whittierovy, ale největší jeho váha leží v básních, jimiž vystoupil co nejpřednější bojovník proti otroctví. Jeli Garrison prorokem hnutí protiotrockého, Phillips jeho řečníkem, paní Stoweová jeho novelistkou a Sumner jeho státníkem, jest zajisté Whittier jeho básníkem. Válečná lyrika jeho jest jako valící se bouře a každé slovo jeho zahřměním děla. Ten tichý, plachý, mírumilovný muž stal se nadšeným bojovníkem božím a postupoval na své cestě přes „veřejnosti jek, přes kletbu církve, státu a vzpupné luzy vztek.“ Whittier rozplameňoval veřejnost proti otroctví jako k válce křižácké, a jeho poesie byla tak ryzí a hněv jeho tak hrozný, že se tisícové chvěli před blesky jeho veršů. Jeho nepolitické básně jsou plny snivé hloubky a jeho balady se silou svou blíží nejpěknějším baladám škotským.

Oliver Wendell Holmes, satirik, humorista, novelista i učenec, jest především jiným básník, neboť poetická nálada proniká všechna jeho rozmanitá díla. Jeho krasocit je právě tak jemný jako jeho smysl pro to, co směšno jest; jeho vtip a humor jsou jen hravými prostocviky obrazotvornosti, která osvědčila se i v pracích nejvážnějších; a vědecká díla tohoto všestranného ducha rovnajíce se jiným svou řádností, vynikají nad mnohá půvabným a důvtipným oděvem. Zdá se, jako by Holmes ani nebyl schopen slabosti; jest svěží a mužný, i když se pohybuje na samém pomezí citlivůstkářství. V učené hádce není mužnějšího a neustupnějšího protivníka. Holmes nikdy nešetří autority, předsudků nezná. Bojuje, baví a poučuje už po čtyřicet let, a duch jeho jest stále mladistvý. Jeho nejprvnější básně překypují myšlenkou a ráznosti, ale co do vtipu, hloubky citu a krásy formální nemohou závoditi s básněmi jeho posledními. Jeho novely „Elsie Venner“ a „Strážný anděl“ čítají se k prvním plodům americké beletrie.

James Russell Lowell jest nyni v nejsvěžejší síle svého genia a na výši literárni proslulosti. Jeho první básně ačkoliv mnohoslibné nevěstily přece nikterak bohatost a sílu, v jaké se nadání jeho nyní rozvinuje. Hloubka myšlení pokračovala s lety; stopujme jen pokrok „Života jednoho roku“ a „Vidění Sira Launfala“ a prostudujme roje myšlenek a obrazů uložených o „Cathedrale“ a v „Odě na upomínku.“ „Biglow Papers“ jsou v americké literatuře svého druhu

jedinými. Lowell zná mnoho jazyků ale svůj vlastní nejlépe a v užívání obyčejného nářečí Yankeeského nikdo se mu nevyrovná. Co prosaista vyniká Lowell právě tak jako básník. Jeho přírodní stati oplývají nejjemnější a nejohnivější krásou a jeho kritická pojednání v Chaucerovi, Shakespearovi, Spencerovi a j. jsou vzorná. Vadou Lowellovou jest, že se příliš často ztrácí u vyšperkovávání jednotlivostí, čímž celek mnohdy velmi citelně jednoty pozbývá.

Julia Howeová, jedna z nejvýtečnějších žen Spojených obcí, výborná spisovatelka veršem i prosou, jest známa také co hajitelka ženských práv. Z písní jejích jsou nejznámější „Válečná hymna republiky“ — šťastné to napodobení písně o Johnu Brownovi, jejíž původní živelní síle se však nižádná variace vyrovnati nemůže pak „Naše vlast“ a „Vlajka.“

Spisovatelé shora uvedení, ačkoliv má každý svůj zvláštní osobní ráz, jsou přece spojeni svými ethickými názory o povaze a určení člověka a druží se k Channingově vzpouře proti kalvinistickému učení o tom předmětu. Tato nová poetická metafysika a theologie nedotkla se mysli *Karla Sprague*, který šel dále cestou Popeovou a Goldsmithovou, k jejichž nejlepším spisům některé jeho práce přičísti možno. Nejpůvodnější jeho básně jsou ty, v nichž se dotýká pocitů člověku nejbližších, jichž zakouší ve své vlastní domácnosti. Málo kdo přečte se suchým okem jeho „Vidím ještě,“ „Bratři“ a „Při smrti M. S. C.“ Sprague byl ve svých hmotných poměrech šťasten a nepsal pro výživu. S úspěchem činil tak *Nathaniel Parker Willis*, první mezi americkými beletristy, jemuž bylo spisovatelství také prací výnosnou; jedinou bankou byla mu jeho hlava a on uměl z ní těžiti: psal všechno, co lidé čísti chtěli a co nakladatelé platili. Při tom nestal se však nikdy bezduchým řemeslníkem a těšil se později co redaktor listu „Home Journal“ veliké oblibě u obecenstva i spisovatelstva.

Literátem ze zaměstnání byl také *Edgar Allan Poe*, jehož prosaické práce většinou již také na jazyk český přeloženy jsou. Nejkrásnější a nejpůvodnější básně tohoto lehkovážného, velkého srdce nedají se cizí řečí podati; bylť Poe právě tak velkým originálem v myšlence jako ve formě a uměl obé slíti tak neodlučným způsobem, že zůstává překladateli v rukou vždy jen zlatá nádoba bez obsahu aneb obsah bez nádoby. Kdo „Havrana,“ „Zvonky“ a „Annabel Lee“ nečetl v jazyku původním, nepoznal básníka Poe.

Bayard Taylor čítá se právem mezi nejvýtečnější americké spisovatele. Za vše, co muž tento vykonal, děkoval jen své vlastní vytrvalosti, ráznosti a důvěře ve svou sílu. Co žurnalista, cestovatel, essayista, kritik, novelista, učenec a básník zachoval vždy touž poutavou jednoduchost slohu. Jeho líčení jsou dokonalé kresby. Nedostatek slov nenutí ho nikdy, ani jediným črtem odchylovati se od toho, co říci chtěl; bylť kromě svého všestranného nadání také nejdůkladnějším znalcem svého jazyku. Z jeho kratších básní jest těžko vybrati některou, v níž se básnická jeho cena vrcholí. Snad že se v „Camadevě“ síla jeho myšlenek a melodičnost verše nejlépe projevuje. Lyrika Taylorova jest naskrze zdravý výraz mužného ducha. Za velikou zásluhu

pokládá se mu také dovedné přeložení Götheova „Fausta“ na jazyk anglický.

Jiným americkým spisovatelem z povolání jest *George William Curtis*, známý více svými duchaplnými zápisky v Novoyorské revui „Harpers Monthly“ než zcela samostatně vydanými satirickými pracemi.

V historii vyskytlo se za posledních padesáte let v americké literatuře několik vynikajících spisů, které objasnily i mnohou, až po ty doby temnou stránku dějin evropských. Neunavným sběratelem a skoumatelem neuveřejněných listin, týkajících se historie Spojených obcí, byl *Jared Sparks*. Jeho „Život a spisy Washingtona i Franklina“ jsou nevyčerpatelnými zdroji zpráv. Ale Sparks byl celkem spisovatel suchoparný a teprvé jiní učinili sebraný jím materiál širšímu světu přístupným. Takž zakládají se většinou na jeho bádání výtečný spis Irvingův „Život Washingtonův“ a Partonův „Životopis Franklina.“ Veledůležitými prameny pro dějiny Spojených obcí jsou spisy obou Adamsů a Hamiltona, jež vydány byly většinou vlastním jejich příbuzenstvem.

Avšak prvním dějepiscem americkým jest neunavný a duchaplný *Jiří Bancroft*, jenžto už r. 1834 vystoupil a r. 1874 vydal desátý svazek svých dějin Spojených obcí. Dílo to dospělo až k ukončení doby revoluční a jest obrazem Bancroftovy státní filosofie. Jednotlivé svazky tohoto díla mají rozdílnou cenu, ale všem vtisknuta jest nevyhladitelná pečeť spisovatelovy individuality.

Nezbytně zdlouhavý postup práce Bancroftovy a různé pochybnosti o pravdě jeho politických theorií přiměly *Richarda Hildretha*, smělého, tvrdohlavého, odhodlaného, ostrého a v práci neunavného muže, aby sepsal historii Spojených obcí, ve které, jak praví, vylíčiti chtěl své předky tak, jak skutečně byli, bez vlastenecky růžového nátěru. První svazek díla jeho uveřejněn r. 1849 a šestý r. 1852 i pojednáno v nich o dějinách amerických až do r. 1821. Spisovatel činí spravedlivě zadost všem pravým americkým vlastencům, ale neuprosně mrská všechny, kdož dosáhli velikosti pletichami a pouhou demagogií. Co do množství zaznamenaných tu fakt předčí dějiny Hildrethovy nad Bancroftovy.

John G. Palfrey a *Francis Parkman* sepsali pěkné dějepisné práce odborné V Evropě nejznámější je z dějepisců amerických kromě Bancrofta *William H. Prescott*, muž, „který byl právě tak neschopen lži mozku jako duševně silen, odolati lžím srdce.“ Věnovav se spisování dějepisných děl, užil Prescott především svého velkého jmění, aby sobě opatřil nejbohatší materiál, který prozkoumal a přebral s pílí největší, váže odporující sobě dáta rozumem nepředpojatého kritika a podávaje na veřejnost jen výsledky svého bádání. Amerika se za krátko přesvědčila, že spisovatel dějin „Ferdinanda a Isabelly,“ „Filipa II.,“ „Dobytí Mexika a Peru“ jest učencem, od něhož se mnohému učili také historikové evropští.

Právě opačným směrem ubíral se neméně duchaplný *John Lothrop Motley*, autor „Vzniku holandské republiky,“ „Dějin Spojeného Nizozemí“ a „Dějin Jana Barneveldského.“ Spisy Motleyovy jsou jako epické básně. Prescott klidně líčí, Motley vroucně cítí; Prescott hledí jako

s chlumu na zuřící bitvu, Motley vrhá se do samé vřavy a vypravuje pak o všech podrobnostech, které tam viděl. Díla Motleyova spočívají na základě historických fakt, kterým ještě žádná kritika neotřásla.

Z jiných historických děl uvádíme *Johna Fostera Kirka* „Historii Karla Lysého," *Greeneovo* vypsání americké revoluce, *Draperovy* výtečné „Dějiny intellektuelního vývoje Evropy" a *Godwinovy* bohužel neukončené „Dějiny francouzské."

V historii literární jest světoznámým *George Ticknor* svými „Dějinami literatury španělské;" opatřiv sobě na svých cestách po Evropě každou knihu, která byla v sebe menším spojení s jeho předmětem, učinil dílo své prací celého života. V bádání a studování byl Ticknor neunavným, ale co cizinec neporozuměl přece duchu španělskému, a proto spisu jeho schází vřelost.

Do skupení historických děl řadí se také spisy o vývoji a ústroji rozličných náboženství, a v tomto ohledu jest drahocenným dílo *Williama R. Algera* „O budoucím životě." Dále uvésti dlužno „Náboženství východní" od *Samuela Johnsona* a „Desatero velkých náboženství" od *Jamesa Freemana Clarkea.* Smělost myšlenky jest v dílech těchto právě tak úžasná jako obsáhlost vědomostí.

V literatuře státnické zaznamenáváme na nejpřednějším místě *Johna C. Calhouna, Daniela Webstera* a *Karla Sumnera* kromě velikého počtu jiných výtečných sil, které se nutně vyvinouti musily vlivem úplně svobodného politického života.

V americké literatuře nalézáme také veliké množství spisovatelů, kteří poutají pozornost naši i svým duchem i svými výstřednostmi; k těmto náleží v první řadě *Henry D. Thoreau*, muž, o němž možno říci, že vnikl v srdce přírody hlouběji než všichni ostatní američtí spisovatelé. Thoreau hledal si přátele mezi bytostmi, které lidé nazývají němými; jeho přírodní malby vynikají nad Wilsonovy i Audubonovy. Byl vždy tím šťastnější, čím byl lidské společnosti vzdálenější a jsa hrdým k mužům jako Webster a Calhoun bavil se s ptáčetem a veverkou jako s nejbližšími přáteli. Při všem tom nebyl tento zvláštní člověk misanthropem, a mnoho vřelých srdcí, která mu porozuměla, tlouklo mu vstříc. — Jiným takovým poustevníkem byl *W. E. Channing*; zanechal jen málo básní, ale všechny vynikají novostí i hloubkou. Veselejším excentrikem jest *A. Bronson Alcott*, výstřední hlavně v tom, že považuje duševní rozjímání za jediný úkol lidského života; vše, co činí, směřuje k tomuto konci; i dospěl k výsledkům, kterých ani nejpraktičtější myslitel nemůže nevšímavě pominouti. Alcott jest Yankeeský věštec.

Od všech předcházejících liší se velice *Walt Whitman*, který vrazil do literatury „s barbarským skřekem" a považován jest od zlomyslných anglických kritiků za otce jediného prý původního tonu v americké literatuře: „indiánského válečného vřesku." Ve svých „Lístcích trávy" skácel Whitman nemilosrdně všechny dosavadní pojmy o verši; zdálo se, jako by vyskočil ze země a ptal se všech ustrašených lidí: „Co mi říkáte?" Zprvu žasli nad jeho odvážností, teď naň nedbají: jest prý také trochu neznaboh a proto neradi jej trpí i v samých kněh-

kupectvích. — Podobným obrazoborcem byl *Joaquin Miller*, který se však kritikou dal ohladiti.

Avšak těmito dvěma není řada amerických excentriků ukončena; vrcholíť se spíše v humoristech, jichžto spisy rozesmály již celou Ameriku a půl Evropy, a při nichž se každý ku konci přece jen táže: čím a proč? Amerikánským humorem. Povídá se v Illinois o muži, který byl tak silný, že jeho stín na koho padl, toho zabil. Toť ráz humoru celé této školy. Mnoho vtipu ale také bezpříkladně mnoho prázdnoty, mnoho humoru pravého ale i mnoho takového, jemuž kdo není Amerikánem, nerozumí. *Mark Twain* na př. jest rozkošný a jedna z nejrozkošnějších jeho povídaček o „Žábě skokanu" je nám buď nechutná, nebo jí nerozumíme. Měli jsme příležitost, mluviti se vzdělanými Amerikány o jejich literatuře. Koho ceníte výše, Hartea nebo Twaina? — „Aj Twaina, toť se rozumí!" My jsme přesvědčeni, že by byl úsudek našeho čtenářstva zcela opáčný.

George H. Derby (John Phoenix) předstihl samu frašku, i zdá se nám, jako by považoval veškeré čtenářstvo za trochu přihlouplého obra z pohádky, jemuž on vypravuje a z jehož zábavy má největší radost a užitek vlastně jen on sám. — *Artemus Ward* (Charles F. Brawne) kreslí nejpodivnější a nejdivočejší karikatury. *Petroleum V. Nasby* (D. R. Locke) má již vážnější základ. Nepřipadá nám tuto třídu amerických humoristů odsuzovati, oblíbenost jejich zachvátila i mnohé Evropany; jen to říci chceme, že jsou spisy jejich pro většinu našeho obecenstva příliš pepřené a snad nestrávitelné.

Mezi spisovateli, kteří humor spojují s největší jemností a jichžto veškerými spisy vane nálada humanismu, vzniká nejvíce *Bret Harte*. Hloubka jeho citu, bystrost pozorování, určité kreslení povah a unášející síla vypravovatelská zjednaly sobě obdiv i těch, jimž jest příliš realistickým. Harte hledá „duši dobra ve věcech zlých" a i v jeho nejneurvalejších postavách doslýcháme zabušení lidského srdce — třeba v posledním tažení.

Vrstevníkem Harteovým, ačkoliv ho zdaleka nedostihuje, jest *John Hay*, jehož „Balady z Pike County" mohou býti nazvány poesií ze života darebů.

Spisy *Williama D. Howellsa* jsou díla překrásná oděná v nejvzdušnější šat. Howells oživil do jisté míry ztracené umění Addisonovo a Goldsmithovo; a humor jeho jest naskrze ušlechtilý. „Život benátský", „Italské cesty", „Předměstské črty", „Náš svatební výlet" a jiné práce jeho jsou rozkošné obrázky. — K němu řadí se *Charles Dudley Warner*, který také své vážné reflexe zastírá rouchem humoristickým.

Thomas Bailey Aldrich získal si spisovatelskou pověst nejprvé co básník. V dokonalé baladě „Babie Bell" a v jiných kratších básních jest myšlenka s formou podivuhodně srostlá. Co prosaista vládne Aldrich slohem uhlazeným a překvapuje čtenáře obyčejně v katastrofě neočekávanými obraty. Z dosavadních Aldrichových povídek jest „Majorie Daw" nejdokonalejší. Největším ačkoliv nikterak nejoblíbenějším z amerických novelistů jest *Nathaniel Hawthorne*. Svým „Šarlatovým listem" r. 1850 ukázal se mistrem u vypravování a zároveň ve shrnování děje na místo co nejtěsnější. Mezi „Povídkami dvakráte vypravovanými" nalézáme

pravé drahokameny. Děj Hawthorneových novel obmezuje se namnoze na boj psychologický. I samé tělo jeho postav je oduševněno, a zdá se, jako by bylo jen vedlejším ústrojím, do kterého se průzračně zahalují básníkovy vidiny. Postavy tyto mají jen zdánlivě svou vlastní vůli: čekajíť za nimi v pozadí duševní síly a zákony, které vlekou je v ruce neuprosného osudu. Líčení Hawthornovo jest tak pravdivé a odhaluje tak nemilosrdně zápasy lidského srdce v hříchu i ctnosti, v radosti a utrpení, že se ho čtenář skoro zděsí. To jest bez pochyby příčinou, že spisy Hawthorneovy nedospěly valného rozšíření.

Podivuhodným zjevem v literatuře americké jest „Strýček Tom" od *H. B. Stoweové*, kteréž povídky jen v Spojených obcích rozprodáno 350.000 výtisků; přeložena jest do všech vzdělaných jazyků. Uveřejnění její bylo politickou událostí. Paní Stoweová podvrátila rozumování státníků a nálezy právnické mocným dovoláváním se spravedlnosti u srdci amerického lidu. „Strýček Tom" podryl v jisté míře zákony černého otroctví, přispěl nejvalněji k utvoření strany republikánské, k volbě Lincolna za presidenta a přivedl tisíce dobrovolníků do řad křižáckého vojska, jež vytáhlo k osvobození jižních otroků. Tohoto účinku dosáhla spisovatelka ne výbuchy mravního ustrnutí nad zatracovaným zlořádem, ale živým, dramatickým líčením událostí, při čemž stejně činěno po právu jak otrokáři tak otroku. Zároveň pak proniknuto celé dílo nejčistší humánně náboženskou náladou.

Podali jsme takto v krátkém přehledu jmena v americké literatuře nejvíce vynikající. Vynecháno tu mnohé veliké dílo, na kteréž Amerikáné s pýchou hledí; však na tomto místě nelze pouštěti se do studií obsáhlých a podrobných; bylo jen nutno doložiti, co jsme řekli na počátku této úvahy: že Amerika i na poli krásného písemnictví za dobu poměrně krátkou dospěla k velikým výsledkům. —

Umění výtvarná netěšila se na půdě americké tak pěknému rozvoji. První kolonisté neměli ani času ani náklonnosti k tomu, aby se věnovali práci umělecké, a zvláště v Nové Anglii odvracel se puritánský duch s hrůzou od maleb a soch, kteréž uváděny přímo ve spojení s nenáviděným katolicismem. Umělecké práce rázu světského byly v míře ještě větší předmětem ošklivosti. Obrazotvornost spoutávána přísnými zásadami theologickými, a krom toho bránil jí v rozvoji krutý zápas o život. Avšak s pokroky fysickými a s uvolněním od naléhavé těžké práce klestila si do osad poznenáhla dráhu i nádhera, a ze starého světa přicházely jak obrazy tak i umělci. První z těchto, Škot *John Watson* usadil se r. 1715 v Perth Amboy, avšak po jeho činnosti nezachovalo se ani stopy. *John Smybert*, malíř dovedný, který zhotovil také kopie některých obrazů Raphaelových, Ticianových a Rubensových, vynikl v novém světě co portretista i byl tam zároveň prvním učitelem malířství.

Avšak láska k umění jen velmi zvolna zapouštěla v Americe kořeny. Příčinou toho byl také nedostatek větších soukromých i veřejných galerií, k jichžto zakládání teprvé v letech posledních došlo. I zde bylo obětavým společnostem a soukromníkům zápasiti s neobyčejnými překážkami. Peněz bylo sice dost ale „veřejná mravnost" bouřila se proti vystavování obrazů i soch od paty až k hlavě neoblečených. Bostonští pa-

storové radili se na příklad o důležité otázce, nemáli býti vystavení Powersova „Řeckého otroka" zakázáno. Jak o sochách soudil lid, ukazuje následující příklad. Bostonské museum navštívila před několika lety venkovská dáma; lístky v předsíni prodávala velmi ušlechtilá dívka, jež sobě při prodávání čas šitím krátila. „Měla by ušiti zástěry těm hrozným hanebným sochám tam uvnitř," prohodila navštěvovatelka opouštějíc museum. Podobné předsudky ovšem poznenáhlu zanikají.

R. 1839 byla v Nov. Yorku po příkladu francouzské „Société des Amis des Arts" založena „Americká společnost přátel umění" a během desíti let vydala velké množství pěkných rytin; však následkem loterních zákonů bylo družstvo toto nuceno rozejíti se. Zatím působila již v Nov. Yorku blahodárně „Národní akademie," jejíž prvním presidentem byl Morse, proslulý vynalezením elektrického telegrafu. R. 1865 vystavil si tento ústav nádhernou mramorovou budovu, kdež od těch dob pořádává pravidelné výstavy.

Také ve Filadelfii založena r. 1805 umělecká akademie a prospívala zdárně až do r. 1845, kde stará spolková budova lehla popelem. Avšak akademie se brzy opět zotavila a representuje na letošní světové výstavě americké výtvarné umění co nejslušněji.

Vedle těchto dvou ústavů a mnohých jiných, které podle jejich vzoru zřízeny jsou, vyniká nejvíce společnost Novoyorských malířů vodovými barvami, pořádající výroční výstavy, při nichž se odbyt obrazů utěšeně množí. R. 1874 prodáno tu za 20.000 dolarů akvarel.

Obracejíce se od těchto společností a ústavů k umění samému shledáváme, že se v Americe zvláštní oblibě těšilo a skutečně umělecké výše dospělo malování podobizen.

Z umělců předrevolučních a těch, kteří vystoupili po odtržení se Spojených obcí od Anglie, vynikají nejvíce *Benjamin West* — známý hlavně svou historickou malbou „Smrt generála Wolfa" — *Copley*, *Charles Wilson Peale*, první portretista Washingtonův, a v malbě podobizen skutečně znamenitý *Gilbert Charles Stuart*.

V století našem objevili se na americké půdě mnozí vynikající umělci, jakož jsou: *Henry Inman*, portretista i krajinář a zakladatel amerických obrazů genreových, *William Page*, znamenitý kolorista, *Daniel Huntington*, *Loring Elliot* a jiní.

Malbě historické se v Americe až dosud valně nedařilo; nejvíce vynikl v tomto oboru *Washington Alston*.

Samostatného vývoje kromě malování podobizen dospělo v Americe krajinářství; toto jest od vzorů dřívějších mistrů snad méně odvislé než každý jiný obor malby a umělci američtí nalezli ve velikoleposti své přírody jak nadšení tak i učitele nejdokonalejšího. Sbírka děl amerických krajinářů co do individualnosti, pravdivosti a nelíčené vytříbenosti práce nebyla překonána malbami evropskými; třeba připomenouti jen krajinky *Durandovy*, *Colcovy*, *Huntingtonovy*, *Innessovy*, *Hubbardovy* a j. v. Jest pravda, že většina těchto umělců studovala v Evropě, ale jejich evropská díla jsou překonána americkými. *Bierstadtův* „Vesuv" ustupuje před výjevy z hor kalifornických téhož malíře a *Giffordovy* pohledy na Hudson vysoko vynikají nad jeho

obrazy italské. V genru zaznamenáváme na předním místě *Eastmana Johnsona*, který závodí s genristy evropskými co mistr s mistry.

Nejlepšími americkými malíři zvířat jsou bratři *Beardové*, z nichž starší nejraději líčí zvěř divokou a druhý zvířata domácí.

Také americké sochařství má již několik vynikajících jmen. Skulptura sobě v Americe jen zvolna dobývala půdy; nahé sochy namnoze ani trpeny nebyly a *Greenough Crawford* a *Powers* byli dlouho terčem útoků, než se jim konečně dostalo jakéhos takéhos uznání. Nejpřednějším z žijících amerických sochařů jest *J. A. Ward*, jenžto svým „Indiánským lovcem" se stal světoznámým. Genrová skupení *Johna Rogersa* zaujímají vysoké místo mezi americkými uměleckými výtvory.

Hledímeli zpět na pokrok výtvarných umění v Americe, neshledáváme ho ani zdaleka tak značným jako v ostatních oborech; však právem lze doufati, že již nejbližší léta valnou část toho, co zanedbáno, skvěle nahradí. Co rok odchází značný počet nadaných sil do uměleckých škol evropských, a starý svět vysílá za moře mnohou zdatnou ruku, která tam snadno zdomácňuje. Umělecká družstva tvoří se nyní skoro v každém větším městě, a k podpoře umění nešetří se peněz. V století příštím může pokrok v americkém umění výtvarném býti právě tak veliký jako ten, jejž nyní s nelíčeným obdivem znamenáváme v oborech jiných.

Zbývá nám zmíniti se ještě několika slovy o pokrocích, jež v Americe učinilo zkoumání vědecké. Bylo by odvážné čtenáři vnucovati domněnku, že hodláme směstnati v několik řádek vše, co Amerikáni ve všech oborech vědy již vykonali. Troufáme si jen říci — a to zajisté uzná i každý z našich v pravdě pokročilých vědcův — že Amerikáni dnešním dnem jsou již v každém odboru činitelem, bez kterého se ani evropským akademiím ani soukromým učencům obejíti nelze.

Rumford, jenžto již koncem osmnáctého století směle prohlásil zásadu, že teplo jest jen zvláštním spůsobem pohybu, byl synem Ameriky. Publikace americké „Smithonian Institution" udržují vědecký svět v stejném napjetí jako spisy a pojednání vydávaná vědeckými společnostmi anglickými a francouzskými. Mathematik *Nathaniel Bowditch* sobě svými komentáry k Laplaceově „Mécanique celeste" získal uznání všech evropských astronomů. *Benjamin Peirce* z Harvard University svou „Analytic Mechanics" razí u vědách mathematických novou dráhu, na kteréž, ovšem jiným spůsobem vychází vstříc hlubokým studiím našeho Františka Tilšera. Dále musejí naši mathematikové nutně znáti práce *Theodora Stronga*, *A. M. Fishera*, *Pattersona*, *Newtona*, *Alvorda*, *Barnarda* a *Ferrela*.

V astronomii zaznamenáváme objevení osmé družice Saturnovy od obou *Bondův* a jejich studie o kruzích této oběžnice, nalezení mnohých malých oběžnic a vlasatic a vypočítání jejich drah.

Astronomii praktické *John Locke* z Cincinati a *George W. Hough* z Dudley Observatory svým elektromagnetickým chronografem prokázali neocenitelné služby. V dokonalé konstrukci astronomických nástrojů závodí Amerikáni s Francouzi a Angličany. Astronomická fotografie a upotřebení její k nebeské chartografii jsou dílem ameri-

kánským. Professor *Newcomb* proslavil se svou „Theorií Neptuna," „Theorií perturbací měsíce vyvozených působením jiných planet" a jinými vzácnými díly. Práce *Alex. Princetona* jsou neocenitelny co do hloubky i novosti astronomického bádání. A tak bychom mohli uvesti ještě celou řadu mužův o tento obor vědy nanejvýš zasloužilých.

V meterologii vynikal, jak všeobecně známo, dr. *Franklin.* V dvacátých letech nynějšího století přišel *William Redfield* se svou theorií bouří na Atlantském moři. R. 1841 vydal *Espy* z Pennsylvanie svou „Filosofii bouří;" a soustava pozorování meterologických jest nyní v Americe vyvinuta dokonaleji než kdekoliv jinde na světě.

V akustice pracovali a pracují zdatně *W. B. Rogers* z Bostonu a profesor *Mayer* z Hoboken. V optice prosluli Novoyorský dr. *Draper* a po něm jeho syn, *Rutherfurd, Wolcott Gibbss* a *C. A Young.* Elektřinou a magnetismem zabývali se s výsledkem světoznámým *Morse, Henry* a *Page.* V lučbě závodí Amerikáni s Němci a Francouzi. Co znamená u vědách přírodních jediné jmeno *Agassizovo*, zná celý vzdělaný svět. A takž by ve všech oborech vědy bylo lze uvesti jmena Amerikánů, kteří prokázali lidskému vzdělání znamenité služby.

Končíce stručnou svoji úvahu o pokrocích, které učinila americká republika za svých prvních roků, netajíme se nikterak nedokonalostí podaného obrazu. Jednaloť se jen o to, abychom vrhli něco světla na pole u nás zajisté jen málo komu známé, a přispěli poněkud k ocenění civilisační práce velikého národa, který jsme až dosud zvykli považovati jen za velmi jednostranně vyvinutý. Toho aspoň snad po přečtení těchto řádků každý dosvědčí, že národ americký netone v hrubém materialismu, ano, že jest to národ veliký, pracovitý, duchaplný, jenž stará se o vše, co zahrnuto jmenem civilisace, právě tak úsilovně jako o svůj hmotný blahobyt.

Právě v této pro Ameriku tak památné době vyskytli se lidé, kteří užili svých studií o americké zemi a jejím národu jen k tomu, aby dokazovali, že země i národ jest na úpadku. Jsou to „učenci" němečtí, kterým cesarismus popletl myšlenky tak, že dobra uloženého v jiné státní formě buď nevidí neb viděti nechtějí. Spisovatelé tito trpce touží na americkou prý zákupnost, kterou prý celý veřejný život tam jest ovládán. Jsme toho daleci, bráti v ochranu zlořády vyskytující se často při volbách: ale jsou tyto zlořády menší, když dějí se vládami samými jako ve Francii a jinde? Není to korrupcí, když vysílá se do boje celý šik vládních novin, úředníků — nemluvímeli ani o penězích, prosbách a hrozbách — jen aby se povolnými nástroji naplnily parlamenty, které při všem tom v celé správě nic neznamenají?! Z výsledků možno souditi nejlépe: z blahobytu lidu a z jeho vzdělání. V té pak příčině ať se kterýkoliv evropský národ měří s americkým!

Víra i věda.

Podává

J. V. Diviš.

I.

Tré činitelův nad jiné působivých pomáhalo po tisíce let utvořiti mocný veletok nynější vzdělanosti lidské: umění, věda i náboženství. Účinnost jejich arci bývala nerovná. Starý věk po výtce bohoslužbou se obíral, všeliké umění jí podřizoval, ale volné snažení vědecké ba samu pochybnost hned v zárodku utlumiti se snažil. Řekové přinutili Protagora k útěku z vlasti, za bezbožce jej prohlásivše, protože kniha jeho počínala slovy: „O bozích ničeho nevím, ani jsouli vůbec, nebo co jsou, protože vědění vezdejšímu překáží záhadnost věci a krátkost života". — Podobně Anaxagoras jen útěkem z Athén život svůj zachránil; hlásaltě v díle svém „O přírodě," že slunce není bůh Helios, ale žhavá hmota kamenná. Sokrates, šlechetný učitel mládeže, zhynul jedem v žaláři, protože o možnosti poznání u věcech nadsmyslných pochyboval.

Také středověk volné myšlence rozvoje nepřál, ač marný byl již odpor reakce proti vznešeným zážehům pravdy. Z hranic Giordana Bruna i Jana Husi vzplanulo mocné světlo svobody duševní.

V době naší konečně vědě vyhrazeno jest prostorné místo; jeť účelem jejím, aby pravdu na den vynášela, protivy a příkrosti v životě vyrovnávala, obecné vzdělanosti a blahobytu dráhu klestila, jedním slovem člověčenstvu zde na zemi přístupným činila možné blaho, jehož druhdy jen na onom světě dosíci doufalo. Toť všeobecný postup lidské vzdělanosti, jejíž jednotlivé doby představují nám různí národové přítomným stanoviskem své civilisace. Nejhlouběji stojí národové, kteří nevymanili se dosud z okovů tmářství, ale nejvýše povznesli se oni, u kterých svoboda ducha a snažení vědecké dosáhly nejvolnějšího rozšíření. Čím dále šíří se v lidu vědy, tím více náboženství jeho ztrácí původní podobu. Přechod ten jest nezbytný, protože povahou věci podmíněný. Jestiť náboženství jakékoliv částečným doplněním lidské zkušenosti a našeho názoru o světě. Víra doplňuje pojmy naše jen dotud, dokud bychom se v jisté příčině nedomohli positivného vědění. Starým Israelitům platila země za střed všehomíra, za místo bohem vyvolené, avšak nyní ví každý, že země je nepatrnou oběžnicí v soustavě sluneční, tato sama pak že podřízena jest jinému dosud neznámému středisku, kolem něhož slunce kolotá. Tak věda hvězdářská nahradila pojmy lidské dokonalejším poznáním skutečnosti, naučila člověka skromnosti a obzor jeho netušeně rozšířila.

Porovnávámeli rozličná stanoviska duševního vývoje se stupnicí, která vede od skrovných počátků až k vrcholu vzdělanosti, musíme uznati, že jednotlivec tak dobře jako kdysi člověčenstvo musí stupeň za stupněm postupovati, máli vzdělání jeho bráti se cestou přirozenou,

soustavnou. Mnoho síly pomyslové rozplýtvá se marným přemítáním, ale historie učí nás, že během století vyvine se z bludných názorů opravený, postupným zdokonalováním vytříbený náhled o světě. Avšak každé přerušování a umělé zkracování tohoto pragmatikálného zdokonalování, každý předčasný skok u vychování jednotlivce nebo v pokroku celého národa mívá v zápětí spíše nehodu a úpadek. Divochům africkým nehodí se vládní forma vzdělaných statů evropských, pokudž by se těmto v osvětě nevyrovnali. A jiný příklad: národu našemu by nepřinesl žádného užitku materialismus ani nihilismus filosofický, to jest negace všech vyšších snah, z té jednoduché příčiny, že bez nadšení nedobudeme vznešeného cíle a že valná většina lidu filosofii nerozumí.

O takové nepřirozené urychlení či lépe násilné přerušení vývoje národní osvěty pokoušel se u nás jednotlivý materialista, spásnou cestu, na které prý by národ náš dosáhl pravé osvicenosti a blaha, spatřuje v neznabožství a v sobeckém materialismu. Taková „svobodomyslnost“ prohlašována dokonce za vrchol vlastenectví. Podniknut útok hlavně proti dogmatům učení křesťanského a jmenovitě proti orthodoxním formám katolicismu. Slyšeli jsme při tom arci jen, co dávno spůsobem duchaplným Condillac, Cabanis, Louvet, Crebillon a j. ve Francii hlásali a co nověji materialisté němečtí Büchner, Vogt i Molleschot učí; k tomu přimíchány jsou i některé zásady sensualismu. Věnoval jsem ocenění materialismu francouzského i německého svým časem obšírnější úvahy; *) v této stati hodlám se obírati spíše mysliteli anglickými, jejichž materialismus přírodnický jest poměrně vědou nejvíce opodstatněn.

Nejmoudřejší sofistů řeckých, *Protagoras* z Abdony, zdá se býti prvním hlasatelem soustavného sensualismu, jejž v následujících zásadách uložil: **) „Člověk jest mírou všech věcí. — Úsudky navzájem si odporující jsou stejně pravdivé. — Všecko myšlení spočívá na pocitech. — Pocity rozkoše jsou příčinou lidského jednání. — Není žádného absolutního dobra; dobré je to, co poznávajícímu podmětu prospívá.“

Jelikož podle učení tohoto naše myšlení i pojmy jen působením zraku, sluchu a citu tvořeny bývají, smysly ty ale u každého člověka jinak jsou vyvinuty, bývají věci ovšem rozdílně pochopovány a *„úsudky navzájem si odporující jsou stejně pravdivé,“* protože každý člověk může *své* pojmy věcí míti za pravé. Učení toto vedlo by k svrchované nemravnosti, neboť tam kde blahobyt a rozkoš jednotlivce učiněny jsou měřítkem, dle kterého má se spravovati jednání lidské, tam přestává také každý mravní zákon býti platným a společnost ohrožena je ve svém trvání. To nahlíželi již Řekové, pročež stíháni bývali neuprosně přívrženci sensualismu, kteří, abych tak řekl, ospravedlňovali nemravnost spůsobem vědeckým. Empirie, která za času Aristotelova v Řecku květla, vrcholila zásadou čistě smyslnou: „nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu.“ Anglický filosof *John Locke* přijal tuto větu za základ svého zkušebného dušesloví. Duchaplný muž ten snažil se naznačiti

*) Srovnej: „Materialismus přírodnický“ v Osvětě r. 1871, a „Náuky spekulativní a přírodověda“ v Osvětě r. 1873.
**) Sr. Lange „Geschichte des Materialismus“.

hranice, ku kterým sahá poznání lidské vůbec, a v té příčině (dle příkladu Descartesova) rozeznával dvé substancí: tělesnou a duchovní, o kterých pravil, že poznávání jich děje se rovněž dvojím spůsobem: smyslným čili zevnějším pocitem a vnitřním nazíráním. Kromě těchto pramenů poznání není jiných cest, jimiž by idey do duše vcházely, pročež je tato původně prázdný list, na který teprvé pocitem smyslným představy a idey se vpisují. Duch zdokonalený poznamenává představy přiměřenými slovy, z nichž libovolné myšlenky a úsudky sestavuje. *)

Slovutný myslitel německý, Immanuel *Kant*, jenž spisův sensualistů anglických (Lockea, Humea, Hobbesa a j.) k soustavě své použil, nezanášel se ani tak spůsoby poznání, jako spíše hleděl zodpovídati sobě otázku, *jeli poznání to vůbec možné čili nic* (kritika pouhého rozumu). Upíral sice také hotový, s celým obsahem poznání zrozený rozum a pravil, že týž teprvé cvikem své mohutnosti nabývá, ale naproti Lockeovi jmenuje některá poznání, kteráž nemají původu v pouhém názoru smyslném a přece důkaz své nezbytnosti a zákonité souvislosti samy v sobě zavírají. Taková poznání mimosmyslová jsou Kantovi na př. vědy mathematické se svými dedukcemi čistě rozumovými; a činnost, názory svobodně slučující a soudné závěrky vyvozující, nazývá *um* čili *rozum*. Dle toho bylo by pak *dvé* pramenů poznáni lidského: *smysl* a *um*. Prvý přijímá pocitem (čitím) látku, ze které um tvoří úsudky a v pojmy seřaďuje. Z toho již plyne další rozvaha, že přestává oprávněnost zkoumání theoretického tam, kde smyslnost umu žádného materiálu nepodává. Nemožno tedy postihnouti pojmu o bytostech nadsmyslných, pročež nemáme dále zkoušeti, jestli náhled náš o svobodě, o duši, nesmrtelnosti a p. pravým či nic.

Dva tisíce let před tím starověký Kant, ušlechtilý *Sokrates* dospěl k podobným závěrkům. Také on uvázal se nejprvé v řešení otázky, pokud možno či nemožno člověku postihnouti vědění, a došel ve své kritice k tomu náhledu, že nelze věděti ničeho o věcech božských a kosmologických, ovšem pak že lze s úspěchem přemýšleti o věcech lidských. Náhledy ty uvrhly ho v záhubu, neboť malicherní podezřívači pravili jej býti „neznabohem, jenž mládež kazí.“ Jaká to ironie, že muž, který stal se takořka otcem mravovědy, jenž víru v absolutního boha při každé příležitosti zastával, zákony všecky i nespravedlivé v úctě měl, jenž na smrtelném lůžku s úchvatnou vřelostí náuku o nesmrtelnosti duše hájil, že ten dobrý duch Hellady mohl neznabohem jmín a k smrti odsouzen býti!

„Nemůžeme ničeho věděti o bohu a nesmrtelnosti, protože smyslná zkušenost nemůže podati rozumu představy o těchto ideách.“ Tak pravil i mudřec Královecký, doufaje přítrž učiniti hádkám theologickým, ale zasazuje se z druhé strany o zavedení pojmů těch, co článků víry, do praktického života. Jemu bádání theoretická o tom, co skutečně jest, byla nezávislá na tom, co býti má; bylť Kant přesvědčen, že veškeren život sociální má základ svůj v pojmech éthických, pročež výsledek

*) Spravedlivě ocenil soustavu Lockeovu nedávno zemřelý *Charles de Rémusat* ve svém výtečném díle: „L'histoire de la philosophie en Angleterre depuis Bacon jusq'à Locke“ 1875.

jeho kritiky rozumu ten byl, že čeho um theoretický poznati nemůže, uznati má rozum praktický.

Jsou tak mnohé pojmy, o kterých rozum náš představy sobě činiti nemůže, ba kterých smyslové naši na věky nepostihnou, *ač rozum uznati je musí za skutečné.* Snadně vysloví se, že sluneční soustava i se svou „stálicí", sluncem, se prostorem světovým pohybuje směrem k hvězdě λ Herculis, určitěji k bodu apex nazvanému — že slunce krouží kolem hvězdy Alkione ve vzdálenosti 750 bilionů mil a že dráhu svou vykoná asi za dva a dvacet milionů let. Avšak, můžeme sobě učiniti představu o těchto nesmírných veličinách prostorových a časových? Považme dále, že rok sluneční, byť i 22 milionů let našich trval, netvoří ani přibližně známý, nesmírně malý zlomek moře časového a že průměr kupy mlhové, dle Herschla asi dvanáct tisíc milionů mil obnášející, vedle nekonečného prostoru naprosto se ztrácí. Vůči tomuto jedinému příkladu opakujmež zde slova materialistova: „Co člověk nemůže smysly pojmouti, to pro jeho rozum vůbec není; *neznáť rozum ničehož, co by nebyl dříve smysly pojal.* Co ale člověk rozumem nepojímá, to proň není skutečností." Nekonečný prostor i čas *jsou* skutečností, ač nepojali ho dosud rozumem svým nejslavnější zkoumatelé jeho: Euklides, Descartes, Spinoza, Leibnitz, Kant, Gauss, Herbart a množství jiných myslitelů — ačkoliv každý z nich prostor jinak definovali a odvozovali.

Kdy bychom přestávali na pouhé zkušenosti a na názorech přímo ze skutečnosti vzatých, byly by vědomosti naše velice kusé. Či snad čerpán je počet infinitesimální ze zkušenosti? Jsou ponětí naše o „nekončeně malém" a sečítání „řad nekonečných" pojmy ze skutečnosti odvozené? A přece počet differenciální a integrální obohatil novou astronomii nejkrásnějšími pravdami! — Také éther světový nelze smyslem nižádným postihnouti, avšak rozum náš vede nás nutně k náhledu, že prostírá se vším mírem látka nad míru jemná, čirá, vzdušná, která nepodléhá obyčejným zákonům gravitace, ačkoliv tělům nebeským v jich běhu znatný odpor klade; látka ta je prostředníkem naším u vnímání celého ostatního světa, chvěním svých nejmenších částic podmiňuje veškery úkazy světla i tepla, přenáší přítažlivost jedné hmoty na druhou atd. Celá tato řada výjevů byla by nám naprosto temná, kdy bychom chtěli zavrhnouti éther, protože ho smysly svými postihnouti nemůžeme. Veškeré vědění naše o světle, teple, elektřině a magnetismu, přičiněním mathematiky měrou netušenou rozvinuté a opodstatněné, zakládá se tedy na domněnce o něčem, co neznáme. A víra naše v hypothetickou bytost onu upokojuje nás prozatím, protože vysvětluje nám záhady pro pouhou zkušenost na věky neproniknutelné.*)

---

*) O hmotnosti tak zvaných netěžin (imponderabilií), tepla a světla, podali v poslední době překvapující důkazy fysikové angličtí. *Crookes* sestrojil důmyslně složený aparát, který je tak citlivý pro teplo, že pouhým dotknutím se prstu malé kuličky bezové vyšine se ukazovatel aparátu o 90°. Odkrýváme-li a zastírámeli soustavně pomocí karty plamen svíčky, jejíž obraz je čočkou soustředěn na malé závažíčko ve vzdálenosti několika palců, přivede se malé kyvadélko do pohybu. Pouhý paprsek dopadna na lehýnkou tyčinku volně zavěšenou odpuzuje tuto citelně atd. (Proceeding of the Royal Society sv. XXIII. str. 373). Překvapující pokusy uvádí také Bergner, „Naturforscher" VII.

Rovněž podstata idei náboženských nedá se postihnouti zkušeností, to jest smyslným zkoumáním, ale ony jsou nutným postulátem rozumu a ukájejí touhu člověka po vědění tam, kde věda jej opouští; jsou tedy skutečnou potřebou.

Nejdražším statkem jest Kantovi ctnost, mající v zápětí nejvyšší požitek blaha. Ježto svět smyslný neposkytuje ani dokonalou ctnost ani za odměnu této nejvyšší stupeň blaha, ba zjevy tyto ani ve spojení nebývají, činí rozum praktický dle Kanta další dva požadavky: k dosažení nejvyšší ctnosti je nezbytně třeba nesmrtelnosti, k uskutečnění onoho svazku ctnosti a blaha pak potřeba je bytosti božské. Tak plynou Kantovi z rozumu praktického idey éthické, ale nestávají se theoretickými dogmaty nýbrž nezbytnými podmínkami mravního jednání.

Nastává otázka: Je to pravé osvětě nebezpečno? Musí snad osvícenec býti atheistou, aby svou vzdělanost osvědčil? Vidíme, že Sokrates i Kant hledali pravou osvícenost v něčem jiném nežli v naprosté negaci. — Důležitost hloubání filosofického uznána jest nade vši pochybnost pro všecky odbory lidského vědění i pro ty, jimž méně záhadný předmět je základem. Proč má se upírati oprávněnost filosofie právě u věcech tak subtilných a vážných, jako jsou otázky života i smrti, mravného jednání a posledních příčin světa? A proč by se měla bráti lidem víra, pohnutka mravnosti, útěcha v neštěstí, když se jim za to nepodává pranic lepšího, vyššího, nýbrž ani stejnou cenu majícího? Nihilismem neposloužíme v pravdě žádnému člověku nevědomému; jestiť nihilismus moderním (pročež pomíjejícím) názorem několika lidí, ovšem lidí vzdělaných, neboť ještě žádný nevědomec nevymyslil jakoukoliv soustavu filosofickou. Skutečný vzdělanec zůstává mravního zákona poslušen, protože vzdělanost ho přesvědčila, že kdy by mravnosti nebylo, stal by se život společenský nemožným. Jak ale přesvědčíme nevzdělaného neznaboha o nutnosti mravného života nebo o vyšších snahách lidstva, neumíli cenu těchto obádati a necítíli vůbec potřebu vyššího snažení?

Snaha pravého vlastence musí tudíž směřovati k tomu, aby v národu jeho šířilo se soustavné vzdělání, aby staly se majetkem co možná obecným vědy a umění, které názory o světě vytřibují, jedním slovem: aby se staly pochopitelnými a přístupnými nejhlavnější poklady vědění lidského i lidem neučeným.

Takto rozumíme pravé osvícenosti. Jeli ta dosažena, svoboda ducha přijde sama sebou.

II.

Pravili jsme, že o poslední příčině života ničeho nevíme a obmezenost lidského poznání ručí nám za to, že ani příští pokolení nebudou v té příčině šťastnější. Nejslovutnější přírodozpytcové, kteří tuším nejspíše jsou oprávněni mluviti o příčinách světa, vyhýbají se skromně veškerým hádkám o víře a náboženských pomyslech; uznávají spíše oprávněnost živlů éthických. Přestávajíce na pouhém vymezení a vypočítání vědeckých pravd až dosavad odkrytých, popřávají pěstitelům éthiky volného slova, pokud by zásady těchto nepříčily se vědeckým

výzkumům na jevo vynešeným. Z druhé strany známe i theology, kteří v povolání svém v pravdě jsou svobodomyslní a snášenliví. V této šetrné zdrženlivosti spočívá jakási skromnost, která vymáhá úctu všech lidí vážné mysli a dobré vůle. Na tomto poli může se jediné projednávati žádoucí vyrovnání mezi oběma nejmocnějšími pakami novověké humanity. Uvedeme tuto dva příklady umírněných přírodozpytcův, jejichž autority vědecké moderní atheisté často se dovolávají.

Jeden z nich, Tomáš Jindřich *Huxley* (nar. 1822) uveřejnil 1863 dílo *„Man's place in nature"* (Místo, které přísluší člověku v přírodě), ve kterém dokazuje s podivuhodnou jasností, že na základě srovnávací anatomie vidí se býti mnohem skrovnější rozdíl mezi člověkem a opicí, nežli mezi touto a nejnižším ssavcem čtvernohým. Kniha ta způsobila mnoho hluku a získala Huxleyovi název zarputilého materialisty. — Abychom opravili náhled o filosofickém stanovisku Huxleyovu, uvádíme úryvek jeho zajímavé studie *„On the physical Basis of the life"* (O fysikální podstatě života):

„Mezi obyčejným lidem shledáme pořídku těch, kteří by pochopili myšlenku, že jakýsi druh látky je společný všem bytostem živým bez výminky. Co může býti společného mezi pestrobarevným lišejníkem a mezi malířem, jenž obdivuje se kráse jeho? Myslete sobě drobnohlednou houbu cizopasnou, skládající se z nesmírně malounkého vajíčka, které nalézá dosti času a místa k tomu, aby rozplemenilo se do milionů v těle živé mouchy, a potom si představte nepřehledné množství listnatých křovin, květin a stromů plodonosných, které dělí v řadě vývoje rostlinného ono cizopasné nedochůdče od obrovské sosny kalifornské, jejíž temeno je tak vysoké jako věžová špička chrámu kathedrálního — anebo smokovnici indickou, která stínem svým zastírá plochu několika akrů a přežije celé národy a říše. Ohledněte se dále v říši živoků a porovnejte obrovské rozměry velryby s drobnohlednými nálevníky, jichž celé hejno prohání se na prostoru asi tak velikém jako špička jehly. Majíce takovéto různé obrazy před sebou, můžete se tázati vším právem, co mají společného v ústrojí a povaze nálevník a velryba, drobnohledná houba a fíkovník indický? Nuže, všecky tyto bytosti víže trojnásobná společná páska: výživa, vzrůst a rozplemeňování. Ústrojí všech živých bytostí zbudováno je z tělísek buněčných, z tak zvaného *protoplasmatu*, které se z uhlíku, vodíku, kyslíku a dusíku skládá. Všichni živokové žijou jen tím, že ztrácejí každým pohybem, každým pocitem něco své síly, kterou nepřetržitě výměnou látek nahrazují. V těle řečníkově rozkládá se tím více vody a kyseliny uhličité, čím více namáhá svou výmluvnost. Různá skupenství vody jsou vlastnosti této hmoty; různé výjevy života jsou vlastnosti látky protoplasmatové. Moje mluva sama je materialistická, avšak moje *myšlenka* nikoliv. Nejsem stoupencem filosofie materialistické: slova *hmota* a *duch* jsou pouhé názvy neznámých, domnělých příčin, domyšlené substraty jistých skupin výjevů."

Sledujme nyní hlouběji onu společnou podstatu veškerého života, kterou Huxley v dotčené rozpravě byl naznačil.

Víme, že se každý živoucí organism, jsa poškozen, snaží ránu zaceliti podle zákonů své specielní morfologie. Rána zahojí a zajizví

se u rostliny i u zvířete, ztráta látky tělesné, zkomolením způsobená, se doplní a nahradí. Toto doplňování ústrojů čili *redintegrace*, jak to nazval Claude Bernard,*) činí z ústrojence harmonický celek, jakýsi malý svět ve velikém. Starší přírodověda vysvětlovala úkaz takový pomocí známé „životní síly,“ předpokládajíc, že výjevy rekonstituce jsou význačny pouze organickým tělům. Ale v říši neústrojné spatřujeme jakousi obdobu tohoto tajemného zákona. Krystaly mají také svou soustavu a určité tvary jako živé organismy. Síla fysikální, která řadí částečky hmoty krystalové podle zákonů vědy geometrické, vykazuje podobné výsledky jako ona síla, která seřaďuje částečky hmoty ústrojné v podobě byliny anebo živoka. Děkujeme *Pasteurovi* za velezajímavé zjevy zacelování a doplňování poškozených krystalů. Pasteur studoval jisté hráně zúmysla zkomolené, vloživ je do jejich matečného louhu; i viděl, kterak se zulámané plochy a hrany zacelují a obnovují tak pravidelně a rychle, že v několika hodinách krystal byl zase dokonalý. Živá bytost vyznačuje se od neústrojného krystalu spíše svou výživou. Budova organická je sídlem neustálého pohybu výživy, který unáší, vyměňuje a po řadě novými atomy nahrazuje veškeré součástky těla. Toto proudění — *výměna látek* — jest údělem tak rostliny jak živočicha; všeobecnost tohoto výjevu, stálost a nevyhnutelná potřeba jeho činí jej základní známkou každé živé bytosti. Tělo ústrojence spaluje se jaksi každým okamžikem a spolu znova se přerozuje. Hle, tato divuplná Anthenora je uskutečněným ideálem tajemné pece alchymistů, v níž dálo se omlazení člověka! Můžeme říci, že jeden i tytýž molekul hmoty neslouží nikdy po dvakráte k témuž výkonu životnímu. Opotřebování molekulů je vždycky srovnalé velikosti práce dotýčného ústroje, tak že můžeme vysloviti následující zásadu: každý zjev výkonu životního jest úzce sloučen s rozrušením jisté rovnomocniny látky organické.

Pohyb přerozování organického jeví se ve dvou hlavních momentech. Buďto zpodobňuje (assimiluje) se hmota v částice výživné, anebo tvoří se z ní přímo prvočástky tkaniva ústrojného. To jest: živoucí bytost označuje se *výživou* a *plozením*. Však tyto dva soubory životních činností dají se spojiti v jediný výkon životní. Výměna látek, plození, výživa, doplňování a zajizvování, všecky tyto a mnohé jiné různé výkony jsou zjevem jediného původu — *zárodku*. Zárodek jest výtečný činitel organisační a vyživovací, on přitahuje kolem sebe hmotu světovou a sestrojuje z ní novou bytost. Tuto sílu organisační ovšem rozvinouti může jen rozrušováním, výměnou látek ústrojných. S tou příčinou halí se zárodek v buňku — vajíčko — a obaluje se hmotou výživnou, kterou *Purkyně* nazval *tvořivo*, *Schwann blastema* a kterou Claude Bernard zove *vitellus*. Vajíčko buněčné, zbudované zárodkem a tvořivem, vyvinuje nového ústrojence tím, že rozděluje se na nekonečné množství buniček, opatřených rovněž zárodkem tvořivým. Zárodek buněčný — jadérko buňky (nucleolus, buňkotvorec dle Purkyně) přitahuje k sobě a zpodobňuje látky výživné, určené k výměně (náhradě) látek, opotřebovaných výkony životními. Práce tvoření a pře-

---

*) „Définition de la vie“ par Claude Bernard, de l'Academie française. Revue des deux mondes 1875.

plozování organického dějou se v tajuplném, nepřístupném zátiší. Nikdo netuší, co děje se pod klidnou rouškou splozeného vajíčka. Teprvé nová bytost, z vajíčka se vyvinuvší odhaluje nám svými životními výkony ovoce oné divuplné, skryté práce.

Potud vedly nás výzkumy nové fysiologie. Pátrámeli dále po vzniku vajíčka, octneme se na místě, kde věda nás opouští. Rovněž neznáme původ oné mocnosti tvořivé, která jest údělem každého zárodku buněčného.*) Tato síla vyvodila z beztvárné organické látky celou řadu zaniklého i dosud žijícího tvorstva. Ona vysvětluje nám obmezené trvání živých bytostí, neboť smrt musí nastoupiti, jakmile výživa přestane, ne snad proto, že nedostává se potravy, nýbrž proto, že organisační snaha buněk je vyčerpána. Jest patrno, že tato síla tvořivá, poslední to známá příčina života, která vyvozuje z vajíčka ssavce, ptáka nebo rybu, není původu ani chemického ani fysikálního. Pravímeli život býti řídící ideou čili hybnou silou bytostí — dí Claude Bernard — vyslovujeme pouze myšlenku jednoty v postupu veškerých proměn morfologických a chemických, které provozuje zárodek od prvopočátku až na konec života. Jedním slovem, ona poslední příčina života, metafysická síla tvůrčí, neprospívá pranic vědě exaktní, protože uniká zákonům fysikálním. Zde dlužno odloučiti fénomenální svět fysický od metafysického, poněvadž na dále všeliká souvislost obou přestává. Leibnitz vyslovil kdysi toto rozlišování se stanoviska spekulativního, a zkušenosti nové fysiologie výrok jeho potvrzují. Leibnitz odlučoval přísně ducha od těla a upíral jim jakýkoliv druh vzájemné činnosti. „Tělo,“ pravil, „vyvinuje se mechanicky a zákony mechaniky nejsou nikdy přerušovány v pohybech přírodních; v duchu děje se vše, jako by těla nebylo, a všecko činění tělesné jest od ducha nezávislé.“

Na počátku tohoto století uveřejnil francouzský fysiolog *Le Gallois* obšírné dílo: „O příčině života a o sídle tohoto principu.“ Za našich dnů nehledá se více sídlo tohoto principu, neboť víme, že život bytuje ve všech molekulech hmoty ústrojné, v buňky seřaděné. Ovšem že problém vlastního života zůstává i na dále pohřížen ve tmách.

Uvedli jsme výše osvědčení Huxleyovo, že nemá nic společného s oněmi materialisty, kteří z výkonů fysikálních, hmotných chtějí vyváděti samu myšlenku a záhadu života. Obrátíme nyní zřetel čtenářův k druhému přírodozpytci anglickému, Tyndallovi, nástupci Faradayovu. Seznáme z těchto dvou příkladů, jaká v anglických vědeckých kruzích panuje umírněnost, kterou bychom v Německu marně hledali.

III.

John Tyndall (nar. 1820) měl před dvěma roky slavnostní řeč v „Britické Společnosti,“ shromážděné v Belfastu. V úvaze své hájil Tyndall názory materialistické, týkající se vývoje všehomíra, odmítaje

*) Mnohého čtenáře bude snad zajímati sdělení, že známému fysiologovi M. Traubeovi poštěstilo se nápodobiti povstání a vzrůst buniček pomocí tak zvaných anorganických buněk. Obšírněji o tom viz „Naturforscher“ 1875, sešit srpnový.

neodůvodněné důsledky materialistů německých. Vyjímáme z této studie pouze onen úryvek, ve kterém vyslovuje Tyndall se vzácnou upřímností své přesvědčení filosofické o posledních příčinách života i smrti.

Tyndall k důkladnému a nestrannému objasnění věci zvolil formu duchaplné disputace, kteráž koná se mezi zástupcem spiritualismu, biskupem Butlerem*) a mezi žákem Lukretiovým**), kterýž hlásá čirý materialismus. Poslyšme, jak vymyšlený chovanec Lukretiův dotírá na spiritualistickou soustavu, která pojem *„já“* od tělesného ústrojí přísně rozlišuje: „Vaše náhledy, velectěný preláte, o síle životní, o rozeznávacích schopnostech duševních, o našem „já“ a tak dále jsou mnohému mysliteli nepochopitelné. Můžete si znázorniti, že věci ty mohou obstáti mimo ústrojí tělesné? Ono „já“ bytuje prý v každém z nás; jeli v nás umístěno, musí míti nějaký tvar. Ale jaký tvar? Odejmeli lékař nemocnému nohu, rozdělí se tělo na dvě částky: nachází se pak ono „já“ v obou dílech těla či pouze v jediné? Tomáš Akvinský řekl by, že v obou, leč vy nikoliv, neboť vaše „já“ víže se k sebevědomí, a odňatá část těla byla by nadále cizí hmotou. Považujete sebevědomí za nevyhnutelnou podstatu pravé úsoby? Což, jeli celé tělo tohoto sebevědomí zbaveno? Co se stane, odejmeteli tělu nikoliv končetiny nýbrž mozek? Tělo bude také rozděleno na dvě části, ale žádná z obou nebude moci prohlásiti druhou za cizí hmotu. Anebo odejměmež pouze kostitou část schránky mozkové a podrobujme obnaženou měkkou látku přerušovanému tlaku. Při každém zmačknutí zmizí schopnosti duševní; přestaneli tlak, objeví se ony opět. Co se stalo mezi tlakem s duší nebo se silou vnímavou? Jednoho dne zakusil jsem mně silný výboj z napnuté baterie Leydských lahví; necítil jsem ničeho, nýbrž byl jsem na čas úplně zbaven sebevědomí. Kde bylo zatím mé *já?* Lidé, kteří přežili udeření blesku, nacházeli se po delší dobu v témž stavu nesvědomém. Při ochrnutí mozkovém uplynou mnohdy celé dny, ve kterých sebevědomí nemocného žádnými dojmy vnímavosti duševní se neosvědčuje. Kde je člověk sám po čas této necitlivosti? Upadneli mozek v chorobu, změní se duševní nálada tou měrou, že z nejvzornějšího člověka může se státi blbec nebo vrah ... Mám za to, že z vašich názorů o mozku a o těle mohou snadno vzniknouti trudné následky vzhledem k obecné zkušenosti a ku škodě vědy lékařské!“ —

— Mám za to — pokračuje Tyndall, že biskup nad tímto vedením důkazu hluboce se zamyslil. Nebylť člověkem, jenž by se dal unesti vášní v podobné rozepři. Po zralém uvážení a veden jsa poctivým oceněním skutečných udajů, odpověděl biskup asi takto: „Jste chovancem školy Lukretiovy a odvozujete všecky věci pozemské (počítaje v to útvary organické i výjevy těchto) za slučování a rozlučování neživých atomů. Povím vám hned z počátku, pokud mohu býti s vámi srozuměn. Připouštím, že jste s to, vyvoditi tvary krystalové pomocí síly molekulární; že démant, amethyst a šestiboké hvězdice sněžné jsou výrobky

*) Biskup Butler jest osobnost historická. Jest spisovatelem díla: „Analogie náboženství přirozeného i zjeveného se soustavou přírody.“ 1756.

**) *Lukretius* Titus Carus, filosofický básník římský, nar. 95 před Kr. Sepsal *„De rerum natura“* a vylíčil zásady školy epikurejské ve formě ohromné básně didaktické.

téhož původu. Jsem dále srozuměn, že také celý strom neb květina mohou býti sestrojeny týmže spůsobem. Ano, můžeteli mně ukázati živočicha, který postrádá všelikého pocitu, jsem hotov uznati, že také on může býti zbudován nějakým činem síly molekulární. Dále ovšem naskytují se mně obtíže. Vaše atomy samy o sobě jsou prázdny všelikého pocitu, a co více váží, všakého umu. Uvažujte, prosím, tuto záhadu. Vezměme vaše bezživotné atomy vodíkové, vaše bezduché atomy kyslíkové, vaše mrtvé atomy uhlíkové, dusíkové, fosforové a všecky ostatní atomy, které nemají v sobě více života nežli zrnko střelného prachu, a ze kterých vy pravíte býti mozek složený. Představte si je osamělé a neživé, potom sloučené a tvořící všeliké možné sloučeniny. Všecky tyto mechanické pohyby jsou duchu pochopitelny. Avšak můžete nahlednouti nebo jen sníti o tom, že z těchto výjevů mechanických, z těchto bezduchých atomů vyvine se pocit, myšlenka, sebevědomí? Vyloudíte Iliadu z pouhého chřestění kostek, anebo odvodíte počet differenciální z nárazu pružných koulí? Nepostrádám naprosto vaší živé obraznosti, ba osvojil jsem si též mnohé známosti vědecké. Jsem s to sledovati částečku pižma až k místu, kde dotýká se nervu čichového, mohu si představiti vlny zvukové až potud, kde záchvěje dopadají na kůstky sluchové a do kapaliny v bludišti uzavřené; rovněž mohu si zobraziti kmity étheru prostupující okem a dopadající na síťovku. Ba ještě více, mohu stopovati činnost záchvějů nervových až k samému ústředí mozkovému čili kmity molekulů mozkových. Můj rozum není těmito představami nikterak zaražen. Co mne překvapuje a zaráží, jest vaše tvrzení, že z těchto fysikálních kmitů vznikají věci dokonce různorodé: pocit, myšlenka, pohnutí. Řeknete mně, nebo myslíte, že tento zážeh sebevědomí není rozdílný od předcházejících výjevů rovněž jako vzplanutí, které následuje za sloučením kyslíku s vodíkem? Odpusťte, ten plápol sám je něco různorodého. Ono vzplanutí světla, jakým nazve je sebevědomí, jest pouhé *kmitání étheru*; teprvé *vy* sám vykládáte si tento zjev za *vzplanutí světla*. Sám *vy* jste příčinou různého výkladu tohoto výjevu a *vy* sám, totiž vaše *já* je to, co mne uvádí do rozpaků! Jak patrno, nacházíte se v tétéž nesnázi, jako já sám. Nemůžete ukojiti rozum lidský, který od vás požaduje logickou souvislost mezi pohyby molekulů a výjevem sebevědomí. O toto úskalí musí se rozbiti úsilí materialismu, jakmile povznáší se na úplnou filosofii přírody."

„Jaké naučení plyne nám oběma z toho, milý Lukretiane? Nebudeme se rozhořčovati řešením této záhady, neboť vidím, že zbývá dosti volného místa pro poctivou různost náhledu. Žel, že v obou našich táborech jsou lidé, buď méně skromní, kteří zlou vášeň i urážky vnášejí do takovýchto rozhovorů. Odzbrojujme tento druh lidí a kojme se nezvratnou vírou, že to, co je v soustavách našich pravdivého, potrvá a prospěje dobru člověčenstva, a naopak co špatného i nepravého, vše konečně vymizí."

Mám za to — doložil Tyndall — že tato rozvaha biskupova je spravedlivá a že liberální smýšlení jeho jest následování hodno. —

A jakž jináče? Leibnitz pociťoval již onu nesrovnalost a obtíž výkladu a chtěje se vyhnouti nesmyslnému vyvozování života z bezduché hmoty, nahradil atomy Epikurejců svými monadami, ve kterých zrcadlil

a obrážel se celý vesmír a z jejichž vývoje i vzájemných vztahů vysvětloval sobě zjevy pocitu a umu. Proč tedy odsuzovati celé třídy, vysvětlujíli sobě po svém způsobu záhady, o kterých ani materialistický názor přírody ničeho neví? —

Přehledněmež na konci této úvahy všecky momenty, které usnadňují svorné bytování obou nejmocnějších činitelů humanity: vědy a víry. Jest mezi nima smír možný či nic? Jest pravda, že věda jednou docela víru zničí? S takovýmto náhledem naprosto nesouhlasíme. Dovodili jsme v této úvaze, že věda není s to vyplniti během času hlubokou mezeru poznání lidského o posledních příčinách života a bytí ústrojného. Takž i kosmologické pomysly theologa zůstanou oprávněny, pokudž nepříčí se vyšetřeným zákonům přírodním a na jevo vynešeným pravdám vědeckým.

Jinými slovy: náboženství, zbavené všelikých přívěsků a formálností, podrží navždy svou oprávněnou vládu v mysli člověka. Avšak jednotlivé formy jeho — různé církve a vyznání podstupují s positivní vědou nerovný boj o bytí. Do posledního konce boj ten as nikdy nebude vybojován, ale poměrnými vítězi nebudou ani výstřední materialisté ze školy Büchnerovy a Vogtovy, ani orthodoxní dogmatikové. Smír mezi oběma tábory mohou vyjednati snášenliví, rozvážliví živlové, jimž jde nikoliv o autoritu nebo nadvládu nýbrž jedině o skutečnou humanitu.

Aby smír tento žádoucí byl zjednán, musí věda i víra odhodlati se k některým ústupkům. V náboženství nesmí se hlásati za dogma, co protiví se patrně buď nezvratným výzkumům vědy přírodní nebo zásadám logiky a obecně dosvědčeným pravdám dějepisným. Náboženským představám, o jichž pravdě či bludu věda konečný soud vynesti nemůže, sluší připočísti význam věrouky jen potud, pokud se opírají o pravděpodobné doklady vědecké nebo éthické. Positivní věda naopak musí připustiti, že právo na všeobecné uznání mají pouze ony pravdy vědecké, které jsou nade vši pochybnost povzneseny a dokázány. Dále musí se v táboře vědy uznati, že pravdu lze postihnouti nejen exaktním zkoumáním vědeckým nýbrž i spekulativním tušením; vědě tudíž nepřísluší tyto názory pocitové zatracovati nebo za nesmyslné prohlašovati jenom z té příčiny, že nelze jich na ten čas ani vědecky dokázati ani vyvrátiti.

Jestiť pravda ovšem v podstatě své jediná, avšak může se haliti v nesčíslné tvary; z těchto jest tvar vědecký konečně neodolatelný, ale nikoliv nejpochopitelnější a obecnému lidu nejpřístupnější. V zájmech pravdy i člověčenstva po ní prahnoucího spočívá tudíž logický soud, aby pravda podávala se oné části lidstva, která čistě vědeckého zkoumání schopna není, v údobách názorů symbolických, které mohutně působí v povznešení a zušlechtění éthického citu a celé povahy člověka.

Éthické názory člověčenstva celkem se ubírají cestou tuto naznačenou. Různíli se náboženství naší doby od náboženství šedé dávnověkosti, děje se tak proto, že theologie stala se vědečtější.

Zlato v ohni.

Obrazy ze života

od

Vácslava Vlčka.

(Pokračování.)

Čackému neušlo, že Ludvík, ač mluvil o prožluklé povinnosti, cosi veselého má za lubem.

„Proč pan hejtman od správců vytáhnul, bude vám snad už povědomo?“ tázal se.

„Nevěděli jsme ani s jistotou, že tam byl.“

„Ó, pak neznáte hlavní švandu, která se dnes široko daleko vůkol přihodila!“

A hrabě musil sobě dřív smíchem uleviti, než mohl počíti své vypravování.

„Přišel ku správcům Prušák,“ mluvil pak přitlumeným hlasem, a ústa i oči nepřestávaly se mu smáti — „i dělal náramně joviálního člověka. Samá kordiálnost, samá kolegiálnost, samý šprým a samý smích. Blázen prý, kdo musí žít na vojně a neumí se při tom obveselit — s humorem prý člověk nejdál dojde! Takové zásady a taková povaha se panu správcovi líbily, a když Prušák volal: ‚Ať žije humor! Ať žijou krasavice!‘ — pan správec nezdráhal se jemu přiťuknouti. Teď ale humoristický hrdina žádal, aby mu i dámy připily. Paní Potocká mu zkrátka řekla, to že nejde, to že je proti zdejšímu obyčeji a mravu. Odtud počalo mezi nima potýkání. Prus sobě velmi statně přihýbal, a čím více rudnul ve tváři, tím nenucenější byl jeho humor — tím vytrvaleji opálal jeden duchaplný vtip: ať prý je tu cokoliv proti obyčeji a mravu, hubičky dávat prý snad zde krasavice přece umějí, a pakli neumějí, on prý je tomu naučí. A skutečně nepřestal jen na slovu. Jako náhodou zabloudil do kuchyně i jal se tam chovati s buršikosní nenuceností. Mluvil k dámám o políbení — políbení prý ve vší počestnosti. Domácí slečna před takovou dotíravostí utekla, paní Potocká pak se k joviálnímu hrdinovi určitě vyjádřila, aby ji nechal na pokoji, sice že mu oči vyškrábe. Na to se pokojně obrátila k plotně, kde vařili kávu. — ‚Však jsme stáli již proti hroznějšímu nepříteli!‘ smál se Prus i chtěl ji náhlým políbením překvapit. Ona vyťala mu políček. — Prus nedal si ani tím flastrem hlavu napravit. — ‚Teď teprv musím hubičku dostat!‘ zvolal i napřáhl ruce, aby paní Potockou mocí zadržel a zulíbal. Nedošlo k tomu ani tenkráte: paní Potocká se dlouho nerozmýšlela i vchrstla mu hrnek vařící vody zrovna do tváře!“

Tento odhodlaný čin mladé paní působil hraběti pravou rozkoš. Pro smích musil zase na chvilku přestati.

„Vyškrábání očí vypustila sice z programu,“ dokládal potom, „nicméně mohl joviální bojovník snadno o zrak přijíti: — na štěstí

v rozhodném okamžiku obličej utrhnul a rukou zaštítil. Vařící voda zasáhla jen pravé jeho líce: oko, nos i ústa ušly pohromě. Prus neuměl si této šťastné náhody dost vážit, políček a puchýř jej málo těšily, ač to byl dárek z něžné dámské ruky. Pramen jeho skvělého humoru pojednou vyschnul, místo smíchu počal se hněvat, místo vtipů počal házet nadávkami. U správců se mu dál už nelíbilo, i opustil ten dům nepřístupných krasavic a vařící vody."

Dobrý rozmar mladíkův dosáhl svého vrchole, když uslyšel, v jakém poměru tento hejtman Belwitz byl k nebožtíkovi Potockému.

„Patrné řízení boží!" pravil div neskákaje. „Za prvním soubojem po letech druhý — souboj mezi pruským hejtmanem a paní Potockou, která nemá ani zdání, že potrestala nepřítele a škůdce svého manžela! Totě jsem dychtiv, pana Belwitze spatřiti! Prokažte mně tu službu, pojďte mne jemu představit."

Čacký spěchal toto přání tím ochotněji vyplniti, že v očích jeho celý onen příběh měl velmi povážlivou stránku, že mohl snadno míti neblahé následky. Pruskému hejtmanovi nescházelo ani moci ani prostředkův, aby se mstil za pohanění, třeba bylo sebe zaslouženější. Na každý spůsob musil raději chlácholen nežli dále drážděn býti.

Když se Čacký s hrabětem k jeho pokoji blížili, rozléhal se odtamtud hlas jeho tak hlučně, že přede dveřmi kroky své zastavili.

„Bylo vám poručeno jíti na procházku?" volal uvnitř hejtman.

„Ano," odpovídal mu stručně pevný mužský hlas.

„Proč jste neposlechl?"

„Dost jsem se dnes už prošel."

„Když ale rozkaz určitě zní: procházeti se po obědě?!"

„Já jsem se nepřejedl — ani neopil . . ."

„Vy posloucháte, jen když se vám ráčí?"

„Nikoliv — ale myslím, že se nedávají rozkazy pro pouhé týrání vojáka."

„Jak dlouho mi budete odmlouvat?"

Žádná odpověď.

„Jak se to na mne díváte?"

„Zajisté," šeptal hrabě Čackému — „zajisté dívá se mu na jeho opařenou tvář!"

Hejtman vyřknul neposlušnému ortel, aby byl na tolik a tolik hodin uvězněn. Hned potom odsouzeného poddůstojník z pokoje i z domu odváděl. Farář zaklepal na dvéře.

„Do horoucího pekla se vší tou polskou holotou!" křičel za nimi hejtman. „Gottverdammte Rebellenbrut! — Herein!"

Poslední slovo bylo odpovědí na opětované zaklepání farářovo.

XXXVIII.

Pohled, s kterým Prus vcházející pány uvítal, nebyl dvakrát vlídný; zvláště podezřelým zdál se mu obvazek na téže pravé tváři mladíkově, kterou sám také obvázanou měl. Ale jakmile zaslechl jmeno

a titul hraběte, změnil jedním rázem všecko svoje vzezření, zářil přívětivostí, stal se dvorným, roztomilým hostitelem.

„Schön!“ bylo každé třetí slovo jeho. „Je mi to zvláštním zadostučiněním, že mi vás právě tady osud přivádí. Na vojně člověk dost mrzutosti zakusí, ale já jsem si posud nikde nestýskal až tady. Tím lépe, že vás tu nacházím. — Paní hraběnka měla asi radost, když jste se jí vrátil? Těším se, že budu míti čest, učinit jí svou poklonu, jen kdy by — —“

Mrsknul zrakem do zrcadla, však pohled na vlastní tvář jej patrně málo uspokojil. Honem obrátil řeč jinam.

„Ale vždyť vy jste ještě úžasně mladý, pane hrabě!“ pravil. „A už vás vlekli na bojiště?“

„Dokonce nevlekli,“ odtušil Ludvík; „stal jsem se vojákem ze svého vlastního svobodného rozhodnutí.“

„Schön!“ řekl hejtman s úsměvem, který na dvorného hostitele byl poněkud blahosklonně ironický. „Schön! Těší mě, že jste aspoň takto vyváznul, že vás nepotkalo něco horšího. Mnozí draze zaplatili domnění, které jim bylo vštěpováno: že nás totiž mokrými hadry z Čech vyženou!“

Hrabě obrátil jako maně obličej a kousl se do rtů.

„Uběhnul sotva jeden měsíc, a byli vyhojeni,“ pokračoval Prus — „mnozí tak dokonale vyhojeni, že už je nikdy hlava bolet nebude. Ostatní už ani tolik času potřebovat nebudou — už ani polovičku, snad ani čtvrtinu: a budou vyhojeni mentinou všichni, kde ještě kdo jest.“

„Jak to myslíte, pane hejtmane?“ ptal se úsečně Ludvík.

„Myslím, že nejdéle za týden uslyšíte novinu: Jest po vojně.“

„Dovoluji sobě podotknout, že nejsem vašeho náhledu,“ dí hrabě. „Mám spíše za to, že jsme teprvé na začátku války.“

„Bůh vás zachovej!“ zvolal hejtman se hřmotným smíchem. „Což pak myslíte, že nám ještě zbývá?“

„Ještě vám zbývá dobyti asi čtyr pětin Rakouska. To přece za týden sotva pořídíte.“

„Nu,“ řekl Prus, ze široka na pohovce se roztahuje, „dobyli jsme jedním dnem Saska, Hanoverska, Hesenska — —“

„Když vám nikdo neodporoval!“

„Schön! Dobyli jsme Čech a Moravy, o kterých neřeknete, že nám nikdo neodporoval —“ při tom mrsknul okem po Ludvíkově obvazku — „a kdy bychom měli dobývati dále, dost možná, že bychom v jistých velikých rakouských zemích našli něco docela jiného než odpor. Náš Bismarck má svou zvláštní mapu Rakouska, na které jsou jen dvě barvy: jedna označuje nespokojené, druhá ty ostatní. Podle té mapy dělal s našimi vojevůdci válečný plán. Že vy mezi nespokojené nikoliv nenáležíte, rozumí se samo sebou — ale právě proto jsme už těžší kus práce vykonali. Ó náš Bismarck! Ten nestaví na písku. Byla proti němu také u nás oposice, ale já jsem vždycky říkal: Bismarck to je můj muž! Ach ano, Bismarck — ó, Bismarck!“

Přitom hejtman jmeno „svého muže“ stále *Pizmarg* vyslovoval.

„Já ovšem chápu,“ dokládal k hraběti, který při posledních slovech jeho rychle se pozdvihl — „že vy ho nemáte v lásce; ale nadčju se, milý hrabě, že přijde doba, kde také vy se s ním usmíříte. Vyť jste ještě tak mlád!“

„Co vás, prosím k takové naději povzbuzuje?“

„My vám tady zajisté jen dobré služby prokážeme,“ řekl hejtman.

„Jsem přesvědčen,“ dí hrabě s jemným úštěpkem, „že u nás na nic jiného nepomýšlíte: ale není mně dosti zřejmo, jaké dobré služby ráčíte míti na mysli.“

„Naučíme sedláky vaše německy,“ pravil hejtman, potřásaje sklíčkem, které přes tu chvíli do oka zastrkával a zas je vypouštěl, maje také při tom nejspíše Bismarcka za vzor.

„Bojím se,“ podotknul Ludvík, „že byste tím podnikli práci málo vděčnou: pokud aspoň mně povědomo, sedláci naši potřebu služby takové nikterak nepociťují.“

„Hahaha, nepociťují — schön! Indiáni v Americe také nepociťují potřebu, státi se civilisovanými lidmi! — Co jest vám, pane faráři?“

Těmito slovy pruský důstojník přerušil proud své řeči, poněvadž Čacký prudkým pohybem zřetel jeho na sebe obrátil. Až po ten okamžik byl kněz toliko němým posluchačem, ale mnohem lépe rozuměl a mnohem hlouběji cítil, kam hejtmanova řeč směřovala. A nyní stál tu s obličejem zsinalým, s ústoma k slovu otevřenýma ale slova neschopnýma, s rukama napolo pozdviženýma a patrně se chvějícíma.

„Co se vám stalo?“ opáčil Prus svoji otázku.

Minulo ještě několik okamžiků, nežli kněz s to byl, slovo ze sebe vypraviti.

„Pane,“ řekl hlasem zkaleným, „vaše porovnání — —“

„Snad se vám nelíbí?“

„Mluvíte zde o Indiánech — —“

„Tak jest, o Indiánech — o Mohikánech, Irokézích a podobné vysoké zvěři. Máte snad něco proti tomu?“

Čacký v nejvyšším rozčilení lapal vzduch, a z prsou jeho byl by se vyrval násilný výkřik, kdy by nebyl mladý hrabě v tom zase hlasu svého povznesl.

„Zdá se mi,“ promluvil s uhlazenou zdvořilostí, „že tu povstalo malé nedorozumění, které snad krátkým vysvětlením odstraniti mohu. — Nevím,“ obrátil se cele k Prusovi, „pokud jest panu hejtmanovi povědomo, že jsou mezi jeho německými krajany lidé, kteří sousední národy považují tu za hejna svých otroků, tu za stravu pro německé žaludky. Tyto náhledy jsou u nich vrcholem a výkvětem kultury. Jednoho z nich, Fridricha Hebbla, dojista znáti ráčíte?“

„Schön,“ zahrčel pan Belwitz odkašlávaje.

„A snad také pozornosti vaší neušlo, že napsal před několika lety epištolu k pruskému králi, ve které o jistých národech užívá výrazů jako *Bedientenvölker, struppige Karyatidenhäupter?*“

„Možná, možná,“ odpovídal dosti neochotně hejtman. „Co z toho?“

„To, že takové náhledy, které mezi vašimi ctihodnými krajany některým lidem jsou vrcholem a výkvětem kultury — že, pravím, takovéto náhledy zde obecně platí jen za surovost a bestiálnost, ovšem

ne obyčejného alebrž vyššího druhu. Jestliže se nemýlím, můj vážený přítel, pan farář, byl jedním druhým slovem vaším na onu Hebblovskou náuku připomenut — a tím sobě, pane hejtmane, docela přirozeně vysvětlíte, že jej chladnost jeho do jisté míry opustila. Mohuli sobě dovoliti a dáti vám malé pokynutí: když se vám udá mluviti s obyvateli této země, neračte pouštěti se zřetele, že jsou to Češi."

Pan Belwitz se mezi touto řečí jak barvou svého obličeje tak i postavením svého těla nápadně podobal podrážděnému krocanu. Čím více pak odkašlával a čím více při tom rudnul, tím sladčeji mluvil hrabě.

„Mezi obyvateli této země jest i dosti Němců!" poznamenal hejtman hřmotným chraplavým hlasem.

„Zcela dobře," dí hrabě s lehkou úklonou — „ovšem z toho nenásleduje, že by tu Čechů nebylo ještě více, že by tu ještě jmenovitě nebylo dosti rukou, které by zdvihly rukavici, ve vlastním domově nám vrženou."

Pan Belwitz vypadl docela z úlohy dvorného roztomilého hostitele.

„Prosím vás," rozkřiknul se na hraběte, „jak pak vy se můžete počítat mezi Čechy?"

„Asi tak, jako vy se ráčíte počítat mezi Němce."

„Proč máte tedy vaše rodina německé jmeno?"

Nyní se hrabě v obličeji zakohoutil.

„Jmeno mé jest *Trávník,*" řekl s větším důrazem a ohněm nežli posavad. „Buďte ubezpečen, že jest to staré české jmeno — a byloli kdy nečeskými ústy zkrouceno, není to jeho vinou. Co se mne týče, budu o to míti péči, aby zachováno bylo ve své ryzosti."

Páter Čacký milovával vychovance svého upřímně a vřele: ale nikdy ještě na něj s tak velikou a tak vroucí láskou nepohlížel jako v tento okamžik. Bylo mu nejvíce záleželo na tom, aby mu vštípil lásku k otčině, k národu; když ho posléze propouštěl na vojnu, nemohl odolati trapné obavě, že semeno té lásky v jeho prsou hložím bude uduseno: teď mu skutečně — jak si tehdy byl žádal — bůh dal toho dočkati, aby viděl, že srdce mladíkovo dobře přestálo zkoušku, že zůstalo a zůstane zlatem.

Ovšem nepomýšlel na to, jak velice pruská rána k tomu přispěla, aby z Traunigga stal se opět Trávník! . . .

„Doufáteli," odpovídal hejtman s netajenou zlostí, „že vám bude české jmeno s větším prospěchem nežli německé, já proti tomu nic nemám. Za deset roků si o tom povíme více! Jen deset roků — nic déle — a uvidíte!"

„To si myslil hned nebožtík Dagobert," poznamenal páter Čacký. „A těch, kteří si to po něm myslili, jest legie!"

Pan Belwitz si námítky té ani nevšimnul.

„Jsemli pak doma v Poznaňsku," zvolal, „anebo kde jsem?"

„Ah — vy ráčíte býti v Poznaňsku domovem!" prohodil hrabě.

„A poznaňský katan germanisátor řemeslem," dokládal Čacký, ovšem pouze v duchu.

„Jak jsem se tu octnul?" pokračoval Prus. „Snad se jen ve snách tak příjemně bavím? Snad nebylo ani žádné Sadové? Nechtěl byste mne z toho laskavě vyvesti, pane hrabě?"

„K službám. Byla Sadová — já toho mám patrný důkaz na své tváři. Byl jsem tam raněn — nemám příčiny se za to styděti. Jiní byli jinde raněni. Byl jste také u Sadové, pane hejtmane? Máte své poranění také odtamtud?“

Hrabě činil tyto otázky s nejnevinnější tváří, ale farář jimi ve svém zápalu ochladal: Ludvík Prusa příliš vyzývavě dráždil. Čacký chopil jej za rameno a připomínal, že se u pana hejtmana už nad míru dlouho zdrželi.

„Teď minulo od Sadové teprv deset dní,“ křičel tento. „Počkejte, až mine deset roků! Jen počkejte!“ mluvil vždy hněvivěji a výhrůžněji. „Jen deset roků! Počkejte!“

„Budeme tak smělí,“ řekl hrabě a jsa od faráře nutkán ukláněl se k rozchodu.

XXXIX.

Za nějakou hodinku po tom, co faru opustil, poslal Čackému lístek tohoto obsahu:

„Mnohovážený příteli! Těšíme se všichni, že strávíte večer v naší společnosti. Právě k nám i slečna Albína Tichá zavítala.

Cele Váš

L. hr. Trávník.“

Lístek zdál se patrně psán především k vůli tomuto podpisu. Čacký jej velice rád viděl, ale nebyl jím vyproštěn z mnohých starostí, které se na něj v celých rojích hrnuly. Byl hraběte k pruskému veliteli doprovázel s tím úmyslem, aby chlácholil a mírnil, kdy by toho třeba bylo: a zatím, nežli se toho nadál, vzplanul i v jeho prsou prudký hněv, a místo chlácholení pomáhal i on nepřátelství rozdmychovati. Litoval nyní, že se tak stalo, však kdy by se celý ten výjev měl opakovati po druhé, on nebyl by se mohl zachovati mírněji. Vždy znova počínal se i nyní ještě třásti, kdykoliv sobě vzpomněl, že pod jednou střechou s ním mešká člověk, kterému český lid jest indiánským kmenem na své vlastní půdě, a který bez obalu hlásá, že během deseti roků má na témže lidu býti provedeno národní zabijáctví! . . .

Že se rozezlený hejtman těžce mstíti bude, o tom nebylo lze pochybovati. Hnedle se to také jeviti počalo. Hejtman povolal k sobě Kyselu jakožto hlavu obce, a Kysela dostaviv se požádal pana faráře, aby mezi nima dělal tlumočníka. Čacký svolil, vešel s Kyselou znovu k panu Belwitzovi, který však ho ani neviděl a na Kyselu se rozkřiknul, aby k němu nechodil bez tlumočníka. Když Kysela na kněze ukazoval, hejtman rozkřiknul se ještě hněvivěji, aby sobě přivedl žida, a s jiným nežli se židem aby mu nechodil na oči. A bylo po audienci.

Kysela vraceje se za pozdního odpoledne od fary domů, často po cestě v zamyšlení mimoděk hlavou zakroutil. Že Prušák nejen k němu ale i k panu faráři tak zhruba se choval, to mu ani tolik hlavou nevrtalo jako ta okolnost, že s takovým důrazem si jen žida vyžadoval. Avšak o tomto židovi — který držel v obci hospodu a mimo kterého

jiných židů v Bukové nebylo — o tom Kysela dnes už něco prazvláštního byl slyšel. Když totiž před polednem s mlynářem Soukupem ze zámku šel, tento po mnohém odmlčování, rozhánění rukou a rozcuchávání svých vlasů pojednou přitlumeným hlasem k němu pravil: „Víte, brácho, kdo je asi ten člověk, který pastora udal a který by zasloužil — —"

„Aby mu byl žhavými kleštěmi jazyk z huby vytržen!" opakoval Kysela svoje slovo s velmi ráznou důsledností. „Toho bych rád znal. Víte snad vy, kdo to je?"

„Nekoukejte na mne, jako bych já to byl!" řekl Soukup s velmi ňestálým pohledem. „Pravda, já nejsem žádný přítel pastorův — to má svoje příčiny — ale abych něčeho takového se dopustil, to by do mne musilo z čista jasna deset tisíc —! Přece však jsem snad trochu vinen — člověk je hříšná nádoba . . ."

„A koho máte v domnění?" vpadl mu do řeči Kysela, jenžto nebyl dlouhých předmluv milovníkem.

„Žida Marka," odtušil mlynář — a vypravoval, kterak se kdysi s Habrovským kostelníkem v hospodě pokřičel, a kterak ještě potom, když se židem samoten zůstal, na protestanty vůbec a na pastora Svobodu zvláště láteřil, protože měl plné srdce zlosti a plnou hlavu piva — kterak mu žid v tom nic nebránil alebrž jako by nic z něho stále vytahoval. Z tohoto hříchu se mlynář Kyselovi zrovna tak upřímně a kajicně vyznával jako ve zpovědnici; možná prý, že tehdy lecos nepředloženého probleptnul, ale nikdy že mu na mysl nevstoupilo, aby tím pastora do nějakého nebezpečenství přivedl.

Kysela, jemužto všeliká nespravedlnost byla ohavností, uložil Soukupovi, aby se o té věci dále nikomu nezmiňoval, že si dají na žida dobrý pozor a budou hleděti, aby všecko dopodrobna vypátrali . . .

K pruskému veliteli dostavil se Kysela zas teprvé nazejtří.

„Proč jste nepřišel ještě včera?" vítal jej nevrle hejtman.

„Protože jsem dle vašeho rozkazu neměl přijíti leda se židem — a žid byl do noci přes pole na koupi."

Hejtman mu potom mimo jiné zvěstoval, že byl ve zdejší obci nejhrubším způsobem uražen a že od obecního úřadu žádá, by se mu dostalo náležitého zadostučinění.

„Prosím," ptal se s velmi přísným obličejem Kysela — „kdo se opovážil vás urazit?"

„Jistá ženština."

K dalším soudcovským otázkám Kyselovým vyšlo na jevo, že hejtman jmeno paní Potocké zná a že to ponechává obecnímu úřadu, jakým způsobem má býti potrestána, by jemu bylo učiněno zadost — jen prý se to má státi bez odkladu.

„Oznamte, Marku, panu komandantovi," ukládal tlumočícímu židovi Kysela, „že hned paní Potocké napíšu obsílku a že ji předvolám na druhou hodinu odpolední na obecní úřad k výslechu. A ptejte se ho, co mi ještě v té věci pověděti má?"

„Nic více," zněla odpověď.

Kysela zachoval se podle svého slova; doma zhotovil hned důkladnou obsílku: napsal nahoře „Z rozkazu zdejšího pruského velitelství,"

co mu hejtman uložil, uvedl zevrubně jeho vlastními slovy a na konci dodal: „Obecní úřad žádá, by se paní Potocká podle toho zachovati neopomenula.“

Vše to se arci po celé obci rozneslo, a odpoledne v určenou hodinu Bukovšti s dychtivostí a nikoli bez obav očekávali, co se bude díti; tušili, že to bude cosi neobyčejného a že to nebude nic dobrého.

Když před třetí hodinou hejtman Belwitz na návsi se objevil, přede všemi staveními, v každých vratech a za každým oknem bylo hned plno diváků. Tlumočníka žida sobě pruský velitel tentokráte sám přiváděl; před Kyselovic domem se zastavil i dal sobě úřadujícího radního vyvolati ven.

„Učinil jste,“ tázal se ho, „co jsem vám ráno uložil?“

„Učinil, pane komandante.“

„Jakým způsobem potrestal jste onu ženštinu?“

„Ještě žádným.“

„A proč ne?“

„Protože jsem ji nemohl ještě vyslechnout.“

„Řekl jste, že ji obešlete na druhou hodinu.“

„Také jsem ji obeslal, však ona se nedostavila.“

„Tak. A je tím snad všecko odbyto? Je to snad celé zadostučinění, které mi zjednati chcete?“

„To není, pane komandante. Já všecko svědomitě vyšetřím.“

„Jestliže se totiž té dámičce ráčí, k vám se dostaviti? Patrně to jenom na její dobré vůli závisí!“

„Nezávisí,“ odpovídal Kysela vždy pevně ale zároveň i chlácholivě. „Že se nedostavila, bude míti dojista důležitější příčinu. O nějakou hodinu se může snadno opozdit. Kdy by nepřišla, však já ji zase pošlu obsílku. A co se té příčiny týče: prosím, pane komandante, nejspíš jsou tím vaši vojáci vinni.“

„Co že!“ zvolal hejtman. „Naši vojáci?“

„Už se tady přehnalo dost vojska nepřátelského,“ pokračoval Kysela, „příbytky, půdy, stodoly bývaly vojáky přeplněny, ale to se tu od nich ještě nedělo, co se děje tentokrát. Prosím vás, pane komandante, nařiďte svým vojákům, aby se chovali slušněji. Co si s našimi ženskými dovolují, přesahuje všecku míru obyčejné rozpustilosti. Není pak žádný div, když se počestná ženština jako paní Potocká venku okázati bojí, aby si s ní kterýkoliv voják na potkání bezuzdné žerty tropiti nedovoloval.“

Když Marek žid tuto řeč hejtmanovi tlumočil, sedlák každé hnutí jeho sledoval se zamračenou přísností.

„Řekl jste mu všecko?“ tázal se ho pak. „Jste tuze brzy hotov. A proč se při tom ušklíbáte?“

Žid roztáhl píď své pravé ruky, pozdvihl ji k svému obličeji a obepínaje vyholenou bradu dotýkal se palcem i prostředním prstem samolibě svých licousů, v nichžto ryšavá a bílá barva zvláštním způsobem byla pomíchána.

„Prosím vás,“ odtušil s takovým úsměvem, s jakým dospělí lidé na přísné počínání malých dětí pohlížejí — „prosím vás, snad to není k smíchu, co povídáte?“

„K smíchu?“ osopil se na něj Kysela. „Což kdy by některý náš mužský některému Prusovi ruku přerazil za to, že ji vztáhl na jeho ženu, na jeho dceru, na jeho sestru nebo na jeho nevěstu? Bylo by to snad také k smíchu? Co vy se tomu máte šklebit, když já žádám, aby naše ženské nechány byly na pokoji? Však máte sám také dceru — aneb se to jí netýká?“

„Nekřičte, nekřičte na celou ves,“ řekl Marek, velmi nelibě Kyselovu důtku nesa — „co pak na mně chcete?“

„Řeknete ještě panu komandantovi,“ ukládal mu Kysela, „že ze všech nejhůř se chová kaprál Lax, který zrovna u vás zůstává a tuhle stojí.“

Mezi tím, co Marek toto tlumočil, zapaloval sobě pan Belwitz čerstvý doutník.

„Schön!“ řekl potom. „Až bude jedno odbyto, dojde na druhé. Jen hezky po pořádku. — Poddůstojníku Laxe!“

Voják, jehož se zavolání týkalo, přistoupil vojenským krokem; byl sice slyšel žalobu, kterou na něj Kysela vznášel, však nebylo na něm viděti, že by se obával následků.

„Ženština,“ oznamoval hejtman Kyselovi — „ženština, která se na předvolání vaše nedostavila, bude vám dnes ještě předvedena. Až tu bude, dávám vám hodinu času, aby se s ní stalo, co se s ní státi má. Mně se musí dostati zadostučinění — rozumíte? A sice hned! — Laxe, vezmete dva muže — —“

Ostatek pověděl mu soukromí. Lax presentoval, obrátil se na podpadku i odešel. Také hejtman opouštěl náves, na Kyselu více ani nepohlednuv. Ale tento nepotřeboval žádných výkladův o tom, co komandant zamýšlí; kvapil pro faráře Čackého, který v jeho domě na konec výslechu čekal, a oba pak pospíšili za hejtmanem, i jali se ho prositi, aby proti paní Potocké veřejně a násilně nezakročoval, jmenovitě vojáky pro ni neposílal.

Byli zkrátka i zhurta odbyti, pan Belwitz nechtěl je vůbec ani slyšet, a všeliký pokus, aby jej přece k tomu pohnuli, byl marný. Čackému jevilo se zřejmě nade všecku pochybnost, že ani prosby pana Hocha, pro kterého na rychlo poslali, nepotkají se u pruského velitele s lepším úspěchem; proto nečekaje ani na správcův příchod, kvapnými kroky zamířil k zámku.

XL.

Paní Potocká vyběhla mu ze vrat zámeckých naproti — bylatě přes svoji přísahu, že ji sem nikdo více na nocleh nedostane, hned včera odpoledne i s Žofií do zámku se odebrala a od té chvíle ho neopustila, což farářovi dobře povědomo bylo. Chtěl ji honem pověděti, co se dole v Bukové stalo, ona však ho nepřipustila k slovu.

„Prosím vás pro bůh a pro všecky svaté,“ promluvila k němu rychlým utajeným hlasem, „abyste mi neodpíral, zač vás prositi budu!“

A netoliko ve hlase nýbrž i v pohledu jejím byla taková opravdovost, taková úzkost, že se farář nemálo zaleknul. Zároveň pochopil,

že to nemá prozraditi, že se paní Potocká se svou žádostí i se svou úzkostí tají před Žofií a slečnou Tichou, které za ní ve vratech stály.

„Co mám učinit?“ tázal se jí rovněž rychle a tiše.

„Ještě to dobře nevím — teprv se to ukáže,“ dí ona v odpověď, načež sama utajený ten hovor přetrhla, vedouc faráře k druhým dámám a hlasitě se tázajíc: „Je snad už pruská moc proti mně na pochodu?“

„Věru, nehádáte na plano — skutečně jest už na pochodu,“ řekl Čacký, a nakvap vyprávěl, jaké opatření pruský velitel učinil. „Běžím sem,“ dokládal, „zdali by snad někdo odsud Prusovi ještě v čas ruku nezadržel.“

„Ale kdo?“ prohodila paní Mína beznadějně.

„Myslím, že je pan Světov s pruským hejtmanem dobře znám, snad i spřátelen.“

„Pan Světov odešel,“ dí paní Potocká, „a sotva se před večerem navrátí.“

„Pak by zbývala už jen paní braběnka —“

„Nechtěla bych ji nikterak takovou žádostí obtěžovat,“ namítala Mína velmi rozhodně. „Dost nepříjemnosti jsem jí už tou prožluklou historií způsobila. Nejen že dostala novou ženskou posádku a že má starost, jak to všecko dopadne: bojí se také o hraběte Ludvíka, který je zase ducha velmi bojovného a nic by neváhal, vydávati se ve všecka možná nová nebezpečí. Ne, ne — laskavosti dobré paní hraběnky nesmím déle zneužívati, spíše musím ji zbaviti některého zbytečného břemena.“

„Pohříchu,“ podotknul farář, „ani hrubě není naděje, že by třebas ona svou přímluvou co pořídila — právě proto, že jest hrabě Ludvík její syn: také on se s nepřátelským velitelem ostře nepohodnul. Bojím se, že je Prus neoblomně odhodlán, ukázati se nám ve vší své moci, krutosti a hrůze. Kdy by vás chytili a kdy by Kysela vám neuložil tak těžký trest, jak se tomu panu Belwitzovi líbí: zajisté bylo by běda nejen vám ale též Kyselovi! Hejtman patrně hledá jen záminku.“

Tu se Čacký sám vyrušil.

„Však stojíme zde a otálíme,“ pravil, „kdežto přece každou ztracenou chvilkou nebezpečenství vzrůstá. Nesmějí vás najíti — musíte se dobře uschovat.“

„Musím uteci,“ řekla odhodlaně paní.

„Jenom kam?“

„Z pruské moci.“

„Kdy by to jen šlo! Ale kterak z ní uteci, když její železné ruce bůh ví na kolik mil v šíř a dál se rozkládají?“ ptal se starostlivě Čacký.

„Uteci možná jen do lesů.“

„Do lesů?“ opakoval kněz.

„Já jsem k tomu dříve již byla odhodlána. V lesích se mohu Prusům ukryti, nikde jinde.“

„Avšak byla byste tam teprvé beze vší obrany proti nim,“ namítal farář.

„Snad na mne i tam nebudou činiti honbu!“ obracela to paní Mína v žert. „A budouli, spíše jim prchnu nežli zde v tomto příliš průhledném světě. Ostatně, jak pan polesný Hubáček ujišťuje, je v lesích nejedno místo, k němužto se posavad ani jediný Prus nepřiblížil. Pan Hubáček chtěl nás tam hned napřed zavesti a tvrdí, že je tam rovněž bezpečno jako v nejsilnější pevnosti.“

„A jest tam také nějaké přístřeší?“ vyptával se Čacký. „Bydlí tam také nějací lidé?“

„Jedno i druhé.“

Farář nemohl se pořád ještě s útěkem do lesů valně spřáteliti.

„Pan Hubáček,“ dokládala Mína, „slíbil, že odpoledne přijde — kdy by třeba bylo, aby nás tam doprovodil. Mohl by tu každou chvíli být, ale také možná, že se obmešká. Myslíteli, že nesmíme čekat —“

„Čekat na žádný spůsob!“ vpadl jí Čacký do řeči — a suledнuv na blízku služebníka zavolal ho i uložil mu, aby šel ven a dobře pozor dával, zdali odněkud — zvláště od Bukové — pruští vojáci nepřicházejí, a kdy by je shledl, aby to honem přiběhl povědět. — „Nic čekat, nic odkládat — jen se schovat, dobře schovat, aby vás nenašli!“

„A poněvadž sobě vybírati nemůžeme,“ řekla paní Potocká, „pojďme dát paní hraběnce s bohem —: slečna Pavluše totiž chce jíti se mnou.“

„Jak — vy také?“ zvolala ku slečně Tiché Žofie, berouc to slovo farářovi z úst.

„Nedá jinak,“ dí rychle Mína.

„Já se těch Prusů nesmírně bojím,“ pravila Pavluše se sklopeným zrakem.

Čacký se teprvé v poslední okamžik na ni pozorněji podíval, dříve pohledu jejímu spíše se vyhýbav. „Opravdu,“ řekl si v duchu, „je to na ní viděti.“

Bylot slečnino líce pokryto hlubokou bledostí.

„Ještě také mne nakazíte,“ pravila Žofie, „že se mi bude chtít jen do lesů.“

Šli k hraběnce. Ani jí se útěk do lesů nepodobal, však nevěděla sama žádné lepší rady. Největší nespokojenost s plánem tím projevoval hrabě Ludvík; a když uslyšel, že dokonce i slečna Tichá jest odhodlána do lesní pouště odejíti, tolik se zarazil, že by to zajisté každému bývalo nápadné, kdy by obecná pozornost nebývala cele jinam obrácena. Takto ale aspoň Čackému docela ušlo, že mladík dnes nevtipkuje a nežertuje, jakož bývalo vždy jindy jeho obyčejem. A kdežto prvé nejraději s paní Potockou se bavíval: dnes oči jeho stále jen po slečně Tiché se otáčely.

Jakmile mu jen možno bylo, přistoupil k ní a promluvil ne právě šeptem ale přece co možná soukromí: „Příliš nás, slečno, svým odchodem zarmucujete.“

„Jsem vám za vaši dobrotivost velice zavázána,“ odtušila ona povděčně, ale docela hlasitě.

„Ó, že nám není přáno, abyste se na ochranu naši mohla docela bezpečně spolehnouti!“ pokračoval Ludvík. „Teprvé nyní se v této

osudné vojně cítím nešťasten, když vidím, kam se z tohoto domu uchylovati musíte!"

„Srdečně vám, pane hrabě, děkuju."

„A není možno, abyste přece zůstala? . . ."

„Není bohužel. Ale laskavost vaše dodává mi smělosti, abych vás požádala za službu, která jest mi důležitá. Můj dobrý otec přivede sem nepochybně před večerem opět moji sestru: prosím snažně, abyste ho ujistil, že jsem volila úkryt, v němžto jsem docela bezpečna."

Hrabě pochopil něžnost této prosby a ovšem s největší ochotou sliboval, že ji vyplní.

„Já jsem hotova," hlásila v tom Pavluši Mína.

„Ale přece musí někdo s dámami jíti!" připomínal Ludvík — a byl by k tomu dojista sám velice býval ochoten.

Paní Potocká postavila se před Čackého a pozdvihla k němu sepjaté ruce.

„Musíme vznésti na pana faráře nejuctivější prosbu," pravila, „aby byl tak dobrotiv a neopouštěl nás v této zlé chvíli"

Hlas její měl zníti vesele, ale z jejích zraků četl kněz tutéž opravdovost, tutéž úzkost, s kterou k němu prvé před zámkem byla promluvila. Na jeho vlastní tváři vyskytlo se zřetelné písmo rozpaků.

„Já ovšem —" chtěl odpovídati ale zajikl se hned při prvním slově.

„Je to věc nemalá a neobyčejná, kterou na vás žádáme," jala se Mína rychle opět mluviti — „toliko neobyčejné nebezpečenství nás omlouvá. Nemáme na koho jiného se obrátit."

Páter Čacký přestoupal jako na jehlách a nevěděl kam oči obrátit.

„Vyprovoďte nás jenom kousek cesty," dokládala Mína již i hlasem docela opravdovým, a oči její tajně mu pravily: „Probůh, nesmíte odepříti!"

To byla tedy ta žádost, k nížto hned na počátku byla učinila předmluvu.

„Já — já neznám cesty —" promluvil Čacký v nejvyšší nesnázi, „já nevím ani, kam vlastně — —"

„Cesty já jsem dobře povědoma," spěchala paní Potocká vyvrátiti jeho námitku. „Konali jsme tam někdy výlety — — Ostatně prosíme, abyste nám byl průvodčím jenom až k lesu."

„Pan farář s vámi dojista půjde," přimlouval se mladý hrabě, a v duchu dokládal: „Ó, kéž bych byl na jeho místě! Kéž bych já směl je vyprovázeti!"

Udýchaný lokaj objevil se ve dveřích.

„Jdou — jdou Prusové!" oznamoval. „Od Bukové — po cestě vzhůru!"

To hnulo všemi přítomnými. Jedním slovem se Mína i Pavluše s ostatními rozloučily.

„Ale dámy přece nemohou jíti samotné!" zvolal do obecného šumu mladý hrabě, a slovo jeho znamenalo: Já jim samotným jíti nedám — já sám je provodím!

Hraběnka velmi starostlivě pohledla na Čackého — lekla se, že syna svého více neudrží. Touž dobou i paní Potocká zrakem svým na knězi utkvěla.

Nebylo rozmýšlení, nebylo zbytí.

„Rychle, rychle!“ zvolal Čacký. „Ať nás nepřistihnou zrovna v kleci — ať nás aspoň stromoví před očima jejich zakreje.“

I jal se sám statně ubíhati. Než minuly dvě minuty, trojice prchajících vběhla do nejbližšího háje.

Vůdcovství ujala se paní Potocká; ona byla v těchto místech nejlépe povědoma: jakkoliv cesty a pěšiny v hájích tvořily hotový labyrint, ona znala takořka každý strom. I volila nejužší stezky, přes které sobě mladé břízy, habry a lísky zrovna ruce podávaly, tak že naše malá společnost ustavičně shýbati se musila, aby nevadila o větve a pohybem jejich nepůsobila šramot. Pěšina pokryta byla trávníkem dobře urostlým, tak že svých kroků hrubě ani sami neslyšeli.

Po nějaké chvilce stanuli a se zatajeným dechem naslouchali, zdali jich snad nikdo nepronásleduje: nic podezřelého nezaslechli; vůkol panovalo hluboké lesní ticho a při tom tak mrtvé dusno, že se ani ptactvo téměř neozývalo.

„Snad ti příliš utíkám,“ zašeptala Mína chápajíc s jemnou šetrností ruku Pavlušinu.

Ona jen hlavou zavrtěla.

Dali se opět všichni na pochod. Čacký teď už rozuměl, že se mladá paní nebojí ani tolik o sebe jako o slečnu Tichou, že tuto ještě docela jiné nebezpečenství leká nežli bázeň před pruskou surovostí. V čem by záleželo, nemohl se domysliti; však měl už dříve příčinu domnívati se, že slečnu Tichou tíží jakés neštěstí před světem tajené: to ji bez pochyby teď učinilo Míninou společnicí na útěku. Čacký hádal, že paní Potocká vyčkává jen nejbližší příležitosti, kde by mu mezi čtyrmi očima o Tiché cosi důležitého a — žel! — sotva radostného zjeviti mohla. Na Pavluši znamenal jen tu změnu, že kdykoliv se s pohledem jejím setkal, neshledával v něm nic cizího, nic chladného: jako by ani nebývalo posledních dnův, jako by nebývalo mezi nima žádné zdrženlivosti, odměřenosti, uzavřenosti, žádné trhliny. Jakkoliv spolu nemluvili, on přece dobře cítil, že smýšlení slečnino k němu je opět asi tak přátelské, jako když se po dlouhém rozloučení tady opět setkali.

Tato proměna byla mu rovněž nenadálá jako vítaná. Čím se asi stala? Nechápal aniž měl času o tom hloubati.

Dostali se k místu, kde se háje končily. Odtud až k lesu rozkládaly se pole a louky; byl to pro naše uprchlíky nejméně bezpečný kus cesty, poněvadž tu snadno mohli spatřeni býti. Pro větší jistotu zůstaly obě dámy ve stromoví a Čacký šel rozhlednout se po vůkolí, zdali by snad cosi podezřelého nezočil. V polích nikde nebylo viděti nejen Prusů, nýbrž ani jiného člověka; avšak nebyloli se v této příčině čeho báti, hleděla tím hrozivěji obloha, na nížto se černé mraky shlukaly. Po drahnou dobu již byla panovala veliká parna: dnešní mračna zajisté přinášela netoliko déšť ale i bouřku.

Opustivše ochranný háj vyhnuli se dobrodruzi naši také teď polním cestám a drželi se mezí, po kterých byla sice chůze obtížnější, na kterých však lidským zrakům nejvíce ještě zůstávali ukryti; obilí ke žni dozrálé mělo místy takovou výšku, že ani hlavy jejich z něho ne-

vynikaly. Nikdo jim nepřišel do cesty; ale když kdesi pasák, jehož neviděli, na dobytek svůj rozkřikovati se počal, zalekli se všichni tři, jako by se náhle zrovna před nimi zaleskly piklhauby a bodáky.

Konečně dosáhli lesa. Tu všichni jako na umluvené znamení opět se zastavili; měli k tomu nejednu příčinu. Především přesvědčovali se, zdali snad mezi stromy a keři někdo uschován není, do jehož moci by upadli; ta obava brzy zmizela: nikdo tu nečíhal, pruská posádka nebyla blíže nežli v Habrové na levo a v myslivně Hubáčkově na pravo. Mimo tuto společnou příčinu měl každý ještě svou zvláštní. Slečna Tichá byla všecka udychtěna; kdežto paní Potocké a páterovi Čackému rozehřátím tváře se rděly, ona byla pořáde velice bledá. Mína starostlivě pohlížela na nebe. Po některý okamžik všichni tři mlčeli, tak že bylo slyšeti jen úzkostlivé hlasy cvrčka v trávě a pěnkavy ve stromech.

„Žene se bouře," promluvila nejprvé mladá paní — „a my jí sotva ujdeme."

Pavluše, k níž toto slovo hlavně proneseno bylo, odpovídala: „Neujdemeli — však ji přečkáme."

Mína se naklonila blíže k ní.

„Bojím se o tebe," řekla s nepokojem, který se tajiti nedal. „Ještě je čas k jinému rozhodnutí . . ."

„Ne, ne — bouřka mi žádného strachu nepůsobí, buď ujištěna."

„Ještě bychom tě dobře mohli k otci tvému dovesti."

„Probůh," zašeptala Pavluše, „nech mne jíti s sebou! Mně nelze jinam — nelze! . . ."

„Již tedy ani slova o tom," skončila Mína tuto rozmluvu a obrátila se k faráři.

On tím časem byl svými vlastními myšlenkami pilně zaměstnán. Mína byla na něm žádala, aby jenom až k lesu je doprovodil; proč se k tomu jen zvolna odhodlával, leží na bíledni. Teď byli v lese, on se tedy měl vraceti. Byloli mu nesnadno, jíti s nima dále, bylo mu rovněž nesnadno, trhnouti se od nich; neboť jestliže až posud potřebovaly průvodce, na delší cestu ho potřebovaly tím více. A jiného, nežli jeho, nikoho najíti nemohly. Při pomyšlení, že by teď od nich odejíti měl, připadal sobě jako necitelný otec v pohádce, který zavedl děti svoje do hlubin lesních a tam je opustil. Dále jíti pudilo jej citelné jeho srdce, nazpět jej volal jeho stav. Opravdu? Bylo snad v skutku nebezpečenství, že provázeje obě mladé ženštiny lesem a bouří dopustí se hříchu proti povinnostem, které mu kněžství jeho ukládalo? Věru, ta bázeň k němu ani nepřistoupila — ano tím sobě byl jist, že by se v žádné pokušení toho druhu nevydal. I musíme doložiti, že se v tom nepřeceňoval; toho nejpatrnějším důkazem bylo zajisté, že sobě dámy průvodu jeho přály.

Proti čemu by se tedy vlastně prohřešil? Proti obyčeji, proti lidskému soudu Avšak nebylli obyčej malichernou věcí proti tomu, oč tu běželo? Nebylli soud lidský v tomto případě pouhým předsudkem? Ano ještě více: kdy by Pavluši a Mínu opustil a kdy by se jim přihodilo neštěstí, zdaž by lidé řekli, že jednal správně a šlechetně? Nikoliv, vyřkli by nad ním soud nepříznivý, řekli by, že pronásledovaných ženštin na žádný spůsob opouštěti nesměl. On by se ovšem vymlouval:

„Já nemohl jinak, já jsem kněz“ — ale u koho by mu taková omluva co prospěla?

Pravda, měl svoje nepřátele: budouliž oni rovněž souditi? Zůstaneli průvodcem dám i dále, to bude nějaká kořist pro Ohlas evangelia, Tvrz Hospodinovu a jiné! To bude dopisů o tom, kterak běhal s ženštinami po lesích — to bude otevřených listů, hovoren, inserátů, pichlavých dotazův a jedovatých výkladův! Na celé katolické církvi nezbude poctivého vlasu! — Jakž ale, ponecháli prchající ženštiny osudu a vrátíli se honem na svou faru, aby nezmokl? Ó zajisté, to nebude nic menší kořistí pro Ohlas evangelia, Tvrz Hospodinovu a všecky listy toho druhu — a nebude as o nic méně dopisů o tom, kterak necitelně opustil dvě slabá stvoření v jich největší nouzi, aby sám si šel hovět — nebude o nic méně otevřených listů, hovoren, inserátů, pichlavých dotazů a jedovatých výkladův! A rovněž bude celá katolická církev za to odsazovati!

Takové myšlenky vířily Čackému v hlavě. Rozum ani cit jeho mu neradily křivě — ale což je všechen střízlivý rozum a všechen zdravý cit proti návyku, proti mnoholetému vycvikování? Proto na konec náš hrdina zrovna tak se děsil myšlenky, nastoupiti s mladými ženštinami lesní pouť, jako uznával za potřebí to učiniti — byl stejnou silou tažen nazpět a strkán dále.

Paní Potocké nezůstalo tajno, kterak jest na vahách.

„Vy nás neopustíte, pane faráři!“ pravila k němu důtklivě.

Nebyl s to říci ani a n o ani n e.

„Vy nás dojista neopustíte,“ dokládala ona docela potichu — „řeknuli vám, že tu běží o lidský život! . .“

O lidský život! A to slovo nebylo řečeno ani žertem ani lehkovážně! O život Albíny Tiché — o žádný jiný!

„Pojďme!“ řekl tím odhodlaněji, že pozoroval, kterak slečna Tichá hovor jejich s očima na zem upjatýma poslouchá.

XLI.

Paní Potocká opět vykročila napřed, a páter Čacký zase uzavíral průvod. Jestliže se vůkol bouře teprvé chystala, možno říci, v jeho nitru že již propukla. Po nějakou chvíli kráčel jako omámen, jako bezvolný nástroj neviditelných, neznámých sil; zrak jeho byl jako závojem zastřen, krok jeho byl nejistý, tak že se div na pravo či na levo nepotácel. Pak se před ním tolik vyjasnilo, že zřetelně spatřoval aspoň jednu postavu — Albínu Tichou. Ještě pořád sotva svým očím věřil, opět a opět se přesvědčoval: — byla to v pravdě ona, s nížto se po drahná léta v mysli své tolik naobíral, jež srdce jeho tak velice byla vzrušila, k nížto se pojili rovněž nejsladší jako nejbolestnější okamžikové jeho života — byla to v pravdě ona, při jejímž pouhém objevení tak často tisícové v bouřlivý jásot vypukali a pak zase dech v prsou utajovali, kochajíce se jejím zpěvem — byla to táž ztepilá postava, táž krásná tvář a celé ušlechtilé, dojemné a vznešené zjevení. On již dosti těžce chápal, že to není jen přelud, že ji skutečně vidí

před sebou: kterak měl zvyknouti děsnému pomyšlení, že ji obletuje smrt? Jak by to bylo možná? Co by se to dělo? A byloli to hrozné slovo pravdivo: proč ji nezastavil, nezadržel, tělem svým proti všelikému nebezpečí nezastoupil — proč vůbec nic neučinil a jen jako bez ducha a bez vlády v jejích šlépějích následoval?

Hned byl by z hloubi duše své vykřikl, hned opět se ho chápala závrať. Kráčel s namáháním, nemluvil slova, nemohl pohnouti svým jazykem. Když pak se na okamžik vzpamatoval a síly svoje sebrati hleděl, ozval se v něm poznovu hlas: „Ona kráčí na pokraji záhuby — ona ubírá se snad své smrti v ústrety!" A poznovu octnul se v závratném víru, který hrozil zbaviti ho buď vědomí aneb rozumu...

Nevěděl hrubě, zdali Pavluše a Mína mezi sebou hovoří. V pravdě jen zřídka slovo vyměnily, když mladá paní přítelkyni svou upozorňovala, kudy jíti aneb čemu se vyhnouti.

Cesta byla zejmena útlým ženským nožkám dosti obtížná. Ubírali se brzy vysokým lesem, brzy nízkou porostlinou, ale skoro pořád po drsných kamenitých pěšinách. Sotva že vystoupili na příkré návrší, již zase musili sestupovati do úžlabiny, která dole třeba jen několik kroků široká byla, a hned za ní se zdvíhala zase nová stráň. Brzy na počátku lesní pouti objevilo se jim ještě jedno druhé lidské obydlí. Za údolím — které lesní krajinu v klikatých liniích hluboce prorývalo, jako by bylo řečištěm divoké řeky, kterým však jen nepatrný, nyní skoro vyschlý potok se vinul — ukázala se vesnička, několik nizoučkých chatrných baráků, jako by je tam odněkud vichřice zanesla, cestou zle je pocuchavši; kolem nich do kola vypínal se kruh urostlých smrků a jedlí do takové výše, že se vesnička podobala malé výspě, nad kterou zelenomodré vlny mořské ze všech stran mocně vzkypují, aby ji v nejbližším okamžiku ve svém lůně pochovaly.

Paní Potocká společníky své na tuto vesničku zvláště upozornila.

„Až tam Prusové pronikli," podotýkala, „ale jen tehdy, když jich tu v kraji bylo nejvíce. Tentokrát, jak mi pan Hubáček řekl, už se tam nedrali; je tam příliš chudo. Dále dovnitř lesů, kam směřujeme, vůbec se nedostali."

O něco dále vyskytla se ještě v údolí při potoce píla; byla tak průhledná a mechem, travou i keři tak obrostlá, že se z nějaké vzdálenosti spíše podobala troskám lidského obydlí dávno již opuštěného.

Potom po nějakém příbytku ani stopy více neuviděli.

Asi půl hodiny už trvala chůze jejich od té chvíle, co do lesa vkročili; obloha se vždy hustěji zatahovala, tak že se kolem nich vždy více tmělo, a nad hlavami jich stromy listnaté vždy hlučněji ševelily, jehličné vždy mocněji hučely.

„Jak máme ještě daleko?" ptala se slečna Tichá, utírajíc sobě pot s čela.

„Polovici cesty máme dobře za sebou," odtušila Mína.

Slečna zas umlkla. Sestupovali opět do údolí, kterým potok tekl, aby jej — už po několikráte — překročili.

Po chvilce se slečna pojednou zastavila a nejbližšího stromu zachytila.

„Tys unavena,“ řekla mladá paní rychle k ní přistupujíc.

„Poněkud —“ odvětila ona slabým hlasem, nepozdvihujíc zraků od země.

„Musíme učiniti delší zastávku — musíš sobě výdatněji odpočinouti.“

„Přejde to hned zase,“ dí Pavluše, „nesmím vás zdržovati — k vůli bouři . . .“

Poslední slova její skoro zanikla, neboť vítr náhle s velikou mocí do stromů zalehl a vrcholky jejich jak obilní stébla rozvlnil.

„Máme poslední návrší před sebou,“ těšila Mína svou přítelkyni. „Až vyjdeme na tuto stráň, budeme míti už jen čtvrt hodiny chůze — nic více.“

Také páter Čacký se zase jednou ozval: „Jen aby nás liják ušetřil, když jsme již tak blízko cíle.“

„V nejhorším případě,“ věděla i tu paní Potocká dobrou radu, „nalezneme útočiště, jak jen se dostaneme vzhůru na stráň. Je tam sice jen skalní přístřeší, ale proti lijáku by nás přece uchránilo.“

„Nemeškejme tedy,“ pravila slečna Tichá, „ať ho raději dříve dosáhneme.“

I hnula se k další chůzi.

„Podepři se o mne,“ pobízela ji Mína, „aby se ti snáze šlo.“

To nemohl ovšem Čacký slyšeti, aby sobě neřekl, že je to vlastně povinností mužského průvodce, aby slabé dámě podal ruku k podpoře. A k čemu by se byl jindy dlouho rozmýšlel, váže všecky důvody a námitky na zlatých vážkách: k tomu se nyní rychle rozhodnul. Přiskočil k Pavluši a podal jí své rámě, prose, aby ho užila. Mluvil zajíkavě, nesouvisle, hlasem jaksi potrhaným a rděl se až po uši — ký div: nevodíval se zhusta s dámami vůbec a se slečnou Tichou zvlášť nikdy se ještě nebyl vedl! . . .

Mile mu děkujíc zavěsila se na jeho pravici. Několik kroků šli vedle sebe mlčky. Čackému se zdálo, že se slečna chvěje — ale nebyl tím sobě jist: bylo dost možná, že cítil jenom svoje vlastní chvění. Jemu krev v každé žilce bouřlivě klepala. Co se s ním dělo, bylo tak neobyčejné, jako by mu všechna skutečnost pod nohama zmizela — octnul se mimo nadání v novém světě, kde se mu život, v němžto se ještě před hodinou byl pohyboval, se všemi běhy, návyky a mravy svými jevil jen jako nějaká pohádka.

Slečna nebyla o nic nižší postavy než její průvodce; jednou, po druhé klopýtla a tu se obličejem svým tak blízko k jeho líci nachýlila, že cítil její horký dech.

„Příliš vás obtěžuju,“ zašeptala.

„Uchovejž!“ řekl on horlivě. „Jen se pevně podepřete.“

„Jsem pohříchu nucena.“

Tu Čacký po prvé, co tak těsně po boku jeho kráčela, osmělil se k ní pohlednouti.

„Příliš mnoho pro mne činíte,“ řekla patříc naň s mdlým úsměvem, kterýž jej bolestně do duše bodnul, aniž by vlastně věděl, proč.

Odpíral slovu jejímu toliko živým posuňkem.

„A já myslila, že se na mne hněváte,“ zašeptala po malé přestávce.

Zrovna tak bylo se Čackému dělo, jen že se jí z toho vyznati nedovedl. „Proto jest ona lepší nežli já,“ pravil si v duchu.

„Činila jsem vám křivdu,“ dokládala slečna. „Musím vás prosit za odpuštění.“

„Nikoliv,“ odporoval Čacký — „nemluvte tak, neboť mě tím jenom zahanbujete . . .“

Lomoz bouře přerušil jejich rozmluvu. Vichřice zuřivě zalomcovala sosnami, pod nimiž bylo už takové šero jako za soumraku; blesk počal je příšernými pruhy žlutavého světla protrhávati a v zápětí za ním třískal hrom. Pak se hluk zase poněkud utišil a ve vrcholcích stromů zaševelil déšť.

Paní Potocká byla pořád o několik kroků napřed; hledala, kudy by jíti měli, poněvadž tu vlastní cesty nebylo, leda pěšinky po mechu a suchém jehličí, zřídka lidskou nohou dotknuté, tak že ji v této temnosti nesnadno bylo rozeznati. Někdy neunavná vůdkyně Čackému a Pavluši docela s očí zanikla, načež se k nim zpět vracela, aby jim naznačila pravý směr a přítelkyni svou povzbudila slovem útěchy.

„Začíná se líti,“ pravil při takové příležitosti Čacký — „kdy bychom jen už byli v úkrytu, o kterém jste se zmínila.“

„Hned tam jsme,“ odtušila Mína. „Máme tam sotva více nežli půl sta kroků. A tam se lijavci a větru vysmějeme.“

Sotva se hnuli dále, slečna pevněji se zachytila ruky svého průvodce.

„Odpusťte . . .“ řekla tak tichounko, že to sotva zaslechl.

„Ó prosím,“ pravil on, „jen se docela spolehněte — cesta je čím dál tím horší.“

Nebylo mu nápadno, že nedostal žádné odpovědi: vždyť to bylo jen docela přirozené, že slečna byla uondána i polekána — snad jaktěživa nezažila takovouto činu, a k tomu v lesní pustině!

Po slovech jeho učinila ještě dva tři kroky, když v tom poznovu nad hlavami jejich hrom strašlivě zaburácel. Čacký cítil, že slečna ramenem jeho prudce trhla, však prvním pomyšlením jeho bylo, že se jen poděsila Zastavil se, aby jí krok nadlehčil — tu ona celým tělem na něj se sklonila.

„Vám není dobře!“ zvolal on.

Neodpovídala — klesala. Měl sotva tolik času, aby ji levicí zachytil — udržeti už ji nemohl. I sklouzla zvolna na zem.

„Nebesa!“ vzkřiknul poznovu. „Ona je zlomena! Pomozte!“

Paní Potocká letem přiskočila.

„Co je to?“ ptala se v uděšení.

„Mdloba ji přemohla.“

„Mdloba? Jenom mdloba?“ mluvila ona vrhajíc se na zem k Pavluši. „Nic horšího?“ pokračovala s rostoucí úzkostí.

„Horšího?“ opakoval Čacký zsinalýma rtoma a bezezvukým hlasem.

„Tu je láhvička!“ zvolala Mína způsobem, který jemu duši rozrýval.

„Láhvička . . .“ opakoval jako prvé.

„Dříve jste jí neznamenal?“

„Měla ji v ruce — voněla k ní“

„A nic jiného?“

„Jiného?!“

„Maria panno! Kdy by to byl jed!“

„Co pravíte?“ zaúpěl Čacký, jako by ho z nenadání stihla smrtelná rána.

„Aby se byla otrávila!“

„Pro umučení boží! Otrávila! Proč otrávila?“

„Poněvadž nejspíš jen proto se mnou chtěla jíti, aby si sáhla na život!“

Čacký na okamžik zrovna zkameněl. Pak sevřel svou hlavu oběma rukama, aby se probudil, jestliže snad jen spal a vše to vůkol něho snad jen bylo děsným viděním. Avšak nikoli — pravda to byla, nepochopitelně hrozná pravda!

„Všemohoucí bože!“ vyrvalo se mu z prsou. „Aby si sáhla na život!“

„Proto jsem vás žádala, abyste nás neopouštěl!“ dokládala mladá paní, v největším chvatu s omdlelou se zabývajíc.

„A že jste tedy připustila, aby provedla svůj úmysl, aby v tato místa odešla? Proč jste ji v takovém úmyslu ještě podporovala — proč jste ho nezjevila jejím přátelům?“

Mína buď tyto otázky neslyšela buď neměla času odpovídati.

„Vodu, vodu!“ zvolala. „Podržte aspoň šátek na déšť, abych ji mohla omyti!“

Farář neváhal po vůli jí učiniti. Skočil na místo, nad kterým haluze stromův netvořily střechu; avšak nežli se šátek deštěm smočil, na tvář omdlelé už husté kapky padaly.

„Jsme tu v nepříznivém místě,“ pravila mladá paní. „Zde by co nevidět promokla. Že jsme se aspoň ke skalám nedostali!“

„Kde je to?“

„Hle, už je máme na očích.“

Čacký pohlednul v tu stranu, kam ukazovala; zdálo se mu, že něco šedé zdi podobného skrze stromy prokmitá, však jistě to nevěděl.

„Donesem ji tam,“ pravil.

„Kdy by to bylo možná!“

On bez dálšího rozmýšlení sehnul se k Pavluši, pozdvihnul její hlavu, podložil svou levici pod její ramena, a chopil se jí vůbec tak, jako nemluvňata k chování na ruce béřeme. Mína pomohla mu milé břímě pozdvihnouti, v duchu sobě pravíc, že jest asi nad jeho sílu. Avšak podivno — Čacký nesa Pavluši v náručí, bral se mnohem rychlejším krokem ku předu nežli prvé, když ji vedl.

Bůh milý ví, kde se v jeho slabém těle najednou tolik síly vzalo! Mína sotva mu stačila, jdouc po jeho boku a varujíc jej před úrazem, ježto on sám před sebe dobře neviděl. Půda vůkol byla teď pravé kamenné pole; a mezi kamením ležely tu onde balvany až i zvýší člověka.

„Odpočiňte si,“ napomínala Mína Čackého, obávajíc se, aby vysílen i s Pavluší neupadl.

On sám také cítil, že toho potřeba. Usednul zvolna na nejbližší balvan, Pavluši držel na klíně. Nepohnula žádným údem, nejmenší známky života nejevila, hlava její klonila se bez vlády nazpět přes

jeho ruku. Vypadala jako mrtvá. Paní Potocká přiložila ucho k jejímu srdci, nachýlila líce k samým rtům jejím a zakryla potom její obličej před deštěm. Čacký všecko to ani nepozoroval. Hleděl ustrnule před sebe, v srdci mu bylo na smrt smutno, tvář jeho byla bolestně stažená, slza za slzou valila se po ní. Neosušoval jich, nezakrýval jich — podobalo se, jako by ani to neznamenal, že tekou . . .

Nový řev hromu, po obloze i po lesích dlouhou hlučnou ozvěnou hlaholící pohnul jej, aby opět povstal a Pavluši na ochranné místo donesl. Teď už je zřetelně spatřoval.

Byl by řekl, že jsou to trosky starého hradu, který tu na temeni vrchu před věky byl vystavěn, potom zbořen a zubem času zas už celé věky ponenáhlu rozhlodován. Avšak stáří takového hradu bylo by jen kratičkou dobou bývalo proti tomu ohromnému věku, po který tyto skalné zdi v pravdě tu stály. Nebylať to stavba rukou lidských, ačkoliv se jí podobala; byla to stavba přírody, která tu nakupila vysoké žulové skály: ty se časem rozpukávaly, částka po částce řítila se dolů, roztřišťovala se v balvany a kameny, jichžto vrstva za vrstvou se pod zemí ztrácela jsouc pomalu zasypávána a nezabraňujíc tomu, aby zde z půdy tak kamenité vyrůstaly štíhlé mohutné kmeny. Rozpadání skal dělo se ovšem velmi zdlouhavě, však dělo se stále; co tu zbývalo, na to jiný osud nečekal. Vše bylo už trhlinami rozryto; trhliny pak byly pravidelné, přímočárné, tak že skály nic jinak nevypadaly než jako velkolepě založené ale nedostavěné věže z ohromných čtverhranných balvanů, řádně na sebe uložených, však žádnou maltou nespojených. Nejvyšší vrstvy zdály se býti na spadnutí, i stromy, které svými kořeny v trhlinách se zakotvovaly, byly tam na hoře už jako k pádu nakloněny.

Čím blíže ku skalám, tím obtížnější byl Čackému každý krok; bylo to stoupání po kamenných schodech, avšak divoce rozmetaných. K tomu na té straně, ze které ku skalám byl přístup poměrně nejsnadnější, před dávným časem ruce lidské zdělaly dvojitý příkop, jenž nyní ovšem už byl silně zanešen; poskytoval zřejmý důkaz, že stavby této přírodou zbudované, lidé za nepamětných dob skutečně co tvrze nad míru pevné byli užívali.

„Nu chvála bohu, jsme na místě,“ pravila konečně paní Potocká. „Sem, sem!“

Tam, kam ukazovala, vypínala se skála od země obloukovitě na ten spůsob, jako by tu bylo někdy bývalo celé sklepení, které pak z polovice zmizelo; tento skalní polooblouk byl vskutku výborným přístřeškem. Dle náhledu některých učených lidí bylo velmi pravděpodobno, že toto místo bývalo příbytkem hned původních prabydlitelů v zemi, kde lidské pokolení tak dobře jen v jeskyních a slujích útočiště před zimou a všelikou nepohodou hledalo jako divá zvěř.

Mína pomáhala Čackému, Pavluši co nejšetrněji pod přístřešek uložiti. Jemu bylo nejinak, než jako by ji kladli do hrobu. Síla jeho, jakmile omdlelou z náruče své pustil, byla na dno vyčerpána: nohy nemohly ho unesti, klesl vedle Pavluše na kolena, uchopil její studenou nehybnou ruku, přitisknul ji k svým očím a pokropil ji hojnými slzami. Nedovedl se více ani duševně přemoci a ovládnouti — plakal tak

usedavě, jako nad otevřeným hrobem nejdražší bytosti, nic se netajuje, nic se na to neohlížeje, ždali jej při tom kdo vidí čili nic.

Mladá paní, jakkoliv pozornost její v nejvyšší míře k Pavluši byla upoutána, přece přes tu chvilku i na Čackého s velmi živým účastenstvím pohledla. Odkrylo se před ní nové tajemství, o němž po tu dobu neměla ani nejslabší potuchy.

„V tom srdci přece jen žila ukrytá láska,“ pravila si v duchu. „Přece jen miloval ženu a — podivná věc — miloval zrovna *ji!*“

A také Míniny oči pojednou zvlhly . . .

Úsilovnému namáhání jejímu, Pavluši opět k smyslům přivesti, tvrdošíjná mdloba vždy ještě vzdorovala. Posléze ruka, kterou Čacký držel, nejprvé slabě pak silněji se sevřela — dívčiny zraky se protrhly.

Nebyla mrtva — v Čackém snad každá krůpěj krve zvolala: „Žije! Posud žije!“

Pustil ruku její a odvrátil svůj obličej stranou, neboť slzy jeho nepřestávaly se hrnouti rovněž hustě jako dřív. Pavluše Mínou podporována se vztýčila a první její starostí bylo, že se jala rovnati svůj šat. Čacký tedy z dvojí příčiny odstoupil stranou.

„Jaká to nevčasná slabost!“ promluvila po nějaké chviličce slečna Tichá. „Měla jsem láhvičku s voňavkou,“ dokládala, marně u sebe hledajíc — „tu jsem bez pochyby ztratila.“

„Je to tahle?“ ukazovala jí Mína láhvičku.

„Ta,“ přisvědčila slečna. „Děkuji ti, moje dobrá, drahá duše!“

„Jen že je prázdná,“ podotýkala Mína. „Zátka se ztratila a obsah vytekl.“

Přitom pohledla na Čackého, aby mu aspoň očima řekla: Bohu dík, moje domněnka byla lichá!

Jemu z rozmluvy jejich ani hlásku neušlo, avšak zůstával pořád odvrácen, až by stopy pláče poněkud s očí jeho zmizely.

„Vy zle promoknete, pane faráři,“ řekla k němu po delší přestávce Mína. Proč pak stojíte na dešti?“

„Dívám se,“ odpověděl on pilně oblohu prohlížeje, „zdaž se mraky už protrhují . . .“

„Ale vždyť posud voda se skály proudem srčí!“ mínila mladá paní.

Pod přístřeškem totiž nebylo lze státi, a Čacký váhal, blíže dám se usadit. Po některém průtahu přece pod skálu se uchýlil, však na Mínu i na Pavluši nejvýše jen letmo po očku se podíval, maje o to péči, aby ho při tom nepřistihly, aby se s jejich zrakem nesetkal. Jinak horlivě pokračoval v pozorování povětrnosti, chvilkami podotýkaje, že se vítr na dobro již utišil — že déšť řídne — že bouře nejspíš ještě rychleji odejde, než přišla — že potok, jejž nedávno suchou nohou překročili, teď dole pod strání s hlukem se valí. Vůbec o lhostejnějších věcech sotva mohl své poznámky činiti; a činil je právě za tou příčinou, aby nepřišla řeč na to, co se v poslední chvíli bylo přihodilo. Konečně se mu přece šťastně namanulo, jak by dal řeči jiný obrat, aby se volněji rozprouditi mohla.

„Paní Potocká bude tak dobrá,“ řekl stále jen před sebe pohlížeje, „a naznačí mně, kterou cestou se dostanu na místo, kam nás

vede. Vy zde počkáte, a já tam půjdu napřed, něco obstarat — — Majíli pak tam ku příkladu nějaký vůz? Aby slečna už bez přílišného namáhání cestu dokončiti mohla."

Slečna mu rovněž dobře porozuměla jako paní Potocká.

„Ne, ne," pravila, „toho nebude potřebí. Já už se lépe budu držeti. Lituju toliko, že jste se mnou měli takový kříž. Teď budu již hodnější."

Mína námitek jejích nevyvracela.

„Majíli tam nějaký vůz," pravila vracejíc se opět k veselému tónu — „s jistotou nevím, sotva by to však byla ekvipáž, proslulé Albíně Tiché přiměřená. A poněvadž k této naší jeskyni také as žádného příjezdu nebude, musili bychom pro naši milou poutnici zjednati jen nějaká romantická nosítka."

Pavluše odpírala ještě živěji.

„Žádná nosítka," pravila. „Nechci ještě na máry!"

Nastoupilo pomlčení — Mína i Čacký s trapným úsilím hledali nějaké vhodné slovo, aby řeč neuvázla.

„A vždyť já po tu chvíli nevím," ozval se potom Čacký, „kam se to vlastně ubíráme. Je to nějaká lesní osada?"

Touto otázkou poskytoval Míně dobrou příležitost, aby hovor oživila, vypisujíc místo, které se jí a Pavluši mělo snad na delší dobu státi obydlím.

Poněvadž to již docela blízko, podíváme se tam s milým čtenářem o něco dříve, než naše malá společnost.

XLII.

Mohl tam státi lesní zámek nebo poustevna, mohlo tam býti útočiště pro filosofa, básníka a jiného druhu městské churavce, kteří aspoň jednou za čas vyhledávají samotu, zeleň, zdravý vzduch a pryskyřici: však nebyla tam leč jednoduchá hájovna. Zdálo se, jako by tu jednou byli chtěli sroubiti prozatímní staveníčko a jakkoliv tu kolem bylo dříví dost a dost, porazili jenom tolik kmenů, kolik nutně potřebí bylo, otesali, složili do takové výše, co by zrovna člověk procházeti mohl, hodili na to krov a pokryli slaměnou střechou — zdálo se, že to vše jen na nějaký týden posloužiti mělo: zatím však při té prozatímnosti zůstalo bůh ví jak dlouhá léta, hájovna stála tu pořád tak drobná jako trpaslík, ale trpaslík s prokvetlými vlasy a vousy.

Před hájovnou prostírala se malá louka, jinak tu byl všudy les, který ze dvou stran těsně k samé hájovně přiléhal; mohlo by se říci, že hájovna vypadá jako vlčice, která z houště vybíhajíc tady se zastavila, zpola jsouc viditelna, zpola ve stromoví ukryta: jenže vzezření hájovny, ač bylo nehrubě civilisované, ano — řekněme přímo — dosti divoké, nemělo nic dravčího do sebe, naopak, její drobná okénka připomínala mnohem spíše pohled tiché ovečky než divoké vlčice.

V poslední době býval u hájovny mnohem hlučnější život než obyčejně. Před vpádem nepřátelským sehnali a snesli sem z panských dvorů, co tam měli vzácnějšího, a nejeden osadník z okolí připojil

k tomu nejlepší kus svého dobytka neb jiného zboží. Hájovna ovšem nestačovala, všecky tyto věci v sebe pojmouti; zřízeny jsou tedy na rychlo stáje, chlévy a skladiště, jichžto prozatímnost ještě mnohem více v oči bila než u staré hájovny: třeba jen samy kmeny sosen sloužily za pilíře, a od jednoho ke druhému zdělány jsou jakés takés stěny i jakás takás střecha.

Tolikéž obyvatelstvo se tu přirozenou měrou rozmnožilo, ovšem za žádným jiným účelem nežli k úklidu koňů, krav a ovcí a k hlídání snešeného zboží. A tu právě vykonal pan Hubáček nejmistrnější kus své diplomacie: učinil Pudila hlavou této prazvláštní lesní republiky. Pudil nepřijal ten úřad příliš ochotně; přes to však, když na tomto svém panství seděl, nevěšel hlavy a nemračil čela.

Bouře byla jak lidi tak zvířata pod střechu zahnala. To byl zajisté v těchto místech čas nejméně veselý, ale kolem hájovny rozléhal se přece hlasitý smích. Stará hajná divila se pečlivosti, s jakou jednu část ovcí střehli, aby na nich vlna nezvlhla — a tu jí ovčák řekl, jak velikou ty ovce mají cenu; konec byl, že se hajná jak náleží na ovčáka rozdurdila, domnívajíc se, že ji má za tak hloupou, aby jí sebe většího bulíka na nos pověsiti mohl. Její nevěře a jejímu hněvu se ovčák z plna hrdla smál, a to ji jen tím více dopalovalo.

„Co pak vám udělal?“ tázal se jí Pudil, když hlasitě reptajíc od ovčáka odcházela.

„I považte si, pane mládenče —“ chápala se ona chutě příležitosti, aby sobě odlehčila, při čemž Pudila jako vždycky titulovala dle mysliveckého šatu jeho a dle toho, že jej tu pan Hubáček představeným učinil — „jen si považte, jakého blázna si ze mne ten člověk dělá: chce mi namluvit, že by za jeden takový kousek z jeho stádečka dostal pěkný pár koní i s náčiním a třeba ještě dobrý vůz k tomu. Taková sprosťačka já přece nejsem, aby si myslil, že mne tak může balamutit!“

Když Pudil dosvědčil, že co ovčák řekl, není věc nesmyslná ba ani přemrštěná: hajná přestala se hněvati a počala se diviti. Pudilovi arci věřila, bylť u ní v takové vážnosti a lásce, jak si toho jen od které ženské žádati mohl.

„Pár koní a vůz!“ opakovala mnohokrát po sobě, tváříc se zrovna tak, jako by před jejíma vlastníma očima zázrak se dél. „A vždyť to na pohled není ani zrovna tak krásné ovčí plemeno! Kdy by mně postavil pěkně vypranou českou ovci vedle takového černého kusu, jehož vlna avi zvlhnout nesmí, a dal mi na výběr: já bych bez rozmýšlení sáhla po bílé ovci. A což je na tom plemenu tak drahého?

„Vlna.“

„Ta černá vlna? Za takové peníze by to měly býti ovce se zlatou vlnou! A co s tou vlnou dělají?“

„Zhotovují z ní drahé látky.“

„Na šaty? A mnoholi pak se toho z jedné takové ovce nadělá? Kdo pak to může koupit? Leda králové a knížata!“

Z obdivu přišla hajná do nového rozhorlení, když slyšela, že v tak drahých šatech se i docela neurození lidé parádívají. Konečně

pak nemohla zvědavost svou přemoci a vracela se k těm drahým ovcím, aby si je teprvé nyní zevrubně prohledla.

Také Pudil se jí musil zasmáti. Však náhle mu smích uváznul v hrdle — vztýčil hlavu, vytřeštil oči a jevil vůbec nepoměrně větší udivení nežli prvé hajná. Pak sebou trhnul, potřásl hlavou, promnul si oči — nic naplat: potom žasnul ještě více.

Několik kroků před ním vyskytla se na lesní pěšině mladistvá dáma, šaty svoje maličko nadzdvihujíc a bystrou nožkou mokru se vyhýbajíc. A to nebyl nikdo jiný nežli paní Potocká! Blížila se tak pevným krokem a obracela všechnu svou pozornost jenom na cestu, jako by jí tu všecko vůkol na vlas bylo povědomo, jako by tu ode dávna bývala domovem a jen před chvílí sobě do lesa byla vyšla a nyní se navracela.

Kterak neměl Pudil trnouti? Kdy by byl na tom místě ze země náhle plamen vyšlehl, nebyl by se ani tolik divil, jako tomu, že tu pojednou *ji* spatřuje. Před minutou nic by byl nepokládal za věc nemožnější: kterak měl svým očím věřiti?

Ale člověk rychle uvěří třeba v zázrak, když mu potrvá na očích, a uvěří tuze rád, když je zázrak příjemný jako v tomto případě. A tak Pudil, nehloubaje o tajemných příčinách, v nejbližším okamžiku rovně k paní Potocké se rozběhnul. Ba nemnoho scházelo, že by ji byl ve svou rozevřenou náruč sevřel a pevně k sobě přivinul a přese všecky lužky i přese všecku mokrou trávu přenesl. Nedošlo k tomu z té příčiny, že mladá paní, když už jí byl docela na blízku, oči od země pozdvihla, na něj pohledla a nožkou svojí v polovici kroku couvla.

Dlužno podotknouti, že pan Hubáček, jednaje s paní Potockou o možném útěku do hlubin lesa, pečlivě jazyk svůj střehl, aby ani slůvkem nevyzradil, že se vdovička, až ji pěkně do hájovny dovede, s Pudilem tam setká. Zdali se mu podařilo, dokonale to před ní ztajiti, jakož za jisto pokládal, to na své dobré svědomí tvrditi nemůžeme; jisto jest, že se nyní na Pudila podívala, jako by se ho tu ještě méně nadála nežli on jí Lekl se, že se mu vyhne a nepromluví naň. Promluvila přece.

„Vy zde?“ řekla, a sice s takovou přísností, jako by teprv před hodinou bylo doznělo její slovo: „Vyprosím si, abyste mi nikdy více do cesty nevstupoval, abyste nikdy více neopakoval pokus se mnou mluviti! . .“

Promluvila přísně — avšak jen když aspoň promluvila! A ona učinila více: předložila mu otázku. Kdo se táže, žádá odpověď: vlastně se tedy mladistvá vdovička s ním in optima forma v hovor pouštěla. On s neobmezenou ochotností odpovídal.

„Ovšem zde! Uvázán, na nohou sepjat, v toto místo zaklet! Nesmím odtud, nedostanuli k tomu zvláštního povolení — a to jsem dostal teprvé jeden jedinýkrát: včerejšího dne. Konečně — je to tuze příjemné místo, neníli pravda, milostivá paní? Teď mohu na svou čest a víru říci, že se mně tu nesmírně líbí — a přál bych si jenom, aby se vám rovněž tak dělo. *Takto* bych tu chtěl dlouhá léta tráviti a jistě by mně uběhla tak rychle jako pouhé hodiny. Však nyní dovolte, abych směl opáčiti vaši otázku: Vy zde? Můj milý bože, vy opravdu zde?“

A při tom byl by bez mála radostí vyskočil.

„Jak vidíte," odtušila s vážnou odměřeností paní Potocká.

„Jak si to mám vysvětlit?"

„Co tu potřebuje vysvětlení?"

„Myslím: co vás sem vede?"

„Nic příjemného."

Pudil nedal se stručností jejích odpovědí odstrašiti: lepší stručné odpovědi nežli žádné!

„Jakou nepříjemnost, prosím, myslíte?"

„Prušáky."

„Snad před nimi neutíkáte?"

„Utíkám."

„Opovážili se — —!"

„Opovážili. Však teď není času o tom hovořit."

„Rameno boží! A kde jste byla za té bouřky?"

„V lese."

„Sama?!"

„Nikoliv."

„S kým tedy?"

„S panem farářem Čackým —"

Pudil sebou trhnul, jako by pod svou nohou štíra ucítil, a obličej jeho se nápadně prodloužil. Zlomyslná vdovička učinila malé pomlčení.

„Tak!" řekl táhle Pudil. „S tím?"

„S tím," opakovala pevně vdovička. „S tím — a pak se slečnou Tichou. Však tu již jsou, a já posud nic na příchod slečny neuchystala, ačkoliv jsem jen proto před nima sem pospíšila."

„Ah!" oddechnul sobě tajně Pudil. „Když při tom byla i slečna Tichá, jest to pak docela jiná věc!"

Slečnu Tichou uznával vděčně za svou přítelkyni: činila mu vždy ještě naději s paní Potockou, třebas ta naděje nebyla příliš veliká, dávala mu upřímné rady — a nedosti na tom: jen ona to byla, která mu hlavu napraviti dovedla, když už byl svrchovaný čas. Tak nyní sám sobě v duchu povídal. Ona mu včera s přátelskou otevřeností dala na srozuměnou, že tím spůsobem, jak se posud ku vdovičce choval, nepořídí leč pravý opak toho, co zamýšlel; vyvzdorovat že na ní nelze zhola nic, vzdorovat že i ona umí jako kdokoliv jiný: chceli tedy přízně její zase nabyti, aby nastoupil docela jinou cestu, aby uznal svou chybu a — prosil za odpuštění. Již ale byla slečna Tichá pod sluncem as tou jedinou osobou, která byla s to, v Pudilovo srdce duchu kajicnosti přístup zjednati; kdy by mu byl někdo jiný s takovým kázáním přišel, byl by u něho nejspíš zrovna tolik dokázal, jak on sám posavad u paní Potocké. A pak mu slečna Tichá ještě pravila: „Vím z bezpečného pramene, že paní Potocká zejmena jednu vlastnost na mužovi nesnese, totiž žárlivost. Dejme tomu, že by někoho z této vlastnosti vyhojiti chtěla, jsem jista, že by sáhla k ostrým prostředkům, že by neváhala řezat i pálit, pokud by rána dokonale vyhojena nebyla!"

Toto pokynutí bylo dosti zřetelné. I mělo také dobré účinky; když nyní Pudil zvěděl, že mimo faráře Čackého i slečna Tichá s paní

Potockou přichází, hned se mu též o tom v hlavě rozbřesklo, proč mladá vdovička, pojmenovavši faráře Čackého, učinila to malé pomlčení . . .

Pudil měl se k tomu, aby nové příchozí uvítal; však paní Mína sama ještě dříve vstříc jim poskočila.

Oni mezi tím ovšem již Pudila shledli a oba byli nanejvýš překvapeni, že zrovna jeho nalézají na místě, kam je paní Potocká vede. Prvé ještě, nežli podivení své jakkoliv projevili, byla vdovička již u nich a spěchala jim aspoň tolik objasniti, že o přítomnosti Pudilově na těchto místech neměla do poslední minuty žádného zdání.

„Já jsem zase na odchodu!“ pravila k nim potichu.

„To by bylo pěkné!“ dí podobným spůsobem Pavluše. „A proč zase na odchodu?“

„Příčina je dosti veliká a dosti zřetelná,“ odtušila Mína. „Máš ji zrovna na očích.“

Slečna s úsměvem uchopila její ruku.

„My zase jsme rádi,“ pravila, „že naše klopotná pouť je u konce. Já alespoň nic nechci slyšet o návratu. Pojď jen s námi, drahá — musíme tvou příčinu zevrubněji seznati: mně praví jakýs vnitřní hlas, že není hrozná.“

Vdovička se od ní bez přílišného vzpouzení dala obrátiti a vésti zase k Pudilovi.

„Jsem přesvědčena,“ pravila k tomuto soukromí slečna Tichá, když ji velmi hlučně pozdravoval, „že s touto návštěvou opravdu jste spokojen.“

„Mohuliž býti?“ odtušil on. „Já to nevím. Jsem čím dále tím pomatenější, a hnedle nebudu s jistotou vědět, zdali nosím na krku svou vlastní hlavu nebo cizí. — Mohuliž býti? Řekneteli vy *ano*, ovšem s radostí uvěřím.“

„Řeknu jen jedno,“ dí slečna —: „teď přišel váš čas. Lepší příležitosti jste sobě ani přáti nemohl. Nepropaste ji! . . .“

„Pudil horlivě posvědčiv spěchal všech příchozích dohromady se tázati: „Řekněte, prosím, čím vám nejdříve posloužiti máme?“

„Slečna a já,“ odpovídala za ostatní paní Potocká hledíc při tom na Pavluši — „potřebujeme nějakou světničku, kde bychom se po cestě a bouři zotavily. — Vy, dobrý pane faráři,“ obrátila se k Čackému, „musíte především hledět dostati se do sucha, abyste ke všemu ještě k vůli nám o zdraví nepřišel.“

Jakkoliv Mína při této své řeči o Pudila ani okem nezavadila, on přece hbitě poskočil, aby žádost její uvedl ve skutek. Světnička v hájovně byla jen jediná, byla skrovná a chudě upravená; dobré při ní bylo hlavně to, že jí dámy cele pro sebe užívati mohly.

„Za dne sem bez toho letní dobou sotva vkročíme,“ ujišťovala je hajná uvedši je dovnitř a snažíc se jim všemožně posloužiti — „a k noclehu nám zbývá nejen komora ale i půda. Teď člověk všady snadno přespí.“

Čackému posluhoval sám Pudil. Shledal mu něco šatstva i prádla, aby se mohl převleci; potom dal na záhrobě v kuchyni rozdělati hodný oheň. aby promoklé šaty rychle byly vysušeny.

Oba byli v cizině, oba svedly tu kromobyčejné poměry: v takovém případě i lidé jinak sobě lhostejní brzy k sobě přilnou a lidé znesváření dříve se dohodují. Pudil a Čacký jednali teď spolu navzájem se vší zdvořilostí, ale žádnému z nich nebylo ve společnosti druhého valně příjemno; Čacký nemohl jen tak jednoduše zapomenouti, co od Pudila zakusil, a Pudil pořád nevěděl, na čem vlastně s Čackým jest: vždyť přece zas jen Čacký mladou vdovičku sem přivedl a nikdo jiný!

Pudil byl ostatně přítomností paní Potocké tak rozehřát a rozjařen, že přes tu chvíli na všecku nedůvěru, na všecku žehravost a na všecky nelibé city zapomínal a hovorným, veselým a vřelým společníkem se stával. Dokonce když farář vyprávěti počal, co dámy k útěku dohnalo, již ani na to nevzdechl, že by mezi ním, páterem Čackým a mladou vdovičkou jaká nesrovnalost byla: vždyť měli všichni dohromady jednoho nepřítele, a na toho se teď celou silou své duše rozhorlil.

„Že jsem já tam nebyl!" poznamenával zhusta, pozdvihuje zaťatou pěsť. „Ale však já tam půjdu! Já se tomu hejtmanovi a jeho pochopům podívám do očí! Však já tam půjdu!"

„Za to jsem vás také chtěla prosit," ozvala se za ním paní Mína, vykročivši potichu ze světnice.

Pudil, co povídal, myslil zcela dopravdy, avšak nebylo mu příliš vítáno, že jej vdovička takovým způsobem v úmyslu jeho potvrzuje. A ještě méně snad shodoval se s ní farář: byloli už dříve potřebí, Pudila od Bukové a od Prusů vzdalovati aby svou prudkostí s některým do půtky se nedostal a snad celou osadu do neštěstí nepřivedl: jakž teprvé nyní! A paní Mína, místo aby jej zdržovala, ještě mu pravila: „Jděte" — a pravila mu to zrovna v takovém okamžiku, když měl největší chuť Prusům žebra lámati!

„Je mně na tom velice záleženo," pokračovala, nevyhýbajíc se již jeho pohledu ale patříc naň tak upjatě a s tak přísnou vážností, že musil mrkati a opět i opět oči sklopiti, „je mně na tom velice záleženo, abyste — ovšem ještě dnes — do Bukové šel. Cestou můžete se stavět v Habrové, upokojit pana faráře Svobodu, že jsme se slečnou Pavluší sem bez úrazu došly, že jsme tu v bezpečném místě a pod dobrou ochranou."

„Pod ochranou pana Čackého — toť se rozumí!" ozval se v Pudilovi zase ďábel žárlivosti. „Mně velmi jednoduše poručí, abych odešel — proč? Aby zde zůstala v užší přátelské společnosti!"

Vdovička dobře znamenala, že po jeho tváři jakýs neblahý blesk přeletěl, však nedala se tím nic mýliti a mluvila týmže způsobem dále.

„Hlavní a nejdůležitější věc jest, aby v Habrové i v Bukové co nejvíce lidí zvědělo, že meškáte tam — a nikde jinde . . . Kdy by vám přicházelo za těžko, tuto moji žádost vyplnit, bylo by mně to s velkým politováním: i nezbývalo by mně nic jiného, než abych odtud sama zase odešla."

„Myslím," reptal v duchu Pudil, „že by v lesích pro nás oba bylo místa dost!" Ale nahlas ani nedut.

„Konečně," dokládala vdovička, „musím i za to prosit, abyste do lesů — a sice ani do myslivny — dříve se nevracel, pokud bychom

my nuceny byly, tady se ukrývat. Jestliže by přání moje s vaší vůlí se neshodovalo, neobtěžujte si, bez obalu mně to říci.“

„Ó prosím,“ ohražoval se Pudil velmi živě proti takovému domnění. Zachovám se ve všem všudy, jak mi uložíte.“

„Děkuju vám,“ řekla s chladnou úklonou Mína, načež se obrátila k Čackému: „A nyní musím ještě pana faráře prosit za slyšení.“

XLIII.

Slunko bylo hned po bouři zase vysvítilo, paprsky jeho pozbyvše palčivosti osvěcovaly vůkol nejsvěžejší zeleň, les oddychoval silným vonným vzduchem, pták, kde který byl, snad každý se nyní rozštěbetal: slovem, radosť bylo dlíti v této lesní tišině.

Mína pozvala Čackého, aby usedli před hájovnou na místě, kde louka končila a les začínal; stolice, které jim hajná podala, byly málo umělé i málo pohodlné, ale tady se na nich dobře sedělo.

„K mým starým dluhům,“ jala se mladá paní mluviti, „přirostl nový: jsem vám velikými díky zavázána, pane faráři, že jste mne neoslyšel, že jste se mi obtížnou službou propůjčil, když jsem v trapné úzkosti nevěděla, co počít. To, věřte, nikdy nezapomenu!“

Kněz podotknul: „Nechme toho. Raději mně vysvětlete —“

„Jsem vám dlužna vysvětlení — jsem vám jmenovitě dlužna odpověď na otázku: proč jsem slečnu Tichou do lesů s sebou brala, jakkoliv mi bylo povědomo, že jsou myšlenky její zoufalé . . . Abyste tomu a všemu ostatnímu porozuměl, musím vám aspoň ve vší stručnosti vypravovat, o čem jsem včera touto dobou ještě sama nic netušila. Jest to příběh ze života mé i vaší přítelkyně, kteráž chudák nyní tam v chudobné jizbičce hlavu svou složila a se staví, jako by dřímala, jakkoliv je spánek daleko od jejích očí. Však přece dobře, že se tak stišuje.“

Čacký s nepokojem pohledl na okna světničky. Tanulo mu na mysli, jak se Mína prvé láhvičky zděsila — byloliž záhodno, slečnu tak docela o samotě nechávati? . .

Však nevytrhl svou společnici žádným slovem a ona pokračovala: „Vám snad bylo dříve už ze života jejího více povědomo nežli mně. Když sem ob čas přicházela, vídala jsem ji jednou za rok nebo za dvě léta; pohlížela jsem na ni jako na bytost vyššího druhu, a bylo mně velice milo, když si mne vlídně povšimla. Mezi tím jsem odrostla i stala se usedlou občankou; slečna Tichá sem opět zavítala, a já nabyla přesvědčení, že jest ještě mnohem dokonalejším stvořením, nežli za jaké jsem ji po tu dobu pokládala, že jest netoliko při svém slavném jmeně prosta všeliké vypínavosti a pýchy, že jest netoliko vlídná a laskavá nýbrž i velmi přítulná. Čím dále tím častěji jsme bývaly pohromadě; ona mne nazývala krásným jmenem přítelkyně, jako by se to samo sebou rozumělo; já je přijímala ovšem s radostí, ne proto, že bych se za hodnou jeho byla pokládala — což jsem já proti ní? — ale proto, že mi bylo od ní zvláštním vyznamenáním. Ačkoliv jsme takto za posledních let mnohou hodinu společně strávily, přece jsem já slečnu Tichou jinak neznala, než jak

se mi právě tady jevila. Jáť se ve velikém světě vůbec a v divadelním světě zvláště málo znám; také mně nepřipadlo, abych snad z pouhé zvědavosti na její živobytí se vyptávala, na to jsem před ní měla vždy přílišnou úctu. A ona sama nikdy o tom nezačínala — nejspíš proto, že je příliš veliká umělkyně, aby třeba i jen zdání chlubnosti vzbuditi chtěla. Našly jsme také vždy v přítomné době a okolo sebe dostatek toho, o čem mluviti. A tak neměla jsem o životě, jejžto slečna na svém pravém místě a ve svém vlastním povolání vedla, jiného obrazu, nežli že je plný slávy, plný lesku a plný štěstí, jakého si lidské srdce jenom přáti může. Netajím vám, že mi ovšem připadala otázka, z jaké asi příčiny zůstává pořád svobodnou, kdežto by zajisté v každý čas mezi četnými nápadníky jen voliti potřebovala. Však rozličně jsem si to vymlouvala, a pravdě nejpodobnějším zdálo se mi to, že přec jen asi nenalezla žádného, jenž by jí byl docela hoden. Větší jistoty jsem o tom teprv předešlé noci nabyla."

Čacký při těchto slovech se zdvojenou pozorností k Míně oči pozdvihnul.

„Včera setkaly jsme se spolu zas jednou na zámku," mluvila ona. „Pokud jsme byly ve větší společnosti, nic obzvláštního jsem na ní nepozorovala, ač by k tomu byla zrovna bývala příležitost, neboť bylo patrno, že na jistého mladého pána, s nímžto se tu po prvé setkala, nejhlubší dojem učinila."

„Snad ne na — ?" uklouzla bezděky Čackému otázka, které však nedokončil.

„Na hraběte Ludvíka? Ano, právě na toho. Byl jí oslněn, jakmile ji spatřil; všecka bujnost a veselost ho opustila, byl jak opojen, jak vyměněn, cítil to nejspíš také sám a nemohl se z toho vybrati. Mne by bylo cos takového jindy velice bavilo, ale jednak není doba příliš veselá, jednak jsem byla zasvěcena v tajemství, že netoliko srdce slečny Tiché jest zadáno, nýbrž že její ženich sem za ní přijeti má, ano že již by tu dávno byl, kdy by se Prusové i sem nebyli přivalili."

(Dokončení.)

V stínech.

Jak z jícnu zhaslé sopky výpar bledý
vstal z doupat noci den, tak chmurně šedý
a vetchý, mrtvých zraků, jak by nechtěl žít —
a přec jest narozen! Ne v slunných vidů vnadě
a v nebes paprscích, ne růžově a mladě,
leč jako mdlý vstal stařec; trudno jest mu jít
v ten svět, poušť mlhovou a sněžnou. Beze stop
se plouží výšemi a míjí s pohrdáním,
kde hloubka, úkryt, tajina; — vše jako hrob
to stínům zůstavil. On celým putováním

se vlekne s noci děsnou němotou,
však její mír ho mine; s tesknotou
a dumně v smrti tušení se hrouží
a jako Ahasverus — zdřímnout, usnout touží. —

Zář světla zbožnou rukou rozžatého
dvé paprsků tká v mlze z obou stran,
kde pod nohama ukřižovaného
se chvi jak žhavá krůpěj z božských ran,
jak oko bdící v hořkém lidském bolu,
jejž bůh jen v mukách zná i cítí spolu.
Zář bledou kolem svírá temna klín,
a v okruh záře vstoupil lidský stín.
Tam na podobě božské muže zrak
tak mrazný utkvěl, jako mlhy mrak,
jímž proniká, sám nepronikle temný,
jak stín, v němž hvězda zhasla. Sníh se jemný
mu vplítá v šedin sněžné závěje
i v čela vrásky — vpadlé řady hrobů,
v nichž mrtvé boly, tužby, naděje
tlí bez památky drahnou, dávnou dobu.
Pych vznáší hlavu tu, ač mdloba bedra sklání,
a kamennými ústy úsměch pohrdání
hne mžiknutím, kdy kletá Ahasvera noha
jde s věčným vzdorem kolem trpícího boha.

V tom stihl povzdech jeho sluch. Hle žena
jak ona, která objímala kříž
kdys na Kalvarii, zde v slzách rozprostřena
k těm nohám svatým skládá bolu tíž;
zrak jako ten, v němž matky hrozná muka
kdys trnula, ten hledá božskou líc,
kříž mocně obepíná slabá ruka,
v něm kleslé duši berlu hledajíc;
vzdech prsou pozakvílel kol a kol,
a v něm se ozval všechen lidský bol.

I postál Ahasver. Jak z živé smrti
se krutě vzbudil v žití žár a vír;
co skalou bylo v duši, vzdech to drtí
a v peklo sráží lhaný její mír
i hroby čela toho zodmyká . . .
Z té duše ledů plamen proniká
i valí každou tepnou děsné vlnobití,
až prsa chví se v živém utrpení;
svou kletbu cítí — nesmrtelné žití
i s žití bolem, jemuž konce není;
hrůz lidské bídy celé věky vstaly
a znova hroty své v to srdce zabodaly.

Ha, štvaný Ahasver, on klesá jak ta žena
tam pode křížem, zdrcen, na kolena,
a vzdorem zoufalým se ještě brání
jhu boha muk i jeho slitování;
on rukou zprahlou, silou zlomenou
se chopí obou kříže ramenou
a duchovitých upjav očí zář,
v jichž pustém stínu smrt i život zpola,
v tu milosrdnou spasitele tvář,
jak slují ohlas temně z hloubky volá:
„Ó bože trýzně, bože ran i muk!
„Hle malomocný, bídný, pokořený
„svět ještě vzývá tebe! lidských stonů zvuk,
„tvůj chvalozpěv, sto věků rozduněný,
„zní ještě k slávě tvé! a ještě konce není
„lži šílené, žeť spása v utrpení!
„Ó ještě metáš blesky v lidu témě,
„by sdrcen ve prach, zbožňoval tě víc,
„a ještě učíš padlé lidské plémě,
„že pot a slze světí jeho líc;
„že ten, kdo ruku vraha svého líbá
„a katu žehná, sklán a poroben,
„kdo s rozkoší jhu tyrana se shýbá,
„v svém zničení jest bohu podoben!
„Ó ještě zmučený tvůj obraz lidstvu hlásá,
„žeť v němých mukách božská jeho spása!
„A ještě Ahasver, jenž s pohrdáním
„zřel na boha, an v chabém potu nesl kříž,
„se tobě neuklání zbožňováním,
„byť k nohám tvým jej sklála útrap tíž,
„a ještě duše o svou spásu kvílí
„ne k bohu bolesti, leč k bohu síly!

„Kdes, králi svrchovaný, sílo věčná,
„kde, hospodine, jest tvá všemocnost?
„proč shlížíš na ta muka nekonečná,
„jež hubí lidstvu krev i duše skvost?
„proč denně, jak tou rosou na zemi,
„svět stonásobně zalit slzemi?
„proč denně, jak tvou výši purpur východu,
„zem barví nevinná krev národů?
„proč v mukách, ode věku do věku,
„jen klesat, klesat dáváš člověku?
„proč tolik ran tvých na lidstvo se řítí?
„Ó Ahasver je všecky ve svých prsou cítí,
„a marně po věk bludná jeho noha
„stop hledá soudce věčného i boha,
„a marně duše o svou spásu kvílí
„ne k bohu bolesti, leč k tobě, bože síly!

„Ó starý hospodine zástupů,
„což není spásy, není výkupu?!“

I klesl Ahasver — hle padl na svou tvář
tam pod nohama ukřižovaného;
jak žhavá krůpěj, jež by skanula
z ran jeho svatých, chví se lampy zář,
a zasáhla i bleskem kmitu mdlého
líc božskou. Zdá se, že se pohnula,
a v útrpném i němém slitování
že k člověku se Ahasveru sklání,
jak bůh by s člověkem snad želel spolu,
že od počátku stanovil jej k bolu . . . .

A lampa zhasla. Žena s lehčí tíží
se vrací z posvátného ústraní.
Jen stíny denní do kola se plíží
a tichem šumí křídlo havraní;
až chmurný den pak uhasínal zvolna,
i dokončena pouť ta jeho bolná.
Pak vzešly hvězdy v převelebnou noc . . .
Bůh bolu s rozpjatými lokty shlíží,
jak Ahasver, jenž cítí jeho velemoc,
v dál sněžnou jako stín se v stínech plíží.

Eliška Krásnohorská.

Josef Wenzig.

Odešel od nás opět jeden vznešený duch. Rozloučil se s námi na březích krásné Jizery, kterouž tak vroucně miloval. Ukládajíce pozemskou schránku jeho na hřbitově Pražském, jejž tolik předrahých hrobův zasvětilo ve vděčné a věčné paměti národa, pocítili jsme opět, že chudneme.

Josef Wenzig nebyl naším z povinnosti, ale stal se jím z přesvědčení a z lásky. Jazykový ráz jeho rodiny byl by býval platným důvodem, kdy bychom jej v dospělé síle spisovatelské byli nalezli vedle Egona Eberta, M. Hartmanna, Alfreda Meisznera a jiných mužův z onoho zajímavého kruhu básníkův německých, jehožto členové v Čechách se

narodili, jazyk český dokonale poznali, duchu českému srozuměli, k nejslavnějším kapitolám českých dějin a k nejvnitřnějším úkrytům české bytosti s nadšením tvůrčích umělcův přilnuli; ale jakmile nadešla chvíle rozhodná, kde bylo jim dokázati, nikoli že jsou také Čechové, nýbrž toliko, že uznávají a ctí stejnou oprávněnost národnosti české v Čechách k veřejnému životu státnímu a politickému, tu objevili se před námi v kmenovní příkrosti německé... Také vzdělání školní, v němž Josef Wenzig strávil věk dětský a jinošský, bylo by nám poskytlo důkazu, proč zůstal Němcem. A přece i přes jazykové poměry v rodině i přes povahu školství v Čechách Jos. Wenzig velmi záhy stal se a po všechen blahočinný a požehnaný život svůj zůstal Čechem — z přesvědčení a z lásky. Mladistvá mysl jeho zahořela pro českou poesii, dospělý jeho duch byl proniknut právem národnosti české k plnému samostatnému životu, cit a rozum, umělec i myslitel vytknul za nejvyšší účel své snahy, napomáhati k zachování, k utvrzení a k rozkvětu českého národa. Zajisté vzácný a skvělý, ano svého druhu jediný to zjev v novověkých dějinách našich, zjev tím vznešenější a velebnější, čím méně prospěchův hmotných až potud dostává se v úděl každému, kdokoliv věnuje všechen život svůj na zvelebení českého národa, čím méně tento národ sám až potud má prostředkův, aby svým šlechetným obrancům, svým dobrodincům a ozdobám vděčným prokázati se mohl. Srdečné stisknutí ruky, vroucí pohled do očí za živa a horká slza na hrob: to potud jest jedinou odměnou českého vlastenectví a české práce. Tím spůsobem projevovala se česká vděčnost i k Wenzigovi měrou svrchovanou; a kéž by to zůstalo v Čechách ještě dlouho, dlouho tak, aby mezi námi neubývalo onoho pravého, nezištného, posvátného citu pro vlast, oné dětinné, ideální lásky k národu, jíž tak velice potřebí máme! Nad hrobem Wenzigovým sklenula se záře onoho vlastenectví, kteréž jediné může nás spasiti.

Co medle přimělo sotva dvacítiletého jinocha Wenziga, jenž německými školami piaristskými v němčině své domácnosti ještě více byl vzdělán a utvrzen, že jal se básnickým rouchem jazyka německého odívati národní písně slovanské a znělky Kollárovy? Co medle pohnulo dospělého muže Wenziga, jenž s jazykem německým od dětinství neměl ani nejmenších obtíží a jenž záhy poznal všechny duševní poklady, v tom jazyku skryté, že po třicet let neměl snažnější péče, než aby netoliko dokázal potřebu *českých* škol pro národ český, ale aby takové školy tomu národu také neunavně vymáhal a konečně zjednal? Co medle přimělo kmeta Wenziga, jehož srdce a duch nasyceny byly krásami poesie německé, že se zápalem na ten věk i při básnících českých neobyčejným, vzdělával zvláště dramatickou musu českou? Bylo to tušení, že slovanský živel v Čechách jest stejnorodým členem v kruhu vzdělanstva světového; bylo to přesvědčení, že slovanskému živlu v Čechách děje se do nebe volající křivda, když se mu popírá a zadržuje právo k samostatnému, vlastnímu životu duchovnímu; byla to láska k českému umění básnickému, jež z poměrův nejnepříznivějších vzmohlo se k síle značné a vydalo plody ceny nehynoucí. Láska k vlasti, láska k národnosti, láska k poesii české naplnily veškerého spanilého ducha Wenzigova, řídily všechen život jeho po půl století, byly pramenem jeho

neunavné a blahoplodné činnosti od růží, kteréž na lících mu rozkvětly, až k šedinám, kteréž do hrobu se uložily. Země i národ, dějiny i poesie, útrapy i radosti, právo i praxis, ideální i skutečný život náš dotýkaly se nejjemnějších strun v zlatém srdci Wenzigovu.

Jakožto překladatel vybraných plodův z písemnictví českého a jakožto vyličovátel českého království i národa jazykem německým, Josef Wenzig skvěje se v dějinách poměrův česko-německých na místě nejpřednějším. Jsa odkojen duchem dvou největších humanistův, kteříž až posud byli vzešli z lůna obou národův, duchem Jungmannovým a Herderovým, Wenzig jednou životní snahou svou nesl se k tomu, aby přispěl ke zjednání bratrství a srdečenství mezi oběma národy pomocí poesie, aby v říši krásy pomáhal vyrovnávati ony spory a boje, kteréž v životě skutečném mezi oběma se točí. Čelakovský, Erben, Kollár, Jablonský, Štítný, Smil z Pardubic, národní písně a báchorky měli v mistrném přebásnění Wenzigovu zmírniti a odkliditi politický zápas česko-německý. Že Wenzig byl znamenitým překladatelem básnických plodův českých, dosvědčil mu sám Goethe; mělť k tomu všechny vlastnosti, sám jsa *básníkem.* Však W. nepřestával na tom, aby seznamoval Němce s předními plody literatury české, střední i novověké; stejnou péči věnoval tomu, aby mezi Němci rozšířil známost českých dějin a české vlasti. A tak vedlé jeho spisův: „Die böhm. Volkslieder“, „J. Kollar's Sonnette“, „Slavische Volkslieder“, „Blüthen neuböhmischer Poesie“, „Ein Wort über das Streben der böhm. Literaten“, „Der neue Rath des Herrn Smil von Pardubic“, „Rosmarinkranz“, „Blumenkränze aus dem böhm. Dichtergarten“, „Studien über Ritter Thomas von Štítné“, „Westslavischer Mährchenschatz“, a vedle nevydaného posud překladu Vocelova Labyrintu slávy také spisy: „Blicke über das böhm. Volk, seine Geschichte und Literatur“, „Prag's Umgebung“ a „Der Böhmerwald“, z nichž zvláště posléze jmenovaný spis v obecenstvu německém s nemalým účastenstvím se potkal. K básnickým převodům W. ovšem nabyl mocného podnětu v osobních přátelských stycích s Jungmannem, Čelakovským, Vinařickým, Chmelenským atd.; národopisné a přírodnické obrazy Čech vyplynuly z jeho přátelství s Janem Krejčím.

Jakožto vychovatel a učitel českého národa pracoval W. už od roku 1833, když byl dosazen za učitele němčiny a zeměpisu na německé, tehdáž stavovské reálce v Praze. Ale vlastní jeho působení v obraně práva českého ve školách počala r. 1849, když povolán byl do Vídně k poradám o školství. Wenzig tím rokem co nejrozhodněji vystoupil ve prospěch jazyka českého ve školách středních a po dlouhém boji vymohl sřízení samostatné vyšší české reálky v Praze. Byla to první toho druhu škola v Čechách a za ředitelství Wenzigova vzor pro ostatní reálky po království českém. Působení Wenzigovo pro školství české zvláště v Praze činí samo o sobě jednu z nejdůležitějších kapitol v dějinách nejnovějšího života českého. Co na tomto poli W. vykonal, pojišťuje mu nejslavnější, nehynoucí památku v srdci celého národa.

V postavení svém úřadním, jakožto člen zastupitelstva Pražského, jakožto poslanec český na sněmu zemském nepřestával bojovati za právo národnosti české ve školství, neunavně pečoval o zvelebení starých a zakládání nových učilišť českých; celá nynější soustava a úprava

českých škol Pražských jest dílem, záslubou a pomníkem zvěčnělého obrance a dobrodince našeho. Na sněmě zemském W. provedl zákon o jazykové rovnoprávnosti pro obecné a střední školy v celém království českém, v zastupitelstvu obce Pražské zjednal, že na všech městských školách se žáky národnosti české jazyk český stal se vyučovacím, že se zřídily obecné realné gymnasium na Malé Straně, vyšší dívčí škola na Novém Městě, opatrovna u sv. Jakuba. Rovněž byl W. v první řadě činný při zřizování české průmyslové školy. Nejposlednějším skvělým a slavným skutkem jeho ve zvelebování a rozmnožování čekých ústavů vzdělávacích, v šíření osvěty v národě českém pomocí jazyka mateřského jest československá akademie obchodní v Praze. Že na této blahodějné a požehnané dráze k nejvyšším duchovním potřebám, k základním prospěchům života českého W. potkával se s ústrky, s překážkami ano i s pronásledováním druhu nejrozmanitějšího, že se netěšil z přízně ani vlády ani časopisectva německého, rozumí se samo sebou; však žádné obtíže, žádné stíhání ani žádné poškození, jehož doznal ve hmotném postavení vlastním, nedovedly ani zastaviti ani seslabiti v pravdě otcovskou horlivost a péči jeho o vzdělání pramenův a středišť pro vychování národa českého. Články o „národním vychování“ uveřejněné v časopisech i ve zvláštních knihách, svědčí, že činnost Wenzigova na poli českého školství plynula z nejvnitřnější bytosti jeho jako křišťálový zdroj ze žulové skály, jenž osvěžuje, posilňuje, živí, k zdraví, síle a rozkvětu přivádí vše, čehožkoliv se dotkne! —

Třetí hlavní směr ducha Wenzigova nesl se ke vzdělávání českého umění, zvláště literního. Založení Umělecké Besedy, jejímžto prvním starostou Wenzig sám také byl, a dlouhá řada uměleckých skladeb původních, téměř naskrze z oboru umění dramatického (Malíř co Pygmalion, Koruna, Snídaní a obědvání, Dalibor, Básník bez látky, Arria a Paetus, Libušin soud a sňatek, Oratorium z Komenského Labyrintu světa, Timoleon, Doktorka medicinae a nejnověji celý kruh operních textů ze života Žižkova) dokazují, jaká láska v mysli Wenzigově až do poslední chvíle jeho života plála k českému umění, k českému básnictví. Jakožto zástupce kurátora při „Matici české“, jakožto předseda výboru „Matice lidu“ a jakožto člen všech nejpřednějších učených a vzdělávacích spolkův vlasteneckých Wenzig všude s nejvzornější pilností osvědčoval svou péči o rozkvět českého jazyka, českého písemnictví, české osvěty.

A co konečně říci o jeho vysoce šlechetné, líbezné povaze osobní? Nejdokonalejší lidskost zářila ze všeho jeho myšlení a cítění, ze všech slov a skutkův jeho. Stoje sám na výši humanity, uměl vésti a pozdvihovati k ní také každého, komukoliv osud dopřál, přiblížiti se k němu. Jemnost mravův, ryzost karakteru, nezkalený poklid a démantová jasnost v názorech životních neodolatelnou blaživou mocí působily kolem Wenziga.

Opustil nás veliký Čech a veliký člověk!

Ferd. Schulz.

Knihy redakci Osvěty zaslané:

Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě dle původních pramenů vypravuje František Palacký. Nové vydání pro lid. Sešit 3.—5. V Praze 1876. Nakl. B. Tempsky.

Vlastenský slovník historický. Sestavil Jakub Malý. Sešit 9. a 10. V Praze 1877. Nakl. Rohlíček a Sievers.

Národní bibliotéka. Výbor prací čelnějších spisovatelův československých. Red. Fr. Zákrejs. Sešit 271.—276. Fr. Pravda. IV. 3.; G. Pfleger Moravský. III. 5.; J. K. Tyl. IX. 5.—7.; F. L. Čelakovský. III. 1. Nakl. I. L. Kober.

Karakter. Sepsal Samuel Smiles. Z angl. překládá prof. V. E. Mourek. Sešit IX. a X. Nakl. J. Doležal. V kom. Fr. Řivnáče.

Manželství. Sepsal Samuel Smiles. Z „Karakteru" zvláštní otisk.

Jindra. Obraz z našeho života. Napsal Ivan Klicpera. Nakl. Th. Mourek.

Muž z lidu. Román J. J. Kraszewského, přeložil Vil. Špaňhel. Nakl. týž.

Tři dni v Číně. Román Renéa de Fayelles, přel. Ant. Melišová Körschnerová. Nakl. týž.

A Dictionary of the English and Bohemian Languages. By Prof. V. E. Mourek. Slovník jazyka anglického i českého. Díl anglickočeský. Sešit 1. V Praze 1877. I. L. Kober.

Poetická čítanka. Upravil V. Petrů. Seš. 15. Nákl. I. L. Kober.

Františka Pravdy Sebrané povídky pro lid. Dílu I. sešit 1. Nákl. týž.

Kytice. Sbírka zábavného i poučného čtení pro mládež. Svazek VII. Sirotci. — V zahradě. — Výlet do vsi. Povídky od Fr. Pravdy. Nakl. týž.

Motýlové a brouci škodliví lesu, louce, poli, sadu, rybníku, zahradě a domácnosti. Sepsal dr. Vladislav Šír. Seš. II. Brouci. Nakl. týž.

A. E. ryt. Komerse Základové náuky národního hospodářství i statistiky. Vzdělal Karel F. Procházka. Druhé, valně rozmnožené a popravené vydání. V Olomouci 1876. Nakl. Kramář a Procházka.

Stručný všeobecný slovník věcný. Redaktor Jakub Malý. Dílu III. Sešit 9. Nakl. I. L. Kober.

Divadelní bibliotéka. Vydává Jar. Pospíšil. Svazek 148. Před sňatkem. Veselohra v 5 jed. od Kaz. Zalewského, přel. Jiří Bittner. Nakl. J. Pospíšil.

Naše politika. Sepsal dr. Ed. Grégr. Nákl. vlastním. V Praze 1876.

Zlaté lístky. Dárek útlověkým dítkám do Zlaté knihy čili Dědictví sv. Ludmily zapsaným. Spořádal prof. K. A. Madiera. Číslo XIV. Nákl. Zlaté knihy čili Dědictví sv. Ludmily v Písku 1876.

Zlaté klasy. Dárek dospělejším dívkám. Spořádal prof. Jan Suda. Číslo XIV. Nákl. téže.

Besedy mládeže. Red. prof. Jos. Kouba. Pohádky z „Eddasagy." Dospělejší mládeži přeložil J. Z. Veselý. Nakl. Mikuláš a Knapp v Karlíně. 1877.

Hry mládeže. Sestavil A. Potůček. Nakl. týž.

Velký slovanský kalendář na obyčejný rok 1877. Ročník VI. Vydavatel J. Otto v Praze.

Cesta kolem světa za 80 dní. Velká výpravná hra dle A. D'Enneryho a Julesa Vernea zpracoval A. Pulda. Nakl. týž.

Výtah z Cesty kolem světa. Nakl. týž.

Česká včela. Redaktor Bohuslav Pichl. Ročník I. č. 7.

Naší mládeži. Red. J. V. Krátký. Roč. III. Seš. 6. a 7.

Listy průmyslové. Red. Al. Studnička. Roč. II. číslo 13.

Budečská zahrada. Red. J. L. Mašek. Ročník VII. č. 12.

Živěna. Red. Em. Meliš. Ročník I. č. 18. a 19.

Přítel dítek. Red. J. Baštecký. Roč. III. číslo 10.

Česká rodina. Red. J. Baštecký. Roč. II. číslo 10.

Palečk. Roč. IV. Sešit 17.

Ženské listy. Red. Eliška Krásnohorská. Roč. IV. č. 10.

Lumír. Red. Sv. Čech a S. B. Heller. Čís. 27.—29.

Světozor. Redaktor J. J. Kořán. Roč. X. č. 39.—41.

Vesmír. Red. Č. Kotal a F. Nekut. Roč. V. č. 24.

OBSAH.

Osvěta vychází dne 25. každého měsíce.

Na Osvětu předplácí se

i s poštovní zásilkou

na čtvrtletí **1** zl. **50** kr., na půl roku **3** zl., na celý rok **6** zl.;

jednotlivé číslo stojí **56** kr.

Ročníky 1871, 1872 (vyjímaje číslo 1.), **1873, 1874 a 1875 jsou posud na skladě; první dva jsou po 4 zl. 50 kr., ostatní po 6 zl., vázané v kůži o 1 zl. více; desky téže vazby na jednotlivý ročník po 70 kr.**

Nefrankované listy se nepřijimají. Reklamace se nepečetí a nefrankují.

Číslo 12.

Sešit prosincový.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK VI — DÍL II

1876

Redakce, administrace i expedice
v Ostrovní ulici č. 6 n. (1508—II.)

V PRAZE
TISKEM JOSEFA KOLÁŘE — NÁKLADEM VLASTNÍM
1876.

Končíce tímto číslem *šestý* ročník *Osvěty* vzdáváme nejprvé vřelé díky všem, kdož v tomto roce účinlivě nápomocni byli, aby list náš důležitou úlohu svou plniti mohl; i prosíme, aby *Osvětě* i v budoucím roce věrnými přáteli zůstali.

O vysoké důležitosti listu našeho a o tom, jak *Osvěta* úlohu svou plní, časopisectvo české vyslovilo se mnohokráte, vždy jednomyslně provázejíc každé jednotlivé její číslo nejvřelejší pochvalou. Také u obecenstva *Osvěta* na mnohých místech došla přízně až překvapující; přece však jest v Čechách i na Moravě posavade *nejedno město, ano nejeden okres, kde se k Osvětě chovají velmi vlažně, aneb kam vůbec ještě nepronikla.* I vznášíme ke všem osvíceným národovcům, *bez nichžto zajisté žádná končina naší vlasti není,* snažnou žádost, by časopisu našemu půdy dobývati napomáhali. Zvouce pak již ku

předplacení na sedmý ročník Osvěty

slibujeme, že o vnitřní zvelebení časopisu i dále co nejsvědomitěji pečovati budeme.

Nové pp. předplatitele upozorňujeme, že **všecky posavadní ročníky jsou ještě na skladě**; jen prvního čísla r. 1872 již nemáme, avšak čísla 3.—12. téhož roku tvoří o sobě samostatnou knihu.

Abychom náklad na rok 1877 ustanoviti mohli, žádáme pp. odběratele za **brzké odeslání předplatných peněz.**

Knihy a obrazy redakci Osvěty zaslané:

Geologie čili náuka o útvarech zemských se zvláštním ohledem na krajiny československé. Sepsal prof. Jan Krejčí. Sešit I. S vyobrazeními. V Praze 1877. Nákladem vlastním. V komisi J. Otty.

Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě dle původních pramenů vypravuje František Palacký. Nové vydání pro lid. Sešit 6.—9. S podobiznou spisovatele ve fotografickém světlotisku a s jeho životopisem od dra. Kalouska. V Praze 1876. Nakl. B. Tempský.

Dictionnaire français-tscheque par Gaspard Faster. Slovník francouzsko-český. Seš. 1. Nakl. Fr. A. Urbánek.

Rukověť tělovědy člověka (Somatologie) pro vyšší školy a ústavy učitelské. Sepsal prof. dr. Jan N. Woldřich. V textu jest vloženo 100 vyobrazení. Ve Vídni 1877. Nakl. Alfred Hölder.

Jana Amosa Komenského drobnější spisy některé. Nákladem Besedy Učitelské v Praze vydal Fr. J. Zoubek. V Praze 1876.

Výbor z literatury české doby střední. Sestavil prof. B. V. Spiess. V Hradci Králové 1876. Nakl. Jan Pospíšil.

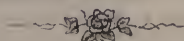
Stručný všeobecný slovník věcný. (Malý slovník náučný). Redaktor Jakub Malý. Dílu III. sešit 10. V Praze 1877. Nakl. I. L. Kober.

Česko-moravská kronika Karla Vladislava Zapa. Sešit 53. Nakladatel I. L. Kober.

Bibliotéka paedagogická. Svazek XXVII. Globus zemský čili zeměkoule strojená. Pro učitele a kandidáty učitelství sepsal prof. Jaroslav Zdeněk.

R. 1876. Č. 12.

OSVĚTA

Alexander hrabě Fredro.

Od

Otakara Mokrého.

Dne 15. července letošního roku zemřel ve Lvově tvůrce národní veselohry polské, muž, jenž dožil se homerických tří pokolení básnických, poslední z „bludných Poláků", kteří na počátku tohoto století viděli tragický politický skon královské Polsky a v náhradu zaň v zápětí otčině způsobili velkolepé literární vzkříšení — Alexander z Pleszowic hrabě Fredro.

Fredro byl členem staroslavné šlechtické rodiny polské, potomkem slovutného v dějinách XIV. století Dobiesława Mierzba erbu Bończa, pravnukem po meči známého dějepisce a filosofa Ondřeje Maxmiliana hr. Fredra, jednoho z nejlepších mužů své doby a předního spisovatele ve smutném literárním období po r. 1622 — prapravnukem *) pak po přeslici lyrické básnířky Alžběty Družbacké, jediné znamenité bohatýrky péra v dotčeném období. Narodil se r. 1793 v Suchorově pod Jaroslavem a jak bylo ode dávna zvykem ve slovutné rodině Fredrů, přidržován od nejútlejšího mládí vedle obvyklého vojenského povolání hlavně ku snahám uměleckým.

Oba směry vychování se v trpné zprvu a nehybné duši mladého Fredry podivuhodně křižovaly. Sotva že nejasný popud k samostatnému tvoření u šestnáctiletého jinocha po prvé se proklubal v primitivní veselohře *Strach nastraszony*, zachvátil jej všeobecný tehdejší ruch válečný, a tak nalézáme již 3. máje r. 1809 Fredra jakožto dobrovolníka ve Lvově, ve tvořícím se právě pluku hulánů knížectví Varšavského, ant se hotoví nastoupiti dobrodružnou pout za vítěznými prapory Napoleonovými. Tím octl se rázem ve víru divokých událostí válečných, a

*) Neue freie Presse napsala s podivuhodnou jistotou: „Seine *Mutter*, die geistreiche Dichterin Družbacka" . . . „Světovému" časopisu a jeho německé důkladnosti 200 let méně nebo více je pravou maličkostí!

pět roků v táboře vojenském strávených přineslo mu takové množství různých příhod a zajímavých dobrodružství, že vrátiv se co jedenadvacetiletý setník, mohl na minulost pozírati zkušeností starého válečníka.

Účastnil se válečného tažení v Haliči r. 1809, postupoval s hrdými pluky veliké armády r. 1812 stále hlouběji do mrazivých krajů ruských, u Vilna byv zajat roznemohl se horečkou a sotva se pozdraviv, prchl již zase z nemocnice a za sedláka přestrojen pěšky došel až do Přemysle; odtud dostal se k veliké armádě a s ní súčastnil se bitev u Romanova, pod Smolenskem a dožil se hrozných událostí Berezinských. Roku následujícího súčastnil se výpravy saské, kde viděl uhasínati démonickou záři postavy Napoleonovy na krvavých bojištích u Drážďan, Lipska a Hanavy; nicméně neopustil ho ani u Briennu, Champ-Aubertu, Chateau-Thierry, Mont-Mirailu, Arcis sur Aube, Craonu, Laonu a Remeše co nově jmenovaný setník generálního štábu.

Když po bitvě u Waterloo ruch válečný nadobro utichl, uchýlil se i Fredro s ostatními dobrodružnými krajany do oklamané své vlasti a ozdoben jsa zlatým vojenským křížem „Virtuti militari“, řádem čestné legie a medalií sv. Heleny, oddal se ve Lvově a ještě z větší části na venkově klidnému životu občanskému, jejž upevnil r. 1826 sňatkem se Žofií z Jablonovských rozenou hrab. Skarbkovou. Jakmile dotkl se Fredro rodné půdy, mysl jeho vojenstvím přesycenou zaujaly dávné vzpomínky literárního blouznění, mladistvé ohlasy z dob dětství dostavovaly se vždy určitějším zvukem — a brzy octl se Fredro v plném proudu pravého uměleckého tvoření, ježto během dvaceti let literatuře polské přineslo mnohem větší užitek, než tolikaleté plané vojákování a bludné tíhnutí za nesplnitelnou vidinou.

Prácemi literárními a opravdu šlechetným životem občanským získal si Fredro tou měrou oblibu rodáků svých, že zasypáván hodnostmi a různým vyznamenáním. Tak doručena mu 26. března 1865 medalie ku cti jeho ražená; dále jmenován jest čestným měšťanem Lvova, i jedna z ulic tohoto města pojmenována na památku jeho ulicí Fredrovou. Sám císař rakouský jej dne 17. května 1873 ozdobil velkokřížem řádu Františka Josefa.

Fredro byl posledním z žijících členů bývalého „Tovařišstva přátel nauk“ (založeného r. 1800 ve Varšavě za vlády pruské, po r. 1831 klesavšího), členem akademie umění v Krakově, čestným členem společnosti historicko-literární v Paříži, po deset roku poslancem v tak zv. stavovském výboru, a za posledních let byl i na zemském sněmu politicky činným. V dobách právě minulých podkopáno bylo zdraví jeho tak silně, že zmizela všecka naděje v jeho uzdravení; nicméně zpráva o úmrtí jeho hluboko se dotkla všech kruhů polských a zvláště Lvovských, kde vystrojen mu velikolepý průvod pohřební až ku branám městským, odkud do rodinné hrobky v Rudkách odvezen jest.

Fredro je pamětníkem a současníkem onoho památného hnutí, jež počátkem nynějšího století převrátilo literaturu polskou v samých základech a na rumech starodávného klasicismu zbudovalo písemnictví, jemuž v Evropě nyní již jedno z předních míst přísluší; avšak *součinitelem* při obrovském tomto ději znovuzrození nazvati lze jej toliko negativně, pro výlučné stanovisko, jaké zaujímal hned při počátku po-

věstného, u nás ostatně již dostatečně známého boje mezi klasiky a romantiky.

Když otázka, zprvu jen ostýchavou jakousi cestou mezi básníky a učenci řešená, rázným projevem Mickiewiczovým stala se otázkou bytí či nebytí, a hlouček nadšených povstalců proti umrtvujícímu duchu, který na básnictví domácí vanul od západu z pohodlného rokokového století, přes všechen mnohdy až směšný *) odpor uznán byl jaksi za stranu válečnou — když škola Mickiewiczova se švarnou četou junáků ukrajinských a červenoruských dobývala vavřínu za vavřínem: Alex. hr. Fredro krvavý meč napoleonský vyměnil za prosté péro spisovatelské a netuše ani, že jde ruku v ruce s uvedenými zástupci moderní poesie, jal se v rozmarných veselohrách kresliti tehdejší společnost polskou se všemi přednostmi a vadami, dle vzorců, jež mu živě před očima tanuly. Střetl se tedy — mimo klasickou formu, jíž užíval — se školou romantickou, jejíž jediným cílem bylo oživiti literaturu svěžím proudem, odvedeným z řečiště *národního* života ať si minulého ať si přítomného.

Že sobě právě dramatickou formu vyvolil ku zpracování výsledků svého společenského pozorování, přineslo literatuře polské užitek skoro nedohledné důležitosti. K odůvodnění výroku toho chceme tuto stručně nakresliti rozvoj dramatu polského až k samému vystoupení Fredrovu.

Zárodek dramatu padá v Polště do XVI. století. Okolo r. 1500, jako ve všech téměř zemích středoevropských, i v Polsku počali dramatisovati příběhy biblické tehdejšímu obecenstvu nad jiné přístupné a lahodivé. Počátkové ti jsou z uměleckého stanoviska velice nepatrní; plody, jež tak povstávaly, nazývány jsou obyčejně *dialogy* a představovány o velikonoci v kostelích a na hřbitovech. Z kruhu podobných her, jichž bylo nesčíslné množství, zachoval se k naší paměti „Dialog dominikánský“ z r. 1533, jehož skladba byla asi velice složitá a nemotorná, soudě dle 108 scén, ve které se celý děj rozpadal, a počtu úloh, jimiž prý až 60 osob bývalo poděleno. Zmíněný dialog je první památkou dramatické polské literatury, byltť psán veršem polským; ostatní více méně nepatrné, latině psané, odehrávány bývaly na počátku století XVI. na zámku královském v Krakově.

Znenáhla ztrácel živel náboženský své příkré barvy a přijímal k sobě činitele z oboru světa zevnějšího, což dálo se v dobách slavných králů polských Zikmunda I., Zikmunda Augusta, Batoryho a Zikmunda III. (1521—1622), v období, jež Poláci nazývají zlatým věkem literatury své. Vložky obsahu světského vzrůstaly tehdá v tak značný objem, že mohouce již trvati co samostatná dramata, odštěpily se od společného kmene a daly původ tak zv. dialogům masopustním, které nebyly více provozovány v tichém čase svatého téhodne, nýbrž právě v nejhlučnějších masopustních dnech, ovšem zase na dvoře králů a velmožů.

Se vzmáhajícími se studiemi klasických jazyků v době renesance počato tříbení vkusu a zevnější úpravy zvláště přičiněním dvou mužů,

*) Tak vysmíval se Ludvík Osiński známým veršům Mickiewiczovým: „Ticho všude, hlucho všude, co to bude, co to bude?“ odpovídaje na poslední slova: „Hloupě bylo, hloupě bude.“

jichž jmena se na předním místě tehdejších literárních dějin skví: Kochanowského a Reja z Nagłowic. Tak vystupuje ještě za života jich drama co dílo názorům našim aspoň poněkud odpovídající. Kochanowského „Výprava poslů řeckých“, založená na oblíbených tehdá báječných událostech Trojanských, pokládá se za nejlepší dramatický plod celého zlatého věku a za první drama ve smyslu moderním vůbec. K němu řadí se pro nedbalost jazyka a nesprávnost formy sice nepatrnější ale přece pozoruhodný Rejův „Život Josefa“ — nachylující se ještě v překonaný již obor biblického básnění — a mnohé překlady Zawického, Gornického a Ciekliňského, nejvíce z autorů řeckých, římských i anglických a skotských.

Po smutném úpadku celé literatury polské po r. 1622, kdy založením jezovitské akademie v Krakově vniknul náhle do všech vrstev literárního života duch tak nehostinný a neutěšený, že nebyly schopny na dále ušlechtilejšího tvoření — v době posměšně scholasticko-makaronisticko-panegyrickou nazvané*) nebylo ovšem možno, aby zakótvené již počátky dramatu vynikly nad hladinu všednosti, a. tak pomíjíme všeliké více méně nezdařilé původní dramatické pokusy na prvním dle tehdejšího vkusu zařízeném divadle na dvoře Vladislava IV., a zmiňujeme se pouze o výtečných na ten čas překladech Ondřeje z Ratiboru Morsztyna a Stanislava Morsztyna, kteří se první snažili, na půdu polskou přesaditi klasické plody tehdejších velikánů francouzských Corneilla a Racinea. Vedle neblahých poměrů společenských měl nezdar dramatického tvoření hlavní příčinu v tom, že se nedostávalo stálého jeviště. Byly sice za jednotlivých králů mnohdy s velikou nádherou otvírány veřejné scény; ty však nepřály národnímu duchu, hovíce ve všem všudy panujícímu tenkráte vkusu latinskému a francouzskému; teprvé r. 1765 v druhém roce panování Stanislava Poniatowského otevřeno stálé divadlo polské ve Varšavě a tím položen základ k trvalému rozvoji dramatické literatury, jejž zahájili — jakož zprvu ani jinak býti nemohlo — nápodobením moderních tehdy děl francouzských W. Bogusławski, Fr. Zabłocki, kn. Adam Czartoryski, Fr. Bohomolec a j.

Ale národní živel, duch čistě polský, scházel dosud přes všechen náhlý literární rozvoj dramatu — o hmotném rozvoji nemohlo býti řeči v době, která herce a kejklíře na jeden stupeň stavěla a dramatickému umělci i místa na hřbitově odpírala — přese všechnu klasičnost, jakou se vyznamenávala forma prvních těchto útvorů dramatických; bez toho pak dramatu polskému při všem úsilí, s jakým se mužové zmínění (zvláště Bogusławski) o ně starali, nebylo lze prorokovati žádného pevného trvání. A tak zastihla náhle přikvačivší epocha Mickiewiczova drama polské daleko jestě za požadavky, které vepsala na prapor svůj.

Mužové, kteří měli rázem převrátiti dosavadní nesamostatný způsob dramatu, již tu byli — a sice Alexander hr. Fredro pro veselohru, Dom. Magnuszewski pro drama historické.

Žel, že se jen jednomu podařilo vyplniti důležitý úkol svůj, neboť Magnuszewski zemřel právě v nejnadějnějši době života a ponechal

*) Zachovaly se z té doby tituly kněh náboženských a filosofických, jako „Kladivo na čarodějnice“, „Ručník k utření úst hříšníkům“, „Pistol k zabití hříchu smrtelného“ a p.

vývoj dramatu historického nadaným stoupencům, kteří je v letech právě minulých přivedli již ku značnému stupni dokonalosti: bez přemrštění mohl literární historik polský nedávno tvrditi, že nedaleká budoucnost Polákům arcidíla v tomto oboru poesie přinese. Pracuje se v Polsku nyní plnou silou ba až jednostranně v tomto směru; do r. 1876 vyrojilo se tolik dobrých prací, že těžko nepředpovídati skvělé budoucnosti; jmena Bliźinski, Bałucki, Bartels, Buława, Br. Grabowski, Lubowski, Łączyński, Okoński, Zalewski, Źgliński s mnohými ještě jinými jmeny nynějšího dorostu mají velmi slušný zvuk.

Fredro se s celým úsilím mladistvého talentu oddal veselohře, o které do těch dob v literatuře polské panoval jen mlhavý pojem, zahrnující v sobě příznaky buď nízké fraškovité komiky, nebo mdlé a vtipuprázdné deklamace. Postupem stále dokonalejšího tvoření z chaotického nepořádku veseloherních motivů vykouzlil dva druhy veselohry: veselohru *salonní* a *venkovskou*, obě ovšem v ryze polském, *národním* smyslu, jelikož je to společnost polská, salon polský, lid polský, který bystrému pozorovateli nepovšimnuté dosud látky ku dramatickému spracování poskytoval. Fredro bývá často porovnáván s Molièrem, otcem komedie francouzské, s čímž dlužno souhlasiti jen potud, pokud se o vlastní stvoření domácí veselohry jedná; v ostatním ohledu, jmenovitě v satiře a tendenci, duchu to všech dramat Molièrových, nelze přiložiti srovnávacího měřítka. Kreslíť Fredro společnost polskou tak, jak skutečně jest; ve veselohrách jeho zrcadlí se věrně postavy v ní se pohybující, on je pouze ovívá dechem svého přirozeného zdravého humoru. Užijeli kde přece satiry — jako na př. ve veselohře *Cudzoziemczyzna* — nečiní to zajisté s plným vědomím zžíravého jejího významu pro chorá místa společnosti jako Molière, ale potvrzuje spíše — rysy ovšem ostřejšími než obyčejně — zlořád panující, jsa sobě úplně jist zpátečního účinku prosté, zbytečně nemoralisující a také nedráždící pravdy.

Děj veseloher Fredrových je vždy poutavý a jakkoliv je s vypočítavostí skoro úzkostlivou uměleckým pravidlům podroben, slouží věrně účelům básníkovým, když stupňovati chce dojem okamžiku, přiostřiti zevnějšími okolnostmi povahu vystupujících osob nebo řešiti duševní jich stránku, v čemž je opravdovým mistrem. Vše to jsou hlavní věci, jež od pravého dramatického básníka požadujeme; Fredro poskytuje vedle toho ještě jednu přednost, zvláštní jakousi poesii, nevysokou sice, nehorující ale idealisující, která všecky osoby dramat jeho zvláštním tvůrcovým rázem ozařuje.

Verš Fredrův — a skoro všecky veselohry jsou veršem psány — vytříben je sice klasickým vkusem minulého století, což bylo mnohého trpkého nedorozumění příčinou, nicméně není vnitřní hodnotě spisů jeho nijak na újmu.

První dílo Fredrovo *Intryga na prędce* (v pozdějším znění *Nowy Don Kychot*) se na divadle Lvovském — kde byl tehdá ředitelem velezasloužilý spisovatel a dramaturg J. N. Kamiński — potkalo s nepatrným zdarem u obecenstva nezvyklého po tu dobu na nový druh veseloherní, a také pro nepatrnou cenu vnitřní upadl brzy v zapomenutí, tak že když se měla po prvé na jevišti Varšavském objevit

veselohra *Pan Geldhab* (jejíž děj vzat je ze života špinavých vrstev peněžnických) třeba bylo vřelého doporučení a usilovné péče ředitele divadelního — známého kritika a básníka Ludv. Osińského — aby zdárnému tomuto dílu Fredrovu živější účastenství zjednáno bylo. To stalo se skutkem r. 1821 při prvním provozování Geldhaba, od kteréž doby více s prken divadelních neustoupil. Od roku toho datuje se nepřetržitá činnost literární hr. Fredra, jenž zakotviv se jednou v přízni obecenstva býval stálým hostem všech jevišť polských znenáhla procitujících; tak v zápětí Geldhaba provozována jedna z nejstarších sice veseloher jeho ale formálně nejdokonalejší *Mąż a żona*; dále *Zrzędność a przekora*, *Przyjaciele* a *Cudzoziemczyzna*, kterážto poslední ostrým vylíčením nešvar společenských vzhledem ku mravům cizím způsobila hluboký dojem a zůstane povždy zajímavým kulturně historickým obrazem tehdejšího smýšlení. R. 1825 objevila se dobře známá obecenstvu našemu hra *Dámy a husaři*, která je spíše řadou fraškovitých výjevů ze života vesnického; r. 1827 následovala fraška u nás také oblíbená *Což pak mne nikdo nezná?* — a koruna všech dramatických prací Fredrových *Magnetismus srdce aneb Panenské sliby*. Hlavní předností salonní této veselohry je nevýslovně jemné zauzlení děje, jejž spisovatel zase graciesně rozplítá, a zvláštní pochopení ženského srdce se všemi vrtochy a rozmary, které spisovatel se svrchovanou sice komikou ale přece šetrně odkrývá. Mimo to bičuje tu svým způsobem bezduchý, fádní a sentimentální život venkovského šlechtického salonu. — Historickou cenu má oblíbená veselohra *Zemsta* (v den úmrtí básníkova byla provozována ve prospěch nadace pro nejlepší dramata), předvádějíc postavy z podání polského čerpané Raptusa a Milczka, kteří jsou typové výstřední stránky povahy šlechtické. Zajímavý jest i *Pan Jowialski*, zdramatisovaná veselá povídačka národní.

R. 1835 uhasla najednou veškerá veřejná činnost hr. Fredra. Byla to okolnost tím nápadnější, že v letech těch veplul právě v plný proud poetického tvoření, a od roku toho vedle sbírky svých starších plodů (od r. 1826—1838 ve Vídni a Lvově) neuveřejňoval více žádné novinky, ač jich množství v rukopise choval. Příčinou toho, jak se všichni životopisci jeho shodují, byla neblahá kritika téhož roku v Krakovském „Pamiętniku powszechnym nauk i umiejętności“ uveřejněná a chiffrou S. G. podepsaná, pocházející prý od znamenitého polského básníka a vlastence (snad Sew. Goszczyńského?), v nížto nespravedlivě a nešetrně vytýkáno Fredrovi, že prý ani z daleka neznaje života polského opovažuje se jej veřejně na pranýř stavěti, a v dobách všeobecného rozechvění a vyšších snah takto národ baviti.

Že výčitka tato, ostatně nikoli osamotnělá (pronásledovaliť Fredra zejmena Varšavští kritikové od prvního jeho vstoupení na jeviště) je nespravedliva, toho nejlepším důkazem je houževnaté trvání, jež sobě pojistily všechny veselohry Fredrovy na jevištích polských, mnohé i na německých a francouzských, a dále ta okolnost, že umlknutím Fredrovým neumlklo účastenství obecenstva, jehož obliba v dovedném skladateli národních veseloher za drahných let zdánlivé neplodnosti Fredrovy vzrůstala, až změnila se na konec v jednomyslnou pochvalu i úctu.

Pomořské a podmořské práce našich dnů.

Podává

Ladislav Hajniš.

Nechť s hrůzou pohlížíme na rozbouřené vlny oceánu, které sobě pohrávají s největšími koráby, aneb s úžasem měříme mohutné vrstvy, v nichž jeví se tisíceletá klidná činnost moře — nechť stojíme němi na břehu nedohledné vodní prostory, která zdá se nebi sloužiti za podnož, aneb slyšíme o obrovských pohořích, která zapadají a ztrácejí se v nezměrných hlubinách mořských: vždy jest to dojem ohromnosti a nezkrocené síly, jímž moře na nás působí. Člověk tu mizí a zdá se malým, slabým a nepatrným. A přece týž člověk mravenčí pílí svou a silou svého ducha dovede vzdorovati těmto bezduchým mocem přírody a vésti je ku svému prospěchu. Malé jsou ovšem tyto práce lidské u porovnání s nesmírností oceánu, však veliké a smělé v poměru ke skrovným silám lidským.

Moře jest nám i prostředkem i překážkou dopravy, jest nám původem blahodárné vláhy i hrobem plodné půdy — a kdežto člověk zde otvírá moři nové brány, aby uvolnil své obchodní cesty a svlažil vyprahlé kraje, mění onde zálivy mořské v úrodná role neb podstupuje boj s proudy mořskými, které ztěžují mu přístup k zemím sousedním.

Účelem tohoto článku jest, znázorniti tuto činnost člověka několika různými příklady; uvedeme takové práce a projekty doby přítomné, které buď velkolepostí svou neb významem světovým vzbuzují pozornost více než místní; o pracích starších, třebas i stejně důležitých, mluviti nebudeme.

Jedno však dílo, ač svým provedením náleží minulosti, nelze nám úplně mlčením pominouti, ježto jím důstojně byla zahájena doba velikých podniků mezinárodních. Myslíme *průplav Suezský*. Nebudeme zde opakovati, co jinde častěji už řečeno [1]), chceme toliko ukázati, jak toto dílo vytrvalé píle prospívalo a zmáhalo se v sedmi letech, od jeho otevření uplynulých. S potěšením můžeme tuto dobu označiti co dobu stálého vzrostu, neb se v ní plavba průplavem zmáhala v míře takové, že, kdežto v prvním roce po otevření [2]) denně nejvýše jedna neb dvě lodě kanálem propluly, nyní co den 4 až 5 korábů této cesty užívá; propluloť v prvních osmi měsících letošního roku již dvakráte tolik lodí (1009) jako za celý rok 1870 (491). V míře ještě větší zmohly se příjmy [3]), které ze dvou milionů roku sedmdesátého vzrostly roku loňského již na $10\frac{1}{2}$ milionu zlatých, a dostoupí nepochybně letos ještě výše, neboť již v prvních osmi měsících tohoto roku přijato více

[1]) Osvěta 1872 str. 494; — Nerudovy „Obrazy z ciziny“ str. 142; — feuilleton Nár. Listů od 6. dubna 1875. Jak známo, jest průplav nyní v držení anglickém.

[2]) Průplav otevřen dne 17. listopadu 1869.

[3]) Vyplývající ze cla, jež každá loď plovoucí kanálem zapraviti musí, a sice dle míry své nákladnosti.

než 8 milionů zlatých. Tento rychlý vzrůst příjmů dlužno přičítati hlavně rostoucí nákladnosti korábů plujících kanálem Suezským, neb úhrnná nákladnost (pro celý rok) během sedmi let se více než zečtvernásobila, což se zřetelem ku zvýšenému počtu lodí odpovídá vzrostu průměrné nákladnosti každé lodi o 45 procent. Z toho jest patrno, že zvláště větší lodě průplavu nyní v míře hojnější užívají, mohouce takto trvání své plavby mnohdy o polovici zkrátiti; a není zajisté daleka doba, kde průplav Suezský bude pravidelnou cestou z Evropy do Indie.

Zdar tohoto Lessepsova podniku měl za následek celou řadu jiných projektů téhož spůsobu, i můžeme skoro říci, že kolik úžin tolik návrhů na průplavy. Ze všech projektovaných průplavů však toliko jeden má důležitost podobnou, jako kanál Suezský, jest to tak zvaný *průplav Darienský* čili *Tichomořský*, jehož účelem jest spojiti moře Atlantické s Tichým oceánem. Obtiže vyskytující se při této stavbě jsou však větší než ony, které přemáhati musil kanál Suezský, neb mezi oběma moři táhne se vysoké pohoří středoamerické, které by musilo býti buď překročeno pomocí splavných komor neb prostoupeno tunelem. Obě tyto úlohy stávají se tím obtížnějšími, že se zde jedná o sestrojení průplavu, jímž by také veliké námořní koráby proplouti mohly.

Navrženo a zkoumáno již více tratí, posud však o žádné z nich není rozhodnuto. Nejsevernější z těchto tratí jest ta, která vycházejíc ze zálivu Mexického a sledujíc běh řeky Coazocoalcos překročila by průsmyk Tarifu pomocí splavných komor a ústila blíže Tehuantepeku v Tichý oceán. Postupujíce dále k jihu setkáváme se s projektem druhým, dle něhož jezero Nikaragua, ležící uprostřed úžiny, na obou stranách má býti spojeno s mořem, kdežto ještě dále na jihu byl navržen průplav rovnoběžný s drahou, která spojuje oba břehy mezi Aspinwallem a Panamou. Nejjižnější z navržených tratí však jsou ony, které sledují vesměs po jistou délku běh řeky Atrato ústící se do zátoky Darienské a pak obracejí se ku zálivu panamskému. Pro tuto trať jsou tři rozličné projekty, z nichžto jeden by vyžadoval sestrojení tunelu přes míli dlouhého a propouštějícího i nejvyšší lodě stožárové.

Netřeba šířiti slov o důležitosti takového průplavu, on byl by loděm plujícím nyní kolem bouřlivého mysu „Cap Horn" tím, čím jest kanál Suezský korábům, které druhdy byly nuceny obeplouti celou pevninu africkou. Zajímavo však jest, že po provedení průplavu Tichomořského bude možno vykonati plavbu kolem země uvnitř úzkého poměrně pruhu ležícího mezi rovníkem a čtyřicátým stupněm severní šířky.

Opustíce tyto projekty průplavní a minouce veliký projekt vysušení zátoky známé co *Zuyder Zee* — jímž Holanďané úrodné plochy získané vyčerpáním moře Haarlemského rozmnožiti hodlají o dalších 1200 čtverečných kilometrů — přistoupíme k jiným pracím budoucnosti, v podstatě své právě opačným, směřujícím totiž ku rozšíření povrchu mořského vpuštěním vod mořských do neúrodných a pustých nížin.

Pověstným stal se v tomto ohledu návrh francouzského kapitána *Roudairea* ku zavodnění alžírské a tuniské Sahary. [1]) Na jihu horstva

---

[1]) Jmenem klamáni myslili mnozí, že se jedná o zavodnění celé velké Sahary, což by bylo ideou poněkud příliš obrovskou; máť Sahara asi $5\frac{1}{2}$ milionu čtv. kilom.

Džebel Aures rozprostírá se totiž ve východním Alžírsku a v jižním Tunisu bažinatá krajina tak zvaných Šotů, která v části alžírské leží o 20 až 27 metrů hlouběji, než hladina moře středozemního. Vpuštěním vod tohoto moře do oněch nížin získala by se zátoka v rozsáhlosti asi 16000 čtverečných kilometrů, [1]) a Roudaire doufá, že zvýšenou touto odpařovací plochou by se agrikulturní poměry tuniské značně zlepšily. Jiní však, zejmena dr. Stache a geolog Fuchs, netoliko poukazují k tomu, že přírůstek 16000 čtver. kilometrů vodní plochy má malý význam v zemi obklopené již ze dvou stran mořem [2]), ale upozorňují též na veliké obtíže spojené s provedením tohoto projektu, k vůli němuž musil by se prokopati skalní hřbet 60 až 100 metrů vysoký [3]) skládající se z vápenců, sádry a jílů a dělící nížiny Šotské od malé Syrty, tak že by náklad snadně dostoupiti mohl výše 120 až 160 milionů zlatých.

Jiný, tomuto podobný ale mnohem důležitější návrh jest onen, jejž vládě ruské předložil americký inženýr *Henry Spalding.* Jedná se o to, aby vysychající moře Kaspické oživeno a tedy spojení osamělého nyní Chvalínu s ostatním vodstvem mořským obnoveno bylo. K účelu tomu navrhuje Spalding, aby sestrojen byl průplav asi 270 kilometrů dlouhý [4]) mezi mořem Černým a Kaspickým, vody Černomořské aby takto svedeny byly do pustých nížin nynějšího moře Chvalínského, a aby proces vyplnění urychlen byl jiným krátkým kanálem, jímž by spojen byl Don s Volhou, což by mělo za následek, že by vody moře Azovského s vodami Donu proudily řečištěm Volhy do moře Kaspického. Rozsáhlost tohoto moře by takovým spůsobem vzrostla asi o polovici nynější jeho rozlohy, a to hlavně pošinutím břehu severního.

Nové toto moře — spojené prostředkem moře Černého se spoustami ostatních moří — stalo by se netoliko pramenem vláhy pro kraje okolní a měnilo by nynější pouště v úrodný kraj, ale bylo by také ve spojení s průplavem Černomořským novou a důležitou branou obchodu středoasijskému, přispívajíc zároveň nemálo k upevnění panství ruského v Bokhaře a Chivě. Zvláštní výhodou při provedení toho projektu bylo by, že potřebné stavby přístavní na budoucích březích mořských daly by se provesti před vpuštěním vod Černomořských, a tedy úplně na suchu.

Zdali bude možno, smělý tento návrh uskutečniti, o tom nelze nyní ještě pronesti úsudku, poněvadž projekt toliko v povšechných rysech jest znám. Ale tolik možno říci, že byť i technické obtíže nebyly nepřekonatelné, otázka finanční může se snadně státi skaliskem, o něž rozbije se provedení — aspoň pro dobu nejblíže příští.

Spaldingův návrh jest málo znám v širším obecenstvu, za to tím více psáno a mluveno o jiném projektu, který blíží se již svému usku-

---

[1]) K vůli porovnání připomínáme, že Čechy mají povrch asi 52.000 čtv. kilometrů.

[2]) Tím méně mohl by vliv tohoto zavodnění býti citelným v jižní Evropě, jak tu a tam mluveno.

[3]) K vůli názornosti budiž uvedeno, že pata Svatovítského chrámu leží 73 metrů nad hladinou Vltavy.

[4]) Kilometr jest 0·138 rakouské míle aneb asi $\frac{1}{7}$ míle.

tečnění, a jehož účelem jest, spojiti pod zemí to, co příroda nad zemí rozdělila. *Podmořský tunel mezi Anglií a Francií* jest projektem obecně známým, a naší úlohou jest, vytknouti stručně otázky, o jichž rozřešení se při tomto podniku jedná.

Jest to úzký toliko pruh moře, který dělí Anglii od kontinentu, a přece děkuje Britanie této hradbě vodní za velkou část svých charakteristických vlastností. Ostrovní povaha to jest, co vyznačuje Angličana a co činí jej tak podstatně rozdílným od obyvatele pevniny, a ostrovní poloha to jest, co pošinuje nám Anglii za meze snadné přístupnosti. Že Francie, ač v pravdě není bližší, jest nám přece mnohem známější, než „zámořská" Anglie, to zavinil zajisté — přímo i nepřímo — Kanál la Manche: nepřímo tím, že jeho vlivem vyvinul se v Anglii život od našeho tak rozdílný, a přímo oněmi obtížemi, jež plavba, třebas krátká, způsobuje většině synů Adamových. Počet osob plavících se ročně přes Kanál jest v skutku nápadně malý, roku 1874 ku př. obnášel asi půl milionu, což v poměru k obyvatelstvu Anglie, Francie, Belgie a Německa jest zajisté číslo velmi skrovné.

Stejnou překážkou jeví se průliv při dopravě zboží, které k vůli krátké poměrně plavbě dvakráte překládáno býti musí.

Tyto okolnosti vedly anglické a francouzské inženýry k tomu, aby přemýšleli o prostředcích, jimiž by se mezinárodní doprava anglicko-francouzská usnadniti a zjednodušiti dala. Ovocem těchto snah byl veliký počet projektů, které však po vyloučení fantastických návrhů pro zřízení mostu nebo hráze sestaviti se dají ve dvě skupiny: jedni chtějí upraviti zvláště zřízené lodě k usnadnění a urychlení plavby, druzí zase otevříti suchou cestu podmořskou. V obsah tohoto článku spadají toliko projekty druhé skupiny [1]); společným jich předmětem jest tunel podmořský, a rozdíly záleží toliko ve spůsobu, jímž práce tato provesti se má.

Obtíže při provedení vyplývají hlavně ze dvou okolností, z délky tunelu a z podmořské polohy jeho. Kanál jest na nejužším místě asi 30 kilometrů široký, tunel musil by však býti ještě značně delší. Zříditi uprostřed Kanálu šachtu a zkrátiti takto „pracovní délku" tunelu o polovici, jak některé projekty navrhují, není možno, a tunel musil by tedy býti hlouben toliko z obou konců jako tunel Mont-Ceniský a Gothardský. Uvážímeli však, že první z těchto má délku toliko 12, druhý pak 15 kilometrů, nahledneme, že obtíže, jaké přemáhány býti musily u těchto velkolepých staveb, u tunelu podmořského nejméně by se zdvojnásobily.

Čím delší tunel, tím nesnadnější stává se ovšem doprava dělníků a hmot, jakož i ventilace, a to netoliko po čas práce ale i v tunelu hotovém. Není to zajisté okolnost příznivá, musíli dělník býti dopraven na dálku 1—2 mil ku svému podzemnímu dílu, odkudž po krátké práci toutéž dlouhou cestou opět se vrací; a rovněž není snadno opatřiti dělníku v těchto hlubinách pracujícímu vzduch potřebný k dýchání a ochlazení. Tunel podmořský vymáhal by k tomuto účelu

---

[1]) O projektech první skupiny promluveno ve feuilletonech „Nár. L." ze dne 8. a 9. dubna 1875.

strojů nákladnějších a složitějších, než krátké poměrně tunely skrze Mont-Cenis a horu Gothardskou.

Polohou podmořskou přistupuje k ostatním obtížím ještě nebezpečí, aby tunel nebyl zatopen, a nutnost, založiti jej ve veliké hloubce, čímž opět délka jeho značně se zvětšuje, neb ku vystoupení z velké hloubky na povrch zemský jest třeba dlouhé, zvolna stoupající tratě, která z větší části bude podzemní.

Tunely posud pod vodou provedené mají rozměry mnohem menší, zkušeností zde nabytých lze tedy u podniku zamýšleného jen s jistým obmezením užiti. Jak známo, byl první tunel toho druhu dokončen v letech čtyřicátých tohoto století — byl to tunel pod Temží (Thames Tunnel), který byl jaksi divem své doby. Dnes podobné podniky ztrácejí se mezi pracemi mnohem smělejšími, a málokomu známo, že r. 1870 otevřen druhý tunel pod Temží (Tower Subway), a že jiný velmi dlouhý sestrojuje se pod řekou Severn mezi Bristolem a jižním Waleskem, kdežto více podobných tunelů existuje v Americe [1]). Ostatně nemůže se ani onen první tunel pod Temží honositi prvorozenstvím, neb jak Flavius Philostratus vypravuje, byly již v Babyloně oba břehy Eufratu spojeny chodbou procházející pode dnem řeky. Ovšem že způsob sestrojení byl zde poněkud složitý: řeka totiž svedla se v jiné řečiště, pak sestrojila se na suchém dně sklenutá chodba, načež proudy Eufratu opět navráceny v starý svůj běh. Bohužel nelze příkladu toho následovati.

Zdar anglicko-francouzského tunelu podmořského závisí ovšem velice na tom, jaké geologické povahy jest dno Kanálu a obou břehů. Pilnými studiemi na břehu francouzském mezi Ostende a St. Valery, pak na pobřeží anglickém mezi Harwichem a Hastingsem, hlavně od geologa Prestwiche konanými zjištěn sled vrstev v těchto místech až do značné hloubky; ale o průběhu jich pode dnem Kanálu lze pronesti toliko domněnky více méně pravděpodobné.

Nejvrchnější vrstvu tvoří jíly Londýnské, jež náleží k útvaru třetihornímu a objevují se u velké mocnosti při ústí Temže (60—120 metrů) a u Dünkirchenu (80 metrů), kdežto směrem ku Kaletům (Calais) úplně se vytrácejí, jsouce u Ostende jen $13\frac{1}{2}$, u Kalet docela jen 3 metry silné. Vrstvy tyto hodily by se velmi dobře ku sestrojení tunelu, anyť vodu nepropouštějí, mají však tu vadu, že tam, kde oba břehy nejvíce se sbližují (blíže Kalet a Doveru), nemají potřebné mocnosti (ano i docela scházejí), kdežto tunel sledující tyto vrstvy, pokud jsou aspoň 90—120 metrů silné, musil by míti délku více než 130 kilometrů; za tou příčinou v těchto vrstvách sestrojen býti nemůže.

Nejbližší vrstvy náleží útvaru křídovému (jsou tedy příbuzné s Pražskou opukou); jest to svrchní bílá a spodní šedá křída, která na obou březích v značné mocnosti (140—225 metrů) se objevuje a zajisté pode dnem Kanálu v souvislé vrstvě prochází. Křída tato tvoří mezi Kalety a Doverem dno Kanálu jsouc tam úplně odkryta. Svrchní křída není sice neprostupná, spodní však jest tak hutná, že vodu nepropouští, a jest to ona vrstva, k níž přední pozornost navr-

---

[1]) Viz ku př. vypsání Chicaga v Osvětě r. 1872 str. 21.

hovatelů se obrací. Tunel ve spodní (šedé) křídě měl by délku 47½ kilometru, z čehož by asi 12 kilometrů připadalo na tratě vystupující a 35½ na vlastní tunel podmořský. Hlavní námitka proti těmto projektům jest ta, že ve vrstvě šedé křídy snad jsou rozsedliny, jimiž by se neprostupnost její stala ovšem illusorní; zdali takové rozsedliny v skutku jsou, nelze zpředu posouditi.

Pod křidou leží tak zvaný „gault“ [1]), také člen útvaru křidového. Ač jinak vhodný, jest gault na břehu anglickém příliš slabý (12—40 metrů), kdežto poslední člen křidového útvaru, tak zvaný spodní zelený pískovec čili pásmo neokomské, propouští vodu a tedy pro tunel se nehodí.

Postupujíce hlouběji nalézáme vrstvy jurské, záležející v tak zvaném „wealdenu“, pod nímž leží Portlandské vrstvy a Kimmeridgeské jíly útvaru permského. Vrstvy Portlandské vylučují se svou prostupností, wealden a Kimmeridgeské jíly jsou hutné [2]), ale onen, jakkoli v Kentu (v Anglii) jest 360 metrů mocný, vybíhá u Boulogne v nepatrné tloušťce, kdežto Kimmeridgeské jíly 108 metrů silné ve Francii zapadají v Kentu hluboko pod vrstvy wealdenu. Anglický inženýr *George Remington* navrhuje, aby se vedl tunel z Dungenessu (na straně anglické) k Boulogni (kde přímá vzdálenost břehů obnáší asi 48 kilometrů), a sice tak, že by z Anglie vycházel ve vrstvách wealdenu a přestoupě pak do vrstvy Kimmeridgeských jílů v těchto by pokračoval. Netřeba podotýkati, že přestupování z jedněch vrstev do druhých jest věcí vždy nebezpečnou. Však řečený inženýr též myslí, že by se mezi Dungenessem a Cap Grisnez (kde distance obnáší 41 kilometrů) našla dosti mocná vrstva wealdenu, aby se v ní tunel docela provesti mohl. V obou případech byla by délka tunelu značná, a Remington proto navrhuje, aby uprostřed Kanálu sestrojila se šachta pomocná, a sice na mělčině zvané „the Ridge“, kde za odlivu jest jen 3½ metru vody. Jest však přirozeno, že by při dosti malé vadě v ústí šachty, oněch 3½ metru vody úplně postačilo zatopiti tunel.

Jdouce do hloubek ještě větších nalézáme vrstvy paleozoické (kamenouhelné vápence, vrstvy devonské a silurské břidlice), které ve velké mocnosti 360—450 metrů rozprostírají se jak ve Francii, tak i v Anglii procházejíce zajisté pode dnem Kanálu. Vrstvy tyto jsou shora kryty tak, že by voda k nim přístupu neměla, a *Prestwich* navrhuje tedy, aby tunel byl proveden v těchto vrstvách, a sice mezi Doverem a Cap Blancnez na břehu francouzském. Projektu tomu vadí však velká hloubka, ve které tyto vrstvy leží a která u Doveru obnáší asi 180 metrů, na straně francouzské pak ještě více.

Celkem lze šedou křídu považovati za nejvhodnější pro sestrojení tunelu, ačkoli, jak již podotknuto, podniku možné rozsedliny velikým nebezpečím hrozí. Společnost, která začala již hloubiti šachty — na straně francouzské u Sangatte, v Anglii blíže Doveru — obrátila zřetel svůj rovněž k těmto vrstvám.

---

[1]) Slovo „gault“, jako později se vyskytující „wealden“, jest od našich geologů do češtiny přijato.

[2]) Ač i wealden obsahuje některé podřízené vrstvy prostupné.

Obraťme se nyní k následkům, které by z takového podmořského spojení vyplývaly. V dopravě osob má jím býti usnadněno překročení Kanálu, ale vždy zůstane otázkou pochybnou, zvolili většina cestujících v skutku tuto temnou a úzkou cestu, která nebude prosta nepříjemností: nelzeť zajisté říci, co člověka více může znepokojiti, máli neklidné vlny mořské pod sebou, neb máli je nad hlavou.

Doprava zboží by ovšem získala, neb odstraněním dvojího překládání byla by zamezena mnohá škoda a získáno mnoho času. Doprava lodní jest sice vždy lacinější než doprava železniční, ale tam, kde cesta mořská jest jen krátká v poměru k cestě pozemní, jako při dopravě z nitra pevniny do střední Anglie, výhody transportu lodního ničí se útratami za skládání a nakládání. V tomto směru mohl by tedy tunel působiti prospěšně ovšem jen tenkráte, budeli doprava tunelem v skutku nepřetržitá. Tu však vyskytují se některé obtíže, k nimžto zvláště poukázal baron Weber, a které, ač nejsou nepřekonatelné, přece by zpočátku nepřetržitou vozbu tunelem stížily. V Anglii totiž, kde se železnice docela nezávisle od cizího vlivu vyvinuly, panují zcela jiná pravidla vozby a stavby prostředků povozních, než na pevnině. Tím by se stalo, že by ku př. anglické vozy nákladní objevily se příliš slabými pro dlouhé vlaky kontinentální, kdežto vozy německé byly by příliš veliké a těžké pro staniční manipulaci anglickou, a jsouce vesměs kryty pevnou střechou, nedovolily by, aby ku skládání zboží užilo se jeřábů anglických stanic. Takových na pohled nepatrných, pro praktickou vozbu však velmi důležitých obtíží naskýtá se ještě více, i jest patrno, že by tunel vymáhal vzájemné sblížení železničného systému anglického a kontinentálního. Již před otevřením tunelu musily by se však některé z těchto otázek mezinárodními smlouvami urovnati, mělali by nová cesta býti v pravdě prospěšnou.

Návrh, aby vozba v tunelu byla prováděna zvláštní samostatnou společností, která by měla vozy rozmanitého druhu, jest sice dobrý ale neodstraňuje úplně obtíže zde nastíněné.

Co se týče významu strategického, musil by tunel ovšem prohlášen býti za půdu neutrální; však obavy, že by v případě války anglicko-francouzské tunel byl zatopen, aby nemohl sloužiti za cestu vojsku útočnému, a že by tedy dílo mnoholeté pojednou bylo zmařeno, jsou dosti nepodstatné: tunel byl by zajisté nejnevhodnější cestou ku převedení vojska z jedné země do druhé, a nehledě k tomu, že tunel snadno ubráněn býti může, jest cesta vodní pro přepravení velikých zástupů vždy výhodnější.

Ku konci rozhledneme se poněkud i po historii projektu tunelového. Již Napoleonu I. učinil prý kdosi podobný návrh, za účelem však ryze vojenským a způsobem naprosto fantastickým. Teprvé v letech šedesátých brala záležitost na sebe tvar praktický, hlavně působením inženýrů Thomé de Gamond a Williama Lowa. R. 1866 začalo na obou březích zkoumání půdy a bylo prováděno po dvě léta. R. 1867 předložil Low své plány Napoleonovi III.; císař jsa této myšlence příznivustanovil ku zkoumání projektu komisi, která, ač pochybovala o možnosti zdaru finančního (páčila náklad na 100 milionů zlatých), přece schvalovala, aby přípravné práce vládou byly podporovány. Následující

převraty ve Francii přervaly úplně veškero jednání o této věci, kdežto v Anglii se mezi tím utvořila společnost k dalšímu provádění prací přípravných. Po válce obrátila se i ve Francii veřejná pozornost opět k otázce tunelové, a komise za komisí ustanovována ku zkoumání příslušných návrhů. Konečně r. 1874 utvořila se také francouzská společnost kapitalistů, a nyní, jak už řečeno, pracují oba národové o podzemní cestě, která je má spojiti. Jsou to ovšem posud jen práce přípravné, na jich výsledku bude záviseti a snad možnost i spůsob provedení.

Náklad, jaký toto dílo vyžadovati bude, nedá se posud ani sblíženě s jakous takous určitostí udati. Uvedená nahoře suma 100 milionů zlatých jest jakousi střední hodnotou. K vůli porovnání budiž uvedeno, že tunel Mont-Ceniský (12 kilometrů dlouhý) stál 26 milionů zlatých, a že podnikatel tunelu Gothardského (15 kilom. dlouhého) zavázal se provesti tuto práci za 20 milionů zlatých. Stůjtež zde ještě jmena inženýrů, kteří zastávají projekt tunelový; jsou to ve Francii: Thomé de Gamond, Charles Bergeron a Alphons Lavalley — a v Anglii: Sir John Hawkshaw, John Brunlees a William Low. [1])

Přehlednuvše zde práce významu více méně světového, nemůžeme ukončiti tento článek, aniž bychom si povšimnuli jiného děje technického, který účelem svým jest sice lokální, který však přece vzbudil pozornost širšího obecenstva v celém světě. Nebylo časopisu, který by nebyl přinesl zprávu, že dne 24. září letošního roku roztrženo jediným mohutným výstřelem podmořské skalisko *„Pekelné brány“ v Novém Yorku.* Zajímavý spůsob, jakým práce tato provedena, a živé účastenství, které všady budila, je dostatečnou pohnutkou, abychom ji tuto vypsali.

Pro lepší porozumění nutno sobě připomenouti polohu Nového Yorku. Jádro jeho — vlastní New York — se svým milionem obyvatelů leží zdánlivě při stoku dvou mohutných řek: Hudsonu a East Riveru. Pravím zdánlivě, neb East River navzdor jmenu svému („východní řeka“) není řekou nýbrž velmi dlouhou úžinou mořskou, která dělí pevninu americkou od ostrova Long Island, na jehož západním konci leží Brooklyn, rozkošné a rozsáhlé předměstí Nového Yorku, které samo již $^1/_4$ milionu obyvatelů čítá. [2])

Nový York jest přístavem světovým, na jeho rejdách zakotvují koráby všech národů, a každé usnadnění plavby jest tedy pro město otázkou velice důležitou.

Lodě do Nového Yorku plovoucí zakotvují buď v Hudsonu neb v East Riveru mezi Nov. Yorkem a Brooklynem. Ale pro koráby z přístavů severních jest vplutí do tohoto přístaviště spojeno se zajížďkou, nebo plujíce podél ostrova Long Island na jeho straně mořské musí pak obeplouti jihozápadní konec jeho — mys Sandy Hook — aby dostaly se do East Riveru. Cesta tato by se značně zkrátila,

[1]) Mimochodem budiž podotknuto, že mluveno též o sestrojení tunelu mezi Gibraltarem a Afrikou v délce $13^1/_2$ kilometru. Za jakým účelem, není však jasno.

[2]) Zajímavě líčí N. York a Brooklyn J. Štolba ve svém cestopise „Za oceánem“ (str. 5—55, III.).

kdy by mohly lodě vplouti blíže severovýchodního konce ostrova Long Island do úžiny a sledovati pak její běh až k Brooklynu. Tomu však posud nedovolovaly překážky vyskytující se přímo nad Nov. Yorkem naproti Central Parku, kde v East Riveru leží ostrůvky Randal's Island a Ward's Island, z nichž poslední zvolili sobě Novoyorští ke zbudování asylu pro choromyslné a pro opilce. Přispívajíli už tyto ostrovy súžením toku ke zrychlení proudů přílivu a odlivu, zhoršují se tyto poměry značně mohutnými skalisky podmořskými mezi Ward's Islandem a protilehlým břehem Long Islandu, který zde tvoří výběžek zvaný Hallett's Point. Skaliska tato tedy dvojím spůsobem překážejí plavbě: předně zrychlením proudů mořských, které v tomto místě dosahují rychlosti 4 metrů v sekundě, a za druhé zmenšením hloubky vodní, velikým korábům potřebné.

To jest místo, jež slove „Pekelnou branou" — Hell Gate — a brána tato musela býti otevřena, mělali plavba úžinou East Riveru býti možnou.

Již r. 1848 navrhováno odstranění těchto útesů, a když r. 1852 stát Novo-Yorský věnoval na tyto práce 20.000 dolarů (asi 42.500 zl.), byla část jednoho ze skalisek Pekelné brány — a sice tak zvaného „Pot Rocku" — odstraněna asi do hloubky 6 metrů; avšak teprvé r. 1867 počaty rozsáhlejší a soustavnější práce, čelící k odstranění veškerých skalisek a k otevření plavební cesty asi 8 metrů hluboké.

Počato s odstraněním menších úskalí, a r. 1869 srovnán „Diamond reef", r. 1871 „Corrientes reef" a v letech 1872—73 „Frying Pan Rock". Trhání těchto skalisek dělo se s povrchu. Navrtány totiž do skály shora otvory a nabity nitroglycerinem, načež vystřelením nábojů povrch skály rozdrcen. Všecky tyto práce děly se ovšem pod vodou, a sestrojena k tomu účelu zvláštní loď, na níž dělníci při vrtání se nalézali.

Hlavní a nejkompaktnější masou jest však Hell Gate Rock, kterážto skála leží u samého břehu Long Islandu a tvoří prodloužení zmíněného dříve výběžku Hallett's Point. Odstranění tohoto úskalí bylo úlohou nejtěžší, a spůsob, jímž provedeno, obrátil zřetel celého světa technického k tomuto podniku, ba možno říci, že v rozhodném okamžiku netoliko celý Nový York napnutě očekával ránu, kterou se mělo korunovati dílo mnoholeté, ale i v ostatním vzdělaném světě věnována smělé práci této pozornost větší, než by se při ryze lokálním charakteru jejím nadíti bylo.

Podstata plánu generála Newtona, ředitele těchto prací, záležela v tom, že skalisko mělo býti podkopáno tak, aby spočívalo jen na jistém počtu skalních pilířů, které se pak jednou ranou rozdrtiti měly, načež skalní strop ovšem sesuti se musil. Toto konečné roztržení bylo právě to, co celému dílu dodávalo rázu neobyčejné smělosti; jednotlivě nemohly se, jak se samo sebou rozumí, pilíře trhati, roztržení muselo se státi pojednou, jedinou ohromnou ranou, a to bylo ovšem podniknutí tím odvážnější, že se explose státi měla při samém lidnatém městě, v bezprostředním sousedství lidských příbytků. Odtud ona napnutá pozornost, s kterou očekáván výsledek všude, kam zvěst o připravovaném výbuchu došla.

R. 1869 začalo se s pracemi přípravnými. U samého břehu, tam kde skála při odlivu nad vodu vystupuje, utvořena „jimka“, t. j. toto místo asi 32 metrů dlouhé a široké ohraženo na stranách k vodě obrácených stěnou pro vodu neprostupnou, tak že získán prostor, kam voda ani za přílivu vniknouti nemohla. Když v říjnu téhož roku jimka dokončena, přikročeno ku hloubení šachty. V celé rozsáhlosti ohraženého prostoru byla totiž skála vybrána až do hloubky asi 10 metrů pod hladinu nízké vody. Tyto práce neděly se však bez překážky, ježto stát nepovoloval peníze v míře potřebné, tak že v létě r. 1870 práce docela asi na měsíc byly zastaveny. Po bezděčné této přestávce pokračováno v nich opět a z šachty prvé vyhloubené bylo paprskovitě hnáno deset vodorovných chodeb směřujících vesměs pode dno East Riveru. Chodbám těmto dána jmena vynikajících Amerikánů, a sice: *Farragut* (admirál Unie ve válce občanské), *Madison* (president republiky 1809—1813), *Humphrey* (inženýr proslavivší se pracemi při řece Mississippi), *Hoffmann* (spisovatel, nar. 1806 v N. Yorku), *Sherman* (generál Unie), *Jefferson* (president r. 1805—1809), *Grant* (president od r. 1869), *Mc. Clellan* (generál Unie), *Franklin* (známý vlastenec americký) a *Jackson* (president r. 1829—1833).

Hnaní těchto chodeb šlo arci zvolna, tím více, anoť se vrtání z počátku dělo toliko ručně; teprvé od r. 1871 začali užívati strojů vrtacích,[1]) které byly hnány strojem parním, postaveným na dně šachty. Téhož roku bylo také dno East Riveru v okolí Hell Gate Rocku zevrubně vyměřeno, při čemž přes 16000 hloubek muselo býti určeno. Dle tvaru takto zjištěného pokračováno ve hnaní chodeb tak, aby všude dostatečná vrstva skalní (2 až 5 metrů) zůstala co strop dělící chodby od vody, jež nad nimi proudila.

Veškery chodby spojeny mezi sebou opět galeriemi, tak že vznikla celá síť podzemních průkopů, o jichž uspořádání nabudeme nejlepšího obrazu, představímeli sobě síť pavučí: spatřujeme tu nitě paprskovitě se rozbíhající z kouta, kde pavouk sedí, a spojované četnými nitmi příčními: toť obraz našich chodeb a galerií. A jako u pavučiny dále od středu mezi hlavní paprsky vloženy kratší vedlejší, tak i v hloubi skaliska Pekelné brány mezi uvedených 10 chodeb hlavních vloženo ještě 13 kratších chodeb radiálních. — Chodby a galerie byly rozměrů rozličných, však vesměs byly volné a prostorné, 4 metry široké, a některé až 6 metrů vysoké, kdežto délka nejdelší chodby obnášela 80 metrů.

Tyto přípravné práce trvaly až do letošního roku, zdržovány jsouce hlavně nedostatečnou podporou peněžní ze strany státu, což r. 1873 podruhé k dočasnému zastavení práce vedlo. Když byly všecky obtíže přemoženy a práce přípravní ukončeny, mělo se přistoupiti k nejodvážnější části celého podniku: k roztržení skaliska dynamitem. Chodbami a galeriemi bylo úskalí tak podryto, že spočívalo toliko na 172 skalních pilířích, o jichž roztříštění se tedy jednalo. Za tou příčinou navrtáno do pilířů a do skalního stropu více než 4000 děr, z nichž každá měla průměr 5—8 centimetrů, a takovou hloubku, že kdy by

---

[1]) Úlohou těchto strojů jest vrtati díry pro náboje, jimiž skála se trhá; možno vrtati tu více děr současně a velmi rychle.

se byly veškeré tyto díry seřadily, byly by tvořily úzkou trubku půldruhé míle dlouhou. Nejbližší a nejnebezpečnější úlohou bylo, tyto díry nabiti, a jest to důkazem nevšední opatrnosti, že práce ta při tak ohromném počtu patron bez nehody se provedla. Ve všech patronách obsaženo bylo 23500 kilogramů dynamitu a jiných hmot explosivních, kteréžto množství sobě poněkud představíme, uvážímeli, že nasypány na hromadu byly by tyto hmoty tvořily malý kopec asi 2 metry vysoký. Jaký účinek výbuch takového množství zápalných látek míti musil, jest zjevno, a dodáváme jen, že dynamit silou explosivní značně vyniká nad střelný prach. K vyvinutí elektrického proudu, jímž mohutná tato rána vypálena býti měla, zřízeno 23 elektrických baterií s 960 články rozměrů právě obrovských. K umístění jich upraveno v jakési vzdálenosti od břehu podzemní neproborné sklepení, odkudž proud elektrický veden jest pomocí drátů do podkopů Pekelné brány, kde ke všem nábojům se rozvětvoval. Celkem užito k tomu drátu v délce 8 mil (asi 60 kilom.). Rozumí se samo sebou, že byl proud elektrický přerušen a teprvé v rozhodném okamžiku se uzavříti měl. Uzavření to musilo se státi z větší vzdálenosti, a použito k tomu opět elektrického proudu, ovšem jen slabého.

Vše bylo tak upraveno, že bylo pouze třeba stisknouti knoflík malé páky v stanici zapalovací, aby proud mocných baterií hlavních byl uzavřen a tisíce elektrických jisker přeskočilo v hlubinách Pekelné brány, kde nesmírná síla spoutána čekala toliko na toto znamení, aby jako druhdy Samson zatřásla mocnými sloupy svého vězení a klenby jeho strhla k hlubinám. Původně zamýšleli tímto výstřelem oslaviti památný den čtvrtého července letošního roku;[1]) že však práce nebyly ještě ukončeny, musilo s toho sejíti a explose odložena na den 24. září, ne bez odporu jisté části obyvatelstva, která v tom viděla znesvěcení neděle.

Když určený den se blížil, panovalo v Novém Yorku nemalé rozčilení, což snadně pochopíme, pomyslímeli na mohutnost očekávaného výbuchu. Aby obecenstvo poněkud upokojil, vydal generál Newton proklamaci, v níž ujišťoval, že městu žádné nebezpečí nehrozí, a toliko obyvatelům bezprostředního okolí Hallett's Pointu radil, aby v čas výbuchu okna i dvéře otevřeli a před dům vyšli.

Konečně nastal očekávaný den a s ním pohyb obyvatelstva Novoyorského ve dvou směrech: bázliví opouštěli město, zvědaví pak ubírali se na jeviště výbuchu, k němuž ovšem jen do jisté bezpečné vzdálenosti přiblížiti se směli. Podobně byl i East River až po bezpečnostní kordón pokryt loďmi všech druhů a velikostí.

Šachta, chodby a galerie byly pro umírnění rázu naplněny vodou a vše bylo hotovo k výstřelu, který měl nastati za největší výšky přílivu. Při tom nesměl scházeti malý divadelní effekt. Ku stisknutí knoflíku, jímž se elektrický proud uzavříti a dynamit zapáliti měl, určil totiž generál Newton dvouletou svou dcerušku: nesmírná síla mechanická měla býti rozpoutána stisknutím slabého dětského prstíku.

Dva výstřely z děl předcházely katastrofu. Po druhém výstřelu

---

[1]) Výroční den prohlášení neodvislosti.

stiskla malá Mary knoflík — země se zatřásla, nad Pekelnou branou zvedl se sloupec vodní do výše 25 metrů — a jeviště sedmileté pilné práce bylo pouhou hromadou balvanů. Hluboké mlčení panovalo v čas výbuchu, když však vymrštěný sloupec vody spadl, a toliko rozvířená hladina East Riveru značila místo bývalého úskalí, tu shromáždění tisícové vypukli v nesmírný jásot, v nějž mísil se pronikavý hvizdot sterých parních píšťal na blízkých lodích.

Celkem byla však zvědavost obecenstva zjevem výbuchu sklamána. Otřesení země bylo mírné, zadunění rány nebylo slyšeti ani tak daleko, jako předcházející výstřely z děl — zkrátka effekt, jaký si obecenstvo slibovalo, nedostavil se. Za to dostavil se účinek očekávaný od techniků. Strop skalní se úplně sesul a rumy jeho pokrývají místo bývalého Hell Gateu. Tím však práce není ukončena. Aby získala se potřebná hloubka vody $7^1/_2$—8 métrů, musí býti z vody vybrány trosky zničeného skaliska, obnášející asi 23000 krychlových métrů. Představímeli sobě Staroměstské náměstí v Praze pokryté balvany do výšky půldruhého métru, nabýváme jakéhosi názoru o množství kamene, které se ještě zmoci musí.

K úplnému otevření plavební cesty East Riverem bude však třeba ještě nad to mnoho práce, neb posud z celé na veškery práce rozpočtěné sumy 15 milionů zlatých teprvé 3,585.000 jest vydáno.

Zlato v ohni.

Obrazy ze života

od

Vácslava Vlčka.

(Dokončení.)

„Její ženich —“ podotknul potichu a zvolna Čacký — „a kdo to jest, smímli věděti?“

„Já sama neznám leč jeho křestné jméno. Když slečna Tichá letos sem přijela, učinila mne po prvé svou důvěrnicí v tomto ohledu; umluvily jsme, že jí některé listy pod mou adresou zasílány budou. Došlo jich tímto spůsobem velmi málo, zejmena proti tomu počtu, jaký slečna očekávala: vinu toho přičítaly jsme ovšem nepřátelské posádce. Jeden důležitý list přece došel a sice právě ten, v němžto ženich ohlašoval, že sem co nevidět pospíší, aby ruku slečninu od rodičův jejích přijal. Dala mi to psaní čísti; sloh jeho, abych pravdu řekla, se mi pranic nelíbil, což jsem však naprosto utajila, shledávajíc v tom jen nový důkaz staré pravdy, že totiž milostné listy psány jen pro jedny oči a pro žádné jiné se nehodí. Více světla jsem už z onoho listu o vzájemném poměru milujících nenabyla; ženich byl podepsán pouze jmenem Gustav. A jenom tolik jsem o něm až do včerejška

věděla. Nedoufala a nehledala jsem hned tak více zvěděti, včera nejméně. Pohříchu měla jsem brzy o tom pánovi doslechnouti podrobnějších zpráv, které se mi ještě méně líbily nežli sloh jeho lístku."

Pozornost Čackého tímto slovem poznovu byla povzbuzena.

„Vybraly jsme sobě se slečnou Tichou na noc společnou ložnici," vyprávěla Mína dále. Když jsme se tam samotny octly, vzezření její, prvé tak poklidné a tak usmívavé, pojednou bylo plno trapného nepokoje. Domnívala jsem se, že snad přec jen chování hraběte Ludvíka jest toho původem; ale když jsem se jí samé přímo tázala, ona k mému nemalému překvapení jmenovala nikoliv hraběte, nýbrž Rusa."

„Pana Světova?" řekl Čacký udiven.

„Pana Světova, který s námi před tím u stolu seděl a s kterým se slečna na pohled velmi nenuceně a příjemně bavila. A přec jí sem tento pán nejvýš nevhod přišel."

„Znala jej tedy již odjinud?"

„Tak jest — ačkoliv se sama nepamatuje, kde vlastně jej viděla po prvé. Z vypravování jejího jsem pochopila, kterak to možná. Její umělecká pouť vedla ji z jednoho velikého města do druhého, a všude ji obletovaly celé roje mužských. Jedni byli okouzleni jejím uměním, druzí její krásou, třetí její povahou, ještě jiní vším tím dohromady. Byli mezi nimi umělcové, znalcové umění, milovníci umění, mladí a staří nadšenci tak dobře jako mladí a staří ztřeštěnci, lidé vážní, vážení a znamenití tak dobře jako dobrodruzi a hejskové. Jedni ji upřímně ctili, poněvadž ji opravdu oceniti uměli, druzí se jí kořili, poněvadž to právě bylo modou; a zajisté nebylo pořídku takových, v jichžto prsou rozněcovala oheň skutečné lásky. V divadle, na ulici, doma, ve společnostech, do kterých ustavičně zvána byla, hleděli se ti různí ctitelé k ní dostati; od mnohých dovídala se ústně, kterak ji zbožňují, mnozí vyznávali se z toho v listech, kterých jí denně síla docházela, jiní posílali verše a zase jiní kytice i mnohem dražší dary. Tak se kolem ní v každém městě rychle utvořil jakýsi dvůr pestrého rytířstva, který každým takořka vystoupením jejím na divadle vzrůstal. Všichni vyhledávali její přízně, ale ovšem ne přízně jednoho druhu a stejného stupně. Lidé vášniví, lidé pošetilí a zbrklí, lidé drzí a podlí se k ní drali stejně neli více než lidé ryzí a ušlechtilí. Snadno sobě představiti, že za takových poměrů ve všelikém živobytí jejím bylo málo poklidu. Já jsem k tomu nedospěla a zajisté nikdy nedospěju, abych v takovémto věčném nepokoji, hlaholu a šumu spatřovala obzvláštní půvab života, však jsou tuším povahy, kterým jest to jedině pravý živel. Rybě voda, ptákovi vzduch — neníli pravda, pane faráři?"

Čacký v tu chvíli žádné otázky neočekával; sledovalť v mysli své věrně obraz, jejžto Mína kreslila, ale při tom oddával se i svým vlastním úvahám. A co náhoda nechtěla: úvahy jeho se celkem shodovaly s úsudkem Albínina otce, jak mu jej byl Pudil ondy naznačoval. I kdy by to Čacký tehdy byl neslyšel, bylo by se mu nyní as docela podobným spůsobem namanulo: ‚Co je po vší světské slávě, když oslavovaná umělkyně putuje od východu k západu a od severu k jihu i nemá nikde pevného bodu, nemá vlastního krbu, nemá ani toho hnízdečka, do kterého se vlaštovice co rok s roztouženým srdcem navrací! . ."

Byv při takovýchto myšlenkách Míninou otázkou přistižen, odpovídal poněkud rozpačitě: „To jest — pravidlu samému nelze nic vytýkati: rybě voda, ptákovi vzduch. Avšak co se týká slečny Tiché — myslil bych, že jejím pravým živlem byla skutečná umělecká činnost, a že — že to ostatní, o čem jste mluvila, sama snad nepokládala za pravé štěstí — že v tom nepokoji, hlaholu a šumu žila jen potud, pokud se mu vyhnouti nemohla.“

„Zcela právě přítelkyni naši posuzujete,“ pravila paní Potocká. „Jsouli umělci a umělkyně, kteří jen proto divadelní dráhu nastoupili, aby se dostali do proudu takového života: jí nebylo umění nikdy věcí vedlejší, nikdy pouhým prostředkem. Pokud jí vše bylo nové a pokud byla v plném rozkvětu mladistvé síly, není divu, že se jí skvělé, hlučné a pestré živobytí dobře líbilo; podobalť se jedné nepřetržité slavnosti. Ale když takovým spůsobem několik let uběhlo, soudila jinak; co jí bývalo svátečním, zevšednělo, čím se dříve bavila, to ji potom nudilo, a jestliže se jí prvé stálá společnost, stálé střídání, stálé rozčilení, stálý hlahol zdály živobytím, nad něž lepšího neznala: později všecko to velmi zřídka jí bývalo pramenem rozkoše, ale velmi zhusta jí působilo obtíž, unavení, touhu po samotě, oddechu a klidu — ano i těžkomyslnost. Svět, uprostřed něhož žila, po ničem takovém se neptal, na nic takového nedbal; čím dále tím hustěji se k ní hrnuli, čím dále tím řídčeji zbývala jí volná chvilka, čím dále tím více a tím trapněji musila napínati své síly, aby přemáhala své unavení, aby se jak ve svém povolání tak ve společnosti veřejné i soukromé vždy zdála takovou, za jakou ji pořád měli a velebili. Konečně nemohla takový stav snášeti déle a uchýlila se na čas do soukromí; ale sotva se poněkud zotavila, zmocnil se jí podobný nepokoj a podobná touha jako tehdy, když podnikla boj se všemi překážkami, jen aby mohla nastoupiti dráhu uměleckou. I neměla stání, až se opět octla na prknech divadelních před rozjařeným obecenstvem. Pravili o ní, že se z odpočinku svého vrátila jen omlazená; však minul krátký čas, a síly její zase byly vyčerpány, unavení, trapné přemáhání a těžkomyslnost vrátily se opět. Čím větší zástupy ji obklopovaly, čím okolo ní bývalo hlučněji, tím více osamocenou se zhusta cítívala.“

Čackému zase hlavou proletěla cizí myšlenka — tak nevolaná a nehledaná jako ptáče, které mu přeletělo nad hlavou: „Co je do všeho pod sluncem bez rodiny?“ . . . Pak si v duchu řekl: „Pastor přece jen o své slavné dceři nesoudil tak převráceně . . .“ A konečně tázal se nahlas: „A proč — proč zůstávala pořád tak samotna?“

„Proč se tak dlouho nevdávala?“ dí mladá paní. „Zdá se, že jednala dle pravidla v kruzích těch obyčejného; aspoň nebyla žádnou řídkou výminkou. Mnoho ctitelů, mnoho záletníků, nepoměrně menší počet ženichů. Pravda, nejeden muž nabídl jí svou ruku, ale stalo se to za takových okolností, že ji přijmouti nemohla — asi za takových okolností, jako kdy by ji na příklad hrabě Ludvík zde požádal, aby se stala jeho manželkou. A když i takové nabídnutí nebylo příliš dobrodružné, a když by se její srdce proti takovému nápadníku nijak bylo nezpouzelo, vyskytla se opět jiná překážka. Ženich, který to zcela do pravdy myslil, kladl vždycky za výminku, aby se přítelkyně naše

dráhy divadelní odřekla. To se u něho jako samo sebou rozumělo, ale nikoliv u ní — právě proto, že jí umění nebylo pouhým prostředkem, chleba sobě dobývati aneb oči mnohých na sebe obraceti a konečně tak jen dobrého zaopatření dojíti. To byl nový druh vnitřních bojů, které duši její mnohý nepokoj a mnohou bolest způsobily. Po léta musila se brániti nejen proti dvornosti planých záletníků, která větším dílem nebyla nic jiného než skutečný úklad i útok, nýbrž i proti opravdovým nápadníkům, třebas ji k jednomu druhému z nich srdce táhlo. Je snadno možná, že ten onen muž, který by ji byl nejryzejší a nejvroucnější láskou miloval, ani se k ní nepřiblížil, zůstávaje v pozadí, když se okolo ní tolik ctitelů točilo . . .“

Vypravovatelka se maličko zamlčela — Čacký skláněje obličej k zemi měl za to, že musí honem něco podotknouti.

„Nepatřil snad pan Světov mezi takovéto muže?“ ptal se dosti nesměle.

„Nemohu tomu ani posvědčit ani odpírat. Na každý spůsob patřil do počtu těch, kteří se o přízeň Pavlušinu vytrvale ucházeli; a dle všeho nešlo mu o to, aby utkal nějaký jiný román nežli se šťastným zakončením u oltáře. Pavluše viděla ho v jednom městě, aniž vzbudil obzvláštní její pozornost; když se potom dostala jinam, vyskytnul se tam brzy také pan Světov. A to se opakovalo několikrát. Jestliže však byl vytrvalým ctitelem jejím, nebyl za to ani dotíravým ani hlučným ani jinak okázalým, naopak vyznamenával se nade všecky jiné šetrností svého vystupování, tichostí a skromností své povahy a jemností svých mravů. Teta Pavlušina, stálá průvodkyně její, Rusovi velice přála; kdy by bylo šlo po její vůli, byla by z toho jistě bývala svatba. Však nešlo po její vůli — Pavluše plán její pohatila, jen že ničím horším než vyhlídkou na jinou svatbu. O jakémsi romantickém výletě — vše to se dělo na romantické půdě italské — poznala mladého muže, který měl všecky vlastnosti, aby v ženském srdci lásku roznítil. To byl ten Gustav. Pocházel z Němec, cestoval pro zábavu, plýtval penězi více než nějaký kníže; rod jeho byl se nedávno povznesl mezi nejbohatší měšťanské rodiny, otec milionář povýšen byl na barona. Gustav byl mladík krásného zevnějšku, uhlazený, ohnivý, skvělý — a co se obzvláště lásky dotýká, byl hotový Romeo. Pavlína znamenala, že na něj při prvním setkání o nic menší dojem nenčinila nežli na Romea Julie: ale též ona sama pocítila v prsou svých neobyčejné pohnutí. Bylo tam zasazeno nové poupě lásky, a to se rychle rozvinulo v plný květ. Gustav byl rovněž vášnivý a smělý jako tklivý a jemný, rovněž dětinný jako hrdinný.

„A vytisknul rychle tichého Světova,“ podotknul Čacký, nevěda hrubě, proč se staví na stranu Rusovu.

„Když se Gustav objevil, zdálo se i panu Světovu radno, vystoupiti u slečny Tiché důrazněji. Povstal mezi nima zápas, který nemohl dlouho trvati; pan Světov jen vášeň Gustavovu více ještě rozdmýchal a slečnu Tichou bezděky donutil, aby se rychleji pro jeho soka rozhodla, ač nechtělali dopustiti, aby prudký Gustav život svůj i Rusův v nebezpečenství uvrhl. Přijala vyznání jeho lásky a opětovala je. Rus couvnul, souboj byl zamezen, ale řevnivost Gustavova nebyla

zažehnána. Proto Pavluše volila, odebrati se jinam. Zajela do Benátek, v patách za ní přibyl tam Gustav, však hnedle potom vyskytnul se tam i pan Světov. Zdržoval se vždy opodál, se slečnou Tichou nikdy už nemluvíval; jestliže se někde na veřejném místě spatřili, nemohlo se nikterak říci, že by to bylo více než pouhá náhoda, že by on příležitost k tomu schvalně vyhledával Nicméně nemohl Gustav ani pouhou přítomnost jeho snésti; všecko chlácholení Pavlušino nic nezpomáhalo, Gustavova nenávist proti Rusovi propukávala v krvavé hrozby — a naše přítelkyně musila se poznovu v to vložiti, aby se vše ukončilo po dobrém. Mluvila ještě jednou s panem Světovem a vyslovila nejjemnějším spůsobem prosbu, aby ji z nynějšího trapného postavení vysvobodil. Přiznala se mi, že jí při tom bylo tak krušno, jako nikdy dříve. Rus jí s neveselou tváří ale se vší zdvořilostí odpověděl, že bez prodlení odjede, ale aby jejímu přání docela vyhověti mohl, že musí věděti, kam slečna půjde a kam nepůjde. Přese všecku slušnost jeho slov i skutkův vzbuzoval v Pavluši neobyčejný strach — jakýsi vnitřní hlas jí pravil, že muž tento ustupuje toliko, aby se mstil, nějakým hrozným spůsobem mstil — že bude v životě jejím hráti osudnou úlohu. Nemohla hned odpověděti. ‚Chtěl bych jeti do Berlína,‘ řekl on, ‚jestliže tam i vy — aspoň v nejbližších měsících — nesměřujete.‘ — Slečna Tichá měla se na léto skutečně do Berlína odebrati; než by však byla Rusovi s novou prosbou přicházela, aby zrovna do Berlína nejezdil, rozhodla se raději v duchu, že sama upustí od svého plánu a odpověděla, do Berlína že se jistě nedostane. Pan Světov jí přál mnoho štěstí, a rozešli se. On v skutku bez prodlení opustil Benátky. I neukázal se jí více — až právě tady.“

„A tady snad ne proto, aby se mstil?“ otázal se kněz.

„Kdož to ví!“ odtušila Mína. „Smutnou pravdou jest, že ji uvrhl v zoufalost.“

„Čím pak? — Ale nevhod vás vytrhuju. Prosím, vypravujte dále. Zůstali jsme v Benátkách . . .“

„Po odchodu pana Světova nastala doba, kde se přítelkyně naše cítila dokonale šťastnou. Gustav ji zbožňoval — ba zbožňovati je prý slabé slovo: láska jeho byla prý neobmezená, nesmírná — slečna prý po tu dobu ani netušila, že by muž tak horoucí, mocné a něžné oddanosti schopen byl. Za její úsměv byl schopen každé oběti — k jejímu pokynutí byl by bez rozvahy skočil s nejvyšší skály, do nejhlubšího moře. Ona pak sama sobě pravila: ‚I já teď po prvé miluju — co jsem dříve v srdci svém pokládala za lásku, bylo mdlé šero proti tomuto zářnému výsluní!‘ . . . Avšak doba jejího štěstí nebyla dlouhá — aspoň se k veliké slasti za krátko přimísilo veliké utrpení; právě ta ohromnost Gustavovy lásky stala se jeho pramenem. Příliš ji zahrnoval bezpočetnými důkazy svého zbožňování; k tomu brzy také sám od ní žádal ustavičné osvědčování, že ho miluje. Počalo ji to velice unavovati; ale místo aby našla oddechu, ocitovala se ve zmítání vždy bouřlivějším a nebezpečnějším. Gustav si zmanul, že srdce její k němu ochladá; od utajených výčitek došlo k nejprudším výstupům. Přísahal, že to bude poslední den jeho života, kde by se přesvědčil, že pozbyl lásky její. A když ji dohnal do usedavého pláče, přísahal opět, že na

se ruku vztáhne, jestliže se mu nepodaří, dosíci jejího odpuštění za tento okamžik. Učinili smír — ale zejtra, pozejtří přišel Gustav s jiným vrtochem a způsobil novou bouři. Tak to stále chodilo — jen že vždy v horší míře. Gustava ke všemu ostatnímu posedla ještě bezuzdná žárlivost — z Romea stal se Othello. Dále na kolenou Pavluši zbožňoval, v pravdě však byl tyranem jejím. Uznával často, že jedná jako blázen, ale odpovědnost z toho svaloval na oběť svého bláznovství. ‚Pozbyl jsem rozumu — utonul v mé lásce jako kámen v moři: což za to mohu?' říkával. ‚Já se sám neznám, já sebou nevládnu, jsem pouhá loutka — jsem naprosto v moci tvé, ty mnou čiň, co za dobré uznáš, ty za mne i odpovídej!' Vzdychal, stonal, třeštil, plakal, zuřil, svíjel se u jejích nohou, nazýval se největším bídníkem, nehodným, aby naň pohleděla, prosil, aby ho jak červa do prachu zašlápla — a opět znova přísahal, že každý jeho dech náleží jen jí, že celý jeho život nemá býti než jedinou prací, aby ji šťastnou učinil."

„A věřila mu?" prohodil Čacký.

„Milující žena k takovým slibům nedovede býti nevěřící — pro jeden dobrý slib, pro jeden důkaz oddané náklonnosti zapomene na tisíc útrap, které jí milovaný muž způsobil. A naše přítelkyně — kéž by byla člověka toho méně milovala! Tak ale i její láska k němu byla vášní, která stejně mučí jako blaží ale vždy jen tím hlouběji do duše kořeny zapouští. Nebyla Pavluše bez obav, ano byly chvíle, kde sobě pravila, že tato láska buď ji rychle zničí aneb jí děsnou budoucnost uchystá: však aby ji ze svého srdce vyrvala, aby se vrátila, aby svazek svůj s Gustavem přetrhla, k tomu dávno síly její nestačovaly. A když ji v jednu chvíli takové myšlenky mořily, v druhé chvíli za ně miláčka svého v duchu odprošovala — i byla naň tím laskavější. Snad se jen bála, by nic takového netušil a nevzal si z toho novou příčinu k týrání . . ."

„Takový byl život Albíny Tiché! — Albíny Tiché!" opakoval v duchu Čacký, zarmouceným okem pohlížeje na okénka světničky. „Ubohá duše! . ."

„Takovým způsobem minuly asi dva měsíce," pokračovala paní Potocká. „Blížící se vojna vyburcovala i náš milý párek a připomněla jim zase i prosaičtější skutečnost. ‚Co jsme tak dlouho odkládali?' řekl Gustav. ‚Pojď se mnou k mým rodičům, ať mám všeliké rukojemství, že budeš na věky mou!' — Ona ho poučila, že to tak nejde — i uzavřeli, že on pojede do Mnichova, kde byl domovem, promluví s rodiči svými a maje pak jich svolení, zajede do Čech, sem k rodičům Pavlušiným, kam ona ho zatím předejde. Dle úmluvy této vydal se Gustav na cestu, dříve však neopomenul objímati nohy nevěsty své a zaklínati ji s úzkostlivým vzlykáním, aby zůstala jemu věrnou jak on jí, že jen s krvavým srdcem dovede na ten čas se od ní odtrhnouti a že neví, jak to příští den neřkuli dále vydrží, aby ji ani okem nespatřil — a že za sebe nestojí, by někde z vozu nevyskočil a k ní nazpět pospíchal . . ." Z cesty psal jí denně několikrát — kdekoliv sebe kratší zastávku učinil, všude odevzdal na poštu lístek. Poněkud řidšími staly se jeho zásilky, když dorazil domů. A v jedné z nich oznamoval: ‚Dobře, že jsem tě poslechl a jel k svým rodičům napřed sám. Co

bysi řekla, jaké mně uchystali překvapeníčko? Vyhlídli mně bohatou nevěstu. Prosím, nezazli jim proto — vždyť to činí jen z veliké lásky a starostlivosti. A na cestě naší jest to jen nepatrné stebélko, které hravě odvanu. Jen se to musí státi šetrně a prozřetelně, a k tomu potřebuju něco málo času' . . . Poslední jeho list, který došel sem, je právě ten, co jsem měla v rukou. Že přítomností Prusů byl Gustavův příchod odročen a také další dopisování přetrženo, to přítelkyni naší působilo mnoho zármutku; kromě toho předtucha její byla vždy teskli-vější, ježto sobě vyznati musila, že neví, čeho se více lekati má, zdali toho, že k sňatku s Gustavem ani nedojde, aneb toho, jaký osud jí tento sňatek pro všechen další život připraví. Nad to nade všecko musila se spřátelovati s myšlenkou, že její umělecká dráha jest u konce. I musila tu všecky starosti svoje pečlivě v sobě tajiti, aby je před svýma rodičema ukryla. Já jsem ji sice už jednou v slzách přistihla, ale teprvé v noci na dnešek svěřila se mi se vším. Ta zvláštní náhoda, že zrovna pan Světov hraběte Ludvíka z bojiště sem přivezl, valně ji znepokojovala. ‚Uvidíš,' pravila mi, ‚že mi z toho pojde těžká po-hroma.' — Z hovoru jejího s panem Světovem by žádný nezasvěcený svědek nic o tom byl netušil, čeho se od něho obávala aneb co se prvé mezi nima bylo událo; však vyhýbala se tomu, aby s ní mohl mluviti soukromí. To arci pozornosti jeho neušlo; bylo to patrně proti přání a úmyslu jeho, a když viděl, že by příležitost k soukromé roz-mluvě asi hned tak nevyčíhal, poněvadž se slečna Tichá — nebyloli jiné společnosti — aspoň mne nespouštěla: přistoupil dnes odpoledne v zámeckém sadě přímo k nám a prosil co nejdvorněji, aby mu Pavluše na okamžik sluchu dopřála. Chtěla sem ovšem odejíti, ale ona mne zadržela řkouc, že přede mnou nemá žádných tajností. Pan Světov váhal, zda v přítomnosti mé říci má, co chtěl; ale když mne slečna pevně za ruku držela, přistoupil konečně na její výminku. Rozpředla se mezi nima v krátkých otázkách a odpovědech rozprava, při které jsem maličko stranou odstoupila, ze které však mi ani slovo neušlo. Byla asi tohoto smyslu:

‚Vy mne zde nerada vidíte, slečno.'

‚Dovolte mi především jednu otázku: nebylo vám povědomo, že mne tady najdete?'

‚Lhal bych, kdy bych řekl *ne*.'

‚A kterak jste o tom dostal povědomost?'

‚Od vaší paní tety. A vyznám se vám ještě na více: před mým odchodem z Benátek uprosil jsem ji, aby mně o vás časem nějakou zprávu podala.'

‚Věděl jste tedy, že tu jsem — a přece jste přijel . . .'

‚Přijel jsem právě proto.'

‚A ne k vůli hraběti?'

‚Ptal jsem se hraběte, kam hodlá, a když mi jmenoval místo, kam jsem i já směřoval, pokládal jsem to za zvláště příznivou náhodu — ano, co bych se vám tím tajil: viděl jsem v tom boží prst.'

‚Zapomněl jste na mé prosby, s kterými jsem od vás v Benátkách odešla.'

‚Nezapomněl, buďte ujištěna.'

‚Víte snad také, že tu čekám — —‘

‚Na svého ženicha. Vím i to od vaši ctihodné paní tety.‘

Pavluše jaksi zápasila se slovem k další otázce.

‚Nespatřovala byste mne tady, slečno,‘ dokládal Rus, ‚kdy bych byl nevěděl, že se tu s panem baronem nesetkám.‘

‚Zvěděl jste i to od mé tety?‘

‚Nikoli. Od ní jsem jenom zvěděl, co jsem již uvedl — ne více. Ale vždyť vy sama snad nečekáte, že by pan baron přijel — už nyní? . . .‘

‚Ale až přijede, může snadno doslechnouti, že jste tu byl . . .‘

‚Lituju velice, slečno, že se vidíte nucena vysloviti takovou obavu.‘

Ona jen oči sklopila.

‚Ale mám to pevné vědomí,‘ pokračoval Rus, ‚že tímto naším setkáním nikdo nebude k žárlivosti popuzen.‘

Slečna po krátkém pomlčení náhle se vzchopila a rychle se optala: ‚Chcete mi říci, že se baron oženil?‘

‚Nechci — neníť tomu tak . . .‘

‚Ale že sem nepřijede?‘

‚Toho se bojím . . .‘

‚Prokážete mi dobrodiní, řeknetéli mně všecko najednou. Budu vám za to vděčna.‘

Bylo viděti, že panu Světovu není snadno, učiniti tak.

‚Směl bych se vás otázati,‘ řekl po některém okamžiku, ‚kdy vám pan baron posledně psal?‘

Pavluše jmenovala dátum.

‚A to dával ještě naději, že přijede?‘

‚Ohlašoval najisto svůj příchod.‘

‚A vy jste neměla nijaké nedůvěry v jeho slovo?‘

‚Měla jsem ji míti?‘

‚Bolí mne, že zrovna já mám býti tak neblahým poslem.‘

Váhal ještě pověděti plnou pravdu. Po několika nových otázkách jejích řekl: ‚Je mi nesmírně trudno vysloviti, že pan baron bez pochyby sliboval, co splniti ani nechtěl.‘

‚Tomu nikdy neuvěřím!‘ zvolala slečna s prudkostí u ní jindy nevídanou.

‚Mějte mne omluvena, že jsem si nejen o tom zjednal důkazy ale že mi připadla i nevděčná úloha vás o tom přesvědčovati.‘

‚A jaké jsou toho důkazy?‘

‚Téhož asi dne, co vám pan baron psal onen list, dal i svým rodičům slovo, že si vezme nevěstu, kterou oni jemu vyhlídli.‘

Pavluše obracejíc stranou pobledlý svůj obličej nepravidelně oddychovala.

‚Nutili ho‘ — vypravila stěží z úst.

‚Muže! Plnoletého muže!‘

‚Byli by ho vydědili — nechtěl se státi žebrákem . . .‘

‚Měl pojištěné jmění po matce.‘

Pavluše hledala ještě nějakou novou námitku, pak ale jen zašeptala: ‚Jste velmi dopodrobna zpraven . . .‘

‚Nezapírám, že jsem si na tom dal záležeti. Nebyloť mi lhostejno, jak se pan baron zachová — a moje víra v něj od samého počátku nebyla tak pevná jako vaše. I neváhal jsem sobě opatřiti na blízku něho bystré oči, které každý jeho krok pozorně sledovaly. Každé slovo, které vám o něm pravím, mohu ztvrditi psaními a telegramy úplně spolehlivými, které jsem s sebou přinesl —‘

‚A proč jste si tolik práce nadělal?‘

‚Pro vás, slečno.‘

‚Nemohu vám za to děkovati!‘ zašeptala ona v jakémsi horečném rozechvění.

‚Nežádám nijakých díků. Ale to mne zarmucuje, že jsem vám neblahé noviny nesdělil příhodnějším způsobem — ne tak náhle a najednou. Ale jsem tak pomaten — —‘

Slečna mu s velikou netrpělivostí skočila do řeči: ‚Zbývá ještě mnoho, co mám slyšeti?‘

Pan Světov se nyní také rozebřál — buď proto, že měl dobrou vůli a byl uražen, anebo proto, že mu přišla chvilka sladké pomsty.

‚Nyní již nemohu smlčeti,‘ pravil, ‚že pán, o němž mluvíme, nezasluhuje nižádné omluvy, nejméně pak, slečno, z vašich úst. Neboť vás klamal způsobem, který sebe chladnějšího člověka pobouřiti musí. O svém poměru k vám doma vůbec zmínky neučinil.‘

Pavluše ještě více stranou se odvrátila a k Rusovi jen rúku pozdvihla, jako by další řeč jeho chtěla zastaviti.

‚A konečně,‘ dokládal on nedbaje toho, ‚dovršil jednání svoje skutkem, který celou jeho povahu a všecku jeho cenu v pravém světle okazuje: vydlužil se veliké peníze a uprchl kamsi do ciziny — s provdanou ženštinou.‘

‚Odpusťte,‘ řekla kvapně slečna — ‚musím se vzdáliti —‘

‚Hněváte se — na *mne* se hněváte?‘

Neodpověděla více. Učinila první krok k odchodu, ale byl to krok tak nejistý, že se div nepotácela. Pan Světov zprudka přiskočil a chtěl ji zadržeti. Dotknutí jeho mělo u ní ten účinek, že se rázem vzchopila a ku dveřím zámeckým, které ovšem byly docela na blízku, kvapem běžela a v nich zmizela.

Jako pan Světov tak jsem se ani já tak náhlého ukončení rozmluvy té nenadála. Brzy jsem se ovšem z překvapení svého vzpamatovala i spěchala jsem za Pavluší. Nalezla jsem ji v pokoji, kde mně minulé noci byla vyprávěla svůj příběh. Ale kterak se za těch několik okamžikův proměnila! Oko její široko otevřené těkalo vůkol a patrně ze všeho kolem sebe nic nevidělo — dotklo se i mne, ale tak, jako bych mu byla předmětem docela cizím a lhostejným. Na tváři její bylo čísti hrozný zápas — byl to buď zápas života se smrtí aneb rozumu se šílenstvím. Mne pojal nevýslovný strach — podobalo se mi, že síly její nade všecku míru přepjaté náhle prasknou, že vykřikne a vypustí ducha . . . Chopila jsem ji ve své náručí, hladila jsem ji, přimlouvala jsem jí slovy, která mi úzkost moje na jazyk kladla. — ‚Umru!‘ řekla ona konečně temným hlasem a s pohledem zoufalým. — ‚To nelze přežiti! Nelze! Nelze!‘ odpovídala pak ustavičně k mému chlácholení. Po chvilce zhurta povstala. ‚Však *tady* nesmím umřít!‘ zvolala. ‚Ó moji

ubozí rodičové! A otec sem přijde! Nesmí mne spatřit — nikomu nesmím přijít na oči! Pryč odtud — pryč někam, kde není lidí!...“ Vzpomněla si, že já se chci uchýliti do lesů. ‚Půjdu s tebou!‘ — Já odmlouvala. — ‚Zůstanuli zde, nepřetrvám tento den, snad tuto hodinu — a *zde* zahynout nesmím! Nevezmešli mne, půjdu sama — jen mne nezrazuj! Já musím odtud!...‘ Nezbývalo mně, než být jí po vůli: ‚Půjdeme spolu!‘ — Můj slib jí poněkud sílu navrátil. Však umlkla skoro naprosto — a její vzezření, její každé hnutí a slůvko, které jí koliv uklouzlo, to vše byly ostré dýky do mé duše, neboť vždy více utvrzovaly mou domněnku, že ji v lesní samotu žene nejděsnější úmysl... Žofie přišla k našim dveřím a žertovala, proč se zavíráme. Tu se Pavluše ku podivu rychle ovládla a potom ku podivu dobře všecko, co se v ní dělo, přetvářkou zastříti dovedla. Já však jsem byla na mučidlech, nevědouc, co počíti. Svěřiti mohla jsem se jenom jednomu člověku — a to jste byl vy. Pomýšlela jsem na to, jakým způsobem k vám se dostat a za pomoc vás požádat — když jste v tom jako pravý anděl strážce přede mnou se objevil.“

XLIV.

Čacký jen posunkem této chvále odpíral.

„Myslila jsem si,“ vece mladá paní, „jak budeme o samotě, jisti před Prusy a skryti před očima zbytečných diváků, že Pavluši řeknu: ‚Pan farář musí všecko zvěděti‘ — a že si nedám bránit, aby se to slovo skutkem stalo. Pan farář — myslila jsem si — dá v této tísni nejspíše radu a najde proti této ráně nejspíše lék, a jeli život přítelkyně v nebezpečí, pan farář ho nejspíš zachrání.“

„Povinnost k tomu mám,“ dí kněz polo k sobě polo k Míně, a na mysli mu tanula Karlotýnská věž, kde slečna Tichá kroky jeho nazpět do života obrátila. „Povinnost k tomu mám — i vůli zajisté — ale zdali také moc?..“

„Vy jste očekávání moje nesklamal,“ končila paní Potocká. „Chvat i bouře nedovolily, abych vám dříve podala vysvětlení — a konečně dopadlo všecko lépe, nežli jsem se nadála. Nyní se mi zdá, že i ten chvat i ta bouře měly u naší přítelkyně také dobrý účinek. Tělo i duch její byly pilně zaměstnány, byla od neblahého hloubání násilně odtržena a mysl její byla jinými dojmy mocně otřesena. Snad se také v ní teď zase spíše vyjasní. Za to však naléhavě prosím, abyste s ní ještě sám promluvil, než vás odsud ztratíme. Ach, nejradši bych tomu byla, kdy byste tu mohl stále s námi býti!“

Po těchto slovech Čacký povstal, pohledl, jak vysoko slunce stojí, podíval se na hodiny. — Stále tu býti! Již mu skoro bylo, jako by se neměl vraceti — jako by uchvácen neodolatelným proudem do daleké ciziny byl zanešen a nazpět více nemohl. Jíti zase do Bukové — podivná myšlenka! A přece se tak sama sebou rozuměla — i paní Potocká jako by mu chtěla dáti na srozuměnou: ‚Už je čas, abyste šel zase domů...‘

V pravdě toho paní Potocká byla velmi daleka. Povstala též a po delší chvíli zase pozorněji Čackému v obličej pohleděla.

„Však i vám něco schází, pane faráři," pravila, více nad jeho vzezřením se pozastavujíc, nežli na jevo dáti chtěla.

„Proč pak?" odbýval ji on — ale ona se nedala odbyti.

„Stokrát už tanula mi na rtech otázka, co vám schází, tanula mi na rtech po každé, kdykoli jsem se za poslední doby s vámi setkala — však nechtěla jsem se vám zdáti ještě všetečnější, nežli jsem. Nyní však — aneb mi nemůžete pranic svěřiti?"

Čacký hledě před sebe okamžik se rozmýšlel. Pak zdráhavě řekl: „Bylo teď tolik starostí —" a hned zas uváznul.

„Ano, bylo nás příliš mnoho, kteří jsme vám působili trampoty a trudy. Ale ve mně, když vás vidím přepadlého a zamlklého, vždycky se ozve zlé svědomí."

„Jaké zlé svědomí?"

Mladá paní chtěla odpovídati, když v tom zrak její na Pudila padl.

Jakož se snadno domysliti, dlouhé besedování Mínino s Čackým nepůsobilo Pudilovi žádné zvláštní rozkoše. Nechtěl ovšem, aby viděli, že se na ně dívá, a tolik přemoci se nedovedl, aby se na ně nedíval; zašel tedy do stromoví, odkud sám zrakům jejich ukryt je pozorovati mohl. A tu — je pravda — přistoupil k němu pokušitel i našeptával mu, jak jest to snadňouké, doplížiti se tak blízko ku vdovičce a jejímu společníkovi, že by mu ani slovíčko z úst jejich neušlo. I pravil mu hlas pokušitelský, že by vlastně neučinil nic jiného, než co byl už dříve činil, že by se totiž jenom v nerušeném pohodlí a hezky z blízka na tvář Míninu dívati mohl Byl to velmi svůdný hlas, ale Pudil mu přece odolal; vdovička se ovšem sotva panu farářovi zpovídala, ale ještě méně bylo pravdě podobno, že sobě žádala, aby Pudil byl svědkem jejich rozmluvy: kdy by pak ji poslouchal proti jejímu přání, rozmnožil by jen počet vroubků, které u ní už měl a které mu ona — jak bylo ze všeho zřejmo — tak levně odpustiti nehodlala.

Čím déle se hovor její s knězem prodlužoval, tím větší trhání cítil Pudil v celém těle. Mezi myšlenkami, které se mu tím časem opět a opět vracely, byla nejčastější ta: „Jako její milovník ten Čacký nevypadá. Věru, dokonce ne. Avšak ona ještě méně vypadá jako milovnice jistého mudrce, který láskou k ní bezhlavým se stal a tady na mých vlastních nohou stojí a v mé kůži vězí. To už — na mou duši — pradokonce ne!"

Po všelikém rozjímání svém dospěl Pudil k velikému předsevzetí. Vida Čackého i Mínu povstávati, opustil svůj úkryt a pevným krokem zamířil rovně k nim, nesa na tváři pevný úmysl a na jazyku rozhodné slovo, které v nejbližším okamžiku vdovička slyšeti měla.

Když od ní byl už jen na několik kroků — Čacký jsa od něho obličejem odvrácen ani kroků jeho po měkké trávě neznamenal —: tu naň padl náhle její zrak, a jemu v témž okamžiku přišlo, zastaviti svůj krok a ohlednouti se k prozatímním stájům i kolnám, jako by tam v tu chvilku zrovna plamenové požáru vyšlehovali.

V tomto novém postavení uznala vdovička za dobré, změniti poněkud znění odpovědi své, kterou jižjiž měla na jazyku.

„Předně,“ pravila docela hlasitě, „dovolila jsem sobě někdy škádliti vás a žertovati s vámi takovým spůsobem, který se vám nelíbil a z kterého prý sobě jistí lidé vzali záminku činiti vám nepříjemnosti: je tomu v pravdě tak?“

„Nevěděl bych —“ odtušil Čacký, který byl v duchu svém docela jinými věcmi zaměstnán, než aby byl na Pudila vzpomněl. A kdy by byl na krásně vzpomněl: nyní by se mu bylo hrozně málo chtělo hovořiti o něm.

„Vy jste příliš dobrý,“ řekla Mína — „místo abyste mě plísnil, tajíte mi, co vám pošlo z mé nepředloženosti. Avšak mám na svědomí svém ještě jinou vinu, které jsem se dopustila sama jediná a která mě nyní každým dnem více hnětc.“

Čacký podíval se jí do očí, zdali se tam nad vážnou její tváří přec jen diblík neskrývá? Nenašel ho tam — a mladá paní mluvila dále beze všeho žertu, hlasem přitlumeným a s jistou měkkostí, která při ní nebyla obyčejná.

„Ve chvilce zlého rozmaru,“ vece, „přála jsem vám jednou, abyste také na sobě zkusil, co zkusil Sealsfield Postel . . .“

Nemohla povídati dále, nechtělali prozraditi pohnutí, které se jí při pohledu na Čackého zmocňovalo. Byla přesvědčena, že nyní ví, co mu srdce užírá, i bylo jí ho velice líto — tím více líto, že vše tak pečlivě v sobě tajil, že ho láska zničiti mohla, aniž by kdo měl o ní sebe slabšího zdání, a že jen ona dnešními událostmi bez jeho vědomí, proti jeho vůli na stopu jí přišla, kdežto Pavluše sama posud asi zrovna tak málo city jeho znala jako kdokoliv jiný.

„Sealsfield . . .“ opakoval Čacký. „Možná, že jsem tehdy nebyl dosti pamětliv pravidla: ‚Nesuďte a nebudete souzeni‘. Chtěl jsem k němu být spravedlivější, a proto — jak víte — čtu jeho spisy . . .“

„Jen proto?“ ptala se Mína.

Otázka byla velmi prostičká, však byla pronešena takovým spůsobem, že Čackému po všech údech přeběhli mravenci a líce jeho ještě více pobledlo. Neodpovídal.

„Nemějte mne za dotíravou,“ dokládala mladá paní po chvilce. „Nebudu dále vyzvídati . . .“

On veden náhlým rozhodnutím sáhl do náprsní kapsy a vyňal dva papíry, které od včerejška při sobě nosil. Mlčky, nejsa slova schopen a rukou vůčihledě se třesoucí podal jeden z nich paní Potocké.

Na papíře stálo dátum včerejšího dne a pod ním slova: „Rozhodnuto konečně a nezvratně. Já změním cesty svého života.“

To mladá paní ovšem brzy přečtla — přece však hleděla neodvratně do papíru tak dlouho, jako by obsah jeho byl desetkrát delší. Byla snad zaražena? Nikoliv. Aneb ji, co tu čtla, zarmoutilo? Ani tomu nebylo tak — něco docela jiného dělo se v její hlavince: v malé chvilce byl tam hotov veliký román. Chtělli Čacký změniti cesty svého života, bralo na se všecko zcela novou podobu. Všichni, kdož jej slyšeli zpívati, obdivovali se jeho krásnému hlasu, a ještě včera pan Světov, člověk naprosto cizí a nepředpojatý, o tom hovořil, jaké štěstí by Bukovský farář s tenorem svým ve světě udělati mohl, kdy by ho náležitě vzdělal, pokud ještě čas. Po zkušenostech, které Pavluše

zažila, byl by snad jedině muž jako Čacký s to, vrátit jí blaho, kterého pozbyla. Krátce a dobře: vdovička v duchu svém Čackého a Pavluši spojila, aby sobě po boku konali utěšenou pouť tímto slzavým údolím. Šlo jí to tak snadno! I to se výborně hodilo, když Čacký sám se stane zpěvákem, že Pavluše bude moci vdáti se za něj a přitom neopouštěti uměleckou dráhu.

Tak pracovala Mínina obrazotvornost, když se zahleděla do papíru: tu se jí objevila cesta, kudy bylo lze z nynější neblahé tísně vyváznouti — tak se všecko ještě šťastně skončiti mohlo . .

„Vy od nás chcete odejíti?“ ptala se, hlavu opět k Čackému pozdvihujíc.

On posvědčil, nepromluvě a skoro sebou nepohna.

„A daleko?“

„Do Ameriky.“

„Do Ameriky?“ opakovala Mína

„Také proto jsem Sealsfielda četl . . .“

„A proč byste nezůstal blíže u nás?“

Čacký v odpověď jí podal druhý papír. Bylo to číslo Katolického Hlasatele, na jehož poslední stránce bylo význačným písmem vytištěno „Vyzvání k českým kněžím“; v tom bylo živými barvami vypsáno, kterak mnohé osady české v Americe mají žalostný nedostatek duchovních pastýřů — a vyslovena důtklivá prosba, aby se zvláště pro ten a ten kraj přihlásil kněz, který by ochoten byl, posvětiti život svůj péči o duševní blaho i spásu vzdálených bratří. — Článek byl také ještě červenou tužkou poznamenán; paní Potocká byla by ho tedy snadno i bez ukázání našla, jakkoliv obsah jeho s prvějšími myšlenkami jejími se nesrovnával.

„A to by vás vedlo do ciziny?“ tázala se, jevíc veliké sklamání.

„To,“ řekl Čacký. „I Sealsfield mě v takovém úmyslu valně utvrdil —: člověk mocně zatouží spatřiti kraje, jichžto nevyrovnatelnou krásu a velebnost on tak živě zobrazuje . . .“

„Ale můj bože,“ zvolala mladá paní, „to přec ještě není postačitelným důvodem, abyste nás navždy opouštěl — !“ A sotva se zdržela, aby jí nevyklouzl z úst dodatek: „když při tom chcete zůstat knězem!“

Čacký ukázal jí pouze na slova: „Rozhodnuto konečně a nezvratně.“

A když ani tím písmo nejživějšího odporu s líce jejího nemizelo, pravil: „Nic už nelze měniti.“

„Ne, ne!“ volala paní Potocká. „To vás jistě nepustíme!“

On spěchal skončiti hovor, který mu byl trapný.

„Den je na sklonku,“ řekl — „a já se nesmím dočkati šera, abych pak v lese nezbloudil.“

„Ale se slečnou Tichou přece ještě promluvíte?“

„Račte pohlednouti, zdali snad nespí.“

A pokročil k chaloupce po boku vdovičky, která si teprv nyní povšimla té okolnosti, že se Pudil opět někam ztratil. Plán její, podle kterého všecko šťastný obrat vzíti mělo, rychle se pohatil, větrné zámky odvál jediný okamžik. S hlavou smutně sklopenou vstoupila do malé

síňky, otevřela polehounku dvéře do světničky a popatřivši do vnitř, pokynula Čackému, že může vstoupiti. Pohled její nezvěstoval mu nic dobrého — obraz, který se mu hned potom objevil, byl proň zrovna srdcelomný.

Slečna Tichá seděla při samé stěně na nizoučké stoličce, hledíc se bez pochyby ukryti také očím, které by snad oknem do vnitř pohleděti chtěly. Obličej měla v dlaně skloněný a plakala. Neznamenala ani hned, že někdo vchází, teprvé když ji paní Potocká za ruku chopila, pozdvihla svou hlavu. Oči její byly do krve uplakány, tvář slzami zrosena a bolem rozryta. Zdálo se, že příchozí hned nevidí neb nepoznává, že se z hoře svého jako ze sna probouzí. Pak se pojednou vzchopila, povstala a rychlým pohybem obličej si utřela.

„Také vy už všecko víte," pravila k Čackému.

On stál, jako by se byl v sochu proměnil.

„Vidím vám to na očích," dokládala ona. „Marně bych se namáhala zastírati se i před vámi klamnou škraboškou. Však vy oba jste moji přátelé."

Mína vrhla se jí na krk.

„Ale kterak ti pomůžeme!" pravila nemohouc sama již také potlačiti pláč.

„Již jste mi pomohli."

„Jaká pak je to pomoc!" zalkala Mína.

„Je to pomoc, které jsem nanejvýš potřebovala. Bol tak náhlý a tak hrozný byl by mne usmrtil, kdy bych nebyla mohla jemu povoliti, plakati, svíjeti se, jakož se nyní zde stalo. A v zámku jsem mu pro živý svět povoliti nesměla — aniž kde jinde tam mezi lidmi. Musila jsem v samotu, kde by — mimo vás — nikdo nebyl svědkem mého zoufalého nářku — musila jsem jedno zameziti: aby moji rodičové nepoznali, jak jsem nešťastná! . . ."

Nový nával prudké bolesti udusil její hlas, i zdálo se, že ji zrovna zalknouti hrozí. Potom zase násilně se vzbírajíc pokračovala: „Já jsem rodičům svým už tolik starostí a trampot nadělala! Bylo by stačilo, že můj otec je knězem a že s úřadem jeho zdálo se neslučitelno, aby se dcera jeho věnovala tak světskému povolání. Ale kromě toho hned od počátku lépe viděl do budoucnosti než já, a jak dobře vím, vždy se znepokojoval obavami, že na své cestě blaha nedojdu. Kdy by zvěděl, jak obavy jeho byly oprávněny, kam vedly všecky oběti jeho — kdy by moji dobří ubozí rodičové poznali, jak se mnou jest, učinila bych je velmi nešťastnými. Za všecku povolnost a shovívavost, za všecku péči a lásku jejich!"

Mína hleděla ji těšiti.

„My to před nimi stajíme, tady nikoho k tobě nepustíme, před každým cizím okem tebe skryjeme: jen se již upokoj! Vše bude zase dobře."

Slečna bolestně hlavou zavrtěla.

„Se mnou již dobře nebude," pravila temně. „Takové rány já nepřežiju. Musím tu jen sebrati tolik síly, abych se opanovati dovedla, abych uměla před rodičema býti, jaká jindy bývám, abych se mohla

s nima rozloučiti, jako bych odcházela s nejlepšími nadějemi. Nesmějí tušiti, že se více nevrátím. To pokládám za svou nejsvětější povinnost."

„Jaká to řeč!" zvolala paní Potocká. „Kterak bys se nevrátila!"

„Nepřežiju toho — cítím, že jsem zlomena. Ale musím odtud — musím zemřít v cizině. Vzdálenou mne moji drazí snáze oplakají. Zbývá mně už jen ta jediná smutná úloha, abych jim způsobila něco méně zármutku. Bude ho vždycky až příliš mnoho . . ."

„Spasiteli!" zabědovala Mína ruce spínajíc. „Kam to myslíš? Vyhosti takové černé, příšerné dumy! I tato rána se časem zahojí, opět se pozdravíš a síly nabudeš —"

„Děj se jak děj, bohu poručeno. Jen musím co nejdříve odtud pryč, daleko pryč. Půjdu za moře, do nového světa."

„Tak!" pravila v bolestném rozhorlení Mína. „Jen nám všichni utíkejte za moře, do nového světa!"

„Všichni?" opakovala Pavluše.

„Tuhle pan farář mi zrovna venku zjevil na vlas podobné předsevzetí!"

Slečna obrátila zraky na Čackého. A on, jenž byl přišel, před svým odchodem s ní ještě promluvit, posavad slova neřekl a říci nemohl.

„Nevím, činímli dobře, že ti to prozrazuju," dokládala paní Potocká, „snad budete míti oba tím větší chuť do Ameriky. A když by to již býti musilo, nemohla bych ovšem jednomu ani druhému přáti lepší společnosti."

Tajně projela jí hlavou myšlenka, kdy by se společně na takovou cestu vydali, že by snad tam v novém světě Čacký rozmnožil počet Sealsfieldů, a román, který před chvilkou v obraznosti své tak směle spřádala, že by se takovým způsobem přece uskutečniti mohl.

V tom někdo zticha na dvéře zaklepal — Mína ze svých romantických snů vyrušená jako laň vyskočila ven, aby sem nikomu vstoupiti nedala. V síňce ohlašovala jí hajná, že přiběhl kdosi z Bukové i chce v tu chvíli mluviti s panem farářem. Mína vykoukla před hájovnu a spatřila dobráckou tvář Vlašťovičkovu, kvapným během uzardělou. I zavolala Čackého.

Tento veden nejasným vnuknutím odvedl jak ji tak posla dále od hájovny, aby je snad ve světničce viděti a slyšeti nebylo. A dobře učinil. — Vlašťovička přinášel zprávu o nové nehodě. Kdosi prý se na dlouhé lávce potkal s pruským vojákem, jejž — dříve než se tento čeho nadál — dolů vrhnul. Voják sobě sice nijak neublížil, leda že se trochu smáčel, ale všechny Prusy prý tento případ velice popudil a komandanta Belwitze tak rozezlil, že učinil výrok: aby sobě naši pospíšili, vinníka (který utekl) vypátrati a jemu vydati, jinak že musejí zaplatiti deset tisíc zlatých pokuty — a do té doby, pokud by mu vinníka nevydali nebo pokutu nevyplatili, že sobě vezme z nich rukojmí. Poněvadž se pak skutek udál asi v polovici cesty mezi Habrovou a Bukovským zámkem, uvrhl pruský velitel trest na obě tato místa a zmocnil se hned nejvážnějších mužů, jež dal do Bukové odvesti, tam uvězniti a pruskými vojáky stříci; mezi nimi že jest z Habrové pastor Svoboda a ze zámku mladý hrabě. Všecko že je přestrašeno a nejvíce snad paní hraběnka, která prý hned k panu Belwitzovi se

dostavila, však ani k němu připuštěna nebyla. Nevědouc zatím jiné rady poslala prý Vlašťovičku pro pana faráře, aby se co možná rychle navrátil.

„Navrátím se,“ pravil Čacký k Vlašťovičkovi, „ale vy zde zůstanete.“

„Velmi dobře,“ schvalovala toto rozhodnutí paní Potocká. „Ale na jednom si musíme dáti záležet: abychom slečně Tiché utajili, co vás odtud nazpět volá, co se děje s jejím otcem. Já jí řeknu, že musíte na rychlo k nemocnému. Nebudu lháti — hrabě Ludvík ku příkladu patří mezi nemocné.“

„Také se po panu farářovi jeden z pruských vojáků pilně vyptával,“ končil Vlašťovička svou zprávu.

„A nevíte, proč?“

„Nevím. Je to vlastně Polák — týž Polák, kterého včera hejtman za to zavříti kázal, že nešel na procházku.“

Když se Čacký a paní Potocká chtěli odebrati do světničky, vstoupil jim na zápraží do cesty Pudil. Na tváři jeho opět byl psán pevný úmysl, na jazyku opět měl rozhodné slovo, které tentokráte i v skutku promluvil.

„Vážená paní!“ počal ku vdovičce s takovou určitostí a vážností, která posluchače přesvědčovala, že řečník slavností tohoto okamžiku dokonale je proniknut. „Vážená paní! Podle vůle vaší ubírám se odtud do Habrové a Bukové a přičiním se, aby tam lidé o mé přítomnosti zvěděli.“

„Děkuju,“ řekla vdovička. „Ale musím prosit, aby splnění mé žádosti nestalo se mým sousedům a krajanům původem nějaké škody.“

„Rozumím — a poněvadž nyní už za sebe státi mohu, zaručuji se, že tam nikomu ani vlasu nezkřivím ani nevlídného slova neřeknu.“

„Děkuju,“ řekla zase stručně vdovička.

„Nazejtří,“ pokračoval Pudil, „odejdu i z tohoto kraje, kde jsem byl ve svém živobytí naposled.“

Pravil to s takovou opravdovostí, s tak mužným odhodláním, že v něm Čacký posavadního Pudila hrubě nepoznával a že to na něj skutečný dojem učinilo. Ale vdovička se jen maličko uklonila i hleděla na řečníka takovými zraky, jako by říci chtěla: ‚Dobře. Ale proč mi to povídáte? Co je mi do toho?‘ — Pudil se tentokráte nedal pomásti.

„Vidím,“ vece, „že mám nejvyšší čas, opustiti půdu, která mne jakousi zvláštní chorobou nakazila — tou chorobou totiž, že tropím samé bláznovství. Vidím, pokud se jí má noha dotýkati bude, že se z toho nevymaním. Musím to skoncovati.“

A vdovička opět se jenom zkrátka uklonila

„Nemohu již ani sobě déle tajiti,“ řečnil on dále, „že jsem si jenom pro trpké naučení sem přišel. Poznal jsem se tady jakožto člověka, kterému se vždy pravý opak toho vydaří, oč nejvíce usiluje. Popudil jsem vás tu na sebe, a přece obmýšlel jsem něco prajiného. Z té příčiny odcházím tak nevesele, že na to do smrti pamatovat budu! . . . Však aspoň jednoho bych rád dosáhnul, abych odešel beze hněvu.“

Tu se obrátil k Čackému.

„Prosím především vás, pane faráři, abyste zapomněl, k čemu mne prudkost má svedla —“

Čacký ochotně hlavou posvědčuje a Pudilovi do řeči vpadaje pravil: „Tím si nedělejte starostí. Ostatně snad bude naše cesta společná, i budeme míti dosti času dorozuměti se.“

Potěšen promluvil Pudil zase k paní Potocké: „A vy, ctěná paní, učiňte mi tu milost a ještě alespoň jednou mi ukažte jasnou tvář.“

Vdovička se k tomu příliš neměla.

„Nechcete?“ ptal se Pudil.

„Nechci.“

„Ani mi ruky nepodáte?“

„Ne.“

„Proč mi to činíte?“

„Mohl byste to vědět.“

„Rozhněval jsem vás, ale prosím kajicně za odpuštění. Nechcete mi ani říci, čím bych vás udobřil?“

„Ničím.“

Pudil se na chvilku zamlčel.

„Velmi krutě mne trestáte,“ pravil potom, vzebrav se opět k prvější zmužilosti — „ale nemohu říci, že bych byl trestu nezasloužil. Mám k vám konečně poslední prosbu: alespoň se brzy vdejte.“

„Tak? A proč to?“

„Abych si mohl v cizině říci: ‚Teď už je nadobro po vší všudy naději‘ — a tak abych konečně pokoje došel. Brzy se vdejte — a buďte hodně šťastná! . . .“

Pudil se poklonil a nachýlil zvláště nízko svůj obličej. I vdovička se znova uklonila — a znova jen stručně odtušila: „Děkuju.“

Zdálo se to býti poslední slovo jejich rozmluvy; když ale paní Potocká znamenala, že Pudil krokem svým míří do sínky, zastoupila mu náhle cestu.

„Kam pak?“ ptala se.

„Chci dáti slečně s bohem.“

„Dovolte, abych se dříve přesvědčila, můžeteli k ní vejíti.“

Vběhla do světničky a po nějaké minutce dostal i Pudil dovolení vstoupiti. Slečna Tichá stála jako k nějaké vycházce připravená, majíc klobouk na hlavě i závoj přes obličej spuštěný.

„Slyšela jsem všecko,“ řekla potichu k Pudilovi. „Jste na té nejlepší cestě.“

„Že odcházím?“

„Ne — že jste odprosil.“

„Odprosil — ale nadarmo!“ namítal Pudil. „Nechce mne ani bez hněvu propustit, když navždy odcházím.“

„To je právě dobré znamení. Kdy byste jí byl lhostejný, jistě by se nehněvala, že odcházíte. Hněvá se jen proto, že vás má ráda. Právě proto nesmíte ještě kraj tento opouštěti. Ale setrvejte na cestě, kterou jste právě nastoupil! — Napsala jsem tuto svým rodičům několik slov: buďte tak laskav a odevzdejte jim ten lístek ještě dnes. Na šťastné shledání!“

Po Pudilovi vstoupil k slečně Čacký, aby se s ní rozloučil. Bohu milému povědomo, co měl všecko na srdci a jak dlouho by byl mluviti musil, aby to vyslovil! Ale i teď mu jazyk takořka všecku službu vypovídal. Sepjav svislé svoje ruce stál bez pohnutí a nemohl se slova zmocniti . . .

Konečně pouze pravil: „Pamatujte na svou spásu, na svoje zdraví — na svoje rodiče, na svoje povolání — a na svoje přátele. A bůh vás posilni! . . .“

Při tom se mu dvě veliké slze chvěly na brvách, však on o tom ničeho nevěděl. Bylo mu zase teskno až k smrti.

Slečna byla odhodila závoj s obličeje, a také její oči opět se zarosily.

„Mezi mými přáteli,“ pravila chápajíc a tisknouc jeho ruce, „žádný nebyl šlechetnější a upřímnější nežli vy. Děkuju vám z té duše za velikou službu, kterou jste mi prokázal, a za srdečnou péči, kterou o mne máte. Setrváteli při úmyslu plaviti se za moře, umluvíme plán, aby nás do nového světa zanesla jedna loď. Pomýšlejte na to . . .“

Čacký v tu chvíli aniž kdy později nevěděl, jak se vlastně dostal z hájovny. Smysly a paměť jeho byly obestřeny hustou mlhou.

XLV.

Kráčel už hezkou chvilku po lesní stezce s Pudilem, když zase podle sebe uslyšel hlas svého společníka, který ovšem od prvního vykročení na cestu hovořil. Čacký byl by snadno dovedl, celou cestu vykonati jsa jenom v sebe uzavřen, jenom vlastními myšlenkami se obíraje, s průvodcem svým nerozmlouvaje. Ale Pudil s něco takového nebyl — jako nebyl s to, aby zůstal lhostejným ku člověku, s nímžto jej osud třeba i jen na hodinu dohromady svedl: buď k němu pojal náklonnost, buď se naň dopálil neb se mu posmíval, ale vždycky bylo srdce jeho v pohybu rovněž jako jeho jazyk.

Co pak se zvláště Čackého týká, již mu netoliko svědomí pravilo nýbrž také už hlasitě vyznal, že se dopustil chyby a křivdy. A když ho nyní po cestě pozoroval, nejdříve ze strany, potom i z předu, musil sobě v duchu opakovati: „Ten člověk nemá dokonce vzezření vinníka, není schopen podlého jednání — ten člověk je holé dobrotisko a k tomu trpící ubožák!“

Po několik minut slyšel Čacký hlas Pudilův as tak, jako bublání potoka: slova se jeho sluchu dotýkala jen svým zvukem nikoli obsahem. Nevěděl, o čem mluví, aniž hleděl jemu rozuměti. Potom se zastavil, upřel oči na Pudila, zrovna o panu Hubáčkovi hovořícího — pozoroval jej tak bedlivě, jako by mu každou slabiku se rtů bráti chtěl — a najednou mu vpadl uprostřed slova do řeči.

„A prosím vás, člověče,“ tázal se, „co pak jste si to se mnou vzal do hlavy?“

Pudil okamžitě přestal mluviti o polesném. Farářova otázka byla vodou na jeho mlýn: pocitovalť živě potřebu, aby se před ním ze všeho vymluvil — také v pravém smyslu tohoto slova.

I vytáhl hned stavidla své hovornosti. Připomněl posluchači svému, co již ondyno mu z osudů svých vypravoval, i jal se pak vypisovati, kterak doraziv k cíli své daleké pouti s potěšením doslechl, kdo tu jest farářem, a kterak se po Čackém sháněl jakožto po jednom ze starých známých.

„Ano," podotknul kněz, „a když jsme se potom setkali, chtěl jste mi už kosti lámat. Jak se to shoduje?"

„To se ovšem neshoduje ale vysvětluje tou okolností, že jste mně mezi tím za ucho zastrčili třísku."

„Třísku? My?"

„Totiž vy a paní Potocká."

„Já z toho ani slova nerozumím!"

„Jen se rozpomeňte, co se dělo před tím, než jsme se potkali tváří v tvář."

Čacký se rozpomínal a upomínky své polohlasitě vyslovoval: kterak v ten den přišel hrabě Ludvík, kterak i on v ten den po prvé slyšel příběh paní Potocké a zejmena i to, že kohosi tajně v srdci chová —

„A to prý jste byl právě vy?" vytrhnul se sám. „Aspoň mi to včera pan polesný najisto tvrdil."

„Prosím vás, jen povídejte."

Čacký nezamlčel, kterak ho mladé ženské škádlily, co mu s klerikou vyvedly, jak se tomu ten večer celá společnost smála, jak vyprovázel hraběte do ložnice.

Tu se pojednou zarazil a umlknul. Teprvé, když jej Pudil dvakrát třikrát upomenul, ozval se opět a vyprávěl, kterak paní Mína hraběte v pohybech a v řeči nápodobila.

„Pravda! pravda!" zvolal Pudil s jakousi náhlou radostí.

A Čacký pokračoval: kterak pan správce řekl: ‚Dosti toho hříchu! Bez toho máte ještě tuhle pana faráře na svědomí — dělejte, ať ho udobříte!' — jakým spůsobem mladá paní tomuto vyzvání vyhověla, kterak on tím zůstal jak opařený, kterak se nemotorně vzdálil, a kterak se paní Potocká na něj hněvala, že k jejímu žertu takovou tvář byl dělal, jemu neporozuměl a nedobře jej přijal — kterak je pan správec potom zase mířil a jakou při tom mladá paní složila přísahu.

Pudil sprásknul jednou dvakrát ruce nad hlavou, až se to v lese ozývalo. Neměl ve slova farářova nižádné nedůvěry — tak bylo zřejmo, že v nich není leč pouhá pravda.

„Dost! dost!" zvolal. „Nepotřebuju slyšet více. A potom se neměla na mne smrtelně rozhněvat!"

A nyní vám učinil Čackému obšírné vyznání o všem tom, co v onen večer a co později vyvedl, nesmlče ani, že by naň byl málem ručnici vystřelil. Prosil jej opět a opět za odpuštění a neopomenul sám sebe co nejostřeji peskovati.

„Všecko jsem si pokazil! Moje počínání bylo nejen ztřeštěné ale bylo tak nesmírně hloupé. A proto se nedá ničím napravit. Marně mi chce slečna Tichá ještě dávat naději — čím lépe o mně dřív Mininka smýšlela, tím nenapravitelněji jsem si u ní uškodil! Půjdu, půjdu — zejtra ještě vyrazím zpátky na svatou Rus!"

A potom snad celou čtvrt hodiny jen opakoval: „Půjdu! — Zpátky na svatou Rus!“

Čacký ponořiv se znovu v zadumání nedbal na něj, až se Pudil zase přímo k němu obrátil řka: „A vždyť i vy chcete odtud odejít? — a daleko.“

„Od koho to víte?“

„Od vás samého jsem to před chvílí slyšel. I musím vám to schvalovat.“

„Z jaké příčiny? . . .“

„Inu — Amerika je země volnosti, a volnost bude zajisté i vám lépe svědčit.“

„Což tu nemám aspoň tolik volnosti, abych mohl býti dobrým knězem?“

„Dobrým možná — ale šťastným sotva.“

„Jako se Pilát ptal: ‚Co je pravda?‘ tak musím já se ptáti: Co je štěstí?“

„Štěstí je spokojenost uvnitř a mír se zevnějším světem.“

„A toho dosíci by zde knězi bylo nemožno?“

„Nemožno zrovna ne, ale velmi těžko,“ řekl Pudil „Velmi těžko, ať budete knězem vlažným či horlivým.“

„To mi ovšem nijak není zřejmo,“ namítal Čacký.

„Budeteli vlažným, budete svoje kněžské povinnosti sice odbývat, ale to vás neuspokojí. — I budete uspokojení vyhledávati po jiných cestách. Nežli se nadějete, octnete se ve sporu se svým povoláním, které vás přitom bude na všech stranách obmezovat, jehož pouta budete při každém kroku cítit. Rozdvojíte se uvnitř, a v boji, který ve svých vlastních prsou vstávaje léhaje bojovati budete, nikdo vám nepřispěje, nikdo vás nepolituje. Postavil jste se na výlučné stanovisko i zůstanete vyloučen. Budete se buď sám v sobě tráviti nechtěje se živé duši svěřit, poněvadž vám není dovoleno, míti pochybnosti a slabosti, anebo nebudete ani skrývat, že vaše přesvědčení a vaše povolání jsou dvě různé věci, a pak najdete snad smír v dobrém či špatném pivě, v kartách a ještě některých ne zrovna řídkých a vzácných věcech — aneb konečně pokryjete se přiměřenou škraboškou, za kterou budete špekulovat na nějaký vyšší úřad, na vysokou čepici a třeba i na berlu.“

„A nebuduli vlažným?“

„Budete horlivým, ale snad ještě méně spokojeným. Budete horlit proti vlažné víře, proti nedokonalé víře, proti kacířské víře, proti pohanské víře, proti nevěře — budete se nad tím trápit, že je svět tak zlý, a budete na něj horlivě dotírat: svět neopomine, vám rovné rovným spláceť, a bude do vás bušit třeba ještě páduěji, než vy do něho. Budete nucen příliš často krmiti se žlučí svou a budete se musit silně brániti, abyste nebyl mužem nenávisti místo mužem lásky.“

„A tak byste byl šťastně podal důkaz,“ řekl ne bez trpkosti Čacký, „že kněz, nechť jest jakýkoliv, kráčí na scestí a že ho tam zavádí jeho stav — a že tedy kněží vůbec jsou lidé málo chvalitební.“

„I toto!“ zvolal Pudil. „Chci jenom dokázat, že na jich cestě je náramně mnoho překážek, že — ač chtějíli býti řádnými kněžími — musejí neustále proplítati se skrze nebezpečná úskalí aneb překračo-

vati srázné propasti, a proto že velmi nesnadno docházejí štěstí. Já bych jim jen přál, aby hodně mnoho těch překážek bylo odstraněno."

Aby snad Pudil zase nepočal vyzvánčti o celibátu, spěchal Čacký otázati se: „Ze všeho toho ještě nikterak nevidím, jaké zlepšení by mně Amerika poskytla."

Světák Pudil byl by nejraději řekl: „V Americe snáze vyklouznete z kleriky, jako z housenky motýl —" však cítil, že by se tím přesvědčení farářova příliš hluboko dotekl; proto jen odtušil: „Domnívám se, že se tam uvolní vaše myšlenky, vaš názor světa, vaše cítění — že tam s lidem svým úžeji srostete, tak, aby radost jeho byla i vaší radostí, potřeba jeho vaší potřebou, práce a zápasy jeho také vaší prací a vašimi zápasy."

„To jest, že budu větším lidumilem."

„Tak, tak! To je to pravé slovo."

„Snad myslíte, tady že kněz lidumilem býti nemůže?"

„Co pak mi to pořád namítáte!" zvolal Pudil. „Kdo pak praví: *nemůže?* Já vím tak dobře jako kdokoliv, že *může*, že *má*, že *chce*: ale tvrdím, že je mu to příliš obtíženo — a že by mu to tolik obtíženo býti nemusilo a také nemělo."

„Čím obtížnější, tím záslužnější," jal se farář odpovídati — ale hned zase přestal: bylť za řeči už z lesa vystoupili, Pudil jen k vůli diškursu s Čackým šel tak daleko na levo — a v tom jim od zámku vstříc přicházel pan Hubáček.

„Slyšeli jste už?" volal jim naproti. „A víte, kdo to dokázal? Já jsem s panem Světovem hluboko v lesích zamoknul, a když jsem se s ním na zámek vrátil, nemohl jsem svým uším uvěřit. A přece Prusa, v plném ozbrojení sobě vykračujícího, nikdo jiný do vody nehodil nežli Habrovský kostelník!"

„Ten křeček?" zvolal Pudil.

„Ba právě, křeček," dí polesný. „V dešti přiběhl na dlouhou lávku, a když byl už skoro na druhém konci, vejde na ni proti němu pruský voják. Dva trámy vedle sebe, to je celá lávka, ani žádného zábradlí nemá. Byli by se ovšem přece mohli jeden druhému vyhnouti, ale po přátelsku a opatrně; k tomu však se voják neměl, nýbrž houkl sobě na Rysa: ‚Zpátky cupat, mužíčku!' — ‚Proč pak já?' rozdurdil se mužíček. ‚K vašemu konci je mnohem blíž! A ostatně se můžeme vyhnout.' Voják se rozkřikl, že on před mizerným českým chlapiskem couvat nebude, ani se mu vyhýbat. Přidal ještě několik nadávek i tvářil se, jako by hodlal sáhnout po zbrani: ale Rys rozvzteklený a ne líný už do něho jako kozel hlavou i rukama vrazil, a Prus, který se útoku od takového cvrčka ani ve snách nenadál, ztratil rovnováhu i spadl s lávky. Rychle se vzchopil a vystřelil po Rysovi, který arci hned po činu věděl, že je zle, a upaloval, co mu nohy stačily. Kulka ho minula, však domů se už nevrátil. Prvnímu člověku, kterého mu náhoda do cesty uvedla, vypověděl, jak se vše přihodilo, a pak zaběhl do lesů. Hrdinství jeho má býti zaplaceno deseti tisíci zlatých, — a sice bez dlouhých průtahů. Z Habrové vyslali deputaci k vyššímu pruskému velitelství, aby prosbami takovou pokutu odvrátili; také pan Světov

odebral se hned k pruskému majorovi, který sem přijíti má a na jehož místě tady ten váš pan hejtmán poroučí."

S pana Belwitze dostal se pan polesný na paní Mínu a slečnu Pavluši; měl z toho patrně radost, že přece hledaly útočiště, do něhož on je už dávno zval, vyptával se, jak se jim to v lesích líbí, a ujišťoval, že neli v noci dojista hned za jitra v hájovně sám je navštíví.

Potom se každý ze tří mužův na jinou stranu dal: Hubáček k myslivně, Pudil k Habrové a Čacký k zámku.

Na zámku dozvěděl se Čacký, že prvé když se slečnou Tichou a paní Potockou uprchl, Prusové sice od Bukové přišli, ale jen na procházku ne na zajímání; zámečtí že už měli chuť, všemu se smáti, když vojáci přišli, ne pro ženské nýbrž pro hraběte.

Čacký v zámku zastal také pana správce, který byl přišel, podat paní hraběnce zprávu o synovi jejím: nese prý pan hrabě vězení své s dobrým rozmarem a hledí obveseliti soudruha svého, pastora Svobodu, jejžto i starost o dceru znepokojuje; ve velké školní světnici, kde jsou střeženi, že jest také pohodlí jejich dle možnosti opatřeno.

To vše arci nebylo hraběnce dostatečnou útěchou; neměla též hrubě naděje, že pan Světov i Habrovská deputace u vyššího velitelství pruského dobře pořídí. Ale pan Světov vrátiv se, přinesl zprávy nade vše nadání příznivé: major prý slíbil, že zítra záhy přijede, že celou záležitost co nejmírněji vyřídí, a že jmenovitě paní hraběnce vzkazuje, aby o svého syna žýdných starostí sobě nedělala.

XLVI.

Za tmy už dostal se Čacký konečně zase domů. Ale sotva jej sestra i slečna Johana přivítaly a sotva mu jednu druhou otázku o tom předložily, co jej tak dlouho od nich vzdalovalo: když je na novo opustiti musil, a sice k vůli hostu, který nejprvé podivení jeho vzbudil, anť vězel v pruské vojenské uniformě — brzy však opravdovým ano velmi živým účastenstvím ku své osobě ho naplnil.

Byl to mladý muž dosti slabého těla a tak bledého, do žluta osmahlého obličeje, že se nezdál býti dostatečně zdráv; ale temné oči jeho svítily ohněm, který prozrazoval, že aspoň síla ducha jeho nijak není oslabena. Spůsoby jeho byly prosty všeliké neohrabanosti, naopak se na hrubý jeho šat zdály až příliš uhlazené.

Omlouval především svoji pozdní návštěvu, an prý byl už za dne pana faráře hledal a nyní na příchod jeho u fary zrovna číhal.

„Jsem Polák a katolík," pravil potom, „a duchovní pomoc jest to, pro niž se k vašnosti utíkám."

Farář mu pokynul, aby se proti němu posadil, a když se to stalo, upřel naň tázavý pohled.

„Utíkám se k vám na místě božím," pokračoval Polák. „Svědomí moje sužováno jest velikými pochybami, i nemám, koho jiného bych se o radu otázal. A proto mi nezazlete —"

„Jest mou povinností," vskočil mu do řeči kněz, „abych vám dle své nejlepší možnosti odpověděl. O jakých pochybách mluvíte?"

„Rád bych věděl," řekl voják a rtové jeho sebou při té otázce jaksi křečovitě trhali, „jeli to naprosto v každém případě hříchem, zapříti svou krev, povstati proti svému otci a své matce?"

„O tom byste snad nepochyboval?" pravil Čacký, a jeho líce vzalo na se při vojákových slovech přísný ráz.

„Myslím totiž," zněla odpověď, „zdali od tohoto pravidla ani vůbec možna není nějaká výminka, kde by člověk vědomě zapíral svou krev a přece před bohem z toho viny neměl?"

Čacký jen vážně hlavou vrtěl, jako by chtěl říci: ‚Kterak se, člověče, na něco takového ještě ptáti můžeš?'

„Poučte mne, prosím vás, na místě božím," mluvil mladý muž, „zda to někdy — v nějakém zvláštním případě — může býti věcí dovolenou, aby člověk vědomě sloužil nepříteli své vlasti, který krutě potlačuje vlastní jeho lid?"

To Čackým trhlo. Předtucha ještě dosti neurčitá projela mu všecky údy a strhla i jej rázem v rozčilení. Voják čekal upjatě na jeho odpověď.

„Je to všecko," vece farář, „nač jste se mne hodlal tázati?"

„Je to hlavní věc. Pokud o té nebudu míti plné jistoty, marně bych vašnost dalšími otázkami obtěžoval."

„Na to, co jste se mne ptal, mohu ovšem jenom říci: *nikoliv*. Ale přál bych sobě blíže zvěděti, jaký jest ten zvláštní případ, o němž mluvíte. Týká se snad přímo vás?"

„Pohříchu."

„Vypravujte jej."

Voják po krátkém pomlčení žádosti této vyhověl.

„Přišel jsem na svět už co sirotek — otec můj zemřel před mým narozením. Dobrá matička moje dočkala se toho, že jsem vyrostl, ale málo chudák radostí za všecka ta léta zakusila. Statecek, kterýž jí a mně zbyl po otci, jest nyní už nadobro v rukou německých: jakými cestami k tomu došlo, o tom nebudu se šířit. Snad to i vám v Čechách povědomo, jak s námi v Poznaňsku nakládají lidé, kteří teď železem, krví a ohněm hospodaří v otčině vaší."

Farář s pošmournou tváří mlčky posvědčil.

„Stačí snad jen podotknouti," mluvil Polák dále, „že jsem byl čirým násilím též o své jmeno připraven; můj otec slul ještě *Bělovský*, mne dali zapsati pod jmenem *Weiss*, a všecko bránění bylo daremné: já slovu Weiss, a kdy bych šel kraj světa, na jiné jmeno od své pruské vrchnosti žádného vysvědčení, žádného průvodního listu neobdržím."

„Totě neslýchané!"

„Protloukal jsem se dosti krušně študiemi. Před dvěma lety byl jsem z nich vytržen a odveden k vojsku. Podrobil jsem se osudu, mysle sobě, že mne to více státi nebude nežli několik roků mého života, ale za to že se tělesně otužím a nebudu pak jen papírovým mužem. Cvičení, práce, všecky povinnosti svoje konal jsem ne vlažně; následkem toho bylo mi slíbeno, že se brzy stanu důstojníkem. Tu se počalo mluviti o této vojně, a já pojednou znamenal, že moje vojákování může rázem ztratiti svou posavadní nevinnou tvářnost. O vojně každý napřed hovořil, také já jsem nemlčel; neřekl jsem ostatně

mnohem více, nežli že si jí nikterak nepřeju — a přece vzali mne do vyšetřování, usoudili, že jsem se velice prohřešil, a prohlásili ortel, že za trest mám býti zbaven své posavadní vojenské hodnosti a ponížen opět na sprostého vojáka. To byla pro mne velmi těžká rána, musil jsem sebrati všesku svou duševní sílu, abych ji mužně přestál — : netušil jsem, že to jest jen první článek v dlouhém řetěze . . .“

Mladý muž si hubenou rozechvělou rukou přejel přes svůj bledý obličej.

„Trest můj,“ pokračoval, „byl zostřen tím, že jsem byl odtržen od svých rodáků, polských vojínů, přeložen k pluku pouze německému a postaven pod komando tohoto člověka.“

Pohodil jen hlavou na stranu; farář ovšem rozuměl, že míní hejtmana Belwitze.

„Denně musil jsem snášeti německou panovačnost a zpupnost jeho a lidí jemu podobných. Nedosti na tom — denně musil jsem slyšeti nekonečné rejstříky nadávek, nevyčerpatelnou zásobu hany a potupy sypané na polský lid, na polské jmeno a vůbec na vše, co bylo polského — ano slyšel jsem bezpočtukrát ujišťovati a dokazovati, že vše, co v otčině mé polského, musí do kořene vyhubeno býti, aby jmeno i každá stopa toho zmizely. Bezpočtukrát trhala sebou moje pravice, abych zlolajce, nenávistníka i škůdce lidu svého úderem sklátil — bezpočtukrát jsem se přemohl, ale můj život stal se tak peklem. Každá krůpěj mé krve otrávena byla nenávistí proti tomuto Prusku — a při tom byl jsem Pruska toho žoldnéřem! . . .“

Obličej Polákův zkřivil se bolestnou vášní, která se v útrobách jeho bouřlivě rozpoutávala.

„Pruským žoldnéřem!“ opakoval po malé přestávce. „Musil jsem ke všemu mlčeti, musil jsem všecko bez nejmenšího odporu snášeti, a jako mi uložena byla němota, tak mi předepsán byl každý krok, každý pohyb, každý pohled. Byl jsem dokonalým otrokem, nad nímžto se za sebe menší úchylku od železných pravidel vznášela ruka krutě trestající. Duch můj se pod tím svíjel jako šlapaný červ — — A přece měly přijíti věci ještě horší.“

„Ještě horší?“ ptal se bezděčně kněz, s ustrnutím naslouchající.

„Nastojte, oč ještě horší! Byl jsem nucen, toto Prusko zbraní hájiti, svůj život za ně nasazovati. Zavlekli mne do krvavé vřavy, a já byl už nejen otrokem, byl jsem neskonale bídnějším, byl jsem poubým vražedným nástrojem. Ve službách tohoto Pruska!“

„A vy jste opravdu —?“ promluvil Čacký, avšak nemohl otázky té ani vysloviti.

Voják ji ostatně četl zřetelně na jeho tváři a pokyvoval posupně hlavou.

„Byl jsem ustavičně pod bedlivou dohlídkou — mají na mne zvláštní péči, poněvadž asi tuší moje smýšlení. Nežli se naděju, jsem v novém trestu — ještě včera mě na dvacet čtyři hodiny vazby zavřeli proto, že jsem po obědě nešel na procházku.“

„Proč na procházku, když jste už vykonali denní pochod?“

„Proto, že se vojáci pruští v Čechách jídlem a pitím přecpávají, až z toho nejeden pošel — ale oni dobře vědí, že k takovým já ne-

patřím. V bitvě byl jsem tím ostřeji hlídán, abych nejednal podle svých myšlenek a citů — aby vražedný nástroj řádně práci svou konal. Když jsem si pomyslil, že proti mně stojí Češi, snad i Poláci a na každý způsob jenom nepřátelé mých úhlavních nepřátel: byl jsem stokrát za hodinu v pokušení, obrátiti ručnici svou proti těm, kteří po boku mém i za mnou stáli . . . A jak mně při tom bylo, když potom jásali nad vítězstvím, které jsem já dobývati pomáhal! — Učinil jsem, seč byla moje síla, bojoval jsem sám s sebou, pokud jsem s to byl. Nyní nemohu déle za sebe státi.“

U velikém rozčilení povstal — Čacký mimovolně následoval příkladu jeho.

„Nemohu déle snášeti to týrání, nemohu déle poslouchati urážky svého lidu a plány na zhoubu své otčiny, nemohu déle pomáhati vrahům a katanům jejich, nebudu více stříleti do Poláků a Čechů a jiných přátel mého rodu — musím tomu všemu konec učinit!“

Vzezření jeho vzalo na se ráz až divoký, tak že Čacký polekán se tázal: „Co zamýšlíte?“

„Celé dvacet čtyři hodiny jsem ve své vazbě pouze o tom přemítal, co učiniti. Málo jest těch cest, mezi nimiž sobě voliti mohu, a všecky jsou zoufalé. Můj život je tak jako tak ztracený — nezbývá mi, než abych buď sám jej zničil aneb zabiti se dal.“

„Nedopouštěj!“ zvolal utajeným hlasem farář.

„Abych sám na sebe ruku vložil, pokládám za zbabělé — také bych tím ještě ve smrti jen svým vrahům posloužil. A já jim nechci sloužiti déle. Jakmile toto projevím, bude mne to státi život — však nechci ho prodati zadarmo. Mohl bych také uprchnouti: ale dlouholi mě míti nebudou? A tak mi v poslední noc a poslední den hučí hlavou jediné slovo: abych jej zabil! . . .“

Koho myslí, naznačil zas jen pohozením hlavy.

„Svatý bože!“ zhrozil se Čacký. „Vypuďte takové hrozné myšlenky!“

„Hleděl jsem je vypudit. Vynaložil jsem na to všecku sílu svou, ale teď — teď už to v moci mé není. Jediné pomyšlení, kterým jsem se v posledních hodinách utěšoval a sílil i krotil, bylo pomyšlení na vás. Uteku se k důstojnému knězi, mluvil jsem k sobě — jemu jedinému mohu se svěřiti, on jediný snad mi ukáže, kudy bych vyváznul.“

A mladý muž v horečném očekávání upjal oči na faráře.

„Kdož by to raději učinil než já,“ řekl tento u velikém nepokoji. „Ale nyní jde mi z toho všeho jen hlava kolem! Musím o tom přemýšleti, všecko zraleji uvážiti. Do rána snad najdu prostředek — — ale slibte mi, že do té doby ani sobě ani jinému neublížíte.“

„Neublížím,“ sliboval voják.

„A modlete se k bohu — u něho jest nejlepší rada. I já se budu modliti. A ráno vás najisto zase očekávati budu.“

Voják s mdlým a bolestným úsměvem se poděkoval a potichu vyšel z pokoje.

XLVII.

O několik domů doleji pod farou stála hospoda, staré vysoké dřevěné stavení, v němž při zemi byla prostorná šenkovna, nahoře nad ní pak příbytek židovy rodiny. Mladý Polák se před hospodou zastavil, Nahoře i dole bylo světlo; nahoře lojová svíčka ozařovala pěkný obličej mladistvé Markovy dcery Lotky, anať se nad nějakým šitím skláněla — dole seděli kolem stolu tři Prusové: hejtman Belwitz, dlouhý hubený poručík, poddůstojník Lax a při nich také hospodský Marek; žena tohoto přicházela a odcházela posluhujíc hostům; více nikoho ve světnici nebylo.

Hosté nemluvili mnoho ani hlučně, však bylo viděti, že nemají dlouhou chvíli, že se dobře baví. Kdykoliv hospodská do dveří vstoupila, všichni tam oči pozdvihovali a obraceli, a když se nikdo cizí neobjevil, vedli hovor mezi sebou dále . . .

Voják Weiss Bělovský venku k sobě pravil: „Za domem je zahrada, která vede do polí a hájů. Nikoho bych tam teď nepotkal. Jak snadně —“ dokládal vpíjeje zraky své do tváře Belwitzovy — „jak snadně bych na něj namířil — jak jistě by ho koule dosáhla — jak poděšeni by všichni tito besedníci vyskočili! A než by se který z nich dostal ven, byl bych už v polích, a než by se vzpamatovali, byl bych už v lesích! . . .“

Krev mu v žilách klokotala jako v nádobě vařící voda. V tom se od strany kostelní blížily kroky, a hned potom se jiná mužská postava před hospodou zastavila. Byl to Pudil. Donesl lístek slečny Tiché matce její do Habrové; aby pak dostál slibu, jejž byl učinil paní Potocké — a kromě toho, aby vyhověl prosbám paní pastorky, odebral se týž večer ještě do Bukové. S pastorem tu již nemluvil, ale paní učitelka obstarávajíc zajatému hraběti a pastorovi večeři, vzala si to na starost, že Svobodovi nepozorovaně dodá lístek, jejž mu Pudil od manželky i od Pavinše přinesl.

Pudil měl nyní ještě povinnost, aby se hodně mnohým Bukovanům ukázal. I nevěděl, jakým jiným spůsobem to pořídíti, nežli když půjde do hospody a tam na očích vší Bukovské veřejnosti posedí. Ale když viděl, že v hospodě už žádného obecenstva není a že by se ho tam nedočkal, třebas by tam poseděl až do rána: váhal dovnitř vstoupiti.

„Co bych tam dělal?“ řekl si v duchu. „Nanejvýš bych se s těmi Prušáky dostal do dišputu a do hádky, což jest mi přísně zakázáno. Projdu tedy celou obec, abych dal každému příležitost, v Bukové mne viděti — a zajdu do dvora panu správcovi povědět, že jsem z panské služby vystoupil a v jakém stavu jsem všecko u hájovny zanechal.“

Mezi tím byl se mladý Polák s místa před hospodou ztratil; ale za chvilku potom, když Pudilova postava ve tmě zanikla, objevil se tam zase. A znova na hejtmana Belwitze pohlížeje hučel skrze zuby nesrozumitelná slova.

„Byla by to úkladná vražda,“ pravil k sobě. „Však mohl bych počkat, až půjde z hospody domů — a vkročiti mu do cesty a říci: Budeš se se mnou bíti, a sice okamžitě — chci tě potrestat za nešćí-

slné zločiny tvoje: ale podstupuji tě v boji muže proti mužovi, braň se, jak umíš, jeden z nás s tohoto místa neodejde živ!"

A krev mu v žilách pálala jak rozpuštěné olovo. Sotva ještě slyšel hlas, který mu připomínal jeho slib, že do rána nikomu neublíží — avšak nepřeslechnul ho. Po těžkém boji hnul se odtud opět — ustranil se, ale modliti se nedovedl . . .

Za to kněz, který mu byl uložil: „Modlete se," touže dobou úpěnlivě k bohu na kolenou volal. Dlouho do noci hořelo světlo v komnatě jeho; konečně je shasil, ulehl, však brzy opět povstal, přecházel, poklekal, pak opět u okna se postavil a dlouho na oblohu hvězdami posetou zraky upíral.

Co všecko bouřilo již duší jeho jen od posledního poledne! A každou hodinu téměř padal nový kámen na srdce jeho.

To srdce dříve už neslo tak těžké břímě, že shledal jedinou spásu v úmyslu: „Změním cesty svého života." Co všecko v sobě přestál, nežli se na takovém předsevzetí ustanovil! A když se na něm ustanovil, odolal svůdným lákadlům světským, umínil sobě, zanesti choré svoje srdce daleko do ciziny, hledati pokoj duše v životě poustevnickém.

Úmysl ten si netoliko napsal na papír nýbrž také vryl do duše jakožto konečný a nezvratný. Ale když prvé slečna Tichá pronesla slovo: „Půjdu za moře, do nového světa —" otřáslo to jeho útrobami a na slovo její ozvala se v něm odpověď: „Pak já tam jíti nesmím!"

Poznání toho, co by činiti měl, bylo tedy rychlé — ale kolikrát ještě teď za pozdní noci opakoval: „Nesmím! nesmím! —" aby pak hned zase poznovu o téže věci přemítati se jal!...

Nesměl ve společnosti slečny Tiché konati dvounedělní plavbu: jestliže posud v těžké zkoušce obstál, nebylo mu pochybno, že by pak jistě podlehl. Aby city svoje na uzdě udržel, nemohl již učiniti více, nežli dnes byl učinil. Dalším zkouškám musil se stůj co stůj vyhnouti.

Ovšem mohl snadno najíti výmluvu a počkati na docela jinou loď než Albína: však netajil sobě, že by tak nad nebezpečenstvím jen schválně oči zavíral, by oklamal sám sebe. Neboť budeli v novém světě o tom věděti, že tam i Albína, dojde mysl jeho tak málo utišení a klidu, jako kdy by s Albínou společně v jednom velikém domě zůstával. A tak by svůj vnitřní boj netoliko na stálo prodlužoval, anobrž — kdo ví, k čemu by se dřív či později nedal uchvátit! Jižtě byl naplněn velikou nedůvěrou ve své vlastní síly . . .

K tomu družila se výtka, kterou mu nyní svědomí činilo: že se příliš už jen sebou samým obírá, že pro své city zapomíná velikých a svatých povinností. Dávnoli tomu, co pravil k svému vychovanci: „Láska k otčině, k národu jest u muže první a nejvyšší. Kdy by semeno té lásky v prsou tvých bylo udušeno, nemohl bych tě milovati, tebe si vážiti . . ." Či to rovněž neplatilo o něm? Ano, vyřknul tehdy soud i sám nad sebou. Později, když viděl, co se na vlast přivalilo, a slyšel, co na ni čeká, krvácelo srdce nad jejím neštěstím: a přece přišla chvíle, kde uzavřel, že z vlasti odejde — kde pro svůj bol zapomněl, že jest jí a národu svému právě nyní oddanou, skutkorodou prací povinován!

Pravil nyní k sobě: „Oč šlechetněji jednal Vlašťovička, prostý přirozený člověk, an utrpěv nejtěžší rány, netoliko na otčinu nezapomněl aniž k ní lhostejným se stal, nýbrž tím horoucnější láskou k ní zahořel a v ní jediné hledal úlevy jako nešťastné dítě na prsou dobré matky. A posavad, jakkoliv tu nemá leč bolestné upomínky, jež rány jeho vždy znova drásají, jen tu žádost nejvyšší v duši své chová, aby od této půdy nebyl odtržen! . .“

A ten mladý Polák — či nebyl jemu hlasem mocně hřímajícím: ‚Slované, Slované! Dlouholiž budou ještě údové vašeho těla mučeni a umrtvováni? Slované, Slované — velikou máte práci: neodkládejte jí, netraťte času!‘

A ze všech dum a ze všech bolů vynořovala se duše Čackého povždy k jedné myšlence: „Více milovati vlast, sloužiti lépe národu!“

To byla netoliko povinnost, nýbrž také úleva i lék. Milovati vlast a této lásce nejvyšší podříditi všecky jiné city: k tomu sám bůh bude pomocníkem. Sloužiti národu: a nebude možno státi se obíleným hrobem, zabíječem času, nespokojeným těkavcem, pijanem, ničemným člověkem . . .

I zalétal Čacký v duchu do lesní hájovny, a bylo mu, jako by stál před Albínou Tichou a teprvé nyní na poslední její slova odpovídal: „Milovati vlast, sloužiti národu. Býti lepším Čechem a lepším Slovanem! . . .“

A jakž bylo tím časem v hájovně?

Venku před chatrčí seděl Vlašťovička v tichém zadumání, jako jindy do noci před farou sedával — a ve světničce paní Potocká držíc Pavlušiny ruce v rukou svých, polo šeptem jí vypravovala příběhy muže, který venku seděl . . .

XLVIII.

Po krátkém nepokojném spaní zlaté paprsky ranního slunce Čackého nejen z lože vypudily ale také z domu vyvábily. Na mladém slunci omladlo též jeho srdce; a když viděl žence a žnečky klasnaté obilíčko na poli klásti, ovanuly jej zase jednou idylické myšlenky, odhánějíce od něho trampoty, tesknotu a mdlobu.

Držel se jak obyčejně úzkých pěšinek a mezí a nemohl se dnes obzvláště procházky ani nasytit. Zašel už hezky daleko od Bukové. Najednou vidí před sebou na mezi mužíčka, jenž ve vysokém obilí jako křepelice seděl a nikdo jiný nebyl než kostelník a holič Rys.

„Co pak tu děláte?“ pravil k němu přitlumeným káravým hlasem.

Rys pozdvihl k němu smutně svou hlavičku.

„Truchlím, důstojný pane,“ odpověděl, „truchlím jako Jeremiáš nad ssutinami Jerusalema.“

„Ale jako já mohl by vás tu každý najíti!“ mluvil do něho farář.

„Jakáž boží porada!“

„A to by se vám asi vedlo tuze zle!“

„Co naplat, neujdu tomu. Kdy bych třeba celý rok žil jako zajíc — —“

„Snad jste nejedl? snad máte hlad?“

„Dobře jsem jedl, dobré jsem také měl lože.“

„Kde pak?“

„U mlynáře, u Soukupa — vašnosti to mohu povědět, vy to na něj nevhod nevyzradíte.“

„U mlynáře?“ tázal se Čacký neskrývaje svoje překvapení, že se takoví dva odpůrcové jako Rys a Soukup při té příležitosti sešli.

Rys odpovídal: „Když jsem včera od té nešťastné dlouhé lávky utíkal, vrazím ve stromoví zrovna na mlynáře. ‚Hola, brácho, kam pak tudy?‘ — Já zdřevěněl. Ze všech lidí přál jsem si nejméně mlynářovi padnout do rukou. Dvěma třemi slovy řku jemu, proč utíkám. A on se na mne osopí: ‚Co pak jste slepý, člověče? Letíte zrovna ke mlýnu, a tam vás pruský voják lapne za límec!‘ — A honem mi povídá, kam se mám schovat, odtamtud pak abych se před nocí ani nehnul, potom teprv abych přišel k rybníku, a jak ho uslyším na psy hvízdat a křičet, abych se přiloudal až k jeho stodole — že prý musím také něco jíst a také někde spát, a že se nesmím celé kopě lidí ukazovat i svěřovat. — A tak se všecko v pravdě stalo. Mlynář zavedl mne sám do své stodoly a dal mi tam jídla pro tři — a ráno ještě za tmy zas mne sám vypustil. ‚Dal jsem to do hlasu,‘ prál mi, ‚že jste vy toho Prusa s lávky shodil — musil jsem to učinit, aby nikdo jiný nebyl křivě brán v podezření a vyšetřování.‘ — A při všem tom ani nehlesl, že bychom byli kdy mezi sebou měli zlou vůli. Musím říci, že mi jeho jednání tuze k srdci šlo.“

„To rád slyším,“ řekl páter Čacký. „Avšak měl byste býti zas už opodál!“

„A já se chci jít udat,“ dí s lítostivou zasmušilostí mužíček.

„Co pak vám to napadá?“

„Což neráčíte vědět, že mají za můj skutek platit deset tisíc zlatých, jestliže mě nechytnou a Prusům nevydají? Deset tisíc zlatých! Já bych tak stál za takové peníze! A pan hrabě a pan farář Svoboda jsou k vůli mně v žaláři! Mohl bych si takové věci brát na svědomí?“

Přese všecky tyto námitky farář mužíčkovi důtklivě radil, aby odešel co nejdále přes pole, a někde u dobrých známých úkryt sobě vyhledal. Rys byl více dojat přátelským smýšlením, které mu i farář mimo nadání jeho projevoval, nežli přesvědčen radou, kterou mu dával. Tu se ho Čacký ptal, víli o staré hájovně v lesích; a když posvědčil, pravil k němu: „Tam byste byl dobře schován, a my bychom věděli, kde vás najíti, když bychom vám chtěli dáti na vědomí, že se máte Prusům udati.“

To se Rysovi docela líbilo. Čacký mu jenom ještě uložil, že před slečnou Tichou uvěznění otce jejího úplně zatajiti musí.

„Od toho jsem si to také nezasloužil!“ pravil k sobě hlasitě Rys, dívaje se za odcházejícím farářem a se zkroušenou myslí vzpomínaje na tu hříšnou chvíli, kde si v duchu řekl: „Což — Prusové jsou protestanti! . . .“

Čacký vracel se domů. Po setkání s Habrovským kostelníkem bylo mu ještě mnohem lehčeji, a po drahné době se mu zas jednou podobalo, jako by ten skřivánek — jehož bylo slyšeti ale ne viděti — zrovna v jeho prsou zpíval.

Však utěšenství toto netrvalo dlouho. Blíže se k faře spatřil polesného Hubáčka, an od hřbitova dolů přichází, ale ne sám — jemu v patách pruský voják v plné zbroji.

„Co to zase?“ tázal se farář polesného pospíšiv k němu.

„Nějaká nová čertovina,“ zněla odpověď. „Když jsem chtěl z domu jíti do lesa, zadrželi mě: že prý musím hned za jitra k panu komandantovi. Nejspíš i mne chtějí obmysliti nějakým podílem z těch deseti tisíc, ačkoliv nevím, jakou by si k tomu mohli vzíti záminku.“

Voják stál u polesného, až pan hejtman po chvíli tohoto k sobě zavolal.

„Vy mi odpustíte,“ řekl k němu rozmarně se usmívaje, „když na hodinu vaše pohodlí budu rušiti. Slyšel jsem mnoho zajímavého o lesích, které spravujete — když jsme už tady, nesmíme opominout si je prohlednouti. Vy budete tak dobrotiv a propůjčíte se nám za průvodčího.“

„Bůh tě zatrať!“ volal v duchu polesný.

„My Prusové, víte, rádi všecko shledneme. I budu vás prosit, abyste nám ukázal nějaké hodně zajímavé partie — a na každý způsob ty, o nichž se praví, že jsou tam skryté poklady.“

„Není pochyby,“ myslil si pan Hubáček, „nějaký dareba nebo hlupec jim to všecko vyzradil!“

„Rozumíte mi, pane polesný?“ dokládal pan Belwitz.

„Rozumím jen tolik, že jste mne zrekvirovali, a že chcete — —“

„Ještě malou rekvisici učiniti!“ smál se čtverácky pan hejtman. „A sice s vaší laskavou pomocí Doufám, že budete věrným vůdcem a ukážete nám nejbližší cestu na místa, kde prý jest až báječné bohatství uloženo — a kam, víte, posud pruská nôha nevkročila. Nalezneme prý tam dokonce i zakleté princezny? Tím lépe můžeme hned vykonat i rytířský skutek, vysvobodit je a uvest nazpátek do zlatého života.“

Polesný mlčel, za to hejtman se hlasitě smál. Dnes mu bylo veseleji nežli včera. Včera ho to přec jen po čertech mrzelo, že se do té ženské historie tak zapletl, že musil pouštěti hrůzu pronásledováním zpurného ducha v sukních. Z té nelibosti vytrhla jej zpráva o shození pruského vojáka s lávky. Nic mu nemohlo býti vítanějšího. Teď mohl teprvé ukázati svoji moc a svoji železnou ruku — a ta ženská historie se v tom jako by nic utopí. Nad to nade všecko koukaly z toho hezké peníze, třeba se z deseti tisíc něco slevilo. Tuze mnoho ne: právě proto zamíchal do toho i zámecké obyvatele a vzal hraběte v rukojemství — ať paní hraběnka klopí, když má takového v Prusku nepřátelského syna!

Hejtman měl před sebou černou kávu, do níž sobě rumu přiléval a již s velikou chutí srkal.

„Na, schön!“ opakoval při tom několikráte. „Hned budem hotovi. Jen okamžik.“

Pan Hubáček mu v duchu přál, aby se mu každá krůpěj toho nápoje proměnila v utrejch. Jaká to cesta čekala na ubohého polesného! Jaká to bude škoda, když padne Prusům do rukou všecko, co s takovou pečlivostí v lesích bylo ukrýváno! A což dámy, které bezpečně spolé-

hají na jeho slovo, že tak daleko do lesů žádný Prus se nedostane — a které jej mají uviděti, an k nim Prusy sám přivádí!

Obličej páně Hubáčkův hněvem střídavě rudnul a blednul. Však co byl platen všecken hněv — více bylo třeba přemýšleti o tom, jak by mohl někomu pošeptati, že se Prusové chystají do lesů, někoho napřed k hájovně poslati, aby se dámy v čas odtamtud vzdálily a ze zboží odstraněno býti mohlo, což nejlepšího. A kdy by polesný nikoho poslati, nikomu nic pošeptati nemohl, musil uvážiti, jak by aspoň sám, dělaje Prusům vůdce, záměr jejich pohatil. Přemýšlel, div mu kosti v hlavě nepraskaly, ale ze všeho, načkoliv připadl, zdál se mu ten prostředek nejlepším, aby se hejtmanovi každá krůpěj kávy a rumu proměnila — —

„Parrrdón!" zahrčelo to náhle panu Hubáčkovi nad skloněnou hlavou, a když ji pozdvihl, klonil se mu vysoký tenký poručík omlouvaje se novým „Parrrdón!" — načež se k hejtmanovi obrátil a šeptem k němu mluviti počal. Pan Belwitz sobě při prvních jeho slovech strčil do oka sklíčko, hned potom vyvalil oči a otevřel hubu, v následujícím na to okamžiku vyskočil, až div nepřevalil stůl, počal proklínati, spílati a hroziti jako zuřivý. Vše to netrvalo déle než minutu — pan hejtman vyřítil se z pokoje, pan poručík v patách za ním, neopomenuv ostatně polesnému se ukloniti a ještě jednou „Parrrdón!" zvolati.

Tento, jakmile se viděl o samotě, nemeškal rovněž povstati a přistoupil ku dveřím, které do vedlejšího pokoje vedly. Však byly zamčeny. Zaklepal na ně, ale nikdo se mu neozýval. Jinam vyjíti přece ještě váhal, ježto by na vracejícího se hejtmana vraziti mohl.

Venku bylo slyšeti zmatené hlasy a kroky, ale rychle všecko utichlo. Polesný naslouchav chvilinku s utajeným dechem, pohodil pak rozhodně hlavou a vyšel z pokoje. Fara se zdála od lidí náhle docela opuštěnou; venku stál na stráži voják, však nedbal na faru, nýbrž upjatě pohlížel ku vsi; polesného si ani nevšimnul. Tento zamířil ku slečně Johaně a paní kasírce Beránkové, jež asi dvacet krokův od fary stály a tolikéž ke vsi se dívaly.

„Našli prý zabitého vojáka," odpověděly jemu, když se na příčinu poplachu tázal.

„A kde máte pana faráře?"

„Odběhl do vsi."

Polesný bez dalších řečí běžel také. Hned mezi nejbližšími domy dopadnul kostelníka Lišku — ten mu přicházel jako na zavolanou. Honem jej zachytil a ukládal mu, aby hupkem utíkal ku staré hájovně v lesích a vyřídil tam takové a takové návěští. Kostelník říkal: „Ano, ano — hned v tu chvíli — jako vítr" — ale měl celou řadu otázek, nežli všemu náležitě porozuměl. Zrovna také již k odchodu vykročil — ale sotva se k němu pan Hubáček zády obrátil, počalo doleji ve vsi takové víření bubnů, že Liška hned zase stanul. Když měl na celé hodiny odejíti z Bukové, musil přece věděti, co se tam děje: což také promešká, zdržíli se o minutku déle a zaběhneli sobě ještě na náves...

Ve vsi lidé sem tam přebíhali, a vojáci za rachotu bubnů brzy tu brzy tam na pochodu se ukázali. Všecko bylo náhle jako z kolejí

vyšinuto — a velmi zvolna nabývali Bukované jasnější povědomosti o tom, co se přihodilo.

Sekáči nalezli v žitě pruského vojáka. Byl už chladnou mrtvolou. Sešel patrně násilnou smrtí, neboť měl rozbitou hlavu. Ale nebyl usmrcen na místě, kde ho našli, obilí vůkol nebylo nic pocucháno — někdo tam mrtvolu donesl, jak to dokazovala i stopa, kterou člověk ten v obilí zůstavil.

Shledalo se, že ten zabitý byl poddůstojník Lax. Chtěli ho zanesti do hospody, kde byl ubytován, ale žid Marek tomu nedopustil, pravě, že mrtvola patří ku právu, aby ji donesli do obecního úřadu, zvláště když byla na Kyselovic poli nalezena.

Na návsi sběhly se zástupy lidu. Ani se neptaly, co z toho pojde, jako spíše očekávali, kdo bude jmenován jakožto původce hrozného skutku. Nikomu nešlo na rozum, kdo by to as byl — tak při tom bylo vše nepochopitelno, že lidé ani nehádali. Obraceli zraky své k domu Kyselović, kam pruský komandant vkročil, když vojáci jeho z návsi odtáhli.

Po chvíli objevil se hejtman Belwitz zase před domem a s ním radní Kysela. Tento dával lidem znamení, aby blíže přistoupili, a oni nedali se pobízeti. A když se vůkol nahrnuli, jal se k nim Kysela řečniti:

„Sousedé, tuhle pan komandant mi poroučí, abych celé obci oznámil, že je naše vesnice kolem do kola obklíčena pruským vojskem, že nikdo nesmí do ní vcházeti ani z ní vycházeti bez jeho zvláštního povolení, ač nechceli, aby vojáci proti němu svých zbraní užili.“

„Pro Kristovy rány! K čemu to? A jak dlouho to má trvati?“ ozývalo se v zástupu.

„Poroučí pan komandant,“ pokračoval Kysela, „aby vypátrán byl člověk, který se dopustil vraždy na poddůstojníku Laxovi. K tomu nám dává tři hodiny času — a kdy bysme mu do té doby vinníka neudali, ohlašuje, že celou vesnici spálí a zboří, aby kámen na kameně nezůstal!“

XLIX.

„Matko Krista pána! Pro umučení boží!“ volali jednotliví lidé v zástupu. Všichni pak více žasli nad neslýchanosti toho, co se jim oznamovalo, nežli se báli osudu, kterýmžto jim bylo vyhrožováno. Ano, že by měla obec vypálena a se zemí srovnána býti, toho v první chvíli nikdo sobě nepřipouštěl, tomu nikdo nevěřil: lidé cítili se nevinnými, a že by nevinní tak hrozně měli trpěti, tomu cit i rozum odporoval.

Hejtman odešel, a Kysela k svému prohlášení ještě dokládal: kdo by o vraždě něco věděl aneb kdo by byl v noci zahledl či zaslechl cosi podezřelého, aby to nemeškal na obecním úřadě ohlásiti.

V takových případech stává se obyčejně, že lidem rádo na paměť připadá množství okolností, nad kterými se teprvé nyní pozastavují domnívajíce se, že se zločinem souvisí a že by na stopu vinníka vésti mohly. Však Bukovanům na návsi shromážděným se nehrubě tak dělo; aspoň nikdo nevystoupil, aby něco podezřelého udal, všichni se teprvé

rozpomínati jali, kterak strávili tu noc. A znenáhla rozševelil se v zástupu hovor, jehož hlavní slova vesměs byla jednoho smyslu.

„Já spal, jako by mne hodil do vody.“

„Já jsem vstala k dítěti, ale neslyšela jsem, že by se venku živá duše ozvala.“

„Já vyšel okolo půlnoci na dvůr, ale toho nejmenšího jsem nepozoroval.“

„Po celou noc ani psi nezaštěkali.“

Podobně vyjadřovali se všichni.

Kysela opakoval: „Tohle se pro nic jiného nestalo než pro ženskou. Ten kaprál žádné ženské na potkání pokoj nedal, a já jsem hned řekl, že z toho může pojít veliké zlo. Zpomenete na má slova!“

Byli přece také mezi přítomnými lidé, kteří měli určitější podezření, však zatím je v sobě utajovali; byli to jmenovitě farář Čacký a polesný Hubáček.

Čacký měl v domnění Poláka Weissa Bělovského. Hned při první zprávě na něj připadl, a čím více se rozpomínal na včerejší jeho řeči, tím více se v domnění svém utvrzoval. Večer se ovšem byl domníval, že voják mluví o hejtmanovi Belwitzovi, nyní však se mu v hlavě rozbřesklo, že voják žádného jmena nevyslovil a že nejspíš Laxa mínil. I rozvažoval Čacký, zdali by dříve s mladým Polákem soukromí promluviti neměl, nežli komu podezření svoje oznámí.

Pan Hubáček zase uslyšev tu krvavou novinu, nemohl se ubrániti myšlence: „Aby to tak byl Pudil vyvedl! Bylli v noci na dnešek v Bukové, je mu to tuze podobno!“

Ovšem nebyl k tomu pan Hubáček náchylen, důminku svou hned vyzvoniti. Ale bodlo jej v prsou, když najednou v zástupu také Pudilovu tvář zahledl. Pospíchal k němu. Pudil přicházel s panem správcem rovně ze dvora. Když se ho polesný jako by nic otázal, kdy sem z Habrové přišel a kde spal, Pudil se s usmívavou tváří obrátil k panu Hochovi řka: „Co jsem vám povídal, pane správče?“

„Nu, co vám povídal?“ opakoval polesný, když i správcovy rty slabý úsměv přeletěl.

„Povídal mi,“ dí pan Hoch, „vy že jistě budete míti *jej* v podezření, že Prusa zabil.“

Pan Hubáček sebou trhnul.

„To také ví,“ řekl pohlížeje s jednoho na druhého, „jakou bych měl příčinu na to připadnouti.“

„Moje štěstí,“ smál se Pudil, „že jsem šel rovně k vám, pane správče.“

Polesný vždy ještě tázavě patřil na pana Hocha, který proto k němu řekl: „Pan Pudil a já jsme spolu přes půlnoc seděli a pak do nedávné chvíle pohromadě spali.“

„Nu chvála bohu!“ pravil pan Hubáček. „Kámen mi snímáte se srdce! A což — vás ve dvoře také vojáci obklíčili?“

Správce posvědčil a Pudil k tomu dokládal: „Vždyť snad je to až sem slyšeti, jak tam pan důchodní Brčál hlasitě hořekuje, zrovna jako lev, když se náhle v železné kleci octne.“

Přistoupili všichni k Čackému a Kyselovi. Tu se polesnému namanul starý Liška.

„Jak, vy jste zůstal tady?“

„Běžím vám to povědět,“ řekl kostelník. „Vyjdu za ves: tu stojí voják s ručnicí, několik sáhů od něho druhý, pak zas třetí, a tak pořád dále v jednom řetěze. ‚Zpátky!‘ volá na mne jeden na pravo a jeden na levo a oba pozdvihují ručnici, aby mě vzali na mušku, kdy bych neposlechl. Což jsem měl dělat nežli se vrátit?“

Co Liška povídal, bylo pouhá pravda; však o tom ani nedutl, že se mohl dostati z vesnice dříve nežli byla uzavřena a že to pro svou zvědavost promeškal.

Kysela pány, jak tu stáli, požádal, aby s ním vešli do světnice a poradili se vespolek, co nyní počíti. Hnuli se ke vratům, když v tom ku Kyselovi přiskočil žid Marek.

„Poslouchejte, pane radní,“ počal křičeti, „tamhle někdo povídá, že Prusové chtějí prohlížeti lesy a že jsem já jim nejspíš prozradil, jakou kořist by tam najít mohli: a to prý *vy* jste o mně řekl!“

„Ano,“ odtušil Kysela s velikým důrazem, „řekl jsem, že to nejspíš prozradil žid. A teď vám povídám, že jsem myslil vás.“

Marek zlostí celý zezelenal.

„Víteli pak, člověče,“ rozkřikl se, div mu hlas nepřeskočil, „víteli, co mluvíte? To mi musíte dokázat — a sice na místě!“

„Zvolna, holečku,“ postavil se mu sedlák. „Dojde na vás, buďte jist. Máte toho více na vroubku, já na vás nezapomenu. Také udavači jen tak dlouho se džbánkem pro vodu chodívají, až se ucho utrhne.“

Markova zlost se proměnila v pravý vztek.

„Cože?“ zvolal máchaje rukama a stříkaje slinami. „To jste představený? To dáváte celé obci příklad? Pravím vám, že jste mizerný a špatný člověk, který dobré jmeno poctivých lidí veřejně šlape, který místo aby svoje lidi chlácholil a mírnil, sám je štve na nevinného muže nejspíš jen proto, že je žid! To zastáváte v obci zákon a pořádek? Nebo chcete, aby se mi stalo jako tomu ubohému poddůstojníkovi?“

A kdo ví, jak dlouho by byl řádil, kdy by se v zástupu nebyla nad tím ozvala hlasitá nevole.

„Co se tady bude sápat! Je teď čas, poslouchat jeho vádu?“

„Když to Kysela řekl, nebude pravda od toho daleko!“

„Bez toho po celé dni a noci se jenom okolo Prušáků ometá a hlavu s nimi dohromady strká!“

„Zacpete mu hubu, nepřestaneli!“

Marek pohleděl zuřivě na celý zástup, trhal sebou křečovitě, až pojednou beze slova se zdvihl a pryč odtud ubíhal.

Výstup, jejž způsobil, rozezlil netoliko Kyselu ale i pány, kteří do světnice jeho se ubírali. Všechen hovor točil se pak jen okolo žida; konečně připomenul Kysela, že mají před sebou jinou obtížnější úlohu. Počalo tedy rokování o zabitém Prusovi, ale nevalně se dařilo. Nebylo také divu: kudy měli do tak tvrdého oříšku?

„Smím, pánové, mezi vás také slovo promluvit?“ ozval se po chvíli Pudil, jenž byl po tu dobu jen pilně naslouchal.

„Toť se rozumí!“ odpovědělo mu kolik hlasů.

„Obracím tedy pozornost vaši k tomu,“ pravil on, „že mohl toho Laxa tak dobře někdo z pruských vojáků zabiti, jako někdo ze zdejších obyvatelů. Oboje dle všeho je stejně pravdě podobno, anebo chcete-li, stejně pravdě nepodobno. Dle mého soudu tedy musíte nejprvé u pruského velitele za to žádati, aby se mezi jeho vojáky vyšetřování s rovnou zevrubností a přísností vedlo jako mezi vašimi spoluobčany.“

„To je pravda!“ svědčili všichni jedním hlasem — a od této chvíle stal se Pudil hlavou všeho vyšetřování. Všichni ho za to mlčky ale ochotně uznali.

„Sami musíte pátrati,“ pokračoval on, „kdo zabitého na večer neb v noci posledně viděl, musíte prohlednouti místo, kde spal, zdali se především tam neshledá nic podezřelého. Kde pak byl ubytován?“

„U žida.“

„U toho, který se tu právě tak rozkřikoval? Hm — to je pozoruhodná okolnost. Na každý spůsob měli by lidé, u nichžto bydlil, nejspíše o skutku míti nějakou povědomost. I zdá se mi radno, aby celá židova rodina nejdříve vzata byla do výslechu, a sice každá osoba zvláště, aby jedna o druhé nevěděla, co vypovídá.“

Porada byla nyní na dobré cestě. A když páter Čacký objevil, co se mu večer s mladým Polákem bylo přihodilo, spadla se všech obava, že by vinníka v čas nevypátrali. Měliť takořka za jisto, že Lax zahynul rukou Weissovou; starost už jim skoro jen to dělalo, zdali by to mohli tak nějak zaříditi, aby nešťastného Poláka nadobro nezničili.

Tu přišlo od hejtmana Belwitze vzkázání, aby radní Kysela a farář Čacký bez prodlení k němu přišli. Oba se tedy vydali na faru.

Tam nějakou chvíli před nimi vstoupil i pan Světov.

„Budiž bohu nebeskému chvála, že mi vás sem přivádí!“ vítal jej s hlučnou mnohomluvností pan Belwitz. „Jaké to dobrodiní, viděti zas jednou tak milou tvář! A jak vy zde svůj čas trávíte — zde, v té proklaté poušti, proti které vaše ruská Sibirie dojista je pravý ráj?“

„Jsem tu teprvé dva tři dni,“ odvětil pan Světov, „a posud jsem skoro jen lesy prohlížel. Mně se ostatně celý kraj náležitě líbí.“

„Kraj ovšem — ale já nemyslím kraj, můj vážený příteli, anobrž lidi. Já jsem přece dost ostřílený, já jsem přece už z našeho Poznaňska uvyklý na slovan— chci říci: na polskou holotu — —“

Pan Světov se na řečníka bystře podíval.

„— já jsem přece už i notný kus Čech prošel: ale na takovou verbež jsem ještě netrhl, jako tady! Začal jsem s nimi po dobrém, ale to jsem pochodil! Zrovna jako by pominulého psa hlazením a laskavými slovy spravovati chtěl. Včera mi jednoho vojáka hodili do vody. Já na ně zostra: oni mi v noci na to jiného vojáka zabili! Já na ně ještě ostřeji: oni místo aby pátrali po vrahovi, hajdy na žida, aby ho snad na kusy roztrhali, poněvadž není jako oni, anť mluví německy! Je to lotrovina! Našinci by se pořádně odlehčilo, kdyby se z takovéto české peleše octnul v lesích mezi vlky: s těmi aspoň nemusil by dělat dlouhých okolků. Takto ale mohl by se de-

setkrát za den svou vlastní žlučí otrávit aneb ze své kůže vyletět. Je to peklo, musíli člověk vzdělaného národa jednati s takýmito surovci!“

Pan Belwitz vždycky se rád slyšel, tentokráte pak tím spíše pořád mluvil sám, poněvadž pan Světov ke slovům jeho pranic nepoznamenával; bylo velmi pochybno, jaký vlastně na něj mají účinek, ač nejsouli mu naprosto lhostejná. Konečně chopil se přece slova.

„Dovolíte mi jednu otázku?“

„Tisíc místo jedné!“ dí přeochotně Prus.

„Jak hodláte naložiti v této nové situaci s rukojmími, které tu chováte za příčinou jiného případu — jmenovitě s hrabětem Trávníkem a farářem Svobodou?“

„Na mou duši — neměl jsem dnes ještě času na to vzpomenouti!“

„Je tuším docela zřejmo,“ řekl pan Světov, „že rukojmí jsouce vaší stráží hlídáni, nemohli míti zhola žádného účastenství v tom, proč zakročujete s vojenskou přísností proti této obci.“

„Nu, víte, milý příteli, tak docela zřejmo to právě není.“

„Že ne?“ pravil Rus živěji než posavad.

„To jest — já chci jenom říci, že není zrovna nemožno, aby slovem nebo znamením k tomu byli dali původ nebo radu — a konečně, v tomto případě budou na každý spůsob nevinní s vinnými trpět.“

„Ah, pane, to zdá se mi, že by byl nejpodivnější soud pod sluncem! Rukojmí měli by tedy trpěti za to, že jste vy je zrovna sem přivesti a zrovna tady hlídati dal, a ne jinam!“

„Nechci tvrditi, že byste neměl pravdu,“ odtušil hejtman s kavalírskou dvorností. „Však nechtěl jsem dokonce říci, že by rukojmí pro zdejší případ co trpěti měli. Naopak, ujišťuji vás, že se o jich osud pranic znepokojovati nemusíte.“

„Nejde ani o mne jako mnohem spíše o jejich rodiny, jimž dojista nikdo nezazlí, že jsou velice znepokojovány. Děkuju vám za vaše ujištění, pane hejtmane. A jen bych vás ještě prosil za dovolení, abych směl jmenovaným pánům dáti dobré jitro.“

„K službám, Herr Svetoff — úplně k vašim službám! Abyste se zbytečně nenamáhal, dám je zavolati sem — ano? Schön! Okamžitě.“

L.

I stalo se, že hrabě Ludvík a pastor Svoboda přicházejíce ze školy, spatřili pátera Čackého a Kyselu, anif právě do fary vstupují. Pastor neméně než hrabě pospíchal jich dohonit; a když se Čacký s Ludvíkem vřele pozdravil, přistoupil k němu také Svoboda. Po prvé jali se oba kněží dobrovolně a obšírněji spolu hovořiti.

Pastor počal řka: „Jsem velice povděčen náhodě, která mi dává příležitost, s vámi promluviti.“

„Přál bych si,“ odvětil Čacký, „aby to bylo za utěšenějších okolností.“

„To jest ovšem i moje žádost. I musím sobě vytýkati, že polovici toho, co vám říci mám, jsem už dříve říci mohl a říci měl. Je to dnes už kolikátý den, co vím, že jsem vám velice ukřivdil. Ukřivdil

netoliko v myšlenkách ale i ve slovech. Měl jsem sice příležitost, ihned vás odprositi, však nedovedl jsem přemoci svou lidskou křehkost. Uspořte mi, prosím, vyznání, čeho jsem se o vás domýšlel — vyřknul jsem to jen před svou rodinou, a před tou jsem již slavně odvolal. A nyní — —"

„A nyní," vpadl mu Čacký do řeči, „nyní je vše odbyto."

„Děkuju vám za toto slovo," pokračoval Svoboda. „Ale mám k díkům ještě jinou velikou příčinu. Píše mi moje Pavluše, že jste jí prokázal služby, které jsou vysoce nad to povzneseny, aby mohly jakkoliv odměněny býti. Dovolíte milujícímu otci, aby nemaje dosti slov, vám ruku stisknul?"

Čacký uchopil se rychle jeho pravice. A oba kněží se upjatě na sebe podívali — jeden druhého tu po prvé v životě teprv spatřil v pravé podobě, jeden i druhý spatřil před sebou dobrého člověka, na němž nebyla žádná stopa nepřátelské zloby — a oběma bylo tak podivně okolo srdce, když si navzájem ruku tiskli.

Čacký pokládal za svou povinnost přetrhnouti mlčení, které na okamžik nastoupilo.

„Chápu se ruky vaší tím raději," řekl, „že jsem sám už dávno ruku svou vám nabízel."

„Nevím věru —"

„Bylo to v onen den, když sem naposledy přirazilo naše vojsko. Stál jsem s jeho velitelem na zámeckém pavlaně, když vy jste zrovna své dcery do zámku přiváděl. Na tom pavlaně slyšel jsem slovo, kteréž mě div nesklátilo. Tehdáž bylo mi nevýslovně žádoucno, abych se zachytil české pravice; potkal jsem na chodbě vás a vztáhl jsem k vám ruku svou — —"

„A já neměl tušení, proč to činíte! A jaké to bylo slovo?"

„Skrýval jsem je drahně jen ve svých vlastních prsou. Teď — ó bohužel! — teď už marno je skrývati. Už to vidíte vy a vidí každý, že běda, přeběda nám — nám zde a všem Čechům vůbec! Pařáty, v kterých jsme se octli, nás nikdy více pustiti nechtějí, zrovna jako Slezsko druhdy české . . . Braniborům jsme již Neupreussen. O tu kořist dávno usilovali: — teď ji mají . . ."

„A to jste slyšel —?"

„Slyšel jsem tehdy, že jest jim už i postoupena, že jest jejich nadobro, jen že oni chtějí ještě více —" zašeptal zsinalýma rtoma Čacký.

„To není možná!" zvolal hrabě poslouchav konec této rozmluvy.

Svobodu zvěst Čackého tak ohromila, že nebyl slova schopen.

Byli zatím vystoupili na schody, a tu spatřili na chodbě ostupovati Marka. Touž dobou se také již hejtman Belwitz ve dveřích komnaty své objevil, patrně na příchod jejich čekav. I vpustil hraběte s pastorem do pokoje k Rusovi, Čackého a Kyselu ponechal si na chodbě.

A tu nejdřív spustil na radního. Opakoval skoro vše to, čím byl před chvílí Marek na Kyselu dotíral, a k tomu dodal, že mu Kysela za to svým hrdlem ručí, jestliže kdokoliv žida se jen dotkne.

Sedlák poslouchal s obličejem tak pevným jak kovová socha, až se pak obrátil k farářovi řka: „Prosím vás, co to povídá a proč tak hartusí?"

„Jestli pak by člověka čert nevzal!“ zvolal hejtman k dlouhému poručíkovi, který právě nahoru vcházel. „Teď tady půl hodiny kážu, a ten starý osel ani slova nerozumí!“

Poručík vyvalil na něj oči; vždyť to nebylo ale pranic nového: co pak se nad tím pan hejtman najednou pozastavoval?

„Parrrdón, Herr Hauptmann — sedláci zde neumějí německy.“

„Die Vieher!“ durdil se pan Belwitz. „Nu, ale jen deset roků!“

Na tváři Čackého vyskytlo se cosi, jež tam nad míru zřídka vídati bylo: hluboké opovržení.

„Pane,“ řekl hejtmanovi, „českému sedlákovi není to větší úhonou, neumíli německy, nežli vám, neumíteli česky. Vaše nadávky — —“

„Vyprosím si, abyste svoje rozumy podržel pro sebe!“ rozkřikl se na něj hejtman. „Co jsem řekl, řekl jsem, a nebudeli sedlák na vlas toho se držeti, dám ho zastřelit!“

Nyní ozval se také Marek.

„Mně by bylo nejmilejší, kdy by pan komandant dovolil, abych odtud někam jinam odvedl svou rodinu, která tu před luzou není životem jista. Co by nám bylo platno, kdy by pan komandant třeba půl vsi dal postřílet, bylali by někomu z nás hlava rozbita neb oko vypíchnuto neb břicho rozpáráno? Prosím, dovolte nám odejít.“

„To se nesmí stát!“ prohlásil velmi rozhodně Čacký.

„Snad vy to nedovolíte — co?“ osopil se na něj hejtman.

„Tento muž a jeho rodina,“ dí farář ukazuje na Marka, „musejí tu ostati, aby byli vyslýcháni v příčině vraždy. U nich zabitý ostával, oni by měli nejspíše vědět, co se s ním v noci dělo, než se z domu jejich dostal na místo, kde byl ráno nalezen.“

„Ja, ja — sehr richtig!“ podotknul s naivní upřímností dlouhý hubený poručík, aniž sobě povšimnul, jak zlostně po něm hejtman loupnul očima.

„Jeho manželka i jeho dcera jsou již u výslechu,“ dokládal farář, „on sám musí se mu také bez prodlení podrobit. Až bude vinník nalezen, nebude Marka nikdo v obci zdržovat. Musíme také prosit, abyste vy, pane hejtmane, i s panem poručíkem na obecním úřadě své výpovědi učinili, neboť se shledalo, že jste s poddůstojníkem Laxem dlouho do noci pohromadě seděli.“

„Natürlich!“ podotknul zase dlouhý poručík.

„Dále jest nutno, aby k výslechu na obecní úřad povolán byl také váš voják Weiss, rodem Polák.“

„Aha!“ zvolal Belwitz. „Už se čertovo kopýtko prozradilo! Ten voják Weiss byl pozdě večer u vás, duchovní pane: co pak jste spolu mluvili? Ale prosím, povězte to dle pravdy a hezky do slova!“

„Mohu to pověděti teprvé, až při tom bude voják Weiss, a bude to poslouchati celá vyšetřující komise.“

„Povíte to hned!“ rozkřikl se hejtman.

„Chceteli vy sám vypátrání vraha sobě na starost vzíti, ano. Pak ale přestaňte sužovati nás. Je to bez toho prazvláštní spravedlnost, když s takovou výhrůžkou okolo celé vsi rozestavujete vojáky, mezi nimiž vrah poddůstojníka Laxa tak dobře býti může jako mezi obyvatelstvem vesnickým.“

„Poroučím vám,“ křičel hejtman, „abyste bez průtahů pověděl, co mluvil Weiss! Neboť i Weiss jest od rána pohřešován a leží snad někde zrovna tak mrtev jako Lax — jen že trochu lépe ukryt. Nebudeteli zahlazeni pro Laxa, může se vám to pro Weissa státi!“

„A což zahubilli jeden váš voják druhého?“ namítal Čacký. „Aneb zmizelli jeden, když druhého ze světa zprovodil?“

„Leda jestli jste ho k tomu navedl! Katolický pop a polácký zbojník, slovanská sběř oba dva! Ale já vám sáhnu do týla, já vás zkrotím, gottverdammtes Raub- und Mordgesindel!“

Vzezření Čackého jevilo tak prudký hněv, jaký dojista nikdy ještě v jeho tichém srdci nevzplanul. A když promluvil, zněl jeho hlas s takovou silou, že se v tomto slabém těle zdála nadpřirozenou.

„Já,“ zvolal, „vrhám vám to Raub- und Mordgesindel nazpět do hrdla!“

Stáli proti sobě jako dva kohouti, jen se do sebe vpeřit.

„Ještě jedno slovo —!“ sápal se hejtman jako Goliáš na Davida.

V tom se pan Světov pravicí svou dotknul ruky jeho. Byl totiž s hrabětem a pastorem od samého počátku hovor na chodbě skrze pootevřené dvéře poslouchal, až při posledním výstupu i na chodbu vyběhli. Světov zadržev hraběte hněvem kypícího, odevzdal ho mlčky pastorovi a sám rychle k hejtmanovi přikročil.

„Pane,“ pravil docela zticha, „jak vy sobě vedete proti zdejším lidem — ženských, starcův ani dětí nevyjímaje — na to se nelze vynadívati. Věru, každá loupežná i vražedná rota by na vás mohla býti pyšná.“

Belwitzovi takovéto vystoupení Rusovo přišlo tak znáhla, že naň zprva jen oči vytřeštil, patrně zraku a sluchu svému uvěřiti nemoha.

„A poněvadž sobě dovolujete, zpupně urážet i Slovany vůbec, já pak mám čest býti Slovanem: vidím se nucena, dáti vám na vědomí, že je to v mých očích mrzkost, které od nikoho nestrpím.“

Hejtman se konečně vzpamatoval.

„To slovo odvoláte na místě,“ zvolal hrozivě, „aneb je smyjete svou krví!“

„Neodvolám ničeho,“ odtušil pan Světov tiše a chladně jako dřív — „ke všemu jinému jsem vždy hotov.“

A odvrátiv se od hejtmana uklonil se dlouhému, hubenému poručíkovi.

„Nemám tu dosti známých, abych sobě mezi nimi mohl vyhledati sekundanta,“ pravil k němu. „I prosím vás, pane poručíku, abyste byl tak dobrotiv a prokázal mi tuto čestnou službu.“

Dlouhý poručík se vážně poklonil.

Na druhé straně za hejtmanem se tím časem odehrál výstup docela jiného druhu.

Jakmile Světov hejtmanův zřetel na se obrátil, páter Čacký u velikém rozbouření citů svých pokročil k hraběti Ludvíkovi, jenž vyvinuv páži svou z rukou pastorových, obě ruce svého bývalého učitele uchopil a silně jimi potřásal. V nejbližším okamžiku na to obrátil Čacký oči na Svobodu — Svoboda vůčihledě na to čekal: a pojednou oba kněží, slůvka nepromluvivše, zprudka se druh druhu vrhli do náručí . . .

LI.

Dvě hodiny už to trvalo, co byla Buková pruským vojskem obklíčena a uzavřena. Mezi tím časem dostavil se již major a ujal se velitelství místo hejtmana Belwitze. Choval se mnohem mírněji než tento; byl málomluvný, chladný ale ne zlý. Habrovským a zámeckým pokutu za shození vojáka s lávky snížil na tisíc zlatých, a když se hraběnka za tu sumu zaručila, byli rukojmí hned na svobodu puštěni.

Co se Bukovských týkalo, neuchýlil se podstatně od toho, co hejtman byl nařídil. Páter Čacký viděl se nucena neotáleti déle a svěřiti majorovi, co včera od vojáka Weissa byl slyšel. Major jen ramenem krčil řka, že musí očekávati rozhodnutí od generála, ku kterému do města již posla vypravil; také dovolil, aby tam Bukované poslali svou deputaci, což ihned učinili, zvolivše k tomu správce Hocha, polesného Hubáčka a učitele Horáka.

Vyšetřování na obecním úřadě dělo se pilně a bez překážek; i pan Belwitz musil se dostaviti k výslechu. Ale všecko pátrání zůstávalo plané; všecky již opustila naděje, že by se čeho domakali, jediný Pudil nedával se unaviti.

Vesničané sobě nyní každou čtvrthodinou více připouštěli, co jim hrozilo. Důchodní Brčál přiběhl na náves a lomil rukama a s pláčem žaloval bohu i všem svatým, že budou všichni i se svými příbytky rozstříleni a na uhel spáleni. Nářek jeho, moha prorážeti nebesa, Bukovským teprvé dodal — ženy a děti na všech stranách propukaly v zoufalé kvílení, a v celé obci to brzy vypadalo, jako by měl nastati soudný den. Ani srdnatější neodolali, když pojednou nade vsí padla střelná rána, potom druhá i třetí: tu mnozí jinak nemyslili, nežli že přišla poslední hodina.

„Zabili Vlaštovičku!" letěla potom celou obcí novina. A nebyla to jen tak lichá pověst.

Hned za časného jitra řekla u staré hájovny paní Potocká k Vlaštovičkovi: „Teď za bílého dne se nemáme zrovna čeho báti — za to bychom rády zvěděly, co se tam v tom našem světě dále děje: nechtěl byste nám dojít pro nějaké noviny? —" On šel nejprvé do Habrové; a když tu slyšel, jaký osud právě Bukovou potkal, pojala ho taková úzkost, jako by slyšel, že tam hoří a že je třeba hasiti. I vzchopil se, a co dech a nohy stačily, pádil k Bukové.

Byl již docela na blízku vsi, když mu v háji do cesty vstoupil pruský voják; byl to Polák, který se včera po panu faráři sháněl. V rukou držel ručnici. Zastavil Vlaštovičku s otázkou, zdali ví, co se to s Bukovou děje; když ho vyslechnul, řekl: „Vyrozuměl jsem to již ze slov lidí, kteří okolo mne šli a kterým jsem se ukázati nechtěl. Musíte vědět, že jsem se k deserci odhodlal a také v noci z vesnice utekl; ale nedalo mi to, abych se vzdálil, abych zašel do lesů: vždy znovu mě jakási moc táhla nazpět. Nikomu jsem tam před tím neublížil, však možná že vím, jak poddůstojník za své vzal. Povím vám to, chcete-li to doma ostatním vyříditi. O mně pomlčte či mluvte, jak

se vám uzdá — budu-li viděti, že vaše vyřízení nemělo úspěchu, přijdu sám."

Co potom voják povídal, tomu Vlašťovička naslouchal téměř nedýchaje. A když voják skončil slovem: „Více nevím" — Vlašťovička už byl zase v běhu. Neviděl nic kolem sebe a neslyšel leč bědování, které k němu ze vsi zaznívalo.

Tak se dostal do řetězu, jejž vojáci kolem obce tvořili. Nejbližší voják vzkřikl na něj jednou dvakrát: „Stůj!" — a když neposlechl, střelil po něm. Vlašťovička běžel dále: tu ho vzal jiný voják pod nohy, a mířil lépe, neboť Vlašťovička po ráně udělal pochop, až na tvář upadl.

Vše to viděl Weiss, který za Vlašťovičkou až na samý kraj háje byl sledoval. Bylo mu, jako by koule byla vjela jemu do těla i zbavovala ho smyslů. Některý okamžik byl ještě na vahách, také on nyní neslyšel leč úpěnlivé kvílení, které se ve vsi ještě hlasitěji rozléhalo. V tom přivolán nenadálými výstřely, ukázal se blíže Vlašťovičky hejtman Belwitz. Jak ho Weiss zočil, vyběhl z háje, který jej byl posavad skrýval.

Padla hned potom třetí rána — a k svému největšímu úžasu viděli Prusové, že tentokrát sám hejtman Belwitz se potácí a klesá. Weiss měl více času, než potřeboval, aby ručnici svou znovu nabil. I když se zraky druhých k němu obrátily, v prvním úžasu nic proti němu podniknouti nespěchali.

„Zastřelil jste hejtmana!" zvolal pak jeden.

„Ano," zněla odpověď — „a teď zastřelím sebe."

„Zadržte!" vzkřikl dlouhý hubený poručík, právě také přiběhnuv. „Vy jste usmrtil i Laxa?! A nevinní lidé za to trpí."

Weiss odhodil ručnici, kterou jižjiž na sebe nastavoval.

„Nikdo za mne nemá trpět," řekl, „a já mám dost času, až vyjde pravda na jevo."

I dal se bez odporu zatknouti.

V patách za novinou, že zabili Vlašťovičku, letěla po vsi druhá: „I ten vzteklý hejtman je zastřelen!" Tu teprv všecky hrůza pojala, i zdálo se, že soudný den již opravdu nastal

Avšak Vlašťovička nebyl zabit, jen mu byla v pravé noze roztříštěna kost. Když pak někteří lidé z vesnice k němu přiběhli, tu na všecky jejich otázky nic jiného neodpovídal, nežli kam by ho měli dopraviti.

I zanesli ho do domu Kyselovic. Ani tu nedal sobě dříve na svou ránu sáhnouti, pokud by nezvěstoval, co mu Weiss pověděl.

„Jen řekněte," pravil Čacký, když všichni zbyteční svědci byli odstraněni, „jen řekněte, že to nikdo ze vsi není."

„Ba je to někdo ze vsi."

„Kdo? kdo?" ptali se všichni přítomní zrakem i slovy.

„Marek, žid."

Bylo to udivení! A Vlašťovička vyprávěl, kterak Weiss chtěje, když v noci všecko utichlo, do lesův uprchnouti, opatrně slezl s půdy, kde noclehoval. Půda náležela k domu, který s hospodou sousedil; mezi ním a zadem hospody byl jen úzký pruh zahrady. Když Weiss na tomto se octnul a pozorovati se jal, zdali se nikde nic nehýbe,

zaslechl v hospodě šramot, který snad už déle trval, kterého však slézaje nebyl znamenal. Šramot ozýval se z hořejšího bytu; bylo tam potichu ale zhurta mluveno. Weiss zachytil jen slova: „Co tu máte dělat? Moje dcera?... Nestydatý!“ od jedné osoby, a jiná od druhé: „Nebudeteli držet hubu —!“ Po hlase poznal Marka i Laxa. Potom následovalo jedno druhé dupnutí — Weiss nepochyboval, že tam oba mužové sebou cloumají. Ještě okamžik, a ozval se pád těžkého tělesa po schodech. Ustrašené ženské hlasy zakvíkly, ale tlumený mužský hlas na ně volal: „Mlčte! ani muk!...“ Weiss, který s sebou vzal i svoji zbraň, obával se, aby tu nebyl přistihnut — i dal se na útěk.

„Přece to jen tedy bylo pro ženskou!“ zvolal Kysela. „A zrovna pro židovu dceru! Šklebil se, když jsem včera na toho Laxa žaloval — a sám byl potrestán!“

Po chvíli dostavil se Pudil, Kysela a ještě dva tři sousedé do hospody. Tam bylo dnes prázdno; Marek se ženou zase byli v šenkovně, dcerka jejich nahoře.

„Kde jste na dnešek spal?“ řekl Kysela k židovi.

„V této světnici, jak obyčejně.“

„Kde vaše žena?“

„Nahoře s dcerou.“

„A poddůstojník Lax?“

„V malé světnici přes síň.“

„Jak jste se s ním v noci octnul nahoře, nad schody?“

„Co se mne to ptáte?“ odtušil Marek. „Já jsem se s ním v noci neoctnul nahoře ani kde jinde. Já jsem celou noc spal.“

Kysela přetrhl výslech jak by uťal; nechal Marka s dvěma sousedy v šenkovně a s ostatními po schodech jako žebřík příkrých vystoupili nahoru. Zde jal se mladou Lotku vyslýchati Pudil.

„Byla jste s tím srozuměna,“ ptal se bez dalšího úvodu, „aby poddůstojník Lax v noci sem nahoru za vámi přišel?“

Lotka na smrt pobledla, počala se třásti jak osyka, pak vypukla v pláč.

„Odpovězte!“ poroučel Pudil. „A pamatujte si, že dalším zapíráním jen sebe do zkázy uvrhnete. Byla jste srozuměna?“

„Bože uvaruj!“ lkala dívka.

„Snad jste tedy dokonce pomáhala otci svému při tom, co Laxovi učinil. Jste spoluvinnicí toho skutku či nejste?

Lotka nemohla hned odpověděti jen zoufale sebou lomcujíc. Ale Pudil jí nepovolil.

„Vždyť ani otec za to nemůže!“ vypravila pak ze sebe s mnohým bědováním. „Tahali se, a ten nešťastný člověk spadl se schodů. Dole stál špalek a v něm zaťatá sekera — o tu si rozbil hlavu, tak že byl na místě mrtev. Proč to jen otec tajil! Já jsem věděla, že se to musí vyzradit!“

Před hospodou shlukla se skoro celá ves. Bylo co brániti, aby lidé na žida ruku nevložili a stavení jeho nezbořili.

A jak oni zlořečili jemu, tak on, rva sobě vlasy a vousy, strašně proklínal Belwitze a Laxa, kteří jej do neštěstí připravili.

LII.

Poranění Belwitzovo bylo těžké; chtěli jej dopraviti do nejbližší nemocnice, avšak on na cestě vypustil ducha. Také Marka i Weissa odvezli z Bukové k soudu a trestu.

Pruští vojáci rozešli se opět do bytů po vsi, ale byli jak vyměněni; chovali se slušně, a zvláště ženské teď od nich měly docela pokoj. Major ubytovav se na zámku, zvěděl ovšem záhy, kterak se dámy nuceny viděly až i do lesův utíkati; i zaručil se svým slovem, že mohou zase užívati plné svobody a že budou od této chvíle rovněž bezpečny, jako by zde vojákův nebylo.

Všem lidem nyní svět přicházel jiný; i navštěvovali se navzájem, jako by pro povodeň neb jiné veliké neštěstí po drahný čas k sobě byli nemohli.

Slečna Tichá a paní Potocká vrátily se domů; ale zdálo se, jako by minulými dobrodružstvími zrovna k sobě byly přirostly: hned nazejtří spěchala Pavluše navštívit svou přítelkyni, a otec ji provázel.

Paní Mína zůstávala ovšem zase ve dvoře, a tou dobou byla s Žofií v zahrádce před okny, kde květlo tolik krásných růží. Pan správec provázel právě pana Světova, který sobě po lesích teď polní hospodářství prohlížel; ve společnosti jejich byl i Pudil, jejžto pan Světov — uslyšev, že se jižjiž zase na Rus ubírá, a nyní také sám poznávaje nevšední vědomosti jeho — opět do své služby jednal, a sice na místě Kristiana Michajloviče Körnera. Pudil rád nabídnutí jeho přijímal, však neustával mu domlouvati, aby zanechaje toho toulání po světě sám také na své statky se vrátil.

„To závisí od jistých okolností,“ odpovídal on. „Ale je to dost možno . . .“

Když přišel Svoboda se slečnou, kvapila tato do zahrádky; správec i všecky pány tam zavedl. Páni nějakou chvíli seděli pohromadě v besídce, mladé ženštiny jako motýlové poletovaly od jednoho keře k druhému. Později ukázalo se, že rozdělení těchto dvou táborů není nepřestupné: Světov a Pudil octli se z besídky docela na blízku krasavic, a než se toho aspoň Pudil nadál, stanul pohromadě se vdovičkou a Žofií v jednom rohu zahrádky, kdežto ve druhém Světov s Pavluší zůstal a staří páni dále v besídce sněmovali.

„Došla mne zpráva, pane Pudile,“ promluvila vdovička, „že hlavně vaší zásluhou i můj příbytek zachráněn byl před spálením a sbořením. Musím vám za to poděkovat.“

Pudil sladce trnul — nejslavnější byla věc, že se vdovička při tom s docela jasnou tváří naň dívala.

„Jakouž já mám při tom zásluhu!“ odtušil. „Kdy by vás nebylo — to jest, kdy byste mne nebyla z hájovny poslala sem — —“

„Dobře, že se to stalo; neboť jinak bych snad nikdy nebyla slyšela, co teď ze všech stran slyším: celá obec to povídá a pan správec i pan farář Čacký i pan Světov to dotvrzují, že prý pan Pudil je nejen rozumný nýbrž i moudrý ano i velmi roztomilý pán.“

„Vy se mi posmíváte!“ řekl Pudil opět se zasmušiv. „Lituju, že mě tu pan Světov zdržel — —“

„Pan Světov tuze dobře učinil — a já se vám dokonce nevysmívám,“ řekla pevně vdovička. „Ale myslím si — a co na srdci, to i na jazyku: přece bych i já jednou pana Pudila ráda viděla tak moudrého a roztomilého, jak se jiným ukazuje. Nechtěl byste se tady tak dlouho pozdržet, až bych došla toho divadla?“

„Ó, děkuju vám! A když se na mne nehněváte — —“

„Ne tak! Hněvám se na vás. Jak pak bych se na vás nehněvala?..“

Touž dobou mluvil pan Světov k slečně Tiché: „Přivedl mne sem úmysl nejlepší. Nikdy nebyl jsem s to, vzdáti se nacelo naděje, kterou znáte — a když jsem nabyl jistoty, že nebudete náležeti mému soupeři, spěchal jsem k vám. Pohříchu neměl jsem ondyno příležitost, úplně se vysloviti.“

„Promiňte to mému velikému bolu,“ dí slečna, „že jsem k vám nebyla spravedliva.“

„A vy — za to jediné vás prosím — neberte mi všecku naději do budoucnosti.“

„Vždyť se nerozcházíme — vždyť spolu nemluvíme naposled. Já nyní nedovedu ani do budoucnosti pohledět — pořád se mi zdá, že dále přede mnou jest už jen prázdnota. Starám se jen o to, abych sklíčenost svou před rodičema zakryla. Je to první hra, která mi připadá velmi za těžko . . .“

Jakkoliv se rtů jejích úsměv skoro ani nemizel, otec Svoboda za poslední doby ještě častěji nežli dřív potají se na ni díval a sobě v duchu říkal: „Valného štěstí v tom sňatku neočekává. A třebas se jí i vydařilo: její děti budou Němci, její vnukové snad takoví zuřivci jako ten Belwitz . . .“

Všecko se v zahrádce změnilo, když u velikém spěchu přiběhl páter Čacký a zvěstoval: „Konec vojny! Příměří jest uzavřeno — a Prusku nebude postoupena ani píď země!“

Následkem tak utěšené noviny se páni mezi sebou objímali — Čacký a Svoboda octli se po druhé sobě v náručí.

Ale i do této slasti počal hned kapati pelyněk. Čackého odvolali k nemocnému — a nemocný byl za nějakou hodinu potom nebožtíkem. Byl to první případ cholery, který se tu vyskytnul.

V patách za ním následoval druhý, třetí a dále řadou jiné. Na hřbitově množil se úžasně počet čerstvých rovů. Hrobařovi a faráři valně se přimnožilo práce — a Čacký, stoje přes tu chvíli u lože mroucího člověka choval v duši přání, které ani sám sobě vysloviti se neodvážil: „Snad se nakazím — snad takto dojdu pokoje . . .“

Byla opět sobota, když pan kontrolor Beránek, vraceje se z bludných cest konečně do svého domova, s celou svou rodinou po druhé do Bukovské fary zavítal, ovšem jen aby tu přenocoval a nazejtří také slečnu Johanu a paní kasírku Beránkovou zase odvezl. Páter Čacký si na noc opět vyhlídnul postel chudáka Vlašťovičky, která za posledních dnů zůstávala prázdna, ježto Kyselovi raněného Vlašťovičku ze svého domu více nepustili.

Čacký chtěl již ulehnouti, když ještě do fary vešel starý Liška.

„Ach bože, velebný pane — kdo byste řekl že právě na choleru zemřel?“

„U nás?“

„V Habrové. Pastorova dcera.“

„Která?!“

„Starší, zpěvačka.“

Čackému stalo se podobně, jako když onehdy hájovnu opouštěl, ale v míře mnohem větší. Ve svém pozdějším živobytí nikdy se dopodrobna nerozpomenul, co se s ním v tu noc dělo. Věděl jen, že ji namnoze strávil pod širým nebem, viděl vždycky s velikou zřetelností dvě osvětlená okna Habrovské fary, za nimiž odpočívala Albína Tichá — ale vždycky se mu také zdálo věcí skutečnou a jistou, jako by v tu samou noc byl Albínu Tichou zase držel na svých kolenou jako tehdy v lese, jako by byl dlouho patřil na její mrtvou tvář a hladil její studené skráně, až přece oči otevřela a k němu zašeptala: „Nemohla jsem to přežiti. A nyní je po všeliké bolesti, nyní je mi opět blaze . . .“

Nazejtří byla v kapličce u lázní pouť. Za příčinou cholery se jen málo lidí sešlo. Když se farář Čacký na kazatelně objevil, lidé sobě šeptali: „Ten velebníček je také jako smrt . . .“ A v skutku, velebníček, dříve ještě než epištolu dočetl, upadl do mdlob.

Když jej donesli do fary, pan kontrolor Beránek všecek uděšen volal na svou rodinu: „Pro bůh, utíkejme — i pod touto střechou jest už cholera! Honem utíkejme!“

Utíkali zase. Jediná slečna Johana, ač se byla rovněž na cestu chystala, nedala se nyní od nemocného faráře odvesti.

Nemoc jeho byla těžká i dlouhá. Ale i když se opět dokonale pozdravil, zůstávala již slečna Johana stále na Bukovské faře. Nikdo ji už nenazýval paní fařářkou, cizí lidé ji měli za matku Čackého, a všichni osadníci ji jako svou matku ctili.

Ve faře bývalo pak mnoho hudby. Také na dlouhé procházky spolu Čacký a stará slečna chodili den co den, za jakéhokoli počasí — a často stočili se na stezku, která vedla okolo Habrovského hřbitova. Tam na jednom hrobě bývalo vždycky čerstvé kvítí, v zimě alespoň čerstvá zeleň. Na té stezce Čacký mnohou slzu v oku smáčknul, a slečna Johana tolikéž: tajemství jeho poznala hned, když v nemoci blouznil.

Čacký a Svoboda nijak se již sobě nevyhýbali; zejmena učil se Čacký u Svobody včelařiti. Pudil mu říkával: „Dělám nad vámi kříž. Přátelit se s protestantem, k tomu pastorem! Myslím, že se do smrti už ani na pořádnou faru nedostanete!“

Ale to Čackému dělalo i dělá málo starosti. Nechtěl by teď ani on svou farku za nic vyměnit: srostlo i jeho srdce se zdejšími obyvateli, v nich našel svou rodinu, od které se ani ve smrti odloučiti nechce.

S Pudilovými ostatně žijou farští v nejsrdečnějším přátelství. Paní Mína je co paní Pudilová jak náleží šťastna, a manžel její, ač velmi rád žertuje, je přec jen ku podivu usedlý a rozumný pán — polesný Hubáček vždycky vítězoslavně dokládá: „Na vlas, jak jsem předpověděl!“

U Pudilů žije i Vlašťovička; je tam šafářem — a je k tomu člověkem, kterého v celé obci všichni jak velcí tak zvláště malí neobyčejně rádi mají. Od pruské vojny trochu na nohu dopadá, ale nedělá si z toho nic — jiným se mnohem hůře vedlo, také Božidaru Ilićovi musila jedna noha odňata býti. Hrabě Ludvík chtěl, aby Ilić, nemaje doma ničeho, zůstal v Čechách, že ho do smrti dobře opatří — avšak on s náramným hlavy potřásáním vždy stejně odpovídal: „Kdy bych neměl ani jednu nohu a jinak se domů dostati nemohl, přece bych tam dolezl!"

Domů odebral se i pan Světov, vyčistil své statky od Němcův i žije střídavě na nich a v městě. S Pudilem si nepřestal dopisovati. Z počátku psali skoro jen o Albíně Tiché; a pan Světov zvlášť paní Míně dával zprávu, kterak osudný Gustav záhy došel zaslouženého trestu: manžel ženy, s kterou byl utekl, jej v souboji usmrtil.

Později psával pan Světov obyčejně i o veřejných věcech. A když od jeho návštěvy v Čechách uplynulo deset roků, poslal list velmi obšírný, v němžto na počátku zpomínal na výroční den smrti Pavlušiny, dále pak vypisoval, jaké nadšení na celé šíré Rusi panuje, aby zjednána byla pomoc Slovanům pobalkánským, za svůj život a svoji svobodu bojujícím.

I končil slovy: „Nám Slovanům byla souzena dlouhověká zkouška, a třebas se ještě tak brzy neskončila, jak sobě přejeme, tolik je bohudík jisto, že jsme v ní obstáli jak zlato v ohni!"

Z nových básní Adolfa Heyduka.

Nikdy víc!

Rozkošných vzpomněl jsem si dob,
chvil milostného štěstí,
snů plných hvězd a zlatých zdob
i z lauru ratolestí,
však tajemný mne pojal žal
a žárem nitro chvátí —
ten zlatý čas,
pln snů a krás,
víc se mi nenavrátí! —

Vidím je posud před sebou
ty doby rusovlasé,
lehounce podkasány jsou
a v čilém hodokvase
jich bílá říza kmitá se,
že sotva kterou znáti —

ten zlatý čas,
pln snů a krás,
víc se mi nenavrátí.

Ten dávný čas! on jimi pln,
a každá vrchol něhy
lehounkou nožkou stoupá z vln
na mysli kypré břehy
i šeptá, volá, vábí mne . . .
a do vln zpět se kácí —
ten zlatý čas,
pln snů a krás,
se nikdy nenavrací.

Ten tam! Snad do hvězd skryl se mi
a s porosenou tváří
v mé nitro za večerních dob
s tajemné výše září;
kéž bych z té záře písním svým
moh' gloriolu stkáti —
ten zlatý čas,
pln snů a krás,
víc se mi nenavrátí! —

A tak mi nelze odpočít
v tajemném srdce ruchu,
těch dávných písní zvučný pel
vždy zaznívá mi v uchu;
snad slyšet budu je i pak
až v rakvi budu spáti —
ten zlatý čas,
pln snů a krás,
víc se mi nenavrátí. —

Záměna.

Slyš, milé ptáče, průvodem mi pěj
své jemné písně, utěšeně prosté,
zpět blažené mi chvíle přivolej,
než jasná slza v rudou bolest vzroste;
mé ňádro chví se sladkým záchvatem,
když touha tvoje v soustrast zaštěbetá,
a píseň srdce mého, posud snem,
jak bílá labuť z nitra mého vzletá.

Ó, kéž bych v písně všecko vznítit moh',
co těšilo, co bolelo a bolí,

čím dříve jásával jsem — bledý hoch —
v hor kyprých šumání a v míru polí;
kéž bych těm citům mohl dáti ton
a v perle vypěstovat hojnost slzí,
já bych byl šťasten ještě na pokon
a boháčem by žebrák stal se brzy.

Však pozdě — život spěchá — pozdě už,
já s prázdnem chodím zpátky z každé pouti,
nuž, aspoň ty mne zpěvem k zpěvu vzruš,
bych zvučněji si mohl oddechnouti,
i jedovatý květ má sladký dech,
proč žal by neměl tedy píseň míti?
a svážuli svou bolest v kytku něh,
bude to přec jen krásné živobytí! —

Vysoké učení.

Světem kdysi pospíchala krása,
prchnout chtěla, mrav ji stíhal dravý,
v bílé říze jen a prostovlasa
v dobu jarní přišla do Šumavy.

Kamo letnou nožkou pokročila,
hebounké se rozbujily mechy,
hořec kvetl, srdečnička bílá,
motýlům a včelkám do potěchy.

Vzdychla unavením — znenadálí
změnily se bolné vzdechy v hory,
a kam kypré černé vlasy vlály,
jedle rostly a buk světlokorý.

Usmála se — luhy milo kvetly,
dech se změnil v lichotivé vání,
leč, že zlaté sandálky ji hnětly,
splakala — a zdroj se lesknul v pláni.

Z lesklých perlí, spadších s něžných skrání
stříbrná se zajásala plesa,
sladkých rtíků zpěvné žalování
změnilo se v svěží ptactvo lesa.

Jsouť to písně, pohádky a zkázky,
slyšímli je, srdce plesá v chvění —
ach, k té svaté kráse, plný lásky,
v zkroušenosti chodím na učení.

František Karel Kolár.

Studie

Jana Nerudy.

Nepíšu divadelní kritiku, píšu historický portrét. Článek tento má být čestným sloupem, postaveným českému herci do dějin národní vzdělanosti naší. Dějiny lidské vzdělanosti mají čestných sloupů, postavených vynikajícím, o pokrok lidstva zasloužilým mužům, bohudík již řadu dlouhou, takřka nepřehlednou, herců je na nich ale zapsáno málo. Ne snad proto, že by herci nebyli pomáhali opravdovému rozvoji lidské vzdělanosti, naopak: kdykoli lidstvo začalo se probírat z duševních mrákot a vyhřívat se na jasném slunci umění, divadlo bylo vždy a ihned jedním z nejúčinnějších paprsků umění toho. Ale proto, že herci od mythické té doby, kdy Athénčík Thespis dal tragedii první dramatickou formu, až do dnes bývali váženi příliš různou mravní váhou: Sofokles, vpočtěný za vrchovité zásluhy své co básník i mezi „deset vojvodů", sám byl hercem a byl pyšen z toho — středověk kladl herce přímo mezi lidi zaměstnání nepoctivého — věk náš teprv od nedávna staví herce zas v společenskou řadu přední. A pak pro samu tu, zcela zvláštní podstatu umění hereckého, které pro potomstvo nezůstavuje po sobě skoro žádné stopy a působí na ně jen nepřímě. Známe jmena Roscius, Garrick, Talma, Eckhof — ale skoro nic více než jmena ta, o jejich umění nedovedem sobě vzdor všem možným anekdotám a dátům přec učinit obrazu žádného. Ještě nejplastičtěji dovedem sobě myslit uměleckou velikost a formu Eckhofa; Eckhof a Lessing byli dramaturgicky zároveň a vzájemně činni, a plastická slova Lessingova poskytují nám pevných rysů. *Za živa* musí herci býti postaven sloup a pokryt nápisem a za živa jej zde tedy stavíme *Františku Karlu Kolárovi.* Jmeno jeho je spojeno s tím nejdůležitějším, co vzrušovalo, ale někdy i rozrývalo český národ za posledních desítiletí, s tím, co bylo nejmilejší našemu srdci: s českým divadlem; jmeno Kolár nemůže se ani zapomenout. Pětmecítma let byl Kolár nejmohutnější českého divadla podporou, dne 30. listopadu 1876 slaví čtvrt století své práce, své jubileum. A český národ mu aplauduje.

Zvláštní je osud hercův. Zvláštní celé jeho postavení vůči umělcům jiným. Po jeho smrti nemluví k potomstvu žádná díla dláta a štětce, on, nebylli zaživa hned plně uznán, nemůže doufat v lepší porozumění potomstva, jeho neukájí žádný Clodiův epigram, že „Homér nedožil se díku a obdivu, že se stal Homérem až po smrti své." Mám zde po milionkráte citovat frási, že „potomstvo pro herce žádných více věnců nemá?" Napsalli Goethe v epilogu k Schillerovu „Zvonu" krásná slova:

— — Denn was dem Mann das Leben
nur halb ertheilt, soll ganz die Nachwelt geben —

herce se ta slova vzdor vší své kráse netýkají pranic, herec nedoufá, že utrhne tu čarovnou květinu, která „květe teprv po slunce západu" a zove se slávou pohrobní. Hlučet musí sláva kolem něho za živa a

radost z ní musí pít z plné číše, dokud rtové jsou ještě s to, aby se rozčilením chvěly. Živý aplaus, květinné věnce musí mít, a bouř potlesku mu zní jak nejvelebnější symfonie a každá květina mu voní jako věčné jaro. Avšak — „sláva, která hlučí jako bouř, je sama bouřným vichrem, jenž záhy odvane jak kouř" — není herci často přec ouzko při pomyšlení tom? Není mu tím více ouzko, čím opravdovějším je umělcem? Neletí touha jeho také do budoucnosti, pohlížejíc, zdali potomstvo — pro něž třeba nepřímo, přec jen tak mnoho vykonal — zdali potomstvo to vděčně a láskyplně připomíná si též jmeno jeho? Jsou někdy podivuhodné, významuplné náhody. Poslední úlohou velkého Eckhofa byl duch v „Hamletu"; „s bohem, zpomínej mne!" volá a klesá ve svůj hrob. — Vykonáváme jen povinnost vděčnosti k českému umělci, přenášímeli zde trvalým písmem „zpomínání" na potomstvo. Tím líp, že to můžem učinit ještě za života umělcova. Že umělec je ještě v nejplnější síle své, když slyší volání národa: „Výborně! — Da capo!" Arci je obtíž při každém soudu o člověku živém, vůči živému panuje vždy chlad a opatrnost, teprv vůči mrtvému zavládne jemnější láska, ale vůči Františku Kolárovi může mít láska ihned místo své. Pochybuju, že je někdo, kdo by Kolára nenáviděl.

A nyní se zapřeďme do životních dát. František Karel Kolár (vlastně Kolář) je synovcem Josefa Jiřího Kolára — rodina „českých Devrientů." František se narodil dne 20. ledna 1830 ve Valdheimu v Plzeňsku, kde byl otec jeho finančním úředníkem. Valdheim leží v krajině poněmčené a když přišel hoch František, v prvních svých ještě hošských letech, do Prahy na nižší školy, neznal česky. Spolužáci ho pokoušeli, pokřikovali na něho „Němče!" — ale František se pral s nimi do krve, on nechtěl a nechtěl být Němcem. Podivno, v obecních školách byl pronásledován pro němectví, později, na malířské akademii, zas již pro rozhodné, neústupné češství — „trpěl jsem pořád pro národnost," povídá.

Gymnasium studoval v Praze na Malé Straně. Zase obtíže jazykové, s latinou a řečtinou. Když ostatní deklinovali a konjugovali, František si kreslil překrásné věci, stromy a hlavy, psy, koníky a jiná pěkná zvířátka a nevěděl o světě. Tenkráte byli na Malostranském gymnasiu dva zajímaví profesoři, Čech Alois Svoboda („Navarovský", český spisovatel a překladatel rukopisu Kralodvorského do němčiny) a Chebský Němec František Muehlwenzl. František měl Muehlwenzla za „třídního" a třídní tenkrát musil v třídě své přednášet předměty všechny. Muehlwenzla jsem znal dobře, bylť o něco později také mým třídním — čtenář odpustí, že vplítám také sebe, děje se tak k vůli výsvětlivce. Týž Muehlwenzl byl na dobu před r. 1848 mužem velice vzdělaným a k nám Čechům rozhodně spravedlivým; rokem 1848 se v poslednějším náhle změnil, jako všichni Němci v Čechách, jakmile poznali, že český národ není pouhou ideou: zmizelať jim „romantika hrobů". Věd přírodních a mathematických byl Muehlwenzl nadšeným pěstovatelem, také přál umění výtvarnému a byl v malířství sám diletantem, dosti šťastným krajinářem, všímajícím sobě přírody a pravdy. Jedním ze spolužáků mých byl Viktor Barvicius, známý nyní malíř — vždyť Pražané znají dobře jeho díla z Žofínských výstav. Několikrát žalovali spolužáci

na Barvicia, že tam vzadu u okna místo učení se hříšně kreslí, a předkládali panu profesorovi nesmazatelné zločinu důkazy. Možno, kdy by důkazy ty byly bývaly špatně kresleny, jen tak výkony chlapecké rozpustilosti, že by se byl pan profesor pohněval; ale v kresbách byl talent, Muehlwenzl se do nich zadíval, tvář jeho, bez toho široká, rozšířila se ještě víc, byla pojednou úsměvna, šťastna, a hlasem měkounkým prál pak: „Proč pak tě, Barvicie, nedá pantatínek na akademii?“ A asi za rok byl už Barvicius na akademii. Asi na vlas podobně se dělo Kolárovi. Profesor se smluvil se strýcem Jiřím, který studie Františkovy řídil, a roku 1845 seděl František už na široké škamně akademické elementárky, s určitým předsevzetím, že stane Tizianem, nebo tak něčím.

Ředitel Ruben urputnému Čechovi Kolárovi hrubě nepřál. Byli stále proti sobě napnuti, a rok 1848 snadno by byl vyvolal nemilou katastrofu. Roku toho byl Kolár ovšem v řadách akademické legie a za pověstných dnů svatodušních nalézal se v Praze. Najednou ho tu napadlo, aby — sám už nyní neví, za jakou příčinou, kalá asi nebyla — sobě vyhledal Rubena. Běžel po schodech Klementina vzhůru a otloukal při tom schody oním kulturním nástrojem, jenž proslul hlavně zásluhou studentů Jenských a dle svého vesnického rodiště honosí se názvem „ziegenhainer“, když v tom potkal akademického pedela. „Je ředitel Ruben doma?“ — „Není, odjel na venek.“ — „Ten má nos!“ zvolal Kolár, zatočil pádnou holí a běžel zase dolů. Episody té byl již nadobro zapomněl, když náhle doslechl, že Ruben se byl vyslovil na akademii velmi nepřátelsky a hrozivě proti němu. Kolár se odhodlal a šel k řediteli. Ruben ho přijal nevlídně a slovy: „Právě jsem chtěl na Hradčany k auditorovi Franzovi, abych vás tam udal!“ Tak něco jako malý hrom projelo Kolárem. Nebyl sobě sice ani dost málo vědom, že by byl některého z právě minulých dnů hodlal rozbořit Rakousko — ale auditor Franz těšil se tak palčivé pověsti! „A proč?“ vykoktal konečně. — „Vy jste mne v svatodušních dnech zde hledal, a když jste zvěděl o mém odjezdu, řekl jste: Ten má nos! Proč pak mám nos — co?“ — Kolár se rychle vzpamatoval, usmál se slastně a pravil: „Když některý můj přítel, hodlající si vyjít na procházku, zůstane doma a náhodou tím ujde zmoknutí, řeknu: Ten má nos! A když jste vy, pane řediteli, odjel z Prahy a náhodou tím ušel nepříjemnostem svatodušních dnů, řekl jsem také: Ten má nos! Či myslíte, že zde bylo příjemno?“ — „Myslil jste to tak?“ tázal se udivený ředitel, a od té doby byl mezi oběma poměr přátelštější. Ruben učinil dobře, že Kolárovu vtipnou lež vzal do pravdy, kdy by ho byl Kolár onoho dne i doma nalezl, zajisté by sám byl náhle nevěděl, co tu chce, a pomohl si také lhostejnou vytáčkou. Kolár je povahy zvláště, ba řídce měkké — chci toho vyprávět charakteristický doklad.

Kolár cestoval ve svém životě velmi málo. Zaměstnáním svým byl poután k Praze, „uměleckých cest“ český herec vůbec nekoná, leda po českých městech, nejdál do Brna, a nanejvýš že Kolár v letech posledních, co režisér a k vůli novým cizím kusům, několikrát si zajel do Vídně. Ale jednu delší cestu uměleckou vykonal přec, ještě co akademik, a to do Šumavy v srpnu r. 1850 k vůli studiím dle přírody.

O té cestě vypravuje Kolár velmi rád, jeho vypravování je jakýsi pendant k pověstné „meine Reise von Stolpe nach Danzig“, slyšel jsem je již několikrát a vím je nazpamět. Peněz neměl právě mnoho, ba, jak se později ukázalo, neměl jich ani dost, za to byl vak jeho dobře naplněn prádlem, šatstvem a vším cestovním pohodlím — „myslím, že mně tam matka i župan dala.“ Ale měl dobrou oporu pro případ nouze v Soběslavi u bohatého sedláka zemana, bratra svého dědečka. Tam se zastavil hned při svém východu z Prahy a byl srdečně a velmi hostinně přijat. „Máš dost peněz?“ — „Mám,“ prál akademik hrdě. — „Kdy by ti došly, piš nebo přijď sem a buď u nás, jak dlouho chceš.“ — Došly, než se nadál, dřív než jeho lépe opatřeným kolegům, a Kolár musil pomýšlet na pochod zpáteční, s „posledním dvacetníkem.“ V Budějovicích sešel se s Prokopovou divadelní společností a u té nalezl bývalého soudruha akademika, Hrona. *) Tomu se svěřil s bídou svou. „Pojď, pojď, příteli,“ zvolal Hron radostně, „já za tebe zaplatím oběd!“ A šli a obědvali, a pak ukázal Hron sklepnici na Kolára prstem a pravil slavně: „Já za jeho oběd zůstanu dlužen.“ Studený pot studu vyvstal Kolárovi na čele. — A vybral se akademik z Budějovic dál, už jen s desetníkem v kapse. Na noc, po celodenní cestě, zastavil se ve vesnické hospodě. Bylo tam právě posvícení. Zasedl za stůl a postavili před něho pečeni a pivo, aniž by byl něčeho žádal, a pak mu vykázali postel. Ráno žádali všeho všudy šest krejcarů. Ale již neměl daleko na Soběslav. Došel tam záhy dopůldne a když přicházel k domu strýcovu, stál před domem četný dav lidí. „Co je to?“ — „Starý Kolář má pohřeb.“ Rána hromová. „A kde je jeho žena?“ — „Tu jsme pochovali před týdnem.“ Řádilať tenkrát právě cholera zuřivě. Pohřeb se hnul a Kolár šel smuten s jinými na hřbitov. Nikdo si ho nevšímal, byli tu sice synové zesnulého, ale ti ho neznali a on nehodlal se jim prohlásiti — „nu ano, byli by si mohli pomyslit, že se vtírám.“ Ještě se pomodlil u hrobu a šel. — Tři krejcary! Ale za tři krejcary je aspoň kus chleba; akademik jej spolkl vesele a vykročil. Mimo ten chléb po celý den však nic více, leda padavky podlé cesty, v době cholery! K večeru ho překvapila bouř, a že tu poblíž byl právě chudičký barák cestářův, vstoupil na práh. „Pojďte raděj dál,“ nutila cestářka. — „Nemůžete mne tu nechat přes noc?“ tázal se ostýchavý. — „Třeba, na hůrce,“ a vedla ho chlévkem k žebříku. Kandidát nesmrtelnosti vylezl po žebříku a ulehl do sena. Časně z rána se sebral, položil do sena jednu ze svých košil co odměnu a vytratil se. Cesty ubývalo přec, ale hlad byl zlý — nic, nic než padavky po celý den. „As dvakrát jsem se stavěl u fary — sahal jsem po zvonci — ale po každé mně ruka sklesla.“ Již byl poblíž Konopiště, když si vzpomněl, že byl jednou právě sem, kde byl u knížete Lobkovice známý básník Květ vychovatelem, naléhavě zván, za některé kreslířské ochoty své. Vešel tedy do zámku. Zámecký správce přijal ho vlídně. „Jen lituju — kníže pán tu není, všichni jsou v Plzeňsku.“ — „Nu neškodí, k večeři a noclehu mně přece pomůžete, pane, jeli pravda?“ — „Ovšem, s radostí největší. Jen že, když tu není kníže pán, v zámecké kuchyni

*) Hron byl později profesorem v Srbsku a je nyní někde v Anglii.

se nic nevaří. Ale já vím pomoc, tamhle je hospoda — račte jen kolem rohu, hned ji uvidíte — a dostanete tam všeho, ručím za to.“ — „No to je výborné — jsem velmi vděčen — tedy tamhle? — Avšak — prosím — ono se sice již trochu šeří, já bych si tu ale přec rád ještě něco okreslil a prosím o kousek chleba, chlebem se kresba nejlíp vytírá!“ — „S radostí, velký? malý?“ — „Jen tak, víte!“ A ničeho netušící správce mu přinesl skyvu chleba, tak na snídani pro dítě. Kolár ji vzal a šel „za roh.“ As půl hodiny chodil sem tam, pak se vrátil do zámku, kdež uveden do skvostné komnaty. Hedvábná nebesa, čalouny, zrcadla, koberce — ale vše nejedlé! Do tří hodin se válel nebohý na loži, pak myslel, že v zámku již není nikdo vzhůru, vstal a vytratil se zase na silnici. Teprv na večer následujícího dne dostal se až do Prahy k rodičům svým, všecek vysílen. Byl by sice mohl dojít již odpůldne, ale čekal v Kunratickém lese do soumraku, bylť poblácen a styděl se před Prahou. Churavěl po té cestě, ale opět se sebral. Spravedlivým výčitkám rodiny se ovšem nevyhnul. Mohl kdekoli zůstat v hostinci, psát do Prahy a čekat klidně, až mu zašlou peníze — ale to mu „nenapadlo.“ Mohl sáhnout do vaku a prodat cokoli — ale to mu „nenapadlo.“ — Každý vidí v tom kratičkém vypravování celou Kolárovu povahu, sílu měkounkých, jemných tahů. A Kolár se nezměnil. Zrovna tak ostýchavě kráčí celou cestou života. Jen že nejí padavky.

Zvláštní náhoda, cesta za účely čistě malířskými vykonaná vedla — k divadlu! Do té doby se nebyl Kolár o divadlo pranic staral. V Budějovicích pohledl za kulisy a touha propukla mžikem. Přišed do Prahy vyhledal sobě kruhy soukromého divadla Mikulášského a již se jich nespustil. Záhy tam byl oblíben a v oboru úloh charakterních neměl na jevišti tom „sobě rovného.“ Konečně, zase se svolením strýce Jiřího, vystoupil v divadle zemském. *Po prvé vystoupil tu František Kolár dne 30. listopadu r. 1851.* V ten den, den to benefiční J. V. Grabingra, dávali *„Amerikánského ženicha v Čechách aneb Brambory na loupačku*, veselou hru v 5 jednáních od H. Claurena, zčeštěnou od Kl. Puenera.“ A Kolár v ní hrál úlohu „pána z Nemanic“, nomen — omen, šablónovou šarži, jejíž povaha je už vyznačena jmenem samým. Abych řekl pravdu: Prahu to první vystoupení zrovna neporazilo. Nebylať ani podstata úlohy dle toho. Přece ale vyslovil se „Lumír“ Mikovcův následovně: „Sl. Grabingrova a p. Kolár mladší vystoupili ponejprv. S dobrým svědomím pochváliti můžeme dobrou pro divadlo postavu obou našich debutantů; slečna Grabingrova má zvučnější orgán, p. Kolár mladší živější, vyvinulejší hru; představoval zhejřilého mladíka s neobyčejnou na začátečníka routinou. Obecenstvo podněcovalo sl. Grabingrovu a p. Kolára ml. hojným potleskem, který v tomto pádu zajisté na svém místě byl.“ — Kolár byl ředitelem J. Hoffmannem hned po prvním představení engažován. Přece ale setrval na pražské akademii ještě dál, dělo se tak k vůli snadnějšímu sproštění se povinnosti vojenské. Roku 1851 hrál pak ještě v kusech: „Co z toho pojde, když se kůň do slaměného klobouku dá“, „Selský milionář“ a „Čarovný závoj.“

Byla to tenkráte doba smutná. Politické nebe těžké jak olovo, krutá reakce ve všech oudech státu, český národ nazpět vržen do mlh a mrákot. České divadlo, sotvy že dýchat začalo, zase zdušeno.

Od 1. prosince r. 1849 do posledního listopadu 1850 vykazuje divadelní, na r. 1851 vyšlý almanah ještě celkem 105 her českých (57 v „stavovském“, 48 ve Pštrosce). V době té měly české hry ještě svého zvláštního intendanta, *Pravoslava Trojana*, i svého dramaturga, *Jos. Kaj. Tyla.* Za celý rok na to, od 1. srpna 1850 až do posledního listopadu 1851 bylo již jen 57 českých her (35—22) a personál vyřídnul značně. Odešliť v čase tom Tyl, Biel, Ježek, Krumlovský, Kramuele, Kajda, Reisinger, Šimanovský, Hynková, Skalná a Rajská. Šimanovský přišel ovšem za rok zas, později vrátila se Hynková, ještě později a jen na krátký čas Biel a Rajská. Jiní se nám ale ztratili nadobro: zaniknul Krumlovský, největší as herecký talent, jaký jsme vůbec měli; puklo srdce vyštvaného Tyla. Dramaturgické místo osiřelo pro dlouhou dobu. České hry obmezeny zas na nedělní odpůldne, od $3\frac{1}{2}$ do 6. Raděj ale aby byl konec vždy *před* šestou, by divadlo mohlo řádně vyvětrat pro německé panstvo! Byli by hry ty odkopli vůbec, ale ředitelé měli z nich značný peněžitý zisk a udržovali je, třeba jim co Němci takto hrubě nepřáli a ničeho pro ně nečinili. Když se hrálo, musil být ovšem personál; ale tu se pomáhalo všelijak. Někteří členové personálu německého působili také ve hrách českých, bez gáže, jen za půl příjmu ročně; němečtí choristé, českého jazyka znalí, přibíráni pro úlohy dosti důležité — zlatku za představení; dobří diletanti připouštěni, buď zdarma nebo taktéž za půl příjmu ročně, ze všech tříd společenských, dobrý Lapil — ostatně episodista výtečný — dbal si ve všední den uzenářského svého řemeslaa v neděli hrál hrdinné otce, a tlustý Nikolaj, pozounista, troubil v neděli o 2. hodině odpolední ještě při nějakém pohřbu a o $\frac{1}{4}$ 4. hrál již krále; někdy pomáhali z německého personálu i členové takoví, kteří neznali *ani slova* česky a z hry sobě jen posměch tropili, takž hrál na př. i známý německý zuřivec Fischer („Tardieua“ v činohře „Bayard“). Jako hry české vůbec, měli také ovšem čeští herci osud pravé popelky a zkusily od německých druhů svých v garderobách a na zkouškách dosti ústrků. Snad bude mnohého zajímat, uveduli seznam členů, kteří hráli v dobu, kdy Kolár ml. přistoupil. V činohře očinkovali tedy tenkrát: Grabinger, Hynek, Chauer, Chramosta, Illner, Kaška, Kubín, Kolár st., Lapil, Nikolaj, Vilímek, Sekyra. A dámy: paní Kolárová, Martincová, Preislerová, Pešková, Ullmannová, Wiedermannová, pak panny Dufková, Gaučová, Petržílková a Wagnerová. Rozumí se samo sebou, že o nějakém roztřídění „na obory“ nebylo ani řeči. Sekyra, komik hodící se pro úlohy groteskní, byl zároveň přední silou pro všechny intrikanty. Dojem as takový, jako by si dnes Mošna zahrál zcela do pravdy „Mefista“. Největší bída byla o slušného milovníka „druhé třídy“, a té měl odpomoci náš Kolár. První z větších úloh zahrál sobě Kolár dne 21. března 1852. Dávala se ve prospěch sboru „Magelona“ a Kolár vystoupil co Otto z Losů, kdežto byl dříve při prvním provedení kusu toho (stalo se 2. února 1852) hrál drobnou úlohu Nettra z Glouchova. Otta z Losů hrál dříve sám Kolár st., ale přihodilo se, že Grabinger, který měl úlohu Lomnického, dostal se do takového sporu s ředitelem Hoffmannem, že za téhož ředitelství nebyl víc ku hře připuštěn — strýc tedy převzal úlohu od Grabingra a synovec od strýce.

Po velkonocích r. 1852 nastoupil ředitel Jan August Stoeger a ten engažoval našeho Kolára zároveň pro divadlo německé. Krom malých výjimek (na př. učitele v „Deboře") hrál nám Kolár napořád jen drobné milovníky, nešli mu ale valně k duhu. Mimo to také jeho mořil dualism, hra hned česká, hned německá, jako mořil těch mnoho jiných. Ukázalo se vůbec ve světě, že je velmi málo těch herců kosmopolitů, kteří dovedou stejně vyniknout v jazycích dvou. Tím méně toho dovedou, musíli ty jazyky rychle střídat. Sám Kolár starší, který nás deklamací českou přec tak často přímo uchvátil, byl v deklamaci německé vždy jaksi spoután cizotou. A také sám repertoir poskytoval pramálo příležitosti k rozvoji. Skoro nic než „Štefek Langer z Hlohova", „Hadrník Pařížský", „Lev kurdistanský", „Král Václav a jeho kat" a t. p. Ale mělo se přec záhy mnoho změnit. Ne sice, že by se byl rozmnožil počet her, až do roku 1859 obnášelo číslo ročně provozovaných her vždy jen málo víc než 50. Duch český, do roku 1848 znenáhla pěstovaný, rokem tím náhle jako růže rozkvětlý, nedal se ale nastalou reakcí přece zcela zdupnout. On žil, a známky toho života musily se brzy zas jevit, nové letorosty bujně zas vystřelit. Z rozkypřelé půdy Mikovcova „Lumíra" vyrostla celá houšť letorostů literárních, a divadlo, „obraz života", zabočilo znenáhla do literatury světové — vždyť se nám rokem 1848 odevřel život, svět! O ten obrat v divadle nejvíce se zasadil a zasloužil Kolár starší. Jeho literární vzdělání vedlo zřetel jeho k nejslavnějším dramatům cizích literatur. Jeho herecká touha nesla se k postavám nejvyšším. Jeho herecký talent dovedl postavám těm vyhovět, je předvest spůsobem někdy úžasným. J. J. Kolár jal se překládat dramata velká a ihned měl v Douchovi, ml. Čelakovském, Čejkovi a j. výborné pomocníky. Režisér Josef Chauer, herec vzdělaný, pomáhal při uvádění na jeviště. Již r. 1852 objevil se „Macbeth" (8. února), r. 1853 „Romeo a Julie" (10. dub.), „Zkrocení zlé ženy" (9. října), „Večer svatotříkrálový" (16. říj.), „Don Carlos" (6. list.), „Hamlet" (20. listop.). Chauer a Kolár st. hráli úlohy nejobtížnější, takové, k nimž se i v cizině připíná sláva herců nejjmenovanějších, Chauer s řídkou routinou, Kolár s geniálností rozhodnou. — Ti dva již dovedli mladší talent ku předu pohnat. Mimo to nastala doba, kdy do Prahy přicházelo mnoho z předních německých herců pohostinsku si zahrát, ano i francouzských, italských — třeba ne vždy vzor, tedy aspoň popud. A konečně, buzena předváděním výborných her cizích, objevila se i pěkná produkce domácí, leckteré se objevily v ní dramatické postavy zcela původní, na nichž mohl herec zkoušet zas svou původnost. Ale nepředbíhejme!

Dne 2. února 1853 měl náš Kolár první příjem svůj. Vybral si Deinhardsteinovo drama „Hans Sachs", přeložené J. K. Tylem. Jak finančně pochodil, je lhostejno; u kritiky ale nepochodil ni kus ni beneficiant valně. O dramatu samém píše tehdejší divadelní kritik „Lumíra": „Plynnost překladu zavedla beneficianta nejvíce k volbě té, není však tato plynnost s to, aby zakryla množství chyb a bezduchost celé hry, kterou Němci arciť co jedno z nejzdařilejších svých tak zvaných „Kuenstlerdramen" počítají. Deinhardstein ale proslavuje Jana Sachsa ve své činohře více za mučeníka ševcovství než básnictví " A o beneficiantu

mluví co o pravém maleficiantu téhož dne: „Hrál radního Víta Hessa, jehož již spisovatel co pitvornou karikaturu nakreslil; pan Kolár ml. používal u vyvedení barev tuze křiklavých.“ Tehdejší referent „Pražských Novin“ vyjádřil se ale ještě mnohem ostřeji. — Ještě téhož roku poskytla však dramata Shakespearova leckterou příležitost, aby se osvědčil. Ve „Večeru tříkrálovém“ musil přes noc převzít úlohu Tobiáše, líbil se, a v úloze junkéře Tobiáše líbí se podnes. Rozhodna byla však pro něho hra „Zvoník Notre-dámský,“ v níž hrál krále žebráků, postavu to, jež právě jeho fascinující maskou a markantní hrou stala se na českém jevišti pověstnou. Chauer tenkráte přihlížel z kulisy a s obdivem zvolal: *„Ten to přivede daleko!“* Od těch dob dostával více úloh charakterních. Mnohé — po Sekyrovi.

Abych znázornil líp rozvoj jeho, uvádím zde některé příklady, jakže v jednotlivých kusech pokročil od úlohy k úloze. V „Hamletu“ dostal po Horaciovi Polonia — v „Loupežnících“ po Hermannu France — v „Benátském kupci“ po Gracianu Shylocka — v „Divotvorném klobouku“ po študentu Koliáše — v „Mageloně“ po Nettru z Glouchova Otta z Losů, pak Cesara, pak Lomnického — v „Pravzoru Tartuffa“ po králi Ludvíku Lamoignona — v „Snu svatojanské noci“ po Demetriovi Klubka — ve „Fiesku“ po Gianettinu Hassana, a t. d.

Pojednou byl František Kolár ve svém živlu, ve vzduchu pro něho nejzdravějším, a my viděli, jak za dosti krátkou dobu vyvinul se nám nový, výborný herec charakterní. Výtvarné umění, kterému se byl dříve věnoval, z malířského atelieru přeneseno na jeviště, místo barvami maloval tónem a gestem, plastičnost jeho postav byla překvapující, genry jeho byly typické, povahy dramatické byly plny nejpravdivějšího života. Se vzácnou bystrostí přišel úloze vždy na celé jádro a se vzácnou pílí hleděl poznanému dodat výrazu úplného, přirozeného. Mnohé z úloh, které převzal před dvaceti a více lety, má podnes, a pojmutí tehdejší osvědčuje se dnes jak tenkrát. Uváděl v praxi princip „moudrosti bramánské“, jejž Ruekkert vyjádřil distichem:

Am besten machst du gleich dein Ding im Anfang recht;
Nachbesserung macht oft Halbgutes voellig schlecht.

Zajisté bude zvláště těm, kteří jsou spolu pamětníci, zajímavo, seřadímli zde některé ty úlohy značné, které Kolár hraje již po jedno nebo po dvě desítiletí:

Od	r.	1853	hraje	Tobiáše	v	kuse	„Večer tříkrálový“,
„	„	„	„	Polonia	„	„	„Hamlet“,
„	„	1855	„	Valentina	„	„	„Faust“,
„	„	1856	„	Straku	„	„	„Pěnkava a Čížek“,
„	„	„	„	Šaška	„	„	„Lear“,
„	„	1857	„	Rychnovského	„	„	„Mlynář a jeho dítě“,
„	„	1858	„	Kalba	„	„	„Ouklady a láska“,
„	„	„	„	Lomnického	„	„	„Magelona“,
„	„	„	„	Buttlera	„	„	„Valdštýnova smrt“,
„	„	1859	„	Lamoignona	„	„	„Pravzor Tartuffa“,
„	„	„	„	Kluka	„	„	„Řemeslnická merenda“,
„	„	1860	„	Hassana	„	„	„Fiesko“,

Od r.	1860	hraje	Kikina	v kuse	„Carevič Alexej“,
„ „	„	„	Ruperta	„ „	„Záviš z Falkenštejna“,
„ „	„	„	Klubka	„ „	„Sen Svatojanské noci“,
„ „	1862	„	Pikelesa	„ „	„Rekrutýrka v Kocourkově“,
„ „	„	„	Chevaliera	„ „	„Při piketu“,
„ „	1863	„	Guatinara	„ „	„Povídky královny Navarské“,
„ „	„	„	Shylocka	„ „	„Kupec Benátský“,
„ „	1866	„	Revisora	„ „	„Revisor“,
„ „	1867	„	Knihaře	„ „	„Damoklův meč“,
„ „	1868	„	Waterforda	„ „	„Náměstek bengálský“, atd.

Ve dvou neb třech z úloh těch napodobil vynikající herce německé, v úlohách to, kde herci ti podávali skutečně něco vzorného, takž hrál Pikelesa dle Vídeňáka Treumanna, Kluka dle Berlíňana Trieblera. Avšak mistrná kopie jeho měla cenu originálu, Pikeles byl českým židem a Kluk českým řemeslníkem. Vše ostatní pracoval zcela ze sebe a byl již sám vzorem. Abych uvedl jen jednu věc, poměrně malou, uvádím jeho Rychnovského v „Mlynář a jeho dítě“; o úlohu tu rozbíjí se pravidelně umění i předních německých herců, stávajíť se v ní směšnými — Kolár vyhovuje zde i nejrigorosnějším požadavkům a drží se na tragické výši. Hrál každou úlohu hned po prvé dobře, ale nezůstal přec na prvním tom stupni, nýbrž průběhem dálším, při opakování hry, zdokonaloval jednotlivosti, až bylo ustáleno i každé mrknutí a z úlohy dobré stala se úloha výtečná. Toho by sobě měla všimnout zimničná chuť nynějška, volající po chvatném předvádění novinek. Jednou se náš navštěvovatel divadla na kus podívá, po druhé je mu již „starý“. Ale pak musí místo studia nastoupit pouhé memorování. Hercův talent nemůže vnikat do hloubky, a divák má leda polovičatý požitek umělecký.

Mezi tím se vršily dějiny českých her. Velkonocemi 1858 nastoupil ředitel Frant. Thomé a režie českých her přešla v ruce Kolára st. Číslo českých představení rok na to se o něco zvýšilo, almanah na rok 1860 uvádí, že v době od 1. pros. 1858 do posl. list. 1859 obnášelo již 73; 27krát se totiž hrálo v divadle stavovském, 7krát ve Pštrosce a 39krát v divadle Novoměstském. Byl to první rok existence divadla Novoměstského a české hry v něm zahájeny 25. dubna 1859 Macháčkovým „Karlem Skretou.“ Tenkráte se činily pilnější již zkoušky k doplňování českého personálu, získán trvale Šamberk*) a měli jsme konečně tedy výborného „milovníka“ a v slečně Libické měli jsme vedle paní Kolárové nadějnou mladou tragedku (pokusy právě před tím po více měsíců s jakous slečnou Kolínskou činěné neměly úspěchu). Šamberk byl ovšem engažován zároveň pro hry německé, hry české byly pořád jen poukázány na odpůldny nedělní a sváteční, a počet jich by se byl v poměrech těch sotva kdy značněji zvýšil. Tu přišly události roků 1859 a 1860, českému živlu se uvolnilo vůbec a uvolnění to musilo arci míti nesmírný vliv na divadlo, tak důležité pro národ každý. Cítili jsme všichni, že musíme v každém směru duševním mocně ku předu, horoucí touha po samostatném di-

*) Šamberk byl vystoupil na Pražském českém jevišti po prvé (pohostinsku) dne 30. dubna 1854 co Kosinský.

vadle českém vzplanula v celém národě. Myšlenka „národního divadla“ ožívla zas ze svého ztrnutí, sbírky květly. Ale to vše šlo nám pomalu. Tenkrát padla v „Národních Listech“ od ohnivého Hálka známá naivní slova, že nám musí země vystavět divadlo velké, *„a to hned!“* Vůle tu ovšem byla u nás všech ohnivá stejně, ale neměli jsme moci na provedení, na vynucení. Na novém sněmě byli naši v menšině, v zemském výboru tedy též. Měli jsme ovšem pro české hry již svého českého intendanta, doktora Riegra, ale jeho moc byla obmezena. V té situaci zajala Riegra myšlenka malého kamenného „divadla prozatímního“ (divadlo větší, ale stavěné jen as tak jako Novoměstské, odmítala veřejnost co nedůstojné, „my nechcem prkennou boudu!“), na něž doufal přece vymoci potřebného nákladu. Strhly se proto hádky. Tenkráte byl pisatel této stati jediný, který podporoval polemickými články myšlenku doktora Riegra. A ukázalo se nyní, jak dobře tenkrát činěno. Vycvičili jsme sobě za tu dobu výborný personál, vychovali dostatečné obecenstvo a můžem klidně nyní vítat zahájení her v divadle velkém, národním. Základy k prozatímnímu se položily. Mezi tím byl Thomé projevil velkou ochotu svou, že učiní něco pro naše hry. Měli jsme u něho někteří schůzi a doporučili mu Gustava Pflegra co dramaturga, jehož také přijal. A děly se stále nové a nové pokusy na doplnění personálu, s prarůzným výsledkem. Čermákova a komik Vilhelm hráli pohostinsku. Kde který herec po světě byl znám, že umí česky, povolán do Prahy, přišel Boschetti, J. Svoboda a j. Hrálo se týdně dvakráte, od 1. pros. 1861 do posl. list. 1862 hrálo se již 122krát.

Dne 18. listopadu 1862 zahájeny samostatné české hry v prozatímním divadle Hálkovým „Vukašinem“, a Kolár ml. hrál úlohu titulní. Od té doby hraje se denně česky. Dne 28. března 1863 nastoupil Liegert, první samostatný ředitel český. Dramaturgem se stal Švanda ze Semčic, režisérem téhož roku po prvé Kolár ml. Dále dějiny českého divadla stopovat nebudu, jsou všem známy. Známo je, že květen 1863 nám daroval velkou tragedku Malou. Známo, že po nedlouhém panování Liegertově přišel zas Thomé, rok 1866 že odstranil zas toho a že nastala herecká republika. Známo, že pak nastoupilo družstvo, jehož prvním předsedou byl rytíř Frant. z Pštrosů. A známo, že v týž čas přišel Smetana, spasitel české opery. Jen k tomu musím poukázat, co mělo vliv na talent Kolárův, nesmírný vliv: Švanda velmi pilně se staral o oživení a rozmnožení českého repertoiru. Do jeho doby pěstováno v nedělních hrách hlavně drama opravdové, veselohra ležela takměř ladem. Švanda vzkřísil veselohru. Veškeré dobré hry německé byly brzy předvedeny a směle sáhnuto do nevyčerpatelných zásob francouzských. Mnohé hry, sotva že v Paříži byly provedeny, byly také již uvedeny k nám a předešli jsme všecka divadla jiná. Souhra se záhy vytříbila a veselohra vešla v oblibu, hlavně záslubou Peškové a Šamberka. Ale veselohrou jsme přišli dál, k moderním, společenským dramatům francouzským. To bylo něco pro Kolára, to znázorňování nejtěžších psychických rozvojů, ty postavy se svými čistě lidskými náruživostmi, živého masa a vařící se krve! Zde vystoupil Kolár na vrchol vítězný. Úloha sledovala úlohu — Kolár rozechvíval, unášel, hrál dokonale. „Montjoy,“ „Giboyer,“ „Staří mládenci,“ „Mnoho přátel naše

škoda" — můžem s oprávněnou pýchou se zeptat, kdežc sehrány líp než u nás. Ale hlavně zásluhou Kolárovou.

Okruh všech úloh jeho je velkolepý, nyní se již můžem po něm rozhlednout. Od milovnických po hrdinné, od burlesknčfraškových po přísně charakterní, od naivních po intrikantské, od ryze českých po světově všeobecné nalézáme u něho druhy všechny. Salón a ves, rytířský sál a jizba lesníkova, ostrost a měkkost, humor a smutek — všude je doma, vše znázorňuje stejně výborně. Vyvolejme před ducha čtenářova řadu Kolárových postav. Nevyjmenujem všech, jen některé, bude to přec řídce bohatá galerie. Jak věrně ze života nižšího vzati jsou jeho Kulich („Francouzská selka a český dobrovolník"), Kluk („Řemeslnická merenda"), Klubko („Sen svatojanské noci"), jeho drsní a zas tak měkcí lesníci („Politika v lese" — „Černý Petr"), dále jeho perníkář („Prach do očí"), jeho knihař („Damoklův meč"), jeho Straka („Pěnkava a Čížek")! Jak se k nim druží fotografie z kruhů vyšších, jeho markýz v „Při piketu", bankéř Tjaelde („Bankrot"), Deperières („Hrabě z Letoriersů"), Gogolův revisor, zázračně dobrý Mortimer („Mnoho přátel naše škoda")! Jak rozkošně dovede znázornit dobrého hlupáčka, jakým je Vrtohlav („Solný"), nebo hloupost vykrystalisovanou, jaká je u Kalba („Ouklady a láska"), lorda Waterforda („Náměstek bengálský"), Guatinara („Povídky královny Navarské"), nebo konečně onu neznalost světa, jakou je obestřen Michel Perin („Tajné spiknutí za časů republiky") a srdce rvoucí mravní rozhořčenost, když drsný svět sám odestře svůj závoj a dobráčkovi násilně strhne letitý jeho klam! Jak estheticky správně a povahopisně ostře líčí mravní špatnost Lamoignona („Pravzor Tartuffa"), Hassana („Fiesko"), Ruperta („Záviš z Falkenšteina"), Kikina („Alexej"), France („Loupežníci")! Jak vnitřní špatnost a zevnější spustlost zároveň na žebráku v „Zvoníku Notredámském", na Vansenu v „Egmontu"! Jak špatnost nezdravými poměry společenskými a nahodilým vychováním naučenou a konečné propuknutí dobrého jádra, jako u Montjoy, u Luciena Caussada („Staří mládenci")! Jaké opravdové a vysoko tragické akcenty má pro Valentina („Faust"), Šaška („Král Lear"), Rychnovského, Menenia („Koriolan"), Filipa („Don Carlos"), Buttlera („Valdštýnova smrt"), Skálu („Křivopřísežník")! A jak konečně tam, kde český básník vytvořil postavu původní, dovedl Kolár s rovnou původností dodat jí plastický tvar — jmenujem jen Napoleona („Světa pán v županu"), zas Kikina a zas Ruperta.

Herec musí mnoho vidět ve světě a musí mít nesmírně mnoho taktu sám v sobě, aby věděl, co smí a co nesmí přivest na jeviště. Kolár má tu znalost i ten takt. U něho je pravá míra ve všem, esthetický jemnocit ovládá úlohu do podrobna. K tomu je vše prodchnuto teplým životem, je vše přirozené, pravdivé. On nevládne zvláště skvělými prostředky hmotnými, jeho hlas je drsný, neobjemný, ale jakých úchvatných modulací je ten hlas schopen, jak se divák chvěje pod dojmem jeho, jak je unešen pravdou! V tom ohledu mně vždy připomíná Dessoira. Kolár v tragických momentech nezdrcuje, on znenáhla rozechvěje, unáší, po jeho hře máme týž zušlechťující, esthetický dojem, jaký po přečtení krásné básně, po vyslechnutí ušlechtilé hudební skladby, po

vzhledu na mistrnou sochu. Pravdivost jeho podání cítí každý, ať je víc či méně vzdělaný. Při jistém provedení „Zvoníka Notre-dámského“ zvolal, jakmile Kolár vystoupil, jakýs naivní dobráček na galerii: „Toho museli hledat po celé Praze!“ A to je charakteristické. Co zde naivní pozorovatel pronesl o zjevu zevnějším, dotknut výmluvným obrazem skutečnosti, to cítí vzdělanec u Kolárovy hry vždy vzhledem k vnitřní stránce povahy: plnou životní pravdu. Kolár „pravdu nenápodobí, jemu je ta pravda vrozena, on je sám pravdou,“ mohlo by se o něm říci obdobně k Popeovu výroku o Shakespearu.*)

Mezi českými vzdělanci klade se někdy otázka, který z obou Kolárů je co herec větši. Chcemli, je taková otázka naprosto marna, nechcemli, není. Různé individuality, které se vyvíjely za různých poměrů. Co do velkých zásluh o české divadlo jsou sobě rovni, kdy by nebylo Kolára I., nebyl by Kolár II., kdy by nebyl onen na českém jevišti zahájil dobu pravého umění, nebyl by tento mohl rozvoj umění toho vésti dál. Kolár st. zavedl do českého repertoiru prvně onen kruh velkých dramatických postav, v jichž co možná dokonalém provedení závodí nejpřednější herci všech národů, a závodil co český herec v nich hned s herci cizími; Kolár ml. kruh ten doplnil a připojil k němu kruh nový, velkých postav moderních, v nichž závodí rovněž šťastně s každým. Osobní individualita obou je různa a také jich divadelní umění je podstatně různé. *Kolár st.* vládne mohutnými prostředky, jeho Lear, jeho Koriolán, jeho Sudí Zalamejský obdržely jimi úchvatné síly, jaké by jim Kolár ml. dodati nemohl; *Kolár ml.* vládne talentem sledovati povahu až do nejdrobnějšího detailu, jeho Montjoye, jeho Tjaelde, jeho Caussad uchvacují znenáhla ale jistě, pohyb každého nervu jejich je sledován a znázorňován tak, že by Kolár st. k tomu nejspíš trpělivosti neměl. *Kolár st.* kreslí ve velkých konturách, pracuje také někdy jako sochař, zvenčí dovnitř; celý herecký zjev Kolára st. je síly často vulkanické, líčíli náruživost, slyšíme majestát nezdolné sopky, a divák je nešen jako bleskem. U *Kolára ml.* klíčí postava tiše ze semene, vyvíjí se organicky, a jsme sobě, třeba dojmem uchváceni, vždy do podrobna vědomi všech příčin jejího vzrostu. *Kolár starší — Kolár mladší,* rodina českých Devrientů — který že je větši?

Výtvarného umění nevzdal se František Kolár vedle toho nikdy. Vilímkovy „Humoristické Listy“ mají v něm od počátku svého nejlepšího, nejkousavějšího a přímo neumořitelného spolupracovníka. Některé obrazy jeho byly značné politické váhy a pro své dny událostí, o níž se mluvilo všude, i v soudní síni. Výtvarný jeho talent prospíval mu také co režiséru, úprava scénická, vzdor chudým často prostředkům peněžním, byla pro oko divákovo vždy dobře vypočtena, působiva. Mnohokráte se vyznamenal uspořádáním živých obrazů na jevišti, takž již r. 1857 stavěl veškeré obrazy k „Písni o zvonu“, rok na to obrazy k básni Kralodvorského rukopisu „Jaroslav“. Velkou slavnost Shakespearovu r. 1864 řídil na českém jevišti hlavně on. A kdo se ještě s nadšením

---

*) Popeův výrok o Shakespearovi: *„On není napodobitelem přírody, on je sám přírodou.“*

pamatuje na pestře velkolepý veřejný průvod při slavném kladení základu pro divadlo národní, nezapomeň, že vojvodou toho průvodu byl Kolár. Jeho ochota je vzorňa, a není jediného většího ochotnického představení, spořádaného pro účele národní, aby se jí neužilo výdatně. Jeho zásluhy režisérské, jeho zásluhy o divadlo vůbec způsobily, že první divadelní družstvo dalo mu na nějaký čas do rukou skoro samostatné řízení artistické. Nu — ku „vládě“ se Fr. Kolár nehodí, na vladaření je on příliš dobrého srdce, u divadla křižují se steré zájmy často sobeckých jednotlivců, tam ryzá dobrota není na svém místě. Mimo to Kolár v postavení tom nehrál skoro praničeho, my ale — my věru nechcem postrádat výtečného herce.

Dotknutá dobrota mohla by nás uvest k řeči o Kolárově povaze co člověka vůbec. Řeknem krátce, nechť on činí v životě co chce, poctivá dobrota je oním fluidem, který prochvívá vše: Kolár je pověstně dobrý. Ovšem ne „dobrácký“ v smyslu jistém, rozum jeho je bystrý, soud ostrý, Kolárovy dobroty může leckdo zneužit, ale vědom sobě toho bude Kolár vždy. Aristokratická to vlastnost bohatších duchů. A vedlé bystrého rozumu vládne Kolár řízným, původním vtipem. Jen že už musím zase vyhýbající se, přirozeně doplňující poznámku přidat. Goethe praví, že každý básník musí mít také trochu naivnosti v sobě. Poetou je ale umělec každý — a také umělec Kolár má „božské“ té naivnosti v povaze své patřičnou část. Má všeho právě tak, aby byl co člověk i umělec všude a každému oblíbeným. Ba má snad co umělec i to, že neumí sobě ani peněz dosti vážit — říkám jen „snad“, nevyřknu za žádnou cenu v tom ohledu jistotu, ač ji vím.

A povaha by nás mohla uvest zas k řeči o některých životních Kolárových osudech. Z těch sdělím jen, že roku 1860 se Kolár oženil a že žije šťasten v kruhu šťastné rodiny. Z devíti dětí žije a tyje mu jich šest, „dost pro radost“, jak říká Čech. Spanilá jeho družka pak (dcera zasloužilého bývalého napovědy Martince) má tu zvláštnost, že je rok od roku spanilejší.

Za kolik vesele rozjařených večerů jsme Kolárovi vděčni, jichž nám poskytl co léku v časech zasmušilých! Kolikrát nás uměním svým povznesl do říší jasných, když jsme byli zmoženi denními útrapami! On má to vědomí krásné, že výdatně přispíval k štěstí současníků svých, a potomstvo také že jeho jmeno nezapomene. Pětmecítma let blaží národ již uměním svým a právě nyní je v plné své síle. Duch jeho pne se upřímným nadšením, ruka, která drží dýku tragickou, je nervů železně pevných, a maska, která lidské slabosti obrazí nám v rozmarném zušlechtění, skví se veselostí mladistvou.

Obsah dílu druhého.